הלכה · אחרונים

בן איש חי

רבי יוסף חיים מבגדאד

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

בן איש חי

רבי יוסף חיים מבגדאד

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/בן-איש-חי/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 6
דרשות 9
בראשית 9
נח 16
לך לך 19
וירא 23
חיי שרה 29
תולדות 35
ויצא 42
וישלח 50
וישב 57
מקץ 65
ויגש 71
ויחי 77
שמות 85
וארא 92
בא 100
בשלח 110
יתרו 117
משפטים 124
תרומה 131
תצוה 135
כי תשא 141
ויקהל 150
פקודי 155
ויקרא 163
צו 169
שמיני 176
תזריע 181
מצורע 186
אחרי מות 192
קדושים 197
אמור 206
בהר 212
בחוקתי 223
במדבר 231
נשא 236
בהעלותך 245
שלח 253
קרח 260
חקת 267
בלק 275
פנחס 284
מטות 290
מסעי 297
דברים 300
ואתחנן 307
עקב 314
ראה 323
שופטים 332
כי תצא 341
כי תבוא 349
נצבים 357
וילך 363
האזינו 365
וזאת הברכה 373
הלכות שנה א 379
בראשית 379
נח 383
לך לך 388
וירא 394
חיי שרה 403

תולדות 410
ויצא 416
וישלח 421
וישב 428
הלכות חנוכה 435
מקץ 442
ויגש 449
ויחי 457
שמות 464
וארא 469
בא 477
בשלח 485
יתרו 494
משפטים 500
תרומה 506
תצוה 512
כי תשא 524
ויקהל 533
פקודי 539
ויקרא 544
צו 550
שמיני 567
תזריע 572
אחרי קדושים 580
אמור 587
בהר בחוקותי 591
במדבר 597
נשא 604
בהעלותך 611
שלח 618
קרח 625
חקת 629
בלק 637
פנחס 642
מטות 651
מסעי 656
דברים 662
ואתחנן 673
עקב 681
ראה 688
שופטים 693
כי תצא 702
כי תבוא 708
נצבים 717
וילך 730
האזינו 735
וזאת הברכה 739
הלכות ב 743
בראשית 743
נח 757
לך לך 765
וירא 776
חיי שרה 789
תולדות 794
ויצא 803
וישלח 813
וישב 821
מקץ 821
ויגש 828
ויחי 834
שמות 840
וארא 846
בא 853
בשלח 861

יתרו 868
משפטים 875
תרומה 882
תצוה 889
כי תשא 893
ויקהל 897
פקודי 902
ויקרא 906
צו 916
שמיני 926
תזריע 934
מצורע 942
אחרי מות 949
קדושים 956
אמור 962
בא"ח שנה שניה בהר 968
נשא 974
בהעלותך 982
שלח 987
קרח 993
חקת 1000
בלק 1011
פנחס 1018
מטות 1026
מסעי 1030
ואתחנן 1035
עקב 1044
ראה 1052
שופטים 1063
כי תצא 1072
כי תבוא 1080

הקדמה

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר הנחילנו חמדה גנוזה ויקרה חכמה מפוארה ליהודים היתה אורה אורה זו תורה לעובדה ולשומרה:

פתח רבי שמעון ואמר (זוהר ח"ג קס"ו ע"ב) אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד אורייתא אורייתא נהירו דכל עלמין כמה ימין ונחלין ומקורין ומבועין מתפשטין מנך לכל סטרא. מנך כלא עלך קיימי עלאין ותתאין נהירו עלאה מנך נפקא. אורייתא אורייתא מה אימא לגבך אילת אהבים אנת ויעלת חן עילא ותתא רחימין דילך מאן יזכי לינקא מינך כדקא יאות. אורייתא אורייתא שעשועים דמארך מאן יכיל לגלאה ולמימר סתרין וגניזין דילך:

רבון עלמא יהא רעוא קמך למיהב חילא ותוקפא לי ולכל ישראל וניעול בלא כיסופא קמך וקמי מטרוניתא עלאה דאתמר בה אם הבנים שמחה. ולא ניהוי בכיסופא קמי ברתא דמלכא דאתמר בה כל כבודה בת מלך פנימה ועלה אתמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה:

ולהיות כי ערב לי מאד דרך הקודש של הגאון בעל הלכות גדולות שפתח בברכות התורה בראשית ספרו הנורא "גם אנכי הצעיר אעבורה" בדרך זו הישרה "ואברך תחלה בברכות התורה":

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על דברי תורה והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה:

כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתיך. טוב אתה ומטיב למדני חוקיך ברוך אתה ה' למדני חוקיך:

אורייתא אורייתא כמה חביבין אינון מילין דילך מה אילנא אית ביה שרשין ואית ביה קליפין. ואית ביה מוחא. ואית ביה ענפין ואית ביה טרפין. ואית ביה פרחין. ואית ביה איבה. אוף הכי אינון מילין דילך אית בהו פשטי דקראי. דרשה רמז דקא רמיז חכמתא. גמטרייאות רזין טמירין. רזין סתימין. אלין על אלין. כשר ופסול. טמא וטהור אסור ומותר. חייב וזכאי ומכאן ולהלאה מתפשטין ענפין לכל סטר. רחבה אנת מני ים לית בך קץ ותכלית:

אורייתא אורייתא. הא אהבה ורשפין דשלהובא דליבא אבתרך יהא רעוא דתהוי אנת חקוקה בליבן הדרן עלך אורייתא קדישתא. והדרך עלן אורייתא קדישתא דעתך עלן אורייתא קדישתא ודעתן עלך אורייתא קדישתא לא נתנשי מינך ולא תתנשי מינן לא בעלמא דין ולא בעלמא דאתי:

ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדלנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו מה אשיב לה' כל תגמלוהי עלי אשר זכני ברוב רחמיו וברוב חסדיו לשמש בחצרות בית ה' במקום ששמשו בו אבותי הקדושים נ"ע בישיבה של קבע מדי שבת בשבתו כי יתאספו שם עם בני ישראל לדרוש להם מקראי קודש אשר יקראו אותם בשבתם פרשה ופרשה בזמנה כאשר ניתנה ערוכה וסדורה" זאת חוקת התורה "וגם לרבות מדרשות מקראות הפטרה" והתחלתי היתה משנת כת"ר תורה ואשר חנני השי"ת בחסדו הגדול לחדש איזה דבר ע"ד הפשט או הדרש או הרמז הייתי רושם את החידושים למזכרת וכבר בשנת תרכ"ד הדפסתי מחדושי בס"ד ספר אחד קטן הכימות על חמשה חומשי תורה וקראתיו בשם אדרת אליהו והנה מאותו זמן ועד עתה תהילות לאל יתברך נתרבו אתי חדושי תורה ממה שחנני ה' ולהיות כי אזהרה שמענו מפי סופרים ומפי ספרים דחייב אדם להדפיס ספריו בחייו נתעוררתי להביא לבית הדפוס חידושי תורה בדרך דרש ורמז על חמשה חומשי תורה כי חשבתי ראוי להקדים זה לשאר חדושי תורה יען כי הוא מאכל כל אדם והוא דבר השוה לכל נפש ויש בו זכות הרבים טפי ברם להיות כי הוצאת הדפוס מרובה ואין לי יכולת בדבר הכסף הוכרחתי להביא כעת הזאת לבית הדפוס מקצת פרי תבואתי שיעור רביעית מן הנמצא אתי בחסד אל עליון ואם ירצה השי"ת יעזרני להביא הנשאר אתי בספר בפ"ע כי הנשאר תהילות לאל יש בו שיעור גדול ולא עוד אלא גם את חדושי תורה שדרשתי על פסוקי הפטרות של כל השנה כולה לא הבאתי פה אחד מהם כי אלו לרוב כמותם ראויים להיות ספר גדול בפ"ע אם יעזור ה':

ברם צירפתי עם החיבור הזה הלכות פסוקות מכל מיני הלכות אשר הובאו בשה"ע א"ח ויו"ד כי אנכי כבר נהגתי לדרוש בציבור גם באלה בכל שבת ושבת יען כי בינותי בספרים ופקחתי עיני בדברי חז"ל וידעתי כי מנהג הקדמון של רבותינו הראשונים ז"ל אשר ידרשון לעם ה' בכל שבת שאין עושין קבע באגדה במדרשים ופשטים בלבד אלא גם ידרשון להם הלכות להודיעם חוקי אלהים ותורותיו לדעת את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון כי כן מצינו בגמרא דסנהדרין דף ל"ח א"ר יוחנן כי הוה דריש רבי מאיר בפרקיה הוה דריש תלתא שמעתתא תלתא אגדתא תלתא מתלי ע"ש וכן מצינו לרז"ל במכילתא הביא דבריהם רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בריש פרשת ויקהל שלימד

מרע"ה את בני ישראל יקהלו בשבתות לדרוש להם משפטי השבת ותורותיו ע"ש וכן אמרו ג"כ בגמרא משה תיקון להם לישראל לדרוש הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג והכי משמע מכמה עובדי בגמרא דהיה מנהגם לדרוש בהלכות בכל שבת ושבת ובאמת גם הסברה מחייבת בכך לדרוש הלכות לעם לדעת מה יעשה ישראל במצות ה' ועיין פר"ח ביו"ד הלכות תולעים סי' פ"ד שכתב וז"ל וצריך להזהיר ולדרוש ענייניים אלו לעם יותר מלדרוש להם פשטים עכ"ל:

אמנם הדבר ידוע כי לדרוש בהלכות בלבד אין לב המון העם נמשך אחריהם אלא צריך שיהיה עיקר הדרש ורובו בדברי אגדה ומוסר ויזכיר ג"כ הדרשן באמצע מן פסקי הלכות ע"י הקשר שיקשרם בדרשה שדורש על המקרא כדי למשוך לב העם אל הדברים האלה בחכמה ודעת ובעבור זאת היתה כונתו של אדונינו התנא רבי מאיר ע"ה שהיה דורש שליש הלכות שליש אגדות שליש משלים כדי למשוך לב המון העם לשמוע ההלכות ע"י שני שלישים של אגדות ומשלים ונ"ל כי המשלים היו ע"ד המוסר ולכן תמצא בשבת דף למ"ד שאול שאלתא מרבי תנחום מהו לכבות הנר מפני החולה בשבת והוא פתח ואמר תחלה דברי אגדה ארוכה ואח"כ בסו"ד השיב להם תשובה בקצרה על שאלת הדין הנז' ופירש רש"י ז"ל שם כך היו רגילין לפתוח באגדה תחלה כדי למשוך לבבות השומעין לשמוע את ההלכה:

וכן מצינו בגמרא דסוטה דף מ' רבי אבהו ורבי חייא בר אבא אקלעו להההוא אתרא רבי חייא בר אבא דריש שמעתא ורבי אבהו דריש אגדתא שבקו כ"ע לר"ח ב"א ואתו לקמי דרבי אבהו חלש דעתיה דר"ח א"ל רבי אבהו אמשול לכם משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שנכנסו לעיר אחת אחד מוכר מיני אבנים טובות ומרגליות ואחד מוכר מיני סדקית על מי קופצים לא על מי שמוכר מיני סדקית ע"ש נמצא העולם רודפים אחר דרשות ופשטים לכך צריך להתנהג בחכמה כפי דעתן של בני אדם והיינו שיעשה הרוב דרשה באגדה וביאורי המקרא והמעט דברי הלכה שיבלעם באמצע או בסוף וזו הדרך הנכונה:

על כן אנכי הצעיר אחר שנת תר"ל עלה בלבי להזכיר בתוך הדרשה שעל הפרשה שאנכי דורש בציבור בכל שבת איזה הלכות מעניינים הנזכרים בא"ח ויו"ד והייתי מקשר תחלת ההלכות עם הדרשה שעל התורה ואחר ההלכות אסיים הדרשה בפסוקי ההפטרה אך לא אפשר לסיים כל ההלכות אשר קבעתי לדרשם בכל שבת בשנה אחת כי צריך להם משך שתי שנים וכאשר הם מסודרים לעיני הרואה בחלק השני של הספר הזה וכל שתי שנים חוזרים חלילה ולכך עשיתי ההלכות עם הקשרים שלהם חלק בפ"ע לראשונה

ולשניה ואביאם לבית הדפוס לחברם עם חלק הדרשות שבספר הזה כאשר עיני צדיקים תחזנה מישרים וגם בחלק ההלכות הנז' השמטתי לעת עתה כמה הלכות מן הראשונה ומן השניה מפני הוצאות הדפוס ואם יעזור ה' גם בחלק ההלכות נעשה מהדורא בתרא ויבואו בספר אחר בפ"ע:

והנה אחר אשר קראתי לספרי אשר על מאמרי התלמוד בשם בן יהוידע אשר כעת לא הדפסתי ממנו אלא רק על שתי מסכתות והשי"ת יזכני להדפיסו כולו לחיים טובים ולשלום בחרתי לקרא שם לספר הזה בשם בן איש חי השי"ת יעזרני להדפיס שאר ספרים אשר חנני ברוב רחמיו וברוב חסדיו ושם האיש המתנדב כסף הוצאות הדפוס יהיה מפורש בסוף הקדמה הזאת בציור מסויים על שמו הטוב השי"ת יאריך ימיו בחייו ארוכים טובים ומתוקנים אכי"ר:

ומעתה הנני מגלה דעתי ורצוני בכל לבי ובכל נפשי שכל כונתי בחיבור הזה וגם בכל חיבורים אשר יזכני השי"ת לחבר בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ הכל הוא ליקבה"ו בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם הוי"ה ב"ה י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל וכל מחשבה והרהור ודבור שהם אינם כרצונו יתברך הנה הם בטלים ומבוטלים באופן שכל רצוני בחיבור זה ושאר חבורים שאעשה בחדושי תורה בס"ד וגם בכל מצוה שאעשה הוא כדי ליקבה"ו ולעשות נח"ר לפניו יתברך דוקא בלי שום פניה זרה והשי"ת ברחמיו יעזרינו ללמוד וללמד תורה לשמה אכי"ר:

ואחרי אשר הודעתי נאמנה באמת ובאמונה לפני השי"ת ולעיני כל ישראל מודעה רבה וחזקה שרירה וקיימת הזאת אערוך תפלה לפני ה' אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא והקם סוכת דוד ובא לציון גואל צדיק ונושע הוא ויראו עינינו בביאת משיח צדקינו ובנין בית מקדשינו במהרה בימינו ויהי נועם ה' ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו ויתגדל ויתקדש שם י"ה רבא בעגלא ובזמן קריב אכי"ר.

כ"ד הצעיר המצפה לתשועת ה' והבוטח ברוב רחמיו וברוב חסדיו והאיר עיני בתורתו תורת חיים:

הצעיר יוסף חיים בכמהר"ר אליהו בכמהר"ר משה חיים ס"ט.

דרשות

בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ נ"ל בס"ד מצוה ראשונה שבתורה היא מצות פו"ר וארז"ל על מצוה זו קיום השמים והארץ כי במצוה יהיו תיקון הנשמות

כולם שהם יסוד השמים והארץ וידוע בית בריש תיבה משמשת במקום בעבור וז"ש בראשית בעבור מצות הראשית שהיא פו"ר ברא אלהים וכו' ונראה לפרש בס"ד לכך מצוה האחרית שבתורה היא מצוה כתיבת ספר תורה כל אדם לעצמו וכתבה אחרית לומר שנוהג בה דין מצוה הראשית שיעשה האדם פו"ר בתורה שמוליד נשמות ע"י עסק התורה וכמ"ש בס"ד על מאמר בן עזאי בעת שהוכיחו אותו על אשר לא עסק בפו"ר שלא נשא אשה א"ל מה אעשה נפשי חשקה בתורה ואין אני בטל מפו"ר אלא עושה אני ע"י עסק התורה ובזה יובן מגיד מראשית אחרית ר"ל מן מצוה הראשית מגיד על האחרית איך יעשה ובזה יובן בס"ד הן גאלתי אתכם אחרית כראשית ר"ל תהיה הגאולה ע"י שתעשו האחרית שהיא של ס"ת כראשית מצות פו"ר ובאופן אחר פרשתי בס"ד אומרו מגיד מראשית אחרית דידוע מ"ש הפוסקים ז"ל אם שני שותפים יוצאים י"ח מ"ע לכתוב ס"ת באחד או"ד בעינן ס"ת שלם לכל או"א וי"א דמהני וי"א דלא מהני ולסברת האומרים דלא מהני ס"ת אחד לשנים יבא הטעם לנכון דלהכי כתב מצות פו"ר של איש ואשתו ראשונה ומצות כתיבת ס"ת באחרונה לומר צריכה להיות האחרונה כראשונה וכמ"ש סוף דינא כתחילת דינא כמו דאתתא לבי תרי לא חזיא כן מצות ס"ת אחת לבי תרי לא חזיא ובזה מובן הרמז שפיר מגיד מראשית אחרית ר"ל מן מצוה הראשית מגיד לנו דין האחרית:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד מדרגות המספר המפורשים באותיות אלפא ביתא הם שלשה מדרגות שהם אחדים עשרות מאות אבל האלפים לא נתפרשו אלא רק רמז יש למספר האלף באות הראשון שהוא אות אל"ף ואם תקח שני אותיות הראשים שבשלשה מדרגות המספר הנז' שהם א"ב באחדים וי"כ בעשרות וק"ר במאות תמצא שעולה מספרם של"ג כנגד שלשה אותיות אל"ף דשם אהי"ה במלואו כזה אל"ף ה"א יו"ד ה"א שעולה מספרם במילואם של"ג ובזה יהיה זיכוך בעל תשובה לנפשו ולגופו בסוד הכתוב אם יהיו חטאכם כשנים כשל"ג ילבינו כנודע בספרי הקבלה וידוע שהנשמה נקראת שמים והגוף ארץ כמ"ש רז"ל בגמרא יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף וז"ש בראשית ר"ל ב' ראשית דהיינו בהארת השל"ג הרמוז בשני אותיות שהם ראשית בכל השלש מדרגות של המספר ברא לשון בהירות וזיכוך את השמים זו הנשמה ואת הארץ זה הגוף גם עד"ז יתפרש בתורה שנקראת ראשית דכתיב בה ה' קנני ראשית דרכו ברא לשון בהירות את השמים הנשמה ואת הארץ הגוף כי התורה נותנת חיים לעושיה ומזככת הנשמה והגוף:

ורוח אלהים מרחפת על פני המים נ"ל בס"ד מצינו שכל הנבראים יצאו מחלק הדומם דכתיב תוצא הארץ ולא עוד אלא שהאדם מובחר הנבראים שהוא קדוש אלהים ג"כ נברא גופו מן הדומם דכתיב ויברא אלהים את האדם עפר מן האדמה ובמה זכה הדומם להוציא בריות טובות אך כל זה הוא בכח רוח אלהים שהיה מרחף עליו לכך נתקדש ונעשה בו כח לכל זאת והנה אותיות מים במילואם מ"ם יו"ד מ"ם המילוי שלהם שהוא הפנימיות של אותיות הפשוט המה אותיות דומ"ם ממש ולז"א ורוח אלהים מרחפת על פני המים הוא הדומם שרמוז בפנימיות אותיות מי"ם:

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך נ"ל בס"ד ידוע שהקליפות נקראו אלילים וכשהקליפה מלבשת האור יהיה חשך ולכן אם תסיר מספר אלילים מן חשך ישאר אור נמצא אם יהיה אלילים דבק באור הוא מספר חשך וז"ש וירא אלהים את האור כי טוב שביררו ועשאו טוב מבורר מפני שהבדיל אלהים בין האור ובין החשך ר"ל הבדיל הקליפות שהם אלילים שרמוזים במספר ההפרש שיש בין מספר אור למספר חשך כי ההפרש הוא קכ"א כמנין אלילים והנה בזה החשך שנשאר מוכרח שנשאר בו עתה חלק אור וזה יתברר לעתיד ואז יתקיים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ שלא ישאר חשך וקליפה כלל ובזה יובן זרח בחשך אור לישרים ר"ל מן החשך עצמו זרח אור שהיה גנוז בו לישרים אלו ישראל ובזה יובן המדרש בפרשה זו בשר ודם מדליק נר מתוך נר דלוק שמא יכול להדליק נר מתוך חשך והקב"ה מתוך חשך מוציא אורה שנא' וחשך על פני תהום וכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ע"כ והוא מבואר היטב על פי האמור:

ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים נ"ל בס"ד ידוע דהתורה נקראת מים גם ידוע מלימוד חלק האור נברא אור בחינת שמים ומלימוד חלק הפשט הנגלה נברא אור בחינת ארץ וידוע כי ד' חלקי התורה שהם פרד"ס הם כנגד ד' אותיות שם הוי"ה וחלק הסוד הוא כנגד אות יו"ד דשמא קדישא גם ידוע כי לימוד הסוד צריך להעלימו ועליו נאמר חמוקי ירכיך מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר אבל חלק הפשט הנגלה עליו נאמר חכמות בחוץ תרנה ברחובות תתן קולה וז"ש יהי רקיע ר"ל נברא בחינת רקיע שהוא אור הנקרא שמים בתוך המים ר"ל ע"י חלק הסוד שהוא אות יו"ד דשמא קדישא שהיא עומדת בתוך תיבת מים אך אין ראוי להשוות לימוד זה עם לימוד הפשט של התורה אלא ויהי מבדיל בין מים למים ר"ל בין מים של חלק הסוד ובין מים של חלק הפשט כי שניהם נקראים בשם מים לכך נקוד מים ראשונה בקמץ ומים שניה בפתח לומר בזה תפתח פיך ברחובות לכל אדם ובזה תקמץ כי אין מלמדין הסוד אלא לצנועין:

יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה נ"ל בס"ד תחת אותיות שמים יש תנ"ך כי המ"ם האחרונה כפולה ותנ"ך היא התורה שבכתב כולה וז"ש יקוו המים השפע של בני חיי ומזוני הנקרא מים שהוא משולש מתחת השמים בזכות לימוד תנ"ך אל מקום אחד אלו ישראל שהם נפשותם מעולם האחדות ולכך גוי אחד אפילו כשהם בארץ ותראה היבשה י"ב שה דכתב מהרי"א בשם זוה"ק שהחסד נקרא שה וביי"ב פרצופי האצילות יש בכל אחד חסד הרי י"ב פעמים חסד וזהו יבשה י"ב שה שיתראו י"ב פעמים חסד ויתגלה על ישראל ויהי כן:

ויכל אלהים מלאכתו אשר עשה ארז"ל מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בס"ד בסה"ק אדרת אליהו בהפטרת ואתחנן בפסוק נחמו נחמו עמי הקדמה מהרב שעה"מ ז"ל כשיגברו העונות מתחבר אותיות ח"ר מן רחום עם אותיות ו"ן דחנון ונעשה חרון ונשארו נ"ח מחנון ומ"ו מרחום לבדם ולזה אמר נחמו נחמו עמי תתנחמו באותיות נ"ח ומ"ו שיחזרו להתחבר במקומם ויושלם רחום חנון ויתבטל החרו"ן ובזה פרשתי שם כמה פסוקים ע"ש גם עוד כתב הרב שעה"מ ז"ל ע"פ הוי גוי חוטא דבעוה"ר מפרידים אות ה"א אחרונה בהשם ונשאר הוי' ולכן נקראת תשובה תשוב ה"ה ע"ש נמצא התיקון הוא צריך שתחברו אותיו"ת מ"ו ואותיות נ"ח במקומם ולא יתפרדו ממקום שלהם ואז לא יהיה חרו"ן בעולם וכן צריך שתתחבר אות ה"א אחרונה בשם ולא יהיו אותיות הוי' לבדם וצירוף כל אותיות אלו הוא מנוח"ה וידוע בשבת יתפרדו כל פועלי און ויסתלק החרון מן העולם וגם יהיה חיבור אותיות שם הוי"ה בשלימות האחרונה שהיא סוד השבת כידוע ולכן אמר רבינו האר"י ז"ל בפיוט השבת צווחין אף עקתין בטלין ושביתין ברם אנפין חדתין ורוחין עם נפשין ולז"א מה היה העולם חסר מנוחה כי החסרון מגיע באותיות מנוחה כאמור ע"י החרון באה שבת באה מנוחה שנשלמו אותיות הנז' ונתחברו במקומן ולכן אמר רבינו ז"ל צווחין אף עקתין בטלין ושביתין כי המנוחה שמספרה ק"ט תבטל הצוח"ה שהיא ג"כ מספר ק"ט ואז במקום צוחה יעשו נגון בפיוטים דנגון הוא מספר ק"ט:

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים נ"ל בס"ד דארז"ל דהקב"ה עשה שלשה מחיצות לעולם במערב ודרום ומזרח והניח צד פתוח שאם יאמר אחר אני בראתי שמים וארץ יאמרו אם כך קום ותשלים הבריאה לעשות מחיצה רביעית ונמצא העולם עתה כמו אות ב' שיש לה ג' מחיצות וצד הצפון פתוח וז"ש אלה תולדות השמים והארץ בהבראם חלק התיבה וקרי בה ב' הבראם ר"ל דוגמת ב' הבראם או הכונה כצורת ב' וכאות ה' בראם כמ"ש ביה צור עולמים ולמה עשה כך

שלא בריאתם בצד הצפון כדי שהכל יהיו מודים באותו היום אשר עשות ה' אלהים ארץ ולא יבא אחר לומר אני עשיתים כי יאמרו א"כ קום השלם הבריאה או נ"ל בס"ד ידוע העולם נבנה וקיים על מצות עשה שהם חסדים דכתיב אמרתי עולם חסד יבנה והם רמ"ח כמנין אברהם אך צריכין להיות כפולים רמ"ח במעשה רמ"ח במחשבה כמ"ש רבני אשכנז ז"ל ובזה פרשתי בס"ד הפ' באיוב ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה ולכן ראה זכריה הע"ה את התורה מגילה עפה נמצא ב"פ רמ"ח שהם אברהם אברהם בהם נבנה העולם ומתקיים וז"ש בהבראם חלק התיבה וקרי בה ב' אברהם דהיינו שני אברהם בכפל:

לא טוב היות האדם אעשה לו עזר כנגדו נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב מת"ל בשם רבינו בחיי ז"ל דחמשה אצבעות כל אחד מהם נברא לתועלת אחד כנגד חמשה חושים והגודל שהוא בהן בלשון תורה נברא לשימוש חוש הטעם שבפה ע"ש ובזה פרשתי בס"ד טעם נכון לשם אדם כי תחלת חטאו של אדם הוא באכילה שבפה ולכן ארז"ל היצה"ר מתגרה יותר ע"י אכילה ושתיה ולכך סעודה שהנאתך מרובה ממנה משוך ידך ממנה ואחר אותיות אדם יש בהן שהוא אצבע הנברא לצורך אכילה שבפה לרמוז שהאדם יתן דעתו תמיד לשמור עצמו באכילה אשר לה מתייחס הבהן שהוא אחר אותיות אדם שישים עיניו ולבו שם ובזה יובן בס"ד הכתוב למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני פירוש עון הנעשה באכילה שבפה הנרמז בעקבות שמי הוא יסובני לכל זה כי כל הרעות נסתבבו מעון אכילת עץ הדעת ובזה יובן בס"ד מ"ש השי"ת לנחש הוא ישופך ראש ואתה תשופינו עקב פירוש למעלה מן אותיות נחש יש זמר ואין דבר מכניע הנחש כמו הזמירות ולכן בתהלים אומרים לזמר עריצים כי הזמר הקדוש מזמר עריצים וזה הזמר הקדוש רמוז בראש שם נחש ולז"א הוא ישופך ראש אך אתה תשופינו עקב בעקבות שמו דסוף אותיות אדם יש בהן שהוא המתייחס לאכילה שבפה והיצה"ר שהוא הנחש יש לו כח להתגרות באכילה עם האדם יותר מד"א מפני כי תחלת החטא היה באכילה ולז"א בסנהדרין צ"ט אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה או לעמל מלאכה כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ע"ש ולכך נרמז בהן שהוא תשמיש אכילה שבפה אחר אותיות אדם להגיד כי אדם לעמל פה נברא:

והנה ידוע מ"ש המפורשים ז"ל אם היה אדה"ר נברא לבדו ואוכל מעץ הדעת בהיותו לבדו לא היה לו תקנה כי אז היה חוטא בלא פתוי משא"כ עתה באה עליו חוה בפתוי כנז' במדרש ולכך לא מת תכף אלא האריך לו ונעשה לו קיום בעולם והנה הקב"ה צופה עתידות ידע כי יחטא אדם בעץ הדעת באכילתו לכך הקדים והביא לו את חוה כדי

שיהיה לו התנצלות ועזר בדינו וז"ש לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר זו האשה בשביל חטא שעתיד לחטוא בטעם האכילה שבפה הרמוז כנגדו שהוא בהן המתייחס לחוש הטעם של אכילה גם רמז עוד באומרו כנגדו שהוא בהן שהוא כנגד ספירת החסד כנז' בדברי רבינו האר"י ז"ל בדרוש הציצית ר"ל אעשה לו עזר במדת החסד שהיא רמוזה בבהן שהוא כנגדו:

ויאמר לו איכה נ"ל בס"ד דארז"ל קודם החטא היה לאדה"ר כתונת אור ואחר החטא נעשה עור שנסתלק ממנו אור המקיף וידוע כי תיבת כ"ה שיש בתורה היא תיבת אור והיא בפסוק יהי אור בפרשה זו ולכן אחר שחטא שנסתלק אור ונעשה עור א"ל הקב"ה איכה חלק התיבה לשתים וקרי בה אי כה ר"ל איה האור שהוא כ"ה או יובן בס"ד ע"פ מ"ש בס"ד בסה"ק אדרת אליהו בפרשה זו כשבא אדה"ר לאכול עץ הדעת לא נתפשטו הכף והאצבעות שלו ע"ש וזה החסד עשה לו הקב"ה אולי ירגיש ויתעורר ויפרוש מן אכילתו ועכ"ז לא הועיל לו ולז"א א"י כ"ף ה' ר"ל איה החסד של הנס שעשיתי לך בכף וחמש אצבעות שלך כדי שתרגיש בנזק האכילה ולא הועיל לך שלא נתפעלת מכל זה לפרוש מן האיסור או יובן בס"ד דאדה"ר כשנברא לקח הבכורה שהיא המלכות כדכתיב אף אני בכור אתנהו שהוא היה הבכור בעוה"ז וגם זכה ולקח הברכה כשבראו דכתיב ויברך אותם אלהים ואחר שחטא נסתלקו אותיות כה מן בכורה ונשאר בור ואותיות כ"ה מן ברכה ונשאר רב הרי נשאר אצלו בור רב שנפל בבור רב ע"י חטא זה שהביא מיתה לעולם שצריך לירד האדם לקבר למקום עפר וחושך שהוא בור רב לרוע וז"ש ויאמר לו איכה אי כה שנסתלקו מן בכורה ומן ברכה שעי"כ נפלת בבור רב שכרה לך הנחש ולכן יעקב אע"ה שהיה שופריה דאדה"ר ותיקן עון אדה"ר זכה ונטל הבכורה והברכה מעשו הוא אדום סטרא דנחש או יובן בס"ד ע"פ מ"ש בסה"ק אדרת אליהו פרשת בלק על שם קדוש יהי' שהופיע כ"ה אורות בארבע רוחות העולם ומעלה ומטה יע"ש וז"ש אי כ"ה שנחשך העולם מן אור כ"ה הנז' ע"י החטא שלו:

והנחש היה ערום מכל חית השדה נ"ל בס"ד דארז"ל הנחש לא יכול לעשות ערמה להחטיאם אלא רק ע"י הגדר שעשה אדה"ר לחוה באומרו שאסור ליגע בעץ הדעת ואז בזה מצא הנחש מקום מוכן לפרענות שדחף אותה ונגעה וא"ל כשם שנגעה ולא מתה כך תאכל ולא תמות ובזה נתפתית לדבריו וידוע מ"ש המקובלים ז"ל דכל אות מאלפא ביתא יונק וחי מן אות הקודם אליו ולכך עשה השי"ת את כ"ב האותיות בסדר אבג"ד עיקר ולא בסדר תשר"ק כדי שבסדר זה יהיה כל אות קטן במספרו מן האות שמשפיע אליו ובזה ילמוד האדם מוסר שלא יתגאה המשפיע על הנשפע כי אין המשפיע נותן

משלו אלא משל הקב"ה עכ"ד ז"ל ולפי זה אותיות שדה הם יונקים וחיים מן אותיות גדר שהם למעלה מהם בסדר אבג"ד על כן גדר הוא חיות של אותיות שדה וז"ש והנחש היה ערום שהיה יכול לעשות ערמתו בפתוי חטא של חוה מכל חית השדה מן הגדר שהוא חיות של אותיות שדה ואות מ"ם היא מ"ם הסיבה ר"ל מסיבת הגדר:

ויאמר ה' אלהים אל האשה מה זאת עשית י"ל תיבת זאת נראה לשון יתר ונ"ל בס"ד כי הגזרה היתה ביום אכלך ממנו מות תמות ודרשו רז"ל א' לו וא' לזרעו ונמצא הגזרה היתה שבעה אותיות ואם לא היתה חוטאת לא היתה נעשית גזרה זו בעולם ובחטאה עשתה אותה לז"א מה זא"ת ז' אות של גזרת מות תמות עשית אותם בעולם ע"י חטאיך ולכן גם לנחש המפתה א"ל כן כי עשית זא"ת:

ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים הלשון כפול ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל שהטעה אותה הנחש באומרו שהקב"ה לא צוה שלא לאכול כלל מעץ הדעת אלא רוצה פעם ראשונה תאכלו ותדעו טעמו טוב מאד ואח"כ תפרשו ממנו בשביל מצות השי"ת כדי שבזה יהיה שבח למצוה משא"כ אם לא תאכלוהו כלל מה שבח יש בזה אולי סם המות הוא עכ"ד ועל זה אמר הכתוב שפתוי זה נכנס בדעתה ותרא האשה אמתי יהיה לנו טוב מן מצות העץ שנתקבל שכר טוב על זה דוקא אם יהיה תחלה למאכל יען וכי היתכן שיש תאוה בגוף האדם למראה עינים דוקא דהיינו רואהו בלבד ואינו יודע טעמו וא"כ אם לא נאכל ונדע טעמו ונפרוש ממנו אח"כ בשביל מצוה מה שכר טוב יש לנו בזה השמירה ועוד היתכן שיהיה נחמד העץ אצלינו להשכיל כלומר בהשערת השכל שנחשוב בשכלינו שהוא דבר מתוק וערב דודאי לא יחמוד דבר אלא א"כ יטעם ממנו ויערב לו ולכן ותקח מפריו ותאכל בפועל:

ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור ונ"ל בס"ד בתחלה הי' אור ואחר חטא נעשה עור וההפרש הוא מספר ס"ט כמנין יגון גם כמנין אנח"ה ע"ה ולכן לעתיד יחזור אור ואז כתיב ונסו יגו"ן ואנח"ה גם בחטאו הביא וי לעולם לכך במקום א' נעשה ע' שהוא י"ו בכ"ב אותיות ולכן ההזאה בעור האדם היא באוזב מספר י"ו לתקן ע' של עור והתיקון יהיה לעתיד על ידי התורה שיש בה שבעים פנים ונקראת אור דכתיב ותורה אור ובזה יובן בס"ד אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים שיזדקק אות ע' שהוא שביעי בסדר תשר"ק ע"י אמרות ה' היא התורה שהיא שבעה ספרים דכתיב תיבה עמודיה שבעה:

נח

אלה תולדות נח נח הנה בזוה"ק אמרו כפל נח נח שהוא נח לעילא נח לתתא ונ"ל בס"ד נח לעילא זו מנוחת הנשמה שתהיה ע"י תורה ומצות ומע"ט ומנוחת הגוף הוא בעושר וזהו נח לתתא וכמ"ש רז"ל יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ זו הגוף והנה יש צדיק גמור אך הוא עני הנה זה הוא נח לעילא דוקא אבל עשיר וצדיק זה נח לעילא ונח לתתא ואם ירצה האדם להיות נח לעילא ונח לתתא דהיינו צדיק ועשיר צריך שיהיה בו ג' מידות אלו שהוא מתנהג בהם בהשוואה אחת דאז גם הקב"ה ישוה לו המנוחה הא' שיהיה איש צדיק ר"ל בעודו איש בחור הוא צדיק נמצא השוה ימי הבחרות לימי הזקנה אז גם הקב"ה ישוה לו המנוחה ויהיה נח לעילא נח לתתא והב' צדיק תמים ר"ל צדקתו בתמימות שיש מצוה נגדית לחומר כמו תענית וכיוצא ויש נוחה לחומר כמו מצות עונג שבת ויו"ט וכיוצא והוא אצלו הכל שוה דכמו שהוא מקיים מצות עונג שבת ברצון לב כן מקיים מצות התענית ואז גם הקב"ה ישוה לו המנוחה לגוף ולנפש והג' היה בדורותיו ר"ל מתערב עם הבריות ועכ"ז את האלהים התהלך נח שהוא צדיק ואינו נכשל בחטא שזה אצלו כל הזמנים והעתים והמקומות שוים משא"כ צדיק שהוא פרוש ואינו רואה נשים ואינו מדבר עם שום אדם ואינו נושא ונותן עם שום אדם אפשר אם יתערב עם בני אדם יכשל ויחטא:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד אומרו איש צדיק תמים היה בדורותיו דארז"ל כל מי שיש לו גאוה ה"ז בעל מום כי אין לך מום גדול באדם כמו גאוה אך הנה באמת אדם שרואה עצמו מלא וגדוש תורה ומצות ומע"ט איך אפשר שלא יתגאה אך העצה לאדם הוא שכל אחד יחשוב שהוא כבר בא לעוה"ז פעם אחת או שתים ושלש ובכל ביאתו חטא הרבה ונמצא הוא חייב הרבה ועתה בא לתקן וא"כ אפילו אם יש בידו חבילות של מצות ותורה מי יודע אם הוא פרע בזה שליש חוב שעליו מזמן הקודם צא ולמד מאיוב שהיה צדיק גמור ולקה ביסורין קשים ומרים בשביל גלגול הקודם שהיה תרח עובד צלמים והחטיא הרבים מאד והנה כאשר יחשוב האדם לא יוכל היצה"ר לפתותו להתגאות שרואה עצמו עתה עשיר בתורה ומצות וז"ש איש צדיק תמים אם ירצה להיות הצדיק תמים מן המום של הגאוה יחשוב תמיד כי כבר היה בדורותיו הם גלגולים הקודמים ואין ביאתו עתה היא פעם ראשונה ומי יודע כמה חייב מצד דורות הקודמים שהיה בעוה"ז ועוד ראוי לו ג"כ להיות צדיק תמים ולא יכשל והוא ע"י שלא יתן עיניו באינו שלו וזה כלל גדול לשמירת הצדקות שלא תחסר מן האדם והוא מ"ש רז"ל מכאן אמר בן עזאי משלך יתנו לך ובשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ואין שכחה לפני המקום ואין אדם נוגע במוכן

לחבירו ונודע אותה המעשה באחד יר"ש שהיה דרכו לילך כל לילה לישיבה ללמוד אחר חצות עם ראש ישיבה והחברים והיה נכנס ראשון ויוצאאחרון ופעם אחת הלך בלילה מביתו לישיבה כדרכו ובדרך הלוכו מצא פתח חצר אחד פתוח ששכחו אותו והיה שם אלמנה עשירה אין איש עמה אלא רק משרתת אחת שהיו ישנים בחדר אחד שבו מונח כל העושר שלה תוך תיבה אחת מלאה כיסים דינרי זהב והם לא הקיצו בעת שנכנס ויפתהו יצרו לגנוב הזהובים וכבה את הנר ושיבר את התיבה והנשים הקיצו מכח שבירת התיבה אך פחדו לצעוק כי אמרו זה לסטים מזויין הוא ויהרגם והוא אחר שפתח ולקח המעות בא בזכרונו זאת המימרא של בן עזאי שאין אדם נוגע במוכן לחבירו שהיה דורש ראש הישיבה ד"ז בישיבה ואמר אם אלו הדינרים מוכנים לי למה אקח אותם באיסור ואם אין מוכנים לי לא תועיל גניבה זו עתה והחזירם והלך לו וזאת האשה כשהאיר היום ראתה שלא נגנב ממנה ותאמר מעשה נס זה ולאו כל שעתא מתרחיש ניסא טוב לי שאנשא לאחד כדי שיהיה ממוני שמור ותלך אצל ראש ישיבה ההוא ואחר שיצאו והלכו כל בני הישיבה ספרה לפניו המעשה ותבקש שהוא יגיד לה על אדם יר"ש שתנשא לו ואותו האיש היה לבדו יושב שם ושמע כל הדברים ויאמר לה ראש ישיבה תקחי את זה האיש כי פנוי הוא והוא יר"ש מאד וכן עשו קדשה באותה שעה ונשאת אז אמר יפה אמרתי אתמול בלילה שאם אלו הדינרים מוכנים לי אקח אותם בהיתר וכן היה לו ע"כ המעשה ובאמת זה כלל לעבודת השי"ת שיאמין האדם בכך ולא יתן עיניו באינו שלו וזו היא מדת הצדיקים גמורים והנה אחר אותיות אלהים יש אותיות במוכן ולז"א את האלהים ר"ל באותיות שהם את האלהים שסמוכים התהלך נח הוא הצדיק שנקרא נח או יובן בס"ד את האלהים התהלך נח שאם האדם רואה עצמו צדיק גמור אל יחשוב שהגיע לגדר השלימות של העבודה אלא יראה שהוא עודנו באמצע הדרך שיש לפניו דרך לילך בו ולא הגיע למחוז חפצו ובזה פרשתי בס"ד אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' כי תמיד יחשבו עודם הולכים ולא הגיעו למחוז חפצים וז"ש את האלהים התהלך נח ר"ל בענינים הנפשיים שהם את האלהים לא יחשוב שהגיע לשלימותם אלא עודנו מתהלך שיש דרך גדול לפניו לילך בו:

עשה לך תיבת עצי גפר וכו' ידוע שהתיבה נבנית ע"פ מדת הגבורה אך גבורה ממותקת בשם הוי"ה שהוא רחמים וידוע שהגבורות הם פ"ר דינים דמנצפ"ך אך הם שלשה בחינות פר שהם התפשטות וכללות וכללות דכללות וז"ש עשה לך תיבת עצי גפ"ר ר"ל ג' פ"ר שתהיה התיבה נבנית בהם קנים תעשה את התיבה קנים אותיות מקי"ן בהפוך אתוון וידוע כי קין ה"ס הגבורות והבל סוד החסדים אך לא תתקיים בגבורות של פ"ר

לבדם אלא צריך לחבר עמהם הארת שם הוי"ה שעולה כ"ו ולז"א וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר חלק התיבה לשתים וקרי בה כ"ו פ"ר כי תיבת בכופר נקראת בוא"ו והרי כאן כ"ו פ"ר וזה אשר תעשה אותה נקוד על זה זקף גדול שמספרו כ"ו וידוע כי היסוד נקרא זה ובכל ספירה יש שם הוי"ה שמספרו כ"ו ונח היה בחינת היסוד ר"ל תמשוך שם ההוי"ה הנז' מן ספירת היסוד שאתה אחוז שם כדי למתק בזה את הפ"ר בבנין התיבה ואמר שלש מאות אמה אזרך התיבה רמז במידותיה אותיות שלח שהוא ר"ל חרב בלשון המקרא והיינו שי"ן שלש מאות אמה דאורך והלמ"ד הוא שלושים אמה קומתה וחי"ת הוא חמשים אמה רחבה כי ח' היינו חמשים ור"ל תהיה התיבה הנבנית בכונות אלו כמו חרב להכרית המזיקין המשוטטים בעולם שלא יוכלו לגעת בה ואמר צהר תעשה לתיבה ר"ל הצרה של המבול תתהפך לתיבה לאותיות צהר שהוא ר"ל אור כתרגומו ואל אמה היא שפחה בישה שהיתה מפתה את דור המבול בזנות אתה תכלנה מלמעלה ר"ל מעולם העליון דעשיה כי אתה לא נלכדת בה ופתח התיבה שהוא אותיות דשא שהוא פתח בלשון תרגום והוא רמוז בצירה של התיבה כי בצד תי"ו יש שי"ן ובצד בי"ת יש אל"ף ובצד אות ה"א יש אות ד' הרי דשא שהוא פתח בלשון התלמוד הנה זה תשים תעשה לו שומה ע"י כונה או דש"א הנז' רמז לדין אמת שלום דנקיט רשב"ג בפ"א דאבות שעליהם העולם קיים:

ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת י"ל כפל את למ"ל ועוד כבר אמר זה בפרשת הקודם ונ"ל בס"ד דהצדיק שמקיים מצות פו"ר לש"ש הנה הוא מוליד בנים רוחניים עם בנים הגשמיים כי כל מצוה נברא ממנה מלאך וכאן בא לומר ויולד נח שלשה בנים הם הרוחניים את שם ואת חם ואת יפת ר"ל שהוליד שלשה בנים עם שם ועם חם ועם יפת:

לא אוסיף לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע וכו' עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וכו' ונ"ל בס"ד כי השי"ת בא לעשות התנצלות לאדם שתלה הנזק ביצה"ר שהוא הגורם ולז"א לא אוסיף לקלל וכו' יען כי יצר לב האדם רע וכו' ולכן יש לתלות הנזק ביצה"ר והעד לזה הוא המקראות הכתוב בימי הארץ שהם ששת ימי בראשית דבכלהו כתיב כי טוב וביום ששי שנברא אדם כתיב כי טוב מאד והיינו בדרשת חז"ל טוב זה יצה"ט מאד זה יצה"ר ולז"א עד כל ימי הארץ עד כתיב וקרינן בה עד בציר"א ר"ל הכתיבה של כל ימי הארץ ממנה מוכח שהיצה"ר קשה כי מאד על יצה"ר גם זה דרכו של יצה"ר שהוא סותר דברי היצה"ט תיכף ומיד ואינו נותן לו שליטה לבדו רגע כי היצה"ט אומר לאדם עתה עוה"ז דומה לעת הזרע ואם האדם יתענג בעת הזרע בביתו

מה יקצור בעוה"ב והאורב בחדר הוא יצה"ר תכף סותר דברי יצה"ט ואומר לאדם לא כן הוא אלא עתה בעוה"ז הוא ידמה לזמן הקציר שתקצור פרי מעשיך שאתה עוסק במצות בעוה"ז וכן אם נזדמנה לאדם תאוה רעה אם היצה"ט בא ומקררו כדי שלא יעשה רע והנה אורב בחדר הוא היצה"ר יבא לסתור מעשיו של היצה"ט ומחממו לתאוה ההיא גם עוד היצה"ר אומר לאדם עתה עוה"ז תדמה לימי הקיץ שיאות לאדם בו הטיול ולצאת חוצה אע"פ שהיצה"ט אומר לו שעתה הוא ידמה לזמן החורף שלא נאותה בו הטיול וכן עוד היצה"ט יבא לאדם בעמוד השחר להקיצו משנתו באומרו כי כבר נעשה יום קום משנתך ללכת לבית הכנסת והיצה"ר אורב בחדר תכף סותר דבריו וא"ל לא כן אלא עדיין הוא לילה נמצא עצות אלו של יצה"ט ויצה"ר שהם סותרים זא"ז כי זה אומר זרע וזה אומר קציר זה עושה פועל קר לתאות העבירה וזה עושה פועל חם זה אומר קיץ וזה אומר חורף זה אומר יום וזה אומר לילה הנה כל אלו לא ישבותו מלב מאדם ולכן תליתי הנזק ביצה"ר שהוא מוכן לפרענות לסותר דברים המוצדקים של היצה"ט:

ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר אליהם פרו ורבו ומלאו את הארץ י"ל והלא קמי שמיא גליא דנח לא יוליד עוד גם איך ברבויים ימלאו את הארץ ונ"ל בס"ד פר"ו ורב"ו בררו פ"ו כי עיקר הבירור הוא בגבורה שה"ס שם אלהים ובזה מלאו את הארץ כי מלוי אותיות הארץ עולה תל"ה כמנין חמשה שמות אלהים עם השורש שלה גם מלא את הארץ העליונה ועי"כ מוראכם וחיתכם יהיה וכו' שתצליחו בכך:

לך לך

לך לך מארצך וכו' אל הארץ אשר אראיך נ"ל בס"ד דראיתי בספרי המפרשים ז"ל חקירה אחת למה בתלמוד בבלי אומרים תא שמע ובזוה"ק אומרים תא חזי ולזאת אנא עבדא אמרתי טעם משום דבזמן התלמוד היו לומדים כל ההלכות והטעמים וגמרא שלהם בע"פ שלא ניתן רשות עדיין להכתב לכך אומרים תא שמע אבל בזוה"ק שהוא לימוד אגדה של סודות היו כותבין כל הסודות ואגדות שלהם בספרים וכמו שתמצא בזוהר מזכיר כמה ספרים בלימוד הסוד והם ספרא דחנוך ספרא דשלמה מלכא ספרא דרב המנונא סבא ספרא דרב ייבא סבא ספרא דרבי כרוספדאי חמיד לבא וכן ספרא דצניעותא וכן תמצא בריש אדרא זוטא דאר"ש כך אסדרנא לכו רבי אבא יכתוב ואלעזר ברי ילעי וכו' וכן אמר בסוף ואנא כתבנא סברנא למיכתב טפי וכו' וכיון דכל הסודות היו נכתבים בספרים לכך אומרים תא חזי אך המפרשים ז"ל פרשו הטעם משום דא"י היא בחינת ראיה וחו"ל היא בחי' שמיעה לכך בתלמוד בבלי אומרים תא שמע ובזה"ק שהיה בא"י אומרים תא חזי ששם הוא בחינת ראיה ואנא עבדא פרשתי כונתם שבחו"ל הנסים שיעשה הקב"ה הם

באתכסייא ר"ל התלבשות סיבות טבעיות שאין נראין בגלוי וצריך נביא או חכם לבאר לנו איך הם הנסים הנעשים בזה נמצא שאנחנו מרגישים בהם לשמע אזן שלנו משא"כ בא"י הנסים הם באתגליא שאנחנו רואין אותם בעינינו ומרגישים בהם בחוש הריאות כן נ"ל בס"ד כונתם בזה ואיך שיהיה הנה בזה מובן הכתוב כאן לנכון לך לך מארצך שהיא חו"ל ששם בחי' שמיעה אל הארץ אשר אראיך ששם הוא בחינת ראיה:

ובדרך אחר נ"ל בס"ד אומרו אל הארץ אשר אראיך דידוע מ"ש בסה"ק דחו"ל היא תחת שליטת העשיה ששם שבעים שרים לכן כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה אבל א"י תחת שליטת היצירה ששם מלאך מט"ט שר הפנים לכך הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה וז"ש לך לך מארצך שהיא תחת שליטת ע' שרים אל הארץ אשר אראיך תיבת אשר קרינן בה א' שר כלומר היא תחת שליטת שר אחד שהוא מט"ט שר הפנים ולז"א אראיך דייקא:

ואגדלה שמך והיה ברכה נ"ל בס"ד ע"ד שויתי ה' לנגדי תמיד דאמרו המקובלים שהאדם יצייר אותיות שמו בשילוב עם אותיות שמו יתברך ע"ד שאמרו לעשות שילוב אותיות נשמה באותיות שם האדם בכל יום וכן יעשה בזה ואז ישיג האדם שפע טובה מאותיות שמו יתברך ובזה פרשתי בס"ד נרננה בישועתיך ובשם אלהינו נדגל ימלא ה' כל משאלותיך נדגל ל' גדיל שנשלב שמינו באותיות שם אלקינו ועי"כ ימלא ה' כל משאלותיך וז"ש כאן ואגדלה שמך לשון גדיל שאשלב שמך באותיות שמי כדי שבזה תהיה ברכה בך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ואעשך לגוי גדול שיהיו זרעך רבים ועוד ואברכך בגרים שהם תוספת שכל תוספת נקרא ברכה ובזה אגדלה שמך כי זרעך וגם הגרים כולם נקראים בשמך אברהם ובזה יתגדל שמך או יובן בס"ד ואגדלה שמך באות ה"א הרומזת לחמשה חסדים ובזה תהיה רב כה כי החסד העליון נקרא אור והוא כתוב בתורה תיבה כ"ה כי מן בראשית עד ויהי אור הוא כ"ה תיבות או יובן בס"ד והיה ברכה ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים בפ' והיה מעשה הצדקה שלום שאם יקדים בעה"ב ליתן צדקה לעני קודם שיבקש ממנו אז צירוף שם הוו"ה יהיה ביושר ככתבו ואם יקדים העני לבקש אז יהיה הצירוף והי"ה ע"ש וכן הענין בשפע הברכה הניתן מהשי"ת לאדם יש פעמים אומר תנו לו ואל אראה פניו וא"כ אצל זה יהיה השתלשלות השפע בצירוף הוי"ה ביושר ככתבו ויש שהקב"ה יתאוה לתפלתו ואינו עושה לו חפצו עד שיקדים להתפלל ולבקש עליו ואז זה השפע אצלו בצירוף והיה ובזה פרשתי בס"ד והיה טרם יקראו ואני אענה פירוש צירוף והי"ה יהיה כאשר טרם כלומר תחלה יקראו ואח"כ ואני אענם דאז הצירוף

הוא והיה משא"כ אם אין לי חפץ בתפלתם שאז אומר תנו לו ואל אראה פניו דהצירוף יהיה השם ככתבו ולכן כאן אצל אברהם אע"ה שהקב"ה אוהב תפלתו מוכרח שיהיה תמיד כל שפע ברכתו בצירוף והי"ה:

וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וכו' נ"ל בס"ד א"א היה זריז גדול שהלך תכף ומיד כאשר דבר אליו ה' ומחמת המהירות שלו לא הלך איתו אלא רק לוט ולא שאר בית אביו ואל תחשוב שכל זריזות זו שהיתה באברם היתה ראויה אליו מכח טבעו ומזגו ר"ל שהיה בחור וטבעו הבחור להיות זריז ונשכר לא כן אלא ואברם בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן שהיה זקן שעבר השבעים שנה שהם סתם ימי זקנה של אדם שלא היתה זריזותו מצד מזגו אלא היתה מצד צדקותו ואהבתו בהקב"ה:

ועוד נ"ל בס"ד שפרט עתה שנותיו כמה היו בצאתו מחרן ואקדים מ"ש הרב מהרר"ף ז"ל בחזון למועד דף ד' ע"פ יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה במה הכתוב מדבר בראובן ושמעון שנפטרו ביום אחד ועמדו שניהם לפני ב"ד של מעלה ראובן נפטר בן שבעים שנה ושמעון בן ששים שאלו לראובן כמה ימי חייך והוא אומר שבעים אומרים לו לא כן אלא אתה בן עשרה שנים ושואלים לשמעון כמה ימי חייך ואומר ששים ואומרים לו לא כן אלא אתה בן ארבעים ואז ראובן צועק איך אפשר שזה קשיש מנאי והלא אני הייתי מזומן בסעודת מילה שלו ואיך יהיה קשיש מנאי שלשים שנה אומרים לו כאן החשבון לפי כשרון המעשים ושנים שעברו לאדם בחטאים אין נחשבים לשנים ורק שנים שהם בכשרון המעשים הם שנים לכן אתה כל ימיך היתה חוטא ואחר ששים שנה עשית תשובה וחייתה עשרה שנים בכשרון המעשים לאלו חשבנום לשנות חיים נמצא ימיך עשרה שנים ושמעון אחר עשרים עשה תשובה וחיה ארבעים שנה בכשרון המעשים נמצאת אתה בן עשרה והוא בן ארבעים ולז"א יראת ה' תוסיף ימים כי יש מתקן בשנים האחרון את שנים שחסרו ממנו וחוזרים ונוספים לו ונמצא אינו חסר כלום ושנות רשעים תקצרנה שמקלקלים שנותם ואין מתקנים העבר ולכך אע"פ שימותו זקנים בני שבעים נחשבים בההוא עלמא קטנים בני עשר עכת"ד ע"ש ובזה פרשתי בס"ד קטון וגדול שם הוא כי שם יתברר מי זה הקטן בשנים ומי זה גדול בשנים כי יש בתר דקשיש הדר התם לדרדקי וכמו ראובן הנז' ובזה יובן מ"ש בגמרא דסוכה אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו ובזה יובן מ"ש דהע"ה ושבתי בבית ה' הוא עוה"ב לאורך ימים שגם שם אני נחשב זקן בן שבעים שנה כאשר אני בעוה"ז והנה ידוע דח"א בן שלשה שנים הכיר א"א את בוראו וח"א בן מ"ח ולמ"ד בן שלש א"כ היה חושב איש שוגה דחסרו אותם השלש ממנו ועתה בצאתו נחשב שהוא בן ע"ב שנים ולמ"ד בן

מ"ח נחשב בן ז"ך שנים לכך בא הכתוב והגיד דאברהם אע"ה אחר שהכיר את השי"ת תיקן את אותם שנים שהיו לו בגיותו ולא נחסרו ממנו כי בצאתו מחרן היה בן חמש ושבעים שנה שלמים:

ויצאו ללכת ארצה כנען ויבואו ארצה כנען י"ל אומרו ויצאו ללכת לשון יתר מאחר דקאמר ויבואו ואין ביאה בלא יציאה ונ"ל בס"ד כי הצדיק המשתוקק לעשות מצות ה' קודם שיגיע זמן המצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה מתחלה קודם שהגיע זמנה וכאן א"א היה משתוקק לבא ארצה כנען מעת יציאתו ולזה מעת שיצא כדי ללכת ארצה כנען חשב לו יתברך כאלו בא בפועל לארצה כנען או יובן הכונה יושביה היו רעים מאד והם לא יצאו ללכת אצל תושביה אנא ללכת ארצה כנען גוף הארץ שהיה קדוש ולכן עזרם השי"ת שלא נדבקו בתושביה אלא ויבאו ארצה כנען דוקא:

ויקרא בשם הי' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בגמרא ארשב"י מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה מי שקראו אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר אדני ה' במה אדע ובזה פרשתי בס"ד מ"ש אנשי כנה"ג כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו וכו' ותכנס לנו לפנים משורת הדין דאחר אותיות הדין יש כ"ו ה"ס שהם הוי"ה אדנ"י ר"ל בזכות התחברות הוי"ה אדנ"י שעשה א"א שהם רמוזים אחר אותיות הדין תכנס לנו לפנים משורת הדין נמצא זה השם של אדני אברהם אבינו חידש אותו ואחר שחידש אותו נעשה נרתק לשם הוי"ה כי שם הוי"ה ככתבו א"א לקרותו אך עתה נכתב בהוי"ה ונקרא באדני נמצא קריאה לשם הוי"ה וז"ש ויקרא בשם ה' כלומר עשו לו קריאה בשם זה שחידש הוא:

ויאמר מה זאת עשית לי הנה כאן כתיב מה בנקוד פתח ולקמן בפ' וירא גבי אבימלך כתיב מה זאת עשית לנו ובנקוד סגול ונ"ל בס"ד דידוע אותיות מ"ה דמשה רומזים לגאולה כי כן מה גי' גאולה וכמ"ש בזה במ"א ולכן אברהם אע"ה בקש מהקב"ה מה תתן לי שרצה להוסיף לו אות ה"א בשמו כדי שיהיה בשמו אותיות מה שבהם סוד הגאולה וכן עשה לו וידוע מ"ש רז"ל על ידי שנלקחה שרה לבית פרעה וגדרה עצמה מן הערוה ועשה לה הקב"ה נס שנצולה ע"י נגעים שהביא על פרעה וביתו כן יהיה לבנים שיגלו למצרים ויגדרו עצמן מן הערוה ויעשה להם הקב"ה להוציאם משם ע"י עשר מכות ולכן שר פרעה עתה הרגיש בדבר זה שכניסת שרה אצל פרעה ונגעים שלקה בהם הוא סימן למפתח הגאולה של ישראל שתהיה ע"י אותיות מה דמשה ולכן דבר עתה פרעה ע"י השר ששם בפיו דברים אלו ואמר מה זאת עשית לי ר"ל מפתח של מה שהם אותיות הגאולה של בניך עשית בדבר הנוגע לי שלא נעשה הסימן הזה בנגעים שיבאו על שר אחד משרי פרעה אלא עשיתי הסימן בענין של עצמי וקובל ומתרעם על זה ולכן נקוד

אותיות מה בפתח לומר בפתח של מה שהיה לך לעשות הסימן של פתח המה באחד משרי ועבדי:

למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה הלשון כפול ומכופל ואין צורך לפרש דקדוקיו ונ"ל בס"ד אותו רשע עודנו עיניו בה וחשב להמאיסה בעיניו עד שהוא יעזוב אותה ויניחנה אצלו ברצונו וחשב שירמוז לו שהוא ח"ו נגע בה ונאסרה עליו ולמה ירצה ליקח אותה ממנו והוא לא ידע כי א"א נביא וראה בעיניו כל מה שנעשה אתמול בלילה ולכך א"ל למה אמרת אחותי היא וא"ת מה בכך אתמול אמרתי אחותי ועתה אני אומר אשתי היא לכך אמר והלא יצא מדבריך של אתמול תקלה כי אקח אותה לי לאשה שנהגתי עמה מנהג אישות וקיחה אצל בן נח היא ביאה ולכן ועתה שנעשית תקלה זו אם היא עודנה אשתך כפי הדין שלא נאסרה עליך קח ולך דוק מדבריו כיון דאסורה עליך כפי הדין שלכם א"כ למה תקח אותה אך דברים אלי ירא לפרשם יותר ורק מדבר עמו ברמז דחשב להמאיסה בעיניו ואז יעזבנה בידו ברצונו והוא לא ידע כי נביא וידע כל מה שנעשה והנה אברהם אבינו לא השיבו כלום כי קיים אל תען כסיל ועשה עצמו כאלו לא הבין דבריו ופרעה כיון שראה שלא השיב כלום על דבריו אומר אולי עשו פועל דברים שדיבר בלבו ולכן ויצו עליו פרעה אנשים עליו דוקא ולא פירש על שרה אך אנשי ביתו שכולם לוקים ורוצים שתצא שרה יפשא"ק לא שמו לב על דיוק הצווי שלו אלא וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו:

ועוד נ"ל בס"ד אומרו ועתה הנה אשתך קח ולך כי פרעה מזלי חזי שאברהם אע"ה מסיע ממצרים מפרעה ועבדיו חלק רב מניצוצי הקדושה שכניסת שרה לביתו ועקירתה משם היה דבר זה פועל דמיוני על עקירת ניצוצי קדושה ממצרים ולכן א"ל הנה אשתך קח ולך שלא תטול מכאן אלא רק את אשתך ולא תטול ניצוצי קדושה ושר שלו שם בפיו דברים אלו ובני ידידי כהר' יעקב הי"ו פירש שרמז לו בדברים אלו שלא יקח את המתנה שניתנה לו כשנכנסה שרה לביתו כמ"ש ולאברם הטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וכו' עכ"ד נר"ו והוא נכון:

וירא

והנה שלשה אנשים נצבים עליו נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל כי אדה"ר זכה קודם החטא ליקח בחינת חיה דאצילות שה"ס חכמה ואחר החטא נסתלקה ממנו ומרע"ה לקח נשמה דאצילות שה"ס בינה ומשיח צדקינו יזכה ליקח יחידה דאצילות שה"ס כתר ולכן כתיב במשיח ירום ונשא וגבה מאד ירום מאברהם ונשא ממשה וגבה מאדה"ר כי האבות זכו לרוח דאצילות ע"כ וז"ש וישא עיניו עין השכלית והנבואית וירא והנה

שלשה אנשים שהם משה ואדם ומשיח נצבים עליו שכולם לקחו יותר ממנו כי הוא לקח רוח דאצילות בסוד החסד ומדתו של רוח להיות משתוקק ותאב לעלות עד נשמה וחיה ויחידה שהם כח"ב לכך וירא ברוה"ק וירץ לקראתם לקבל הארה משרש מקום שזכו בו שלשה אנשים הגדולים אך כל השגה ועליה תתחיל מן המלכות סופא דכל דרגין כי זה שער השמים לז"א וירץ לקראתם מפתח האהל היא המלכות ואחר שקבל השפע מן שלשה הראשונות וישתחוו ארצה המשיכו למטה לבי"ע שהם חיילות המלכות:

יוקח נא מעט מים נ"ל בס"ד דבר ברמז מעט רמז לענוה שימעט אדם עצמו אך צריך להיות ענוה שלמה מבית ומחוץ כמו אותיות מים שהם מורים על ענוה שהולכים למקום נמוך והם שוים תוכם כברם שגם מלוי של מים עולה מים ורחצו רגלכם רמז לטהרת האדם מעונות שדש בעקביו שבזה היצה"ר מפתהו יותר או רגלכם טהרת אבר התשמיש שנקרא רגל כמו ורחוץ רגליך כנז' בדברי רז"ל והשענו תחת העץ תחת אותיות הע"ץ יש אותיות קו"ף וארז"ל בגמרא קו"ף זה שמו של הקב"ה שעולה מספר קו"ף ואקחה פת לחם פת ר"ל שתים כמ"ש רז"ל בפסוק ולטטפת בין עיניך ור"ל שיביא שתי ככרות לחם משנה כמו סעודת שבת כי לסעודת מצוה חשב אותה אחר תעבורו ר"ל אחר ת'אות תי"ו עבורו כי אחר אות תי"ו יש כ' דמנצפ"ך שהם סדרם כמנפ"ץ ומכל אחד היה גאולה ואות של אברהם אבינו אות כ' כנז' בתיבות לך לך וכמ"ש בפרקי ר"א והוא רוצה להמשיך להם שמירה וכח מן אות כ' שלו מרוב שמחתו בם לשומרם בדרך אשר עוברים בה אחר שיאכלו אצלו כי על כן עברתם על עבדכם מלשון ויעבור את הכושי פירוש אתם הקדמתם הטובה אלי בביאתכם אצלי ונהנתים אותי יותר ממה שאני מהנה אתכם או כי על כן ר"ל ע"מ לומר כן על דברי עברתם אלי כי כל מה שיאמר בעה"ב לאורח צריך לומר האורח כן ולא יאמר לא שזה שורת ד"א:

וימהר אברהם האהלה אל שרה נ"ל בס"ד דרך הרץ להגיד דבר לאחד היושב בבית אחר שירוץ בחוץ עד שיגיע אל פתח הבית ואחר שהגיע אע"פ שעודנו רחוק מן האדם ההוא שהוא יושב בסוף הבית לא ירוץ עוד אלא ילך לאטו בנחת עד שיגיע אצלו וידבר דבריו עמו אך אברהם אע"ה לא כן עשה אלא בעודו בחוץ הלך במהירות וריצה עד האהל של שרה ואחר שנכנס לאהל שלה והיא היתה יושבת בירכתי האהל לא הלך בנחת אלא גם בתוך הבית היה הולך במהירות עד שהגיע אצל גופה של שרה וז"ש וימהר אברהם עד האהלה וגם בתוך האהל עד שהגיע אל שרה:

מהרי שלש סאין וכו' נ"ל בס"ד נקוד על מהרי טעם שני גרש"ן שהוא דוגמת שני זרועות שרמז לה שתעסוק עסק זה בשתי ידיה ימין ושמאל זוכין כאחד ורצה שלש סאין כדי

שיהיה מהם שארית הרבה ויאכלו אח"כ מהם הוא ובני ביתו שנחשב זה לשיורין של סעודת מצוה שיש בהם מצוה באכילתם גם רצה שלש סאין שהם ע"ב לוגין כמנין חסד שהוא אחוז במדת חסד ואמר לושי ועשי עוגות כלומר שלא תעשה הלחם מרובע אלא עגול כדי לתקן בזה עולמות העיגולים שהם גבורות ונחשבים סוד נוקבא משא"כ עולמות היושר ושרה שהיא נוקבא בסוד גבורה יאות לה לתקן העיגולים שה"ס גבורה על ידי עסקה במצוה הזאת ועוד נ"ל בס"ד שצוה לעשות הלחם עגול והיינו עוגה ולא מרובע לרמוז לה מוסר גדול שהעשיר אל יתגאה במה שמביא לפני האורח או נתן לעניים שאין להם מה שיאכלו כי צריך לחשוב גלגל הוא שחוזר בעולם וכמ"ש ר"ח לדביתהו אקדימי לענייא כדי דלקדמו לבנייך א"ל מילט קא לייטת להו א"ל גלגל הוא שחוזר בעולם וכל צורת עגול רומזת לגלגל שהוא עגול ומזה למדו העולם לעשות כל הככרות עגולים גם עושין כל כלי סעודה עגולים כדי שיהיה להם מזכרת לגלגל החוזר בעולם:

ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה וכו' י"ל הול"ל בן הבקר תחלה כי הבשר חשיב טפי ונ"ל בס"ד בא הכתוב להגיד חכמתו של א"א שבכונה עשה זאת שהגיש החמאה והחלב בראש השלחן לפניהם ואחר קערות החמאה והחלב סידר קערות הבשר כדי שיאכלו תחלה מן החלב שאז יכולים לאכול אחריו בשר תכף ע"י רחיצת פה וידים וקנוח פה בפת משא"כ אם יאכלו הבשר קודם צריך להמתין ששה שעות ועדיין הוא חושש איך יניח שניהם על השלחן שמא ישתו ויאכלו משניהם ביחד לכך והוא עומד עליהם תחת העץ להיות שומר כמ"ש חז"ל בקריאה לאור הנר בליל שבת שאם יש שומר יוכל לקרות ולא חיישינן שמא יטה ועל כן ויאכלו כי עשה הענין מתוקן לפו"ד:

איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל נ"ל בס"ד האשה שורשה בה"א אחרונה דשם הוי"ה אך השם יש בו ד' מילואים שהם עסמ"ב והאשה עיקרה בה"א אחרונה דמילוי ההי"ן שה"ס עשיה אך ע"י צדקותה וכשרותה תתעלה ותקבל הארה גם ה"א אחרונה דמלוי מ"ה ואם תזכה תעלה ותקבל גם מן ה"א דמלוי ס"ג ואם תזכה תעלה ותקבל גם מן ה"א דמלוי ע"ב נמצא עיקרה ושרשה בה"א דמלוי ב"ן אך ההי"ן דשאר מילואים הם באים לה בסוג תוספת ע"י כשרון מעשים וידוע כי האמהות זכו לעליות שלהם בלי הדרגות אלא זכו אל ההארות ההם כולם תכף ובזה פרשתי בס"ד הפסוק גבי לאה אע"ה ויהי בבוקר והנה היא לאה כי כל ההארות הנזכרים שהם באים בתוספת הם עולים מספר לו שהם ה"א ה"י ה"י כמנין לאה ובא להגיד שבח שלה כי מה שלוקחים שאר נשים צדקניות ההארות של התוספת במשך שנים מרובים היא לקחה הכל מליל חופתה כי ויהי בבוקר כבר היא לא"ה שלקחה כל ג' ההי"ן של התוספת שהם לאה וכן כאן באו

לחבבה ושאלו איה שרה אשתך באיזה ה"א עומדת עתה ויאמר כבר היא באה"ל כולו אהל גי' לו מנין ג' ההי"ן של התוספת כולם:

ותשחק שרה בקרבה לאמר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המקובלים בפסוק הנחש השיאני שבחטא חוה נפגמו ב' דלתין של שד"י ושל אדני ונשאר ש"י אנ"י ולז"א הנאש השיאנ"י עכ"ד וידוע כי שרה אע"ה תיקנה פגם עון חוה ולכן תחלתה היתה עקרה ואח"כ ילדה בנס כי הלידה מורה על תיקון הפגם שתיקנה ואמרתי בס"ד לכן בעקרות היה חסר ממנה אברים שלצורך ההריון כמ"ש אין לה ולד כי האשה הריון שלה נעשה ע"י ב' דלתות ושני צירים שיש לה בפנים והיא היתה חסרה מהם ואח"כ נעשה לה בנס ובזה פרשתי וה' פקד את שרה בהריון ויעש ה' לשרה ויעש דייקא שעשה לה אברים חדשים כאשר דבר בקדשו על הנקבה בבריאתה שצריך להיות לה אברים אלו יתרים על הזכר לצורך ההריון ואמרתי בס"ד לכך נשתנה שמה קודם הריון שנקראת שרה כי שרה במלואה כזה שי"ן ריש ה"א המלוי הוא אותיות ש"י אנ"י רמז כי עתה תיקנה פגם עון חוה שהיה בשד"י אדנ"י שנשארו באותיות ש"י אנ"י שנשלמו אותיות אלו בשני דלתין ולכן כנגדם נתקן בקרבה ב' דלתי"ן לצורך ההריון לכן עתה אשר בשרו אותה המלאכים בהריון שמחה על אותיות ש"י אנ"י שהם רמוזים בקרבה כי ידעה שעתה הם נתקנו ונשלמו בשני דלתין שנרמזים בשני דלתין שבקרבה שפועלים מעשה ההריון ולז"א ותשחק שרה בקרבה דייקא על הרמז הרמוז בקרבה שהגיע תיקון שלו:

אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן נ"ל בס"ד תמיהה שלה כך שהאדם אין לו נחת רוח בשימוש עבדיו כמו שימוש אשתו אך בעודו בחור לא אכפת לו כ"כ כי הוא ישמש את עצמו ורק כשהוא זקן נח לו בשימוש אשתו לכך עשה השי"ת מנהגו של עולם שהאשה בתחלת ימיה תראה וסת נדה דאם לא תשמש לבעלה בימי נדה וימי ספירה לא אכפת לו כ"כ כי הוא ג"כ עודנו בחור בשנים ישמש עצמו אך כשגדלה בשנים דאז גם הוא נעשה זקן וקפיד על שמוש שלה אז היא פוסקת מלראות וכל ימיה טהורה ותשמשו ועתה אצל שרה היה להפך בימי הבחרות שלה ושל בעלה לא ראתה דם ואחר שנעשה בעלה זקן דקפיד על שמוש שלה נעשה לה וסת ומי ישמשנו בזמן וסתה ולז"א אחרי בלותי ר"ל אחרי זקנותי היתה לי עדנה וסת דם נדה בתמיה והלא עתה אדוני זקן ומי ישמשו בימי הוסת:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דארז"ל שנעשה לה נס וחזרה בגופה כזמן נערותה שנפתחו הקמטים ונתעדן הבשר שבלה בזקנה ועל כן נתרעמה דחששה על לעז הלייצנים שיאמרו עתה מאבימלך נתעברה שרה דאיך אפשר זקן כאברהם יוליד ולכך אמרה עשה השי"ת

נס לי בלבד להחזיר אותי לנערותי ובעלי ישאר בזקנותו כי עתה יהיה פתחון פה ללעז אבל אם הייתי אני נשארתי במראה הזקנה היה בטל הלעז דאין אומרים איך זקן כזה יוליד דתשובתם בצידם איך זקנה כזאת תוליד וקא חזינן דילדה וכן אם היה עושה נס גם לו להחזירו למראה הבחרות תו לא יאמרו איך זקן יוליד וז"ש אחרי בלותי שבלה העור והבשר בזקנה עתה היתה לי עדנה שנתעדן הבשר והעור וחזרתי לנערותי ואדוני נשאר זקן אתמההא הלא בזה יתחזק דבר הלעז וא"ל השי"ת למה זה צחקה שרה בקרבה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי דהיה אפשר שאלד ואני עודני זקנה דאז בכך היה בטל הלעז כי בנס שנעשה לחצאין בגופי דוקא ולא באדוני יתחזק הלעז היפלא מה' דבר זה של הלעז שחוששת שרה בעבורו הנה למועד פירוש יגיע זמן אשר אשוב אליך שאעשה גם בך נס לבטל הלעז והוא מה שהשווה השי"ת פנים של אברהם ושל יצחק ביחד דמאן דמשתעי בהדי יצחק משתעי בהדי אברהם ובזה הודו הכל דאברהם הוליד את יצחק ורק כעת חיה יאמרו לשרה בן ולא יאמרו לאברהם:

ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר י"ל כיון דאמר ויגר בגרר למה הוצרך לומר וישב בין קדש ובין שור וכי בא הכתוב להדיענו שגרר היא בין קדש ובין שור דמה צורך לנו בזה ונ"ל בס"ד דידוע שאברהם אע"ה הוא הראשון אשר חידש האמונה בעולם דכתיב והאמין בה' והאמונה היתה קשורה ודבוקה בו בכל מקום ועליה היה נסמך ובה היה מתחזק ומתאמץ ולא היה זז ממנה רגע אחד וכמ"ש על המשיח והיה צדק אזור מתניו ואמונה אזור חלציו ונרמזה האמונה בהפרש שיש בין מספר קדש ובין מספר שור כי ההפרש שיש ביניהם הוא ק"ב כמנין אמונה וז"ש ויסע משם אברהם ארצה הנגב אך לא היה סומך על כוחו וממונו וחכמתו אלא וישב בין קדש ובין שור כלומר באמונה שהיא רמוזה בין מספר קדש ובין מספר שור ואמר ויגר בגרר רמז לפי דרכו ויגר לשון אגרי בך גירי שהוא ר"ל חיצים כי הצדיק בכל מקום שיושב זורק חיצים בקליפה של אותו המקום להוציא ממנה נ"ק והחיצים מד"ת ותפלה שגירה שם גיריו להוציא בלעם מפיהם:

מה ראית כי עשית את הדבר הזה י"ל מה ראית מושלל ההבנה ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הראשונים ז"ל טעם אשר הסכימה דעתו של א"א להוריד את שרה למצרים ולא חש פן יתאחזו בה ולא עוד אלא א"ל אמרי נא אחותי היא שנתן להם יד בזה שיקחו אותה ופרשו דארז"ל ירידת שרה אע"ה לבית פרעה ששמרה עצמה מן הערוה ומסרה נפשה לסרב בלתי יגע בה אותו רשע שבזה עשה לה השי"ת נס להצילה משם וזה הדבר היה עזר לישראל ברדתם לגלות מצרים שגם הם יהיו חזקים לבלתי הטמא בערות מצרים שאז

עי"כ הקב"ה יעשה להם נסים ויגאלם ויוציאם משם וכל זה ראה אברהם אע"ה ברוה"ק לכך הסכים להורידה שם ואמר אחותי וכו' כדי שבזה יצמח עזר לישראל כאמור עכת"ד ולכן השר של אבימלך אשר ידע הסיבה של ירידת שרה למצרים ואשר אמר אחותי היא כדי שתלקח שכל זה עשה לטובת בניו בדורות הבאים לכן בא עתה להוכיח את א"א ושם דברים אלו בפי אבימלך באומרו מה ראית כי עשית את הדבר הזה כלומר מה שעשית במצרים ידענו הטעם כי ראית ברוה"ק שצריכין בניך לירד שם ולכן עשית אותו דבר של שרה אשתך כדי לפתוח להם פתח של הצלה בזה כאמור אך אצלינו מה ראית דבר שיהיה לבניך לעתיד כדי שתעשה מה שעשית עתה וכי ראית שבניך יהיו גולין בארצינו או איזה אופן אחר כדי שהקדמת להם פתח עזר והצלה בדבר זה:

ויקח אבימלך צאן ובקר וכו' נ"ל בס"ד הטעם שנתן לו ד' דברים אלו במתנה והשיב לו את שרה אשתו עם המתנה דנמצא השיב לו חמשה מינים בהשבה זו והוא כי עשה כן כנגד המכה ששלטה בחמשה מקומות שבגופים שנעצרו הנקבים של זרע ושל קטנים ושל רעי ושל שתי אזנים ושל חוטם לכן השיב לו את שרה עם ד' מיני מתנות אלו כדי שיתפלל על עצירת חמשה נקבים הנז' ועוד לתקן חטא אשר חשב לחטוא באות ה"א דאשה כשבקש לנגוע בה דלכך לקה בחמשה נקבים הנז' על ידי גבורות מנצפ"ך ולכך לכפרתו השיב את שרה עם ד' מיני מתנה להשלים מספר חמשה אי נמי עשה כן לכפר על משמוש ידים בחמשה אצבעות וכמ"ש רש"י נקיון כפים אין כאן הדא אמרה משמוש ידים היה כאן ולכך לקה בחמשה נקבים ועשה כפרתו בחמשה:

ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי כחסד וכו' י"ל למה בקש על ג' דורות ולא יותר ועוד איך מדמה זה המבוקש שלו לחסד שעשה עמו דנראה להפך הוא עשה עמו דוקא ואיך יעשה הוא עם ג' דורות ועוד מהו החסד אם בפירוש רש"י שא"ל הנה ארצי לפניך אין זה חסד לאברהם אלא חסד לאנשי המקום כי אדם עשיר מופלג אם ידור בעיר אחת יגיע ממנו טובה גדולה לאנשי המקום מכמה צדדין ונ"ל בס"ד כי החסד הוא מה שנתן לו מתנות רבות בעת שהשיב לו את שרה וזה נקרא חסד כי השי"ת לא צוהו על זאת אלא רק א"ל השב את אשת האיש והמתנות הוסיף מדעתו וכל אדם שעושה דבר חוץ מן החיוב נקרא חסד ובזה החסד שנתן לו מתנות עשה תועלת לאברהם אע"ה שביטל הלעז מפי הבריות על דבר אשתו דבלא"ה היו אומרים אחר שנתעלל בה שילחה אך עתה שהוצרך לפייסו במתנה נתברר שלא נגע בה וכמ"ש רש"י בפסוק ואת כל ונכחת יע"ש והנה ידוע כי הלעז דרכו להמשך בפי העולם שלשה דורות דוקא מכאן ואילך ישתקע הדבר וישתכח הענין ולא ישאר ממנו בפי העולם מאומה וכיוצא בזה כתב

הגאון נו"ב ח"א בי"ד סי' ס"ט במשודך שנשתדך עם בת פלוני ופקר אביה של הכלה דבזה זרע המשודכת הלז יוכל להיות פגום מחמת אבי אביה אך משם ואילך יתבטל הפגם וכתב הגאון מהרח"ף ז"ל דוגמה לזה תמצא ע"פ הדין בדבר איסור בגדולי תרומה של גידולי גידולין שרי דהיינו עד שלשה גרנות אסור והד' מותר כנז' בירושלמי פ"ט דתרומות וכן דוגמה לזה כתב מר"ן ב"י סימן קט"ו להעמיד יגורט"י של גוים דעד ג"פ אסור ע"ש ועיין חק"ל יו"ד סי' לק"ט ע"ש וכן הענין כאן דהלעז לא ימשך אלא שלשה דורות ואחר שלשה ישתכח ויתבטל ולכן השי"ת הרחיק את גר מצרי ואדומי שלשה דורות דוקא ואחר שלשה דורות נתרים בבת ישראל ועל כן תועלת זו של ביטול הלעז שעשה להם בחסד זה של המתנה הועילה לשלשה דורות כי אחר שלשה דורות בלא"ה היה מתבטל הלעז מאיליו ומשתכח ולכן כנגד התועלת הזאת שעשה להם בשלשה דורות הראשונים בקש ממנו הטובה הזאת בשלשה דורות שא"ל אם תשקור לי ולניני ולנכדי ופירש הטעם למה אני מבקש על שלשה הוא כחסד אשר עשית עמך שהוא הועיל למשך שלשה דורות כן תעשה עמדי במשך שלשה:

חיי שרה

ויהיו חיי שרה מאה שנה הדקדוק ידוע דהול"ל ותחי שרה ועוד אומרו שני חיי שרה לשון כפול הוא וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשי"ך ז"ל ונ"ל בס"ד דידוע שנים שהאדם חי בצדקות נקראים חיים ואם לאו אין נקראים חיים גם ידוע דארז"ל בן מ"ח שנה הכיר אברהם אבינו את בוראו וידוע שהוא נשא את שרה בעודה קטנה וכנז' בגמרא גם הוא היה גדול ממנה עשר שנים כי בת צ' היתה בלידת יצחק והוא היה בן מאה וא"כ לפ"ז כיון שהוא הכיר בן מ"ח היא הכירה עמו בת ל"ח ונמצא בגיותה עשתה ל"ז שנים כי שנת ל"ח תחשב עם שנים של גירות ובא הכתוב להגיד אל תחשוב ל"ז שנים הראשונים של שרה שהם כמנין ויהי"ו היו פגומים ואין נקראים חיים אלא ויהיו חיי שרה ר"ל גם אותם ל"ז שנים שהם כמנין ויהיו נחשבים חיי שרה כי הם תיקנו אח"כ שנים הראשונים ועשאום סולת נקיה שנים של חיים באופן כי הם שוים בחשבון אחד עם כל שנים הבאים אחריהם שהם סך הכל מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים וחזר ואמר שני חיי שרה כי הצדיק יש לו שני מיני חיים הא' הם חיים בכימות שהאריך ימים והא' חיים באיכות כמ"ש יגע רבי בון בכ"ח שנים מה שאין תלמיד ותיק יגע במאה שנה ובזה יובן כי בי ירבו ימיך באיכות ויוסיפו לך שנות חיים בכימות וכן הוא אומר כי היא חייך ואורך ימיך ולז"א כאן שני חיי שרה שזכתה לשני מיני חיים של איכות ושל כימות ותיבת שני ר"ל שתים ובזה יובן הכתוב לקמן ואברהם זקן בא בימים ב' ימים ר"ל ב' בחינות ימים

דכימות ודאיכות יען כי וה' ברך את אברהם בכל שהשליטו ביצרו ולכך זכה לשני מיני ימים הנז' של הכימות ושל האיכות:

ואברהם זקן בא בימים וה' בירך את אברהם בכל נ"ל בס"ד דהשי"ת עשה חשבון הימים של האדם במעשיו יום אחד לשנה כולה שנידון ביום ר"ה דוקא לטובת האדם שאם יעמדנו לדין יום א' לחודש וכל ר"ש יום א' לשבוע לא יוכל לעמוד כי לפעמים ימצא רוב הימים של החודש חסרים ומקולקלים וכן רוב ימי השבוע או כולו חסר ומקולקל וצריך לכלותו אך עשה חשבון לכל ימי השנה שאז ימים נושאים ימים וימים משלמים ובזה אפשר שימצא רובו זכיות אמנם אותם שהם צדיקים גמורים שאין חוטאים כלל בשום יום ואין להם מחסור בשום יום כלל אין צריכין לתקנה זו אלא יכולים הם לבא בחשבון המעשים לפני הקב"ה דבר יום ביומו כי אין מחסור ליראיו בשום יום כדי שיצטרך למלאתו מיום אחר ובזה פרשתי בס"ד תפלת שלמה הע"ה והיו דברי אלה וכו' קרובים אל ה' אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו פירוש שביקש שיהיו כולם צדיקים גמורים שאין למו מחסור שאז אפשר לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו ולא יצטרכו ליום אחד לכל השנה כולה וז"ש כאן ואברהם זקן שקנה חכמה בא בימים ר"ל בא לפני הקב"ה בחשבונו בימים ר"ל דבר יום ביומו יען כי וה' ברך את אברהם בכל שהשליטו ביצרו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ואברהם זקן שקנה חכמה יען כי בא בימים ב' ימים שהם מ"ח שעות והתורה שהיא החכמה נקנית במ"ח מעלות כנז' בברייתא דאבות או יובן בס"ד אותו זמן היה בן ק"מ שנה כי בן ק' שנה הוליד את יצחק ואותו זמן שהשיאו אשה היה יצחק בן ארבעים שנה כמ"ש ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וידוע ימים הקצובים לכל אדם הם שבעים כמ"ש ימי שנותינו בהם שבעים שנה וק"מ הם ב"פ שבעים הרי אותו זמן נכנס בשתי ימים של בני אדם וז"ש בא בימים או יובן בס"ד ואברהם זקן שקנה חכמה ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשה"פ פרשת לך לך שתיקן מוח חכמה וגם בא בימים שזכה לשם אל שהוא בחסד השולט בימים דכתיב חסד אל כל היום ועיי"כ בירך את אברהם בכל כי קודם אותיות בכל יש מספר א"ל ואחר אותיות בכל יש מספר חכמה:

ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וכו' י"ל מאי קמ"ל מגמלי אדוניו וכי ס"ד שלקח משל אחרים למאי נקט וילך מאחר דאמר אח"כ ויקם וילך ועוד תיבת ויקם נראה יתר ונ"ל בס"ד דארז"ל בהליכה זו קפצה לו הארץ ועוד כמה נסים נעשו לו ובודאי כל נסים אלו נעשו לו בזכות אברהם אע"ה שנתלוה עמו בדרך אך כיון שהוא עבד וחייב לילך

בשליחות אדוניו אין לו יתרון מצוה בשליחות זו לכך התחכם שילך בשליחות זו ברגליו אע"פ שיש עמו גמלים חשובים כי הלוכו ברגליו אינו חייב בו ונמצא יש לו מצוה בכך אך ידוע כי הגמלים אינם שוים שיש אדם יש לו גמלים הרבה לפירותיהם או לשכרם אך אם הוא אדם גדול יש לו מין גמלים יקרים כמו בני הרמכים דאין נמצא ממין זה הרבה בעולם ולכן אלו לא קיימי לשכירות ואין רוכבים עליהם כל אדם כי אם הבעלים כאשר יזדמן להם ואלו נקראים על שם הבעלים ואין נמנים עם שאר גמלים ואליעזר כדי להשביע עיניהם לקח מאלו החשובים אשר נקראים על שם אדוניו וזהו מגמלי אדוניו ואע"פ שהיה לו גמלים חשובים אלו עכ"ז הוא לא רכב אלא וילך ברגליו ומאחר שניתן לבו לעשות מצוה זו לכך כל טוב אדוניו הוא זכות תורה ומע"ט של אברהם אע"ה נתלוה עמו בדרך לשומרו ולהגן עליו ולכך זכה לנס גדול והוא ויקם וילך וכו' כלומר תכף מהתחלת קימתו קפצה לו הארץ וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהלך לשם מקימה הראשונה או יובן ויקם וילך שעשה קימה לנ"ק שבירר בהילוכו או יובן ויקם שנעשה לעצמו קימה שבהלוכו זה יצא מארור ונכנס לברוך ע"י לבן כשא"ל בא ברוך ה' כמ"ש בזוה"ק:

הקרה נא לפני היום נ"ל בס"ד אותה שעה היתה מנחה שהיא חום דינא קשייא ורצה שתתמתק השעה שיתקרר הדין לעשות הצלחת דבר המבוקש ולז"א הקרה נא לפני היום לשון קרירות הרומז למיתוק הדינין או יובן בס"ד רצה שיזדמן לו זכות יום א' דמילת אברהם ויום א' דמילת יצחק ושלשה ימים של עקידה הרי חמשה ימים וז"ש הקרה נא לפני היום ה' יום ר"ל זכות חמשה יום הנז' או יובן בס"ד רצה להמשיך עשרה פעמים שם הוי"ה במילוי אלפין שעולה ת"ן שהם נרמזים באותיות שלפני אותיות אליעזר וז"ש הקרה נא לפני דייקא היום:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל דהגבורות הם פ"ר דמנצפ"ך ומתחלקים לחמשה חלקים כל חלק הוא נ"ו לכן כל אותיות נ"ו שבסוף תיבה הם בסוד הגבורה וכתב בשער מאמרי רשב"י שגם החמשה חסדים המה פ"ר שהם כמנין ורב חסד וכתבתי במ"א ההפרש בין הה"ח להג' כי ההג' כל חלק הוא נקרא נ"ו אך הה"ח כל חלק הוא נקרא יום כי החסד נקרא יום א"כ ההג' הם חמשה נ"ו וההה"ח הם חמשה יום ואליעזר רוצה עתה שהגבורות יהיו חסדים ויאירו לו חמשה חסדים כדי שיצליח במעשיו וז"ש הקרה נא לפני היום ה' יום שהם חמשה חסדים ולא ה' נ"ו שהם הג' או יובן בס"ד כי ענין זה שהולך בו שהוא זווגו של יצחק אע"ה שממנו יצא זרע ישראל ודאי אינו נח לשטן ולכך יקטרג ויעשה סכסוכים ועכבות על כן ירצה שהיום הזה תתבטל שליטתו כמו יום

האדיר בימי שנה שהוא יוה"כ ולז"א הקרה נא לפני היום בה"א הידיעה שהוא יוה"כ שיזדמן לפני כחו של אותו היום שהוא מבטל שליטת השטן ומהפכו לטובה כמ"ש רז"ל דהשטן ביוה"כ מלבד שאינו מקטרג אלא נהפך לטובה:

ויהי הוא טרם כלה לדבר י"ל תיבת הוא יתיר ונ"ל בס"ד דארז"ל שלשה נענו במענה פיהם וחד מהם אליעזר והוא היה הראשון ולז"א ויהי הוא דייקא אשר טרם כלה לדבר אז והנה רבקה יוצאת שנענה במענה פיו ועדיין משנברא העולם ועד עתה לא היה כן אצל צדיקים אחרים שיהיו נענים במענה פיהם שהוא היה ראשון בזה או יובן בס"ד בעבור הצלחת המבוקש שלו שבו גילוי זרע ישראל ותלוי בזה קיום כל העולמות נעשה אותה שעה זווג עליון למעלה כדי לשלשל שפע למעשה הנסים הצריכים לדבר זה וידוע כי הו"א רמז לזווג העליון שיזדווגו אות וא"ו דשמא קדישא עם אות ה"א דשמא קדישא ע"י מ"ד ומ"ן הרמוזים באות אלף שבו יו"ד עלאה ויו"ד תתאה והפרסא באמצע כמ"ש בקה"י וז"ש ויהי הו"א זווג עליון טרם כלה לדבר ועי"כ והנה רבקה יוצאת התחילו מעשה הנסים לצורך הענין המבוקש:

ואמרה שתה וגם גמלך אשקה אותה הוכחת לעבדך ליצחק י"ל למה עשה הסימן בהשקאת הגמלים ולא בהשקאת האנשים אשר עמו ונ"ל בס"ד כי הוא קבל מאברהם אע"ה שיצחק יוליד ב' בנים דוקא אחד צדיק מצד הטוב שבגבורת יצחק ואחד רשע מצד הסיגים אשר בגבורת יצחק ולכן א"ל ולקחתי אשה לבני ליצחק ר"ל אשה שתוליד שנים אחד נמשך מן הטוב שהוא בני ממש ואחד מן הסיגים שבגבורה הנקראת יצחק ולכן עשה הסימן שתאמר שישתה הוא כנגד בן הצדיק שתביא מיצחק וגם תאמר לו שתשאב לגמלים כנגד בן הבא מצד הסיגים שביצחק ולז"א אותה הוכחת לעבדך ליצחק עבדך כנגד בן הטוב וליצחק כנגד בן הבא מצד הסיגים שבו:

והנערה טובת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה נ"ל בס"ד דארז"ל עדיין לא יצאה מפתח הבית ורק אותו היום יצאה לקיים דבר בקשתו של אליעזר וז"ש טובת מראה מאד ולכן איש נכרי לא ידעה עדיין אפילו בהבטה כל דהו מאחר שלא יצאה חוצה ובזכות הצניעות שלה עשה לה הקב"ה נס עתה בהילוכה בחוץ שירדה העינים של עוברים למטה שכל אדם כשהיה מהלך לא היה יכול לשאת את עיניו לראות בבני אדם ההולכים ברחוב אלא עיניו יורדות למטה לראות בשטח הארץ כמי שעיניו כאבות כדי שלא יראו אותה כלל הן אנשים הן נשים ותמלא כדה ותעל באין שטן ואין פגע רע:

ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב י"ל למה לא אמרה לו כן מעיקרא שתה אדוני וגם לגמליך אשאב כי באמת כך היה נוסח בקשתו מאת ה' בתחלה שתשיב לו כו"כ אך הנה בלא"ה י"ל באומרו הגמאיני נא מעט מים מכדך למה רצה שישתה מן הכד עצמו וכי לא היה לו כלי שתשפוך בתוכו מים אך דקדוק זה מובן ע"פ הטעם שכתב הרב בית אהרן ז"ל עמ"ש גם לגמליך אשאב דהן אמת מן השמים שמו בלבה דבר זה שתשיב כך אך צריך טעם מה ראתה ע"פ השכל שתשאב לגמליו ג"כ ופירוש שהיתה מוכרחת מצד שכלה לעשות כך כי הוא שתה מן הכד עצמו אז אמרה בדעתה איך אעשה אם אוליך הכד לבית הרי נפגמו המים ששתה זה בפיו מן הכד עצמו ואם אשפוך המים לארץ ואחזור ואמלאהו מים טהורים להוליכו לבית הנה עומד על העין ורואה ויהיה לו בושה בזה שנראה שאני חוששת שנטמאו המים בשתייתו ולכך שפכתים על כן הוכרחה לומר לו עתה גם לגמליך אשאב כדי שתשפוך את המים לשוקת שישתו הגמלים ותחזור ותמלאהו לצורך הגמלאים עד אם כילו לשתות עכ"ד ובזה נתיישב דקדוק הנז' למה שתה מן הכד ולא הביא כלי שתשפוך לו בו כי אע"פ שבקש מהשי"ת שיניח בלבה לומר גם לגמליך אשאב רצה שיהיה הנס קרוב לטבע שתהיה תשובה זו של השקאת הגמלים הכרחית לבעלת השכל ואם יתן לה כלי לשפוך בו מים לא היה לזה הדבר הכרח אך כיון ששתה מן הכד אז נעשה לה הכרח לומר גם לגמליך אשאב ובזה ממילא מובן דקדוק הראשון שדקדקנו שלא שם השי"ת בלבה לומר גם לגמליך תכף כשאמר לה הגמיאיני נא מעט מים מכדך כי רצה השי"ת שדבר זה של שאיבת הגמלים תוליד אותו משכלה ובשאלתו ממנה להשקותו מים עדיין לא נעשה דבר שתוליד ממנו דבר זה של שאיבת הגמלים ולכך לא אמרה אלא שתה אדוני כי חשבה שיוציא הכלי מחיקו לשפוך לתוכו מים וישתה כדרך כל הארץ אך הוא כשאמרה שתה אדוני לא הוציא כלי אלא הגיש את פיו אצל הכד ושתה ובזה נעשה דבר שתוליד ממנו שאיבת הגמלים ואז עתה אחר ששתה בפיו מן הכד אמרה גם לגמליך אשאב והוסיפה לומר עד אם כילו לשתות גם זה מרוחב שכלה כי אמרה שמא יחשוב שאני אומרת לו גם לגמליך אשאב בשביל שהמים האלו שכבר נטמאו משתייתו שמוכרחת אני לשפכם בארץ לכן אמרתי לשאב את גמליו שלא ילכו המים לאיבוד לז"א עד אם כילו לשתות דודאי כדי צרכם צריך שאשאב עוד כמה כדין מן העינה ונראה שעשה השי"ת ככה שלא שם בלבה בנס להשיב לו מעיקרא על שאיבת הגמלים אלא המתין עד שתוליד תשובה זו משכלה להראות שבחה לאליעזר שידע שהיא שכלית מאד:

והאיש משתאה לה נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הגאון חיד"א ז"ל בפתח עינים סגולה להנצל מעין הרע לעשות ה' של כסף גם המנהג לומר חמשה כנגד בעלי עיה"ר להנצל ע"ש והוא היו עמו אנשים וראים אותה וחש פן יטילו בה עיה"ר בראותם יופיה וחכמתה וזריזותה ודרך ארץ שלה לכך שם לה בכונה שלו אות ה"א לשומרה מעיה"ר וז"ש משתאה לה תיבת משתא"ה קרינן בה שם את ה' לה או יובן בס"ד כי היא אותה שעה היתה חסרה ה"א ולכן כתיב תיבת נערה בפרשה זו נער חסר ה"א וכמ"ש בזוה"ק כתיב נער וקרינן נערה עד דלא קבלת דבר היא נער ולאחר דקבלת דבר נערה ע"ש והוא ע"י כונה שלו עתה המשיך לה אות ה"א למתק הדינים שלה ולז"א משתאה לה שם את ה' לה או יובן בס"ד ע"פ מ"ש הרב הקדוש מהרש"ם בלקוטי שושנים בפ' גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שיש שם קדוש הנקרא אתה שכותב המלאך על מצח הצדיק בהיותו הולך בגיא צלמות לברר משם נשמות ובזה השם של את"ה יהיה לו שמירה שלא יהיה ניזוק ע"ש ועתה ראה אליעזר שאותו מקום מלא עע"ז ורק צדקת זו ביניהם לכך נחשב אותו מקום גיא צלמות וצדקת זו שהוא לוקח אותה משם עתה הוא זמן הבירור של נ"ק שצריכה לברר מהם כשתלך מאתם לכך כיון להמשיך לה שמירה מן שם אתה ולז"א והאיש משתא"ה לה קרינן בה שם את"ה לה ועוד מחריש לדעת מחריש לשון התחכמות כמו החרש והמסגר ר"ל שהיה מתחכם ג"כ בכונתו להמשיך לה הארה מן הדעת להצלחת החיבור:

הנה רבקה לפניך קח ולך נ"ל בס"ד כונתם לומר הנה מצידינו אנחנו קשים וידועים במרמות ותחבולות ולא נגמור שום ענין עם שום אדם בנחת אלא אחר אלף צרות של מרירות אשר נמרר אותו וכ"ש ענין גדול כזה לתת בת מלכים יפה כלבנה לארץ אחרת אך אנחנו מודים תכף למסור אותה לך בראותינו תוקף הצלחת המזל שיש לך אשר לא נמצא הצלחה טבעית כזאת והוא כי רבקה היקרה הצנועה אשר מעת הולדה לא יצאה מפתח ולא שזפתה עין אדם אפילו הקרובים בני העיר והן היום ע"י הצלחת המזל שלך היא מאיליה נעשית לפניך שאתה איש נכרי והיית עומד חוץ לעיר וטיילת עמה ארוכות וקצרות בחקירות ודרישות כאות נפשך על כן מוכרחים אנו לכוף ראשינו נגדך להודות על המבוקש שלך למסרה לך לבלתי נהיה נגדיים עמך כי מי יוכל לנצח את בעל מזל ההצלחה כזאת הא ודאי ישוב חרבו אליו:

או יובן בס"ד הנה רבקה לפניך קח ולך כי נתנו עיניהם בממון ובקשו אותו ברמז כי בושו לבקש בפה מלא באומרם רבקה לפניך קח ולך ותניח הממון כי הממון הוא מונח בביתם וכאלו הוא בידם או יובן בס"ד ר"ל תקח אותה בבגדים שעליה כי אין זמן לעשות לה

נדונייא ע"פ כבוד בית אביה וזהו כמו שהיא לפניך קח ולך או יובן בס"ד הם רצו שילך בלילה ההיא כדי שאחר שיצא וילך בדרך ירדוף אותו לבן בחילוף בגדים כלסיטי מזויין ויגזול ממנו הממון אך בהיות הממון בביתם אין גוזלים חוט אחד כמנהג הערביים ובאו לחזק לבו שלא יתפחד מן יציאת הלילה כי אמרו הנה זאת אשה לבן אדוניך שהוא גבורה וידוע כי בלילה שולטת מדת הגבורה וא"כ הלילה הוא זמן שליטתו ואיך יהיה נגזל ממונו בו וז"ש הנה רבקה לפניך קח ולך עתה ולא תפחד יען כי תהי אשה לבן אדוניך שהוא גבורה שזמן שליטתה בלילה או יובן בס"ד רצו שילך בלילה כדי לגזלו אך עשו טעם לעצתם שרוצים בכך בשביל להציל עצמם מן החשד שלא יחשדם אח"כ שהחליפו אותה מאחר שהם ידועים לרמאים לא ינקו מן החשד ולז"א הנה רבקה לפניך שאתה רואה אותה עתה שזו היא אשר השקתה אותך מים ונתת הנזם על אפה והצמידים על ידיה על כן בבקשה ממך קח ולך עתה שאם תעכב הליכתך עד הבוקר אפשר שתחשוד אותנו שהחלפנו אותה והבאנו לך בת אחרת:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד הנה רבקה לפניך קח ולך ע"ד אותו סומא שירש מאביו מרגלית אחת כלילת יופי ויקרת הערך ורצה למכרה ושלח אצל עשיר גדול וא"ל הנה המרגלית הזאת היא גלויה לפניך בלבד ולא לפניו כי הוא סומא ואינו רואה אותה כדי שיניח עליה ערך ושומה על כן אתה ע"פ נאמנות שלך תאמר ערכה ושוייה ותתן לו וכן כאן א"ל לבן רבקה אינה מסטרא דילן שנוכל להבין ערכה אלא היא מסטרא דקדושה והם סומין מסטרא זו שאינם יכולים לידע ערכה ומה האור הקדושה החופף על פניה ורק לפניך שאתה מסטרא דקדושה היא גלויה ותדע ערכה וז"ש הנה רבקה ערכה גלוי לפניך דוקא ולא לפנינו יען כי היא חלק כ"ו כלומר שם הקדושה שמספרו כ"ו וזה אותיות קח ולך אותיות חלק כ"ו ולכן ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' אב הקדושה ולא כאשר דברנו אנחנו נמצא כמו פקדון היתה בידינו שאינה מסוג שלנו ואתה תדע כמה ראוי לתת לנו מתן בעד פקדון היקר ששמרנו אותו:

תולדות

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק דקדוק הכפל ידוע ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל דיצחק אע"ה כשנולד באה לו נפש מסטרא דנוקבא לכן אמר והנה בן לשרה אשתך שייחסו לשרה הנקבה ולא לאברהם שהוא דכורא ולכן לא היה ראוי להוליד ולכן לא נולדה בת זוגו אך בעת העקדה פרחה נשמתו ובאה לו ע"י אברהם אע"ה נשמה מסטרא דדכורא ואז ראוי להוליד ולכך אותו עת נולדה בת זוגו שהיא רבקה כמ"ש ויהי אחר הדברים האלה ויוגד לאברהם לאמר וכו' ובתואל ילד את רבקה וכו'

ובזה פירשו גורי האר"י ז"ל מהיכן יצא הדבר מהר המוריה יצא הדבר ע"ש ובזה פרשתי בס"ד רמז נכון בפרשה הקודמת בפסוק ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדוני ותקח הצעיף ותתכס והיינו דידוע כי נשמה שהיא מסטרא דדכורא היא מן אות יו"ד דשמא קדישא או מן אות וא"ו כי שניהם סוד דכורא אבל נשמה מסטרא דנוקבא היא מן אות ה"א ראשונה או ה"א אחרונה דשמא קדישא שהם סוד נוקבא והנה רבקה אותה שעה נצצה בה רוה"ק וידעה שזה בעלה אך ראתה אותו כמו שהיה בתחילת לידתו שהיה לו נשמה מסטרא דנוקבא ומן השמים היתה זאת כדי שתשאל וישיב לה אליעזר איך השי"ת הטיב חסדו עמו לעת עתה ולז"א מי האיש ה"א לזה חלק תיבת הלזה לשתים וקרי בה ה' לזה כלומר אני נקבה וגם לזה יש ה"א שהוא סטרא דנוקבא וא"כ מי האיש דאיך יבואו הבנים אם לא יש איש ואשה וכאן שנינו נקבות והשיב לה הוא אדוני כלומר ראיה זו שאת רואה היא היתה בראשונה אך לעת עתה הוא אדוני נעשה אדוני מסטרא דדכורא שיתייחס לאדוני אברהם ואז ותקח הצעיף הרומז לאור מקיף שנותן לה הזכר לנקבה בראשונה כי עתה ידעה שהוא זכר שראוי הוא לתת אור מקיף ובזה מובן בס"ד הכתוב כאן ואלה תולדות יצחק בן אברהם כי תולדות אלו באו מן יצחק אשר מתייחס לאברהם כי תחילתו היתה מתייחס לשרה כמ"ש והנה בן לשרה אשתך ולכך לא היה ראוי להוליד תולדות אלו יען כי אחר שנולד יצחק הנה עוד הפעם מחדש אברהם הוליד את יצחק והוא בזמן העקידה שהמשיך לו נשמה מסטרא דדכורא ונמצא כאלו ילדו פעם שנית מחדש:

ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו דקדוק של תיבת לנכח ידוע וכבר נרגשו בזה חז"ל בגמרא ונ"ל בס"ד דרמז הכתוב כאן ב' זכיות של אברהם אע"ה אשר בקש יצחק אע"ה עתה להיות לו מהם עזר בתפילתו על הריון אשתו ששתי זכיות אלו רמוזים בשם רבקה והם האחד זכות הבקר אשר רץ אברהם לעשותו לכבוד האורחים דכתיב ואל בן הבקר רץ אברהם וארז"ל מצוה שמרה הקב"ה לזרעו והב' זריזותו בבוקר לקיים מצות העקידה דכתיב וישכם אברהם בבקר וארז"ל בעבור מצוה זו ניצולו זרע ישראל מבלעם ושני זכיות אלו רמוזים בשם רבקה כי רבקה בהפוך אתוון הוא הבקר גם רבקה אותיות הבקר וז"ש ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו ר"ל ע"י זכיות שהם לנכח שם אשתו או יובן בס"ד לנכח אשתו ע"פ מ"ש רחב"ד אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא חי כן יצחק כשבא להתפלל היה דבור התפלה הזאת שגור בפיו וזה נרמז באותיות שהם לפני אותיות רבקה כי לפני רי"ש יש שי"ן ולפני בי"ת יש גימ"ל ולפני ה"א יש וא"ו ולפני קו"ף יש רי"ש הרי אותיות שגו"ר וז"ש לפני אשתו כי העתר שלו היה שגור בפיו:

והנה בגמרא דיבמות דף ס"ד ארז"ל לנכח אשתו מלמד זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת וצריך להבין מה ענין זוית אלו דנקטי רבנן בלשונם הטהור ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב קה"י ז"ל בסוד אות אל"ף דיו"ד עלאה שבאלף ה"ס מ"ד שיורד ממוח הזכר והוא בחינת חסדים ויו"ד תתאה דאל"ף ה"ס מ"ן של האשה והוא"ו שבנתיים הוא הפריסו הנזכר בזוה"ק דמ"ד יורדים עד ההוא פריסו ומ"ן עולים עד ההוא פריסו והולד נוצר מן מ"ד ומ"ן שה"ס יו"ד עלאה ויו"ד תתאה ולכן כתיב וייצר בשני יודי"ן לרמוז על שני יודי"ן הנז' ונ"ל דשני יודי"ן הנז' ה"ס שני יודי"ן שבשם השילוב של הוי"ה אדנ"י ושתה אותיות שבנתיים ה"ס וא"ו של אל"ף נמצא האיש ממשיך שפע למ"ד שלו מן יו"ד עלאה שעומדת בקרן זוי"ת העליונה והאשה ממשכת שפע למ"ן שלה מיו"ד תתאה שעומדת בקרן זוית השנית ולז"א זה עומד בזוית זו שהיא יו"ד עלאה להמשיך שפע משם למ"ד שלו וזו עומדת בזוית זו שהיא יו"ד תתאה להמשיך שפע למ"ן שלה כדי שבצירוף שניהם נעשה פועל טוב של ההריון:

ויתרוצצו הבנים בקרבה י"ל תיבת בקרבה לשון יתר ונ"ל בס"ד תוך שם רבקה יש קב שהוא מספר אמונה כי רציצתם היתה בענין האמונה יעקב מפרכס לצאת בעוברה פתח בהמ"ד ועשו מפרכס בעוברה פתח בתי ע"ז גם אותיות ק"ב הנז' רמז לסוד ק"ב חרובין זה מפרכס לתקנם וזה מפרכס לינק מהם בחורבנם:

ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו י"ל למה עשה כך ולמה הוצרך הכתוב להודיע זה ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב בית אהרן ז"ל עמ"ש שני גוים בבטנך דצ"ל מה השיב לדרישתה בדבר זה והלא דרישתה היתה על הפחד שפחדה על עצמה פן תסתכן מרצצת הבנים בקרבה וא"כ מה הפיוס שפייסה בשני גוים בבטנך כי אדרבה עתה תחוש יותר בראותה שיש בקרבה שנים ופירש ע"פ מ"ש בגמרא דשבת דשמואל לא הוה אזיל בארבא אא"כ הוה גוי בהדיה כי אמר שטנא בתרי אומי לא שליט לז"א לה אל תיראי מן הסכנה בזה צער העיבור שישלוט בך השטן ח"ו כי שני גויים בבטנך שהם שני אומות ושטנא בתרי אומי לא שליט עכ"ד ובזה מובן הטעם אחר שיצא עשו לא רצה יעקב שישאר לבדו כי עתה בעת לידה הוא עת סכנה וישלוט השטן לכך התחכם להיות ידו אוחזת בעקב עשו עד שיצא גם הוא כולו מן בטן אמו ולא ישלוט השטן להרע לו כן נ"ל דרך צחות:

והנה תומים בבטנה נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו ז"ל בעץ חיים שער לאה ורחל פ"ח בסוד הכתוב ויעקב איש תם כי יעקב אע"ה הוא בקדושה נקרא תם וכנגדו בקליפה נקרא מת ובזה פירש הרב אמת ליעקב ז"ל מ"ש רז"ל יעקב אבינו לא מת כי אצל יעקב שהוא

בקדושה הוא אותיות תם ואינו אותיות מת עכ"ד ע"ש ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב הקטון יהיה לאלף כי יעקב נקרא קטון דכתיב יעקב בנה הקטן וכן מי יקום יעקב כי קטן הוא וההפרש בין תם למת הוא כי תם המ"ם דמנצפ"ך עולה מספרם אל"ף משא"כ מת המ"ם בארבעים וזהו הקטון הוא יעקב יהיה לאלף כי הוא תם שמספרם אלף ולא מת וז"ש אדם אחד מאלף מצאתי אדם אחד הוא יעקב אע"ה שהוא שופריה דאדם ואותיות שמו משלמים למספר אחד כי אברהם יצחק יעקב הם י"ג אותיות מאלף מצאתי כי הוא סוד תם שעולה אלף וז"ש והנה תומם חלק התיבה לשתים וקרי בה ת"ו מ"ם בבטנה שיש בבטנה ת"ם שהוא אות ת"ו קודם לאות מ"ם ולא להפך:

ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב נ"ל בס"ד בא הכתוב ללמד שני טעמים לאהבת יצחק את עשו שלא תחשוב שאהב באמת את הרשע אלא הוכרח להראות לו אהבה מבחוץ חדא משום כי עשו היה ציד בפיו רמאי שהיה מראה טלפים לפני יצחק לשאל לו שאלות של חסידות אם מעשרין את המלח והתבן וכיוצא בזה שלא היה רוצה להראות עצמו כרשע לפני אביו לכן אמר אם אין אני מראה לו אהבה ידע שאני מכיר ברשעתו ואז יהיה רשע בפרהסייא ויוסיף רשע עשר ידות משא"כ עתה ימנע בבושתו ממני והב' ראה שרבקה אוהבת את יעקב להדיה ואמר אם גם אראה אהבתי ליעקב ושנאתי לעשו אז יסתכן יעקב בקנאת עשו שהיה מתקנא בו משא"כ עתה אם רואה שאני מראה לו אהבה לא יתקנא מן אהבת רבקה ליעקב כי יסתפק באהבה שלי ולז"א ויאהב יצחק את עשו לא מפני שלא הכיר ברשעו אלא הסיבה חדא כי ציד בפיו שהוא בוש עתה להראות רשעתו ואדרבא מראה חסידות ואם אשנאהו יפקור וירשיע ביותר והב' דרבקה אוהבת את יעקב לבדו ולא את עשו ואם גם יצחק יעשה כן היה מסתכן יעקב מקנאת עשו:

מכרה כיום את בכורתך לי נ"ל ע"פ מ"ש רבי עקיבה בפסוק וישליכם אל ארץ כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר אף הם אין חוזרין וז"ש מכרה כיום שהולך ואינו חוזר כן מכירה זו אין לה חזרה וחרטה ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים כי אחזו בלמוס ואמר שמא יטעון כי אנוס הוא מצד חולי הבלמוס לכך נתן לו לחם כדי להסיר החולי ממנו ואח"כ נזיד עדשים:

ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך י"ל אומרה לאשר אני מצוה לשון יתר מאחר שאמרה שמע בקולי ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב מ"צ ז"ל בשם מהרח"ו ז"ל דרבקה היתה גלגול חוה ויעקב אע"ה גלגול אדה"ר ולז"א לו ועתה בני כי קודם היית בעלי ועתה בני גם מקודם שמעת בקולי לאכול מעץ הדעת וגרם החטא עשרה קללות אך עתה שמע

בקולי ותרויח עשרה ברכות עכ"ד ולפי דברי הרב ז"ל מובן בס"ד מה שהוסיפה עוד דברים יתרים באומרה לאשר אני מצוה אותך ר"ל קודם לא היה הצווי ממני אלא מן הנחש שנתלבש וממנו יצאו הדברים אך עתה שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך אני לבדי בלתי תערובת הנחש או יובן הכונה לאשר מלשון באשרי כי אשרוני בנות ר"ל לאושר ומעלה לך זה הצווי ולא כאשר היה בגלגול הקודם גם בזה הצווי תתגבר על עשו ותקח שם ישראל שהוא אותיות לרא"ש שנקרא כן על שם כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל:

לך נא אל הצאן וקח לי משם י"ל למאי הוצרכה לפרש שילך אל הצאן הוא ידע זה מעצמו ודי לומר לו קח לי גדי וכו' ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש יהודה בן תימה הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי נמצא מידות הגבורה והקלות והריצה המה נמצאים אצל שלשה צבי אריה נשר שהם ר"ת צאן והשעה צריכה למידות אלו לעת עתה ולזה רמזה לו לך אל הצאן ללמוד המידות הנמצאים בם כדי שתשתמש במידות אלו עתה ותקח לי משם שני גדיי עזים טובים ר"ל גבורות ממותקים ואעשה אותם מטעמי"ם אותיות טע"ם מי"ם שאעשם תבשיל שיש בו מים כדי למתקם במי החסד כאשר אהב:

ורבקה אמרה אל יעקב בנה לומר הנה שמעתי את אביך וכו' נ"ל בס"ד דידוע קנה הוא סט"א של שר עשו גער חית קנה וזה הקנה יכנע באותיות הנה ראשון לציון הנה הנם הנה אנכי שולח לכם וכו' וז"ש אמרה אל יעקב בנה לאמר בינו לבין עצמו אותיות הנה שבהם מפלת שר עשו לעתיד למדתו סגולה זו:

עשיתי כאשר דברת אלי קום נא שבה ואכלה מצדי י"ל בשלמא אומרו אנכי עשו בכורך לא שיקר ח"ו כי אחר שקנה הבכורה נעשה במקומו כמו ראובן שקנה מלוי שטר שיש לו על שמעון שיאמר אני בתביעתו אני לוי אך מ"ש עשיתי כאשר דברת אלי אימתי דבר עמו ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בספר עומר השכחה על רבינו יצחק אברבנאל ז"ל שכתב על שטר ההסכמה של השרים להרוג את המלך בזה הנוסח אם השרים הסכימו אני לא אברח וחתם שמו תחת דברים אלו ואח"כ ברח למלכות אחר וסו"ד פירש דבריו הנז' כך אם השרים אני לא כלומר לא אסכים עמהם אלא אברח דתיבת לא אינה דבוקה עם תיבת אברח אלא עם הקודם יע"ש וכן כאן כשהוציא יעקב אע"ה דברים אלו מפיו היה מחלק אותם בלבבו כך עשיתי כאשר דברת כלומר כאשר דברת לעשו אלי קום נא שבה ואכלה ר"ל אלי תקום ולא לעשו דתיבת אלי דבוקה עם קום נא ואינה דבוקה עם דברת ונ"ל בס"ד אומרו קום נא שבה כי יצחק אחוז במדת הגבורה והנקוד של גבורה הוא נקוד שבה כנודע לכך קורא אותו שבה:

ויאמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו ולא הכירו וכו' הקושיא ידועה כיון דהיה ספק שקול לכאן ולכאן היה צריך שלא לברך דספק ברכות להקל ונ"ל בס"ד דמצאתי בספר אוהב ישראל שנזדמן לידי כעת דיעקב היה דרכו לדבר תמיד בלשון רכה ועשו דרכו לדבר עז וקשה ולכן עשו סימן זה ביניהם שבעת שיבא עשו לפניו עם הצידה ידבר עמו בלשון רכה וקול נחת כדרכו של יעקב ומנהגו יען כי מסתמא אם יבא יעקב במרמה ויאמר אנכי עשו בודאי ישנה קולו לדבר בקול עז וקשה כדרכו של עשו על כן עתה שצוה לעשו כשיבא עם הצידה שידבר בלשון רכה וקול נחת כדרכו של יעקב אם יבא יעקב לשנות יכיר יצחק שהוא יעקב באמת עכ"ד יע"ש ובזה יובן הקול קול יעקב שהוא קול רך ונחת כאשר צויתי את עשו לדבר עתה בכך א"כ זו הוכחה שהוא עשו דאם היה יעקב באמת היה משנה קולו עתה ועוד הוכחה שנית שהידים ידי עשו שהם שעירות ולכך לא הכירו ויברכהו:

ויתן לך האלהים איתא במדרש יתן ויחזור ויתן יתן לך ברכה ויתן לך כבושהון והוא תמוה ונ"ל בס"ד דידוע אותיות של כל דבר המה יהיו צינורות השפע והמלוי של האותיות יהיו צינורות של שפע מרובה יותר וכל מה שירבו הצינורות ירבה השפע ובזה פרשתי אדני שפתי תפתח כי אותיות ברכה הם צינורות השפע והמלוי שלהם הוא אותיות שפת"י בהם יהיה רבוי שפע יותר ולכן מבקש שלא יספיקו לי האותיות הפשוט של ברכה להיות צינורות אלא גם הצינורות של אותיות המלוי שהם שפת"י ג"כ תפתח להריק לי שפע בהם ובזה פי יגיד תהלתיך על רבוי השפע ור"ל לאו בשביל רבוי טובת עצמי אני מבקש אלא בשביל רבוי התהילות שצריך להיות על רוב טובך ובזה יובן דברי המדרש יתן ויחזור ויתן ר"ל יתן בצינורות של אותיות הפשוט ויחזור ויתן בצינורות של המלוי ופירש הדבר יתן לך ברכה הם צינורות הפשוט ויתן לך כבושיהון הם צינורות המילוי כי המלוי הוא כבוש בתוך הפשוט לכך אמר כבושיהון:

בא אחיך במרמה ויקח ברכתיך נ"ל בס"ד בהקדים מ"ש הרב צמח דוד ז"ל בביאור המדרש למה כהו עיני יצחק כדי שיבא יעקב ויטול הברכות וקשא הקצרה יד ה' מלעשות שיטול יעקב הברכות בלי כהוי עיני יצחק ופירש דאיתא בגמרא דבתרא דף קכ"ו דהבכור מסי רוקיה לחולי עינים ודוקא בכור מאב אבל בכור מאם לא מסי רוקיה ולפ"ז תקשי למה לא ריפא עשו את עיני יצחק ברוקו אלא בע"כ צ"ל דעשו אינו בכור מאב שהוא לא נוצר מטיפה ראשונה כדי שנחשב בכור מאב ורק נחשב בכור מאם שיצא ראשון ופטר הרחם תחלה ובוכרא דאבא מסי ובכורא דאימא לא מסי ונמצא עי"כ נתברר שעשו אינו בכור לאביו אלא יעקב הוא הבכור שנוצר מטיפה ראשונה ולכך ראוי יעקב ליטול

הברכות כי הברכות ראויים לבכור האב עכ"ד ע"ש והנה אם לא כהו עיני יצחק לא היה יכול יעקב לעשות המרמה ליטול בה את הברכות על כן עשיית המרמה היא ראיה חזקה שהברכות היא ליעקב מצד הדין יען כי יאמר יעקב אני איך יכולתי לעשות המרמה אם לא כהו עיני יצחק אבי ואם עשו הוא בכור מאב ממש שראויים לו הברכות למה לא לא ריפא את עיני יצחק ברוקו כדי שלא אוכל לעשות המרמה אלא ודאי עשו אינו בכור מאב וכיון דאינו בכור מאב אין ראוי לברכות ואין לו זכיה בהם מצד הדין כי אין בכור אמיתי לנחלה אלא בכור מאב ולז"א בא אחיך במרמה ויקח ברכתיך ר"ל אין לך לערער מצד המרמה לבטל זכיית יעקב בברכות דאדרבא מן המרמה יצא טענה והוכחה ליעקב שאין אתה בכור מאב כדי שתהיה ראוי ליקח הברכות דאל"כ למה לא רפית את עיני ולא היה יכול לעשות המרמה והשיב לו עשו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח וכו' ר"ל לעולם אני בכור מאב והא דלא רפיתי את עיניך מפני שזה עקב אותי וקנה הבכורה ואע"פ שהקנין בטל כפי הדין עכ"ז הועיל במעשיו לבטל סגולת הרוק של הבכור כי כל דבר סגולה נפסד בעילה כל דהו ולכך לא עשיתי לך סגולת הרוק לרפאת עיניך אבל לעולם אני בכור מאב וקנין הבכורה גם הוא בטל כפי הדין כי בעוקבה נעשה:

בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה צ"ל תיבת גם דדי לומר ברוך יהיה ונ"ל בס"ד דידוע ברכות ויתן לך הם עטרה וכמ"ש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל בכונת נט"י וידוע כי אורות י"א סמני הקטורת הם עשרה אורות פנימים ואור אחד הוא אור מקיף שהוא רב ועצום מאד וא"כ כשברכו בפסוקים ויתן לך וכו' נתן לו עשרה ברכות כנגד עשרה אורות פנימים הנז' ועדיין היה חסר לו כנגד אור המקיף והשלימו לו עתה באומרו גם ברוך יהיה ולהיות כי זאת הברכה היא כנגד אור המקיף לכך נקיט בה גם המורה על רבוי עצום והנה קודם שבא עשו לפני אביו היה השר שלו מתנחם בזה שלא נתן לו י"א ברכות שבזה יכניע י"א אלופים שעל עשו אלא רק נתן לו עשרה ואין לו י"א כדי להכניע גם את אלוף עיר"ם שהוא אותיות מיע"ר שהוא נעקר קליפתו דכתיב יכרסמנה חזיר מיע"ר אך בביאת עשו מת לבו בקרבו שהפסיד גם זה האלוף דעתה ברכו ברכת האחד עשר ובזה נשלם יעקב אע"ה בי"א ולכן כשמוע עשו את דברי אביו שאמר גם ברוך יהיה ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד צעקתו זאת היתה מכח השר ולז"א עד מאד כי עיקר צעקתו היתה בעבור גם ברוך יהיה שהיא כנגד אור המקיף הנקרא מאד ולכן א"ל ברכני גם אני אבי תברכני ברכה של גם שהיא כנגד או"מ כאמור ולז"א לו יצחק אע"ה בא אחיך

במרמה ויקח ברכתיך אחי"ך כ"ח י"א במרמה כתרגומו בחכמתא שבאמת הוא הבכור שהוא כנגד חכמה:

ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים וכו' הדקדוקים ידועים ונ"ל בס"ד דיעקב אמר אנכי עשו בכורך ומקשים איך ישקר ח"ו ומתרצים כיון דלקח הבכורה שהיא ב' חלקים זכה ששמו ג"כ נכפל כנגד השני חלקים יען שאותיות שם האדם הם צינורות השפע וכיון דנעשה לו חלק כפול לכך בדין הוא שגם צנורותיו כפולים משל לאחד שהיה לו כרם שנה ראשונה הוציא ענבים שיעור מאה חביות יין והביא לו מאה חביות אך שנה שניה הוציא כפליים צריך שיביא עוד מאה חביות כן יעקב אע"ה כיון שחלקו נעשה כפליים בקניית הבכורה לכך גם שמו צריך להיות כפול והנה יעקוב מלא בוא"ו כפליים עולה מספר עשו לכך אמר אנכי עשו יען כי אני נעשיתי בכוריך שיש לי שני חלקים לכך בדין הוא שגם שמי יהיה כפול גם ידוע מ"ש המפורשים ז"ל דבדין הוא היה צריך לקראו עקב על שם ידו אוחזת בעקב עשו ואת עשו היה צריך לקראו עשוי אלא שחטף לו אות היו"ד מן עשוי וקראו יעקב ולאחיו קרא עשו ולא עשוי ובזה יובן תרעומות עשו על שם יעקב באומרו הכי קרא שמו יעקוב שמתרעם על שחטפו את אות יו"ד משמו ונתנו על עקב וקראוהו יעקב וגם קראוהו מלא בוא"ו ועי"כ נעשה מספר שמו קפ"ח שבזה היה יכול להעקבני יען כי עתה השם הזה אצנו פעמים כלומר כפול מפני שאת בכורתי לקח וכיון שלקח הבכורה שנוסף לו חלק חדש בזה נוסף לו שם חדש ומחמת שיש לו שם כפול שהוא יעקוב פעמים בזה הנה עתה לקח ברכתי דעי"כ היה יכול לומר אנכי עשו אבל בלא"ה לא היה משקר אך עתה לא שקר ועי"כ נתחזקה הברכה בידו מפני שלא הטעה לאביו בדבר שקר ח"ו:

ובזה יובן בס"ד המדרש שהובא בספרי המפרשים התחיל עשו צווח ואמר ראו מה עשה לי התם הזה ע"כ ומקשים דהול"ל מה עשה לי הרמאי הזה כי לגנותו הוא מדבר ובזה שאמרנו ניחא כי נקרא איש תם שהוא שלם בשני שמות ומחמת שהוא תם בשני שמות לקח הברכות באומרו אנכי עשו בכורך:

ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע איתא במדרש זש"ה אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ פסוק זה יעקב אבינו אמרו ונ"ל בס"ד הכונה כי תחלה כשיצא מא"י וברח מעשו פגע בו אליפז ולקח כל ממונו ונכנס להר המוריה בדלות עד קצה אחרון ושם בהר ה' נצב עליו ושמרו והבטיחו בטובה ואח"כ כשבא לחזור לא"י מלא בעושר ובנים וכל טוב רדף אותו לבן בהר הגלעד ובקש לעקור הכל וגם שם באותו

ההר היה השי"ת בעוזרו והצילו מכל רע ולזה עתה ביציאתו אמר ברוה"ק אשא עיני אל ההרים הם הר המוריה שנכנס לתוכו ביציאתו מא"י והר הגלעד שנכנס לתוכו בביאתו לא"י שרדף אותו לבן והיה ג"כ בצרה גדולה מאין יבא עזרי ואמר עזרי מעם ה' כאן וכאן והיינו כי בראשון היה הרודף אליפז ובשני היה הרודף לבן ושניהם אליפז לבן גי' חרב נצולתי ממנו מעם ה' כי שם הוי"ה במלוי ע"ב ס"ג ע"ה עם שלושים אותיות עולה מספר חרב שהצלני משני הרודפים אותי בהרים שהם מספר חרב:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע שם יעקב נמשך מן הארת שבעה הויו"ת של שבעה ספירות חג"ת נהי"ם שהם מספר קפ"ב כמנין יעקב כי בכל ספירה יש שם הוי"ה ובאלו שבעה הויו"ת של ז' ספירות הנז' נבנו ונשלמו השמים והארת בימי בראשית לכך נקראים אצל המקובלים בשם שבעה ספירות הבנין ונתן הקב"ה שם זה של קפ"ב ליעקב אע"ה להורות על שליטתו בשמים ובארץ שנבנו ונשלמו בשבעה הויו"ת של ספירות הבנין ובזה פרשתי בס"ד דברי המדרש אמר הקב"ה עולמי עולמי מי בראך מי יצרך יעקב בראך יעקב יצרך והוא תמוה ובזה מובן ר"ל ז' הויו"ת שהם רמוזים במספר שם יעקב נבראת ונוצרת ואמר עולמי עולמי בכפל כנגד השמים וכנגד הארץ ולכן עתיד יעקב אע"ה לשלוט בכל העולם כולו והנה ידוע מ"ש רז"ל במדרש ע"פ ותלהט מוסדי הרים שדרשו הרים כינוי למלכיות כמד"א ואשא עיני ואראה ארבעה מרכבות יוצאות מבין שני ההרים ע"ש וידוע שעבוד מלכיות הוא בחמשה שהם בבל ומדי ויון ואדום וישמעאל ולז"א יעקב אע"ה אשא עיני אל ההרים ה' הרים כלומר חמשה הרים שהם חמשה מלכיות הנז' מאין יבא עזרי להתגבר עליהם כדי שאשלוט בכל העולם והשיב עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ שהוא הרמוז בשמי שבו נעשו ונבנו השמים והארץ כאמור ולכן הביא פסוק זה על פסוק ויצא יעקב מבאר שבע כי כאן נרמז יציאת שם יעקב והוייתו מהיכן היה מבאר שבע ר"ל באר שבע ספירות שיש בהם שבע שמות שעולים מספ' יעקב:

ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש איתא במדרש שמע קולן של מלאכי השרת אומרים בא השמש בא השמש ע"ש וי"ל למה נחתו מה"ש לקראו אותה שעה בשם שמש ומה דמיון עשו לו בדבר זה ונ"ל בס"ד דידוע שהשמש אינה הולכת אלא בשלש רוחות שהם מזרח דרום מערב בצורת אות ב' שהיא פתוחה בצפון גם ידוע דחכמה תתייחס לדרום והעושר לצפון וכמ"ש רז"ל הרוצה להחכים ידרים והרוצה להעשיר ילפין וסימנך שלחן בצפון מנורה בדרום גם ידוע היראה תתייחס למערב בסוד שכינה במערב ששם בחי' יראה ואהבה למזרח בסוד ואוהב את יעקב נמצא בעת שבא להר המוריה היה שלם בשלש רוחות דוקא שהיה שלם בחכמה ויראה ואהבה אך העושר המתייחס לצפון היה

חסר ממנו כי השיגו אליפז ולקח כל ממונו נמנא אותה שעה היה דוגמת השמש שאין לה מהלך אלא בשלש רוחות וחסר ממנה הצפון כן הוא ולכך באו מלאכי השרת לנחמו שלא יצטער על חסרון העושר המתייחס לצפון וקראוהו שמש לומר שאתה עתה דוגמת השמש כי תהילות לאל אתה שלם במהלך שלש רוחות ובזה יובן מה שדימה הכתוב הצדיקים לשמש דכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כי הצדיקים רובם חסרים העושר ושלמים בשלשה אחרים שהם חכמה ויראה ואהבה והם שמחים בכך דלא אכפת להם על העושר:

ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בס' קה"י ז"ל בשם ספר הפליאה שיש מלאך אחד שנקרא ברי ומהפך בזכותם של ישראל ובעבור שהרב מזכה את ישראל לכך נקרא רבי בשם המלאך הנקרא ברי עכ"ל והנה האותיות נקראים בספר יצירה בשם אבנים ושני אותיות ראש וסוף יעקב שהם מראשתיו הם י"ב ועם אות ר"ש הממוצע שבתוך אבני המקום שהוא נקרא מורי"ה יהיה בזה צירוף שמו של המלאך הנקרא בר"י שרצה יעקב אע"ה לעשות צירוף שמו של המלאך הנז' לעורר אותו ללמד עליו זכות שהשעה היתה צריכה לכך כי היתה עת צרה ליעקב וז"ש ויקח מאבני המקום פירוש לקח אות מאותיות המקום שנקרא מוריה ולקח אות ר"ש משם בכונה שלו וישם מראשתיו צירף אותו עם ב' אותיות י"ב שהם מראשתיו או יובן בס"ד רצה לעשות עתה צירוף של רבי לכוין בזה על שמות ע"ב ק"ל עם יוד אותיות שעולים מספר רבי בסוד מ"ש רבינו האר"י ז"ל במאמר רז"ל שאמרו כל רבי מא"י וכל רב מבבל כי אותה הלילה הוא היה ישן בהר המוריה שהוא מקום המובחר שבא"י ואח"כ יפרד משם ויצא לחו"ל שהיא מקום הארת רב ואין לה הארת רב"י:

וישכב במקום ההוא נ"ל בס"ד ההוא אותיות אהו"ה שם קדוש הרמוז בר"ת את השמים ואת הארץ ושם זה הוא בדעת של התפארת ששם אחוז יעקב אע"ה ובשכבו שם עשה עליית נשמתו עד מקום השם הזה ולכך ראה מראה הנורא של הסולם והנה ה' נצב עליו:

וידר יעקב נדר לאמר דקדוק תיבת לאמר ידוע ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל במדרש שוחר טוב יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב אמר ריש לקיש משל לאשה עוברה שהיא מקשה ללילד אמרין לה לית אינן ידעין מה נאמר ליך אלא מאן דעני לאימיך בעידן קשיותה יענה יתיך בעידן קשיותיך כך כתיב ביעקב לאל העונה אותי ביום צרתי א"ל דוד לישראל מי שענה יעקב אביכם בעת צרתו יענה אתכם בעת צרתכם הוי יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב עכ"ל והנה יעקב אע"ה אע"פ שהיה בצרה לא היה ראוי מצד עצמו להיות בצרה ועוד גם אחרי היותו בצרה לא היה צריך לתפלה ולנדר

כי הבטיחו השי"ת במראה החלום ולמה נדר והתפלל כשהקיץ משנתו אלא כל זה היה לצורך הדורות בניו וזרעו שבעת שיהיו בצרה ונודרים ומתפללים יאמרו להם מי שענה את יעקב אביכם יענה אתכם וז"ש וידר יעקב נדר לא היה צריך לכך אלא כדי לאמר בדורות הבאים מי שענה את אביכם יענה אתכם:

אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה נ"ל בס"ד שם אלהים במילוי יודי"ן עולה ש' והוא דין ואם תחבר עמו מספר די יהיה צירוף שדי שהוא שם השומר את ישראל ומסוגל לשמירה ובפרט לדרך וז"ש אם יהיה אלהים שהוא מספר ש' עם די תיבת עמדי חלקנה לשתים וקרי בה עם די שאז יהיה צירוף שדי ושמרני בדרך הזה ונתן לי לחם לאכול שפע האצילות שהוא נקרא לחם מספר ג' הויו"ת ובגד ללבוש שפע בי"ע שהם כמו בגד לעולם דאצילות ונרמזים באותיות בג"ד כי בריאה עולם ב' ויצירה עולם ג' ועשיה עולם ד' והיה ה' לי לאלהים שיתמתק שם אלהים בשם הוי"ה בסוד יב"ק הרמוז בשם יעקב שהוא חיבור הוי"ה אלהים שעולה יב"ק וכל אשר תתן לי רמז לברכה של כל שנתנה ליעקב כי אצל אברהם בכל ואצל יצחק מכל ואצל יעקב כל עשר עשרנו מעשר כפול אתן מן מן ברכה שלי שהוא חומש:

וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם נ"ל בס"ד רגל כינוי לאשה כמ"ש בזוה"ק פרשת וירא ע"פ רגלי חסידיו ישמור דא אתתיה יע"ש וידוע דיעקב אע"ה כשלקח לאה ורחל שתיהם היו בנות זוגו ולא חטף אחת מהם מחלק עשו והוכחה לזה כי שניהם היו דרים במקום תגבורת הקליפות ואם היתה אחת מהם חלקו של עשו איך נתרצית הקליפה של אותו מקום למוסרה ליעקב אע"ה ואיך היה יכול לעקור אותה ממנה וז"ש וישא יעקב רגליו וישא לשון נשואין שנשא נשים שהם רגליו ר"ל נשותיו בנות זוגו יען כי הלך לקחת אותם מארצה בני קדם ר"ל ארץ שאנשיהם הם כולם בני הקליפה שקדמה לפרי דלכך נקראים בני קדם:

או יובן בס"ד לרמוז כי יעקב אע"ה ברכו אביו בעושר שהוא על השמים וכו' וברכו גביר לאחיך והוא לעת עתה כשיוצא יעקב מבאר שבע לא לקח תיבת גביר כולה אלא רק אותיות גר כי באמת היה גר בארץ נכריה ומן העושר לא לקח אלא רק פך דארז"ל שחזר על פכים קטנים והיינו כי בשכבו בהר המוריה מצא שם פך שמן טמון ששת ימי בראשית ואז ויצוק שמן על ראש המצבה והיה הפך הזה חביב ובכל מקום שהיה הולך היה נושאו עמו והנה סוף אותיות יעקב יש אותיות ג"ר פך ר"ל נשא ולקח אותיות ג"ר ואותיות פ"ך שהם עומדים לרגליו אחר סוף שמו:

ורחל באה עם הצאן אשר לאביה י"ל אשר לאביה לשון יתר דפשיטה הוא לאביה ונ"ל בס"ד כי בזמן קדמון היה דרכם אם יוליד בת יפריש על שמה מצאנו מספר צאן ואלו יולידו ויתרבו עד זמן נשואיה ויהיו סך גדול והם נדוניה שלה וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפרשת שמות גבי בנות יתרו דכתיב צאנם וכתיב הצאן ע"ש ובא הכתוב ללמדנו שהיה לבן צר עין שלא הפריש צאן לבנותיו שאל תחשוב רחל באה עם הצאן שלה שהפריש לה אביה בשביל נדוניה שלה אלא רועה היא כשאר רועים שהולכת עם הצאן אשר לאביה:

וישק יעקב לרחל וישא את קולו ויבך י"ל למה הרים קולו בבכיה כי אין זה דרך ארץ לגדול להרים קול בבכיה ונ"ל בס"ד דאמרו רז"ל במדרש למה בכה אלא שראה אנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה זה בא לחדש לנו דבר ערוה דגדרו אוה"ע עצמן מן ערוה מדור המבול יע"ש ולכן כדי להציל עצמו מן החשד שלא יחשבו שנשק נשיקה של תאות ערוה ח"ו על כן בכה בקול גדול שישמע לאותם העומדין ורואין מרחוק והבכיה הוכחה שאין תאוה רעה אלא זו נשיקה של קרבות דהפונה לבו לתאוה של נאוף לא יבכה אלא יצחק בקלות ראש ואם לא היה מרים קולו איך היה נודע הבכיה להעומדין ורואין מרחוק:

וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו י"ל תיבת לקראתו לשון יתר ונ"ל בס"ד כי לבן חשב שיש בידו עושר רב קל וחומר מעבד הבית לכך רצה להחניף שבא להזמינו במרוצה גדולה כאדם פחות שבא להזמין אדם גדול והנה יעקב היה עומד וממתין עם הצאן ובודאי בעומדו היו פניו כנגד הצאן לרוח אחת מרוחות העולם ואפשר שנזדמן דביתו של לבן הוא ברוח שאחורי יעקב דאז כשהיה הולך לבן במרוצה לא היה יעקב רואה הריצה שלו כי היא מאחוריו לכך התחכם לבן לרוץ לקראתו דייקא שעיקם הדרך ולא הלך דרך ישר אלא עיקם עצמו והלך בדרך שהוא כנגד פניו של יעקב כדי שיראה יעקב את הריצה שלו מרחוק עד גשתו אליו:

הגידה לי מה משכורתך נ"ל בס"ד מה היתה משכרתך בעירך קודם שבאת לכאן מה היית מרויח ביום בשכרך כדי שאדע לשער שכר עבודתך פה והא דהקפיד לבן לתת לו שכר נ"ל בס"ד ואקדים לפרש תחלה הכתוב לקמן כל אשר אינינו נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי ויאמר לבן הן לו יהי כדבריך ופירש רש"י הלואי שתחפוץ בכך והדבר יפלא איך לבן שהוא צר עין יודה מאיליו ששכר זה דבר מועט הוא ופרשתי בס"ד ע"פ מעשה במלך שהיה לו אוצר מונח בו תיבות מלאים דינרי זהב וסגורים במסגר ברזל וישם בתוך האוצר שני שומרין ואחד מהם נזדמן בידו מפתח שיוכל לפתוח בו

התיבה אך ירא לגנוב מפני חבירו השומר עמו פן יגיד עליו והנה לילה אחת היה ישן על מטתו בתוך האוצר והיה כלי זהב מונח אצל מראשתיו וחבירו נתאוה לגנוב אותו הכלי ויקרב אליו והוא היה ניעור ועשה עצמו ישן ואז גנב חבירו את הכלי וזה לא דבר כלום בבוקר על הכלי היכן הוא ובלילה השנית הביא את המפתח לפתוח התיבה לגנוב משם דינרי זהב א"ל חבירו מה אתה עושה ויאמר לו ואתה מה עשית אתמול בלילה א"ל זה ממון של מלך וזה ממון של הדיוט א"ל מה הפרש יש בגניבה אם מן המלך ואם מן ההדיוט כמו שאתה גנבת גם אני אגנוב שתוק לך נמצא הניחו אתמול לגנוב מאיתו כלי זהב כדי שהוא יגנוב אח"כ כמה דינרים של זהב וכן הענין כאן דארז"ל גזל הגוי חמור מגזל ישראל מפני כי ע"י שהיהודי גונב מן הגוי למטה גורם שהשר של העכו"ם גונב מן שפע הקדושה למעלה מדה כנגד מדה ולכן הסט"א תשמח הרבה אם יגנוב ישראל מן הגוי כדי שגם היא תגנוב מן הקדושה הרבה ולכן לבן שהיה שורש גדול בסט"א היה רוצה ומשתוקק הרבה שיגנוב יעקב אע"ה ממנו איזה דבר כדי שהקליפה שלו תגנוב מן הקדושה למעלה וידוע כי ברית כרותה לשפתים ולכך כששמע לבן שא"ל יעקב אע"ה גנוב הוא איתי שמח שמחה גדולה ואמר הלואי שיהיה כדברך שיהיה איזה דבר גנוב אתך כאשר יצא מפיך עתה ועל כן עתה כשראה לבן שיעקב שהוא סטרא דקדושה בא אל ביתו ורועה צאנו אמר ודאי הוא לא יגנוב ממני כלום ובמה אוכל לו למעלה על כן בחר שיהיה אצלו שומר שכר שמתחייב בגניבה ואבדה אפילו בלא פשיעה והוא אין לו לשלם ויהיה מוכרח לכפור ובזה נמצא הוא גוזל אותי ואז בזה תרויח הקליפה שלי שתגנוב ותגזול למעלה מהקדושה משא"כ אם ישאר אצלי שומר חנם לא יבא לידי חיוב כי שומר חנם פטור מגניבה ואבידה ורק חייב בפשיעה והוא ודאי לא יעשה פשיעה ויזהר בכך ובמה אוכל לו:

הבא את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה נ"ל בס"ד איש ואשה שזכו שם י"ה בניהם והולידו בן נשלם אות וא"ו והולידו בת נשלם אות ה"א אחרונה ולז"א מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' השם כולו וז"ש הבא את אשתי בת זוגי כי נעשית אשתי שנשלמו הקדושין וזהו כי מלאו ימי ואבואה אליה קרי בה ואב"א ו"ה אל י"ה כי כונתי בשביל פו"ר להשלים אותיות ו"ה עם י"ה או יובן בס"ד ע"פ מ"ש בסדר עולם רבא לרבי יוסי בן חלפתא דרחל ולאה היו תאומים ונשאו ליעקב בהיותם בנות כ"א שנים ורחל חיתה ל"ו שנים ולאה לא עברה על מ"ה שנה יע"ש נמצא רחל היתה אצל יעקב אע"ה ט"ו שנה כמנין אותיות י"ה לז"א ברוה"ק ואבואה אליה אל י"ה ובזה יובן מ"ש ויתן לו את רחל ביתו לו לאשה תיבת לו שניה יתיר ובזה ניחא כי היא היתה כל שניה ל"ו שנים:

מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך נ"ל בס"ד שני תרעומות נתרעם עליו הא' שייכה לנפשיות והא' שייכה לגשמיות והוא כי בזה הערמה שהחלפת רחל בלאה ואני לא ידעתי גרמת לי שיהיה בזווג שלי תערובת רחל בלאה כי מחשבתי ברחל ומעשי בלאה וז"ש מה זאת עשית לי הלא ברחל הלא אותיות לאה ר"ל נעשה תערובת לאה ברחל ולכן א"ל עשית לי כי דוקא לגבי דידי הוי תערובת משא"כ לגבי האשה וזו תרעומת שייכה לנפשיות ועוד תרעומת שנית עבדתי עמך ולא לקחתי בחנם ולמה רימיתני:

ויאמר מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה אם תעשה לי את הדבר הזה נ"ל בס"ד מעשה בשליח אחד ת"ח משלוחי ארץ ישראל תוב"ב ההולך לקב"ץ על הגבאו"ת במדינות חו"ל לצורך חכמי א"י כנהוג ובא אל עיר אחת שיש בה עשירים הרבה והמנה שימסרו לו הממונים רשימה אחת בכתב ששם רשום קצבת הנדבה לכל או"א כפי ערכו וילך השליח לקבץ מכל או"א כפי הרשימה שבידו ויבא אצל עשיר אחד ויתבע ממנו ליתן כפי מה שרשום עליו ויאמר לו העשיר קבץ הנדבה כולה מאנשי העיר ותבא אצלי באחרונה וכן עשה ואחר שבא אצלו א"ל העשיר אלו המעות שאתה מקבץ בשביל מה א"ל בשביל פרנסת החכמים היושבים בא"י א"ל העשיר ובמה נחשב הנאת עוה"ז שהוא הבל וריק כמ"ש קהלת כדי שאתה מסכן עצמך בדרכים למצוא מעות בעבור הנאת עוה"ז א"ל השליח לא בשביל עוה"ז אני מבקש אלא בשביל עוה"ב דע"י שתהיה פרנסה מצויה לחכמים בעוה"ז הם יכולים לעסוק בתורה אשר בה קונים את עוה"ב א"ל העשיר א"כ למה לך לטרוח כולי האי הלא אני יש לי חלק בעוה"ב כאשר העיד התנא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב תן בידי כל הנדבה שקבצת מאנשי העיר ובסך זה עם הסך הקצוב עלי אמכור לך עשרה למאה מחלק שיש לי בעוה"ב וזה יותר טוב לכם מאם תקחו המעות ותקנו בהם אכילה ושתיה ובכח אכילה ושתיה תעסקו בתורה וע"י עסק התורה תקנו חלק יותר בעוה"ב ראה כמה חילופים יש בזה והא דידי עדיף שאתם קונים מעתה ומעכשיו במעות אלו חלק עוה"ב אשר אתם מבקשים א"ל השליח זה הדרך שאתה אומר היה טוב אם היינו יודעים בבירור שחלק עוה"ב שלך עודנו שלך אך שמא אתה חייב כנגדו ויותר להקב"ה כי חלקך הוא ממושכן כנגד כמה חובות שאתה חייב להקב"ה וכמ"ש התנא עצמו באבות החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה וכו' והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה הרי כמו שאתה מביא טעם לדבריך מדברי התנא כן אני מביא מדברי התנא וא"כ מי יודיע כמה לוית מהקב"ה על חלק עוה"ב ושמא אתה חייב יותר מחלקך וכבר כליא קרנא ע"כ לא נוכל

לקנות ממך חלקך בעוה"ב כי אינו ברור בידך ויבוש העשיר וינצחהו השליח בדברים אלו ע"כ:

והנה ידוע מ"ש במפרשים ז"ל תיבת מה כינוי לעוה"ב דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך גם ידוע מ"ש במ"א כי מ"ם פתוחה רומזת לעוה"ז והיינו ע"פ מ"ש הרב ספר הברית ח"א מאמר ט' פ"ד בשם ספר שערי השמים דכדור הארץ בצד קוטב הצפוני יש לו נקב גדול וחור רחב כמה וכמה פרסאות ודרך שם נכנסים מי אוקינוס אל תוכו בקרב הארץ בחלל הגדול אשר בבטן האדמה והוא נוקבא דתהומא רבא וכתב הרב ז"ל שבזה מובן כונת רז"ל באומרם שצפון העולם פתוח וכו' ע"ש נמצא לפ"ז העולם רומז לצורת מ"ם פתוחה שבצד הצפון של אות מ"ם יש נקב וחור אחד וכן העולם בקוטב הצפוני יש לו נקב וחור רחב הנקרא נוקבא דתהומא רבא ובזה יובן בס"ד הכתוב כאן דאמר לבן מה אתן לך כי היה כילי וצר עין וחביב עליו ממון עוה"ז כנפשו ובא לדבר בדברי אותו העשיר באומרו אתה כל טרחך בעוה"ז כדי לקנות חלק יותר בעוה"ב א"כ למה תקח ממני ממון כדי שתכין בו חלק עוה"ב יותר טוב שאני אתן לך בממון זה שאתה רוצה ליקח ממני את חלק עוה"ב שלי וזהו מה הוא חלק עוה"ב אתן לך והשיב לו יעקב אע"ה לא תתן לי מאומה תחלק תיבת מאומה לשלש חלקים וקרי בה מ' א"ו מ"ה כלומר איני רוצה ממך לא מ' שהיא עוה"ז ולא מ"ה עוה"ב שיש לך כי אין אני רוצה ליקח ממך גם ממון של עוה"ז אלא רק אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמור וכו' והיינו שאקח מן הברכה של פירות הצאן שבאה לי מאיתו יתברך אבל ממונך שבעין שיש לך בעוה"ז או אם יש לך חלק בעוה"ב כאשר חשבת לא אקח מכל זה כלום:

ויקח לו יעקב מקל לבנה י"ל למה עשה כן שנראה במרמה ח"ו עושה הדבר והיה לו להניח הדבר שיהיה בידי שמים מאיליו ונ"ל בס"ד כי יעקב אע"ה ראה ברוה"ק שתלד הצאן עקודים נקודים וטלואים כאשר היה אח"כ וזה מוכרח להיות מאיליו בנס לכך עשה המקלות כדי שיהיה הנס קרוב לטבע שאין רצונו להנות ממעשה נסים:

וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו וכו' י"ל איך יאמרו דבר שקר דאביהם עדיין יש לו צאן וקנין הרבה ואיך יעקב לקח הכל ונ"ל בס"ד כל אדם יש לו קרן בידו להרויח ממנו אך יש קרן שלו הוא ממון ויש קרן שלו הוא שכל שמרויח ע"י חריפות שכלו במרמות ותחבולות וכיוצא וידוע כי לבן נקרא רמאי בפי כל העולם כי שכלו היה הקרן שלו שסומך עליו להרויח בו אבל על ממונו שבעין אין לו סמך כלל כי אם רק שכלו שבו מוליד ערמות ותחבולות וכל דבר עסק שיעשה לא יערב לו אם לא יעשה בו מרמה ותחבולה וכמ"ש המפרשים ע"פ לא יעשה כן במקומינו ולז"א

לקח יעקב כל אשר לאבינו ר"ל הקרן שלו שהוא סומך עליו שהוא שכל הרמאות לקח אותו כולו ולא נשאר אצל לבן אפילו כל דהו ומזה הקרן אשר לאבינו עשה יעקב את כל הכבוד הזה או יובן אומרם כל אשר לאבינו כי השכל הוא ג' אותיות ור"ל שלקח שני שלישים של השכל כנגד אותיות כל דשכל ואמרו כן על אותיות כל דשכל מפני שראו ע"פ מזלם דיעקב אע"ה ברכתו היתה כל לכך אמרו ודאי גבר על כל דשכל של אביהם ולקח אותם ונשאר לבן על שליש והוא עשה לו את כל הכבוד הזה או יובן ר"ל שגנב את לב אביהם כמ"ש ויגנוב את לב לבן הארמי ואותיות לב הם בראש שם לבן מאשר בהפוך אתוון מראש ומספר לב עולה מספר כבוד נמצא זה הלב שגנב עשאו כבוד:

וישלח

עם לבן גרתי ואחר עד עתה ויהי לי שור וחמור הדקדוק ידוע מה בא להודיעו דבר ידוע ומה קשר יש לזה עם ויהי לי שור וחמור ונ"ל בס"ד דלב כל אדם יתמה מה זאת היתה לעשו לבלתי ילך אצל לבן לקחת לו אחת מבנותיו בפרט אחר ששמע דברי אביו בשלחו את יעקב לקחת לו משם אשה וללבן שתי בנות היה לו ליקח אחת אך ישוב זה הוא כי עשו אחר שקרה לו ענין נטילת הברכות במרמה הוה בדיק בשמא כי הוא החליט שיעקב נצח מצד שמו כמ"ש הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים על כן מאותו היום והלאה הוה בדיק בשמא וכמ"ש בגמרא על רבי יהודה ורבי יוסי אמר שקרה להם מעשה של כידור הוו בדקי בשמא וכשבאו למקום דשמיה בלה לא נכנסו דכתיב בלה נאופים וכן עשו פקח עיניו ובדיק בשמיה דלבן באומרו זה נבל הוא ומי יוכל לבא לביתו ויצא בשלום יען כי לבן הוא מסט"א ודרך הסט"א לילך משמאל לימין א"כ שם לבן למפרע הוא נבל ולכך היה ירא לגשת אליו פן ירצץ מוחו ועוד פחד משם זה של נבל כי השר הממונה על העניות נבל שמו כנז' בגמרא דפסחים דף קי"א ע"ב ולכך חש להכנס לביתו ששמו כשם שר העניות פן יעני ויתרושש אצלו על כן לא הלך לבית לבן כי היה ירא מאד ממנו והנה יעקב אע"ה דידע דעשו פחד גדול יש לו מלבן בא להגיד לו תוקף הצלחתו שגם נבל לא עמד כנגדו ולכן פתח דבריו פתח עם לבן הידוע שהוא נבל אשר אתה יגורת ממנו אני גרתי ולא הרע לי ולא היתה ישיבה של מעט זמן אלא ואחר עד עתה ולא הרע לי ולא מבעיא שלא נתרוששתי אצלו אלא אדרבה נתעשרתי אצלו ויהי לי שור וחמור הרי בבית שר העניות שם נתעשרתי היש הצלחה גדולה מזו:

ועוד נ"ל בס"ד עם לבן גרתי דאם תניח מספר ת"י עם אותיות לבן נעשה צירוף תבלין והיינו כי יעקב אע"ה יש לו תואר קדוש שהוא מספר ת"י ונתחבר עם אותיות לבן ונעשה צירוף תבלין וכונתו לומר הנה לבן הוא בשר סרוח שא"א לאכלו אך אני נתתי בו תבלין

ואכלתי וז"ש עם לבן גרתי קרי בה ג"ר ת"י שנעשה צירוף תבלין וחז"ל אמרו עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי הכונה בזה אל תאמר איך אני אומר גרתי לשון גירות וכי אדם היושב אצל אחי ואבי אשתו נחשב גר ודאי תושב יחשב לז"א נחשב לי גירות ישיבה זו מפני שאני תרי"ג מצות שמרתי בביתו א"כ חלק אני ממנו מצד הדת ואין לי תערובת עמו:

קטונתי מכל החסדים ומכל האמת וכו' ונ"ל בס"ד הטובות נקראים בשם חסדים כי אין אדם משיג טובה מצד הדין אלא הכל בתורת חסד והיסורין נקראים אמת דלא עביד קב"ה דינא בלא דינא ואומר כי מלבד שזכיות האדם מתמעטים מצד הטובות שנקראים בשם חסדים הנה ג"כ מתמעטים מצד היסורין יען שטובה עשה לו הקב"ה שהביא עליו יסורין אלו ולא יסורין יותר קשים מהם כאותו חסיד שהוציא מכה ברגליו התחיל מודה ומשבח להקב"ה באומרו חסד עשה לו בזה שלא יצא בגרונו שהיה נחנק בה ולז"א קטונתי מכל החסדים הם הטובות ומכל האמת היסורין ופירש הדבר ממאן דסליק כי היסורין הם שבמקלי עברתי הירדן הזה שבא אליפז ושלל אותו וא"כ גם זו טובה היא שלא הרגו ונשאר חי ומ"ש מכל החסדים הם הטובות האלה שעתה הייתי לשני מחנות או יובן בס"ד נשואי רחל נקרא אמת כי היא ראויה אליו שהיא כנגד פרצוף יעקב אבל נשואי לאה הוא בתורת חסד כי היא כנגד בחינת ישראל וכשנשאה עדיין לא הגיע לבחינת ישראל וז"ש מכל החסדים הם נשואי לאה ומכל האמת נשואי רחל ופירש הדבר למה קורא נשואי לאה חסדים מפני כי במקלי בגי' יעקב עברתי את הירדן שלא הגעתי למדרגת ישראל שהוא כנגד לאה ועתה בהיותי במדרגת יעקב בלבד הייתי לשני מחנות של לאה ושל רחל ונ"ל בס"ד במקלי במ"ק ל"י כי שם שדי בא"ת ב"ש הוא בק"ם וכתבו המקובלים ז"ל לכך באל שדי אל האבות כי ס"ת שלהם מק"ב שהוא חילוף שד"י נמצא יעקב אע"ה הוא המשלים שם שד"י שהוא בחילוף במ"ק וזהו במ"ק ל"י שנעשה לו בו עברתי את הירדן הזה שהיה בעוזרי שם שדי:

כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני נ"ל בס"ד אכפרה לשון קנוח שהיה מברר ממנו נ"ק בזאת המנחה ששלח ואחר כן כשיבא אצלי אראה פני ראיה במחשבה וכונה לברר ממנו עוד אולי ישא פני ממנו עוד ניצוצי קדושה:

ויקח מן הבא בידו איתא מדרש פליאה וישלח יעקב שלח לו מת ורגליו בתוכו ופרשו בשם הרב לב אריה ז"ל הכונה לומר ששלח מרגליו"ת ע"כ ועוד נ"ל בס"ד דשר עשו נקרא מת הפך שם תם של יעקב אע"ה וכנגד זה שלח לו בהמה דקה מספר מ"ת גם ידוע דחיילות הסט"א נדמים לכינים כי החיילות הם סיגים דוגמת הכינים שהם סיגים

של הגוף שנבראין מן הזיעה לכך מותר להרגם בשבת וידוע כי הכינים בלשון חכמים נקראים כלימי לכך אחר מנחת בהמה דקה שהם מספר מת כנגד השר שלו שלח כנגד החיילות שנקראים כלימי והיינו גמלות מניקות שלושים כנגד אות למ"ד פרות ארבעים ופרים עשרה אותיות מ"י אתונות עשרים ועיירים עשרה כנגד אותיות יו"ד כ"ף הרי אותיות כלימ"י והחיילות מכוונים בשם רגלים כמ"ש צא אתה וכל העם אשר ברגליך לז"א שלח לו מ"ת ורגליו שהם כלימ"י בתוכו נמצא המנחה שהיא כנגד השר היא מספר מת וזה המספר נרמז במלוי יד כזה יו"ד דל"ת גי' מת ולז"א ויקח מן הבא בידו דייקא מנחה לעשו אחיו שהיא עיקר המנחה:

ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל י"ל הוא שואל שיברכהו ומשיב לו דבר שלא כענין ונ"ל בס"ד ר"ל מה תועיל ברכה של עתה מאחר כי עתה תחול על שם יעקב וזה השם לא ישאר לך אלא נעקר ולא תיקרא אלא בשם ישראל ומה תועיל לברכך עתה ואם אזכיר הברכה על שם ישראל כיון דלא נקראת בו עדיין לא תתאחז בו הברכה א"כ המתין עד שישתנה השם ועוד נ"ל בס"ד דרך בקשה ותפלה קאמר יהי רצון לא יעקב יאמר עוד שמך כי שם יעקב הורה שהוא מקור נפתח ונמשך מכאן ולהבא עוקב וחוזר ועוקב עד אין מספר כי אינו מורה על העבר שלא נקרא עקב:

וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו י"ל למה השתחוה ז' פעמים והן אמת שהשתחוה לשכינה מה טעם יש בשבע פעמים ועוד י"ל מאחר דקאמר עד גשתו עד אחיו נמצא נתקרב אצלו ממש וא"כ איך רץ עשו לקראתו דלא שייך לרוץ אלא אם עודנו רחוק ממנו ואחר שקרב עד אחיו ממש אין מקום לרוץ בו ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המקובלים ז"ל שהקב"ה נתן לאברהם אע"ה שבעה עממין ועוד קני וקנזי וקדמוני שהם עמון ומואב ואדום וישראל לא ירשו אלא השבעה ועל השלשה הנז' לא נתן להם רשות ופרשו הטעם כי אלו העשרה הם כנגד י"ס טומאה כי זה לעומת זה עשה האלהים ושבעה עממין הם כנגד ז' ספירות טומאה תחתונות שהם חג"ת נהי"ם והשלש שהם עמון ומאב אדום הם כנגד ג' ספירות טומאה ראשונות שהם חב"ד וישראל עדיין לא היה בהם כח להכניע ג' ראשונות אותו זמן לכך לא ירשו אותם אך לעתיד יקחו הכל וכמ"ש בישעיה י"א אדום ומואב משלח ידם ובני עמון משמעתם וידוע כי אדום כנגד דעת לכן ארז"ל קליפת עמלק היא כנגד דעת ובזה פרשתי בס"ד מאמר רז"ל אין בן דוד בא אלא בהסח הדעת ודוק היטב:

והנה עתה יעקב אע"ה השתחוה ז' השתחוויות לשכינה כדי להכניע בכנוותיו בכל השתחויה ספירה אחת מעשר ספירות טומאה והתחיל מתתא לעילא נמצא בשבעה

השתחוויות הכניע ז' ספירות חג"ת נהי"ם והוא היה עושה ההשתחויות בעודו רחוק מעשו כדי שלא יהיה נראה שמשתחוה לעשו ממש ח"ו ובודאי היה מקום פנוי הרבה בינו לבין עשו ומ"ש הכתוב עד גשתו עד אחיו אינו הגשה ארציית במקום אלא הגשה שכליית בכונה למעלה שהוא השתחוה להכניע את ספירות הטומאה עד שהגיע עד ספירת הדעת שהיא שייכה לאחיו שהוא אדום כי אחר השבעה יש דעת ובינה וחכמה ואדום הוא בדעת הקליפה אך השר של עשו הוא היה הולך על גבו של עשו ורוכב עליו והוא רואה ומבין מה עושה יעקב אע"ה בהשתחויות אלו וכיון שראהו שסיים השתחויה השביעית שאז ודאי אחריה יעשה השמנית שהיא מכנעת הדעת מקום אחיזתו של עשו על כן בעט בעשו ודחה אותו שירוץ לקראת יעקב לחבקו כדי לבטל אותו מהשתחויה השמינית שהיא נוגעת אל עצמו ואל בשרו ולז"א עד גשתו עד אחיו דהיינו עד מקום אחיזתו של אחיו והוא עודנו רחוק ממנו בשטח המקום ואז תכף וירץ עשו לקראתו ויחבקהו כדי לבטל ההשתחוויות שלו וכל זה נעשה מכח השר שלו כדי שלא יבא בגבולו ולכן כיון שעשה יעקב אע"ה ז' השתחוויות אלו כנגד ז' ספירות תחתונות אז יכלו ישראל לכבוש את שבעה עממין ואם היה מניחו לעשות עוד שלש השתחויות היו כובשים גם את אדום ואת מואב ואת עמון ונשאר זה עד לעתיד בגמר התיקין בעזה"י:

וישא עשו עיניו וירא את הנשים ואת הילדים וכו' י"ל הול"ל את הילדים תחלה כי הנשים עומדים אחרי הילדים ועוד למה נקיט את פעם שנית ועוד תיבת וישא נראה לשון יתר והו"ל וירא עשו ועוד ה"א דתיבת הילדים יתירה ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הגאון חיד"א ז"ל בפ"ע סגולה לעיה"ר לבטלה באות ה' ולכן נוהגים העולם לומר חמשה להנצל מעיה"ר ועיין בהשמטות בסוף הספר ע"ש והנה עתה עשו היה לו ב' ראיות חלוקות האחת ראיה בנשים לכונת ניאוף והא' ראיה בילדים להטיל בהם עיה"ר על כן אע"פ שהנשים עומדים אחורי הילדים וצריך שיראה הילדים תחלה להיות כי ראיה זו של הנשים חביבה אצלו יותר לכך הגביה קומתו ונשא עיניו להביט תכף בנשים ולז"א וישא עשו עיניו שלא ראה ראייתו ביושר כנהוג אלא הוצרך לשאת עיניו להגביהם ע"י שהגביה קומתו כדי לראות בהם את הנשים העומדים באחורי הילדים ועוד ראה ראיה שנית בילדים להטיל עיה"ר ולכן נקט את בכל חד מינייהו כדי למפלגינהו לומר לא ראי אלה כראי אלה והנה יעקב אע"ה הרגיש בשתי ראיות אלו אך על ראיית הנשים שהיא למחשבת פיגול מה בידו לתקן אבל לראיית הילדים שהיא להטיל עיה"ר תיקן הדבר והוא כאשר א"ל מי אלה לך שמטיל ארס של עיה"ר בפיו לומר כמה רבים בנים יש לך א"ל הילדים אשר חנן אלהים את עבדך הטיל ה"א יתירה בילדים כדי לכוין בה הסגולה

להנצל בה מעיה"ר וגם יש זקף גדול קודם תיבת הילדים לרמוז שכיון אותה שעה למשוך להם שמירה משם הוי"ה ב"ה כי זקף גדול הוא וא"ו ושני יודי"ן שמספרם כ"ו כמנין שם הוי"ה ב"ה גם עוד כיון לשמרתם באומרו את עבדך שהוא ע"ב מספר שם הוי"ה דיודי"ן וד"ך הוא כ"ד צרופים של שם אדני וז"ש הילדים אשר חנן אלהים הנה הם א"ת ע"ב ד"ך נשמרים בשם הוי"ה דיודי"ן ובכ"ד צרופים דשם אדנ"י:

ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי וכו' הדקדוקים ידועים ונ"ל בס"ד דידוע מ"ש חז"ל במנחה הזאת שהגיש יעקב לעשו עשה חכמה גדולה לזכות עי"ז בברכות שלקח ובזה ביטל כל ערעורים של עשו מצד הברכות גם ידוע דחלק עוה"ב מכונה בשם רב דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך והנה עשו הרגיש דבמנחה הזאת רוצה יעקב ליקח ממנו דבר דהוא יודע שיעקב לא יתן לו מתנת חנם דהא אפילו תבשיל עדשים שהיה צריך לפקוח נפש בשביל חולי הבלמוס לא רצה לתת בחנם עד שעקר ממנו חלק גדול של בכורה וכ"ש המנחה הגדולה הזאת אך עשו יש לו בלמוס של תאות הממון וחמד בלבו ליקח המנחה אמנם קשה הדבר על עשו שיהיה יעקב מרויח בזאת המנחה דבר של עוה"ז כי היא חביבה מאד בעיני עשו ועיניו צרה בכך ורק על חלק עוה"ב לא אכפת לו ואין שוה אצלו כלום ולכך בא עתה לדבר ברמז עם יעקב שתמורת המנחה לא יקח ממנו כלום בעוה"ז אלא יקח חליפי המנחה בעוה"ב ולז"א מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי כונתי על המנחה וכמ"ש חז"ל וכונתו לומר מה מגמתך בה ומה רצונך ליקח בעבורה והשיב לו למצוא חן בעיני אדוני ר"ל חלק טובה בעוה"ז שהיא בעיני אדוני כי עשו אינו רואה אלא רק עוה"ז והיינו לזכות בחלק שיש לך בעוה"ז והשיב עשו יש לי רב הוא חלק עוה"ב הנקרא רב ממנו תקח ועליו תעשה המסחר שלך עמי בזאת המנחה ליקח הכל או מחצה או לשליש על כן אני אומר ומודה בכל לבי ורצוני יהי לך אשר לך ר"ל מה שראוי לך הוא חלק לעהו"ב ולא מה שראוי לי שהוא חלק עוה"ז והשיב לו יעקב אע"ה לא נא ר"ל אמת שהיה לך איזה חלק בעוה"ב כל זה היה לך קודם שסרחת אבל עתה שסרחת אין לך חלק בעוה"ב שלא נשאר לך אפילו רצועה קטנה ומה אקח משם על כן עתה ולקחת מנחתי מידי כפי דעתי ומחשבתי אשר אני מכוין ומחשב בנתינת המנחה הזאת:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל בפסוק מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו יביאו לא נאמר אלא ישיבו שכל אותם הדרונות ששלח יעקב לעשו עתידין להחזירם למלך המשיח וכתבו בשם מהר"ש ז"ל והלא כולם הם תק"ן בהמות ומה נחשבים אלו שבא הכתוב לבשר שיחזירום למלך המשיח ופירש הענין כי יעקב אע"ה דקדק לשלוח נקבות

וזכרים כל מין כפי שראוי להוליד כדי שיחשוב עליו פירות ופירי פירות מה שהיו ראויין הנקבות להוליד וכן הולדות שהיו ראויין להוליד מזמן מתן המנחה עד זמן מלך המשיח צא וחשוב לא יספיקו כל הבהמות שבעולם לפרעון הנז' ועל עוצם ההשבה הזאת בא הכתוב לבשרינו עכ"ד והנה עשו כשראה המנחה מתוקנת בזכרים ונקבות כל מין מה שראוי אליו לכך מזלי חזי שכונת יעקב אע"ה במנחה הזאת לעשותה קרן קיים להוציא ממנו ריוח גדול בפרעון באחרית ימים לכן א"ל מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ר"ל מה דעתך ורצונך בזה האופן של המנחה שהוא מסודר ומתוקן להוציא ולדות והשיב למצוא חן בעיני אדוני ר"ל בעבור להרויח מזה טובה מה שיעלה לי מפירותיהן ופירי פירות והשיב עשו יש לי רב ר"ל אין אני עתה עני כדי שאקבל על צוארי הקרן הזה לשלם בעדו אח"ז סך רב ועצום על כן אני מתנה עתה בפירוש ואומר לך אחי יהי לך אשר לך שאם אח"ז תתבע אותי בכך תטול מה שהבאת שהוא תק"ן בהמות הקרן בלבד והשיב יעקב אע"ה אל נא ר"ל מה שאני רוצה ליקח הריוח של זה הקרן אין אני לוקחו בדור זה שאנחנו עומדים בו כי אם זה יהיה לסוף כמה דורות ומה אכפת לך מה שיהיה בסוף כמה דורות של זרעך על כן אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי בסתם בלי שום תנאי כי אם על דעתי וכונתי:

קח נא את ברכתי אשר הובאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל נ"ל בס"ד ע"פ משל לאחד שירש מאביו עשרת אלפים זהובים מדודים ולהיותו רך בשנים נכנסו כת ליצים ונתחברו עמו והיו כל לילה מזמינים אותו אצל אחד מהם ומביאים אלו כמה מיני יין חשוב ושלחן מלא וגם כלי זמר ופיתו אותו לשחק עמו בקוביא בתוך השתיה והוא מפני שהוא משתכר ביין וגם שאינו בקי כ"כ בערמות השחוק בקוביא היה מפסיד כל לילה מאה זהובים עד שנתרוקן הכיס שלו ולא נשאר לו זהוב אחד והם אחר שידעו שנתרוקן הכיס שלו אמרו ביניהם ראוי לנו להזמינו לילה אחת בשביל תענוג ואע"פ שיודעים אנחנו שלא נרויח ממנו מאחר שלא נשאר לו כלום וכן עשו ושלחו המשרת שלהם בסוף היום להזמינו לסעודה והשיב למשרת שלא יבא אמרה לו אשתו למה אינך הולך הלילה הזאת למשתה אמר לה מה הרווחתי באותם הלילות שהלכתי אמרה הלואי שהיה בא לך דעת זה קודם חמש לילות שהיה נשאר לך שארית הפליטה מן הזהובים שירשת אך עתה אומר כן עתה שכבר נתרוקן הכיס שלך שאם תלך בזאת הלילה לא תפסיד כלום אלא אדרבה תרויח שתמלא כריסך מן המאכלין והמשקין בחנם וכן הענין כאן בעת שראה עשו את המנחה אמר ודאי חיצים טמן לו בה יעקב להוריש אותי ולכן נרתע ושב לאחור שלא רצה לקבלה והשיב לו יעקב קח נא את ברכתי אשר הובאת לך כי אין

כונתי ליטול ממך כלום על ידה יען כי חנני אלהים באותם דברים שרציתי ליקח מאתך וכי יש לי כל שלא נשאר לך שום דבר כדי שאתן עיני בו ליטול אותו ע"י המנחה וכל זה היה אומר לו כפי הנגלה אך באמת פחים טמן לו בזה המנחה ולקח ממנו חלק רב ולכך סיים הכתוב ויפצר בו ויקח ויפצר קרי בה וי פרץ בו ויקח לו את המנחה ואילו היה יודע כמה הפסיד הוה קטיל גרמיה כנז' בזוה"ק:

ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך י"ל איך נהפך עשו לאיש אחר לבקש החברה עם יעקב אע"ה אחר שתחילת ביאתו שהיתה כדי להרגו אלא השי"ת היה בעזרו וכמ"ש רז"ל ע"פ וישקהו ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב יט"ל ז"ל בפסוק ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך וארז"ל בפה רך הענין הוא ע"ד שעינינו רואות עתה חדשות בארץ שאוה"ע קראו דרור בארץ ונתנו חירות ליהודים לקנות בתים שדות וכרמים ולהיות שרים ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בגוייהם להיות מושלים בקרב תבל כמוהם ובגלל זה יפתום בפיהם ויסיתו את עמי הארץ קלי הדעת אשר צץ בהם מינות ואפקרסות להדמות להם בפה ולשון ושם וכתב וישנו את שמם ולשונם ומלבושיהם וילכו בדרכיהם ויתערבו ביניהם וילמדו מעשיהם ובזה ממש היתה עצת פרעה וכו' יע"ש והנה באמת דברי הרב הנז"ל יבואו נכון יותר על דבר זה אשר דבר עשו עם יעקב והוא כי תחלה רצה עשו לבא על יעקב בחרב כדי לאבדו ח"ו וסוף עתה בא להפך כי זה היה דוגמה לזרעו אדום דבתחלה היו באים על ישראל בחרב שלופה להעבירם על דת בתוקף ויד רמה שאם לא ישמעו להם יהרגום וכן עשו אך באחרית הימים נשתנה דעת קליפת אדום בדבר זה ובאו עליהם בפה רך וברצוי וחברה שנתנו להם חירות והשוואה אחת עמהם בשררה ומקנה וקנין ונחלת ארץ כדי שעי"כ ילמדו ממעשהם ויעזבו תורה ומצות ובעוה"ר זאת העצה עלתה בידם במקצת וזאת היא העצה שעלתה בלב עשו באחרונה שעזב החרב והמלחמה עם יעקב ודבר להפך נסעה ונלכה בעוה"ז בחברה ושיתוף ובהשוואה אחת ואלכה לנגדך לעזרתך ונשמור אותך וכל זה אינו אומר מאהבה אלא משנאה שחשב שבזה יוכל לו לקלקל דרכיו ח"ו ואז יגבר עליו ויהיה לו תקומה בעולם אך יעקב אע"ה הרגיש בנזק הדבר הזה ואמר לו אדוני יודע כי הילדים רכים וכו' כלומר ידעתי לא מאהבה וטוב לב אתה רוצה בכך אלא כונתך כדי להתגבר על זרעי ולשלוט בם ע"י קלקול מעשיהם אשר יתקלקלו מחברת זרעך דאז ידפקום המקטרגים יום אחד ומתו כל הצאן אמר יום אחד על יוה"כ שהוא יום אדיר בימי שנה יום אחד שאין לו שני שאפילו אותו היום שאין השטן שולט בו ידפקום מרוב קלקול המעשים על כן אין לי חפץ בזאת העצה של החיבור אשר דברת וכמ"ש לא מעוקציך ולא מדובשיך אלא יעבור נא אדוני לפני עבדו

שתשלוט בפ"ע בלתי התערבות זרעי ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה היא מלאכת הבירור של נ"ק ולרגל הילדים הם הנשמות שבאוצר גוף עד שיוולדו ויבואו כולם עד אשר אבא אל אדוני שעירה שיתקיים אז מאמר ועלו מושעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה:

ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי וכו' נ"ל בס"ד דידוע מ"ש בזוהר ח"ג בר"מ דף רפ"א דעמלק בן בנו של עשו אותיות עם שבו מן בלעם ואותיות ל"ק הם מן בלק ע"ש נמצא קליפת עמלק חציה הא' מן קליפת בלעם וחציה השני מן קליפת בלק ובזה פרשתי בס"ד ע"ש בלעם ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד אמר אחריתו דוקא כי חציו האחרון הוא מקליפת בלק אבל חציו הראשון שהוא משלו לא רצה לקללו וידוע כי עשו ועמלק קליפה אחת שזה כלול בזה והנה רצה עשו להתפייס עם יעקב בדרך פשרה שיתגבר יעקב על חצי הראשון של קליפת עמלק שהוא עם מן בלעם וישאר חצי האחרון של לק מבלק בתוקפו ובחר בזה הראשון מפני כי בלעם הוא בן בנו של לבן וכבר יעקב אע"ה נתגבר על לבן לכך נתרצה מדעתו בזה ולז"א אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ר"ל חצי של עם שהוא בקליפת עמלק הכלול בתוך קליפת עשו שתהיה מתגבר על החצי שלא יוכל להרים ראש נגדך והשיב לו יעקב אע"ה למה זה החצי לבדו אמצא חן בעיני אדוני הוא הקב"ה שיגביר אותי על הכל ולא בחצי בלבד ואמר לשון חן כדנקיט קרא כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל וזה החרב הוא של עשו דכתיב ביה ועל חרבך תחיה:

או יובן בס"ד אציגה נא עמך מן העם אשר אתי רמז בתיבת נא ר"ת נפש אנטינוס שהיה מלך בזרע עשו הוא אדום ונתגייר ע"י רבינו הקדוש שהיה ניצוץ יעקב אע"ה כמ"ש המקובלים בר"ת הנשי"א וזה הוא מן העם אשר אתי שיצא מזרע אדום ויהיה ישראל והשיב לו למה זה לבדו אמצא חן בעיני אדוני הוא הקב"ה שיתן לי עוד כמה גרים עמך שיתגיירו ויהיו תוספת מחול על הקודש:

וישב

וישראל אהב את יוסף מכל אחיו כי בן זקונים הוא נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל דכל השבטים היו מושרשים במלכות כל אחד בספירה פרטית שבה ורק יוסף הע"ה היה מושרש בתפארת דהיינו יסוד שבתפארת והוא שורש יעקב אע"ה ולכן היה קרוב ליעקב אע"ה יותר משאר אחיו דגוף וברית חשבינן חד וז"ש וישראל אהב את יוסף מכל אחיו כל דייקא שהיה מכריע את כולם ולא כערך כל או"א בפ"ע יען כי בן זקונים בר חכים הוא לו תיבת לו דייקא לו ר"ל במקומו ושרשו שיעקב אע"ה היה בתפארת שהוא גופא

ויוסף הע"ה היה ביסוד דתפארת משא"כ אחיו כולם היו מושרשים בספירות המלכות גם אמר בן זקונים יובן בס"ד ע"פ מ"ש הרב אה"י ז"ל בפסוק כבד את אביך למען יאריכון ימיך שאם האב יהיה יקר ונכבד בעיני בנו אז ודאי הבן יקלוט כל החכמות והמושכלות אשר קבץ אביו במשך שנים רבים ונמצא הבן גם בעודו קטן בשנים נחשב שהוא חי שנים הרבה והם אותם השנים אשר אביו קבץ בהם חכמה ומדע הרבה שהבן קלט את הכל ונעשו אצלו ולז"א למען יאריכון ימיך שיהיו חיי הבן ארוכין בפעולתם כאלו הוא חי גם אותם השנים שחי בהם אביו עכ"ד ע"ש ובזה פרשתי בס"ד יראת ה' תוסיף ימים כי קולט מה שהשיגו אחרים בשנים רבים משא"כ הרשעים שאינם לומדים מאחרים גם שנותם תקצרנה שלא למדו כלום גם בשנים שחיו בהם והלכו לאבוד כאלו אינם ובזה פרשתי בס"ד מאמר ראב"ע הריני כבן שבעים שנה שאז היה בן י"ח שנה הואיל וקבל כל המשכלות שקבץ אביו בחייו נמצא כאלו חי גם השנים אשר חי אביו ולכן יוסף הע"ה שקלט וקבל כל החכמה והמשכלות אשר השיג יעקב אע"ה אז גם בהיותו בן טו"ב שנים נחשב לבן זקן וזהו בן זקונים הוא לו:

ולא יכלו דברו לשלום י"ל הול"ל דברו שלום ומה ענין תוספת הלמ"ד ונ"ל בס"ד דמדת צדיקים אם יראו אדם חטא להם בדברים מחמת טעות לא יניחו שנאה בלבבם אלא יגידו לו טעותו ואז מוכרח שיהיה שלום ביניהם ויבטל הריב וכאן קשא על השבטים שהיו צדיקים בשמעם שהביא יוסף דבתם רעה בטעות למה הניחו הדבר סתום כדי שיגדל הריב ויוסר השלום מבניהם אך תירוץ זה מובן ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל בפסוק יוסף בן שבע עשרה שנה למה הוצרך ללמדנו סך ימיו באותו זמן ותרצו כי יוסף הע"ה אמר שהיו תולין עיניהם בבנות הארץ והיו אוכלים אבר מן החי אך באמת אותם הבנות ואותם הבהמות לא היו ממש אלא היו הם בוראים אותם בספר יצירה שלימדם יעקב אע"ה ויוסף הע"ה להיותו עודנו בן טו"ב שנים שלא הגיע לעשרים לא לימדו יעקב אע"ה ספר יצירה כי אין מלמדים ס' יצירה למי שלא השלים עשרים שנה ולכן כשהיה מגיד לו דברים אלו היה שותק שאם יגיד לו טעותו יאמר לו למדני עתה ומכח אהבתו לא היה רוצה להשיבו ריקם ולכך לא הגיד לו הענין איך ולזה הוצרך הכתוב ללמדנו שנותיו לומר זו היתה הסיבה שהביא דבתם רעה אל אביהם ושתק ולא הגיד לו הטעם עכ"ד והשתא ממילא מובן שגם השבטים לא היו יכולים להגיד לו הטעות לבטל דברי הדבה דאז היה יודע שיש ספר יצירה בעולם והיה מפציר באביו ללמדו עתה ולא היה הזמן ראוי לכך וז"ש ולא יכלו דברו דבר התנצלות לבטל הדיבה בשביל השלום כי הלמ"ד משמש במקום תיבת בשביל כמ"ש בספרי הדקדוק ויש לזה דמיונות במקרא במ"א או

יובן לשלם כתיב וידוע כל דבור קשה ולז"א ולא יכלו דברו דבור קשה כדי לשלם לו כמידתו בעבור הדיבה ואז ינוחו מכעסם עליו ובזה יהיה השלום אח"כ ממילא כי חשו בעבור כבוד אביהם אשר אהבו הרבה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בס"ד בדרשותי על התהלים בפסוק חלבמו סגרו פימו דברו בגאות והוא כי כל דבר חשוב ומובחר נקרא בשם חלב כמ"ש ואכלו את חלב הארץ ולכן לשון הקודש שהוא המובחר שבשבעים לשון נקרא חלב ואויבי דוד הע"ה אינם רוצים לדבר עמו בלשון הקודש אלא בלשון תרגום כדי שבעת שהם מוכרחים ליתן לו שלום מיראת מלכות לא יאמרו לו שלום בלשון הקודש שהוא ארבע אותיות אלא יאמרו לו שלם בלשון תרגום שהוא קצר בשלש אותיות בלבד וז"ש חלבמו הוא לשון הקודש שהוא מובחר לשונם סגרו אינם רוצים לדבר כדי שפימו ידברו בגאות חלק התיבה לשתים וקרי בה ג' אות ר"ל כדי שיאמרו שלם שהוא ג' אות ולא שלום בלשון הקודש שהוא ד' אות וכן הענין כאן הם היו מוכרחים לתת לו שלום בשביל אביהם לכך לא היו אומרים לו שלום בלשון הקודש בוא"ו אלא היו מחסרים אות וא"ו ואומרים שלם וז"ש ולא יכלו דברו דבר וא"ו לשלם שלא היו מניחים אות וא"ו באותיות שלם כדי שיהיה שלום מלא או יובן בס"ד הכונה שלא היו מדברים שלום בפה מלא אלא היו נותנים שלום בתנועת הידים כמו מנהג הארופים ואנשי תוגרמא:

והנה קמה אלומתי וגם נצבה וכו' נ"ל בס"ד קמה בחשן וגם נצבה באפוד כי האפוד היו אבניו שוהם שהם אבן של יוסף הע"ה והנה תסובנה אלומותיכם שהאבנים שלכם בחשן נפסלו באפוד ונעשו כסובין ותשתחוינה לאלומתי שכל שמות השבטים נכתבו באפוד על שוהם שהוא אבנו של יוסף הע"ה או יובן בס"ד י"ב שנה היה בבית הסהר שהם קמ"ד חדשים ובחודש תשרי שהוא חדש הקמ"ה מלך וז"ש והנה קמ"ה אלומתי וגם נצבה במלכות במצרים ואח"כ תסובנה אלומותיכם הגופים שלכם שסבבו הארצות ובאו עד מצרים ותשתחוינה לאלומתי שהשתחוו לגופו של יוסף הע"ה או יובן בס"ד ע"פ מ"ש באותיות דרבי עקיבה מ"ם פתוחה מלכות מ"ם סתומה ממשלה יע"ש ובזה פרשתי טעם שהתורה נתנה בארבעים יום וארבעים לילה כנגד מ' פתוחה ומ"ם סתומה ולכך כתיב בה בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו ויוסף הע"ה היה ביסוד שמספרו מ"ם מלאה שיש בה פתוחה וסתומה לזה ראה ממשלה ומלכות וזהו קמה אלומתי בממשלה וגם נצבה במלכות ולז"א מאלמים אלמים בתוך השדה ר"ל אל מ"ם פתוחה וסתומה בתוך השדה ספירת המלכות כי ממנה מקבלים שפע המלכות והממשלה למטה והנה

קמה מצד מ"ם סתומה וגם נצבה מצד מ' פתוחה ולכן א"ל אחיו המלך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו זכרו מלכות וממשלה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד והנה קמה אלומתי בענין אשת פוטיפר שלא חטאתי ולא נפלתי בידה ועל כן נצבה במלכות שמלכתי בארץ מצרים ואז באו אחיו להשתחות לו וזהו תסובנה אלומתכם ותשתחוינה לאלומתי או יובן בס"ד קמה בנילוס שנעשה לו נס וצף ארונו ולקחו מרע"ה וגם נצבה בים סוף שנקרע הים בעבורו כמ"ש הים ראה וינס מה ראה ארונו של של יוסף והנה תסובנה אלומותיכם וכו' שכל ארונות אחיו השבטים עברו בים בזכות ארונו של יוסף הע"ה או יובן בס"ד אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה שעושים חיבור שם י"ל המעלה ניצוצות והוא רמוז בתוך אותיות שדה במילואם כזה שי"ן דל"ת ה"י והנה קמה אלומתי בירור ראשון וגם נצבה בירור שני והנה תסובנה אלמותכם ותשתחוינה לאלומתי להוריד נשמות מן בירור זה או יובן בס"ד יוסף הע"ה הוא בחינת היסוד שהוא קו אמצעי בשלשה אחרונות נה"י וקמה לתפארת שהוא בשלש אמצעיות וגם נצבה בדעת שהוא ראשונות והנה תסובנה אלמותכם ותשתחונה לאלומתי בשלש שכולם מקבלים השפע מן יוסף שהוא היסוד או יובן בס"ד ע"פ מ"ש בשבת דף ק"ד נון כפופה נאמן כפוף נו"ן פשוטה נאמן פשוט צד"י כפופה צדיק כפוף צד"י פשוטה צדיק פשוט ומקשי בגמרא היינו נאמן כפוף ומשני הוסיף לך הכתוב כפיפה על כפיפתו יע"ש והנה יוסף הע"ה נתנסה בדלות וגבר על יצה"ר ונתנסה בעושר וגדולה וגם כן גבר על היצה"ר וז"ש והנה קמה אלומתי שלא נפלה בבור שחת של יצה"ר וגם עוד נצבה כלומר נו"ן צד"י בה שנתנסיתי בשתי הפכיים הרמוזים באות נו"ן ובאות צד"י וגברתי תהילות לאל:

או יובן בס"ד אומרו וגם נצב"ה נץ בה ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל כי נץ הוא עוף הנקרא מטנ"י והוא מבשר בשורות טובות וז"ש וגם נץ בה ר"ל כאלו יש נץ המבשר טוב באלומתי כי ראיתי באלומתי הוראות ורמזים שהם בשורות טובות על העת"ל:

מה החלום הזה אשר חלמת נ"ל בס"ד לעיני אחיו היה מראה להם בתיבת מה לשון מיעוט כמו ואהרן מה הוא אך בלבו היה מכוין מה לשון רבוי כמו מה רב טובך:

לכה ואשלחך אליהם נ"ל בס"ד נתנבא שבהליכה זו יזכה לאות ה"א שנוספה לו בהיותו במצרים בליל ר"ה אשר מלך בה וזהו לכה לך ה' ולז"א ויבא שכמ"ה משך ה' או יובן בס"ד א"ל לך ה"א שניתן לו בזה סגולה להצילו מעיה"ר בכונתו באות ה' שמסגולת לזה:

לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר נ"ל בס"ד דאין משיבין על הקלקלה אך אני שולח אותך לראות את שלום שתיהם ובודאי לא תהיה קלקלה בשתיהם

נפשות וממון על כן תוכל להשבני דבר שאם הקלקלה בצאן תשיב אחי בשלום ואם להפך תשיב הצאן בשלום:

וישאלהו האיש לאמר מה תבקש ויאמר את אחי אנכי מבקש נ"ל בס"ד שם מ"ה מן ע"ב שמות של ויסע ויבא ויט הוא שם סא"ל והוא מסוגל להכנעת היצה"ר ולזה רמז לו המלאך מה תבקש שם מה מן הע"ב שמות תבקש לך לעזרתך מפני הרוב היא אשת פוטיפר שתהיה כנגדך בהליכה זו ויוסף הע"ה השיב את אחי אנכי מבקש כולם זכרים ואין נשים ויצה"ר מאן דכר שמיה עתה שצריך אני להכין לי שמירה כנגדו:

ונראה מה יהיה חלומותיו נ"ל בס"ד הכונה אמר תיבת מה על חלום השני בלבד שא"ל מה החלום הזה אשר חלמת ואנחנו נראה מה יהיו כל חלומותיו גם הראשון:

הנה בעל החלומות הלזה בא נ"ל בס"ד נצצה בהם רוה"ק ונתנבאו שעתיד להוסיף לו מלאך גבריאל אות ה"א בשמו דכתיב עדות ביהוסף שמו וכמ"ש רז"ל וידוע כי מלאך גבריאל ממונה על החלומות ולז"א הנה בעל החלומות ה' לזה בא שעתיד להביא אות ה"א לזה:

ויראו אותו מרחוק י"ל למאי אצטריך לומר ד"ז ודי באומרו ובטרם יקרב וכו' ונ"ל בס"ד כי דבר זה נעשה בנס ע"י שמים שהזריח עליו אור כדי שיראו אותו מרחוק יותר משיעור ראיה שיכולים לראות בעיניהם כדי שיהיה זמן יותר מעת ראייתם עד שקרב להם ממש ובמשך הזמן הזה שנתארך נתקררה חמתם שהיתה קשה מאד שכולם הסכימו להמיתו:

ויתנכלו אותו להמיתו פירש רש"י ז"ל לשון נכלים וערמומית שעשו לו וצ"ל מה הערמה שעשו לו ולדברי רז"ל ששיסו בו הכלבים אין בזה ערמה ותחבולה כי הם שיסו בו להדיה ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בספר ש"ח של ת"ח איש מאותם המתפלספים בא לפני גאון מפורסם להתלוצץ וא"ל הנה ההלכה היא שחייב אדם לעמוד בפני ת"ח ועוד שמענו סגולה אחת אומרים אם יראה אדם כלבים באים עליו ישב על הארץ וינצל אבל לא יעמוד ולא יברח ועתה יש לי לשאול ממך אם יראה אדם ת"ח בא לפניו וגם עוד כלבים באים עליו מה יעשה אם יעמוד בפני ת"ח לקיים המצוה או אם ישב בשביל הסגולה הנז' ויען לו הגאון היה ידוע אם ההלכה רפויה אז אמרינן פוק חזי מאי עמא דבר וכמו המנהג כן תהיה ההלכה לכן בא נא אני ואתה נלך בשוק ונראה מה יעשו בני אדם אם יעמדו בשבילי או אם ישבו בעבורך ואז נפשט הספק שלך עכ"ד ע"ש נמצא שיש סגולה להנצל מן הכלבים הבאים עליו שיהיה יושב בארץ כנגדם ואז יחדלו מלהזיק לו וזהו ענין הערמה ותחבולה שעשו לו בשיסוי' הכלבים והיינו שיסו אותם לבא מאחוריו כדי שלא יראה אותם שאם יבואו עליו מלפניו היה עושה הסגולה ההיא טרם שיקרבו אליו

שישב אך עתה הערימו לשלוח אותם מאחריו שאין רואה אותם רצים עליו עד שיקרבו אצלו ממש להמיתו ולז"א ויתנכלו אותו להמיתו:

נושאים נכאת וצרי ולוט י"ל למאי אצטריך ללמדנו מה היו המשאות שלהם ונ"ל בס"ד לומר הזמין לו משאות אלו עמו לסימן טוב כי ר"ת ג' מינים אלו הוא נצ"ל וס"ת טי"ת רמז לו שיהיה ניצול מן הצרה הזאת ע"י היסוד שאחוז בו שהוא טי"ת גם טי"ת מורה על טובה ונ"ל עוד כי אותיות נצל הוא חצי השם של צנדלב"ש היוצא מפסוק מעט צרי ומעט דבש וכו' כמ"ש רבינו האר"י ז"ל ונרמז בזה כי עתה האיר בו חצי השם הזה ולבסוף יאיר בו כל השם והוא בזמן ששלח לו יעקב אע"ה המנחה עם אחיו:

ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר קשא הול"ל ויקח ער בכור יהודה אשה ושמה תמר ונ"ל בס"ד דבאמת תמר היא בת זוגו של יהודה והיא אשתו העקרית ואינה של ער ואונן ועל כך ודאי קודם בואם לעוה"ז נזדווגו בעולם הנשמות יהודה ותמר כי ידוע שכל איש ואשתו שיזדווגו בעוה"ז מוכרח שקודם בואם נזדווגו יחד בעולם הנשמות כמ"ש רבינו האר"י ז"ל ועל כן תחלת דבר רמז הכתוב דבר זה באומר ויקח יהודה אשה מקודם בעולם הנשמות ואח"כ זאת האשה היתה בעוה"ז לער בכורו ושמה תמר ר"ל שמה מעיד עליה שיצא ממנה צדיקים שנמשלו לתמר:

ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה נ"ל בס"ד היא היתה בתולה ואין בתולה מתעברת בביאה ראשונה אך היא מיעכה באצבע תחלה והוציאה בתוליה וז"ש ותשב פתח עינים פירוש ישבה אחר שפתחה העינים הוא מקום דם הבתולים אשר על דרך תמנתה תתה מן דהיינו מקום תתה את מ"ן שלה כי זרע האשה נקרא מן:

והיא לא נתנה לו לאשה איתא במסרה והיא ז' בזקף גדול והיא לא נתנה לו לאשה. והיא הפכה שער. והיא גלתה את מקור דמיה. היא בתרומת הקדשים לא תאכל היא מתהלכת בין החיות היא ראש לכל הממלכות והיא בעמק אשר לבית רחוב עכ"ל ונ"ל בס"ד סמיכות כתובים הנז' זע"ז דידוע מ"ש המפורשים ז"ל דתמר לא נחשבת מן הדין אשה לער ואונן דהם לא קנו אותה אפילו בביאה מפני שהפכו שלחנם לבעול שלא כדרכה דוקא וקדושי כסף עדיין לא היו נוהגים לכן לא היתה ראויה לשילה בתורת יבום ויהודה נחשב בא על אשה פנויה זרה ממנו וז"ש והיא לא נתנה לו לאשה יען והיא הפכה שער אל תקרי שער בשי"ן שמאלית וציר"י אלא שער בשי"ן ימנית וקמץ כלומר נהפך שער ופתח הביאה שלא באו ער ואונן בשער הראוי אלא במקום אחר וא"כ לא נתנה לו לשילה לאשה בתורת יבום ומחמת כן נשארו בתוליה והיצרכה למעך באצבע להוציא בתוליה וז"ש והיא גלתה מקור דמיה ובעת שנבעלה ליהודה לא לקחה אתנן

זונה ח"ו כי מה שלקח ממנו היה כדי להיות בהם עדות ובירור אח"ז ולא לקחתם בתורת אתנן וזהו והיא בתרומת הקדשים לא תאכל קדשים מלשון לא יהיה קדש לא היתה בזה קדשה ואכילה כינוי לתשמיש כמו אכלה ומחתה את פיה וזהו בתרומת הקדשים ר"ל באתנן הזנאים לא תאכל וע"י שנבעלה ליהודה זכתה להביא נביאים ומלכים וז"ש היא מתהלכת בין החיות אלו נביאים שדבריהם חיים וקיימים לעולם וגם עוד היא ראש לכל הממלכות היא מלכות ב"ד דכתיב ביה גם אני בכור אתנהו עליון לכל מלכי ארץ ועוד ג"כ היא בעמק זו בבל שהיא עמוקה ששררה שלה נמשכה עד שם ברישי גולה שהיו בבל והם משבט יהודה אשר לבית רחוב ששם נתרחבה התורה בתלמוד בבלי:

ותאמר חותמך ופתילך ומטך נ"ל בס"ד הטעם שבחרה בשלשה אלה כי ידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל שהאיש נותן לאשה אור מקיף בקידושין ואור פנימי בביאה והוא לא נתן לה קידושין לכך לקחה אלו ממנו קודם ביאה כדי לקבל על ידם אור מקיף לכן בחרה בחותם שהוא טבעת דוגמה לאור מקיף ובטלית שהוא עצמו סוד או"מ כמ"ש רבינו האר"י ז"ל והמטה רמז למקום שיוצא משם אור המקיף וכל זה נתן הקב"ה בדעתה לעשות לצורך הענין וז"ש הנה אנכי בראתי חרש ר"ל לב חכם שהוא לב של תמר נופח באש התאוה של יהודה פחם ר"ת פתיל חותם מטה שנתתי לה לב חכם לעשות זה וגם נתתי לב מבין למעך באצבע כדי שתעשה עצמה כלי בביאה שלו לקבל הריון ממנו וז"ש ומוציא כלי למעשהו ומ"ש יהודה תקח לה נ"ל בס"ד נצצה בו רוה"ק שהיא בחינת המלכות הנקראת חקל תפוחין קדישין ר"ת תק"ח:

זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים נ"ל בס"ד הכונה של וגם הוא כי דרך הזונות כשיתעברו שותים סם להפיל הולד וזו זנתה וגם עוד חידוש נמצא בה כי הנה עתה הרה לזנונים שמביאים לה סם להפיל העובר כדי שלא יהיה ניכר זנותה לעולם ואינה מקבלת אלא רוצה בהריון זה שלה ומקיימת ושומר אותו:

לאיש אשר אלה לו אנכי הרה נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל הפעם אודה את ה' לאה תפסה פלך הודיה ועמדו כל בניה בעלי הודיה יהודה ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני וכו' יע"ש ותמר נצצה בה רוה"ק שעתיד יהודה להודות לאחוז מדת אמו לאה שתפסה פלך הודיה ולז"א לאיש אשר אלה לו אלה אותיות לאה ר"ל מדת לאה לו אנכי הרה:

ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח נ"ל בס"ד דידוע יעקב אע"ה יש בשמו ז' הויו"ת כי מספר יעקב עולה מספר ז' הויו"ת שהם של ז' ספירות חג"ת נהי"ם שהם שבעת ימי השבוע ובזה פרשתי דברי רז"ל אמר הקב"ה עולמי עולמי מי בראך מי יצרך יעקב בראך יעקב יצרך כלומר ז' הויו"ת שרמוזים במספר שם יעקב בהם נבראת ובזה מובן מ"ש לו

בחלום הסולם והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך עמך דייקא ששבעה שמותי נרמזים בשמך ולכן ושמרתיך בכל יום אשר תלך כי יש בשמך שמות כנגד כל שבעת ימי השבוע אך יוסף הע"ה שמו מספר ששה הויו"ת שהם כנגד ששה ימי החול וכנגד שבת לא יש לו שם הוי"ה וענין אשת פוטיפרע היה בשבת ולכן צריך לו שמירה בשבת יותר על כן ויהי ה' את יוסף שחיבר עמו עוד שם אחד משמות הוי"ה כדי להשלים לו כנגד יום השביעי ואז ויהי איש ר"ת את יום שבת או את יום שביעי מצליח ולכך ויהי בבית אדוניו המצרי באין מורא ופחד כי עתה נשלמו בו ז' הויו"ת כנגד כל שבעת ימי השבוע:

וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אותו נ"ל בס"ד תחלה עשאו משרת לו לעצמו שהוא משרת נכבד ולא כשאר משרתי הבית ואח"כ ויפקדהו על ביתו הם אוצרות של צרכי הבית ואח"כ וכל יש לו נתן בידו הם אוצרות של מקח וממכר ויהי מאז הפקיד אותו בביתו ועל כל אשר יש לו שהוא האוצרות דקיימי לממכר וליטול מהם זרע לשדותיו נתברר ונודע כי ברך ה' את המצרי בגלל יוסף ולא מצד המזל של המצרי יען כי ראו ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו תחלה בבית ואח"כ בשדה דהיינו ראו תחלה אוצרות שבבית דקיימי לממכר וליטול מהם זרע נעשה בהם ברכה דבמקום שהניחו אלף כור מצאו אלפים כור אך מה שהיה זרוע בשדותיו שלקחו הזרע שלהם מיד המצרי לא נעשה בו ברכה אלא הוציאה השדה כנהוג ורק מה שנזרע בשדה אח"כ מן הזרע שמסר להם יוסף היה בשדה ברכה שהוציאה עשר ידות ואם היה זה מכח מזל המצרי היה ראוי בזמן שנראית הברכה בבית היתה נעשית ג"כ בשדה הזרועה וכיון דנראית הברכה תחלה בבית ואח"כ בשדה כשקבלו הזרע מיד יוסף בזה נתברר שנתברך בגלל יוסף וכיון שראה כך אז עזב כל אשר לו דייקא גם אבנים טובות ומרגליות ועוד ג"כ חידש דלא ידע איתו מאומה שנתן לו רשות לעסוק כפי דעתו ורצונו ואין צריך שימלך אתו וגם אין צריך לכתוב חשבון הכנסה והוצאה כאדם העושה בשלו:

ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת איתא במדרש א"ר אבין הכניסה אותו מחדר לחדר ומקיטון לקיטון עד שהעמידה אותו על מטתה והיתה ע"ז חקוקה למעלה הימנה ונטלה סדין וכסתה פניה וכו' ע"ש ויש לדקדק למה כסתה פני ע"ז שלה והלא היא קליפה ונח לה בטומאת עבירה זו כי פאר הוא לע"ז אם יקלקל עמה ח"ו ונ"ל דארז"ל בן זקונים הוא לו שהיה פניו דומה לאביו והנה אלו העושים ע"ז ודאי עושים פניה צהובים ומבהיקים במראה זכוכית לבנה אשר צורת האדם העומד כנגדה נראית בה וזו הקליפה של אשת פוטיפר חששה פן כשיעלה למטה נראית צורתו בפניה של ע"ז ואז יזכור את אביו ויפרוש

וכמו שהיה באמת אח"כ שבאה דיוקנו של אביו לפניו לכן הקליפה נתנה בלב אשת פוטיפר שתכסה פניה של הע"ז:

בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול נ"ל בס"ד א"ל בקול גדול כדי שלא יאמרו כולנו היינו למטה ולא שמענו את הקול לכך אמרה מרוב הבהלה שהיה לי בדבר זה צעקתי בקול גדול שהוא משונה אינו דומה לקול בני אדם ואתם ודאי שמעתם אך לא שמתם לב עליו כי חשבתם הוא קול חמור נוער בחוץ מאחר שהיה משונה בעוצם גודלו ותנח בגדו אצלה לחבקו ולנשקו עד בא אדוניו אל ביתו והיא הואיל ועדיין היה לה תקוה שמא ע"י יסורין תוכל עליו לפתותו ואינה רוצה שיהרג לכך אמרה לבעלה בא אלי העבד העברי לצחק בי ר"ל לעשות בדרך צחוק ולא היתה כונתו לבעול ממש כדי שלא יחם לבו ויהרגהו תכף אך הוא חרה אפו איך הזיד לבו לצחק באשתו בדבר זה:

ובגפן שלשה שריגים נ"ל בס"ד בגפן אלו ישראל שלשה שריגים ג' מיני לימוד שהם מקרא משנה גמרא והיא כפורחת זה לימוד המקרא עלתה נצה לימוד המשנה כי אינו בר אכילה גמורה הבשילו אשכלותיה ענבים זה לימוד הגמרא אשר מאיר עיני האדם להבין מצות ה' על אמתותם ולעשותם כהלכתם וכנגד זה הנקודות של ג' ספירות חג"ת שהם אבות נקודת חולם מקרא נקודת שבא משנה נקודת סגול גמרא ועז"א תורת חסד על לשונה כי הסגול הוא נקודת החסד וזה עיקר הלימוד ור"ת הנז' שס"ח שהוא מספר מלבוש כי מן לימודים הנז' יהיה מלבוש הנקרא חלוקא דרבנן:

מקץ

וישלח פרעה ויקרא את יוסף וירצוהו מן הבור נ"ל בס"ד ירידת יוסף הע"ה לבור ההוא הוא לצורך בירור נ"ק שנעשה בירידתו פועל דמיוני כעין הירידה של סוד נפ"א להעלות נ"ק מן הקליפה ולכן כאשר עלה יוסף הע"ה מן הבור במאמר פרעה שהוא מלך מצרים ושר בקליפה שלהם אז רצו אחריו כמה וכמה ניצוצות קדושה שעלו מ"ש וז"ש וירצוהו כמה ניצוצות מן הבור שרצו אחריו בעלותו משם או יובן בס"ד כי ענין ירידת יוסף לבור ע"י אחיו ועלייתו משם היתה פועל דמיוני על זה הבור של מצרים שהוא סימן שירד לבור ויעלה וז"ש וירצוהו מכח אותו הבור הראשון שירד בו ועלה ואמר לשון וירצוהו לומר הצרה נהפכה לו לריצה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד לרמוז אומרו וירצוהו מן הבור כי מצינו שאחיו מכרוהו בעשרים כסף וצ"ל מה טעם מצאו בסך זה של עשרים וכי זה ערכו שהיה יפה תואר ויפה מראה אך פרשתי בס"ד הכונה כי הם נתקנאו בו על שהיה בכור במחשבה של יעקב אע"ה ואי אזלת בתר מחשבה צריך שתהיה לו המלוכה כי המלך נקרא בכור דכתיב אף אני נקרא

בכור אתנהו והם רצו לקיים בו אותיות בכור לרעה לכך הורידותו לבור כי הם אותיות בור מן בכור ונשאר אות כ"ף קיימו אותו לרעה ומכרוהו בעשרים כסף והנה עתה שהגיע עת ההצלחה שלו אז נכנס אות כף באותיות בור אחר שאחיו הפרידו אותיות בכור שעשו בור בפ"ע וכ"ף בפ"ע הנה עתה נתחברו ביחד ונעשה בכור שהוא תואר למלכות ולז"א ויריצוהו מן צירוף אותיות בור שעשו לו אחיו כדי לעשות לו עתה בקריאה זו צירוף בכור שהמליכו פרעה בכל ארץ מצרים:

חלום חלמתי ופותר אין אותו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו הדקדוקים ידועים כי יש דברים כפולים בפסוק זה ונ"ל בס"ד בהקדים מ"ש רבינו מהר"ם אלשי"ך ז"ל דיוסף ואחיו לא צדקו בפתרון החלום של האלומות כי פתרונו היה כך שהוא מגיד על השבע והרעב אשר מזה נסתבב מלכותו של יוסף הע"ה והוא מאלמים אלומים בתוך השדה בשנות השבע שהיה יוסף הע"ה אוצר תבואה וכן אחיו וכל העולם אוצרים אך לא נתקיימה אלא תבואה שאצר יוסף הע"ה והנה תסובנה אלמותכם שרקבה התבואה ונעשית כסובין והוכרחתם ליקח מאלומתי ע"ש נמצא לפ"ז החלום הזה שחלם פרעה בשבע ורעב הוא היה נכלל בחלום הראשון של יוסף הע"ה ולז"א פרעה מכח השר שלי ששם דברים אלו בפיו חלום חלמתי פירוש חלום שלך שחלמת בראשונה מזמן קדמון חלמתיו אני לעת עתה ופותר לחלום שלך אין אותו כי הייתם טועים בפתרונו ואני שמעתי מאחורי הפרגוד תשמע חלום שלי כדי לפתור אותו החלום שלך:

ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי קשא והלא כבר אמר תחלת דבריו ופותר אין אותו ונ"ל יש פתרון ע"י חכמים שמולידים בחכמתם משמעות לדברי החלום ועל זה א"ל ופותר אין אותו אך יש דרך אחרת לשאל מן החרטומים שישאלו מן השדים מה מתחדש על פרעה ועל מצרים ובזה יבינו החלום ולז"א גם בדרך זה הלכתי ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי:

כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בשם רבינו האר"י ז"ל שם אלהים במילוי יודי"ן עולה ש' וזה ש' דשופר ושם אלהים ברבוע עולה ר' וזהו ר' דשופר ונשאר פ"ו בנתים הוא מספר שם אלהים פשוט ואם יתחבר שם הוי"ה במילוי יודי"ן שעולה ע"ב עם שם אלהים דמלוי יודי"ן שעולה ש' יהיה צירוף שבע ומזה יהיה שבע בעולם ואם יתחבר שם הוי"ה דע"ב עם רבוע שם אלהים שהוא ר' יהיה צירוף רעב עכ"ד נמצא השבע והרעב באים משם האלהים לז"א כי נכון הדבר מעם האלהים זה השבע וממהר האלהים לעשותו זה הרעב ולכן כפל בדבריו ב"פ האלהים ולא הזכיר שם הוי"ה כי שם הוי"ה אינו גלוי לפרעה:

ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא י"ל למה כפל דבריו במילת אלו כי תחלת דברו א"ל חלום פרעה אחד הוא ובסו"ד חזר ואמר חלום אחד הוא ועוד מה ענין אומרו בסוף הפתרון הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה מה בא להודיעו במילות יתירות אלו ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב ע"ב פרשה זו בשם הגאון רב נפתלי ז"ל מה הוצרך יוסף ליתן עצה לפרעה ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם מי ביקש זאת מידו ופירש דאיתא בגמרא דברכות חלום אי כולא טב או כולא ביש וכאן היה טב וביש לכן א"ל יוסף דע שאצלך כולו טב שתראה לפקוד איש חכם ונבון ותלקט כל הכסף שבעולם בשנות הרעב עכ"ד ע"ש והנה בזה מובן כונתו בתחלת דבריו שאמר חלום פרעה אחד הוא כדי לתקן הקושיא של טב וביש בכללי החלומות ור"ל לגבי דידך הוא שוה דכוליה טב הוא ואת אשר האלהים עושה הגיד לפרעה שהוא חלום אמיתי ואין בו קושיא בצד הכלל הידוע ואחר שפתר לו הפרות והשבלים בענין השנים חזר וא"ל חלום אחד הוא ר"ל הפרות והשבלים הם מגידים בענין אחד שהוא שבע ורעב ואין מדברים כל אחד ענין חלוק בפ"ע ואחר שפירש דבריו ענין השבע והרעב א"ל הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה ר"ל אל תתמה הא הוה טב וביש וזה הפך הכלל והנה הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה בתחלת דברי שאמרתי לך חלום פרעה אחד כלומר לגבי דידך הוא אחד דכוליה טב לכך עתה ירא פרעה איש נבון וחכם וכו' כדי שתלקט כל הכסף בשנות הרעב:

ובזה יובן בס"ד ומ"ש קודם זה ואין פותר אותם לפרעה פותר בהפוך אתוון תופר ר"ל לא היו יכולים לתפור את חלקי החלום לעשותם חלק אחד אלא היו עושים אותו ב' חלקים חלק א' טוב וחלק אחד רע שהיו אומרים ז' בנות יוליד וז' בנות יקבר או ז' ערים ילכוד וז' ערים יפסיד וכיוצא בזה ולכך לא היה הפתרון מתקבל על לבו כפי הכלל הידוע ולז"א חלום חלמתי ופותר אין אותו ר"ל נראה שהוא ב' מיני חלום טב וביש וזהו חלום חלמתי ותופר אין אותו שאין נמצא חכם שיוכל לתפור השתים ולעשותם אחד ולכן בברכתו של יוסף הע"ה א"ל יעקב אע"ה בן פורת יוסף פורת אותיות תופר ר"ל בן תופר יוסף שאתה חכם שתוכל לתפור דברים חלוקים לעשותם חלק אחד:

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם י"ל תיבת ועתה יתיר ועוד יש דקדוקים אחרים ונ"ל בס"ד שרצה יוסף הע"ה שימהר פרעה לעשות מינוי האיש באותה שעה וגם שיהיה ע"פ דעתו דוקא ולא יקח עצה מן השרים והסביר לו הדבר שכך מתחייב ונראה מן החלום והוא כי כפל החלום מורה שממהר האלהים לעשותו ולכן צריך שגם הוא ימהר במנוי האיש ועוד החלום מורה שגזרת השבע והרעב יצאה מפי האלהים ולא מן ב"ד של מעלה לכך יחייב שגם מינוי האיש יצא מפי פרעה ולא מפי השרים וז"ש ועל השנות החלום

אנחנו למדין ב' דברים האחד כי נכון הדבר מעם האלהים ולא מב"ד שלמעלה והב' כי ממהר האלהים לעשותו לכן יחוייב בזה שתים הא' ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם עתה דייקא שיהיה המינוי במהרה ועוד ירא פרעה לבדו ולא יעשה הדבר ע"פ השרים וזה האיש אשר תפקדהו תעשהו פרעה והיינו יהיה לו תואר מלכות כי שם פרעה היה אצלם קודם שם תואר כמו שם קיסר עתה וז"ש יעשה לזה האיש תואר פרעה כדי שיהיה חזק ואמיץ בעניינו וזה פרעה החדש הוא יפקד פקידים על הארץ וחמש את ארץ מצרים ואלה הפקידים אשר יפקיד הם יקבצו וכו' והם יצברו בר תחת יד פרעה החדש הזה ויטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו חלק אותם לשתי חלוקות שלא אמר בעיני פרעה ועבדיו לומר שלא היתה הטבה הזאת שוה אצלם אלא היתה חלוקה בין פרעה ובין עבדיו ויאמר פרעה הנמצא כזה איש שהוא עני ועכ"ז רוח אלהים בו והלא הנבואה אינה שורה אלא על עשיר או הכונה עודנו איש בחור ודם תאותו חזק ועכ"ז רוח אלהים בו או יובן הכונה ע"פ המעשה של מר"ן ז"ל שביאר דברי הרמב"ם ז"ל אחר עמל וטורח ובשעה קלה קלט אותה התלמיד מן האויר אחר שמר"ן הוציא דברים מפיו על כן א"ל פרעה לא מבעיא שלא נמצא אצל החכמים פירוש זה ממש כדי שנאמר קלטו יוסף מן האויר אלא אמרו הנמצא פתרון כזה דהיינו קרוב לזה הפתרון שנאמר קלטו מן האויר והוסיף עליו מעט לכן ודאי זה הוא איש אשר רוח אלהים בו וכל זה הפתרון הוא הולידו ברוה"ק:

וילבש אותו בגדי שש נ"ל בס"ד כנגד ששה הויו"ת *שיש* במספר שם יוסף ולכן נקראו כל ישראל על שם יוסף ובזה יובן ואחבשך בשש הוא שם יוסף שהוא *שש* הויו"ת ואכסך מש"י אותיות שמ"י או יובן בס"ד וילבש אותו בגדי *שש* כי יוסף הע"ה נתגבר על יצרו ועשה את יצה"ר טוב נמצא משתמש בשני יצר לטובה לכך כנגד זה זכה לבגדי שש שהוא מספר יצ"ר יצ"ר והואיל והיו ידיו רב לו במלחמת יצה"ר לכך זכה לרביד שהוא אותיות רב י"ד:

או יובן בס"ד וילבש אותו בגדי שש על שם שזכה ודבק ביסוד שהוא ספירה שש גם כל ישראל נקרא קדוש והחוטא בזנות מסלק אות וא"ו ונשאר קדש וכן באשה נשאר קדשה והוא תואר הניאוף בזכר קדש ובנקבה קדשה והוא לא סילק אות וא"ו ונשאר בתואר קדוש לכך זכה וילבש אותו בגדי שש גם ידוע שחטא זנות פוגם באות ה"א של השם בסוד לא יראה בך ערות דבר ובזה פרשתי הטעם שהזנות יש לו חמשה שמות וכמ"ש נפש חיים דף ס"ט ע"א שהם נאוף זנות ערוה זימה תבל כאמור בפרשת קדושים אל תתחלל בתך להזנותה ואיש אשר ינאף ערות אביו תבל עשו זימה היא ע"ש והיינו להורות שהזנות פוגם בה"א שמספרה חמשה ובזה פרשתי בס"ד הטעם שזכה יוסף

הע"ה להוסיף לו אות ה"א בשמו דכתיב עדות ביהוסף שמו מפני שנתרחק מן הזנות ונשמר מפגם אות ה"א ולכן עדות שלא חטא הוא שמו והנה הנואף יקרא זב שהוא מאבות הטומאה שזב זרעו באשה נכריה לכך יטמא באב הטומאה של זב ולכן יוסף המלך ע"ה שנתרחק מן הזנות שפוגם באות ה"א ולא נטמאה בטומאת זב ח"ו לכך זכה לרביד זהב שבאה אות ה"א והפרידה בין אותיות זב ונעשה זהב גם זכה לכלי הנקרא רביד על שם חכמתו שהיה רבי בארבע חלקים שהם פרד"ס וזהו' רביד רבי ד':

ויוסף בן שלושים שנה בעמדו לפני פרעה נ"ל בס"ד הכונה שכל ימיו ושנותיו היו שלומים שלא חטא בהם כדי שיחסר מספרם או שלשים שנה הם ש"ס חדשים כמנין חמשה פעמים חסד שהאירו בו ובזה הכח עמד לפני פרעה:

ויקראו לפניו אברך נ"ל בס"ד יוסף הע"ה נתנסה במצודה של יסורין ובמצודה של טובה ומנוחה כי היה תחלה שנה אחת בבית פוטיפר כמו מלך שכל עושרו מסור בידו כמ"ש אינינו גדול בבית הזה ממני ובימי הטובה האלה לא חטא ואח"כ ענו בכבל רגלו וכו' וגם בזה לא חטא לכך קראו לפניו אברך מילה מורכבת אב ורך והיינו אב על מצודת הטוב ורך על מצודת היסורין:

אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו נ"ל בס"ד רמז לו ע"י השר שלו ששם בפיו דברים אלו אני פרעה שלא תעשה בירור נ"ק אשר מגיע אצלי להחליש גדולתי ומלכותי אלא ארצה שאשאר בגדולתי ותוקפי וזהו אני פרעה שהוא שם הגדולה כמו שם קיסר ובלעדיך חלק התיבה לשתים וקרי בה ובלע דיך שלא תבלע מנ"ק יותר כדי שיגיע הנזק אלי וא"ת כל מה שאוכל להתגבר טוב לי ואיך אעמוד מצד הסט"א לז"א לא ירים איש הבליעל את ידו ואת רגלו בארץ מצרים וא"כ אל תירא מסט"א:

ויוסף הוא השליט על הארץ נ"ל בס"ד דידוע ששם אהו"ה הרמוז בר"ת את השמים ואת הארץ הוא בדעת ומספרו טוב שהוא כינוי ליסוד הנקרא טוב בסוד יוסף בן שבע עשרה שנה שהיסוד עולה עד הדעת ומקבל הארות משם ולכן יוסף הע"ה נתקיימו אוצרות התבואה ומילא כנגדם אוצרות כסף דכתיב ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים וז"ש ויוסף הוא השליט צרף אות ה"א דהשליט עם תיבת הוא יהיה צירוף אהו"ה יען כי הוא המשביר צרף ה"א של המשביר עם תיבת הוא יהיה גם כן צירוף אהו"ה ר"ל כי שם אהו"ה משביר לכל עם הארץ:

או יובן בס"ד הוא השליט מלבד מאמר פרעה היה ראוי לכך והיו מקבלים אותו המון העם שליט עליהם או יובן מצרים ארור שתרגומו ליט אך יוסף הע"ה הוא זרע האבות שנרמזו באות שי"ן לכך נכנסה ש' בליט ונעשה אצלו צירוף שליט או יובן בס"ד הכונה

אע"פ שיוסף הוא השליט לא נתגאה אלא עודנו שפל על הארץ כמ"ש ונפשי כעפר לכל תהיה ולכן זכה לגדולה תמידית ועליונה שהוא המשביר לכל עם הארץ או יובן הוא המשביר שהיה משבר בקליפה שלהם גם עם הארץ הם מצרים שמספרם שף ותשבר שף לחצאין יהיה קצקץ שהיה מקצקץ מהם נ"ק:

ובני ישראל באו לשבור בתוך הבאים נ"ל בס"ד רמז הכתוב לפי דרכו שהיו מתכוונים לברר ג"כ מן י"א סימני הקטורת שעיקר הבירור שם כדי שיתגברו על הקליפות וזהו בתוך הבאים כי תוך תיבת באים נרמזו י"א:

ויסב מעלהם ויבך וישב אליהם נ"ל בס"ד הם במכירתו נכתב עלהם מות כדכתיב וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת והוא סילק אות מ' הכתובה עליהם בתיבת מות וזהו ויסב מ' עלהם ויסב ר"ל הרחיק כמ"ש רש"י ר"ל הרחיק אות מ' הכתובה עליהם בתיבת מות ונשארו אותיות ו"ת ואז בבכייתו מיתק הדינים והשתיק המקטרגים והמשיך להם אות א' לחברו עם ו"ת ונעשה צירוף אות שהוא מדת היסוד המשפיע כמ"ש דוד הע"ה עשה עמי אות לטובה שגם הוא גזר ואמר חי ה' כי בן מות איש זה ורצה שיסתלק מ' ויבא א' במקומה ויהיה צירוף אות שהוא לטובה וז"ש ויבך ועי"כ וישב א' להם חלק תיבת אלהם לשתים וקרי בה וישב א' להם:

בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבא אחיכם הקטון הנה איתא במדרש בשעה שהיה מבקש לישבע לשקר היה נשבע בחי פרעה א"ר לוי משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה מה עשתה עמדה ושחטתו והפשטתו ונתנתו בתוך המטה וכסית עליו סדין אתון בעין ליה מן גבה אמרה כן תהא ההיא אתתא מנכשה מבשרא דדין ואכלה אם ידעה ביה כך חי פרעה אם תצאו מזה ודברי המדרש תמוה ואמאי אצטריך למשל ואיך דומה המשל בכל פרטיו אל הנמשל דמדמה פרעה לגדי שברח מן המרעה ושחטוהו ומה שייך דמיון זה בפרעה להיכן ברח ומי שחטו ונ"ל בס"ד דידוע ניצוצי הקדושה שבתוך הקליפה הם החיות של הקליפה ומהם יונק השר והאומה שתחת ידו ומלכם למטה וידוע שהבירור מכונה בשם שחיטה כמ"ש המקובלים במאמר קם רבא ושחטיה לר"ז וכאמר שחיטת היצה"ר לעתיד והיינו שחיטה לשון המשכה כמו זהב שחוט וידוע בנימין הצדיק היתה בחינתו להעלות מ"ן שהם נ"ק מתתא לעילא וידוע שפרעה היה ראש הפעור ולכן נ"ק שבקליפה של מצרים נקראים חי פרעה שהוא העיקר שנקראו על שמו ויוסף הע"ה שהקדים לבא למצרים משך חלק רב מן חי פרעה שהם נ"ק הנקראים חי פרעה כאמור ולזה חלקי הטוב של הקדושה שנקראים חי פרעה המשיל אותם לגדי שברח מן המרעה כי גדי עולה מספר טוב ונכנס בבית אשה אלמנה זה משל

על יוסף הע"ה שהיה במצרים לבדו כאשה אלמנה שהיה מובדל מאביו שהיה לו כמו בעל שמשפיע לו והוא היה הראשון שעסק בעסק הבירור של נ"ק במצרים אשר המשיל אותם לגדי ואת הבירור מכנה בשם שחיטה בלשון זהב שחוט ואמר על האלמנה שהוא יוסף שחטתו המשיכה את חלק הטוב שהוא הגדי והפשיטתו מן הסיגים הדבקים בו ונתנתו בתוך המטה שהעלה הבירור הטוב הזה אל המלכות העליונה שמכונת בשם מטה כנודע וכסתו בסדין שהמשיך לו אור מקיף בסוד הלבוש ואמרה מנכשה מבשרא דדין ואכלה כי מן הבירור הזה היה ממשיך שפע טובה בעולם ומכוחו נעשה השפע במצרים שהחיה בו כל העולם כולו כמ"ש הוא המשביר לכל עם הארץ ואמר לאחיו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבא אחיכם הקטן הנה לפי הנגלה של דבריו כאלו היה נשבע בשקר בחי פרעה כי כך היה להראות לעוני המקטרגים והחיצונים לבזות סטרא דידהון אך באמת אין כונתו להשבע לשקר בחי פרעה אלא כונתו בדברים אלו לומר לאחיו אתם לא תוכלו להוציא חי פרעה שהם ניצוצי הקדושה כי אם רק בבא אחיכם הקטן הוא בנימין הנה כי העיקר בעליית מ"ן מתתא לעילא מצד בחינתו ואם לא תוכלו לעשות בירור שלם כראוי בלעדי אחכם הקטן נמצא כונתו בזה על הבירור:

ויגש

ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה נ"ל בס"ד כי בבואם לפניו השבח השביח עצמו לומר שהוא יודע הנסתרות כמו נביא וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשי"ך ז"ל בפסוק הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני בלתי גביע אני יודע הנסתרות והנעלמות וידעתי גניבת הגביע היכן היא ולכן באו לקנתרו לסתור דבריו להוכיח שהוא משתבח בשקר ואינו יודע כלום מן הנסתרות והיינו כי עברו בעת שרדף אחריהם ע"ד הגביע למה טרח לחפש באמתחות כולם עד שמצא הגביע באמתחת בנימן אם אתה יודע הנסתר מעצמך ודאי היית אומר לו שהוא באמתחת הקטון ולא היה פושט ידו אלא רק באמתחתו והיה מוצאו אלא ודאי אין אתה ידע כלום מן הנסתרות ואתה משתבח בשקר כמו שפרעה הוא משתבח בשקר ואומר שהוא גוזר על נילוס ועולה ומשקה ולכך פחדו החרטומים לפתור רעב כי היו נוגעים בכבודו דנמצא שהוא משקר באומרו שהוא גוזר עליו ומשקה עד שבאת אתה ופתרת רעב וביררת שקריו של פרעה כן זה עבדך עשה יום זה דבר אחד לחפש באמתחות כולם שבזה בירר שאין אתה יודע כלום מן הנסתרות וז"ש ידבר נא עבדך דבר הוא האיש ששלחת אצלינו בעבור הגביע ידבר נא לפניך דבר שעשה שהוא סותר השבח הזה שאתה משתבח בו ואל יחר אפך בעבדך שתכעוס עליו לפנינו לומר לו למה חפשת בשל כולם ואני כבר שלחתיך להביא

הגביע מאמתחת הקטן שתראה לו כעס לפנים כדי להעמיד שקרך הנה זה לא יועיל לך יען כי כמוך כפרעה כמו פרעה משתבח בשקר ובאת אתה ופרסמת שקריו כן אתה משתבח בשקר ובא עבדך ופרסם שקרך בדבר שעשה ועוד איכא הוכחה גלויה כי אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ואם אתה משתבח באמת שתדע הנסתרות למה שאלת לנו:

וחטאתי לאבי כל הימים י"ל איך יהיה ביאור המקרא הזה לפי הפשט ודרשת רז"ל שאמרו בשני עולמים היא ידועה ונ"ל בס"ד כי א"ל אם לא אביאנו לא יוטל עלי צער שתצטער על הנער זה בלבד אלא גם אותו הצער שנצטערת בשביל יוסף יהיה מוטל עלי כי יאמרו יהודה היה סיבת הריגתו של יוסף בן רחל צרת אמו ולא הספיק לו זה עד שפתה את אביו ולקח גם את הבן השני אשר לרחל והרגו בדרך ונמצא מוטל עלי אשמת הצער של כל אותם הימים שעברו מלבד הצער של הימים שיהיו מכאן ולהבא אם לא אביאנו אליך:

ויתן את קולו בבכי דבר זה מושלל ההבנה ונ"ל בס"ד אע"פ שאברי האדם כל אבר מיוחד לעסק פעולה אחת עכ"ז לא יוכל שום אבר לעשות פעולה המיוחדת לו אם לא ישתתף בשכל שאם לא יעשה בשיתוף השכל תהיה הפעולה מקולקלת ובזה שמעתי מפרשים בשם הרב אברהם ברוך תליפרנו ז"ל וסיסרא נס ברגליו וקשא תיבת ברגליו יתיר דידוע שהאדם נס ברגליו ולא בידיו או בראשו אך הכונה שהניסה שהיא ברגלים לא עשה אותה בשיתוף השכל ולכך נתקלקל בניסתו כי אם היה עושה בשכל איך יאמין לבא לאהל יעל שהיא יהודית מאנשים הרודפים אותו ולז"א נס ברגליו בלבד ולא בשכלו עכ"ד ולכן הקטון אם יבכה ירים קול גדול בבכייתו כי אין לו שכל לשתפו בפעולת הבכיה משא"כ הגדול עושה בשיתוף השכל לכך יבוש להרים קול אלא יבכה בנחת בלי הרמת קולו וכאן יוסף הע"ה לא נשתמש בבכייתו בשכלו הטהור ויתן את קולו דוקא בבכי ולא שכלו ולכך הרים קול גדול עד שיעור שנשמע למצרים ולבית פרעה:

ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו י"ל הול"ל ממנו ונ"ל בס"ד דכתבו בשם אש דת ז"ל כמ"ש אני יוסף העוד אבי חי שעשה להם הוכחה בטענה גדולה שהוא עודנו צדיק שנקרא יוסף יען כי עדיין אביו חי ואם חטא אין ראוי ליתן חיים ממנו לדוד הע"ה והיה צריך שיתן הכל יעקב אע"ה וא"כ היה צריך שיפטר קודם כמה שנים עכ"ד נמצא טען להם טענה גדולה כזה והמה נבהלו מטענה זאת ורמז הכתוב את הטענה באומרו מפניו כי קודם אותיות יוסף יש אותיות טענה ולז"א נבהלו מפניו ר"ל מן הטענה שהיא רמוזה באותיות שלפניו:

אני יוסף העוד אבי חי נ"ל בס"ד אני יוסף עודנו צדיק שנקרא בשם יוסף ולא מבעיא שלא אבדתי את השם הזה אלא העוד קרי בה ה' עוד שנוסף לו אות ה"א בשמי ולכן נשאר אבי חי שאם הייתי חוטא היה מגיע הפגם אליו ג"כ כי יעקב גוף ויוסף ברית ואמרו בזוהר גוף וברית חשבינן חד:

וישמני לאב לפרעה ולאדון וכו' נ"ל בס"ד נקיט ג' תוארים אלו כנגד אותיות יה"ו דשם הוי"ה שישנם בשמו כי מלאך גבריאל הוסיף לו אות ה"א דכתיב עדות ביהוסף שמו וכנגד אות יו"ד שהיא סוד אב וישמני לאב לפרעה וכנגד אות ה"א ולאדון לכל ביתו וכנגד אות וא"ו אשר כל הנהגת העולם היא תלויה באות וא"ו דשמא קדישא אמר ומושל בכל ארץ מצרים או יובן בשכר שכבדתי את אבי כמ"ש רז"ל באה דיוקנו של אביו וכו' וישמני לאב לפרעה ובשכר שדבקתי בשם הוי"ה כמ"ש ויהי ה' את יוסף זכיתי לאדון כי אותיות שקודם שם הוי"ה ושל אחריו הם מספר אדון ובשכר ששמרתי ברית קודש שלא פגמתי ביסוד הנקרא שלום זכיתי להיות מושל בכל ארץ מצרים מוש"ל אותיות שלום והנה שלשה תוארים אב אדון משל עולים תל"ד כי משל כתיב בלא וא"ו והם רמוזים במלוי ארץ אל"ף רי"ש צד"י עולה תל"ד ולז"א בתוך ארץ מצרים תוך דייקא ר"ל כל שלשה תוארים אלו רמוזים תוך ארץ וס"ת ג' תוארים אלו לב"ן כמו ס"ת ג' שמות ישראל יעקב ישורון לומר בזכות אביו זכה לכל הכבוד הזה ולכן כתיב בברכתו מאל אביך ויעזרך:

כי למחיה שלחני אלהים לפניכם נ"ל בס"ד קודם שם אלהים יש מספר חימה ובמתוק שם אלהים נהפכה חימה למחיה או יובן למחיה אותיות מחילה שעל ידי שנתתי לכם מחילה שלחני למחי"ה או יובן מחיה מה חי שהם חיבור יסוד ומלכות או חי יסוד של מ"ה התפארת שהוא היה יסוד דדכורא:

כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד נ"ל בס"ד ע"י זכות כ"ה אתוון דיחודא שהייתי נזהר לאומרם תמיד בזה נמשכו אותיות כ"ה בתוך אותיות בור שהייתי בו ונעשה צירוף בכורה שהוא המלכות שנקראת בשם בכורה כמ"ש חז"ל אף אני בכור אתנהו ולכן שמני אלהים לאדון לכל מצרים ואל תחוש מן קנאה של אחי שיראוני מלך הנה בטלה הקנאה יען רדה אלי קרי בה רד ה' אלי והוא דכתב בנחל קדומים פ' ויחי דמי ששמו יוסף עלול שיתקנאו בו כי כן יוסף גי' קנאה ע"ש ובזה פרשתי הטעם שהוסיף לו גבריאל באותה הלילה שמלך אות ה"א בשמו כדי לבטל משמו מספר קנאה והוא הדבר ששלח לאבינו רד ה"א אלי ואין חשש קנאה לכן לא תצטרך לעמוד בתפילה בעבור דבר זה לבטלו או יובן בס"ד שמני אלהים לאדון לכל

מצרים שנתקיימו החלומות אשר ראיתי מכבר אך בכלל החלומות היה דהשמש והירח משתחוים לי דקאי השמש עליך ולא מבעיא שאיני חפץ בהשתחויה אלא רדה בתנאי שאפילו עמידה דהיינו קימה בעלמא אל תעמוד מפני:

והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם נ"ל בס"ד ואקדים לבאר תחלה קושית העולם למה אחר שמלך לא שלח כתב לאביו להודיעו ועוד מה ענייני של עלילות אלו שהעליל עליהם כי ודאי לא לצערם נתכוון וסופו הוכיח ואמרתי טעם לזה כי הוא ראה אשמתם גדולה הן מצד המכירה שלו הן מצד הצער שסבבו לאבינו הצדיק לכך כדי שיתוקן העון שלהם המתין עד שיבואו הם ויבשרו את אביהם בשורה טובה בעבורו לתקן הבשורה רעה שאמרו לו הכר נא הכתונת בנך היא וע"ד העלילות רצה שיעשו תשובה מעלייא מצד עון המכירה שהוא באותו פרק באותה אשה באותו מקום כן העליל להם כדי שימצא בידם תשובה מעלייא כזו והוא שרצה להביא עמהם את בנימין אחיו וישמרו אותו בדרך בהיותם מיוחדים עמו וינשאהו כבבת עינם והוא במקום יוסף ממש כי זה בנה של רחל וזה בנה של רחל זה אהבו אביו וזה אהבו אביו זה נתייחדו עמו בדרך מדבר ובקשו להרגו וזה מתייחדים עמו במדבר שמם ונושאים אותו על כתפיהם ונזהרים בו כבבת עיניהם הרי נעשה בזה דוגמה לאותו מקום לאותה אשה לאותו פרק ואחר שהביאו אותו למצרים רצה לעורר אותם בדבר זה יותר שיהיו מסכנים עצמם בעבור הצלתו לכך עשה עלילת הגביע והם נלחמו בדברים וסכנו עצמם בעבור בנימין ואז נתוודע להם אמנם ודאי אע"פ שהרבה להם צער בעלילות אלו מתחלה וע"ס לא עשה זאת משנאה האכזריות ח"ו אלא בלבו היה מצטער מאד על צערם ורק היה מוכרח לזה בשביל תיקון נפשם כאשר דברנו והראיה בכל צער שהיה עושה להם היה נכנס לחדר ובוכה וסו"ד הרים קולו בבכי רב ואין אדם בוכה בשקר אם אינו מצטער באמת בלבו וזהו הוכחה כי כל דברים קשין כגידין שהיה מדבר עמהם היה זה משפה ולחוץ ולא מלבו ולז"א והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין ברוב הבכיה הגדולה שבכיתי לפניכם כי מתחלה ועד סוף פי המדבר אליכם ר"ל דברים הקשים כי כל דבור הוא קשה זה היה בפי דוקא ולא בלבי וכל זה היה אליכם לטובתכם:

ועינכם אל תחוס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות קשא איך אומר עתה ויעשו כן בני ישראל ועדיין לא נתן להם כלום לא עגלות ולא שאר דברים ולא הלכו עדיין ממצרים וזה יצדק לאומרו סוף כל הדברים ונ"ל בס"ד בהקדים ליישב חקירה אחת איך ישראל לקחו הרכוש ממצרים בקצה אחרון דכתיב וינצלו את מצרים שעשאוה כמצודה שאין בה דגן או כמצולה שאין בה דגים

והלא הבטחת הרכוש לא היתה כך שינצלו את מצרים אלא אמר יצאו ברכוש גדול ולא יקחו הכל ועוד הבטחת הרכוש היתה אחר עבודה של ת' שנה ואם הם יצאו ברד"ו לצורך שעה איך יקחו הרכוש ונ"ל בס"ד כי מה שניצלו את מצרים זכו בזה מכח הודאתו של פרעה שהוא זיכה אותם בכך ואמרתי על זה משל לעשיר אחד גדול שבנה חצר גדולה וארמון יקר על הים והיה בנין מפואר ויפה מאד שלא נמצא כמוהו והשר הגדול המושל על אותה העיר חמד אותו הרבה ויתחכם לקחתו בערמה ויהי היום ויבא השר המושל ההוא בעצמו לחצר ההוא אצל העשיר לעשות לו וזית"א ויחרד העשיר לקראתו ויקבלהו בכבוד גדול וישם לפניו שלחן מלא מיני מגדים ומשקין חשובין כפי כבודו ויהי הם יושבים על השלחן ושמחים הוא והשרים אשר עמו אמר המושל לאותו עשיר אני אוהב לבא אצלך תמיד לעשות וזיטא כי חביב אתה בעיני א"ל העשיר אדוני הבית הזה הוא ביתך והמקום הוא מקומך ובכל עת שתרצה תבא ותתענג ואני מוכן לשרת כבודך כי גם אני שמח הרבה בביאתך והמושל בשמעו דבריו אלה הראה לו בידו אות חן חן כדרך העולם אח"כ קם המושל והלך לחצר הממשלה שלו ויצו הערכאות להעביר בפנקס הממשלה את חצר של אותו העשיר על שמו והשרים שהיו עמו המה העדים שהעידו שהודה העשיר במתנת החצר לשם המושל וכן עשו והעבירו בפנקס את החצר על שם המושל ומסרו לו חוג"א על זה כנהוג ואז תכף ומיד שלח המושל עם עבדיו כסאות ומטות שלו לתוך החצר ההוא וישלח ג"כ עשרה אנשי חיל להוציא את העשיר ואשתו ובניו ושפחותיו מן החצר חוצה ויהי בבואם נבהל העשיר ולא ידע מה היה וחשב אולי עשה איזה זלזול בכבוד המושל וילך אצל המושל ויאמר אדוני מה פשעי ומה חטאתי שחטאתי לך א"ל ח"ו לא חטאת לי ח"ו א"כ למה גרשתני מביתי א"ל וכי זה ביתך זה הוא ביתי שכבר נתת אותו לי במתנה בהודאת פיך בפני עדים שאמרת לי הבית הוא ביתך והמקום הוא מקומך א"ל אדוני אני דברתי כן כפי נימוס העולם שכך אומרים לאהוב וגדול בדרך כבוד ואין הדברים האלו אמת וצדק א"ל שתוק ואל תדבר כך עוד וכי עם מושל גדול כמוני ידברו דברי שוא אינשי בשחוק אל תאריך עוד בדבר הזה שכבר נכתב בשמי בפנקס הערכאות בעדות ב' עדים על הודאת פיך ושלי הוא וכן הנמשל הנה פרעה עתה כדי להראות חבה ואהבה ליוסף ואחיו דבר כדאמרי אינשי שאמר ועינכם אל תחוס על כולכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא הרי עקר את הכל ונתנו לישראל דאמר טוב כל ארץ מצרים ומן השמים החליטו הדברים האלה והכניסום לקיום לומר זכו ישראל בכל טוב ארץ מצרים כולו מחמת הודאתו של פרעה שהיה מלך מצרים והכל ברשותו ולכן אחר הדברים האלה שדבר פרעה בא הכתוב ואמר ויעשו כן בני ישראל כלומר כיון

שהודה בכך עשו כן בני ישראל ביציאתם שינצלו את מצרים מכח הודאתו זאת שהודה ונתן להם כל טוב ארץ מצרים ולכך אל תתמה לומר ההבטחה היתה רכוש גדול ולא הכל וכן תאמר ההבטחה היתה אחר ת' שנה ולא אחר רד"ו כי הם מלבד ההבטחה נעשה להם כח זכות בטוב מצרים מכח הודאה זו של פרעה וכמו שאמר כן עשו ואל תקשי כיון שהוא אמר כן כדאמרי אינשי אמאי החליטו משמים דברים ועשו עליהם קיום וכי זה המושל הנזכר במשל כדין עשה הנה התירוץ לזה פשוט כי פרעה מאיליו דבר דברים אלו ולא דבר עמו תחלה יוסף הע"ה איזה דבר שיהיה מוכרח להשיב כך מתורת הנימוס כאשר היה במשל אצל המושל וקי"ל בשמים שבכל לב אמר כן באותה רגע את הדברים אע"פ דלעיני הרואין נראין דנקיט כן כדאמרי אינשי עכ"ז לפני אלהי השמים גלוי דאמר דברים אלו בכל לב שנכשל לדבר כך לפי שעה וגבר ישראל:

והנה אומרו לא תחוס על כלכם נ"ל בס"ד רמז להם על כלים כבדים כמו חביות ומטות שא"א להסיעם ממקום למקום אלא צריך שימכרום במקומם ואם האדם ימכור כלים כאלה של הבית במהרה לא יעלה בידו חצי הערך שלהם על כן אם חס על ממונו מוכרח להתעכב למכור על יד על יד בערך השוה ופרעה רצונו שיבואו תכף ומיד לכך אמר ועינכם לא תחוס על כלכם כלומר שמעתי שממון שלכם חביב עליכם דאביכם חזר על פכים קטנים ונסתכן בלילה לבדו על כן אתם לא תחוס עינכם על כלכם בחביות ופכין וכיוצא שתתעכבו עד שתמכרום בערכם כי הנה טוב כל ארץ מצרים לכם ומה לכם לדקדק על הפסד מועט כזה תניחום שם ותבואו כאן:

ולאביו שלח כזאת נ"ל בס"ד כזא"ת כ"ז אות שהם צינורות השפע או יובן כי יוסף אחיזתו באות צד"י אך צד"י כפוף הוא אות י"ח באלפא ביתא וצד"י פשוט הוא אות כ"ז באלפא ביתא כי סדרם כמנפ"ץ וזהו שלח כזא"ת אות כ"ז אות צד"י פשוט שעשה לו רמז בזה מקודם הייתי צד"י כפוף ועתה הנני צד"י פשוע על כן אל תפחד מטומאת מצרים:

ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכו' נ"ל בס"ד הם חשו פן מעוצם השמחה של הבשורה אם תבא פתאום יהיה לו נזק כאשר היה בשרה אע"ה לכן הלכו בזה בהדרגות תחלת הכל שלחו את שרח בת אשר שתקנוה ותבא לפניו ותכה בתוף ותזמר ותאמר יוסף חי יוסף חי כדי שיתנוצצו בו צמחים של השמחה ואח"כ נכנסו הם אצלו ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי כלומר שהוא יאמר בינו ובין עצמו ג' תיבות אלו עוד יוסף חי והם אומרים שיאמר כן בדרך עצה ובזה נכנס בלבו שמחה יותר ובודאי ישאל אמירה זו למה ומה שמעתם דבר בענין יוסף והשיבו לו וכי הוא מושל כך שמענו שהוא עתה מושל ובזה נכנס בשמחה יותר ואז מוכרח שישאלם שמא האומר לכם כן לא נתאמת הדבר אצלו ואמרו מצד

השערה אז סיימו דבריהם בכל ארץ מצרים הנה הוא עתה בארץ אשר באנו ממנה וראינו אותו בעינינו ויפג לבו כי לא האמין להם באמונה גמורה ואחר שראה העגלות ששלח לו בהם סימן אז נשלמה שמחתו בהדרגות וכיון ששלמה שמחתו שרתה עליו רוה"ק וזהו ותחי רוח יעקב אביהן כמ"ש חז"ל ואז ידע כל מה שנעשה מתחלה וע"ס:

ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי נ"ל כי מה שהיתה שרח בת אשר מזמרת ואומרת יוסף חי יוסף חי כמה פעמים בזא"ז ערב לו זה הדבר ליעקב והוא ג"כ היה אומר דבר זה רב פעמים עוד יוסף בני חי וזהו ויאמר ישראל רב ר"ל כמה וכמה פעמים רבות היה אומר דבר זה והוא עוד יוסף בני חי או יובן נצצה בו רוה"ק ונתנבא שימלוך פ' שנה כמנין עוד כי בן שלושים שנה היה בעמדו לפני פרעה וחייו היו ק"י שנים או יובן רב עוד יוסף בני כלומר נתרבה שמו שנקרא יהוסף והוא חי צדיק הנקרא חי:

ויחי

ויהי ימי יעקב שני חייו אומרו ימי יעקב לשון יתר הוא ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה כי הצדיק היום שלו חשוב כשנה של אחרים כי מסגל תורה ומצות ביום אחד יותר ממה שיעשו אחרים בשנה אחת וזהו תוסיף ימים באיכות וז"ש ויהי ימי יעקב שני חייו ר"ל הימים שלו נחשבים לשנים באיכותם או יובן בס"ד כל אדם יש לו ימים ויש לו לילות אך הלילות נתנו לשינה וכמ"ש יצחק אע"ה בחשבון שנות האדם דל כ"ה שני דלילוותא אמנם הצדיק הלילות נחשבים לימים שגם בלילות קבע עתים לתורה ושינתו מועט ואפילו בעת שינתו נשמתו עולה למעלה ולומדת תורה בישיבות הצדיקים נמצא הלילות נחשבים ג"כ ימים ולז"א הספדן על אותו חכם נשים לילות כימים על משים לילות כימים וכנז' בגמרא ולז"א יראת ה' תוסיף ימים שגם הלילות שלהם נחשבים לימים ונמצא הימים שלהם נוספים ושנות רשעים תקצרנה שגם הימים עצמן מאבדים אותם וז"ש ויהי ימי יעקב שני חייו פירוש כל שנות חייו נחשבים ימי יעקב שאין בהם לילות:

ויאמר אנכי אעשה כדבריך נ"ל בס"ד אם אשבע נמצא אני עושה מצד הכרח השבועה אך טוב שלא אשבע דאז אני עושה מצד מצות כבוד אב והשיב לו השבעה לי דאין אתה נשבע מעצמך אלא לי בשביל הצווי שלי ונמצא אתה מקיים מצות כבוד אב במה שאתה שומע דברי שאני אומר לך שתשבע ועוד אתה מקיים אח"כ מצות השבוע ג"כ:

ועדיין צ"ל למה לא פירש לו על השבועה בתחלת דבריו ונ"ל כי בתחלה אמר אם אומר לו שישבע יקשה עליו הדבר לומר וכי חשידנא בעיניך שלא אקיים דבריך עד שאתה רוצה להשבעני לכך בתחלה סתם הדברים ולא אמר השבועה בפירוש ואחר שצווהו

להעלותו השיב לו יוסף הע"ה גם אני אעשה לעצמי כדבריך שאצווה את זרעי שיעלו אותי ממצרים בעת יציאתם משם אז א"ל יעקב אע"ה א"כ השבעה לי אע"פ שאין אתה צריך שבועה ותקיים בודאי כי אתה מלך ותוכל לקיים אך בשביל עליה שלך צריך שבועה דיש לחוש הואיל וטרודים ביציאה שתהיה זמן רב ישכחו צוואתך אז וצריכים לחפש אחר ארונך שלא ימצא להם בנקל וכאשר היה כן באמת אך ע"י שבועה יהיו מוכרחים להשתדל למצוא אותך לקיים צוואתך ואם לא תשבע לי לא תוכל להשביעם כי יאמרו וכי אביך השביע אותך כדי שאתה משביע אותנו אך אם תשבע לי מוכרחים גם הם להשבע ואז וישבע לו וגם השבע השביע את בני ישראל על עליה שלו:

הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה ונ"ל בס"ד שם החמישי משמות ע"ב הוא שם מה"ש וכתב בקה"י ז"ל בשם רבינו האר"י ז"ל ששם זה מסוגל לרפואה וידוע כי אבנו של יוסף הע"ה הוא שהם ובהפך אתוון מה"ש נמצא יש ליוסף הע"ה שייכות בשם מה"ש המסוגל לרפואה ולכן כיון שא"ל בנך יוסף בא אליך אז ויתחזק ישראל:

ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים לי הם י"ל תיבת ועתה גם אומרו לי הם נראה לשון יתר ונ"ל בס"ד בהקדים מ"ש בספר הלקוטים לרבינו ז"ל בפרשת וישב בשעה שבלבל ראובן יצועי אביו ומנע משכבה של בלהה ראויה היתה להוליד תאומים וכבר נזדמנו לבלהה מלמעלה נשמותיהם של שני תאומים ונתלבשו באוצר ידוע ששמו גוף שהוא קרוב לאויר עוה"ז והנה להחזירם א"א מה עשו ב"ד של מעלה הורידו שני נשמות אלו למצרים לאשת יוסף והם מנשה ואפרים וכו' ע"ש נמצא אפרים ומנשה של יעקב אבינו עליו השלום היו מכבר ורק ע"י ראובן הלכו אצל יוסף וז"ש ועתה דייקא שני בניך הם הנולדים לך שבעת הלידה היו לך הנה מתחלתם לי הם שנשלחו מן השמים לי ועל כן בדין הוא דאפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי להכניסם בכלל בני:

ויקח יוסף את שניהם י"ל תיבות את שניהם לשון יתר ודי לומר ויקח יוסף את אפרים בימינו וכו' ונ"ל בס"ד רמז בזה שהמשיך להם הכנה לברכה משני שמות מ"ה שהם שם הפנימי ושם החיצון שבתפארת בסוד מה שמו ומה שם בנו כנז' בעץ חיים שער השמות פרק ז' יע"ש וזה נרמז בתיבת שניהם קרי בה שנ"י מ"ה ולקח את אפרים בימינו משמאל ישראל וכו' כיון בזה לעשות חיבור חסד וגבורה כפלים כי הימין חסד והשמאל גבורה וב"פ חסד גבורה הוא תקע"ו כמנין יסוד ומלכות וכמנין עושר:

ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק נ"ל בס"ד שלימות עבודת הקודש הוא תלמוד מעשה שמחה בשניהם וזהו לכו חזו מפעלות אלהים אשר שם שמ"ת בארץ ר"ת שמחה מעשה תלמוד והתלמוד שהוא תורה רמוז בשם ישראל שהוא לי ראש דהתורה

נקראת ראש נתנה במ' יום כמנין לי והמעשה רמוז בשם אברהם כי המעשה הם רמ"ח כמנין אברהם והשמחה של תלמוד ומעשה רמוז בשם יצחק שהוא צחוק של מצוה וז"ש יקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק להיות שלמים בשלש הנז' ברכת כהנים ט"ו תיבות וצריך להם ט"ו אותיות להיות צינורות לשפע והם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק כי אברהם יצחק ישורון מלא הם ט"ו אותיות או יובן בס"ד דידוע שיש שם יא"י של ס"ג שהוא שני יודי"ן ואל"ף יו"ד שיש בהוי"ה דמלוי ס"ג בסדר הזה וזה השם הוא ברחל אך בלאה יש שם של איי"י שהוא אל"ף ושלשה יודי"ן אחריו שיש בשם אהי"ה דמילוי יודי"ן בסדר הזה ושם זה הוא בלאה וכנז' בשאר הכונות בדרוש הציצית ודרוש ד"ה ע"ש ושני שמות הנז' חשבונם שוה ורק ההפרש הוא בסדר האותיות ושניהם נרמזים בשמות האבות אך שם שברחל סידורו הוא כך יעקב ישראל אברהם יצחק שהם ר"ת ייא"י ולכן כאן שבא לברך בניה של רחל המשיך להם הארה והשפעה משם הנז' שברחל שסידורו הוא ע"פ סדר יעקב ישראל אברהם יצחק ולז"א ויקרא בהם שהוא יעקב ישראל תחלה ואחר שמותי הם שמות אברהם ואחריו יצחק:

וידגו לרב בקרב הארץ נ"ל בס"ד הכונה אין הדמיון לדגים בכל דבר שיש בדגים דבר לא טוב שהגדול בולע את הקטן ורק הדמיון הוא לרב ר"ל לענין הרבוי דוקא או יובן בקרב אותיות ארץ יש מספר תל"ד כמנין י"ד פעמים א"ל ושם אל זועם בכוחות הדינין ובזה יובן לכו חזו מפעלות אלהים אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות ולז"א פועל ישועות בקרב הארץ ולזה בירך את יוסף הע"ה וממגד ארץ ומלואה:

ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ארז"ל שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ ויעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון שאז יתמלא כל העולם משמעו וי"ל כיון דיש גדולה כזו לאפרים למה לא ברכו על גדולה זו בפירוש ובאמת גדולה זו צריכה טובא לברכתו של יעקב אע"ה כדי לתת לו כח בדבר זה לעשותו ועוד יש קושיא גדולה ועצומה כי הוא בירך אותם בשוה וסיים וידגו לרוב בקרב הארץ וכאן השלים הברכה ולמה לא הסיר ידו מעל ראשיהם דלא מצינו שבירך אותם עוד וכיון דאמר אח"ז וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמוך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים על ראש מנשה מוכח להדיה שלא סילק עדיין יעקב אע"ה את ידו מעל ראש אפרים ולמה לא סילק כיון שגמר הברכה ובודאי יוסף הע"ה לא רצה להסיר יד אביו להניחה על ראש מנשה אלא מפני שראה שלא סילקה אביו ומחמת כן חשב שרצונו לברך עדיין ולא ראינו שבירך עוד ונ"ל בס"ד בהקדים מ"ש במדרש קהלת פרשה ג' דרבי שמעון בן חלפתא עם אנשי עין תאנה הלכו לקיים מצות מילה

במקום אחד והיה אביו של אותו תינוק משקה אותם בסעודת המילה יין ישן ואמר להם שתו מן יין הטוב הזה שאני בטוח באדון השמים שממנו אני משקה אתכם ביום משתה הנשואין שלו והם ענו אחריו כשם שהכנסתו לברית כך תכנסהו לתורה ולחופה ומתוך אלו הדברים יצא לו ר"ש מאותו הבית יחידי כדי ללכת למקומו והיה זה בחצי הלילה ופגע בו מלאך המות וא"ל בשביל שאתם בטוחים על מעשיכם הטובים אתם יוצאים בשעה שאין ראוי לצאת בה כלומר בלילה דשכיחי מזיקין וא"ל ר"ש ואתה מי אתה שהרי גם אתה יצאת בלילה יחידי וא"ל שהוא שליח השלוח אל הבריות ר"ל גילה לו שהוא עצמו מלאך המות וא"ל ר"ש מדוע פניך רעים א"ל מקול דברים קשים שאני שומע מפי הבריות בכל יום א"ל ר"ש ומה הם א"ל התינוק הזה שהכרתם ערלתו היום שטר פסק דינו הוא עמדי שאקח אותו לאחר שלשים יום והנה שמעתי שאביו השקה אתכם יין וא"ל שתו יין הטוב שאני בטוח באדון השמים שאני משקה אתכם ממנו במשקה הנשואין שלו ושמעתי זאת ולכן נעצבתי שמתייירא אני שתפלה זו שהתפללתם תבטל הגזרה הזאת א"ל ר"ש אשביעך בחייך שתראה לי עתה שטרי וזמני מתי הוא א"ל אין אני שולט על זמן שלך או על דחבירך דכוותך א"ל ר"ש יהי רצון מלפני הקב"ה כשם שאין אתה שולט על שטר שלנו כן לא יהא לך רשות לעבור על דברינו אלו שאמרנו כשם שהכנסתו לברית כך תכנסהו לתורה ולחופה ובקש רחמים וחיה התינוק ע"כ יע"ש:

והנה המאמר הזה מוקשה דאותו השליח למה חשש מדברי אבי הבן דהא אומר לר"ש שמעתי שאביו היה משקה אתכם יין ואומר כו"כ משמע כי מחמת דברי אבי הבן היה חושש פן תתקבל תפלת העונים אותו כשם שהכנסתו וכו' ולפי פשט הענין מה לו להזכיר את דבריו של האב לימא ליה שמעתי שהתפללתם כשם שהכנסתו וכו' ומתייירא פן תקובל תפלתם ונ"ל בס"ד ענין ידועה שיש חיצונים המטים אזנם לקול תפלות התחתונים והם מתאמצים לקטרג על כל תפלה שלא תעשה פירות וזה עסקם תמיד אמנם יש תפלה יוצאה מן התחתונים ואלו החיצונים המקטרגים לא ירגישו בה לקטרג עליה והוא דאין האדם מתפלל להדיה יהי רצון וכו' כדרך התפילות אלא הוא מבליע תפילתו בדברים שבינו לבין חבירו שהוא מדבר עם חבירו דברים גשמיים של צרכי עוה"ז ובתוך הדברים מבליע התפלה שמברכו ואלו החיצונים לא ירגישו בהבלעה מאחר ששומעין ההתחלה היא סיפור דברים בעלמא בצרכי עוה"ז ולא ישימו לב על דברים אלו וממילא עושה האדם לתפלתו הברחה מהם ואז תעלה ותקובל ברצון בלתי קטרוג ולכן אם היו ר"ש וחביריו תחלת הכל אומרים דברים אלו בדרך תפלה מאליהם שהיו אומרים לו יהי רצון מלפני אלהי השמים כשם שהכנסת הילד הזה לברית כך תכנסהו לחופה לא

היה מתיירא אותו השליח מתפילתם זו שמא תעשה פירות כי יודע שיש חיצונים מטים אזנם לכל דברי תפלה שתצא מן התחתונים לקטרג עליה ועל זאת ודאי יקטרגו לומר כבר גז"ד של זה נמסר ביד השליח ועוד שאר מיני קטרוג הרבה אך הוא נתיירא מפני שתפילתם נבלעה בין הדברים כי אבי הבן התחיל לדבר תחלה דברים חיצונים בעלמא באומרו תשתו מיין הטוב הזה שאני בטוח שאשקה אתכם ממנו בחופתו הרי הוא מדבר דברים בעלמא שאינו רוצה מהם תפלה ונראה שגם הם השיבו על דבריו דברים בעלמא לומר מה שאמרת שתשקה אותנו מן היין הזה בחופתו אה"ן כן יהיה ותצדק בדבריך דכשם שהכנסתו לברית כך תכנסהו לחופה הרי לפי הנגלה השיבו לו תשובה על דבריו לומר כן תעשה כאשר דברת ואין כאן תפלה כי לא באו דבריהם בדרך תפלה אלא הם כמו תשובה לדבריו של אבי הבן אך באמת הם בלבבם כיוונו בדברים אלו דרך תפלה ולא כמשיב דברים בעלמא ולכך היה מתיירא אותו השליח פן לא הרגישו המקטרגים בתפלה זו ועלתה ועשתה פירות וכאשר היה כן באמת:

וכן הענין כאן אצל יעקב אע"ה כשבא לברך את מנשה ואפרים רצה לברך את אפרים בתגבורת העצומה הזאת שיהיה לזרעו יהושע במלחמה של ל"א מלכים שהיא תגבורת גדולה עד מאד אשר כל המקטרגים יתקנאו בה ויפתחו פיהם לקטרג והוא רוצה להבריח את הברכה הזאת מעיני המקטרגים שלא ירגישו בה ולכך לא אמר אותה בפירוש וגם לא ברמז ואמר הברכה לשניהם בהשוואה אחת עד וידגו לרב בקרב הארץ ועדיין לא סילק ידו כי רוצה לברך את אפרים בתגבורת הנז' אך רוצה לעשות לה הברחה מעיני המקטרגים שלא ירגישו בה והיינו שיבליע בתוך דברים בעלמא והוא ידע בחכמתו כי יוסף הע"ה אחר שיראה נוסח הברכה שוה לשניהם ועכ"ז הניח יד הימין על ראש אפרים ירע בעיניו וירצה להסירה בטענה כי זה הבכור שים ימינך על ראשו ואז מוכרח להשיב לו תשובה על דבריו אלו ואז יבליע הברכה של אפרים בתגבורת הנז' בתוך התשובה שאינו נראה דנחית לברך אלא הוא בא להשיב תשובה ליוסף לתרץ לו הקושיא שלו שהקשה לו והלא מנשה הבכור וראוי שתשית הימין על ראשו ואז ממילא לא ירגישו המקטרגים בזאת הברכה כיון דלא ראו דנחית לברך אלא הוי כמשיב דבר ליוסף לתרץ לו קושיתו ולכך לא סילק ידיו אחר שגמר ואמר וידגו לרב בקרב הארץ כי באמת כונתו לברך את אפרים בברכה זו והוא ממתין עד שימצא לה מקום להבליעה ולהבריחה בו וכן היה כי יוסף הע"ה נתעורר להסיר יד אביו והקשה לו לא כן אבי כי זה הבכור וכו' ואז מצא יעקב אע"ה מקום הברחה שהשיב לו ידעתי בני ידעתי וכו' ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו יען כי זרעו יהושע יהיה מלא הגוים דהיינו ימול ויכרית ל"א מלכים וזהו מלא

מל ל"א הרכיב בזה ב' תיבות בתיבה אחת ועוד כיון בזה שיעמיד חמה ולבנה נמצא כאן הבליע הברכה העצומה הנז' אך בהברחה כי המקטרגים לא הרגישו בזה מאחר דלא נחת לברך אלא באו דבריו דרך תשובה לקושיתו של יוסף הע"ה שא"ל לא כן אבי וכו':

האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים נ"ל בס"ד הגיד להם עתה את הטובה והנס הגדול אשר יעשה להם הקב"ה בשביל תוקף העינוי שחשבו המצריים לאבדם בו מן העולם והשי"ת הפר עצתם הם אמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה וכן יפרוץ וכמ"ש וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ שהוא ר"ל כן ירבה באיכות וכן יפרוץ בכימות וזו הטובה והברכה של כן וכן רמוזה בסוף אותיות הימים כי אחר אותיות הימים יש אותיות כ"ן וכ"ן ולז"א את אשר יקרא אתכם ברכה מאת ה' באחרית אותיות הימי"ם שהוא כן וכן שבזה הפר עצת פרעה ועמו או יובן רצה לגלות להם הקץ שיהיה באלף השישי שהוא אחרית ה' ימים שכל אלף שנים נחשב כיום אחד וכמ"ש רז"ל ע"פ אלף שנים בעיניך כיום אתמול ואלף השישי שהוא יום השישי הוא אחרית ה' ימים ואמר עוד הקבצו ושמעו בני יעקב לימדם לאחוז מדת האחדות תמיד וזהו הקבצו ושמעו ועוד לימדם שיהיה להם תמיד הבנה והשכלה ביחוס שלהם שלא יראו בני עשו ויאמרו גם אנחנו נהיה כמותם אלא צריכין להבין מי אביהם ואז יהיו אוחזין מעשה אביהם בידם וארז"ל שמע כלומר הבן לז"א ושמעו ר"ל הבינו אל ישראל אביכם איך היה ותלכו בעקבותיו:

יהודה אתה יודוך אחיך נ"ל בס"ד גם בעודך יהודה קודם שלקחת המלכות בזמן דוד הע"ה יודוך אחיך שאתה ראוי למלוכה ידך בערף אויביך ידך ר"ל כוחך גם נרמז בה דוד שמספרו יד הנה הכח שלכם הוא בערף אויביך אויב הסתמי הוא הנחש ואחורי אותיות נחש יש אותיות זמר שהזמירות מזמרים עריצים ואין הנחש נכנע אלא בזמר וכמ"ש בס"ד לעיל בפ' בראשית בפסוק הוא ישופך ראש ואותיות זמר הם מוטלים בערף הנחש ולכן דוד הע"ה נקרא נעים זמירות ישראל שהיה עוסק בזמירות תמיד גור אריה יהודה ארז"ל בהמ"ק היה בחלק בנימין ורצועה היתה יוצאה מחלק יהודה נכנסת בחלק בנימין ובה היה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבלעה דכתיב חופף עליו כל היום גם ארז"ל בבית ראשון היה אש המזבח דוגמת ארי רובץ ובבית שני היה דוגמת כלב רובץ וז"ש גור אריה יהודה במקום המזבח שהוא אריה גור שם כי בחלקך יהיה זה מטרף בני בנימין שהיה מצטער לבלוע ולטרוף המקום המזבח עלית נתעלית גברת דבעת שבאו לחקר מקום המקדש ועלה בידם שהוא בחלק בנימין אם היו בונים אותו במקום נבנה לא היה מכוון מקום המזבח באותה רצועה של יהודה אך עתה נתעלית שהיה סייעתא

דשמייא לדוד בנך שיכוין המקום על האמת שבזה גבוה המזבח ברצועה שלך כרע בבית ראשון רבץ בבית שני כארי וכלביא דוגמת הארי היה בבית ראשון ודוגמת כלב בבית שני וזהו כלביא כלב י"א ובבית שלישי מי הבינה יקימנו לא יסור שבט היסוד הנקרא שבט מיהודה שה"ס המלכות ומחקק מבין רגליו חלק התיבה לשתים וקרי בה ומחק ק' מבין רגליו והוא ק' של קנה שיקצץ רגלי הקו"ף ויהיה ה"א וזהו ראשון לציון הנה הנם כנז' בזוה"ק עד כי יבא שילה ולו ר"ל יבא ש"י אורות לה"א ולוא"ו שה"ס תפארת ומלכות וז"ש ש"י לה"א ולוא"ו אז אותו זמן יקהת עמים:

חכלילי עינים מיין ולבן שינים מחלב נ"ל בס"ד דאמרו בגמרא היתר דוד הע"ה וזרעו דאתו מן רות המואביה והיתר רחבעם דאתי מן נעמה העמונית הוא מן ב' יודי"ן הכתובים בעמוני ומואבי דהול"ל לא יבא עמון ומואב בקהל ה' ולמה אמר עמוני ומואבי ביו"ד אלא ללמדך עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית גם ידוע שמלכי ב"ד נקראים עינים של ישראל כמ"ש ר"ל לפני רבי יהודה נשיאה כנז' בירושלמי ועוד נקדים מ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל ע"פ ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה ותהי לו לאומנת ותקראנה לו השכינות לאמר יולד בן לנעמי והוא דכאשר באה נעמי ולקחה הילד ותשיתהו בחיקה כדרך נשים זקינות שמביאים להם ילדים בחיקם דוקא ולא להניק כי אין חלב בדדיהן הנה נעמי תכף ומיד כשנתנה אותו בחיקה ותהי לו לאומנת שעשה לה הקב"ה נס שהשפיע לה חלב בדדיה והניקתו ואז בראות השכינות הנס הזה כי ידעו שנע דדיה צומקות כי היא זקנה גדולה ואיך תכף הנקתו חלב אז אמרו לא על חנם עשה הקב"ה נס זה אלא להורות כי יולד בן לנעמי כי הילד הזה הוא מחלון שבא דרך יבום ע"י בעז עכ"ד ע"ש נמצא השי"ת עשה נס גדול בבנה של רות שהמציא לו חלב בנס מדדי אשה זקנה שצמקו דדיה וזו הוכחה גדולה שראויה רות לבא בקהל כי כלל גדול הוא לא עביד קב"ה ניסא לשקרי ועתה מי שהוא עם הארץ ואינו מבין הדרשה של דקדוק ב' יודי"ן דעמוני ומואבי הנה הוא יאמין בהוכחה זו הפשטית של נס החלב דהנקבות לא נאסרו דכ"ע ידעי דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי ובזה יובן בס"ד חכלילי עינים ר"ל היופי וההיתר של העינים שהם מלכי ב"ד דאתי מיהודה שהם נקראים עינים של ישראל הוא מיין תיבת מיין קרי בה מן יו"ד יו"ד כלומר מן יו"ד של עמוני ויו"ד של מואבי דמוכח מנייהו הדין של עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וכאמור בגמרא וזאת ההוכחה תספיק לחכמים דדייקי קראי אך לבן שנים אדם שהוא עם הארץ שנקרא בן שינים שכל עסקו בעבור לעיסת השינים ואין לו עמל תורה הנה זה אינו מבין הוכחה זו של היודי"ן ולזה תביא לו הוכחה של היתר העינים מחלב כלומר מנס החלב שנעשה לבנה של רות דכ"ע

ידעי לא עביד קב"ה ניסא לשקרי וכאמור ובזה יובן מ"ש דוד הע"ה כי אתה גוחי מבטן מבטחי על שדי אמי הם השדים של נעמי אמי שהיא היתה חשובה אמו של עובד זקני כמ"ש יולד בן לנעמי:

מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך נ"ל בס"ד סעודות שבת הם ארבעה ובכל אחת צריך לחם משנה אפילו בסעודה רביעית הרי צריך לה שמנה ככרות וזהו שמנה לחמו והוא יתן מעדני כי מכבד השלחן של שבת במעדנים אז נפתלי יש נפת לי בזה המצוה שמליצים עלינו זכות ופרש הדבר אילה שלוחה אותיות אליה הוא אליהו זכור לטוב שלוח בכל מוצאי שבת קודש לג"ע שיושב שם תחת עץ החיים וכותב שם זכיות של ישראל שיש להם מצד השבת וזהו הנותן אמרי שפר זכיות ישראל:

בן פרת יוסף בן פרת עלי עין יובן בס"ד דארז"ל יוסף הע"ה היה יפיו ותואר דומה לרחל אמו והיה יעקב אע"ה נהנה בראייתו כי כל עת שרואה אותו כאלו היה רואה את רחל אמו והיה מתנחם בה ובזה פרשתי בס"ד הטעם שנתן לו חלק יתר בעבור הנאה זו שהיה נהנה מראיית פניו וז"ש בן פרת יוסף בן פרת שלקחת חלק כפול עלי עין בעבור העין שלי שנהניתי מראיית פניך או יובן ארז"ל יוסף משלו נתנו לו ונראה תחלת דבר שזה להיות פותר שזה היה סיבה למלכותו ג"כ זכה משלו ע"י שלא חטא בעריות נצטרפו אותיות יו"ד עין של עריות ביחד ונעשו פ' ואז נעשה מן עריות אותיות פותר שזכה להיות פותר וז"ש בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וקרי בה על יו"ד עי"ן דעריות שנצטרפו ביחד ונעשו פ' ואז נעשית פותר או בן פורת ר"ל פותר על עיקר החלום של שבלים ופרות בן פורת ר"ל פותר עוד על שאר דברים של החלום שפתרת אותם להיות ירא פרעה איש נבון וחכם וכו' כל זה היה עלי עין החכמה העליונה שנקראת עין שהשפיעה בך ובאופן אחר נ"ל בס"ד בן פורת יוסף וכו' דארז"ל יוסף משלו נתנו לו פה שלא נשק בעבירה ועל פיך ישק כל עמי גופו שלא נגע בעבירה וילבש אותו בגדי שש ידיו שלא משמשו ויסר המלך טבעתו ויתן אותה על יד יוסף רגליו שלא פסעו ירכבון על קרינין וירכבהו את מרכבת המשנה מחשבה שלא חשבה תבא ותקרא חכמה ויקראו לפניו אברך אב בחכמה ועוד ארז"ל בשכר עין שלא הסתכלה בעבירה לא תשלוט בו עיה"ר ועל זה קשא כל אבר לקח השכר לעצמו של יוסף המלך ע"ה ולמה העין לקחה שכר לעצמו ולזרעו כי כל זרעא דיוסף אין עין הרע שולטת בהם והתירוץ לזה הוא כי העין יש לה עוד רבותא על שאר איברים מלבד ענין אשת פוטיפר עוד נתלבטו כל נשים של מצרים ורצו שיוסף הע"ה ישא עיניו ויראה אותם ולא יכלו לו והוא דארז"ל בשעה שרכב יוסף הע"ה על מרכבת המשנה ועבר ברחובות כל ארץ מצרים יצאו כל הנשים על חומות הבתים שלהם וכל

אחת זורקת לפניו מין תכשיט משלה לכבודו כדי שישא עיניו ויראנה ולא היה נושא עיניו לראות שום אחת מהן נמצא העין שלו עשתה פועל מצוה עם גופים רבים מלבד אשת פוטיפר לכך זכתה לשכר שלה עם גופים רבים שהם זרעו מלבד גופו של יוסף הע"ה עצמו וז"ש בן פורת חן שהוא השכר בן פרת בכפל עלי עין שלקחה שכר כפול לו ולזרעו משא"כ שאר איברים והשיב שכר העין היה על כי בנות מצרים צעדו עלי שור כדי שישא עיניו ויראה ולכך לקח שכר לרבוי זרעו:

שמות

ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים הדקדוק ידוע דלמאי אצטריך לומר ויוסף היה במצרים שזה ידוע מכל פרשיות שקדמו ועוד הול"ל זה אחר אומרו גד ואשר ונ"ל בס"ד בא הכתוב להודיע יתרון שבח יוסף הע"ה על אחיו ששמר בריתו במקום טומאה של מצרים שהיתה ערות הארץ וקליפתה מזקת בענין הזנות מאד דאע"ג שאחיו ג"כ ירדו למצרים ולא חטאו יש הפרש גדול בינו לבינם ואלו הן הא' שהם לא באו לדור במצרים העקרית אלא בארץ גושן שנעשה בה קדושה מחמת שכתבה פרעה על שם שרה אע"ה בכתובתה ותכף ומיד שרתה בה קדושה דהיינו כי כל קליפה מוכרח שיש בתוכה קדושה לחיות שלה ומאז נכתבה גושן על שם שרה אז נעתק אור הקדושה שהיה במצרים ושכן בארץ גושן ולכן גושן נקראת מצרימה בתוספת ה"א שעולה מצרימה כמספר שכינה על שם אותו אור הקדושה שבתוך קליפת מצרים המתייחס לשכינה כנודע מסוד גלות השכינה משא"כ יוסף הע"ה שכן במצרים במקום הטומאה העקרית ולא בארץ גושן ועכ"ז לא חטא והב' לאחיו נעשה עזר וסיוע להם מצד יעקב אע"ה שירד עמהם וקדושתו הכניעה קליפת הזנות מעיקרא על כי היה בן פ"ד שנה ולא ראה קרי ועוד ביטל קליפת הזנות הנקראת לר"י ע"י חבורו עם לאה ורחל כי בשלשתם יש ר"ת לר"י כמ"ש מהרש"ם ז"ל בסוד ותזני על שמך דלמעלה מן שמ"ך יש לר"י ולכן קדושתו היתה מגינה ומועלת לבניו כמו קמיע בהיותו עמהם וזה הטעם דבעת שתבעתו אשת פוטיפר באה דיוקנו של אביו לפניו והצילתו מן החטא כמ"ש רז"ל ע"פ מידי אביר יעקב אך ד"ז לא היה אלא לשעה אחת אבל אחיו קדושת גופו של יעקב אע"ה באה עמהם ממש ולא במראה בלבד וגם היתה בתמידות עמהם ואין לך קמיע חשוב מזה משא"כ יוסף הע"ה לא היה נושא עמו קמיע כזה והג' כי השבטים באו הם ונשיהם וכל אחד יש לו פת בסלו ולכן לא חטאו משא"כ יוסף הע"ה היה פנוי בלא אשה ועכ"ז לא חטא ואת רבע אינו דומה יחיד לציבור דהוא היה יחידי במצרים אך הם היו רבים כי בשבעים נפש ירדו מצרימה ולכך נתגברו על קליפת מצרים ולא חטאו וז"ש ואלה שמות

בני ישראל שהם מתייחסים לאביהם ישר אל שלא חטאו בזנות אך להם היה כמה סיבות של סיוע חדא הבאים מצרימה גי' שכינה כמ"ש רבינו אפרים ז"ל כלומר באו לגושן שיצדק עליה שם מצרימ"ה ולא מצרים יען שבה היה שוכן אור שכינה שהוא מספר מצרימה ועוד שנית באו את יעקב שהוא קמיע קדוש המסוגל לשמירה מן הזנות כי הוא אשר החליש קליפת הזנות כאמור ועוד סעד שלישי איש וביתו באו שכל אחד יש לו פת בסלו וזו היא שמירה טבעית מצד הזנות ועוד את רבע ויהי כל יוצאי ירך יעקב שבעים נפש שהיו רבים וזכות רבים שאני ולכך נשמרו מן החטא משא"כ שמירת יוסף הע"ה מן החטא היתה בדרך פלא שלא היתה איתו כל ארבע סיועים אלו וזהו ויוסף שנשאר בקדושתו שנקרא אז בשם יוסף על שם היסוד העליון היה לבדו בלתי קמיע ובלתי אשה ובלתי רבים חבירים ועוד היה במצרים ולא במצרימ"ה שהיא ארץ גושן אלא במצרים הטמאה ועכ"ז נשאר בקדושתו שנקרא יוסף על שם היסוד שיש בו קנ"ו אורות כמנין יוסף כנודע:

ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף י"ל למאי הוצרך הכתוב ללמדנו שהיה מלך גם איך לא ידע את יוסף כי לא היה רחוק מאות שנים ונ"ל בס"ד דידוע שהקליפה שונאה את ישראל מפני שהם מסטרא דקדושה אך יש לה שני מיני שנאה א' שייכה לגוף שרוצה לכלותם מעל פני האדמה והב' שייכה לנפש שרוצה להעבירם על דת ולטמא נפשם ואותה השנאה ששייכה לגוף תתייחס לנחש הנושך בשיניו להזיק לגוף ולהמיתו ועל זה מורה אות שי"ן של נחש שהוא שן רשעים הנושך ואותה השנאה השייכה לנפש תתייחס לשטן שהוא היצה"ר שנושך הנפש וחפץ לטמאה ועל זה יורה שי"ן של שטן שגם לו יש שן הנושך והוא מספר יצ"ר שעולה ש' וכנגד זה תמצא באוה"ע שהם מושרשים בנחש ובשטן שיש אומה כל מגימתה וחפצה לאבד ולכלות דוקא ולא תתגרה בהם בענין הדת וכמו שהיה אצל פרעה ועמו שנתנו עיניהם לכלותם ח"ו ולא גזרו עליהם להעבירם על דת לעבוד ע"ז או לזנות עמהם ואלה שיניהם היא שי"ן דנחש הנושך להזיק ולהמית הגופים ויש אומה שכל מגימתה לנשוך הנפש לטמאה בהעביר אותם על דת וכמו יון ואדום שהיו גוזרים תמיד עליהם להעבירם על דת שאם היו נשמעים להם היו מייקרים אותם ועושים אותם עטרה בראש ואלו ידמו שיניהם לשי"ן דשטן שהוא היצה"ר שיורד ומשטין לטמא הנפש בעבירות וכמה מיני עונות ויש שיש לו שני מיני שינים של נחש ושל שטן שרוצה בזה ובזה כמו המן שנתן עיניו לכלותם מן העולם וזהו שן דנחש וגם נתן עיניו להעבירם על דת שגזר עליהם שלא יטילו ציצית ולא ילבשו תפילין ולא יעשו שבתות ומועדים ולא יעסקו בתורה וכמ"ש רש"י ז"ל על מאמר

הגמרא ליהודים היתה אורה זו תורה ושמחה זה יו"ט וששון זו מילה ויקר אלו תפילין שהמן גזר לבטלם וזהו שן דשטן ועל זה אמר הכתוב שיני רשעים שברת של שטן ושל נחש ולז"א ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם לשון רבים שהם שתיים וכן תמצא בכמה מקומות בתהלים מייחס הרעה של האומות לשינים זומם רשע לצדיק וחורק עליו שיניו וכן אלהים הרס שנימו בפימו וכן שיניו יחרוק ונמס וכאלה רבות:

נמצא פרעה שלא גזר על ישראל גזרות להעבירם על דת כי אם רק נתן עיניו לכלותם לקח לו שי"ן אחת מצד הנחש דוקא שהוא שן הנושך לגופים ולא עשה כמו המן שלקח לו שני שיני"ן דנחש ושטן שרצה לנשוך בשני שינים ולז"א ויקם מלך חדש על מצרים קראו חדש כלומר חד ש' שלקח חד ש' מנחש ולא שתים מנחש ושטן ולכן ויאמר אל עמו וכו' שנתן עיניו לעשות עצה שבה מכלה אותם מן העולם ואומרו אשר לא ידע את יוסף יובן בס"ד כי כל ישראל נקראו על שם יוסף כמ"ש בני יעקב ויוסף סלה וכן תחון שארית יוסף ועוד כאלה כמפורש בדברי רז"ל ומצינו שהקב"ה כינה את ישראל בשם נטיעה דכתיב נצר מטעי מעשי ידי להתפאר וכן אמר ואנכי נטעתיך שורק וארז"ל שקראם נטיעה לומר מה נטיעה זו אם אתה כורת ענף ממנה חוזר ויוצא במקומו כי שרשה קיים בארץ כך ישראל שרשם קיים א"א שיכרתו לעולם כי אם ממתים מהם חוזר ומתמלא החסרון ופרשתי בס"ד הענין במ"א כי האדם נדמה לעץ דכתיב כי האדם עץ השדה אך אוה"ע נדמין לעץ תלוש שאם תכרות חתיכה ממנו אינו יוצא במקומה ואינו מתמלא החסרון משא"כ ישראל דומין לעץ הנטוע ומחובר בארץ שאם תכרות ממנו חוזר ומתמלא החסרון מניה וביה ולכן אמר עליהם נצר מטעי מעשי ידי להתפאר וזה השבח של נטיעה שיש להם הוא רמוז אצל שם יוסף הנקראים בו דקודם יו"ד יש טי"ת וקודם וא"ו יש ה"א וקודם סמ"ך יש נו"ן וקודם פ"ה יש עי"ן הרי אותיות נטעה מחוברים עם שם יוסף שנקראו בו ואם תניח חיר"ק תחת טי"ת נקראת נטיעה להורות כי ישראל אינם כעץ התלוש אלא הם כעץ נטיעה שאם יחסר מהם אנשים חוזר ומתמלא החסרון מפני שהשורש שלהם קיים כמו נטיעה ולז"א זה שהוא חדש שלקח חד ש' מנחש שחשב לכלותם לא ידע את יוסף ר"ל לא ידע האותיות שיש שמחוברים בשם יוסף שנקראו בו ישראל שהם אותיות נטיעה להורות שאם יכרות מהם איזה ענף חוזר ויוצא במקומו וכן היה להם כאשר יענו אותו כדי לכלותם בעינוי זה אדרבה כן ירבה וכן יפרוץ:

הבה נתחכמה לו ארז"ל הבה נתחכמה למושיען של ישראל נ"ל בס"ד כי מצרים מספרם ש"ך ואם תוסיף אות ה"א לקרותה מצרימה יהיה מספרם שפ"ה מכוון למספר שכינה שהיא מושיען של ישראל ואלו המצריים חשבו אם יהיה שוה מספר שמם עם מספר

שכינה בזה יתגברו כנגד מושיען של ישראל והמה ראו אצל פרעה יש אות ה"א בסוף שמו לכך בקשו שיתן אות ה"א מסוף שמו ויניחנה בסוף שם מצרים שתהיה נקראת מצרימה ובזה יכולים להתגבר כנגד מושיען של ישראל שהוא אור השכינה ולז"א הבה נתחכמה לו מלת הבה קרי בה הב ה"א משמך אל שמינו מצרים כדי שבזה נתחכמה נגד מושיען של ישראל ובאמת בקשה זו שבקשו מפרעה ליתן את אות ה"א היא לרעתו כי עי"כ ישאר בפרעה אותיות עפר וזו מורה שיתרוקן רכושו וישאר על העפר וכאשר היה אח"כ וינצלו את מצרים:

הן עם בני ישראל רב ועצום ממנו נ"ל בס"ד כי השר של פרעה המדבר בו ראה וידע שיש לישראל תגבורת מן המים וידוע מ"ש בס' התורה והמצוה בשם פילון היהודי שהיה בזמן בית שני ששם משה מורכב משני תיבות שהם מ"ו ש"ה והיינו מ"ו בלשון מצרי הוא מים וש"ה בלשון מצרי הוא לשון הוצאה והמלטה ע"ש וז"ש רב ועצום ממנו קרי בתיבת ממנו מ"ן מ"ו ר"ל רב ועצום מחמת המים ובאמת כן היה להם אח"כ על הים שזכו להיות רב בחכמה ועצום בעושר שהשיגו חכמה בקריאת השירה שהיתה ברוה"ק וראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הע"ה ובזה פרשתי בס"ד והמים להם חומה מימינם הוא השגת החכמה שתתייחס לימין כמ"ש הרוצה להחכים ידרים ומשמאלם השגת העושר כי גדולה ביזת הים יותר מביזת מצרים והעושר יתייחס לצפון הרוצה להעשיר יצפין:

וישימו עליו שרי מסים וכו' נראה כאן גזרו עליהם שתי גזרות הא' עינוי בחומר ובלבנים והב' טביעה במים כל הבן הילוד היארה תשלכוהו הרי א' במים וא' בעפר ונ"ל כי גזרת מים היתה כנגד אותיות מצרים שהוא אותיות מי"ם צ"ר וגזרת העפר בשם פרעה שהוא אותיות העפר ואם תצרף אותיות פרעה ומצרים ביחד יהיה מהם ג' תיבות שהם צרה עפר מים אך בזכות יעקב אע"ה שהוא איש תם בטלו גזרת עפר מים שעולה מספרם כך והיה לישראל מספר תם ולמצרים ופרעה נעשה המספר מ"ת ואז נתקיים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ועוד נ"ל בס"ד טעם שהיתה התחלת הגזירות שלהם בעפר מפני שפרעה ומצרים היו מסטרא דנחש ונוגדא דיליה וכתיב בנחש עפר לחמו לכן היתה התחלת גזרתם בחומר ובלבנים שהוא עפר דחשבו שיצליחו בזה וכל זה רמוז בשם פרעה שהוא העפ"ר גם פרעה לשון פרעון להורות שלבסוף יעשה פרעון ממנו:

וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ ויקוצו מפני בני ישראל נ"ל בס"ד דארז"ל אשה מזרעת תחלה יולדת זכר והם היו קצים מן הזכרים ולא מן הנקבות וילידת הזכרים היתה כפי הטבע מחמת רוב עינוי דאז האנשים חלושים הרבה מעבודת היום ובעת שמזדווגים

בלילה עם נשיהם מוכרח שהאשה מזרעת תחלה כי האיש מחמת חולשת גופו שוהה להזריע ולכן ויקוצו מפני בני ישראל בני דייקא ר"ל הבנים שהם זכרים שלא היו יולדים בנות וכיון שהעבודה היא בזכרים והם קצו מן הזכרים זו הוכחה שהעבידו את ישראל בפרך כדי לפרק גופם ולא בשביל הנאתם לעשות להם עסק ולכן סמך לפסוק זה פסוק ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך:

ויאמר מלך מצרים למילדות לא אמר הכתוב מה אמר כי על דברים שאח"ז כתיב ויאמר ונ"ל כי א"ל אל תחישו מן העונש כי אני מלך ולב מלך ביד ה' ודאי הוא רצונו בכך שנתן בלבי לעשות דבר זה:

כי חיות הנה בטרם תבא אלהן המילדת וילדו הדקדוק ידוע ונ"ל בס"ד דארז"ל אמרו לו נמשלו לחיות מה חיות יולדין בלא מילדת כך הם וקשא איך נתיישבו דברים אלו אצלו והלא יאמר בחיות לא שמענו שיש להם מילדת אך ישראל יש להם מילדת כי אתם המילדות של העברים ואם הם כמו החיות מה צורך יש להם בכם ולזאת הטעימו דבריהם וא"ל הן אמת שהם פקחות כמו חיות שאין צריכין למילדת עכ"ז בפעם ראשנה עדיין אין יודעים איך תהיה הלידה צריכה האשה להביא מילדת ותילד אך אחר שכבר ילדה פעם ראשנה ע"י המילדת אין צריכה עוד למילדת אלא היא תהיה מולדת את עצמה וז"ש כי חיות הנה שיולדים בלי מילדת ואם תאמר א"כ מה צורך יש להם בכם לז"א בטרם ר"ל בלידה הראשנה של עיבור ראשון תבא אלהן המילדת אך אח"כ בשאר עיבורים וילדו מאליהן ע"י עצמן ועל כן אנחנו אין מילדים אלא בעיבור ראשון בלבד או יובן בס"ד הכונה כי חיות הנה ר"ל פקחות כי הפקח נקרא חי כמ"ש מהרי"א ז'"ל והם אין קורין אותו כי שמעו הגזרה אשר צותנו לכן כאשר נעיז לבא אצל היולדת מעצמינו בלא קריאה הנה כאשר נהיה במפתן הבית צועקים מבפנים שכבר ילדו ובע"כ נחזור לאחור וזהו כי חיות הנה ר"ל פקחות וחכמניות והיינו בטרם תבא אלהן ממש המילדת בעודה בפתח הבית או בתוך החצר צועקים מבפנים מתוך החדרים שכבר ילדו ואינך צריכה לטרוח ולבא:

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי נ"ל בס"ד מלוי אותיות לוי כזה למ"ד וא"ו יו"ד עולה מספר אין וידוע דכל אות במילואה נקראת בית ועמרם זכה ליקח מדת הענוה שהוא אין הרמוזה בבית לוי ר"ל באותיות לוי במילואם שנקראים בתים ובזה זכה ליקח את בת לוי שתוליד לו את מרע"ה שהיו עניו מכל האדם ותפס מדת אין בקצה אחרון או יובן ויקח את בת לוי כי אות המלוי נקרא בת או בן לאות הפשוט כנודע וידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל כשלקח עמרם את יוכבד אשתו בפעם הזאת נתעברה בה נשמת חוה

ולכן עשה לקוחין מחדש וחזרה לנערותה וז"ס ותהר האשה בה"א הידיעה היא האשה הראשונה שהיתה בעולם ע"ש והנה חוה יוכבד מספרם ס"א כמנין אותיות המלוי של לוי ולז"א ויקח את בת לוי רמז לחוה ויוכבד שנרמזו במלוי שהוא נקרא בת להפשוט:

ותרא אותו כי טוב הוא נ"ל בס"ד הכונה בתיבת הוא כלומר מצד עצמו שלא מצד המקום ולא מצד הזמן ותצפנהו שלשה ירחים שהם צ' יום כמנין אות צדי"ק אשר אחוז בו שהוא היה יסוד דחכמה וטוב כינוי ליסוד והוא לחכמה:

לדעה מה יעשה לו נ"ל בס"ד דאיתא בזוה"ק מה דמשה רומזים לגאולה והם אותיות מה של ראש וסוף הקם תקים ואות שי"ן דמשה רמז לגליות ובזה פירש מורי הרב מהרע"ס ז"ל רמז מאמר התנא אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו קנק"ן היא ש' דמשה שמספרה קנק"ן הרומזת לגלות אלא באותיות מה שיש בשם משה הרומזים לגאולה עכ"ד ולז"א לדעת מה יעשה לו ר"ל אותיות מה הרומזים לגאולה אם יעשה לו עצמו עתה נס של גאולה שיגאלהו מן הצרה הזאת של טביעה במים:

הילִיכי את הילד הזה נ"ל בס"ד דאיתא במדרש ותביאהו לבית פרעה לפי שהיה יפה הכל מתאוים לראותו מי שהיה רואהו לא היה מעביר עצמו מעליו והיה פרעה מחבקו ומנשקו וכו' ע"ש וידוע כי סגולה לביטול עיה"ר היא באות ה"א כמ"ש לעיל בפרשת וישלח בפסוק הילדים אשר חנן אלהים ולז"א הילִיכי נצצה בה רוה"ק לעשות לו סגולה באות ה"י וזהו ה"י ליכי כי ראתה אותו יפה מאד ופחדה מעיה"ר של המצריים ואמהותיה או יובן בס"ד מרע"ה זכה לבינה שהיא אות ה"י ראשנה ולז"א אמרה ה"י ליכי אי נמי היה בסוד החסדים כמ"ש ותרא אותו כי טוב הוא והחסדים שרשם חמשה וזהו ה' ליכי ולכן אמר והנה נער בוכה כי החמשה כל א' כלול מעשר הם כה וזהו בוכה בו כ"ה:

ותקרא את שמו משה ותאמר כי מן המים משיתיהו ק' למה הוצרכה לגלות הטעם דנמצא עברה גזרת אביה ונ"ל בס"ד דאיתא בספר התורה והמצוה פליון בשם היהודי דשם משה מורכב מן שתי מילות שהם מ"ו ש"ה והיינו מו בלשון מצרי מים ושה בלשון מצרי הוא לשון הוצאה והמלטה ע"ש ולפ"ז לעולם היא לא אמרה הטעם בפיה אך מאחר שקראתו משה הרי היא כאילו אמרה מן המים משתיהו כי מו מים ושה הוצאה והמלטה:

ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר י"ל למה הוצרך להקדים ד"ז שהיה רועה צאן יתרו ועוד למה הוצרך לפרש שנהג את הצאן אחר המדבר ועוד לפ"ד רז"ל כדי להרחיקם מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים איך יאמר אחר המדבר דהול"ל במדבר דכל מקום הפקר נקרא מדבר ומקום השדות אינו נקרא מדבר ונ"ל בס"ד דמצינו כתוב בפ' ויגש ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גשנה

וכן כתוב אח"ז ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וי"ל למה קראה גשנה והלא גשן שמה ונ"ל בס"ד הענין דידוע מ"ש בפרשת קדושים שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה' וידוע מ"ש בעץ חיים שער הגסירה דשלש שנים ערלים הם סוד שלש קליפות הנקראים ערלה ע"ש וידוע מ"ש בזוה"ק שיש שבעין דינין בסוד מ"ש רז"ל כל המתענה תענית חלום בשבת קורעין לו גזר דין של שבעים שנה שה"ס שבעין דינין הנז' וידוע שבהיות שבעין דינין הנז' בלא מיתוק יהיה תגבורת לשלש שנים ערלה שה"ס ג' קליפות הנז' נמצא בכל אחת משלשה הנז' יש תגבורת שבעים ולכן ישראל בירידתם למצרים שהו שם ר"י שנים כמנין ג"פ שבעים וכיון ששהו שם ג"פ שבעים אז יצאו מתגבורת שלש שנים של ערלה ונכנסו בשנה הרביעית שבה כתוב כל פריו קודש הלולים לה' וזכו תכף ומיד לקבל התורה ודבר ה' עמהם פנים בפנים והנה ידוע שכל ר"י שנים אלו שהם ג"פ שבעים כנגד שלשה שנים דשתי ערלה היתה ישיבתם בארץ גשן ולכן אמר להורות לפניו גשנה וכן ויעל לקראת ישראל אביו גשנה חלק התיבה של גשנה לשתים וקרי בה ג' שנה:

ונמצא הנהגת מרע"ה את ישראל היתה אחר שעברו ויצאו ג' שנה של ערלה בג"פ שבעים שישבו במצרים והנה אחר אותיות מדבר יש אותיות ג' שנ"ה וידוע דארז"ל בדק הקב"ה את משה ואת דוד תחלה בצאן בשר ודם ואח"כ הניחם לרעות את צאנו ישראל וז"ש ומשה היה רועה תחלה את צאן יתרו חתנו ואחר שהיה רועה בצדק מזה זכה לרעות את הצאן הידוע שהם ישראל צאן הקב"ה אחר המדבר ר"ל כשעברו ויצאו ג' שנה הרמוזים אחר אותיות מדבר דאז עברו שני ערלה ולא נשאר בהם סיגם דנכנסו עתה לשנה הרביעית ששם כל פריו קודש הלולים לה' או יובן אחר המדבר כלומר אחר הדבור כי מלחמתו היתה בפה שכוחו בפה:

וירא אליו מלאך ה' בלבת אש מתוך הסנה נ"ל בס"ד אותיות סנה במלואם כזה סמ"ך נו"ן ה"ה הם אותיות הנמוך רמז שזכה לנבואה במעלה הגדולה בשביל מדת הנמוך שהיתה בו שהיה נמוך מכל האדם ולכך נגלה אליו בסנה שהוא הנמוך שבאילנות ונרמזו אותיות הנמו"ך בתוך אותיות הפשוט של סנה גם הם המכו"ן שזכה להיות מכון ומרכבה לשכינה:

לא איש דברים אנכי נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל כי גבורות שאחוז בהם הבל כולם הם בחינת הבל ולכן מרע"ה שהיה סוד הבל היה כוחו בפה אבל גבורות שאחוז בהם קין כולם הם בחינת מעשה ע"ש ולזה קא תמה מרע"ה רבש"ע וכי לא איש דברים

אנכי בלשון תימה ומאחר שאנכי איש דברים שכוחי בפה איך תשלחני להוציא את ישראל על ידי מעשה של עשר מכות שכולם הם עשיות:

וינס משה מפניו נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל שמרע"ה לא נס מן הנחש אלא נרתע מן הסוד שגילה לו אותה שעה בענין הנחש כנז' בס' הכונות בדרוש שביעי של פסח ע"ש והנה קודם אותיות נחש יש אותיות רמז לז"א וינס משה מפניו ר"ל מן הרמז שהוא לפני אותיות נחש שרמז לו בו אותה שעה וא"ל שלח ידך ואחז בזנבו רמז לו בזה על שם שדי שיהיה בעזרו ולא יפחד והיינו כי זנב נחש הוא אות ש' וצרף אותה עם אותיות יד יהיה צירוף שדי וז"ש שלח ידך שהוא אותיות יד ואחז בזנבו שהוא ש' שבזה יהיה צירוף שדי שישמרך ממנו:

וארא

וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם רבים מקשים דהלא במקראות מפורש שדבר עמהם בשם הוי"ה בכל ההבטחות ובכמה דברים ועוד מה צורך יש לענין השליחות הזאת להקדים דברים אלו ונ"ל בס"ד דמצינו כתוב ה' איש מלחמה וצ"ל איך קורא להשי"ת בשם איש גם למה לא נזכר שם איש אלא רק במלחמה דוקא ונ"ל דידוע כאשר נלחם השי"ת לעמו ישראל באיזה אומה המצירה להם והוא יתברך עושה לישראל נסים לגאלם מידם כאשר היה במצרים ושאר אומות הנה צריך לענין זה הארת שלשה שמות משמותיו יתברך שיהיו משמשין לפעול פעולתם בדבר הגאולה הזאת והם הא' שם אל שהוא בחסד דכתיב חסד אל כל היום אשר פעולת השם הזה הוא לזעום בכוחות הדינין דמתעוררין לקטרג על ישראל להזכיר עונותם באומרם שאין ראוין לגאולה זו ומה נשתנו אלו מאלו ששם אל סגולתו לזעום במקטרגין כמ"ש בזוה"ק ע"פ ואל זועם בכל יום כי הוא חסד לישראל אך זועם בכוחות הדינין והמקטרגים ואחר שזועם בם וסותם פיהם בשם אל אז יעשה הקב"ה את שלו להטיב לישראל ולזו צריך עוד שני שמות הא' שם שדי המשדד המערכות להפיל שר האומה תחלה והב' שם הוי"ה ב"ה לעשות פעולת הנס באיבוד האומה התחתונה למטה לגאל את ישראל מידה בדרך נס וידוע שכל מעשה נס אינו נעשה אלא על ידי שם הוי"ה שהוא פועל למעלה מן הטבע ופרשתי בס"ד הטעם כי שם הוי"ה ככתבו במילואו באלפין עולה מ"ה ובקריאתו עולה ס"ה הרי סך הכל מספר נס ולז"א ויקרא שמו ה' נסי כי הנס אינו נעשה אלא בשם הוי"ה נמצא שלשה שמות הנז' צריכים לגאולת ישראל ביחד שעל ידי פעולות שלהם בזא"ז תושלם גאולת ישראל מיד האומה המצירה ור"ת שלשה הנז' הוא אי"ש לכך בענין המלחמה כשנלחם השי"ת לישראל נקרא איש מלחמה ולז"א בקהלת

עת מלחמה ועת שלום כי שני שמות אל שד"י עם האותיות הם מספר שן וצרף עמהם מספר שם הוי"ה עולה מספר שלום לומר בעת המלחמה למטה באומה אז הוא עת שלום למעלה שמתעוררים ג' שמות הנז' אשר מספרם שלום עוד ידוע מ"ש הרב מ"ץ ז"ל בשם הרב הש"ך ז"ל מצאתי כתוב כשהקב"ה עושה נסים נגלים ומפורסמים עושה אותם באספקלריא המאירה כדי שהכל יראום וכענין יצ"מ וכו' אבל האבות עשה עמהם נסים נסתרים לזה היה באספקלריא שאינה מאירה וכו' עכ"ד ע"ש:

והנה כאן כשראה מרע"ה שפרעה סירב והתריס וכפר והכביד העבודה על ישראל נתיירא פן נתבקר פנקסם ע"י כוחות הדינין והמקטרגים שקטרגו עליהם שאין ראויים לגאולה דלפ"ז נראה שלא זעם שם אל בהם גם נראה שלא פעל שם שדי בשר ומזל מצרים להפילו ולכך נתגברו השר והמזל ולז"א למה הריעות וכו' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך המיוחד הוא שם הוי"ה שבו יהיו הנסים של הגאולה אדרבה הרע לעם הזה ומזה נראה והצל לא הצלת את עמך ב' פעולות של הצלה אחת ע"י שם אל וא' על ידי שם שדי שצריך שתקדים פעולותם לפעולת שם הוי"ה והשיב לו הקב"ה עתה תראה וכו' שזה הסירוב וההתרסה היה לרעתו שאם מודה ועוזב לשלחם איך הייתי מראה גבורתי ועוצם ידי ואחר שבישרו שיעשה מעשה הנסים א"ל אני ה' בעל היכולת לעשות נסים הפך הטבע אחר שפרעה כפר בשמי זה ואמר מי ה' לא ידעתי את ה' וכונתו לומר ששם אל ושם שדי כבר נתעוררו לפעול פעולתם ועתה תתחיל התעוררות של שם הוי"ה ועוד פירוש לו דברים ברורים יותר שאמר וארא וכו' פירוש מה שאמרתי לך עתה תראה הנה זאת ראיה חדשה שלא ראו אותה האבות דאע"פ שעשיתי נסים לאבות לא עשיתי להם נסים גלויים באספקלריא המאירה וכמ"ש הש"ך ז"ל אבל עתה תראה ניסים על ידיך נעשים באספקלריא המאירה וז"ש וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' כלומר השפעתי והארתי להם בכל שלשה שמות שהם שם אל ושם שדי וגם שמי ה' שהוא שם העצם אך עכ"ז לא נודעתי להם ר"ל לא נודעתי להם בגילוי ופרסום באספקלריא המאירה כמו שאני נוהג עמך אלא היה בדרך הסתר ולפ"ז אומרו ושמי ה' מחובר עם הקודם ואינו נמשך עם תיבות לא נודעתי:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל בשער קדושה ביתרון מרע"ה על שאר נביאים דמרע"ה היה עולה עד אצילות ומשם רואה ממש אלא הוא על ידי התלבשו בבריאה לבדה וגם זה אינו אלא בדרך מעבר לבד שהאצילות לבדו הוא נמנע וז"ס כי לא יראני האדם וחי ושאר נביאים היו רואין באצילות ע"י התלבשות גמור באורות הבריאה ולא בדרך מעבר כאשר זכה מרע"ה ע"ש נמצא מרע"ה זכה לראיית עולם האצילות בלתי

התלבשות ממש בבריאה כי אם רק דרך מעבר לבד ושאר הנביאים לא זכו להשגת האצילות אלא על ידי התלבשות גמור בבריאה ואפילו האבות זיע"א לא זכו כמרע"ה לראות באצילות ממש ע"י הבריאה בדרך מעבר לבד וידוע כי ארבע אותיות שם הוי"ה הם כנגד ד' עולמות אבי"ע והיו"ד היא כנגד אצילות נמצא היו"ד לא השיגו אותה גם האבות אלא ע"י התלבשות גמור ולא בדרך מעבר ולז"א וארא וכו' באל שדי שהשיגו אותיות השמות אלו כולם אך ושמי ה' הוא שם הוי"ה לא נודעת יו"ד להם נודעתי קרי בה נודעת יו"ד שהיא האצילות לבד כי השיגו אותה ע"י התלבשות גמור בה"א ראשנה אבל אתה משיג את ד' בחינות שם הוי"ה כולו וכמ"ש ויאמר אליו אני ה':

ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים נ"ל בס"ד מלוי אותיות פרעה שהם הלב שלו כזה פ"ה רי"ש עי"ן ה"ה עולה ש"ף כמנין מצרים שהוא שם השר שלו הנקרא מצרים וכמ"ש רז"ל ע"פ וירא ישראל את הצרים מת על שפת הים כלומר אני אקשה את לב פרעה הוא השר הנקרא מצרים ועי"כ והרבתי את אותותי וכו' גם אומרו והרבתי את אותותי וכו' בארץ מצרים שאם יהיו האותות בארץ אחרת לא יהיה להם מעלה כי אפשר שיחשבו העולם שהם נעשים ע"י כישוף ח"ו אך במצרים שהם בקיאים הרבה בכישוף הם יודעים שא"א לעשות בכישוף דברים אלו ויעידו כי אצבע אלהים היא וכאשר היה וז"ש והרבתי את אותותי ואת מופתי במעלה שאין אומרים מעשה כשפים הם בשביל שאני עושה אותם בארץ מצרים ששם מקור הכישוף ומכירים ויודעים את הדברים אשר א"א לעשותם בכישוף:

וירעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרים והוצאתי את ישראל מתוכם נ"ל בס"ד כי גדולתו יתברך נודעת יותר כאשר יציל החלש ביותר בתכלית החלישות מן הגבור ביותר בתכלית הגבורה ובאותו זמן לא היה אומה תקיפה ועצומה מאד כאומת מצרים ולא היה אומה חלושה ושפלה כאומת ישראל וז"ש וידעו מצרים כי אני ה' בעל היכולת והוא בנטותי את ידי על מצרים הידועה שהיתה תקיפה ועצומה יותר מכל האומות וגם שהוצאתי את ישראל שהם אומה חלושה ושפלה ביותר מתוכם ועוד נ"ל בס"ד אומרו מתוכם כלומר מתוך מ"ם סתומה כי מצרים ראשה מ"ם פתוחה וסופה מ"ם סתומה להורות שבאותו זמן כניסה יש בה אך יציאה א"א לצאת ממנה כפי חיוב המזל שלה ורק השי"ת שידד המערכות והוציאם לישראל מתוכה או יובן ע"פ מ"ש הרנ"ש ז"ל שביצ"מ נפתחה מ"ם סתומה מצד אחד ויצאו ישראל:

כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת י"ל תיבת לכם נראה יתר ועוד למה אמר מופת ולא אמר אות ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש לעיל בפרשת שמות כי מים בלשון מצרי הוא מו

וידוע כי פרעה מלבד שהיה מכשף גדול ויודע ע"י כשפים ענינים נסתרים עוד היה השד שלו מדבר בו ומניח הדברים בפיו וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסודות עמוקים שהיה מדבר בם פרעה והנה השד ידע ושמע מאחורי הפרגוד שעתיד להיות נסים נפלאים לישראל במדבר במים ובלחם שירד מן השמים ולכן בקש מן משה ואהרן שיעשו עתה לפניו נסים אלו במים ובפת שהוא הלחם היורד מן השמים ושניהם נרמזו בתיבת מופת קרי בה מו פת דהיינו מים ולחם ואמר תנו לכם ר"ל צריכין אתם לעשות אות להאמנת נבואתכם כי איך יהיה האדם מוחזק לנביא שלוח מאת ה' אם לא יעשה אות בנס שהוא נגד הטבע וזהו תנו לכם לכבודכם ולהאמנת נבואתכם מו פת אבקש שתעשו האותות במים ובפת ואז אתה תאמר לאהרן שיעשה האות בדרך נס שיצא ממנו קלון לפרעה שהוא בענין הפיכת המטה לתנין שדבר זה נוגיע אל עצמו ואל בשרו ולא יעשה האות כאשר בקש שהוא בדבר שישמח ויתענג בו:

ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים י"ל חכמים מאי עבדתיהו הכא והלא דבר זה הוא עסק כשפים דוקא ונ"ל בס"ד יש שני מינים במכשפים והיינו יש עושים כשוף לשנות דבר ממין זה למין אחר ואלו נקראים מכשפים בסתם ויש יודעים להתיר הכשוף שאם מכשף הפך מין זה למין אחר הכי יתירו כח הכשוף ויחזור הדבר כמו שהיה ואלו נקראים חכמים שמכשפים וכמו עובדא דסנהדרין דף ס"ו בינאי המכשף דאקלע להההוא אושפיזא א"ל אשקון מייא קריבו ליה שתיתא שהוא קמח טרוף במים חזיה להההיא אתתא דהוה קא מרחשן שפוותא שדי פורתא בהצנע שלא ראו אותו והוה עקרבא ואם היה שותהו היה נעשה עקרבים בבטנו והוא הראה לפניהם כאלו שתה א"ל אנא שתאי מדידכו ואתון נמי שתו מדידי אשקייה להההיא אתתא ונהפכה לחמור ורכב אותה וסליק בשוקה אתת חברתה שיודעת להתיר הכשוף ועשתה דבר אחד ובטלה כח הכשוף שעשה ינאי לזאת האשה וחזרה לקדמותה ואז חזיוה אינשי דרכיב אתתא בשוקא ע"ש נמצא יש במכשפים שיודעים להתיר הכישוף ואלו נקראים חכמים ופרעה חשב שאהרן הפך המטה לנחש ע"י כשוף לכך קרא לחכמים שיבואו ויתירו הכשוף ויחזירו את המטה לקדמותה וקרא למכשפים שיעשו גם הם כמו שעשה אהרן להפך המטה לנחש אך תפח רוחו של פרעה כי מטה אהרן ע"י קדושה נהפכה בנס ולכן לא יכלו החכמים להחזירה למטה ורק המכשפים עשו בלטיהם להפך מטות שלהם לנחשים והראה לו הקב"ה מעשיהם הבל וגזר שיבלע מטה אהרן את מטותם דביטל כוחם והיה נס בתוך נס שבלע כל המטות ולא נתעבה אלא עודנו מטה אהרן כבראשנה:

הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאור והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך י"ל איך שלחו למקום סכנה כי פרעה עושה צרכיו שם בהחבה כי אומר שהוא כמו אלוה שאינו עושה צרכיו לכך עושה צרכיו במים ואז כשרואהו לפניו יחם לבבו להרגו ועוד למה צריך ליקח המטה ולמה פירש לו אשר נהפך לנחש ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל הטעם שבקש אלישע הע"ה מאליהו זכור לטוב והיה פי שנים ברחוך אלי היינו שבקש אלישע לסמוך על הנס וארז"ל אין סומכין על הנס אא"כ הוא מלומד בנסים ולכן בקש שיהיה פי שנים ברוחו שיזכה לעשות שני נסים גדולים שאז אח"כ יוכל לסמוך על הנס כיון דחשיב מלומד בנסים כנז' בספר א"ש בסדר טהרות יע"ש והנה זאת המטה היא מלומדת בנסים ע"י מרע"ה בסנה שנהפך לנחש וחזר ונהפך למטה הרי שתי נסים ועוד מלומדת בנסים אח"כ שנהפכה לפני פרעה לתנין וחזרה למטה ועוד בלעה מטות החרטומים וז"ש הנה יוצא המימה לעשות צרכיו ונצבת לקראתו על שפת היאור לבייושו וא"ת והלא קביע הזיקא בזה שהוא מקום סכנה ואין סומכין על הנס בידים וכמ"ש שמואל הע"ה איך אלך ושמע שאול והרגני לז"א והמטה אשר נהפך לנחש על ידך תקח בידך והרי נמצא זה מלומד בנסים וכל היכא דמלומד בנסים סומכין על הנס:

שלח את עמי ויעבדוני במדבר והנה לא שמעת עד כה י"ל מלות עד כה נראין לשון יתר וצריכין הבנה ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בהגדה רבי עקיבה אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצריים במצריים היתה של חמש מכות וכו' אמור מעתה במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו מאתים וחמשים מכות נמצא לפ"ד רבי עקיבה כל מכה שהיתה במצרים כלולה מחמש מכות הנה בים גדלה והגיעה לכ"ה מכות ויש לחקור למה בים לקו ביותר ממה שלקו במצרים שהגיעה כל מכה עד כ"ה מכות ונראה הטעם בזה מדותיו יתברך מדה כנגד מדה הנה במצרים לקו על שעבוד שעשו להם במצרים מתחלה וע"ס אך על הים לקו בעבור אותו הקושי שעשה להם פרעה בקנוח סעודה שאמר תבן לא ינתן להם שהיה קושי זה קשה עליהם יותר מכל שנות השעבוד שלא היה בכוחם לסבלו וכמ"ש למשה ואהרן הבאשתם את ריחינו וכו' לתת חרב בידם להרגינו ובעבור הקושי העצום הזה לקו על הים מכות קשות ביותר שכל מכה הגיעה עד כ"ה מכות מדה כנגד מדה הם הקשו עליהם קושי עצום בקנוח סעודה כן הם לקו מכות רבות בקנוח סעודה על הים:

ובזה יובן בס"ד הכתוב בסוף שמות ויבואו שוטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך נצצה בם רוה"ק וכיונו על האמת לומר על מכות שבים שתגיע כל מכה עד כ"ה מכות בעבור הקושי הזה שעשה להם עתה ולז"א למה תעשה כה

לעבדיך אלו המצריים שאתה מסבב להם מחמת קושי זה שכל מכה תגיע עליהם בים עד כ"ה ולז"א כאן לאמר שלח עמי ויעבדוני והנה לא שמעת לדברי לכך אתה לוקה עלהם כ"ב מכות מרובות שכל מכה תגיע עד כ"ה מכות ונראה לדעת רבי עקיבה לכך נקראת מכה המם תשמש במקום מן ונמצא מכה הוא מן כ"ה ונ"ל בס"ד הטעם שהגיעה עד כ"ה מכות כי ישראל הם מיחדים שמו יתברך בבוקר ובערב בכ"ה אותיות של שמע ישראל והוא הקשה עולו ביותר דבר שא"א לסבול לכך על זה הצער לקה על הים בריבוי המכה שהיתה כלולה מן כ"ה מכות ולז"א לו כה אמר ה' בזאת תדע וכו':

כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' י"ל מה טעם מכה ראשנה היתה על היאור וא"ל עליה בזאת תדע וכו' ועוד למה א"ל והנה לא שמעת והול"ל ותמאן לשלחם ונ"ל בס"ד דמצינו פרעה השיב תחלה בביאה ראשנה לא ידעתי את ה' ופירש רבינו האר"י ז"ל הכונה שלא היה יודע בשם הוי"ה ורק היה יודע בשם אלהים וידוע ששם הוי"ה פועל למעלה מן הטבע אך שם אלהים פועל בטבע ואם לא היה פרעה מכחיש ואומר מי ה' וכו' היה מודיע לו השי"ת כח שם הוי"ה הפועל בנס נגד הטבע בדברים של טובה שהיה עושה בו נסים של טובה לישראל לפני פרעה ולפני עבדיו ולא היו לוקין אלא אדרבה שמחין אך מזלו גרם שאמר לא ידעתי את ה' וכפר באומרו מי ה' אשר אשמע בקולו שבזה נתחייב עונש גדול ועל כן ראה את הנסים שהם נגד הטבע הנעשים ע"י שם הוי"ה בדברים שהם לרעות שהם המכות שלקה בהם שכולם נעשו בדרך נס וז"ש לאמר שלח את עמי ויעבדוני במדבר ואתה אמרת לא שמעת עד כה משם הוי"ה שהגדתי לך על כן כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' שאם מזלך טוב היית יודיע כוחו של שם הוי"ה באופן אחר דהיינו בנסים של טובה אך עתה תדע כוחו בזאת שהוא נס ברעה שלך ותחלת הכל בדעת אלהיך הוא היאור שילקה תחלה:

ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת י"ל מלת גם מאי מרבה והלא עדיין לא נעשה אלא רק מכה זו דוקא ונ"ל בס"ד דארז"ל שפרעה היה מתפאר שיש לו כח אלוה שהוא משונה מבני אדם שמכניס ואינו מוציא אך שקר יפצה פיהו שהולך כל יום לעשות צרכיו בתוך המים ואינו ניכר והנה באותו מעמד שכינס פרעה את חרטומיו להפוך את המים לדם כמו שעשו משה ואהרן הנה בעודם עומדים כולם לפניו עשה לו הקב"ה חרפה וקלון לבזותו בדבר זה שהוא עושה עצמו אלוה באומרו שהוא מכניס ואינו מוצא שנתגבר עליו אותה שעה כח הדוחה שבבטנו והוכרח לעשות צרכיו לפני כולם כאשר קרה לו בביאה ראשנה שבא אצלו מרע"ה שגבר ג"כ כח הדוחה קם ועשה צרכיו בבית הכסא והזמין לו י"ב עכברים והיו מנשכין אותו ונתגלה קלונו לפני עבדיו

ונודע שהוא עושה צרכיו וכנז' בילקוט אך עתה נתגלה קלונו לפני החרטומים ולא לפני בני ביתו דוקא והיה דבר זה קשה עליו יותר ממיתה שנתבזה ונודע שהוא משקר בשבח עצמו והיה צריך שדבר זה יספיק לו להכניע גבהו ועכ"ז לא הועיל אלא עדיין לבו קשה ומורד וז"ש ויפן פרעה ויפן בלשון תלמוד הוא עשיית צרכיו כמ"ש יפנה ויטול ידיו כלומר מלבד המכה שלקה היאור בדם עוד נעשה לו קלון גדול לעצמו בדרך נס ויפן פרעה שעשה צרכיו במעמד כולם ולא שת לבו גם לזאת ר"ל מלבד מכת הדם אלא גם לזאת של עשית צרכיו שנגעה אל עצמו ואל בשרו לא שת לבו להכנע אלא עודנו מורד וקשה כעץ:

העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי י"ל אמאי לא זכר הבתים והחצרות ועוד פעם אומר ויסר שהוא הסרה בעודם חיים ופעם אומר להכרית שהוא מיתה שימית אותם ויש בזה כמה שינויים בכתובים כאשר יראה הרואה ועוד כשא"ל מרע"ה למתי אעתיר לך וכו' למה אמר למחר ולא א"ל עתה מאחר שבצרה גדולה היה עומד ונ"ל בס"ד כי הצפרדעים היו רבים שמילאו כל הבתים והחצרות אך דבר אחר קשה בהם שנכנסו בדרך נס תוך בטנם והיו מקרקרים וזו היתה קשה לפרעה ביותר על כן פרעה רצה דאלו אשר בבטנם יסורו בעודם חיים ולא ימותו בבטנם כי תבאש בטנם ויסתכנו אך את אשר בבתים וחצרות רוצה שימותו ולא יצאו ממצרים בעודם חיים כי אינו רוצה שימצא בעולם כ"כ צפרדעים כחול הים דחושש פן ישובו אליו אך בעת שבקש מרע"ה על דבר נתיירא לפרש בקשתו בכך אלו שבבטנם יסורו חיים ואשר בבתים ימותו פן יכעוס עליו לומר לו התרצה ממני בקשות שונות כבן המתחטא לפני אביו על כן רצה לנסות לבקש תחלה על אשר בבטנם שיסורו חיים ולא יזכיר את אשר בבתים ואז אם יראה בו פנים של רצון יפרש דבריו ויסיים בקשתו לומר של בתים ימותו ולכן א"ל העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ויסר ר"ל בעודם חיים ממני ומעמי ר"ל מה שבתוך בטנינו ואשלחה את העם ומרע"ה השיב לו בפנים של זעם התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדך ולעמך להכרית הצפרדעים להכרית ר"ל להמית ממך ומבתיך ר"ל הן אשר בבטן והן אשר בבתים הכל שוה והוכרח לומר למחר כי א"א לו בדבר זה שימית הצפרדעים אשר בבטנם ולכן איחר הדבר למחר כי אמר מה דביני וביני יעברו פנים של זעם ואשלח לו לרצותו שיעשה כבקשתי שיוציא הצפרדעים שבבטן בעודם חיים ולא ימיתם ויאמר לו כדברך וכו' וכיון שראה שנכנע ולא הרים ראש להפציר בו עתה לעשות כבקשתו אז חלק כבוד למלכות וחזר וא"ל מטוב רצונו וסרו הצפרדעים ר"ל בעודם חיים ממך וגם מבתיך אוציאם חיים לכבודך וכן מעבדיך ומעמך כולם אוציא מה שבבטנם חיים ודוק מינה מה שבבתים

וחצרות של עבדיו ועמו אלו יכרתו כאשר א"ל עתה ולז"א ויצא משה וכו' ויעש ה' כדבר משה והוא כי וימותו הצפרדעים הוא דוקא מן הבתים ומן החצרות ומן השדות ודוק מינה מה שבבטן בני האדם אלו סרו בעודם חיים כאשר הבטיחו מרע"ה:

ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה נ"ל בס"ד ע"פ ע"ש רז"ל בגמרא למה נקרא שמה רחם כיון שבאה רחם באו רחמים לעולם פירוש מטר וגמירי דאי יתיב אארעא ושריק אתי משיחא שנאמר אשרקה להם ואקבצם נמצא האות של הגאולה והפדות של ישראל מסור לעוף הנקרא רחם דאי יתיב אארעא ושריק זה אות דאתי משיחא וז"ש ושמתי פדות וכו' למחר בהפוך אתוון לרחם ר"ל לעוף הנקרא רחם יהיה מסור האות הזה לעתיד ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב מלפינו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו דאמרו רז"ל במדרש איכה שנולד המשיח ביום ט"ב ונודע דבר זה על ידי אותה הפרה דגעיא בתורת סימן על לידתו וידע אותו חודש ואמר ליהודי עתה נולד המשיח שלכם נמצא לידתו של משיח נודע ע"י הפרה שהיא מן בהמה וביאתו נודע ע"י העוף הנקרא רחם וז"ש מלפנו מבהמות הארץ על לידת משיחנו ומעוף השמים יחכמנו על ביאת משיחינו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ושמתי דידוע גאולת ישראל ממצרים היתה בזכות התורה וכמ"ש רש"י ע"פ וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ע"ש ונמצא קבלת התורה על הר סיני קראה רחמנא בשם אות כמ"ש וזה לך האות וכו' וידוע דהתורה נקראת לחם דכתיב לכו לחמו בלחמי ולכן תלמוד גי' פת שהוא לחם וישראל קבלו בסיני תורה שבכתב ותורה שבע"פ שכ"א נותנת לחם ולכן בוצעין בשבת על שתי ככרות לחם משנה כי התורה נתנה בשבת גם ארז"ל לא נתנו שבתות לישראל אלא לעסוק בהם בתורה וז"ש ושמתי פדות קרינן בוא"ו והם ד"ו פ"ת ר"ל זכות תורה שבכתב ותורה שבע"פ בין עמי ובין עמך זכות שני פת כי דו ר"ל שתים הם מבדילים בין עמי ובין עמך שיצאו מתחת רשותם למחר ר"ל בקרוב יהיה האות הזה של קבלת התורה כמ"ש וזה לך האות וכו' ובזה יובן בס"ד המסרה ושמתי פדות בין עמי ובין פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו והרבה עמו פדות דידוע שגם זכות המילה הגין בגאולה וזהו ושמתי פדות ד"ו פ"ת הוא זכות תורה כמ"ש ועוד פדות שלח לעמו בשביל שצוה לעולם בריתו זו מצות ברית מילה ולכן בזכות שתיהם ישתלם השם בחצי השני כי כתוב חלק ה' עמו ופירשו מרי האר"י ז"ל הכונה כי השם בארבע מלואיו רל"ב וחצי רל"ב הוא גי' עמו וזהו חלק ה' הוא מספר עמו דעתה דיו לעולם שישתמש בחצי השם

שהוא מספר עמו אך בזכות התורה והמילה והרבה עמו יתרבה חלק עמ"ו שישתלם ברל"ב ואז יהיה פדות שלם:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות ששם הוי"ה במלוי אלפין עולה מ"ה אך יש בתוך וא"ו אות אל"ף וזה האל"ף נמשך משם אהיה שעולה ברבועו מספר דם ובגלות מתעלם זה האל"ף של מלוי וא"ו וישאר שם הוי"ה במספר דם אך בתיקון מתגלה ומאיר אות האל"ף בתוך וא"ו ואז יהיה השם מספר מה וכן היה במצרים תחלה בגלות מתעלם האל"ף והיה השם מספר דם אך בגאולה האיר אות א' ונעשה השם מספר מ"ה ובזה פרשתי בס"ד הפסוק בפרשת שמות שאמר מרע"ה להשי"ת ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ר"ל אם ישאלוני מה שמו אם עתה נעשה השם מספר מה או עודנו מספר דם מה אומר אליהם ר"ל אומר להם שנעשה מה והשיב לו הקב"ה כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם שתבשרם שנשלם השם באות אלף שהוא בא משם אהיה כמ"ש רבינו ז"ל ובזה פרשתי בס"ד הכתוב בפרשה זו ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמד והיינו שפרעה הרגיש ע"י השר שלו שיציאתם תהיה ע"י שלימות השם באות אלף שאז לא ישאר השם במספר מ"ד כאשר היה בגלות אלא יהיה מ"ה וזהו פסידא גדולה למצרים לז"א אשלחה אתכם אך בתנאי שלא תוסיפון לעמ"ד קרי בה על מ"ד שלא תוסיפו על מספר מ"ד ע"י גילוי אות אלף לעשותו מספר מ"ה והשר היה מדבר בו דברים אלו ובזה פרשתי בס"ד והיה הדם לכם לאות ר"ל מספר דם יהיה לאות הוא האלף שבזה יהיה מספר מ"ה וז"ש ושמתי פדות בין עמי ובין עמך אך אע"פ שעתה לא נגלה אות אלף והאיר בשלימות הנה למחר בעת היציאה יהיה האות הזה הידוע שהוא אות אלף שבו ישתלם השם במספר מה וגבר ישראל:

בא

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אותותי אלה בקרבו

הדקדוק ידוע למה הוצרך לומר לו בא אל פרעה דנראה כאלו יש סיבה שמונעתו לבא ועוד מה ביאור שתי אותותי אלה וכבר נרגש בזה רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל וביאר בטוב טעם ע"ש ולי אנא עבדא נ"ל בס"ד והוא דידוע כל צורך ירידת ישראל למצרים בעבור בירור נ"ק שהיה שם חלק רב וסו"ד הצליחו בזה וינצלו את מצרים אך ידוע שהבירור יהיה ע"י כמה אופנים הא' הם היסורין שע"י יהיה בירור וזה היה לישראל במצרים שהיה להם יסורין גדולים בעבודה קשה ועוד ע"י התפילות וגם זה היה אצלם דכתיב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה וכן אמר השי"ת ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ וכו' ועוד ע"י עסק התורה

וזה ג"כ היה אצלם כי שבט לוי לא הוטל עליהם עבודה והיו קובעים ישיבות במצרים בעסק התורה ועוד ע"י מצות וגם זה היה להם שהיו שומרי מצות במצרים ואפילו שבת שלא ניתן להם עדיין היו שומרים אותו וידוע כאשר בא מרע"ה לגאלם עדיין לא נתבררו כל נ"ק ונשאר חלק גדול ובעת שהתחילו המכות פסקה עבודה וקם חלק הבירור שהיה נעשה מחמת יסורין גם בטלה הצעקה והשועה שלהם ובטל הבירור הנעשה מחמת התפילות ולהיות כי התפילות עושים בירור גדול ובטלו עתה הצורך להקשות לב פרעה כדי שירבה המכות ומחמת כן יתפלל מרע"ה על סילוק המכה ותפלתו עושה פירות בבירור כנגד כל ישראל ובפרט שהוא מתפלל על עשיית הנס שסילוק המכה היה בדרך נס כמו ביאתה ובזה היה נעשה קידוש השם מאד בתפילתו ולכך היו תפילות אלו שלו עושין פירות בבירור גדול עד שגמר כל בירור הצריך ואם לא היה מכביד לבו איך היה נעשה כל זה:

ואמתיק הדבר ע"פ משל שמצאתי במדרש רבה בקהלת משל לבן בליעל שבא אצל חנוני ואכל בשר וכל מיני פירות ושתה יין ונתבסם ובא לצאת א"ל החנוני הבא דמים מה שאכלת א"ל הרי הכרס לפניך קרע אותו ותוציא מה שאכלתי והחנוני היה פקח מה עשה לקח מחצלת אחת וכרך בה אותו רשע והניחו מוכרך במחצלת על שער החנות כל מי שעבר אומר לו בבקשה ממך תן איזה פרוטות בעבור המת שנקנה לו תכריכין עבר אדם א' הבין הענין אמר לחנוני פטור זה הרשע שילך לו א"ל בבקשה ממך הנח אותו מושכב פה עד שאגבה ואצרף פרוטות שהוא חייב לי ע"כ ע"ש וכן הדבר הזה הנה מרע"ה חפץ בגאולת ישראל יום אחד קודם והקב"ה מאריך היציאה ברבוי המכות שמביא עליהם ע"י המחצלת הזאת של כבדות הלב שכרך את לב פרעה בה כדי שיסרב ויחזור ויסרב כמה פעמים שממילא ירבו עי"כ התפילות שלמרע"ה וברבוי התפילות יגבה הקב"ה הפרוטות שהם נצוצי הקדושה שנעשה להם בירור בכך כמו שעשה אותו חנוני לאותו רשע והנה לפי הנראה שהתפילות האלה הם לטובת פרעה אך באמת לא כן אלא הם לטובת גבוה שעי"כ יתבררו נצוצי הקדושה וכמו ענין משל הנז' שהרואה חושב שהחנוני גובה הפרוטות לצורך זה הכרוך במחצלת אך באמת הם לצורך החנוני שגובה בהם חובו וז"ש בא אל פרעה אל תאמר עד מתי יהיה הדבר הזה שיסרב ותביא עליו מכה ותתן לי רשות להתפלל כדי לסלקה וחוזר ומסרב ותביא עליו אחרת ואסלקה ג"כ יותר טוב שתביא עליו מכה ותתמיד בו ולא תסתלק עד אשר תכחידהו הוא ועמו ואז ישראל יצאו באין רודף אחריהם לז"א כי אני הכבדתי את לבו ר"ל זה הסירוב בא מכחי שכרכתי את לבו במחצלת של כבדות וגם את לב עבדיו למען שתי לשון תיקון

כמו שית זונה שהוא ר"ל תיקון זונה וכן ותשם בפוך עיניה ר"ל תתקן וכנז' בשרש ז"ל וז"ש שתי אתקן אותותי אלה ר"ל נ"ק שנקראים אותות כידוע שהם מושמעים בקרבו שברבוי המכות ירבו התפלות ואז יהיה בירור לנ"ק שה"ס אותות אשר בקרבו גם רמז בקרבו על השר שלו הנקרא מצרים שרמוז בקרבו כי מלוי פרעה הוא מספר מצרים ר"ל עד שיגיע הדבר עד השר שלו להכנע:

את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם דקדק רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל למה קרי להמכות שחוק דאמר התעללתי שהוא ר"ל שחקתי גם הדברים כפולים שחזר ואמר אותותי אשר שמתי בם דהיינו הך ע"ש ונ"ל בס"ד דמצינו בשליחות מרע"ה בביאה ראשנה שבא אל פרעה בדבר ה' לא נתן לו הקב"ה רשות לעשות אות ומופת לפני פרעה אלא רק דבר עמו דבר השליחות ובביאה שניה נתן לו רשות לעשות וכמ"ש כי יאמר לכם פרעה תנו לכם מופת ואמרת לאהרן השלך את ממך ודבר זה יפלא דמן הראוי לעשות המופת בביאה ראשנה כדי שיוודע שהוא שליח הקב"ה אך התירוץ לזה הוא כי בכונה מכונת עשה הדבר הזה לבלתי יעשה מופת לפני פרעה כדי שיטעה פרעה ויחשב שאין יכולת ביד שלוחו יתברך לעשות מופת לפניו ואז בזה יתגאה ויגלה ויוציא רוע לבבו חוצה ואז יתחייב בכל המכות והוא כי ידוע שהשי"ת גזר עבדות ועינוי על זרעו של א"א כדכתיב ועבדום וענו אותם אך פרעה עשה להם עבדות ועינוי קשה מאד עשר ידות על החיוב ובזה נתחייב במכות אך יש פ"פ לפרעה לומר רחמנא אמר ועבדום וענו אותם בסתם ולא פירש שיעור ואני עשיתי דבר קשה לצאת ידי ספק כדין ספיקא דאורייתא לחומרא דאולי כונתו של שיעור זה הרב ולמה אתחייב כי לעשות מאמר ה' ולקיים גזרתו עשיתי ובאמת הקב"ה יודיע כל מה שעשה בשאט הנפש עשה ולא היתה כונתו לקיים דבר ה' אך הוא ושרו היה להם פ"פ לומר לא כי אלא לקיים גזרת ה' עשינו על כן בביאה ראשנה שבא מרע"ה לומר לו לשלח את ישראל בדבר ה' לא נתן לו רשות לעשות מופת כדי שפרעה יחשוב שאין בו יכולת לעשות מופת לפניו ואז יגבה לבו ויוציא רוע לבבו לחוץ וכאשר היה שכפר ואמר מי ה' אשר אשמע בקולי לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח ואם היה עושה לפניו מופת לא היה מדבר גדולות בגאוה ובוז והיה מפחד לומר מי ה' וכו' לא ידעתי את ה' אך אתה הוציא רוע לבבו בגלוי ודבר הדברים האלה וממילא לא יוכל עתה לשקר לטעון כי הוא עשה הקושי לישראל לקיים דבר ה' וגזרתו דהא בפיו כפר ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו וגם לא ידעתי את ה' ואיך יאמר שהוא עשה לקיים גזרת השי"ת ועל כן נתחייב במכות ובאו עליו כל האותות ובזה פרשתי בס"ד הכתוב תבואהו שואה לא ידע וכו' פירוש תבואהו שואה הם המכות כי לא יכול

לומר שנתכוון לקיים דבר ה' דהלא הוא הודה ואמר לא ידע את ה' ולכן רשתו אשר טמן תלכדו בשואה יפול בה ונפשי תגיל בה' וכו' וז"ש את אשר התעללתי במצרים שחקתי בהם בביאה ראשנה אשר שלחתיך שלא נתתי לך רשות לעשות מופת שיחשבו שאין בך יכולת לעשות מופת לפני פרעה וזה השחוק שהטעיתי אותם בו גרם את אותותי אשר שמתי בהם הם המכות כי עי"כ גילה פרעה רוע לבבו בכפרנות שכפר ועתה אין בידו לפטור עצמו בטענה של שקר לומר שעשה בעבור לקיים את גזרתי שגזרתי:

עד מתי יהיה זה לנו למוקש נ"ל בס"ד דארז"ל היה דו"ד בין מצרים ובין מלך כוש בגבולין כי מצרים היו רוצין לגזול את מלך כוש לעבור בגבולו וע"י מכת הצפרדעים נתברר גזלת מצרים כי א"ל הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים ובזה נתברר הגבול עד היכן הוא כי בגבול כוש לא נראה צפרדע אחת ועוד חזרה ונתבררה הגזילה של הגבולין במכת הארבה דג"כ א"ל מביא ארבה בגבולך ובזה פרשו הכתוב כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל ועל כן אחר שכבר נתבררה גזלתם בצפרדעים הנה עתה בשמעם ההתראה שלו בארבה דג"כ א"ל בגבולך שיהיה בזה ג"כ ניכר הגזלה שלהם וע"פ שנים עדים יקום דבר לכך אמרו לפרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש כי לא די הבירור שעשה להגזלה של הגבול במכת הצפרדעים הנה הוא עושה בירור שני במכה זו ודא עקא שלוקין וגם לוקחים חרפה בשם גזלנים בין מלכי ארץ גם אמרו תיבת זה פיהם הכשלם לומר שכל מכה היה בה חמשה מיני זין כמ"ש רבי עקיבה מנין שכל מכה היתה של חמש מכות שנאמר וכו' וזהו זה ה' זין גם אמרו למוקש שהוא מספר מות ומספר מרע"ה במלואו מ"ם שי"ן ה"א עולה תע"ו שהוא למצרים מות ולז"א יהיה זה משה לנו למוק"ש תע"ו ולישראל טוב:

הטרם תדע כי אבדה מצרים נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל דמכת הארבה יצאה מן הבינה דמלכות דקדושה וידוע כי הבינה ה"ס ה"א ראשנה שבשם שגם במלכות יש שם הוי"ה המורה על י"ס שבה והקליפות מתייראין מן הבינה יותר משום דגבורות מתערין מינה ולז"א הטרם תדע כי אבדה ר"ל מכה זו היא מן ה"א טרם ר"ל ה"א ראשנה שהיא בינה ובה אבדה מצרים כי מי יוכל לסבול המכה שלה והם אע"ג דלא חזו מזלייהו חזי ומשים בפיהם דברים אלו:

מי ומי ההולכים נ"ל בס"ד דידוע פרעה היה יונק מן אותיות מי דשם אלהים ואותיות אלו במלואם ג"כ יש אותיות מי כי מלוי יו"ד הוא מספר יו"ד וכן מלוי מ"ם הוא מ"ם ולז"א הגד לי מ"י ומ"י הפשוט והמלוי ההולכים ממני או אם ישארו אצלי או יובן בס"ד שאל על עון הכפירה שכפר בביאה ראשנה ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו והוא היה

מדבר ע"י תורגמן א"כ כפירה של מי היתה כפולה מפיו ומפי המתורגמן שלו ועל זה שאל חטאים של מי ומי דהיינו שלי ושל מתרגמן ההולכים אם אשלח אתכם או אם עדיין חיובם קיים או יובן בס"ד שאלו על דתן ואבירם וזהו מי ומי דתן ואבירם ההולכים עמכם כי הוא אוהב אותם והם נאמנים שלי שהם הלשינו על מרע"ה בהריגת המצרי ורוצה שילכו עמהם כדי שיגידו לו דבר וכינה אותם בשם מי ומי כי דתן אמר למרע"ה מי שמך לאיש שר ושופט עלינו ופרעה חשב ששניהם התריזו ופקרו כנגדו בתיבת מי ולכן א"ל אלו בעלי מי ההולכים עמכם או יובן בס"ד מי ומי אותיות יומים שרצה לעשות עמו פשרה שהם א"ל תחלה דרך שלשת ימים וא"ל אם יספיק להליכה זאת שלכם יומים ולא תצטרכו להרחיק שלשת ימים והפשט לא יופשט והדרשה תדרש:

בנערינו ובזקנינו נלך י"ל תיבת נלך זו לשון יתר מאחר דאמר לבסוף נלך ונ"ל בס"ד לומר בנערינו ובזקינינו הן אנשים הן נשים בודאי נלך שכולם בני עבודה והליכתם חיוב ומאחר דהגדולים מנערים עד זקנים צריך שילכו לכן ראוי שגם בבנינו ובבנותינו שהם קטנים ואינם בני עבודה וכן בצאנינו ובבקרינו נלך כי הקטנים איך ישאר לבדם וכן הצאן והבקר וצריך שילכו דרך אגב ונ"ל בס"ד הזכיר לו עתה ג"פ ב"ו בר"ת בנערינו ובזקינינו וכו' כיון בזה לשם א"ז ב"ו נ"ה שהוא סודו משולש בג"פ ב"ו כל שליש הוא מספר ח' כנודע והוא השומר את ישראל ורמזו אותו בשירת הים כנודע:

יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם נ"ל בס"ד איש ואשה שנזדווגו נשלם בהם אותיות י"ה ואם הולידו זכר נשלם וא"ו דשם הוי"ה ואם הולידו נקבה ג"כ אז נשלם אות ה"א אחרונה וכמ"ש מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' שנשלם בפו"ר כל שם הוי"ה והנה עתה כששמע השר שלו שאמר בנערינו ובזקנינו שכולל אנשים ונשים וגם בבנינו ובבנותינו נרתע מדברים אלו כי אמר עתה יהיה אצלם יחוד שם הוי"ה וישרה עליהם כח שם הוי"ה ויתגברו בהליכתם לז"א ע"י השר שלו אם יהי כן כאשר אמרת אז ה' עמכם שם הוי"ה בשלימות והוא כאשר אשלח אתכם האבות והאמהות ואת טפכם שהם הבנים והבנות ראו כי בזה רעה של מצרים נגד שתתגברו למרוד בנו לכך אני אומר לא כן כאשר אמרת אלא לכו נא הגברים בלבד כי אותה אתם מבקשים חלק תיבת אותה לשתים וקרי בה אות ה' אתם מבקשים כלומר מרגיש אני שרוצים למשוך ממני כח אות ה"א שבשמי ותשאירו בי אותיות עפר שתניחו אותי על העפר והקרקע בלבד וכן היה שניצלו את מצרים שלקחו המטלטלין הרמוזים באות ה"א בסוד שמיטת כספים והניחו אותם על העפר היא ארץ מצרים שעזבו אותה והלכו וכל זה הרגיש ורמזה להם בזה כי אות ה"א אתם מבקשים:

או יובן בס"ד אומרו כי רעה נגד פניכם דידוע כי אות הגאולה שנגאלו בו ישראל ממצרים הוא אות פ"ה דמנצפ"ך ורמזו יוסף הע"ה להם בפקוד יפקוד ולז"א פרעה למרע"ה אם אתם בטוחים בתגבורת אות פ' להתגבר על אות פ' דפרעה ולהחשיך אותו אין זה מספיק לכם לעזרה כי ראו שישאר בשמו אותיות רעה והיא תהיה נגד פניכם או הכונה ברית כרותה לשפתים ואתה אמרת ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה וזה רע"ה של הר"ע נגד פניכם:

וגם מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה נ"ל בס"ד מקנינו בירור נ"ק שבררנו ילך עמנו לא תשאר פרסה אפילו ניצוצות שבעקב התחתון לשון פרסת רגל ג"כ נקח אותו מן הקליפה שלכם כי ממנ"ו ר"ת מתרין מזלין נצר ונקה נקח סיוע לעבודת אלהינו במעשה הבירור ואנחנו לא נדע מה נעבוד עד בואינו שמה מספר א"ל שד"י המאיר בבריאה שמשם חצובים נשמות ישראל שיאיר בנו ויורה לנו את דרכינו או שמ"ה ע"ה עולה מספר רצון הוא רצון העליון:

עוד נגע אחד אביא על פרעה אחרי כן ישלח אתכם וכו' דבר נא באזני העם נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הגאון תפארת הגרשוני דכל היכא שהקב"ה נלחם עם האומה בשביל ישראל צריך שתהיה הביזה קודש לה' ע"ש וז"ש עוד נגע אחד אביא אני דמוכרח שיהיה זה על ידי אחרי הנגע הזה ישלח אתכם וכו' ואם תמתינו ליקח הרכוש בעת יציאה צריך שתהיה הביזה קודש לכך דבר נא באזני העם וישאלו וכו' כדי שיזכו ברכוש קודם שאלחם להם ובזה יובן אלו הרג בכוריהם בידו ולא נתן לנו את ממונם דיינו כי בחסדו עשה לנו המצאה לזכות בממונם:

דבר נא באזני העם איתא בגמרא אין נא אלא לשון בקשה א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור לישראל בבקשה מכם שאלו איש מאת רעהו וכו' והקושיא למה צ"ל לישראל בבקשה מכם מי אומרים לו לך קח כסף וזה לא ירוץ ליקח ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל בשם מהר"י חאגיז ז"ל שבכלל הצווי צוהו שישאילו העשירים של ישראל לעניים שבישראל כלי כסף וזהב ושמלות שילבשום העניים וילכו לשאל מן המצריים כדי שיהיו נראין עשירים וישאילום חפצים יקרים דאם ילכו עניים בבלויי הסחבות לא ישאילום חפצים יקרים כי יאמרו אלו עניים די להם בחפצים פחותים וחפצים היקרים נשאיל אותם לעשירים והקב"ה רוצה שגם העניים יקחו דברים יקרים לכך צוהו שישאלו תחילה העשירים את העניים חפצים חשובים כדי שילבשום וילכו לשאל ויחשבום עשירים וישאילום ע"כ נמצא הצווי הזה שצוה שכל ישראל ישאלו ממצרים כלי כסף וזהב תלוי בדבר אחד דאינו מתקיים אא"כ ישאילו העשירים את העניים לכך א"ל

בבקשה מכם וכו' כי בלא"ה יאמרו העשורים למה נשאיל כלי כסף וזהב ושמלות כדי שילכו ויקחו חפצים יקרים מהמצריים טוב שילכו במלבושי עניים כדי שלא ישאילום המצריים אלא חפצים פחותים ואז אנחנו נקח כל חפצים היקרים מן המצריים ומ"ש למרע"ה בבקשה ממך מפני כי מרע"ה היה קשה אצלו הדבר הזה לאמר לישראל בשם ה' בבקשה מכם ורוצה לומר להם לשון גזרה בדבר ה' לכך א"ל בבקשה ממך שתאמר להם בלשון

ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בדם וכו' נ"ל בס"ד ענין זה רומז לטהרת ישראל מן העונות שהם מזיד הן מצד המעשה הן מצד הדבור הן מצד המחשבה והוא כי אזוב גי' י"ז וטבילו בדם הרי כאן צירוף מזי"ד שהוא י"ז ד"ם ואמר והגעתם על שתי מזוזות רמז לשתי ידים ששם המעשה והמזוזות דוגמת שתי ידים זקופין ועל המשקוף הוא רמז לראש שבו הפה ששם הדיבור והמוח ששם המחשבה:

ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית נ"ל בס"ד כי שני מיני בירורים של נ"ק יש על האדם לעשות הא' הוא מה שקלקלו אדם וחוה ונתערב הנ"ק בקליפות והב' מה שקלקל האדם עצמו בגלגול זה ובגלגולים שעברו והנה ידוע כי שה הוא לשון המשכה והבדלה כמ"ש לעיל בפרשת שמות והוא ענין הבירור נ"ק מן הקליפות ויש בירור השייך לבית אבות והוא קלקול אדם וחוה ויש בירור השייך לבית היא גופו של אדם עצמו המכונה בשם בית וכמ"ש לא יזועו שומרי הבית וז"ש ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית בירור זה ובירור זה ואם ימעט הבית מהיות משה פירוש אין בכוחו להשלים הבירור שלו ולקח הוא ושכנו שיהיה לו סיוע מצדיק אחר לכן קודם כל עשיית המצוה אומרים בשם כל ישראל לכלול מצותו בכלל כל ישראל אך התועלת שלו צריך שתהיה מן הקרוב אל ביתו כלומר צדיק שהוא משרשו אז יועיל לתת לו כח וזו הקרבות אינה קרבות של גופים אלא במכסת נפשות ר"ל בחשבון הנפשיות כי יש גופו רחוק ממנו בקרובת הגופים ורק הוא קרוב לו מצד הנפשות גם צריך שכל אחד יעשה ההשתדלות בכל כוחו ולא יתעצל לסמוך על אחרים ולז"א איש לפי אכלו לפי הכח הנתון בו מלמעלה מכל דבר ודבר גם צריך לעשות מלאכת הבירור בהצנע שכל דבר הנעשה בהצנע יצליח כמ"ש והצנע לכת עם אלהיך ולז"א תכוסו על השה לשון כיסוי גם תשתדל לעשות בירור שלם וז"ש שה תמים גם יהיה הבירור בסוד זכר ר"ל משפיע כי כל משפיע מכונה בשם זכר והיינו שהבירור יהיה חזק שימשוך עמו בירורים חלושים של אחרים שיתן וישפיע כח בהם להעלותם למעלה גם צריך שאתה המברר בעת הבירור נקי מן החטא של תערובת המחשבה כמו בן שנה שאין בו חטא ואין לו מחשבה רעה וכמ"ש רז"ל ע"פ בן שנה

שאול במלכו כבן שנה שלא טעם טעם חטא או יובן זכר בן שנה ר"ל תזכור כשהיית בן שנה שהיה מזונך מצוי לך בדדי אמך בכל עת ולא היה לך זמן קבוע לסעודתך כן אתה תתנהג בתורה ומצות שבהם תעשה הבירור שתהיה עוסק בהם בכל עת וככתוב והגית בו יומם ולילה וכן הוא אומר בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר:

מן הכבשים ומן העזים תקחו נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בגמרא דשבת דף ע"ז מ"ט עזי מסגן ברישא והדר אמרי פירוש שהעזים הולכים בראש העדר והשיב לו כברייתו של עולם דברישא חשוכה והדר נהורא וכן הוא סתם עזים שחורות אבל רחלות אינם שחורות ופירוש הגאון חיד"א ז"ל בכסא דוד דף ע"ח מ"ט עזי מסגן ברישא פירוש היצה"ר וכוחותיו נקראים עזים שהם עזים וקשים והיצה"ט וכוחותיו נקראים אמרי כי ידברו במענה רך ולשון רכה עם האדם והיצה"ר וכוחותיו באים לאדם מעת לידה דכתיב לפתח חטאת רובץ אך יצה"ט וכוחותיו באים אחר י"ג שנים והשיב כברייתו של עולם וכו' שהקליפה קדמה לפרי וכן יצה"ר דרגא דחושך בא בראשנה ע"ש נמצא עזים רמז לכוחות יצה"ר וכבשים רמז לכוחות יצה"ט והאדם מלבד שצריך ללמוד עצה טובה מיצה"ט ויקח כל דבריו ללכת בהם עוד צריך להטות אזנו לדברי יצה"ר שיקח מהם עניינים טובים ואין לדחות כל דבריו לגמרי כי פו"ר לא תתקיים אלא ע"י כוחות יצה"ר שעושים תאוה באדם דהא אנשי כנה"ג כשרצו לבטל יצה"ר דעבירה ותפסו הקליפה שלו אז אפילו ביצה בת יומא לא מצאו וכן יקח חמדה וקנאה וכבוד מכוחות יצה"ר לעסוק בהם בעבודת שמים בלבד:

ועוד יש כמה לימודים טובים שהם נלקחים מן כוחות יצה"ר ואמשיל משל בדרך מליצה ע"ד המוסר והוא שיצה"ט והיצה"ר פגעו זע"ז א"ל היצה"ר ליצה"ט עד מתי נהיה לוחמים זע"ז ואתה הולך נגדיי אלי ואינך משלים עמי והלא שלמה הע"ה קראני זקן ולך קרא ילד וצריך שילד ישמע לדברי הזקן א"ל היצה"ט לך קרא כסיל ולי קרא חכם ואין החכם נשמע לכסיל א"ל היצה"ר אעפ"כ בבקשה ממך תעשה שלום עמי שעה אחת א"ל היצה"ט מה תרצה בזה השלום א"ל רוצה אני להזמין את אחד מאנשיך במסיבה הגדולה של אהובי וריעי והוא מקום השחוק שקורין תייאתר"ו א"ל היצה"ט מי הוא זה שתרצה להזמינו א"ל חסיד פלוני א"ל היצה"ט הלא כל הארץ לפניך וכל החצרות פתוחים תלך ותזמינו א"ל זה חסיד גדול ואם אתה לא תאמר לו שילך לא ישמע לדברי לבא למקים השחוק הזה א"ל היצה"ט כן אעשה ואתן לו רשות ועצה שיבא למקום השחוק שקורין תייאתר"ו אך אימתי תרצה שילך א"ל אחר שני לילות א"ל למה לא תזמינו בזאת הלילה והלא השחוק הזה נוהג בכל לילה א"ל כך רצוני שאזמנו שם אחר

שני לילות א"ל היצה"ט גם הדבר הזה אעשה וכן היה הלך היצה"ר אחר ב' לילות ונכנס בלבו של אותו חסיד ויעץ אותו שילך בזאת הלילה למקום השחוק שקורין תייאתר"ו והחסיד רעד מדבר זה עד שבא היצה"ט וא"ל תלך מה בכך תראה עולם בעיניך ואולי מן מהלך זה יצא דבר טוב כי עדיין לא ראית שחוק מימיך ורק תשמור יראת ה' בקרבך ולא תחטא וילך החסיד אותה לילה לראות בזה המקום השחוק ויעמוד שם עד שעה שמנית מן הלילה ורק רואה היה ויבא אל ביתו והיצה"ר הולך אחריו לידע מה הפרי הנולד מן המראה הזה שראה החסיד כי הוא צייר בלבבו דבר רע שיוצא מן המראה הזה שילכד בו החסיד ולכך בא אחריו לביתו לראות אם הועילו מעשיו וירא והנה החסיד כשנכנס לביתו נפל על מטתו ויבך בכי גדול וצעקה גדולה ותרץ אשתו לקול בכייתו ותאמר מה לך ויאמר לה כלי זהב היה לי מזהב פרויים והיה מזוקק הרבה ועתה בזאת הלילה בחנתיו בתוך הכור ויצא זקוקו שני שלישים זהב ושליש סיגים וגם ידעתיו שאינו זהב פרויים אלא זהב פשוט הנמצא בשוק לרוב א"ל אשתו אתה הלכת לשחוק של תייאתר"ו מהיכן היה לך צורף שם לבחון את הכלי ועוד מימי לא ראיתי כלי זהב אצלך וכי מתוך שכרות אתה מדבר דברים אלו א"ל אינני שיכור אלא מדבר בדעת והשכל כי כלי הזהב הוא הלב שלי שאני עובד בו את השי"ת בחשק התורה והמצות והייתי חושב שלבי היה זך מאד שיש לו שמחה שלימה בתורה ומצות והייתי חושב שיש לו חשק גדול בתורה ומצות יותר מן הראוי ועתה בזאת הלילה ראיתי את המעשים הנעשים בבית המשחק איך עשרה בני אדם חלושי המזג יושבים על השלחן משחקים בקובייא עד שעה שמנית בחשק רב ובהתלהבות גדולה אשר אני לא היה לי בעסק התורה ומצות אחד מעשרה מזה החשק והתלהבות שהיה לאלו ועוד ראיתי בני אדם גדולים ומשכילים איך הם שמחים שמחה גדולה על מעט ליצנות ושחוק שעושים לפניהם אשר אני לא היה לי שמחה בתורה ומצות חלק אחד מעשרה משמחתם ועוד ראיתי אנשים ונשים מרקדים ביחד ויגעים יגיעה רבה עד שהיה שוטף מהם זיעה שטף רב והם מתענגים ביגיעתם עונג רב ואני לא הייתי יגיעה בתורה ומצות אחד מעשרה מהם וגם לא היה לי תענוג אחד מעשרה מהם על כן אני בוכה כי מה שחשבתי ביופי וחשיבות לבי שהוא מגיע למדרגה גדולה בכל הנז"ל הנה בזאת הלילה ידעתי שהוא פחות שבפחותים והיצה"ר בשמעו דבריו אלו מת לבו בקרבו ויפן ויצא חוצה קומתו כפופה וראשו לארץ מגיע כי לא עלתה בידו מחשבתו ותהי להפך:

והנה אחר ג' וד' ימים פגע יצה"ט ביצה"ר ויאמר לו הלא עשיתי בקשתך ונתתי רשות לאותו חסיד ויעצתיו שילך למקום שהזמנת אותו הגד לי עתה איך עלתה הזמנה זו

בידך א"ל היצה"ר הלואי שהיו הרגלים שבורים ולא הלכתי להזמינו א"ל למה א"ל אני הזמנתיו להפילו ברעה גדולה ונהפך הדבר לטובתו כי אדרבה הוסיף יראה על יראתו וחכמה על חכמתו שלמד מאנשי ותלמידי כמה דברים והוא משתמש בעסק הנגדיי אלי א"ל היצה"ט ספר לי איך היה הענין הזה א"ל ישב שם עד שעה שמנית מן הלילה והיה רואה כל הדברים הרעים אשר נעשו שם ולא נתנמנם אלא היה מביט בכל דבר בעינים פקוחות ואני הייתי עומד אחריו ושמח כי אמרתי בלבי אך זה היום שקויתי מצאתי ראיתי אח"כ הלך לביתו ואני אחריו לראות פרי מעשה אשר עשיתי לו ואשמע קול צעקה ובכיה רבה ותשאלהו אשתו על דבר הבכיה והשיב לה כו"כ אז ידעתי שלא עשיתי כלום לעצמי בהזמנה זו אלא אדרבה היה בזה הפסד ונזק גדול כי ראייתו ועמידתו בבית השחוק היתה להוסיף יראה על יראתו וקריתי על עצמי המשל דאמרי אינשי גמלא אזל למבעי קרני אודני דהוו ליה גזיזו מיניה וכל דמעה שהיה מוריד מעיניו בדבר זה היה נמוח כנגדה משומן לבי לוג אחד ולא יכולתי לסבול לעמוד בביתו ותכף יצאתי וברחתי מביתו ואבא היום בבוקר לבית הכנסת לעשות מלאכתי עם אנשים שהם תחת ממשלתי להחטיאם בשיחה בטילה בתוך התפלה ועוד כמה מכשולות כמנהגי עמהם בכל יום ויום וארא את החסיד בבית הכנסת מתפלל התפלה בכונה גדולה ושמחה וחשק רב כפלי כפליים על מנהגו שהיה נוהג בכל יום ואצטער מאד ולא יכולתי להתאפק ולראות ותכף יצאתי ויספרו לי חיילותי איך בכל דברים ומעשים טובים הוסיף שיעור רב על מנהגו הקודם כפלי כפליים על כן ראה נא מה תועלת היה לי ממך שעשית בקשתי ויעצת אותו שיבא למסיבה שלי כי היה לי הפסד רב בזה ואתה הרווחת ריוח גדול א"כ שקיל טובתך ושדי אחזירי כי לטובתך והנאתך יעצת אותו וישחק יצה"ט על דבריו:

אח"כ א"ל היצה"ט בחייך תודיעני למה לא רציתה להזמינו אותה הלילה אלא עד אחר שתי לילות א"ל היצה"ר לא אשיב לך על הדבר א"ל למה א"ל כדי שלא תשחק עלי ותשמח בי א"ל היצה"ט תאמר בחייך ואל תחוש בזה ויפצר בו ויאמר לו אני ראיתי אותו חסיד שמן בתורה ומצות ומע"ט אמרתי בלבי מה טוב אם אוכל להכשילו ולטמאו על כן חשבתי להביאו לבית השחוק שקורין תייאתר"ו שיראה שם מעשים רעים וענייני כיעור המעוררים תאות המשגל בלב הרואה ואמרתי ודאי אותו חסיד כשיראה דברים מכוערים אלו יתלהב בתאות המשגל אך ודאי לא יבא בפעם ראשנה לנאף עם נכרים אלא ילך לביתו לשכב עם אשתו להשקיט אש התאוה הבוער בקרבו והנה אותה הלילה היתה אשתו טהורה אבל קרוב לוסת שלה ואם ישכב עם אשתו בטהרתה במה יטמא לכך אמרתי להמתין עד אחר שתי לילות כי ידעתי שאשתו תפרוס נדה מן הוסת שלה ואז זה

לרוב להב תאותו ישכב עם אשתו נדה ויטמא וסוף דבר לא הועיל כל זה אלא אדרבה הוסיף יראה על יראתו וטהרה על טהרתו וקדושה על קדושתו וישחק היצה"ט ויאמר לו עתה למדתי דבר אחד אשר לא ידעתיו מעיקרא והוא כי ראיתי בקהלת ששלמה הע"ה קרא אותך כסיל כמ"ש מלך זקן וכסיל והייתי תמה למה קראך כסיל ורואה אני שאתה פקח מפתה כמה אלפים בני אדם בלשון חדה אך עתה ראיתי שבאמת וצדק אתה כסיל גמור דאיך חשבת ועלה על לבך שאותו החסיד יחטא באשתו נדה שעשית כל הכנות אלו א"ל היצה"ר בעבור זאת לא רציתי לגלות לך הטעם הזה שלא תשחק בי ע"כ המשל אשר הכינותי בדרך מליצה:

נמצא האדם מלבד הלימוד שיש לו ללמוד מן כוחות יצה"ט לצורך עבודת הבורא איך יעשה הנה יש לו ללמוד גם מכוחות היצה"ר מדרגות השמחה והחשק והיגיעה והתענוג אשר יתנהג בהם בעסק התורה והמצות כמה הוא גדר השיעור שצריך לנהוג בו וכמו שלמד אותו חסיד הנז' במשל מכוחות היצה"ר כאמור ועל זה בא הכתוב כאן ללמד מן הכבשים אלו כוחות היצה"ט ומן העזים אלו כוחות היצה"ר תקחו לימודים וידיעות והשכלות לעשות ולהתנהג בעבודתו ית' בעסק התורה והמצות:

בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם איתא במדרש מאן אמר וי פרעה אמר וי וי"ל דמשמע בעל המאמר הזה היה לו ספק באמירת הוי אם פרעה אמרה או אחר דהיה צד טעם לומר דפרעה אמר וי ועוד טעם דאחרים אמרו וי ולא פרעה כי כן מורה לשון השאלה מאן אמר וי ובא להכריע דפרעה אמר וי ולא האחרים על כן צ"ל מה הוא צדדי הספק שלו ונ"ל בס"ד דארז"ל בשכר פסיעות שליווה פרעה את אברהם אע"ה דכתיב וישלח אותו דשלוח ר"ל לויה עשה לו נשתעבדו בניו אצלו פירוש דגזרת השעבוד לא נתפרש בה באיזה אומה תהיה ועתה בשכר פסיעות של לויה זכה פרעה שיהיה השעבוד אצלו ולפ"ז יש צד טעם לומר דישראל אמרו וי על שלוח שעשה להם פרעה שלווה אותם דאמרו בשכר לויה ודאי שארית השעבוד שהוא קץ שנה שצריך להיות להם אח"כ ודאי יזכה בו פרעה בשכר לויה והוא קל וחומר מן לויה הראשנה ולכן אמרו וי דעתה נודע להם שיש להם חזרה למצרים אח"ז ויש צד אחר לומר שגם פרעה אמר וי על יציאת ישראל מארצו שהפסיד כ"כ עבדים לכך בא בעל המאמר לשלול את ישראל מן אמירת וי ואמר מאן אמר וי פרעה לבדו אמר וי והיינו כיון דאמר וי על יציאתם הפסיד שכר לויה שעשה להם דפרעה הראשון עשה הלויה מרצון לבו דלא אמר וי אך פרעה עשאה בע"כ כיון דאמר וי ולכן ודאי ישראל בטוחים שלא יחזרו למצרים ולז"א פרעה לבדו אמר וי כמ"ש

ויהי בשלח פרעה את העם וחשש ההשבה והחזרה למצרים לא היה אלא מצד זה דלא נחם אלהים וכו' כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ואז ושבו מצרימה:
וחמשים עלו בני ישראל ממצרים נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל דפרעה ומצרים היו יונקים מן אותיות מ"י דשם אלהים אשר בכל אות יש כ"ד צרופים ושניהם מ"ח צירופים ולכך נקראו בני חם ע"ש גם ידוע דשם אלהים כל אות כלול מחמשה א"כ אותיות מי הנז' הם חמש ובזה וחמשים רנ"א חלק התיבה לשנים וקרי בה חמש מי עלו בני ישראל ממצרים כי על ידם עלו ובזה יובן בס"ד המדרש בפרשה זו אמר הקב"ה אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח ואני אמרתי שלח עמי ויעבדוני נראה דברי מי עומדים ודברי מי בטלים לסוף עמד פרעה בעצמו ואמר קומו צאו מתוך עמי ואקדים עוד מ"ש רז"ל ע"פ ועיני רשעים תכלנה עין של רשעים תלויה ופרשו המקובלים ז"ל כי הקליפות נקראים רשעים ואין להם קיום בלתי חלקים של טוב שיש בקרבם ואלו נרמזים באות עי"ן שבשמם ואם תסלק אות עי"ן ישאר רשים שמורה שהם רשים ועניים מחלקי הטוב נמצא תגבורת ישראל על קליפת עכו"ם הוא ע"י שיסלקו מהם אות עי"ן שרמוז בו חלקי הטוב וישארו רשים וכן עשו ישראל ביציאתם ממצרים דמצרים היו עיקר הקליפות שנקראים רשעים אך ישראל לקחו מהם רכוש הגשמי ורכוש הרוחני שהם נ"ק ששניהם נרמזים באות עין דרשעים ונשארו רשים משניהם כדכתיב וינצלו את מצרים עוד ידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים דאותיות מ"י דשם אלהים שהיו פרעה ומצרים יונקים מהם המה היו בחי' הבל אך אותיות אלה הם היו בחי' קין ופרעה חשב כיון שהוא היה קין כמ"ש הש"ך ז"ל לכך יוכל למנוע את ישראל ולדחותם גם מן אותיות אלה דשם אלהים שלא יתגברו בהם את ישראל ולז"א לו השי"ת בא אל פרעה למען שתי אותותי אלה דייקא בקרבו שאגביר את ישראל גם באותיות אלה שאז יתחזקו מכל ק"ך צרופים דחמש אותיות שם אלהים ובזה יובן אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח תיבת ג"ם הוא ג' מ"ם דשלשה פעמים מ' הוא ק"ך שרוצה להחזיק לעצמו בכל הק"ך שהם מ"ח של שני אותיות שהיו מצרים מהם וע"כ צרופים של אל"ה מצד שהם בחינת קין והוא עצמו קין ואני אמרתי שלח את עמי ויעבדוני אותיות עמי הם ע' של רשעים ומ"י של אלהים ולסוף אמר פרעה קומו צאו מתוך עמי שהודה בפיו על סילוק ויציאה של אותיות עמ"י:
ובאופן אחר נ"ל בס"ד וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים דידוע שיש חמשה חסדים דכל אחד כלול מחמשה הם כ"ה וכן החמשה גבורות כל א' כלול מן חמשה הם כ"ה ובהתכללותם זב"ז בסוד המיתוק המה חמשים וידוע כי כל התגברות חלק הקדושה על

חלק הסט"א וכל התגברות ישראל על עכו"ם הוא תלוי בזה המיתוק שיתמתקו הה"ג בחמשה חסדים שהם כה וכ"ה ויהיו בסוד חמשים ובזה פרשתי בס"ד הענין אצל מרע"ה כשהרג את המצרי כדי לתקן חלק הקדושה שבקין דכתיב ויפן כ"ה וכ"ה דעשה תחלה המתוק ההג' בחמשה חסדים שהם כ"ה וכ"ה ואז ויהרוג את המצרי כדי לתקן את קין ובזה יובן בס"ד טעם נכון מ"ש בענין שפע הגשמים שהביא אליהו זכר לטוב אחרי עצירתם שלש שנים ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול והיינו כי להוריד שפע גדול כזה עשה תחלה מיתוק ההג' בחמשה חסדים שהם כ"ה וכ"ה ואז השמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול ובזה יובן מ"ש אח"ז ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי בעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם והכונה זה לעומת זה עשה האלהים דכמו שיש ענין הח' והג' בקדושה שהם כ"ה וכ"ה כן יש בקליפה כקוף בפני אדם ולכן חשבה כמו שהוא נתגבר בכח כ"ה וכ"ה שבקדושה כן היא תתגבר בכ"ה וכ"ה דסט"א כקוף בפני אדם לכן א"ל כ"ה יעשון אלהים שלה וכ"ה יוסיפון וכו' אך מחשבתה זו בטלה ומבוטלת וז"ש כאן וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים פירוש התכללות של המתוק שנמתקו כ"ה הגבורות בכ"ה החסדים שהם נעשו חמשים בם עלו בני ישראל מארץ מצרים:

ובני ישראל יוצאים ביד רמה נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל דגלות מצרים היה לתקן ניצוצות קרי של אדה"ר שיצאו ממנו בק"ל שנה שפירש מאשתו בסוד והק"ל נשמע בית פרעה ואותם ניצוצות היו בחינת הדעת בסוד אין קשוי אלא לדעת וישראל שהיו שם היו מבחינת נשמות אלו שה"ס הדעת ולכן מרע"ה שהי' טוב גמור מסוד הדעת שהוא גאלם שביציאתם נתקן בחינת הדעת ואמרתי ע"פ טעם זה לכך זכו ישראל ביציאתם לרכוש גדול שנתעשרו בו כי העושר נמשך משפע הדעת כדכתיב ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים שמאחר שנתקן הדעת זכו לשפע זה שהוא הון יקר בביזת מצרים וביזת הים והנה אותיות יד במלואם ורבועם כזה יו"ד יו"ד דל"ת הם עולים מספר דעת בדקדוק ובזה פרשתי בס"ד מ"ש הרחמן הוא יפתח לנו את ידו הרחבה והמלאה וצריך להבין מה ענין הרחבה והמלאה ובזה מובן היטב דנרמז בזה על הדעת שרמוז באותיות יד במלואם והרחבתם כזה יו"ד יו"ד דל"ת ע"ד הרביע שעושין בשמות הקודש ומבקשים שימשך לנו שפע מן הדעת דכתיב ובדעת חדרים וכו' אך מבקשים בדרך נסתר ונעלם בדברים אלו כדי שלא ירגישו המקטרגים ויתקנאו וכן הענין כאן רמז הכתוב ובני ישראל יוצאים ביד רמה והיינו יד רמז לדעת ע"ד שביארנו והיינו רמה שנתרוממו ניצוצותיו ונתקנו ועי"כ

יצאו ברכוש גדול מכח שפע ובזה יובן וירא ישראל את היד הגדולה רמז לדעת אשר עשה ה' במצרים עשה ר"ל תיקן כמו ובן הבקר אשר עשה:

לפני בעל צפון נכחו תחנו על הים נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות שיש טל דאברהם וטל דיצחק וטל דיעקב שצריך לכוין בהם בשלש סעודות שבת וביאר הרב אמת ליעקב ז"ל דף ק"י ענין הטל הזה דאבות ע"פ זוה"ק ויחי דף רכ"ה דאין העולם מתקיים אלא ע"י טל זה דאבהן ע"ש ובזה פרשתי בס"ד הכתוב נאם ה' לאדוני שב לימיני וידוע מ"ש בגמרא דפסוק זה לאדוני קאי על אברהם אע"ה וידוע אותיות הימין של שם הוי"ה שהם כוז"ו עולים מספר ט"ל ורמז לו על הטל הזה שלו והנה ידוע דבעל צפון היה קליפה גדולה והוא הנשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותם שיאמרו קשה יראתם וכמ"ש משגיא לגוים ויאבדם וכנז' ברש"י ז"ל ולפ"ז איתו מקום היה מקום סכנה לישראל ששם רובצת טומאה קשה ואם ישבו ישראל לפני בעל צפון צריכין הגנה עליונה להגין עליהם לכך רמז לו שיכוין להמשיך להם הגנה מן טל דאבות שיעורר אותו הטל העליון דנגיד מלעילא להגין עליהם ואותיות ט"ל הם למעלה מן אותיות ים לז"א וישובו ויחנו לפני בעל צפון וצריכי' הגנה לכך נכחו תחנו על הים ר"ל בטל העליון שהוא רומז על אותיות ים שיגין עליכם ובזה יובן כי הוא על ימים יסדה על ים וים הם טל עליון וטל תחתון שרמוזים על ים וים ובזה יובן מ"ש בעונג שבת אז תתענג על ה' על ר"ל סמוך כמו ועליו מטה מנשה ואותיות הסמוכים לאותיות שם הוי"ה הם כוז"ו שהם מספר ט"ל הנמשך דשלש סעודות:

ובאופן אחר פרשתי בס"ד נכחו תחנו על הים כי בשם אלהים שהוא דין יש אל שהוא חסד אך הוא זועם בכוחות הדינין בסוד ואל זועם בכל יום שפרשו בזוה"ק שזועם בכוחות הדין והנה אותיות אל הנז' הם עומדים למעלה מן אותיות הים בשם אלהים ולז"א נכחו תחנו על הים ר"ל באותיות אל שהוא חסד שהם טל אותיות הים דשם אלהים ששם אל זה זועם בכוחות הדינין ואין אתם יראים מן קליפה זו דבעל צפון.

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב ש"ש ז"ל דף ט"ו ע"פ מי יתן טהור מטמא שיש בקדושה חמשים שערי קדושה ובקליפה חמשים שערי טומאה ונרגן מפריד אלוף כי אותיות מי הם חמשים ואותיות טמא חמשים דבקליפה חמשים שערים הם אותיות טמא ובקדושה הם אותיות מ"י ע"ש וז"ש לפני בעל צפון ששם הקליפה שהיא מתחלקת לאותיות טמא הנה אתם נכחו תחנו על הים שבקדושה הוא אותיות מ"י ולז"א נכחו כי זה לעומת זה עשה האלהים נמצא החמשים שבקדושה מתחלקים לשני חלקים שהם מ"י אבל בקליפה מתחלקים לשלש חלקים שהם טמא ובזה יובן בס"ד תחת שלש רגזה

ארץ ובזה יובן בס"ד ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלישים על כולו שלשם כתיב כי לקח עמו הסט"א שהם מתחלקים לשלש:

ויוגד למלך מצרים כי ברח העם וכו' ארז"ל במדרש מי הגיד למלך מצרים עמלק בא והגיד לו וצ"ל למה עמלק נכנס בעובי הקורה להגיד לו דבר זה ועוד הלא ארז"ל איקטורין שלח עמהם וכיון שראו שהלכו שלשת ימים ואין חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה וא"כ כיון שהיה לפרעה מגידים מה חידש לו עמלק בהגדתו ונ"ל בס"ד דידוע מ"ש בזוה"ק דעמלק היה חציו מקליפת בלעם והוא ע"ם דעמלק וחציו מקליפת בלק והוא ל"ק דעמלק וידוע כי בלעם היה מיועצי פרעה והוא שנתן לו עצה רעה על ישראל ופרעה היה נסמך בקליפתו כי היה קשר אחד גם ידוע מ"ש בזוה"ק דעם ערב רב שנתגיירו ויצאו עם ישראל היו ג"כ שני בניו של בלעם שהם יונס ויומברום והיו מכשפים גדולים וקליפה גדולה שהם מקליפת אביהם ורק בעת גאולת ישראל נתגיירו לפנים והם אשר עשו את העגל והטעו את ישראל בכשופים שעשו בו וכנז' בזוה"ק פרשת כי תשא דף קצ"א ופרשת בלק דף קצ"ד יע"ש ולכן עמלק שהיה חציו מקליפת בלעם שהוא החצי של אותיות ע"ם שבו הרגיש בדבר זה מכח הקליפה שלו שנעתק חלק גדול מן הקליפה שהיא עם דעמלק ונהפך אל הקדושה שהם ישראל והיינו שידע שבני בלעם שהם בני קליפה זו של עם שיש בו נתגיירו ונעשו אצל ישראל ויצאו מרשות פרעה כי הם היו במצרים תחת רשות פרעה אך פרעה לא ידע ולא הרגיש בהם שנתגיירו והלכו עם ישראל ורק עמלק הרגיש בזה מכח הקליפה שלו שהיא חציה מבלעם ודבר זה היה קשה עליהם יותר ממות ולז"א ויוגד למלך מצרים ע"י עמלק כי ברח העם שברח חלק גדול מן קליפת עם דעמלק שהיא קליפת בלעם שהיו תחת רשות פרעה והוא היה לו קשר בקליפה זו מזמן עצתו של בלעם לכן אמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל ר"ל עם ישראל מעבדנו עם בדנו ר"ל חלק קליפת עם שהם בני בלעם שהיו בדנו לשון בדים שהם היו בדים ומוטות שלנו תחת רשותינו דשלוח ישראל גרם להם הפסד רב שאיבדו בני בלעם שהם היו בדים שלהם בכח הטומאה ובזה יובן מ"ש בעגל ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש ואמרי בזוה"ק פרשת בלק דף קצ"ד אלין אינון בנוי דבלעם יונס ויומברוס דהוו שקילי כשלשת אלפי איש ולז"א מן העם דייקא שהם מן קליפת עם דעמלק:

ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו י"ל תיבת מעבדנו לשון יתר גם י"ל בדברי רש"י ז"ל שכתב נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום דמנ"ל הא והלא בכתוב מפורש מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו ונ"ל בס"ד בהקדים

מ"ש הרב משנת ר"א ז"ל בפרשת לך לך ע"פ בשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה דבר נא באזני העם וישאלו דקשה הול"ל בקיצור בצאתם ישאלו וכו' ופירש הענין ע"פ מ"ש במציעא פרק האומנין השוכר את הפועלים וחזרו בהם ידם על התחתונה ואם בעה"ב חזר בו ידו על התחתונה כלל העולה דאם בעה"ב חוזר בחצי המלאכה ידו על התחתונה ומשלם שכר שלם לפועל ואם הפועל חוזר בחצי המלאכה ידו על התחתונה שאינו יכול לתבוע שכר חצי המלאכה שעסק יען כי בעה"ב צריך לשכור פועל אחר להשלים לו המלאכה ואם יצטרך להוסיף לזה הפועל האחר הוא מוסיף כנגד כל שכר עסק פועל הראשון שעסק כבר ולכן כדי שלא ישאל מרע"ה מהקב"ה איך אתה מצווה לישראל לנצל את מצרים בשביל שכר עבודה שעשו במצרים והלא לא השלימו המלאכה של פתום ורעמסס הקצובה עליהם וכשהם יוצאים עתה בחצי המלאכה ידם על התחתונה ואין נוטלים שכר על מה שעשו כבר דפרעה יהיה תופס בשכרן כדי לשכור פועלים אחרים להשלים המלאכה לכך הקדים השי"ת ואמר לו דברים אלו כשלחו גרש יגרש אתכם שאין אתם יוצאים מאילכם אלא הוא יגרש אתכם ונמצא יש לו בזה דין בעה"ב שחזר בחצי המלאכה דיד בעה"ב על התחתונה לשלם שכירות כל המלאכה לפועל ועל כן תצוה להם עתה וישאלו כלי כסף וכו' עכ"ד בשינוי קצת שתקנתי את הדברים היטב כאשר יראה הרואה ודע כי דין הנז' איירי בקבלנות דוקא ולישראל היה ג"כ דין קבלנות דכתיב וישימו עליו שרי מסים וכו' ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתום ואת רעמסס ששמו עליהם בנין מקומות אלו להשלימו:

ובזה פרשתי בס"ד לתרץ קושיא גדולה וחזקה שנתקשו בה כל המפרשים ז"ל מה טעם צוה השי"ת שיאמרו לו דרך שלשת ימים נלך במדבר ולא אמרו לו שיצאו לגמרי מאחר דכונתו יתברך להוציאם לגמרי ובזה ניחא דאם היה אומר לו תחלה שישלחם לגמרי היה להם דין פועל שחזר בו בחצי המלאכה דידו על התחתונה שאיבד כל שכרו ואיך יזכו ברכוש בשביל שכר עבודה אך עתה שא"ל דרך שלשת ימים ילכו ויבואו נמצא דאין חוזרים בהם וידע הקב"ה כי הוא יסרב גם על זה ולא ירצה לשלחם דרך שלשת ע"מ לחזור ואז בזה יהיה מוכה עשר מכות עד כי סוף דבר הוא בעצמו יגרשם לשלחם לגמרי וכאשר היה כן בליל ט"ו ניסן ששלחם מאיליו לגמרי וא"ל הרי אתם ברשותכם הרי אתם בני חורין ונמצא דהוא חזר בו בחצי המלאכה דיד הפועל על העליונה ליקח שכר כל המלאכה אפילו מה שלא השלים עדיין ואז ממילא זכו ברכוש ששאלו מהם בשביל שכר עבודה ובזה מובן ג"כ הטעם מה שלקחו תחלה בתורת שאלה ורק אחר שחזר בו והוציאם זכו בו בשביל שכר עבודה:

ועל זה יבא היטב המשך הכתובים בפרשת שמות ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה וכו' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ר"ל אפילו על אופן זה שאין יוצאין לגמרי אלא ע"מ לחזור ג"כ לא ירצה ויסרב ועי"כ ושלחתי את ידי והכתי את מצרים וכו' ואחרי כן ישלח אתכם הוא מאיליו ומעצמו שיאמר לכם הרי אתם ברשותכם הרי אתם בני חורין קומו צאו מהר לגמרי ואז עי"כ תזכו בשכר עבודה שלם ואז ונתתי את חן העם בעיני מצרים והיה כי תלכון אע"פ שאתם הולכים לגמרי שלא לחזור לא תלכון ריקם בלא שכר עבודה ואם לא אעשה אופן זה לומר לו דרך שלשת ימים צריך שתלכון ריקם:

ובזה יובן הכתוב כאן והוא כי פרעה ועבדיו הרגישו עתה מכח השר שלהם בהפסד ממונם שנעשה להם זה ע"י השלוח ששלחום לגמרי מאליהם שא"ל הרי אתם בני חורין שתלכו ולא תשובו עוד דנמצא עי"כ בעה"ב הוא שחזר בו דידו על התחתונה והפועל נוטל שכר שלם ובזה זכו ישראל בממונם בשביל שכר עבודה ולז"א מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדינו שלא שלחנום ע"מ לחזור כאשר בקשו הם תחלה דרך שלשת ימים אלא שלחנום מעבדנו דנמצא אנחנו חזרנו בנו ויד הפועל על העליונה שיש לו זכות בשכר עבודה שלם ולז"א רש"י ז"ל נהפך לבם על ממונם שהשאילום ר"ל מה שקראו תגר על עצמם ששלחום מן העבודה לגמרי כל בכייתם היתה בעבור ממונם שהשאילום דהשתא זוכין בו ישראל בשביל שכר עבודה משלם:

ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו נ"ל בס"ד דידוע שר מצרים היה שמו מצרים וכמ"ש רז"ל ע"פ מצרים מת על שפת הים גם כתבתי לעיל דהשר ששמו מצרים רמוז במלוי שם פרעה פ"ה ר"ש עי"ן ה"ה מספר מצרים נמצא פרעה רוכב על השר שלו כי אותיות הפשוט רוכבים על המלוי וז"ש ויאסור את רכבו שקשר עמו את השר שהוא רוכב עליו לעזרו ועי"כ ואת עמו שהם מצרים הנקראים על שם השר לקח עמו שבכח השר שלו גבר עליהם לפתותם ולהכריחם שילכו עמו להלחם בישראל או יובן וייאסור את ר"ך בו שהיה מדבר בלשון רכה ותחנונים ובזה את עמו לקח עמו:

ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשם על כולו נ"ל בס"ד דאיתא בספר קרנים ודן ידין מאמר י"ב שיש ש"ל קליפות בשר של כלבים ע"ש וידוע כי בעל צפון שנשאר מכל אלהי מצרים היה קליפת כלבים ולכן עתה המשיך פרעה על חילו כח ש"ל קליפות הדבקים בשר של כלבים אשר בבעל צפון הנשאר מכל אלהי מצרים ולז"א ושלשם על כולו חלק התיבה לשנים וקרי בה ושל שם בשין שמאלית ר"ל כח ש"ל קליפות ש"ם על החיל כולו ולא הועיל כלום וגבר ישראל:

התיצבו וראו את ישועת ה' נ"ל בס"ד דאיתא במדרש שהיה מכריז גבריאל לפניהם על חמשת מצות שהיה להם וקורא על המים שיעמדו נגד ישראל בשביל חמשה מצות שמנה אותם במדרש ולז"א ה' תיצבו בזכות ה' מצות תיצבו וראו את ישועת ה' או יובן ה' תיצבו הם הג' מנצפ"ך שהם כלי זין הלוחמים בפרעה אשר יעשה לכם היום ה' יום כי הג' מנצפ"ך כל גבורה היא נ"ו אך יש ג"כ חמשה חסדים שהם ג"כ פר מספר ור"ב חס"ד כנז' בשער מאמרי רשב"י ואלו החלקים שלהם יהיו כל חלק יו"ם כי החסר נקרא יום וז"ש אשר יעשה לכם ה' יום כי לכם יהיו חמשה שהם ה' יום:

יתרו

ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה נ"ל בס"ד שלקח את צפורה ואת שני בניה גרשון ואליעזר כי ללמד בהם מוסר השכל לישראל והוא דארז"ל למה נקראת צפורה שטיהרה בית אביה בדם הצפור שמטהר המצורע והכונה כיון שזכתה להיות אשת משה אז כל בית אביה נתגיירו ונכנסו תחת כנפי השכינה ונעשו מגדולי ישראל על כן ישראל יקחו מוסר לעצמם דאלו נכרים כ"כ זכו בהתחברות הצדיק מרע"ה כ"ש ישראל שהם אחיו ועמו שיזכו למעלות רמות בדבקותם בו וגרשון כי אמר גר הייתי בארץ נכריה והיינו ארץ נכריה קאי על מצרים שנקראת נכריה לכל תושביה כי את העם העביר אותו לערים שטלטלם ממקום למקום ובזה פירש רבינו האר"י ז"ל אומרו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם דקאי על תושבי הארץ ולכך נקראת נכריה ומרע"ה כשבא למדין ונשא אשה נקרא תושב אך הוא עשה מזכרת לגירותו בארץ נכריה היא ארץ מצרים כן ישראל ילמדו שלא ישכחו גירותם שהיו בארץ מצרים לכך כל המצות נאמר בהם זכר ליצאת מצרים והביא את גרשון שעשה בו מזכרת לארץ מצרים שגם הם ילמדו לעשות כמוה שלא ישכחו ארץ מגוריהם אשר גרו בה וכמ"ש וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואת אליעזר שקראו כך על שם כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה דארז"ל בא וראה אין מעשה הקב"ה כמעשה ב"ו וכו' אמרו מלאכי השרת נתפס משה בן ביתך א"ל אני מתקיים עליו א"ל הרי הוא עומד לפני פרעה הרי איפאגיטא שלו נקרין הרי הוא יוצא ליהרג א"ל הרי אני מתקיים עליו מנין ויצלני מחרב פרעה א"ר ינאי בא קוסטינר ליתן החרב על צוארו וקהית החרב מצוארו שנעשה של שיש ושלמה מקלס אותו צוארך כמגדל השן א"ר אביתר ולא עוד אלא שנהפכה החרב על קסטינר שנאמר ויצלני מחרב פרעה לי הציל אבל לא לקסטינר עכ"ל הראה בזה הקב"ה את גדולתו שאינו צריך לעשות הכנה קודם הנס אפילו בשנים ושלש רגעים ומזה ילמדו מוסר השכל בהילוכם במדבר אם יראו איזה מחסור להם לא יצעקו ויקראו תגר אלא יאמינו כי השי"ת ימלא חסרונם

ברגע של עת הצורך שאין צריך לעשות הכנה למעשיו קודם זמן ובאמת אם היו לומדים מכל הלימודים האלה היטב לא היה בא עליהם כל אותם מיני עונשים ומלקיות בהילוכם במדבר ולז"א ויקח יתרו חותן משה את צפורה וכו' ואת שני בניה אשר שם האחד וכו' כדי ללמדם לישראל מוסר השכל בהם לכך פירש טעם השמות שלהם כאן:

אני חותנך יתרו בא אליך י"ל מה חידש לו בזה שאמר אני חותנך דהוא יודע ומכירו בכך ולמאי אצטריך לפרש בכך ונ"ל בס"ד ע"ד מ"ש הרב חובת הלבבות ז"ל בשער יחוד המעשה דחסיד אחד בא לחנות לקנות דבר וא"ל בעל החנות שהוא מוזיל לו המקח בשביל החסידות ויראת שמים שיש בו א"ל החסיד אני באתי לקנות בדמים ולא באתי לקנות ביראת שמים ע"ש וטעמו של אותו חסיד פשוט דאין ירצה ליהנות מן יראת שמים שלו ובפרט בעוה"ז והנה יתרו נתגייר והיה בו יראת שמים הרבה ובודאי כל אחד מישראל מיקרו ומקבלו בביתו וכ"ש מרע"ה שאוהב יראת שמים אך אם היה מתאכסן אצל אחרים בודאי הם יכבדוהו ויקבלוהו בשביל יראת שמים כיון דאין לו קורבה עמהם אבל מרע"ה שיש לו קורבה גדולה עמו שהוא חותנו צריך לקבלו בכבוד בשביל הקורבה ולזה בירר יתרו הדבר בפירוש שא"ל אין אני מתאכסן אצלך בשביל יראת שמים אלא בשביל שאני חותנך יתרו בא אליך שאתה חייב לקבלני משורת דרך ארץ ונימוס העולם:

כי בדבר אשר זדו עליהם נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל בפסוק הבה נתחכמה לו פן ירבה אמר הקב"ה אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה נראה דבר מי יקום ופרשתי בס"ד הכונה שעשה הקב"ה את פ' סתומה של פן לאות כ' סתומה של כן שההפרש שבנותם הוא אות יו"ד הפוכה שיש בתוך פ' סתומה וכיון שהסיר אות יו"ד זו נעשה כן וזו היו"ד הפכה לרעת מצרים שהביא עליהם עשר מכות כמנין יו"ד אך הנה יו"ד במילואה אם תהפך קריאתה בקראת דוי שהוא לשון חולי ומכה ולהיות כי יו"ד הנז' של תוך הפ"ה היא הפוכה לכך קיים אותה במצריים כפי משמעות קריאתה בהיפוך דהיינו דוי שעשה להם דוי ביו"ד מכות וז"ש כי בדבר אשר זדו ר"ל בדיבור שזדו בו שאמרו פן ירבה ולא אמרו כן ירבה נעשה הדיבור הזה רע עליהם שלקו ביו"ד מכות כנגד יו"ד הפוכה של פ' סתומה או יובן בס"ד ע"פ המדרש בפסוק מי ה' אשר אשמע בקולו אמר הקב"ה אתה אמרת מי חייך במי אתה לוקה מי ים למפרע בים אתה יודיע מי אני ע"כ וז"ש בדבר אשר זדו ר"ל בדבור של מי שזדו בו נהפך לרעה אליהם או יובן בס"ד דידוע הטעם שגברה יד מצרים לשעבד את ישראל בחומר ובלבנים היינו בשביל בירור ותיקון ניצוצות קדושה של קרי דק"ל שנה שפירש אדה"ר מאשתו שכולם היו במצרים בסוד הכתוב והקל נשמע בית פרעה ק"ל כתיב ונשמע מלשון אסיפה וקבוץ כמו וישמע שאול את העם וע"י קושי

העבודה פלטה הקליפה לאותם ניצוצות של ק"ל שנים וזה הרמז של פליטת הק"ל נרמז למעלה מאותיות מצרים כי למעלה ממצרים יש אותיות פל"ט ק"ל וז"ש בדבר אשר זדו מצרים לשעבד את ישראל שהוא סיבת הקרי של ק"ל שנה נתקיים ברמז שנרמז עליהם ר"ל על אותיות מצרים שהוא פלט קל:

היה אתה לעם מול האלהים נ"ל בס"ד כי ידוע שהשפע יחול על שאינו מוכן באמצעות המוכן שאם יאיר השמש על הבדולח יאיר ממנו גם חפץ אחר שכנגדו משא"כ אם יאיר השמש על עץ ואבן וכאשר האריך בזה בספר יד יוסף ז"ל יע"ש ולכן דורו של מרע"ה זכו לנבואה במדרגה גדולה למקטנם ועד גדולם במעמד הר סיני שדבר השי"ת עמהם פנים בפנים מעין נבואת מרע"ה וכל זה היה להם באמצעות המוכן הוא מרע"ה שהיה אתם והנה לפני אותיות אלהים יש אותיות במוכן גם הם אותיות בנמו"ך שהוא מדת הענוה כי הנביא יהיה מוכן לנבואה ע"י ענוה שבו שהוא נמוך ובזה פרשתי בס"ד הטעם שהנביא נקרא איש האלהים כי אותיות מוכן ואותיות נמוך הם סמוכים לאותיות אלהים מלפניהם רמז כי הנביא מוכן לנבואה מאת האלהים ע"י שיהיה נמוך דהיינו עניו ולז"א לו יתרו למרע"ה שהוא היה המוכן שבאותו הדור ובאמצעותו חל שפע רוה"ק על שאינו מוכן היה אתה לעם מול האלהים כי מול אותיות אלהים הם אותיות במוכן:

ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל י"ל והלא הוא רוצה למנות דיינים ואנשי חיל מאן דכר שמייהו הכא וכי למלחמה צריך להם ואי סייפא לא ספרא ואי ספרא לא סייפא ונ"ל בס"ד דידוע העולם קיים על עסק התורה וכל השפע וטובת העולם תלוי בעסק התורה ורבותינו חכמי ישראל אשר תורתם אומנתם ועוסקים בתורה יומם ולילה הם המקיימים העולם והם השומרים אותו מכל פגעים רעים והם המושכין לו שפע טובה וברכה בכללות אך הם רובם אין נהנים מעוה"ז כלום ולוקח הנאה מועטת לעצמו מן העולם כי מקיימים מאמר התנא פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן ובתורה אתה עמל ומצינו בר"א בן חרסום שהיה עשיר מופלג שהניח לו אביו אלף עיירות ואלף ספינות והוא מסתפק בפת ומים והולך ממקום למקום ללמוד ורבינו הקדוש שהיה שומר הסוסים שלו עתיר משבור מלכא זקף עשר אצבעותיו בעת פטירתו ואמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי מעוה"ז באצבע קטנה וכן ראב"ע ור"ט ורבי עקיבה שהיו עשירים מופלגים ולא היו נהנים מעוה"ז לגופם ומצינו חזקיהו מלך יהודה שהיה מלך ועוסק בתורה ימים ולילות והיה מאכלו ירק בכל יום ועוד ועוד כאלה הרבה נמצא יוצא מהם תועלת גדולה לעולם והם יגיעים בו ואין נהנים ממנו אלא דבר מועט על כן רבותינו חכמי ישראל דומין לאנשי חיל כי דבר זה

מצוי באנשי חיל שאותם העושים מלחמה כל הטורח עליהם ועומדים בסכנה והפרס שלהם דבר מועט אבל השרים שאין עליהם טורח ואין עומדים בסכנת המלחמה פרס שלהם גדול וכל שר גדול שיש לו מנוחה יותר הוא לוקח פרס יותר לכן חכמי ישראל נקראים בעבור זה אנשי חיל כי עניינם ומצבם כמו אנשי חיל מיהו ודאי יש חכמים שעוסקים בתורה הרבה אך ג"כ נהנים מעוה"ז הרבה שהם מפונקים ומעונגים תמיד ואכלי תרי עלמי ואלו אין להם דמיון לאנשי חיל העושים מלחמה ולא יקראו בשם זה ולכן יתרו כשיעץ את מרע"ה למנות דיינים א"ל שיברר דיינים מאותם חכמים שהם דומין לאנשי חיל שיגיעתם מרובה והנאתם מעוטה דאינם מפונקים ומעונגים כי המלומדים בתפנוקים אע"פ שהם חכמים גדולים וצדיקים ויראי שמים אין ראוי למנותם דיינים כי מחמת שהם מפונקים לא יוכלו לסבול עול ציבור דאם באו בע"ד לפניו והוא אוכל וסועד לא ירצה לדבר עמהם ומי יודיע כמה תמשך סעודתו גם אם מפונק ירצה לנוח או לישן מעט ואם יבואו בע"ד יאמר יגע אנכי או אני רוצה לישן וכיוצא בזה משא"כ חכם שאינו מפונק ומקיים מאמר התנא הנז"ל הנה יטה שכמו לסבול עול ציבור כשור לעול וכחמור למשוי ולא ינעול דלת בפני בע"ד בשום עת ולכן א"ל ואתה תחזה תברר מכל העם אנשי חיל דיינים חכמים שהם דומין לאנשי חיל שיגיעים הרבה והנאתם מועט גם קראם אנשי חיל שזכו למ"ח מעלות שהתורה נקנית בהם מספר חי"ל:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד אומרו ואתה תחזה מכל די"ל תיבת מכל לשון יתר והול"ל מן העם ונראה דמצינו שנקרא מרע"ה לפעמים בשם בן עמרם בסתם בלשון חז"ל וכן הקב"ה קראו כך כמה פעמים ופרשתי בס"ד הטעם כי ידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל דמרע"ה השיג את הבינה בהיותה בסוד סמ"ך אך יעקב אע"ה השיגה בהיותה בסוד מ"ם והכונה בהיותה בסוד מ"ם היא תבונה אבל בסוד סמ"ך היא בינה וידוע בינה ותבונה חדא נינהו אלא שהבינה עליונה ותבונה תחתונה גם ידוע דכל נועם הוא בבינה וגם הוא בתבונה שהיא חלק התחתון של הבינה על כן בינה ותבונה נקראים נעמים לשון רבים וגם לאה ורחל נקראים נעמים אך הם נועם תחתון וכמ"ש בס"ד בדרשותי על פסוק חבלים נפלו לי בנעמים והנה נעמים העליונים שהם בינה ותבונה רמוזים באותיות עי"ן מ"ם במילואם בזא"ז שהם אותיות נעמי"ם ממש ולכן מרע"ה שזכה לבינה וכ"ש לתבונה נקרא בן עמרם כלומר בן מ"ם עי"ן מ"ם שהוא צירוף נעמים שהוא רם כלומר נעמים הרמים והעליונים שהם בינה ותבונה נמצא לפ"ז מרע"ה השיג מקום זה העליון של בינה ותבונה שהם נעמים שרמוזים באותיות ע"ם במילואם לז"א לו ואתה תחזה תשיג ותראה מכל העם כל דייקא ר"ל מבינה ותבונה הרמוזים באותיות ע"ם:

בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני ויסעו מרפדים ויבואו מדבר סיני י"ל מאחר דאמר ביום הזה באו מדבר איך חוזר ואומר ויסעו מרפדים ויבואו מדבר סיני ונ"ל בס"ד שהיה לישראל ב' בחינות ביאה למדבר סיני הא' במחשבה כי מעת יציאתם ממצרים היו משתוקקים למדבר סיני כדי לקבל התורה העלה להם המחשבה כאלו באו מדבר סיני ועל זו הביאה שהיא מצד המחשבה קאמר לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר כאלו בעת היציאה באו מדבר סיני ואח"כ פירש הכתוב הביאה שהיתה בפועל ועל זה אמר ויסעו מרפדים ויבואו מדבר סיני בפועל:

ויחן שם ישראל נגד ההר נ"ל בס"ד לפני אותיות הר מצד אחד יש אותיות ק"ד ומצד אחד יש אותיות ו"ש וצירוף ארבעתם הוא קדו"ש והכונה כיון שחנו במדבר סיני מקום קבלת התורה קנו להם תואר קדוש ששרתה עליהם קדושה והקב"ה ג"כ קראם באותו מקום בתואר קדוש דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש:

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש נ"ל בס"ד שבח האדם שבחר בו השי"ת יותר מן המלאך היינו מפני דמלאך אין חידוש ופלא בקדושתו כי הוא רוחני ומושלל מן החומר ולמה לא יהיה קדוש אך האדם שיש לו גוף חומר עכור ועכ"ז יהיה קדוש זה פלא משל לאחד שהלך בשוק ומצא בחנות אחת צורת עוף עשוי מעץ ואבן אך היה עשוי בחכמה שנראה לעיני כל שהוא עוף הפורח ממש בלתי הפרש כלל ויתאוו לקנותו ויאמר לבעל החנות בכמה תמכור זה א"ל בעשרה זהובים א"ל שוטה עוף הפורח כזה הוא נמכר בעשרה פרוטות ואיך תרצה בזה עשרה זהובים א"ל זה עוף הפורח הוא מעשה שמים יש כמוהו לאלפים ורבבות לכך נמכר בזול דמצוי הרבה אך זה עשוי בחכמת אדם מעץ ואבן שהתחכם לעשוה העץ עוף ממש והוא דבר פלא אינו בנמצא לכך מחירו יקר וכן הדבר הזה המלאך אין לו חומר לכך קדושתו אינה פלא ויש אלפים ורבבות מלאכים שהם כולם קדושים אך האדם שהוא בעל גויה חמריי אם יהיה קדוש דומה למלאך זה פלא וחידוש שאינו מצוי לכך הוא חביב לפני הקב"ה ביותר ולז"א ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ולא מלאכי מרום אע"ג שהם קדושים יותר מכם יען כי נמצא בכם חידוש תרתי דסתרי שאתם גוי ר"ל בעלי גוי וגוף חמריי ועכ"ז הוא קדוש לכן נבחרתם אצלי:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד אומרו גוי קדוש דידוע דתנן בברייתא דאבות דהתורה נקנית במ"ח מעלות ופרשתי בס"ד טעם למספר מ"ח דידוע העונות עושים מסך למנוע השגת האדם בתורה וכל אדם לפי חטאיו יתעבה המסך כנגדו וידוע כי השגת התורה היא בלב ולכן חסידים ואנשי מעשה יש שדרכם לומר ודוי קודם שיעסקו בתורה דידוע מ"ש רבינו

האר"י ז"ל דהודוי הוא לתועלת הלב לכך מכה שם ביד ימינו שבה רמז לחסדים וע"י הודוי נתקן חסרון ופגם הלב ומתכפרים עונות האדם בסוד ונשא השעיר עליו את כל עונותם שע"י אמירת הודוי המקטרג ליקח חלקו בעת הודוי והולך לו ונפרש ממקום הקדושה וכנז' כל זה בספר הכונות יע"ש ולכן יש חסידים נוהגין להתוודות קודם עסק התורה כדי להעביר המסך החופף ומכסה את הלב מכח העונות שהוא מונע השגת התורה בלב ככתוב כי עונותיכם מבדילים וכו' ובזה פרשתי טעם נכון לקריאת שם ודוי כי הוא דו וי והיינו דו ר"ל שנים דשתי פעמים וי הוא מספר לב שצריך האדם לקרא וי וי על הלב שלו להעביר ממנו המסך של העבירות וידוע כי האדם צריך להתוודות על שלשה מינים שהם חטא ועון ופשע וא"כ קורא בודוי ג"פ וי דהיינו וי על חטאים וי על עונות וי על פשעים וג"פ ו"י הם מספר מ"ח לכך ארז"ל שהתורה נקנית במ"ח מעלות:

והנה ידוע דאחר הודוי יתהפך הרע לטוב שהקטיגור יהיה סניגור ונראה דאותו וי שאמר על עונותיו הם יתהפכו לטוב והיינו שתהיה יו"ד של וי בסוף הוא"ו של וי ואז יהיה אות הוא"ו צורת גימל כזה ג ונמצא אות וי נעשה אות גימל וקרוב לענין זה מצאתי בספר ארץ החיים על התהלים מזמור יו"ד שכתב כשחוטאין ואין עושין חסד למטה מסתלק היו"ד של גימל למעלה ונעשה וי ע"כ יע"ש וכן הענין כאן לטובה יתהפכו אותיות וי מרע לטוב דאות י' תהיה בסוף ו' ואז נעשה מן וי אות ג' וידוע מ"ש רבינו ז"ל בשער ההקדמות דאות גימ"ל רומז ליסוד וכל תיקון והשפעה הוא ביסוד ולכן כיון שיתהפכו וי לאות ג' מורה על השפעת היסוד טובה וברכה:

ולכן כתיב וחטאך בצדקה פרוק דידוע אות גימ"ל רומז לצדקה וכמ"ש בגמרא דשבת גימ"ל דל"ת גמול דלים ואמרנו לעיל שצריך לקרא ג"פ וי על חטא ועון ופשע וג"פ וי אלו נהפכים לטובה להיות ג"פ ג' ובזה יובן בס"ד צדקה תרומם גוי תיבת גוי הוא ג' וי ר"ל תרומם ג"פ וי לעשותם גימ"ל הרומז ליסוד שמשפיע טוב והנה ישראל בחטאם קראם גו"י חוטא ג' וי חוטא שיש להם ג' מינים חטאים שהם שוגג ומזיד ופשע ולכן אתה שבא ליתן להם התורה שנקנית במ"ח מעלות שהם מטהרים אותם מן ג"פ וי קראם גו"י קדוש וידוע דהיסוד נקרא קדוש כנודע בכונת הקדושה ודוק היטב:

ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר נ"ל בס"ד דידוע לכ"ע בשבת נתנה תורה וידוע דהשבת הוא מעין עוה"ב וידוע דעוה"ב נקרא בוקר וז"ש ויהי ביום השלישי בהיות הבקר שהיה אותו היום שבת שהוא מעין עוה"ב הנקרא בוקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר הרי שלשה דברים נעשו על ההר שנתנה התורה עליו בו ביום דר"ת שלהם קב"ע קולות ברקים ענן לרמוז להם עשה תורתך קבע ולכן גם

עשרת הדברות יש בהם קב"ע תיבות וקול שופר חזק מאד ארז"ל שהיה מתגבר והולך לרמוז בזה על בעלי תורה כל זמן שמזקינין דעתם מתוספת עליהם ויחרד כל העם אשר במחנה דאחזתם אחילו מרוב הפחד וארכבותן דא לדא נקשן:

ויצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה י"ל דהול"ל ויוצא משה את העם מן המחנה לקראת האלהים ולמה נקיט הפך משפט הלשון הראוי להכתב ונ"ל בס"ד דארז"ל דכל השמות שהיו קודם ואשר יבואו אח"כ ע"ס כל הדורות כולם נתעברו באותם הגופים של ישראל וכמ"ש אשר ישנו פה עמנו היום ואשר אינינו פה עמנו היום ולכן אמר ישעיה הע"ה מאת היותה שם אני שכולנו היינו בסיני נמצא ישראל שעמדו על הר סיני היה בהם שני חלקים הא' אנשי הדור ההוא אשר היו ובאו בעוה"ז בגופים שלהם והם הנראין לעיני הכל וגלויים וידועים לכל וחלק הב' הם אותם שכבר נפטרו מעוה"ז ואשר עתידין לבא וחלק זה אינו גלוי ונראה אלא לאלהים כי אלו הם נשמות בלבד אשר נתעברו בגופים של אותו הדור והוא יתברך היודע מי הם וכמה הם ונמצא בעת שהוציא מרע"ה את העם מן המחנה הוציא עמהם גם אותו החלק אשר אינו גלוי ונראה אלא לקראת האלהים וז"ש ויוצא משה את העם ר"ל עם העם את אותו החלק שהוא נראה לקראת האלהים לבדו ויתייצבו בתחתית ההר אותיות שתחת ההר הם אותיות ש"ו ועם אותות הר שאצלם נעשה צירוף שור"ה וידוע דארז"ל אין שורה פחות משלשה וישראל באותו מעמד שרתה עליהם ג' קדושות שהוא קדושת כהנים וקדושת לויים וקדושת ישראלים דלכך נקראו עם תליתאי כמ"ש בגמרא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תלתאי ולז"א ויתייצבו בתחתית ההר שרמוז בזה אותיות שורה לומר שזכו עתה למדרגת שורה שנעשו עם תלתאי ששרתה עלהם שלשה קדושות:

ויקרא ה' אל משה אל ראש ההר ויעל משה נ"ל בס"ד אותיות הר עם אותיות הקודם הם צירוף קדרה לרמוז דהיה ההר לישראל דוגמת קדרה שמבשלת הבשר וממתקת המרירות כן ישראל כיון שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתם וכל זה לעמא דישראל אבל במרע"ה לא היה זוהמה וסיגים כלל דלכך שרתה עליו רוה"ק מעת שנולד ולא נראה בו סרחון כלל נמצא הוא אינו תוך ההר שהוא הקדרה דאינו צריך בישול ותיקון כדי שיתייחס לדבר המונח תוך הקדרה לבשלו ולתקנו אלא הוא למעלה מן ההר שהוא הקדרה ואומרו משה ידבר והאלהים יעננו בקול נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל כי מדרגת מרע"ה בנבואה היתה גדולה שהיה מתלבש קול בקול ושניהם שלו ולז"א יעננו בקול ב' קול ולז"א כאן ויעל משה במעלה על כל הנביאים:

משפטים

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם י"ל תיבת אשר נראה לשון יתר ונ"ל בס"ד דאיתא במדרש תנחומא ואלה המשפטים זש"ה מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה מלכה של תורה במשפט שהוא עושה יעמיד את הארץ ואיש תרומות יהרסנה אם משים אדם עצמו כתרומה הזאת שמושלכת בזוית הבית ואומר מה לי בטורח ציבור מה לי בדיניהם מה לי לשמוע קולם שלום אליך נפשי הרי זה מחריב את העולם הוי ואיש תרומות יהרסנה מעשה ברבי אסי כשהיה מסתלק מן העולם נכנס בן אחותו אצלו מצאו בוכה א"ל רבי מפני מה אתה בוכה יש תורה שלא למדת ולימדת הרי תלמידיך יושבים לפניך יש גמילות חסדים שלא עשית ועל כל מידות שהיו בך היית מתרחק מן הדיינין ולא נתת רשות על עצמך להתמנות על צרכי ציבור א"ל בני עליה אני בוכה שלא אתן דין וחשבון על שהייתי יכול לעשות דיניהם של ישראל הוי ואיש תרומות יהרסנה עכ"ל נמצא כל מי שיש לו יכולת לדון במשפטי התורה אין לו להתרחק מן הדיינות ולומר מה לי בצרה הזאת שמא אין אני יכול לצאת י"ח עם בני אדם כי שנים באים לדין מוכרח אחד חייב ויתרעם עלי או נוטר לי איבה ויהיה לו שנאה עמי וכיוצא בדברים אלו אלא אדרבה ידע כי הדיין ישובח יותר מכל בעלי תורה כי הוא המעמיד ארץ והמתרחק ממנה והוא בר הכי ה"ז הורס העולם ולז"א המשפטים שהם עסק הדיינים אינו יוצא לך מהם גרעון כבוד וחסרון אלא אדרבה אשר תשים לפניהם אשר לשון שבח כמו באשרי כי אשרוני בנות ר"ל שבח גדול יש לך אם תשים אותם לפניהם כי באלה תעמיד ארץ או יובן בס"ד אומרו אשר תשים לפניהם אשר א' שר תשים לפניהם וכמ"ש דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור כי בכל מקום צריך אב"ד אחד ולא שני אבות ב"ד:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דקדוק תיבת אשר וגם אומרו תשים לפניהם ולא אמר תלמדם והוא דמצינו לחז"ל שאמרו אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות וקשא דהול"ל מה שאזניו שומעות דהדיין אין רואה בעיניו כלום מן המעשה אשר ידונו לפניו אלא רק אזניו שומעות טענות בעלי דינין ועדות העדים אמנם נראה דכונת רז"ל בזה על עין השכל של הדיין דלפעמים יבא בע"ד ויטעון טענות שקר שלמדוהו אחרים והוא אינו יודע מה הוא אומר ורק אחרים שמו בפיו הדברים והדיין דן על פי הדברים ששומע ויוצא הדין מקולקל כי דין מרומה הוא איך יפתח עין שכלו ויבין היטב בדברים אז ידע הרמאות ולא יצא הדין מקולקל וכן יזדמן אדם תובע מחבירו דבר וזה אומר להד"מ הנה הדיין לפי שמע אזניו יפסוק שבועת ה' תהיה בין שניהם ומשביעו לזה בס"ת ובאמת זה נשבע לשקר נמצא גזל וגם נשבע לשקר לכן צריך הדיין להביט בעין שכלו בדבר שביניהם

ואז יתחכם לברר האמת שלא ע"י שבועה וממלא אין כאן גזלה אין כאן שבועה וכאשר תמצא מעשה הובאה בספר שיחת חולין של ת"ח באיש אחד שהיה מוכר יין בעיר אחת ולו משרת אחד שהיה לו חמשים שקל כסף וטמן אותם המשרת באוצר היין בין החבתים ולמוצאי שבת כאשר הלך שם ליקחם לא מצאם וזעק זעקה גדולה ומרה כי נאבד עמלו שקבץ מכמה שנים והוא חשד בדבר זה את אדוניו בעל האוצר שגנבם והלך וקבל לפני הגאון שבאותה העיר ויקרא הגאון לבעה"ב ושאל את פיו אודות הכסף ויאמר כי לא ידע מאומה ויאמר הגאון גם אנכי אמרתי דרחוק דבר זה מן הדעת שיהיה ישראל גונב כיס מעות בשבת על כן אני מחליט הדבר לומר בודאי כי עכו"ם אחד נכנס לאוצר היין וגנב המעות על כן היין הנמצא שם ודאי הוא נסך ואסור וצריך לשפכו ומוכרח אני עתה לשלוח השמש לבית הכנסת להכריז על היין שלך שהוא אסור וכאשר שמע הבעה"ב דברים אלו מת לבו בקרבו כי ראה דכלתה אליו הרעה שיהיה לו בזה הפסד רב ועצום ואז בע"כ הודה תכף לפני הגאון שהוא גנב המעות ונשבע על כך והגאון א"ל אין אני מאמין לדבריך עד שקם במרוצה והלך לביתו והביא את הכיס כמו שהוא והושב לבעליו הרי הגאון בעין שכלו וחכמתו השיב הגזלה וגם לא נשבע זה לשקר ואם לא היה מביט בעין שכלו היה זה גוזל ונשבע לשקר וכזאת ספרו לי על הרב מו"ר זקיני רבינו משה חיים זלה"ה שפעם באו שנים לפניו לד"ת והיה הכחשה ביניהם והבין בעין שכלו וחכמתו שזה המכחיש רוצה לישבע לשקר ויאמר לו התחשוב שאני משביעך בס"ת תאמין לי אין אני משביעך אלא בשני לוחות הברית ותכף אמר לשמש ב"ד תלך ותטבול עשרה טבילות ותביא לי את שני לוחות הברית שאשביע את זה האיש והנה זה האיש נבהל כי לא ידע שיש ספר שמו שני לוחות הברית אלא חשב כי אלו שני לוחות הברית שהוריד מרע"ה מן השמים ובגלות הביאום לבבל ונשארו כאן ותפול עליו אימה גדולה ויאמר אני משלם ואיני נשבע ויאמר לא כי נתחייבת כבר שבועה וצריך שתשבע ואז הודה שהוא כיחש בשקר וספר האמת וכן פעם אחת באו לפניו יהודי וגוי והיה הגוי תובע מעות מן היהודי והשיב להד"מ והבין עט"ר הרב מו"ז זלה"ה בעין שכלו שהיהודי מכחש ורוצה לישבע לשקר והם באו לפניו לדין בהיותו יושב בבית הכנסת ויאמר טוב אני אשביעך אך עתת אני רוצה לילך לבית לעשות בדיקה ואתם תשבו פה עד שאבא ויצא מן בית הכנסת הוא והשמש ב"ד ולא היה אדם בבית הכנסת אלא אלו והשמש סגר הפתח והלך עם הרב מו"ז ז"ל ואחר שיצא מבית הכנסת עלה לעזרת נשים שיש לה פתח מבחוץ ונחבה שם לשמוע מה מדברים אלו זע"ז כי אין אדם אחר שם עמהם וישמע כי הגוי אומר ליהודי איך אתה תשבע בתורה בשקר והלא במקום פלוני מסרתי לך המעות

וכו"כ הם והיהודי משיב לו מה אעשה אין לי עתה לשלם ואם אודה לך אתה תלחצני ותניח אותי בבית האסורים ומי יפרנס ביתי וכיוצא בדברים אלו היה הרבה דברים עוד ביניהם ותכף יצא מעזרת נשים ונכנס לבית הכנסת ויאמר ליהודי איך אני אשביעך ואני מן הבית שהלכתי בו משם שמעתי דבריך אלה ויכלם היהודי ויבקש מן הגוי שירחיב לו זמן לפרעון וכן עשה באופן שהדיין צריך לראות בעין שכלו על דו"ד ותביעות בין איש לרעהו ואז לא יצא דין מקולקל:

וכן עוד מצד העדים ג"כ אם הדיין יטה אזניו דוקא לעדותם אפשר שהם עדי שקר ויוצא הדין מקולקל הן בד"מ הן באיסור ערוה וכיוצא וכאשר נמצא ענין אחד בזמן מהרשד"ם ז"ל בבתולה שקבלה קדושין משלשה בני אדם בזא"ז ולא נתברר מי היה הראשון ונולדו כמה ספיקות בעדות של כל או"א לסוף מת אחד מהם ונשארו שנים תובעים מה עשה אחד מהם העמיד עדי שקר לפסול עדים שהעידו על קדושין של חבירו כדי שיקחנה הוא ובאו העדים והעידו לפני מהרשד"ם ז"ל וב"ד איך המה ראו את שני עידי קדושין אלו במקום פ' בשנה פ' בחודש פ' בשבוע פ' ביום פ' בשעה פ' שאכלו שקצים ורמשים ונתקבלה עדותם לפני מהרשד"ם ז"ל והיה רוצה לפסלם ונזדמן שהיה יושב שם חכם אחד שבא מארץ ישראל תוב"ב ואמר למהרשד"ם תן לי רשות ואדון הדין הזה כי החכם היה חריף גדול והבין בחכמתו דאלו העדים הם עמי ארצות גמורים והבע"ד שם בפיהם הדברים שהעידו והם אינם מבינים מה הם אומרים ויוציא עד האחד וישאל לאחד מהם אמור לי אלו השקצים ורמשים הם משור או מכבש וזה עם הארץ גמור אינו יודיע מהו שקצים ורמשים וכיון שראה שאינו מבין להשיב על שאלה זו אז הודה על עצמו איך הוא וחבירו היו אורגי בגדים ובא האיש הזה ושכר אותם בעשרה דינרים לכל או"א והוא שם בפיהם כל הדברים אשר דברו וכיון שראה מהרשד"ם כן נשק את החכם על ראשו וא"ל ברוך אתה שהצלתני מדין מרומה כזה ע"כ נמצא כזאת וכזאת רבות יקרא אצל העדים וגם אצל בע"ד שישימו אחרים בפיהם דברים בשקר ויסדרום לפני הדיין לכך לא אמרו רז"ל אין לו לדיין אלא מה שאזניו שומעות כי מזה יצא חורבה ותקלה אלא אמרו מה שעיניו רואות ר"ל עיני השכל שלו שיביט בשכלו לפני ולפנים בקירות לבם של העדים ובע"ד לידע אם הדברים אלו יוצאים מלבם או אחרים שמו אותם בפיהם וז"ש ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם אשר מלשון הבטה והסתכלות כמו אשורנו ולא קרוב גם תשים הבטת השכל שלך לפניהם ר"ל לפנימיות שלהם שהוא קירות לבם לדעת אם דבריהם יוצאים מלבם או אם אחרים שמו אותם בפיהם והם אינם מבינים:

או יובן בס"ד אומרו לפניהם כי היראה היא אוצר החכמה ואם אין יראה אין חכמה שיוכל לדון בה ד"מ שצריכים עיון רב וידוע מ"ש הכתוב למען תהיה יראתי על פניכם ופרשתי בס"ד הטעם שמייחס היראה לפנים כי ידוע שבפנים רמוז שם הוי"ה דההי"ן שעולה מספר בן והוא ב' עינים הם ב' יודין והחוטם הוא וא"ו הרי מספר כ"ו ועוד בסוף החוטם יש שני נחיריים שהם כנגד שני יודין והכותל המספיק ביניהם הוא כנגד וא"ו הרי מספר כ"ו וכנז' בשני לוחות הברית נמצא יש רמז בפנים לשם הוי"ה דההי"ן שעולה ב"ן שהוא מספר ב' הויות בפשוט ובמלוי וידוע כי יראת ה' היא בסוד שם ב"ן בסוד הכתוב עקב ענוה יראת ה' ולז"א ולמען תהיה יראתו על פניכם דייקא ולכן אמר כאן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי לאלה צריך חכמה ואוצר החכמה היא היראה וכמ"ש במדרש פרשה זו ואלה המשפטים דוד אמר יראת ה' טהורה עומדת לעד אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות אגדות ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום משל לאדם שאמר לחבירו יש לי אלף מידות של תבואה אלף של שמן אלף של יין א"ל חבירו אם יש לך אוצרות ליתן אותם הכל שלך ואם לאו אין בידך כלום כך אדם שונה הכל אומרים לו אם יש לך יראת חטא הכל שלך שנאמר והיה אמונת עתך וכו' יראת ה' היא אוצרו או יובן אומרו אשר תשים לפניהם כי העשירים מכונים בשם פנים והמשפטים אם לא יהיו מקובלים ורצויים ונעשים גם על העשירים מה תועלת בהם לעולם או יובן בס"ד ואלה המשפטים קרי בא ש"ם טפי"ם שהם סוד רפ"ח וב"ן שעולים ש"ם ניצוצות אשר הבינה שנקראת אשר תשים לפניהם או יובן לפניה"ם לפני מ"ה שתעלה אותם לתפארת ומלכות שהם בסוד מה כי התפארת ה"ס שם הוי"ה במלוי אלפין שעולה מ"ה וגם המלכות נקראת מה בסוד מה אשיב לה':

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד וכו' נ"ל בס"ד המזרה לחייבא כאלו קנאו ולזה החייבא קורא אותו בשם עבד עברי כי עברי הוא ונעשה עבד ליצה"ר וזה המזכה שהחזירו בתשובה קנאו וזכה בו צריך שש שנים יעבוד דבעל תשובה ישתדל ויזהר יותר ביחוד ה' בפסוק שמע ישראל שהוא יחוד התפארת ויש בו ששה תיבת ובפסוק בשכמל"ו שהוא יחוד המלכות דג"כ יש בו ששה תיבות שהם ששה כפולים יען כי ב' היחודים האלה הם חרב פיפיות להרג בהם החיצונים הבאים על בעל תשובה להחטיאו כי בעל תשובה הוא יש לו מלחמה גדולה תמיד עם חיילות הסט"א שהיה תחת רשותם מכבר ועל שני יחודים אלו נאמר רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם וידוע שדרשו רז"ל שנים לשון כופל כמ"ש אל תקרי שנים אלא שניים ולז"א שש שנים ר"ל שש תיבות של יחיד שהם שניים א' פסוק שמע וא' פסוק בשכמל"ו יעבוד יעסוק בהם כל ימיו

ובשביעית הוא עסק התורה דנאמר בה חצבה עמודיה שבעה דחלוקה לשבעה ספרים אז יצא לחפשי חנם שלא יגיע לו שום עונש ויסורין על עונות שעשה קודם וזהו חנם:

אם בנפו יבא בנפו יצא נ"ל בס"ד דעבד העברי שהוא איש ישראל צריך לעבוד את השי"ת עבודה תמה אך א"א לשום צדיק להשלים כל רמ"ח מצות בפועל אך השי"ת משלים אותו לו ע"י מחשבתו הטובה או ע"י לימודו וכל זאת ההשלמה היא מצד החסד ולא יעשה לו הקב"ה חסד זה אא"כ יעשה האדם במעשה מה שיוכל לעשות בכל כחו דאז יאמר ה' זה עסק בכל כחו ובודאי אם היה יכול לעסוק השאר היה עושה לכך אני משלים החסרון מכח המחשבה או הלימוד ובזה החסד אפילו מדת הדין שה"ס שם אלהים תסכים לעשותו עמו משא"כ אם לא עוסק בכל כחו שיש מצות שספק בידו לעשותם ולא עשאם איך ישלים לו החסרון מצד המחשבה או הלימוד נמצא שלימות האדם תלויה בעבודה אשר יעבוד את ה' בכל כחו וכמ"ש רז"ל כל העונה איש"ר בכל כחו קורעין לו גזר דין של שבעים שנה אך ידוע דעבודת הקודש היא שלשה חלוקות שהם מחשבה ודבור ומעשה והאדם צריך לעסוק בכל חלוקה משלשה אלה בכל כחו ולא סגי בחדא מנייהו:

והנה מספר בכל כחו עולה פ"ו כמנין שם אלהים שה"ס גבורה רמז שהעוסק בכל כחו גם מדת הגבורה תסכים בזכותו והשלמתו וידוע ששם אלהים הוא בשלשה מקומות שהם בינה וגבורה ומלכות דזה הוא סוד שלשה שמות אלהים הכתובים בפרשת ויכלו השמים והארץ שאומרים בקבלת שבת הרומז לעוה"ב כמ"ש רז"ל דשבת הוא מעין עוה"ב וכבר אמרנו דעבודת הקודש היא שלשה חלוקות שהם מחשבה ודבור ומעשה וצריך לעסוק בכל חלוקה מהם בכל כחו נמצא יש בעבודת הקודש ג"פ בכל כחו שהם כנגד ג' שמות אלהים שאם נשלם האדם בשלשה חלוקות מחשבה ודבור ומעשה בכל כחו אז יוכל לעמוד כנגד הגבורה שהיא ג' שמות אלהים ובזה יובן בס"ד הכתוב אם בגפו יבא בגפו יצא חלק תיבת בגפו לשנים וקרי בה ג' פ"ו כלומר אם יבא בעבודת הקודש לשלימות ג"פ פ"ו שהוא מספר בכ"ל כח"ו בשלשה חלוקות של העבודה אז בגפו ר"ל ב"ג פ"ו שהם ג' שמות אלהים יצא שיוכל לעמוד כנגדם שגם מדת הדין תזכהו:

ואם בעל אשה הוא פירוש התורה נקראת אשה אך לאו לכל אדם אלא רק לת"ח שעוסק בה בקבע שאז תתייחס אליו לאשה והוא נקרא בעל אליה משא"כ עם הארץ נקראת ארוסתו ולא אשתו ולכן ארז"ל כל הלומד תורה בפני עם הארץ כאלו בועל ארוסתו בפניו כמ"ש מורשה קהלת יעקב אל תקרי מורשה אלא מאורסה ולז"א אם בעל אשה הוא שהוא ת"ח שלומד בקבע כמ"ש ובתורתו יהגה יומם ולילה שתתיחס אליו שהוא

נקרא בעל אשה והכונה דמלבד שיש לו שלימות העבודה במעשים הנה הוא שלם בעסק התורה שהוא נקרא בעל אשה אז זה עולה במעלה יותר שיצאה אשתו עמו שהתורה מכרזת על מעלותיו והיא תהיה אפטרפוסית שלו בכל דבר ודבר:

אם אדוניו יתן לו לאשה וילדו לו בנים או בנות נ"ל בס"ד אע"פ שאמרתי התורה נקראת אשה לת"ח והוא נקרא בעלה עכ"ז אין כל החכמים שוים בזה והוא יש ת"ח עושה תורתו קבע ונקרא בעל אשה אך אינו זוכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ואינו זוכה לחדש חדושים אמתיים מן התורה ויש שזוכה לאסוקי אליבא דהלכתא ולחדש חידושי תורה באמיתות שנקראים בנים ובנות כי חידושי תורה בחלק הנסתר נקראים בנים וחדושי תורה בחלק הנגלה נקראים בנות וכמ"ש במ"א והנה לזה החכם המשיג כל זה יתן לו הקב"ה השגת התורה בסוג מתנה דאמרו רז"ל כל הנותן בעין יפה הוא נותן ואינה אצלו בסוג מקח וכמ"ש כי לקח טוב נתתי לכם ועל כן יזכה להשגה הגדולה להוליד בנים ובנות שהם חידושי תורה וז"ש אם אדוניו הוא הקב"ה יתן לו אשה שיתן לו התורה בסוג מתנה ועי"כ ילדה לו ההשגה בנים חידושי תורה בנסתר או בנות חדושי תורה בנגלה לא יתגאה ולא יהיה פניה זרה בכל אלה אלא האשה הוא עסק התורה עצמה וילדיה הם חדושי התורה תהיה לאדוניה לשמו יתברך שילמוד לשמה ויחדש לשמה ואז והוא יצא בגפו ב"ג פ"ו שיכול לעמוד גם במדת הגבורה שהיא ג"פ שם אלהים כנז' וכמ"ש רז"ל הרחוקים מצדקה כל העולם נזון בצדקה והם בזרוע כלומר במדת הגבורה או יובן הכונה והוא יוצא בגפו כתרגומו בלחודוהי ע"ד שארז"ל העבירה מלפסתו והולכת עמו לגיהנם שנא' ילפתו ארחות דרכם וכו' והמצוה מקדמתו והולכת לפניו שנא' והלך לפניך צדקיך ופירש מהרש"א ז"ל דבן הוא במלכותא דארעא אם תשלח הממשלה חיל להביא את האדם ליסרו תופסים אותו בדרך שלא יברח אבל אם תשלח אחריו כדי לתת לו גמול טוב יגיד לו השליח והוא ילך בעצמו כי על יום טוב הוא בא ע"ש ולז"א כאן והוא יצא מעוה"ז בגפו בלחודוהי שכל תורתו ומצותיו מקדמים והולכים לפניו בדרך:

ואם אמר יאמר העבד הוא הצדיק הזה העובד את השי"ת אהבתי את אדוני הקב"ה את אשתי התורה ואת בני חדושי תורה פירש שהוא עובד את השי"ת ועוסק בתורתו מאהבה ולא בשביל שכר וגמול טוב לא אצא חפשי מעבודתו יתברך כי אוהב וחושק עבודתו י"ת אז שעושה מאהבה שאינו מתכוין כמתכוין אפילו בשביל שכר עוה"ב עולה במעלה יותר והוא דמגישו אדוניו הקב"ה גם בעודו בעוה"ז אל האלהים כלומר ה' אלהים שה"ס הג' עליונות שהם ת"ל או האלהים מספר הוי"ה אדנ"י שעולים צ"א כמנין האלהים שיהיה הוא מרכבה אל יחוד הוי"ה אדנ"י שהם קבה"ו והגישו אל הדלת או

אל המזוזה שיהיה כל זמנו עצור בבתי כנסיות ובתי מדרשות דכתיב בהו אשרי איש שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזת פתחי דהיינו שיתן לו יכולת לעשות תורתו אמנותו ותהיה מלאכתו נעשית ע"י אחרים כמ"ש על רשב"י ורצע אדוניו הקב"ה את אזניו במרצ"ע מספר ת' עלמין דכסופן ועבדו לעולם שיתקיים בו מש"ה רגלי חסידיו ישמור שלא יוכל היצה"ר להחטיאו ולבטלו מעבודת השי"ת וכמ"ש בגמרא על רבי עקיבא ורבי מאיר זיע"א:

אם אחרת יקח לו וכו' נ"ל בס"ד כי כל אדם יש לו אם אשר ילדתו וזאת תועיל לו עד חמש ושש שנים לכך צריך לבקש לו אם אחרת שגם היא נקראת אם דכתיב אם לבינה תקרא וצריך שארה ר"ל מזונה שהיא הקבלה והמסורת שבע"פ כי בלעדי זאת תהרס התורה וכמו שתמצא בקראין מכחישין הקבלה והמוסרת שאין בידם כלום ממצות התורה ונמצא הקבלה והמוסרת הם מזון התורה כמזון המחיה את האדם כסותה הוא חלק המעשה כי מן מעשה המצות בורא אדם חלוקין קדישין ותלמוד בלא מעשה מה יועיל וכמ"ש אין התלמוד עיקר אלא המעשה ועונתה הוא קביעות עתים לתורה שאם לא יקבע לה עתים שלא יעבור עליהם לא יבא ללמוד כלל וכמ"ש הראשנים ע"פ עת לעשות לה' הפרו תורתיך ולכך כתיב בשלש הנז' ההי"ן בדגש לומר שיזהר בהם אפילו שהשעה דחוקה ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם שתצא ממנו על עסקי חנם אין כסף לשון נכספה וגם כלתה שהוא מצד עצמה אין נכסף לה שלא יהיה לו תאוה וחמדה בה:

וכי יכה איש עת עין עבדו או את עין אמתו וכו' נ"ל בס"ד דימצא אדם זכר או נקבה סומין בבטן אמם או בעודם קטנים ועל אלה יתפלא הרואה למה נסתמו מה חטאו ומה פשעו אך באמת השי"ת הוא אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא דאלו בגלגול הקודם חטאו ופגמו הרבה בעינים שלהם בעונות השייכים שם ועתה באו בגלגול לתקן ושקל השי"ת אם יהיו פקחים עתה יחזרו ויקלקלו מצד ראייתם לכך הקדים ועשאן סומין לטובתם וז"ש וכי יכה איש זה הקב"ה הנקרא איש מלחמה כשעושה דין עם בריותיו את עין עבדו הזכר או עין אמתו הנקבה אל תתמה תהרהר אחר מדותיו ית' אלא אדרבה עשה לו כן לטובתו שלא יחזור ויפול ברשת היצה"ר מצד ראיית עיניו כאשר היה לו בגלגול הקודם וזהו לחפשי מעבדות היצה"ר ישלחנו וכן נמי אם שן עבדו או שן אמתו יפיל שן לשון שנים ר"ל זמן חייהם יפיל לשון חסרון כמו לא נופל אנכי מכם שממית אותם בקוצר שנים זה לטובתם לחפשי ישלחנו:

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך נ"ל בס"ד הענוה והשפלות אצל העני בטבע אבל הגאוה אינה בטבע דארז"ל שלשה אין הדעת סובלתם ואחד מהם דל גאה משא"כ העשיר הגאוה בטבע והענוה הפך הטבע ולז"א אם כסף תלוה את עמי לא תתגאה במדת הטבע אלא את העני ר"ל מה שמצוי בטבע את העני שהוא ענוה ושפלות ארצה שיהיה עמך או יובן בס"ד ע"ד שפירשו המפרשים במאמר עני חשוב כמת ר"ל עני שהיה חשוב כלומר עשיר ואח"כ העני זהו כמת אבל עני מעיקרו זה מלומד בכך מילדותו וז"ש אם כסף תלוה את עמי תשתדל לעשות החסד את העני שהיה תחלתו עמך ר"ל עשיר כמותך עמך בדומה לך:

מלאתך ודמעך לא תאחר נ"ל בס"ד מלאתך הם ניצוצו קדושה השייכים לנפשך שבעבורם באה לעוה"ז למלאת חסרונה ודמעך לשון דמוע מה שאתה נרמז מחדש ע"י עונות לערב נ"ק בקליפה לא תאחר בתיקונם והעיקר הוא כי בכור בניך המחשבה שהיא בכור לכל פעולה שיעשה הגוף כי אין פעולה נעשית אלא יצייר אותה תחלה במחשבתו ולכן נקראת בכור כי כל ראשון נקרא בכור תתן לי לשמי שתקדש מחשבתך לשמי ואז תצליח בתיקון הצריך לך:

תרומה

ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי דקדוקים שבפסוק זה נתעורר בהם רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל הן אומרו לי הן עוד שאר יתורים ע"ש בד"ק ונ"ל בס"ד כי דוד הע"ה אמר כי אראה שמך מעשה אצבעותיך וכו' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ וכונה כאשר יביט האדם בשמים וכל צבאים יתפלא וירומם שם אלהינו מגודל הבריאה שברא דנודע אצל חכמי הטבע שהשמש היא גדולה יותר מרבבות מאות אלפים פעמים מכדור הארץ כולו ונראית קטנה לעיני האדם מרוב גבוהה וכתב בספר הברית דנתאמת אצל אנשי מידות חכמי הטבע שאם היה אדם עומד על השמש ומורה כדור ברזל בכח אש וגפרית על הארץ היה מגיע לארץ במשך כ"ד שנים רצופים ודרך כל כדור היוצא מן הקנא"ן שילך בכל שמונה דקים פרסה ראה כמה גבוה השמש מן הארץ ויש כוכבים זיום ואורם מגיע אל עינינו משעה שנאצלו ועתה צא וחשוב מה שאין הלב יכול לחשוב ומזה תוכל לשער עומק רום ועומק תחת ורחבת מקום הגלגל הנברא ואם כן תכין לבך להתבונן גדולת הבורא מה איום הוא ומה נורא וכמה אדיר הוא ה' אלהינו אם כך גדולים מעשה אלהינו עכ"ל:

והנה כל זה אם תביט במקום הגלגל כ"ש וכ"ש כאשר תביט למעלה מן הגלגל אז תמצא שא"א לצייר בדעת גדלות הבריאה והרקעים וכל פלאים אלו הם בגדלות הבריאה אך

באמת יש יותר פלאים מזה בקטנות הבריאה והוא דכתב בס' הברית מאמר י"ג פ"ה דחוקר אחד ראה בכלי המתוקן להגדיל הדבר הנראה כ"ז אלף אלפים פעמים במידתו באמת ומצא תולעת אחת אשר לא נדמה לו כל גופו אלא רק כגודל שעורה ולה כ"ד רגלים ומעתה צא וחשוב שלפ"ז יכולים שיתקבצו יחד כ"ז אלף אלפים תולעים מזה המין במקום המחזיק שיעור שעורה אחת והגם שהדבר הזה מבהיל ומתמיה השומע בכל זאת אמת היה הדבר ומפורסם כהיום שהכלים מצויים עד שא"א להתעקש להכחיש ויותר נראה בדור האחרון הזה פלאות הבורא יתברך בקוטן היצירה ממה שנראה בגדלות היצירה והגם כי נפלאות הם בעינינו לא יפלא מה' דבר וכו' וכתב עוד ידענו ברור ע"י כלים שהבריות הדקות כמות כל אחת אינו מגיע לחלק אחד מעשרה רבי רבבות של גרעין חול דק אחד ראה כמה הם קטנים וכולם חיים וקיימים על אופן היותר טוב ויפה להם וזו היא תהלתו יתברך כי באלה הקטנים נראית גבורתו ויכלתו יותר ממה שנראה בבריותיו הגדולים וכו' ע"ש נמצאת אתה למד כי גדולתו יתברך ורוממותו ניכרת בגדלות היצירה וגם ניכרת יותר בקטנות היצירה ולז"א כי אראה שמך מעשה אצבעותיך וכו' שזו ראיה והבטה בגדלות היצירה ועוד ראיה אחרת בקטנות היצירה שהם בריות שבארץ בתולעים וכיוצא ועל זה אמר ה' אדונינו מה אדיר שמך יותר בכל הארץ ששם נראה פלאות קטנות היצירה ורמז בתיבת מה על הקטנות כי יש מה לשון קטנות ומיעוט כמו ואנחנו מה וז"ש מה ר"ל בקטנות עוד יהיה אדיר שמך וזה נראה בכל הארץ ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ר"ל ידעו גדולתי ויכולתי מן בריאה הקטנה שבהם ומן בריאה הגדולה שבהם:

והנה ידוע דארז"ל בכ"ב אותיות התורה נבראו שמים וארץ ולכן תמצא אות למ"ד בכ"ב אותיות שהוא גדול ועליון על כל אותיות וזה מורה על גדלות הבריאה והיצירה של השמים וצבאיה ועוד יש אות יו"ד שהיא קטנה בכמותה יותר מכל כ"ב אותיות והיא מורה על קטנות היצירה אשר בארץ נמצאו אותיות ל"י הם מורים על פליאת גודל היצירה ועל פליאת קטנות היצירה ובשתים אלה הגדלות והקטנות נהלל שמו יתברך ונרומם אותו והאדם נוצר גוף ונפש אך הנפש היא מן השמים ששם נראה פלאות גדלות היצירה והגוף הוא מן הארץ ששם נראה פלאות קטנות היצירה כמ"ש רז"ל יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף נמצא יצרו ממקום הגדלות וממקום הקטנות שרומזים עלהם אותיות לי ובזה יובן בס"ד עם זו יצרתי לי כלומר יצרתים ממקום הגדלות וממקום הקטנות שמורים עלהם אותיות לי כדי שתהלתי יספרו הן מצד פלאות גדלות היצירה אשר בשמים והן מצד פלאות קטנות היצירה אשר בארץ:

ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב כאן דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה והיינו תרומה לשון התרוממות ושבח ותהלה שירוממו אותי ממקומות שמורים עליהם אותיות לי שהוא מצד פלאות הגדלות אשר בשמים שמורה עליהם אות למ"ד ומצד פלאות הקטנות אשר בארץ שמורה עליהם אות יו"ד אך אם יהיו הולכים אחר כח השגת מראה עיניהם לא יבינו כלום מפלאות אלה של הגדלות והקטנות כי האדם רואה בעיניו השמש שיעור ככר קטן עיגול קטן והכוכב שיעור דינר אחד ובמה יתפלא וירומם אותי וכן בארץ לא יראה בריה קטנה בעיניו אלא מה שיוכל להשיג מאור עיניו ובמה יתפלא אלא העיקר הוא מכל איש אשר ידבנו לבו לראות ולהביט בשמים ובארץ בעין השכל ששלב לחקור ולדרוש בהשכלת על מידות צבא השמים ואשר בארץ כאשר יראו חכמי לבב בעלי חכמת הטבע מהם תקח את תרומתי ר"ל התרוממות שלי כי בעין השכל שבלב יראה פלאות הבריאה אשר בשמים ואשר בארץ:

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם נ"ל בס"ד דידוע עיקר תיקון שצריך לעשות בעולמות למעלה הוא בשלשה עולמות בריאה יצירה עשיה ששם יש תערובת רע אבל באצילות כתיב לא יגורך רע וידוע שצריך לטרוח בעסק התורה בארבעה חלקיה שהם פרד"ס ובאלה הארבעה יושלם התיקון למעלה אך ידוע שבעשיה המספר הוא אחדים וביצירה עשרות ובבריאה מאות וא"כ ארבע חלקים של התורה בעשיה הם ד' וביצירה הם מ' ובבריאה הם ת' שהיא מספר ק"ש הרי אותיות מקד"ש וז"ש ועשו לי מקד"ש תיקון בי"ע שהוא מקד"ש ע"י עסק התורה בארבע חלקיה ושכנתי בתוכם פירוש בתוך שם ישראל יש ראש וכתיב בישראל בקרבך קדוש וארז"ל לעולם יראה אדם כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו כנז' בגמרא דתענית ומספר קדוש הוא ת"י ואם תצרף ת"י עם אותיות ראש שבתוך שמם יהיה מזה צירוף ראשית שאז יתקיים בהם הכתוב קודש ישראל לה' ראשית תבואתו שנקראים ראשית בשם התורה שנקראת ראשית דכתיב ה' קנני ראשית דרכו ולכן אמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ר"ל בעבור התורה שנקראת ראשית ובעבור ישראל שנקראו ראשית ולז"א ושכנתי בתוכם חלק תיבת ושכנתי לשתים וקרי בה ושכן ת"י בתוכם שהוא ראש ואז יהיה מזה צירוף ראשית שהוא שם המעלה והתפארת של ישראל שנקראים בשם ראשית כאשר נקראה התורה וזה הת"י הוא מספר קדוש דכתיב בקרבך קדוש ועל כן נאמר קוד"ש ישראל לה' ראשית תבואתו כי מן קודש שהוא ת"י יזכו לתואר ראשית ודוק:

ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו נ"ל בס"ד משכן התחתון הוא ציור משכן העליון והציור הזה הוא כמו שהאדם מצייר צורת עיר

המלוכה הגדולה על חתיכת נייר קטנה שישים ציור שוק אחד גדול בשריטה קטנה וארמון גדול בנקודה קטנה כדי שיכיל נייר הקטן את העיר הגדולה מעשה באומן אחד שמלאכתו היא בחכמת הציור ויש לו תלמידים העוסקים אצלו בחכמה זו ויהי אחד שעסק הרבה ורוצה מרבו סמיכה לסמוך אותו בחכמה ויעש מעצמו ציור עיר אחת גדולה על נייר קטן וימסרהו לרבו לראות אם כיון היטב ויבט רבו בציור ויכהו על הלחי א"ל למה א"ל ראה כאן שכחת לרשום נקודה אחת א"ל רבי על חסרון נקודה קטנה תכני תבטל במיעוטה א"ל שוטה זו כאן נקודה אך בעיר היא ארמון גדול ונמצא חסרת ארמון גדול מציור העיר וכן הדבר כאן משכן התחתון הוא ציור משכן העליון כמו ציור עיר גדולה על נייר קטן לכך צריך לדקדק בו היטב בשיעור המידה אפילו על שיעור אצבע ועל כליו אפילו כלי קטן כי כאן הוא שיעור אצבע וכלי קטן אך למעלה הוא מקצוע גדול עצום ורב וז"ש ככל אשר אני מראה אותך למעלה במשכן העליון העצום ורב כן יהיה תבנית המשכן ותבנית כל כליו כי זה התחתון הוא ציור לעליון הגדול ולכן צריך לדקדק היטב אפילו על דבר משהו שלא יחסר בתחתון ולז"א וכן ממש כאשר אצוה תעשו בתחתון:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ככל אשר אני מראה אותך והוא ע"פ מ"ש הרב מא"א ז"ל דהמשכן מאיר בו יסוד דאצילות שם יאהדונה"י ולכן היה כמה שנים בחלקו של יוסף הע"ה יע"ש וידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים שיש חמשה בחינות יסוד בחמשה בחינות זווגים הא' עת דמוסף שבת והב' עת שחרית דחול והג' העת דאחר חצות לילה והד' עת מנחה דחול והה' עת תחלת ערבית דחול ע"ש וידוע כי חמשה בחינת יסוד הנז' ישנם בכל עולם מארבעה עולמות אבי"ע א"כ יש עשרים בחינות יסוד וידוע דהיסוד נקרא כל וז"ש ככל ר"ל כ' כל דהיינו עשרים יסוד הנקרא כל אשר אני מראה אותך למעלה הנה כולם ישנם בתבנית המשכן ותבנית כל כליו שמשפעים בהם וכן תעשו בכונה שלכם בעת עשייתם להמשיך הארה מבחינת היסוד הנז' ולכן תמצא בגוף המשכן יש ה' מינים שהם קלעים ועמודים ואדנים ווים וחשוקים כאשר פרט אותם הכתוב בסוף הפרשה כנגד חמשה בחינות יסוד הנז' שיש בכל עולם מארבע עולמות אבי"ע המאירים במשכן וכן בכליו יש חמשה מינים שהם ארון ומנורה ושלחן ומזבח הזהב ומזבח העולה:

ועוד נ"ל בס"ד אומרו וכן תעשו דארז"ל ביום שנגמר המשכן נחשב אותו היום נגמרו שמים וארץ וידוע כי בבריאת שמים וארץ כתוב ששה פעמים ויהי כן וז"ש וכן תעשו כלומר וא"ו כן דהיינו שמים וארץ דכתיב בהם ששה כן נחשב כאלו אתם עשיתם אותם כי גמר שלהם נעשה כעשיית המשכן אשר תעשו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב ברכת טוב בפרשה זו בשם מהר"ם ז"ל דמרע"ה פעל ועשה את המשכן התחתון ומט"ט שר הפנים שהוא חנוך הוא הראש במשכן העליון כמ"ש רז"ל במדרש ביום שהוקם המשכן למטה הוקם ג"כ למעלה והוא משכן הנער ע"ד חנוך לנער וזה היתה כונת השי"ת שקראו בשם משכן שנטל שני אותיות ממשה ושני אותיות מחנוך שהם מ"ם ושי"ן ממשה וכ"ף ונו"ן מחנוך וקראו משכן וכו' עכ"ל יע"ש ונ"ל דהנשאר משם משה וחנוך הוא אותיות חוה לרמוז שצורך המשכן היה לטהר את ישראל מעונותיהם אשר סיבתם היתה הזוהמה שדבקה בחוה נמצא לפ"ז שם המשכן נקרא החצי על משכן של מטה שעשאו מרע"ה והחצי על משכן של מעלה שמשמש בו חנוך שר הפנים וכיון שהוקם משכן של מטה נשלם משכן של מעלה כמפורש להדיה בזוה"ק על כן מרע"ה שהקים ועשה משכן התחתון נחשב לו כאלו עשה גם משכן העליון הרמוז באותיות כן של משכן שהם כן דחנוך כיון שזה תלוי בזה וז"ש ככל אשר אני מראה אותך למעלה כן יהיה תבנית המשכן של מטה ותבנית כל כליו וכיון שהם מכוונים זה כנגד זה אז נחשב כאלו גם משכן של מעלה שיש לו רמז באותיות כן דמשכן וחנוך תעשו אתם וכמ"ש בזוה"ק פ' שמות דף ר"ם כד אוקים ליה משה למשכנא אתקם משכנא אחרא על ידיה ע"ש והוא המשכן העליון שיש לו רמז באותיות כן דמשכן:

תצוה

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך נ"ל בס"ד דידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל כי מרע"ה היה יסוד דחכמה המתלבש ביסוד דתפארת וידוע כי השמן זית הוא בחי' חכמה לכך הרואה שמן זית בחלום יצפה לחכמה וידוע כי ציור אות ו' הוא רומז ליסוד ולכן נקוד על ואתה דקאי על מרע"ה טעם שני גרישין שהוא דוגמת ב' ווי"ן רמז על יסוד דחכמה המתלבש ביסוד דתפארת ומאחר שאתה מבחינה זו לכן ויקחו אליך דייקא שמן זית זך שהוא בחי' חכמה:

והנה צריך להבין למה נבחר שמן זית למנורה והלא איכא שמנים אחרים שיהיה אורן צלול ויפה גם עוד מצינו דארז"ל בגמרא דברכות הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה וצ"ל למה בשמן זית דוקא יש רמז למאור תורה והלא מכל מיני שמנים יוצא אור ונ"ל בס"ד ואקדים תחלה לפרש ענין המעשה דארז"ל בתנא דבי אליהו זוטא ח"ב פרק כ"ב מעשה בתלמיד אחד מתלמדי רבי עקיבה שהיה יושב בראש עשרים וארבעה תלמידים פעם אחת יצא לשוק וראה זונה יהודית יפה והיה מעשה שטן שאהב אותה ושלח לה שליח וקבע לה זמן לבא אצלה באותה הלילה והיא לעת ערב קודם שיבא אצלה מרוב שמחתה בדבר הזה הלכה לבית המדרש לראות פניו מרחוק קודם שיבא

אצלה ועלתה על גג בהמ"ד וראתה אותו יושב בראש התלמדים כשר הצבא והיה מלאך גבריאל עומד על ימינו מיד אמרה בלבבה אוי לה לאותה אשה שבודאי כל פרענות של גהינם מזומנים לבא עליה אם יחטא בה זה האיש וכי אדם גדול כזה שהוא דומה למלאך תטמאנו בתשמיש שלה הנה ודאי אחר שתמות היא יורשת גהינם אבל אם לא תקבל שיטמא בה הרי היא מצלת אותו ואת עצמה מדינה של גהינם כל זה אמרה בלבבה וכך הסכימה בדעתה שתפריש אותו מן האיסור וגם היא תהיה פורשת מכאן ולהבא ותכף הלכה לביתה והמתינה לו עד שבא אצלה וכיון שבא א"ל מפני מה אתה מאבד חיי עוה"ב בשביל הנאת שעה אחת בעוה"ז ולא נתקררה דעתו בדברים אלו כי השטן היה מרקד בקרבו לטמאו ולאבדו ח"ו אח"כ אמרה לו בני אותו מקום שאתה אוהב מלוכלך ומטונף יותר מכל האברים ועדיין לא נתקררה דעתו לסור ממנה עד שעשתה לו דבר אחד שנמאסה בו בפניו ואז תכף סרה תאותו ממני לגמרי ולא נשא אשה אח"כ מעולם וחזר לתורתו ולקדושתו ובאותה שעה יצתה בת קול ואמרה אשה פלונית ואיש פלוני מזומנים לחיי עוה"ב ע"כ המעשה ע"ש:

והמובן מזאת המעשה הוא שהשטן נתקנא באותו תלמיד שהיה בעל תורה הרבה ורצה לטמאו בזונה ההיא כדי לאבדו ולאבד תורתו ח"ו אך כחה של תורה שהיה בקרבו הגינה עליו להצילו מבור שחת ההוא אשר חפר לו השטן להפילו בו דהתורה אגוני מגנא ואצולי מצלא מן היצה"ר אם ילמוד האדם לשמה ברם הדבר יפלא למה עשה השי"ת הצלת התלמיד באופן זה שיהיה ניצול על ידי אותה זונה עצמה ולא עוד אלא שכמה פלאות נעשה בדבר זה האחד שנתן בלב הזונה שתבא לבהמ"ד ותראהו במקום ישיבתו בעסק התורה והב' שנתן לה כח ראיה שתראה באור תורה החופף על פניו ותבהל ממנו וזאת היתה יתירה על הכל שנתן לה כח שתראה את מלאך גבריאל עומד לימינו דמחמת כן חרדה גדולה נפלה עליה ונהפך לבה ברגע מרעה לטובה ואחרי היותה אדוקה בזנות גמרה בדעתה לפרוש מכאן ולהבא וגם את התלמיד ההוא תשתדל להפרישו ולא תניחנו להטמא בה ועל זאת יתפלא כל השומע למה לא גער השי"ת בשטן מעיקרא שיפרוש זה התלמיד מן החטא מאיליו וכדהוה עובדא ברבי עקיבה ובד"מ שגרמה להם השטן באשה זונה וכנז' בגמרא ולמה הוצרך הדבר כאן לכל זאת:

אמנם ביאור הענין הוא שעשה השי"ת הצלת התלמיד באופן זה כדי להראות בזה כחה של תורה כמה גדול הוא שתוכל בזכותה להפוך את המר למתוק והחושך לאור גדול והיינו שאותה הזונה עצמה שהיתה מרה כלענה לטמא בני אדם היא עצמה תתהפך למתוק בדבר זה להפריש התלמיד מטומאת העבירה והחשך עצמו נעשה אור גדול

להאיר ובזה נתקיים בשטן מ"ש הכ' אשר שלט האדם באדם לרע לו וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים פסוק זה בענין אברהם אע"ה שנולד מתרח עובד צלמים ולא עוד אלא שהשתדל השטן ג"כ שיהיה נולד מאשתו של תרח שתתעבר בו בהיותה נדה דחשב שבזה יתגבר על הנשמה הקדושה הזאת של א"א ולא תצא מזוהמה ההיא לעולם אך השי"ת עמקו מחשבותיו שעזר את הנשמה ההיא ונתנייר אברהם אע"ה ועבד את השי"ת באמת ולא עוד אלא שגייר את אביו ואת קרוביו ועוד כמה אלפים בני אדם שהפרישם מע"ז והוציאם מחלק השטן ולז"א אשר שלט האדם הבליעל באדם היא הנשמה הקדושה להביאה לעוה"ז בביאה אסורה לרע לו לאדם בליעל שבזה הפסיד הרבה וכנז' בד"ק ז"ל שם וכן הענין כאן במעשה זו ששלט אדם בליעל הוא השטן באדם באותו תלמיד להטות לבבו לתאות הזונה ההיא לרע לו לאדם בליעל דלא מבעיא שלא נטמא אותו תלמיד ולא איבד כמו שחשב השטן אלא אדרבה אותה הזונה שהיתה תחת רשות השטן והיה מטמא כמה בני אדם גם יצאה מתחת ידו שפרשה מעבירה לגמרי ראה כמה הפסיד השטן בדבר זה שעשה לתלמיד דמלבד שלא נכנס אותו תלמיד בחלקו אלא גם אותה זונה יצאה מחלקו ונכנסה לחלק הקדושה ואיבד כל רווחים שלו שהיה מרויח על ידה ולא עוד אלא יצאה בת קול ואמרה שהיא מזומנת לחיי עוה"ב שהיא מעלה גדולה מאד האמורה על צדיקים גדולים ולא עוד אלא שהקדימה בת קול את האשה ההיא קודם התלמיד ונעשה דבר זה אצל השטן כמשל דאמרי אינשי גמלא בעא קרני אודניה דהוו ליה גזיזו מיניה:

וכל זה עשה השי"ת להראות כוחה של תורה שהצילה התלמיד מן העבירה באופן זה שהפכה את המר למתוק ולכן אור התורה המגין על האדם ידמה לש"ז דהזית הוא מר כלענה וממנו יוצא השמן מתוק וגם מאיר לעולם ולכן ארז"ל הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה כי אליו דוקא ידמה אור התורה ולא לשמן אחר היוצא מדבר מתוק ואינו מר ולכן שמן זית דוקא נבחר למנורה יען כי המנורה רומזת לתורה ולכן היה בה ז' נירות כנגד ז' ספרים דספר ויהי בנסוע הוא ספר בפ"ע וכמ"ש רז"ל בפסוק חצבה עמודיה שבעה ולכן היתה בדרום ששם תתייחס החכמה של תורה כמ"ש הרוצה להחכים ידרים הרי זה טעם אחד מה שנבחר שמן זית למנורה ולא שמן אחר ועוד איכא טעם אחר דנבחר שמן זית דוקא למנורה הרומזת לתורה דאמרו בזוה"ק מהו כשתלי זתים מה זית זה בין בסתווא בין בקייטא לא אתאבידו טרפוי ותדיר אשתכח ביה חשיבות יתיר על שאר אילנין כך בנהא וכו' ע"ש ולכן נמשל אור תורה לאור שמן זית מפני דאילן הזית לא

אתאבידו טרפוי בקיץ ובחורף והוא תמיד בחשיבותו כל השנה כולה כן עסק התורה הוא תדירי בכל השנה כולה בקור ובחום ובקיץ ובחורף לא ישבותו מן עסק התורה:
והנה התורה נקראת אור דכתיב נר מצוה ותורה אור ונתנה בארבעים יום וזה נרמז בתיבת למאור שהוא לאור מ' כלומר אור שניתן בארבעים יום גם עוד תיבת למאור היא אותיות אל ומר והיינו אל ר"ל תקיף מלשון ואתנהו ביד אל גוים שהוא ר"ל תקיף הגוים ביחזקאל ל"א וכן שם בסי' ל"ב אלי גיבורים והיינו ר"ל תקיף ומר וז"ש ויקחו אליך שמן זית זך כתית וא"ת למה דוקא זית ולא שמן שומשמין או שמן אגוזים לז"א הטעם חדא למאור זה הזית הוא תקיף ומר וזהו למאור אותיות אל ומ"ר והשמן היוצא ממנו הוא מתוק ומאיר בחשך ולזה ידמה אור תורה הרמוז במנורה שכחו חזק שיוציא מתוק מן המר וכמו הך עובדא הנז"ל ועוד טעם אחר שנבחר שמן זית דוקא למנורה הרומזת לתורה והיינו כדי להורות לנו בזה מוסר השכל והוא לעלות נר תמיד בקור ובחום ובקיץ ובחורף כמו אילן הזית דלא אתאביד טרפוי בין בסתווא בין בקייטא ותדיר אשתכח ביה חשיבות על שאר אילנות וכנז' בזוה"ק:
ופירש עוד היכן תהיה עליית הנר שהוא מצות ת"ת ואמר באוהל מועד הוא בית המדרש מקום אהלה של תורה מחוץ לפרכת אשר על העדות דהיינו חלק הנסתר נקרא עדות והפרוכת פרוסה עליו לכסותו כי סודות התורה מכוסים בדברים הפשטיים והאדם יעסוק תחלה בחלק הנגלה שהוא חוץ לפרכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן הרב ובניו התלמידים מערב עד בקר לפני ה' תורה לש"ש הראויה לבא לפני ה' ואז לימוד זה שהוא לש"ש יהיה חוקת עולם ר"ל מזון העולם דחק לישנא דמזוני הוא דכתיב הטרפני לחם חקי מאת בני ישראל שהם הלומדים ועוסקים בתורה בימים ובלילות:
ובאופן אחר נ"ל בס"ד ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור בהקדים מ"ש הרב קה"י ז"ל דשם בי"ט הוא גי' יה"ו ומסוגל לשמירה וע"י שם זה ברח דוד מאכיש מלך גת וז"ס אשגבהו כי ידע שמי ר"ת אכי"ש וס"ת גי' בי"ט ושם זה הוא מספר אהיה וכו' וכתב עוד ששם זה יוצא ממלת שמן כי שמן בא"ת ב"ש הוא בי"ט ויוצא מתיבת כי בי חשק ואפלטהו והוא אותיות ב"י ואות ט' דאפלטהו הם בי"ט ושם זה ממונה על החן ועל ביטול הקליפות ובפרט ביטול קליפת עשו וישמעאל שהם ס"מ ורה"ב שהם גי' שח"ל ופתן תדרוך שהם ס"מ ורה"ב כי ב"י חשק ואפלטה"ו דכאן נרמז שם בי"ט המבטלם וכשאדם פוגם בריתו ח"ו פוגם בשם הלז עכ"ל יע"ש נמצא שם זה ממונה על ביטל הקליפות וגם מסוגל לשמירה ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב בתפלת יעקב אע"ה שהתפלל על שמירתו מן עשו ואתה אמרת היטב איטיב עמך היטב אותיות הבי"ט שתהיה הה"א

אות השימוש ר"ל בשם בי"ט אמרת לי אטיב עמך יען כי הוא הממונה על השמירה וגם ממונה על ביטול הקליפות ובפרט קליפת עשו וישמעאל כמ"ש הרב ז"ל:
ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל וכו' והיינו תיבת שבטים היא אותיות ש"ם בי"ט שהעלו שם זה עמהם בשביל שמירה וגם לבטל בו הקליפות שבארץ כנען וזה הוא עדות לישראל שלא פגמו בערוה במצרים וכמ"ש הרב ז"ל כשאדם פוגם בריתו הוא פוגם בשם הלז כנז"ל ואם פגמו ברית איך ישמרם שם זה וזהו עדות לישראל על כן לזאת ראוי לנו להודות לשם ה' שעזרנו על ככה ובזה יובן בס"ד הטעם מה שמכוונים בשם זה בקדוש החודש באומרם מי שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם שכתב רבינו הרש"ש ז"ל בסידור שצריך לכוין ר"ת מי שעשה נסים שמ"ן שהוא באת ב"ש בי"ט ועוד גם בשמן של חנוכה צריך לכוין בשם זה כנז' בשער הכונות להאר"י ז"ל והיינו משום דשם זה מסוגל לשמירה וגם ממונה על ביטול הקליפות והשעה צריכה לכך ובזה יובן בס"ד הטעם שעמד בית ראשון ת"י שנים ובית שני ת"ך שנים כי בנין הבית תלוי בביטול הקליפות ובחרבנו להפך ומאחר ששם זה עלה עמהם לשמירתם ולבטל הקליפות נמשך להם בזמן בית ראשון כח ממנו ממלוי אות בי"ת בלבד שהוא ת"י ובזמן בית שני נמשך להם כח ממנו ממלוי אותיות יו"ד טי"ת שעולה המלוי מספר ת"ך:
והנה ידוע שבהמ"ק נקרא אור העולם וכמ"ש בבא בן בוטא להורדוס אתה כבית אורו של עולם לך ועסוק בבנין בהמ"ק שהוא אור העולם ובזה יובן הכתוב ויקחו אליך שמן זית זך כי בשמן רמוז ההארה של שם בי"ט כמ"ש בספר הכונות דשמן בא"ת ב"ש בי"ט וע"י הארת השם הזה הרמוז בשמן יזכו להיות כתית למאור כלומר לבהמ"ק שהוא מאור העולם יהיה לו זמן של כתי"ת שהוא ת"י שנים בבית ראשון ות"ך שנים בבית שני והיינו כתי"ת הם אותיות ת"י ת"ך והנה עתה לא האיר להם אלא מלוי הראשון של בי"ט שהוא ת"י ות"ך ואם לא היה גורם החטא היה מאיר להם מלוי המלוי ג"כ ועוד מלויים ג"כ על שלשים ועל רבעים לאין קץ והיה עומד שנים מרובות ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב בהפטרה אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעוניתיהם ומדדו את תכנית וצריך להבין מהו לשון תכנית דנקיט הכא ובזה מובן היטב לומר העונות גרמו שלא נתגברו בשם הנז' הממונה על ביטול הקליפות אלא רק במלוי אחד הראשון בלבד שהוא ת"י ות"ך וזהו ומדדו בשכלם את הכח שנמצא בידם שהוא רק כח תכני"ת אותיות ת"י ת"ך והנו"ן בנתים רמז לנפילה שהיה בין זמן ת"י ובין זמן ת"ך ואנחנו מצפים לבנין בית שלישי שהוא קיים לעולם:

אלעזר ואיתמר בני אהרן י"ל הול"ל ואלעזר בוא"ו דמוסיף על הקודם ועוד למה חזר ואמר בני אהרן מאחר דאמר תחלה ואת בניו אתו ונ"ל בס"ד רמז כאן דנדב ואביהוא דחקו את השעה בחיי אביהן ונמצא דלא הכירו שהם בני אהרן ואין להם שליטה בחיי אביהם לכן לא אמר ואלעזר כדי לעשות חלוקה שנית באלעזר ואתמר לכתוב בהם בני אהרן על אשר לא דחקו השעה בחיי אביהם שהכירו עצמן שהם בני אהרן:

ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת נ"ל בס"ד נקיט לכבוד כי הקרבנות מכפרים בעסק עבודה אך הבגדים מכפרים בלבישה דרך כבוד ולא על ידי עסק ולכן כתיב בהו לכבוד ואמר ולתפארת שיש בהם פאר על קרבנות כי קרבנות ציבור מכפרים בשעת הקרבה בלבד ואלו כל היום בכל שעה:

ואלה הבגדים אשר יעשו וכו' י"ל למה חזר ואמר בפסוק זה ועשו בגדי קודש אחר שכבר אמר ואלה הבגדים אשר יעשו והן הן המה בגדי קודש גם י"ל מאי קמ"ל באומרו והם יקחו את הזהב פשיטא אם לא יקחו במה יעשו את הבגדים האלו ונ"ל בס"ד כי בגדי כהונה אשר כוחם גדול לכפר כל א' על דבר א' אין הכפרה נעשית בבגדים הגשמיים אלא בבגדים הרוחניים שכל בגד משמונה בגדים יש עמו בגד רוחני כצלמו כדמותו שהוא צלם רוחני חופף עליו מבית ומחוץ דוגמת צלם רוחני החופף על האדם ועל הנשמה וא"כ האומנים העושים את שמנה הבגדים צריכים לעשות להם צלמים ג"כ ואלו הצלמים הם נקראים בגדי קודש אבל בגדים הגשמיים נקראים בגדים בסתם ואלו הצלמים שהם בגדי קודש עושים אותם ע"י קדושת הכונה והמחשבה שלהם ולכן צוה שיעשו בעסק זה של הבגדים דבר מצוה והיא מצות האמונה כדי שע"י מצוה זו שהיא יקרת הערך יהיה כח בכונתם ומחשבתם לעשות בגדי קודש הרוחניים הנז' ואם הגבאים ישקלו הכסף והזהב ושאר דברים ויתנו להם אין להם בזה מצות אמונה כי הלוקח במשקל לא יוכל לגנוב על כן צוה שהם בעצמם יקחו מן האוצר את הכסף והזהב ושאר דברים ולא ימסרו להם אחרים שאז באופן זה אם ירצו לגנוב יכולים ולא נודע הדבר ונמצא כיון שהם עוסקים באמונה ואין גונבים מן העסק יש להם בזה מצוה גדולה של אמונה ובזה הזכות יהיה כח בהם לעשות בגדי קודש הנז' וז"ש ואלה הבגדים אשר יעשו וכו' שהם בגדים הגשמיים הנראין לעינים אך אלו לבדם אין כדאי לעשות הכפרה אלא ועשו בגדי קודש ג"כ הם הצלמים הרוחניים על הבגדים האלה ולכן צריך שהם יקחו את הזהב וכו' הם דייקא שיפשטו ידיהם בתוך האוצר ויקחו בלי חשבון ומשקל כדי שיהיה להם בעסק מצות אמונה ובזכות מצוה זו יהיה להם יכולת לעשות את בגדי הקודש הנז':

כי תשא

כי תשא את ראש בני ישראל וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשאר הפסוקים פרשת ויצא בסוד השבטים דראובן הוא בחסד בסוד אור בן אור דיום ראשון ע"ש וידוע דהצדקה שנותן האדם יש בה ב' מינים הא' מה שנותן מכח נדבת לבו כל נדיב לב יביאיה וזו הצדקה נקראת נדבה כי נולדה בלבו מכח מדת החסד שגברה בו ולכן נקראת נדבה שהוא מספר גדולה אהבה דהחסד נקרא בשם גדולה ונקרא בשם אהבה כנודע וזאת יש בה כח לבטל הנגף שהוא המות יען כי נולדה ממדת החסד ומספר נדבה ומספר חסד המולידה הם מספר קל"ג כמנין נגף שעולה קל"ג לרמוז שהיא יש לה כח לבטל הנגף ועל זאת הצדקה נאמר וצדקה תציל ממות אך יש מין צדקה שני שהיא נעשית מתוך כעס או מצד פניה אין זו בכחה לבטל הנגף ולא תציל ממות כי לא נולדה מן החסד אלא מדבר אחר וז"ש כי תשא את ראש בני ישראל ר"ל מדת החסד שהוא רמוז בראש בני ישראל שהוא ראובן אור בן כמ"ש רבינו ז"ל לפקודיהם שתחבר מדת החסד עם כל או"א מהם דאז מכח מדת החסד הקשורה ודבוקה בם ונתנו איש כופר נפשו שהצדקה נולדה מן מדת החסד שבקרבם ולא מצד דבר אחר על כן יש בזה הצדקה כח לבטל הנגף וזהו לא יהיה בהם נגף כאמור כי צדקה זו נקראת נדבה ועם מספר חסד הוא קל"ג כמנין נגף ולכן תוכל לבטלו:

או יובן בס"ד אומרו ולא יהיה בהם נגף דידוע שישראל נקראו גפן כמ"ש רז"ל ע"פ גפן ממצרים תסיע וההפרש בין גפן לנגף הוא גפן פ"ה סתומה ונו"ן פתוחה ונגף נו"ן סתומה ופ"ה פתוחה והנה אות נו"ן רומזת ליד העשיר ויד הגבאי כי ביד יש חמשה אצבעות כנגד חמשה אורות וכל אחת כלולה מחמש הרי ביד יש מספר כ"ה ושני ידים של העשיר הנותן ושל גבאי המקבל יש בהם מספר נו"ן ומן הראוי במצות הצדקה וכופר נפש צריך להיות יד העשיר פתוחה ליתן ויד הגבאי פתוחה לקבל משא"כ אם תהיה יד אחד מהם סתומה לא' תתקיים המצוה ולכן צריך שיהיה אות נו"ן הרומז לשתי ידים שלהם נו"ן פתוחה שמורה על פתיחת שתי ידים של עשיר ושל גבאי אך הפה של שניהם תהיה סתומה שהעשיר לא יתפאר בפיו בצדקתו וגם לא יוציא נדר מפיו וגם לא יתהלל במתת שקר שנודר משלם וכן פה של הגבאי סתום שאינו מצטרך לפתוח פיו להפציר בעשיר ולומר לו תן אלא כיון שפותח ידו יתן לו העשיר הצדקה בשתיקה וזו הצדקה המעולה שהנון פתוחה והפה סתומה והמה אותיות גפן דהפה סתומה והנון פתוחה ועל שם זה נקראו ישראל גפן אך נגף הוא להפך כי הוא מורה דהנון שהוא כנגד הידים של העשיר והגבאי הוא נו"ן סתומה דיד העשיר סתומה שאינה פתוחה ליתן צדקה ויד

הגבאי סתומה דאינו פותחה לקבל מאחר שאינו רואה יד פתוחה ליתן למה יפתח ידו אך הפה היא פתוחה שהעשיר פיו פתוח לידור והוא מתהלל במתת שקר שאינו נותן כלום והגבאי פיו פתוח לצעוק תנו כי השעה צריכה מאד ואין רואה ידים פתוחות ליתן ועל כן המה אותיות נג"ף נו"ן סתומה ופה פתוחה וז"ש ונתנו איש כופר נפשו מנדבת הלב בלתי תביעה ואז ולא יהיה בהם נגף שיתהפכו אותיות נגף לאותיות גפן שהוא פה סתומה ונו"ן פתוחה כאמור ודוק:

זה יתנו כל העובר על הפקודים ארז"ל נתקשה מרע"ה במחצית השקל והראה לו הקב"ה כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד ואמר לו כזה יתנו ופירש הגאון כ"ס ז"ל דמחצית השקל היה לכפר על עון העגל אך בתיקון התשובה לולא הקב"ה עוזר לאדם אינו יכול לעשות כלום ולכן אין לאדם בתיקון התשובה אלא רק החצי וחציו הוא לה' העוזר וסומך הנופלים ממנו לשוב אליו ולכן צוה שיתן כל אחד מחצית השקל ולא שקל שלם להורות להם דאין להם בתיקון התשובה אלא החצי בלבד והיתר מה' הוא והנה מרע"ה נתקשה במחצית השקל שהיה תמוה לו למה צוה חצי ולא שקל שלם והראה לו שאין להם אלא מחצית התיקון דהראה לו דוגמת חצי מטביע ממקום פעולת התיקון שהוא תחת כסא הכבוד שמשם נחצבו נשמתם ושם הוא כח פעולתם ואמר לו כזה שהוא חצי יתנו ולא יותר דהשאר אני הוא העושה עכ"ד והנה לפי דרכו וטעמו של הרב ז"ל פרשתי דקדוק מלת כזה דאמר רחמנא למרע"ה הוא כי הכח נקרא ידים כמ"ש ולא היה בם ידים לנוס והם אין להם אלא רק חצי כח שהוא חצי ידים ונרמז חצי ידים באותיות כזה כי חצי אותיות יד הוא ז' וחצי אותיות ים הוא כ"ה הרי צירוף כז"ה ולכך א"ל כזה יתנו ר"ל חצי ידים ולא ידים בשלימות:

או יובן בס"ד לפרש זה יתנו דארז"ל מה בין נדר לנדבה נדר הרי עלי נדבה הרי זה ולכן אמר זה יתנו תחלת בסוג נדבה שהוא הרי זה ולא יהיה תחילתו בסוג נדר שהוא הרי עלי או יובן בס"ד הכונה דאין הצדקה לבדה תספיק לביטול הנגף אלא זה יתנו התורה שמכונית בשם זה כמ"ש רז"ל ע"פ מה זה ועל מה זה ופרשתי בס"ד הטעם כי היא ה' ספרים אך נחשב ג"כ ז' ספרים כשנחשוב פסק ויהי בנסוע ספר בפ"ע לכך נקראת ז"ה כל העובר על הפקודים שעבר על מצות שבתורה וגרם להכניס קודש בחול שעירב ע"י עונותיו חלקים מן הקדושה בחלק הסט"א הנה עתה ע"י צדקה ועסק התורה מתקן אשר עוית והוא כי קליפת נגה אשר חציה טוב וחציה רע שגרם בעונותיו להריק מחצי הטוב בתוך חצי הרע הנה עתה עושה להפך כי מחצית השקל שהוא רע יריק ויתן חלקי הטוב שמעורבים בו בשקל הקודש שיחזור הטוב אל הקדושה:

עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה' נ"ל בס"ד הטעם שנותנין מחצית השקל שהוא עשרה גרה ולא שקל שלם שהוא עשרים גרה בהקדים מ"ש הרב ייטב לב בפ' כי תצא דף מ"א כתיב קדשים תהיו כי קדוש אני ה' פירש רש"י הוו פרושים מן העריות וכו' כי הנואף נקרא קדש והנואפת נקראת קדשה כמ"ש לא תהיה קדשה מבני ישראל ולא יהיה קדש בבני ישראל וז"ש קדשים תהיו בחול"ם כי קדוש אני ה' ולא תהיו קדשים בציר"י דההבדל בין זה לזה הוא ע"י הנקודה דקדש מטסטרא דקדושה הנקודה למעלה על גבי האות שהוא נקוד חול"ם אבל קדש מסט"א הנקודה תחת האות שהוא נקוד צר"י לרמוז כי יורד הוא למטה וכו' עכ"ד יע"ש ובזה פרשתי בס"ד רמז נכון אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ר"ל מי שהוא קדוש באמת שדבק בשמים ששם הקדושה נקודה שלו ממעל שהוא קדש בחול"ם למעלה מן האות ואשר בארץ שנמשך אחר החומר והתאוה ונדבק בסט"א הנקודה שלו מתחת שהוא קדש בצירי ולכן צוה הכתוב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה:

ובזה יובן בס"ד הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו כלומר מי שהוא קדש מצד הסט"א אות הדל"ת היא עומדת על נקודת הצר"י וזהו תסב על ציר"ה ר"ל נקוד צר"י שהוא קדש וזה תמצאהו עצל על מטתו זו אשתו כי מדת המנאפים מים גנובים ימתקו להם ורודפים אחר הזנות אפילו שהם מכוערים ובנשיהם אע"פ שהם יפות עצלים שאין נזקקין לנשותיהם בתאוה וחמדה אלא כאדם עצל שהוא קץ בדבר ולז"א על מטתו שהיא אשתו המותרת לו דהאשה נקראת מטתו של בעל והתשמיש נקרא תשמיש המטה דמתייחס אל המטה ובזה יובן בס"ד מאמר רז"ל עמו אנכי בצרה אל תקרי בצרה אלא בצרי דכל הצרות באים בעין הזנות הן קדש בצרי דזכרים הן קדשה בצר"י דנקבות שאם יהיו קדוש וקדושה בחולם דנעשים כל ישראל קודש אז הדין נותן דהקדש מפקיע משעבוד מלכיות ונגאלים מיד ובזה יובן בס"ד בשוב ה' את שבות ציון היינו כחולמים שכלנו קדושים בחול"ם כאותם בעלי קדש וקדשה בחולם ולא כאותם שהם בנקוד צר"י ובזה פקע שעבוד הגלות:

נמצא ההפרש בין קדוש דקדושה ובין קדש דסט"א הוא בנקודה דוקא זה בחולם שהוא יו"ד אחת שמספרה עשרה וזה בצר"י שהוא שני יודי"ן שמספרם עשרים ולכן כתיב העשירי יהיה קודש לה' ולזה בחר השי"ת שיביאו כופר נפש שהוא תיקון התשובה מחצית השקל שהוא עשרה גרה ולא שקל שלם שהוא עשרים גרה לרמוז כי תיקון התשובה הנעשה בתורה ובצדקה תלוי בקדושת הברית שיהיה אדם בתואר קדש בחולם שהוא מספר עשרה ולא קדש בצר"י שהוא מספר עשרים ובזה שהם קדש בחולם יהיה

להם דין הקדש המפקיע משעבוד הסטר"א וממילא יועיל להם כופר נפש להנצל מן הצרה ולכן העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל כי בזה הרמז שיש במחצית השקל יבין איך הוא יוצא מרשות הסט"א ויתרומם ויהיה לה' וכמ"ש העשירי יהיה קודש לה' ודוק:

העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט נ"ל בס"ד אם האדם עשיר בתורה ומצות לא ירבה בדעתו כלומר לא יתגאה במעשיו ותורתו כי בזה הגאוה יאבד כל עשרו הנז' ואם דל בתורה ומצות לא ימעיט בעיניו כח נפשו שגם ד"ז הוא מתחבולות יצה"ר אם יראה אדם המוני חפץ לגשת אל הקודש להכניס עצמו בעול תורה ומצות יאמר לו היצה"ר מה אתה ומה חייך הלא ריקם אתה ומה נחשבים אלו המצות ועסק התורה שאתה חפץ להשיגם כי לא תוכל להשיג ולא יעלו בידך ורחק ממך ב' עולמות טוב לך ללכת בתענוגי עוה"ז ואח"כ בעוה"ב החשבון שוה בין על אלף ובין על מאה וכיוצא בדברים אלו דמסביר לרוב חולשת נשמתו וקוצר כוחו וידעתו לא יעלה בידו מאומה מן הטוב אשר יבקש לעשות ולמה יטרח בחנם אך באמת זה עצת היצה"ר לאבד את האדם אלא צריך שיאמין האדם אע"פ שהוא בשר ודם ובא מטיפה סרוחה ותש כוחו עכ"ז אפשר שיעלה בידו להיות צדיק גמור כאחד מן הגדולים הראשנים ולז"א העשיר בתורה ומצות לא ירבה בדעתו שיתגאה אלא יחשוב בשפלותו ויאמר מה אני ומה חיי ואם הוא דל בתורה ומצות לא ימעיט כחו וערך נפשי בלבבו כדי שלא יתרשל בדברים שבקדושה ולכן יש קודם לב אותיות אך שהוא לשון מיעוט ואחר לב אותיות גם לשון רבוי ועיין להרב אלף המגן בסדר בחקותי שהביא מעשה אחת במלך שהיה מתגאה ונתן לו החכם מוסר מן האשפה להשפילו והושפל בדעתו ביותר ואח"כ חזר ונתן לו מן האשפה מוסר להפך ובזה עמד במצוע יע"ש ואמר עוד ממחצית השקל ע"ד שארז"ל לעולם יראה אדם כפות מאזנים שלו שקולים חציו חייב וחציו זכאי ואם עשה מצוה הכריע עצמו לכף זכות ואם עבירה להפך ועי"כ לא יקטן האדם בעיניו עון אחר או מצוה אחת וכמ"ש בס"ד ע"פ וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ולז"א נותן עצה לאדם שיראה עצמו תמיד ממחצית השקל דאז מצוה אחת תכריע לטובה ועבירה אחת תכריע לרעה וכל עצות אלו אשר יעצתיך הוא בעבור לתת את תרומת ה' התשובה שנקראת תרומה שהוא תרום ה"א ע"ד שאמרו תשובה תשוב ה"א לכפר על נפשותכם שתועיל התשובה לכפר גם על רוח ונשמה שהם בסוד וא"ו וה"א ראשנה דשמא קדישא משא"כ נפשותכם היא בסוד ה"א אחרונה ולז"א אע"פ שקראתיה תרומה שהוא תרום ה"א סוד הנפשות הנה באמת יש כח בתשובה לרומם ולתקן גם רוחות ונשמות שהם עומדים למעלה מהנפשיות וז"ש לכפר על נפשותכם

על דייקא ולקחת את כסף הכפורים הוא הצדקה ונתת אותו על עבודת אהל מועד דהיינו בצירוף התורה שעוסקים בה בבתי מדרשות הנקראים אהל מועד שהם מקום ועד לחכמים והעוסקים בתורה הרי הם עוסקים בעבודה כי זאת התורה לעולה וכו':

אך את שבתותו תשמורו כי אות היא ביני ובינכם לדורותכם לדעת כי אני ה' מקדשכם הדקדוקים בפסוק זה ידועים ואין צורך לפרטם ונ"ל בס"ד כי השבת בו ניכר קשר ישראל עם הקב"ה יותר משאר מצות ולכן הערביים קורין את היהודי בן השבת ולז"א אות היא ביני ובינכם לעיני העמים גם עוד הוא סימן טוב המורה לדורותכם העת"ל באחרית הימים כי שאר אומות האיד שלהם בראשית השבוע רמז וסימן שקבלו ימי טובתם בראשנה אך ישראל בסוף השבוע סימן שעדיין לא קבלו ימי טובתם אלא עתידין לקבל באחרונה וכיון דהאחרית טוב אז למפריע הכל טוב וכמ"ש ואם היה ראשתך מצער אחריתך ישגה מאד ולז"א הוא סימן לדורתם העת"ל לדעת מזה כי אני ה' מקדשכם לעתיד ועדיין לא לקחתם הטוב המיועד לכם ואשר הבטחתי אתכם בו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע בשבת נמשך נועם מן הבינה שה"ס שם אהיה ועל זה אומרים במוצאי שבת ויהי נועם ה' אלהינו עלינו שמבקשים שלא יסתלק מאתנו ורמז לדבר שם אהי"ה במלוי יודי"ן שה"ס הבינה עולה קס"א וישראל מספרם עולה תקמ"א סך הכל מספר שבת רמז שבשבת נמשך על ישראל נועם הבינה שהיא שם אהיה דבמלואו הוא קס"א וז"ש אך גי' אהי"ה שה"ס הבינה את שבתותי תשמורו תצפו אליו מלשון ואביו שמר את הדבר כי אות היא בני ובינכם ר"ל השבת עצמו מורה על כך והוא אות על הדבר יען כי מספרו הוא ביני ובינכם בין שמי אהי"ה ובין שמכם ישראל ששמי ושמכם עולה מספר שבת:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד בהקדים מאמר רז"ל אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות כהלכתן מיד נגאלין וצ"ל למה הגאולה תלויה במצות שבת טפי משאר מצות ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בגמרא דשבת פרק ט"ז אימא שלום ביתיהו דר"א אחתיה דר"ג הואי הוה ההוא פלסופא בשביבותייהו דהוה שקיל שמא דלא הוה מקבל שוחדא בעו לאחוכי ביה עיילה ליה שרגא דדהבא אזלא לקמיה אמרה ליה בעינא דנפלגי לי בנכסי דבי נשא א"ל לר"ג פלוג א"ל כתיב לן במקום ברא ברתא לא תרות א"ל מן יומא דגליתון מארעיכון אנטלת אורייתא דמשה ואתיהיבת אורייתא אחריתא וכתיב בה ברא וברתא כחדא ירתון למחר הדר עייל ליה איהו חמרא לובא א"ל שפיל לסיפיה דספרא וכתיב ביה אנא לא למפק מאורייתא דמשה אתיתי וכתיב ביה במקום ברא ברתא לא תירות אמרה ליה נהור נהורך כשרגא אמר לה רבן גמלאל אתא חמרא ובטש לשרגא ע"ש והנה בודאי

זאת המעשה לא נזכרה בתלמוד הקדוש כדי להשתעשע בסיפור דברים שבה אלא נזכרה בשביל שיש בה משל ורמז על ענין יקר הצריך לנו ופרשתי בס"ד הרמז בדבר זה הוא דידוע כל משפיע נקרא זכר וכל נשפע נקרא נקבה ולכן אוה"ע נקראים בנות ירושלים כמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפסוק השבעתי אתכם בנות ירושלים ע"ש והטעם כי הקב"ה ברא את ישראל עיקר בעולם וכל השפע הוא להם ומן השיורין יקחו האומות ולכן ישראל תיאר אותם בשם בנים דכתיב בנים אתם לה' אלהיכם ומה שאין עתה כך זה הוא מסיבת העונות ולעתיד תחזור עטרה ליושנה ברם אוה"ע מתחלה היו חושבים עצמם הם וישראל בהשוואה אחת ואין לישראל יתרון וכמ"ש עשו ליעקב אע"ה נסעה ונלכה לנגדך בהשוואה אחת ולדידהו רוצים לומר ברא וברתא כחדא ירתן אך באמת זה אינו כי באורייתא דידן כתיב במקום ברא ברתא לא תירות וזהו מאמר הפלסוף ביום ראשון ברא וברתא כחדא ירתון כי כן הוא דעת אוה"ע בראשונה אך סוף הימים שפת אמת תכון לעד ויתקיים דין תורתינו הקדושה על תילו דאמרה במקום ברא ברתא לא תירות וישראל יהיו עיקר ואוה"ע נשפעים מתחתם ואז גם הם לעתיד יודו בכך כאשר הודה אותו פלסוף ביום השני במקום ברא ברתא לא תרות ולז"א הכתוב במלאכי על אדום ועיניכם תראנה ואתם תאמרו יגדל ה' ומעל לגבול ישראל שיודו במקום ברא ברתא לא תרות ישראל יהיו העיקר וכן אמר בתהלים בשוב ה' את שבות עמו וכו' אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה וכו' שהם העיקר והשאר העכו"ם טפלים:

והנה אם ישראל שומרים שבת כהלכתו אז יזכו לגאולה שיתקיים בהם ההלכה במקום ברא ברתא לא תירות יען כי שמירת שבת היא ג"כ בנויה על ההלכה הזאת דאמרנו לעיל כל משפיע נקרא זכר ונשפע נקבה לכן השבת נקרא ברא וימי החול ברתא כי ימי החול נשפעים ונזונים מקדושת השבת וכן הנפש נקראת ברא והגוף ברתא כי הגוף נשפע מן הנפש והשי"ת נתן את השבת לנפש וזו היא מנוחתה שישמרו ישראל את השבת לבלתי עשות בו מלאכה שהיא צרכי הגוף ויעשו בו מצות שהם מזון הנפש וכוחה ואם האדם יחלל השבת במלאכה של חול שהיא צרכי הגוף נמצא עושה הדין דברא וברתא כחדא ירתון אבל הנזהר לשמור את השבת הנה הוא אזיל בתר שיטת ההלכה דבמקום ברא היא הנפש ברתא לא תרות ועל כן תלה הכתוב גאולת ישראל בשמירת שבת דאם שומרים שבת נמצא תופסים עיקר לשיטה זו דבמקום ברא ברתא לא תירות ואז מדה כנגד מדה יגאלם הקב"ה ויקיים בהם דין זה במקום ברא ברתא לא תירות ויהיו הם העיקר בעולם וז"ש אך את שבתותי תשמורו כי שמירת השבת היא מקצוע גדול לכם שכל טובתכם ומעלתכם תלוי בזה יען כי היא אות לדורותכם לעתיד שאם אתם

תשמרו שבת גם אני אתנהג עמכם בשפע הטובה לעשות אתכם עיקר וזהו לדעת כי אני מקדשכם לכם לבדכם שאתם תהיו עיקר ובמקום ברא ברתא לא תרות שאז יתקיים בכם מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו:

ועוד נ"ל בס"ד אך את שבתותי תשמורו דקשא הול"ל אך שבתותי ומלת את יתירה ועוד למה כתיב הוא לשון זכר וקרינן היא לשון נקבה גם אומרו לדורותכם קשא דכל המצות הם קיימים לדורות עולם גם אומרו לדעת מה ידיעה יש ממצוה זו טפי משאר מצות ונ"ל בס"ד דמצינו שהשליט הקב"ה את ישראל בקדושת ימים טובים שמסרם בידם ע"י קדוש החודש שמסור בידם כמ"ש אשר תקראו אותם במועדם קרינן ביה אתם ודרשו רז"ל אפילו מוטעים וכו' אך קדושת שבת אינה מסורה בידם אלא קדשו השי"ת ליום השביעי משׁשׁת ימי בראשית ואין אדם יכול לשנותו מיהו כד חזינן שפיר נמצא שהקב"ה נתן שליטה לישראל גם בקדושת שבת כי הקב"ה לא קידש את השבת אלא מכניסת הלילה ונתן רשות לישראל לקדשו מבעוד יום ולהוסיף מחול על הקודש כרצונם ולא עוד אלא קדושת יו"ט תלויה בב"ד דוקא שיקדשו את החודש וזו הקדושה מסורה ביד כל אדם כי כל אדם המקבל עליו שבת מבעוד יום נעשה אצלו זמן התוספת הזה שבת גמור והוא מקדש ואוכל בו סעודת שבת ושומרו בהלכות שבת ומקבל עליו שכר שבת וגם זו התוספת מחול על הקודש שנתן בה רשות לישראל היא אות על העתיד באלף השביעי שיהיו ימי החול כולם קדושים בקדושת שבת ולכן אלף השביעי הוא נקרא עולם שכולו שבת והנה בודאי הגם דזו התוספת שעושים ישראל היא בקדושת שבת עכ"ז אינה שבת דאורייתא אלא שבת דרבנן דהיינו שנחשבת כמו נקבה לגבי זכר כי שבת הקב"ה שהוא דאורייתא הוא בסוג זכר אבל תוספת שעושים ישראל הוא בסוג נקבה וז"ש אך את שבתותי תשמרו נקיט את על התוספת שהוא נטפל לשבת העקרי תשמורו את הכל בקדושת שבת כי אות היא ביני ובינכם כתיב הוא לשון זכר וקרינן היא לשון נקבה לרמוז על שבת העקרי של הקב"ה שהוא בסוג זכר ועל התוספת דישראל שהוא בסוג נקבה הם אות לדורותכם באחרית הימים באלף השביעי שימי החול כולם יהיו מקודשים כשבת וצריך לדעת מדבר זה שתבינו הטובה שלי כי אני ה' מקדשכם שע"י קדושה שקדשתי אתכם הנה אתם יכולים לעשות מן עתות החול קודש לקדשם בקדושת שבת:

ובזה יובן בס"ד ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם פירוש אם ישראל נזהרים בשמירת שבת העקרי של הקב"ה איך יהיו יכולים לעשות שבת חדש מן עתות של חול על כן ושמרו בני ישראל את השבת העקרי של הקב"ה שהוא שבת

דאורייתא כדי לעשות את השבת החדש מעתות של החול וזה התוספת שמוסיפן מן החול על השבת הוא סימן לדורותם לעת"ל באלף השביעי שיהיו ימות החול קדושים כמו קדושת שבת וגם אחר ביאת המשיח בסוף אלף השישי יהיה בחול זווגים עליונים ועת רצון כמו שיהיה ביום שבת עתה ולכן ארז"ל שמירת שבת מסוגלת לגאולה ודוק היטב:

נמצא בשבת יש ארבעה מדרגות עתה ולז"א תקנו אנשי כנה"ג בתפלת מנחה ד"פ מנוחה והוא מ"ש מנוחת אהבה ונדבה מנוחת אמת ואמונה מנוחת שלום השקט ובטח מנוחה שלימה שאתה רוצה בה וכו' והיינו מנוחת אהבה ונדבה כנגד תוספת שבת שאנחנו עושין בידינו מבע"י שגם זה הזמן נקרא מנוחה ונתן לנו השי"ת רשות בדבר זה בתורת נדבה באהבתו בנו שיהיה לנו כח לעשות שבת חדש משעות החול ומנוחת אמת ואמונה כנגד קדושת שבת העקרי של לילה שהיא קטנה משל שחרית והוא שבת אמיתי של הקב"ה גדול משבת שלנו שעשינו בתוספת ומנוחת שלום השקט ובטח כנגד קדושת שחרית שהיא יותר גדולה משל לילה ומנוחה שלימה שאתה רוצה בה זו קדושת מנחה שהיא גדולה משחרית והיא עת רצון ולזה קרי לה שלימה וגם אמר שאתה רוצה בה והבן:

קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש וכו' הדקדוקים ידוע ונ"ל בס"ד דהם הבינו שיש פ"פ לאהרן הע"ה לומר להם למה לכם זה העגל דאם משה נפטר אני אהיה מנהיג אתכם במקומו לכך הקדימו לסדר דברים טענות לסתור דבר זה והוא הא' דמרע"ה א"א שיהיה אדם ממלא מקומו כי מדרגת הנבואה שנתנה לו לא נתנה לזולתו דארז"ל כל הנביאים נתנבאו בכה ומרע"ה נתנבא בזה דכתיב זה הדבר אשר צוה ה' דשכינה מדברת מתוך גרונו ועוד טענה ב' דהוא מעלתו גדולה שהיה נחשב לחמשה אנשים גדולי עולם כי הוא היה גלגול הבל וגלגול שת ועוד היה בו נח ושם בן נח כמ"ש רבינו ז"ל בפסוק ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני נמצא ארבעה גדולי עולם היו בו והוא עצמו נעשה בו חמשה גופים יקרים ומעולים ואיך יבא צדיק אחד להיות ממלא מקום חמשה עוד טעם ג' כי ליוצאי מצרים לא יש מנהיג ראוי כמוהו דא"ל הקב"ה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם ומזה מובן דאחר יציאתם א"א להיות מנהיג אחר ממלא מקומו ועוד טעם ד' כי לא נתברר אם נפטר שלא יבא עוד כלל או שמא לא נפטר ואחר איזה חדשים וימים יבא ואם יראה שהנחנו מנהיג במקומו יקשה עליו הדבר וגם עוד איך נוריד המנהיג מגדולתו כיון שעלה לא ירד אך לא נניח מנהיג אדם אלא זה העגל שהוא מזהב מעשה ידי הוא לא יתקנא בו וגם לא אכפת לנו אם נשליכו ונעזבהו כי

מתכת הוא וז"ש קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו בסוג מנהיג דוקא ואם תאמר אני אהיה מנהיג במקומו לז"א זה א"א חדא כי זה משה שיש לו נבואה במדרגה עליונה של זה ואתה אע"פ שאתה נביא אין לך מדרגה של זו ועוד הוא האיש כלומר ה' איש שנחשבים כחמשה אנשים ואיך אתה איש אחד תמלא מקומו ועוד אשר העלנו ממצרים שא"ל הקב"ה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם ואיך אתה תמלא מקומו בהנהגה שלנו ועוד לא ידענו מה היה לו אם נפטר שלא יבא או עודנו חי ויבא אח"ז על כן א"א להניח במקומו אדם שמא יבא אח"כ ובטעם האמור:

וישב העם לאכול ולשתות ויקומו לצחק י"ל מא קמ"ל בצחוק אחר שהגיד הרעה הגדולה של ע"ז וההקרבה וכו' ונ"ל בס"ד דארז"ל במדרש רבא בפסוק ויקרא אברהם את שם בנו יצחק יו"ד עשרה כנגד עשרת הדברות צד"י תשעים שרה הבת תשעים שנה תלד קו"ף מאה הלבן מאה שנה יוליד חי"ת כנגד המילה שנתנה לשמנה ע"כ ופירש הרב בית אהרן ז"ל ז"ש שרה צחק עשה לי אלהים ר"ל הצד"י והחי"ת והקו"ף כבר נעשו רמזיהם שבאו לעולם אבל היו"ד שהיא כנגד עשרת הדברות עדיין לא נתנו עשרת אך כל השומע במעמד הר סיני עשרת הדברות בזה השמיעה ישלים שם יצחק לי ע"כ ע"ש והן אמת כששמעו וקבלו בה"ס עשרת הדברות נשלם שם יצחק אך אחר שעשו העגל ועברו על עשרת הדברות והכחישו דבור ראשון של אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וכו' באומרם אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וכו' פגמו באות יוד דיצחק ונחסר מהם הצינור הזה דידוע שאותיות שמות האבות הם צינורות השפע לישראל ולא נשאר בידם אלא צינורות של צחק וז"ש ויקומו לצחק:

שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך נ"ל בס"ד דידוע פלוני שהוא זכר נקרא רע ופלונית שהיא נקבה נקראת רעה ועליה נאמר והשבתי חיה רעה מן הארץ שאם עושין רש"מ תתבטל שליטתה ואם לאו ח"ו תתגבר וביטולה הוא שיתהפכו אותיות רעה לטובה ולכן ניבא יחזקאל הע"ה על ישראל לעתיד בסי' ל"ד במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם וכו' והיינו ע"י זכות התורה שנתנה בארבעים יום שהיא נקראת טוב יתגבר הטוב בעולם שהוא הפך הרעה ויהיה נוסף אות מ' על אותיות רעה ויהיה מזה מרעה טוב כי הרעה עצמה תתהפך לטובה ע"י זכות התורה שנתנה בארבעים יום שהוא מספר מ' ויהיה להם מרעה טוב ולכן בחרבן בהמ"ק כתיב היו שריה כאילים לא מצאו מרעה שנסתלקה אות מ' ונשאר רעה ודבקה בם ולכן א"ל פרעה כי רעה נגד פניכם שהרגיש ע"י השר שלו בזה ולכן עתה התפלל מרע"ה ואמר למה יאמרו מצרים

ברעה הוציאם וכו' דייקא על כן שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך קרי בה והנח מ"ם על הרעה בשביל עמך שתתהפך הרעה למרעה טוב:

ויאמר אנכי אעביר כל טובי על פניך נ"ל בס"ד ידוע דאותיות של השמות הם צינורות השפע והברכה תבא מן המלוי וכמ"ש הרב ערבי נחל ז"ל וידוע ישראל נקראו בשתי שמות שהם יעקב ישראל כמ"ש כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל והנה שם יעקב במלואו יש בו י"ב אותיות שהם י"ב צינורות ושם ישראל ט"ו וידוע מרע"ה שהיה המנהיג של ישראל וראשם ולכן כל השפע ישתלשל אליו בצינורות והוא יחלק לישראל וז"ש אעביר כל טוב"י קרי ביה ט"ו ב"י דהיינו ט"ו על שם ישראל וב"י של שם יעקב על פניך כי עיקר השפע הוא לך וזהו על פניך וקראתי בשם ה' לפניך הפנימיות של אותיות משה כזה מ"ם שי"ן ה"ה עולה ק"י כמנין נס והוא מספר שם הוי"ה ככתבו במלוי אלפין שעולה מ"ה ובקריאתו שעולה ס"ה הרי מספר נס וז"ש וקראתי בשם ה' הרמוז לפניך ר"ל במספר נס ועי"ז וחנותי וכו':

ויקהל

אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בתיקונים מ"ם סתומה איהו נעול בששת ימי השבוע דמ"ם סתומה רומזת על סתימות מקום השפע מכל צד שאין פתח פתוח לירידת השפע ממקום עליון אבל ביום השביעי שהוא שבת תפתח מ"ם הסתומה מצד הצפון שלה שיהיה פתח פתוח לירידת השפע מלמעלה וכאשר יוסר מן מ"ם סתומה קו הצפוני תהיה ב' וזה הקו הצפוני הוא ו' רומז לששה ימי החול שנשפעים ביום שבת מן הפתח של ב' הה"ד יהיה סגיר ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח ועיין בספר של"ה דף פ"ח סוף ע"א מ"ש בזה יע"ש נמצא בחול הוא סוד מ"ם סתומה שהוא מקום סתום מכל הצדדין שאין פתח פתוח להוריד שפע ממקום עליון ובשבת נעשית אות מ"ם סתומה לאותיות ב"ו שיורד השפע מצד הפתוח לששה ימי החול שרמוזים באות וא"ו וז"ש אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם תיבת אותם קרינן בה אות מ"ם היא מ"ם הסתומה ולעשות ר"ל לתקן מלשון בן הבקר אשר עשה ולכן ששת ימים תעשה מלאכה מכח תיקון אות מ"ם סתומה שתפתח ותהיה אותיות בו יום השבעי וזהו וביום השביעי ו"ב יו"ם השביעי כי יום השביעי תהיה המ"ם אותיות ו"ב יען כי לכם קודש וכמ"ש בתיקונים על מ"ם סתומה הנז' וז"ל בשבתא איהי פתיחא לגבייהו דאינון נשמתין יתירון ע"כ ולכן הוא שבת שבתון לה' שיש בו השפעה לעצמו ולששת ימי החול כל העושה בו מלאכה בו דייקא ר"ל בזמן שהמ"ם היא נעשית ב"ו אם יעשה אותו היום מלאכה יומת ובזה יובן

בס"ד ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו בו דייקא ובזה יובן ונות בית תחלק שלל לששת ימי החול וז"ש ברוך הבא בשם ה' הוא השבת שהיא שמא דקב"ה כנז' בזוהר כי אותו היום ברכנוכם מבי"ת ה' בית דייקא:

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש הדקדוק ידוע דהול"ל תעשה בפתח ועוד היתר המלאכה לא צריך לאשמעינן ונ"ל בס"ד דהשי"ת מדתו מדה כנגד מדה שאם האדם ישמור שבת בקדושתו כראוי ולא יכניס בו שום דבר ועסק של חול אז הקב"ה יעשירהו עושר גדול שיהיו ימי החול שלו מנוחה במנוחת שבת דהיינו מי שהוא עשיר מופלג אין צריך לעסוק בידו אפילו עסק כל דהו של טורח אלא לרוב עושרו יש ספק בידו ליתן פרס לכמה אנשים שיהיו משרתים אותו בבית ובחוץ ובכל עסקו ומסחרו ונמצא יש לו מנוחה בחול כמו מנוחת שבת של אחרים וז"ש אם תרצה ששת ימים תעשה מלאכה ע"י אחרים ואתה תנוח צדיק שתזהר מאד מאד בקדושת השבת וזהוו ביום השביעי יהיה לכם קודש שמור בקדושתו ולא לאכול ולשתות בו בלבד:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש רבינו ז"ל בשער הכונות בסוד הקידוש של שבת שיכוין האדם י"ד פרקין שבאצבעות יד ימין עם הכף עצמה הרי י"ה וכן הוא בכף שמאל והם ב"פ י"ה רומזים על אורות הנקראים קודש הנמשכים בליל שבת בקידוש ע"ש גם ידוע שהמלאכה של חול תתייחס לכפים כמ"ש ותעש בחפץ כפיה ואמרתי טעם במלוי אותיות כפיה בזה כ"ף פ"ה יו"ד ה"א עולה מספר מלאכה ולכך יחס הכתוב את המלאכה לכפים ולפ"ז בחול עושים המלאכה של חול בכפים ובשבת ממשיכים האורות של י"ה י"ה הנקראים קודש ע"י הכונה שעושים בכפים וז"ש תעשה מלאכה והנה במקום עשיית המלאכה שהוא הכפים שם ביום השביעי יהיה לכם קודש יהי"ה דייקא שהוא אורות שני פעמים י"ד י"ה שהם אורות הנקראים קודש ועושים קדושה לישראל שימשך להם קדושה על ידם:

וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לה' י"ל תיבת לכם וגם כפל הלשון שבת שבתון ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בס"ד לעיל בפרשת כי תשא בפסוק אך את שבתותי תשמורו כי אות היא וכו' שהקב"ה בחסדו נתן שליטה לישראל גם בקדושת שבת שיהיו יכולים לעשות שבת חדש משעות החול ויהיה בהם קדושת שבת ורק אינו בקדושת שבת העקרי ממש וכנז"ל וז"ש וביום השביעי יהיה לכם קודש כלומר יהיה לכם שליטה וכח בקדושה שלו לעשות מן שעות החול שבת קודש ועי"כ נמצא השבת הוא שתי חלוקות ושתי מדרגות והוא שבת שבתון ר"ל שבת של הקב"ה העקרי ושבתון שלכם הוא חלק התוספת שיהיה ג"כ לה':

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דאמרינן בגמרא דשבת דף קי"ט א"ל קיסר לריב"ח מדוע תבשיל של שבת ריחו נודף א"ל תבלין יש לנו ושבת שמה א"ל תן לי ממנו א"ל מי שמשמר שבת מועיל לו ומי שאינו משמר שבת אין מועיל לו ע"ש נמצא זה הטעם החשוב הנעשה בתבשיל של שבת הוא נקרא ג"כ בשם שבת כמ"ש ריב"ח תבלין יש לנו ושבת שמה ונ"ל כי אותיות שבת במילואם כזה שי"ן בי"ת תי"ו מספרם תפ"ו ועם הכולל ששה אותיות מספרם תבלין ולכן קראם בשם תבלין וקראם בשם שבת כי התבלין האלה נרמזים באותיות שבת עצמן ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת כי א"ל שאין תבלין אלו אלא רק לשומרי שבת ולז"א ושמרו בני ישראל את השבת שאז בשמירתם אותו יעשו את השבת כלומר התבלין הרמוזים עם אותיות השבת והנה הסגולה הזאת הנמצאת בתבשיל של שבת שיהא ריחו נודף וטעמו חשוב שאין זאת נמצאת אלא רק אצל ישראל שומרי שבת יוצא מכאן הוכחה ברורה שהשבת לא ניתן אלא לנו בית ישראל דהראיה הנכרים אין להם זאת הסגולה של הטעם והריח הטוב בתבשיל שבת ובזה פרשתי בס"ד הכתוב בפ' בשלח ראו כי ה' נתן לכם את השבת וי"ל מה יש לפניהם דבר שיראו אותו וידעו ממנו כי נתן להם השי"ת את השבת ובזה ניחא ראו בתבשיל של שבת שריחו נודף וטעמו טוב שלא עשן כן לכל גוי ובזה תדעו כי נתן לכם דוקא את השבת וז"ש וביום השביעי יהיה לכם קודש לכם דוקא ולא לעכו"ם ועל כן נמצא אצלכם הוא שבת כפול והיינו שבת שבתון לה' דהיינו שבת מצד הרגשת נפש יתירה בכם ושבתון מצד תוספת הנאת הגוף שבכם שאתם מרגישים בתבשיל השבת ריח נודף וטעם טוב ויפה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע דצריך האדם לבצוע בשבת על שתי ככרות ופרשתי בס"ד טעם נכון לזה דידוע שפלונית מתגברת ונהנית מרבוי אכילה ושתיה וכל זה הוא רק בימי החול אבל ביום השבת אין לה שום הנאה ותגבורת מן רבוי האכילה אלא כל המותרות של יום שבת ילכו לקדושה דעל השבת נאמר ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה פירוש פלונית שהיא עצב לא תוסיף כלום מחמת עונג שבת וכנז' בזוה"ק יען כי בשבת כל עונג שיתענג האדם ברבוי אכילה נחשב מזון הנפש ואין לסט"א חלק במזון הנפש ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר והיינו דמלוי רשעים רי"ש שי"ן עי"ן יו"ד מ"ם הוא מספר ת"ף כמנין פלונית נמצא פלונית היא בטן רשעים כי המלוי של האות הוא בטן שלו וכיון שאוכל לשבוע נפשו אין לפלונית מזון והנאה במה ששייך לנפש ובזה פרשתי בס"ד טעם נכון לסעודות שבת בשתי ככרות כי ב"פ ככ"ר עולה ת"ף לומר אכילה זו גוברת על פלונית שהיא ת"ף שאין לה חלק

והנאה ממנה ובזה יובן הפסוק גבי שבת אז תתענג על ה' שגם תענוגים שלך הם על ה' שילכו לחלק הקדושה ולא יהיה לסט"א יניקה מהם וז"ש כאן וביום השביעי יהיה לכם קודש לכם דייקא ולא לסט"א ונמצא עי"כ יום השביעי הוא שבת שבתון דהיינו שבת מצד הרוחניות שהוא עסק תורה ותפלות ומצות ועוד שבתון מצד הגופניות שהוא רבוי אכילה ושתיה שתיהם המה לה' ואין הנאה לסט"א מכל זה כלום כי פירות הרוחניות ופירות הגשמיות הכל צורך גבוה:

קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לב יביאה את תרומת ה' י"ל מאתכם לשון יתר ועוד י"ל אומרו יביאה את תרומת ה' מה יביא דבר אחר עם תרומת ה' ועוד הול"ל יביא ולמה אמר יביאה ונ"ל בס"ד דידוע גם את המעשר קראו הכתוב בשם תרומה וידוע דמעשר המובחר הוא חומש שיפריש מן החמשים עשרה והוא יקח הארבעים גם ידוע שהמצוה המובחרת צריך שתהיה שלימה במעשה שהיא כנגד מלכות ה"א אחרונה שבשם ובדבור שה"ס קול שהוא כנגד ו"ק חג"ת נהי"ם שהוא אות וא"ו שבשם ובכונה שהיא כנגד בינה שהיא ה"א ראשנה שבשם ובמחשבה שהיא כנגד חכמה שהיא אות יו"ד שבשם וברעותא דלבא שהוא הרצון כנגד כתר שהוא קוץ יו"ד שבשם וכנז' בכונות רבינו הרש"ש ז"ל נמצא הם שבעה בחינות חלקים וחלק החמישי הוא מושך מן הכתר ובזה יובן קחו מאתכם תרומה לה' קרי בה קחו מ' שהוא ארבעים אתכם לצרככם והשאר שהוא העשרה יהיה תרומה לה' גם תהיו נזהרים לקיים המצוה הזאת בחמשה חלקים וז"ש כל נדיב לב יביאה את תרומת תיבת יביאה קרינן בה יביא ה' פירוש יביא ה' חלקים עם תרומת ה' וידוע כי חלק ה"א הוא רעותא דלבא שהוא מושך מן כתר לכן יש נקודת קמץ תחת ה"א של יביאה כי ידוע שנקודות הקמץ הם נקודות הכתר ובא הכתוב לומר שישראל הביאו את החמשה חלקים הנז' בשלימות עם הנדבה שהיא תרומת ה' דאלו החמשה חלקים הם סוד ד' אותיות השם וקוץ היו"ד כאשר סדרתים לעי"ל:

ובזה יובן נמי מש"ה אח"ז ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה והיינו כי משה במלואו כזה מ"ם שי"ן ה"א תמצא המלוי שהוא פנימיות הפשוט הם אותיות מאין וידוע שהכתר נקרא אין כנז' בתיקונים בסוד אין כתר אני מלכות והם נזדרזו בתיקון כל החמשה חלקים שהמשיכו עי"ז גם מאין שהוא הכתר גם נרמז בזה דאע"פ שנתבררו בדבר זה שקיבל הקב"ה נדבתם להשראת שכינתו עכ"ז לא נתגאו אלא היו חושבין עצמן מאין כי לכך נרמזו אותיות מאין בשמו של מרע"ה שהיה עניו מכל האדם וחושב עצמו מאין:

ויבואו כל איש אשר נשאו לבו נ"ל בס"ד כי הרצון שהוא רעותא דלבא נשאו להיות מושך אור מן הכתר שהוא עליון וראש הספירות או יובן בס"ד אמר נשאו לבו יש אדם

נזהר לעשות כל דבר שבקדושה בשלימות כונת הלב וזהו הטוב והראוי אך יש אינו משגיח על הלב ועוסק בכל דבר שבקדושה בלא לב ועליו נאמר מי פתי יסור הנה חסר לב והנה אותו העסק בדבר שבקדו' בכונת הלב נמצא הלב הוא בסוג זכר משפיע והאברים שעוסק בהם הן אזנים לשמוע והן הפה לדבר והן הידים לעשות כולם הם בסוג נקבה טפלים ללב ונשפעים ממנו מהבנה וכונה שבו וזה הדרך הוא המובחר שיהיה הלב בסוג זכר משפיע לאברים הנז' וידוע דעל הזכר יאמר לשון נושא שהוא נושא את הנקבה ואין אומרים נישא לנקבה אבל על הנקבה אומרים לשון נשאת שהיא נשאת לזכר ואין אומרים נושאת את הזכר וז"ש ויבואו כל איש אשר נשאו לבו שהלב היה בסוג זכר אצלו שהוא העיקר שנקרא בו לשון נושא שאינו בסוג נקבה שנאמר בו לשון נישא:

או יובן בס"ד ע"ד מ"ש אגריפס המלך אבותיו גנזו למטה והוא גנז למעלה אבותיו גנזו לאחרים והוא גנז לעצמו וז"ש כל איש אשר נשאו לבו כלומר לבו שהתנדב הממון הזה למצוה עשה לו התנשאות שעי"כ נעשה לו אוצר בשמים ממעל היש מעלה ונשיאות גדולה מזו שיהיה לאדם אוצר בפלטין של מלך ועוד כל אשר נדבה רוחו אתו תניח חיר"ק תחת אל"ף וקרינן בה איתו כלומר מה שיש באוצר הגשמי זה אינו שלו דעוזבו לאחרים כמ"ש מונבז המלך אבותיו גנזו לאחרים אבל הנותן ממונו למצוה כל מה שנדבה רוחו הנה הוא אתו כמ"ש אני גנזתי לעצמי:

כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' י"ל הול"ל הביא לשון יחיד כיון דנקיט ברישא מרים לשון יחיד ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל בגמרא דמציעא הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות ע"ש על כן ודאי גם המתנדבים למשכן נתברכו בשש ברכות דלא גרע נדבת המשכן מנדבה שמתנדב לעני וז"ש כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו וא"ו את תרומת ה' כלומר עם התרומה הביא שש ברכות לעצמו ובזה יובן הטעם מ"ש בפרשת פקודי ואת האלף וכו' עשה ווין לעמודים שאת היתרון של הנדבה עשאו ווין לרמוז שכולם נתברכו בווי"ן שהם שש ושש ברכות ועדיין י"ל אומרו כל מרים והול"ל כל המביא תרומת כסף ולא יצטרך לומר עוד הביאו את תרומת ה' ונ"ל בס"ד דהכתוב אמר וכילי כליו רעים ופירש הרב מהר"א הכהן ז"ל דהכילי תמיד קורא רע על כליו זה שבור זה נקוב זה סדוק זה עקום זה נתוק זה כרות וכיוצא בזה כדי שלא ישאלו אחרים ממנו את כליו וכנז' בד"ק וכאן בא הכתוב ללמד שבשמחה ורצון היו מביאים לכך זה דרכם כשיביא אחד הכסף והזהב וארגמן וכיוצא הוא משבח את המין שמביא לומר שהוא חשוב וטוב מאד כדי שיאמרו לו הבא עוד ממנו לעסק המשכן וזו הוכחה שמביא לש"ש ואינו מביא בעצבון וגם לא מקנאה או פניה זרה וז"ש כל מרים ר"ל משבח

ומרים בדבריו לגזברים את תרומת כסף ונחשבת שמביא להם כדי שיאמרו לו תביא עוד ונעשה משלך הנה זה והדומה לו ניכרין שהביאו את תרומת ה' ר"ל תרומה הראויה לכבוד השי"ת שהיא מושללת מעצבון או קנאה ופניה זרה או יובן בס"ד כל מרים בדעתו תרומת הכסף שלו במשקל אחד עם הנחשת של אחרים שאינו מתייהר בדעתו לומר נדבתי עיקר ומה נחשבת נדבת הנחשת של זה לגבי נדבתי שהיא כסף הנה על זה נאמר שהביא את תרומת ה' ר"ל תרומה שחפץ בה שהיא מקובלת ורצויה לפניו מפני שאין בה יוהרא או יובן בס"ד הכונה כי טבע העולם אם יתן ממון בשביל מצוה וצדקה כמה פעמים בזא"ז תגרע שמחתו וחסר רצון לבבו באחרונה כמה וכמה מדרגות ממה שהיה לו שמחה ורצון בראשנה וזהו דוגמת הזהב אשר אותיותיו חסרים בזא"ז אך כאן אצל ישראל היה להפך שהמתנדבים ומביאם כמה פעמים בזא"ז הולכים ומוסיפים שמחה על שמחתם ורצון על רצונם והם דוגמת הכסף אשר אותיותיו הולכים ונוספים גם עוד היה בהם מדה טובה שכל אחד בעת שמביא הנדבה תהיה על לבו הבאת הנדבה מנוחה ונחת הרבה כאדם שהיה לבו טרוד ויגע יגיעה רבה ועתה נח לבו ונתיישב כאשר הביא הנדבה ולז"א כל מרים הנדבה תרומת כסף דמיון הכסף שהולך ומוסיף גם עוד ונחשת נח שת ר"ל בהובאה שת מנוחה על לבו זה הביא תרומת ה' שהיא ראויה לכבוד השי"ת:

וכל איש אשר נמצא אתו עצי שיטים לכל מלאכת העבודה הביאו י"ל למה עשה לעצי שיטים חלוקה בפ"ע והול"ל מעיקרא כל מרים כסף ונחשת ועצי שיטים ועוד למה שינה הלשון בסוף הפסוק ממה שאמר לעיל ונ"ל בס"ד דארז"ל מנין להם עצי שיטים במדבר אלא יעקב אע"ה צוה אותם שישתלו עצי שיטים בארץ גושן ויטלום עמהם ביציאת ממצרים ולפ"ז בני אדם שהביאו עצי שיטים אשר הוציאום עמהם ממצרים היה להם יגיעה גדולה בטלטולם בדרך מאה ירות על טלטול כסף וזהב ונחשת ומאחר דבעלי עצי שיטים טרחו מאד העלה עליהם הקב"ה כאלו כל מלאכת העבודה כולה כסף וזהב ושאר מינים את הכל הביאו הם ונמצא שכרן גדול מאד ולז"א וכל איש אשר נמצא עצי שיטים שכבר טרח בהם הרבה הרי אלו נחשב להם כאלו לכל מלאכת העבודה כולה הביאו:

פקודי

אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פוקד על פי משה נ"ל בס"ד דידוע כל חשבון עושה נזק מצד השראת הברכה ומושך חסרון לאותו דבר יען דהברכה אינה שורה אלא בדבר שאינו שקול ומדוד ומנוי ואיך עשה מרע"ה חשבון במשכן כמ"ש אלה פקודי משה אך ידוע ב' טעמים בדבר היה לדחות הנזק הבא מצד החשבון הא' כי היה משכן של מטה מחובר עם משכן של מעלה הנקרא משכן העדות כנז' בזוה"ק ועי"כ נעשה כאלו

זה המשכן התחתון עומד למעלה ששם לא ישלוט ולא יגיע שום נזק הארציי השולט למטה בתחתונים ועוד טעם שני כי החשבון של המשכן יצא מפיו של מרע"ה ולא מפי אדם אחר וידוע כי מרע"ה היתה שכינה מדברת מתוך גרונו דעל כן היה אומר זה הדבר אשר צוה ה' משא"כ שאר נביאים אומרים כה אמר ה' וכיון דהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו א"כ דברים שאומר בפיו כאלו הם יוצאים מאתו יתברך וידוע שכל מנין האמור מאיתו יתברך אינו שולט נזק מצידו וכמ"ש רז"ל כתוב אחד אומר על ישראל לא ימד ולא יספר וכתוב אחד אומר והיה מספר ומתרץ בגמרא לא קשיא כאן בידי אדם כאן בידי שמים וכן הענין כאן וז"ש אלה פקודי המשכן חשבון המשכן וא"ת החשבון עושה נזק ולמה עשאו במשכן לז"א משכן העדות ר"ל זה המשכן מחובר עם משכן של מעלה הנקרא משכן העדות ואין מגיע לו נזק ועוד אשר פוקד על פי משה ששכינה מדברת מתוך גרונו:

ועוד נ"ל בס"ד הפסוק הנז' עם מ"ש על פי משה נראה לשון יתר ונקדים מ"ש רבינו האר"י ז"ל ששם אלהים הוא כנגד הג' מנצפ"ך ושלשה גבורות שהם כנגד אלה הם בחינת מעשה ושני גבורות שהם כנגד אותיות מ"י הם בחינת הבל וכשחטאו בעגל ואמרו אלה אלהיך פגמו באותיות אלה דשם אלהים ובזה היה עיקר הפגם כי אלו הם בחינת מעשה ונפגמו במעשה של העגל אך הם בקשו לפגום גם באותיות מ"י דשם אלהים שהם בחינת הבל לכך היו מנשקין את העגל כי מקום הנישוק הוא הבל ע"ש וידוע כי המשכן היה תיקון פגם עון העגל ולהיות כי עיקר הפגם שלהם בעגל היה באותיות אלה שהם בחינת מעשה לכך נתקן הפגם במעשה המשכן ולכך ברכם מרע"ה יה"ר שתשרה שכינה במעשי ידכם דייקא אמנם הם בנשוק עשו ג"כ קצת פגם באותיות מי ששם בחינת הבל וזה הפגם של הבל אינו נתקן ע"י מעשה אלא ג"כ צריך לו תיקון ע"י הבל שבפה והתשובה לזה הוא כי הן באמת עקרו של משכן הוא ענין מעשה אך איך אפשר שהיו עושין אותו אם לא היה מודיע להם מרע"ה בדבור פיו איך יעשו ומה יעשו נמצא גם מרע"ה עשה מלאכה של תיקון במשכן בדבור פיו ששם הוא הבל ובזה נתקן גם פגם שעשו במ"י שהם בחינת הבל וז"ש אלה ר"ל אותיות אלה דשם אלהים שנפגמו בעגל הם פקודי המשכן פירוש תיקוני המשכן מלשון פקד פקדתי וכן וה' פקד את שרה שהוא לשון תיקון וזכירה לטובה במאמר רז"ל וכן דרשו בזוה"ק דף רכ"ב ע"א אשר פקד על פי משה אתתקן ואתפקד בכלא דכתיב פקד פקדתי וכו' נמצא דריש פקידת המשכן ענין תיקון ומדויקים דברי הזוהר ע"פ ביאורינו זה כמ"ש אתתקן ואתפקד בכלא תיבת בכלא דייקא ואע"פ שהמשכן הוא ענין מעשה ועיקרו בא לתקן אותיות אלה שהם בחי' מעשה עכ"ז

משכן העדות ה' עדות לשון עדי וקשוט ר"ל עשה עדי לכל החמשה אותיות דשם אלהים הוא הדבר שאמר הזוהר אתתקן ואתפקד בכלא דייקא וא"כ והלא ב' אותיות מ"י הם בחי' הבל ואיך יתוקנו במעשה המשכן לז"א אשר פוקד על פי משה דלא היה אפשר לעשות מעשה המשכן בלתי מלאכת הפה של מרע"ה שצוה אותם בפיו איך יעשוהו ובמה יעשוהו ובזו המלאכה של הפה שה"ס הבל נתקנו אותיות מ"י שהם סוד הבל ובזה יובן בס"ד מאמר רז"ל בסוטא דף ט' דאמר מר משנבנה מקדש ראשון נגנז אוהל מועד קרסיו קרשיו ובריחיו ועמודיו ואדניו וקשה למה פרט חמשה מינים אלו ודי לומר נגנז אהל מועד אך לרמוז בחמשה מינים אלו שבו היה תיקון לחמשה אותיות שם אלהים וכיון דהתיקון נשאר קיים לכך גם הוא נגנז כדי שישאר בקיומו ולא תשלוט בו יד אויב: ובזה יובן בס"ד המדרש פרשה נ"ב ע"פ עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון שהיו ליצני הדור מלייצין אחריו של משה ואומרים אלו לאלו אפשר שהשכינה שורה על ידיו של בן עמרם כיון שא"ל הקב"ה להקים את המשכן התחיל שוחק עליהם שנאמר ותשחק ליום אחרון אמר להם בואו שנקים המשכן התחילו טוענין ובאין אצלו שנאמר ויביאו המשכן אל משה כמה חכמים היו שם ובאו אצל משה ולא היו יכולים להקימו אלא אמר שלמה רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה שמשה היה מעולה מכולם למה שעשו את המשכן ולא היו יודעין לישבו מה עשו נטלו כל או"א מלאכתו ובאו להם אצל משה ואומרים הרי קרשים הרי בריחום כיון שראה אותם משה מיד שרתה עליו רוה"ק והקימו עכ"ל והדברים תמוהים במה מצאו פתחון פה לדבר אפשר שהשכינה שורה על ידיו של בן עמרם מה זו תמיה דמי יש כמוהו בעל יכולת בכל דבר שבקדושה ולמי כל חמדת ישראל אך הענין הוא כי עיקרו של משכן שהוא ענין משה בא לתקן פגם אותיות אלה שפגמו בעגל שהם בחינת מעשה וגמר התיקון של מעשה המשכן הוא מעשה ההקמה שלו שיתחברו כל חלקיו ביחד והיה המשכן אחד ובזה נשלם פגם המעשה של העגל אך ידוע כי מרע"ה היה בחי' הבל בן אדה"ר שהוא מסוד ב' גבורות שהם מ"י שהם בחינת הבל משא"כ קין היה מסוד ג' גבורות אלה שהם בחינת מעשה ולכן מרע"ה היה כוחו בפיו וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים ובשער מאמרי רשב"י ובזה פרשתי בס"ד מ"ש מרע"ה לפני הקב"ה בסנה כששלחו לעשות אותיות ומופתים במצרים להוציא את ישראל משם שאמר לא איש דברים אנכי ופרשתי הכונה דקאמר בלשון תימה וכי לא איש דברים הלא אנכי בחינתי מגבורות שהם סוד הבל ולכך כוחי בפה דוקא וענין של מעשה אינו מבחינתי ואתה שולח אותי לעשות מעשים של עשר מכות ראוי שתשלח אדם שהוא מבחי' קין שכוחו במעשה ולא אני שאנכי איש דברים ולא איש מעשה ולזה

היו אומרים ליצני הדור מי יקים המשכן בידו להשלים תיקון המעשה אפשר שכינה שורה על ידי בן עמרם על ידי דייקא כלומר בן עמרם כוחו בפיו וראוי לעשות על ידו תיקון של הבל ואין ראוי לעשות על ידו תיקון של מעשה להקים המשכן בידים אך באמת הקב"ה נתן לו כח גם במעשה ולכך כשבאו להקימו כל אותם שעסקו בו במעשה לא היה בידם כח להשלים תיקון המעשה אלא נטלו כל אחד מלאכתו דייקא שעסק במעשה ובאו להם אצל מרע"ה ואומרים הרי קרשים הרי בריחים שאין בידם כח להשלים תיקון המעשה בהקמה וכמה חכמים היו שם אשר לא יבצר מהיות בהם צדיקים שהם בחי' קין שכוחם במעשה ועכ"ז לא יכלו להקימו עד ששרתה רוה"ק על ידיו של מרע"ה והקימו נמצא הוא שהיה בחי' הבל השלים תיקון המעשה לכך שחק עליהם ונאמר בו ואת עלית על כלנה:

ובזה יובן בס"ד מדרש רז"ל יושב בסתר עליון זה משה שישב בסתר עליון שנכנס בתוך הענן שהוא סתר עליון עכ"ל ולפי האמור מובן שפיר כי כתב רבינו ז"ל דשני גבורות שהם מ"י אע"פ שהם בסוף שם אלהים הם עליונים וגבוהים מן ג' גבורות שה"ס אותיות אלה יען כי הם סוד הבל והם אור מקיף וידוע כי הענן הוא סוד אור מקיף וידוע כי מרע"ה הרג את המצרי בשם כה"ת כמ"ש רבינו ז"ל בסוד הכתוב הלהרגני אתה אומר דייקא שתהרוג בדיבור ואמירה שהוא א"ל למה תכה רעיך תכה אותיות כה"ת גם ידוע מ"ש המקובלים ז"ל בשם כה"ת הוא אחר אותיות שד"י וז"ש יושב בסתר עליון זה משה שישב בסתר עליון ר"ל שהוא בחי' ב' גבורות מ"י שהם עליונים משלש גבורות אלה ופירש שנכנס בתוך הענן שה"ס או"מ וב' גבורות אלו ה"ס אור מקיף ולזה סיים בצל שדי יתלונן ר"ל כיון שהוא יושב בבחינת ב' גבורות עליונים שהם סוד הבל לכך כוחו בפיו שאינו הורג בחרב אלא בצל שדי שהוא שם כה"ת שאותיותיו הם בצל אותיות שדי שם יתלונן להרוג בו ולפעול בו שהוא בדבור דוקא ולא במעשה:

ועוד נ"ל בס"ד אלה פקודי המשכן וכו' דאיתא בבעל הטורים ז"ל בפ' ויעבירו קול במחנה אותה שלה יוה"כ היה בשלישי בשבת וביום רביעי א"ל מלאכת המשכן והביאו בבקר בבקר ביום חמישי וביום שישי ובשבת הכריז איש ואשה אל יעשו וכו' נמצא מה שהביאו למשכן נדבה היה בשני ימים בלבד שהוא יום חמישי ושישי ובזה יובן ברוך אדני יום יום יעמוס לנו ובהובאה זו של יום יום הנז' הוכחה על תיקון שעשינו שנושענו בו וזהו האל ישועתינו סלה דנ"ל מה שהיתה ההובאה של המשכן ביום חמישי ושישי היינו לרמוז שבזה עשו תיקון מעליא באותיות ו"ה דשם הוי"ה אשר פגמו במעשה העגל והנה ידוע דאותיות ו"ה שבשם עולים מספר אלה והיינו כי אות וא"ו במספר הקדמיי כזה

אבגדה"ו עולה כ"א ואות ה"א במספר הקדמיי עולה ט"ו הרי מספר אלה ובזה פרשתי הטעם דהתורה נקראת אלה כמ"ש רז"ל במדרש בפסוק אלה החוקים כי תורה שם כולל לשבכתב ולשבע"פ וידוע שבכתב ה"ס וא"ו ושבע"פ ה"ס ה"א וז"ש אלה רמז לאותיות ו"ה שבשם שהם מספר אלה ונקראים אלה הם פקודי המשכן מלשון וה' פקד את שרה שנפקדו לטובה בסוד התיקון שנתקנו במעשה מצות המשכן ואמר משכן העדות המשכן עצמו מעיד על זה התיקון שנעשה באותיות ו"ה מפני כי הובאת נדבת המשכן נזדמנה בשני ימים אלו שהם ה"ו שבשבוע:

ובמדרש איתא משכן העדות עדות הוא לכל באי עולם שאין סליחה אלא לישראל ונ"ל בס"ד במה תהיה עדותו על ככה דארז"ל לא היו ישראל ראוים לאותה מעשה אלא להורות תשובה לרבים ופירש הרב זרע בירך ז"ל הכונה דאדם שהוא מוצלח בעושר הרבה לא יוכל היצה"ר לפתותו להחליף האמונה ולעבוד ע"ז מאחר שהוא מוצלח בהיותו תופס האמונה הזאת בידו למה יעזוב אותה ויתפוס אמונה אחרת אך זה שהוא מוצלח בעושר רב אפשר לפתותו בזנות שבו הנאת הגוף וכן הענין אצל ישראל אם היו במדבר עניים ודלים אפשר שיתפתו מן היצה"ר לעבוד ע"ז באומרו להם שתשפיע להם טובה אך באמת הם היו עשירים ומלאים כל טוב שבעולם איך אפשר להיות מצד הטבע שיתפתו לעזוב אמונה שבידם ולעבוד ע"ז דמה חסר להם עתה מן הטובה כדי שיאמר להם יצה"ר להשיגה ע"י ע"ז אבל אפשר שיתפתו לזנות מכח רוב טובה שהיו שרויים בה ולז"א לא היו ראויים מצד הטבע לאותה מעשה של ע"ז מאחר שהיו מלאים כל טוב אבל למעשה אחרת של זנות וכיוצא מהנאות הגוף היו ראויים מצד הטבע ואיך עבדו ע"ז אלא ודאי בהשגחה פרטית היה הדבר הזה הפך הטבע כדי להורות תשובה לרבים עכ"ד יע"ש והנה כיון דאמרינן שחטאו כדי להורות תשובה ש"מ דאין קבלת התשובה היא מוסכמת משורת הדין אלא רק היא על צד החסד דאם היא מוסכמת משורת הדין למאי הוצרכו ישראל לחטוא בעגל כדי להורות תשובה ומאחר דש"מ מזה דאינה משורת הדין אלא מצד החסד על כן ש"מ דאינה אלא לישראל שהטיב חסדו ית' עמהם וצוה אותם בתשובה כדכתיב ושבת עד ה' אלהיך משא"כ שאר אוה"ע לא נתן להם מצות התשובה אין להם חלק בה כי קבלת התשובה אינה לפי שורת הדין ואיך יהיה להם סליחה בה:

נמצא לפ"ז אין אנחנו יכולים ללמוד שישראל לא חטאו אלא כדי להורות תשובה אא"כ נניח במונח שהיו ישראל במדבר מלאים כל טוב ועשירים גדולים ואין להם מחסור מן טוב עוה"ז וכאמור לעיל והנה מי מעיד על ישראל שהיו מלאים כל טוב המשכן מעיד כי עשו אותו מן י"ג מינים יקרים מאד וזה הוכחה שהיו עשירים מופלגים ונמצא אצלם

כל מיני עושר לרוב וכיון דהמשכן מעיד על עשרותם ממילא הוא מעיד שאין התשובה מועלת אלא לישראל יען כיון דהיו עשירים מופלגים נמצא לא היו ראוים לאותה מעשה מצד הטבע ועל כן בע"כ צריך אתה לומר שחטאם היה בהשגחה פרטית כדי להורות תשובה ואם התשובה היא מקובלת ע"פ שורת הדין למה אצטריכו להורות על התשובה אלא ודאי היא הפך שורת הדין ולכן איננה נוהגת בשאר אומות ורק לישראל ניתנה ע"פ מדת החסד ולא עשה כן לכל כי החסד אין לך בו אלא חדושו ולמי שניתן ניתן ולמי שלא ניתן לא ניתן ולז"א משכן העדות עדות הוא לכל באי עולם שאין סליחה אלא לישראל ולז"א לכל באי עולם כי לאנשים של אותו הדור אין צריך להם הוכחה מן המשכן לידע שישראל עשירים ומלאים כל טוב כי זה היו הקרובים רואין בעיניהם והרחוקים שומעין באזניהם אך העדות של המשכן הוצרכה לבאי עולם ר"ל לדורות הבאים שלא היו בזמן ישראל של דור יוצאי מצרים הנה אחר כמה דורות רואין את המשכן שנעשה בעושר רב אז יבינו מזה עושרן של ישראל יוצאי מצרים:

כל הזהב העשוי למלאכה שכל מלאכת הקודש הדקדוק ידוע אומרו בכל מלאכת הקודש לשון יתר ועוד למה זהב הראשון מנוקד בשני קמ"ץ וזהב השני מנוקד בשב"א ופת"ח ונ"ל בס"ד שאם האדם יוציא הזהב שלו וצורך הגשמיות בלבד הנה זה קורין עליו וי וי מבית למחוץ לכן נקוד על זהב העשוי למלאכה שהוא הגשמיות שנקראת מלאכה בסתם ב' קמ"ץ שהוא מספר ו"י ו"י אך אם זה הזהב העשוי למלאכה הגשמיות הכניס ממנו לקדושה שעשאו בכל מלאכת הקודש אז לא יקרא זהב בשני קמצין שהם וי וי אלא ויהי זהב התנופה בשב"א ופתח שהם מספר שם הוי"ה וקראו תנופה ר"ל תנו פה שנותן אותו בתיקון המלכות שנקראת פה וכל מעשה הצדקה הוא תיקון המלכות או יובן בס"ד הזהב הוא דומם אבל אם יתנהו לזהב במלאכת הקודש צדקה וג"ח אז יהי זהב התנופה שהוא תנו פה ר"ל נותן לו פה לדבר ולא ישאר דומם וכמ"ש על ממון הצדקה אני כפיך לאל שיהיה מליץ טוב על האדם בכח המלאך הנברא מן מצותו:

בקע לגלגלת נ"ל בס"ד הגלגלת שם המוח ששם המחשבה שורה והמצות שיזכה האדם בהם ע"י המחשבה הם קבע שנמצאים בכל עת ובכל זמן שכל עת בשנה שיתאוה וישתוקק לקיים סוכה ולולב ואכילת מצה וכיוצא נחשב לו כאלו קיים אותם משא"כ חלק המעשה אינו קבוע דיש לו זמן ואם עושה המצוה קודם זמנה לא עשה כלום וז"ש בקע בהפוך אתוון קבע לגלגלת פועלת המחשבה שבגלגלת היא קבועה תמיד בכל עת ועת ואמר עוד מחצית השקל אפילו אם תעשה מצות כחול הים לא תחשוב עצמך מלא אלא תמיד תחשוב שאתה עומד במחצית השקל וכל זה אני מצוך להיות חושב בך שאתה

חסר מחצה הוא דוקא בשקל הקודש בדברים שבקדושה אבל בעניני הגשמיות אדרבה תחשוב עצמך מלא ולא כאדם שתמיד חצית אותו בידו כי דבר זה בקניינים הגשמים יעשה נזק בעבודת הקודש:

או יובן בס"ד בקע לגלגלת תחלת הגוף הוא הגלגלת ששם המחשבה והחכמה וסוף הגוף הוא שני רגלים ימין ושמאל שהאדם מהלך בהם ויש לאדם שני מהלכים אחד הוא מהלך בתי כנסיות ובתי מדרשות לתפלה ותורה וזה המהלך נרמז ברגל ימין ומהלך השני הוא מהלכו בשווקים לעסוק במו"מ ומלאכה ונרמז ברגל שמאל ע"ד שאמרו הרוצה להחכים ידרים וכו' וקודם ביאת המשיח צריכין ישראל לשני מהלכים אלו של רגל ימין ושל רגל שמאל דהרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם ועשו כר"י ועלתה בידם שצריך לעסוק בזה ובזה והנה בזה פרשתי בס"ד רמז מאמר רז"ל בנר חנוכה עד שתכלה רגל מן השוק והיינו דאחר ביאת המשיח יתקיים בישראל ברכת יעבדוך עמים שאין צריכין לעסוק שום עסק גשמי בידם וא"כ הליכת רגל המתייחס למהלך השוק תכלה שאין צריכין עוד למהלך זה וכן זכרון הנס שעושין בנר חנוכה הוא רק קודם ביאת המשיח אבל אחר ביאת המשיח אין עושין זכר לנסים שעברו חוץ מנס הפורים לא יתבטל זכרונו כמ"ש רז"ל ע"פ וזכרם לא יסוף מזרעם ולז"א הדלקתה עד שתכלה רגל מן השוק על כן עתה קודם ביאת המשיח מוכרח להיות שני מהלכים שהם כנגד רגל ימין וכנגד רגל שמאל והאדם צריך לשקול בפלס במחשבתו וחכמתו את שני מהלכים אלו הן של הימין הן של השמאל שלא ילך בהם כאשר ישאנו הרוח אלא יביט את הנולד ויתבונן להיות מהלכו כראוי וכמ"ש דוד הע"ה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך כי תחלה חשבתי שנתבוננתי במחשבתי על דרכי קודם הלוכי בהם ועי"כ אשיבה רגלי אל עדותיך שלא אכשל באיזה דבר:

והנה כל שקול זה והשכלה זו צריכה להיות בחכמה ומחשבה אשר במוח שהוא בתוך הגלגלת שבראש האדם על כן נקראת גלגלת שאם תבקענה לשני חלקים דהיינו תבקע אות תי"ו דגלגלת לשתים ותהיה שני רישי"ן ואז תבקע התיבה לשתי תיבות שתחבר אות ר' אחד עם אותיות גל ויהיה רגל וכן תעשה באות ר' השני לחברו עם גל השני ויהיה רגל הרי ב"פ רגל נעשה מן הגלגלת ובא הרמז בזה שהאדם צריך להתבונן ולהסתכל במחשבתו וחכמתו אשר בגלגלת של רגל ימין שהוא מהלך הימיני של בתי כנסיות ובתי מדרשות בתפלה ועסק התורה ועל רגל שמאל שהוא מהלך השמאלי של שווקים בעסק מו"מ ומלאכה וז"ש בקע לגלגלת לשון מבקעין עצים שהוא חלוקת דבר אחד לשתים ר"ל תעשה בקוע לגלגלת לעשות מזה תיבות רגל רגל להביט משם על רגל ימיני ועל רגל שמאלי ועי"כ תזכה לתקן קליפת נגה הנקראת טקלא כנז' בזוה"ק שהיא חציה טוב

וחציה רע ואתה תריק ממנה חלקי הטוב להניחם בשקל הקודש וז"ש מחצית השקל הוא חצי הטוב דקליפת נגה הנקראת טקלא יהיה בשקל הקודש וכמ"ש בבקשה בכל יום ונגה כאור תהיה אל מקום הקודש או יובן בס"ד מחצית השקל ר"ל אותיות שקל תחלקם לחצאין והוא מן אות ש' יהיה קנק"ן וחצי ק' הוא שני נו"ן וחצי למ"ד הוא אותיות יהי"ה על כן תעשה מן אותיות שקל ג' תיבות שהם קנק"ן יי"ן הנ"ה והענין הוא דידוע מ"ש במדרש רבא פ"ג בפסוק ואני הנה לקחתי הנה לשון שמחה ורצון וכן הוא אומר וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ע"ש עוד ידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בס' הכונות בדרוש מנחת שבת בענין יין הקדוש של שני סעודות וז"ל בשתי סעודות הראשנות היה היין ההוא נמשך מבינה עלאה בסוד יין המשומר בענביו יין המשמח ואינו משכר ח"ו עכ"ל נמצא הארה של יין הנמשך מן הבינה הוא יין המשמח והארה זו נמשוך אותה על ידי מעשינו לשקל הקודש הם חמשה גבורות שם אלהים שבקדוש' שהם ת"ל מספר שק"ל למתקם וז"ש מחצית השקל שהוא קנק"ן יי"ן הנ"ה ר"ל קנקן יין המשמח שהוא נמשך מן הבינה תמשכנו בשקל הקודש ה"ג שמות אלהים שבקדושה:

ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש התנא הסתכל בשלשה דברים וא"א בא לידי עבירה מאין באת מטיפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפי מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו' והנה האדם בא לעוה"ז כדי להכין מלבושין דיקר לנשמתו מתורה ומצות ואם לא יסתכל בשלשה הנז' לא ינחנו היצה"ר להכין המלבושים לנר"ן שלו אלא יהיה להוט אחר לבושים הגופניים וז"ש ומן התכלת היא הסתכלות התכלית לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וארגמן הסתכלות שבא מטיפה סרוחה כי טיפת הזרע תתהפך לאודם וממנה נוצר האדם וארגמן הוא גוון אדום ותולעת שני הסתכלות מקום הקבר ששם שולטת בו התולעת ר"ל ע"י שלשה הסתכלות אלו תהיו פורשים מן העבירה ואז תוכלו לעשות בגדי שרת הם לבושין דיקר של נר"ן לשרת בם בקודש בעוה"ב וכ"כ יש באדם להכין לו לבושין דיקר דקודשה ע"י התורה והמצות עד שיוכל לעשות לבושין כמו שמונה בגדי כהונה גדולה שהם עליונים מאד ולז"א ויעשו את בגדי הקודש אשר לאהרן פירוש יעשו לנשמתם בגדים קדושים ועליונים כמו בגדי הקודש אשר לאהרן וכאשר צוה ה' את משה:

ותכל כל עבודת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו י"ל הול"ל ויעשו וכו' ותכל וכו' כי העבודה כלתה אחר שעשו ונ"ל בס"ד כי ראשית הצוי שצוה השי"ת על המשכן אל מרע"ה הוא מ"ש מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי שצוהו להביא מנדבת לב ברצון וגם א"ל ויקחו לי לשמי ואח"כ צוהו על

התרומה מה היא באומרו וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכו' והנה טבעו של אדם אם עושה מצוה ובפרט מצוה שהיא תלויה במתן דמי"ם לא יהיה לו נדיבות ורצון בסוף כמו בההתחלה וכן ה"ה במצוה שיש בה טורח הגוף אינו דומה הסוף להתחלה אמנם בנדבת המשכן גם בסוף העבודה שהוא קרוב שתכלה המלאכה עכ"ז היו העוסקים עושים המלאכה בנדיבות ורצון לב וכן המתנדבים היו מביאים נדבה הצריכה בנדיבות ורצון לב ולש"ש כאשר צוה ה' את משה בהתחלת הצווי שיביאו כוחם וממונם ברצון ונדיבות וגם לש"ש וז"ש ותכל כל עבודת ר"ל בסוף שכבר באה לידי גמר עכ"ז ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה הן המתנדבים הן העוסקים שהיו עוסקים ומביאים לש"ש וגם בנדבה ורצון ובזה יובן עוד ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה כל דייקא הן עבודה הגשמית התחתונה הן עבודה הרוחנית שכנגדה אך הרוחניות לא ראה אותה אלא מרע"ה לבדו וזהו וירא משה את כל המלאכה כל דייקא הגשמית והרוחנית והנה עשו אותה כאשר צוה וכו' ולכן ויברך אותם יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידכם:

ויקרא

אדם כי יקריב מכם קרבן לה' תיבת מכם נראה לשון יתר וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל ונ"ל בס"ד דהכתוב אמר ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ופירשו הראשנים ז"ל שיש כמה דברים שהם אסורים והיצה"ר מורה לאדם בהם היתר ואין מבין ואיך זה ישוב ויתחרט עליהם כיון דאינו מרגיש לכן יעשה הקב"ה עמו חסד שישלח לו יסורין כנגד אותו קלקול מדה כנגד מדה ועי"כ ירגיש האדם בקלקול ההוא בראותו שבאו עליו יסורין מעין אותו דבר שקלקל בו אז ידע דחטא בזה ושב ורפא לו ולז"א ולך ה' חסד להעיר לב האדם שאינו מרגיש בחסרונו והוא כי אתה תשלם עונש ויסורין כמעשהו שקלקל מדה כנגד מדה דאז האדם כשרואה שבאו לו יסורין מדה כנגד מדה ירגיש בקלקלו וחסרונו ויעשה תשובה וחרטה על הדבר ההוא עכ"ד נמצא ע"י שהקב"ה יתנהג עם האדם מדה כנגד מדה בזה יתקרב להאדם להקב"ה ולא יוכל היצה"ר להרחיקו ע"י שיכשלו בדבר איסור שיש בו פנים להתיר ויפול שם וז"ש אדם כי יקריב מכ"ם ר"ת מדה כנגד מדה שזה הכלל של מדה כנגד מדה לא יסחנו מדעתו אלא תמיד יקרבהו אל לבו ויסתכל בו אז בזה יש תקוה שיהיה האדם קרבן לה' כלומר יהיה תמיד קרוב לה' בעל יראה ולא יוכל היצה"ר להדיחו ולהרחיקו במצודה זו של הוראת היתר בדבר איסור:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע עיקר קרבן המובחר לפני הקב"ה הוא מדת הענוה שיקריב האדם כמ"ש חז"ל על פסוק זבחי אלהים רוח נשברה ולא צוהו השי"ת שיביא קרבן

בהמה אלא בשביל שעי"כ יהיה לו שברון לב וענוה ובזה פרשתי בס"ד הטעם שבצווי הקרבנות זכר תואר אדם ולא אמר איש או תואר אחר היינו כי שם אדם מורה על ענוה הא' דאדם מספרו מה והיא מדרגה האחרונה של ענוה כמ"ש ואנחנו מה והב' כמ"ש הרב עיר גבורים ז"ל אדם ר"ת אפר דם מרה שיביט בשמו ויזכור שסופו הולך למקום עפר וזהו א' דאדם שהוא אפר גם יביט שבא מטיפה סרוחה וזה יבין באות ד' דאדם שהוא דם גם יזכור יום הדין דעליו נאמר ואחריתה מרה כלענה וזה יבין באות מ' דאדם שהוא ר"ת מרה יע"ש ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב גאות אדם תשפלנו חלק תיבת גאות לשנים וקרי בה ג' אות של אדם שהם רומזים אל אפר דם מרה תשפילנו הבטה זו שלא יתגאה ולז"א אדם להבל דמה שבו יש דמיון לשלשה דברים של השפלה הנז' ובזה יובן בס"ד כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ר"ל נעשיתי בער מאיש מפני שלא היה לי בינה להתבונן מאותיות אדם על מה הם רומזים נמצא מן שם אדם נלמוד ענוה הן ממספרו שהוא מ"ה והן מנטרקון שלו שהוא ר"ת אפר דם מרה ולכן בצווי הקרבנות זכר שם אדם לרמוז לא צוויתי שתביא קרבן בהמה אלא בשביל שתלמד בה מדת ענוה המורה עליה תואר אדם:

והנה נודע שהענוה צריכה להיות שלימה בשתים הן בדברים השייכים לנפש הן בדברים השייכים לגוף וזה הכפל של הענוה הצריך לאדם נרמז בתיבת מכם שיש בה מ' בראש מ' בסוף והכ"ף באמצע מתחבר לזו ולזו ולכן קרינן בה תיבת מך מעילא לתתא ותיבת מך מתתא לעילא הרי כאן מך כפול ר"ל יהיה מך בענייני הנפש ומך בענייני הגוף וכל זה המך נלמד משם אדם וז"ש אדם ר"ל תואר אדם כי יקריב מכם ר"ל יקריב מך מך כפליים בענייני הנפש והגוף בזה יהיה האדם העניו והמך הזה קרבן לה' שיתקרב להשי"ת להדבק בו כמ"ש אני את דכא ובעבור זאת המדה של מך ומך צויתי אתכם בקרבנות בהמה והוא מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם כדי שמאלו הקרבנות יהיה לכם התעוררות ללמוד ולהוליד מדת מך ומך מתואר אדם:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע צונו השי"ת קדושים תהיו היינו שנזכך החומר שלנו להמשיכו אחר הצורה שיהיה חומר שלנו קדוש שבזה תשרה בו רוה"ק וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפ' קדושים בביאור בטלה זכוכית לבנה שהוא זכות החומר וקדושתו שהיו הצדיקים הראשנים מזככים חומרם ומקדשים אותו עד שיהיו ראויים להשראת שכינה עליהם בגוף ונפש והיה החומר שלהם משיג נבואה ורוה"ק ע"ש וז"ש אדם כי יקריב מכם דייקא ר"ל מן הגוף והחומר יקריב קרבן לה' שיהיה החומר שלכם זך וקדוש שראוי להשיג רוה"ק ותשרה עליו שכינה אך ודאי היצה"ר יתאמץ לסתור דבר זה שיאמר

אל האדם אשר יבא לגשת אל הקודש לזכך חומרו כדי להשרות עליו שכינה איך יפול דבר זה בדעתך לעשות את החומר צורה ובמה נחשב חומר עכור להיות כדאי להשראת שכינה הלא דבר זה רחוק וזר מן השכל על כן אתה הקהה את שיניו ואמור לו הוכחות גדולות שיש ללמוד ענין זה של התקרבות החומר אל הקדושה מקל וחומר שיש לדון מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן והוא כי מצינו בהמות של רפב"י ושל רחב"ד שלא היו אוכלים שעורים בלתי מעושרים וכן חמורתו של רבי יוסי בן יקורת בתענית דף כ"ד דהוו אגרי לה ומשדרי האגר עמה דמניחין אותו עליה ומשלחים אותה ואי טפו לה או בצרי לה לא אזלא ויומא חדא אנשו זוגא דסנדלא עלה ולא אזלה עד דשקלוהו מינה וזה ג"כ א"א לצייר בחומר בהמה גסה א"כ חומר בהמה גסה הוא אפשר להזדכך כ"כ קל וחומר לחומר האדם העובד את ה' דאפשר להזדכך ולקנות קדושה יתירה עד שראוי להשראת שכינה ועוד יש לימוד קל וחומר מן הבקר והם אותם הבקר שהתנדבו הנשיאים לשאת בהם את המשכן במדבר כמ"ש שש עגלית צב ושנים עשר בקר ואיתא בפסיקתא שאותם י"ב בקר נשארו חיים וקיימים עד חנוכת בהמ"ק שבנה שלמה הע"ה והקריבום לחנוכת בהמ"ק ואיתא שם א"ר מאיר לא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו והלא דברים קל וחומר ומה בקר עגלות שהיו נדבקות במלאכת אוהל מועד ניתן להם הויה שיהיו קיימות לעד ישראל שהם דבקים בהקב"ה על אחת כמה וכמה שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום עכ"ל ע"ש נמצא יש לימוד גדול בקל וחומר מן הבקר שנשאו את המשכן שקנו קדושה וזכות וחיות הפך הטבע מכח עבודת הקודש שנעשה בהם כל שכן האדם העובד את השי"ת בכונה ומחשבה ורצון שיקנה לחומרו איכות קדושה ומעלה שיהיה ראוי להשראת שכינה ועוד יש קל וחומר מן הצאן של יעקב אע"ה שהיו נקראים צאן קדשים מפני שהיה יעקב אע"ה עושה בהם תיקון העולמות העליונים וכנודע בסוד הכתוב ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים ברודים וכתיב ויאמר שא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים ברודים וכו' והדברים עתיקין גם מצינו בגמרא עיזים של רחב"ד אייתו דובי בקרנייהו וכל זה שקנו קדושה מצד הבעל שלהם ואע"פ שהם בע"ח כ"ש גוף האדם אשר נשמת רוח אלהים בקרבו שיוכל החומר לקנות קדושה ולהמשך אחר הצורה ולז"א מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן יהיה לכם לימוד חזק לענין זה שתקריבו לה' את קרבנכם הוא החומר שלכם ובזה פרשתי בס"ד מלפינו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו והיינו לימוד מבהמות הארץ הוא הדבר אשר אמרנו ועוד לימוד חכמה יש לנו מעוף השמים הוא העוף הנקרא חול ככתוב וכחול ארבה ימים שזה אינו מת בשביל שלא

אכל מעץ הדעת נמצא אפילו בע"ח הואיל ופירש מן האיסור קנה חיים עצמיים לעצמו כ"ש האדם:

ועוד נ"ל בס"ד אדם כי יקריב מכם קרבן לה' פירוש ילמוד ענייני השמירה והאזהרה שינהוג בצרכי גבוה מן הנהגתו בענייני השמירה והאזהרה שהוא נשמר ונזהר בצרכי גופו וכמ"ש במאמר יהי מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם ר"ל תהיו יראים וחרדים על עסקי שמים כאשר אתם יראים וחרדים על עסקי בשר ודם שלכם וזהו יקריב שמירה מכם דהיינו הנהוגה בגוף שלכם קרבן לה' בצרכי שמים גם למדנו מוסר שנלמוד מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן איך הם אוכלים הפחות שבמאכל וישנים על הארץ ואין מתגאים במלבושים כן האדם לא יהיה מקפיד בעוה"ז שהוא זמן העבודה שלו על מותרות אכילה ודירה ומלבוש כדי שבזה יפנה לבו לעבוד עבודת הקודש כראוי וכמצטרך לו ולז"א מן הבהמה וכו' תלמדו הנהגה איך תקריבו את קרבנכם היא עבודת הקודש וכאשר פרשתי בס"ד רמז הכתוב אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן או יובן הכונה כמו שהבהמה והבקר והצאן מה שמאכילים אותם הבעלים שלהם אין זה הולך לאבוד אלא יוצא מהם פירות והנאה לבעלים כן אתם לא תהיו אוכלים ושותים וחיים משלחנו של מקום ואיך מוצאין פירות בעבודת הקודש של תורה ומצות אלא תהיו מוצאין פירות מידי יום ביומו כמו אלו שאוכלין ויוצא מהם פירות לבעלים:

או יובן בס"ד אדם כי יקריב מכם וכו' דידוע אברהם אע"ה תיקן כסא ויצחק אע"ה תיקן מנורה ויעקב אע"ה תיקן מטה ע"י ג' תפילות אשר תקנום אבל דוד הע"ה תיקן שלחן בזמירות וזה אנחנו עושים ע"י הקרבנות שה"ם שלחן וז"ש אדם יקריב מכ"ם ר"ת מטה כסא מנורה ע"י ג' תפילות ערבית שחרית מנחה צריכין אתם להשלים גם שלחן של דוד ע"י הקרבנות ולז"א מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם להשלים השלחן ובזמן שאין בהמ"ק קיים נתקן זה באמירות הקרבנות וזמירות ובזה יובן בס"ד כי בשמ"ך יגילון כל היום בשמ"ך ר"ת במטה שלחן מנורה כסא יגילון כל היום בתיקון שלהם ובצדקתך השכינה ירומו ולז"א כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי כן השכינה שנקראת כן אברכך בחיי שהם ע' שנה בשמ"ך ר"ת הנז' אשא כפי:

ובמדרש איתא אדם כי יקריב בשעה שצוה הקב"ה לישראל פרשת קרבנות נתקבצו אוה"ע אצל בלעם הרשע א"ל מ"מ צוה הקב"ה לישראל פ' קרבנות ולנו לא צוה א"ל שוטים שבעולם ישראל שקבלו התורה נתן להם פרשת קרבנות אבל אתם שלא קבלתם התורה לא נתן לכם פרשת קרבנות והקושיה ידועה מאי תליא הא בהא והלא גם לבני נח יש ז' מצות וצריך להם קרבנות לכפרה ונ"ל בס"ד ע"פ משל שכתב מהר"י מדובנא

ז"ל בפסוק אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו ילד אחד בן עשיר הוא קנה כיס אחד נאה משובץ בחוטי זהב וכסף ומלא אותו דנרין והביאו עמו לבית הספר ויראהו ילד אחד בן עני ויחמדהו ורצה לקנות כיס א' כמוהו וישאלהו מהיכן קנית ויאמר מחנות פ' קניתיו בעשרה דנרים של כסף וזה הילד העני לא היה לו אלא רק ששה דנרים וילך בהם אצל בעל החנות ויאמר מכור לי כיס זה ויתן לו ויבקש הדמים ויתן לו ששה דנרים שהיו איתו א"ל זה מחירו עשרה א"א לפחות מזה הסך כלום וישבע הילד שהוא עני ואין לאל ידו ליתן יותר כי אין לו יותר מששה דנרים ויצחק בעל החנות ויאמר לו שוטה אם אין לך דנרים עוד למה תקנה הכיס הלא זה הכיס קונים אותו בשביל להניח בו דנרים ולא ישאוהו ריקם ע"ש וכן הדבר הזה הנה קרבן הבהמה הוא כדמיון הכיס ומה תועלת בכיס ריקן אם לא מלאוהו דנרים והכונה והיחוד אשר מכוונים הכהנים העובדים וישראל המביאים הם דמיון הדנרים שבתוך הכיס ולכן א"ל בלעם כמאמר בעל החנות לאותו הילד העני שוטים ישראל שקבלו התורה אשר ממנה מבינים ויודעים מה שצריך לכוין הכהנים בעבודתם וישראל בהבאתם נתן להם הקרבנות שהם דמיון הכיס כי יש להם דנרים להניח בתוכו אבל אתם שלא קבלתם התורה אין לכם דנרים ומה תועלת שתביאו הקרבנות שהם כיס ריקן:

ועוד נ"ל בס"ד דידוע שהקרבן מצד עצמו אינו חשוב לכלום ואינו כדאי להיות כופר נפש לפטור נפש האדם החוטא מן העונש שחייב בו בעברו על דבר ה' אך מה שהוא מרוצה מחמת מחשבת האדם המביאו שהוא מצייר על עצמו כל הדברים הנעשים באותו בהמה משחיטה ועד זריקת הדם ע"ג המזבח שיכוין ויחשוב בלבו שהוא נשחט עתה ודמו נזרק ע"ג המזבח וזאת המחשבה שחושב על עצמו ממש שחיטה וזריקה מצרפה השי"ת למעשה ומעלה עליו כאלו נשחט ונזרק דמו ע"ג המזבח וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בזה ע"ש נמצא קבלת הקרבן היא מכח מחשבת האדם שחושב ההקרבה על עצמו ממש דאז הקב"ה מצרפה למעשה והנה ידוע דדבר זה שתהיה המחשבה טובה כמעשה לא ניתן אלא לישראל ולא עשה כן לכל גוי דאוה"ט מחשבתם במצוה אינה כלום ואין להם זכות אלא במעשה בלבד ופרשתי הטעם בס"ד במ"א מפני כי ישראל נשמתם מעולם הבריאה ששם הוא סוד הכונה כנודע ולכן יש להם כח לעשות פועל טוב בכונה גרידה אך אוה"ע נפשם מעולם העשיה מהקליפה שבה ושם הוא עולם המעשה לכן אין להם כח לעשות פועל אלא רק במעשה בלבד גם ידוע שהתורה נתנה מעולם הבריאה לכך התחילה בבי"ת ולכך לא נתנה אלא לישראל שהם ג"כ נשמתם מן הבריאה וז"ס ברוך אלהינו שבראנו לכבודו בסוד הבריאה ונתן לנו תורת אמת משם משא"כ אוה"ע אין להם

שייכות בתורה כי אין להם מגע שם בבריאה כלל ואמרתי משל על זה המעשה שהובאה בס' ארץ חמדה בפסוק החדש הזה לכם והוא נכרי אחד שכר משרת ישראל על שתי שנים וידוע שהם מונים שנות החמה וישראל שנות הלבנה ונמצא יתירה שנה שלהם על שנה שלנו י"א ימים וכשהגיע סוף ב' שנים טען המשרת מאחר שאני ישראל השכרתי עצמי לפי חשבוני וכבר כלו השתי שנים והנכרי טען שהוא שכרו לפי חשבונו וצריך לעבוד עוד אצלו כ"ב יום ובא הדבר לפני השופטים ויצא הפסק דין שהדבר תלוי לפי מה שהתנהג הישראל באותם הימים אם הלך בתורת ישראל ולא חלל שבת ושמר תורת היהודים ממילא גם בזה צריך ללכת על פי חשבון בני ישראל אבל אם לא התנהג אצל אדונו כדת ישראל אז נחשב לפי חשבון הנכרי בענין השנים ע"כ המעשה ע"ש וכן הענין כאן א"ל בלעם שטים ישראל שקבלו התורה שנתנה מעולם הבריאה ששם סוד הכונה דעל כן צריכים הם להזהר לעשות מצות התורה בכונה וכדקי"ל לפו"ד דמצות צריכות כונה לכן ניתן להם הקרבנות שכל הכפרה שלהם היא מחמת הכונה שהאדם מכוין מעשה ההקרבה על עצמו ממש דבדין הוא שהכונה לבדה תעשה פועל טוב אבל אתם שלא קבלתם התורה שהיא מעולם הבריאה ששם הוא סוד הכונה אין לכם חלק בכונה ואין פועלת הכונה שלכם כלום ומה תועלת יש בקרבנות לבדם הלא עיקר הכפרה היא מן הכונה שמכוין הדבר על עצמו והם אין להם יכולת בכונה ובזה יובן בס"ד זאת התורה לעולה למנחה פירוש מכח קבלת התורה יש לנו הוכחה וטעם בתועלת הקרבנות שהם עולה וכו':

וסמך ידו על ראש העולה ונרצה לו לכפר עליו נ"ל בס"ד דארז"ל עולה מכפרת על הרהור הלב והנה תמצא שהלב נרמז בידים כי בכל יד יש ט"ז פרקים ושני ידים הם ל"ב פרקים וז"ש וסמך ידו שיש בה ל"ב פרקים על ראש העולה ונרמז בסמיכת ידו שנרצה לו לכפר עליו ואמר עליו על י"ו כי הלב חצאיו הם יו כמ"ש המפרשים ע"פ לב נשבר ונדכה כי מי שיש לולב נשבר קורא וי על עונות שבין אדם למקום ועוד וי על עבירות שבין אדם לחבירו או וי על ביטול מ"ע וגם וי על ביטול ל"ת וכאן בכל יד יש י"ו פרקים לכפר על חצי לב שהוא יו וז"ש לכפר על י"ו ולכן נקראת עולה על ו"ה דאותיות ו"ה במלואם כזה וי"ו ה"ה עולים לב לומר שמכפרת על הלב או יובן בס"ד ראש העולה הוא ע' וביד יש י"ו פרקים הרי מספר פ"ו מנין שם אלהים שהוא דין שצריך למתקו ותיבת לו במלואה למ"ד ו"ו עולה מספר אלהים ולז"א ונרצה לו מספר שם אלהים לכפר עליו או יובן עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה הם וביד נרמז הלב כאמור ובראש העולה יש אות ע' נרמז שם העין וז"ש וסמך ידו שבם רמוז הלב על ראש העולה עין ונרצה לו:

צו

צו את אהרן איתא בתורת כהנים אין צו אלא לשון זירוז אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס וקשא הול"ל במקום שיש חסרון ממון ולמה אמר חסרון כיס ועוד הול"ל להזהיר ונ"ל בס"ד דאיתא בהקדמת זוה"ק פ' בראשית דף טו"ב יו"ד עביד קרבא בתרין אתוון בכ"ף וסמ"ך ופירש רבינו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י יו"ד נפש וסמ"ך רוח וכ"ף נשמה וביאר שם מלתא בטעמא יע"ש הרי אותיות כיס הם נר"ן וידוע דהרהור עבירה עושה חסרון גדול בנר"ן יותר מן העבירה עצמה וכמ"ש רז"ל הרהורי עבירה קשים מעבירה נמצא חסרון כיס שהם נר"ן בא מן ההרהור וידוע כי עולה באה לתקן על הרהור הלב לכן אמר לשון צו בעולה כי צו הוא לשון זרוז שצריך זרוז יותר בחסרון כיס שהם הנר"ן מפני שהגוף צועק על חסרונו אם ירעב אבל הנר"ן אינם צועקים ואם לא יעשה זרוז לעומתם ישארו חסרים ורעבים וכמ"ש חכמי המוסר ז"ל משל לאחד קנה תרנגולת שמנה ביום אחד בשבת קודש ונתן לאשתו לשמור אותה לכבוד שבת וביום שלישי קנה ג"כ תרנגול שמן ונתן לאשתו ובעת שבאה האשה להניח התרגול בתוך הכלוב עם התרנגולת ראתה שהתרנגולת לא נשאר בה אלא עור ועצמות כי שכחה להביא לה מזון ותגד לאישה א"ל א"כ גם התרנגול תעשי אותו כך א"ל אל תחוש מעתה יען כי התרנגול צועק ואזכרנו בודאי אבל התרנגולת כיון שאינה צועקת לכך שכחתי אותה וכן הענין כאן הגוף צועק ברעבון ולא ישכחהו האדם אבל נר"ן אינם צועקים על חסרונם לכך צריך זרוז גדול לעומתם לכך זרוז מספר זיו השכינה:

ועוד נ"ל בס"ד הדקדוקים שיש כאן הא' אומרו צו ולא אמר דבר ועוד אומרו היא העולה שפת יתר ולא אתמר הכי בחטאת ואשם ומנחה ועוד אומר ואש המזבח תוקד בו פשיטה הוא ומה חדוש אשמעינן ועוד אומרו הדשן אשר תאכל האש את העולה פשיטה הוא שהדשן הוא מן העולה כיון דבה הוא מדבר ועוד יש דקדוקים שנתעורר בהם מהר"ם אלשיך ז"ל וכדי לבאר זה נ"ל בס"ד דידוע מ"ש בזוה"ק פרשת בא דאיוב ובניו שלט בהם השטן מפני שלא הקריבו אלא רק עולות דכתיב ויעלו עולות מספר כולם והעולה כולה כליל אין ממנה חלק לסט"א שהוא חלק השטן אבל שאר קרבנות שאוכלים מהם הכהנים או הבעלים ג"כ אז יהיה מהם חלק לסט"א מצד אכילת האדם שנעשית זבל וצואה וזו חלק הסט"א ע"ש ובזה יובן בס"ד הטעם כשבנה מרע"ה מזבח תחת ההר הקריב עולות ושלמים שלא הקריב עולות לבדם וכן ביתרו ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה כי הזבחים היו שלמים כדי שלא יקטרג השטן כאשר קטרג באיוב כי בשלמים יש אכילת אדם ובאכילת

אדם יש פסולת שזו היא חלק הסט"א ולפ"ז יש לחקור א"כ כל אדם איך יתנדב קרבן עולה לבדו להקריב ע"ג מזבח וצריך שיקריב עמו שלמים ג"כ כדי שלא יקטרג השטן אך התשובה לזה הוא שהיחיד אינו מקריב בבמה לבדו אלא מקריב ע"ג המזבח דמשכן או בהמ"ק ששם מקריבין עליו עוד קרבנות אחרים שנאכלים לכהנים או לבעלים ולכן לא תקטרג הסט"א על עולת יחיד אשר הקריבה ע"ג המזבח מפני כי יש לה חלק משאר קרבנות הקרבים שם אך איוב הקריב עולות על במה שאין שם קרבנות אחרים לכך קטרג השטן ועוד שנית כי במזבח יש אש של מעלה שהוא קדוש הוא דוחה כח הקטרוג מכל קרבן אשר קרב שם ועוד יש סניף אחר כי המזבח צריך להוציא הדשן ממנו מחוץ למחנה ששם שורה הסט"א וא"כ גם מן העולה יש לסט"א קצת חלק מן הדשן שלה ובזה תסתפק ולא תקטרג וז"ש צו את אהרן וכו' צו מספר אל אדנ"י המאיר בעשיה ששם תיקון הקרבנות ואמר זאת העולה אפילו אם יביאוה לבדה ולא יביאו עמה שאר מיני קרבנות שיש בהם אכילה לבני אדם וזהו אפילו היא העולה לבדה וא"ת איך לא יחושו לקטרג השטן כדהוה באיוב לז"א כמה טעמים חדא על מוקדה על המזבח ששם יש שאר קרבנות שיש לסט"א חלק מהם ועוד ואש המזבח שהוא אש של מעלה תוקד וכח אש של מעלה חזק לדחות המקטרג מעל קרבן הנשרף בו יהיה מה שיהיה ועוד הכא שאני שדינו של המזבח להרים ממנו הדשן ויוצאנו אל מחוץ למחנה ששם שורה הסט"א כי מחוץ למחנה מושבה ואז יש לה חלק גם מן העולה מן הדשן שלה שמוצאין אותו ומביאין אותו למקומה:

ובזה יובן הפסוק הטיבה ברצונך את ציון כי לעתיד אין חשש עוד מן קטרוג דאפילו שלא יקריבו אלא עולות בלבד אין פחד ולז"א הטיבה ברצונך את ציון שתגלה בה הארת רצון העליון דאז אין שטן ואין פגע רע ועוד תבנה חומות ירושלים הוא הארת הבינה שה"ס חומה כנודע אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל בלבד דאין פחד עוד מקטרוג:

זאת תורת העולה היא העולה נ"ל בס"ד כפל הדברים באומרו היא העולה וכאשר דקדקנו לעיל והוא יש מצוה שהיא אינה יכולה לעלות מאיליה למקום עליון למעלה אלא על ידי סיוע ממצות של אחרים כמו ספינה של אש שמושכת עמה ספינה פשיטה ויש שהיא שלימה באיכותא וכמותה שאינה צריכה לסיוע אחרים ולז"א זאת תורת העולה המאושרת שתהיה היא העולה מאיליה בלי סיוע אחרים וכל המצות נקראים בשם עולות כידוע או יובן בס"ד המביא עולות קרבן ממש צריך הוא למעשה הכהן ואין יכול להעלות עולתו בלתי כהן אך הקורא בפרשת עולה דהוה כאלו הקריב עולה אין צריך לכהן אלא היא העולה מצד עצמה:

או יובן בס"ד יש נמצאים בעולם שיכולים להשתתף זע"ז ויהיה טוב לשניהם כגון ששניהם בעלי שדות וכרמים ועסקיהם הוא מן אחד אך יש שא"א להם בשיתוף יען דאחד יש לו יגיעה בשדה ורוצה בגשמי רצון כדי שיתברכו שדותיו וכרמיו ואחד עסקו לאצור חיטים ומיני דגן בקיץ כדי למכרם בחורף ביותר וזה לא ניחא ליה בגשמי רצון כי רוצה בעצירת גשמים כדי שיתייקרו מיני דגן וימכרם ביוקר וא"כ בקשתם תרתי דסתרי וכן יש עסקו למכור סמנים של רפואות וזה רוצה שירבו החולים כדי למכור סמנים הרבה והשני עסקו לעשות מיני תבשילין ומיני משקין למכור וזה ירצה שירבו הבריאים כדי שימכור יותר וא"כ א"א שיהיה משותפים זע"ז ביחד כי בקשתם וחפצם הם תרתי דסתרי וכן הענין בנפש ובגוף א"א שישתתפו ויתחברו שניהם ביחד ברצון אחד יען דבקשתם הפכיים שזה רוצה רוחני וזה רוצה גשמי ועליות שלהם הפכיים זה ישפיל וזה ירים וא"א שישוו ויתחברו יחד בעליותם וז"ש זאת תורת העולה היא הנפש שטבעה עליה כטבע האש משא"כ הגוף טבעו בירידה כמו טבע האבן ולכך הנפש מכונית בשם נר שהוא שלהבת הנר והגוף מכונה בשם אדמה הנה זו היא העולה א"א שתתחבר בעליה עם הגוף כי עלייתה נגדית לגוף אלא היא לבדה העולה:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש הרב בת עין ז"ל דף כ"ז בפסוק כי אהיה עמך דמדת הענוה הוא אהיה דהענו אינו חושב עצמו שהגיע לשלימות אע"פ שהוא צדיק גמור אלא אומר אהיה שלם דעדיין אינני שלם אבל המתגאה חושב תמיד שהוא כבר היה שלם ואינו חסר לו כלום ולכן מרע"ה שהיה ענוו א"ל הקב"ה לכך נבחרת מפני כי מדת אהיה עמך תמיד ע"ש ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה כי בין אהיה ובין היה ההפרש הוא אות אלף שמספרו אחד ובזה יובן בס"ד אין עושה טוב אין גם אחד פירוש אין עושה טוב דחסרים הרבה והלואי שיודו בחסרונם לומר אהיה דעתה אינני שלם אלא דא עקא שמתגאים דחושב כל אחד על עצמו היה שהגיע לשלימות ואין להם אות אלף שהוא אחד במידה שלהם לומר אהיה אלא אומר היה חסר אל"ף וידוע דאין עליה למעלה אלא לנפש שפילה וז"ש זאת תורת העולה זו הנפש שדרכה בעליה לעלות למעלה היא העולה צרף אות ה"א של תיבת העולה עם תיבת היא ותהיה בזה תיבות אהי"ה עולה פירוש ע"י מדת אהיה שהיא הענוה אז עולה הנפש:

או יובן בס"ד דידוע בפגם מסתלקים אותיות י"ה משם אלהים ונשאר אלם וזה הפגם יהיה ע"י ביטול תורה שהפה הוא אלם מד"ת ולכן פה מליצי יושר ג"כ יהיה אלם שלא יליץ גם ע"י ביטול לימוד התורה יסתלק אות אל"ף משם אדני וישאר דין כי אות אל"ף הוא לשון לימוד כמו אאלפך חכמה והוא בא משם אהי"ה שה"ס בינה שמשם נתנה

תורה וידוע התורה נקראת זאת והיא דרכה בעליה דעולה ואינה יורדת וז"ש זאת תורת העולה הוא עסק התורה על ידיו נתקנים אותיות י"ה דשם אלהים ואות אלף דשם אדנ"י וזהו תיבת היא העולה להתחבר במקומה שהוא י"ה באלהים ואלף באדנ"י:

ועוד נ"ל בס"ד ע"פ המעשה בחכם אחד גדול שנכנס לבית המדרש וראה שם תלמידים הרבה יושבים בישיבה ועוסקים בגמרא בפלפול וחריפות אך הבין שכולם לומדים שלא לשמה אלא לנצח זא"ז ויאמר להם אני רואה בהמ"ד הזה מלא תורה על כל גדותיו וישמחו התלמדים על דברו כי חשבו מדבר לשבח וכאשר ראה שלא הבינו כונת דבריו אז א"ל הלא תדעו דלמוד תורה לשמה תכף ומיד עולה ההבל של הלימוד למעלה לפני הקב"ה דלכן מכונית התורה בשם אש כי טבע האש לעלות אך אם הלימוד שלא לשמה אין כח בהבל דברי תורה לעלות למעלה כי דוחים אותו למטה א"כ נשאר עצור בבהמ"ד למטה על כן אמרתי אני רואה דהבהמ"ד מלא תורה על כל גדותיו ויבושו התלמידים מדבריו ע"כ וז"ש זאת תורת העולה ר"ל תורה המעולה ומשובחת היא העולה שתהיה עולה תכף למעלה ולא ידחו אותה למטה והיינו שתהיה לש"ש שאז עולה תכף ולא תשאר למטה בבהמ"ד וכמ"ש אותו חכם גם עוד תהיה על מוקדה ר"ל בהתלהבות על המזבח הוא הלב שהוא דוגמת המזבח דלכך המזבח היה ל"ב אמה כמנין לב ולא מבעייא ביום אלא גם כל הלילה וכמ"ש בתורת ה' שהוא תורה לשמה חפצו וגם עוד בתורתו יהגה יומם ולילה דגם בעת שינה עולה נשמתו למעלה ללמוד וכמ"ש אני ישנה ולבי ער ללמוד למעלה:

והנה עדיין צריך לנו לדעת למה מזכיר צווי קרבן העולה קודם צווי שאר הקרבנות וכן עשה נמי בפרשה הקודמת שהזכירה קודם הכל והסברה מחייבת כיון דעולה באה על הרהור הלב ושאר קרבנות באים על המעשה כחטאת וכאשם צריך שיקדים אותם ולמה הקדים העולה ותלה החטאת והאשם בה באומרו במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת וכן אמר במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם ונ"ל בס"ד דידוע שהיו ליצני הדור אומרים איך יהיה אהרן ראוי להקריב ע"ג המזבח מאחר שהוא מאיליו ומעצמו בלתי שום אונס בנה המזבח שהקריבו עליו לעגל דבשלמא על עשיית העגל היה אנוס כי היו הורגים אותו אם היה מסרב אך על המזבח לא בקשו ממנו אלא מעצמו עשה דכתיב וירא אהרן ויבן מזבח לפניו אך באמת יש תשובה נצחת לדבריהם דהיא הנותנת כי מחמת כן נעשה ראוי להקריב על מזבח ה' יותר מאחרים יען כי בזה נתכוון להציל ישראל מן כליה ונאמר משל על זה לבן המלך שרכב על סוסו ויצא ליער לצוד חיה לבדו ואין איש אתו וביער היו נחבאים לסטים מזויינים תוך מערה אחת ויראו אותו מרחוק

מבין אילנות היער ויסכימו לשלול אותו ולהרגו כי זו היא מלאכתם שוללים והורגים כדי שלא יגידו עליהם וכ"ש זה שהוא בן המלך איך אפשר לשלול אותו ולא יהרגוהו ויהי בהם אחד שחס על בן המלך כי יחיד הוא לאביו ויאמר להם מה נחשב זה הנער אשר כולנו נעמוד עליו להרגו הכנסו אתם למערה ואני אעמוד פה וכאשר יקרב לכאן תכף ומיד אהרגנו ואשלכהו באחד הבורות שביער ואביא לכם את השלל ונשמחה בו ויאמרו טוב הדבר ויכנסו כולם לתוך המערה ונשאר זה עומד בחוץ לבדו וכאשר קרב בן המלך שלל אותו ויקח גם את סוסו וישלחהו חפשי בכותנתו בלבד וחזר הבן לאחוריו לעיר המלוכה ויגד לאביו וזה הביא להם השלל ויחלקוהו ביניהם אך בן המלך ידע את האיש אשר שלל אותו והכירו מי הוא וכאשר הגיד לאביו תכף שלח עבדים ויתפסוהו לזה האיש ויצו המלך לתלותו אך קודם התליה יניחו רגליו בסד ויכוהו במקלות גדולות על רגליו לצערו בפני המלך וכן עשו ויביאו מקלות ויכוהו על רגליו וזה האיש המוכה צועק אך לבי אך לבי וישמע המלך ויאמר להביאו לפניו ויאמר לו למה תצעק אך על לבך והלא הם מכים רגלך ויאמר אני צועק על לבי שהיא הביא לי את המכות האלה א"ל המלך לא כי אלא רגלך אשר רצו לקראת בני וידיך אשר שללו אותו הם הביאו לך המכות האלה א"ל האיש לא כן אלא לבי שהיה רחמן ונתמלא רחמים על בנך הוא הביא המכות האלה הלא תדע כי דרכן של לסטים הורגים ושוללים ומי פתי ישלול את בן המלך ולא יהרגנו והלא ודאי ילך ויגיד עליו ויהרגוהו אלא כו"כ היה מעשה ואני חסתי עליו שלא יהרגהו ונכנסתי בעובי הקורה והייתי מוכרח לשלול שאם לא אשלול אותו היו הורגים אותי כי יאמרו איה השלל על כן אם לא היה לבי רחמן הייתי הורגו ולא הייתי מוכה במקלות אלו ויאמר המלך דבריך טובים ונכוחים אתה היית סיבה להחיות את בני על כן במה אשלם לך גמול אין זאת אלא אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי וכן עשה הלבישו בגדי המשנה וישם רביד הזהב על צוארו וכל השרים היו נושקים שוליו וכן הנמשל הנה אהרן הע"ה ראה דערב רב הם יבנו המזבח אשר נעשה העגל כדי להכשיל את ישראל להקריב עליו לעגל ביום ההיא כי היו יודעים האמת כי דלמחר יבא מרע"ה ומעשיהם בטלים לכך היו משתדלים לעשות המעשים ביום ההוא דוקא ובחמשה רגעים היו בונים המזבח והיה נשאר כמה שעות ביום שהיו מניחים את ישראל להקריב לעגל ע"ג המזבח ואז לא היה לישראל תקומה בדבר זה והיה נגזר כליה עליהם מה עשה הכניס עצמו בעובי הקורה וזימן עצמו לדבר זה כאשר עשה אותו האיש בראותו שהלסטים רוצים להרוג את בן המלך שהכניס עצמו בדבר זה שהוא ישלול ויהרגהו וכן עשה אהרן הע"ה א"ל אני אבנה המזבח ועי"כ העביר כל היום ההוא בעסק בניינו כדי שלא יקריבו עליו

לעגל באותו היום ויהיה כליה לישראל שהם בניו יתברך והוא ידע כי בבוקר השכם ירד מרע"ה מן ההר ויתבטל הענין הזה וכן היה שישראל לא נכשלו בהקרבה ורק ערב רב הקדימו להקריב בהשכמה ותכף ירד מרע"ה וניצילו ישראל מן כליה שנתבטל הדבר הזה וישראל לא הקריבו כי לא היה זמן דתכף בא מרע"ה:

נמצא אהרן הע"ה סיכן עצמו בבנין המזבח כדי להציל את ישראל מן כליה וכאשר עשה אותו האיש לבנו של מלך ולכן כמו שגמל המלך טוב לאותו האיש שא"ל אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי כן זכה אהרן הע"ה לכבוד הזה שהוא יהיה המקריב ע"ג מזבח ה' גמול ידו שהחיה את ישראל בבנין אותו מזבח שבנה בידו ובזה בטלו דברי ליצני הדור ועל כן הואיל ועשה אהרן הע"ה הדבר הזה מרחמנות הלב שלו שנתמלא רחמים על ישראל שלא יהיה בהם כליה לכך כאשר צוה השי"ת על הקרבנות הקרבים ע"ג המזבח הקדוש הזכיר תחלה קרבן העולה אשר בא בעבור הלב ולכן בפרש' הזאת חזר ויחד הדיבור של צווי הקרבנות על שם אהרן ובניו וזכר את העולה הבאה על הלב תחלה לומר אל תסתכלו במעשה של אהרן בבנין המזבח אלא הסתכלו ברחמנות לבבו שהיה לו במעשה בנין המזבח ולכך בדין הוא שיזכה לכבוד הזה שיהיה הוא מקריב ע"ג המזבח הקדוש את קרבנות ישראל:

ובזה מובן בס"ד המדרש בפרשה זו קח את אהרן וש"ה אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא פתר קרא באהרן בשעה שעשו ישראל אותו מעשה וכו' א"ל הקב"ה לאהרן אהבת צדק אהבת להצדיק את בני ושנאת מלחייבם על כן משחך אלהים אלהיך א"ל חייך שמכל שבטו של לוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה לכך נאמר קח את אהרן ואת בניו אתו עכ"ל וכפי המשל אשר כתבתי יבואו דברים הנז' לנכון אהבת להצדיק את בני ע"י בנין המזבח שבנית אתה כדי להעביר היום ולא יקריבו עליו וגם במעשה העגל לא עשית בשביל טובת גופו שלא יהרגוך אלא ותשנא רשע כדי שלא יעשו רשע עצום להרוג כהן ונביא ואז אין להם תקומה על כן משחך אלהים וכו' בעבור טוב לבבך זה ראוי שאתה תהיה על ביתי ועל ידך קרבים הקרבנות במזבחי לכך קח את אהרן ואת בניו אתו כי יהיו בניו טפלים לו וקח אותו שהוא יהיה עיקר בכהונה גדולה:

אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה נ"ל בס"ד הלב נקרא מזבח לכך המזבח היה ל"ב אמה ואוצר התורה הוא הלב על כן מלוי לב כזה למ"ד בי"ת הוא אותיות תמיד רמז שתהיה התורה מונחת תוך הלב בתמידות ולא תסתלק משם דאפילו בעת שינה בחלום ידבר בו בד"ת כמ"ש אני ישנה ולבי ער והתורה נקראת אש דכתיב דברי כאש נאם ה'

וז"ש אש התורה תמיד תוקד על המזבח הלב לא תכבה אפילו בלילות כמ"ש טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה:

ולבש הכהן מדו בד וכו' נ"ל בס"ד כל ת"ח העוסק בתורה מכונה בשם כהן כי עסק התורה הוא כעסק העבודה כמ"ש רז"ל ותורה שבע"פ ממנה נעשה חלוקה דרבנן לנפש ובד רמז לתורה שבע"פ שהיא שמונה דרגין שהם כשר ופסול אסור ומותר חייב וזכאי טמא וטהור הרי הם ארבעה וארבעה וזהו ב"ד ב' ד' ומכנסי בד הם ענוה ויראה כמ"ש התנא ר"מ בברייתא דאבות על הלומד בתורה לשמה מלבשתו ענוה ויראה ולכן קראם מכניסי בד והיינו מכניסי לשון לבוש וגם מכניסי לשון הכנסה כי שתי מידות אלו הם מכניסים התורה שהיא ב"ד בלבבו של אדם כמ"ש רז"ל כל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכן ארז"ל הגאה חכמתו מסתלקת ממנו והנה שתי מדות אלו שהם מכניסי בד צריך שילבש אותם על בשרו דהיינו יראה פנימית וענוה פנימית ולא כמו אותו הכומר שהיה בזמן הרמב"ן ז"ל והבשר הוא פנימי כי העור הוא חיצון המכסה עליו ועי"ז והרים את הדשן הוא היצה"ר וקראו בשם דשן שהוא ד' ש"ן שיש לו ארבעה שיניים לאכול לחמו של אדם שלומד בארבעה חלקי לימוד התורה שהם פרד"ס שאם אין לו יראת שמים וענוה אז היצה"ר אוכל את ארבעה לחמים של לימוד האדם בפרד"ס כי לכן מביאים בסעודת שבת באמצע ארבעה ככרות דכתיב לכו לחמו בלחמי וכנגד כל לחם שהוא מן לימוד אחד מארבעה הנז' יש לו שן אחד ולזה קראו דשן שהוא ד' שן ועתה ע"י שלימות האדם בשתי עדות אלו ענוה ויראה יעשה הרמה ליצה"ר שיהפך אותו ליצר טוב וכמ"ש רז"ל לבו לא נאמר אלא לבבו שעשה גם היצה"ר ליצר טוב ולז"א אשר תאכל האש היא התורה כי היצה"ר נתקן שיהיו נשרפים הסיגים שבו כדי שיהיה יצר טוב הוא ע"י עסק התורה שהיא אש ושורף סיגים של היצה"ר ובזה ושמו אצל המזבח הוא הלב שגם הוא יהיה יצר טוב לשמור את הלב אמנם כל אלו המלבושים היקרים הן של תורה הנקרא חלוקא דרבנן והן של ענוה ויראה א"א לאדם ללבשם כל עוד שהוא מלובש בבגדים גסים של חמדת עוה"ז ותאוותיו אלא צריך שפשט את בגדיו הם בגדים החמריים של תאוות עוה"ז ולבש בגדים אחרים הם אותם בגדים היקרים וכמ"ש בשיורי המידות משל לכפרי אחד שבא לעיר גדולה וימצא בחנות מוכרים בגדים יקרים מאד שכל בגד שוה עשרים זהובים ויתאוה לקנות בגד לעצמו ויאמר לבעל החנות תן לי בגד כמדתי וזה היה אומן גדול שיוכל לשער מדת האדם בשכלו ולתת לו בגד כמדתו בלי נסיון וכן עלה ונתן לו בגד כמדתו וקבל המעות אח"כ הלך הכפרי ולבש הבגד למעלה מחלוקו וכותנתו לראות אם הוא כמדתו ולא עלה לו כי הכפרי לובש חלוק גס וכותנתו

מלבדים שהיא גסה הרבה ושב אל בעל החנות ויאמר איך רמיתני ולא נתת לי בגד כמדתי ראה שזה בגד צר ואפילו ידי אין נכנסים בו א"ל שוטה הלובש בגד יקר כזה אינו לובש על חלוק גס וכתונת גסה שהם עשויים משקים ומרדעת של חמור אלא לובשו על חלוק דק וכתונת פסים דקה ואני עשיתי שיעור על זה ונתתי לך וכן הנמשל א"א ללבוש בגדי חמודות של תורה וענוה ויראה כל עוד שלובש בגדים גסים של חומר עכור אלא ופשט את בגדיו הגסים החמריים ולבש בגדים אחרים היקרים ובזה אז והוציא הדש"ן מספר שט"ן אל מחוץ למחנה שלא ימצא השטן מקום לקטרג עליו אלא ישלחהו אל מחוץ למחנה הם העכו"ם לקטרג שם וגם בזה מתקן את פלוני שהוא חציו טוב שרמוז באותיות א"ל וחציו רע שרמוז באותיות מ"ס וכאשר יפריד הרע שהוא מ"ס ממנו אז חלק הטוב שרמוז באותיות אל יהיה מקום טהור וז"ש אל דפלוני יהיה מקום טהור:

שמיני

קחו שעיר עזים אחד לחטאת ועגל וכבש בן שנתו לעולה ושור ואיל לשלמים צ"ל למה היו הקרבנות בסדר זה גם י"ל דארז"ל שעיר לכפר על מכירת יוסף דכתיב וישחטו שעיר עזים ויטבלו הכתונת בדם ועגל לעולה לכפר על מעשה העגל אך שור ואיל לשלמים לא נודע לנו למאי אצטריכו ונ"ל בס"ד דארז"ל ישראל יודעין לרצות את בוראם כאילן כותאי ששואל תחלה חד בצל ואח"כ אומר וכי אית בצל נאכל בלא פיתא ואחר שיתנו הלחם אומר היש מאכל בלא שתיה ויביאו לו לשתות כן ישראל מבקשים על הקל הקל תחלה וכנז' במדרש רבא ויקרא פ"ג ע"ש ולכן תחלה מביאין שעיר עזים על מכירת יוסף דעון זה הוא קל לגבי עון העגל חדא דלא היו בו שבט ראובן ובנימין ומנשה ואפרים ועוד עון של אבותם היה ולא שלהם ואח"כ מביאין עגל לבקש על עון שלהם וגם היה בכולם לבד שבט לוי ואח"ז יביאו שור ואיל לשלמים שור כנגד תועלת הנעשית מן עון מכירת יוסף כי אלהים חשבה לטובה להחיות עם רב ויוסף הוא שור לכך מביאים שור לשלמים בעבור תועלת הנז' ומביאים איל לשלמים כנגד תועלת שיצאה מעון העגל דבזה הורו תשובה לרבים כמ"ש רז"ל לא היו ישראל ראויין לאותה מעשה אלא להורות תשובה לרבים ואיל רומז לתשובה כמ"ש חז"ל על השופר שמצותו בשל איל שהוא מורה על התשובה שפרו מעשכם והרבה רמזים נאמר בדבר זה שיש שייכות לאיל עם התשובה ולכן באו הקרבנות בסדר זה לפי המכוון הנז' והשלמים היא הוראה על תועלת וטובה הנז' שהיא שלום על ישראל:

כי היום ה' נראה אליכם י"ל הול"ל נראה בצירי שהוא לשון עתיד שיורה על ירידת האש שעדיין לא ירדה ואיך יאמר בקמץ שהוא לשון עבר ונ"ל בס"ד דידוע שיש י"ב צרופים

של שם הוי"ה שכל צירוף הוא כנגד חודש אחד מי"ב חידשים וצירוף שם הוי"ה ככתבו הוא צירוף של חודש ניסן ואותו היום שמדבר עמהם מרע"ה דברים אלו היה ר"ח ניסן וכבר נכנס היום ונכנסה בו הארה שלו לז"א כי היום ה' ככתבו נראה אליכם נראה בקמץ לשון עבר שכבר נכנס היום ונכנסה הארתו עמו שהוא הארת צירוף השם ככתבו שהוא רחמים גמורים ולכך הוא עת רצון לקבלת קרבנותיכם:

ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד וכו' י"ל למה הוצרך לומר אל פני אהל מועד דודאי הוא שהביאום שם גם מ"ש ויעמדו מה ענין העמידה הזאת ומה בא הכתוב ללמדנו בזה גם למה הוצרך לומר להם זה הדבר וכו' דודאי הם הביאו כדי לעשות אשר צוה ה' והוא כבר צוה אותם בכל זה מקודם וא"ל כי היום ה' נראה אליכם ונ"ל בס"ד דאיתא במדרש ויקרא פ"ג אית אתתא חכימה למשאל אתיא לבי מגירתא תרעא פתיחא מדפק ליה דאפילו תראה השער פתוח לא תכנס פתאום מעצמה אלא דופקת על הפתח ושואלת רשות שתכנס ואומרים לה בפנים צהובות שתכנס וכו' ע"ש וכן כאן התנהגו ישראל בכך אע"פ שכבר א"ל מרע"ה שיביאו היום כו"כ קרבנות אל אהל מועד לפנים וה' נראה אליהם עכ"ז הם לא הכניסו הקרבנות ההם אל תוך אהל מועד אלא הביאום אל פני אהל מועד ר"ל אל ברחוב שלפני אהל מועד ולא עוד אלא ויעמדו לפני ה' אין עמידה אלא תפילה שנאמר ויעמוד פנחס ויתפלל וכן כאן עמדו בתפילה לפני ה' שיתן להם רשות להכנס לאהל מועד עם הקרבנות שהביאו וכמו דעבדא אתתא דחכימה למשאל ואז שלח השי"ת את משה בחירו לתת להם רשות ולכך א"ל משה זה הדבר אשר צוה ה' על ההקרבה תעשו בפנים ולמה תעמדו בחוץ כי ירא אליכם כבוד ה' שתעשו ותצליחו וכמו שאמרו במדרש על תשובת בעלת הבית שמשיבה לאתתא דחכימא למשאל:

גם אמר להם כי היום ה' נראה עליכם דארז"ל בגמרא דשבת נו"ן נו"ן נאמן כפוף נאמן פשוט וז"ש כי היום ה' נו"ן כפופה ראה אליכם כלומר אתם היום נאמן כפוף ולכך תצליחו במעשה הקרבנות שיעלו לרצון או יובן ע"פ מ"ש הרב קה"י ז"ל בשם תיקונים ז"ח כי נו"ן של ויהי בנסוע ובנחה הם עיקרו של עולם ויעקב אע"ה בירך בהם את בניו וידגו לרוב כתרגומו ובנוני ימא ואוה"ע אין להם חלק בנוני"ן שנאמר לא נין לו ועל אלו מבקשים עלילות שנאמר אמרו בלבם נינ"ם יחד ובאלו הנוני"ן יגאל אותנו שנאמר לפני שמש ינון שמו ע"ש ובזה פרשתי הטעם מה שרצה המן לעשות למרדכי עץ גבוה חמשים אמה וז"ש כי היום ה' נו"ן ראה אליכם להשפיע לכם דוקא מאותו הנון של ויהי בנסוע ולא לאוה"ע:

זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' נ"ל בס"ד יש טפשים אומרים כיון שהקב"ה לבא בעי דמחשבה טובה מצרפה למעשה אין צריך לטרוח לעשות המצות בפועל אלא די בכונת הלב ומה צורך ללבוש ציצית ותפילין ולתקוע בשופר ולישב בסוכה וליטול לולב וכיוצא די לקיים כל אלו המצות בכונת הלב דרחמנא לבא בעי ובאמת דברים אלו דברי שוטים הם דכונת הלב רצויה לפני הקב"ה אם תהיה עם המעשה ולא בהיותה לבדה בלי מעשה משל לאחד שנשא אשה וא"ל בשלי לי תרנגולת שתהיה ממולאה בבשר ואורז חשוב ובשלה לו ואכל ואמר לה טוב התבשיל הזה אך אני לא ערב לי מלוי התרנגולת כ"כ מפני שלא היה בה תבלין שקורין הי"ל ודרצינ"י ותאמר טוב הדבר מחר כן אעשה וזו חשבה בדעתה מאחר שזה אוהב התבלין שהם הי"ל ודרצינ"י אמלא את התרנגולת מאלו התבלין ולא אניח בתוכה בשר ואורז וכן עשתה והביאה לפניו וכשבא לפתוח המלוי של התרנגולת לאכול מצא כל המלוי הוא התבלין לבדם שהם אין ראויים לאכילה כלל כי חדים הם ובקש לאכול בשר התרנגולת לבדו וגם זה נתקלקל מרוב החידוד של תבלין שהיו הרבה ויאמר לאשתו מה עשית ותאמר ראיתי כי ערבו לך תבלין אלו על כן עשיתי כל המלוי בהם בלבד א"ל שוטה אלו התבלין ערבים עם יהיו מעורבים עם הבשר והאורז אך לבדם אינם מאכל כלל וכן הנמשל כונת הלב רצויה וערבה לפני הקב"ה אם תהיה מעורבת במעשה אבל להיות היא לבדה במקום מעשה אינה רצויה ורק אם האדם א"א לקיים המצוה במעשה דאנוס הוא הנה בדבר זה עשה הקב"ה חסד גדול עם האדם לחשוב לו על כונת הלב כאלו עשה מעשה עמה לכך אמרו רז"ל מחשבה טובה מצרפה למעשה שיחשוב לו כאלו עשה מעשה ונתערבה מחשבה זו עמה:

והנה נודע כי במעשה המצוה שיעשה האדם אינו ניכר כבוד ה' כ"כ יען כי אפשר הוא עושה אותה מחמת הבושה מבני אדם שהוא בוש אם לא ילבש ציצית ותפלין ולא ישב בסוכה ויטול לולב אך כונת הלב בקדושה אם תחסר ממנו אין העולם יודעים חסרונו הקב"ה הוא היודע מחשבות לב ולכן הנזהר לקדש ולטהר לבו בכונה ומחשבה הרי זה מכבד את ה' באמת לכן כבוד גי' לב דע"י שלימות הלב בזה יהיה כבוד ה' וכבר אמרנו שאם הוא אינו עושה המצוה בפועל כלל אלא רק בכונת הלב בלבד לא בחר ה' בזה ואינה כלום דאין כונת הלב רצויה אא"כ תתערב עם המעשה ולכן כאן שהביאו הקרבנות לכפר דהבאת הקרבנות היא מעשה וצריך לה כונת הלב שיכוין בקרבן לשמו וגם שיחשוב שהוא עצמו נשחט ונקרב עמו אך אם לא יביא קרבנות בפועל כלל אלא רק יחשב ויכוין בלבבו אין זה כלום בזמן שיש מזבח ויוכל לקיים הקרבן בפועל ולז"א זה

הדבר אשר צוה ה' תעשו בפועל כלומר אע"פ שאני מזהיר אתכם בכונת הלב לא תספיק לכם כונת הלב לבדה בלתי צירוף המעשה אלא זה הדבר אשר צוה תעשו בפועל ואז וירא אליכם כבוד ה' מכח כונת הלב שעולה מספר כבוד שבו ניכר כבוד ה':

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו חידא ז"ל בשם הרב חס"ל ז"ל דהנכנס ת' יום בקדושה בלתי חטא בנתיים אינו שולט בו היצה"ר ע"ש וז"ש זה הדבר אשר צוה ה' בקדושתכם במצותיו תעשו חלק התיבה לשתים וקרי בה ת' עשו ר"ל ת' יום עשו בקדושת מצותיו יתברך ואז ירא אליכם כבוד ה' שלא יוכל היצה"ר לשלט בכם או יובן בס"ד ידוע כל המצות נאחזים בכ"ב אותיות ויש מצות נאחזים בסדר אבג"ד שהוא אור ישר ויש נאחזים בסדר תשר"ק שהוא אור חוזר ולכן בודוי שאדם מתוודה על עונות יתוודה ע"ס כ"ב אותיות בסדר אבג"ד ובסדר תשר"ק וכנז' בנוסח על חטא שאומרים ביוה"כ וז"ש זה הדבר אשר צוה ה' תעשו ר"ל עד תי"ו עשו כי צריכים אתם לשמור כל המצות כולם שהם מגיעים עד אות תי"ו ובזה ירא אליכם כבוד ה' כבוד ד"ו כ"ב כלומר שתי בחינות כ"ב שהם אבג"ד באור ישר ותשר"ק באור חוזר ודו ר"ל שתים:

ויקרב את העולה ויעשה כמשפט נ"ל בס"ד דידוע דאות ה"א ראשנה דשמא קדישא ה"ס בינה מתקנת את אות ה"א אחרונה שה"ס מלכות ותיקון שלה שתהיה שלימה כמו אות וא"ו דשמא קדישה הנקרא משפט וז"ש ויקרב את ה' על ה' כי תיבת העלה כתיב בלא וא"ו וקרי בה ה"א על ה"א שהקריב ה"א ראשנה על ה"א אחרונה לתקנה ויעשה כמשפט ויעש ה"א אחרונה כמשפט כמו בחי' וא"ו דשמא קדישא הנקרא משפט:

וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם נ"ל בס"ד כי בעת שעושין רש"מ קורא אותם עמי ואחר שעשו העגל היה קורא אותם עם שסילק אות יו"ד ונשאר עם לכך בעת שהוציאם ממצרים היה מחבבם וקוראם עמי שלח עמי ויעבדוני בין עמי ובין עמך מסתולל בעמי והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל וכאלה הרבה ואע"ג דכתיב בפ' יתרו רד העד בעם קראם כך סמוך למתן תורה להורות כי תואר עמי ביו"ד קנו אותו ע"י קבלת עשרת הדברות שעתידין לקבל אבל בלא"ה הם במדרגת עם אבל אחר שעשו העגל פגמו בעשרת הדברות ונסתלקה אות יו"ד מן עמי ואז קראם עם דכתיב ראיתי את העם הזה והנה עם קשי עורף הוא ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך לך עלה מזה אתה והעם אשר העלת וראה כל העם אשר אתה בקרבו דהיה קוראם עם ולא עמי ועתה היום שהקריב אהרן לתיקן עון העגל נתקבל ברצון והחזיר אות יו"ד לאותיות עם ונעשה להם שם עמי וז"ש וישא אהרן את יד"ו את יו"ד אל העם ובזה החזיר להם תואר עמי ויברכם:

ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם נ"ל בס"ד בכל יד יש ט"ו פרקים באצבעות ובכף וארבעה ידים של משה ואהרן הם ששים פרקים כנגד ס' אותיות שיש בברכת כהנים וז"ש ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם בפסוקי ברכת כהנים וגם בזה המשיכו אות יו"ד מן ר"ת ג"פ של יברכך וכו' אל אותיות העם לעשותם עמי וירא כבוד ה' אל כל העם שנעשה עתה במדרגת עמי גם כבוד ה' עם הכולל גי' ששים כנגד ששים אותיות של הברכה:

וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת וכו' נ"ל בס"ד דקדוק תיבת לאמר דאינו לומר לאחרים ועוד קישור הכתובים זע"ז והוא ע"פ מ"ש באה"י ז"ל טעם שצוה שלא ישתה יין בבואו אל אהל מועד כי המקדש והיין הם שני הפכיים דהמקדש כוחו למלאת לב האדם הנכנס שם בשמחה כמ"ש לדוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך תתעורר השמחה בלבי מעת שאומרים בית ה' נלך וכ"ש כשאבא שם אך היין נברא לנחם אבלים ולמי שהגיען רעה דכתיב תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ולכן הבא למקדש ששם מקור השמחה מה לו לשתות יין עכ"ד ועוד יש טעם אחר נוסף על זה שנמנע היין מן הבא למקדש כדי להבדיל בין הקודש ובין החול כי השמחה אשר תגיע לאדם מן קדושת המצוה וקדושת ביאת המקדש שהיא קדושת נצחית גם השמחה תתמיד בלב האדם ולא תסתלק אחר גמר המצוה או אחר סילוקו מן המקדש אך שמחה הבאה לאדם מן היין היא קצרה שאיננה אלא רק בעוד כח היין בו משא"כ אחר שהפיג יינו לא ישאר לו מן השמחה ולכן כדי להבדיל בין שמחה הבאה מן הקודש ובין השמחה הבאה מן החול שהוא היין צוהו שלא יכנס שתוי יין למקדש כדי שיהיה לו היכר והרגשה שיבחין בין זו לזו וז"ש וידבר ה' אל אהרן לאמר חלק התיבה לשתים וקרי בה לא מר כלומר אתה מבאי אהל מועד ואין לך מר שהיין ניתן למרי נפש ואתה אינך מר נפש לכן יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבואכם אל אהל מועד כי כל הבאים שם אינו מרי נפש ועוד צריכין אתם להזהר בזה כדי להבדיל בין כוחו של קודש ובין כוחו של חול ופסוק זה נכתב לפי פשוטו ונסמך כאן כדי לרמוז טעם זה כמ"ש בתחלת הפסוק ואומרו אתה ובניך אתך היינו לאו משום שמא תשגו בדבר העבודה מחמת שכרות כי אזהרה זו היא אע"פ שבניך אתך דמדכרי אהדדי:

נמצא לפ"ז ההפרש בין דבר הבא מכח הקדושה לבין דבר הבא מכח החול הוא כי זה יהיה לו קיום והתמדה וזה אין לו קיום והתמדה ולפ"ז דבר הבא מכח הקדושה ידמה לאילן או עשב שהוא מחובר בקרקע שהוא מתמד ברטיבותו ויופיו והדרו אך דבר הבא מכח החול ידמה לתלוש שהוא מעט מעט מתייבש וכלה ואבד וכן ישראל שהם נשמתם

חצובה מתחת כסא הכבוד שנקרא בשם עוה"ב שה"ס הבריאה דומין לעץ הנטוע שיש להם חלק קיים ועומד בקדושה של עוה"ב משא"כ עכו"ם אשר נשמתם מן הקליפה דעשיה ידמו לתלוש אשר אין לו קיום והוא יבש ויכלה ויאבד ובזה יובן בס"ד דברי התנא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב כלומר דבר קיים ועומד בעוה"ב שה"ס הבריאה שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ לעולם דייקא שהוא קיום נצחי ירשו ארץ החיים שה"ס עולם ולכן ידמו לנצר מטעי כלומר נצר הנטוע ולא תלוש ולכך מעשי ידי שהם שמים וארץ יהיו להתפאר על ידי ישראל:

תזריע

אשה כי תזריע וילדה זכר וכו' נ"ל בס"ד ידוע כל משפיע נקרא בשם זכר וכל נשפע נקבה וידוע שיש מצוה ותפלה שכוחה חזק לעלות למעלה במקום הראוי לה שלא ע"י סיוע מצות אחרים אלא אדרבה היא מושכת ומעלה עמה מצות חלושים של אחרים שמשפעת בהם כח והרי זו נקראת בשם זכר משא"כ מצוה או תפלה שהיא חלושה מצידה וצריכה לשפע מצוה אחרת חזקה זו נקראת בשם נקבה וז"ש אשה נשמה כי תזריע כי עשיית המצות נקראת בשם הזרעה מצד הנשמה הנה ראוי לה שתלד מצוה שלמה שהיא בסוג זכר וטמאה שבעת ימים חיים הקצובים ע' שנה כמ"ש הפסוק שנותינו בהם שבעים שנה מפני כי עוה"ז היא שבעת אלפים שנה עם אלף השביעי שכולו שבת וכל אלף שנה נחשב כיום אחד כמ"ש כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול ולכך חיים סתם הקצובים הם ע' שהם שבעה עשריות והנשמה בעוה"ז יושבת באויר טמא ולז"א וטמאה שבעת ימים בעוה"ז ואין כח טומאה זו שוה בכל אדם אלא כפי נדת דותה הוא חלק זוהמה שהיה בעון עץ הדעת תטמא בעוה"ז וביום השמיני כשילך אדם לעוה"ב שה"ס הבינה שהיא ספירה שמנית אז ימול בשר ערלתו שתפסק הזוהמה ותכרת לגמרי ובזה יובן רבי אומר אזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה היא דייקא שאינה צריכה לסיוע אחרים ובזה יהיה לו תפארת מן האדם מפני שהיא מושכת ומעלה מצות שלבני אדם אחרים שהם חלשים ואין לאל ידם לעלות:

ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה נ"ל בס"ד דם טוהר בזכר ל"ג יום ובנקבה ס"ו יום הרי בשניהם אותיות סגול כי תיבת סגול הוא ס"ו ל"ג וידוע דהסגו"ל הוא נקודת החסד וידוע דדמים טמאים הם בסוד הגבורה ודמים טהורים הם בסוד החסד ולכן ימים של דמי טוהר הם אותיות סגול:

וטהרה ממקור דמיה י"ל והא כבר טבלה קודם שהביאה הכפרה והנה היא טהורה ונ"ל בס"ד דידוע דבאשה נתהוה בה דם הטמא מכח זוהמת הנחש מעון עץ הדעת ולכן כאשר

תשלים טהרתה ותביא גם הקרבן הראוי לה אז נטהרת מדרגה אחת מן הזוהמה דנחש אשר סיבבה לה דם הטמא של הנידה ונמצא המקור של הדמים שלה הוא זוהמת הנחש ובכפרת זו נטהרת מדרגה אחת ממדרגות הזוהמה שיש בה ולז"א וטהרה ממקור דמיה היא הזוהמה שהיא מקור לדמים אלו הטמאים אשר ראתה:

ועוד נ"ל בס"ד דידוע לימוד תורה שבכתב נקרא קראי לכן המכחישים בתורה שבע"פ ומודים רק בפשט המקרא שבכתב נקראים קראים אבל המודה בתורה שבע"פ והולך אחריה נקרא תלמודי ונודע כי הלכות מרובות יש בנדה בענין טומאתה וטהרתה שאין מפורשים בתורה שבכתב אלא הכל נתנו בתורה שבע"פ על כן מי שהוא קראי אין לו טהרת נדה שאם יחסר ממנה הלכה אחת הרי זו בנדתה ולא תטהר במים שטובלת בהם הן בחסרון הנוגע לטומאת הנדה עצמה הן בחסרון הנוגע לטבילתה ואין טהרה לנדה אלא רק לתלמודי ההולך אחר תורה שבע"פ ולא לקראי והנה אותיות דמיה במלואם כזה דל"ת מ"ם יו"ד ה"י תמצא במלוי שלהם אותיות תלמוד"י והמלוי יכונה בשם מקור מפני שהמלוי הוא נעלם ומכוסה כמו המקור של כל דבר שהוא נעלם ומכוסה וז"ש וטהרה ממקור דמיה ר"ל מכח התלמודי שהוא רמוז במקור של אותיות דמי"ה ולא מכח הקרא"י:

ובמדרש איתא אשה כי תזריע וילדה זכר הה"ד הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי נ"ל בס"ד בהקדים מ"ש הרב ב"ש ז"ל דף ט"ז ע"פ כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה והקשה דהול"ל כמו הרה על המשבר תחיל שאז הוא עיקר החבלים ופירש דידוע דדרש רשב"י מ"מ יולדת מביאה קרבן מפני דבשעה שכורעת לילד נשבעת (פירוש כח הנפש שלה) שלא תזקק לבעלה ואח"כ מתחרטת ורוצה לעבור על שבועתה להזקק לבעלה לכן מביאה קרבן בעבור חלול השבועה של הנפש שלה והנה זה דרכה כל הימים כאשר תחזור ותתעבר אח"כ חוזרת ונשבעת כשכורעת לילד ואח"כ תתחרט ותביא קרבן וכן על זה הדרך ועל זה דימה הנביא את בני ישראל דחוטאים להשי"ת ובהגיע ימי תשובה ובפרט יוה"כ עושים תשובה ואומרים שלא ישובו לכסלם ואחר יוה"כ חוזרין וחוטאין וביוה"כ שבים חוזרים ועושין תשובה ואומרים שלא ישובו לכסלם ואחר יוה"כ חוזרין וחוטאין וכן על זה הדרך וז"ש כמו הרה תקריב קרבן ללדת ר"ל בעבור עת הלידה שלה שנשבעת שלא תזקק לבעלה ורוצה עתה לחלל שבועתה שזעקה בעת חבליה וזהו תחיל תזעק בחבליה וזה משפטה כל הימים כן היינו מפניך ה' שגם אנחנו חוטאין ושבים ואומרים שלא נשוב לכסלה וחוזרין אח"כ וחוטאין וג"כ שבים ואומרים שלא נשוב לכסלה וכן על זה הדרך בכל שנה ושנה ובזה פירש שם בעצב תלדי בנים ואל

אישך תשוקתיך והוא ימשול בך כלומר יקח אותך למשל ולדוגמה בדברים שבינו לבין הקב"ה כי יאמר כמו הרה תקריב וכו' כן היינו מפניך ה' עכ"ד:
נמצא האדם שדרכו לחטא ולשוב בתשובה ויאמר שלא ישוב לכסלה ואח"כ חוזר וחוטא וג"כ שב בתשובה וחוזר וחוטא ושב בתשובה הנה זה הולך בעקבות אמו כי כסלות זו שהוא חוטא ושב וחוזר וחוטא ושב דומה למנהג אמו בענין הלידה והעיבור שלה ובזה יובן בס"ד בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו כי הכסיל שהוא חוטא ושב וחוזר וחוטא ושב ידמו אותו לאמו ולכן אמרה בת שבע לשלמה הע"ה מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי ר"ל אם תחטא ותתחרט ותשוב ותחזור ותחטא יאמרו אני גרמתי לך מנהג זה מצד נדרי שאני נודרת בעת הלידה שלא אזקק עוד ומתחרטת וחוזרת ונודרת וכן על זה הדרך:
והשתא לפי האמור להכי נסמכה פרשת יולדת לפרשת מצורע מפני כי הצרעת באה על חטא ובא הכתוב להודיע בפרשת מצורע איך החטא הוא הגורם את חולי הגדול הזה הקשה שבכל חולאים וכאשר האריך רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בביאור המקראות בפרשה זו בטוב טעם ודעת יע"ש ועל כן שפרשת מצורע כולה באה לרמוז על החטא לכך סמך לה פרשת יולדת אשר החוטא ידמה במנהגו אל מנהג היולדת וכאמור בפסוק כמו הרה תקריב ללדת וכו' והנה על פי האמור בפסוק זה דכמו הרה תקריב ללדת מתבאר היטב פשט הכתוב הזה דאמר הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני פירוש חוללתי לשון חלול ואומרו חוללתי מורה על חלולים רבים כלומר בעון עשיתי חלולים רבים שאני שב על העין ומתחרט ואחזור לעבור עליו לחלל וכן עז"ה ואין זה חידוש כי בחטא זה שאני עושה חלולים רבים יחמתני אמי שגם אמי כך מנהגהולזה המדרש קשיא ליה בפרשה זו של היולדת דכתיב אשה כי תזריע וילדה מה שייכות לפרשת יולדת עם פרשה זו של מצורע דנקיט לה בהדה ומתרץ הה"ד הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני דמדמה חטאי האדם למנהג אמו בלידה ולכן סמך פרשת יולדת לפרשת מצורע אשר כולה היא מדברת בחולי צרעת הנפש שהיא באה בחטאות האדם:
ועוד איתא במדרש אשה כי תזריע וילדה זכר הה"ד אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק ונ"ל בס"ד דארז"ל שלשה שותפים באדם הקב"ה ואביו ואמו וארז"ל הקב"ה מטיל עשרה דברים ואביו חמשה ואמו חמשה ופירשום בגמרא אחת לאחת וכל איש יבין דבר לאשורו אע"ג דאב ואם יש להם שותפות באדם כל זה בעת ההזרעה אך אח"כ אין בכוחם לעשות פועל של כלום דאפילו שהאם נושאה בבטנה את הולד ט' חודשים כשיגיע זמן הלידה בטל כוחה ופעולתה כי איך תוכל להוציא הולד מן הקופסא שמונח בתוך אם

לא יפתח השי"ת את רחמה בדרך הפלא ופלא וגם אחר הלידה מי ילמד את הולד הזה את מעשה היניקה איך ינק ויחיה דהלא הוא בעת ההיא כמו אבן בלא השכלה ובלא האזנה ובלתי כח הדיבור אך השי"ת חונן לו דעת שידע להניק מאיליו גם עוד בגידול הולד בכל זמן היניקה הקב"ה עושה פלאי פלאות לצורך קיומו וחיותו אשר עצמו מספר ובכל זאת מה תוכל האם לעשות על כן אפילו שהיא נושאה את בנה בבטנה תשעה חודשים אין לה להתפאר לומר שותף אני בילד הזה אלא בע"כ תודה כי חלק שיש לה בו אינו כלום והעיקר הוא כח השי"ת העושה כל ולכך צריך שהאדם יהיה כפוף לעבודת השי"ת ולא יעשה דבר אביו ואמו אם דבריהם המה הפך דבר ה' וז"ש הכתוב אשא דעי למרחוק ר"ל אשא דעי בענין השותפים שיש להם חלקים בגופי למרחוק דהיינו לא אביט על עת ההזרעה אלא אשים הבנתי ודעתי להביט למרחוק מן הלידה ואילך עד סוף הימים של חיי האדם ואז לפעלי הוא הקב"ה שפעל העשרה דברים וזהו פעלי פעל יו"ד אתן לו הצדק להודות שהוא העיקר ואליו אשמע ואעבוד והנה המדרש קשיא ליה קושית זוה"ק שהקשה איך זכר הכתוב הלידה אחר ההזרעה והלא יש הריון בנתים ולזה תירץ הה"ד אשא דעי למרחוק וכו' כלומר בא הכתוב ללמדנו אשה כי תזריע אל תתפאר בשותפות שיש לה בהזרעה בולד אלא תביט בלידה בזמן שילדה ותראה באותו עת אם תוכל להשתתף בקיום הולד וחיותו ואז תבין שאין חלקה חשוב כלום לפי האמת:

ועוד איתא במדרש אשה כי תזריע הה"ד חיים וחסד עשית עמדי ראב"ך אומר בנוהג שבעולם בהמה זו דדיה במקום רחמה והולד יונק במקום בושתה ואשה זו דדיה במקום נאה והולד יונק במקום כבודה הוי חיים וחסד וכו' אר"א אם ישהה אדם בחמין שעה אחת הוא מת ומעיה של אשה רותחין והולד נתון שם והקב"ה משמריה הוי חיים וכו' א"ר תחליפא אם אכל אדם פרוסה אחר פרוסה שניה דוחה את הראשונה והאשה הזאת כמה מאכל אוכלת ואינו דוחה את הולד ע"ש נמצא מן החסד שעשה השי"ת דדי האשה במקום בינה ילמוד האדם מוסר להדבק בטהרה ומן חסד של היות עמידתו תוך חמין רותחין ומתקיים ילמוד מוסר שירבה בעסק התורה הנקראת אש ולא יהיה חום היום מבטלו מעסק התורה ומן חסד השלישי שאין נדחה הולד שהוא בריה טובה מחמת מאכל הגשמי שאוכל האדם ילמוד מוסר שלא ידחה עסק הגשמי את קביעות התורה ולפ"ז מן שלשה דברים הנז' שהם ר"ת אד"ם שהוא אכילה דדים מעים יבין האדם מוסר גדול ולכך נקרא אדם כדי שיקח מוסר מן שלשה הנז' הנרמזים באותיות אדם ובזה יובן כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ר"ל מה שנעשיתי בער מפני שלא נתבוננתי מן שלשה הרמוזים באדם:

כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת נ"ל בס"ד נקיט ג' מינים דהצרעת באה על לשה"ר דקטיל תלתא וגם שקול כנגד ג' טומאות חמורות שהם ע"ז וג"ע וש"ד והתחלת הטומאה בלשון והרפואה ג"כ בלשון דכתיב מות וחיים ביד הלשון וכתיב מרפא לשון עץ חיים שהוא עסק התורה דכתיב בה עץ חיים היא אמנם צריך סור מרע תחלה משל למי שיש לו קדחת דרפואתו לשתות סם שקורין כנאכ'ינה אך לא יתנו לו סם הנז' תחלה אלא יתנו לו קודם סם המשלשל לטהר בטנו ואח"כ יתנו לו סם הכאנאכנה ולז"א כי יהיה בעור בשרו הוא הלשון אבר שכולו בשר ואין בו עצם משם תתחיל טומאה זו של הצרעת הבאה על לשה"ר ששקול כנגד ג' טומאות:

וראה הכהן אחרי הוכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב ייטב לב ז"ל בפסוק והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע דתיבת נגע נראה לשון יתר ופירש דארז"ל צדיקים מהפכים מדה"ד למדת רחמים והכונה שהם מאמינים שהיסורין הבאים עליהם הם לטובה ואז ממילא נעשה הדבר טוב וכמ"ש בנחום איש גם זו שאמר גם זו לטובה ונהפך הרע לטוב וכן ברבי עקיבה גבי אושפיזא ושרגא וחמור ותרנגול שאמר לטובה ונעשה הדבר טוב משא"כ הרשעים ההפכים מדה"ר למדת הדין וענין היפוך הזה הוא ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בפסוק ה' יסעדנו על ערש דוי כי בחליו נהפך עשר לערש ויו"ד לדוי וברפואה חוזר ערש לעשר ודוי ליו"ד כי החולי בא מחמת דאור החכימה שרמוז ביו"ד שמספרה עשר נסתלק מן האדם וכתיב אמרת אלוה צרופה ר"ל צרופי האותיות שיהפך הקב"ה את אותיות המורים על הרעה לעשותם צירוף אחר המורה לטובה וזהו הפוך הקללה לברכה וכן כאן הנגע יתהפך לצירוף ענג ולז"א נרפא נגע הצרעת שיתהפך הנגע לענג וזה יהיה מן הצרוע עצמו ע"י שמקבל היסורין האלה באהבה ואומר גם זו לטובה עכ"ד ע"ש ונ"ל להמתיק הרמז הזה ולהוסיף בו עוד בס"ד כי הפרש שיש בין נגע ובין ענג הוא באות עין כי נגע העי"ן בסוף וענג העי"ן בראש וזהו הפוך ממש שמתהפך האות מסיפא לרישא ובזה יובן החכם עיניו בראשו שאין לו צירוף נגע שהעין בסוף אנא ענג שהעין בראש והרשע עיניו למטה לכן אצלו נגע שאות העי"ן היא למטה אבל הצדיק עיניו למעלה לכן אצלו ענג שאות עי"ן למעלה וז"ש אצל יוסף הע"ה עינו בכבל רגלו ברזל באה נפשו עד עת בא דברו אמרת ה' צרפתהו פירוש עד עת בא דברו של יוסף הע"ה שהיה אומר גם זו לטובה אז אמרת ה' צרפתהו לאותו הכבל עשתה לו צירוף אחר חדש שנהפכו אותיות כבל לאותיות בכל שהיא מדת הברכה של אברהם אע"ה דכתיב ביה וה' בירך את אברהם בכל:

ובזה יובן רמז הכתוב כאן וראה הכהן אחרי הוכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו פירוש שראה צירוף הנגע עודנו כמו שהוא שלא נהפך את עינו ר"ל אות העי"ן שלו שלא נהפך מסיפא לרישא שיהיה ענג שהעין הוא בראש ולכן הנגע לא פשה אז טמא הוא כי הרפואה תלויה בזה:

וטהר את הנגע כולו הפך לבן טהור הוא נ"ל בס"ד נו"ן של נגע בא"ל ב"ם מתחלף בגימ"ל ואות גימ"ל בא"ת ב"ש יתחלף באות רי"ש אות רי"ש באי"ק בכ"ר יתחלף באות בי"ת הרי נהפך נו"ן דנגע לאות ב' דלבן וכן אות גימ"ל דנגע יתחלף באי"ק בכ"ר באות למ"ד הרי אות למ"ד דלבן וכן אות עי"ן דנגע יתחלף באי"ק בכ"ר באות נו"ן פשוטה הרי אות נו"ן פשוטה דלבן נמצאו נהפכו אותיות נגע לאותיות לבן ולז"א וטהר את הנגע יען כי כולו הפך לבן טהור הוא:

מצורע

והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הדקדוק ידוע מילות מן הצרוע לשון יתר ונ"ל בס"ד ארז"ל צרעת באה על לשה"ר לכן מסגירו כדי לטהרו שעושה לו צער של הסגר הפך מנהגו הרע כשסיפר לשה"ר שילך ממקום למקום ויספר שכן דרכם וכאשר הרחיב רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל דבר זה בפרשת תזריע בלשונו הנעים והנה צרוע אותיות עצור וז"ש נרפא מן העצור שעשה הפך מדתו הרעה גם הלומד תורה בבהמ"ד נקרא עצור כמ"ש בדואג נעצר נלפני ה' וע"י שהוא עצור בלימוד תורה נרפא נגע הצרעת או יובן בס"ד הכונה כי הצרוע שחטא ולכך לקה בצרעת אין לו רפואה אלא בתשובה וחרטה אך החרטה באה לו מצד שדחקוהו היסורין שלא יכול שאת אותם אפשר שזה לא יבא לו רפואה אלא צריך שהרפואה תהיה מכח הצרוע עצמו שהוא מתחרט באמת על מעשיו הרעים אפילו אם לא היו באין עליו יסורין ובזה יובן דברי התנא אזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה כלומר התשובה נקראת דרך כמ"ש רז"ל ע"פ על כן יורה חטאים בדרך ואמר איזו היא תשובה מעליא זו שהיא תפארת לעושיה שיתפאר על אשר הוא עשאה באמת מטוב רצונו ולא שהיסורין הכריחו אותו דכיון שלא לחצוהו היסורין אז נמצא תפארת לו מן האדם כי בני אדם אחרים יבואו ללמוד ממנו תשובה כיון שרואין אשר מאיליו נתחרט ועשה תשובה יתפעלו יותר גם הם לעשות תשובה ונמצא זה זכה וזיכה אחרים:

ובמדרש איתא מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפרי והיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיי אוריקו עליה כ"ע רבי ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקלין א"ל תא סק הכא זבין לי א"ל לית אנת צריך ולא כדמותך אטרח עליה וסליק לגביה הוציא

לו ספר תהלים מוכרך הראה לו פסוק זה מי האיש החפץ חיים וכו' מה כתיב בתריה נצור לשונך מרע א"ר ינאי אף שלמה מכריז שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו שומר מצרעת נפשו א"ר ינאי כל ימי הייתי לומד פסוק זה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודעני לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע ע"כ והדקדוקים רבים המה חדא מאי קמ"ל מתהלים מכורך ומאי נ"מ אם מכורך או לא מכורך ועוד מה חידש רוכל זה לרבי ינאי ועוד מה ענין אומרו להיכן הוא פשוט דאם לא ידע ביאורו יאמר לא הייתי יודע פירושו וראיתי להרב זרע בירך ז"ל שפירש אותו כמין חומר דארז"ל למיימינים בה שקורין לשמה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד אך המשמאלים שלומדין שלא לשמה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא וידוע פלוגתא דר"ג וחכמים והוא דר"ג ס"ל אם אין תוכו כברו ר"ל לומד שלא לשמה אל יכנס לבהמ"ד דאסור ללמדו וחכמים ס"ל מתוך שלא לשמה בא לשמה ולפ"ז לדעת ר"ג דאין ללמד תורה לתלמידים הלומדים שלא לשמה יהיה משך הכתוב של מי האיש פשוט על פסוק שלמעלה ממנו דקאמר לכו בנים התלמידים שמעו לי יראת ה' היא התורה אלמדכם אך דעו כי אין אני מלמד לכל אדם אלא רק להלומד לשמה שיש לו אורך ימים וגם טוב העושר ולז"א מי האיש החפץ חיים שהוא אורך וגם אוהב ימים לראות טוב ג"כ שהוא עושר ותרתי לא נתנו אלא ללמד לשמה הנה זה האיש אלמדנו תורה בזה ונגמר הענין בכך ופסוק הבא אחריו של נצר לשונך מרע הוא מלתא באפיה נפשה דמצוהו על לשה"ר ואינו מקושר עם פסוק מי האיש החפץ חיים וכל זה הביאור הוא לסברת ר"ג דמקשר פסוק מי האיש עם פסוק שלפניו לכו בנים אך לסברת רבנן דפליגי וס"ל דמלמדין תורה גם להלומד שלא לשמה א"א לקשרו עם פסוק לכו בנים אלא ס"ל לקשרו עם פסוק נצר לשנך מרע לומר שבעל לשה"ר לוקה בצרעת דחשוב כמת ואין חייו חיים והכי קאמר מי האיש החפץ חיים ובאיזה חיים אני אומר הוא שאוהב ימים לראית טוב בהם שלא ילקה בצרעת שהוא מושלל מן הטוב דגם בחייו קרוי מת הנה זאת תהיה להנזהר מלשה"ר ולז"א נצר לשונך מרע וכו' זה הוא אוהב ימים לראות טוב דניצול מצרעת והנה קודם שבא הרוכל היה מסתפק רבי ינאי בזה הפסוק של מי האיש החפץ חיים ולא ידע אם ביאורו כסברת ר"ג שפושט אותו ומושכו על פסוק הקודם של לכו בנים או אם ביאורו כסברת רבנן שפושטין אותו על פסוק שאחריו דאיכא נפקותא רבה בין זה לזה מה עשה אותו רוכל הגיד לו ביאור הכתוב בחכמה והוא שהוציא לו ספר תהלים מכורך שפתח הספר וכיסה פסוק לכו בנים במטפחת הכרוכה עליו והראה לו מן פסוק מי האיש ואילך רמז לו בזה דפסוק מי האיש אינו מקושר עם לכו בנים כמ"ש ר"ג אלא מקושר עם פסוק

שאחריו כסברת רבנן ועל כן אמר רבי ינאי לא הייתי יודע מקרא זה של מי האיש היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודעני בחכמה עכ"ד דפח"ח:

ובזה פרשתי בס"ד הכתוב בהפטרה מ"ש אלישע הע"ה לגחזי מאין גחזי והשיב לא הלך עבדך אנה ואנה והוא דארז"ל למה לקה גחזי בצרעת על אשר דבר שם רע על אלישע כי אלישע נשבע שלא ליקח כלום מן נעמן והוא הלך ואמר לנעמן בשם אלישע הע"ה שיתן ככר כסף ואע"פ שא"ל לצורך בני הנביאים עכ"ז אין היתר לשבועה כי הוא נשבע שלא יקח כלל ואמרה תורה זאת תורת המצורע מוציא שם רע לוקה בצרעת עוד כתבו המפרשים ז"ל הטעם שדחה אלישע הע"ה את גחזי בשתי ידים דמלבד דקלל בצרעת עוד טרדו מלפניו שלא ילמדהו תורה היינו משום דעתה נתברר לאלישע דגחזי לא היה לומד לשמה ואזיל בתר סברת ר"ג דס"ל כל ת"ח שאין תוכו כברו אל יכנס לבהמ"ד דאין ללמד תורה אלא ללומד לשמה ובזה יובן שאלת אלישע הע"ה דרך צחות מאין גחזי מאיזה כת אתה אם כאותם הסוברים כר"ג דמושכין פסוק מי האיש לפסוק לכו בנים דנלמד מזה שאסור ללמד תורה לאדם הלומד שלא לשמה או"ד אתה מכת דפליגי על ר"ג דס"ל מותר ללמד להלומד שלא לשמה ופסוק מי האיש משוך עם פסוק שאחריו נצר לשנך מרע דבא ללמד שהמוציא שם רע ומדבר לשה"ר לוקה בצרעת דאין חייו חיים והשיב לו גחזי לא הלך עבדך אנה ואנה כי אני לא משכתי פסוק מי האיש לא על פסוק לכו בנים ולא על פסוק נצר לשנך אז א"ל אלישע אתה שלא משכת הפסוק לא לפניו ולא לאחריו אני אמשוך אותו בשבילך על לפניו ועל לאחריו דצרעת נעמן תדבק בך מכת משיכת הכתוב על לאחריו וגם צא מלפני שלא אלמדך תורה עוד מכת משיכת הכתוב על לפניו לכו בנים שאנהוג עמך כדברי ר"ג וכדברי חכמים:

ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אותו לאשם נ"ל בס"ד ולקח הכהן איש החסד את הכבש האחד רמז לישראל שנקראו כבשים והם גוי אחד בארץ שיש להם תואר אחד וזהו האחד הידוע בה"א הידיעה או יובן האחד ה' אחד כי חמשה פעמים אח"ד עולה מספר ס"ה שהוא שם אדנ"י כמנין היכל בסוד ו"ה בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ ובשבת מיחדים שמו יתברך בתיבת אחד של שמע ישראל חמשה פעמים שהם ארבעה בק"ש שתים בלילה דערבית ועל המטה ושתים ביום בשחרית דקרבנות ודיוצר ואחת במוסף בקדושת מוסף הרי חמשה פעמים אחד יש בשבת כמנין שם אדנ"י שה"ס השכינה השורה על ישראל ולז"א ולקח הכהן את הכבש אלו ישראל ה' אחד כלומר ה"פ אחד ועוד והקריב אותו לכבש שהוא ישראל לאשם קרי בה ל"א שם כי שם ל"א מן ע"ב שמות של ויסע ויבא ויט הוא שם לבב שהוא שהוא למפרע בכ"ל והוא ברכתו של

אברהם אע"ה דכתיב וה' בירך את אברהם בכל שממשיך לישראל ברכה משם זה שהוא שם ל"א מן ע"ב שמות ואת לג השמן ר"ל לבוש לאותיות שמן כמ"ש במדרש בראשית פרשה ד' כתונת עור רבי יהושע אומר לגא פי' בגד משובח כי אותיות שמן מתלבשים בא"ת ב"ש בשם בי"ט והוא עיקרו של עולם ששמירת ישראל תלויה בו והוא מכניע הקליפות לפניהם וכנז' בס' קה"י ז"ל והניף אותם תנופה לפני ה' כתרגומו וירם יתהון ארמא קדם ה':

ולקח הכהן מדם האשם ונתן על תנוך אזן המטהר וכו' נ"ל בס"ד נותן על ג' אברים אלו אזן יד רגל ר"ת יאר שיאר לו בזה הטהרה וידוע דהצרעת באה על לשה"ר ורפואתו תלויה בתורה דכתיב מרפא לשון עץ חיים והתורה אשר תרפא היא תורה שבע"פ שתתייחס לאזן שהיא תלויה בשמיעת האזן לכך נותן תחלה על בהן אזנו הימנית דהתורה היא בסוד ימין ואח"כ על בהן ידו הימנית כי אין לימוד התורה מרוצה לפני הקב"ה אא"כ ילמד האדם ע"מ לעשות והמעשה תתייחס לידים ואח"כ על בהן רגלו לומר תלמוד תורה בלתי נקיון של סור מרע לא יעלה לרצון דזה דומה למזלף יין על זבל ואשפה מה הנאה יש לו מריח הטוב של היין וידוע כי עיקר סור מרע הוא בעבירות שאדם דש בעקביו שמתייחסים לרגלים שאין האדם חושב אותם כלום ואינו מתחרט בהם לכן יתן על בהן רגלו ג"כ לעורר אותו בזה:

והנה אם תצרף מספר דם עם מספר אזן שנותנו עליה יהיה מספר קב שהוא מספר ששה פעמים טוב רמז לתורה שבע"פ שיש בה ששה סדרים והיא נקראת טוב נמצאת היא ששה פעמים טוב ומרפא לשון עץ חיים היא תורה שבע"פ שתתייחס לאזן ובזה מבטל קליפת כלבים שהם גי' ק"ב ששולטים על בעל לשה"ר כמ"ש רז"ל בסמיכות לא תשא שמע שוא לכלב תשליכון אותו גם יתן עוד דם על היד יהיה בזה צירוף דדים שהוא י"ד ד"ם ובתורה כתוב דדיה ירווך בכל עת גם ללמדו מוסר הקב"ה חס על הפה שלך ועשה לו דדים במקום בינה כדי שתינק משם ולא עשה לך הדדים כבהמה שהם במקום טנופת ואיך אתה תטנף הפה בלשה"ר גם יתן הדם על רגל כי מספר דם עם מספר רגל עולה עוז"ר היא התורה היא עזר לאדם מן היצה"ר כמ"ש בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין וכמ"ש בס"ד ע"פ אעשה לו עזר כנגדו:

וכבס המטהר את בגדיו וגילח את כל שערו ורחץ במים וטהר נמצא טהרתו תלויה בשלשה אלה כבוס בגדים וגלוח שער וטבילה במים ונ"ל בס"ד דידוע טהרה זו של מצורע רומזת לטהרת הנפש מן העונות האדם יקח מוסר מכבוס בגדים הגשמיים לכבוס בגדי הנפש כי דרכו של בגד המלוכלך הרבה ילך תכף ברחיצה הראשנה רוב הלכלוך

ואח"כ ברחיצה שניה ילך גם מעט הנשאר ואח"כ לא ישאר ממשות לכלוך בבגד אלא רק רושם וזה הרושם צריך לו רחיצות הרבה וטורח גדול עד שילך לגמרי כן עבירות חמורות העושים לכלוך הרבה בבגדי הנפש הם נטהרים והולכים תכף ומיד בודוי ראשון כי על אלו יתחרט חרטה גמורה ואמיתית ויקבל עליו קבלה גמורה בלב שלם שלא לעשותם עוד אך עונות דקים שהאדם דש בעקביו אין החרטה בהם גמורה ושלימה גם אין קבלתו בהם לעזבם בלב שלם ולכן אלו עד שיטהר מהם צריך טורח ויגיעה דאלו דומים לרושם הלכלוך מפני שיצה"ר מורה לאדם בהם היתר:

וגלוח השער נרמז בו ענין יקר והוא ע"ד שארז"ל בירושלמי מעשה בכהן אחד שהיה עני ביותר ורצה ללכת לחו"ל בשביל פרנסה ואמר לאשתו אין לי דבר להניח לך אבל אלמדך חכמתי ובעוד שהיה מלמד לה מראות נגעים אמר לה דעי דאין שער בראש שאין תחתיו מעין שממנו הוא גדל ואם היה מתחבר מעין של שער זה לשל חבירו היו עיניו כהות אמרה לו אשתו ישמעו אזניך מה שפיך מדבר ומה אם לכל שער ושער מראשך הקב"ה מזמין לו מעין בפ"ע שיתפרנס בו לא כ"ש שיזמין לך מזונך ולמה תצא לחו"ל מיד חזר בו עכ"ל ובאמת לימוד המוסר הזה מן השער הוא צרי ותחבושת לכל אדם שלא יהיה מצטער ודואג על העתיד אלא יקוה אל ה' תמיד ולא יעצב על שום דבר וגם מכאן תוכחת מגולה לקצת בני אדם נבערים מדעת שבראותם שיש להם ד' וה' בנים הם פורשים מנשותיהם כי דואגים שמא יהיה להם רבוי בנים ובנות ובמה יפרנסום וענין זה הוא שטות גמור כי הבורא יתברך שנתן להם הבנים יזמין להם פרנסתם ואם על שער אחד משגיח כ"כ איך לא ישגיח על אדם שהוא עולם מלא וגם עוד מן השער שיש לכל או"א מעין בפ"ע ילמוד האדם מוסר השכל שכמעט כל ענייני העבודה תלויים בזה והוא מ"ש בגמרא מכאן אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך ואין אדם נוגע במוכן לחבירו ואין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא ע"כ והיינו דאם השערות שהם עומדים סמוכים זע"ז אינו נוגע במוכן לחבירו אלא כל אחד יונק מן מעיין שלו כ"ש האדם עם חבירו ולכן סיים בדבריו כמלא נימא דקאי אכלהו ר"ל כדמיון המילוי והיניקה של נימא הוא השער שבראשך:

וענין טבילה במים יורה לאדם בעל תשובה מוסר גדול שצריך להיות תמיד בשברון לב והולך ומוסיף במידות הענוה והשפלות ובזה תקובל תשובתו ויתרצה לפניו יתברך וכמ"ש רז"ל ע"פ זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה וכ"כ ירגיל בענוה ושפלות עד שתהיה אצלו טבעית כמו טבע המים שהם רודפים ללכת למקום נמוך מצד טבעם:

והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואותם לפני ה' פתח אהל מועד י"ל אומרו הכהן המטהר מאי קמ"ל בתיבת המטהר דאנחנו יודעין כי זו היא מלאכתו של הכהן לטהר וכמה פעמים הזכיר הכתוב את הכהן ולא פירש שהוא המטהר ודי לומר הכהן בסתם ונ"ל בס"ד בהקדים מעשה ששמעתי באחד ת"ח שהיה מהלך במבוי אחד וראה חצר פתוח וקולות רבים נשמעים מתוכו והבין מן הקולות שלהם שיש שם חבורה אחת יושבים ומשחקים בקובייא ומריבים זע"ז והוא נתקנא קנאת ה' ויכנס שם פתאום ויגש אליהם וידבר אתם קשות הוי נבלים מה המעשה הרע הזה אשר אתם עושים לשחק בקובייא האסורה ולגזול זמ"ז והאנשים ההם נפלה אימתו עליהם ויבושו ממנו וכולם קמו ונפלו לפניו ויאמרו הסכלנו עשה הדבר הזה ועוד לא נשוב לכסלה ויתנדבו כל הממון שהיה מונח לפניהם בשביל עסק השחוק שהיה לערך עשרה זהובים ויתנו אותו להת"ח בתורת קנס שיקחהו לעצמו ויתפלל על כפרתם והוא לקח הקנס מידם וידבר להם דברי מוסר שלא ישובו לכסלה וילך לו ויהי אחר שנים ושלוש חדשים נדחק אותו ת"ח בשביל פרנסה עד מאד ולא מצא לו מקום אפילו בתורת הלואה משום אדם ועודנו נבוך ומחשב איך יעשה ויזכור הדבר ההוא ויאמר בלבו בודאי אלו האנשים חזרו לסורם הרע והנם עתה משחקים בקוביא בחצר ההוא אלך שם ואוכיחם ואקח מהם קנס ואתפרנס בו וילך באותו מבוי וירא החצר פתוח וקול המשחקים בקוביא נשמע בחוץ וישמח על הדבר ויכנס פתאום ויאמר להם הוי נבלים איך חזרתם לסורכם הרע לשחק בקוביא ועדיין לא סיים דבריו ויקומו עליו נצבים כמו נד ויחרפוהו ויקללהו ויאמרו לו צא מכאן מי שמך שר ושופט עלינו ויבקשו להכותו מכה רבה ויברח וינס ויצא החוצה ויהיה נבוך מאד לדעת מה זה ועל מה זה הלא קודם שני חדשים כשהוכיחם נפל פחדו עליהם ויבושו ממנו ויתחננו אליו ועתה מצד לצד חרפוהו וביזוהו ויבקשו להכותו על תוכחתו וילך אצל רבו ויספר לו הדבר הזה אשר קרהו ויאמר לו רבו הטעם פשוט היא כי בראשנה בעת שנכנסת להוכיחם היתה כונתך לש"ש כי נתקנאת קנאת ה' ולא עלתה על לבך הנאת ממון לעצמך על כן הקב"ה היה בעזרך והטיל אימה ופחד עליהם מדברי תוכחתך וכמ"ש רז"ל כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים כי השי"ת יהיה בעזרו שיעשו דבריו פירות ופועל גדול בלב השומע אך בביאה שניה היתה כונתך בשביל הנאת עצמך כדי שתקח מהם קנס ותתפרנס בו לכך לא בא לך עזר מאת ה' ודבריך לא עשו רושם והם התריסו כנגדך כפי הטבע ע"כ שמעתי:

וכיוצא בענין זה תמצא אצל הכהנים כי כל איש אשר יחטא ואשם יביא קרבנו לכהן להקריבו והכהן יש לו הנאה גדולה מן הקרבנות כי אוכל בשר טוב ומנחה בלולה בשמן

ואם הכהן המקבל הקרבן מיד האדם אין כונתו בשביל הנאתו אלא כונתו כדי לטהר האי גברא ולכפר עליו אז מעשה הכהן בהקרבה יעשו פירות בטהרת האדם וכפרה ואם הכהן כונתו בשביל הנאתו בלבד אין הקרבתו מועלת לטהר גברא וכמ"ש הכהנים לא אמרו איה ה' שהיו שמחים בהבאת הקרבנות בשביל הנאתם ואין משגיחים לטהרה וכפרה הנוגעת לנפש לכפר עליו לפני ה' ועל כן אין מעשיהם מועילים לכפרה ולטהרה כי עסקם הוא שלא לש"ש ולכן בא הכתוב לבאר הדבר הזה כאן והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר לפני ה' פירוש אמתי יעשה הכהן העמדה וקיום בטהרה וכפרה לזה האיש המטהר לפני ה' הוא דוקא אם יהיה הכהן כונתו לטהר ולא בשביל הנאת עצמו למלאת כריסו דרק אם יהיה זה הכהן הוא מטהר ר"ל כונתו לטהר את זה האיש יועילו מעשיו לעשות לו העמדה מנפילתו שיעמדהו לפני ה' שיקובלו מעשיו ברצון להיות לו טהרה וכפרה כראוי וכמצטרך:

אחרי מות

אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו י"ל למה קראם עתה בני אהרן ועוד הול"ל בהקריבם ועוד וימותו לשון יתר וכן אחיך לשון יתר ונ"ל בס"ד בא לומר שהם דחקו את השעה להקטיר בפנים שאין בזה רשות אלא לאביהם ביוה"כ והטעם דארז"ל כה"ג צריך שיהיה שלם בחכמה וביראה ואהרן זכה על ידי שתים אלה ולכן כיון שראו שהם שלמים בשתים חשבו שעי"כ יכולים הם להיות עיקר בכהונה גדולה כמו אביהם דנחשבים כאהרן עצמו אך לפי האמת הם אינם חשובים כאהרן עדיין אלא הם בני אהרן טפלים אל אביהם וז"ש אחרי מות שני בני אהרן שהם באמת בני אהרן טפלים אליו אך הם חשבו בקרבתם לפני ה' ר"ל ע"י ב' החכמה והיראה שהם שתים העושים הכנה לכה"ג להתקרב לפני ה' כן בהכנות של השתים ראוי שתהיה קרבתם לפני ה' כמו אביהם וזה הדבר גרם להם שימותו שעי"כ חשבו עצמם עיקרים ועשו מעשה עיקר להקטיר בפנים ועי"כ וימותו ולכן כיון שהם שגו בדבר זה להתקרב לפני ה' מחמת ראותם שלימותם בשתים הנז' עתה יש לחוש שמא אהרן שהוא אחיך הדומה לך שהוא קרוב באמת אלי מצד שלימותו ישנה ויתקרב יותר משיעור אשר הרשתי אותו והוא שיכנס בכל עת לכן תצוהו בפירוש שאל יבא בכל עת אל הקודש כי אם בזאת וכו':

ונ"ל בס"ד עוד באומרו בקרבתם לפני ה' ולא אמר בהקריבם כי הם מתו ביום ר"ח ניסן אשר בו מאיר שם הוי"ה ככתבו בסדר יהו"ה משא"כ בשאר חדשים יאירו בהם כל אחד צירוף משאר צרופים כי י"ב הם כנודע וקרב אותיות תם דהיינו המלוי שלהם כזה תי"ו מ"ם הם אותיות יום ז"ש שמתו בקרבתם לפני ר"ל יום שהוא לפני שם הוי"ה ככתבו:

ואל יבא בכל עת אל הקודש נ"ל בס"ד יש באדם קנה שמלאכתו בעסק התורה המשמח את הלב ויש בו ג"כ ושט סמוך לקנה שמלאכתו בהנאה גשמית שבכללה הוא היין המשמח את הלב כמ"ש ויין ישמח לבב אנוש וכה"ג צריך שיכנס בשמחה אל הקודש וכמ"ש שמחתי באומרים לי בית ה' נלך אך אין ראוי שיכנס בשמחה הנמשכת מן היין שהוא עסק הושט אע"פ שיש לו ג"כ שמחה מן התורה שהיא עסק הקנה כי בזה הוא מערב קודש עם החול ומספר קנ"ה וש"ט הוא מספר ע"ת וז"ש ואל יבא בכל עת אל הקודש ר"ל בשמחה הנמשכת מכל עת שהם עסק הקנה ועסק הושט אלא יבא משמחה הנמשכת מעסק הקנה בלבד ולכך הזהירו בזה אחרי מות בניו שנכנסו שתויים יין:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד המשך הכתובים ויתיישבו ממילא הדקדוקים הנראין בו דידוע הטעם שהקב"ה עושה גילוי אור שכינתו בענן השוכן שם בבית ק"ק ולא על גוף הארון עצמו או על גוף הכרובים עצמן מפני שהקב"ה אוהב השפלים והרכים ולא העזים והקשים לכך גוף ארון וכרובים שהם עשויים מעץ וזהב שהם קשים אינו מגלה אור שכינתו בהם ממש אלא רק מגלה בהתלבשות הענן השוכן שם עליהם שהוא רך יותר מכל הנמצאים גם ידוע הטעם שלא נתן הקב"ה רשות לכה"ג שיכנס לבית ק"ק אלא רק יום אחד בשנה שהוא יוה"כ כדי שיהיה לו מורא ורכות לב בעת שיכנס ואם היה נכנס תמיד בכל עת אז היה לו גסות לב בזה הרשות שהוא נכנס תמיד ואין אחר נכנס כלל ואם יהיה בו גסות לא תשרה עליו שכינה וממילא לא יהיה מוצלח בעבודתו אשר כל קהל ישראל עליו יסמוכו גם ידוע שיש בדברי חז"ל שלשה טעמים מה שנבחרו לקרבנות הבהמות ולא החיות הא' מפני שהחיות אינם מצויים בישוב ולא הטריח הקב"ה את האדם לצאת ביערים ומדברות להביא החיה ולכן יקריבו בהמות בלבד שמצויים אצלם בישוב והב' דכתיב והאלהים יבקש את הנרדף והבהמה תמיד היא נרדפת מן החיה אבל החיה היא רודפת לכך לא בחר השי"ת והג' מפני שיש לחיה גסות רוח משא"כ מין הבהמה וכתבו המפרשים אע"פ שיש בזה ג' טעמים מ"מ טעם השלישי הוא עיקר והראיה לעתיד דכתיב פרה ודוב תרעינה יחדיו ועגל וכפיר ומריא ונער קטון נוהג בהם ואריה כבקר יאכל תבן דנמצא הם מצויים בישוב וגם אין רודפים עוד ועכ"ז לא נבחרו לקרבנות אלא מיני בהמה ולא הוכשרו החיות ובזה פירשו ז"ל לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה שאתה אוהב השפלים והוכחה לזה הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים שבאותו זמן יהיו החיות מצויים וגם אינם רודפים עכ"ז אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים ולא חיות כלל על כן נמצא הטעם מפני שהחיות יש בם גסות משא"כ מין הבהמה עכ"ד וז"ש דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל

הקודש והטעם כי אתה רואה שבענן שהוא רך אראה אל הכפורת כי אני אוהב רך ושפל ואיני אוהב עז וקשה ואם יבא בכל עת יהיה לבו גס וקשה ולא יהיה לו רכות מן הפחד והמורא מאחר שהוא יהיה רגיל בכניסה לשם תמיד ולכן מזה הטעם שאני אוהב הרכים ומואס בקשים ועזים לכך בזאת יבא אהרן אל הקודש בפר בן בקר שהוא מין בהמה גסה ואיל לעולה שהוא מין הבהמה דקה ולא יבא ממין החיה כלל מפני שהם גסים ועזים:

או יובן בס"ד בזאת יבא אהרן אל הקודש דארז"ל רמז לתחיית המתים מ"ה דכתיב בתרומות ומעשרות ונתתם לאהרן וכי היכן הוא אהרן שיקח לו תרומה והלא לא נכנס לא"י ובמדבר לא היו נהוגין תרומות ומעשרות אלא יחיה לעתיד ויביאו לו תרו"מ נמצא ביאתו של אהרן הע"ה אל הקודש אשר בארץ ישראל תהיה לעתיד אחר גמר התיקון שנתקן חטא אדה"ר שהביא מות לעולם וידוע כי החטא הי' בפגם ב' דלתין של שם שדי ושם אדני ונשאר שי אני בסוד הנחש השאנ"י דלעתיד יתחברו הדלתי"ן ואז יהיה ב' שמות הנז' שלמים בשבעה אותיות גם לעתיד ישתלם השם והכסא שיהיו שבעה אותיות לכך עשה שלמה הע"ה חנוך בהמ"ק שבעת ימים ושבעת ימים בזא"ז כנגד שבעה ושבעה הנז' וז"ש בזא"ת יבא אהרן אל הקודש כלומר ב' ז' אות דהיינו שני ז' אות של השם והכסא ושל שד"י אדנ"י יבא אהרן לעתיד אל הקודש הידוע שהוא בית שלישי שיבנה אחר שלימות שבעה ושבעה הנז' בשלימות או יובן עשרה נסים נעשו לאבותינו בבהמ"ק צא מהם שנים שהם לא הזיק נחש בירושלים ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום וכו' דאלו שייכים לירושלים נשאר ח' צא מהם לא אירע קרי לכה"ג ביוה"כ שזה הנס אינו גלוי לעיני בני אדם אלא לו דוקא נשאר שבעה נסים גלויים לעיני הכל בבהמ"ק רמז כי בהמ"ק הוא סוד השכינה שנקראת בת שבע ספירות לכך נעשו בו ז' נסים גלויים וז"ש בזאת ר"ל בז' אות יבא אהרן אל הקודש כי כל נס נקרא אות:

כתונת בד קודש ילבש נ"ל נקיט ד' בגדים אלו שהם כנגד ד' עבירות שהם מאוסים לפני הקב"ה ביותר והם ש"ד ובכלל זה הוצאת שז"ל וכמ"ש רז"ל על שוחטי הילדים ועוד עון עריות ועוד הרהורים הקשים מעבירה ועוד הגאוה ור"ת ד' הנז' אמכ"ם רמז לדבר ובפשעיכם שלחה אמכם ועיין לרבינו מהרש"ם בלקוטי שושנים מה שרמז בזה:

והיתה זאת לכם לחוקת עולם נ"ל בס"ד בהקדים מש"ה ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה ופרשתי בס"ד דארז"ל ישראל נמשלו ליונה גם אמרו עיכוב התשובה שאין שבים מהר גורם דוחק הפרנסה שיהיו המזונות מרורים כזית וז"ש ותבא אליו אל הקב"ה היונה אומת ישראל בתשובה לעת ערב שאין ממהרים לשוב בעת בוקר שיתקיים בהם אחישנה אלא לעת ערב דמאחרים תשובתם עד סוף הימים לכן והנה

עלה זית טרף בפיה שמזונותם מרורין כזית כאשר תראה באורך הגלות הזה בחסרון כיס ודוחק פרנסה אשר ימצא לישראל וידוע כי התורה מרבה שפע המזון בעולם ויסתלק הדוחק לכך מכונית בשם לחם והלימוד רמוז באות אלף לשון אלופי ומיודעי וכן אאלפך חכמה וידוע דיש צורת אל"ף באותיות יו"ד שהוא י' למעלה ואות ד' למטה ואות ו' באמצע והוא סוד הבינה וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בכונות האכילה של מ"ו נ"ח וכן הוא בתיקונים וידוע דהתורה נתנה לנו מן הבינה לכן אל"ף הרומז ללמוד התורה הוא בצורת יו"ד ואינו בצורת יו"י ועל כן אם תהיה הפרנסה מרורה כזית אז ע"י לימוד התורה הרמוז באות אל"ף שצורתו יו"ד יהיה במקום יו"ד דזית אות א' ואז זית יהיה זאת שתתבטל המרירות וידוע כי ארז"ל חק לשנא דמזוני הוא וז"ש והיתה זאת לכם דמן זית אשר טרף בפיה יהיה זא"ת לחוקת עולם לצורך פרנסת העולם דחק לשנא דמזוני הוא ותיבת זאת מורה על המצוי כי משמעות זאת זה הוא בעין ואינו נעדר על כן זאת סימן להרווחת הפרנסה שאוצר הבית מלא ואינו ריקן ובזה יובן בס"ד הקטן יהיה לאלף ר"ל אות יו"ד שהוא קטן שבאותיות יהיה אות אלף שאז זית תהיה זאת:

או יובן בס"ד התורה נקראת זאת כמ"ש רז"ל במדרש דכתיב וזאת התורה ואם ישראל עוסקין בתורה אז יהיו עונותיהם מועטין ולכן יספיק להם לכפרתם יום אחד בשנה שהוא יוה"כ וז"ש והיה זאת היא התורה לחוקת עולם שתלמדו בה בכל יום שתהיו קובעים עתים לתורה בדרך חק על כן הוא די לכפר על בני ישראל אחת בשנה כי העונות מוכרח שיהיו מועטין ויספיק להם לכפרה יום אחד בשנה:

או יובן בס"ד ידוע התורה נתנה מן הבינה שה"ס הבריאה לכך מתחלת באות בי"ת גם ידוע התשובה והסליחה היא מן הבינה כמ"ש אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד מ"י הבינה שנקראת מ"י כנודע ולכן יום הכיפורים תתגלה בו הארת הבינה ובזה יהיה כפרה כללית לכל ישראל מקטן ועד גדול והנה יצה"ר מבטל את האדם מן ת"ת באומרו מה אתה שתלמוד תורה שהיא קדושה ועליונה ולא נתנה תורה אלא רק לגדולי ישראל המתנהגים בקדושה וטהרה ולא להמון העם הקטנים וזה הבל דהא יוה"כ ניתן לכל ישראל והוא ג"כ מן הבינה וכמו שכל ישראל ידם שוה בו כן התורה ידי כל ישראל שוים בה וז"ש והיתה זאת התורה שנקראת זאת לכם לחוקת עולם לכם בהשוואה אחת מקטן ועד גדול ואל תאמר אין ראוי לעסוק בה אלא הגדולים דוקא כי היא עליונה מאד לז"א הוכחה לזה לכפר על בני ישראל אחת בשנה שהוא יוה"כ יום אדיר בימי שנה שג"כ הוא מן הבינה העליונה ויד כל ישראל שוה בו ואמר אחת בשנה כי הבינה נקראת אחת בסוד אחת ואחת דהזאות יוה"כ:

או יובן בס"ד זאת עולה מספר צום קול ממון ואם האדם יתמיד בה תמיד לחוקת עולם אז כדאין הם לכפר על בני ישראל בכל עת כמו אחת בשנה הוא יוה"כ ובזה יובן בס"ד רמז דברי התנא הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה רמז בשלשה דברים על שלשה אלה שהם צום קול ממון כי מן הצום יבא לו התעוררות למאוס בתאוות התענוגים והבלי הזמן ומן הממון יבא לו התעוררות למאוס בגאוה כי בראותו העניים לפניו כשנותן להם צדקה אז יזכור כי גלגל הוא החוזר בעולם ומי יודיע אם גם הוא לא יבא לידי כך וכמ"ש ר"ח לדביתהו אקדמי רפתא לעניא כי הכי דלקדמו לבנייך א"ל מילט קא לייטת להו א"ל גלגל הוא שחוזר בעולם ומן קול שהוא עסק התורה יהיה לו התעוררות לחשבון הנפש כי בעסק התורה המורה דרך האסור והמותר יבין אדם כמה חסרונות ועונות יש בידו ואם יהיה לו התעוררות הנז"ל מן השלשה הנז' לא יבא לידי עבירה ועוד צריך לחזק את התעוררות אלו ג"כ בידיעה שיהיה בשלש אלו שהם דע מאין באת ומזה תמאס הגאוה ולאין אתה הולך שבזה תמאס הבלי עוה"ז והנאות המותרות כי סוף האדם בקבר יבש אין כל ולפני מי וכו' שבזה תחרד לדעת כמה חסרונות יש בידך שצריך אתה ליתן דין וחשבון עליהם:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל שהתשובה והכפרה שבה הוא בסוג חק כי לפו"ד נפש החטאת היא תמות ולכן כיון שישראל שומרים חוקים אז יש להם כפרה שהיא בסוג חק משא"כ הרשעים שאין מודים בחוקים ממילא אין להם ישועה של הכפרה שהיא בסוג חק יען כי חוקיך לא דרשו בתורה שאין מודים בחוקות התורה וז"ש והיתה זאת התורה לכם לחוקות עולם שתשמרו גם החוקים שבה אז יהיה להם תקנה בכפרה וזהו לכפר על בני ישראל אחת בשנה:

או יובן בס"ד התורה נתנה מן הבריאה שה"ס בינה הנקראת עוה"ב ולכך התחילה בבית ויום הכפירים שמועיל לכפר הוא מפני שאותו היום מאיר בו הארת הבינה שה"ס עוה"ב ששם הסליחה בסוד מי יעמוד גם ישראל נשמתם חצובות מתחת כסא הכבוד שה"ס בינה הנקראת עוה"ב לכן דוקא להם נתנה תורה ולכן דוקא להם יועיל הכפרה של יום הכפורים דהכל עולה בקנה אחד וידוע כל נשמה שתבא בעוה"ז יש לה שורש במקום אשר נחצבה ממנו אך אע"פ שהיא בעוה"ז אינה נפרדת משרשה אלא כאלו היא מחוברת ונטועה שם ואיך תהיה מחוברת ונטועה הוא ע"י עסק התורה שנקראת מים והיא מגדלת אותה כמים המגדלים את האילן אשר על ידו לא יכרת האילן משרשיו וז"ש והיתה זאת התורה שנקראת זאת לכם דוקא ולא לעכו"ם מפני שאתם נשמתכם חצובות מן עוה"ב

שה"ס בינה והתורה ג"כ נתונה לכם מסוד הבינה ולכן זהו הטעם של הכפרה שלא תועיל לכפר רק על בני ישראל אחת בשנה שהוא יוה"כ שבו מאיר אור הבינה שה"ס עוה"ב: ולכן ישראל אינם מתקיימים אלא ע"י התורה שהיא מן הבינה שנקראת מים ומגדלת את האדם הדומה לעץ השדה ומחברתו בשרשו ובזה יובן בס"ד כל ישראל אע"פ שהם בעוה"ז עכ"ז יש להם חלק לעוה"ב שה"ס הבינה ע"י עסק התורה שנא' ועמך כולם צדקים לעולם ירשו ארץ היא עוה"ב שנקראת ארץ או התורה שנקראת ארץ ועי"כ הם נחשבים נצר מטעי כלומר מחובר ולא תלוש ולכן הם להתפאר:

קדושים

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו הדקדוק שיש בפסוק זה ידוע על אומרו דבר ואמרת לשון כפול גם מה סמך יש לזה עם מאמר אמו ואביו תראו גם עם מאמר שבתותי תשמרו גם מאמר אל תפנו אל האלילים ונ"ל בס"ד דאיתא במדרש על פסוק זה רבי אבין אמר משל למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו שומרים מהם נזירים מהם שיכורים לעת ערב נתן להם שכרן לשיכורים נתן ב' חלקים ולנזירים חלק אחד א"ל אדונינו המלך לא כולנו שמרנו כאחד מפני מה לאלו נתת שני חלקים ולנו חלק אחד א"ל אלו שיכורים הם ודרכם לשתות יין ושמרו לכך אני נותן להם שני חלקים ואתם נזירים אני נותן חלק אחד כך העליונים שאין יצה"ר מצוי בהם קדושה אחת שנאמר ובמימר קדישין שאלתא אבל התחתונים שהיצה"ר שולט בהם הלואי בשתי קדושות יעמודו הה"ד דבר אל כל עדת בני ישראל וכתיב והתקדשתם והייתם קדושים עכ"ל והמדרש הזה מוקשה כי המשל והנמשל הנז' ראוי להביאו על פסוק והתקדשתם והייתם קדושים דמפורש בו ב' קדושות אך פסוק זה של דבר אל כל עדת בני ישראל לא נזכר בו קדושה כפולה אלא רק אחת באומרו קדושים תהיו ולא שייך כאן המשל והנמשל הנז' מיהו בדקדוק הנז' מובן שפיר דרבי אבין קשיא כפל הלשון דבר ואמרת ובא לפרש דצריך לישראל ב' קדושות ורמזם אחת בלשון דבור וא' בלשון אמירה והענין הוא דארז"ל שלשה שותפים באדם הקב"ה ואביו ואמו וחלק הקב"ה הוא רוחני ואין צריך לזרז את האדם על קדושתו כי קדוש הוא מצד עצמו אך ב' חלקים של או"א הם חמריים וצריך לזרזו על קדושתם הוא הדבר אשר דבר הכתוב והתקדשתם והייתם קדושים שזכר ב' קדושות כנגד חלקים של או"א כי על חלקי אין צריך לזרז אתכם יען כי קדוש אני ה' אלהיכם ולכן חלקי הוא קדוש מצד עצמו ועל כן אמר קדושים תהיו שצוה אותם על חלקים של או"א אמר לשון כפול דבר ואמרת והיינו דאיתא בזוה"ק דבור בהכרזה אמירה בלחישו והנה נודע כי חלק האב בבן נפרד מן האב בעת תשמיש המטה שמזריע באשתו וכל

תשמיש נעשה בהצנע ובלחישה אך חלק האם בבן נפרד מן האם בעת הלידה דאע"ג שהיא מזרעת ג"כ בעת התשמיש הנה אין הזרע יוצא ממנה כמו האיש אלא נשאר בבטנה ונמצא יציאתו ממנה הוא בעת הלידה וכל לידה תהיה בפרסום ובגלוי ובהכרזה על כן אמר דבר שהוא לשון הכרזה רמז בזה על חלק האם שנפרד ממנה בפרסום ואמר ואמרת שהוא בלחישו ובהסתר לרמוז על חלק האב שנפרד ממנו בהסתר ובהצנע בעת תשמיש ועל שני חלקים אלו הוא מצוה קדושים תהיו:

ולכן אחר שצוה בקדושת שני חלקים של או"א הזכיר מצות מורא אב ואם לומר ע"י שאתם מקיימים מצוה זו איש אמו ואביו תראו בזה תהיו זוכים לקדש חלקים של אב ואם שיש בכם כי מצוה זו של מורא או"א תהיה לכם עזר וסיוע לקדש חלקים של או"א שצויתי אתכם בה גם עוד על ידי מצוה זו של מורא אב ואם תזכו דאת שבתותי תשמורו והוא כי אומרו שבתותי לשון רבים היינו דקאי על שבת בראשית שהוא יום השביעי וגם על יו"ט שהוא ג"כ קרוי שבת וכמ"ש רז"ל ע"פ ממחרת השבת דכתיב גבי עומר שהוא ר"ל ממחרת יו"ט של פסח וקרי ליה שבת שגם בו יש שביתה ממלאכה וידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות דף ט"ז דיו"ט העליה היא עד הבינה הנקראת אם לכן אלה מועדי ה' ר"ת אמ"י אך בשבת העליה היא עד החכמה הנקרא אב לכן כתיב בשבת קודש היא לכם ואין קודש אלא חכמה משא"כ המועדים כתיב בהו מקראי קודש דרק ע"י התפילות שלכם תהיה העליה עד קודש שהוא חכמה יע"ש נמצא שבת בראשית הוא בחי' אב ויו"ט שהוא ג"כ נקרא שבת הוא בחינת אם ולכן אחר מצות איש אמו ואביו תראו סמך ואת שבתותי תשמורו שני מיני שבתות שהם שבת בראשית שהיא בחינת אב ויו"ט הנקרא שבת שהוא בחינת אם גם עוד בזכות זאת שאתם מקדשים חלקים של או"א שיש בכם וגם אתם מקיימים מצות מורא אב ואם וגם שומרים ב' מיני שבתות שהם בחינת אב ואם תזכו לדחות אב ואם אשר בסט"א וז"ש אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי ידוע שהאב שיש בסט"א הוא ס"מ וזה נקרא מסכה יען כי כל מכות ופרענות שתהיה בעולם נעשים ע"י כוחות הזכר שהוא ס"מ וכוחות הנקבה שהיא ליליית טפלים להם ולכן נקרא מסכה שאם תניח ס' של פלוני על מכה יהיה מסכה אך אלילים רמז לנקבה שהיא אם בטומאה ונקראת ליליית ולכן ראש וסוף אלילים הוא אם ובתוך אלילים יש לילי שהוא שמה ליליית ולז"א אל תפנו אל האלילים היא האם שבסט"א ואלהי מסכה שהוא האב שבסט"א לא תעשו לכם שתדחו אותם מעלכם וגם כאן הקדים האם קודם האב כאשר תפס בקדושת החלקים דבר ואמרת וכן אמו ואביו תראו ודוק:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד סמיכות איש אמו ואביו תראו לקדושים תהיו דארז"ל למה נסמכה פרשות עריות לפרשת קדושים ללמדך כ"מ שאתה מוצא בו גדר ערוה אתה מוצא קדושה ע"כ וידוע לכל דבר צריך יסוד והיסוד של גדר ערוה הוא הצניעות ומדת הצניעות נלמוד אותה מן אברהם אע"ה ומן שרה אע"ה דכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את ראה כמה צנוע הי' אברהם אע"ה שלא הכיר באשת ועד אותה שעה וכמה צנועה שרה אמנו שלא גילתה יופיה לבעלה וז"ש קדושים תהיו ואין קדושה אלא ע"י גדר ערוה והיסוד של גדר ערוה הוא ע"י איש אמו ואביו תראו קרי בה תראו בחיר"ק תחת תי"ו שהוא לשון ראיה שתראו ותביטו באמכם הראשונה ובאביכם הראשון שרה ואברהם כמה היו צנועים ואז תלמדו מהם מדת הצניעות וכיון שיש לכם מדת הצניעות בזה יהיה אתכם גדר ערוה שאז קדושים תהיו ולכן הקדים אמו לאביו כי שבח שרה בצניעות היא יותר מאברהם אע"ה כי האשה שהיא יפה מאד ואינה מגלית יופיה לפני בעלה למצא חן בעיניו מחמת צניעות שלה הוא דבר פלא ביותר:

וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחהו נ"ל בס"ד דיש ג' מצות דהאדם יהרג ואל יעבור והם ע"ז וג"ע וש"ד ושלשתם בעשרת הדברות והוא כי ע"ז היא דיבור ב' של לא יהיה לך וש"ד הוא דבור לא תרצח והוא נחשב דבור ז' יען כי בכל לוח נכתבו חמשה אך לוח הא' שנכתב בו דבור שמירת שבת נכתב בלוחות ראשונות זכור את יום השבת ובלוחות שניות שמור את יום השבת ואמרו בגמרא דשבועות דף ך' זכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע ובאמת הם שתי ענייניים דזכירה היא ענין מצוה לחוד ושמירה היא ענין מצוה לחוד על כן אע"פ שהקב"ה אמר שתיהם בדבור אחד עכ"ז אי אזלינן בתר מנין המצות דבראשנות נכתב זכור ובשניות נכתב שמור נמצא מצות שבת נחשבת כשתי מצות א' מצות זכור וא' מצות שמור וא"כ אם תמנה המצות של עשרת הדברות לחשוב מצות שבת בשתים תהיה מצות לא תרצח מצוה ז' ומצות לא תנאף מצוה ח' ונמצא שלשה מצות אלו שהם ע"ז וג"ע וש"ד הם סימנם זב"ח ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב אספו לי חסידי כורתי ברתי עלי זבח שהם מוסרים עצמם להריגה על ג' מצות אלו שהם זב"ח שהם מוסרים עצמן לזבח על שלשה שהם זב"ח ובזה יובן וכי תזבחו זבח שלמים רמז לשלשה הנז' שהם סימנם זבח שתזבחו עצמכם בעבורם שבזה תהיו שלמים צריך לרצונכם תזבחוהו דהיינו ברעותא דליבא שתהיו מתאוים לכך כמ"ש על רבי עקיבא שהיה מתאוה תמיד אמתי יבא לידי פסוק זה של מסירת נפש ואקיימנו שעשה הדבר ברצון לב:

הוכח תוכיח את עמיתך נ"ל בס"ד כפל הלשון לימד הכתוב מוסר גדול לאדם שיהיה מוחל לחבירו אע"פ שחטא לו ולא יקפיד על כל דבר כי יביט בענייניו שבינו לבין הבורא יתברך כמה חטאים חוטא להשי"ת בכל יום והוא יתברך מוחל לו ולמה יתכעס ויקפיד על חבירו שנגע בכבודו שהוא בשר ודם ובמה נחשב כבודו כנגד כבוד השי"ת וא"כ למה יתכעס על חבירו ויחרה אפו עליו עד שיאמר ראוי זה להרגו על אשר חטא לי בכו"כ וכן על זה הדרך בהפלגות שמפליג בענשו של חבירו ומה ישיב לעצמו בחטאיו שבינו למקום ושמעתי מספרים מעשה במלך א' שגזר על גנב א' לתלותו על עץ ויאמר הגנב שהוא מקבל גזרת המלך על עונו אך צריך שימתינו לו עד שיעשה לפני המלך חכמה נפלאה שהוא לבדו יודע אותה וכשימות גם היא תמות עמו לכך רוצה שילמדנה למלך כדי שתשאר בעולם ולא תאבד ויאמר לו המלך מה זאת ויאמר שהוא יודע להביא גרעין א' של תפוחים או פרי אחר ויתקן אותו בסמנים ידועים לו ויתחבנו תוך הקרקע ואחר חצי שעה יהיה הגרעין הזה אילן ויבקע הארץ ויצא אילן גדול מלא פירות ויתפלא המלך על זאת וקם ובא להגינה שלו ויבואו עם המלך המשנה שלו וגם שר האוצר לראות מעשיו של זה ויביאו לגנב גרעין של פרי וישרה אותו תוך הסמנים אשר צוה להביא לו ערך חצי שעה ויאמר הגנב עתה נגמר בישול הגרעין וצריך לתחבו בקרקע כדי שאחר חצי שעה יהיה אילן גדול אך צריך שזה התוחב את הגרעין בקרקע יהיו ידיו נקיות מן גניבה וגזל ואם מימיו גנב איזה דבר אפילו פעם אחת תפסד הסגולה של הגרעין ולא יצא והנה הוא א"א לתחוב אותו בידו כי הוא היה גנב כל ימיו על כן החזיר הגנב פניו אל המשנה ויאמר לו בכבוד תתחוב זה הגרעין בידיך ויאמר המשנה לא אכחד כי בהיותי קטן הייתי עושה הוצאות הבית של אבי בידי והייתי מרויח בהוצאות שאחשוב על אבי יותר ממה שהוצאתי ואע"פ שהייתי עדיין קטן בשנים חושש אני פן תפסיד הסגולה כי אין הידים נקיות לגמרי אח"כ פנה אל שר האוצר ויאמר בכבוד תתחוב אתה הגרעין בקרקע ויאמר אני שר האוצר שכל חשבון ממון אוצר המלך בידי ושגיאות מי יבין שמא טעיתי בחשבון וכתבתי יותר על חשבון המלך שלא כדת אז פנה הגנב אל המלך ויאמר בכבוד אדוני המלך אתה תתחוב הגרעין ויאמר המלך זוכר אני בהיותי קטן ראיתי אצל אבי המלך חוט מרגליות חשוב מאד וגנבתי אותו ממנו לכן גם ידי אינם נקיות נביא אדם אחר ואז הגנב הכה הכאה גדולה על פנים של עצמו ויפול על רגלי המלך ויאמר לו אדוני המלך הנה שר האוצר שלך טען על עצמו שידיו אינם נקיות וגם המשנה הודה שגנב מאביו בחשבון הוצאות הבית וגם אתה אדוני המלך אמרת שגנבת מאביך א"כ למה תתלני על גנבתי אשר העניות לחצה אותי וגנבתי למלאות נפשי כי ירעב ויבוש

המלך ויבן כי בחכמה עשה כל זאת המעשה ויפטרהו ע"כ שמעתי הנה כי כן גם האדם אם יחטא לו חבירו יחרה אפו עליו ואומר זה ראוי לענשו כו"כ או להרגו על אשר נגע בכבודי בכו"כ ולמה לא יביט על עצמו אשר הוא חוטא כמה וכמה בכבודו יתברך וצריך שיבוש מאיליו כאשר בוש אותו המלך במעשה הנז' וז"ש הוכח תוכיח את עמיתיך ר"ל כשתבא להוכיח את עמיתיך שחטא לך ויחרה אפך בו הנה תחלה הוכח לעצמך בדברים שבינך למקום כמה וכמה חטאת ואח"כ תוכיח את עמיתיך ואז ודאי לא תשא עליו חטא אלא תמחול לו כי תאמר בלבבך אם אני אפליג עליו בעונש על חטאו לי א"כ כמה וכמה אהיה חייב עונשין להקב"ה בחטאי בכבודו כמה וכמה ועל כן ודאי לא תקום ולא תטור את בני עמך אע"פ שחטאו לך לא תעשה להם קימה ונטירה אלא ואהבת לרעך בודאי יען שאם הוא חטא לך הנה הוא עשה כמוך כי גם אתה חטאת בכבוד השי"ת או הכונה אם הוא חטא לך הנה הוא אדם כמוך אבל אתה תבין כי אני ה' ואתה בשר ודם חוטא לי כמה וכמה צריך אתה לקבל נקמה ועונשים כפי ערך העונש שאתה תרצה לעשות לחבירך בנקמתך בחטאו לך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד הכפל של הוכח תוכיח את עמיתך בהקדים מה שפרשתי בס"ד בדרשותי ע"פ שאמר שלמה הע"ה מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון והוא ע"פ מעשה שהיה באחד אורח שבא לעיר גדולה ואמר שהוא המוכיח של עיר הגדולה פראג כי אצלם היה הדרשן הגדול שבעיר נקרא בשם מוכיח ובאותו זמן היה למוכיח של עיר פראג שם גדול מאד בכל ערי אשכנז ובשאר מקומות ואותה עיר שבא האורח היתה רחוקה מן פראג ולא היה שם אדם שמכיר את המוכיח של פראג בצורת פניו ורק שמעו שמעו הגדול ואז הכריז הרב של אותה העיר על הדרשה שידרוש המוכיח של פראג ביום שבת ויתאספו קהל גדול ויבא זה האורח ויעמוד על הבימה במקום שעומד המוכיח הדרשן ויאמר רבותי דעו לכם כי הוא היה דר בפראג היא העיר הגדולה שיש בה עשירים גדולים וקהל גדול ויהי לו ט"ו כרמים ומכרם פלוני יעלו לו ריוח בשנה סך כו"כ ומכרם פ' סך כו"כ וכו' וכו' הגיד להם ריוח של כרם בפרטות עספ"א ואמר עוד שהיה לו עשרים שדות של זריעה ומשדה פ' יגיע לו ריוח בשנה כו"כ וכו' וכו' גם היה לו שלושים אלף צאן ומגיע לו ריוח מחלבם כו"כ ומצמרם כו"כ ומן הולדות סך כו"כ ועוד מאתים חנויות ומכל חנות מגיע לו ריוח סך כו"כ והיה לו חמשים חצרות שהיה משכירים ויגיע לו מזה סך כו"כ ומזה סך כו"כ וכו' והיה לו בית מסחר גדול שיש בו כו"כ חדרים וכו"כ סופרים והיה לו מאתים ספינות שמגיע לו מהם סך כו"כ והיה לו מסחר גדול באנגלית וצרפת ומסקוף ופרנסייא ואיטאלייא והיה תמיד מצוי באוצר שלו זהובים בעין כו"כ וכספים

סך כו"כ ושטרות על הממשלה בסך כו"כ ועל הכל היה פורט חשבון הסך של הרווחתו בפרטות כאדם המסדר חשבון עם שותפים שלו והקהל מתלחשים זע"ז לאמר מה מדבר זה ועל מה באנו לכאן וכולם ממתינים סוף דבר לידע מה רצונו בדברים אלו שפורט והולך והוא אחר שגמר כל הקניינים שהיה לו אז אמר הנה כל העושר הנורא הזה אשר הגדתי בא יום רעה ואבד הכל בזמן מועט ונשאר ערום מכל הנז"ל כמו איוב ממש ותהום כל עיר פראג על המקרה הרע שקרה לו וכל העשירים שהיו מתגאים בעושרם השפילו לארץ ראשם ויאמר כל אחד ואחד אם כל עושר הגדול ההוא אבד בענין רע בזמן מועט איך יבטח האדם על עשרו ואיך יתגאה בו להיות לו בו הרמת ראש על בני אדם ואם בארזים נפלה שלהבת מה יענו אזובי קיר ועל מה ירדוף האדם אחר עוה"ז ימים ושנים אשר אפשר לאבד כל טרחו ויגיעו ביום אחד הן מידו הן מיד בניו ויתפעלו כל אנשי העיר פראג מן המקרה הזה שקרה לו ועשה בלבם רושם גדול ונשבר לבם לכמה שברים ונמס והיה למים כי מן הדברים האלה שקרה לזה ירד מוסר גדול לתוך חדרי בטנם עד כי המוכיח הגדול של פראג שדורש להם תוכחות מוסר מפי סופרים ומפי ספרים לא היה עושה רושם בקרבם אחד מני אלף מזה ונמצאתי אני בזה מוכיח גדול של עיר פראג ולכן כשבאתי עתה לעיר שלכם הזאת אמרתי אני הוא המוכיח של פראג ולא שקרתי ח"ו כי אני הייתי המוכיח שלהם במקרה הזה אשר קרני יותר מן המוכיח שהוא הדרשן שלהם והנה בודאי זה המקרה אשר ספרתי לפניכם עתה עשה רושם ותוכחות מוסר בקרבכם עשר ידות מן תוכחת מוסר שדורש לכם החכם שלכם אז אמר ר"ח בן עקשיא אומר ויאמר קדיש על ישראל ויקומו הקהל וילכו לבתיהם בשברון לב וינודו בראשם על בגידת הזמן וכל או"א נתפעל בלבבו מן הדברים האלה מאד מאד ע"כ המעשה:

נמצא מקרי הזמן אשר יהיו לאדם בהפכת הגלגל הם עושים פועל מוסרי בלבות בני אדם יותר מדברים אשר עורך הדרשן המוכיח את העם מפי סופרים ומפי ספרים כי מן המקריים האלה יתפעל האדם למאס בגאוה וגבהות לב אשר תהיינה מצד העושר וגם ימאס ברדיפת הכבוד ויבין פחיתות העוה"ז שהוא כלה ואבד ברגע ואינו שוה כלום כנגד חלק קטן של עוה"ב ולכן שלמה הע"ה שהיה מלא וגדיש מכל מין טובה ותענוג חמריי של עוה"ז ולא חסר ממנו דבר כמ"ש הגדלתי מעשי בניתי לי בתים ונטעתי לי כרמים עשיתי לי גנות ופרדסים וכו' קניתי עבדים ושפחות וכו' גם מקנה צאן ובקר הרבה וכו' גם כסף וזהב וסגולת מלכים וכו' עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בני אדם וכו' והגדלתי והוספתי וכו' ואחר כל זאת בא יום רעה ונשאר ערום נקי מכולם דלא נשאר לו אלא רק מקלו שבידו ומחזר על הפתחים וקורא אני קוהלת ואין שומע לו עד שהחזירו הקב"ה

למלכותו בנס והנה ודאי מקרה זה שקרה לו אחר שאסף כל הטובות הנוראות אם יבא האדם אחר כך להוכיח לבני אדם במקרה הזה שקרה לשלמה חן ימצא בדבריו כי יעשו דבריו רושם בלבות בני אדם כאשר יוכיחם ממעשה שהיה ולא בדברים בעלמא ולז"א מוכיח אדם אחרי חן ימצא כי הלימוד ממעשה שהיה בפועל עושה רושם מאד בלב השומע יותר מאותו מחליק לשון לסדר דברים דוקא אע"פ שהוא מטעים אותם והם יקרים המיוסדים ע"פ השערת השכל והסברתו:

והנה ידוע כי כל יסורין ופגעים רעים אשר תהיינה לאדם מן השמים נקראים בלשון תוכחה כמ"ש השי"ת לדוד הע"ה והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם יען כי השי"ת שולח היסורין לאדם כדי להוכיחו בהם על עונותיו על כן נקראים בשם תוכחה וכבר אמרנו כי האדם יתפעל בתוכחות מוסר בלבבו מן מעשה תוכחה הנעשית בפועל עשר ידות מדברי המוסר אשר תשמענה אזניו מן המוכיח הדרשן וכמו ענין המעשה הנז"ל וזו התועלת היא לשומעין וגם יש בזה עוד תועלת להמוכיח עצמו כי החכם הדורש תוכחת מוסר מפי סופרים ומפי ספרים לא יבצר מהיות עולה בלבבו שמץ גאוה בראות עצמו עומד על הבימה ומוכיח את הציבור על מעשיהם משא"כ אם יהיה זה המוכיח בעל מעשה כאותו האיש אשר אמרנו במעשה הנז' שאמר שהוא המוכיח של פראג וסיפר להם מקרה הזמן שקרה לו שנפל מאגרא רמא עד בירא עמיקתא לא שייך שיבא להתגאות בדבריו באותה שעה שהוא מספר בשפלות לבו אשר ירד פלאים וארז"ל במדרש כי רשב"ג שנהרג היה מצטער מה עשה עון שסופו להיות נהרג ואח"כ תלה הדבר בזה דלא יבצר מהיות עולה בלבבו קצת גאוה בעת שהיה דורש בציבור לעם רב וז"ש הוכח תוכיח את עמיתיך ר"ל בהוכח שעשו לך מן השמים הם יסורין ופגעים שנקראים בשם תוכחה בהם תוכיח את עמיתיך שתספר להם מה שקרה לך שאז בזה יכירו חסרונות עוה"ז וכמו שעשה אותו האיש שאמר שהוא המוכיח של פראג כי בזה המוסר שיוצא להם מן מעשה שהיה יהיה רושם ופועל בלבם יותר מן תוכחות של מוסר שאומר המוכיח מפי סופרים ומפי ספרים וגם בזה איכא נפקותא אחריתי למעליותא והוא כי לא תשא עליו חטא של גאוה ויוהרא מאחר שאתה מדבר בשפילות מצבך ואשר קרה לך וכאמור וגם הוא לא יבוש מהדברים אשר תדבר עמו מאחר שאתה מדבר בחסרון עצמך וגם זה נרמז באומרו ולא תשא עליו חטא ר"ל חטא של הכלמה והלבנת פנים:

לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך הנה רבים נתפלאו במצוה זו איך תצוה התורה דבר שהוא נגד הטבע שאין טבע האדם יכול לקיים דבר זה שיאהב את רעהו כמוהו וכבר חז"ל אמרו חייך קודמין לחיי חבירך נמצא דבריהם הפך פשט הכתוב

הזה גם י"ל למה הוצרך לפרש ולומר את בני עמך והלא כל הצווי של התורה מדבר בבני עמך ולא בעם נכרי ולמה הוצרך לפרש כאן טפי משאר דברים ונ"ל בס"ד כי הנה באמת אחר שגילו לנו רז"ל סוד הגלגול אז אנחנו רואין טעם נכון והכרחי לבלתי נהיה שונאין זא"ז ובלתי עשות נקימה ונטירה זל"ז והיינו כי תמצא ראובן ושמעון שהם רחוקים וזרים זה מזה הרחק מאד מצד משפחתם ובית אבותם אך באמת בגלגול הקודם היו קרובים זע"ז שהיו שני אחים או אב ובנו ועל כן אם יהיה שמעון שונא עתה לראובן שהיה אביו בגלגול הקודם או בנו נמצא הוא עתה שונא את אביו או את בנו וכן להפך וכן הענין הוא בין הנשים אשר ימצא בהם כמה וכמה שהן שונאות זא"ז מאד ואפשר שבגלגול הקודם היו אלו אם וביתה מעשה באשה שהיתה שונאה את כלתה שנאה עצומה מעת שנכנסה לביתה בימי חופתה והמריבה לא היתה זזה ממנה בימים ובלילות ובכל שעה ושעה עד שקצה כלתה בחייה ובחרה מות מחיים מחמת שהיתה חמותה מציקה לה בקטטה מאד וסיבת השנאה שהיתה לאשה עם כלתה היה זה כי לאותה האשה היה לה בת יפה מאד שהיתה חביבה עליה כנפשה וקודם החופה של כלתה בט"ו שנים נפטרה אותה הבת והיתה אמה מתאבלת עליה הרבה ולא שכחה אותה וכשבאה הכלה ההיא לביתה הביטה בצורתה וראתה שהוא דומה ממש לביתה הנפטרת הן מצד קומתה הן מצד יופיה הן מצורת פניה ולכן כשראתה אותה זכרה את ביתה שנפקדה ממנה ותשנא את זאת ותעש עמה מריבה כל שעה ושעה וצר לה מאד אשר זו כדמות ביתה באה וישבה בביתה במקום שהיתה ביתה והנה לילה אחת בא בעלה של אותה אשה שהיתה אלמנה אליה בחלום ויאמר לה עד מתי את עושה מריבה עם כלתך לוא ידעת מי היא זאת היית כל יום מחבקת ומנשקת אותה אמרה לו לו בחלום מה היא זאת ויאמר זאת היא ביתך שנפטרה קודם ט"ו שנים משבאה זו לביתיך וביום שנפטרה נולדה זה הכלה ונתגלגלה בה ביתך ולכן היתה הצורה שלה דומה לה ממש בכל דבר ולהיות שאת היית מצטערת על ביתך גלגלו מן השמים שבינך יקח לו לאשה זאת הכלה שהיא ביתך בעצמה ונמצא ביתך חזרה אצלך בבית ואת כל יום מצערת אותה בקטטה ומריבה הרי את מצטערת את ביתך שחביבה כנפשך וזאת בשמעה דברים אלו מבעלה בחלום חרדה ורעדה מאד ותכה בידיה על פניה ואז הקיצה מן השינה והנה חלום ותבך בכי גדול על אשר עשתה לכלתה שבאמת היא ביתה ותקם באותה לילה ותדפק על פתח חדר כלתה ותכנס ותפול לפני רגלה ותחבקנה ותנשקנה ומאז היתה אוהבת אותה כנפשה כי ידעה שזאת היא ביתה שחזרה אצלה ומן המעשה הזאת יעשה האדם היקש לכמה דברים שיהיו בין האנשים ובין הנשים על כן מי שיש לו מוח בקדקדו יתרחק משנאה ונקמה ונטירה כי

אולי זה שהוא שונאו עתה הוא היה אביו בנו או אחיו וכן בנשים מאחר ששניהם הם זרע ישראל ועם אחד הם אפשר להיות כך משא"כ נכרים מעם אחר לא יצוייר דבר זה וז"ש לא תקום ולא תטור את בני עמך קרי ביה עימך חיר"ק תחת העין ר"ל כיון שהוא בני עמך אפשר להיות שכבר היה בגלגול הקודם עמך ממש או אב או בן או אח אע"פ שהוא זר עתה ואיך תקום ותטור או אביך אי את בנך או את אחיך:

ועוד הוסיף הכתוב טעם אחר בחיוב האהבה בין בני אדם והוא כי מחמת שהם מין אחד השכל מחייב שצריך לאהוב זא"ז כי כל בריה ראוי שתאהב את המין שלה וז"ש ואהבת לרעיך ר"ל שעוד טעם נוסף בחיוב האהבה לרעך יען שהוא כמוך מין אחד שאתה אדם והוא אדם וראוי שכל בריה תהיה אוהבת המין שלה אע"פ שהם רחוקים מצד המשפחה ובית אבות:

לא תאכלו על הדם נ"ל בס"ד התשמיש מכונה בשם אכילה כמו אכלה ומחתה את פיה ויש חמשה דמים טמאים שהם דוחים התשמיש של איש ואשתו וז"ש לא תאכלו על ה' דם ר"ל על חמשה מיני דם:

ועוד נ"ל בס"ד קודם אותיות דם יש אותיות גל שהוא לשון גללים שהוא זבל הכרס והאדם טוב שיפנה תחלה קודם סעודתו ואח"כ יאכל וז"ש לא תאכלו על הדם ר"ל קודם שתפנו הגללים מן הכרס הרמוזים באותיות שקודם דם או יובן לא תאכלו בשביל להרבות דם בגופכם שהוא בריאות הגוף ולא תכונו לקיום הנפש ובזה לא תנחשו שתהיו דומים לנחש אשר עפר לחמו כן אתם כונתכם בעבור החומר שהוא מתייחס לעפר אלא תהיה כונתם לברר נ"ק מן המאכל שזהו קיום הנפש גם לא תעוננו לשון ענן כי האדם ע"י שילמוד תורה על השלחן זורח אור על השלחן כאור השמש כי נר מצוה ותורה אור ואם בתוך השלחן יחזור ודבר דברים בטלים ואינם הגונים הרי זה ידמה כמו ענן העובר תחת עין השמש ומכסה אורה ומחשיך על השלחן:

או יובן בס"ד לא תאכלו על הדם ע"פ מ"ש הגאון חיד"א ז"ל ברב"ל האוכל מאכל הרבה אז וא"ו של וש"ט יתארך ונעשה ושט אותיות שטן ששולט השטן באכילתו ע"ש והנה בין מספר וא"ו למספר נו"ן הוא דם וז"ש לא תאכלו על הדם ר"ל שתגרמו להוסיף דם על ושט ויהיה שטן ועי"כ לא תנחשו חלק התיבה לשתים לא תנח שו כי השטן שהוא דרגא דשו לא תניח לו שליטה על אכילתך ובזה לא תעוננו שתי עינויים עינוי לנפש ועינוי לגוף כי כתב הרמב"ם ז"ל כל חולאים הבאים לגוף הם מחמת רבוי האכילה יותר מדאי:

או יובן בס"ד לא תאכלו על הדם דידוע בכל עסקינו בתורה ומצות ותפלה כדי לעשות בירורים של י"א סימני הקטורת וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בספר מבוא שערים ע"ש וידוע

כי הבירורים של הנז' בכל יום הם שתים שהם ארבע כי בבוקר מזכירים י"א סמני הקטורת בתורה שבכתב של המקרא ותורה שבע"פ של תנו רבנן כי הם ב' בחינות אחת של תפארת ואחת של מלכות ונמצא בשחרית ומנחה הם ארבעה וד"פ י"א הם דם וצריכין לברר להביאם למקום האחדות שהוא סוד אל"ף ועל כן ישראל נקראו בתואר אדם ואם אינו מברר ומכניס למקום האחדות נמצא הוא חסר אות א' מן אדם ונשאר אצלו בתואר אדם רק אותיות דם וז"ש לא תאכלו על הדם אלא גם באכילתכם תהיו זהירים לקיים הרמוז בתואר אדם שלכם לברר מן ד' בחינות י"א סמני הקטורת של שחרית ומנחה שהם דם ולהביאם למקום האחדות שהוא אות אל"ף:

ובזה יובן רמז התנא אזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם ר"ל היא תפארת לעושיה שהיא שלמה במחשבה ובמעשה והיא תפארת לו מן האדם שעושה בה בירור כראוי אשר רמוז באותיות אדם:

מפני שיבה תקום והדרת פני זקן נ"ל בס"ד עיקר תיקון העונות בתשובה והוא ע"פ מספר התעניות שגילה רבינו האר"י ז"ל לכל עון בפ"ע ואם האדם יעשה תשובה בזקנתו לא יוכל לקיים התיקון בצום כי א"א לזקן שיתענה אבל בבחרותו אפשר לקיים תיקון בצום והנה קודם זקן יש אותיות צום וז"ש מפני שיבה תקום כמ"ש בזוה"ק על בעל תשובה שישוב בבחרות יען כי עתה תוכל להדר התשובה שלך בצום שהוא פני זקן ר"ל שרמוז קודם אותיות זקן:

והתקדשתם והייתם קדושים פרשתי לעיל ע"ד שלשה שותפים באדם הקב"ה ואביו ואמו ובזה יובן בס"ד מאמר רז"ל עתידים הצדיקים שיאמרו לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה כלומר יאמרו לפניהם ג"פ קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה קק"ק והטעם כנגד שלשה חלקים הנז' שכולם יתקדשו ויהיו קדושים ובזה יובן בס"ד הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה פירוש הסתכל בכבוד הגדול הזה שיהיה לצדיקים לעתיד שיאמרו ג' דברים לפניהם דהיינו ג"פ קדוש ואז תהיה צדיק כדי שתזכה לכך:

אמור

לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת נ"ל בס"ד ראש אותיות כהן שהוא שם התואר של הכהנים הוא אותיות מיד דמשמעותם זריזות דשלימות עבודת הכהן תלויה בזריזות וכמ"ש רז"ל כהנים זריזין הן וכל כהן שהוא עצל ואינו זריז אינו יכול לעבוד עבודת הקודש וז"ש לא יקרחו קרחה בראשם ר"ל במידת הזריזות הרמוזה בראשם לא יהיה להם בה חסרון שבזה יגיע החסרון בעבודתם שעושים לתיקון ישראל גם עוד פאת זקנם לא יגלחו והיינו פאות ר"ל קצוות שהם שני הצדדין

כמו ומחץ פאתי מואב דפרושו הקצנים ההולכים בקצוות המחנה לפניהם ולאחריהם כדי להגין עליהם וא"כ קצה הזקן מצד אחד דהיינו אותיות שאחר אותיות זקן הוא חרס שהוא ר"ל שמש כמו בטרם יבא החרסה בשופטים י"ד וידוע מ"ש בספר קרנים מאמר י"ב שלשה שמות יש לשמש והם שמש בבריאה וחמה ביצירה וחרס בעשיה דתמן אל אדני ע"ש ובזה פרשתי בס"ד הטעם שהיתה יצ"מ ע"י ארונו של יוסף דכתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו דאיתא בזוה"ק פרשת וישב דף קפ"ט חרס זה יוסף ואיתא בס' הקרנים מאמר י"ג דיש באילנא קדישא שהוא התפארת חדר הנקרא חרס וחדר זה ביטל שר של מצרים אשר שמו סורב כמנין חר"ס ע"ש והיינו כי שר מצרים היתה תגבורת שלו מן קליפת כלבים ולכך היו מצרים עושים כשפים בכלבים בשערי מצרים כדי שלא יוכלו ישראל לצאת משם ואותה לילה שיצאו נכנעה קליפת כלבים ולכך כתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו וידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בביאור פרקי שירה דקליפת כלבים היא בעשיה ולכן כלבים אומרים שירה באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו דלא נאמר בוראינו או יוצרינו אלא עושינו כי הם מבחינת העשיה וכתב שם האומר פרק שירה יכון כשאומר לפני ה' עושנו כי זו הוי"ה היא בהה"ן העולה ב"ן שהיא נפש העשיה ולכך הכלבים נקראים עזי נפש שהם מבחינת נפש של הקליפה העזה שבעשיה ששם מאיר שם הוי"ה דההין שעולה בן דאפילו הקליפות נזונין משפע הבורא בסוד ומלכותו בכל משלה ע"ש בד"ק ז"ל ועוד איתא בשער הפסוקים לרבינו האר"י ז"ל דשם יוסף הוא מספר ג"פ שם הוי"ה דמלוי ההי"ן שעולה בן ע"ש ולכן נקרא חרס שהוא שם השמש שבעשיה ובו יצאו ממצרים שניצולו מקליפת כלבים כי כלב גי' בן וגם בזה ניצול הוא עצמו מן הכבל דכתיב ענו בכבל רגלו שחשבה אשת פוטיפר לשלוט עליו בשכבו עמה בקליפת כלב כמ"ש רז"ל הבא על ארמית קשורה בו ככלב ולכך הניחה בכבל רגלו והוא אשר מספר שמו ג"פ ב"ן המאיר בעשיה וגם נקרא חרס שהוא שם השמש שבעשיה שמכניע קליפת כלבים נתגבר עליה ויצא מן הכבל שהוא אותיות כלב לכן סרח בת אשר היא אשר נתנה בשורה טובה בעבורו ליעקב אע"ה והיא אשר נתנה ידיעה למרע"ה בעבורו בעת יצ"מ שהודיעה איה מונח ארונו והיינו כי תרגום של שם שרח הוא סרח וכמ"ש על פסוק ושם בת אשר שרח בפ' פנחס וסרח בהפוך חרס ואיך שיהיה נמצינו למדין כי שם השמש בעשיה הוא חרס וידוע כי הצדיקים נמשלו לשמש דכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו דמאירין לעליונים ולתחתונים כאור השמש והיינו כי עבודת הקודש שעובדין הצדיקים מצד הכונה שהיא בבריאה נקראים שמש ומצד הדבור שהוא הקול שהוא ביצירה נקראים חמה ומצד המעשה שהוא בעשיה

נקראים חרס על כן הכהנים אשר תיקון המלאכה שלהם הוא בעשיה כי הקרבנות הם תיקון העשיה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל לכן הם נקראים בשם חרס ונרמז שם חרס בפאה של אותיות זקן שהוא קצה השני של זקן וז"ש ופאת זקנם לא יגלחו שיהיו שלמים תמיד בשם זה של חרס הרמוז בפאת זקן שיהיו מאירים במעשיהם כמו חרס המאיר בעשיה ששם תיקון הקרבנות ואז עי"כ בבשרם אלו ישראל דכתיב אחינו בשרינו הוא לא ישרטו מלאכי חבלה שרטת שרט ת' כמ"ש רז"ל ע"פ והתוית תו על מצחות האנשים שא"ל לכתוב על מצחות הרשעים ת"ו של דם ושרט ר"ל חבלה כתרגומו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד הכהנים צריכין להיות שלמים במחשבה שהיא בראש שאם חשב שלא לשמו וכיוצא ה"ז פיגל וגם צריכין להיות שלמים בחכמה שתתייחס לזקן כמ"ש רז"ל זקן זה שקנה חכמה דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וז"ש לא יקרחו קרחה בראשם במחשבה שבראש וגם פאת זקנם היא החכמה שתתייחס לזקן לא יגלחו שיהיו שלמים בזה ובזה ואז עי"כ בבשרם אלו ישראל לא ישרטו שרטת שלא יהיה פגם ופסול בקרבנות שעושים בעבורם:

ועוד נ"ל בס"ד באופן אחר בהקדים מ"ש רז"ל במדרש אמור אל הכהנים בני אהרן הה"ד יראת ה' טהורה עומדת לעד אר"ל מיראה שנתייירא אהרן מלפני הקב"ה זכה וניתנה לו פרשה זו שאינה זזה ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות פירוש שהיא נוהגת גם בזמן שאין בהמ"ק קיים ופירשו המפרשים ז"ל יש יראה בסתם אינה תמידית אצל האדם אלא תתעורר בקרבו כאשר יזדמן חטא לידו אבל יש יראה שהיא יראת הרוממות דירא מהקב"ה בגין דאיהו רב ושליט עיקרא ושרשא דכל עלמין הנה היא תמידית בלב האדם שאינה זזה מלבו רגע אחד ואהרן הע"ה שזכה ליראת הרוממות שהיא תמידית דעליה נאמר יראת ה' טהורה עומדת לעד לכך זכה בעבורה לפרשה זו בתמידות שנוהגת גם בזמן שאין בהמ"ק קיים מדה כנגד מדה עכ"ד ז"ל:

והנה ידוע שהזוכה ליראת הרוממות זוכה גם לאהבת הרוממות כי יראה ואהבה כחדא נפקין וכחדא שריין והם נכללים זה בזה כמ"ש בזוה"ק אם תניח יראה על אהבה תמצא צירוף יראה אהבה מלמעלה למטה דהיינו י"ר דיראה יצטרף עם א"ה דאהבה וכן ה"ה בחצי הב' ולפ"ז כיון שזכה אהרן ליראת הרוממות ממילא זכה גם לאהבת הרוממות ועל כן צריכים אנו לדעת אם זכה בעבור היראה התמידית לפרשה זו שהיא ג"כ תמידית מה זכה לדבר תמידי בכהונה כנגד האהבה התמידית ונראה דבעבור האהבה התמידית זכה למצות ברכת כהנים שהיא תמידית בין בזמן הבית בין שלא בזמן הבית ובזה נ"ל בס"ד

הטעם שמברכין הכהנים קודם נשיאות כפים וצונו לברך את עמו ישראל באהבה פירוש מצוה זו זכינו לה בעבור אהבת הרוממות של אהרן הע"ה:
ובזה יובן לא יקרחו קרחה בראשם כי יראת הרוממות היא בחכמה שהיא בראש כמ"ש בזוהר בסוד דחילו ורחימו והיינו דחילו חכמה ורחימו בינה וידוע דחכמה בראש לז"א לא יקרחו קרחה בראשם אלא יהיו שלמים ביראת הרוממות שמתייחסת לראש ופאת זקנם סוד בינה שמשם אהבת הרוממות לא יגלחו:
ובבשרם לא ישרטו שרטת יובן בס"ד ע"פ מ"ש בספר הליקוטים דפוס ירושלם פ' וישלח האלופים הם י"א כנגד י"א סימני הקטורות ואלוף מגדיאל הוא תשיעי ורומז אל יסוד הטומאה ואע"פ שתמצאהו עשירי כבר ידעת כמו י"א סימנים הם עשרה והאחד הוא או"מ שמובלע בתוכם גם בקליפה הוא כך שהם עשרה כתרין של טומאה והי"א הוא כנגד או"מ הנותן להם חיות ואינו מובלע ביניהם והוא רומז אל אלוף תמנע הנזכר בתחלה והמנין הוא מן אלוף עלוה ואז מגדיאל יהיה תשיעי הרומז אל היסוד דקליפה וכן פירש רש"י מגדיאל היא רומי הרשעה וכו' ע"כ ע"ש ולפ"ז אלוף מגדיאל הוא תשיעי דהתחלת המנין מן אלוף עלוה וז"ש ובבשרם לא ישרטו שרטת פירוש בבשרם אלו ישראל לא יניחו לשר התשיעי שהוא מגדיאל לעשות שרטיה וזהו לא ישרטו ש"ר טי"ת פירוש שר התשיעי שהוא מגדיאל שלא יגרמו לעשות בו חבלות בישראל:
קדושים יהיו לאלהיהם וכו' והיו קודש י"ל אומרו והיו קודש לשון יתר כיון דאמר תחלה קדושים יהיו ונ"ל בס"ד משל לשני בני אדם שנתן המלך לכל או"א מהם לבוש יקר ללבשו תמיד ואחד מהם הי' משרת בפני המלך ואחד היה בעל מלאכה עוסק בשלו בביתו ושניהם פשטו ולא לבשו המלבוש היקר ההוא אלא לבשו לבוש מאוס מי זה עונו קשה יותר הוי אומר אותו שהוא משרת המלך ענשו יותר יען כי זה בלא"ה אפילו אם לא היה המלך נותן לו לבוש היקר ומצוהו ללבשו הנה הוא מחוייב ללבוש לבוש יקר לכבוד המלך אבל השני אינו מחוייב בלא"ה וכן הענין כאן הקב"ה צוה לישראל קדושים תהיו שילבשו לבוש קדושה עליהם ועוד צוה לכהנים משרתיו קדושים יהיו והם בלא"ה מצד עצמם צריכין ג"כ להיות קדושים מפני שהם משרתי ה' משא"כ בישראל ולז"א כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים ובלאו הציווי הזה של קדושים יהיו צריכין להיות קודש מצד עצמם לכבוד השי"ת או יובן בס"ד אומרו והיו קודש דארז"ל בקרבנות לא כתיב שם אל ושם אלהים ושאר שמות כי אם שם הוי"ה להורות שצריך לכוין לשם הוי"ה דוקא ולכן אמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' וכן ריח ניחוח לה' והנה ידוע דהקרבנות תיקון שלהם הוא במלכות שהיא סוד שם הוי"ה דההי"ן שעולה מספר ב"ן והנה מספר

קרבן עם מספר שם הוי"ה של ב"ן עולה קודש דכתיב קודש בלא וא"ו וז"ש כי את אשי ה' וכו' והיו קדש שצריך לכוין הקרבן לה' במילוי ההי"ן שאז יהיה המספר קדש:

אשה זונה וחללה לא יקחו נ"ל בס"ד התורה נקראת אשה אך הפלסופייא החיצונית קורא אותה אשה זנה כי בתחלתה תבאר דברי תורה שבכתב שהיא נקראת בשם זה כמ"ש מזה ומזה הם כתובים ופרשתי הטעם כי היא נחלקת לחמשה ספרים ועוד יש בה חלוקה של ז' ספרים כמ"ש רז"ל הפסוק ויהי בנסוע הוא ספר בפ"ע ועליה נאמר חצבה עמודיה שבעה א"כ מכונית בשם זה והנה זאת הפלסופייא החיצונית תביא אתה דברים מדבריה לבאר אותם ומערבת בתוך דבריה רעים של שוא מצד הסט"א שהוא נון דנחש הנקרא סופסיתא דנחשא נמצא מנחת בתוך אותיות זה אות נו"ן ואז עי"כ נקראת אשה זנה כי זנה כתיב בלא וא"ו וקורא אותה חללה כי סוף דבריה באים לחלל כבוד שמו יתברך שמביאה האדם לידי כפירה ב"מ גם עוד אשה גרושה מאישה לא תקחו והיינו שאסור ללמוד תורה מחכם שפקר אח"כ בד"ת כמו יוחנן כה"ג וכמו אלישע אחר דנמצא זו התורה גרושה היא מאישה לא תקח דיש לחוש פן ילמד ממעשיו ג"כ דלא כ"ע אלים כוחייהו כר"מ אשר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק דבזה פירשו המפרשים ז"ל מאמר התנא איהו חכם הלמד מכל אדם ר"ל שיוכל ללמוד מכל אדם אפילו חכם שסרח שנאמר מכל מלמדי השכלתי ולא נטיתי אחר מעשיהם כי אחשוב עדותיך שיחה לי ואיני מביט בזה המלמד:

ועוד נ"ל אשה זנה וחללה זה אדם שהוא בעל לשה"ר שיש בו ג' טומאות שהם ע"ז וג"ע וש"ד והיינו זונה זה ג"ע וחללה הוא ע"ז שהוא חלול השם וגם ש"ד מלשון כי ימצא חלל באדמה והכונה לא יתחברו עם אדם בעל לשה"ר שפגיעתו רעה מאד ואשה גרושה מאשה זו נפש רעה שבעלה חזר בתשובה וגרשה מביתו לא תקחו כלומר לא תדבקון בנפש זו שכולה רע גמור דודאי תחטיא אתכם וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל טעם דיוחנן כה"ג שמש שמונים שנה בכה"ג ופתאום פקר ונעשה צדוקי מפני כי נדבק בנפש רעה וחטאתו ולכן כל יום נברך להשי"ת שלא עשני גוי שלא עשני עבד דר"ל בעת שקם האדם משינתו וחזרה נשמתו בו לא נתחלפה בנפש גוי או עבד להכנס בו:

ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד מאת בני ישראל ברית עולם נ"ל בס"ד השבת יש בו ב' בחינות מדת לילה ומדת יום ולכל א' יש לו תוספת נר"ן בפ"ע כנודע וכנגד זה כפל הלשון ביום השבת ביום השבת ובזה יובן בס"ד מאמרם ז"ל אלמלא שמרו ישראל שני שבתות כהלכתן מיד נגאלין דשבת אחד הוא אך השבת עצמו נחשב לשתי שבתות ובזכות שמירתו כראוי יזכה השומר שבת שיערכנו לפני ה' תמיד שיזכה לעולם

שכולו שבת וזהו תמיד שאין בו חול גם עוד יש מעלה גדולה לשבת ששקל כנגד כל תרי"ב מצות הנשארים כי הוא עצמו מצוה אחת מתרי"ג מצות והשומר אותו נחשב לו כאלו קיים כל תרי"ב מצות הנשארים זולתו וז"ש מאת בני ישראל ברית עולם כלומר בקיומו כאלו נעשה עוד מאת בני ישראל מצות שהם ברי"ת עולם ברית אותיות תרי"ב או יובן יערכנו לפני ה' תמיד דארז"ל זכרהו בדברים הנאמרים על היין וז"ש יערכינו יערך יינו גם הוא לפני ה' תמיד שהוא אמצעי דה"ו מכאן ואב"ג מכאן כנגד קו האמצעי של העשר ספירות שהם דעת בשלש ראשנות ותפארת בשלש אמצעיות ויסוד בשלש אחרונות ואחר היסוד המלכות וזהו ר"ת תמיד שהוא ר"ת דעת תפארת יסוד מלכות וגם מאת בני ישראל יעלה בשבת כח ליסוד שהוא ברית עולם:

וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה לך וכו' נ"ל בס"ד דידוע דהקרבן לא יעלה לרצון מצד המעשה דוקא אלא רק צירוף הכונה והמחשבה של בעל הקרבן שהוא מכוין ומחשב כל מעשה שיעשה הכהן בבהמה על נפשו ממש וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בזה בריש פרשת ויקרא יע"ש וידוע למה שיש כח לאיש ישראל לעשות פועל טוב ע"י כונה ומחשבה שלו מפני דנשמות ישראל הם מעולם הבריאה שה"ס בינה ששם הכונה כי הכונה בלב והמחשבה במוח וידוע ליבא בינה מוחא חכמה והם כחדא נפקין וכחדא שריין ולכך כשיהיה זה יהיה זה גם ידוע הטעם שזכו ישראל לתורה ולא המלאכים מפני כי המלאכים הם ביצירה והתורה היא מבריאה שה"ס בינה דלכן התחילה בבית והיא למעלה מהם לכך לא זכו לה אבל ישראל ששרשם מבריאה והם במקום אחד לכך זכו לתורה וכמ"ש רבינו ז"ל בכונת ברוך אלהינו שבראנו לכבודו וכו' בראנו דייקא מסוד הבריאה ולכן נתן לנו תורת אמת מעולם הבריאה וז"ש וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב אך מעשה שלו לבדה לא תספיק אלא צריך אתה בעל הקרבן קדש יהיה שתשלים התיקון בכונה ומחשבה שהם בחי' קדש יען כי כונה ומחשבה הם סוד בינה וחכמה שנקראים קודש וא"ת איך יש לנו כח לעשות פועל ותיקון בכונה שלנו לז"א כי קדוש אני ה' מקדשכם בתורה שנתתי לכם את התורה שהיא קודש ולא נתתי אותה למלאכים והיינו טעמא מפני שאתם נשמתכם היא מן הבריאה שה"ס בינה ששם הוא הכונה ושם הוא התורה ולכן ממילא תדע דודאי יש לכם כח לעשות פועל ותיקון בכונה שלכם ובזה יובן הטעם מ"ש רז"ל עתידין הצדיקים שיאמרו המלאכים לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה ופרשתי בס"ד הכונה הוא שיאמרו ג"פ קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה קק"ק והיינו טעמא אע"ג דהמלאכים הם ג"כ קדושים ואיך ישבחו הצדיקים בדבר זה שהוא מצוי אתם ג"כ ובזה ניחא כי את הצדיקים ישבחו בג"פ

קדוש כנגד ג' קדושות בי"ע אך הם אין להם אלא ב"פ קדוש כנגד יצירה ועשיה בלבד כי המלאכים הם מן היצירה:
ובזה יובן בס"ד מאמר התנא הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה והיינו כי כל איש ישראל כאשר יסתכל ויביט בכבוד הזה אשר יתכבד בשבח של שלשה פעמים קדוש שלא נמצא אלא רק אצל הצדיקים ולא נמצא אצל המלאכים הנה בזה יתאזר ביר"ש ויאחז דרך צדיקים ולא יחטא כדי שיזכה לשלשה דברים של שבח קק"ק הנמצא אצל הצדיקים דוקא:

בהר

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר הקושיא ידועה מה ענין שמיטה אצל הר סיני שזכר אותו במצוה זו טפי משאר מצות ונ"ל בס"ד כי מהר סיני אנחנו למדין שהחסרון הוא סיבה ליתרון דארז"ל ע"פ למה תרצדון הרים גבנונים דנבחר הר סיני למתן תורה עליו בשביל שהוא נמוך מכל ההרים ומזה נלמד גם לענין שמיטה החסרון הוא סיבה ליתרון דע"י שהוא משמט ואינו זורע דנראה מחסר ממונו בזה יהיה ברכה גדולה בארץ כאותם השנים שזורע אותה כפלי כפליים וז"ש בהר סיני שחסרונו היה סיבה ליתרנו ראוי לאמר לישראל דין זה של השמיטה:
כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ וכו' הדקדוקים ידועים דאומרו אשר אני נותן פשיטה ומה חידוש קאמר בזה ועוד למה קראו שביתת הארץ שבת לה' ונ"ל בס"ד דשביתת הארץ היא שתים א' בשדות שלא יזרעו אותם והב' בכרמים שיעזבו אותם ולא יאספו פירותיהם לביתם אלא כל הרוצה ליטול יבא ויטול ושני שביתות אלו של שדות ושל כרמים צריכים זל"ז דאם האדם יקיים שביתת השדות בלבד לאו מוכח שהוא מקיים המצוה לשם ה' אלא נראה שהוא חס על ארצו שלא תכחיש לכך אינו זורעה כל השנים כולם אלא פוסק בשביעית דאם מקיים הוא מצות ה' היה לו לקיים גם בכרמים שלו להפקיר פירותיהם לאחרים ולמה אוסף כל פירותיהם לעצמו אבל המקיים מצות השמיטה בכרמים הנה זה חשוב שקיים גם בשדות לשם מצות ה' ויבא על זה המשל שהובא בספר אהל יעקב בפרשה זו שהביאו שם על ענין הצדקה והוא לעשיר שהיה לו ב' בנים בארץ מרחקים אחד עשיר ואחד עני ובקש העשיר להשיא בנו קטן שיש לו בארצו וכתב לבנו העשיר שיבא אצלו בשביל נשואי אחיו הקטן ויביא עמו גם את אחיו העני וכל הוצאות שיעשה לכבודו עליו לשלם במיטב כספו וכו' ע"ש והמשל הנז' יבא נכון בענין זה שאנחנו מבארים כאן דוק ותשכח ולז"א כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם כלומר אני נותן לכם בה תמיד כח מחודש בכל שנה ושנה להוציא פירות

דעל כן אין לה משפט שאר ארצות שיכחישו אם יזרעום שנה כל שנה בלתי הפסק אך אתם תעשו בה שביתה לשם ה' בעבור המצוה שאין אתם צריכים לזה מצד הטבע וזהו ושבתה הארץ שבת לה' כלומר לשם ה' לקיים מצותו ובמה ניכר שהיא שבת לה' דשמא אתם מכוונים בעבור טובת הארץ מצד טבע העולם לז"א שש שנים תזרע שדיך ושש שנים תזמור כרמך ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ פירוש שני מיני שביתה ובשתים אלה שהם שבת שבתון ניכר ונתברר שהוא שבת לה' בעבור מצותו יתברך דוקא ופירש מה הם שני שבתות הוא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור שהם אחת של שדות ואחת של כרמים שתעזוב השדות ותעזוב את הכרמים ובזה יתברר שהוא שבת לה':

או יובן בס"ד אע"פ שאין דין שמיטה נוהג בתחילת כניסתם לארץ אלא אחר ז' שנים שכבשו וחלקו עכ"ז כיון דבתחלת כניסתם נתאוו לקיים מצות התליות בארץ ואומרים אימתי יגמר כבוש הארץ ונקיים מצותיה מעלה עליהם כאלו קיימו בפועל נמצא היה אצלם ב' מיני קיום הא' מה שעלה במחשבה שזה היה תחילת כניסתם והב' מה שנתקיים במעשה ופועל אחר שכבשו וחלקו וז"ש כי תבואו אל הארץ וכו' אז תכף ומיד מעלה אני לכם ששבתה הארץ שבת לה' וזהו מכח המחשבה ואח"כ תהיה השביתה במעשה והוא שש שנים וכו' ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' הוא קיום המצוה במעשה ממש:

שש שנים תזרע שדך נ"ל בס"ד ידוע העשיה מכונית בשם שדה ועולם היצירה מכונית בשם כרם ושניהם צריכים תיקון מן תערובת רע שיש שם וז"ש שש שנים ע"י לימוד ששה סדרי משנה תזרע שדך העשיה וע"י לימוד ששה סדרי משנה תזמור כרמיך היצירה ואספת את תבואתה תבואת ה"א היא הבריאה שהיא סוד הבינה שהיא ה"א ראשנה שבשם או תבואת ה"א תורה שבכתב שהיא חמשה ספרים מנין ה' ובשנה השביעית הוא אלף השביעי שבת שבתון לארץ פירוש לישראל שנקראים בשם ארץ דכתיב ואתם תהיו ארץ חפץ יהיה להם שבת שבתון מנוחה כפולה לנפש ולגוף:

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך וכו' מקשים והלא באכילה צריך להקדים הבהמה דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתיך והדר ואכלת ושבעת ורק בשתיה אדם קדים דכתיב והשקית את העדה ואת בעירם וכאן איך הקדים לך ולעבדך וכו' והדר לבהמתך ולחיה אשר בארצך וכו' ונ"ל בס"ד דזה דוקא בהיכא דאין עושין רש"מ אבל בצדיקים גמורים שעושין רש"מ אין קדימה לבהמה עלהם והנה ידוע מאמר רז"ל כתוב אומר ואספת דגניך וכתוב אומר ועמדו זרים ורעו צאנכם ומשני כאן בעושין רש"מ וכאן באין עושין רש"מ ומקשים והא האי ואספת דגניך כתיב בפסוק והיה אם שמוע תשמעו

אל מצות ה' אלהיכם דאיירי בעושין רש"מ ותרצתי בס"ד שיש מקיים המצות בשביל מנהג אבותיו בידיו וזה לא חשיב עושה רש"מ אבל המקיים בשביל שהוא חושב שהוא עצמו עמדו רגליו על הר סיני ונצטווה מפי הקב"ה כדכתיב אשר אינינו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו הרי זה עושה רש"מ בקיום המצות והנה שם כתיב והיה אם שמוע תשמעו והלשון כפול דהול"ל והיה אם תשמעו אך הכי קאמר שאתם מקיימים המצות בשביל ששמעו אבותכם בהר סיני לכך גם אתם תשמעו אל מצות ה' אע"פ שאתם מקיימים באמת אין נחשבים עושין רש"מ ולכך ואספת דגניך בידך ולא יעבדוך עמים אבל אם אתם חושבים שאתם עצמכם שמעתם מפי הקב"ה ואין אתם עושין בשביל שמיעה של אבותיכם אז תזכו לברכה גדולה ביותר שהוא יעבדוך עמים שהיא טובה ושלוה בה וז"ש כאן והיתה שבת הארץ לכם כלומר אם אתם חושבים תמיד שהווית המצוה של שבת הארץ בעת שנאמרה בהר סיני היא לכם שלא תחשבו שהיתה מעיקרא לאבותכם ומהם באה לכם אלא אתם חושבים שאתם עצמכם הייתם על הר סיני והיתה מצות שבת הארץ לכם ממש אז אתם עושין רש"מ ולכך אין קדימה לבהמה עליכם אלא לאכלה לך וכו' ואח"כ לבהמתך וכו' ויומתק ביאורינו זה על פי טעם הרב יד אפרים ז"ל שכתב הטעם דקדים מאכל בהמה לאדם משום דאין ראוי לאדם להחזיק עצמו לצדיק שניזון בזכותו אלא יחשוב שהוא ניזן בעבור הבהמות וכמ"ש חז"ל ע"פ אדם ובהמה תושיע ה' ולכן יקדים מאכל הבהמה למאכלו עכ"ד ובזה יבא ביאור שכתבנו לנכון:

וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע וכו' וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה וכו' הקשה הרב באר מים חיים מסידור הלשון נראה שצווי הברכה יהיה כאשר יאמרו מה נאכל וצ"ל מאי תליא הא בהא ועוד מעיקרא דברים אלו של וכי תאמרו וכו' לא אצטריכי למכתב דאם יצוה הברכה אז לא יאמרו מה נאכל וכנז' בד"ק יע"ש ונ"ל בס"ד דידוע יש שני מיני ברכה הא' משותף עמה צער טורח וטיפול הרבה והוא אם תהיה הברכה בזרע השדה שתוציא מאה שערים על הנהוג הן אמת טובה גדולה היא ורבה אך ירבה לבעליה צער טורח ויגיעה רבה שיש לו משעת קצירה עד שיהיו חיטים ויכנסם באוצר דאינו דומה טורח וטיפול אלף סאה לטיפול וטורח מאה אלפים סאין והב' ברכה שאין משותף בה צער טורח כלל דהשדה תוציא תבואה כנהוג דהיינו זרע עשרה סאין תוציא לו מאה סאין ואחר שיכנסנה לאוצר יהיה בה ברכה שיוציא מן האוצר על יד על יד חשבון אלף סאין או יותר ועל ברכה זו נאמר ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה:

והנה שני מיני ברכות אלו תלויים בצדקת לב האדם ומחשבותיו בבטחון שיש לו בהקב"ה שאם האדם יש לו בטחון שלם וגמור בהקב"ה שאע"פ שרואה בידו עתה ריוח מועט שאינו מספיק לו בעבור ימים הבאים אינו דואג בלבו לומר זה שבידי הוא שיעור פרנסת שני חדשים ומה אוכל בכל השנה כולה בי"ב חודש וכיוצא בזה אלא הוא יש לו בטחון גדול בהשי"ת שיזמין לו פרנסתו למחר כשתכלה פרנסה שבידו ואפילו קצת צער ודאגה לא יהיה בלבו על זה הנה מאחר שהוא כיבד את ה' בבטחון גדול כזה אז הקב"ה יעשה עמו מדה כנגד מדה לתת לו ברכה מכובדת שאין בה תערובת טורח ויגיעה והוא שיתן לו הברכה באוצר ולא בקרקע בעוד הזרע בארץ אבל מי שהוא דואג על ימים הבאים כשיראה את המצוי בידו שהוא מעט ואינו מספיק לימים הבאים והוא מצטער ומחשב בלבו מה אעשה אח"כ אע"פ שבאמת הוא ג"כ בוטח בהשי"ת שיתן לו עכ"ז כיון דעובר בלבבו עם הבטחון מחשבה של צער ודאגה נמצא אין זה בטחון גמור והרי לא כיבד את השי"ת בבטחון שלם שבטח בו לכך כשיתן לו הקב"ה ברכה בשביל שבטח בו יתן אותה אליו בתערובת צער של טרחה ויגיעה כי גם הוא היה לו בבטחון תערובת צער ודאגה שהיה דואג במקצת לחשוב מה אעשה בשביל ימים הבאים ולכך מדה כנגד מדה יתן לו הקב"ה את הברכה בהיות הזרע נטוע בארץ דאז ירבה הטיפול והיגיעה מחמת רבוי הברכה:

ובזה יובן הכתוב ונתנה הארץ פריה הטבעי ולא בסוג ברכה אך אחר כך ואכלתם לשבע קרי בה לשבע בסנ"ל פירוש שיגמר כל העסק דאז נעשה לאכלה כי הונח באוצר יהיה פריה לשבע ר"ל שבע פעמים על השיעור שלו כי אתן בו הברכה יען כי וישבתם לבטח עליה קרי בה על י"ה פירוש שהיה לכם בטחון שלם על י"ה שבטחתם בהשי"ת ולא דאגתם כלל ברם וכי תאמרו מה שנאכל בשנה השביעית וכו' שמעורב עם בטחון שלכם דאגה זו של מה נאכל דנמצא אין הבטחון שלם אז וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים שאתן לכם הברכה בהיות הזרע בקרקע שבזה יתערב עם הברכה טורח ויגיעה ועמל רב ולא תזכו שתחול הברכה באוצר בהיות הפרי נגמר טיפולו והוכן לאכלה:

ובזה יובן כבד את ה' מהוניך ומראשית כל תבואתיך וימלאו אסמיך שבע דידוע אם יש לאדם בטחון בהשי"ת הרי זה מכבד את ה' וידוע בשמושי אות מ"ם דלפעמים תשמש במקום קצת כמו ותקח מפריו דר"ל קצת פריו וז"ש כבד את ה' בבטחון מהוניך ר"ל אם תראה קצת הוניך שאין בידך הון כדי ספוק הצריך למחר ולמחרתו וכן מראשית כל תבואתיך לשון רישות כמ"ש חז"ל ע"פ מראשית השנה כל שנה שרשה בתחלתה וכו'

ר"ל שאין בתבואתך כדי סיפוק כל השנה עכ"ז אתה מכבד ה' בבטחון אז וימלאו אסמיך שבע שישלח לך ברכה בלתי תערובת טורח ויגיעה עמה:

והעברת שופר תרועה בחודש השביעי נ"ל בס"ד שופר תרועה רמז לתשובה כמ"ש רז"ל שופר שפרו מעשיכם חודש חדשו מעשיכם וזמן התשובה בחודש שהוא תשרי שבו עשרת ימי תשובה אך בעשור לחודש שהוא יוה"כ יש לו יתרון בתשובה שתעבירו בכל ארצכם ר"ל בכל איברים שלכם כמ"ש כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך:

וקדשתם את שנת החמשים שנה וכו' נ"ל בס"ד דארז"ל יצחק אע"ה עושה חשבון לפני הקב"ה כמה חיי האדם ע' שנה דל עשרים דלא ענשת עלייהו נשארו חמשים דל כ"ה דלילותא נשארו כ"ה וכו' נמצא חיוב האדם בזמן הקצוב בסתם הוא חמשים שנה ויצחק אע"ה ניכה חצי חמשים בעבור הלילות שנבראו לשינה אך הצדיקים באמת משמים לילות כימים בעבודת השי"ת וכמ"ש הספדן בגמרא דמ"ק נשים לילות כימים למשים לילות כימים יען שהצדיק גם בשינתו עושה תיקון ובירור בסוד בכל דרכך דעהו נמצא מקדש בעבודת השי"ת גם את השינה שלו שישן במשך החמשים שנה הנז' וז"ש וקדשתם את שנת החמשים שנה שנת לשון שינה שגם את השינה שהוא זמן בטלה תתקדשו לעשות בה תיקון ובירור ובזה הקודש שתעשו לשינה אז וקראתם דרור בארץ שתעשו ממנו דרור כי ק"ש דקודש יהיה ב' רישי"ן ואז קודש יהיו דרור בארץ התחתונה לכל יושביה שתעשו בירור ותיקון לכל יושביה הן הדומם הן הצומח הן החי והן האדם המדבר גם יובל התורה שבכתב ותורה שבע"פ כי תורה שבע"פ יש בה שמונה דרגין כשר ופסול אסור ומותר חייב וזכאי טמא וטהור ואלו ח' דרגין הם כפולים בחלק הנגלה ובחלק הנסתר הרי ב"פ ח' הם י"ו ותורה שבכתב רמוזה באותיות ב"ל כי ראשה ב' וסופה למ"ד ולז"א יובל היא כתיב הוא בלשון זכר וקרינן היא לשון נקבה כי תורה שבכתב סוד זכר ותורה שבע"פ סוד נקבה ושניהם רמוזים באותיות יובל שהוא י"ו ב"ל כאמור תהיה לכם כמ"ש יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך שלא תוכל הסט"א לינק מן התורה שלכם מאחר שאתם מקדשים גם חלק החול שלכם ועי"ז ושבתם איש אל אחוזתו כי יש בני אדם אחיזתם בעשיה דהיינו באבי"ע שבעשיה ויש בני אדם אחיזתם באבי"ע דיצירה ויש באבי"ע דבריאה והחוטא יורד ממקום אחיזתו למטה וע"י התשובה ועסק התורה חוזר אל מקום אחיזתו ואיש אל משפחתו תשובו יש בני אדם הם מבחינת קין ויש מבחי' הבל ויש מבחי' שת ויש מבחינת אדה"ר עצמו וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים כמה פרטים בשרשי הנשמות ואם חוטא שנפרד משרשו הנה בתיקון ישוב אל משפחתו אם בשורש קין או בשרש הבל או בשרש אדם וכיוצא:

כי יובל היא קודש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה נ"ל בס"ד יובל רמז לתורה כאמור לעיל גם יובל מספר מ"ח דהתורה נקנית במ"ח מעלות כמ"ש התנא בברייתא דאבות קודש תהיה לכם שישראל יש להם דין קודש ע"י עסק התורה כמ"ש קודש ישראל לה' ראשית תבואתו ר"ל יש להם דין קודש ע"י ראשית תבואתו של הקב"ה שהיא התורה שנקראת ראשית דכתיב ה' קנני ראשית דרכו ונקראת תבואתה והנה ישראל יתקדש החומר שלהם בתורה עד גדר שגם בעת הלינה שלהם שהיא השינה הם עוסקים בתורה וכמ"ש על רבינו האר"י ז"ל והנה המלוי של אותיות שדה כזה שי"ן דל"ת ה"ה יש בו אותיות לינה ואם נצרף גם אות תי"ו תהיה תלינה וז"ש קודש תהיה לכם עד כי גם מן השדה ר"ל בעת הלינה תאכלו את תבואתה של התורה שתהיו עוסקים בתורה גם בעת שינה או יובן בס"ד אותיות שדה במלואם כזה שי"ן דל'ת ה"א המלוי הוא אותיות ת' איל"ן והוא כי חיבור הוי"ה אדנ"י נקרא אילן שהוא מספר צ"א כמנין אילן שזה יהיה כמו אילן שמוציא פירות כן ישראל לוקחים כל מיני פירות של השפע מן האילן הזה שהוא שם חיבור הוי"ה אדנ"י וזה החיבור של האילן יתעורר להוציא פירות ע"י לימוד תורה שבכתב שהיא בסוד שם הוי"ה ולימוד תורה שבע"פ שהיא בסוד שם אדני וכתבנו ששניהם רמוזים באותיות יובל שהוא י"ו ב"ל וכנז"ל וידוע שבכל עולם מארבעה עולמות יש עשרה אילנות מחיבורים הנז' בסוד הי"ס וכל אחד כלול מעשר הרי מאה בחינות אילן יש בכל עולם מאבי"ע נמצא בארבעה עולמות אבי"ע הם ת' אילן ונרמזו במלוי שדה ולז"א כי יובל היא תורה שבכתב ותורה שבע"פ קודש תהיה לכם ואז עי"ז מן השדה ר"ל מן ת' אילן הרמוזים בתוך שד"ה תאכלו את תבואתה הוא השפע המשתלשל על ידה וגם המלוי הנז' הוא מספר חסדי אבות ודוק:

וכי תמכרו ממכר לאמיתיך או קנה מיד עמיתיך נ"ל בס"ד דארז"ל אסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקוליס וכן ארז"ל אסור ללמוד תורה מן רב שאינו הגון כמ"ש ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם הרב דומה למלאך תורה יבקשו מפיהו ואי לא לאו והקשו בגמרא רבי מאיר איך למד תורה מאחר ותרצו ר"מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק ולאו כ"ע חכימי כר"מ לאכול התוך ולזרוק הקליפה אלא חיישנן שמא ילמוד ממעשיו ג"כ וז"ש וכי תמכרו ממכר שהתורה נקראת לקח טוב שאתה המוכר שמלמד לאחרים צריך שיהיה לעמיתיך דהיינו תלמיד הגון כמוך צדיק שנחשב עמיתיך או קנה שאתה הקונה שצריך ללמוד מן הרב צריך שיהיה מיד עמיתיך שהוא רב הגון צדיק כמוך דלאו כ"ע יכלין למעבד כר"מ דגמר תורה מאחר דתוכו אכל וקליפתו זרק ובזה פירשו המפרשים ז"ל מאמר התנא אזהו חכם הלומד מכל אדם ר"ל

איזהו חכם אשר יאות לו השבח אותו שהוא רב כח כר"מ שיוכל ללמוד מכל אדם אפילו אינו הגון דכתיב מכל מלמדי השכלתי כל דייקא אפילו אינו הגון יען כי אני אינני מביט בזה המלמד אותי כדי שאלמוד מעשיו אלא אני מצייר בדעתי דעדותיך היא התורה שיחה לי כלומר היא המדברת ושחה עמי ולא זה האדם המלמד:

ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ נ"ל בס"ד דארז"ל התורה נקראת ארץ וכנז' במדרש וידוע כי נשמות ישראל אחוזים בתורה ולכן ע"י עסק התורה עושים בירור לדצח"ם שהם בקרב הארץ התחתונה וז"ש ובכל ארץ אחזתכם היא התורה גאלה תתנו לארץ בברור הדצח"ם שבקרבה או יובן בס"ד דארז"ל במדרש איכה כהונה ומלכות נקראים בשם אלה דכתיב אלה שני בני היצה"ר העומדים על אדון כל הארץ זה אהרן ודוד שתבעו כהונה ומלכות גם איתא שם שהתורה נקראת ג"כ בשם אלה שנאמר אלה המצות וכן איתא בבראשית רבא פי"ב התורה נקראת אלה דכתיב אלה החוקים ע"ש ואלו השלשה כתרים של תורה ושל כהונה ושל מלכות שכל אחד נקרא בשם אלה עיקר שלימותם הוא בארץ דכתיב כי מציון תצא תורה וכו' וכן ארז"ל ע"פ וזהב הארץ ההיא טוב אין תורה כתורת ארץ ישראל וכן כהונה עיקרה שם כי יש מתנות כהונה תרומות וחלה וכיוצא שאין נוהגים אלא בארץ וכן קרבנות אחר שנכנסו לא"י אין קרבים אלא בארץ וכן מלכות תלה אותה הכתוב בכניסתם לארץ וכמ"ש בפ' שופטים כי תבא אל הארץ וכו' שום תשים עליך מלך וכו' וז"ש ובכל ארץ אחזתכם היא ארץ שאתם אחוזים בה שהיא משורשכם אז גאלה תתנו לארץ גאלה כתיב בלא וא"ו וקרי בה ג' אלה ר"ל שלשה שנקראים בשם אלה תתנו לארץ ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע אותיות מ"י דשם אלהים הם בחי' הבל ותיקונם ע"י עסק התורה שהוא הבל ושלשה אותיות אלה דשם אלהים הם בחי' מעשה ותקונם ומתוקם יהיה ע"י מצות מעשיות אך באמת יש כח בעסק התורה שהוא הבל לתקן גם בחינת המעשה וכמ"ש זאת התורה לעולה כל הקורא בפ' עולה כאלו הקריב עולה וז"ש ובכל ארץ אחזתכם היא התורה כנז"ל גאלה תתנו לארץ ר"ל גם ג' אותיות אל"ה שהם בחי' מעשה תתנו לארץ העליונה היא העשיה שה"ס מעשה:

וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך י"ל אומרו ומטה ידו עמך תיבת עמך לשון יתר ואין לה משמעות גם אומרו גר ותושב אם הוא כפירוש רש"י ז"ל הול"ל וכי ימוך אחיך או גר או תושב ומטה ידו ועוד י"ל מאחר שאמר והחזקת בו למה הוצרך לומר וחי עמך ונ"ל בס"ד בהקדים מעשה שהיה בסוחר עשיר עוסק במו"מ וקרה לו הפסדות מרובות עד שאבד קרן שלו ונשאר חסר שחייב לאחרים ואין לו לפרוע אך חסרונו לא נגלה עדיין לשום אדם וגם חובות שחייב לאחרים לא הגיע זמן הפרעון שלהם

אבל הוא היה בעל בטחון ולכך היה הולך בשמחת הלב ולא היה דואג ומצטער כלל ועל כן דלותו ומחסורו לא היה ניכר ממראה פניו ומהנהגת מהלכיו ומשיחתו כלל ועיקר ואשתו היתה יודעת בכל זה והיתה אומרת לו על מה אתת הולך ואוכל ושותה בשמחה ובטוב לב והנה קרוב שיגיע זמן פרעון החובות ויתבעו אותך הבע"ח ואין לך לשלם וישמוך בבית האסורים והוא משיב לה אין מעצור לה להושיע ותשועת ה' כהרף עין לכן אין אני דואג כלל והנה בתוך זמן זה נזדמן ערב שבת אחד שלא היה לו פ"ק לקנות צרכי שבת כלל וגם לא היה לו לתת לחנווני מה שלוקחים בביתו ממנו בכל ששת ימי השבוע שהיה מנהגו לשלם לו בכל ע"ש והמתין עד שעת מנחה ולא בא לידו פ"ק משום מקום אך הוא היה לו שכן ג"כ סוחר ועשיר גדול ויאמר בלבו הקב"ה אמר לוו עלי ואני פורע אלך לי עתה אצל השכן שלי ואלוה ממנו חמשים דינר ואבטיחו שאפרעם לו ביום ראשון בבוקר דודאי הקב"ה ימציאם לי ואפרע לו והלך אצל השכן שלו אחר מנחה והוא עודנו בחנות ויאמר לו הנה אני דחוק הרבה והיום ע"ש ועד עתה לא קניתי צרכי שבת וגם אין לי לפרוע לחנוני בעבור השבוע כנהוג לכן תלוה לי חמשים דינר ואני אשלם לך ביום ראשון בבוקר והשכן העשיר השיב לי שאין תחת ידי עתה מעות אפילו דינר אחד ויצא מאתו בפחי נפש והנה השכן העשיר בא לביתו ויאמר לאשתו ראי איך זה האיש השכן שלנו הוא רמאי גדול שבא אצלי עתה לעת ערב ללות ממני מעות בשביל צרכי שבת והוא הולך שמח וטוב לב ואם הפסיד וירד מנכסיו עד שאין לו צרכי שבת איך הולך שמח וטוב לב אלא ודאי הוא רמאי שרוצה לפטור עצמו מפרעון המס של הקהל ומן קצבת העריכה לענייי העיר לכך בא אצלי לומר שהוא דחוק כ"כ מפני שאני אחד מן הנבחרים הפרנסים שבעיר כדי שאעיד עליו שהוא דחוק לפטרו מכאן ולהבא אמרה לו אשתו שמא האמת שהוא רחוק ואין לו ורק הוא בעל בטחון ולכך הולך שמח וטוב לך ואינו דואג כלום כי כן הוא מנהג בעלי בטחון שאין לוקחים דאגה בלבבם ואין צרים לצרת מחר ויאמר לה בעלה לא כן אלא בודאי הוא רמאי ויש לו שאם באמת אין בכיסו כלום אפילו לצרכי שבת למה המתין היום עד עת מנחה והיה לו לבא אצלי בבוקר ועוד הוכחה אחרת שהוא רמאי שהרי הבטיח לי שישלם לי ביום ראשון בבוקר ואם באמת אין לו היום מאין ישלם לי ביום ראשון בבוקר וכי עושה סחורה בשבת כדי שירויח אלא ודאי רמאי הוא ויש לו ומראה עצמו לפני דחוק כדי להבריח עצמו מן העריכה ומתשלום המס שקוצבין עליו הקהל ועוד יש הוכחה שלישית לדברי הנה אני שואל אותך תאמרי לי מה בדעתיך שאמרתי לו על בקשתו ותאמר לו ודאי אמרת לו שאין בידך מעות ויאמר לה כן הוא כך אמרתי לו אבל מהיכן ידעת שכך אמרתי לו והלא את יודעת שיש לי מעות

הרבה בחנות ותאמר כך מנהג העולם על הרוב מי שיש לו יאמר שאין לו כדי שלא ילוו ממנו ויאמר לה א"כ זו הוכחה שלישית שדברי צדקו שזה יש לו ואומר שאין לו כדי להבריח עצמו מן המס וכיוצא:

והנה אח"ז עברו ימים ואותו הסוחר שירד מנכסיו בא לו הצלחה פתאומית והעשיר עושר גדול ואותו השכן שלא רצה להלוות לזה ירד מנכסיו מחמת הפסדות רבות שקרה לו ב"מ וקודם שנודע שברונו לעולם נזדמן ג"כ ערב שבת אחד שלא היה בידו פ"ק לקנות צרכי שבת וגם אין לו לפרוע לחנוני הוצאות השבוע כנהוג ועד עת מנחה היה מקוה שיבא לו מאיזה מקום מעות ולא בא לו ויועץ בלבו ויאמר טוב שכן קרוב מאח רחוק אלך לי אצל השכן שלי העשיר ואלוה ממנו חמשים דינרים וילך אצלו לחנות וימצא שכבר סגר החנות והוא הולך ברחובות העיר ובנו הולך עמו לבא לבית בשביל שבת ויגש אליו ויאמר הנני היום דחוק הרבה ועד עתה לא קניתי צרכי שבת וגם לא פרעתי לחנוני הוצאת השבוע על כן אבקש ממך שתלוני חמשים דינרים וביום ראשון בבוקר אשלם לך ויאמר טוב כן אעשה וחזר העשיר לחנותו ופתח החנות ויתן לו חמשים דנרים וחזר לביתו ובנו הולך עמו ובחזרתם אמר הבן לאביו מדוע חרדת לדברי השכן הזה כי אני אומר בודאי הוא רמאי ואינו דחוק יען שאם הוא דחוק למה לא בא ללות מן הבוקר ועוד אמר לך שיפרע ביום ראשון בבוקר וכי יעשה סחורה בשבת וימכור כדי שיפרע לך בבוקר ביום ראשון אין זה אלא רמאות לאכל החמשים דנרים ולא יפרע כלום ויאמר לו אביו בני כמעשה של זה השכן גם אני קרני קודם זמן זה שהייתי דחוק הרבה ובאתי אצל זה עצמו ללות ממנו חמשים דנרים בערב שבת אחר מנחה וג"כ הבטחתיו שאפרע לו ביום ראשון בבוקר וקשיות אלו שאתה מקשה ומוכיח שזה יש לו ומבקש ברמאות ישנם גם במעשה שלי ובאמת אני יודיע בעצמי שלא הייתי רמאי כי דחוק הייתי ולא היה לי כלום על כן גם על זה אין אני חושד שהוא רמאי אלא אומר שקרה לו דוחק כאשר קרה לי ועשה כמו שעשיתי ובקש כמו שבקשתי ע"כ:

על כן אמרו חכמי המוסר אם יראה האדם עצמו שהוא עשיר ויש לו מזל ההצלחה ועכ"ז יזדמן לו שעה דחוקה שיהיה דחוק למעות שיש עליו פרעון חוב וממונו אינו תחת ידו כדי לפרוע ומבקש ליקח בריבית חמשה למאה בחודש ואינו מוצא ומבקש לעשות כמה המצאות בדרך מקח וממכר והלואה כדי למצוא בידו מעות לפרוע ואינו מוצא עד אחר אלף מרורות שנתמרמר המציא לו מעות ופרע ועל זה יש להתפלאת מאחר שזה עודנו עומד במזל ההצלחה למה קרה לו צער ודוחק זה שאפילו עני שבעניים לא עבר עליו צער ודוחק כזה אך הענין הוא כי מן השמים הזמינו לפניו דוחק וצער זה כדי שאם יבא

אדם אחר שהוא אמיד ונדחק לפי שעה ויאמר לו הלוני אלף דינרים לא יתרשל מלהלות לו כי יאמר אין זה דחוק הרבה ואם אני לא אלוה לו ימצא לו בקשתו בנקל מנכסיו או באופן אחר של מו"מ לכך הטעימו הקב"ה טעם צער ודוחק רב כזה אע"פ שהוא בעל ממון כדי שיאמר אולי גם זה קרה לו כאשר קרני ועי"כ ימהר לעשות עמו ג"ח וילוה לו כאשר בקש ממנו כי כבר ראה נסיון זה בעצמו:

ואמרתי בס"ד במקהלות משל על זה למלך שהיה לו בן יחיד אשר הוא יורש העצר שלו ויביא חכם אחד בקי בכל חכמות וימסר בנו בידו ללמדו כל חכמה ובפרט מה שנוגיע בתכסיסי המלוכה והחכם לימד את הבן כראוי ויביאהו אצל אביו ויאמר כבר למד כראוי תעשה לו כור המבחן ויבחנהו המלך וימצאהו שלם בכל וישמח שמחה גדולה ויצו לתת לאותו חכם מן האוצר שלו מאה אלף זהובים וגם נתן לו אות הכבוד והשררה ויען החכם ויאמר למלך עוד נשאר דבר אחד שצריך אני ללמדו ודי לזה זמן שעה אחת על כן תשלח אותו לביתי ואלמדהו ויאמר טוב הדבר וישלח את בנו לבית החכם והנה החכם סגר הדלת ויתפוס את בן המלך ויתן בסד רגליו ויכהו חמשים מקלות על רגליו עד כי התחיל הדם להיות שותת כזרם מים והבן צועק ואין מושיע לו אח"כ הניח אותו תוך עגלה אחת וישלחהו אצל אביו וירא המלך את בנו צועק וגונח והדם שותת מרגליו ויאמר מה לך ויספר לאביו והמלך נתמלא חימה וגזר לתלות את החכם על העץ אך צוה שיביאוהו אצלו קודם הצליבה לשאל אותו על מעשה הרע שעשה ויביאוהו לפני המלך ויאמר כבר גזרתי לצלוב אותך ואם יש קשה מצליבה הייתי עושה לך ורק הגד לי מה השטות הזאת שעלתה בדעתך להרע לבני רעה כזאת ואבדת בידים שכר העצום והכבוד שהיית לוקח ויאמר החכם אני נאמן במלאכתי ולא אעשה רמיה לכך השלמתי מלאכתי היום בדבר הזה שעשיתי מתחלה אשאלך אם אתה רוצה לעשות בנך סוחר או מלך הלא בודאי שרצונך לעשותו מלך במקומך ולכך מסרתו לו העיקר הוא ללמדו תכסיסי מלכות וכן עשיתי ולמדתיו ובדקת אותו ומצאתו שלם ורק הוא עדיין חסר דבר אחד שהוא עיקר וערך גדול בתכסיס המלוכה יען מלך במשפט יעמיד ארץ וכל אדם שעושה דבר חוץ לשורה יביאו משפטו לפניו אך העונש צריך להיות כפי מדרגת החטא ויזדמן שיבא לפניו דין אדם אחד שגנב מאה דינרים והוא יחרוץ עליו משפט להכותו אלף מקלות והוא מחמת שבימיו אפילו פרעוש לא עקצו מחמת השמירה שעושים לו אינו יודיע כמה הוא שיעור צער המקלות ובאמת אם יכוהו שלש מאות ימות ואם חמש מאות יהיה גופו חתיכות חתיכות אך כיון שגזר אלף מקלות דבר המלך אין להשיב ויכוהו וזה ימות מיתה משונה על גניבת מאה דינר כמה עול עשה זה במשפט לכך הכיתיו מקלות

שיעור שיוכל לסבול כדי שיוכל לשער צער המקלות עד כמה מגיע בעשרה ועד כמה מגיע החמשים ועוד ועוד ואז ידע לגזור בעונש הראוי לפי העון וישמח המלך על דבריו ויוסיף לו מתנה יותר על מתנתו וכן הענין העשירים מימיהם לא ראו רעבון ולכן אם יבא עני רעב הוא וב"ב בתכלית הרעבון ויצעק ללחם לא ידעו כמה מגיע צער הרעבון כדי שיחוסו עליו לתת לו מיד להשביע רעבונו ורעבון ב"ב ואפשר שלא יתנו לו כלל לכך צוה השי"ת לעשירים ולעניים שיצומו יום אחד בשנה לילה ויום בעשרה לחודש תשרי כדי שהעשיר כשיצא ערבית מבית הכנסת רעב וצמא וחלוש בכל אבריו ידע לשער צער הרעבון עד כמה מגיע לכך לא יתמהמה מלתת לעני הרעב וצועק ללחם וכן הענין בדוחק מו"מ שיזדמן לעשיר אע"פ שהוא עודנו בתוקף מזל ההצלחה עכ"ז יזמין לו הקב"ה דוחק זה כדי שידע ויטריח בדעתו צער הדוחק עד כמה מגיע ויתאזר לעשות ג"ח להלוות לחבירו בשעת דוחקו וכאשר אמרנו לעיל:

ובזה יובן בס"ד הפסוק וכי ימוך אחיך ומטה ידו באופן שזה הדוחק אשר הגיע לאחיך הוא היה עמך מקדמת דנא כענין המעשה שכתבנו לעיל שזה הדוחק של שכן השני כבר היה אצל שכן הראשון וכל אותם הוכחות שיש להוכיח בהם מן הסברה לומר שהוא רמאי היו ראויים להאמר גם על מקרה שקרה לך ואתה יודיע בעצמך שבאמת היית דחוק ולא רמאי לכן גם על אחיך זה אשר מטה ידו ומבקש ממך הלואה לא תבא לטעון עליו טענות אלו להכריח שהוא רמאי ותחדל מלהחזיק בידו אלא תכף ומיד והחזקת בו כי אלו טענות היצה"ר כאשר טען אותו הבן לאביו והשיב לו שכבר דבר זה קרה לי ואיך אחשוד את זה בכך ודע לך אם אתה החזקת בו אתה מטיב לעצמך יותר מטובה המגעת לזה יען כי אתה קודם שעשית צדקה וחסד בממונך נחשב היית כמו גר בממון שלך אך עתה אחר שעשית צדקה וחסד אתה נחשב תושב בממון שלך וכמ"ש מונבז המלך אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי נמצא קודם צדקה האדם גר וע"י הצדקה נעשה תושב דאז הממון הוא שלו וז"ש גר ותושב מה שהייתי בסוג גר נעשיתי עתה בסוג תושב ונמצא זה אחיך המך הוא חי עמך כי שניכם חיים ונהנים בממון זה שאתה נותן לו:

או יובן בס"ד אומרו וחי עמך ר"ל תתן לו חיותו מן ממון המובחר שהוא עמך כמ"ש הרב אה"י ע"פ כבד את ה' מהוניך ומראשית כל תבואתיך דהיינו מן המובחר המונח בכיס שהוא בעבור צרכי פרנסתו של אדם דלכן גינה את עז"ז באומרו הזלים זהב מכיס מרוב אהבתם בה כי הקמצן אם יתן צדקה לא יתן מן המזומן בידו אלא אם יש לו מעות רעים יתן דהיינו אם יש לו חוב מת אצל אחרים שאינו יכול לגבותו מהם יאמר לעני או לגבאי שיקחוהו ולז"א וחי עמך מן ממון המוכן לך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד וחי עמך ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בפסוק והיה מעשה הצדקה שלום שע"י הצדקה יתייחדו ד' אותיות שם הוי"ה כיצד הפרוטה כנגד יו"ד וזרוע העשיר וחמש אצבעותיו כנגד ה"א ראשנה ואות וא"ו ואצבעות העני המקבלים הצדקה כנגד אות ה"א אחרונה וכל זה אם תהיה ההתחלה והתעוררות מן העשיר שפושט ידו ליתן ליד העני קודם שיפשוט העני ידו לקבל אך אם תהיה ההתחלה מן העני שפשט ידו אז יהיה סדר על סדר והי"ה כי זריע העני וחמש אצבעותיו כנגד ו"ה ופרוטה וחמש אצבעות העשיר כנגד י"ה ע"ש נמצא ההפרש בין זה לזה שאם יפשוט העני ידו תחלה והיה אות הוא"ו אצל העני ויחסר מן העשיר משא"כ אם יתחיל העשיר יהיה אות וא"ו דשם הוי"ה אצלו וז"ש וחי עמך ר"ל טוב שאתה תתעורר תחלה קודם שיפשוט אחיך המך את ידו לך שאז וחי ר"ל וא"ו של חי הוא השם ב"ה שהוא חי וקיים יהיה עמך:

בחוקתי

אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשתם אותם נ"ל בס"ד דארז"ל במדרש תנחומא פ' לך לך המילה נקראת חק שנאמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם וכן תקנו בברכה וחק בשארו שם גם ידוע דהתפלין נקראים חק כמ"ש בגמרא דערובין דף צ"ו דדריש ר"י הגללי ושמרתה את החקה הזאת על מצות תפלין דקאמר בפסוק הקודם ע"ש וידוע שהקב"ה נתן לנו חק זה המילה בבשרינו לשמור אותנו מן היצר כי במילה נשלם שדי בגוף האדם ושם שדי שומר אותנו מן היצר אשר מילואו בזה יו"ד צד"י רי"ש סוף המלוי שדי וכמ"ש המפרשים ע"פ והיה שדי בצריך ובזה פירשו ז"ל רמז הכתוב בפרשה זו והשיג לכם דיש את בציר דיש אותיות שדי ובציר אותיות ביצר ועוד נתן לנו חק זה התפלין ללבוש כל היום שג"כ יש בו אותיות שדי בתש"ר ותש"י ובזה לא יוכל היצר להתגבר להעבירינו על מצות ה' וז"ש אם בחקותי תלכו ב' חקותי שהם מילה ותפלין תלכו כל היום ואז בזה יגין עליכם שם שדי לדחות היצר מעליכם ובזה את מצותי תשמרו ועשתם אותם:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד אם בחקותי תלכו דידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל דשם אלהים הוא דין שהוא ה"ג שכל אות כלול מן חמשה שהם חמשה שמות אלהים שעולים מספר ת"ל וידוע מיתוק החמשה שמות אלהים שהם ה"ג הוא בשם הוי"ה ב"ה שהוא רחמים וכל זה המיתוק של חמשה שמות אלהים שהם מספר ת"ל בשם הוי"ה ב"ה שמספרו כ"ו ע"י שמירת חוקיו יתברך וז"ש אם בחקותי תלכו בהם ועל ידם תחברו ת"ל שהם ה"ג עם כ"ו שהוא שם הוי"ה וזהו ת"ל כ"ו ואת מצותי תשמרו ת' שמרו כלומר לא תרצו לקחת שכרם בעוה"ז אלא בעוה"ב ששם יש ת' עלמין דכסיפין לצדיקים שמרו ר"ל תצפו

כמו ואביו שמר את הדבר ועשתם אותם קרי ביה אות מ"ם סתומה של למרבה המשרה שצריכה תיקון ע"י חתוך באלכסון לעשותה ב' דלתי"ן ובזה תהיה הגאולה בב"א ותעשו לשון תיקון כמו ובן הבקר אשר עשה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דארז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע מאות של הלכה בלבד ופירש הגאון בעל עיון יעקב ז"ל בשם תולדות יצחק ז"ל דהארון אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו וזאת המדה שנתנה בו רומזת לתורה שבע"פ האורך רומז לגרסה שהוא הבקיאות והרוחב רומז לסברה שהוא הפלפול ומפני שאמרו סיני ועוקר הרים סיני עדיף דהכל צריכין למארי חטייא לכך מדת האורך היא יותר ממדת הרוחב אך קומת הארון שהוא אמה וחצי רומז לחלק הנסתר של התורה ואין לו עסק בנסתרות לכך לא אמר אלא ארבע אמות של הלכה האורך והרוחב שהם הגרסה והסברה יע"ש נמצא שיעור תורה שבע"פ שנרמז בארון הוא ארבע אמות גם ידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד הפסוק עיניך לנכח יביטו דנרמז כאן ענין שהיה נוהג רב ע"ה שלא היה מוציא ראיית עיניו חוץ לארבע אמות ונודע שבהיות האדם מהלך אינו מסתכל לאחוריו אלא רק לפניו ובצדדין והנה בשלשה רוחות אלו צריך שלא יושיט עיניו חוץ לארבע אמות נמצאו הם שלשה פעמים ארבע שהם י"ב כנגד ג' הויו"ת אחת לפניו ואחת לימין ואחת לשמאל דכל הוי"ה יש בה ד' אותיות ושלשה הויו"ת הם מספר נכח לז"א עיניך לנכח יביטו שיעור י"ב כנגד י"ב אותיות של ג' הויו"ת שמספרם נכח דוקא שם יביטו עיניך ולא חוצה להם עכ"ד ע"ש נמצא שיעור ההליכה של האדם בהסתכלותו בה הוא ארבע אמות כמו שיעור תורה שבע"פ הנרמז בארון ובזה יובן בס"ד אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' פירוש אשרי אותם שהם תמימים בדרך שהולכים כפי שיעור הרמוז בתורת ה' שאין מוצאין ראיית עיניהם בהילוכם חוץ לשיעור זה של ד' אמות והנה הנזהר בזה שילך בהבטתו שיעור ד' אמות דוקא שהוא כנגד ג' הויו"ת בזה ימשך עליו כח יראת שמים מן ג' הויו"ת ב"ה שהם נכח וז"ש אם בחקותי תלכו ר"ל תלכו כפי שיעור הרמוז על חקותי היא התורה שהוא שיעור ד' אמות אז תמשך עלכם יראת שמים מן שמות הוי"ה ובזה תהיו בטוחים דאת מצותי תשמרו ועשתם אותם ובזה יובן חנך לנער על פי דרכו חנוך נכח רמז לכונת שמות הוי"ה הנז' שאמר הכתוב עיניך לנכח יביטו ואיש ישראל נקרא נער כמ"ש כי נער ישראל ואוהבהו על פי דרכו דייקא שיכוין בזה בהילוכו בדרך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד עד"ז דשיעור מושב המת בקבר הוא ארבעה גרמידי כמ"ש אשמדאי לשלמה הע"ה והם כנגד ארבע אמות של שיעור תורה בארון אלא דכאן אמות וכאן גרמידי ואם יביט האדם בשיעור תורה שבארון שהוא ארבע יזכור המיתה שמקום

המת הוא ג"כ בארבע שאז ודאי יהיה לו שברון לב בזכרו יום המיתה ובזה יתגבר על יצרו ולא יחטא כמ"ש רז"ל לעולם ירגיז אדם יצה"ט על יצה"ר אם נצחו מוטב וכו' ואם לאו יזכור לו יום המיתה שזכרון זה הוא תכלית הנצחון וז"ש אם בחקותי תלכו ר"ל כשיעור חקות התורה תלכו תמיד בזאת המחשבה שעי"כ תזכרו יום המיתה שהוא מושב הקבר אז יועיל זה לכם דאת מצותי תשמרו ועשתם אותם שבזכרון זה תנצחו את היצה"ר הנלחם בכם להעביר אתכם על מצותי:

והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע וכו' נ"ל בס"ד דהרב החסיד בעל ר"ח ז"ל הקשה בהא דאמרו בזוה"ק דלפגם הברית שהוא הוצאת שז"ל לא מהני תשובה והלא קי"ל אין לך דבר שעומד בפני התשובה ותירץ דוקא תשובה תתאה לא מהני אבל תשובה עלאה מהני ועליה אמרו אין לך דבר שעומד בפני התשובה ע"ש וידוע כי תשובה תתאה במלכות שאין לה נקודה אבל תשובה עילאה בבינה שנקודה שבה הוא צר"י ועלה אתמר אם עונות תשמור יה אדני מי יעמוד מ"י הבינה יעמוד ודאי ובזה פרשתי בס"ד הכתוב בירמיה ח' הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי כלומר אפילו שגברו כ"כ העונות שעשו עבירות חמורות דלא מהניא להו תשובה תתאה הנה הצרי ר"ל תשובה עלאה שהיא בבינה שנקודתה צר"י אין בגלעד ולמה לא אהניה להו ואם לא היה נמצא מי שמתעורר בתשובה עילאה זו דא קשיא אם רופא חכם מוכיח אין שם לעורר את לבבם בתשובה עילאה זו ומדוע לא עלתה ארוכת בת עמי קרי בה עם מי כי אות מ"ם באמצע תתחבר עם עי"ן ועם יו"ד ר"ל ארוכת בת זו אומת ישראל עם מ"י תשובה עלאה שהיא בבינה הנקראת מי בסוד מש"ה מ"י יעמוד ולהיות כל השערים ננעלו חוץ משערי דמעה לא ננעלו על כן השתא אומר הנביא מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה אולי יהיה בזה תיקון ורפואה לשברם:

והנה ידוע מ"ש יעקב אע"ה ליוסף הע"ה ואת שדי ויברכך ומקשה בזוהר ואל שדי מבע"ל אך הכונה נקיט את רמז בזה שבירך אותו בכל מיני טובה שיש בעולם דידוע שכל מין טובה יש לו שער מיוחד וכמו שתיקנו אנשי כנה"ג לבקש על השערים בתפלת ראש השנה ויוה"כ בקדיש תתקבל ולכל שער יש לו אות מיוחד בכ"ב אותיות אלפא ביתא ולכן מבקשים על השערים הנז' בסדר כ"ב אותיות מן אל"ף ועד תי"ו אמנם יש מין טובה שהיא תלויה באות אחד מן כ"ב אותיות שמזל האדם הוא נגדיי בה וכמ"ש באברהם אע"ה שמזל שלו נגדיי בטובה של פריה ורביה כי יחייב המזל שלו שאין לו פריה ורביה שהיא תלויה באות פ"ה ששם שערי פריה ורביה וכן יזדמן כזאת אצל שאר בני אדם והתיקון לזה שהקב"ה ישדד המערכה ויהפך הוראת המזל וכמ"ש הקב"ה

לאברהם אע"ה מאי דעתיך דקאי צדק במערב אנא משדד המערכה ומוקים ליה במזרח וכנז' בגמרא אך ידוע שידוד המערכה יהיה ע"י שם שדי כי בעבור פועל זה נקרא הקב"ה בשם שדי אך ידוע שמדתו יתברך מדה כנגד מדה ואם האדם יעשה שינוי מרע לטוב גם הקב"ה יעשה לו שינוי בשידוד המזל מרעה לטובה וידוע כי בתשובה תתאה לא יהיה שינוי גמור כי הזדונות יהיו כשגגות ואין זה שינוי מרע לטוב אבל בתשובה עלאה יהיה שינוי גמור שיתהפכו לזכיות וה"ז שינוי גמור מרע לטוב ואז עי"כ יזכה שאם מזלו מורה לרע ישנה אותו הקב"ה לטוב ע"י שם שדי ולכן כשבירך את יוסף הע"ה ברכו באת שדי כלומר באת כלל לו כל מיני טובה שבעולם שהם תלויים בסדר כ"ב אותיות מן אל"ף ועד תי"ו וברכו בשם שדי לומר אם יש במזלו הוראה נגדיית לאחת ממיני הטובות התלויים בכ"ב אותיות יהיה לו השפעת שם שדי שבו ישדד המערכה וישנה את המזל מרעה לטובה ולכן א"ל ואת שדי ויברכך וכמ"ש בזה בס"ד במ"א נמצא לפ"ז מי שיש לו תשובה עילאה שהיא בבינה שהיא נקודת צר"י שבה ישתנה הרע לטוב שיהיו העונות זכיות אז יזכה לברכה של יוסף הע"ה שהיא את שדי שישדד לו הוראת המזל המנגד במיני הטובות התלויים באת שהם כוללים כ"ב אותיות מאל"ף ועד תי"ו וז"ש והשיג לכם דיש את דיש אותיות שדי באת ר"ל במיני הטובות הכלולים באת לשדד לכם המערכה ולשנות המזל מרעה לטובה בציר"ר אותיות בצר"י ר"ל ע"י תשובה עילאה שהיא בצר"י שה"ס הבינה שבה יהיה שינוי גמור לכם גם יש לכם לדעת כ"כ הוא גדול כחה של תשובה שהיא בצר"י שבה יכולים לתקן גם קלקול הזרע שהוא פגם הברית דאין לו תקנה בתשובה תתאה וז"ש ובציר ר"ל בציר"י ששם תשובה עלאה ישיג את זרע ר"ל תיקון של הזרע שהוא עון הוצאת שז"ל ואע"פ שיש גם לקלקול הזרע תיקון בתשובה עלאה עכ"ז איעץ אתכם שתתקדשו עצמכם במותר לכם למעט בתשמיש המותר לכם כי זה כלל גדול אבר קטן יש באדם מרעיבו שבע משבעו רעב וראוי שהאדם ימעט בתשמיש אפילו עם אשתו לנהוג עמה בעונה משבת לשבת ולז"א ואכלתם לחמכם לשבע דכתיב חסר בלא וא"ו וקרי בה לשבע בסגול תחת שי"ן ופת"ח תחת בי"ת והתשמיש עם אשתו מכונה בשם אכילת לחם וכמ"ש חז"ל ע"פ כי אם את הלחם אשר הוא אוכל דכתיב אכלה ומחתה את פיה שתאכלו לחמכם ר"ל תשמשו עם נשותכם לשבע ליל השביעי הוא שבת גם רמז לפי דרכו לשבע ר"ל אחר ספירת שבעה נקיים שלמים שלא תטבול ותשמש ביום השביעי עצמו וישבתם לבטח בארצכם עיצה טובה קמ"ל לפי דרכו שאחר התשמיש ישב במנוחה שלא ילך ויטריח עצמו בהילוך כי ינזק בכך וגם לפי פשוטו דקאי על אכילה ממש ג"כ יבא נכון דיגיעה של הילוך אחר אכילה מזקת לאדם ע"פ הרפואה:

ונתתי שלום בארץ ושבתם ואין מחריד וכו' נ"ל בס"ד אותיות שלום תחברם עם אותיות ארץ יהיה מזה צירוף אוצר שלם והוא רמז על מקום קיבוץ כל מיני שפע שיש למעלה הנקרא אוצר ועליו נאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ואוצר שלם הוא כולל כל מיני שפע של טובה ושכבתם ואין מחריד דאיתא בספר מאורי אור ויאיר נתיב ע"פ ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים דחדרים קאי על שבע ספירות חג"ת נהי"ם וכנ"ז באות חי"ת יע"ש וידוע שישראל שורשם בשבעה ספירות הנז' שהם נקראים חדרים ואלו הן ז' ספירות הבנין אשר כנגדם הם ז' ימי בראשית ואם זכו ישראל אז יהיו חדרים אלו מלאים מן הדעת הון יקר ונעים להשפיע לישראל ואם לא זכו יקלקלו שם ואז החדרים אדרבה יתהפכו להם לצירוף מחריד שיחרידו אותם וידוע שיש שליטה לפועלי הדין בלילה יותר מן היום ולז"א כיון שאתם עושין רש"מ אז ושכבתם ואין מחריד שאפילו בלילה שהוא זמן שכיבה אין מחריד שלא יתהפכו חדרים למחריד אלא יהיו חדרים מלאים כל הון יקר ונעים:

והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם נ"ל בס"ד דידוע שר של כלבים נקרא חציר והוא מתגבר ושולט בעון לשה"ר דכתיב לא תשא שמע שוא וסמוך ליה לכלב תשליכון אותו ולכן המספר לשה"ר ראוי להשליכו לכלבים כנז' בגמרא וידוע כי לשה"ר מכונה בשם חרב דכתיב יש בוטא כמדקרות חרב וכן שננו כחרב לשונם וכן חרב פתחו רשעים והרבה כיוצא בזה וז"ש והשבתי חיה רעה מן הארץ הוא שר הכלבים שנקרא חציר ואותיות היוצאים במבטא עולה מספרם חיה רעה וכן באמת הוא מין חיה ע"י כי וחרב זה לשה"ר לא תעבור בארצכם:

ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו נ"ל בס"ד דארז"ל בגמרא חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך חדשים אלו דברי סופרים ישנים אלו דברי תורה ע"ש נמצא דברי תורה נקראים ישן לגבי ד"ס וידוע כי דברי תורה הם עשין ולאוין וידוע העשין הם בחסדים והלאוין הם בגבורות וכנז' בדברי רבינו האר"י ז"ל ומבואר בדברי רבינו ז"ל להדיה שהגבורות יצאו זמן רב קודם החסדים ולפ"ז מ"ע נקראים ישן לגבי ד"ס והלאוין נקראים נושן לגבי מ"ע שהם ישן וידוע שאין שום מצות לא תעשה נדחת בשביל ד"ס אבל מצות עשה נדחית בעבור דברי סופרים בשב ואל תעשה ולכן שופר ולולב כשחל יו"ט בשבת בשביל דברי סופרים שגזרו שמא יעביר ד' אמות בר"ה משא"כ לאו אינו נדחה וז"ש ואכלתם ישן נושן שתהיו זהירים במ"ע שהם ישן וגם במצות ל"ת שהם נושן יותר אך לא תוכל לבטל מן הנושן בשביל דברי סופרים הנקראים חדשים אלא רק וישן הוא מ"ע מפני חדש הוא דבר סופרים תוציאו בשב ואל תעשה כגון שופר ולולב וכיוצא:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד יש בירורים מניצוצות של שברי הכלים שהיו בעת בריאת העולם קודם בריאת אדה"ר כדי שיהיה מזה שכר ועונש אח"כ לתחתונים ואלו נקראים נושן אך יש בירורים מניצוצות שנתערבו בחטא אדה"ר ואלו נקראים ישן ויש בירורים מחטא האדם עצמו אשר יחטא וגורם שיתערבו נ"ק בקליפה ואלו נקראים חדש והבירור נקרא בשם אכילה כי ממנו יורד שפע ומזון לתחתונים ולז"א ואכלתם ישן בירורים של חטא אדה"ר וגם נושן בירורים של שבירת הכלים שהיו קודם ואם האדם ישתדל בתחלת ימיו לברר מחטא אדה"ר קודם שיחטא הוא עצמו שאז יהיה לו בירור חדש יגין עליו זכות הבירור של הישן ההוא ולא יחטא ואז לא יהיה לו בירור חדש וז"ש וישן מפני חדש תוציאו ר"ל קודם שיהיה אצלכם בירור חדש תוציאו אותו שאז יגין עליכם זכות בירור זה ולא תחטאו כדי שיהיה לכם עסק בבירור חדש או יובן בס"ד וישן מפני חדש תוציאו קודם אותיות חדש יש רגז שהוא רמז לסיגים וקליפות שהם עושים רגז פירוש זה הבירור של ישן תוציאו אותו מן הרגז הרמוז קודם אותיות חדש:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ הקדמה היקרה המפורשת בספר הבהיר נהר שלום לרבינו הרש"ש ז"ל דף ל"ו בכל מצוה ובכל תפלה הנעשים באותו יום מתבררים ועולים בירורים חדשים אשר לא נבררו ולא עלו מיום שנברא העולם עד היום הזה ואלו הבירורים שנבררו ונתקנו היום עולים ומלבישים לבירורים שנבררו ונתקנו אתמול ונעשים חיצוניות להם והבירורים של אתמול הם בערך פנימיות להם כי הם לפנים מהם וקרובים אל המאציל מדרגה אחת יותר מהם וכן על זה הדרך נמצא בכל יום יהיה עלוי לברורים שקדמו ג"כ כי ע"י שעולים בירורים של יום זה יתקרבו כל אותם הבירורים שהיו מאדה"ר ועד עתה מדרגה אחת אל המאציל כדי לתת מקום של בירורים החדשים שעלו ביום זה דאלו עומדים במקום בירורים של אתמול ושל אתמול יכנסו במקום ברורים הקודמים להם וכן עז"ה עד בירורים של קדם קדמתה באופן שבכל יום נשלמה גם אותה הסמוכה אל המאציל להתקן ולהזדכך תיקון וזיכוך שלם להיותה מתקרבת ונדבקת במאציל יותר ועיין זוהר חדש דפוס קושטא דף קמ"ג ע"א עכ"ד זלה"ה נמצא לפ"ז בכל בירור שיהיה בכל יום נעשה תיקון וזיכוך ועליה לכל בירורים שקדמו מאדה"ר ועד עתה על כן אנא עבדא אמרתי אנחנו דורות האחרונים עלינו לשבח לאדון הכל אשר ברוב חסדו גזרה חכמתו להיות עליית הבירורים בסדר והאופן הזה לזכות את האחרונים גם בבירורים שבירורו הראשנים כי ע"י הסדר הזה שהבירורים של הראשנים ז"ל יהיה להם עליה ותיקון וזכוך ע"י הבירורים של האחרונים נמצא יש שכר וריוח בזה להאחרונים עד אין קץ וכל הבא אחרון מרויח יותר ובאמת כמה נחשב כח האחרונים כנגד הראשנים ז"ל

אך רק בזאת יש להם תועלת גדולה יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם גם עוד אמרתי בס"ד דעי"ז האופן אשר גזרה חכמתו יתברך בסדר העליה והתיקון של הבירורים שמגיע עליה ותיקון וזכוך לברורים הראשנים מכח האחרונים לכך יש לנו זכיה וטענה לבקש רחמים מלפני הקב"ה שישפיע לנו טובה וברכה וחיים טובים ושלום בזכות הצדיקים הראשנים ז"ל מאחר שאנחנו גורמים בהבירורים שלנו עליה ותיקון וזיכוך גם לאותם בירורים של צדיקים הראשנים מאדה"ר ועד עתה ולכן תקנו בסליחות עשה למען וכו' עשה למען וכו' יהא רעוא שתקיבל ברצון קמי שמייא טענה זו שאני טוען בעד כל בית ישראל אכי"ר:

ובזה נ"ל בס"ד מאמר ר"ח רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות כלומר הרבה להם תורה ומצות של הראשנים ז"ל שיהיה לכל דור שותפות וחלק בבירורים שעשו הראשנים שקדמו להם מן התורה והמצות ולכן מנהג ישראל לומר מאמר זה של ר"ח אחר כל לימוד ואומרים אחריו קדיש ובזה יובן בס"ד מאמר כנסת ישראל הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך פירוש הדודאים אלו עמי ארצות נתנו ריח דאפילו רקנים שבנו מלאים מצות כרמון ועל פתחינו הם שערים המצויינים בהלכה כל מגדים תורה נביאים כתובים משנה גמרא קבלה ועוד יש לנו טענה חזקה חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך כל ברורים החדשים וגם ישנים דודי צפנתי לך כי אנחנו גורמים כל יום להכניס הבירורים כולם מדרגה אחת קרובה אל המאציל יותר ולז"א צפנתי לך שאני צופן לפני ולפנים שיתקרבו לך:

ובזה יובן בס"ד הכתוב בישעיה מ"א מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא פירוש מי פעל בירור ועשה במצותיו הנה הוא בבירור זה שעשה קורא הדורות מראש שהוא מזמין ע"י בירור שלו בתיקון וזכוך את כל בירורים של דורות שעברו מראש מבריאת העולם את כולם קורא ומזמין בסוד התיקון והזיכוך והנה אני ה' ראשון בחסד זה שגזרתי להיות סדר עליית הבירורים באופן זה כדי להטיב להאחרונים שהם חלושים מצד עצמן וזהו ואת אחרונים אני הוא להטיב ולהושיע להם בעבור תועלת זו הבאה מציידם ובזה יובן בס"ד אזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה שהיא שלמה מצד עצמה ועי"כ יגיע לו תפארת מן האדם כלומר מן בירורים ראשנים של אדה"ר:

ובזה יובן בס"ד הכתוב כאן ואכלתם ישן נושן כלומר לא על בירורים החדשים שלכם בלבד אתם אוכלים שכר ושפע טובה אלא אתם אוכלים שכר על בירור ישן נושן הנעשה מתחלת בריאת העולם יען כי וישן מפני החדש שלכם תוציאו אותו ממקומו לעלות

ולהתקרב מדרגה אחת יותר כדי שישב החדש במקומו וממילא כל הבירורים הישנים נעתקים ממקומם ומתקרבים אל המאציל מדרגה אחת יותר ועל כן בדין הוא שתאכלו שכר טוב גם על בירור ישן נושן כי אתם גורמים לו עילוי ותיקון וזכוך יותר בכל יום ויום ועוד פרשתי בס"ד הכתוב הזה ע"פ הקדמה יקרה שכתב רבינו ז"ל בעץ חיים וגם רבינו הרש"ש ז"ל האריך בה בענין הבירורים הנעשים מן התפלות מיום ראשון ליום שני וליום שלישי וכן משבוע לשבוע ומשנה לשנה ודוק היטב:

אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ואשבור מטות עולכם ואולך אתכם קוממיות נ"ל בס"ד דידוע גזרת בין הבתרים היתה ת' שנה אך הם יצאו ברד"ו שנים דשעבוד מלכיות השלים המנין מפני שאם היו שוהין עוד רגע היו נטמעין וקיים בהם המשל הזה למי שנשבע להכות את בנו בקורה שהיתה מונחת לפניו אח"כ ראה שהקורה גדולה וכבדה ואם יכה בה את בנו ימות מה עשה שבר הקורה לחתיכות והכהו בהם בזא"ז הרי קיים שבועתו ולא מת בנו וכיוצא במשל זה ארז"ל למלך שגזר העובר על דבריו ישליכו עליו אבן שמשקלה עשרה ככרים אח"כ עבר בנו עבירה ויעצוהו חכמיו שישבר האבן לחתיכות קטנות וישליך עליו אחת לאחת עד תומה ובזה נתקיימה גזרת מלך והבן לא מת ובזה פירשו בשם הר"ש אלקבץ ז"ל רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה' כלומר אינו מביא עליו רעה אחת גדולה כאשר ראוי להביאה עליו אלא מחלק אותה לחלקים רבים קטנים ומביאים בזא"ז ועי"כ יצלנו מכולם שלא ימות בהם ובזה פירשו המפרשים ויהי ה' משגב לדך משגב לעתות בצרה שמחלק הגזרה של עת אחת לעתות הרבה וכמו ענין גזרה של בין הבתרים ובזה פרשתי בס"ד הפסוק אשר הראתני צרות רבות ורעות ולא הבאת את כולם בפעם אחת זה אות וסימן שאתה חפץ בי ורצונך שתשוב תחייני וכו' וז"ש בנחמיה ט' ובנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד אויביהם וירדו בהם וישובו ויזעקו ואתה משמים תשמע ותצלם ברחמיך רבות עתים ר"ל תצלם ברחמיך ע"י תקנה זאת שתחלק עת הקצוב לגזרה לעתים רבות וכמו שהיה בגזרת בין הבתרים ובזה יובן הפ' באיוב כ"א חבלים יחלק באפו שמחלק חבל הגזרה לחלקים רבים וז"ש אני ה' אלהיכם המעלה אתכם מארץ מצרים וכו' והגם שהגזרה היתה מתחלתה ת' שנה ואתם ישבתם שם רד"ו זה חסדי שעשיתי עמכם שאשבור מוטות עולכם ששברתי הקורה של הגלות לחלקים הרבה אשר פזרתים בשעבוד מלכיות ובזה ואולך קוממיות שנזקפה קומתכם ולא נפלתם שדוד כי יכולתם לסבול:

וכיוצא בחסד זה עשה השי"ת בבריאת העולם שהיה יכול לבראו במאמר אחד והרבה המאמרות בו כדי להרבות שכר הצדיקים וכמ"ש התנא בעשרה מאמרות נברא העולם וכו':

במדבר

שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם במספר שמות כל זכר לגלגלתם נ"ל בס"ד אות וא"ו רומז לחיים כמ"ש בזוה"ק ע"פ וישם ה' לקין אות הוא וא"ו הרומז לחיים ולכן התורה שהיא נותנת חיים לעושיה היא ששה סדרים שבע"פ ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב ואחבשך בשש ולכן כאן שבא למנותם וידוע דהמנין מזיק לחיים לכך א"ל שאו ראש כל עדת בני ישראל ר"ל שא וא"ו הרומז לחיים לכל עדת בני ישראל גם עוד בעבור שמירתם מעיה"ר במנין זה תקשר אותם למשפחותם אלו י"ב שבטים שבטי יה שכל אחד מהם ראש משפחה בפ"ע וגם לבית אבותם הם אברהם יצחק ויעקב כי בהיות האבות אצל הבנים לא תשלוט בהם עיה"ר וכמ"ש המפרשים ז"ל ע"פ וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו היינו ישראל סבא שבא יעקב אע"ה וחנה שם אצלם כדי שלא תשלוט בם עיה"ר של בלעם גם עוד תמשיך להם כח מן שני יחודים של שמע ישראל ושל בשכמל"ו שהם במספר שמות השבטים כי שמות השבטים הם מ"ט אותיות דזבולן נכתב בוא"ו אחד ובנימין בשני יודין ואותיות שמותם מכוונים כנגד ב' יחודים של שמע ישראל ובשכמל"ו שהם מ"ט אותיות להורות כי הם חרב פיפיות נגד אוייבי ישראל והמה המגינים על ישראל תמיד בשכבם ובקומם גם ידוע בשמות הקודש יש שם שהוא סוד זכר שהוא חסדים ויש שם שהוא סוד נקבה שהוא גבורות וכן הענין בספרות וכן הענין בעולמות העליונים ולז"א לו עתה כל זכר ר"ל כל בחינת זכר שהוא חסדים תמשיך אותו לגלגלתם להשפיע בהם:

או יובן בס"ד לרמוז אומרו שאו ראש כל עדת בני ישראל וכו' דר"ת שמות השבטים שהם עדת בני ישראל הוא בגד יזי"ן ישרא"ל והיינו בג"ד ר"ת בנימין גד דן ותיבת יזי"ן ר"ת יששכר זבולון יוסף נפתלי ותיבות ישרא"ל ר"ת יהודה שמעון ראובן אשר לוי ובא הרמז בזה לרמוז כי הקב"ה יזין את ישראל במן שהוא לחם מן השמים שנקרא גד דכתיב והמן כזרע גד הוא וארז"ל נקרא גד שמגיד לישראל וכו' וכיון דהם נזונים בלחם מן השמים שהוא גד על כן הם מתקשרים בעולמות העליונים ששם הוא עשר ספירות הקודש שהם ז' ספירות תחתונות שהם שבעת ספרות הבנין ושלשה ראשנות שהם כח"ב ולז"א שאו את ראש עדת בני ישראל השבטים אשר משם עולה הרמז שישראל נזונים בלחם מן השמים הנקרא גד ועל כן בזה יתקשרו ישראל למשפחותם הם ז' ספירות חג"ת נהי"ם

שמשם יצאו ישראל ולבית אבותם הם ג' ספירות כח"ב שהם אבות לשבעה הנז' במספר שמות לכך תראה שישראל מספר שמם מכוון כנגד מספר שמות העשר ספירות כמ"ש בזוה"ק כי כח"ב חג"ת נהי"מ מספר תקמ"ו כמנין ישראל עם האותיות וז"ש במספר שמות שישראל הם במספר שמות הספירות שהם משפחותם ובית אבותם הנזכרים:

ואמר עוד כל זכר לגלגלתם נ"ל בס"ד שישראל יש להם דין זכר בעוה"ז אך אוה"א יש להם דין נקבה דלכך נקראים בנות ירושלים כמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל ולכן יש להם לישראל שליטה ונחלה גם בעוה"ז דקי"ל במקום ברא ברתא לא תירות וידוע דישראל אין להם חלק ונחלה בעוה"ז בגוף הארץ אלא רק ע"י מדת הענוה שבהם ואין להם שפע ברכה וטובה בעוה"ז אלא בעבור מדת הענוה וכמ"ש ע"פ וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום וידוע מ"ש המקובלים ז"ל דאות כף רומז לענוה שהעניו הוא כפוף ולכן מאן דאיהו זעיר איהו רב כי ך' הוא מספר עשרים שהוא עולה מספר כתר ולכך לא יחזרו ישראל לארצם אלא בזכות הענוה ולכן על הגאה אומר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור במקום אחד שאם ח"ו יתגאו יסתלק אות כ"ף הרומז לענוה מתואר זכר וישאר זר שיהיה עם ישראל זר בעוה"ז שאין להם חלק ונחלה בו אלא יזכה בה עשו ע"פ החלוקה הקדומה אבל אם יהיו ענוים ישאר אות כף בתוך אותיות זר ויהיה להם צירוף זכר דאז בדין הוא שיטלו להם גם עוה"ז דהכי קי"ל להלכה במקום ברא ברתא לא תירות:

ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב בישעיה מ"ג אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר פירוש אע"פ שהגדתי מעלתכם שאמרתי לפרעה בני בכורי ישראל וגם הושעתי אתכם ממצרים באותיות ומופתים ועוד עלית על כלנה שהשמעתי אתכם דברי בהר סיני פנים בפנים עכ"ז לא נתנאתם וסלקתם אות כ"ף ונעשתם זר אלא גם בכל המעלות אלו אין בכם תואר זר אלא תואר זכר כי עודכם דבקים בענוה ובזה פרשתי שבשפלינו זכר לנו ויפרקינו מצרינו פירוש ע"י שפלינו במדת ענוה יש תואר זכר לנו ומחמת כן ויפרקינו מצרינו ומחמת כן כי לעולם חסדו שזכינו לרוב טובה וחסד גם בעולם הזה:

ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא י"ל כפל איש איש גם תיבת הוא יתיר ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בביאור התוספתא דזוה"ק בפרשת נח למה נח נח תרין זמני אלא כל צדיק וצדיק די בעלמא אית ליה תרין רוחין וכו' וביאר רבינו ז"ל הכונה שהצדקים יש להם נשמה תחתונה שוכנת תוך גופם ונשמה עליונה עומדת צ"ל על ראשם בסוד אור מקיף ושואבת להם חיים מלמעלה תמיד ומריקה אל נשמתם אשר בתוכם ע"ש ונמצא הצדיק הוא כפול שהוא אחד ונחשב כשני אנשים ובזה יובן בס"ד מ"ש חנה הע"ה ונתת לאמתך זרע אנשים ר"ל זרע אחד שהוא נחשב כשני אנשים

מכח שני נשמות שיש בו ולכך שמו כפול שקראו הקב"ה שמואל שמואל והנה כאן רצה הקב"ה שהמונים את ישראל יהיו צדיקים גמורים שהם משה ואהרן וי"ב נשיאים שגם הם היו צדקים גמורים דלכך זכו להיות ראשים כדי שלא ימשך נזק לישראל במנין זה על ידם וז"ש ואתכם יהיו איש איש למטה ר"ל צדיק גמור שהוא נחשב איש איש בכפל פי מה שהיה ראש לבית אבותיו הוא דייקא ר"ל מצד צדקותו שהוא ראוי לכך ולא נתמנה לראש ע"י סיבה חיצונית ובזה יובן הכתוב אח"ז ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות חלק התיבה לשנים וקרי בה ב' שמות ר"ל שכל אחד מהם היה צ"ג שיש לו ב' שמות כאמור לעיל:

איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו נ"ל בס"ד קיום ישראל בעולם הוא ע"י החסד דשם אל דכתיב חסד אל כל היום ושם זה שהוא חסד זועם בנוחות הדינין הבאים לכלותם ולכן כתיב ואל זועם בכל יום ופירשו בזוה"ק שזועם בכוחות הדינים ולכן הניח להם הקב"ה אותיות אל בסוף שמם לשמירתם וע"י שם אל שהוא חסד מתמתק שם אלהים שהוא גבורה לכך בראש אותיות אלהים יש אותיות א"ל וידוע דשם אל נרמז בראש שמות האבות שהם אברהם יצחק ישראל ישורון שמספרם א"ל וידוע כי השם נקרא בית וז"ש איש על דגלו באותיות לבית אבותם ר"ל באותיות שהם לשמות אבותם שהם מספר שם אל יחנו בני ישראל ולכן מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהמשכן נקרא אהל על שם חמשה חסדים שהם ה"פ א"ל וזהו אה"ל אותיות ה' א"ל ונקרא מועד על שם ה"ג דשם אלהים שיש בו ק"ך צירופם במנין מועד והם חונים סביביו באין פחד כי גובר אצלם שם אל שהוא חסד הרמוז בשמות אבותם ובזה מובן היטב המדרש שהובא בספרי המפרשים באותות לבית אבותם אל תקרי באותות אלא באותיות לפיכך אמר בלעם מה אקוב לא קבה אל והוא תמוה וע"פ ביאורינו יבא נכון בעזה"י:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בס"ד במ"א דקודם לב יש אך שהוא לשון מיעוט ואחר לב יש גם לשון רבוי רמז בדברים העליונים כל מה שקונה אדם תורה ומצות ומעשים טובים יחשוב אותם למעט ולכן למעלה מן לב יש אך שהוא רמז על דברים של מעלה אבל בדברים התחתונים הארציים מה שיקנה מהם יחשבם למרובה שיהיה שמח בחלקו ולכן תחת לב יש גם וידוע כי האבות היו שפלים וענוים למאד שהיו רואין כל מה שסיגלו בתורה ובמצות הם דבר מועט ולכך נרמז מספר אך שהוא לשון מעוט בראש שמותם שהם אברהם יצחק יעקב וז"ש איש על דגלו היא התורה ומצותיה שנקראת דגל כמ"ש חז"ל ע"פ ודגלו עלי אהבה אז באותות לבית אבותם שהם מספר אך יחנו בני ישראל אבל

מנגד ר"ל במידה הנגדית שהיא מחשבת הרבוי לא יתנהגו בה בכל זאת אלא רק סביב לאהל מועד שהיא עוה"ז בה יחנו וקרא לעוה"ז בשם אהל מועד כי היא עראי כישיבה של אהל וגם יש לה זמן קצוב ועת מועד לכל חי:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל דשמירת המועדים הוא תיקון לעון העגל שהיה בשש שעות דהם ט"ו יום שעולים ש"ס שעות ונתבטל איסור ששה שעות דעגל בש"ס שעות של מועדים והנה ידוע שהמועד נקרא אות גם ידוע דשלש רגלים הם כנגד שלשה אבות פסח בחינת יצחק ושבועות יעקב וסוכות אברהם וז"ש באותות הם שלש רגלים שנקראו אותות שהם מתייחסים לבית אבותם יחנו בני ישראל בקדושתם ושמירתם ואז אע"פ שהם חטאו והיה מנגד במעשה העגל הנה בעתה יהיה תיקון סביב ביב ס' ר"ל חלל ס' כי ביב ר"ל חלל כמ"ש רז"ל עומדת על פי הביב שהוא ר"ל על פי החלל ודומה לזה איש נבוב ילבב נבוב ר"ל חלול דיתבטל איסור העגל בששים כדין איסור שנפל לתוך ששים שהוא בטל ועי"ז לאהל מועד מקום השראת שכינה יחנו או יובן בס"ד אותיות אברהם יצחק יעקב הם מספר אחד פי האבות הן הן המרכבה שהוא מקום האחדות ולכן ישראל שהם זרע האבות צריכין להיות גוי אחד בארץ דהנטיעות יהיו דומות לשרשים וזה תואר האחד הוא דגלם של ישראל דמשתבח בהם הקב"ה בכך כמ"ש בגמרא ע"פ וה' האמירך היום דקוראם גוי אחד וז"ש איש על דגלו שהוא תואר אחד הרמוז באותיות לבית אבותם דהשם נקרא בית יחנו בני ישראל תמיד ואז זוכין כי סביב לאהל מועד מקום השראת שכינה יחנו תמיד שלא תתרחק השכינה מהם כי בפירוד ומחלוקת תסתלק השכינה צא ולמד מחרבן בית שני שהיה בעבור ש"ח גם אמר מנגד סביב לאהל מועד רמז בזה על מצות הצדקה הרמוזה באותיות גד כמ"ש בגמרא דשבת גימ"ל דל"ת גמול דלים וע"י הצדקה יהיה לישראל התקרבות ודבקות בהשי"ת וז"ש מנגד חלק התיבה לשתים וקרי בה מן ג"ד ר"ל מן מצות הצדקה שהיא רמוזה באותיות ג"ד אז סביב לאהל מועד יחנו תמיד:

או יובן בס"ד מנגד מן ג"ד רמז לתשובה דידוע שהתשובה מכונית בשם דלת והטעם פרשתי בס"ד במ"א דאמרו ביומא דף ע"ו שיעור דלת הוא ארבעה ארובות ולכן נקראת דלת שצריך לתקן בה ארבעה עולמות אבי"ע שהם כנגד ד' אותיות השם ב"ה וכל עולם הוא ארובה אחת ואמרתי בס"ד דלכן תמצא מילוי ארץ הוא מספר דלת לרמוז כי הארץ עומדת ומתקיימת ע"י התשובה שנקראת דלת ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב חסדך ה' מלאה הארץ פי התשובה שהיא רמוזה במלוי ארץ היא בחסדו יתברך דשורת הדין מחייבת נפש החטאת היא תמות כמ"ש רז"ל שאלו לחכמה וכו' שאלו לנבואה וכו'

ורק הקב"ה אמר בחסדו יעשה תשובה ויתכפר לו ולז"א לה' הארץ ומלואה כי הוא פתח דלת זה לחוטאים והנה ידוע דשלשה מינים הם שצריך האדם לעשות להם דלת שהוא התשובה שהמה חטאים ועונות ופשעים נמצא שלשה מיני דלת צריך לאדם וזה נרמז באותיות גד שהוא ג' דלת כלומר מן ג' דלת שהוא התשובה אז סביב לאהל מועד יחנו שיהיו קרובים למקום השראת שכינה או יובן בס"ד מן ג"ד רמז לשם שדי שהוא ג' אותיות ושם אדני שהוא ד' אותיות שנפגמו בחטא אדם וחוה כמ"ש המקובלים ז"ל בפסוק הנחש השאנ"י שנשאר ש"י ואנ"י הנה בעתה בתיקון שני שמות אלו אז יתקרבו ישראל אל פני הקודש וסביב לאהל מועד יחנו או יובן בס"ד מן ג"ד רמז לשלשה שמות שהם כל אחד ד' אותיות והם אהי"ה המאיר בנשמה ושם הוי"ה המאיר ברוח ושם אדני המאיר בנפש והם כנגד מחשבה ודבור ומעשה וכנז' בשער הגלגולים הנה על ידם סביב לאהל מועד יחנו שיהיו קרובים למקום השראת שכינה ודבקים שם או יובן בס"ד מן ג"ד רמז לתיקון אות וא"ו שהוא אות ג' בשם הוי"ה ותיקון אות ה"א שהוא אות ד' בשם הוי"ה בהם סביב לאהל מועד יחנו או יובן מן ג"ד רמז לתיקון השם שהוא ד' אותיות וכסא שהוא ג' אותיות והכל עולה בקנה אחד:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דשלימות העבודה הוא עסק התורה שבכתב ושבע"פ והב' קיום המצות והג' השמחה שיהיה לאדם בשניהם דכן הוא אומר בפרשת תוכחה תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה הרי העדר השמחה הוא חסרון גדול בעבודה הכוללת תלמוד ומעשה ושלשה אלה נרמזו בשמות האבות כי אברהם מספרו רמ"ח כנגד רמ"ח עשה הרי בשמו נרמז חלק המעשה של המצות ויצחק נרמז בשמו השמחה כי יצחק לשון צחוק שהוא שמחה של מצוה כמ"ש צחוק עשה לי אלהים ותרגומו חדוה עבד לי ה' ובשם יעקב נרמז חלק התלמוד בתורה שבכתב ותורה שבע"פ כי לימוד תורה שבכתב הוא בבחי' שם הוי"ה ולימוד תורה שבע"פ הוא בבחי' שם אדני ושניהם מספר צ"א כמנין שלוב שם הוי"ה ושם אדנ"י שעולה צ"א אך ידוע בלימוד יש שני בחינות חלק נגלה וחלק הנסתר ושלוב הוי"ה (אהי"ה) אדנ"י רומז לחלק הנסתר ושלוב אדנ"י הוי"ה רומז לחלק הנגלה וידוע כי יעקב אע"ה נקרא בשם יעקב שהוא מספר שני שלובים הנז' שעולים קפ"ב הרי בשמו רמוז התלמוד תורה בשלימות בחלק הנסתר ובחלק הנגלה ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב בברכה שבירך יעקב אע"ה את מנשה ואפרים באומרו ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק דכיון לברכם בשלשה הנז"ל שהם התלמוד תורה הרמוז בשמו והמעשה הרמוז בשם אברהם והשמחה הרמוזה בשם יצחק ושלשה הנז' הם דגלם של ישראל וז"ש איש על דגלו באותות לבית אבותם ר"ל באותיות של בית

אבותם שהם שמות אברהם יצחק יעקב שנרמזו בהם שלשה עיקרים של העבודה יחנו בני ישראל תמיד ואז בזכות זה אע"פ שהיו מנגד שחטאו ונתרחקו חוזרים ומתקרבים אל פני הקודש וסביב לאהל מועד מקום השראת שכינה יחנו:

ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלוים י"ל למה חזר ואמר והיו לי הלוים מאחר שכבר אמר הנה לקחתי את הלוים ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש במדרש בראשית רבא פ' ע' רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר כותי אחד שאל את רבי מאיר אין אתם אומרים יעקב אמיתי דכתיב תתן אמת ליעקב א"ל הן א"ל ולא כך אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך א"ל הן א"ל הפריש שבטו של לוי אחד מעשרה למה לא הפריש אחד מעשרה לשנים שבטים אחרים א"ל וכי י"ב הם והלא י"ד הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי א"ל כ"ש אוספתא מיא אוסיף קמחא א"ל אין אתה מודה לי שהן ארבעה אמהות א"ל הן א"ל צא מהם ארבעה בכורות לארבעה אמהות דהבכור קודש ואין קודש מוציא קודש א"ל אשריך ואשרי אומתך שאתה שרוי בתוכה עכ"ל ונראה כי זו התשובה של רבי מאיר רמז אותה הכתוב כאן שבא לתת טעם למה לקחתי את הלוים לבדם שהם שבט אחד והלא י"ד שבטים הם לז"א ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל סבא הוא יעקב תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל סבא תיבת תחת ר"ל אחר כמו וימלוך תחתיו ר"ל אחריו כלומר לקחתי אותם כל אותם ארבעה שהיו פטר רחם שהם קודש ואין קודש מוציא ונשארו עשרה דוקא ולכן והיו לי הלוים לבדם שהם שבט אחד ולקחתים אחד מעשרה כאשר נדר ישראל סבא אביהם:

נשא

צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכו' נ"ל בס"ד דידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בפסוק ויקח מן הבא בידו מנחה לעשיו אחיו שיש ר"ז עולמות כמספר אור בסטרא דימינא ובאלה לא יש אחוזה לחיצונים כלל אבל בק"ג עולמות שיש בסטרא דשמאלא שמספרם מחנה ומספרם מנחה יש אחיזה לחיצונים וכשישראל עושין רש"מ מסלקים אחיזתם וכנז' בספר הכונות בדרוש המנחה גם ידוע כי החיצונים נפרטים לשלשה קליפות והם הנרמזים במראה שראה יחזקאל הע"ה וידוע שליטת אוה"ע למטה תלויה בשליטת הקליפות למעלה ואם יסתלקו החיצונים שהם שלשה קליפות לגמרי מאותם ק"ג עולמות אז גם העכו"ם למטה שהם שבעים תסתלק שליטתם וז"ש צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה הם ק"ג עולמות שהם מספר מחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש נקיט ג' מינים כנגד ג' קליפות שהם כוללים כל חיצונים ועי"כ מזכר ועד נקבה

תשלחו פירוש השבעים הרמוזים במספר שיש בין מספר זכר ובין מספר נקבה תשלחו מן המחנה שלכם למטה שלא ישלטו ואל מחוץ למחנה שלכם תשלחו ואלו השבעים רמוזים במספר היתר בזכר על מספר נקבה שההפרש הוא שבעים:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד בא להזהירם על לשה"ר שהוא מצוי לאדם בעקביו אך הוא חמור מאד ששקול כנגד ג' עבירות ע"ז ג"ע וש"ד וזהו צרוע ע"ז זב ג"ע וכל טמא לנפש ש"ד ואמר מזכר ועד נקבה תשלחו יש לשה"ר שאינו עושה פירות דומה לזכר שאינו מתעבר ויולד ויש לשה"ר עושה פירות שמוליד כמה רעות ידמה לנקבה שמתעברת ויולדת ע"ד מ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפסוק ויהי ריב וכו' אל נא תהי מריבה וכו' ע"ש ואתם תשלחו היצה"ר של זה ושל זה אל מחוץ למחנה שלכם הם העכו"ם תשלחו ע"ד מ"ש בזוה"ק בפסוק ויאמר אברם אל לוט זה היצה"ר וכו' הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי ותלך אצל הגוים עכו"ם ע"ש וכן אמר כאן אל מחוץ למחנה תשלחום לכוחות היצה"ר של עונות לשה"ר אלו שהם זכר וגם נקבה ולא יטמאו את מחניכם אשר אני שוכן בתוכם ובעלי לשה"ר הם מן ד' כתות שאינם מקבלי פני שכינה וכמ"ש רז"ל מקראי וכנ"ז בגמרא:

איש או אשה אשר יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה' וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל ע"פ כי כשלת בעוניך שאם אדם צדיק נכשל בשוגג אין זה אלא שכבר בגלגול הקודם חטא במזיד באותו עון ואם לא היה כן לא היה בא תקלה לידו עתה וז"ש כי כשלת עתה בשוגג בעוניך המזיד שעברת בגלגול הקודם ובזה פרשתי לא הלך בעצת רשעים במזיד ועי"כ ובדרך חטאים השוגג בגלגול שאחר זה ג"כ לא עמד וז"ש אשר יעשו מכל חטאת האדם השוגג למעול מעל פירוש מעלו עתה במעל שקדם להם בגלגול הקודם יען שכבר ואשמה הנפש ההיא בגלגול הקודם על כן והתוודו את חטאתם אשר עשו עתה וגם והשיב את אשמו בראשו מה שהיה בראשו ר"ל בגלגול הקודם כי לכן אומרים בודוי חטאנו אנחנו ואבותינו ר"ל גלגולים הקודמים כי כל גלגול נחשב לגלגול שאחריו אב ולאו חטאיו יזכיר בודוי אלא גם וחמשיתו זו אשתו שנבראת מן הצלע מעצם החמישי ולכן נקראת חמישתו ודומה לזה ויכהו שם החומש דכתיב גבי אבנר ויואב וארז"ל דופן חמישית שמרה וכבר תלויים בה וז"ש וחמישתו היא אשתו ג"כ יוסיף עליו באותו ודוי שצריך לומר אנחנו ואנשי ביתינו ר"ל נשותינו כמ"ש וכפר בעדו ובעד ביתו ואם עונות אלו הם בין אדם לחבירו שגזל ממנו ממון לא די לו ודוי דברים אלא ונתן לאשר אשם לו שיתן לו ממון או דברים של פיוס:

ועוד נ"ל בס"ד איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' ואשמה וכו' נ"ל בס"ד ארז"ל עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה כי עין רואה ולב חומד ואברים גומרין ואע"פ שזכרו הלב בלבד נכלל עמו המוח כי פעולת הלב ופעולת המוח אחת היא דכונה בלב ומחשבה במוח ופעולות אלו כחדא נפקין וכחדא שריין והמשכיל יבין סודם חכמה מוחא בינה ליבא וידוע דחו"ב כחדא נפקין וכחדא שריין על כן נמצא סרסורי דעבירה הם עין רואה ומוח ולב שמשם יוצאה המחשבה והכונה שהאדם חומד בהם ואלו השלשה איברים הם עיקר הגוף שאם יתקדשו הם אז כל האברים יהיו קדושים ואם יטמאו אז יטמאו כל האברים ולכן תמצא מספר עין מוח לב עולה מספר יראה שבהם תלויה היראה ועולים מספר גבורה שבהם נראית גבורה של אדם במלחמת היצה"ר והנה ר"ת שלשה אברים אלו כסדרן בגוף האדם הוא מע"ל שהוא ר"ת מוח עין לב שאם זכה אדם יהיה משמעות מעל לשון עליה ועליון כמו בשמים ממעל ואם לא זכה יהיו לשון מעילה וז"ש איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מע"ל ר"ת 'מוח 'עין 'לב עשו אותם מעילה בה' ואשמה הנפש ההיא שלא החטיאו אחרים אלא רק חטאו בעצמם הנה זאת תקנתם תחלת הכל והתוודו את חטאתם אשר עשו אך לא יספיק ודוי פה משפה ולחוץ בלתי צירוף המחשבה אלא צריך והשיב את אשמו בראשו במחשבה שבראשו וחמישתו הם חמשה חלקים של נרנח"י שיש בנפש וברוח ובנשמה דאין לך נפש שאינה כלולה מן נרנח"י יוסף עליו לא מבעיא לתקן הפגם שעשה בהם אלא עוד יוסף בהם זיוה ואורה וכיון שנטהרת הנפש או הרוח או הנשמה בכל חמשה חלקיה אז ונתן לאשר אשם לו שיוכל בכל לילה לתת נר"ן שלו להשי"ת שאשם לו בתורת פקדון בסוד בידך אפקיד רוחי ולא יבוש להפקיד כי הוא מפקיד נפש טהורה ונקיה ואינה פגומה ומלוכלכת או יובן בס"ד למעול מעל בה' מע"ל ר"ת מאכל עושר לבוש כמ"ש הרב עוללות אפרים ז"ל ע"פ עמל הכסלים תיגענו כמו שעולה אל הר גבוה אם יהיה כבד בשלש אלה שהם עושר בחיקו ומאכל רב בבטנו ולבוש הרבה על גופו יעכבו בידו העליה כן העולה בהר ה' תהיה התאוה של שלשה אלה מעכבת עליו וכנז' בד"ק ז"ל והזוכה משתמש בשלש אלה לש"ש ואינו זוכה מועל בשלש אלה שהם ר"ת מעל וצריך לו תיקון בתשובה ואמר והשיב אותו בראשו שצריך עם התשובה עסק התורה שהיא נעשית זיר לזוכה כמ"ש רז"ל ע"פ זר זהב זכה נעשית לו זיר ר"ל עטרה לא זכה זרה ממנו ואז וחמישתו שהם חמשה כוחות שבהם תלוי חיות האדם והמה כח המושך וכח המחזיק וכח המעכל וכח המברר וכח הדוחה יוסף עליו שיוסיפו כח בעבור בריאותו דכתיב בתורה רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך ולכן היא חמשה ספרים שמחזקת חמשה כוחות הנז':

וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה נ"ל בס"ד כל חכם גדול בדורו נקרא בשם כהן שהוא לשון חשיבות כמו ובני דוד כהנים וכן עירה היאירי היה כהן לדור ועוד כי עסק החכם הוא בתורה שהוא במקום עבודה שעוסק הכהן וידוע יש תורה ומצות שיעשה האדם ואין להם כח לעלות למקום עליון לפעול התיקון שלהם מחמת חולשתם אך אם יצטרפו עם תורה ומצות של אדם גדול מעלה אותם עמו כספינה של אש המושכת עמה ספינה פשוטה וכיון שמעלה אותם יהיה לו חלק בתיקון הנעשה בהם ויקבל שכר על זה וז"ש וכל תרומה הוא עסק התורה המכונה בשם תרומה כמ"ש רבינו בעל הטורים תרומה תורה מ' וגם לכל קדשי בני ישראל הם המצות אשר יקריבו לכהן הוא החכם הגדול שבדור להעלותם על ידו אז לו יהיה חלק ושכר בתיקון שלהם:

ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה נ"ל בס"ד כל משפיע הוא נקרא זכר שהוא בסוד וא"ו וכל נשפע הוא נקבה שהיא בסוד ה"א וז"ש ואיש את קדשיו הם תורה ומצות שלו שאינו צריך סיוע ועזר מזולתו להעלותם לו אלא כוחו לבדו הוא עם קדושיו אז זה לו יהי"ו קרי בה יהי וא"ו שהוא זכר אבל איש אשר יתן לכהן שקדושיו חלושים וצריך ליתן לכהן הוא גדול הדור להעלותם עמו כנז"ל הנה זה לו יהי"ה קרי בה יהי ה"א שהיא נקבה נשפע מאחרים ובזה יובן מ"ש התנא ר"מ כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה שיצטרפו עמו תורה ומצות של אחרים ואז יהיה לו חלק ושכר טוב בכולם:

איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל הדקדוקים ידועים כפל איש איש וגם תיבת בו יתירה ונ"ל בס"ד בישראל כתיב קדושים תהיו לכן האיש נקרא בתואר קדוש והאשה בתואר קדושה ואם חטאו בזנות יסתלק אות וא"ו מן קדוש שיש לאיש ומן קדושה שיש לאשה ונקראים קדש וקדשה שהם תוארים של המנאפים לא יהיה קדש בבני ישראל ולא תהיה קדשה ולכן הזנות מביא לידי עניות כי מדה כנגד מדה הם סילקו אות וא"ו מן תוארים שלהם כן יסתלק וא"ו מן הון וישאר הן וארז"ל אין הן אלא לשון מיתה דכתיב הן קרבו ימיך למות ועני חשוב כמת ולכן ישראל שגדרו עצמם מן הערוה במצרים כתיב בהו ואחבשך בשש שהוא וא"ו שמספרו שש שיהיה הזכר קדוש והנקבה קדושה בווי"ן שלהם ובזה פרשתי בס"ד הטעם כי בשמו של דוד נרגש הוא"ו במבטא ולא כמו ווי"ן דשאר שמות יעקב אהרן יוסף ראובן שמעון יהודה זבולון והיינו להורות כי הוא לא חטא בבת שבע ובזה פרשתי מש"ה אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו כי אויביו מרננים שחטא בבת שבע אך הוראת שמו הטוב הוא לסכין בעיניהם מפני שנרגש הוא"ו במבטא בשמו וזה יורה סימן טוב עליו שלא חטא בזנות שפוגם הוא"ו ולכן מצפים מתי

ימות ר"ל עני שהעניות היא סימן לזנות כמ"ש כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ואז יאבד הסימן שיש לו בשמו והנה רז"ל אמרו אם האיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו ולזה כפל איש איש ר"ל איש שהוא נחשב איש שהוא צדיק שנקרא בתואר איש כי תואר איש נקרא על צדיק דכתיב נח איש צדיק וגם הוא לשון חשיבות כמו איש ירושלים איש כה"ג כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל בו ר"ל באו"ו שמעלה באות וא"ו מעל שסילקה אותו מן תואר קדושה ונעשית קדשה:

או יובן בס"ד כל איש ואשתו שנשאו זא"ז בעוה"ז הנה תחלה היה זווג לנשמותיהם בעולם הנשמות וכל נשמה כשתבא לעוה"ז ישאר שורש שלה למעלה ועל כן האשה שזינתה תחת בעלה מעלה בבעלה שני מעילות אחת בעולם הנשמות שנשארו השרשים שלהם שם ואחת בעוה"ז התחתון וז"ש איש איש בכפל שהוא ישנו בעולם הנשמות ובעולם התחתון כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל שני מעילות בעולם הנשמות ובעולם התחתון:

או יובן בס"ד לפרש כפל ומעלה בו מעל ועוד המשך הכתובים הבאים אח"ז והוא דאיתא במדרש רבה מעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו והיתה האחת נשואה בעיר אחרת בקש בעלה של אחת מהן לקנאות לה ולהשקותה מים המרים בירושלים והלכה לאותה העיר שהיתה אחותה הטהורה נשואה שם (כי היתה העיר על דרכם) אמרה לה מה ראית לבא לכאן אמרה לה בעלי רוצה להשקות אותי מים המרים ואני טמאה א"ל אחותה אני הולכת תחתיך ושותה א"ל לכי ועשי כן מה עשתה לבשה בגדי אחותה והלכה ושתתה מים המרים ונמצאת טהורה חזרה לביתה יצאה אחותה שזינתה לקראתה וחבקו ונשקו זו לזו כיון שנשקו זו לזו הריחה במים המרים מיד מתה לקיים מ"ש אין אדם שליט ברוח וכו' ע"כ והנה בא הכתוב לרמוז לפי דרכו גם אם יעשו מעשה כזאת לרמות לא תנצל הטמאה וז"ש איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל שני מעילות הא' שזינתה תחתיו והשני שצחקה בו ורימתה אותו שנשמטה מידו ולא שתתה מי סוטה ומפרש הכתוב לשתי מעילות אלו ואמר ושכב איש אותה שכבת זרע ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה זו מעילה אחת והשנית והיא לא נתפשה ביד בעלה כשעלה להשקותה ברחה מידו בערמה ובאה אחרת כדמותה במקומה הנה על זה סיים הכתוב ואמר והשקה את המים והיתה אם נטמאה ותמעול מעל באשה ר"ל שתי מעילות כאמור לעיל הנה זאת לא תמלט ולא תנצל אלא סוף דבר ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה יריכה והיתה האשה לאלה אע"פ שהיא עודנו בקרב עמה שלא נכנסה לירושלים ולא עמדה לפני הכהן אלא נשארה יושבת בקרב עמה בעיר אחרת וכמו ההיא עובדא דשתי

אחיות דיעשה הקב"ה סיבה שתריח בריח המים המרים ע"י חבוק ונשוק ויכנסו בה מים המרים שם בהיותה בקרב עמה:

והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה רז"ל אמרו טעם לעשירית מפני שבניאוף עוברת על כל עשרת הדברות ונ"ל בס"ד עוד טעם לעשירית כי האשה בהיותה טהורה מקבלת השפעה מן אות יו"ד אשר בקרב איש שהוא אות מן השם ב"ה וכאשר זינתה סילקה ממנה השפעת היו"ד שמספרה עשרה לכך מביא עשירית האיפה וגם שיהיה קמח שעורים רז"ל אמרו טעם לזה היא עשתה מעשה בהמה לכך קרבנה מאכל בהמה ונ"ל בס"ד עוד טעם כי החטים נפרדת קליפתם בדישה אך השעורים תשאר הקליפה בהם והזונה הקליפה דבוקה בה לכן יביא קמח שעורים ולא יצוק עליו שמן כי השמן יוצא ממנו אור וזו מעשיה במחשך גם השמן הוא צף על כל המשקין וזו אם היתה כשרה היתה ראויה עטרה לבעלה כמ"ש אשת חיל עטרת בעלה ועתה שזינתה נסתלקה מתואר העטרה ולא יתן עליו לבונה כי הלבונה רומזת לאור מקיף כמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד לבונה זכה אשר בי"א סמני הקטורת וזו עשתה מעשה נחש שאין לה או"מ בסוד והנחש היה ערום גם עוד שבאשה כשרה כתיב נקבה תסובב גבר וזו חסרה ממעלה זו ואם תאמר כל רמזים אלו אתה עושה אותם לה לרעה ודילמא אשה טהורה היא שתשתה ותתאמת שהיא טהורה לז"א כי מנחת קנאות היא פירוש מנחה זו מביא אותה הבעל שהוא חושדה שהיא טמאה לכך יביא אותה בדברים שהם מנחת זכרון מזכרת עון שהם מורים על עון שלה כפי החשד שהוא חושד בה:

ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים נ"ל בס"ד הטעם לנתינת העפר כי העפר לקח מקום המים דטבע העולם המים צפים על העפר אך בארץ הלזו נעשה העפר למעלה מן המים של התהום נמצא לקח מקום המים והו"ל כאלו חמס מקומם ולכן זו שזינתה עם אחר חמסה מקום בעלה שהביאה עליה גוית איש זר במקום גוית בעלה לכך יתן עפר אל תוך המים מזכרת לזה או יובן בס"ד מספר עפר ומספר מים ביחד עולים מספר תם או מספר מת וזאת האשה עתה עומד גופה בספק עד שתשתה אלו המים שמעורב בהם העפר ואז אם היא טהורה יהיה גופה תם דאם עקר יוליד ואם מוליד שחורים יוליד לבנים ואם נקבות זכרים באופן שיהיה תם ושלם מן חסרונות שהיו בו אך אם היא טמאה יהיה גופה מת דצבתה בטנה ונפלה יריכה או יובן בס"ד אותיות עפר עם אותיות מים יהיה מהם צירוף עף מרים דאלו מים המרים יהיה להם כח חזק שהוא עף מבטן לבטן כמ"ש במדרש באותם שתי אחיות וכנז"ל גם רמז לה בנתינת העפר מקרקע המשכן שלא תתנצל לומר בריאת האדם מן העפר גרמה לו תאוה של הזנות

שגברה בו לכך מביא לה מן עפר המשכן שהוא מקום קדוש לומר הקב"ה בראו מן עפר קדוש שלא יסבב לו תאוה רעה ח"ו:

ופרע ראש האשה נ"ל בס"ד הטעם כי לכל שער ברא הקב"ה גומה אחת לינק ממנה ואם שתי שערות בגומה אחת מחשיך אור עיניו של אדם וזו שזינתה עשתה שני פתילות נכנסים בנר אחד שהוא של בעלה ושל הנואף וזה הטעם שנסמכה פרשת סוטה לתגלחת שער הנזיר שיש לה ללמוד מן השער מוסר לענין ניאוף:

כה תברכו את בני ישראל אמור להם נ"ל בס"ד החסד נקרא אור כמ"ש רבינו האר"י ז"ל על חמש אור האמורים בפרשת בראשית גם החסד נקרא מור וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד מור וקציעה גם ידוע מ"ש בזוה"ק ובדברי רבינו האר"י ז"ל שהכהנים אחוזים בחסד ובזה יובן הטעם דדרשו רז"ל אור על כהנים כמ"ש במדרש רבא פ' נשא יאר ה' פניו אליך זה אור תורה ד"א אור כהנים שמאירים את המזבח שנא' ולא תאירו מזבחי חנם והיינו כי החסד נקרא אור והכהנים הם בחסד ובזה מובן הטעם שנמסרה הברכה של ישראל בידם שהם יהיו מברכים אותם כי ידוע שהברכה היא מסטרא דחסד לכן אמר יצחק אע"ה ליעקב אע"ה ויתן לך את ברכת אברהם שה"ס החסד והנה תיבת אור הראשון הכתוב בתורה שהוא החסד הראשון הוא תיבה כ"ה והוא מ"ש יהי אור וז"ש כה הוא החסד הנקרא אור הראשון שבתורה שהוא תיבת כה ממנו תברכו את בני ישראל והטעם שנמסרה הברכה בידם מפני כי אמור להם א' מור פירוש חסד הראשון הוא להם דאחוזים בו:

ועוד נ"ל בס"ד הטעם שהוצרכו התפילות והלא הקב"ה יודע חסרון האדם יותר ממה שהאדם יודע בעצמו ולמה יצטרך להתפלל אך הטעם כי לכל שפע צריך צינורות וכלים והם נעשים מאותיות התפלה כי כל אותיות הם סוד כלים כנודע וזה צריך האדם להביאם ממנו כי הדרך עני המבקש תבשיל מבעה"ב לא יאמר לו שיתן לו כלי ותבשיל אלא יביא כלי מאצלו ויניח לו בו תבשיל וכן השפע שמקבל האדם מהקב"ה בתורת צדקה צריך שיביא כלים ויניח לו בתוכם השפע מיהו מזדמן שהעני נושא חן בעיני בעה"ב שיתן לו גם את הכלי וגם בנמשל יזדמן נשיאות חן כזו אצל ישראל דכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה נמצא נותן להם שפע טרם שיביאו הכלים הנעשים מכח דבורי התפלה אך על הרוב צריכין הם להכין הכלים לכך יתפללו קודם כדי שיתהווה צינורות וכלים מן אותיות התפלה ולכן הקב"ה יתאווה לתפילתם של צדיקים כדי שירבו הכלים וממילא יתרבה השפע בכל העולמות דהא כתיב ויאמר אין עוד כלי ויעמוד השמן וברבוי הכלים נתרבה השמן וזהו הטעם שהוצרכו הכהנים לברך את ישראל בכל יום כדי שיעשו

בברכתם כלים מן אותיות היקרים האלה של הברכה ועתה לא יבושו הכהנים בלקחם מישראל מתנות כהונה שנחשב כאלו הם לוקחים בחינם בתורת צדקה דאין זה צדקה אלא לוקחים שכר הכלים אשר עשו לישראל לצורך קבלת השפע של ברכות יקרות אלו כי אלו הכלים נעשים מן אמירה שלהם וזו האמירה היא שלהם שלא יוכל איש ישראל לעמוד על הדוכן ולומר אותה וז"ש כה תברכו את בני ישראל וא"ת הכהנים מברכים אותם בברכה כללית זאת ולהם אין שדות וכרמים ונחלה בארץ כדי שיתעשרו ורק הם לוקחים מתנות כהונה מיד ישראל כאדם שלוקח צדקה מאחרים לז"א אמור להם הנה אמירה זו שממנה מתהווים הכלים היא רק להם וא"כ מה שלוקחים מתנות כהונה הוא שכר הכלים ואינו צדקה ומתנת חנם:

יברכך ה' וישמרך ארז"ל יברכך ה' בנכסיך וישמרך בגופיך נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בגמרא דנדה אודך ה' כי אנפת בי במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שיצאו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם ולא נכנס לספינה והלכה לה התחיל מחרף ומגדף על מזלו לאחר זמן שמע שטבעה הספינה בים התחיל מודה ומשבח נמצא יש ניצול מהפסד ממונו ע"י סיבה שנזוק בגופו כאותו האיש שנתחב מסמר ברגליו ולא ירד לספינה אך ברצות ה' דרכי איש יצילהו מהפסד ממונו ואע"פ שלא יהיה נזק בגופו ובזה יובן בס"ד הכתוב כי ה' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד שלא יעשה לך כאותו האיש שתחב מסמר ברגלו ובזה ניצול ממונו וז"ש יברכך ה' בנכסיך ולא תהיה הברכה ע"י נזק גופך כאותו האיש אלא וישמרך בגופך:

עוד ארז"ל יברכך ה' בממון וישמרך מן המזיקין נ"ל בס"ד דארז"ל זכר זה כר נקבה נקי בה שיהיה נקי מנכסיו שאם יהיו לו בנות הרבה יכלה ממונו בנדוניה שלהם וכתב רבינו חיד"א ז"ל לכן זכר גי' ברכה נקבה גי' נזק וז"ש יברכך ה' בממון וישמריך מן המזיקין שלא תוליד נקבות הרבה שיכלו הממון שלך כי נקבה מספר נזק:

יאר ה' פניו אליך ויחנך ארז"ל יחנך במשאלותיך וכן הוא אומר חנון יחנך לקול זעקיך נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל בפסוק תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה והיינו יש אדם רוצה לקנות בית לדירה והוא מבקש מהקב"ה שיתן לו אלף דנרים אך באמת אין לו צורך באלף דנרים והוא רוצה אותם בשביל לקנות בהם בית בלבו מבקש הבית ובשפתיו אמר שירצה לתת לו אלף דנרים ואם הקב"ה זימן לו בית אין צריך ליתן לו גם האלף דנרים אך ברצות ה' דרכי איש אע"פ שנתן לו הבית עכ"ז האלף דנרים שבקש בשפתיו ג"כ יתן לו ולז"א תאות לבו נתת לו הוא הבית שמתאוה בלבו אליו ועכ"ז ארשת שפתיו שבקש האלף דנרים בל מנעת עכ"ד ובזה פרשתי בס"ד הכתוב

לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסף לקח דודאי טובה כפולה כזו שיתן לו תאות לבו וגם ארשת שפתיו לא יתן השי"ת להמתפלל בלי כונת הלב אלא רק להמתפלל בכונה דאז מדה כנגד מדה יתן לו טובה כפולה מה שהתאוה בלב ומה שהוציא בפה וז"ש לב חכם ישכיל פיהו שמשים לבו על דברים שמוציא בפיו שהוא מתפלל בכונה אז זה זוכה דעל שפתיו יוסף לקח שיקח טובה כפולה תאות לבו וארשת שפתיו והנה טובה כפולה כזו היא דרך חנינה לז"א יאר ה' פניו אליך על אשר אתה שלם במעשה ודבור וכונה ומחשבה שהם כנגד ד' אותיות השם ועי"כ תזכה יחנך במשאלותיך יתן לך דרך חנינה שהוא טובה כפולה תאות הלב וארשת שפתים ולזה מביא המדרש פסוק חנון יחנך לקול זעקיך חנינה כפולה ללב ולשפתים:

או יובן בס"ד ע"ד שאמרו המתפלל בכונה וקדושת המחשבה זוכה למשוך בתפלתו כמה תפילות הנחשלים של אחרים וכיוצא בזה ארז"ל נפקדה שרה נפקדה כמה עקרות עמה נפקדה רבקה בתפלת יצחק נפקדו כמה עקרות כי הקב"ה שמע עם תפלת יצחק גם לתפלות אחרים שלא היו ראויים להתקבל מצידם ובזה פרשתי בס"ד לב חכם ישכיל פיהו שמתפלל ועל שפתיו יוסיף לקח תפילות של אחרים להעלותם למעלה וזהו יחנך במשאלותיך שיתן לך חנינה למשוך ולעלות תפילות של אחרים ג"כ שנאמר חנון יחנך לקול זעקיך כפל לך ולאחרים:

ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום נ"ל בס"ד ואקדים תחלה מה שפרשתי בס"ד מאמר רז"ל באבות דרבי נתן פרק כ"ח כל המרבה מעשים טובים משים שלום בגופו והוא תמוה מאי משמעות בגופו דנקיט גבי שלום ופרשתי בס"ד דהאדם מצוייר אותיות שלום בגופו כיצד שלשה קוי החוטם דוגמת ש' והפה צורת מ"ם סתומה כשהוא פתוח והלשון וא"ו ונשאר הלמ"ד וזה יהיה ציורו כשאדם פושט ידו לחוץ וזוקף זרועו בלבד יהיה הגוף בציור זה ל' שהוא ציור למ"ד הרי נשלם בו אותיות שלום מיהו ציורים של אותיות שמ"ו הם קבועים אבל הציור של ל' לא יהיה אא"כ יזקוף זרועו למעלה אבל אם ישלשל ידיו למטה בטל הציור וידוע דהמעשים יתייחסו לידים ואם האדם מכוין במעשיו שמתייחסים ליד לש"ש לתקן בעולמות העליונים אז יהיה הציור של יד כזה ל' שהזרוע זקוף למעלה כלומר הוא עושה המעשה לש"ש לתיקון העולמות העליונים אבל אם כונתו במעשים טובים בשביל טובת החומר המתייחס לארץ התחתונה הנה זה לא יהיה בו ציור ל' כי ידו משתלשלת למטה בעבור הגוף המתייחס לארץ ולא בעבור הנפש המתייחס לשמים וא"כ זה מעשיו הטובים יהיו בעשיה ולא יעלו למעלה לעולם הכונה והמחשבה ולז"א כל המרבה מעשים טובים מרבה שמכוין ומחשב בהם לש"ש לתיקון

הנפש ועולמות העליונים הנה זה עושה שלום בגופו שמשלים ציור אותיות שלום בגופו וידוע כי המעשה כנגד אות ה"א שבשם והדבור וא"ו והכונה ה"א ראשנה והמחשבה יו"ד שבשם וז"ש ישא ה' פניו אליך כי נמצאים איתך המעשה והדבור והכונה והמחשבה שהם כנגד אותיות השם בשלימות אז ישם לך שלום כי בזה אתה עושה ציור אותיות שלום בגוף שלך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפסוק ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם כי באדם אין שלום בין הגוף והנפש שתרצה כל רגע לעלות למעלה להתקרב למדור השכינה ובע"כ יושבת בגוף כמ"ש חז"ל ע"פ כל הנשמה תהלל יה אך יזכה האדם להשראת שכינה עליו לא תגעל הנפש את הגוף כי קרובה אל אור השכינה השורה עליו ולז"א ונתתי משכני בתוככם וע"כ לא תגעל נפשי אתכם ר"ל הנפש אשר בקרבכם לא תגעל הגוף שלכם ע"ש וידוע כי העושה מצות בשלימות הארבעה חלקים שהם מעשה ודבור וכונה ומחשבה שהם כנגד ד' מילואים של ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן ממשיך לעצמו הארה מן ד' מילואים של עסמ"ב שהם עולים קכ"ח שהם מ"ו ול"ז וי"ט וכ"ו סך הכל קכ"ח והאדם עצמו יש בו רמ"ח איברים כנגד רמ"ח וכשיבא לו הארת קכ"ח הנז' נשלם בו מספר שלום ובזה יובן מאמר הנז' כל המרבה מעשים טובים מרבה דייקא שעושה אותם בשלימות הדבור והכונה והמחשבה אז משים שלום בגופו שנעשו רמ"ח איבריו מרכבה להארת ד' מלואים הנז' ובזה נעשה מספר שלום בגופו וגם נעשה שלום ממש בין הגוף ובין הנפש וז"ש ישא ה' פניו אליך פניו לשון פנימיות הם המלואים הנז' שהם פנימית אותיות הפשוט שעולים קכ"ח אליך אתה שיש בך רמ"ח איברים ובזה ישם לך שלום מספר וגם שלום ממש שיהיה שלום בין הנפש ובין הגוף:

בהעלותך

בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות נ"ל בס"ד דארז"ל האבות ודוד הע"ה הם ארבעה רגלי כסא המרכבה וזכותם חופף על ישראל בארבעה רגלים כנודע והנה סוף שמות אברהם יצחק ישראל דוד הוא מקל"ד שהוא מספר שם קדוש המסוגל להצלחה שהוא כסה בפ"ז והוא אותיות כס"ף זה"ב ובו יצאו ממצרים כמ"ש רבינו מהרש"מ ז"ל בפסוק ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל וכתבתי בס"ד במ"א בשם המקובלים ז"ל ששם זה מסוגל להצלחה ובזה מובן רמז הכתוב ותעדי זה"ב וכס"ף וכו' ותצלחי למלוכה וכתבתי דלכן האבות נתברכו באותיות כל כמ"ש בכל מכל כל כי אותיות כל במילואם כ"ף למ"ד עולה קע"ד כמנין שם ההצלחה הנז' שעולה קע"ד ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקד וכל

חום בצאן לבן פירוש נתן הצאן שלו אל עק"ד הוא שם ההצלחה הנז' אך כל חום רמז לגבורה ודין המשיכם בצאן לבן ולפ"ז נמצא שם הקדוש הנז' המסוגל להצלחה רמוז בסוף שמות ארבע רגלי כסא המרכבה שהם אברהם יצחק ישראל דוד שבזכותם ומשך שפע משם הנז' אל כל שבטי ישראל שהם ארבעה רגלים והנה קודם אותיות מנור"ה יש אותיות למק"ד שהם אותיות מקל"ד הנז' בשם שמות האבות ודוד שבהם רמוז השם הנז' וידוע שנשמות ישראל נמשכו ונולדו מן ז' ספירות הבטן שהם חג"ת נהי"מ הנקראים שבעה נרות וז"ש בהעלותך את הנרות רמז לנשמות ישראל כי הנשמה מכונית בשם נר והספירה ג"כ נקראת נר אל מול פני המנרה פני ר"ל קודם רמז לשם ההצלחה הנז' הרמוז קודם אותיות מנרה יאירו שבעת הנרות הם נשמות ישראל הבאים משבעה ספירות הבנין:

ועוד נ"ל בס"ד דידוע הטבת הנרות בכל יום אינו עושה הכל בבת אחת אלא מטיב חמש נרות בלבד ועוסק בעבודה אחרת ואח"ז מטיב השתים וכנז' בברייתא דאביי הוה מסדר סדר המערכה וז"ש בהעלותך את הנרות ב' ה' עלותך את הנרות וטעם שני חלוקות אלו כנגד תורה שבכתב שהיא חמשה ספרים ויש בה עוד חלוקה של שתים כי בנסע הארון הוא ספר בפ"ע ולז"א אל מול פני המנורה היא התורה שמכונית בשם מנורה יאירו שבעת הנרות שבהיכל או טעם לשתי חלוקות אלו ה' וב' כי ה"ה חסדים הם חמשה בסוד התפשטות שהם חג"ת ונ"ה וב' הם בסוד כללית:

ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה כאשר צוה ה' את משה נ"ל בס"ד הכונה אע"ג דצווי היה לאהרן בעת צווי המשכן שהוא כמה חודשים קודם שהדליק אהרן כי התחיל להדליק בר"ח ניסן וכבר המשכן נגמר בכ"ה בכסליו עכ"ז כיון שהיה אהרן הע"ה משתוקק מעת הצווי אמתי תגיע מצוה זו לידי ואקיימנה נחשב לו שעשה המצוה הזאת מעת אשר צוה ה' את משה:

וזה מעשה המנורה נ"ל בס"ד המנורה רומזת לתורה ולא סגי תלמוד בלבד אלא צריך לקיימה במעשה אבל חלק המעשה אינו טוב שיהיה בסוג נדר שאומר הרי עלי אלא בסוג נדבה שאומר הרי זה ולז"א וזה מעשה המנורה זה דייקא גם צריכה להיות מעשיה ולמודה מקשה זהב בהשוואה סוף לימוד בהתחלת לימוד שלא יקוץ מחמת טורח גם עוד תהיה שלימה בלב הנרמז בסוף התורה בלמ"ד דישראל ובראש התורה בבי"ת דבראשית וזהו ירכה ופרחה ירכה זה למ"ד פרחה זה בי"ת כי הפרח הוא נראה בראשנה דכל מקשה היא בהשוואה אחת וע"כ נחשב כאלו קיים התורה כמאמרה וז"ש כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה זאת חוקת התורה:

עשה לך שתי חצוצרות כסף נ"ל בס"ד רמז לתורה שבכתב ותורה שבע"פ שעסקם בקול יהיו כסף לשון תאוה מקשה תעשה אותם שלא יהיה סתירה מזה לזה ולכן תורה שבכתב שבעה ספרים ושבע"פ ששה סדרים כמנין אחד והיו לך למקרא העדה לשון עדי רמז לבירור נ"ק ולמסע את המחנות קבוץ גליות מחנות ישראל ותקעו ישראל בהם שיתמידו בלימודם בשתי תורות בקבע ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד שלעתיד יבואו כל ישראל ללמוד תורה מפי מרע"ה ואליהו זכור לטוב יהיה מתורגמן כמ"ש רז"ל או יובן בס"ד ותקעו בהן כי הן כינוי למיתה ועניות ואם תניח בהן אות וא"ו יהיה הון וזה הצירוף של הון יהיה ע"י התורה שמכונית בשם דעת וז"ש ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ולז"א ותקעו בהן קרי בה ותקע וא"ו בה"ן שיהיה הון ע"י התורה שהיא דעת ונועדו אליך כל העדה שבכל דור תאיר נשמת מרע"ה בישראל ונועדו לשון עדי וקישוט או ר"ל יקחו עדיים ממך בכל שבת כנודע בכונת ישמח משה במתנת חלקו שיחזיר להם עדיים שפרקו בחורב וה"ס נשמה יתירה וזהו אל פתח אהל מועד בערב שבת בין השמשות בקבלת שבת ואם באחת היא התורה שמכונית בשם אחת כמ"ש רז"ל יתקעו שיהיו אדוקים ותקועים בלימודה אז ונועדו אליך הנשיאים הם משיח בן דוד ומשיח בן יוסף שהם ראשי אלפי ישראל:

וכי תבואו מלחמה בארצכם י"ל הול"ל וכי תבא ולא תבואו דקאי עליהם ועוד הול"ל וכי תעשו מלחמה או כי תהיה מלחמה ועוד הול"ל וכי תבואו למלחמה כי המלחמה היא פעולה ונ"ל בס"ד דמצינו שבירך יצחק אע"ה את עשו ועל חרבך תחיה ומצינו שאמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו וקבלו רז"ל שאמר הכי כשהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו וקשא והלא ברכת עשו בחרב ולמה נקיט ידים הול"ל חרב ופרשתי בס"ד טעם נכון דחרב לבדו בלא יד לא יעשה החרב פעולה שלו וכמ"ש רז"ל במדרש משל אחד על זה והובא המשל שלהם בספר אחד בלשון מליצה והוא עגלה אחת מלאה קרדומות לטושות יצאה ועברה מבית החרש דרך היער וכל זקני עצי היער עמדו מרעידים ויאמר איש אל אחיו בא הקץ בא הקץ עלינו כי מי יתייצב עם חרשי משחית אלה אם יקומו להכרית שם ושארית ואך אלה אחת זקנה לא אבדה נצחה ותאמר אל זקני היער אל תערוצו כי כל הימים אשר לא יבגד בנו אחד מאחינו לתת בית יד לקרדומות האלה יפלא מאת הברזל עשות לנו דבר ע"כ וכן הנמשל עשו ברכתו ושליטתו בחרב דוקא אך לחרב צריך בית יד לתפוס בו החרב וגם צריך שיהיה לגוף האדם ג"כ יד שיתפוס בה הרי צריך לפעולת החרב שתי ידים שהוא יד לאדם ויד לחרב וברכת עשו נתפרש בה החרב דוקא והיא חסרה ידים והיינו דתלה תשלומין שלה שהוא הידים של גוף האדם וגוף החרב

בקולו של יעקב ולז"א כשהקול קול יעקב שתי קולות בתורה שבכתב ותורה שבע"פ אז אין הידים ידי עשו שיהיה חסר שתי ידים אחת של גוף ההורג וא' של גוף החרב וכיון דחסרו שתי ידים תתבטל פעולת החרב ולז"א בתפלת מוסף מפני היד שנשתלחה במקדשך כי היד נעשית מכח עונות ישראל שביטלו מעסק התורה ובזה נתנו לאויב יד בגופו ויד בחרבו ונמצא החרבן יתייחס ליד ולא לחרב ואם יעסקו בתורה לא יהיה ידים לאויב ובמה יעשה המלחמה והוא הדבר אשר דברה האלה הזקנה לעצי היער כל הימים אשר לא יבגד בנו אחד מאחינו לתת בית יד לקרדומות אלו יפלא מאת הברזל עשות לנו דבר ונמצא אם יבא האויב להלחם בישראל בחרב שבידו נחשב כאלו ישראל עצמם הביאו את המלחה של האויב בארצם שהם נתנו ידים לגופו ולחרבו להלחם בם ולז"א וכי תבואו מלחמה בארצכם אתם המביאים את המלחמה ולז"א וקוי ה' יחליפו כח ב"פ יד עולה כח יעבירו ב' יד מגוף האויב ומגוף החרב:

אמנם דקדק הכתוב לומר תבואו מלחמה ולא אמר למלחמה ללמדנו בזה עוד ענין אחד והוא כי הסיבה דהעלה עליהם הכתוב כאלו הם הביאו המלחמה מחמת ביטול תורה שנתנו בזה יד לאויב הנה באמת א"א שיהיה ביטול תורה אצל ישראל לגמרי בשום זמן כי ברית כרותה היא זו אשר לא תשכח מפי זרעו וכנז' בדברי רז"ל בגמרא ורק הענין הוא שבזמן שישראל עושין רש"מ יהיה לימודם בתורה בקבע וגם בשובע וכשאין עושין רש"מ יהיה לימודם בתורה מעט מן המעט והנה אמרתי בס"ד לכך התורה נקראת לחם דכתיב לכו לחמו בלחמי להורות שצריך לעסוק בה בקבע כמו אכילת הלחם שהיא בקבע אצל האדם ואין סעודה בלא לחם וגם לעסוק בה הרבה לשובע כמו הלחם שהאדם אוכלו לשבוע כמ"ש ואכלתם לחמכם לשובע אמנם יש דבר אחד בעולם שהוא הפך הלחם והוא המלח דלחם בהפוך אתוון מלח וזה המלח אין אדם אוכלו לשובע אלא בתערובת וגם רק מעט מן המעט שאם ירבה קצת באיזה מאכל קץ משא"כ הלחם אוכלו בלא תערובת במאכל אחר וגם אוכל הרבה לשבעו ואינו קץ באכילתו וככה הוא הנהגת ישראל בעסק התורה כשעושין רש"מ מתנהגים בה כמשפט הלחם וכשאין עושין רש"מ אין בטלין ממנה לגמרי אלא מתנהגים בה כמשפט המלח שנאכל ע"י תערובת וגם שהוא דבר מועט ומאחר שנוהגים בה כמשפט המלח על כן סיבבו ביאת המלחמה בארצם והיינו שנרמז מנהגם בתורה באותיות מלחמה שהוא מלח מה ר"ל היתה התורה אצלם דוגמת מלח שהוא דבר מועט ומה ר"ל מעט כמו ונחנו מה ולא היתה אצלם דוגמת לחם רב ולזה אמר וכי תבואו מלחמה בארצכם ולא אמר למלחמה והיינו ר"ל וכי תבואו לפני ה' מלח מה ולא לחם רב לכך תבואו מלחמה בארצכם ואמר והריעותם בחצוצרות רמז

שיקראו בפרשת תוכחה שהם צ"ח קלנות ותועיל הקריאה לשברון הלב ואז יעשו תשובה בשברון לב ונזכרים לטובה ולז"א בחצוצרות צ"ח צרו"ת שהם צ"ח קללות של תוכחה ובזה נזכרתם לטובה לפני ה' אלהיכם מחמת שברון הלב ובזה נושעתם מאויבכם:

נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו וכו' נ"ל בס"ד כיון דנתן הקב"ה לישראל את הארץ בסוג מתנה כל הנותן בעין יפה הוא נותן לכן מלבד חשיבות הארץ שהיא זבת חלב ודבש נתן להם בתים מלאים כל טוב וז"ש נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם בתורת מתנה וכיון דכל הנותן בעין יפה הוא נותן לכך ודאי נמצא שם טוב רב ועצום מלבד טוב גופה של ארץ ואם תאמר הליכתי עמכם בושה לי כי אני גר ואין לי חלק בארץ ואיך אכנס עם החולקים לז"א לכה אתנו אנחנו שבט לוי שגם לנו אין נחלה בארץ ועל כן אין לך בושה כי כמונו כמוך וא"ת אתם שבט לוי אע"פ שאין לכם חלק ונחלה יש לכם ערי מגרש שנאמר צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחוזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבותיהם תתנו ללויים הרי עכ"פ יש לכם אחוזת קרקע ואני גר אין לי אחוזת קרקע לז"א והטבנו לך שניתן לך אחוזת קרקע וכמ"ש רז"ל שנתנו לו ע"פ הדיבור דושנה של יריחו וא"ת עכ"ז בושה הוא לי שאני נוטל מאתכם בתורת צדקה ומאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה לז"א כי ה' דבר טוב על ישראל שיש להם עין טובה ומי שיש לו עין טובה אדרבה הוא מחזיק טובה למקבל המתנה אשר רצה לקבל המתנה ממנו וא"כ חושבים כאלו אתה עשית עמהם טובה במתנה שנותנים לך או יובן בס"ד לך אתנו והטבנו לך טוב מחודש שאינו שייך והוא כי ה' דבר טוב על ישראל על דייקא רמז לאור מקיף שהוא אור שעליהם וזה או"מ אינו שייך אלא בישראל דוקא ולז"א ויהי נועם ה' אלהינו עלינו דייקא בסוד או"מ ובזה מעשה ידינו כוננהו ובזה יובן הכן בחוץ מלאכתך זה או"מ שהוא מבחוץ ועתדה בשדה לך בשדה חקל תפוחין קדישין שהיא סוד השער כמ"ש אדני שפתי תפתח:

או יובן בס"ד לכה אתנו והטבנו לך דידוע כל נ"ו הוא גבורה כי פ"ר דינים דמנצפ"ך מתחלקים לחמשה גבורות וכל חלק עולה נ"ו וז"ש לכה אתנו לך ה"א את נ"ו שיהיה צירוף הו"ן ובזה והטבנו לך כלומר והטב נ"ו שה"ס גבורה לך כי ה' דבר טוב שה"ס החסד על ישראל:

ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר וכו' הדקדוקים רבים ואין צורך לפרטם ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש במדרש רבה פרשת נשא הקב"ה אוהב את הגרים משל למה"ד למלך שהיה לו צאן והיתה יוצאת בשדה ונכנסת בערב כן בכל יום פעם אחת נכנס צבי אחד עם הצאן הלך לו אצל העזים היה רועה עמהם אמרו למלך הצבי

הזה נלוה עם הצאן והוא רועה עמהם כל יום ויום יוצא עמהם ונכנס עמהם היה המלך אוהבו הרבה אמרו לו אדונינו המלך כמה תיישים יש לך ואין אתה מזרזינו ועל הצבי הזה בכל יום ויום אתה מציוינו א"ל המלך הצאן רוצה ולא רוצה כך הוא דרכו לרעות כל היום ולערב יבא וישן בתוך הדיר אבל הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישיבת בני אדם לא נחזיק טובה לזה הצבי שהניח כל המדבר הרחב הגדול במקום כל החיות ובא ועמד בחצר כך אין אנחנו צריכין להחזיק טובה לגר שהניח משפחתו ובית אביו והניח אומתו וכל אוה"ע ובא לו אצלינו לכן הרבה עליו שמירה שהזהיר את ישראל שישמרום שלא יזיקו להם וכן הוא אומר ואהבתם את הגר וגר לא תונה ע"כ ע"ש:

נמצא יש יתרון לגר צדק על ישראל בזה דהישראלי הולך בדרך הטובה שהלכו אבותיו ונתגדל בה מתחלת ביאתו לעולם שזה הוא מנהגו של עולם מעשה אבות יעשו בנים ואין זה חידוש כ"כ אך הגר שהיה הולך בתחלה בדרך הרעה שהלכו אבותיו ובה נתגדל והתנהג והנה היום עזב לימודו ומנהגו והלך בדרך הטובה של ישראל הנה זה הוא חידוש גדול והוא שבח ופאר גדול אליו שנלחם עם יצרו לשנות טבעו ומנהגו שנתגדל בו ובזה הטעם פרשו המפרשים ז"ל מאמר הש"ס גבי ר"א שהתפלל ולא נענה והתפלל רבי עקיבה ונענה דיצאה בת קול ואמרה זה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו פירוש דר"א היה בן גדולים צדיקי ישראל לכן צדקות שלו אינה נחשבת שינוי הטבע והמדה משא"כ רבי עקיבה שהיה בן גרים דאבותיו היו גויים נמצא צדקות שלו היא שינוי הטבע והמדה ולכן יגדל שבחו יותר ועל כן נענה:

והנה בזה פרשתי בס"ד מאמר הש"ס ביומא דף מ"א באותו כה"ג שאמר לשמעיה ואבטליון ייתון בני עממין לשלם והדבר יפלא איך עבר כה"ג על לאו מפורש בתורה דכתיב וגר לא תונה שעשה להם אונאת דברים לקרותם בני עממין ונ"ל דהוא כונתו לשבח לומר שהם בני עממין ועכ"ז הנה הם גדולי ישראל שאין כמותם בדור ההוא והוא ע"ד שבח בת קול ששבחה את רבי עקיבה כמ"ש זה מעביר על מדותיו ומצא מקום לשבח זה באותה העת שעשו ענוה גדולה אעפ"כ שכל ישראל הלכו אחריהם ונהגו בהם כבוד גדול לא נתגאו עליו אלא באו לאפטורי מינה כדרך הקטן שלוקח רשות מן הגדול ממנו וזה הפך מנהג אבותם כי הם היו מבני בניו של סנחריב שנתגאה גאוה גדולה ואמר מי בכל הארצות האל וכו' כמ"ש רז"ל ועכ"ז הם הקפידו עליו מפני כי לעיני בני אדם נראה שהוא מבזה אותם בדברים אלו דלאו כ"ע גמירי למידק דיוקים אלו ופשט דברים נראה אונאת דברים הוא זה ואמרתי משל על זה לשני בני אדם שאחד מהם הלך בספינה פשוטה מעיר בצרה לעיר בגדאד בארבעה ימים והיה משתבח לפני חבירו בזירוז דרכו

א"ל חבירו מה תתפאר בכך הלא אנכי הלכתי בדרך זה בשלשה ימים א"ל שוטה אתה הלכת מן עיר בגדאד לבצרה שהספינה הולכת על פני המים מאיליה ואין צריך לה לא משוט ולא מלח כי המים הם רודפים והולכים מבגדאד לבצרה והם מריצים אותה אבל אני הלכתי בהפך מעיר בצרה לעיר בגדאד שצריך אני לדחות את המים הרודפים כנגדינו במשוט ובכמה הכנות בכוחי וגבורתי וחכמתי וכן הנמשל דהגר צריך שילך נגדיי למים הזדונים הבאים כנגדו מכח מנהג אבותיו שנתגדל בו וצריך לו כח גדול לדחותם מעליו אך איש ישראל שהוא זרע קודש שנתגדל בקדושה ובטהרה הנה דרך הישרה הוא נח לפניו מצד מנהג אבותיו שנתגדל בו:

ובזה יובנו בס"ד מקראי קודש אלו דאחר שאמר מרע"ה ליתרו לכה אתנו השיב לו אל ארצי ואל מולדתי אלך ואינו מואס ח"ו בארץ ישראל ובחבורו עם ישראל אלא אמר מן מהלכי עמכם אינו יוצא ממני תועלת להמון ישראל דמה נחשב אני נגדך ונגד גדולי ישראל הראשים והשופטים ומה ילמדון ממני המון ישראל אבל אם אלך לארצי במקום שאין אנשים גדולים יהיה תועלת ממני לאחרים שאלמדם דרך הטובה ואנהיגם בדרך ישרה וכמ"ש במקום שאין אנשים השתדל להיות איש והשיב מרע"ה אל נא תעזוב אותנו דכוננו צריכים לך שיש תועלת גדולה מן מהלך שלך עמנו יען כי על כן ידעת חנותינו במדבר השמם הזה שהוא ארץ ציה וששממה לא עבר בו איש וגם לא מקום זרע וגפן ותאנה ורמון ולא מקום מים ועכ"ז עזבת ארמנותיך ומושב עירך החשוב ובאת להתגורר עמנו במדבר השמם הזה כדי לקנות יהדות וללמוד תורת אלהים ודרך ישרה הא ודאי כולנו כאחד מגדול ועד קטון ניקח ונלמוד מוסר גדול ממך לעצמינו וכמו המשל הנז' שאמר המלך על הצבי זה עזב מקום מושבו הטוב לו ובא להתגורר אתנו לכך יקר וחביב הוא אצלינו וכן אתה ועל כן והיית לנו לעינים שנראה אותך כל שעה ונלמד תוכחת לעצמינו שלא נקיץ מן המדבר הזה ולא נתרשל מללמוד תורת אלהינו ודרך הישרה גם אמר והיית לנו לעינים ר"ל דוגמת העינים שהאדם רואה מן השחור ולא מן הלבן כן הדבר ממך שאתה עיקרך גוי שבאת מן השחור והחשך אומה נכריה נראה אור לעצמינו כי נקח קל וחומר זה בן גוים שהיה כומר לע"ז כך נעשה כ"ש אנחנו ישראל זרע קודש שבאנו ממקום האור דצריכין אנחנו להתנהג בקדושה ולהדבק בה או יובן בס"ד והיית לנו לעינים דהנאת ראיית העינים מתפשטת יותר מהנאת שמע האזנים כי הראיה מגעת לאדם ממקום רחוק יותר מהרחק הגעת השמע וכן הנאת שמע האזנים מתפשטת יותר מהנאת ריח החוטם וכן הנאת הריח מתפשטת יותר מהנאת הטעם שבפה ולכן הצדיקים ות"ח נקראים בשם עינים כי הם ישיגו ראית האלהית ממקום רחוק יותר ובזה ירמז

הכתוב מ"ש באברהם ע"ה וירא את המקום מרחוק וכן יתרו חכם לב היה והוא משיג מרחוק כמו השגת הראיה שבעינים ולז"א והיית לנו לעינים ר"ל דוגמת העינים שצופין למרחק יותר:

והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה תיבת אשר בקרבו נראה לשון יתיר ונ"ל בס"ד הצדיקים יצר אחד שולט בקרבם והוא יצה"ט ורשעים גמורים ג"כ יצר אחד והוא היצה"ר אך בינונים שולטים שני יצר בקרבם שהם יצה"ט והיצה"ר וקר גי' יצר והאספסוף היו בינונים אשר ב' ק"ר בו ר"ל שני ק"ר שהוא יצר יש בו או יובן בס"ד הכונה היה להם תאוה בגוף הקרב שלהם שהיו מתאוים שיגדל ויתרבה כפליים על שיעור שיש בו וכמו אותו מלך פרס שהיה מתפלל לע"ז שלו שיהיה גרונו ארוך כפליים על שיעור שלו כדי שתתעכב בו האכילה יותר ולא תרד תכף לחדרי בטנו שאז יתענג בהרגשת מתיקות וטעם המאכל בהיותה שוהה בגרונו כן הם התאוו על גוף הקרב שלהם תאוה שיגדל ויתרחב כפליים על שיעורו וגבולו והוא הדבר שדבר הכתוב בגנות הרשעים באומרו ובטן רשעים תחסר כי בעיניהם יחסר השיעור שלה בחשבם כי קטנה היא ולא תכיל מאכל הרבה כפי רוב תאותם:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש בזוה"ק ע"פ סוס ורכבו רמה בים כי נוקבא דקליפה נקראת סוס וידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים כי התאוה הרעה תמשך לאדם מן הנוקבה דקליפה והיא המפתה בפיה וכמ"ש שלמה הע"ה כי נפת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן חכה לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה הטתו ברב לקחה בחלק שפתיה תדחנו וכל זה מדבר על אשת זנונים נוקבא דקליפה ולכן ארז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו יען כי התאוה פרה ורבה להיותה באה מן הנוקבא דקליפה ודרכה של נוקבא להיות מתעברת ויולדת וחוזרת ומתעברת וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל ע"פ אל נא תהי מריבה ביני וביניך וכו' והנה יש אם למקרא וקרינן אספסוף באות וא"ו ונמצא יש בתוך אספסוף פ' סו"ס ר"ל פה של הסוס היא נוקבא דקליפה שנקראת סוס שבו תהיה הפו"ר של תאוה אצל האדם וז"ש ואספסוף במה שיש בקרבו שהוא פ' סוס בו התאוו תאוה ר"ל רבוי תאות כי הנקבה פרה ורבה:

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם י"ל הול"ל אשר אשר אכלנו לשון עבר ונ"ל בס"ד עשו עקיצה דקה בדברים אלו לומר אנחנו מוכרחים מעתה לשוב למצרים ולאכל שם את הדגה כי אין תקוה שימצא לנו בשר במדבר הזה אך בושו לומר בפירוש נשובה מצרימה כאשר דברי בשאר תלונות נתנה ראש ונשובה מצרימה על כן במקום שצריכין לומר אכלנו לשון עבר אמרו נאכל לשון עתיד כאלו ברור להם שישובו מצרים ויאכלו

שם הדגה ועתה זוכרים מה שעתידין לאכול ועקצו בדברים אלו עקיצה שקורין בלשון ערבי דסיס"י יהודית כנגד כבודו של מרע"ה כאלו אומרים נתנה ראש וכו' וגם המרו כנגד כבודו יתברך להחליט שלא יוכל ח"ו לתת להם בשר במדבר הזה וכמ"ש אסף בתהלים שאמרו היוכל אל לערוך שלחן במדבר ולכך גם מרע"ה הבליע תוכחה להוכיחם על דברים אלו בנעימה באומרו כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכלנו בשר כי טוב לנו בארץ מצרים פירוש טוב לנו שנרד עתה למצרים ונאכל בשר:

הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם רבים תמהו לפי פשוטים של דברים נראה ח"ו שהוא מסתפק ביכולת השי"ת ונ"ל בס"ד דאין לו שום ספק ח"ו ביכולת השי"ת ורק דיבר דרך שאלה ששאל מאתו יתברך להודיעו איך רצונו לעשות להם אם יתן להם בשר בהמה ויגזור שיהיה מספיק להם או אם ירצה לתת להם בשר דגים כדי סיפוקם ורצה לדעת זאת מפני שהוא יתברך א"ל בשר בסתם והם רבים שיש להם דיעות מחולקים ואם יאמר להם שיתן להם בשר בסתם אז אם יתן להם בשר בהמה יאמרו אנחנו אווינו בשר דגים כי כבר אמרנו זכרנו את הדגה ואם יתן להם בשר דגים יאמרו אווינו בשר בהמה כי לכן אמרנו מי יאכלנו בשר וסתם בשר הוא דגים ולכן טוב שתגיד לי איך תתן כדי שאני אומר להם מתחלה בפירוש בשר בהמה ועוף או בשר דגים וז"ש שש מאות אנף רגלי העם וכו' ולפי רבויים ירבו חילוקי דיעות בהם דא"א שיהיו שוים כולם בדעת אחת אלא זה רוצה כך וזה רוצה להפך ואתה אמרת בשר אתן להם בשר סתם ולא הודעתני מה הוא אם בשר בהמה או בשר דגים על כן הגידה נא לי עתה איך רצונך לתת להם אם הצאן והבקר ישחט להם ומצא להם שתגזור שיספיק להם בשר צאן ובקר להשביעם בו אם או אם כל דגי הים יאסף להם ומצא להם כדי שאני אפרש להם הדבר קודם שיהיה והשיב לו השי"ת היד ה' תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא פירוש אתן להם דבר חשוב הרבה ממוצע בין עוף ובין דגים אשר כל נפש אדם תתאוה אליו ולא יאמרו בשר אחר עדיף לן מזה אלא כולם ירדפו אחריו לאכל ואמר יקרך לשון וקר שאתה תתייקר אצלם במתנה זו שהכל יאמרו עליה חן חן:

שלח

שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל דקדק רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל אומרו אשר אני נותן לבני ישראל לשון יתר הוא ע"ש ונ"ל בס"ד כי יודיע הקב"ה מתחלה דהמרגלים חוטאים וגורמים עכבת ישראל במדבר יום לשנה יום לשנה כי כפי מספר הימים אשר תרו בהם את הארץ יתעכבו ישראל שנים במדבר ולכן כיון שתרו ארבעים יום נתעכבו במדבר מ' שנה וכבר הוא יתברך גזר שלא יכנס מרע"ה לא"י

כי שם שליטת יהושע וצריך שיפטר סמוך לכניסתם וכאשר היה על כן משך הימים אשר האריכו לתור בם את הארץ סיבבו שיחיה מרע"ה שנים יותר שאם היו תרים עשר או עשרים יום לא היו שוהים במדבר אלא עשר או עשרים שנים והיה מוכרח הדבר שיפטר מרע"ה קודם זמן זה לכן מתחלה צוהו השי"ת שיתורו את ארץ כנען כולה ולא מקצתה כדי שיאריכו ימים בריגול הארץ ואז ממילא גם מרע"ה יחיה עוד שנים כנגדן במדבר וז"ש שלח לך להנאתך אנשים בתנאי שיתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל ר"ל כל החלק שאני נותנו לבני ישראל ולא סגי במקצת וזה להנאתך כדי שתחיה יותר: ועוד נ"ל בס"ד בדרך רמז שלח לך אנשים צדיקים אל ארץ כנען ר"ל למדור הקליפות הנקראים כנען בסוד נפילת אפים כדי לברר נ"ק אשר אני נותן מלאכה זו של הבירור לבני ישראל כלם ולא החלטתי מלאכה זו לגדולים דוקא וע"י הבירור אז איש אחד איש אחד שהם משיח בן דוד ומשיח בן יוסף למטה אבותיו פירוש שהם נקראים על שם אבותם כי אב המלכות דוד הע"ה וכן הוא במשיח בן יוסף את שניהם תשלחו לבא לגאול אתכם וכשיבואו הם אז כל נשיא בהם כלומר נשיאות שבעולם תמצא בהם שלמים בכל:

נשיא אחד נשיא אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם נ"ל בס"ד די"ל מאחר שהקב"ה יודיע עתידות שהם יחטאו וגורמים רעה גדולה ורק שנים ידברו טוב היה לו לצוות מעיקרא שלא ישלחו אלא את יהושע וכלב ואיך יאמר לו שלח נשיא מכל שבט ויודיע הוא שזה יוציא דבה רעה בודאי ונ"ל בס"ד דבאמת השי"ת בדבריו צוה על שבט אפרים ושבט יהודה שידע דיהושע וכלב שהם משני שבטים אלו לא יצא דבה רעה אך דבר דבריו ברמז רק שאם היה מזל העדה באותה שעה טוב היו מבינים דבר ה' על אמיתתו ולא היו שולחים אלא רק משבט יהודה ומשבט אפרים כי הקב"ה אינו גוזר רע חלוט כי אם טוב אלא החסרון מצד האדם אם אינו ראוי אז יתהפך הטוב לרע לו וכמ"ש המפרשים ז"ל ע"פ טעמו וראו כי טוב ה' פירוש מטעימת המאכל החשוב לחולה שיהיה בפיו למר ומראיית האור לכאובי עינים שיקשה להם תבינו כי טוב ה' אך הטוב יתהפך לרע מצד האדם וכן היה הדבר כאן והוא דכתב הרב ב"ע ז"ל בפרשה זו בפסוק ועתה יגדל נא כח אדני והוא דשם אדני במלאו יש בו י"ב אותיות וישראל הם י"ב שבטים כל שבט כנגד אות אחד מי"ב אותיות הנז' וסדרם הוא כך דארבעה רגלים שהם יהודה וראובן ואפרים ודן המה כנגד ארבע אותיות הפשיט והיינו יהודה כנגד אות אלף ושני שבטים שעמו הם כנגד שני אותיות המלוי דאל"ף וראובן כנגד אות ד' ושני שבטים שעמו כנגד ב' אותיות דמלוי דל"ת ואפרים כנגד אות נו"ן הפשוט ושני שבטים שעמו כנגד ב' אותיות המלוי של נו"ן ודן כנגד אות הפשוט של יו"ד ושני שבטים

שעמו הם כנגד ב' אותיות המלוי של יו"ד נמצא יהושע וכלב הם כנגד אותיות נ"א דשם אדני וכיון דלא חטאו לא נפגמו אותיות נ"א אבל השאר דחטאו נפגמו כל האותיות ומרע"ה עשה סנגורייא לומר שאותיות נ"א שנשארו בשלימותם יספיקו להגדיל כח שם אדני כולו שנעשה בו הפגם ולז"א ועתה יגדל נ"א דייקא את כח אדני עכ"ד ע"ש והנה ידוע אות אל"ף נקרא אחד שמספרו אחד וגם אות נו"ן נקרא אחד כי נו"ן כפופה היא משלש אותיות שאין להם זוג אבל נו"ן פשוטה יש לה זוג והוא צירוף ש"ן עולה אלף וא"כ נו"ן כפופה דשם אדני שהיא כנגד שבט אפרים היא אחד שאין לה זוג וזה היתה כונתו יתברך באומרו איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו פירוש כל איש שיש לו אות שנקרא עליו שם אחד מצד מטה אבותיו תשלחו ואין בשום שבט אות שיהיה נקרא בתואר אחד אלא רק אצל יהודה שיש לו אות אל"ף דשם אדני שמספרו אחד ושבט אפרים שיש לו אות נו"ן כפופה דשם אדני שנקרא אחד מפני שאין לו זוג וחזר ופירש לו הדברים יותר ואמר כל נשיא בהם תיבת נשי"א קרי י"ש נ"א ר"ל כל שיש אותיות נ"א בהם אך הואיל והם היו חייבין למקרה הזה שקרה להם ע"י המרגלים נתעלם מהם ביאור כונתו יתברך האמיתית וחשבו דבריו בפשוטם שישלח מכל נשיא ונשיא ושלחו ונתגלגל עליהם הדבר הזה גם עוד רמז על כונתו האמיתית בדברים ההם באומרו כל נשיא בהם כי יהודה אפרים עולה מספרם נשיא ולא ימצא במספר שני שבטים מספר זה של נשיא כי אם רק ביהודה ואפרים והיה להם להרגיש ולא הרגישו ובזה יובן ויהושע בן נון וכלב בן יפונה חיו מן האנשים ההם היו"ד דאנשים אינה יוצאה במבטא ונמצא תיבת אנשים היא אותיות נ"א שם פירוש מן אותיות נ"א של שם אדנ"י ובזה יובן בס"ד המדרש בפרשה זו שלך לך אנשים זש"ה לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם ותמוה וכפי האמור מובן שלא הבינו הכונה של הקב"ה בדברים אלו שאם היו מרגישים פירוש האמיתי לא היו נזוקין אך העונות של העגל גרמו שיתעלם מהם ביאור האמיתי כדי שיתגלגל הדבר הקשה עליהם:

אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ י"ל מאי קמ"ל פשיטה דאלה הם שמותם ועוד לתור ג"כ לשון יתר הוא דכבר אמר זה בפסוק הקודם ועוד אח"ז ונ"ל בס"ד דאמרו בסוטה דף ל"ד א"ר יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותינו שהמרגלים על שם מעשהם נקראו ולא עלתה בידינו אלא אחד סתור בן מיכאל סתור שסתר דבריו של הקב"ה ועשה עצמו מך א"ר יוחנן אף אנחנו נאמר נחבי בן ופסי שהחביא דבריו של הקב"ה ופסע על מדותיו של הקב"ה ע"ש גם עוד מצינו בגמרא כלב בן חצרון הוא ואמאי קרי ליה בן יפונה שפינה עצמו מעצת המרגלים ע"ש נמצא כל שמות הנזכרים כאן

באבות המה באו על האנשים עצמן והרי הם שמות המרגלים שנקראו בהם על שם הרעה שעשו בדבר הזה שתרו את הארץ ולכן אחר שהזכיר השמות של הבנים ושל האבות אמר אלה השמות כולם הם שמות האנשים עצמן ואינם של אבותם ממש אלא שנקראו בהם על שם הדבר הזה אשר שלח משה לתור את הארץ וכמ"ש בן מיכאל שעשה עצמו מך בן ופסי שפסע על מדותיו של הקב"ה וה"ה בשאר שמות האבות הנשארים כי אפילו בן יפונה ג"כ דרשו שם זה על כלב עצמו שפנה עצמו מעצת המרגלים אבל שם אביו ממש היה חצרון:

ויקרא משה להושע בן נון יהושע י"ל למה הוצרך לפרשו כאן שהוא בן נון דכבר פרש זה בפסוק הקודם דאמר למטה אפרים הישע בן נון וא"כ די לומר עתה ויקרא משה להושע יהושע ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבני אשכנז ז"ל טעם דכל בן הכתוב במקראות נקודתה סגול ורק בן נון נקודתה חירק ופרשו כשנטל הקב"ה היו"ד משרי נתרעמה איך סילק אותה מן הצדקת וא"ל הקב"ה אתן אותך בצדיק אחד שהוא זכר ולא פירש לה מי הוא זה וכיון שבא יהושע נתנה היו"ד אליו כי תחלתו היה שמו הושע אך היו"ד בהיותה בשרי לא היה בה נקודה כלל וכאן אחר שנעשית ביהושע הרויחה נקודה תחתיה שהוא נקוד שבא ומגין לה זה לכך נטל שני יודי"ן מן סגו"ל שהוא תחת בן ועשאו שבא והניחו תחת יו"ד של יהושע וא"כ לא נשאר תחת ב' של בן אלא נקודה אחת של חיר"ק עכ"ד והוא טעם נכון יע"ש והנה כאן מצינו דמרע"ה חידש מעצמו תוספת היו"ד ליהושע דלא מצינו שצוהו השי"ת לקראו כך אך ודאי מרע"ה לא יחדש דבר מדעתו אם לא יצוהו השי"ת או ילמד מדבריו וכאן מרע"ה דייק דבר זה מדבריו יתברך כי הוא ידע ברוה"ק מה שהשיב הקב"ה ליו"ד של שרי שאני אתן אותך בצדיק זכר אבל לא פירש מי זה הצדיק ושמא הוא צדיק אחר ואינו יהושע אך מדבריו יתברך למד שהוא יהושע יען כאשר שמע קודם זה מפיו יתברך שמו של יהושע בן נון שמע שא"ל בן נו"ן בחיר"ק ולא בסגו"ל כשאר בן אז דקדק למה נשתנה זה אלא אותה היו"ד של שרי היא שייכה לו והואיל ולא היה בה נקוד בהיותה בשרי ועתה אם תהיה ביהושע יהיה לה נקוד שב"א לכך סר נקוד הסגול מן בן ונעשה במקומו חירק וכמ"ש רבני אשכנז ולכן מכח הקריאה של בן נון ששמע מפיו יתברך הבין שראוי לקראו יהושע בתוספת היו"ד של שרי וז"ש ויקרא משה להושע בשביל שהוא נקרא בן נון בחירק לכך קראו יהושע שדקדק שצריך שתהיה היוד של שרי אליו ונמצא זכר כאן בן נון כדי ליתן טעם למה נתן לו היו"ד לתוספת בשמו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דארז"נ במדרש בפסוק וידגו לרב בקרב הארץ סימן נתן להם יעקב אע"ה ואמר ששם אביו דג הוא יכבוש את הארץ וכן היה שיהושע הוא בן נון שהוא שם

דג נמצא יהושע סימן שלו שהוא יכניס את ישראל לארץ הוא ברור מחמת שנקרא בן נון וכמ"ש להם יעקב אע"ה ובא הכתוב כאן להודיע שבחו של מרע"ה אע"פ שרואה שהוא בן נון שזה סימן מובהק ואות עצום שהוא יהיה במקומו להכניס את ישראל לא אמר לא אתפלל עליו ולא אעשה לו סגולה לעזרו מעצת המרגלים אלא הלואי שיחטא עמהם ויפסיד שררה זו שנוטלה משלי אלא אדרבא התפלל עליו ועשה לו סגולה בתוספת היו"ד לעזרו שלא יחטא וישאר קיים בשררה שלו ויקרא משה להושע אע"פ שהוא בן נון שזה סימן שהוא יטול כתרו להכניס את ישראל עכ"ז קראו יהושע כדי להצילו בזה מעצת המרגלים או יובן בס"ד הנה בכלב מצינו שדרשו שם אביו לטובה שפינה עצמו מעצת המרגלים וצ"ל ביהושע בן נין מה יש טעם בשם אביו לטובה במנין זה ונראה היינו טעמא כי נון נקרא מעילא לתתא ומתתא לעילא שכל העשרה מרגלים היו תחלה צדיקים וסופם הרשיעו אבל יהושע תחלתו צדיק וסופו צדיק ולכך שם נון שוה מרישיה לסיפיה ומסיפיה לרישיה ובמה זכה לכך ע"י עזר שעשה לו מרע"ה בתפלתו עליו ובתוספת האות שהוסיף בשמו ובזה ראוי לקרות בן נו"ן שהוא שוה בראש ובסוף וז"ש ויקרא משה להושע בן נון ר"ל כדי שיתקיים בו הוראה טובה של בן נו"ן קראו יהושע להיות לו תוספת זו לעזר:

וראתם את הארץ מה היא וכו' ומה הארץ אשר הוא יושב בה וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש במדרש תהלים בפסוק וירעם משמים ה' א"ר אבא שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה לישראל בכניסתן לארץ שנאמר את אמתי אשלח לפניך ונתנם ה' אלהיך והמם מהומה גדולה ע"ש ולפ"ז לפיכך פתח להם מרע"ה כאן בתיבת מה דכתיב וראתם את הארץ מה היא ובפסוק שאחריו אמר ומה הארץ אשר הוא יושב בה דנקיט תיבת ומה וזה צירוף של מה ומה הוא מהומ"ה שהבטחם הקב"ה על כנען והמם מהומה גדולה אי נמי נקיט במקראות אלו שצוה אותם בשליחות ג"פ ומ"ה ותצרף מה הא' עם כל א' מן ג"פ ומ"ה יהיה ג"פ מהומה שהבטיח הקב"ה לישראל בכניסתם לארץ:

היש בה עץ אם אין נ"ל בס"ד הכונה מרוב שומן הפירות ורבויים לא נראה עץ של האילן בחוץ אלא כל אילן ואילן נראה מרחוק כאלו הוא תל אחד של פירות או יובן בס"ד הכונה יש פרדסים שבהם אילנות שאין מוצאין פירות כלל הן מחמת זקנה הן מחמת חולשה והנה הוא בפרדס עץ בלבד אבל בא"י לא ימצא כך:

וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל י"ל למה פרט את אהרן והלא מרע"ה לבדו שלחם ולמה קראם פה עדת בני ישראל ועוד הול"ל ויראום את פרי הארץ וישיבו אותם דבר כי מסתמא הראום פרי הארץ שהיו נוטלים בידם קודם שהשיבו אותם

דבר ונ"ל בס"ד דאיתא בספר הליקוטים לרבינו האר"י ז"ל בפרשת עקב בשרשי הפירות גפן דעת ותאנה נצח והרמון הוד ע"ש וידוע כי ישראל שבאותו הדור קראם הכתוב בדברי הימים בשם דרדע שהיו דור דעה מפני שהם היו ניצוצות מסוד הדעת כידוע וידוע דמרע"ה בנצח ואהרן בהוד ובזה מובן בס"ד הטעם שהביאו רק שלשה מינין אלו שהם כנגד משה ואהרן וכל עדת ישראל ובזה יובן הטעם שקרא את בני ישראל כאן בשם עדת כי בהפוך הוא דעת שהיו מסוד הדעת והביאו כנגדם גפן ששרשו בדעת וכנגד מרע"ה שהוא בנצח הביאו תאנה ששרשה בנצח וכנגד אהרן שהוא בהוד הביאו רמון ששרשו בהוד ובזה מובן בס"ד טעם נכון למה מרמונים ותאנים הביאו רמון אחד ותאנה אחת ומן הענבים הביאו אשכול שלם שטרחו בו שמונה לשאת אותו די להביא ענבה אחת ויתפלאו מרוב גודלה אך תאנה ורמון שהם כנגד מרע"ה ואהרן הע"ה הביאום אחד אחד אך הגפן שהוא כנגד כל עדת ישראל הביאו ענבים הרבה באשכול אחד וז"ש וילכו ויבואו אל משה ואהרן ואל כל עדת ישראל פרט שלשה הנז' כנגד ג' מיני הובאה שהביאו עמהם שהם גפן ותאנה ורמון ולז"א ויראום את פרי הארץ שהביאו שהוא כנגדם:

ויספרו לו ויאמרו י"ל תיבת לו לשון יתר ועוד ויספרו ויאמרו לשון כפול ונ"ל בס"ד דרך העולם אם יש לאדם המבשר בשורה טובה מדבר בקול רם ולהפך לוחש בלחישה וידוע מ"ש בזוה"ק דבור בהכרזה ואמירה בלחישו כנז' באדרא קדישא והם עשו בערמה כדי להבעית את ישראל שבאו וסיפרו לו דוקא ולא לישראל ולא עוד אלא שלא דברו בקול רם אלא ויאמרו בלחישה כדוי להבעית את ישראל לומר מה זאת ועל מה זאת למה מספרים לו לבדו ולא לנו אם יש בפיהם בשורה טובה ועוד למה מדברים עמו בלחש:

וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה י"ל וזה פריה לשון יתר דפשיטה הוא כיון דשם הלכו ומשם באו להם ונ"ל בס"ד דהם חפשו אחר פרי משונה להביאו כדי לומר מה פירותיה משונים כך אנשיה משונים וכדי שלא יאמרו אולי פירותיה הם כדרך כל הארץ ורק נזדמן זה הפרי לבדו היה משונה דרך מקרה לז"א וזה פריה הנהוג בכל מקום:

עלה נעלה וירשנו אותה כפל הלשון ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל עורי צפון ובואי תימן עורי אומה שמעשיה בצפון ובואי אומה שמעשיה בצפון ובדרום ע"ש וז"ש עלה נעלה בצפון ובדרום ובזה וירשנו אותה דאז יאמר עורי אומה וכו' או יובן ב' עליות אחת לאכל מפריה תכף כשנכנסו לתוכה והב' רוחנית לקיים מצות התלויות בארץ אחר שכבשו או יובן בס"ד נתנבאו על ב' עליות א' בימי יהושע ע"ה וא' בימי עזרא הסופר ע"ה וירשנו אותה ירושה שאין לה הפסק בימי מלך המשיח שיבא בב"א:

וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות נ"ל בס"ד הכונה שהם עקרים מושרשים בשבעה ספירות דטומאה שהם חג"ת נהי"ם כמ"ש המקובלים ז"ל דעשרה אומות שהבטיח הקב"ה את אברהם אע"ה בהם שהם עמון ומואב ואדום ושבעה עממון הם כנגד עשרה ספירות טומאה ושבעה עממין הם כנגד ז' תחתונות ואותם השלשה להיותם כנגד ג' ראשנות לכך לא לקחום עדיין אנא לעת"ל וכנז' בספר ערבי נחל ז"ל וידוע כי הספירה נקראת מדה ולז"א אנשי מדות שהם ספירות ולא ענפים קטנים של ספירות או יובן בס"ד ע"פ מ"ש הרב ברכת טוב ז"ל בשם רב גלאנטי ז"ל שהביא מזוהר איכה דחוה הביאה ד"פ מות מארבע צדדין שנתחברה אות מ' עם אותיות ו"ת שבארבע תיבות ותבא ותקח ותאכל ותתן ע"ש באורך ולז"א אנשי מדו"ת ד' מות ר"ל שהם מושרשים בעיקר הסט"א שהם ד' מות מן ארבעה צדדין ואיך תוכלו להם כי חרבם שלופה מכל הצדדין:

אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר היא זבת חלב ודבש י"ל תיבת היא וגם איך דייקי מלתא מהאי דחפץ בנו ה' ונ"ל בס"ד דידוע הטעם שנתן הקב"ה את ארץ כנען לישראל ולא ארץ אחרת מפני שכל הארצות צריכין לעסק בני אדם לעבוד עבודת הקרקע ולהשקותה אך א"י הקב"ה משקה אותה דכתיב למטר השמים תשתה מים ואינה צריכה לעסק אדם ועל כן ישראל לא יהיו טרודים בארצם ויש להם פנאי לעסוק בתורה וז"ש אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי הם ירדפוני ואין אני צריך לאבד זמן לרדוף אחריהם ולכן יש לי פנאי לעסק התורה בבהמ"ד ושבתי בבית ה' לאורך ימים וז"ש אם חפץ בנו ה' שרוצה במעשינו ובלימודינו סימנא דמוכח להאי הוא דהביא אותנו אל הארץ הזאת ולא לארץ אחרת יען כי זו היא זבת חלב ודבש היא מאיליה שאינה צריכה לעסק אדם:

סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראום נ"ל בס"ד הכונה כי ידוע קטורת סמים כחה גדול לדחות המקטרגים ולהכניע את אויבי ישראל כי אפילו למלאך המות דחתה אותו כמ"ש ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה לכן סמים בא"ת בש חיים והנה קודם אותיות כנען יש אותיות סמים נמצא לפני אותיות שמם רמוז הכח והחרב שבו ישראל מכניעים אותם וז"ש סר צלם ר"ל כוחם מעליהם ר"ל מן הרמוז למעלה מהם שהוא אותיות סמים שבהם נסיר את צלם של כנען ואז אנחנו ע"י הסמים נתגבר בשם הוי"ה שיהיה חונה אתנו כי הסמים הם י"א כנגד ו"ה שמספרם י"א והמקטיר הקטורת בידו שיש בהם ט"ו פרקים עד הכף כנגד י"ה הרי צירוף שם הוי"ה ולז"א וה' שם הוי"ה אתנו על כן אל תיראום כי גבר ישראל:

קרח

ויקח קרח ארז"ל לקח מקח רע לעצמו י"ל מה סחורה קנה קרח דקרו ליה מקח רע ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל בפסוק ובני קרח לא מתו ר"ל אע"פ שנאבד קרח מן העולם עכ"ז בניו הם תלמידיו שנקראים בניו ההולכים בעקבותיו ואורחותיו בענין המחלוקת לא מתו שבכל דור ימצא בעלי מחלוקת ובניו נקראים כי הוא כרה בור זה של המחלוקת ובזה פרשו מ"ש רש"י ז"ל פרשה זו יפה נדרשת כלומר כל פרשה של ספור עניינים שעברו היא נדרשת על העבר בלבד ומה דהוה הוה אך פרשה זו של קרח הנדרש בענין גנות המחלוקת וקלקולו יפה נדרשת דמועלת הדרשה מכאן ולהבא ג"כ דבני קרח לא מתו והנם בכל דור ודור עכ"ד ולפ"ז שפיר קרו ליה רז"ל לענייננו של קרח בשם מקח רע כי סחורה גדולה נסתחר בעון המחלוקת הזה שעשה שגרם להוליד מסחורתו זו רעה בכל דור ודור:

ועוד נ"ל בס"ד אומרם מקח רע ע"פ מ"ש הרב ב"ט ז"ל בלקוטים דף כ"ג כמ"ש במחלקת קרח כי יצא הכסף מלפני ה' דמדת אהרן הוד וכשחלק קרח ועדתו עליו פגמו בהוד ונתחלף להם הוד בא"ת ב"ש לאותיות קצף ע"ש והנה יש מקח וממכר שהוא ענין חליפין שמחליף פרה בחמור חטים בשעורים וכיוצא וקורין לזה בלשון ערבי מע"א רצ"א וקרח אם היה מודה בגדולתו של אהרן הע"ה היה נדבק בהוד שהוא מדת אהרן והיה נשפע ממנו אך עתה שחלק עליו פגם בהוד וע"י מחלקתו נתחלפו לו אותיות הוד באותיות קצ"ף שהוא בא"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ץ ו"ף נמצא עשה לעצמו מקח של חליפין לרעה לז"א לקח מקח רע לעצמו ונרמז החליפין שהם אותיות קצף בתיבת רע כי קצ"ף מספר ר"ע:

עוד ארז"ל ויקח קרח לקח עצמו לצד אחד ונ"ל בס"ד אחר אותיות קרח שהוא מצד אחד יש רש"ט ותצרפם עם אותיות קרח יהיה מזה צירוף תיבות חר"ט שק"ר שדבק בסטרא דשקרא וחרט אותיות שקר בעצמו גם אותיות שרט רומזים שעשה שריטה בישראל ע"י מחלוקת זו שלו:

ואיתא במדרש ויקח קרח זש"ה אח נפשע מקרית עוז וכו' ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל שהוא בא בטענה מכח יצהר וקהת ולוי יע"ש והנה ר"ת יצה"ר קהת לוי ק"מ וס"ת רת"י הרי כאן צירוף מקרית שהוא ק"ם רי"ת וזהו נפשע לעשות המחלוקת מכח טענות שיש לו בשלשה אלה שהם מקרי"ת ולכך עשה מדנים כבריח ארמון גם בזה יובן הרמז בשמו שהוא אותיות חקר קרח רחק כי הוא חקר לעשות הוכחות מן דורות שעברו שהם יצהר קהת לוי ובזה נעשה קרח מן השררה שהיתה בידו ולא עוד אלא

שנתרחק גם מן מדור בני אדם בעוה"ז שבלעתו האדמה ועוד חקר קאי על מה שלקח טלית שכולה תכלת ובית כולו ספרים להוליד מזה טענות של שקר:

קריאי מועד אנשי שם נ"ל בס"ד יש שור מועד ויש שור תם וכנגדם יש מזיד ויש שוגג אך ת"ח שגגתו עולה זדון וא"כ תמיד יש לו דין שור מועד וכן אלו שהיו ראשי סנהדרייאות בעלי חכמה אין להם דין שוגג לקראם שור תם אלא הם קריאי מועד קרי ביה מועד בפתח תחת עין גם הם נקראים אנשי שם הם דור הפלגה שאמרו נעשה לנו שם שרצו לחלוק על השכינה וכן אלו כי ארז"ל החולק על רבו כחולק על השכינה:

ויאמר אליהם רב לכם נ"ל בס"ד ע"ד שארז"ל כל רב מבבל וכל רבי מא"י וביאר סודם רבינו האר"י ז"ל במספר השמות והם באו לקנתרם לומר למה תתנשאו הלא אין אתם נכנסים לארץ ישראל שיהיה לכם תואר רבי אלא אתם בני חו"ל דוקא שאין לכם אלא תואר רב ועוד נ"ל בס"ד אומרם רב לכם פיהם הכשילם ודברו דבר זה לנכון כי בזו הקימה שקמו עליהם לחלוק נעשה להם רב מעלות כי עי"כ נתאמתה נבואת מרע"ה וכהונת אהרן הע"ה ע"י כמה אותות ומופתים שנעשו בסיבת מחלוקת קרח וא"כ יפה פתחו פיהם בתיבות אלו של רב לכם:

בקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו י"ל הכתוב כפול ומכופל ונ"ל בס"ד בהקדים מ"ש המדרש והאיש משה עניו מאד מכל האדם זש"ה והחוט המשולש לא במהרה ינתק ומצאתי כתוב ביאורו בשם מהר"י מוספיה ז"ל במה שחקרו המפרשים ז"ל מאי רבותיה דמרע"ה דכתיב ביה עניו מאד והלא גבי כל אדם נאמר מאד מאד הוי שפל רוח דנאמר בו מאד כפול ומרע"ה כתיב ביה חדא מאד ותרצו הכי קאמר עניו מאד מכל האדם שיש לו מאחר יתר על מדת כל אדם דאית בהו תרי מאד והוא היה שלש מאד שהוא מאד אחד יתר ולזה המדרש קשיא ליה קושיא הנז' ותירץ הה"ד וחוט המשולש כלומר למרע"ה היה לו שלשה מאד עכ"ד והנה קרח א"ל ומדוע תתנשאו על קהל ה' וקשא דהול"ל עדת ה' כי בתחלת דבריו קראם עדה דכתיב העדה כולם קדושים אך נראה שבא לקנתר בזה ולומר אתם יש לכם שלשה מאד שהם מספר קל"ה אותיות קהל זהו ענוה מבחוץ אבל בלבבכם אין אתם ענוים בשלשה מאד שהם מספר קהל אלא אדרבה אתם מתנשאים על קהל ה' ולזה גם מרע"ה השיב לו תשובה ברמז על קנתורו שמקנתר בשלשה מאד ולכך כפל לו הדברים בשלש חלוקות כנגד ג' מאד הנז' שיוודע אם הם באמיתות שרוצה בם השי"ת או לאו או יובן בס"ד נקיט ג' לשונות כנגד שלשה מדרגות הצדיקים שהם הא' יש לו חלק לעוה"ב הב' למעלה מזה בן עוה"ב והג' למעלה מכולם מזומן לחיי עוה"ב וכנגד העליונה נקיט ויודע ה' את

אשר לו וכנגד הבנונית ואת הקדוש והקריב אליו וכנגד התחתונה ואת אשר יבחר בו והקריב אליו:

ועדיין צ"ל אומרו בקר ויודע ה' את אשר לו למה תלה הענין בבוקר ואבא לפרש תחלה מאמר רז"ל פני משה כפני חמה שבארתי בס"ד מאמר בשני ביאורים הא' כמו פני חמה אם האדם משער מדתה כפי ראיית עיניו ודאי הוא טועה בכך טעות גדול כי למראה עינים גודל שלה כמו ככר לחם אבל היא באמת גדולה כמה אלפים ורבבות יותר משיעור כדור הארץ ורק לרוב גובהה נראית קטנה כן אם יבא אדם לשער מעלתו של מרע"ה כפי מה שנראה לו מפשט המקראות המדברים בשבחו הנה הוא טועה בהשערתו דלפי האמת הוא גדול מאד מן שיעור הנגלה לנו מפשט המקראות כמה אלפים מדרגות ולז"א פני משה כפני חמה ר"ל חשיבות של מרע"ה כדמיון חשיבות החמה שהיא גדולה כמה אלפים ורבבות על שיעור הגלוי לעינינו וכן הוא חשיבות מרע"ה:

ואופן הב' פרשתי בס"ד כי החכם הצדיק נקרא דומה לשמש דכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו אך יש חכם צדיק שהוא תקיף וחזק בטבעו מפני שהוא מבחי' הגבורות ואורייתא מרתחא ליה תמיד והוא נוקם ונוטר כנחש ועניש וקטיל וזה דמיון שיש לו עם השמש הוא דומה לשמש בעת הצהריים שיוצא ממנה חום חזק וקווי האור שלה מכים בעינים הצופים בה ובצדיק כזה לא יבחר השי"ת לעשותו מנהיג לישראל יען כי יצא מהנהגתו נזק לישראל דעניש להו תכף כשיחטאו נגדו אך צדיק שהוא מבחינת החסדים אשר לבו תמיד מלא רחמים וגם הוא עניו ושפל שאינו מקפיד אם יתריסו נגדו הנה זה ידמה לשמש בהיות הבוקר שהוא תחילת זריחתה דעדיין אינו יוצא ממנה חום השורף והיא עומדת נמוכה ואין קווי האור שלה מכים בעינים הצופים בה והאדם נהנה מראייתה ואינו נזוק כן זה הצדיק אם ינהיג את ישראל יהא נח להם מהנהגתו כי לבו מלא רחמים עליהם תמיד ואפילו אם יתריסו כנגדו מחמת שהוא עניו ונמוך אינו מקפיד עליהם ואינו מענישם ולכן מרע"ה ראהו השי"ת דומה לשמש בעת זריחתה בבוקר שהיה עניו ונמוך ולבו מלא חסד ורחמים לכך בחר בו השי"ת להיות מנהיג את ישראל וכן ארז"ל במדרש בדקו תחלה בצאן שהיה רועה את צאן יתרו ונהג בעין חסד וחמלה בצאן של בשר ודם והביא המדרש מעשה באותו שה אשר הרכיבו על כתפו וכו':

ולכן אמר ברמז לקרח ועדתו אשר התריסו כנגדו והוא היה יכול באמת לכלותם מעל פני האדמה ברגע בהבל פיו אך לבו מלא רחמים כי הוא ידמה לשמש בבוקר בתחלת זריחתה שאין נזק יוצא מתוכה לבני אדם כי אם רק הנאה וטובה לז"א בוקר ויודע ה' את אשר לו ר"ל המתינו עד הבוקר שבו התחלת זריחת השמש שהיא הנאה לעולם ואין

יוצא ממנה ויודע ה' את אשר לו ר"ל מי הוא בדור זה אשר ידמה לו לשמשו של בוקר כדי שיהיה ראוי להנהיג את ישראל והוא אמר דבר זה כנגד מה שהתריסו על הנהגתו כי בשלשה דברים התריס קרח באומרו לישראל משה מלך ואהרן כה"ג ובניו סגני כהונה ובכל זאת לא צוה ה' אלא הוא מלך מעצמו ומינה את אחיו כה"ג ובנו סגן כהונה מדעתו ומרע"ה מרוב ענוה שלו השיב על התרסה זו שהתריס בעבור שהוא המנהיג ישראל ברמז בדברים אלו אך על התרסה שכנגד אהרן הע"ה אמר ואת הקדוש והקריב אליו ועל התרסה שכנגד סגן כהונה אמר ואת אשר יבחר בו יקריב אליו:

ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי י"ל למאי אצטריך לומר להם שמעו הלא עומדין הם ושומעין בודאי ונ"ל בס"ד דאיתא במדרש רבה א"ר לוי למה חלק קרח על משה אמר אני בנו של שמן בן יצה"ר שנאמר ותרשך ויצהרך תרש זה יין והיצהר זה שמן ובכל המשקין שתתן את השמן הוא נמצא עליון ולא עוד אלה שכתוב אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ וכי יש לשמן בנים אלא זה אהרן ודוד שנמשחו בשמן המשחה אהרן נטל כהונה ודוד נטל מלכות אמר קרח ומה אלו שנמשחו בשמן לבד נטלו כהונה ומלכות אני שאני בנו של שמן איני נמשח (כלומר איני צריך למשיחה) ונעשה כהן ומלך מיד נחלק על משה עכ"ל והנה בודאי לא אמר הפסוק הנז' של אלה בני היצהר אלא אמר המכוון של הפסוק דהיינו שאמר כה"ג ומלך צריכין משיחה אבל אני נעשה כה"ג ומלך ואין צריך לי משיחה ורבי לוי מביא הפסוק דאלה בני היצהר מפני שדברים אלו נדרשים בו וכך הוא מנהג חז"ל בכמה מאמרים נמצא קרח הוה בדיק בשמא והבין בשם אביו יצהר ללמוד ממשמעות שם אביו שיהיה הוא ראוי להיות כהן ומלך ובאמת אם הוה בדיק בשמא היה לו להיות בדיק בשמיה דלוי שהוא אב השבט כולו שקרח ואביו כולם נגררים אחריו דמוכח משמו חשיבות החיבור והלווי כי הוא נקרא לוי על שם החיבור והלווי דכתיב עתה הפעם ילוה אישי אלי ותקרא שמו לוי ועל כן ראוי שכל זרעו יהיו בחיבור ואהבה וישנאו הפירוד ואיך הוא בא לעשות הפירוד בינו ובין שאר בני שבטו שבא לחלוק עם בני עמרם דודו ועל זה הוכיחו מרע"ה ברמז באומרו שמעו נא בני לוי שמע כלומר הבן ר"ל תבינו איך אתם בני לוי הנקרא על שם החיבור ואיך אתם עושים פירוד:

המעט מכם כי הבדיל אתכם ה' אלהי ישראל וכו' נ"ל בס"ד ידוע דאין הקב"ה נותן גדולה לאדם אא"כ ממעט עצמו תחלה דמאן דאיהו זעיר איהו רב ולכן א"ל הנה אתם מבקשים גדולה יותר על מה שיש לכם וכי עשיתם איזה מעוט והשפלה בעצמכם באיזה דבר בעת שהקב"ה נתן לכם גדולה כדי שתהיו ראויים לגדולה זו אשר תבקשנה לעת

עתה וז"ש המעט מכם כי הבדיל אתכם ה' אלהי ישראל ר"ל אם בעת שהבדיל אתכם נראתה איזה המעשה והשפלה מצדכם כדי שאתם מבקשים גדולה על גדולתכם:

כי תשתרר עלינו גם השתרר י"ל כפל הלשון ומה בא לרבות בתיבת גם ועוד אומרם העיני אנשים ההם תנקר את עין מי רוצה לנקר ונ"ל בס"ד ע"פ מדרש רז"ל בתהלים ובמושב לצים זה קרח שהיה מתלוצץ על משה ואהרן מה עשה כנס כל הקהל שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה התחיל לומר ליצנות וא"ל אלמנה אחת היתה בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות והיתה לה שדה אחת באתה לחרוש א"ל משה לא תחרוש בשור וחמור יחדיו באתה לזרוע א"ל שדך לא תזרע כלאים באתה לקצור ולעשות ערומה א"ל הניחי לקט שכחה פאה באתה לעשות גורן א"ל תני תרומה ותרומת מעשר ומעשר ראשון ומעשר שני הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו מה עשתה מכרה השדה ולקחה ד' וה' כבשות ללבוש מגיזתם ולאכול מחלביהן והטעם הוא מפני שעשה לה צרה ומצוקה באותם ההלכות של השדה כי היתה עניה ואין לה שוורים משלה לחרוש בהם ולקחה בשאלה מאחרים ואחד השאילה שור ואחד השאילה חמור והוא ביטל אותה מן החרישה וכמה צער נצטערה עד שנזדמן לה אחד שישאיל אותה מין אחד וכן בעה שזרעה השדה לא היה לה זרע אלא לקחה בתורת צדקה מאחרים כל או"א נתן לה מלא חפניו זה חטים וזה שעורים וזה כוסמין וזה שאר מיני דגן ונתערבו ביחד ורוצה לזרוע אותם בשדה בתערובתם ומנע אותה בשביל כלאים והוכרחה לשבת ימים ולילות עד שבירר כל מין בפ"ע ולכך קצה נפשה בשדה ומכרה וקנתה הכבשות וכיון שילדו ילדו זכרים ובא אהרן וא"ל תני לי את הבכורות שכך אמר הקב"ה כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר וכו' הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו הגיע זמן גיזה א"ל תני לי ראשית הגז שכך אמר הקב"ה ראשית גז צאנך תתן לו אז אמרה אין לי כח לעמוד מאיש הזה הרי אני שוחט אותן ואוכלתן כיון ששחטה אותם א"ל תני לי הזרוע והלחיים והקיבה אמרה לו אפילו ששחטתי אותם לא ניצולתי מידך הרי הן עלי חרם אמר לה תני הכל שכך אמר הכתוב כל חרם בישראל לך יהיה נטלם והלך לו הניחה בוכה היא ושתי בנותיה אריך כדין הא ביזתא עלובתא כלומר הראוי לעשות כן הלא נגזלה העניה הזאת כ"כ הם עושים ותולין בהקב"ה מכאן שהיה לייצן ע"כ ע"ש והנה ידוע הוא דכל המעשה שסיפר קרח היא שקר וכזב כי אותו זמן עדיין לא באו לא"י ולא נתחייבו בתרומות ומעשרות ולא היה להם עדיין שדות כי במדבר היו ולא נתחייבו ג"כ בראשית הגז אך בדה מעשה זו מלבו כדי ליתן ארס בלב השומעין שלא יקומו עליו בראותם שהוא חולק על מרע"ה והשומעין יודעים שלא היתה מעשה זו באמת מאחר דהם במדבר ורק הוא אומר להם

על זמן שיכנסו לארץ דאפשר שיזדמן מעשה כזאת ויצא האדם נקי מנכסיו ואיך יצוה הקב"ה דבר שאפשר לבא לידי כך ולכך השומעין שתקו ולא ענו אותו כלום כי הטיל ארס בלבבם במציאות מעשה זו שבדה מלבו ובזה יובן מדרש רז"ל ויקח קרח הה"ד אח נפשע מקרית עז ומדינים כבריח ארמון שפשע ומרד בקרית עוז הוא מרע"ה בעל התורה שנקראת על שמו ואל תתמה איך כל ישראל לא קמו עליו והרגוהו לז"א ומדינים כבריח ארמון שעשה מציאות של מדינים בשקר וכזב להטיל ארס בלב השומעין ונעשו אלו המדנים כבריח ארמון ולכך לא תתקנאו השומעין:

והנה על פי המעשה הנז' שבדה קרח באו דתן ואבירם לקנתר בדברים נגד מרע"ה ואמרו המעט כי העלתנו מארץ זבת חלב ודבש וכו' כי תשתרר עלינו בשדות שלנו גם השתרר בבהמות שלנו כאשר היה באותה אלמנה ואמרו גם לרבות שאר נכסים שיש לכם שליטה בכולם אם יחרימם האדם מרוב מרירות נפשו וכמו שהיה באותה מעשה ואם תאמר כל אותה מעשה היא שקר וכזב דעדיין לא באנו לארץ לז"א אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הבאתנו האי אף ר"ל אפילו כלומר אפילו דעדיין לא הבאתנו אל ארץ זבת חלב ודבש ותתן לנו שדה וכרם כדי שתהיה מעשה הנז' עכ"ז מה בכך הלא מעתה צריכין אנחנו לצייר מעשה זו כאלו היא מוצגת לפנינו בפועל כיון דאפשר לבא לידי כך אחר כניסיתנו לארץ וכי העיני האנשים ההם תנקר פירוש אם תוכל לנקר עין השכל שלהם לבלתי יציירו מעשה כזאת בשכלם וכיון דהשכל מחייב הציור הזה הרי הוא כאלו נעשה:

סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם נ"ל בס"ד דארז"ל אין נא אלא לשון בקשה ותפלה וא"ל אל תתפלל בעד האנשים האלה כי איבודם טוב לעולם גם אם יש לכם כלי משלהם ששאול הוא אתכם אל תגעו בו כי הכלי יתגלגל מאיליו ואולי הנוגע בו יתגלגל עמו:

בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי נ"ל בס"ד הנה ז' אותות נעשה להעיד על אמיתות נבואת מרע"ה שהם חלוקים זע"ז הא' בליעת החולקים עצמם שהם קרח ודתן ואבירם והב' בליעת הנשים שלהם שבזה יש רבותא יותר שהם עצמם לא היו חולקים אלא נבלעו בשביל שלא פרשו מבעליהם ולא מיחו בהם והג' בליעת בניהם הגדולים בשנים שהם בני עונשין ואע"פ שלא חלקו להדיה נענשו כי נטו אחרי אבותיהם והד' בליעת הקטנים שהם אינם בני עונשין ועכ"ז נענשו בעון אבותם וכמ"ש רש"י ז"ל בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין עונשין עד שיביא ב' שערות וב"ד של מעלה עד עשרים וכאן אבדו אף יונקי שדים ע"ש הרי יש בזה רבותא יותר והה' בליעת הבתים והממון שלהם דמן הדין כשיש עונש נפשות ליכא עונש

ממון הוא"ו בליעת רכושם שהיה מופקד אצל אחרים שנעשה בבליעתו פלאי פלאות שנתגלגל מאיליו ובא למקום הבליעה ונבלע עמהם הז' השריפה של מאתים וחמשים איש הרי יש כאן ז' אותות ולז"א בזאת תדעון כי ה' שלחני כלומר בז' אות זא"ת בחולם קרי בה ז' או"ת:

ואמר כי לא מלבי נראה לשון יתר מאחר שאמר ה' שלחני לעשות את כל המעשים ונ"ל בס"ד דארז"ל שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה וארז"ל בגמרא דלא עשה מדעתו ממש אלא למד אותם מדברי הקב"ה ופירש הגמרא מאי דרש בכל חד וחד מנייהו וכן ארז"ל ע"פ כה אמר ה' קחו איש חרבו דלא צוה הקב"ה בפירוש על זה אלא למד כן מדבריו יתברך נמצא לפעמים יאמר כה אמר ה' אע"פ שלא צוהו בפירוש אלא למד דבר זה מן קל וחומר או גז"ש או שאר דרכי הלימוד שהתורה נדרשת בהם ולהכי עתה בא לפרש דכל המעשים האלה שערער עליהם קרח באומרו שאני אומר בשם הקב"ה ואינו כן הנה אלו שלחני הקב"ה עליהם בפירוש ולא מלבי דייקתי אותם ע"י קל וחומר או גז"ש או שאר דרכי הדרשה ללמוד דבר מדבר בבינת הלב או יובן בס"ד מרע"ה שכינה היתה מדברת מתוך גרונו נמצא הדברים שהיה מצוה את ישראל הם יוצאים מאור השכינה ולא מוציא אותם מלבו ובזה פרשתי בס"ד בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו דייקא או יובן לא מלבי אותיות אמל"ל ב"י דנבואתו היתה קול בקול ושניהם שלו וכמ"ש רז"ל קול לו קול אליו:

ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים נ"ל בס"ד טעם לשלשה נסים אלו שנעשו במטה שמצאו בו פרח וציץ ושקדים כי ישראל הם ג' קדושות כהנים לוים ישראלים שהם ר"ת כלי ואם יהיה חבור אחד הרי יש להם כלי שלם לקבל בו השפע וכמ"ש לעיל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום כלי דייקא ואם פירוד ביניהם אז הכלי שבור לחלקים ובמה יתקבל השפע וקרח עשה פח לישראל במחלוקת זו שחלק על מרע"ה לומר דעשה לאהרן אחיו כה"ג מדעתו כי עתה יאמר כל הדברים הם מדעתו מצוה בם את ישראל ובנפלת קרח לגיהנם נשבר הפח ונעשה פרח ולכן היה האות במטה אהרן הע"ה בשלשה נסים שהם פרח וציץ ושקדים כנגד ג' אותיות כלי שחשב קרח לשברם בפירור ומחלוקת שעשה בישראל וגם העליון שבמטה היה פרח לרמוז על שבירת הפח שנעשה פרח:

או יובן בס"ד טעם לשלשה נסים הנז' דוגמת הסגו"ל שהוא נקוד החסד והכהונה היא בסוד החסד שהיא בשלשה מדרגות כה"ג וסגן וכהן הדיוט ונ"ל בס"ד ר"ת ג' הנז' שקדים

ציץ פרח הוא שצ"ף שבהם נתאמתה כהונת אהרן ונתבטל השצף וס"ת שלהם צמח והוא מספר הצלחה שבהם הצליח אהרן הע"ה בכהונתו:

חקת

זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר נ"ל בס"ד עיקר שלימות המצות יהיה ע"י הקריאה והלימוד כי במעשה ממש א"א לקיים כל רמ"ח עשה וז"ש זאת חוקת התורה אשר צוה ה' הוא לאמר באמירה תלייא מלתא או יובן בס"ד ע"פ משארז"ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר אלא יאמר אפשי ואפשי אלא שאבי שבשמים גזר עלי וז"ש זאת חוקת התורה שלא תאמר אי אפשי בשקצים ורמשים ובשר חזיר אי אפשי בשפיכות דמים וכיוצא אלא תאמר שאני מקיים כאשר צוה ה':

ועדיין י"ל הול"ל זאת חוקת הפרה או זאת החוקה בסתם ולא יאמר חוקת התורה וכבר נרגשו בזה המפרשים ז"ל ונ"ל בס"ד דידוע מ"ש הראשנים ז"ל ע"פ כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב כי מה שאצלינו הוא בסוג חק שאין לו טעם הנה הוא אצל הקב"ה בסוג משפט שיש לו טעם ועל כן מצא החקירה מקום לנוח מאחר דכל החוקים יש בהם טעם אצל הקב"ה למה לא גילה טעמם והניחם בלא טעם והתירוץ הוא כדי לנסות את ישראל שיהיה לבם שלם במצותיו יתברך לשמור את החוקים שאין להם טעם כמו המשפטים שיש להם טעם ובזה פרשתי בס"ד הטעם שנתן להם במרה קודם מתן תורה פרשת פרה אדומה כי מצוה זו היא חוקית יותר מכל החוקים מפני שיש בה שני הפכיים בנושא אחד ונתן להם זאת המצוה קודם מתן תורה לנסותם שאם לא יהרהרו אחר מדותיו ומצותיו יתברך לומר מה מצוה זו ומה טעם יש בה אז ראויים לקבל התורה כולה ובזה פרשתי בס"ד מ"ש במרה שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו כי פרה אדומה נקראת חק ונקראת משפט כי לגבי ישראל היא חק כמ"ש כי חק לישראל הוא אבל אצל הקב"ה היא משפט כמ"ש משפט לאלהי יעקב ולכן הקדים לתת אותה שם במרה ולז"א ושם נסהו שעשה להם נסיון קודם קבלת התורה אם יהרהרו אחר מצותו או אם יקבלו דרך גזרה אפילו שאין בה טעם ובזה מובן ממילא מה שקראה כאן זאת חוקת התורה כי היא חוקה שנתנה לישראל בתורת נסיון בעבור התורה:

ועוד נ"ל בס"ד מה שקראה חוקת התורה כי היא יש בה שני הפכיים בנושא אחד שמטהרת את הטמא ומטמאה הטהור העוסק בה ודוגמה זו ישנה בתורה דכתיב בה רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך דחולי השרר של האדם צריך לו סמים חמים וחולי העצמות צריך לו קרים והיא מרפאה שני הפכיים בנושא אחד וכמ"ש הרב מקור ברוך ז"ל וכתב עוד דלכן נקראת אש ונקראת מים שהם הפכיים שהיא מרפאת חולאים

הפכיים כמו עקרבא דצריך לה קרירי וזברתא דצריך לה חמימי יע"ש ואמרתי בס"ד לכן נקראת עז כמ"ש ה' עוז לעמו יתן שהיא מרפאת עקרבא וזברת שהם ר"ת ע"ז שהם הפכיים ולפ"ז לכך קראה חוקת התורה כי החק שלה שהוא שני הפכיים בנושא אחד הוא דוגמת החק שיש בתורה שמרפאה שני הפכיים ונראה לכן פרה במלואה פ"ה רי"ש ה"י עם הכולל גי' תורה דחק שלה דומה לחק התורה:

ועדיין צריך לישב דקדוק לאמר נראה לשון יתר דהא קאמר אח"ז דבר אל בני ישראל ונ"ל בס"ד דידוע התשובה היא בכלל החוקים דאין טעם לקבלת התשובה דשורת הדין מחייבת נפש החטאת היא תמות ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ואיך תועיל התשובה ולא עוד אלא שהאדם מקבל עליה שכר ומהפכת הזדונות לזכיות הא ודאי היא חק גמור וזהו הטעם דלא מהני תשובה אלא לישראל כי הם קבלו התורה כולה שיש בה כמה חוקים לכך זכו לחק זה של התשובה משא"כ בני נח שאין להם אלא רק ז' מצות שאין בהם חק לא זכו לתשובה שהיא חק ולז"א רחוק מרשעים ישועה כי חוקיך לא דרשו וכאשר כתבתי בזה בדרשותי בס"ד באורך יע"ש:

ועתה נראה להמתיק יותר ביאור הפסוק שאמר לשון ישועה והוא כי הכתוב אמר וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק ופירשו המפרשים ז"ל שיוסר מאותיות רשעים הקרנות שהם אות ריש"ש ואות מ"ם וישאר ישע עכ"ד וצריך להבין במה יוסרו אותיות אלו ונ"ל הכונה דידוע מ"ש הרב מנ"ע ז"ל טעם לעשרת ימי תשובה שיש בהם ר"מ שעות כנגד שיעור מקוה של הטהרה שהוא ר"מ קבין דארבעים סאה הם ר"מ קבין לכך נבחרו עשרה לטהרת האדם בתשובה כשיעור מקוה טהרה יע"ש והנה אותיות ר"מ של רשעים הם אותיות מ"ר שהם רומזים לכוחות הסט"א הדבקים בהם שנקראים נגע"י בנ"י אד"ם כמנין מ"ר גם הם כמנין אל אחר שמספרו מ"ר שנטו אחריו שממנו נמשך היצה"ר המחטיאם ולכן ע"י התשובה שעושים ישראל בעי"ת שהם ר"מ שעות מסתלק מהם מ"ר דסט"א הנז' הדבק בהם ונשאר אותיות ישע בשם רשעים הרומזים לחלק הטוב שהוא מספר שלום עם האותיות גם הם מספר פועל צדק כי האדם בהיות דבקים בו נגע"י בנ"י אד"ם שהם מספר מ"ר הרמוזים במר דרשעים היה על ידם פועל רע ועתה ע"י התשובה שנסתלקו נגע"י בנ"י אד"ם נשאר ישע שהוא מספר פוע"ל צד"ק נמצא ע"י התשובה שהיא רמוזה בשיעור מקוה טהרה שהוא ר"מ קבין יסתלקו אותיות מר מן רשעים וישאר ישע אך אלו הרשעים שאין להם חלק בתשובה לא יסתלק משמם אותיות מר כדי שישאר אצלם ישע ולז"א רחוק מרשעים ישועה דייקא יען כי חוקיך לא דרשו ומחמת כן אין להם חלק בתשובה שעל ידה נעשה להם ישע בשנים אבל ישראל שיש

להם חלק בתשובה שהם מודים בחקים אז יסתלקו מהם נגע"י בנ"י אד"ם שהם מספר מ"ר ע"י התשובה שהיא בסוד המקוה טהרה שהוא ר"מ שעות וז"ש זאת חוקת התורה אשר צוה ה' כלומר בעבור חוקת התורה אשר צוה ה' לכם אז לאמר חלק התיבה לשתים וקרי בה לא מר כלומר לא יהיה אצלכם מר הם נגע"י בנ"י אד"ם הרמוזים באותיות מר יען כי בזכות שאתם מקבלים חוקת התורה אז ממילא תזכו בתשובה שהיא בסוג חק ומסלקת את מ"ר הנז' על כן דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה שהיא מצוה חוקית הגדולה בחוקות התורה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד אומרו לאמר דאיתא בשמות רבא פרשה י"ט יהי לבי תמים בחוקיך זה חוקת הפסח וחוקת פרה אדומה בזו נאמר זאת חוקת הפסח ובזו נאמר זאת חוקת התורה ואי אתה יודע איזה חוקה גדולה מזו משל לשני מטרונות דומות כשהיו מהלכות שתיהן כאחת נראות שוות מי גדולה מזו אותה שחברתה מלווה אותה עד ביתה והולכת אחריה כך בפסח נאמר בו חוקה ובפרה נאמר בה חוקה ומי גדולה הפרה מפני שאוכלי פסח צריכין לה שנאמר ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת עכ"ל ולכן לעולם פרה סמוכה לחודש שקורין פרשת פרה ובשבת שאחריו קורין החודש ובזה יובן הכתוב זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר פירוש כדי לאמר אחריה חוקה אחרת שהיא חוקת הפסח שא"א לקיים חוקת הפסח אלא רק אחר חוקת הפרה:

ובמדרש איתא זאת חוקת התורה אמר הקב"ה חוקה חקקתי גזרה גזרתי א"א רשאי להרהר אחריה וי"ל למה כפל הלשון חוקה חקקתי גזרה גזרתי ועוד למה הוצרך לצוות על זה בפרה דוקא ולא בכלאים ובשר בחלב וכיוצא שהם ג"כ חוקים שאין להם טעם ועוד מי פתי יבא להרהר אחר גזרתו יתברך ונ"ל בס"ד דאיתא בפסיקתא רבתי והביאה בספר בג"י ז"ל א"ר פנחס הכהן מעשה היה שנצטרכו ישראל לפרה אדומה ולא היו מוצאין אח"כ מצאו אצל גוי אחד הלכו וא"ל מכור לנו את הפרה שיש לך שאנחנו צריכים א"ל תנו דמיה וטולו אותה וכמה הם הדמים בג' או בד' זהובים א"ל אנו נותנים לך עד שהם הולכים להביא הדמים הרגיש אותו הגוי להיכן הם צריכים וכו' א"ל איני מוכרה לכם א"ל שמא להוסיף על דמים אתה מבקש וכו' א"ל טול לך ה' זהובים טול עשרה טול עשרים עד שהגיעו ליתן לו אלף זהובים והלכו להביא לו הזהובים מה עשה אותו רשע אמר לגוי אחד חבירו בא וראה איך אני משחק ביהודים הללו כלום הם מבקשים אותה ונותנים לי הדמים אלא מפני שלא עלה עליה עול הריני נוטל העול ונותנו עליה ואטול את ממונם וכן עשה וזה הוא סימנה של פרה אדומה כל פרה שלא עלה עליה עול שתי שערות יש בצווארה במקום שהעול נתון וכל זמן שלא עלה עליה עול השתי שערות

זקופים הן נתן עליה עול מיד ב' שערות נכפפים ועוד סימן אחר יש בה כל זמן שלא עלה עליה עול עיניה שוות ואם יונח עליה עול אז לא יהיו שתי עיניה שוות וכיון שבאו ליקח אותה והראו לו את הזהובים מיד נכנס והוציאה להם התחילו מסתכלים בה ורואין את סימניה א"ל טול פרתך אין אנחנו צריכין לה שחוק באמך כיון שראה אותו רשע כן התחיל אומר ברוך שבחר באמונה זו ונכנס לביתו וחנק עצמו מחמת צערו כן יאבדו כל אויביך ה' ע"כ יע"ש:

והנה באמת אי לא הוו הני תרי סימני היה לב כל אדם מהרהר אחר מעשה הפרה לומר הקב"ה גזר בתנאי שלא עלה עליה עול ואיך יתאמת אצלינו שלא עלה עליה עול ודילמא בא אדם אחד והניח עליה העול רגע אחד והסירו ואנחנו לא נדע ונמצא לא עשית כהלכתה אך ע"י שני סמנים אלו שעשה השי"ת בה בדרך נס שיהיו בה שתי שערות זקופים ואם יונח העול נכפפים וגם נס שני אם יונח העול לא יהיו שתי עיניה שוות ודומות זע"ז נמצא לא נשאר מקום להרהר ולהסתפק על כשרותה כי שני סמנים אלו הם כשני עדים גמורים המעידים עליה ולז"א חוקה חקקתי בגופה של פרה מעת הולדה שיהיו בה שתי שערות זקופות ואם יעלה עליה עול אז נכפפות ועוד גזרה גזרתי אם יעלה עליה עול יהיה שינוי בין שתי עיניה שלא יהיו שוות ודומות זל"ז הרי כאן שני עדים המעידים על כשרותה לכך א"א רשאי להרהר אחריה לומר אולי פסולה היא דשמא עלה עליה עול ולא ידענו אבל על הרהור אחר הטעם איך היא מטהרת לא אצטריך למימר דמי זה יהרהר אחר גזרתו יתברך לבקש טעם:

ויקחו אליך פרה אדומה תמימה נ"ל בס"ד דאיתא בילקוט ראובני דתשעה פרות נעשו ממרע"ה ועד עתה והעשירית עתיד לשרוף אותה מלך המשיח בב"א יע"ש ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב בישעיה וא"ו ורחק ה' את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ ועוד בה עשריה ושבה והיתה לבער והוא כי הטומאה מרחקת את האדם והטהרה מקרבת ומעת שפסק אפר פרה נתרחק האדם מפני שעובדים עבודת הקודש בטומאה שכולם טמאי מת הם וגם אין יכולים לעשות פלאות ע"י שמות הקודש מפני שאין משתמשין בשמות הקודש אם הם טמאים וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל לרבינו מהרח"ו ז"ל ולז"א ורחק ה' את האדם מחמת הטומאה הדבוקה באדם ואין נטהר ממנה ולכן ורבה העזובה בקרב הארץ דאין יכולים להשתמש בשמות הקודש כדי לתקן דבר זה אך הרחקה זו לא תהיה לנצח אלא ועוד בה עשריה שתעשה פרה העשירית ושבה והיתה לבער ע"י מלך המשיח בב"א נמצא עם זאת של מלך המשיח יהיו עשרה פרות לכך קראה כאן אדומה תמימה שהם עשרה אותיות כנגד עשרה הנז' אך כאן יש עשרה כפי המקרא שקורין אדומה מלאה

בוא"ו אבל כפי מה שכתוב בס"ת אדמה בלא וא"ו הם תשעה כי באמת הם תשעה בכל זמן הרב הזה והעשירית נעלמת לכך אות וא"ו דאדומה ג"כ נעלם בכתיבה:

ודברתם אל הסלע ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם נ"ל בס"ד רצה הקב"ה שידברו עם הסלע בפה כי בפה יש חמשה מוצאות הדיבור שהוא חיות האדם וחמש פעמים חי עולה מספר מים לכך רצה שיוציאו להם מים ע"י הפה וצוה שמרע"ה ואהרן הע"ה שניהם ידברו ויוציאו את המים כי רצה שבדבור מרע"ה יצאו מים להשקות העדה ובדיבור אהרן הע"ה יצאו מים להשקות את בעירם ולז"א ודברתם שניכם אל הסלע ונתן מימיו שני חלקים מים והוצאת להם דייקא לצרכם מים מן הסלע אתה המוציא לצרכם וע"י דבור של שניכם אז והשקית את העדה בחלק שלך ואת בעירם בחלק אהרן אחיך ומלוי הסלע יש בו מים זה יורה על מים שהם לצורך ישראל עצמן אך מרע"ה לא נשתמש בפה אלא ביד ולכן כתיב וירם משה את ידו שעשה הרמה לידו לעשות הנס בה ולא עשאו בפה ויך את הסלע במטה נמצא נשתמש ביד ובמטה ולכך נגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל שהיא בחינת פה והנה מספר יד מטה עולה מספר חכם ובזה יובן בס"ד מאמר רז"ל א"ל הקב"ה למשה משה חכם אתה ומבקש ליכנס לארץ בתמיה והיינו כיון שחטאת שלא נשתמשת בפה אלא נעשית חכם להשתמש ביד ובמטה שעולים מספר חכם ואיך תבקש ליכנס לארץ שה"ס פה:

וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים וכו' נ"ל בס"ד ידוע דה"ג מנצפ"ך הם בחמשה אותיות אלהים ואותיות נצ"ך הם ג' גבורות אשר מתייחסים לידים שהם זרוע וכף ואצבעות והם בחינת קין לכך נצך גי' קס כמנין קין אבל ב' גבורות מ"ם פ"ה דמנצפ"ך הם כנגד אותיות מי דשם אלהים והם בחי' הבל בן אדה"ר ולכך מרע"ה שהיה בחינה זו היה כוחו בפיו וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל כל זה בשער הפסוקים פ' בלק באורך יע"ש והנה הקב"ה רצה שיוציא מים בדבור פיו כי הוא היה מבחינת ב' גבורות מ"ם ופ"ה שהם באותיות מי דשם אלהים ואותיות מי המה אותיות מים ודבר זה מכוון היטב בענין זה אך מרע"ה הוציא המים על ידו ששם אותיות נצ"ך שהם כמנין סלע ולז"א וירם משה את ידו ששם נצ"ך עשה לה הרמה ויך את הסלע שעולה מספר נצ"ך שרמוזים ביד ולכך הכהו פעמים כי אותיות נצ"ך הם כפולים ולכך הוציא מים למשקה האדם ולמשקה הבהמות שהם חלוקים זע"ז ולז"א ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם שתי חלוקות לכך הכהו פעמים:

על כן יאמרו המושלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון רז"ל אמרו המושלים ביצרם גם עיר סיחון דרשו רז"ל נטרקון סיחה נאה ונ"ל בס"ד הכתוב לפי דרכם כי ידוע

שיש כמה מצות שא"א לקיים אותם במעשה אך האדם נשלם בהם בתרתי הא' מצד המחשבה חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה כמ"ש רז"ל ע"פ ולחשבו שמו והשנית ע"י הדיבור כמ"ש ע"פ זאת התורה לעולה וכו' כל הקורא בפרשת עולה כאלו הקריב עולה וכו' וז"ש על כן יאמרו המושלים אלו הצדיקים שמושלים ביצרם שבאו לעוה"ז להשלים תיקון שלהם בתרי"ג מצות באו חשבון היא המחשבה טובה להשלים בה המעשה ועוד תבנה ותכונן נשמתם ע"י עיר סיחון עיר ר"ל גוף הנקרא עיר קטנה סיחון נטרקון סיחה נאה ר"ל גוף המהלך אחר סיחה נאה של תורה שקורא בפרשיות של המצות ואז נשלם בזה חלק המעשה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל איך התשובה מקרעת גזר דין אפילו אם נחתם לרעה על האדם ותרצו שהאדם ברשעו בעת שנחתם עליו גז"ד לרעה היה תחת ממשלת היצה"ר דהגוף נקרא עיר קטנה וכשחטא נקרא על שם היצה"ר וא"כ הגזרה נכתבה ונחתמה על עיר היצה"ר וכששב בתשובה פנים חדשות באו לכאן שנקרא אז עיר היצה"ט ואין זו העיר שנגזרה עליה הגזרה וה"ז דומה לאומר קונם שאינו נכנס לבית ראובן אם מכרו לשמעון מותר להכנס בו דפנים חדשות באו לכאן שנקרא עתה בית ראובן עכ"ד וידוע דין זה דקונם הנז' נלמד מענין עמון ומואב דטהרו בסיחון דהשי"ת גזר אל תצר את מואב וכו' ולכן חשבון שהיתה עיר מואב אסורה לישראל מה עשה הקב"ה בא סיחון ולקחה ממואב ובאו ישראל ולקחו אותה מסיחון ולכן הקדים הכתוב ואמר כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון והיינו להודיענו ענין ההיתר איך נעשה לישראל וכן הוא דין הקונם הנז' שהוא אמר קונם לבית ראובן ועתה שנעשה בית שמעון הותר דפנים חדשות באו כאן ובזה פרשתי בס"ד הכתוב בישעיה הרבית הגוי לא הגדלת השמחה כתיב לו בוא"ו וקרינן לא באל"ף ודרשינן לתרווייהו כחדא דאמרינן לא לו הגדלת השמחה כלומר הרבית הגוי זה סיחון שנלחם עם מלך מואב הראשון ולקח את ארצו מידו אך לא לו הגדלת השמחה אלא לנו כי הנצוח שהיה לסיחון בזה היה בעבורינו כדי שיהיה לנו היתר לרשת את ארץ מואב ועל כן שמחת הנצוח היא לנו דסוף דבר אנחנו ירשנו את חשבון שהיתה תחלה למואב ובזה יובן ונתנו ה' אלהיך בידיך ושבית שביו כלומר כיון שנשבה זה אצל זה אז הותר:

ובזה פרשתי בס"ד הפסוקים בתהלים מ"ד אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם: אתה ידך גוים הורשת ותטעם תרע לאומים ותשלחם: כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו והדקדוקים ידועים כי הלשון מכופל

בראשון ובשני וכפי האמור מובן שפיר שאבותינו ספרו לנו הנסים כאשר רצית לתת לנו מארץ מואב פועל פעלת עשית שתי פעולות בזא"ז האחת אתה ידך גוים הורשת זה מלך מואב הראשון הורשת אותו מחשבון שהיתה ארצו ותטעם לסיחון ועמו וזהו פועל הראשון ואח"כ עשית פעלת שנית והוא כי תרע לאומים זה סיחון ועמו ותשלחם מחשבון ונמצא למפריע דאלו הגוים סיחון ועמו לא בחרבם ירשו את ארץ מואב היא חשבון בתחלה אלא אתה עשית להורישם הארץ הזאת כדי שאנחנו נקח אותה ונמצא כי זרועם לא הושיעה למו דייקא ר"ל אין הישועה הראשנה ההיא תתייחס להם אלא לנו שקיימת בזה מאמר רשע יכין וצדיק ילבש:

נמצא אלו בעלי תשובה שחזרו בתשובה ומשלו ביצרם יש להם עזר וסיוע לבטל גזר דין של רעה הנגזר עליהם בעת רשעתם מדין חשבון שהותרה לישראל מפני שנסתלק מעליה שם מואב ונקראת על שם סיחון דפנים חדשות באו כאן כן הם גופם שהוא עיר קטנה נסתלק מעליו שם היצה"ר שהיה עליו בעת גז"ד ונקרא עתה על שם היצה"ט דבדין הוא שיוסר מעליהם גז"ד הרעה דפנים חדשות באו כאן וז"ש על כן יאמרו המושלים אלו בעלי תשובה שמשלו ביצרם ויצאו מתחת רשות יצה"ר ונקרא עליהם שם יצה"ט בואו חשבון ר"ל בואו לדין היתר הנעשה בחשבון שעי"ז תבנה בעוה"ז ותכונן בעוה"ב עיר סיחון הוא הגוף הנקרא עתה על שם סיחון הוא יצה"ט שהוא בעל סיחה נאה המדבר עם אמרי שפר בעצות טובות ונכונות הפך יצה"ר שסיחתו מקולקלת ובזויה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרה"ג הרח"ף ז"ל בספר רפואה וחיים דשם הימ"ל הוא שם של הצלחה ויוצא מר"ת הוא ישלח מלאכו לפניך ר"ת הימ"ל ע"ש ונרמז זה בתיבת המשלי"ם שהיא אותיות ש"ם הימ"ל באו חשבון לשון חשיבות ומעלה שיצליחו בשם זה ותבנה ותכונן בו עיר סיחון הוא גוף האדם המהלך אחר סיחה נאה ודרך הלצה י"ל דעל ידי שאומרים הדרשנים משלים בדרשות יצליחו בדבריהם שיהיו ערבים לשומעים ויטו אזנם להם וז"ש על כן יאמרו המשלים כי כתיב המשלים בלא וא"ו ואז עי"כ באו חשבון לשון חשיבות ומעלה שיהיה חשיבות לדבריהם ויתקבלו הדברים בלב השומעין וזהו תבנה ותכונן עיר סיחון הוא גוף השומע המהלך אחר סיחה נאה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד על כן יאמרו המושלים באו חשבון כי ארז"ל שטן אין לו רשות לקטרג ביוה"כ דימות השנה שס"ה ושטן מספרו שס"ד חסר יום אחד ומקשים והלא נו"ן דשטן היא נו"ן פשוטה דמספרה שבע מאות ונמצא מספרו הרבה ותרצו דאותיות מנצפ"ך לפעמים נחשבים כמספר הקטן דהיינו נו"ן פשוטה בחמשים כמו נו"ן סתומה ולכן הוי מספרו שס"ד חסר חד מן שס"ה ועיין ביערת דבש ז"ל מ"ש בזה ע"ש וז"ש על

כן יאמרו המושלים ביצרם כמ"ש חז"ל באו חשבון חלק תיבת חשבון לשתים וקרי בה חשבו נו"ן דשטן תעשו לה חשבון חדש שאינה שלה כי היא חשבונה ת"ש ואתם תעשו לה חשבון חדש שתהיה כמו נו"ן כפופה שמספרה חמשים ובזה תמשלו ביצה"ר ביוה"כ שיחסר ממנו חד מן שס"ה:

ובגמרא איתא באו ונחשב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ופרשתי בס"ד דהפסד מצוה אינו ברור כדי שנצטרך לחשוב זה כנגד שכרה וכן שכר עבירה אינו ברור כדי שנצטרך לחשוב כנגד הפסדה רק אני אומר חשבו חשבון של עולם ר"ל כפי דעתם של אנשי העולם שמחליטים הפסד למצוה ושכר לעבירה או יובן בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל יראה אדם כאלו העולם כולו חציו חייב וחציו זכאי עשו מצוה אחת הכריע עצמו וכל העולם לכף זכות ואם עשה עבירה הכריע להפך ודבר זה שלמדונו רז"ל הוא ענין הגון כנגד עצת היצה"ר יען כי אם יביט האדם בעצמו בלבד אפשר שיטעהו היצה"ר לחשוב עצמו רובו זכיות ולכן לא אכפת לו בעבירה אחת או מצוה אחת אך אם האדם יראה עצמו בשיתוף עם העולם מהיכן יודיע איך העולם עומד ודילמא חציו עונות וחציו זכיות דאז נמצא מצוה אחת מועלת ועבירה אחת מקלקלת וז"ש בואו ונחשב חשבונו של עולם ר"ל בשיתוף עצמינו עם העולם כולו או יובן בס"ד ע"פ מ"ש בירושלמי דאמר רבי יוחנן לר"א כשראהו בוכה בשמעו שמכר כל קרקעותיו בשביל לעסוק בתורה וא"ל רבי יוחנן וכי קשה בעיניך שמכרתי דבר הניתן בששה ימים וקניתי דבר הניתן בארבעים יום וז"ש בוא ונחשב חשבונו של עולם ר"ל דראוי לדחות קנייני עוה"ז מלפני תורה שהיא קנין עוה"ב שקנייני עוה"ז נתנו בבריאת העולם שנברא בששה ימים והתורה נתנה בארבעים יום או יובן בס"ד אל יראה אדם חייו מרובין שעולים לסך שבעים שנה הקצובים אלא יראה את השבעים בחשבון היובלות שעולים יובל וחצי כמ"ש הרב אוהל יעקב ז"ל בפרשת בהר בדבר זה ברוחב וידוע כי היובל נקרא עולם וכמ"ש רז"ל ע"פ ועבדו לעולם זה עולמו של יובל וז"ש בואו ונחשב חשבון השנים שלנו בחשבונו של עולם הוא היובל ואז נראה שאין עולים יובל וחצי ממש:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש הרב מנ"ע ז"ל אופן קנ"ז דהעולם הוא מהלך קמ"ד אלף יום והכונה על הישוב רמז לדבר מעונה אלהי קדם ועשה שם החשבון ע"פ דברי רז"ל בגמרא דפסחים דף צ"ג בשם סודי רזיא יע"ש ואמרתי בס"ד טעם לזה שעשה הקב"ה את העולם על חשבון קמ"ד והוא דכתיב עולם חסד יבנה שהוא מתקיים ועומד על החסד אך ידוע כי החסד הנוהג בעולם הוא תרין חסד באתכסייא וחסד באתגלייא ככה תמצא הן בכללותו הן בפרטותו וב"פ חסד הוא קמ"ד לכך עשה השיעור על מהלך קמ"ד אלף לרמוז שהעולם

מתנהג ועומד על חסד באתגלייא וחסד באתכסייא וז"ש בואו ונחשב חשבונו של עולם שהוא מהלך קמ"ד אלף שבזה נדע שיש לנו חסד כפול באתגלייא ובאתכסייא ובזה יובן זכרתי ימים מקדם שנות עולמים כלומר ימים של מהלך העולם שהם מקד"ם קמ"ד אלף כמנין ב"פ חסד ובזה בטוח אני שאזכה לשנות עולמים עוה"ז ועוה"ב כי חסדיו יתברך יצרוני ובזה יובן בס"ד ואכרתה להם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים ברית עולם דייקא שבו רמוז ב"פ חס"ד ובזה יהיה להם חסדי דוד הנאמנים חסדי תרי משמע:

או יובן בס"ד חשבונו של עולם כי מספר עולם עולה קמ"ו כמנין שם הוי"ה בנקוד סגול שהוא בחסד שעולה קמ"ו כמנין חשבון אותיות עולם הרי נרמז בחשבון אותיות עולם מ"ש הכתוב עולם חסד יבנה:

או יובן בס"ד ארז"ל מן הארץ עד הרקיע ת"ק שנה נמצא חשבון העולם בגובה וקומה הוא ת"ק ופרשתי בס"ד הטעם שעשה השי"ת כן להורות כי העולם קיים ע"י מצות פו"ר זיוג איש ואשתו דכתיב לא תהו בראה לשבת יצרה וידוע כי האיש יש בו רמ"ח אברים ואשה רנ"ב סך הכל ת"ק לכך מדלקין ליל שבת שתי נרות כי ב"פ נר הוא ת"ק כנגד חיבור איש ואשתו ואלו המושלים ביצרם ממהרין לישא אשה תכף וכמ"ש ר"ח האי דעדיפנא מחבראי משום דנסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינה גירא בעינא דשטנא לכן אלו המושלים ביצרם שהם ממהרים לישא אשה אומרים אל תהרהרו אחרינו על אשר רדפנו אחר נישואין במהרה כי בואו חשבונו של עולם שהוא מהלך ת"ק שנה בגובה כדי להורות בזה שהעולם קיים על ידי מצות נשואין איש ואשה שזכו:

בלק

הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא יושב ממולי הדקדוק ידועים ונ"ל בס"ד בהקדים מ"ש רבינו האר"י ז"ל דה"ג מנצפ"ך הם נרמזים בחמשה אותיות אלהים ושתי גבורות העליונות שהם מ"ם ופ"ה דמנצפ"ך הם רמוזים באותיות מ"י דשם אלהים ושלש גבורות שהם נצ"ך דמנצפ"ך רמוזים באותיות אלה דשם אלהים עוד כתב רז"ל דשתי גבורות עליונות שהם רמוזים באותיות מ"י דשם אלהים הם בחינת הבל בן אדה"ר והם סוד הבל ולכן מרע"ה שהי' בחי' הבל היה כוחו משתי גבורות אלו שה"ס הבל ולכך היה כוחו בפה ששם הוא סוד הבל ולכן גם בלעם שהיה בחי' הבל היה כוחו בפה אך שלש גבורות נצ"ך שהם באותיות אלה דשם אלהים הם בחינת קין והם אחוזים בידים לכך מי שהוא מבחינה זו כוחו במעשה בידים ואין לו כח בפה וכתב רז"ל כי בלק היה מבחינה קין שהיה רע דקין וכנז' כל זה בש"ה יע"ש גם ידוע מ"ש רז"ל בס"ה שפרעה ומצרים היו יונקים מן מ"ח צרופים של אותיות מ"י דשם אלהים לכך נקראו בני חם

וישראל סילקו יניקתם ההיא ויצאו ממצרים גם ידוע שאותיות שם אלהים כל אות כלול מחמש ולכן הם חמשה שמות של אלהים שעולים ת"ל ועם חמשה השרשים עולים תל"ה ונרמזים במלוי אותיות הארץ כזה ה"א אל"ף רי"ש צד"י שעולה המלוי תל"ה כמנין חמשה שמות אלהים ובזה פרשתי בס"ד במ"א לכו חזו מפעלות אלהים אשר שם שמות בארץ ר"ל שמות אלהים שם אותם במלוי האר"ץ ובזה יובן הכתוב כאן הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ ר"ל מ"ח צרופים של שם אלהים שהם של אותיות מ"י שהם המובחרים שבק"ך צרופים כמ"ש רז"ל כסה אותם שסילק יניקת פרעה ומצרים וכסה אותם מהם שלא יוכלו עוד החיצונים לינק מהם וקראם עין הארץ כי הם המעולים שבצרופים של שם אלהים הרמוז בתוך האר"ץ ועוד יש לו כח יתרון שהוא יושב ממול"י קרינן בוא"ו והוא אותיות מול מ"י כי העם הזה הם ניצוצותיו של הבל שהוא משה רבם שהוא כוחו מן שתי גבורות עליונות שהם באותיות מ"י דשם אלהים וז"ש והוא יושב מול מ"י ועתה אין לי כח כנגדם כי אני קין שהוא כנגד אותיות נצך שהם באותיות אלה דשם אלהים שהם סוד המעשה ואין לי כח כנגדם בשתי גבורות עליונות דשם אלהים שהם אותיות מ"י ולכן אתה תוכל שאתה בחי' הבל שכחך בפיך שאתה כנגד אותיות מי הנז' לכן לכה ארה לי את העם הזה יען כי עצום הוא ממני תיבת ממני קרי בה מ"ן מ"י כי הוא עצום מן אותיות מ"י דשם אלהים שהם הבל ואני אין לי כח בזה המקום אך אחר שתקללם בכח הבל שלך אז אולי אוכל נכה בו שאני יש לי כח במעשה שאני מבחינת קין שיש לו ג' גבורות נצך שהם בידים ואז אגרשנו מן הארץ ר"ל מגבורות שם אלהים הרמוז באותיות הארץ במלוי שלהם כי על ידך שיש לך כח באותיות מי ועל ידי שיש לי באותיות אלה שהם כנגד נצ"ך אז אגרשנו מכל שם אלהים הרמוז במלוי הארץ:

ובזה יובן בס"ד הטעם שהביא בלק את בלעם לקללם בשלשה מקומות ולא יותר כי ארז"ל בלק היה עושה קסמים בשלשה מקומות אלו שהביא בהם את בלעם והיינו להיותו בחינת קין שיש לו שלשה גבורות שהם ענין מעשה עשה מעשה בקסמיו כנגד שלשה גבורות אלו ולא יותר ולכן אחר שראה שלא הועיל בשלשה מקומות אלו נתייאש וחרה אפו בבלעם וא"ל והנה ברכת ברך שלש פעמים ועתה ברח לך אל מקומך כי עתה לא נשאר תקוה בדבר המבוקש שלי וברח לך אל מקומך דלא אטריח עצמי בחנם ובזה יובן בס"ד מ"ש בלעם לבלק בפעם שנית במקום השני קומה עדי בנו צפור עדי חלקנה לשתים וקרי בה עד יו"ד כלומר אתה אין לך פעולה אלא כנגד אותיות אלה דשם אלהים שהוא עד יו"ד דשם אלהים ולא יותר:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד הנה עם יצא ממצרים וכו' דידוע שהיה בהם ערב רב ולאלו קורא אותם בשם עם אך את ישראל קורא העם בתוספת ה"א הידיעה וידוע כי בבלעם היו ניצוצות טובים ג"כ מן הבל וישראל ג"כ היו מנצוצות של הבל וז"ש הנה עם זה ערב רב יצא מאיליו ממצרים שלא הוציאם הקב"ה ולא עשה בעבורם הנסים והנפלאות ואלו אפילו שיהיו רבים במספר עד שיעור רב שכיסה את עין הארץ אין לי פחד ומורא מהם יען כי הוא ישב ממולי שעיקרם גוים שהיו מסטרא דידי אך מה שאני מבקש ממך הוא דעתה ארה לי את העם הזה בה"א הידיעה שהם ישראל דאלו אינם מסטרא דילי ורק אתה תוכל להם מפני שהם ניצוצות של הבל ואתה ג"כ מנצוצות של הבל ואחר שתקללם אז אולי אוכל נכה בו אני ואתה ואגרשנו מן הארץ והא דאמר ואגרשנו שהחליט הגמר לעצמו בלבד ולא אמר נגרשנו ורק בהתחלה שיתף את בלעם עמו שאמר נכה נ"ל כי ראה שאחר אותיות בלעם יש אותיות נפגם אך אחר בלק יש אותיות גמר לכך בלק בדיק בשמיה וחשב שע"י בלעם יהיה העם נפגם בלבד ולא יוכל לעשות גמר אבל הוא יוכל לעשות גמר לכך אמר ואגרשנו לבדי:

לא תאר את העם כי ברוך הוא נ"ל בס"ד ארה מספר ר"ו וע"י זכות כ"ב אותיות התורה שקבלו ישראל נצטרפו כ"ב עם ר"ו של ארה ונעשה צורוף ברוך לז"א לא תאר את העם בקללה של ארה כי ברוך הוא ולא תוכל להם בכך או יובן בס"ד דהאדם נקרא גבר הוא ג' בר שהוא בר להקב"ה בר לאביו בר לאמו דשלשה שותפים באדם אך תואר בר להקב"ה באמת לא יהיה אלא לישראל דכתיב בהו בנים אתם לה' אלהיכם וכן ה' אמר אלי בני אתה ושם הוי"ה מספרו כ"ו ולכן יש לישראל צירוף ברוך שהוא ב"ר כ"ו לז"א כי ברו"ך הוא או יובן בס"ד ברכת הקב"ה במראה הסולם מתחלת באות אל"ף דכתיב אני ה' אלהי אברהם אביך וכו' וברכת יצחק אע"ה מתחלת באות וא"ו כמ"ש ויתן לך האלהים וכו' וברכת יעקב אע"ה הראשנה לבניו מתחלת באות ה"א המלאך הגואל אותי מכל רע וכו' דאע"פ שבירך בזה למנשה ואפרים כיון בדעתו בתיבת הנערים על כל בניו שכלל אותם בדרך העלמה הרי ראשי הברכות הם אותיות הו"א לז"א כי ברוך הוא:

לא אוכל לעבור מצות ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה נ"ל בס"ד דבלעם בשתים יכול להרע הא' הוא בקללה שנחשב זה למעשה דעקימת שפתיו הוי מעשה וכמ"ש בעדים זוממין וזו רעה גדולה שהיא בכלל מעשה והב' בעין הרע שלו שיוכל להטיל ארס בראייתו דבזה אין מעשה כלל ולזו קורא אותה קטנה ואמר שלא יוכל להרע לא בזה ולא בזה בלתי רשות וקראו ה' אלהי כי בלעם היה ערל והעטרה של האדם היא כנגד אות מ"ם דשם אלהים ועל ידי המילה נגלית ונשלם צלם אלהים באדם בחצניות שלו וכמ"ש

רבינו האר"י ז"ל בשער רוה"ק ולכן קראו אלהי דלגבי דידיה אין נשלם שם אלהים בצלמו אלא רק באותיות אלה"י ודוק:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דארז"ל בלעם היה יכול לכוין הרגע של זעם ולא היה יכול לומר אלא רק כלם אך הקב"ה הפך קללתו לברכה ואמר מלך דכתיב ותרועת מלך בו והנה ההפרש בין תיבת כלם ובין תיבת מלך כי סדר אותיות כלם הוא כפי סדר אבג"ד אך תיבת מלך הוא כפי סדר תשר"ק וידוע כי ישראל הולכים מימין לשמאל שהוא סדר אבג"ד שאותיות הקטן קודם לגדול ממנו במספר אך העכו"ם הולכין משמאל לימין כסדר תשר"ק שאות הגדול קודם לאות הקטן ממנו במספר ובלעם רצה לומר כלם שהוא ע"ס אבג"ד שאות הקטן קודם לאות הגדול והקב"ה הפך קללתו כפי מדתו ומנהגו שהוא הולך משמאל לימין וצריך לומר מלך כפי סדר תשר"ק ולכן לבלק שרצה ממנו לומר כלם ע"פ סדר אבג"ד שאות הקטן תחלה ואחריו אות הגדול אמר לו לא אוכל לעבור מצות ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה כלומר להזכיר אות הקטנה במספר קודם הגדולה כי אין זה מדה שלנו שלפי מדתינו צריך להזכיר גדולה וקטנה ולא קטנה וגדולה ובזה פרשתי בס"ד מאמר רז"ל בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן ר"ל מתחילין מן הגדול להזכיר אותיות מלך שאות הגדול הוא קודם אך בקללה מתחילין מן הקטן לומר כלם שאות הקטן קודם:

אל נא תמנע מהלוך אלי כי כבד אכבדך מאד נ"ל בס"ד דאיתא בזוה"ק יעקב לב ועשו כבד גם ידוע דעשו היה קין וכמ"ש לעיל בפרשת וישלח גם ידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל דבלק היה קין ובלעם היה מן הבל ובזה יובן אל נא תמנע מהלוך אלי יען כי כבד אכבדך ר"ל אתן לך כח גם מן הכבד שהוא עשו כי בלק ועשו הם קין וסטרא חד אינון ועתה תהיה חזק בתרתי ולכן א"ל מאד אותיות אדום כי החולם הוא במקום וא"ו ועשו הוא אבי אדום ולכן אחר שלא עשה רצונו ובקשתו אמר לו בסוף דבר אח"כ ברח לך אל מקומיך היא רע דהבל דאמרתי כבד אכבדך אכבדך גם בכבד הוא לעשות לך מקום שם בקליפתו ואתה חשבת שבזה תדבק עם בני יעקב שהוא לב שעולה מספר כבוד לא כן אלא ה' מנעך מן הכבוד מספר לב שהוא יעקב ונעשית קרח מכאן ומכאן שאין לך חלק שם כאשר חשבת ואמרת תמות נפשך מות ישרים:

ויחר אף אלהים כי הולך הוא הנה הדקדוקים רבים המה במקראות אלה הא' למה כעס עליו מאחר שא"ל בחלום קום לך אתם ועוד תיבת הוא לשון יתר והול"ל כי הלך ועוד אומרו והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו ללא צורך שכבר הגיד הכתוב ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו וילך עם שרי מואב ועוד דברים אלו שאמר והוא רוכב על

אותנו הול"ל מעיקרא אחר אומרו וילך עם שרי מואב ועוד מ"ש לך עם האנשים ללא צורך דהלא הוא היה הולך עמהם וגם מ"ש אח"כ וילך בלעם עם שרי בלק מה חידוש קמ"ל הכתוב בזה והלא מעיקרא הכי הוה עביד ונ"ל בס"ד דבלעם כשיצא מעירו יצא ביחד הוא ושרי בלק שבאו לקראו והיו הולכים ביחד אך הוא מרוב שמחתו בהליכה זו שחשב אולי ימצא שם מקום היתר לקלל הכה ברגליו באתונו ורצה בו ונשארו שרי בלק הולכים לבדם והוא הולך במרוצה לבדו ובזה גילה רוע לבבו והוכיח איך הוא שונא יותר מאלו השלוחים שבאו לקראו כדי לקלל יען כי מנהגו של עולם עוברי דרכים יערב להם ללכת בצוותא זע"ז בדרך וכ"ש אלו שהם באו לקראו ולמה רץ ללכת לבדו אם לא מרוע לב שהוא שמח על הליכה זו ולכך תחלה אמר וילך עם שרי מואב ביחד ואח"כ אמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא דייקא שראהו רץ באתונו והלך לבדו למהר הליכתו ובזה נגלה רוע לבבו ולכך כעס עליו ואז ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו ופירש למה כעס עליו ויתיצב מלאך ה' לשטן לו ואמר מפני שהוא רוכב על אתונו ורק שני נעריו עמו ואיה שרי בלק שהלכו עמו ביחד אלא מוכרח שהוא רץ לבדו עם אתונו למהר הליכתו מרוב שמחתו ולכך אח"כ א"ל המלאך קים לך את האנשים ולמה אתה הולך לבדך ואז כתיב וילך בלעם עם שרי בלק שהמתין להם והלך עמהם ביחד ובזה נמצאו המקראות מדוקדקים היטב בעזה"י:

הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר י"ל אומרו הנה באתי אליך ללא צורך ועוד צ"ל מלת מאומה מה יש לה משמעות בענין הדיבור ונ"ל בס"ד דבלעם עשה נחוש בשמו ובשם בלק ומצא דנפסדה שאלת בלק על קללת ישראל והוא שאם בלק היה בא אצל בלעם אז שם בלק נטפל לשם בלעם ויהיה סדרן בלעם תחלה ואחריו בלק טפל אליו אך עתה שרצה בלק שבלעם יבא אצלו ויהיה טפל לו על כן שם בלעם נעשה טפל לבלק וסדרן בלק תחלה ואחריו בלעם ואם יהיה הסדר כך בלק בלעם אז מן סדר זה יצטרפו שלשה תיבות שהם מורין לבלתי יקוב בלעם את העם והיינו שיהיה ב"ל ק"ב לע"ם שהוא ר"ל בל קב בלעם לעם משא"כ אם היה הסדר שם בלק טפל לבלעם לא היה יוצא צירוף ג' תיבות אלו שהם בל קב לעם וז"ש הנה עתה באתי אליך שנעשתי טפל לך תראה ותביט את הנולד מזה הצירוף של שמך ושמי ותבין היכול אוכל דבר מאומה כי עתה הסדר הזה יורה צירוף מילות בל קב לעם ועל כן מוכרח אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר:

או יובן בס"ד אומרו הנה עתה באתי אליך כי אתה קין שיש לך כח בשלש אותיות אלה דשם אלהים ואני הבל שיש לי כח בשתי אותיות מ"י דשם אלהים הרי שם אלהים נשלם

בשנינו כשבאתי אליך עכ"ז היכול אוכל דבר מאומה שהוא דבר מועט של כלם אלא אשר ישים שם אלהים הנשלם ביני ובניך אותו אדבר:

או יובן בס"ד אומרו היכול אוכל דבר מאומה דידוע דבלעם רצה לקללם באותיות כלם כי ראה שיש להם כח בברכת יעקב אע"ה שהיא אותיות כל דכתיב כי חנני אלהים וכי יש לי כל ונתן עיניו בזה הברכה של כל ונתקנא בזה ורצה להוסיף עליה אות מ"ם של מות מדרגא דיליה כאשר הביא הנחש לחוה אות מ' וחברה עם אותיות ו"ת ונעשה מות כן הוא רצה לחבר אות מ"ם עם כל ולעשותה כלם ח"ו ואז הקב"ה הפר עצתו והפך הקללה לברכה ובירכם באותיות מלך דכתיב ותרועת מלך בו גם ידוע שישראל נקראו בשם אדם שהוא מספר מה להורות כי שכר עוה"ב המכונה באותיות מה ככתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך הוא שייך לישראל דוקא ולכן ארז"ל ע"פ אדם אתם דאתם קרויים אדם ואין אוה"ע קרויים אדם ואמרתי שזכו ישראל לתואר אדם מפני כי יש להם לב אדם שהוא מספר אדם לכן בהמ"ק שניתן להם לבדם קרוי זבול שהוא מספר מה שהוא מספר אדם איך שיהיה מצינו שנקראו בשם אדם שמספרו מה להורות ששכר עוה"ב שמכונה בשם מה הוא להם דוקא גם מצינו דבלעם נתן עיניו גם בזה לאבד את ישראל מעוה"ב בעצתו אשר יעץ לטמאם בזנות וזאת היתה תאות בלק באומרו ואגרשנו מן הארץ בה"א הידיעה היא ארץ החיים שהיא עוה"ב דעלה כתיב ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ כנודע ממאמרי רז"ל נמצא נתן עיניו לאבדם גם מן מה דעוה"ב ואמרתי בס"ד כמו שרצה להוסיף אות מ"ם על כל של ברכה לעשותם צירוף כלם כן רצה להוסיף על מה שיש להם בעוה"ב עוד אותיות מ"ה על מה שיש להם כדי שיהיה מזה צירוף מהומה לרעה ואמרתי אותיות מה שהיה רוצה להוסיף לרוע מביא אותם מן הקליפה הנקראת לוט אשר משם יצא מואב וכמ"ש המקובלים ז"ל וז"ל לו"ט בגי' מ"ה והם אחוריים דז"א דקדושה לוטא ארור כנען ז"א דקליפה וכו' עכ"ל ולפ"ז מובן שפיר מה שחשב להוסיף מ"ה לרוע שהוספה זו ג"כ היא מן הקליפה הנקראת לוט שהוא מספר מה כי זה לעומת זה עשה האלהים ולפ"ז התוספת של מה דקליפה שרצה להוסיף על מה דקדושה שיש להם יהיה בזה צירוף מהומה שהוא ר"ל מגפה וכמ"ש במכילתא פרשת בשלח והומם אין הממה אלא מגפה כמד"א והמם מהומה גדולה יע"ש ולפ"ז כמו שחשב לקלקל הברכה של כל שיש לישראל באות מ"ם שהביא מן סט"א דרגא דמותא כן רצה לקלקל הטובה של מה שיש להם בקדושה באותיות מה דקליפה לכך יעץ את בלק להכשילם בזנות ובזה הביא עליהם הממה שהיא המגפה שמתו בה כ"ד אלף ובזה יובן מ"ש לבלק הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה חלק תיבת מאומה לשלש חלקים וקרי בה מ' א"ו מ"ה

פירוש מ"ם דמות להוסיף על כל לעשותם כלם אומה דקליפה להוסיף על מה דקדושה לעשותם צירוף מהומה או הממה דלא אוכל להוציא מפי דבור אחד בלא רשות אלא הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר:

ודבר מה יראני והגדתי לך נ"ל בס"ד קאי על דבור מה של א"א שאמר במה אדע אשר בעבורו גלו למצרים אם נשאר עדיין בו חלק שלא נפרע עדיין והגדתי לך לקטרג עליהם מצד זה או יובן בס"ד דידוע תיבת מ"ה כינוי לזכר בסוד שם הוי"ה דאלפין הנקרא מה וגם הוא כינוי לנקבה בסוד מה אשיב לה' ומצינו שאמר אברהם אע"ה ה' אדנ"י מה תתן לי ולא נודע על איזה בחינה של מה הוא מבקש דאם על בחינת מה של זכר אז יש לישראל לרשת כל שבעים אומות כדין זכר שיורש הכל וממילא גם בלק הוא בכלל לרשת אותו ואם על בחינת מה של נוקבה הוא בקש אז יש לישראל דין נקבה שאין לה אלא רק עישור נכסי לכך די להם בארץ שבעה עממין שהם עישור השבעים אומות ולפ"ז בלק אינו בכלל ולא יהיה לו פחד על עצמו:

כי מראש צורים אראינו נ"ל בס"ד דידוע שאברהם אע"ה היה תחלתו עקר ואח"כ רפאו השי"ת ונתן בו כח חדש שיוכל להוליד זרע ולפ"ז אין לתרח אביו קשר וחלק בזרעו של א"א מצד התולדה כי הוא לא נתן באברהם אע"ה חלק שיוכל להוליד וא"כ נפסק חבל תרח לגבי זרע אברהם ורק אברהם לבדו הוא אב התולדה להם וכן אמותנו שרה רבקה רחל לאה כולם היו עקרות בתחלתם ואין לאבותיהם חלק בזרעם ופסק חבל של אבותיהם בם כי השי"ת נתן להם כח חדש שיהיו יכולים להוליד וז"ש מה אקב לא קבה אל שלא נתן לי רשות לקלל כי אמר לי בפירוש לא תאר את העם וא"ת יש תקנה לדבר זה שאקלל זרעו של תרח או זרע לבן ובתואל ואיידי דחיילה על זרעם העכו"ם חיילא גם על ישראל לכך א"ל כי מראש צורים שהוא אברהם אראינו כי חבל של תרח ואבותיו נעקר מפני שהוליד את אברהם עקר ולא היה בו כח להוליד כדי שיהיה לתרח חלק בתולדה של אברהם ולכן בניו של אברהם אין נחשבים זרעו של תרח וגם לבן ובתואל ואביה של שרה ג"כ אינם בקשר זה של בני האמהות מפני כי הולידו את שרה ורבקה ורחל ולאה עקרות ולא נתנו בה חלק להוליד כי גם לאה היתה בתחלתה עקרה דכתיב ויפתח את רחמה ואין פתיחה אלא במקום סתימה ולכן מגבעות האמהות ואילך אשורינו ולא דורות הקודם ונמצא הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב ומה יועיל נגדם קללה סתמית על זרע תרח או זרע לבן ובתואל כי הם אינם בכלל הזרע:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד בהקדים מ"ש הרב א"ד בשם ספר הקנה בזמן שהאב והאם עם הבנים אין עוה"ר שולטת בבנים ולכן כתיב גבי יעקב ויחץ את הילדים על לאה ועל

רחל ועל שתי השפחות והוא עבר לפניהם דרצה להיות הילדים עם אביהם ואמם שלא תשלוט בהם עיה"ר של עשו וכן בבלעם וישא עיניו להכניס בהם עיה"ר וירא את ישראל סבא שוכן לשבטיו עכ"ל יע"ש וז"ש מה אקב לא קבה אל וכו' וא"ת תניח בהם עיה"ר לז"א כי מראש צורים אראינו שרואה אני מאברהם שהוא ראש צורים הכל עומדים בתוכם גם מגבעות אלו אמהות שלהם אשורינו שגם הם אני רואה בתוכם באופן כי הם עם לבדד ישכון רמז בזה על האבות ואמהות כי שם אברהם יצחק יעקב מלא בוא"ו ישראל עם שמות שרה רבקה לאה רחל המה ל"ב אותיות ובלהה וזלפה כל אחת ד' אותיות הרי אותיות לבד"ד שהם שוכנים ויושבים עם אבות ואמהות שלהם ולכן בגוים לא יתחשב:

או יובן בס"ד הן עם לבדד ישכון דארז"ל ויבן אלהים את הצלע שעשה לה דדים במקום בינה ר"ל סמוך ללב כי הלב סוד בינה כמ"ש בפתיחת אליהו זכור לטוב בינה לבא ובה הלב מבין והבהמה דדיה במקום טינוף אך תועלת זו שעשה לאדם לא מהני אלא לישראל שיש להם חלק בבינה כי נשמות ישראל הם מעולם הבריאה שהיא סוד הבינה בסוד ברוך אלהינו שבראנו לכבודו משא"כ אוה"ע אין להם חלק בבינה בסוד הכתוב כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו וכו' ולכן אין לעכום תועלת ממקום הדדים שעשאם במקום בינה ולכן היונק מן הנכרית כיונק מן השרץ וז"ש הן עם לבדד קרי בה ל"ב ד"ד ר"ל הלב אצל הדד ישכון לתת להם חשיבות ומעלה ותועלת בזה אך בגוים לא יתחשב לשון חשיבות כלומר לא יש להם חשיבות זו שיש לדדים מצד היותם סמוכים ללב והיונק מהם כיונק מן השרץ:

מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל נ"ל בס"ד הם הכינו ז' מזבחות והקריבו עליהם ז' פרים וז' אלים להרע לישראל ע"י קרבנות אלו שהם ז' וז' ועתה נהפך בלעם לאיש אחר לסתור את הבניין אשר בנו להרע לישראל וסתר חדא חדא והיינו כי ישראל מקרבים כל שנה שבעים פרים בחג ולז"א מי מנה עפר יעקב קרי ביה ע' פר ר"ל ע' פר שמקרבים בחג מי מנה התועלת והטוב אשר עולה מזה ובמה נחשבת הקרבה זו של שבעה פרים שהם חד מעשרה מן ע' פר שמקרבים בכל שנה ושנה הא ודאי דוחין אלו ע' פר את ז' פר שהקרבנו להרע להם וכנגד ז' אלים אמר ומספר את רובע ישראל כלומר רביעיות של ישראל כמ"ש רז"ל שהוא ליל טבילה שנזקקין איש ואשתו זל"ז אחר שקיימו מצות הספירה של ז' נקיים דכתיב וספרה לה שבעת ימים מי יוכל למנות את מצות הספירות של שבעה שסופרים בעבור רבעיות שלהם והא ודאי ידחו מצות ספירת השבעה הרבים את הקרבת שבעה אלים וגבר ישראל ואמר עוד תמות נפשי מות ישרים

ותהי אחריתי כמוהו נ"ל בס"ד ישרים יו"ד שרים הם עשרה מרגלים שהיו שרים ונכבדים שמתו מיתה מנוולת והוא מקבל שתמות נפשו מות יו"ד שרים אפילו שהיתה מנוולת ורק שתהיה אחריתו כמוהו בישראל ואמר זה להפליג בשבחן של ישראל:

הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה נ"ל בס"ד הכונה אע"פ שאין בלעם פועל בברכה כלום אלא רק בקללה עכ"ז יש תועלת גדולה בברכה שלו מפני שברכתו נכתבת בתורה וכל שנה ושנה ילמדו הצדיקים את ברכתו בס"ת ואז יתברכו ישראל מכח לימוד הצדיקים בתורה ועוד כי בעת שתהיה נכתבת ברכתו בתורה מוכרח שיאמר אותה הקב"ה למרע"ה וחוזר מרע"ה ואומר אותה בפיו וכותבה נמצא הם מתברכים מפי הקב"ה ומפי משה נביאו לז"א הנה ברך לקחתי וא"ת מה תתפאר בזה כי דבריך אינם עושים פירות בברכה לז"א ובירך עוד מפי הקב"ה ומפי משה ומפי כל הצדיקים לדורות עולם ולכן לא אשיבנה שלא אוכל לחזור בי לשנות הברכה שכבר נקבעה ובזה יובן מ"ש אח"כ מה טובו אהליך יעקב וכו' ששבח את ישראל בבתי כנסיות ובתי מדרשות והיינו לומר שם בהם לומדים כל הברכות אשר אמרתי והרי הם מתברכים בהם תמיד:

לא הביט און ביעקב נ"ל בס"ד יש הון מוליד הון דהיינו שעושה בהונו מצות וצדקות ואז זה ההון של עוה"ז מוליד לו הון בעוה"ב ויש הון מוליד און שע"י רוב הונו הוא חוטא ועושה און ואח"כ מוליד לו גהינם הנקראת יון ששם טיט היון ולכן תמצא אותיות הון יש בהם ג' מיני מילואים הא' הוא הון כזה ה"ה ו"ו נו"ן והב' הוא און כזה הא' ו"ו נו"ן והג' הוא יון כזה ה"י ו"ו נו"ן ואצל העכו"ם ההון מוליד און וסופו יהיה טיט היון אך בישראל ההון יוליד הון וז"ש לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל כלומר עון שהאדם טורח ורודף עליו להשיגו זה נקרא עמל וזה לא יש בישראל אך יש להם עונות שהיצה"ר מכריחם בזה ומכשילם בעל כרחם וז"ש וריעה זונות יאבד הון כי הנואף צריך לו הון לפזר על כך נמצא זה הון שלו מוליד לו און ולא הון דההון המוליד הון בו יהיה האדם נוה לאור השכינה:

מה טובו אהליך יעקב שאתם מתנהגים בהם בצניעות כאלו הם משכנותיך ישראל או יובן ע"י מדת הענוה הנקראת מה אז טובו אהליך יעקב כי הקב"ה אינו משרה שכינתו בישראל אלא בעבור שהם שפלים וענוים וע"כ יהיו משכנותיך ישראל תמידין בתמידות או משכנותיך מתחברים תחתון בעליון:

יזל מים מדליו וזרעו במים רבים נ"ל בס"ד ידוע מקום יש למעלה הנקרא אוצר דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וע"ד הסוד הוא היסוד ולכן כתיב וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו אותיות אוצר וידוע כל דבר אותיות שמו הן הן צינורות השפע שלו אך הצמצום

יבא מאותיות הפשוט והברכה והיתרון תהיה מאותיות המלוי וכמ"ש הרב ערבי נחל ז"ל והנה אוצר במלואו כזה אל"ף ו"ו צד"י רי"ש ראש המלוי הוא אותיות דלי"ו שהם צינורות הברכה וז"ש יזל מים מדלי"ו שהם אותיות המלוי של אוצר אשר הם צינורות הברכה ולכן זרעו במים רבים מיני שפע רבים ולא מצומצם וירם מאג"ג מספר ז' רמז לשבעה רקיעים מלכו מלך המשיח שיעלהו למעלה מגלגל ערבות ועי"כ תנשא מלכותו שלא ישלטו בו מקרי הטבע:

ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד נ"ל בס"ד דאיתא בזוה"ק עמלק חציו מן קליפת בלעם והם אותיות ע"ם דעמלק וחציו מקליפת בלק והם אותיות ל"ק מבלק ע"ש ובזה פרשתי הטעם שא"ל אוכל נכה בו שנינו ואח"כ וגרשתיו אני לבדי ולכן עתה בלעם שראה חצי הראשון של עמלק הוא ממנו לא רצה לקלל את עצמו אלא אמר ואחריתו שהם לק מבלק עדי אובד:

ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו נ"ל בס"ד עדה מלאה כזה עי"ן דל"ת ה"י ראש המלוי הוא יל"י שהוא שם הקדוש המעלה ניצוצות והוא משמות בן ע"ב ובמסירת נפשו עתה העלה ניצוצות הרבה ע"י שם זה ויקח זכות רמ"ח מצות או רמ"ח תיבות דק"ש בידו ובזה נתגבר על השטן כי רמ"ח הם קודם אותיות שטן ולז"א ברגז רחם תזכור או יובן בס"ד תוך תיבת העדה יש אותיות ע"ד שהוא מספר שם אכדט"ם שמספרו ע"ד והוא שם הבטחון בסוד הכתוב בטחו בה' עדי עד והוא לקח כח שם זה והצליח בו:

פנחס

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן איתא במדרש אמר הקב"ה בדין הוא שיטול את שכרו נ"ל בס"ד כי בפרשה הקודמת כתיב וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו והדקדוק ידוע למה הוצרך ליחסו עד אהרן והלא באומרו בן אלעזר הכהן נודע שהוא בן בנו של אהרן כי לא היה באותו זמן כהנים אלא הם ועוד אמרו מתוך העדה לשון יתר הוא ופרשנו דבא להגיד שבחו שעשה דבר שהוא זר ופלא מצידו כי הוא בן כהנים שאין להם עסק במלחמה ואין מצוי בידם כלי מלחמה ועוד גם הוא מצד עצמו היה עצור לפני ה' בעמלה של תורה המתשת כוחו של אדם ורחוק דבר זה שעשה מאתו לדקור ב' גופים גסים וחזקים בבת אחת ברגע ברומח ולשאת אותם מן אהלם עד פתח אהל מועד ודבר זה אינו ראוי לעשותו אלא אנשים שהם מלומדי מלחמה ועסקם בכך לעשות כזאת מכח תגבורת הלב שלהם לז"א וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן שאביו ואבי אביו כהני ה' שהם רחוקים ממעשה המלחמה ומן כלים שלה ופרושים ממלאכה זו ולכן מצד אבותיו רחוקה מעשה המלחמה הזאת שנלחם פנחס ועוד גם הוא עצמו נעצר

לפני ה' בישיבת הסנהדרין הנקראים בשם עדה כדכתיב ושפטו העדה והצילו העדה ועל כן בטבע צריך שיהיה תש כח ואין לו תגבורת לב לעשות מעשה כזאת לדקור שני גופים חזקים בבת אחת וזהו ויקם מתוך העדה הוא מושב הסנהדרין ועכ"ז עשה דבר פלא זה ויקח רמח בידו וכו' וידקור את שניהם וכו' ואחר שהגיד הכתוב שמעשיו שעשה בדבר זה היה בדרך פלא חוץ לטבע לכך אמר הקב"ה בדין הוא שיטול את שכרו משל למלך שהלך לצוד ציד ביער והיה עמו ראש הגבורים של החיל שלו ופגעו בו לסטים מזויינים להלחם בו ותכף רץ הגבור לקראתם וילחם בם בכלי זין שבידו ויפילם חללים והמלך לא נתן לו שכר ומתנה על הדבר הזה והנה אח"כ נזדמן שהלך המלך לבדו לצוד ביער ולא היה עמו כי אם נער אחד שהוא משרת לפניו על השלחן ופגעו בו לסטים והנער בראותו כך לקח החרב מאת המלך ורץ כנגדם וילחם בם ויפילם חללים ויתן לו המלך מתן מאה אלף זהובים א"ל עבדיו למה לראשון לא נתת כלום ולזה נתת מתן רב כ"כ א"ל הראשון היה ראש הגבורים שלי וזו היא מלאכתו אשר עסק בה מנערותו ובעבור זאת הלך עמי על כן כשנלחם עשה דבר המוטל עליו ואין זה חידוש ופלא מצידו כדי שאתן לו מתנה על מעשיו אך השני היה נער רך משרת על שלחני ואינו מלומד מלחמה ואין זה עסקו כי גם כלי זין לא היה נושא איתו ולקח החרב ממני ונלחם בנפשו לכך ראוי לתת לו מתן וכן הדבר כאן דפנחס עשה דבר פלא שהוא זר ורחוק מצידו לכך בדין הוא שיטול שכרו ולז"א פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן מה שהוצרכתי לייחסו כ"כ על שם אביו ואבי אביו שהיו כהנים היינו כדי להודיע בזה שבדין הוא ראוי ליטול ולא דמי לאדם אחר:

השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם נ"ל בס"ד עוה"ז נברא בה"א ועוה"ב ביו"ד כמ"ש רז"ל ע"פ בי"ה ה' צור עולמים ועוה"ב היא חלק ישראל לכך נקראו ישראל בשלשה שמות שהם ישראל יעקב ישורון שמתחילים ביו"ד הרי ג' יודי"ן וידוע כי יו"ד דשם הוי"ה היא צורתה ג' יודי"ן וצריך לכוין הסופר בזה בעת כתיבתו יו"ד דשם הוי"ה ואלו השלשה יודין אשר בגופה של יו"ד דשם הוי"ה הם ראש ותוך וסוף וסימנם סת"ר ולז"א יושב בסת"ר עליון ר"ל ישראל שהם יושבים בסת"ר אות העליון שבשם הוי"ה הנה הוא בצל שדי יתלונן ולא בצל השרים כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ולכן כתיב בהו והייתם לי סגולה כי הסגול הוא ג' יודי"ן שהם רמוזים בגופה של יו"ד דשם הוי"ה שאחוזים בם ישראל ולכן כמו שזכו לשלשה שמות אשר מתחילים בשלשה יודי"ן כן זכו לשלשה פסוקים של ברכת כהנים המתחילים בשלשה יודי"ן שהם יברכך יאר ישא וידוע דאות יו"ד דשם הוי"ה שנברא בה עוה"ב היא בסוד זכר ואות ה"א שנברא בה עוה"ז היא בסוד נקבה ולכן ישראל שהם זכו לחלק היו"ד דשם הוי"ה יש להם דין זכר

שירש הכל אבל אוה"ע יש להם דין נקבה לכך קראם הכתוב בנות ירושלים כמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל דקאי על אוה"ע שהם בסוג נקבה והנה היו"ד דשם הוי"ה שזכו בה ישראל שהיא חלוקה לשלשה יודי"ן נרמזה בתוך אותיות יש"ר דישראל במלואם כזה יו"ד שי"ן רי"ש כי אותיות ו"ד דמלוי יו"ד הוא מספר עשרה וכן בתוך שי"ן ובתוך רי"ש ג"כ יש ב' יודין ובתוך אל"ף למ"ד דישראל נרמז מספר ע' לרמוז כיון דחלקם הוא ביו"ד שהיא שלשה יודי"ן לכך יש להם דין זכר כי היו"ד היא סוד זכר ולכך ראוי שירשו כל ע' אומות הרמוזים בתוך אל"ף למ"ד והנה שלשה יודי"ן אשר באות יו"ד דשם הוי"ה שזכו ישראל להם ונרמזו תוך אותיות שמם המה במילואם עולים מספר ששים ועם ג' כוללים שלהם עולים ס"ג כמנין חימה וז"ש השיב את חמתי מעל בני ישראל שזכה לבטל החימה שהיא מספר ס"ג בקנאו את קנאתי קנאת יו"ד אשר היא רמוזה בתוכם בשלשה חלקיה שעולים עם הכוללים שלהם כמנין ס"ג לכך בעבור זה זכה לבטל החימה שהיא מספר ס"ג ולא כליתי וכו':

לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום וכו' נ"ל בס"ד ואקדים לפרש תחלה הכתובים בסוף הפרשה הקודמת דכתיב וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה דאומרו ויקם מתוך העדה לשון יתר ומאי קמ"ל בזה ועוד אומרו אחר איש ישראל אין לזה הבנה כי לא נכנסו לאהל בזא"ז ועוד אומרו את שניהם לשון יתר וסגי לומר וידקור את איש ישראל ואת האשה ולמה אמר את שניהם מאחר שפרט אותם בפירוש ונ"ל בס"ד דבא הכתוב לרמוז לפי דרכו ענין נשגב והוא כי פנחס נתחזק ונתאמץ בדבר זה מכח כ"ה אתוון דיחודא דפסוק שמע ישראל דשחרית וערבית שהם חמשים אותיות ואלו הם כמו חרב פיפיות לצדיקים נגד צריהם וכמ"ש רוממות אל בגרונם זה פסוק ק"ש דשחרית וערבית ובזה נעשה חרב פיפיות בידם פיפיות דייקא שהם ב' פיות א' דשחרית וא' דערבית ועוד נתגבר מכללות רמ"ח תיבין דק"ש כולה שדבר זה הוא תיקון בפ"ע שהם מספר רמח להרוג בו האוייבים ובחרב הזה וברמח הזה ביטל את השטן וגם את הנחש כי אחר אותיות רמ"ח יש שטן רמז שבזה ביטל את כח השטן וגם הנחש בכלל השטן הוא כי נחש עם הכולל שטן דשורש אחד הם וחלק העוסק למטה בסוד יצה"ר להחטיא האדם זה נקרא נחש וחלק העוסק למעלה בקטרוגים זה נקרא שטן והנה פנחס בזאת המעשה אשר עשה בקנאתו למטה לדקור את שניהם ביטל מעשה נחש שהוא היצה"ר שהיה מסית למטה ופתותם לזנות כי בטל הזנות מהם עי"כ וגם ביטל מעשה שטן המקטרג למעלה מאחר שעשה דין באלו למטה לא נשאר לו פה לקטרג עוד על ישראל למעלה נמצא בקנאתו זאת עשה ב' פעולות טובות אחת למטה שביטל

הפתויים והסתה של הנחש שהיה מסית ומפתה את ישראל לזנות וזו הפעולה שייכה לכבוד השי"ת שהיה הנחש מחטיאם לעבור על רצונו יתברך וכנגד זו הפעולה זכה לחיים נצחים כי הוא עשה דבר לכבודו יתברך שהוא חי וקיים ועשה פעולה טובה שנית למעלה שביטל עי"ז קטרוג השטן שהיה מקטרג על ישראל ובעבור זו זכה לכהונה לו ולזרעו עד עולם:

ובזה מובנים בס"ד רמז הכתובים בפרשה הקודמת ובפרשה זו והוא אומרו ויקם מתוך העדה רמז בזה על כח הנמשך לו מן אתוון דיחודא דשמע ישראל שחרית וערבית שהם חמשין אתוון ונרמזים בתוך אותיות עדה במילואם כזה עי"ן דל"ת ה"י דראשי המלוי הם מספר חמשים והוא שם יל"י אחד משמות ע"ב ורמז בר"ת למען יחלצון ידידיך כנודע ולז"א ויקם מתוך העדה שנעשה לו קימה ועזר מתוך השם הרמוז בתוך אותיות עדה ועוד ג"כ ויקח רמח בידו שלקח כח רמ"ח תיבין דק"ש שהם כמו רומח לצדיקים לדקור בם את האוייבים והמזיקין וכמ"ש על ק"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך וכו' ועל ידי שלקח כח רמ"ח הנז' נתגבר על נחש ושטן הרמוזים אחר שם איש ישראל שהוא זמרי כי אחר זמר מן זמרי יש אותיות נחש ואחר אותיות מר"י בזמרי יש אותיות נשך רמז לשטן שהוא נושך בפיו בקטרוגים שלו הרי שניהם נרמזו אחר אותיות זמרי באופן זה ולז"א ויבא אחר איש ישראל שהוא זמרי אחר דייקא וידקור את שניהם הם הנחש והשטן הנרמזים אחר זמרי כי מלאכת שניהם נתבטלה ע"י קנאתו והדקירה של שניהם היתה את דקירה של איש ישראל הוא זמרי ואת האשה אל קובתה ר"ל דקירה של השנים ההם היתה עם הדקירה של שנים אלה ובזה נעצרה המגפה מעל בני ישראל:

ולכך בא הדיבור בפרשה זו לפרש לו שכרו על פי פעולותיו הטובים הנז' אשר פעל ואמר השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם וזו הפעולה האחת שעשה לכבודי וגם יש לו פעולה שנית שלא כליתי את בני ישראל בקנאתי וזו היא לטובת ישראל לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום זו חיים נצחים ועוד שכר שני והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם בעבור שתי פעולות שעשה אחת אשר קנא לאלהיו שהוא חי וקיים והשנית אשר כפר על בני ישראל וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בביאור הכתוב הזה:

ועוד נ"ל בס"ד הטעם שזכה לשלום באומרו הנני נותן לו את בריתי שלום וזכה לכהונת עולם והוא דאיתא בזוה"ק בר"מ בפרשה זו דף רל"ז ע"ב אליהו רחימא דמלכא עלאה חזא מ"ם מן מות טאס באוירא חטף לה ושתף לה עם ר"ח דאיהו יצחק ואיהו בחשבן פנחס ואשתלים בה רמח לבתר חזא וא"ו מן מות טאס ברקיעה וחטף ליה ושוי לה ברמ"ח

ואשתלים רומח הה"ד ויקח רומח בידו וכו' וידקור את שניהם בתרין אתוון מ"ו והיינו בקנאתו בתוכם וכו' עכ"ל יע"ש נמצא חטף אותיות מ"ו מן סט"א והכניסם לקדושה ובטל המות מעל ישראל דאתעבידו אותיות מ"ו עזר לישראל בצירוף ר"ח שהם מספר יצחק ומספר פנחס ונ"ל בס"ד על זה נתנבאו בשירת הים תביאמו ותטעמו בהר נחלתך חלק תיבות תביאמו ותטעמו לשתים וקרינן בה תביא מ"ו ותטע מ"ו בהר נחלתך סטרא דקדושה שנסתלקו אותיות מו מן מות ונכנסו לסטרא דקדושה דאתעבידו רומח ושני אותיות אלו נרמזו באומרו בקנאו את קנאתי בתוכם בתוך מ"ו כי נקיד החולם של בתוכם יהיה במקום וא"ו ואז קרינן ביה בתוך מ"ו ונשאר אות ת' במות ועם אותיות חמה נעשה צרוף מחתה ובהפוך אתוון תמחה ר"ל תמחה אותיות מחתה ובזה יובן הכתוב בישעיה בצדקה תכונני רחקי מעושק כי לא תראי וממחתה כי לא תקרב אליך אלא המחתה תקרב ותגיע לזכר עמלק כי המחתה תמחה את זכר עמלק וכמ"ש מחה תמח"ה את זכר עמלק:

ובזה מובן בס"ד שפיר מה שזכה פנחס בעבור זה לשלום כי שלום הוא אותיות ש"ל מ"ו דחטף אותיות מ"ו מן סט"א דרגא דמות ומשכם משם ואותיות של לשון המשכה וחטיפה כמו שולה דגים מן הים האמור על השליו ולכך זכה לשלום שהיא אותיות של מ"ו ומזה זכה לכהונה לו ולזרעו כי הכהונה נקנית בכ"ד מעלות כנז' בברייתא דאבות ולו ולזרעו ב"פ כ"ד הוא מ"ח כמנין אותיות מ"ו עם כולל שתי אותיות:

או יובן בס"ד הטעם שזכה לשלום ע"י תיקון הברית שעשה והוא כי בתיקון הברית נעשה שני תיקונים של בחינת פ"ד האחד הוא מ"ש בזוה"ק דדיוקנא דברית אזדרע במ"ב זווגים וכו' והוא סוד כונה של פ"ד כמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל ותיקון הב' הוא להעלות ד' אותיות אחה"ע שהם מספר פ"ד והם מ"ן שבגרון וכמפורש בדברי רז"ל על כן ב' פ"ד של שני תקונים הנז' הם קס"ח ועם מספר שמו פינחס ביו"ד שהוא מספר ר"ח עולה מספר שלום לכך בתיקון הברית שעשה בקנאתו אמר הנני נותן לו את בריתי שלום:

ועדיין צריך להבין מ"ש לכן אמור שרצה שיפרסם ויכריז דבר זה לכל כי לא כתיב אמור לו אלא אמור לעלמא ומה צורך לפרסם שכרו ובפרט שכר החיים הנצחים שנתן לו בשלום כמ"ש רז"ל שהוא ר"ל חיים נצחים כמ"ש בריתי היתה איתו החיים והשלום ונ"ל בס"ד דידוע אין עון מזיק לישראל בשפע הפרנסה כמו עון הזנות ולכן אמר הכתוב כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ר"ל עון אשה זונה נוגיע בככר לחם שהוא שפע הפרנסה יען כי הסט"א בראותה אשה מזנה עם זר ואיש מזנה עם נכרית גם היא תעיז פניה לגשת אל הקודש לחטוף מן השפע שאינו שלה ולכן יתמעט השפע ועל כן כאשר יראו חסרון

שפע בדור תחלת הכל יבדקו אחר עון זה כי זה העון גורם למעט שפע הפרנסה יותר מכל העונות ולכן אמרו בגמרא דגיטין פרק ד' מעשה בכפר סבגיה של מצרים שעמדו ארבעים מודיות בדינר נתייקרה התבואה ונחסר השער מודיה אחת ובדקו ומצאו אב ובנו שבאו על נערה מאורסה ביוה"כ והביאום לב"ד וסקלום וחזר השער למקומו ע"ש ראה כמה גורם עון זה בשפע המזון וגם הם לא נחתו לבדוק אלא רק בענין זה ומצאו:

ובזה אמרתי בס"ד טעם נכון בעובדא דאיתא בירושלמי דתענית פרק א' שפעם אחת היו ישראל צריכין למטר והגידו מן השמים לרבי אבהו בחלום על אדם אחד ששמו פנטקקה שהוא יתפלל ויבא המטר שלח רבי אבהו והביאו ושאל אותו מה אמנותיך והשיב חמש עבירות הוא עושה בכל יום שכך הוא אמנות שלו משכיר זונות גויים להמזנין גויים בבית המיוחד לזנות ועוד מיפה ומכבד ומתקן את מקום השחוק ששוחקין בו לפני הזונות ועוד מכניס בגדיהם של הזונות לבית המרחץ ליפותם ועוד שהוא מטפח ומרקד לפני הזונות עד שיבואו המזנין אצלם ועוד אחר שיבואו מקיש בכלי זמר לפניהם א"ל רבי אבהו ומה טיבו עבדת ר"ל מה מעשה טוב בא לידך ועשית בעסק הרע הזה והשיב לו פעם אחת הייתי מייפה המקום ההוא ובאה אשה יהודית ועמדה אחרי העמוד ובכתה אמרתי לה מה לך שאת בוכה ותאמר בעלה חבוש בבית האסורים והיא מוכרחת להשכיר עצמה לזנות כדי ליקח ממון לפדות את בעלה ובשמעי כך מכרתי מטתי והמצע אשר עליה ונתתי לה הדמים ואמרתי לה הא לך מעות אלו ותפדי את בעליך ולא תחטאי בזנות אמר לו רבי אבהו כדאי אתה להתפלל על הגשמים דמזה הדבר שעשית נראין מעשיך לש"ש שאתה משתדל שלא יחטאו בנות ירושלים בזנות יע"ש:

ולכאורה הדבר הזה יפלא דהן אמת שאותו האיש הוא עצמו לא היה מנאף וכל עסק זה היה עושה עם הגויים בלבד והיה לבו טוב למנוע את בנות ישראל מן הזנות אך במה כוחו ומה נחשב הוא כנגד מאורן של ישראל הוא הקדוש רבי אבהו דגילו מן השמים דרק זה האיש יתפלל על הגשמים ויהיה נענה בתפלתו ולמה לא יתפלל רבי אבהו ושאר חכמים וצדיקים שהיו באותו זמן דרבים המה בודאי אמנם כפי האמור מובן הטעם שפיר מאחר דעון הזנות הוא מזיק בשפע הפרנסה ועצירת גשמים לכך בכונה מכוונת והשגחה פרטית נבחר אדם זה מן השמים להביא הגשמים ולהריק ע"י תפלתו שפע הפרנסה הואיל והיה משתדל למנוע הזנות מבנות ישראל כדי שיתפעלו כל אנשי ישראל ויבינו כמה קשה עון זה וכמה גורם הזק בענין הפרנסה בראותם אדם כזה שהוא המיני ועסקו רע זכה להביא גשמים יותר מכמה צדיקים שבדור בשביל שהיה משתדל למנוע עון זה

של הזנות מישראל ובזה יתלהבו המון העם לפרוש מזנות וגם יתלהבו חכמי הדור לתת דעתם והשגחתם על דבר זה לאפרושי את העם מעון זה:
והנה ידוע שיש לעונות כח פרטי בסט"א שתחטיא בו את בני אדם ועל זה ארז"ל מלאך מלא עינים כי הוא מלאך הוא יצה"ר המפתה את בני אדם וידוע כי תאות הזנות נמשכת מן העין רעה של הקליפה לעין של האדם כי עין רואה ולב חומד ואברים גומרים וידוע כי שפע הפרנסה מכונה בשם שלום כי הוא בא ע"י חיבור שם הוי"ה ושם אדני בהבאה זב"ז שיהיה מזה מספר שלום כמ"ש הרב הקדוש מהרש"ם ז"ל בדן ידין ולכן כתיב השם גבוליך שלום חלב חטים ישביעך ולכן ניתן השלום לפינחס כי על ידי קנאתו שעשה הפריש את ישראל מעון זה של הזנות ועי"כ נמשך להם שפע הפרנסה הנקרא שלום אשר היה ראוי שיסתלק מהם בעבור עון זה ולכך זכה לשלום מדה כנגד מדה והואיל ועל ידו יצאו ממות לחיים לכך זכה לשלום של חיים כמ"ש בריתי היתה אתו החיים והשלום כמ"ש רז"ל שחי חיים נצחים ששנום יהיה לו בין גופו ובין נשמתו כמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל:
מיהו כל דבר טובה של יחיד אם יתפרסם לכל ישלוט בו עיה"ר ב"מ דאפילו התורה מפני שנתנה בפרסום שלטה עיה"ר של אוה"ע ושריהם ונשברו לוחות ראשנות כמ"ש חז"ל וכ"ש אדם יחידי אך על טובה זו של פנחס בענין שלום החיים צוה השי"ת למרע"ה לגלותה ולפרסמה ולא יחוש לעיה"ר יען כי הוא ביטל עון הזנות מישראל הנמשך ובא מעין רעה של סט"א לעין האדם וכאמור לעיל ומאחר דסימא בקנאתו זאת את עין רעה של סט"א לכך לא תשלוט בו עיה"ר לכך צוהו שיאמר ויפרסם שכר טובת השלום של פנחס כדי להודיע המצוה הזאת כמה פועל טוב פועלת לז"א לכן אמור לפני הכל הנני נותן לו את בריתי שלום הוא שלום החיים:

מטות

זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר וכו' י"ל מאי קמ"ל בתיבת זה ונ"ל בס"ד דארז"ל מה בין נדר לנדבה נדר הרי עלי נדבה הרי זה ולז"א זה הדבר אשר צוה ה' שאינו חפץ השי"ת בנדר שהוא הרי עלי אלא רק בנדבה שהוא הרי זה ועכ"פ איש כי ידור נדר יזהר לקיים ולא יחל דברו ובזה יובן בס"ד קולי אל ה' ואצעקה קולי אל אלהים והאזין אלי פירוש תפלתי אל השי"ת בעת צרה לאו בשביל הנוגיע לגופי אלא רק בשביל דבר הנוגיע להשי"ת ובעבורו אצעקה ומה שעולה קולי אל אלהים ולא ישוב ריקם היינו מפני כי והאזין אלי חלק תיבת והאזין לשתים וקרי בה וה"א זי"ן שהוא אותיות זה במילואם פירוש כי אלי לא יש דבור של נדר שהוא הרי עלי אלא דבור של נדבה שהוא הרי זה

ומאחר שאני נזהר בדבורי בענין נדרים לבלתי אדור נדר גם בעת צרה אלא אתן במזומן ואומר הרי זה לכך הקב"ה מבכר דבורי בתפלה מדה כנגד מדה שעולה קולי ומגיע אל אלהים להתקבל ברצון:

לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הגאון חיד"א ז"ל בחומת אנך במשלי כ"ב ע"פ למה יקח משכבך מתחתיך בשם הרב גדליה חיון ז"ל דארז"ל בעון נדרים אשתו מתה ועל כן השונא אשתו הוא נודר ואינו מקיים כדי שתמות אשתו והוא טפש בדבר זה דמיתת אשתו לנודר ואינו מקיים הוא בתורת עונש ולא לעשות לו נחת רוח וא"כ לזה יעשה לו הקב"ה עונש אחר ואשתו תהיה קיימת ע"ש ובזה פרשתי בס"ד הפסוקים בתהלים סי' ל"ו כי החליק אליו בעיניו למצא עונו לשנא דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להטיב און יחשוב על משכבו יתייצב על דרך לא טוב רע לא ימאס והוא דידוע הנודר נקרא לא טוב דכתיב טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם נמצא מי שאינו נודר נקרא טוב ועל כן ממילא הנודר נקרא לא טוב וזה השונא אשתו הוא נודר שאז נקרא לא טוב אבל מעיקרא אינו נודר כדי לשלם אלא נודר שלא ישלם שאז תמות אשתו שהיא נקראת משכבו כמ"ש רז"ל ע"פ למה יקח משכבך מתחתיך וז"ש כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנא ר"ל הוא בידים ובכונה ממציא עליו עון בשביל שהוא שונא לאחר ורוצה להזיק לאחר באותו עון אשר ממציאו על עצמו ופירש הדבר מה הוא ואמר דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להטיב פירוש כשהוא מוציא מפיו לתת צדקה כו"כ הוא און ומרמה כי באמת חדל להשכיל להטיב שאינו מקיים מתן הצדקה והטובה אשר דבר בפיו ורק און יחשוב על משכבו פירוש שהוא חושב בזה און על משכבו פירוש שהוא חושב בזה און על משכבו היא אשתו להרע לה שתמות ולכן הוא יתייצב על דרך לא טוב שהוא מרבה בנדרים שנקרא דרך זה לא טוב ובאמת מחשבתו זאת היא הבל דודאי לא יגיע הרע של מות על משכבו כי זה הרע נגזר בשביל עונש לנודר אך זה הנודר הנה רע זה של מיתת אשתו לא ימאס אלא אדרבה הוא מבקש אותו וחפץ בו:

והנה ידוע שהאשה נקראת נפש של בעלה והאיש נקרא רוח של אשתו יען כי האשה שורשה בנפש שה"ס עשיה והאיש שורשו ברוח שה"ס יצירה גם עוד צריך שהאיש יאהב אשתו אהבת נפש לכך נקראת נפשו וז"ש איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור איסר על נפשו כלומר אלו הנדרים והשבועות והאיסורים הוא עושה אותם בשביל אשתו שהיא נפשו ורוצה שתמות נפשו זו אשתו לכך עושה על עצמו נדרים ואיסורים כדי שלא לקיים ואז בעבור זאת תמות נפשו זו אשתו הנה העושה כן בכונה זו לשוא הוא עמל כי לא יחל עונש דבור זה של הנדר שהוא עובר עליו כאשר הוא חושב לכך ימהר

לקיים אמרי פיו וככל היוצא מפיו יעשה קודם שתגיע הרעה של הנדרים על ראשו כי מחשבתו זאת שהוא חושב על אשתו לא תקום ולא תהיה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד אומרו לא יחל דברו וכו' ע"ד המעשה של חולדה ובור דאותו האיש שחלל שבועת פיו אע"פ שאמר דברים היולים שחולדה ובור יהיה עדים בדבר הזה עשה הקב"ה עונש שלו בחולדה ובור ממש וז"ש לא יחל דברו יען כי כ"כ גדול הוא כח הדבור בנדר ושבועה שאז ככל היוצא מפיו של זה הנודר ונשבע להעיד עליו עדים באותו הנדר והשבועה יעשה הקב"ה את העונש שלו אם יעבור על הדבור של פיו או יובן קרב לזה ע"פ המעשה של רבי עקיבה שלוה מעות מן מטרוניתא וא"ל שיהיה הקב"ה והים ערבין בדבר זה שקבע לה זמן לפרעון ואח"כ נאנס ולא הלך אצלה בזמן שקבע לה כי חלה והיא הלכה ועמדה על שפת הים ואמרה רבש"ע גלוי וידוע לפניך שרבי עקיבה לוה ממני מעות וקבע לי זמן היום הזה לפרעון וא"ל שאתה והים ערבין ועתה חלה ונאנס ולא הביא לי המעות ואני רוצה אותם מן הערב מיד גזר הקב"ה שתשתטה ביתו של מלך שהיתה יושבת בארמונה על שפת הים וזרקה לים תיבה שלה שיש בה אבנים טובות ומרגליות ותכף הביאוה גלי הים לרגל אותה המטרוניתא ולקחה אותה ומכרה ממנה כנגד המעות שלה ושמרה אצלה הנשאר אח"ז בא רבי עקיבה והביא לה המעות אמרה לו כבר פרע לי הערב והא לך היתרון וזו היא חד משית מילין דאעתר רבי עקיבה מנהון ראה מעשה ה' מדותיו מדה כנגד מדה מאחר שרבי עקיבה נאמן בדבורו ונזהר בו על כן עתה שאמר לאותה מטרוניתא שהקב"ה והים ערבין בדבר קיים הקב"ה דברו ממש שפרע לאותה האשה את החוב שלה באמצעות הים ולא עשה הנס באופן אחר שישליך מלאך בחיקה מעות כנגד מעות שהלותה לרבי עקיבה וז"ש לא יחל דברו ועי"כ יזכה ככל היוצא מפיו ממש יעשה הקב"ה וככתוב ותגזר אומר ויקם לך:

ועוד נ"ל בס"ד דמצינו שברא הקב"ה באדם שני מקומות למשכן השכל והבינה והם המוח והלב אך לדבור ברא לו מקום אחד שהוא הפה והניחו באמצע בין המוח ובין הלב ללמדך שהאדם קודם שיוציא הדבור מפיו ישגיח וידקדק עליו בשכל שבמוחו אם זה הדבור ראוי להוציאו מפיו ואם הוא יש לו יכולת לקיים את הדבור הזה ואז יוציא הדבור מפיו כשיראה שהוא ראוי להוציאו ויש לו יכולת לקיימו ואחר שהוציאו מפיו לא יעשה הסח הדעת ממנו אלא ישגיח עליו בבינה אשר בלבו להביאו לידי קיום שיקיימנו בפועל ולכך ברא מקום לבינה תחת מקום הפה והוא הלב שעומד בגוף אחר הפה ולפ"ז הנדר שיוציא האדם מפיו צריך שיהיה לו התחלה מן המוח שהוא עומד למעלה מן הפה שישכיל עליו בשכל שבמוחו אם יש לו יכולת לקיימו ואז אח"כ יוציא הנדר בדבור

שבפיו משא"כ אם התחלת הנדר תהיה מן הדבור דוקא בלתי שיקדים להביאו בשכל ומחשבה שבמוחו הנה זה אפשר שידור דבר שא"א לקיימו והיה בו חטא וז"ש איש כי ידור נדר או השבע שבועה וכו' הנה זה הנדר או האיסר לא יחל דברו לא יהיה לו התחלה מן הדבור שבפה אלא צריך שתהיה לו התחלה מן השכל שהוא עומד במוח שהוא למעלה מן הדבור ואז זה בטוח ככל היוצא מפיו יעשה מאחר שעושה הבחנה תחלה על הנדר או האיסר בשכלו ואז יראה אם לא יוכל לקיים ימנע ולא ידור או ישבע או יאסור דבר עליו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ואקדים תחלה לפרש בס"ד הפסוק אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתיך די"ל והלא כל אדם שפתיו פתוחים והמשורר ע"ה בעצמו בעת שאמר דברים אלו שפתיו פתוחים ומוציא בהם הדברים האלה וא"כ מאי מבקש מאת ה' שיפתח שפתיו ופרשתי בס"ד הכונה שיש אדם שואל צרכיו בפיו תחנה ואח"כ נותן לו הקב"ה בקשתו מן השמים ויש שאינו צריך לשאל בפיו אלא מתקיים בו מש"ה טרם יקראו ואני אענה שעושה לו הקב"ה צרכיו קודם שישאל ויבקש עליהם וההפרש שיש בין זה לזה הוא דאותו שצריך לשאל תחלה הנה הוא יושב ומצפה אחר תפלתו אמתי תגיע לו בקשתו אך הב' אינו מצטער לצפות כי קודם שיתעורר נשאל על צרכיו כבר ניתן לו כל הצריך לו גם עוד ההפרש שזה שהוא צריך לשאל על צרכיו הנה פתיחת פיו ושפתיו בדבר התפלה והשאלה היא תהיה מעצמו שהוא פותח שפתיו לשאל כדי להשיג בקשתו בצרכיו אך הב' הוא אינו פותח פיו ושפתיו נשאל כי הקב"ה נותן לו קודם שישאל ורק הוא אחר שיתן לו הקב"ה צרכיו הוא פותח פיו ושפתיו להודות להשי"ת על השפע והטובה שנתן לו על כן פתיחת שפתיו תתייחס להשי"ת שהוא סיבב פתיחה זו על ידי שהקדים לתת לו הטוב אשר הוא מוכרח עתה להודות להשי"ת עליו ועל זה שאל דוד הע"ה אדני שפתי תפתח פירוש תתנהג עמי כאותם צדיקים שתתן להם צרכיהם קודם שישאלו בפיהם שאז אין אני פותח שפתי מעצמי אלא פתיחת שפתי תהיה מתייחסת אליך דע"י שאתה מקדים לתת לי צרכי אז שפתי נפתחים לשבח ולהודות לך כי פי יגיד תהלתיך בלבד על הטובה שנתת לי ואין צריך פי להגיד בקשה ושאלה בעבור צרכי כי זה אתה הקדמת לתתם לי:

והנה ידוע שהקב"ה מדתו מדה כנגד מדה ולכן לא יזכה האדם שיהיה נכבד לפני הקב"ה שלא יצטרך לבקש צרכיו בפיו שאז הוא צריך להצטער בתוחלת שיהיה מצפה אחר תפלתו אמתי יגיע לו הדבר אשר בקש אא"כ הוא מכבד הדיבור של פיו שאינו מוציא מפיו דבר לבטלה שלא יביאנו לידי קיום אלא נזהר לקיים כל מוצא שפתיו הנה זה

דוקא זוכה להתכבד בפיו ושפתיו בכבוד הנז' שלא יצטרך לשאל בפיו כלום ולא יצטרך לצפות על בקשתו אלא טרם שישאל יתן לו הקב"ה צרכיו וז"ש לא יחל דברו ר"ל אם ירצה להיות מאותם הגדולים שלא יצטרך להיות מצפה על דברו בתפלה ובקשה דיחל הוא לשון צפוי הנה הוא צריך להזהר תמיד בכל היוצא מפיו יעשה ואז מדה כנגד מדה יכבדהו הקב"ה בדבר זה שלא יצטרך לצפות על דברו שמבקש בו צרכיו כי קודם שידבר יתן לו הקב"ה כל צרכו:

ועוד נ"ל בס"ד בהקדים מאמר רז"ל מנין שנשבעין לקיים המצוה שנאמר נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקיך ועל זה י"ל מאי נ"מ בשבועה חדשה והלא כבר מושבע ועומד מהר סיני ואם יש יכולת ליצה"ר להעבירו על שבועת ה"ס יעבירו גם זו ונראה הכונה דהן אמת שהאדם יודיע שהוא מושבע מה"ס על כל המצות עכ"ז היצה"ר מורה לו להתיר האסור לו ד"מ בא לידו גניבה שיוכל לגנוב מאדם שהוא רועה זונות ומאבד מעותיו באיסורים והוא איש עני ותלו ביה טפלי כולם עוסקים בתורה ואין להם לאכול אפילו פת חריבה בזה ימצא לו היצה"ר היתר במקצת דא"ל על האי גוונא לא נשבעת בה"ס בדבור לא תגנוב דניח ליה לקב"ה ח"ו שתגנוב הממון מזה ותחיה בו נפשות טהורות ולא ישאר זה הממון אצל בעליו לנאף בו עם הזונות וכן כיוצא בדברים אלו שימצא לו צד היתר לומר לו על אופן כזה לא נשבעת ולכן כדי לבטל דברי היצה"ר ההבלים האלה שלא ימשך אחריהם זו היא תקנתו שיקפוץ וישבע בפירוש על אותו הדבר שלא יעשהו ואז נפלו כל צדדי היתר של יצה"ר דהשתא אפילו לפי דבריו שענין זה הוא מותר ולא נשבע עליו בה"ס הנה ע"י שבועה זו נעשה אסור עליו דהא אם נשבע אדם על ככר היתר שלא לאכלו דאם אכלו לוקה ולא נשאר ליצה"ר מקום לפתות לאדם ועל זה וכיוצא בזה אמר דוד הע"ה נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקיך וכן עשה בועז כשבאה רות אצלו אז בא היצה"ר ואמר זו גיורת היא ובת מלכים היא ולפי תומה באה אצלך קום בא עליה ולא תביישנה שתחזור ריקם ואז תבעט בדין ישראל ועוד כיוצא בצדדי היתר כאלה לכך קפץ ונשבע חי ה' שכבי עד הבקר שלא יבא עליה שאז נאסרה עליו מכח שבועתו:

ובזה יובן איש כי ידור נדר או השבע שבועה אע"פ שבנדר ושבועה זו אינו אוסר דבר המותר אלא הוא בא לאסור דבר שהוא כבר איסר על נפשו מהר סיני אל תאמר מה תועלת בנדר ושבועה זו שעושה עתה דעכ"ז יועיל הנדר והשבועה שלא יחל דברו של הקב"ה הנזכר בתחלת הפסוק יען כי עתה שנשבע מחדש בודאי ככל היוצא מפיו יעשה בלי שום תפונה דמה יוכל היצה"ר למצוא לו היתר על שבועתו ונדרו שעשה עתה

דהאדם אוסר בשבועתו ונדרו גם דבר שהוא מותר מהר סיני: ובאופן אחר נ"ל בס"ד דהדבור של האדם יש בו חלק חול מה שצריך לדבר בצרכי עוה"ז ויש בו חלק קודש מה שצריך לדבר בתורה הנקראת סם חיים כמ"ש רז"ל ע"פ ושמתם ועוד שאר דברי קדושה לכן אם תסיר מן מספר דבור מספר סם חיים שהוא חלק הקודש ישאר מספר חול נמצא דבור כולל קודש וחול אך יש אדם מכוון בצרכי חונ ג"כ לש"ש כמ"ש הרמב"ם ז"ל ע"פ בכל דרכיך דעהו הנה זה עושה את החול ג"כ בכלל קודש וזה ידמה הדבור שלו לפרי שקליפתו נאכלת בכל הפרי כמו תאנים ענבים וכיוצא ויש מכוין בצרכי חול להנאת החומר הנה זה חלק החול שיש בדבור שלו ידמה לקליפת רמונים וכיוצא שאינה נאכלת בכלל הפרי נמצא זה המכוין בכל דבר לש"ש אינו מופרש ומובדל הדיבור שלו בין שני חלקים שיש בו משא"כ אם אינו מכוין לש"ש הרי זה חלקים של דבורו מובדלים ומפורשים זה מזה כקליפת הרמון שהיא מפורשת ומובדלת מן האוכל שהוא הפרי וז"ש לא יחל דברו ר"ל אין בדבור שלו הבדלה והפרשה בין חלקיו כמו הענבים והתאנים הרי זה דבורו ראוי והגון הוא לפני השי"ת שאז ככל היוצא מפיו יעשה הקב"ה וכמ"ש ותגזר אומר ויקם לך יען כי גם על דרכיך הם צרכי גופך נגה אור המחשבה שלך שאתה מכוין בהם לש"ש לכך הקב"ה יבכר האומר שלך לקיימו לך:

החלצו מאתכם אנשים לצבא י"ל תיבת אנשים יתיר לשון ונ"ל בס"ד דידוע העניו כל צבא של מעלה יהיו בעזרו להלחם לו ולכן אברהם אע"ה שהיה עניו מאד הפיל ד' מלכים ע"י צבא של מעלה שהיו לוחמים בשבילו וידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל דעובדא דבעל מדרש שמואל שכל אדם האוחז במדה טובה שהיה צדיק מצדיקים הראשונים אוחז בה מאד יזכה שתתעבר נפש אותו צדיק באותו לעוזרו ולכן כשבא הרב בעל מדרש שמואל אצל רבינו האר"י ז"ל קם מפניו וא"ל לא מפניך קמתי אלא בפני רפב"י שבא עמך בשביל שעשית אותו היום מצוה שהיה נזהר בה רפב"י מאד ועל כן מי שהוא עניו ביותר זוכה שיתלוה עמו ניצוץ מן מרע"ה לפי ערכו לעזרו וז"ש החלצו מאתכם קרי בה מאת מך ר"ל ממדת הענוה שהעניו נקרא מך ולכן אנשים לצבא תיבת אנשים קרי בה אנ"י ש"ם כלומר גם אני אהיה שם לצבא לעזרתם ואות למ"ד של לצבא משמש תמורת תיבת מקום כנודע משומשי הלמ"ד וכאלו אמר במקום צבא:

או יובן בס"ד דידוע שם הל"ז משמות ע"ב הוא שם אנ"י והוא מסוגל לנקום בו ולכן צריך לכוין בו בכל יום בר"ת אל נקמות ה' שינקום הקב"ה נקמת עשרה הרוגי מלוכה וכנז' בספר הכונות לרבינו האר"י ז"ל ותיבת אנשים הוא [שם אני] ש"ם אנ"י וזהו החלצו מאתכם שם אני שתכוונו בו במחשבה שיהיה כלי זין שלכם לתת נקמת ה' במדין ושם

זה של אני הוא מספר ס"א כמנין אותיות שקודם שם הוי"ה ואותיות שאחריו שהם מספר ס"א:

או יובן בס"ד דארז"ל אדם ובהמה תושיע ה' בזכות הבהמות יוושע האדם אע"פ שאינו ראוי כמ"ש בעובדא דאלכסדרוס מקדון כשהלך לאפריקא על כן יש יוצאים למלחמה ונוצחים לאו בשביל זכות עצמן אלא בשביל הבהמות שרוכבים עליהם שאם הם נהרגים במלחמה גם סוסיהם נהרגים ובזה פרשתי בס"ד אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר המה כרעו וכו' כלומר האומות הם ניצולים בעבור הרכב והסוסים כי אין להם זכות עצמן אבל אנחנו בית ישראל בשם ה' אלהינו היא התורה דארז"ל התורה כולה שמותיו של הקב"ה בה נזכיר בקשת הישועה בתפלתינו ועל כן אלה האוייבים הבאים נגדינו ברכב וסוסים לא יועילו להם נגדינו אלא המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד ולפ"ז אם אין ראויים מצד עצמן אלא בעבור הבהמות אז לא גאות שיקראו הם הצבא אלא רק הבהמות וז"ש החלצו מאתכם אנשים לצבא אנשים דייקא שיהיו צדיקים שאז הם יהיו נקראים הצבא ולא הבהמות:

עבדיך נשאו ראש אנשי המלחמה אשר בידינו וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בירושלמי בפאה דורו של דוד היו כולם צדיקים וע"י שהיה בהם דלטורין היו יוצאין למלחמה ונופלין דורו של אחאב היו עע"ז ועל שלא היה בהם דלטורין היו יוצאין ונוצחין ע"ש גם ארז"ל בגמרא מפני מה אצבעותיו של אדם משופין כיתידות שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו כדי שלא ישמע נמצא נצוח המלחמה תלוי בשמירת האדם את אזניו שלא תשמענה לשה"ר ומה תקנתו יניח ראשי אצבעותיו לתוך אזניו והנה אם יש לאדם כלי זין ועוסק ומשתמש בו הרי זה מנשא את כלי זין ההוא ואם מניחו בזוית ואינו משתמש בו הרי זה משפילו וז"ש עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה הם ראשי האצבעות שהם אנשי המלחמה שאנחנו נלחם בם עם היצה"ר המשמעינו לשה"ר וכיוצא אשר בידינו שהם מחוברים בידים שלנו עשינו להם התנשאות בשמושינו בהם או נשאו כפשוטו ותהלות לאל לא נפקד ממנו איש שנצחנו במלחמה וחזרנו לשלום:

או יובן בס"ד ידוע חמש אצבעות ימין הם חמשה חסדים וחמש הצבעות שמאל הם חמשה גבורות ונצוח במלחמה יהיה ע"י הה"ח והה"ג ולכן לאצבעות קורא אותם אנשי המלחמה וידוע כי החמשה אצבעות אלה שמותם גודל אצבע אמה קמיצה זרת ור"ת שלהם מספר יב"ק הרמוז בר"ת יענך ה' ביום צרה ור"ת ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראינו וידוע כי הם ב' בחינות של יבק האחד הוא מספר הוי"ה אהי"ה אדני שעולים יבק והאחד הוא מספר הוי"ה אלהים שעולה יב"ק ובשני בחינות יב"ק אני יצליחו במלחמה

ובעת צרה ושניהם רמוזים בשתי ידים יב"ק אחד באצבעות ימין ויב"ק אחד באצבעות שמאל וז"ש עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה לאצבעות קורא אותם אנשי המלחמה שבהם רמוזים ה"ח וה"ג וראש שלהם הוא מספר יב"ק יב"ק וזהו אשר בידינו דייקא ולא נפקד ממנו איש רמז לחיבור שם הוי"ה עם שם אדנ"י ע"י היסוד שהוא שם שדי ונרמזו בר"ת אי"ש או יובן בס"ד האדם נקרא עיר קטנה ואנשים בה מעט וכו' וא"כ אברים של אדם נקראים אנשי המלחמה והראש שלהם הוא הלב שהוא מלך על כולם ונרמז בידים שיש בהם ל"ב פרקים באצבעות וכפים וזרועות ימין ושמאל וז"ש נשאו את ראש אנשי המלחמה הוא הלב אשר רמוז בידינו ולא נפקד ממנו איש שהוא תואר המשפיע כי כל משפיע נקרא איש גם איש ר"ת אהבה יראה שמחה היא יראת הרוממות או יובן תואר איש מורה על השפעה שיש לו מן יו"ד דשם הוי"ה וכן שם אשה והפוגם בריתו תחסר ממנו אות יו"ד וז"ש לא נפקד ממנו איש שלא נחסר מתואר איש כלום או יובן איש ר"ת אמצע ימין שמאל שהם ג' קוין חג"ת שאוחזים בהם האבות זיע"א:

מסעי

ויסעו ממרה ויבואו אילמה ובאלים שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם

נ"ל בס"ד הצדיק נקרא דקל דכתיב צדיק כתמר יפרח והטעם שנקרא דקל כתב בקה"י ז"ל דהבינה נקראת דקל שהוא ר"ת דרור קן לה והבינה ה"ס עוה"ב והצדיק הוא בן עוה"ב וגם הוא קן לשכינתא כמ"ש היכל ה' המה והנה אחר דק"ל יש רמ"ה שה"ס בינה הנקראת רמ"ה כנז' בזוה"ק פרשת ויגש קול ברמה נשמע דא עלמא דאתי ולכן הצדיק שהוא בן עוה"ב גם הוא נקרא בשם רמה וידוע כי רמה היא בקדושה והפך רמה יש מרה והיא בקליפה ולז"א במשלי נפת תטפנה אשה זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה ולכן כשיצאו ישראל ממצרים ונפרדו מן הקליפה כתיב בהו יוצאים ביד רמה ולז"א אבנר ליואב הלנצח תאכל חרב הלא ידעת כי מרה תהיה באחרונה כי השופכים דם נקי תדבק בהם הקליפה שהיא מלאה דם שנקראת מרה ונמצא יצאו מן רמה למרה וידוע ששכר עוה"ב מכונה בשם מה דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ואם ירשע אדם וידבק במרה היא הקליפה אז יאבד שכר עוה"ב הנקרא מה ואם שב בתשובה חוזר אל חלק מה וז"ש ויסעו ממרה היא הקליפה שדבקה בהם ע"י החטא ועי"כ ויבאו אילמה קרי בה אלי מה הוא שכר עוה"ב הנקרא מה ובאלי"ם מספר כסא שה"ס עוה"ב הנקרא עולם הכסא שה"ס הבריאה כנודע שתים עשרה עינות מים רמז לנשמות ישראל שהם י"ב שבטים כי נשמות ישראל הם מבריאה שה"ס עוה"ב הנקרא כסא הכבוד ושבעים

תמרים רמז לתורה שיש בה שבעים פנים שגם התורה נתנה לנו מעולם הבריאה כנודע ויחנו שם כי שם מחצב נשמתם:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל והבאתי דבריו בסה"ק אדרת אליהו דף קכ"א כי נשמות ישראל בתחלה נחלקים לשלשה אבות ואח"כ לי"ב שבטים ואח"כ לשבעים נפש ואח"כ מתחלקים עד ששים רבוא שרשים קטנים ע"ש וידוע כי האבות נקראו בני אלים וכנז' בגמרא דמגילה בפ"ב והטעם כי האבות הם רגלי הכסא שהוא מספר אלים וז"ש ובאלים שהם שלשה אבות שתים עשרה עינות מים שנחלקים לי"ב שבטים ואח"כ לשבעים נפש וזהו ושבעים תמרים ואח"כ לששים רבוא שהם מספר שש מאות אלף וזהו ויחנו ש"ם ר"ת שש מאות:

או יובן בס"ד ויסעו ממרה היא זוהמת הנחש ויבאו אילמה קרי ביה א"י למה ר"ל אודות י"א סימני הקטורת לבחינת מ"ה שהם תפארת ומלכות דיש י"א סימנים שייכים לבחי' תפארת שהוא בחי' שם הוי"ה רמ"ה ויש י"א סימנים שייכים לבחי' מלכות הנקראת מה בסוד מה אשיב לה' ולכן אומרים אותם בכל יום במקרא וגם בברייתא שהוא תורה שבע"פ או יובן בס"ד ויסעו ממרה הם עשרה ימים ראשנים של חודש אב דרובו של היכל נשרף בעשירי ויש בהם מ"ר שעות לכך קראם מרה ויבאו אלי מה שם הוי"ה דאלפין שמספרו מה שהוא מספר גאולה ולכן אומרים בתפלת העמידה ומהר לגאלינו גאולה שלימה ופרשתי בס"ד ר"ל גאולה של מה דבגלות יתעלם אות א' במלוי הוא"ו ויהיה מספר השם מספר גולה ובגאולה יתגלה אות א' במלוי הוא"ו ויהיה מספר גאולה שהוא מספר מה וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל על יצ"מ או ויבאו אלימה לקדושת התורה שנקראת עוז ואילמה לשון עוז וחוזק:

ויסעו מתחת ויחנו בתרח נ"ל בס"ד תחת רמז לעולם העשיה שהוא תחת כל העולמות ויחנו בתרח רמז לאצילות שהוא סוד חכמה ומספר חכמה מלאה כזה חי"ת כ"ף מ"ם ה"ה עולה תר"ח ויסעו מתרח ר"ל לקחו כח מן חכמה ויחנו במתקה במתק ה"א ר"ל מיתוק ה"א אחרונה שה"ס מלכות שתיקונה ובניינה ע"י חכמה:

ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב נ"א ז"ל פ' וישלח על מאמר רז"ל לא נתמלאת צור אלא מחרבנה של ירושלים ר"ל שנסתלק אל"ף משם אדני בכל ארבע עולמות אבי"ע וחרב מקד"ש שהוא ד"פ אל"ף ונבנה רומי שהוא ד"פ די"ן הנשארים יע"ש וז"ש ויסעו מקד"ש שפגמו בארבע פעמים אלף שהם מקדש שסילקום ועי"כ ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום רמז לרומי שהיא ממשלת אדום וקראה הר ההר על שם הררי נשף והררי חושך שבסט"א ובזה יובן תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון

לשבתך פעלת ה' שתחרב רומי ותבנה ירושלים יען כי מקדש אדני ר"ל ארבעה אלפין שעולים מקדש של שם אדני כוננו ידיך שנתקנים:

ויאמרו את אדוני צוה ה' לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל י"ל למאי אצטריכו לפרש בדבריהם הגורל ודי לומר בנחלה לבני ישראל ועוד י"ל אומרם ומגורל נחלתינו יגרע הול"ל ומנחלתינו יגרע דהא בהוספה לא אמרו ונוסף על גורל נחלת המטה אלא למרו על נחלת המטה גם אומרם ומגורל נחלתינו יגרע כל מילות אלו הם ללא צורך יען כבר אמרו ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו והוא תוך כדי דיבור ונ"ל בס"ד בהקדים מ"ש בספר דברי גאונים כלל ך' מן ספר שו"ת גאוני קדמאי באחים שחלקו על פי הגורל וז"ל בכל מקום שיפול הגורל יטלנו ואין רשות לשום אדם מישראל לעבור על הגורל שאין הגורל אלא מפי שמים שנאמר על פי הגורל תחלק הארץ והעובר על הגורל כעובר על עשרת הדברות עכ"ל עוד כתב שם בשם הגאון חוות יאיר ז"ל שהגורל ידבק בו השגחה העליונה וצריך להיות בלי שום קלקיל ע"ש ולפ"ז י"ל דראשי האבות מלבד טענתם בשביל פסידא דידהון עוד באו לכלול בדבריהם טענה אחרת בשביל כבוד הגורל דהחלוקה נעשית ע"פ הגורל והעובר על הגורל כעובר על עשרת הדברות ואיך יגרע ממטה נחלתם שזכו בה ע"פ הגורל דנמצא דבר זה נוגיע בכבוד הגורל אשר דובק בו ההשגחה העליונה ולכן תחלת דבריהם פתחו בדבר זה ואמרו את אדוני צוה ה' לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל בגורל דייקא דדבק בו ההשגחה העליונה ואם יהיו בנות צלפחד לאחד מבני שבטי ישראל הנה בזה יגיע לנו פסידא דנגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ועוד זו קשה יותר דדבר זה נוגיע בכבוד הגורל דמגורל נחלתינו יגרע:

אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבות מואב נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל דהתורה נתנה לנו מעולם הבריאה שהיא סוד הבינה לכך התחילה באות בי"ת שה"ס בינה וידוע מרע"ה זכה לבינה לכן התורה שהיא מעולם הבינה נתנה על ידו וידוע כי יד ר"ל מקום וידוע כי מרע"ה אע"פ שזכה לבינה נצטרפו אליו גם אורות החכמה לכן שמו עולה מספר אחוריים דשם ע"ב שה"ס חכמה ומספר שם אהי"ה דיודין שה"ס בינה שהם קפ"ד וקס"א כמנין משה וז"ש אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' בתורה הם ביד משה ר"ל במקום משה שזכה לבינה והתורה ג"כ היא נתנה בסוד הבינה בערבות מואב ערבות לשון עירוב מואב מ"ו אב והיינו מ"ו מלוי שם ע"ב שה"ס אב חכמה הנקרא אב:

דברים

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל איתא במדרש זש"ה מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון וי"ל מה שייכות יש לפסוק זה הכא ונ"ל בס"ד בהקדים מ"ש הגאון מהר"ם שיף ז"ל ע"פ הוכח תוכיח את עמיתיך ולא תשא עליו חטא ר"ל אם תוכיח להחוטא עצמו אתה מביישו על כן תוכיח באותו חטא לאדם צדיק שהוא עמיתיך שלא חטא וזה כיון שלא חטא לא יתבייש ואותו שחטא ישמע התוכחה דרך אגב כשאתה מוכיח לזולתו וע"כ לא יתבייש ולא תשא עליו חטא של ביוש עכ"ד ובזה יתורץ דקדוק אחר בפסוק זה באומרו אשר דבר אל כל ישראל ותיבת כל לשון יתר אך בא הכתוב להודיענו חכמתו של מרע"ה בתוכחות שעשה לישראל שנשמר שלא להביא החוטאים לידי ביוש דארז"ל כאן נרמז כמה מיני חטאים שהוכיחם בהם והוא במדבר ר"ל חטא שאמרו מי יתן מותינו וכו' ובערבה מה שחטאו בשיטים בערבות מואב ומול סוף מה שהמרו על ים בים סוף שאמרו המבלי אין קברים ופארן חטא המרגלים ותופל שתפלו על המן וחצרות מחלוקת קרח ודי זהב בעגל וכל אנו מיני חטאים לא היו אצל כולם אלא יש שחטאו בזה ולא חטאו בזה ויש שחטאו בזה ולא חטאו והוא לא רצה להוכיח להדיה לכל שבט בחטא שחטא בו פן יבואו לידי ביוש אלא קבץ את כולם והוכיחם בכל אלו מיני חטאים ובזה נמצאו לא נתביישו החוטאים ולז"א אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל כל דייקא שהעמיד את כולם והוכיחם ביחד בכל הדברים האלה והיינו כדי שלא יבוא החוטאים לידי ביוש ועל זה הביא המדרש פסוק מוכיח אדם אחרי כאלו במרע"ה שהיה ראש למוכיחם משתעי קרא דקאמר משה רבינו מוכיח אדם אחרי ר"ל אחר מנהגי ועצתי שיעשה כדרכי ומנהגי שלא לבייש החוטא להדיה אלא ישמעהו התוכחה דרך אגב הנה זה חן ימצא כי בזה נמצא מקיים מצות תוכחה ואין החוטא מתבייש וכיוצא בזה פירשו רז"ל ויקם וילך אחריה שהוא ר"ל אחר דבריה ובקשתה וכן כאן:

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם י"ל למאי אצטריך לפרש הזמן שהיה בשנת הארבעים בחודש הי"א ועוד אומרו כאשר צוה ה' אותו מאי קמ"ל והלא בכל פעם מדבר עמהם כאשר צוה ה' אותו גם מלת אליהם לשון יתר הוא וכבר נרגש בכל זה רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל יע"ש ונ"ל בס"ד דמשנה תורה יש בו תוכחות הרבה לישראל וגם יש בהם דברים שהם קשים מאד ממרים הייתם מקצפים הייתם ודברי התוכחות לעם רב ועצום יהיה נחשד המוכיח שהוא מדבר תוכחותיו בשביל להתגדל ולהתפאר ובעבור עשות כבוד לעצמו

בזה הוא מתכוין ברם אם המוכיח יוכיח סמוך לפטירתו מן העולם אינו נחשד בכך כי האדם שהוא הולך לבית עולמו לא יבקש גדולות עוד לעצמו בעוה"ז הנוסיע ממנו ובודאי כל כונתו הוא לש"ש על כן מרע"ה חשש מן החשד הזה ועשה כל תוכחות שלו הקשים מאד סמוך לפטירתו ממש אך גם בזאת היה ירא לדבר אותם קשות פן יענש אחר שראה שבאומרו שמעו נא המורים נענש לכך לא דבר קשה עד שנתן לו הקב"ה רשות וכמ"ש רז"ל במדרש פרשה זו א"ר סימון משל להמ"ד לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וראה גחלת מושלכת סבור שהיא אבן טובה נטל אותה ונכוה לאחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה סבור בה שהיא גחלת והיה מתירא ליגע בה א"ל רבו טול אותה אבן טובה היא כך אמר משה בשביל שאמרתי להן שמעו נא המורים נטלתי שלי מתחת ידיהן ועכשיו אני בא להוכיחן בתמיה א"ל הקב"ה משה אל תתיירא עכ"ל נמצא השי"ת הוא שצוהו להוכיחם בתוכחות קשים אלה והטעם הוא כי דברים קשים אלו הם לטובתם וז"ה ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש שאז הוא קרוב לפטירתו בחודש אחד דבר משה דבור קשה אל בני ישראל יען מאחר דהוא סמוך לפטירה אין כאן חשד וגם בזאת חש מן העונש ולא עשה כן מדעתו עד שנתן לו הקב"ה רשות וצוהו על כך ולז"א ככל אשר צוה ה' אותו שנתן לו רשות וצוה על כך וכמ"ש במדרש יען כי דבור קשה זה הוא אליהם ר"ל לטובתם שבזה יתפעלו יותר וישובו אל ה':

ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה נ"ל בס"ד דארז"ל שכר מצות בהאי עלמא ליכא משום דנצטווינו ע"י שליח וליכא בזה משום ביומו תתן שכרו אך שכר מצות אנכי ולא יהיה לך דמפי הגבורה שמענום יש שכר גם בעוה"ז וכתבו המפרשים ז"ל דבשביל מצות אנכי ולא יהיה לך יש לישראל רוב טובה בעוה"ז ולולי כן לא היה להם יותר מכדי חיותם ממש עוד ידוע מ"ש רז"ל ע"פ היום הזה ה' אלהיך מצוך בכל יום יהיו בעיניך כחדשים כאלו בו ביום נצטווית עליהם וכן אמרו ע"פ היום הזה נהיית לעם בכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באת עמו בברית ובזה מובן הטעם שצונו השי"ת לזכור בכל יום מעמד הר סיני וז"ש ה' אלהינו דבר אלינו בחורב בשביל שדבר אלינו ממש כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום לכך לאמר רב לכם ראוי לאמר בעוה"ז רב לכם שיהיה לכם רבוי שפע טובה ולא בצמצום כי מחמת אותם דברים שדבר עמנו יש לנו שכר גם בעוה"ז גם עוד ראוי לנו להשים מעמד הר סיני על לבינו שנצייר תמיד שבתינו בהר הזה כדי שתהיה קבלת התורה חדשה אצלינו בכל יום או יובן בס"ד סיני נבחר למתן תורה בשביל שפלות שהיתה בו וממדת הר סיני ילמד האדם לאחוז בענוה

דמאן דאיהו זעיר איהו רב וז"ש רב לכם אם תרצו להיות רב לכם צריך שתשבו בהר הזה כלומר במידת ההר הזה שהיא מדת ענוה ושפלות:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער רוה"ק שהאדם בפנימיותו הוא מכון ומרכבה לצלם שם הוי"ה ובחיצניותו הוא מכון ומרכבה לצלם שם אלהים ע"ש ולכן כתיב ויעבור את מעבר יבק מספר שם הוי"ה ושם אלהים שעולה יב"ק והנה מלוי אותיות סיני הוא ד"ו מכו"ן כי יו"ד ראשנה אינו יוצאה במבטא וד"ו ר"ל שנים וז"ש רב יהיה לכם רבנות ומעלה על ידי שבת בהר הזה שתתכוונו תמיד לעשות עצמכם מכון ומרכבה לשם הוי"ה ולשם אלהים כאשר רמוז בתוך אותיות ההר הזה:

ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ וכו' י"ל והלא עדיין הם במדבר ולא נכנסו ואיך אומר להם ראה נתתי לפניכם והם רחוקים ממנה ונ"ל בס"ד דגדול כח הבטחון שעל ידו ישיג האדם את חפצו אע"פ שהוא רחוק ממנו למאד על כן ישראל בעודם במדבר אם יציירו בדעתם שכבר נתן הקב"ה הארץ לפניהם אשר מגודל בטחונם בהשי"ת יחשבו כאלו המבוקש הגיע לידם בזה יהיו זוכים להשיגו ולבא לידם באמת וז"ש ראה נתתי לפניכם את הארץ עיצה טובה קמ"ל כדי לדחות בזה הקטרוגים שתראה בדעתך כאלו כבר נתתי לפניכם את הארץ ובזכות הבטחון הזה אז בואו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותכם לתת להם ולזרעם אך בתנאי שילכו אחריהם כלומר אחרי מנהג אבותם כמש"ה ויתן להם ארצות גוים וכו' בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש הגאון השל"ה ז"ל בפרשת ויחי בכל מקום שהיו יחד כל זרע ישראל שם היה חונה אוירא דא"י ושם מותר להקריב לה' וכמו שעשו ישראל במדבר מ' שנה שהיה שם עליהם אויר א"י ולכך הקימו המשכן והקריבו קרבנות ולא נקראו שחוטי חוץ ע"ש ובזה פרשתי בס"ד הפסוק בפרשת שלח לך עלה נעלה וירשנו אותה פירוש כבר ירשנו אותה כי אוירה הוא שוכן עתה אצלינו ונמצא כי עתה כבר ירשנו אותה שלקחנו אוירה הקדוש ואז בנקל תהיה גופה של ארץ לכבשה ולכן עלה נעלה ואין חשש ופחד וז"ש ראה נתתי לפניכם את הארץ שלקחתם האויר שלה והנהו אצלכם על כן בנקל תהיה ירושת גוף הארץ ולזה בואו ורשו את הארץ הוא גופה של הארץ ולז"א בפרשת שלח לך סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראום פירוש צלם קאי על אוירה של א"י שכבר הוא אצלינו וזה סימן כי ה' אתנו לכך אל תיראום:

ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב נ"ל בס"ד מנהגו של עולם הצדיקים מועטים אך זה חידוש אתכם כי ה' אלהיכם הרבה אתכם ועכ"ז הנכם היום ככוכבי השמים כלומר צדיקים שנמשלים לכוכבים ואמר לרב כי הקב"ה הבטיח

לאברהם אע"ה דלא פחית עלמא מתלתין צדיקים גמורים ואתם כולכם היום צדיקים גמורים כמו למ"ד רב כאותם שלשים צדיק רב שהבטיח הקב"ה לאברהם אע"ה גם אמר ככוכבי השמים רמז בזה על ב' הכוכבים הקבועים בשמים שאינם זזים ממקומם לעולם והם א' בצד דרום וא' בצד צפון ונקראים בלשון ערבי גיר"י ועליהם הולכים עוברי דרכים ויורדי אניות ויש מדינות שאין רואין אלא רק כוכב שבצפון ויש אין רואין אלא רק כוכב שבדרום ואותם המדינות שהם תחת קו המשוה רואין את שניהם ואלו ירמזון אל שלשה מיני צדיקים והיינו יש צדיק בעל תורה בלבד כי אין לו ממון להאיר לעולם בממונו בצדקה וג"ח ולזה ירמוז כוכב שבדרום כי החכמה תתייחס לדרום כמ"ש רז"ל הרוצה להחכים ידרים ויש צדיק אינו בעל חכמה אלא הוא בעל מצות שמאיר לעולם בממונו בצדקה וג"ח ולזה רמוז כוכב שבצפון כי העושר יתייחס לצפון כמ"ש הרוצה להעשיר יצפין ויש בעל חכמה ובעל עושר שמאיר לעולם בחכמתו וממונו וכנגד זה יש רואין את כוכב הדרומי וכוכב הצפוני ועל כן הצדיקים נמשלו לכוכבים ר"ל לשני כוכבים אלו הקבועים גם נמשלו לכוכבים שהם אורם גדול ורק לסיבת ריחוקם מן הארץ השפלה נראה אורם מועט:

ה' אלהי אבותכם יוסף עלכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם נ"ל בס"ד דידוע השי"ת נקרא אלהי ישראל כי ישראל יכולים לקבל ממנו שפע בלתי אמצעי אך לגבי אוה"ע נקרא אלהי האלהים כי אוה"ע אינם יכולים לקבל ממנו שפע אלא ע"י אמצעי שהוא השר שלהם ובזה פירש הרב א"י ז"ל מאמר רז"ל דאחאב כתב על דלתי שומרון אחאב כפר באלהי ישראל דהכונה כפר בתואר זה דלדעתו גם ישראל אינם יכולים לקבל ממני שפע אלא ע"י אמצעי וא"כ גם לגבי דידם נקרא אלהי האלהים ואינו נקרא אלהי ישראל וז"ש ה' אלהי אבותכם הוא בעצמו יוסף עלכם ככם אלף פעמים שאין אתם צריכים לאמצעי ואין זה חידוש כי יברך אתכם כאשר דבר לכם בלתי אמצעי בתחלת דבריו בעשרת הדברות דלכ"ע אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום:

או יובן בס"ד יוסף ה' עלכם ככם דידוע כל הנטפל להשם מלפניו מותר למחקו שאין בו קדושה אך הנטפל מאחריו כגון כ"ף ומ"ם של אלהיכם אסור למחקו כי נתקדש בקדושת השם ולזה ידמו הגרים הנוספים על ישראל אם ילכו הנטפלים לישראל אחריהם בדרך שהולכין בו ישראל לעשות כמותם הרי אלו מקודשין בקדושת ישראל אבל אם ילכו לפנים שאין עושין כמעשה ישראל אלא ילכו בדרך הנראה להם לדעתם לא יתקדשו בקדושת ישראל ולכך אמר יוסף עלכם גרים שהם בכם ר"ל נטפלים והולכין אחריכם בדרך שתלכו בה כמו אותיות כ"ם הנטפלין להשם מאחריו וכיון שנוספין עלכם גרים

כשרים כאלה אז יברך אתכם כאשר דבר לכם בהבטחות של עת"ל כי ידוע הבטחות דעת"ל תלויה בתוספת הגרים דלכן ארז"ל לא גלו ישראל בין האומות אלא כדי שיתוספו עלהם גרים או הכונה יוסף עלכם גרים שיהיו כשרים כמותכם ואין אתם צריך לגלות בין העמים בעבור זאת אלא גם בזמן תוספת הגרים יברך אתכם כאשר דבר לכם שתשבו בטח בארצכם:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ויברך אתכם כאשר דבר לכם כי מצינו שברכת כהנים נאמרה לישראל בלשון יחיד וי"ל דהול"ל בלשון רבים דהא אין מברכים אותה בפחות מעשרה אך ידוע דנאמרה בלשון יחיד כי כל ברכה האמורה בלשון יחיד היא מעולה יותר שמושכת שפע מרום המעלות סוד הכתר שהוא יחיד ונקרא אל"ף וז"ש יוסף עלכם אלף פעמים שישפיע לכם ממדת הכתר שהוא סוד אלף ואע"פ שאתם רבים יברך אתכם בלשון יחיד כאשר דבר לכם במעמד הר סיני שהייתם רבים עומדים ודבר עמכם בלשון יחיד אנכי ה' אלהיך:

הבו לכם אנשים חכמים וכו' ואשמם בראשכם י"ל הול"ל ואשמם שופטכם ונ"ל בס"ד דמצינו דהחכמים נקראים עינים של ישראל כמ"ש עיני העדה על הסנהדרין והטעם כי הם הרואין במעשיהם של ישראל ובודקין אותם וארז"ל החכם עיניו בראשו וקשה כל אדם עיניו בראשו אך הכונה דהכסיל אינו רואה במומי עצמו כי אם במומין של אחרים דוקא וזה ידמה כאלו עיניו ברגלו שאז אינו מסתכל דכל גופו ואינו ראהו אך החכם עיניו בראשו שהוא מסתכל בעיניו על כל עצמו מה שעושה בכל גופו שלכך ברא הקב"ה את העינים בראש לרמוז שיסתכל תמיד בכל פעולות הגוף שלו מראשו ועד רגליו כדי שיכיר חסרונותיו ולז"א על החכמים שהם העיניים שלכם אשמם בראשכם שיהיו רואין את כל הפעולות הנעשים בכל הגוף שלכם ובודקין בכל המעשים שלכם ולא כאותם הדיינים שאין רואין במעשים של הציבור הנעשים כאלו הם עינים המונחים ברגלים של הציבור שאין רואין כלום:

ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות ואקח את ראשי שבטכם נ"ל בס"ד הוא בקש מהם תרתי שהם יבררו את הדיינים וגם שיהיו חכמים ונבונים וצריך שישיבו טוב הדבר בסתם דקאי על שתים אלה אך הוסיפו לעשות נראה מדבריהם דכונתם מה שבקשת מאתנו לעשות שהוא הבירור זה טוב אבל מה שאמרת שיהיו חכמים ונבונים לא נח לנו בזה ועי"כ חשד אותם למה לא ניחה להו בחכמים ונבונים אלא מפני שרוצים דיין פתי שיוכל בע"ד לסמות עיניו בטענות מזוייפות ואינו רוצה בדיין חכם ומבין שנקב ויורד

עד התהום לברר הדבר ולהוציאו לאורה לכן לא רצה שהם יבררו אלא ואקח את ראשי שבטכם שעשה הבירור על ידו:

שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק נ"ל בס"ד יש אם למקרא וקרינן שמוע מלאה בוא"ו ורמז בזה שמו עי"ן בין אחיכם הם בעלי דינין התובע והנתבע שלא תסתכלו לא בזה ולא בזה אלא תשימו עי"ן שלכם באויר שביניהם ותדברו עמהם כדי שלא יהיה מכשול מראייתכם בהם שיסתתמו טענות אחד מהם או יובן בס"ד ע"ד מ"ש בפ"א דאבות וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים וזה נרמז בתוארים של בעלי הדין שהם אחד נקרא תובע ואחד נתבע ובשניהם אות העי"ן היא בסוף וצריך שהדיין יראה את העין בתוך התואר שלהם דהתובע נחשב בעיניו לתוע"ב והנתבע נחשב לנתע"ב וז"ש שמ"ו עי"ן בין אחיכם פירוש תשימו אות עין דתובע ונתבע בין אותיות התוארים שלהם ובזה ושפטתם צדק שלא יטה לבך לומר זה צדיק הוא ואינו משקר לכך אזכהו:

או יובן בס"ד שמוע בין אחיכם אפילו העדות היא על אדם צדיק וכשר הדומה לכם שנקרא אחיכם וכמו ענין בנו של שמעון בן שטח שהעידו עליו בשקר להרגו והודו אח"כ וכן בהך עובדא דאותו חסיד שהעידו עליו ששכב עם הכלב בשקר וכזב עכ"ז ושפטתם צדק ע"פ התורה שאמרה ע"פ שנים עדים יקום דבר:

ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גירו נ"ל בס"ד בין איש ובין אחיו קאי על כל מיני דו"ד שיש בין התובע ובין הנתבע שהדין נפסק ע"פ העדים או ע"פ שטר וראיה או ע"פ שבועה ואומרו ובין גירו קאי על דבר סתום כמו הך עובדא דההוא גברא שצוה כל נכסיו לחד ברא כדאיתא בבתרא דף נ"ח שכינס דבריו ולא פירש מה שצריך לו לפרש וכן בההוא דאמר נכסיו לטוביה ולא פירש שם אביו ויש ב' טוביה דכל אלה וכיוצא בהם תלויים בדעת הדיינים שהם יפרשו הענין ע"פ האמת והצדק כפי שיקול דעתם וזהו גירו מלשון לא תגורו מפני איש שפירש רש"י לא תכניס דבריך כמו אוגר בקיץ בכל אלו צריך שיהיה המשפט צדק:

ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש וילקט יוסף בשם מדרש לפרושים כתיב הפח נשבר ואנחנו נמלטנו והיינו בגאולה הראשנה של יצ"מ היתה השבירה של הפח באות סמ"ך שבא ונכנס אות סמ"ך בתוך אותיות פח ונעשה צירוף פסח ולעתיד בגאולה האחרונה תהיה שבירה של פח באות רי"ש שיבא ויכנס תוך פח ויהיה צירוף פרח שאז יציץ ופרח ישראל ע"ש ובזה פרשתי הטעם דבחודש ניסן מברכים על אילנות שיש בהם פרח כי בניסן עתידין ליגאל ואז ישראל שנמשלו לאילנות כי האדם עץ השדה יצאו מן הגלות שישבר הפח שלהם ויהיה פרח שיתקיים אז יציץ

ופרח ישראל ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו האלף רמז ללמוד התורה לשון אלוף חכמה שיהיה לימוד התורה בשלימות ואז מאתים לנוטרים את פריו שיבא אות ר' שמספרו מאתים ויכנס בתוך פח ויהיה צירוף פרח ולז"א בתהלים פ"ג כי הנה אויביך יהמיון ומשנאך נשאו ראש שרוצים להסיר אות ריש מן פרח כדי שישארו אותיות פח לבדם ולז"א יפטירו בשפה לדבר קטגורים על ישראל וכל כוונתם בזה כדי להניע ראש דהיינו אות ריש שלא יתחבר ויכנס תוך פח לשבר אותו וכאשר יוצא פרח יצץ ציץ כי בשבירת הפח ע"י אות ר' שיהיה צירוף פרח אז יצץ ציץ שהוא מספר קץ הגאולה וז"ש ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ ולכן עתה הוא עת רצון ומתקרי אתחלתא דגאולה ואז עלה ריש שתעשה מצות ומע"ט ובזה תעלה אות ריש להכניסו תוך הפח שתשברהו לגמרי ולא די בשבירה שהיתה לפח ביצ"מ שהיתה ע"י אות סמ"ך כאשר דבר ה' אלהיך לך על הבטחת הגאולה העתידה יציץ ופרח ישראל כי כל דברי הנבואה של הנביאים קבלום מסיני וכמ"ש רז"ל משא דבר ה' ביד מלאכי בימי מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי שכבר היתה הנבואה בידו מהר סיני וכן ישעיה אמר מעת היותה שם אני אמר ישעיה מיום שנתנה תורה בסיני שם הייתי וקבלתי את הנבואה הזאת אלא ועתה ה' אלהים שלחני וכו' ע"ש ולז"א כאשר דבר ה' אלהיך לך ר"ל עליך בסיני יציץ ופרח ישראל ששבירת הפח העקרית תהי' ע"י אות ריש ובזו השבירה שתהיה ע"י אות ריש אל תירא ואל תחת שלא יש תקנה עוד לפח שיתחבר כי אין זו כשבירת פח מצרים שנשבר ע"י אות סמך ולכך גאולה שתהיה אחרי שבירת הפח בריש אין אחריה עוד שעבוד:

אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל לעתיד ינטל אות וא"ו מעשו וינתן ליעקב ויהיה יעקוב מלא בוא"ו וישאר בעשו עש ואז תתבטל קליפתו שיתקיים בם עש יאכלם עכ"ד נמצא אות וא"ו שהוא גבול של בני עשו שעומד בסוף השם של אביהם יעבור כוחו מהם ויהיה כוחו לישראל זרע יעקב אך ידוע כי מפלת עשו תהיה ע"י עסק תורה שבע"פ שהיא ששה סדרם מספר וא"ו כמ"ש הקול קול יעקב ואין הידים ידי עשו כי הוא"ו שהוא בסוף שמו והוא ארוך דוגמת יד שהיא מקצוות הגוף זה ינטל מעשו ע"י קול התורה שבע"פ שהיא ששה סדרים מספר וא"ו וז"ש אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו שתקחו כח הוא"ו שהוא גבול שלהם ובזה נשמרתם מאד יהיה לכם שמירה ע"י אור מקיף שנקרא מאד שהוא מכניע ומשבר את אדום אשר אותיותיו שוים או מאד גי' מה רמז לשם הוי"ה דאלפין שעולה מספר גאולה אל תתגרו בם קרי בה אל תתגר וא"ו בם שלא תחטאו ותגרמו שיתגורר עוד אות וא"ו

בם כי לא אתן לכם מארצם לעתיד אלא עד שיגמר התיקון בשלימות שהוא מדרך כף רגל וכמ"ש בזוה"ק עד דמטו רגלין ברגלין וגם עד שתהיו נתקיים גם מעונות שאדם דש בעקביו שהם מדרך כף רגל או עד שישבר רגל הקו"ף דקנה של עשו כמ"ש ע"פ גער חית קנה ויהיה הנה וכמ"ש ע"פ ראשון לציון הנה הנם:

ואתחנן

ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר נ"ל בס"ד שיש י"ב צרופים בשם הוי"ה וכל חודש שולט בו צירוף אחר וכן נמי יש י"ב צרופים בשם אהי"ה ובכל חודש שולט צירוף אחר וצירוף השולט בחודש אלול הוא צירוף ההי"א גם ידוע מה שנבחר חודש אלול לסליחות ותחנונים ובקשת רחמים דלכן נקרא חודש רחמים היינו מפני שבו עלה מרע"ה למרום להוריד לוחות שניות ועשה בהם תפילות בעד ישראל ונתקבלו ברצון שסלח להם ונתרצה להם בלוחות שניות ולכן מרוב קדושתו של מרע"ה פתח באותו החודש שערי רחמים שיהיו פתוחים גם לדורות הבאים שיתפללו בחודש זה ותקובל ברצון תפלתם ותחנתם וז"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא ר"ל בעת ששולט בו צרוף של ההי"א מי"ב צרופי אהיה שהוא חודש אלול כדי לאמר לדורות הבאים שגם הם יעשו תחינות בחודש הזה ויתקבלו ברצון ולז"א בפרשה זו ואתנפל לפני ה' בראשנה ארבעים יום וארבעים לילה וכו' וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא ר"ל גם בפעם ששולט בו צירוף ההי"א שהוא חודש אלול שבו היו ימים האחרונים שעליתי למרום שמע אלי:

ובמדרש איתא תקט"ו תפילות התפלל מרע"ה כמנין ואתחנן ונ"ל בס"ד טעם למספר זה שהוא מספר שם יג"ל פז"ק במילואו שעולה תקט"ו והוא ביסוד לכך הוא מספר אי"ש צדי"ק וכל התפילות מתקבצים ביסוד לכן התפלל תקט"ו תפילות ובזה יובן בס"ד מ"ש מרע"ה לישראל אנכי עומד בין ה' ובינכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' והוא הפרש שיש בין מספר שם הוי"ה ובין מספר שם ישראל הוא תקט"ו שהוא מספר שם יג"ל פז"ק הנז' במילואו וכמספר איש צדיק וידוע כי מרע"ה היה בחי' יסוד דחכמה גם תורה שבכתב היא מאור יסוד דחכמה לכך נתנה על ידו וז"ש אנכי עומד במספר שיש בין ה' ובינכם כדי להגיד לכם את דבר ה' דייקא שהיא תורה שבכתב:

או יובן ע"פ מ"ש רז"ל אין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויתפלל ולפי האמור שהתפלל תקט"ו תפלות כמנין שיש בין מספר שם הוי"ה ובין מספר ישראל לז"א אנכי עומד בתפלה בין ה' ובינכם ר"ל כמנין שיש בין מספר שם הוי"ה ובינכם שהוא שם ישראל והוא מספר תפלה:

או יובן אנכי עומד בין ה' ובינכם כי שם הוי"ה ככתיבתו וקריאתו עולה צ"א והפרש שיש בין מספר צ"א למספר ישראל הוא מספר ת"ן כמנין משה במילואו כזה מ"ם שי"ן ה"ה שעולה ת"ן רמז שהוא הראוי להיות אמצעי בין השי"ת ובין ישראל לכך נרמז שמו במספר האמצעי שיש בין מספר שמו י"ת ובין מספר שם ישראל ולז"א אנכי עומד בין ה' וביניכם שיש רמז לשמי בין הבינים וזה הוכחה כי אני הוא הראוי ומוכן להיות אמצעי בין ה' ובינכם להגיד לכם את דבר ה':

אתה החלות להראות את עבדך וכו' נ"ל בס"ד ע"פ המדרש בפרשת ויקרא א"ר חנינא אית אריס דחכים למשאל ואית אריס דלא חכים למשאל וכו' ע"ש באורך וכן כאן אצל מרע"ה אע"פ שהיה מצטער מאד על שמנעו השי"ת ליכנס לא"י הנה בעת תפלתו על הדבר הזה לא הראה עצמו בצער ודאגה אלא עשה כאריס טב שהתחיל לספר בשבחו של המקום ב"ה ועוד הראה בזה את כבודו ואת גדלו אשר גדלו השי"ת וכבדו והשליטו ולז"א אתה החלות וכו' והיה מזכיר והולך ואמר לישראל אע"פ שאני עשיתי כאריס טב דחכים למשאל עכ"ז מחמת שנתעבר ה' בי למענכם לכך לא שמע אני ויאמר ה' אלי הן אמת דרב לך שזכית לכל המראה הגדול הזה ומן הראוי שאעשה בקשתך אך עכ"ז בבקשה ממך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ועכ"ז לא אשיבך ריקם לגמרי אלא אשמע חצי תפלתך שאמרת ואראה את הארץ הטובה ורק של אעברה נא לא אשמע לך ולכן עלה ראש הפסגה וכו' וראה בעיניך בדרך נס את כל הארץ ורק לא תעבור את הירדן הזה:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש בזוה"ק פ' בשלח דף נ"ד ע"א באותיות שמו של מרע"ה מ"ם פתיחה סוד בינה שי"ן סוד אבהתא שהם חג"ת ואות ה"א ה"ס מלכות ע"ש וידוע כי א"י היא סוד אות ה"א שהיא מלכות וז"ש אתה החלות להראות את עבדך ר"ל ה"א שה"ס מלכות חלותה להראות את עבדך וכמ"ש בזוה"ק כד נפק לעלמא אנהרא ה' באנפוי וביתא אתמלייא מזיויתיה את גדלך רמז לאות ש' ואת ידך החזקה רמז לאות מ"ם דמשם מתערין שכ"ה דינים כנז' שם לכן אעברה נא ואראה את הארץ הטובה שהיא סוד ה"א שהיא מלכות:

או יובן בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל בפ' בראשית ברא אלהים בשביל משה שנקרא ראשית ברא הקב"ה שמים וארץ נמצא מרע"ה נרמז כבודו בהתחלת התורה בתיבת בראשית וז"ש אתה החלות בתורה להראות לבאי עולם את כבוד עבדך ומפרש היכן היה זה ואמר את גדלך ואת ידך החזקה שהוא בריאת העולם בששת ימי בראשית ששם רמזת על כבודי

ולכן אחר כל הכבוד הזה שכבדתני לברא שמים וארץ בעבורי אז בדין הוא שאעברה נא ואראה את הארץ הטובה כיון שהכל נברא בשבילי ובשלי אני נכנס:

ויאמר ה' אלי רב לך נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד הכתוב הנה ה' רוכב על ע"ב ק"ל דהארה של חו"ל הוא מספר שמות ע"ב ק"ל שהוא מספר רב וז"ס כל רב מבבל והארת ארץ ישראל היא בתוספת עשרה עוד ולכן היא הארת רבי וז"ס כל רבי מא"י ע"כ ונראה לרמוז בשם מרע"ה נרמז שלא יכנס לא"י ששם הארת רב"י אלא ישאר בחו"ל ששם הארת רב יען כי מילוי משה כזה מ"ם שי"ן ה"א עולה ק"א והוא נכפל שמו משה משה הרי מלוי שלו מספר רב וז"ש ויאמר ה' אלי רב לך ר"ל הארת רב של חו"ל לך ולא הארת רבי של א"י שהיא תוספת יו"ד ולכן אל תוסף דבר אלי עוד תיבת אלי קרי בה אל יו"ד שה"ס הארת א"י כי כן הרמז הזה נרמז בשמך הטוב:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הגאון תפארת הגרשוני ז"ל בפרשת בשלח דמרע"ה חי ק"ך שנה לפי שהיה כהן ונתן לו הקב"ה תרומה מימי עולם שהם שיתא אלפי שנה תרי ממאה עולה ק"ך שנים כי דין תרומה הוא אחד מחמשים דהיינו בינוני נותן אחד מחמשים ע"ש והנה על זה י"ל א"כ הוא אין לו חיים יותר מן ק"ך שנים ומה הענישו בהבאת הסלע הא בלא"ה אין לו חיים עוד שיביא את העם הזה דק"ך שנה שלו נשלמו בסוף הארבעים שנה שכלו מתי מדבר שאז הגיע כניסתם של ישראל לארץ וקודם זה לא הוה אפשר שיכנסו ונראה לתרץ כי הן אמת תרומה אחד מחמשים אך זו מדהבינונית אבל עין יפה אחד מארבעים ואם היה מדבר עם הסלע שאז היה הנס נעשה יפה יותר היה נוהג עמו בעין יפה לתת לו אחד מארבעים ואז מגיע לו ק"ן שנים אך כיון שהכה את הסלע שלא נעשה הנס יפה לא נהג עמו בעין יפה אלא בינונית שעולה לו ק"ך שנים ולכן לא נשאר לו זמן בעולם כדי שיכניס את ישראל לארץ והנה רב נדרש על כהן כי רב נדרש לשון רוממות וגדונה וגבי כהן כתיב וקדשתו לברך ראשון ולטול מנה יפה ראשון וכו' ובזה פרשתי מ"ש קרח למשה ואהרן רב לכם כי מרע"ה נעשה כהן בשבעת ימי מלואים ששמש בכהונה גדולה ואחריו אהרן הוא כה"ג וז"ש ויאמר ה' אלי רב לך ר"ל דין כהן שהוא רב יש לך שצריך ליקח תרומה גדולה שהוא אחד מחמשים ולא יגיע לך בזה יותר מן ק"ך שנה ואין לך זמן עוד בעולם שתכניס את ישראל לארץ כדי שלא אטעון עכ"פ תנהוג בעין יפה שיגיע לי ק"ן שנה ואז יש לי זמן עוד בעולם לכן אמר לי אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה לבקש תרומה במדת עין יפה ונרמז זה בתיבת אלי שהוא א' לי כלומר אחד מ' לי שהוא ארבעים וכל זה היה לי בעבורכם וסיבתכם בענין הסלע:

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה נ"ל בס"ד דהגזרה היתה לכן לא תביאו את הקהל הזה וביקש שיעביר אותיות נא מן תיבות לכן לא ואז ישאר אותיות לכל ויהיה הדבר לכל תביאו את הקהל ואפשר נמי שלא יתבטלו אותיות נא לגמרי אלא יהיו נקראים כך לכל תביאו נא את הקהל והכונה לכל אפילו אותם הגרים שעלו עם ישראל שהם ניצוצותיו של מרע"ה:

ונשב בגיא מול בית פעור נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בס' הכונות באמירת י"א סימני הקטורת בכל יום שלשה פעמים שתים בשחרית ואחת במנחה כדי לסלק את י"א האורות מתוך הקליפות וישארו מתים ולכך מעלתם נשגבה מאד ע"ש וז"ש ונשב בגיא חלק התיבה לשתים וקרי בה בג' י"א ר"ל בשלושה פעמים י"א סמני הקטורת בכל יום ובזה מול בית פעור מול לשון כריתה לבית פעור הקליפה או הכונה כנגד בית פעור שאומרים ג"פ כדי שלא ינקו הקליפות מן השפע היורד לעולמות ע"י התפילות:

ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ נ"ל בס"ד הכונה אני למדתי כאשר צוני ולא עכבתי אצלי דבר אחד להתפאר בו לעצמי ולכן ראוי שגם אתם תעשו כן בקרב הארץ שכל אחד ילמד לאחרים כל מה שהוא יודיע:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד אומרו לעשות כן בקרב הארץ כי במלוי אותיות ארץ כזה אל"ף רי"ש צד"י יש בהם מספר דלת והיינו כי התורה נקראת בשם ארץ כמ"ש רז"ל ע"פ ואת הארץ כי נעמה וכן אמר ארוכה מארץ מדה ונרמז בקרב השם זה שלה מספר דלת לרמוז אם יהיה לימוד התורה שלומד בפיו מחובר במוחו ששם המחשבה שבראש שהוא למעלה וגם מחובר בלב שהוא למטה מן הפה אז לא יהיה הלימוד כבד על האדם ואם אין יכבד עליו מאד ולא יתקיים בו והוא כטבע הדלת שמחובר בציר למעלה ולמטה אז לא תכבד פתיחתו וסגירתו על האדם משא"כ אם אינו מחובר למעלה ולמטה יהיה כבד טלטולו ויגיעתו על האדם מאד ועוד נרמז במספר אותיות דלת שהוא מספר ארבעה רמז שיטרח האדם בלימוד ד' חלקי התורה שהם פרד"ס גם נרמז בדלת לשון דלות שיראה עצמו דל כי אין התורה מתקיימת בגאוה וז"ש לעשות כן בקרב הארץ ר"ל במה שנרמז בקרב אותיות הארץ שהוא מספר דל"ת וכמו שרמזנו בכל הנז"ל:

ותקרבון ותעמדון תחת ההר נ"ל בס"ד כי ישראל בקבלת התורה זכו לתואר איש באמת והיינו כי הצדיק נקרא בשם איש כי ע"י עסק התורה מיחד שם הוי"ה שהוא סוד תפארת עם שם אדני שה"ס מלכות ע"י שם שדי שהוא בחינת היסוד המחברם ולכן נקרא איש ר"ת ג' שמות הנז' שהם שם הוי"ה ושם שד"י ושם אדני והנה תואר זה של איש נרמז

במלוי אותיות הר שהם ה"א ריש"ש דהמלוי שהוא תחת הפשוט הוא אותיות איש וז"ש ותקרבון ותעמדון תחת ההר ר"ל בתואר איש הרמוז תחת אותיות הר במילואם:

ושמרתם ועשתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכו' ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה י"ל איך תהיה ניכרת לעיני העמים והלא אין להם מגע בה ומשפטים בל ידעום ועוד איך יודו רק שישראל הם עם חכם ונבון והלא גם אתם נמצא ספרי חכמה הרבה ואיך יודו ביתרון ישראל עליהם ונ"ל בס"ד כי תורתינו הקדושה הגם שהיא חמשה חומשים אשר ישא אותם האדם בחיקו הנה היא רחבה מיני ים שכל קיץ וקיץ גנוז בו תלי תלים ומה שתמצא בה סיפור מעשים ותולדות בני אדם בכל אלה רמוז ענייניים יקרים גדולים עד אין חקר ד"מ פסוק תמנע היתה פלגש שהוא חמש תיבות רמוז בו דברים אשר לא יכילום אלף קנטרסין ופרשת ואלה המלכים בה רמוזים סודות עמוקים רבו מספר ומצינו על פרשת בלעם שהיא דף וחצי בתורה אמר רבינו האר"י ז"ל לתלמידיו שלא יספיק להם שמונים שנה ללמדם מה שרמוז בפרשה זו וכאלה רבות מראש התורה ועד סופה ומצינו כמה הלכות שלא נרמזו בתורה אלא ביתרון אות או חסרון אות וי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם רבו פרטיהם עד אין מספר ואפילו על דברי הימים אמרו בגמרא בין אצל לאצל טעינו כמה גמלי דדרשה באופן שדברי תורתינו הקדושה הם מלות קצרים וגנוז בתוכם עניינים רבים שאפילו חכמות חצניות בדברים גשמיים נרמזו בתורה וכמ"ש בן בג בג הפוך בה והפוך בה דכולה בה וכמ"ש במדרש שפלסוף אחד רצה לידע נחש לכמה מוליד וטרח כמה שנים עד שידע שעיבורו הוא שבעה שנים וכששאל דבר זה מן החכמים השיב רבי יהושע תכף ומיד שעיבור נחש שבעה שנים וא"ל מנין לך א"ל מן התורה כך נראה לנו כי נאמר בנחש ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה אם מבהמה נתקלל מחיה לא כ"ש ומה ת"ל מכל חית השדה אלא לומר לך כשם שנתקללה הבהמה מחיה אחד לשבע ומאי ניהו חמור מחתול או חמור מכלב שזה עבורו י"ב חודש וזה חמשים יום דשבע פעמים חמשים הם שנות הלבנה כן הנחש נתקלל מבהמה טמאה אחת לשבע שזו עבורה שנה והוא שבע שנים התחיל איתו פלסוף מכה ראשו בכותל מרוב צערו אמר כל מה שעמלתי בשבע שנים בא זה והושיט לי בקנה אחד וכנז' במדרש וכיוצא בזה תקיש לכמה דברים אחרים על כן אמר דכולא בה וכל זה אינו נמצא אלא רק בתורה אבל אוה"ע כל ספרי חכמות שבידם הם מספרים דברים גלויים כמו שהן ואין בתוכם דברים ועניינים שונים כתורתינו שכל תיבה ותיבה היא אוצר גדול עצום ורב שיש לכל דבר ודבר הכתוב כמה וכמה פנים ועל זה יודו חכמי האומות ביתרון תורתינו הקדושה על ספרי חכמות שלהם וגם יודו בחכמת ישראל העוסקים בה שיש

לאל ידם להוציא מכל תיבה ותיבה עניינים שונים ויכולת זו אין נמצאת איתם ולז"א כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים כלומר שהם רואים שדבריה אינם כפשוטם אלא הם דברי חכמה ובינה אשר בכל דבר ודבר הכתוב בה יכיל בקרבו אלף אלפים דברים בעניינים שונים ולכן ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה המתעסקים בתורה הזאת כי רק להם יש להם חכמה ובינה לפתוח אוצרות ובתי גניזה של התורה להוציא מכל דבר ודבר עניינים שונים ודברים רבים:

ובזה יובן בס"ד מאמר הש"ס בבתרא דף נ"ח באחד שהיה לו עשרה בנים וצוה בשעת מותו שכל נכסיו לחד ברא ולא פירש מי הוא ודן רבי בנאה דין זה ע"פ אומדנא זו באומרו להם שילכו כולם לחבוט קבר אביהם במקלות והתשעה הלכו וחבטו ואחד לא רצה לבזות אביו לחבטו ודן רבי בנאה שהוא יקח כל הנכסים דעליו היתה הצוואה ואלו התשעה הלכו והלשינו על רבי בנאה אצל הממשלה שיש אחד ביהודים מוציא ממון מזה לזה בלי עדים ובלתי בירור והביאו את רבי בנאה וחבשוהו והלכה אשתו וצעקה בקובלנא אצל הממשלה באומרה עבד אחד היה לי חתכו ראשו והפשיטו עורו ואכלו בשרו ועתה שואבים בו מים ומשקים לבני הישיבה ואין נותנים לי דמיו ולא ידעו השופטים מאי קאמרה אמרו נביא את חכם היהודים שהוא חבוש כאן אולי הוא יוכל לפרש דבריה וקראוהו ותכף אמר להם כונתה לומר תיש היה לה וגזלוהו ואכלו בשרו ועשו עורו חמת ושואבין בו מים אז אמרו מאחר שהוא חכם כ"כ ניתן לו רשות לצאת מבית האסורין ולישב בשער המשפט וידין את דיני העיר ע"ש והמאמר מוקשה לפי פשוטו הלא הם חבשוהו על אשר מסר הנכסים בלא ראיה ובלא עדים ואיך ניצול מקולבנא זו על אשר מצאו בו דבר חכמה לפרש דברי האשה שהיו סתומים בעיניהם דאם הוא חכם אינו נביא ובמה ידע שהאב צוה לחד ברא על אותו הבן וכפי האמור מובן היטב כי הם יודעים שיש חכמה גדולה אצל ישראל לפרש דברים הסתומים כי זאת התורה שבידם כך הוא עניינה ודרכה והם עוסקים בה להוציא דברים מאוצרותיה ויבינו דבר מתוך דבר אך ודאי חכמה זו אינה מצויה אצל כל איש ישראל כי אם רק אצל החכמים הגדולים שבהם ולא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול לכך בעת שקבלו עליו אצלם בדבר זה אמרו אם הוא חכם גדול ודאי דקדק בשתי מילות אלו דקדוק שממנו הוציא הדין שכונתו של המצוה על זה הבן כי חכמה זו היא מצויה אצל חכמי ישראל ובזה הוא עסקם ומלאכתם אך לא כל אחד יוכל לומר שיש לו יד בחכמה זו ועל כן חבשוהו עד שיעשו לו הבחנה לבדקו מצד חכמתו וכאשר בא לפניהם קובלנא של האשה שהם לא ידעו לפרש דבריה אז הביאוהו לראות אם יוכל לפרש דברים הסתומים

במהרה וכשראו שתכף ומיד הבין לפרש כונתה אז נתברר אצלם שהוא מגדולי החכמים שיש להם יד בחכמה זו להבין הסתומות וא"כ ודאי גם באותו הדין נתגלה לו הסתום שבו ודן הדין ע"פ האמת ואז פטרוהו ונתנו לו רשות לדון בשער המשפט והוא הדבר אשר דבר הכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכו' ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה:

ברם עדיין צ"ל למה תלה החכמה הזאת בשמירה ועשיה של התורה שהקדים לומר ושמרתם ועשיתם ונ"ל בס"ד כי בשכל שבאדם יש חלק טוב וחלק רע וזהו ענין יצה"ט ויצה"ר שיש באדם והצדיק ע"י עסקו בתורה ובמצות מגביר חלק הטוב שבשכלו על חלק הרע ואז יהיה מכוין בשכלו ע"פ האמת והצדק כי חלק הרע שבשכל הוא מחשיך עיניו של אדם שיביט חוץ מן האמת ולכן הבינוני הוא פעם כך ופעם כך אבל הרשע גובר בו חלק הרע שבשכל ומטעהו ואינו יכול לראות דבר שלם כי אם חסר:

ובזה מובן מאמר רז"ל בפסוק ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים אתה מוצא כשבקש שלמה לבנות בהמ"ק שלח אצל פרעה וא"ל שלח לי אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות בהמ"ק מה עשה כנס את כל האצטרוגלין שלו וצפו בבני אדם שהם עתידין למות באותה שנה ושלחן וכשבאו אצל שלמה הע"ה צפה ברוה"ק שהם מתים באותה שנה ונתן להם תכריכין ושלחן ושלח לו לא היה לך תכריכין לקבור את מיתיך הרי לך הן ותכריכיהן ע"כ והקשה הרב מהר"א קונקי ז"ל באם הילד חדא היכן מצינו בזה שגדלה חכמתו מחכמתם והלא מן שטח הדברים מובן ששוים הם שהם צפו בכך והוא צפה ג"כ בכך ועוד מה ראה לעשות להם תכריכין אם כונתו כדי שיודיעוהו שהוא ידע שאלו ימותו באותה שנה די לו לשלחם בדברים שבע"פ לאמר לו המבלי אין קברים במצרים שלחתם לקברם בירושלים הא לך בחזרה וקבור אותם בארציך והרב ז"ל האריך בזה שם יע"ש וכפי האמור נראה לישב שפיר המאמר הנז' והוא כי חכמי מצרים שגובר בהם חלק הרע שבשכלם והם משתמשין בו אין יכולים לראות בשכלם ראיה שלימה והיו חסרים שתים באותה ראיה שצפו באותם בני אומנין הא' שלא נתברר אצלם שכולם ימותו מיתה של קבורה אלא אפשר שימצא בהם שיקרה להם אותה שנה סמוי עינים או צרעת דאלו ג"כ חשובין מתים על כן ודאי כשראו שאותם אומנין ימותו באותה שנה הגידו לפרעה דאינו ברור אצלם שימותו מיתה של קבורה אלא אפשר שיהיה בהם מיתה של צרעת או של סמוי עיניים באותה שנה כי דבר זה הוא בספק אצלם וזה חסרון אחד שהם עצמם מרגישים בו ועוד היה להם חסרון שני שאינם יודעים אמתי אלו ימותו אם בתחלת אותה שנה או באמצעה או בסופה אמנם שלמה הע"ה שראה ראיה זו ברוה"ק

שהיא בחלק הטוב שבשכלו הנה הוא ראה ראיה שלימה שידע דאלו כולם ימותו מיתה של קבורה שצריך להם תכריכין וידע ג"כ דמיתתם קרובה בתוך אותו החודש והנה הם עומדין על פרק הנסיעה שצריך להכין להם תכריכין לכך התחכם להודיעו שהוא ידע באותם השתים שחסרו מחכמי מצרים עשה לכל או"א מהם תכריכין ומיהר לשלחם אליו להודיע שכל אלו ימותו מיתה של קבורה והם עומדים על פרק הנסיעה ושלחם במהרה לקוברם במצרים ולז"א ותרב חכמת שלמה:

וז"ש ראה למדתי אתכם חוקים וכו' לעשות כן בקרב הארץ כלומר כדי שגם אתם תעשו כמוני להעמיד תלמידים הרבה שעי"כ תתחכמו יותר וכמ"ש ומתלמדי יותר מכולם אך דעו וראו כי אין השגה שלמה לאדם בחכמה ע"י הלימוד לבדו שאם יהיה ביד האדם תלמוד וחסר מן המעשים אז גובר בשכלו חלק הרע ולא יראה בשכלו ובינתו ראיה אמיתית ושלימה אלא ראיה חסרה ומוטעת ולכן עצתי היא ושמרתם ועשיתם את חלק המעשה שהוא קיום המצות שבתורה יען כי על ידי קיום חלק המעשה שבתורה תהיה התורה עצמה חכמתכם ובינתכם ר"ל גוף התורה עצמה שהוא עסק הלימוד שלה חכמתכם ובינתכם ניכרים לעיני העמים בראותם שאתם רואין ע"י עסק התורה ראיה שלימה ומבוררת ואז יכירו בחסרונם ויודו ויאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה בראותם הם כל מה שיתחכמו יראו דבר חסר ואתם כל דברי חכמה שתוציאו מדברי התורה הם שלמים שאין חסרים כלום ונראה לרמוז בס"ד מה שקורין אותם הגוי הגדול דידוע הגודל רומז לישראל ושאר אצבעות לאוה"ע וכמו שהגודל מובדל משאר אצבעות כן ישראל כתיב בהו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב ולכן קורין אותם הגוי הגדול אותיות הגודל כי נאה ויאה הדמיון הזה של הגודל להם:

עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשתם אותם הנה מפרשים רבים נתחבטו לפרש תיבת עקב דנקיט כאן ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב מהר"א גבישון ז"ל בעומר השכחה דף ז' דכח הדמיוני הוא במוקדם המוח וכח המחשבי הוא באמצע המוח וכח הזוכר הוא במאוחר המוח מקום קשר של תפילין ורמז לו השי"ת שיהיה הקשר של תפילין בעיקר הכוחות שהוא הכח הזוכר הוא מאוחר המוח ולא במוקדמו כי מה יועיל כח הדמיוני וכח המחשבי שהם במוקדם ובאמצע אם יעיין וישכח והכל אינו הולך אלא אחר החתום והתכלית הוא העיקר עכ"ל ע"ש נמצא עיקר שמירת התורה הוא בסוף ועקב של המוח ששם הוא כח הזוכר ושם צריך לקבץ כל ההלכות של התורה דיניה ומשפטיה דקיבוצם במוקדם ובאמצע של המוח לא יועיל דאע"פ ששם מחשב ומבין

בהם ומדמה מילתא למילתא מה יועילו דמיונותיו ומחשבותיו בהם אם ישכח הכל והכל הולך אחר החתום הוא כח הזכירה המונח בעקב של המוח ובזה יובן בס"ד הורני ה' דרך חוקיך ואצרנה עקב ר"ל אשמור אותה בכח הזוכר שהוא מונח בעקב של המוח ובזה יובן בס"ד טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם ר"ל השנים הם כח הדמיוני וכח המחשבי הטוב שלהם בא להם מן האחד שהוא כח הזוכר דעל ידו נמצא שיש להם שכר טוב בעמלם שלא יהיה עמלם לריק ובזה יובן בס"ד הכתוב במשלי כ"ט כל רוחו יוצא כסיל וחכם באחור ישבחנה ר"ל הכסיל אינו פועל בכח הזוכר ולכן כל רוחו אשר יקבץ לו בכח הדמיוני והמחשבי יוציא יפלוט לחוץ שישכח הכל אך החכם באחור הוא כח הזוכר שהוא באחרית המוח ישבחנה לחכמה שלו כי לא יהיה עמלו בה לריק ויגיעתו לבהלה וז"ש והיה עקב הוא כח הזוכר העומד בעקב המוח תשמעון ר"ל תאספון מלשון וישמע שאול את העם את המשפטים האלה ואז עי"כ ושמרתם ועשתם אותם שאם לא תעשון להם שמירה שם לא יבואו לידי עשיה מחמת השכחה:

או יובן בס"ד שמירת התורה וקיום המצות תלוי באהבה ואחדות שיש לישראל זע"ז וידוע כי עשרת דברות הם קע"ב תיבות כמנין עקב ותיבה האחרונה שהיא עק"ב היא תיבת לרעיך ואם משמעות תיבה זו שהוא ענין אהבה וריעות מצויה בינכם בשמעכם את המשפטים האלה אז בודאי ושמרתם ועשתם אותם שתבואו לידי שמירה ועשיה:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע בירורים של ואלה המלכים הם נברירים ועולים לתיקון שם הוי"ה דההי"ן שהוא מספר ב"ן וזה השם הוא סוף כל ארבע מילואים שהם עסמ"ב כנגד אבי"ע גם ידוע כי בירורים של ניצוצות הנז' הם רפ"ח וב"ן שהם ש"ם טפים וז"ש והיה עקב והיה אותיות הוי"ה עקב פירוש שם הסוף שהוא בחי' ב"ן תשמעון לשון אסיפה נקבוץ את המשפטים האלה משפטי"ם ש"ם טפי"ם שהם מסוד ואלה המלכים ושמרתם ועשתם אותם תיקון כפול בשמירה ועשיה ואז ושמר ה' אלהיך לך את הברית הוא היסוד ואת החסד הוא החסד הידוע או ה' חסד חמשה חסדים הנרמזים בחמש אור:

או יובן בס"ד והיה לשון שמחה אם תהיה השמחה שלמה גם בעקב דהיינו סוף הלימוד וסוף המעשה ולא תהיה רק בהתחלה בלבד אז בזה תהיו בטוחים כי כאשר תשמעון את המשפטים האלה לא תהיה השמיעה לריק ולבהלה אלא ושמרתם ועשתם שתבואו לידי שמירה במצות ל"ת ולידי עשיה במ"ע:

כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא מהם זכור תזכור וכו' נ"ל בס"ד בהקדים מ"ש בספר לקוטי תורה בשם אמת ליעקב הטעם שדן הקב"ה את המצרים על הים במכות כפולות חמש ידות על מה שלקו במצרים דממ"נ

אם הם חייבים זאת מעיקרא היה לו לעשות להם מכות אלו בארץ מצרים קודם שיצאו ישראל משם ואם הוא על אשר רדפו פרעה ועמו אחריהם לא יתחייבו כ"כ מכות חמש ידות על מה שלקו במצרים ודי במכה אחת ופירש הרב ז"ל דעשר מכות שלקו בארץ מצרים היו על אשר סירב פרעה ומיאן בדבר ה' ולכן בכל סירוב שלח לו מכה אחת אבל מכות שלקו על הים היו דין ומשפט בעבור שזלזלו בישראל בשעבודם דעל עיקר השעבוד לא יתחייבו כי כך היתה הגזרה ועבדום וענו אותם אך נתחייבו על אשר נהגו בהם מנהג בזיון ביותר בזה השעבוד ואם היה עושה להם זה הדין קודם שיצאו ישראל ממצרים לא היו נידונים במכות קשות ורבות כאלה עד היות להם כליה מן העולם לגמרי יען כי אדם גדול הרבה שזלזל בקטן ופחות ממנו אין זה נחשב לבזיון ולכן אינו נחשב לו לעון כ"כ אבל אם קטן ופחות יבזה לאדם נכבד וגדול נחשב לו לעון גדול משל לאדם הדיוט שהכהו הפרנס על הלחי וזה שתק כי מה יוכל לדבר הדיוט זה כנגד הפרנס לימים העני הפרנס ונעשה מדלת העם ואותו ההדיוט נתגדל ונתעשר ונעשה פרנס מה עשה המוכה אשר הוכה מקדמת דנא מאותו האיש שהיה פרנס באותו זמן ועתה הנה היא הדיוט הביא את זה לדין לפני ז' טובי העיר לדון אותו איך הרים ידו על הפרנס והכהו לחייבו בזה כדין הדיוט שהכה את הפרנס וחייבוהו הזט"ה על זאת והאיש טען אני לא הכיתי פרנס אלא אני הייתי הפרנס וזה היה הדיוט ואם הפרנס יכה הדיוט אין בזיון למוכה כ"כ לחייב הפרנס ויאמרו הזט"ה אנחנו דנים באשר הוא עתה שזה המוכה שקיבל עליך הוא פרנס ואתה הדיוט ופחות והשומע שומע עתה כך הדיוט שכמותך הכה את הפרנס הזה לכן צריך לדון אותך לפי כבודו של פרנס הזה ולפי פחיתות ערכך עתה וכן עשה השי"ת אם היה דן את המצריים קודם צאת ישראל מארץ מצרים על אשר עשו קלנא ובזיון גדול לישראל בשעבודם לא היו מתחייבים כ"כ בזה כי פרעה ועמו היו באותו זמן אנשים חשובים וישראל היו פחותים אך המתין הקב"ה עד שיצאו ישראל ממצרים שאז קנו להם מעלה וחשיבות גדולה שלא ניתן כזאת לכל אדם משנברא העולם כי היה ה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ועמוד אש לילה והיו הולכים ביד רמה עד שאוה"ע היו אומרים עליהם אין אלו כבני אדם אלא כמלאכים והמצריים היו מדולדלים מאד מחמת מים הזדונים שעברו עליהם בעשר מכות והיו ללעג וקלס בכל הארצות לכן עתה לפי גודל ועוצם חשיבות ישראל ולפי דלותם של פרעה ועמו נידונו על בזיונות שעשו לישראל בעונש רב שהוא חמש ידות על אשר לקו בארץ מצרים עד שכלו ואבדו מן העולם לגמרי עכ"ד:

ולפ"ז גם בשאר עכו"ם יעשה השי"ת ככה לעתיד כאשר עשה במצריים דאיתא בזוה"ק מה שיתחייבו העכו"ם לעתיד עונשים רבים הוא על אשר נהגו בישראל בזיון וקלון בהיותם גולים אצלם שהיו מחרפים ומגדפים אותם סורו סורו טמא קראו למו והקב"ה ימתין ולא ידון אותם תכף אלא עד אחר שיבא מלך המשיח וימלוך שאז יהיו ישראל אותו זמן גדולי הערך ברום המעלות מכל הצדדים ומכל העניינים והעכו"ם יהיו מדולדלים ופחותים מאד ואז ידון אותם איך הם הפתוחום פגעו בכבוד בני מלכים אנשים גדולים מאד שביזום וחרפום ומחמת כן יתחייבו עונש גדול אשר בו יאבדו מן העולם וע"ז אמר הכתוב כימי צאתכם מארץ מצרים אראינו נפלאות:

וז"ש כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה אשר אני גולה אצלם עד אחרית הימים הם רבים ממני כלומר רבים במעלה בעושר וגדולה ואנחנו גרים ופחותים ועניים על כן איכה אוכל להורישם ר"ל באיזה טענה וכח אחייבם בעונש עצום ורב עד גדר שאורישם לגמרי ואכלם מן העונם כי לפי ערכינו ולפי ערכם לא יתחייבו אלא בעונש קל על בזיון שעשו לנו ולז"א זכר תזכור את אשר עשה ה' לפרעה ולכל מצרים והם המסות הגדולות אשר ראו עיניך על הים שהיו גדולות ביותר שכל מכה היתה של חמש מכות וזהו ה' גדולות מספר חמש גדולות שהמתין הקב"ה ולא עשאם להם אלא עד שיצאתם ממצרים שאז אתם הייתם גדולים מאד והם היו פחותים מאד כן יעשה ה' אלהיך לעת"ל לכל העמים הם העכו"ם אשר אתה ירא מפניהם כי ימתין לדון אותם אחר שיבא מלך המשיח שאז אתם במעלה רבה ועצומה והעכו"ם בתכלית הדנות והפחתות וגבר ישראל:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע הטעם שצונו השי"ת לזכור נס יצ"מ בכל יום בשירת הים ובק"ש וברכותיה שחרית וערבית כי ענין זכירה זו בשבחו יתברך עושה הכנה לגאולה העתידה להיות בב"א דארז"ל כל המודה בנס ואומר שירה זוכה ועושים לו נס אחר וכמש"ה כי חמת אדם תודיך שארית חמות תחגור ובזה פירש עט"ר הרה"ג מור זקני רבינו משה חיים ז"ל חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ועל ידי זכירה זו אז אני גורם רב טוב לבית ישראל כי זכירה זו יהיה בה הכנה לגאולה העתיד בב"א עכ"ד דפח"ח ובזה יובן זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה' כי מה שצונו לזכור כל יום נס יצ"מ הוא מצד רחמנותו עלינו כדי לעשות לנו הכנה בזכירה זו לנס הגאולה העתידה וז"ש כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם ר"ל באיזה זכות אתגבר עליהם לז"א זכור תזכור את אשר עשה אלהיך לפרעה וכו' פירוש עשיתי לך תיקון והכנה לדבר זה ע"י שתי זכירות שתזכור בק"ש וברכותיה א' בשחרית וא' בערבית וע"י מצות זכירה זו כן יעשה ה' אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם וגבר ישראל:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בס"ד בסה"ק אדרת אליהו בפרשת בא ע"פ מי ומי ההולכים דאותיות מ"י עולים ויורדים בנפש הגוי יע"ש גם ידוע דפרעה ומצרים היה להם אחיזה ויניקה באותיות מ"י דשם אלהים במ"ח צרופים שבהם ולכן נקראו בני חם וישראל נתגברו עליהם וסינקו יניקתם משם ביציאתם ממצרים וז"ש כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממנ"י קרי בה מן מ"י ר"ל שהם רבים וחיים מן אותיות מי שהמה עולים ויורדים בנפשם ולכן אתה ירא פן יתגברו בכח שתי אותיות אלו הנה אומר לך לא תירא מהם אלא זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים שהיה להם אחיזה ותגבורת גדול מאותיות מ"י דשם אלהים במ"ח צרופים שבהם ועכ"ז בעזרת האל יתברך נתגברתם ובטלתם יניקתם וכ"ש שתתגברו בענין זה דאותיות מי שיורדים ועולים בנפשם שלא יוכלו להתגבר בהם:

וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם נ"ל בס"ד דהגלות נקרא צרה אך כתיב וממכותיך ארפאיך דהצרה של ישראל שהיא מכתם תתהפך על אויביהם וכל זה יהיה ע"י זכות עסק התורה שנדרשת בשבעים פנים ובזה פרשתי דברי התנא הפוך בה והפוך בה דכולא בה והיינו ע"י התורה תהפך הצרה על עכו"ם גם על ידי התורה תהפוך הטובה של העכו"ם לישראל דכולא בה לכן הצרה שתסתלק מישראל ותהיה לעכו"ם לא תשאר הצרה כמו שהיא אלא נוסף אות ע' שמספרו שבעים כנגד זכות התורה שנדרשת בשבעים פנים ויהיה צירוף צרעה וז"ש וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם שהצרה תהיה צרעה עד אבוד הנשארים הם אוייבים התחתונים שהם גלויים והנסתרים הם אוייבים העליונים שהם הקליפות שהם נסתרים מפניך:

לא תערוץ מפניהם כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא נ"ג בס"ד דידוע שעובדי ע"ז טוענים אחרי רבים להטות והם רבים במספר והתשובה לזה גם לפי דבריהם שהם רבים הנה קי"ל רוב וקרוב הולך אחר הקרוב והקב"ה קרוב אלינו כי השרה שכינתו בקרבינו וכתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראינו אליו וז"ש כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וכו' ואמר אח"ז לא תערוץ מפניהם בעבור טענת רבים כי ה' אלהיך בקרביך דייקא ואין לך קרוב ממנו והדין הוא רוב וקרוב הולך אחר הקרוב גם אמר בקרביך כי אותיות ישראל במילואם יו"ד שי"ן רי"ש אל"ף למ"ד הקרב של האותיות הם מספר צו כמנין אל הוי"ה שהוא המאיר בעשיה ועיקר הקליפות הם בעשיה ושם אל הוי"ה מכרית אותם ולז"א כי ה' אלהיך בקרביך דייקא והוא המכרית אותם שהוא אל גדול ונורא:

כל המצוה אשר אנכי מצוך תשמרון לעשות למען תחיון וכו' נ"ל בס"ד דארז"ל ע"פ אורך ימים בימינה למיימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד אבל למשמאילים עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא והלומד תורה בשביל לעשות זה מן המיימנים משא"כ הלומד כדי להתגדל או לקבל טובה או פניה אחרת זה מן המשמאלים וז"ש כל המצוה זו התורה קרי לה מצוה כמ"ש רז"ל תשמרון לעשות שתהיו לומדים בשביל לעשות למען תחיון אורך ימים ורביתם לשון רבנות זה הכבוד וירשתם את הארץ זה העושר:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש מהרי"מ ז"ל בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה כי מי שהוא חזק בטבע ובריא מאד יכול לאכל מכל מין מאכל וישתה מכל מיני משקה ואינו נזוק ועוד ג"כ אינו צריך לאכול במדה ומשקל אלא גם אם יכניס בתוך מעיו כל מה שירצה הוא סובל הכל ועודנו בריא אולם אך נזדמן אל האיש הזה שהעמיס אח בטנו משא לעיפה במאכלים רעים וגסים עד כי חלה ונפל למשכב והיה מקיא כל דבר שיתן לתוך פיו הנה הגם כי נסתלק החולי ע"י סמים ורפואות הנה הוא צריך להשמר מכאן ולהבא לדקדק במאכל שלא יאכל מאכלים רעים וגסים אפילו כל דהו וגם ידקדק בשמירה ומשקל שלא יאכל הרבה דאז בנקל יחזור הקלקול במעיו ויקיא מחמת שנחלש כוחם בהקאה הראשנה וכן הענין אצל א"י אע"פ כי תחלה בהיות העממין בתוכה סבלה כמה שנים התועבות שעשו בתוכה אע"פ שהרבו להרע בקרבה עכ"ז אחר שחלתה על ידם והקיאה אותם אז אם ישראל יעשו ח"ו אחד מעשרה מן התועבות הקדמניות שנעשו בקרבה אז תכף ומיד תקיא אותם כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם עכ"ד ע"ש ובזה מובן הטעם שנתן הקב"ה לישראל ארץ העממין ולא נתן להם ארץ חדשה שתהיה ג"כ טובה ושמנה כמו הארץ שנתן לישראל כי אין מעצור לה' וכן ארז"ל במדרש במדבר פ' כ"ג אמר הקב"ה לישראל יכול הייתי לברא לכם ארץ חדשה ע"ש ובזה מובן שפיר כדי שלא יחשבו שאפשר להרבות בקרבה תועבות ולא תקיאם כאשר המה ראו בארץ עממין שסבלה אותם שנים רבים ברבוי התועבות לכך נתן להם ארץ זו שכבר חלתה והקיאה כדי שידעו רעתה בנקל תחזור להקיא מחדש גם במעט תועבות ובמשך זמן מועט ובזה יובן בס"ד כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך תשמרון לעשות כל דייקא שלא תחסרו אפילו מצוה אחת למען תחיון וא"ת על מה כל החרדה והלא הכנענים עשו כל התועבות כולם ולא היה להם דבר אחד טוב נתקיימו שנים רבים ואנחנו למה נירא אם נעבור במקצת וגם יש אתנו כמה מצות טובים לז"א ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותכם שהיא ארץ עממין ואינה ארץ חדשה שהיא חזקה בטבעה ולא תחלה מהר אלא זו היא ארץ שכבר חלתה ומקיאה את הכנענים וכיון

דמקיאה אז בנקל תהיה מקיאה אתכם מחדש אפילו על מעוט עבירות ואפילו שיש בידכם כמה דברים טובים ולכן הזהרתי אתכם שתשמרו כל המצות למען תחיון:

וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך במדבר י"ל תיבת כל נראה יתר ונ"ל בס"ד בא ללמדנו שהאדם צריך ללמוד מוסר השכל מן הטובה ומן הפרענות שאם יראה טובה לעושי רצונו יתברך אז ילמוד וידע כמה מרויח האדם בעשיית רצונו יתברך גם בעוה"ז מלבד השכר השמור לעוה"ב ואם יראה פרענות לעוברי רצונו ג"כ ילמד וידע כמה החטא גורם וכמה מפסיד האדם בעון שהוא לשעה קלה ונודע כי בארבעים שנה שהלכו במדבר ראו טובות נשגבות אשר לא טעם אדם בעולם אפילו אבות ושבטי יה וגם ראו יסורין קשים ומרים עד מאד וכל זה היה תלוי במעשיהם ודרכם מ"י ומ"י ולז"א וזכרת את כל הדרך וכו' כל דייקא מפני שהיה בו עניינים הפכיים שאתה תלמוד מן הטובה וגם מן הפרענות:

למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא נ"ל בס"ד בכניסת ישראל לארץ משיגים הנאה גשמית לאכול מפריה ולשבוע מטובה והנאה רוחניות ונפשיית לקיים כמה וכמה מצות התלויים בארץ שלא היו יכולים לקיים בהיותם במדבר ועל כן האריך להם מהלכם במדבר כדי לעשות מבחן על לבבם אם הם מתאוים להכנס לארץ בשביל הנאה הגשמיית הגופניית או אם בשביל הנאה הרוחניות הנפשיית והוא שאם הם קצים במהלכם הארוך נמצא הם באים בשביל הנאה הגשמיית אבל אם אין קצים במהלכם הארוך הם באים בשביל הנאה הנפשיית שהיא בעבור לקיים מצותו יתברך ולכך אין קצים ברבוי המסעות בדרך יען כי המסעות האלה הם נוסעים ע"פ השי"ת והם עושים מצותו במהלך הזה ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו ולמה יקוצו וז"ש וזכרת את כל הדרך וכו' זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך ולמאי אצטריך העינוי הזה הוא לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא פי התשמור כמו ואביו שמר את הדבר ר"ל אם אתה מצפה להכנס לארץ בשביל קיום מצותיו יתברך או אם בשביל הנאת עצמך לאכל מפריה ולשבוע מטובה והמבחן הוא באריכות הדרך אם אתה קץ בו או לאו:

כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם נ"ל בס"ד דידוע שכר מצות בהאי עלמא ליכא דאין להם דין ביומו תתן שכרו מפני שנצטווינו בהם ע"י שליח הוא מרע"ה ודמי לשוכר ע"י שליח דליכא בזה דין ביומו תתן שכרו ורק בעבור מצות אנכי ולא יהיה לך דמפי הגבורה שמענום צריך לקבל שכר גם בעוה"ז לקיים מצות ביומו תתן שכרו וידוע כי עסק התורה נקרא לחם דכתיב לכו לחמו בלחמי וכתבו המפרשים ז"ל בעבור עסק התורה יש

לישראל לקבל שכר וטובה גם בעוה"ז מפני כי לקיום המצות יש סוף שהוא זמן המיתה דנעשה חפשי מן המצות ואין שכירות משתלמת אלא לבסוף אבל על עסק התורה לא יש סוף דגם במיתה הנפש עוסקת בתורה בג"ע וכמ"ש רז"ל ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל וכמ"ש כל זה בספר וילקט יוסף בשם המפרשים ז"ל נמצא יש שכר מתחיל בעוה"ז בעבור עסק התורה משא"כ בעבור קיום המצות ליכא בעוה"ז וז"ש לא על הלחם לבדו הוא עסק התורה הנקרא בשם לחם ככתוב לכו לחמו בלחמי יחיה האדם בעוה"ז אלא גם יש חיות וטובה בעוה"ז מצד מקצת מצות והם של אנכי ולא יהיה לך דמפי הגבורה שמענום וזהו כי על כל מוצא פי ה' דייקא מה שאנחנו שמענו מפי ה' יחיה האדם בעוה"ז כדי לקיים מצות ביומו תתן שכרו ועוד נראה לרמוז בס"ד אומרו מוצא פי ה' על שם הוי"ה שהוא בניקוד המוצא שמסוגל לפרנסה וחיים:

שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה נ"ל בס"ד שמלתך על מלבוש הנשמה כאשר מכוונים כל יום בברכת מלביש ערומים וברכת הנותן ליעף כח כנז' בספר הכונות ועיקר החלישות המגיע ללבוש הנשמה הוא מעונות שאדם דש בעקביו כי עונות החמורות לא ימצא שיעבור עליהם סתם האדם בכל יום ולז"א למה לא בלתה היינו מפני שרגלך לא בצקה רמז לעונות שדש בעקביו או יובן בס"ד ורגלך לא בצקה על אבר התשמיש שמכונה בשם רגל וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל עמ"ש דוד הע"ה לאוריה רד לביתיך ורחוץ רגליך ר"ל מה שלא בלתה שמלתך זה מלבוש הנשמה מפני שרגלך אבר התשמיש לא בצקה בביאה של איסור או בשז"ל כי ד"ז נוגע יותר לקלקל לבוש הנשמה ואמר זה ארבעים שנה זה כינוי ליסוד שלם בארבעים שנה רמז לארבעה יודי"ן דשם ע"ב:

וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך ק' הול"ל כאשר ייסר אב את בנו ונ"ל בס"ד יש אב ממש שילדו ויש אינו אב ממש אלא הוא איש דעלמא ורק גידל את הבן הזה ופרנסו ולכך נחשב זה בנו ויש הפרש ביניהם כי איש דעלמא המייסר את הילד שגידל שהוא נחשב בנו אינו מייסרו אלא לטובת הבן אבל אב ממש המייסר את בנו הוא מייסרו לטובת הבן וגם לטובת עצמו שאם הבן רע מעללים אז החרפה תהיה לאביו וכמ"ש בן מביש מחפיר אביו והנה כאן אצל ישראל כאשר מיסרם הקב"ה ידמו היסורין לייסורין שמייסר איש את בנו שגדלו שהיא רק לטובת הבן כי לאיש הזה המגדלו אינו מגיע חרפה אם זה יצא רע בליעל ולא תדמה ליסורי אב את בנו שיש הנאה וטובה לאב ג"כ דכתיב אם צדקת מה תתן לו ואם חטאת מה תפעל בו וז"ש וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך שאם חטאת אין נוגע חרפת חטאיך אליו ח"ו:

ואומרו וידעת עם לבבך ולא אמר בלבבך נ"ל בס"ד אותיות הסמוכים ללב מצד אחד הם אך לשון מיעוט והסמוכים מצד השני הם גם לשון רבוי רמז שבדברים הנפשיים הנוגעים למעלה שהם תורה ומצות יראה האדם כל מה שיש לו בהם הוא מועט ולא יהיה בעיניו עשיר השמח בחלקו ולכך אך לשון מיעוט נרמזו למעלה מאותיות לב כי זה קאי על דברים של מעלה אבל בדברים התחתונים הגשמיים יראה עצמו מלא והמועט יחשבהו למרובה ויהיה שמח בחלקו לכך תחת לב נרמז גם שהוא לשון רבוי ולז"א וידעת עם לבבך ר"ל תשים ידיעתך להביט מה שיש עם אותיות הלב שלך מכאן ומכאן כדי שאתה תתנהג כאשר יהיו מורים תיבות אלו של אך ושל גם שישנם עם לבבך כל תיבה במקום הראוי לה:

ועוד נ"ל בס"ד אומרו וידעת עם לבבך כי בתוך אותיות לב במילואם יש אותיות תמיד וידוע שהקב"ה נקרא לב של ישראל וכמ"ש רז"ל ע"פ צור לבבי וחלקי ולכן נרמזו אותיות תמיד בתוך אותיות לב להורות לאדם שצריך לקיים מ"ש דוד הע"ה שויתי ה' לנגדי תמיד ולז"א וידעת עם לבבך שתדע האותיות שיש עם הלב לקיים מה שהם מורים לך גם אמר עם לבבך ע"ד מ"ש רז"ל בכל לבבך בשני יצריך כן ידיעתך בעבודת ה' תהיה בשני יצריך:

ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך נ"ל בס"ד הכונה תרתי למעליותא האחד היא הארץ הטובה ועוד אשר נתן לך דוקא ולא נתן לאחרים כמותה כי יש מרגלית יקרת הערך מצד עצמה ואם לא נמצא אחרת כמוה אצל הזולת תתעלה ותוסיף יקר וכבוד לבעלה עשר ידות יותר וכן הענין בארץ הקדושה והנה ברכה זו היא על בהמ"ז אשר ימשך שפע בארבעה ברכות שבה לארבע עולמות אבי"ע ולכך מכונים בחתימה ראשנה במלוי ע"ב ובשניה ס"ג ובשלישית מ"ה וברבעית ב"ן שהם כנגד אבי"ע כנודע ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב אברכה את ה' בכל עת שהוא ר"ת את אבי"ע וכן כאן ר"ת וברכת את ה' אלהיך על הוא ר"ת אבי"ע כי וא"ו של וברכת שימוש וראש התיבה הוא ב' ושאר מילות הפסוק הוא ר"ת נאה לה':

המאכילך מן במדבר וכו' להטיבך באחריתיך נ"ל בס"ד דארז"ל לא ניתן מן לישראל אלא כדי שע"י אכילתו יתחכמו בתורה וגם כדי שיהיו פנויים לעסק התורה שלא יצטרכו למלאכה ולעסק הגשמי כלל ובזה פרשתי בס"ד מ"ש רז"ל במדרש ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו אר"א בר"ש מזון אלפים שנה היה יורד בכל יום דכתיב דבר יום ביומו ולהלן הוא אומר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וקשא למאי אצטריך לירד שיעור גדול זה ללא צורך דהא וחם השמש ונמס ובזה מובן שפיר היינו להורות להם שהמן יורד להם בעבור עסק התורה שהיתה טמירא שני אלפים שנה קודם בריאת העולם כמ"ש רז"ל

בגמרא ובזוה"ק גם עוד מיוחס לה שני אלפים שנה מן ששת אלפים דעלמא וכמ"ש רז"ל שני אלפים תוהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח וגילה סודן רבינו האר"י ז"ל והנה ידוע עסק התורה נרמז באות למ"ד דכ"ב אותיות אלפא ביתא שהוא עליון על כל אותיות והוא ניתן בסוף שם ישראל להורות דקיום ישראל הוא ע"י לימוד התורה וז"ש המאכילך מן וכו' הוא כדי להטיבך באחריתיך ר"ל בלימוד התורה הנרמז באות שהוא אחרית שמך:

ראה

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה י"ל תיבת היום נראה לשון יתר ונ"ל בס"ד חמשה ימים טובים נתן הקב"ה לישראל בשנה א' יום ר"ה שהוא יו"ט והב' יום ראשון של סוכות והג' יום שמיני חג עצרת שהוא רגל בפ"ע והד' יום ראשון של פסח אבל זש"פ אינו רגל בפ"ע והה' יום חג השבועות ואם היו ישראל שומרים חמשה ימים טובים אלו כהלכתם היו ניצולים מן חמשה ימים רעים הא' יום צום גדליה הב' יום עשרה בתיבת הג' יום שבעה עשר בתמוז הד' והה' הוא יום תשעה ועשרה באב שרובו של היכל נשרף בעשירי ולילי שאין הצבור יכולין לעמוד היו גוזרים בו ג"כ תענית וז"ש ראה אנכי נותן לפניכם היום ר"ל ה' יום חמשה ימים שהם ברכה וקללה ואם אתה נזהר באלו הימים טובים שהם לברכה תנצל מן ימים שהם לקללה:

או יובן בס"ד השמש נקראת יום והיא שני הפכיים בנושא אחד מלבנת הבגדים ומשחרת הפנים גם טובה לעינים חזקות ובריאות וקשה לעינים כואבות וכמ"ש הראשנים על פסוק טעמו וראו כי טוב ה' וכן התורה דבריה סובלים שני פירושים א' לטובה ולברכה וא' לקללה וז"ש ראה אנכי נותן לכם היום ר"ל דוגמת השמש שנקראת יום דברים שהם ברכה וקללה בנושא אחד:

אלה החוקים והמשפטים וכו' אשר אתם חיים על האדמה י"ל וכי ס"ד שהם חיים על הרקיע ודאי הם חיים על האדמה וסגי לומר כל הימים אשר אתם חיים ונ"ל בס"ד דידוע שישראל נרמזו בגודל וכל האומות נרמזו בארבע אצבעות להורות כמו שהגודל מובדל מן ארבע אצבעות כן ישראל מובדלים מן האומות וכמ"ש הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב וידוע שקיום התורה אצל ישראל תלוי בהבדלתם מן האומות שאם יתערבו בהם יתקלקלו כמ"ש ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם והנה הגודל בלשן תורה נקרא בהן ואע"ג שהוא חסר וא"ו במקרא הנה במבטא יוצא בוהן ולא בוא"ו והנה אותיות בוהן הם סמוכים לאותיות אדמה כי אחר אדמה יש בוהן ועל ר"ל סמוך כמו ועליו מטה מנשה וז"ש אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות אמתי יהיה זה הקיום חזק ואמיץ

הוא כל הימים אשר אתם חיים על האדמה פירוש שאתם מתנהגים בחייכם כדמיון הבוהן הסמוך לאותיות אדמה שהוא מובדל משאר אצבעות כן אתם תהיו מובדלים משאר אומות הנרמזים בשאר אצבעות ועי"כ חזקה שתשמרון לעשות ולא תאבדו דבר אחד מן החוקים והמשפטים של התורה ולכן אצוה אתכם אבד תאבדון את כל המקומות ר"ל לא מבעייא אנשי רשע שבהם אלא גם המקומות שנטמאו בתועבותיהם ובזה ואבדתם את שמם של הגוים מן המקום ההוא פירוש שם הוי"ה נקרא מקום כנז' בתיקונים שחשב מספרו מקו"ם וידוע שהקליפה רוצה להפריד בין חצי השם שהוא יה לחצי השם שהוא ו"ה וכמ"ש המקובלים ז"ל ע"פ כי ראתה גוים באו מקדשה כי חצי השם נרמז בס"ת כי ראתה וחצי הב' נרמז בס"ת באו מקדשה ותיבת גוים היא באמצע מפסקת וז"ש ואבדתם את שמם הוא שם גוים הנזכר בפסוק הקודם דכתיב אשר עבדו שם הגוים תאבדוהו מן המקום ההוא רמז לשם הוי"ה שתיבת גוים מפסקת באמצע:

לא תעשון כן לה' אלהיכם וכו' כי אם לשכנו תדרשו ובאת שמה נ"ל בס"ד הר המוריה שבו בהמ"ק בנוי הוא מושב השכינה כמ"ש עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב ואם ישראל חוטאין וגולין לחו"ל שאז מוכרחים לעשות שם בתי כנסיות הנה הם עושים מקום מושב חדש לשכינה כי כל מקום שגלו שכינה עמהם ולכך נקראים בתי כנסיות שבחו"ל מקדש מעט והר המוריה הוא ניתן מושב לשכינה מאת השי"ת אבל אלו בתי כנסיות הם נעשו ע"י ישראל וכן הוא ר"ל מושב וז"ש לא תעשו כן לה' אלהיכם ר"ל לא תחטאו ותגלו כדי שתהיו מוכרחים לעשות מושב חדש לה' אלהיכם כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם הוא הר המוריה שהוא בחלק בנימין דבכלהו שבטים כתיב ועלה וירד ורק בבנימין נתיב ועלה ולא כתיב וירד וזה הסימן שנבחר הר המוריה להשראת שכינה לשיכנו תדרשו פירוש אותיות השכנים לאותיות של הר כי קודם הר יש ק"ד ואחר הר יש ו"ש הרי צירוף קדוש נמצא אותיות קדוש הם שכנים לאותיות ההר תדרשו כלומר תדרשו להתקדש בתואר קדוש ע"י שתהיו עובדי השי"ת ותעשו רצונו ולא תחטאו ובאת שמה להכנס בקדושת המקום או שמה אותיות משה כי אם לא תחטאו אז תבאו עם משה לארץ כי טעם מניעתו מליכנס לארץ היתה בעבור חטא ישראל דגלוי וידוע לפני הקב"ה שישראל חוטאין וצריכין גלות ואם יפטר מרע"ה בא"י ילכו על קברו לבקש עליהם רחמים לבטל הגזרה וכו' וכנז' במדרש או יובן ובאת שמה מספר א"ל שד"י המאיר בבריאה ששם שורש נשמת ישראל:

והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח נ"ל בס"ד ידוע אור מקיף מסמא עיניהם של הקליפות ואין נהנים ממנו בסוד והנחש היה ערום שאין לו יניקה מן או"מ וז"ש והניח

וכו' מסביב רמז לאור מקיף שהוא סובב וישבתם בטח תהיו שלמים בשלש קדושות שהם קדושת המחשבה וקדושת הדיבור וקדושת המעשה ושלשתם נרמזים באותיות בטח אשר מלוי שלהם ג"פ ת"י שהם ג"פ קדוש או יובן בס"ד ע"פ מ"ש הרב מג"א אופן ס"ב בשם רבינו אלעזר מגרמיזא שם בי"ב הוא שם גדול שצריך לכוין בו בסוף אהבה רבה באומרך בעמו ישראל באהבה שהוא ר"ת בי"ב ע"ש וז"ש והניח וכו' מסביב קרי בה סם בי"ב דמן השם הזה ישפיע לכם סם חיים של מנוחה וישבתם בטח או יובן בס"ד הנחש הוא יצה"ר מסית למטה ונושך בשן שלו שרמוז בראש וסיף שמו והשטן הוא מקטרג למעלה ונושך ג"כ בשן שלו שהוא רמוז בראש וסוף שמו ועל שני שן אלו אמר שיני רשעים שברת וז"ש והניח לכם מכל אויביכם מסביב הם שתי אותיות שן דנחש ושטן הסובבים בשמותם שהם בראש ובסוף ונשאר בהם אותיות טח יתהפכו לכם לטוב כי יהיו מספר טוב וזהו וישבתם בטח הבי"ת שמוש ותהיה נקודת שב"א ר"ל באותיות ט"ח שיתהפכו לטוב לכם שיהיו מספר טוב:

השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה נ"ל בס"ד בדרך רמז המידות הטובות נקראים עולות שבהם יתעלה האדם וצריך שלא ישתמש בהם אלא רק בענייני עוה"ב דהיינו מדת הזריזות תהיה רק בענייני עוה"ב שהוא עסק התורה והמצות וכמ"ש דוד הע"ה חשתי ולא התמהמהתי לשמור משפטי צדקיך משא"כ בענייני עוה"ז יהיה כבד התנועה ולא יהיה להוט ורודף אחריהם וכן מדת האהבה תהיה לו בתורה ומצות כמ"ש מה אהבתי תורתיך ולהפך אמר הלא משנאיך ה' אשנא וכו' סעפים שנאתי ותורתך אהבתי וכן מדת ותרנות ונדיבות תהיה בתורה ומצות ה' אבל בהנאות עוה"ז יסתפק במועט וכן מדת הרחמנות תהיה לו על עניים ואביונים לעשות עמהם צדקה וג"ח ועל בהמ"ק שחרב בעוה"ר ועל עולמות הקדושים שהם בצער ועל צדיקים וחסידים היושבים בצער ועל צערו של משיח המדוכה בעונותינו אך על רשעים יתאכזר לעשות בהם משפט כתוב לבער הרע מן העולם ולא תחוס עיניו לרחם עליהם וכן עזה"ר בכמה מידות הטובות שאין נאה להשתמש בהם בענייני עוה"ז שהוא המקום אשר רואה האדם בעיניו אלא ישתמש בהם בענייני עוה"ב שאין רואה אותו בעיניו וז"ש השמר לך פן תעלה עולותיך הם מידות הטובות בכל מקום אשר תראה שהוא עוה"ז הנראה לעינים כי אם במקום אשר יבחר ה' הוא עוה"ב אשר שם הוא באחד שבטיך שכל שבטיך נחשבים כאחד כי שם הוא מקום האחדות שאין שם פירוד ושנאה וקנאה אז שם תעלה עולותיך הם מידות הטובות שם תשתמש בהם ועוד אצוך כי שם תעשה כל אשר אני מצוך כלומר מה שאתה מתפלל ועוסק בתורה ובמצות בעוה"ז אל תחשוב בדעתך שאתה עושה עסק זה

בעולם הזה השפל אלא תחשוב שאתה עומד שם בעולם הרוחני הקדוש ושם אתה עושה עסק הקדוש של העבודה ועוד אלמדך דבר אחד והוא רק בכל אות נפשך רק מיעוט שתמעט בתאוה שלך כי מיעוט התאוה הוא סייג גדול ליראת שמים גם אלמדך תזבח ואכלת בשר שגם המעט אשר תאכל לא תכלנו בעודו כרוך בקליפה רעה שהוא חלק הרע הכרוך בו אלא תזבח את חלק הרע בתחלה כדי שתפרדנו מן המאכל ואח"כ תאכל אותו ולכן יש הפסק כמו וא"ו בין תזבח ובין ואכלת שהוא רומז אל דברי תורה וברכות שנמשלו לחרב ככתוב רוממות אל בגרונם וחרב פפיות בידם וצריך לעשות התיקון שלם בברכת ה' אלהיך אשר נתן לך שהיא ברכה שלימה לא חסרת דבר כן אתה לא תעשה תיקון ובירור חסר ועי"כ אז הטמא והטהור יאכלנו לזה המאכל אשר יבא על שלחניך כי הנפש שלך תקח חלק הטוב שבמאכל והקליפה תקח חלק שלה הוא הזבל הנעשה בבטן ויוצא לחוץ ועוד אזהירך שתהיה תופס תמיד מידת הצבי אע"פ שהוא בורח מן האדם באופן שלא יוכל עוד האדם להשיגו לתפסו עכ"ז הוא מחזיר פניו לאחריו לראות אם יש אדם רודף אחריו וכן כשישן לא יסגור ב' עיניו אלא אחת סגורה ואחת פתוחה כן אתה שברחת מן היצה"ר לא תעשה הסח הדעת אלא תתן דעתך תמיד לראות אם עודנו רודף אחריך ותמיד יהיו עיניך פתוחות בדרכיך פן עושה לך מכשול לצוד אותך וזהו דמיון כצבי ועוד כאיל שטבעו להיות רחמני וכשרואה אין גשם על הארץ והחיות מתים בצמא נועץ צפרניו בקרקע וצועק אל השי"ת לא בעבור עצמו אע"פ שגם הוא צריך למים אלא בעבור החיות וכמ"ש רז"ל ע"פ כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים כן אתה אם תראה צער בעולם אע"פ שהוא מגיע גם לך לא תצעק לה' בעבור עצמך אלא בעבור אחרים ואמר עוד רק הדם ר"ל דבר רע גמור שכולו רע ואין בו תערובת טוב לא תאכלנו אלא על הארץ תשפכנו כמים שיורדין ואינם עולים:

כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר וכו' נ"ל בס"ד דידוע שגם התורה נקראת בשם בשר כמ"ש בגמרא ע"פ ולהג הרבה יגיעת בשר כל הלוהג בד"ת טועם טעם בשר והנה הגוף הנאתו מבשר הגשמי והנפש הנאתה מבשר הרוחני שהוא ד"ת וכל תאווה שיתאוה הגוף יאמר האדם לעצמו שהוא רוצה להנות כו"כ ואז אפשר שיספיק לו דברים אלו ולא יצטרך להנות בפועל וכמו שהיה נוהג דוד הע"ה עומד בבוקר ואומר לפרדס פלוני אני הולך ולמרחץ פלוני אני הולך ויצא מביתו על דעת כן וכשעובר על פתח בהמ"ד נשמע ונכנס לבהמ"ד ועוסק בתורה וכמ"ש רז"ל במדרש ע"פ חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אך כל זה הוא בהנאה גשמית של הגוף שיהיה מבטיח חומרו ואינו עושה כלום בפועל אבל בהנאה של הנפש שהיא

בעסק התורה והמצות לא יהיה מבטיח ואינו עושה אלא צריך לקיים בפועל וז"ש כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך ארץ זבת חלב ודבש ובתים מלאים כל טוב באופן שהגוף ימצא לפניו הנאות גשמיות מרובות אשר לבו יתאוה להם לא תהנה אותו בפועל אלא ואמרת אוכלה בשר שתבטחנו בדברים בלבד כמו שהיה עושה דוד הע"ה וכל זה בבשר הגשמי אשר יתאוה החומר שלך אך כי תאוה נפשך לאכול בשר הוא בשר הרוחני שהוא עסק התורה שהוא רק תאות הנפש הנה בכל אות נפשך תאכל בשר תאכל בפועל ולא תסתפק באמירה בלבד:

אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו נ"ל בס"ד כי הנה אחרי אותיות שם הוי"ה יש שם כוז"ו וכתב בקה"י ז"ל ששם זה מסוגל לטהרת המחשבה עוד כתב ששם זה מסוגל להשפעת חב"ד וכנז' בכונת אתה חונן ע"ש וז"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו רמז לשם כוז"ו שתכוונו בו ועי"ז יהיה לך טהרת המחשבה ביראת ה' וקיום המצות וז"ש ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו גם עי"ז יהיה לכם השגת התורה שתתחכמו ותבינו בה וזהו בקולו היא התורה תשמעו ר"ל תבינו שמע כלומר הבן ומאחר שנעשה לכם טהרת המחשבה אז אותו תעבודו עבודה זו תפלה כמ"ש חז"ל ע"פ ואבדתם את ה"א שצריך לה טהרת המחשבה ובו תדבקון בעסק התורה אשר תשיגו סודותיה ודבריה ועי"כ יהיה לכם הדבקות בו יתברך או יובן בס"ד אומרו אחרי ה' אלהיכם תלכו דאותיות שם הוי"ה הם כנגד עולמות אבי"ע ואנחנו מלאכתינו להעלות מ"ן מתורה ותפלה ומצות מתתא לעילא מה"א אחרונה לוא"ו ומן וא"ו לה"א ראשנה ומה"א ראשנה ליו"ד ומשם לקוץ של יו"ד אבל הקב"ה ישפיע לנו השפע מעילא לתתא כסדר אותיות שם הוי"ה ביושר וז"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו דמלאכה שלכם היא להעלות התיקון מתתא לעילא דרך אחור באותיות השם על כן אותו תיראו כנגד ה"א אחרונה הנקראת יראת ה' ואת מצותיו תשמרו כנגד וא"ו שה"ס שמור ובקולו תשמעו כנגד ה"א ראשנה שה"ס שמיעה ואותו תעבודו כנגד אות יו"ד שה"ס ע"ב וד"ו ובו תדבקון כנגד קוצו של יו"ד שה"ס הכתר הנעלם ובו הוא בסוד ההעלם:

גם יובן בס"ד בו תדבקון ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י בסוד אותיות ח"ט שיש שתי צנורות אחד ימיני ואחד שמאלי וצנור הימני הוא קודש וזה נקרא ט' וצנור השמאלי חול שהוא ממותרות השמונה מלכים שמלכו לפני מלך מלך לבני ישראל ובני חת שהיו אצל מערת המכפלה יצאו מצנור החול לכך נקראו בני חת וכאשר לפעמים מתערבין קדש עם חול אז שתי הצנורות הם אותיות ח"ט כי שם מגיע החט וכאשר יתגבר הצנור הימני על השמאל יקרא טוב וכאשר יתגבר השמאלי על הימני יקרא ח"ט

כי זה לעומת זה עשה ה' עכ"ד זלה"ה יע"ש נמצא בתגבורת הימני על השמאלי אז אות ח' שהיא צנור השמאלי תהיה אותיות ב"ו ואז הצירוף הוא טוב משא"כ להפך תשאר ח' כמו שהיא ואז הצירוף הוא ח"ט וישראל כאשר עושין רש"מ אין להם דבקות באות ח' שבה יהיה צירוף ח"ט כמו בני ח"ת אלא דבקותם תהיה בצירוף טו"ב שאות ח' תהיה אותיות ב"ו וז"ש אותו תראו ואז ב"ו תדבקון באותיות ב"ו שהוא צירוף טו"ב ולא באות ח' שהוא צירוף ח"ט:

עשר תעשר את כל תבואת זרעיך נ"ל בס"ד יש שבעים שרים על שבעים אומות וישראל לקחו שבעה עממין שהם מעשר של שבעים ולכך חייבין לקיים מצות המעשר כי הארץ הלזו של ז' עממין לקחוה בתורת מעשר ולכך בביטול המעשר גלוי מהארץ וז"ש עשר קרי בה ע' שר תעשר תקח מהם המעשר ולכך בדין הוא שתעשר תבואת זרעך ותיבת תעשר נדרשת כפליים אחד בצירופה עם תיבת עשר שהוא ע' שר ואחד בצירופה עם תבואת זרעיך:

ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך נ"ל בס"ד כתיב ונתתה באות ה"א לרמוז על חמשה חלקים שצריכה המצוה להיות שלימה בהם והם מעשה ודבור וכונה ומחשבה ורעותא דלבא שהם כנגד ד' אותיות השם וקוצו של יו"ד ולז"א ונתת ה"א בכסף תתן חמשה חלקים בכסף הצדקה ואז וצרת הכסף בידך שיצטרף מספר כסף שהוא ק"ס עם מספר י"ד ויהיה קע"ד כמנין שם כס"ה בפ"ז שהוא שם המסוגל להצלחה שמספרו קע"ד:

או יובן בס"ד ונתת בכסף דהכסף הוא רחמים ואותיות שלו הולכים ונוספים במספר אך הזהב דין ואותיות שלו הולכים ופוחתים והעושה צדקה צריך שתתגבר בו מדת הרחמים שיהיה הולך ומוסיף יותר כמו אותיות הכסף וזהו ונתת הצדקה בכסף ר"ל דוגמת אותיות הכסף שהולכים ונוספים ולא דוגמת הזהב:

וצרת הכסף בידך יובן בס"ד בהקדים מ"ש בירושלמי בבא קמא פרק החובל רבי יאודה אומר משום רבן גמליאל הרי הוא אומר ונתן לך רחמים סימן זה יהא בידך כל זמן שאתה רחמן המקום מרחם עליך והקשה מהר"ש יפה ז"ל צ"ע סימן מאן דכר שמיה הכא ועוד מה צורך לסימן ע"ש ונ"ל בס"ד דהנה הקב"ה ברא האצבעות אינם שוים זע"ז בידים דמצד אחד הזרת נמוכה ולמעלה ממנה קמיצה ולמעלה ממנה אמה והיא העליונה וממנה יש ירידה לצד השני כי למטה ממנה היא אצבע ולמטה ממנה הגודל ונ"ל דעשה כן ללמד מוסר לאדם כי תחלה צריך לעסוק במצות ולהעלות מ"ן של המצות מתתא לעילא ולזה ירמוז צד האחד שמעלה מן הגודל לאצבע ומן האצבע לאמה שמעלין ישראל את מ"ן של מצות מתתא לעילא וכיון שהעליתם מתתא לעילא הקב"ה יוריד לכם מעילא לתתא

ולזה ירמוז צד השני שהוא מן האמה לאצבע ומן אצבע לזרת ולז"א ר"ג סימן זה יהיה בידך ר"ל באצבעות ידיך שאם אתה תרחם שבזה אתה מעלה מ"ן של המצוה מתתא לעילא אז המקום ירחם עליך להוריד לך שפע מעילא לתתא שלזה רומזים שני צדדין של היד באצבעות שבהם ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב כאן וצרת הכסף בידך וצרת לשון ציור פירוש תצייר מעשה הצדקה שתעשה בכסף בידך בתכונת הידים שלך אשר מצד אחד יש עליה מתתא לעילא ומצד אחד יש ירידה מעילא לתתא לרמוז אם נתון אתה אז אתן אני:

השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עיניך באחיך האביון נ"ל בס"ד יש אדם שאומר קודם שתכנס השביעית קרבה שנת השבע שנת השמטה מפני שהוא משתוקק למצות התלויים בה לקיים אותם ולבו שמח בביאתה הנה לזה מגיע לו תועלת גדולה מדבריו אלו שאז הקב"ה מעלה עליו כאלו קיים מצות התלויות בשביעית מעת שדבר דבריו קודם שהגיעה השביעית שאז הוא מקיים בפועל אך יש שהוא מדבר ואומר קרבה שנת השבע שנת השמטה מחמת צער כי יצר לו על אשר הוא מוכרח ליטוש אדמתו וכרמיו לכל אדם והוא מדבר כן כאדם המתאונן וקורא תגר על דבר הקשה שעתיד לבא עליו הנה אדם זה יפסיד בדברים אלו שאז אפילו כשתגיע שנת השבע והוא יקיים המצוה של השביעית בזמנה לא תחשב לו למצוה מאחר שקרא תגר והתאונן בעבורה ועתה בע"כ הוא מקיים אותה כי ירא מן הב"ד שיכריחוהו ויקנסוהו אם יעבור על מצוה זו והנה ידוע רז"ל דרשו תיבת על לשון תועלת וכמ"ש ע"פ נאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה ופירש רש"י דריש על לשון תועלת וז"ש השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל חלק התיבה לשתים וקרי בה בלי על ר"ל בלי תועלת כי יש אומר דבר זה של קרבה ומגיע לו תועלת מזה הדיבור שיחשוב לו הקב"ה כאלו קיים המצוה קודם זמנה מעת שדבר בה אך אתה היה לך דבר זה בלי תועלת והוא שאמרת קרבה שנת השבע שנת השמטה לא משמחתך בה אלא בשביל כי רעה עיניך באחיך האביון אשר יכנס לכרמך ויאכל כאדם האוכל בשלו ועל כן מדאגה ורוע לב אתה מדבר כן ועוד ג"כ תעשה הוכחה ובירור לרוע לבבך כי רעה עיניך במצוה זו דהוא כי לא תתן לו אם יבא ללות ממך איזה דבר קודם שביעית לא תרצה לעשות עמו חסד לתת לו כי תאמר קרבו הימים שתבא ותכנס בכרמים שלי ותאכל כאדם האוכל משלו ולמה אתן לך עתה הנה דע דלא מבעייא שלא היה לך תועלת מדברים אלו כאותו האומר כן משמחת לב אלא גם עוד והיה בך חטא לשון חסרון שגם מה שאתה מקיים

המצוה של שביעית בזמנה בפועל לא תחשב לך למצוה גם עוד אמר והיה בך חטא כי תואר חי הניתן לישראל יהפך אצלך לאותיות חטא דהחשבון שוה:
ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מעשה באותו עשיר שהיה דרכו לקמץ ידיו ולסגור דלתי ביתו משנכנס חודש אדר עד ערב פסח באומרו עתה קרבו ימי הפורים שהעניים נעשים עשירים ומלאים מן מתנות לאביונים שהכל פותחים ידיהם לעניים בבית ובחוץ הן מעות הן מאכל אשר יספיק להם למחיה כמה חודשים ולמה אתן להם ודא עקא כי אפילו לפי דעתו הנפסד הנה הוא סוגר מחודש אדר שעדיין לא באו ימי הפורים ורק אומר שקרבו ומה יעשה הרעב באותם הימים עד שיגיעו ימי הפורים וז"ש לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה שאז השדות וכרמים פתוחים לפני כל עני ואביון ולכן ורעה עיניך באחיך ולא נתת לו מעתה אע"פ שעדיין לא הגיעה השביעית ואין לו רשות להכנס הנה גם לפי דעתך קרא יקרא זה האביון שהוא רעב עתה קודם שהגיעה השביעית והיה בך חטא בודאי בלתי שום התנצלות על כן הזהר כי נתן תתן לו הן מעות הן מאכל כי בגלל הדבר הזה שאתה נותן לו גם לעת כזאת יברכך ה' אלהיך:
נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וכו' נ"ל בס"ד ע"פ משל שכתב בספר עת רצון ע"פ מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו לאדם שבא לשלם לחבירו החוב שחייב לו והמלוה נתן ללוה תש"ח על אשר פרע לו חובו א"ל הלוה למה אתה נותן לי תש"ח והלא שלך אני נותן לך א"ל בעיני חשוב כאלו אתה נותן אותו לי במתנה יען שיש כמה אנשים שהם חייבים לי ואינם רוצים לפרוע ומה הייתי עושה גם לך אם גם אתה לא היית פורע ולכן אני נותן לך תשואות חן כאלו נתתה לי המעות במתנה וכן הענין בצדקה שהן אמת חייב האדם ליתן צדקה כפי עושרו וכמ"ש את העני עמך אך יש כמה עשירים שנתן להם הקב"ה ממון ואין נותנים צדקה והקב"ה מניח האדם בבחירתו בעוה"ז ועל כן עשיר שנתן צדקה אע"פ שבאמת לא נתן משלו אלא הוא פורע חובו בזה מאחר דיש עשירים שאין פורעים לכך נחשב זה לפני הקב"ה כאלו נתן הצדקה משלו וכאלו הוא מלוה ה' בזה ולכן גמולו ישיב לו עכ"ד ובזה יובן בס"ד נתון תתן לו ר"ל אין אתה נותן משלך אלא מה שנתן הקב"ה חלק העני אצלך אתה נותן לעני כמ"ש את העני עמך ר"ל חלקו הוא מופקד עמך ולא ירע לבבך בתתך לו ר"ל בתתך לבדך שיש עשירים הרבה שג"כ מופקד אצלם חלקי העניים ואין נותנים לכן לא תאמר יפרעו אחרים העשירים יותר ממני את חובם ואז גם אני אפרע ואתן לעני הנה אדרבה בגלל הדבר הזה שהאחרים אינם פורעים ואתה לבדך פורע יברכך ה' אלהיך שאם היו כולם נותנים אין מתחייב שכר צדקה לשום אדם ורק מה שלוקח שכר בעל הצדקה הוא

בעבור זה הדבר שהוא נותן ואחרים אינם נותנים וכנז' במשל הנז' שנתן לו תשואות חן בשביל שיש אחרים שאין פורעים לו כלום:

ועוד נ"ל בס"ד באופן אחר ע"פ משל הנזכר בספר נ"א בדברי אבימלך עם יצחק ואני אביאהו לענין הצדקה בשינוי קצת והוא לעשיר גדול שאין כמוהו בכל הארץ פעם אחת מצא עני בדרך וא"ל הלוני זהוב אחד והלוהו ואח"כ פרע לו העשיר את הזהוב ההוא ושוב אחר ימים בא העני אצל העשיר ורצה ממנו ללות לו אלף זהובים כדי שיעשה מו"מ בהם א"ל העשיר אלוך זהוב אחד דוקא כי אתה עשית עמי טובה פעם אחת שהלותני זהוב אחד ואני חייב לעשות לך טובה כנגד זה ולא יותר ויאמר העני אין הנידון דומה לראיה שאני כשהלויתיך הזהוב זה היה כל ממוני ולא נשאר אצלי כלום משא"כ אתה אם תלוני אלף זהובים נשאר אצלך בית מלא זהובים ואלו האלף לא יבוא ערכם כנגד הזהוב האחד שלי ואם אתה תרצה להלות לי רק זהוב אחד נמצא אין אתה פורע לי טובה שלימה כנגד טובה שלי א"ל העשיר הן אמת שיש יתרון בהלואתך על הלואתי כפי דבריך ויפה טענת אך באמת יש מצד אחר יתרון בהלואתי זו שאני מלוה לך זהוב על הלואתך שהלותני זהוב אחד יען כי הזהוב שהלותני לא היה בו אחריות אלא היית בטוח כי אני עשיר ואמוד ובודאי אפרע ואדרבה בהלואה שהלותה לי נעשה שמור יותר ממה שהיה שמור בחיקיך אך הזהוב שאני מלוה לך עתה יש בו אחריות כי הוא על קרן הצבי שאתה עני וקרוב יותר שלא תוכל לפרוע לי אח"כ כלום ועל כן יתרון זה שיש בהלואתי מצד זה הוא יכריע היתרון שיש בהלואתך כאשר טענת והותר ע"כ הגיע הויכוח בין העשיר ובין העני:

והנה הרואה יראה כי צדק העשיר בטענתו זאת כי ודאי יתרון זה שטוען בו העשיר הוא גדול מן היתרון שטוען בו העני אך כל זה הוא כפי אופן שאמרנו אך אם הדבר היה באופן אחר והוא שאין העשיר עצמו לוה מן העני את הזהוב אלא עבדו של אותו עשיר אמר לאותו עני הלוני זהוב אחד לצורך אדוני העשיר והלוהו על סמך העשיר הנה גם בהלואה זו של העני יש אחריות שאפשר ששיקר אותו העבד ואכל את הזהוב והעשיר לא ירצה לפרוע שלא נתחייב בזה כי לא לצרכו לקח אותו הנה נמצא העני יש לו יתרון בהלואתו גם מצד האחריות כי יאמר לעשיר אני נתתי הזהוב בעבור כבודך אע"פ שיש ספק בפרעון אם נזדמן שהעבד שיקר ולא לקח הזהוב בשבילך לכך צריך העשיר לעשות טובה לעני עתה להלוות לו יותר מזהוב בשביל יתרון זה:

והנה הנמשל הוא דהנותן צדקה לעני הוא כמלוה כביכול להשי"ת דכתיב מלוה ה' חונן דל וידוע כל טובה שיבקש האדם מהקב"ה להטיב לו בעוה"ז הכל הוא בתורת

הלואה כי פרעון שכר מצות בהאי עלמא ליכא דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף אך יבקש בעבור שכרו בתורת הלואה כדרך אומן שעוסק בכלי אחד לבעה"ב שאין לו שכר פעולתו אלא לבסוף כשגומר מלאכת הכלי אמנם בתוך ימי מלאכתו יבא וילוה מן בעה"ב סך מה על שכרו שעתיד לקבל וכמ"ש התנא הכל נתון בערבון החנות פתוחה והחנוני מקיף וכל הרוצה ללות יבא וילוה וכמ"ש במדרש שמואל נמצא כל בקשה של טובה שבקש האדם מהקב"ה בעוה"ז הנה הוא מבקש בתורת הלואה על כן אם האדם נתן לצדקה עשרה דינרים שבזה נחשב שהוא מלוה ה' כביכול ואח"כ יבא לבקש טובה מהקב"ה בסך אלף דינרים בתורת הלואה יש פ"פ לאדם לטעון כטענת העני לעשיר כי העשרה דינרים שהלוה הם רבים מאלף דינרים שלווה מהקב"ה כי כל טוב שבעולם נחשב לאין לפניו יתברך אך יש כביכול טענה להשיב לאדם כמו טענת העשיר לעני כי מתנת הצדקה של העשיר אין בה אחריות אבל מה שלווה האדם מן הקב"ה יש בזה אחריות יען כי השכירות היא לבסוף בעוה"ב ושמא בעודו בעוה"ז יחטא ויהא תוהא על הראשנות שאז איבד שכרו בזה וכמ"ש בגמרא דקודשין באדם התוהא על הראשנות אך זה דוקא כפי אופן הראשון שאמרנו במשל אבל באופן השני יש יתרון לעני בהלואה שהלוה גם מצד האחריות וזה ענין הצדקה ידמה לאופן הב' יען כי הן אמת שהקב"ה צוה שיתן האדם צדקה לעני וחשיב שהוא מלוה בזה כביכול להקב"ה אך שמא זה העני המקבל צדקה רמאי או רשע שאין האדם מקבל שכר על זה וכמ"ש ירמיה הע"ה על אויביו אם יתנו צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהם שכר ונמצא זה הנותן צדקה ג"כ יש אחריות במתנה זו שנותן וכיון שהוא נותן אותה על הספק לכבוד השי"ת שצוהו במצוה זו יש לו יתרון שיוכל לבקש ללות טובה בסך גדול מסך שנתן וכמ"ש באופן הב' הנז' וז"ש נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו שתאמר אולי רמאי הוא ואין לך שכר על צדקה זו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך כי אתה אין לך טענה ללות טובה מרובה בעוה"ז יותר ממה שנתת ורק בעבור הדבר הזה שאתה נותן הצדקה על הספק דאולי רמאי הוא זה הנך ראוי לקבל ברכה דהיינו טובה מרובה מסך שיצא מידך לצדקה:

שופטים

שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך י"ל תיבת בכל נראה לשון יתר דהול"ל תתן לך בשעריך ונ"ל בס"ד דידוע השופטים נקראין שער כמ"ש ועלתה יבמתו השערה וכאלה רבות והטעם כי עוה"ז נקרא שער לעוה"ב וכמ"ש במ"א והוא קיים על הדין שדנים השופטים על האמת גם שער בהפוך אתוון עשר שעוה"ז נברא בעשר מאמרות הוא קיים

עליהם גם ידוע מ"ש בתנחומא שופטים אלו הדיינים שוטרים אלו הפרנסים שמנהיגין את העדה ע"ש והנה הדיינים שלימותם וחסרונם תלוי בפה כי המובקש מאת הדיין הוא בפה שיאמר פלוני זכאי פלוני חייב ואם יחסר הפה שלהם שיעותו פיהם לומר על חייב זכאי ועל זכאי חייב או יסתמו פיהם שיעברו על לא תגורו הרי אלו מחריבין העולם שהוא השער של עוה"ב ואין נחשבים כבני אדם אלא כחמורים וכמ"ש רז"ל על דיין שאינו הגון דסודר שלו הוא מרדעת של חמור ופרשתי הענין שקראוהו בשם מרדעת כי על סודר אמרו בגמרא מאי סודרא סוד ה' ליראיו שהוא מורה על הת"ח שיש לו דעת ונאה וטוב וישר אך זה סודרא שלו מורה שאין לו דעת טוב אלא דעת מר וזהו צירוף מרדעת תיבה מורכבת מן ב' תיבות מר דעת אך השוטרים שהם הפרנסים המנהיגים את העדה שלימותם וחסרונם תלוי בדבר אחד והוא שצריכין להיות לראש ולא לזנב דהיינו שיהיו בסוג ראש שהוא עומד עליון למעלה מן הגוף ומביט ורואה בכל הגוף כולו כן הם יהיו מביטים במעשה העדה ויראו המכשולות שלהם ליישרם ולהנהיגם בדרך הטובה אבל אם יהיו זנב שאין רואין על מעשיהם של העדה ומחניפים להם לבלתי יוכיחום על כל דבר רע הרי אלו מחריבי עולם הזה שהוא שער של עוה"ב ואין אלו מקיימים אותו ואינם נחשבים כבני אדם ולכן תמצא אם תסיר אות פ' מן שופטים ישאר שוטים ואם תסיר אות רי"ש מן שוטרים ג"כ ישאר שוטים כי אלו תלויים בשלימות הפה ואלו תלויים בשלימות הראש וז"ש שופטים ושוטרים תתן לך בכל כלומר שלמים בכל אותיות התוארים שלהם שלא יחסרו אלו פ"ה ואלו רי"ש ואז עי"כ הם נקראים שעריך מפני שעל ידם מתקיים עוה"ז שהוא שער של עוה"ב וגם נברא בעשר מאמרות:

לא תטה משפט לא תכיר פנים נ"ל בס"ד אותיות משפט במילואם כזה מ"ם שי"ן פ"ה טי"ת יש במילואם אותיות מתנה וז"ש לא תטה המשפט על המלוי שהוא מתנה שקבלת כבר או שתקבל אח"כ ופירש הדבר מה היא הטיה זו ואמר לא תכיר פנים ר"ל לא תכיר את הבע"ד בשביל פנים דהיינו המתנה הרמוזה במלוי המשפט שהוא פנימיות אותיות הפשוט:

לא תקח שחד נ"ל בס"ד מצינו בפ"ק דאבות שמעון הצדיק אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים וקשה למה אמר חסדים לשון רבים והול"ל חסד אך הכונה כדי לעשות לכסא ד' רגלים שהחסד הוא שתי מינים אחד ג"ח בגופו ואחר ג"ח בממונו אך רשב"ג בסוף הפרק אמר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום וקשא ומה בא לחדוש על שמעון הצדיק שמילא לו כבר שלשה דברים יקרים לקיום העולם ופרשתי בס"ד דשמעון הצדיק קאי על השמים

דעוה"ז ולכן אמר גמילות חסדים לשון רבים כדי לעשות ארבעה רגלים כי השמים לרוב מעלתו לא יספיק לו שלשה להקימו אלא צריך ארבעה אך רשב"ג איירי בעולם השפל שהוא הארץ התחתונה ולה יספיק שלש רגלים וכתבתי בס"ד במ"א דעל אלה רומזין שתי שיני"ן שבראש שבתפילין ולכך אחת ארבעה קוין כנגד שלשה של שמעון הצדיק שהם קיום השמים והם בחינת ארבעה אך שי"ן דתלת ריש"ן כנגד ג' דנקיט רשב"ג ולפ"ז צריך האדם להזדרז לקיים השלשה דברים הרמוזים בשין ימין והשלשה דברים הרמוזים בשין שמאל ולז"א כאן לא תקח שחד ר"ל ש' חד כלומר מה שרמוז בשי"ן אחת ולא מה שרמוז בשתיהם שהם שלש ושלש:

צדק צדק תרדוף למען תחיה נ"ל בס"ד סמיכות פסוק זה עם הקודם דארז"ל במדרש כל דיין שלוקח שוחד אינו מת מן הזקנה עד שיורה צדק בהוראתו והוא פלאי ופירש הרב נ"א ז"ל דהתנא אמר ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון ופרשו המפרשים דברוב דיני התורה יש פלוגתא דרבוותא הן בתנאים הן באמוראים הן בפוסקים ואלו ואלו דברי אלהים חיים רק סוגייא דעלמא אזיל בתר חד מנייהו ע"פ הכלל שבידינו וא"כ אם אדם מעוות הדין על הרוב יוכל לעשות התנצלות לעצמו לומר עשיתי כסברת חכם פלוני ואע"ג דלא אפסיק הלכה כוותיה דברו ישר בעיני וכי חכם גדול הוא לכך תחלה שואלין ממנו דין על כל דבר ודבר הלכה בעלמא ובודאי הוא ישיב על פי האמת כפי החכם שנפסק הלכתא כוותיה ואח"כ עושים עמו חשבון על מעשיו עצמו דאז אינו יכול להפך דבריו ולז"א כל דיין שנטל שוחד והוא בודאי עשה סמוכין להוראתו ע"פ סברת חכם דלא אפסיק הלכתא כוותיה משום השוחד שלקח והנה לזה מתגלגל עובדא אחריתי שדומה לאותה עובדא שתבא לפניו ובה לא יקבל שוחד ובודאי בזאת יורה צדק כפי סברת החכם דהלכה כמותו והוא הפך מה שפסק בעובדא קמייתא שלקח בה שוחד ואז נתפס בעונו ממה נפשך ולז"א לא מת עד שיורה צדק בהוראתו כדי שיהיה נתפס מיניה וביה במעשים הדומים זל"ז עכ"ד וז"ש לא תקח שוחד וא"ת אקח ולא אפסוק הדין לזכות זה החייב על מגן אלא אסמוך הוראתי על סברת תנא או אמורא או ראשון מן הראשנים ואע"ג דלא נפסקה הלכה כמוהו אני אומר ישרו דבריו בעיני כי באמת חכם גדול הוא לז"א לא יועיל לך תחבולה בדבר זה כי אם לקחת שוחד והטית משפט מוכרח שאח"כ צדק צדק בכל אותם המשפטים שעוית בהם תרדוף להורות בהם צדק כסברת החכם דהלכה כמוהו ונמצא אתה נאחז בדין ממ"נ ומה תועלת יש לך בזה שאתה סמכת על סברה יחידית ולא אפסיק הלכתא הכי:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד צדק צדק תרדוף כי ידוע מ"ש בזוה"ק שהסט"א נקראת שקר וידוע כי אות ק' רומז על הקליפה עצמה כמ"ש בזוהר תרומה דף קמ"ב אשת זנונים אות דיליה ק' וכו' ע"ש ואות ש' עומדת מצד זה רומזת למספר שם אלהים דמלוי יודי"ן שהוא ש' ואות ר' מצד זה רומז לרבוע שם אלהים שעולה ר' ואלו הם בחינה דין ובעוה"ר יונקת הקליפה מהם וצריך האדם להשתדל להסיר יניקת הסט"א שהיא ק' מן יניקה של ש' ושל ר' לתקנם ולהעבירם מן ק' דסט"א וז"ש צדק צדק תרדוף קרי ביה צד ק' צד ק' על שי"ן ורי"ש שהם א' מצד ימין של ק' ואחד מצד שמאל של ק' תרדוף להעביר אותם מן יניקה של ק' למען תחיה שיהיה לכם חירות ממלאך המות וירשת את הארץ שתשלוט בארץ עממין ג"כ ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב בדברים ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך אל תירא ואל תחת והיינו ר"ל תעלה יניקה הרמוזה באות רי"ש דשקר מן הקליפה שהיא ק' ובזה אל תירא ואל תחת:

ועוד נ"ל בס"ד באופן אחר כי אות ק' שיש באלפא ביתא עומד מצד אחד אות צ' ומצד אחד אות ר' הרי אותיות צר הם בצדדין של אות ק' והוא רמז על זכר דקליפה שנקרא צר וזה יתבטל בעסק התורה שבכתב ושבע"פ שנקראת צדק צדק וז"ש צדק צדק ע"י תורה שבכתב ושבע"פ שנקראו בשם צדק צדק אז צדק צדק ר"ל צד ק' וצד ק' שהוא צר תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ החיים או יובן בס"ד אחר גלות מצרים שכבר היה קודם מתן תורה הנה יש לפניהם עוד ארבע גליות ולכל אחד יש לו קץ אמיתי גזור מאתו יתברך נמצא יש ד' קץ ובכולם נגאלים בזכות התורה שנקראים צדק וז"ש צדק ר"ל ד' ק"ץ ע"י צדק היא התורה שנקראת צדק תרדוף להשיגו:

או יובן בס"ד צדק צדק תרדוף הלומד תורה לשמה נמצא יש לו שכר שני למודים טובים בפה ובלב ג"כ שמכוין בו לשמה ועל זה ארז"ל למיימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד אבל לומד התורה שלא לשמה אין לו אלא שכר לימוד הפה כי בלב אין לו כלום ולכך עושר איכא אורך ימים ליכא והתורה נקראת צדק ולז"א צדק צדק תרדוף כפל הדבר כנגד שלימות למוד תורה לשמה שהוא בפה ובלב למען תחיה אורך ימים וירשתם את הארץ עושר וכבוד:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע שיש שני מיני אמת בעולם אחד הוא אמת אצל המדבר ואמת אצל השומע והב' הוא מדבר דברים דמשתמען לתרי אנפי שהשומע יטעה בהם להבינם במשמעות השקר ורק המדבר אותם הוא מכוין בהם במשמעות האמת ואין זה אמת מן המובחר ולא הותר אלא לצורך השעה אבל אמת המובחר שיהיה אמת אצל המדבר ואמת אצל השומע שלא יטעה השומע להבין הדברים במשמעות של שקר וז"ש

צדק צדק תרדוף ר"ל צדק אצל המדבר וצדק אצל השומע למען תחיה כי האמת מביא חיים לעולם וכמ"ש בשער מאמרי רשב"י על מאמר לא מפיה אנו חיים וירשת את הארץ שמביא שפע עושר:

לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אשר תעשה לך נ"ל בס"ד על מצות הנישואין שהאדם מקיים במצוה זו נמחלים עונות נמצא במצוה זו נחשב כאלו עשה מזבח המכפר אך צריך שהאדם ישא אשה הוגנת לו ולא ישא אשה פסולה וידוע כי באשה הוגנת כתיב ודבק באשתו והיו לבשר אחד מפני ששניהם נזדווגו כבר בעולם האחדות קודם שבאו לעוה"ז השפל שנולדו נפרדים ועתה בנשואין חזרו להאחדות שלהם ולכן כתיב והיו לבשר אחד אך הנושא אשה פסולה זה דבק באל אחר ולא יאמר בהם והיו לבשר אחד בדל"ת אלא והיו לבשר אחר בריי"ש כי במקום ד' בא ריי"ש ולכן באשה הוגנת כתיב לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת בעולם הנשמות מכבר וא"כ לה יקרא אשה אך זה שלקח אשה פסולה נקראת אשרה כי נכנס ריי"ש דאחר בתוך אותיות אשה ונעשית אשרה לז"א לא תטע לך אשרה שהיא אשה פסולה שאז היא נקראת אשרה בתוספת ריש כל עץ כי במין האדם הנקרא עץ הוא מדבר כמ"ש כי האדם עץ השדה אצל מזבח ה' אלהיך אשר תעשה לך היא מצות הנשואין שהיא דוגמת המזבח ואתה עשה הנשואין באשרה הנז' והרי זו אליה וקוץ בה שאתה מקים אשרה האשה הפסולה אצל המזבח ואמר עוד ולא תקים לך מצבה כי איש ואשה שזכו שם יה ביניהם וידוע כנגד שם הוי"ה לא יש אותיות בסט"א ח"ו דכתיב אני הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן אך חלוף שם הוי"ה שהוא מצפץ שיש בקדושה יש כנגדו בקליפה ג"כ שם מצפץ וכמ"ש הרב קה"י ז"ל וכתב שם כשהרג אברהם אע"ה ארבעה מלכים הכניע שם מצפ"ץ דקדושה לשם מצפ"ץ דסט"א ע"ש נמצא לפ"ז כנגד אותיות י"ה דשם הוי"ה לא יש בסט"א ורק כנגד חלוף אותיות י"ה שהוא מ"צ יש כנגדו מ"צ בסט"א והנה זה שלקח אשה פסולה שהיא במקום אשרה אין לו הארת שם י"ה המאירים באיש ואשתו אך יש לו מ"צ דקליפה שהוא כנגד מ"צ דקדושה שהם חלוף שם י"ה וז"ש ולא תקים לך מצבה חלק התיבה לשתים וקרי בה מ"צ בה שיהיה תמורת שם יה אותיות מ"צ דסט"א אשר שנא ה' אלהיך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד לא תטע לך אשרה כל עץ וכו' ע"פ מ"ש בס"ד במ"א שרה כינוי לתורה יען כי התורה נתנה לנו מעולם הבריאה שה"ס בינה ולכן אמרה תורה אני בינה לי גבורה ולכן התחילה באות בי"ת וידוע כי שרה היא סוד בינה גם אמרתי טעם אחר שנקראת שרה על שם דכתיב בי שרים ישורו כי שררת התורה היא תמידית דגזרה שלה

אין לה ביטול עולמית ומה שגזרו החכמים בעלי התורה גזרתם קיימת לעולמים משא"כ שררת אדם בגשמיות אינה אמיתית ואינה תמידית כי הוא עצמו ישנה גזרתו מיום ליום ומחודש לחודש ומשנה לשנה וכ"ש אחרים הבאים אחריו ולכן תורה הקדושה נקראת שרה באמת ובזה פרשתי רמז מ"ש השי"ת לאברהם אע"ה כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה פירוש של התורה המכונית בשם שרה מטעמים הנז' כי אברהם אע"ה שמר כל התורה קודם שנתנה שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי וכנז' במשנה:

והנה זה לעומת זה עשה האלהים וכנגד תורתינו הקדושה שהיא מעולם הבינה דקדושה שיש בה חמשים שערים יש פלסופייא בחלק הסט"א וכמו שיש חמשים שערים בקדושה כן יש חמשים שערים בקליפה אלא שבקדושה השערים בסוד מ"י ובסט"א השערים בסוד טמ"א והחשבון שוה וכמ"ש המקובלים וכנז' בספר ש"ש והנה בר ישראל שעוסק בתורה הקדושה שהיא סוד בינה דקדושה אם יעסוק בפלסופייא החיצונית שהיא בחלק הטמ"א נמצא מערב רע בטוב ובזה נעשה צירוף אשרה שמחבר א' דטמ"א שהוא אות אחרון דטמ"א עם אותיות שרה שהם כינוי לתורה כמ"ש לעיל ולתערובת זו קראה הכתוב אשרה ולז"א לא תטע לך אשרה ואמר כל עץ כי התורה הקדושה נקראת עץ חיים כי היא עץ פרי עושה פרי למעלה משא"כ פלסופייא היא עץ בלבד שאינו עושה פרי אלא עומד להסקה וזו התערובת של אשרה אע"פ שמעורב בה דברי תורה נעשית כולה עץ שעומד להסקה שאינה עץ פרי ואינה עץ חיים ואמר לא תטע אותה אצל מזבח ה' אלהיך הוא בהמ"ד מקום ד' אמות של הלכה שהוא דוגמת המזבח:

לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע וכו' נ"ל בס"ד כל אדם הנושא אשה צריך לבדוק בהשורש שלה שמה יש באמה או אם אמה איזה דופי של זנות שאז אפשר גם זאת האשה שיצאה מזה השורש תהיה מנאפת ועיקר הבדיקה היא רק בענין זה שהוא דופי של דבר ערוה ולא בענין אחר כי דופי זה דוקא הוא שאפשר להתפשט בנולדים מהם וידוע כי דופי של זנות נקרא דבר רע במקרא וידוע הנושא אשה כאלו בנה מזבח דהנשואין מכפרת דוגמת המזבח ולכך ארז"ל המגרש אשתו ראשנה מזבח מוריד עליו דמעות וז"ש לא תזבח לה' אלהיך רמז לענין הנשואין אשר מכפרת כמו זבחים שו"ר וש"ה אותיות השורש אשר יהיה בו מום שהוא כל דבר רע ר"ל דהשורש הוא פגום בדופי של זנות הנקרא דבר רע כי תועבת ה' אלהיך הוא וכאשר מספרים במלך אחד שהיה לו שלשה בנים והיה בחצרו יהודי אחד נאמן בכל ענייניו איש טוב וישר מאד ויקנאו בו השרים ועשו לו בור שחת בדבר אחד אשר העלילו עליו בשקר בחטאה

גדולה שחטא למלך ובאמת הוא נקי ובר והמלך הבין שהוא נקי וזו עלילה שעשו לו האוייבים בתחבולה להפילו בבור שחת אך רצה לנסות את בניו לידע אם גם להם יש לב ישר כלב המלך ויקרא לראשון ויאמר לו לפי דברי השרים יהודי זה כו"כ עשה הגד לי דעתך בדבר זה והשיב לו זה ראוי לדון אותו בארבע מיתות ב"ד ויצר למלך על דבריו שראהו נטה מן קו היושר שלב המלך עומד בו ויקרא ליהודי ויאמר לו כו"כ אמרתי לבני פלוני וכו"כ השיב מה אתה אומר על זה ויאמר היהודי אדוני המלך השורש שלו השיב כך א"ל תפרש דבריך מה הוא השורש א"ל איני יכול לדבר יותר אח"כ קרא לשני והשיב יהודי זה ראוי לאוסרו בבית האסורין כל ימי חייו וגם על זה צר למלך על אשר נטה מן קו יושר לב המלך ואמר ליהודי מה אתה אומר על זה והשיב השורש כך השיב לך אח"כ קרא לבן השלישי והשיב זה היהודי איש תם וישר ראוי לכל כבוד ולא תאמין לדברי השרים כי בקנאתם עשו לו עלילה בשקר וישמח המלך על דבריו שראה נטה אל קו יושר לבבו ויקרא ליהודי ויגד לו זה הבן השלישי כך אמר מה תאמר על זאת ויאמר השורש כך השיב א"ל המלך מה הדבר הזה של השורש שאתה מזכיר בכל פעם א"ל איני יכול לפרש אלא אתה חכם תחקור ותדרוש על הדבר והמלך הבין כונת היהודי ויקרא לאשתו ויאמר הגידי שלשה הבנים האלה מהיכן הם ואם לא תגידי האמת אחתוך ראשיך ותודה ותאמר כן הראשון הוא ממזר משר הטבחים הממונה להרוג חייבי מיתות למלך שהיה יפה וחמדתיו והבאתי זה הילד ממנו והשני מן המבשל של בית המלך והשלישי הוא ממך אדוני המלך אז הבין המלך כונת היהודי ומצא דבריו טובים ונכוחים כי הראשון שנזרע מאדם אכזר שהורג נפשות לכך היה לו לב אכזר מאד באומרו שראוי לדון היהודי בארבע מיתות ב"ד שהם מלאכתו של אביו שר הטבחים שעוסק בכל ד' מיתות והשורש הממזרות שבו השיב כך והשני שהיה זרע המבשל שיש בו ג"כ אכזריות מעט שנוחר עופות בידו לבשלם למלך דן את היהודי באכזריות מועט שהוא מאסר דוקא ושורש הממזרות שבו הוא שהשיב כך והשלישי שהיה זרע המלך אשר לו לב ישר וטוב השיב דבר ע"פ היושר כלב המלך אביו ושורש אביו אשר בקרבו השיב כן נמצא כל אדם שורש ההזרעה שבקרבו הוא הפועל בענייניו ומדותיו ולכן אם זאת האשה השורש שלה יש בו דופי של זנות ומטונף בדבר רע כזה הרחק ממנה כי בודאי יתעורר השורש בדופי שלו גם אצל האשה הזאת ותנאף גם היא כאמה:

והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך את האיש או את האשה וסקלתם באבנים וכו' הדקדוק כאן ידוע למה חזר וכפל הדברים באומרו את האיש או את האשה כיון דהזכיר כן ברישא דקרא ונ"ל בס"ד דידוע דגם

בקליפה יש זכר הנקרא איש בליעל ויש נקבה הנקראת אשה רעה והתחתונים בעשותם תועבה למטה האיש התחתון דבק באיש בליעל דקליפה והאשה התחתונה תדבק באשה רעה דקליפה מין במינו וכאשר יעשו ישראל בחוטאים האלה דין ומשפט לסקלם אז גם אותם כוחות הרעות של הקליפה הן של האיש הן של האשה נסקלין עמהם ובטל כוחם וזו היא מיתתם וז"ש והוצאת את האיש או את האשה ההיא אשר עשו את הדבר הרע הזה והם האיש והאשה התחתונים תוציאם את האיש או את האשה הם איש ואשה של הקליפה וסקלתם יחדיו באבנים שגם כוחות אלו דקליפה נסקלים ובטלים עמהם וזו היא מיתתם וביטולם:

על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד נ"ל בס"ד ק"ש דשחרית וערבית היא חרב פיפיות להמית את הקליפה של כל יום ויום שהיא דרגא דמותא וידוע כי פסוק שמע ישראל שהוא עיקר החרב הממית הקליפה יש בו עי"ן גדולה בתחלתו בתיבת שמע ודל"ת גדולה בסופו בתיבת אחד והם אותיות ע"ד מסוד הבינה כנודע כי כל אותיות גדולות הם בבינה וצריך לקרות ק"ש מן התורה אחת בשחרית ואחת בערבית נמצא הם שני עדים ע"ד דשחרית וע"ד דערבית ועוד יש ק"ש שלישית שהוא ע"ד שלישי והיינו ק"ש דקרבנות שתקנו חז"ל בשחרית הרי שלש עדים וז"ש על פי שנים עדים דשחרית וערבית או שלשה עדים בצירוף ק"ש דקרבנות שנעשו שלשה יומת המת הוא איש בליעל דקליפה שהיא דרגא דמותא דבר יום ביומו אך לא יומת ע"פ עד אחד שלא יספיק ק"ש אחת דשחרית בלבד או דערבית בלבד כי כל הקורא בשחרית ולא קרא בערבית כאלו לא קרא ק"ש וכן להפך:

שום תשים עליך מלך מקרב אחיך תשים עליך מלך י"ל כפל הלשון שום תשים ועוד הול"ל תשים מקרב אחיך עליך מלך ונ"ל בס"ד שום תשים ב' שימות אחת של שאול הע"ה משבט בנימין שהיתה בראשנה ואחת של דוד הע"ה שהיתה אחריו שהוא משבט יהודה ועוד נמי מקרב אחיך שבט אפרים תשים עליך מלך זה ירבעם שמלך בזמן רחבעם או יובן בס"ד שני שימות אחת לצורך הנפשיי ואחת לצורך הגשמיי וזהו שום תשים ולכן צריך שיהיה מקרב אחיך ר"ל יר"ש ולא סגי בדעתן ומשכיל בלבד כי לצורך הנפשיי צריך בעל יראת שמים ונרמז זה בקרב תיבת אחיך שיש שם אותיות חי שהוא תואר לצדיקים כמ"ש רז"ל ע"פ ובניהו בן יהוידע בן איש חי או יובן בס"ד אומרו מקרב אחיך ר"ל שיראה עצמו ממוצע שבענייניים הנפשים יביט בקודם ממנו במעלה כדי שלא יתגאה במעשיו ובענייניים הגשמיים יביט בתחתון ממנו ולא ירדוף אחר קנייני עוה"ז ועי"כ יהיו מעשיו טובים:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ברמז שום תשים עליך מלך זה יצה"ט ב' שימות הן בעניינים הנפשיים הן בעניינים הגשמיים מקרב אחיך הם רמ"ח אברים תשים עליך מלך ר"ת 'מוח 'לב 'כליות שעל ידם תהיה תהלוכות האדם מוח מחכים לב מבין כליות יועצות לא תוכל לתת עליך איש נכרי זה יצה"ר אשר לא אחיך הוא כי הוא מסטרא דקליפה ואתה איש ישראל מסטרא דקדושה:

תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בפסוק בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך דרך באתגלייא ארח באתכסייא ואם האדם נזהר ונשמר בדברים הגלויים אז הקב"ה ישמור אותו בדברים הנסתרים ומכוסים שנקראים בשם ארח עכ"ד נמצא דברים הגלוים הנקראים בשם דרך הם מבוקשים מן האדם והנסתרים שהם ארח אז הקב"ה יכין אותם לאדם וכמ"ש הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו ולז"א תכין לך הדרך הוא הנגלה כי זה מתבקש ממך ושמירתו עליך:

או יובן בס"ד לרמוז חמשה דברים הנקראים דרך שהם מסוגלים לגאולה שצריך האדם להבינם הא' לימוד המשנה שנקרא דרך כמ"ש רז"ל הולכים עלי דרך אלו בעלי משנה והיא מסוגלת לגאולה כמ"ש רז"ל ע"פ גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם יתנו לשון מתניתין והב' צדקה וג"ח שנקראו דרך כמ"ש רז"ל ע"פ והודעת להם את הדרך זו ג"ח וארז"ל גדולה צדקה וג"ח שמקרבת הגאולה וילפי לה מכמה קראי והג' פו"ר דכתיב דרך גבר בעלמא וארז"ל אין ב"ד בא אלא עד שיכלו נשמות שבגוף שצריך להרבות בפו"ר וגם האשה נקראת דרך כמ"ש רז"ל אין דרך אלא אשה שנא' כי דרך נשים לי והד' זו תשובה שנקראת דרך כמ"ש רז"ל בפסוק על כן יורה חטאים בדרך והה' תיקון היסוד הנקרא דרך וכנז' בקו"י ז"ל נמצא חמשה דברים הנקראים דרך יש בהם הכנה לגאולה וז"ש תכין לך הדרך ה' דרך ושלשת את גבול ארצך גבול ארצך זה בהמ"ק שהוא גבול של כל התפילות דכתיב בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונים בו כי שם שער השמים וכל התפילות הולכים ומגיעים עד שם ומשם עולים למעלה והוא נבנה שלשה פעמים ובנין ראשון ושני אינו מתקיים אך השלישי הוא המתקיים לעד לעולם וזהו ושלשת את גבול ארצך הוא בהמ"ק בבנין השלישי אשר ינחילך ה' אלהיך שהוא יהיה מעשה שמים ולא יבנה ע"י בשר ודם והיה לנוס שמה כל רצח כי שם הוא מקום הכפרה וכל אדם שחוטא עושה רציחה בחלק נשמתו שהוא כנגד אותה מצוה שחטא בה כי לכן רשע בחייו קרוי מת ושם בבהמ"ק ינוס כל רוצח שהוא המכפר בעד כל החוטאים ומצילם מכל מקטרג ומלאך חבלה:

או יובן בס"ד תכין לך הדרך עוה"ז נקראת דרך כמ"ש במ"א תכין אותו לך שתעשה מצות ואז יהיו כל ימי עוה"ז לך להנאתך ושלשת את גבול ארצך התורה נקראת ארץ כמ"ש רז"ל וכל טוב עוה"ז תלוי בה לכן ראשה ב' ואמצעה וא"ו וסופה למ"ד הרי אותיות בול רמז על בול עוה"ז הנקרא דרך הוא תלוי בתורה והיא משולשת שנים מקרא ואחד תרגום נמצא יש בה ג"פ בול וזהו גבול ר"ל ג' בול של ארציך היא התורה שאתה ג"כ צריך לשלש אותה במקרא במשנה בתלמוד:

כי תצא

כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידיך ושבית שביו נ"ל בס"ד ידוע אין דבר מכניע הקליפות והמשטנים כמו מזמורי תהלים דלכן נקראים זמירות לשון זימור שמזמרים עריצים ואויב ישראל הוא הנחש וקודם אותיות נחש יש זמר ובזה יובן מ"ש השי"ת לנחש הוא ישופך ראש ר"ל ישופך בזמר שהוא ראש לאותיות שמך ואתה תשופנו עקב סוף אותיות נחש יש תס"ט כמנין איש חמסים וכמנין דין קשה דעל ידי שתחטאינו ותעשהו איש חמסים אז תעורר עליו דין קשה וז"ש כי תצא למלחמה צריך שתכין לך כלי זין שלך שהוא רמוז באותיות שהם על אויביך שהוא הנחש והוא זמר כי זה עיקר הזין של ישראל כשנלחמים עם אוייביהם לכל צרה מסוגלים מזמורי תהלים יותר מכל לימוד תורה ועי"ז ונתנו ה' אלהיך לאויביך הוא הנחש בידיך ואז ושבית שביו שב י"ו שב ר"ל שבע כמו שב שמעתתא דאיתא בגמרא והבירור הוא מן הקליפה שהיא נקראת רשות הרבים רחבו י"ו אמה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד אבג"י של אנא בכח וזה הבירור הוא שבעה בחינות או יובן שבעה פעמים י"ו הוא מספר יב"ק הרמוז בר"ת יענינו ביום קראינו ור"ת יענך ה' ביום צרה ודוק:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל הטעם שאסר יהושע לישראל השלל של יריחו מפני שהיתה מפלתה בנס הפך הטבע ואין נהנין ממעשה נסים גם ידוע כשמוסר הקב"ה את אויב התחתון למטה ביד ישראל מוכרח שימסור גם אויב העליון שהוא השר של אותה אומה וז"ש כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידיך כלומר לא יאבד האויב מלפניך בדרך נס אלא ימסרנו בידיך שתהיה נוצח בטבע ועי"כ ושבית שביו שאין השלל נאסר עליך ונמצא הוא עושה כן לטובתך ואמר ונתנו שנקראת בכפל כי למפרע ג"כ נקראת ונתנו הרי נתינה כפולה כנגד אויב התחתון וכנגד השר שלו:

או יובן בס"ד אויב של ישראל הוא השטן וקודם אותיות שטן יש רמ"ח רמז למ"ע שהם חסדים ועל ידם ובזכותם יהיה ניצוח לישראל כי יתמתקו הגבורות בחסדים ובזה תלוי הנצוח ולז"א ברגז רחם תזכור ר"ל תזכור זכות רמ"ח מצות וז"ש כי תצא למלחמה הוא

בזכות רמ"ח שהם רמוזים על אויביך הוא שטן דקודם שטן יש רמ"ח ועל ידם ונתנו ה' אלהיך בידיך כי הידים רמוז בהם חמשה חסדים ביד ימין וחמשה גבורות ביד שמאל וע"י זכות רמ"ח עשה שהם בסוד החסדים יתמתקו הג' דיד שמאל בהח' דיד ימין ואז ונתנו ה' אלהיך בידיך ושבית שביו קרי בה שבי"ו דידוע הקליפה אינה מתקיימת אלא ע"י אור קדושה הבלוע בה וזה אור קדושה רמוז באות ש' דרשע ונשארו אותיות ר"ע כמשמען ובזה פרשו המפרשים פסוק אוי לרשע רע ר"ל אוי לרשע כאשר תסתלק ממנו אות ש' שהיא חיות שלו וישאר בו רק רע וידוע כי רמ"ח עשה תתייחס לידים ובידים יש י"ו פרקים עד הזרוע כי האצבעות הם י"ד והכף והזרוע שתים הרי י"ו וזה החיות של רשעים שהוא אות ש' נשבה ונקח אותו על ידי מעשה המצות המתייחסים ליד שהיא י"ו פרקים וז"ש ושבית ש' בי"ו הוא היד שלך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד בהקדים מ"ש הרב ארץ החיים בפסוק תורת ה' תמימה דמפסוק זה עד הנחמדים מזהב יש ששה הוי"ות וקבלתי כשאדם בדרך ופגעו בו אויבים יאמר פסוקים אלו על אצבעותיו ויתחיל מהגודל ויבואו שם הוי"ה תמיד על האצבע הסמוך לגודל הנקרא אצבע בסתם ויבא עליו ששה הויו"ת ואח"כ יראה את האצבע ההיא נגד האויב עכ"ד ע"ש ונ"ל הטעם כי אצבע זו היא גבורה וכאשר מזכיר עליה ששה פעמים הוי"ה שהיא חסד ממתק אותה וידוע ע"י מיתוק הגבורה נכנע האויב ונ"ל לכן המגן שנ דוד הע"ה היה בו ששה קצוות כנגד ששה הויו"ת אלו שהיה נוצח על ידם ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב לדוד ברוך הי' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה אצבעותי דייקא ונראה לכך זכתה אצבע זו שכל ההזאות הם בה והנה אם תשים שתי ידים גבם למעלה ופניהם למטה כפי המונח שיניחם האדם בשעת ברכה שמברך בהם ותמנה את ז' כורתי ברית באצבעות תהיה אצבע הסמוכה לגודל כנגד דוד הע"ה נמצא מקומו הוא באצבע ששורה עליה שם הוי"ה ולכך אמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו כי אצבע שבו רמוז שם הוי"ה עמו וז"ש כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידיך ר"ל בסגולה שתעשה בידך בכונה הנז' ששוב תראה את היד לאויב ובזה תנצח ושבית שביו ובזה יובן וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך נקרא דייקא שקורין ששה הויו"ת בפה על האצבע ויראו ממך כאשר תראה להם האצבע שנקרא עליה שם הוי"ה:

או יובן בס"ד כי תצא למלחמה ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י דף טו"ב במאמר יו"ד עבד קרבא בתרין אתוון בכ"ף וסמ"ך וכו' דאות יו"ד קאי על הנפש שה"ס העשיה ואות כ"ף על נשמה שה"ס הבריאה ע"ש נמצא אותיות כ"י רמז לנפש ונשמה שהם בשני ההי"ן דשם הוי"ה שכינתא עלאה ושכינתא תתאה שהם הפועלים את הדין

וז"ש כי הם סוד שני ההי"ן הנז' תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידיך רמז לכ"ח אותיות שיש בשם הוי"ה במלואו ומלוי מילואו ונרמזים בכח פרקין דאצבעות אשר בשתי ידים ובגלות אתמר וילכו בלא כח לפני רודף ובהצלחתם אמר ונתנו ה' אלהיך בידיך בעזר אותם כ"ח אותיות הרמוזים בידיך או יובן אומרו ונתנו ה' אלהיך בידיך רמז לשם כה"ת דסגולתו להמית האויב שבו הרג מרע"ה את המצרי וכמ"ש רבינו ז"ל ע"פ למה תכה רעיך ושם זה הוא אחר אותיות שדי שהוא המשדד המערכות ונרמז בידים כיצד הכף הוא רומז לאות כ"ף דשם הנז' וחמשה אצבעות רומזים לאות ה"א דשם הנז' ואות תי"ו רמוזה בציור כף היד שאם האדם קומץ כף ידו חצי קמיצה דהיינו שיעשה בה שלשה דפנות בלבד וצד אחד פתוח יהיה ציור אות ת' והגודל המשתלשל הוא ציור פסיעה דלבר של אות תי"ו וז"ש ונתנו ה' בידיך ר"ל בשם כה"ת שהוא רמוז בידיך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד כי תצא למלחמה על אויביך ע"פ מש"ה והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל וקשא על זה קושית רז"ל וכתבנו הכונה דמרע"ה מקום השגתו נרמז במספר שמו שהוא מספר שם הוי"ה דיודי"ן ברבוע שעולה קפ"ד ושם אהי"ה דיודי"ן דעולה קס"א וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל וידוע יד ר"ל מקום וז"ש כאשר ירים משה ידו שמכוין למשוך כח מן מקומו שה"ס קפ"ד וקס"א דשם הוי"ה ושם אהיה אז גבר ישראל בכח זה וכאשר יניח המשכת כח זה אין להם עזר במלחמה והנה ידוע פני משה כפני חמה נמצא חמה רומזת למרע"ה וז"ש כי תצא למלחמה חלק התיבה לשתים וקרי בה מול חמה כי במקום וא"ו יספיק הקריאה בחולם כלומר תצא על אויביך בזכות משה ובכח הנמשך ממספר שמו אז ונתנו ה' אלהיך לאויב בידיך וככתוב והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל או יובן מול חמה רמז לשם אדני שמספרו ס"ה ומול אותיות חמה יש טנ"ו שהוא מספר שם אדנ"י והדין באויבי ישראל נעשה ע"י שם אדני בסוד דינא דמלכותא דינ"א וכנז' בסוד עשר מכות של מצרים:

וראית בשביה אשת יפת תאר ק' והלא דין זה נוהג אפילו באינה יפה וה"ל למנקט אשה סתם ונ"ל בס"ד דארז"ל לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר וקשא תיבת אלא ופירש הגאון העשל ז"ל דאמרו בגמרא רב מצערא ליה דביתהו אמר דיינו שמצלת אותנו מן החטא ומגדלת בנינו לתלמוד תורה נמצא בכל אשה יש תרתי למעליותא אך ביפת תואר ליכא אלא חדא שמצלת מן יצה"ר משא"כ לגבי בנים רעה היא דארז"ל בסמיכות פרשת בן סורר ומורה לפרשת יפת תואר לומר דאשה יפת תואר תוליד בן רע וכזה פירש הגאון מהר"י ז"ל ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית ר"ל לא עצבו להוכיחו מפני שחש שיאמר לו בנו מדוע ככה עשית ליקח יפת תואר כי אדוניהו היה בן של יפת תאר

ע"ש נמצא לפ"ז בכלהו נשי איכא תרתי יפויים בשני דברים הא' שמצלת בעלה מן החטא והב' בעבור הבנים אבל יפת תאר חסירה מתועלת הבנים ורק יש בה תועלת אחת ולזה פירש ואמר וראית בשביה אשת יפת תאר ר"ל יפה בתאר אחד ואינה כשאר נשי ישראל שיפים בשני תוארים ולכן ולקחת לך דייקא לתועלת עצמך דוקא ולא לתועלת בניך:

ובזה פרשתי בס"ד מ"ש רחל ליעקב אע"ה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי כי שתי תועליות יש מן האשה ותועלת דמצלת בעלה מן החטא לא שייכה אצל יעקב אע"ה דאינו צריך לכך כי הוא בן פ"ד שנה ולא ראה קרי ונשאר מצד נשיו רק תועלת אחד המגדלת בנים לתורה ולכך אמרה לו הבה לי בנים שאגדלם לתורה ואם אין שתחסר מן הבנים א"כ כאלו מתה דלא נשאר ממנה תועלת:

ובזה יובן בס"ד אומרו והיה הבן הבכור לשנואה דקשא מאי תליא הא בהא וכפי האמור מובן היטב כי תועלת דמצלת מן החטא ליכא אצל השונאה כיון דשונא אותה אינה מצלתו מן החטא דאינה חשובה בעיניו לכלום ואין לו תאוה בה כלל וזו התועלת תהיה רק מן השנית שהיא אהובה אצלו ובה תשקוט תאותו מעלמא ונשאר תועלת הב' מצד הבנים לכך יקדים לה הקב"ה הבנים שיצאו ממנה כדי שיהיה ממנה תועלת זו ולא תהיה חסירה לגמרי מצרתה האהובה ולכן מוכרח שיהיה הבן הבכור לשנואה:

כי תהיינה לאיש שתי נשים נ"ל בס"ד דרך רמז דידוע שכר מצות בהאי עלמא ליכא משום דהמצוה נצחית וראוי שיהיה שכרה נצחי בעולם הנצחי ומקשים והא כתיב ביומו תתן שכרו ומתרצים דמצד הדין אין לאדם שכר כדי שיקיים בו מצות ביומו תתן שכרו והקב"ה נותן שכר בתורת חסד יען כי על כל מצוה יאמר ה' מי הקדמני ואשלם וכתבו המפרשים ז"ל דבעל תשובה שמהפך העונות לזכיות הנה זכיות אלו שתחלתם היו עונות וע"י תשובתו מאהבה נהפכו לזכיות יתן עליהם הקב"ה שכר בעוה"ז לקיים מצות ביומו תתן שכרו כי על זה לא שייך מי הקדמני כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וא"כ תשובה מאהבה תתייחס לכח האדם עצמו ויתן ג"כ שכר בעוה"ב בשביל שהוא נצחי עכ"ד נמצא לפ"ז זכיות שהם תחלתם היו עונות ונהפכו לזכיות יש להם דין בכור שנוטל פי שנים ר"ל חלק בעוה"ז לקיים מצות ביומו תתן שכרו וחלק בעוה"ב כדי ליתן שם שכר נצחי לכבוד המצוה וז"ש כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה הוא יצה"ט והאחת שנואה הוא היצה"ר וסוף דבר ילדו לו בנים הם הזכיות שנקראים בשם בנים כמ"ש רז"ל ע"פ אלה תולדות נח נח תולדותיהם של צדיקים מצות ומע"ט וילדו לו האהובה היצה"ט והשנואה היצה"ר כי עשה תשובה מאהבה ונהפכו העונות שהם ילדים של יצה"ר לזכיות והיה הבן הבכור לשנואה ר"ל דין בן בכור שנוטל פי שנים

כלומר בעוה"ז ובעוה"ב אינו אלא באותם הזכיות שהם נולדו מן השנואה ר"ל שתחילתם עונות ואח"כ ע"י תשובה נהפכו לזכיות ופירש הדבר ואמר מהו ענין הבכורה הזאת שאני אומר היינו כי והיה ביום הנחילו את בניו קרי בה הנו"ן של הנחילו בדגש כלומר ביום שיבא לנחול את בניו הזכיות ליקח שכרם לא יוכל לבכר וכו' ר"ל לטעון לקחת על מצות הנולדים מיצה"ט שני חלקים בעוה"ז ובעוה"ב כי אם רק בן השנואה הוא זכות שנולד מיצה"ר יכיר הקב"ה לתת לו פי שנים בעוה"ז ובעוה"ב יען כי הוא ראשית אונו של אדם דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ולכך לו משפט הבכורה ליקח שכר כפול בעוה"ז ובעוה"ב:

וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ נ"ל בס"ד בהקדים מ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל על פסוק באיוב חרה אפי בצדקו נפשו מאלהים ובשלשת ריעיו חרה אפי על וכו' וירשיעו את אויב והיינו כי איוב בגוף זה היה צדיק אך לקה ביסורין קשים בעבור עונות נפשו שבגלגול הקודם היתה בגוף תרח שחטא בע"ז הרבה ולכן באיוב חרה אפי בצדקו נפשו ובאמת נפשו חטאה וצריך לה היסורין האלה ובריעיו חרה אפי על אשר הרשיעו את איוב ר"ל גופו של איוב דעתה באמת הוא צדיק עכ"ד ובאמת דבר זה הוא תירוץ מספיק על כל פלא שנעשה תחת השמים ביסורין של בני אדם שתראה אם אדם צדיק ונסקל או נשרף או נחנק ולב האדם יתמה בקרבו לומר איך נסקל או נשרף הצדיק הזה אך אם ישים נגד עיניו הגלגול תשתכך דעתו כי הן אמת גופו של זה צדיק אך נפשו היתה חוטאת בעון סקילה או שריפה בגלגול הקודם ובזה תמצא תירוצים מספיקים למה שנעשה בחורבן מיתות משונות לכמה צדיקים וחסידים ובזה פרשתי הכתוב בפ' ואתחנן בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו: כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך וא"ת הלב מהסס בצרות אלו שנעשו ג"כ לכמה צדיקים וחסידים שלא חטאו עתה והנה הם מתו ע"י שריפה או הרג או סקילה או חנק לז"א כי שאל נא לימים הראשנים אשר היו לפניך בגלגולים שעברו ותראה הנהיה כדבר הגדול פרוש הנהיה חטא חמור אשר לו משפט מות כזה של סקילה ושריפה או הנשמע דבר רע שדומה כמוהו ואז תתלה בו ולא תתפלא עוד והנה ידוע מ"ש בתיקונים עץ דא נשמתא שנקראת עץ וידוע חטא לשון חסרון וכמ"ש המפרשים ז"ל על פסוק זה עצמו ובזה יובן וכי יהיה באיש חטא משפט מות ר"ל חסרון משפט מות של סקילה או שריפה וכיוצא שהוא צדיק ולא עבר על אחת מאלה ועכ"ז והומת במיתה אחת מאלו אל תהרהר אחר משפטיו יתברך לומר יש נספה בלא משפט ועביד

קב"ה דינא בלא דינא ותלית אותו על עץ דא נשמתא שתאמר הן אמת גוף זה צדיק הוא אך הנפש חטאה כבר בגלגול שעבר ולקתה עתה ולא עביד קב"ה דינא בלא דינא:

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתיך כי יפול הנופל ממנו י"ל תיבת ממנו לשון יתר ונ"ל בס"ד אם תסיר ממספר בית מספר מעקה גגך ישאר כמנין הנופל לרמוז אם יחסר מן הבית מעקה גגך אז יפול הנופל וז"ש כי יפול הנופל ודבר זה אתה למד ממנו ר"ל מן הבית עצמו:

או יובן בס"ד תואר אדם הוא משובח ולא ניתן אלא לישראל ואם יחטא פוגם בשם זה שמפריד אות א' ונשאר דם ע"ד שארז"ל באדה"ר שהביא דם לעולם מפני שפגם באל"ף דאדם וידוע אות א' צורתו וא"ו ושני יודי"ן שעולה מספרם כמנין גגך וזהו כי תבנה בית חדש שעשית תשובה שאז גופך נעשה בריה חדשה תזהר שלא תחזור ותחטא ותפריד אות א' מן אדם אלא ועשית מעקה לגגך הוא אות א' שלא יסור משם אדם שיש לך ואז ממילא לא תשים דמים בביתיך שלא ישארו אותיות דם לבדם אצלך יען כי מזה הפירוד יהיה סיבה רעה שיפול הנופל ממנו מזה השם שיהיה מורה אז על רע וכליון ב"מ:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד כי יש ד' דברים שהם מכונים בשם מים שצריך בעל תשובה להתרחק מהם תחלת הכל היא הגאוה שנקראת מי ראש שהיא פורה ראש ולענה מהב' המחלוקת שנקראת מי מריבה והג' הכעס שנקרא מי מצור כנז' בנחום סי' ד' שעושה מצור בקרב האדם שאז כוחות הטובים הבאים לעזור לאדם צר להם המקום ויברחו ויצאו ממנו ולכן אמרו טורף נפשו באפו והד' תגבורת התאוה שנקראת מים גנובים דכתיב מים גנובים ימתקו וז"ש כי תבנה בית חדש ע"י התשובה יהיה גופך בית חדש ועשית מעקה לגגך הוא הראש ששם המוח שבו קשור כח המחשבה שתקדש אותה תחלה וגם תשמר מארבעה דברים רעים שנקראים בשם מים כנז"ל וז"ש ולא תשים דמים ר"ל ד' מים בביתיך הוא הגוף שלך וא"ת מה אעשה ליצה"ר המפתה בחלקות לשון לז"א כי יפול הנופל זה יצה"ר שסופו להיות נופל הנה הוא יפול ממנו מיניה וביה כי תמצא תשובתו בצידו וכמ"ש בס"ד ע"פ כי תלחום את מושל בין תבין את אשר לפניך:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד כי תבנה בית חדש דידוע שיש שני שין בתפילין אחת ד' ראשים ואחת ג' ראשין ופרשתי בס"ד של ד' ראשין היא אות התלמוד שצריך להיות שלם בארבע שהם פרד"ס ושל ג' ראשין היא אות המעשה שצריכה להיות שלימה בשלשה מיני מצות שהם מצות שיש להם טעם ואין השכל מחייבם וחוקים שאין להם טעם ואין השכל מחייבם ומשפטים שיש להם טעם והשכל ג"כ מחייבם והנה האוחז בשני שיני"ן הנז' שיש לו תלמוד ומעשה אין לו מורא כ"כ מיצה"ר ואינו צריך לעשות לו גדרים וסיגים

בסיגופים וחומרות כי חלק התלמוד השלם שבידו ישמרהו מיצה"ר אך מי שאינו ת"ח ואין בידו אלא שי"ן אחת של ג' ראשין שהיא אות המעשה בלבד זה צריך לו שמירה בגדרים וסייגים וז"ש כי תבנה בית חדש שבנית ביתך הוא גופך בחד ש' וזהו חדש חד ש' שהיא הקטנה של המעשה בלבד הנה צריך שתעשה מעקה לגגך להרבות בגדרים וסייגים ואז לא תשים דמים כוחות היצה"ר בביתיך:

לא תחרוש בשור וחמור יחדיו נ"ל בס"ד יש אדם שדרכו לעשות פשר בין יצה"ט ובין היצה"ר שפוסע על שתי סעפים וכמ"ש הרב שער החצר ז"ל באחד שהשחית והתעיב והיה אוכל כל ימיו מאכלות אסורות נבילות וטריפות וכיוצא ורק ביום כיפור היה אוכל מאכל היתר לעשות פשרה בין שני היצרים ר"ל יצה"ט יאמר ראה אני עושה רצונך שתזהרני בכל יום לבלתי אכול מאכל אסור והנה היום איני אוכל אלא מאכל היתר ולא יבא בפי בשר פיגול וליצה"ר אומר ראה הנני עושה רצונך לפרוץ גדר ולאכול ביום כיפור ע"ש והנה ענין פשר כזה הוא מצוי הרבה אצל האדם בכמה עניינים ד"מ היצה"ט אומר לאדם שילך לבית הכנסת להתפלל שם תפלה שלימה והיצה"ר אומר לו אל תלך ואל תתפלל והנה הרשע הולך לבית הכנסת ומתפלל חצי תפילה ובהבלעה ופוסק בחצי ק"ש ומדבר עם אחרים ומחטיאם גם שם מסתכל בנשים הבאים לשם וליצה"ט אומר הרי עשיתי רצונך שבאתי לבית הכנסת ולבשתי ציצית והתפללתי קצת בתפלה וליצה"ר אומר עשיתי רצונך שחטאתי בכמה עונות בתוך בית הכנסת ובמקום המשפט שמה הרשע ולא עוד אלא שהכשלתי אחרים בהיותי לובש הציצית ותפילין וכן כיוצא בזה עושה פשר בין ב' היצרים בעניינים הרבה והמשכיל יבין כי בעל הפשר הזה ענשו יותר חמור מן ההולך אחר עצת היצה"ר לגמרי כי זה שהוא מערב מצוה בעבירה נותן כח לסט"א לשלוט יותר ובזה יובן רמז הכתוב ובוצע ברך נאץ ה' ר"ל בוצע זה בעל הפשר הנז' אע"פ שבירך ושבח את ה' ה"ז נחשב נאץ ה' ולכן אמר בישעיה סי' נ"ו בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף וכו' ומ"ש מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו והוא כמבואר והנה כל פשרה היא מתייחסת למדת השלום כי הפשרה עניינה הוא שלום אך זו הפשרה היא שלום שיש בתוכו כ"ף שנעשה מכשול ועל זה אמר שלום רב לאוהבי תורתיך ואין למו מכשול ובזה יובן דוברי שלום עם ריעהם שהם יצה"ט ויצה"ר לומר ליצה"ט עשיתי רצונך וליצה"ר עשיתי רצונך ובאמת הם רעה בלבבם כי כל חשקם ורצונם לעשות רצון היצה"ר ובשלום של פשר זה רוצים לחזק צד הרע יותר וכאמור:

ובזה יובן לא תחרוש בשור וחמור יחדיו שור זה יצה"ט שהוא מין טהור ועוד כל חשוב נקרא שור וכמ"ש רד"ק ז"ל ע"פ בכור שורו הדר לו וחמור זה יצה"ר שהוא מין טמא

ונקרא ג"כ חמור על שם החומר כי הוא שר החומר העכור והכונה לא יבא האדם להשתמש בדברי שניהם כדי לעשות פשר ביניהם ועי"כ לא תלבש שעטנז אותיות שט"ן ע"ז כי אם תערב מצוה בעבירות שמיעץ אותך הנה בזה אתה מחזק השטן ותעשהו עז להשטין ולקטרג יותר שבזה נעשה צמר ופשתים יחדיו צמר רמז לחלק הטוב ופשתים רמז לחלק הרע וכמ"ש חז"ל בענין קרבנות קין והבל וכנז' בדברי רבינו האר"י ז"ל בסוד הצמר והפשתים ולכן כדי לדחותו מעליך צריך שתזהר במצות ציצית וזהו גדלים תעשה לך שמצוה זו דוחה השטן וגם עושה מזכרת למצות ה' בלב האדם ולז"א והסר שטן מלפנינו ומאחרינו כי בצל כנפיך הוא מצות הציצית תסתרינו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד לא תחרוש בשור וחמור יחדיו כי ראיתי למפרשים ז"ל שפרשו בפסוק זה חרישה כינוי לזווג כי בתשמיש המטה הוא חורש וזורע והשור הוא מין טהור רמז לאשתו של אדם וחמור מין טמא רמז לאשה זונה נכריה והכונה שלא יהיה משמש באשתו ומחשב באשה נכריה האסורה לו וזה חרישה בשור וחמור יחדיו עכ"ד ונראה לפרש בס"ד להטעים דבריהם דלכך נקיט שני מינים אלו דוקא מפני כי תוך אותיות שור יש ו' ותוך אותיות חמור יש מ"ו כי החולם במקום ו' הוא ויש אם למקרא נמצא תוך שניהם יש מספר כלב כי ומ"ו מספר כלב ולא עוד אלא שבאותיות ומ"ו הנז' ג"כ יש מספר כלב כי ומ"ו במלואם כזה ו"ו מ"ם ו"ו הם ג"כ ומ"ו שהוא מספר כלב לרמוז שהולד היוצא מתשמיש זה שמעורב בו שור וחמור יהיה הולד כלב בן כלב לכך באו האותיות ומ"ו אשר מילואם ג"כ ומ"ו וידוע שהכלבים נקראים עזי נפש לכך הילד הזה דומה לכלב וכלב בעזות כפולה על כלב יחידי וגם מצוה לא תלבש שעטנז צמר ופשתים ר"ל אע"פ שאין אתה מחשב באשה אחרת אלא רק באשתך לא תהיה כונתך בהנאה גשמית שהיא חלק החומר אלא רק ברוחניות שהוא הנאה נפשיית וצמר ופשתים הם רמז לתערובת הכוחות טו"ר ומאחר שאתה נזהר בכל זה אז גדלים לשון גידולים הם הבנים תעשה לך להנאתך שיהיה הילד טוב ואז ברא מזכי אבא על ארבע כנפות שיהיו מתוקנים ומושלמים בארבע לימודים של התורה שהם פרד"ס וזהו ארבע כנפות או ד' מדרגות העבודה שהם מעשה ודבור וכונה ומחשבה ואלו הבנים יהיו כסותך אשר תכסה בהם לעוה"ב:

גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה נ"ל בס"ד דידוע משכן הגאוה היא בשלשה איברים שהם הראש והעינים והלב וכתבו המפרשים ז"ל לזה אמר דוד הע"ה ה' לא גבה לבי הרי לב ולא רמו עיני הרי עינים ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות זו גאוה שבראש ונקטנהו מתתא לעילא כסדר האברים ואמרתי ר"ת שלשה איברים אלו

רע"ל כי בהם דבוק רעל של הגאוה הקשה מכל עונות ולכן העיצה לאדם הוא שתמיד יראה ג' איברים אלו דלים ואם יהיו אלו דלים שאין בהם גאוה אז מתפשטת הענוה בכל האברים ויהיו כלם דלים וז"ש גדלים תעשה לך חלק תיבת גדלים וקרי בה ג' דלים ר"ל תעשה לך ג' אברים שהם משכן הגאוה דלים ואז מן אלו השלשה תתפשט הענוה על ארבע כנפות שלך שתהיה מקפת אותך וזאת המדה של הענוה תהיה כסותך אשר תכסה בה מן המקטרגים כי העניו אין עליו מקטרגים:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד גדלים רמז לצדקה דאמרו בגמרא גימל דלת גמול דלים וכאן נרמז אות גימ"ל הרומז לצדקה במילואו לומר שצריך לתת צדקה מלאה כפי יכלתו ולא מקצת אבל ד' שרומז לעני נרמז בלי מילוי להורות שהוא דל מעט צריך שתפרנסהו וז"ש גדלים אותיות גימל ד' זו הצדקה תעשה לך כמ"ש מונבז אבותיו גנזו לאחרים והוא גנז לעצמו ושכרה מרובה שהוא על ארבע כנפות נחלה בלי מצרים וגם היא תהיה כסותך אשר תכסה בה לעוה"ב בהך עובדא דראו ר"א ור"י החלוק של יוסף הגנן שנעשה לו מצות הצדקה שהיה מאיר כשמש ואוחזו המלאך:

כי תבוא

והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד הכתוב ביום ההוא יהיה ה' אחד ולעתיד יתעלה שם הוי"ה שאז אות וא"ו דשם הוי"ה הוא בסוד יו"ד ואז השם הוא יהי"ה שעולה מספר שלושים ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב ביה שמו ועלזו לפניו ר"ל כאשר ב' י"ה שמו ששמו יהי ב"פ י"ה שהוא יהי"ה אז עלזו לפניו שתהיה שמחה שלימה כי עתה אסור למלאת אדם פיו שחוק וז"ש אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' וכו' הגדיל דייקא שנעשה מספר שלושים וידוע מ"ש בגמרא דבתרא דף ע"ה אר"ל עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גינאות ואלף קפל מגדלים ואלף ליצוי בירינות ואלף ושני שילה טוטפראות וכל אחת ואחת כצפורי בשלותה וכו' ע"ש נמצא עתיד הקב"ה ליתן לנו תוספת מרובה על ארצינו שיעור גדול מאד וז"ש והיה כי תיבת והי"ה אותיות הוי"ה כאשר יתעלה ויהיה מספר כ"י שהוא מספר שלושים ופרט היו"ד להורות על מקום העלוי אז אותו זמן תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה שהוא נותן לך תוספת ארץ על מדת הארץ אשר תכבשו אותה בידכם והיא התוספת דנקיט ר"ל בגמרא וגם אותו זמן תזכה ג"כ לזה והוא וירשתה וישבת בה שלא יהיה לך עוד גירוש וגלות ממנה אלא בסוג ירושה שאין לה הפסק ליטול ולא ליפוק:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד בהקדים מש"ה אתהלך לפני ה' בארצות החיים וק' הול"ל בארץ החיים דכל מקום קורא לא"י בשם ארץ ולא בשם ארצות ופרשתי בס"ד דמשכן התורה הוא בא"י דכתיב כי מציון תצא תורה ולכן אוירא דא"י מחכים מפני שהוא מקום דירה של תורה וכתב בס' קה"י ז"ל בשם אותיות דרבי עקיבה ת"ו רמז לתורה ועל כן נרשם על מצחן של צדיקים ת"ו של דיו לפי שהתורה מצלת מן הפרענות יע"ש ואמרתי לכך נקראת תורה שהוא תו הר שהיא תו שקבלנו מן הר סיני כמ"ש משה קבל תורה מסיני ובמ"א פרשתי הטעם דהתורה מכונית בשם תו ואין להאריך כאן ומאחר דא"י היא קן ובית של התורה לכך צירף דוד הע"ה אותיות תו שהוא שם התורה עם אותיות ארץ וקראה ארצות שהוא אר"ץ ת"ו ולכך אמר ארצות החיים כי התורה יש בה ד' חלקים שהם פרדס וכל חלק נקרא טוב דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם וד"פ טוב גי' חיים וכמ"ש בס"ד במשנה דאבות מרבה תורה מרבה חיים גם בזה בארתי מאמר גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה ולכך כיון ששם עוסקים בד' חלקים שהם מספר חיים קראה ארצות החיים ולז"א ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו ובזה פרשתי הכתוב על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי ר"ל על מה אבדה התוספת שלה שאינה נקראת ארצות החיים אלא נקראת ארץ בסתם דוקא והשיב על עזבם את תורתי לכך אבדה תוספת ת"ו שהוא כינוי לתורה ואבדה שם חיים מעליה שהוא רומז לד' חלקים של פרד"ס וז"ש והיה כי תבא אל הארץ תיבת תבוא אותיות ת"ו בא פירש כאשר בא שם ת"ו אל הארץ שתחבר באותיות ארץ ויהיה צירוף ארצות אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה אותיות חן לה כי התורה היא אילת אהבים ויעלת חן וזה חן חן של תורה נתן לה להארץ הזאת דאוירה מחכים הנה עי"ז וירשת וישבת בה דע"י זכות התורה שעושה לארץ צירוף ארצות תזכה שתקחנה בסוג ירושה שאין לה הפסק וגם תתיישב בה בשובה ונחת בלי שום טרדה כלל:

ולקחת מראשית פרי האדמה אשר תביא מארצך נ"ל בס"ד ראשית שמות פרי האדמה שהם שבעת המינים שנשתבחה בהם א"י שהם חטה שעורה ענבים זיתים תמרים דבש תאנה הוא ר"ת ש"ח עז"ר ד"ת והיינו שח זו תפלה ויצא יצחק לשח בשדה וארז"ל אין שיחה אלא תפלה והתורה נקראת עזר כמ"ש לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו כי התורה ישבה רמ"ח עשה ושס"ה ל"ת שהיא כנגדו של אדם גם תהיה לו עזר כנגדו שתעזרהו כנגד היצה"ר וגם עוד נקראת דת דכתב מימינו אש דת למו והיינו עזר זו תורה שבע"פ שתורה לאדם הדרך אשר ילך בה והמעשה אשר יעשה ודת היא תורה שבכתב שנתנה בימין דכתיב מימינו אש דת למו נמצא בר"ת פרי האדמה רמוז התפלה

באותיות שח ותורה שבכתב ותורה שבע"פ באותיות עז"ר וד"ת וז"ש ולקחת מראשית כל פרי האדמה שתקח מצות תפלה ומצות תלמוד תורה שבכתב ושבע"פ הרמוזים בראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך שכל יום תראה אותם חדשים כאלו היום נותנם לך ושמת בטנ"א ר"ת בתגין טעמים נקודות אותיות שהם ד' בחינות הכלולים בתורה ובתפלה שהם כנגד ארבע עולמות אבי"ע וד' אותיות השם ב"ה שיהיו התורה והתפלה שלמים בארבעה בחינות אלו והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם שהוא בהכ"נ ובהמ"ד ששם מובחר הלימוד והתפלה יותר ממ"א:

או יובן רמז לפי דרכו על תרומה בעין יפה שהיא אחד מארבעים וז"ש ולקחת מ' ראשית כל פרי האדמה ראשית היינו תרומה ולא תעשה בינונית שהיא מחמשים ולא עין רעה שהיא מששים:

ובמדרש איתא ולקחת מראשית בזכות הבכורים שנקראו ראשית נבראו שמים וארץ דכתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וצריך טעם לזה ונ"ל בס"ד כי ביכורים רומזים לבירור ז' מלכים לכן הם באים מן שבעת המינים בלבד כנגד ז"מ ולכן הם טעונים כלים כי המלכים הנז' הם בחינת כלים ולא האורות שבתוך הכלים ולכן מצוה מן המובחר להביאים כל מין בכלי אחד בפ"ע כנגד ז' כלים דז"מ ולכן נקראים בכורים בכור מי כי הז"מ הם ביכור של הבינה שנקראת מ"י שממנה יצאו בסוד ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וידוע כי בריאת שמים וארץ נעשה מן בירור של שבעה מלכים הנז' ובזה מובן הטעם דארז"ל בזכות בכורים שנקראו ראשית שהם רומזים לשבעה מלכים נבראו שמים וארץ שהם נבראו מן בירור ז"מ ולז"א ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ ברוכים אותיות בכורים ודוק:

ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקודש מן הבית וכו' נ"ל בס"ד הקודש רמז לניצוצי הקדושה מן הבית עוה"ז שעשיתי בירור נ"ק השייכים לי וגם נתתיו ר"ל נתתי כח הבירור לזולתי לסיוע כי כל אדם יעשה סיוע ועזר בברור לכל אדם שהוא משרשו והם ד' מינים הא' ללוי אדם שהוא חכם ועשיר שיש לו שכר תורה ושכר מצות וזה נקרא לוי אתמיר הוא מתלוה עם השכינה וכל רואיו יכירוהו והב' לגר שהוא עשיר ובעל מעשה שעושה מצות וצדקות אך אינו בעל תורה ולכן קראו גר כי אין זכיה בעוה"ז לאיש הישראלי אלא רק לבעל תורה כי יעקב ועשו חלקו העולמות ואין לישראל חלק בעוה"ז ורק בעל תורה יש לו זכיה גם בעוה"ז מדין מציל מזוטו של ים דאם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ולכן זה נקרא תושב בעוה"ז מחמת שיש לו זכיה בו משא"כ אדם שאינו בעל תורה חשוב גר בעוה"ז והג' ליתום שהוא חכם בעל תורה ואינו עשיר כי זה כמו

יתום שאין לו פרנסה מעצמו אלא צריך שיפרנסוהו אחרים שיחזיקו בידו והד' שאין לו כלום לא תורה ולא עושר שיעשה ממנו מצות ולזה קוראו בשם אלמנה הרי נקיט ארבעה מינים שהם כוללים את אישי ישראל ככל מצותיך אשר צותני לתקן ולהועיל לזולתי ומה שזכיתי להצלחה זו הוא מפני שלא עברתי ממצותיך הם מצות עשה ולא שכחתי לא תעשה גם נזהרתי לא אכלתי באוני ממנו שלא רציתי לקבל שכר הבירור בעוה"ז שיש לאדם בה אנינות גם לא בערתי ממנו בטמא שלא עשיתי הבירור בטומאת הגוף או בטומאת רעיון ולא נתתי ממנו למת זה פלוני שנקרא מת בסתם ר"ל לא עשיתי הבירור בשתוף חטא ועבירה כדי שיהיה ממנו חלק לפלוני אלא שמעתי בקול ה' אלהי בקדושת המחשבה עשיתי ככל אשר צותני בקדושת המעשה:

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל י"ל הול"ל השקיפה מן השמים ולמה זכר מעון ונ"ל בס"ד דאמרו בגמרא שבעה רקיעים הם ובכלל הוא הנקרא מעון שבו מלאכי השרת אומרים שירה בלילה וחשות ביום מפני כבוד ישראל ולפ"ז מן רקיע הנקרא מעון יש הוכחה דישראל גדולים ממלאכים דהא כיון דחשות ביום בשביל כבודם ש"מ טפלים להם ועל כן ודאי אין ראוי שישראל יקבלו ברכה מן מלאכים כיון דהם גדולים יותר וצריך שהקב"ה יברך אותם בלתי אמצעי וז"ש השקיפה ממעון קדשך אשר משם מוכח דמלאכים טפלים לגבי ישראל ולכן וברך את עמך ישראל אתה תברכם בלתי אמצעי ולא כאשר אמר יעקב אע"ה המלאך הגואל אותי מכל רע הוא יברך את הנערים:

את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים נ"ל בס"ד דמקשים אנחנו משבחים ומפארים שמו יתברך והלא אין קץ לשבחיו ואיכא חשש סיימתנהו לשבחי דמרך ומתרצים דהשכינה שורה בתחתונים ג"כ ומלא כל הארץ כבודו וא"כ הוי בפניו וכל שהוא בפניו חשיב מקצת ע"פ הכלל הידוע אומרים מקצת שבחו בפניו וכולו שלא בפניו גם ידוע דעובדי ע"ז טוענים מתוך גדולת העבד ניכר גדולת רבו אך הבל יפצה פיהם דאין חולקין כבוד לעבד בפני רבו וז"ש את ה' האמרת היום שניתן לך רשות לשבחו ואז נ"מ מזה השבח להיות לך לבדו לאלהים שלא יטעוך העכו"ם לומר עבוד ע"ז ותשתחוה לה דמתוך גדולת העבר ניכר גדולת רבו כיון דמן השבח מוכח דהשכינה שורה בתחתונים:

וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך וכו' נ"ל בס"ד דהקב"ה הבטיח את ישראל והייתם לי סגולה מכל העמים בשלשה מדרגות של קדושה שהם קדושת כהנים קדושת לוים קדושת ישראל דוגמת הסגו"ל שהוא ג' נקודות ועי"כ צריכין אנחנו להזהר בשמירת שלשה מיני מצות שהם חוקים ומצות ומשפטים וז"ש האמירך להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך באומרו והייתם לי סגולה ובזה חיוב רמי עלך לשמור כל מצותיו

כל דייקא שהם השלשה מינין ותזכה עי"ז לתתך עליון על כל הגוים כל דייקא אפילו מלכים ושרים כמ"ש והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך אפים ארץ ישתחוו לך וכן מ"ש מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו גם עוד תזכה לתהלה דארז"ל עתידין הצדיקים שיאמרו לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה וזו היא תהלה שלו יתברך גם תזכו לשם כמ"ש רז"ל עתידין הצדיקים שיקראו על שמו של הקב"ה שנאמר כל הנקרא בשמי גם תזכו לתפארת שתהיו מחיים מתים כמ"ש רז"ל עתידין הצדיקים שיחיו מתים וזו היא תפארתו יתברך שגם אתם תתפארו בה ולהיותך עם קדוש לה' דאינך קדוש כערך המלאכים דוקא כאשר דבר שאמר לכם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דמצינו לרז"ל שאמרו הקדש מפקיע מידי שעבוד וזה טעם אחד מן הטעמים שיצאו ישראל ממצרים קודם הזמן ע"י שקידשם בדם פסח ודם מילה ועי"כ פקע שעבודם ואמרתי בס"ד רמז נכון שתהיה החירות מכח הקדושה כי אותיות ק"ש דקדוש אם תחלקנה לחצאין יהיה מהם שני רשי"ן ותצרפם עם ד"ו דקדוש אז יהיה צירוף דרור לרמוז מן קודש יהיה דרור מפני דהקדש מפקיע מידי שעבוד ובזה פרשתי בס"ד הכתוב וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה דע"י קדושת שנת החמשים שתמשך עליכם הקדושה שלה ותהיו גם אתם קודש ובזה תזכו לדרור כי מן קודש יהיה אותיות דרור והנה מצינו שהקב"ה אמר והייתם לי סגולה דוגמת הסגו"ל שהוא שלש נקודות כן אתם תהיו שלמים בשלשה קדושות שהם קדושת המחשבה וקדושת הדבור וקדושת המעשה ולז"א כאן להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך שתתקדש בשלש קדושות ובזה תזכה לשלש בחינות דרור מן ג' בחינות קודש שיהיה לך והיינו שיש לאדם ג' מיני עבדות הא' עבד ליצה"ר הב' עבד לאדם כמוהו שהוא מצטרך ללוות מאחרים וכתיב עבד לוה לאיש מלוה ובכלל זה המשכיר עצמו לשירות שג"כ הוא בסוג עבד והג' עבד לאוה"ע בגלות שהוא הנקרא שעבוד מלכיות וע"י שלימות ישראל בשלשה מיני קודש הנז' שהם במחשבה ודיבר ומעשה יהיה להם שלשה דרור משלשה מיני עבדות הנז' וזהו לתתך עליון על כל הגוים לתהלה זה דרור משעבוד מלכיות ולשם זה דרור משעבוד בשר ודם דאע"פ שלא נמכר לו ממש עכ"ז שם עבד יקרא עליו הן ע"י שלוה ממנו הן ע"י שנשכר לו ולתפארת זה דרור משעבוד יצה"ר שיהיה הוא כובש את יצרו שכבישה זו היא מפוארת יותר מכל מיני גבורה שבעולם כמ"ש איזהו גיבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור וכל זה יגיע לך להיותך עם קדוש לה' קדוש דייקא כי מכח קדוש תזכה לדרור:

או נ"ל בס"ד דידוע ג' סעודות שבת נרמזו בכתוב בשלשה תיבות היום דכתיב אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה וכנז' בגמרא דשבת עוד ארז"ל ג' סעודות הם כנגד שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב והמקיים אותם מתקשר בשלשה אבות שהם דוגמת הסגו"ל כי הם אחוזים בשלשה ספירות חג"ת ובזכותם זכינו לשלשה כתרים כתר תורה בזכות יעקב שהוא סוד תורה שעסק בה הרבה וכתר כהונה בזכות יצחק שהקריב עצמו ע"ג המזבח וכתר מלכות בזכות אברהם שהמליכו הקב"ה על כל העולם דכתיב אב המון גוים נתתיך וכן הוא אומר נשיא אלהים אתה בתוכינו וז"ש וה' האמרך היום שנתן לך חלק בשלש סעודות שבת שנקראו בשם היום להיות לו לעם סגולה כדי שתתקשר בשלשה ספירות שאחוזים בהם האבות בסוד שלשה סעודות הנז' ובזה תזכה לתתך עליון על כל הגוים אשר עשה בשלשה כתרים שהם האחד לתהלה זה כתר כהונה ולשם זה כתר מלכות ולתפארת זה כתר תורה ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך בקדושת השבת כאשר דבר באומרו כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם:

והיה אם שמע תשמע וכו' ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ נ"ל בס"ד דידוע דארבע אצבעות היד רומזים לארבע מלכיות אשר עמהם כלולים כל שאר אוה"ע והגודל לבדו רומז לישראל ולכך הוא מובדל משאר אצבעות דכתיב הן עם לבדד ישכון ואמרתי בס"ד טעם נכון בדבר זה דלכן תמצא כל הארבע אצבעות יש בהם שלשה קשרים ורק הגודל שני קשרים כי ישראל יקבלו שפע מהקב"ה בלתי אמצעי לכך נקרא הקב"ה אלהי ישראל אבל אוה"ע אינם יכולים לקבל אלא על ידי אמצעי הם השרים שלהם שלמעלה ולכך לגבי דידם נקרא הקב"ה אלהי האלהים ולכן באצבעות שרומזים להם יש שלשה קשרים רמז שהם צריכין לאמצעי ובשלשה יש אמצעי אבל בגודל הרומז לישראל אין אמצעי ולכן כתיב שמור מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך וצ"ל אצבעות מאן דכר שמייהו דבשלמא הלב יש בו צורך כי הכל תלוי בשמירת הלב אבל אצבעות מה שייכות יש להם ובזה מובן בס"ד שפיר לומר קשרם על אצבעותיך היינו כי מן האצבעות שלך בין תבין הפרש והבדל שיש בינך לבין אוה"ע שאתה יש לך הדבקות בהשי"ת יותר כי אין ביניכם אמצעי משא"כ אוה"ע ולכך ראוי שתדבק בתורת ה' ולז"א ואתם הדבקים בה' אלהיכם שאין אתם צריכין אמצעי ולכך חיים כולכם היום ע"י עסק התורה הנותנת חיים לעושיה משא"כ העכו"ם ואמר בהם עכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה וכנז' בגמרא:

ומאחר שישראל רמוזים בגודל לכך ראוי הוא שיהיו עליונים על כל האומות כמו שהגודל הוא עליון על שאר אצבעות ברם אם יחטאו ויתהפכו במעשיהם גם הוראת

הגודל תהיה להפך שיהיה עומד תחת הארבע האצבעות כיצד אדם שהוא צדיק יש לו צל קדוש מקיף אותו מכל פינותיו והוא זקוף ועומד כנגד ד' רוחותיו ואז צורת גופו מראשו ועד רגליו נראית בתוך צל הקדוש כאשר יעמוד העם נגד מראה ממראות הצובאות דאז צורתו תהיה ג"כ זקופה ועומדת בתוך המראה הזך ההוא ביושר כמו שהוא אך אם יחטא האדם ויקלקל מעשיו יסתלק צל הקדוש מסביבותיו ויהיה עומד על ראשו דוקא כמ"ש רבינו ז"ל בשער מאמרי רשב"י שאם יסתלק לגמרי לא יתקיים האדם אך רק ישאר עומד למעלה מראשו לתת לו חיות וידוע הוא לך אם תניח המראה ממראות הצובאות למעלה מראש האדם אז תהיה צורת גוף האדם בתוך המראה הפוכה שיהיה ראשו למטה ורגליו למעלה וא"כ ממילא גם צורת הידים תהיה הפוכה שהגודל יהיה למטה וארבע האצבעות למעלה כי במראה הנתון למעלה מראשו מוכרח שיתהפכו בו האברים של גופו שיהיו עליונים למטה ותחתונים למעלה ונמצא ישראל נעשו תחת הגוים אך אם הם עושין רש"מ יהיה הצל הקדוש עומד זקוף כנגדן מסביבותם ואז צורת הגוף תהיה בו ביושר וממילא גם היד תהיה צורתה ביושר הגודל למעלה ושאר אצבעות למטה וז"ש והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וכו' אז ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ שאז הוראת הגודל שרומז עליך תהיה ביושר שאתה למעלה וגויי הארץ למטה ועוד נ"ל באומרו ונתנך ה' אלהיך עליון תחלק תיבת עליון לשתים וקרי בה על יון כי הארבע מלכיות הרמוזים בארבע אצבעות אחד מהם הוא יון והזכירו בפני עצמו על יון וגם על כל גויי הארץ הם שלש מלכיות שנשארו ופרט את יון בפ"ע כי הוא הקטן והחלש שבארבע מלכיות שלא היה יכול לשלוט בפועל כמו ששלטו שלש מלכיות הנרמזים בשלש אצבעות כי סו"ד גברו עליו ישראל והשחיתו אותו בימי חשמנאים ולכן נקטיה בפ"ע ואת הכבדים נקטנהו באחרונה:

ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתיך נ"ל בס"ד החכם נקרא רב ואם לומד תורה לשמה הוא דבק בשם הוי"ה כמ"ש וה' עמו שהלכה כמותו בכ"מ ושם הוי"ה מספרו כ"ו א"כ צירוף רב עם כ"ו הוא ברו"ך וכשיבא לבהמ"ד ודאי הוא ברוך שהולך לעסוק בתורה אך בצאתו מבהמ"ד לילך לביתו לאכול כיון דכונתו לש"ש כדי שיהיה לו כח לעסוק בתורה אז מקבל שכר גם ביציאתו וראוי שיקרא ברוך וזהו ברוך אתה בבואיך לבהמ"ד וברוך אתה בצאתיך מבהמ"ד כיון שכונתך לש"ש ולז"א בית יעקב לכו ונלכה באור ה' שתי הליכות של ביאה ושל יציאה כולם הם באור ה' שכונתינו לש"ש:

ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך נ"ל בס"ד נקיט תלת אלין בחד מחתא כי שמירה הטבעית בשלשתם א"א להיות דבניו בביתו יושבים ופרי אדמתו בשדות של

זריעה ופרי בהמתו במדבר המעלה עשבים בלבד וכל ברכה טבעית צריך שתהיה בשיתוף השגחת האדם באותו דבר שתהיה בו הברכה ואם ישב בביתו להשגיח על בניו איך תהיה הברכה בפרי אדמתו ופרי בהמתו כי תהיה לבוז לאחרים ואם ישב אצל שדותיו לשמור ברכתם איך יתברכו בניו בלתי השגחת אביהם עליהם וגם פרי בהמתו יהיה לבוז לאחרים ואם ילך אצל מקנהו יתקלקלו השנים מאחר כי שלש אלה כל אחד הם במקום אחר רחוקים זמ"ז אך ברצות ה' דרכי איש ישלח לו ברכה גסית דלעולם ישב בביתו וישגיח בשמירת פרי בטנו והברכה תהיה בפרי אדמתו ופרי בהמתו ויהיו שמורים לא תגע בהם יד אחרים:

בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך י"ל למה לא יצאו אלא בדרך אחד וינוסו בשבעה דוקא ונ"ל בס"ד כי בני נח אין להם אלא שבע מצות ויש להם בכלל השבע מצות אבר מן החי אחר שחיטה בעודה מפרכסת שישנה אצלם דוקא ואינה אצל ישראל דאין ישראל מוזהרים בכך אלא כיון דנשחטה הותרה ולכן בשביל שיש להם מצוה אחת שאינה בישראל יצאו בדרך אחד אך הואיל והם באמת עוברים על כל שבע מצות דילהון לכך סוף דבר בשבעה דרכים ינוסו לפניך:

יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך נ"ל בס"ד דאמרו בגמרא דתענית על ר"א איש ברתותא שנעשה לו נס שהכניס סאה חיטים לאוצר ונתמלא כל האוצר חיטים עד התקרא ולא קבל להנות מהם מפני דאין נהנין ממעשה נסים והקשינו א"כ איך אליהו זכור לטוב נהנה ממעשה נסים אצל הצרפתית בכד הקמח וצפחת השמן ותרצנו התם אין הנס נראה בחוש הריאות כי אותו הקמח שבכד והשמן שבצפחת לא נוספו על שיעור שהיו בראשנה אלא רק כל פעם שתבא הצרפתית ליקח קמח מן הכד ושמן מהצפחת נשלם החסרון שנתמלא במקומו ולא ניכר החסרון משא"כ גבי ר"א איש ברתותא הניח סאה ומצאם עשרת אלפים סאים הרי מעשה הנס בעין וז"ש יצו ה' אתך את הברכה באסמיך פירוש אחר שתנחם באוצר כדי שלא תטרח בתיקונם ועסקיהם וא"ת והלא זה יהיה מעשה נס ואין נהנים ממעשה נסים לז"א ובכל משלח ידיך שלא תהיה הברכה בבת אחת בעין שהאוצר שיש בו עשרה סאין תמצא בו אלף סאין אלא הברכה תבא על יד על יד בכל משלח ידיך כל פעם שאתה שולח ידך באוצר ליטול ממנו יתמלא החסרון שיהיה באוצר שיעור מה שנטלת ממנו ובזה לא יהיה הנס ניכר להדיה וכאשר היה אצל הצרפתית:

או יובן בס"ד מלוי ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן עולה רל"ב כמנין הברכה וזו היא השפעה שלימה מכל ארבע עולמות אבי"ע ובזה תתבטל הנפילה הרמוזה באות נו"ן ותתגלה הגאולה

הרמוזה באות סמ"ך וז"ש יצו ה' אתך את הברכ"ה שהוא מספר ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן ואז באסמיך חלק התיבה לשתים וקרי בא סמ"ך שבו רומזת הגאולה כי היו"ד אינה יוצאה במבטא ועי"כ ובכל דהיינו בכל העולמות משלח ידיך כי ארבעה מילואים אלו הם כוללים כל העולמות כולם גם עוד תזכה לברכת ה' על ידו יתברך דוקא בארץ הקדושה וזהו וברכך בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך:

נצבים

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם נ"ל בס"ד ארז"ל מאן מלכי רבנן דכתיב בי מלכים ימלוכו גם נצב לשון מלכות כמו אין באדום נצב מלך וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ע"פ קמה אלומתי וגם נצבה והטעם שהחכמים נקראו מלכים מפני שגזרתם היא כגזרת מלך וחייבים הכל לקבל כמ"ש לא תסורו מכל הדבר אשר יגידו לך וכמו העובר על דבר מלך חייב מיתה כן העובר על דברי חכמים חייב מיתה בידי שמים ולא עוד אלא שגם בשמים ממעל יש להם דין מלך כי הקב"ה מקיים גזרתם כי הקב"ה גוזר והם מבטלים כמ"ש לי דיבר צור ישראל צדיק מושל יראת אלהים וז"ש אתם נצבים היום כלכם נצבים ר"ל מלכים כלכם כי כולכם חכמים וצדיקים שיש לכם כח מלך גם אמר כלכם אותיות כמלך ולאו דוקא בארץ אלא גם לפני ה' אלהיכם בשמים ממעל גם ידוע כי ששה סדרים יש בתורה שמתחילין באות אלף ובכל חומש יש אחד ובחומש דברים יש שנים והאחרון הוא סדר זה של אתם נצבים והם כנגד ששה אלפים שנה דהוי עלמא ובאלף השישי ימלכו ישראל ולכן באלף של פרשה זו אמר אתם נצבים היום כלכם נצבים ר"ל מלכים ולכן חלם יוסף הע"ה והנה קמה אלומתי וגם נצבה קמה אלומתי זה אלף השישי שהוא כנגד היסוד וגם נצבה במלכות ישראל וז"ש המדרש אתם נצבים היום זש"ה הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד שכל זה יהיה באלף השישי שבו תהיה הגאולה העתידה להיות בב"א:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בגמרא מעון שבו מה"ש אומרים שירה בלילה וחשות ביום מפני כבוד ישראל וזו מעלה גדולה לישראל שהם עומדים בתפלה ואומרים שירה ביום ומה"ש בלילה ומעלה הב' יש להם על המלאכים כי מחצב הנשמות שלהם דבק במחצב הספירות והוא לפנים מן מחצב המלאכים וכמ"ש רז"ל ע"פ הן אראלם צעקו חוצה וז"ש אתם נצבים היום פירוש ראו מעלתכם גדולה ממלאכים כי אתם נצבים היום ומלאכים בלילה בעבור כבודכם ונצבים כמו אנכי האשה הנצבת עמך בזה האמור אצל חנה ועוד מעלה ב' כי אתם לפני ה' אלהיכם דמחצב הנשמות הוא לפנים ומחצב המלאכים חוצה לו על כן ראוי לכם לפי מעלות אלו שתדבקו במדת הענוה כי מאן

דאיהו זעיר איהו רב וזה נלמד מהקב"ה דבמקום גדולתו שם מצינו ענותנותו והיינו כי ראשכם יהיו חשובים בעיניהם כשבטיכם המון העם גם ראוי שתהיו כולכם נשמעים לדברי חכמים ולא תצטרכו למשפט המלך אלא זקניכם החכמים זקן שקנה חכמה הם יהיו שוטרכם גם עוד ראוי לכם שכל איש יהיה במדרגת ישראל ולא במדרגת יעקב כמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפסוק ולא אותי קראת הנה אתה במדרגת יעקב אבל אם יגעתי בי הנה אתה במדרגת ישראל:

והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בזוה"ק פ' מקץ דף כ"ד באותו צדיק שנתן שלום לאדם רשע ובזה השלום שנתן לו הוסיף כח והיה רוצה להרגו וניצול ממנו בדרך נס ולכך כתיב אין שלום אמר ה' לרשעים וכתב הגאון חיד"א ז"ל באהבת דוד דף מ"ו דאותו השלום שנתן אותו צדיק לאותו רשע עירב בו הסט"א אות כ"ף שמספרו ק' שהוא אות מאותיות שקר ונעשה השלום מכשו"ל בתערובת אות כ"ף ובזה פירש הרב הנז' שלום רב לאוהבי תרתיך ואין למו מכשול ע"ש ובזה פרשתי בס"ד במ"א רמז הכתוב אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ כ"ף דייקא שלא תנחנו לעשות השלום מכשול בתערובת אות כ"ף וז"ש אדם חסר לב תוקע כ"ף ר"ל כל שהוא חסר לב מסתמא הוא רשע והשמר ממנו שלא תתן לו שלום כי זה ודאי תוקע כ"ף בשלום ועושהו מכשול ובזה יובן בס"ד מ"ש דוד הע"ה אני שלום וכי אדבר המה למלחמה פירוש אני אוהב שלום לתת גם לאויבי אך דא עקא כי המה רשעים וע"י השלום שאני נותן להם המה קמים למלחמה להלחם עמי וכמו אותה המעשה של זוה"ק הנז' וז"ש והיה בשמעו את דברי האלה הזאת הכתובה על הרשעים יתברך בלבבו לאמר אני אוכל להבריח עצמי מפועל האלות האלה והוא כי שלום יהיה לי מאת הצדיקים שבדור שאתראה לפניהם והם יתנו לי שלום בודאי ואז ע"י השלום שלהם אתחזק ואתגבר ולא יחולו עלי פרעניות אלות אלו ולכן בשרירות לבי אלך ולא אדאג מן הפרענות ועז"א לא יאבה ה' סלוח לו וכו' שלא יועיל לו השלום הזה הניתן לו בטעות ובשגגה:

הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם נ"ל בס"ד אם הנסתרות שהם הכונה והמחשבה שלנו יהיו לה' אלהינו שנכוין בהם לש"ש אז אנחנו בטוחים שלא תשלוט הסט"א בהנגלות שהם המעשה והדיבור שלנו אלא יהיו לנו ולבנינו עד עולם או יובן בס"ד הכונה אותיות י"ה הם נסתרות באותיות מצוה שהם רמוזים באותיות מ"צ בא"ת ב"ש אבל אותיות ו"ה דשם הוי"ה הם נגלות באותיות מצוה וז"ש הנסתרות ר"ל העליות

של בחי' י"ה שהם נסתרות הם לה' אלהינו אבל ו"ה שהם הגלות העליות שלהם לנו ולבנינו דידוע כי אנחנו מעלין לבחינת ו"ה ובחינת ו"ה מעלים לבחינת י"ה:
ובאופן אחר נ"ל בס"ד כי התורה קרויה נר והנשמה קרויה נר ולכן בתורה יש חמשה ספרים ובנשמה חמשה חלקים שהם נרנח"י וחמשה ספרים של התורה הם נגלים וחמשה חלקים נרנח"י הם נסתרים דאינם נראין בחוש הריאות ושמירת הנסתרות ר"ל ה' שהם נסתרות המה הנרנח"י הם לה' אלהינו ששמירתם היא בידו יתברך אך והנגלות ר"ל וחמשה הנגלות שהם חמשה חומשי תורה שמירתם בידינו וזהו לנו ולבנינו עד עולם והשמירה לא סגי בלימוד דוקא אלא צריך לעשות את כל דברי התורה הזאת:
כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא נ"ל בס"ד נפלאת לשון הפרשה ורז"ל דרשו המצוה דהאי קרא קאי על כללות התורה דקרי לה בשם המצוה על שם המצות הכתובים בה פירוש אל תאמר רחוק הדבר הזה מן השכל שאני בשר ודם איך אוכל לשמור כל תרי"ג מצות הנה תראה כי התורה שיש בה רמ"ח עשה ושס"ה ל"ת הנה היא מכוונת ממש כנגד רמ"ח איברים ושס"ה גידים שלך וא"כ זה הוכחה שכל אבר יש לו שורש ברמ"ח עש"ה וכל גיד יש לו שורש בלא תעשה ואינם מובדלים ומפורשים המצות מן איברים וגידים שלך וא"כ ודאי לא רחוקה היא ממך דודאי יכול תוכל לקיימה ואמר לא נפלאת לשון הפרשה והבדלה כמו כי יפלא ה' בין מקנה מצרים:
אז יובן לא נפלאת לשון הפלא ופלא כי האדם יתפלא בדעתו איך מעשה המצות שהם בדברים גשמיים עושים פעולה בעולמות הרוחניים אך באמת האדם רואה פלא בזה בחוש הריאות דהנפש הרוחנית מתקיימת תוך הגוף ע"י מאכל גשמי וגם על זה תקשי יותר איך מאכל הגשמי עושה פועל בנפש הרוחנית לקיימה בגוף וכיון דזה פלא וחזינן דהכי הוא א"כ אין להרהר אחר פועל המצות אע"פ שג"כ הוא דבר פלא לא נודע לנו טעמו וז"ש כי המצוה הזאת היא כללות התורה שיש בה מצות שהם נעשים בדברים גשמיים ופועלים ברוחניות למעלה אין פליאה זו נפלאת יותר מן פליאה הנראית ממך שהוא תכונת הגוף והנפש שלך שאתה רואה כי הנפש הרוחניות שלך היא מתקיימת בגופך ע"י כח אכילה ושתיה הגשמיים ועל כן בע"כ צריך אתה להודות ולומר כי לא רחוקה היא המצוה מפעולה הרוחנית אע"פ שהיא נעשית בדבר גשמי:
או יובן בס"ד לא נפלאת לשון כיסוי כמי כי יפלא ממך דבר כי מצינו שהקב"ה כיסה דברי תורה שבע"פ הרחבה מני ים בחמשה חומשי תורה ובכל פסוק ופסוק רמז בו תלי תלים דברים על כן היצה"ר אומר לאדם למה לך לטרוח ולעסוק בתורה שבע"פ די לך

בגרסה של תורה שבכתב שאם הקב"ה חפץ שתהיו עוסקים בלימוד תורה שבע"פ למה כיסה אותם היה לו לפרשם להדיה אלא ודאי אין לך רשות לגלות דברים אלו ולעסוק בהם אך באמת אלו דברי הבל כי הן אמת שכיסה אותם אין כונתו לכסותם מאתנו בית ישראל אלא כונתו לכסותם מן אוה"ע שלא רצה שילמדו דברים אלו וידעו בהם ואם היה כותבם בפירוש היו לומדים אותם וז"ש כי המצוה הזאת היא התורה הן אמת שהיא מכוסה לא נפלאת היא ממך לא מכוסה ממך כי לכם רוצה הקב"ה שתתגלה ורק הם מכוסים מאוה"ע וכמ"ש יהיו לך לבדיך ואין לזרים אתך וכן הוא אומר אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו מפני שגם עיני זר היתה שולטת בהם כמותם אם הייתי כותב את רובי תורתי שהיא תורה שבע"פ וכמ"ש חז"ל בזה ועל כן לא רחוקה היא ממך שאם תהיה יגיע בה תוכל להשיגה וכמ"ש יגעתי ומצאתי תאמין:

כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו נ"ל בס"ד פה לב מספר אלו"ף שהוא לשון לימוד דאין הלימוד שלם אלא ע"י צרוף הלב עם הפה וכתב מא"א דאלוף בחכמה וגם הבינה נקראת אלוף ע"ש וכל השגת החכמה והבינה תלויה בצירוף הלב עם הפה לכן הוא מספר ז"פ טו"ב והתורה נקראת טוב וכתיב בה חצבה עמודיה שבעה:

ועוד נ"ל בס"ד צירוף פה לב במילואם כזה פ"ה ה"י למ"ד בי"ת עולים מספר תקפ"ו כי תוק"ף האדם הוא בחיבור וצירוף הלב עם הפה ועי"כ ימשך עליו קדושה עליונה שהיא מספר תקפ"ו גם הוא מספר שופר הרומז לתשובה כמ"ש רז"ל שופר שפרו מעשכם ועיין בשל"ה מה שרמז בשופר כמה ענייניים של התשובה דמצותו בשל איל וכפוף ע"ש וגם אנן בדידן נבא לרמוז בו בס"ד והוא מה שתוקעין תקיעה ושברים ותרועה ותקיעה הוא תקיעה רומזת לשמחה ושברים ותרועה רומזים לצער ויסורין וכמ"ש הגאון הלבוש ז"ל הטעם דאין לערבם ביחד לעשותם בנשימה אחת מפני שהם הפכים וידוע מן המעשה של הטבעת שחקק בה גם זה יעבור ואז כשרואה אותה בעת צערו יתנחם וישמח וכשרואה אותה בעת שמחתו וטובתו לא יגבה לבו ויבעט כי ידע דלא לעולם חסן ולכן תחילה תקיעה הרומזת לשמחה וטובה תוקע אחריה שברים שרומזים לשבר על שבר דלא לעולם חסן שאז לא יתגאה בטוב שלו וידע שגם זה יעבור וכשתוקיע תרועה הרומזת ג"כ ליסורין לא יתייאש מן הרחמים אלא יזכור גם זה יעבור שיבא אחריה טובה ושמחה לכך תוקע תקיעה אחר תרועה ובזה יתקיים האדם בעבודת ה' גם השברים הם פסקי פסקי קטנים לרמוז שהעונש יתן לאדם פסקי פסקי כדי שיוכל לסבלו וכמ"ש המפרשים ז"ל ע"פ ויהי ה' משגב לדך משגב לעתות בצרה שיחלק העת הארוך לעתות הרבה כדי שיהיו קצרים ויוכל לסבלם:

גם נ"ל בס"ד תמונת השופר רומז להתעוררות תשובה שהוא צד א' קצר וצד א' רחב ותופס צד הקצר שהקול נכנס שם והולך ומתרחב כן דרכו של בעל תשובה להיות מוסיף והולך יום אחר יום:

ועוד נ"ל בס"ד לרמוז מוסר השכל שפירש הגאון חיד"א ז"ל בפתח עינים על מעשה התינוק עם ריב"ח בעירובין דף נ"ג שאמר ריב"ח נצחני תינוק אחד וכו' ופירש שם דרך החוטאין הוא קצרה וארוכה יע"ש ולכן התוקיע שבא לעורר לבבות החוטאין שהם תופסים קצרה וארוכה הנה הוא תופס השופר ותוקע בצד הקצר והקול הולך בקצרה וארוכה לעורר אותם לפי מדתם שהם הולכים בה:

ומה שצריך לתקוע בשופר שהוא שפופרת מעשה שמים ולא מהני להוציא הזכרות שבו ולעשותה שפופרת ולתקיע בה כי אז נעשית שפופרת מהלך לקול ע"י אדם הנה בזה יצא מוסר שכתב הגאון חיד"א ז"ל שם במעשה התינוקת שאמר לה והלא דרך כבושה היא וא"ל לסטים שכמותך כבשוה כי זה המהלך אינו מותר מן השמים אלא בני אדם עשו אותו להנאתם ע"ש ולכן זכרות שנקב אותה אדם ועשאה שפופרת פסולה לתקיעה דבעינן שפופרת בידי שמים להוליך בה את קול התקיעה:

ובמה שארז"ל שיעור השופר שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן נ"ל בזה בס"ד מוסר שכתב הרב ז"ל במעשה האשה שהוכיחה אותו על אשר לא שייר פאה בקערה ע"ש והיינו שצריך האדם בכל ימיו יתפוס דרך התשובה בידו ויראה לכאן ולכאן דהיינו בצרכי עוה"ב ובצרכי עוה"ז כי יקבע עתים לתורה ועתים למו"מ דהרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם ועשו כר"י ועלתה בידם:

או יובן בס"ד הרמז שיאחז השופר הרומז לתשובה ויראה לכאן ולכאן דהיינו בענייניים שבין אדם למקום שהם בצד העליון ובענייניים שבין אדם לחבירו שהם בצד התחתון:

או יובן בס"ד שיראה לכאן ולכאן הכונה שגם בדרכי התשובה יאחז האדם מדת הממוצע ולא יעשה יותר ממה שיוכל לסבול וכמ"ש בספר בן המלך והנזיר מלך אחד היה עומד לפני רבו בעת מותו וא"ל אהה רבי החכם הורני וצוני ואמר לו השמר שלא תהיה לח ותתעצר ולא יבש ותשבר ולא מתוק ותמצץ ולא מר ותמאס עכ"ל והכונה עשה לו שני חלוקות שתים שהן ארבע הא' כנגד עניינים הנפשיים שיש בה שתים הפכיים שא"ל לא תהיה לח ותתעצר שאם האדם ירצה לעשות תשובה וירבה בתעניות וסגופים יותר ממה שמזגו סובל אז זה מריק כוחו כולו וימות ואין חפץ להשי"ת בכך וז"ש לח ותתעצר שיעצרו אותך הסגופים והתעניות עדי יוציאו כל כחך וליחותך מגופך גם לא יבש ותשבר שלא תקשה לבך כעץ יבש שלא תכנע ולא תשוב בתשובה כי אז תשבר בעונותיך כמש"ה

ומקשה לבו יפול ברעה וחזר אמר חלוקה הב' שיש בה שתים הפכיים בעניינים הגשמיים והוא לא תהיה מתוק להרבות מתנות ולבזבז ממונך לאחרים יותר מדאי שאז תמצץ שיקפצו עליך בני אדם ויכלו כל ממונך ותשאר ריקם ובזה לא חפץ ה' וגם לא תהיה מר כלומר שלא תהי' קמצן וכילי מאד שלא תעשה שום טובה לאדם לא בגופך ולא בממונך שבזה תמאס אצל הכל בשמים ובארץ שאין מאוס בעולם כמו הקמצן והכילי ולז"א כאן בשופר שהוא רומז לתשובה שיאחזנו בידו שלא יפרוש ממעשה התשובה רגע א' אך תהיה אחיזתו בדרך אמצעי שיראה לכאן ולכאן שלא ישא עליו משא כבד יותר מכל יכלתו שיפרוש מן העולם ברבוי תעניות וסגופים שאין מזגו יוכל לסבול אלא יראה לכאן ולכאן לקיום החומר ולקיום הנפש וכל אחיזה באמצע היא מורה על דרך אמצעי:

או יובן בס"ד קודם שופר יש אותיות עקרה כי קודם תשובה הרמוזה בשופר היתה נפשו עקרה מן המצות וגם עקורה משרש החיים ואחר שופר יש אותיות תשצ"ז שהוא מספר שכרך הרבה מאד שאמר הקב"ה לאברהם אע"ה אל תירא אברם על אותם ימים שנהגת קודם שנתגיירת כי תשובתך הפכה כל אותם הקלקולים של ימים שעברו לזכיות ונמצא שכרך על אותם הימים הרבה מאד וכן הענין אצל בעל תשובה דאחר שיעשה תשובה יבין כי שכרו על אותם הימים שעברו בעונותיו הרבה מאד מפני כי גדולה תשובה שמהפכת הזדונות לזכיות ולז"א שיאחז השופר הרומז לתשובה בידו ויראה לכאן ולכאן ר"ל יביט ויבין הרמז שיש באותיות שקודם השופר וברמז שיש באותיות שאחר השופר שידע מה היה קודם התשובה ומה נעשה אחר התשובה:

או יובן בס"ד קודם שופר יש מספר שע"ה שהוא מספר כלל ופרט רמז שהשב יביט בתשובתו לתקן על הכלל מה שנעשה קלקול מכללות ישראל כי ישראל ערבים זל"ז וגם על הפרט מה שקלקל הוא בעצמו בחטאיו ואחר אותיות שופר יש תשצ"ז שהוא מספר ישוב הדעת רמז שיסתכל לעשות תשובתו בישוב הדעת וגם שישים לבו לתקן יותר בפגם עון שז"ל שהוא תיקון וישוב הדעת בסוד מ"ש רז"ל אין קשוי אלא לדעת וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בדרוש גלות מצרים:

ועוד נ"ל בס"ד יראה לכאן ולכאן ע"פ מ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפרשה זו דחסיד אחד היה מכבד כל אדם הן הגדול ממנו בשנים הן הקטן ממנו בשנים באומרו הגדול בשנים עשה מצות יותר ממני בודאי וצריך אני לכבדו ועל הקטן בשנים היה אומר ודאי לא עשה עונות כמוני ולכן צריך אני לכבדו וכן על הגדול ממנו בחכמה אומר ודאי צריך אני לכבדו בעבור חכמתו ועל הקטן ממנו בחכמה אומר צריך אני לכבדו כי זדונותיו חשובין כשוגג למעוט חכמתו משא"כ אני שגגתי חשוב כזדון וא"כ תמיד זה רואה

ראייתו לטובה לצד שבו יהיה שפל בעיניו וכן כאן בא הרמז יראה לכאן ולכאן על הגדול בשנים יראה שהוא עשה מצות יותר ויתקנא ממנו ועל הקטן בשנים יראה שעשה עונות מעט ויתקנא ממנו ואז קנאת סופרים תרבה חכמה בעבודת ה':

או יובן בס"ד יראה לכאן ולכאן שהתשובה צריך לה הכנעת הלב וזה תהיה על ידי שיראה מאין בא מטיפה סרוחה ולאן הוא הולך למקום עפר וזהו לכאן ולכאן במוקדם ובעתיד ולכן תקנו חז"ל תענית בער"ה כדי שיהיה לאדם הכנעה וישוב אל ה' וירחמיהו:

וילך

הקהל את העם האנשים והנשים והטף וכו' נ"ל בס"ד הטעם שיקהיל עם האנשים את הנשים והטף וגרים היינו שכל איש יקח מוסר לעצמו מן הנשים וטף וגר דהיינו מהנהגתו בביתו עם אשתו ועם טפיו ועם משרתיו שאלו נקראים גרים בבית בעה"ב והמוסר הוא יביט כמה הוא מקפיד על אלו אם יעברו רצונו ואם יעשו דבר שאין לו חפץ בו א"כ כמה וכמה צריכין האנשים לדקדק לבלתי יעברו על דברי תורה ורצון השי"ת אפילו בחוט השערה וז"ש הקהל האנשים עם הנשים ועם הטף ועם גרך כנגד משרתי הבית כדי שבקיבוץ אלו השלשה מינים יקחו האנשים מוסר לעצמן למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת ולא יחסרון כל שהוא ממנה ולכן כנגד ג' מינין הנז' נקיט שלשה שהם ישמעו וילמדו ויראו:

או יובן בס"ד מן הנשים ילמדו האנשים מוסר דאע"פ שמצטערים בהריון ולידה צער גדול עד מות אין קצים בבנים ואין שבעים בהם אלא רוצים להתעבר ולהוליד וכ"ש התורה שמולידים ממנה תולדות רבות שאין ראוי להם לקוץ בה אע"פ שהם לומדים מתוך צער ודוחק ומן הטף ילמודו מוסר גדול שאין להם בושה בכל דבר שהוא צריך להם ויש להם בו הונאה כי תראה אותם רצים ומדלגים כאילות וכצבאים בעבור הנאתם גם משתינים ועושים צרכיהם לפני בני אדם ולא יבושו וכן בשאר עניינים כן האדם צריך להתנהג במצות התורה שלא יבוש ויחדל מלעשותם בשביל בושה אפילו שרואה מלעיגים עליו ולז"א התנא הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים ובזה פרשתי בס"ד כי נער ישראל ואוהבהו פירוש מתנהגים כנער שאין להם בושה בעשיית מצותי מן המלעיגים אותם ולכך ואוהבהו ובזה יובן בס"ד מ"ש דוד הע"ה אלהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאותיך כי הוא היה מבזה עצמו על דברי תורה דאפילו שהוא מלך היה יושב ושונה לתלמידים על הקרקע ולא על כסאות כנז' בגמרא והיו ידיו מלוכלכים בשפיר ושליה ודם כדי לטהר אשה לבעלה ואע"פ שהוא מלך ואין זה כבודו והיה מפזפז ומכרכר לפני ארון ה' ואינו חושש על כבודו וכאשר א"ל מיכל כהגלות נגלות כאחד הריקים

והוא א"ל ונקלותי עוד מזאת וכו' נמצא היה לומד ממעשה הנערים לעשות מעשה נערים לכבודו יתברך וכבוד תורתו ולז"א למדתני מנעורי דוקא כי גם עתה שאני גדול למדתי להתנהג כזמן נעורי בעבור כבודך ולכן עד הנה אגיד נפלאותיך ולא אחוש על המלעיגים אותי וכמ"ש ואדברה בעדותיך לפני מלכים ולא אבוש כי מורגל אני בכך שכל הנהגתי בעבודתך הוא בכך ולכן מביאים האנשים את טפם בהקהל בשמעם דברי התורה לומר שצריכין להתנהג בדברי תורה כמו הטף שלא יבושו מכל דבר ומן הגרים ילמדו מוסר ומה זה שנולד מטיפה פסולה ונתגדל בין טמאים היום עזב אותם ובא לחסות תחת כנפי השכינה אני זרע קודש גזע ישישים ע"א כו"כ וכמ"ש רז"ל במדרש על הגרים משל לצבי שהיה נכנס ויצא עם הצאן של המלך ולן עמהם והיה המלך מצוה עליו לשמרו ולחבבו תמיד מפני שאין זה דרכו ומנהגו של צבי לדור בבתי הישוב ולז"א הקהל וכו' למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' וכו':

ובגמרא ארז"ל אנשים באים ללמוד נשים באים לשמוע טף למה באים אלא כדי ליתן שכר למביאיהן וקשא ממ"נ אם יש איזה תועלת בביאת הטף א"כ יאמר התועלת שיש בביאתם מה היא ואם אין תועלת כלל מביאתם למה יקחו שכר אותם המביאים אותם כיון דביאתם אין בה שום תועלת טוב ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב אה"י ז"ל בפ' בראשית ע"פ והביטו אחרי משה ארז"ל שהיו אומרים אשרי יולדתו והקשה הרב ז"ל והלא פשט הכתוב מוכח דלא היה רצונם בשבחו ופירש הענין דכונתם לומר אין פאר למרע"ה ביופי צדקתו ומעשיו כי טוב דרכיו ומעשיו בא לו מצד יולדתו שהיתה צדקת וגדלותו מנעוריו בצדקות ודרך ישרה וזהו אשרי יולדתו שהיא גרמה לו ואין אומרים אשריו ע"ש נמצא אם האב הדריך את בנו בדרך ישרה ועבודת שמים מקטנותו מביאו לבית הכנסת מביאו למדרש בעת הדרשה מנהיגו בק"ש ותפלה וכן כיוצא בזה אז נעשה לילד הרגל בכל זה וגם אחר שיגדל ישאר במנהגו הטוב לבא לדרשה ולהתפלל בבית הכנסת וכיוצא בזה וכמ"ש חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה וממילא אח"כ יהיה שכר מן השמים לאביו על אשר הוא גרם לבנו הנהגה הטובה הזאת ולכן הטף אע"פ שעתה אין תועלת מביאתם כי אין יודעים כלום עכ"ז יש תועלת לאח"ז למביאיהם כי ע"י שאביהם מרגילים אותם בקטנותם לבא בהקהל לדברי תורה אז יבואו ג"כ בגדלותם וממילא לעתיד יהיה שכר למביאיהם:

או יובן בס"ד אומרו לתת שכר למביאיהם אע"פ שאין תועלת לטף מביאה זו והיינו כי מסתמא בהקהל שיש קבוץ עם רב יהיו נדחקין זב"ז ואז ודאי כאשר יביאו האנשים את בניהם הקטנים אין להם מקום פנוי להושיבם מחמת רבוי העם ובע"כ יושיבו אותם

בחיקם על ארכבותם ונמצא האבות נדחקים יותר בזה וממילא יגיע לאבותם שכר יותר על ביאתם ללמוד תורה בדוחק כמ"ש רז"ל אגרא דכלה דוחקא ולפום צערא אגרא לז"א ליתן שכר נוסף למביאיהם:

או יובן בס"ד צוה בהקהל האנשים והנשים והטף כדי להשריש בישראל האחדות משל לשלשה בני אדם אחים וירש מהם אחד שדה ואחד מעיין באר מים חיים ואחד מעות מדודים דודאי שלשתם צריכין זה לזה וא"א לחיות לאכול וללבוש בלתי שיתחברו זע"ז ואז יוציאו פירות מירושתם ויחיו בהם וכן ישראל האנשים צריכין לנשים במצות שמירת הנדה דלא שייכה באנשים והנשים צריכין לאנשים במצות עשה שהזמן גרמא דלא שייכי בהו והם נשלמים בם מן האנשים וכולם צריכין לטף בשביל תורה שלומדים בטהרה שהם הבל שאין בו חטא וביאת הגרים ללמוד מהם מוסר כי ישראל בלתי התורה הוא גר בארץ שאין לו קנין בעוה"ז כי יעקב ועשו חלקו העולמות ועשו לקח עוה"ז ורק ע"י לימוד תורה יש לנו קנין גם בעוה"ז משום דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה וכו' דהעולם קיים על התורה ובה נעשינו תושבים:

האזינו

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי נ"ל בס"ד דידוע דהדברים שמדבר האדם עם התחתונים הן תוכחות הן אזהרות אם יהיו המלאכים והנשמות של מעלה מקשיבים להם ומסכימים בהם אז ברית כרותה שיהיו אותם הדברים מרוצים ומקובלים אצל התחתונים יען כי בני אדם התחתונים יש לכל או"א מזל למעלה ושורש בעולם הנשמות וכאשר יתקבל הדבר אצל השורש והמזל ממילא יהיה מקובל אצל התחתון כי בתר רישא אזיל גופא וז"ש האזינו השמים המלאכים והנשמות שהם יושבי שמים ולא שתוכחות אלו צריכים לכם אלא כדי שבהאזנתכם אז תשמע הארץ אמרי פי שיהיו אמרי מקובלים ומרוצים אצל שוכני ארץ:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד ע"ד מ"ש המפרשים ז"ל ע"פ אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך כלומר אל תוכח לץ להדיה במומין שלו פן ישנאך על אשר ביישתו ואז ממילא לא ישמע לתוכחתיך אלא הוכח לחכם שהוא נקי במומין של הלץ בפני הלץ ואז יאהבך ויהיה נשמע לתוכחתיך עכ"ד וידוע כי החכמים מכונים בשם שמים כי מלאכתם היא מלאכת שמים וכל אחד נקרא על שם מלאכתו אבל עמי ארצות נקראים בשם ארץ כי מלאכתם ארציית ולכן נקראו עמי ארצות וז"ש האזינו השמים בני אדם החכמים ואדברה בדבור קשה של תוכחת ואין אתם צריכים לזה אלא אני מדבר עמכם כדי שתשמע הארץ

אלו העמי ארצות אמרי פי ולגבי דידם נקראים אמרים שהוא אמירה רכה מפני שאין אני מוכיחם להדיה:

יערוף כמטר לקחי וכו' י"ל למה דימה התורה למטר וגם לטל ואחר שדימה אותה לטל חזר עוד הפעם ודימה אותה למטר באומרם כשערים עלי דשא וכרביבים עלי עשב ונ"ל בס"ד כמ"ש מהר"א נבישון ז"ל בביאור משלי דף פ"ח מלך מצרים היה יושב במסיבו עם כל השרים והרמב"ם ז"ל ביניהם ויאמר המלך הגידו נא לי כמה ערכי וכמה אני שוה וכולם כבהמות נדמו כי היו יראים להמשילו לאיזה דבר פן יאנף אך רק הרמב"ם ז"ל אמר אדוני המלך שוויך וערכך כמו המטר שהוא מחיה לכל העולם ושבח המלך את הרמב"ם וינשאהו יען שלא שם לו גבול ע"ש ונ"ל כונתו בזה הדמיון לומר שהמלך הכל נהנים ממנו עני ועשיר חלש וגיבור דאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו וכן המטר טובתו והנאתו היא לכל עשיר ועני חלש וגיבור גבוה ונמוך והנה לזה דימה התורה למטר דיד הכל שוה בה עני ועשיר חלש וגיבור כל הרוצה ליטול יבא ויטול גם תדמה למטר דכמו המטר אין קונין אותו בדמים כן התורה צריך ללמדה בחנם ולכן אמר תחלה יערוף כמטר לקחי ברם לא החליט לה הדמיון של המטר שתדמה לו בכל ענין מפני דהמטר אין נהנין ממנו אלא בימות החורף אבל בקין הוא קללה לכך חזר ודימה אותה לטל ואמר תזל כטל אמרתי שאין הטל נפסק לא בחורף ולא בקיץ וא"ת כיון דדימה אותה לטל שמא תדמה אליו בכל ענין דהטל אינו יורד אלא בלילה ואינו מצוי ביום וא"כ תאמר אין עסק התורה ביום לכך חזר ודימה אותה למטר פעם שנית משום חסרון זה שיש בטל ואינו במטר כי המטר יורד בין ביום בין בלילה לז"א כשערים על דשא וכרביבים עלי עשב:

או יובן בס"ד התורה נראית מתשת כוחו של הגוף דלכך נקראת תושיה אך באמת היא נותנת חיים לגוף ולזה תדמה למטר שנראה עורף אך הוא מחיה וז"ש יערוף כמטר לקחי וכל זה לגוף אבל לנפש אין נראה בה עריפה מעיקרא אלא תדמה לטל שהוא בנחת כי היא נח לנפש גם מעיקרא וזהו תזל כטל אמרתי ואחר שדבר כנגד חסרון הכח חזר ודבר כנגד חסרון הממון שנראה לעין שהאדם נחסר ומפסיד ממונו מכח עסקו בתורה שאין לו פנאי להשגיח עליו אך זה אינו אלא אדרבה ממונו מתברך ואם יראה הפסד הוא לתועלתו ולזה עשה דמיון לשעירים עלי דשא שהוא רוח סערה שמנענין הדשא וכפתין אותו לכל צד ובאמת זהו טובתו וכן רביבים שהם מורין כחץ דנראין קשין לעשב והם באמת לטובת העשב ולכן כיון שהתורה נתנה לטובתכם ולא לרעתכם כאשר שם ה' אקרא היא התורה שכולה שמותיו של הקב"ה ולכך נקראת שם ה' אתם הבו גודל

לאלהינו שתברכו עליה בתחלה ובסוף וכמ"ש במדרש אדם מישראל העולה לקרות בתורה כיצד מברך כך שנו חכמים העולה לקרות בתורה מברך לפניה ולאחריה אמר הקב"ה אם ברכת את התורה לעצמך אתה מברך שנאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים ואם תאמרו שמא לרעתכם נתתי את התורה לא נתתי אלא לטובתכם וכו' ע"כ:

ונראה לפרש בס"ד הטעם שכינה התורה בשם לקחי דידוע שבנין האדם הוא ע"י ד' מיני יסודות אלו שהם לח קר חם יבש וכשיסודות אלו הם במזג השוה בשלום ושלוה ומנוחה אז הוא טובה גדולה לאדם מכל צד ולכן התורה שהיא מזון הנפש והיא חיות האדם יש לה ד' חלקים שהם פרד"ס כנגד ד' יסודות אלו שע"י זכות ד' חלקי התורה יהיו ד' יסודות אלו אצל האדם במזג שוה וטוב ולכך כינה התורה בשם לקח"י שהוא ר"ת לח קר חם יבש ובזה יובן בס"ד ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי כי שם הוי"ה שהוא כנגד ד' חלקי התורה שהם פרד"ס הוא משפיע בד' חלקים שהם ר"ת חלק"י יען כי אתה היא התורה שבנויה בכ"ב אותיות מן א' עד ת' ובחמשה אותיות מנצפ"ך שאלו נרמזו באותיות אתה היא תומך גורלי להמשיך לי שפע וחיות ומזון לד' חלקים הנז' מן ד' אותיות שם הוי"ה ב"ה ולז"א זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים חלקי רמז לארבע חלקים הנז' גם נ"ל בס"ד דחלק הפשט של התורה דימה אותו למטר שהוא יורד בהתלבשות הרקיע בעננים כן לימוד זה לומדים בהתלבשות אך חלק הסוד דימהו לטל שיורד בלי התלבשות:

כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו נ"ל בס"ד דידוע בגמר תיקון שם הוי"ה אז יהיה השם נקרא ככתבו וידוע דגמר התיקון יהיה ע"י הצדקה לש"ש שעל ידה יהיה מחיית עמלק ואז יהיה השם שלם וידוע כי הצדקה נרמזה באותיות גימל דלת דאלפא ביתא כמ"ש רז"ל בגמרא גימ"ל דל"ת גמול דלים ואז בזה ישתלם השם באותיות ה"ו וז"ש כי שם ה' אקרא ככתבו צריך שאתם הבו גד"ל גימ"ל ד"ל לאלהינו לש"ש שבזה יהיה השם שלם בו"ה הבאים אחר גימ"ל דל"ת וכיון שנשלם השם אז נקרא ככתבו:

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וכו' נ"ל בס"ד דאם רואה אדם איש צדיק ולוקה ביסורין גדולים אל יהרהר אחר מדותיו יתברך כי ידע שזה אע"פ דעתה הוא צדיק הנה בגלגול הקודם היה רשע וסובל יסורין קשים על גלגול שקדם וכדהוה באיוב שהיה צדיק וסבל יסורין קשים על גלגול הקודם שהיה תרח עובד צלמים וז"ש הצור הוא השי"ת תמים פעלו ולא תהרהר אחר פעלו כי כל דרכיו משפט כל דייקא בין לאדם שנראה עתה צדיק בין לאדם שנראה עתה רשע כי הוא יתברך אל אמונה בעשיית המשפט אע"פ

שאין עול בזה האדם שעושה בו משפט יען כי זה האדם צדיק וישר הוא בגלגול זה בלבד ולא היה צדיק וישר בגלגול אחר ולכך עושה בו משפט כתוב:

שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל נ"ל בס"ד הכונה אע"פ שהאדם קלקל והשחית כל השנה בעונות עכ"ז ניתן לו בסוף השנה ימי רצון הם ימי חודש אלול לשוב בהם ולא עוד אלא חיבר עמהם עשרה ימים מראשית שנה החדשה הבאים אחריהם כדי שיצטרפו לארבעים יום וארבעים לילה כנגד מ' יום ומ' לילה שעלה מרע"ה למרום והביא לוחות שניות ונסלח לישראל וז"ש שחת אע"פ שהאדם שחת גופו ונפשו בעונותיו כל השנה כולה עכ"ז ל"ו ל"א למפרע אלול בניו בו יהיה בנין שלו שיבנה מה שקלקל והשחית ע"ד מ"ש רז"ל אל תקרי בניך אלא בוניך וזהו ל"ו ל"א אותיות אלול יהיו בניו בנין שלו ולא עוד אלא צירף עם שלושים יום אלו של אלול עוד עשרה ימים של ראשית השנה החדשה כדי להשלים אותם לארבעים לילה וארבעים יום וזה נרמז בתיבת מומם שהוא מ' ומ"ם וכנגד מ' של לילה דיש בה שינה עכ"פ נקיט מ' בלא מלוי וכנגד מ' של יום שהם שלמים נקיט מ"ם מלאה וכל זה החסד עשה השי"ת לאדם עכ"ז תראה שיש דור עקש ופתלתול גם בימים אלו שאין חוזרים בתשובה כראוי:

הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וכו' נ"ל בס"ד דידוע האות שיש בה קבלת התשובה היא אות ה' וכנז' בגמרא אך ידוע כי זה הפתח של אות ה"א שנפתח לתשובה הוא לה' לבדו כי החכמה והנבואה פסקו על החוטא חיוב מיתה דנפש החטאת היא תמות ורק הקב"ה אמר יעשה תשובה והוא אשר פתח הפתח של התשובה ואחר כל החסד הזה שעשה השי"ת לאדם איך יתבטל במעשה התשובה ולא יכנס בפתחה שא"ק וז"ש ה' לה' פירוש אות ה"א של התשובה היא לה' לבדו דהנבואה וחכמה דנו את הדין למות ואיך אתם תגמלו זאת מלשון גמולה דא מבעלה שהוא ר"ל מופרדת ומובדלת והתשובה נקראת זאת כנז' במדרש חז"ל גם זאת קאי על אות ה"א דקאי עלה איך אתם תהיו מופרשים ומובדלים ממנה ואם בהיותם חוטאים יעסקו בתורה הוא חצי נחמה כי יש תקוה ע"י עסק התורה יתנו לב לשוב בתשובה אלא דא עקא הם עם נבל בחטאים ועוד ג"כ לא חכם בתורה ואם אתה סומך על טעם זה שהוא אביך ואב שמחל על כבודו כבודו מחול הנה אין ממש בסמך זה דהן אמת שהוא אביך דכתיב בנים אתם לה' אלהיכם הנה הוא ג"כ קנך שקרא אתכם עבדים דכתיב לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וארז"ל כשעושין רש"מ הם בנים וכשאין עושין רש"מ הם עבדים וזהו קניך שנקראת עבד על אשר קנה אותך ואם תאמר הוא גרם שברא היצה"ר גם זה אינו יען כי כבר עשך ר"ל תקנך כמו ובן הבקר אשר עשה שתיקן אותך במעמד הר

סיני שפסקה זוהמת הנחש ונעקר יצה"ר מלב ישראל כמ"ש רז"ל אך אח"כ הם חזרו והמשיכו אותו עליהם בידם ועוד נמי איכא טעם אחר ויכוננך שנתן לך התורה שהיא תבלין ליצה"ר ויכונניך בה ואתה הבטל ממנה תתחייב בנפשך:

בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש המפרשים ז"ל בית ראשון היה כנגד יום ראשון דששת ימי בראשית ובית שני כנגד יום שני ובית שלישי כנגד יום שלישי שהוכפל בו כי טוב לכך יהיה קיים לעולם ובזה פרשתי בס"ד יחיינו מיומים וביום השלישי יקיימנו ונחיה לפניו שהגאולה תהיה ע"י יתברך ולכך תהיה קיימת גם ידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בביאור הכתוב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם כלומר עתה יש ערבובייא בביאת הנשמות בעוה"ז יש אדם שנפשו משרש אדה"ר ורוחו מקין ונשמתו מן הבל וכן על זה הדרך באופנים שונים ולעתיד כולם יבואו בגופים כסדרן ואינו מתערב שורש זה בשורש אחר וז"ש בהנחל עליון גוים קרי תיבת גוים ג' יו"ם שינחלנו בית שלישי שהוא כנגד יום השלישי בהפרידו בני אדם שאותו זמן לא ישאר ערבובייא ותערובת בביאת הנשמות אז אותו זמן ישלים טובת ישראל למטה בעוה"ז והוא כי יצב גבולות עמים חלק השבעים אומות למספר בני ישראל שאז ירשו הכל:

או יובן בס"ד יצב גבולות עמים כל אות בכ"ב אותיות אלפא ביתא הוא נקרא גבול לאות הקודם ממנו וא"כ גבולות של אותיות עמים הם אותיות כנ"ף כי מ"ם השנית כפולה ואינה בחשבון ואחר אותיות עמי למפרע הוא כנ"ף וידוע בכל כנף של ציצית יש מספר אחד שהוא ח' חוטין וחמשה קשרים כנגד שבטי ישראל שהם י"ג כי אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ותתגלה הארת הכנף לישראל ותשפיע בהם גם תהיה להם ברכת הכנף שנתנבא הנביא והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם כנז' בזכריה ח' ולז"א יצב גבולות עמים הוא הבטחת הכנף הנז' למספר בני ישראל:

כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו נ"ל בס"ד חבל רמז לתורה שבכתב ותורה שבע"פ כי תורה שבכתב מתחלת בבי"ת ומסיימת בלמ"ד הרי ב"ל דחבל ותורה שבע"פ יש בה ח' דרגין שהם כשר ופסול טמא וטהור אסור ומותר חייב וזכאי ולא זכו ישראל בתורה שהיא שרביטו של מלך אלא מפני שהם חלקו יתברך דכל ע' אומות נתנו לשבעים שרים ורק ישראל הם חלק ה' וז"ש כי חלק ה' עמו לכך יעקב התורה שהיא חב"ל הנה היא נחלתו דוקא וכמ"ש מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי וכו':

זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור נ"ל בס"ד דאיתא בירושלמי כאשר הגיד רבי יוחנן לרבי חייא בר אבא על זתים וכרמים שלו שמכרם כדי לעסוק בתורה התחיל ר"ח לבכות א"ל ר"י למה אתה בוכה א"ל דלא שבקת לסיבותך כלום א"ל חייא ברי קשה בעיניך שמכרתי דבר הנברא בששה ימים וקניתי דבר הנקנה בארבעים יום ע"ש לפ"ז אם האדם יביט בששת ימי בראשית שכל עוה"ז ומלואו נבראו בששה ימים יתפעל להשתדל ולרדוף אחר עסק התורה שנתנה בארבעים יום ולא יפנה לבו אל חמדת עוה"ז גם אם יביט האדם איך הוא משתנה טבעו מצד לצד בדברים הגשמיים של עוה"ז מימי הבחרות לימי הזקנה בזה יכיר כי עולם הגשמי הוא הבל וכמ"ש הרב קול יעקב בריש קהלת בביאור הבל הבלים אמר קהלת ע"ש וז"ש זכור ימות עולם שכל עוה"ז ומלואו נבראו רק בששה ימים ואיך לא תרדוף אחר התורה שנתנה בארבעים יום ועוד בינו שנות דור ודור כי ימי הבחרות נקראים דור בפ"ע וימי הזקנה נקראים דור בפ"ע וכמ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל ע"פ תמים היה בדורותיו וז"ש בינו שנות דור ודור פירוש השינוי שיש בין דור הבחרות לדור הזקנה בעניינים הגופניים או יובן שנות כמשמעו תבינו השמם של הדורות שקדמו מה נעשה בהם ומה עבר עליהם ומה נשאר בידם וכמ"ש ע"פ דור הולך ודור בא וכו' ואם לא תבונן בדורות הראשנים הישנים הנה תבונן בדורות הקרובים דור אביך ודור זקניך מה היו ומה עלה בידם וזהו שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:

כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף וכו' נ"ל בס"ד כנשר שהוא רחמני ביותר על בניו כן הוא יתברך יעיר קנ"ו אורות שביסוד שהם מספר יוסף להשפיע בהם לישראל ולא מבעיא לצ"ג מעיקרם אלא גם לאותו שהיה מגוזליו לשון גזל שעשה עבירות וגזל כביכול את הקב"ה במה שהשחית נשמה שבקרבו והוריק נ"ק לסט"א הנה גם על זה ירחף וא"ת איך ירחף עליו והוא קלקול כ"כ שגזל וטרף לז"א יפרוש כנפיו יקחהו כנפיו הוא אור התשובה כנף י"ו ה"ס או"מ דציצית שיש בכל כנף ד' חוטין או דחותר לו חתירה מתחת כסא הכבוד ששם ד' חיות וכל חיה יש לה ד' פנים שהם י"ו ישאהו על אברתו רמז לתיקון היסוד באבר התשמיש שנקרא ת"ו שהוא אות וזהו אברתו אב"ר ת"ו:

או יובן בס"ד יפרוש כנפיו הם חסד וגבורה וכמ"ש ימין ושמאל תפרוצי יקחהו מן הגלות ישאהו על אברתו יובן ע"פ מ"ש בס"ד בסה"ק אדרת אליהו בהפטרת מסעי בפסוק מה מצאו אבותכם בי עול כי רחקו מעלי ששם ישראל נכלל בשם אלהים באופן שתכתוב שם ישראל למעלה ע"ד התחברות יראה אהבה הנז' בזוה"ק ובזה פרשתי בס"ד הסליחות של חודש אלול ועי"ת שאומרים אתאנו על שמך ה' עשה למען שמך על שמך דייקא שיש לנו מעלה ששמינו מתחבר עם שמך באופן ששמינו למעלה ולכן עשה למען שמך כמו

שטען יהושע ומה תעשה לשמך הגדול הוא שם אלהים גדול המספר שיש לנו התחברות בו ולז"א ישאהו על אברתו על דייקא:
או יובן בס"ד יפרוש כנפיו כנפי י"ו כי כנפים של אותיות י"ו באלפא ביתא הם כ"ז רמז לכ"ז אותיות התורה שהם כ"ב ומנצפ"ך שהם כ"ז צינורות השפע ישאהו על אברתו אור תב כלומר אור התשובה כי תרגום שב הוא ת"ב:
ועוד נ"ל בס"ד דארז"ל בחרבן נתמעטו כנפי החיות שהיו שש ונשארו ארבע ולכן בזכות המשנה שהיא ששה סדרים נשלמים שש כנפי החיות וז"ש יפרוש כנפיו כנפי וא"ו של החיות יקחהו לעמו ישראל בחירו מן הגלות ואז ישאהו על אברתו תיבת אברתו קרינן בה או"ת ר"ב רמז לאות צד"י דמנצפ"ך שהוא אות רב מכל האותיות שמספרו תת"ק וידוע דהגאולה לעתיד תהיה באות צד"י דמנצפ"ך וכנז' בפרקי ר"א וז"ש ישאהו על אברתו או"ת רב במספר:
ה' **בדד ינחנו ואין עמו אל נכר** נ"ל בס"ד בדד רמז לתורה שבע"פ שיש בה ח' דרגין שהם ד' וד' ולכן נאמר דדיה ירוך בכל עת שהיא דד המניקה חלב לאדם וז"ש בד"ד ינחנו שבזכות תורה שבע"פ תהיה הגאולה בב"א או יובן ב' דד הם שני דלתין של שם שדי ושם אדני שנפגמו בחטא חוה בסוד הנחש השיאני ש"י אנ"י שיתוקנו ואז ינחנו לישראל עמו או יובן בס"ד ב' ד"ד יחוד עליון של הוי"ה אהיה שהם ד' אותיות וד' אותיות ויחוד תחתון של הוי"ה אדנ"י שהם ג"כ ד' אותיות וד' אותיות או יובן בס"ד דד רמז לתיקון מ"ם סתומה של למרבה המשרה שלעתיד תתחלק באלכסון ותהיה שני דלתין של דד ועליה נאמר לשקוד על דלתותי יום יום וכמ"ש הרג"ש ז"ל בטוב הארץ:
כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם פירש אחי ידידי החכם כמה"ר משה נר"ו ע"פ מ"ש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפסוקי שמואל בדברי דוד הע"ה עם אנשיו בענין הריגת שאול הע"ה כאשר נמסר בידו במערה והוא כי לפעמים יצה"ר מיעץ לאדם עיצה רעה אך מראה לו שהיא עיצה טובה וחושב האדם שהיא נתנה לו מאת היצה"ט אמנם במה תוודע שהיא באה לו מן יצה"ר ורעה היא הוא מאחרית דבר שאם אחר שיעשה האדם את המעשה אשר יעץ אותו יכהו לבו ויתחרט זה מבחן כי רעה היא ומיצה"ר באה ואם לא יתחרט אלא עודנו רואה את המעשה אשר עשה טובה היא אז נודע שהיא מן יצה"ט ובזה פירש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל הפסוקים שם בטוב טעם דפח"ח יע"ש וז"ש כאן כי גוי אובד עצות המה פירוש כאשר יבא להם מן היצה"ר עצות לעשות איזה מעשים אין בהם תבונה להכיר שעצות אלו הם מן היצה"ר אלא חושבים שהם מיצה"ט וא"ת מה יעשו מאחר שרואין לפי הנגלה שבה היא עיצה

טובה ולכך מחזיקים אותה לעצת היצה"ט לז"א לו חכמו ישכילו זאת פירוש אם היו חכמים היו יכולים להשכיל זאת והוא כי יבינו לאחריתם של אותם עצות אחר שעשו את המעשים ע"פ אותם העיצות אם לבם מתחרט על המעשים אז ידעו שהם מיצה"ר עכ"ד נר"ו:

ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אני מעיד בכם נ"ל בס"ד דידוע שישראל נקראו אדם ואין עכו"ם נקראים אדם והנה נקודות של אדם הם שני קמ"ץ וכל קמ"ץ מספרו י"ו וב"פ י"ו הוא ל"ב רמז שצריך האדם להיותו לבו עמו תמיד בעבודת ה' ולא יהיה חסר לב ולכן בא מספר לב קשור ודבוק בשם אדם שניתן לישראל דוקא אך בא לחצאין שהם ב' קמץ לרמוז שצריך שיהיה לאדם לב נשבר תמיד וכמ"ש לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה לכן בא מספר של לב באדם נשבר לחצאין שהוא ב"פ ו"י אחד תחת האלף ואחד תחת הדל"ת רמז שצריך לקרא וי על זמן הראשון שיש לו בעולם הזה שהוא זמן הבחרות שנקראים ימי עליה דודאי לא היה נקי בהם וצריך לקרא וי על זמן הד' שרואה אחרי צאתו מעוה"ז שבו ג' זמנים והוא זמן שעתיד לתת בו דין וחשבון לנפש וגופו שוכב במקום עפר בקבר ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב במשלי ט"ז לב אדם יחשב דרכו וה' יכין צעדו דהיינו לב הנרמז בשם אדם יורה שצריך שיחשב דרכו שעבר ולהבא זמן ראשון וזמן האחרון ואם יעשה כן אז ה' יכין צעדו שיעזרהו לעבודתו ובזה פרשתי בס"ד ג"כ רמז הכתוב שם בסי' כ"ז כמים הפנים אל פנים כן לב האדם לאדם ר"ל ניתן מספר לב בשם אדם כדי שיביט בזה וילמוד מוסר לעצמו ע"פ האמור:

נחזור לענייננו דנמצא נרמז מספר לב בשם אדם להורות לו שיהיה תמיד לבו עמו בעבודת ה' ובעסק תורתו ולא יהיה חסר לב ועי"כ ישתלם אז בתואר אדם שהוא תואר המעולה והמשובח שעולה מספרי כמספר הוי"ה במלוי אלפין ובזה יובן בס"ד הטעם שהתורה נקראת עז ונתנה לישראל דוקא ולא לאוה"ע יען כי מספר אדם שניתן לישראל ולא לאוה"ע עם מספר הנקודות שהם לב עולים מספר עז ולז"א ה' עז לעמו יתן וימתק יותר לפ"ד זוה"ק שישראל נקראו לב ועשו כבד נמצא בזה מובן הטעם שזכו לתואר אדם אשר נקודותיו הם מספר לב:

ובזה יובן בס"ד הכתוב באיוב כ"ו תולה ארץ על בלימה אותיות ל"ב מ"ה הם ישראל שנקראו אדם שבו מספר לב ומספר מ"ה ובעבורם העולם קיים ולכן אמרה תורה מי פתי יסור הנה חסר לב דאין ראוי לעסוק בתורה הנקראת עז אותו אדם שהוא חסר לב שאין לו מספר עז שהוא מספר אדם ושתי נקודות של קמ"ץ ובזה יובן בס"ד אשרי אדם עז לו בך מסילות בלבבם פירוש אשרי אדם שיש לו עז בך שאינו חסר לב דע"י שלימות הלב

אז ישיגו המסילות של התורה בלבבם וז"ש ויאמר אליהם שימו לבבכם חלק תיבת לבבכם לשתים וקרי בה לב בכם שלא תהיו חסירי לב אלא שימו מספר לב בכם לכל הדברים אשר אנכי מצוה בכם הן שבכתב הן שבע"פ הנקראים עז ולכך צריך שיהיה אדם שלם בלב שאז יש בו מספר עז שבזה תשיגו השגות עליונות בתורה:

וזאת הברכה

וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו י"ל למאי הוצרך לפרש את בני ישראל מאחר שמפרש בפרשה עצמה את שמות הנברכים ועוד לפני מותו לשון יתר הוא שגם זה מוכח מסוף הפרשה ונ"ל בס"ד שכל דבר סופי מוכיח על תחלתו וכאשר פרשתי בס"ד על פסוק סוף דבר הכל נשמע ע"ד שאמרו שמע כלומר הבן והנה משעת פטירתו של מרע"ה ידענו כמה אהבה עצומה היה לו בישראל יותר מבניו ממש כי מנהגו של עולם האדם בעת מותו לא ישים לב אלא על בניו ואשתו שאהבתו בם היא אהבה פנימיות ועיקרית ואם ישים לב על אהוב נכרי זה ניכר שהוא אוהבו כאחד מבינו וכ"ש אם זכור יזכרנו לו לבדו להטיב לו וכאן אצל מרע"ה בשעת פטירתו לא שם לב על בניו לברכם אלא רק זכר את ישראל כל שבט בשמו ולבניו לא פרט להם ברכה בפ"ע הרי זו הוכחה גמורה שאוהב היה את ישראל יותר מבניו דהסוף יוכיח על ההתחלה וז"ש וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל דוקא ולא את בניו ואע"פ שהיה הדבר הזה לפני מותו דכפי הטבע צריך שיברך בניו וב"ב תחלה:

ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וכו' נ"ל בס"ד כי ידוע דרשת רז"ל שדרשו פסוק זה מדבר על מה שהחזיר הקב"ה את התורה על שרי אדום וישמעאל ושאר אוה"ע ולא קבלוה וי"ל בזה למה לא שלח נביא לאוה"ע התחתונים לדבר עמהם על קבלת התורה כי אם רק דבר עם השרים שלהם והלא לישראל שלח את משה בחירו לדבר עמהם עצמם על קבלתה ותרצתי בזה תירוץ פשוט ונכון כי אוה"ע כיון שיש להם שרים למעלה אם לא ירצו השרים בקבלת התורה אלא רק האומות התחתונים ירצו בקבלתה אין זו קבלה של כלום משום דחב לשרים בזה שאם האומה תעבור על ד"ת ותתחייב כליה אין הקב"ה מכלה אותה אלא עד שיבטל השר שלה וכמ"ש רז"ל ע"פ יפקוד ה' על צבא מרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה ולכן תחלה דבר עם השרים וכיון דלא רצו אז לא יועיל רצון האומות עוד בזה משא"כ ישראל אין להם שר למעלה כי הם חלקו יתברך ולכך הקב"ה נקרא לגבי ישראל אלהי ישראל אבל לגבי אוה"ע נקרא אלהי האלהים וז"ש מסיני בא וזרח משעיר זה שר אדום הופיע מהר פראן זה שר ישמעאל ואתא מרבבות קודש שאר השרים של האומות וא"ת למה עם ישראל דבר להם עצמם על התורה ואוה"ע עם השרים

לז"א מימינו אש דת למו כלומר הן אמת שהתורה היא מימינו של הקב"ה שהיא חסד ועושה חסד וטובה עם לומדיה ומקיימי דבריה הנה מצד אחד היא אש דת למו ששורפת את עוברי דבריה דלכן נקראת מים ונקראת אש וא"כ מה תועיל קבלת אומות התחתונים דבקבלה זו חב לאחרים הם השרים ולכך דבר עם השרים עצמם תחלה וכיון דלא רצו לא דבר עוד עם האומות:

אף חובב עמים כל קדושיו בידיך וכו' ידוע דרז"ל דרשו עמים על ישראל דכל שבט נקרא עם וכמ"ש רש"י ז"ל ולז"א אף ר"ל אפילו בשעת אף ג"כ חובב את ישראל כמ"ש ברוגז רחם תזכור אפילו בשעת כעסו זוכר את הרחמים כל קדושיו הם תורה ומצות שמורים בידיך לעולם הנצחי ואין אתה מבזבז את שכרם להם בעוה"ז ולכן מרוב חיבתם תוכו לרגליך שכפית עליהם ההר כגיגית להורות שהם יש להם נפשות קדושים ולא שייך בהו טענת אונס ומודעה ומאחר דכל קדושיו הוא שכר תורה ומצות הוא בידיך שאין אתה נותן אותו להם בעוה"ז הנה בעוה"ז ישא ברכה וטובה מדברותיך וכמ"ש רז"ל אע"ג דשכר מצות בהאי עלמא ליכא משום דנצטוו ע"י שליח ואין כאן חיוב ביומו תתן שכרו עכ"ז מן שכר מצות אנכי ולא יהיה לך דמפי הגבורה שמענו אותם יש שכר גם בעוה"ז משום לקיים מצות ביומו תתן שכרו ולז"א ישא ברכה מדברותיך מאותם מצות שדברת עמהם בעצמך שלא היה הדיבור ע"י שליח משא"כ שאר תורה אשר צוה לנו משה ולא שמענום מפי הגבורה יש בהם מורשה לקהלת יעקב מורשה לשון רישות שהם רשים משכרם בעוה"ז שאין להם שכר כלל:

תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב קול יעקב בקהלת ויותר שהיה קוהלת חכם עוד לימד דעת את העם דכפי הטבע מי שהוא חכם ביותר אין יכולים המון העם להשיג חכמה ממנו ולכן אם היה יכול ללמד את המון זה שבח גדול אליו ע"ש וכן כאן אצל מרע"ה אשר היה חכם גדול ביותר היה בו חידוש זה דאעפ"כ יכלו המון הם לירש דבר חכמה ממנו וז"ש תורה צוה לנו משה הידוע ברוב חכמתו ועכ"ז מורשה קהלת יעקב שיכלו המון לירש התורה ממנו:

ובאופן אחר נ"ל בס"ד דידוע מ"ש בתיקונים ובדברי מהרח"ו ז"ל שיש תורה דאצילות שהיא בסוד אלף ויש תורה דבריאה שהיא בסוד בי"ת ואם לא היה חוטא אדה"ר היינו משיגים תורה דאצילות שהיא פנימיות הסוד הרמוזה באלף אך כיון שחטא לא לקחנו אלא תורה דבריאה לכך התחילה בבי"ת דבראשית וידוע כיון דלקחנו תורה דבריאה שהיא בסוד בינה לכך היתה קבלתה ע"י מרע"ה שזכה לבינה ולכן א"ל וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וכו' תעבדון את האלהים על ההר הזה ועל כן אחר גמר התיקון של חטא

אדה"ר נזכה לתורה זו דאצילות שהיא בסוד אלף ועתה לומדים אותה הצדיקים בג"ע ובזה פרשתי בס"ד מ"ש דוד הע"ה טוב יום בחצריך מאלף כלומר כשאלמוד שם תורה דאצילות שה"ס אלף ולז"א טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף כלומר אותם שהם מן תורה דאצילות שה"ס אלפין:

והנה ידוע שהתורה נקראת אור דכתיב נר מצוה ותורה אור וא"כ תורה שבכתב ושבע"פ הם ב"פ אור אור ובאות א' דאור רמוז תורה דאצילות שה"ס אל"ף ובאותיות ו"ר דאור רמוז תורה דבריאה שה"ס בי"ת וב"פ ו"ר של שני אור הנז' הם מספר בי"ת נמצא שם אור כולל על תורה דאצילות ועל תורה דבריאה ודוגמה לזה תמצא בדברי רבינו האר"י ז"ל בעץ חיים שער לידת המוחין פ"ב וז"ל והנה ב' אלפין שבשני פעמים או"ר או"ר אלו הם שרשים שלהם הנשארים בז"א ושאר האותיות שהם ו"ר ו"ר מאירים בנוקבא ואז נעשה בה בחינת בי"ת עכ"ל יע"ש וכן הענין ברמז שרמזנו אות א' דאור על תורה דאצילות ואותיות ו"ר על תורה דבריאה ומאחר שניתנה לנו תורה דבריאה הרמוזה באות ו"ר ע"י מרע"ה שהוא סוד הבינה בזה נצטרפו אותיות ו"ר דאור עם אותיות משה ונעשה כאן צירוף מורשה וז"ש תורה צוה לנו משה ר"ל תורה דבריאה שהיא אותיות ו"ר דאור שהם באמצע שם תורה צוה לנו משה לכן בזה מורשה קהלת יעקב שנצטרפו אותיות ו"ר דאור שהם עומדים באמצע שם תורה עם אותיות משה המקבלה לנו ונעשה לישראל בזה צירוף מורשה:

ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל נ"ל בס"ד דכתיב גבי בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה וכתבו התוספות שהיה רוצה לומר באותו רגע תיבת כלם ונהפך לאותיות מלך דברכם ותרועת מלך בו ופרשתי בס"ד מה שזכו שתתהפך כלם למלך בזכות משה ואהרן ובזכות י"ב שבטים כי משה אהרן ר"ת שלהם מ"א ואותיות השבטים הם מ"ט אותיות כי זבולון כתיב בחד וא"ו ובנימין בשני יודי"ן נמצא סך הכל הם צ' אותיות כמנין מלך וז"ש ויהי בישורון מלך שזכו תתהפך כלם למלך ע"י בהתאסף זכות ראשי עם הם משה ואהרן יחד עם שבטי ישראל שיש בהם מספר צ' שהוא מספר מלך:

עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים ינקו ושפוני טמוני חול ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל במדרש שוחר טוב סי' י"ד וז"ל את מוצא שני פעמים כתוב בספר תהלים מי יתן מציון ישועת ישראל אחד בספר ראשון ואחד בספר שני ולמה א"ר לוי הרב אמר אחד והתלמיד אמר אחד הרב אמר אחד מי יתן והיה לבבם זה להם והתלמיד אמר אחד ומי יתן את כל עם ה' נביאים לא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיימים בעוה"ז אבל

לעוה"ב (פירוש לימות המשיח) שניהם מתקיימים דברי הרב מנין שנאמר ונתתי לכם לב חדש דברי התלמיד מנין שנאמר והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר עכ"ל ע"ש ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב מ"ש פרעה לכו עבדו את ה' אלהיכם מי ומי ההולכים ויאמר משה בנערינו ובזקינינו נלך וכו' והיינו כי פרעה היה מדבר מכח השר שלו שהיה שם בפיו אלו הדברים כי השר שלו חזי ושמע מאחורי הפרגוד התכלית של המעלה שיזכו אליה ישראל לעתיד בזמן מלך המשיח שהוא מאמר מי של הקב"ה ומאמר ומי של מרע"ה ורצה לדעת אם אלו המעלות של מי ושל מי ישיגו ישראל בתערותא דלעילא ולא מצד עצמם דנמצא אלו המעלות הנז' הם ההולכים להם מאת ה' או אם יזכו להם מצד אתערותא דלתתא שיטיבו מעשיהם וישיגום ונמצא ישראל הם הולכים אצל מעלות אלו ולכן שם השר בפה פרעה לשאל שאלה זו מי ומי ההולכים פירוש מעלות של מי ושל ומי הם ההולכים לכם כי יהיה זה באתערותא דלעילא שעל זה יצדק לומר המעלות הולכים אצל ישראל מחסדו יתברך והשיב לו מרע"ה בנערינו ובזקינינו נלך ר"ל שנשיג אלו המעלות באתערותא דידן שאנחנו נלך אצלם לקחת אותם ולא שהם ילכו אצלינו מצד אתערותא דלעילא:

ובזה פרשתי בס"ד הכתוב בישעיה ל"ג הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו ניתן מימיו נאמנים מלך ביופיו תחזנה עיניך תראנה ארץ מרחקים והכ' דניבא על מעלות עם ישראל לעתיד דארז"ל עתידה ירושלים שתגבה שלשה פרסאות ועז"א הוא מרומים ישכון קאי על עם ישראל ואמר עוד מצדות סלעים משגבו דאיתא במדרש ע"פ יונתי בחגוי הסלע אין סלע אלא הקב"ה שנאמר ה' סלעי ומצודתי ע"ש וכתיב ואני אהיה לה חומת אש סביב ולז"א מצדות סלעים הם אותיות השם ב"ה משגבו שלעם ישראל שהם יהיו להם חומה בירושלים ואמר עוד לחמו ניתן כמ"ש רז"ל עתידה א"י שתוציא גלסקאות וכלי מלת שנאמר יהי פסת בר בארץ ולז"א לחמו ניתן שלא תתן הארץ תבואה שצריך לה יגיעה אלא לחם גמור ושלם ואמר עוד מימיו נאמנים רמז למעלות הנז"ל של מי ושל ומי והם אותיות מ"י מי"ו תחלק התיבה לצירוף מי ומ"י נאמנים אלו המאמרים נאמנים להתקיים בישראל כמ"ש במדרש הנז"ל ואז אותו זמן מלך ביופיו תחזנה עיניך שיזכו לראות פני שכינה או מלך ביופיו ביופי וא"ו שיתעלה וא"ו בשם הוי"ה ויהיה בסוד יו"ד כמ"ש רבינו האר"י ז"ל ע"פ ביום ההוא יהיה ה' אחד תראינה ארץ מרחקים היא הבינה שהיא ארץ של החכמה שנקראת רחוק בסוד ותתצב אחותו מרחוק או מרחקים מרח"ק מי והיינו מרחק חכמה בסוד ממרחק תביא לחמה מי הבינה שנקראת מי שיש בה חמשים שערים:

ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו והכונה תיבת יומים היא מ"י ומ"י יחיינו לעתיד ממענות אלו וגם עוד ביום השלישי הוא בית שלישי שיבנה בב"א שהוא כנגד יום שלישי דששת ימי בראשית שהוכפל בו כי טוב המורה על הקיום יקימנו ונחיה לפניו בהארת הפנים שהם שלשה ספירות ראשנות:

וז"ש עמים הר יקראו עמים אלו שבטי ישראל כמ"ש רש"י ז"ל הר יקראו הר ה' ר' ר"ל חמש פעמים ר' הוא אלף כמ"ש בהבטחות של עת"ל הקטן יהיה לאלף או יובן הר זה הר המוריה יקראו יאספון שם ואז שם יזבחו זבחי צדק שלא יעשו עונות כדי שיצטרכו להקריב חטאות ואשמות אלא יקריבו תודות ושלמים הבאים על הצדק והזכות דוקא כי שפע ימים ינקו ימים אותיות מ"י מ"י של הרב ושל התלמיד שיתקיימו בהם והיינו מכח מ"י שאמר הקב"ה יזכו שלא יחטאו עוד שיהיה לבם שלם ולא יצטרכו להקריב זבחים של חטאות אלא יזבחו זבחי צדק כאמור ומכח מי של מרע"ה שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם אז יזכו ושפוני טמוני חול כתרגומו וסימן דמטמרן בחלא מתגליין להון והוא רמז שישיגו נסתרות התורה הנקראת לוחות העדות שיתגלו להם הסודות בהופעת רוה"ק בהם:

לבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו וכו' נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב אספקלריא המאירה ז"ל בשם זוה"ק דכ"ח עתים שאמר שלמה הע"ה בקוהלת הם כנגד י"ד ימים שהלבנה מלאה וי"ד ימים שהלבנה חסרה ולכך קשים מזונות למי שנולד בי"ד ימים אחרונים שבחודש שהם בפגימת הלבנה וכתב עוד שם די"ד ימים ראשנים שבחודש הם בחינת שם הוי"ה שהוא רחמים וי"ד אחרונים בחינת שם אדנ"י שהוא דין יע"ש וידוע שהצדקים מהפכים מדת הדין למדת רחמים ולכך ע"י צדקתם עושים גם את י"ד ימים אחרונים לטובה בבחינת שם הוי"ה שהוא רחמים וז"ש לבן ימין הוא הצדיק שנוטה לימין שהוא היצה"ט ידיד ה' י"ד י"ד הם י"ד ימים הראשונים של החדש וי"ד ימים אחרונים כולם יהיו נשפעים בבחינת שם הוי"ה או יובן בס"ד שם הוי"ה במילואו ומילוי מילואו יש בו כ"ח אותיות שהם י"ד אותיות בי"ה וי"ד אותיות בו"ה והצדיק שהוא בן ימין מיחד י"ד וי"ד אותיות השם הנז' ונשפע מהם ובזה יובן פותח את ידי"ך ר"ל י"ד וי"ד של שמך ובזה משביע הוא לכל חי הוא הצדיק רצון ולז"א לבן ימין ידיד ה' י"ד וי"ד של שם הוי"ה משפיעים ומאירים בו גם עוד הצדיק שהוא בן ימין ישכון לבטח עליו כלומר ג"פ קדוש הרמוזים באותיות בטח במילואם כזה בי"ת טי"ת חי"ת דהמלוי עולה מספר קדו"ש כמ"ש הרב ב"ע ז"ל יהיו שרוים עליו שיהיה הצדיק קדוש במחשבה קדוש בדבור קדוש במעשה גם עוד חופף עליו כל היום קרי ביה ה' יום ר"ל חמשה חסדים כי החסד

נקרא יום כמ"ש יומם יצוה ה' חסדו וגם עוד בין כתפיו שכן והוא דחסד וגבורה הם שני כתפים שהם קו ימין וקו שמאל ובין שני קוים אלו יש קו האמצעי שהוא התפארת והאיש שהוא צדיק אחוז בתפארת והאשה במלכות ולז"א ובין כתפיו שכן כי הוא אחוז בתפארת שהוא קו האמצעי העומד בין שני קוין שהם הכתפים או יובן ובין כתפי וא"ו שכן דהיינו הכתפים של אות וא"ו שהם הצדדין שלו באלפ"א בית"א הם אותיות זה וידוע מ"ש רז"ל זה כנוי להקב"ה וכנוי לתורה כמ"ש ע"פ מה זה ועל מה זה שמא עברו ישראל על זה אלי ואנוהו או שמא עברו על מזה ומזה הם כתובים ועוד ארז"ל עושה הקב"ה מחול לצדיקים לעתיד ומורין באצבע ואומרים הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישעתו:

וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו נ"ל בס"ד יוסף הוא יסוד דכורא לכן מבורכת ה' ארצו שם הוי"ה ה"ס דוכרא ממגד שמים מטל כלומר שלימות שם הוי"ה שהיא בארבע מילואיו ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן שהם ט"ל אותיות ומתהום יסוד המלכוה הנקרא תהום רובצת להעוסקים בתורה שבע"פ שהעוסק בתורה שבע"פ נקרא תנא כמנין תהום ובזה פרשתי תהום אל תהום קורא לקול צנורך כי תהום התחתון שהוא תנא בתורה שבע"פ יונק מן תהום העליון שהוא יסוד המלכות שהיא סוד תורה שבע"פ:

בכור שורו הדר לו נ"ל בס"ד אור הדעת נקרא בכור שנוטל פי שנים ששם יורדים החמשה חסדים וחמשה גבורות דהדעת הוא בקו האמצעי בין חכמה ובינה ונוטל החסדים מחכמה והגבורות מן הבינה וידוע דיוסף הוא היסוד ואע"פ שהיסוד הוא סוף הששה קצוות שהם חג"ת ונה"י הוא יש לו מעלה עליהם מפני שיכול לעלות לדעת לקבל אורות משם יען כי שם שרשו וכמ"ש רבינו ז"ל בסוד הלולב ומיניו והדעת מקבל אורות חסדים מחכמה ונעשים בו בריכה של מים אשר מן הבריכה ההיא משקה לשש קצוות וכן מקבל אורות הגבורות מן הבינה ונעשה בו בריכה של מים אשר מן הבריכה ההיא משקה לשש קצוות ונראה לרמוז בס"ד ב"פ בריכ"ה עולה מספר דעת רמז כי בדעת נמצאים שתי בריכות הנז' של חו"ג ולכן יעקב אע"ה שהוא בתפארת המכוון כנגד הדעת נתברך בעשרה ברכות והיינו מן הבריכ"ה שבדעת שהיא יו"ד ברכ"ה ולכן יוסף הע"ה שהוא ביסוד ששרשו בדעת הנקרא בכור שנוטל פי שנים שהם אורות החו"ג שהם שתי בריכות עולה מספר שמו במילואו כזה יו"ד ו"ו סמ"ך פ"ה כמנין בריכה וידוע כל דבר חשוב נקרא שור כמ"ש הרד"ק וז"ש ככור הדעת שהוא שורו של יוסף כלומר חשיבותו הנה הוא הדר לו שנשפע ממנו שלום ברכה וטובה וחיים:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

הלכות שנה א

בראשית

פתיחה

ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם, הנה ידוע מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בענין הלבושים דאדם הראשון קודם החטא היו כתנות אור מן ה"חשמל" וכשחטא הפסיד אותם הלבושים ד"חשמל" שהם שע"ח נהורין כמנין "חשמל", ועשה לו מלבוש אחר מקליפת נגה והם כתנת עור וכנזכר בעץ חיים שער ק"ן פרק ד' יעוין שם, גם כתב הארי ז"ל בשער הכונות בכונת מלביש ערומים, דמלבוש האדם הוא מן הקדושה ועל ידי עבירות שעושה גורם שיתאחזו הקליפות במלבושיו, והנה המלבושים יש בהם אור המקיף מחוץ להם כנודע כי יש אור פנימי בפנים ונכלל בתוך הגוף, והמלבוש סובב את הגוף ועל המלבוש הם האורות המקיפים ועומדים מחוץ המלבושים, ולכל לבוש ולבוש יש בחינת אור מקיף כפי ערכו, ואין לך דבר שדוחה את הקליפות כמו אור מקיף, לפי שאין יכולת בקליפות לינק ולהתאחז באור המקיף, ולכן הוא עומד בחוץ ואין לו פחד מהקליפות וכו' יעוין שם:

והנה בזה מובן קנאת הנחש שנתקנא באדם הראשון קודם החטא ונתגרה בו להחטיאו, כי נתקנא מכתונת אור שלו שראה שיש עליו אור מקיף גדול כפי ערך הכתונת אור, והוא אין לו אחיזה באור מקיף בסוד והנחש היה ערום כנודע, ולכן נתגרה בו והחטיאו וגרם להעביר מעליו כתונת אור והיה עור במקום אור, כמו שכתוב "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם", ואמרו בזוהר הקדוש שדבק בו משכא דחווייא, ובזה פרשתי רמז הכתוב בתיבת וילבשם קרי בה וי לבשם, הוא משכא דחווייא וי היה שדבק בם שכל זה היה מחמת החטא, ונראה לי בסיעתא דשמיא ההפרש בין אור לעור הוא מספר ס"ט כמנין יגון, וידוע כי יגון הוא מצד סטרא אחרא כידוע בכונת והסר ממנו יגון ואנחה שהוא יגון פלוני, אנחה פלונית, כנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, ולכן תמצא כי אביון ויגון מספר אחד כי הנעשה אביון מן המצות דבק בו יגון דשני אותיות א"ב יהיו ג' ואז אותיות אביון נעשו אותיות יגון, אבל לעתיד בשלימות התיקון יוסר היגון לגמרי ואז יחסר מספר יגון מן אות ע' דעור וישאר אות א' ואז יהיה צירוף אור שתחזור עטרה ליושנה: ולפי האמור דאין אחיזה לחיצונים באור המקיף, דלכך נתקנא הנחש באדם הראשון בעבור אור המקיף שהוא היה ערום ממנו שאין לו אחיזה בו, הנה בזה מובן בסיעתא דשמיא הטעם שמצות ציצית מסוגלת לזכור את מצות ה' כדכתיב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' והוא כי הציצית הוא בחינת אור מקיף כמו שכתב רבינו האר"י

ז"ל, ולכך יש בו כח לדחות את הקליפות וכיון דדוחה את הקליפות לכך מועיל לזכירה, דידוע מה שכתב רבנו ז"ל בשער הכונות בסוד המלבושים שלובש האדם שצריך להזהר שלא ילבש ב' מלבושים בבת אחת והעושה כן קשה לשכחה, וסוד הדבר כי לכל לבוש יש בחינת אור מקיף, ואין דבר שדוחה הקליפות כמו אור המקיף, לפי שאין להם יכולת לינק ולהתאחז בו, ונמצא כי המחבר שני לבושיו ולובשם ביחד אינו מניח מקום לאור המקיף ליכנס תוך שני המלבושים ולהקיף בין כל לבוש ולבוש ועל ידי כן אין הקליפות נדחות משם, ונודע שאין השכחה מצויה אלא מחמת הקליפות כי הזכירה היא מצד הקדושה בסוד ואין שכחה לפני כסא כבודך עד כאן לשונו יעוין שם, ובזה מובן הטעם שפיר דהציצית כיון דהוא בחי' אור מקיף יש בו כח לדחות הקליפות וממילא תדחה השכחה ותתגבר הזכירה, בראייתו לזכור מצות ה' כי בראייתו על ידי הכונות השייכים לזה תתעורר הארת אור המקיף שהוא סוד הציצית: ולכן תמצא ציצית מספר בית יעקב, ולזה אמר בית יעקב לכו ונלכה באור ה' כי אחיזה באור המקיף שהוא סוד הציצית אינו אלא לישראל שהם בית יעקב, ולזה אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים והוא כי נשרים מספר ציצית, וכל זה לעת עתה שאין לנו השגה בטלית עצמו אלא רק בציציות שהם הכנפים, אבל בגמר התיקון אביא אתכם אלי שתשיגו הכל גם בבחינת הטלית, גם אלי אל יו"ד שהוא סוד חכמה:

פרק א

קודם שיברך ויתעטף יכוין לקיים מצוות עשה ללבוש ציצית מצויצת כהלכתו שנאמר ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם והיא מצוות עשה שהזמן גרמא, ועל ידי כונת הכנה זו אז יהיה כח בהכנתו בברכה להעלות מיין נוקבין ולהמשיך המוחין כמו שכתב רבינו הרש"ש בנהר שלום, ולכן טוב לומר בפיו קודם הברכה: "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתה וכו' הריני מוכן ללבוש ציצית מצויצת כהלכה כמו שצונו ה' אלהינו ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו וכו'", וגם צריך לכוין בעת שמתעטף בו שצונו הקדוש-ברוך-הוא להתעטף בו כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם, וכתבו האחרונים ז"ל מי שאינו עושה כך עליו נאמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה:

פרק ב

יברך להתעטף בציצית בשב"א תחת בי"ת ולא בפת"ח, וצריך לכוין בברכת הטלית גדול לפטור טלית קטן שעליו שלא פשטו בלילה, משום דאיכא דסבירא להו שצריך לברך על טלית קטן בבוקר, ומשום ספק ברכות להקל אין מברכים, וכתבתי בספרי הק' מקבציאל דאם יכוין בכך סגי בהכי ואין צריך למשמש בטלית קטן בשעת ברכה גם לדעת מרן

ז"ל, ועל כן כיון שהשכחה מצויה באדם ומשתלי ולא מכוין לפעמים, לכך נכון שירגיל עצמו להוסיף בנוסח לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתה הנזכר לעיל עוד דברים אלו והריני מוכן לברך על עטיפת הטלית כתיקון חכמינו זכרונם לברכה, והריני מכוין לפטור בברכה זו גם הטלית קטן שעלי:

פרק ג

קודם שיברך יעיין ויבדוק בחוטי הציצית שלא יהיה בהם חסרון הפוסל, וגם יפריד הציציות בידיו שלא יהיו החוטין מסובכין זב"ז, ורק בשבת לא יפריד אלא יבדקם בלבד, וגם עוד יזהר בכל יום לבדוק ולעיין החוטים למעלה בקרן במקום הנקב, שאם נפסק שם אפילו חוט אחד פסול, ובשעת הדחק שאיחר לבא או שהציבור ממתינין עליו לעשות פתיחת ההיכל או לקרא בתורה יוכל לסמוך אחזקה ולא יבדוק באותה הפעם, וכן מי שהולך בדרך ואין בידו לתקן, כתבו האחרונים שיש לסמוך על החזקה ולא יבדוק:

פרק ד

גם טלית קטן יזהר לבדקו קודם, ובזה תהיה גם אשתו מסייעת במצוה שתהיה זהירה לבדוק טלית קטן בעת שמזמנת הבגדים לבעלה להחליפם, ותזהר גם כן להפריד החוטין כי מחמת כבוס ודאי יהיו מסובכים זה בזה, ואז תטול שכר בזו המצוה להציל בעלה מן האיסור, שלפעמים האיש בהול ללבוש בגדיו ואינו בודק, אך עם כל זה הוא לא יסמוך על אשתו אלא יבדוק ואחר כך יברך:

פרק ה

סדר עטיפת הטלית גדול הוא כך, אחר סיום הברכה תעטף בו ראשך בלבד, ולא כאותם המתחכמים לעטף בו כל גופם מתחלה דאין לנו אלא דברי רבינו האר"י ז"ל, ואחר שעטפת בו ראשך יהיו הארבע כנפות יורדין על הכתפיים לצד פנים, שנים על צד ימין, ושנים על צד שמאל, אז תאחז תחלה בשנים שלצד ימין ותשליכם לאחוריך לצד שמאל, שיהיו כרוכים סביב צואריך על כתף השמאלי לאחור ושתיים השמאליים ישארו תלויים נגד פניך, ותמתין מעט שעור מהלך ארבע אומות או פחות מעט, ותחזור ותשליך אותם השנים השמאליים גם כן לאחוריך לצד שמאל, באופן שעתה נעשו כל הארבע כנפות תלויים לאחוריך ביחד בצד שמאל, ותמתין שיעור מהלך ארבע אמות ואז תוריד הטלית הכרוך בצואר על כל גופך, ועתה תהיה מעוטף בו ראשך וגופך ביחד, כן מפורש בספר הכוונות דרוש הציצית פרק א' וכמו שדקדק יפה הרב "אמת ליעקב" ז"ל דף ק"ז עמוד ד' וכן מפורש להדיא בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, ומה שכתבתי שישהה בין השלכת שתים הימניים להשלכת שתיים השמאליים שיעור הלוך ארבע אמות, זה לא נתפרש להדיא בדברי רבנו ז"ל ובדבר הרש"ש ז"ל, אך הואיל ונתפרש שם שצריך לכוין בזה כונות בפני

עצמן, ובזה כונות בפני עצמן דהשלכת השתים תחלה בעוד שהשתים השמאלים עודם תלוים לצד פנים יש בזה ענין בפני עצמו, ואנחנו אין אנחנו מכוונים בכונות האלו, לכך די לנו שנשהה הילוך ארבע אמות, כדי לקיים ההוראה של מעשה זו, וכמו שכתוב: "עדר עדר לבדו וריוח תשימו בין עדר ובין עדר":

פרק ו

בין בטלית גדול ובין בטלית קטן יברך מעומד, ומנהג רבינו האר"י ז"ל שגם טלית קטן היה תחלה מעטף בו ראשו, ואח"כ מוריד אותו על גופו, ולפיכך היה מברך על טלית קטן להתעטף, וכל אדם אם יעשה כן הנה מה טוב, אך מי שאינו מעטף בו ראשו אלא תכף מורידו על גופו ולובשו, יברך על מצות ציצית ולא יברך להתעטף:

פרק ז

הלובש טלית חדש יברך שהחיינו אחר ברכת להתעטף, וטלית קטן אין מברכין שהחיינו דאין דרך לעשותו מדבר חשוב שיהיה שמח בו, ואם עשאו מדבר חשוב שהוא שמח בו יברך שהחיינו:

פרק ח

אין להקפיד להניח סימן בטלית לשים תמיד צד אחד של הטלית על הראש ולא יהפך, כמו שיש נוהגים להקפיד בכך ולעשות סימן, כי מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל דאין להקפיד על כך וילבוש כאשר יזדמן לו:

פרק ט

יזהר שלא יסיר הטלית קטן מעליו בשום זמן, הן בעת שינה. הן בעת תשמיש המטה, ורק כשיכנס למרחץ יסירנו. ואם נכנס לבית הכסא ואין עליו בגד עליון המכסה את טלית קטן, אז יכסה ויצניע הציציות שבו שלא יהיו תלויים להדיא בגילוי:

פרק י

אם פשט טלית גדול כדי ליכנס לבית הכסא, או בשביל עסק אחר על דעת לחזור וללבשו מיד, אין צריך לברך עליו שנית ואף על גב דמרן ז"ל סבירא לה לברך, קי"ל ספק ברכות להקל ואפילו נגד סברת מרן ז"ל, וכן הוא הדין בטלית קטן אם פושטו להכנס לטבילה לא יברך כשלובשו בעת שיצא, משום ספק ברכות ואף על גב דמפורש בספר הכונות דרבינו האר"י ז"ל היה מנהגו לברך על טלית קטן אחר טבילה, ואין אומרים ספק ברכות כנגד רבינו האר"י ז"ל, מכל מקום יש לומר שאני רבינו האר"י ז"ל שהיה מתעכב בטבילה ועושה בה כונות הרבה, ונעשה הסח דעת טפי, מיהו אם פושטו כדי ליכנס למרחץ דשוהה שם הרבה יש לברך על פי מנהג האר"י ז"ל. כך העלתי בספרי הק' מקבצאל, מיהו אם החליף בגדיו ולובש טלית קטן אחר, אפילו שהוא לובשו תיכף ומיד אחר

שפשט הראשון יברך על זה החדש, וכן הוא הדין בטלית גדול אם פושט זה שעליו ולובש טלית גדול אחר יברך על השני: ובספרי הק' רב פעלים כתבתי בתשובה בסיעתא דשמיא, במי שדרכו ללבוש ציצית ותפילין בכל יום בביתו, כדי שיכנס לבית הכנסת בציצית ותפילין, אך מחמת שהולך במבואות ששם עוברים ושבים בני אדם הרבה בני ברית ואינם בני ברית, אינו לובש טלית גדול שיש לו בבית הכנסת כי ניכר לעיני בני אדם, אלא יש לו טלית דק מאד שיש בו שיעור טלית גדול אך אינו גדול הרבה ולובשו בבית תחת הגלימא שלו, ולרוב דקותו וגם אינו ארוך הרבה אינו ניכר לעיני בני אדם העוברים ושבים, וכשיבא לבית הכנסת ישאר זה עליו תחת גלימתו, ולובש טלית הגדול שיש לו, והעלתי בסיעתא דשמיא דיכול לברך בבית הכנסת על טלית השני, אף על פי שעדיין הראשון עליו שבירך עליו בביתו, כיון דאיכא הפסק מביתו לבית הכנסת, וגם איכא הסח הדעת שהוא אומר פסוקים על המזוזה, ועוד שוהה הרבה בדרך הילוכו, ושם בבית הכנסת לובש טלית אחר גדול כראוי בעטיפת הראש והגוף, והטלית שעליו הוא מונח על כתפיו תחת רגליו, ועוד צדדתי טעמים אחרים בדבר זה לברך, ואין לחוש בזה משום ספק ברכות:

נח

פתיחה

ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה, יש להקשות מאחר שאמר פרו ורבו למה הוצרך לומר עוד שרצו ורבו, ועוד למה נקיט לשון שרצו שהוא לשון האמור בשרצים, ועוד תיבת "בה" לשון יתר דודאי הוא בה ולא בשמים,

ונראה לי בסיעתא דשמיא דידוע שכל עולם יש לו שם משמות הקודש המאיר בו, וזה השם הוא נקרא שר לאותו עולם, והיינו שם א"ל אדנ"י מאיר בעשיה, ושם אל הוי"ה מאיר ביצירה, ושם אל שד"י מאיר בבריאה. נמצא שר העשיה הוא שם אל אדנ"י שעולה מספר צ"ו. והכתוב אמר עולם חסד יבנה דקיום העולם הוא על חסד אל, וכמ"ש חסד אל כל היום, אך העולם צריך לשמירה מחסד אל בשש קצוות שלו, שהם ארבע רוחות ומעלה ומטה, שצריך להיות חסד יסובבנו בשש קצוותיו, וגם בזמן שנות העולם שהם ששה אלפים שנה, ג"כ מתפשט ששה פעמים חסד אל, וז"ש ואתם פרו ורבו, ובשכר פריה וריביה שלכם אז שרצו בארץ, חלק תיבת שרצו לשתים וקרי בה שר צ"ו, הוא שם א"ל אדנ"י המאיר בעשיה שעולה מספר צ"ו שנקרא שר העשיה הנה הארתו תתפשט עד הארץ הלזו התחתונה שהיא בכלל העשיה, יען כי היא סיום העשיה ושיורין שלה כנודע,

וז"ש שר צ"ו -- תהיה הארתו נמשכת בארץ הלזו, וגם עוד ורבו בה, כלומר ורב וא"ו בה -- שתתפשט הארת וא"ו פעמים חסד אל בששה קצוות שלה, וגם בזמן השנים שלה: והנה ו' פעמים חסד אל המאירים בששה קצוות העולם, עולים מספר תרי"ח, לכן הטלית שהוא מגין על האדם כמ"ש בצל כנפיך תסתירנו, מצותו מן התורה הוא שיהיה מצמר רחלים, שעולה מספר תרי"ח, לרמוז שבזכות מצות הטלית הנעשה מן צמר רחלים, נזכה לשמירה מששה פעמים חסד אל בשש קצוות שלנו.

ועוד נרמז מספר צמר רחלים במספר הציצית, דאותיות ציצית עולים ת"ר, ועם ב' נקודות שבו שהם ב' חיר"ק נעשה מספרו תר"ך כמנין צמר רחלים עם כולל ב' תיבות, ולכן בציצית שהוא מספר כתר יהיה זכירה לתר"ך מצות שהם תרי"ג דאורייתא ושבע דרבנן:

פרק א

שלשה מיני טלית הם, האחד של צמר רחלים ואלים, ובטלית זה יעשה גם הציציות שלו מצמר הנזכר וזה הוא החיוב מן התורה לכולי עלמא, והלובשו מקיים מצוות עשה מן התורה אליבא דכולי עלמא:

והשני טלית של צמר גפן או טלית של משי, ובזה יש פלוגתא דיש אומרים חייב מן התורה, ויש אומרים חייב מדרבנן, וגם למאן דאמר חיובו מדרבנן יוכל לברך עליו כמו דמברכין על מצוה דרבנן, ובענין הציציות אף-על-גב דלדעת מרן ז"ל ודעמיה יוכל להניח ציציות של צמר רחלים גם בבגדים של שאר מינים, עם כל זה אם הטלית הוא של צמר גפן טוב שיניח בו ציציות ממין שלו שהוא צמר גפן, יען דלדעת מהר"מ מרוטנבורג ז"ל ודעמיה אין פוטרים ציצית של צמר בבגדים של שאר מינים, לכך לצאת ידי חובת פלוגתא הנזכרת, יניח הציציות ממין הבגד עצמו, מיהו כל זה דוקא בהיכא דהטלית הוא צמר גפן דאז יניח הציציות צמר גפן, אבל אם הטלית של משי קשה למצוא ציציות של משי מתוקנים לשמה כהלכתם אליבא דכולי עלמא, יען דסבירא לה לגדול אחד שהביאו "ברכי-יוסף" ז"ל סימן ק"ב דבמשי צריך שתהיה זריקתו ומשיכתו לשמה כי הזריקה וההמשכה במשי היא כטוויה בצמר עיין שם ולפי זה קשה הדבר למצוא ציציות של משי מתוקנים לסברא זו, ואף-על-גב ד"תרומת הדשן" ז"ל נראה דלא סבר בזה כאותו גדול הנזכר, עם כל זה הא נמצא פלוגתא ואולי גם מרן ז"ל סבירא לה כאותו גדול, לכך טלית של משי אם לא מצא לו ציציות של משי מתוקנים כהלכה על פי סברת אותו גדול הנזכר, אז יניח בזה הטלית של משי חוטין של צמר רחלים, נמצאת אתה למד טלית של משי מלבד שהוא מדרבנן, הנה הוא גרוע יותר מטלית צמר גפן מכח החוטין שצריך לתלות בו, ובכל הני איכא עוד גרעות מטלית של צמר רחלים דהתם הוא אליבא דכולי

עלמא, אבל באלו הא איכא סברת בעל העטור והב"ח ז"ל דסבירא להו דאין לברך אלא על טלית צמר רחלים וחוטיו צמר, אבל על טלית של שאר מינים אין לברך אך לא קימא לן להלכה כוותייהו בזה:

והשלישי הוא טלית ששתי שלו צמר רחלים, והערב של מין אחר או להפך, וזה גרוע ביותר דלדעת מהרמ"מ ודעמיה אין תקנה לטלית זה מצד החוטין, ורק לדעת מרן ז"ל יש לו תקנה לתלות בו חוטין של צמר רחלים וכן צריך לעשות: ולכן ראוי לכל ירא שמים להזהר בין בטלית גדול בין בטלית קטן ללבוש של צמר רחלים, ויהיו החוטין גם כן מצמר רחלים, ובזה נמצא מקיים מצוות עשה מן התורה ויוצא ידי חובה בציציות אלבא דכולי עלמא בלי שום פקפוק:

פרק ב

יש מיני בגדים שקורין אותם כרמא"ן, ועוד מה שקורין אותם שא"ל כשמי"ר, והם נעשים מצמר עזים הנקרא בלשון הקודש נוצה של עזים, הנה אלו דינם כמו שאר מינים שהם צמר גפן או משי או קנבוס, כי בכל התורה אינו נקרא צמר בסתם אלא רק צמר רחלים שהם הנקבות, או צמר אלים שהם הזכרים, אבל של עזים נקרא נוצה של עזים ולכן ירא שמים יעשה חקירה בטליתות שקונה שיש נראין של צמר רחלים ואלים, אך באמת הם צמר גמלים או של עזים, ויש שהשתי צמר והערב מין אחר, דאלו גרועים טפי כאמור לעיל:

פרק ג

בגד של עור פטור לכולי עלמא, דלא מקרי בגד להתחייב בציצית אלא דבר שנארג:

פרק ד

חוטין של פשתים אף על גב דפוטרין בבגד של שאר מינים, אסור לתלותן בבגד צמר משום כלאים, דלא התירה תורה כלאים בציצית אלא היכא דאיכא תכלת, ובזה הזמן לית לן תכלת, מיהו יש אומרים דאין לתלות חוטי פשתים אפילו בבגד של שאר מינים שאינם צמר, מפני שיש צמר שנראה כעין משי ויבואו להטיל ציצית פשתים בבגד של צמר, שיסברו שהוא משי, והכי נהוג שלא להטיל חוטין של פשתים בשאר מינים שאינם צמר:

פרק ה

אין ללבוש טלית פשתן אף על פי שהוא מטל בו חוטין של פשתן משום גזרה, ורק בשעת הדחק דאין לו בגד אחר כי אם של פשתן יטיל בו חוטין של פשתן דוקא, ולא מין אחר, והתירהו לו בזה בשעת הדחק דוקא דאין לו טלית אחר:

פרק ו

טלית שאין לה ארבע כנפות פטורה מן הציצית, ואם היא בעלת חמש כנפות או יותר חייבת, אך לא יטיל ציצית לכל כנפותיה כי אם יטיל לארבע כנפות בלבד, ויזהר להניח החוטין בארבע כנפות המרוחקות זו מזו, כי המרוחקים נופל עליהם שם כנפות טפי, ואם עבר והטיל יותר מן ארבע כנפות עבר על בל תוסיף כשילבשם, ומכל מקום יזהר להתרחק מטלית כזו ולא ילבש טלית שיש לה יותר מארבע כנפות, אף על פי שמטיל חוטין בארבע בלבד מפני שיש חולקין ופוטרין טלית כזו מן הציצית וכנזכר בפוסקים:

פרק ז

כנפות הטלית שהם הקרנות שמטילין בהם ציצית, צריך להיות מרובעים דוקא ולא עגולים, שאין עיגול נקרא כנף, וצריך לדקדק בזה בטלית קטן מכח שעושין בהם תפירה ובנקל יהיו נראין עגולין מכח התפירה:

פרק ח

אם נקרע טליתו יזהר לתפרו תכף שלא יהא בת ששה כנפות, דאיכא מאן דאמר פטורה מן הציצית כמו שכתבתי לעיל, ואם נקרע רובה ובא לתפרה, צריך להתיר הציציות ויחזור ויתלם אחר התפירה, כך העלו האחרונים ז"ל, והטעם משום תעשה ולא מן העשוי אליבא דמאן דאמר פטורה, ואף על גב דלא קימא לן כסברה זו כי מרן ז"ל פסק דחייבת, עם כל זה יש ליזהר בזה לכתחילה, ודבר זה ימצא הרבה בטלית גדול שעושין אותו משתי חתיכות שתופרים אותם ביחד, ולפעמים יבלו חוטי התפירה ויהיו נחלקים זה מזה:

פרק ט

סודר שנותנין על הצואר אף על פי שיש לו ארבע כנפות ויש בו שיעור ציצית פטור, וכן הוא הדין המלבושים כגון גלימא וכיוצא שיש להם שתי כנפות למעלה סמוך לצואר, ושתי כנפות למטה פטורים ומכל מקום ירא שמים יזהר לעשות קרן אחת מהם עגולה דאז בזה יהיה פטור לכולי עלמא, ואף על פי שלא נהגו העולם לחוש על זה המחמיר תבוא עליו ברכה ועיין אחרונים יעוין שם:

פרק י

מצוה מן המובחר לעשות חוטי הציצית שזורין משמונה חוטין, שיהיו כל חוט משמונה כפול לשמונה, שאז בזה יהיו כל חוטין של ד' כנפות רנ"ו חוטין, רמז לכנפי החיות וכשר הדבר לעשות כן, כמו שכתב ה"שיורי ברכה" ז"ל בשם אחד קדוש יין שם, ובספר לב חיים סי' פ"ו הביא כמה ספרים דכתבו כן, ולכך כל אדם יזהר לכתחילה בזה,

פרק יא

וראה לי בסיעתא דשמיא לעשות רמז בזה במספר "מובחר" שעולה רנ"ו, כלומר דבר זהו הוא מצוה מן המובחר, וזה שכתוב "רנו ליעקב שמחה". וידוע שצריך להעביר ארבע כנפות אלו שהם רנ"ו על גבי עיניו בשעת קריאת שמע, ואותיות עין מלאים עולים רנ"ו רמז -- חוטין אלו (שהם רנ"ו) יועילו לעין (שהוא מספר רנ"ו). ונמצא כל כנף הוא ס"ד חוטין כמנין נוגה -- שבזכות זה אנחנו מתקנין קליפת נוגה, ונעביר כתונת עור ויהיה כתונת אור מארבע עולמות שהם כנגד ארבע כנפות :

פרק יב

יזהר לעשות גוף הטלית וחוטין של הציציות הכל לבן בין בטלית גדול בין בטלית קטן, רמז לדבר "והיו העטפים ללבן", וטליתות שיש בהן צבע מצדדין לנוי לא איכפת, כי הצבע הוא מעט מן המעט בגוף הטלית דרובו לבן:

פרק יג

ארבע חוטין של הציצית יתנם בכף הטלית תוך הנקב, כדי שיהיו שם שמונה חוטין תלויים מכאן ומכאן, וצריך שיהיה כל חוט משמונה אלו ארכו י"ב גודלים ומודדים במקום הרחב שבגודל, ומתחילין למדוד אותם משפת הכנף אחר הקשר, אבל כל מה שמונח על הכנף, אין למדוד בכלל החשבון של י"ב גודלים הנזכרים ואם ירצה לעשותם יותר מן י"ב גודלים הרשות בידו, ובדיעבד אם הם פחות מי"ב גודלים כשרים, וכל שכן אם היה בהם תחלה שיעור י"ב אלא דנתמעטו על ידי רחיצה שנתכווצו דכשרים בדיעבד:

פרק יד

אלו הי"ב גודלים יזהר לעשותם ארבעה גודלים גדיל, ושמונה גודלים ענף, ואם מוסיף על הגדיל יוסיף ג"כ בענף, באופן שידקדק שיהיו הציציות שליש גדיל, ושני שלישין ענף, כי יש טעם בזה ע"פ הסוד:

פרק טו

יקשור ראשי כל חוט וחוט של הציציות כדי שלא יתפרדו משזירתן, כן העיד מורנו הרב חיים ויטל ז"ל על רבינו האר"י ז"ל שהיה עושה כן, וכן העיד מורנו הרב שמואל ויטל ז"ל על רבינו מורנו הרב חיים ויטל אביו ז"ל:

פרק טז

העיד רבינו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל על רבינו האר"י ז"ל שהיה נוהג לעשות בטלית קטן דוקא שני נקבים סמוכים זה לזה כעין נקודת צר"י בכל כנף מארבע כנפות, והיה מוציא חוטי הציצית דרך שני הנקבים ההם, באופן שיהיו שני קצוות חוטי הציצית מתגלים בצד אחר החיצון, וסברה זו הביאה בספר האגור אך רבינו האר"י ז"ל לא היה עושה כן בטלית גדול רק בטלית קטן, ומורנו הרב שמואל ויטל ז"ל העיד על אביו מורנו

הרב חיים ויטל שלא היה עושה כן אפילו בטלית קטן, ובודאי רבינו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל הבין מרבינו האר"י ז"ל שאין דבר זה מעכב, ורק רבינו האר"י ז"ל אחר שנהג בכך בילדותו כמנהג האשכנזים לא שינה, ולכך גם רבינו מורנו הרב חיים ויטל לא שינה מנהגו, ואנחנו מנהגינו לעשות נקב אחד אפילו בטלית קטן, ושמעתי שגם אצל החסידים בירושלים תבנה ותכונן המנהג פשוט לעשות נקב אחד בין בטלית גדול בין בטלית קטן ומסתמא כך היה מנהגו של רבינו הרש"ש ז"ל:

פרק יז

אין נכון להניח הטלית בלא קפול בלילה, ואם שכח ולא קפלו ועבר עליו הלילה אז כשילבשנו למחר ינערינו תחלה וכנזכר באחרונים, גם כתוב באחרונים שכל אדם יקפל טליתו כל יום אחר תפלה בידו ולא יתננו לשמש לקפלו דקשה למזל, גם יזהר כשיחלוץ הטלית וכן התפילין יחלוץ ביד שמאל שהיא יד כהה, להראות שקשה עליו פרידתו:

פרק יח

נכון להסתכל בציצית, ויכוין ויצייר במחשבתו כאלו יש בהם חוט מראה תכלת שהוא דומה לרקיע, מפני דאותה הארה לא נפסקה וכמו שכתב מורנו הרב חיים ויטל ז"ל וימצא טוב בכונה זו:

לך לך

פתיחה

"אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים", נראה לי בסיעתא דשמיא דידוע שם "אל שדי" מאיר בעולם הבריאה, והטעם כי עולם הבריאה הוא עולם השלישי ששם קדושה משולשת, ולכן מאיר שם אל שדי דחשבונו משולש, כל שליש הוא קט"ו כמנין "חסד גדול", ולכן משה רבנו עליו השלום שזכה אל הנשמות דבינה דבריאה כמו שכתוב בשער הפסוקים בפרשת בראשית, נקרא משה שהוא מספר "אל שדי", שכל שליש הוא מספר "חסד גדול" שהוא היה בסוד החסדים בנפש רוח ונשמה שלו, כמו שכתוב "ותרא אותו כי טוב הוא", ולכן נתנה תורה על ידו דהתורה נתנה לנו מעולם הבריאה.

והנה ידוע שישראל נשמתם חצובה מתחת כסא הכבוד שהוא עולם הבריאה, בסוד ברוך אלהינו שבראנו לכבודו, ששם מאיר שם "אל שדי" שהוא משולש, כל שליש מספר "חסד גדול", ולכן אם ישראל יהיו שלמים בעבודה באהבה משולשת, שיהיה להם בעבודת השם יתברך אהבה בכונה, אהבה בדבור, אהבה במעשה -- אז יאיר בהם שם "אל שדי" שהוא חשבון משולש, כל שליש מספר "חסד גדול", כי האהבה היא מצד החסד בסוד "זרע אברהם אוהבי", וגם שם הוא סוד הגדולה, לכך יאיר בהם "אל שדי" שהוא ג' פעמים

"חסד גדול" בנפש רוח נשמה שלהם, ועל שילוש זה רמז להם במה שאמר "והייתם לי סגולה", דוגמת הסגו"ל שהוא נקודת החסד והוא משולש בשלש נקודות.
וידוע הוא דשלימות העבודה בשלשה פעמים אהבה הנזכרים, רמוזה באותיות שאחרי שם הוי"ה שהם כוז"ו שמספרם ג' פעמים "אהבה", ובזה פרשתי הפסוק "אחרי ה' אלהיכם תלכו", כי כוז"ו שהם מספר שלש פעמים "אהבה", אחרי אותיות שם הוי"ה באלפ"א בית"א.
ובזה יובן בסיעתא דשמיא הרמז כאן "אני אל שדי", שהוא שם המאיר בבריאה שהוא משולש בשלש פעמים "חסד גדול", לכן "התהלך לפני" כלומר באותיות שהם לפני שמי שהם מספר שלש פעמים אהבה, שהוא בסוד החסד הגדול, ובזה תהיה תמים בהארת "אל שדי".
ומאחר שאנחנו צריכין לעבוד את השם יתברך ולקיים מצותיו בשלשה פעמים אהבה שהם בכונה ובדבור ובמעשה, לכן הציצית שהוא זכר לכל מצות ה' עושין בו ט"ל כריכות, לרמוז שאנחנו צריכין לראותו לזכור בו מצות ה' באהבה משולשת בכונה ובדבור ובמעשה, ולכך נקרא "טלית" שהוא ט"ל ת"י, והיינו ט"ל רמז לט"ל הנזכר, ות"י הוא מספר קדוש -- שימשך לנו קדושה ממצוה זו של ט"ל כריכות הציציות, כי אין לנו השגה אלא בציציות שבטלית ולא בגוף הטלית עצמו:

פרק א

הגדיל יעשהו חוליות חוליות, כל חוליה משלשה כריכות, ובתחלה יקשור שני קשרים סמוך לכנף, ויכרוך שבע כריכות, ויקשור שני קשרים אחרים, ויכרוך שמונה כריכות, ויקשור שני קשרים אחרים, ויכרוך אחת עשרה כריכות, ויקשור שני קשרים, ויכרוך שלש עשרה כריכות, ואחר כך יקשור עוד שני קשרים, והרי סך הכל ט"ל כריכות כמנין "הוי"ה אחד", וכמו שכתב רבנו ז"ל בספר הכונות, ועשיתי סימן לדבר זה "תן חלק לשבעה, וגם לשמונה", נמצא תחלה שבעה כריכות, ואחר כך שמונה כריכות, ואחר כך תעשה אחת עשרה כמנין אותיות "לשבעה לשמונה" שהם אחת עשרה אותיות, ואחר כך תעשה שלש עשרה כמנין אותיות "תן חלק לשבעה וגם" שהם שלש עשרה אותיות:

פרק ב

גוי שתלה החוטין של ציצית בטלית, או שעשה החליות והקשרים פסולה, אבל האשה כשרה להטיל הציצית בטלית ולעשות החוליות והקשרים, ויש מחמירין שלא לעשות על ידי נשים, ולכן לכתחלה צריך להזהר שלא לעשות תלית החוטין וכריכתן וקשירתן על ידי נשים אלא על ידי אנשים, אבל טויה ושזירה עושין גם לכתחלה על ידי הנשים, והקטן דינו כאשה לענין זה, ולכן לכתחלה אין לעשות תליית החוטין והכריכות והקשרים על

ידי קטן אלא על ידי גדול, ומיהו כל שהוא בן שלש עשרה שנה ויום אחד יעשה לכתחלה, ואין צריך לבדוק אם יש לו שתי שערות:

פרק ג

אם הטיל ישראל ציצית בבגד שלא בכונה, כלומר שלא נתכוון לשם מצות ציצית יש פוסלין ויש מכשירין והלכה כסברת הפוסלין, ולכן צריך להתירם ויחזור ויתלם לשם מצות ציצית, ואם הוא שבת שאי אפשר לו להתירם ולקשרם, ואין לו טלית אחרת כשרה יש לסמוך על המתירים באותו היום דוקא, ואחר שבת יתקננה אך לא יברך דספק ברכות להקל וברכות אינם מעכבות, ולכן כל אדם יזהר שלא לסמוך בתליית החוטין ותיקונם אלא על אדם ירא שמים ומוחזק בכשרות ובקי ויודע לכוין לשם מצוה ולעשות כל הדברים כתיקונם, ועל כן יזהר לומר בפיו מקודם "הריני מטיל ציציות אלו לשם מצות ציצית", יען דיש אומרים כל דבר הצריך כונה לשמה צריך להוציא הכונה בשפתיו. וכמו שכתבו האחרונים בדין הטווייה ושזירה, וטוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה וכו' הריני מוכן להטיל ציציות בארבע כנפות הבגד הזה כמו שצונו ה' אלהינו בתורתו "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם", ונאמר "גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה", ויהי רצון מלפניך ה' אלוהנו ואלוהי אבותינו כשם שאנחנו מקיימים מצוה זו בחוטי לבן כך תזכינו לקיים אותה כתקנה בחוטי תכלת ככתוב בתורה "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" ויהי נועם וכו':

פרק ד

טוב להזהר שלא לחתוך חוטי הציצית בסכין, על דרך שנאמר "לא תניף עליהם ברזל" אלא יחתכם בשיניו כשצריך לחתכם:

פרק ה

אם שאל טלית מצויצת אם שאל אותה ללבשה כדי לעלות לדוכן או לעלות לספר תורה וכיוצא הרי זה לא יברך עליו, אבל אם שאל בעבור לקיים מצות עיטוף בציצית, הנה אם שאלו מן השמש שלא מדעת בעלים לא יברך עליו דברכות אינם מעכבות וכיון דאיכא פלוגתא ספק ברכות להקל, אבל אם שאלו מדעת בעלים להתעטף בו לקיים מצות ציצית יוכל לברך, דאמרינן מסתמא נתנו לו במתנה על מנת להחזיר והרי הוא שלו, ואף על גב דגם בזה יש אומרים דאין לברך על טלית שאולה כלל, מכל מקום בכהאי גונא יש לסמוך על המנהג ואין למחות ביד המברך, ומיהו יזהר שמים יתרחק מטלית שאולה היכא דאפשר לו, וטליתות של הקדש שמונחים בבית הכנסת בתורת צדקה ללבשם אותם שאין להם טליתות לכלי עלמא יברך עליהם, ואפילו אם לובשן כדי לעלות לספר תורה וכמו שכתבו האחרונים ז"ל בזה:

פרק ו
בזמן הזה חזינן רובא דעלמא קפדי שלא ילבשו אחרים ציצית ותפילין שלהם, ולכן אין ליקח מן השמש ציצית ותפילין של אחרים שלא מדעת בעלים, אלא אם כן יודע השמש בבירור שהבעלים לא קפדי, ואין כל הדעות שוות בדברים אלו הלא גם אנכי מכיר בעצמי דאנא מאינשי דקפדי בזה והטעמים שונים:

פרק ז
מותר להתיר הציציות מן הטלית בין גדול בין קטן בשביל הידור מצוה לשום במקומן ציציות חדשים ונאים יותר, אף על פי דאלו הציציות שנוטלם הוא משליכם וגונזם ואין מניחם בטלית אחרת שרי משום נוי מצוה, וכן אם נפסק כנף אחד ורוצה לחדש ארבעתם בשביל נוי שיהיו שווים ודומין זה לזה, מותר להסיר כל השלשה אחרות ולעשות הארבע כנפות חדשים שיהיו שוים יחד בשביל נוי מצוה:

פרק ח
אף על פי שהכריכות של הציצית עשאם כמספר שם הוי"ה, כי יש שמנהגם בכך ואין נוהגין בכריכות של ט"ל הרי זה מותר להתירם, ואין בזה חשש מוחק את השם כמו שכתבו האחרונים ז"ל:

פרק ט
כשרוצה להתיר הציצית כדי להניח יותר יפים וקשה עליו הטרחא להתירן מותר לחתכם אף על פי שהם נפסדים בזה לגמרי, מיהו יש מחמירין בזה ואוסרים לחתכם וצריך לחוש לדבריהם, ורק בשעת הדחק וצורך גדול יש לסמוך על המתירים כך העלו האחרונים ז"ל:

פרק י
טלית מצויצת שנחלקה לשני חלקים אסור לחזור לתפרה עם הציציות שבה משום תעשה ולא מן העשוי, כיצד יעשה יתיר הציציות של חלק אחד מהם דוקא, ואחר כך יתפור החלקים יחד ונמצא הוי זה החלק שאין בו ציצית כמו תוספת על חלק הראשון, ואחר כך יעשה ציצית מחדש בחלק הזה שהוא תוספת לראשון, כן העלתי בספרי הק' "מקבצאל" מספרי האחרונים ז"ל:

פרק יא
שיעור הטלית גדול הוא כדי שיקיף כל ראשו וכל גופו עד החזה פנים ואחור כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל בספר הכונות, וחכמינו זכרונם לברכה אמרו כדי שיכסה ראשו ורובו של קטן, ובספרי הק' "מקבצאל" הבאתי דברי רבינו האר"י ז"ל מה שכתב בספר הכונות ומה שכתוב ב"עולת תמיד" ומה שכתוב ב"נהר שלום" לרבינו הרש"ש ז"ל, והשויתי דברי רבינו האר"י ז"ל עם דברי חכמינו זכרונם לברכה כי שיעור זה דנקטי חכמינו זכרונם לברכה בקטן דבעי רוב גופו הוא שוה עם שיעור דנקיט רבינו האר"י ז"ל בגדול

עד החזה ולא נקיט רוב גופו, ושם נסתפקתי אם זה השיעור דבעינן בגדול עד החזה אם אדם ארוך הרבה יוכל ללבוש טלית המגיע באדם בינוני עד החזה, אף על פי שאיליו אינו מגיע עד החזה, והעלתי דאזלינן לחומרא ובענין שיגיע לזה הערוך עד החזה, כי מסתימות דברי רבינו האר"י ז"ל נראה יותר שצריך לשער כל אחד כפי מידתו, מיהו לקולא לא עבדינן שאם יש קצר קומה הרבה שהוא גדול בשנים ורק קומתו קצרה כמדת קטן בן ט' שנים אינו יכול ללבוש טלית שיגיע אליו עד החזה כיון שזה הטלית אינו מגיע בגדול עד החזה:

פרק יב

בשיעור טלית קטן שלובשין תחת הבגדים, בספרי הק' "מקבצאל" הבאתי דברי האחרונים ז"ל בזה ושם הבאתי מה שהעלה הרב הגאון רבי חיים פלאג'י ז"ל בלב חיים סימן צ"ט דהנכון לצאת ידי חובתו לכלי עלמא לשער בטלית קטן שיהיה אמה וחצי שהם ל"ו גודלים באורך, ואמה וחצי ברוחב. ומה גם לסברת רבינו האר"י ז"ל דצריך לכסות גופו פנים ואחור עד כאן דבריו עין שם, והרואה יראה בדברי רבינו האר"י ז"ל שלא אמר על טלית קטן שיכסה פנים ואחור, אלא אמר שיעור שיעטף את הגוף מלבד הזרועות, ובזה נראה דאין צריך שיהיה הרוחב אמה וחצי שהוא ל"ו גודלים, אך באורך מודינא ליה דשפיר הורה כן לסברת הטור ודעימיה דצריך לעשות אורכו אמה וחצי שהוא ל"ו גודלים, והנה פה עירנו בגדאד יע"א מנהגם לעשות הטלית קטן ארכו אמה ורביע באמת המדינה, שעולה האורך בזה יותר מארבעים גודלים, אך הרוחב עושים אותו שלשה רביעי אמה שעולה יותר מכ"ד גודלים ובתשובה לעיר אחרת הוריתי לשואל לעשות הרוחב כ"ד גודלים והאורך ל"ו גודלים:

פרק יג

נשים ועבדים פטורים ממצות ציצית דאפילו אם לובשים טלית בת ארבע כנפות אין צריכים להטיל בה ציצית מפני דמצות עשה שהזמן גרמא היא וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים ועבדים פטורים, ואף על גב דקימא לן בשופר וסוכה וכיוצא אם רצו לקיים הרשות בידם ויש להם שכר כמי שאינו מצוה ועושה, וליכא משום כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט מכל מקום במצוה זו מחזי כיוהרא, ועוד יש חשש נמי משום "לא תלבש אשה כלי גבר", על כן בציצית צריך למנוע אותם וכנזכר בפוסקים, ובספר הכונות מפורש טעם פרטי במצוה זו על פי הסוד דלא שייכה מצוה זו בנשים:

פרק יד

קטן היודע להתעטף צריך אביו ליקח לו ציצית לחנכו, והאי קטן יש אומרים בן תשעה שנים, ויש אומרים הפקח בן שש ואינו פקח בן שבע צריך אביו ליקח לו ציצית לחנכו:

פרק טו

לילה לאו זמן ציצית הוא שנאמר וראיתם אותו פרט לכסות לילה, אבל כסות סומא חייב בציצית מפני שישנו בראיה אצל אחרים, ולכן אפילו אם ילבשנו הסומא חייב להטיל בו ציצית, ובספרי הק' "רב פעלים" הבאתי בתשובתי שם דברי הרב הגאון רבי חיים פלאג'י ז"ל ב"לב חיים" סימן ק' שכתב אף על גב דקימא לן סומא חייב ציצית מכל מקום מאחר דאיכא מאן דאמר הסומא פטור יקיים מצות ציצית בלא ברכה משום ספק ברכות להקל, ושם העלתי בראיות מאחר דפשט המנהג שהסומא מברך יש לו לברך ואין לחוש לספק ברכות להקל, וגם הרב חיים פלאג'י ז"ל עצמו כתב כן בספר "מועד לכל חי" סימן יו"ד אות מ"ח במקום שיש מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל, וזהו מנהג פשוט שהסומא מברך על הטלית, ואם יבא להתחסד לשמוע ברכה מאחרים דבר זה קשה לעשותו בכל יום, ועוד נפק מזה פקפוק מצד אחר:

פרק טז

מחמת דאיכא פלוגתא בין הרמב"ם והרא"ש בכסות המיוחד ליום ולילה, ומרן ז"ל לא גילה דעתו בכסות המיוחד ללילה ולובשו ביום. לכך צריך להחמיר באסור תורה כחמרות שני הסברות הנזכרות להטיל ציצית בכסות המיוחד ליום ולילה אף אם לובשו בלילה, וכן יטיל לכסות המיוחד ללילה אם לובשו ביום, אבל לענין הברכה כיון דספק ברכות להקל לא יברך אלא עם לובש ביום כסות המיוחד ליום, או כשלובש ביום כסות המיוחד ליום ולילה וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק יז

סדינים וכרים אף על פי שאדם ישן בהם לפעמים ביום, נקראים כסות לילה דעקרם נעשו בשביל לילה, ולמאן דאמר כסות לילה חייב בציצית אם לובשו ביום, צריך להטיל בהם ציצית שההרי ישן בהם בבוקר, ואף על פי כן המנהג פשוט שלא להטיל בהם ציצית אפילו שהם של צמר, מפני דיש אומרים לא חייבה תורה אלא בגדים שאדם מתכסה בהם דרך לבישה, אבל דרך הצעה כגון סדינים וכרים לא מקרי כסות, ומכל מקום כיון דיש חולקין יעשה קרן אחת מן ארבע קרנות עגולה כדי לפטרם לכלי עלמא, במה דברים אמורים בסדינים של צמר אבל צמר גפן או משי וכיוצא אין צריך לעשות בהם קרן אחת עגולה, דיש בזה ספק ספקא שמא פטורים מן התורה, ושמא הלכה כמאן דאמר כסות המיוחד ללילה פטור ביום, וכל שיש שני ספיקות מן התורה אף על פי שמדרבנן הוא ספק אחד שפיר דמי כן כתב הגאון "אשל אברהם" סימן י"ח סעיף קטן ג, ונראה לי דיש בזה שלשה ספיקות והוא שמא הלכה כמאן דאמר כל שהיא דרך הצעה ואינו דרך לבישה אין נקרא כסות ופטור, ועל כן אין להקפיד בסדינים של שאר מינים, אבל בשל

צמר אף על גב דיש בזה גם כן ספק ספקא כיון דאפשר לתקן בנקל בקרן אחת עגולה לא סמכינן באיסור תורה על ספק ספקא זה:

פרק יח

מותר להטיל הציציות בטלית ולקשרם בלילה בטלית המיוחד ליום, אף על גב דלהרמב"ם ודעמיה כסות יום בלילה פטורה ליכא בזה משום תעשה ולא מן העשוי, משום דזמן ממילא קאתי, ולא דמי לבעלת שלש דאינה חייבת ואין ראוי לציצית כלל וכנזכר ב"משבצות זהב" סימן י"ח סעיף קטן א:

פרק יט

הציציות תשמישי מצוה הם ואין בגופן קדושה, לפיכך בזמן שקבועין בטלית אסור להשתמש בהם תשמיש של חול כגון לקשור בהם איזה דבר וכיוצא, גם יזהר שלא יהיו נגררין על גבי קרקע משום בזיון מצוה, ואחר שנפסקו מן הטלית יכול לזרקן ורק לא יזרקם לאשפה או למקום מגונה, ויש מחמירין לגנזן ותבא עליהם ברכה:

פרק כ

טליתות של מצוה שבלו אסור לקנח בהם או להשתמש בהם תשמיש מגונה אלא זורקן והם כלים מאליהם, ואותם שנוהגין לזרקן בבית הכנסת והשמשים מקנחין בהם נרות בית הכנסת, וגם ידיהם המלוכלכים בשמן זה נקרא תשמיש מגונה ואסור:

פרק כא

מותר לעשות מטלית גדול טלית קטן, כן העלה הרב "בית יהודה" סימן כ"ט, אבל הרב "לב חיים" ז"ל סימן צ"ב פקפק בזה, משום דעל פי הסוד טלית גדול יש בו מעלה רבה על טלית קטן והאמת אתו בזה, מיהו אם נתבלה מקצתו ואין ראוי ללבשו יוכל לעשות מחלק החזק שבו טלית קטן ואין חשש בזה לכלי עלמא:

וירא

פתיחה

"ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע", יש לדעת למאי אצטריך למימר "וישב אברהם בבאר שבע" כיון דאמר דהלך לשם מסתמא ישב שם? ועוד למה פרט בזה שם אברהם בלבד והוה ליה למימר "וישבו" לשון רבים כדנקיט "ויקומו וילכו". ונראה לי בסיעתא דשמיא דאמרו רבותינו ז"ל שמים וארץ קיימים על ידי מצות המילה, ואמרתי בסיעתא דשמיא לכך ניתנה בשמיני דקודם מספר שמונה יש מספר שבעה, ושמים וארץ הם שבעה רקיעים ושבעה ארצות, לרמוז השמים והארץ שהם מספר שבעה ושבעה הם קיימים על מצות המילה שהיא במספר השמונה הבא אחריהם. ולזה אמר

"ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ" שהקנה לו הקדוש ברוך הוא השמים והארץ, מטעם כי הוא הראשון שנתנה לו מצות המילה אשר בעבורה מתקיימים השמים והארץ. ולפי זה המילה נקראת באר שבע, כי היא הבאר המשקה ומחיה בזכותה את השבע שהם שבעה רקיעים ושבעה ארצות, כי מזכותה שותים חיות שלהם. וזה שאמר "וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע", ומה שזכה לשוב בשלום שלא נשחט יצחק ונתרצה להיות האיל תמורתו, בזכות מצות המילה וזהו "וישב אברהם בבאר שבע" היא מצות המילה בה היה מושבו ואחיזתו, ולכך הצליח וישב עם יצחק בנו ועם נעריו לשלום אל באר שבע:

נמצא במצות המילה שהיא בשמיני מתקיימים שמים וארץ, וידוע כי מצות התפילין היא דומה למצות המילה, לפי ששניהם נקראים 'אות' שהם שני עדים של ישראל שהם חלק ונחלת ה' ומשועבדים אליו, לכך גם במצות תפילין יש מספר שמונה כמו שאמרו במנחות דף מ"ד (מנחות מד, א) "כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, והמקיים הרי זה קיים שמונה עשה". וגם בה יש קיום שמים וארץ דכתב בספר "אספקלריה המאירה" דארבע פרשיות שבתפילין הם כנגד ארבע אותיות שם הוי"ה, וארבע בתים כנגד ארבע אותיות שם אדנ"י, וידוע כי מן אותיות שם הוי"ה נמשך חיות וקיום לשמים, ומאותיות שם אדנ"י נמשך חיות וקיום לארץ, ולזה אמר "עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ", דהיינו ככתיבתו שהוא שם הוי"ה, וכקריאתו שהוא שם אדנ"י עושה רוצה לומר מתקן:

ובזה יובן "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", והוא דידוע דהתפילין נקראו חוק, דדריש רבי יוסי הגלילי בעירובין דף צ"ו (עירובין צו, א) "ושמרת את החוקה הזאת" על מצות התפילין, ולזה אמר "אם לא בריתי יומם ולילה" זו המילה שקבועה באדם בימים ובלילות, וגם חוקות הם תפלין של ראש ותפלין של יד שנקראו חוק אז "שמים וארץ לא שמתי":

פרק א

מצות תפילין חמורה מאד, ומי שאינו מניח תפילין מחמת שהמצוה אינה חשובה בעיניו, נקרא עם פושעי ישראל בגופן דאתמר עלייהו בגמרא דבר קשה ומר מאד, ועוד אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, והמה אות לישראל, וצריך שיכוין האדם בהנחתם שצונו הקדוש ברוך הוא בארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים, להניחם על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד המוח, כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחודו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים

ובתחתונים לעשות בהם כרצונו, וישעבד להקדוש ברוך הוא הנשמה שהיא במוח, וגם את הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות, ובזה יזכור את הבורא וימעיט הנאותיו:

פרק ב

אחר שלבש הטלית יניח תפילין מיד, קודם פרשת עקידה כדי שיהיו עליו בשעת קריאת שמע דקרבנות שהיא חיוב, ואמרו רבותינו ז"ל כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר על עצמו:

פרק ג

כפי סדר הבחינות העליונות שרומזים להם הציצית והתפילין, צריך להניח הציצית קודם התפילין, והמניח תפילין קודם טועה, ועליו נאמר בתר דקשישנא לדרדקי, והפוסקים עשו סימן לסדר זה "והיו העטופים ללבן והקשורים ליעקב", עוד אמרו סוף ציצית- ת שהוא ראש תבת תפילין, ועל כן "ציצית" ראשי תבות צוה ה' ציצית יניחו תחלה, ובספרי הק' "רב פעלים" כתבתי בתשובה דאם היה לובש תפילין בלי טלית גדול דלא היה לו, ואחר כך הביאו לו את הטלית, צריך שיחלוץ התפילין, וילבש ציצית, ויניח התפילין אחריו בלא ברכה:

פרק ד

המניחין הטלית וכיס התפילין לתוך כיס אחד, יזהר להניח כיס התפילין מן הצד של הטלית דאם יניחנו למעלה מן הטלית, נמצא פוגע בתפילין תחלה קודם הטלית, ואם יניחנו למטה מן הטלית אין זה כבוד לתפילין דקדושתו חמורה מן הטלית, דאף על גב שהוא מונח תוך הכיס ואינו בגלוי, עם כל זה יש להקפיד שלא להניחו תחת הטלית, לכך יניחנו מן הצד כדי שלא יפגע בו תחלה, ואם נזדמן שפגע בתפילין תחלה, לא מפני כך יצטרך להניח התפילין קודם שיתעטף בציצית, אלא גם בכהאי גונא שפגע בתפילין תחלה יזהר ללבוש הטלית קודם התפילין:

פרק ה

בזוהר הקדוש הפליג מאד בשבח המגיע ליוצא מביתו מעוטף בציצית ומוכתר בתפילין והולך לבית הכנסת ואומר בפתח פסוק "ואני ברוב חסדך וכו'", ומצוה זו קודמת למצות עשרה ראשונים כמו שכתוב בשער הכוונות לרבינו האר"י ז"ל, ובעיר שמצויים עוברים ושבים גוים במבאות, וקשה לעשות דבר זה בגלוי, יש חכמים מתחכמים ללבוש טלית דק ותפילין קטן הרבה כדי שיתכסה בכובע ואינו ניכר לעיני הרואין, ומורידין הטלית על כתפיהן ולובשים עליו הגלימא, ובבואם לבית הכנסת מסירין התפילין הקטן הנזכר ולובשים תפילין רש"י ורבנו תם שיש להם שם ומתפללין בהם, וראיתי להרב "חיי אדם" כלל י"ג אות יו"ד שעשה אופן אחר בדבר זה שילבש תפילין הגדולים בביתו ויברך כו'

יעוין שם, ובספרי הק' "רב פעלים" כתבתי בסיעתא דשמיא בתשובה לפקפק בדבריו בזה, וסוף דבר העליתי שם שילבש בביתו תפילין של רבנו תם שיעשהו קטן, וזה התפילין בלאו הכי אינו מברך עליו דאין מברכין על תפילין דרבנו תם כאשר נבאר לקמן, וכתבתי שם דאין לפקפק בזה ממה שכתב רבנו ז"ל בשער הכוונות שצריך להניח של רש"י קודם רבנו תם, משום דבתחילה קודמין ליכנס מוחין דתפילין דרש"י ואח"כ מוחין דרבנו תם, דיש לומר דלא קפיד רבינו ז"ל אלא בהיכא שבא להניחם לקיים עיקר מצותן בקריאת שמע ותפלה, דאז צריך להקדים של רש"י, ועוד דהוא אירי כאשר בא להניח שתיהם ביחד דתפילין של רש"י גם כן מונח לפניו, דאז צריך להקדים של רש"י, מה שאין כן הכא דלובש רבנו תם לבדו, ועוד שאינו מניחו בשביל עיקר מצותו אלא רק כדי ליכנס בו בפתח בית הכנסת ולומר פסוק "ואני וכו'" לית לן בה. וכאשר כתבתי דבר זה שם בתשובה בסיעתא דשמיא וכתבנו דאחר שיכנס לבית הכנסת יסיר של רבנו תם ויניח שם תפילין רש"י ורבנו תם העיקרים שיש לו שם כסדרו ויברך עליהם וזה יותר נכון:

פרק ו

על ידי עטיפת הטלית נתקן חיצוניות דעולם היצירה, ועל ידי הברכה של הטלית נעשה אור מקיף דעולם היצירה, ועל ידי התפילין של יד נתקן עולם הבריאה, ועל ידי הברכה נעשה אור מקיף דעולם הבריאה, ועל ידי תפלין של ראש נתקן עולם האצילות, והנה בתפלין של ראש יש אומרים שצריך לברך ברכה בפני עצמה כדי לעשות אור מקיף דעולם האצילות, ויש אומרים דאור מקיף דעולם האצילות אין בנו כח לעשותו על ידינו אלא נעשה מאיליו, ולכן סבירא להו דאין לברך על תפלין של ראש, והאשכנזים מברכים על תפלין של ראש כסברת הגאונים, ואנחנו בני הספרדים מברכים אחת על תפלין של יד דוקא כסברת הרי"ף ז"ל, אך נכוין בברכה זו על תפלין של ראש גם כן, שהוא לפנינו בשעת הברכה על תפלין של יד, מיהו אם הפסיק בין תפלין של יד לתפלין של ראש בדבר דחשיב הפסק, אז יברך על תפלין של ראש "אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין", וכן אם אין לאדם תפלין של יד כי אם רק תפלין של ראש יברך עליו "על מצות תפילין", וידוע הוא כי מן השמים השיבו לרבינו יעקב מטרויש ז"ל "ואת בריתי אקים את יצחק" הוא הרי"ף ז"ל וגם לרבינו האר"י ז"ל לא מצינו שהכריע בפירוש על הסברות הנזכרות של הרי"ף ז"ל והגאונים ז"ל, ורק זכר שתי הסברות ופירש טעמם ונימקם, מיהו בספר "פרי עץ חיים" וגם ב"עולת תמיד" מצינו סתם דבריו בברכה אחת, וממרוצת לשונו משמע דנוטה אחר שיטת הספרדים לברך אחת:

פרק ז

אסור להפסיק בדבור בין תפלין של יד לתפלין של ראש, לפיכך לדידן בני הספרדים דאזלינן בתר מאן דאמר דאין לברך על תפלין של ראש ברכה בפני עצמה, אם טעה ובא לברך על תפלין של ראש, וכיון שהתחיל לומר "ברוך אתה ה'" נזכר לא יסיים "למדני חוקיך" כדי שנראה כקורא פסוק, דאם כן הוי לה הפסק בדיבור בין תפלין של יד לתפלין של ראש, אלא יסיים הברכה לברך על מצות תפילין כמאן דאמר דמברכין על תפלין של ראש בפני עצמה, וכאשר העלתי בספרי הק' "מקבצאל":

פרק ח

רוב הפוסקים הפשטנים סבירא להו יברך על תפלין של יד מעומד, ומעוטא דסבירא להו מיושב והמקובלים ז"ל סבירא להו לברך מיושב, ובספרי רבינו האר"י ז"ל לא נמצא גילוי לדבר זה, ואנחנו פה עירינו בגדאד נוהגים לברך מיושב כסברת המקובלים ז"ל וכן עיקר:

פרק ט

יברך להניח בקמץ תחת הה"א, והוא מלשון "להניח ברכה", דפירושו התפלה נחה ומונחת במקום הקשר שלא תנוד כה וכה, כמו שכתב הרב משה זכותא ז"ל והביא דבריו ב"מחזיק ברכה" סימן כ"ה יעוין שם, והברכה יברך אחר שהניח התפלין של יד על הקיבורת, ואז תכף אחר הברכה יעשה הקשירה וההידוק, יען כי הקשירה היא התחלת המצוה, ולא יברך קודם ההנחה על הקיבורת:

פרק י

אסור להפסיק בדיבור בין תפלין של יד לתפלין של ראש, ואם הפסיק אין הברכה שבירך על תפלין של יד עולה לתפלין של ראש, וצריך לברך אז על תפלין של ראש "אשר קדשנו במצותיו על מצות תפילין", במה דברים אמורים כשהפסיק בדברים חיצונים שאינם לצורך הנחת תפילין, אבל הפסיק בדברים השייכים להנחת תפילין אין צריך לחזור ולברך על תפלין של ראש, ומכל מקום לכתחילה יזהר שלא יפסיק כלל אפילו לרמוז ולקרוץ בעיניו ולרמוז באצבעותיו אסור בין תפלין של יד לתפלין של ראש, ואפילו אם שמע קדיש וברכו וקדושה לא יפסיק לענות אלא שותק ושומע ומכוין למה שהציבור אומרים, ואם שכח וענה אפילו הכי לא יברך על תפלין של ראש:

פרק יא

זמן הנחתם בבוקר משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ארבע אמות ויכירנו, וטוב לאחר ולא להקדים, ואם טעה והניח תפילין בעוד לילה ובירך עליהם אין צריך לחזור ולברך כשיאיר היום כנזכר באחרונים ז"ל:

פרק יב

בשבת ויום טוב אסור להניחם, מפני שימים אלו הם עצמן אות, ואם מניח בהם אות אחר נמצא מזלזל בהם, וגם בחול המועד אסור לנו בני הספרדים להניחם. משום דקימא לן גם ימי חול המועד הם אות, אבל האשכנזים מנהגם להניח בחול המועד:

פרק יג

מי שחלץ תפליו על דעת לחזור להניחם מיד לא יחזור לברך ואם חלצן להכנס לבית הכסא אפילו דעתו ללבשן מיד צריך לחזור ולברך, משום דאסור לכנוס בהם לבית הכסא, ויש חולקין בזה ומאחר דספק ברכות להקל גם בזה לא יברך, אלא יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות במחשבה, ואם נשמטו התפילין ממקום הנחתן שלא בכונה וממשמש בהם להחזירם למקומן לא יברך:

פרק יד

מותר לברך על תפילין שאולין, מפני שאדם יוצא ידי חובתו בתפילין של חבירו, אבל אסור לברך על תפילין גזולין דהוי מצוה הבאה בעבירה, ועל זה אמור "ובוצע ברך נאץ ה'" (תהלים י, ג), על כן לא ילבש אדם תפילין של חבירו שלא מדעת בעלים דשואל שלא מדעת גזלן הוא, ובשעת הדחק דלא אפשר לו ללבשם מדעת בעלים דאינם מצויים לפניו, ואם ימתין יעבור הזמן אז יש לסמוך על נדבת לבם של ישראל דניחא להו למעבד מצוה בממונם, וטוב שאחר כך יגיד לבעלים ויבקש מהם רצון על מה שעשה למפרע אם אפשר לו למצוא אותם:

פרק טו

סדר הנחת תפילין, בתחלה יקשור תפלין של יד בזרוע השמאלי על הקיבורת שהוא מקום בשר הגבוה התופח הנקרא קיבורת, ויכסה זרועו בטלית כדי שתהיה הנחת תפלין של יד בהצנע, ויש סוד בדבר על כן אפילו יושב לבדו ואפילו בבית אפל גם כן יכסה הזרוע בטלית, סימן לדבר "כי יד על כס" (שמות יז, טו), ומהר"י קשטרו ז"ל טעמא טעים "והיה לך לאות על ידך" (שמות יג, ט) לך לאות ולא לאחרים, ולא יעשה כריכה בקבורת, אלא אחר שיהדק היטב יקשור היו"ד ברצועה עם התפילין, ואע"פ שבלא"ה היו"ד קשורה בחוט של גיד עם הבית משום דאין להפריד התיתורא לעולם, כנזכר בזוהר פינחס דף קל"ו, עכ"ז יש סוד בדבר לקשור היו"ד ברצועה לכוין להמשיך להיו"ד ש"ע נהורין כמנין "רצועה" שהיא מספר ש"ע עם הכולל, ומה שכתב הרב "שלמי ציבור" ז"ל דף מ' הלכה י"א, כבר הבאתי דבריו בספרי ק' "מקבצאל" והקשתי על דבריו יעוין שם, ואחר שקשר היו"ד ימשוך הרצועה לזרוע ויכרוך אותה סביב הזרוע שבעה כריכות שלימות, ומה שנמשכת הרצועה בתחלת הזרוע מצד אחד של הזרוע אין זה נחשב כריכה

ואין זה בכלל הכריכות, ודלא כמו שכתב "שם חדש" דף קכ"ו לכך יכרוך ז' כריכות ממש שלימות, ואחר שיכרוך השבע כריכות, יעמוד ויניח תפלין של ראש מעומד, דאין להניח תפלין של ראש אלא רק אחר שבע הכריכות:

פרק טז

אחר שהניח תפלין של ראש, אז תכף ומיד יגמור הנחת תפלין של יד בשלש כריכות שכורך באצבע האמצעי הנקרא אמה, ויעשה כריכה אחת בפרק האמצעי של האצבע ושתי כריכות בפרק התחתון, ולפי דברי הרב "מצת שמורים" ז"ל יאמר בעת שעושה הכריכות הנזכרות פסוק "וארשתיך לי לעולם, וארשתי לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'" (הושע ב, כא-כב):

פרק יז

אחר שעשה שלשה כריכות הנזכרות על האצבע וגמר תפלין של יד, אז יכניס הרצועות של תפלין של ראש באבנטו, בסדר זה דהיינו רצועה של שמאל יכניסנה בקצה העליון של האבנט כנגד החזה שלו, ורצועת הימין יכניסנה באבנט למטה בקצה התחתון של האבנט כדי שתהיה כנגד הטבור שלו, בסוד "והאחת גבוהה מחברתה" (דניאל ח, ג), וידוע דחסד נקרא אריך וגבורה קצר וכמו שכתוב בפתח אליהו חד אריך וחד קצר, וכל זה יעשה כולם שלא יהיו משולשלים לארץ וכנזכר ב"מצת שמורים" וב"משנת חסידים", ומה שכתבתי לעשות הכנסת הרצועות באבנט אחר שלשה כריכות של אצבע, כן נראה מלשון מורנו הרב חיים ויטל ז"ל ב"עולת תמיד" דף מ"ד יעוין שם, וכן מפורש בספר "משנת חסידים" וכן העלתי בספרי הק' "מקבציאל" אף על גב דדבר זה אינו מפורש בספר הכונות לרבינו האר"י ז"ל:

פרק יח

קודם הנחת תפלין של ראש בראשו, יסתכל בשבעה זייני"ן שיש בשני שיני"ן דאית בהו רזין סתימין עמיקין כמו שכתוב בזוהר הקדוש, והובא זה בדברי האחרונים ז"ל, ודע כי אע"ג דמרן ז"ל בסוף סעיף כ"ז כתב "תפלין של ראש טוב להניחם גלויים", הנה המקובלים ז"ל סבירא להו לכסות בטלית שיוריד הטלית עד סוף המצח. וטעמם ונימוקם עמם על פי הסוד וזה עיקר:

פרק יט

יזהר שלא יוציא תפלין של ראש מן הכיס אלא עד שיניח תפלין של יד ויקשרנו במקום הקיבורת, ואם יש שמש לפניו ורוצה להכין לו את תפלין של ראש ולהוציאו מן כיס קודם שכרך שבעה כריכות על הזרוע לית לן בה, ורק יזהר שלא יוציאנו מן הכיס אלא עד שיקשור התפלין של יד במקום הקיבורת, ויש בני אדם נכבדים שהשמש מכין להם

במקומם בבית הכנסת הציצית והתפילין שיוציאם מן הכיסים קודם שיבואו וצריך למחות בידם שלא יעשו כן:

פרק כ

מי שלא היה לובש אלא רק תפילין של ראש מפני שלא היה לו תפלין של יד, ואחר שלבש תפלין של ראש הביאו לו תפלין של יד העלתי בתשובה בסיעתא דשמיא בספרי הק' "רב פעלים" שצריך להסיר תפלין של ראש מעליו כדי שילבש תפלין של יד תחלה, ואחר כך יניח תפלין של ראש, ועוד העלתי שם בסיעתא דשמיא שאם היה לובש תפילין בלא טלית גדול, מפני שלא היה לו טלית גדול, ואחר כך הביאו לו טלית גדול שצריך להסיר התפילין וילבש הטלית ואחר כך ילבש התפילין בלא ברכה דכן מוכרח להיות על פי דברי רבינו האר"י ז"ל:

פרק כא

ארבע פרשיות יש בתפילין "קדש" "והיה כי יביאך" "שמע" "והיה אם שמוע", וזה סדר הנחתן לסברת רש"י ז"ל, אך לסברת רבנו תם ז"ל סדרן "קדש" "והיה כי יביאך" "והיה אם שמוע" "שמע", והמנהג כסברת רש"י ז"ל, וכתב הלבוש ז"ל דפעם אחת נפלה בימה שעל קבר יחזקאל הנביא עליו השלום ומצאו שם תפילין ישנים מאד והיו כסדר רש"י, והנה בתחלה היו חושבין מחלוקת זו כשאר מחלוקת שסברה אחת בטלה, אך בא רבינו האר"י ז"ל והגיד בקבלה מפי אליהו זכור לטוב ששני הסברות אמת, וצריך למעבד תרווייהו, ומימות משה רבנו עליו השלום ועד הגאונים היו מניחים שני זוגות, וכן איתא בגמרא מקום יש בראש להניח בו שני זוגות, ובזוהר חדש איתא על קצת בני אדם דמניחים שני זוגות מספק "דלא ידעין ברזא דא דתרוויהו אצטריכו" על כן ירא שמים יעשה שני זוגות תפילין אחד כסברת רש"י ואחד כסברת רבנו תם ויאחז שתיהם בידו ויכניסם בזרועו ויקשרם זה למעלה מזה, דצריך שיניח שניהם יחד ולא כאותם שמניחין של רש"י לחוד ושל רבנו תם לחוד, גם צריך שיניח תפילין של רבנו תם למעלה משל רש"י, בין בראש בין ביד כי מעלת בחינת תפילין של ר"ת גדולה מבחינת תפילין של רש"י, ולכן המנהג לעשות בית תפלין דרבנו תם קטן משל רש"י. והצד המחובר בזרוע הוא העליון, לכך יכניס תחלה של רש"י ויברך עליו אחר שיקשור אותו על הקבורת, ואחר כך יכניס של רבנו תם ונמצא בזה של רבנו תם מונחין למעלה משל רש"י, וכל זה בבתים אבל הרצועות יניח רצועה של תפילין דרבנו תם תחת רצועה של רש"י, לכך יעשה רוחב רצועה של רבנו תם קצר משל רש"י כדי שתתכסה בה, וכן בשל ראש יניח של רבנו תם למעלה משל רש"י וגם הקשר דתפלין דרבנו תם יהיה בעורף גבוה מעט משל רש"י, ורק הרצועות היורדים מן הקשר שבעורף ולמטה, תעביר רצועת רבנו תם תחת רצועת של

רש"י שתתכסה בה, רמז לדבר "שמור ת"ם וראה יש"ר" (תהלים לז, לז), ולכל דברים אלו יש טעם על פי הסוד ואין לשנות מה, גם יזהר שלא יתן הקציצה של האחד על המעברתא של האחר אלא יהיו סמוכים זה תחת זה ומונחים כולם על הבשר, וכאשר כתבתי בסיעתא דשמיא בספרי הק' מ"קבציאל":

פרק כב

אין לברך על תפילין דרבנו תם אפילו אם לובשו לבדו, והטעם משום דמדרגת תפילין דרבנו תם גבוה משל רש"י על דרך הסוד, וידוע כי רבינו האר"י ז"ל נתן טעם שלא יברך על של ראש, מפני שאין בכוחינו להמשיך האור הנשפע ממדרגה שרומזת לה תפלין של ראש דרש"י, וכל שכן של רבנו תם, וכן כתב הרמ"ע שלא לברך, וכן נהגו רבנן קשישי דארץ ישראל, אלו הן דברי הרב משה זכות ז"ל שהביאם הגאון חיד"א ב"מחזיק ברכה" סימן ל"ד אות ג':

פרק כג

רבינו האר"י ז"ל בתחלה היה מנהגו ללבוש בשחרית של רש"י ושל רבנו תם, ובמנחה של רבנו תם לבדו, ואחר כך עשה תפילין דרש"י כסברת שמושא רבא שהם אצבעים על אצבעים, והיה לובש בשחרית של רש"י ורבנו תם, ובמנחה היה לובש של שמושא רבא הנזכר, והיה אומר תפילין זה דשמושא רבא עולה במקום שני הסברות ההנזכרות, וזהו טעם היותם אצבעיים כנגד שתי הבחינות הנזכרות וכמפורש כל זה בשער הכונות יעוין שם, ומה שאמר "עולה במקום שני הסברות" היינו לצורך זמן תפלת המנחה, אבל לא לצורך זמן תפלת שחרית דאם כן היה לובשו גם בשחרית, ואשרי הזוכה ונזהר להתפלל מנחה בתפילין שמושא ועטרת ראשי הרב אדוני אבי זכרונו לברכה לחיי העלום הבא היה נזהר בזה בחודש אלול ועשרת ימי תשובה, ודע כי הנוהגין להתפלל מנחה בתפילין לא יניחום במנחת ערב שבת כי כבר נתנוצץ קדושת שבת שהוא עצמו אות וכמו שכתב רבינו חיד"א ב"מחזיק ברכה" סימן כ"ה בשם המקובל מהר"ם פאפיר"ש ז"ל ושומר אמונים עיין שם:

פרק כד

מי שדרכו ללבוש של רש"י ורבנו תם ביחד, וטעה ולקח תחלה של רבנו תם והניחו ובירך עליו, וכשבא ליטול השני הרגיש שטעה וברך על של רבנו תם יקשור תפילין של רש"י בלא ברכה על סמך הברכה שבירך על רבנו תם, מפני שההוא דרכו כל יום ללבוש שניהם יחד ודעתו בברכה על שניהם, שהיה גם של רש"י מונח לפניו בשעת הברכה ודעתו ללבשו, כן כתב בשו"ת "דברי חיים" ב"יורה דעה" בסוף תשובתו בסימן פ"ב יעוין שם ונכון הוא, מיהו אם זה דרכו ללבוש תפילין של רש"י בלבד, ולקח תפילין של רבנו

תם בטעות בחשבו שהוא של רש"י ובירך עליו, ואחר כך נודע לו שלקח רבנו תם ובירך עליו, הנה זה צריך לברך עוד הפעם כשלובש של רש"י, וזה הענין יזדמן כשאדם שואל תפלין מחבירו שיש לו שני זוגות רש"י ורבנו תם, והוא אינו רוצה ללבוש אלא של רש"י, ובטעות לקח של רבנו תם ובירך עליו והגיד לו חבירו ורוצה ללבוש של רש"י אחר אותה הברכה:

פרק כה

אחר שיניח התפילין יאמר פרשת "קדש" "והיה כי יביאך" כדי להשלים ארבעת פרשיות בכל יום כמו שכתבו הרמב"ן ומורנו הרב חיים ויטל ז"ל, ואם אינו יכול לאומרם קודם תפלה יאמר אותם אחר תפלה וכנזכר ב"מחזיק ברכה":

פרק כו

אחר שהניח תפלין של יד קודם שהניח תפילין של ראש לא יפסיק אפילו לקדיש וקדושה, ובתשובתי בסיעתא דשמיא בספרי הק' "רב פעלים" העלתי במי שלובש רבנו תם לבדו ונזדמן לו קדיש וקדושה בין של יד ובין של ראש, אף על גב דבזה לא יש ברכה ואין כאן הפסק, עם כל זה לפי טעם הר"ן וה"לבוש" דסבירא להו הא דאין פוסקין בין של יד לשל ראש, משום דכתיב "והיו" (דברים ו, ח) שצריך להית הוויה אחת לשתיהם ועיין ב"מנחת אהרן" דף ל"ז שכתב בזה טעם על פי הסוד, ועל כן צריך לזהר גם בשל רבנו תם אף על גב דליכא ברכה בזה. מיהו עשיתי תיקון לזה שלא לאבד קדיש וקדושה: כיוון דאין כאן ברכה יענה קדיש וקדושה ואחר שיענה יפשוט תפלין של יד ויחזור ויניחנו מחדש ואחריו תפלין של ראש בלי הפסק, לקיים מה שאמר הכתוב "והיו" (דברים ו, ח) הוייה אחת לשתיהם, וגם על פי הסוד דרך זה יבא נכון:

חיי שרה

פתיחה

"אחותינו את היי לאלפי רבבה" (בראשית כד, ס), נראה לי בסיעתא דשמיא דידוע שיש ארבע עולמות שהם אצילות בריאה יצירה עשיה, וכנגדן ארבע מדרגות המספר שהם אחדים עשיה, עשרות יצירה, מאות בריאה, אלפים אצילות, וידוע דבאצילות אין רע ועליו נאמר "לא יגורך רע" (תהלים ה, ה), וכתוב גם כן ב"עץ חיים" על אצילות נאמר "אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן" (ישעיה מב, ח), ולזה אמר "אחותינו את" דוקא "היי לאלפי רבבה" שתניקי גם מן האצילות שהוא סוד אלפים וגם מן בחי' הרבבה שהוא למעלה יותר שהוא סוד ספירת הכתר, ונרמזה בקוצו של יו"ד, יען דאת מסטרא דקדושה. מה שאין כן הם מסטרא אחרא אין להם מגע ויניקה מבחינת האלפים, וכל שכן מבחינת הרבבות, דעל אצילות נאמר "וכבודי לאחר לא אתן" (ישעיה מב, ח): ובזה

יובן בסיעתא דשמיא מה שאמרו רבותינו ז"ל "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כח, י), תנא דבי רבי אליעזר הגדול אלו תפילין שבראש, והיינו כי תפילין של ראש הוא סוד האצילות, דעלה אתמר "וכבודי לאחר לא אתן" (ישעיה מב, ח) שאין מגע לקליפה שם, ולכך הם נכנעים יותר, מתפלין של ראש שלובשים ישראל, ועל כן מקום תפלין של ראש הוא מקום שער ששם סוף הגלגולת שהוא עיקר חלק הראש הנגלה:

פרק א

איתא במדרש פליאה אין מניחין תפילין אלא בשבת, והוא פלא והרב מהרש"ם ז"ל פירש בזה ב"לקוטי שושנים" שלו שבסוף ספר "קרנים" יעוין שם, אך שמעתי בשם הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל שפירש בשב"ת ראשי תיבות במקום שער במקום תפוח כי תפלין של ראש דינו להניחו במקום שער ותפלין של יד צריך להניחו בפרק התחתון הסמוך לכתף בבשר הגבוה והתפוח הנקרא קיבורת לשון "קבורי דאהיני" דפירושו קבוצת התמרים, וכן רוצה לומר קבוצת הבשר והיינו בשר התופח. על כן צריך להזהיר את העם בזה, בפרט בתפלין של ראש יש הרבה נכשלים ואין מדקדקים בכך, וצריכין להזהר שתהא הקצה התחתון של התיתורא מונח על מקום התחלת עיקרי השער שגם התיתורא היא מכלל התפילין, ואדם שיש לו שערות ארוכות ושוכבות עד חצי המצח אף על פי שמניח התפילין על השער לא מהני דבעינן מהתחלת עקרי השער ולמעלה, ושיעור מקום זה הוא עד שמוחו של התינוק רופס, ואם הניחו למטה במקום שכלו עיקרי השער הרי זה מדרך הקראים ולא קיים המצוה וגם נענש על כך, ומיהו איש זקן שנשרו שערות ראשו וכן הקרח אף על פי שאין להם עתה שער ראשם יניחו התפילין במקום שהיה בו מקודם שער וזה ניכר בחוש הראות שיש הפרש בין עור הקרחה לעור שאין צומח שם שער אצל כל אדם ודע כי בספרי הק' "מקבציאל" הבאתי דברי הרב "חיי אדם" שכתב אם רובו של בית מונח במקום שער ורק מיעוטו על המצח במקום שכלו עיקרי השערות לא יצא ידי חובתו דבעינן כולו ממש במקום שער, והבאתי דברי הרב "נחל אשכול" בספר "האשכול" סוף הלכות תפלין שהביא דברי הרב "חיי אדם" הנזכר והעלה כן, גם זכרתי שם מה שכתבתי בסיעתא דשמיא בספרי הק' "רב ברכות" דף קפ"ז בדין הפרשיות היוצאות חוץ לבית, ופלפלתי בדברים אלו וסוף דבר העליתי כסברת הרב "חיי אדם" ז"ל דבעינן כל הבית כולו במקום שער:

פרק ב

גם הקשר של הראש יהיה מונח במקום שער, בגובה העורף שהוא סוף עצם הגולגולת והוא כנגד הפנים, ואם מניח הקשר על הצואר לא עשה כלום שאין זה נקרא עורף:

פרק ג

צריך לכוין התפילין של ראש שתהא הקציצה באמצע רוחב הראש כדי שתהא בין העינים, וכן צריך שיהא הקשר גם כן באמצע העורף לא יטה לכאן או לכאן, גם המקום שבקשר שנראה כעין דל"ת יהיה לצד חוץ, ולא כלפי העורף, והוא הדין בקשר תפלין של יד יזהר שלא יתהפך, ואם נתהפך נכון להתענות, ואם קשה עליו התענית יפדהו בצדקה:

פרק ד

הבתים והרצועות תפלין של ראש ותפלין של יד צריך שיהיו שחורות הלכה למשה מסיני, ולכן אם נתלבנו מחמת ישנן צריך להשחירם, ואם השחירם גוי פסולים, וצריך שיהיה צד השחור שברצועות לצד חוץ ואם נתהפכה הרצועה שסביב הראש, וכן הרצועה שקושר בה הקציצה, יתענה יום אחד והא דרב הונא התענה בעבור זה ארבעים יום זו מדת חסידות יתירה הוית ביה, וטוב ליזהר גם ברצועות תפלין של ראש המשולשלות עד החזה והטבור, וכן רצועה של תפלין של יד שכורך על הזרוע שלא יתהפכו, ואף על גב דעל פי הסוד משחירין הרצועות פנים ואחור שחורות כעורב כנזכר בשער הכוונות לרבינו האר"י ז"ל, לא נהגנו בכך ושאלתי על מנהג החסידים בעיר הקודש תבנה ותכונן במהרה בימינו ואמרו לי שיש נזהרין להשחיר פנים ואחור, ויש שאין מדקדקין בזה:

פרק ה

לא יהיה דבר חוצץ בין תפילין לבשרו הן בבתים הן ברצועות, ואם יש לכלוך צריך לרחצו, והלובש בתי עינים יזהר שלא יתחוב אותם בין הרצועה ובין בשרו, אלא יתחבם בין הרצועה ובין הכובע, ואם אי אפשר לו בלאו הכי צריך שיזהר בזה לפחות בקריאת שמע וברכותיה ובתפלת העמידה, והאחרונים ז"ל פקפקו במגדלי שער הרבה בראשם דכיון דגדלים הרבה ליכא למימר היינו רבותייהו לדעת הרא"ש ז"ל, וגם לדעת הרשב"א ז"ל הני שערות מרובים הוי כתחבשת מכה וחייצי כשלובש התפילין עליהם, וכן פקפקו בשער הראש היורד למטה דלאו מקום רביתיה הוא וחוצץ, וצריך להזהיר המון העם בדברים כאלו בכל מה דאפשר במצוה רבה ויקרה זו:

פרק ו

כבר אמרנו לעיל דהנחת תפלין של יד בזרוע בפרק התחתון הסמוך לכתף בבשר הגבוה הנקרא קיבורת, ולא יניחנו למטה מהקיבורת דבעינן שימה כנגד הלב והקיבורת מכוון כנגד הלב, ולכן צריך שיטה התפלין של יד לצד הגוף מעט, בענין דכאשר יכוף הזרוע למטה יהא התפלין של יד מכוון כנגד לבו ממש, ואפילו בפרק התחתון הנזכר יזהר שלא יניחנו בחצי העליון של הפרק הנזכר סמוך לבית השחי, אף על פי שנמשך שם

בשר הגבוה, אלא יניחו בחצי הסמוך לפרק האמצעי במקום בשר הגבוה שבו, ולדעת הגאון רבינו אליהו מווילנא ז"ל כל מקום בשר הגבוה כשר גם אותו החלק הנמשך בחצי הסמוך לבית השחי, ועיין "חיי אדם" כלל י"ד אות י, ושאר אחרונים ז"ל, ובספרי הק' "מקבציאל" העלתי בסיעתא דשמיא דלכתחלה צריך לחוש לסברת הפוסקים דסבירא להו בחצי השני לא יניח תפילין אפילו על בשר הגבוה המגיע שם, ולכן הלובש רש"י ורבנו תם ביחד יזהר לעשותם קטנים כדי שיוכל להניחם על בשר תפוח שבחצי הראשון של הפרק, והיכא דלא אפשר בהכי יש לסמוך על סברת הגאון רבי אליהו מווילנא ז"ל הנזכר דסבירא ליה כל בשר הקיבורת ראוי להניח בו תפילין:

פרק ז

הנחת תפלין של יד בשמאל, שהיא יד כהה ותש כחה, ואיטר יד ימינו אם עושה כל מלאכתו בשמאלו יניח תפלין של יד בשמאלו שהוא ימין כל אדם, ואם שולט בשתי ידיו יניח בשמאל כל אדם, ואם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, או כותב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין, יש אומרים שיניח ביד שתש כחה דבעינן יד כהה, ויש אומרים שהיד שכותב בה היא חשיבה ימין לענין זה, ומניח תפילין ביד שכנגדה, משום דסמך הכתוב "וקשרתם" ל"וכתבתם" מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ומדקשירה בימין מכלל דהנחה על השמאל, דביד שהוא כותב בה צריך לקשור התפילין על יד שכנגדה וכל זה כתוב ומפורש בדברי מרן ז"ל סימן כ"ז סעיף ו יעוין שם, אך הרב "שלמי ציבור" דף מ' עמוד ג כתב שהרב המקובל מהר"י צמח ז"ל בספר "זר זהב" האריך והרבה בראיות דאיטר יד ימינו אינו רשאי לשנות משאר כל אדם שלא לשנות הסדר העליון עיין שם, והביא דבריו ב"פתחי תשובה" וגם בספר "מאיר לארץ" ובאמת דברי הרב מהר"י צמח ז"ל נכונים בטעמים על פי הסוד וגברא רבא אמר מילתא דמיסתבר טעמיה, על כן העלתי בסיעתא דשמיא בספרי הק' "מקבציאל" דלעולם איטר יד יעשה כסברת מרן ז"ל וכל הפוסקים הפשטנים דסבירא להו אם עושה כל מלאכתו בשמאל יניח תפלין של יד בשמאלו שהוא ימין כל אדם, ויתפלל בתפילין זה אך אחר התפלה ילבש תפילין בשמאל כל אדם ולא יברך עליהם בשם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו ויקרא ק"ש בלא ברכות ויכוין לצאת י"ח סברת מהרי"ץ ז"ל, אך זה צריך לעשות שתי תש"י אחד כפי הנחת יד ימין ואחד כפי הנחת יד שמאל דא"א להשתמש באחד לשתי ידים מפני הקשר של היו"ד שלא יצא לחוץ אם יתהפך, ואע"פ ששאלתי על מנהג עה"ק תוב"ב וא"ל שאין מנהגם לחוש לסברת מהרי"ץ ז"ל הנז', עכ"ז אני אומר יר"ש יצא י"ח מצוה זו אליבא דכ"ע כי היא מצוה יקרה, ומה גם דסברה זו מסתבר טעמה ע"פ הסוד, ושם הבאתי דברי

הרב חס"ל ז"ל באופן שכתב בסי' כ"ז אות ה' ופקפקתי בדבריו והוא פשוט: ברם אם זה כתוב בימין כל אדם, יש להורות לו בפשיטות שיסמוך בזה על סברת האומר שהיד הכותב בה היא חשיבה ימין, אע"פ שכל מעשיו עושה באותה שכנגדה ויניח תפילין בשמאל שהוא שמאל כל אדם, ולה אין צריך להטריחו להניח פעם שנית כפי סברת מאן דפליג, מפני כי בכהאי גוונא שהוא כותב בימין כל אדם גם הפוסקים הפשטנים איכא דס"ל דמהני בהכי דאזלינן בתר הכתיבה, דהיד שכותב בה חשיבה ימין אע"פ שכל מעשיו עושה באותה שכנגדה, ואם גם בזה ירצה להניח פעם שנית לעשות אליבא דכ"ע תבא עליו ברכה:

פרק ח

זמן הנחת תפילין בבוקר משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ארבע אמות ויכירנו, וטוב לאחר ולא להקדים, ואם טעה והניח תפילין בעוד לילה ובירך עליהם אין צריך לחזור ולברך כשיאיר היום, וכנזכר ב"אליה רבא" סעיף קטן ג' ושאר אחרונים ז"ל:

פרק ט

לא יחלוץ של יד לגמרי עד שיחלוץ של ראש, דקימא לן כל זמן שבין עיניך יהיו שתים וזה הוא סדר חליצתם, תחלה יסיר הכריכות של האצבע, ויסיר גם כן שתים ושלוש כריכות מעל זרועו, כדי לעשות החליצה כמו ההנחה שהניח את תפלין של יד תחלה רמז לדבר כאשר "יחנו כן יסעו" (במדבר ב, יז), אך לא יסיר את תפלין של יד לגמרי מפני שצריך לקיים מה שאמר "ולטוטפות בין עיניך" (שמות יג, טז), שהוא רוצה לומר כל זמן שבין עיניך יהיו שתים, לכך אחר שהסיר שתים ושלושה כריכות דתפלין של יד מעל הזרוע, אז יסיר את תפלין של ראש מעומד ואחר כך ישב ומסיר את תפלין של יד לגמרי מיושב וכאשר הניחו מיושב, ואף על גב דהסרת הכריכות קודם הסרת תפלין של ראש ולא נתפרשה להדיא בדברי רבינו האר"י ז"ל, עם כל זה מורנו הרב שמואל ויטל ז"ל הכריח כן כדי להשוות דברי רבינו האר"י ז"ל עם דברי הגמרא, וכתב כמדומה שכן ראה את אביו רבינו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל שכך נוהג וכמו שכתב בהגהתו בשער הכונות וגם בספרו "חמדת ישראל" יעוין שם, ואני אומר שיש הכרח לזה מדברי רבינו ז"ל עצמו בשער הכונות בסוף נוסח התפלה דף נ"א עמוד ד שכתב שהיה מורי ז"ל מסיר תפלין של ראש מעל ראשו וכו' ואחר כך מסיר תפלין של יד וכו' יעוין שם: אמנם הסברה מחייבת כפי סודן של דברים שצריך שתהיה ההסרה כמו ההנחה שצריך להסיר הכריכות שעל האצבע מעומד, וישב ויסיר השלשה כריכות מן כריכות הזרוע מיושב כאשר כרכם מיושב, ואחר כך יעמוד ויסיר תפלין של ראש מעומד, ובספר "חסד לאלפים" סימן כ"ח אות ג' משמע שיסיר גם השלש הכריכות של הזרוע מעומד יעוין שם,

ורבינו חיד"א ז"ל ב"צפורן שמיר" כתב "יסיר כריכות האצבע מעומד ולא זכר כריכות הזרוע" עיין שם, ונראה דצריך לדקדק להסיר השלש כריכות של הזרוע מיושב כאשר הניחם מיושב וכאשר כתבנו:

פרק י

נכון לחלוץ תפלין של ראש והטלית בשמאלו שהיא יד כהה להראות דקשה פרידתם וכמו שכתבו האחרונים ז"ל, ואין לחלוץ התפילין אלא עד אחר עלינו לשבח ועל כן נקוה לך, ומנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן, ובשעת חליצתן, ובשעה שיניחם תוך הכיס, לחיבוב מצוה:

פרק יא

אין לחלוץ התפילין עד שילמוד בהם תחלה, אחד המרבה ואחד הממעיט, כי לא יזכה האדם לקנות שלשה חלקי נפש רוח נשמה אלא אם כן לומד בתפילין, וביותר אם לומד בתפילין דרבנו תם, וכמו שכתב "מחזיק ברכה" בשם מהר"ם פירש ז"ל עיין שם:

פרק יב

אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין, אבל ביום שני חייב אחר הנץ החמה מיד, ואם מת לו מת ביום אחד ונקבר ביום אחר אסור להניח תפילין ביום קבורה, וכן אסור להניח תפילין ביום שמועה קרובה אמנם אם מת לו מת ברגל דמתחיל למנות שבעה אחר הרגל הרי זה חייב להניח תפילין ביום ראשון, ונתפשט המנהג בעיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן וגם פה עיר בגדאד להניח האבל תפילין דרבנו תם כהוראת רבינו הרש"ש, ודלא כרבינו חיד"א ז"ל שכתב "שב ואל תעשה עדיף":

פרק יג

אסור לתלות תפילין בין הבתים בין הרצועות, ואפילו בשעת הנחתם יש להחמיר שלא לאחוז בקשר בלבד ויהיה הבית תלוי עד שמניחו בראשו, אלא יקח בידו הקשר עם הבית ביחד ויניח הבית במקומו ואחר כך הקשר במקומו:

פרק יד

כשמניח התפילין בתוך הכיס שלהם, או כשכורך החוט שבפי הכיס לא יגלול הכיס שבו התפילין סביב החוט, אלא יגלול החוט סביב הכיס וכנזכר באחרונים ויש מדקדקין גם בכיס החיצון שבו מונח הטלית גדול וכיס התפילין, גם יזהר בכיס החיצון שבו מונח הטלית גדול וכיס התפילין שלא יניח הטלית גדול והסידור למעלה מן התפילין, אלא יניח התפילין מן הצד גם יזהר בהיכא דתפלין של ראש ותפלין של יד שניהם מונחים בכיס אחד למשמש בהם בעודם בתוך הכיס כדי שידע את תפלין של יד להוציאו תחלה, ולא יטעה להוציא תפלין של ראש תחלה, ואם הוא לובש רש"י ורבנו תם ביחד דאז

מוכרח שיעשה כיס לתפלין של יד וכיס לתפלין של ראש יזהר לעשות להם סימן בכיסים כדי שיוציא של תפלין של יד תחלה:

פרק טו

מי שמנהגו ללבוש רש"י ורבנו תם ביחד, והוא כורכן יחד להניחם בכיס יזהר שלא ישים הקציצה על מעברתא של השני אלא יניח הקציצות כולם על הרצועות זה אצל זה:

פרק טז

צריך להזהר שלא יפיח בהם ומי שיש לו מיחוש שמסבב לו הפחה יניח תפילין בקריאת שמע וברכותיה ותפלת העמידה בלבד, וישתדל להעמיד עצמו בזמן מועט זה שלא יפיח וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק יז

לא יסיח דעתו מהתפלין, ורק בשעת עסק התורה ושעת תפלת העמידה פטור, ויש מתחכמים לכתוב בגליון הסידור בכל דף למעלה ומן הצד אותיות "תפילין" גדולות להיות להם סיוע להסח הדעת, ואלו אין צריכין לכתוב בתוך הסידור עצמו אלא יכתבו על נייר בפני עצמו בראש ובצדדין, ויהיה מידת הנייר גדול מעט מדף הסידור באופן שאם יניח הנייר בתוך הסידור בין הדפים יהיו נראין לעיניו תיבות "תפילין" ותהיה לו למזכרת:

פרק יח

מי שנפלו לו תפיליו מידו, נכון שיתענה יום אחד באותו היום, ואם אי אפשר לו להתענות יפדה התענית בצדקה, ואם נפלו בהיותם תוך כיסם אין צריך להתענות אלא די לתת פרוטה אחת לצדקה ובספרי הק' "רב פעלים" כתבתי בסיעתא דשמיא בתשובה דאפילו אם נפלו בגובה פחות מעשרה טפחים יתענה יום אחד, ולא כמו שחושבים העולם דבעינן גובה עשרה טפחים:

פרק יט

כשחולץ תפליו טוב שהוא בעצמו יקפלם ויניחם בכיס לחבוב מצוה, ולא כאותם שנותנים התפילין לשמש שלהם לקפלו, ודוגמא לזה מצינו דאמרו רבותינו ז"ל גבי ספר תורה הגולל נוטל שכר כנגד כולן, גם יזהר לקפלו ולהניחו בכיס תכף ומיד אחר שיחלוץ אותו, ולא כאותם שחולצים ומניחים אותו מצידם, ואחר איזה רגעים מקפלים אותו, כי אין זה כבוד לתפילין שיהא מונח כך, ובזמן שיש לו הכרח לכך כגון שחולצן קודם תפלת מוסף בראש חודש דאינו יכול לקפלו תכף מפני שרוצה להתפלל מוסף עם הציבור, יזהר שלא יניח הקציצה בהיפוך דהיינו צד המעברתא למעלה וגופו של בית למטה, אלא יניחנו ביושר ותכף יקפלו אחר תפלת מוסף:

תולדות

פתיחה

"ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך" (בראשית כח, ד), נראה לי בסיעתא דשמיא דידוע אברהם הוא סוד החסדים ויצחק סוד הגבורות, וידוע כי אומות העולם אין להם יניקה והשפעה מן החסדים אלא רק מן הגבורות מפני כי החיצונים שהם שורש האומות אין להם אחיזה בחסדים, נמצא אין יניקה ושפע מן החסדים שהם סוד אברהם אלא רק לישראל דוקא, ולזה אמר "ויתן לך את ברכת אברם" סוד החסדים, "לך ולזרעך אתך" ולא עשה כן לכל גוי: ונראה לי בסיעתא דשמיא דלכן תמצא בזה חשבון מכוון ביעקב וזרעו כנגד מספר אברהם שהוא סוד החסדים, כיצד שם העקרי של יעקב אבינו עליו השלום הוא שם יעקב, אבל ישראל וישורון באו לו בתוספת וכמו שכתוב שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת את שמו ישראל וישורון, והנה שם יעקוב מלא בוא"ו עולה קפ"ח צרף עם זה י"א אותיות של ישראל ישורון שהם תוספת הרי קצ"ט, צרף עם זה מ"ט אותיות של השבטים שהם זרעו, הרי רמ"ח מספר אברהם שהוא סוד החסדים, ולזה אמר "ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך", לך ולזרעך דייקא שיש בכם חשבון מכוון למספר אברהם: ומאחר שאין לחיצונים אחיזה בחסדים לכן תמצא שכל העברת הטומאה היא על ידי המים שהאדם טובל במים ונטהר מטומאתו, ולא עוד אלא שיש כח ברביעית מים בלבד להעביר ולדחות את רוח רעה מעל הידים הבאה לו ע"י השינה בלילה, כי מי החסד דוחים את הטומאה בכל מקום, ולכן צריך תחלה תתן הימין את הכלי של המים ליד שמאל כאדון הגוזר על עבדו לשמשו, כדי להגביר החסד על הדין, שאז יכנעו החיצונים ותיעקר רוח רעה לגמרי על ידי מי החסד:

פרק א

סדר נטילת ידים דשחרית בתחילה יטול כלי המים בידו הימנית ותמסרנו לידו השמאלית, ואחר כך שופך מים מכלי שבידו השמאלית על ידו הימנית, ואחרי זה יאחז הכלי בידו הימנית וישפוך על ידו השמאלית, הרי פעם אחת, וחוזר כסדר הזה פעם שנית ופעם שלישית באופן שתרחוץ על כל יד ויד שלוש פעמים, ולא תרחצם לכל יד בפעם אחת שלוש פעמים בזה אחר זה כי לא תיעקר רוח רעה אלא דוקא ברחיצה של סירוגין כאשר כתבנו, וכאשר מפורש כל זה בשער הכוונות לרבינו האר"י ז"ל, ויש מדקדקים שלא תקבל יד הימנית את הכלי מיד השמאלית בשום פעם אלא יד השמאלית אחר שתשפוך על הימנית תניח את הכלי בארץ ואז הימנית תקחהו מן הארץ ותשפוך על השמאלית, אבל הימנית בכל פעם היא תתן את הכלי לשמאלית כדי שתשפוך בו עליה להראות הכנעה לשמאלית כנגד הימנית שהוא כאדון הגוזר על עבדו לשמשו:

והטעם שהנטילה היא רק על הידים מפני כי הידים והרגלים הם סוף וסיום הגוף, ובאדם מתפשטין חמשה גבורות מנצפ"ך שהם אותיות כפולות חמש וחמש, וכנגדן הם חמש אצבעות בימין וחמש בשמאל, וזהו בין בידים בין ברגלים, וידוע כי אין אחיזה לחיצונים אלא בסיומי הגבורות והדינין ובקצותיהן, כי אין להם כח לינק מן הקדושה מלמעלה אלא רק בסיום שלה למטה, ולכן בלילה בעת שינה שורה רוח רעה על הידים ששם הוא הסיום, ויש יכולת לחיצונים להתאחז שם, ולכן צריך שיטול ידיו במים שהם בחינת החסד הכולל חמשה חסדים, ועל ידם מתמתקים חמשה גבורות מנצפ"ך הכפולות שהם בחמש אצבעות ימין וחמש אצבעות שמאל ואז הקליפות שהיו נאחזים שם המה נדחים ומסתלקים משם על ידי החסדים, כי לעולם החסד דוחה את הקליפות, ודע כי לולא הצפורנים שהושמו בראשי האצבעות היו הידים טמאות אפילו ביום ואפילו בלא שינה אך עתה על ידי הצפרנים אין רוח רעה שורה אלא בלילה בעת שינה או בכל עת שנכנס לבית הכסא: ואם תאמר אם כן למה אין עושין נטילה לרגלים כיון דחד טעמא להם, על זה תירץ הרב "יפה שעה" ז"ל דברגלים נאחזים יותר מן הידים ולכן לתוקף אחיזתם אין לנו כח לדחותם משם בנטילה, ורק הכהנים בזכות המקדש והעבודה היה להם כח לדחותם גם מן הרגלים ולכך כתיב בהו "ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם" (שמות ל, כ), ובזה תבין טעם חיוב רחיצת ערב שבת פניו ידיו ורגליו, כי זכות שבת יכולה היא שתגין עד כאן דבריו:

פרק ב

צריך ליטול כל האצבעות והכף עד פרק הזרוע, והא דמועיל ביום הכיפורים וביום תשעה באב עד קשרי אצבעות, כתב מהר"י צמח ז"ל ביום כפור אינה שולטת כל כך, וביום תשעה באב אינה מקפדת על דבר מועט כזה כי כל היום הוא שלה בעוונותינו הרבים עד כאן דבריו:

פרק ג

אחר הנטילה שלוש פעמים בסירוגין כאמור, תעשה שפשוף לשפשף הידים זו בזו וכמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל, ואף על גב כי מסתמות דבריו נראה דסגי בשפשוף פעם אחת בלבד, הנה מצינו לרבינו הרש"ש ז"ל דמצריך שפשוף שלוש פעמים, וסידר כוונות לכל פעם מן השלשה פעמים ולכן צריך להזהר לעשות שפשוף שלוש פעמים, ונראה לי דבעת השפשוף יזהר שיהיו האצבעות זקופים לצד מעלה ולא יהיו כפופים:

פרק ד

אחר השפשוף לא תניח אצבעותיך כפופים למטה אלא תכף ומיד תזקיף ידיך ואצבעותיך למעלה ותגביהם עד הראש, ולפחות תגביהם עד כנגד הפנים, כי הפנים גם

הם מכלל הראש, ותברך על נטילת ידים תכף ומיד כאשר תרים ותזקיף ידיך כדי שלא תהיה הגבהת ידיך לבטלה, כנזכר בזוהר הק' שאסור להגביה ידיו ברקניא, ותהיינה ידיך גבוהות וזקופות עד שתסיים הברכה, דלכך מברכים על נטילת ידים שהוא לשון התנשאות כמו "וינטלם וינשאם" (ישעיה סג, ט) ואין מברכין על רחיצת ידים, ותזהר כשתגביה שתי ידיך כנגד הראש שתכניס קשרי הזרועות שהם אצילי הזרועות הנקראים בלע"ז קובד"ו ובלשון ערבי עיכ"ס לפנים מן הגוף בסוד "וכל אחוריהם ביתה" (מלכים-א ז, כה), גם צריך לפשוט שתי כפות הידים בעת הברכה כמי שרוצה לקבל בהם איזה דבר והוא לרמוז על קבלת הטהרה בהם, וכמו שכתב רבינו ז"ל בשער הכוונות ו"עולת תמיד":

פרק ה

לפי דעת רבינו האר"י ז"ל אחר הנטילה כהלכתה שלוש פעמים בסירוגין נעקרת רוח רעה לגמרי, לכך צריך לברך תכף קודם הניגוב, ודלא כאחרונים ז"ל דכתבו דאינה נעקרת אלא עד אחר ניגוב דלכך סביר להו לברך אחר ניגוב, וכן מפורש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל לברך קודם ניגוב:

פרק ו

כתב רבינו ז"ל ב"עולת תמיד" דף טו"ב כאשר מתעורר האדם משנתו תכף צריך ליטול ידיו קודם שיגע במלבושיו כלל, וגם אסור לילך ארבע אמות בלא נטילה זו של שחרית, כמו שכתוב בזוהר על פסוק "לאשר הביא אלוה בידו" (איוב יב, ו), לכן יזהר כל אדם להכין הכלים סמוך למטתו באופן שלא יצטרך לילך ארבע אמות, ויש בני אדם אשר בזמן הקור לובשים האנפלאות ברגליהם בעודם על מטתם קודם שיקומו לעשות נטילת ידים ולא יפה עושים וצריך להזהירם על זאת:

פרק ז

אם קם משנתו ולא מצא כלי הנטילה סמוך לו, אלא מונח רחוק הרבה ואין יכול לומר לאדם אחר שיביאנו אליו, אז ילך פחות פחות מארבע אמות, ואם קם ממטתו והלך אצל כלי הנטילה הקרוב לו ולא מצא בכלי שיעור הראוי ליטול שלוש פעמים על כל ידיו דהיינו עם הכף, ומוכרח לילך רחוק להביא מים, אז יראה אם יש במים מועטין אלו כדי ספוק נטילה עד קשרי אצבעותיו כמו נטילה דיום הכיפורים, יטול עד קשרי אצבעותיו, ואחר כך יוליך הכלי וימלאנו מים ויטול כראוי, ועם כל זה ילך פחות פחות מארבע אמות:

פרק ח

נטילת ידים של שחרית אין נוטלין על גבי קרקע אלא בכלי, ואסור לשפוך מי הנטילה במקום שעוברין בני אדם כי רוח רעה שורה עליהן, ולכן ישפכם בנקב של בית הכסא

או בנקב שעושין בחצירות בקרקע שקורין בלוע"א. גם צריך להזהירם דלפעמים יתמלא הכלי שנוטלין לתוכו על גדותיו מחמת ריבוי בני הבית, ואז כשנוטלין בו עוד מוכרח שישפך ממנו על הקרקע ואם נזדמן שנשפכו מי הנטילה בקרקע אז ישפוך על הקרקע ההיא מים טהורים הרבה כדי לבטל מי הנטילה שנשפך שם:

פרק ט

לא יברך ולא ילמוד כנגד כלי הנטילה שבו מי הנטילה עד יוציאנו או יכסנו כדין מי רגלים מפני שהם טמאים יותר מן מי רגלים:

פרק י

יזהר כל אדם לצוות את אשתו שתעשה כל יום נטילת ידים לילדים הקטנים אפילו שהם יונקי שדים, מפני שלפעמים פושטים ידם ונוגעים במאכלים ויטמאום שתשרה סטרא אחרא על המאכל ההוא, וגם מנהג זה הוא סגולה טובה לקטנים כדי שיגדלו בטהרה ויהיו גדולי הקדש כנזכר ב"חסד לאלפים":

פרק יא

יזהר לרחוץ פניו בכל יום, וגם ידיח פיו להעביר הרירין שבפיו, דמלבד דדבר זה הוא טוב בשביל רפואת הגוף, יש בזה מצוה לכבוד קונו:

פרק יב

לא יטול ממי שלא נטל ידיו עדיין, דכתיב "והזה הטהור על הטמא" (במדבר יט, יט), וכן לא יטול ממשרתת נדה, ולא ממשרת גוי או גויה וכנזכר באחרונים, וכתב ב"לב חיים" סימן ס"ה מי שנטל ידיו ואחר כך נגע בידיו של אחר שלא נטל ידיו, צריך לחזור ליטול פעם שנית, ועיין כף החיים (פלאג'י) סימן ח' אות ד':

פרק יג

אם ישן האדם ביום וכן אם ישן אחר חצות לילה צריך נטילת ידים לשפוך שלוש פעמים בסירוגין, אך אין צריך ליטול לתוך כלי, אלא יכול ליטול על הקרקע אם אין כלי לפניו, וגם נמי דאין צריך לברך "על נטילת ידים", ואף על גב דהרב מהר"א שרעבי ז"ל ב"דברי שלום" כתב בזה דאין צריך נטילת ידים וכן הביא מן "מקדש מלך", כבר כתב הרב "אמת ליעקב" ז"ל דלא נאמר כן אלא בשעת הדחק, אך הטוב והישר הוא דצריך נטילת ידים שלוש פעמים בסירוגין אבל בלא ברכה: ואם ישן בחצות הראשון של הלילה שינת קבע שלו על מטתו, והקיץ קודם חצות יעשה נטילת ידים גמורה כדת וכהלכה ויברך "על נטילת ידים", ואם הוא היה ניעור עד אחר חצות לילה הן במשתה הן במלאכה ולא ישן אלא עד שעבר חצות, גם זה כשנעור יעשה נטילת ידים גמורה כהלכתה ויברך "על נטילת ידים". ואף על גב דרבינו הרש"ש ז"ל כתב ב"נהר שלום" אם ישן אחר חצות לא

שליט עליה רוח מסאבא ואין צריך נטילת ידים, הנה הוא סמך דבריו בזה על סניף אחר שכתב מפני שנתעורר בחצות והמשיך המוחין על ידי הברכות, וכן נכדו מהר"א שרעבי ז"ל סמך גם כן על הברכות ועסק התורה, על כן זה שהיה ניעור עד אחר חצות ולא בירך הברכות וישן אז גם לפי דעת רבינו הרש"ש ז"ל צריך נטילת ידים בברכה, ורק אם אחר חצות קודם שישן בירך ברכות השחר ולמד תיקון חצות ועסק בתורה אז כשיקיץ משנתו בבוקר יעשה נטילת ידים שלוש פעמים, אבל לא יברך "על נטילת ידים" ומיהו אם לא ברך ברכות השחר ורק עסק בתורה אני מסתפק בזה אם יברך "על נטילת ידים" או לאו ומנהג העולם לברך:

פרק יד

אם לא ישן אלא עד אחר חצות, אף על גב דלפי דעת רבינו הרש"ש ז"ל יכול הוא לברך ברכות השחר אחר חצות מכל מקום כיון שדעתו לישן אחר חצות מנהגנו הוא שלא לברך ברכות השחר אלא רק בזמן שאנו נעורים כל הלילה כמו ליל הושענא רבה וליל חג שבועות וכיוצא דאז אנו מברכין ברכות השחר וכן ראוי לנהוג כאשר כתבתי בספרי הק' "מקבציאל":

פרק טו

לא יגע בידיו קודם נטילה לא לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים אפילו שהם סגורות ונוגע מבחוץ, ואם בא לו חכוך בכל הנזכרים לעיל בתוך שינה יחכך על ידי בגד, וגם לא ישאף אבק נחיריים קודם נטילה, ואם התאוה מאד יקום ויטול ידיו ואחר כך ישאף האבק, אבל בשינה של היום או שינה אחר חצות לילה אין צריך להזהר בכל הנזכר לעיל, אף על גב דכתבנו דיטול ידיו שלוש פעמים:

פרק טז

אלו דברים שצריכין נטילה שלוש פעמים בסירוגין משום רוח רעה, הקם מן המטה מן השינה, והיוצא מבית הכסא אף על פי שלא עשה צרכיו, אלא שנכנס שם בשביל עסק אחר, מיהו אם לא נכנס שם כולו אלא רק הושיט ידיו שם כדי ליתן כלי של מים להיושב שם לרחוץ בו, כיון דלא נכנס גופו אלא במקצת שהם ידיו בלבד אין שורה עליו רוח רעה כאשר נכנס כל גופו, אלא רק קצת מן הקצת ולכך סגי ליה בפעם אחת, והמחמיר לרחוץ גם בכהאי גונא שלוש פעמים תבא עליו ברכה וכמו שכתבתי בספרי הק' "מקבציאל", וכן המשמש מטתו יטול אחר כך שלוש פעמים, וכן האשה תטול אחר כך שלוש פעמים, וכן ההולך בבית הקברות, וההולך בתוך ארבע אמות של מת, וכל שכן הנוגע במת עצמו גם כן יטול שלוש פעמים, ומה שנוהגין העולם כשיטלו ידיהם משום מת, ובחזרתם מבית הקברות, לבלתי יקנחו ידיהם במפה אלא יניחום עד שיתנגבו ברוח מאליהם, אין

זה משורת הדין אלא עושין כן כדי שלא יסיחו דעתם מן זכרון המות, ולכן אם הוא בחורף שיש קור גדול וקשה עליו הדבר מאד שיניח ידו בלי ניגוב במטפחת ומצטער הרבה מחמת צינה אז ינגבם במטפחת ולית לן בה:

ודע כי אפילו בנכנס לבית הכסא, אין שורה עליו רוח רעה כמו כח רוח רעה ששורה עליו בשינה דטעים טעמא דמותא, לכך אין צריך להזהר בכל הנך לבלתי ילך ארבע אמות בלא נטילת ידים דאין צורך להזהר בזה אלא רק בשינה, וכן נמי אין צריך להזהר בכל הנך ליטול לתוך כלי דוקא כמו שכתבתי בנטילת ידים דשינה, אבל צריך להזהר שיטול שלוש פעמים בסירוגין, וגם שיטול שיעור רביעית:

פרק יז

ואלו דברים שצריכין נטילה מפני נדנוד רוח רעה, דדי להם בפעם אחת ואין צריך שלוש פעמים בסירוגין, ואלו הן היוצא מבית המרחץ, והנוטל צפרניו ואפילו לא נטלן כולן, ויש מחמירין בנוטל צפרניו ליטול שלוש פעמים בסירוגין היכא דצפרניו עודפין על הבשר ומסתבר טעמייהו על פי הסוד והמחמיר גם במרחץ ליטול שלוש פעמים תבא עליו ברכה:

ואלו דברים שאין צריכין נטילה כי אם רחיצה כל דהו, דהיינו שיטול ידיו פעם אחת משום נקיות, ואלו הן: החולץ או נועל מנעליו בידיו שנגע בהם, והוא הדין אם נוגע בהם אחר שלבשם, או אחר שחלץ אותם, מיהו אם נגע במנעלים שעדיין לא לבשם אדם מעולם אפילו פעם אחת לית לן בה ואין צריך רחיצה כלל, וכן עוד נמי צריך רחיצה פעם אחת משום נקיות אם נגע ברגליו או בשאר מקומות המכוסים שבגופו, אבל במקומות המגולים כגון פנים ועורף וצואר וכן הידים עד סוף הזרוע אין צריך רחיצה, ויד שמאל אפילו אם נוגע בפרק הסמוך לזרוע שמניח שם תפילין עד אחר שני שלישי הפרק ההוא חשיב בכלל מקומות המגולים, ואין צריך רחיצה כלל, אבל יד ימין שאין מניחין בה תפילין של יד, אם נגע באותו פרק שאחר פרק הזרוע צריך רחיצה דחשיב ממקומות המכוסין כיון דאין דרך למשמש שם, וכן האשה גם כן חשיב הפרק ההוא בשתי ידיה בכלל המכוסים, ואם נגעה צריכה רחיצה. ובמקום שדרך הנשים לכסות פרקי זרועותיהם הסמוכים לכף שדרכם להניח לולאות סמוך לכף בראש הכתונות שתהיה הכתונת מכסה כל הזרוע, אז גם אם נגעה בזרוע צריכה רחיצה משום נקיות, וכן הדדין בזמן שמנקת את בנה שדרכן להיות מגולין תמיד אם נגעה בהם אין צריכה רחיצה, אבל אם אינה מנקת שדרכן להיות מכסות אותם לגמרי אז הם בכלל מקומות המכוסים,

וצריכה רחיצה אם נגעה בהם, וכן החופף בראשו והמפלא כליו אפילו לא מצא בהם כינה וכן הנוגע בכינה צריך רחיצה פעם אחת משום נקיות:

ויצא

פתיחה

"ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני וביניך" (בראשית לא, מד), הנה הרואה יראה דמשונה ברית זה מכל הבריתות שבעולם, דכל ברית שכורת האדם עם חבירו הוא כענין התקשרות ודבקות ואחוה וריעות זה עם זה, מה שאין כן ברית זה הוא מיוסד על הפירוד להפרד זה מזה, שלא יתגלה אחד לחבירו ולא ידבק בו אלא יסתרו איש מרעהו, וצריך להבין מה זה ועל מה זה עשו את הברית באופן זה שיסתרו איש מרעהו, והענין יובן בסיעתא דשמיא דידוע כל תחתון צריך להתדמות לשרשו העליון, והנה יעקב אבינו עליו השלום שורשו בקדושה, ולבן שורשו בקליפה, וידוע שהקליפה אין לה יכולת להתאחז בצד הפנים של אור הקדושה אלא רק עומדת באחורי האור ועל כן הפנים של אור הקדושה אינו רואה את הקליפה, וכן נמי הקליפה אינה רואה את הפנים של אור הקדושה, ודוגמת זאת ממש נעשה למטה שכרתו ברית בזה שאמר "יצף ה' ביני וביניך כי נסתר איש מרעהו" (שם פסוק מט), והטעם מובן שכל אחד צריך להתדמות לשרשו, לכן אמרו רבותינו ז"ל (מובא בתוס' סוטה יד, א ד"ה מפני) על פסוק "ויקבור אותו בגי מול בית פעור" (דברים לד, ו), דכל זמן שפעור עולה ומקטרג רואה את משה קבור שם ונרתע ושב לאחוריו מפני שהסטרא אחרא מוכרח שתתעלם ולא תתראה לפני הקדושה: וזהו הטעם שהאדם פי הטבעת שלו באחוריו ולא בצד הפנים, דמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י פרשת תצוה וזה לשונו: עתה נבאר ענין נקודת האחור מה עניינה, ואמנם הוא סוד גדול וראוי להעלימו, הנה ידעת כי הקליפות נקראים "צואה בלי מקום" (ישעיה כח, ח), דמזונם והשפעתם מן המותרות היוצאים דרך נקודת האחור, ולכן הושם נקודה זו באחור לפי שאינם יכולים לקבל מצד הפנים. כי אינם רואים אור פני שכינה דכתיב "לא יתייצבו הוללים לנגד עיניך" (תהלים ה, ו), והנה זה הנקב של האחור נקראה בתורה בית פעור, וזה סוד עבודה זרה של פעור שעבודתה בכך לפעור עצמו על פניה כנודע, כי זו היא קבלת השפע שלה והבן זה עכ"ל, נמצא מקום שיוצא ממנו הפסולת ושמרי המאכל שבאדם, הנה הוא דוגמה למקום יניקת הקליפות, ולכך הושם מקום זה באחורי האדם כי עמידת הקליפה באחור: ובזה יובן הטעם ששורה על האדם רוח רעה בכניסתו לבית הכסא, ששם נאחזים כוחות הסטרא אחרא אשר הזוהמה הוא מזונם, ולכן צריך להיות האדם נזהר מאד שלא ישהה

נקביו וישקץ עצמו, אלא כל עת אשר ירגיש שהגיע זמן הפסולת לצאת, יוציאנה תכף בלי איחור ועיכוב כלל, ואזהרה זו צריכה מאד על פי הסוד, ובפרט קודם תפלה וברכה ועסק התורה, וכמו שכתוב בספר חסידים סימן תתי"ח וזה לשונו אדם צריך להיות נקי מבפנים כבחוץ, שנאמר "וכל קרבי את שם קדשו" (תהלים קג, א) שלא יהיה בקרביו טנופת, לכן קודם שיתפלל וקודם אכילה ושתיה שהוא צריך לברך יעשה צרכיו וכו' עיין שם, ובגמרא אמרו הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו, ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל: וכתב רבינו ז"ל בשער המצות פרשת שמיני, וזה לשונו שקוץ הנפש כתיב "אל תשקצו את נפשותיכם" (ויקרא יא מג), ואמרו רבותינו ז"ל מכאן שהמשהה נקביו עובר על לא תשקצו, והטעם יובן כי ענין אכילה הוא לברר האוכל מתוך הפסולת והאוכל שהוא המזון נבלע באיברים, והפסולת נעשה מותר ונדחה למטה, ומזה נעשו הקליפות וכתיב "וטמאתם את צפוי פסילי כספך וכו' תזרם כמו דוה צא תאמר לו" (ישעיה ל, כב), כי הם בחינת היציאה של נקב האחור וכמו שכתבנו בענין פעור, ולכן המשהה נקביו שמשהה המותר והקליפה ההיא מלדחותה אחר שנגמר בירורה ועיכולה. הנה הוא משקץ נפשו ממש יותר ממה שמשקץ גופו ונודע "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג, ו) ולכן צריך שיכוין האדם כונה זו בלכתו לבית הכסא קודם הכנסו שם כי אסור להרהר שם עד כאן לשונו:

פרק א

משהה נקביו עובר משום "בל תשקצו", בין בגדולים בין בקטנים, אך בקטנים יש בזה עוד חשש סכנה וגם עקרות, שיהיה עקר אם משהה. ויש בני אדם נכשלים בדבר זה, ואם יבא לו התעוררות והוא לומד או עוסק בעניניו, אינו קם במהירות, וחושב: עד שיגמור העסק עוד מעט, או עד שיגמור דף הזוהר או המזמור, וזו שטות גדולה, דהרי זו מצוה הבאה בעבירה, לכך צריך להזהר מאד. וכתב "חסד לאלפים" ז"ל בשם המקובלים, דהמיקל בזה, מונע ממנו טהרת המחשבה. ומי שהוא בעל נפש ורוצה להדבק בקונו, צריך להזהר שיהא גופו נקי בכל שעה, וזה מועיל גם כן לבריאות הגוף ונעשה בריה חדשה.

פרק ב

גם בהיותו שוכב על מטתו בלילה, אם הרגיש שצריך לעשות צרכיו יתאזר לקום ולא יתעצל ולא יתרשל הן מחמת קור הן מחמת גשם הן מחמת חושך וכיוצא, אך צריך לעשות תחלה נטילת ידים כהלכה, כי אי אפשר לו ללילך ארבע אמות ולשפשף או לקנח בעוד רוח רעה שורה על ידיו, אך מאחר שהוא עתה צריך לנקביו אי אפשר לברך "על נטילת ידים" אלא יעשה צרכיו תחלה, ואחר כך יברך "על נטילת ידים" ו"אשר יצר",

ולכן צריך ליזהר שלא יפסיק בדברים מעת שנטל ידיו עד שיכנס לבית הכסא ויטול שנית ויברך, ועיין שולחן ערוך רבינו זלמן סימן ו' סעיף ג':

פרק ג

כל שיוכל להעמיד עצמו עד כדי שיעור הילוך פרסה אין בו משום בל תשקצו, ולא משום סכנה בין בגדולים בין בקטנים, ויש אומרים שאפילו אינו יכול להעמיד את עצמו כשיעור זה אם כח הדוחה אינו יכול להיות גובר על כח המחזיק, אלא רק על ידי סיוע שידחוק האדם את עצמו מעט כדי להוציא הפסולת, אין נקרא זה משהה נקביו בידים כדי שיעבור על בל תשקצו, כיון שכח הדוחה צריך לסיוע שלו שידחוק את עצמו מעט, וזה שאינו דוחה אינו אלא שב ואל תעשה הוא, אבל אם נתגבר תאותו מאד עד שכח הדוחה גובר על כח המחזיק להוציא הפסולת מבלתי שיצטרך לסיוע הדוחק שידחוק האדם את עצמו אפילו מעט הרי זה עובר על בל תשקצו אם משהה נקביו וכמו שכתב בזה הגאון רבנו זלמן ז"ל בשולחן ערוך סימן ג' סעיף י"א:

פרק ד

יזהר לסגור הדלת של בית הכסא אפילו בלילה בחושך ואפילה משום צניעות, כי הסמ"ק ז"ל ועוד יש פוסקים ראשונים מנו את הצניעות מכלל המצות של תורה, ואף על גב דיש חולקים וסבירא להו דדבר זה הוא אזהרת חכמינו ז"ל במדה טובה שנשתבחו בה ישראל עם כל זה צריך להזהר בה טפי כיון דאיכא דסבירא להו דהוא מן התורה, ומכל מקום אם יש בבית הכסא ריח רע קשה לו מאד והוא פותח הדלת לאצולי פורתא, יש להקל בחושך לילה ואין רואהו: ודע כי אזהרת הצניעות בבית הכסא אין עיקרה משום הפירוע, דהא לא מצינו שהחמירו בפירוע הגוף כולו כשיורד לטבול או בבית המרחץ וכיוצא, אלא הטעם כאן הוא בנוי על פי הקדמה שכתבתי לעיל בשם רבינו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י פרשת תצוה בענין נקודת האחור וכנזכר לעיל, ועוד שים עיניך במה שכתבתי בשם רבינו ז"ל בשער המצות פרשת שמיני וכנזכר לעיל, ובין תבין דהני עכברי דשכיחי בבית הכסא הם דוגמא לקליפות, ובזה תבין הטעם שהקפידו על הצניעות בבית הכסא שבזה יהיו נכנעים רוחות הרעות:

פרק ה

לא יגלה עצמו עד שישב, והנכון שלא לגלות אלא מלפניו טפחיים ולאחריו טפח, אך אם המקום מטונף ויש חשש שיטנפו בגדיו אין צריך להזהר בזה אלא יגלה כפי הצורך לפי המקום, וכל מה שאפשר למעט בגלוי ימעט וכמו שכתב הרב "חסד לאלפים" ז"ל, וכן נמי כל דאיכא חשש טינוף יש להקל בבית הכסא שיש בו מחיצות ודלת סגור, ולכן בזמן

הזה דעל הרוב כל בתי כסאות יש בהם מחיצות ודלת סגור אין מקפידין בענין הגילוי כל כך:

פרק ו

לא ילכו שנים ביחד לבית הכסא, ולא מבעיא שני אנשים אלא אפילו שתי נשים לא יכנסו ביחד, אלא יכנס אחד לבדו ויסגור הדלת בעדו. וכתב "חסד לאלפים" ז"ל שיש להזהיר בזה גם על הקטנים, אי משום שירגילו במילי דצניעותא, ואי משום שלא ירגילו במילי דפריצותא ואפילו בקטנים שאין יודעים עשות רע, דהא אמרו בגמרא דאתתא לא תיקום להשתין בפני תינוק יונק, וכל שכן בגדולים קצת:

פרק ז

כשנפנה בשדה במקום מגולה יתרחק עד שלא יוכל חבירו לראות פירועו מה שמגלה מבשרו מלפניו ומאחריו, ואין צריך להתרחק הרבה עד כדי שלא יראה את גופו כלל, אלא הוא רק שלא יראה פירועו אבל אחורי הגדר נפנה אפילו שהוא קרוב ששומע חברו קול עטושו של מטה, דשמיעת קול עטוש של מטה אין בזה איסור משום צניעות, אלא שהוא ענין חרפה ובושה לרוב בני אדם, ומי שאינו מקפיד אינו מקפיד, וכן בימי חכמי התלמוד לא היו מקפידין על זה וכמו שכתב הגאון רבנו זלמן בשולחן ערוך:

פרק ח

וכל זה הצניעות לא נאמר אלא בעושה צרכיו בגדולים, אבל להטיל מים התירו אפילו בפני רבים וביום משום חשש סכנה שלא יהא עקר, ולכן אסור לנהוג צניעות ולהמתין אם צריך לכך, ומכל מקום יש לו להסתלק לצדדין, ואפילו אשה מבנה הקטן ועיין בשולחן ערוך רבנו זלמן:

פרק ט

במקום שאין מוקף מחיצות אסור לפנות גדולים בין מזרח למערב, אלא יפנה בין צפון לדרום, ובמקום שיש מחיצות שרי אפילו שהוא חצר גדול, ואפילו אין שם אלא מחיצה אחת במערב, יושב בצד המחיצה בסמוך לה ונפנה ואחוריו למערב כלפי המחיצה, ואם היא במזרח יושב בצידה ואחוריו למזרח ושיעור המחיצה בזה אין צריך שתהיה גובה עשרה אלא כל שאין פירועו מגולה שרי, ולכן אם היא קטנה יפנה סמוך לה ממש באופן שתגין שלא יתגלה פירועו, ויש אומרים דאפילו במקום מחיצות צריך לדקדק בזה שלא לפנות בין מזרח למערב אלא בין צפון לדרום, ונכון לחוש לדבריהם, ופה עירינו בגדאד יע"א המנהג פשוט שלא לבנות בית הכסא בבית ובחצר שיש מחיצות אלא רק באופן שיפנו בו בין צפון לדרום:

פרק י
לא ידבר שום דיבור בבית הכסא אפילו דברי חול ואפילו תיבה אחת כי יתאחזו החיצונים באותיות הדיבור שלו שמדבר שם אך מותר לנחור דאינו מוציא אותיות מפיו:

פרק יא
יזהר לקנח היטב, דצואה בפי הטבעת מעכבת התפלה, ועיקר הרחיצה במים, כמו שכתוב "ומצואתו לא רוחץ" (משלי ל, יב), ומנהג ערי אדום לקנח בנייר או מטלית אין נקי בזה:

פרק יב
אם הטיל מים או עשה צרכיו ושכח ולא בירך, אם עבר יותר מחצי שעה לא יברך אשר יצר בשם ומלכות, אבל תוך חצי שעה יברך, ואם נסתפק אם בירך או לאו לא יברך בשם ומלכות, ויהרהר שם ומלכות בלבו, ואם הטיל מים או עשה צרכיו שתי פעמים בזו אחר זו לא יברך אלא רק פעם אחת:

פרק יג
מי שאכל דבר שיש לו ברכה אחרונה, וקודם שבירך הטיל מים או עשה צרכיו יברך אשר יצר תחלה, ואחר כך ברכה אחרונה דברכת אשר יצר תדיר טפי:

פרק יד
אף על פי דמותר להרוג כינה באצבעות ימין, וכן מותר לשפשף בהם ניצוצות של מי רגלים, עם כל זה אסור לקנח באצבעות ימין מפני שקושר בהם תפילין אלא יקנח באצבעות שמאל כי שם אינו כורך התפילין על אצבעותיו אלא על זרועו ולכן יזהר שלא יקנח באצבע שכורך עליה שלש הכריכות והיא נקראת אמה, אלא ישמיט אצבע זו ויקנח בשתים האחרונות, ואם אי אפשר לו בכך מחמת רוב הלכלוך שאינו מתקנח בשתים לבדם היטב, אז יקנח גם בכל אצבעותיו גם בזו, וגם הנשים שאין להם תפילין ירגילו עצמן לקנח בשמאל ולא בימין כי יש עוד טעמים לדבר זה דשייכי גם בהם:

פרק טו
גם הנשים צריכין לברך אשר יצר ויתאזרו ללמוד אותה בעל פה, כי היא צריכה מאד ונעשה בה תיקון גדול, ויש בה מ"ה תיבות כמנין "אדם" ורבו סודותיה, וכל אדם צריך להבין פירוש הפשטי של נוסח הברכה שידע מה הוא אומר:

פרק טז
אסור להרהר בדברי תורה בבית הכסא, ומבואות המטונפות, וכן בבית המרחץ הפנימי, והוא הדין דאסור להרהר בצרכי מצוה, הן בענין צדקה, הן בצרכי שבת, הן בצרכי סוכה ולולב ומצה וכיוצא, ויזהר במרחץ שלא יזכיר שם אדם הנקרא שלום או אדם הנקרא

עבד-אלה שהוא שם שמים בלשון ערבי, וכן לא יזכיר שם שבת, דאיתא בזוהר הקדוש "שבת שמא דקודשא בריך הוא" וכן נקרא שלום:

וישלח

פתיחה

"ויאמר לו אלהים שמך יעקב, לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, ויקרא את שמו ישראל" (בראשית לה, י), נראה לי בסיעתא דשמיא טעם ליתרון שם ישראל אשר נתן לו, והוא כי ישראל הוא מספר "יעקב, משה, דוד", דשלשה צדיקים אלו צריכין להיות בחיבור אחד, כי הם בחינת ו"ה שבשם ברוך הוא, והיינו יעקב באות וא"ו וכן משה רבנו עליו השלום, אלא שיעקב מלבר ומשה מלגאו כנזכר בזוהר הקדוש ובדברי רבינו האר"י ז"ל, ודוד הוא בחינת ה"א אחרונה. ולכן אמר לו השם יתברך "ומלכים מחלציך יצאו" (שם פסוק יא) רמז לו על משה רבנו עליו השלום דכתיב ביה "ויהי בישורון מלך" (דברים לג ה), ועל דוד המלך עליו השלום שהוא ראש המלכים שזכה ונטל המלכות. ונרמזו שלשתם בשם ישראל כי צריך לחבר אותיות ו"ה תמיד ביחד שלא יתפרדו חס ושלום. ולכן ישראל שיצאו נשמותיהם מן חיבור בחינת ו"ה גם כן זכו לשם זה של ישראל שנקראו בו.

וגם להורות כי צריכין תמיד לעסוק בתורה לחבר אותיות ו"ה, ולכן צריך לעסוק בתורה ביום ובלילה וכמו שכתוב "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח), כי היום הוא סוד וא"ו והלילה היא סוד ה"א, ולכך צריך להשתדל גם כן לחבר היום והלילה בעסק התורה. על כן מלבד שצריך לקום באשמורת כדי לעסוק בתורה בלילה, עוד צריך להזהר שיחבר סוף הלילה עם תחלת היום בעסק התורה כדי לעשות בזה חיבור ו"ה בשלימות.

ולכן אמרו רבותינו ז"ל הבא להרגך השכם להרגו, וכתבו חכמי המוסר דקאי על יצר הרע שצריך האדם לקום באשמורת להרגו בעסק התורה שבחצות הנקרא 'לילה', שהוא מעולה יותר מעסק התורה בחצות הראשון הנקרא 'ליל'. ואמרתי בזה ליל"ה למפרע הוא ר"ת ה'בא ל'הרוג י'שכימו ל'הרגו. ואשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שיהיה ניעור באשמורת בכל לילה בחצות השני לעסוק בתורה, כי מועיל לימוד תורה בעת זה לכמה דברים, צא ולמד בזוהר הקדוש כמה הפליג בשבח ותועלת לימוד זה:

פרק א

אל יחשוב האדם על השינה כל מה שתהיה ברבוי יותר יש בה תועלת לגוף, דהא הסכימו כל הרופאים המובהקים דאל ישן האדם בלילה פחות משש שעות, ולא יותר על שמונה שעות שתזיק לו רבוי השינה, נמצא דבר זה מוסכם אצל כל הרופאים דשינה

יותר משמונה תזיק לגוף, והישן שש שעות הרי זה יצא ידי חובתו בבריאות גופו. על כן איש יהודי שהוא מחויב להשתדל גם כן בבריאות נפשו הקדושה אין לו לישון יותר משש שעות, מאחר כי הוא יוצא ידי חובתו בבריאות גופו בכך, ושאר שעות הלילה יעסוק בהם בבריאות נפשו על ידי עסק התורה. מיהו אם יזדמן באיזה לילה שהוא פוחת משיעור זה של שש שהוא בריאות גופו ומוסיף על שעות של בריאות נפשו בטוח שלא יגיע לו נזק וחסרון מצד בריאות גופו, ולכן ליל שישי וליל ערב ראש חודש וכן לילות של חודש אלול ועשרת ימי תשובה וכיוצא, אם האדם פוחת משיעור שש בשינה נכון לבו בטוח שלא יחסר כלום בזה מבריאות גופו:

ואף על פי שכל הלילה הוא זמן השינה, מכל מקום יותר טוב שתהיה השינה בחצי הראשון של הלילה ולא בחצי השני, ויש בזה תועלת הן מצד הגשמיות בבריאות הגוף, והן מצד הרוחניות בתיקון הנפש ותיקון העולמות, ורופא אחד מובהק כתב משעה שביעית מן הלילה עד צהרים ידמה לימי העליה ומן הצהרים עד הערב ידמה לימי העמידה, ומן הערב עד סוף שעה ששית מן הלילה ידמה לימי הירידה, על כן הנעור בתחלת הלילה שהוא חצי הראשון וישן בחצי השני דומה למי שעוסק בימי הירידה ונח בימי העליה ובספר "רוח חיים" דף צ' כתב בשם חכם אחד מפורסם קדימת השכיבה בערב והשכמת היקיצה בבוקר מסבבים לאדם בריאות חכמה ועוז, וגם הנשים העוסקים תמיד במלאכה איזה שעות בלילה, טוב שירגילו עצמן לישן בתחלת הלילה, ויקומו באשמורת למלאכתם, וכן כתיב "ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה" (משלי לא, טו):

פרק ב

הקם בחצות לילה ולמד תורה ולא היה יכול ללמוד עד אור הבוקר דמוכרח לישן, מכל מקום ישתדל לקום אחר שינתו מעט קודם עמוד השחר לעסוק בתורה, כדי לחבר הלילה עם היום בעסק התורה, וכאשר מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות שצריך האדם להיות ניעור בחצות לילה ויקרא תיקון חצות ויעסוק בתורה, ואם אינו יכול להיות ניעור כל חצות אחרונה של הלילה אין הכי נמי יחזור לישון ובלבד שיחזור לקום כמו חצי שעה קודם עלות השחר לעסוק בתורה. וזה שכתוב "אעירה שחר" (תהלים כז, ט) אני מעורר השחר, דהעיקר הוא שיהא נעור בעת עמוד השחר. וחבור זה של לילה ויום יזהר בו גם בערב בסוף היום שיחבר היום עם הלילה בעסק התורה:

פרק ג

ירא שמים יהא זריז ונשכר שיקדים לבדוק נקביו קודם עלות השחר, באופן שלא יחבר לילה ויום בהיותו בבית הכסא. וצריך שישים עין השגחתו בדבר זה להזהר בו. ומי שהוא ניעור כל הלילה שעשה תיקון כרת או ליל שבועות והושענא רבה שכתבנו שיברך

ברכות השחר אחר חצות לילה, ורק ברכת התורה יברך אחר עלות השחר ואם הוא מסופק בעליית השחר שאינו יודע אם עלה או לאו, יזהר באותם רגעים שהוא מסתפק בהם לומר בהם פיוטים שירות ותשבחות ולא יהיה יושב ושותק:

פרק ד

זמן תיקון חצות המוסכם על פי הקבלה האמיתית, הוא אחר שתים עשרה שעות מחצות היום כשהחמה בראש כל אדם שאז הוא חצות היום בודאי, וכמו שכתב רבינו הרש"ש ז"ל ב"נהר שלום". והנה נודע מה שכתב הרב "בית דוד" ז"ל בסימן ל"ו דהנץ החמה דאמרו רבותינו ז"ל בכמה דברים של מצוות קריאת שמע ותפלה אינו כשנראה לנו זריחת חמה בארץ, אלא הוא שעה אחת קודם שתעלה השמש על הארץ ותראה לנו, והביא ראיות על זה יעוין שם, והנה מקדם קדמתא היו נוהגים פה עירינו בגדאד לענין נטילת לולב שלא לברך אלא עד שתעלה השמש ותראה לנו. וכן הוא הדין לענין קריאת שמע ותפלה, אך משנת כת"ר נהגו בלולב על פי סברת "בית דוד" ז"ל מחמת דוחק ציבור, ומזה נתפשט המנהג גם לקריאת שמע ותפלה לעשות על פי סברת הרב "בית דוד" ז"ל, אמנם עם כל זה בענין תיקון חצות אין הולכים כאשר תתראה לנו זריחתה בארץ והמדקדק על עצמו להיות ניעור בנקודת חצות יזהר גם לפי סברת "בית דוד" ז"ל וכן המדקדק בעונה אחר חצות די לנו ללכת אחר סברת "בית דוד" ז"ל, ושמעתי שגם החסידים בעיר הקודש ירושלים תוב"ב אין הולכים בתיקון חצות אחר סברת "בית דוד", אלא חושבין מזריחת השמש על הארץ:

פרק ה

אין אומרים תיקון רחל בימי העומר, וכן בעשרת ימי תשובה בחול ומנהג החסידים בעיר הקודש תיבנה ותיכונן דאין אומרים תיקון חצות אחר המולד קודם ראש חודש ואף על פי שמתוודים בו ביום וכן עשינו המנהג פה עירינו יע"א. וכתוב ב"כף החיים" אות ל"ה דאין אומרים תיקון רחל בבית האבל ולא בבית החתן עיין שם, ובתשובתי בספרי הק' "רב פעלים" עשיתי בסיעתא דשמיא מטעמים לזה על פי הסוד, והעלתי דגם היחיד בינו לבין עצמו לא יאמר תיקון רחל בבית החתן, מיהו בליל המילה היחיד יאמר בצנעא ובלחש, אבל אבי הבן עצמו לא יאמר דיום טוב שלו הוא:

פרק ו

אין הנשים אומרים תיקון חצות, ובספרי הק' "רב פעלים" כתבתי בסיעתא דשמיא טעמים נכונים שלא יאמרו הנשים תיקון חצות, גם לא יאמרו התנ"ך בליל חג השבועות, ומנהג הנשים בביתנו שאין אומרים תיקון חצות, גם אין אומרים לימוד של ליל חג השבועות אבל לימוד של משנה תורה ותהלים בליל הושענא רבה מנהגם ללמוד,

ושאלתי את ידידנו הרב הגאון החסיד מורנו הרב אליהו על מנהג הנשים בעיר הקודש תיבנה ותיכונן בענין תיקון חצות, והשיב לא ראינו ולא שמענו שאשה אומרת תיקון חצות:

פרק ז

תיקון לאה אין אומרים בליל שבת, וראש השנה, וכפור, ופסח, דשבועות, וסוכות, ושמיני עצרת, וכן אין אומרים בחול המועד של פסח, אבל בחול המועד של סוכות אומרים תיקון לאה:

פרק ח

כיון שעלה עמוד השחר לא יאמר תיקון חצות, בין תיקון רחל בין תיקון לאה כמו שכתבו בשם הרב משה זכות ז"ל, ומה שכתב ב"לב חיים" חלק א סימן ו דגם אחר עמוד השחר כיון דלא הגיע זמן ציצית ותפילין יכולים לומר תיקון חצות, אין לסמוך על זה כי דברים אלה לא נתנו לאמר אלא רק על פי הקבלה, ומסתמות דברי רבינו האר"י ז"ל נראה דאין מציאות לתיקון זה אלא רק בעוד לילה:

פרק ט

אם אין שהות קודם עלות השחר לומר תיקון חצות וגם לעסוק בתורה, התיקון חצות עדיף, וכן בחודש אלול שאומרים סליחות אמירת תיקון חצות קדים לסליחות:

פרק י

בעת שיאמר תיקון חצות ישנה מקומו מתחלת תיקון רחל עד אחר שיגמור רתיקון לאה, בין שהוא אומר בביתו בין שהוא אומר בבית הכנסת וקודם שיאמר פתיחת אליהו זכור לטוב אז ישב במקומו העקרי שרוצה ללמוד, מיהו בזמן שאין אומרים תיקון רחל אלא רק תיקון לאה בלבד אין צריך לשנות מקומו, ואותם הנוהגים ליתן עפר במקום הנחת תפילין כשאומרים תיקון רחל וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל מנהגם להניחו עד גמר תיקון לאה והכי מסתברא:

פרק יא

זהו סדר אמירת תיקון חצות על פי דברי רבינו האר"י ז"ל:

תשב בתחלת תיקון רחל אצל הפתח סמוך למזוזה, וטוב שיהיה הפתח של החדר שאתה אומר בו פתוח אם אין שם קרירות. וקודם שתאמר תיקון רחל, תפרוש מטפחת או בגד אחר קל על הקרקע כדי שיעור מושבך, דאין לישב על הקרקע ממש. ותסיר מנעליך ותשב שם יחף, ותכסה ראשך בגלימא או בגד אחר, ותקח אפר מקלה ותשים במקום הנחת תפילין של ראש, ותכוף ראשך ותחבק פניך בקרקע ממש, ותכוון בזה להצטער

על שריפת התורה שנעשית אפר, גם תכוין להצטער שבעוונותינו הרבים משנחרב בית המקדש נמסרו סודות התורה ורזיה לחיצונים שזה נקרא גלות התורה בעוונותינו הרבים. ואז תתחיל לומר "על נהרות בבל" (תהלים פרק קלז), ותכוון לבכות במזמור זה על חורבן בית המקדש. ואחר כך "מזמור לאסף" (תהלים פרק עט), ותכוון לבכות בזה על הריגת הצדיקים, ואחר כך "זכור ה' מה היה" (איכה פרק ה) עד הסוף, ותכפול פסוק "השיבנו". ואחר כך פסוקים "הבט וכו'", "אתה וכו'" "למה וכו'", "למצער וכו'" (ישעיה סג, טו-יח), "ועתה וכו'" "אל תקצוף וכו'" "ערי וכו'" "העל אלה וכו'" (ישעיה סד, ז-יא), ולא תאמר פסוקים יותר מזה, ואחר כך פסוקי נחמה "על חומותיך וכו'", "ואל תתנו דמי לו וכו'", "נשבע ה' וכו'", "כי מאספיו וכו'", "אתה תקום תרחם ציון וכו'", "כי רצו עבדיך וכו'" (תהלים קב, יד-טו), "בונה ירושלים וכו'" (תהלים קמז, ב), הרי נשלם תיקון רחל:

פרק יב

ואחר כך תתחיל בתיקון לאה. ותאמר "מזמור כאיל", ומזמור "שפטני" (תהלים פרקים מב-מג), ומזמור "יענך" (תהלים פרק כ), ומזמור "לה' הארץ" (תהלים פרק כד), ומזמור "יחננו ויברכנו" (תהלים פרק סז), ומזמור "אודה ה' בכל לבב" (תהלים פרק קיא), ומזמור "בבוא אליו נתן הנביא" (תהלים פרק נא), ותאמר מזמור זה בקול בכיה ותחינה ובקשה שתבקש מחילה מלפניו יתברך על עונותיך, ואחר כך תאמר "עד אנה בכיה בציון ומספד בירושלים, תקום תרחם ציון ותבנה חומות ירושלים", ותכוין ציון כנגד רחל וירושלים כנגד לאה, ואחר כך תשב במקומך העיקרי ותעסוק בתורה.

ויש נוהגים לומר אחר תיקון לאה הנזכר "מזמור בשוב ה' את שיבת ציון" (תהלים פרק קכו) ובקשת מלך רחמן רחם עלינו וכו' ויהא רעוא וכו', ואף על פי שלא נזכרו בדברי רבינו האר"י ז"ל אין חשש לאומרם, מאחר דאומרם בסוף תיקון לאה המסודר מרבינו האר"י ז"ל לית לן בה, וכן אנחנו נוהגים לאומרם. מיהו יש מקומות שאומרים אחר תיקון רחל נוסח "אוי לי על גלות השכינה" וכו' ככתוב בסידורים, ודבר זה לא נזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל, ואף על פי דמן הסברה נראה דאין חשש לאומרו, עם כל זה לא נהגנו לאומרו, ושאלתי על מנהג החסידים בעיר הקודש תבנה ותכונן במהרה בימינו והשיבו לי דאין מנהגם לומר "אוי לי" הנזכר, אבל מנהגם לומר אחר סיום תיקון לאה מלך רחמן וכו' ומזמור בשוב וכו' כדי לפסוק בנחמה. ואומרים קדיש יהא שלמא:

גם שאלתי לידידנו הרב הגאון החסיד מורנו הרב אליהו מני נטריה רחמנא ופרקיה על מנהג החסידים בעיר הקודש תבנה ותכונן במהרה בימינו אם אומרים מזמור "בבא אליו נתן הנביא" (תהלים פרק נא), ופסוק "עד אנה בכיה בציון", גם בימים שאין אומרים בהם

ודוי, והשיב דהמנהג פשוט לומר מזמור בבא אליו אפילו בזמן שאין אומרים ודוי. וכתב עוד: בשנת השמיטה בארץ ישראל תבנה ותכונן במהרה בימינו דאין אומרים תיקון רחל, לפי קוצר דעתי גם פסוק "עד אנה בכיה בציון" אין לאומרו, כי בפסוק זה נרמזה רחל, וכן אין לאומרו כל הימים שאין אומרים תיקון רחל. ושמעתי שגם בקהל חסידים בבית אל יכוננה בצדק אין אומרים אותו. ואחר כך ראיתי במנחת אהרן כלל ו' סימן ג' דביום שאין אומרים תחנונים לא יאמר פסוק זה, ולפי קוצר דעתי דאין תלוי בתחנונים, אלא תלוי באמירת תיקון רחל, עד כאן לשונו, נַטְרֵיהּ רַחֲמָנָא וּפַרְקֵיהּ:

ואחר המזמורים של תיקון לאה המנהג לומר פתיחת אליהו זכור לטוב, בשביל שצריך לסמוך עסק תורה לשמה לתיקון לאה ששם הוא סוד תורה לשמה שההוא לשם ה"א כנודע. ומצאתי כתוב דאחר פתיחת אליהו זכור לטוב יאמרו מאמר רבי שמעון בר יוחאי הכתוב בזוהר הקדוש פרשת נח דף ס"ה ופקודי דף רס"ה: "אמר רבי שמעון ארימית ידאי בצלותין לעילא דכד רעותא עלאה לעילא וכו' עד זכאה חולקהון דצדיקיא בעלמא דין ובעלמא דאתי" וכאשר אכתוב זה לקמן בפרשת מקץ יעוין שם:

ודע, כי כתוב בשער המצות לרבינו האר"י ז"ל בענין איסור להגות את השם ככתבו, שגם אם יקראנו במילוי כזה יו"ד ה"א וא"ו ה"א, ליזהר האדם בפתיחת אליהו זכור לטוב הנזכר, לומר כך "מלגאו איהו אות יו"ד ואות ה"א ואות וא"ו ואות ה"א", דמאחר שאומר תיבת "אות" עם כולם אין זה בכלל הוגה את השם, וכן נמי יזהר באומרו אחרי זה "קם רבי שמעון וכו'" לומר "ודא איהו אות יו"ד ואות ה"א ואות וא"ו, אבל אות ה"א איהי שכינתא דלא מחושבן ט"ל, אלא אות יו"ד ואות ה"א ואות וא"ו דסליקו אתוון לחושבן ט"ל וכו'" וכן יעשה בשאר לשונות בזוהר הקדוש ותיקונים:

פרק יג

מנהג עירינו יע"א לומר מזמור "על נהרות בבל" , ופסוקי איכה ד"זכור ה' מה היה לנו", ופסוקי ישעיה, הכל בניגון קינה דמעורר הבכיה ומשבר הלב, ואין אומרים אותם בטעמים שלהם, ושאלתי על מנהג החסידים בעיר הקודש תבנה ותכונן במהרה בימינו והשיבו דמנהגם לומר פסוקים הנזכרים בניגון קינות, ואין אומרים אותם בטעמים שלהם:

פרק יד

בכמה מקומות נוהגים לומר ודוי קודם אמידת תיקון חצות, וכן מנהג עירינו, על כן בחודש אלול ועשרת ימי תשובה שאומרים בהם סליחות שאז אומרים ודוי בתוך הסליחות, לא יאמרו הודוי קודם תיקון חצות:

פרק טו

מנהג החסידים בעיר הקודש ירושלים לומר קדיש יהא שלמא אחר תיקון לאה מפני שהם אומרים הקדיש אחר המקרא, אבל מנהג עירינו לומר פתיחת אליהו זכור לטוב אחר המקרא, ואז אומרים קדיש על ישראל ואין בה קפידא, וכל אחד יעשה כמנהגו:

פרק טז

מה שכתב דוד המלך עליו השלום "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהלים טז, ח), זה כלל גדול בתורה שלא יסיח האדם דעתו מפחד השם יתברך ומהדר גאונו, שישים אל לבו תמיד שהוא יתברך מלא כל הארץ כבודו, לכך חייב להתנהג בדרכי הצניעות אפילו בחדר לבדו והדלת סגור שלא יעמוד ערום לגמרי, אלא בעת הצורך במרחץ וכיוצא, אבל כשמחליף שמלותיו לא יפשוט המכנסיים אלא עד שילבש החלוק, או יחליף המכנסיים בעוד שהחלוק הישן עלו, ואחר כך יחליף החלוק וזה האופן יותר נכון להקדים המכנסיים, ואל יאמר מי רואני ערום, כי יזכור שהשם יתברך מלא כל הארץ כבודו והוא נזהר לכבוד השם יתברך:

פרק יז

יזהר שלא ילבוש שני מלבושים בהיותם זה בתוך זה ביחד דקשה לשכחה, גם ידקדק בחלוקו ללבשו כדרכו, ואם לבש חלוקו הפוך יפשטנו וילבשנו כראוי, ולא ילך בקומה זקופה ואל ילך בגילוי הראש ויזהר שלא ישב גם כן בגילוי הראש אפילו רגע אם לא לעת הצורך ואילו במרחץ בבית החיצון יכסה ראשו עד שיכנס לבית הפנימי ואסור להזכיר את השם בגילוי הראש, וכסוי בידו לא מהני אלא רק ביד חבירו מהני:

פרק יח

כשרוחץ ידיו ירחץ ימין תחלה, וכשרוחץ כל גופו ירחץ בראשו תחלה, וכשלובש מלבושיו ילבש על ראשו תחלה, אך סגי בכובע הקטן הדק שלובש בראשו תחת כובע הגדול או המצנפת, ובני אדם שאין להם כובע תחתון כי אם כובע אחד האדום שקורין פי"ס ילבש תחלה קודם החלוק:

פרק יט

לא ילך יחף, דאמרו רבותינו ז"ל לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקנה מנעלים לרגליו, כי המונע מנעלים מרגליו הוא מנודה מקום, ויזהר שלא ילך בלי אנפילאות שקורין ערבי ג'ורא"ב (גרביים) בין בקיץ בין בחורף, ובפרט בעת התפלה נאמר על זה "הכון לקראת אלהיך ישראל" (עמוס ד, יב):

וישב

פתיחה

"ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד" (בראשית לט, כא), נראה לי בסיעתא דשמיא דידוע שיש לאדם ארבעה כחות קדושה שהם נפש, רוח, נשמה, ונשמה-לנשמה (שהיא הנקראת חיה). [ואף על פי שיש עוד בחינה חמישית הנקראת יחידה, הנה מחמת ההעלם שלה לפעמים אין מזכירים אותה בחשבון וכמו שכתב רבינו ז"ל בשער הכונות דרוש קריאת שמע דף ל"ג וזה לשונו "ודע כי יש לאדם התחתון ארבע בחינות והם: נשמה-לנשמה מצד חכמה, ונשמה מצד בינה, ורוח מצד תפארת, ונפש מצד מלכות" עיין שם.] וידוע כי ארבע בחינות הנזכרות רמוזים בארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא, והיינו: נשמה לנשמה ביו"ד, ונשמה בה"א ראשונה, ורוח בוא"ו, ונפש בה"א אחרונה. ולכן הצדיק ממשיך על ידי מעשיו הטובים חיות והארה לארבע בחינות הנזכרות מן ארבע אותיות שם הוי"ה, והרשע להפך פוסק חיותם מאותיות השם. ולזה אמר "ואתם הדבקים ביהו-ה אלוהיכם" (דברים ד, ד), "דבקים ביהו-ה" דייקא, רוצה לומר באותיות השם. ובזה "חיים כולכם" דייקא "היום" שימשך חיות לכל ארבע בחינות שבכם, שכל בחינה יונקת חיות מאות אחד ונקרא חי על ידי כך, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל "חי דבק בחי" ואם כן נמצא ארבע בחינות הנזכרות שכל אחת חי מאות אחד, הרי ד' פעמים חי שהוא מספר חסד. וזה שאמר "ויהי יהו-ה את יוסף", שדבק בו ארבע אותיות שם, ובזה "ויט אליו חסד", שנמשך לו ארבע פעמים חי לארבע בחינות שבו שהוא מספר חסד:

והנה ידוע דאין כל אדם זוכה לארבע בחינות הנזכרות שהם נפש רוח נשמה ונשמה-לנשמה; דיש אינו זוכה אלא לנפש, ויש רק לרוח, ועל הזוכין לנשמה-דנשמה אתמר "ראיתי בני עליה והם מועטים", ומפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל דאף על פי שאין כל אדם זוכה לנשמה וכל שכן לנשמה-דנשמה, עם כל זה כל אדם יש לו חלק באדם הראשון שהיה כולל כל נשמות הנבראים, ולכן אם עושה האדם עבודת הבורא כראוי שזוכה לקשר נפשו עם שרשה העליון, הרי זה נחשב לו כאילו זכה לכל הבחינות הנזכרות כולם.

ואמרתי דמיון לזה לחבל גדול תלוי בלב השמים שהוא כמה אלפים ורבבות אמות, ויש לאדם חבל קטן ואם קשרו בסוף החבל ההוא היורד לארץ ותופס הוא בחבל הקטן הרי זה נחשב כאילו תופס בראש החבל הגדול אשר ראשו מגיע השמימה מאחר שזה קטן קשור הוא בחבל הגדול. ובה פרשתי מאמר התנא באבות איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, רוצה לומר שלימה במעשה

ודבור וכונה ומחשבה שהם כנגד נפש רוח נשמה ונשמה-לנשמה שזהו תפארת לעושיה, ואז ותפארת לו מן האדם הוא אדם הראשון דנחשב שכל בחינות שהשיגם אדם הראשון ישנם בו גם כן:

ולכן אנחנו מודים להשם יתברך בכל יום על ארבע בחינות קדושה הנזכרות בברכת השחר באומרינו "אלהי נשמה שנתת בי [טהורה היא], אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי" כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות דף ב' עמוד ד' וזה לשונו: אף על פי שלא כל אדם זוכה לחלק הנקרא נשמה, עם כל זה יש לו חלק בנשמת אדם הראשון שהיה כולל כל הנבראים אף על פי שהאדם הזה עדיין לא זכה אליה הוא בעצמו, ואומרו טהורה היא כנגד עולם האצילות אשר משם נשמה לנשמה, אתה בראתה כנגד חלק הנשמה הבאה מן הבריאה אתה יצרתה הוא סוד הרוח הבא מן היצירה, אתה נפחתה בי הוא נפש שבעשיה. ונמצא כי באומרו נשמה שנתת בי כולל כל הארבעה חלקים הנזכרים וקראם כולם בשם נשמה עד כאן לשונו עיין שם. ומה שכתב ואתה משמרה בקרבי הכונה כי מלך בשר ודם שנותן מרגלית יקרה במתנה לעבדו אינו נעשה עליה שומר אפילו שעה אחת, אך אנחנו נתן לנו חלקים יקרים של קדושה אלו במתנה והוא השומר אותם בקרבינו בתוך חומר עכור:

פרק א

מה שאומרים ואתה עתיד ליטלה וכו' הכונה הוא כמו שכתב רבינו ז"ל בספר "פרי עץ חיים" דף ט' כי מדת המלכות נוטלת נשמות ישראל בלילה בעת השינה ומחזרת אותם בבוקר בסוד "חודשים לבקרים" (איוב ג, כג) ודבר זה הוא טובה גדולה לנשמה כנודע ולכן כאשר מקיץ האדם מודה ומשבח על הטובה הזאת אשר ישיג בלילה הבאה, והוא מודה על העתיד ואומר ואתה עתיד ליטלה ממני בלילה דהיינו שתעלה הנשמה בסוד מיין נוקבין אל מלכות, ולהחזירה בי בבוקר בסוד "חדשים לבקרים", וכמו שכתב בספר הכונות עוד בדבר זה בדרושי הלילה דף ע"ז עמוד ד', בסוד הפסוק הזה של "חדשים לבקרים" דנשמות התחתונים עולים בכל לילה להיכל ולהתעבר בתוך המלכות ואחר כך בבוקר יוצאות משם מחודשות עיין שם, וכן מפורש גם כן בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י בביאור אדרא זוטא דף נ"א שכתב שם וזה לשונו בכל לילה ולילה עולין נשמות התחתונים בסוד "בידך אפקיד רוחי" (תהלים לא, ו) בעת השכיבה ומתעברת מהם המלכות העליונה בסוד "חדשים לבקרים רבה אמונתך", ותועלת עליה ההיא עניינה הוא כדי לחדש את הנשמות ההם ולתת כח בהם ולהאיר בהם וכענין החידוש הזה הוא מה שמחדש ומתקן המוחין של האדם שהוא בחינת הנשמה של היושבת במוח

כנודע עד כאן לשונו הרי נתבאר לך ענין זה היטב: ודע דאף על פי שכתב רבינו זכרונו לברכה לחיי העולם הבא שם דנשמות התחתונים אין יכולין לעלות בסוד מיין נוקבין בלילה כנזכר לעיל אלא עד שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד אבל בפחות מכך אין שום נשמה יכולה לעלות בסוד מין נוקבין כלל ואם כן לפי זה יש להקשות איך הקטנים מן י"ג שנה אומרים הודאה זו דברכת השחר הנזכרות דלא שייכה בהם, הנה על זה יש לומר דקטנים כיון דנכללים בגדולים יכולים לברך ברכה זו, וקרוב לזה איתא בדברי רבותינו ז"ל שיוכל אדם לברך ברכת השחר אף על פי שלא נתחייב בהם דעל מנהגו של עולם נתקנו, ואף על גב דבברכה זו הוא מודה על עצמו ואינו אומר בלשון נסתר, הא איכא ברכות דמברך על עצמו ואף על גב דלא הוה ביה כגון ברכות המעביר אף על גב דלא ישן כלל, וכן ברכת שעשה לי כל צרכי באבל, והוא הדין גבי ברכה של הקטנים: ונחזור לענין ראשון לבאר עוד מה שאומרי הודאה ובלשון עתיד ואין אומרים בלשון עבר, דמן הראוי שיתן האדם הודאה על העבר מה עשה הקב"ה חסד עמו בלילה הזו של אותו היום שעומד בו עתה בעומדו משינתו שהחזיר אליו נשמתו וחידש אותה במוח שלו, הנה באמת נתקנה הודאה זו בלשון עתיד כדי לכלול בה עוד כונה אחרת והוא כי לעתיד לבא גם כן יהיה כזאת שתקח המלכות את נשמות הצדיקים בסוד מיין נוקבין ויחזרו להתחדש בשלימות המעולה מאד שאין כמוהו, ולכן נוסף בהודאה זו מילות אלו של לעתיד לבא דהיה די לומר ליטלה ממני ולהחזירה בי, אך הוסיף מילות לעתיד לבא כדי לכלול בה הכונה השנית הנזכרת שאנחנו מכוונים בהודאתינו זו להודות להשם יתברך גם על הטובה הנשגבה אשר יעשה לנו לעתיד לבוא היא דוגמת הטובה הזאת שעושה אתנו בזמן הזה בכל לילה ויום, ועיין בספר "פרי עץ חיים" שכתב בביאור ברכה זו וזה לשונו וגם לעתיד יהיה כן עיין שם, וכן בסידור רבינו הרש"ש ז"ל כתוב כך עתיד ליטלה ממני למיין נוקבין ולהחזירה בי בכל בוקר וגם לעתיד לבוא עד כאן עיין שם:

פרק ב

יסמוך ברכה זו של אלהי וכו' לברכת אשר יצר, כי ברכה זו צריכה להיות סמוכה לחברתה ויש סוד בדבר נזכר בשער הכונות, וצריך להפסיק מעט בין תיבת אלהי לתיבת נשמה כדי שלא יובן שהנשמה היא אלהיו חס ושלום, ואין לומר טהורה היא אלא יאמר טהורה, אתה בראתה וכנזכר כל זה באחרונים, ומה שחותם לפגרים מתים כך נקראים הגופים הבטלים ממלאכתם ושובתין מתנועתם, דפגר לשון ביטול הוא כמו "אשר פגרו מעבור" (שמואל-א ל, י), וכן בלשון חכמינו ז"ל דפגרי רבנן, ומה שאומרים מתים דהשינה אחד משישים ממיתה והוא סימן לתחיית המתים לעתיד וכנזכר בסידור רב

יעבץ ז"ל: ודע כי בברכה זו יש שבעה וארבעים תיבות כמנין הוי"ה אהי"ה כמו שכתב רבינו הרש"ש ז"ל, ולכן לא יאמר שתי תיבות שאתה הוא קודם רבון כל המעשים, ככתוב בסידורים אלא יאמר ואלהי אבותי רבון כל המעשים:

פרק ג

יזהר לכוין בברכה בהזכרת שם הוי"ה שמזכירו בשם אדני שיצייר בחשבתו אותיות שם הוי"ה ובתוך אות ה"א אחרונה יצייר שם אדנ"י, וגם יצייר בשם השילוב של הוי"ה אדנ"י, ומה טוב ומה נעים להזהר בזה בכל פעם שמזכיר השם הן בפסוקים הן בתפלה, וגם צריך להזהר כשיזכיר שם הוי"ה יצייר במחשבתו אותיות השם בנקודות, ובסידורים וחומשים נהגו לנקדו בנקוד "לעולם", וכל המתפלל ולומד מקראות מתוך הספר אז יהיה זה אצלו בנקל בלא טורח, ויזהר שלא יתחיל לומר ברוך עד שיחשבו בלבו וידע על מה מברך וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק ד

ברכת הנותן לשכוי בינה לפי פשוטה שכוי הוא התרנגול היודע בינה זו להבחין בין יום ובין לילה, רוצה לומר בין אמצע היום לאמצע הלילה דאם לא כן מאי אולמיה על שאר בעלי חיים וכנזכר ב"שלמי ציבור", אך כפי דברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות שכוי הוא סוד הגבורה שנקרא שכוי ובחצי הלילה נמשכת הארת הבינה על הגבורה ואז היא מתמתקת וידוע כי ליל נקרא קודם חצות ולילה אחר חצות, על כן מברכין ברכה זו אחר חצות לילה ואילך עיין שם, ובכונות רבינו הרש"ש ז"ל סיים להבחין בין מדת יום שהוא סוד הדכורא הנקרא מדת יום, שעתה מתחיל זמן תקונם שהוא מחצות הלילה עד חצי היום, ובין מדת לילה שהיא הנוקבא הנקראת מדת לילה שכבר נשלם תיקונם שהוא מחצות היום עד חצי הלילה עד כן עיין שם. והדבר ברור דגם החרש שאינו שומע כלל מברך ברכה זו ועיין "מנחת אהרן" כלל ה' אות י"ב:

פרק ה

ברכת פוקח עורים הודאה לחסדו יתברך דעיני האדם היו סגורות וסתומות בשינה וכשניעור נפקחו עיניו, והנה בסומא איכא פלוגתא בפוסקים אם יברך ברכה זו או לאו, והגאון חיד"א ב"שיורי ברכה" הסכים דנקטינן לברך, וכן כתב הרב המגיה ב"שלמי ציבור" עיין שם, ובאמת אף על גב דקימא לן ספק ברכות להקל, בהא נקטינן לברך, משום דלפי דעת רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות דכל ברכות אלו על מנהגו של עולם נתקנו ואף על פי שלא נתחייב בהם האדם צריך לברך, אם כן הוא הדין בסומא דצריך לברך, וכנגד סברת רבינו האר"י ז"ל אין לומר ספק ברכות להקל, ועיין מה שכתבנו לקמן בברכת שעשה לי כל צרכי:

פרק ו

אם בירך זוקף כפופים קודם מתיר אסורים לא יברך מתיר אסורים, משום דכפות קשה מאסור, וכיון דבירך זוקף הרי בכלל מאתים מנה, מיהו טוב לברך מתיר אסורים בלי שם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבבו כדי שלא יחסר לו מספר האורות הרומזים ברכות אלו עליהם, ועוד הא איכא רש"ל וב"ח דפסקו לברך, לכן לצאת ידי חובת כולי עלמא יברך בלא שם ומלכות ורק יהרהר שם ומלכות בתוך הברכה, ואפילו אדם כפות בלאו הכי מחמת חולי שאינו יכול לזוז ממטתו, גם כן מברך ברכה זו דעל מנהגו של עולם נתקנו ברכות אלו ועיין מנחת אהרן כלל ה' אות י"ד:

פרק ז

אם בשעה שאמר ברוך אתה ה' היתה כונתו לברך זוקף כפופים יסיים זוקף כפופים, אף על גב דאז לא יוכל לברך מתיר אסורים כן כתב הרב "חיי אדם" כלל ח' אות ה' יעוין שם, ובספרי הק' "מקבציאל" העלתי דאין לסמוך עליו בזה לאבד הברכה השנית ורק לכתחילה ודאי צריך להזהר שלא יאמר ברוך אתה ה' אלא על סיום הברכה העקרית שצריך לברך אותה בדעתו בהזכרת השם:

פרק ח

אחר מלביש ערומים יברך הנותן ליעף כח ושתי ברכות אלו נתקנו על מלבושי הנפש שיש אדם מאבד לבוש נפשו לגמרי והקדוש ברוך הוא בחסדו נותן לה לבוש חדש כי ערומה היא ויש אינו חוטא כל כך לאבד הלבוש לגמרי אלא רק מחלישו והקדוש ברוך הוא בחסדו נותן לו כח לחזקו בכל יום כאשר מחזיר לו נשמתו בבקר:

פרק ט

ברכת שעשה לי כל צרכי תקנוה על נעילת מנעלים דהיחף אינו יכול לעשות צרכיו וצרכי ביתו וכיון דלבש מנעליו כאלו נעשו לו כל צרכיו דאז הוא מוכן ללכת לכל אשר ירצה וכנזכר ב"שלמי ציבור" וכתב רבינו ז"ל בשער הכונות דף ב' עמוד ד "כל הח"י ברכות שיש מן על נטילת ידים עד סוף ברכת התורה חייב אדם לסדרם ולברכם בכל יום אף על פי שלא נתחייב הוא בהם לפי שכולם הם רמזים נפלאים על אורות עליונים ואין לבטלם אפילו אם האדם לא ישן בלילה או אם לא הסיר מצנפתו או בגדיו או סודרו או מנעליו וכיוצא בזה צריך לברכן בכל יום כולן אף על פי שלא נתחייב בהם לפי שעל מנהגו של עולם נתקנו חוץ מברכת שעשה לי כל צרכי ביום תשעה באב וביום הכיפורים שאז כל העולם יחפים וגם חוץ מברכת על נטילת ידים ואשר יצר דשתים אלו אם לא נתחייב בהן אין לברך עליהם" עד כאן לשונו, מוכח להדיא מדבריו דהאבל יברך שעשה לי כל צרכי מאחר דכל העולם לובשים מנעלים ורק בתשעה באב ויום הכיפורים אף על

פי דחולה וחיה לובשים בטלי במעוטייהו ואין כל העולם יכולים למשוך אורות בברכה זו בעבור דאלו המעוטים לובשים מנעלים וכן ב"שלמי ציבור" הכריח מדברי רבינו ז"ל דאבל מברך יעוין שם אמנם הרב החסיד מהר"א שרעב"י ז"ל בספר "דברי שלום" דף ס"ד פירש כונות רבינו ז"ל דבעי שיהיה אותו אדם נהנה על כל פנים באותו דבר שהוא מברך עליו ולכן פסיק ותני דאבל לא יברך כיון דאינו נהנה ובספרי ה' "מקבציאל" הבאתי דבריו וישבתי דקדוק דברי רבינו ז"ל על נכון ופקפקתי בדברי הרב "דברי שלום" הנזכר וטענתי עליו דגם לפי הבנתו הנה האבל גם כן נהנה מזה דאחרים לובשין מנעלים ועושין לו צרכיו מה שאין כן אם יהיו יחפים וכן הסומא מברך פוקח עורים מפני שנהנה מפתיחת עינים של אחרים והעלתי עיקר דהאבל מברך וכן עמא דבר:

פרק י

אף על גב דהעלו האחרונים אם בירך שלא עשני אשה לא יברך על גוי ועבד, וכן אם בירך על עבד לא יברך על גוי עם כל זה יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בתוך הברכה, והנשים יברכו שעשני כרצונו בלי שם ומלכות דאיכא פלוגתא בזה וספק ברכות להקל וטוב להרהר שם ומלכות בתוך הברכה:

פרק יא

ברכת המעביר מסתיימת בברוך גומל חסדים טובים וכו' ולכן אין עונין אמן אחר ותנומה מעפעפי וצריך לומר ויהי רצון בוא"ו גם יאמר המעביר וכו' בלשון יחיד שאומר מעיני ומעפעפי וכן תרגילני תדביקני וכן השאר בנוסח ויהי רצון וכו' דכן הוא נוסחת רבותינו ז"ל בש"ס וכן הוא בסידור רבינו הרש"ש ז"ל ועיין "דברי שלום" דף ס"ה מה שכתב בזה יעוין שם:

פרק יב

אף על פי דצריך לומר והערב בוא"ו עם כל זה שתי ברכות הן ועונים אמן אחר ברכה הראשונה וקודם והערב לא ילמוד לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה בלתי ברכת התורה ולפסוק דין בלא טעם שרי אבל אם יאמר טעם אסור וכן לכתוב דברי תורה או לשמוע נמי אסור בלא ברכת התורה אבל הרהור מותר ויש אומרים הא דהרהור מותר היינו אם יהרהר בלבו בלבד בלתי עיון בספר. ונשים נמי מברכים ברכת התורה ואם ישן ביום על מטתו שינת קבע איכא פלוגתא אי חשיבה הפסק וצריך לברך או לאו ומשום דספק ברכות להקל יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו ומי שחטפתו שינה בתוך ברכות השחר אז כל ברכה שהוא מסופק בה אם בירך או לאו לא יברך מספק, ואפילו אם הוא מסופק בברכת התורה ועל כל פנים יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בתוך הברכה, ואם שכח ולא בירך ברכות השחר קודם תפלה יברך אחר התפלה

חוץ מברכת המחזיר נשמות דנפטר בברכת מחיה המתים, וחוץ מברכת התורה שנפטר באהבת עולם:

פרק יג

מי שישן בלילה על מטתו שינת קבע וניעור קודם חצות לא יברך ברכות השחר, כן נראה מסתימות דברי המקובלים וכן נראה מדברי זוהר הקדוש בראשית דף יו"ד עמוד ב' ועיין "מקדש מלך" שם. אך ברכת התורה יוכל לברך קודם חצות מאחר שכבר ישן שינת קבע וכנראה מזוהר הקדוש שם ועיין אחרונים ז"ל, מיהו אם הוא ניעור קרוב לחצות נכון להמתין עד אחר חצות כדי לברך ברכות השחר עם ברכות התורה כסדר התקון בכל יום ויהיו קשר אחד, ואם ירצה בזמן מועט זה דביני וביני יאמר פסוקים של שירות ותשבחות, ושאלתי לידידנו הרב הגאון החסיד מורנו הרב אליהו מני נטריה רחמנא ופרקיה על מנהג החסידים בעיר הקודש תבנה ותכונן במהרה בימינו והשיב וזה לשונו בין הפשטנים בין המקובלים כולי עלמא מודו שאם ישן שינת קבע חייב לברך ויכול לברך וכנראה מלשון זוהר הקדוש חלק א' דף יו"ד עמוד ב' ועיין "מקדש מלך", אמנם יש שתי כונות בברכת התורה אחת פרטית והיא הנזכרת ב"נהר שלם" דף צ"ב עמוד א' וזו שייכה גם קודם חצות, ואחת כללית בכלל הי"ח ברכות והיא הנזכרת בשער הכונות דפוס ירושלים דף א' עמוד ג'. ועיין "נהר שלום" דף ט"ל עמוד ב' ודף פ"ז עמוד ב' ביאורם, ובודאי המברך קודם חצות לא יתקן זה התיקון, כיון שהעליונים לא נתקנו היאך יתוקנו התחתונים, ומכל מקום המנהג בבית אל יכב"ץ בזמן שהוא קרוב לחצות יש מברכין ברכת התורה ולומדים, ובחצות יברכו שאר הברכות, ויש חסידים שאף על פי כן ממתינים עד חצות בעבור תיקון סדר הי"ח ברכות עד כאן לשונו נטריה רחמנא ופרקיה:

פרק יד

חייב האדם לברך מאה ברכות בכל יום, ובשבת ויום טוב יחסרון מחמת ברכות העמידה ואז ישים אותם במיני פירות וריח טוב, והנה מפורש בדברי רבינו ז"ל בשער רוח הקודש דף ד' עמוד א' וזה לשונו "דע כי כ"ב אותיות אלפ"א בית"א הם תלויות במאה ברכות שהאדם מברך בכל יום, וכאשר אין האדם מברך כלל איזו ברכה מהם תחסר ממנו אותה האות שאותה ברכה תלויה בה, ואם בירך אות אלא שטעה בה אז תהיה האות ההיא מצויה אמנם תהיה חסירה בעצמה, ואם בירך אותה כתקונה אלא שלא נתכוון בה אז תהיה האות ההיא חשוכה ובלתי מאירה" עד כאן לשונו, ומזה תבין כמה צריך האדם להשתדל במאה ברכות:

פרק טו

מצאתי כתוב טוב שהאדם ירגיל עצמו לומר בכל יום שלוש פסוקים אלו כתובים בדברי הימים א' סימן כ"ט "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל, ויאמר דוד ברוך אתה ה' וכו', לך ה' הגדולה והגבורה וכו' והעושר והכבוד מלפניך וכו'" וכאשר תיקנום חכמינו ז"ל בזמירות בכל יום, והאדם יאמר אותם בפני עצמם בכל יום עשר או שבע פעמים, ובכל פעם יאמר אחריהם פסוק "ברוך אתה ה' למדני חוקיך" ומלבד תועלת סודית שיש באמירתם עוד תועיל לו להשלים לו מספר מאה ברכות בשעת הדחק עד כאן מצאתי, ונראה לי שהוא מנהג יפה ונכון ועיין "פתחי תשובה" יורה דעה סימן שכ"ח סעיף קטן א' מה שכתב בשם הרב "פרי תבואה" מה שקיבל מרבותיו יעוין שם עוד מצאתי כתוב ב"כתר מלכות" כתיבת יד מנהג יפה לומר האדם בכל יום פסוק "ברוך ה' לעולם אמן ואמן" (תהלים פט, נג) חמשה וארבעים פעמים, ובאומרו אמן ואמן יכוין בשם השלוב של הוי"ה אדנ"י, וזה הפסוק יועיל לו במקום תשעים אמנים שחייב אדם לומר בכל יום בעת שהוא אנוס ואינו יכול לענות כגון שהוא יושב בבית לבדו ואין הולך לבית הכנסת מחמת אונס עד כאן. ונראה לי דמנהג יפה הוא זה, וכן אני נהגתי לומר פסוק זה כמספר הנזכר בכל יום אחר פרשה של ברכת כהנים שאנחנו אומרים אחר ברכת השחר בכל יום, ועשיתי כן כדי שלא תשכח אמירתם ממני מאחר שעשיתי לה זמן קבוע, ואחר פסוק זה אני אומר טו"ב פעמים פסוק "אור זרוע לצדיק" (תהלים צד, יא) כמו שכתב הרב הגאון רבנו חיים פלאג'י ז"ל דנכון לאומרו טו"ב פעמים בכל יום:

הלכות חנוכה

פתיחה

אמר המחבר יצ"ו אזכיר עוד בפרשה זו הלכות חנוכה אשר רוב השנים אני דורש אותם בעזרת השם יתברך בפרשת וישב: "ובגפן שלשה שריגים והיא כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכלותיה ענבים", נראה לפרש בסיעתא דשמיא - "גפן" אלו ישראל שנמשלו לגפן, שהוא עץ חלש ורך אך פירותיו טובים מאד שיש בהם אכילה ושתיה, כן ישראל אע"פ שהם רכים וחלשים עושים פירות טובים בתורה ומצות, גם הגפן אינה מקבלת נטיעה אחרת שלא תתערב בשאר אילנות, כן ישראל כתוב בהם "הן עם לבדד ישכן" ואי אפשר שיטמע איש ישראל בסטרא אחרא ויתערב בה לגמרי, אלא סופו לצאת ממנה ויתוקן ע"י כמה גלגולים כי השי"ת חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, ואמר שלשה שריגים כנגד נר"ן (נפש רוח נשמה) שנמצאים בישראל דוקא, דאומות העולם אין להם אלא נפש מן קליפה דעשיה. ותיקון של ישראל הוא שלשה מדרגות, ותחלה

היא "כפורחת" - בתשובה שבהרהור הלב, ואח"כ "עלתה נצה" - תשובה במעשה, אך היא מיראה ואח"כ "הבשילו אשכלותיה ענבים" - תשובה מאהבה, שהזדונות יתהפכו לזכיות, ואפקה בלשון "בישול" לרמוז על הצניעות של התשובה כמו שנאמר: "והצנע לכת עם אלהיך" שאם יעשה תשובה בצניעות יצליח בה יותר, וידוע שכל דבר המתבשל בקדרה - אם יכסו הקדרה יתבשל בטוב וגם במהרה. או יובן אומרו: "שלשה שריגים" - כנגד מחשבה ודבור ומעשה, שצריך שיהיו התורה והמצוות בשלשתם וישראל לא יהיו שלמים אלא בשלשה אלו ביחד:

נמצא שלימות התורה והמצות הוא רק בשלשה אלו, לכן התורה נקראת אור והמצוה נר דכתיב: "כי נר מצוה ותורה אור", והיינו כי הנר כולל שלשה דברים ביחד: הוא עצמו, והפתילה, והשמן שבתוך הנר. ואם יחסר אחד מהם לא יעשה הנר פעולתו, וכן נמי האור יש בו שלשה גוונים כנגד שלשה הנזכרים, ולכן בחנוכה נעשה להם הנס באור המנורה, שהיא משולשת: בכלי, ושמן, ופתילה. וגם האור שלה משולש בשלש גוונים. לרמוז שזכו לנס זה על אשר היתה עבודת הקודש אצלם שלימה במחשבה ודיבור ומעשה, ולכן גם יוסף הצדיק עליו השלום מפני שעבד את השם יתברך עבודה תמה בשלשה הנזכרים, נעשה לו נס בדיבת אשת פוטיפר מחמת האש שרמוז בו שלשה הנזכרים, דידוע ממה שכתוב בתרגום יונתן בן עוזיאל שהיא הביאה חלבון ביצה והניחה על המטה לחזק הדיבה, וכמו שכתב יונתן בפסוק: "ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו", ראו דייקא. ואח"כ נבדק זה ע"י האור ונתבררו שקרים שלה ולא נהרג, וזה שנאמר: "אור זרוע לצדיק". "זרוע" - עוזר. "לצדיק" - הוא יוסף שנקרא צדיק בסתם. ולכן נקראת חנו כ"ה - היא תיבת אור, שהיא תיבה של חמש ועשרים שבתורה, כי מן "בראשית" עד "יהי אור. תמצא תיבת אור היא תיבה של כ"ה, ולכן הנס התחיל בכ"ה לחודש, לז"א: "יהי אור - ויהי אור", "יהי" - עולה כ"ה. יהי בו נס של אור. ולכן בזכות שלימות העבודה בשלשה הנזכרים ניצולו מן שלשה גזירות שגזרו היונים: לבטל שבת, וחדש, ומילה. וגם זכות התורה שהיא חמש ספרים, הגן לבטל שלשה גזירות דראשי תיבות שלהם: "חמש" שהוא ראשי תיבות חדש מילה שבת. גם הנס היה בשמן, שתרגומו מש"ח ראשי תיבות הנזכרים. ולכן הנס נעשה בסוף החדש ונמשך שמונה ימים, כדי שיזדמן באלו הימין שבת וגם ר"ח, ולכן בלילה הראשונה נתקן שלשה ברכות:

פרק א

בליל ראשון מברכים שלשה ברכות להדליק ושעשה נסים ושהחיינו, ונתנו הפוסקים ז"ל סימן עשה לך שרף ושים אותו על נס וראה אותו וחי (במדבר כא, ח), גם נרמזו

באותיות מספרם שהוא אותיות שלשה שגם בם סימנם שלש"ה ר"ת שעשה להדליק שהחיינו הנרות הללו וכו', ואחר שהדליק נר ראשון יאמר הנרות הללו וכו', בנוסח המתוקן יפה שיש בו ל"ו תיבות כמנין הנרות של כל שמונת הימים, ויעמדו אשתו ובניו בשעת הברכה ובשעת הדלקת כל הנרות:

פרק ב

אע"ג דבנרות שבת נוסח הברכה הוא להדליק נר של שבת, בנרות של חנוכה מברכין להדליק נר חנוכה ואין אומרים של כדי שיכוין המברך בראשי תבות נח"ל שהוא שם קדוש הרמוז בראשי תבות נוצר חסד לאלפים ובראשי תבות פסוק נפשינו חכתה לה', שגם הם ניצלו בשביל שבטחו בהשם יתברך וציפו לישועתו, ואמרתי בס"ד דלכן היה הנס בחודש כסליו דראשו וסופו כ"ו מספר שם הוי"ה, ואותיות הנשארים באמצע הם ראשי תבות לפורקנך סברית יהו"ה, שהוא תרגום של פסוק לישועתך קויתי ה':

פרק ג

אם לא בירך שהחיינו בליל ראשון יברך בליל שני, וגם האבל יברך שהחיינו, אבל אונן ידליק בלא ברכה ואם אפשר בשליח נכון ועדיף יותר:

פרק ד

מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח אפילו בזמן הזה שמדליקין בפנים, ואם אין מזוזה בימין יניחה בימין, ואם יש מזוזה יניחנה בשמאל הנכנס, והרי שלשה מצוות ביחד כי האדם הנכנס ולובש ציצית שהוא טלית קטן שעליו וראשי תבות שלהם צמ"ח ציצית מזוזה חנוכה, ובזכות זה יבא משיח צדקינו צמ"ח שמו (זכריה ו, יב), ויתקיים פתחו שערים ויבא גוי צדיק (ישעיה כו, ב) כי ימין ושמאל תפרוצי(ישעיה נד, ג), וכשיניח החנוכה על מזוזת הפתח בשמאל יניח בלילה הראשונה את הנר בקצה השני של מנורת החנוכה שהוא הרחוק מן הפתח, ובליל שני יניח נר השני בצידו שיהיה קרוב לפתח יותר מן הראשון, ובו מתחיל להדליק עד שנמצא בליל שמיני אותו נר הנוסף יהיה סמוך לפתח ממש, ובו מתחיל להדליק כדי שיפנה לצד ימין בהדלקה בכל לילה, אבל אם אין מזוזה בימין דאז מניח החנוכה בימין יעשה להפך דמניח בליל ראשון הנר קרוב לפתח, ובליל שני מניחו בצידו וכן על זה הדרך כדי שיהיה בכל לילה פונה לצד ימין כשהוא מתחיל להדליק נר הנוסף:

פרק ה

מניחה למעלה משלשה טפחים, ומצוה להניחה למטה מעשרה טפחים, ובדיעבד אם הניחה למעלה מעשרה יצא, וע"פ הסוד טוב להניחה מעט למעלה משבעה, ואם הניחה למעלה מעשרים אמה לא יצא י"ח:

פרק ו
צריך להדליקה במקום ההנחתה, ואפילו אם בעל הבית חולה ושוכב על מטתו אין מביאין לו נרות חנוכה להדליקה אצל מטתו ויניחו אותה אח"כ במקומה, כי צריך להדליקה במקום הנחתה, ולכן אם אינו יכול לקום להדליק במקום הנחתה יעשה שליח להדליקה במקום הנחתה, ויכול החולה לברך והשליח ידליק בחדר ההוא לפניו תכף ומיד וכאשר העלתי בס"ד בתשובה בסה"ק רב פעלים:

פרק ז
זמן ההדלקה הוא בצאת הכוכבים, וכשהגיע הזמן לא יאכל ולא ילמוד עד שידליק, ואם התחיל לאכול או ללמוד פוסק ומדליק אם לא הדליק בצאת הכוכבים ידליק ויברך כל זמן שבני הבית נעורים, אבל אם ישנים ידליק בלא ברכה, מיהו די בשנים נעורים:

פרק ח
צריך שיתן בה שמן שידליק לפחות חצי שעה, ואם לא היה בה שמן שיעור הדלקה חצי שעה בשעה שהדליקה, אפילו אם הוסיף בה שמן אחר ההדלקה לא יצא ידי חובתו, ואם בירך והדליק ואח"כ הרגיש שלא היה בה שמן יכבנה ויוסיף בה שמן ויחזור וידליקנה אך לא יברך פעם שנית, על כן כל אדם יתן עיניו קודם ברכה לראות אם יש בה שמן כשיעור, כי יזדמן שאשה הניחה שמן כשיעור ונשפך מן הנר ע"י איזה מקרה לכך יראה תחלה ואח"כ יברך וידליק:

פרק ט
אם הדליקה וכיבה הרוח אם הניחה במקום שליטת הרוח שאינה יכולה לעמוד בו לא יצא ידי חובתו, וצריך שיניחנה במקום הראוי וידליקנה בלא ברכה, אבל אם הניחה במקום שאינו שולט הרוח וקרה לה מקרה וכבתה אינו זקוק מן הדין להדליקה, ואם החמיר להדליקה ברוך יהיה:

פרק י
הדליק נר חנוכה ושכח ולא בירך אם עדיין לא גמר הנרות יברך ברכת להדליק וידליק הנשארים, אע"פ דאלו הנשארים הן מן ההידור אבל אם גמר הדלקת כל הנרות ואח"כ נזכר אפילו שנזכר תוך כדי דיבור לא יברך ברכת להדליק, משום דאיכא פלוגתא בזה וספק ברכות להקל, אבל ברכת שעשה נסים וכן ברכת שהחיינו יברך אותם אפילו שלא נזכר אלא עד שגמר הדלקת כולם כן העליתי בס"ד בתשובה בסה"ק רב פעלים: ואם הדליק נר אחד וקודם שהדליק השאר נשפכו, או אם טעו ולא הזמינו נרות הצריכים לאותה לילה ששכחו מהם נר אחד ולא הרגיש בזה אלא עד שבירך, לא ישיח אלא ימתין עד שיביאו לו האחד המשלים המנין וידליקנו, ואם שח לא יברך:

פרק יא

מדליקין בבית הכנסת ומברכים, אך צריך זה המדליק להדליק בביתו גם כן, אם הוא אכסנאי אינו מברך בביתו שהחיינו מפני שכבר בירך בבית הכנסת דקימא לן ספק ברכות להקל, וכן אם חל ליל ראשון של חנוכה בליל שבת דמברכין בו שהחיינו וכבר הדליק בביתו ובירך שהחיינו, ובא להדליק בבית הכנסת וכל הקהל שהיו בבית הכנסת כדי להתפלל ערבית כבר הדליקו בביתם ובירכו שהחיינו בביתם, לא יברך שהחיינו בהדלקת בית הכנסת מפני שכבר הוא וכל הקהל בירכו שהחינו בביתם, דמספקא לן בדבר זה בסה"ק מקבציאל ולא איפשיט לן וספק ברכות להקל ועיין להרב זרע אמת סימן צ"ו והביאו הרב מחזיק ברכה ז"ל:

פרק יב

שמן זית מצוה מן המובחר, ואם הניח השמן תחת המטה לא ידליקו בו נר חנוכה ולא נר שבת, משום דכל מידי דאכילה שורה עליו רוח רעה תחת המטה, וכיון דנמאס לאכילה נמאס למצוה, משום הקריבוהו נא לפחתיך, אבל אם השמן הוא מר דאינו בר אכילה אינה שורה עליו רוח רעה ושרי:

פרק יג

אין להדליק קצת נרות משמן וקצת משעוה, כדי שלא יאמרו שני אנשים הדליקו ועוד אין בזה הידור מצוה, ולכן טוב שגם גוף הנרות יהיו שוין בגודלן ומראיהם ומינם משום הידור מצוה, וטוב שזה נר הנוסף שקורין שמש יעשהו משונה מנרות חנוכה, כדי שיהא ניכר שאין זה בכלל נר חנוכה וכן אני נוהג:

פרק יד

אסור להשתמש לאורה בין תשמיש קדושה בין תשמיש חול, אבל לנר הנוסף מותר ויש מחמירין גם בנר הנוסף, וכפי הסוד אם נהנה מאורה עושה פגם גדול שיתאחזו החיצונים באור העליון וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל, וכל זה הוא רק בזמן שיעור המצוה:

פרק טו

סומא אשתו מדלקת, ואם אין לו אשה ישתתף בפריטי, ואם יש לו בית בפני עצמו ידליק ע"י סיוע של אדם אחר אך לא יברך:

פרק טז

המנהג פה עירינו יע"א הבן אף על פי שהוא גדול, לא ידליק בעודו בחור אלא יסמוך על אביו, ואם נשא אשה ידליק בחדר שלו שהוא ישן שם, אך לא יברך אלא יעמוד אצל אביו כשהוא מברך ויכוין לברכות של אביו ואח"כ הולך ומדליק בחדרו:

פרק יז
שנים או שלשה בעלי בתים שאוכלין כל אחד בפני עצמו ודרים יחד ישתתפו בפריטי כדין אכסנאי, וידליקו כל אחד לילה אחת בידיו:

פרק יח
טוב ליתן לאחד מבניו הקטנים להדליק בידם נר הנוסף כדי לחנכם במצות, שגם בזה הנר הנוסף יש קצת מצוה, וכן אני נוהג וראוי לעשות כך, אבל לא יתן להם להדליק מנרות של חיוב ודלא כמאן דהתיר בזה:

פרק יט
קטן שהגיע לחינוך לא ידליק בשביל אחרים, ואין מדליקין נר חנוכה מנר חנוכה על ידי אמצעי:

פרק כ
נר חנוכה מדליק קודם נר שבת, ואע"פ שהאיש הוא המדליק נר חנוכה והאשה מדלקת נר שבת, תמתין אשתו שלא תדליק נר שבת עד שידליק הבעל נר חנוכה, ויש בדבר זה טעם ע"פ הסוד כנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל שאם ידליקו נר שבת קודם, עושה פגם חס ושלום, מיהו אם השבת הוא בליל שביעי או שמיני שיש נרות הרבה והאשה רוצה למהר מחמת הזמן שלא נשאר עת מרווח, אז תוכל להדליק נר שבת אחר שהדליק הבעל נר אחד בלבד ולא תמתין עד שידליק הכל, וצריכין להזהר בערב שבת שיתפלל מנחה ואח"כ מדליקין, ולא יעשה מנהג בורים שמדליקין נר חנוכה ואח"כ מתפללים דהוי תרתי דסתרי:

פרק כא
במוצאי שבת בבית הכנסת מדליקין נר חנוכה ואח"כ מבדילין, אבל בבית מבדיל ואח"כ מדליק נר חנוכה וזו הדרך הנכונה יותר:

פרק כב
בחנוכה אין הולכים לבית הקברות ביום יארצייט כנהוג, ומי שיש לו יארצייט בתוך ימי חנוכה ילך קודם חנוכה, אבל הולכין להשתטח על קברות הצדיקים זיע"א, וכן המנהג פה עירינו שהולכין על מצבת אדונינו יהושע כהן גדול בתוך ימי חנוכה בערב ראש חודש:

פרק כג
ביום כ"ד כסליו ילמדו בספר חגי סימן ב' בעשרים וארבע וכו' עד סוף הספר, ויש סגולה לשמירה לומר כל לילה אחר הדלקת נר חנוכה שבעה פעמים ויהי נועם וכו', ומזמור יושב בסתר וכנזכר בספר מועד לכל חי יעוין שם:

פרק כד

אוכלין מאכלי חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב שהיה ממלכי יון והמעשה הובא בספר חמדת הימים, ונס זה נעשה קודם נס העקרי של חנוכה בכמה שנים, אך הואיל ואותו אויב היה ממלכי יון וגם הוא היה רוצה להעבירם על דת לכך עושין לנס זה גם כן זכר בימי חנוכה, על דרך שאמרו לאכול זרעונים בפורים זכר לנס של דניאל עליו השלום וחבריו עליהם השלום (דניאל א). ונראה לי בס"ד לרמוז טעם בחלב לשלשה מצות שגזרו לבטלם שהם חודש שבית מילה ומסרו ישראל עצמן עליהם, דאות ח' דחלב הוא אות ראשונה של חודש, ואות ב' דחלב הוא אות שנית של שבת, ואות ל' דחלב הוא אות שלישי של מילה:

פרק כה

במזמור ארוממך ה' כי דליתני שאומרים קודם ה' מלך בשחרית אין צריך להתחיל לומר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד ככתוב בסידורים, ובנוסח על הנסים יאמר חשמונאי בחיריק כמן שכתב הפרי חדש ז"ל, גם יאמר לשכחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, גם יאמר וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו:

פרק כו

בכל שמונת ימי חנוכה יאמרו בית יעקב ומזמור היום, ואחריו מזמור שיר חנוכת הבית, וקודם מזמור היום יאמר היום יום פלוני בשבת, ולא יסיים לומר שיר שהיו הלוים אומרים על הדוכן כדרכו בשאר ימים, ופה עירינו בגדאד יע"א היה מנהגם שלא לומר בחנוכה בית יעקב ולא מזמור של היום אלא אומרים מזמור חנוכה דוקא, ומזה כמה שנים תהילות לאל עשיתי המנהג לומר בית יעקב ומזמור היום גם כן כנזכר לעיל ונתיישב זה המנהג בעזרת השם יתברך:

פרק כז

צריכין הנשים להזהר שלא יעשו מלאכה בעוד שהנרות של חנוכה דולקות כי כן קבלו עליהם מזמן קדמון ומפורש ב"בית יוסף" וב"לבוש" טעמים על מנהג זה, ואנא עבדא אמרתי טעם ע"פ הסוד כי מצינו מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות שיש תוספת קדושה אל המלכות העליונה בחנוכה כמו ענין ראש חודש, דבחנוכה מקבלת הארותיה מן ההוד ע"י עצמה שלא ע"י בחינת התפארת, שאינה טפילה אל בחינת התפארת כמו בימי החול, ולכן מאחר שהנשים מושרשים הם במלכות שיש לה תוספת בחנוכה, על כן עשו תוספת לעצמן באיסור עשיית מלאכה להתקדש בכך בשעת הדלקת הנרות דוקא והוא טעם נכון בעזרת השם יתברך: וכתב בשולחן גבוה ראוי שיזהרו הנשים שלא לעשות כבוס ומעשה מחט וכן שאר מלאכות ביום ראשון וביום אחרון של חנוכה

וכמו שכתוב בראש חודש יעוין שם, ועיין מועד לכל חי סימן ז"ך אות ס"ה יעוין שם וכך אני דורש בציבור שטוב להזהר בזה, ורק לאותם הנשים שפרנסתם ע"י מלאכה אין להחמיר בזה, ושאלתי להרב הגאון החסיד מהר"א מני נר"ו להודיעני מנהג עיר הקודש תוב"ב בדבר זה וכתב לי שמנהגם לעשות מלאכה בכל ימי חנוכה, אמנם יש להם קבלה שאם אשה נפלה בסכנה תדור נדר לא לעשות מלאכה בחנוכה ותנצל, ויש נודרים יום אחד ויש נודרים שני ימים כפי מה שירצו אך הנשים הבאים מחוץ לארץ כל אשה אינה משנה מנהג שהיה לה בחוץ לארץ עד כאן דבריו נר"ו:

פרק כח

ירבה בסעודת שבת של חנוכה יותר משאר שבתות, וכל שכן אם חל בו ראש חודש גם כן, וכן ירבה בראש חודש טבת שהוא בתוך ימי חנוכה בשביל פרסום הנס, ומנהגינו להדליק שמן למאור לכבוד נשמת רבי מאיר בעל הנס זיע"א ביום ראש חודש טבת, ויזהר בהלל של חנוכה כי אפילו בחג המצות אין אומרים הלל גמור וכאן אומרים הלל גמור שמונה ימים, על כן יאמר אותו בכונה ובשמחה רבה:

מקץ

פתיחה

"ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה וכו'" (בראשית מג, יא), נראה לי בסיעתא דשמיא דידוע ה"א ראשונה דשם הוי"ה נקראת אם העליונה, וגם ה"א אחרונה נקראת אם, שהיא אימא תתאה, אלא שזו נקראת בשם כן דהיא כן ומושב לכל העולמות שהיא סופא דכל דרגין כידוע, וזה שאמר "אם כן" קרי בה אם בצר"י רוצה לומר אם שהיא כן, "אפוא זאת עשו" זאת ז' אות רמז לאותיות השם והכסא, או רמז לאותיות שדי ואותיות אדני שנפגמו בחטא אדם וחוה, "עשו" רוצה לומר תקנו כמו "ובן הבקר אשר עשה" (בראשית יח, יח), או זאת כינוי לתורה כמו שאמרו רבותינו ז"ל במדרש רבא פרשת אחרי זאת כינוי לתורה כמה דאת אמר "וזאת התורה" (דברים ד, מד), עוד אמרו רבותינו ז"ל "זאת" כינוי לתפלה כמו שכתוב "ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' את כל התפלה והתחנה הזאת" (מלכים-א ח, נד), וכן בדוד הוא אומר "על כן מצא עבדך להתפלל לפניך את התפלה הזאת" (שמואל-ב ז, כז), והיינו רוצה לומר על ידי עסק התורה והתפלה תתקנו את ה"א אחרונה הנקראת אם ונקראת כן, ופירש הדבר קחו מזמרת הארץ הם התפילות שיש בהם שבח וזמרה גם בהם יהיה זמר עריצים על ידי הברור של ניצוצות קדושה הנעשה על ידם, בכליכם רמז לניצוצות הקדושה שנקראים כלים כנודע סוד שבירת הכלים שאנחנו צריכין לבררם

ולתקנם דבר יום ביומו על ידי התפילות עד גמירה, כי הקדוש ברוך הוא עשה זאת לזכותינו בשכל טוב לעולם הבא במה שמסר בירורם ותיקונם בידינו, וכמו שכתבתי בסיעתא דשמיא על מאמר רבי יוסי בסוף מסכת כלים אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה, ולכן אמר בכליכם שייחס אותם להם, והורידו לאיש מנחה, לאיש רמז לאות וא"ו דשם הוי"ה שנקראת בשם איש, מנחה מן הבירורים האלה, או מנחה -- ח"ן מ"ה, שיתמלא בשם הוי"ה דאלפין דהוא מספר מ"ה וידוע כי תשלום מספר שם מ"ה על ידי אות אלף דמלוי וא"ו כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל בדרוש יציאת מצרים, והתחיל להזכיר ששה מינים "מעט צרי וכו'", כנגד ששת ימי החול שבהם תהיה מלאכת הבירור, ולכן ראשי תבות ששה מינים אלו הוא שם קדוש צדנלב"ש, והיינו צד"ן לשון צידה שהבירור נקרא בשם צידה, שניצוצות קדושה נצודין ויוצאין מתוך הסיגים והקליפות, ואותיות לב"ש שיהיו לבושין לאות וא"ו דשם הוי"ה ולאות ה"א אחרונה ולכן קראו רבותינוז"ל את התפילות דברים העומדין ברומו של עולם: ומאחר שהתפילות עניינם נורא ונשגב שנעשה בהם בירורים גדולים אשר העולמות העליונים תלויים בהם, וגם הגאולה העתידה להיות במהרה בימינו אמן תלויה בהם, לכך נכון להשתדל ולהזהר להתפלל בבית הכנסת שהיא דוגמת בית המקדש ונקראת מקדש מעט ששם השראת שכינה, ויצליח האדם בתיקון התפילות שם עשר ידות על מה שהיה מתפלל בביתו, ששם בבית הכנסת ימצא תרתי לטיבותא הן מצד קדושת המקום והן מצד ברוב עם הנמצאים שם:

פרק א

מצוה על האדם להיות מעשרה ראשונים בבית הכנסת, ועיקר המצוה שישאר שם להתפלל שם, ולא כאותם שיהיו מעשרה ראשונים בבית הכנסת ואחר כך הולכים להתפלל בבית כנסת אחרת ששם אינם מעשרה הראשונים וכנזכר בשער הכוונות לרבנו ז"ל, וכשם שמצוה להיות מעשרה ראשונים בשחרית כן מצוה גם כן במנחה ומעריב, וכל המקדים יותר הוא קרוב אל הקדושה יותר ושכרו יותר, וכשם שמצוה להיות מעשרה ראשונים כך מצוה להתעכב עד שלא ישארו עשרה בבית הכנסת, ומכל שכן שצריך להזהר שלא יצא ראשון מעשרה האחרונים שהראשון לעשרה האחרונים כשיצא מבית הכנסת הוא העיקר הגורם סילוק אור השכינה מבית הכנסת, ועיין "אליהו רבא" סימן צ"ג אות א' ו"חסד לאלפים" שם ועוד אחרונים:

פרק ב

מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת, וכן לכל דבר מצוה, אך יעשה באופן שלא ילעיגו הרואין עליו, אלא ילך כאיש מהיר במלאכתו, ואמרו רבותינו ז"ל על פסוק "מלך אסור

ברהטים" (שיר השירים ז, ו) שהשכינה קשורה עם ישראל בגלות בשביל שני ריצות שרץ אברהם אבינו עליו השלום בשביל מצוה דכתיב "וימהר אברהם האהלה אל שרה" "ואל הבקר רץ אברהם" (בראשית יח, ו-ז), ואמרו גם כן בזוהר הקדוש כשישראל רצים לדבר מצוה, כנגד זה רצים מלאכי סנגורייא ומקדימין ללמד זכות על ישראל, ומיהו לא ירוץ אלא עד פתח בית הכנסת, אבל בבית הכנסת עצמה אסור לרוץ אלא ילך באימה ויראה, כי היכל מלך הכבוד היא וכנזכר ב"חסד לאלפים":

פרק ג

הנכנס לבית הכנסת יזהר להתעכב מעט בפתח קודם שיכנס, ולהראות עצמו ירא וחרד ומזדעזע ליכנס בהיכל מלכו של עולם, ועניין זה מועיל מאד אל השלימות של האדם ואל ההשגה, וזה סוד הפסוק "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, ל), גם זה מה שאמרו בגמרא בענין אחיתופל שלימדו לדוד המלך עליו השלום פסוק "בבית אלהים נהלך ברגש" (תהלים נה, טו), שרמזו גם כן ענין ברגש שיתרגש האדם ויזדעזע בעת כניסתו בבית אלהים שהוא בית הכנסת עד כאן לשון רבינו ז"ל בשער הכונות יעוין שם: ובספר "כתר מלכות" כתיבת יד כתוב בכל יום כשיכנס לבית הכנסת יעמוד בפתח ויאמר פסוק "ואני ברוב חסדך וכו'" (תהלים ה, ח) ויכנס, וכשהוא נכנס והולך שם יאמר אחר הפסוק הנזכר "ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה" (שם מו, ח) והוא פסוק של אברהם אבינו עליו השלום, ואחריו פסוק "ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך" (שם פד, יג) והוא של יצחק אבינו עליו השלום, ואחריו פסוק "ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו" והוא של יעקב אבינו עליו השלום, ואם אפשר לאומרם כולם בעמדו בפתח הנה מה טוב, ואם לא אפשר יאמר שלשה פסוקים אלו כשהוא נכנס והולך ובחול לא יאמר פסוק "ואני ברוב חסדך" אלא אם כן לובש תפילין, אבל בשבת ויום טוב דאין מניחין תפילין יאמר פסוק "ואני ברוב חסדך", ולא בעינן שיהיה מעוטף בציצית דדי בזה בטלית קטן שעליו:

פרק ד

יקבע מקום לתפלתו שלא ישנהו, ולאו דוקא בקבע של בית הכנסת, אלא גם בבית הכנסת שקבוע בה יקבע שם מקום, וכן כשיתפלל בביתו לפרקים גם כן יקבע מקום להתפלל בו בכל פעם, ועיקר קביעות מקום הוא בתפילת העמידה:

פרק ה

אסור להתפלל בעצבון, דאם יתפלל בעצבון אין נפשו יכולה לקבל אור העליון הנמשך עליו בעת התפילה, ורק בשעת וידוי יתעצב על עונותיו, וקודם תפלה יקבל מצות ואהבת לרעך כמוך, ולכן אם יש אדם מישראל בצרה יתפלל עליו כל יום בפירוש, ועל ידי זה תכלל תפלתו בכלל תפלות כל ישראל ותעשה פרי למעלה:

פרק ו

אפילו הזמירות לא היה אומר רבינו האר"י ז"ל בקול רם, כדי להראות הכנעה, ורק ביום שבת היה מרים קולו בנעימה מעט יותר ממנהגו בחול לכבוד שבת, וכשהיה קורא איזה פסוק מתנ"ך בתוך התפילות דמיושב היה קוראו בטעמים שלו, והיה מזהיר את רבינו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל שלא יכניס האצבע תוך אזניו כדי לנקותם מזוהמא מתחלת התפלה דמיושב עד גמר עלינו לשבח, ועל ידי מטפחת לית לן בה, כתוב בספר "כתר מלכות" כתיבת יד כשאומר שלשה פסוקים "מי אל כמוך וגו'" שהם, י"ג מכילן דרחמי ימנה את הי"ג הנזכרות באצבעות הימין כדרך שעושין באמירת אחד עשר סמני הקטורת עד כאן, ויפה כתב חדא כי המנין ירוה על חשיבות ומעלה של אותו דבר וכיון דהם דבר שבמנין ודאי טוב למנותם באצבעות לפרסם מניינם, ועוד יועיל זה לעורר הכונה בלב וכן אני נוהג:

פרק ז

כשיגיע לקריאת שמע קודם פרשת התמיד יזהר לומר פסוקים שמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בכונה גדולה כמו קריאת שמע דיוצר, הן בסגירות עיניו, וכן במסירת נפשו בתיבת אחד, כי זו היא חיוב מדרבנן, ויכוין לקיים מצות קריאת שמע מדרבנן ויש בה צורך גדול בתיקון התפלה דאין אנחנו יכולים להשלים תיקון הנעשה בקריאת שמע דיוצר אלא בצירוף קריאת שמע זו, אך סגי לומר פסוק שמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ואין אומרים "ואהבת וגו'" וכנזכר בספר הכונות: והנה בסידורים כתוב קודם קריאת שמע זו אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות בבתי מדרשות ומיחדים שמך בכל יום וכו', ואין זו נוסחה אמיתית דמחזי כמשקר דרוב אין משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אך נוסחה העקרית הוא להוסיף אות כ"ף בתיבת שאנחנו ולומר כשאנחנו משכימין ומעריבין, ולי אנא עבדא נראה דעדיף טפי לבלתי נאמר משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות דקמי שמיא גלייא ומה הכרח יש לנו בדברים אלו, אלא יאמר אשרינו שאנחנו מיחדים שמך בכל יום וכו' כן נראה לי והבוחר יבחר:

פרק ח

פרשת התמיד והקטורת יאמר בכונה גדולה דרבו מספר מעלותיה, והקריאה במקום הקרבה וימנה באצבעותיו הסממנין של הצרי והצפורן וכו', וכתבתי בספרי הק' "מקבציאל" בסיעתא דשמיא דהמנין מורה על חשיבות ומעלה, דלהכי קימא לן כל דבר שבמנין אפילו באלף לא בטיל ועוד בזה תתעורר הכונה יותר, ועוד איכא טעמא במנין האצבעות דאף על גב דקריאתינו היא העולה במקום הקטרה, עם כל זה לרוב

יקר תפארת המצוה הזאת נצרף עם שיח שפתותינו איזה תנועה של מעשה, ולכן נמנה באצבעות כדי לעשות קצת פעולה בידינו בדבר זה ואז יצטרפו הדיבור והמעשה כאלו הקטרנו ממש, ולכן נראה לי דטוב למנות באצבעות הימין דוקא ודלא כמו שכתבו דימנה בשתיהן כדי לזכות שתי ידות כאחד, חדא דמעשה הימין מסוגלת יותר בכל מקום, ועוד כי הכהן המקטיר בבית המקדש היה מקטיר בימין, ועוד כתבתי שם טעם למנות האצבעות כי האחד עשר סמנים הם בירורים של שבעה מלכים שהם שבע ספירות: חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות, וידוע דחמש אצבעות הם חסד גבורה תפארת ונצח והוד כמו שכתוב בשער הכונות בדרוש הציצית, ונמצא רוב שבע ספירות נרמזים באצבעות היד לכן מונה בהם: ובספר "כתר מלכות" כתיבת יד איתא דגם אחד עשר סמנים שנרמזו במקרא של "קח לך סמים וגו'" גם כן ימנה אותם באצבעות, דהיינו "קח לך סמים" ימנה שתים, וב"נטף ושחלת וחלבנה" ימנה עוד שלש, וב"סמים" השנית ימנה עוד חמש, וב"לבונה זכה" ימנה עוד אחת, ויפה כתב בזה ומסתבר טעמיה וכן אני נוהג:

פרק ט

יש מדקדקין לומר אביי הוא הוה מסדר, כדי שלא תדבק יו"ד של אביי עם הוה דאז נראה כקורא השם ככתבו וכן ראוי לעשות, ופסוקי אנא בכח יאמר כל שתי תיבות ביחד אנא בכח ויפסיק, ואחר כך גדולת ימינך ויפסיק, וכן על זה הדרך ויכוין בראשי התבות בשמות הקודש כנזכר בסידורים, וכתב "מנחת אהרן" כלל י' אות ק' וזה לשונו: וה"שיורי כנסת הגדולה" כתב לעמוד בעת אומרו אנא בכח, וכבר כתבתי לעיל דאין חיוב לעמוד על רגליו אלא במקום שאנחנו עסוקים בשלשה ראשונות ואם כן אין לעמוד כשאומר אנא בכח דענין זה אינו לא בכתר ולא באבא ואמא עד כאן לשונו ויפה כתב, ושאלתי על מנהג החסידים בבית אל יכב"ץ ואמרו שאין מנהגם לעמוד:

פרק י

ברייתא דרבי ישמעאל יש בה סודות גדולים ובסידור רבינו הרש"ש מסודרים לנכון, על כן צריך לאומרה בנחת ומתון, ובספר "כתר מלכות" כתיבת יד גם על ברייתא זו כתב: טוב למנות שלוש עשרה מידות שבה באצבעות וטעמו ונימוקו עמו, וכתוב בשער הכונות לומר "וכן" בפת"ח יעוין שם, ויש מקשים והלא מצינו "כן" בצר"י במלכים א' סימן ז' (פסוק כט) "ועל השלבים כן ממעל", ועוד שם (פסוק לא) "עגול מעשה כן" כל זה הוא מלשון "אותי השיב על כני" (בראשית מא יג), ואין זו קושיא כלל דאין הכי נמי יש "כן" בצר"י שהוא ממשמעות זו אך "כן" בפת"ח הוא לשון מבורר יותר במשמעות זו, ועוד נראה ודאי שיש על פי הסוד טעם אצל רבינו האר"י ז"ל שצריך לומר כן בפת"ח:

פרק יא

טוב לסמוך אמירת פסוקים של הודו לפרשת התמיד ואיזהו מקומן בכל מה דאפשר יען כי בתמיד של שחר היו אומרים מ"הודו לה'" עד "ובנביאי אל תרעו", ובתמיד של בין הערבים היו אומרים מ"שירו לה' כל הארץ" עד "והלל לה'", ועל פי הסוד יש טעם בפסוקים אלו כדי להפריד הקליפות מעל הקדושה, ומי שיש לו איזה סיבה שלא יוכל להקדים לבא לבית הכנסת להתחיל התפלה מפרשת העקידה עם הציבור שהוא מוכרח להתחיל בביתו לבדו עד "ה' מלך", יחזור ויאמר פעם שנית פסוקים של הודו כדי להסמיכם לזמירות על פי הסוד, ובביתו גם כן מוכרח היה לאומרם כדי לסומכם עם פרשת התמיד, ושאר קרבנות, והנה נודע מנהג האשכנזים לומר פסוקים של הודו אחר ברוך שאמר, ומנהג הספרדים קודם ושני מנהגים אלו יש בהם טעם על פי הסוד, וידוע מה שכתוב בספר הכונות דרבינו האר"י ז"ל היה עושה בדבר זה כמנהג הספרדים ופסוק "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" אשר בתוך פסוקי הודו הנזכרים אין כופלין אותו, אלא אומרים אותו פעם אחת, וגם החסידים בבית אל יכב"ץ אין מנהגם לכפול:

פרק יב

יזהר כל אדם לומר קודם פרשת העקידה נוסח זה, רבון עלמא יהא רעוא קמך למיהב לן חילא לאתערא ביקרך, ולמעבד רעותך, ולסדרא כולא כדקא יאות, ואף על גב דלי אנן ידעין לשוואה רעותא ולבא לתקנא כולא, יהא רעוא קמך דתתרעי במילין וצלותא דילן, לתקנא תיקונא דלעילא דקא יאות, ולהוו היכלין עלאין, ורוחין עלאין עיילי היכלא בהיכלא, ורוחא ברוחא, כד דמחברן בדוכתייהו כדקא חזי, שייפא בשייפפא, ואשתלימו דא בדא, ואתייחדו דא בדא עד אינון חד, ונהרין דא בדא, וכדין נשמתא עלאה דכלא אתייא מלעילא ונהיר לון, ולהוי נהירין כולהו בוצינין בשלימו כדקא חזי, עד דההוא נהורא עלאה אתער, וכלא אעיל לגבי קודש קודשים, ואתברכא ואתמלייא כבירא דמיין נבעין ולא פסקין, וכלהו מתברכאן לעילא ותתא, וההוא דלא אתיידע ולא אעיל בחושבנא רעותא דלא אתפס לעלמין בסים לגו לגו בגוייהו ולא אתידע ההוא רעותא ולא אתפס למנדע, וכדין כלא רעותא חדא עד אין סוף וכלא יהו בשלימו מלתתא ומגו לגו עד דאתעביד כלא חד, ואתמליאת כלא ואשתלים כלא ואתנהיר ואתבסם כלא כדקא יאות: רבון עלמא יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם, ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך, ולאמטויי לנא מטוב נהורך, ולקבל צלותנא ברחמי, יהא רעוא קמך דתהוי סעיד וסמיך לן, דנימא מילין באורח מישור, בתיקונא דלעילא, בתיקונין דמלכא קדישא ומטרוניתא קדישא, ולמעבד יחודא שלים, לאשלפא להיא נשמה דכל חיי מדרגא לדרגא עד סופא דכל דרגין, בגין דיהוי ההיא נשמתא משתכחא בכלא ומתפשט בכלא, דהא עילא ותתא

תליין בהאי נשמתא ומתקיימי בה עד כאן, ובזה הנוסח שאומר האדם בכל יום קודם תפלה יהיה מוצל מלטותא דרבי שמעון בר יוחאי דלייט באדרא רבא דף קמ"א עמוד ב (ח"ג קמא, ב), וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

פרק יג

עוד מצאתי כתוב מה טוב ומה נעים שיאמר האדם בכל יום אחר תיקון חצות דהיינו אחר שיאמר פתיחת אליהו זכור לטוב, לשון רבי שמעון בר יוחאי בזוהר הקדוש פרשת נח דף ס"ה עמוד א ובפרשת פקודי דף רס"ח עמוד ב אמר רבי שמעון ארימית ידאי בצלותין לעילא, דכד רעותא עלאה לעילא וכו' וכו', עד ועל דא כולם קאים זכאה חולקיהון דצדיקיא בעלמא דין ובעלמא דאתי, ואם לא היה יכול לאומרם אחר חצות לילה יאמר אותם בשחרית קודם תפלה, וכן יעשה גם בשבתות וימים טובים כי דברים אלו הם עמוקים מאד מאד, והמבין סודן של דברים אלו ידע כמה תועלת נעשה באמירתם לתיקון אותו היום בין בפרצוף הימים בין בפרצוף הזמנים:

פרק יד

ענין גדול ונורא ועצה טובה ויקרה, גילה לנו רבינו האר"י ז"ל בשער רוח הקודש יחוד כ"א, והוא: ראוי לאדם תמיד לכוין ולהעריך את עצמו כאלו הוא מדור וכסא אל האצילות הקדוש, ובפרט בזמן שהאדם מתפלל הוא יותר ראוי ומוכרח שיכוין בכך, ועד ידי כן תשרה ותחול עליו קדושה עליונה.

וזהו מה שיכוין: תחלה יחשוב שהוא מכין גולגולת ראשו (שהוא סוד כתר) להיות כסא אל שם הוי"ה בנקוד קמ"ץ כולה, ועוד מכין מוח חכמה שבו להיות כסא לשם הוי"ה בנקוד פת"ח, ומכין מוח בינה שבו להיות כסא לשם הוי"ה בנקוד צירי, ומכין עין ימין שבו להיות כסא אל חמשה הויו"ת בנקוד צירי, ומכין עין ימין שבו להיות כסא אל חמשה הויו"ת שהם מספר עי"ן ומכין עין שמאל שבו להיות כסא לחמשה הויו"ת שהם מספר עי"ן, ויכין אוזן ימין שבו להיות כסא לשם הוי"ה במילואה כזה יו"ד ה"י וא"ו ה"ה שהוא מספר "אזן", ויכין אוזן שמאל שבו להיות כסא לשם הוי"ה במלוי זה יו"ד ה"י וא"ו ה"ה שהוא מספר "אזן", ויכין נחיר ימין דחוטם שבו להיות כסא לשם הוי"ה במלוי זה יו"ד ה"י וא"ו ה"י שעולה מספר "חוטם", ויכין נחיר שמאל דחוטם שבו להיות כסא לשם הוי"ה במלוי זה יו"ד ה"י וא"ו ה"י שעולה מספר "חוטם", ויכין פה שבו להיות כסא לשם הוי"ה במלוי זה יו"ד ה"י וא"ו ה"י, וכ"ב אותיות של חמשה מוצאות הפה (שהם אחה"ע גיכ"ק דטלנ"ת זסשר"ץ בומ"ף) שעולה סך הכל פה, ויכין זרוע ימין שבו כסא לשם הוי"ה בנקוד סגו"ל, ויכין זרוע שמאל שבו כסא לשם הוי"ה בנקוד שב"א, ויכין גופו כסא לשם הוי"ה בנקוד חול"ם, ויכין ירך ימין שבו כסא לשם הוי"ה בנקוד חיר"ק,

ויכין ירך שמאל שבו כסא לשם הוי"ה בנקוד קיבוץ, ויכין הברית שהוא יסוד שבו כסא לשם הוי"ה בנקוד שור"ק בוא"ו, ויכין העטרה שבו להיות כסא לשם הוי"ה בלתי נקוד עד כאן דבריו. ומצאתי כתוב כשיכוין בהוי"ה זו בלתי נקוד צריך לצייר בתוך אות ה' אחרונה שם אדנ"י עד כאן דבריו והוא כפתור ופרח:

פרק טו

ודע כי בסידור רבינו הרש"ש ז"ל הוסיף עוד כונות בסדר המרכבה הנזכר לכוין בדעת עליון ובדעת תחתון, ועוד בהכנת הפה הוסיף לכוין בשם אהיה, ואני לא זכרתי פה אלא מה שמפורש להדיא בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער רוח הקודש. וזה שכתבנו כל אדם יכול לכוון בזה. ותחלה ירשום השמות עם נקודיהם בספר, ואחר שירגיל בהם אז יוכל לכוין הכל בעל פה ולא יצטרך לראות את הרשום בכתב. ועל כן טוב שירגיל לעשות כונות הנזכר כל לילה על מטתו קודם שיקרא קריאת שמע על המטה. גם נכון לומר אחר כך טו"ב פעמים פסוק "עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי" (תהלים כה, טו), ובכל פעם יכוין בשם הוי"ה כונה אחת משבע עשרה כונות הנזכרות כי הכונות של הכונות הנזכרות הם מספר טוב, ומשכיל על דבר ימצא טוב:

ויגש

פתיחה

"ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני" (בראשית מו, ב). יש לדעת: מאחר שהזכירו בשם "ישראל", למה לא קראו עתה בשם "ישראל", אלא קראו בשם "יעקב"? גם, למה כפל שמו? ונראה לי בסייעתא דשמיא, דמפורש בכתוב שהיו דברים אלו אליו במראות הלילה. וידוע שהלילה הוא בחינת שם ב"ן, והוא סוד בת שבע, ושתי פעמים יעקב עולה שס"ד, כמניין שבע פעמים ב"ן. לכן, כיוון שאמר לו "במראות הלילה", שהוא בחינת שם ב"ן, לכך "ויאמר יעקב יעקב", שהוא מספר שבע פעמים ב"ן בסוד בת שבע.

או יובן בסייעתא דשמיא, קראו "יעקב יעקב", כי בכל שם יש מספר שני שילובים, הוי"ה אדנ"י, ואדנ"י הוי"ה, ומספר הכל עולה שס"ד, כדי לשמור אותו בארבעה שילובים אלו – שבשם יעקב יעקב – מן השטן, שהוא מספר שס"ד, כי דרך השטן לקטרג בשעת סכנה ביציאת האדם לדרך, ובפרט בירידתו למצרים.

ועוד נראה לי בסייעתא דשמיא, מה שבחר עתה לקראו בשם יעקב, דידוע מה שכתבו המקובלים בפסוק "ויפגע במקום" (בראשית כח, יא), ד"יעקב" עם האותיות קפ"ו, כמנין מקום, עד כאן דבריהם. והנה ישראל משולשים בשלושה מדרגות של קדושה, שהם

כהנים לויים ישראלים. ושילוש זה הוא שלימות שלהם, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, "בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי" (שבת פח א). וידוע שישראל נקראו גוי גדול, כמו שאמר השם יתברך לאברהם אבינו: "ואעשך לגוי גדול" (בראשית יב ב, וכתיב: "ויהי שם לגוי גדול" (דברים כו, ה), וכתיב: "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו" וגו'. (שם ד, ז) והנה ג' פעמים גוי גדול, כנגד כהנים לויים ישראלים, עולה מספר קפ"ו, כמנין יעקב, שהוא סוד קפ"ו, מספר מקום, כמו שכתבו המקובלים ז"ל. ולכן, אף על פי שקראו בשם ישראל, לא נתבטל שם יעקב, דחביב הוא, שבו נרמז שלימות ישראל בשלושה מדרגות של כהנים לוים ישראלים, שהם ג' פעמים גוי גדול. ועל כן, עתה שבא לבשרו: "אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם"(בראשית מו, ג), לכך קראו בשם יעקב, שהוא מספר ג' פעמים גוי גדול שיש לזרעו, שהם מספר שמו של הקדוש ברוך הוא הנקרא מקום, כמניין ג' פעמים גוי גדול. לכן ישראל הם עם תליתאי, שמשולשים בג' פעמים גוי גדול, שהם כנגד כהנים לוים ישראלים.

וגם התורה היא אוריין תליתאי, שמשולשת בתורה נביאים וכתובים, ולכן התורה נקראת אמת, שהם אותיות משולשים, אל"ף בראש ומ"ם באמצע ותי"ו בסוף. וגם ישראל נקראו בשם אמת, בעבור שילוש הקדושה הנמצא בם. ועוד גם הקדוש ברוך הוא נקרא אמת, דכתיב: "וה' אלהים אמת" (ירמיה י, י), דמלכותו משולשת בהיה הוה ויהיה, דקודשא בריך הוא ואורייתא וישראל כולא חד. ולכך אנחנו מזכירים בכל יום מלכותו בשילוש, כי נאמר: "ה' מֶלֶךְ", "ה' מָלָךְ", "ה' ימלוך". וידוע דשבח זה הוא נורא ונשגב, דהוא כולל כל תיקון העשר ספירות מחסד עד מלכות, וכנזכר בשער הכוונות:

פרק א

פסוק ה' מלך וכו', צריך לכפול אותו על דרך שכפלו ישראל לומר "ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים" (מלכים-א יח, לט), והטעם הוא להמליכו בגופים ובנשמות, ומפורש גם כן בתיקונים בסוד זה הפסוק שאמר בגין דא כפל לון תרין זמנין, וצריך לאומרו מעומד, עם פסוק "והיה ה' למלך וכו'", ואפילו אם היחיד אינו מתפלל עם הציבור, אלא קורא קריאת שמע וברכותיה, כשאומרים הציבור "ה' מלך וכו'", צריך לעמוד, ואין צריך להפסיק לענות עמהם, אפילו שהוא עומד בקרבנות שמותר להפסיק בהם, וכמפורש בדברי רבינו ז"ל בשער הכונות, מיהו ודאי אם אינו עוסק בתיקון התפילות, אלא שותק, או עוסק בתורה, נכון שגם הוא יתערב עם הציבור, ויענה עמהם, ופסוק "ה' מלך" אשר בתוך פסוקים של "יהי כבוד", אין צריך לאומרו מעומד, וגם אין צריך לכופלו:

פרק ב

פסוקי ה' מלך וכו' שאומרים בסליחות, העליתי בסייעתא דשמיא בספרי הק' "מקבציאל", דצריך לאומרם מעומד, וגם השומע צריך לעמוד, כדין האמור לעיל בפסוק "ה' מלך" אשר אומרים קודם ברוך שאמר, משום דהאר"י ז"ל בשער הכוונות נתן טעם לעמידה בפסוק זה, משום דפסוק זה הוא סוד העשר ספירות של עולם העשיה הכוללת אריך אנפין ואבא ואמא וזכר ונקבה, עיין שם, ובסידור הרש"ש ז"ל של הסליחות, סידר כונות אלו בסליחות בפסוק זה, נמצא שוים הם במקומותם למושבותם, מיהו נסתפקתי שם בפסוק "ה' מלך וכו'", שאומרים בהקפות הושענא רבא, ושמחת תורה, אם צריך לעמוד, והציבור בלאו הכי הם עומדין, אך הספק הוא אם יש אדם יושב בבית הכנסת, ואינו מקיף עם הציבור, אם צריך לעמוד כשאומרים "ה' מלך", ונטה דעתי דאין חייב לעמוד, משום דבהקפות אומרים זה מתורת מנהג בעלמא, ואין שם כונות השייכים בפסוק, וכיון דאין כאן כונה זו, גם עמידה לא צריך לעמוד אדם אחר היושב בבית הכנסת:

פרק ג

בשבת ויום טוב, מנהג כמה מקומות שיעמדו ילדים על התיבה, והם יאמרו הזמירות בקול רם, מתחילת הודו, עד סוף השירה, מכל מקום צריכין להזהר, דאמירת "ה' מלך וכו'", יאמר השליח ציבור בקול רם, כמו ברוך שאמר, ועונים הציבור אחריו, וכן המנהג בעירנו בגדאד, ועיין "מנחת אהרן" דף טז עמוד ב, ולכך אותם שנהגו לאומרו הקטנים, צריך לשנות מנהגם לאומרו השליח ציבור, ואם עדיין לא בא השליח ציבור, יאמר אותו אחר שהוא גדול.

פרק ד

טוב לומר מזמור אלהים יחננו ויברכנו בצורת המנורה. ובציור השכל בלבד סגי, אם אין ציור מונח לפניו. ובשבת ויום טוב אומרים מזמור השמים מספרים, ויש סוד בדבר. והחסידים בעיר הקודש תוב"ב, במדרש בית אל יכב"ץ, נוהגים לומר גם בחול המועד מזמור השמים, וכנזכר בריש ספר "דברי שלום" במנהגים שלהם. ופה עירנו בגדאד אומרים בחול המועד יחננו, ואין אומרים מזמור השמים. ואנא עבדא לא הצרכתי אותם לשנות מנהגם בזה, מפני כי לא מצאתי דבר זה מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל על חול המועד, רק על שבת ויום טוב. והגם דמסתברא מילתא כמנהג החסידים הנזכרים, עם כל זה הנחתי אותם במנהגם. אך אני בעצמי אומר עמהם מזמור יחננו, וגם אומר מזמור השמים, כמנהג החסידים הנזכרים, וכן ראוי לכל משכיל לעשות כן:

פרק ה

מזמורים אלו של רננו שמוסיפים בשבת ויום טוב, יש בהם סודות גדולים, וצריך להזהר באמירתם, כי נשגבה מעלתם. ושני מזמורים ראשונים "רננו", ו"בשנותו", כל אחד מהם יש בו עשרים ושתים פסוקים, כנגד עשרים ושתים אותיות התורה, וקס"א תיבות, כמנין אהי"ה במילוי יודי"ן, וגם ב"רננו" יש שלש עשרה הויו"ת כנגד שלש עשרה מידות, וכנזכר בסידור הרש"ש ז"ל, ואם כן פקח עיניך וראה, לדקדק באמירתם, שאם חסר תיבה אחת, אובד טובה הרבה חס ושלום, והא דנחסר מן "לדוד בשנותו" אות וא"ו, חזר והשלימו דוד המלך עליו השלום, "בפסוק פודה ה'", מפני כי וא"ו בא"ת ב"ש, יתחלף בפ"ה, ובתשובתי בספרי הק' "רב פעלים", ביארתי טעמים לזה על פי הזוהר הקדוש תרומה דף קל"ז, ודברי רבינו ז"ל בספר פרי עץ חיים:

פרק ו

פסוק "ויהי נועם", יש בו כונות עמוקות ונשגבות, וצריך שתכוין לפחות בפשוטן של דברים, דכונתו על פי הזוהר הוא: אף על פי שאין אנחנו יודעים לכוין בסוד המצוות והתפילות, השם יתברך הוא ישלים כונתינו, ויעלה עלינו כאילו כונו בכל הכונות הראויות לכוין, ועל ידי כן מעשינו במצוות ועקימת שפתינו בתפילות, תהיה כוננה לעלות למעלה לעשות פעולתה, ובסידור רבינו הרש"ש ז"ל מבואר, שצריך לכוין בפסוק זה, שאם חטאנו וגרמנו לסלק אור הקדושה שנמשכה עלינו על ידי מעשים טובים, הנה אתה האל ברחמיך תכונן ותתקן לאותם מעשים טובים, ותחזור להמשיך עלינו אור אותה הקדושה, שתי כונות פשוטות אלו יכוין האדם בכל פעם שיאמר פסוק זה קודם כל מצוה ועסק התורה, ויש מדקדקים לכפול בכל פעם פסוק זה, כדי לכוין כונה אחת באמירה ראשונה, וכונה אחת באמירה שניה, והוא מנהג יפה, משום דבלאו הכי יש טעם בפעמיים, ובכל קהילות ישראל נוהגים להוסיף ביום טוב מזמור של אותו יום טוב, אך החסידים בבית אל לא נהגו לאומרו:

פרק ז

יאמר ברוך שאמר נוסח של פ"ז תיבות, מעומד, והוא שבח רם ונשא, ותקנוהו אנשי כנסת הגדולה, על פי פתקא דנפל מרקיעא, וכיון שהתחיל לומר ברוך שאמר, יאחוז הציציות של שתי כנפות שכנגד פניו, וישארו בידו עד סוף ברוך שאמר, ואז ינשקם ויניחם, וצריך לומר על הבריות, הבי"ת בשב"א, והרי"ש בחירי"ק, והיו"ד בחול"ם, גם יאמר בפה עמו, ולא בפי, כנזכר בספר הכונות:

פרק ח

אם סיים האדם ברוך שאמר קודם שסיים החזן, יזדרז לומר תיכף מזמור לתודה, ויענה אמן על ברכת החזן, אבל אם סיים עם החזן עצמו, לא יענה אמן, דהוי כעונה אמן אחר ברכותיו, וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק ט

אם אומר ברוך שאמר, והתחיל גם כן לומר הברכה, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, ושמע קדיש וקדושה וברכו, יפסיק לענות הקדיש כולו מן אמן יהא שמיה רבא, עד בעלמא, ואף על גב דמרן ז"ל פסק לענות עד יתברך, הנה בספרי הק' "מקבציאל" הוכחתי מדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות, שיענה כולו עד בעלמא, וזה עיקר, וכן יענה חמשה אמנים ראשונים של קדיש, אבל אמנים של על ישראל ויהא שלמא, ואמנים דברכות, לא יפסיק לענות בפיו, אלא יהרהר בלבו, וכן יענה קדושה שתי פסוקים של קדוש ושל ברוך בלבד, אבל פסוק ימלוך, לא יענה, אלא יהרהר בלבו, וכן יענה "ברוך ה' וכו'", בקדיש ברכו, וכן במודים ישחה ויענה שלש תיבות "מודים אנחנו לך" בלבד, ויש אומרים תיבת מודים בלבד, ואנא עבדא הסכמתי בספרי הק' לענות שלש תיבות אלו, "מודים אנחנו לך", ועיין לקמן פרשת שמות אות וא"ו. וכל זה הוא אם התחיל בברכה אשר באמצע ברוך שאמר, וכמו שכתב להדיא ב"כף החיים" סימן ח"י אות ה, אבל אם עדיין לא התחיל בברכה, אלא עודנו בי"ב "ברוך" הראשונים, אף על פי שכבר התחיל בהם, פוסק לענות לכל דבר שבקדושה, מיהו חוזר ואומר ברוך שאמר מתחילתו עד סופו, כדי שיאמר פ"ז תיבות אלו בלתי יתרון תיבה אחרת עמהם, מפני שיש במנין זה סוד, וכן הוא הדין אם בשבת ויום טוב טעה והתחיל ברוך שאמר קודם רננו, אם עדיין לא אמר הברכות שבאמצע, יאמר רננו, ואז יאמר אחריהם ברוך שאמר על הסדר כראוי:

פרק י

בתוך פסוקי דזמרה יענה אפילו אמנים דברכות, כי כן העיד רבנו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל על רבינו האר"י ז"ל, דהיה עונה אמן דברכות אפילו היה באמצע הזמירות, אך לא פירש לנו על אמנים של תתקבל ועל ישראל ויהא שלמא, ובספרי הק' "מקבציאל" נסתפקתי בזה, ומדברי הרב "שלמי ציבור" דף פ"ה עמוד א, משמע דגריעי אמנים אלו מן אמנים דברכות, אך לא פורש שם על דבר זה, ומדברי ספר הכוונות יש לדקדק קצת דדוקא באמנים דברכות קאמר, וסוף דבר העליתי מחמת ספק, שב ואל תעשה עדיף, דאמנים אלו יהרהר בלבו, וכל שכן על ברוך הוא וברוך שמו דיהרהר ולא יענה:

פרק יא

שמונה עשרה פסוקים של יהי כבוד, כנגד שמונה עשרה אותיות של ששה צרופי שד"י, ויש בפסוקים אלו שמונה עשרה אזכרות הרומזים לח"י עלמין, ואחר שיאמר ח"י פסוקים אלו, יאמר תכף שתי פסוקים "אשרי יושבי", "אשרי העם", ואחריהם יאמר תכף ומיד, "תהלה לדוד ארוממך וגו'", ויזהר מאד שלא יפסיק בין פסוקים אלו, לבין "תהלה לדוד ארוממך", בשום פסוק אחר כלל, כי פוגם בכתר הנעשה על ידם, לבחינת המלכות, על כן אם רואה שמתחילים לומר קדיש או קדושה וכיוצא, ישתוק קודם סיום י"ח פסוקים, כדי שיענה, ואם נזדמן לו עניית דבר שבקדושה פתאום, שמוכרח להפסיק, כתבתי בספרי הק' "מקבציאל", דיענה הקדיש וקדושה וכיוצא, אפילו בין "אשרי" ל"תהלה לדוד", אלא שיזהר אחר שיענה יחזור שלשה פסוקים אחרונים של "יהי כבוד", ואז יסמוך כל הפסוקים אחריהם בלי הפסק:

פרק יב

פסוק פותח את ידך, יכוין האדם לפי פשוטו, שהוא יתברך המשגיח וזן ומפרנס לכל. וגם יכוין שמות הקודש הנרמזים בו, כאשר נרשמו בסידורים. ואם לא כיון בפסוק זה אפילו לפי פשוטן של דברים, לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור ולאומרו פעם אחרת במקום שנזכר שם בתוך פסוקי דזמרה, קודם ברכת ישתבח. ואם לא נזכר אלא עד שאמר ברכת ישתבח, אז יאמר אותו אחר סיום העמידה, ויתחיל מן פסוק "סומך ה'" וגו', ובזה מעוות יוכל לתקון, וכנזכר ב"חסד לאלפים" יעויין שם. והמנהג פה עירנו יע"א, כשאומרים פסוק פותח הנזכר, פורשים כפיהם לעיני השמים, והוא מנהג יפה לעשות בזה פועל דמיוני לקבלת מזלם את השפע מלמעלה. וכיוצא בזה כתב ב"חומת אנך" בדברי הימים, בפסוק "ויפרוש כפיו השמים" (דברי הימים-ב ו, יג) גבי שלמה המלך עליו השלום, יעויין שם. ומה שכתב מהר"י צרפתי ז"ל, ב"יד יוסף" דף טו, בשם המקובלים, כשאומר פסוק "פותח וכו'", צריך להרים ידיו למעלה וכו', פקפקתי בזה בספרי הק' "מקבציאל" על פי הזוהר הקדוש, דאין להגביה ידיו אלא בנטילת ידים, ונשיאות כפים, והיכא דאתמר אתמר, אך פתיחת כפיו בלתי הגבהה זה הנכון, ובספר "כתר מלכות" כתב יד כתוב, יזהר מאד בשני מזמורים של "הללו את ה' מן השמים", ו"הללויה הללו אל בקדשו", לאומרם במתון וכונה, דעליהם אמרו רבותינו זכרונם לברכה בגמרא, יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום, ועיין רש"י ז"ל:

פרק יג

כשיגיע לפסוקים ד"ויברך דוד", ואומר "ואתה מושל בכל", יתן צדקה שלש פרוטות, וימסור השתים בבת אחת, ואחריהם השלישית, ויש סוד בדבר, ויש נוהגים ליתן עוד

שלש פרוטות על דרך זה כשאומר "כי כל בשמים ובארץ", כדי לצאת ידי חובת שתי השמועות שכתב רבינו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל, ותבוא עליו ברכה, ותמיד ישתדל האדם לתת את הצדקה שלו בדרך זה שתהיה שני שלישים ושליש, וגם יזהר בכל פעם שיתן צדקה, יתן מעומד, ויש סוד בדבר, להקים סוכת דוד הנופלת, וצדקה המעולה ביותר הוא שיתן הצדקה ליד הגבאי, והגבאי יתן לעני, שבזה תהיה דומה לענין של מעלה, שהתפארת נותן ליסוד והיסוד למלכות, יען שהאדם הוא דוגמת התפארת, והגבאי דוגמת היסוד, והעני דוגמת המלכות, לכן כשיבא עני לביתו לקבל צדקה, יתן אותה ליד אחד מבני ביתו, והוא ימסרנה לעני, כדי שתהיה מכוונת כדוגמא של מעלה, גם יכוון שיהיה בה יחוד שם הוי"ה הפרוטה היא כנגד יו"ד וחמש אצבעותיו וזרועו כנגד ה"א ו"ו וחמש אצבעות הגבאי או העני כנגד ה"א אחרונה שבשם, וכשאומר "ואתה מושל בכל", אם אין גבאי או עני מזומן לפניו, ככה יעשה, יזמין בחיקו כיס אחד שהוא כיס של צדקה, ויאחוז בו בשמאלו, ויתן הפרוטות ביד ימין לתוך כיס זה של צדקה, כשאוחז ביד שמאל שהוא במקום הגבאי או העני, וזכור לטוב עטרת ראשי הרב אבא מארי זלה"ה, שהיה מונח תמיד בחיקו כיס אחד שבו מפריש צדקה, כמה פעמים ביום, במטבעות של כסף גדולים לקיים דברי הרמב"ם ז"ל, מה שכתב בביאור המשנה דאבות, והכל לפי רוב המעשה, ואחר כך מחלק לעניים ולשאר מצוות מן המעות אלו שהוא מפריש בכל יום תמיד כמה פעמים, לקיים מה שכתב רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל, בריש פרשת תרומה, והיה קורא על כל הפרשה לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתה וכו', ליחד השם ולעשות נחת רוח ליוצרו, והכל בשמחה וברצון לב זכותו יגן עלינו אמן:

פרק יד

שירת הים, יאמר בשמחה ובנעימה, כאילו עומד בתוך הים בשעת הנס, ובזה תהיה מסוגלת לכפרת עונותיו, ויאמר "מי כמכה" הראשון הכ"ף רפויה, "ומי כמכה" השני הכ"ף דגושה, וכן "ידמו כאבן" הכ"ף דגושה, שלא יהיה נראה כאומר ידמוך אבן חס שלום, גם יפסיק בין "במים" ובין "אדירים", דתיבת "אדירים" קאי על המצריים, גם "עם זו גאלת" הגימ"ל דגושה, ואף על פי שאין כן משפט הדקדוק לפי שהרפויה משתמש לשון צואה, כמו "לחם מגואל" (מלאכי א, ז), וכן יזהר גם כן באומרו כי "נאה גאה", דהגימ"ל תהיה דגושה, וכנזכר ב"שלמי ציבור", ופסוק "ה' ימלוך" יאמר שתי פעמים מקרא, ואחד תרגום, כנזכר בספר הכונות:

פרק טו

שבח ברכת ישתבח הוא עצום ונורא, ויש אומרים דתקן אותו אברהם אבינו עליו השלום, ויש אומרים תחלתו תקנו שלמה המלך עליו השלום, והברכה עצמה תיקן אברהם אבינו

עליו השלום, ואלו שלשה עשר שבחים של "שיר ושבחה", הם כנגד שלש עשרה מידות "אל רחום", וצריך לאומרם בנעימה כמסדר שבחו של מלך, לכך לא יאמר אותם בנשימה אחת כמנהג קצת בני אדם, ומצאתי כתוב, שימנה אותם באצבעותיו, והוא דבר נכון ויציב, וכך אני נוהג, ולענין עניית קדיש וקדושה וכיוצא, באמצע ברכת ישתבח, דינו כאשר כתבתי לעיל בברכה של ברוך שאמר, מיהו צריך ליזהר שלא יביא עצמו לידי הפסק בקדיש וקדושה וכיוצא, בתוך שלשה עשר שבחים של "שיר ושבחה", אלא אם רואה שהצבור מגיעים לומר כך, ימתין עד שיענה עמהם, ואחר כך יתחיל בי"ג שבחים, ואם בא לו הדבר פתאום בתוך י"ג שבחים, שמוכרח להפסיק, אז אחר שיענה הקדיש וכיוצא, יחזור ויתחיל מתחילתם, שיחזור לומר "כי לך נאה ה' אלוהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה וכו'", כדי שיאמר הי"ג שבחים בלי הפסק בינתיים:

פרק טז

פה עירנו יע"א, מנהגם לומר כל הקדישים שבתפילה, וגם קדיש ברכו שאחר ישתבח, האנשים שאומרים קדיש בעד המתים שלהם. וכמה צער יש בזה על קלקולים המתהווים מדבר זה, כי יש בהם בורים ועמי ארצות הרבה אשר אין מבינים להוציא ידי חובה את הציבור. ועוד ממהרים הרבה בקריאת הקדיש, ומדלגים תיבות ממש. מה אענה ומה אומר על קלקולים המתהווים מדבר זה, שלא ניתנו להיכתב. ותהילות לאל, קודם כמה שנים עשיתי מנהג חדש פה עירנו, שבשבת ויום טוב אומר החזן את קדיש ברכו, כי מקדמת דנא המנהג היה לומר החזן את הקדיש הזה רק בראש השנה וביום הכיפורים. ותהילות לאל נתיישב המנהג הזה בשבתות וימים טובים, ואף על פי שהקהל היה קשה עליהם הדבר הזה בלבבם, כי חושבים שבאמירתם הקדיש הזה מחיים את המתים, עם כל זה שתקו וקיבלו הדבר הזה בעזרת השם יתברך, והוייא הצלה פורתא. אבל בקדיש ברכו שבחול לא שיניתי כלום, ונשארו עד עתה אומרים זה הקדיש אותם שאומרים הקדישים על המתים שלהם בתוך שנתם ושבוע יארצייט.

והנה מזדמן שאלו האומרים קדיש זה, עודם בתוך הזמירות, והשליח ציבור סיים ברכת ישתבח, הוא והציבור, ואלו עומדים לומר קדיש ברכו, ובדבר זה הארכתי הרבה בספרי הק' "רב פעלים", ושם העליתי בסיעתא דשמיא כיון דקדיש זה הוא נתקן לצורך תפילת הציבור, שצריך להם הקדיש אחר שגמרו תפלת היצירה, שהם הזמירות, וזה האומר קדיש כבר הוא עומד בתוך הזמירות, והוא אומר בעד הציבור במקום השליח ציבור, אין לנו למחות ביד אלו האומרים קדיש זה, בהיותם בתוך הזמירות שעדיין לא גמרו, ומשום

הפסק גם כן העליתי שם דאין חשש, ואף על פי שכתבתי שלא למחות, מכל מקום ודאי המדקדקים לא נכון להם לעשות כן, ולא יאמרו קדיש זה אלא אם כן גמרו ישתבח:

פרק יז

זה האומר קדיש ברכו, גם הוא יאמר ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ולא יהפוך פניו עד שיסיים לומר ברוך ה' וכו'. ואם האדם לא שמע ברכו שאומר בעל הקדיש, ורק שמע הקהל עונים ברוך ה' וכו', יש אומרים דעונה אחריהם אמן; ויש אומרים דעונה הוא גם כן עמהם ברוך ה' וכו'. ובספרי הק' "מקבציאל" הסכמתי בסיעתא דשמיא שיענה עמהם, ברוך ה' וכו'.

פרק יח

כתבו האחרונים: כשמתפלל ביחיד, יאמר ברייתא זו אחר ישתבח: אמר רבי עקיבא: חיה אחת עומדת ברקיע, ושמה ישראל, וחקוק על מצחה ישראל, עומדת באמצע הרקיע ואומרת: ברכו את ה' המבורך; וכל גדודי מעלה עונים ואומרים: ברוך ה' המבורך לעולם ועד.

ובספרי הק' "מקבציאל" כתבתי, דאין להפסיק באגדה זו בין ישתבח ליוצר, אפילו באונס גדול, ודלא כמו שכתב ב"חסד לאברהם", אלא יאמר אגדה זו קודם עלינו לשבח, וכן בריש תפילת ערבית קודם הברכה:

ויחי

פתיחה

"בנימין זאב יטרף בבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל" (בראשית מט, כז), נראה לי בסיעתא דשמיא ידוע כל מגמתינו הוא להשלים השם והכסא בשלשה אותיות שתים בהשם ואחד בכסא דכתיב "כי יד על כס יה" (שמות יז, טז) ושלימותם ותיקונם תלוי בגמר בירור נצוצי הקדושה וכל מה שאנו מבררים ניצוצי קדושה מן הקליפות עושים בהם עילוי ומעלה ותיקון וידוע כי הצדיק יתייחס לימין וזה שאמר "בן ימין" הוא הצדיק "זאב יטרף" ז' אב כי שלשה אותיות שהם א"ב הנזכרות שצריך לתקנם הנה הם שבעה כנגד שבעת ימי הבנין כי לכן כל תיקון מורכב ועשוי במספר שבעה, וזהו ז' פעמים אב בעבורם יטרף ניצוצי קדושה, ואז בגמר התיקון שכבר טרף הכל אז "בבקר" הוא זמן הגאולה הנקרא בשם "בקר" "יאכל עד", "ולערב" קרי ביה "ערב" הוא מלך המשיח "יחלק שלל", או יובן "בבוקר יאכל עד" ד' עי"ן שעולה מספרם פ"ר, רמז לחמשה חסדים שהם פר כמנין "ורב חסד" כמו שכתב רבינו ז"ל בשער מאמרי רשב"י בביאור האדרא רבה דף ט"ל, "ולערב" ולעי"ן ר"ב רמז לעי"ן רבתי דשמע ישראל שהוא סוד שבע תחתונות דבינה, והיא מאותיות גדולות שהוא סוד ע' שמהן עלאין דאילנא דחיי שהיא

בינה, כמו שכתוב בשער הכונות דף כ"א עמוד ד'. "תחלק שלל" מיין נוקבין מניצוצי קדושה: ומאחר דכל מגמתינו לתקן השם והכסא לכן אומרים בקדיש יתגדל ויתקדש שמיה רבה, ופירש רבינו האר"י ז"ל הכונה שבעוונותינו הרבים אין השם שלם וכמו שאמר הכתוב "כי יד על כס יה", והטעם לפי שאין אחיזה לקליפות בשני אותיות י"ה אלא רק בשני אותיות ו"ה, ועל כן יש להם אותו הרוחניות שהוא סוד י"א סמני הקטורת שנמשך להם משם וכונתינו בקדיש להסיר ולסלק מהם אותו הרוחניות שהוא סוד י"א סימנים, וזהו על ידי העלאת ו"ה לבחינת י"ה וכשיתחברו יתבטלו הקליפות, ולז אומרים יתגדל ויתקדש שמיה רבה פירוש שם י"ה יהיה רבה בהתחברותו עם ו"ה, לכן יש י"א אותיות בשני תיבות אלו יתגדל ויתקדש וכנזכר בשער הכונות:

פרק א

מה שתיקנו חכמינו ז"ל קדישים בשחרית עניינם הוא כך דהתפלה היא לצורך תיקון ועילוי עולמות אצילות, בריאה, יצירה, עשייה, והוא כי מן התחלת התפלה עד ברוך שאמר הוא בעולם העשיה, ומשם עד יוצר אור בעולם היצירה, ומשם עד תפילת שמונה עשרה בעולם הבריאה, ותפלת שמונה עשרה היא באצילות, ואחר כך יורדים מעילא לתתא, לפי שבימי החול אין בנו כח להעמידם בעילוי הנעשה להם אלא רק לפי שעה ותכף חוזרים למקומן, והנה מן אשרי עד תפלה לדוד בבריאה, ומשם עד אין קדוש כה' ביצירה, ומשם עד עלינו לשבח בעשיה, ולכן תיקנו קדיש בין כל עולם ועולם דעל ידי הקדיש המתוקן על פי הסוד במספר התיבות והאותיות שבו תהיה שלימות עליית העולמות למעלה ממדרגתם ולזה באו כל תיבותיו וכן החמשה אמנים הראשונים שבו כמספר ידוע ומכוון לצורך עליית העולמות ולכך נתקן הקדיש בלשון תרגום כדי שלא יעלו הקליפות גם כן בעליית העולמות להתאחז בהם ולינק שפע מהם לעת עתה והוא כי הם מכירים ומבינים לשון התרגום וכאשר שומעין השבח הגדול והנורא והקדוש הזה של הקדיש הם נכנעים ואין עולים וגם עוד על ידי כונתינו בקדיש יסתלק הניצוץ של הקדושה שהוא החיות שבתוך הקליפות ויעלה למעלה ויתחבר עם הקדושה ובזה יהיה הכנעה גדולה מאד להקליפות ויתפרדו כל פועלי און ולכן אמרו בזוהר הקדוש על הקדיש דאיהו מתבר שלשלאין דפרזלא וכנזכר כל זה בספר הכונות לרבינו האר"י ז"ל ובספר "פרדס" לרש"י ז"ל סימן ו' נתן טעם אחר מה שנתקן בתרגום והעיקר טעם האר"י ז"ל ומה שלא אומרים קדיש קודם תפילת שמונה עשרה נבאר לקמן בעזרת השם:

פרק ב

מן יהא שמיה רבא מברך עד בעלמא צריך להיות כ"ח תיבות על פי הסוד ואם נאמר מכל ברכתא אין כאן אלא כ"ז תיבות ולכך כתב רבינו הרש"ש ז"ל שצריך לומר מן כל

להשלים כ"ח ואשר פקפק רבינו מורנו הרב שמואל ויטל ז"ל בהגהתו בשער הכונות על אמירת מן כל הנה בספרי הק' רב פעלים טענתי טענות גדולות על דבריו ושם הבאתי פסוק "ויברכו שם כבודיך ומרומם על כל ברכה ותהלה" (נחמיה ט, ה) ולפי דברי רבינו מורנו הרב שמואל ויטל ז"ל היה צריך לומר כאן מכל גם שם הבאתי דמיון לאמירת מן כל במקרא בדניאל א' "ובריאי בשר מן כל הילדים" (פסוק טו), וגם בלשו תרגום נמצא שם בסימן ב' "בחכמה די איתי בי מן כל חייא" (פסוק ל), וכן בסימן ז' "די תשנא מן כל מלכיותא" (פסוק כג):

פרק ג

מצות עניית הקדיש של "יהא שמיה רבא מברך" הוא שישמע העונה תחלת הקדיש שהוא ב' תיבות "יתגדל ויתקדש", כי "יהא שמיה רבא מברך" הוא עניה על "יתגדל", לכך לכתחלה ישימו כל הציבור לבם לשמוע כל הקדיש מן תיבת יתגדל כדי לכוין על מה הם עונין, מיהו יחיד שנכנס לבית הכנסת, או, שסיים תפילת שמונה עשרה ומצא הציבור עונין קדיש יענה עמהם, ורק באמירת אמן דקודם "יהא שמיה רבא" איכא פלוגתא דיש אומרים שיתחיל לענות מן "יהא שמיה רבא מברך" ולא יאמר אמן דחשיב אמן יתומה, ויש אומרים שיוכל לענות אמן גם כן ולא הוי אמן יתומה ובספרי הק' "מקבציאל" העלתי מאן דעבד כמר עבד ומאן דעבד כמר עבד, דהעונין אמן יש להם סמיכה לסמוך וכן ראוי להורות:

פרק ד

אם התחיל לומר קדיש בעשרה ויצאו מקצתן גומרין אותו הקדיש, והוא שנשתייר רובן אבל אם לא נשתייר רובן לא, ובין הכי ובין הכי אותם שיצאו עליהם נאמר "ועוזבי ה' יכלו" (ישעיה א, כח), ואם נשאר עשרה לית לן בה, ואם היו עשרה באמירת פרשת התמיד והקרבנות ובריית דרבי ישמעאל ויצאו מהם לא יוכל לומר קדיש אם לא יש עשרה, וכן הוא הדין אם היו עשרה בזמירות ושירת הים ויצאו מהם קודם שיתחיל הקדיש לא יאמר קדיש בפחות מעשרה, וכן הוא הדין אם היו עשרה באמירת אשרי דקודם מנחה ויצאו מקצתן קודם שהתחיל הקדיש לא יאמר בפחות מעשרה אף על פי דקדישים אלו חובה הן, וכנזכר הטעם בשולחן ערוך לרבנו זלמן ז"ל סימן נ"ח סעיף ד':

פרק ה

אם הם עשרה בצמצום ואחד מהם מתפלל תפלת שמונה עשרה שאינו יכול לענות עמהם קדיש אף על פי כן מצטרף עמהם, והוא הדין אפילו אם היו שנים או שלושה או ארבעה מתפללין כל שנשאר רוב שעונין קדיש ואמנים מותר לומר קדיש, דכל שיש שם עשרה שכינה שורה עליהם ויכולים לומר דבר שבקדושה, מה שאין כן בחזרה שאני

וכאשר נבאר קמן בעזרת השם, מיהו אם היה אחד מהעשרה ישן יש אומרים דבאחד בלבד שוא ישן יכולים לומר קדיש אבל בשנים לא דאין כבוד שמים לצרף שנים ישנים, ויש אומרים שאין לדמות ישן למתפלל לפי שהישן יש בו הסתלקות נשמה קצת ואין קדושה שורה עליו אלא אדרבא קצת טומאה שורה עליו אפילו ישן ביום, לכן אין לצרף אפילו באחד וכן ראוי להורות דאפילו באחד ישן לא יאמרו קדיש אלא עד שיקיצו אותו, ואם אי אפשר להקיצו לא יאמרו:

פרק ו

חרש המדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר הרי כן כפקחים ומצטרפים לכל דבר שבקדושה אף על פי שאין עונין עמהם, ואפילו אם יש שלש וארבע מאלו כל שיש רוב עונים מצטרפים, חוץ מן החזרה של תפלת שמונה עשרה דבעינן תשעה שומעין חזרת ש"ץ ועונין אמן וכאשר יתבאר לקמן, אבל מי שאינו שומע ולא מדבר הרי הוא כשוטה וקטן דאינו מצטרף וזה חרש שדברו בו חכמים בכל מקום, וכן מנודה ואונן אין מצטרפים לכל דבר שבקדושה, אבל עבריין שעבר על גזרת ציבור שגזרו בחרם מאחר שלא נידוהו בפירוש מצרף, והשיכור אם אינו יכול לדבר בפני המלך אינו מצטרף:

פרק ז

צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח ציבור שהוא מכללם גם כן הוא עמהם, אבל מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר זה אינם מצטרפים אף על פי שפתח פתוח ביניהם, ותיבה או בימה שבבית הכנסת שעומד עליה השליח ציבור אף על פי שהיא גבוה עשרה טפחים ורחבה הרבה ויש לה מחיצות גבוהים עשרה, והשליח ציבור מצטרף עמהם ומוציאם ידי חובה, מפני כי התיבה הזאת בטלה לגבי בית הכנסת דעשויה לצורך בית הכנסת היא, והא דבעינן שיהיו כל העשרה במקום אחד כל זה לענין צירוף, אבל אם יש עשרה במקום אחד שאומרים קדיש או קדושה כל השומע קולם אפילו עומד בבית אחר ואפילו יש בינו לבינם כמה בתים הרי זה עונה עמהם קדיש, ורק שלא יהיה מפסיק בינו לבינם טינוף או עכו"ם, והא דאמרנו דטינוף או עכו"ם מפסיק ואינו עונה היינו אם זה עומד בבית אחר שדינו הוא שאינו מצטרף עמהם, אבל אם עומד במקום אחד אפילו שיש באותו מקום עכו"ם אחד עומד שם הרי זה עונה עם הציבור קדיש וקדושה וכל דבר שבקדושה, וצריך להזהיר העם בזה הדבר שתמיד ימצא עכו"ם עומדים בפתח בית הכנסת למכור שם איזה דבר ובני אדם הולכים במבוי חוץ לפתח אחר העכו"ם ושומעים קדיש וכיוצא דאין לענות, ורק אם נכנס העכו"ם בתוך בית הכנסת לא אכפת לן בזה וכל הציבור שהם בתוך בית הכנסת עונים כל דבר שבקדושה אפילו אותם העומדים אחרי העכו"ם:

פרק ח

קדיש שתפסו מעומד כגון קדיש שאחר העמידה, ואחר ההלל, שהיה עומד בתחילתו ישאר עומד עד אחר עניית "אמן יהא שמיה רבא" כולה, וכן יש ליזהר בכל הקדישים שמזדמן שהוא היה יושב כשהתחילו בקדיש ועבר זקן או תלמיד חכם וקם מפניהם שישאר עומד עד אחר עניית "אמן יהא שמיה רבא", מאחר שכבר עמד חשיב תפסו מעומד:

פרק ט

כשם שצריך להזהר מברכה שאינה צריכה כך יזהר שלא להרבות בקדישים, מיהו אם למד תורה שבכתב ורוצה לומר קדיש יהא שלמא, ואחר כך למד תורה שבעל פה ואומר קדיש על ישראל או להפך לית לן בה שאין בזה מרבה בקדישים, ולכך נוהגים פה עירינו לומר כל יום אחר קביעות תורה שבעל פה קדיש על ישראל ואחר כך לומדים תהלים ואומרים קדיש יהא שלמא, וכן עושים בליל חג השבועות והושענא רבא, ושמעתי שגם בעיר הקודש מנהגם לומר בשתי לילות הנזכרים קדיש אחר תורה שבכתב, וקדיש אחר תורה שבעל פה:

פרק י

כשם שאסור לעבור לפני המתפלל כך אסור לעבור לפני האומר קדיש כמו שכתב ב"ברכי יוסף" ועיין "מנחת אהרן" דף ס"א עמוד ג, מיהו נראה אם הגיע האומר קדיש ל"על ישראל" ויש לזה צורך לעבור לפניו שרי, וכן אנחנו נוהגים:

פרק יא

"יהא שמיה רבא מברך" הוא תרגום של "יהי שמו הגדול מבורך", לכן ימשוך מלת "מברך" עם מלת "רבה" ויאמר "מברך" הבי"ת בקמ"ץ והרי"ש בפתח, שאז פירושו כאלו מבורך וכנזכר באחרונים, ויאמר תי"ו ראשונה של תשבחתא בחיר"ק, גם כשיאמר "לעלם לעלמי עלמיא" ימשוך מלת "יתברך" עם מלת "עלמיא" שלא יפסיק בין "עלמיא" למלת "יתברך", ועיין מגן אברהם סימן ס"ו סעיף קטן ו"מאמר מרדכי" סימן נ"ו סעיף קטן ו ו"שלמי ציבור" דף פ"ד עמוד ד. גם יזהר העונה קדיש להפסיק מעט בין "אמן" ובין "יהא שמיה רבא" כי "אמן" זה קאי אדלעיל, ומתחיל השבח מן "יהא שמיה", ויזהר העונה קדיש לענות בכל כוחו רוצה לומר בכל כונתו, וגם ירים קולו מעט, אבל לא ירים יותר מקול האומר קדיש, כדין העונה אמן שאינו רשאי להגביה קולו יותר מן המברך וכנזכר ב"חסד לאלפים", ועניית קדיש קודמת לעניית קדושה אם באים לשומע ביחד, אבל אם כבר התחיל לענות קדושה לא יפסיק לענות קדיש, וכן אם כבר שמע קדיש אחד וענה, אבל קדושה עדיין לא שמע באותו היום דבזה עניית קדושה קדים כדי שיצא

ידי חובת קדיש וקדושה וכנזכר ב"חסד לאלפים", ואם שנים אומרים קדיש וזה מקדים וזה מאחר יענה אחר המקדים:

פרק יב

כפי דברי רבינו האר"י ז"ל קדיש דקודם הודו וקודם יוצר, ושל אחר העמידה קודם אשרי, ושל קודם תפלה לדוד, ושל קודם פטום הקטורת, וכל חמשה אלו חובה הם ואין הקטן יוכל לאומרם לבדו אלא צריך גדול להוציא הציבור ידי חובתם, וקדיש שקודם "עלינו לשבח" שאומרים אחר "תנא דבי אליהו" זה נקרא קדיש "יתום" שחכמינו ז"ל תקנו זה לאומרו היתומים, ואינו מכלל חמשה קדישים הנזכרים שנתקנו לצורך העולמות, אלא זה הקדיש הוא בעולם העשיה שיש תועלת לנפטר אם יאמר אותו בנו תוך שנים עשר חודש, וגם בכל יום יארציט, ויש בו שתי תועליות האחת להצילו מדין גיהנם, והשנייה להכניסו לגן עדן ולהעלותו ממדרגה למדרגה, לכך אומרים אותו היתומים תוך שנים עשר חודש, וגם ביום יארצייט בכל שנה ושנה, וכך היה נוהג רבינו האר"י זיע"א לומר קדיש בתרא זה בכל שנה שנפטר בו אביו בין בשחרית בין בערבית וכנזכר בספר הכונות עיין שם, ומצאתי כתוב בספר "כתר מלכות" כתיבת יד שיאמר היתום בלחש הן בתוך שנים עשר חודש הן ביום יארצייט בכל שנה קודם קדיש זה פסוקים מאלפ"א בית"א המתחילים באותיות שם אביו או אמו שאומר קדיש זה בעדם, וכנגד כל אות משמותם יאמר פסוק אחד דוקא בלחש וערב לי טעמו, וכן ראוי לעשות דמסתברא מלתא ואין בזה הפסד:

פרק יג

פה עירנו יע"א נהגו לומר בקדיש בתרא זה הן בשחרית הן בערבית "רבנן ברכו את ה' המבורך", אך בעיר הקודש תבנה ותכונן במהרה בימינו לא נהגו לומר רבנן, והקהילות כל אחת יעשה כמנהגו בזה, ובספרי הק' "רב פעלים" עשיתי בסיעתא דשמיא טעם לאמירת "רבנן" הן כאן, הן קודם ברכת התורה בעליית ספר תורה:

פרק יד

כתב הגאון חיד"א ב"שיורי ברכה" סימן שע"ו סעיף קטן ח לפי מה שכתב רבינו האר"י זצ"ל דהקדיש מועיל גם כן להעלות נשמתו נראה שיאמר קדיש כל שנים עשר חודש, אלא מפני ההמון יפחית שבוע אחרון כמו שכתב הרב "כנסת הגדולה" סימן ת"ג דכיון דחשו שלא יאמרו משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש כל שמחסר מן שנים עשר חודש סגי עד כאן לשונו, ופה עירינו בגדאד נהגו בכך ובסיום אחד עשר חודש עושים לימוד יותר והולכים על הקבר וקורין יום זה שנה החסרה ופוסקין אחר זה שבוע אחד בתחלת חודש השנים עשר והגם דהרב ז"ל כתב דפוסקין בשבוע אחרון של חודש אחד

עשר, לא אכפת שזה הכל שוה, וכל זה הוא לפסוק מן הקדישים שאומרים היתומים, אבל קדיש שאחר הלימוד שאומר כל אדם גם הם יאמרו: גם יש מנהג פה עינינו שאם חל יום יארצייט באמצע השבוע, מתחילין היתומים לומר הקדישים מליל שבת הקודם דהיינו מתפילת ערבית של שבת עד סוף מנחה של יום יארצייט ואם חל יום יארצייט ביום שבת מתחילין מערבית של שבת הקודם, ואומרים כל השבוע עד סוף שבת שניה שהוא יום יארצייט, ומנהג זה הובא ב"שלמי ציבור" דף ק"ץ עמוד ב אבל מספר הכונות נראה להדיא שלא היה רבינו האר"י ז"ל אומר קדיש על אביו אלא רק ביום אחד של יארצייט בלילה וביום, ודע כי משמעות יארצייט הוא יום הפטירה בלשון אשכנז, וגם הספרדים הורגלו לקרוא אותו בשם זה בספריהם, ואין בזה ראשי תבות או רמז אחר כמו שחושבין העולם:

פרק טו

בענין הנפטר בלא זרע או שבנו קטן ושוכרים אחד שיאמר בעבורו קדיש נשאלתי בספרי הק' "רב פעלים" אי מהני בכהאי גונא וכתבתי בסיעתא דשמיא שם כי כן מצאתי כתוב שהובא ב"בית יוסף" בסוף חלק "יורה דעה" משמע שהיה להם מנהג קדמון לשכור אדם לומר קדיש בשביל נפש הנפטר, וכן מוכח נמי מתשובת מהר"י קולון ז"ל שורש מ"ד יעוי שם, ועיין ספר "חיים ביד" סימן קי"ד מה שכתב טעם למנהג עיר ואם בישראל אזמיר יע"א ליתן קדיש בתרא שאומרים קודם עלינו לשבח להרב המורה שבעיר עיין שם, ובספר "כסא אליהו" דפוס קרתא קדישא ירושלים תבנה ותכונן כתב בתיקון של תענית יביא אחרים להתענות עמו עיין שם, וכתבתי שעל כל פנים זה האומר קדיש בעד מתים זרים ממנו, יאמר כל יום בסוף היום בקשה זו "יהי רצון מלפניך וכו' שתחוס ותחמול ותרחם ברוב רחמיך וחסדיך על נפש רוח ונשמה של פלוני בן פלונית, ולמען הקדישים שאמרתי אני עבדך היום הזה תבטל כל המקטרגים והמשטינים, ויעמדו מליצי יושר להמליץ טוב על נפשו רוחו ונשמתו, ותלוה אליהם השלום וישבו במנוחת שלום השקט ובטח ותגביר חסדיך על מדת הדין ויתמתקו הגבורות הקשות על ידי פלא העליון שהוא חסדים גדולים ורחמים גמורים יהיו לרצון וגו'":

פרק טז

בספרי הק' "רב פעלים" נשאלתי בארבעה או חמשה שאומרים קדיש ביחד ואחד מהם קולו נמוך ששום אחד מן הציבור אינו שומע קולו אי צריך למימר קדיש עם אותם האומרים קדיש שהציבור שומעין קולם בלבד והבאתי שם דברי הרב "אמת ליעקב" במשפט הברכות לעולין לספר תורה דף כ"ד אות ס גם הבאתי דברי הרב "בנין ציון" סימן קכ"ב שפקפק בזה והבאתי עוד עדות הרב הגאון חסיד מהר"א מני נר"ו במנהג החסידים

בבית אל יכב"ץ שהחזן הוא האומר את הקדיש בכונות ואם יש אחד מן הציבור שיש לו יארצייט ורוצה לומר קדיש יאמר בלחש כדי שלא יערבב הכונה של החזן גם העיד שבספר "פתח הדביר" סימן קכ"ה [אינו מצוי אצלינו] גם כן כתב דלא אכפת בכך ועם כל זה העלתי דלכתחלה לא יעשו כן ומנהג החסידים הנזכר שאני משום דלא אפשר בלאו הכי: עוד נשאלתי שם בעשרה שלמדו תהלים ורוצים כלם לומר קדיש שאין שום אחד עונה והבאתי דברי הרב "בני יאודה" עייאש ז"ל סימן ג' והארכתי קצת בזה והעלתי דלכתחילה יזהרו להיות אחד עונה להם הקדיש:

שמות

פתיחה

"והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעון לקולך ולקחת ממימי היאור וכו'" (שמות ד, ח-ט) והנה הדקדוקים רבו בפסוקים האלה ובדרשותי על התורה ביארתים לנכון בעזרת השם יתברך וכדי להקל בהוצאת הדפוס לעת עתה לא הבאתי הדברים כאן. גם הרב "בינה לעתים" ז"ל הביא הדקדוקים בפסוק זה ובאר אותם לנכון והיינו דהיתה הכונה בה כדי להשריש האמונה הישרה שראוי להאמין שהוא יתברך סיבה כוללת ברצונו הפשוט לכל דברים הן לטוב הן להופכו וכל השינויים הבאים מרע לטוב ומטוב לרע כפי היותם מסודרים ומוגבלים מחפצו יתברך ולא כאותם החושבים שפועל הטוב לחוד ופועל הרע לחוד חס ושלום והודיעו בה על השינוי שאפשר להיות מאת שלשה הצדדין עיין שם בדברי קודשו כי נעמו וכדי להקל בהוצאה לא העתקתי דבריו שבאו בהרחבה כמדתו הטובה: והנה לפי האמור כל האותות אלו היו כדי להודיע דפועל הטוב הוא פועל הרע ולא שיש חס ושלום שתי רשויות כדעת האפיקורסים ולכן תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר בכל יום ברכת קריאת שמע "יוצר אור ובורא חושך" וכן בערבית "גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור" להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדי להוציא מלב התועין ומתעים שאומרים שתי רשויות ומי ברא אור לא ברא חשך לפיכך תקנו להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה להורות על האחדות השלם אל אחד ברא שניהם באחדותו הפשוט וכמו שכתב מרן "בית יוסף" ז"ל וכנזכר ב"שלמי ציבור" ונראה לי בסיעתא דשמיא טעם אחר במה שתיקנו להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום והוא כי באמת אין לך שעה ביום שאין בה לילה, ואין לך שעה בלילה שאין בה יום וכמו שכתוב בספר הברית ז"ל שהארץ היא כדורי, ותלוי על מרכזו באמצע אויר השמים על בלי מה בגזרת האל יתברך, ובני אדם יושבים על שטח הכדור מסביב וכדור

הארץ הלזו בכללו תמיד חציו האחת יום, וחצי שכנגדו לילה, דכמו שהשמש מקיף ובא להאיר תמיד חצי הכדור מהארץ, כמו כן הצל בא אחריו מקיף להחשיך תמיד החצי אשר כנגדו ונכחו, באופן כשהוא יום במדינה זו אז הוא לילה במדינה שכנגדו על הארץ ממולו בעבר השני, וזה חצי הכדור השני שהוא לנוכח חצי הכדור שאנחנו עומדים בו ולא נגלה לעיני העמים וחכמיהם בזמן הראשונים, ורק נמצא ונגלה בשנת חמשת אלפים ורנ"ב ליצירה לאחד מחכמי הגוים חלק גדול בארץ בחצי הכדור השני ששלחו מלך ספרד עם גבור חיל שמו אמריק"א באניות רבות עם אנשי חיל וכבש הארץ החדשה ההיא ונקראת על שמו אמריק"א אך עם כל זה תמצא כי רבותינו ז"ל בזוהר הקדוש הכירו בזה ברוח קדשם ורמזו על הארץ הזאת בזוהר פרשת ויקרא דף י"ד וזה לשונו: אית אתר בישובא כד נהיר לאילין חשיך לאילין, לאילין יממא ולאילין לילייא, עיין שם והאריך בזה הרב בנועם לשונו עיין שם, ולכן בזה מצינו טוב טעם למה שאנחנו מזכירים מדת לילה ביום ומדת יום בלילה, כי באמת בעת אשר אצלינו יום הנה הוא לילה בעבר השני שכנגדינו והוא מאמר הכתוב ממש "יום ולילה לא ישבותו" (בראשית ח, כב): ובאופן אחר נראה לי בסיעתא דשמיא הטעם דמזכירין מדת לילה ביום וכו', דהאור רמז למדת הרחמים שממנה ימשך הטוב, והחשך רמז למדת הדין שממנה ימשך היסורין והצרות, ורמזו אנשי כנסת הגדולה לאדם בתיקון השבח הזה בכל יום שאם יראה [עצמו] עומד בטובה ושלוה שהוא האור לא יבעט כמו שכתוב "וישמן ישורון ויבעט" (דברים לב, טו), אלא יחשוב ויעלה על לבו את החשך שממנו יבואו צרות ויסורין, ואם יראה עצמו עומד בחשך בצרות ויסורין אל יתייאש מן הרחמים, אלא יעלה על לבו את האור שיזרח עליו בטובה ומנוחה לכך תקנו להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה, ועוד אמרתי בסיעתא דשמיא טעמים אחרים בזה ולא הזכרתים פה:

פרק א

כשיתחיל יוצר אור ימשמש בתפלין של יד לבדו כי תפלת יוצר בעולם הבריאה ותפלין של יד הוא בעולם הבריאה, ולא יעשה כמנהג בורים למשמש גם בתפלין של ראש, כי משמוש תפלין של ראש אין כאן מקומו אלא הוא קודם תפלת העמידה וכאשר נבאר. ומצאתי כתוב בספר כתב יד: טוב שיניח ידיו על תפלין של יד למעלה מבגדיו כל משך זמן ברכות קריאת שמע דיוצר כדי לצאת ידי חובה מצד הסח הדעת לפחות בעת זו כי יש סוברים דסגי בהכי עד כאן, ובאמת היא עצה נכונה ותקנה חשובה, אך הנוהג כך יזהר לנשק כמה פעמים באמצע דהיינו שישים אצבעותיו על שפתיו ויחזירם, דאם לא

כן אפשר אחר אשר הורגל להניח ידיו על תפלין של יד גם בזה ירדם בהסח הדעת, כי יהיה ההרגל טבע ויסיח דעתו ונמצא שלא הועיל בתקנתו:

פרק ב

קדושת יוצר צריך לאמרה מיושב ואם היה עומד צריך שישב, והמנהג פה עירינו שימתינו הציבור להחזן כאן כדי שיאמרו כולם קדושת יוצר ביחד, וכשאומרים קדושת יוצר אז גם כן ינשקו תפלין של יד לבדו:

פרק ג

יפסיק בין "יוצר" ובין "אור" דלא לישתמע "יצרור" כנזכר באחרונים, וצריך לומר "ובטובו מחדש וכו'" כי על ידי החסד הנקרא טוב מחדש בסוד "חדשים לבקרים" (איכה ג, כג), גם צריך לומר "רצון קוניהם", גם צריך לומר "קדושה" בשור"ק, "כולם כאחד" עונים דקאי א"כולם כאחד" כלומר קדושה כולם כאחד עונים ולכן יפסיק בין מלת "ובנעימה" למילת "קדושה", גם צריך לומר "לעומת השרפים לעומתם משבחים ואומרים" וכנזכר בספר הכונות, גם "לאל ברוך נעימות" יהיה הלמ"ד בקמ"ץ רוצה לומר לאל הידוע שהוא ברוך יתנו נעימות, וכן "למלך אל חי וקים" הלמ"ד של למלך בקמ"ץ, גם "ותשבחות ישמיעו" התי"ו נקודה בחיר"ק, וכמו שכתבתי לעיל בברוך שאמר וכנזכר בספר הכונות, "ומברכין ומשבחין וכו'" כולם וא"ו בריש תיבה ונו"ן בסופה וכשאומר "בעל גבורות" ידגיש העי"ן שלא יבולע ויהיה כאומר "בל גבורות" חס ושלום וכנזכר ב"חסד לאלפים", ולא יאמר "למען לא נבוש" אלא יאמר "ולא נבוש ולא נכלם" כנזכר באחרונים ז"ל:

פרק ד

מצא עצמו ב"הגדול והגבור" ונסתפק אי קאי ב"שם קדשך הגדול הגבור והנורא בטחנו" או קאי ב"הגבור והנורא קדוש הוא" שבברכת יוצר, לא יחזור לברכה ראשונה אלא יחזור לברכת אהבת עולם ויתחיל מראש "אהבת" משום ספק ברכות להקל:

פרק ה

כשיאמר "מהר והבא עלינו" ישים שני צדדי הטלית על כתפיו, וכשיאמר "ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ" יקבץ כל ארבע כנפות הטלית ויאחזם בידו השמאלית כנגד הלב שהוא בשמאל, ותעשה כך עד שתאמר "ודבריו חיים וקיימים ונאמנים וכו'" דאחר "אמת ויציב" וכנזכר בספר הכונות, ובספר "קשר גודל" להגאון חיד"א ז"ל ושאר אחרונים כתבו שיניח הציציות בין קמיצה לזרת, אך לא נמצא דבר זה מפורש בספר הכונות, וכשאומר "ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו מלכנו" יכוין לקיים מצות עשה לזכור מעמד הר סיני ונתינת התורה שקרבנו השם יתברך לשמו הגדול על ידי התורה וקבלנו מלכותו עלינו, וכשאומר "לשמך הגדול" יכוין לקיים מצות עשה לזכור מעשה

עמלק שבעבורו אין השם שלם ואין הכסא שלם, ויכוין לצפות לה' שבקרוב ימחה שם עמלק ויהיה שמו יתברך גדול שישתלם השם והכסא וכשיאמר "באהבה להודות לך" יכוין לקיים מצות עשה לזכור מה שעשה הקדוש ברוך הוא למרים כי השם יתברך לא ברא את הפה לאדם אלא רק להודות לו בו ולא ישתמש בו באיסור, ובפסוק "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" יכוין לקיים זכירת יציאת מצרים וכנזכר בספר הכונות ו"פרי עץ חיים":

פרק ו

אם הוא בברכות קריאת שמע וקראוהו לספר תורה בשמו העליתי בסיעתא דשמיא בספרי הק' "רב פעלים" כיון דקראוהו בשמו יעלה ויקרא עם החזן בלחש ולא יפסיק לדבר עם החזן בנדבת הצדקה וכיוצא ואם קראוהו באמצע ברכת "לאל נעימות" או באמצע "אהבת עולם" אז כשירד יחזור לקרות מתחילת אותה הברכה, ורק בברכה ראשונה של יוצר אור לא יחזור לתחילת הברכה מפני שיש בה בהזכרת השם אלא יחזור לראש ענין, כדי שיהיו הדברים סדורים לנכון, גם בברכות קריאת שמע פוסק לענות קדיש או "ברוך ה' המבורך" הן לברכו דקדיש, הן לברכו דעליית ספר תורה וכן יענה בקדושה פסוק "קדוש קדוש קדוש" ופסוק "ברוך", וכן שלשה תיבות "מודים אנחנו לך" דוקא, וככן חמשה אמנים הראשונים של קדיש, אבל שאר אמנים של "תתקבל" ו"על ישראל" ו"יהא שלמא" לא יענה, וכן אמן דברכות אפילו אמן ד"האל הקדוש" ואמן ד"שומע תפלה" לא יענה, ואף על גב דלדעת מרן ז"ל בקדיש יענה עד "יתברך" כבר הוכחתי בספרי הק' "מקבציאל" לדעת רבינו האר"י זצ"ל דיענה עד "בעלמא" וזה עיקר וכמו שכתבתי לעיל (פרשת ויגש אות ט) בהלכות "ברוך שאמר": ואף על פי שאמרנו שפוסק בברכות קריאת שמע לקדיש וקדושה וכו', מכל מקום אם הוא בתחלת הברכה אחר שאמר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם" לא יפסיק לשום דבר קודם שיאמר יוצר אור ובורא חושך, כדין ברכות קצרות של הנהנין או של המצות דאינו פוסק בהם כלל, שאם יפסוק אז תתערבב הברכה בדברים שאין להם משמעות אחר הזכרת השם, וכן כאן איך יאמר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם" קדוש קדוש קדוש וכו'" או "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אמן יהא שמה רבא וכו'" וכן בשאר עניות של "ברוך" ושל "מודים" ואמן דקדיש וכמו שכתב הרב "נשמת כל חי", חלק א סימן ב, וכן הדין בברכת "ברוך שאמר" אחר שהתחיל הברכה כמו שכתבתי לעיל:

פרק ז

בט"ו ווי"ן של "אמת ויציב וכו'" יזהר להוציאם בפיו הדק היטב מפני שיש בהם סוד, וצריך לחבר מלת "הדבר" עם ט"ו ווי"ן הנזכרות שלא יפסיק ביניהם מפני כי אות ה"א

של "הדבר" שייכה להם, ובספרי הק' "מקבציאל" העלתי בסיעתא דשמיא דאם נזדמן לו כאן לענות דבר מדברים שבקדושה שיענה בתוך ברכות דקריאת שמע יענה גם באמצע ט"ו ויו"ן הנזכרות, אלא שצריך לחזור ולומר "ויציב וכו'" כדי לחבר ט"ו ויו"ן הנזכרות עם ה"א של "הדבר" בלתי הפסק בדבר אחר בנתיים:

פרק ח

כשיאמר "ודבריו חיים וקיימים ונחמדים לעד", אז בתיבת "לעד" ינשק הציציות שהיה אוחז בהם ויעבירם על גבי עיניו ויסירם מידו שישתלשלו למטה ולא יאחזם עוד בידו וכנזכר בספר הכונות, וצריך לומר "יוצרינו צור ישועתינו" ולא יאמר "צורינו", וכן "למלך אל חי וקים" יאמר למ"ד הראשונה של "למלך" בקמ"ץ ולא בשב"א כנזכר לעיל (אות ג) גבי "לאל ברוך", גם יאמר "רם ונשא גדול ונורא" ולא יאמר "גבור ונורא וכנזכר בספר הכונות, וכשיאמר "עוזר דלים" יכוין לעשות עצמו עני עם השכינה הנקראת "דלה" בהיותה למטה בהיכל הרצון דבריאה, כדי שבעלותה יזכה שיהיה עלוי לנפשו גם כן עמה, וכונה זו נרמזה בזוהר הק' שאמרו: "וצריך למעבד גרמיה עני בהדי שכינתא" וכנזכר בספר הכונות, וכשיאמר "תהלות לאל עליון גואלם" יקום לעמוד לפני המלך העליון ברוך הוא וישאר עומד עד סוף תפלת העמידה וכנזכר בספר הכונות, וכתבתי בספרי הק' "מקבציאל" דתכף בתחלת מלת "תהלות" יקום לעמוד ויסיים מלת "תהלות" מעומד ועיין בסידור רבינו הרש"ש ז"ל:

פרק ט

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק לאחר שאמר "גאל ישראל" אפילו בשתיקה, אלא תכף ומיד יתחיל לומר "אדני שפתי תפתח", ואם הרגיש שרוצים לומר קדיש או קדושה אז ימתין קודם שיאמר שירה חדשה ויענה שם, אבל אחר שאמר גאל ישראל לא יפסיק לקדיש וקדושה ולכל דבר שבקדושה הנזכרים לעיל, ואם מגביהין ספר תורה להראותו לציבור לא ימתין להביט בספר התורה אפילו בשתיקה אחר שאמר גאל ישראל כי יש סוד בדבר זה לסמוך גאולה לתפלה, ומטעם זה לא תקנו חכמינו ז"ל לומר קדיש בין תפלת היוצר שהיא בעולם הבריאה ובין תפלת העמידה שהיא באצילות אף על פי שתקנו קדיש בין כל עולם ועולם כאשר ביארנו לעיל (פרשת ויחי אות א), ועוד יש טעם אחר בענין זה על פי הסוד מה שלא הוצרכו לתקן קדיש במקום זה משום דאין צריך לומר כאן קדיש כדי להעלות את הבריאה בעולם האצילות מפני כי בלאו הכי היא נקשרת עם המלכות דאצילות לגמרי וכנזכר בספר הכונות:

וארא

פתיחה

"ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה" (שמות ח, יט), נראה לי בסיעתא דשמיא "מחר" אותיות רמ"ח ואותיות "רחם", והענין הוא כי ישראל כל אחד מהם צריך לקיים רמ"ח מצות, וזה אי אפשר שיעשה כל אחד רמ"ח מצוות עשה אך ע"י אהבה שיש בישראל בין זה לזה כל אחד יהיה נשלם ברמ"ח ממעשה חבירו, ולכן רמ"ח הם אותיות "רחם" כי "רחם" הוא תרגום של אהבה לרמוז רמ"ח מצות נשלמין אצל כל אחד ואחד על ידי "רחם" שהוא אהבה שיש בין זה לזה, וידוע כי שלימות קיום רמ"ח עשה מסוגלים לגאולה כי רמ"ח עשה הם בסוד החסדים, והם בסוד ו"ה שבשם, ושס"ה לא תעשה הם סוד הגבורות והם בסוד י"ה שבשם, והגאולה תהיה מתגבורת החסדים ועל ידי שלימות תיקון ו"ה שבשם, גם ידוע על ידי מדת האהבה שתהיה שלימה בישראל תהיה הגאולה, לזה אמר "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר" אותיות "לרמ"ח" ואותיות "לרחם" רוצה לומר על ידי זכות רמ"ח עשה שעתידין לקבל בסיני ועל ידי זכות רחם שיש בינהם יהיה האות הזה של הפדות: או יובן בסיעתא דשמיא ידוע דקריאת שמע יש בה רמ"ח תיבות מפני כי כוחה גדול להכרית את אויבי ישראל הקליפות והתחתונים שברשותם והיא תהיה להם כמו רומח לדקור וכמו חרב להרוג כמו שכתוב" רוממות אל בגרונם" (תהלים קמט, ו) זו קראית שמע ועל ידי כן יהיה "חרב פיפיות בידם" להרוג את אויביהם, ולכן גבי פנחס כתיב "ויקח רמ"ח בידו" ואמרו רבותינו ז"ל זכות רמ"ח תיבות דקריאת שמע וגבר בזה על הסטרא אחרא, וזהו דשאמר "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה" לרמ"ח הלמד משמש במקום בעבור כלומר בעבור זכות רמ"ח תיבין דקריאת שמע יהיה האות הזה של פדות עמי מיד אויביהם וגבר ישראל, ולכן אנחנו אומרים בסוף הברכה של הקריאת שמע "הבוחר בעמו ישראל באהבה" דתרגום "אהבה" "רחם" ואז אנחנו מתחילין לומר רמ"ח תיבות דקריאת שמע דזכינו לרמ"ח תיבות דקריאת שמע שתהיה רומ"ח וחרב בידינו נגד אויבינו על ידי "רחם" שהוא אהבה שיש לנו זה על זה:

פרק א

מספר הרמ"ח תיבות דקריאת שמע הוא כך ששה ד"שמע ישראל" וששה ד"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ומ"ב ד"ואהבת", וע"ב של "והיה אם שמוע" עד "ושמתם", ונו"ן ד"ושמתם" עד "ויאמר", וס"ט ד"ויאמר" הרי סך הכל רמ"ה ועם ג' תיבות שכופל השליח ציבור נשלמים רמ"ח תיבות, וידוע כי במספר הרמ"ח הנזכר יש כונות עמוקות בכל הפרטים ואי אפשר להיות נחסר אצל כל אחד ואחד ממספר הרמ"ח כלום, ולכן גם היחיד הקורא קריאת שמע בין דשחרית בין דערבית בין קריאת שמע שעל ההמטה

צריך לכפול שלוש תיבות "ה' אלהיכם אמת" כדי להשלים הרמ"ח, מיהו השליח ציבור מצד בחינתו יש לו כח יותר בהשלמה זו של כפל שלוש תיבות הנזכרות ולכן אם האדם מתפלל עם צבור שיש שם שליח ציבור עומד ישמע הכפל מן השליח ציבור והוא אינו צריך לכפול אלא רק יכוין להשלים רמ"ח שלו מן שמיעתו הכפל מהשליח ציבור ובספרי הק' "מקבציאל" העלתי בסיעתא דשמיא דאם המתפלל עם ההצבור עודנו באמצע קריאת שמע והשליח ציבור השלים הקריאת שמע וכפל שלוש תיבות הנזכרות לא מהני להשלים לעצמו מכח שמיעה מהשליח ציבור, כי סודן של דברים צריך להיות מספר זה של הכפל באחרונה בגמר הקריאת שמע ואם ישלימו באמצע הרי זה מערב הסדר להיות תחתונים למעלה, לכך בכהאי גוונא עדיף טפי שהוא עצמו יכפול וישלים החסרון ורק אם הוא גומר הקריאת שמע עם השליח ציבור עדיף טפי לשמוע הכפל משליח ציבור:

פרק ב

אף על פי דמן התורה חיוב קריאת שמע הוא שתים אחת בשחרית ואחת בערבית, תיקנו חז"ל ארבעה פעמים קריאת שמע וכולם הם לצורך היחוד והזווג הנעשה למעלה בבחינת ו"ה שבשם, ואלו הארבעה קריאת שמע אינם שוים במעלתם, וזה סדרן במעלתם ממטה למעלה והוא דהגרועה מכולם היא קריאת שמע שעל המטה, ולמעלה ממנה קריאת שמע דערבית, ולמעלה מזו קריאת שמע דקרבנות, ולמעלה מזו קריאת שמע ד"יוצר" וזו היא המעולה שבכולם, ואל יחשוב האדם דקריאת שמע דעל המטה בעבור שמירה מן המזיקין הוא, אלא זו היא תקנת חז"ל כדי להמשיך בה אורות לצורך היחוד והזווג הנעשה למעלה בחצות השני של הלילה שהוא מתמיד ונמשך עד אור הבוקר, דהמשכת אורות אלו על ידי קריאת שמע זו יתקיימו עד אור הבוקר, ואחר היות היום ברור יסתלקו וצריך להחזיר אותם מחדש אחר הבוקר, ומאחר דחצי הראשון של היום הוא מעולה מאד, לכך היחוד והזווג הנעשה בו בתפלת שחרית הוא גם כן גדול ומעולה מאד, ולפי גודל ערכו צריך לו הכנה גדולה בקריאת שמע, ואף על גב דקריאת שמע ד"יוצר" היא גדולה מאד והיחוד הנעשה בה הוא נעלם ומעולה מאד עם כל זה לא יספיק האדם להשלים התיקון הראוי לזמן תפלת שחרית בקריאת שמע ד"יוצר" בלבד, מפני כי אין לנו יכולת להמשיך כל האורות הצריכים לזמן זה מכל המדרגות בפעם אחת כלומר בקריאה אחת ד"שמע", ולכך תקנו חז"ל קודם קריאת שמע זו ד"יוצר" עד קריאת שמע דקרבנות שאנחנו אומרים אותה קודם פרשת התמיד, כדי שנמשיך האורות בהדרגות דתחלה נמשיך על ידי קריאת שמע דקרבנות אור בחינה אחת, ואחר כך על ידי קריאת שמע

ד"יוצר" נמשיך עוד אור בחינה אחת שהוא מקום יותר גבוה עליו, ואז על ידי זה אחר כך נעשה היחוד והזווג בתפלת שחרית: והנה חסידים הראשונים שנקראין ותיקין שהיו נזהרים לקרות קריאת שמע ד"יוצר" קודם הנץ החמה וגומרין אותה עם הנץ החמה לא היו צריכין לקרות קריאת שמע דקרבנות מפני כי על ידי גודל ועוצם חסידותם היה להם כח גדול בכוונתם ומחשבתם, וגם עוד שהם מקדימים לקרותה קודם הנץ החמה שהוא סמוך ממש להסתלקות אותם האורות של חצות לילה, על כן אין צריך שימשיכו האורות העליונים לצורך תפלת שחרית בהדרגות כאשר אנחנו צריכין, אלא די להם למשוך אורות הצריכין לתפלת שחרית בקריאתם בפעם אחת, אבל בדורות האחרונים אין כל אדם ראוי לכך ולכן עתה אפילו חסידים המתפללין תפלת הותיקין שקורין קריאת שמע קודם הנץ החמה, צריך שיקראו קריאת שמע שתי פעמים אחת דקרבנות ואחת דיוצר: ואותה הקריאת שמע דערבית היא לצורך המשכת אורות הצריכין ליחוד וזווג הנעשה בתפילת ערבית, אבל לצורך היחוד והזווג הנעשה בתפילת המנחה אין אנחנו צריכין לקרא קריאת שמע, כי יספיקו לה אותם האורות שנמשכו בקריאת שמע דשחרית דאף על גב דנסתלקו אחר התפילה עם כל זה להיות כי היום הוא "חסד" ואין הדינים שולטים כל כך אין מסתלקים לגמרי ומשתייר מהם, וזה השיורין יספיקו לתפילת המנחה בלבד, ולכן מעולה היחוד והזווג הנעשה בתפילת שחרית על הנעשה בתפילת המנחה מאד מאד, יען כי מה שנעשה במנחה היא מן השירוין דאורות המוחין של שחרית, ולכך הדינין מתגברין בתפילת המנחה לפי שאורות המוחין הולכים ומתמעטין, והטעם דלא תספיק קריאת שמע דערבית לצורך גם מה שנעשה בחצות שליטת דינין גמורים, ולכך אחר תפילת ערבית יסתלקו אורות שנמשכו על ידי קריאת שמע לגמרי, ולכן צריכין אנחנו לקרא קריאת שמע על המטה בשביל צורך חצות השני של הלילה, ומה שמקדמין לקרא קריאת שמע זו בעת השכיבה ואין ממתינים עד שיגיע חצות השני של הלילה יתבאר ענין זה לקמן במקומו, וכל זה שכתבנו הוא ראשי דברים מה שיוכל אדם פשוט לסבול בדעתו, אך באמת דברים אלו יש בהם עוד סודות עמוקים ונתבארו ברחבה בשער הכוונות לרבינו האר"י ז"ל:

פרק ג

קריאתה קודם הנץ החמה דהיינו סמוך לו בכדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך התפלה מיד בהנץ החמה, ומי שיוכל לעשות כן מצוה גדולה בידו ושכרו עצום גם בזמן הזה שאין לנו כח כחסידים הראשונים הנקראין ותיקין, ומכל מקום אם לא קראה קודם הנץ החמה יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל, דזריזים מקדימין

למצות: והנה זמן הנץ החמה העלה הרב "בית דוד" ז"ל סימן ל"ו דף י"א שהוא שעה אחת קודם שיעלה השמש על הארץ ויראה לנו עיין שם, ובתשובתי בסיעתא דשמיא בספרי הק' "רב פעלים" הבאתי דבריו וכתבתי דאין ראיות שלו מוכרחים דיש להשיב, גם הבאתי דברי "מנחת כהן" ו"עטרת ראש" על ברכות דף ו דנראה דלית להו סברת ה"בית דוד" ז"ל מחוש הריאות, דאמרו רבותינו ז"ל בחצות היום חמה בראש כל אדם ואנחנו רואין כי אחר חמש שעות וחצי מעת יציאת החמה לעינינו תהיה חמה בראש כל אדם, אך כתבתי דזה המבחן לא יעלה אלא בימות הקיץ מה שאין כן בימות החורף, ואם כן אין בזה כדי סמיכה, וכתבתי דגדולי האחרונים לא מצינו שהביאו דברי הרב "בית דוד" ז"ל לסמוך עליהם ורק מצינו להגאון חיד"א ב"מחזיק ברכה" סימן נ"ח שציין והורה מקום על ספר "בית דוד" הנזכר גם בהגהותיו על זוהר הקדוש חלק ב דף קצ"ו ציין על דברי "בית דוד" הנזכר ולא גילה לנו הסכמת דעתו לענין הלכה, ומספרו "יוסף אומץ", סימן ע"ו אות ג' שכתב שם וזה לשונו" "אמנם שמעתי כי מעין דוגמא היה עושה מעשה הרב הגדול עיר וקדיש מורנו הרב רבי יוסף קובו לענין תפלת השחר" עד כאן לשונו ודקדקתי מזה כי בזמן הגאון חיד"א ז"ל לא היו נוהגין בעיר הקודש ירושלים ת"ו ועיר הקודש חברון ת"ו לעשות מעשה כסברת הרב "בית דוד" ז"ל, ועל כן מה ששמענו אומרים דעתה מנהג החסידים בבית אל יכב"ץ בעיר הקודש ירושלים ת"ו לעשות כסברת הרב "בית דוד" בקריאת שמע ותפלה הנה זה הוא מנהג חדש שלא היה מקודם, והרב החסיד החסיד מהר"א מני נר"ו כתב דרוב הציבור בירושלים תוב"ב עושים כמו שכתב הרב "בית דוד" ז"ל, אמנם יש מדקדקים שאינם מתפללים כי אם אחר יציאת החמה ממש וכמו שכתב בספר "דברי יוסף" שוואו"ץ דף ע"ה וכו', לכן אני נוהג לגמרו קריאת שמע ששה דקים שהוא עישור שעה קודם יציאת השמש, ולפעמים ממהירות החזן יהיה יוד או י"ב דקים קודם יציאת השמש על הארץ ולא אכפת לי, וכן לפעמים יהיה עם השמש ולאל שדי אתחנן שיזכנו לבא על הנקודה שזה צריך סיעתא דשמייא עד כאן לשונו נר"ו, והנה פה עירנו יע"א פשט המנהג מקרוב לעשות בקריאת שמע ותפילה כסברת הרב "בית דוד" ז"ל, אך ודאי מנהג המדקדקים להתפלל עם יציאת השמש ממש שנראית לנו, והקריאת שמע יתחילו ששה דקים קודם יציאת השמש הוא מנהג נכון ומשובח לפי קוצר דעתי:

פרק ד

אם היה אנוס כל הלילה ולא קרא קריאת שמע ערבית עד שעלה עמוד השחר כיון שעדיין לא הנץ החמה קורא אותה ויוצא קצת ידי חובת קריאת שמע דערבית, אף על

פי דלא מהניה ליה לענין התקונים הנעשים למעלה, מיהו לא יקרא אותו היום קריאת שמע של שחרית אלא עד אחר הנץ החמה דאם כן הוו להו תרתי דסתרי:

פרק ה

זמן קריאת שמע של שחרית נמשך עד רביע היום בשעות זמניות, וצריך להזהר בימות החרוף שהיום קצר שאז זמן קריאת שמע הוא קצר, ועד שעה אחת אחר רביע היום יכול לקרותה בברכותיה אבל אין לו שכר כקורא אותה בזמנה, ואם עבר שעה אחר רביע היום יקראנה בלא ברכותיה כקורא בתורה משום ספק ברכות להקל:

פרק ו

קודם שיקרא קריאת שמע יכוין לקיים מצוות עשה שנצטוינו לקרא קריאת שמע שתי פעמים ביום כמו שכתוב "ודברת בם וכו' בשכבך ובקומך" (דברים ו, ז), גם יכוין לקיים מצות עשה ליחד את השם, ויסגור עיניו ביד ימינו בפסוק ראשון עד שישלים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ויש סוד בדבר, ואם לא כיון לבו בפסוק "שמע ישראל" בפשטן של דברים לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור, ואם הרגיש בעצמו תכף אחר שאמר פסוק "שמע" לא יחזור לומר פסוק שמע פעם שנית דאומר "שמע שמע" משתקין אותו שלא יהיה נראה כמודה לשתי רשויות חס ושלום, אלא ישתוק שיעור אמירת פרשה ראשונה ואחר כך יחזור לומר פסוק "שמע" ויקרא משם ואילך על הסדר, ואם ירצה שלא ישתוק אלא גומר כל הפרשה הראשונה וחוזר וקורא שנית מן פסוק "שמע" אין הכי נמי יעשה כך, וה עדיף משתיקה, וגם פסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" יש אומרים אם אלא אמרו בכונה חוזר לאומרו בכונה, מיהו כשחוזר בעבור "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" חוזר מן פסוק שמע כדי שיבא סוד תיקון פסוקים אלו על הסדר:

פרק ז

בפסוק "שמע ישראל" יעשה פסקי התיבות כל שתי תיבות ביחד, כדי לכוין בהם כפי המשמעות האחת, והוא כי שמע פירושו קבלה כמו "שמור ושמעת" (דברים יב, כח) תרגומו "טר ותקבל", וגם הוא לשון הבנה "שמע" כלומר "הבן", וכן הוא כאן אומר "שמע ישראל" כלומר קבל דברים אלו והבינם ותדעם שתאמין בם והוא כי ה' הוא אלהינו, ועוד הנה הוא ה' אחד, ונמצא בזה יש קבלה והודאה בשתי דברים האחד הוא קבלת מלכות שמים באומרו "ה' אלהינו" דמודה שקבלנו אלהותו להיות לנו לאלוה ואנחנו עבדים לו, והשני הוא ענין יחוד השם באומרו "ה' אחד" שהוא בלי שיתוף אחר שאין לו שני כמו שאמר אליהו זכור לטוב, אנת הוא חד ולא בחושבן:

פרק ח

אות עי"ן ד"שמע" ואות ד' ד"אחד" הם אותיות גדולות, וכתב בספר "כתר מלכות" כתיבת יד שגם הקורא צריך לכוין אותם במחשבתו באותיות גדולות, כי הקורא צריך לצייר כל אותיות הפסוק לנגד עיניו במחשבתו ושתי אותיות אלו יציירם באותיות גדולות והוא נכון:

פרק ט

בתיבת "אחד" יכוין בשילוב הוי"ה אדנ"י שהוא יאהדונה"י, ויכוין שיהיו שוים באחדות אחד ודבר זה יכוין בשטחיות פשט מלת "אחד", אך יאריך בדל"ת ד"אחד", ויכוין בעת שמאריך בו למסור עצמו בסקילה שריפה הרג חנק על קדוש השם, וגם יכוין שעל ידי קבלה זו יתכפרו פשעיו ויעלו נפש רוח ונשמה שלו מיין נוקבין לבחינת ו"ה שבשם, ומשם יעלו לבחינת י"ה, ומשם לבחינת קוצו של יו"ד עד רום המעלות, ואם יש לו ידיעה בסוד ה' ויוכל להרחיב הכונה שלו אז יוסיף לכוין עוד שימשך שפע מן אין סוף לעתיקא קדישא, ומעתיקא קדישא לאבא ואמא, ומן אבא ואמא לזכר ונקבה:

פרק י

תיבת "אחד" נקודה בסגול וקמץ, לכך ימהר בקריאת האל"ף דהסגול הוא תנועה קטנה ולא ימהר בקריאת החי"ת דקמץ שהיא תנועה גדולה, גם מלבד זה צריך שלא יאריך באל"ף כדי שלא יתראה כאומר "אי חד" רוצה לומר "אין חד, חס ושלום וכנזכר באחרונים, ואף על פי דאמרנו לעיל שיאריך בדל"ת ד"אחד" צריך להזהר שלא יתיז הדלת בחוזק שנראה כאומר "דא", אלא יאריך בה במבטא רפויה ולא דגושה:

פרק יא

יפסיק קצת בין פסוק "שמע" לפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", וכן יפסיק קצת בין פסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" לפסוק "ואהבת", וכשאומר פסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ירכין ראשו קצת למטה בתיבת מלכותו, ויש סוד בדבר להוריד הארה אל השכינה מלכות עקרת הבית, ואף על גב דאומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בלחש מכל מקום ישמיע לאזניו קצת:

פרק יב

הקורא קריאת שמע צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו, ובדיעבד אם לא השמיע לאזניו יצא, ואותם הנוהגים לומר פסוק "השמרו" ופסוק "וחרה" בלחש צריכין להזהר שישמיעו לאזנם לכתחלה:

פרק יג

הקורא קריאת שמע בין דשחרית בין דערבית בין קריאת שמע דעל המטה הרי זה לא ירמוז בעיניו, ולא יקרוץ בשפתיו, ולא יראה באצבעותיו בפרשה ראשונה אפילו לצורך

מצוה, אבל בפרשה שניה ואילך שרי לצורך מצוה דווקא, ושלא לצורך מצוה אסור, והמרמז לקטן בעיניו או בידיו כדי שיתפלל חשיב לצורך מצוה אפילו שזה קטן שעדיין לא נתחייב בתפלה, ואותם גבאים שתופסים בידם קופה ומחזרים על הקהל לגבות צדקה לא יעשו כן בעת שקורין קריאת שמע, ואפילו שהוא צורך מצוה דכיון דהוא מהלך וגובה בעודו קורא הוי לה קריאה של עראי, וכן פה עירנו דרך בני אדם להניף לעצמם במניפה קטנה בקיץ מפני החום, צריך להזהירם שלא יניפו בידם בשעת קריאת שמע, וב"חסד לאלפים" סימן ס"ד אות ה' כתב צריך להזהר משאיבת עפר הטבאק"ו וקנוח החוטם אפילו בשניה ובשלישית ואפילו אם ישתוק בעת שאיבה וקנוח גם כן אסור עיין שם, ונראה לי בקנוח החוטם לאו כל אפייא שוין דלפעמים הריר יורד מאליו ואם לא ימהר לקנח יורד על שפתיו וימאס בעצמו וגם אחרים ימאסו עמו, ואמרו רבותינו ז"ל גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה, ובפרט שגורם שיתמאסו אחרים וקשה להם מאד בפרט לאסטניס, לכן נראה לי כל כהאי גוונא יקנח ואפילו בפרשה ראשונה ורק ישתוק עת שיקנח:

פרק יד

היה מהלך בדרך ורצה לקרות קריאת שמע צריך לעמוד עד "לבבך" ויש אומרים די בפסוק ראשון ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" והרוכב על גבי בהמה יעמיד הבהמה בפסוק ראשון ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", אבל היושב בקרון אין צריך לעמוד:

פרק טו

מי שרוצה להחמיר על עצמו לעמוד כשהוא יושב כדי לקרות קריאת שמע מעומד נקרא עבריין אם עושה כן בשביל חומרא, אבל אם עושה כן כדי להעביר השינה מותר וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק טז

אף על גב דמשורת הדין הוא דאם היה עומד בלאו הכי ורוצה לקרוא קריאת שמע מעומד משום דנוח לו בעמידה בההיא שעתא דאינו מחוייב לישב כדי לקראה מיושב, מכל מקום כפי הסוד יושב עדיף מעומד, וכמו שכתבתי בספרי הק' "מקבציאל" מדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות דרוש ו דצריך עתה לעורר סוד היחוד למעלה בהיותנו למטה בעולם הבריאה ולכן עדיף לישב, מפני שהישיבה מורה שאנחנו עודנו בעולם הבריאה דאין עמידה אלא באצילות וכנזכר שם:

פרק יז

ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא צריך לקרות, דקריאת שמע היא מן התורה וספק תורה לחומרא, ואפילו למאן דאמר פסוק אחד או פרשה אחת דדוקא הם מן התורה, חייב לקרות מספק כל שלוש פרשיות, שכך היתה התקנה כל זמן שיקרא קריאת שמע של תורה שיקרא השלוש פרשיות לפיכך המתנמנם באמצע אם יודע בבירור שסיים פרשה ראשונה חוזר מפרשה שנייה, ואם אינו יודע היכן הוא חוזר לראש, ואם הפסיק באמצע קריאת שמע מחמת אונס כגון שעשה התינוק צרכיו והוכרח לשתוק, אם שהה כדי לגמור את כולה דהיינו מראש קריאת שמע ועד סופה צריך לחזור לראש, אבל אם הפסיק שלא מחמת אונס כי אם ברצונו, שאם היה רוצה היה יכול לקרות, אז אפילו אם שהה זמן רב ואפילו אם הפסיק בדיבור אין צריך לחזור אלא למקום שפסק:

פרק יח

קרא קריאת שמע ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקורין קריאת שמע חייב לקרות עמהם פסוק ראשון ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ומכל מקום טוב שיקרא עמהם כל הקריאת שמע עד הסוף ויקבל שכר כקורא בתורה, ואם הציבור קורין קריאת שמע והוא עומד בזמירות אחר שאמר ברוך שאמר, אז ישתוק בעוד שקורין פסוק שמע ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ויסגור עיניו ויהרהר פסוק שמע ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", אבל אם עומד בקרבנות או בתחנונים שרשאי להפסיק, הרי זה פוסק וקורא עמהם פסוק ראשון ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד":

פרק יט

אם לא הניח תפילין ונזדמנו לו אחר שהתחיל "יוצר", מניחן בין הפרקים ומברך עליהם, ואלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לברכה שניה, ובין שניה ל"שמע", ובין "שמע" ל"והיה אם שמע", בין ו"היה אם שמוע" ל"ויאמר", אבל בין "ויאמר" ל"אמת ויציב" לא יפסיק דכאן נחשב אמצע הפרק, וכל זה הוא בתפילין מפני דחובה לקרא קריאת שמע בתפילין לכך יברך עליו, אבל אם לא הניח ציצית ונזדמן לו ציצית יניחנו בין הפרקים בלא ברכה, ואחר תפלת שמונה עשרה ימשמש בו ויברך:

פרק כ

לעניית קדיש וקדושה ו"ברכו" ו"מודים" וחמשה אמנים ראשונים דקדיש פוסק אפילו באמצע הפרק, ואפילו באמצע הפסוק. אך כשפוסק באמצע הפסוק ועונה. חוזר אחר כך לתחת אותו פסוק בכל אופן שיהיה מיהו באמצע פסוק "שמע ישראל" וכן באמצע פסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", וכן בין פסוק "שמע" לבין פסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" אל יפסיק כלל לכל דבר שבקדושה. ואם קראו אותו לספר

תורה והוא עומד באמצע קריאת שמע לא יעלה אפילו קראו אותו בשמו, מיהו אם יוכל לגמור את הקריאת שמע כולה עד שיגיע לבימה ויאמר גם כן "אמת ויציב וכו'", עד "הדבר הזה עלינו לעולם ועד" ואחר כך יברך על התורה ויקרא, יעשה כן:

פרק כא

כשיגיע ל"וקשרתם לאות על ידך" ימשמש בתפלין של יד, "והיו לטוטפות" ימשמש בתפלין של ראש, וכן יעשה בפסוק "וקשרתם אותם" וכנזכר בספר הכונות, ואף על גב דכתבנו לעיל בשבת הקודם דיוצר הוא בעולם הבריאה ולא ינשק אלא רק בתפלין של יד, הכא שאני שהוא ממשמש ומנשק בשביל חבוב מצוה, לכך ימשמש בשניהם כאשר נזכרים שתיהם בכתוב:

פרק כב

כשיאמר "וראיתם אותו" יסתכל בציציות שבידו שני פעמים בזו אחר זו, ואחר כל פעם משתי הפעמים אלו יעבירם על גבי עיניו, ובעת שמסתכל בהם יכוין מספר עין הוא חמשה הויו"ת וינשקם אחר כך, וכן באומרו "ואחרי עיניכם" יעבירם על גבי עיניו וינשקם, ויש סוד בדבר הזה:

בא

פתיחה

"והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך" (שמות יג, ט), נראה לי בסיעתא דשמיא דידוע שהשם יתברך צונו להניח תפלין של יד בשמאל כנגד הלב ותפלין של ראש כנגד המוח כדי לשעבד מוחינו וליבנו להשם יתברך, דהמוח הוא משכן החכמה והלב משכן הבינה, ואם אלו יתקדשו אז כל האברים נגררים אחריהם, ובפרט הפה ששם הדיבור שהוא נגרר אחר איברים של המחשבה ושל הכונה שהם המוח והלב, ולזה אמר "למען תהיה תורת ה' בפיך" כי השגת התורה על ידי חכמה ובינה שמשכנה באיברים אלו, ואם אלו יהיו פגומים אז יפגם גם אבר הדיבור שהוא הפה וכל שכן שאר איברים ובזה פרשתי בסיעתא דשמיא רמז הכתוב "חלבמו סגרו פימו דברו בגאות" (תהלים יז, י) "חלבמו" אותיות "מוח לב" "סגרו", שאינם פתוחים לקבל השפעת חכמה ובינה על ידי קדושתם מחמת כי טמאו אותם, ולכך גם "פימו דברו בגאות" שפגמו בפיהם, ולא נתקיים בהם "למען תהיה תורת ה' בפיך":

והנה ידוע דהמחשבה במוח והכונה בלב, אך המשכיל יבין כי שתיהן ענין אחד הם כחדא נפקין וכחדא שריין, כי מוחא חכמה ולבא בינה כנזכר בפתיחת אליהו זכור לטוב, וידוע דחכמה ובינה כחדא נפקין וכחדא שריין, ולכן כיון שנתקדש הלב בכונה קדושה ממילא מתקדש המוח במחשבה קדושה, אך ההתחלה היא מן הלב ולזה אמרו רבותינו

ז"ל רחמנא לבא בעי, כי קדושת המוח הוא בכלל ואתי ממילא. והנה ידוע בפעולות איברי האדם העינים הם שניות ללב, כי הלב מתאוה וחומד ואז העינים בראייתם מקיצים את שאר האיברים לגמור הפועל, וזהו הן בטוב הן בהפך לכך אמרו רבותינו ז"ל ליבא ועינא תרי סרסורי דעבירה אינון, ולכך נצטווינו להניח תפלין של ראש שהוא אות וחותם קדוש מכוון בין שני העינים להשפיע קדושה בהם שלא יפגמו, וכן תפלין של יד כנגד הלב להשפיע בו קדושה שלא יפגם, ושניהם יתקדשו ממילא בקדושת התורה ולזה אמר "והיה לך לאות על ידך" שהוא מכוון כנגד הלב "ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך" ולכן "עינים לב" מספרם "רבי", כי על ידי קדושתם יזכה האדם להקרא "רבי" בתורת ה' ותבטל קליפת "ריב" שהיא משכחת התלמוד, כמו שכתב רבינו שמשון ז"ל במאמר רבי אלעזר בן ערך ששכח לימודו וקרא "החרש היה לבם" שהחליף אותיות "דזך" באותיות "ריב":

ומאחר דשני איברים אלו עין ולב בהם תלויה קדושה וטהרה של איברי הגוף, שאם שתים אלו יהיו קדושים וטהורים אז כולם נקדשים ונטהרים, לכך הזהירונו חז"ל דאם לבו ועיניו רואין את הערוה לא יקרא דבר שבקדושה, ולא הקפידו על שאר איברים, אלא רק על שתים אלה שהם עין ולב שהם העיקר של הגוף:

פרק א

כתוב בתורה "כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וגו', והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר", וקבלו חז"ל שהוא מצות עשה שבכל מקום שה' אלהינו מתהלך עמנו דהיינו כשאנחנו עוסקים בקריאת שמע ותפלה או בדברי תורה צריך להיות המחנה קדוש, שלא תהא צואה מגולה שם, ולא יהיה דבר ערוה כנגד פניו של אדם בעת שקורא בתורה או מברך ומתפלל, מפני שעיקר מחנהו של אדם הוא כנגד פניו וצריך שיהיה מחנה זה קדוש ואיסור זה הוא מן התורה, והחכמים הוסיפו שהמקומות אשר שוכן ה' בקרבינו שהם ראשו של אדם ששם המוח ששם המחשבה, ולבו של אדם שהו הכונה, צריך גם כן שלא יהיו רואין את הערוה בעת שקורא, אלא יהיה הפסק וחציצה בין ראשו ולבו ובין הערוה, לפיכך אם אינו לבוש מכנסיים או אזור נמצא לבו רואה את הערוה ואסור לקרות או לברך ויש מי שאוסר בכהאי גוונא גם באשה, ואפילו אם יש לו בגד מפסיק בין לבו ובין הערוה, עם כל זה אם הערוה מגולה לא יקרא דבעינן שתהיה הערוה מכוסה גם מעיני אחרים, דלא נאמר "לא תראה" אלא "לא יראה", לפיכך העומד בבית ערום והוציא ראשו לחלון שלא יראה ערותו אף על פי שכסה לבו בבגד הרי זה אל יקרא מפני שערותו מגולה בבית, אבל אם יושב ערום בכילה שאין בה גובה עשרה טפחים והוציא

ראשו חוץ לכילה, וגם כיסה בבגד על ליבו אף על פי שערותו מגולה בכילה הרי זה כמכוסה מפני שאין בה גובה עשרה טפחים ולא דמי לבית שהוא חלוק רשות לעצמו וכיון דנראית הערוה בתוכו אסור ועיין להגאון רבנו זלמן בשולחן ערוך:

פרק ב

מים אפילו הם צלולין חשיבי כסוי לערוה ובלבד שיוצא ראשו ולבו חוץ למים שלא יהיה לבו עם ערותו תחת מכסה אחד, ואם לבו תוך המים אסור משום לבו רואה את הערוה ואם המים עכורים אין איבריו נראין בהם מותר דחשיבי הפסק בין לבו לערוה ומותר לקרות או לברך בתוכם, והכסוי שמכסה בידו אינו חשוב כסוי דהלב והיד גוף אחד הם, על כן אם ראשו מגולה דאסור לו לברך בגילוי הראש, לא מהני ליה לכסות ראשו בידיו כדי לברך. מיהו אף על גב דידיו לא חשיבה כסוי חשיבה הפסק, לפיכך אם מחבק גופו בזרועותיו חשיב זה הפסק בין לב לערוה ועיין שולחן ערוך לרבינו זלמן:

פרק ג

אף על גב דשאר איבריו אם רואין את הערוה מותר לקרות מכל מקום אם איזה מאיבריו נוגע בערותו או בערות חבירו אסור לקרות או להתפלל, ולכן צריך להזהר שלא יהיה נוגע הגיד בירכותיו בלי הפסק בגד ביניהם, אבל על הכיס של הביצים אין לחוש אם נוגע בירכותיו אף על פי דגם כנגד הכיס אסור לקרות בלא כסוי משום ד"לא יראה בך וגו'":

פרק ד

אם היה לובש המכנסיים לבד דחצי התחתון שלו מכוסה, וגם יש הפסק בין לבו לערוה ורק חצי העליון מגולה שאינו לובש חלוק מותר לקרות קריאת שמע, אבל להתפלל אסור דבתפלה צריך לראות עצמו כעומד לפני המלך שצריך לעמוד באימה:

פרק ה

אסור לקרות כנגד ערות חבירו ואיסור זה הוא מן התורה, אבל ערות בהמה מותר לקרות כנגדה, וערות עכו"ם גם כן אסור לקרות כנגדה, ויש אוסרין לקרות כנגד ערות קטן אפילו בן יומו, דלא התירו אלא בשעת המילה, ואף על פי דיש מתירין, צריך לחוש לסברת האוסרין, ולא יקרא כנגד ערות קטן אפילו בן יומו וכנזכר באחרונים:

פרק ו

היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו ממנה עם כל גופו עד שנעשית מאחוריו או מן הצד מותר לקרות ואף על פי שהוא סמוך לה, כי בערוה בראיה תלה הכתוב דלא אסור אלא ערוה הנראית, מיהו אם הערוה כנגדו ועצם עינו, או שהוא סומא, או בלילה בחשך ואפילה שאין רואה אותה אסור לקרות, דלא נאמר "לא תראה" אלא אמר "לא יראה", ואם רואה

את הערוה דרך עששית שבחלון אפילו היא בבית אחר שהוא רשות אחר אסור לקרות, דבראיה תלה הכתוב והרי היא נראית לפניו:

פרק ז

מותר להרהר בדברי תורה כשהוא ערום, ואפילו כנגד ערוה אחרת גם כן מותר להרהר שנאמר "ערות דבר", דיבור אסור הרהור מותר, ומכל מקום אסור לשמוע ברכה מחבירו שהוא צריך לצאת בשמיעה זו ידי חובתו, דאיך נאמר שומע כעונה והרי הוא ערום דאינו יכול לענות וכנזכר בשולחן ערוך לרבנו זלמן, ולכן ההולכים לטבילה ומהרהרים איזה כונות בשעת טבילה מותר, ובלבד שלא יוציאו מפיהם איזה פסוק או דבר תורה מאחר שהם ערומים, אבל ודוי יוכל להתודות שם בעודו ערום במקוה אפילו דהמים צלולים ולבו הוא תוך המים שהוא עם ערותו במכסה אחד:

פרק ח

טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסות הרי זו ערוה, ואסור לקרות כנגדו קריאת שמע וכל דבר שבקדושה, ואפילו היא אשתו, אבל הפנים והידים שדרכן להיות מגולין מותר לקרות כנגדן אפילו באשה אחרת, ויש אומרים דלא אמרו טפח באשה ערוה אלא דווקא באשתו, אבל באשה אחרת אפילו פחות מטפח הוי ערוה בכל מקום שדרכה לכסות ויש לחוש לדבריהם, וב"חסד לאלפים" ז"ל נסתפק אם גם בקטנה יש לחוש לטפח מגולה במקום שדרך לכסות עיין שם, ובספרי הקטן "מקבציאל" כתבתי דיש להחמיר גם בקטנה היכא דאפשר, ונשי הערביים שדרכם לגלות זרועותיהם אף על פי שדרכם תמיד בכך לא יקרא כנגדם:

פרק ט

יש מי שאוסר גם לאשה לקרות או להתפלל כנגד אשה אחרת ערומה, מיהו כל זה דווקא בערומה, אבל כנגד טפח מגולה במקום שדרך לכסותו בפני האנשים, אין בזה איסור לאשה כנגד אשה אחרת:

פרק י

אשה שמניקה את בנה ומגלה דדיה, אסור לקרות או לברך כנגדה, אפילו היא אשתו וכל שכן באשה אחרת, ויש אומרים דכיון דהאשה דרכה לגלות דדיה בזמן היניקה הרי הדדים נחשבים אותו זמן כמו כפות הידים והפנים, ורק אם אינה מניקה שדרכה להצניע דדיה ומקפדת על זה אז אסור לקרות כנגדה, ויש לסמוך על סברה זו בשעת הדחק:

פרק יא

אף על גב דבאדרא רבא איתא וזה לשונו (זהר חלק ג קמב, א): קול באשה ערוה, שער באשה ערוה שוק באשה ערוה, רגל באשה ערוה, יד באשה ערוה, ואף על גב דתרין אלין

לא שניוה חברנא, תרין אלין יתיר מערוה אינון עד כאן לשונו, הנה עיין לרבינו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י[1] מה שכתב בביאור מאמר הנזכר, ובספרי הקטן "מקבציאל" כתבתי בסיעתא דשמיא דגם לדברי זוהר הקדוש הנזכרים החלק מן היד ומן הרגל שדרכו להיות מגולה כגון הכף והאצבעות מותר לקרות כנגדם דאין נקרא על זה שם ערוה:

פרק יב

שער של אשה שדרכה לכסותו ערוה היא, ואסור לקרות ולהתפלל ולברך כנגדו ואפילו בשער אשתו, ואין חלוק בזה בין אשה כעורה וזקנה וכיוצא, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות ראש, וכן שערות של נשים שרגילין לצאת חוץ לצמתן בקצת ארצות מותר לקרות כנגדן כיון שדרכן בכך ורגילין בהם, וכן נשים שדרכן לעשות שער ראשם קליעות משתלשלין לאחוריהם כיון שדרכן בכך מותר לקרות כנגדן, ובספרי הקטן "מקבציאל" העלתי דהנשים בערי אירופא שדרכן לילך תמיד פרועי ראש מותר לקרות כנגדן, כיון דכל הנשים דרכן בכך, מיהו שם בערי אירופה דרכם של נשים לבוש אנפלאות תמיד ואין נראה אפילו כלל דהוא מכפות רגליהם, הנה אורח ההולך שם אף על פי ששאתו אינה נוהגת בכך כי במקומה דרכן של נשים לילך בכפות רגליהם בגילוי, הנה הוא צריך להזהר שם בזה לחשוב כפות הרגלים כולם ממקומות המכוסים כפי מנהג במקום ההוא ואסור לקרות כנגדן:

פרק יג

קול זמר של אשה בין פנויה בין אשת איש, ואפילו קול זמר של אשתו הוא ערוה ואסור לקרות בדברי תורה או להתפלל ולברך כששומעו, ואין חילוק בזה בין כעורה או זקנה, ופה עירנו דרך הנשים להיות פועות לתינוק הבוכה בקול ניגון באזניו כדי להשתיקו ולהביא לו השינה, וצריך ליזהר שלא ילמד בעת שהאשה פועה ומנגנת לתינוק ואפילו היא אשתו, מיהו בת קטנה פחות משש שנים אין לחוש אם פועה ומנגנת לתינוק, ועוד גם כן דרכם פה עירנו יע"א להביא אצל הכלה בלילה שקודם החופה נשים מנגנות, שאסור לאדם ללמוד בדברי תורה אם שומע קולם ואם אי אפשר לו שילך למקום אחר ילמד על ידי הרהור שמעיין בספר ולא יוציא בשפתיו כלום דמותר בכהאי גונא בשעת הדחק, ויש מחמירים אפילו במדברת אם היא מדבר דברים ארוכים של סיפורי מעשיות וכיוצא, אבל דברים קצרים ובפרט שהם לצורך עסק אין לחוש:

פרק יד

אסור לקרות מן התורה כל דבר קדושה כנגד הצואה של אדם, ואם היתה מאחוריו או מצידו ירחק ממנה ארבע אמות וקורא ואם לפניו יתרחק מלא עיניו שיתרחק באופן שלא יוכל לראותה, ובלילה ישער כשיעור היום והסומא משער כפי ראיית הפקח, וצדדים

שלפניו הרי הם כלפניו, ושלאחריו הרי הם כלאחריו, ואם בצידו ורואה אותה בלא הטיית ראשו לצדדין הרי זה כלפניו, וצריך כמלא עיניו: והא דסגי בארבע אמות, היינו היכא דאין מגיע לו ריח ממנה, אבל אם מגיע לו ריח רע ממנה צריך שיתרחק ארבע אמות ממקום שכלה הריח, ואפילו אם זה הקורא יש לו חולי הזכמא (נזלת) שאינו מריח, צריך שיתרחק ארבע אמות ממקום שכלה הריח לשאר אדם שמריח והשיעור הוא באדם בינוני, כי יש בני אדם שחוש הריח שלהם חזק מאד שמריחים מרחוק יותר:

פרק טו

היתה הצואה במקום גבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, הרי זה רשות לעצמו, וכל שאינו מגיע לו ריח רע ממנה מותר לקרות אף על פי שרואה אותה, ויש אומרים אפילו הצואה ברשות אחר גבוה עשרה, או מקוף מחיצות, או בבית אחר כל שהוא רואה אותה אסור לקרות, ויש לחוש לדבריהם להחמיר בשל תורה, מיהו אם מעצים עיניו או שהוא בלילה, יש להקל אם היא ברשות אחר:

פרק טז

ריח רע אינו מועיל לו מחיצה ושינוי רשות, שאפילו הסרחון מונח אחר שלושה וארבעה בתים אם מגיע לו ריח אסור לקרות, ורק מי שיש לו חולי הזכמא (נזלת) שאינו מריח כיון דהסרחון אינו בבית שעומד בו מותר לקרות אף על פי דאחרים מריחים, ורק אם היא באותו הבית אז גם בעל חולי הזכמא אסור לקרות כל עוד דאחרים העומדים שם מריחים ריח רע, וכן אם היתה צואה בבית והסירו אותה משם, ועדיין יש ריח רע אסור לקרות עד שיכלה הריח, אבל אם הוא בעל חולי שאינו מריח שרי ליה לקרות אחר שהסירו והעבירו הצואה מן הבית:

פרק יז

נבילה מוסרחת וכל דבר המוסרח מחמת שנתעפש, וכן אשפה שריחה רע ומים סרוחין שברחובות, כל אלו אסור מן התורה לקרות כנגדם, ויתרחק מהם כדין צואת אדם:

פרק יח

צואת בהמה חיה ועוף אם יש בהם ריח רע הרי הם כצואת אדם, ואם אין בהם ריח רע מותר לקרות כנגדם, אך רוב צואת בהמה חיה ועוף אין בהם ריח רע, וצואת כלב או חזיר אם נתן בהם עורות מרחיקין מהם כצואת אדם אבל צואת חתול וצואה רכה של חמור הבא מן הדרך סתמן ריחן רע כצואת אדם, ולכן אפילו אם יזדמן פעם אחת שאין להם ריח רע אפילו הכי אסור לקרות כנגדם, ויתרחק מהם כדין צואת אדם, וכן צואת תרנגולים אדומים סתמן ריחן רע וצריך להתרחק מהם כצואת אדם, אבל צואת שאר

תרנגולים דינם כצואת שאר עופות, והלול של תרנגולים יש בו סרחון ודינו כצואת אדם והוא הדין לדיר בהמות שריחו רע:

פרק יט

מי רגלים של אדם בשעה שמשתין אסור לקרות כנגדן מן התורה אבל לאחר שנפלו לארץ או בכלי אסור מדרבנן, ולכן כיון דאיסורם מדרבנן הקלו בהם ואמרו דאם אחר שהשתין כלי הטיל לתוכו רביעית מים הרי זה מותר לקרות כנגדם, וכן הוא הדין אם היה בכלי מעיקרא רביעית מים והשתין בתוכו דמותר, ושיעור זה דרביעית בין אם השתין הרבה בין אם השתין מעט ואפילו טיפה אחת דלא פלוג רבנן, ולכך אם השתין בכלי והריקו ההשתנה במקום אחר, אסור לקרות כנגד אותו כלי אם לא יטיל לתוכו רביעית מים, דאפילו דהורק אי אפשר שלא ישאר בו לחלוח של מי רגלים מעט שהוא טופח על מנת להטפיח, מיהו רביעית זו לא מהני אלא להשתנה אחת, אבל שתי השתנות צריך להם שתי רביעיות, ולשלש צריך שלש וכן על זה הדרך לעולם ואם נבלעה ההשתנה בבגד או בקרקע, ואין בלחלוח טופח על מנת להטפיח מותר לקרות כנגדם:

פרק כ

עביט של מי רגלים שהוא הכלי שמשתינים בו תמיד, וכן גרף של רעי אם הם של חרס או עץ אפילו רחוצים יפה ואין בהם ריח רע, ואפילו כפאן על פיהם דינן כצואה, ולא מהני הטלת רביעית מים או יותר, אבל של מתכת או זכוכית או חרס מצופה אבר ורחוצים יפה יפה מבחוץ ומבפנים, ואין להם ריח רע מותר לקרות כנגדו ואין צריך להם כפיה על פיהם:

פרק כא

אם בשעה שהוא מברך או קורא הרגיש שנתלכלכו המכנסיים שלו בהשתנה שרי, אף על פי שהם טופח על מנת להטפיח מפני שהם מכוסים בבגד העליון:

פרק כב

כל מקום שראוי לסתפק בו אם יש בו צואה או לאו אסור לקרות קריאת שמע וכל דבר שבקדושה עד שיבדוק המקום ואם אינו יכול לבדוק מפני שהוא בלילה או סיבה אחרת הרי זה אסור לקרות דהוי ספק תורה במה דברים אמורים בצואה שאיסורה הוא מן התורה, אבל מי רגלים מותר, דאין איסורן מן התורה אלא כנגד עמוד של קלוח, לכן אם הם בתוך כלי ואינו יודע אם הם השתנה או שאר מים, כיון דאינו יכול לבדוק הרי זה קורא מספק, דזה הוי ספיקא דרבנן ולא אסרו אלא בודאן ולא בספקן, ואם מצא צואה באיזה מקום ואינו יודע אם היא של אדם או של כלבים, תולין במצוי דאם מצויין באותו מקום תינוקות יותר מכלבים תולין בתינוקות ואסור, ואם מצויים כלבים יותר

תולין בכלבים: ואם קרא קריאת שמע או התפלל במקום שאין ראוי להסתפק בו שיש בו צואה, ואחר כך מצא בו אין צריך לחזור ולהתפלל, אבל חוזר וקורא קריאת שמע בלא ברכות, אבל אם קרא קריאת שמע או התפלל במקום שראוי להסתפק בו בצואה, והוא לא בדק מתחלה ואחר כך מצא שם צואה צריך לחזור ולהתפלל ועל זה נאמר "זבח רשעים תועבה" (משלי כא, כז), וכל שכן אם ידע שיש צואה וקרא והתפלל במזיד, במה דברים אמורים בצואה אבל במי רגלים אפילו קרא קריאת שמע והתפלל במקום שראוי להסתפק בהם ואחר כך נמצא שם, אין צריך לחזור לקרות הואיל ואין איסורן אלא מדברי סופרים וצריך להשגיח היטב בעניינים כאלה כל אדם בחצרותיו וטירותיו במקום שדרך הקטנים לטנף בו, גם פה עירנו על שפת הנהר חדקל הן תוך העיר הן חוץ לעיר, שכיח ומצוי שם צואת אדם מן עוברים ושבים ובפרט שפת הנהר שלפני הכרמים, דכל אותם בעלי הכרמים דרכם לפנות על שפת הנהר, דאין לאדם להתפלל על שפת הנהר עד שיבדוק, וכן צריך להשגיח כשהולך ברחובות ומבואות שבעיר שלא לדבר בדברי תורה עם חבירו עד שיראה אם המקום נקי, כי פה עירנו יש כמה בני אדם עוברים ושבים שעושם צרכיהם בלילה בתוך המבואות ורחובות של העיר, ולפעמים גם ביום עושים כי אין איש שם על לב לדבר זה פה עירנו, ומפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בזה הלשון: איסור הזכרת דברי תורה במבואות המטונפות גורם להכניס קודש בחול עד כאן לשונו, ועיין בשער מאמרי רשב"י דף סב עמוד ג:

פרק כג

קטן שיכול לאכול כזית דגן בכדי אכילת פרס, אפילו שאינו יכול לאכלו אלא על ידי בישול כגון דייסא וכיוצא, הרי בני מעים שלו בודאי מסרחין כל מיני מאכל שיאכל, וצריך להתרחק מצואתו ככמו צואת גדול, וכל זה מן דין אבל לכתחלה טוב להתרחק אפילו מצואת קטן בן יומו וכן נוהגים:

פרק כד

צואה אפילו יבשה ואין בה ריח אסור לקרות כנגדה אבל יבשה כל כך עד שתתפרך על ידי גלילה הויא כעפר, ומותר לקרות כנגדה אם הגיע יובש שלה לשיעור זה, ואם לא תתפרך על ידי גלילה אלא רק תשבר לשתים לא מהני לקרות כנגדה:

פרק כה

בית הכסא שמוקף מחיצות, ויש לו פתח, ועשוי בחפירה שהרעי יורד לתוך החפירה ונופל למטה בשפולי המדרון, אף על פי שעושים השתנה על קרקע בית הכסא מותר לקרות כנגד אותו בית הכסא אם הפתח סגור, ולכן צריך להזהר שלא להושיב הילדים על קרקע בית הכסא מפני הפחד שמפחדים לישב על פי החפירה, דאם כן הוי לה בית

הכסא שאין בו חפירה, דאז אפילו יש בו מחיצות והפתח סגור אסור לקרות כנגדו, כי נידון כל הבית הכסא כדין גרף של רעי. ואם מפחדים הילדים יניחו להם גרף של רעי בתוך בית הכסא שיעשו צרכיהם בו, גם יש להזהר לפעמים שהגומא תתמלא צואה מחמת שנפל בה אבן גדולה ונסתמה, ואז הצואה מגעת עד שפת החפירה בשטח קרקע בית הכסא, דאין לקרות כנגד אותו בית הכסא עד שיתקנו אותה, גם לפעמים יש אבן מונחת בסוף שפת החפירה אחורי ישיבתו של אדם, וזו על הרוב מונח עליה צואה מחמת היושבים שאינם יושבים היטב, צריך שישימו לב על זאת שלא ינחו כך, דאם כן אין קורין כנגד אותו בית הכסא אפילו הפתח סגור ועיין "חסד לאלפים" סימן פג אות ב':

פרק כו

ריח רע דאין לו עיקר כגון שיצא ממנו רוח מלמטה, אף על פי דמותר מן התורה גזרו חז"ל עליו משום ריח שיש לו עיקר, ולכן אסור בדברי תורה ובקריאת שמע ותפלה וברכות עד שיכלה הריח ממנו, במה דברים אמורים אם הרוח יצא ממנו, אבל אם יצא מחבירו מותר בדברי תורה דלא גזרו חכמים בה מפני ביטול בית המדרש דאי אפשר להם להזהר בכך, אבל בקריאת שמע ותפלה וברכות גזרו אפילו ברוח היוצא מחבירו, שימתין עד שיכלה הריח רע:

פרק כז

כל סרחון וריח רע שהוא מחמת עיפוש דינו כצואה, אבל דבר שריחו רע לבני אדם לאו מחמת עיפוש אלא ברייתו כך כגון נפט, וכן מה שקורין בערבי קי"ר (זפת), אף על גב דריחן קשה אין להם דין צואה ואין צריך להתרחק מהם, וכן הוא הדין בכל מיני עשבים שריחן רע מכח טבען ובריייתם, לית לן בה:

פרק כח

אם בא להם ריח רע מבית הכסא או מבית אחר בעת לימודם בדברי תורה, או בעת שמתפללים, מותר להשליך בלויי סחבות שרופים כדי שיעלה עשנם ויתבטל הריח רע שלא ירגישו בו, או ישליכו מי ורדים שיש להם ריח טוב וכנזכר באחרונים ז"ל:

בשלח

פתיחה

"עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה" (שמות טו, ב), נראה לי בסיעתא דשמיא דידוע על ידי קראית שמע ותפלה אנחנו ממשיכין לשכינה אורות המוחין שהם כתר חכמה בינה, הרמוזים באות למ"ד, שכל אחת כלולה מעשר שהם למ"ד של תיבת "לי", וגם ממשיכים לשכינה אורות חמשה חסדים וחמשה גבורות מן הדעת, הרמוזים באות יו"ד דתיבת "לי". וזה שאמר "עזי" -- זו קריאת שמע שהיא תורה שבכתב שנקראת "עז", "וזמרת יה"

-- זו תפלת העמידה הבאה אחר קריאת שמע. ובזה "ויהי לי" סוד אותיות "לי" שהם אורות כתר חכמה בינה, ואורות החסדים והגבורות. "לישועה" מספר "להשכינה" כי "ישועה" מספר "השכינה" עם הכולל:

והנה ידוע כי ארבעה הם תיקוני השכינה שהם נקראים מטה ושלחן וכסא ומנורה, וזה סדרן:

בתפלת ערבית מתקנים סוד המטה,

ובפסוקי דזמרה בשחרית מתקנים סוד השלחן,

וביוצר וקריאת שמע מתקנים סוד הכסא,

ובתפלת העמידה מתקנים סוד המנורה.

וזו הכונה מכונים אותה אפילו בני אדם פשוטים, ויש עושים רשימה בסידור שלהם לכל ארבעה תיקונים הנזכרים לכל אחד במקומו כדי שלא יזוזו ממחשבתן. ונראה לי לרמוז תיקון המנורה בתחלת תפילת העמידה, כי ראשי תבות "א'דני ש'פתי" עולה מספר "מנורה" לרמז שבתפלה זו מתקן המנורה.

פרק א

קודם שיתחיל בתפלת העמידה כשאומר "גאל ישראל" ימשמש בתפלין של ראש, כי תפלין של ראש הוא באצילות, ותפלת העמידה באצילות, ויש אומרים שגם בסיום "המברך את עמו ישראל בשלום" ימשמש בתפלין של ראש, ועיין בכף החיים סימן טו אות ב', ונראה לי דהנוהג כך לא ימשמש אלא אחר "יהיו לרצון אמרי פי", כי פסוק זה כולו מכלל התפלה, וצריך לעמוד ידיו כפותים זה על זה כעבדא קמי מאריה, ולכן לא ירים את ידו עד שיסיים פסוק זה:

פרק ב

כשעומד להתפלל יכוין רגליו להיות שוים ודבוקים זה עם זה ביושר כדי להדמות למלאכים דכתיב בהו "ורגליהם רגל ישרה" (יחזקאל א, ז), ועוד יש טעמים אחרים בזה, ומנהג הספרדים כשעומדים להתפלל תפלת העמידה קודם התפלה מהפכים פניהם קצת לאחוריהם ועושים תנועה בידיהם לאנשים העומדים באחוריהם או בצידיהם, והטעם בזה גם כן להדמות למלאכים שדרכם להיות מקבלים עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה, להורות על אחדות ואחוה שביניהם כלומר כולנו כאחד אנחנו מסכימים במחשבה אחת ובדעת אחת לקבל עול מלכות שמים ובזה יתעלה ויתרומם קלוסו של הקב"ה כשהוא נעשה מתוך האחדות והאהבה, ולדוגמת זה הוא מנהג הספרדים הנזכר, והגאון מהר"ן שפירא עשה טעם למנהג זה על פי הסוד וקליסיה, ולפי הטעם שלו אפילו אם אין אדם אחר בצידו או אחריו גם כן יעשה כן:

פרק ג

אם עומד להתפלל במקום שהוא יושב בו, יזהר לחזור לאחוריו שיעור שלוש פסיעות, ויחזור לעמוד במקומו להתפלל, ואם הוא יושב רחוק ממקום שעומד בו להתפלל ילך תחלה למקום שעומד להתפלל בו, ויחזור לאחוריו שלוש פסיעות, ויחזור לאותו מקום שעומד בו בתפלה, דיש סוד בזה לחזור לאחוריו שלוש פסיעות קודם שיתחיל להתפלל, ועל פי הפשט הם זכר לאותם שלוש מילין שחזרו ישראל לאחוריהם במעמד הר סיני וחזרו ונתקרבו:

פרק ד

המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המילות שמוציא מפיו ויחשוב שכינה כנגדו, ויסיר וידחה כל מחשבות הטורדות אותו עד שתשאר כונתו ומחשבתו זכה בתפלתו, דהתפלה היא במקום הקרבן ומחשבה זרה פוסלת בקדשים, ואם רואה עצמו מכוין יפה בתפלתו אל יחשוב שעבור זה ראוי שתעשה בקשתו, כי זה נקרא עיון תפלה ונזכרין עונותיו, אלא יחשבו אולי ישמע השם יתברך בקראו אליו בעבור עוצם רחמיו וגדול חסדיו ששומע תפלת כל פה במדת החסד והרחמים, ולפי דברי רבינו האר"י ז"ל צריך שיכוין כך, ידענו ה' שאין אנחנו ראויים והגונים להתפלל לפניך, אבל סמכנו על רחמיך הרבים וחסדיך הגדולים כי חפץ חסד ומרבה להיטיב אתה, וככתוב "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו" (תהלים קמה, ט), ואתה צויתנו להתפלל אליך כי אתה אלהינו ואנחנו עבדיך ועינינו לך תלויות כעיני עבדים אל יד אדוניהם עד כאן דבריו, וצריך כל אדם להזהר לכוין בכך:

פרק ה

המתפלל צריך לכוין בכל הברכות, ואם אחר עמל וטורח והשתדלות רב אינו יכול לכוין בכולם, ישתדל ויתאמץ לפחות לכוין ב"אבות" שהיא ברכה ראשונה ואף על גב דמן הדין אם לא כיון ב"אבות" אינו יוצא ידי חובה וצריך לחזור, כתבו האחרונים דבזמן הזה אין חוזרין משום חסרון כונה, דשמא גם בחזרתו לא יכוין. והגאון מורנו הרב חיים מואלוזי'ן ז"ל נתן עצה לכל אדם שיצייר בדעתו צורת האותיות שמוציא מפיו, ועל ידי כך מוכרח שתהיה כונתו שלימה. וטעמו ונימוקו עמו דברי פי חכם חן, מיהו העושה כן אי אפשר לו להתפלל עם הציבור דמוכרח שיאריך הרבה בתפלתו, אך בברכה ראשונה בלבד אפשר לעשות כן, ולכן כל אדם יזהר להרגיל עצמו בכך בשלשה ראשונות או לפחות בברכה ראשונה:

פרק ו

צריך לעשות שתי כריעות ושתי זקיפות בשעת שמשתחוה בעמידה, כיצד כשאומר "ברוך" יכרע בתיבת "ברוך" כריעת הגוף בלבד, ובתיבת "אתה" יכרע את ראשו גם כן, הרי שתי כריעות, וכשאומר "ה'" יזקוף שם שתי זקיפות, ותחלה יזקוף גופו בלבד, ואחר כך יזקוף ראשו גם כן, רמז לדבר "כאשר יחנו כן יסעו" (במדבר ב, יז) ולכן אמר רב בגמרא כל הכורע כורע בברוך וכל הזוקף זוקף בשם, דנקיט בלשונו הטהור לשון כפול בכריעות וגם בזקיפות, דלא אמר יכרע בברוך וזוקף בשם, וכנזכר כל זה בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות(א), והכריעה תהיה עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה, דהיינו שיהיו בולטין כל הקשרים שבפרקי חוליותיו, ואם הוא זקן או חולה שאינו יכול לשחות כל כך, כיון שהרכין ראשו דיו וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק ז

אות וא"ו הנוספת בתיבת "ואלהי יעקב", ואות ה"א יתירה שבתיבות "האל הגדול הגבור והנורא", וגם אות וא"ו של "והנורא", בכל אחד ואחד יש סוד גדול וכונות עמוקות, וצריך המתפלל להוציאם היטב בפיו שלא יבולע אחד מהם מחמת המהירות, ועל זה נאמר לאדם הוי זהיר באות אחת קלה כתיבה אחת חמורה, שאין אתה יודע הסוד של האותיות והתיבות הנזכרים בתפלה, ואם אל סודם תדרוש, לך נא ראה קצת מסודם בשער הכונות בדברי רבינו האר"י ז"ל וסידור הרש"ש ז"ל:

פרק ח

מה שאומרים "קונה הכל" לפי פירוש רש"י בפסוק "קונה שמים וארץ" (בראשית יד, יט) אומרו כאן "קונה הכל" רוצה לומר עושה הכל, ולפי דברי התרגום והרמב"ן שם ביאור "קונה הכל" רוצה לומר קניינו הכל דהכל שלו, וכמו שכתבנו על פסוק "הלא הוא אביך קנך" (דברים לב, ו):

פרק ט

מה שאומרים "גומל חסדים טובים" לפי פשוטו מובן שהוא לשון גומל, אך מה שנראה מספר הכונות דתיבת גומל הנזכר הוא ענין הוצאה וגילוי כענין "ויגמול שקדים" (במדבר יז, כג), פירוש מוציא וממציא ומגדל ומתקן את האורות הנקראים "חסדים טובים", ומגלה אותם להשפיע, וחסדים טובים אלו הם סוד מה שאמר הכתוב "חסדי דוד הנאמנים" (ישעיה נה, ג), ונקראים טובים לפי שהם ממשיכים שפע אל היסוד צדיק עולם הנקרא "טוב", בסוד אמרו "צדיק כי טוב" (ישעיה ג, י) וכנזכר בספר הכונות(א):

פרק י

מה שאומרים "וזוכר חסדי אבות" לפי פשוטן של דברים הוא שיזכור החסדים שהבטיח בהם את האבות להטיב להם ולזרעם, ודומה לזה יש בפסוק "חסדי דוד הנאמנים" (ישעיה נה, ג), או הכונה כאן על דרך מה שפירש המצודות בפסוק "זכרה לחסדי דוד עבדך" בדברי הימים ב' סימן ו' (פסוק מב), וכן כאן שיזכור החסדים שעשו האבות בעולם ובזכותם ירחם עלינו, ועל דרך הסוד הוא מה שאומרים "וזוכר חסדי אבות" הכונה על שלושה אורות חסד גבורה תפארת נמשכים מן שלשה ראשונות הנקראים אבות, ולכן חסד גבורה תפארת נקראים "חסדי אבות" רוצה לומר חסדים הנמשכים מן שלשה ראשונות הנקראים אבות, ויען דכולם נכללים בחסד נקראים כולם בשם חסדים וכנזכר בשער הכונות בדרוש ב' דף ל"ב עמוד ב :

פרק יא

מה שאומרים "ומביא גואל לבני בניהם" הכונה בפשוטן של דברים דהשבטים המה בניהם של האבות, וכל ישראל הם בני השבטים, ולכן ישראל נקראים בני בניהם של האבות, ואומרים כן כדי לעורר זכות השבטים גם כן, ולכן לא אמרו "ומביא גואל לבניהם", ועל דרך הסוד שלוש הראשונות הם אבות לשלשה אמצעיות חסד גבורה תפארת, כי חסד גבורה תפארת נחשבים בנים לשלשה ראשונות, והשלשה אחרונות נצח הוד יסוד נקראים בני בניהם של שלשה ראשונות, וכנזכר בספר הכונות(א):

פרק יב

כשיגיע למלת "באהבה" יכוין למסור נפשו על קדוש השם כנזכר בכונות רבינו האר"י ז"ל(א), ולכן מנהג החסידים שיאריך החזן בחזרה בתיבת "באהבה" כדי לעורר הכונה הנזכרת, וכל אדם יזהר בזה בכל תפלות בלחש למסור עצמו על קדוש השם בתיבת "באהבה", וכשאומר "ומושיע ומגן" יכוין בתיבת "מגן" שהוא מספר שלוש פעמים א"ל:

פרק יג

בברכה של "אתה גבור" יכוין בראשי תבות "אתה גבור לעולם אדני" השם אגל"א, וכתב הרב בית דוד ז"ל מה שאומרים "לעולם" רוצה לומר לא כבשר ודם שלא ישאר בגבורתו בעת זקנתו שמשתנה, אבל "אתה גבור לעולם" כי אין זקנה לפניך ולא יהיה בך שנוי עיין שם, ומה שאומרים בברכה זו ענין גשם וטל, מפני שבירידת גשם וטל יהיה בירור ניצוצות קדושה מן דומם לצומח, והבירור של ניצוצות קדושה הוא כמו תחיית המתים, דלכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה גדול יום הגשמים כיום תחיית המתים, וכן אמרו יום הגשמים ישועה פרה ורבה בו, ולכן אומרים "סומך נופלים" כנגד בירור ניצוצות קדושה שנפלו בחי מדבר בשבעים אומות, "ורופא חולים" כנגד ניצוצות קדושה שהם בחי בלתי

מדבר, "ומתיר אסורים" כנגד ניצוצות קדושה שבצומח, "ומקיים אמונתו לישני עפר" כנגד הניצוצות קדושה שבדומם, ולכך לא הזכירו כאן אלא רק ארבעה לשונות של שבח אלו שהם כנגד דומם צומח חי מדבר מעילא לתתא, ולא אמרו שאר שבחים של "פוקח עורים" ו"זוקף כפופים" וכיוצא וכמו שכתבתי כל זה בספרי הק' "מקבציאל", ובאמרו "מכלכל חיים בחסד" יכוין לשם הוי"ה במלוי יודין שעולה מספר "חסד":

פרק יד

ביאור ברכת "אתה קדוש" הוא כמו שכתב רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל כלומר אתה לבדך קדוש, ושמך המיוחד הוא הקדוש דאף על פי שנאמר תואר קדוש למלאכים אינו עצמי אלא בדרך השאלה, יען כי "וקדושים" הם המלאכים שנקראים קדושים, המה "יהללוך סלה" בשבח הזה של "קדוש קדוש קדוש", ואם אצלם קדוש תואר עצמי, איך יהללוך בתואר שנמצא אתם:

פרק טו

בימות החמה אם נסתפק שמא הזכיר גשם, הדין הוא עד שלשים יום אם הוא מסתפק אמרינן חזקה שהזכיר גשם, וצריך לחזור, ואחר שלושים יום אין צריך לחזור, ואם נזדמן דאחר שלושים יום טעה וברור לו שטעה פעם או פעמים וחזר התפלה, ואחר כך נזדמן בפעם אחרת שנסתפק כתבתי בספרי הק' "מקבציאל" כיון דכבר הוחזק שלושים יום שלא טעה בהם, אף על גב דאחר שלושים יום טעה לא איבד החזקה, וכל היכא דנסתפק אמרינן שהזכיר כהוגן כאשר הורגל באותם השלושים יום, מיהו אם לא הוחזק שלושים יום שהזכיר כהוגן, אלא ברור לו שטעה בתוך השלושים יום אין לזה חזקת שלשים, וכל שהוא מסתפק הרי זה חוזר ואם התפלל שלושים ולא נזדמן לו בהם שטעה בברור אלא נזדמן שנסתפק ולכך חזר בשביל הספק, פסקתי דאם אחר השלושים חזר ונסתפק הרי זה חוזר להתפלל ויתנה בדעתו קודם דאם לא טעה תהיה תפלתו בתורת נדבה, ואם טעה תהיה בתורת חובה, ועיין בית דוד סימן מז שהביאו "מחזיק ברכה" סימן קיז, ועיין "עקרי הד"ט" ו"חסד לאלפים" ו"אהל יצחק חסיד" סימן א:

פרק טז

בימות הגשמים ששכח לומר "מוריד הגשם" ואמר "מוריד הטל" אינו חוזר יען דאמר מוריד הטל, ועם כל זה אם נזכר קודם שהתחיל "אתה קדוש" יאמר "שם משיב הרוח ומוריד הגשם", דאף על פי שסיים הברכה של "מחיה המתים", כיון דלא התחיל בברכה שאחריה לא נקרא סיום ברכה לענין זה: ודע דשלשה ברכות ראשונות חשובות כאחת, וכן שלשה אחרונות נמי חשובות כאחת, לפיכך בכל מקום שטעה בשלשה ראשונות חוזר לראש התפלה, ובשלשה אחרונות חוזר לעבודה:

פרק יז

ביאור ברכת "השיבנו" כתבתי בספרי הק' "מקבציאל" על פי מה שכתב רבינו האר"י ז"ל שהאדם על ידי עונותיו גורם לסלק אור הקדושה הנמשך עלינו מן התורה ומן התפלה והמצות, עיין בסידור רבינו הרש"ש ז"ל בביאור "ויהי נועם וכו'", ולזה מתפללין "השיבנו אבינו לתורתך" הוא אור הקדושה הנמשך עלינו על ידי עסק התורה, "וקרבינו מלכנו לעבודתך" הוא אור הקדושה שנמשך עלינו מתפלה ומצות דהם נקראים עבודה, "והחזירנו בתשובה שלימה לפניך" היא תשובה עילאה המגעת עד כסא הכבוד, עד ועד בכלל שיהא בבינה שהוא סוד כסא, גם אומרם "תשובה שלימה" לומר שתזכנו לחזור בתשובה על ארבע מיני חטאות האמורים בארבע חלוקי כפרה בפרק בתרא דיומא במאמר רבי מתיא בן חרש, שהם פוגמים בארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא כמפורש סודם בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים יעוין שם. וחותמים "הרוצה בתשובה" שהוא רוצה בכך קודם שהחוטא יתעורר לשוב, וגם רוצה לומר שהוא גזר בכך לפי מידת הרחמים, מה שאין כן החכמה והנבואה לא רצו בכך אלא בדין (ירושלמי מכות ב, ו):

פרק יח

אם בימות החמה אמר "ברך עלינו" צריך לחזור לומר "ברכנו", אך כדי שלא יהיה נראה כנוסח ברכה אחת שהזכיר בה מטר ונמצא שלא תיקן כלום, לכן ישתוק כדי הילוך ארבע אמות או יותר ואחר כך יתחיל לומר "ברכינו" וכנזכר ב"חסד לאלפים" סימן קיב אות י: ואם בימות הגשמים אמר "ברכנו" ולא שאל מטר, אם נזכר אחר שסיים הברכה קודם שהתחיל "תקע בשופר" אומר שם "ותן טל ומטר לברכה" ודיו, ואם נזכר אחר שהתחיל ב"תקע" אין צריך לחזור, אלא יאמר ב"שומע תפלה" "ותן טל ומטר לברכה כי אתה שומע תפלת כל פה וכו'", ואם היה לו תענית באותו היום יאמר שאלת טל ומטר ב"שומע תפלה" קודם שיאמר "עננו", ואם לא נזכר אלא עד אחר שסיים "שומע תפלה", קודם שהתחיל "רצה" יאמר שם "ותן טל ומטר לברכה", ואם נזכר אחר שהתחיל "רצה" אז חוזר לברכת השנים ואומר על הסדר, ואם לא נזכר אלא עד לאחר שאמר "יהיו לרצון אמרי פי" האחרון הסמוך ל"עושה שלום", אז אפילו שעדיין לא עקר רגליו צריך לחזור להתחלת תפילת העמידה:

פרק יט

ארץ אחת כולה שצריכים למטר בימות החמה אין שואלין אותו בציבור אפילו ב"שומע תפלה" אלא יאמרו "ברכנו" כרוב העולם, אבל כל יחיד ויחיד רשאי לשאול מטר ב"שומע תפלה" באותה הארץ הצריכה למטר בימות החמה, דהיינו שאומר ב"שומע תפלה" "ותן טל ומטר לברכה" בתפלת לחש דוקא, אבל לומר "ברך עלינו" אפילו היחיד בלחש אינו

רשאי, וכן שליח ציבור בחזרה אינו רשאי לשאול מטר אפילו ב"שומע תפלה", ואם היחיד טעה ואמר "ברך עלינו" יסיים תפלתו, ויחזור ויתפלל אחר כך בתורת נדבה ויאמר בה "ברכנו" ועיין "שלמי ציבור" דף קל:

פרק כ

כשאומר "וכל אויביך וכל שונאיך" יכוין "אויביך" על ס"מ "ושונאיך" על לילית, וכן יכוין גם כן בזאת בברכת "השיבה" כשאומר "והסר ממנו יגון" על ס"מ "ואנחה" על לילית וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, ויזהר בברכה של המינים שלא יאמר אלא רק ארבעה לשונות אלו "תעקר תשבר תכלם ותכניעם" ועליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע כי הם כנגד קליפת נוגה דאצילות בריאה יצירה עשיה כמו שכתבו המקובלים ז"ל ועיין "מנחת אהרן" כלל טז אות כט וכשאומר בברכה ד"על הצדיקים" "ושים חלקינו עמהם", יכוין להתפלל להשם יתברך שאם גרמו עונותיו שיטל חלק עולם הבא שלו חס ושלום וינתן לצדיקים אחרים, שינתן ביד צדיק שאינו חפץ ליהנות משל אחרים כדי שיחזירהו לו כשישוב בתשובה וכמו שכתוב בספר הכונות, וכשאומר בברכת "תשכון וכו'" "וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין", יכוין להתפלל בזה על משיח בן יוסף שלא יהרג על ידי ארמילוס הרשע, דעל משיח בן יוסף אנחנו אומרים "כסא דוד עבדך וכו'" וכנזכר בספר הכונות, ובספר פרי עץ חיים" כתוב שיכוין גם כן על שלימות הכסא באות א' שיהיה הכסא שלם ויאיר הכתר שם. ואומרו "בנין עולם" שיהיה קיים לעולם, ולא כבנין הראשון שהיה על ידי אדם ונחרב, ובאומרו "כי לישועתך קוינו" יכוין לצפות לישועה באמת:

פרק כא

בברכת "מודים" יכרע ב"מודים" ויזקוף בשם, וגם כאן יעשה שתי כריעות ושתי זקיפות כמו שכתבתי לעיל בברכת אבות, ואף על פי שבספר הכונות(א) מפורש דדי באחת כי השניה משלים ב"מודים דרבנן", הנה כבר בא חכם הוא רבינו הרש"ש ז"ל ודקדק מדברי רבינו האר"י ז"ל במקום אחר שגם כאן צריך שתי כריעות ושתי זקיפות, ואף על גב דהרב "שמן זית זך" דף קל"ח כתב דאין לעשות הפך המפורש בספר הכונות עיין שם, הנה מאחר שדברי רבינו הרש"ש ז"ל הם מוכרחים, ומלשון ספר הכונות לא משמע דיש עיכוב בדבר לבלתי עשות שתי כריעות ושתי זקיפות אלא כתב דאינו צריך, על כן ודאי יש לעשות כדברי הרש"ש ז"ל שתי כריעות ושתי זקיפות:

פרק כב

אם יש לו רוק אל ישוח ב"מודים" אלא יבליענו בכסותו ואחר כך ישוח ב"מודים", ומה שאומרים "ערב ובוקר וצהרים" קאי על "נודה לך ונספר תהלתיך", וכאלו אמר כך "ערב ובקר וצהרים נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידיך וכו'", ובברכת "שים

שלום" יאמר "וברכינו אבינו כולנו כאחד באור פניך", ואחר סיום ברכה זו יאמר מיד "יהיו לרצון אמרי פי", וקודם שאומר פסוק זה אין להפסיק אפילו לקדיש וקדושה וכיוצא, כי פסוק זה הוא מכלל תפילת העמידה, אבל אחר פסוק "יהיו לרצון" יפסיק לכל דבר קדושה ואפילו לאמנים דברכות:

פרק כג

קודם "אלהי נצור" יש נוהגים לומר מזמור "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים", ומטו בה משם הרב משה זכותא ז"ל ובדברי רבינו האר"י ז"ל לא נזכר זה, אך בספר הכונות דף ק' עמוד ג כתוב לומר מזמור "אלהים יחננו" בצורת המנורה קודם "אלהי נצור" עיין שם, וכל אחד יעשה כפי מנהגו בזה, וכשיאמר "למען יחלצון ידידיך" יכוין ראשי תבות שם קדוש יל"י והוא המעלה נצוצות, ואחר שתאמר "הושיעה ימינך וענני" יאמר תכף "יהיו לרצון אמרי פי" פעם שנית, ויש נוהגים לומר תפלת רב שהיא י"א פעמים "חיים" ומנהג יפה הוא, וב"חסד לאלפים" כתב: אחר שיאמר "ומלאך ה' דוחה", יאמר "קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא", ויכוין בראשי תבות בשם "קרע שט"ן", ואחר כל התחנונים שנוהג להוסיף יחזור לומר פעם שלישית "יהיו לרצון":

פרק כד

אחר "יהיו לרצון" האחרון יפסע שלשה פסיעות לאחוריו, ולא ירחיק רגלו יותר משיעור עקב בצד גודל ממש, דיש סוד בדבר דאלו הם כנגד שלושה עולמות בריאה יצירה עשיה, דהאדם בעמידה חושב כאלו עומד באצילות, ואם המקום צר יקצר הפסיעות, אך לכתחלה לא יתפלל במקום צר שאינו יכול לעשות בו שלשה פסיעות שכל פסיעה היא עקב בצד גודל, ויכרע מעט קודם הפסיעות, ובעודו כורע אחר השלש פסיעות יפנה לשמאלו ויאמר "עושה שלום במרומיו", ויזקוף, ויפנה לימינו ויכרע קצת ויאמר "הוא יעשה שלום עלינו", ויזקוף, ויכרע לפניו ויאמר "ועל כל ישראל" ויזקוף וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, וכשעוקר רגליו עוקר רגל שמאל תחלה, ובמקום שכלו פסיעותיו ישהה שם עד שיגיע שליח ציבור לקדושה, ואז יחזור שלוש פסיעות לפניו ויגיע למקומו הראשון שהתפלל בו ולא יחזיר פניו לציבור, וטוב להקפיד שלא ילך אדם לפניו במקום שכלו פסיעותיו, ואם האריך בתפלתו וסיים אחר שאמרו קדושה, וכן אם מתפלל ביחיד לא יחזור למקום עמידתו תכף אחר שפסע, אלא ימתין מהלך ארבע אמות לעמוד במקום שכלו פסיעותיו ומשכיל על כל דבר ימצא טוב:

יתרו

פתיחה

"מזבח אדמה תעשה לי וכו'" (שמות כ, כ), נראה לי בסיעתא דשמיא אמרו רבותינו ז"ל: מחובר באדמה, שלא יבנהו על גבי עמודים, והטעם מפני שהקרבנות הם לצורך בירור ניצוצות קדושה שנתערבו בדומם, צומח, חי, מדבר, והדומם הוא התחתון שבו מתחיל הבירור, ולכך המזבח שבו נעשית מלאכת הבירור, צריך שיהיה מחובר באדמה שהוא חלק הדומם, ולזה אמר: "וזבחת עליו את עולתיך ואת שלמיך ואת צאנך ואת בקריך" , שזכר ארבעה דברים כנגד ארבע מיני בירור שהם מן הדומם, צומח, חי, מדבר, וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל ב"עץ חיים" דבכללות ההקרבה יש ארבעה חלקים שהם דומם, צומח, חי, מדבר וכנזכר בשער קצור אצילות בריאה יצירה עשיה פרק ב עיין שם, ואמר עוד "בכל המקום אשר אזכיר את שמי", כלומר תעשה המצוה בשלימות המעשה והדבור והכונה והמחשבה ורעותא דליבא שהם כנגד ארבע אותיות שם הוי"ה וקוצו של יו"ד, וזהו "אזכיר את שמי", כלומר שראוי להזכיר עליו את שמי מכח שלימות החמשה הנזכרים שנעשו בו, אז "אבא אליך וברכתיך" שאשפיע לך שפע מן חמשה בחינות של ארבע אותיות הוי"ה וקוצו של יו"ד שהם סוד כתר, חכמה, בינה, תפארת, מלכות: ואמר עוד "ואם מזבח אבנים תעשה לי", רמז בזה על התפלה שבזמן שאין בית המקדש קיים יהיה פיו של אדם במקום מזבח, והתפילות במקום קרבנות וכמו שאמרו רבותינו ז"ל תפילות כנגד תמידין תקנום, וידוע כי האותיות נקראים בספר יצירה בשם "אבנים", כמו שכתוב שלשה אבנים בונים ששה בתים, ארבעה אבנים בונים כ"ד בתים וכו', והתפלות הם אותיות, ולכן הפה שבו בנין התפלות שהוא במקום המזבח קורא אותו "מזבח אבנים", "לא תבנה אתהן גזית" שתוציא האותיות והתיבות שלמים, ולא תבלע את האותיות שבזה אתה חותך האותיות והתיבות לחצאין מכח המהירות, "כי חרבך" זה הלשון "הנפת עליה" שמפיל אותיות מן התיבות, וגם תיבות מן הפסוקים כקמח הדק הנופל ויורד מן הנפה, ובזה "ותחללֶהָ" שיבאו הדברים לידי חילול וכפרנות, כמו שאמרו ידגיש העי"ן כשאומר "בעל גבורות" שלא יבולע ונראה אומר "בל גבורות" חס ושלום, וכן ידגיש האל"ף כשאומר "מאת ה'" שלא יבולע ונשמע כפרנות חס ושלום, וכאלה רבות בדברים שבתפלה הן כשיבולעו האותיות או תיבות דאז באים הדברים לידי חלול:

פרק א

מאחר שהתפלה היא במקום הקרבן, ופה האדם במקום המזבח שבו מקריב הקרבנות, לכן צריך לכוין בתפלתו כנגד בית המקדש ובית קודש הקדשים, ששם מזבח בנוי ועולה

ריח הניחוח לה' דרך בית קדשי הקדשים ששם שער השמים, והיינו אם היה האדם עומד להתפלל בחוץ לארץ יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל, שנאמר "ויתפללו אליך דרך ארצם" (מלכים א ח, מח), ויכוין גם כן כנגד ירושלים ובית המקדש ובית קודש הקדשים, ועומד בארץ ישראל יחזיר פניו כנגד ירושלים ובית המקדש ובית קודש הקדשים, היה עומד בירושלים יחזיר פניו למקדש, נמצאו כל ישראל מתפללים למקום אחד דהיינו בית המקדש ובית קודש הקדשים ששם שער השמים שכל הקרבנות היו עולים לריח ניחוח לה' משם. ולכך גם התפלות שהם דוגמת הקרבנות עולים דרך שם, ולכך נקרא בית המקדש "תלפיות"- תל שכל פיות פונים בו, ומצאתי כתוב עצה טובה להיות לאדם למזכרת שירשום על דף הסידור שלו קודם תפלת העמידה מילות אלו "ירושלים ובית המקדש ובית קודש הקדשים" באותיות גדולות עד כאן, והוא מנהג טוב כי לרוב הטרדות צריך האדם לעשות מזכרת וכמו שאמר הכתוב "הציבי לך ציונים" (ירמיה לא, כ), ואפילו למי שדרכו להתפלל תפלת העמידה בעל פה תועיל לו כי אזהרה שמענו טוב לאדם להתפלל הזמירות וה"יוצר" מתוך הסידור בשביל הכונה, רמז לדבר "אמר עם הספר ישוב מחשבתו" (אסתר ט, כה), ולכן מאחר שתופס הסידור בידו כשקם להתפלל רואה תיבות אלו ויזכור: ואם היה מתפלל בבית הכנסת ששם נודע הצד המכוון כנגד ארץ ישראל שצריך להתפלל כנגדו, אך זה האדם סומא שאינו רואה, או סיבה היה לו ועמד לצד אחר, אף על פי שכבר התחיל להתפלל צריך אדם הרואה אותו להעמידו כנגד צד הראוי, ואף על פי שבזה עוקר רגליו כי עקירת רגליו בלבד לא חשיב הפסק בתפילה, ולא מבעיא אם אותה שעה היו הציבור מתפללין לצד הראוי דאז נראה זה שעומד לצד אחר כאלו חס ושלום מודה לרשות אחר, דודאי צריך מן הדין להחזיר פניו לצד שהציבור מתפללין עליו, אלא אפילו אם לא היו ציבור מתפללין אותה שעה, מכל מקום כיון דעומד בבית הכנסת ששם ניכר הצד הראוי להתפלל מכח עמידת ארון הקודש וההיכל והבימה צריך להחזיר פניו, אבל אם זה מתפלל לבדו בתוך בית שאין בו סימן והיכר ולא היו אחרים מתפללין אותה שעה אין צריך להפסיקו בתוך תפלתו כיון שכבר התחיל, כן העלתי בספרי הק' "מקבציאל" ועיין ,מנחת אהרן" כלל טו אות ב' שהביא דברי ה"טורי זהב" ותשובת "יד אליהו" ומה שכתב הוא על דבר זה:

פרק ב

אם הולך במדבר ואינו יכול לכוין הרוחות כדי שיחזיר פניו כנגד ארץ ישראל, או שהולך בספינה בים ובנהר מעוקם דפעם נהפכת לדרום פעם למזרח פעם לצפון, הנה זה יעמוד

כפי מה שיזדמן לו ויכוין בלבבו דוקא לארץ ישראל וירושלים ובית המקדש ובית קודש הקדשים:

פרק ג

לא יעמוד על גב מקום גבוה שלושה טפחים אם אינו מוקף שלשה מחיצות, או שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות, ומצוה מן המובחר אפילו בפחות משלשה, וצריך לחוש שלא לעמוד על דבר דאפשר שיחליק משום דמטריד שמא יפול, וכל כיוצא בזה ואפילו על לוח שמתנדנד באופן דמטריד ביה, וכן אם לובש קבקא"ב (קבקבי עץ) דמטריד למי שאינו רגיל בו, וכל כיוצא בזה ועיין "חסד לאלפים" ו"מנחת אהרן" כלל טו אות ו ושאר אחרונים ז"ל, וצריך להזהיר את העם באצטבה שיש בבית הכנסת שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות, ואין בה מחיצות שלא להתפלל עליה ודבר זה מצוי בבתי כנסיות פה עירנו:

פרק ד

כתב הלבוש ז"ל בסימן תרי"ט סעיף א' שלא יעמוד על כרים ויתפלל משום שנראה כמתגאה עיין שם, וראוי להזהר בזה:

פרק ה

לא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר אם אותו דבר גבוה עשרה טפחים ורחבו ארבעה טפחים, אבל דבר קבוע כתיבה וכיוצא אף על פי שאינם קבועים בבנין בקרקע אין חוצצים מפני שהם עשויים לקביעות שם תמיד, וכן אדם אינו חוצץ, ומכל מקום היכא דאפשר טוב שלא יתפלל אחורי שום אדם, ועיין "חסד לאלפים" סימן צ אות טו"ב:

פרק ו

אסור לישב בתוך ארבע אמות של מתפלל תפילת העמידה בין מלפניו בין מלאחוריו בין מן הצדדים, וחוץ לארבע אמות שרי, ויש אומרים לפניו אסור כמלא עיניו, והמנהג כסברה ראשונה, מיהו אם היושב עוסק בדברים שהם מתקוני התפלות הן בפרשת התמיד והקטורת ואפילו פרק "איזהו מקומן" הן בזמירות הן בקריאת שמע וברכותיה מותר לו לישב, ואף על פי שיש מחמירין בעוסק בקרבנות, ועוד יש מחמירין גם בעוסק בזמירות יש לסמוך בזה על המקילין ושרי גם בעוסק בקרבנות, אבל אם עוסק בתורה לאו, ובשעת הדחק וצרוך גדול יש לסמוך גם על המתירין בעוסק בדברי תורה, לכך אם אין לו מקום לישב חוץ לארבע אמות, או שהוא חולה ואינו יכול לעמוד להתרחק חוץ לארבע אמות מחמת חולשה או סיבה אחרת הכרחית, יש להתיר לעסוק בתורה שלא יהיה יושב ודומם אלא יעסוק בתורה או יקרא איזה מזמורים עד שיסיים זה תפלתו: ואפילו אם זה היושב כבר היה יושב והמתפלל בא בגבולו גם כן צריך לקום אבל אם

היה יושב במקום שאינו מקום לתפלה ובא זה בגבולו להתפלל אין צריך לקום משורת הדין ורק איכא בזה מידת חסידות לקום. והנה פה עירנו מזדמן שבאים הקהל שבאים הקהל בשעת מנחה לבית הכלה כדי לעמוד בשבע ברכות שמברכים שם בשעת החופה ויש בני אדם שמתפללין בבית הכנסת ובאים שם ומוצאין הקהל שבאו לבית הכלה מתפללין תפילת העמידה שם, ולא יש מקום להתרחק ומוכרח שישב בצידם סמוך להם ממש ואם יעמוד ולא ישב חושש ליוהרא או סיבה אחרת שמוכרח לישב, הנה זה יש לו תקנה ללמוד בלחש פתיחת אליהו זכור לטוב או איזה מזמורים בעל פה, ולא יהיה יושב ודומם:

פרק ז

אסור לעבור בתוך ארבע אמות שלפני המתפלל, אבל לאחוריו ולצדדין מותר, ולפי דברי זוהר הקדוש לפניו אסור כמלא עיניו, ולצדדין ולאחוריו אסור תוך ארבע אמות דוקא, ובודאי שצריך להזהר כחומרת זוהר הקדוש, אך בשעת הדחק כגון העובר הולך להתפלל, או לדבר מצוה וצריך למהר, יש לסמוך על סברת מרן ז"ל דלא אסר אלא לפניו תוך ארבע אמות דוקא, ואפילו אם יש מחיצה לפני המתפלל, במקום גבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים, גם כן אסור לעבור לפניו, והשליח ציבור אפילו אינו עומד בתפילת שמונה עשרה אלא עוסק בשאר תיקוני התפילה גם כן אסור לעבור לפניו: ומבואר בספרי האחרונים ז"ל דאפילו אם יש כנגד המתפלל כותל זכוכית, צריך להזהר שלא יעבור לפניו, דאף על גב דכותל הזכוכית מפסיק מכל מקום הוא רואהו ותבטל כונתו:

פרק ח

מי שהשלים תפילתו ואדם אחר עודנו מתפלל לאחריו בתוך ארבע אמות, לא יעשה שלש פסיעות עד שזה ישלים תפלתו, דאם פוסע נמצא הוא עובר כנגד המתפלל, וצריך להזהר אפילו אם זה המתפלל התחיל בתפלת העמידה בסוף התפלה שלו:

פרק ט

יכוין רגליו זה אצל זה כאלו אינם אלא אחד, ויכוף ראשו מעט שיהיו עיניו למטה, ולא יכוף הרבה. ולבו, יכוין למעלה לשמים, ואם מתפלל בעל פה יעצים עיניו ויניח ידיו על לבו כפותים הימנית על השמאלית, והגודלים יהיו לפנים ועומד כעבד לפני המלך באימה ופחד, ואמרו בזוהר הקדוש מאן דפקח עיניו בצלותיה מקדים עליה מלאך המוות ואינו זוכה לראות אור שכינה בצאת נפשו בעת פטירתו, ואם הוכרח לפתוח עיניו בשביל איזה סיבה הכרחית ישתוק ויפתח עיניו ותכף יסגור עיניו ויחזור לתפלות, ואף על פי שיותר טוב להתפלל בעינים סגורות מכל מקום אם יודע בעצמו שיש לו כונת הלב יותר

בהיותו מתפלל מתוך הסידור- מתפלל מתוך הספר ורק יזהר שלא יסתכל חוץ מן הספר שבידו אפילו כל דהו, וגם יזהר כשעושה השתחויה לסגור עיניו אף על פי שהספר בידו, אבל בתפלה של מיושב מתחיל פרשת העקידה עד תפלת העמידה ודאי עדיף טפי מתוך הספר בעבור הכונה, וגם כדי שלא יבלע וישמיט תיבות או אותיות, וגם בתפילות דמיושב יזהר שלא יסמוך לאחוריו ולא לצדדין ולא יפשוט רגליו ולא ירכיבם זה על גבי זה, אלא ישב באימה וכבוד וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק י

החולה אם אי אפשר לו להתפלל מעומד מותר להתפלל על ידי סמיכה, ואם גם זה לא אפשר לו יתפלל מיושב, ואפילו שוכב על צידו כדי שלא לבטל תפלה אפילו בחליו, וה' יסעדנו על ערש דוי:

פרק יא

כל אדם שהוא בריא אסור לסמוך עצמו בתפלת העמידה לכותל או לדבר אחר, והשליח ציבור ושאר בני אדם שדרכם להתפלל אצל התיבה, ישימו לבבם על עמידתם בעת תפלת העמידה שלא יהיו נסמכים בתיבה, כי יש נסמכים ולאו אדעתייהו:

פרק יב

כשהוא מתפלל תפלת העמידה לא יאחז בידו לא תפילין ולא ספר סתום שאינו מתפלל בו, ולא שום דבר שאם יפול מידו יקשה עליו, מפני שלבו יהיה טרוד בעבורם, וכן נמי לא יתפלל במקום שיש דבר שמבטל כונתו כגון קול, דברים וכדומה, ויש מחמירים שלא יתפלל בבתי עינים אם הם רפויים דלבו טרוד בהם שלא יפולו, ועיין "פרי האדמה" חלק א דף ט"ו עמוד ד. וצריך להזהר בזה:

פרק יג

המתפלל מתוך סידור ונפל מידו ואינו יכול לכוין בלעדו, מותר להגביהו אחר סיום הברכה, וכן אם עקצו פרעוש או כינה ואינו יכול לסבול שהוא מתבלבל בעבור זאת ימשמש בבגדיו כדי להסירם, אבל לא יסירם בידו, ואם יש תינוק מטרידו או בני אדם מדברים מטרידים אותו, מותר לעשות תנועה בקול דוקא בלתי דיבור כדי להשתיקם, ויעשנה אחר גמר הברכה:

פרק יד

אסור להתפלל נגד מראה, אפילו עיניו סגורות דמחזי כמשתחוה לבבואה שלו, ואם יש ציורים בכותל או בבגדים הפרושים כנגדו, אם הם בולטות אסור להתפלל כנגדן אפילו בעיניו סגורות ואם אין בולטות מותר להתפלל כנגדן בעיניו סגורות:

פרק טו

לא יעמוד להתפלל בלי בגד עליון שלובשין על החלוק, או בלא אזור, או בלא מכסה העליון של הראש שקורין "פיס" (מגבעת) אף על פי שלובש מכסה הדק שקורין "ערקג'ין" (כיפה), זה הכלל כל שבאותו מקום מקפידים לבלתי יעמדו לפני גדולים בחסרון מלבושים אלו וכיוצא בהן, אסור לו לעמוד לפני מלך הכבוד בתפלה, וצריך להזהר בזה אנשי עירינו שיש רבים מתפללים ערבית ביחיד בביתם וגם בימות הקיץ פושטים בגדים עליונים מחמת החום כשבאים לביתם תיכף, שצריכין להזהר בזה בעת תפלה, ודרך החכמים שאין מתפללים אלא כשהם עטופים בגלימא הוא בגד העליון שהאדם לובש כשהולך בשוק וברחובות, משום "הכון לקראת אלהיך ישראל" (עמוס ד, יב), וראוי לכל אדם להתנהג בכך אפילו הוא הדיוט:

פרק טז

קודם שיתפלל יסיר כיחו וניעו וצואת החוטם על ידי בגד וכל דבר הטורדו, ואסור לרוק בהיותו מתפלל תפלת העמידה, ואם מוכרח לרוק משום דמטריד יבליע הרוק במטפחת שבחיקו או בכסותו, ולא יבליע הרוק אלא עד שישתוק כדי הילוך ארבע אמות וכל שכן כשהוא היה מזכיר את השם, ולא יגהק לרצונו והוא מה שקורין בערבי "קחה" (שיעול יבש) כי אם מתוך אונס דוקא, וכן לא יפהק לרצונו והוא מה שקורין בערבי "תתאווב" (פיהוק של תרדמה), ואם הוכרח לפהק שלא היה יכול למנוע עצמו, אז ישתוק ויניח ידיו על פיו שלא תתראה פתיחתו, ואף על פי שעומד לבדו ואין שם אדם רואהו:

פרק יז

אם מתפלל בסידור שאין תפלת העמידה שלימה בו במקום אחד אלא צריך להתפלל בו משתי מקומות, לא יהפך בדפים בתפילתו, אלא יציין מקום השני קודם התפילה בדבר אחר כדי שיתפלל מתוכו בלתי חיפוש, וטהור ידים יוסיף אומץ ליטול ידיו במים קודם תפלה ולא יעבור, ושמש בית הכנסת צריך להשגיח בדבר זה להכין אצל פתח בית הכנסת כלים מלאים מים כדי שהקהל יטלו ידיהם כשבאים לעת מנחה מן השוק לבית הכנסת, אבל בשחרית כל אדם נוטל בביתו ובא:

פרק יח

אסור לאכול ולשתות קודם תפלת שחרית, ואפילו במים בלבד יש להחמיר אם לא משום ישוב הדעת, וכן אם מוכרח לשתות משקה סמים של רפואה שרי, וכיון שהגיע זמן תפלה אסור לעסוק בצרכיו עד שיתפלל:

פרק יט

מי שהיה בשדה והגיע זמן תפלה דמוכרח להתפלל שם, ישתדל להתפלל במקום צנוע דהיינו בין האילנות היכא דאפשר, ואם יש שם מקום מוקף מחיצות יכנס להתפלל שם, ובלבד שיהיה המקום נקי דמאחר שהוא מוקף מחיצות אף על פי שאין שם תקרה חשיב מקום צנוע, ומה דאסור להתפלל בבקתא הוא משום דאין שם מחיצות כלל, ועיין "ברכי יוסף" ז"ל מה שכתב בשם הרב "בתי כהונה" ז"ל ועיין "מנחת אהרן" כלל ט"ו אות ח עיין שם, ופה עירנו יע"א המנהג להתפלל בקיץ רוב הציבור במקום שאין בו תקרה, ויש בתי כנסיות מתפללים רוב ימות השנה על גג בית הכנסת כמה כיתות:

משפטים

פתיחה

"ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך" (שמות כג, כה), נראה לי בסיעתא דשמיא דידוע דחכמינו ז"ל דרשו עבודה זו תפלה, כי היא עבודה שבלב, והיא שחרית מנחה ערבית בכל אחת יש י"ט בברכות בעמידה, הרי סך הכל ז"ן ברכות כמנין "דגן", כי על ידי שלש תפלות יהיה שפע פרנסה לישראל, כידוע שפרנסה תלויה בשלוש תפלות של ישראל, ולזה אמר "יחיו דגן ויפרחו כגפן" (הושע יד, ח), וידוע כי שם "אל הויה" עולה ז"ן, וכמו שכתוב "אל ה' ויאר לנו" (תהלים קיח כז) ושמות "אל הויה" נרמזים באותיות "אוכל" שהם אותיות "אל כ"ו" דמספר שם הוי"ה כ"ו והם חסדים גמורים שמהם נשפע פרנסה טובה, והיינו שבזכות ז"ן ברכות של שלש תפילות יתעורר השפע מן "אל הוי"ה" שעולה מספרם ז"ן, ובזה יובן בסיעתא דשמיא רמז הכתוב "מזוינו מלאים מפיקים מז"ן אל ז"ן" (שם קמד יג), שבכוח ז"ן ברכות נמשיך שפע משמות "אל הוי"ה" הם מספר ז"ן, ובזה יובן בסיעתא דשמיא "מן האוכל יצא מאכל" (שופטים יד, יד) אוכל "אל כ"ו" כלומר מן "אל הוי"ה" שמתעוררים על ידי ז"ן ברכות של שלש תפילות, "יצא מאכל" הם פרנסה לישראל ולזה אמר "ועבדתם את ה' אלהיכם" זו תפלה שיש בה ז"ן ברכות, ועל ידי כן "וברך את לחמך ואת מימיך:

פרק א

מאחר שגדלה מעלת התפלה שנזונים העליונים והתחתונים על ידה דהיא עמודת ברומו של עולם שגם לעולמות העליונים ימשך שפע על ידה, לכך הזהירו בזוהר הקדוש להתפלל בלחש עד שאפילו אזניו לא תשמענה קולו, והטעם הוא כדי שלא יתקנאו בה החיצונים מחמת גודל מעלותיה, וכמו שכתב רבינו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל ב"עולת תמיד" דף נ"ו עמוד ב וזה לשונו: "התפלה אינה נכנסת בשום רקיע כי אם אותה תפלה דלא אשתמעת לאודנין, ולכן בקריאת שמע תקנו שישמיע לאזניו, אבל הכא אם התפלה

נשמעת לאזניו לא סלקא, כי שומעין החיצונים ומתערבין בהדה, וכשהיא בלחש דאינה נשמעת לאזניו אז היא רוחנית מאד מגדר טבע רוח אדם שהיא פנימית ורוחנית יותר מאד מן הסטרא אחרא ולכך אין רואין אותה, וזה הפך סברת מהרי"ק בבית יוסף שפסק שיותר טוב לשמיעה לאזניו, ועיין בברייתא ובירושלמי ותמצא כדברי הפך סברתו, וכן הקורא בספר תורה חד קארי וחד שתיק, ואי תרי קרן גרע מהימנותא, כי התפלה וקריאת ספר תורה כלהו הוו מעלמא עלאה, דלגביה אנחנו מצלין בלחש וכו'" עד כאן לשונו עיין שם:

פרק ב

ולהיות כי התפלה קדושתה גדולה מאד והיא דברים העומדים ברומו של עולם, לכך צריך להזהר בה לאומרה בגוף נקי וטהור, שאם היה צריך לנקביו אל יתפלל עד שיפנה, משום שנאמר "הכון לקראת אלהיך ישראל" (עמוס ד, יב), ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור להתפלל, במה דברים אמורים בגדולים אבל לא בקטנים, ואין צריך לחזור אלא כשאינו יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה שהוא שעה וחומש שעה, דקים להו לחכמינו ז"ל כל שלא יוכל לעצור שיעור זה כבר נהפך המאכל במעיו להיות צואה גמורה וכתיב "וכל קרבי את שם קדשו" (תהלים קג, א), ולפיכך תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל, אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יצא בדיעבד, ועיין "נשמת אדם" כלל ג' אות א' ומכל מקום לכתחלה צריך לחוש שלא יתפלל בגוף משוקץ, אפילו אם יעבור זמן תפלה אם ימתין עד שיפנה, והגם דיכול להעמיד עצמו יותר משיעור פרסה, והא דנקטי חז"ל שיעור הפרסה בהלוך היינו להחמיר, דהנצרך לנקביו אם יושב יוכל להעמיד עצמו יותר משיעור מהלך ועיין "ערך השלחן":

פרק ג

אם נתעורר לו באמצע תפילתו, בין לגדולים בין לקטנים, אם יוכל לעצור עצמו עד שיגמור תפלתו- יגמור תפלתו, ואם לאו מותר לו לצאת ולפנות ואחר כך יגמור תפלתו, כי הליכה בלבד בלא דיבור לא חשיבה הפסק, ורק דמפני הכבוד הוא אין ראוי שיפסיק באמצע תפלתו, ובהאי גוונא שהוא לצורך לית לן בה:

פרק ד

אם תינוק טינף בצואה באמצע תפלה ואין לו דבר אצלו לכסותו, או אפילו שיש לו דבר לכסותו הנה על כל פנים יש ריח רע, הרי זה מתרחק ארבע אמות ממקום שכלה הריח או יצא לבית אחר, ואם יש אחרים עומדים שם ומתפללים גם כן, ולא הרגישו בטינוף זה שטינף התינוק אצלם שם, אם אפשר להודיע להם כדי שיתרחקו שלא על ידי הפסק בדיבור יודיעם, ואם אי אפשר להודיע להם אלא רק על ידי הפסק בדיבור,

מותר לו להפסיק בדיבור כדי להצילם מאיסור דאורייתא ומוטב שיעשה הוא איסור דרבנן להפסיק בדיבור בתוך התפלה, משיעשו אחרים איסור דאורייתא להתפלל במקום מטונף ועיין "חיי אדם" כלל כ"ה אות ז' וב"נשמת אדם" שם אות א', וכל זה הוא בטינוף דאיכא איסור תורה, אבל אם התינוק השתין דליכא בזה אלא איסור דרבנן, אסור להפסיק בדיבור אלא הוא יתרחק ארבע אמות ויגמור תפלתו ולאחרים שהם מתפללים שם שלא הרגישו לא יטפל בהם להרחיקם אפילו על ידי רמז בתנועת ידיו, דלגבי דידם יש לסמוך על מה שכתב ה"מגן אברהם" סימן ע"ח דלהרשב"א אין צריך להרחיק במי רגלים, ועיין "חיי אדם" כלל כ"ה אות ו:

פרק ה

בתפלה אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה וכיוצא, אלא ישתוק ויכוין למה שאומר השליח ציבור ונחשב כעונה לעניין שיצא ידי חובתו בקדיש וקדושה, ואף על גב דנחשב כעונה אין זה נחשב לו הפסק ובספרי הק' "מקבציאל" כתבתי דאם הוא רחוק משליח ציבור ואינו שומע ממנו הקדיש או הקדושה אין צריך לשתוק אלא יתפלל כדרכו:

פרק ו

אין להפסיק בדיבור באמצע תפלת העמידה אלא דוקא במקום סכנה, אבל אי ליכא סכנה אפילו בשביל מצוה, כגון לומר לתוקע בראש השנה בתפלת לחש דמוסף שטעה בסימני התקיעות, אין להפסיק באמצע התפלה בדיבור להחזיר לתוקע שיתקע כהוגן, ועיין "כנסת הגדולה" ועוד אחרונים, והא דשרי להפסיק בדיבור במקום סכנה היינו היכא דאי אפשר להמלט בלתי דיבור, אבל אם יוכל להמלט על ידי הלוך שילך ממקומו למקום אחר, לא יפסיק בדיבור, ואף על פי דשרי להפסיק בדיבור מפני הסכנה, מכל מקום אם אפשר לו לקצר דהיינו שיאמר תחלת כל ברכה וסופה, באופן שיגמור תפלתו וימלט מן הסכנה ולא יצטרך להפסיק בדיבור באמצע- שפיר דמי:

פרק ז

אסור לגעור בפיו בעודו מתפלל בתינוק השוחק אף על גב דמטרידו בתפלתו, אלא בגמר הברכה יעשה תנועה בקול דוקא, או ירמוז בידיו כדי שישתוק, ואם עשה כן ועודנו משחק ומטרידו ירחיק עצמו ממנו ולא ידבר כלום, דהליכה בלבד אינו הפסק, וכל שהוא לצורך כהאי גוונא שרי:

פרק ח

אם הפסיק תפלתו מחמת אונס ושהה כדי לגמור את כל התפלה מראשה לסופה, הרי זה חוזר לראש ומשערין לפי המתפלל:

פרק ט

טעה או נאנס ולא התפלל יש לו תשלומין, אך לא תקנו תשלומין אלא לתפלה הסמוכה לאותה התפלה, אבל תפלות אחרות שהפסיד אין להם תשלומין, לפיכך טעה או נאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתים, וכל טעות שצריך לחזור בעבורו חייב להשלים בתפלה הסמוכה כגון שהזכיר גשם וברך עלינו בזמן הקיץ, וכן טעות דראש חודש וכיוצא בזה. ואפילו בשבת שיש תפלת מוסף עם כל זה תפלת המנחה מקרי תפלה הסמוכה לשחרית, מפני ששניהם במקום התמידין, אבל מוסף הוא קרבן אחר לכן תשלומין של שחרית הוא במנחה תמיד אפילו בשבת ויום טוב, וכשעושה תשלומין לשחרית במנחה, יתפלל הראשונה מנחה, והשנית לתשלומין, ואם היפך בכונתו לא יצא ידי תפלה שהיא תשלומין, וצריך לחזור להתפלל אותה, וכן הדין בכל מקום שצריך להתפלל תשלומין, סימן לדבר בעל הבית ואורח נכנסים לבית, מי נכנס תחלה? בעל הבית נכנס תחלה: טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים, טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים, דהיינו לאחר שאמר קריאת שמע ותפלת שמונה עשרה, יאמר "אשרי" ואחר כך יתפלל תשלומי ערבית, אבל אחר מנחה אין לומר "אשרי" על פי הסוד בתורת חיוב בתקוני התפלות, לכך אם משלים שחרית אחר מנחה, או מנחה אחר ערבית לא יאמר "אשרי" בינתיים, רק ישהה כדי הלוך ארבע אמות וכנזכר באחרונים:

פרק י

צריך שבהיותו עסוק בתפלה, יתפלל תפלה האחרת להשלים, ולא יעשה הפסקה בינתיים, שאם שהה הרבה אחר שהתפלל תפלה שהיא חובת אותה שעה, אינו יכול להתפלל תשלומין תפלה שהפסיד, לפי שלא תקנו תשלומין לתפלה שהפסיד אלא בזמן שעוסק בתפלה שהיא חובת אותה שעה, שאז כיון שהוא עוסק בתפלה חוזר ומשלים מה שפשע בתפלתו:

פרק יא

שכח ולא התפלל שחרית ומוסף, ונזכר במנחה יתפלל מנחה תחלה, ואחריה מוסף ואחר כך תשלומין דשחרית, ואם התפלל מוסף קודם מנחה יצא, ואם עבר כל היום ולא התפלל מוסף אין לה תשלומין, אפילו בתורת נדבה דעבר זמנו בטל קרבנו:

פרק יב

מי שטעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל ערבית שתים של שבת, הראשונה לערבית ושניה לתשלומין, ואם טעה ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במוצאי שבת ערבית שתים של חול, ומבדיל בראשונה, ואינו מבדיל בשניה, ואם הבדיל בשתיהן, או לא הבדיל בשום אחת מהן יצא, אבל אם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה אז שניה

עלתה לו, וראשונה לא עלתה לו, דכיון שלא הבדיל בראשונה גילה דעתו שהתפלל הראשונה לתשלומין וזה לא יועיל כמו שכתבתי לעיל דאין תשלומין אלא בשניה, וכן אם לא התפלל מנחה בערב ראש חודש מתפלל ערבית שתים בליל ראש חודש, ומזכיר בשניהם יעלה ויבא, ואם לא הזכיר בראשונה והזכיר בשניה צריך לחזור ולהתפלל, וכל זה כשעשה כן במזיד, אבל אם עשה בשוגג ששכח ולא הזכיר בראשונה אין צריך לחזור, הן בדין יעלה ויבא ואין בדין ההבדלה הנזכר לעיל, וכל שכן אם אומר שבשניה נתכון בפירוש לתשלומין דאין צריך לחזור, ויש אומרים דהבדלה שאני דכל שלא פירש בפירוש שהשניה לתשלומין צריך לחזור, ויש מחמירים יותר בהבדלה דאפילו פירש נמי צריך לחזור, הלכך הדין הוא אם שכח ולא הבדיל בראשונה לא יבדיל בשניה, ואם טעה חוזר תפלת החובה של אותה שעה אבל של תשלומין הואיל והוכשרה הוכשרה וכנזכר בחסד לאלפים": וכן מי ששכח או נאנס ולא התפלל ערבית ליל שבת קודש, יתפלל שחרית שתים ויאמר בשתיהן "ישמח משה", והוא הדין במנחת שבת שיתפלל בשתיהן "אתה אחד", זה הכלל: כל תשלומין תהיה כמו תפלת החובה של אותה שעה שמשלים בה, סימן לדבר: אורח שנתאכסן אצל בעל הבית, צריך לאכול ממה שאוכל בעל הבית, ולא יבקש לאכול כפי המאכל שאוכל בביתו:

פרק יג

אין תשלומין לתפלה בתפלת הסמוכה אלא למי שטעה או שכח או נאנס, אבל אם הזיד ולא התפלל תפלה אחת אין לה תשלומן כלל, ויש פתאים ואין מתפללים מנחה בשאט הנפש על דעת להתפלל ערבית שתים, וצריך להזהיר המון העם בזה:

פרק יד

מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל, מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור עסק שמתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה יש אומרים שאין לו תשלומין, לכך יתפלל תשלומין בתורת נדבה, ויתנה ויאמר אם אני מחויב להשלים בתורת חובה תהיה תפלה זו תשלומין של חובה, ואם אין אני מחויב להתפלל תשלומין של חובה יקבלנה השם יתברך בתורת נדבה, ויזהר גם כן לחדש בה ב"שומע תפלה" איזה דבר בקשה שאין רגיל לבקשו ברוב הימים, ועיין "חסד לאלפים": וכן מי שנשתכר קודם שהגיע זמן תפלה ונשאר בשכרותו ולא התפלל, חשיב אונס ויש לה תשלומין, אבל אם נשתכר אחר זמן תפלה שהיה יכול להתפלל קודם שכרות ולא התפלל, ונשאר בשכרותו עד שעבר זמן תפלה, יש אומרים דלא הוי אונס ואין לו תשלומין, ויש אומרים דחשיב אונס על כן יתפלל התשלומין ויתנה קודם כאשר כתבנו לעיל:

פרק טו

מי שהיה טרוד בצורך ממונו שלא יבוא לידי הפסד מן הקרן, ועל ידי כן הפסיד מלהתפלל יש לו תשלומין, אך ודאי לא טוב עשה להעביר זמן תפלה משום הפסד ממון:

פרק טז

אין מתפללין תפלת נדבה בשבת ויום טוב ולכן כל היכא דהדין הוא שיחזור להתפלל בתורת נדבה, או היכא דאמרינן מספק יתפלל ויתנה כנזכר לעיל, אין מתפללין כזאת בשבת ויום טוב, על כן היכא דחל ראש חודש יום ששי והוא יום אחד דוקא, ושכח להזכיר ראש חודש במנחה ונזכר אחר שחשכה, וכן אם טעה במנחה דיום אחרון של חול המועד דבלילה הוא יום טוב, בכל זה לא יתפלל תפלת התשלומין משום דהדין בזה לחזור בתורת נדבה, ואין מתפללין נדבה בשבת ויום טוב ועיין "מחזיק ברכה":

פרק יז

הטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפלה שלא בזמנה במידי דאין לו שייכות בזמן ההוא, אף על גב דאיכא דסבירא להו דחשיב כשח בינתים, מכל מקום בדיעבד יש לסמוך על הפוסקים דסבירא להו לא הוי הפסק ועיין" יוסף אומץ" סימן ה' "וחסד לאלפים" סימן ק"ח:

פרק יח

אם לאחר שהתפלל התשלומין נזכר שטעה בתפלה ראשונה באופן שהדין הוא שצריך לחזור, חוזר גם התשלומין בתורת נדבה, חוץ משבת ויום טוב, דאין תפלת נדבה בשבת ויום טוב וכנזכר לעיל:

פרק יט

אם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל, ונזכר שכבר התפלל, פוסק אפילו באמצע הברכה, ולא מהני חידוש ושיחשוב בתורת נדבה, הואיל והתחיל בתחלה אדעתא דחובה, והוא הדין אם חזר התפלה על דבר שאין צריך לחזור מן הדין בעבורו, ונזכר באמצע התפלה שטעה בדין הרי זה פוסק אפילו באמצע הברכה:

פרק כ

אם נתבלבל באמצע תפלתו ואינו יודע היכן הוא עומד, חוזר לראש התפלה, במה דברים אמורים? אם נתבלבל עד שלא סיים שלשה ראשונות, אבל אם ברור לו שסיים שלשה ראשונות כראוי ונתבלבל באמצעיות, דאינו יודע אם הוא עומד ב"אתה חונן" או בשאחריה, חוזר ל"אתה חונן", ואם ברור לו על ברכה מן האמצעיות שאמרה כהוגן וחתם בה, אז חוזר לברכה שהיא אחר אותה ברכה שברור לו שאמרה כולה כהוגן ועיין "חסד לאלפים":

פרק כא

שליח ציבור שטעה בתפלת לחש באופן שצריך לחזור, יוצא ידי חובתו במה שחוזר התפלה בקול רם, ואין צריך לחזור ולהתפלל בלחש:

פרק כב

בזמן הזה אין מתפללין נדבה אלא רק לעת הצורך מה שמוכרח להתפלל משורת הדין, דאין לב האדם מכוין יפה מראש ועד סוף, וקרינן ביה "למה לי רוב זבחכם" (ישעיה א, יא), והלואי שיוכל להתפלל בתפילות החובה כראוי בכונת הלב:

תרומה

פתיחה

"ועשית מנורת זהב טהור" וכו' (שמות כה, לא) נראה לי בסיעתא דשמיא מנורה רמז לתפלת העמידה דידוע שתפילת העמידה היא סוד המנורה אחד מתקוני השכינה כנזכר לעיל (בהקדמה לפרשת בשלח), צריך שתהיה זהב טהור לשון צח בלא טעות, "מקשה תעשה המנורה", רוצה לומר חבור אחד שלא יפסיק בתוך תפלת העמידה אפילו בדבר שבקדוש הן "ירכה" הם תחנונים שאומר אחר התפלה בין "יהיו לרצון" ראשון ובין "יהיו לרצון" השני, הן "קנה" כל ברכה וברכה נחשבת לקנה אחד, כי היא מכוונת כנגד ספירה אחת כנודע- הכל צריכין להיות חבור אחד זה עם זה בלתי הפסק בנתיים:

ואמר עוד "גביעיה כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו", והיינו "גביעיה" אלו תיבות הברכות של התפלה, כי האותיות של תיבות העמידה הם סוד כלים אשר יתמלאו אורות מכח המחשבה הקדושה של המתפלל כנודע, ואין אדם רשאי להוסיף ברכה בברכות התפלה שאינה מענין תיקון התפלה, דמה שהוסיפו בזמן רבן גמליאל ברכת "למלשינים", זה היה מתקון התפלה כי ברכה זו היתה כנגד ספירת הכתר כנודע, שלא תיקנו אנשי כנסת הגדולה כנגדו ברכה בתפלה מפני שאותו מזן לא היה צריך לו תיקון כנודע, ונמצא ש"גביעיה" אלו אותיות ותיבות של הברכות, צריכין להיות ממנה, כלומר מענין תיקון התפלה, ו"כפתוריה" רמז למחשבה של התפלה, כי המחשבה של האדם היא במוחא סתימאה, כדמיון הכפתור שהוא כעין תפוח הסתום, ולכן "כפתור" רמז למקום המחשבה, גם כאן צריך שתהיה מחשבתו של אדם בדברי התפלה דוקא, ואינו רשאי לחשב בתוך התפלה אפילו מחשבה של תורה או של מצוה, אלא צריך שיהיה ממנה, רוצה לומר מענין התפלה עצמה שהוא מתפלל, ו"פרחיה" זה תוספת דברים שנתנו חז"ל רשות לאדם להוסיף בתוך התפלה, אך בתנאי שיוסיף דברים בכל ברכה מעין הברכה, ולזה אמר "ממנה יהיו":

ועוד אמר "וששה קנים יוצאים מצדיה, שלשה קני מנורה מצידה אחד, ושלשה קני מנורה מצידה השני", רמז בזה על פי מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בספר הכונות דשלשה ברכות ראשונות כנגד חסד גבורה תפארת, ושלשה אחרונות כנגד נצח הוד יסוד, ואלו הם עיקר ושורש, אבל ברכות אמצעיות הם כנגד ספירות שהם תוספת, ולזה אמר "ששה קנים" הם כנגד ספירות שהם עיקרים, ואינם בחינת תוספת, הנה הם "יוצאים מצדיה, שלשה קני מנורה מצידה האחד" שהם כנגד חסד גבורה תפארת, "ושלשה קני מנורה מצידה השני" שהם כנגד נצח הוד יסוד:

והנה נודע כי אנשי כנסת הגדולה בתחלה תקנו שתים עשרה ברכות אמצעיות אשר בין כולם הם שמונה עשרה, אך בזמן רבן גמליאל תקנו ברכה על עקירת המלשינים בשביל תיקון ספירת הכתר ונעשו בין הכל תשע עשרה ברכות, ונמצא בכל שלש תפלות שבכ"ד שעות יש צ"ה ברכות עם שתי חזרות של שחרית ומנחה כמנין "המים", ובזה פרשתי בסיעתא דשמיא "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו" (קוהלת יא, א), דשפע פרנסה טובה לתחתונים ימשך על ידי התפילות, וגם בירור ניצוצי קדושה שהוא מזון העליונים גם כן יהיה על ידי התפילות, אך יהיה דבר יום ביומו לצורך הפרצוף וספירה שהוא כנגד אותו היום וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל, ולכן כתב רבינו הרש"ש ז"ל ב"נהר שלום" שצריך המתפלל לידע באיזה פרצוף היא אותה השנה, ובאיזו ספירה הוא אותו החודש, ובאיזו ספירה מספירות אותה הספירה הוא אותו שבוע, ובאיזו ספירה משששה קצוות דאותו שבוא הוא אותו היום, כדי לברר ולהעלות הברורים המתייחסים לכל יום ויום כראוי וכנכון וכו' עיין שם. ולזה אמר "שלח לחמך" הוא מזון שלך "על פני המים" הם שלש תפילות שיש בהם ברכות כמנין "המים", "כי ברוב הימים תמצאנו", כלומר דבר יום ביומו דאם עבר יומו בטל קרבנו:

ובזה יובן בסיעתא דשמיא "לה' הישועה על עמך ברכתך סלה" (תהלים ג, ט), דידוע הגאולה תהיה בזכות התפילות, וזה שכתוב "לה' הישועה" בגאולה העתידה, יען "כי על עמך ברכתך סלה", מספר "סלה" הוא צ"ה, רמז לצ"ה ברכות של שלש תפילות עם החזרה של שליח ציבור ואמר "על עמך" כי יהיו עטרות בראש ישראל וגם עוד "חוט חסד" עולה צ"ה כמנין צ"ה הנזכר שימשך עליהם חוט חסד, ובזה יובן "עבדו את ה' בשמחה" (תהלים קה, ב) אותיות בשמחה הם חמשה תפילות הנזכרות, דאמרו רבותינו ז"ל אין עבודה אלא תפלה, ובזה יובן בסיעתא דשמיא "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" (תהלים צז יא), והוא כי ידוע דהחזן הוא בחינת יסוד הנקרא "צדיק". והוא יש לו "אור זרוע", הוא אור תפילת העמידה. וקרי ליה "אור זרוע" - לשון זרועות; כי הלחש

בנצח הוד יסוד, והחזרה בחסד גבורה תפארת, לכך אומרים אותה בקול רם בלי פחד שם. "ולישרי לב" הם הצבור שמשימים לבם על החזרה שלו לצאת ידי חובה, אז בזה הם שלמים בשמחה אותיות חמשה, שנמצא גם הם מתפללים חמשה תפילות, מה שאין כן אותם שאין משימים לבם לשמוע החזרה, אין להם חמשה תפילות בכל יום, על כן צריך להזהר מאד על זה:

פרק א

כשחוזר הש"ץ התפלה יהיו הקהל שותקים ומכוונים לברכות שמברך הש"ץ ולענות אמן, ואם אין תשעה בני אדם מכוונים לברכותיו קרוב להיות ברכותיו לבטלה, וכן כתב בספר "עולת תמיד" בשם רבינו יונה ז"ל דאם לא יש עשרה מכוונים הויין ברכה לבטלה, ואם כל אחד יאמר הרי יש עשרה זולתי, לא ימצא גם אחד מכוון אלא אדרבא צריך לומר להפך אין עשרה זולתי, ולכן צריכים החזנים להרים קולם בחזרה מתחלה ועד סוף, ולא כאותם שאין מרימים קול אלא בסוף החתימה בלבד, כי צריך שהציבור ישמעו כל דברי התפלה מתחלה ועד סוף בלתי גרעון, ושליח ציבור שקולו נמוך ויש אומדנא חזקה דודאי אותם הרחוקים ממנו שיושבים בסוף בית הכנסת לא ישמעו קולו כראוי צריך הבית דין להעביר אותו, ואותם שממנים שליח ציבור שקולו נמוך חטאת הקהל תלויה בצוארם, כי זה אשר קולו נמוך בטבעו, כאשר יזדמן שיתקלקל קולו באקראי מכמה סיבות המצויים תמיד, הנה זה בודאי לא ישמע קולו חוץ לארבע אמות:

פרק ב

אף על גב דטעם הפשטי של החזרה הוא להוציא מי שאינו בקי, אין זה עיקר הטעם דבזמן הזה כמעט בטל טעם זה דהכל מתפללין בסידורים, והמתפלל בעל פה בקי הוא, ואם יש עם הארץ לגמרי הנה זה עומד כאבן ולא תועיל לו החזרה שאינו נותן לב עליה, מאחר דאין מבין כלום, אך באמת טעם העקרי של החזרה הוא שמבואר בדברי רבינו האר"י ז"ל על פי הסוד ומפורש בספר הכונות דבחזרת התפלה חוזרים ונעשים כל התיקונים שנעשו בתפלת לחש אלא דהחזרה היא מגעת במקום עליון וגבוה יותר ממקום שמגעת שם תפלה דלחש, וזה הטעם דתפלת לחש צריך לדקדק מאד לאומרה בלחש, והקפידו בזוהר מאד על המרים קולו בתפילתו מפני הפחד מן הקליפות שלא יתאחזו בה, אבל חזרה להיותה במקום עליון וגבוה אין אחיזה לקליפות שם לכך אומרים אותה בקול רם באין פחד, ולפי זה משני דברים תוכל להבין מעלת החזרה האחד דאומרים אותה בקול רם, והשני דלא ניתן רשות ליחיד לחזור התפלה כי אם דוקא לציבור שהם עשרה, לכך אין לבטל חזרה כלל אלא רק בשעת הדחק שלא נשאר זמן, או שהם עשרה בצמצום וברור לו שיש בהם אנשים המונים שאין נותנים לבם לחזרה, ואפילו על אמנים לא יתנו

לב לענות, דאז כל כהאי גוונא יתפלל הש"ץ שלשה ראשונות בקול רם עם הציבור כשהם מתפללין בלחש, כדי שיאמר קדושת "נקדישך ונעריצך", ואחר חתימת "אתה קדוש" גם הש"ץ יסיים התפלה בלחש, ועיין "מנחת אהרן" כלל ט"ז אות נ"ו עיין שם כמנהג הזה יעוין שם:

פרק ג

קודם הקדושה של "נקדישך" יכוון האדם לקיים מצוות עשה זו שנצטווינו בפסוק "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב) דפרשוהו בזוהר הקדוש שנתחיבנו לקדש שמו יתברך בסוד קדושת "נקדישך ונעריצך", וכשיאמר "מלא כל הארץ כבודו", יכוין "הארץ" על ספירת המלכות שנקראת "ארץ", ויכוין לכלול עצמו תוך המלכות כדי לקבל קדושה מן הקדושה שנמשכת למלכות באומרנו סדר קדושה זו, כי אנחנו בני המלכות מקבלים הקדושה על ידי אמנו המלכות, וכל זה יכוין באומרו "מלא כל הארץ כבודו", וכנזכר כל זה בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות יעוין שם:

פרק ד

בהגיע שליח ציבור אל "נקדישך" צריך האדם לחזור ולפסוע שלשה פסיעות לפניו במקום שהיה עומד בהיותו מתפלל בלחש, ויסתום עיניו בכונה גמורה, גם יזהר מאד לכוין רגליו בעת הקדושה בסוד "ורגליהם רגל ישרה" (יחזקאל א, ז), ויאמר עם הש"ץ מן "נקדישך ונעריצך" עד סיום כל הקדושה כולה, אמנם שתי תיבות "נקדישת ונעריצך" יאמר אותם בקול רם והשאר בלחש, ורק פסוקים של "קדוש קדוש קדוש וכו'" ו"ברוך וכו'" ו"ימלוך וכו'" יאמר אותם בקול רם, ובעינים סגורות, ובדלוג כלפי מעלה וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות, ודע דאף על גב דהרב "משנת חסידים" ז"ל כתב על פי הסוד אין דלוג אלא בפסוק "קדוש קדוש קדוש וכו'" ולא "בברוך" ו"ימלוך", הנה נהוג כמו שכתב הגאון השל"ה ז"ל לדלג ב"ברוך" ו"ימלוך" שלוש פעמים ועיין "מנחת אהרן" כלל ט"ז אות כ"ט יעוין שם וכן אנחנו נוהגים:

פרק ה

כתוב בספר היכלות אמר הקדוש ברוך הוא "אין לי הנאה בעולם אלא בשעה שמקדישים אותי בני ואומרים קדוש קדוש קדוש ועיניהם נשואות למרום ונושאים עצמם למעלה, ופרשתי בסיעתא דשמיא בדרשותי מה שאמר "אין הנאה בעולם", כלומר ה"א נאה כי באמירת הקדושה ימשך קדושה למלכות שהיא אות ה"א אחרונה שבשם, וכאשר כתבתי לעיל בשם רבינו האר"י ז"ל בכונת "מלא כל הארץ כבודו": וכתוב ב"חסד לאלפים" באומרו "קדוש קדוש קדוש" ידלג שלשה דלוגין למעלה בעינים סגורות ונשואות למעלה, ובאמורו "ברוך וכו'" כורע וזוקף בשם, ומדלג דלוג אחד בעינים נשואות למעלה וכן

באומרו "ימלוך" כורע וזוקף בשם, ומדלג ועומד שם במקומו ברגלים מכוונות ודבוקות עד שיענה אמן ד"האל הקדוש", זהו סדר הקדושה להקדיש את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל עד כאן לשונו, והנה כריעה וזקיפה הנזכרת לא נזכרה בדברי רבינו האר"י ז"ל, ושאלתי את הרב הגאון מורנו הרב אליהו מני נר"ו על מנהג החסידים ב"בית אל" יכב"ץ בעיר הקודש ירושלים בנה ותכונן, וכתב שאין נוהגים בזה אלא אומרים אותם בלא כריעה וזקיפה, והנה פה עירנו גם כן אין נוהגים בכריעה וזקיפה אלא רק עושים דלוג דוקא:

פרק ו

הדלוג הוא שידלג עקביו וגופו כלפי מעלה, ולא ידלג הרבה שיתלוצצו עליו וכנזכר בספר "קשר גודל", ושלשה דלוגין של "קדוש קדוש קדוש" כל הגבהה בתוספת מעט על חברתה דמעלין בקודש וכנזכר באחרונים, ועיין "כף החיים", ואם היחיד שמע קדושה באמצע תפלתו במקום שאינו יכול לענות קדושה, לא ידלג הדלוגין עם הציבור אפילו בשתיקה, אלא עומד ושותק ומכוין דעתו אל הש"ץ לשמוע ממנו:

פרק ז

יחיד שהיה מתפלל וכשהגיע למקום קדושה היו הציבור אומרים קדושת ובא לציון או קדושת יוצר אינו רשאי לומר עמהם "קדוש וכו'", לפי שאין הקדושות שוות, וכן אם מתפלל שחרית ושמע קדושה דמוסף, אינו עונה עמהם כשהגיע למקום קדושה, וכמו שכתב הרב "פרי חדש" ז"ל, ואף על גב דמור"ם ז"ל כתב בזה יענה, שב ואל תעשה עדיף:

פרק ח

לא יענו "קדוש קדוש קדוש" אלא עד שיגמור ש"ץ תיבת "ואמר", וכן "ברוך" עד שיאמר תיבת "ואומרים", וכן "ימלוך" עד שיאמר "לאמר", דהוי לה כמו אמן חטופה אם יקדימנו לענות קודם שיגמור וכנזכר בספר חסידים ובאו דבריו באחרונים ז"ל:

פרק ט

יחיד שהיה מתפלל וכשהגיע למקום קדושה לא שמע "נקדישך" מן הש"ץ ורק שמע הציבור עונין "קדוש קדוש קדוש" יענה עמהם עד הסוף ועיין שולחן ערוך הגאון רבנו זלמן ז"ל סימן ק"ט סעיף ה:

פרק י

אם גמר אדם תפלתו קודם שסיים הש"ץ, לא ישיח ואל ילמד אפילו בדברי תורה בין לחש לחזרה, אלא עומד ושותק וממתין עד שיתחיל הש"ץ בחזרה, ויכוין דעתו לשמוע החזרה מתחלה ועד סוף, ולא ילמוד בתוך החזרה וכל שכן שלא ישיח, וצריך שיעמוד על רגליו עד סוף החזרה ולא ישב, ורק זקן או חולה וחלוש המזג הרבה דקשה לו אם יעמוד אז

ישב, ואם יש יחידים מאריכים בתפלתם אין הש"ץ ממתין עליהם, ודוקא אם מאריכין יותר מדאי, אבל אם אין מאריכין הרבה אלא מתפלין מלה במלה צריך להמתין עליהם ואם נזדמן דאחד שהוא חכם וגדול והאריך, וראה שהש"ץ ממתין עליו מותר לעשות ג' פסיעות תכף אחר שיאמר "יהיו לרצון" הראשון, כדי שהש"ץ יתחיל בחזרה, ויסיים "אלהי נצור" ושאר תחנונים שנוהג בהם קודם אומרו עושה שלום" בסוף פסיעותיו:

פרק יא

כששומע האדם הזכרת השם בכל ברכה יאמר "ברוך הוא וברוך שמו", ובסוף הברכה יזהר לענות "אמן" כראוי וכל ברכה שהיא של שבח כונת האמן הוא רוצה לומר "אמת", דהיינו אמן דשלשה ברכות ראשונות כונתם "אמת", ושאר ברכות של תפלה שיש בהם שבח ושאלה יש באמן שתי כונות שהוא רוצה לומר "אמת", וגם רוצה לומר "כן יהי רצון" ויש אומרים שגם בשתי ברכות של "מגן אברהם" ו"מחיה המתים" יכוין בשתים, ורק "האל הקדוש" הוא רוצה לומר "אמת":

פרק יב

לא יענה אמן אחר שהתחיל הש"ץ בברכה שניה, אלא יענה תכף בסיום הש"ץ את הברכה. ואם הש"ץ מהיר ורץ כצבי שתכף בסיום הברכה התחיל בברכה שאחריה לא יענה אמן, והעונש על הש"ץ וכנזכר באחרונים:

פרק יג

לא יענה אמן חטופה דהיינו קודם שסיים המברך, ולא קטופה כאלו האל"ף נקודה בשב"א, והוא הדין שלא יאמר אותה בנקוד שור"ק או חול"ם, דאם כן לא תהיה משמעותו האמנה, וגם לא קטופה דהיינו שמחסר הנו"ן שאינו מוציאה יפה שתהיה נכרת, וכן לא יאמר "אמני" כאלו מוסיף יו"ד, ולא יענה אמן יתומה שאינו יודע איזו ברכה מברך, מיהו אם שמע חתימתה והיינו "ברות אתה ה' מגן אברהם" וכן באינך סגי בהכי לענות אמן, וכל זה הדין באמן יתומה הוא רק בברכה שזה העונה חייב בה שהוא מתפלל עמהם, אבל אם הוא אינו חייב בה דאינו מתפלל עמהם, כיון דשמע עונים אמן עונה עמהם ועיין אחרונים ז"ל:

פרק יד

העונה אמן לא יגביה קולו יותר מן המברך, וצריך לשים דעתו על קול המברך, כדי שיענה בקול מדה כנגד מדה:

פרק טו

כשיגיע שליח ציבור ל"מודים" שוחין הציבור עמו, ולא ישחו יותר מדאי כי אם הרכנת הראש ואם יחיד עומד בתפלה ישתוק וישחה בשתיקה עם הציבור כששוחין בתיבת

"מודים", ויש בני אדם מאבדים לפי תומם עניית אמן של "המחזיר שכינתו לציון" מרוב פחיזותם לשחות ב"מודים" על כן ישים האדם לב על זה לענות אמן, ואחר כך ישחה בתיבת "מודים":

פרק טז

בני אדם שלא היה אצלם מנין שלם והוכרחו לעמוד להתפלל במקום אחר ביחידות, ובעודם מתפללים נוספו עליהם בני אדם שגם הם עמדו להתפלל, וכאשר גמרו נמצא אצלם מנין שלם, הנה לדעת הרדב"ז ז"ל אין יכולים להתפלל חזרה, כיון דהתפללו כל אחד לעצמו ביחיד פרח מנייהו קדיש וקדושה וחזרה של אותה תפלה ואף על גב דאחר כך נמצאו מחוברים ועומדים במקום מנין שלם לא מצו להתפלל חזרה וקדושה וקדיש תתקבל, וזה הוא הפך דברי מרן ז"ל בסימן סט, א, וכמו שכתב "דגול מרבבה" ובספרי הק' "רב פעלים" העליתי: אף על גב דאנן אתכא דמרן סמכינן עם כל זה כל כהא דיש ספק ברכות חוששין לסברת הרדב"ז ודעמיה, מיהו אף על גב דקדיש תתקבל לא יאמרו, עם כל זה יכולין לומר קדיש יהא שלמא אחר המזמורים, וגם קדיש על ישראל ו"ברכו" שאומרים אחר "פטום הקטורת" :

תצוה

פתיחה

ועשית ציץ זהב טהור: הנה בספרי הק' "אדרת אליהו" פרשתי בסיעתא דשמיא "ציץ" רמז לכללות נשמות ישראל שהיו באדם הראשון קודם החטא. כי אשר נסתלקו ועלו למעלה הם צ', ואשר נשארו בו הם עשרה שהוא מספר י', ואשר נפלו לקליפות הם תת"ק כמנין ץ' פשוטה דמנצפ"ך. הרי אותיות ציץ.

וידוע דנשמות ישראל עלו במחשבה תחלה להברא קודם בריאת העולם, לכך מניח הציץ הרומז לנשמות ישראל על המצח כנגד מקום המחשבה. ולכן כתיב אות צד"י גדולה, רמז כי גאולה השלימה העתידה להיות לנשמות ישראל תהיה באות צד"י דמנצפ"ך שהיא גדולה. והיה הציץ מוקף מאזן לאזן רמז שתהיה הגאולה באות צד"י בזכות התורה שבעל פה שהיא תלויה באזן, וכמו שאמרו על פסוק (משלי כ, יב) "עין רואה ואוזן שומעת ה' עשה גם שניהם". ומניחו על המצח כי תחת אותיות מצח יש אותיות קטן -- רמז בזכות הענוה תהיה הגאולה. ולכן כתיב "אל מול פני המצנפת יהיה" - כי למעלה מאותיות מצנפת שהם אותיות העומדים למולם יש אותיות עם שפל, וכמו שכתוב "כי את עם עני תושיע" (תהלים יח, כח); שבהיותם עם שפל יזכו לגאולה. ולכן מניחו תחת המצנפת,

לרמוז טעם שני כמו שכתוב "ועינים רמות תשפיל" (שם), דאין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח, ולכך מניחו תחת המצנפת דהמצנפת מכפרת על הגאוה.
והטעם כי בענוה יהיה תקון שם י"ה שעולה כמנין גאוה, ולכך הגאה פוגם בשם י"ה. ולעתיד בשלימות העילוי, יתעלה השם ברוך הוא בסוד יהי"ה, כי אותיות ו"ה יתעלו להיות י"ה. ובזה פרשתי בסיעתא דשמיא "ביה שמו ועלזו לפניו" (תהלים סח, ה) -- כאשר ב' י"ה שמו, שיתעלה השם להיות ב' פעמים י"ה -- אז "עלזו לפניו" -- שתהיה אז שמחה שלימה שיתקיים הכתוב "אז ימלא שחוק פינו...אז יאמרו בגוים הגדיל ה'" (תהלים קכב, ב) -- 'הגדיל' דייקא שנעשה יהי"ה, בסוד הכתוב "ביום ההוא יהיה ה' אחד" (זכריה יד, ט):
ולכן ברכת כהנים ט"ו תיבות כמנין י"ה. וצריך שיהיה הש"ץ מקרא אותם כמו שאמרו רבותינו ז"ל על הפסוק "אמור להם" (במדבר ו, כג) -- נמצא יש בה ב' פעמים -- יהיה[1], בסוד עלוי השם ברוך הוא, ולכך מעלתה נשגבה וגדולה מאד:

פרק א

יש מקומות נוהגים דהכהנים מתחילין תיבת "יברכך" מעצמן, ואין החזן מקרא אותם אלא מתיבת "ה' וישמרך" ואילך, וזו הסברה שכתב מרן ז"ל בשולחנו הטהור, אך יש אומרים שצריך החזן להקרות אותם גם תיבת "יברכך" משום דכתיב "אמור להם" ויש קפידה בדבר, אבל החולקים סבירא להו דאין קפידה אם לא אמר להם תיבת "יברכך", ועל פי הסוד יש קפידה בזה לומר להם גם תיבת "יברכך", וכמ"ש רבינו בחיי ז"ל בפרשת נשא טעמו של דבר שצריך להקרות גם "יברכך" יעוין שם, וכן נוהגים החסידים בבית אל יכב"ץ בירושלם תבנה ותכונן, והנה פה עירנו בגדאד יע"א היה המנהג מזמן קדמון כמו שכתב מרן ז"ל דאין החזן מקרא תיבת "יברכך", אך קודם כמה שנים תהלות לאל יתברך שעזרני לעשות המנהג בכל בתי כנסיות שבעירנו שיהיה החזן מקרא תיבת "יברכך" גם כן וכן ראוי להורות בכל אתר ואתר, ואהני לן טובא מנהג זה שעל ידי כן לא יאבדו הציבור אמן שאחר ברכת "ישראל באהבה" כי מתחלה היה דרכם של כהנים למהר לומר "יברכך" תכף ומיד אחר תיבת "באהבה" במשך אחד, ועל ידי כן לא היה אפשר לענות אמן:

פרק ב

אם אין כהנים לעשות נשיאות כפים והזמן ראוי לנשיאות כפים - אז השליח ציבור אומר "ברכנו בברכה וכו'" כנזכר בסדורים, ואין הציבור עונים אמן אחר הפסוקים, אלא אומרים "כן יהיה רצון", אחר כל פסוק, וכתב בחסד לאלפים: מנהג ותיקין לומר אחר

פסוק ראשון "כן יהי רצון בזכות אברהם", ואחר פסוק שני "כן יהי רצון בזכות יצחק", ואחר פסוק שלישי "כן יהי רצון בזכות יעקב ובזכות משה ואהרן ויוסף ודוד":

פרק ג

כשאומר השליח ציבור "יברכך" - יהיה לצד ההיכל, "וישמרך" - לצד ימין, "יאר ה' פניו" - כלפי ההיכל, "אליך ויחונך" - לצד שמאל; כן כתב בחסד לאלפים, אך הרב בנו שם כתב בשם "אפי זוטרי" שהביא מאגרות הרב משה זכותא ז"ל: "יברכך" - לצד ימין שלו, "יאר" - לצד שמאל, "ישא" - לצד פניו וכתב שם שכן המנהג פשוט בעיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן וכן נוהגים בקהל חסידים בבית אל יכב"ץ יע"א, ושאלתי מאת ידידנו הרב הגאון מורנו הרב אליהו מני נר"ו שיודיעני מנהג החסידים בבית אל יכב"ץ בדבר זה, וכתב לי וז"ל: "מודע לבינה דמה שכתב "אפי זוטרי" בשם אגרות הרב משה זכותא ז"ל אין ראיה, ואני נוהג כלשון הזוהר וכמו שכתב "חסד לאלפים", ולא כמו שהגיה הרב בנו, ומנהג בית אל יכב"ץ כמו שאני עושה, ועיין "תפלת כל פה" דף פ' עמוד ג ועיין "כף החיים" סימן טו אות עז שתיבת "יברכך וכו'" - לצד ההיכל, "וישמרך" - לצד ימין, "יאר" - לצד ההיכל, "אליך ויחנך"- לצד שמאל, "ישא" - לנגד ההיכל, וקו האמצעי - שהוא גופו; עד כאן לשונו נר"ו:

פרק ד

כל כהן שאין בו אחד מהדברים המעכבים, אם אינו עולה לדוכן ביטל מצות עשה, וחשוב כעובר בשלשה עשה אם היה בבית הכנסת בשעה שקרא החזן "כהנים", או אם אמרו לו בפירוש לעלות או ליטול ידיו, וכל כהן המברך מתברך מפי עליון, ותהילות לאל פה עירנו בגדאד יע"א נזהרים לעשות נשיאות כפים בכל יום, וכן ראוי לנהוג בכל הקהילות דעל ידי ברכת כהנים ימשך שפע לעליונים ולתחתונים, ויש בה רזי דרזין אשרי עין ראתה:

פרק ה

מקום עמידת הכהנים לברך הוא על האצטבה שאצל כותל המערב המתפללים כנגדו, כי משמעות "דוכן" רוצה לומר אצטבא, והמתרשל בזה שלא לעלות על הדוכן לעמוד שם, אלא עומד בקרקע ההיכל, הרי זה משנה מדברי חז"ל, כי לא על חנם אמרו חז"ל לעלות הכהנים על הדוכן, ופה עירנו יע"א היה מנהגם לעמוד הכהנים בקרקע ההיכל ולברך ברכת כהנים ואינם עומדים על האצטבא שבסוף ההיכל, ותהילות לאל עשיתי המנהג שיעלו ויעמדו על האצטבא שבסוף ההיכל ושם יברכו, וכן ראוי לדקדק בזה בכל אתר ואתר:

פרק ו

לא יעלו הכהנים לדוכן במנעלים ואפילו הם של בגד כגון אלו שלובשים ביום הכפורים, ויש מחמירים בבתי שוקים אם הם של עור:

פרק ז

אף על פי שנטלו הכהנים ידיהם שחרית, חוזרים ונוטלים קודם ברכת כהנים, נטילה גמורה עד הפרק שהוא חיבור היד והזרוע, והלוי יוצק מים על ידיהם, וקודם לכן יטול הלוי את ידיו, ואם אין שם לוי יוצק להם הבכור מאם שהוא פטר רחם, ואם אין שם בכור יטלו בעצמם ולא על ידי ישראל, ויש אומרים שאם הלוי הוא תלמיד חכם אינו רשאי לצוק מים על ידי הכהנים אפילו אם מקצתם תלמידי חכמים ומקצתם עמי הארץ, וכל שכן אם כולם עמי הארץ וחייב מיתה בידי שמים אם הציק מים על יד כהן עם הארץ, ואף שיש מתירין בזה- למיחש בעי ושב ואל תעשה עדיף, ואפילו אם אין שם לוי אלא הוא:

פרק ח

כל כהן ירא שמים ישמור ידיו משעת נטילתו שחרית שלא ליגע במקומות המכוסים בגופו, שאם נגע יש ספק שצריך לחזור ולברך כשנוטל ידיו לברכת כהנים, ויש אומרים דבעינן מים טהורים שלא נשתנו מברייתן, ובעינן נמי כח גברא כדין נטילת ידים, ודע שצריך שיהיה תכף לנטילה ברכה, על כן יזהר היכא דאפשר לו שלא ישהה כדי הילוך כ"ב אמה בין נטילה לברכת כהנים:

פרק ט

כשיתחיל שליח ציבור "רצה"- כל כהן שבבית הכנסת יעקור ממקומו לעלות לדוכן, ואפילו כהן שהוא בלאו הכי עומד בהיכל שנושא בו כפיו עם כל זה צריך לעקור רגליו ב"רצה", ואם לא עקר רגליו קודם שסיים שליח ציבור "רצה" לא יעלה לדוכן, ואם עקר רגליו אחר שסיים שליח ציבור "רצה", אפילו אם עלה ירד, ועקירה מביתו כדי לבא לבית הכנסת לא חשיבה עקירה לענין ברכת כהנים, ולכן אם הגיע לבית הכנסת אחר שסיים שליח ציבור "רצה" לא יעלה לדוכן, רק אם היתה העקירה מביתו אדעתא דהכי לעלות לדוכן, אז יוכל לעלות אפילו אם הגיע לבית הכנסת אחר שסיים שליח ציבור "רצה", וכתבתי בתשובה בספרי הק' "רב פעלים" דסיום "רצה" הוא כשאמר "המחזיר שכינתו לציון", כי עד כאן נקראת ברכת עבודה, אבל מן "מודים וכו'" זו היא ברכת הודאה:

פרק י

ציבור שהיו מתפללין והיה בהם שמונה ישראלים ושלשה כהנים, ויש שנים מאלו השלשה כהנים אין רוצים לעשות נשיאות כפים מפני סיבה, ורוצים לצאת חוץ לבית

הכנסת ואם יצאו השנים לא ישאר בבית הכנסת אלא תשעה שהם שמונה ישראלים ואחד כהן כיצד יעשו, העליתי בתשובה בספרי הק' "רב פעלים" בסיעתא דשמיא: צריך שיצאו קודם שיתחיל שליח ציבור "רצה", וישארו בחוץ עד שיחתום שליח ציבור "המחזיר שכינתו לציון", וכשיתחיל בברכת מודים יכנסו לבית הכנסת כדי להשלים המנין, ויעשה הכהן הנשאר בבית הכנסת שעקר רגליו ב"רצה" נשיאות כפים לבדו, והשנים אין נושאין כפיהם כיון שנכנסו אחר ברכת "מודים" ולא עקרו רגליהם ב"רצה", ומה שכתב מורנו הרב איסרלין ז"ל והובאו דבריו בשולחן ערוך סימן קכח דכהנים היוצאים נהגו סלסול שלא ליכנס אלא עד שיגמרו הכהנים שבבית הכנסת את ברכת כהנים, כדי שלא יאמרו עליהם שהם פגומים, זה איירי בהיכא דהציבור אשר בבית הכנסת אין צריכים להם להשלים המנין, לכך על צד היותר טוב נהגו בסלסול זה, אבל בכהאי גוונא דצריכים להם להשלים המנין שאם לא יכנסו קודם הברכה תתבטל מצות נשיאות כפים, אין מבטלין נשיאות כפים מן הציבור בשביל סלסול זה שנהגו הכהנים, מיהו בכהאי גוונא ודאי אין הש"ץ קורא "כהנים":

פרק יא

אם התחיל שליח ציבור תפלת החזרה בעשרה, ויצאו מהם קודם ברכת כהנים, שלא נשאר עשרה - יאמר השליח ציבור "אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת" דברכה זו שייכה לתפלה וכיון דהתחיל בעשרה גומר ברכה זו גם כן, וכמו שכתב "עולת תמיד" ו"שיירי כנסת הגדולה" ו"אליה רבה" וכן העליתי בסיעתא דשמיא בספרי הק' "רב פעלים":

פרק יב

כשעוקר הכהן רגליו לישא כפיו יאמר "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה וכו' הנה אנכי מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לברך את ישראל ברכת כהנים בנשיאות כפים, לעשות נחת רוח ליוצרינו ולהמשיך שפע וברכה לכל העולמות וכו'". וכשעומדים הכהנים על הדוכן לאחר שענו "מודים דרבנן", אומרים "יהי רצון מלפניך אלקינו ואלקי אבותינו שתהיה ברכה זו שציויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלימה ולא יהיה בה מכשול ועון מעתה ועד עולם", ומאריכין בתפילה זו עד שיסיים הש"ץ "ולך נאה להודות", כדי שתהיה עניית אמן של הקהל על זה ועל זה:

פרק יג

לא בעינן לנשיאות כפים מקום שיש בו ספר תורה, אלא בכל מקום שמתפללים יש נשיאות כפים, וכשעולים לדוכן עומדים פניהם כלפי ההיכל, ואם הם שנים גדולים

או יותר קורא להם החזן "כהנים", ואם כהן אחד בלבד- אינו קורא לו אלא הוא לבדו מתחיל בברכה:

פרק יד

יגביהו ידיהם למעלה מכתפיהם שיהיו ידיהם כנגד ראשם ממש וכמו שכתב בשער הכונות, ועיין "תורת חכם" דף קנג עמוד ב וקנד עמוד א בענין זה. ומגביהין יד הימנית קצת למעלה מהשמאלית, כדי להגביר מדת רחמים על מדת הדין, ופושטין ידיהם, וחולקין אצבעותיהם לעשות חמשה אוירים, בין שני אצבעות לשני אצבעות אויר אחד, ובין אצבע לגודל, ובין גודל לגודל ויהיה תוך כפיהם כנגד הארץ, ואחורי ידיהם כנגד השמים וכל זה כפי מה שכתב מרן ז"ל בשולחנו הטהור, אבל בזוהר הקדוש פרשת נשא דף קמו כתוב דלא יתחברון אצבען דא בדא, בדין דיתברכון כתרין קדישין כל חד וחד בלחודוהי, וכתב "מקדש מלך" דזה הפך השולחן ערוך, דכאן קאמר שכל האצבעות יהיו מפורדות זו מזו, וכן כתב "אספקלריא המאירה" על זוהר הקדוש, ושאלתי להרב הגאון החסיד מורנו הרב אליהו מני נר"ו להודיעני מנהג החסידים ב"בית אל" יכב"ץ בירושלים ת"ו, וכתב לי: בדבר הזה אין ברירה יש עושים כמו שכתב בזוהר הקדוש, ויש עושים כמו שכתב מרן ז"ל, ובדברי רבינו האר"י ז"ל לא נמצא גלוי לדבר זה, ופה עירנו יע"א נוהגים לעשות חמשה אוירים, ויש קצת נוהגים לעשות כפי זוהר הקדוש, ועוד שאלתיו להודיעני מנהג החסידים ב"בית אל" יכב"ץ אם הכהנים אצבעותיהם זקופים כמו נטילת ידים, והשיב שגם בזה לא יש היכר, יש עושין כך ויש עושין כך:

פרק טו

כשמזכירין השם בברכת כהנים יענו הצבור "ברוך הוא וברוך שמו" וכנזכר בפוסקים, ואף על גב דאיכא דלא סבירא להו הכי, המנהג פשוט לענות וכן המנהג פשוט בעיר הקודש תוב"ב ואין לשנות, ואחר גמר כל פסוק עונים הציבור אמן, ואין עונים אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים, אבל הש"ץ אינו עונה אמן אחר ברכה של כהנים, ואפילו אחר ברכת "לברך את עמו ישראל באהבה" לא יענה הש"ץ אמן. ואפילו דמובטח לו שלא יתבלבל:

פרק טז

כשעולים לדוכן יהיה פניהם כלפי ההיכל ואחוריהם כלפי העם, ובעוד אחוריהם כלפי העם מתחילים לברך "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל", מחזירים פניהם כלפי העם ומסיימים "באהבה", כדי שיהיה סיום הברכה כלפי העם, וכשמתחיל שליח ציבור "שים שלום" אז מחזירין פניהם כלפי ההיכל, ולא יחזירו פניהם קודם, ואז אומרים "רבון העולמים עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שהבטחתנו

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל" ואין מסיימין הפסוק הזה, וכן המנהג בעיר הקודש תובב"א שאומרים עד כאן ואין מסיימין הפסוק ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים השליח ציבור "שים שלום" כדי שיענו הציבור אמן על שניהם, ובראש השנה ויום הכפורים שמאריכין לא יתחילו לומר "רבון" עד לבסוף כדי שיסיימו עם הקהל ביחד, ואין הכהנים רשאין להחזיר פניהם עד שיתחיל שליח ציבור "שים שלום", ואין רשאין לכוף אצבעותיהם עד שיחזרו פניהם ואין רשאין לעקור משם עד שיענו הציבור אמן אחר ברכת "שים שלום", וכשמחזירין פניהם בין בתחלה בין בסוף לא יחזרו אלא דרך ימין:

פרק יז

אין קורא השליח ציבור "כהנים" אלא עד שיכלה אמן של ברכת "נאה להודות" מפי הציבור, ואין הכהנים רשאין להתחיל ברכת "אשר קדשנו" עד שיכלה דבור קריאת "כהנים" מפי הקורא, ואין רשאין להתחיל "יברכך" עד שיכלה אמן מפי כל הציבור אחר "באהבה", ואין רשאין להתחיל בשום תיבה מן ברכת כהנים עד שתכלה התיבה מפי המקרא, ואין הציבור עונין אמן עד שתכלה הברכה מפי הכהנים:

פרק יח

נכון להשתדל שלא יהיה כהן שליח ציבור בשחרית ומוסף, ואם היה השליח ציבור כהן אם יש כהנים אחרים שם לא ישא כפיו, ואם אין שם כהן אלא הוא ומובטח לו שיחזור לתפלתו בלא טירוף הדעת הרי זה נושא כפיו, כדי שלא תתבטל נשיאות כפים מאותה תפלה, כיצד יעשה? יעקור רגליו בעבודה, ויאמר עד "ולך נאה להודות" ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים, ואם הציבור כולם לפניו יברך אותם במקומו ויקרא לו אחר את ברכת כהנים, ואחר כך יסיים "שים שלום", וכל היכא דאיכא כהנים אחרים דאמרינן שהשליח ציבור לא ישא כפיו צריך שיהיה עומד במקומו ושותק, ואדם אחר יעמוד אצלו ויקרא את הכהנים, והשליח ציבור שותק עד התחלת "שים שלום":

פרק יט

בשעה שהכהנים מברכים את העם יהיו פני העם כנגד הכהנים ולא יביטו בכהנים ולא בשום דבר אחר, ויהיו עיניהם סגורות ולא יסיחו דעתם בדברים אחרים, ויהיו כמו שעומדים בתפלה, ויתכונו לברכה, ועם שאחורי הכהנים אינם בכלל הברכה, וכן העומדים בצדדים כל שאין עומדים באויר אשר מפניהם ואילך אינם בכלל הברכה, אבל אותם העומדים בצדדים של האויר שלפניהם הרי אלו בכלל הברכה, דלא בעינן לפניהם ממש כי אם על צד היותר טוב היכא דאפשר וכנזכר ב"חסד לאלפים", ואם אחד נכנס לבית הכנסת לבקש איזה דבר, או עובר אורח ממקום למקום ומצא הכהנים מברכין

ברכת כהנים, יעמוד וישמע ברכת כהנים ולא יצא עד שיסימו ברכת כהנים, ואם הוא כהן וכבר נשא כפיו באותו היום, ובא לבית הכנסת זו ומצא ציבור שלא הגיעו לברכת כהנים, יכול לישא כפיו פעם אחרת:

פרק כ

כהן שלא התפלל עדין ומצא ציבור מתפללין: אם אין השעה עוברת נושא כפיו ואין התפלה מעכבתו, ואם אמרו לו "עלה" צריך לעלות אפילו השעה עוברת לו, דנשיאות כפים דאורייתא ותפלה דרבנן:

פרק כא

כהן הקורא קריאת שמע והרגיש דהשליח ציבור מוכן להגיע לברכת כהנים, ימהר לסיים הקריאת שמע שיקרא בה גם בדרך הלוכו לעלות כדי שיסיים אותה קודם שיתחיל לברך, ואם הרגיש בזה בעודו בברכות קריאת שמע, ימתין שם בבין הפרקים ולא יתחיל בקריאת שמע עד שיברך ברכת כהנים. ואם לא הרגיש אלא עד שהתחיל שליח ציבור ב"רצה" והוא כבר התחיל בקריאת שמע, והוא כבד פה שאי אפשר למהר לסיים הקריאת שמע קודם שיברך, הנה זה יעקור רגליו בעבודה, ויסיים הפרשה שהוא עומד בה ויברך ברכת כהנים בין הפרקים של קריאת שמע, ואחר ברכת כהנים יסיים הקריאת שמע, אבל אם לא הרגיש בעבודה, ולא עקר רגליו קודם שסיים שליח ציבור ברכת עבודה אינו עולה לדוכן לברך, וכמו שכתבתי לעיל דכל שלא עקר רגליו בעבודה אינו עולה לדוכן, וכאשר העליתי כל זה בספרי הק' "רב פעלים" בסיעתא דשמיא. ואם הכהן עומד בתפלה, כתבתי שם בספרי הק' "רב פעלים" דאפילו לסברת ה"מגן אברהם" ודעמיה דסבירא להו פוסק, זה אינו אלא אם כן אמרו לו לעלות, וצריך שיאמרו לו כשאומר השליח ציבור "רצה", אך באמת יש חולקים על ה"מגן אברהם" וסבירא להו דאינו פוסק אם עומד התפלה, כדין קדיש וקדושה, ואפילו לסברת הסוברים דאם הכהן המתפלל סיים "ולך נאה להודות" הנה זה נושא כפיו שם, עם כל זה כיון דלא עקר רגלו בעבודה אינו עולה, ובודאי דלא עקר רגליו כיון דהיה עסוק בתפלתו, ובודאי דלא יאמרו לו לעלות כיון דרואין אותו עוסק בתפלה, וכין דלא אמרו לו לעלות אז גם לסברת הרב מהר"ם מינץ ז"ל סימן יב לא ישא כפיו:

פרק כב

כהן אבל יוצא מבית הכנסת בשעה שקורא כהנים, ואחר שבעת ימי אבלות ישא כפיו, ויש אומרים דאפילו בתוך שבעה ישא כפיו ועליו תבא ברכת טוב, ובעיר הקודש ירושלם תוב"ב נהגו לעשות נשיאות כפים בבית האבל, וכן נהגו מחדש פה עירנו בגדאד יע"א, ורק הכהנים שהם אבלים לא נהגו לישא כפים, וצריך להזהירם שלא יעמדו שם, אלא

יכנסו קודם "רצה" תוך חדר אחר שבבית, ועיין ב"שלמי ציבור" ועיין מה שכתב הרב המגיה ב"חסד לאלפים" בשם הרב מה"ר חיים פינסו ז"ל יעוין שם, ובקהל חסידים "בית אל" יכב"ץ נוהגים לעשות נשיאות כפים בתשעה באב בשחרית, ופה עירנו יע"א לא נהגו בתשעה באב כן, אלא רק במנחה דוקא עושין נשיאות כפים, ולא שניתי מנהגם בזה בתשעה באב, מטעם הכמוס אתי:

פרק כג

אין עושין נשיאות כפים במנחה אלא רק בתענית ציבור שדרכם להתאחר להתפלל כמו זמן תפלת נעילה של יום הכפורים, ובתשובתי בספרי הק' "רב פעלים" העליתי להורות להם לכתחלה לעשות נשיאות כפים בתענית ציבור ארבעים דקים קודם קריאת המגר"ב (הערב) שהוא חצי שעה קודם שקיעת החמה, כי פה עירנו החמה שוקעת עשרה דקים קודם קריאת המגר"ב, מיהו אותם שעושים קודם שיעור הנזכר אין למחות בידם שיש להם על מה שיסמוכו:

פרק כד

הלכות אלו שייכים לפורים דרכי לדרשם בעזה"י בשבת זכור אשר על הרוב יזדמן בפרשת תצוה וקישור שלהם יהיה בתוך הדרשה כפי מה שיזדמן בכל שנה ושנה בעזה"י:

פרק כה

הכל חייבין במקרא מגילה אנשים ונשים אך הנשים אע"פ שיודעין לקרות ישמעו מן האנשים וכן המנהג בעה"ק תוב"ב שמעולם לא נשמע שהאשה קראה מגילה ולכן כל אדם אע"פ שקרא המגילה בבית הכנסת יקראנה בביתו בשביל אשתו שלא שמעה בבית הכנסת ובשביל הבתולות ושאר נשים ומשרתים שבבית ואם קראה בבית הכנסת וחוזר וקורא לנשים לא יברך בשבילם וגם הם לא יברכו:

פרק כו

אם היה הקורא חרש או שוטה או קטן השומע ממנו לא יצא י"ח וצריך לחזור ולקרותה בברכה מיהו אם שמעה מחרש יחזור ויקראנה בלא ברכה משום דאיכא דס"ל שומע מחרש יצא ואם שמעה מקטן שהגיע לחינוך יחזור ויקראנה בלא ברכה דאיכא רבים דס"ל קטן שהגיע לחנוך מוציא את הגדול י"ח וכן נמי אם שמעה מהאשה יחזור ויקראנה בלא ברכה:

פרק כז

קראה מתנמנם הואיל ולא נרדם בשינה יצא אבל השומע אם מתנמנם לא יצא וצריך להזהר בד"ז שהוא מצוי תמיד דאלו השומעים יתנמנמו, ולכתחילה אם ראו את הקורא

שקרא איזה פסוקים מתנמנם מכריחין אותו שיחזור ויקראנה, דלא אמרינן קראה מתנמנם יצא אלא בדיעבד היכא דסיים קריאת המגילה כולה:

פרק כח

הקורא את המגילה צריך לברך הברכות מעומד בין בתחלה בין בסוף אפילו הוא קוראה יחיד בביתו, אבל קריאתה אינה צריכה מעומד, ורק הש"ץ קוראה מעומד מפני כבוד הציבור, וצריך להיות פושט אותה כולה ואח"כ מברך הברכות מעומד, מיהו מאחר דפושט ומברך בעודו עומד, צריך שיהיה לפניו בימה או כסא שתנוח עליו המגילה ולא תהיה נגררת בארץ:

פרק כט

מי ששכח ולא בירך שהחיינו, אם נזכר אחר שהתחיל יברך במקום שנזכר, ובסה"ק מקבציאל העליתי דאם לא נזכר עד אחר שכבר קרא גם פסוק עשרת בני המן, אע"פ שעדיין לא גמר המגילה לא יברך שהחיינו שם במקום שנזכר:

פרק ל

אם השמיט הקורא מלות בקריאתו אפילו שהם תיבות שאין מפסידין ענין הקריאה לא יצא י"ח, ומי שיש בידו מגילה שאינה כשרה ישמע משליח ציבור וישתוק:

פרק לא

נוהגין לומר ד' פסוקים של גאולה בקו"ר, והם איש יהודי וכו', בלילה ההוא וכו', ומרדכי יצא וכו', ליהודים היתה אורה וכו', וכשאומר פסוק בלילה ההוא בקול רם וניגון יסיים תיבת המלך בקו"ר וניגון ביותר, ויש נוהגים לור ג"כ פסוק כי מרדכי היהודי וכו' ופה עירנו לא נהגו בפסוק זה:

פרק לב

צריך לומר מתחלת חמש מאות איש ואת פרשנדתא וכו' עשרת בנשימה אחת, ויאריך בוא"ו של ויזתא, והמנהג להכות ברגליו על הקרקע כשאומרים שמות עשרת בני המן, ויש נוהגים להכות בידם על הקרקע ואין זה מנהג יפה, אלא ראוי להכות בסנדלים שברגליהם:

פרק לג

צריך להזהר לקרות תיבת "ואת" הנזכרים בעשרת בני המן מתוך המגילה, כי יש טועים מחמת המהירות שלל נשימה אחת לקרות כל תיבות של ואת הנז' בע"פ, לכך צריך להשים לב על זאת להזהר, וכשאומר "ויקר" ישים ידיו על התפילין וינשק, וכשאורמ את אגרת הפורים ינענע המגילה בתיבת אגרת:

פרק לד

כתב הגאון יעב"ץ ז"ל על אביו הגאון ז"ל שהיה מכה ברגלו וטופח בסנדלו כשמזכיר שם המן בקריאת המגילה ע"ש, ואני רגיל להכות ברגלים בשם המן הראשון הכתוב בפסוק אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי, וגם עוד שם המן האחרון בפסוק כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים חשב וכו':

פרק לה

אסור לאכול קודם קריאת המגילה, ואם יש לאדם מגילה כשרה שקורא בה לעצמו בבית הכנסת בעת שהש"ץ קורא שם בשביל הציבור, וזה אינו רוצה לצאת בברכה של ש"ץ אלא ירצה לברך לעצמו רשאי, אך יברך בלחש וכאשר העליתי בסה"ק רב פעלים בס"ד:

פרק לו

טוב שיעמדו שני אנשים אצל הש"ץ מימין ומשמאל, ויאמר הש"ץ קודם הברכה ברשות מורי ורבותי ויברך ויקרא, ומנהג עירנו שיעמדו הקהל בעת הברכה בתחלה ובסוף, וכל אדם צריך שיגלול ואח"כ יברך ברכה אחרונה, ויזהר שלא יברך בעת שהוא גולל המגילה:

פרק לז

הקורא יחיד יברך גם ברכה אחרונה של המגילה וכנז' בברכי יוסף ועיין מל"ח סי' ל"א אות ק"ח יע"ש, וכן המנהג פה עירנו וכן ראוי לנהוג בכ"מ, ולא יאבד היחיד ברכה יקרה זו:

פרק לח

אומרים על הנסים בתפלה ובהמ"ז ביום י"ד דוקא, אבל לא ביום ט"ו, ואפילו מקום שקורין המגילה בט"ו משום ספק אם היתה מוקפת חומה מימות יהושע עכ"ז לא יאמרו על הנסים בתפלה ובהמ"ז מפני חשש הפסק, וכן, מפורש בשער הכונות, ופה עירנו בגדאד יע"א מנהגם לקרות המגילה בי"ד בברכה אבל בט"ו קורין אותה בלא ברכה כלל, וברכה אחרונה אומרים אותה בלי שם ומלכות, ומנהגם לקרות בט"ו בס"ת בפרשת ויבא עמלק, והטעם דעיר בגדאד יש בה ספק אם היתה מוקפת חומה מימות יהושע או לאו, ולכן קורין בט"ו את המגילה בלא ברכה, ומקדמת דנא היה המנהג פה עירנו לומר על הנסים ביום ט"ו בתפלה ובבהמ"ז, אך הרה"ג עט"ר מור זקני רבינו משה חיים זלה"ה ביטל המנהג של אמירת על הנסים משום חשש פסק, אבל קריאת ס"ת לא רצה לבטל דאין כאן חשש ברכה לבטלה, ולכן עתה אין אומרים על הנסים פה עירינו בגדאד אלא רק ביום י"ד בלבד, ואם שכח ולא אמר אין מחזירים אותו, אלא דבתפלה אומר אחר

אלהי נצור נודה לך ה' או"א על הנסים וכו', ובבהמ"ז יאמר אחר סיום הברכות הרחמן הוא יעשה לנו נסים כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזה"ז ובימי מרדכי וכו':

פרק לט

חייב כל אדם ליתן שתי מתנות לשני עניים לפחות, וכל המרבה ברוך יהיה, והשיעור הוא אם נותן אוכל צריך שיהיה בו ג' ביצים שהם ארבעה וחמשה דרה"ם, ואם מעות שיעור שיקנה שלשה ביצים מפת, ואפילו עני המתפרנס מצדקה חייב במתנות לאביונים והפר"ח פוטרו, וכתוב בספר תורה לשמה שיוכל אביון אחד ליתן לאביון חבירו וזה ג"כ חוזר ונותן לחבירו:

פרק מ

חייב לשלוח כל אדם לחבירו שני מנות דהיינו שני מיני אוכלים וכתוב בספר תורה לשמה שצריך להניח כל מין בכלי אחד בפ"ע ולא יניח שניהם בכלי אחד ומשלוח מנות צריך לשלוח לגדול אבל מתנות לאביונים אפילו נתן לקטן יצא י"ח:

פרק מא

האשה חייבת ג"כ במשלוח מנות ומתנות לאביונים, ופה עירינו בגדא"ד שקורין המגילה גם בט"ו בלא ברכה משום ספק מוקפת חומה, צריך לקיים ביום ט"ו סעודה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים אחד אנשים ואחד נשים, ורק אין מרבין בהם כמו יום י"ד:

פרק מב

אבל תוך י"ב חודש של אב או של אם יקיים משלוח מנות אך לא ישלח להרבה בני אדם אלא יקיים המצוה הזאת באדם אחד דוקא, ולו לא ישלחו אחרים כלל:

פרק מג

מצוה להרבות בסעודת פורים, ועיקר הסעודה ביום, ואם עשאה בלילה לא יצא י"ח, ומנהג יפה לאכול זרעונים בפורים זכר לאכילת זרעונים שאכלו דניאל וחבריו ועשה להם הקב"ה נס בזה, ולכן פה עירינו מנהגם לטגן מולייתא בקטניות ובשר ביחד שקורין זה בערבי סמבוס"ך:

פרק מד

מנהג יפה לכתוב עמלק ושם המן ולמחותם, וקודם שימחם ידרוש ויכה עליהם בסנדלו, ולא ימחם ברוק שבפיו אלא במים מזוהמים, ואם יש שכר לפניו ימחם בשכר וסימן תנו שכר לאובד:

פרק מה

אין לעשות מלאכה בפורים בין בי"ד בין בט"ו, ואין לנשים לעשות כבוס וכדומה אפילו ביום ט"ו, ואין מגלחין הישראלים אפילו אם חל יום י"ד בערב שבת:

פרק מו

ילבשו בפורים בגדי שבת או בגדים אחרים שהם חשובים, ולא ילבשו בגדי חול, זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו:

כי תשא

פתיחה

ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה עורף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שמות לד, ט), ויש להבין דהוה לה למימר לחטאתינו קודם, על דרך שאומרים בודוי הקל תחלה, ונראה לי בס"ד דידוע שם אל אדנ"י הוא המאיר בעשיה ומספרו צ"ו, ואמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין נו:) אין צו אלא עבודה זרה, לכן שם הקדוש אל אדנ"י שמספרו צ"ו מאיר בעשיה להכניע הקליפה הנקראת צו שבעשיה, וזה שכתוב (ישעיה כח, י) צו לצו קו לקו, פירוש שם הקדוש אל אדני שהוא מספר צו מכניע לצו דקליפה דעבודה זרה: והנה שם ישראל במילואו כזה יו"ד שי"ן רי"ש אל"ף למ"ד, התוך והקרב של אותיות הנזכרות עולה מספר שם הקדוש אל אדנ"י המאיר בעשיה ומכניע צו דעבודה זרה, וזה שאמר עתה, אחר מעשה העגל שהגבירו בזה קליפת צו דעבודה זרה, ילך נא אדני בקרבנו דייקא כלומר תתגבר הארה שם אל אדני הרמוזה בקרב אותיות שמינו, יען כי עם קשה עורף הוא שהגבירו בעון עבודה זרה את אלהים אחרים, דידוע הקליפות נקריאם אלהים אחרים, וזה שם אלהים שיש להם שהוא מספר פ"ו אינו פ"ו טוב אלא הוא פ"ו רע, וזהו אותיות עורף שהוא אותיות פ"ו ר"ע שהקשו אותם והגבירום ע"י מעשה העגל, לכך צריך שיהיה לנו עזר וסיוע להכנעת הקליפה של עבודה זרה מן הארת שם אל אדני הרמוזה בקרבנו, אך אין כדאין לעת עתה לעשות תשובה שתהפך העונות לזכיות בפעם אחת, אלא יהיה הפוך העונות בהדרגות והוא דבתחלת וסלחת לעוננו שהם הזדונות שיהיו במדרגת לחטאתנו שגגות ואח"כ ונחלתנו שיהיו החטאות זכיות שיכנסו לקדושה להיות נחלת סטרא דקדושה:

והנה הדבר הזה יפלא: משה בחיר ה' מה עון ומה חטאת יש בידו שהכניס עצמו בכללם באומרו לעוננו ולחטאתנו, ואולם הדבר מובן על פי מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות דמלבד מה שנענש האדם על חטאיו, עוד נענש על חבירו מטעם ערבות שכל ישראל הם גוף אחד כלול מאברים רבים, ולכן תקנו אנשי כנסת הגדולה הוידוי בלשון רבים, ולא בלשון יחיד שאינו אומר אשמתי בגדתי וכו', ולא עוד אלא שצריך האדם לומר כל פרטי הודוי אע"פ שיודע בעצמו שאין בו מכל הדברים האלה, ואינו חושש שנראה כמדבר שקר, והיינו טעמא כי הוא יתחייב בעונות של אחרים מצד הערבות יעוין שם,

ולכן מובן הדבר הזה שגם משה רבנו עליו השלום שהיה צדיק גמור כלל עצמו עמהם ואמר לעוננו ולחטאתנו מכח הערבות:

פרק א

כתב בחסד לאלפים יש לומר כל פרטי הודוי אע"פ שאין בו מהדברים הנזכרים בודוי, מפני דכל ישראל גוף אחד הם וכולם ערבים זה לזה ובפרט אם היה בידו למחות ולא מיחה דנקרא על שמו, וכמו שכתבו רבותינו ז"ל בגמרא (שבת נד:) על פרתו של רבי אלעזר בן עזריה שהיתה יוצאת ברצועה שבין קרניה, שלא שלו היתה אלא של שכנתו והואיל ולא מיחה בה נקראת על שמו, וגם עוד הוא עצמו צריך להתוודות על מה שחטא בגלגולים שעברו גם כן, ומי יודע מה עשה אפשר שעבר על כל דברים אלו, ולכן אומרים נוסח הודוי חטאנו אנחנו ואבותינו, כלומר גלגולים הקודמים שנקראים אבות לזה הגוף שהוא עוד עתה בו, ועוד נמי איכא טעמא באמירת כל הודוי דהאדם נידון לפי מה שהוא, דמצינו שכתוב בראובן (בראשית לה, כב): וישכב עם בלהה בעבור שבלבל יצועי אביו, ועל בני עלי שכבו עם הנשים (שמואל א ב, כב) בעבור ששהו קיניהן, ובני שמואל נטו אחרי הבצע בעבור דחלקם שאלו בפיהם (שבת נו.), ונכתב על דוד המלך עליו השלום עון בת שבע אע"פ שהיתה מגורשת, וגם טבלה מנדתה, וגם שהתה שלושה חדשים דהבחנה (סנהדרין קו-קז), ועוד נמי יש עבירות שדש אדם בעקביו וחשובין לו כחמורות, כמו שמרו רבותינו ז"ל המלבין פני חבירו כאלו שופך דמים (בבא מציעא נח-נט), והכועס כאלו עובד עבודה זרה (זוהר ח"א כז:), והמתגאה כאלו עובד עובד זרה (סוטה ד-ה) וכהנה רבות, ולכן מצד כל הטעמים האלה צריך האדם לומר כל פרטי הודוי וכנזכר שם:

פרק ב

קודם הודוי יאמר אבל חטאנו עוינו פשענו אנחנו ואבותינו ואנשי ביתינו וכמו שכתוב בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, וכן צריך להוסיף בחמשה אותיות מנצפ"ך שיאמר כזבנו כעסנו מרדנו מרינו דבריך נאצנו נאפנו פשענו פגמנו צררנו צערנו אב ואם, וכן הוא בסידור רבינו הרש"ש ז"ל:

פרק ג

יכה בעת הודוי ביד ימין כפוף כאגרוף על הלב שהוא עומד בצד שמאל הכאות בנחת, ועל כל תיבה מן הודוי הכאה וכנזכר בשער הכונות וכבר ידוע דמקום הלב הוא תחת הדד בארבע או חמש אצבעות נמשך לצד פנים, וכל אדם יהיה נזהר להכות שם על הלב ולא כאותם המכים למעלה מן הדד או על הדד עצמו דאין זה מקום הלב והטעם דמכה על הלב לפי הפשט להורות דהלב גרם לו כל אלו העוונות, אך באמת אין עיקר הטעם אלא

יש לזה טעם נסתר כפי הסוד כמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות שעושה האדם בהכאה זו על הלב תיקון גדול:

פרק ד

אחר הודוי תכף יאמר ויעבור וי"ג מדות, וצריך לאומרם בכונות הלב ובנחת ובמתון, ומצאתי כתוב שימנה י"ג מדות שלו ויעברו באצבעותיו כדרך שמונה י"א סמני הקטורת והוא מנהג יפה ונכון, וכן אני נוהג שיש בזה תועלת גדול למחשבה וכונה, וגם המנין מורה על מעלה וחשיבות הדברים, ויש מדקדקים כשאומרים את הי"ג מדות לצייר אותיות שלהם כראייתו אותם כתובים לפניו בסידור, אחת אחת כסדרן על דעת מה שכתב הגאון מה"ר חיים מואלאזין ז"ל בתפלת העמידה והוא מנהג יפה, אך בעוונותינו הרבים השליח ציבור והציבור ממהרין הרבה בקריאתם והנוהג כך צריך שישהה הרבה באמירתם, על כן יעשה מה שאפשר לו לעשות: וכתבתי בספרי הקטן מקבציאל אם אומר אדם י"ג מדות עם הציבור והם ממהרים לגמור אותם והוא עודנו במחציתם לית לן בה, והרי זה חשיב קוראם עם הציבור, כיון שהתחיל בהם עם הציבור:

פרק ה

אחר הודוי ואמירת י"ג מדות תכף ומיד יעשה נפילת אפים כי שלשה אלה צריכים להיות סמוכים זה לזה, יען ע"י אמירת הודוי המקטרג לוקח חלקו בעת הודוי והולך לו ונפרש ממקום הקדושה, ואז נעשים ב' מיני זווגים למעלה בשני בחינות האחד בעת אמירת י"ג מדות והשני בעת נפילת אפים, וזר לא יקרב אל מקום המקדש לטמא את משכן ה' חס ושלום, וכנזכר בשער הכונות, לכן גם בשני וחמישי אין להפסיק בין ודוי לנפילת אפים בתחנונים הנוספים בימים ההם, אלא יאמרו נפילת אפים תכף ואח"כ ועמדים ואומרים אותם התחנונים מן אל מלך וכו' עד הסוף, ופה עירנו בגדאד היה מנהגם מזמן קדמון לומר בשני וחמישי כל התחנונים הנוספים קודם נפילת אפים, ותהלות לאל בטלנו מנהג זה והנהגנו לומר נפילת אפים קודם, כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל.

פרק ו

הימים שאין אומרים בהם ודוי וי"ג מדות ונפילת אפים בודאי הזווגים נעשים למעלה אך נעשים מאליהם בזכות קדושת הימים ההם, כך מרגלא בפומיהו דרבנן המקובלים ז"ל, ושמעתי אומרים שמנהג החסידים לכוין כל זה במחשבה בלבד, כי כן דרכן לכוין במחשבה כל מצוה שנדחין מחמת שבת כגון תקיעת שופר ונטילת לולב, ואם תאמר הימים שהם חול גמור שלא אמרו בהם ודוי ונפילת אפים מחמת דהיה חתן או מילה בבית הכנסת איך יהיו נעשים שלימות הזווגים למעלה בתפלת הציבור שהתפללו באותה בית הכנסת, התשובה לזה דתפלת אותם הציבור נשלמת מתפלת ציבור אחר

שעשו ודוי ונפילת אפים, יען כי לבסוף נכללים כל התפילות של כל הקהלות זה עם זה ועולים יחד, ובסה"ק מקבציאל עשיתי חזוק לטעם זה ממה שכתב מה"ר חיים ויטל ז"ל בשער הכונות בדרוש הספר תורה, וזה לשונו זמן הרבה התפלל מורי ז"ל בביתו בעשרה ולא חשש שיהיה שם ספר תורה לקרות בו בין בחול בין בשבת עד כאן לשונו, ואיך תהיה תפלתו של רבינו נר ישראל חסרה חס ושלום מן הארות סוד פתיחת ההיכל וספר תורה וקריאת ספר תורה, אלא מוכרח לומר שסמך בזה על שאר קהילות שמוציאין ספר תורה באותם הימים, דמה שעושין בשאר קהילות יועיל גם לקהלה שלו כי הכל נכלל יחד, ועל דרך זה אני אומר דהמתפלל עם הציבור והאריך בתפלתו ולא שמע החזרה, שגם תפלתו תהיה שלימה בסוד החזרה, מאחר שנכללת עם תפלת אותם הציבור והא יפה מהך, מאחר שבאמת הוא מתפלל עמהם יחד:

ודע כי בסה"ק מקבציאל הבאתי דברי הרב אמת ליעקב בשפת אמת דף ק"ב עמוד ד' בשאלה שנשאל הרב החסיד זמירת הארץ על ימים שאין בהם נפילת אפים מכח מנהג כמו ימים אחר פסח ואחר סוכות וכן ימי מילה וחתן וכיוצא, דמניעת נפילת אפים בהם לא נזכר בדברי חז"ל, וכתב הירא את דבר ה' והבא בסוד ה' צריך שיאמר ויעבור ונפילת אפים בינו לבין עצמו וכו' עיין שם, ואנא עבדא פקפקתי בדבריו, וגם מה שהוכיח מן ראש חודש פקפקתי עליו בזה וגם על סברת הרב אמת ליעקב שחידש מעצמו לכוין בברכת שים שלום פקפקתי, ורק על מה שכתב לכוין במחשבה הודיתי ותבא עליו ברכה, וכתב לי ידידנו הרב הגאון החסיד מהר"א מני נר"ו, שמצא מפי הרב החסיד היר"א ז"ל, שכתב וזה לשונו מנהג קדום בבית אל יכב"ץ לכוין כל הכונות בלב בין החזרה לקדיש עד כאן:

פרק ז

צריך להתוודות מעומד, וכן תחנונים הנוספים בשני וחמישי הכל מעומד, ולא יסמוך על דבר שאם ינטל יפול אלא אם כן הוא זקן או חולה אז מותר לסמוך על איזה דבר, ואם ראה הצבור מתוודין אע"פ שהוא התוודה יתוודה עמהם, וכתב בשלמי ציבור שאין העולם נוהגין כן ויש להם על מה שיסמוכו עיין שם, ונראה לי אע"פ שנהגו כן נכון שכל הרואה צבור מתוודין יאמר חטאנו עוינו פשענו שהוא ודוי כללי וקצר, ואין לומר ודוי במוצאי שבת עד אחר חצות לילה, וכתב בחסד לאלפים אפשר דהוא הדין למוצאי ראש חודש ומוצאי חנוכה ופורים וכדומה, דשב ואל תעשה עדיף:

פרק ח

אסור להזכיר י"ג מדות בלילה, ולכן אותם המתפללים מנחה בסוף היום עם שקיעת החמה, אם בעת שהגיעו לודוי עבר קריאת המגר"ב שהוא סוף י"ב שעות ממש, לא יאמרו י"ג מדות אלא יאמרו ודוי לבדו:

פרק ט

אין היחיד אומר י"ג מדות כי הם דבר שבקדושה שצריך עשרה, והמתפלל ביחיד כשיאמר י"ג מדות אחר הודוי יאמר אותם בטעמים כקורא בתורה, ועיין באחרונים ז"ל ואני נוהג בשני וחמישי ביחיד לומר י"ג מדות דאחר הודוי בטעמים, אלא אומר כמו שהודעת לעניו מקדם ותו לא מידי, ומן "וכן כתוב בתורתך וכו'" עד סוף י"ג מדות אני רואה בסידור ומכוין אותם במחשבה בלבד, כך הייתי נוהג מכמה שנים כשאני מתפלל ביחיד בשני וחמישי, מיהו אח"כ ראיתי בספר כתר מלכות כתיבת יד שכתב היחיד לא יאמר י"ג מדות בלשון תורה אלא רשאי לאומרם בלשון תרגום, שיאמר כך ואעבר ה' שכנתיה על אפוהי, וקרא ה' ה' אלהא רחמנא וחננא, מרחיק רגז, ומסגי למעבד טבוון וקשוט, נטר טיבו לאלפי דרין, שביק לעווין ולמרוד ולחובין, סלח לדתייבין לאוריתיה עד כאן התרגום, ואחריו יאמר בקשה זו אנא ה' אל חי תספיק לנו שפע אור וברכה חן וחסד ורחמים ואומץ, נא ה' אל פודה, עטרנו שמחנו עד כאן ובקשה זו כל דברים שבה המה מצורפים מן אותיות י"ג מדות שהם ה' ה' אל רחום וחנון וכו' עד כאן דברי ספר כתר מלכות הנזכר, ואני נוהג בכך אחר המחשבה שאני מחשב בי"ג מדות:

פרק י

בשעה שאומר ויעבור ישחה מעט, ויזקוף בשם, כשאומר ה' ה' אל רחום וחנון, וטוב שירים קולו ובתנאי שלא ילעיגו הבריות, כך כתב בחסד לאלפים ושאלתי לידידינו הרב הגאון מהר"א מני נר"ו להודיעני מנהג קהל חסידים בבית אל יכב"ץ בעיר הקודש תבנה ותכונן וכתב לי: המנהג פשוט ששוחין מעט בתיבת ויעברו ה' על פניו ובתיבת ויקרא מגביהין ראשם, וגם בתיבת ה' ה' שוחין מעט, ועיין שיורי ברכה סימן קל"ח ושלמי ציבור דף קמ"ט עמוד א' וכפי הסוד לא נמצא טעם לזה בהדיא אמנם הלומד הכונות בדקדוק ורוצה לעשות סמך למנהג יוכל בנקל, ואני קבלתי שבתיבת ה' ה' להגביה רגליו ולא מצאתי לזה גלוי בספרי הפוסקים ואף על פי כן אני נוהג כן, שאם לא יועיל לא יזיק עד כאן דבריו נר"ו:

פרק יא

יזהר להטעים הפסק אשר בין ה' | ה', כי סודו גדול ומי שאינו מטעים אותו עונשו גדול וכנזכר בחסד לאלפים עיין שם, ועיין בשער הכוונות. גם עיין בספר הלקוטים הנדפס

בעיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן במהרה בימנו בפרשת כי תשא מה שהאריך בסוד הנזכר וסוד הפסק עיין שם:

פרק יב

אם הציבור בצער על כל מין צרה שלא תבא אז אם יארע מילה באותם הימים טוב שיאמרו הציבור י"ג מידות של רחמים בכונה בין מילה לפריעה, והוא דבר מסוגל כנזכר בחסד לאלפים:

פרק יג

אחר י"ג מידות יאמרו מעומד רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו והושיענו, ואח"כ מזמור לדוד אליך ה' נפשי אשא מיושב, ונקרא מזמור זה נפילת אפים דעיקרו נתקן לאמרו בנפילת אפים שיפיל פניו על זרועו השמאלי וצריך להזהר שלא ישים פניו תוך ידו השמאלית דיש סכנה חס ושלום, אלא ישים פניו על זרועו השמאלית, ויכסה פניו בטלית וצריך להזהר בנפילת אפים בין בשחרית בין במנחה, וכתוב בספר הכונות כונות עמוקות בנפילת אפים שמוסר עצמו למיתה שמכוין להוריד נפשו עד מקום המיתה שהם הקליפות ולכוין שיוציא משם אותם הבירורים וכו' וכו', והזוכה לעשות נפילת אפים כתקנה שכרו גדול ואויביו נופלים לפניו, אך בעוונותינו הרבים אין אתנו יודע בדבר זה ואין בנו כח לכך: והנה פה עירינו בגדא"ד יע"א אין נוהגים להשים פניהם על זרועם כלל הן אדם גדול הן קטן הן חכם הן פשוט, וגם אין שום אחד מכוין למסור נפשו על קדוש השם ולא כונה אחרת אלא רק אומרים המזמור הזה בלחש ומה שיראים ומפחדים בזה הרבה הוא כי חוששים אל דברי זוהר הקדוש שאמר (במדבר ק"ב) וי ליה למאן דאמר אליך ה' נפשי אשא ולאו כל מלוהי וכו' אלא בליבא רחיקא ולא ברעותא וכו', ועל דא בעי בר נש לאדבקא נפשיה ורעותיה במאריה, ולא יתי לגביה במילא כדיבא, דכתיב (תהילים קא, ז) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני וכו' עיין שם, מיהו גם למנהג עירנו צריך האדם להזהר לומר מזמור זה בנחת ובלבבו יבין מה שמוציא בשפתיו, וכתבתי לידידינו הרב הגאון החסיד מהר"א מני נר"ו להודיעני מנהג קהל חסידם בבית אל יכב"ץ בירושלים ת"ו אם מניחים פניהם על זרועם, וכתב לי אין מניחים פניהם על זרועם ואין משנים משאר התפלה, ויש נותנים טעם לפי דכונות נפילת אפים ארוכות ולא אפשר על פה ומוכרחים להביט בסידור שבידם, ויש אומרים דהטיית הראש על הזרוע היא עצמה מורה על ירידת הנפש במקום הדין, ולכוין להוריד נפשו לעמקי הקליפות כדי לברר, ומאחר דאנחנו מתפחדים להוריד הנפש למקום הקליפה, אם כן למה לנו להטות על צד שמאל להורות על דבר זה של הירידה עד כאן דבריו נר"ו, ובודאי דטוב שכל אדם ימנע עצמו שלא ישים פניו על זרועו ולא יעשה שום שנוי כלל:

פרק יד

יש נוהגים שלא לעשות נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וספר תורה, או בעזרת בית הכנסת, ואין האמת כן אלא כפי הסוד צריך לעשות נפילת אפים בכל מקום, ואפילו ביחיד, ואין לעשות נפילת אפים בלילה, וכל שיש להם ספק דהיינו בין השמשות לא יעשו נפילת אפים דשב ואל תעשה עדיף, ואחר מזמור לדוד אליך ה' נפשי אשא אומרים אבינו מלכנו וכו' והיא תפלה ותחנה נוראה:

פרק טו

כשאומר אשרי ותהלה לדוד יכוין במזמור הזה מאד, ובפרט בפסוק פותח את ידך, ומה שכתב רבותינו ז"ל (ברכות ד:): האומר "תהלה לדוד" שלוש פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא, היינו אם אמרו בכוונת הלב כראוי, אז יגין עליו להיות בן עולם הבא, ובאומרו ובא לציון גואל ולשבי פשע, יכוין ראשי תבות גואל ולשבי פשע הוא גוף, וראשי תבות ביעקב נאם ה' ואני בני"ו, ויכוין בזה כי בניו שירדו לחיצונים ע"י עון שכבת זרע לבטלה, הנה עתה על ידי תשובתו יחזרו לאוצר הנשמות הנקרא בשם גוף, ויבא הגואל וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל:

פרק טז

קדושת ובא לציון היא הנקראת קדושה דסדרא, מפני כי האחרונים סידרו אותה דוגמת קדושה דעמידה כנזכר בשבולי הלקט שהביאו ב"בית יוסף", דפעם אחת גזרו האוייבם על ישראל שלא יאמרו קדושה בתפלה, והיו מניחים אורבים וממתינים עד שיגמרו העמידה עם החזרה והולכים, לכך התקינו לומר סדר קדושה כאן, ואחר שבטלום מקדושת העמידה וקדושת יוצר על כן תקנו לומר קדושה זו בלשון הקדש ולשון תרגום כנגד שתי קדושות, ולכך קורין אותה קדושה דסדרא שנסדרה כנגד שתי קדושות הנזכרות, ואף על גב דבטלה הגזרה לא ביטלו קדושה זו אח"כ, מפני שבאמת יש בה טעם על פי הסוד, ומה שלא תקנו אותה אנשי כנסת הגדולה מעיקרא מפני שעדיין לא היה הזמן הראוי ומתוקן לתיקון זה, וכאשר הגיע הזמן הראוי לכך סבב הקב"ה סיבה הנזכרת שבעבורה תקנו קדושה זו כאן, ולכן לא ביטלוה אח"כ אע"פ שבטלה הסיבה, מחמת כי ראו חז"ל ברוח קדשם שבאמת ראוי להיות קדושה כאן ע"פ הסוד, עוד יש טעם אחר מה שנקראת קדושה דסידרא מפני שהיא תקנה חדשה שלא נתקנה מאנשי כנסת הגדולה עם קדושת יוצר וקדושת העמידה, ונתקנה כאן מפני כי כאן היא סוד ירידת המלכות בבריאה בהיכל קודשי קודשים, ולכן אומרים עתה קדוש וברוך וימלוך לעולם ועד, כדי להמשיך שפע הקדושה, דסידרא פירוש שנתקנה ע"פ סדר העולמות ואומרים אותה כסדרן של עולמות, ונהגו לומר התרגום בלחש כמו שכתוב בשולחן

ערוך, ואע"ג דכתב מורנו הרב חיים ויטל ז"ל דרבינו האר"י ז"ל היה אומרם בקול רם, ועוד שמעתי שמנהג החסידים בבית אל יכב"ץ דאין מדקדקים בזה אלא לפעמים בלחש לפעמים בקול רם, הנה פה בגדא"ד נוהגים לדקדק בזה לומר בלחש דווקא דאם לא יועיל לא יזיק:

פרק יז

קודם מזמורי הימים יאמר היום יום אחד בשבת, אם הוא יום ראשון בשבת, וכן הוא הדין ביום שני יאמר היום יום שני בשבת, והוא הדין ליום שלישי, ושאר ימים, ורק ביום ששי יוסיף אות ה"א ויאמר היום יום הששי בה"א יתירה, וכן ביום ראשון ידקדק לומר יום אחד בשבת קודש, ויכוין במנין זה בכל יום לקיים מצות זכור את יום השבת (שמות כ, ח), דאמרו רבותינו ז"ל בספרי (שם) שהוא מצות עשה מן התורה למנות בו ימי השבוע לומר אחד בשבת שני בשבת וכו' וכן כתב הרמב"ן ז"ל, והענין הוא להורות דימי החול תלויים ונקשרים בשבת שמשם נמשכה להם הארתם וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות, ובימים שאין אומרם בהם ודוי המנהג פשוט דאין אומרים מזמור יענך ומזמור תפלה לדוד, וכן המנהג גם אצל קהל חסידים בעיר הקודש ירושלים ת"ו ולא ידענו טעם למזמור תפלה לדוד ואומרים דכך הוא קבלה מהראשונים ז"ל: ודע כי פה עירינו בגדא"ד יע"א היה המנהג מזמן קדמון דכל יום תענית ציבור שאומרים בו מזמור השייך לו, וכן במוצאי כפור ובחנוכה ובפורים שיש להם מזמורים השייכים להם דאין אומרים בית יעקב מזמור הקבוע לימי השבוע אלא רק אומרים מזמור השייך למאורע בלבד, ותהילות לאל יתברך תקנתי המנהג בכל בתי כנסיות שבעירנו לומר בית יעקב ומזמור השייך לאותו היום של ימי השבוע, ואח"כ אומרים מזמור השייך לאותו מאורע, ותקנתי גם כן שיאמרו באותו היום קודם מזמור של ימי השבוע היום יום וכו' שיר שהיו אומרים הלויים כמו שאומרים בשאר הימים, הן בימים של תענית ציבור הן במוצאי כפור, ורק בחנוכה תקנתי שלא יאמרו שיר שהיו הלויים אומרים על הדוכן אלא רק יאמרו היום יום פלוני בשבת קודש, ואומרים מזמור השבוע ואחריו מזמור של חנוכה, כי שמעתי שכן המנהג בעיר הקודש תוב"ב ועל יום ראש חודש לא דרשתי בציבור להדיא שיאמרו גם כן בית יעקב ומזמור יום השבוע, ורק אני אומר ליחידים השואלים אותי שיאמרו בית יעקב ומזמור השבוע קודם מוסף, ויאמרו גם כן היום יום פלוני בשבת קודש, ואחר מוסף יאמרו ברכי נפשי כמנהג הקדום, ויש קצת בתי כנסיות שלמדו החזנים לעשות כן בציבור שם, ומה שלא דרשתי על ראש חודש בציבור וקבעתים לחוק בכל בתי כנסיות יש לי טעם בזה, על כן כל קהלה בשאר מקומות אם יש להם מנהג כמו

מנהג הקדום שהיה פה עירנו לבלתי יאמרו בימים הנזכרים לעיל בית יעקב ומזמור ימי השבוע, שצריכין לשנות מנהגם ולומר בית יעקב ומזמור ימי השבוע ואחריהם מזמור השייך למאורע שבאותו היום, ומי שאינו עושה כן הרי זה עושה חסרו גדול בתיקון חז"ל שתקנו בתפלה:

פרק יח

אין כאלהינו הוא שבח נורא ויש בו כונה גדולה ע"פ הסוד, ויאמר אותו בנחת, ואחריו אמירת פטום הקטורת בכונה גדולה, ורבו ועצמו שבחיה, ואח"כ אומרים קדיש על ישראל ונקרא קדיש יתמא - שתקנו לאומרו היתומים למנוחת נפש אביהם או אמם, ויש בו תועלת לנפש הנפטר לאו דוקא להצילו מדין ועונש אלא יועיל לו להעלותו ממדרגה למדרגה, לכך אומרים אותו בכל יום יארצייט אפילו אחר כמה שנים משנפטר, וכן היה נוהג רבינו האר"י ז"ל לאומרו בכל שנה ביום יארצייט של אביו. כי אמו עודנה בחיים ופה עירנו בגדא"ד נוהגים לומר אחר קדיש זה רבנן ברכו את ה' המבורך, אבל בערי הקודש תוב"ב ושאר מקומות לא נהגו לומר תיבת רבנן, ועוד נוהגים פה עירנו יע"א לומר רבנן גם בקדיש דקודם עלינו לשבח דתפלת ערבית, וכן נוהגים לומר גם כן רבנן בעליתם לספר תורה, ולא עשינו שנוי מנהג בזה אע"פ שרוב הקהילות ובפרט בארצות הצבי לא נהגו לומר רבנן, משום דלא ראיתי שיש בדבר זה הפסד ופקפוק כדי שנשנה המנהג, לכן כל מקום שנהגו בכך ישארו במנהגם, ובספרי הקדוש רב פעלים כתבתי בס"ד בתשובה טעם לאמירת רבנן בברכו דאחר קדיש יתמא הוא כי ברכו דקודם יוצר הוא מתקנות אנשי כנסת הגדולה שתקנו כדרך שאומרים בשמים כן וכמו שכתב במדרש, אבל כאן לא תקנו כנסת הגדולה לומר ברכו אלא החכמים האחרונים תקנו אותו לכך האומר ברכו אומר רבנן ברכו וכו' כלומר ברשות רבנן אני אומר ברכו את ה' המבורך וכן הענין בברכו דעלית ספר תורה שזה גם כן לא נתקן מאנשי כנסת הגדולה, ועיין "השומר אמת" סימן י' אות א' יעוין שם: ואחר ענית ברכו יעמדו הקהל ויאמרו בכונה גדולה עלינו לשבח והוא שבח עליון ונורא מאד, ויש בו צורך גדול לתפלה אשר התפללנו, כדי לבטל אחיזת החיצונים, ובכריעה שאנחנו עושים בהרכנת הראש וקצת מן הגוף אנחנו מורידין אור המקיף דרך ירידה בכל העולמות עד העשיה כולה, וצריך לומר השבח הזה כולו מעומד, והזהיר רבינו האר"י ז"ל שלא יחלוץ ציצית ותפילין אלא עד גמר ה' אחד ושמו אחד, ויכוין שפסוק זה מתחיל באות ו' ומסיים באות ד' שהם מספר עשרה, רמז לעשרה הויו"ת במלוי ההי"ן שהוא ב"ן שנקראים עשרה בנים שיאירו בלאה, הרמוזה בראשי תיבות והיה ה' למלך שהוא ל"ו מספר לאה ושם הוי"ה באמצע

רמז להויות הנזכרים, ואם אחד אינו מתפלל עם הציבור ושמע הציבור אומרים ואנחנו משתחוים וכו' גם הוא ישתחוה עמהם, אע"פ שאין כאן חיוב כמו דין מודים, וכתב בחסד לאלפים כשאומר אל אל לא יושיע יפסיק מעט, ואח"כ יאמר ואנחנו משתחוים, ואם אירע עניית אמן כשאומר "שהם משתחוים להבל וריק" וכן כשאומר "ומתפללים אל אל לא יושיע" לא יענה שם אמן, והמנהג לומר אחר פסוק והיה ה' למלך וכו' פסוק והיה אם שמוע תשמע. לקול ה' אלהיך וכו' עד כי אני ה' רופאך:

ויקהל

פתיחה

ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר (שמות ו,ו) נראה לי בס"ד ע"פ מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות דף ע"ו שיש ש"י עולמות שהם ר"ז עולמות כמנין "אור" בסטרא דימינא, וק"ג עולמות בסטרא דשמאלא ואלו הק"ג הם מספר מנחה שהם מתעוררים אחר חצות אז מתעורר סטרא דשמאלא דיצחק, ולכן נקראת תפלת אותו זמן תפלת המנחה, וזה שאמר הפסוק גבי יעקב (בראשית לב,יד) "ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו", דהמנחה הוא סוד ק"ג עולמות שביד שמאל שהיא הגבורה, ולכן אמר בידו - יד אחת ולא אמר בידיו לשון רבים, כי הם בסוד יד שמאלית דבחינת יעקב, ולפי שעשו נמשך מן הגבורות לכן נתן לו חלקו משם, ורמז לו עשו "אחי יש לי רב" (בראשית לג,ט), רצה לאמר אם ארצה לקטרג על ישראל אז כל י"ש עולמות הם לי והנה אותיות מנחה המורים על הגבורות והדינים יחזרו לעתיד להיות אותיות נחמה עד כאן דברי רבינו ז"ל שם, עיין שם, והנה ידוע כי יעקב אבינו עליו השלום, נקרא קול בסוד "הקול קול יעקב" (בראשית כז, כב), והוא סוד אות וא"ו בשם הוי"ה ברוך הוא, הנקרא "קול". ואנחנו צריכין למתק אלו הק"ג עולמות הרמוזים באותיות מנחה שאז ישלוט יעקב אבינו עליו השלום גם בק"ג עולמות אלו שהם מנחה, ולא יהי השליטה ואחיזה לעשו בהם, וזה שאמר "ויצו משה ויעבירו קול" שהוא בחינת יעקב, "במחנה" - גם כן שהוא ק"ג עולמות גם כן שם מספר מחנה אותיות מנחה, ואז על ידי כן לאמר חלק התיבה לשתים וקרי ביה לא מר, רצה לאמר לא יהיה עוד מרירות בעולם, כי המרירות באה מתגבורת הדינים והגבורות הקשים או יובן בס"ד דידוע בתפלת המנחה אין קריאת שמע אע"פ שיש בה זיווג דהא יש בה נפילת אפים, והטעם כי הרשימו הנשאר מקריאת שמע דשחרית שהוא מעולה מאד יספיק לתפלת המנחה וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל וכנזכר בספר הכונות, וזה שאמר "ויצו משה ויעבירו קול במחנה". "קול" - רמז לסוד קריאת שמע שפסוק ראשון הוא יחוד התפארת הנקרא קול, במחנה אותיות במנחה רצה לאמר להעביר הארה של

קריאת שמע שהוא הרשימו הנשאר משחרית במנחה, ולזה אמר: "לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש", תחלק התיבה לשתים וקרי בה "מלא כה" כי פסוק ראשון דשמע ישראל הוא כ"ה אותיות וקורין לו בזוהר הקדוש (דברים רסד:) " כ"ה אתוון דיחודא", והאותיות הם כלים שממלאים אותם האורות שצריכין להמשיך בכל עת ועת, ולזה אמר מל"א כ"ה בשביל צורך תרומת הקודש היא תפלת המנחה, וקראה תרומת הקודש כי במנחה עולה המלכות שיעור קומה עד חוכמה ובינה הנקראים קודש, והיודע סוד השבח של הפרש תפלת המנחה אשר בעבור זה אמרו רבותינו ז"ל לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה יבין הרמז שרמנו על תפלת המנחה בתרומת הקודש כלומר תתרומם ותתעלה עד חוכמה ובינה הנקראים קודש:

פרק א

אמרו רבותינו ז"ל לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו זכור לטוב לא נענה אלא בתפלת המנחה, וצריך להזהר שלא לאומרה בלא חזרה כי אם רק לעת הצורך ואונס גמור, וצריך שיחבק ב' ידים זה עם זה ימנית על שמאלית, ויעצום עיניו ויסגרם ויתפלל:

פרק ב

אע"פ שמצינו בשער הכונות מפורש דרבינו האר"י ז"ל היה נזהר שלא להתפלל מנחה אלא סמוך לשקיעת החמה כמו שאמרו רבותינו ז"ל על פסוק "יראוך עם שמש" (תהילים עב, ה), הנה הוא היה לו מנין מיוחד שיתפללו עמו וממתינים עד שיגיע זמן זה ולא שייך בהו טרדה, אבל כל אדם צריך להיות זריז למצוה שאם ימתין עד זמן זה אפשר שיזדמן לו עסקים ויעבור הזמן ולא יתפלל:

פרק ג

תפלת המנחה תקנו אותה כנגד תמיד של בין הערבים, וזמן תמיד של בין הערבים התחלתו משש שעות ומחצה דהיינו חצי שעה אחר חצות היום, אך לא היו מקריבין התמיד בזמן זה שהוא משש ומחצה כי אם רק בערב פסח שחל בערב שבת שצריכין להתעסק בקרבן פסח קודם שיכנס השבת דצלייתו אינה דוחה שבת, והם מוכרחין לשחוט הפסח אחר התמיד ולא קודם, על כן מקדים אותו היום לשחוט התמיד תכף בהתחלת זמנו שנתנה לו התורה שהוא חצי שעה לאחר חצות, אבל בשאר ימות השנה לא היו מקריבים התמיד אלא בתשע ומחצה, על כן לכתחלה לא יתפללו מנחה אלא מן תשע ומחצה ולא קודם, וזו הנקראת בלשון חז"ל מנחה קטנה, ובדיעבד אם התפלל משש ומחצה יצא דהא איכא תמיד בערב פסח שחל בערב שבת שקרב משש ומחצה וזו הנקראת בלשון חז"ל מנחה גדולה: ואף על פי כן שאמרנו אין להתפלל לכתחילה

מנחה גדולה, עם כל זה בשעת הדחק - כגון שרוצה לצאת לדרך או יש לו עסק גדול, וחושש שמא יטרד וישכח ויעבור זמן התפילה -אז מותר לכתחילה להתפלל מנחה גדול, שהיא משש ומחצה. וכן הוא הדין ביום שבת קודש, שרוצה לילך לשמוע הדרשה מן הדרשן, שהוא מאריך בדרשה, ואם יתפלל אחר הדרשה לא יהיה לו פנאי לעשות סעודה שלישית בהרווחה - מותר לו להתפלל מנחה גדולה.

פרק ד

שעות אלו של שש ומחצה או תשע ומחצה נקראין שעות זמניות, יען דמשערין אותם לפי ענין היום אם ארוך ואם קצר, דמחלקין היום לי"ב חלקים, וכל מקום ששערו חז"ל בשעות דמשערין בשעות אלו שהם זמניות יש אומרים דמשערין מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, ויש אומרים מהנץ החמה עד שקיעתה, וסברה ראשונה עיקר דחישינן לחומרא לשער מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, וכן המנהג פשוט פה עירנו בגדד יע"א לשער מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, כי אצלינו חושבים צאת הכוכבים שליש שעה אחר קריאת המוגרב בעיר זו, וכך קבלו לשער בזה מן עטרת ראשי הרב הגאון מור זקני רבינו משה חיים זלה"ה:

פרק ה

יזהר לפרוע שכר שכיר ביומו קודם תפלת המנחה, וכתב מה"ר חיים ויטל ז"ל דרבינו האר"י ז"ל היה נזהר מאוד שאם לא היה בידו מעות לפרוע היה מתעכב מלהתפלל תפלת המנחה עד שקיעת החמה כדי לבקש מעות לפרוע להשכיר, והיה לוקח בהלואה ופורע ואח"כ היה מתפלל במרוצה תפלת המנחה, שהיה אומר איך אתפלל להשם יתברך ובאה לידי מצוה גדולה כזאת ולא קיימתיה עיין שם, על כן כל אדם יהיה זהיר וזריז בדבר זה:

פרק ו

אע"ג דבתפלת המנחה אין נתינת הצדקה מוכרחת כמו בשחרית, עם כל זה היה רבינו האר"י ז"ל נוהג לתת צדקה גם במנחה קודם שיתפלל, והיה נותן שלש פרוטות על דרך מה שכתבתי בשחרית (ויגש, יג) דהיינו שנותן ביד הגבאי או העני השני פרוטות ביחד, ואח"כ השלישית בסוד ב' שלישים ושליש, וכנזכר בצדקה שנותנים בתיבת בכל של ויברך דוד וכנזכר לעיל, וכל זה מפורש בשער הכונות דף ע"ו עמוד ג' יעויין שם וכן ראוי לכל אדם לעשות, ואשרי האיש הנזהר להתפלל מנחה בתפלין הנקרא שמושא רבא שהיה רבינו האר"י ז"ל נזהר בזה תמיד, וכבר כתבתי לעיל בהלכות תפילין (וירא, כג) שהיה עטרת ראשי אדוני אבי זלה"ה, נזהר להתפלל מנחה בחודש אלול וימים נוראים בתפילין שמושא רבא יזכר לטובה בעולם הזה ובעולם הבא, והנוהג בכך יזהר שלא יהיה

מעוטף בטלית ותפילין אחר שקיעת החמה כמפורש בספר הכונות שהיה רבינו האר"י ז"ל חושש בדבר הזה מאד, ומצוה גדולה להיות מעשרה ראשונים גם במנחה:

פרק ז

זמן מנחה נמשך עד הלילה לדברי חכמים, אבל לרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד י"א שעות חסר רביע דהיינו שעה ורביע קודם צאת הכוכבים, ולא נפסקה הלכה כחד מנייהו ואסיקנא דעבד כמו עבד ודעבד כמר עבד, והוא שיעשה לעולם כחד מנייהו שאם עשה כרבנן והתפלל מנחה אחר פלג המנחה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית קודם הלילה כרבי יהודה דסבירא לה מותר להתפלל ערבית אחר פלג המנחה, וכל זה הוא לפי דינא דגמרא אך עכשיו נהגו להקל בכך ועבדי תרי קולי דסתרי אהדדי להתפלל מנחה וערבית ביחד אחר פלג המנחה ויש להם על מה שיסמוכו, מיהו לא נהגו להקל בכך אלא בציבור אבל היחיד שמתפלל בביתו אינו יכול לעשות תרי קולי דסתרי, דאם התפלל מנחה אחר פלג המנחה לא יתפלל ערבית עד צאת הכוכבים, ובערב שבת שרוצה היחיד להתפלל ערבית קודם הלילה יקדים להתפלל מנחה קודם פלג המנחה, אבל בשאר ימים לא יעשה כן אלא טוב לו להתפלל ערבית בלילה לכתחילה אע"פ שמקדים תפלת המנחה קודם פלג המנחה, כי מצוה מן המובחר להתפלל ערבית בודאי לילה אליבא דכולי עלמא:

וכתבתי בספרי הקטן מקבציאל דבאשה אין מדקדקין עליה שלא לעשות תרי קולי בדבר זה, כיון דטרודה בעסקי הבית חשיב לדידה שעת הדחק כדין הציבור הנזכר ויכולה להתפלל מנחה וערבית ביחד אחר פלג המנחה כאשר יזדמן לה בכך, וגם באיש המתפלל יחיד בביתו שהתפלל מנחה אחר פלג המנחה ואם ימתין עד לילה ודאי לתפילת ערבית ירדם עם בני אדם הבאים, או שיש סיבות אחרות יוכל להתפלל ערבית אחר שיעבור שבעה דקים מקריאת המגרב הקורא פה עירנו בסוף שעת י"ב:

פרק ח

חשבון פלג המנחה להתפלל בו ערבית כך הוא המנהג פה עירנו בגדאד יע"א לחשוב מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, ומנהגינו לחשוב צאת הכוכבים שליש שעה אחר קריאת המגרב שהוא קורא בסוף י"ב שעות ממש, וכן הוא החשבון הנה מנחה קטנה היא שתי שעות וחצי קודם הלילה, וחצי הזמן הזה הוא שעה ורביע קודם צאת הכוכבים, שזמן יציאתם הוא שליש שעה אחר קריאת המגרב כנזכר, ואם היום הוא י"ב שעות דהיינו מעמוד השחר אז זמן תפלת ערבית הוא בשעת י"א וחמשה דקים, כיצד מזמן פלג המנחה שהוא שעה ורביע כנזכר לעיל תסיר שליש שעה שיש מקריאת המגרב עד צאת הכוכבים נשאר שיעור פלג המנחה שעה אחת חסר חמשה דקים, על כן אמרנו כיון שנעשה שעה אחד עשר וחמשה דקים אז יתפללו ערבית: ואם היום ארוך דעמוד

השחר הוא בתחלת שעה עשירית דנמצא שעות היום הם חמשה עשר, הנה אז נחלק שלש שעות היתרים האלה על הי"ב שעות ונעשית בזה כל שעה מן הי"ב שעות שעה ורביע, ונמצא לפי זה שעה ורביע של פלג המנחה שיעורם שעה וחצי וארבע דקים, יען כי בחשבון היום הזה תהיה כל רביע שעה שיעור י"ט דקים, תסיר מזה השיעור של שעה וחצי וארבע דקים הנזכרים שליש שעה שיש מקריאת המגרב עד צאת הכוכבים, נשאר כזה השיעור של פלג המנחה שעה וי"ד דקים, נמצא זמן תפלת ערבית הוא בשעה אחד עשר חסר י"ד דקים: ואם היום קצר שהוא עשרה שעות מעמוד השחר, נמצא השעות של זה היום נחשבת כל שעה בחמשים דקים, ולפי זה רביע השעה הוא י"ב דקים וחצי, נמצא שעה ורביע דפלג המנחה הוא שיעור שעה ושני דקים וחצי, תסיר מזה שליש שעה שיש מקריאת המגרב עד צאת הכוכבים נשאר שיעור פלג המנחה כולו שנים וארבעים דקים וחצי, נמצאת תפלת ערבית הוא משעה אחד עשר ושבעה עשר דקים וחצי:

פרק ט

עד מתי יכולים להתפלל מנחה, הנה נודע גם לסברת המתירים בדוחק אין להתפלל אחר בין השמשות, וידוע דשיעור בין השמשות הוא שלשה רבעי מיל שהוא שלשה עשר דקים וחצי, ועיין שולחן ערוך סימן רס"א, והנה פה עירנו בגדד יע"א בחנו ונסו הראשונים וראו שבמקום גבוה שבעיר נראית שקיעת החמה שבעה דקים קודם קריאת המגרב, ועל כן העלתי בסה"ק רב פעלים בתשובה בס"ד דפה עירנו אין רשאין להתפלל מנחה אלא עד ששה דקים אחר קריאת המגר"ב כי עד ששה דקים הוא נקרא בין השמשות ויכולים להתפלל בו מנחה בשעת הדחק לעת המתירים, ואם כן לא יתחילו להתפלל אלא עד ארבעה דקים אחר קריאת המגר"ב, כדי שתהיה תפלת המנחה רובה בתוך בין השמשות, ויש מקומות ששקיעת החמה אצלם עשרה דקים קודם קריאת המגר"ב, וכמו שכתב הרב הגאון רבי חיים פלאג'י ז"ל על עיר אחת והם ישערו זמן בין השמשות כפי המצוי בעירם, ושמעתי מנהג עיר הקודש ירושלים וחברון תוב"ב, אם כבר קרא המגר"ב אין מתפללין מנחה לא בחול ולא בשבת, והוא כפי עדות הגאון חיד"א ז"ל ועיין במחזיק ברכה סימן רס"א אות ז' ובסימן תנ"ד אות ב', ועיין עוד בברכי יוסף ומחזיר ברכה סימן של"א ואדרת אליהו סימן י"ג ותפארת אדם סימן י"א ולב חיים סימן קל"ד יעויין שם:

פרק י

בתפלת המנחה, אם התחיל פסוק אדני שפתי תפתח, ועדיין לא התחיל בברכה, ושמע קדיש או קדושה או ברכו העלתי בסה"ק מקבציאל יענה קדיש וקדושה, ויחזור לומר פסוק אדני שפתי תפתח ויתפלל, ואף על גב דבאמת פסוק זה הוא בכלל תפלת העמידה,

לא דמי לדין יהיו לרצון אמרי פי וכו' הראשון דכתבנו לעיל (בשלח, כב) שהוא מכלל התפלה דאף על פי ששמע קדיש וקדושה אחר חתימת הברכה לא יענה קודם פסוק יהיו לרצון, התם שאני משום דאם יענה הוי לה מפסיק באמצע התפלה ואין תקנה לדבר זה, מה שאין כאן הכא, כיון דליכא ברכה בשם ומלכות בפסוק זה אין כאן הפסק, כי יכול לחזור ולאומרו פעם שנית, מיהו שם נסתפקתי בהיכא דהתחיל ברוך אתה ה' אם יסיים למדני חוקיך ויענה קדיש וקדושה, ואח"כ יחזור ויתחיל מן אדני שפתי תפתח ויתפלל, או דאמרינן כיון דהזכיר ברוך אתה ה' לשם ברכה אינו רשאי לעשות הזכרה לשם פסוק, דלא אמרו לעשות כן אלא במקום הכרח כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה דנמצא מזכיר שם שמים לבטלה, ועדיין לא נפשט אצלנו ספק זה:

פרק יא

התספורת אע"ג דמרן ז"ל אסר סמוך למנחה גדולה, מכל מקום יש להקל היכא דיש אצל הספר ב' או ג' זוגים וכנזכר במגן אברהם סימן רל"ב סעיף קטן ג', ואע"ג דיש חולקין וסבירא להו לא פלוג רבנן, ועיין אליהו רבא - מכל מקום יש לסמוך על המקילין, ולכן נהגו העולם בזה היתר אפיו אחר שהגיע מנחה קטנה, וכן המנהג פשוט פה עירנו בגדד ועין אשל אברהם סימן רנ"א סוף אות ה' יעויין שם. מיהו ירא שמים יחמיר בכך, משום דבלאו הכי על פי הסוד לא נכון להסתפר אחר חצות אע"פ שהתפלל מנחה:

פרק יב

למרחץ גם כן אסור ליכנס סמוך למנחה גדולה וכמו שכתב מרן ז"ל, ופה עירנו יש נכנסים אחר זמן מנחה קטנה גם כן ואין מוחין בידם, ולפי דעתי אין להם על מה שיסמוכו, ולכן טוב שיקח למרחץ אדם שומר עמו כדי להזכירו על התפלה לקיים דברי חז"ל, וגם לדון אסור סמוך למנחה גדולה וכמו שכתב מרן ז"ל, ופה עירנו אין הדיינים נזהרין בזה ואין להם על מה שיסמוכו:

פרק יג

ובענין הסעודה, הנה פה עירנו מקילין בסעודה גדולה של נשואין ומילה וכיוצא, ואפילו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה נמי מקילין בסעודה גדולה, והסמך שלהם, הוא שיש במסובין בני אדם שאין אוכלין פת וגם אין שותין יין ושכר באותה סעודה ורק טועמים קצת ואוכלים מעט תבשיל שאין זה עיקר סעודתם דאח"כ הולכים לביתם ואוכלים, ולכן אלו חשיבי כמו שומרין דמזכירין שאר המסובין, ואם הכל אוכלין ושותין טוב שישימו להם שומר אחד שאינו אוכל ושותה עמהם, כדי שיזכירם, ויחיד האוכל בביתו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה מחמת הכרח וסיבה, יניח שומר כדי לקיים דברי חז"ל.

פקודי

פתיחה

כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם (שמות מ,לח), נראה לי בס"ד בהקדים מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות דף נ"ב בדרוש א' דערבית, וזה לשונו: אבל תפילת ערבית איננה דומה לתפילת שחרית כי אז שהיה בוקר והיה החסד מתעורר בו היה בנו כח ויכולת להעלות ד' עולמות מן העשיה עד האצילות, ולכן נסדרו אותם סדרים של הקרבנות והזמירות והיוצר והעמידה כנזכר לעיל במקומו באורך, אבל עתה בערבית כיון שהוא דין אין בנו כח רק להעלות היכלי הבריאה בלבד שהוא עולם העליון מכולם ואין בו קליפות, ואילו היה דינא קשיא לא היינו מעלים אפילו היכלי הבריאה, אבל כיון שהוא דינא רפיא אנחנו יכולים להעלותם, ועם כל זה אין אנחנו מזכירין מהם אלא רק היכלי הרחמים בלבד עד כאן לשונו, וידוע כי הענין הוא בסוד החסד והוא השולט יומם, ואש הוא הדין והגבורה תהיה לילה בו ששולט בלילה, אך נקיט אש בטעם זקף גדול שמספרו כ"ו כמנין שם הוי"ה, לרמוז שהוא דינא רפיא שנרפא ע"י הארת שם הוי"ה מלמעלה, ולכן ענן שהוא החסד שולט יומם, לכך יהיה ממנו עזר וסיוע לעיני כל בית ישראל הם התפילות של בית ישראל שמכונים בשם עינים בכל מסעיהם רוצה לאמר בכל ארבעה עולמות כי כל עולם מסע בפני עצמו:

או יובן בס"ד על פי מה שכתב רבינו ז"ל ב"פרי עץ חיים" שצריך האדם לסגור עיניו בערבית משעה שמתחיל ברכות קריאת שמע, וישאר בעינים סגורות בכל קריאת שמע ובכל ברכותיה וגם בתפלת העמידה, מה שאין כן בשחרית ומנחה אין סגירת עינים אלא רק בתפלת העמידה בלבד, והטעם שצריך לסגור מתחלת אומרו ברכת אשר בדברו מעריב ערבים עד סיום כל העמידה מפני כי בלילה הוא חושך שנחשכין עיני רחל, מה שאין כן ביום, ולכך צריך לסגור העינים לרמוז אל החושך, ובזה תבין מה ענין בחינת חושך ומהיכן נחשך וגם למה חושך בלילה ולא ביום עד כאן לשונו יעויין שם, וזה שאמר "ואש" שהוא הדין והגבורה תהיה לילה בו, רוצה לאמר אפילו חלק השני הנקרא לילה וזה הדין שהוא סוד החושך נרמז לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם בכל דייקא הן בקריאת שמע הן בברכותיה הן בתפילת העמידה:

פרק א

וכיון דבלילה הוא שליטת הדינים לכך נתקן לומר פסוק והוא רחום קודם קריאת שמע וברכותיה דתפילת ערבית בחול דוקא, וכמו שכתב רבנו ז"ל בספר פרי עץ חיים וזה לשונו: "והוא רחום" שבתפלת ערבית יש י"ג תיבין כנגד י"ג מכילין דאריך אנפין,

לאכפייא כולהו דינין ולמתק בהם ד' פרצופין דקליפה המתחילין להתעורר בערבית והם משחית עון אף וחימה וכו', וגם לכוין שהקב"ה מרחם על הרשעים בגיהנם שאז טיפין אש יורדין בגיהנם והם "פר" ושכ"ה מני דינין, וצריך למתקן, וטוב לכוין ראשי תבות "והוא רחום יכפר" רי"ו כמנין גבורה וראשי תבות "רחום יכפר עון" מספר "פר" עד כאן דברין, יעויין שם, ולכן אין אומרים פסוק והוא רחום אלא רק בחול, אבל בערבית דשבת אסור לומר פסוק זה כאן, מיהו אומרים אותו בשבת בזמירות, ורק כאן שנתקן בשביל שליטת הדינים אסור לאומרו בשבת, כי בשבת אין שליטת הדינים וכמו שכתוב בזוהר הקדוש תרומה דף קל"ה עמוד ב', ואסור לעמא קדישא למפתח לגבה פסוקא דדינא כגון והוא רחום וכו' יעויין שם וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל בהגהותיו שם יעויין שם, ומכאן אתה למד שגם כשחל יום הכיפורים בחול גם כן אין לומר פסוק זה של והוא רחום וכאשר נכתוב זה במקומו:

פרק ב

אחר פסוק והוא רחום אומרים שלשה פסוקים "ה' צבאות עמנו וכו'" "ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך", "ה' הושיעה וכו'" וכמפורש בשער הכונות יעוין שם, וכתב מהר"א הכהן ז"ל בשם הרמ"ק ז"ל דפסוק א' אמרו אברהם אבינו עליו השלום, ופסוק שני אמרו יצחק אבינו עליו השלום, ופסוק שלישי אמרו יעקב אבינו עליו השלום, לכן ראשי תבות יענינו ביום קראינו עם עי"ן של יענינו הם אותיות יעקב, והנה פה עירנו בגדאד יע"א נוהגים לומר תחלה פוסק כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך וכו' הכתוב בפרשת ואתחנן, ואחריו אומרים והוא רחום יכפר עון ואחריו ג' פסוקים הנזכרים, ואחריהם אומרים ויברכו שם כבודיך ומרומם על כל ברכה ותהלה ואומר קדיש ולא בטלנו מנהגם בשני פסוקים של אל רחום ושל ויברכו, כי אמרנו אע"פ שאין להם שורש כפי הסוד אין קפידא לאומרם שלא מצינו לרבינו האר"י ז"ל שהקפיד כאן אלא באמירת המזמורים:

פרק ג

כשמתחיל ברכת אשר בדברו מעריב יסגור עיניו ויחבק ידיו אם הוא מתפלל בעל פה, ויש טעם על פי הסוד לסגירת העינים בקריאת שמע וברכותיה דערבית, ומיהו כל זה בחול, אבל בערבית דשבת ויום טוב לא יסגור עיניו בקריאת שמע וברכותיה:

פרק ד

פסוקי הדברים של ברכה הראשונה הוא כך מעריב ערבים בחכמה, ואח"כ פותח שערים בתבונה, וישים ריוח ביניהם כדי שיהיה נשמע בחכמה על מעריב ערבים, ותיבת בתבונה על פותח שערים, ואח"כ יאמר משנה עתים וכו' ברקיע כרצונו, וישים ריוח

ואח"כ יאמר בורא יומם ולילה כי תיבת כרצונו קאי אדלעיל, ואינה מקושרת עם בורא יומם ולילה וכנזכר בשער הכוונות:

פרק ה

אין להפסיק בין ברכות דערבית לתפלה כי אם באמירת השכיבנו ועניית קדיש וחמשה אמנים דקדיש ותו לא מידי, ובמה שמכריז החזן ראש חודש בין קדיש לתפלה יש לפקפק, אך במקום שנהגו להכריז אין למחות בידם, גם אמן דברכה דשומר את עמו ישראל לא יענה כי זה אמן דברכות הוא, ואין עונין כאן אמנים דברכות:

פרק ו

אחר תפלת ערבית אומר השליח ציבור קדיש תתקבל ושיר למעלות ואחריו קדיש יהא שלמא וברכו, וכתבתי לעיל בפרשת כי תשא דפה עירנו נוהגים לומר כאן רבנן ברכו את ה' המבורך שמוסיפין לומר רבנן ואח"כ עלינו לשבח בכוונה גדולה, ונוהגים פה עירנו לומר אחר עלינו לשבח ודוי ומזמור שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון ואחריו קדיש, אבל בעיר הקודש תוב"ב לא נהגו לומר ודוי ולא המזמור הנזכר, וכמדומה לי ששמעתי טעם למנהג הודוי פה עירנו כאן הוא במקום ודוי דאומרים על המטה, וכתבתי להרב הגאון מהר"א מני נר"ו להודיעני מנהג ערי הקודש תתוב"ב וכתב לי דבעיר הקודש חברון תוב"ב נוהגים לומר אחר ערבית ודוי ושיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון וקדיש והוא שמע שם שזה המנהג נתייסד שם ע"פ רב שבא מעיר שאלונקי והיה שם חולאים גדולים ומיתה פתאומית, וחלם צדיק אחד שיתקנו ודוי אחר ערבית ותתבטל הגזרה, וכן עשו ונתבטלה, ומאותו זמן נוהגים כן בשאלונקי יע"א ובבואו לעיר הקודש חברון ת"ו הנהיג אותם בכך, ובערבית שאין בה ודוי אומרים שיר המעלות בלבד וקדיש, ומראש חודש אלול עד שמיני עצרת אומרים אחר שחרית וערבית מזמור אורי וישעי ואחריו קדיש עד כאן דבריו נר"ו:

פרק ז

אין לקרא מקרא בלילות של חול, והטעם דהמקרא בעשיה והלילה בחינת עשיה והכל הוא דינין ואין לעורר הדינין וכמו שכתב רבינו ז"ל בשער המצות פרשת ואתחנן עיין שם, מיהו בליל שבת וליל יום טוב קורין מקרא ואין לחוש, וכן בליל ששי קורין כ"ו פסוקים ואין חשש, אבל ליל ראש חודש דינו בענין זה כשאר לילות החול, והגאון חיד"א ז"ל בהשמטות ספר "פתח עינים" כתב דעם הארץ שאינו יודע לקרות אלא רק תורה שבכתב שרי לקרות בלילה עיין שם, מיהו נראה אם יודע לקרות פרק איזהו מקומן או פתיחת אליהו זכור לטוב שיש בסידורים באשורית ומנוקדים, יקרא אותם ויחזור אותם כמה פעמים וזה עדיף מלקרוא מקרא: וכתב הגאון חיד"א ז"ל ששמע מאדם גדול ומקובל

דיש לחלק בין קריאת תהלים לשאר המקרא עיין שם, ויש לסמוך על דבריו בקריאת תהלים אחר חצות לילה דוקא ואם קורא המקרא בלשונות אחרים כדי להתלמד ביאור המקרא באותו לשון פשיטא דשרי וכמו שכתב הכנסת הגדולה דבתרגום לא שייך לומר דברים שבכתב אי אפשר לאומרם בעל פה, ועיין להרב ברכי יוסף סימן מ"ט סעיף קטן א' וחקרי לב אורח חיים סימן י"ב:

פרק ח

השינה לאדם בלילה יש בה צורך ותועלת גם מצד הרוחניות, מפני שיש בה סוד שההיא צורך גבוה, ולכן צריך האדם לכוין שגם בעת השינה הוא עובד את בוראו בסוד בכל דרכיך דעהו, ולכן תקנו רבותינו ז"ל ברכה על השינה והיא ברכת המפיל, אך השינה ביום רעה לצדיקים וטובה לרשעים, מלבד ביום השבת שהשינה היא טובה גם לצדיקים וכנזכר בשער הכונות:

פרק ט

טוב להיזהר שלא ישן בלילה אלא עד שיעברו שלשה שעות מן הלילה ויש סוד בדבר כדי להעמיד אורות המוחין העליונים כנזכר בשער הכונות, וכתבתי בספרי הקטן מקבציאל דשיעור שלושה שעות הנזכר מתחילים מתפלת ערבית, שאם התפלל ערבית מבעוד יום דהיינו בפלג המנחה לדעת רבי יהודה יחשוב השלש שעות מאותו זמן:

פרק י

בתחלת הלילה ישכב האדם על צד שמאל דוקא, ואחר חצות לילה אם ירצה יתהפך על צד ימינו, ומנהג זה מועיל לו לבטל כוחות החיצונים וכמו שכתוב בשער הכונות, ויזהר שישן בטלית קטן שלא יפשוט אותו גם בשכבו בלילה על מטתו, ויועיל זה מאוד לבטל כוחות החיצונים וכנזכר בשער הכוונות, ויזהר גם כן שלא יהיה עליו ברזל כשישן, ויזהר שלא יזכיר בפיו שם סמך-מם אפילו ביום וכל שכן בלילה שאז הוא זמן שליטתו, ושם שמות השדים שיש בלשון לעז לא יזכיר האדם בפיו, שגם השדים הם בחלקו של סמך-מם ומגביר כח כאשר זוכרים אותם וכנזכר בשער הכונות:

פרק יא

צריך להזהר מאד בקריאת שמע שעל המטה, והיא אחת מן ארבעה קריאת שמע שחייב אדם בכל יום והיא הקטנה שבהם במדרגות, ולמעלה ממנה קריאת שמע דערבית, ולמעלה ממנה קריאת שמע דקרבנות, ולמעלה מכולם קריאת שמע דיוצר וכאשר ביארנו לעיל (פרשת וארא, אות ב'), ודא עקא, שבעת שהוא קורא קריאת שמע על המטה על הרוב השינה בין עיניו, ואיכא למיחש פן יבלע תיבות ואותיות, ולכן צריך תגבורת גדולה בעת ההיא להתאזר ולקרותה כראוי, וסדר קריאת שמע זו עם כל

הפסוקים השייכים לה נתפרשו בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות ונדפסו בסידורים והם ידועים לכל ואין צורך להעתיקם פה, ובאומרו פסוק בידך אפקיד רוחי, פדית אותי ה' אל אמת יכוין בידך אפקיד רוחי ראשי תבות באר, וכן יכוין בר"ת פדית אותי ה' שם פא"י, והוא ראשי תבות "פותח את ידך" שעולה מספרו שם יאהדונה"י ושם סא"ל, הרמוז בראשי תבות "אתה סתר לי", ויהרהר בפסוק הזה ובראשי תבות שלו עד שישן, ועם הארץ שאינו יודע לומר הפסוקים, וכן אשה שאינה יודעת, יאמרו בפיהם אותיות אלפ"א בית"א דאבג"ד, או "ברוך ה' לעולם אמן ואמן", כמה פעמים בזו אחר זו, עד שישנו מתוך דברי תורה: ודע כי בסדורים כתוב לומר השכיבנו אבינו לשלום וכו' אך בשער הכוונות לא הזכיר השכיבנו, אמנם בסידור רבינו הרש"ש ז"ל הזכיר זה, וזהו הסדר שכתוב בסידור רבינו הרש"ש ז"ל ברכת המפיל והשכיבנו וקריאת שמע, ואח"כ יעלזו חסידים וכו' ואח"כ הנה מטתו שלוש פעמים ואח"כ "יברכך וכו'" "יאר וכו'" "ישא וכו'", ואח"כ "יושב בסתר" עד "ה' מחסי", ואח"כ ודוי ואח"כ "אנא בכח" כולה וחוזר פסוק שכנגד אותו היום שלוש פעמים, ואח"כ "אתה תקום תרחם ציון וכו'" ואח"כ "בידך אפקיד רוחי וכו'" וכונת שם אלוה:

פרק יב

ברכת המפיל נתקנה בשם ומלכות וכן צריך לאמר כפי דברי רבינו האר"י ז"ל, אך יש נוהגים שאין מברכים אותה בשם ומלכות וכן מנהגי ומנהג אדוני אבי ז"ל, והטעם מפני החשש שמא יהיה מוכרח להפסיק באיזה דברים שיהיה מוכרח לדבר בם, וכתבתי לידידנו הרב הגאון מהר"א מני נר"ו להודיעני מנהג החסידים בערי הקודש תוב"ב, וכתב לי דהרוב אינם מברכים בשם ומלכות, עוד כתב שראה בכתב רבי אברהם אלזרקי ז"ל שכתב ראיתי גדולים בישראל שאינם מברכים ברכה זו, מטעם שמא יצטרכו להפסיק בדיבור, ויש כמה פוסקים דסבירא להו שאם פסק הוי ברכה לבטלה ועיין פתח הדביר חלק ב' סי' רל"ט, עד כאן דבריו נר"ו. על כן נראה להורות שכל אחד יעשה כמנהגו בזה ואזהרה גדולה להמברכים שישתדלו מאד לעמוד על עצמם שלא להפסיק בדיבור בין ברכה לשינה היכא שלא באה להם השינה תכף, וגם החושש ואינו מברך בשם ומלכות יזהר להרהר שם ומלכות בלבו: גם דע כי מצאתי כתוב בספר כתר מלכות כתיבת יד לומר תחלת הכל קודם המפיל "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתה וכו', הרינו מקבל אלהותו יתברך ואהבתו ויראתו, והריני ירא ממנו בגין דאיהו רב ושליט על כולא וכולא קמיה כלא, והריני ממליכו על כל אבר ואבר גיד וגיד ממאתים ושמונה וארבעים אברים ושלש מאות וחמשה וששים גידים של גופי ונפשי רוחי ונשמי מלכות גמורה ושלימה,

והריני עבד להשם יתברך והוא ברחמיו יזכינו לעבדו בלבב שלם ונפש חפצה אמן כן יהי רצון" - עד כאן לשונו, וכך אני נוהג:

פרק יג

בקריאת שמע זו שעל המטה יכוין לתקן עון קרי ושכבת זרע לבטלה שיצא ממנו בין בשוגג בין במזיד, שימותו הגופים הטומאים המלבישים לנשמות שנעשקה אותם הסטרא אחרא מכח אותם טיפות של זרע שיצאו ממנו לבטלה, ויחזרו אותם הנשמות הקדושות לקדושה ויבואו בעולם הזה כשאר כל נשמות הקדושות, ותועיל קריאת שמע בכונה זו גם לאותן טפות זרע שיצאו ממנו אחר ששמש מטתו שלא שהה על הבטן עד שיצאו ממנו כל הטיפין כולם, וגם לרבות אותם טיפין קטנים שיצאו ממנו לפעמים על ידי עיצור שדוחק עצמו בעשיית צרכיו, וגם לרבות טיפין קטנים שיצאו ממנו ע"י קשוי האבר קודם תשמיש, שעדין לא נכנס השמש במקומו מחמת איזה עיכוב שהיה לו הן באונה הן ברצון, וקריאת שמע זו תועיל גם לאשה בעבור זרע היוצא ממנה מחמת ריבוי תאוה שמתעוררת בה, שעל זה נאמר ונגע לא יקרב באהלך זו אשתך שנקראת אהל ועיין בספר הכונות:

פרק יד

אם עושין תיקון כרת שנעורין כל הלילה כמו ליל שבועות והושענא רבא, יאמרו הקריאת שמע שעל המטה מעט קודם חצות עם כל הפסוקים של יעלזו וכו' הנה וכו' יברכך וכו' יושב בסתר וכו' אנא בכח וכו':

פרק טו

אין אוכלים ושותים ולא מדברים אחר קריאת שמע שעל המטה, ואם קרא ואינו יכול לישון כבר כתבנו לעיל שיתאמץ לעמוד על עצמו להרהר בדברי תורה כדי שישן מתוך דברי תורה, וישביע עצמו מדברי תורה הנותנת חיים לעושה ומוצאה מצא חיים:

ויקרא

פתיחה

"ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וחמישתו יוסף עליו" (ויקרא ה, טז), נראה לי בסיעתא דשמיא דאמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא עה, ב) "עתידים הצדיקים שיאמרו לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה", ופרשתי בס"ד הכונה שיאמרו שלוש פעמים קדוש, ולזה אמר: כדרך שאומרים לפני הקב"ה "קדוש קדוש קדוש", והטעם שזוכין לדבר זה לעתיד דוקא כי זכיית האדם בשלש פעמים "קדוש קדוש קדוש" הוא מכח שלימותו בשלש קדושות שהם קדושת המחשבה וקדושת הדיבור וקדושת המעשה, ולעת עתה אינה

נמצאת שלימות שלשה קדושות אלו כראוי אצל כל הצדיקים בלי שום חסרון, מה שאין כן לעתיד ישתלמו כראוי, ולכך זוכים בשבח שלש פעמים "קדוש קדוש קדוש".
והנה ידוע דאין האדם שלם בשלש קדושות הנזכרות -- שהם של המחשבה והדיבור והמעשה -- אלא אם כן יזכה לטבוח יצרו על דרך מה שאמר דוד המלך עליו השלום (תהילים קט, כב) "ולבי חלל בקרבי" דקאי על יצר הרע שנקרא לב (ברכות סא, ב), ועל בעל תשובה באמת אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין מג, ב) "זובח יצרו ומתוודה עליו" ולכן בעל תשובה נקרא טבח שעושה טבח ליצר הרע, ומי שזכה להיות טבח שעושה טבח ליצר הרע אז זוכה לשלימות שלש פעמים "קדוש קדוש קדוש", שהם אחת במחשבה ואחת בדיבור ואחת במעשה, לכן תמצא שלש פעמים "קדוש קדוש קדוש" רמוזים במלוי אותיות "טבח" שהם טי"ת בי"ת חי"ת דשלשתם מלואם מספר קדוש, וזה שאמר: "ואת אשר חטא מן הקודש ישלם" - דאות אל"ף רמז למחשבה שמכונית בשם אל"ף שהיא מכוסית ונעלמת כמו שכתבו המקובלים ז"ל, ואות וא"ו רמז לקול שהוא הדיבור דאות וא"ו הוא סוד קול כנודע, ואות תי"ו רמז למעשה שהיא גלויה ואין לך אות גלוי כמו תי"ו מפני שהיא סופא דכל דרגין ואין אות אחרת אחריה לכסותה.
וזה שאמר "ואת" -- רמז למחשבה ודיבור ומעשה הנרמזים באותיות "ואת", "אשר חטא מן הקודש" פירוש חיסר אותם מן הקדושה שלהם מלשון "ואני ובני שלמה חטאים" (מלכים א א, כא), "ישלם" אותם בקדושתם ע"י ד"חמשיתו" היא התשובה הרמוזה באות ה"א (ירושלמי חגיגה ב, א) שמספרה חמשה - "יוסף עליו" בתוספת מרובה. או: "וחמישיתו" הם שני אותיות ה"א ראשונה ואחרונה שבשם הוי"ה - תשובה עלאה ותשובה תתאה, "יוסף עליו" חלק תיבת עליו לשתים וקרי בה על י"ו, הם אותיות י"ו שבשם הוי"ה שמשתלם בתשובה כמו שכתבו המקובלים, תשובה -- תשוב ה"א:
נמצא שלימות איש ישראל הוא בשלימותו בשלשה מיני קדושות הנזכרות, ולכך כמה דברים יקרים ניתנו לישראל בשילוש, דהתורה שהיא חיותם משולשת בתורה נביאים כתובים, ונתנה בירח תלתאי על יד תלתאי, וכן המצות הם משולשים שהם מצות וחוקים ומשפטים, וכן התפילות משולשים שחרית מנחה ערבית, וכן מקום התפלה שהוא בית הכנסת הוא גם כן משולש בשלשה קדושות ששם קדושת ספר תורה היא כנגד קדושת המחשבה שבאדם, כי התורה היא חכמה ששם סוד המחשבה, ולכן נקראת תורת חסד כמו שכתוב (משלי לא, כו) "ותורת חסד על לשונה" ולכך נתנה ע"י משה רבנו עליו השלום שהוא יסוד דחכמה, ועוד שם קדושת ארון הקודש שהיא פחותה מקדושת ספר תורה והוא כנגד קדושת הדיבור כי כל דבור הוא סוד כלים, ועוד שם קדושת בית

הכנסת עצמה שהיא פחותה מקדושת ארון הקודש וזו היא כנגד קדושת המעשה, ולכך נצטוינו לנהוג כבוד ומורא בבית הכנסת כי המכבד את בית הכנסת שהיא משולשת בשלשה קדושות שיהיה נשפע קדושה משולשת לנפש רוח ונשמה שלו יהיה קדוש בשלוש קדושות:

פרק א

בית הכנסת ובית המדרש נקרא מקדש מעט דכתיב (יחזקאל יא, טז) "ואהי להם למקדש מעט" אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות (מגילה כט, א), וכתבו הפוסקים דמצוה לירא מן המקדש נוהג בבית הכנסת ובית המדרש מדאורייתא, ולכן ראוי להזהר בכבודם ולשבת שם באימה ויראה, ואותם הנוהגים בהם שחוק וקלות ראש עליהם נאמר (ישעיה א, יב) "מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי" ובזוהר הקדוש (ח"ב קלא, ב) הפליג בעונש שלהם ואמר מאן דמשתעי בבי כנישתא רוצה לומר בדברים בטלים חיצונים אין לו חלק באלהי ישראל, ופרשנו הכונה על דרך מה שכתב אפיקי יהודה ז"ל במאמר "אחאב כפר באלהי ישראל" (סנהדרין קב, ב) והיינו כי הקב"ה נקרא אלהי ישראל מפני שאין ביניהם שר אמצעי, אבל לגבי אומות העלום נקרא אלהי האלהים שיש להם שרים אמצעיים, והעד שישראל אין להם אמצעי ממה שמצינו שהקב"ה השרה שכינתו אתם בבתי כנסיות ובתי מדרשו, ולכך המזלזל בהם נראה דאינו מודה שיש שם השראת שכינה, ולכן אין לו חלק באלהי ישראל רוצה לומר בזה התואר של אלהי ישראל שזכו בו ישראל:

פרק ב

יש שחים שיחת ילדים עם הילדים או שחים זה עם זה בעניני פרנסה ומשא ומתן אף על פי שאין דברים אלו בכלל דברים בטלים, אסור לשוח בהם בבית הכנסת ועיין אשל אברהם סימן קנ"א סעיף א:

פרק ג

אין אוכלין ושותין בהם, ולא מטיילין בהם, ואין מתקשטין בהם, ולא נכנסין בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ויש מחמירין גם בשתיית המים ונכון להזהר היכא דאפשר, מיהו בני אדם הבאים לבית הכנסת ללמוד זוהר הקדוש איזה שעות קודם מנחה בימות הקיץ שיש חום הרבה ואי אפשר בלא מים אין להחמיר:

פרק ד

אין מחשבין בהם חשבונות אלא אם כן הם של מצוה, כגון קופה של צדקה ופדיון שבויים, וכתבתי בספרי הקטן "מקבציאל" דחשבונות של המס כגון לחשב עם אלו שגובים המס כמה קבלו וכמה מסרו להממשלה, וכן היושבים להעריך את אנשי המס שיתן כל אחד ואחד לפי ממונו אין ראוי לעשות חשבונות אלו בבית הכנסת ובית

המדרש, וגם אסיפה של יחידי הקהל לצורך תיקון העיר טוב לעשותה בבית יחיד, כי באסיפה לא ימלט מלדבר דברים בטלים וחיצונים, וכל סעודה שיש בה שכרות אע"פ שהיא של מצוה כגון סיום מסכתא אסור בבית הכנסת ובית המדרש, ובספרי הקטן "רב פעלים" העליתי בתשובה בס"ד דאסור ללמוד כתיבה וקריאה של שאר לשונות בבית הכנסת ובבית המדרש, ואפילו לשון של ערבי שלנו וכתיבתו, אבל כתיבה של ישראל שהיא חצי אשורית מותר, ושם הבאתי דברי הרב נחלה לישראל ופקפקתי בהם:

פרק ה

תלמידי חכמים ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בבית הכנסת בדוחק, אבל בבית המדרש מותרים אפילו שלא מדוחק, ומותרים לישון שם אפילו שינת קבע, ודוקא אכילה ושתיה ושינה אבל שאר צרכים אסור, ושתיית עשן הוא בכלל אכילה ושתיה דמותר, והשמש של בית הכנסת אסור לשתות עשן בבית הכנסת:

פרק ו

הבריאים שנוטלים בידם מקל בימות הגשמים שיהיה להם עזר בהילוכם ברחובות המלאכים טיט, לא יכניסו המקל לבית הכנסת כשבאים להתפלל, אלא יניחוהו במקום שהשמש יושב שם ליתן טליתות לציבור אצל הפתח, אבל בזקן וחולה אין להחמיר ומותר לו ליקח מקלו בידו עד מקום מושבו ממש בבית הכנסת, והנה פה עירנו בזמן הגשמים יהיה על המנעל טיט הרבה ויזהר שלא יכנס ברבוי הטיט אלא יקנח בחוץ:

פרק ז

אם צריך ליכנס בהם לצרכו כגון לקרוא לאדם אחד, יכנס ויקרא תחלה מזמור תהלים וכיוצא בדברי תורה, ואח"כ יקרא את חבירו שרוצה בו, ואם אינו יודע לקרות ישהה שם מעט בין עומד בין יושב שגם זה מצוה, דכתיב (תהלים פד, ה) "אשרי יושבי ביתך" וישיבה זו היא לשון שהיה:

פרק ח

אין ישנים בבית הכנסת אפילו שינת עראי, ולכן אם מצא חבירו מתנמנם חייב להקיצו וכל שכן אם מצאו מתנמנם בעת התפלה וכן בעת הדרשה שבזה מסיר אזנו משמוע תורה והרי עבירה גוררת עבירה, ולצורך בית הכנסת מותר לישן שם:

פרק ט

היה לבית הכנסת שני פתחים לא יכנס בפתח זה ויצא בפתח זה כדי לקצר דרכו, ואם לא נכנס תחלה כדי לקצר דרכו הרי זה מותר לצאת בפתח השני, ואם נכנס להתפלל מצוה שיצא דרך פתח אחרת, דכתיב (יחזקאל מו, ט) "הבא דרך צפון להשתחות יצא דרך שער נגב": ואע"ג דאסור ליכנס בפתח זה ולצאת בפתח אחר כדי לקצר דרכו מכל מקום אם

הולך לצורך מצוה שרי וכן אם נכנס בפתח זה ולמד בבית הכנסת מזמור תהלים שרי לצאת בפתח השני דהוי נכנס לצורך מצוה, ומיהו טוב לשהות מעט שם שאז יהיו בידו שתי מצוות לימוד ושהיה:

פרק י

מידת חסידות הוא שלא לירוק כלל בבית הכנסת, אלא יבלענו במטפחת כדי שלא יתראה הרוק באויר בית הכנסת, ואם יש שם איזה מחצלת וכיוצא פרוסה על גב הקרקע, ישחה הרבה עד המחצלת ויזרקנו תחת המחצלת, ואם אין לו לא זה ולא זה והוצרך לרוק בקרקע בית הכנסת יזהר לשפשפו ברגליו, ובשבת דאסור לשפשף ידרסנו במנעלו עד שיתמעך: ודע כי בלאו הכי צריך להזהר האדם בכל מקום ואפילו אינו בבית הכנסת שלא ישליך רוק או צואת החוטם בפני בני אדם, דאמרו רבותינו ז"ל (חגיגה ה.) "כי האלהים יביא במשפט על כל נעלם" (קהלת יב, יד) זה הרק בפני חבירו ונמאס חבירו שעתיד ליתן את הדין על זה, ולכן הרואה רוק עב שקורין "בלגם" היוצא מן כיחה או צואת החוטם מושלכים על פני הקרקע, מצוה לכסותם בעפר או ישפשפם במנעלו ויעבירם, כדי שלא ימאסו בני אדם ואע"פ שאינם שלו, ועיין חסד לאלפים סימן צ' אות ט"ו, גם יש בני אדם שצואת החוטם שלהם סרוחה, ולכן המטפחת שלהם שמעבירים בה צואת החוטם תהיה סרוחה מאד ויעלה סרחונה אצל היושבים סמוכים להמטפחת הזאת ונמאסים מאד שצריכין להזהר להחליף המטפחת בכל יום, ובעת הקנוח לא יפתחו המטפחת לעיני הרואין שנראה לכלוך רב שלה וימאסו, וצריך האדם ליתן דעתו היטב בדברים כאלה וישמר בהם:

פרק יא

אסור לשחוט בבית הכנסת גם לצורך כפרות, וכן בעזרת נשים שמתפללין שם נמי אסור. אבל בעזרה שלפני בית הכנסת שאין מתפללין שרי אם הוא לצורך כפרות, והמחמיר גם בזה תבוא עליו ברכה ועיין אשל אברהם סימן קנ"א סעיף קטן א, והמתעטש בבית הכנסת אין אומרים לו חיים טובים, ואין לנשק בניו הקטנים בבית הכנסת דאין ראוי להראות שם אהבה אחרת זולת אהבת המקום, מיהו נשוק ידי תלמיד חכם מותר כי זה עושה לכבוד התורה ואהבתה, וכן אותם הנוהגים שהעולה לספר תורה בירידתו ינשק ידי אביו או רבו ושאר קרובים שחייב בכבודם מן התורה גם זה הוא בכלל מצוה שעושה כן לכבוד השם יתברך שצווה בכבודם, אך ידי קרובים שאין חייב בכבודם מן הדין לא ינשק, וכן משרת אצל בעל הבית בשכירות אם עלה לספר תורה לא ינשק ידי בעל הבית היושב שם בבית הכנסת דאין ראוי להראות כבוד לבשר ודם במקום המקודש הזה כי אם רק כבוד המקום ברוך הוא, וכן הוא הדין אם נכנס גביר לבית כנסת שאינו זקן ואינו

תלמיד חכם אע"פ דמכבדין אותו בחוץ לקום מפניו עם כל זה בבית הכנסת לא יקום בפניו דאין בכבוד זה כבוד שמים, ומיהו אם הוא גביר מפורסם מיחידי הקהל ומקפיד על זה מותר לקום מפניו מפני דרכי השלום, דכל דאיכא בזה משום דרכי השלום הרי זה בכלל מצוה, ועל זה נאמר (משנה אבות ב יב) "וכל מעשיך יהיו לשם שמים":

פרק יב

יש להזהר שלא להתפלל בחצר שאחורי בית הכנסת העומד אחורי הכותל שמתפללין כנגדו בבית הכנסת, כי כאן נכנס לבית הספק יען דיש אומרים שצריך שיהיו פניו לכותל בית הכנסת אע"פ שנמצא מתפלל לצד ההפך, ויש אומרים שגם שם יתפלל לצד שמתפללים אנשי המקום ההוא, ולכל אחד מהדעות אם עושה להפך נקרא רשע, לכן יש להזהר ולא יכניס עצמו במבוכה כזה וכנזכר בחסד לאלפים סימן צ' אות ד':

פרק יג

אם יש לפניו שתי בתי כנסיות ובאחד מתפללין בו רוב עם, נכון שילך לבית הכנסת שמתפללין בו רוב עם יותר, ויזהר בזה בשלש תפילות שחרית ומנחה וערבית, ואם יש לפניו שתי בתי כנסיות והאחד רחוק מביתו יותר, כשילך לאותו הרחוק יש לו שכר פסיעות וכן בית הכנסת שמתפללין בו בקבע כל ימות השנה הוא מקודש יותר, וטוב שיתפלל האדם במקום המקודש ביותר, וכן בית הכנסת שיש בו חלונות כנגד ירושלים הוא ראוי יותר להתפלל בו, וטוב שיהיו שנים עשר חלונות, שלשה לכל צד ויש סוד בדבר וכנזכר בחסד לאלפים יעוין שם, ובתי כנסיות שלנו שיש באמצע בין התיבה ובין ההיכלות אויר פתוח, טוב שיתפלל האדם לפני האויר, כי שם קודם שיתחיל בעמידה יוכל להסתכל לשמים ויכנע לבבו:

פרק יד

התיבה שבאמצע בית הכנסת שעומד שם השליח ציבור יש מדקדקין לעשות לה שבעה מדרגות ויש בזה טעם על פי הסוד כנזכר בזוהר הקדוש, אך אין זה מעכב לפום דעתי, דאפילו אם אין בה שבעה מדרגות - דין תיבה יש לה לענין הקפות ולכל דבר, ורק אם יש בה שבעה מדרגות הוא מצוה מן המובחר:

פרק טו

אין מדליקין נר הדיוט מנר בית הכנסת, ויש אוסרין להדליק אפילו נר של מצוה וכל שכן דאסור לקרות דברים של חול, ולכולי עלמא אין להדליק סיגריה של מעלה עשן מנר בית הכנסת, וצריך להזהיר בדבר זה לשמשים של בית הכנסת דנכשלים בזה, ושמן שנפל בו עכבר ומת דמאיס לאדם באכילה, אין להדליקו בנר בית הכנסת:

פרק טז

אסור לנתוץ ולסתור דבר מבית הכנסת אלא אם כן עושה כדי לתקן ולבנות, ואפילו אבן אחת אסור לנתוץ מבית הכנסת ובית המדרש דרך השחתה, ואין היתר אלא אם כן עושה דרך תיקון ויש אוסרין לסתור כותל בית הכנסת כדי לעשות חלונות לעזרת נשים, משום דעזרת נשים אין בה קדושת בית הכנסת, וכנזכר בחכמת אדם כלל פ"ו אות ט"ו ועיין חיי אדם כלל י"ז אות י', ואותם העושים נקב גדול בכותל לתחוב שם יתידות שיניחו עליהם דפים לעשותם כמו זיז כדי שיניחו שם סידורים וכיס ציצית וכיוצא, לאו שפיר עבדי משום דאין נתיצה זו לצורך ותיקון בית הכנסת עצמו, ועיין חיי אדם כלל י"ז אות י' וחסד לאלפים סימן קנ"א סוף אות י"ג ושאר אחרונים:

פרק יז

מי שביתו שכן לבית הכנסת יכול להשתמש בחדר הסמוך לכותל בית הכנסת, ושרי לישן ולשמש מטתו בחדר ההוא, אך בכותל עצמו המפסיק בית בית הכנסת ובין החדר אסור להשתמש בו אפילו תשמיש שאינו של בזיון, ואסור לנתוץ מהכותל אפילו אבן אחת, ואפילו לתקוע בו מסמר כדי לתלות בו איזה דבר אסור, ואין רשות ביד הקהל לתת רשות על דבר זה אפילו בממון, אבל אם הכותל נבנה מתחלתו בשותפות בעל החדר עם גבאי בית הכנסת אז יש לו דין מחצה על מחצה, וישתמש בעל החדר בתוך החצי שלו, ובחצי של בית הכנסת לא ישתמש אפילו בתקיעת מסמר, ועיין עקרי הד"ט סימן א' אות י"ד וחסד לאלפים סימן קנ"א אות י"א:

צו

פתיחה

הלכות אלו השייכים לחג המצות דרכי לדרשם בשבת הגדול בכל שנה ושנה בעזרת השם יתברך, וקישור שלהם יהיו בתוך הדרשה של היום הקדוש ההוא כפי מה שיזדמן הקשר בדרשה בעזרת השם יתברך:

פרק א

קודם ליל ארבעה עשר צריך לכבד כל החדרים והבתים שבחצר, וגם האשה תעיין היטב בכל הבגדים בכיסים שלהם אולי הניחו בהם חמץ, ואפילו על הספק צריכה לבדוק ולראות, ואז בתחלת ליל ארבעה עשר בודקים את החמץ לאור הנר אחר צאת הכוכבים תכף ומיד, ויטול ידיו קודם שמברך על הבדיקה וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק ב

צריך לבדוק לאור נר אחד של שעוה, ולא יביא שנים הגדלים או דבוקים ביחד דהוי כאבוקה, ואין בודקים לאור האבוקה, והנרות שאין בודקין בהם נתנו בהם סימנא

חשש"א בעלמא שהוא ראשי תבות חלב שמן שומן אבוקה ועיין "מועד לכל חי", והנרות הבאים בזמן הזה לעירנו מערי אירופא הם של חלב ואין מדליקין בהם:

פרק ג

צריך לבדוק בחורין ובסדקין ובכל מקום שמכניסין בו חמץ, ולא יקוץ בבדיקתו אף על גב שיש לו טרחא גדולה שכותלי הבית בנויים באבנים קטנים ואין עליהם טיחה, כי מצוה זו היא גדולה מאד ולפום צערא אגרא, ויבדוק במקום קיבול העשוי בבנין הכתלים שקורין בלשון ערבי בשם רוואזי"ן (אדני חלון ובליטות קיר) וכיוצא בזה, ואם שכח או נאנס ולא בדק בלילה יבדוק ביום תכף ומיד אחר תפלת שחרית, ותהיה הבדיקה לאור הנר, ורק באכסדרה שאורה רב אין צריך נר:

פרק ד

לא יתחיל שום מלאכה, ולא יאכל עד שיבדוק, וטעימא בעלמא לאכול פירות, או פחות מכביצה פת מותר קודם בדיקה, וגם אם יש לו עת קבוע ללמוד לא ילמוד עד שיבדוק:

פרק ה

קודם בדיקה יברך "אשר קדשנו במצותיו וציונו על ביעור חמץ", לפי שהבדיקה היא צורך הביעור. ואף על גב דמצוה זו היא באה מזמן לזמן אין מברכים עליה שהחיינו. מיהו כתבו האחרונים אם נזדמן אצלו בגד חדש או פרי חדש יברך שהחיינו ויכוין לפטור גם מצוה זו. ואם שכח ולא בירך על ביעור חמץ יברך כל זמן שלא סיים הבדיקה. ואם בודקים עמו בני הבית יברך הוא לבדו ויתכוונו הוא והם לצאת ידי חובה, ולא ידבר בין הברכה לתחילת הבדיקה, ואם דיבר שלא מענין הבדיקה צריך לחזור ולברך, וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה. ויצניע תחלה החמץ שיש לו, בעבור אכילתו ויכפה עליו כלי:

פרק ו

המנהג שמוליכין עם הבודק קערה שנותנין בתוכה חתיכת לחם וסכין כדי לחטט בה בחורין וסדקין, ויש נוהגין לתת עשרה פתיתי חמץ בזויות הבית קודם בדיקה כדי שימצאם הבודק ויבערם, ופה עירינו בגדאד נוהגין להניח בקערה הנזכרת מעט מלח, והטעם דהשטן וגונדא דיליה מתקנאין במצות בדיקת החמץ הרבה, ולכן מוליכין עם הבודק מלח לדחות המשטינים והמקטרגים, על דרך שאמרו בהשמת המלח על השלחן, ועוד טעם אחר דעושין כן לסימנא טבא שנזכה לשנים רבות לבדוק בכל שנה ושנה, דהמלח הוא סימן לקיום דכתיב "ברית מלח" (במדבר יח יט) שהוא דבר המתקיים:

פרק ז

אחר הבדיקה בלילה מיד יבטלנו ויאמר "כל חמירא וכו' דלא חיזתיה וכו' ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא", וצריך שיבין מלת "חמירא" שם הכולל חמץ ושאור, גם יבין דהביטול הוא שעושהו הפקר ואין לו רשות בו, ויאמר הביטול שלשה פעמים כמו שכתוב ב"מחזיק ברכה":

פרק ח

החמץ אסור באכילה ביום ארבעה עשר מארבעה שעות ולמעלה, אבל בהנאה מותר בשעה חמישית גם כן, ואלו הם שעות זמניות, ונחשוב אותם מעמוד השחר, ואחר אכילתו ינקה שיניו בחתיכת עץ דקה, שיכניסנה בחורין ובסדקין שבשיניים כדי שלא ישאר חמץ דבוק שם, ואחר נקוי ירחוץ וידיח פיו היטב במים וישפשף שיניו באצבעו היטב דחמץ בפסח במשהו, מעשה באחד שהיה נזהר הרבה בשמירת המצה בלישה ואפיה ובכל הלכות פסח, והנה בליל פסח אחר שישן חלם דאומר לו אדם אחד "אוי לו שאכל חמץ משהו", ויקץ ויתמרמר מאד ויבך בכי גדול וחזר וישן מתוך בכייתו, ויחלום והנה איש מדבר עמו ואומר לו "זה החמץ שאכלת הוא שנשאר בין השינים פירור קטן חמץ מאכילה שאכל בערב פסח בבוקר, ובעת שהיה אוכל ולועס המצה בלילה נפרד אותו פירור מבין השיניים ונדבק במצה ואכלו עם המצה", על כן, כמה וכמה צריך האדם לשום לבו דבר זה להזהר בנקוי שניו היטב:

פרק ט

מי שיש לו חמץ בחנותו ואי אפשר לפנותו מחנותו למכרו לגוי שצריך למכרו בעודו בחנות לגוי, יזהר למכרו כפי הדין שיקבל מן הנכרי מעות ויאמר לו בפירוש שהוא מוכר לו כל החמץ פלוני שיש לו בחנותו, וגם הוא מוכר כל הכלים שמונח בהם החמץ, כי היכי דלא להוי ככליו של מוכר ברשות לוקח דלא קנה, וימסור לו כל המפתחות של החנות ויאמר לו בפירוש שהוא מוסר לו המפתחות כדי שיכנס לחנות בכל עת שירצה ויעשה בחמץ שבתוכו כחפצו ורצונו כאדם העושה בשלו בלי שום מוחה שבעולם מיהו עדיף טפי שלא יעשה דרך מכירה אלא דרך מתנה, שיתן במתנה גמורה ושלמה את החמץ ואת הכלים שמונח בהם לנכרי, וימסור לו את המפתחות של החנות כדי שילך הנכרי ויעשה בחמץ כחפצו ורצונו, מפני שדרך המתנה היא יותר נכונה, דהמכירה אינם עושים כתקנה, וכל זה יעשה בבוקר תכף אחר תפלת שחרית ככדי שלא ישכח מחמת טרדא, ואף על פי שזה הגוי מחזיר לו הכל אחר הפסח ואינו נהנה כלום, אין בכך כלום כיון דבאמת הנכרי קנה כל זה כפי הדין: ואותם שיש להם מיני מתיקה שיש בהם קמח לא ישהו אותם בבית, אלא ימכרו לגוי או יתנו אותם לו במתנה גמורה, ואף על פי שהגוי

מחזיר אותם להם אחר פסח, וכן אותם שיש להם דגן שקורין בורג'יל (חטה חלוטה וגרוסה), וכן משקה שקורין "בירה" צריכין למכור לנכרי או ליתנם לו במתנה גמורה ויקחם אצלו לבית. ואם שכחו ולא מכרום או לא נתנום במתנה לנכרי קודם פסח, ועבר עליהם הפסח אסורים בהנאה אחר הפסח. אבל, סוכר הבא מערי אינדיא (הודו) וכן קנד (גושי סוכר שקוף) הבא מערי אירופא וכן מתוק שקורין נבאת (גושי סוכר בדמות בקבוק) מותר להשהותם בבית בפסח ורק אין אוכלים מהם בפסח. ומי שיש לו חמץ בספינה או בשיירה ימכרנו לנכרי במעות ובשטר, ויבא אצל המורה ללמדנו נוסח השטר איך הוא:

פרק י

אחר שגמר אכילתו ביום ארבעה עשר ישרוף הוא בכבודו ובעצמו את חמץ הנשאר דמצוה בו יותר משלוחו, אבל אסור לזרוק החמץ ברשות הרבים משום בזיון, וגם יש בזה חילול השם בעיני הגויים, והמנהג לשרפו בחצר בערבה של "הושענא", ועיין "חיים לראש" דף יב ואחר שריפתו יבטלנו מיד ויאמר "דחזיתיה ודלא חזיתיה וכו'", ויאמר הביטול שלשה פעמים, ולא יבטלנו קודם שרפה, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו, ואם לוה ככר קודם פסח, מוטב להחזירו קודם פסח ואם לא החזירו קודם יחזירנו אחר פסח ואין בזה חשש, ואם לא יחזירו יש בזה משום גזל:

פרק יא

הלובש כתונת חדשה ממין הבגדים שיש בהם חמץ נוקשא שקורין בערבי נשא (עמילן חטה), צריך לכבסה קודם פסח היטב היטב, שישרה אותה במים קודם כבוס כדי שיוכל להעביר את זה ה"נשא" ממנה על ידי כבוס וילבשנה במועד, שאם תשאר בזה ה"נשא" שבה אז קרוב הדבר שיבא זה ה"נשא" בתוך פיו במועד בזמן שהחמץ אסור במשהו, יען כי דרכן של בני אדם ככשחוגרין מכנסיים בבית הכסא לאחוז הכתונת בשיניהם, וגם לפעמים מקנח פיו וכן שיניו בכותנתו, וכן יזהרו לכבס קודם המועד מטפחות החדשות באים מערי אירופא שגם אלו יש בהם חמץ נוקשא שקורים "נשא", וכן יכבסו המפה שפורסין על השלחן שאוכלין עליו שיש בה "נשא", וכן בבגד שפורסין על המטות כשיושבין עליהם בסעודתם בשלחן, שיזדמן חתיכת לחם לחה או פרי לח שנופל עליה וקולט מן ה"נשא" הנזכר וטועם אותו בפיו וכן כיוצא בזה:

פרק יב

לא ישתמש בכלים של חמץ בפסח בלי הכשר, וכפי תשמישו הכשר שלו שאם נשתמש בו חמץ ברוטב ברותחין, הכשרו על ידי הגעלה במים רותחין, ולא יכניס הכלי תוך המים אלא רק אם הוא רותח, ואם נח מרתיחתו יבעיר עוד אש וירתיחו המים אז יגעיל בהם,

וטוב להשהות מעט את הכלי בתוך הרותחין די שיכנסו הרותחין לתוך עובי הכלי וכדי יציאת הגיעול לחוץ וכנזכר בשולחן ערוך לרבנו זלמן ז"ל, ודוקא שהיה מועטת ישהה אותם, אבל לא ישהה הרבה, וקודם ההגעלה ישופם היטב ויעביר מהם כל חלודה, ואם יש גומות שאי אפשר לנקות החלודה משם צריך ליבון במקום הגומות, וגם ידות הכלים צריך להגעיל, ויזהר להגעיל קודם שעה חמישית כדי שלא יצטרך לכמה תנאים, ואפילו המגעיל קודם שעה חמישית יזהר שלא יהיו הכלים בני יומן, משום דלא לחלף בכלי של איסור, כי בשאר ימות השנה אין להגעיל כלי של איסור אלא אם כן אינו בן יומו, והמגעיל על ידי צבת יגלגל הכלי, וגם כסוי הקערה צריך הגעלה: וכתוב בשער טעמי המצות פרשת עקב אזהרה מרבינו האר"י ז"ל: ראוי ליזהר שלא ללבן הכלים של נחשת עם בדיל מהותך כדרך העולם להשתמש בהם מצה עד שיגעילם תחלה, לפי שזה הבדיל שהותך עליו נעשה קליפה על הנחשת ומונע פליטת החמץ מתוכו אם יגעילוהו אחר כך, והליבון בבדיל עצמו אינו מועיל לפי שהליבון נתנו לו חז"ל שיעור שיותזו ממנו ניצוצות, וליבון הבדיל לא יתלבן שיעור נתיזת נצוצות, ולכן יותר טוב להגעילו תחלה לפלוט החמץ, ואחר כך ילבנהו הגוי לפניו בבדיל, ויזהר שלא יכבה הכלי אחר כך במים שלפני האומן שבהם מכבה הכלים של חמץ עד כאן דבריו יעוין שם, ופה עירינו יע"א לא נהגו בכך אלא מלבנים כלים שמשתמשים בהם בחמין כל השנה בבדיל תחלה, ואחר כך מגעילים אותם להשתמש בהם בפסח, ואין אנחנו מוחין בהם, מפני דפה עירנו אין דרכם לבשל בכלים אלו בשאר ימות השנה חמץ גמור בעין כתבשיל שיש בו פת וקמח, ורק במחבת דרכם לטגן בה עיסה מקמח, ואפילו הכי אין זה רוב תשמישה, ולכן אין אנחנו מוחים בהם לעשות על פי אזהרת רבינו האר"י ז"ל הנזכרת, אך ודאי ירא שמים צריך להזהר בכך, וכן בכלי שנאסר משום בשר בחלב, וכן שאר כלי איסור שרוצה ללבנו בבדיל ולהגעילו, שצריך ליזהר כל אדם בזה להגעילו תחלה ואחר כך ילבנו בבדיל, כמו אזהרת רבינו האר"י ז"ל הנזכרת:

פרק יג

נהגו לשטוף הכלים בצונן אחר הגעלה, כדי שלא יבלע הכלי מן לכלוך מים רותחין שעל גביו, כי פליטת הכלי נתערב ברותחין, ואף על פי שנתבטל בששים אף על פי כן נהגו לכתחילה להעבירו על ידי שטיפה בצונן וכנזכר בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן ז"ל, ו"לבוש" כתב טעם אחר בזה:

פרק יד

כלים שנשתמשו בהם על ידי האור ביובש, כגון שפודים ואסכלאות שקורין בערבי "סג'את" (רשתות ושפודי מתכת לצלי) שנשתמשו בהם חמץ, צריך ליבון להכשירם

לפסח, ולא מהני להו הגעלה, והמחבת שמטגנים בה די בהגעלה, אבל מורנו רבי משה ז"ל כתב צריכה ליבון והמחמיר ללבנה תבוא עליו ברכה, מיהו אין צריך ליבון רב שיהיו ניצוצות נתזין ממנה, אלא די בליבון שיהיה הקש נשרף עליה מבחוץ, וכלי חרס אפילו אותם המצופין שקורין "פרפורי" (בציפוי עופרת) שמשתמש בהם רותח דכלי שני, לא יועיל להם שום הכשר, אלא ינקם היטב ויצניעם במקום סגור, כדי שלא יטעה להשתמש בהם בפסח, וקערות שהם כלי מתכות שה מצופים בהיתוך זכוכית אין להגעילם, וכל כלי הזכוכית שנשתמש בהם בצונן, אפילו שנשתמש בהם משקה העשוי משעורים שהוא הנקרא "בירה", יש להם היתר להשתמש בהם בפסח על ידי עירוי שימלאם מים וישארו בהם כ"ד שעות, ואחר כ"ד שעות ישפכם ויחזור וימלאם מים חדשים ויהיו גם כן בהם כ"ד שעות, וישפכם ויחזור וימלאם עוד מים חדשים שיהיו בהם כ"ד שעות, ובזה מותרים להשתמש בפסח, מפני שבליעתם בתחילה היתה בצונן:

פרק טו

בשאר ימות השנה אם לוקח כלי מתכות ישן מהגוי צריך להגעילו תחילה, ואחר כך יטבילנו, ויברך "על טבילת כלי", ואם הם שני כלים או יותר יברך "על טבילת כלים" כן המנהג פה עירנו יע"א, ודלא כמאן דאמר דיברך "על טבילת כלים" אפילו אם מטביל כלי אחד, והכלים שמכניסים בהם יין או שכר לקיום שקורין בערבי "קראריב" (מיכלי זכוכית גדולים) דינם ככלי מתכות, ואם קנה חדשים יטביל אותם ויברך כסברת הרב "בית דוד" ז"ל, ודלא כהרב "מטה יאודה" ז"ל כן הסכים עטרת ראשי הרב הגאון מור זקני רבינו משה חיים זלה"ה וכן הנהיג פה עירנו בגדאד משנים קדמוניות, וכן היה דורש ברבים בכל שבת הגדול, וכן היה דורש עטרת ראשי הרב מור אבי זלה"ה בכל שבת הגדול, וכן אני העבד דורש בכל שבת הגדול בעזרת השם יתברך, נמצא המנהג בזה ברור ויציב ואין כאן חשש ספק בברכות להקל:

פרק טז

אין לשין אלא במים שלנו, ושואבים אותם סמוך לבין השמשות, או בין השמשות, וכתב הרב הגאון הרב חיים פלאג'י ז"ל ב"חיים לראש": זמן המוגבל לשאיבה הוא עשרה דקים קודם קריאת ה"מגרב" (הערב), באופן דכיון שנעשה שתים עשרה שעות בשלימות וקרא "המגרב", אז תכף ומיד יפסיק מלשאוב עוד. יעוין שם, ואסור לשאוב לכתחילה למצת מצוה על ידי גוי ויזהר לרחוץ ידיו קודם שישאוב ויאמר בפיו "הריני שואב מים לשם מצת מצוה":

פרק יז

טוב שלא תגע אשה נדה במים ששואבין למצת מצוה וכמו שכתב ב"חיים לראש", ויזהרו לכסות פי הכד יפה שלא יפול דבר לתוכו, ואם מניחם בלילה בגג יזהר להורידם קודם הנץ החמה, שמא ישכחם ותזרח עליהם השמש, או שמא יהיה יום מעונן דיומא דעיבא כוליה שמשא, ואם יש לו אכסדרא טוב להניחם בלילה באכסדרא:

פרק יח

הן למצת מצוה הן לשאר מצות צריך להזהר שלא ילושו קודם עמוד השחר, יען שצריך להמתין על המים שיעור לילה אחת על כל פנים ואחר כך ילושו בהם, ובערב פסח אם מוכרח ללוש קודם עלות השחר מחמת הרבוי, צריך שישאוב את המים בין השמשות של ליל שלושה עשר, אבל אם שאבם בבין השמשות של ליל ארבעה עשר אין ללוש באלו המים קודם עמוד השחר דצריך על ככל פנים לילה אחת, אף על פי דיש מקפידים להצריך שתים עשרה שעות מעת השאיבה, הנה בשעת הדחק ולצורך גדול יש לסמוך על אותם דסבירא להו דסגי בלילה אחת אפילו אין בה שתים עשרה שעות, וצריך להזהיר כשמוציא מים מן החבית ליתן ללוש בהם שלא יכניס ידיו בתוך המים, כי הידים חמין הם ומחממין את העיסה וכמו שכתב רבינו זלמן ז"ל בשולחן ערוך, גם צריך להזהר שלא ילוש הקמח אחר הטחינה אלא עד שיעבור עליו כ"ד שעות, משום דמרתח על ידי הטחינה:

פרק יט

אין לשין לפסח עיסה גדולה יותר מן תק"כ (520) דרה"ם, ויותר טוב ללוש אותה פחות מן תק"כ (520), ושיעור עיסה שחייבת בחלה הוא קמח משקל שבע מאות ושבעה ושבעים דרה"ם, כי כן עולה מ"ג ביצים וחומש ביצה למשקל הביצה י"ח דרה"ם, וכנזכר בפוסקים ועיין "חיים לראש" דף ק"י יעוין שם, ומאחר שאנחנו נזהרים שלא יהיה בעיסה שלשין לצורך הפסח שיעור החייב בחלה, לכן טוב להניח כל המצות אחר אפיה בסל אחד והסל מצרפם לחלה, ואז מפריש חלה ומברך, ואם אין לו סל או תיבה אחת לצרפם, בתוכה, יניח המצות במקום אחד ויפרוס עליהם מפה שלא יתגלה מהמצות כלל ויפריש חלה, והברכה של החלה היא "אשר קדשנו במצותיו וציונו להפריש חלה תרומה", ואף על פי דיש מי שכתב הנוסח הוא "תרומה חלה", המנהג פה עירנו לברך "חלה תרומה", וכן היו דורשים עטרת ראשי הרב מורי זקני זלה"ה, ועטרת ראשי הרב מור אבי זלה"ה בציבור בכל שבת הגדול, ושמעתי שכן המנהג בעיר הקודש תוב"ב:

פרק כ

אם שכח ולא הפריש חלה קודם יום טוב, ונזכר ביום טוב אין מפרישין חלה ביום טוב כמו שכתוב בשולחן ערוך סימן תק"ו, כיצד יעשה? יאכל בלא חלה, וישייר מצה אחת עד מוצאי יום טוב ויפריש חלה מאותה מצה, דחלת חוצה לארץ אוכל ואחר כך מפריש, ואף על פי שיש אומרים דלא אמרינן בחוצה לארץ אוכל ואחר כך מפריש אלא דוקא בהיכא דהוה בהו שיעור חלה בעודה עיסה, אבל אם לא היה בעיסה שיעור חלה, אלא אחר כך צירפם בכלי אחד ונתחייבו בחלה לא מהני בה לשייר מצה אחת להפריש ממנה חלה במוצאי יום טוב, אלא צריך שישייר מעט מכל מצה ומצה כדי לתרום מן המוקף, הנה העליתי בספרי הקטן "מקבציאל" העיקר כסברת החולקין דסבירא להו גם בכהאי גוונא דלא היה שיעור בעיסה תחלה, אלא שאחר אפיה נתנם בכלי לצרפם, מהני לאכול מהם קודם הפרשת חלה, ורק אחר כך ישאיר מצה אחת ויפריש ממנה חלה, על כן אם שכח ולא הפריש קודם יום טוב יסמוך על סברה זו לאכול ולהפריש אחר כך ממצה אחת ועיין בשולחן ערוך לרבנו זלמן ז"ל הלכות פסח סימן תנ"ז סעיף י' וי"א יעוין שם:

פרק כא

אחר שיברך ויפריש יאמר בפיו הרי זו חלה, כדי שיקרא לה שם בפיו אחר הברכה, ואע"ג דאיכא רבים דסבירא להו דלא בעינן לקרא לה שם, עם כל זה כיון דאיכא רבוותא דסבירא להו הכי, מאי הפסד יש באמירת ג' תיבות אלו למעבד אליבא דכולי עלמא, כן העליתי בס"ד בתשובה בספרי הקדוש רב פעלים:

פרק כב

הרא"ש ז"ל היה משתדל בעשיית מצת מצוה בכבודו ובעצמו, וכן ראוי לכל אדם לעשות, ואמר רבינו האר"י ז"ל המטריח עצמו במצת מצוה עד שמזיע יועיל לתיקון קרי, והלש אחר איסור חמץ יאמר בתחלת הלישה כל פירורין שיפלו בשעת לישה ועריכה, וכן בצק הנדבק בכלים יהיו הפקר כעפרא דארעא, והמנהג להצניע הלולבין להסיק בהם התנור לאפית מצת מצוה, והנה מצות מצוה זו מצוה מן המובחר ללוש ולאפות אותה בערב פסח אחר שבע ומחצה ועיין ברכי יוסף ז"ל:

פרק כג

אם נמצא חטה במצה בעודה חיה, אם אינה מבוקעת יקח מן המצה כדי נטילת מקום, והמצה עצמה מותרת, ואם היא מבוקעת יאסור כל אותה המצה שנמצאת בה החטה אבל אם החטה נמצאת בעיסה אפילו מבוקעת, נוטל בה כדי נטילת מקום בלבד וזורקו לאש וכל העיסה מותרת, מפני שיש בזה הפסד מרובה וגם שעת הדחק וכמו שכתבתי בספרי הקטן מקבציאל:

פרק כד

אסור לעשות מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה אפילו בחנם. וצריך להסתפר קודם חצות, ואם שכח קודם חצות יסתפר אחר חצות ע"י גוי, אך צריך שיעמיד ישראל על גב לראות מתחילת תספורת עד הסוף, ואפילו קציצת הצפרניים טוב להזהר לקוץ אותם קודם חצות:

פרק כה

הבכורות אפילו הם כהנים או לויים מתענים בערב פסח בין בכור מאב בין בכור מאדם ודוקא הזכרים אבל הנקבות לא נהגו להתענות, והזכר אפילו נולד אחר נפל גם כן יתענה, והנולד אחר ולד שמת תוך שלשים יום וכלו לו חודשיו לא יתענה, דיש לסמוך בזה על הגאון שבות יעקב והגאון דגול מרבבה דמקילין בזה, ואם הבכור עצמו היה חתן או אבי הבן או סנדק מותר לאכול ואין צריך לפרוע תעניתו אחר החג, אבל אם נזדמן לו פדיון שפודה את בנו אין לאכול, ויש נוהגים דהחתן מזמין את הבכורות לסעוד בו ביום אצלו בסעודת חתן, וכן אבי הבן בסעודת מילה ואין אנחנו מוחין ביד הנוהגים בכך, מיהו אינו יכול להזמין הרבה אלא רק צמצום להשלים העשרה ולא יותר ועיין חק יעקב, ובסעודת סיום מסכתא אם הבכור גמיר וסביר להניח מה שאומרים בעת הסיום מותר לו לאכול שם ועיין חיים לראש:

פרק כו

אסור לומר בשר זה לפסח, אלא יאמר בשר זה ליום טוב, ואסור לאכול מצה בערב פסח, וגם בלילה של ערב פסח אין לאכול, אבל מצה מבושלת שבישלה קודם י"ד מותר לאכול בי"ד, כן העלתי בתשובה בס"ד בספרי הקדוש רב פעלים, ולא יאכל הרבה בערב פסח, כדי שיאכל בליל פסח לתיאבון משל למי שיזדמן אצלו אורח וכו':

פרק כז

יזהרו הנשים בבדיקת החזרת והכרפס, דכל תולע יש בו חיוב חמשה מלקיות, והדבר הזה תלוי בצואר האשה בעלת הבית דכל בני הבית סומכין עליה בזה, ואם מקילה בבדיקה אפשר שיהיה תלוי בצוארה חיוב מלקות יותר משערות ראשה, בפרט בהיות בני הבית מרובין ובמקומות אלו שהתולעים קטנים מצויים הרבה בירקות, מעשה בחכם אחד שנכנס בערב פסח לחצר אחד, וראה את האשה בעלת הבית, לפניה שני סלים גדולים מלאים חזרת, והיא רוחצת העלים של החזרת ורואה אותם במהירות כלאחר יד ומנחת בסל לפניה ויאמר לה החכם: כמה שערות יש בראשך, אמרה לו לא מניתי אותם ולפי דעתי אי אפשר למנותם, אמר לה שערות ראשך אפשר להמנות, אך חיוב המלקיות אשר בצוארך אי אפשר להמנות, אמרה לו מה אעשה בני הבית מרובין ורוצין לאכול

חזרת הרבה כי ערב להם, אמר לה תשובה זו לא תצילך ביום הדין, על כן שמעי לעצתי ותשליכי העלין שצריך להם בדיקה מרובה, ותקחי הקלחים דוקא וכן הכרפס תבדקי להם שיעור מועט לצאת ידי חובה דוקא. על כן בית שאוכליו מרובין ואין בודקים הרבה יעשו כן, ונוהגים שלא לאכול חזרת בערב פסח, וכן בחוץ לארץ אין אוכלים חזרת ביום ראשון של פסח:

פרק כח

יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי שיקדש מיד כשתחשך דהיינו אחר צאת הכוכבים, וישתה בהסיבה כל ארבעה כוסות, וכולם צריכין מזיגה ויעשה המזיגה במים בשלש פסקות זו אחר זו, ובעל הבית ימזוג לו הכוס אחד מבני הבית דרך חירות, גם יקבל הכוס בשתי ידיו משתי ידיו של הנותן, גם אכילת כל ארבע כזיתות של מצה יהיו בהסיבה בין אנשים ובין הנשים בין הגדולים בין הקטנים, וההסיבה צריכה להיות על צד שמאל, ואפילו איטר מסב על שמאל כל אדם ודלא כמאן דכתב להפך:

פרק כט

צריך לשתות רוב הרביעית בבת אחת דהיינו שתייה אחת ולא יפסיקנו בשתי שתיות, ובדיעבד אפילו הפסיק כמה פעמים יצא, ורק לא ישהה מתחילת שתיה עד הסוף יותר מכדי שתיית רביעית, ומשקל הרביעית הוא עשרים ושבע דרה"ם, ולכתחילה צריך שישתה כל הרביעית, אך בדיעבד אם שתה רוב רביעית יצא ידי חובתו, וכנזכר בפוסקים, ואע"ג דברכה אחרונה אין לברך בשותה רוב רביעית, משום דיש בזה פלוגתא וספק ברכות להקל, עם כל זה בליל פסח דאיכא ד' כוסות וברכה אחרונה שייכה לכולהו, אם בחד מנייהו או בתרי שתה רביעית שלם, יוכל לברך אח"כ ברכה אחרונה, אבל אם לא שתה בשום חד רביעית שלם לא יברך ברכה אחרונה על היין דספק ברכות להקל, על כן ידחוק עצמו לפחות בכוס אחד לשתות רביעית שלם, ואם יש בכוס כמה רביעיות צריך לשתות רובו, וכל הארבע כוסות צריכין שטיפה והדחה שירחצם מבית ומחוץ בכל פעם:

פרק ל

מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלושה מצות ומרור וחרוסת וכרפס וזרוע וביצה, והחרוסת זכר לטיט שנשתעבדו בו אבותינו, לכך מניחים בתוכו אגוזים ושקדים, והזרוע זכר לפסח דבזמן בית המקדש היה מביא גם את הפסח בשעת אמירת ההגדה, והביצה זכר לקרבן חגיגה, ומנהגנו לעשות הזרוע צלי והביצה שלוקה במים, ואם שכח ולא צלה הזרוע בערב פסח מותר לצלותו בליל פסח, אע"ג דאין אוכלין צלי גם ביום ראשון וכמו שכתבתי בספרי הקטן מקבציאל, וצריכין להזהר בכל ביצים ששולקין בקדרה בפסח

שירחצו תחילה במים צוננין בתוך כלי אחד בפני עצמן, מפני כי אצלינו אלו המוכרים את הביצים קונים אותם מן הערביים והם מניחים אותם עם הקמחים שלהם ונדבק על קליפתם קמח, לכך ירחצום היטב תחלה כי חמץ בפסח במשהו:

פרק לא

נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון ולא יברך על נטילה זו, ואשרי הנזהר ליטול ידיו בטיבול משקה בכל השנה כולה, ועטרת ראשי הרב מור אבי זלה"ה היה נזהר בכל השנה והיה מזהיר לכמה בני אדם בזה כי באמת מנהג העולם להקל בזה בשאר ימות השנה הוא בנוי על סברה יחידאה ועיין בשו"ת מטה יוסף ז"ל מה שכתב בזה:

פרק לב

יקח כרפס פחות מכזית, שלא יתחייב בברכה אחרונה ויברך עליו בורא פרי האדמה, ויכוין לפטור המרור ויטבול אותו בחומץ ויאכלנו בלא הסיבה, וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל וכן מנהגינו מזמן עטרת ראשי הרב הגאון מור זקני זלה"ה לאכלו בלא הסיבה, וטיבול ראשון זה שהוא כרפס בחומץ, הוא זכר לסיבת קושי השעבוד שהיה בשביל מכירת יוסף הצדיק עליו השלום ושהטבילו כתונת פסים שלו בדם ומכרוהו וגרמו צער ליעקב אבינו עליו השלום, וזה נרמז בכרפס והיינו אותיות "כר" הם סוף מכר ואותיות "פס" הם ראש "פסים", וטיבול שני שהוא מרור בחרוסת הוא זכר לקושי השעבוד עצמו שמררו חייהם במעשה הטיט הרמוז בחרוסת וכמו שכתבתי בזה בספרי הקטן מקבציאל ואע"ג שאמרנו שצריך ליקח כרפס פחות מכזית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה הנה אם שגה ואכל כזית צריך לברך אחריו בורא נפשות רבות, ועם כל זה לא יברך על המרור בורא פרי האדמה יען דחשיב מצרכי הסעודה הבאים תוך הסעודה, ויזהר שלא יאכל כל הכרפס שיש בקערה אלא ישאר בקערה מהכרפס עד אחר המוציא, דצריך שיהיה סוד הקערה שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור:

פרק לג

יקח מצה האמצעית ויחלקנה לשתיים, ויתן חציה הגדול לאחד מהמסובין להצניעו לאפיקומן, וחצי השני הקטן יניח בין שתי המצות השלימות, וכפי הסוד יחלקנה להאמצעית צורת "ד" "ו" וצירו של ו' יניח לאפיקומן וצורת ד' יניח בין המצות וכשאומר הא לחמא עניא יגביה בפרוסה, ויאמר הא בציר"י, ומנהגנו לכפול פסקא זו שלש פעמים, ואח"כ יצוה להניח הקערה בסוף השלחן, גם ימזגו הכוס ויניחו לפניו כדי שישאלו ויאמרו "מה נשתנה", וכשיתחיל לומר עבדים מגישים הקערה לפניו, וכשאומר אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן מנהג יפה לאחוז חצי המצה הטמונה לאפיקומן להראות לבני המסיבה שהוא זכר לפסח וכנזכר בספר תניא, וכשמגיע ל"מצה זו", יגביה המצה

השלימה העליונה שלפניו לחבוב מצוה, וכן הוא הדין כשיגיע למרור זה, אבל כשאמור "פסח שהיו אבותינו אוכלין" לא יאחוז הזרוע בידו אלא יראנו בלבד, וכשיגיע להיא שעמדה, יאחוז בידו הכוס שמזגו לו, ויכסה הפת, ויזהר לכסות הפת בכל עת שלוקח הכוס בידו:

פרק לד

יטול ידיו ויברך על נטילת ידים, ויקח המצות שלשתם ביחד משום לחם משנה, ויברך המוציא וישמיט השלישית וישאר בידו מצה העליונה והפרוסה, ויברך על אכילת מצה ויבצע מהעליונה והפרוסה כזית מזו וכזית מזו, וכל כזית הוא תשעה דרה"ם, ויטבלם במלח שלש פעמים ויאכלם בהסיבה, ויכניס שתי כזיתות אלו בפיו ביחד, כדי שיאכל משניהם בבת אחת ואם יש לו אונס שאינו יכול לעשות כן וירצה לפרר כל כזית פרורין קטנים להכניסם בפיו, אז יכניס פרורי כזית השלמה תחלה וכנזכר באחרונים. ואח"כ יקח כזית מרור וישקענו בחרוסת, וינער מעט מן החרוסת דבעי טעם מרור, ויברך על אכילת מרור ואין צריך הסיבה, ואח"כ תכף נוטל מצה השלישית ובוצע כזית ממנה וכורכו עם כזית מרור ומטבל בחרוסת, ואומר "זכר למקדש כהלל הזקן וכו'" ויאכלם בהסיבה, ויזהר שלא ידבר דברים חיצונים בין אכילת מצה לאכילת הכורך, ולכן יאכלם בזה אחר זה תכף בלא עיכוב, ואח"כ סועד וגומר סעודתו בשמחה ובטוב לבב:

פרק לה

אחר שגמר סעודתו יאכל בשמחה את האפיקומן השמור בתוך המפה זכר לפסח הנאכל על השבע, ולכן יזהר שלא יאכל הרבה בתוך הסעודה כדי שיאכל האפיקומן לתאבון, ויאכל ממנו שתי כזיתות למצוה מן המובחר, שהם: כזית אחד זכר לפסח וכזית אחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח, ואם הוא זקן או חלוש מאד וקשה עליו לאכול שתי כזייתות יאכל כזית אחד דוקא זכר לפסח, וצריך לאכול אותו במקום אחד, ולא בשתי מקומות, ואפילו בחדר אחד בשתי שולחנות אסור, ויזהר לאכלו קודם חצות, וטוב שגם ההלל יאמר קודם חצות, ולא יתנמנם באמצע אכילת האפיקומן, ואם הוא מסב לבדו על השולחן אפילו בתוך הסעודה קודם אכילת האפיקומן לא ישן ועיין שולחן גבוה ז"ל: אחר האפיקומן אין לאכול שום דבר, משום דבעינן שיהיה טעם האפיקומן בפיו עד שישן, ורק מים מותר לשתות, ויש מתירין בקהוו"א (קפה) ויש לסמוך עליהם לצורך גדול, ושתיית עשן, שם הסכים הרב חיים פלאג'י ב"חיים לראש" להזהיר בליל ראשון, אבל בליל שני התיר, ומה שקורין אותו אפיקומן הוא נטריקון אפיקו מיני שלא יאכלו עוד, ועטרת ראשי הרב מור אבי זלה"ה פירש אפיקו מ"ן - ראשי תבות "מיין נוקבין" העולין מן מצות אכילת מצה ואכילה זו היא מצוה אחרונה ודברע פי חכמים חן:

פרק לו

אם שכח ולא אכל האפיקומן עד שנטל ידיו, או אמר "הב לן ונבריך", יאכל אותו בלא ברכת המוציא, ואם לא נזכר עד שבירך ברכת המזון אם לא שתה כוס שלישי, יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ואם שתה כוס שלישי ואח"כ נזכר, הנה אם אכל תוך הסעודה מזאת המצה השמורה משעת קצירה שיעור כזית סומך על זה, ואם לאו אז אילו אם לא נזכר אלא עד אחר ההלל יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויחזור ויברך על הכוס, ועיין בית דוד סימן רנ"ט דף ע' ושולחן גבוה סימן תע"ו סעיף קטן ח יעוין שם:

פרק לז

חייב אדם לספר בנסים ונפלאות שעשה השם יתברך לנו ולאבותינו עד שתכרחנו השינה לישן, ואיתא בזוהר הקדוש (ר"מ פרשת בא) פקודא לספר ביציאת מצרים וכו' וקודשא בריך הוא חדי בהאי סיפורא, וכנ"ש לכל פמלייא של מעלה, ואמר להון זילו שמעו האי שבחא דלתתא, ובהאי סיפורא בקעי רקיעייא ויהבי חילא למאריהון, ובזה כלל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח בפמלייא שלא מעלה שקב"ה משתבח בו כדכתיב (ישעיה מט, ג) "ישראל אשר בך אתפאר":

פרק לח

צריך לומר קריאת שמע על המטה עם הפסוקים הנוהגים בכל לילה כסדר רבינו האר"י ז"ל, ואם הוא ניעור עד אחר חצות יאמר אותה מעט קודם חצות, ובחוץ לארץ כל הלכות לילה ראשונה נוהגת בלילה שניה, וצריך לברך שהחיינו בחוץ לארץ בשתי לילות הראשונים של פסח בקידוש, אבל בלילות האחרונים שהם יום שביעי ויום שמיני של פסח אין מברכין שהחיינו בקידוש, וכשאומרים שהחיינו בלילה הראשונה יכוין גם על אכילת מצה:

פרק לט

העובר לפני הנחתום גוי בפסח ולא יריח מפת חם, ומצאתי כתוב דאין מכין הכלבים בחג הפסח ובפרט ביום א' וביום ב' שבהם מספרים ביציאת מצרים, ואע"פ שאמרו רבותינו ז"ל על הכלב (שבת קנה:) "משח אודניה וחוטרא אבתריה", מסירין החוטרא מעליהם בפסח כי בליל פסח ביציאת מצרים כתיב לא יחרץ כלב לשונו ששמרו גזרתו יתברך באותה הלילה, דלכן אמרה תורה על נבלה לכלב תשליכון אותו:

פרק מ

ישגיחו מוכרי הצימוקים בשקים שלהם שלא יהיה בשקים חמץ בעין - שדרכים להיות דבק בהם חמץ, מחמת שבמקום ההוא של הצמוקים דרכם להשתמש בהם בקמח ובא

עליהם מים ומתלכלך השק בקמח שנעשה חמץ בעין, והמגדל תרנגולים יברר הלול שלהם מהשעורים, ויקנה להם קודם פסח דוחן או זורא (דורה) ויתחיל להאכילם מזה קודם שיכנס הפסח, ומותר לקנות תרנגולים בתוך הפסח ויאמר בפירוש שאינו רוצה לקנות הזפק כלל, ואחר שחיטה יפתחנה תכף וישליך זפק לחוץ, ועיין בשיורי ברכה ובטוב עין, ופה עירנו יש כמה בעלי בתים שאין אוכלים תרנגולים בפסח משום גדר וסייג דחוששין פן ימצא בההם חיטין ושעורים, והרוצה לאכול תרנגולים מפני שיש לו סיבה הכרחית יעשה התרה על מנהג שלו וכנזכר בלב חיים חלק ב' סימן ר"ז:

פרק מא

פה עירנו יש הרבה בעלי בתים נוהגים שלא לאכול אורז בפסח מפני כי האורז ימצא בו תערובת חיטין ושעורים, וצריך לבדקו תחלה פעמיים ושלש, וחוששין שמא ישגו בבדיקה, וישאר באורז חיטה ושעורה ויבשלו בו לכך בדלין ממנו, ויש נוהגין לאכול אחר בדיקה, על כן אם בעל הבית אוכל אורז והמבשל שלו נוהג שאינו אוכל אורז אסור לבשל אורז ביום טוב לבעל הבית כיון דהוא נוהג איסור באכילתו משום גדר וסייג, אבל לטלטלו ביום טוב מותר, כן העליתי בס"ד בתשובה בספרי הקדוש רב פעלים, והדומה לדין זה תמצא גם בשאר ימי טובים שאם זה המבשל אכל בשר ביום טוב, אסור לבשל חלב לאחרים אלא אם כן יש שהות ביום שיעבור זמן שש שעות אחר אכילת הבשר כדי שראוי שיאכל זה מן התבשיל ההוא בו ביום, אבל אם אין שהות ביום שיאכל הוא עצמו ממנו אסור לבשל לאחרים, מיהו בטלטול שרי:

פרק מב

לא ישתו חלב מבהמת גוי בפסח שמא האכיל אותה חמץ, ואם לוקחים שאור מן הגוי אחר הפסח יזהו להפריש מאותה עיסה חלה שתהיה גדולה משיעור השאור כולו:

פרק מג

אין אומרים תיקון לאה בחול המועד של פסח ויזהרו בכל ימי המועד לעסוק בתורה הנותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא:

פרק מד

בודקין בליל י"ג כפי ההלכות שכתבנו לעיל בבדיקה של ליל י"ד, והבכורות מתענים ביום חמישי, על כן אם הבודק הוא בכור יטעום קודם הברכה פירות או מיני מזונות, כדי שיבדוק בישוב הדעת ובנחת, ואחר הבדיקה יבטל החמץ כמו שכתבנו בליל י"ד, אבל ביטול של היום לא יבטל ביום ששי אלא יבטל ביום שבת, ויזהר שלא ישכחהו, אך ביעור חמץ יעשהו ביום שישי שישרוף הפתיתים שאינו רוצה לאוכלם, ומשייר הפת

לצורך סעודת ליל שבת וסעודת שחרית דשבת, והביעור בערב פסח יעשהו קודם חצות כדרך שעושה בי"ד כשחל בחול, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים:

פרק מה

ביום שבת קודם שהוא יום י"ד ימהרו להתפלל בבוקר כדי לצאת במהרה לאכול סעודת שחרית שלא יכשלו באיסור אכילת חמץ בערב פסח אחר הזמן אך יזהרו שלא יתפללו בחפזון ובמרוצה, ואם יש חתנים באותו שבת לא יזמינו אבות הבנים אורחים הרבה לצורך עליית ספר תורה כדרכן, כדי שלא להאריך הזמן בכך, שצריך לצאת מהרה לאכול סעודת שחרית וימהרו לקדש ולאכול תכף, ויאכלו כל חמץ שיש אצלם בית קודם שיחול איסור אכילתו, ואם נשאר חמץ שאין יכולים לאכלו יתנוהו לגוי, ולא יזרקנו לרשות הרבים, ואין מבשילין לשבת זו תבשיל שדרכו להיות דבק הרבה בקדרה שלא יתקנח באצבע, כדי שלא יצטרך להדיח הקדרות והקערות מיהו אם בשל כזה ונדבק התבשיל בקדרה מותר להדיח הקדרה במים בידו, אבל לא בסמרטוט משום איסור סחיטה בשבת, והדחה זו נחשבת קצת צורך היום דאיכא בזה צורך מצוה כמו שכתבו הפרי חדש וכנסת הגדולה ושולחן גבוה, ואם אפשר לקנחו באצבע אסור להדיח כנזכר באליה רבא ושאר אחרונים, ואחר שיגמור כל אכילתו ולא ישאר אצלו חמץ אז יבטלנו ויאמר כל חמירא וכו' דחזיתיה ודלא חזיתיה:

פרק מו

יאכל סעודת הלילה ושל שחרית בשבת זו בחצר במקום אחד דוקא, ולא יעשו בלילה ובשחרית פירורין הרבה על השולחן, ואם נעשה פירורין ישגיח עליהם לאכלם תכף קודם שיפול עליהם משקה וימאסו, ואחר אכילתם ינערו השלחן או המפה ברשות הרבים, בשביל פירורין קטנים שאין נלקטים ביד לאכלם, גם עוד אחר אכילה יכבדו המקום שאכלו בו משום איזה פירורין שנפלו, וישליך הזבל לרשות הרבים ולא יניח הזבל באשפה שבחצרו, ומותר לאכול ביצים בשבת זו בשחרית ואין חשש בזה משום אכילת ביצים בליל פסח דאין זה דומה לחזרת וכיוצא, אך יש נוהגים שלא לאכול בשבת זו ביצים בשחרית מפני שמניחים ביצה בליל פסח בקערה ואוכלים אותה זכר לקרבן חגיגה וכל אחד יעשה כמנהגו בדבר זה:

פרק מז

בגדי מועד ילבשום בשבת זו אחר מנחה, וגם הכתונת יחליפו אותה אחר מנחה מפני שאכל חמץ בלילה ובשחרית בהיותה עליו, וחוששין שמא דבק בה איזה פירור קטן של חמץ, אבל במכנסים וטלית אין חשש זה, ומי שהוא עני ואין לו אלא כתונת אחת

שלבשה בליל שבת יזהר בעת אכילתו לתחוב בית-יד של הכתונת לפנים ואחר אכילתו יבדוק כותנתו:

פרק מח

סעודה שלישית יעשנה בפירות אחר מנחה, וטוב לעשותה בפירות שברכתן מעין שלש, ויביאום לפניו בקערה על השולחן ויאמר גם כן קודם שיאכל אתקינו סעודתא וכו' כשאר שבת, ולא ירבה באכילתו כדי שיאכל בלילה לתאבון, ובזה השבת מנהגי לדרוש בעזרת ה' בבית הכנסת על ההגדה, אך צריך להקדים כדי שנתפלל בתשע ומחצה ודרוש שבת הגדול הוא בשבת הקודם:

פרק מט

מצת מצוה שיוצא בה ידי חובתו בלילה ראשונה לא יטלטלנה ביום שבת זה שחל בערב פסח, כי מוקצים הם דלא חזו למיכל מנייהו דודאי קפיד להאכיל לתינוקות, אבל שאר מצות שהם לצורך אוכלו בימי הפסח מותר לטלטלם בשבת זו, דאע"ג דהגדולים אסורים לאכול מצה בערב פסח, מכל מקום חזו למיכל לקטנים:

פרק נ

סידור השולחן לצורך הלילה לא יעשה אלא אחר חשיכה דאין שבת מכין יום טוב, אך כיון שעבר בין השמשות שהוא אחר קריאת ה"מוגרב" בשבעה דקים, מותר להכין לצורך הלילה, וצריך כל אדם לישן ביום שבת זו אחר סעודת שחרית כדי שיוכל להיות ניעור היטב בלילה, והוא הדין הנשים והקטנים יזהרו בכך, ואחר שיקיץ משנתו ביום יעסוק בתורה הנותנת חיים לעושיה וטוב ללמוד משנה פסחים:

פרק נא

צריך לערב בפת ותבשיל, ושיעור הפת י"ח דרה"ם, ושיעור התבשיל תשעה דרה"ם, ופחות מזה אינו מועיל, והתבשיל טוב לעשותו ביצים שלוקים קשים דאלו מתקיימים במקומות אלו שהם חמים, אבל הבשר לא יתקיים בזמן החום שני לילות ושני ימים דאם חל יום טוב בחמישי ושישי צריך שתשאר חתיכת הבשר ב' ימים ושני לילות, דהיינו עד ליל שבת, ולכן טוב לעשות מבצים שלוקים כי אלו יתקיימו ולא יתקלקלו:

פרק נב

נוטל העירוב בידו ומברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב", "בדין עירובא יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולתקוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת", והשוחט טוב להוסיף תיבת "ולמשחט", ואם לא הוסיף לית לן בה דנכלל זהה בכלל כל צרכנא וכמו שכתב הגאון רבנו זלמן ז"ל, ומצוה לאכול העירוב בסעודת שבת:

פרק נג
צריך לשמור עירובו שלא יאבד, ושלא יאכלו אותו עד ליל שבת אחר חשיכה, ואם אירע לו כך או ששכח ושגג ולא הניח עירוב פה עירנו יע"א יסמוך על עירוב שלי, כי אנכי הצעיר מזכה ומערב בעד כל השוגגין והאנוסין ואותם שיתאבד עירובם קודם שבת:

פרק נד
אם בערב יום טוב שכח ולא הניח עירוב והתפלל ערבית, או שאמר ברכו ונזכר, אע"פ שעדיין הוא יום לא יניח עירוב אלא יסמוך על שלי:

פרק נה
אם חל יום טוב בחמישי ושישי אע"פ שעשה עירוב ומבשל ביום שישי לצורך שבת, עם כל זה אסור לבשל ביום חמישי שהוא יום ראשון לצורך השבת:

פרק נו
אם יש שלש וארבע בעלי בתים דרים בחצר אחת, ויש בהם נשים או אנשים שאינם יודעים לערב, ורק יש שם אחד שיודע לערב יביאו כולם את העירוב לאותו האחד מן הדרים שם שיודע לערב, ויאחוז הכל בידו ויאמר יהא שרי לנא ולכל הדרים בחצר הזה:

פרק נז
בעל הבית עם הארץ שאינו יודע לומר נוסח העירוב, וכן אשה אלמנה ובניה קטנים שאינה יודעת לומר נוסח העירוב, כתב הגאון חיד"א ז"ל ב"חיים שאל" חלק א' דף צ"ד מנהג עיר קדשינו ירושלים תוב"ב לשלוח הבית דין זוגא דרבנן ויסבבו ויעשו עירובי תבשילין לאלמנות ולכל מי שלא ידע, ויקחו מאתם בכל בית פת ותבשיל, וכה יאמרו "בדין עירובא יהא שרי לבעל הבית הזה ולכל בני ביתו לאפויי ולבשולי וכו'", וזהו בתורת שליחות יעוין שם: ולענין הברכה אם יודע זה העם ההארץ או האשה לברך, ורק נוסח העירוב אינם יודעים, העליתי בתשובה בספרי הקדוש רב פעלים בדין חנוכה שיוכל לברך החולה בהיותו במיטה ואחר ידליק בפניו בחדרו ושם הבאתי דברי הרב חקרי לב אות י' חלק ב סימן ח' בדף ל"א, ומח"א בהלכות שבת סימן יא, והפרי חדש סימן תלב, ודברי הרב על "ערך השולחן", מה שכתב בספרו "חקת הפסח" סימן תל"ב על דברי רש"ל ז"ל, והגם דהבאתי שם דברי הרב בית דוד ז"ל בהלכות ראש השנה סימן שצ"ג שכתב שלא יהיה אחד עושה ואחד מברך עם כל זה העלתי בדין חנוכה הנזכר, שיהיה בעל הבית שהוא חולה מברך ושלוחו מדליק, והוא הדין לענין זה יכול זה עם הארץ לברך ושלוחו שעומד אצלו אומר תכף נוסח העירוב:

פרק נח

צריך להקדים צרכי שבת מבעוד יום שיהיה שהות ביום שאם היו מזדמנים לו אורחים שלא אכלו היו אוכלים ונהנים בו ביום קודם בין השמשות ממלאכתו שעשה, וכמו שכתב הגאון רבינו זלמן ז"ל בשולחן ערוך:

שמיני

פתיחה

דע כי בשבתות אלו אשר בין פסח לעצרת, דרכי לדרוש בע"ה תחלה בפרשת השבוע ואח"כ אקשר התחלת פרק מפרקי אבות עם פסוק מן הפרשה, ואדרוש בפרקי אבות ואח"כ אקשר ההלכות עם המשנה מפרקי אבות של אותה שבת, ואגיד ההלכות, לכן בשבתות אלו כל קשור ההלכות יהיה עם המשנה דאבות מידי שבת בשבתו בעזרת ה' יתברך:

הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על האמת ועל הדין ועל השלום (אבות א, יח), נראה לי בס"ד אמת הוא חלק מצות עשה, ודין הוא חלק מצות לא תעשה, ושלום הוא חלק מצות דרבנן, שעל ידם ישא ה' פניו לישראל וישם להם שלום, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות כ:): איך לא אשא פנים לישראל שאני אמרתי "ואכלת ושבעת וברכת" (דברים ח, י), והם דקדקו עד כזית ועד כביצה, כי מאחר דחכמים החמירו בגדרים וסייגים בזה נעשה שלום לישראל מן המקטרגים, שאין יכולים לקטרג ולומר מדוע תשא פנים להם לקבלם בתשובה ולהאריך להם עד שישובו בתשובה וכמו שכתבתי במקום אחר בזה:

והנה מכלל מצות חז"ל היא מצות נטילת ידים, ומשום דהיא מדרבנן נעשה לה חיזוק יותר דהמזלזל בנטילת ידים חייב מיתה בידי שמים, צא ולמד מעובדא דרבי עקיבא בעירובין דף כ"א כשהיה חבוש בבית האסורין ולא טעם כלום עד שהביאו לו מים ונטל ידיו, וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה, ומה בבית האסורין כך שלא בבית האסורין על אחת כמה וכמה עיין שם, וכל אדם ראוי שיתפעל בזה, ושומר נפשו יזהר בה, וישתדל לדעת הלכות נטילת ידים שיש כמה דברים שמעכבין בה וכאלו לא נטל דמי, ואין בור ירא חטא (אבות ב,ה) והנזהר ינחל טוב:

פרק א

אף על פי ששיעור נטילת ידים ברביעית יזהר ליטול בשופע, ואותם אנשים בורים שנוטלין ואין נוטלין כראוי עונשם יותר מרובה מאותם שאינם נוטלין כלל, חדא הנה הם אוכלים בלא נטילת ידים כיון דאין נוטלים נטילה ראויה כפי הדין והשני שמברכים ברכה לבטלה, והשלישי ריב לה' עמהם: מאחר דנוטלין למה אין נוטלין כראוי, מה

הפסד יש בזה ומה עול כבד יש להם בזה, אין זה אלא רוע לב, על כן איש הירא יזהר ויזהיר אחרים בזה לעשות המצוה כתיקונה וכמו שכתוב בחסד לאלפים סימן קנ"ח יעוין שם. אך אע"פ דאוכל כזית חייב בנטילת ידים, עם כל זה ברכת על נטילת ידים לא יברך אלא אם כן אוכל כביצה שהוא י"ח דרה"ם, ואם דעתו לאכול כביצה ובירך על נטילת ידים ובעת שבא לאכול לא היה לאכול כביצה אלא רק אכל כזית, אין כאן חשש ברכה לבטלה על אשר בירך על נטילת ידים, ועם כל זה ידחוק עצמו היכא דאפשר לו לאכול כביצה בשביל הברכה:

פרק ב

חיוב נטילת ידים הוא בין על האנשים בין על הנשים, ובעוונותינו הרבים יש כמה נשים שאוכלים בלא נטילת ידים ואין מרגישים בחטא דנעשה להם כהיתר, ויש חושבין כיון דאין יודעים לברך ברכת המזון לכך גם נטילת ידים לא יברכו, וצריך להודיעם דלא תליא הא בהא, וצריך כל אדם להשגיח על בני ביתו בדבר זה ולהודיעם חומר הדבר ויזהירם תמיד וגם יחנך ילדיו הקטנים אע"פ שלא באו לכלל חיוב כדי שירגילו בכך מקטנותם, וכתב בספר כתר מלכות כתיבת יד: בפעם האחרונה של נטילת ידים בכל יד ויד ימלא חפניו מים וכמו שאמר רב חסדא (שבת סב:): אנא מלאי חפנא מיא וכו', ויכוין אותה שעה: מים ראשי תבות "מלא ידנו מברכותיך", וגם יכוין "מים" ראשי תבות מעושר מתנות ידיך. עד כאן. ומנהג יפה הוא:

פרק ג

כל הנוטל ואינו מהפך ידיו אנה ואנה בשעת נטילה, הרי זה קרוב לודאי שאין המים באים על כל היד וכנראה בחוש הראות, לכן יזהר להפך ידיו בשעת נטילה אנה ואנה כדי שיבואו המים על כל היד:

פרק ד

כשנוטל יקח הכלי ביד ימין וימסרנו ליד שמאל, כדי להכניע השמאל כעבד הנכנס לשרת את אדונו, ואז תשפוך יד השמאל על הימין שלש פעמים בזה אחר זה, ותניח הכלי בארץ והימין תקחנו מאליה מעל הארץ ותשפוך ממנו ע"י שמאל שלש פעמים בזה אחר זה, ואח"כ ישפשף הימין שלש פעמים בזה אחר זה, ויחזור וישפשף השמאל גם כן שלש פעמים בזה אחר זה, כן הוא הסדר המפורש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל דבעי לשפוך שלש פעמים בזה אחר זה וגם לשפשף שלש פעמים, ואע"ג דמדברי רבינו האר"י ז"ל בשער המצות משמע לשפוך שתי פעמים ולשפשף פעם אחת, ודאי דבר זה נתברר לרבינו הרש"ש ז"ל מדברי רבינו האר"י ז"ל במקום אחר, כי נאמן רבינו הרש"ש ז"ל שלא יחדש דבר מדעתו אם לא מצא לו גילוי והכרח בדברי רבינו האר"י ז"ל, לכן אין לזוז

מדבריו, ובפרט כי בדבר זה אין נזק יוצא מן התוספת, ושמעתי שכך הוא מנהג קהל חסידים בבית אל לשפוך שלש פעמים בזה אחר זה, ולשפשף שלש פעמים בזה אחר זה:

פרק ה

אחר נטילת ידים ושפשוף יגביה ידיו עד כנגד ראשו להעלות ולרומם לבחינת ו"ה שהם סוד מים התחתונים להלביש לבחינת י"ה שהם מים העליונים, ולהגביה ולרומם את בחינת ארבע אותיות יהו"ה להלביש לבחינת קוץ היו"ד של שם הוי"ה וליחדם יחוד שלם ולהמשיך שפע לגופו ולנשמתו ולקשרם. וכאשר יגביה ידיו עד כנגד ראשו אז תכף ומיד יברך על נטילת ידים, כדי שלא תהיה הגבהת ידיו לבטלה, כנזכר בזוהר הקדוש (בלק קצח:) שאסור להגביה ידיו בריקנייא, ואחר ברכת על נטילת ידים בעוד ידיו זקופים יפשוט ידיו לקבל שפע וברכה מעשר מיני שפע הנמשך לי"ב בחינות קדושה הכלולים בעשר ספירות קדושה, הרמוזים בעשר אצבעות ידיו, ויכוין להמשיך מן אור אין סוף מוחין ושפע לי"ב בחינות קדושה הרמוזים בעשר ספירות הכוללים, והם עשר מיני ברכות הנזכרים בפסוק "ויתן לך וכו'" עד ו"מברכיך ברוך" (בראשית כז, כח-כט):

פרק ו

כתב רבינו ז"ל בשער המצות נטילת ידים שיעורה כל היד שהוא חמש אצבעות והכף עצמה עד פרק הזרוע וכו', ובזה יובן ענין נטילת ידים שהוא לשון נשיאות כמו "וינטלם וינשאם" (ישעיה סג, כט), אשר ביאורו הוא שבעת רחיצתם יגביהם למעלה עד כנגד ראש, ולפחות עד כנגד שתי הפנים שבו כי גם הפנים מכלל רישא אינון, וכאשר תגביה ידיך תכוין להכניס קשר הזרועות לפנים, ולא יהו יוצאין ובולטין כמנהגם לאחורי הגוף והם הנקראים קובד"ו בלשון לעז בסוד וכל אחוריהם ביתה עד כאן לשונו:

פרק ז

יברך על נטילת ידים אחר הנטילה קודם הניגוב, ואם לא בירך עד שההתחיל לאכול שוב לא יברך, ויש מי שאומר שאפילו אם לא בירך עד לאחר הניגוב שוב לא יברך, לכן צריך ליזהר לברך קודם הניגוב, וכל שכן שאסור לו לברך בהיותו מנגב ידיו כמנהג המון העם, שהרי אסור לעשות עסק אפילו כל דהוא בשעה שמברך, וכנזכר בחסד לאלפים סימן קנ"ח אות ג' ועיין מטה יוסף חלק ב' ושאר אחרונים, ולפי זה אם שכח ולא בירך קודם ניגוב לא יברך אחר ניגוב משום ספק ברכות, מיהו הרב המגיה בחסד לאלפים שם כתב דאם נגב ידיו קודם ברכה יחזור ויטול ידיו כדי לברך קודם ניגוב עיין שם, ויפה כתב וכן ראוי לעשות כדי שלא יפסיד הברכה, ואין בזה משום גורם ברכה שאינה צריכה וכמו שכתבתי בס"ד בזה במקום אחר, אך קודם שיטול יגע בבשרו בידיו ויטמאם, ויטול ויברך קודם ניגוב:

פרק ח

ינגב ידיו היטב קודם שיבצע שהאוכל בלא ניגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא (סוטה ד:), ויש מחמירין אפילו בנוטל ידיו בבת אחת ושופך עליהם רביעית בבת אחת עם כל זה צריך נגוב קודם אכילה, ולא ינגב ידיו בחלוקו דקשה לשכחה:

פרק ט

אם עשה צרכיו ורוצה מיד לאכול, יטול ידיו תחלה בשביל עשיית צרכיו ויברך אשר יצר, ואח"כ יגע בידיו במקומות המכוסים בגופו, ואז יטול ידיו ויברך על נטילת ידים, אבל אי אפשר לעשות נטילה אחת לשתיהם דאין הנטילות שוות, מפני כי נטילת בית הכסא צריכה שלש פעמים בסירוגין, ונטילת ידים לאכילה צריכה שלש פעמים רצופין בזה אחר זה, לכך יעשה כאשר כתבנו, מיהו אם אין לו מים הרבה או שהוא צריך למהר יעשה כך, שיטול ידיו בסירוגין שלש פעמים ויכוין בנטילה זו אדעתא דהכי שרוצה לאכול ויברך על נטילת ידים והמוציא, ואחר שיאכל כזית של המוציא יברך אשר יצר, אך לא יעשה כך אלא מדוחק, דלכתחילה טוב לעשות שתי נטילות כל אחת כדינה כאשר כתבנו:

פרק י

האוכל צריך נטילת ידים אפילו אם אדם אחר נותן לתוך פיו והוא אינו נוגע במאכל, ואסור להאכיל למי שאינו נוטל ידיו, וכן אסור ליתן לאכול למי שיודע בו שאינו מברך, על כן בעל הבית שמביא פת לבני ביתו ויודע שאין מברכין ואין עושין נטילת ידים הרי קולר העון תלוי בצוארו, וכן אם יבא עני לביתו לבקש לחם ויודע בו שאינו מברך ואינו נוטל ידיו, הרי זה עושה איסור במקום מצוה ועל זה ידוו הדווים:

פרק יא

צריך שיהיה במים רביעית מכונס במקום אחד, דהיינו שבעה ועשרים דרה"ם מים שהוא שיעור ביצה וחצי, ואם לא היה בכלי רביעית ושפכם על ידו וחזר והביא מים והשלים, ידיו טמאות ואין לו תקנה אלא עד שינגבם ואז יחזור ויטיל עליהם מכלי שיש בו רביעית מים, וצריך שכל אדם ישים דעתו בדבר זה כי הוא מצוי ושכיח שהאדם לפי תומו לוקח הכלי ושופך על ידיו בחשבו שיש בו יותר מרביעית מים, ואחר ששפך ידע שהוא חסר מרביעית דאז יזהר לנגב תחלה, ואח"כ יטול ממים שיביא מחדש שיש בהם שיעור:

פרק יב

הנוטל ידיו צריך להזהר שלא יפסוק הקלוח עד שיטול כל היד בבת אחת שתתכסה כל היד במים שלא ישאר אפילו קצת ממנה שלא יתלחלח במים, ודבר זה מצוי הרבה

שלפעמים שופך על היד מים רבים ועם כל זה ימצא מקום קטן ביד שלא נאחז בו המים ונשאר יבש ממש:

פרק יג

נטל מקצת ידו ונגבה, וחזר ונטל הנשאר בידו הרי ידו טמאה כמו שהיתה, דאין נטילה לחצאין אם אין על מקצת שנטל טופח על מנת להטפיח:

פרק יד

מי שיש לו מכה בידו ורטיה עליה אין צריך להסיר הרטיה בשעת הנטילה, ורק יזהר ליטול ידיו מרביעית מים בבת אחת, שאם לא כן המים שעל הרטיה יחזרו ויטמאו את היד, ואע"פ שהוא נטל מרביעית טוב שיכרוך על הרטיה סמרטוט רך משום זוהמא ועיין באליה רבה, ואם באמצע השולחן הסיר הרטיה או נפלה צריך לחזור וליטול כל היד שאין נטילה לחצאין:

פרק טו

אם נטל ידיו ובעת שבא לשפשף ראה שנשאר מקום בכף ידו שלא נאחז שם מים שנשאר יבש, ולא נשאר מים בכלי וגם לא אפשר להביא ממקום אחר כדי שיטול פעם שנית, הרי זה יזהר שלא ישפשף, שאם ישפשף יטמא כל ידיו מחמת אותו מקום שנשאר בלא מים וימתין עד שתתנגב מאליה שלא ינגבה במטפחת, והרי זה יוצא ידי חובת נטילה כמאן דאמר דסבירא להו דסגי עד האצבעות, ואע"ג דלא קימא לן כוותיה, סמכינן בכהאי גונא שהוא שעת הדחק לאכול פת ע"י נטילה זו מאחר דאי אפשר לו לתקן הדבר, אך לא יברך על נטילת ידים אלא יברך בלא שם ומלכות, ורק יהרהר בשם ומלכות ועיין חסד לאלפים קס"ב אות ג':

פרק טז

אם נטל ידו אחת ונגע בה בחברתה שלא נטל אותה עדיין, או אם נגע בידיו אדם אחר שלא נטל ידיו, ואפילו אם נגע בו תינוק בן יומו בידיו הרי נטמאו ולא מהני להו נטילה אלא עד שינגבם תחלה ויחור ויטלם, אך לא יברך פעם שנית, ואפילו נטל שתי ידיו ולא נזהר לשפוך רביעית על כל אחת בבת אחת ושפשף יד בחברתה נטמאו ידיו, ואין לו תקנה עד שינגבם ויחזור וינטלם בלא ברכה:

פרק יז

יש חסידים ואנשי מעשה מדקדקין שאין נוטלין הם בעצמם, אלא יהיה אדם אחר שופך לידים שלהם, מפני דלפעמים אם לא שפך רביעית על ידו האחת אז כשיבא ליתן מים על ידו האחרת יהיה צריך להשפיל ידו, ואז חוזרין המים שחוץ לפרק ומטמאין את היד, ועוד חוששין שמא בנתינת הכלי מיד ליד נוגעת היד שנטול ביד שלא נטל ותטמא,

ועוד חוששין מחמת לחלוח שנטמא בנגעו ביד שאינה נטולה ומטמא אח"כ את הנטולה כשאוחזת באוזן הכלי, על כן מי שמוכרח ליטול בעצמו ישים לבו להשמר בכל אותם החששות שלא ישגה בהם ובחששה האחרונה שהיא בעבור לחלוח הכלי יזהר לאחוז פעם השנית במקום חדש, ואם אי אפשר לו בכך יש לסמוך על המקילין שאומרים המים שבאוזן הכלי או בדופני הכלי אין מטמאין בנגיעת יד שאינה נטולה דהכי קימא לן להלכה וכנזכר בחסד לאלפים אות ה':

פרק יח

מי שהיה במדבר או במקום סכנה ואין לו מים, צריך לכרוך ידיו במפה כדי לאכול פת, ואם ימצא לו מים בודאי עד כדי הילוך שעה ורביע ימתין ולא יאכל, ולכן אם הוא מהלך בדרך ורוצה לאכול ואין לו מים, אם יש מים לפניו עד מהלך שעה ורביע ימתין ולא יאכל עד שיגיע לשם ויטול, ואם אין מים לפניו כלל אך הם לאחוריו אם הוא שיעור מהלך רבע שעה יטרח ויחזור לאחוריו ויטול ידיו כדי לאכול, ואם הוא יותר מרביע שעה אינו מחויב לחזור בעבור זה, והא דאמרינן בשיעור רבע שעה חוזר היינו בהיכא דליכא פחד וחשש סכנה, אבל בפחד וחשש סכנה או שהוא הולך עם השיירה ואין ממתינין לו, בכל זה יכרוך ידיו במפה ויאכל הפת:

פרק יט

קודם שיטול ידיו כדי לאכול פת, יזהר לומר "לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו' הריני בא לקיים מצוות עשה דרבנן ליטול ידי ולשפשפם היטב קודם סעודה, כדי לעשות נחת רוח ליוצרי ולעשות רצון בוראי לתקן שורש מצוה זו במקום עליון, ויהי רצון מלפניך ה' אלוהי ואלוהי אבותי שתהיה חשובה ומקובלת ורצויה לפניך מצוה זו של נטילת ידים והשפשוף קודם סעודה, כאלו כונתי בכל הכוונות הראויות לכוין, ובזכות מצות הברכה אשר נברך על נטילת ידים קודם סעודה, יהיה עתה עת רצון לפניך וימשך מן אור אין סוף שפע מוחין ואורות גדולים לשנים עשר פרצופים הרמוזים בעשר ספירות הכוללים הרמוזים בעשר אצבעות הידים, ומשם נקבל שפע עשרה ברכות ככתוב ויתן לך האלהים (להמשיך מאין סוף מוחין ושפע) מטל השמים (חכמה) ומשמני הארץ (בינה) ורוב דגן (דעת) ותירוש (חסד) יעבדוך עמים (גבורה) וישתחוו לך לאומים (תפארת) הוי גביר (נצח) לאחיך (הוד) וישתחוו לך בני אמך (יסוד) אוררך ארור ומברכיך ברוך (מלכות):

תזריע

פתיחה

רבי יוסי אומר יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך, והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך, וכל מעשיך יהיו לשם שמים (אבות ב, יז), יש לאמר מה שייכות לעסק התורה

עם חיבוב ממון חבירו דנקיט להו בהדי הדדי, ועוד מה נותן טעם בתיבת "שאינה" על מה שכתוב והתקן עצמך ללמוד תורה, ונראה לי בס"ד דמצינו שדימה הכתוב את התורה לממון דכתיב (משלי ב, ד): "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה וכו'" וכן אמר (משלי ג, יד): "טוב סחרה מסחר כסף", וכאלה רבות והענין הוא כמו שהעוסק בממון במשא ומתן מרבה ומוסיף הממון שלו, כן העוסק בתורה ונושא ונותן בדבריה ימצא חדושי תורה הרבה ויוסיף חכמה, ולכן גם בתורה שייך לשון סחורה, אך אפשר שיחשוב האדם כמו ממונו אם ירצה להניחו בתיבה ולא יעסוק בו אלא יושב ובטל דרשאי הוא בשלו ואין עליו דין וחשבון, כן הוא מסחר התורה אם לא ירצה לעסוק במשא ומתן של התורה רשאי דשלו היא ורשאי להניחה בקרן זוית ולא יעסוק בה כדי להרויח ממנה חידושים, והנה באמת החושב כן הוא דעת שוטים כי התורה היא תורת ה' ונתנה לאדם כדי לעסוק בה ולטרוח בעסק שלה כדי להוציא לאור תעלומיה וסתריה בארבעה חלקים של פרד"ס, והרי היא אצל האדם בתורת עסקא כאחד הנותן לחבירו אלף זהובים להסתחר בהם ויקח מן הריוח מחצית שכר דאינו רשאי לבטל כיסו של חבירו להניח הקרן בטל בתוך התיבה ולא יעסוק בו כלום, וכן הענין אצל התורה לכך אמר הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, רוצה לאמר הן אמת לקח טוב זו התורה נתתי לכם שמסרתיה לכם אך היא עודנה תורתי שלי היא וממוני היא, לכך אל תעזובו אין אתם רשאין לעזוב העסק שלה שתהיו בטלים ממנה דאינה ממון שלכם כדי שתאמרו רשאי אדם ביטול עסק ממונו, אלא חייבין אתם לעסוק בה ולהוציא ממנה רווחא ופירי כאשר תוכלון:

ולזה אמר יהי ממון חבירך המסור לך בתורת עסקא, חביב עליך כשלך שאתה צריך לשומרו ולעסוק בו שלא יהיה בטל, דלא תוכל להצניעו בקרן זוית בלתי עסק של ריוח, וזהו בממון הגשמי של חבירך המסור לך, וכמו כן אתה לצריך להזהר בממון רוחני היא התורה הקדושה המסורה לך שתתקן עצמך ללמוד תורה ולא תניחנה בטלה בקרן זוית, יען כי הן אמת שנתנה לך מאת ה', אך היא אינה ירושה לך אלא עודנה של בעלה דתורת ה' נקראת גם אחר שנתנה לישראל, ובעלה רוצה שתטרח בה להוציא ממנה רווחא ופירי בחדושי תורה, וכל כונתך בלימוד ועסק שלה יהיו לשם שמים ולא בעבור לקבל פרס מן הריוח הזה שאתה מוליד ממנה:

ומה שאמר "לשם שמים" ולא אמר לשמים היינו כי האדם בעסק התורה צריך ליחד שם הוי"ה ושם אדנ"י, ולכן אמרו רבותינו ז"ל (עירובין נד, א): "כי חיים הם למוצאיהם" (משלי ד, כב) למוציאיהם בפה, היינו דשם אדנ"י הוא בחינת כלי ושם

הוי"ה בחינת אור פנימי שהוא בתוך הכלי, לכך שם אדנ"י נקרא נרתק לשם הוי"ה, וידוע כי הפה הוא בחינת שם אדנ"י בסוד "אדני שפתי תפתח" (תהילים נא, יז), והתורה עצמה היא בחינת שם הוי"ה, לכך צריך שיוציאם בפה, ולזה סיים "ופי" שהוא בחינת שם אדנ"י "יגיד תהלתך" היא התורה שהיא סוד שם הוי"ה ולכן אם האדם מוציא דברי תורה מפיו ממש הנה בזה עושה חיבור שם הוי"ה בנרתק וכלי שלו שהוא שם אדנ"י ולזה אמר "חיים הם למוציאיהם בפה", וידוע, כי 'שמים' כינוי לשם הוי"ה שנקרא שמים, ותיבת 'שם' הוא כינוי לאדנ"י הנקרא 'שם' בסוד "ויעש דוד שם" (שמואל ב ח, יג). ולזה אמר "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" שתתחבר בחינת "שם" עם בחינת שמים שבזה יהיו חיבור אור פנימי שהוא שם הוי"ה בתוך הכלי שהוא שם אדנ"י:

ולכן כל קדושה שיש למעלה מוכרח שיש בה בחינת אור פנימי ובחינת כלים, וכל העולמות וכל הספירות הם מיוסדים ועשויים בכך שהם בחינת כלים ובחינת אורות שבתוכם, ואין עולם ואין ספירה למעלה שאין בה בחינת כלים ובחינת אורות פנימיים: והנה ידוע שהתורה נקראת מים, והיא המטהרת את האדם ודוחה מעליו כל מין טומאה, ולכן כמו שהתורה שנקראת מים שהיא חיים לאדם ע"י הטהרה שמטהרתו צריכה להיות בפה כאשר אמרנו, דנמצאת הטהרה נעשית במים שבתוך הכלי שהוא הפה כמו שאמר: "חיים הם למוציאיהם בפה", כן טהרת ידיו של אדם במים הגשמיים צריכין המים להיות בתוך הכלי, ובזה נטהרין הידים, שבזה תהיה טהרת הידים במים הגשמיים כמו טהרת האדם במים הרוחניים שצריכין להיות בכלי שהוא הפה, שיהיה זה דוגמת הקדושה של מעלה שהכל עשוי בחינת כלים ובחינת אורות שבתוכם, והוא בסוד חיבור שם הוי"ה שהוא אור פנימי בשם אדנ"י שהוא סוד הכלי ונרתיק שלו, ולכך הכלי שנוטלין בו נקרא בדברי רבותינו ז"ל (בבא בתרא נח, ב) "אנטל" שהוא מספר חיבור הוי"ה אדנ"י, וכן מפורש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל הכונה זו של "אנטל" שהוא מספר שני שמות הנזכרים:

פרק א

הנה אמרו רבתינו ז"ל (חולין קז, א): אין נוטלין לידים אלא מכלי, מפני שסמכו דין טהרת ידים על הזאת מי חטאת ועל קדוש ידים ורגלים במקדש היו צריכים כלי, יען דבקדוש ידים ורגלים נאמר (שמות ל, יח-יט) "ועשית כיור וכו' ורחצו ממנו וכו'", ובמי חטאת נאמר (במדבר יט, יז): "ונתן עליו מים חיים אל כלי", ואמרו רבותינו ז"ל (חולין קז, א): כל הכלים כשרים אפילו כלי אבנים וכלי אדמה שאינם חשובין כלים לענין טומאה מכל מקום כשרים כאן, ובלבד שיהיו עשויים לקבל משקה, אבל כובעין של לבדין אפילו קשים ואפילו הם מעור שיכולים לקבל משקה פסולין לנטילת ידים כיון

דאינם כלים גמורים להשתמש בהם, וגם שאינם עשויים לקבל משקה, ובשעת הדחק שאין לו כלי אחר ולא ימצא לו התיר מרן ז"ל ליטול בהם אך לא יברך על נטילת ידים, וטוב שיכרוך ידיו במפה אחר שיטול בכלים אלו ויאכל בעוד ידיו כרוכים במפה ועיין במשבצות זהב ואחרונים ז"ל:

פרק ב

גם כסויי הכלים כיון שאין התחלת עשייתן כדי לקבל אין נוטלין מהם, ועיין שולחן ערוך לרבינו זלמן סעיף ו' וחיי אדם ושאר אחרונים:

פרק ג

צריך שיהיה הכלי מחזיק רביעית, ואם אינו מחזיק רביעית אין נוטלין ממנו לידים אפילו שימלאנו שנים ושלש פעמים באופן ששופך ממנו על ידיו כמה רביעיות:

פרק ד

לא יהיה הכלי נקוב, ושני מיני נקבין הם האחד נקרא מוציא משקה, והשני נקרא כונס משקה דהיינו אם ישימו הכלי הזה בתוך המים יכנסו בו המים דרך הנקב ההוא שבו וזה הנקב הוא גדול מנקב שמוציא משקה, והנה אם ניקב נקב שהוא כונס משקה אפילו אם הכלי מחזיק רביעית מן הנקב ולמטה אין נוטלין ממנו, דמאחר שיש בו נקב כזה הרי זה בטל מתורת כלי, אבל אם הנקב הוא קטן שהוא רק מוציא משקה אם מחזיק רביעית מן הנקב ולמטה נוטלין ממנו, ואם לאו אין נוטלין ממנו, ומיהו אם יש לו כלי אחר אפילו אם זה מחזיק רביעית מן הנקב ולמטה לא יטול בו לכתחילה:

פרק ה

יש אומרים דלא חילקו בין כונס משקה למוציא משקה אלא בניקב, אבל אם נסדק אף על פי שאינו אלא במוציא משקה אין נוטלין ממנו משום דנסדק גרע מניקב, ואע"ג דיש חולקין וסבירא להו דאין לחלק יש לחוש לסברת המחמירין, ורק בשעת הדחק יש לסמוך על המקילין אבל לא יברך בשם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו: ועיין חיי אדם ושאר אחרונים:

פרק ו

כל נקב או סדק שהמים יוצאים ממנו טיפה אחר טיפה תכופים בזה אחר זה הרי בידוע שהוא שיעור כונס משקה ופסול לדברי הכל ואם אינו מוריד טיפה אחר טיפה אז יבדקנו ע"י שישימנו בתוך המים ויראה אם הוא כונס משקה או לאו:

פרק ז

כלי שנקרא בלשון ערבי איברי"ק (כד-קומקום, בעל קנה שפיכה) המנהג פשוט בארץ הצבי וטורקייא ליטול ממנו וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל במחזיק ברכה וכן המנהג פשוט פה עירנו בגדד יע"א, אך יש מחמירים לומר שאם פי הקנה גבוה מפי הרחב

שיטול דרך הרחב וטוב להזהר בזה היכא דאפשר ועיין חסד לאלפים אות ב' ושאר אחרונים ז"ל ודע כי כל כלי איברי"ק של נחשת המצוי פה עירנו יע"א דרכן להיות פה הקנה גבוה יותר. גם עוד יש הפרש אחר בזה של חרס שפיותיו הם ישרים בעיגול שאין עושין בשפתיו כעין מרזב בולט כדי ליצוק ממנו, אבל בשל נחשת עושין בראש הקנה הדק כעין מרזב בולט שיוצקין ממנו דרך שם, ובזה יש חשש אחר והוא דיש אוסרים ליטל דרך אותו העשוי כמין מרזב מפני דשם אין לו דין כלי כיון שאינו מחזיק שם משקין, ולדידהו צריך ליטול דרך הרחב שהוא ביושר ואין עשוי כמין מרזב, ואע"ג דעל זה יש חולקין וסבירא להו דשרי ליטול גם דרך שם - ועיין בה להרב מטה יהודה ושאר אחרונים וכן העיד הגאון מחזיק ברכה שכן המנהג פשוט וכנזכר לעיל, מכל מקום ירא שמים יחוש בזה ולא יטול דרך שם, אלא יטול דרך פה הרחב שהוא הישר מקום שמחזיק משקין, ומיהו אין למחות ביד הנוהגים היתר בזה ליטול דרך המרזב, ועל כל פנים אתה רואה שזה האיברי"ק של חרס המצוי פה עירנו שעומד ישר בדק וברחב הוא עדיף טפי ליטול ממנו, ויטול מן פה הקנה הדק שהוא נמוך מן פה הרחב:

פרק ח

צריך להזהר שלא יהיה בשפת הכלי שנוטל ממנו חריץ או בליטה שיעור כונס משקה, ואם נשבר הכלי בשפתו בצד אחד יטול במקום השבר שהוא התחתון והנמוך:

פרק ט

כלי נחשת שניקב אין מועיל לו סתימה בשעוה ולא בטיט ולא בזפת ולא דבק שקורין בערבי גיג"י (דבק) ולא במה שקורין קי"ג (זפת) וכן כל כיוצא בזה אלא צריך שיסתמנו בבדיל ויועיל לו, וכל כלי חרס אין מועיל לו סתימת חרסית וטיט, אבל מועיל לו הזפת והדבק, ועיין שדה הארץ סימן ג' ולכן פה עירנו צריכין להזהר כשקונין איברי"ק של חרס לראות אם הוא מתוקן בחרסית, כי פה עירנו ימצא נקבים חדשים והמוכר מרגיש בהם ומתקן אותם בחרסית שקורין בערבי צלא"ח (חרסינה), וזה מצוי הרבה לכך הקונה יתן דעתו לעיין היטב בכלי שמא הוא מתוקן בכך, ולא יקנה כלי כזה בשביל נטילת ידים:

פרק י

לא ימלא חופניו מים ויתן לחבירו על ידיו שאין נוטלין אלא מן הכלי, וכן הוא עצמו לא יטול ידו אחת מן הכלי ואח"כ ישפוך ממנה לידו השניה, ויש מתירין בזה בהיכא ששפך על ידו הראשונה רביעית בבת אחת מן הכלי דכיון דידו הראשונה זו נטל אותה מן הכלי, מהני אם ישפוך ממנה לידו השניה, ומכל מקום יש להחמיר כסברה ראשונה דפוסלין בכל ענין:

פרק יא

אם הכניס ידיו בתוך כלי של מים ושפשף ידיו בהם לא עלתה לו נטילה אם הוא מחובר לקרקע, דכיון דהכלי מחובר לקרקע נמצא אין כאן נטילה אלא כעין טבילה היא זו, ואין טבילה בשאובין, ואם אין הכלי מחובר לקרקע הרי זו דרך נטילה ויש מתירין בזה דסבירא להו בין שנוטל ידיו מתוך הכלי בין מכניס ידיו לתוך הכלי, הכל נקרא נטילה בכלי, ויש אוסרין בזה, ובשעת הדחק שאין לו כלי ליטול ממנו יש לסמוך על המקילין אך יברך בלא שם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו, וגם עוד יכרוך ידיו במפה ויאכל:

פרק יב

מי שאין לו כלי יכול לטבול ידיו בנהר או במקוה שיש בו ארבעים סאה הכשרים לטבילת נשים, או במעיין אע"פ שאין בו ארבעים סאה, ורק שיהיו ידיו מתכסים בו בבת אחת, ויברך על נטילת ידים, ואע"ג דמן הדין די לו להטביל ידיו פעם אחת דוקא, וגם אין צריך ניגוב, מכל מקום גם בזה יטביל שלוש פעמים וישפשף שלוש פעמים מפני שיש סוד בדבר, והנגוב בלאו הכי יעשהו האדם משום נקיות:

והא דשרי להטביל ידיו בנהר היינו דוקא בנהרות הגדולים הבאים ויוצאים מאליהם מן ההרים כחדקל ופרת ואמנה ופרפר נהרות דמשק וכיוצא בהם, אבל אותם נהרות שהם חריצים שעושין בעלי השדות בשדות וכרמים כדי שישקו את האילנות והזרעים ששואבין להם מים מהנהר הגדול או מן המעין על ידי הדלי ששופך לתוך הבריכה ומן הבריכה נמשך ויוצא לתוך אלו החריצין שהם הנהרות הקטנים, הרי זה אסור להטביל ידיו בנהרות אלו דאף על גב שיש בהם ארבעים סאה ויותר, מחמת שהם ארוכים הרבה אע"פ שאין בהם עומק ועוד נמי הם מים שאובין שהמשיכוה דהדלי שופך אל הבריכה ומן הבריכה נמשך המים לנהר עם כל זה הנה הם זוחלין ופסולין, וכל דלא עשה להם גדר בתוכם לעכב זחילת המים שיהיו נקווים ועומדים ולא זוחלין, אין טובלין בהם הידים: ואם יטביל ידיו בזאת הבריכה שהדלי שופך לתוכה ויטבילנה בעוד שהדלי שופך אע"ג דיש מתירים משום דניצוק חיבור דהדלי נקוב ובעוד ששופך אל הבריכה הנה הוא שופך גם למעין, עם כל זה כיון דאיכא דסבירא להו ניצוק אינו חיבור לכך אין לסמוך להתיר בזה, מיהו לפעמים בתוך אלו החריצים שעובר בהם המים בתוך שדות וכרמים עושין בריכה אחת גדולה ועמוקה שיש בה ארבעים סאה מים נקוים בתוכה, הנה בזאת הבריכה מותר להטביל ידיו, כיון דהמים נקוים בתוכה, אך צריך להזהר להכניס ידיו לתוך הבריכה למטה משיעור קרקעית החריץ השופך המים לתוך הבריכה ויוצא ממנה, יען כי השטח העליון של הבריכה השוה עם המים העוברים על פני החריץ

שם נחשבים זוחלין ולכך צריך שישפיל ידיו למטה בתוך המים הנקווים אשר בבריכה, ושיעור הארבעים סאה גם כן בעינן שיהיה במים הנקווים ולא מראש הבריכה:

פרק יג

אם נטל ידו אחת וטבל ידו אחת כשרה ומברך על נטילת ידים לכולי עלמא, וכן אם יש בידו אחת מכה שאי אפשר ליתן עליה מים והיא כרוכה בבגד ונוטל רק יד אחת, דיברך על נטילת ידים ולא יברך על נטילת יד וכמה שכתבתי בתשובה בספרי הק' [הקטן] רב פעלים:

פרק יד

המים צריכין לבא לידים מכח גברא, ואם באו מאליהם לא חשובה נטילה, ולכן כלי שקורין בערבי מזנבל"א (דוד מים בעל ברז) שיש לו ברזא עשויה כראש תרנגול נחשת שמסבבין אותו לצד אחד ויוצאים המים, צריך הנוטל ידיו ממנו להיות פותח וסותם כמה פעמים תכופים בזה אחר זה שאם לא יעשה כן נמצא קלוח הראשון בלבד יוצא מכח גברא ובזה הקלוח הראשון אין בו מים שיעור המספיק לכסות כל היד:

פרק טו

אין ליטול ידיו מקטן שאין לו שש שנים גמורות כי נטילת ידים צריכה כונה וקטן כזה דינו כקוף שאין לו בינה וכנזכר באחרונים, וטוב להזהר שלא ליטול ידיו מנכרי, וכן נמי מאחותו ובתו שהם נדות או מאשה אחרת אפילו אינה נדה גם כן לא יטול, אבל אם הנכרי או הנדה הביאו מים בכלי והוא נוטל בעצמו שרי, והנזהר גם בזה תבוא עליו ברכה וכנזכר באחרונים:

פרק טז

יש שבעה משקין שהם מקבלים טומאה "שלא בהכשר", והם האחד יין וגם חומץ בכלל זה, והשני דבש דבורים אחר שהופרש מן שעוה וכנזכר במטה יוסף חלק ב' דף ט' עמוד ג', והשלישי שמן זית, והרביעי חלב וגם מי חלב בכלל, והחמישי טל, והשישי דם בהמה חיה ועוף, והשביעי מים, וסימנם י"ד שח"ט ד"ם, אבל שאר מי פירות אפילו עשויים משקים לשתיה אין מקבלים טומאה "בלא הכשר", ולכן האוכל דבר שטיבולו במשקה מן המשקים הנזכרים שמקבלים טומאה, או כגון שנשפך מהן על המאכל ועדיין הוא לח, אע"פ שהאוכל אינו נוגע במקום המשקה, ואפילו אוכל ע"י כף צריך ליטול ידיו תחלה, אבל לא יברך על נטילת ידים דלא תקנו חז"ל ברכה אלא דוקא בנוטל ידיו לאכול פת, ואע"פ שהדם אסור באכילה בלאו הכי, מנו אותו עם שבעה משקים הנזכרים משום אדם האוכלו לרפואה ובמקום סכנה, ומיהו דם דגים אינו נקרא משקה לענין זה, ולכך האוכל דג עם דמו אין צריך נטילת ידים:

פרק יז

אפילו אוכל פחות מכזית מהדברים שטיבולן במשקה מהמשקים הנזכרים חייב ליטול ידיו והראיה לזה מליל פסח שאוכלין כרפס פחות מכזית, ועם כל זה חייב ליטול ידיו משום טיבולו במשקה וכנזכר בברכי יוסף:

פרק יח

כל משקה מהמשקין הנזכרים שנתבשל עם שאר דברים ויש בהם מן המשקין הנזכרים טופח על מנת להטפיח, הרי זה צריך נטילה באכלו אותם, וכן אם שרו איזה דבר במים או רחצו פירות במים ועודם רטובים שיש עליהם מים טופח על מנת להטפיח, צריך נטילה ויש מקילין במבושל לאכלו ע"י כף בלא נטילה ויש לסמוך על המקילין היכא דאיכא דוחק וטרחא גדולה, ומיהו מרקחת שנותנין לאורח ע"י מזלג יש להתיר בשופי כי זה חשיב דבר שדרכו לאכול ע"י כף, דגנאי ליטול חתיכת המרקחת בידו לאכלה בלי מזלג והראיה דאם לא היה להם מזלג לא יביאו המרקחת בלי מזלג, מיהו כל זה הוא במרקחת דרובה מים או מחצה על מחצה, אבל היכא דסוכר והפירות הם יותר מן המים שנתבשלו בהם אין צריך נטילה, ועיין מטה יוסף חלק ב' דף ט' עמוד ב' ושאר אחרונים:

פרק יט

משקה מהמשקים הנזכרים שהוא מבושל מותר לטבל בתוכו לחם ולאכול בלא נטילת ידים, מפני שהמשקה הוא מבושל וגם אין נוגעים ידיו במקום המטובל, ולכן צריך להזהר בזה שלא יגעו ידיו במקום שהוא מטבלו במשקה וכמו שכתב הרב נוה שלום דף קל"ה, ומה שהוכיח הגאון חיד"א ז"ל לאותם המטבילים פת בתוך הקאפ"י ואוכלים בלא נטילת ידים היינו מפני שהם נוגעים בידיהם, והשותה מאלו המשקין הנזכרים בכלי אין צריך נטילת ידים, אבל טובל אצבעו ומוצץ, וכן השותה מים בכפיו צריכין נטילת ידים ויש מקילין בטובל אצבעו ושותה בידו דסבירא להו לא תקנו נטילת ידים למשקין אלא ע"י טבול אוכלין ולא בענין אחר, ואע"פ שהמקיל יש לו לסמוך מכל מקום יש להזהר היכא דאפשר:

פרק כ

החמאה אם היא קרושה אינה משקה אלא נחשבת אוכל, אבל אם נמוחה הרי זה משקה וצריכה נטילת ידים, ויין שרוף שנעשה מתבואה או מתמרים וכיצא אינו משקה לענין זה דלא הוי אלא זיעה, והצלי שהמוהל טופח עליו - יש אומרים צריך נטילת ידים, ויש אומרים אינו צריך ויש לסמוך על המתירים בזה:

אחרי קדושים

פתיחה

חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, נראה לי בס"ד הנה נודע דתורה שבכתב דומה לארגז נאה ומפואר שיש חדרים וחדרי חדרים למאות ולאלפים, חלוקים זה מזה במדתם בארכם ורחבם וקומתם שכל אחד ואחד מהם עשוי בחכמה נפלאה, ומתוקן לתשמיש פרטי לכמה מיני טבעות ושירים ונזמים של אבנים טובות ומרגליות, ולכמה מיני דברים סגולת מלכים כל דבר כפי מדתו ושיעורו ויקרת ערכו, ויתן המלך לבנו יחידו את הארגז המופלא הזה להתבונן בה ולדעת מה תשמיש ראוי להשתמש בזה החדר, ומה תשמיש ראוי להשתמש בזה החדר, ועוד מסר לו כמה מיני תכשיטין העשויים ומתוקנים באבנים טובות ומרגלית, וכמה מני סגולת מלכים מינים ממינים שונים שיתבונן מדעתו להניח כל מין ומין בחדר ואוצר הראוי לו וכן השם יתברך נתן תורה שבכתב תחלה לעמו ישראל ועשה בה כמה אוצרות וחדרים בכל פסוק ופסוק והכל עשה בחכמה, ואח"כ מסר להם תורה שבעל פה - שהיא הקבלה והמסורת הרחבה מני ים, וצוה להם להתבונן ביגיעה רבה למצוא מקום בתורה שבכתב אשר יכול לשום בו כל דבר ודבר מתורה שבעל פה כראוי לו, באופן שכל החדרים והאוצרות שתקן ועשה בתורה שבכתב, צריך שימלאום מדברי תורה שבעל פה:

ועל כן תורה שבכתב נקראת כלי חמדה שהיא כמו כלים אשר ימלאום אבנים טובות ומרגליות וסגולת מלכים, ותורה שבעל פה היא נקראת חיבה יתירה, כי דבריה הן הן אשר יקרים מפנינים וסגולת מלכים, וזה שאמר חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה היא תורה שבכתב, ואם תאמר והלא גם אומות העולם העתיקו כל תורה שבכתב והיא כתובה אצלם כמו שכתובה אצלינו, לזה אמר חיבה יתירה נודעת להם, פירוש חיבה יתירה היא תורה שבעל פה לא נודעה אלא לישראל, דעל ידי כן ימלאו את אוצרות תורה שבכתב מתורה שבעל פה שבכל פסוק ופסוק דורשים כמה דברים ועושים לו שבעים פנים, מה שאין כן אומות העולם אין בידם אלא הארגז שהוא כולל כלים רבים ואין להם דבר שיניחו בתוך הכלים למלאותם, ומה תועלת יש להם ממנה ולזה אמר (תהילים קמז יט-כ) "מגיד דבריו ליעקב" אלו דברי תורה שבעל פה, ולכן נמצא חוקיו ומשפטיו שכתובים בתורה שבכתב אינם אלא רק לישראל, ולא עשה כן לכל גוי, יען דאפילו משפטים הכתובים בתורה שבכתב אשר טעמם הפשטי גלוי לכל אדם, גם כן אני קורא על הגוים בל ידעום, כאשר יראה הרואה שגם דיני ממונות ודיני נפשות הכתובים

בתורה שבכתב, ישתנה פשוטם מכח הקבלה והמסרות שיש לנו בתורה שבע"פ. ובזה יובן הטעם דתורה שבכתב נקראת מים מפני כי המים יכולים לקבל כל מיני צבע, וכן מקראות התורה יכולים לקבל ככמה מיני פירושים וביאורים, ובאמת פרטי מני הצבע הם רבים כי בשחור תוכל לעשות כמה מדרגות וכן באדום וכן בירוק, אך כללות המינים של הצבע המה נחלקים לארבעה חלקים שהם ירוק ככרתי ושחור ואדום וירוק כחלמון, ולכך גם בתורה תמצא כן דאף על פי שיש בה שבעים פנים ועוד יותר ויותר, עם כל זה בכללות נחלקת לארבע שהם פרד"ס (פשט, רמז, דרש, סוד), ולכך נמשלה למים שהם יכולים לקבל כל מין צבע:

ועוד נמשלה למים לומר לך מה המים מעלים את האדם מטומאה לטהרה, כן התורה מטהרת את האדם, ועוד מה המים שינוי מראה פוסל בהם לענין טהרה דאם נשתנו מראיהם הרי אלו פסולים לטהרה הן במי חטאת הן במי הכיור הן בטהרת ידים בנטילה, כן התורה אם עשה האדם שינוי בדבריה שגילה פנים בתורה שלא כהלכה ודרש את הכתוב הפך האמת המסור לנו בתורה שבעל פה הרי דברים אלו פסולים הם, ולא עוד אלא יענש על זה עונש גדול דאמרן רבותינו ז"ל (אבות ג, יא) המגלה פנים בתורה שלא כהלכה אין לו חלק לעולם הבא ועוד כמה דברים קשים נאמר על זה:

פרק א

נטילת ידים דמו אותה חכמינו ז"ל לטהרת מי חטאת ולקדוש ידים ורגלים מן הכיור, דשינוי מראה פוסל בהם, וכן במים של נטילת ידים צריך לדקדק בזה, וכאשר יתבאר בעזרת השם ואפילו אם נשתנו מחמת עצמן כגון מים העומדים בכלים באויר בזמן ארוך, דנעשה מראיהן ירוק גם כן פסולים, ואע"ג דיש רבים חולקים וסבירא להו נשתנו מחמת עצמן כשרים, מאחר דמרן ז"ל שקבלנו הוראותיו פסק דפסולין הכי קימא לן, מיהו אם אין לו מים אחרים ואי אפשר לו להביא מים אחרים יטול מהם ולא יברך בשם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו, וכל מים שנשתנה מראיהם ונפסלו, אם חזרו לברייתן חזרו לכשרותם:

פרק ב

מים שנפל לתוכם עפר וטיט אע"פ שנעכרו ונשתנה מראיהם כשרים, לפי שגידול המים הוא בעפר וטיט ודרכם בכך ולא חשיב זה שינוי, ומכל מקום אם הם עכורים ביותר שאין הכלב יכול לשתות מהם פסולים:

פרק ג

עשה בהם מלאכה כגון שהדיח בהם כלים מעופשים או מלוכלכים הרי אלו פסולים, אבל הדיח בהם כלים מודחים ונקיים הרי אלו כשרים, ואם שרה בהם פירות או ירקות

או ששרה בהם פתו, אפילו נתכוון לשרות בכלי אחד ונפל לזה הרי אלו פסולין, לפי כאשר האדם עושה במים דבר שיש לו צורך בו נעשו כשופכין שעומדין לשפיכה ואין נוטלין בשופכין, ויש אומרים דאפילו לא נתכוון לשרות כלל רק שנפל הפת וכיוצא בו למים מעצמו הרי אלו פסולים, ואע"ג דמלשון מרן ז"ל וגדולי הפוסקים לא משמע כן אלא משמע דכל שנפלו מעצמן כשרים מפני שלא עשאן שופכין, מכל מקום יש לחוש לכתחלה לסברת המחמירים ואם יש לו מים אחרים לא יטול מאלו, ואם אין לו מים אחרים יטול מאלו אך יברך בלא שם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו משום דקימא לן ספק ברכות להקל:

פרק ד

אין המלאכה פוסלת אלא במים שאובין בין שהם בכלים בין שהם בקרקע כשנעשתה בהם המלאכה ואח"כ נוטלן בכלי ליטול מהם, אבל אם עשה מלאכה במי מקוה או מעין בעודם מחוברים לא נפסלו, אבל שנוי מראה פוסל, וגם בעודם מחוברים, במה דברים אמורים? לנטילת ידים, אבל להטביל בהם ידיו רשאי אם כשרים לטבילת הגוף, כגון מעין שאין שינוי מראה פוסל בו או מקוה שנשתנה מראה המים מחמת דבר שאין בו ממש כגון הדחת סלי זיתים וענבים, או שנפלו לתוכם מי צבע כמו שכתוב ביורה דעה סימן ר"א וכנזכר בשולחן ערוך לרבנו זלמן ז"ל סימן ק"ס סעיף ט':

פרק ה

מים שהטביל בהם הנחתום את הגלוסקין אע"פ שלא נשתנו מראיהם פסולים אבל אם טבל בהם ידיו וטח פני הגלוסקין או שנתן מהם בחפניו, הנה המים הנשארים בכלי לא נעשה בהם מלאכה שטבילת ידו בהם אינה קרויה מלאכה עד שידיחן בהם בהיותם מלוכלכות לפיכך כשרים אלו המים לנטילת ידים, אבל אם הדיח בהם ידיו מהבצק הדבוק בהם הרי אלו פסולין אע"פ שלא נשתנו מראיהן, ואע"ג דיש חולקין וסבירא להו: אין הדחת הידים חשוב מלאכה לפסול המים לנטילת ידים כיון שעכשיו רוצה גם כן ליטול ידיו בהם, מכל מקום מהסברה הראשונה עיקר ופסולין לנטילת ידים וכנזכר באחרונים ז"ל:

פרק ו

מים שלפני הספר אם נשתנו מראיהם פסולים ואם לאו כשרים וכי מה שהספר טובל בהם להשרות השערות דומה לטובל ידו וטח פני הגלוסקין שהמים הנשארים לא נעשה בהם מלאכה וכנזכר בשולחן ערוך לרבנו זלמן סעיף ז':

פרק ז

אם צינן כלי שיש בו יין או שכר וכיוצא במים הרי מים אלו פסולין לנטילת ידים דחשיב נעשה בהם מלאכה, ומיהו אם היו היין או השכר צוננים ונתנם במים כדי לשמור צינתם שלא יחמו הרי אלו כשרים, ועל כן מה שנוהגין פה עירנו בימות הקיץ להוציא יין או שכר מן המרתף שהוא קר מכח המרתף ורק מניחין אותו תוך כלי של מים אצל השלחן לשמור קרירתו שלא יחם מן חום האויר, הרי המים שבכלי כשרים לנטילת ידים:

פרק ח

אם נתן במים שושנים או הדס כדי שלא יכמוש הרי זה חשיב עשה בהם מלאכה ופסולין לנטילת ידים, ולא דמי ליין ושכר הנזכר לעיל, דהכא שאני משום דהדס ושושנים שהיו באויר בלא מים מוכרח שיהיה בהם קצת יובש, וכאשר יניחם במים אי אפשר שלא ישביחו וכנזכר באחרונים:

פרק ט

אם מילא כלי מים כדי שיסתמו נקביו וסדקיו, וכן מים שכיבה בהם הברזל, וכן אם נתן המים בכלי שיש בו שנתות ונותן לתוכו הבשר וכיוצא בו, ועולין המים עד השנתות ובזה ידע משקלו של הבשר, חשיב נעשה בהם מלאכה ופסולין כנזכר באחרונים ז"ל:

פרק י

דרך העושין שכר או מי ורדין להניח חבית מלאה מים אצל הקדרה שעל האש שבה התמרים או הוורדים, ומניחים כלי נחשת בתוך המים שבחבית, ומביאים שתי קנים עשויין כקשת ומרכיבים קצה אחד על כסוי הקדרה, וקצה אחד על פה עלי הנחשת ההוא והזיעה תעובר דרך הקנים ותפול לתוך כלי הנחשת, הנה אותם המים שבחבית שמונח כלי הנחשת בתוכם חשובין נעשה בהם מלאכה ופסולין לנטילת ידים כנזכר באחרונים:

פרק יא

אם מילא כלים מים כדי שיהיו הכלים שבעים מים ולא יהיו מוצצין יין או שמן אשר יתן בתוכם אח"כ, גם אלו המים פסולין לנטילת ידים דנעשה בהם מלאכה, וכן הוא הדין אם נתן מים בכלי לידע אם הוא נקוב או לאו דמים אלו פסולין, וכן כלי עור שקורין בערבי מטר"ה (מימיה לדרך) או דולכ"א (כד רחצה) או קרב"י (חמת מים) שהם כלים של מים ודרכן קודם שישתמשו בהם תשמישן העקרי להניח בהם מים כמה ימים ויחליפו המים בכל יום עד שילך טעם המרירות שבעוד הנה מים אלו נעשה בהם מלאכה ופסולין והאדם יבין מדעתו בכל כיוצא בזה:

פרק יב

אם שתה מן המים כלב או חתול או חזיר פסולין לכתחילה משום דנמאסין ונחשבין כשופכין ובדיעבד התיר מרן ז"ל, אבל אם שתו מהם שאר בהמה חיה ועוף לא נפסלו

אפילו לכתחילה ויש מי שפוסל אם שתו מהם תרנגולים והוא הדין שאר עופות, חוץ מבני יונה וטוב לחוש לזה לכתחילה, על כן יזהיר כל אדם את בני ביתו שיכסו תמיד את המים אשר יכינו לצורך נטילת ידים, והא דפסולין לכתחילה בכל זה היינו דוקא במים שאובין, אבל מעין או מקוה אין נפסלין אפילו לכתחילה אם שתו מהם אותם הנזכרים אין בזה חשש כלל:

פרק יג

מים שהכניסום לבית הכסא לקנח בהם פסולים לנטילת ידים כיון דמאוסים הם, וכן מים מלוחים או סרוחים או מרים פסולים, כיון דאין הכלב יכול לשתות מהם, אבל מים של בארות הנמצאים פה עירנו כשרים לנטילת ידים מפני דאין מלוחים הרבה והכלב שותה מהם, וחמי טבריא שהם מרים פסולים לנטילת ידים, מיהו אם יש ארבעים סאה במקום אחד טובל בהם ידיו דאז נכשרים ידיו ע"י טבילה, ומי הים הם מלוחים ביותר ואין ראויין לכלב לכך פסולין אלא אם כן הרתיחו אותם דאז ראויים הם, וההולך בספינה בתוך הים ואין לו מים יפים ואי אפשר להרתיח כיצד יעשה, יביא כלי מנוקב וימלאנו מן הים ויעמוד על שפת הספינה ויטול ידיו מאותו כלי לתוך הים משום דניצוק חיבור, וכיון דהכלי נקוב הנה הוא מריק מים לים וכשנוטל ממנו הוי לה כאלו הטביל ידיו בים, אך זה לא יעשה אלא ע"י הדחק, דיש חולקין וסבירא להו זה לא הוי חיבור, ואם הוצרך לכך לא יברך בשם ומלכות אלא יהרהר בלבו שם ומלכות:

פרק יד

אם נטל ידיו ואח"כ נתחדש לו איזה ספק של פסול באותם המים אע"ג דספיקא דרבנן לקולא, עם כל זה אם יש לו מים אחרים כשרים בודאי, יטול לצאת ידי ספק, אבל לא יברך שנית:

פרק טו

אם אחר שבירך המוציא נודע לו שהמים פסולים, יאכל פחות מכזית ויחזור ויטול במים כשרים ויגמרו סעודתו, ואם הסיח דעתו או הפסיק בדיבור יחזור ויברך על נטילת ידים, ואם לא הפסיק בדיבור חיצוני ולא הסיח דעתו לא יברך:

פרק טז

אם נטל חתיכת שלג בידו ושפשף ידיו בהם לא עלתה לו נטילה, אבל אם יש שלג ארבעים סאה בתוך גומא מותר להטביל ידיו בהם וכשרים מדין טבילה, ויש מתירין אפילו אם אין השלג בתוך הגומא אלא שטוח על פני הארץ, אך מכל מקום צריך שיהיה בו ארבעים סאה ויתחוב ידיו בו, ויש חולקין דסבירא להו אין טבילה מועלת לידים בשלג, על כן אין לסמוך על טבילת השלג אלא בשעת הדחק שאין לו תיקון אחר לעשות,

ואם רסק השלג ועשאו מים אז נוטל ממנו ידיו, או מטבילם אם יש לו ארבעים סאה לכולי עלמא:

פרק יז

מים שהיד סולדת בהם דהיינו דכריסו של תינוק נכוה מהם, אע"ג דמרן ז"ל מתיר ליטול מהם, יש לחוש לסברת המחמירים ולא יטול עד שיצטננו מחום כזה, ובשעת הדחק שאי אפשר לו להמתין מותר ליטול מהם אך לא יברך בשם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו בעת הברכה, ולכן הזקנים שדרכן ליטול בחורף בחמין יזהרו שיהיו המים פושרין שלא יהיו חמין שיעור כריסו של תינוק נכוה מהם:

פרק יח

יש אומרים דאין כשר לנטילת ידים אלא מים ולא שאר משקין, ובשעת הדחק שאי אפשר במים שרי בשאר משקין, אך לא יברך אלא יהרהר בלבו כנזכר לעיל:

פרק יט

מים כשרים שנתן לתוכן מעט מים פסולין בטלים ברוב, אפילו אם הפסולים משלימים לשיעור רביעית, ויכול לבטלם לכתחילה:

פרק כ

כתוב בחיי אדם כלל מ' אות כ' הנוגע באמצע סעודה בספר תורה או בתפילין או ברצועות או במגילה מן המגילות הנכתבים על קלף כדין, צריך ליטול ידיו אך לא יברך, יעוין שם ובסה"ק רב פעלים נשאלתי על זה וכתבתי דהגאון פנים מאירות חלק א' סימן ט"ו נתעורר בדבר זה וכתב טעם מספיק דאין צריך נטילה ודלא כחיי אדם, ודבריו ברורים:

פרק כא

מי שנגע באמצע סעודה בשוק וירך ומקומות המכוסים באדם, או שחיכך ראשו, צריך נטילת ידים ולא יברך על נטילת ידים, אבל אם נגע בשערות ראשו ולא חיכך הראש אין צריך נטילה, ואם נגע ביד אחת במקום מטונף אין צריך ליטול אלא אותו יד, ואפילו באכילת פירות ושתית מים בלבד, אם יודע שנגעו ידיו במקום מטונף יטול בעבור הברכה:

פרק כב

המתנמנם באמצע סעודה פחות משתין נשמין אין צריך נטילת ידים, ואם יותר צריך נטילת ידים ואפילו ביום, אך אין צריך לברך על נטילת ידים אפילו נאנס בשינה הרבה ערך שעה או יותר:

פרק כג

המתפלל בתוך הסעודה יש אומרים דצריך נטילת ידים, ויש אומרים דאין צריך, על כן אם יש לו מים יטול ידיו לחוש לסברת המחמירין אך לא יברך, ואם אין לו מים יסמוך על המקילין ועיין חיי אדם וחסד לאלפים:

פרק כד

כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בנטילה, כגון צואה שתחת הצפורן במקום שהצפורן עודף על הבשר, ובצק שתחת הצפורן אפילו כנגד הבשר, לפיכך לא יגדל אדם צפרניו שלא לבא לידי מכשול בנטילת ידים בחציצה. ובלאו הכי גידול הצפרנים הוא קשה ומר לנפש האדם, וגורם תגבורת ויניקה לחיצונים וכאשר יתבאר במקום אחר בס"ד, והאבל תוך שלושים יום יעמוד על המשמר לנקותם בכל יום, אבל בשבת אסור לגרר הטיט שתחת הצפוררן מפני שממחק הצפורן כשמסיר הטיט מתחתיו, אלא ירחצם במים, ורטיה שעל בשרו שלא יוכל להסירה קודם נטילה מפני המכה, כבר כתבתי לעיל בפרשת שמיני (אות יד) דאין צריך ליטול במקום הרטיה יעוין שם, וצפורן שפרשה מקצתה יקוץ אותה כי חוצצת מאחר שפרשה מקצתה:

פרק כה

הדיו והצבע אם הם לחים אין חוצצין מפני שהם נמחים במים, ויבשים חוצצים אם יש ממשות שלהם על ידיו, אבל מראית הצבע אינו חוצץ כיון דאין ממשות כלל ועיקר, ומי שאמנותו צובע אין חוצץ בו הצבע אפילו שיש ממשות על ידיו, וכן הסופר שידיו מלוכלכים בדיו כיון דרגיל בכך אינו חוצץ, אבל אדם שאין אומנותו בכך אם יש ממשות דיו על ידיו חוצץ, וצריך כל אדם לשים לבו על דבר זה שהוא מצוי ושכיח בבני אדם שיתלכלכו ידיהם מחמת שכותבים ויהיה ממשות דיו בידם, וכן שוחט וקצב דאומנותם בכך שדרכם להית תמיד ידיהם מלוכלכים בדם אינו חוצץ אע"פ שיש ממשות בדם:

פרק כו

טבעת שיש בה אבן טובה, כגון מה שקורין אלמא"ס (אבן לבנה) או זמרו"ג (בגון תכלת) או יאקו"ד (בגון אדום) או פירוז"א (אבן טובה) וכיוצא - צריך להסירה בשעת נטילה, ולא מהני בה נענוע ואפילו היא רפויה יסירנה לגמרי מפני שאין אנחנו בקיאין בשיעור הרפויה כמה הוא, ובדיעבד עלתה לו נטילה אם היא רפויה, אבל אם היא דחוקה לא עלתה לו נטילה, ואם אין בה אבן טובה באנשים דאין דרכן ללוש יש לסמוך על המתירין ולא יסירנה, אבל בנשים שדרכן ללוש וקפדי להסירה בעת לישה משום דקשה להם ללוש בעוד הטבעת בידם צריכים להסירה, וגם באנשים המסירה תבוא עליו ברכה:

אמור

פתיחה

רבי אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, יש קנקן חדש מלא ישן, וישן אפילו חדש אין בו (אבות ד, כו), נראה לי בס"ד הכונה עיקר מעלות האדם וחשיבותו הוא מצד הנר"ן (נפש, רוח, נשמה) שבו, ולא מצד הגוף לבדו, כי הגוף כל מין האדם שווה בו, ורק ההפרש הוא בנר"ן, ולזה אמר אל תסתכל בקנקן הוא הגוף, שתאמר "כעם ככהן כעבד כאדוניו" (ישעיה כד, ב) שוים הם, אלא במה שיש בו שהם הנר"ן שבתוכו, כי הנה יש קנקן חדש של דורות האחרונים האלה מלא ישן נר"ן גדולים שהם מדורות הראשונים שהיו כמלאכים ויש ישן רוצה לאמר גוף של דורות הראשונים שאפילו נר"ן קטנים שהם בערך דורות האחרונים החדשים גם כן אין בו:

מיהו כתבו המפרשים ז"ל כיון דאין רוח הקודש לדעת מה המה הנר"ן שהיו בגופין הראשונים ומה המה שבגופין האחרונים אתנו, צריכין אנחנו לכבד את הראשונים מסתמא כי נאמר מאחר שהיו דורות ראשונים מסתמא זכו לנר"ן גדולים שאין נמצא אתנו אחד ממאה מערך מעלתם, ועוד מני שבודאי יש להם יתרון עלינו מצד קדימת הזמן, וכמו שכתוב בגמרא דסנהדרין דף ק"ב רב אשי סיים עד פרק שלשה מלכים, אמר למחר, נפתח בחברין, פירוש נדרוש פרק שלשה מלכים היו תלמידי חכמים כמותינו ואין להם חלק לעולם הבא, אתא מנשה אתחזי ליה בחלמיה אמר חבירך וחבירי דאבוך קרית לן, מהיכא בעית למשרא המוציא, אמר לה לא ידענא, אמר לה מהיכא דבעית למשרא המוציא לא גמרית, וחבירך קרית לן, אמר לה אגמרה לי ולמחר דרישנא ליה משמך בפרקא אמר לה מהיכא דקדים בישולא וכו' עד כאן, ופירש הגאון מהר"י בי"ד חלק א' דרוש י"א דבחטא אדם הראשון נפלו כל הנשמות בסטרא אחרא בארסו של נחש ובכל דור ודור נלקטים הנשמות מן סטרא אחרא, ובאים לעולם הזה, ולכן אמרו רבותינו ז"ל אם ראשונים כמלאכים וכו' שיש להם יתרון ומעלה לדורות הראשונים על דורות האחרונים, מפני שכל נשמה שקדמה לצאת מן הקליפות זמן הרבה יותר מנשמה אחרת, יש להן יתרון ומעלה עליה שלא שקעה בסטרא דמסאבא זמן ארוך כמו האחרת שאיחרה לצאת, ואינו דומה שוקע בצואה יום לשוקע יומיים, והראה לו מנשה מעלת הראשונים ממה שקדמה נשמתם לצאת מן הקליפה זמן רב קודם האחרונים, והראה לו זה הענין בפת דמברכים על היכא דקדים בישולא, פירוש מקום שהאש שולט בו יותר שקדם להתבשל קודם, לכך יכובד זה המקום יותר לבצוע ממנו מפני שיש תערובת זוהמא בדומם צומח חי מדבר, וכל דגן ופרי ומאכל אשר יתבשל באש תתגרש ממנו חלאת

זוהמת הנחש הדבקה בו בהיותו זרוע באדמה, ולכן זה המקום שיש בככר זה שקדם להתבשל נמצא נתגרשה ממנו הזוהמא ב' וג' רגעים קודם שאר הככר, לכך נבחר יותר לבציעת המוציא, ואם כן כל שכן וכל שכן נשמות הראשונים שקדמו לצאת מטומאת הסטרא אחרא זמן הרבה קודם נשמות האחרונים שיאות להם המעלה והכבוד, וכיון שהם גדולים במעלה זו לכך יצרם גם כן גדול, ועל כן אל תתפלא אם חטאו כל כך עד כאן תוכן דבריו יעוין שם, נמצא מטעם יתרון מעלות נשמות הראשונים על נשמות האחרונים מובן הטעם למה צריך לבצוע פרוסת המוציא במקום שנאפה יפה, והיינו משום דשליט בו האש יותר משאר הככר:

פרק א

צריך כל אדם להזהר לבצוע הפת שמברך עליו המוציא במקום שנאפה יפה ששלט בו האש יותר, ורק זקן שאי אפשר לו לאכול במקום שנאפה יפה מחמת שהוא קשה אז יבצע ממקום הרך:

פרק ב

אמרו רבותינו ז"ל (ברכות נב, ב) תכף לנטילת ידים סעודה, ועל כן אסור להתעסק בין נטילה להמוציא באיזה עסק, דנמצא בעסקו בו הרי זה מסיח דעתו מהסעודה, ואפילו עסק כל דהוא אם צריך לדקדק בו נמצא הוא מסיח דעתו דהיינו אפילו לראות מטבע אם הוא טוב או רע, או לראות המורה שעות לדעת כמה השעה וכיוצא בזה כי מאחר דצריך לדקדק הרי זה מסיח דעתו מסעודה בין נטילת ידים וסעודה ואסור, וכן יזהר שלא ידבר בין נטילה לברכת המוציא, ולא עוד אלא אפילו בשתיקה לא יפסיק, אלא תכף בגמר הניגוב יברך המוציא ויבצע, ובדיעבד מותר, וצריך להזהיר לכתחילה שלא ישהה בין ניגוב להמוציא כדי הילוך כ"ב אמה, וצריך זריזות רב כדי להזהר בכך:

פרק ג

הליכה מבית לבית, אפילו הילוך מעט אסור, וצריך להזהיר המון העם בזה כי לפעמים קופצים להביא מטפחת או מלח וכיוצא מחדר לחדר ובדיעבד שרי:

פרק ד

כתוב בספר כתר מלכות כתיבת יד: קודם כל סעודה יאמר "מזמור לדוד ה' רועי וכו'", שבו ז"ן תיבות, שלא יחסר מזונו ומזון הנפש, גם יאמר בקשת יהא רעוא מן קודם עתיקא קדישא וכו', ויאמר פסוק (שיר השירים ה, א) "באתי לגני וכו'" עד "אכלו רעים שתו ושכרו דודים" עד כאן. ונראה ודאי דכל זה יאמר קודם נטילת ידים, וגם נוסח "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתה", שקודם האכילה והבקשה גם כן יאמר קודם נטילה,

אך העולם נוהגים לומר מזמור ה' רועי בין נטילה לברכת המוציא, ואף על פי שיש מפקפקים בזה משום הפסק אין למחות בידם:

פרק ה

יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה שיש בם עשר אצבעות כנגד עשר מצות התלויות בפת, ואלו הם לא תחרוש בשור וחמור, ושדך לא תזרע כלאים, ולקט ושכחה ופאה, וביכורים, ותרומה, ומעשר ראשון, ומעשר שני, או מעשר עני, וחלה, וגם כנגד עשר מלאכות שיש מן החרישה עד האפיה כי בכל מלאכה נעשה בירור ניצוצי קדושה כנודע, לכך יש עשרה תיבות בברכת המוציא, ועשרה תיבות בפסוק עיני כל וכו' (תהילים קמה, טו):

פרק ו

צריך לדקדק ולהדגיש בה"א של המוציא כאלו יש בתוך מלואה ה"א אחרת, לכן יאריך בה מעט ויגביהנה בקול כאלו מזכירה בפני עצמה כזה "ה-מוציא" כדי שיוכל לכוין במלואה ה"א אחרת וכנזכר בשער המצות לרבינו ז"ל, וכשיגיע לתיבת המוציא בהיותו מאריך בה"א אז יתן את הפת זקוף בין שתי ידו ויגביהנו קצת, ויזהר לתת ריוח בין תיבת לחם ובין תיבת מן הארץ, ובסידור רבינו הרש"ש ז"ל כתוב: תניח שתי ידיך על הפת, ותכוין להשפיע מכל העשר ספירות על המלכות הנקראת לחם, ותדגיש הה' דהמוציא, ובמלת המוציא תגביה שתי ידיך והלחם באמצע עד כאן לשונו, ואם יש לו בית יד (כפפות) צריך להסירו בברכת המוציא דצריך שתהיינה ידיו ממש על הפת:

פרק ז

לא יבצע ממקום שנתחברה בתנור עם חברתה דמחזי כחסר, גם לא יבצע במקום סדק ואפילו שנאפה אותו מקום יפה יותר, ובעל הבית הוא עצמו בוצע אע"פ שיש אורח גדול ממנו, ומיהו יכול לחלוק כבוד לאורח שיברך הוא ברכת המוציא וכן נוהגים:

פרק ח

לא יבצע פרוסה קטנה פחות מכזית שנראה כצר עין, ולא יותר מכביצה שנראה כרעבתן, במה דברים אמורים בחול ואוכל לבדו, אבל בשבת אפילו אוכל לבדו שרי לבצוע גדולה לכבוד שבת, וכן בחול אם אוכל עם בני ביתו מותר לבצוע גדולה כדי ליתן מן הפרוסה הזאת שבוצע לכל אחד ואחד כזית, ואין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום הבוצע, לפיכך הבוצע יטעום תחילה ואח"כ יחלק למסובין:

פרק ט

הבוצע להוציא המסובין ידי חובתם יברך בקול רם בנחת כדי שישמעו המסובין את הברכה כולה בלתי חסרון תיבה אחת, ויזהר שיכוין להוציאם ידי חובתם וגם הם יתכוונו

לצאת ידי חובתם בברכתו, ויש חסידים מדקדקין בכל ברכה אשר יברכו להוציא בה אחרים ידי חובתם שיאמרו בפיהם בפירוש קודם הברכה "הריני מכוין להוציא ידי חובה כל השומע קולי בברכה זו", והוא מנהג יפה כי יזדמן שהאדם לבו טרוד ואינו מכוין ואם ירגיל בכך בודאי יכוין, גם המסובין יהיו נזהרים לענות אמן בקול רם שגם המברך יכוין לאמן שאומרים ויוצא ידי חובת אמן, ואורח שראה בעל הבית מברך ברכה חטופה וקטופה, או שחושש שאינו מכוין עליו אז יברך האורח לעצמו בלחש על הפרוסה בהצנע כדי שלא ירגיש בעל הבית מפני דרכי השלום, וכן הענין בבן הסומך על שלחן אביו שיעשה כך אם נצרך לכך:

פרק י

מצוה להביא מלח ויטביל הפת שלוש פעמים במלח כי כן צריך ע"פ הסוד, ויכוין שהלחם הוא מספר שלוש פעמים הוי"ה שהם שלשה חסדים, והם ממתקים שלשה גבורות הרמוזים במלח שהם גם כן מספר שלוש פעמים הוי"ה כמנין מלח, ואם בירך המוציא ולא הביאו המלח לא ימתין אלא יבצע מיד ויאכל ובעת שיביאו המלח על השלחן עד אחר ברכת המזון דהשולחן דומה למזבח וכתיב (ויקרא ב, יג): "על כל קרבנך תקריב מלח", וגם הוא מסוגל להגן מן הפורעניות ויש נוהגין להניח על השלחן כלי שיש בו אזוב וכן כתוב בשם רבינו האר"י ז"ל, ומנהג יפה ונכון הוא דהאזוב הוא בסוד היסוד ההנקרא צדיק סימן לדבר וצדיק על שלחן יבא, ועיין בזוהר הקדוש האזינו דף רצ"ט ובביאור שם בענין האזוב יעוין שם:

פרק יא

יזהר שלא יזרוק הפרוסה לפני המסובין אלא יניח לפניהם עד מקום שידו מגעת, ולא יתן הפרוסה ביד המסובין דאין נותנים ביד אלא לאבל בר מנן, ועל כן יזהר בזה גם בבנים הקטנים שלא יתן הפרוסה בידם אלא יניח לפניהם והם נוטלים:

פרק יב

לא יתן לבהמה חיה ועוף אפילו הטהורים מן הלחם שבירך עליו המוציא, ולטמאים לא יתן לחם ושום מאכל מן הבא על השולחן כלל, וכן יזהר שלא יתן לעכו"ם מאכל מן השולחן ואפילו ישמעאלי שאינו עובד עבודה זרה, ורק אם יש חשש איבה לית לן בה, מפני שהשולחן עומד דוגמת המזבח דשלחנו של אדם מכפר עליו (מנחות צז.) לכך יזהר בזה:

פרק יג

אין רשאי הבוצע לבצוע אלא עד שיכלה אמן מרוב המסובין, ואחר הברכה והבציעה יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה ואפילו אמן דקדיש לא יענה עד שיטעום ובשום

אופן לא ישיח בין ברכה לאכילה, ואם שח בדברים חיצונים צריך לחזור ולברך, ואם שח בדברים השייכים לסעודה אע"פ דלא שייכי לברכה כגון שאמר הביאו מלח וכיוצא אין צריך לחזור ולברך ולכתחילה יזהר אפילו בדברים השייכים לברכה שלא ישיח עד שיאכל:

פרק יד

אפילו שהכניס המאכל לפיו ולועסו כל עוד שלא בלע לא ישיח, ומכל מקום אם שח קודם שבלע אפילו בדברים חיצונים אין צריך לחזור ולברך, ולכתחילה נכון להזהר שלא ישיח כלל עד שיגמור לאכול כזית מפרוסת המוציא:

פרק טו

אם אמר תנו מאכל לבהמה הרי זה חשוב דברים השייכים לסעודה, מפני דאסור לאדם לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו, ואם אמר תנו מים לבהמה יש להסתפק וכנזכר בחסד לאלפים סימן קס"ז אות י' ועיין באחרונים על כן בכהאי גונא טוב שיהרהר הברכה בלבו:

פרק טז

אם שח הבוצע בדברים חיצונים שדינו לחזור ולברך והמסובין לא הפסיקו יצאו ידי חובתם, ואוכלים, ואין צריכים לכוין לברכה שניה של הבוצע, ואם שחו המסובין לאחר שטעם הבוצע קודם שיטעמו הם יש פלוגתא בזה וספק ברכות להקל, ולכן יהרהרו הברכה בלבבם ויאכלו:

פרק יז

יש נוהגים לאכול שיירי פרוסת המוציא בסוף הסעודה משום חיבוב מצוה וכדי שישאר טעם המוציא בפיו וכתיב ברוך טנאך ומשארתך ויש בזה תיקון לפגם הברית ומנהג יפה הוא, אך בתנאי דקים ליה בנפשיה שלא ישכחנה דאם שכח ולא אכלה מאי אהני ליה ואדרבה מגרעות נתן ועיין בכף החיים סימן כ"ג אות י"ג, לכך השכחן לא ינהוג בכך. ועל כל פנים יזהר האדם לאכול חתיכת פת מעט מן השלחן סמוך ממש לנטילת מים אחרונים:

בהר בחוקותי

פתיחה

בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה דכולא בה (אבות ה, כו), נראה לי בסיעתא דשמיא דבירור של ניצוצי הקדושה הוא שתי חלוקות האחד שמתהפך הניצוץ הקדוש מגשם עכור לגשם זך וזה נקרא בירור חיצון, והשני שמתהפך הניצוץ מגשם זך לרוחניות וזה נקרא בירור פנימי, והענין הוא כי ניצוצי הקדושה הם מעורבים בדומם וצומח ובחי שהוא בשר בהמה וחיה ועוף וכולם הם גשם עכור, ואם האדם יאכל בשר עולה הניצוץ

מן הבשר שהוא גשם עכור אל האדם שהוא גשם זך, וכן אם יאכל את הצומח וכן אם יאכל דבר שמעורב בו עפר שהוא דומם ובאותו עפר יש ניצוצי קדושה, ואח"כ צריך לעלות הניצוץ הקדוש מן האדם אל הרוחניות שהוא מקום הקדושה למעלה בעולמות העליונים והרי זה מתהפך מגשם זך אל הרוחניות, ושלימות שתי חלוקות הבירורים האלה שהם בחינת חיצון ובחינת פנימי לא אפשר להיות אלא רק ע"י עסק התורה, מפני שבדברי תורה יש חיצוניות שהוא הפשט שלה ופנימיות שוא הסוד שבה, וזה שאמר הפוך בה והפוך בה שני מיני הפכיות האחד מגשם עכור אל גשם זך שזה נקרא בירור חיצון והשני מגשם זך אל הרוחניות שזה נקרא בירור פנימי, יען דכולא בה היא התורה דאית בה כולא כלומר חיצוניות ופנימיות ולכן בה יהיה שלימות שני הבירורים חיצון ופנימי ועל כן אע"פ שנעשה בירור ע"י האכילה אין נעשה בירור שלם כי באכילה אי אפשר להיות אלא בירור חיצון מגשם עכור אל גשם זך, אך בירור השני שהוא בירור פנימי אי אפשר להיות ע"י אכילה ולכן הזהירו חז"ל ללמוד בדברי תורה על השלחן אפילו בחול, ולימוד פתיחת אליהו זכור לטוב היא מסוגלת הרבה לבירור ניצוצי קדושה, והרגיל בה טוב לו לעתים שהוא טרוד בהם ומה גם בשביל לילות הקיץ שאוכלים על הגגות דאי אפשר ללמוד לאור הנר:

פרק א

כתב רבינו האר"י ז"ל בשער המצוות צריך האדם לזכור בתוך אכילתו חורבן הבית כמו שכתוב בזוהר תרומה, וידאג בלבו על זאת שבזמן שבית המקדש קיים היתה השכינה מקבלת שפע מעולה ומשובח ממה שהוא אחר חורבן, על כן ירגיל לומר לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא וכו' הריני זוכר את ירושלים אשר חרבה בעוונותינו והריני מצפה לבניינה שיבנה אותה הקב"ה במהרה בימינו אמן, ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דברת וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו, וקיים בה מקרא שכתוב ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: גם יזהר לומר בתוך הסעודה פטום הקטורת ופרק איזהו מקומן, ואח"כ יאמר אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו וכו' עד כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך אח"כ יאמר ותמלוך אתה ה' אלהינו מהרה על כל מעשיך בהר ציון משכן כבודך ובירושלם עיר קדשיך ככתוב בדברי קדשיך ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה, וקודם פטום הקטורת ופרק הנזכר יאמר פסוקים אלו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולנצח על כל דברי דוד בן ישי עבדך משיחך: בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית

והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי: שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה': שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב: נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי: אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: ואח"כ יאמר מזמור היום ואח"כ הושיעני ה' אלהינו וכו' עד וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן, ואח"כ פטום הקטורת ואח"כ איזהו מקומן ואח"כ אין כאלהינו וכו':

פרק ב

צריך לישב בכבוד על השולחן הדור בלבושו כמו שיושב לפני גדולים, ובפרט בשעה שמברך ברכת המזון וככתוב (שמות טו, ב) זה אלי ואנוהו ודרשו בזה ראשי תיבות זה השלחן אשר לפני ה' וכמו שכתוב בחסד לאלפים:

פרק ג

מנהג החסידים קודם לכל סעודה בימי החול יפנה תחלה ובפרט אם מרגיש התעוררות בגופו ודבר זה הוא צורך גדול ע"פ הסוד, ויטול ידיו ויברך אשר יצר ואח"כ יעמוד ויתוודה ביום שיש בו תחינה, ויושב במקום שרוצה לאכול וישתה מעט מים פחות מרביעית אם תאב למים או ישתה מעט שכר ויכוין לפטור מים שבתוך המזון, ואח"כ יאמר לשם יחוד ובקשות שאמרנו לעיל ואח"כ יטול ידיו כהלכה בשביל האכילה, ובימים שאין בהם תחינה שאין אומרים ודוי יאמרו מזמור בבוא אליו נתן הנביא (תהילים נ"א:ב') ויהרהר בתשובה בלבו וכל זה יהיה לו עזר וסיוע אל הבירור שעושה באכילתו ועיין חסד לאלפים סימן קנ"ז אות ט':

פרק ד

אסור לטעום עד שיתן מאכל לבהמתו או חיה ועוף שיש לו בביתו דמזונותיהם עליו, דכתיב (דברים יא, טו) "עשב בשדך לבהמתך, ואכלת ושבעת". ורק בשתיה האדם קודם לבהמה דכתיב (במדבר כ, ח) "והשקית את העדה ואת בעירם":

פרק ה

אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט, ודין זה נזכר בגמרא (תענית ה:) ונפסק להלכה בכל ספרי הראשונים ז"ל וגם בשולחן הטהור בלי שום מחלוקת, וכתב הגאון חיד"א בברכי יוסף דלא נמצא שום חכם וחסיד שנזהר בדבר זה, ולכן דבר זה בלבו כאש בוערת לדע מה זה ועל מה זה ונחה דעתו דעת עליון בטעם שככתב הרב אליה רבה ז"ל בשם הפרישה דבחלקות ישית שבזמנם היו מסובין באכילתם ושכיח היזקא, והאידנא יתובי יתבינן כולם שוים וימין ושמאל שקולאי נינהו, וכגון דא ליכא למיחש, וגברא רבא

אמר מלתא דמיתבתא דעתא ומסתברא כוותיה עד כאן דבריו, ועיין עוד להגאון הנזכר בשיורי ברכה מה שכתב בדבר זה יעויין שם, ואיך שיהיה הנה עתה אין לנו סמך לעבור על דברי חז"ל בדין הנזכר כי אם רק לפי הטעם של הגאון פרישה ז"ל ולכן בליל פסח דכולנו מסובין חייבין מן הדין להזהר בדבר זה וכמו שכתב הרב ז"ל, וגם בשאר ימות השנה אם יזדמן איזה סיבה לאדם להיות מסב על שמאלו ואוכל חייב לקיים דברי חז"ל הנזכרים שלא ישיח:

פרק ו

אם בתוך סעדתו רוצה לאכול פירות ולשתות יין שצריך לברך אך ידיו מלוכלכים בתבשיל, לא יברך בידים מזוהמות אלא יטול ידיו או יקנחם במטפחת כדי שיברך על הפירות או היין בנקיות וכמו שכתב בחסד לאלפים: גם צריך האדם להזהר בכמה הלכות דרך ארץ השייכים לסעודה אשר הזהירו אותנו חז"ל בהם ואלו הן, שנים ממתינים זה לזה בקערה, דהיינו כשהאחד מסלק ידיו מן הקערה לאיזה עסק אז חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור עסקו, אבל אם הם שלשה אין השנים פוסקין בשביל האחד, וכל זה אירי בשוים זה עם זה אבל אם האחד מסב עם אביו או עם אחיו הגדול או עם מי שגדול בחכמה שחייב בכבודו צריך להמתין לו, ואין הגדול צריך להמתין לקטן וכנזכר בחסד לאלפים, מיהו אם יש לפניהם תבשיל ואחד מהם סילק ידו מן הקערה לאיזה עסק שאם ימתין השני יתקלקל התבשיל מחמת שיתקרר ולא אפשר לאכלו, אין צריך להמתין אפילו קטן לגדול:

פרק ז

אין מסתכלין בפני האוכל ולא במה שאוכל כדי שלא יתבייש, ואם יש לפני המסובין קערה אחת מלאה שאוכלים כולם ממנה לא יתן אחר מהמסובין עיניו בה לברור ממנה חלק יפה לעצמו אלא יקח מן הבא בידו, וגם לא יושיט ידו אלא במה שלפניו, גם לא יקח בידו מנה גדולה ויניח לפניו או יאחזנה בידו ויאכל ממנה, ואם אוכלים על ידי כף לא ימלא הכף על כל גדותיו ויניח בפיו:

פרק ח

יזהר שלא יטנף מלבושיו באכילו, ואם אוכל בידו לא ילכלך כל הידים אלא רק ראשי אצבעותיו, וטוב ונעים שלא יאכל אלא ע"י כף, ולא יאכל אלא רק ביד אחת ולא בשתי ידים, ולא יניח לגימה גדולה לתוך פיו, ובעת שמכניס המאכל לפיו יזהר שלא יתלכלך שער זקנו, ויזהר לדחות שער שפמו לכאן ולכאן קודם אכילו כדי שלא ישתלשלו הרבה על שפתיו ויתלכלו הרבה, ובכל דברים אלו יתנהג אפילו בביתו על שלחנו וכל שכן

כשהוא אוכל עם בני אדם, והמזמין אורחים בביתו ומביא לפניהם תבשיל רוטב ואינו מביא להם כפות לאכול בהם הרי זה חוטא ומזלזל בכבוד האורחים:

פרק ט

לא ימהר בלעיסתו ואכילתו אלא יתנהג לאט לאט, אפילו אם מסב עם אדם גרגרן, ואם הבשר קשה לא יהא נושך בשיניו ומושך בידיו אלא יסלק ידו ממנו, ולא ימצוץ אצבעותיו בפיו בין אכילה לאכילה, ולא יראה חיבה וחשק על האכילה, ולא ימלא פיו אלא רק בכדי שיוכל לדבר בשפה ברורה, ולא יושיט ידיו לקערה עד שיגמור לבלוע מה שבפיו, ויפסיק מעט בין לעסיה אחת לאחרת, ואם המסובין עמו סילקו ידיהם מאותו מאכל גם הוא יסלק ידו אע"פ שעדיין תאב לאכול, דלאו אורח ארעא לאכול יחידי בין המסובין: ולא יאחז ידו פרוסה כביצה ויאכל, ולא ישתה כוסו בבת אחת בלי שיור, אלא ישתה כמנהג המדינה, ולא ישתה שתי כוסות זה אחר זה ולא יפשוט ידו בקערה בפני מי שגדול ממנו אפילו אם יש קערה בפני כל אחד ואחד, וכל העובר על הלכות דרך ארץ הנזכרות לעיל וכיוצא בהם הרי זה רעבתן גרגרן מסטרא דהוא דאמר הלעיטני נא (בראשית כה, ל), והנה הוא נאחז בסבך הסטרא אחרא, ואם הוא בעל תורה ועושה כן הרי זה מחלל שם שמים ולכן אמרו רבותינו ז"ל (תנא דבי אליהו רבה, א) דרך ארץ קדמה לתורה, וכאשר האריכו בזה בספרי המוסר והיראה:

פרק י

ייטב לבו בסעודתו אם מעט ואם הרבה יאכל פיתו בשמחה ולא בכעס ודאגה, ויזהר לאכול הטוב והמועיל לו לרפואה ולא מה שערב לו לפי שעה, וישתדל לכבוש תאותו באכילה ושתיה תמיד, וכתבו חכמי המוסר דבהיות המאכל או המשקה לפני האדם והוא מתוק לחיכו וחביב עליו ביותר וימשוך ידו ממנו בשביל סיגוף לכפרת עונות, הרי זה נחשב תיקון גדול בתיקוני התשובה ויש בו תועלת כמו התענית:

פרק יא

לא יאכל מעומד ולא ישתה מעומד, לכן אפילו כוס של קידוש דליל שבת ויום טוב שמקדש מעומד, מנהג רבינו האר"י ז"ל אחר ברכת הקדוש לישב וישתה הכוס, ולא ישן סמוך לאכילה, ולא יעמוד מיד אחר אכילה וישהה כשיעור ברכה אחרונה של אותה אכילה, דאם אכל פת ישה בישיבתו שיעור ברכת המזון, ואם מזונות וכיוצא - שיעור ברכה מעין שלש:

פרק יב

הנכנס לבית בעל הבית כל מה שיאמר לו בעל הבית או גדול הבית יעשה, וישהה מעט כמנהג המדינה, ואין מסרבין לגדול, ולא יאמר הנכנס לבית חבירו תנו לי לאכול עד שיאמרו הם, ורק במים יאמר תנו לי מים לשתות:

פרק יג

לא ישוך פרוסה ויתננה לפני חבירו או לתוך הקערה לפי שאין דעת כל הבריות שוה, ולא ישתה מהכוס ויתן לחבירו דשמא שימות, ובצוואות רבי אליעזר הגדול מזהיר שלא לשתות ממה ששייר חבירו דשמא יש לו חולי ויתערב רוק בפיו באותו שיור, ומה שנוהגים העולם לטעום בני הבית מכוס של הקדוש שמקדש בעל הבית היינו מפני שיודעים שבעל הבית אין בו חולי שיזיק להם, ואע"פ שאמרו בהלכות דרך ארץ שלא ישתה כוס ויניחנו ריקן על השלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתנהו לו, מכל מקום אם מנהג המדינה דלא קפדי בהכי גם הוא לא יקפיד:

פרק יד

אע"פ שאמרו חכמים ז"ל לשייר פאה בקערה מן התבשיל, עם כל זה כתב רבינו ז"ל בשער טעמי המצות דאין דין זה נוהג עתה בזה הזמן עיין שם, ומכל מקום לאו אורח ארעא לאכול המאכל כולו עד בא עד קיצו, וכל שכן שלא להיות מלחך פינכי משום שורת דרך ארץ וכנזכר בחסד לאלפים:

פרק טו

כתב רבינו מה"ר חיים ויטל ז"ל בשער טעמי המצות היה נוהג מורי ז"ל פעמים רבות לצוות לבני ביתו שיביאו לפניו עשבי דדברא, שאין נזרעים בידי אדם, או קוצים ודרדרים שדרך בני אדם לאכלם והיה אוכלם כדי לקיים בעצמו קללת אדם הראשון שנתקלל (בראשית ג,יח) וקוץ ודרדר וכו' ואכלת וכו' עיין שם, ופה עירנו יע"א אפשר לקיים דבר זה בעשבי דדברא שקורין כאבר (עשב בר קוצני) והם דומין לקוץ ודרדר וכובשים אותה במים ומלח ונאכלים, אך צריך לבדוק מן התולעים היטב היטב:

פרק טז

אם רואה אוכלים מושלכים בקרקע אסור להניחם כך אלא צריך להסירם משם, וכן אסור לגרום לאוכלים שיאסרו בהנאה שלא לצורך, וכל פירות שנמאסים ע"י זריקה אסור לזרקן אפילו לפני חתן וכלה בעבור שמחה או סימנא טבא, ופה עירנו עושין לפעמים בליל המילה שולחן מונח עליו ענפים ופרחים מורכבים זה על גב זה לנוי, וגובלין עיסה של קמח כדי לתחוב בתוכה הענפים, וגם מביאים פרי שקורין נומי (לימונית מתוקה) שהוא מתוק או רמון וכיוצא כדי לתחוב בהם הענפים להרכיבם זה על גב זה, ופירות אלו

ודאי הם נמאסים ומתקלקלים בכך, וצריך למחות בהם שלא יעשו כזאת בשום מאכל ופירות אם יהיו מתקלקלים ונמאסים:

פרק יז

אין סומכי קערה מלאה בפת שמא ישפך ממנה על הפת וימאס, ואין לזרוק פת מאחד לאחד אע"פ שאינו נמאס בזריקה, גם יש בני אדם כשיעשו פירות כבושים במי ומלח יניחו בתוכם חתיכת פת כדי שיהיה לכבושין טעם יפה וחתיכת פת זו נמאסת ומתקלקלת וצריך למחות בידם בדבר זה, וכל אדם צריך לכבד את הלחם ועליו תבא ברכת טוב:

במדבר

פתיחה

הלכות אלו השייכים ליום טוב דרכי לדרשם בשבת כלה, וקישור שלהם יהיה בתוך הדרשה כפי מה שיזדמן בכל שנה ושנה בעזה"י;

פרק א

ברכת שהחיינו בקדוש הלילה צריך לברך בשתי הלילות, ופה עירנו בגדאד נוהגים הנשים לברך שהחיינו בהדלקת הנרות בכל יום טוב שיש בו ברכת שהחיינו בקידוש:

פרק ב

הקדוש בלילה הראשונה צריך להיות אחר צאת הכוכבים דכתיב שבע שבתות תמימות תהיינה, אבל בליל יום טוב שני לבני חוץ לארץ אינו צריך לילה ודאי אלא יכול לקדש מבעוד יום, ואדרבא עדיף טפי לקדש מבעוד יום במקומות אלו שמצוי יתושין הרבה מחמת החום בלילות הקיץ, ואם מקדש מבעוד יום תוכל האשה להדליק הנרות מבעוד יום ולא חשיב מכין מיום ראשון ליום שני, יען כי הנרות מדלקת אותם לצורך הקידוש שמצוה להיות נרות בעת הקדוש לפי סברת כמה פוסקים הפשטנים וגם לסברת המקובלים, ולכן כיון שמקדשים מבעוד יום יכולים גם כן להדליק הנרות מבעוד יום, ודוקא נרות שמדליקים במקום השולחן שעושין שם הקדוש, אבל נרות המדליקים במקום שינה או בשאר מקומות אין להדליקן מבעוד יום, משום דאין יום טוב ראשון מכין ליום טוב שני כך העלתי בסה"ק רב פעלים בס"ד:

פרק ג

יזהרו שלא לדבר שיחת חולין כל הלילה, וצריך להם שמירה גדולה בזה בלילה זו מפני דכל עת שיש אסיפה מאנשים הרבה, דרכו של יצר הרע להכשילם לדבר דברי חול ומדבר לדבר יבואו לדברים אסורים של שחוק ושל לשון הרע, ויזהרו ללמוד כלל סדר הלימוד של זאת הלילה בחשק גדול ובשמחה רבה והתלהבות הלב, כי הלימוד המתוקן

לזאת הלילה עושה פרי גדול למעלה וממשיך לנפש אדם קדושה וטהרה, ואיתא בזוהר הקדוש בפרשת אמור וזה לשונו חסידי קדמאי לא הוו ניימי בהאי לילייא, והוו לעאן באורייתא, ואמרו ניתי לאחסנא ירותא קדישא לן ולבנן בתרין עלמין, ועוד אמר רבי שמעון על חבריא דלעאן באורייתא בההאי ליליא כולהון יהון רשימין וכתיבין בספרא דדכרניא, והקב"ה מברך לון בככמה ברכאן ועטרין דעלמא עלאה עד כאן, ומי האיש אשר ישמע כזאת ויפנה לבו לבטלה בלילה הזאת, וכל שכן שלא יטנף פיו בדברים בטלים ודברי חול של משא ומתן וכל שכן בליצנות ולשון הרע, ויתגבר כארי לישב על המשמר בעינים פקוחות לדחות את השינה ולא יתנמנם כלל, כי רבינו האר"י ז"ל החמיר מאד בענין השינה בזאת הלילה יותר מליל הושענא רבא וכנזכר בשער הכונות בדרוש הלילה הזאת:

פרק ד

סדר הלימוד בלילה הזו תחלה תנ"ך ואח"כ המדרש ואח"כ האדרא רבא, כי כן מפרש בזוהר הקדוש למלעי באורייתא מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים ובדרשות דקראי וברזי דחכמתא, ותרי"ג מצות ילמדו קודם המדרש, ואם יש להם זמן ילמדו האדרא זוטא גם כן, וכבר נודע מנהגו של רבינו חיד"א ז"ל ללמוד בלילה זו שתי האדרות מעומד גם בעת זקנתו אשריו ואשרי חלקו, ואין ללמוד משניות בלילה זו, ומי שיש לו מנהג קבוע ללמוד י"ח פרקי משנה בכל יום מותר ללמוד הי"ח פרקי משנה ביום טוב זה ביום דוקא, ולא בלילה, ואין מניעה ללימוד המשנה אלא בליל שבועות בלבד, אבל בשאר לילות של שבתות וימים טובים אין מניעה כלל ויכול ללמוד משניות כאשר ירצה:

פרק ה

תפלת שחרית ומוסף יתפלל בהתלהבות וזריזות כדי שלא תחטפנו שינה באמצע ויבא לידי טעות, וידוע כי גמר הפרי של תיקון ספירת העומר ולימוד ליל חג השבועות יהיה בתפלת מוסף, לכן צריך להזדרז בה הרבה כי הכל הולך אחר החתום:

פרק ו

לימוד התהלים ביום השבועות הוא צורך גדול, שבו נפטר דוד המלך עליו השלום, ויעלה לרצון יותר, ולכן כל אחד ילמוד התהלים כולו ביום השבועות, ויזהר לדלג לשון מחילה וסליחה של עונות ופשעים האמור בבקשות המתוקנים לאומרם קודם תהלים ואחר תהלים כי יו"ט הוא, ונכון ללמוד ביום ראשון בדברי הימים א' סימן כ"ח וסימן כ"ט דדבר בעתו מה טוב:

פרק ז

בליל ב' של שבועות בחו"ל ילמוד התנ"ך המסודר בליל א' ואח"כ יישן וכן מנהגינו בבתינו, ואם יוכל ללמוד גם תרי"ג מצות ואדרא רבא ולהיות ניעור כל הלילה אשריו ואשרי חלקו, וכבר נודע המעשה שהיה בזמן מר"ן ז"ל, ויזהר ביום שני של חג השבועות לקדשו בלימוד התורה כי הוא גדול מכל יום טוב שני של שאר מועדים, וגם אסרו חג של שבועות גדול מכל אסרו חג דשאר מועדים:

פרק ח

כל מלאכה האסורה בשבת אסורה ביום טוב, ולא הותר ביום טוב אלא רק מלאכת אוכל נפש, ואע"ג דהותרה מלאכת אוכל נפש מן התורה, מכל מקום אסרו חז"ל קצירה ודישה ועימור וטחינה והרקדה וסחיטת פירות ותלישה מן המחובר וצידה וכל כיוצא בזה, ואפילו על יד שינוי אסור, מפני שדברים אלו דרכן לעשותם הרבה ביחד וחיישינן שמא יעשהה לצורך חול על כן כל דברים אלו אסורים הם מרי סופרים, וכל דבר שאסור לישראל לעשותו ביום טוב אסור לומר לגוי לעשותו:

פרק ט

בתוך חומת העיר הזאת שאנחנו עושין עירוב מותר להוציא כל דבר שמותר לטלטלו, ואפילו שאין לאדם צורך באותו דבר באותה שעה, אבל חוץ לחומה אסור להוציא דבר שאין לו צורך בו אותה שעה, ולכן אותם בני אדם שיוצאים ביום טוב בבוקר חוץ לעיר לטייל, אסור להוציא בחיקם סידור של מנחה וערבית שמנהגם להניח זה בתוך כיס שעושין בבגדיהם כי זהה צריך להם במנחה אחר שיחזור לביתו, וכן אסור לישא בחיקו מפתח של תיבה שיש בה חפצים, מאחר שיוכל להצניע המפתח בביתו או להפקידו ביד בני ביתו, וכן ישגיח על כל דבר כיוצא בזה שאין לו צורך בו אותה שעה שהוא יוצא חוץ לעיר, והסכינים יש אוסרים לישא אותם חוץ לחומה מפני שאין דעתו לאכול שם ואינו נצרך להם, ויש מתירם בזה דיש לומר אולי יזדמן לו מאכל לאכול שם ויצטרך לסכין לקלוף בו, ועל כן טוב להזהר בזה אך המיקל יש לו על מה לסמוך, אבל כלי מורה השעות (שעון) מותר לשאת אותו לכולי עלמא שזה יש לו בו צורך בכל עת, ודברים אלו שייכים גם נשים כמו באנשים:

פרק י

אסור לעשות גבינה דאין לגבן ביום טוב, אבל מה שקורבין בערבי לבן ובלשון לעז יגורטי (לבן) מותר לעשותו ביום טוב ועיין קרבן אשה יעויין שם, אך אין לעשותו אלא מחלב שנחלב בערב יום טוב, אבל לחלוב ביום טוב אסור מפני דאין מותר לחלוב ביום טוב אלא לתוך המאכל, אע"פ שההגוי חולב מבהמה שלו ולצורך הלב"ן אם יחלוב ביום טוב

אינו חולב לתוך המאכל ולכן אי אפשר לעשות לב"ן אלא מחלב שנחלב מערב יום טוב וכאשר כתבתי בתשובה בסה"ק רב פעלים בס"ד:
גם העליתי בס"ד בתשובתי שם דמותר לעשות דו"ז דונדרמ"ה (גלידה) ביום טוב, דדוקא לגבן אסור משום דהתם איכא איסור בורר דנפרש הקום מן החלב, וההכא ליכא בורר דנקפה כולו כמו שהוא, וכמו שכתב הרב קרבן אשה אורח חיים סימן י"ב בהיתר עשיית היגורט"י שקורים בערבי לב"ן יעוין שם, וגם טעם הפרי חדש ז"ל גבי גבינה שהוא טעם הירושלמי דהאיסור הוא משום דאתי לגבן הרבה יותר מצורך יום טוב, לא שייך הכא, דכאן אי אפשר לעשות אלא רק לצורך אותו היום דאם ישהה נמוח והיה למים, וגם טעם המרדכי שהביאו הר"ן ז"ל, והביא דבריו בספר בית יהודה חלק ב סימן מ"ו דהוי כעובדין דחול, משום דעושהו בכלי המיוחד למלאכה זו נמי לא שייך האי טעמא הכא, דלא נאסר מושם עובדין דחול כשעושהו בכלי המיוחד לו אלא בדבר שדרך לעשות ממנו הרבה וכמו שכתב הרב בית יהודה ז"ל שם בדף קטו שהרכיב טעם זהה בטעם זה יעוין שם, מיהו לא יעשה הדו"ז דונדרמ"ה הנזכר בחלב אלא במינים אחרים מפני שאסור לחלוב ביום טוב אפילו בהמה של גוי ע"י הגוי - אלא רק לתוך המאכל והכא אי אפשר לחלוב לתוך מאכל כי הוא רוצה לעשות מעשה הנזכר בחלב לבדו לכך יעשהו במינם אחרים אם אין לו חלב שנחלב בערב יום טוב, וזהה המתקן ועוסק בדבר זה אע"פ שהוא משתכר ביום טוב מותר משום שמחת יום טוב, דיש תענוג הרבה בזה הדו"ז דונדרמ"ה ביום טוב של שבועות שהאויר חם הרבה במדינות אלו ויש בזה שמחת יום טוב:

פרק יא

עצמות וקליפין שנתפרקו ביום טוב הרי זה נולד, ואע"פ דמותר לטלטלם בשבת שראויין הם למאכל בהמה מכל מקום ביום טוב החמירו חז"ל ואסרו לטלטלן כדי דלא אתי לזלזולי ביה, מיהו שבת שחל בו יום טוב מותר לטלטלן ולא אמרינן לא פלוג רבנן, וכאשר העליתי בסה"ק רב פעלים בס"ד:

פרק יב

אסור לשקול ביום טוב אפילו בביתו כדי לידע כמה יבשל, וכן אסור להניח מנה כנגד מנה שידוע לו משקלה, ואסור ליקח ביד המשקל וביד הבשר כדי לשער, אך מותר ליקח החתיכה לבדה בידו כדי לשער משקלה באומד הדעת, ואם הוא אומן שיודע לכוין אסור לעשות כן כדי למכור, אבל אם עושה בביתו כדי לידע כמה יבשל מותר:
וגם ע"י גוי אסור לשקול דכל דבר שאסור ישראל לעשותו אסור לומר לגוי לעשותו, והנה פה עירנו יע"א הקצבים הם שותפים עם הגוים בבשר, וכשמוכר ישראל ישב הגוי אצלו ויכתוב שמות הלוקחים ומשקל הבשר ושוקל הבשר שלוקחים, מאחר דהגוי הוא שוקל

וכותב להנאת עצמו ואדעתא נפשיה קעביד, ושרי. אך בימים אלו רוב מוכרי הבשר פה עירנו אין להם שותפים גוים ומביאים גוים בשכירות לשיקול וגם לכתוב וזה אסור, בשלמא מצד המשקל יש למצוא להם היתר דהוי שבות דשבות במקום מצוה שההוא שמחת יום טוב, אבל בכתיבה ההא איכא דסבירא להו אפילו כתיבה של גוים אסורה מן התורה ואין להתיר שבות באסור תורה אפילו במקום מצוה, לכן התקנה לה הוא שיאמר הישראל לגוי מערב יום טוב עמוד ושמור לי בדעתך שמות הלוקחין ומשקל הבשר שלוקחין ביום טוב, ואני אתן לך על כל ליטרא כך וכך, וכיון דמושכר הגוי על זאת הנה אם יבא לכתוב כדי לשמור שמות הלוקחין, וסך המשקל כדי שלא ישכח אחד מהם הנה הוא אדעתא דנפשיה קעביד, כי אין הישראל שוכרו לכתוב אלא לשמור את שמות הלוקחין:

פרק יג

מותר לומר הישראל לגוי תן לי ליטרא בשר, דאף על פי שזוכר לו שם משקל אינו מכוין לשם משקל אלא שידע כמה הוא צריך, ומכל מקום טוב שלא יאמר לו שקול לי אלא יאמר תן לי, ואין נוקבין הבשר בסכין כדי שישאהו בידו דרך הנקב, אבל מותר לנקוב אותו באצבע:

פרק יד

בקעת גדולה שעומדת להסקה שאי אפשר להסיקה בלא בקוע - אסור לבקעה בקרדום או מגל או מגירה כי אם רק בסכין או בידו במה דברים אמורים בעצים גדולים שאי אפשר להסיקן בלא בקוע כלל כגון קורה וכיוצא, אבל עצים של הסקה שהם גדולים קצת וראוים להסקה בלא בקוע לא יבקעם כלל, ויש להחמיר שלא ישברם אפילו בידו, וכן לא יכניס העץ בחור כדי לשברו כיון שאפשר להסיקו כמו שהוא:

פרק טו

אין מוציאין אש מן האבנים, ולא מן זכוכית נגד השמש, וכן לא יוציא אש מן עצים קטנים שיש בראשם כברי"ד (גפרית = גפרורים)המתוקן לכך, כי בכל אלה וכיצא בהם הוא מוליד את האש ע"י הכאה או חיכוך, ובתשובתי בסה"ק רב פעלים הבאתי דברי האחרונים האוסרין בפירוש בזה ודלא כהמתירין, ומפוח של בעלי בתים נופח בו ע"י שנוי מלמעלה למטה:

פרק טז

אסור לאפות ולבשל ביום טוב ראשון לצורך יום טוב שני, אבל מותר לבשל ביום ראשון הרבה שיאכל בו ביום וישייר ליום שני, אך יזהר שלא יאמרו בפירוש שהוא מבשל

הרבה לצורך הלילה, ואחר שאכל יום ראשון לא יוכל לבשל כדי לאכול בליל שני ע"י שיאכל מעט ממנו ביום ראשון:

פרק יז

אסור למדוד ביום טוב, ואפילו מודד בביתו לידע שיעור הצריך לו אסור, ופה עירנו יש אצל בעלי בתים כלי שמודדים בו אורז לבשל בכל יום וצריך להזהירם שלא ימדדו בו ביום טוב אלא יקחו באומד הדעת:

פרק יח

ההרקדה אסורה ביום טוב אפילו ע"י שינוי, אבל אם רקדו מאתמול ונפל בו צרור או קיסם מותר לרקדו שנית בלא שנוי, ויש מחמירין ומצריכין שנוי, ואם לא נפל בו צרור רק רצה לרקדו שנית כדי שיהיה יפה יותר יעשה ע"י שנוי, דהיינו שירקד על שלחן וכיוצא בזה:

פרק יט

אסור ליקח עץ מבין עצים לחתות בו האש, ושפוד שנעקם אסור לפשטו אפילו בידו, ואין משחיזין סכין ביום טוב במשחזת כדי לחדדה אך מותר להשיאה על גב חברתה או על גב עץ או אבן כדי להעביר שמנונית שלה:

פרק כ

עופות שממלאים אותם בבשר ואורז מותר לתפרם ביום טוב, ובלבד שיתקן החוט במדתו ויתנהו במחט מערב יום טוב, ואם יש לו כמה עופות לתפרם ביום טוב יכין כמ מחטים וישים בהם החוטים מערב יום טוב:

פרק כא

ניירות סיגריה שהם עשויים כמו כיסים שמתוקנים ובאים כך מערי אירופ"א וכל אדם הלוקח אותם ימלאם בידו טוט"ן (טבק אישון) לשתות עשן שלהם, הרי זה אסור למלאם ביום טוב משום מתקן מנא, אלא ימלאם ויעשם מערב יום טוב:

פרק כב

אין מבשלין לצורך גוי ביום טוב, ואם הגוי בא לבית ישראל ביום טוב בשביל ואזית"א (ביקור נימוסין) מותר לבשל משקה שקורין קהוו"ה (קפה) אם ישתה ממנו בעל הבית ובני הבית, ואז ישקו גם את הגוי בכלל:

פרק כג

ביצה שנולדה ביו"ט אסור לטלטלה בו ביום, וכ"ש שאסור לאכלה, ואם נתערבה באלף כולם אסורות, ואפילו ספק נולדה ביו"ט או בחול אסורה, ושני ימים טובים של גלויות נולדה בראשון מותרת בליל שני, אבל בשני ימים של ר"ה נולדה בראשון אסורה גם בשני, ואם שבת סמוך ליו"ט נולדה בזה אסורה בזה:

פרק כד
החלה ביום טוב לא יאפנה ולא ישרפנה אלא מניחה עד אחר יום טוב ושורפה, ופה עירנו עושין עיסה מטוגנת בשמן בחג השבועות ועושין במחבת, ולזאת יפרישו חלה ממנו בלא ברכה:

פרק כה
אסור לכבות האש ביום טוב, ובקעת גדולה אפילו שהיא מעשנת הבית או הקדרה אסור לכבותה, ואסור לכבות הנר אפילו להנאתו כדי לשמש מטתו, ונר הדולק אסור להטותו לאחוריו וכן אסור ליקח שמן מנר הדולק ואסור להוציא הפתילה הדולקת אפילו להניחה בנר אחר, ומותר להעמיד נר דולק במקום שהרוח שולט, במה דברים אמורים? במניח קודם שנשב הרוח אבל אסור להעמידו אם כבר הרוח מנשב שבודאי יכבה ויש אוסרין להעמידו אפילו קודם שנשב הרוח, והמיקל יש לו לסמוך על המתירין:

פרק כו
שיורי פתילה מותרין אפילו ביום טוב אחר שבת, או בשנים ימים של ראש השנה אך יש חולקין והמחמיר תבוא עליו ברכה, ואין חותכין הפתילה לשנים בסכין אבל מדליקה באמצע אם צריך הוא לשניהם, ואין גודלין הפתילה ולא מהבהבין אותה, ואע"פ שמותר מן הדין לנפץ הפחם שבראש הפתילה בידים, מכל מקום נוהגים העולם להזהר בזה גזרה שמא ימחט בכלי:

פרק כז
לא ישחט תרנגולים ועופות אלא אותם שהם מוכנים לשחיטה ולא שעומדים לגדל ביצים:

פרק כח
כל שיש במינו במחובר, אם אינו ידוע לו שנתלש זה מערב יום טוב אסור באכילה ובטלטול וכן הוא הדין בדגים שצריכין צידה, וכל שאין במינו במחובר אם בא מחוץ לתחום אסור למי שהובא בשבילו ומותר לישראל אחר, ועירנו בגדאד היא רובה גוים ומה שמביאים מחוץ לתחום למכור אדעתא דרוב מביאין, לכך מותר הישראל ליקח מהם ביום טוב ולאכלו:

פרק כט
פירות וירקות שנתלשו ביום טוב אסורים בשבת שאחריו, וכן נתלשו בשבת אסורים ביום טוב שאחריו, וכן הוא הדין בשני ימים של ראש השנה נתלש בזה אסור בזה, אבל בשני ימים טובים של גליות נתלש בזה - מותר בזה, ואסור לומר לגוי שיקנה לו פירות ביום טוב ראשון כדי לשמרם לו ליום טוב שני, כי מאחר שהוא אסור לעשותו - אסור לומר לנכרי לעשותו, ואפילו אם מצוהו קודם יום טוב אסור כיון שאומר לו בפירוש

שיקנה לו ביום טוב, ורק אם הגוי הביא מאליו פירות ביום טוב ראשון והניחם בבית ישראל מותר הישראל לטלטלם ולאכלם ביום טוב שני ואפילו דבר שאין במינו במחובר, אסור לומר הישראל לגוי להביא לו ממנו ביום טוב אם יודע שהנכרי קונה לו במעות ופוסק דמים, דכל דבר שאסור ישראל לעשותו - אסור לומר לנכרי לעשותו:

פרק ל

מי שיש לו בהמה בביתו עומדת לחלבה אסור לחלבה ע"י גוי ביום טוב, אפילו אם יחלוב לתוך המאכל, אלא יחלוב הגוי ויקח הגוי את החלב לעצמו, ופה עירנו דרכם ליקח חלב בחג השבועות מגוי שחולב מבהמות שלו כדי לבשל ביום זה אורז בחלב אך צריך שיניח הישראל האורז בתוך הקדרה ויוליך הקדרה עם האורז שבה לבית הגוי ויחלוב גוי על האורז בפני ישראל, כי צריך לחלוב תוך המאכל, ובעיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן נוהגים איסור בכל גוונא וטוב להזהר, וכן בביתינו אנחנו נזהרים בזה והנזהר תבא עליו ברכה:

נשא

פתיחה

ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום (במדבר ה, כו), הנה ידוע מה שכתבתי בסה"ק אדרת אליהו בשם רבני אשכנז ז"ל דברכת כהנים ט"ו תיבות, ובאצבעות האדם יש י"ד פרקים כנגד י"ד תיבות ואין בהם כנגד תיבת ט"ו של שלום, ותקנו חז"ל כוס של ברכה להשלים תיבת ט"ו של שלום, ואנא עבדא אמרתי בששת ימי השבוע יש י"ב סעודות אחת ביום ואחת בלילה, ורק בשבת יש שלש סעודות, וכן הוא דינו של עני ההולך ממקום למקום לתת לו שתים ביום החול ושלש בשבת וכנזכר במשנה (פאה ח, ז), ואלו ט"ו סעודות נשפעים מן ט"ו תיבות דברכת כהנים וסעודה שלישית היא כנגד תיבת ט"ו של שלום, ובזה פרשתי בס"ד הטעם שאומרים שבת שלום כי השבת גרם להשלים כנגד תיבת שלום, שאם לא היה בו סעודה שלישית לא היה סעודה כנגד תיבת שלום, והנה רבני אשכנז ז"ל ע"פ הקדמה הנזכרת פירשו מאמר רבותינו ז"ל (עוקצין ג, יב): לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום. פרוש כלי - הוא הכוס של ברכה - לישראל אלא השלום - כי הכוס של ברכה נתקן כנגד תיבת שלום, ובזה פרשתי בס"ד מאמר רבותינו ז"ל (ברכות סד.): תלמידי חכמים מרבין שלום בעולם, כי חז"ל תקנו כוס בכמה דברים שהם קדוש שבת ויום טוב והבדלה וברכת המזון ואירוסין ונשואין ומילה וליל פסח, ובכולם נשלמה תיבת שלום דברכת כהנים, שאין באצבעות האדם פרק

כנגדה, נמצא המה הרבו בעולם הרמז של תיבת שלום הנזכרת בכמה דברים הנזכרים לעיל שתקנו בהם כוס, ולזה אמר: "תלמידי חכמים מרבין שלום בעולם".
והנה מלבד השבח שנעשה ליין בתקנת חז"ל, שתקנו אותו בכל דברים הנזכרים לעיל, עוד עשו לו יתרון בדברים הנזכרים לעיל שחייבין לברך עליו אע"פ שאין ערב להם שתייתו, יען כי הדין הוא ביין דקדוש והבדלה וברכת המזון וליל פסח וכל דברים הנזכרים לעיל אע"פ שאינו ערב לאדם ואינו יכול לשתותו חייב לשתות, ואינו יכול לפטור עצמו ממנו אע"פ דאינו נהנה ממנו ואינו צריך לשתותו:

פרק א

מבואר בגמרא ובפוסקם הואיל והיין הוא חשוב שגורם ברכה לעצמו שמברכין עליו "בורא פרי הגפן" בכמה מקומות בקדוש והבדלה וברכת המזון וליל פסח וארוסין ונשואין ומילה אע"פ שאין צריכין לשתייתו ואין תאבין אליו, לפיכך אינו נחשב טפל לפת להפטר בברכתו מברכה ראשונה שהיא בורא פרי הגפן, אע"פ שטפל אליה להפטר בברכת המזון מברכה אחרונה, לפי שאינו גורם לעצמו ברכה אחרונה אלא ברכה ראשונה לבדה שבשבילה הוא עיקר הבאת הכוס בכל דברים הנזכרים שטעונין כוס, ולכן היין אע"פ שבא לשתותו תוך הסעודה מברך עליו בורא פרי הגפן ואינו נפטר בברכת הפת, אע"פ ששותהו האדם כדי לשרות האכילה שבמעיו והרי זה כדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה שנפטרים במקום הפת, מכל מקום הואיל והיין הוא חשוב שגורם ברכה לעצמו בכמה מקומות הנזכרים לעיל אע"פ שאין צריכין לשתייתו וכמו שביארנו, על כן אינו טפל לפת, מה שאין כן שאר אוכלים ומשקים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה שנטפלים לפת אין צריכין ברכה וכאשר נבארם בעזרת השם, וכל זה מפורש יוצא בשולחן ערוך הגאון רבנו זלמן ז"ל סימן קע"ד סעיף א:

פרק ב

היין קנה עוד חשיבות ומעלה שהוא פוטר כל מיני משקין, לפיכך אם בירך על היין אין צריך לברך על שאר משקין דהיין פוטר כל מיני משקין בין בשעת סעודה בין בשאר פעמים, לפי שהיין הוא עיקר משקה והוא ראש לכל מיני משקין ולכך הוא עיקר לענין ברכה וכולן טפילים אליו, והוא שיהיו המשקין לפניו בשעה שיברך על היין או שיהיה דעתו עליהם, ואפילו אינו קובע עצמו לשתות יין, אלא שותה יין מעט דרך עראי לצורך מצוה וכיוצא, ושותה אח"כ משקין הרבה - נפטרין בברכת היין אם היה דעתו עליהם, אבל אם לא קבע עצמו לשתיה אלא ששותה מעט דרך עראי ולא היה דעתו על משקין אחרים אינם נפטרים בברכת היין:

לכן צריכין להזהר כשמקדשין בשבת על היין אם רוצה לשתות מים או שאר משקין אחר הקדוש קודם ברכת המוציא צריך שיהיו המים לפניו או שיכוין עליהם, ואז אין צריך לברך על המים או שאר משקין, גם נכון להזהיר זה השותה מים בין קדוש לברכת המוציא שלא ישתה רביעית, כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה ויכנס במבוכה של המחלוקת דיש אומרים שצריך לברך ברכה אחרונה ואין ברכת המזון פוטרת המים ששתה קודם המוציא, ויש אומרים שאין צריך לברך, ועל כן טוב ליזהר שלא ישתה רביעית, ומיהו אם טעה ושתה רביעית יברך ברכה אחרונה על המים קודם המוציא, יען דאף על גב דיש חולקין מכל מקום סברא זו עיקר, מפני דכך היא ההסכמת רבינו הגדול האר"י ז"ל אשר צפה ברוח הקודש במצח רבינו מה"ר חיים ויטל ז"ל בפעם אחת ששתה רביעית מים קודם המזון ולא בירך ברכה אחרונה, והוכיחו על זאת וכנזכר בשער טעמי המצות פרשת עקב יעוין שם, ואע"ג דהאי עובדא דרבינו מה"ר חיים ויטל ז"ל שהובאה בשער טעמי המצות הנזכר אפשר להיות דבחול הוה, מכל מקום נראה דהוא הדין בסעודת שבת דאית בה קידוש נמי דינא הכי לדעת רבינו הגדול האר"י ז"ל, וכאשר הוכחתי וביררתי זאת בסה"ק מקבציאל בס"ד ועיין להרב ברכי יוסף ז"ל סימן קע"ד סעיף קטן ב' יעוין שם:

פרק ג

יין שלפני המזון כגון הקידוש שאומרים במקום סעודה פוטר היין שבתוך המזון אם היה בדעתו לשתות בתוך הסעודה, ואם אין דרכו בכך ונמלך ורוצה לשתות, או שנתנו לו אחרים צריך לחזור ולברך:

פרק ד

אין לברך ברכה אחרונה על היין של קידוש שהוא במקום סעודה, או על היין ששותה קודם שאר סעודה ובאיזה זמן שיהיה ואע"פ שאינו שותה יין בתוך הסעודה, דברכת המזון פוטרת ברכה אחרונה של היין ששתה קודם סעודה, אבל אם אכל מיני מזונות קודם ברכת המוציא יברך ברכה מעין שלש קודם נטילת ידים שקודם המוציא, ולא יסמוך על ברכת המזון לכתחילה, ואם לא ברך ברכה אחרונה קודם המוציא ונזכר אחר שבירך המוציא לא יברך ברכה אחרונה על מיני מזונות שאכל קודם המוציא, רק יכוון לפוטרם בברכת המזון:

וכל זה דוקא במיני מזונות, אבל אם אכל פירות או שתה משקין קודם ברכת המוציא ושכח ולא בירך ברכה אחרונה קודם נטילת ידים והמוציא ונזכר אחר ברכת המוציא יברך ברכה אחרונה אפילו באמצע סעודה, מפני שאין ברכת המזון פוטרת אלא מידי דזין ודברים הבאים בתוך הסעודה ועיין אחרונים:

פרק ה

אם בתוך הסעודה שותה מים יש אומרים דמברך עליהם, ויש אומרים דאינו מברך וקימא לן ספק ברכות להקל ולא יברך אלא יהרהר הברכה בלבו, או יאמר בריך רחמנא שהכל נהיה בדברו, על כן כדי להסתלק מן הספק הזה דאיכא בין הפוסקין הנזכר - ישב קודם נטילה במקום סעודה וישתה מים ויברך עליו על דעת לפטור כל מה שישתה בתוך סעודתו, אך יזהר שישתה פחות משיעור כדי שלא יתחייב ברכה אחרונה, יען שאם יברך ברכה אחרונה לא הועיל בתקנתו כלום, דעתה לא יוכל לפטור באותה ברכה למה ששותה בתוך הסעודה, וגם יזהר שלא יצא חוצה אחר שישתה משום דהמשנה מקומו צריך לחזור ולברך כשחוזר למקומו ונמצא שלא הועיל בתקנתו וכן כתב רבינו מה"ר חיים ויטל ז"ל תקנה זו דשתית המים והזהיר שישתה פחות משיעור כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה, ואם יש יין בתוך הסעודה אינו צריך לכל זה, כי ברכת היין פוטרת כל מיני משקים וכנזכר בשער טעמי המצות:

והנה תיקון זה שהוא לשתות מים קודם המוציא לא אפשר לעשותו בכל עת, יען כי לפעמים אין האדם תאב למים קודם המוציא כלל, וכל שאינו צמא ואינו תאב למים כלל יש להסתפק אם מותר לו לעשות כן ולברך עליהם, והגם דיש מתירי להדיא בכהאי גוונא שהוא מברך כדי לפטור המים שבתוך הסעודה, עם כל זה אין הדבר ברור אצלינו ואין לאדם להכניס עצמו בספק גבי ברכות, ועיין חסד לאלפים סימן קע"ד אות ד' בהגהת "מר בריה דרבינא" ז"ל יעיון שם, על כן אם לא יהה צמא ולא היה תאב למים כלל או שכבר נטל ידיו ולא עשה תיקון הנזכר של שתית המים, יזהר לברך שהכל על חתיכת סוכר וכדומה בתוך הסעודה קודם שישתה המים וכיוין לפטור את המים שישתה, וכך היה מנהגו של עטרת ראשי הרב מור אבי זלה"ה לברך על מיני מתיקה תמיד קודם שישתה מים בתוך הסעודה והיה נזהר בזה מאד, ולכן כל אדם נכון להזהר בזה, ומיהו בשתי סעודות של שבת שמקדש בהם על היין אינו צריך להזהר בכל זה, כי ברכת היין של קידוש שהוא במקום סעודה פוטרת כל משקין שבתוך הסעודה, וצריך שיכוין בברכת היין של קידוש לפטור המים שבתוך הסעודה, ועיין צפיחית בדבש סימן ו' עיין שם, ויש מדקדקין לומר קודם קידוש דשבת אחר שאומרים לשם יחוד וכו' והריני מכוין לפטור בברכה שאברך על יין דקידוש את כל מיני משקין שאשתה בתוך הסעודה, ומנהג זה נכון הוא כי האדם עלול לשכחה ובזה נמצא הוא זריז ונשכר:

פרק ו

שכר ששותין בתוך הסעודה אם שותהו לעורר תאות המאכל הרי הוא טפל לסעודה ואין צריך לברך עליו, ואם שותהו לחמם האצטומכא לעכל המאכל צריך לברך עליו,

ומיהו כיון דהרבה פעמים תמצא כונת האדם היא לעורר בו תאות המאכל, קשה הדבר למקם עלה דמלתא בכונת השותהו ועל הרוב מכוין להא ולהא וקימא לן ספק ברכות להקל לכך לא יברך עליו, ומה גם עוד בלאו הכי הברכה על השכר אינה ברורה אצל כל אדם יען כי הוא שורף הגרון, ויש כמה בני אדם הוא להם כקוץ מכאיב ומחמת כן נוהגים לשתות אחריו מים תכף ומיד, ועל כן טוב להזהר לאכול דבר שברכתו שהכל כמו סוכר וכיוצא קודם שישתה השכר ויכוין לפטור השכר, וזכור לטוב הרב אדוני אבי זלה"ה שמימיו לא בירך על השכר אלא היה לוקח חתיכת סוכר ומברך לפטרו, ואפילו אם שותה ביום כוס קטן של שכר לאיזה צורך, שאינו בשעת סעודה, היה דרכו לברך תחלה על חתיכת סוכר כי היה מזומן אצלו בעבור דבר זה, וכבר אמרנו שבסעודת שבת ויום טוב שמקדשים על היין אין צריך לעשות תיקון כי ברכת היין של קידוש פוטרת כל משקין, לכך יכוין האדם לפטור בו מים ושכר וכל מיני משקין:

פרק ז

דברים הבאים בתוך הסעודה, אם באים מחמת הסעודה דהיינו שהם דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם, בין שבאים ללכת בהם את הפת כגון בשר ודגים וירקות וגבינה וביצים ומיני מלוחים בין שהם באים להזין ולהשביע כגון מיני תבשילין מעשה קדרה שאין באים כדי ללפת בהם הפת אלא כדי להזין ולהשביע, הרי אלו אינם צריכין ברכה לפניהם אפילו שאוכלם בלא פת, משום דברכת המוציא פוטרתם, ואינם צריכין ברכה לאחריהם דברכת המזון פוטרתם, יען דבאלו אין דרכם לאכול אותם כל היום כמו הפירות אלא רק בשעת סעודה בלבד, ולכך הם טפלים לפת שהוא עיקר הסעודה ונפטרים בברכת הפת אע"פ שאוכלם בלא פת: וכל מיני פירות הבאים בתוך הסעודה אם אוכלם עם הפת אין צריך ברכה כלל, משום דכיון דעתה אוכלם עם הפת נעשו טפלים לפת וברכת המוציא פוטרתן, אבל אם אין אוכל אותם עם הפת אלא אוכלם לבדם בגמר הסעודה לקנוח ותענוג בעלמא, הרי אלו צריכין ברכה לפניהם ואין נפטרין בברכת המוציא, כיון שאינם מעיקר ההסעודה ודרכם לאכלם כל היום אפילו שלא בשעת סעודה, אבל אין טעונין ברכה לאחריהם משום כיון דבאו תוך הסעודה קודם שימשכו ידיהם מן הפת ברכת המזון פוטרתן, דכל מה שבא תוך הסעודה הוא מכלל השביעה שנאמר בה ואכלת ושבעת וברכת וכמו שכתוב בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן ז"ל:

פרק ח

אם קבע לפתן סעודתו על דבר אחר, והביאו לפניו פירות גם כן ואוכל קצתם עם פת וקצתם בלא פת, הנה יש בזה דעות חלוקות ויש אומרים כל שהוא מלפת בהם הפת

תחלה וסוף אף על גב דאוכל בינתיים בלא פת הרי אלו נפטרים בברכת המוציא, ויש אומרים אפילו אם מלפת בהם פת תחלה וסוף מאחר שאוכל בינתיים בלא פת אין נפטרים בברכת המוציא, יען כי הוא לא קבע סעודתו עליהם ללפת בהם הפת כי יש לו דבר אחר ללפת בו, ועל כן כדי לצאת ידי המחלוקת כתבו האחרונים ז"ל אם רוצה לאכול קצתם בפת וקצתם בלא פת יעשה כך יאכל תחלה מעט בלא פת ויברך עליהם, ואח"כ יאכלם בין בפת בין בלא פת, ודין זה אינו אלא בקובע סעודתו על שאר דברים אלא שרוצה ללפת הפת גם עם קצת פירות, אבל אם הוא באמת קובע סעודתו על הפירות ללפת בהם הפת אז יאכל תחלה פת עם הפירות ולא יברך על הפירות, ואח"כ אם יאכל קצת מהם בלא פת גם כן לא יברך, מיהו טוב להזהר שילפת הפת בהם גם לבסוף ועיין אחרונים ז"ל: ולכן אותם הנוהגים בימי הקיץ לאכול פת וגבינה אך אוכלים עמהם קישואין או אבטיחים והם עושין כל הליפות בגבינה, ורק בין כל ליפות שתים ושלוש חתיכות של גבינה לוקחים חתיכת קישואים או האבטיחים בלא ליפות פת כדי למתק אכילתו ממליחות הגבינה, הנה הם צריכין להזהר לאכול תחלה מן הקישואין או האבטחים עם הפת וגם לבסוף גם כן יזהרו ללפת בהם הפת, ואז בינתיים יכולים לאכול כמה חתיכות מהם בזה אחר זה בלא ליפות פת, והיותר נכון הוא לעשות כך שיאכל מהם חתיכה אחת קודם נטילת ידים ויברך על דעת לפטור מה שיאכל מהם בתוך הסעודה והרי זה אוכל מהם בתוך הסעודה בלא ליפות בלי פקפוק ועיין אחרונים:

פרק ט

כתב בחסד לאלפים קע"ז אות ו' פירות מבושלים בעיניהו, אפילו עם הבשר אם אי התחלת קביעות סעודתו עלהם יש מי שאומר שצריך לברך עליהם וכן בקישואים כבושים וכדומה, ויש מי שאומר דאפילו אוכלם עם הפת צריך לברך, ויש מי שאומר שאין לברך כיון שבאים לצורך סעודה ולא לקינוח, ולכך ירא שמים ישב קודם סעודה ויברך על מין אותו פרי ויאכל פחות מכשיעור ויכוין לפטור - עד כאן לשונו, ואם אי אפשר לו בהכי ובפרט אם הוא אורח אז יהרהר הברכה בלבו, או יאמר בריך רחמנא ובפרט אם הוא אורח אז יהרהר הברכה בלבו, או יאמר בריך רחמנא בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ כפי מה שהוא הפרי:

פרק י

בסעודת ליל שבת דרכן של בני אדם להאריך על השלחן שלש וארבע שעות ובפרט בימי החורף, ומנהגם כך אחר ברכת המוציא אוכלין מיני מלוחין בחומץ, ואוכלין התבשילין של בשר מעשה קדרה שבשלו לכבוד שבת, ואח"כ מסירין התבשיל ומביאים מיני פירות ומניחין על השלחן ומברכים עליהם ומאריכין על השלחן ב' וג' שעות עד שיברכו ברכת

המזון, אך דרכן להשאיר פת על השלחן עד ברכת המזון כדי שנראה שעדיין לא משכו ידיהם מן הפת, שאם משכו ידיהם מן הפת היו צריכין לברך על כל מה שביאים בין אם הם דברים הבאין מחמת הסעודה כגון דגים וכיוצא, בין מיני פירות דלפום דעתי צריך לברך לפניהם ולאחריהם דאין פוטרתם ברכת המוציא ולא ברכת המזון כיון דהביאום אחר שמשכו ידיהם מן הפת, על כן הם נזהרים להניח פרוסת פת על השלחן כדי שנראה שלא משכו ידיהם מן הפת, ואז לא יהיו נראין כמועילין בברכות כשאין מברכין עליהם, מיהו אע"פ שהפת עודנו מונח על השלחן עד ברכת המזון ירא שמים יזהר לאכול מעט מן הפת סמוך ממש לנטילת מים אחרונים, וגם בעת שעורכין הפירות על השלחן גם כן יאכל מעט מן הפת דבזה נמצא באמת שלא משך ידו מן הפת, ואצלינו בביתנו מנהג שלנו להביא גם בסעודה ראשונה וסעודה שניה של שבת דגים ונאכל מהם מעט עם הפת סמוך לנטילת מים אחרונים והוא מנהג יפה ונכון, דנמצא בכל משך שתים ושלוש שעות שאנחנו יושבים על השלחן הערוך מפירות אין אנחנו מושכים ידינו מהפת, שבדעתנו לאכול עוד מהפת עם הדגים שנאכל לבסוף:

פרק יא

אם אכל תבשיל של קשואין או כבוש של קשואין וכיוצא בתוך הסעודה שלא בירך עליו, ואחר גמר הסעודה קודם ברכת המזון ערכו לפניו פירות לקנוח ותענוג ובכללם הביאו גם כן קשואין חיין, יש אומרים שצריך לברך עליהם ויש אומרים שאין צריך לברך, ועל כן ירא שמים יאכל מין אחר אשר ברכתו שווה עם זה המין ויברך עליו ויפטור גם את זה, או קודם שיאכל התבשיל והכבוש יקח חתיכה מזה המין ולא יאכל ממנו עתה כדי שלא יכניס עצמו בפלוגתא דברכות. אבל אין לו תקנה לומר יאכל ויהרהר הברכה בלבו דאין אומרים כן אלא באונס ובדוחק ועיין זכור ליצחק הררי ז"ל סימן מח יעוין שם. ואם ימצא אדם אחר לאכול ולברך ויכוין עליו הנה מה טוב:

פרק יב

ירא שמים יזהר בכל סעודה בשעה שמברך להיות דעתו על כל שיבא לו אפילו בדרך רחוקה דאינו אורחא דמלתא, יען דיש אומרים אם אחר שבירך על הפת שלחו לו דורון מבית אחרים ולא היה דעתו על הדורון, אז אפילו אם הוא מדברים שדרכן ללפת בהם הפת עם כל זה אם אינו אוכלם עם הפת צריך לברך עליהם כדין נמלך, ויש אומרים שאין צריך לברך דסתם דעת האדם על כל מה שמביאין לו בסעודה, לכך הנזהר להיות דעתו בשעה שמברך על הפת ועל היין ועל הפירות על כל מה שיביאו לו, הן בדרך דורון ואפילו ממקום רחוק הרי הוא ניצול מסלע המחלקות הנזכרת, ועליו תבא ברכת טוב:

בהעלותך

פתיחה

לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב, ז), נראה לי בס"ד בצדיקים כתוב (ירמיה ז, ד) "היכל ה' המה", שהם משכן לאור שכינתו יתברך, וכתבתי במקום אחר דאין אור שכינתו יתברך שורה בכל האיברים כי אם רק בשתים שהם מוח ולב, ופרשתי הטעם כי על כל איברי האדם שורה כח השינה שהיא מן דרגא דמותא, מה שאין כן במוח ולב, כי לכן תמצא הישן חולם חלום והוא כאילו ער ממש, ומראה החלום הוא במוח, וכן הלב הוא ער גם בעת שינה וכמו שכתוב (שיר השירים ה, ב): "אני ישנה ולבי ער", והטעם כי מוח הוא מסוד חכמה, והלב מסוד בינה וכמו שכתוב בפתיחת אליהו זכור לטוב "חכמה מוחא בינה לבא". וידוע דחכמה ובינה כחדא נפקין וכחדא שריין, וכן הלב והמוח כחדא נפקין וכחדא שריין, וכשהמוח פועל פעולתו במחשבה -- הלב פועל בכונה, כי המחשבה במוח והכונה בלב כנודע. ולכן המוח והלב הם לבדם נקראים היכל ה'. ואמרתי רמז נכון על זה מוח לב עם האותיות עולה צ"א מנין יחוד שם הוי"ה ושם אדנ"י הנעשה ע"י קדושתם וטהרתם, והמה כמנין היכל עם הנקודות שהם ציר"י ופתח. ומאחר שאין שינה שולטת בהם אצל הצדיקים כמו ששולטת בשאר איברים, לכך נבחרו להיות משכן לאור שכינתו יתברך. ועל כן כל מה שהאדם עושה קדושה וטהרה במוח ולב -- כן ישיג השגה ברוח הקודש שתשרה עליו ביותר.

והנה ידוע כי תוקף האמונה של הצדיק הם במוח ולב מפני כי פעולות איברים אלו הם המחשבה והכונה שבזה אין ניכר האדם אפילו למלאכים כי אם רק השם יתברך הוא יודע תעלומות לב, ומה שמחשב האדם במוחו, שהוא יתברך לבדו מכיר במחשבה והכונה, ולכן מלאכי מרום אומרים "ברוך כבוד ה' ממקומו" (יחזקאל ג, י), והוא כי מקומו למטה בתחתונים הוא במוח ולב, שנקראים היכל ה' כמו שכתוב, וכבודו יתברך נראה בהם כי הוא לבדו היודע מה שבתוכם.

ועל כן השגת הנביאים בנבואה ורוח הקודש תלויה בקדושה וטהרה של שני איברים אלו, וכל המקדשם ומטהרם יותר ישיג ברוח הקודש ביותר ומאחר שהיתה השגת משה רבנו עליו השלום בנבואה ורוח הקודש יותר מכל צדיק ונביא -- מוכרח שהיה לו קדושה וטהרה בשני איברי מוח ולב יותר מכולם, ולכן נקרא משה "איש האלהים" (דברים לג, א) כי מוח לב עולה מספר אלהי"ם, וזה שכתוב "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא", כלומר "בכל ביתי", הם המוח והלב שהם ביתי ששם תשרה שכינתי בקבע, "נאמן הוא"

בקדושתם ובטהרתם, ולכך השגת נבואתו היתה עליונה וגדולה, והוא "פה אל פה אדבר בו ומראה וכו'".
ולכן אין תיקון שלם נעשה במצוה ותפלה בלתי הצטרפות קדושת המחשבה שבמוח והכונה שבלב יען כי הם כנגד חכמה ובינה, וכל בירור יהיה ע"י עזר חוכמה ובינה, וכמו שכתוב "במחשבה אתבריר כולא", ולכך אמרו רבותינו ז"ל (מדמ"ש ב, טו): תפלה בלא כונה כגוף בלי נשמה, וכן מצוה בלא כונה כגוף בלי נשמה, כי ע"י שלימות המחשבה והכונה נדחית ונפרדת הקליפה מן הקדושה שהיא הפרי, ובזה נשלם הבירור לעלות במקום הראוי לו. ועל כן אמרו רבותינו ז"ל נטילת ידים צריכה כונה, יען כי חז"ל תקנו נטילת ידים לאכילה בעבור להעביר הקליפה הנאחזת באצבעות ידיו של אדם האוכל, כדי שלא יתאחזו הקליפות באכילתו, וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות פרשת עקב יעוין שם, ולכך לא תספיק המעשה של הנטילה לבדה לדחות את החיצונים אלא צריך שיצטרף עמה כונה ומחשבה שהם כחדא נפקין וכחדא שריין:

פרק א

בנטילת ידים צריך שיתכוין הנוטל לנטילה המכשרת לאכילה, ולכן אין נוטלין מקוף ולא מקטן פחות משש שאין לו מחשבה וכונה, זאת ועוד אחרת אע"פ שנטל כדין וכיון לנטילה המכשרת עם כל זה צריך הוא לשמור טהרת ידיו במחשבתו וכונתו, שאם הסיח דעתו משמירת ידיו זמן מרובה אע"פ שאינו יודע שנגעו ידיו במקומות מטונפים עם כל זה צריך לחזור וליטול, באופן שצריך להיות משים דעתו וכונתו על טהרת ידיו כל משך סעודתו, והיינו מפני דעיקר גירוש הסטרא אחרא היתה על ידי כונתו, ולכך ראוי שלא יסיח דעתו מטהרה זו כל זמן שאוכל, ולזה אמר הכתוב (קהלת ט, ז) "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב ייניך כי כבר רצה האלהים את מעשיך", והיינו בשמחה אותיות מחשבה ואמר על ידי המחשבה וע"י לב טוב שהוא הכונה רצה האלהים את מעשיך, כי מעשה לבדה בלתי צירוף כונה ומחשבה אינה עולה לרצון, ונקיט שם אלהים על דרך שכתבתי לעיל כי מקום המחשבה והכונה הוא מוח ולב שמספרם מספר אלהים, ולכן גם התורה שנמשלה לאכילה ושתיה דכתיב (משלי ט, ה) "לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי" גם כן הסח הדעת מזיק בהה דלכך צוה השם יתברך (דברים ד, ט) רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, ואמרו פן תשכח קאי על המוח ששם השכחה בר מנן:

פרק ב

כשם שהסח הדעת מעכב באכילה ושתיה לענין ברכה, כן שנוי מקום מעכב לענין ברכה, ומאחר דרבו הדעות בזה ואנו קימא לן ספק ברכות להקל אפילו נגד מרן ז"ל שקבלנו

הוראותיו, לכן נזכיר פסק ההלכה מה שהעלו האחרונים לצאת ידי חובה הכלל של ספק ברכות להקל, והוא שאם סעד במקום אחר שבירך המוציא ואכל פת, ובתוך סעודתו שינה מקומו אפילו שהלך לבית אחר ואפילו לא הניח שום אדם בשולחן, אם הסיח דעתו מלאכול אז יברך על דברים שאינם מחמת הסעודה אם ירצה לאכול, בין שאוכלם בבית השני בין שאוכלם במקומו הראשון לאחר שחזר אליו אח"כ, אבל דברים שהם באים מחמת הסעודה לא יברך עליהם בין בבית השני בין כשחזר למקומו בבית הראשון ואע"פ שהסיח דעתו, מפני דכל שהוא בתוך סעודתו לא חשיב גמר סעודה יען דהפת צריך שיברך עליו ברכת המזון במקומו, לפיכך כשהוא עומד ממקומו ללילך למקום אחר אין עמידתו גמר סעודתו, אע"פ שהסיח דעתו מלאכול שהרי צריך הוא לחזור למקומו לברך ברכת המזון, ולכך כאשר חוזר ואוכל דברים שהם באים מחמת הסעודה על דעת סעודתו הראשונה הוא עשה כדי לסיים סעודתו, ולכך אין לברך עליהם בתחלה, וכל שכן כשחוזר ואוכל במקומו הראשון שהוא מקום סעודתו שאין לברך תחלה:

וכל זה איירי בעבר ושינה מקומו, אבל לכתחילה צריך ליזהר שלא לעקור מסעודתו ולגמור אותה במקום אחר עד שיברך ברכת המזון, אפילו אם הניח מקצת חברים על השלחן, יען דכל דבר הטעון לאחריו ברכה במקומו מפני חשיבותו, צריך לברך אחריו קודם שיעקר ממקומו, כי כמו שמועלת חשיבותו שלא לברך במקום אחר, כך מועלת חשיבותו לדבר זה שוא לברך קודם שיעקר ואע"פ שהוא אוכל גם כן במקום השני ומברך שם דנמצא גם כן מברך ברכת המזון במקום אכילה, עם כל זה מה מועיל בכך לאכילה הראשונה שהיתה טעונה ברכה במקומה לכתחילה קודם שיעקור משם משום חשיבות, אלא שאם כבר עקר אין צריך לחזור ולברך תחלה על מה שאוכל במקום השני, שבזה לא יתקן את אשר עיוות בעקירתו, אלא משום שצריך לברך במקום אכילה אוכל הוא מעט במקום השני כדי לברך אח"כ ברכת המזון, ועל כן לכתחלה לא יעקור בלא ברכה, ואפילו דאם הניח מקצת חברים אין זו עקירה אם היה עתיד לחזור אליהם, מכל מקום כשהולך לגמור סעודתו בבית אחר הרי זה עוקר מחבורתו:

וזה אינו אלא בהיכא שלא היה בדעתו בתחילה כשבירך המוציא לגמור במקום אחר דאז הוי קביעות סעודתו מתחלה במקום זה, ולכך צריך לברך ברכת המזון במקום זה ולא במקום אחר, אבל אם מתחלה כשברך המוציא היה בדעתו לגמור בבית אחר מותר לברך במקום אחר, שהרי מתחלה לא קבע במקום זה כל סעודתו, וכמו שנוהגים הולכי דרכים שאוכלים דרך הילוכם ויושבים ומברכים במקום סיום אכילתם והיינו מפני

שלכך נתכוונו מתחלה שלא לקבוע מקום לאכילתם במקום שברכו בו המוציא והתחילו שם לאכול:

במה דברים אמורים? כשעוקר ממקומו הראשון וגומר סעודתו במקום השני, אבל אם הולך למקום השני על דעת לחזור למקומו הראשון לגמור סעודתו אין זו עקירה אפילו לא הניח מקצת חברים, ומכל מקום אסרו חכמים לעשות כן משום דחיישינן שמא ישכח מלחזור למקומו לברך, ולא התירו לעשות כן אלא רק בהיכא שהולך לבית אחר ואוכל שם, דמאחר שאוכל שם אז ודאי לא ישכח הברכה ולא שכיח שיקום וילך לדרכו בלא ברכה כלל, ולכך אמרינן ודאי כשיקום אחר אכילה מבית השני יחזור למקומו הראשון כדי לברך, ומכל מקום טוב שגם בכהאי גוונא יזהר לכתחלה להניח אחד על השלחן במקום הראשון כאשר הולך משם למקום השני, ואפילו אם לא נזדמן לו אדם שיאכל עמו שם יניח אדם אחר אע"פ שלא אכל עמו שם:

וכל זה כשהוא הולך לדבר הרשות, או אפילו לדבר מצוה אך היא מצוה שאינה עוברת, אבל לצורך מצוה עוברת כגון מצות לויה וכיוצא, או לבית הכנסת להתפלל עם הציבור אע"ג דאמרינן אם במקום שהולך בו אינו אוכל דאסרו חז"ל לעשות כן שמא ישכח מלברך לגמרי, עם כל זה כיון שהוא צורך מצוה עוברת מותר לו לכתחלה לילך למקום אחר לעשות המצוה ולברך ברכת המזון כשיחזור למקומו, ואפיו לא הניח מקצת חברים על השלחן, מפני שאין להניח מצוה עוברת משום חשש שמא ישכח ועיין בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן ז"ל ושאר אחרונים.

פרק ג

מיני מזונות שברכתן האחרונה היא מעין שלש, וכן פירות של שבעת המינים וכן יין, דברכתן גם כן מעין שלש, דינם כפת לענין עקירת מקום דאסור לעקור ממקומו עד שיברך ברכה אחרונה, משום דיש אומרים כמו שהפת צריך ברכה במקומו כן אלו צריכין ברכה אחרונה במקומן, לפיכך לענין שנוי מקום אזלינן לקולא בספק ברכות ואמרינן דינם כמו שאמרנו לעיל גבי פת, והוא דאם עמד ממקומו הראשון והלך לחצר אחרת אין עמידתו נחשבת גמר סעודתו אע"פ שהסיח דעתו מלאכול, מפני שצריך לחזור למקומו לברך ברכה אחרונה ולכן כשחוזר ואוכל ושותה אפילו במקום אחר על דעת סעודתו הראשונה הוא עושה לסיים סעודתו, וכל שכן אם חוזר למקומו הראשון ואוכל שאין צריך לברך ברכה ראשונה, אפילו לא הניח מקצת חברים:

פרק ד

אוכלין ומשקין שברכתם האחרונה היא בורא נפשות רבות, אלו לכולי עלמא אין צריך לברך ברכה אחרונה במקום האכילה או השתיה, אלא רשאי לעמוד ממקומו קודם ברכה

אחרונה ויברך הברכה אחרונה במקום אחר, לפיכך עמידתו ממקומו לילך זהו גמר סעודתו, וכשחוזר ואוכל במקום השני צריך לברך ברכה ראשונה, ואע"ג דלא בירך עדיין ברכה אחרונה על אכילה דמקום הראשון, ואפילו שהיה בדעתו במקום הראשון ללכת למקום השני ולאכול שם עם כל זה מאחר דשינה מקומו מבית זה לבית אחר צריך לברך על מה שאוכל בבית השני, וכן נמי אם אחר שהלך לבית השני חזר למקומו הראשון ואכל צריך לברך על מה שאוכל: וכל זה אם שנוי המקום היה מבית לבית, אבל אם היה מחדר לחדר בבית אחד אם היה בדעתו מעיקרא לאכול בחדר השני אין צריך לחזור ולברך, ואם לא היה בדעתו מעיקרא לאכול בחדר השני אלא אח"כ נמלך והלך לחדר השני ואכל צריך לחזור ולברך:

ואפילו לא היה דעתו לאכול מעיקרא בחדר השני אם רואה מקום הראשון אינו חוזר ומברך, וכל שכן בחדר אחד מפינה לפינה דאינו חוזר ומברך אפילו לא היה דעתו מעיקרא על זאת, דהא הכא הוי תרתי לטיבותא שהם חדר אחד וגם רואה את מקומו הראשון, מיהו יש חולקים בזה וסבירא להו דחשיב שינוי אפילו מפינה לפינה אם לא היה דעתו לכך וכל שכן אם אין רואה מקום הראשון, לכן לכתחילה יזהר שלא לשנות כלל, וצריך להזהיר המון העם בכל זאת כי דבר זה מצוי ושכיח אצל בני אדם שקמים בתוך הסעודה מעל השולחן הקבוע להם בחדר אחד, ונכנסים לחדר אחר בשביל איזה עסק ומוצאין שם פירות ואוכלים בלא ברכה דחושבים שפטורים הם מאחר שכבר ברכו על הפירות שבשלחן ובאמת זה הוי מחדר לחדר, דאפילו היה בדעתם מעיקרא על כך כל שאין רואין מקומם הראשון צריך לברך וכל שכן היכא דלא היה מעיקרא דעתם על כך:

פרק ה

אע"פ שכתבנו לעיל כל דבר שברכה אחרונה שלו היא מעין שלש ודינו כפת הן לענין לברך במקום שקבע לאכול, הן לענין שינוי מקום וכנזכר לעיל, היינו דוקא כשאוכל כזית שנתחייב בברכה אחרונה, אבל אם לא אכל כזית דינם הוי כדברים שברכה אחרונה שלהם "בורא נפשות רבות" דאין טעונים ברכה אחרונה במקומן, ואפילו באוכל מהם כזית אם מתחלה לא כיון לקבוע מקום לאכילתו אלא שהיה אוחז אותם בידו ואוכל והולך, כדרך בני אדם שדרכם לפעמים לקחת פת הבאה בכיסנין או שאר פירות בידם ואוכלים דרך הילוכם בתוך הבית מחדר לחדר אין בזה דין שינוי מקום והרי זה מברך ברכה אחרונה במקום סיום אכילתו, דהא אפילו בפת כן נוהגים הולכי דרכים לאכול בדרך הלוכם ומברכים במקום סיום אכילתם ואין בזה חשש וכמו שכתבתי לעיל:

פרק ו

מי שאכל פת או שאר דברים דברכתן מעין שלש דאמרנו שאינו רשאי לכתחילה לילך לגמור סעודתו במקום אחר קודם שיברך ברכה אחרונה, הנה אם עבר על דעת חכמים ויצא ממקומו ולא בירך, בין אם יצא במזיד בין בשוגג יחזור למקומו ויברך, אם אין המקום רחוק כל כך שיש חשש דעד שיחזור יתעכל המזון במעיו, ואע"ג דכתבו הפוסקים ז"ל תקנה לזה שיאכל כזית פת במקום השני ויברך שם, אין תקנה זו ברורה לפום דעתי יען כי יכנס בזה בספק בברכת המוציא, מיהו יש תקנה אחרת מוסכמת אליבא דכולי עלמא שיהיה אדם אחר אוכל כזית פת ויברך עליו המוציא ויכוון לפטור את זה, ואם אי אפשר לו בכך צריך לחזור למקומו ויברך:

במה דברים אמורים? בהיכא דאפשר לו לחזור, אבל אם הולך בדרך ואין ממתינין לו, הנה זה אפילו יצא במזיד אין צריך לחזור מקומו, שהרי בדיעבד אם בירך במקום שנזכר קימא לן דיצא בכל גוונא ושעת הדחק כדיעבד דמי, וכן נמי אם מקום הראשון שאכל בו אינו נקי ואי אפשר לו לנקותו עתה, יכול לילך לחוץ ולברך אע"ג דאינו אוכל במקום השני, וגם בזה שהוא יוצא ממקום זה למקום השני מחמת הנקיות אם יזדמן לו במקום השני אדם שיאכל ויברך ויכוין עליו הנה מה טוב ומה נעים, ועיין חסד לאלפים קפ"ד סעיף קטן א':

פרק ז

אפילו מחמת סיבה קטנה מותר לקום מכאן לכאן במקום אחד בתוך ד' אמות ולברך, יען דכל ארבע אמות חשובים מקום אחד בכמה דברים אבל חוץ לארבע אמות אין לברך בשביל סיבה קטנה אלא דוקא בסיבה גדולה והכרח רב המכריחו על כך, ועיין חיי אדם כלל מ"ז אות וא"ו והנזהר גם תוך ד' אמות תבא עליו ברכה:

פרק ח

הנצרך לנקביו בתוך סעודתו אין זה חשיב הפסק, ואין צריך לברך כשחוזר ואוכל, וגם ברכה של נטילת ידים אין צריך לברך משום דיש פלוגתא בזה וספק ברכות להקל, ורק יהרהר ברכת על נטילת ידים בלבו:

פרק ט

אם הפסיק בתוך סעודתו להתפלל אף על גב דלא חשיב הפסק לענין ברכה, מכל מקום יטול ידיו בלא ברכה דנטילת ידים, משום דאיכא פלוגתא בזה ואם אין לו מים יסמוך על המקילין:

פרק י

אם אכל פירות בגן אחד והלך לגן אחר צריך לחזור ולברך אפילו אם הם סמוכים, ואפילו אם כשבירך תחלה היה דעתו על זה, והוא הדין בגן אחד אם לא היה דעתו מתחלה על הכל, צריך לברך על כל אילן ואילן הנמלך לאכול ממנו, ואפילו אכל במזרחה של תאנה ובא לאכול במערבה צריך לחזור ולברך אם לא היה דעתו מתחלה לכך, ולאו דוקא מפירות הגן אלא כל שאוכל שם דברים שאינן צריכין ברכה במקומן דינא הכי:

במא דברים אמורים? כשהגן מוקף מחיצות, אבל אם אינו מוקף מחיצות אין דעתו מועלת לכל האילנות אלא הדבר תלוי ברואה את מקומו הראשון, שאם במקום השני רואה מקומו הראשון אינו מברך, ואם אינו רואה הן מחמת ריחוק הן מחמת איזה הפסק שיש ביניהם הרי זה מברך, ובספרי הק' מקבציאל חקרתי בס"ד אם אינו רואה כל מקומו אלא מקצתו מאי, ואם תרצה לומר רואה מקצתו סגי ולא בעינן כולו, הנה אם רואהו כשהוא עומד ואינו רואהו כשהוא יושב מאי, והיכא דעומד ואוכל לא קמבעיא לן, אך מבעיא לן כשהוא יושב ואוכל ואינו רואהו, אי אמרינן כיון דאם יעמוד רואהו מהני, או דלמא לא מהני. ואם תמצי לומר כיון דאם עמד היה רואהו מהני, הנה אם היה עומד בתוך גומא ואינו רואהו, אבל אם היה עומד על שפת הגומא רואהו מאי, ושם הבאתי בס"ד מה שכתבתי בגמרא דזבחים דף קי"ח כל ספיקות אלו גבי אכילת קדשים בראית שילה, וספק הראשון נפשט משם דמהני ראיה של מקצתו כי כן פשיטא ליה לרב פפא שם, ומה שכתוב בברייתא תנא רואה שאמרו רואה כולו וכו' אין הגרסה האמתית כן וכמו שכתב "צאן קדשים" ושאר ספיקות דנדון דידן הם בעיות דרב פפא ורבי ירמיה שם דנשארו בתיקו, ועיין מה שכתב ב"חק נתן" ז"ל בכונה ד"אם תמצא לומר" דקאמר התם, וידוע דאיכא פלוגתא ב"אם תמצא לומר" אם פשיטותא היא אם לאו, ולכן כיון דהש"ס מסיק התם בתיקו כן ספיקות דנדון דידן נשארו בספק ולא יברך, כיצד יעשה מביא אדם אחר שיברך ויכוין לפטרו ואז יאכל, ושם בספרי הק' מקבציאל כתבתי דספיקות אלו כולם שייכים בדין המגילה בסימן תרצ"ח גבי כרכים המוקפים חומה דכפרים הנראין עמהם קורין כמותם עיין שם, ושם הבאתי מה שיש להקשות מגמרא דמגילה דף ג' עמוד ב' בשינוי דמשני רבי ירמיה כגון שישבת בנחל וכו', ועל בעיא דרבי ירמיה עצמו דבעי בגמרא דזבחים הנזכרת, ושוב עשיתי חילוק נכון בין הא דמגילה להתם דזבחים הנזכרת, ואסיקנא על כל פנים נדון דידן גבי ברכות של הפירות דמי להם ממש להא דזבחים:

פרק יא

גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים, וכן הוא הדין אם אמר הב לן ונבריך אע"פ שלא נטל ידיו עדיין, הרי זה אינו יכול לאכול ולשתות עד שיברך ברכת המזון ואף על פי

שיש בכל זה פלוגתא וכמה חלוקי דעות הנה זה הוא העיקר לדינא משום ספק ברכות, שאם לא נטל ידיו ולא אמר הב לן ונבריך אלא רק גמר בלבו שלא לאכול, או שסילק את השולחן או שאמר תנו וניטול ידינו ולא אמר ונבריך, אז לכולי עלמא מותר לאכול דברים הצריכים ברכה לפניהם כגון להביא פירות או משקין שלא בירך עדיין עליהם בתוך הסעודה ולברך עליהם, אבל דברים שבירך כבר עליהם בתוך הסעודה לא יאכל מפני הספק של הברכה דאיכא בזה פלוגתא ולא יכניס עצמו בידים בספק ברכות, וכל זה כשגמר בדעתו שלא לאכול, אבל אם אמר הב לן ונבריך והיה בדעתו להיות אוכל עד שיביאו לו מים ליטול ידיו הרי זה מותר לאכול לכולי עלמא ולא יברך ועיין חסד לאלפים, ומי שסומך על שולחן אחרים אפילו אמר הב לן ונבריך לא הוי הסח הדעת אם לא רצה בעל הבית, דמסתמא דעתו תלוי ברצון בעל הבית, מיהו אם בעת שאמר כן הסיח דעתו בבירור שגמר בדעתו שאפילו בעל הבית לא ירצה בכך ויבקש ממנו לאכול ולשתות עוד הוא יעשה לו התנצלות ולא יאכל וישתה, הרי זה חשיב הסח הדעת, ואם אמר בעל הבית הב לן ונבריך ושתקו והסכימו כולם לדבריו חשיב הסח הדעת לכולם, אבל אם אחד מהם לא הסכים לדבריו והיה בדעתו לאכול עוד לא חשיב הסח הדעת לזה האדם ויוכל לאכול ולשתות:

פרק יב

אם מנהג המדינה כשיש חבורה אוכלים ושותים ובא אחד מבחוץ ונכנס אצלם שמושיטין לו כל אחד כוס, לא יברך אלא על כוס ראשון דמסתמא כשבירך דעתו על כל מה שיתנו לו, ומיהו טוב לכוין בפירוש מתחלה כשיברך לפטור כל כוסות שיתנו לו אחר כך:

שלח

פתיחה

"ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראום" (במדבר יד, ט), נראה לי בס"ד דידוע אומות העולם תגבורתם היא מכוח נצוצי הקדושה המעורבים בקליפה שלהם, כי הניצוצי הקדושה הם חיותם וכוחם ולכן צוה השם יתברך להכרית הכנענים, כמו שכתוב "אבד תאבדון וכו'" (דברים יב, ב) ו"לא תחיה כל נשמה" (דברים כ, טז), מפני שהיה בקליפה שלהם ניצוצי קדושה רבים ועצומים ואם היו ישראל מטיבין עמהם ומקיימים אותם בעולם לא היו יכולים לברר ניצוצי קדושה ההם ואדרבא היתה הקליפה מתחזקת יותר, אך ע"י שהיו ישראל מאבדים

למטה ומכריתים אותם לקיים מצות השם יתברך בזה היו יכולים לדוש ולאבד גם את הקליפה ולהוציא בלעה מפיה.
וכתבנו בס"ד במקום אחר דהאומות עכו"ם והקליפות שלהם דומים ללחם שהבירור יוצא ממנו ונשלם ע"י ארבע דישות,
האחת כשדשין התבואה להוציא המוץ ממנה שהיא הקליפה שלה ובדישה זו נעשה מדרגה אחת בבירור ניצוצי קדושה,
והשניה כשטוחנין החטים ברחיים לעשותם קמח ובזה נעשה מדרגה שניה בבירור ניצוצי קדושה
והשלישית בעת שלשין הקמח במים שצריך המגבל לדוש העיסה ולמעכה בידים ובזה נעשה מדרגה השלישת בבירור ניצוצי קדושה.
והרביעית אחר שנאפה הלחם והאדם דש אותו בשיניו כשלועס אותו. ובזה נשלם בירור ניצוצי קדושה ממנו.
וארבע מדרגות אלו של הבירור הם כנגד ארבע אותיות שם הוי"ה, ולכן תקנו ארבע ברכות בברכת המזון. וכמו שבירור הלחם צריך להיות בדישות הנזכרות בידינו, כן בירור ניצוצי קדושה מן אומה העכו"ם וקליפה, שלא צריך שיהיה על ידינו בדישה שנדוש אותם עדי אובד, ולכך לא עשה השם יתברך איבוד הכנענים בידי שמים שלא שלח להם מכות רעות במקומם עדי אובד אותם כאשר עשה להמצריים בארץ מצרים בעשר מכות, אלא גזר שיבואו ישראל לארצותם וילחמו בם ויאבדום בידים, כדי שבירור ניצוצי קדושה מקליפתם יהיה ע"י ישראל שידושו אותם בידים כדרך שעושין בלחם, ובזה מכלה אותם במקומם בידי שמים כאשר עשה להמצריים שלא הצריך לישראל להלחם בם. לזה אמר "כי לחמנו הם", כלומר רצה השם יתברך לעשותם כדוגמת הלחם שצריך להיות בירור שלו בידי אדם בדישה שעושה בו, וכן אלו "סר צלם" -- הוא חלק הטוב "מעליהם" כאשר יוסר חלק הטוב שהוא ניצוצי הקדושה מן הלחם שעל ידי כן "וה"' - שם הוי"ה שהוא כנגד ארבע מדרגות של הבירור הנזכר לעיל הוא "אתנו" לעזור אותנו במלחמה כדי להשלים בירור ניצוצי קדושה על ידינו, ולכך "אל תיראום" עתה שהם נשארו קיימים ולא היה איבודם בידי שמים:

פרק א

מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות פרשת עקב תכוין בהמשך זמן אכילתך, ולפחות כשאתה אוכל אותה הפרוסה של כזית אשר ברכת עליה המוציא כוונה קצרה דרך כלל וזו היא כי הנה ענין הבירור הוא ע"י ל"ב שיניים שהם כנגד

ל"ב נתיבות חכמה המבררין הכל דבמחשבה אתבריר כולא, והם הטוחנין ומפררין את המאכל ועל ידי כן מתברר האוכל מתוך הפסולת כדרך הרחיים הטוחנות את התבואה ואח"כ מתפרין הסובין והמורסן שהם הקליפות מן הקמח שהוא האוכל, מה שאין כן קודם שנטחן שהיו דבקים יחד בתכלית עד כאן לשונו ועוד כתוב שם לכוין בשתי בחינות של בירור במאכל שאוכל, והוא האחד הוא בירור המאכל בעצמו הטוב שבו מן הסיגים המעורבים בו ע"י חטא אדם הראשון, וגם עוד מה שהיה מעורב בהם מתחלת ברייתן משׁשׁת ימי בראשית, והשני הוא ענין תיקון נפשות המגולגלים הנמצאות במאכל ומשקה עיין שם, עוד כתוב שם וזה לשונו: תכוין לבלוע המאכל אחר שנטחן כי שם באסטומכא הוא גמר הבירור, כי אז מתעכל המאכל והטוב שבו מתהפך לדם, והמזון הולך אל הכבד ומתפשט בכל העורקים והאיברים כנודע, והרע שבו יורד דרך בני מעים ויוצא לחוץ עד כאן לשונו וכל אלו כוונות פשוטות הן וצריכות מאד אפילו לאדם פשוט, וצריך שכל אדם יודע ספר להרגיל עצמו בהם ובסה"ק מקבציאל כתבתי אע"ג דרבינו ז"ל כתב דהבירור צריך להיות ע"י ל"ב שיניים שהם כנגד נתיבות חכמה ונשנה דבר זה פעמים שלש בדבריו בשער טעמי המצות, עם כל זה אם ימצא אדם שנפלו שיניו ולא נשאר לו כי אם ארבע או שש אל תחשוב דחסורי מחסרא זה מן תיקון הנזכר, אלא אפילו בזה המעט הנשאר עושה התיקון משלם מאחר דמתחלה היו לו ל"ב שיניים וזה הנשאר מחילא דל"ב נתיבות חכמה קאתי, ודוגמה לזה תמצא בדין נטילת ידים דמטהרין המים דשיורי טהרה משום דאתו משיעור שלם וכנזכר בשולחן ערוך סימן ק"ס סעיף י"ג, דיש מתירים אפילו בנוטלין זה אחר זה וכו' מני שבאו משיורי טהרה יעויין שם:

פרק ב

אותם שיורי מאכל הנשאים בעצמות ובקליפין של הפירות אם יש בהם נצוצי קדושה יתבררו ע"י ברכה אחרונה שאומר האדם על שלחנו אע"פ שסופם לזרקם לאשפה, לפיכך יזהר האדם שלא יסיר מעל השלחן עצמות וקליפין אלא עד לאחר ברכת המזון כמו שכתבו המקובלים וכן כתב בחסד לאלפים סימן ק"פ אות א', ולכך אזהרה שמענו שלא יוציא מעל השולחן דבר להאכיל לבהמה וחיה ועוף הטמאים קודם ברכת המזון וכנזכר שם, ואותם בני אדם שדרכן לאכול תבשילין של בשר מעשה קדרה תחלה ואחר אכילתם יביאו פירות על השולחן, ואלו קשה להם להניח כלים של הפירות בהיותו השלחן מפוזר עליו עצמות של בשר וכיוצא, הנה יש לדבר זה תקנה שיפרשו על השלחן מפה אחרת כדי שיתכסו העצמות ולכלוכי התבשילין ויסדרו על מפה הנקיה כלים של

פירות שיבוא, ונמצא אח"כ מברכים ברכת המזון בהיות העצמות והקליפין עודם על השלחן ובזה יושלם בירורם:

פרק ג

מאחר שברכת המזון עושה תיקון גדול על השלחן וכאמור, לכך הזהירו חז"ל לשייר האדם פת על שלחנו בעת ברכת המזון, ובזוהר הקדוש החמירו בזה ואסמכוה אקרא ד"לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא" (שמות כ, ז), ואם אכלו כל הפת קודם ברכת המזון ולא הרגישו אלא עד שעת ברכת המזון לא יביאו פת שלימה ויניחו על ההשלחן אלא יביאו פרוסה, ואם היה על השלחן פת שלימה מעת שבירך המוציא לא יסירנה בשעת ברכת המזון ואדרבה עדיף טפי למעבד הכי להשאיר ככר אחד שלם על השלחן מעת שבירך המוציא, ולא אסרו בפת שלימה אלא רק אם יביאנה מחדש בעת הברכת המזון:

פרק ד

צריך ליזהר שלא ישאר כלי ריק על השולחן בשעת ברכת המזון, כגון כפות כוסות וקערות וכיוצא, גם יזהר שלא להניח סכין על השלחן בעת ברכת המזון:

פרק ה

אסור לאבד פירורין שיש בהם כזית, לכך יזהר שלא יפלו טיפות מים מן נטילת ידים על פירורין שבשולחן כי ימאסו בכך, ואפילו אין בהם כזית אסור לאבדם ולהמאיסם דקשה לעניות בר מינן אפילו בדבר מועט, ואזהרה זו צריכה יותר לנשים שהם מצויים בבית ועיניהם תהיינה משוטטות תמיד בקרקע הבית בעבור זאת ואשת חיל תכבד בידיה תמיד מקום האכילה אחר האכילה ותזרוק לתנור, ואל תסמוך על המשרת ואז עליה נאמר (משלי לא, יא): "בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר", ולזה אמרו (בבא מציעא כט.): אין הברכה מצויה בביתו של אדם אלא בעבור אשתו, יען כי תשגיח שלא לאבד פירורין קטנים, ואז בעלה שלל לא יחסר כי לא יחסר לחמו, ויזהרו לנפץ המפה של השלחן בתנור, ובליל שבת ינצו אותה במקום מיוחד לזה, ואחר שבת יכבדו מקום אשר נפצו בו ויזרקו לתנור, וכן תזהר האשה לכבד מקום שמצניעין בו הלחם ולכבדו ולזרוק לתנור, כי מוכרח שיהיה שם פירורין בעת הכנסה והוצאה, וכן יזהרו מוכרי הלחם בשוק לכבד סביבות הקופה שמוכרין בה הלחם כי יפלו פירורין הרבה כשמוציאין הלחם ממנה לשקול ללוקחים, ויזרקו העפר עם הפירורין שבו לתנור, ואזהרה זו צריכה יותר פה עירינו שהלחם הוא קל ואינו עב כל כך יען דאינו מעשה פורי"ן (תנור אפיה בעל משטח מאזן, ופיו מן הצד) (בערבי צמון (ככר לחם עגולה ותפוחה)) ועל כן יפול ממנו פירורין הרבה יותר מלחם מאפה הפור"ן, לכך צריך להזהיר המון העם בזה, ובפרט ברקיקין דאי אפשר שלא יפול מהם פירורין:

פרק ו

קודם ברכת המזון יזהר ליטול מים אחרונים לתוך הכלי כי מים אחרונים חובה אפילו אכל פת בלבד דיש בה טעם גדול ע"פ הזוהר הקדוש ודברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות פרשת עקב, וכתוב שם בעת נטילת מים אחרונים יחבר ארבע האצבעות לבד והגודל לבד וישפיל אצבעותיו כלפי מטה:

פרק ז

במאמר רבותינו ז"ל הנזכר שאמרו: מים אחרונים חובה, רמוז כמה כונות סודיות של מים אחרונים, ולכן טוב שהאדם קודם שיושיט ידו ליטול מים אחרונים יאמר הלכה זו מים אחרונים חובה, ושמעתי מעטרת ראשי הרב מור אבי ז"ל שהיה מנהג עטרת ראשי הרב מו"ר זקני רבינו משה חיים ז"ל לומר הלכה זו קודם נטילת מים אחרונים, ולפעמים היה סמוך על הלכה זו במקום דברי תורה שאומרים על השלחן קודם ברכת המזון כשאין שהות לומר דברי תורה, כי זו הלכה מתורה שבעל פה, ודבר בעתו מה טוב:

פרק ח

יזהר שיהיו מים האחרונים מעט ולא ירבה בהם כי המה חלק הסטרא אחרא, ואם ידיו מזוהמות הרבה מן התבשיל וכן פיו ושפמו שצריך להם מים הרבה ברחיצתם, טוב שירחצם קודם נטילת מים אחרונים אדעתא לאכול עוד אח"כ, ויהיו אלו כמים אמצעים וכן יעשה, אחר שירחצם יאכל חתיכת פת מן השלחן כדי שלא תהיה נחשבת רחיצה ההיא למים אחרונים, ואחר שיאכל חתיכת הפת וכיוצא יטול מים אחרונים מעט ויברך ברכת המזון ועיין כף החיים סימן כ"ה אות ב':

פרק ט

כתבו האחרונים בשם המקובלים ז"ל כשנוטל מים אחרונים יאמר "זה חלק אדם רשע מאלהים" (איוב כ, כט), ויכוין חלק אדם רשע ראשי תיבות "אחר" דהוא הסטרא אחרא ועיין כף החיים, וכתבתי בסה"ק מקבציאל דהנוהג בזה יאמר דברים אלו בלחש, והמשכיל יבין:

פרק י

אין נוטלין מים אחרונים ע"ג קרקע אלא בכלי, ואם אי אפשר למצוא כלי יטול ע"ג עצים או על הרצפה דאין רוח רעה שורה על הרצפה כמו ששורה ע"ג קרקע, וגם מים אמצעיים שנוטלין בין חלב לבשר ג"כ צריכין כלי:

פרק יא

אין נוטלין בחמין שהיד נכוית בהם, ויש אומרים צריך שיהיו צוננין ממש ונכון להזהר בזה, ויש מי שאומר שצריך שיהיו ראויים לשתיה שלא יהיו מרים או סרוחים, גם צריך

שיהיו באים מכח גברא, ואם עבר ולא נטל מים אחרונים יטול אחר ברכת המזון, ואם אין לו מים יטול בשאר משקין ואפילו ביין כיון דאין לו ליטול בענין אחר:

פרק יב

צריך ליטול עד פרק של האצבעות כך כתבו הפסוקים ז"ל, ונראה לי שצריך ליטול עד פרק השלישי וראש פרק השלישי בכלל, דכן נראה מלשון רבינו הרש"ש ז"ל בסידור שכתב וכוין בנטילת י"ד פרקי ימין וכו' יעוין שם, משמע דהנטילה היא לי"ד פרקים והכי מסתברא:

פרק יג

המודד מלח והנוגע במלח חייב ליטול ידיו אח"כ, וכן אפילו בלא סעודה כשאוכל קישואין וכיוצא בדברים שדרכן להניח עליהם מלח באצבעותיו צריך ליטול ידיו אח"כ, דאע"ג דמלח סדומית אינו מצוי יש לחוש למין מלח שטבעו כמלח סדומית וכל אדם יחוש לעצמו לקיים דברי חכמים ועיין חסד לאלפים ושאר אחרונים:

פרק יד

יש מי שאומר אם אכל מאכל לח שאז ידיו מזוהמות בו, אז מן הדין כשירחץ ידיו מברך על רחיצת ידים, ואל נהגו העולם לברך כן אע"ג דהמצריכין ברכה זו הם גדולי עולם, דקימא לן ספק ברכות להקל, מיהו צריך כל אדם להרהר ברכה זו בלבו:

פרק טו

צריך להזהר שלא להפסיק בין מים אחרונים לברכת המזון אפילו בדברי תורה, ורק פסוקים אלו יאמר אותם אחר מים האחרונים קודם ברכת המזון והם המזמור אלהים יחננו ויברכנו כולו וטוב לצייר במחשבתו בצורת המנורה, ואחריו יאמר אברכה את ה' בכל עת וגו' ויכוין לגרש הסטרא אחרא העומדת על השלחן, ואחריו פסוק סוף דבר הכל נשמע וגו', ופסוק תהלת ה' ידבר פי וגו' ופסוק ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה, ואח"כ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה', ויכוין סופי תבות זה על השלחן אשר נה"ר, ויברך ברכת המזון בעינים סגורות כתפלת העמידה, וישים יד שמאל כנגד החזה ויד ימין על יד שמאל ויברך בכונה, דהסטרא אחרא עומד שם לקטרג עליו אם לא יברך בכונה:

פרק טז

ישתדל לברך על הכוס אם יש שנים עמו שאז יש להם זימון, אבל יחידי לא יברך על הכוס, וצריך שימסור לו הכוס אדם אחר כשאוחזו בשתי ידיו, וכן הוא יקבלנו בשתי ידיו, וקודם שיאמר וידבר אלי זה השלחן וגו' אז יקבל הכוס בשתי ידיו, ואחר שיקבל

אותו בשתי ידיו יאחוז אותו ביד ימין בלבד, ואז יאמר וידבר אלי זה השלחן וגו' ויתחיל לעשות זימון ולברך:

פרק יז

מנהג החסידים כשמברכין ברכת המזון על הכוס שיהיה הפת שבשלחן מונח לצד שמאל המברך, כדי שיהיה כוס של ברכה בימין שלו והפת בשמאלו, ויש טעם בדבר על דרך הסוד:

פרק יח

כוס ברכת המזון צריך הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ, גם צריך שיהיה חי, ויש בזה כמה דעות דיש אומרים הכונה הוא דבתחלת הברכה לא יהיה מזוג שלא ימזגנו אלא עד ברכת הארץ ויש אומרים דהכונה הוא שימלאנו מן הצלוחית או מהחבית לשם ברכה ולא יהיה משיורי כוסות, ויש אומרים הכונה שיהיה הכוס שלם, ומן הדין צריך להזהר בכל הסברות הנזכרות לקיים אותם. ואחר שימזגנו בברכת הארץ יהיה מלא, אך לא יהי המלא כל כך שיהיה נשפך ממנו, ואחר שיקבלנו בשתי ידיו משתי ידים של הנותן ישאר ביד ימין בלבד בכל הברכה כולה, ולא תסייע השמאל לימין, גם צריך שיגביהנו מן השלחן טפח לפחות, ונותן עיניו בו בכל הברכה שלא יסיח דעתו ממנו, ואחר שישתהו ישייר מעט יין בו לשגרו לאשתו אפילו לא אכלה עמו:

פרק יט

איטר יד כתבו הפוסקים יטלנו בימינו שהוא שמאל כל אדם, ונראה לי בס"ד ע"פ הסוד גם איטר יד יטלנו בימין דאין תלוי ביד ככה , ועיין שלמי ציבור דף מ' הלכה י"ד בשם מהר"י צמח ז"ל גבי תפילין יעוין שם:

פרק כ

צריך שלא יהיה פגום שאם שתה ממנו פגמו, ואפילו שתה מן הכד או מחבית קטנה הוי פגום, ולכתחילה צריך להזהר אפילו בחבית גדולה, ויש אומרים גם במים פגומים פסולים למזוג בהם כוס של ברכת המזון, וצריך להזהר בזה:

פרק כא

כשיגיע לברכת הארץ באומרו וברכת את בתיבת את ימגנו במים שאינם פגומים, וכתב בחסד לאלפים דאם היין חזק שצריך הרבה מים וצריך נמי שיהיה הכוס מלא, לכך ימזגנו קודם ברכת המזון כדי שיהיה מלא ואח"כ בברכת הארץ יוסיף למזגו במעט מים עיין שם, ונראה לי דיש לפקפק בזה דהא איכא דסבירא להו שצריך להיות בתחלת הברכה חי שאינו מזוג וזו הסברא נראית עיקר, דהא ברעיא מהימנא נקיט לה בסתמא ולשאר סברות נקיט להו בשם יש אומרים ואם ימזגנו קודם ברכה נמצא חסר חי לסברא

הנזכרת, על כן אע"פ שצריך מים הרבה ומוכרח שיהיה חסר חי לסברא הנזכרת, על כן אע"פ שצריך מים הרבה ומוכרח שיהיה חסר בתחלת הברכה חסורן הניכר לעין לית לן בה מאחר שבברכת הארץ מוזגו ונעשה מלא, מיהו נראה לי על כל פנים צריך שיהיה בו בתחלת הברכה שיעור רביעית:

פרק כב

כשימזוג הכוס בברכת הארץ יסתכל במים ההם אשר יתנם בכוס וכמו שכתב רבינו ז"ל בשער טעמי המצות פרשת עקב, ומבואר שם שיכוין המוזג מים מספר תשעים כמנין תשעה יודי"ן שבארבע הויו"ת של ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן יעוין שם, ויזהר גם כן כשימזוג לא יטיף מי המזיג בקלוח אחד, אלא יפסיק הקלוח פעם ושתים כדי שתהיה המזיגה בשלשה פעמים זה אחר זה, כן כתבו בשם מעבר יבק ז"ל וכתבתי בסה"ק מקבציאל טעם לה בס"ד:

פרק כג

כוס של ברכת המזון וכן של קידוש צריך שיהיה שלם בשפתיו וכן בבסיס שלו שלא יהיה בו פגימה וחסרון כלל ובשעת הדחק מותר, ויש מי שפוסל אפילו בשעת הדחק, והסדק אפילו בלא חסרון פוסל וכנזכר בחסד לאלפים אות ד':

פרק כד

מי שנותנין לו כוס של ברכת המזון ואינו מברך מקצרין ימיו, מיהו האידנא שנהגו בכל תפוצות ישראל שכל אחד יברך ברכת המזון לעצמו ואינו יוצא ידי חובתו בברכה שמברך בעל הכוס - אין בזה חשש הנזכר, דהא כל אחד מברך בעצמו וממילא כל אחד ואחד יברך גם כן לבעל הבית ויתקיים בו ואברכה מברכך ובטל טעם של מקצרין אך ודאי צריך לרדוף אחר מצוה זו גם בזמן הזה כי יקרה היא מאד, ואין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין שהוא שונא בצע ועושה חסד בממונו, שנאמר (משלי כב, ט): "טוב עין הוא יבורך" אל תקרי "יבורך" אלא "יברך" (סוטה לח:)

קרח

פתיחה

ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים (במדבר יז, כג), הנה נודע דשלושה נסים היו נראים על המטה: קצתו היה יוצא פרח וקצתו יציץ ציץ וקצתו יגמול שקדים, וצריך לדעת למה נראו בו שלושה נסים דדי באחד שיהיה כולו יגמול שקדים, ונראה לי בס"ד דידוע שלשה קליפות יש בסטרא אחרא שהם רע גמור, והם רוח סערה וענן גדול ואש מתלקחת שראה יחזקאל הנביא, עליו השלום (יחזקאל א, ד), וצריכין ישראל להתפרד מהם כדי שיהיו דבקים בקדושתו יתברך, ולכן מקיימים שלושה מצות בילד הנולד ביום השמיני ללידתו

שהם מילה ופריעה וטופי דמא כדי להפרידו מאחיזת שלשה קליפות הנזכרות ועיין על זה בעת חיים שער קליפת נוגה פרק ב' וג' יעוין שם, ולכן תועלת הקרבנות היא גדולה מאד לישראל שע"י הקרבנות נדחין השלשה קליפות הנזכרות, ולכן שלימות העבודה צריכה להיות בשלושה, שהם כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם, וכן המינים של הקרבנות הם שלשה שהם פרים ואלים כבשים, וכן התמיד והקרב עמו הם שלשה, בשר בעלי חיים וסולת למנחה ויין לנסח רביעית ההין, ולכן אמרו רבותינו ז"ל (תו"כ ויקרא ג, א): הקרבנות עושין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, כי ע"י הקרבנות נדחין הקליפות הנזכרות וממילא יהיה דבקות לישראל בהקב"ה, ולכן קרח שדבק במחלוקת דבק בשלשה קליפות אלו, ובזה פירשתי מאמר רבותינו ז"ל (סנהדרין קט:): "ויקח קרח" לקח מקח רע לעצמו, והיינו "רע" ראשי תבות "רוח סערה ענן גדול", ויש לכל תיבה כולל אחד בו רמוז השלישי שהוא אש מתלקחת דראשו אל"ף וכיון דנדבק בשלשה קליפות הנזכרות נחלק על הכהונה שהיא עבודת הקרבנות שבהם נדחין שלשה קליפות הנזכרות כמו שאמרנו, ולכך כשבא עתה לעשות אות ומופת על הכהונה עשה לה אותות נסים בשלשה כנגד שלשה מדרגות שיש בעבודה שבהם מתבטלים שלשה קליפות הנזכרות.

ולכן השלחן שהוא דוגמת המזבח שמקריבין עליו קרבנות אין עושין עליו ברכת זימון פחות משלשה, דמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל שער טעמי המצות פרשת עקב וזה לשונו דע כי הסטרא אחרא עומד על השלחן כנזכר בזוהר פרשת תרומה ויכול אז לשלוט יותר משאר זמנים, ובפרט בהיות האדם יחידי ואין שם שלשה אנשים כדי לברך ברכת זימון כי ברכת זימון מסלק הסטרא אחרא משם כנזכר בפרשת בלק בעובדא דההוא ינוקא וכו' עד כאן לשונו עיין שם, ולפי האמור נמצא מובן היטב למה צריך שלשה בני אדם לברך זימון כדי לדחות הסטרא אחרא והרי היא ממש כמו ענין העבודה שצריך שלשה מיני אדם לדחות הקליפות שהם כהנים לוים ישראלים, ובה יובן בס"ד הטעם שפיר למה אמרו רבותינו ז"ל (עיין באר היטב סימן קפה סעיף קטן א') כל המברך ברכת המזון בכונה אין בו לא אף ולא שצף ולא קצף, נקטו שלשה לשונות אלו כנגד שלשה קליפות הנזכרות ובזה מובן הטעם למה ברכת המזון מן התורה היא שלשה ברכות שהיא כנגד ביטול שלשה קליפות הנזכרות, ובזה מובן הטעם דאין מניחים כלי ריקן על השלחן בעת ברכת המזון, והיינו כדי שלא יתאחזו הקליפות שם כי הם כלים ריקים ולכן כל דבר ריקן יהיה להם אחיזה בו יותר שדומה להם:

פרק א

צריך להשתדל מאד לחזור אחר זימון כי הוא דבר גדול לסלק על ידי זה הסטרא אחרא ולדחותה וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל, וכשם שמצוה לחזור אחר שלשה כדי לעשות ברכת זימון, כך מצוה גדולה יותר ויותר לחזור אחר עשרה כדי לזמן בשם, ויאמר אחד מהם תחלה הב לן ונבריך למלכא עלאה קדישא וברשות מלכא עלאה קדישא נברך וכו', ובשבת אומר וברשות שבת מלכתא, וביום טוב יוסיף לומר וברשות יומא טבא אושפיזא קדישא, ובסוכות יוסיף וברשות שבעה אושפיזין עלאין קדישין, והמסובין עונין ברוך שאכלנו משלו, והמזמן חוזר ואומר ברוך, שאכלנו משלו וכו', ואם הם עשרה לא יאמר נברך לאלהינו בלמ"ד אלא אומר נברך אלהינו כמו שכתוב "במקהלות ברכו אלהים וכו'" (תהילים סח, כז) "ברכו עמים אלהינו וכו'" (תהילים סו, ח) בלא למ"ד, דרק אצל שיר והודאה נאמר בלמ"ד "שירו לה'" (שמות טו, כא ועוד) "הודו לה'" (ישעיה יב, ד ועוד):

פרק ב

אם טעה המזמן בעשרה והעונים ולא הזכירו אלהינו אין יכולים לחזור, אבל אם עדיין לא ענו אחריו יחזור ויזמן בשם, ואם המזמן לא הזכיר השם והעונים הזכירו הוא עונה אחריהם ומזכיר השם מאחר שכבר הזכירו כולם, אבל אם הוא לא הזכיר השם והעונים גם כן לא הזכירו הנה גם הוא כאשר יענה אחריהם לא יזכיר השם:

פרק ג

בעלי בתים הדרים כל אחד בחדר בפני עצמו ובימות הקיץ זה דרכם לקבוע כולם שולחנם בחצר או על גג לרוח היום וכל אחד אוכל על שלחן שלו, הנה אם הם ישבו מתחלה על דעת להצטרף יחד הרי אלו מצטרפים לזימון, אבל אם לא ישבו מתחילה על דעת להצטרף יחד יש להסתפק בה, אשר על כן כל כהאי טוב ליזהר שישבו מתחילה על דעת להצטרף לברכת הזימון, ואז מברכים ברכת זימון לכולי עלמא ועיין "אות היא לעולם" מערכת הזי"ן דף קכ"ו:

פרק ד

מי שאכל בחבורה שנתחייב בזימון אינו רשאי להקדים לברך לעצמו אפילו אם יש לו עסק רב, ואם עשה כן איסורא קעביד, ואם הוא נחפז לילך אם אפשר לו לרצותם שיפסקו ויזמנו עמו מוטב, ואם לאו מוכרח להמתין להם עד שיגמרו, וכן ארבעה או חמשה אין רשאין ליחלק שכולם נתחייבו בזימון, אבל ששה נחלקים כיון שישאר זימון לכל חבורה, אבל עשרה אין נחלקים כיון שנתחייבו בהזכרת השם, ואם הם עשרים יכולים ליחלק שיש בכל חבורה עשרה להזכיר השם:

פרק ה

שלשה שישבו לאכול ואחד מהם אכל מיני מזונות או שאר פירות שנתחייב בברכה אחרונה, והשנים אכלו פת גמור יכולין לזמן עליו, אך טוב להשתדל שיפצירו בו לאכול פת ועיין חיים שאל חלק א:

פרק ו

שלשה שישבו לאכול וקדם אחד מהם ובירך אע"ג דעבד איסור, מכל מקום יכולים השנים לזמן עליו ויוצאין ידי חובה זימון והוא אינו יוצא, במה דברים אמורים? בהיכא דשלשתם אכלו פת, אבל אם השנים אכלו פת והשלישי אכל מזונות וכיוצא וקדם ובירך ברכה אחרונה, אינם יכולים השנים לזמן עליו:

פרק ז

שנים שאכלו כאחד וגמרו ובא שלישי, כל שלא אמרו הב לן ונבריך או שלא נטלו ידיהם מים אחרונים חייבין ליתן לו לאכול כדי שיצטרף עמהם, אבל אם אמרו הב לן ונבריך או שנטלו ידיהם אינו מצטרף עמהם, ומיהו אם אמרו הבו נטול ידינו כיון דלא אמרו ונבריך מצטרף, ויש מי שכתב דאם נטלו ידיהם או אמרו הב לן ונבריך דאינו מצטרף מכל מקום מצוה שיטלו ידיהם ויברכו ויאכלו מעט משום זימון, צא ולמד כמה חביבה מצות זימון וכנזכר כל זה בחסד לאלפים ז"ל יעוין שם:

פרק ח

שבעה אכלו פת, ושלשה אכלו ירק, או פירות כזית, או ששתו רביעית מכל מין משקה חוץ מן המים מצטרפים לזימון, ודוקא שבעה או יותר אבל ששה לא דרובא דמנכר בעינן, והמצטרף צריך לברך ברכה אחרונה על מה שאכל ושתה, ואינו נפטר בברכת המזון של אלו:

פרק ט

שלשה שאכלו כאחד אין השנים חייבין להפסיק לאחד כדי לזמן אלא אם כן הוא אביהם או רבם, אבל האחד מפסיק לשנים בעל כורחו ויענה להם זימון ויפסיק מאכילתו עד שיאמרו הזן את הכל, ואח"כ חוזר לאכילתו, וכל זה הוא משורת הדין, אך מכל מקום הואיל ויש אומרים שהאחד המפסיק לשנים צריך לחזור וליטול ידיו ולברך המוציא על כן טוב שלא יעשו כן להכריחו לפסוק בשבילם, אלא ימתינו עד שיגמור גם הוא ויברכו ביחד כדי שלא יכנס זה בספק מחלוקת דברכות לכתחילה:

פרק י

אם הם ארבעה והפסיקו השלושה בשביל האחד אין חוזרין לזמן על מה שיאכלו אח"כ שכבר פרח זימון מנייהו, אבל אם הם עשרה והפסיקו השבעה בשביל השלשה חוזרין השבעה לזמן אח"כ על מה שיאכלו מפני שהשלושה היו יכולים לזמן לעצמן ולא הוצרכו

לאלו השבעה להצטרף עמהם כי אם בשביל הזכרת השם, ולכך יכולין אלו השבעה לזמן בלי הזכרת השם על מה שיאכלו אחר אותו הזימון:

פרק יא

קטן שהגיע לעונת הפעוטות שהוא כבן תשע הנה מרן ז"ל פסק דמצטרף לזימון, ומור"ם כתב דנהגו שלא לצרפו עד שיהיה גדול ממש, ופה עירנו בגדאד נהגו כסברת מרן ז"ל, ומכל מקום טוב שישתדלו לצרף גדול ממש היכא דאפשר:

פרק יב

אלם ששומע ואינו מדבר אע"ג דהוא עונה זימון בהרהור וגם מברך בהרהור וקימא לן דהרהור מהני כדיבור במקום אונס, מכל מקום כיון דאינו ראוי לבילה יש להסתפק בו, על כן לא יצטרף לזימון, ועיין אשל אברהם סימן קצ"ט סעיף קטן ח', אבל חרש המדבר ואינו שומע אם מכוין מצטרף לזימון:

פרק יג

נשים אף על גב דאין מזמנין עליהם לכולי עלמא, מכל מקום יש אומרים דחייבות לזמן לעצמן, ויש אומרים שהוא רשות אם רצו מזמנות לעצמן, הנה כי כן ראוי שכל אדם ילמד לנשי בני ביתו שיהיו מזמנות לעצמן כשהם אוכלים בשלושה, אבל לא יזמנו בשם אפילו הם מאה:

פרק יד

בני הבית שאוכלים יחד הגדול בוצע והוא עצמו מברך הזימון, ואם יש אורח בעל הבית בוצע ואורח מברך ועושה הזימון, ואם יש כהן מצוה להקדימו אם אין שם תלמיד חכם, וכהן תלמיד חכם מצוה להקדימו לתלמיד חכם שאינו כהן, רק אם הכהן רוצה לחלוק כבוד לתלמיד חכם ההוא רשאי ויאמר החכם ברשות הכהן, ויש אומרים שגם הלוי יש להקדימו על ישראל ולא נהגו בכך:

חקת

פתיחה

"אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה" (במדבר כא, יז). נראה לי בס"ד דידוע דאנחנו מברכים ברכת המזון לתועלת המלכות העליונה להמשיך לה אורות מוחין, וידוע כי המלכות נקראת 'באר', ותרגום "ענו לה" - "שבחו לה", וזה שאמר "עלי באר" - המלכות, לקבל שפע אורות מלמעלה, לכן אתם התחתונים "ענו" רוצה לאמר שבחו להשם יתברך בברכת המזון "לה", לצורכה ולתועלתה, ולא להנאתכם:

פרק א

מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות דף ס"א וזה לשונו: גם צריך שתדע דאף על פי שנתבאר לעיל שבתוך הסעודה אם הוא בחול יתעצב אל לבו, ובפרט אם הוא ביחיד על החרבן כנזכר בשם הזוהר, אמנם בברכת המזון אדרבא צריך להראות שמחה יתירה בלבו, והטעם כי ענין האכילה הוא במלכות העליונה הנהנית משפע התפארת, ועל ידי מה שאנחנו מכוונים באכילתנו אנחנו ממשיכים לה השפע ומזון, וממה שאנחנו ממשיכים לה היא מחלקת ונותנת מזון אלינו, ולכך צריך לברך ברכת המזון בעין טובה ולא כצרי עין וכו' עד כאן לשונו, יעויין שם, על כן כל אדם יזהר לברך ברכת המזון בשמחה ובטוב לב ובכונה גדולה, ואם אין לו כוס בידו יהיו ידיו אסורות זו על גב זו על החזה, ועוצם עיניו ומברך בכונה וכמו שכתוב רבינו ז"ל:

פרק ב

כתב רבינו הרש"ש ז"ל בסידור שלו וזה לשונו קודם ברכת המזון יכוין להכין עצמו לקיים מצוות עשה לברך ברכת המזון ביראה ובאהבה ובכונה עצומה ובשמחה רבה ובטוב לבב להמשיך שפע וברכה רבה ומוחין וחיות ומזון למלכותא קדישא דאצילות, וממנה לנו ולכל העולמות הקדושים, ויעצום עיניו ויאסור ידיו זו על גב זו ימנית על השמאלית כיושב לפני המלך מלכו של עולם מלכותא קדישא דאצילות עוד כתוב שם יכוין שהוא מוכן לקיים מצוות עשה דאורייתא לברך אחר המזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת וכו', וע"י כונת הכנה זו אז יהיה כח בכונתו בברכה להעלות מיין נוקבין ולהמשיך ארבע מוחין לבחינת י"ה וכו' יעויין שם:

ובספרי הקטן מקבציאל כתבתי נוסח לומר קודם ברכת המזון: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה וכו' הרי אנחנו באים לקיים מצות עשה דאורייתא לברך ברכת המזון ככתוב בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך לתקן שורש מצוה זו במקום עליון, ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתהא חשובה ומקובלת ורצוייה לפניך ברכה ראשונה וברכה שנייה וברכה שלישית אשר נברך עתה על המזון, ותתן לנו כח ויכולת ועזר וסיוע להעלות מיין נוקבין ולהמשיך ארבעה מוחין לישראל ורחל, וגם תהיה חשובה ומקובלת ורצוייה לפניך ברכה רביעית אשר נברך עתה ותתן לנו כח ויכולת ועזר וסיוע להעלות מיין נוקבין ולהמשיך ארבעה אורות מוחין ליעקב ורחל, ויעלה לפניך כאלו כיוונו בכל הכונות הראויות לכוין בארבע ברכות אלו של המזון ויהי נועם וכו':

פרק ג

ארבע ברכות של ברכת המזון דינם כתפילת שמונה עשרה, ואין לענות בהם אפילו קדיש וקדושה וברכו וכן לשאול בברכת המזון מפני היראה ומפני הכבוד דינו כתפלת שמונה עשרה, ואם ביתו סמוך לבית הכנסת או היו מתפללים מנין בתוך ביתו ושמע מודים יכרין ראשו לצד שהקהל משתחוים, ובשמעו קדיש וקדושה ישתוק וישמע כדין תפלת שמונה עשרה:

פרק ד

צריך לישב בשעת ברכת המזון, ולא יברך עומד או מהלך אם אינו בדרך, וגם לא יהא מסב שהוא דרך גאוה אלא ישב באימה, ויש אומרים דגם ברכה מעין שלש צריך לאומרה מיושב, וטוב לזהר בכל הברכות:

פרק ה

אסור לברך והוא עוסק במלאכתו, אפילו תשמיש קל כגון מנגב ידיו או לבוש מלבושו וכיוצא, ופה עירנו שיש חום הרבה בימות הקיץ ודרך העולם להניף בכלי שקורין מרווח"ה (מניפה מעלי לולב) על הפנים ועל הגוף, צריכין להזהר שלא יניפו בידם בברכת המזון בכלי זה דזה חשיב עסק, כי ברכת המזון ותפלת העמידה דינם שווה בעניינים אלה ואין הפרש ביניהם כי אם בדבר זה שהתפלה מעומד וברכת המזון מיושב, והן בעוונותינו הרבים רבים מעמי הארץ מזלזלים בברכת המזון לברך אותה במהירות מאד, ויש עוסק באיזה עסק בעת הברכה גם רומז בעיניו קורץ בשפתיו מולל באצבעותיו וכיוצא בזה, וצריך להוכיחם על זאת במוסר השכל ולשומעים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב:

פרק ו

נוהגים להסיר הסכין מן השלחן בשעת ברכת המזון, והמדקדקים מסירים כל כלי ברזל כגון המזלג והמספריים של נירות, וכתבו אחרונים ז"ל דאין להקפיד על כל הנזכר לעיל בשבת ויום טוב ובשער רוח הקודש דף י"ב איתא בשם רבינו האר"י ז"ל מי שהוא משורש קין צריך להזהר להסיר הסכין לגמרי בעת ברכת המזון ולא יספיק לכסותו בלבד יעויין שם, ולכך כל אדם צריך להזהר בה דאין אתנו יודע השרשים, וכן אנחנו נוהגים להסירו גם בשבת ויום טוב:

פרק ז

בברכת המזון ישמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו, ואפ על גב דמר"ן ז"ל סבירא לה אם לא השמיע לאזניו יצא בדיעבד, צריך להחמיר דאם יש לו עוד פת יחזור ויאכל ויברך

כראוי כדי שלא יכנס בספק ביטול מצוות עשה מן התורה, משום דיש אומרים אם לא השמיע לאזניו לא יצא ועיין חסד לאברהם סימן קפ"ה אות א':

פרק ח

יש אומרים אם אכל ולא שתה מים אם הוא תאב לשתות אינו חייב לברך ברכת המזון מן התורה אלא רק מדרבנן, לפיכך אם אכל ולא שתה מים והוא תאב לשתות ישתדל בכל כוחו להמציא מים ולהמתין עד שיביאו לו מים וישתה כדי שיברך ברכת המזון מן התורה ואם לא נמצא לו מים לשתות חייב בברכת המזון מדרבנן:

פרק ט

אם אכל פת ולא שתה מים משום דאינו תאב לשתות, או ששתה מים דבכל זה הוא חייב בברכת המזון מן התורה, ונסתפק אח"כ אם בירך ברכת המזון או לאו, צריך לברך שלשה ברכות מפני שהם מן התורה וספיקא לחומרא, אבל הטוב והמטיב שהיא מדרבנן לא מברך מספק. ואע"ג דאיכא דסבירא להו שיברך גם זו, הא קימא לן ספק ברכות להקל, והוא הדין אם טעה באמצע ברכת המזון ואינו יודע היכן טעה או שנתנמנם ואינו יודע באיזו ברכה עומד דחוזר לראש משום ספק תורה, ורק בברכה רביעית אם הוא מסתפק בה לא יברך, מיהו אם לא אכל די שביעה דאינו חייב מן התורה בברכת המזון, או אכל כדי שביעה אך היה צמא ולא שתה דגם כן אינו חייב בברכת המזון מן התורה, הרי זה לא יחזור לברך מן הספק אפילו שלשה ברכות כיון דאינו חייב לברך אלא מדרבנן, ואם אפשר לו לאכול מחדש ולברך שפיר דמי.

וכן האוכל פת הבאה בכיסנין ונסתפק אם בירך מעין שלש או לאו, וכן אם ספק לו אם אכל כזית פת או פחות וכן אשה שאכלה פת ושבעה ונסתפקה אם ברכה ברכת המזון או לאו, אם אפשר לאכול מחדש ולברך או לצאת בברכה של אחרים מה טוב, ואם לאו לא יברכו מספק:

פרק י

אע"פ שאמרו דשלש ברכות צריך על הספק גם כן, הנה אם נזדמן שאכל כדי שביעה ובירך ברכת המזון, ואחר שעה קטנה חזר ואכל כזית בלבד ושבע ממנו מפני כי היתה אכילתו השניה סמוכה לאכילה הראשונה, כגון סעודה שלישית של שבת ואכל אחריה סמוך לה סעודה רביעית, נסתפקו בדבר זה הפוסקים אם אכילה שניה נחשבת שביעה מן התורה כיון דבאמת שבע עתה בכזית זה, או דלמא אין זו שביעה מפני שהשביעה באה מכח אכילה הראשונה הסמוכה לה שכבר בירך עליה ברכת המזון ולכך אינו מחוייב בשניה בברכת המזון מן התורה, וכן הוא הדין אם אכל כזית שאין בו כדי שביעה מעצמו ורק מחמת שאכל מאכלים אחרים עמו נעשה שבע אם חייב בזה מן התורה,

ולא איפשטו הני ספיקי היטב לפיכך אם אירע לו בהני עובדי ספק בברכת המזון שאינו יודע אם בירך אם לאו לא יחזור לברך אפילו שלשה ברכות, אלא ישמע ברכת המזון מאחרים שמברכים על אכילתם כראוי ויתכוין לצאת ידי חובה ויתכוננו גם הם להוציאו ידי חובה, ועיין "ארעא דישראל" מערכת הבי"ת אות י"א ופרי מגדים סימן קפ"ד סעיף קטן ח' ו"חסד לאלפים" קפ"ד מחודש ג' ועוד אחרונים:

פרק יא

נשים חייבות בברכת המזון, והן בעון עתה רבות בנות אוכלות בלא ברכה מחמת חסרון ידיעה ועתידות הן ואביהן ובעליהן ליתן את הדין, וראוי לכל אדם ללמד את בתו בנעוריה בית אביה נוסח ברכת הנהנין וברכת המזון לפחות נוסח הקצר הכתוב בספרים, ואם לא למדה בבית אביה חייב בעלה ללמדה וכנזכר כל זה בחסד לאלפים, ואנא עבדא פה עירנו יע"א הדפסתי נוסח הקצר של ברכת המזון שבו מזכירין מעין המאורע בשבת ויום טוב וראש חודש, לחלקו לנשים בחינם, ורבות בנות באות ולוקחות נוסח זה הנדפס מביתנו, וגם עם נוסח הנזכר הדפסתי נוסח קצר ביותר לאותם המתעצלים ביותר ואין יודעים ללמוד אשורית דלפחות יאמרו זה במקום ברכת המזון והוא בריך רחמנא מרן מלכא דעלמא מריה דהאי פיתא בריך רחמנא דזן לכולא, ונוסח קצר זה יכולים ללמדו בעל פה אחר הרגלם בו:

פרק יב

יש בני אדם שדרכם לאכול לאט לאט ואין אוכלים שיעור כזית שלם שהוא תשעה דרה"ם בתוך אכילת פרס, שהוא שיעור אכילת שלש ביצים שהם נ"ד דרה"ם, ולכן צריך להזהירם מאד בדבר זה שלא לשהות באכילת כזית שיעור אכילת פרס, ואחר שיאכלו כזית כראוי אז יסיימו אכילתם כרצונם לאכול לאט לאט, יען כי רבים מן הפוסקים ז"ל דסבירא להו: אם שהה באכילת כזית שהוא שיעור החיוב יותר מכדי אכילת פרס אין מברך ברכת המזון ולא שום ברכה אחרונה, וסברה זו עיקר אע"פ דיש חולקין, ובפרט דקימא לן ספק ברכות להקל ועיין זכור לאברהם חלק ג' בריש קונטריס אחרון, ונכתוב עוד בענין זה לקמן בע"ה בפרשה אחרת:

פרק יג

אם אכל והקיא והוא מסופק אם נשאר במעיו כזית ממה שאכל, הרי זה נכנס בבית הספק ולא יברך ברכת המזון אלא עד שיאכל עוד אם אפשר לו לאכול, ואם לא אפשר לו ישמע ברכה מאחרים ויתכוין לצאת ידי חובה, ואם גם זה לא אפשר יברך ברכת המזון בלי שם ומלכות רק יהרהר שם ומלכות ולא יוציא מפיו, ודין זה לאו דוקא בברכת המזון אלא ישנו גם באוכל או שותה יין והקיא דדינא הכי כאשר כתבנו ועיין אחרונים:

פרק יד

בברכה ראשונה יתחיל כך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם האל הזן אותנו ואת העולם כולו בטובו וכו'". וכן הוא בסידור רבינו הרש"ש ז"ל דגרס "האל וכו'" וכשאומר פותח את ידיך יכוין ראשי תיבות פותח את ידיך בגימטריא יאהדונה"י ויכוין סופי תבות חת"ך ובא"ת ב"ש סא"ל בגימטריא יאהדונה"י, ובתיבת "ומשביע" יכוין שהוא בגימטריא חת"ך, וכשאומר לכל חי רצון יכוין שימשך שפע ומזון וברכה רבה לכל העולמות וכשחותם ברכה ראשונה בשבת יוסיף לכוין בהזכרת השם של הברכה בהוי"ה דמילוי יודי"ן שהוא יו"ד ה"י וי"ו ה"י, ועוד יכוין במילוי היו"ד כזה יו"ד וא"ו דל"ת וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל:

פרק טו

בברכה שניה יתחיל נודה לך וכו', ובסידורים ושמחת הרגל כתוב ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותנו, אך בחסד לאלפים כתב כך ועל חיים שחוננתנו ועל המזון שאתה זן וכו' ונראה גרסה זו יותר נכונה, ויאמר על הכל בלא וא"ו, ובחתימה דברכה שניה יוסיף בשבת לכוין בהזכרת השם בהוי"ה דמלוי ס"ג כזה יו"ד ה"י וא"ו ה"י, ועוד יכוין במלוי ה"י יו"ד וכנזכר בסידור הרש"ש ז"ל:

פרק טז

ברכה שלישית יתחיל רחם ה' אלהינו וכו', וגם יזהר לומר רענו זוננו, ולא כמו שכתוב רועינו זוננו, גם יאמר ונא אל תצריכנו ה' אלהינו לידי מתנות בשר ודם וכו', יהי רצון שלא נבוש וכו', וברצה והחליצנו יאמר נשבות בו וננוח בו ונתענג בו, ויאמר וגם שאכלנו ושתינו ולא יאמר ואף, ואפילו בשבת צריך לומר קודם החתימה של הברכה ותבנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו ברוך אתה ה' בונה ירושלים, ואע"ג שיש גורסין בונה ברחמיו, שב ואל תעשה עדיף ולא יאמר ברחמיו וכנז' באחרונים, ובחתימת ברכה זו בשבת יוסיף לכוין בשם של החתימה במלוי אלפין שהוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א ועוד יכון במלוי וי"ו יו"ד וי"ו וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, ואחר חתימה זו דבונה ירושלים יענה אמן אחר ברכת עצמו מפני שהוא סיום ברכות דאורייתא, כי ברכה רביעית היא דרבנן:

פרק יז

ברכה רביעית יכוין בה שהוא מוכן לקיים מצוה דרבנן לברך ברכה דרבנן וע"י כונת הכנה זו אז יהיה כח בכונתו בברכה זו להעלות מיין נוקבין ולהמשיך ארבע אורות מוחין לבחינת יעקב ורחל, וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, וכשמתחיל בברכה זו בשבת יוסיף לכוין בשם של הברכה בהוי"ה דמילוי ההי"ן שהוא יו"ד ה"ה וא"ו ה"ה ועוד יכוין

במילוי ה"י יו"ד וכנזכר שם, ונוסח האמיתי לומר הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הוא ייטיב לנו, הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו, וזה הנוסח הוא על דרך היה הוה ויהיה ולא יאמר הנוסח שהוא מסודר על דרך מלך מלך ימלוך וכן הוא בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, ושם תמצא כונות בכל תיבה ותיבה של ברכה זו מה שאין כן בשאר ברכות ומזה תבין מעלת ברכה זו, ואם מחמת המהירות מחסר אחת מהן או מבליע הרי זה מאבד טובה הרבה, והנזהר תבוא עליו ברכת טוב:

פרק יח

כשאומר המברך הרחמן אז כל היושב חייב לענות אמן אחר כל בקשה ובקשה דהרחמן כמו שכתב "חסד לאלפים" רט"ו אות ד', ואע"ג דאין אסור להפסיק בתחינות אלו דהרחמן מכל מקום אסור להפסיק בשיחת חול, והמברך על הכוס חל עליו החיוב טפי שלא יפסיק בין ברכת המזון לברכת בורא פרי הגפן דכוס, ועיין משבצות זהב סימן קפ"ט ומים החיים סימן ה' יעוין שם ועוד אחרונים, וכשאומר הרחמן יברך כל אחד ואחד ממנו, אם יש עכו"ם יושבים שם יאמר כל אחד ואחד ממנו בני ברית, וכשאומר הרחמן הוא יטע תורתו וכו' יוסיף לומר ויהיו כל מעשינו לשם שמים והאורח יזהר לברך את בעל הבית כי זו היא תקנת חז"ל וכל המברך מתברך, ואם הבעל הבית אינו עושה הסעודה לאורחים בביתו יאמר האורח הוא יברך את בעל הסעודה הזאת, ואם בעלי הבית הם רבים שהם אחי ושותפי בסעודה זו יאמר יברך את בעלי הסעודה הזאת ויאמר בבנים שיחיו ובנכסים שירבו ועיין כף החיים, ובסעודת חתן יברך החתן והכלה, ובסעודת מילה יברך הילד הנימול כשם וכו' גם כשאומר הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בבזוי וכו' לא יאמר בהיתר ולא באיסור, דהא ודאי הקב"ה יפרנסנו בהיתר ולא באיסור ואיך יאמר כן בדרך בקשה לבקש מהשם יתברך על דבר זה, וכן נמי יזהר בבקשה של הפרנסה שאומרים בראש השנה וביום הכיפורים:

פרק יט

בארבע סעודות שבת וכן ביום טוב וחול המועד וראש חודש אומרים מגדול בו"ו, וכתב בחסד לאלפים בשם הרב רבי דוד פאדרו ז"ל שגם בסעודת מילה ראוי לומר מגדול בוא"ו על פי הסוד יעוין שם, ובספר כתר מלכות כתיבת יד איתא שגם בסעודת פורים יאמר מגדול בוא"ו בשביל אותה הארה המתגלית ביום ההוא שהיא תמידית כל היום כולו, ובסיום הכל יאמר פסוק עושה שלום במרומיו וכו', ויכוין בראשי תבות עושה במרומיו להוי"ה של ע"ב דיודי"ן, וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער המצוות פרשת עקב:

פרק כ

בשבת אומר בברכה שלישית רצה והחליצנו, ופירוש החליצנו הוא רוצה לאמר "זרזנו", וביום טוב וחול המועד וראש חודש אומר כאן יעלה ויבא ואינו מזכיר שבת ביעלה ויבא, ואם טעה ולא הזכיר של שבת בסעודת הלילה או סעודה הראשונה של היום, אם נזכר כשאמר ברוך אתה ה' קודם שאמר בונה ירושלים יסיים למדני חוקיך ויזכיר רצה והחליצנו, ואם נזכר אחר שאמר בונה ירושלים קודם שהתחיל ברכה רביעית של הטוב והמטיב אומר שם נוסח זה ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת, ואם אינו יודע נוסח ברכה זו יחזור לראש ברכת המזון די שיזכיר מעין המאורע מאחר שאינו יודע לתקן החסרון, אלא דאם ידע לומר ההתחלה והסיום סגי אף שאינו יודע הנוסח כולו כראוי, ואם חל יום טוב בשבת והוצרך לומר נוסח זה אז יאמר אותו כך ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים, והא דסגי בהך ברכה, דוקא כשזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אבל אם לא נזכר עד שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אפילו לא אמר עדיין אלא רק תיבת ברוך חוזר לראש ברכת המזון:

ואם טעה בסעודה שלישית של שבת יש פלוגתא דיש אומרים חוזר כדין סעודה ראשונה ושניה ויש אומרים דאינו חוזר, ואע"ג דשורת הדין מחייבת דספק ברכות להקל ואינו חוזר, מכל מקום כיון דעפ"י הסוד קימא לן אין הפרש בחיובא בין סעודה שלישית לבין שתי סעודות דשוים הם בחיוב, לכך צריך להורות גם בסעודה שלישית חוזר, מיהו בסעודה אחרת שסועד ביום אחר סעודה דשחרית שבירך בה המוציא וברכת המזון כולי עלמא מודו דאם טעה בה אינו חוזר, ועיין ברכי יוסף ומחזיק ברכה ועקרי הד"ט סימן י"ג אות י"ד:

פרק כא

אם טעה ביום טוב אע"ג דכתבו הפוסקים דחוזר כדין טעה בשבת וכן כתב מר"ן ז"ל, מכל מקום כיון דיש אומרים דאין לחזור ביום טוב קימא לן ספק ברכות להקל ואינו חוזר ביום טוב, חוץ מליל א' דפסח וליל א' דסוכות, ועיין חסד לאלפים סימן קפ"ט ומה שכתב שם בשם משה ידבר סימן א' יעוין שם:

פרק כב

היה אוכל ויצא שבת מזכיר של שבת בברכת המזון דאזלינן בתר התחלת הסעודה ואע"ג דיש אומרים בתר השתא אזלינן לא קימא לן הכי, וכן המנהג פשוט להזכיר של שבת,

ומיהו ידלג תיבת הזה, ואם טעה ולא הזכיר אינו חוזר, והוא הדין ליום טוב דאזלינן נמי בתר התחלת הסעודה, אבל בראש חודש וחנוכה אע"ג דגם בזה איכא פלוגתא מורינן בהם דלא יזכיר, ואם התפלל ערבית באמצע הסעודה אפילו בשבת אינו מזכיר:
והא דאמרינן בשל שבת דאם נמשכה סעודה מזכיר, מכל מקום אם נתעכל המזון שאכל בשבת אינו מזכיר, ואם נזדמן ראש חודש במוצאי שבת אינו מזכיר אלא של שבת דהוי תרתי דסתרן, ובברכה אחרונה שמברך על כוס של ברכת המזון אינו מזכיר של שבת, וכן אם בבית החתן נמשכה הסעודה עד ליל שמיני אינו מברך שבעה ברכות על הכוס של ברכת המזון וכנזכר בחסד לאלפים סימן קפ"ט אות ז':

בלק

פתיחה

מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כד, ה), נראה לי בס"ד דאמרו רבותינו ז"ל (מנחות מ"ג:): חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, וזו היא תקנת דוד המלך עליו השלום ע"י מעשה שהיה (במ"ר יח, יז) שהיו מתים בכל יום מאה נפשות מישראל ולא היו יודעים על מה ועל מה היו מתים, עד שחקר והבין ברוח הקודש ותיקן לברך מאה ברכות בכל יום וסר המות. ורמז לדבר (שמואל ב כג, א) "נאם הגבר הוקם על" בגימטריה מאה.
ואמרו רבותינו ז"ל (מנחות שם) סמך למאה ברכות מן התורה בפסוק (דברים י, יב) "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה'" -- אל תקרי 'מה' אלא 'מאה', והן הן מאה ברכות שהם ליראה את ה' ולאהבה אותו ולזכרו תמיד ע"י המאה ברכות שמברך בכל יום.
ונראה לי בס"ד הטעם שהועיל תיקון מאה ברכות להכניע הסטרא אחרא, דרגא דמותא, וסר המות, כי ידוע דבסטרא אחרא יש ארבע מאות כוחות בסוד "והנה עשו בא וארבע מאות איש עמו" (בראשית לג, א) והם מספר רע עין, ונרמזים באות ת' של מות שנתחברה עם אותיות מ"ו באכילת חוה מעץ הדעת, שזה גם כן נתסבב והתחיל מן ראיית עינים דכתיב (שם ג, ו) "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ותקח מ'פריו ות'אכל", ולכך נתחברה אות ת' עם אותיות מ"ו ונעשה 'מות'.
והנה במאה ברכות יש מאה אזכרות ובכל אזכרה יש ארבע אותיות -- הרי ת' אותיות, לכך במאה ברכות בטל המות של מאה אנשים שכל גוף אחד מהם בנוי בארבע יסודות שהם ארבע מאות יסודות אנשים שהיו מתים בכל יום שזה נמשך מן ארבע מאות כוחות סטרא אחרא הרמוזים באות ת' של מות, גם ידוע שע"י הברכה שאנחנו מברכים לשמו

יתברך אנחנו קונים בזה את הארץ ומלואה, כמו שאמרו (ברכות לה.) רבי לוי רמי כתיב: (תהילים קטו, טז) "והארץ נתן לבני אדם", וכתיב (שם כד, א) "לה' הארץ ומלואה", לא קשיא כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה.

וזה שכתוב מה טובו אוהליך יעקב תיבת "מה" קאי על מאה ברכות כמו שאמרו רבותינו ז"ל על הפסוק "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך" אל תקרי מה אלא מאה, וזהו ע"י מה הם מאה ברכות "טובו אוהליך יעקב" יסתלק המות אשר טומאתו חמורה שמטמא באהל, גם ע"י מה הם מאה ברכות תזכה בארץ הלזו שנעשית משכנותיך ישראל שלך היא ע"י הברכה, וכמו שכתוב "והארץ נתן לבני אדם" היינו לאחר ברכה:

ודע דאף על גב דכל הברכות אנשי כנסת הגדולה שהם עזרא הסופר ובית דינו תיקנום, אל תסבור לומר דמימות משה רבינו עליו השלום עד כנסת הגדולה לא היו מברכים כלל, דדבר זה לא יתכן מכמה טעמי תריצי. אך העניין הוא כמו שהיה בתפילה דקודם אנשי כנסת הגדולה היה כל אחד מסדר תפילתו כפי צחות לשונו, עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ותקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר שיהיו ערוכות בפי הכל בשווה, וכן היה ענין הברכות שהיה כל אחד ואחד מברך ומסדר ברכותיו כפי צחות לשונו ובאו אנשי כנסת הגדולה ותקנו נוסח כל הברכות שיהיו ערוכות בפי הכל בשוה וכמו שכתב הרב ידי אליהו גאליפפה ז"ל דף ב' יעוין שם, וקודם דאתא דוד המלך עליו השלום לא היו מדקדקים לברך כל אחד ואחד מאה ברכות כפי צחות לשונו הן בדרך תפילה והן ע"פ הנאותיו אלא כאשר יזדמן יש מברך עשרים ברכות יש ארבעים יש שישים או יותר, עד שבא דוד המלך עליו השלום ותקן לברך כל אחד ואחד מאה ברכות בכל יום, אך עדיין אין הנוסח שווה ואתו כנסת הגדולה ותקנו נוסח שוה לכל אדם:

פרק א

בכל ימות החול נשלמים מאה ברכות אצל כל אדם ע"י ברכות השחר וברכות התפילה מתחילה ועד סוף, וע"י ברכות של אכילה ושתיה, ובשבת ויום טוב אשר יחסר לו מן ברכות העמידה ישלים במיני פירות ובשמים, וביום התענית יחסר לו הרבה ברכות ובפרט כשמתענה לילה ויום שאין אכילה ושתיה בלילה וביום, יזהר לשמוע ברכות הקוראין בתורה ועונה אחריהם אמן וזה יועיל להשלים בשעת הדחק היכא דלא אפשר, מיהו צריך שישמע כל הברכה מתחלה ועד סוף:

פרק ב

המברך צריך להשמיע לאזניו הברכה, ויזהר לברך במתון בכונות הלב כאותם בורים המברכים בדלוג אותיות ותיבות, ואם דלג שם או מלכות יחזור ויברך, דכל ברכה שאין

בה שם ומלכות אינה ברכה, ואפילו לא ידלג אלא תיבת העולם לבד יחזור ויברך כי מלך לבד אינה מלכות:

פרק ג

צריך להזהר שלא יפסיק בין ברכה לאכילה או שתיה יותר מכדי דיבור דהיינו כדי אמירת שלום עליך רבי שהוא שלוש תיבות, רמז לדבר (משלי כד, ז): "בשער לא יפתח פיהו" בשע"ר ראשי תיבות בשיעור שלום עליך רבי, מיהו בבציעה של המוציא כשאוכל עם אחרים התירו לבצוע פרוסה גדולה כדי ליתן ממנה למסובין ואע"פ שע"י בצעו פרוסה גדולה שוהה יותר מכדי דיבור הותר לו זה משום מצוה, ועל כל פנים יזהר לאכול מאותה הפרוסה קודם שיבצע ממנה למסובין, ועל כן אם בא לשתות מים ורוצה לשפוך מהם קצת ישפוך קודם שיברך כדי למהר לשתות אחר ברכה, ובזה יש עוד טעם אחר שלא לשפוך אחר הברכה מפני הבזיון של הברכה שחלה כבר על כל המים שבכלי וכמו שכתב רבנו זלמן ז"ל, וכן יש ליזהר כששותה משקה חם שלא ינופף בשפתיו לקררו אחר הברכה אלא יעשה קודם, ויש ליזהר שלא יברך על מאכל ומשקה חם ביותר, משום דחוששין שמא ישהה מפני החום ועיין חסד לאלפים:

פרק ד

אם לבו רואה את הערוה שאין לו אזור או כסות דחוק אסור לברך, וכן ראשו מגולה אסור לברך, וכל דבר שמברך עליו יאחזנו בימין, ובספר חסידים כתב אם מושיטין לו ספר צריך שיקחנו ביד ימין ואין לתחוב הפרי שמברך עליו בסכין ויאחזנה בימינו, כי הם שני הפכיים דהימין ממנו תוצאות חיים והסכין מקצר ועיין אשל אברהם ורבנו זלמן ז"ל וצריך להזהר שהמזלג יהיה של כסף ולא של ברזל, כי יש דבר דמוכרח לתחוב במזלג ולברך:

פרק ה

העומד על אמת המים מברך ושותה מאמת המים, אע"פ שהמים שהיו לפניו בעת הברכה חלפו והולכו, מפני שדעתו היה על מים שיבא בסיום ברכתו ועליהם חלה הברכה, ולא עוד אלא אפילו אם נטל בידו פרי מן הכלי שיש בו פירות ובירך עליו, ובסיום הברכה נפל מידו ונאבד או נמאס יקח פרי אחר מהכלי ויאכל על סמך אותה ברכה מפני שדעתו היה לאכול גם כן מן הפירות שבכלי ולכך חלה עליהם הברכה, ואע"ג דיש חולקין בדין זה של הפרי שנפל עם כל זה ספק ברכות להקל ולא יברך עוד, והיינו דוקא שהיה בדעתו בעת הברכה לאכול עוד ממה שלפנו אע"פ אם לא היה נופל הפרי מידו, והוא הדין אם בירך על כוס יין ונשפך והיה קנקן יין מונח לפניו והיה בדעתו לשתות עוד ממנו, אבל אם לא היה בדעתו אלא לאכול אותו הפרי שהיה בידו דוקא, ולא

לשתות אלא אותו הכוס שהיה בידו, הנה עתה שנאבד או נשפך נמצאת ברכתו לבטלה ואומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ואם ירצה לאכול פירות מן הכללי צריך לחזור ולברך, מיהו גם בזה ישתדל להביא אדם אחר שיברך על הפרי ויכוין עליו, או יביא פרי מין אחר שברכתו שוה עם אותו הפרי ויברך עליו, וכל זה אם סיים הברכה שאמר תיבת "אלהינו" גם כן, אבל אם לא אמר אלא "ברוך אתה ה'" ונפל הפרי או הכוס מידו יסיים למדני חקיך דנראה כקורא פסוק תהלים, ואז יקח פרי אחר ויברך עליו:

פרק ו

אם נטל פרי בידו ובריך עליו וראה אחר יפה ממנו לא יחליפנו, אע"פ שבדעתו היה בעת שבירך גם על זה הפרי האחר:

פרק ז

היה אוכל פירות דרך עראי והביאו לו עוד, אם היה דעתו מתחלה על מה שיביאו לו אינו חוזר ומברך על מה שהביאו לו אע"פ שכבר אכל כל מה שהיה לפניו, ואם לא היה דעתו מתחלה אלא רק לאכול את אלו הפירות שלפניו דוקא ונמלך לאכול עוד ואמר שיביאו לו צריך לברך על מה שיביאו לו, אפילו יש עדיין לפניו מן הפרי, ואם הוא בסתם הנה כל זמן שמונח לפניו מן הפרי שכבר בירך עליו יש פלוגתא בדבר זה דיש אומרים צריך לברך ויש אומרים אין צריך לברך ומאחר דקימא לן ספק ברכות להקל לא יברך מיהו אע"ג דכתבו הפוסקים דאמרינן ספק ברכות להקל אפילו בקום אכול ועיין חסד לאלפים סימן ר"ו במחודש אות ה' יעוין שם, מכל מקום בקום אכול כל היכא דאפשר לנו לתקן מתקנינן והוא שיברך על מעט סוכר שהכל ויפטור גם אותו הפרי, או יבא אדם אחר ויברך ויאכל ויכוין עליו, ואם אי אפשר בכל אופנים אלו יברך בלי שם ומלכות, ורק יהרהר שם ומלכות בלבו: וכל זה אם הוא בסתם, ויש עדין לפניו מאותו הפרי שברך עליו כבר, ובהאי גונא הוא דאיכא פלוגתא הנזכרת לעיל: אבל אם הוא בסתם, ואכל כל מה שהיה לפניו, ואח"כ הביאו לו - הרי זה מברך לכולי עלמא על מה שהביאו לו, מפני שהוא היה אוכל בדרך עראי. ואין חילוק בין אם הביאו לו ממין הראשון או ממין האחר שברכתו שווה עם הראשון. ואם קבע עצמו על השולחן לאכילת פירות, אז אפילו אם אכל כל מה שהיה לפניו, ואח"כ הביאו לו עוד - אין צריך לברך, דכל שקבע עצמו לאכילת פירות אינו מסיח דעתו כל זמן שמסב על השולחן. וגם בזה אין חילוק בין הביאו לו ממין הראשון או ממין שברכתו שווה.

פרק ח

אפילו אם קבע לאכילת פירות, אם סיים אכילתו וסילקו הפרות מלפניו, וגמר בדעתו לברך ברכה אחרונה, אך לא ברך ברכה אחרונה עד שעבר זמן מה מפני שנתעסק בדבר

אחר, ואח"כ מצא מאותו המין פרי שנפל על המיטה או בקרן זווית או על הארץ - הרי זה נמלך בוודאי, וצריך לברך על אותו הפרי שמצא אם ירצה לאוכלו. מיהו יותר טוב למנוע עצמו מזה שלא לאכול כדי שלא יברך.

פרק ט

אם אחר שברך על מה שלפניו ואכל ממנו הביאו לו פרי מן אחר שברכתו שווה, אך הוא חשוב וחביב עליו יותר ממין הראשון שהיה לפניו - צריך לברך על החדש, אם לא היה בדעתו לפוטרו בברכה של הראשון בפירוש, שאינו בדין שיפטור פרי שאינו חשוב לפרי החשוב לחביב דרך גררה אלא אם כן נתכוון בדעתו לפוטרו,ועיין "חיי-אדם", כלל ס, אות ב. וכל זה לא מירי אלא באדם האוכל משלו, אבל אוכל על שלחן אחרים כיון שבירך על מין אחד פוטר כל מה שיביאו לו עוד אפילו לא היה לפניו עוד מן הראשונות, דהכל תלוי בדעת בעל הבית, אם לא שנמלך ממש, וכל שהוא אוכל על שלחן בעל הבית אפילו לא היה בדעת בעל הבית ליתן לאורחים יותר ממה שיש לפניהם רק לבקשת האורחים נתן להם עוד, אפילו הכי אין צריכים לחזור ולברך משום דאתכא דבעל הבית סומכין שיודעין שיתנו להם כל צרכם ואין עושין הסח הדעת ועיין חיי אדם כלל ס' אות ה':

פרק י

אורח הנכנס לבית חבירו והביאו לו כוס משקה סוכר שברכתו שהכל, ואח"כ הביאו לו משקה קהוו"א (קפה) דברכתו שהכל לא יברך על קהוו"א דנפטר בברכה ראשונה מפני כי יש בני אדם שמכבדין לאורח במשקה של קהוו"א בלבד ויש שמכבדין בזה ובזה, מיהו טוב שהאורח יכוין במשקה הראשון שיביאו לו לפטור גם משקה האחר שיושיטו לו אח"כ, והאדם יעשה מזה הקש לכמה דבר דרגילי בהו אינשי במקום ההוא:

פרק יא

לקח דבר שברכתו "בורא פרי האדמה" וחשב שהוא פרי העץ, ובירך אדעתא דעץ שאמר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם" על דעת לומר העץ ונזכר וסיים "בורא פרי האדמה" יצא, וכן הוא הדין אם לקח דבר שברכתו שהכל וחשב שהוא עץ ופתח ובירך על דעת לומר העץ ונזכר ואמר "שהכל" יצא, וכן הוא הדין אם לקח כוס משקה שברכתו "שהכל" וסבור שהוא יין גם כן דינא הכי דיצא, אך לדעת הרמב"ם ז"ל לא יצא כיון דבעיקר הברכה היה בדעתו לומר שלא כהוגן, כיצד יעשה משום ספק ברכות יטעום מה שבידו שבירך עליו כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה לכולי עלמא, ומשום חששת סבר הרמב"ם ז"ל יתן לאחרים שיברכו ויאכלו ממנו ויכוונו לפטרו ואז יאכל כרצונו: ומיהו אם זה הפרי שהיה בידו ברכתו "בורא פרי העץ" וחשב שהוא פרי אדמה, ואמר "ברוך אתה

ה' אלהינו מלך העולם" על דעת לומר "בורא פרי האדמה" ונזכר וסיים "בורא פרי העץ" יצא לכולי עלמא ואין צריך לתקן בזה, יען שאם בירך על דבר שברכתו "עץ" "בורא פרי האדמה" יצא, וכן הוא הדין אם זה ברכת עץ או "בורא פרי הגפן" וחשב שברכתו "שהכל" ופתח לומר שהכל וסיים ברכתו העקרית יצא לכולי עלמא, משום דעל הכל אם בירך "שהכל" יצא:

פרק יב

אם בירך על פרי אדמה "בורא פרי העץ" ותוך כדי דיבור נזכר שטעה ואמר "בורא פרי האדמה", וכך היתה ברכתו "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי העץ, בורא פרי האדמה" יצא, ואע"ג דיש חולקין קימא לן ספק ברכות להקל, וכן הוא הדין בטעה בדבר שברכתו "שהכל" ובירך "עץ" או משקה שברכתו "שהכל" ובירך "בורא פרי הגפן":

פרק יג

טעה וברך על הלחם "בורא מיני מזונות" - יצא, ואפילו שאר מיני מאכל ומשקה, אם טעה וברך עליהם "בורא מיני מזונות" - יצא, דבלשון תורה הכל נקרא "מזון", חוץ ממים ומלח, ולכן אם טעה ובירך על המים "בורא מיני מזונות" - לא יצא, וצריך לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ויחזור ויברך על המים "שהכל נהיה בדברו", וכנזכר ב"חיי אדם", כלל נח, אות ג. וכל דיני טעויות הנזכרים לעיל שכתבנו דיוצא ידי חובתו, היינו רק בדיעבד, אבל לכתחילה קודם שיברך צריך שידע ויכוון הברכה שצריך לברך, כדי שבהזכרת השם - שהוא עיקר הברכה - יהיה יודע מה שמסיים באמיתות, ותבוא עליו ברכה.

פנחס

פתיחה

עולת תמיד העשויה בהר סיני וגו' (במדבר כח, ו) הנה נודע מה שכתב רבינו ז"ל בשער הכוונות (תפלת השחר - דרוש ג) על פסוק זה, "עולת תמיד" הוא סוד שם אב"ג יתי"ץ שהוא בגימטריא תולע, והוא סוד החסד המתגבר ומתגלה ומאיר בכל בוקר ובוקר כמבואר בזוהר (ויקרא כח:), ושם זה שרשו בגבורה שהוא שם בן מ"ב, אלא שהוא בחינת החסד שבגבורות. והנה כדמיון סוד התולע הזה שבקדושה שהוא אור החסד דהוא השם הנזכר שמספרו תולע -- יש כנגדו תולע אחר בקליפה הסטרא אחרא וגם ההוא מתעורר בכל בקר לכלות העולם חס ושלום, והשם יתברך ברחמיו מגלה בחינת התולע שבקדושה שהוא אור החסד הנזכר בסוד "וישכם אברהם בבקר" (בראשית כב, ג), ובזה נכנע התולע הטמא דסטרא אחרא. וזה סוד ענין התמיד הנאמר בו "עולת תמיד" - דאותיות עול"ת הם הפוך תול"ע, ולכן היו מקריבים עולת תמיד בכל יום כדי לבטל

תולע הסטרא אחרא, ולכן ישראל נקראו "תולעת יעקב" (ישעיה מא, יד) - על שמו של השם הנזכר שבקדושה, שהוא מספר תולע, לפי שהם מכלים את העכו"ם בסוד הגבורה כדמיון התולעת הרך המרקיב ומכלה את העץ הקשה והחזק עד כאן דבריו ז"ל יעוין שם: והנה יש עוד טעם אחר מה שנקראו ישראל על שם התולעת דכתיב "אל תיראי תולעת יעקב", היינו כמו שהתולעת כוחה בפיה כן ישראל כל כוחם הוא בפיהם, ולכך תמצא שכל הבירור אשר בו תלוי תיקון העולמות העליונים והתחתונים הוא תלוי בפה דמה שנברר בעסק התורה הוא בפה, וכן מה שנברר באכילה ושתיה הוא בפה, וכן מה שנברר ע"י התפלות הוא בפה, ולכך קראם תולעת יעקב. ומאחר שכל כוחם ומלחמתם של ישראל עם הקליפה הוא בפה, לכך תקנו חז"ל על כל אכילה ושתיה ברכה להקדוש ברוך הוא, יען כי היצר הרע הוא מתקנא ומתגרה בפה יותר מכל איברים של אדם כי הוא נגדי אליו, ושם האדם עורך מלחמה עם היצר הרע ואין דבר שיהיה ליצר הרע תגבורת מצידו על האדם כמו תאות אכילה ושתיה, ולכך תקנו ברכה על אכילה ושתיה כדי שלא יצא מהם נזק לאדם במלחמת היצר הרע, אלא אדרבה יחזקו כלי מלחמה של האדם שהם בפה להכניע היצר הרע, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל" המזלזל בברכות הנהנין גורם רעה לעצמו להטמא בקרי בר מנן, כי תמשול בו הסטרא אחרא. ולהפך - הנזהר בברכת הנהנין הוא ימשול ביצר הרע ממשל רב ויתקן עצמו בזה תקון גדול עצום ורב. על כן ראה כמה וכמה צריך האדם להיזהר בברכות ולא יביא עצמו לידי ברכה לבטלה, ולא ישנה ויטעם הם אלא את הכל יוציא מפיו בכונה גדולה, ואז הוא טוב לו וטוב לעולם:

תפלת השחר - דרוש ג

פרק א

על פירות האילן מברכים "בורא פרי העץ", ועל פירות האדמה מברכים "בורא פרי האדמה", ומה שלא תקנו לברך "בורא פרי הארץ" מפני כי שם "ארץ" משובח יותר משם אדמה, חדא משמעות דורשין דהארץ הוא לשון רצוי, ועוד שם ארץ נזכר תחלה בתורה בפסוק בראשית, וגם בבריאת העולם נזכר שם ארץ יותר, וגם נזכר שמו של הקדוש ברוך הוא עליה דכתיב (בראשית א, א): "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ", וכתיב (שם ב, ד): "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים", לכך כדי לחלוק כבוד ללחם שהוא משובח יותר מפרי האדמה הכירו בו לבדו שם הארץ בברכת המוציא לחם מן ארץ, ושם אדמה הניחו בברכת הפירות, והרב שיורי ברכה כתב שתקנו בברכת הפירות שם אדמה מפני שיש חמישים וחמשה מיני פירות אדמה כמנין האדמה עיין שם, ונראה

לי זה אירי על פירות שיש בארץ ישראל בימיהם, אבל בעולם אפשר דמצוי יותר מן חמישים וחמשה:

פרק ב

פירות של עץ שהם עודם קטנים שלא הגדילו שאז הם חמוצים, אע"ג דמר"ן ז"ל פסק אם נאכלים ע"י הדחק מברך בורא פרי העץ, מכל מקום האחרונים ז"ל כתבו לברך שהכל, ורק אם בישלום או תקנום באור מברך בורא פרי העץ מפני שבעודם חיים היו נאכלים ע"י הדחק, ולכן פירות קטנים שהם חמוצים ומבושלים בתבשיל כמנהג עירנו, הנה אם ברור להם שהיו נאכלים ע"י ההדחק יברכו עליהם אחר בישול בורא פרי העץ, ואם ספק דשמא לא היו נאכלים ע"י הדחק קודם הבישול אז יברכו עליהם אחר בישול שהכל, יען דכל פרי שאינו נאכל חי מחמת חמיצות אפילו ע"י הדחק אם אוכלו חי אינו מברך עליו כלל, ואם אכלו מבושל מברך שהכל: על כן פרי שקורין בערבי נארינ"ג (פרי הדר חמוץ) שמלקטים אותם בעודם קטנים שהם מרים כלענה, ומבשלים אותם בסוכר לא יברך עליהם אחר טיגון בסוכר אלא שהכל ועיין משבצות זהב, במה דברים אמורים? בפרי שנתלש קודם שנגמר בישולו וקודם שגדל כל צרכו, אבל פרי גמור שברייתו הוא מר אע"פ שישאר באילן ימים רבים הרי זה אם ימתקנו ע"י בישול באור או ע"י דבר אחר מברך עליו הברכה שלו אם הוא עץ או אדמה, ולכך הזיתים שברייתם מרים אפילו אחר שגדלו כל צרכן, מברכים עליהם אחר תיקונם ע"י כבישה ברכה שלהם שהוא בורא פרי העץ וכן כיוצא בזה:

פרק ג

פרי גמור המטוגן או נתבשל אם עדיין צורתו עליו יברך ברכה העקרית שלו, אבל אם נמוח לגמרי שנשתנית צורתו מברך שהכל, ולכן אותם ששורין במים וממחין לפרי שקורין בערבי "משמש" יברכו שהכל כי נמחה הפרי ונשתנית צורתו שאינו ניכר הפרי, וכן אותם המבשלים זה הפרי בתבשיל עם בשר וכיוצא שנמחה צורת הפרי אם יבא לאכלו לבדו יברך שהכל, וכן דבלה שעושין מזה הפרי שקורין אותו בערבי קמרדי"ן (רדיד משמש מיובש) יברכו עליה שהכל, וכן תמרים שמטגנין אותם במחבת עד שעושין אותם כמו עיסה וקורין אותה בערבי תמגי'ד (מרקחת תמרים) מברך עליה שהכל דנשתנית צורתם, אבל תמרים שנתמעכו קצת בידים דלא נשתנית צורתם וניכרים שהם תמרים לא תשתנה ברכתם:

פרק ד

קליפת אתרוגים או קליפת פרי שקורין בערבי פרטקא"ל (תפו"ז) שדרככם לבשלם בסוכר, יש אומרים שמברך בורא פרי העץ ויש אומרים בורא פרי האדמה ויש אומרים שההכל, ומן הדין יברך שהכל משום ספק:

פרק ה

פירות ששרה אותם במים אפילו יש טעם הפירות במים אם שותה המים בפני עצמם יברך שהכל, ולכן פרי שקורין בערבי נבכאר"ה (משמש פרסי יבש) שדרכם לשרותם במים אם יבא לשתות המים לבדו יברך שהכל:

פרק ו

פירות העץ שטובים בין אם הם חיים בין אם הם מבושלים יברך בורא פרי העץ בין אכלם חיים בין אכלם מבושלים, ואם אין דרך לאכלם חיים אלא מבושלים אז אם אכלם חיים יברך שהכל, מבושלים יברך בורא פרי העץ, והוא הדין בפרי האדמה וירקות גם כן דינא הכי, וכן נמי אם הם מבושלים וטובים יותר מחיים אכלם חיים מברך שהכל, מבושלים יברך ברכה העקרית שלהם:

פרק ז

פירות אדמה וירקות שהם טובים חיים יותר מאם יהיו מבושלים במים לבדו, אע"פ שעתה הוא מבשלם עם דבר אחר בסוכר או בשר וכיוצא והם משביחים בבישול זה יותר מאם היה אוכלם חיים, עם כל זה לא יברך עליהם בהיותם מבושלים אלא שהכל, ולא יברך עליהם ברכה שלהם מפני שאם היו מבושלים במים בלבד בלתי תערובת דבר אחר הוי גריעי, לכך לא יועיל להם חשיבות דבר אחר שמבשלם עמו אע"פ שהשביחו בו, כן הוא סברת הטורי זהב ודעמה, ואע"ג דיש חולקין קימא לן ספק ברכות להקל ולכך יברך שהכל. וכל זה דוקא בירקות או פרי אדמה אבל פירות העץ אע"ג דאם היו מבושלים לבדם במים בלתי דבר אחר גרעי ממה שהיה אוכלם חיים וצריך לברך שהכל, עם כל זה אם בישלם אם דבר אחר והם משביחים יברך בורא פרי העץ לכולי עלמא, ולכן קישואין שקורין בערבי כייא"ר (מלפפון) שהוא פרי אדמה ומבשלים אותו עם הבשר אע"פ שהוא משביח בבישול זה, אם ירצה לאכלו לבדו עתה אחר שבשלו עם הבשר והשביח לא יברך עליו בורא פרי האדמה אלא יברך שהכל, מפני כי זה הפרי שקורין כייא"ר אם היה מבשלו לבדו במים הוה גרע שצריך לברך עליו שהכל, ולכך גם עתה שבשלו עם בשר יברך שהכל:

פרק ח

כל פירות דנטעי להו לאכלן מבושלים דאין דרכן לאכלן חיים, הרי זה אם אכלם חיים מברך עליהם שהכל, אכלם מבושלים מברך ברכה העיקרית שלהם, ולכן פרי שקורין בערבי לובי"א (רוביה, מין שעועית) וכן פרי שקורין בדנגא"ן (חציל) שהם פירות אדמה אם אכלם חיים מברך שהכל אכלם מבושלים מברך בורא פרי האדמה אם אוכלם לבדם, ותרי טעמי אית בהו חדא מני דאלו נטעי להו אדעתא לאכלם מבושלים, ואין דרכן לאכלם חיים כמבושלים, ועוד טעם אחר יש כאן כי אלו הם טובים לאכלם מבושלים יותר מהיותם נאכלים חיים, וכתבנו לעיל בכהאי גונא אכלם חיים יברך שהכל, ועל כן בליל ראש השנה שאוכלין פרי הנזכר שקורין לובי"א לסימנא טבא אם אוכלים אותם חיים יברכו שהכל:

פרק ט

דבש הזב מהתמרים בין מעצמן בין ע"י סחיטה מברך שהכל, והוא הדין על המשקין היוצאין מכל מיני פירות בין שיצאו מעצמן בין ע"י סחיטה יברך שהכל, אבל משקה היוצא מן הענבים בין מעצמן בין ע"י סחיטה יברך בורא פרי הגפן, וכן משקה היוצא מהזיתים חשוב כגוף הפרי ומברך בורא פרי העץ כברכתו של פרי, ואבטיחים השחורים שקורין בערבי רק"י לפעמים ימצא מים מכונסים בתוכם, אם שותה המים לבדו ואינו אוכל מן הפרי של האבטיחים יברך שהכל, אבל אם אוכל מן הפרי עצמו גם כן אין צריך לברך דברכת הפרי פוטרתן, והוא הדין לאגוזים הבאים מערי אינדייא וקורים אותם גו"ז אל הנ"ד (אגוז הודי, קוקוס) דימצא תוך האגוז מים כמו חלב דאם שותהו לבדו יברך שהכל, ואם אוכל מן הפרי אין צריך לברך על אותם המים:

פרק י

הקהו"ה שבשלה ועשאה משקה אע"ג דיש מחלוקת בברכה שלה, כבר פשט המנהג בכל מקום לברך שהכל, ואם אכלה קלויה בין בעוד גרעין שלה קיים, בין שכתשה ועשאה כקמח אע"ג דהסכימו האחרונים לברך בורא פרי האדמה העליתי בסה"ק מבקציאל לברך שהכל, וכן על משקה שקורין ג'אי"י (תה) מברכים שהכל:

פרק יא

אפונים שקורין בערבי חמ"ץ (חומוס) כשהם קלויים מברך עליהם בורא פרי האדמה ולאחריהם בורא נפשות רבות, ואם כתשם עד נעשו כמו קמח מברך שהכל, וכל שכן אם עירב עמהם סוכר דמברך שהכל:

פרק יב

פה עירנו עושין מין מתיקה שקורין סמסמי"י, דמערבין שומשומין עם סוכר או עם דבש צריך לברך בורא פרי האדמה כי שומשמין עיקר, וכן שומשמין שמערבין אותם בדבר חמוץ שקורין לזה סמא"ק (עשב חריף) וזעת"ר (אזוב) יברך בורא פרי האדמה דשומשומין עיקר, ועל פסולת שומשומין שקורין בערבי כסב"א (שיירי עצירת שומשומים) מברך שהכל מפני דנשתנית צורת השומשמין ועיין חסד לאברהם ר"ג מחודש ג', וכן על שומשמין טחונים שקורין בערבי גאש"י (טחינה) מברך שהכל, גם פה עירנו דרכן לרסק תמרים עם שומשמין וקורין אותה בערבי מדגוג"א (ממרח טחינה עם תמרים), דשורת הדין אם נתרסקו לגמרי שאין ניכר צורת התמרים יברך שהכל, ואם עדיין נשאר חתיכות מן התמרים שניכר שהם תמרים יברך בורא פרי העץ ויפטור השאר:

פרק יג

ורדים שמתקנים אותם בסוכר וקורין אותם בערבי מעגו"ן אל ורד (משקה ורדים) יברך עליהם שהכל, חדא דצורת הורד אינו ניכר, ועוד אפילו אם יזדמן שניכר בו צורת הורד, מאחר דאין דרך פה עירנו לאכול הבריאים את זה אלא לרפואה יברך שהכל:

פרק יד

אם שותה שכר וכדי למתק החריפות שלו אוכל אחריו איזה פרי, כיון דאין כונתו לאכול את אותו הפרי אלא בשביל השכר, הוי לה השכר עיקר ופוטר את הפרי שהוא הטפלה ולכך בדין הוא שלא לברך על הפרי, ויש חולקין ומצריכין ברכה, לכן ירא שמים יזהר לאכול מן הפרי קודם שישתה השכר ויברך אז על הפרי, זה הכלל בהלכות ברכות כל שהוא עיקר ועמו מעורב טפילה מברך על העיקר ופוטר הטפילה, ולכך בכל מיני מרקחת נפטר הסוכר בברכת הפרי כי הפירות הם עיקר והסוכר טפילה, ומיני מתיקה שקורין בערבי ריח"ה חלקו"ם (רחת חלקום) שמערבין קמח שקורין נאש"א (עמילן) עם סוכ"ר, וכן נמי מה שקורין בערבי זלאבי"א (ממתקי עמילן בסוכר) ויש שקורין אותה זנגול"א, דהנש"א הוא עיקר והסוכר טפילה לכך מברכין עליהם מיני מזונות, וכן נתפשט המנהג פה עירנו בגדד לברך מיני מזונות על זה ועל זה:

פרק טו

שקדים שלמים המחופים בסוכר היה דרכו של עטרת ראשי אבי זלה"ה כשהיה אוכלם מפריד הסוכר מהם ומברך על השקדים בורא פרי העץ ועל הסוכר שהכל, אך מנהג אנשי עירנו לברך עליהם שהכל ואוכלים אותם כמו שהם שלא יפרידום זה מזה, ועיין אליה רבא סימן ר"ד סעיף י"ז ואשל אברהם סעיף קטן כ"ה כתב דאפילו הסוכר הרבה

מברך עץ עיין שם, ואחרי זה בא לעירנו ספר יוסף אומץ אשכנזי וכתוב בדף נ"א כמנהג עטרת ראשי הרב מו"ר אבי זלה"ה וכן ראוי להורות:

פרק טז

על הסוכר היוצא מהקנים אע"ג דיש אומרים לברך בורא פרי העץ פשט המנהג לברך שהכל משום ספק ברכות להקל, ואם יש לפניו פרי עץ וסוכר כתב אליה רבא סימן ר"ב סעיף קטן ד' לברך תחלה על הסוכר שהכל ואח"כ יברך על הפרי ולא יעשה להפך, אמנם הרב פרי מגדים בפתיחה להלכות ברכות דף י"ב עמוד א' כתב: אם יש לפניו פרי העץ, ועוד יש פרי שהוא ספק אם הוא בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, שיברך תחלה על הודאי ויכוין לפטור את הודאי דוקא ולא את הספק, ואח"כ יברך בורא פרי האדמה על הספק עיין שם ובס"ק רב פעלים העליתי בתשובה כאליה רבא לברך על אותו של ספק תחלה, מיהו אם שכח ובירך על הודאי תחלה יברך על הסוכר אח"כ, דודאי כשבירך על הודאי לא היה בדעתו לפטור הסוכר, ודוקא לכתחילה עבדינן להקדים הסוכר על צד היותר טוב: ואם יש לפניו פרי שברכתו עץ בודאי ופרי שברכתו אדמה בודאי, ופרי שהוא ספק שדינו לברך עליו שהכל, אי אמרינן בזה יקדים לברך על הספק שהכל ואח"כ יברך על הודאין כדי להרויח ברכה, או דלמא הוי לה גורם ברכה שאינה צריכה דהיה יכול לברך על עץ ואדמה הוודאין תחלה ויכוין בהם לפטור את זה הספק, והנה שם בסה"ק רב פעלים הסברתי דאריך למעבד הכי להקדים הספק ואין כאן חשש ברכה שאינה צריכה, ומצתי סברתי להדיא בספר חמד משה והבאתי הוכחות לזה, אך שוב הבאתי דברי הגאון רבנו זלמן בשולחן ערוך שלו סימן רמ"ט סעיף י"א דסבירא לה כל כהא יש בזה איסור ברכה שאינה צריכה, וסוף דבר העליתי בס"ד דבחול יקדים הודאי ויכוין לפטור הספק, אך בשבת דצריך להרבות בברכות יכול להקדים הספק תחלה וירויח ברכה, ועיין ערך השלחן סימן רי"א סעיף קטן ג' דמסיק בשבת ויום טוב שרי בכהאי גונא יעוין שם:

פרק יז

כל דבר שמעורב בו אחד מחמשת מיני דגן כדי ליתן טעם בתערובת מברך עליו מזונות, ואם הוא לדבק בעלמא הרי זה טפל ובטל בתבשיל, במה דברים אמורים? בחמשת מיני דגן, אבל שאר המינים שעירבן זה בזה אם כל אחד ניכר לעצמו מברך על כל אחד ברכה הראויה לו, ואם נתמעכו ונדבקו זה בזה הולכין אחר הרוב, ומברך על הרוב ופוטר השני: וכשנותנים קמח לתוך שקדים שעושים לחולה, אם עושין כן כדי שיסעוד הלב מברך בורא מיני מזונות, ואם לדבק לבד מברך בורא פרי העץ, ולפי שיש להסתפק אם מכוונים גם כן כדי שיסעוד הלב, לכן טוב להחמיר לאכלו בתוך הסעודה, או שיאכל גם כן פת

כיסנין ופרי עץ, וכל כיוצא בזה ירא שמים יוצא ידי כולם וכנזכר בחסד לאלפים סימן ר"ז אות ד' יעוין שם:

פרק יח

אורז מבושל בין תבשיל שקורין בערבי פלא"ו (גרגירי אורז שלמים) בין תבשיל שקוררין בערבי שורב"א (אורז נימוח במרק) שנתמעך האורז, מברכין תחלה בורא מיני מזונות ואח"כ בורא נפשות רבות, ואע"ג דיש אומרים שאם לא נתמעך לגמרי עד שיהיו נדבקים זה בזה מברך בורא פרי האדמה, כבר נתפשט המנהג לברך בורא מיני מזונות בכל גוונא, ואם אכל אורז זה ואכל גם כן פת כיסנין אע"פ שאכל זה לחוד וזה לחוד יברך מעין שלש על כיסנין, ויפטור האורז גם כן בזה הברכה, ודלא כהרב המגיה בחסד לאלפים סימן ר"ח אות י"ט דכתב לברך בורא נפשות רבות תחלה על אורז ואח"כ מעין שלש על כיסנין דיש לפקפק בזה משום ברכה שאינה צריכה:

פרק יט

האוכל פת כיסנין עד נ"ד דרה"ם שהוא שיעור שלשה ביצים מברך מעין שלוש, דכל כהא לא חשיב קביעות סעודה, ועל ע"ב דרה"ם מברך ברכת המזון לכולי עלמא דחשיב זה קביעות סעודה לכולי עלמא, אך מן נ"ד דרה"ם עד ע"ב דרה"ם יש אומרים דמברך בורא מיני מזונות ומעין שלש, ויש אומרים דמברך המוציא וברכת המזון, ואע"ג דשורת הדין מחייבת דלא יברך בזה ברכת המזון משום ספק ברכות, וכל שאינו מברך ברכת המזון ממילא גם המוציא לא יברך כי אם בורא מיני מזונות, כדי שלא יהיו ברכותיו סותרות זו את זו וכנזכר בשולחן ערוך לרבנו זלמן סימן קס"ח סעיף י"ב, מכל מקום ירא שמים יזהר שלא יביא עצמו לידי מדה זו אלא או יאכל פחות מן נ"ד דרה"ם ויברך מעין שלוש או יאכל יותר על ע"ב דרה"ם ויברך ברכת המזון לכולי עלמא ועיין אחרונים, ואם מתחלה היה בדעתו לאכול מעט פחות מן נ"ד דרה"ם ובירך בורא מיני מזונות, ואח"כ נמשך באכילתו ואכל שיעור קביעות לכולי עלמא שהוא יותר מן ע"ב דרה"ם צריך לברך ברכת המזון אע"פ שבירך מזונות תחלה ונמצאו ברכותיו סותרות כי רק לכתחילה צריך להזהר בזה שלא יהיו ברכותיו סותרות זו את זה:

פרק כ

איזה נקרא פת כיסנין לכולי עלמא היינו עיסה שנלושה בדבש או בחמאה או בחלב או בשמן או במי פירות ויין או בשאר משקים, והיה הרוב דבש או חמאה וכיוצא והמיעוט קמח הרי זה פת כיסנין לכולי עלמא דמברך עליה בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש, וכן הוא הדין פת העשוי כמין כיסין שקורין בערבי סמבוס"ך (מילוי כיסני בצק) שממלאים אותם קודם אפייתם בסוכר עם שקדים או עם אגוזים או שאר מיני

פירות ותבלין, אע"פ שהעיסה עצמה נלושה במי בלבד ואע"פ שאפויים בתנור בלי שום משקה אפילו הכי נחשבים פת כיסנין לכולי עלמא דמברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין שלוש: אבל עיסה שנלושה במים לבד ועשה ממנה קודם אפייתה כמין כיסין ומלאם בשר או דגים או גבינה אין זה פת כיסנין לכולי עלמא, יען דיש אומרים כיון דבשר וגבינה ודגים הם בלאו הכי באים ללפת את הפת אין מבטלים את העיסה מתורת לחם, דשאני מאותם כיסין שממלאים באגוזים וסוכר ושאר פירות דאין דרך ללפת בהם הפת, ויש חולקין וסבירא להו כיון דאין דומין ללחם גמור יש להם דין כיסנין ומברכין עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש, וכן עיסה שנלושה במים בלבד ואינה מתובלת ואינה ממולאת אלא שעושים אותה עוגות יבשות וכוססין אותה לתאבון, הנה גם בזה יש פלוגתא הנזכרת, ולענין הלכה נקטינן בין בזה ובין בזה לברך בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש, דאין לברך ברכת המזון במקום ספק משום דמרבה בברכות, וברכת המוציא אע"ג דלית בה מרבה, מכל מקום כיון דמברך ברכה מעין שלש צריך לברך מזונות, דאם יברך המוציא יהיו ברכותיו סותרות זה אחר זה וכתב בחסד לאלפים קס"ח אות ח' אם עירב בעיסה דבש או שמן או תבלין ואין טעם של התערובת ניכר בעיסה זהו פת גמור, ומה שעושין אותם צורות גלוסקאות משונות מצורת הפת אינו מעלה ומוריד, והאיש הירא את ה' אם ירצה לברך בורא מיני מזונות לפחות יתן שמן או תבשלין בכדי שיהיה ניכר ונרגש בהם, או יעשה כעכין יבשין שכוססין אותם ונקראים "ביסקויט" דאיכא למאן דאמר דחשיבי פת הבאה בכיסנין עד כאן דבריו. ופה עירנו יע"א נוהגים לעשות פת גלוסקאות דקים וקטנים שקורין אותם בלשון ערבי גראדי"ק (רקיקים דקים ופריכים) או בעאב"ע (רקיקי לחם בשמן רב ובתבלין) ועושים אותם מעיסה שבלילתה עבה ומניחים בה שמן שומשמין, ויש מניחין בה גם כן תבלין שקורין בערבי חוויי"ג' (קימל) ומברכים עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין שלוש, וצריך להזהירם שיתנו בה שמן שיעור מספקי שניכר ונרגש לחיך יטעם לאכול, ובודאי דאותם המניחים בה תבלי הנזכר היא עדיף טפי, כי התבלין נרגשין וניכרין יותר אך אין כל בני אדם ניחא להו לתת תבלין הנזכר:

פרק כא

לחם גמור שפיררו בפרוסות קטנות שאין בכל אחת אפילו רביע זית אך עדיין ניכר צורת הלחם בהם וזהו שקורין בערבי מגי"ס (פירורי לחם בסוכר ותבלינים) שמערבים אותם בדבש תמרים וכיוצא ואוכלים אותם, צריך להביא תחלה כזית פת ויטול ידיו ויברך המוציא עליו, ואח"כ יאכל זה המגי"ס ויברך ברכת המזון:

פרק כב

אם אוכל פת כיסנין בתוך הסעודה שכבר אכל לחם גמור בה, אינו מברך על כיסנין דברכת הפת שבירך עליו המוציא פוטרת, אבל אם הביא מיני מתיקה של כיסנין לקנוח סעודה יש אומרים דמברך עליהם בורא מיני מזונות ויש אומרים דאינו מברך, לכן אלו שדרכם להביא בתוך הסעודה זלאבייי"א (בצק עמילן ממותק ומטוגן) או ריח"ת חלקו"ם (רחת חלקום = ממתק עמילן וסוכר) דאלו עשוים מן קמח שקורין נאש"א (עמילן) וסוכר דכתבנו לעיל דמברך עליהם בורא מיני מזונות, יזהר להביא עליהם דבר אחר שברכתו שהכל ויברך עליו שהכל, ויכוין לפטור את אלו בברכה זו של שהכל ואז יאכל מהם בתוך הסעודה ועליו תבא ברכת טוב:

מטות

פתיחה

ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד וכו' (במדבר לא, נ), נראה לי בס"ד הטעם שהביאו תרומה לה' מחמשת מיני תכשיטין של זהב כי כיונו בזה בתיקון ומיתוק חמשה גבורות אשר בנין המלכות שהיא סוד ה"א אחרונה שמספרה חמשה הוא ע"י חמשה גבורות, וידוע כי הזהב רומז לגבורה, ומטעם זה כתבו המקובלים דהמלכות נקראת כ"ה כי בניינה ע"י חמשה גבורות שכל אחת כלולה מחמשה הרי הם כ"ה ולכן סיימו בדבריהם לכפר על נפשותינו לפני ה' דהנפש היא מסוד המלכות כנודע:

ובזה יובן בס"ד הטעם דאמרו רבותינו ז"ל (ברכות יב.): כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה שלימה, דלכך תקנו אנשי כנסת הגדולה בכל ברכה לומר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם", כי ידוע דהברכות הם תיקון המלכות שנקראת כנסת ישראל והיא סוד כ"ה כאמור לכך תקנו בכל ברכה "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם" שיש בתיבות אלו כ"ה אותיות, ואמרתי בסעתא דשמיא, רמז לזה מה שאמר הכתוב (תהילים קמה, י): "יודוך ה' כל מעשי וחסידיך יברכוכה", חלק התיבה לשתים וקרי בה "יברכו כ"ה" דברכה שלימה היא בשם ומלכות שיש בזה כ"ה אותיות, גם תקנו כ"ה אותיות בנוסח הברכה בשם ומלכות כמנין חיבה לרמוז שצריך האדם לברך באהבה וחיבה, כדי שברכתו תעשה פירות לגרום היחודים והזווגים למעלה. לכן צריך האדם להזהר היטב בכל הברכות כולם, ובפרט בברכות הנהנין לברכם במתון בכונה ובשמחה ובחיבה שעל ידע כן יעשה בירור שלם בברכתו מן המאכל והמשקה, וגם על ידי כן מעורר התיקון והיחוד למעלה ומוסיף כח והארה במידת המלכות בסוד תנו עוז לאלהים: (שם סח, לה).

ומאחר דברכת הנהנין צריך לברך באהבה וחיבה כאמור, לכן מצוה לברך על החשוב יותר ולהקדימו על שאר פירות שיהיה פוטר בברכה שאר פירות שלפניו דחלה הברכה של זה על כולם ועושה על ידי כן בירור מכולם באכלו אותם:

פרק א

אם היו לפניו מיני פירות ויש בהם פירות משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל יש דין קדימה לפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל על שאר פירות האילן, ולא עוד אלא גם בפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל עצמן יש קדימה זה על זה כפי הסדר שסידרם הכתוב בפסוק (דברים ח, ח): "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש", הרי זכר כאן חמישה מיני פירות כי דבש הכתוב כאן הוא תמרים, וזה סדר קדימתן זה אחר זה הענבים בין לחים בין יבשים קודמים לתאנים וכל שכן לרמונים, וכן תאנים קודמין לרמונים, אבל התמרים קודמין לענבים מפני שהתמרים נזכרו שניים ל"ארץ" בתרא, וענבים שלישים ל"ארץ" קמא, והזית קודם לתמרים, וגם קודם לענבים מפני שהזית ראשון ל"ארץ" בתרא, אבל אינו קודם ליין אף על גב שהוא ראשון ל"ארץ" בתרא מפני כי חשיבות היין גדולה מאד, וגם ברכתו מבוררת יותר דאין מברכין "בורא פרי הגפן" אלא על היין, וכל ברכה הקבועה על מין פרטי יש בה שבח להקב"ה יותר שנראה בזה השגחתו יתברך בפרטות:

פרק ב

יש אומרים שאם יש פרי שאינו ממין שבעה חביב עליו יותר, מקדימו אפילו למין שבעה. מיהו סתם מר"ן ז"ל שקבלנו הוראותיו אינו כן, והמנהג פשוט אצלינו להקדים מין שבעה על הכל כסתם מר"ן ז"ל, ומכל מקום אין מין שבעה קודם לשאר פירות כי אם אחר שנגמר פריו, על כן זיתים כבושים שהם קטנים ביותר ונראה לעין שלא נגמר פריין עדיין אין קודמין:

פרק ג

יזהר לברך על הפרי היותר נקי ויפה משום "זה אלי ואנוהו" (שמות טו, ב), ויקדים "בורא פרי העץ" ל"בורא פרי האדמה" וכן "בורא פרי האדמה" יקדים לברכת "שהכל", ורק אם יש לפניו מיני מתיקה של סוכר היוצא מן הקנים שהם עץ דמברך עליהם "שהכל" מספק דפלוגתא בברכות, ויש לפניו פרי עץ ודאי דבה יקדים לברך על מתיקה דסוכר קודם פרי העץ וכמו שכתבנו בשבת הקודם (אות טז) משם הרב אליה רבא, אבל סוכר הנעשה מן פרי אדמה שקורין שפנד"ר (סלק) לא יקדמנו על פרי העץ אבל יקדמנו על פרי אדמה משום ספק ברכות הנזכר, ואם יש לפניו מין מתיקה שקורין מ"ן סמ"א ("מן שמים" - ממתק עשוי מטל שעל עלי העצים) שהוא מטל השמים הנה זה ברכתו שהכל מן הדין

ולאו משום ספק, וכן כמהין וכיוצא בזה שברכתם "שהכל" מן הדין דיברך עליהם אחר עץ או אדמה:

פרק ד

כל דיני קדימה שכתבנו אינו אלא היכא דשניהם לפניו ורצה לאכול משניהם, אבל אם אין שניהם לפניו אין אומרים לו המתן עד שיביאו מין זה החשוב המוקדם כדי שתברך עליו תחלה אלא מברך על מה שלפניו, וכן אפילו אם שניהם לפניו ואינו רוצה לאכול משניהם כי אם ממין אחד דוקא, יברך על מין שרוצה לאכול ממנו:

פרק ה

אפילו אם פרי של חמשת המינים שהם ממין שבעה הוא חצי פרי ושאר פירות האילן שלפניו הם שלמים יקדים מין שבעה, אבל אם שניהם מין שבעה או שניהם אינם ממין שבעה יקדים את השלם, וכן אם פרי האדמה הוא פרי שלם ופרי העץ חצי פרי יקדים "בורא פרי העץ" וכן הדין בפירות של אדמה עצמן גם כן יקדים את השלם וכתבתי בסה"ק מקבציאל דהא דצריך לברך על השלם היינו שיהיה שלם בעת הברכה, אבל אחר שבירך עליו לא יניחנו בפיו שלם כמו שהוא כברייתו, יען דכתבו הפוסקים דצריך להזהר שלא יאכל פרי שלם כברייתו אפילו קיטנית אחת, מפני דיש אומרים כיון שהוא בריה שלימה נקרא דבר חשוב ומברכין עליו ברכה אחרונה, ואע"ג דיש הרבה חולקין בזה וספק ברכות להקל ולא יברך ברכה אחרונה על זה, מכל מקום למה יאכל דבר שלם ויכניס עצמו לכתחלה בסלע המחלוקת? לכך הוא יברך בהיותו הפרי שלם ולא יכניסנו כולו בתוך פיו אלא יכניס מקצתו ויאכל מקצתו ואח"כ יכניס שארית הפרי, אבל לא יחתוך הפרי בידו אחר הברכה משום דבזה שוהה בין ברכה לאכילה, אלא יעשה כמו שכתבנו שיכניס הפרי תיכף אחר הברכה בפיו ולא יכניסו כולו אלא מקצתו, וחותך מקצתו בשיניו ויאכל המקצת ויחזור ויכניס השארית ויאכלנה, ודין זה נוהג תמיד בין בפירות של שבעהת המינים שברכתן האחרונה מעין שלוש בין בשאר פירות האילן שברכתן אחרונה "בורא נפשות רבות", ועיין עולת תמיד ואליה רבא וערך השלחן וחיי אדם ושאר אחרונים: וכל זאת האזהרה שהזהרנו בדבר זה שלא יאכל פרי שלם כברייתו היינו אם אינו אוכל ממנו שיעור של ברכה אחרונה, אבל אם אוכל שיעור של ברכה אחרונה יאכל שלם כי בלאו הכי הוא אוכל שיעור ומברך ברכה אחרונה, וכן הוא הדין אם אוכל פירות אלו בתוך הסעודה דמברך אח"כ ברכת המזון יאכל שלם אפילו אינו אוכל אלא פרי אחד בלבד, ודע כי ימצא פה עירנו ענבים קטנים אדומים יבשים שקורין קשמ"ש (צימוקים, לא חרצנים) ובאלו אי אפשר לעשות תקנה שכתבנו לעיל שיכניס מקצתם לתוך פיו מחמת שהם קטנים מאד מאד לכך אם אינו אוכל מהם שיעור של

ברכה אחרונה ימשוך ידו מהם ולא יאכל מעט כי בזה נכנס בפלוגתא הנזכר בברכה אחרונה וכן כל כיוצא בזה:

פרק ו

על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בשר ודגים וביצים וחלב וגבינה מברך שהכל, ועל כמהין יברך שהכל:

פרק ז

פירות אילני סרק שאין נזרעים בידי אדם מברך "בורא פרי העץ", והוא הדין עשבי דדברא שאין נזרעין ע"י אדם יברך "בורא פרי האדמה" כן הוא סברת רבינו האר"י ז"ל וכן עיקר, ודלא כהפוסקים דסבירא להו על זה ועל זה יברך שהכל:

פרק ח

חומץ חזק שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ אינו מברך כלום מפני שהוא מזיקו, אבל אם אינו חזק כל כך ודאי אית ליה הנאה מניה ומברך עליו "שהכל":

פרק ט

יין שבני אדם נמנעים לשתותו מפני חומצתו אין מברכין עליו "בורא פרי הגפן" אלא "שהכל" ואם טעה ובירך "בורא פרי הגפן" יצא:

פרק י

סירופ"י (סירופ) שהוא מי ענבים שנקפאו וקורין אותו בערבי דב"ס (דבש ענבים) מברך עליו "שהכל", ולאחריו "בורא נפשות רבות" ועיין אחרונים:

פרק יא

לימונים חמוצים וכן המין שקורין בערבי נארנ"ג (פרי הדר קטן וחמוץ): אם אין חמוצים כל כך ונאכלין ע"י הדחק יברך "שהכל", אבל החמוצים הרבה שאין דרך לאכלן אפילו ע"י הדחק אין מברך עליהם, וכן הבוסר שקורין בערבי חוצר"ם (ענבי בוסר) אם אינו חמוץ הרבה שנאכל ע"י הדחק יברך "שהכל" מפני המחלוקת, אבל חמוץ הרבה שאינו נאכל ע"י הדחק לא יברך עליו מפני שהוא מזיק, ועיין בספר הלקוטים לרבינו ז"ל בפרשת עקב דף ק"ז עמוד ד' יעוין שם:

פרק יב

השותה מים לצמאו מברך שהכל ואחריו "בורא נפשות רבות", ואם לא היה תאב לשתות אלא חנקתיה אומצא ושתה מים להעביר האומצא אינו מברך לא תחלה ולא בסוף כיון דלית ליה הנאה מיניה, והוא הדין אם שותה מים כדי לבלוע סם של רפואה כיון דאינו תאב למים לא יברך וכן כיוצא בזה, אבל שתה שאר משקין להעביר האומצא וכיוצא הרי זה מברך על המשקין כיון דאית ליה הנאה מנייהו:

פרק יג

כל אוכלים ומשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה אם טעמם טוב והחיך נהנה מברך עליהם תחלה וסוף, ואם אנסוהו לאכול או לשתות אע"ג דהחיך נהנה ממנו אינו מברך עליו הואיל ונאנס על כך:

פרק יד

שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה ונזכר קודם שלעסו אם הוא דבר שאם יפלוט אותו לא יהיה נמאס אצלו הרי זה פולטו לתוך ידיו ויברך עליו ויאכלנו, ולא יהיה מברך עליו בעודו בפיו משום דכתיב (תהילים עא, ח): "ימלא פי תהלתך", ואיך יברך ופיו מלא מאכל, ואם הוא דבר שאם פולטו יהיה נמאס אצלו הרי זה מסלקו בפיו לצד אחד ומברך עליו משום דאסור לאבד אוכלין, אבל אם אירע לו כן במשקין דאי אפשר לו לסלקן לצד אחד יפלוט אלו המשקין לאיבוד, ואם הוא דחוק לאלו המשקין שבתוך פיו שצריך לשתותן נראה לי דיהרהר הברכה בלבו ויבלעם דקימא לן הרהור במקום אונס מהני וכמו שכתבנו בזה במקום אחר, אבל לא יעשה התיקון כמו שכתב הרב שלמה גנצפריד ז"ל בקיצור שולחן ערוך סימן נ' סעיף י' לבלען ואח"כ יברך ברכה ראשונה:

פרק טו

בברכה על "שהכל נהיה בדברו" נרמז תיקון של תערובת טוב ברע שהיה ע"י חטא אדם הראשון, דהכתוב אמר (דברים ח, ג): "על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" כי בדבר פי ה' הכל נעשה במעשה בראשית שכל דבר שהיה רוצה היה אומר יהי כן ויהי כן, שבכח הדיבור של הקדוש ברוך הוא היו כל הברואים וזה נקרא "מוצא פי ה'", ובכל הדיבור שלו יתברך יחיה האדם והבהמה והצומח והדומם, שהרוחניות של האמירה היה מתלבש בכל דבר ודבר, וזה שתקנו בברכת הנהנין "שהכל נהיה בדברו" דזו היא ברכה כוללת דקימא לן (ברכות מ.): על הכל אם אמר "שהכל" יצא, ולכן בכח זאת הברכה עולה כל הרוחניות והקדושה למעלה למקומה ויתוקנו מקלקולם שהיה להם מחטאו של אדם הראשון וכנזכר כל זה בדברי רבינו ז"ל ספר הלקוטים הנדפס בעיר הקודש ירושלים תוב"ב פרשת עקב יעוין שם:

פרק טז

בברכה אחרונה שהיא ברכת "בורא נפשות רבות" נרמז תיקון נפשות המגולגלים בצומח או בעל חי או במינים אחרים אשר מתגלגלים שם ע"י חטאם והם נתקנים ועולים משם בכח הברכה, וזה ביאורה "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא נפשות רבות" - מברואיו, "וחסרונם על כל מה שבראת" כלומר ע"י חסרונם הם צריכים להתגלגל באחד מאלו המינים איש לפי חטאו, ולכן צריכין אנחנו בכח זאת הברכה "להחיות בהם נפש

כל חי" שהוא מגולגל שם, ועל כן "ברוך הוא חי העולמים" המפליא לעשות דבר גדול כזה על ידינו:

מסעי

פתיחה

"ויסעו ממרה ויבאו אילמה, ובאלים שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם (במדבר, לג, ט)"

נראה לי בס"ד "ויסעו ממרה" היא הקליפה קשה ומרה כלענה שנפרדו ממנה. "ויבאו אילמה" -- חלק התיבה לשתים וקרי בה א"י למ"ה, דידוע שיש שני בחינות בירור י"א סמני הקטורת,

האחד הוא של בחינות דכורא התפארת, והם הרמוזים בפסוקי תורה של "קח לך סמים נטף ושחלת וכו'" שאנחנו אומרים בכל יום,

והשני הוא של הנוקבה מלכות והם הרמוזים בברייתא שהיא תורה שבעל פה והיא תנו רבנן פטום הקטורת כיצד וכו' הצרי והצפורן וכו', שאנחנו אומרים בכל יום.

ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב (ישעיה סו, א) "אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי", דקאי א"י חד על בירור בחינת י"א סימנים של התפארת, וא"י חד על בחינת בירור י"א סמנים של המלכות.

וידוע כי התפארת הוא בחינת שם הוי"ה במלוי אלפין שעולה למספר מ"ה, לכך מה כינוי לתפארת, ועוד נמי תיבת "מה" היא כינוי למלכות בסוד מה שכתב רבינו האר"י ז"ל על פסוק (תהילים קטז, יב) "מה אשיב להי". נמצא תיבת "מה" קאי על התפארת וקאי על המלכות. ולזה אמר "ויבאו א"י" -- רמז לבירור י"א סמני הקטורת, "למ"ה" -- נרמז כאן על בחינת התפארת ועל בחינת מלכות דשניהם מכונים בשם "מה", דעל ידי הפרדת ישראל מן הקליפה מצליחים בבירור של י"א סימנים לבחינת התפארת הנקרא 'מה' ולבחינת המלכות הנקראת 'מה'.

"ובאילם", הם ישראל שהם אילי הארץ שהם העיקר בעולם, "שתים עשרה עינות מים", רמז לשם בן י"ב אותיות, שילוב הוי"ה אהי"ה אדנ"י, שניתן להשפיע לישראל כמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל ב"פתח עינים" סוף קדושין בשם רבינו האר"י ז"ל וזה לשונו ודע כי שם בן י"ב הוא שם הוי"ה אהי"ה אדנ"י בשילוב אשר הם י"ב אותיות, והנקודות הצניעום מפני הפריצים שלא ישתמשו בו, וכאשר האדם צדיק שם אהי"ה מסייעו במחשבתו, ושם הוי"ה בדיבור, ושם אדנ"י במעשהו, עד כאן לשון רבינו ז"ל שהביאו ב"פתח עינים"

הנזכר יעוין שם נמצא שם בן י"ב הנזכר הוא שתים עשרה עינות מים להשפיע לישראל אשר לא עשה כן לכל גוי.

ועוד יש באלים, הם ישראל, "שבעים תמרים" של הבינה דהתורה הנקראת יין מבינה נפקא, כי ידוע שהבינה נקראת יין אשר מספרו שבעים היא סוד הבריאה הנקראת "עולם הבא" ונשמות ישראל הם מבריאה, והתורה נתנה לנו מן הבריאה בסוד "ברוך אלהינו שבראנו לכבודו ונתן לנו תורת אמת", ולכן אמרו בזוהר הקדוש (יתרו פה.) התורה מבינה נפקא, ולכך התחילה באות בי"ת דבראשית שהיא סוד בינה, ולכך התורה נדרשת בשבעים פנים כמו שאמרו רבותינו ז"ל (במ"ר יג, טז) שבעים פנים לתורה, ובזה נתקן אות ע' דעור ויהיה אור כמו שכתב השל"ה ז"ל, ובזה פרשתי בסיעתא דשמיא הטעם של שבעים שמות דאמרו במדרש רבא פרשת נשא (שם יד, כד) : שבעים שמות יש לו להקב"ה, שבעים שמות יש לתורה, שבעים שמות יש לישראל שבעים שמות לירושלים יעוין שם, כי אמרו בתקונים (זוהר אחרי עג.) קודשא בריך הוא ואורייתא וישראל כולא חד, ולכן כמו שיש שבעים שמות להקב"ה כן יש שבעים שמות לתורה וכן יש נמי שבעים שמות לישראל ומאחר דהשראת שכינתו יתברך בירושלים הנקראת בית ה' וכן עיקר מציאות התורה בירושלים דכתיב (ישעיה ב, ג) "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" וכן מקום הקבוע והמיוחד לכל ישראל הוא ירושלים, דלא נתחלקה לשבטים לחד מאן דאמר, לכך גם ירושלים יש לה שבעים שמות וכתיב (תהילים קכב, ג) "ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו" והיינו הבינה שנקראת ירושלים של מעלה וכמו שכתב רבנו ז"ל, לכן התורה וישראל וירושלם לקחו שבעים שמות כמנין יין שהוא סוד הבינה שמספרו שבעים. ולזה אמר "ויחנו שם" בשבעים תמרים של הבינה, או אל תקרי שם בקמ"ץ אלא שם בצר"י כי כנגד שבעים תמרים של הבינה חנו בשבעים שם.

או יובן בס"ד שבעים תמרים לאותיות ו"ה שבשם הוי"ה שהם סוד שבעה ספירות חג"ת נה"י הוא סוד אות ו"ו, ומלכות היא סוד אות ה"א אחרונה, וידוע כי שבעה ספירות אלו הם כל אחת כלולה מעשר שהם שבעים וזה הטעם דכתיב (תהילים צ, י) "ימי שנותינו בהם שבעים שנה" כי ישראל וכל מין האדם יצאו מן בחינת ו"ה שבשם שהוא סוד שבעים ספירות כאמור, וידוע כי בחינת אות וא"ו דשמא קדישא מכונה בשם מ"ה, וכן אות ה"א אחרונה דשמא קדישא מכונה בשם מ"ה בסוד "מה אשיב להה'" (שפ קטז, יב), וזה שאמר ימי שנותינו בהם בהפוך אתון "במה" רוצה לאמר תלוים בבחינת ו"ה שהם סוד מה, או במה ב' מ"ה כלומר בשני בחינות מ"ה הנזכרות ולכן הם שבעים שנה כי שתי בחינות מ"ה הנזכרות שהם סוד ו"ה הם שבעים ספירות, ובזה יובן הטעם שיש בראש

האדם שבעה נקבים הנקראים שבעה חלונות כנזכר ב"עץ חיים" שער הארות זכר ונקבה פרק ה' עיין שם והיינו כדי לקבל שפע משרשם העליון שהם שבעה ספירות של בחינת ו"ה שבשם וגם בהקדמה זו מובן נמי הטעם מה שנקראו ישראל בשבעים שמות כנזכר במדרש רבא שהבאתי לעיל כי נפש חיה הוא שמו רוצה לאמר השם שלא במדרש רבא שהבאתי לעיל כי נפש חיה הוא שמו רוצה לאמר השם שלו וישראל שרשם מן ו"ה שהם שבעה ספירות שכל אחת כלולה מעשר הם שבעים, ובזה יובן נמי מה שיש לירושלם גם כן שבעים שמות כנזכר במדרש הנזכר לעיל, והיינו כי ירושלים הוא סוד המלכות שנקראת בת שבע שיש בה שבעה ספירות שכל אחד כלולה מעשר הם שבעים, וכתבו המקובלים ז"ל לכך היו שנותיו של דוד המלך עליו השלום שבעים שנה כי הוא היה בסוד המלכות כנודע, וכמו שכתב באמת ליעקב במערכת הדל"ת יעוין שם:

ובזה יובן הטעם שנשתבחה ארץ ישראל בשבעת המינין דוקא, והיינו כי ידוע דארץ ישראל כולה היא בסוד המלכות הנקראת בת שבע לכך נשתבחה בשבעת המינין כנגד שבע ספירות, ולכן תקנו רבותינו ז"ל בכל ברכה שם ומלכות בששה תיבות של ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהם שבעה תיבות כי בשם הוי"ה צריך להכירו באל"ף דל"ת ולכוין בו בי"ה, והיינו דידוע שתקון הברכות הוא במלכות הנקראת כנסת ישראל, ובזה יובן מה שתקנו על הלחם המובחר שבעה ברכות שהם "על נטילת ידים" והמוציא וארבע ברכות ברכת המזון וברכת בורא פרי הגפן לכוס ברכה הרי שבעה, ובזה מובן "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה הם שבעה" (משלי ט, א) תיבות של "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם" עם השם דכונת הלב, שבאלו יהיה הבנין של הבירור השייך למלכות הנעשה ע"י האכילה ושתיה:

פרק א

כל אכילה ושתיה המעולה יותר מצד הבירור הנעשה בה תקנו בה ברכות יותר, לכך אכילת הלחם שהיא מעולה יותר במלאכת הבירור תקנו לפניה שתי ברכות שהם "על נטילת ידים" ו"המוציא", ולאחריה חמש ברכות שהם ארבע דברכת המזון ואחת של הכוס, ואכילה של שבעת המינין כשאוכל מיני מזונות, או פירות העץ דחמשה מינין הואיל ואינה מעולה אכילה זו כאכילת הלחם הגמור, לא תקנו בה אלא ברכה אחת באחרונה אך היא מעין שלש ברכות דברכת המזון, ואכילה של פירות דשאר אילנות או פירות האדמה ובשר ודגים וכיוצא דגריעה מאותה אכילה של שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל לא תקנו בהם ברכה מעין שלש אלא ברכה של "בורא נפשות רבות":

לכן חמשה מיני פירות שהם משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל אם אכל מהם כזית שהוא תשעה דרהם מברך לאחריה ברכה מעין שלש שהיא על העץ ועל פרי העץ וכו' וחותם ונודה לך ה' אלהינו על הארץ ועל הפירות ברוך אתה ה' על הארץ ועל הפירות, וחמשה מינים אלו שגדלו בארץ ישראל עצמה בין אם אוכלם בארץ ישראל בין אם אוכלם בחוץ לארץ חותם ונודה וכו' על הארץ ועל פירותיה ברוך אתה ה' על הארץ ועל פירותיה, ואם אוכל מיני מזונות שגדלו בארץ ישראל עצמה חותם על הארץ ועל מחיה ועל כלכלתה וכן הוא הדין ביין אחר ששתה כשיעור שצריך ברכה מעין שלש על היין של חוץ לארץ יחתום ונודה לך ה' אלהינו על הארץ ועל פרי הגפן ברוך אתה ה' על הארץ ועל פרי הגפן, ועל יין של ארץ ישראל יחתום ונודה וכו' על הארץ ועל פרי גפנה ברוך אתה ה' על הארץ ועל פרי גפנה:

פרק ב

שיעור כזית לברך אחריו ברכה אחרונה הן מעין שלש הן "בורא נפשות רבות" שהוא תשעה דרה"ם כל זה הוא באכילה, אבל בשתיה בין יין בין מים ושאר משקין אין מברכין ברכה אחרונה אלא עד ששותה רביעית שהוא ז"ך דרה"ם, אך יש חולקין וסבירא להו גם במשקין חיוב ברכה אחרונה הוא בתשעה דרהם ואע"ג דלא קימא לן הכי משום ספק ברכות להקל ירא שמים יזהר שלא יביא עצמו בידים לידי ספק זה, אלא או ישתה פחות מתשעה דרהם ולא יברך לכולי עלמא, או ישתה ז"ך דרה"ם ויברך לכולי עלמא:

פרק ג

בברכה מעין שלש הן של מזונות הן של יין הן של חמשת המינין דארץ ישראל, צריך להזכיר מעין המאורע בשבת ויום טוב וראש חודש ואם שכח אין מחזירין אותו, ואם אמר כי אתה טוב ומטיב לכל ולא הזכיר מעין המאורע לא יזכיר עוד, וכמו דקימא לן בברכת המזון דאם התחיל ברכה רביעית שוב אינו יכול להזכיר מעין המאורע כן הדין בזה, יען כי אתה טוב ומטיב הוא מעין ברכה רביעית דאע"ג דקורין לברכה זו מעין שלש הנה היא באמת מעין ארבע וקראו אותה מעין שלש מפני דהשלש המה דאורייתא לכך נקראת על שמם כן הוא סברת אליה רבא סימן ר"ח סעיף קטן ך', מיהו הרב המגיה בחסד לאלפים סימן ר"ח מחודש ד' ערער בזה וכתב דיש לחלק יעוין שם, ועל כן העלתי בסה"ק מקבציאל כיון דאמר כי אתה טוב ומטיב לכל לא יזכיר מעין המאורע בפירוש אלא יהרהר הדברים בלבו ואח"כ יחתום:

פרק ד

אכל פירות משבעת המינים וגם מיני מזונות וגם שתה יין יכלול בברכה אחרונה לשלשתם יחד, ויקדים המחיה ואח"כ הגפן ואח"כ העץ:

פרק ה

כל האוכלין מצטרפין לכזית, אבל אכילה ושתיה אין מצטרפין, ומיהו פת השרויה במשקה מצטרף המשקה הבלוע בתוכה לשיעור כזית: והא דאמרינן כל האוכלין מצטרפין לכזית היינו דוקא לברך "בורא נפשות רבות", אבל לברכה מעין שלש אם אכל חצי זית מחמשת המינין וחצי זית שאר פירות לא יברך מעין שלש אלא יברך "בורא נפשות רבות" ועיין טוב עין להגאון חיד"א ז"ל דף מ"ד, והוא הדין אם אכל חצי זית מחמשת המינין וחצי זית מזונות או חצי זית פת אין מצטרפין ויברך "בורא נפשות רבות" אבל חמשה מיני פירות של שבעת המינים מצטרפין שאם אכל חצי זית ענבים וחצי זית תאנים או רמונים או זיתים או תמרים מצטרפים זה עם זה לברך מעין שלש, ואם אכל חצי זית מזונות וחצי זית פת יברך מעין שלש:

פרק ו

אם אכל פירות שברכתן מעין שלש וגם אכל פירות שברכתן "בורא נפשות רבות" אע"פ שאכל מכל אחד שיעור כזית אין צריך לברך "בורא נפשות רבות" דאלו נפטרים בברכה מעין שלש שמברך עתה:

פרק ז

אכל חצי זית ושהה וחזר ואכל חצי זית אם אין מהתחלת חצי זית הראשון עד סוף חצי זית האחרון שיעור אכילת פרס שהוא שיעור שלוש ביצים דהיינו נ"ד דרהם הרי שתי אכילות אלו מצטרפין ומברך ברכה אחרונה, ואם לאו אין מצטרפין ולא יברך, ואע"ג דיש חולקין וסבירא להו באכילה של רשות אם אכל כשיעור אפילו אם שהה כדי אכילת פרס מברך ברכה אחרונה, דלא אתמר האי דינא אלא באכיל חובה כגון מצה דליל פסח או כזית פת דלילה ראשונה דחג בסוכה מכל מקום הא קימא לן ספק ברכות להקל, ועיין זכור לאברהם חלק ג' בקונטרס אחרון ועוד שאר אחרונים שלא הוזכרו שם, ומיהו נראה לי שיברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו, ואם אירע לו כך ואפשר לו להשלים שיעור בלא שהיה ולברך תבוא עליו ברכה, וכל זה באכילה אבל בשתיה אם שתה מעט ושהה ואח"כ השלים השיעור אם יש מתחלה ועד סוף שיעור שתיית רביעית אין מצטרפין:

פרק ח

המוצץ פירות חשיב אכילה ושיעור בכזית, והיינו דוקא במוצצם ע"י לעיסה שנותנם בפיו דכיון שצריך הוא ללעוס בשיניו דיינין ליה כאוכל ושיעורי בכזית, אבל מציצה שאין בה לעיסה כגון המוצץ פארטקא"ל (תפו"ז) או נארנ"ג (פרי הדר קטן, חמוץ) וכיוצא שתופס הפרי בידו ומוצצו דאין בזה לעיסה הרי זה דינו כשתיה, ואפילו אם מצץ שיעור

רביעית לא יברך ברכה אחרונה יען כי בשתיה בעינן שלא ישהה מתחלה ועד סוף שיעור שתיית רביעית והמוצץ אי אפשר שימצוץ שיעור רביעית ולא ישהה יותר מכדי שתיית רביעית, ועל כן כל פרי שאין מוצצו ע"י לעיסה אין מברך ברכה אחרונה אפילו אם מוצץ הרבה ועין קול אליהו סימן ז' יעוין שם:

פרק ט

אין לברך ברכה אחרונה על משקה חם כגון קהוו"א (קפה) או גאי"י (תה) וכיוצא, מפני שאין שותים מהם שיעור רביעית בלתי שהיה שהוא שיעור שתיית רביעית מחמת שהם חמים, והוא הדין לשותה מים קרים בימות החורף שמוכרח לשתות מעט מעט מפני הקרירות ושוהה בשתייתו הרבה:

פרק י

אם לא היה בדעתו לאכול אלא רק חצי שיעור כי רצה לאכול רק תפוח אחד שהוא חצי שיעור והביאו לו ואכל ואח"כ נתאווה לתפוח אחר והביאו לו ובירך עליו ואכלו אע"פ שלא היה מתחילת אכילת תפוח ראשון עד סוף אכילת תפוח שני שיעור אכילת פרס עם כל זה נסתפקו הפוסקים אם מצטרפים ב' אכילות אלו לברך ברכה אחרונה ונשאר הדבר בספק ברכות, לכך לא יביא עצמו לדבר זה אלא אם כן יאכל בשניה שיעור שלם, ואם עבר ואכל ואין לו עוד להשלים השיעור הרי זה יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו:

פרק יא

שתה יין וגם שאר משקין אינו מברך "בורא נפשות רבות" על המשקין דברכת על הגפן פוטרתן ואם שתה המים או שאר משקין קודם ששתה היין יש אומרים דאין על הגפן פוטרתן ויש אומרים דגם בזה פוטרת, לכן צריך להזהר שלא יביא עצמו לספק ברכות ויברך "בורא נפשות רבות" על המים או על שאר משקין קודם שישתה היין ואם לא עשה כן יברך "בורא נפשות רבות" בלי שם ומלכות משום ספק ברכות להקל:

פרק יב

אם אכל או שתה כשיעור ותכף ומיד הקיאו אינו מברך ברכה אחרונה ועיין אחרונים:

פרק יג

ברכה מעין שלש יזהר לברך אותה מיושב, מפני דיש אומרים שההיא דאורייתא, והמחמיר לברך מעין שלש בעינים סגורות כמו ברכת המזון תבוא עליו ברכה:

פרק יד

אין אדם עונה אמן אחר ברכותיו אלא אם כן אמר שתי ברכות או יותר אז יאמר בסוף הברכות אמן, ולכן המברך ברכות ההפטרה עונה אמן אחר ברכות ההפטורה, והשומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות אפילו שלא שמע כולה מתחילה ועל זה חייב

לענות אמן, ויכוין העונה גם על המברך להוציאו ידי חובת עניית אמן, ולכן צריך לענות בקול כדי שישמע המברך וגם צריך שיתכוין המברך לצאת ידי חובה, אך יזהר העונה שלא ירים קולו באמן יותר מן המברך והזוהר הקדוש החמיר מאוד בעונש השומע ברכה ואינו עונה אמן לכן אם המברך על איזה דבר לעצמו רואה דהשומעין מזלזלים באמן ואין עונין, טוב שיברך בלחש כדי שלא ישמעו הברכה ויבואו לידי מכשול וכנזכר בחסד לאלפים סימן רט"ו אות ג':

פרק טו

כששומע אחר מתפלל על דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם חייב לענות אמן, ולכך צריך לענות אמן אחר הרחמן בברכת המזון, וכן צריך לענות אמן כשעושה השליח ציבור מי שבירך לקהל, וכן יענו אמן כשאומר שליח ציבור קודם מוסף בשמיני עצרת וביום ראשון של פסח: "בגשמי אורה תאיר אדמה וכו'" "בטללי אורה תאיר אדמה וכו'" וכן בסליחות כשאומר "אלהינו שבשמים וכו'" יענו הציבור אמן, וכן כל כיוצא בזה:

פרק טז

ילמד בניו הקטנים שיענו אמן, דמיד שהתינוק עונה אמן יש לו חלק לעולם הבא, ותינוקות אשר מברכים חייב האדם לענות אחריהם אמן, ורק אם הם לומדים נוסח הברכות דרך לימוד כדי להתלמד אין עונין אחריהם אמן, וכל המברך ברכה שאינה צריכה אסור לענות אחריו אמן, וכל המשנה ממטבע שטבעו חז"ל בברכות בדבר שמעכב אין עונין אחריו אמן, וכל שכן אם דלג שם ומלכות בברכה שתקנו בה שם ומלכות, דאפילו אם לא דלג אלא תיבת העולם אין עונין אחריו אמן:

דברים

פתיחה

"אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר ויראו מכם ונשמרתם מאד, אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל וכו'", נראה לי בס"ד על פי הקדמה ידועה שכתבו המפרשים בשם חז"ל דיעקב אבינו ע"ה לקח חלקו ניסן אייר סיון, ועשו תמוז אב אלול, אך נתגבר יעקב אבינו ע"ה עליו וחטף ממנו את אלול ונשאר בידו תמוז ואב בלבד ולכך שלט בהם בזמן החרבן והרע לישראל בהם. אך לעתיד גם שתים אלו יקחו ממנו וישלטו בהם ישראל ויהיו שני חדשים אלו ימים טובים לישראל עד כאן דבריהם. גם ידוע מה שכתבו המקובלים ז"ל דקליפת עשו תפול בזמן שיקח ממנו יעקב אבינו ע"ה אות וא"ו שהיא בסוף שמו וישאר בו עש ואז יתקיים בו (ישעיהו נ, ט) "עש יאכלם". גם ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל במדרש רבא "מאד - זה היצר הרע".

וזה שאמר "אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו", פירוש גם לעת עתה אתם לוקחים את אלול שהיה תחלתו חלק עשו, "ויראו מכם", ולכן צריך שבחודש הזה תהיו נשמרים מן היצר הרע הנקרא "מאד" כדי שלא תתגבר אדום שהיא אותיות מאוד, אך "אל תתגרו בם" לפגוע לרשת ארצם "כי לא אתן לכם מארצם" אלא עד "מדרך כף רגל" כלומר עד שתתגברו במעשים טובים שתהיו יכולים ליקח מהם אות וא"ו שהוא רגל רצה לומר סוף שמו של עשו. או יובן בס"ד "עד מדרך כף רגל" שיהיה נקצץ ונתקן הקו"ף דקנה ויהיה מן קנה - הנה. או יובן שיושלם הבירור דאז מטו רגלין ברגלין כמו שכתוב בזוהר הקדוש (ח"ב רנח, א).

נמצא לעת עתה אנחנו מצפים ליקח גם תמוז ואב שיהיו ימים טובים ודבר זה תלוי בתשובה ומעשים טובים, והנה ידוע מה שכתב הרב בית עובד ז"ל כי י"ב חדשים הם כנגד י"ב אותיות שם אדנ"י במלואם ואות א' מתחיל בניסן עיין שם, נמצא לפי זה תמוז ואב הם אותיות ד"ל די"ב אותיות הנזכרות, ובזה יובן בס"ד אשרי משכיל אל דל הם תמוז ואב שהם בחינת אותיות ד"ל דשם אדנ"י לתקנם ע"י תורה ומצוה ומעשים טובים דאז ביום רעה ימלטהו ה', ואיתא בזוהר הקדוש בחדשי החורף יש טבת ושבט שהם גם כן קשים והם כנגד תמוז ואב, ונודע כפי סדר האותיות יהיו טבת ושבט כנגד אותיות י"ו דאותיות הנזכרות, וגם אלו אחר שיותקנו תמוז ואב גם הם נתקנים ונמתקים וישתלשל בהם שפע רב נמצא תמוז ואב וטבת ושבט הם אותיות דליו ובזה יובן בס"ד יזל מים מדליו כלומר שפע גדול מחודשים שהם כנגד דלי"ו, וזרעו ישראל, במים רבים היא התורה:

והנה תמוז אב מספרם תאנה, ובזה יובן בס"ד נוצר תאנה לעת עתה יאכל פריה לעתיד לבוא, שיתהפכו לימים של טובה, ונודע כי החרבן וכל הרעות שהיה לישראל היו מסיבת עון עץ הדעת שהיה תאנה כמו שאמרו חז"ל, ועוד איכא דסבירא להו דגפן היה, ואלו ואלו דברי אלהים חיים דהוה הכי והוה הכי, ובזה יובן כי עץ השדה נתן פריו תאנה וגפן נתנו חילם, רצה לומר עץ השדה הם אילני סרק שעתידין להוציא פרי, יען כי תאנה וגפן שחטא בהם אדם הראשון נתנו חילם שנתקנו:

ולכן חודש זה נקרא אב שההוא עתיד להיות אב לכל חדשים, מאחר שנעשו בו רבות רעות מוכרח שיהיו בו טובות מרובות יותר מכל חדשים על דרך מה שאמר הכתוב שמחנו כימות עיניתנו, גם נראה לי נקרא אב שהוא יתוקן ויתגבר בזכות התורה כמו שאמרו רבותינו ז"ל אל"ף בית אלף בינה ולכן שבטו ישששכר, והנה נודע כי תוקף ימים רעים של חדש זה הוא בכניסתו בלבד שהם תשעה ימים שיש בהם רי"ו שעות כמנין

גבורה וכמנין אריה, לכן מזל חודש זה הוא אריה תוציא מהם ד' שעות שהוא שליש אחרון של יום תשעה באב שאז נולד המשיח מושיען של ישראל נשאר רי"ב שעות ונעשו רי"ב שעות אלו רעים לישראל בחרבן בשביל שבזו תלמידי חכמים כמו שאמרו רז"ל לא חרבה ירושלים אלא עד ביזו בה תלמידי חכמים, וידוע כי תלמיד חכם של ארץ ישראל נקרא "רבי" כמו שכתבו חז"ל כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל, ומאחר שביזו את רבי לכך לקו ברי"ב שעות קשות אלו של תשעה ימים הנזכרים, והנה אנחנו בוטחים כי רי"ב שעות רעות אלו יתהפכו לעתיד לטובה שיהיו מספר אור"ה שעולה רי"ב ויתקיים בימים אלו ליהודים היתה אורה ושמחה וששון:

ובזה יובן בקהלת י"א ומתוק האור וטוב לעינים, כי שני חדשים תמוז ואב הם כנגד ב' עינים ימין ושמאל ועליהם כתיב עיני עיני ירדה מים וכמו שכתב רבינו ז"ל בשער הכוונות, וידוע כי החכמים מכונים בשם עינים, לכך הקב"ה תבע עלבונם בימים אלו של תמוז ואב שהם בחינת עינים, ולכך באיכה הקדים אות פה לאות עין על שבזו תלמידי חכמים שהם עינים, והתוקף של רעות הימים אלו היה ברי"ב שעות הנזכרות, שהם כמנין האור ולזה אמר ומתוק האור שיתמתקו רי"ב שעות ויהיו אור, ובזה יהיה טוב לעינים הם תמוז ואב שהם בחינת עינים, וזה שכתוב קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו, כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, כי בתמוז ואב שהם עין ועין יראו בשוב ה' ציון:

ועוד נראה לי בס"ד הטעם שנקרא חודש זה אב כי הוא תלוי בתיקון ב' אותיות ו"ה של השם ואות אל"ף של כסא, כי כאשר יושלם תיקון שלהם שיהיה השם שלם והכסא שלם אז גם הוא יהיה לטובה לששון ולשמחה, כי לכן עתה בימי החרבן אמרו רבותינו ז"ל משנכנס אב ממעטין בשמחה להיות דהשם חסר ו"ה המורים על השמחה כמו שאמרו רבותינו ז"ל בין "וי" ל"וה" ניצול רבן יוחנן בן זכאי, ולכן נקרא אב רמז באותיות אב על אותיות השם וכסא, ובזה יובן אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה, אב"ן ראשי תבות נכנס אב, הוא תשעה ימים הנכנסין בתחלה מאסו הבונים הם החכמים שנקראים בונים כמו שכתוב אל תקרי בניך אלא בוניך שגזרו בהם כמה דברים של צער ואבלות וכאשר נבאר, אך באמת היתה לראש פנה כי יהיה חודש זה אב לכל חדשים, ואל תחשוב שהמעלה שתהיה בו לעתיד תהיה ע"י בשר ודם שאין סופה להתקיים אלא מאת ה' היתה המעלה לחודש זה, והיא נפלאת בעינינו חלק התיבה לשתים וקרי בה ב' עינינו כלומר בשתי עינים של תמוז ושל אב, זה היום הידוע שהוא יום תשעה באב שהיה קשה ביותר שבו נשרף ההיכל, עשה ה' לשון תיקון כמו ובן הבקר אשר עשה שהוא יתברך תקנו בידו ולא ע"י שליח, ולכן לעתיד נגילה ונשמחה בו בכפל המורה על הקיום:

ובזה יובן רמז הכתוב בשוב ה' את שיבת ציון וכו' אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה, אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה, הגדיל דייקא שנתגדל באותיות ו"ה ואנחנו משיבין כן האמת הגדיל ה' לעשות עמנו על כן היינו שמחים כיון דנשלמו ו"ה המורים על שמחה, והנה לעתה הזורעים בדמעה שבוכים בתשעה באב, ברנה יקצורו לעתיד לבוא, הלך ילך ובכה עתה מביתו לבית הכנסת ומבית הכנסת לביתו בעבור החרבן, הנה הוא נושא משך הזרע כי בבכיה של תשעה באב יתוקנו ניצוצות של קרי וכמו שכתב הרב מועד לכל חי ז"ל, בא יבא ברנה בוא בהפוך הוא אב, יבא ברנה לעתיד נושא אלומותיו כי רבות רעות נעשו בו ועתה לעתיד לבוא יהיה נושא אלומותיו טובות מרובות:

פרק א

אמרו רבותינו ז"ל בר ישראל דאית ליה דינא בהדי עובד כוכבים ומזלות לשתמיט מניה עד ראש חודש אלול, ויש אומרים עד תשעה באב דהיינו עד אחר עשרה באב, וזו ההסברה היא עיקר דאין צריך להשתמיט עד ר"ח אלול אלא רק עד אחר עשרה באב, ובפרט כי בט"ו באב צריך לעשות שמחה מפני שיש עלוי לשכינה כמו שכתוב בזוהר הקדוש חלק ב דף קצ"ה, וכיון שעלה חודש זה ביום ט"ו לא ירד דמעלין בקודש, ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב בן פרת יוסף בן פרת עלי עין בנות צעדה עלי שור, דידוע מה שאמרו רז"ל לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכיפורים שבהם בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים וכו' וכנזכר בתענית יעוין שם, וידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל במדרש שכל ישראל נקראים בשם יוסף כמו שכתוב "תחון שארית יוסף", וזה שאמר "בן פרת יוסף" אלו ישראל שיהיה להם בן פרת עלי עין הוא חודש אב שהוא בחינת עין כנזכר לעיל, אע"פ שיש בו בכיה ואנינה, ואמר אימתי יהיה החן הזה בחודש אב שהוא בחינת עין ואמר בנות צעדה עלי שור, פירוש בזמן שבנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים שהוא ביום ט"ו באב:

פרק ב

הא דאמרו ממעטין במשא ומתן מראש חודש עד תשעה באב היינו של שמחה כגון צרכי חופה אבל שאר משא ומתן של מסחר וכיוצא עושין כדרכן ואין חוששין, ואפילו צרכי חופה אם רוצה לקנות דבר שלא יוכל לקנותו אחר תשעה באב, או דבר שאין שהות לעשותו אחר תשעה באב מותר והוא הדין דבר שיוכל לקנותו אחר תשעה באב אלא שעתה נמצא לו בזול שאי אפשר לקנות בערך זה אח"כ מותר לקנות קודם תשעה באב:

פרק ג

הבנין אם אינו דבר הכרחי אין להתחיל מראש חודש, אבל אם התחיל קודם אין מפסיקין, ואם הוא דבר הכרחי שיש לחוש להפסד וכל שכן סכנה מותר להתחיל מראש

חודש, וכן מעקה מותר להתחיל גם אחר ראש חודש, אבל ציור וכיור אפילו התחיל קודם אסור לעשות מראש חודש עד תשעה באב, ואפילו בקבלנות טוב להזהר, ואם כבר עשה הקבלנות אם יכול לפייסו בדבר מועט להמתין עד אחר תשעה באב, נכון הדבר ואם לאו מותר, והא דאסרו בציור וכיור היינו בין בציור וכיור שעושין בבנין בין מה שעושים בעצים במלאכת הנגרים, ואפילו שאר בנין שאינו ציור וכיור אם הבנין הוא להרווחה דינו כציור וכיור דאפילו אם התחיל קודם לעשות מראש חודש, מיהו בבית הכנסת יכולים לבנות אפילו ערב תשעה באב, ואפילו ציור וכיור דצורך מצוה הוא:

פרק ד

אף על גב דמדינא אין איסור בנשואין אלא מראש חודש עד תשעה באב, עם כל זה נהגו לאסור מן י"ז בתמוז אבל אירוסין ושדוכין מותר, ופה עירנו בגדד יע"א המנהג לעשות אירוסין אחר י"ז בתמוז אבל מראש חודש עד תשעה באב אין עושין אירוסין ושדוכין, ועיין שיורי כנסת הגדולה תקנ"א הגהות הטור אות ה' שיש נוהגין שלא לעשות אירוסין מן י"ז בתמוז וכן ראוי לנהוג:

פרק ה

אסור לעשות רקודים ומחולות מן י"ז בתמוז עד אחר תשעה באב, וראוי להזהיר את מנגנים ישראלים שלא ישוררו אצל הגוים, אבל משום איבה או אם זה המנגן אין לו מה לאכול שרי לנגן אצל הגוים בעבור שכרו, וכל זה אחר י"ז בתמוז אבל מן ראש חודש עד תשעה באב ישמטו עצמן לגמרי, וכן הוא הדין ביום י"ז בתמוז עצמו לא ילך בשום אופן, וההולכין בעבור שכרם אין רואין סימן ברכה, וכן צריך להזהר בעשרה בטבת בלילה וביום שלא לעשות רקודים ומחולות, ועיין אליה רבא סעיף קטן א' ואשל אברהם סוף סעיף קטן יו"ד ושאר אחרונים:

פרק ו

שבוע שחל בו תשעה באב אסור לכבס מדינא אפילו אינו רוצה ללבשו עתה אלא להניחו עד אחר תשעה באב, ואפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור, וכן המכובסים מקודם אסורים בין ללבוש בין להציע בהם את המטה, ובמקומות שיש חום הרבה בזמן זה שמזיעין הרבה ומוכרחים להחליף הכתונת ובפרט הנשים כיצד יעשה ילבש קודם שבת את הכתונת המכובסת שיש לו שיעור שעה אחת ויפשטנה ויצניענה ללבוש אחר שבת בתוך שבוע זה שחל בו תשעה באב, אבל אם שכח לעשות תקנה זו קודם שבת ונזכר ביום שבת לא יעשה כן ללבוש המכובסת שעה אחת ויפשטנה כדי ללבשה אחר שבת, דאם כן נמצא הוא מכין משבת לצורך חול, כיצד יעשה יפשיט הכתונת שעליו שלבש אותה בליל שבת וילבש במקומה המכובסת ותשאר עליו ולא יפשטנה ביום ההוא ואז

אותה כתונת שפשט ביום שבת ילבשנה אחר שבת כי עדיין לא נעשה בה זיעה ולכלוך מאחר שלא לבש אותה זמן הרבה כן העלתי בסה"ק מקבציאל, וכן יעשה באנפלאות ושאר בגדים הצריך להם בשבוע זו: ואסור לכבס בשבוע זו אפילו מטפחות הידים והשולחן, ורק מטפחת שמקנח בה צואת החוטם מותר לכבס, ואנפלאות אסור לכבס ואסור ללבוש המכובסין ועיין בית דוד סימן של"ב, ואפילו בשביל הקטנים שלא הגיעו לחינוך אסור לכבס, אבל בגדים שמלפפין בהם הקטנים שמוציאין רעי ומשתינין בהם מותר לכבס, ויש נוהגין היתר בכבוס בגדי קטנים בני שלש שנים ואין למחות בהם, ורק צריך להזהירם שלא יכבסו הרבה ביחד וגם יכבסו בצנעה, ואסור לעברית לכבס בביתה לגוי מפני מראית העין דחושבין שהוא של ישראל, ואם ניכר שהם חפצים של גוי שרי, ויש להקל לכבס בביתה בצנעה ואפילו אינו ניכר שהם של גוי:

פרק ז

אף על פי דהכיבוס בשבוע שחל בו תשעה באב אסור אפילו ע"י גוי, מכל מקום אם חל תשעה באב ביום חמישי ואי אפשר לכבס ביום ששי התיר הגאון רב יעב"ץ ז"ל לכבס ע"י גוי כיון דאי אפשר לו לכבס בערב שבת, אבל ע"י ישראל אסור ועיין מחזיק ברכה ז"ל:

פרק ח

שבוע שחל בו תשעה באב אסור מדינא ללבוש בגדים חדשים ואפילו מנעלים חדשים אסור ללבוש בשבוע זו, ומצד המנהג אסור בכל זה מראש חודש:

פרק ט

תפירת בגדים וכיוצא אסור בשבוע זו, ויש להחמיר מראש חודש, וכן אומן ישראל אסור לעשות בין בשכר בין בחינם, וכתב במחזיק ברכה בשם הגאון יעב"ץ ז"ל דנכלל באיסור זה גם מלאכת טוייה ואריגה יעוין שם, ולכן היהודים שעוסקים במלאכת הגומ"א (אריגה) לארוג טוואיי"ק (גלילי אריג) אסור לעסוק בשבוע שחל בו תשעה באב ולכן כל אחד יזהיר את בני ביתו שלא לתפור שום בגד מראש חודש עד התענית ולא לארוג אפילו אנפלאות, ולא לעשות מלאכת הרקמה בבגדים כלל דכל אלו הם בגדים ממש והם תקון גמור, ונראה לי לא מבעיא ברקמה של חגורה דראויים ללבשה תיכף אחר מעשה הרקמה, אלא אפילו רקמה שעושין בשער"י (רקמת תחרה) על חתיכות בגדים כדי שאח"כ יעשה מהם בגדים ללבוש, שצריכין עדיין חיתוך ותפירה נמי אסור, ועיין לרבינו הרמ"א ז"ל בדרכי משה שכתב לא התירו אלא טויית החוטין הא בגד עצמו אסור, עיין שם, ועיין מגן אברהם סעיף קטן כ"ג הטעם שמותר לעשות אותם שקורין קרוגי"ן (קיפולי צווארון) שאורגים בעצים משום דלאו בגד הוא עיין שם, ועיין להרב מועד כל

חי סימן יו"ד אות ח"י, שכתב: יש להזהיר לחיטין ולעושין מנעלים שלא יתקנו מחדש, וגם לכל אחד בביתו שלא לתפור דבר חדש ולא לעשות גוראפי"ם (גרבים) וכו' יעוין שם: מיהו ישראלים אומנים אשר מחייתם ממלאכה זו של תפירת בגדים, או מעשה רקמה שהם עושים לאחרים בשכר שנותנים להם הבגדים קודם ראש חודש מותר לעסוק בהם מראש חודש, ורק בשבוע שחל בו תשעה באב אסור אפילו נתנום קודם ראש חודש, ואם לא נתנום קודם ראש חודש צריך להזהר שלא לעסוק בהם מראש חודש וכל שכן בשבוע שחל בו תשעה באב דאסור מדינא, ועיין מגן אברהם סעיף קטן כ"ד ועיין מטה יהודא ואשל אברהם סעיף קטן כ"ה, מה שנרגש מסעיף ז' עיין שם, ומכל מקום אין אני מתיר בזה אלא במקום שאנחנו רואין שנהגו היתר בהביאום קודם ראש חודש, דבזה אני אומר להתיר להם לעסוק בהם מראש חודש מפני דאלו מחייתם על מלאכה זו ועושין לאחרים, ורק בשבוע שחל תשעה באב יש למנוע אותם, אבל במקומות שלא נהגו היתר ודאי צריך להחמיר להזהירם בכל גוונא, יען שאנחנו הספרדים בתר מר"ן ז"ל גרירן ומר"ן ז"ל לא חילק בהכי, וסבירא להו בכל גוונא אסור מדינא בשבוע שחל בו תשעה באב ואסור מכח חומרא מן ראש חודש וכמו שכתבתי בסה"ק מקבציאל: ואם זה בעל המלאכה אין לו מה לאכול, נראה לי דיש להתיר לו לעסוק גם בשבוע שחל בו תשעה באב וכמו שכתב הרב בית דוד ז"ל סימן ש"ך ששם לא אסור אלא בהיכא דאפשר לו לשכור עצמו אצל הגוים לעשות בשבילם יעוין שם, ולכן נראה דיש להקל הכא בפועל שאין לו מה לאכול:

פרק י

דבר קרוע וכן בגד שהותרה תפירתו מותר לתפור, וכן הוא הדין דמותר לתפור טלאי על הבגד ועיין מועד לכל חי סימן יו"ד אות י"ח:

פרק יא

לתקן השתי כדי לארוג בגדים נהגו לאסור מראש חודש עד תשעה באב, מפני שפסקה אבן השתיה ושמה הוא מלשון שתי ואסמכוה אקרא כי השתות יהרסון, ולאו דוקא בעושין לעצמן הוא דאסור אלא גם בעושין לאחרים נמי אסור משום מנהג בין בשכר בין בחינם וכנזכר בבית יוסף, ומכל מקום הנשים שטוות חוטין כדי לתפור בהם בגדים אם מחייתם היא ממלאכה זו שרי לטוות אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב שאין במלאכה זו שמחה ולא דמי לתיקון השתי שהוא בתחלת אריגת הבגדים ואיכא שמחה וכנזכר בתרומת הדשן סימן קנ"ב וכן כתב בלבוש ז"ל, ואע"ג דנראה דלא התירו אלא בחוטים של תפירה, אבל חוטין הצריכין לשתי גם הטוייה שלהם אסורה וכמו שכתב הטורי זהב סעיף קטן ז', מכל מקום כתבתי בסה"ק מקבציאל דאלו שמחייתם בכך יש לסמוך על מה

שכתב הרב מחצית השקל להקל להם, ועל כן פועלים של הטוויה ושזירה שקורין אותם בערבי כבאבא"ת (פקעות חוטים) וכן אותם שקורין בלשון ערבי פתאתי"ל (פתילות) כיון דמחייתם ממלאכה זו אין למנוע אותם, ועיין מחזיק ברכה ז"ל מה שכתב בשם רב יעב"ץ ז"ל ואין ספר הנזכר מצוי אצלנו, וכתבתי שם בס"ד דמותר לארוג לולאות שקורין בערבי זרו"ר (לולאות), וכן פתילים שקורין סיג"ל (נדילים) וכן מה שקורין אוי"ה (רקמה), מפני דכל אלו אינם בגדים וכלים גמורים אלא עושים אותם לנאות בהם הבגדים ועיין מגן אברהם סעיף קטן כ"ג ואליה רבא וחיי אדם יעוין שם, וכל זה הוא בבני אדם שמחייתם ממלאכה זו, אבל בעלי בתים שעושין לעצמן ואפילו לצורך אחרים בשכר ואין מחייתם ממלאכה זו צריכין להזהר שלא לעשות מראש חודש עד תשעה באב, ועיין להרב עולת שבת דאפילו בנידון תרומת הדשן כתב למעשה צריך עיון, יעוין שם:

פרק יב

תספורת אסור מדינא בשבוע שחל בו תשעה באב אחד ראשו ואחד כל שער שבו, ויש נוהגין להחמיר מי"ז בתמוז, ובזקן כל שמעכב האכילה מותר, ואפילו אבי הבן וסנדק אסורין להסתפר בשבוע זו, ואסור לגדולים לספר לקטנים בשבוע זה, ואם חל תשעה באב יום ראשון או חל בשבת ונדחה הנה מר"ן ז"ל סתם להתיר בשתי השבתות בין שקודם התענית בין אחריו, ואע"ג דכתב יש מי שאומר דנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום חמישי ושישי קימא לן כסתם מר"ן ז"ל, ולכן מותר לכבס ולספר בשבוע שלפניו, וכן נוהגים פה עירנו לכבס בשבוע שלפניו דאין כאן דין שבוע שחל בו תשעה באב, מיהו לענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול, ופה עירנו אין אנחנו גוערים ביד המקילין בזה בחזקה ועיין מועד לכל חי אות כ"ה:

פרק יג

אין ליטול הצפרניים בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל בערב שבת חזון מותר ליטול הצפרנים ועיין מועד לכל חי אות י"ג, ובסה"ק מקבציאל כתבתי אם הצפרניים עודפים על הבשר מותר ליטול אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, מפני שיש חיוב גדול ע"פ הסוד ליטלם וכמו שכתב רבנו ז"ל בעץ חיים שער פרצופי זכר ונקבה פרק א' וזה לשונו: מה שעודף מן הצפורן ויוצא לחוץ מכנגד הבשר זה צריך לחתוך דשם נתלים החיצונים ויונקים בתכלית לכן עונש המגדל צפרניים קשה מאד עד כאן לשונו, לכן אם הם עודפים ויוצאים לחוץ מותר לקצצם אפלו בערב תשעה באב, ועוד אמינא ולא מסתפינא דאם נזדמן לו אבלות של שלשים שלא היה יכול לקוץ בערב תשעה באב והגיע זמן קציצתם ביום תשעה באב שמותר לו לקוץ אותם ביום תשעה באב ולא ימתין עד אחר

תשעה באב כדי שלא יתן שליטה לחיצונים לינק יותר בפרט יום זה שיש להם תגבורת בו, ועיין מגן אברהם סימן תקנ"א סעיף קטן י"א ותקנ"ד סעיף קטן ד' דבאבילות דצנעה תשעה באב קיל מאבל, ועיין אשל אברהם על כן יקוץ בצנעה:

פרק יד

לסרוק ראשו במסרק בלי חפיפה רק על שער יבש, יש אוסרין בשבוע שחל בו תשעה באב וכנזכר בשיורי כנסת הגדולה סימן תקנ"א הגהות בית יוסף אות ל"א יעוין שם, ומיהו זה אינו אלא באיש אבל באשה מותר ועיין אליה רבה ודגול מרבבה ואשל אברהם, ואע"ג דהגאון אשל אברהם צידד להקל גם באיש לסרוק בצנעה, נכון להחמיר משום דגם הוא רפיה בידיה, ולא שבקינן פשיטות הרב האוסר שהזכיר מהר"י ברונא ז"ל שהביא הכנסת הגדולה ז"ל:

פרק טו

אסור מכח המנהג לאכול בשר ולשתות יין בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש נוהגין בזה מראש חודש ויש מן י"ז בתמוז, ופה עירנו בגדאד יע"א נוהגין איסור מליל שני של חודש אב עד ליל עשירי כי ביום תשעה באב נוהגין לשחוט טבחי מתא בשביל אכילת ליל עשירי, גם נהגו פה עירנו שגם בסעודת מילה אין אוכלים בשר בימים אלו:

פרק טז

נוהגין שלא לרחוץ כל גופו מראש חודש עד תשעה באב אפילו בצונן, והרגיל לטבול בכל ערב שבת יטבול גם בערב שבת חזון, וכן מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת חזון מי שרגיל בזה בכל ערב שבת, וכל רחיצה שהיא לרפואה מותרת בימים אלו אפילו בחמין, ולכן מעוברת שנכנסה בחדש התשיעי שדרכה לרחוץ בחמין כדי להקל מעליה צער לידה מותרת לרחוץ, וכן מי שצוהו הרופא רחוץ בחמין - רוחץ, ומי שדרכו לטבול אחר תשמיש המטה הרי זה טובל כדרכו, וכן הסנדק מותר לטבול, ומי שראה קרי מותר לטבול אפילו ערב תשעה באב, ורק יום תשעה באב אסור לטבול לדעת מר"ן ז"ל:

פרק יז

כתוב בספר יוסף אומץ אשכנזי בימי חרפי ראיתי מנהג פשוט שלא לקנות עצים אחר ראש חודש אב עד תשעה באב, אכן עתה רבים מקילים, והדבר ידוע שבימים ההמה היו מקפידים חכמי עירנו מאד על הדבר ומי שקנה עץ לוקחים אותו ממנו ונותנים לעניי הקדש עד כאן עיין שם, ואומרים טעם לדבר זה בשביל שבטלו עצי המערכה, וכמו שכתוב בירושלמי דנהגו הנשים דלא למשתי עמרא משום שבטולה אבן השתיה, וזה מנהג יפה. ואע"פ שאין למנוע בחזקה ביד המקילים נכון כל אדם שיזהר בכך שלא

לקנות עצים הן לבנין הן להסקה מראש חודש עד תשעה באב, אבל לקנות קוצים קונים שקורין שו"ך וכיוצא להסקה אין בזה שום חשש:

פרק יח

ערב תשעה באב אחר חצות לא ילמוד תורה אלא מדברים שמותר ללמוד בתשעה באב, ואם חל בשבת יש כמה דעות חלוקות בספרי אחרונים ויש לסמוך על סברת המקילין, וכן אני נוהג כסברת המקילין:

פרק יט

בסעודה המפסקת אסור לאכול שני תבשילין, אפילו מין אחד, ורק אחד עבה ואחד רך נמי חשיב שני תבשילין, ואפילו בשל דבר הנאכל כמו שהוא חי כגון תפוחים וכיוצא שבישלום בסוכר חשיב תבשיל, ואפילו אם בשל תמרים ועשאם דבש שקורין בערבי סילא"ן, ואפילו אם בשל סוכר ותקנו וסננו ועשאו משקה שקורין שיר"א (סירוף) גם כן חשיב תבשיל, כיון דאחר בשולו נעשה בו טעם אחר וגם קונה לו שם חדש, ואין לאכול ביצה עבה וביצה רכה דנסתפקו בזה האחרונים ז"ל אם חשיב שני תבשילין, ואם בשל מין אחד בשתי קדרות הריטב"א מתיר והרב חבי"ב ז"ל בתשובה אוסר וכמו שכתב בספר כנסת ישראל דף ל"א עמוד ד', וכל תבשיל שדרכם לבשלו שני מינים יחד כגון אורז ועדשים שקורין כג'ר"י וכיוצא בזה חשיב תבשיל אחד ומותר, וכן הוא הדין המבשלים אורז ומניחים בו אפונים שקורין חומץ (חומוס) דחשיב תבשיל אחד כיון שדרכו בכך תמיד וכן כיוצא בזה אבל אורז שאוכל עמו ביצים קלויים חשיב ב' תבשילין ואסור:

ופירות חיים יכול לאכול כמה מינים, וכן יכול לאכול פירות חיים עם התבשיל ביחד וכן יכול לאכול עם תבשיל אורז חלב חמוץ שקורין בערבי לב"ן, ובלשון אחר יגורט"י דאף על פי דדרכם לחמם החלב על האש קודם שנקפה אין חמום זה עושהו בתורת תבשיל מפני שאינו משתנה טעמו ושמו ומראהו בבשול זה על האש ורק מתחמם, על כן זה הלב"ן שקורין יגורט"י חשיב כפירות חיים ומותר לאכלו עם תבשיל של אורז ועדשים ביחד, מיהו טוב להתרחק מזה כדי למעט הנאותיו בסעודה זו, וכמו שכתב הרב מחזיק ברכה ז"ל שאין נכון לאכול סלאט"ה עם התבשיל בסעודה זו:

והגבינה אם אכלה חיה הרי זו כפירות חיים, אבל אם בשל הגבינה יש לה דין תבשיל ואסור לאכלה עם תבשיל אחר, ואע"ג דמותר לאכול פירות חיים כמה מינים מכל מקום נכון למעט הנאותיו בסעודה זו ולא ירבה בפירות ורק יאכל פרי הצריך לו בשביל התענית, כמו פרי שקורין רק"י (אבטיח) שצריך מאד במדינות אלו בשביל החום:

פרק כ

בסעודה המפסקת לא ישב על גב כרים אלא על מחצלת או כסות דק, ולא ישב על קרקע ממש כי דבר זה קשה הוא ע"פ הסוד, ומותר לישב על גב נסר שאינו גבוה טפח ועיין מועד לכל חי אות ל"ה, ולא ישבו שלשה ביחד לאכול בסעודה זו כדי שלא יתחייבו בזימון, והטעם נראה לי כי זימון מורה על קביעות ואנחנו אין רוצין שיהיה קבע לסעודה זו שהיא בשביל האבל כי מקוים שיבא הגואל ויבנה בית המקדש במהרה בימנו אמן ונעשה סעודה של שמחה וששון:

וכל דברים הנזכרים הן של אכילת שני תבשילין, הן בענין הישיבה לא נאמרו אלא בסעודה המפסקת שאינו אוכל אחריה סעודת קבע, וגם שהוא אוכל אחר חצות, אבל אם דעתו לאכול אחריה סעודת קבע, או שאוכלה קודם חצות, אין צריך להזהר בכל האמור לעיל:

פרק כא

לא ילכו יחפים ממש בתשעה באב, אלא ילבשו מנעל של בגד אבל של עור אסור, ואם נגע בידיו בזה המנעל צריך נטילה כדין נוגע במנעל של עור:

פרק כב

בתשעה באב לא ירחוץ ואפילו להושיט אצבעו במים אסור, ובנטילת ידים של שחרית או של בית הכסא יטול עד סוף קשרי אצבעותיו, ואם היה לכלוך בידיו או פניו מותר לרוחצו וכן מי שדרכו להיות עיניו דומעות ובבוקר אחר שיקיץ משנתו יהי הלכלוך בגבות עיניו מותר לרחצם, וכן מי שיש לו חולי עינים ודרכו לרחצם במים קרים בשביל רפואה מותר, וכן המבשלות מדיחים הבשר והירקות במים כדרכן ואין חוששין:

פרק כג

תשמיש המטה אסור בתשעה באב, ולכן אסור לישן במטה אחת עם אשתו, ונכון שלא יגע בה בלילה, ולהושיט דבר מידה ידו משום "לך לך אמרין נזירא", ואין מברכין בתשעה באב שעשה לי כל צרכי משום דכולם יחפים וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל, וליל תשעה באב ישים אבן תחת הכר שישים ראשו עליו, ואם דרכו לשכב על שנים ישנה מנהגו וישכב על אחד:

פרק כד

אין שאלת שלום בתשעה באב, והוא הדין דאסור לשלוח דורון זה לזה הן מאכל הן לבוש וכנזכר במגן אברהם וכמה מקומות, מיהו לעני שהוא נצרך מותר לשלוח לו כי זהו תורת צדקה וכנזכר ברוח חיים, ומלאכה אסורה בין בלילה בין ביום, ולחלוב הפרות אם אפשר ע"י גוי יעשה ואם לא יחלוב הוא בעצמו:

פרק כה

ביום תשעה באב יניח ציצית ותפילין רש"י ור"ת בבוקר בביתו ויקרא קריאת שמע בלבד, ואח"כ ילך לבית הכנסת להתפלל עם הציבור ואותם שנוהגים לעשות זאת עד זמן המנחה לאו שפיר עבדי, ופרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך יש נוהגים לאומרם בתשעה באב ויש שאין אומרים אותם וכל אחד יעשה כמנהגו בזה, גם בליל תשעה באב אחר חצות אומרים תיקון רחל בלבד, אבל ביום אין אומרים תיקון רחל אע"פ שדרכם לאמרו בכל יום אחר חצות מיום י"ז תמוז ואילך, וכן ביום ערב תשעה באב אומרים אותו ביום אחר חצות ועיין יוסף אומץ סימן כ"ה:

פרק כו

בעמידה של ערבית ושחרית אומרים ברכת שים שלום כדרכן בכל יום, ולא יקצרו אותה לאומרה כפי מה שנדפס בסדורים, וכן אני מורה בציבור בכל שנה, ורק החזן בחזרה של שחרית יאמר כפי הנוסח הכתוב בסידורים כי הנחתי המנהג בחזרה כאשר היה מקדמת דנא, גם עוד המנהג פה עירנו בגדא"ד לומר האזינו במקום שירת הים וגם בדבר זה לא שניתי מנהגם של הציבור, ורק אני אומר שירת הים כמו כל יום ושירת האזינו אני אומר אותה אחר העמידה, וכן עושים החכמים ויראים ואנשי מעשה:

פרק כז

חולה האוכל בתשעה באב אם היתה אכילתו מזמן מנחה גדולה יאמר נחם במקום רצה והחליצנו, ואומר ותבנה ירושלם עיר הקודש במהרה בימינו ברוך אתה ה' מנחם ציון בבנין ירושלים, וכן הנוסח של החתימה בנחם שאומרים בעמידה לחתום כן מנחם ציון בבנין ירושלים ולא כפי מה שנדפס בסידורים:

פרק כח

יש מתחסדים ליטול ידיהם בנטילה גמורה אחר חשיכה במוצאי תשעה באב בשביל שביום לא עשו נטילה גמורה אלא עד קשרי אצבעות וכך אנחנו נוהגים, אך אין זה חיוב משורת הדין, וצריך להזהר לברך במוצאי תשעה באב ברכת הלבנה בשמחה ויאמר בקול נעים בחדוותא דלבא דוד מלך ישראל חי וקיים:

ואתחנן

פתיחה

ושמרת את המצוה ואת החוקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם (דברים ז, יא), נראה לי בס"ד דידוע תרי"ג מצות הם שלשה מינים יש נקראים חוקים שאין להם טעם ואין השכל מחייב אותם, ויש נקראים מצות בסתם שיש להם טעם, אך אין השכל מחייב אותם שאם לא ציונו השם יתברך לא היינו עושים אותם מדעתינו, ויש נקראים

משפטים שיש להם טעם והשכל מחייב אותם שגם אם לא היינו מצווים מאת השם יתברך היינו מחויבים לקיימם מדעתנו וידוע דאי אפשר לאדם אחד לקיים כל התרי"ג מצות בפועל אך ע"י המחשבה שהוא יושב ומצפה אימתי תבוא לידי מצוה זו ואקיימנה או הלואי שהייתי שייך במצוה זו ואקיימנה נחשב לו בזה כאלו קיים כולם ולפי זה אפשר שביום אחד יקיים האדם כל תרי"ג מצות אם יהיה מחשב על כל מצוה בפני עצמה וזה שכתוב "ושמרת את המצוה" מלשון "ואביו שמר את הדבר" (בראשית לז, יא) שתהיה מצפה למין הנקרא בשם מצוה בסתם ולמין הנקרא בשם חוקים ולמין הנקרא בשם משפטים דאלו הם כללות כל תרי"ג מצות הנה בזה תרויח אפילו היום הזה כלומר ביום אחד בלבד נחשב לך כאלו עשיתם בפועל:

נמצא דתרי"ג מצות הם שלשה מינין הנקראים מצות וחוקים ומשפטים כאשר פרט אותם הכתוב כאן וכנגד שלשה מיני מצות אלו נתן השי"ת לאדם שלשה מיני הנאה: האחד - הנאת הטעם שהוא בפה והשני - הנאת הריח הטוב שהוא בחוטם, והשלישי - הנאת מראה הטוב שהוא בעינים, ושלשתם מצויים בגשמיות בעולם הזה אך עיקר הנאה שיחיה בה האדם בעולם הזה הוא הנאת אכילה ושתיה שהיא בפה שעומד תחתון וכשיפטר האדם מעולם הזה התחתון תתבטל ממנו הנאה זו שבפה ויחיה בגן עדן בהנאת הריח כי שם בגן עדן התחתון תתלבש הנפש בגוף ממש אך הוא חומר זך שאינו צריך לאכילה ושתיה אלא יחיה ויתקיים על הנאת הריח הטוב שמריח בגן עדן התחתון כנודע וכתבתי בספרי הק' רב פעלים דזהו הטעם דנוהגין פה עירנו בגדאד יע"א שבתוך שנים עשר חודש מביאים יורשי הנפטר מי ורדים או שושנים או מיני עשבים שיש להם ריח טוב ואוחזים אותם ועומדים בפתח בית הכנסת כדי שיברכו הנכנסין והיוצאים גם דרכם להחזיר אותם על כל הקהל שיברכו עליהם ומשתדלים לזכות את הרבים תמיד בבוקר ובערב בברכה זו של הריח בתוך שנים עשר חודש מפני דהנפטר נפשו בגן עדן התחתון דשם נהנה וניזון מן הריח הטוב לכך תועיל לו ברכת הריח במנוחת נפשו יותר משאר ברכות גם יש טעם בברכת הריח למנוחת נפש הנפטר מפני כי גם בהיותו בחיים חיותו בעולם הזה יש הנאה לנשמה מן הריח, כמו שאמרו רבתינו ז"ל (ברכות מג:) על הפסוק (תהילים רנ, ו): "כל הנשמה תהלל יה" איזהו דבר שהנשמה נהנית בו זה הריח והא בהא תליא דהנשמה נהנית מן הריח בעולם הזה מפני שזהו מזון שלה אח"כ בגן עדן, ושם בספר הק' הנזכר העלתי בתשובה לאותם הנוהגים להעמיד בבית האבל אדם עומד בסמוך לפתח ובידו כלי מי ורדים כדי שיברכו הבאים שם ביציאתם אין בזה משום חשש משום הא דכתב בשולחן ערוך יורה דעה סימן שע"ח סעיף ח', דהתם איירי

להביא לפני היושבים אצל האבל בשמים או מוגמר שהוא תענוג של שמחה דלא שייך זה באבל מה שאין כן זה שתופס כלי של מי ורדים בידו הרחוק אצל בית האבל שכל אחד מברך ומריח לעצמו זה ניכר שעושין בשביל הברכות למנוחת נפש הנפטר ואין כאן חשש הנזכר:

ואחר עליה של גן עדן התחתון יש עליה גדולה ממנה שהיא בגן עדן העליון ושם הנשמה נזונת בראיה שמסתכלת בזיו השכינה ועל זה אמאו רבותינו ז"ל (ברכות יז.): עולם הבא אין בו אכילה ושתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה והוא הנאה בעינים שלהם ולכן עשה השם יתברך שלשה איברים אלו - פה חוטם עין - זה למעלה מזה כפי סדר מדרגות ההנאות שיש לאדם בזה אחר זה כאמור. ובזה פירשתי בס"ד רמז הכתוב (בראשית מט, מב) "בן פרת יוסף בן פרת עלי עין" כי הצדיק נקרא יוסף על דרך שאמאו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנב.): תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין דעתן מתוספת עליהם ואחר עולם הזה הוא בן פרת בגן עדן שיש לו חן מחודש בהנאתו להיות ניזון מן הריח ואחר חן זה עוד יש לו חן נוסף וזהו בן פרת עלי עין שיהיה נזון ונהנה בראיית העין וזהו תכליתת הנאתו:

ולכן צריך האדם להזהר בעולם הזה בפגם המגיע לעיניו יותר מכל האיברים יען כי כל אבר שחוטא הגוף בו הנה הוא פוגם כנגדו באבר של נשמתו ומאחר שתכלית המעלה של הנאת נשמת האדם הוא בעינים לכך צריך לקדש ולטהר העינים שלו בהיותו בעולם הזה יותר מכל איברים שלו:

ובזה מובן ענין המעשה דרבי מתיא בן חרש שהביא בעל "סדר הדורות" (ח"ב ערך ר' מתיא ב"ח) בשם מדרש אבכיר (בילק"ש פרשת ויחי לפסוק הנ"ל) וזה לשונו: רבי מתיא בן חרש היה יושב בבית המדרש ועוסק בתורה וזיו פניו דומות לחמה וקלסתר פניו למלאכי השרת מפני שמימיו לא נשא עיניו באשה פעם אחת עבר שטן ונתקנא בו אמר אפשר אדם כזה לא חטא אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם רבי מתיא בן חרש מה הוא לפניך אמר לו צדיק גמור הוא אמר לו תן לי רשות ואסיתנו אמר לו אין אתה יכול לו ואעפ"כ לך הלך ונדמה לו כאשה יפה שלא היה כדמותה לעולם מימות נעמה אחות תובל קין (בראשית ד, כב) שטעו בה המלאכים הנפילים ועמד לפניו כיון שראהו הפך פניו לאחוריו ועמד לצד שמאל והפך פניו לימין והיה מתהפך לכל צד אמר רבי מתיא מתיירא אני שמא יתגבר עלי יצרי ויחטיאני קרא לתלמיד שהיה משרת לפניו ואמר לו לך והביא לי אש ומסמר והביא לו וביער המסמר באש ונתנו בעיניו ונסתמא וכשראה השטן כך נזדעזע ונפל לאחוריו באותה שעה קרא הקב"ה למלאך רפאל ואמר לו לך

ורפא את מתיא בן חרש בא ועמד לפניו אמר לו מי אתה אמר לו רפאל ששלחני הקב"ה לרפאות עיניך אמר לו הניחני מה שהיה היה חזר לפני הקב"ה אמר לו כך וכך אמר לי אמר לו הקב"ה לך ואמור לו אני ערב שלא ישלוט בו יצהר הרע מיד ריפא אותו עד כאן. וכתב הרב ז"ל שם מדברי המקובלים ז"ל וזה לשונו: רבי מתיא בן חרש היה פלטי בן ליש שלקח את מיכל בת שאול ונעץ חרב בינו לבינו (סנהדרין יט:) ועם כל זה לא היה לו לעכבה דהיה לו לאמר לשאול המלך עליו השלום: אין אני רוצה ליקח אותה ובמקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכות יט:) ועל זה נאמר (מיכה ב, ט): "נשי עמי תגרשו מבית תענוגיה" ואע"פ שלא נגע בה מכל מקום בעל כרחו נהנה ממראית עין שזנו עיניו במה שאינו שלו כי אצלו היתה יושבת ושוכבת ולכן רצה עתה לתקן דבר זה ונתגלגל ענין זה לידו כדי שיצער עצמו ויעור עיניו: ובעבור זה נמסר בתחילה ביד השטן להסיתו והוא נתאזר נגד יצרו ולא רצה להביט בפניה ושניהם פלטי ומתיא היו ניצוץ יוסף הצדיק עליו השלום עד כאן לשונו יעוין שם: והנה בזה הדבר שכתב הרב ז"ל בשם המקובלים ז"ל יש לתרץ בס"ד דקדוק גדול שיש במאמר הנזכר דאמר השטן אפשר אדם כזה לא חטא דנראה מדבריו אדם כזה ראוי שיחטא ולהכי קא מתמה ובאמת הדבר להפך דאדם כזה שהוא צדיק גמור ראוי שלא יחטא, אך יובן בס"ד הענין על פי מה שכתב רבינו האר"י ז"ל במאמר (שבת קיח:) אבוך במאי זהיר טפי? שהיו שואלים חכמי התלמוד זה לזה . דהכונה הוא כל צדיק שיבוא בגלגול כדי לתקן דבר אחד יהיה נזהר באותו הדבר בתכלית ומוסר עצמו עליו וכמו ענין בריה דרב ספרא בזוהר תרומה (דף קסו.) שהשליך עצמו מן הגג כדי לענות קדיש והיינו בשביל שבא בגלגול בעבור אותו ענין ולכן היו החכמים שואלין זה מזה אבוך במאי זהיר טפי כדי שבזה יכירו בשביל איזה דבר בא בגלגול וכנזכר כל זה בשער הגלגולים יעוין שם והנה השטן ראה דרבי מאיר עליו השלום היה נזהר בענין ההסתכלות בתכלית כי מקטנותו היה נשמר שלא לראות פני אשה אפילו בהעברה בעלמא וראה שהיה לו בזה הדבר חסידות נפלאה שלא נמצאת בשאר צדיקים לכך אמר אדם כזה שהוא מתחסד בראיית הנשים חסידות נפלאה שנזהר מאד יותר מחבריו אפשר היה זה אצלו על מגן, שלא חטא בדבר זה של הסתכלות בגלגול הקודם כי השטן יודע דשמירה ואזהרה בדבר אחד יותר מן ראוי היא מוכחת שבגלגול הקודם חטא בדבר זה וכמו שכתב בשם רבינו האר"י ז"ל לעיל ולכן אחר שהכריח מצד שקול הדעת דודאי חטא בדבר ההסתכלות בגלגול הקודם או חשב שודאי עתה בגלגול זה יוכל להחטיאו בדבר זה ולכך נדמה לו כאשה יפה מאד ועם כל זה לא יכול לו נמצא לפי האמור דפלטי הוצרך להתגלגל ולסבול צער הגדול הזה של

עוורון עינים שעוור אותם בידים בגחלת של ברזל שהוא צער דאי אפשר לאדם לסבלו, וכל זה בעבור הזנת עינים שלו שזנו מן ראיית אשה שאינה שלו בעל כרחו ושלא ברצונו, והדבר יפלא על מה היתה כל החרדה הזאת שהוצרך להתגלגל כדי לסבול צער הגדול הזה, אך כפי האמור מובן שפיר מפני שתכלית הנאת הצדיקים והזנתם הוא בעינים שלהם בגן עדן העליון לכך צריך לדקדק בדבר הנוגע לעינם אפילו בעבור דבר קל כחוט השערה לסבול עליו צער קשה ומר מאד כדי לנקותם ולזככם היטב היטב לגמרי:

והנה כבר אמרנו דאע"ג דעיקר חיות האדם בעולם הזה תלויה בהנאה שבפה שהוא אכילה ושתיה, עם כל זה נתן הקב"ה לאדם בעולם הזה הנאה בריח החוטם, והנאה בראיה בעינים, ולכך בכל שלשה מיני הנאות אלו תקנו חכמינו זכרונם לברכה ברכות, מפני כי היצר הרע מתגרה יותר באבר שיש בו הנאה לאדם, וע"י הברכות אשר נתקנו בהנאות שלשה איברים אלו אז נשמרים איברים אלו מנזק היצר הרע המתגרה בהם, ולכך כמו שנתקנו ברכות על אכילה ושתיה שבפה, כך נתקנו ברכות על הריח שבחוטם, וכן נתקנו גם כן ברכות על ראיה שבעינים וכאשר נבאר הלכותיהם בשבת הבאה בעזרת השם יתברך:

פרק א

על הנאת הריח צריך לברך וסמכו זה אקרא בפסוק "כל הנשמה תהלל יה" (תהילים קנו, ו), איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו זה הריח (ברכות מג:), דאע"פ שהגוף נמי נהנה ממנו עם כל זה הנאת הנשמה מן הריח היא יותר מרובה מהנאת הגוף כי הנאת הגוף מסתלקת תיכף ומיד כשיעבור הריח אבל הנאת הנפש מן הריח מתמדת ונשארת כוחה בה, ומטעם זה אין מברכין על הריח ברכה אחרונה מפני כי אצל הגוף הנאה מועטת היא שעוברת ממנו תיכף ודמי לאכילה שאין מברכין עליה ברכה אחרונה אחר העיכול שנתעכלה, ומטעם זה גם כן אין מברכין שהחיינו על הריח אע"פ שהוא בשמים אשר יתחדשו משנה לשנה, מפני שהנאת הריח אצל הגוף היא הנאה מועטת, ואע"פ שאצל הנפש היא הנאה מרובה לא שייך לברך שהחיינו בעבור הנאת הנפש כי הנפש נצחית ולא תמות ולא שייך לגבי דידה ברכה של שהחיינו וכנזכר בפוסקים ז"ל:

פרק ב

אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך קודם שיריח, ואם הוא מסופק אם בדבר זה יש ריח טוב או לאו, או אם הוא מסופק בעצמו אם ירגיש בריח כי לפעמים יהיה לאדם חולי נשל"ה (נזלת) ולא ירגיש חוש הריח שלו, הרי זה מריח קודם כדי לידע ואח"כ יברך ויריח כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה וכנזכר בחסד לאלפים:

פרק ג

יטול הבשמים בידו הימנית ויברך, וכמו שכתבתי לעיל גבי ברכה של אכילה ושתיה שצריך ליטול בימין דבר שהוא מברך עליו, ובספר כתר מלכות כתיבת יד כתוב טוב שהאדם ירגיל עצמו בכל פעם שיריח לומר בעת שמריח פסוק זה, והוא: "ריח נחוח אשה לה'", מפני שבפסוק זה נרמזו כל כוונות של הריח, וירגיל בכך בין בחול בין בשבת:

פרק ד

ברכת אכילה ושתיה קודמת לברכת הריח, והיינו דוקא אם שניהם לפניו, אבל אורחים שבאים בבית בעלם הבית ומביאים להם מיני בשמים תחלה, ואח"כ מביאים להם משקה או פירות אין צריכין להמתין אלא יברכו תיכף על הבשמים שלפניהם:

פרק ה

אם זה שהוא מריח בו הוא עץ או יוצא מן העץ מברך עליו בורא עצי בשמים, ואם הוא עשב מברך עשבי בשמים, ואם אינו לא עץ ולא עשב כמו מיס"ך (מוסק - שמן המור) או עמב"ר (תבלין הודי חריף) וכיוצא מברך מיני בשמים, וכן אם הוא מסופק בו בין עץ לעשב או שיש בו מחלוקת יברך בורא מיני בשמים, כי ברכה זו של מיני בשמים הוא כנגד ברכה של שהכל שאמרנו גבי אכילה: והסימן לידע ולהבחין בין מין עץ לבין מין עשב זה הכלל כל שהקלח שלו קשה ונשאר הקלח משנה לשנה ואין עליו יוצאין משרשיו אלא מגזעו וכל שכן מעציו הרי זה מין עץ לכולי עלמא, ומברך עליו עצי בשמים, וכל שהקלח שלו רך כירק או אפילו שהוא קשה אינו נשאר הקלח משנה לשנה הרי זה מין עשב ומברך עשבי, ויש אומרים דאפילו אם הקלח רך אם הוא נשאר משנה לשנה הרי זה מין עץ, וכל כהא דיש מחלוקת יברך מיני בשמים:

פרק ו

על הקלאביאינה שקורין בערבי ורד אל קנפי"ל (ורד שיח ריחני) מברכין עצי בשמים, ואע"ג דבספר זכור לאברהם הביא בשם מעם לועז (פרשת תולדות) לברך מיני משום שהוא ספק, הנה זה הגדל פה עירנו בגדא"ד יע"א אין בו ספק יען הקלח שלו קשה ואין העלין יוצאין מן השרשין וגם הוא נשאר משנה לשנה, וכן על קרנפ"ל (ציפורן) הבא ממדינת הים יברכו עצי בשמים דכן המנהג פשוט פה עירנו יע"א מזמן עטרת ראשי הרב מו"ר זקני רבינו משה חיים ז"ל כשהיו הולכין קהל רב להשתטח בכל שנה על מצבת יחזקאל הנביא ע"ה ששם אין הדס ומברכין בהבדלה במוצאי שבת על קרנפ"ל עצי בשמים, וכן עשו כשהלכו לברוח בזמן הדבר, לא תקום פעמיים צרה, וזה המנהג ברור ופשוט פה עירנו:

פרק ז

על הזא"ר שקורין בערבי קדא"ח (ניצני פרחים) הן של אתרוג הן של לימוני"ם הן של נארינ"ג (פרי הדר קטן חמוץ) יברך עצי כמו שכתב בזכור לאברהם, ועל הורד שקורין בערבי ראסק"י (שושנה ריחנית) יברך עצי וכן המנהג פשוט פה עירנו:

פרק ח

על מינקש"י (עשב בר ריחני) שקורין בערבי בנפש"ה יברך "מיני" משום דיש בזה פלוגתא וכן אנחנו נוהגים פה עירנו לברך על בנפש"ה "מיני" בפני הספק, אבל על עשב שקורין בערבי ריחא"ן (עשב ריחני) יברך "עשבי" לכולי עלמא, ועל הרוד"א שקורין בערבי סדא"ב נמצא פה עירנו בגדא"ד אין בו ריח טוב כלל ואין מברכין עליו כלום, ואם היו מינים של עצי ועשבי מחברים יחד באגודה אחת והריח שלהם יוצא מעורבב משניהם יברך מיני, אבל אם מובדלים באגודה שיוכל לצמצם בחוטמו כל מין בפני עצמו יברך על כל מין ברכתו:

פרק ט

אם במקום עצי או עשבי או מיני בירך שהכל נהיה בדברו יצא, ואם בירך על עצי ברכת עשבי או במקום עשבי בירך עצי לא יצא, במה דברים אמורים במין שהוא עשבי לכולי עלמא ועצי לכולי עלמא וטעה בהם בעת ברכה, אבל אם היה זה במין שיש דסבירא להו באותו פרי דברכתו עצי מפני סימן אחד של עצי נמצא, ואנחנו מברכים עליו מיני משום ספק ברכות להקל דאיכא דסבירא להו שצריך לברך עשבי הנה אם הטעות של הברכה היה בזה שבירך עליו עצי או בירך עליו עשבי לא יחזור ויברך מיני, משום דלמאן דאמר זה צריך לברך עצי והוא בירך עצי, או למאן דמאר זה צריך לברך עשבי והוא בירך עשבי יצא ידי חובה ואיך יחזור ויברך מיני הא הוי ברכה לבטלה, כיצד יעשה יהרהר ברכה של מיני בלבו ויריח, או יברך מיני בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו ועיין חיי אדם:

פרק י

אם יש לפניו מין עץ בודאי ועוד יש מין שהוא ספק עצי ספק עשבי יברך על הספק תחלה ברכת מיני, ואח"כ יברך עצי על עץ ודאי, ואם יש לפניו מין עץ ודאי ומין עשבי ודאי ויש עוד גם כן מין אחר שהוא ספק עצי ספק עשבי אם הוא בחול יברך על הודאין ויכוין לפטור את מין שהוא ספק, ואם בשבת יברך על מין הספק ברכת מיני תחילת הכל ואח"כ יברך עצי על עץ דוודאי ויברך עשבי על עשב הוודאי וכאשר כתבתי לעיל בפרשת פנחס (הלכה טז) גבי ברכת האכילה יעוין שם:

פרק יא

אם שלק הבשמים והוציא השמן מהם כדרך שמוציאן שכר מן התמרים וכיוצא, מברך על היוצא ברכה כיוצא בהם שאם הבשמים הם מין עץ יברך עצי ואם עשב יברך עשבי, ושמן אפרסמון מפני שגדל בארץ ישראל קבעו לו ברכה בפני עצמו לברך בורא שמן ערב:

פרק יב

מברכים על המוגמר דהיינו בשמים שעושים על הגחלים להריח בהם משיעלה קיטור עשנו, אבל לא יברך קודם שיעלה קיטור עשנו וגם בזה הברכה כפי הבשמים אם מין עץ עצי ואם מין עשב עשבי, במה דברים אמורים המוגמר שעושין להריח אבל מה שעושין לגמר בו הכלים אין מברכין עליו כיון דאין עשוי להריח בעצמו אלא כדי ליתן ריח בכלים, וכן הוא הדין מה שעושין לרפואה דאין לברך, והוא הדין נמי דאין לברך על בשמים שנכנס בהם לבית הכסא או שהובאו להעביר הסרחון או להעביר זוהמת הידים:

פרק יג

בשמים שמונחים בחדר לסחורה אפילו כשנכנס שם נכנס להריח אין מברך, ורק אם נוטלן בידו יברך עליהם, מיהו אם נכנס לחנות של בשמים ונתכוון להריח מברך משום דבחנות חשיבי עומדין להריח דניחא ליה לבעל החנות שיריחו בני אדם ויקנו ממנו:

פרק יד

ריח שאין לו עיקר כגון שהיו בשמים מונחים בכלי וקלט הכלי את הריח ונשה בו ריח טוב כיון דאין ממשות של בשמים בכלי לא יברך, והוא הדין אם קלטו אצבעותיו ריח טוב דלא יברך:

פרק טו

כל פרי הראוי לאכילה ויש בו ריח טוב אם נוטלו להריח בו, או אפילו נוטלו להריח בו ולאכלו מברך הנותן ריח טוב בפירות, ויש אומרים אם הפרי עומד לאכילה והובא לפניו לאכלו שאם לא היה רוצה לאכלו לא היה מביאו כדי להריח אין לברך עליו כשהוא מריח ויש לחוש לדבריהם משום ספק ברכות להקל ואין לברך אלא דוקא אם מביאו לפניו כדי להריח בו דוקא, וכן המנהג פשוט פה עירנו כאשר מביאים לפניהם פירות שיש בהם ריח טוב לאכילה אין מריחים בהם כדי שלא יברכו על הריח, ולפי זה אדם חולה וכיוצא שמביאים לו פרי שיש בו ריח טוב להריח דוקא ולא לאכלו צריך לברך לכולי עלמא כי זה הוא דינא בגמרא בברכות דף מ"ג עמוד ב', וכאשר העליתי בספרי הק' רב פעלים מיהו כתבתי שם שאנשי מעשה נמנעים מלהריח בשום פעם בפרי אפילו אין רוצים לאכלו אלא רק להריח, מפני שיש פלוגתא בנוסח הברכה כי מר"ן ז"ל בשולחן ערוך ודעמיה סבירא להו לברך הנותן ריח טוב בפירות, אך אליה רבא סעיף קטן ה'

הביא הנוסח מספרי הראשונים ז"ל לברך אשר נתן ריח טוב בפירות, ויש סוברים דאיכא קפידא בין תרי לישני הנזכרים - ואין משמעותם עולה בענין אחד, לפיכך מושכין עצמן מלהריח בשום פרי בשביל המבוכה שיש בנוסח הברכה.

עקב

פתיחה

וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל (דברים ח, יח), הנה נודע דאין אומרים לאדם "תזכור" אלא אם יש דבר שמשכיחו וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (ביצה טו:) על הפסוק (שמות כ, ח): זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו מדבר אחר שבא להשכיחו, ופירש מורינו הרב ישראל איסרלין ז"ל הכונה כי הטבע והמנהג של האדם הוא מחייב שכחה לאדם בהלכות שבת מפני שהאדם בכל ימי החול הוא עוסק במלאכה שנאסרת בט"ל מיני מלאכות ביום שבת, ומאחר שהוא מורגל בכך בכל ימי השבוע הנה הטבע וההרגל ודאי יביאנו לידי שיכחה ביום השביעי, ולכך צריך לעורר בקרבו כח הזכרון להיות זוכר את השבת ופורש:

וכן הענין בהנהגת האדם בעולם הזה בכל מין עסק שעוסק הן במלאכה הן במקח וממכר הן בצרכי גופו ועניניו מאחר שרואה שהכל מתנהג בטבע, הנה הטבע הזה המוטבע בעולם יביא את האדם לידי שכחה שלא יזכור ויצייר בלבבו תמיד שכל עסקיו ועניניו נעשים בהשגחתו יתברך עלת העלות וסבת הסבות, אלא יחשוב שהדברים נעשים בטבע וממילא יחשוב שכוחו ועוצם ידו עשה לו החיל הזה כי כן הוא משפט הטבע ומנהגו של עולם, ולכך הוצרך הכתוב להזהיר האדם בזכירה מחמת כי הטבע המוטבע בעולם ודאי יביאנו לידי שכחה בדברים אלו:

ועל כן תיקנו חכמינו ז"ל שם אנשי כנסת הגדולה ברכת הודאה בארבעה דברים שבהם עלול האדם יותר לתלות עניינם בטבע ומנהגו של עולם וישכח הנהגתו יתברך המנהגת אותו בהם, והוא דאמרו רבותינו ז"ל (ברכות נד:) ארבעה צריכין להודות שהם: חבוש, יסורין, ים, מדבר וסימנם: "וכל ה'חיים' יודוך סלה", מפני כי החולה על הרוב לא יקום ממטתו מאליו אלא ע"י רופא וסמנים, וכל רופא שמבין ביותר וכל סמנים שהם חשובים ביותר יהיה מהם תועלת יותר לחולה ויתרפא מחליו במהרה, ובזה האדם רואה בעיניו כי הטבע רפא אותו, וכן החבוש על הרוב לא יצא ממאסרו בלתי השתדלות שישתדלו בעדו הן בממון הן בפיוסים והפצרת רעים ואוהבים והוא רואה שעזרתו באה מסבה אנושית, וכן מדבר על הרוב לא ילך יחידי אלא עם אנשים רבים ושומרים חזקים ורואה שבהם היתה שמירתו ועל ידם בא לשלום למחוז חפצו, וכן היורד בים בורר לעצמו

ספינה חשובה וקפטאן (רב חובל) מבין ומדקדק הרבה והיינו כי חושב שעל ידי כן יהיה נצול מנזקי הים ויגיע לשלום למחוז חפצו, על כן בארבעה דברים אלו שהאדם עלול יותר להיות שוכח השגחתו יתברך מפני שתולה טובתו בטבע ומנהגו של עולם לכך תיקנו בהם ברכת הודאה שיהיה מודה בפיו ומשבח להשם יתברך שבהשגחתו הוא נשמר וניצול בכל אלה, ובזה תשתרש אמונת ההשגחה בלב האדם בכל דבר ודבר מקל וחומר:

פרק א

קודם שיברך ברכת הגומל יאמר פסוק (תהילים קיא, א): "אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה", ואח"כ יברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב", והשומעים אומרים האל שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה, והוא אומר אחריהם אמן כן יהי רצון:

פרק ב

צריך לברך בפני עשרה ותרי מנייהו דתנו הלכתא, וטוב להזהר שיהיו י"ב עם המברך וגם בהדי תרי רבנן הנזכרים, ואם לא נזדמן לו תרי דתנו הלכתא אפילו הכי יברך ואין לבטל הברכה בעבור זה, ונהגו לברך אחר קריאת התורה בציבור שעל הרוב נמצא שם תרי דתנו הלכתא, ואם בירך בפחות מעשרה יש אומרים שלא יצא ידי חובתו ויש אומרים שיצא, וטוב לחזור ולברך בפני עשרה בלי שם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו, והמברך בלחש הוה לה כאלו בירך שלא בפני עשרה, וגם בזה צריך לחזור בלי שם ומלכות בפני עשרה בהרמת קול ורק יהרהר שם ומלכות בלבו:

פרק ג

העשרה יושבין דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו, והמברך עומד משום דברכה זו היא במקום קרבן תודה והמקריב עומד ומקריב, ולכן אין מברכים ברכת הגומל בלילה אלא ביום, ובדיעבד אם בירך בלילה יצא ידי חובתו ועיין חתם סופר אורח חיים סימן נ"א:

פרק ד

קטן פחות מי"ג שנים כיון שהגיע לחנוך צריך לברך, ואע"ג דיש חולקים מכל מקום במקום דאיכא מנהג לברך בשם ומלכות יברך, ובמקום דליכא מנהג ידוע יברך בלי שם ומלכות מפני סברת החולקים:

פרק ה

הנשים חייבין בברכת הגומל ויברכו בעשרה כדי לברך בשם ומלכות, ואם קשה לה לברך בעשרה מחמת הבושה תברך בלא שם ומלכות, ואם אינה יודעת ילמדו אותה בעלה או אחר כי ברכה קצרה היא:

פרק ו

מי שחלה בעניו ונתרפא היה בדין לברך אך לא נהגו, ומכל מקום יברך בעשרה בלי שם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו, ועיין עקרי הד"ט אות כ"ד ושאר אחרונים, וטוב שיאמר קודם הברכה שלשה פסוקים אלו "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל, לך ה' הגדולה וכו' והעושר והכבוד וכו'" ואח"כ יברך ברכת הגומל בלי שם ומלכות, ועיין פתחי תשובה יורה דעה סימן שכ"ח סעיף קטן א' מה שכתב בשם הרב פרי תבואה מה שקבל מרבותיו יעוין שם:

פרק ז

על מיחושין כגון מיחוש הראש וכיוצא שאינו חולי הכולל כל גוף אינו מברך, ולא נקרא חולה כדי לברך אלא אם כן נפל למטה שלשה ימים, ואין צריך לזה שלשה ימים שלמים מעת לעת:

פרק ח

מי שיש לו קדחת הבאה לעתים ידועים ומזיע ועומד אחר הזיעה על רגליו כבריא, וחוזר חלילה הרי זה לא יברך בזיעה שבין קדחת לקדחת אלא ימתין עד שינצל לגמרי שחום ההוא לא יבא ויגרשנו וילך, וצריך להמתין עד שיעברו עליו שלשה עונות כזכר בחסד לאלפים ואחרונים:

פרק ט

כל חבוש חייב לברך ביציאתו הן חבוש על עסקי נפשות הן על עסקי ממון, ואפילו היה חבוש על פרעון המס, וכן אפילו חבוש בעבור ממון שהוא יש לאל ידו לפרוע ורק מורד באלמות או חושב בעבור חבישתו יתפשרו עמו כל אלה בכלל "חבוש" הן ולא פלוג בהו רבנן, ועיין ברכי יוסף בשם רבינו מהר"י מיגאש ז"ל וסיים שכן המנהג דכל מין חבוש ביציאתו מברך:

פרק י

דוקא על הנך ארבעה שהם חולה חבוש ים מדבר תיקנו לברך ברכת הגומל בשם ומלכות, אבל אם נפל עליו כותל או נפל מן הסולם וכיוצא בשאר סכנות אם ניצול יברך ברכת הגומל בלי שם ומלכות, מיהו יברך בעשרה, וטוב שגם בזה יעשה כאשר כתבתי לעיל באות וא"ו שיאמר קודם הברכה שלשה פסוקים "ויברך דוד וכו'" "לך ה' וכו'" והעושר והכבוד וכו'":

פרק יא

מי שנעשה לו נס באיזה מקום דבר שהוא יוצא ממנהג העולם ותולדתו, כגון שנפל עליו כותל או תקרה או אבן גדולה וכיוצא בזה שבדרך הטבע ראוי שימות וניצול מן המיתה הרי זה מברך בכל עת שיגיע לאותו מקום "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שעשה לי

נס במקום הזה" וכל יוצאי ירכו גם כן מברכים בשם ומלכות שעשה נס לאבינו במקום הזה, במה דברים אמורים כשיש בין ראיה לראיה שלושים יום חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו, אבל ראהו תוך שלושים יום לא יברך, ואם נעשו לו נסים הרבה אז בהגיע אל אחד מהמקומות שנעשה לו הנס שם צריך להזכיר כל נסים של שאר מקומות ויכלול הכל בברכה אחת, ודוקא הוא חייב בכך, אבל יוצאי יריכו אין צריכין להזכיר שאר המקומות:

פרק יב

אם באו עליו גנבים וניצול, או שנפל אבן או ברזל סמוך לו אע"פ שהיה בסכנת מות אם היה נופל עליו, אינו מברך שעשה לי נס דאין דבר זה יוצא ממנהג העולם ותולדותיו, מיהו אם בא עליו כדור מקנה רובה אך לא נכנס בבטנו ובשאר מקומות החלל אלא בא ברגלו או בידו, וכן אם אחד תחב לו סכין בגופו ולא נכנס הסכין במקום החלל אלא בבשרו כיון שהגיע הדבר בגופו הרי זה ספק אם יברך בשם ומלכות, לכן טוב שגם בזה יעשה כמו שכתוב באות ו' לקרא תחלה שלשה פעמים הפסוקים הנזכרים לעיל ואח"כ יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו:

פרק יג

הרואה חכמי ישראל מברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו בלי שם ומלכות, וכן אם ראה את חבירו אחר שנים עשר חודש מברך מחיה המתים בלי שם ומלכות, ומיהו לא ראינו ולא שמענו לברך על חברו ברכה זו אפילו בלי שם ומלכות, ויתכן משום דאנינא דעתייהו דאינשי דמברכי עלייהו בכך, על כן יהרהר ברכה זו כולה בלבו כדי לקיים דברי חכמים:

פרק יד

הרואה את חבירו המכירו כבר ועברו עליו שלושים יום שלא ראהו ועתה הוא שמח בראייתו יברך שהחיינו, אבל אם אין מכירו מכבר בראיית פניו אע"פ שמכירו ע"י מכתבים לא יברך, ואע"ג דמן הדין צריך לברך בשם ומלכות כיון דלא נהגו העולם בזה ויש גם כן סמך טעם למנהג, לכך יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכו בלבו:

פרק טו

הרואה קברי ישראל מברך בשם ומלכות הברכה הכתובה במחזור, אך פה עירנו בגדאד יע"א לא נהגו לברך אפילו בלי שם ומלכות, כי בערב ראש השנה הולכים כל הקהל לבית הקברות ואין מברכין כלל, ורק בחידוש מת בר מינן אחד מברך הברכה ההיא בשם ומלכות בהרמת קול והקהל המלוים את המת עונים אמן, וצריך להודיעם שיתכונו שומע ומשמיע לצאת ידי חובה, וגם כשיוצאים בערב ראש השנה ובשאר זמנים יזהרו לברך לפחות בלי שם ומלכות, ומה שלא היו נוהגין מקודם לברך אפילו בלי שם ומלכות

אין זו הוכחה למנהג דיש לאמר הואיל ולא שגורה בפומייהו לכך אין מברכין, וקודם כמה שנים הדפסתי פה עירנו תפלת בית עלמין מתוקנת היטב והדפסתי בה ברכה זו בלי שם ומלכות כדי לברך:

פרק טז

על הברקים מברך ברוך עושה מעשה בראשית, ועל הרעמים מברך ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם, ומן הדין צריך לברך בשם ומלכות, אך פה עירנו נהגו לברך שתי ברכות אלו בלי שם ומלכות, וכתב לי ידידנו הרב הגאון מה"ר אליהו מני נר"ו דגם בערי הקודש תוב"ב נהגו לברך בלי שם ומלכות, וכתב שעמד על מנהג זה הרב פתח הדביר חלק ב' סימן רכ"ז וספר זה אינו מצוי אצלינו:

פרק יז

הרואה הקשת אומר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו", ואסור להסתכל בו, ולפי דעת הגאון מהר"י ז"ל בי"ד דיש תרי גווני קשת אם כן צריך לברך בלי שם ומלכות דאין אתנו יודע, מיהו אין דבריו הנזכרים האמורים בדרך דרש כדאין לעקור מנהג ישראל לברך בשם ומלכות, ובפרט כי כל גדולי הפוסקים דתמו מלייהו בזה מיהו הרוצה להתחסד לברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו אין מזניחין אותו:

פרק יח

יזהר האדם בתפלת הדרך, וראוי שיסמכנה לאיזו ברכה כגון שיאכל או ישתה ויברך ברכה אחרונה ויסמוך תפלת הדרך אליה, או יסמוך אותה לברכת אשר יצר אם נזדמן לו זה, ואם אפשר לאומרה בעמידה הנה מה טוב, ואם לא אפשר יאמר בהליכה, ואין מתפללין אותה אלא אם כן יש לו לילך על כל פנים פרסה, ואם הלך כמה פרסאות ושכח לאומרה אם נשאר לו מהלך פרסה יאמר אותה, ואין אומרים אלא פעם אחת ביום, ויזהר כל היוצא לדרך מעיר אחת שיעשה סדר לויה ככתוב בסידור בקבוץ חברים וכשיפרד מהם יאמר הלכה זו יחיד ורבים הלכה כרבים, ויכוין ראשי תבות שם יוה"כ המסוגל לשמירת הדרך שרמוז זה בסופי תבות "כי מלאכיו יצוה לך" (תהילים צא, יא): ודע כי מצאתי בכתר מלכות כתוב בקשה ושבח לאל מיוסדת על שם הקדוש הנזכר, שיאמר הנוסע בעת נסעו יתברך וישתבח המאציל כל יתפאר ויתרומם הבורא כל יתנשא ויתהדר היוצר כל יתעלה ויתהלל העושה כל יחיד ומיוחד הראנו כבודיך, יוצר ובורא הקם כסאך, יסד ובנה היכל כבודיך יחיד ומיוחד המהולל כבודו, יוצר ובורא המתעלה כסאו יגדיל וירבה ההתחזקות כוחינו יאמצינו ויאבדו האויבים כולם, יעזרנו ויכרתו השונאים כולם ישמרנו ויתבטלו המשטינים כולם יחזקנו ויתבטלו המקטרגים כולם, יאמץ ויחזק האל

כונתינו, ישגב יכונן האל כונתינו יברך וייטיב האל כונתינו יהדר ויצליח האל כונתינו יאיר ויצליח הדרך כולו, יתכונן ויתיישר הדרך כרצוננו, לטובה ולברכה לחיים טובים ולשלום אמן כן יהי רצון:

פרק יט

הרואה חמה בתקופתה והוא מן עשרים ושמונה שנה לעשרים ושמונה שנה, והתקופה בתחלת ליל רביעי וכשרואה אותה ביום בבוקר מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית", מפני שאז היא עומדת בנקודה שהיתה עומדת בתחלת התלותה ברקיע במעשה בראשית, וזמן הברכה בשם ומלכות הוא עד שלש שעות זמניות, ואם עברו שלש שעות זמניות יברך בלי שם ומלכות עד חצות היום וכמו שכתב הגאון חתם סופר ז"ל אורח חיים סימן נ"ו, ואף על גב דיש דסבירא להו לברך בשם ומלכות עד חצי היום הא קימא לן ספק ברכות להקל, ויזהר לברך במקום שרואה גלגל החמה ולא סגי ברואה אור זריחתה בלבד וכמו שכתב מחזיק ברכה רכ"ט סעיף קטן ד'.

ברכה זו מצוה לברך אותה בקיבוץ עם משום "ברוב עם הדרת מלך" (משלי יד, כח) וכמו שכתבו האחרונים ז"ל, ואם היה ענן לא יברך עד שיעבור הענן, ואם לא עבר הענן מעליה יברך בלי שם ומלכות ואע"ג דאיכא רבים דסבירא להו דיברך בשם ומלכות - ספק ברכות להקל ועיין חתם סופר שם ובנו הגאון כתב סופר אורח חיים סימן ל"ד, והנשים נסתפק בהם הגאון חתם סופר אם יברכו או לאו, ועיין להגאון בנו כתב סופר שם ולכך יבואו הנשים ויעמדו אצל האנשים, וכשיברך החזן לבדו בקול רם יכוין להוציאם ידי חובתן והנשים יכונו גם כן לצאת ידי חובתן בשמיעתם הברכה, וכן יכוין החזן על הסומין והם גם כן יתכונו לצאת, והא דאין מברכים שהחיינו על מצוה זו כתב הגאון כתב סופר טעם לזה:

קודם הברכה יעמדו הקהל והחזן במקום אחד על הגג, ותחלה יאמרו "מזמור השמים מספרים כבוד אל" (תהילים י"ט:ב') כולו בניגון שאומרים פה עירנו קודם ברכת הלבנה, ואח"כ מזמור "הללו את ה' מן השמים" (שם קמח), ואח"כ פסוקים אלו "כי שמש ומגן ה' אלהים חן וכבוד יתן ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים" (שם פד, יב), "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים" (שם עב, ה), "הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך ספרו נפלאותיך (שם עה, ב), "וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג, כ), "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שעתים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא" (ישעיה ל, כו), וכן הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

ואח"כ יאמרו פרשת יום רביעי "ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים וכו'" עד "ויהי ערב ויהי בוקר יום רביעי" (בראשית א, יד-טו), ואח"כ יאמרו:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתה וכו', הנה אנחנו באים להודות לה' על מעשה בראשית אשר עשה, ולברך בשמו הברכה אשר תקנו חכמים זכרונם לברכה ביום זה על החמה בתקופתה שעומדת ברקיע בתחלת המחזור עשרים ושמונה שנה שלה כמו תחלת עמידתה ביום רביעי בששת ימי בראשית, כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראינו לתקן שורש מצות הברכה הזאת במקום עליון, ויעלה לפניך כאלו כונו במצוה הזאת כל הכונות הראויות לכוין ויהי נועם ה' אלהינו וכו' ואח"כ יאמרו כל הקהל הברכה בקול אחד בשמחה וששון, והחזן יאמר אחריהם הברכה לבדו לעצמו וירים קולו ויכוין להויא ידי חובה לסומים ונשים השומעין קולו:

אח"כ יאמרו מזמור (תהילים קל"ו:כ"ו): "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" כולו עד "הודו לאל השמים" בניגון יפה, ואח"כ "אל אדון על כל המעשים ברוך ומבורך וכו'" עד "וחיות הקודש", אח"כ "עלינו לשבח לאדון הכל וכו'" עד "יהיה ה' אחד ושמו אחד", ואח"כ פיוט "אדון עולם אשר מלך וכו'":

ואח"כ יאמרו בקשה זו יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו כמו שהחייתנו וקיימתנו והגעתנו לזמן הזה לברך בו ברכת החמה לשמך, כן תחיינו ותקיימנו ותזכינו בתקופת החמה אשר תהיינה בשנים הבאים עלינו לחיים טובים ולשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתיך ותזכינו לראות פני משיחיך ויתקיים בימינו מקרא שכתוב (ישעיה ל, כו): "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא" ויהי נועם וכו' יהיו לרצון וכו', ואח"כ "רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל וכו'" (משנה מכות כג:) ואח"כ קדיש על ישראל:

ואנכי הצעיר המחבר אזכיר חסדי השם יתברך אשר זכני בחסדו בשנה זו שנת התרנ"ז ביום חמשה לחודש ניסן ברביעי בשבת קודש בקיבוץ קהל רב שעלינו על הגג של בית הכנסת הגדולה ועשינו בעזרת השם יתברך כאשר כתבנו למעלה, וגם נשים רבים נקבצו שם וברכתי אני בקול רם וכוונתי להוציא ידי חובה לנשים ולסומין כאשר ביארנו לעיל בס"ד, ואחר כל הסדר הנזכר אמרו הקהל קדיש "על ישראל", ועמדתי ודרשתי עזרת השם יתברך בענין המצוה דבר בעתו מה טוב, השם יתברך יזכינו ברחמיו וחסדיו לברך ברכת החמה בירושלים תוב"ב, אשר תזדמן בשנת תפר"ה ליצירה בחודש ניסן שבו

תפרה ותרבה הישועה והברכה והטובה לנו, ולכל ישראל ולארץ הקדושה, יראו עינינו וישמח לבנו בביאת הגואל משיח צדקינו במהרה בימינו אמן כן יהי רצון:

ראה

פתיחה

"שבעת ימים תחג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה' כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח" (דברים טז, טו), הנה אנחנו רואין נחית קרא להזהיר אותנו במועדים במצות השמחה בפרטות, מפני שיש בני אדם אשר ימי המועדים יהיו להם לעצבון הן מחמת ביטולם ממלאכתם ועסקיהם שבעת ימים שלמים רצופים, והן מחמת רבוי ההוצאה שיהיה להם עתה יותר משאר הימים, ולכך הוצרך הכתוב להיות מצווה על השמחה בימים אלו בפרטות, ואמר אע"ג דודאי "שבעת ימים תחג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה'" שתקיים מצות החג כהלכתו, הן בביטול עסק ומלאכה, הן בהוצאה של אכילה ושתיה ומלבוש יען "כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשי ידיך" ולכן בעל כרחך תשמור את החג ותקיים אותו כהלכתו, הנה אנכי מצוך שתהי' "אך שמח" שלא ימשוך היצר את לבבך לעצבון בראותך בטל מעסק תבואתך ומעשה ידיך, ולא עוד אלא שאתה מרבה בהוצאות, כי באמת יברכך ה' בכל זה ואין אתה מפסיד כלום לא מחמת הבטלה ולא מחמת רבוי ההוצאות:

והנה מן המצוה הזאת שהוצרך הכתוב לצוות אותנו בשמחה בפרטות, מזה נדע כמה חביבה השמחה לפני הקב"ה וכמה חייב האדם להזהר בה ואל יאמר האדם מאחר שקיימתי מצות ה' כתקונה מה מגיע למצוה יתרון מן השמחה וגרעון מן המעצבה, הנה דע שבאמת השמחה היא מצוה בפני עצמה, ובהעדר השמחה יש חסרון למצוה, וכל שכן שיגיע לה נזק גדול מן העצבון, דלכך נחית קרא כאן לצוות בפרטות על השמחה לעשות אותה מצוה בפני עצמה כדי שיהיה האדם מקבל עליה שכר שלם בפני עצמו, ועל כן תקנו אנשי כנסת הגדולה ברכות פרטיות על השמחה וכאשר נבאר בעזרת ה' יתברך:

פרק א

אמרו חכמים ז"ל קנה או עשה מלבושים חדשים מברך שהחיינו מפני שהוא שמח בהם ולכך מברך להשם יתברך על אשר זכהו לשמחה זו, והגם כי משורת הדין הוא לברך בעת הקניה או העשיה נהגו העולם לברך בעת שלובשם, אך יש אומרים שאם קנה או עשה איזה מלבוש חדש אז כשלובשו מברך ברכת מלביש ערומים, ובאזור כשאוזר בו מברך אוזר ישראל בגבורה, והכובע כשמשימו בראשו מברך עוטר ישראל בתפארה, ויש חולקין וסבירא להו דאין לברך ברכות אלו ומשום ספק ברכות אלו לא נהגו העולם

לברכם, ומכל מקום טוב ללבשם פעם הראשון בשחרית ויכוין עליהם וילבשם תכף אחר ברכות השחר בלא הסח הדעת והפסק ובזה יצא ידי חובתו לכולי עלמא, ואם הוא מוכרח ללבשם ערבית יאמר עליהם ברכות הנזכרות בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו:

פרק ב

אפילו אם קנה בגד שכבר לבש אותו אדם אחר כל שהוא שמח בו יברך שהחיינו וכן הוא הדין אם נתנו לו בגד במתנה אף על פי שאינו חדש יברך עליו מאחר ששמח בו:

פרק ג

על חלוק ומכנסיים ומנעל ואנפלאות לא יברך אע"פ ששמח בהם אבל חצי בגד שקורין בערבי יל"ק (אפודה סרוגה חורפית) או מה שקורין צדרי"י (אפודה מכופתרת) אם הם חשובין ושמח בהם יברך:

פרק ד

אם הוא עשיר ועשה בגד חדש שאינו חשוב אצלו ואינו שמח בו לא יברך אע"פ דזה הבגד אם היה אצל עניים היה חשוב אצלם ושמחים בו זה הכלל כל ששמח מברך אבל אינו שמח לא יברך וכל אדם קים ליה בנפשיה איך הוא:

פרק ה

קנה כלים חדשים ששמח בהם מברך בשעה שמשתמש בהם אך לא נהגו העולם בזה ועיין משבצות זהב סוף סימן רכ"ג הטעם והואיל ונהגו אע"פ שהטעם קלוש לא יברך כי ברכת שהחינו תלויה במנהג ועם כל זה ירא שמים ישתמש בהם תחלה בליל יום טוב ויביאם לפניו בעת שאומר שהחיינו בקידוש ויכוין לפוטרם או ישתמש בהם בעת שיש לו פרי חדש לברך שהחיינו ויכוין גם עליהם, ואם לא אפשר לו בהכי שרוצה להשתמש בהם תיכף אז יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו:

פרק ו

בנה בית חדש או קנה בית בנוי מאחרים מברך שהחיינו, ועתה נהגו שאין מברכים שהחיינו על הבית אלא עושים לו חינוך בסעודה להודות לה' על הטובה הקיימת הזאת ויש סמך לסעודה מדברי רבותינו ז"ל במדרש (תנחומא בראשית ד) ולכך נקראת סעודה של מצוה, ונהגו שילבוש בעל הבית בגד חדש בתוך אותה סעודה ויברך עליו שהחיינו ויכוין על הבית:

פרק ז

לאו דוקא בנה בית שלם דהיינו החצר וכל חדריו ועליותיו, אלא אפילו בנה בחצר שהיה לו מכבר חדרים ועליות מחודשים שהוא שמח בהם יעשה כן לקנות בגד חדש לברך שהחיינו ויכוין על בנין החדש אך אין צריך לעשות חנוך בסעודה:

פרק ח

אע"פ שאמרו חכמינו ז"ל ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב לא נהגו העולם לברך ברכה זו ורק נהגו שהאב יברך שהחיינו בשעת המילה, ואם לא נמצא האב ומלו אותו הקרובים אין מברכים, מיהו יש אומרים כשיבא אבי הבן אח"כ יברך שהחיינו כשרואה התינוק דאז שמח בראייתו, ויש חולקין בזה לכן במקום שנהגו לברך יברכו, ובמקום שאין מנהג ידוע וברור בזה לא יברכו משום דקימא לן ספק ברכות להקל אלא ישתדל לברך על בגד חדש או פרי חדש בעת שרואה התינוק ויכוין עליו גם כן, ובעת שדרשתי דבר זה בציבור נמצא שם מורי הרב ז"ל, והעיד על עטרת ראשי הרב הגאון מו"ר זקיני רבינו משה חיים זלה"ה שראה לאבי הבן אחד שהיה בעיר אחרת בשעת המילה ובא אח"כ ואמר לו שיברך שהחיינו כמו שכתב "ערך לחם" והלכות קטנות ודעמייהו, ומעדות זו אנחנו למידין דמנהג עירנו מזמן קדמון לברך, דעל כן הורה הרב מור זקני זלה"ה לאותו האיש לברך אף על גב דידע שיש בדבר זה פלוגתא:

פרק ט

כשיגיע לששים או לשבעים נכון ללבוש בגד חדש או יקח פרי חדש ויברך עליו שהחיינו ויכוין גם על שנותיו, ויש עושים סעודה כשיגיעו לשבעים, והמנהג פה עירנו יע"א המביא ספר תורה חדש לבית הכנסת בשבת או ביום טוב עושה סעודה בלילה לאוהבים וריעים, ובאמצע הסעודה ילבש בגד חדש ויברך שהחיינו ויכוין על הספר תורה, ובעמוד השחר מוליכין הספר תורה לבית הכנסת בקיבוץ קהל רב ופזמונים ושמחה גדולה וכל המרבה הרי זה משובח:

פרק י

על פרי המתחדש משנה לשנה ויש זמן קבוע לגידולו יברך שהחיינו, אבל פירות שאין בהם היכר בין ישנים לחדשים כגון אגוזים ושקדים שקורין בערבי גו"ז (אגוז פקן) ולו"ז (שקד) ובנד"ק (אגוז קטן) ופסת"ק (אגוז גן עדן, חלאבי) אע"פ שהם מתחדשים משנה לשנה ויודע באלו שמברך עליהם שהם חדשים של השנה ההיא, אפילו הכי לא יברך שהחיינו מאחר שאין בגופם היכר בין חדשים לישנים:

פרק יא

על פרי שקורין נומ"י (פרי הדר קטן, חמוץ) ופרי שקורין פרטקא"ל (תפו"ז) בדין הוא שצריך לברך שהחיינו שהם מתחדשים משנה לשנה וגם ניכרים בגופם בין חדשים לישנים, אך נהגו פה עירנו דאין מברכים עליהם שהחיינו ושמעתי שגם בארץ ישראל תוב"ב לא נהגו לברך וברכת שהחיינו תלויה במנהג, מיהו על אתרוג העיד הרב פרי האדמה שנוהגים לברך עליו שהחיינו בעיר הקודש ירושלים תוב"ב שאוכלים אותו בליל

שני של ראש השנה במקום פרי חדש, ופה עירנו יע"א האתרוג הוא מתוק אך אינו מצוי הרבה כי אם מעט, ומנהגינו בביתנו שנאכל אתרוג קודם יום טוב של חג הסכות ונברך עליו שהחיינו, אבל קהל עדתינו אינו מצוי אצלם לאכלו קודם סוכות, ורק אוכלים אותו בט"ו בשבט שמביאים למכור וגם אותם הקונים אתרוג לנענוע מצניעין אותו עד ט"ו בשבט ואוכלים אותו, ואלו אין צריכים לברך שהחיינו מפני שכבר ברכו שהחיינו ביום טוב ראשון של סוכות בנטילת הלולב ובזה נפטר האתרוג גם מברכת שהחיינו של אכילה וכמו שכתבו האחרונים ז"ל, וכן העלתי בסה"ק מקבציאל:

פרק יב

על לפת שקורין בערבי שלג"ם (לפת לבנה) וכן על פרי אדמה שקורין בערבי להאנ"א (כרוב) וכן חסא שקורין בערבי כ"ס (חסה) מברכין שהחיינו שהם מתחדשים משנה לשנה, וקשואין ארוכין שקורין בערבי תערוז"י (מלפפון דק ארוך) מברכין שהחיינו, ואין לומר שהם נכללים בכלל קשואין קצרים שקורין כייא"ר (מלפפון מצוי) כי חלוקין הם בשם ובמראה ובטעם, אך ירקות שהם כרתי וכרפס וגם מה שקורין בערבי מעדנו"ס (פטרוזיליה) אין מברכין מפני שהם גדילים כל השנה ואין זמן קבוע לחידושם:

פרק יג

פה עירינו יש כמה מיני תמרים, ויש שנים שהם חלוקים זה מזה במראה ובטעם ובשם והם מין שקורין כסתאוו"י (תמר בהיר קטן ועסיסי) ומין שקורין בגב"ן (תמר צהוב בשרני) שהם שחורים ועם כל זה אם בירך על מין שקורין כסתאוו"י לא יברך שהחיינו על מין שקורין בגב"ן, מפני שדאף אל פי שיש להם שם מיוחד כל אחד לעצמו, מכל מקום דרך כלל כולם נקראים בשם תמרים, אמנם ירא שמים יביא לפניו בעת ברכת שהחיינו שלשה מינים מה שקורין כסתאוו"י ומה שקורין בגב"ן ומה שקורין זיד"י (תמר מצוי, כהה) ויברך שהחיינו לפטור את כולם וכן אנחנו נוהגים בביתינו מימי אבותינו ואבות אבותינו ויש פה עירינו תותים מתוקים יוצאים בחודש אייר ואחר חודש יוצא תותים אחרים שיש בהם טעם חמיצות וקורים אותם בערבי תותי דמשק, והמנהג לברך שהחיינו על זה וזה:

פרק יד

האוכל פרי שלא נגמר בישולו דאינו מברך עליו שהחיינו הנה אם חזר ואכלו אחר שנגמר בישולו יש אומרים יברך שהחיינו ויש אומרים דאינו מברך, ואם נזדמן לאדם דבר כזה יביא פרי חדש אחר ויברך עליו ויפטור גם לזה, או ישמע ברכת שהחיינו מאדם אחר ויתכוונו שניהם, ולכן יש להזהיר פה עירנו בדבר זה בתמרים שאוכלים אותם קודם גמר בישולם וקורין אותם בערבי גוז"י (תמרי בוסר) או כלא"ל טו"ש (טרם

ההבשלה), וכן צריך להזהירם בתפוחים, ברם מה שנהגו לבשל עם תבשיל בשר תפוחים קודם גמר בישולן אין לחוש לברכת שהחיינו מפני דאלו התפוחים שמניחים אותם בתבשיל משתנה טעמן הרבה וגם משתנית קצת צורתם, ולכן מנהג פשוט פה עירנו לברך שהחיינו כשאוכלם חיים אחר גמר בישולם:

פרק טו

אכל ושכח ולא בירך שההחיינו יש אומרים יברך על מה שיאכל אח"כ, ויש אומרים דאין לברך מאחר שכבר אכל, וספק ברכות להקל ולא יברך אלא ישמע ברכת שהחיינו מאחרים, או יפטור זה בפרי חדש אחר ואם לא מצי למעבד הכי יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו:

פרק טז

כתוב בירושלמי סוף פרק עשרה יוחסין רבי חזקיה בשם רב עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראתה עיניו ולא אכל, רבי אלעזר חשש להההיא שמעתתא ומצמצם ליה פריטין ואכיל מכל מלה חדא בשתא עיין שם, על כן אילו עני שבישראל ישתדל לקנות מכל פרי חדש לאכול ממנו הוא ואנשי ביתו ולברך שהחיינו להודות לה':

פרק יז

הזכר יתחייב במצות בן י"ג שנה ויום אחד, על כן ביום הראשון של שנת י"ד יתפוס האב את בנו בידו ויאמר ברוך שפטרני מענשו של זה, ויהרהר שם ומלכות בלבבו, וישתדל לעשות סעודה לאוהבים וריעים ויזמין בה תלמידי חכמים וירבה בסעודה ושמחה כיד ה' הטובה עליו, שמסעודה זו יהיה סניגוריא גדולה על ישראל שיאמרו מליצי יושר לפני הקב"ה רבונו של עולם ראה בניך כמה הם שמחים על אשר נכנסים בעול מצותיך וסעודה זו נקראת סעודת מצוה והברכה הנזכרת בלי שם ומלכות ויאמר האב אותה בתוך הסעודה והיושבים יברכו את הבן שיזכה לתורה ויראת שמים וקיום המצות, והגדולים שבקרואים יניחו ידיהם על ראשו ויברכו אותו בברכת כהנים, ואם יודע הבן לדרוש בדברי תורה ידרוש דבר בעתו מה טוב, ואם לאו ידרוש האב, ואם לאו ידרוש תלמיד חכם אחד בין הקרואים, וטוב דהבן ילבש בגד חדש ויברך שהחיינו ויכוין גם על הכנסו באותו היום בעול מצות, ואם אין לאל ידו יברך על פרי חדש, וגם הבת ביום שתכנס בחיוב מצות אע"פ שלא נהגו לעשות לה סעודה, עם כל זה תהיה שמחה אותו היום ותלבוש בגדי שבת, ואם יש לאל ידה תלבש בגד חדש ותברך שהחיינו ותכוין גם על כניסתה בעול מצות, ויש נוהגין לעשות בכל שנה את יום הלידה ליום טוב וסימן יפה הוא וכן נוהגים בביתנו:

ושמעתי שיש מקומות נוהגים לעשות בכל שנה סעודה ביום שנכנס בו האדם בבריתו של אברהם אבינו, ומנהג יפה הוא וערב לי מאד אך לא נהגנו בזה בביתנו ורק אנא עבדא נהגתי לומר בכל שנה ושנה ביום שנכנסתי בבריתו של אברהם אבינו בקשה זו רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך כי בהיום הזה שהוא יום כך לחודש פלוני שהוא היה יום שמיני ללידתי, נכנסתי בבריתו של אברהם אבינו עליו השלום בשנה הראשונה שנולדתי בה, וקיים בי עבדך אבי מצות מילה ופריעה כאשר צוית אותנו בתורתך הקדושה ונתגלה הכלי השלישי של היסוד האמיתי נקרא קודש קודשים ויצא אורו, ונתבטלה אחיזת החיצונים ונתחברו שמונה ושבעים אורות החסדים, עם שמונה ושבעים אורות הגבורות ונתמתקו אורות הגבורות באורות החסדים: אנא ה' למען שמך הגדול ולמען רחמיך וחסדיך תעזרני ותסייעני לשמור אות ברית קודש אשר חתמת בבשרנו, ותצילני מכל חטא ומכל הרהורים רעים ומחשבות פגומות ותצילני מכל פגם הברית הן במחשבה הן בדבור הן במעשה הן בחוש הריאות הן בחוש השמיעה הן בשאר חושים ובכולם אהיה טהור בקדושת הברית בלי שום פגם והרהור רע כלל, ותזכני שאתגבר על יצר הרע, ותהיה מחשבתי קשורה ודבוקה בקדושת תמיד, כי ברחמיך הרבים בחרת בנו מכל האומות ורוממתנו מכל הלשונות, והבדלת אותנו מכל טומאותיהם ותועבותיהם, ככתוב בתורתך (ויקרא י, כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, נודה לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו על שהוצאתנו מארץ מצרים, ופדיתנו מבית עבדים ועל בריתך שחתמת בבשרינו, ועל תורתך שלמדתנו, ועל חוקי רצונך שהודעתנו, ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותנו, אנא ה' לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי, ותמשוך עלי מחשבות קדושות וטהורות זכות ונכונות, ויהיה לי לב שמח בעבודתך תמיד, ותעזרני על דבר כבוד שמך מעתה ועד עולם אמן כן יהי רצון:

שופטים

פתיחה

"כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום" (דברים כ, י), נראה לי בס"ד דהאדם נקרא (נדרים לב:) "עיר קטנה ואנשים בה מעט" וכמו שכתוב בקהלת (ט, יד), והדבר ידוע שיצהר הרע יתגרה וילחם באדם באיסור עריות יותר מכל איסורים. ואפילו חכם וצדיק שעוסק בתורה ימים ולילות אינו יכול להכניע היצהר הרע אלא עד שישא אשה. פוק חזי מה שכתוב בגמרא (קדושין כט:): כשבא רב המנונא לפני רב הונא וראה דלא פריס סודרא ושאלו מאי טעמא?, ואמר לה משום דלא נסיבנא, ואהדרנהו רב הונא לאפיה מיניה, ואמר לו חזי דלא חזית לאפאי עד דנסבת, ואמרו בגמרא משום דסבר רב

הונא כל מי שלא נשא יהיה בהרהורי עבירה כל ימיו. ולכן הרוצה להלחם ביצרו אינו יכול לו עד שישא אשה, וזה שכתוב "כי תקרב אל עיר" הוא הגוף שלך שנקרא בשם עיר, "להלחם" עם היצר הרע, "עליה" רוצה לאמר בשבילה, שלא יחריבנה היצר הרע, אז תחלת הכל צריך שתקרב "אליה לשלום" -- היא מצות הנשואין, שיהיה לה עזר במצוה זו יותר מכל המצות, דידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל (יבמות סב:) "כל השרוי בלא אשה שרוי בלא שלום, שנאמר וידעת כי שלום אהליך וכו'" וכנזכר בגמרא דיבמות דף ס"ב, ובזה פרשתי בס"ד (תהלים לח, ד) "אין שלום בעצמי מפני חטאתי" - לשון חסרון, כי איש בלא אשה הוא פלג גופא, נמצא חסר חצי גוף:

פרק א

כל הקודם לישא אשה תיכף ומיד אחר שנעשה בר מצוה הרי זה משובח, דאמרו בגמרא (קדושין כט:) אמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי משום דנסיבנא בשיתסר, ואי נסיבנא בארביסר הוה אמינא גירא בעינא דשטנא, על כן כל אדם יהי בדבר זה זריז ונשכר, אך קודם ארביסר שלא בא לשנים דגדלות לאו יאות לישא אשה ואם יש לו איזה סיבה הכרחית להקדים בזה עיין למורינו הרב יום טוב אלנקוה ז"ל ב"שמחת יום טוב" כיצד יתנהג בענין הכתובה:

פרק ב

כמו דמברכין ברכת הנהנין על כל דבר הנאה קודם שנהנה, כן מברכין על הנאה של האשה קודם אירוסין, לכך תקנו חז"ל ברכת אירוסין, ומשורת הדין אם מקדשה ע"י עצמו הוא יברך, ואם ע"י שליח יברך השליח במקומו, אך נהגו בכמה מקומות שאין החתן מברך אלא מסדר הקידושין הוא מברך, כדי שלא יתבייש מי שאינו יודע לברך, נמצא הברכה דמברך האחר הוא כדי להוציא את החתן ידי חובה דעליו מוטלת הברכה, לכן יזהר המברך לכוין להוציא החתן ידי חובתו, וגם החתן יתן דעתו היטב על הברכה ויתכוין לצאת ידי חובתו, וטוב להזהיר גם להכלה שתכוין דעתה ותשמע הברכה ויתכוין המברך גם עליה ועיין בית שמואל סימן ל"ד סעיף קטן ב', ונודע ביהודה מהדורה בתרא באבן העזר סימן א', ועוד אחרונים מה שכתבו בזה ולדעת הרמב"ם אם לא כיון המברך להוציא ידי חובה ולא כיון החתן לצאת ידי חובה הוי ברכה לבטלה, ואע"ג דהרב באר שבע ז"ל דף קי"א כתב טעם אחר משום דהוי ברכת שבח והודאה על קדושתן של ישראל עין שם ועיין בכנסת הגדולה, ולפי האי טעמא אם לא כיון החתן לית לן בה, מכל מקום צריך לחוש לדעת הפוסקים דכתבו טעם הראשון ומה גם דלדעת אבי התעודה הרמב"ם ז"ל מוכרח לכוין:

פרק ג

נהגו להסדיר ברכת אירוסין על היין כיון שהיא ברכה של שמחה, ומברך על היין תחלה בורא פרי הגפן ואח"כ מברך ברכת אירוסין, ואם לא נמצא יין יברך ברכת אירוסין בלבד בלא יין, וחותם בברכת אירוסין המקדש עמו ישראל ע"י חופה בקידושין וזהו נוסח האמיתי המתיישב יותר מנוסח אחר שאומרים ע"י חופה וקדושין והוא המוסכם בשולחן הטהור שקבלנו הוראותיו, מיהו אם יש מקום שיש להם מנהג ידוע שאומרים ע"י חופה וקדושין אין לבטל מנהגם דיש להם על מה שיסמוכו:

פרק ד

מה שאומרים בברכה זו והתיר לנו את הנשואות לנו, אע"ג דמרן ז"ל לא כתב כן בשולחן הטהור מכל מקום לשון זה הוא מדוקדק וברור יותר, וכמו שכתב הגאון בית חדש ז"ל שאם אינו אומר הנשואות לנו אלא אומר בסתם משמע שההתיר הנשואות לאחרים ע"י חופה וקדושין לכך עדיף טפי לומר הנשואות לנו, וכן אנחנו נוהגים פה עירנו ועיין אחרונים, ומה שכתוב ואסר לנו את הארוסות, הכונה רצונו לאמר אפילו הארוסות שנתארסו אסורות הם לארוסיהם מדרבנן עד שיכנסו לחופה:

פרק ה

אחר הברכה וטעימת הכוס יראה החתן כסף הקדושין לעדים כדי שידעו שהוא שוה פרוטה, ויתנו העדים את עיניהם לראות נתינת כסף הקדושין ליד הכלה דעל ידי ראייתם בזה תהיה מקודשת, וצריך להזהיר את הכלה שתראה פני החתן המקדש אותה ותשים לבה בעת נתינת הכסף לידה ותקבלנו לשם קדושין, כי יש כלות שהם בישניות הרבה ובשעת הקדושין כמעט קרובים הם להתעלף ואין הכלה שמה לבה על מה אומר לה החתן בשעת הקדושין ועל מסירת הכסף לידה לכך צריך להזהירם בזה:

פרק ו

יאמר תחלה הרי את מקודשת לי בזה כדת משה וישראל, ואח"כ יתן לה כסף הקדושין, אבל לא יתן לה כסף הקידושין ואח"כ יאמר דברים הנזכרים, משום דהוי כמקדש במלוה, ומה שכתוב כדת משה וישראל הכונה היא: משום דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש, דהיינו על דעת שהנהיגו חז"ל בישראל הוא מקדשה שיהיו הקדושין קימין לפי דברי חז"ל, ויהיו בטלים לפי דברי חז"ל ע"י גיטין שהסדירו חז"ל:

פרק ז

יתן כסף הקידושין בימין דידיה לימין שלה, ונהגו פה עירנו בגדא"ד יע"א כשמקדש בכסף או זהב שכורכין יד הכלה במטפחת משי ומקבלת כסף הקדושין בידה בהיותה כרוכה, טעם מנהג זהו הוא לסימן טוב שתקבל כסף קדושיה ביקרא, על דעת שאמרו

בטעם המפה על השלחן בשבת כשמסדרין עליו פת לחם משנה וכדי שלא תהיה נראית כעניה המקבל צדקה בידה, ועיין כרם שלמה אשכנזי בחלק אבן העזר בשאלות ותשובות שבסוף הספר סימן פ"ו מה שהקפיד בזה לכתחלה משום חציצה, ובסה"ק מקבציאל כתבתי בענין זה:

פרק ח

יש נוהגין לקדש בשלש מטבעות של זהב וכסף ונחושת, ונראה מצוה מן המובחר לקדש בטבעת כסף, ויש רמז נכון בטבעת כמו שכתבתי בסה"ק מקבציאל ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות פרשת כי תצא דע"י הקדושין שהאדם מקדש לאשתו נמשך אליה חד רוחא מכח רוחו של בעל והוא בבחינת אור מקיף מן רוחא דיליה, אח"כ בא אליה ביאה גמורה ויהיב בה חד רוחא בסוד אור פנימי בגווה מכח רוחא דיליה ולכן צריך להקדים הקדושין דאין הרוח הפנימי נכנס בה עד שיכנס אור המקיף וכו' עיין שם, ולפי זה בטבעת שהיא מקפת על האצבע יש בה רמז נכון לאור המקיף הניתן לה ע"י קדושין ולכך הטבעת היא מצוה מן המובחר, ומנהגינו לחקוק על הטבעת צורת ה' והוא מנהג יפה, ופה עירנו בימים אלו נתפשט יותר המנהג הזה לקדש בטבעת אך עדיין יש רבים שמקדשים בכסף וזהב שנותנו ליד וכשמקדש בטבעת אין נוהגים לכרוך היד במטפחת, וגם מצד זה נמצא שיש עדיפות בטבעת:

פרק ט

כשמקדש בטבעת כפי הנראה מדברי התקונים כפי הסוד דראוי לשים הטבעת בשלישית הנקראת אמה, אך פה עירנו נוהגים לשום הטבעת באצבע הסמוך לגודל הנקרא אצבע בסתם, ובמקום אחר אמרתי טעם גם על זה ע"פ הסוד, ובספר קמח סולת מפורש טעם לזה משום כי במזמור השמים מספרים כבוד אל (תהילים י"ט:ב') ששם נזכרה חופת החתן דכתיב והוא כחתן יוצא מחופתו, יש חמשה פסוקים אשר תיבה שניה שלהם היא שם הוי"ה והם פסוק תורת ה' תמימה וכו', עדות ה' נאמנה וגו' פקודי ה' ישרים וכו', מצות ה' ברה וכו' יראת ה' טהורה וכו' וכשמתחיל תיבות אלו מן הגודל יבא השם ברוך הוא על אצבע הסמוכה לגודל, וידוע כי במצות הקדושין יהיה יחוד השם והוא הטבעת עצמה כנגד יו"ד, ויד החתן שתופשה בחמש אצבעותיו כנגד ה"א ראשונה, ואצבע הכלה כנגד וא"ו, והיד שלה שפושטת לקבל הקידושין כנגד ה"א אחרונה, וכמו שכתוב (משלי יח, כב) "מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה'", ולכן כיון שנעשה בזה יחוד שם הוי"ה לכך יניח באצבע הסמוך לגודל שהיא כנגד שם הוי"ה עיין שם, ושמעתי שגם בעיר הקודש ירושלים ת"ו נוהגין לשים ההטבעת באצבע הסמוך לגודל:

פרק י

אם לא בירך ברכת ארוסין בעת הקדושין לא יברך אותה בנשואין, ואע"ג דיש סוברים לברך הא קימא לן ספק ברכות להקל, ומכל מקום טוב ללמד להחתן שלא בירכו לו בעת אירוסין שיברך הוא בשעת חופה בלחש בלי שם ומלכות, וירא שמים ישתדל בכל עוז שלא לארס בלא ברכה ויבין כי ברכה זו אחת בכל ימיו, וכמה צריך האדם להזהר בה שלא לאבדה בידים כמנהג איזה בורים ההולכים אחר ניחושים של נשים בדבר זה, והנזהר תבוא עליו ברכת טוב:

פרק יא

אחר הקידושין שובר החתן כוס אחת לזכרון ירושלים, דכתיב (תהילים קלז, ה) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, וטוב כששובר הכוס יאמר בלחש אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, ופה עירנו נוהגים ששובר החתן כוס קטן חדש מאלו הכוסות ששותין בהם קהווא (קפה) והם חרס מצופה אבר נקי וטוב שקורין פרפור"י (בציפוי אבץ), ולא נהגו לשבר כוס זכוכית שקורין בלו"ר (זכוכית שקופה), ויתכן מחמת שהוא ביוקר עשר ידות ויותר על כוס זה של פרפור"י או יתכן דחוששין לתקלה מפני שברים קטנים שלו הנתזים על הארץ, כי הכוס שוברו בגבהו של כותל ונעשה שברים קטנים ונופלים לקרקע, והרמ"א ז"ל בדרכי משה סימן תק"ס כתב החתן משבר כוס שמברכין עליו ברכת אירוסין, ולכן נהגו לברך ברכת אירוסין על כוס של חרס, נמצא נקיט הרב כוס של חרס ולא נקיט זכוכית, וגם בדבריו יש לתלות שני טעמים הנזכרים, והגאון משבצות זהב בסימן תק"ס הביא מאבן השהם דצריך זכוכית, וכתב טעם לזה בשם מורינו הרב משה טיראני ז"ל דרומזים בזה בזכוכית שיש לו תקנה אחר שנשבר שיחזרו ויתקנו אותו מה שאין כן חרס, ועיין מועד לכל חי סימן יו"ד אות צ"ו, ואיך שיהיה מנהג עירנו בכלי חרס הוא מפורש בדברי מור"ם ז"ל הנזכר ואין לשנות והמנהג הוא כך דאם מארסין קודם החופה בכמה ימים ומברכים ברכת ארוסין על הכוס אז אחר שישתה המברך ישפוך לתוך זה הכוס הקטן מעט יין משיורי הכוס שבירך עליו ויטעים מכוס הקטן זה להכלה, ואז יקח החתן הכוס הקטן וישברנו בכותל, ואם עושין הקדושין בשעת החופה גם כן יעשו ככה, ואחר כך יביאו כוס יין שני ויאמרו עליו שבע ברכות החופה ולא ישבר עוד כוס אחר, ואם החתן אירס קודם החופה בכמה ימים בלא כוס אז כשיעשו החופה ויברך שבע ברכות וישתה המברך ישפכו משיורי הכוס לתוך כוס הקטן של חרס ותטעום הכלה, ואח"כ יקח החתן לכוס הקטן וישברנו בכותל:

פרק יב

אסרו חז"ל לאיש לבא על ארוסתו קודם כניסתה לחופה, וכתב הרמ"א ז"ל בהגהת השולחן דהמנהג הפשוט עכשיו לקרות חופה למקום שפורסין יריעה או טלית על גב קלונסין ומכניסין תחתיה החתן והכלה ברבים ומקדשה ומברכים שם ברכת אירוסין וברכת נשואין, ואח"כ מולכין אותם לביתם ואוכלים ביחד החתן והכלה במקום צנוע וזו היא החופה הנהוגה עכשיו עד כאן דבריו ובעיר הקודש ירושלים תוב"ב המנהג שהחתן לובש טלית מצויצת כהלכתה בברכת אירוסין, ואח"כ קודם ברכות הנשואין משליכין את הטלית גם על ראש הכלה ויהיה פרוס על החתן וכלתו יחד וזהו חופה דידהו, ופה עירנו בגדא"ד יע"א המנהג לפרוס וילון כנגד הכלה בשעת שבע ברכות של הנשואין שמברכין אחר ברכת אירוסין וזה הוילון קורין אותו בערבי כידי"ר (אפיריון כלולות) ופרוס במחיצה כנגד הכלה בינה ובין החתן והמברך ואין נוהגים ללבוש טלית, ואפשר הטעם דלא נהגו בטלית מפני כי פה עירנו עושים חופה ושבע ברכות אחר ערבית בשקיעת החמה, או אחר שקיעתה או עד חשיכה ממש ואין ראוי ללבוש טלית אותו זמן וזה הוילון הוא סימן החופה אצלינו דכל דברים שעושין בשעת החופה אינם אלא לסימן שהם עושין דבר שנראה ממנו שמיחדה להכניסה לביתו ומפרישה להיות לו לאשה גמורה, ואצלינו פריסת הוילון שקורין בערבי כידי"ר הוא הסימן לדבר זה, וקודם כמה שנים בטלנו זה הוילון ועשינו במקומו ארבעה עמודים שפרוס עליהם בגד כאוהל הפרוס על ארבעה קונדסין ומעמידין החתן והכלה ביחד תחתיו ואח"כ נתקלקל זה המנהג וחזרנו להזהירם לעשות וילון כמנהג הקודם:

פרק יג

נוהגין שהחתן מתענה יום שנכנס בו לחופה מפני כי הנושא אשה נמחלים עונותיו וצריך שיהיה עם זה זכות התענית גם כן, ועוד כדי שע"י התענית יהיה לו שברון לב לקבלת התשובה יותר, ופה עירנו רבים נוהגים בכך, ודוקא החתן אבל הכלות לא נהגו בכך ולא נזדמן שום כלה מתענה קודם החופה כלל:

פרק יד

ברכת אירוסין לכתחלה בעי עשרה, ובדיעבד דלא נזדמן לו בעשרה שרי לברך בלא עשרה, אבל שבע ברכות של החופה צריכה עשרה ולא שרי אפילו בדיעבד ואם הוא במדינה דליכא עשרה בכל אותו מדינה ואינו יכול ללכת לעיר אחרת מסיבות הכרחיות יש לסמוך על המקילין שיעשה חופה שם ויברך אשר ברא דוקא, מיהו אם אחר הנשואין נזדמן להם שבאו האיש ואשתו לעיר אחרת ילכו שניהם ויעמדו אצל חופה שיש באותה

העיר וישמעו שבעה ברכות ויתכונו לצאת ידי חובה לעצמם גם כן, כן העליתי בסה"ק מקבציאל ועיין להגאון חיד"א ז"ל בכסא רחמים ובככר לאדן:

פרק טו

אחר שבע ברכות של חופה כשעושין סעודה יברכו שבע ברכות אחר ברכת המזון על הכוס, ובכל סעודה שעושה אחר סעודה ראשונה גם כן יהיו נזהרין לברך שבע ברכות אחר ברכת המזון על הכוס, אך צריך בכל סעודה "פנים חדשות" דהיינו שני בני אדם מסובין באותה סעודה שלא אכלו עמהם קודם זה, וטוב לחזור אחר בני אדם חשובין שמרבין בשבילם, אבל בשבת ויום טוב אין צריך פנים חדשות, ויזהרו לברך שבע ברכות אחר ברכת המזון אלא דוקא היכא דאיכא עשרה, אבל אי ליכא עשרה דאין מברכים בשם לא יברך אלא רק ברכת אשר ברא בלבד, מיהו אפילו אי ליכא זימון בשם צריך לומר בזימון שהשמחה במעונו:

פרק טז

החתן בכל שבעת ימי המשתה לא יעשה מלאכה אפילו בדבר האבד, ולא ישא ויתן בשוק, ולא יצא יחידי בשוק מפני שהחתן דומה למלך מה מלך אינו עושה מלאכה ואינו יוצא יחידי כן החתן, אלא אוכל ושותה ושמח עם כלתו, בין אם הוא בחור, בין אם הוא אלמן שנשא בתולה, ואין האשה יכולה למחול על שמחתה, אבל שותפו של החתן יכול לעשות מלאכה או סחורה ולתת חלק להחתן, דשנייא דא מאבל בר מנן, ואלמן הנושא את הבעולה צריך לשמוח עמה שלשת ימים, אבל בחור שנשא את הבעולה צריך לשמוח שבעה ימים, ואם מחזיר גרושתו צריך לשמוח שלשה ימים כמו אלמנה:

פרק יז

חתן שאירע בתוך שבעת ימי חופתו י"ז תמוז וצום גדליה ועשרה טבת ותענית אסתר יש אומרים יתענה וישלים, ויש אומרים לא יתענה ופה עירנו נהגו דאינו מתענה, ואם אירע לו יארצייט לכולי עלמא לא יתענה כיון שהוא יום טוב שלו:

פרק יח

מצוה גדולה לשמח חתן וכלה, ולעשות להם מילי דבדיחות שישמחו, ושכר המשמחם עצום מאוד, ורק יזהר שלא ישמחם בליצנות וכל איסור קל אפילו מדרבנן, וכל שכתוב שלא ירקדו אנשים ונשים ביחד, ואפילו ריקוד נשים לבדם בפני האנשים אסור כי יתגרה יצר הרע באנשים הרואין, וצווחו כמה רבני האחרונים בדברים כאלה דאין להם היתר משום שמחת חתן וכלה, ומצוה לשמחם בכלי זמר, ואפילו שנעשו הנישואין תוך י"ב חודש לפטירת אביהם או אמם לא יבטלו מהם שמחת כלי זמר, וכבר אמרו (כתובות יז, א) מעבירין את המת מלפני הכלה, ועיין במהרי"ל ז"ל, שהורה לעשות החופה במקום

אחר בשביל כלי זמר שאינם יכולים להביאו במקומם יעויין שם, ופה עירנו בזמן עטרת ראשי הרב הגאון מו"ר זקני רבי משה חיים זלה"ה רצו הקהל לבטל כלי זמר בשמחת חתן וכלה, ולא רצה הרב מורי זקני זלה"ה להסכים בזה, וביום שבת אסור להביא גויים שינגנו בכלי זמר, וכמה אחרונים קראו תגר בזה, ופה עירנו היה מנהג מקדם קדמתא כשיצא החתן מבית הכנסת בשחרית לילך לביתו ילכו גויים לפניו בכלי זמר וגם בביתו היו מנגנים כחצי שעה, ותהילות לאל יתברך קודם כמה שנים נתבטל מנהג זה לגמרי ולא יזכר ולא יפקד עוד:

פרק יט

במה שנשאל הרדב"ז ז"ל אם מותר החתן בתוך שנתו לצאת לסחורה למדינה אחרת כיון דאמר קרא (דברים כד, ה): "נקי יהי לביתו שנה אחת ושמח את אשתו", הבאתי בסה"ק רב פעלים להקת הפוסקים בדבר זה והעלתי דאם הולך לסחורה בשביל פרנסתו לית כאן איסורא משום האי קרא:

פרק כ

מותר אדם בבת אשת אביו שיש לה מאיש אחר, ולא חיישינן למראית העין שנראית כאחותו דקלא אית לה והכל יודעין שאינה אחותו, ולכן לאה ודינה בתה מותרים להנשא לאב ולבנו שהאב יקח את דינה והבן יקח את לאה או להפך ועל זה הדין אומרים העולם חידה אחת והוא אשה אחת פגעה בתינוק אחד ותאמר לו שלום עליך אחי, כיצד שלום אביך אחיו של בני ופתרון החידה ע"פ הצעה זו דיעקב לקח את דינה בת לאה, וראובן בנו של יעקב לקח את לאה אם דינה והנה דינה ילדה ליעקב בן שמו שמעון ולאה ילדה לראובן בן שמו לוי, ופגעה דינה בלוי שילדה לאה לראובן וקראתו אחי כי הוא אחיה מן האם שהיא לאה, ואמרה כיצד שלום אביך הוא ראובן שהוא אחיו של בני שמעון כי שמעון הוא אח לראובן מאביו יעקב והדברים ברורים:

פרק כא

מותר אדם בבת אחי אביו ובבת אחי אמו, ולא גזרינן משום אחות אביו ואמו דלא אתו למחלף בהו, וכן אחי אביו ואחי אמו מותרים באשתו ובבתו ולא גזרינן שמא יאמרו כשם שאשתו מותרת להם גם נשותיהם מותרים לו דלא אתו למטעי בהכי, יען דאתפליג דרא כלומר נתרחקה הקורבה:

פרק כב

אע"ג דיש אומרים שגם באחות אבי האב בין שהם מן האב בין שהם מן האם וכן נמי באחות אם האב בכל אלו לא גזרו ומותרות הם, מכל מקום יש אוסרים באלו משום דסבירא להו דגזרינן בהו משום הך דלמטה ממנה דהיינו אחות האב והאם שהיא ערוה

דאורייתא, מה שאין כן בבת אחי אביו ובבת אחי אמו דסעיף הקודם אין מטה ממנה ואין למעלה ממנה ערוה דאורייתא לכך לא גזרו בה דנתרחקה קורבה מאד, וכיון דהוא דבר ערוה אזלינן בתר סברת האוסרין דקימא לן להחמיר בדבר ערוה אפילו בדבר דמרן ז"ל שקבלנו הוראותיו סתם כהמתירין:

פרק כג

אשת בן אשתו מותרת לו, וכן נמי בן אשתו מותר באשתו דלא גזרו באלו משום אשת בנו יען דקלא אית להו ומידע ידיע רחקייהו ולא אתו למיחלף באשת בנו, וכן שני אחים מאב אחד שאינם מאם אחת ויש לאחד מהם אחות מאמו מותר השני ליקח את האחות ההיא, וכמו שהיה בזמן הגמרא דרבי חייא ואייבו היו שני אחים מאב אחד ששמו רב אחא, והיה לרבי חיא אחות ששמה אמא שהיתה אחותו מאמו דוקא ולא מאביו ונשאה אייבו שהוא אחיו של רבי חיא מאביו דוקא ונולד רב עליו השלום מן אייבו, נמצא רבי חיא היה אחי אביו של רב ואחי אמו של רב:

פרק כד

שני חורגין הגדילין יחד בבית, דהיינו יעקב נשא את לאה ויש לו בן ששמו נפתלי שנולד לו מאשה אחרת, וגם ללאה יש לה בן ששמו ראובן שנולד לה מאיש אחר, הנה נפתלי וראובן נקראים חורגין ואע"פ שהם גדלים בבית יחד כמו שני אחרים כל אחד מהם מותר באשת חבירו, ולא חיישינן למראית העין לומר שנראה כאילו לוקח אשת אחיו משום דהני קלא אית להו ומידע ידיע רחקייהו ולא אתו למיחלף להתיר אשת אחיו ממש:

פרק כה

אע"ג דמן הדין מותר אדם באשת חמיו שהיא אינה אם אשתו שהרי דוד המלך עליו השלום נשא את רצפה בת איה שהיתה אשת חמיו (סנהדרין יח.), והוא הדין נמי דחמיו מותר באשתו, מכל מקום יש אוסרין בשניהם ואומרים אע"פ שדוד המלך עליו השלום נשא את רצפה אשת חמיו הנה אחר זמן דוד המלך עליו השלום גזרו חז"ל בזה משום מראית העניין שנראה כנושא חמותו, וכן חמיו לא ישא אשתו שנראה כנושא בתו, ואע"ג דיש מי שכתב דאם מתה אשתו מותר ליקח את אשת חמיו שאינה אם אשתו עם כל זה יש פוסקים שפקפקו בזה, ולכן צריך להורות דאפילו אם מתה אשתו אסור ליקח את אשת חמיו:

פרק כו

מותר אדם באשת בן אחיו ובאשת בן אחותו, ולא גזרינן משום אשת אחיו דאתפלג דרא:

פרק כז

כתב הרמב"ם ז"ל בפרק ב' מהלכות אסורי ביאה הלכה י"ד נושא אדם אשה ובת אחותה או בת אחיה כאחת, וכתב הרב המגיד זה פשוט ומתבאר מהמשנה דפרק ג' דכריתות עיין שם, מיהו מספר הפרדס המיוחס לרש"י ז"ל שהביאו בספר הון יוסף זמארו ז"ל סימן ט' משמע דאסור לאדם לישא בת אחות אשתו בחיי אשתו, והרב המחבר ז"ל תמה על דין זה והשיב לו הרב הגאון מהר"ם סוזי"ן ז"ל דמן הדין מותר אך גזרו בזה משום מראית העין עיין שם, ואע"ג דדבריו דחוקים בזה דאין לנו לגזור גזירות מדעתינו עם כל זה גברא רבא אמר מלתא ויש לחוש לדבריו:

פרק כח

הרב הגאון מורינו הרב דוד פארדו ז"ל בספר מזמור לדוד סימן קע"ט הביא בשם מר"ן האר"י ז"ל דאין טוב לאדם לישא אשה ששמה כשם אמו עיין שם, ודבר זה לא מצינו בכתבי רבינו האר"י ז"ל המצויים אתנו, אך נאמן הרב ז"ל בעדות זו שמצא כן, וידוע כי דבר זה נכתב גם כן בספר חסידים עם שאר דברים, ושם נזכר גם היכא דהחתן וחמיו שוים בשם אחד, מיהו לשון רבינו ז"ל דנקיט לא טוב וכו' נראה אזהרה זו קלושה ויש לאמר טעמם מפני הכבוד דוקא, ועכ"פ כיון דנכתבה אזהרה זו בשם רבינו האר"י נכון להזהר, אך אם שינה השם לית לן בה, ובאזהרות ספר חסידים לא כתבתי פה כלום ואם ירצה ה' נכתוב בעזרת השם יתברך:

כי תצא

פתיחה

"לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה, לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה" (דברים כה, יג-יד). נראה לי בס"ד עיין מה שכתבתי במקום אחר (עיין לעיל בהקדמה לפרשת לך לך), דבחטא אדם הראשון נעשה ל"ט קללות, וישראל ע"י תיקון שעושין בג' פעמים אהבה (שהם אהבה במעשה, אהבה בדיבור, אהבה במחשבה) שהם מספר ט"ל, וגם עוד שלוש פעמים אהבה הכתובה בפרשת "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" (שהם אהבה בשני יצריך ובנפש ובממון) -- הרי ג' פעמים אהבה גימטריה ט"ל, בזה מהפכים ל"ט שהוא לשון אירה לצירוף ט"ל, ובזה ממשיכים חיים ושפע מן ט"ל אותיות של ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן. ולכן יש בשבת אזהרה בט"ל מלאכות.

(דברים כה, יג-יד)

וכל זה בישראל, כמו שכתוב "הבוחר בעמו ישראל באהבה" רצונו לומר בעבור אהבה, אבל העכו"ם ישאר אצלם צירוף ל"ט שהוא לשון אירה. ולכן לישראל מתעורר שם

כוז"ו שמספרו ט"ל לפתוח קברותיהם לעתיד בתחיה, מה שאין כן העכו"ם דנשאר אצלם צירוף ל"ט. והנה ההפרש בין צירוף ט"ל ובין צירוף ל"ט, כי צירוף ט"ל אות הקטן במספר קודם הגדול במספר, וגם הוא בסדר ישר של אבג"ד, מה שאין כן צירוף ל"ט אות הגדול קודם והוא בסדר אחור. וידוע שהאותיות נקראו אבנים כנזכר בספר יצירה. ולכן לישראל -- שהולכים דרך ישר ודרך ימין -- אצלם יש צירוף ט"ל שהוא סדר ישר, מה שאין כן עכו"ם שהולכים לאחור יהיה אצלם צירוף ל"ט שהוא בסדר אחור.

והנה המעוות במשקלות יש בביתו איפה ואיפה גדולה וקטנה, והיינו הוא קונה בגדולה ומוכר בקטנה, וזה עול קשה ומר משני צדדין, ולכן לזה יתהפכו אותיות ט"ל לאותיות ל"ט מדה כנגד מדה, כיון שהוא קונה בגדולה ומוכר בקטנה נמצא עושה עול בשתיהם, וסדר רשעתו הוא כך דתחילה ישתמש בגדולה בעול לקנות בה ואח"כ ישתמש בקטנה בעול למכור בה, כי הדרך הוא דבתחילה החנוני יקנה מן התגר ואח"כ ימכור על יד על יד. נמצא עול שלו עושהו תחילה בגדולה ואח"כ בקטנה, ולכן בדין הוא שיתהפכו לו אותיות ט"ל לאותיות ל"ט כי בצירוף זה אות הגדולה קודמת לאות הקטנה. וידוע דהגוף נקרא "כיס" שהוא כיס ונרתק לנפש, וז"ש "לא יהיה לך בכיסך" רצונו לומר בגופך, "אבן ואבן גדולה וקטנה" רצונו לומר לא ישלטו בגופך אותיות ל"ט שהם תחלה אות גדולה ואחריה אות קטנה. ודבר זה תלוי בזה והוא ש"לא יהיה בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה", והיינו עשיית העול שיקנה בגדולה וימכור בקטנה.

ובאופן אחר נראה לי בסיעתא דשמיא, ויש להקשות תחלה למה במשקלות שהם "אבן ואבן" נקיט "בכיסך" והלא המשקלות אינו מניחם בכיסו אלא גם המה מונחים בביתו וחנותו כאיפה. ועוד למה חלקם לשתי חלוקות דהוה ליה למימר "אבן ואבן" איפה ואיפה גדולה וקטנה? ועוד יש להקשות למה קרא לעבירה זו תועבת ה'. ונראה לי בסיעתא דשמיא בהקדים מה שכתב הרב המקובל מורנו הרב ששון מרדכי ז"ל בכתיבת יד על הפסוק "מאזני צדק אבני צדק וכו' אני ה' אלהיכם", דנודע ארבע מרות יש באדם שהם מרה אדומה ומרה שחורה ומרה ירוקה ומרה לבנה, ויש להם שיעור מוגבל לקיום האדם, ואם תתגבר האחת על חברתה יתהוו חולאים באדם, ואם תתגבר ביותר לבלי חוק ימות, וכשהם שקולים זהו עיקר בריאות האדם. ושמעתי מרב אחד שהמאזניים הם כנגד שם הוי"ה, דהשלשלת שבאמצע העמוד שקורין אותה בערבי שיילאל"א (העמוד המאונך שבמאזני התליה) כנגד אות יו"ד, והעמוד כנגד וא"ו, וב' כפות כנגד ב' ההי"ן המקבלים שפע מן אותיות י"ו הזכרים, ומשפיעים לעולמות בקו המדה מה שצריך להם ומה שיכולים לסבול. ולכן השוקל חסר אינו רואה סימן ברכה. ולזאת אמר "מאזני צדק

אבני צדק וכו' אני ה' אלהיכם" לרמוז כי המאזניים רומזת לשמי: ""אני ה' אלהיכם"" שרמוז שמי במאזניים ואיך תשקול בה עול חס ושלום עד כאן דבריו:

והנה ידוע דהמרות של האדם מוטלים בכיס, ועיקר בריאות האדם הוא שיהיו שקולים במדה שקצב להם השם יתברך בטבע שלא תעלה ותתגבר אחת על חברתה, ואם האדם יעשה במאזניים שתעלה כף זו על חברתה בדרך עול ומרמה, אז גם במרות יתקלקל המשקל המוטבע בהם ותעלה אחת על חברתה שלא כראוי, ובזה יהיה קלקול גדול בבריאות האדם ויחלה, וזה שאמר "לא יהיה לך בכיסך" הוא כיס המרה אבן ואבן הם שתי המרות שיש לך שם, גדולה וקטנה רצנו לומר לא תתגבר אחת על חברתה שיהיו אז גדולה וקטנה, אלא יהיו שקולים ושווים, אם תרצה כך אז צריך אתה להזהר שלא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה, כי אם תקלקל בזה אז גם משקל המרות שבגופך יתקלקל שלא יהיו שקולים ביחד אלא תגבר אחת על חברתה ויהיו אז שתיהם אחת גדולה ואחת קטנה, ולזה אמר "למען יאריכון ימיך על האדמה" כי בריאות האדם וחייו תלויה בזה שלא יתגברו המרות אחת על אחת, ואם תאמר למה כל כך יהיה חמור עון זה שנוגע בחיות האדם לזה אמר "כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה" שהוא פוגם בשם הוי"ה כאמור:

ובזה פרשתי מה שאמר ישעיה עליו השלום לבך יהגה אימה איה סופר איה שוקל, כי שתים רעות הם, האחד במספר שמונה מעות לחבירו ומטעהו במנין, ויש מטעהו במשקל והאדם חושב שעושה מעשהו למטה בגשמיות בלבד ולא שבאמת הוא נוגע גם למעלה שפוגם באותיות השם ברוך הוא דכתיב (תהילים קכא, ה) ה' צלך על יד ימינך, כלומר כדמיון הצל כן הוא, דמה שעושה אדם למטה נעשה דבר כנגדו למעלה הן בטוב הן להפך:

פרק א

צריך לשקול בעין יפה שנאמר (דברים כה, טו) אבן שלימה וצדק יהיה לך צדק משלך ותן לו (בבא בתרא פח, ב), וכן צריך למדוד בעין יפה שנאמר איפה שלימה וצדק וגו', וכמה עין יפה אחד ממאה בלח ואחד מארבע מאות ביבש לפי שהלח נדבק וכל זה השיעור הוא במקום שנהגו לשקול עין בעין, אבל במקום שנהגו להכריע חייב להכריע טפח במיני מאכל ומשתה, אבל בשאר דברים די בהכרעה מועטת ובלבד שיהיה אחד מארבע מאות, ואם הוא פחות מליטרא אף לאוכלין ומשקין אין צריך הכרעה טפח, ופה עירנו בגדד אין מנהג ברור בזה, לכך יזהרו לפחות בשיעור זה שהוא אחד ממאה בלח ואחד מארבע מאות ביבש:

פרק ב

כל המשהה בביתו או בחנותו משקל חסר או מדה חסרה עובר בלא תעשה (דברים כה, יג) שנאמר לא יהיה לך בכיסך אבן גדולה וקטנה, ואפילו אינו מודד בה כלל גם כן עובר, ונמצא לאו זה עובר עליו אפילו בעת תפילת הנעילה ביום הכיפורים, והוא הדין דבר הדומה לזה שלא ישהה שטר פרוע, גם לא ישהה מטבע שהוא נחושת ומצופה בכסף וכיוצא בזה:

פרק ג

התורה הקפידה על מדות ומשקלות בכל שהוא, שאם שקל במשקל חסר או מדה חסירה ממנהג המדינה אפילו דבר מועט עובר בלא תעשה ד"לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה" (ויקרא יט, לה), ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (יבמות כא, א) קשה עונשן של מידות ומשקלות יותר משל עריות מפני שזה גוזל את הרבים ואינו יודע למי יחזיר, ואע"פ שאמור יעשה בהם צרכי רבים אין זו תשובה הגונה:

פרק ד

אע"פ שאמרו שאין לעשות משקלות מן מיני מתכות כי אם מצחיח סלע, מכל מקום בזמן הזה נהגו לעשות משקלות של מתכות ע"פ חוקי הממשלה כי הממשלה עושה אותם בחותם שלה ומוסרתם לכל אדם הצריך לזה, ונמצא דכולי עלמא סברי וקבולי בהכי, ולכן אע"פ שברוב הימים נחסרים מעט כולי עלמא ידעי וסבירו וקבילו: מיהו חנוונים שמוכרים שמן שומשומין בכלי של מדה שיש להם, וזה הכלי לרוב הימים נדבקים בו שמרים כטיט עב בקרקעיתו ובדופניו ועל ידי כן מוכרח שהמדידה שתהיה בו היא חסרה, ולכן צריך החנווני לנקותו היטב שתי פעמים בשבוע מכל שמרים הנדבקים ומתקבצים בו כיון שהוא מוכר תדיר, אבל אלו שיש להם מקום שקורין בערבי בזאר"ה (בית הבד ליצור שמן) ששם עושין מלאכת השמן ומוכרים לחנונים בכלי גדול שקורין בערבי פאר"ג (מיכל זכוכית גדול לנוזלים) אין אלו מוכרים ומודדים בכלי זה תדיר כמו החנוני, וגם עוד אלו דרכן להשהות המדה הפוכה על כלי הלוקח אחר שנפסק ממנו הקלוח עד שיטיפו ממנה שלש טיפין, לכן אפשר שיש לאלו דין הסיטון דאמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא פז, א) שצריך לקנח מדות הלח אחד לשלושים יום:

פרק ה

חנווני השוקל דבר לח כמו תמרים לחים או בשר וכיוצא צריך לקנח המאזנים שנותן בהם הלח בכל פעם ששוקל בהם, גם צריך לקנח המשקל פעם אחת בשבוע מפני שידיו של חנוני מלוכלכים בלח ועל ידי כן יתלכלך המשקל ומכביד מכוח אותו לכלוך, ואע"ג דאם יכביד הוא פסידא דחנוני וטובה דלוקח, הצריכו אותו לכך מפני שפעמים החנוני

קונה איזה דבר ושוקל בו ונמצא גוזל, אך הרמב"ם ז"ל (פ"ח מהל' גניבה ה"יח) נתן טעם כדי שלא יעלה חלודה מחמת הלכלוך דאם מעלה חלודה הוא נחסר:

פרק ו

אפילו השוקל או המודד בחסר כל שהוא לנכרי, עובר בלא תעשה וחייב להחזיר מפני שהוא מטעהו והרי זה גונב ממש, והרי הוא בכלל "כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה, כל עושה עול" שהוא לרבות העושה עול לנכרי (בבא בתרא פח, א), ואיתא בתנא דבי אליהו זכור לטוב (תנדבא"ר טו) שהביאו בילקוט פרשת צו, שאמר אליהו זכור לטוב בא אחד וישב כנגדי והיה בו מקרא ולא היה בו משנה אמר לי רבי מעשה היה כי מכרתי לגוי ארבעה כורים של תמרים ומדדתים לו בבית אפל מחצה על מחצה, אמר לי אתה והאלהים שבשמים יודע במדה שאתה מודד לי, וחסרתי במדידה שלש סאין של תמרים, לאחר מכן נטלתי המעות ולקחתי בהם כד שמן והנחתיו במקום שמכרתי התמרים ונקרע הכד ונשפך, אמרתי לו ברוך המקום, ברוך שאין לפניו משוא פנים, הכתוב אומר (ויקרא יט, יג) לא תעשוק את רעך ולא תגזול וגזל הגוי אסור, ופרשו במקום אחר (יחזקאל יח, יח) כי עשק עשק עד כאן לשונו:

פרק ז

אסור לגנוב או לגזול כל שהוא דין תורה בין מישראל בין מנכרי בין גדול בין קטן, ואפילו אם הנכרי ציער את ישראל, וגזל הגוי קשה ביותר חדא דודאי לא ימחול, ועוד דגורם שהשר של העכו"ם גונב וגוזל שפע קדוש הנשפע לישראל מלמעלה מדה כנגד מדה, ויש בזה עניינים עמוקים, לכך צריך להזהר מאד:

פרק ח

אע"פ שפחות משוה פרוטה אינו ממון ואינו צריך להשיבו, מכל מקום הא קימא לן דחצי שיעור אסור מן התורה (יומא עג:, חולין צח.), ואם הוא דבר מועט שאין דרך העולם להקפיד עליו כגון ליטול קיסם מהחבילה או מהגדר לחצוץ בו שניו מותר, מיהו מדת חסידות למנוע עצמו ולהיזהר גם בזה אבל הנכנס לבית חבירו ונוטל בידו קיסם ממניפה של רוח שקורין מערבי מרווח"ה (מניפה מעלי לולב) שהוא כלי הארוג מעלי לולבין שמניפין בה בקיץ בחום, אע"פ שהקיסם הוא דבר מועט מאד עם כל זה הוא מזיק ומפסיד את המרווח"ה הנזכרת שנוטל ממנה הקיסם, ובזה ודאי מקפידים הבעלים ואסור מדינא, ורק אם היתה ישנה ושבורה אין בזה הפסד לה אם יקח חתיכת קיסם ממנה לחצוץ שניו, ועל כל פנים יש מדת חסידות גם בזה וצריך להזהיר את העם בדבר זה גם בבית הכנסת בימות הקיץ ששם מוכן מכלים אלו שקורין מרווח"ה שהם של הקדש שיש הפסד להקדש בזה ומי מוחל:

פרק ט

פה עירנו מביאים נשים ערביות כלים מלאים חלב חמוץ קפוי שקורין בערבי לב"ן ובלשון אחרת יגורט"י כדי למכור, ודרכם לטעום תחלה באצבעם מזה לידע אם הוא טוב ואח"כ קונין, אך יש בני אדם שאין רוצין לקנות כלל ומראין עצמן שרוצין לקנות כדי לטעום מכל כלי וכלי, אחר כל טעימה וטעימה אומרים שלא ערב להם והולכים ואין קונין כלום הרי זה עושה איסור שגונב דעת הבריות, וגם גזל בידו. דאע"פ שטועם דבר מועט מכל כלי וכלי, מכל מקום אין בעל הלב"ן מוחל אלא למי שרוצה לקנות באמת:

פרק י

מי שנתחלפו מנעליו בבית הכנסת או במקום אחר, אם זה שהחליף עשה זאת במרד כגון שלקח מנעל חדש והניח ישן הרי זה מותר להשתמש בזה המנעל שהניח לו אבל אם אם זה הראשון החליף בשגגה שלא הרגיש כגון שהם שווים או שלקח הגרוע והניח החשוב יותר דאז נראה ודאי דבשגגה עשה הרי זה אסור להשתמש בו, אלא יהא מונח אצלו עד שיבא בעליו ויתננו לו:

פרק יא

אסור לערב מעט פירות רעים בהרבה פירות יפים שלא יהיו ניכרים כדי שימכור הכל בחזקת יפים, מיהו כל פירות ותבואות שיש בהם פסולת או עפרורית אפילו צרורות ואבנים אין צריך לבררם אם נתערבו מאליהם, ורק לערב בידים אסור:

פרק יב

אסור לגנוב דעת הבריות אפילו בדברים שאין בהם הפסד ורק עושה כן כדי שיחזיקו לו טובה בחנם, כיצד לא יפצור בחבירו שיסעוד עמו והוא יודע שאינו סועד, אבל בלא הפצרה מותר לומר פעם ושתים אע"פ שיודע שאין דעתו לאכול עמו שזה הוא כבוד לו שמכבדו בהזמנה ע"פ שורת דרך ארץ:

פרק יג

כשם שיש אונאה במשא ומתן כך יש אונאה בדברים, וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון זה בגופו וזה בממונו וכל שכן אם מחרפו ומבזהו ומביישו, והמכנה שם רע לחבירו אפילו הוא רגיל באותו כינוי ואינו מתבייש אם זה כוונתו לביישו אסור משום אונאת דברים:

פרק יד

אסור להשליך נבילה ברשות הרבים במבואות בתוך העיר כגון תרנגולת או חתול שמתו או דג סרוח וכיוצא, ומצוה על כל אדם שרואה נבילה מוסרחת ברחובות העיר שיתן לאחד שכר טרחו כדי שיוליכנה לחוץ לעיר והרי זה נקרא צרכי רבים, ובפרט לפי דעת רבינו האר"י ז"ל (בשער רוח הקודש ח.) שהזהיר מאד לבלתי יריח אדם סרחון נבלה,

כי דבר זה מזיק מאד גם לנפש, ויש בני אדם שהם חסים על חפירה שיש להם בחצרים שקורין בערבי בלוע"ה (ביב שופכין) ואין שופכים בתוכה מים, ולכן שופכים כל מים המאוסים שיזדמן להם בבית בתוך רשות הרבים ומגיע מהם סרחון לעוברים ושבים וקצים בהם, ועתידים אלו ליתן את הדין. וכבר נודע גם כן מה שכתוב בזוהר הקדוש על אותם השופכים מים סרוחים ומאוסים לפני פתח חצר שלהם שהם מקוללים מפי המלאכים. זה הכלל: כל דבר שהאדם קץ בו ומואסו בתוך ביתו לא ישפכנו או יזרקנו לרשות הרבים:

פרק טו

הבונה ביתו אע"פ שהוא רשאי להניח העפר והאבנים ברשות הרבים כפי מנהג המדינה, עם כל זה, עפר ואבנים שאין לו צורך בהם בעבור הבנין וסופו לפנותם אל יניחם זמן הרבה שיכשלו בהם עוברי דרך, אלא יפנה אותם מיד. ולא יאמר אדם: מי מונע אותי ומי טוען כנגדי ומי רואה אותי אם אזרוק נבילה או דבר סרוח לרשות הרבים בלילה בחשיכה? אלא באמת צריך שיהיה האדם דיין לעצמו, וישים מורא שמים על פניו וידע כי על הכל יביא האלהים את האדם במשפט. אמרו רבותינו ז"ל: (בבא קמא נ, ב) מעשה באדם אחד שהיה מסיר אבנים מתוך חצירו וזורקן לרשות הרבים, פגע בו חסיד אחד אמר לו: למה אתה מסקל מרשות שאינו שלך לרשות שלך? לגלג עליו אותו בעל הבית שהוא רואה החצר שלו ורשות הרבים אינו שלו, אח"כ לא היו ימים מועטים ונצרך אותו אדם למכור חצירו ומכרו והלך באותו מבוי ונתקל באותם אבנים עצמם שסיקל בידו ונפל לארץ, אמר: יפה אמר אותו חסיד, ולכך צריך לזהר מאד בדברים אלו וטוב לו:

כי תבוא

פתיחה

"ונתנך ה' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה, כי תשמע אל מצות ה' אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמור ולעשות" (דברים כח, יג), נראה לי בסיעתא דשמיא: דידוע, תואר ישראל גדול מתואר יעקב ולכן לעתיד לא יקראו אלא בשם ישראל, ובשניהם יש אות יו"ד בראש, אך יו"ד דשם ישראל הוא כנגד יו"ד דשם הוי"ה הרומזת בחינת הראש שהוא כתר וחכמה כנודע, ולכן אותיות ישראל הם י' לראש, כי יו"ד דשם ישראל היא עומדת בראש שם הוי"ה וגם בראש השילוב שהוא שם יאהדונה"י. אבל יו"ד דשם יעקב הוא כנגד יו"ד דשם אדנ"י שעומדת בסוף שם אדנ"י ובסוף שם בשילוב הנזכר והיא בחינת מלכות שהיא עקב הספירות. ונרמז זה בשם יעקב שהוא אותיות י' עקב, רוצה לאמר יו"ד העומדת בעקב, מה שאין כן בשם ישראל נרמז י' לראש שהוא

רוצה לומר יו"ד העומדת לראש. וזה שנאמר "ונתנך ה' לראש" שתהיו נקראים בתואר ישראל שהוא י' לראש, "ולא לזנב" שלא תקראו עוד בשם יעקב שהוא י' עקב כלומר זנב, "והיית רק למעלה ולא תהיה למטה" פירוש ההפרש שיש בין מעלה ובין מטה הוא מספר צ"א, דאמצע אותיות מעלה הם אותיות ע"ל ואמצע מטה אות ט', וההפרש בין מספר ע"ל למספר ט' הוא צ"א שהם מספר חיבור הוי"ה אדנ"י, והיינו כי ע"י שהאדם מקיים תורה ומצות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, שהוא חיבור אדנ"י, אז יוסיפו לו על אות ט' של מטה מספר צ"א ויהיה מזה אותיות ע"ל ואז אותיות מטה יהיו אותיות מעלה. ולזה אמר "והיית רק למעלה ולא תהיה למטה" יען "כי תשמע אל מצות ה' אלהיך אשר אנכי מצוך" כלומר לשם שמים בשביל שאנכי מצוך שבזה יהי יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, שהם חבור הוי"ה אדנ"י שמספרם צ"א, ואז ע"י תוספת מספר זה תתעלה מאותיות מטה להיות אותיות מעלה וכאמור.

או יובן על דרך המדרש (דברים-רבה א י) "ואשימם בראשיכם", משל למה הדבר דומה לנחש, שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מהלך תחלה אני אלך תחלה אמר לו לך והלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכו מצא אש והשליכו לתוכו מצא קוצים והשליכו לתוכו מי גרם לו על שהלך הראש אחר הזנב, כך כשהקטנים נשמעין לגדולים הם גוזרים לפני המקום והוא עושה ובשעה שהם הולכים אחר הקטנים נופלים על פניהם, והכוונה אם ישראל עושים רצונו של מקום מעמיד להם מנהיג טוב שהוא ראש, כלומר יש לו עיניים לראות כי החכם עיניו בראשו, ולזה אמר: "ונתנך ה' לראש ולא לזנב" שלא יהיה פתי שאין לו עיניים לראות שאז הוא כמו הזנב שאין בו עיניים לראות אלא יהיה ראש שיש בו עיניים לראות, וכמו שכתוב בגמרא (בבא קמא נב.) "כד רגיז רעיא על ענא משוי להו נגידא סמייא", ומאחר דנתנך לראש לכך "והיית רק למעלה" ולא תפול למטה, ותזכה לכל זה ע"י שתשמע אל מצות ה' אלהיך:

ובאופן אחר נראה לי בס"ד דידוע מה שכתבו המפרשים ז"ל מה שמקבל הקב"ה בתשובה את ישראל הוא מדין השבת אבידה, והיינו כי השם יתברך קרא לישראל אחי ורעי, וכתיב (דברים כב, א)"לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך", ומחמת כן עשה הקב"ה מחצב הנשמות למעלה ממחצב המלאכים, כי בזה יהיה מחצב ישראל קרוב אליו, וצריך שעל ידו תהיה השבת אבידה שהוא ישיב את האבידה שבזה מקבלם בתשובה כאשר אמר דסגי להו בודוי וחרטה בעזיבת החטא, אך אם היה מחצב המלאכים למעלה ממחצב הנשמות היה צריך שתתקיים מצות השבת אבידה של ישראל על ידי המלאכים הגבוהים מהם, והיו

מפסידים בזה ישראל הפסד רב כי השבת אבידה אצל המלאכים לא היתה נעשית ע"י תשובה של חרטה ועזיבת החטא בלבד, אלא היה צריך שתהיה ע"י מיתה ויסורין קשים, וכמו שאמרו הנבואה והחכמה (ירושלמי מכות ב): "נפש החטאת היא תמות" (יחזקאל יח, כ) ו"חטאים תרדף רעה" (משלי יג, כא), מה שאין כן עתה שעשה מחצב הנשמות ראשון ומחצב המלאכים אחרון שנעשו נשמות ישראל קרובים אליו יתברך, השתא צריך שתהיה השבת אבידה ע"י יתברך וכמן שנאמר (דברים ד, ז) "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו", ונאמר (דברים ד, ד) "ואתם הדבקים בה' אלהיכם" דבקים דייקא לכן "חיים כולכם היום" שצריך שתתקיים השבת אבידה בכם ע"י יתברך בעל הרחמים הרוצה בתשובה לבדה שלא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה, וזה שאמר "ונתנך ה' לראש ולא לזנב" שמחצב הנשמות הוא ראש ומחצב מלאכים בסוף, ועל ידי כך: "והיית רק למעלה ולא תהיה למטה", והיינו למעלה -- למעל ה"א, ששם תשובה עילאה בה"א עילאה דשם הוי"ה, ולא תהיה למטה -- מט ה"א. וכל זה בעבור "כי תשמע אל מצות ה'", תיבת "כי" משמשת בארבע לשונות (ראש השנה ג.) והאי 'כי' דהכא לשון 'אם' כלומר אם תשמע וכו'. נמצא לפי זה דין השבת אבידה בו תלוי חיות ישראל וקיום שלהם כי התשובה המחיה את ישראל בעולם הזה ובעולם הבא הנה היא מטעם השבת אבידה כאמור, לכך כמה וכמה חייב אדם להזהר במצוה זו ולא יתנו היצר הרע על חמדת הממון ועל ביטול מצוה זו הן מחמת עצלות הן מסיבה אחרת:

פרק א

הרואה אבידת ישראל ונתעלם ממנה עובר בלא תעשה שנאמר (דברים כב, א) "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם", וביטל עשה שנאמר (שם): "השב תשיבם לאחיך", ואם לקח האבידה לעצמו על מנת לגזלה ולא להשיבה ביטל מצות עשה ועובר בשני לאוין על לא תגזול ולא תוכל להתעלם, ואם חזר בו והשיבה תיקן את הכל:

פרק ב

מצא מציאה דבר שאין בו סימן אם דבר זה סתמו שידעו הבעלים מנפילתו מיד כגון מעות מפוזרים הרי אלו שלו, דנתלה לומר ידעו הבעלים קודם שמצאן זה ונתייאשו מפני שאין בהם סימן ולכן אין חייב להכריז, ואפילו נודע לו אח"כ ממי נפלו אינו חייב להחזיר דאמרינן מסתמא נתייאשו הבעלים קודם שמצאן, ורק איכא מידת חסידות להחזיר להם:

פרק ג

מצא אבידה שיש בה סימן חייב להכריז בבית הכנסת ויאמר מין המציאה שמצא מה היא, ואם אדם יגיד סימניה יתן לו, אבל אם הוא לא אמר מין המציאה מה היא ובא אדם ואמר מה היא אין זה סימן, כי אם עד שיתן סימנים מובהקים כגון מדה או משקל או מנין וכיוצא:

פרק ד

אם מצא מציאה שיש בה סימן במקום שרוב העוברים הם עכו"ם (עובדי כוכבים ומזלות) אינו חייב להכריז דתלינן שהיא של עכו"ם והרי זה של מוצאה, ואם בא בעל האבידה ונתברר שהיא שלו כגון שנתן כל סימניה הנה אם זו האבידה היא מדברים שהאדם מרגיש בהם מיד כגון מעות או טבעת או דבר שנושאו בחיקו, אינו חייב להחזיר לו דאמרינן ודאי נתייאש קודם שלקח זה האבידה כיון דנפלה במבואות שרובם נכרים:

פרק ה

המוצא מעות בחצר חבירו בשעת חופה וכיוצא שיש רבים נכנסים בחצר, אם זו המציאה אין בה סימן זוכה בה המוצאה אע"פ שנודע לו אח"כ דאלו המעות נפלו מן בעל הבית, יען כי בעל הבית ודאי מתייאש, אבל אם מצא דבר שיש בו סימן חייב להכריז כיון שהוא מקום ישראל, במה דברים אמורים? בעת שיש רבים נכנסים בחצר ההוא כגון חופה וכיוצא, אבל בזמן אחר שאין רבים נכנסים אם נכנס אדם לבית חבירו ומצא מעות מפוזרים אע"פ שאין בהם סימן אם ידוע שהם של בעל הבית יחזירם לו דלא מתייאש, וכן אפילו בסתם אמרינן מסתמא דשל בעל הבית הן וחייב ליתנם לבעל הבית, אך אם יודע בבירור שאינם של בעל הבית אלא נפלו מאחרים הרי הם של מוצאן דאין לומר חצירו של אדם קונה לו בכהאי גוונא:

וכן חנויות שבשווקים שמוכרים בהם סחורות או מיני כלים או מיני כסות וכיוצא, שנפלו שם מעות מן הלוקחים הבאים לקנות ומצא אותם המשרת של בעל החנות או אדם אחר הרי הם של מוצאם ואינו זוכה בהם בעל החנות:

פרק ו

מצא תרנגולת במקום שרבו ישראל והכריז לפני כל השכנים ובעלי בתים שבמבוי ולא נמצא לה בעלים, מניחה בביתו שנים עשר חודש וכל הביצים שיולדת מוכרם או שם אותם בדמים עליו ואחר שנים עשר חודש מוכר התרנגולת או שם אותה בדמים עליו ויהיו דמי הביצים ודמי התרנגולת מונחים אצלו עד שיבוא אליהו זכור לטוב, ואם מצא תרנגול זכר מטפל בו שלשים יום, ואם הוא קטן ביותר שטיפולו קשה יותר מטפל בו

שלשה ימים ואח"כ מוכרו, או שם אותו בדמים עליו ויהיו הדמים מונחים אצלו עד שיבוא אליהו זכור לטוב:

פרק ז

מצא ספרים שיש בהם סימן הרי זה לא יקרא בהם אלא ישמרם כראוי, ואם ירצה למסרם למי שנאמן אצלו לשמרם אתו הרשות בידו, מיהו כל זה באבידה, אבל בפקדון אם אדם הפקיד אצלו דבר אחד אינו רשאי למסרו לאחר לשמרו אצלו, ואם ירצה לילך למקום אחר ואינו רוצה להוליכו עמו משום אחריות או טורח רשאי ליתנו לבית דין והם ימסרוהו לאיש נאמן:

פרק ח

אבידת עכו"ם מותרת, אך אם מחזירה כדי לקדש שם שמים, כדי שיתפארו הנכרים בישראל שהם בעלי אמנה הרי זה משובח, והא דאמרינן מן הדין אבידת העכו"ם מותרת היינו במקום שלא יש חלול השם, אבל במקום שיש חלול השם כגון שנפלה מן העכו"ם במקום רוב ישראל, והעכו"ם ידמה שישראל גנבה ממנו הרי זה חייב להחזיר מן התורה:

פרק ט

מציאת בנו ובתו הסמוכים על שלחנו אע"פ שהם גדולים הרי היא שלו מתקנת חז"ל, אבל אם אין בנו סמוך על שלחנו אפילו שהוא קטן הרי זה לעצמו, ואם אחד זן יתום בתוך ביתו אין המציאה של היתום לבעל הבית הזן אותו אלא היא שלו דלא תקנו חז"ל זה אלא לאב, והבת עד שתבגר מציאתה לאביה אע"פ שאינה סמוכה על שלחנו והוא הדין מעשה ידיה לאביה וכן האשה מציאתה ומעשה ידיה לבעלה:

פרק י

אם נתנו מתנה לבנו ובתו הקטנים הרי הם של האב, ואם הם גדולים הרי היא שלהם:

פרק יא

מותר מן הדין לישב חנווני אצל חנווני צורף אצל צורף וכיוצא בזה ואין בזה השגת גבול, וכן להוזיל השער מותר ואין לבעלי אומנתו תרעומת עליו, אך ישראל שעושה מלאכה אצל נכרי אסור לחבירו להוזיל השער כדי שהוא יעשה במקומו:

פרק יב

שואל שלא מדעת גזלן הוא, לכך אסור ליקח שום חפץ או ספר מיד בנו של בעל הבית שלא ברשות בעל הבית:

פרק יג

כלי אכילה כגון קדרות ומדוכה ומחבת וכיוצא מותר לשאול מאשתו של בעל הבית ואין צריך רשות מן בעל הבית, דאפילו אם מקפיד אין שומעין לו ואשתו משאלת בעל כורחו מפני דמשיאה שם רע בשכונותיה, ואדעתא דהכי נשאת לו שדברים אלו מסורים בידה,

אבל שאר חפצים כגון מלבושים של בעל הבית או כיסאות ומיטות וכן כלי שתיה של בילו"ר (זכוכית שקופה, קריסטל) ושאר כלים יקרים צריך לשאול מן בעל הבית וכלים של פרפור"י (בציפוי אבץ) יש הפרש בזה בין מעט להרבה, וגם דנידון לי חשיבות בעל הבית ועושרו דאין כל בני אדם שוים בדבר זה:

פרק יד

אם משכן אצלו חבירו חפץ אסור להשתמש בו, דשולח יד בפקדון הרי זה גזלן, מיהו בעכו"ם יש מתירין להשתמש בו:

פרק טו

אם הפקידו אצלו ספרים של תנ"ך כשהוא פותחן לצרכן יש לו רשות לקרות בהם, אבל לא יפתחם לכתחלה כדי לקרות בהם, במה דברים אמורים? בתנ"ך אבל ספרים של תורה שבעל פה אסור בכל גוונא, וכשם שאסור ללמוד כן אסור להעתיק מהם אפילו אות אחת, מיהו אם זה הנפקד הוא תלמיד חכם יש מתירים ללמוד ולהעתיק אם אין לו כיוצא בהם דאמרינן מסתמא על דעת כן הפקידו אצלו, אבל אם יודע בבירור שבעליו מקפיד הרי זה אסור גם התלמיד חכם, מכל מקום אם זה הלווה לו מעות על ספרים אלו שהניחם משכון אצלו אפילו תלמיד חכם אסור משום רבית:

פרק טז

אם הפקידו אצלו מעות מותר להוציאן לצרכו, לפי דסתם אדם עסקו במשא ומתן והכל צריכין למעות והיה לו למפקיד לגלות דעתו מעיקרא לצוות לו שלא ישתמש, אבל אם נתנו לו חתומים או קשורים קשר משונה הרי זה גילוי דעת שאין רצונו שישתמש זה בהם, ולכן אסור להשתמש בהם:

פרק יז

כל החומד ביתו של חבירו או כליו שאין בדעתו למכרם, והפציר בו בדברים או הרבה עליו רעים עד שמכרם לו הרי זה עובר בלאו דלא תחמוד, ואינו עובר בלאו זה אלא עד שיקח החפץ שחמד, ומשעה שנפתה לבו וחשב איך יקנה החפץ עובר בלאו דלא תתאוה כי אין תאוה אלא בלב, מיהו אם רק נתאוה בלבו שאמר הלואי שיתרצה זה למכור ואקנה ממנו אינו עובר בלאו, אבל אם חשב בלבבו לעשות המצאות של השתדלות והפצרות הרי זה עובר משעה שחשב אופני ההשתדלות וההפצרות, וכל זה להרמב"ם (פ"א מהלכות גזילה ואבידה ה"ט), אבל להראב"ד (שם ה"ו), גם בכהאי גוונא אינו עובר, אלא אם כן חשב ליקח החפץ בעל כרחם של בעלים, אבל אם חושב איך יעשה לרצות הבעלים אינו עובר בלאו וקימא לן כרמב"ם ז"ל, ועיין בספרי הק' רב ברכות במערכת הלמ"ד מה שכתבתי בלאוין אלו ועוד כתבתי בספרי הק' מקבציאל:

פרק יח

אפילו התאוה שיקח החפץ מחבירו במתנה אסור, וכן אפילו התאוה וחמד ספר אחד מספרי הקודש נמי אסור, ועיין בספרי הק' רב ברכות מערכת הלמ"ד הנזכר לעיל ועוד כתבתי בזה בספרי הק' מקבציאל:

פרק יט

מצות עשה לתת שכר שכיר בזמנו, ואם אחרו עובר בלאו, אחד שכר אדם או בהמה או כלים, ובשכר קרקע אע"ג דיש אומרים (הרמ"ה בטוח"מ סימן שלט) דאינו עובר משום דכתיב (דברים כד, יד) "אשר בארצך" ולא ארצך (בבא מציעא קיא:), מכל מקום לדעת הסמ"ג ולדעת רבינו אליעזר ממיץ ז"ל עובר גם בשכירות קרקע, ועוד איכא טעמא אחרינא בזה לאיסורא וכיון שזה הוא איסור תורה יש לחוש לדעת האוסרין ועיין שער משפט וקצות החושן סימן של"ט, וכל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נשמתו (שם קיב.) ועובר בחמשה לאוין ועשה: משום "בל תעשוק את רעך" (ויקרא יט, יג), "בל תגזול" (שם), "בל תעשוק שכיר עני" (דברים כד, יד), "בל תלין" (ויקרא יט, יג), "ביומו תתן שכרו" (דברים כד, טו), ומשום "ולא תבוא עליו השמש" (שם) ובמקום שנוהגים שאין הפועלים עושים מלאכה עד הלילה כיון ששקעה עליו חמה עובר משום ביומו תתן שכרו:

פרק כ

איזהו זמנו, שכיר יום יש לו זמן ליתנו לו כל הלילה לפי שנתנה תורה לבעל הבית זמן עונה י"ב שעות לבקש מעות לשלם השכירות ואם לא נתנו לו אז עובר בבוקר משום בל תלין פעולת שכיר אתך עד בקר, ושכיר לילה זמנו ליתנו כל היום, ואם לא נתנו לו עובר בערב משום ביומו תתן שכרו:

פרק כא

שכיר שעות ביום שכלתה פעולתו בחצי היום יש לו תשלום כל אותו היום דהא חלה תשלומים מיד שהשלים מלאכתו, וקרינן עליו ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש, וכן שכיר שעות בלילה שכלתה מלאכתו בחצי הלילה, יש לו זמן תשלום כל אותו הלילה וקרינן עליו לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר וכן שכיר שבת שכיר חודש שכיר שנה אם יצא ביום גובה שכירותו כל אותו היום, יצא בלילה גובה שכירותו כל אותו הלילה, ושכירותו של כובס או כובסת דינה כשכיר שעות:

פרק כב

אין בעל הבית עובר משום בל תלין ולא תבוא עליו השמש אלא אם כן תבע השכיר ממנו את שכרו ויש לו מעות ליתן לו, אבל אם לא תבעו השכיר או שתבעו ואין לו מעות ליתן לו אינו עובר אפילו יש לו מטלטלין הרבה:

פרק כג

אמר לשלוחו לשכור לו פועלים ושכר השליח פועלים ואמר להם שכרכם על בעל הבית שניהם אין עוברים, ומכל מקום בעל הבית עובר משום אל תאמר לרעך לך ושוב אם הוא מתכוין לדחותם, וגדולי החכמים היו נוהגים לשכור ע"י שליח שיאמר להם שכרכם על בעל הבית כדי שלא יבואו לעבור בלאו אם יהיו טרודים, ומה שאשתו של בעל הבית שוכרת היא בעצמה כגון כובסת וכיוצא אין לה דין שליח וחייבת היא באיסור לאו אם תבעה הכובסת את שכרה והיא יש לה מעות שתתן לה, וכן הוא הדין אשת בעל הבית ששוכרת משרתת בבית:

פרק כד

מדת חסידות אם אין לאדם מעות לפרוע שכר שכיר יקח בהלואה מאחרים ויקיים מצות שכר שכיר בזמנו, והעיד רבינו הרב חיים ויטל ז"ל על רבינו האר"י ז"ל שלא היה רוצה להתפלל מנחה עד שיפרע שכר שכיר, ולפעמים אין לו והוא לווה ונותן:

פרק כה

קבלנות שקבל עליו האומן לעשות מלאכה כולה בכך וכך ולא כשכר לימים, הרי הוא כשאר שכירות ימים ועובר עליו משעה שנותנה לו, כיצד? נתן טליתו לאומן לתקנו בקבלנות וגמרה כל זמן שהטלית ביד האומן אפילו אחר שגמרו אינו עובר עליו, אבל אם הביא לו את הטלית ותבע שכרו אפילו בחצי היום חייב זה מיד בתשלומיו, ואם שקעה עליו חמה עובר עליו, וצריכין הנשים להזהר בדבר זה שהוא מצוי אצלם הרבה שדרכן לשכור בגדים הן לתפור הן לארוג הן לשאר מעשה של אומן:

פרק כו

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, אך מדברי סופרים שמיטת כספים נוהגת בזמן הזמן בכל מקום אפילו בחוץ לארץ כן פסק מר"ן ז"ל וכן כתבו רוב הפוסקים, אך רבנו זרחיה ז"ל ודעמה כתבו שאינה נוהגת בזמן הזה בחו"ל וכתב מור"ם ז"ל בהגה"ה דעליהם סמכו במדינות שלהם שאין נוהגין דין שמיטה בזמן הזה בחו"ל וכתב הגאון אורים ותומים (תומים סימן ס"ז סעיף קטן א') אפילו אם היה האמת שהדין כרבנו זרחיה וסיעתו היה מהראוי לנו להחמיר בזה ולנהוג דין שמיטת כספים וכי מה מאד מזהיר אותנו הנביא בגולה (ירמיה לא, כ): "הציבי לך ציונים" לעשות זכר למצות

ה' שהיו חובה עלינו בהיותינו בארץ ישראל וכו' (ספרי עקב מג.) וזהו אם הדין כרבנו זרחיה הלוי, אבל באמת רבו עליו חכמי הדור וממש רובם ככולם קיימו וקבלו כפשט הגמרא דנוהגת בזמן הזה מדברי סופרים, ולדעת הרמב"ן ז"ל נוהגת בזמן הזה בחו"ל מן התורה, על כן חייב כל אדם לעשות על כל פנים זכר למצוה זו בפרוזבול, ופירוש פרוזבול הוא פרוז לשון תקנה בול הם עשירים כלומר תקנה לעשירים:

פרוזבול זה הלל הזקן עליו השלום תקנו בשביל העשירים שלא ימנעו מלהלוות ויעברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהי דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה וכו', ואכתוב בזה מעשה, גאון אחד יושב בליל פסח על השולחן ובנו היה עשיר וסוחר גדול והיה הבן יושב ואוכל הכורך של מצה ומרור והיה אומר קודם אכילה בהרמת קול כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן וכו' ככתוב בסדר הלילה, ואמר לו אביו בני תזכור את הלל הזקן גם בערב ראש השנה הזאת הבאה לחיים טובים ולשלום, אמר לו אבי וכי אוכלין כורך בערב ראש השנה, אמר לו בני שנה זו שמיטה היא ואני מזהירך שתעשה פרוזבול כתקנת הלל הזקן עליו השלום זיע"א, על כן כל אדם לא יתרשל בדבר זה ונמצא הוא מקיים מצות שמיטת כספים, והנה הפרוזבול הוא שאומר שמוסר שטרותיו וחובותיו לבית דין, וענין המסירה הזאת שהם יהיו גובים לו חובותיו ואז לא קרינן ביה "לא יגוש" (דברים טו, ב) אלא הבית דין הם הם הנוגשין, וכיון שביד בית דין לנוגשם ולא הוא אז הוא יכול לקבל חובו מן הלווה אחר השמיטה:

והנה יש מתחסדים אחר שכותבין הפרוזבול מלווה לחבירו סך מה עשרה גרוש או פחות או יותר ועל זה הסך לא יחול הפרוזבול כיון שהלווהו אחר זמן הפרוזבול ואז אחר ראש השנה כשיביא לו חבירו המעות לפרעו יאמר לו משמט אני ולא יקבלם ממנו, ויאכל הלווה ולחדי במעות אלו, והמלווה לחדי במצות שמיטת כספים שקיים אותה בפועל, ותהילות לאל יתברך, הנהגתי מצוה זו פה עירנו בגדד יע"א הדפסתי שטרות של פרוזבול וחלקתי אותם לכמה בני אדם ועשאום, וגם למדתי אותם שיעשו כן להלוות אחר זמן הפרוזבול סך מה ולקיים המצווה בפועל כאמור לעיל, אשריהם ישראל אוהבי מצות ה' ועושים אותה בשמחה:

וגם אם לווה אדם מחבירו ככרות לחם אפילו ככר אחד נוהג בזה דין שמיטה, על כן טוב שתלווה האשה יום ערב ראש השנה ככר או שתים או שלוש לחברתה ואחר ראש השנה כשתפרע לה תאמר לה משמטת אני והרי זו מקיימת מצוות שמיטה, ועיין חיים שאל חלק ב' סימן ל"ח אות י"ג, וכן עשו קצת נשים פה עירנו יע"א כי דרשתי דבר זה בעזרת ה' יתברך ברבים, אשריהם ישראל:

נצבים

פתיחה

"כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיך ובלבבך לעשותו" (דברים ל, יד). נראה לי בסייעתא דשמיא, על פי מה שכתב מהרי"א אבוהב, מדברי רבותינו זכרונם לברכה, באגדת בראשית, בפסוק "שמעו דבר ה'" (ירמיהו ב, ד), 'אין "דבר" אלא שמירת שבת כמה דאמרינן, "ממצוא חפציך ודבר דבר" (ישעיהו מח, יג), אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, אפילו אם עברתם על עשרת הדברות, שמרו שבת ואסלח לכם', עד כאן:

עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה, 'אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא, לכל ימים נתת בן זוג, ולי לא נתת, אמר לה ישראל יהיו בן זוגך', עד כאן:

נמצא יש קורבה גדולה לישראל עם השבת, ברם ודאי אין קורבה זו נוהגת ביניהם, אלא אם כן יהיו ישראל שומרים שבת כהלכתו, במחשבה ודבור ומעשה, דאף על פי שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, דבור אסור הרהור מותר, אין קדושתו של שבת שלימה, אלא אם כן יזהר בו גם בהרהור, וכמו שכתוב בשלחן ערוך, וכנזכר בפוסקים ז"ל, וזהו שכתוב "כי קרוב אליך הדבר מאד", זה השבת המכונה בשם דבר, וכל זה הוא כאשר "בפיך ובלבבך לעשותו", דלא סגי בשמירתו במעשה בלבד, אלא צריך בדבור שבפה, ובהרהור הלב גם כן, ואז אתם תהיו בן זוג לשבת:

או יובן בסייעתא דשמיא, דאיתא באותיות דרבי עקיבא: 'אין דבר אלא לשון מצוה, שנאמר "כי דבר ה' בזה"' עיין שם:

וידוע דרמ"ח עשה ושס"ה לא תעשה, הם מכוונים כנגד רמ"ח איברים ושס"ה גידים, שכל אבר וגיד של האדם, אחוז במצוה אחת ודבוק בה. אך מקשים, והלא אי אפשר לאדם אחד לקיים כל תרי"ג מצות, ונמצא שהוא חסר באיבריו, ומתרצים דנשלם בתרי"ג מצות, על ידי הדיבור, דקורא בהם כאלו קיים, וגם במחשבה שמחשב אימתי תבוא לידי מצוה פלונית ואקיימנה:

וזהו שכתוב "כי קרוב אליך הדבר", הם תרי"ג מצות, כי המצוה מכונית בשם 'דבר', ואף על פי שאי אפשר שתבא לידי מעשה בהם, והיינו כי "בפיך" בדיבור, "ובלבבך" במחשבה, נחשב לך "לעשותו", רצונו לומר כאילו עשיתו:

או יובן בסייעתא דשמיא, דאיתא באותיות דרבי עקיבא, אין דבר אלא רפואה, שנאמר "ישלח דברו וירפאם", וידוע דהתשובה היא רפואה לעולם, שנאמר "ארפא משובתם", ועיקר התשובה שתרפא את האדם, היא אשר תהיה בפה ובלב יחדיו, וזהו שכתוב, "כי קרוב אליך הדבר" הוא רפואת התשובה, על ידי ש"בפיך ובלבבך לעשותו":

או יובן בסייעתא דשמיא, פה לב במילואם כזה - פ"ה, ה"י, למ"ד, בי"ת, עולים מספר תוקף, לרמוז תוקף האדם על ידי התחברות הפה והלב ביחד, ולכן מספר הנזכר, עולה מספר קדושה עליונה, שעל ידי שלימות פה ולב יחדיו, יזכה אדם לקדושה עליונה:

גם פה לב במילואם הוא מספר שופר לרמוז דהתעוררות התשובה הרמוזה בשופר כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה 'שופר - שפרו מעשיכם' צריכה להיות שלימה בפה ובלב ביחד ולא תהיה בפה דוקא. והנה ידוע דכל ענייני השופר רומזים לתשובה לכן אמרו רבותינו ז"ל מצותו בשל איל ופירשו בו לרמוז שצריך לעשות תשובה בעודו בתוקף החומר, ולכך שופר מספר תוק"ף. גם צריך שיהיה השופר כפוף רמז לבעל תשובה שיהי לבו כפוף ונכנע, וכאשר האריך הגאון השל"ה ז"ל ברמזי השופר על עניני התשובה:

ומה שתוקעין תקיעה ושברים ותרועה ותקיעה בסדר זה תחלה, היינו כי התקיעה רומזת לשמחה וטובה, ושברים ותרועה רומזים לצער ויסורין כי זה ילולי יליל וזה גנוחי גנח, ולכך אין עושין תקיעה ושברים במשך אחד ונשימה אחת וכנזכר בספר ה'לבוש' ז"ל מפני שזו רומזת לשמחה וזו להפך ואין לערבם יחד. והנה ידוע המעשה באותו שעשה טבעת וכתב עליה גם זה יעבר, ואם הוא בצער אז יראנה ויתנחם, ואם הוא בטובה יראנה ולא יבא להתגאות בטובו ועשרו, כי יחשוב שגם זה יעבור ואין לו קיום. וכן כאן תוקעים אחר תקיעה (הרומזת לטובה ושמחה) שברים שהם רומזים לצער ויסורים, לרמוז לאדם שלא יתגאה בטובתו ויגבה לבו כי צריך לחשוב, אחר שמחה יבא לתוגה, ותוקעים אחר התרועה (הרומזת לצער ויסורין) עוד הפעם תקיעה (הרומזת לטובה) לרמוז, אם עומד בצער אל יתייאש מן הרחמים אלא יחשוב, סוף הכבוד לבא ויראה ימי טובה ושמחה, גם התקיעה הרומזת לטובה היא ארוכה במשך אחד, לרמוז הטוב יבוא בלתי הדרגות במשך אחד, אך שברים כוחות קצרים לרמוז שהצער יבא מעט מעט, וכמו שמרו על הפסוק (תהילים ט, י) "ויהי ה' משגב לדך משגב לעתות בצרה" שיחלק עת אחד גדול של צרה לעתות קטנים כדי שיסבלם האדם ולא ימות:

והנה תמונת השופר הרומז בו התעוררות התשובה הוא צד אחד רחב וצד אחד קצר והאדם צריך לתקוע בצד הקצר ונמצא שמקום תפיסתו בשופר מתרחב והולך, לרמוז כי בעל תשובה צריך להיות מוסיף והולך בעבודת השם, על דרך שאמר רבותינו ז"ל (שבת קנב.) תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין דעתם מתוספת עליהם, גם רמוז בזה התמונה שצידו אחד קצר וצידו אחד רחב ותוקע בצד הקצר לרמוז כי אות של התשובה שהיא אות ה' יש לה שני פתחים אחד רחב ואחד קצר ובעל תשובה ליעול בקצר דבזה מסתייעא מלתא וכנזכר בגמרא. או יובן, נרמז בתמונה זו שהקצר למטה והרחב למעלה, דבעל

תשובה בדברים של מטה דהם שייכים להנאת עולם הזה יקצר ויקמץ בהם, אבל דברים השייכים למעלה שהם ענינים הנפשיים יתנהג בהרחבה ורבוי:

ובאופן אחר נראה לי בס"ד בתמונת השופר על פי המעשה דרבי יהושע בר חנניה הנזכר בגמרא דערובין דף נ"ג ע"ב, אמר רבי יהושע בן חנניה מימי לא נצחני אדם חוץ מאשה ותינוק ותינוקת, אשה מאי היא, פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין ביום הראשון אכלתים ולא שיירתי מהם כלום, ביום שני לא שיירתי כלום, ביום שלישי הקדיחתן במלח כיון שטעמתי משכתי ידי מהן, אמרה לי רבי מפני מה אינך סועד אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום, אמרה לי היה לך למשוך ידיך מן הפת, אמרה לי רבי שמא לא הנחת פאה בראשונים, ולא כך אמרו חכמים אין משיירין פאה באלפס אבל משירין פאה בקערה, תינוקת מה היא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה, אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו, אמרתי לה לא דרך כבושה היא, אמרה לסטים שכמותך כבשוה, תינוק מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק יושב על פרשת דרכים, ואמרתי לו באיזה דרך נלך לעיר, אמר לי זו קצרה וארוכה וזו ארוכה וקצרה, והלכתי בקצרה וארוכה כיון שהגעתי לעיר מצאתי שמקיפין אות גנות ופרדסים חזרתי לאחורי אמרתי לו בני הלא אמרת לי קצרה, אמר לי ולא אמרתי לך ארוכה, נשקתיו על ראשו ואמרתי לו אשריכם ישראל שכולכם חכמים גדולים אתם מגדולכם ועד קטנכם עד כאן, ופירש הגאון חיד"א ז"ל ב'פתח עינים' שמעשיות אלו לא היו ממש אלא רבי יהושוע בן חנניא נקיט הכי בדרך משל ללמד בזה תוכחות מוסר, דנודע ימי האדם חלוקים לשלשה זמנים שהם ימי עליה וימי עמידה וימי ירידה, והאדם בשני הפרקים שהם עליה ועמידה נמשך אחר חומר עולם הזה וממלא תאותו בהבלי עולם הזה ותענוגיו ולא יפנה לעסק עולם הבא, ורק בימי הירידה שתש כוחו אז הוא פורש לעשות לו דרך תשובה, וזה שאמר נתארחתי אצל אכסניא היא עולם הזה עשתה לי פולין אותיות פלוני, שהזמינתו לתאוות החומר העכור של העולם הזה הנמשך מן 'פלוני', ויום ראשון שהוא זמן העליה אכל מהנאות ותענוג עולם הזה ולא שייר מן הזמן כלום לצורך עולם הבא, ויום שני הוא זמן העמידה גם כן עשה כך, אך יום שלישי שהוא זמן הירידה הקדיחתן במלח שלא נשאר בו כח לתענוג עולם הזה והקיפוהו מכאובים בגופו וכוחות אבריו מכל צד ואז כיון שבא לטעום בעל כורכו משך ידו מהתענוגים ואז התחיל לשוב בתשובה, ובאה הנשמה לעורר אותו בתשובה ביותר שמצאה מקום לדבר אתו דברים המתישבים על הלב, וכדי להכנס עמו בדברים לעורר אותו בתשובה אמרה לו בתחילה מפני מה אינך סועד היום בתענוגי עולם הזה כאשר

היית נוהג בזמנים הראשונים והשיב כבר סעדתי באותם הזמנים שנתמלא הכרס זיני בישי ועד מתי יהיה זה, ואמרה הנשמה היה לך למשוך ידיך מן הפת, כלומר אם את מעשיך הראשונים אתה זוכר ומתחרט עליהם לא די לך בזה שאתה מושך ידיך רק מן התענוגים, אלא צריך סגופים ותעניות שתמשוך ידיך גם מן הפת שהוא צורך גדול לקיום הגוף, ואמרה לו שמא לא הנחת לעולם הבא בימים שעברו, ולא כך אמרו חכמים אין משיירין פאה באלפס רמז לזמן המיוחד לעסק התורה שהיא אל"ף ס', רוצה לאמר לימוד ס' מסכתות אין משיירין ממנו פאה לצורך עולם הזה, אבל משיירין פאה בקערה, רוצה לאמר מזמן המיוחד לעסק עולם הזה שנדמית לקערה והיא חיי שעה גימטריא קערה משיירין ממנו פאה לעסק עולם הבא שיחטוף מזמן זה לקדשו בקדושת התורה ואיך אתה כל ימי הראשונים אבדת כל זמנך כולו בהבלי עולם הזה:

ומעשה התינוקת מוסר לילדי הזמן שעושין דברים נגד דין תורה, ואם יאמר להם החכם שזה אסור יאמרו כך הוא מנהג העולם, וראוי להשיב להם לסטים שכמותכם כבשוה לדרך זו, שאותם שנהגו בכך הם היו גוזלים להקב"ה לעבור על דת. ועל ידי כך הקליפה יונקת משפע הקדוש ואין גזלה גדולה מזו:

ומעשה התינוק רמז ליצר הטוב שנקרא ילד מסכן וחכם (קהלת ד, יג), אמר לו באיזה דרך נלך לעיר האלקים היא גן עדן ואמר זו קצרה וארוכה רוצה לאמר דרך הרשעים שמראה להם היצר הרע דרך קצרה בעולם הזה שאין בה טרחא בעבודת השם, אך ארוכה מצד עולם הבא כי לא במותו יקח לו מקומו הראוי לו בגן עדן אלא צריך לחזור בגלגולים רבים וגם לידון בגיהנום שנים רבים עד שיהיה ראוי לבא אל מקומו בגן עדן, אך דרך הצדיקים שעוסקים ועמלים בעולם הזה בתורה ובמצות ומעשים טוסים היא ארוכה וקצרה, כי בעולם הזה ארוכה שיש טורח ויגיעה רבה לגוף, אמנם מצד עולם הבא היא קצרה כי אחר שנפטר מעולם הזה ילך תכף ומיד לעיר אלקים לאור באור החיים, עד כאן תורף דברין עיין שם:

נמצא החוטא הולך בדרך קצרה וארוכה, שהוא נמשך אחר הנאת החומר הנראית לעינים ואינו מביט בתכלית, ולכן השופר שבא לעורר החוטאין בתשובה צריך התוקע לתקוע בצד הקצר כדי שיהיה הקול הולך תחלה בקצרה ואח"כ בארוכה, יען כי הוא בא לעורר לבבות החוטאים שהם הולכים בקצרה וארוכה, אבל הצדיקים שהולכים בארוכה וקצרה אין צריך לעורר אותם בשופר:

ומה שמצינו בהלכות השופר דאינו כשר אלא אם כן הוא שפופרת שיש בתוכו זכרות מתחלת ברייתו, אבל אם לקח הזכרות שבו וחקק בתוכה ועשאה שפופרת בידי אדם

היר זה פסול, כל זה הוא רמז למשל האמור במעשה התינוק שבני אדם עושים מעשים אסורים כפי דעת תורה וטועים שהוא מנהג, ובאמת אם המנהג הוא יש לו היתר על פי תורת ה' הרי זה מנהג טוב ויש לקיימו דנמצא דרך זה פתוח בידי שמים, אבל אם המנהג הוא הפך תורת ה' ורק פתוח דרך זה בידי אדם שהתירו לעצמם דבר זה הרי 'מנהג' זה הוא אותיות גהינם ואסור ללכת בדרך זה, וכמו כן דבר זה דהשופר הוא לשון שפופרת ולא הוכשר להוליך בו הקול אלא אם כן שפופרת זו היא פתוחה בידי שמים, אבל אם אדם עשה שפופרת בעצמו שחפר הזכרות ועשאו שופר הרי זה פסול:

ומה שאמרו שרבותינו ז"ל (ראש השנה כז:) בשיעור השופר כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן הוא רמז למוסר הרמוז במעשה האשה הנזכרת לעיל דהוכיחה הנשמה לאדם על אשר איבד כל זמנו בהבלי עולם הזה ולא שייר פאה בימי העליה והעמידה לצורך עולם הבא, דהא ודאי אין האדם יכול לעסוק בתורה כל הימים וכל הלילות, כי הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם (ברכות לה:) דמוכרח לעסוק בעסקי עולם הזה, אך צריך שיקבע עתים לתורה ועת לעסק עולם הזה באופן שהוא יאחז דרך התשובה תמיד כל הימים בידו ויראה לכאן ולכאן, כלומר יראה איזה שעות מן היום בעסק עולם הזה להביא טרף בני ביתו, ואיזה שעות מן היום ומן הלילה בעסק התורה ודרך התשובה יאחזנו בידו ולא ירפה ממנו, וזהו הרמז בשיעור השופר הרומז לתשובה שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן:

ובאופן אחר נראה לי בס"ד בדין שיעור השופר הנזכר שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, רמזו כאן חכמינו ז"ל בזה שגם בתשובה צריך שילך אדם במידת המצוע כי זה כלל גדול הן בענייני הגשמיות וגופניות הן בענייני הרוחניות והנפשיות, וכמו שכתב בספר בן המלך והנזיר מלך אחד היה עומד לפני רבו בשעת מותו ויאמר לו הריני וצוונ! אמר לו השמר שלא תהיה לח ותתעצר ולא יבש ותשבר, ולא מתוק ותמצץ, ולא מר ותימאס עד כאן עיין שם, ופרשתי הכוונה שעשה לו שני חלוקות האחת כנגד עניינים הנפשיים באומרו "לא תהיה לח ותתעצר" שאם האדם ירצה לעשות תשובה באופן שירבה בתעניות וסגופים יותר ממה שמזגו סובל, אז זה ודאי מריק כל כוחו מגופו וימות ואין חפץ לה' בזה, ולזה אמר לא תהיה לח ותתעצר שיעצרו התעניות וסגופים כל כח וליחות שבגופך שאז יתרוקן גופך ותמות, וגם לא תהיה יבש ותשבר, רוצה לאמר שלא תקשה לבך כעץ יבש לא תכנע ולא תשוב שאז תשבר בעונותיך כמו שכתוב (משלי כח, יד) "ומקשה לבו יפול ברעה", וחזר ואמר חלוקה הב' כנגד עניינים הגופניים שלא תהיה מתוק להרבות מתנות ולהנות בני אדם יותר מדאי ואז תמצץ, שיקפצו עליך בני אדם

ויכלו ממונך ותשאר ריקם ובזה לא חפץ ה', וגם לא מר ותמאס שלא תהיה קמצן וכילי מאד שאז תמאס בשמים ובארץ, ומאחר שגם דרך התשובה צריך האדם ללכת בו באופן המיצוע לכן אמרו השופר הרומז לתשובה יאחזו באחיזת המיצוע שיהיה נראה לכאן ולכאן באחיזתו בו:

ובאופן אחר נראה לי בס"ד שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, דאותיות שקודם 'שופר' הם אותיות 'עקרה' ואחר שופר - תשצ"ז שהוא מספר 'שכרך הרבה מאד', רמז שהחוטא קודם התשובה היתה נשמתו עקרה שאין לה בנים אלו מצות ומעשים טובים כמו שכתוב ע"פ "אלה תולדות נח נח", ואחר שעשה תשובה שאז הפך הזדונות לזכיות נאמר לו "שכרך הרבה מאד" שיש לו שכר עצום מזה שבמקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, וזה שכתוב יאחז השופר בידו ויראה לכאן לכאן, רוצה לאמר יראה אותיות שקודם השופר ואותיות שאחר השופר וילמוד מזה מוסר גדול. גם יראה קודם שופר יש מספר שע"ה שהוא מספר 'כלל ופרט', רמז שהשב יביט בתשובתו על הפרט מה שעשה בעצמו, וגם על הכלל מה שנעשה בכללות ישראל כי ישראל ערבים זה לזה, ואחר שופר תשצ"ז שהוא מספר 'ישוב הדעת' רמז לתיקון עון שיכבת זרע לבטלה שהוא תיקון הדעת בסוד אין קשוי אלא לדעת, ולזה אמרו רבותינו ז"ל אין בן דוד בא אלא בהסח הדעת:

או יובן בס"ד יראה לכאן ולכאן על דרך מה שכתב רבינו מהר"מ אלשי"ך ז"ל בפרשה זו, דחסיד אחד היה מכבד כל אדם הגדול ממנו בשנים באומרו זה עשה מצות יותר ממני והגדול ממנו בחכמה אומר ודאי זה חייב אני לכבדו, והקטן ממנו בשנים אומר זה לא עשה עונות כמוני, והקטן ממנו בחכמה אומר זה לא יתחייב על עונותיו כמוני דנידון כשוגג לגבי דידי עיין שם, ומזאת העצה גם כן יש תועלת להיות מתקנא מן בני אדם במצות ויראה עצמו שפל מכולם, וזהו יראה לכאן ולכאן בהגדולים ממנו בשנים ובקטנים ממנו, גם נראה לי "יראה לכאן ולכאן" בעבירות שבין אדם למקום ובעבירות שבין אדם לחבירו, גם נראה לי בס"ד על דרך שאמר התנא (אבות ג, א) 'דע מאין באת ולאן אתה הולך', כי בשתי ראיות אלו יקנה האדם הכנעה ושפלות לעצמו, וקבלת התשובה תלויה בהכנעת הלב דכתיב (תהילים נא, יט) "זבחי אלקים רוח נשברה", וכתיב (שם) "לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה":

ולכן תיקנו להתענות ערב ראש השנה כדי שיכנס האדם לעשרת ימי תשובה בהכנעה ושברון לב כי התענית עושה הכנעה בלב האדם, ורוב ציבור נהגו בתענית זה של ערב ראש השנה ואין בזה יוהרא אם יכירו בו אחרים שהוא מתענה, ויש סמך לתענית זה

ממדרש תנחומא כמבואר ב'לבוש' ז"ל, ולכן טוב שכל אדם ינהוג בתענית זה חוץ מחלוש הרבה וזקן וקטן:

פרק א

מי שלא ישן בליל ערב ראש השנה יכול לאכול עד עמוד השחר, אבל מי שישן לא יאכל אחר שינה, ורק משקה של קהוו"א (קפה) מותר קודם עלות השחר:

פרק ב

אין תוקעין בערב ראש השנה לא ביום ולא בלילה אפילו בביתו, ואם התוקע של הקהל רוצה להרגיל עצמו וצריך הוא לכך יתקע בחדר סגור או בבור. ואין נופלים על פניהם בערב ראש השנה, אבל במנחה שלפניו נופלים ואומרים ודוי דהא בליל ערב ראש השנה אומרים ודוי וסליחות ונוהגים לילך בערב ראש השנה על הקברות ולומר בקשות שם, ואל ישים מגמתו נגד המתים אלא יתפלל להשם יתברך שיתן לו רחמים בזכותם, ויכול להשתטח על קבר הצדיק ויאמר הריני מבקש מנפש הצדיק הקבור פה שתתפלל עלי לפני הקב"ה כך וכך, ויזהרו בתפלת מנחה של ערב ראש השנה כי היא תפלה האחרונה (של אותה השנה):

פרק ג

מסתפרין בערב ראש השנה, וטוב להזהר להסתפר קודם חצות, ובעת שמסתפר יכוין להעביר כוחות הדינין, ולקיים מצות הפאות ולובשים לבנים בראש השנה באמונתינו ובטחונינו בחסדי השם יתברך, והוא ע"פ מה שדרשו רבותינו ז"ל במדרש וכנזכר בלבוש ז"ל, ונוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי דאפשר שיצא ממנו איזה טיפה בהשתנה ולאו אדעתיה, וגם משום טומאה דתשמיש המטה, וגם כדי לקבל הארת קדושת יום טוב של ראש השנה לחיים טובים ולשלום, לכן טבילה ראשונה יכוין בה בשביל טהרה, ושניה יכוין בה לתיקון הכעס, ושלישית למתק הדין והגבורה בחסדים, ורביעית לפשוט מעליו בגדי החול, ויכוין בזה גם כן 'תכלה שנה וקללותיה', וחמישית לקבל עליו הארת קדושת יום הזכרון ויכוין בזה 'תחל שנה וברכותיה' וגם הנשים יהיו זהירים לטבול בערב ראש השנה ואפילו הבתולות, וצריכין לסרוק שערות ראשם תחלה משום חציצה, וכן יבדקו גופם משאר דברים החוצצין, ורק אין צריכין להסיר שיער בית השחי ובית הערוה ועיין במטה אפרים:

אם האיש אנוס שלא יוכל לטבול, ישפוך על גופו תשעה קבין מים (בערך שתים עשרה ליטר ושש מאות גרם) בהיותו עומד ערום ויבא אדם אחד וישפוך עליו המים מראשו ועד רגליו, ותשעה קבין אלו הם כל קב הוא תל"ב דרה"ם, כי כל קב הוא ארבעה לוגין וכל לוג הוא ק"ח דרה"ם וכנזכר בבית דוד דף קל"ו, ואם אין לו כלי אחד שיכיל כל תשעה

קבין יחלקם בשנים או שלש כלים אבל יותר משלשה כלים אין מצטרפין, ויזהר לשפוך השני קודם סיום קלוח הראשון וכן יעשה בשלישי, וכנזכר במשנה פרק ג' דמקואות ועיין שולחן ערוך הגאון רבנו זלמן ז"ל סימן תר"ו ומה שכתב בטורי זהב סימן פ"ח הוא טעות סופר, ואם גם זה אינו יכול לעשות טוב שיטול ידיו ארבעים פעמים, וכך הסדר יערה תחלה על יד ימין פעם אחת ויכוין באות ראשונה של שם ע"ב, וכן פעם אחת על יד שמאל ויכוין גם כן באות ראשונה של שם ע"ב, ועוד יערה פעם שניה על ימין ויכוין באות שניה דשם ע"ב, וכן פעם שניה על שמאל ויכוין באות שניה וכן על זה הדרך עד עשרה פעמים ויחזור ויערה עשרה פעמים בזה אחר זה על ימין ויכוין בכל פעם באות אחת דעשרה אותיות שם ע"ב ויערה אח"כ עשרה פעמים בזה אחר זה על שמאל ויכוין בהם בעשרה אותיות שם ע"ב על הסדר נמצא סך הכל ארבעים פעמים וכנזכר בספר "אמת ליעקב" ניניו ז"ל בקונטרס 'שפת אמת' יעוין שם:

פרק ד

יהיה רגיל לאכול בראש השנה בשתי הלילות על שלחנו בסדר זה, תחלה תמרים ויברך 'בורא פרי העץ' ויאכל תמרה אחת, ואח"כ יאמר 'יהי רצון שיתמו אויבנו' וכו', ויאכל תמרה השניה, ויכוין בבקשה זו על אויבים התחתונים, ואח"כ יאכל רובי"א והוא מה שקורין בלשון ערבי לובי"א ויאמר 'יהי רצון שירבו זכיותנו', ולפי מה שכתב הגאון מגן אברהם ז"ל שיבקש גם לפי המשמעות הנראה מלשון המדינה, על כן אנחנו אנשי בגדא"ד שקורין אותה לובי"א צריך לומר 'שירבו זכיותו ותלבבנו', וכאשר נוהגים לומר בקרא שתי בקשות 'שתקרע רוע גזר דיננו' 'ויקראו לפניך זכיותינו' שהוא משמעות קריעה על שם קר"ע, וכן הענין ברובי"א לפי לשון מדינתינו, ואחר רובי"א יאכל כרתי ויאמר 'שיכרתו אויבנו ושונאינו', ויכוין בזה על כוחות הרעות שנבראו מהעוונות של אדם ומנצוצי קרי אשר עליהם מכוונים בקריאת שמע שעל המיטה ועליהם נאמר "אויבי איש אנשי ביתו", ואחר כרתי יאכל סלקא ויאמר 'שיסתלקו אויבינו' וכו' ויכוין בזה על המקטרגים וכוחות הדין המשטינים למעלה, ואח"כ יאכל "קרא" ויאמר 'שתקרע רוע גזר דיננו' (ויכוין בשם קר"ע) 'ויקראו לפניך זכיותנו', ואח"כ יאכל רמון מתוק ויאמר 'שנהיה מלאים מצות כרמון', ואח"כ יאכל תפוח מבושל בסוכר ויאמר 'יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה', ואין אומרים כדבש, וכתבו האחרונים ז"ל הטעם שמביאין תפוח רמז לחקל תפוחין קדישין בסוד "ראה ריח בני כריח שדה", ונראה לי בסיעתא דשמיא טעם לתפוח בליל ראש השנה כי התפוח יש בו שלשה הנאות טעם ומראה וריח, והוא לסימן טוב לבקשתינו שפע הכללי שהוא 'בני חיי מזוני' לכל השנה כולה, ועוד נראה

לי בסיעתא דשמיא טעם אחר ע"פ מה שכתב בזוהר הקדוש פרשת שמיני דף מ' בפסוק "רפדוני בתפוחים", תפוח אפיק חמרא ומכוין רעותא דלא יזיק חמרא, והיינו דאוכלין תפוח אחר יין כדי שלא יזיק להם היין, ולכן מנהג בני אדם לתת תפוח לתוך כוס היין וכמו שכתוב בספרים, וידוע שהיין הם גבורות ונמצא התפוח הוא מבסם הגבורות, ועתה בראש השנה כל מגמתינו הוא לבסם ולמתק הגבורות לכך אוכלין תפוח, ועוד נראה לי בס"ד טעם אחר, דאיתא בזוהר הקדוש כל הפירות שורשם במלכות ורק התפוח שורשו בדוכרא שהוא סוד תפארת וכמו שכתבתי הקדמה זו במקום אחר, וידוע מה שכתב רבינו האר"י ז"ל דחדשי הקיץ הם בנוקבא שהיא סוד המלכות מניסן ועד תשרי, וחודשי החורף מתשרי ועד ניסן הם בדוכרא שהיא סוד התפארת, ולכן בליל ראש השנה שהוא התחלת חודשי הדוכרא אוכלין תפוח ששורשו בדוכרא:

ואחר התפוח נוהגין לאכול ראש כבש, ומבקשים 'יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב' 'ותזכור לנו עקידתו ואילו של יצחק אבינו בן אברהם אבינו עליהם השלום', ואם לא היה יכול להביא ראש כבש לא יביא ראש של עז כי הוא 'דינא קשיא' כנזכר בזוהר הקדוש פרשת שמיני דף מ"א עמוד ב' ועיין עוד בזוהר חדש סדר תולדות, ולכן טוב שלא יגדל אדם עז בתוך ביתו ולפחות יזהר בזה בראש השנה ושאר עשרת ימי התשובה שלא ימצא בביתו עז, ועל כן לא יביא לפניו בראש השנה ראש עז דאם לא נמצא לו ראש כבש יביא של עוף, וצריך שיביאו מבושל ולכך ינקוב ראש הגולגולת שלו וימלחנו ויבשלנו, וראש עוף זכר הוא יותר טוב מראש עוף נקבה לסימנא טבא, וכשמביא ראש עוף לא יאמר בבקשה אלא רק 'שנהיה לראש ולא לזנב', אבל אין אומרים 'ותזכור לנו עקידתו ואילו של יצחק אבינו' אלא בראש כבש, ויש עושין סדר הנזכר לעיל במאכלים הנזכרים לעיל גם ביום ראש השנה בשחרית וכנזכר ב'מטה אפרים', וכן אנחנו נוהגים בביתנו להביא כל הנזכר לעיל על השלחן גם ביום:

פרק ה

לא יאכלו בראש השנה דבר חמוץ ולא תבשיל מבושל בדבר חמוץ, וכן יזהרו מפירות חמוצים הן רמונים הן ענבים הן אגסים, וכתב ב'מטה אפרים' דהוא הדין שלא יאכל פרי שלא נגמר עדיין בישולו, ומנהג טוב לאכול בשר שמן ומיני מתיקה לסימנא טבא אך לא ירבה בהם למלאות כריסו אלא 'טועמיה חיים זכו', וישתה שתיות עריבות על פי הכתוב בעזרא "אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", דפסוק זה נאמר על יום ראש השנה כידוע:

פרק ו

יזהר שלא יכעוס, דמלבד חומר איסור הכעס שהוא קשה בכל זמן, הנה הוא ביום ראש השנה אינו סימן טוב לאדם, והאשה צריכה להיות זריזה לערוך השלחן ולכסותו במפה יפה קודם שיבא בעלה מבית הכנסת כדי שבבואו ימצא השלחן ערוך והוא לסימן טוב, אם אם נזדמן שבא ולא ראה השלחן ערוך לא יתקוטט עם אשתו ויכעס דהכעס הוא סימן רע ביותר, אלא יסבול ולא יקפיד אפילו בלב:

פרק ז

קודם קידוש ישב במושבו על מטה מוצעת ויאמר פתיחת אליהו זכור לטוב עד 'קום רבי שמעון ויתחדשון' וכו', אח"כ יאמר פסוק (בראשית ו, ח) "ונח מצא חן בעיני ה'" שתים עשרה פעמים, ואח"כ פסוק (שם כו, יב) "ויזרע יצחק בארץ ההיא" וכו' שתים עשרה פעמים, ואח"כ פסוק (תהילים לו, י) "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" עשרה פעמים, ואח"כ פסוק (שם כו, יב) "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" שבעה עשר פעמים ואח"כ (שמואל א כה, ו)"ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום" וכו' עשרה פעמים, ויאמר 'תחל שנה וברכותיה' ויעמוד לקדש:

פרק ח

בקידוש בשתי הלילות יברך 'שהחיינו', ואם נזדמן לו פרי חדש יניחנו לפניו על השלחן בליל שני כשמברך 'שהחיינו' ויכוין עליו, אך אין צריך להקפיד לחזור על דבר זה, וכל סדר ליל א' יעשה בליל ב', וילמוד על השלחן בשתי הלילות משנה מסכת ראש השנה ויכוין כנגד שם אדנ"י, אך יזהר ללמוד אותה בנעימה, ונוהגין ללמוד גם לשון זוהר הקדוש הנדפס במחזורים:

פרק ט

אם חל טבילת מצוה בליל ראש השנה ישמש ויטבול בבוקר, והמתחסד לדחות התשמיש של טבילת מצוה הרי זה חסידות של שטות ואפילו אם אינה טבילה של מצוה אם רואה שנתעוררה תאותו הרבה על אשתו ישמש ויטבול בבוקר כדי שלא יבא חס וחלילה לידי טומאת קרי, וכל אינש ידע בנפשיה:

פרק י

שני ימים של ראש השנה קדושה אחת הן, וביצה שנולדה בזה אסורה בזה, וכן הניצוד או נתלש בזה אסור בזה, ואם ראש השנה חל ביום חמישי ושישי אסור גם בשבת שאחריהם, וספק נולד בערב ראש השנה ספק ביום ראש השנה הרי זה אסור:

פרק יא

אין ישנים ביום ראש השנה, וצריך להזהר שיתעורר משינתו בלילה קודם עלות השחר, ואם יש לו כאב הראש או שאר מיחוש שמוכרח לישן ביום, יתאפק וישן אחר חצות היום:

פרק יב

סדר התשליך עושין אפילו חל ראש השנה בשבת וכן נמצא כתוב בכתיבת יד הרב מוהר"י ענתבי ז"ל בשם רבינו הרש"ש ז"ל, ואם נאנס ולא עשה התשליך ביום ראשון, יעשה ביום השני אחר מוסף, כן מצאתי כתוב בספר 'תורה לשמה' כתיבת יד:

פרק יג

בראש השנה אין אומרים 'מחול וסלח לעונותינו', וצריכין להזהר בבקשה שאומרים קודם תהלים ואחר תהלים לדלג לשונות אלו, ואע"ג דכתב בזוהר הקדוש אסור לפרשא חטאיו בהאי יומא, היינו דוקא בקול רם אבל בלחש בעת תקיעת שופר דמיושב כששוהה התוקע בין תשר"ת לתש"ת ובין תש"ת לתר"ת יתודה בלחש על חטאיו בפרטות, ובסידור רבינו הרש"ש ז"ל מסודר נוסח ודוי להתודות בין הסדרים הנזכרים:

פרק יד

יאמר בפירוש קודם שיתקע 'הריני מוכן בתקיעות אלו של מיושב ושל העמידה בכולם להוציא כל השומע ידי חובתו', דאע"פ שהוא מוכן לכך מסתמא, טוב לפרש בפיו, ובין התוקע ובין הציבור לא ישיחו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, והפסוקים ופיוט שנוהגים הציבור לאומרם קודם תפלת מוסף אחר חזרת ספר תורה להיכל לא יאמרם התוקע:

פרק טו

יכסה השופר עד גמר הברכות, וצריך שיאחזנו בידו בעת הברכה מכוסה ועיין 'ראש משביר' סימן ל', וקודם הברכה יכה בידו על הבימה כדי שירגישו כל הציבור שהוא מוכן לברך ויתנו דעתם על הברכה, ויאמר 'ברשות מורי ורבותי' ויברך בקול רם ויכוין להוציא הציבור ידי חובתם, ואם יש אדם יושב רחוק מן התוקע וחוש השמע שלו חלוש דודאי אינו שומע הברכות היטב אז יברך לעצמו כשמברך התוקע וישמע התקיעות, ויש מקומות נוהגים לעמוד בעת הברכה של תקיעת שופר ויש מקומות שלא נהגו לעמוד, ופה עירנו לא נהגו לעמוד:

פרק טז

יאחז השופר ביד ימין ומעמידו גם כן בצד ימין אם אפשר לו, וגם תקיעה ראשונה יאמר לו המקרא, ויזהר שלא יהיה השופר פגום במקום הנחת פה אפילו פגימה כל דהו, ויתקנו קודם ראש השנה:

פרק יז

מי שנאנס ולא בא לבית הכנסת ובא התוקע לביתו לתקוע לו שלוש פעמים תשר"ת ושלוש פעמים תש"ת ושלוש פעמים תר"ת צריך זה לעמוד בעת התקיעות, כי אלו הם אצלו חיוב של תורה וצריך להיות מעומד דומיא דספירת העומר, יען כי הוא אינו שומע תקיעות בסדר תפילת מוסף ובאלו יוצא י"ח מדאורייתא, והנשים פטורות מן הדין כי זו מצות עשה שהזמן גרמה, אך רוב הנשים קבעו מצוה זו עליהם בתורת חיוב ובאים לבית הכנסת לשמוע קול שופר, ולכן האשה שנהגה בכך כמה שנים נעשה עליה חיוב, ואם נאנסה שלא היתה יכולה לבא לבית הכנסת יבא התוקע אצלה לביתה ויתקע לה אך לא תברך וכן נהגו בביתנו, ואשה שנהגה במצוה זו ונזדמן לה פעם אחת שלא תוכל לבא לבית הכנסת וגם לא תוכל להביא תוקע לביתה תעשה התורה בערב ראש השנה על קבלת המנהג:

פרק יח

מן ראש השנה עד יום הכיפורים אומרים 'המלך הקדוש', ואם אמר 'האל הקדוש' או שהוא מסופק חוזר לראש התפלה, ואם אמר 'האל הקדוש' ותכף נזכר וסיים 'המלך הקדוש' וכך היתה אמירתו 'האל הקדוש המלך הקדוש' יצא, ואם השליח ציבור טעה בחזרה גם כן חוזר לראש וחוזר ואומר קדושה, וכן בברכה 'מעין שבע' נמי הדין כן ואע"פ שיש חולקין בברכה 'מעין שבע' לא אמרינן 'ספק ברכות להקל' נגד סברת רבינו האר"י ז"ל דסבר ברכה 'מעין שבע' היא במקום חזרה וכמו שכתבתי בספרי הקדוש 'מקבציאל':

פרק יט

בברכת 'השיבה' אומר 'המלך המשפט', ואם טעה ואמר 'מלך אוהב צדקה ומשפט' כיון דזכר 'מלך' אינו חוזר, ואע"ג דמר"ן סבירא להו חוזר קימא לן 'ספק ברכות להקל' אפילו כנגד סברת מר"ן ז"ל וכמו שכתבתי בסה"ק 'מקבציאל':

פרק כ

אם סיים הברכה ולא אמר 'זכרינו' ו'מי כמוך' אינו חוזר, ואפילו אמר "ברוך אתה ה'" ונזכר אינו רשאי לסיים 'למדני חוקיך' כדי לומר 'זכרנו' ו'מי כמוך', ואיתא בספר 'תורה לשמה' ד'זכרנו' כיון שהיא בקשת רחמים אם לא אמרה במקומה יאמר אותה ב'שומע תפלה' ובשבת ובראש השנה יאמר אותה קודם שיעקור רגליו, מה שאין כן 'מי כמוך' אין לה תשלומין דאינה בקשת רחמים, וכן באמירת 'וכתוב' וכו' 'ובספר' וכו' דאם שכח אינו חוזר, אך יאמר אותה קודם שיעקור רגליו דהם בקשת רחמים:

פרק כא

במוסף של ראש השנה ושבת שובה ויום הכיפורים יאמרו 'מי כמוך אב הרחמים', וכן הוא הדין במנחה של שבת שובה, וגם אם חלו ראש השנה ויום הכיפורים בשבת יאמר במנחה 'אב הרחמים', וכשאומר במוסף ראש השנה פסוק "ה' צבאות יגן עליהם", יעשה תנועה של סוף פסוק כי זהו פסוק בזכריה וסיומו זה, אבל מה שאומר אחרי זה 'ה' צבאות יגן עליכם' וכו' זהו בקשה, וכשאומר "ואתם הדבקים" וכו' כשיגיע לאות ת' של "תכתבינו" ידלג תיבת "היום" דאין להחזיק עצמו כצדיק גמור שנכתבים בראש השנה וכנזכר ב'לבוש' ז"ל, ויזהר לומר 'תכתבינו ברחמיך לחיים טובים' בשביל הראשי תיבות שלא תהיה תל"ט, וכן באות פ"ה יאמר 'היום תפקדינו ברחמיך לחיים טובים':

פרק כב

כשאומר 'זכרנו לחיים' יכוין להמשיך חיים לנשמה, וכשאומר 'כתבינו בספר חיים' יכוין להמשיך חיים לגוף, ויכוין ראש 'זכרינו' ז' והסוף מ', מספר הוי"ה אהי"ה שהם חכמה ובינה, וכשאומר 'זוכר יצוריו ברחמים לחיים' יכוין זה על הנשמות שזוכר אותם ברחמיו להחזירם לחיים להחיותם בעולם הזה בסוד חזרתם בגלגול ומזה יתאמת אצלינו ענין תחית המתים, וכשאומר 'היום הרת עולם אם כבנים אם כעבדים', כתב רבינו הרש"ש ז"ל כשאומר כן כל עצמותיו יאחזמו רעד לכי יפקוד הקב"ה: 'אם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי', ולכן יאמר זה במתון ושברון לב, ולכן המנהג שגם בחזרה אומרים זה בציבור בקול רם מלבד השליח ציבור:

פרק כג

בנוסח יהי רצון של תהלים כתוב 'ונזכה ונחיה שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה' ואיך יאמר כן הזקן ששניו יותר משמונים ועוד אפילו שלא הגיע עדיין לשבעים למה ישאל דבר קצוב ושמא הקב"ה נתן לו חיים יותר, על כן לא יאמר זה הנוסח, אלא יאמר כך 'ונזכה לחיים ארוכים טובים ומתוקנים' ובנוסח זה ודאי יש סוד שבו מברכים כהן גדול במוצאי כפור בצאתו לשלום מן הקודש:

פרק כד

בעשרת ימי תשובה אין עושין הפסקה של תענית דאין נכון להתענות בלילה גם כן, מפני שבימים אלו עיקר התקון נעשה ע"י אכילה ושתיה, ולולי שאנחנו מוכרחים להתענות ביום בעבור תקון עונותינו לא היינו מתענים גם ביום, ועתה שאנחנו מתענים ביום אנחנו סומכים להשלים התיקון ע"י אכילה ושתיה שבלילה, ולכן כתוב בספר 'תורה לשמה' שצריך לאכול פת בכל לילה בעשרת ימי תשובה כדי לברך 'ברכת המזון':

פרק כה

כלה שהיא ובעלה סומכים על שלחן חמיה וחמותה, ולכך בכל השנה כולה חמותה תוציא חלה מן העיסה ותברך, הנה בעשרת ימי תשובה תשתדל ליקח הכלה מעות מבעלה ותקנה בו קמח שיעור חלה, כדי שתקיים היא בעצמה הפרשת חלה בברכה לפחות פעם אחת בשנה:

וילך

פתיחה

"הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם, ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים לא יב), הלא זאת מודעת כי קיום מצות התורה וכל פרטי הלכות שלה לא יהיה אלא רק על ידי חכמי הדור שמקהילים קהלות ברבים ללמדם את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון; לפיכך משה רבנו עליו השלום תקן להם לישראל לדרוש להם מדי שנה בשנה הלכות חג בחג הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת, ווכמו שנאמר: "הקהל את העם וכו' למען ילמדו וכו' ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת":

פרק א

אמרו חכמינו זכרונם לברכה: "מצוה לאכול בערב יום הכפורים ולהרבות בסעודה", וכתבו המקובלים ז"ל שצריך לאכול שיעור שני ימים, אם יוכל האדם לאכול כ"ל כך, כדי לתקן יום זה באכילה מה שצריך ליום זה ומה שצריך ליום מחר שהוא יום הכפורים הקדוש, והאדם יעשה כל מעשיו לשם שמים והשם יתברך לא ימנע טוב להולכים בתמים, וכתבו האחרונים ז"ל שמצוה לאכול דגים בערב יום הכפורים בשחרית דוקא, ויש לזה קצת סמך מן המדרש ועיין ב"מטה אפרים", ונראה שיש טעם לזה כי הדגים רומזים לעינא פקיחא המאירה ביסוד שהוא בחינת היום הזה בסוד הפסוק "בן פרת יוסף בן פרת עלי עין" (בראשית מט כב), וטוב עין הוא יבורך:

פרק ג

בסיבוב כפרות יכוין לשם חת"ך בראשי תבות: זה חליפתך, תמורת, כפרתך, והוא יוצא מסופי תבות "פותח את ידיך" (תהלים קמה טז), ולנקבה יאמר" "חליפתך למורתך כפרתך" בציר"י תחת ת' כנזכר ב"מטה אפרים", ועושין בהם כנגד ארבע מיתות בית דין לכפר על האדם, ולכן צריך האדם להרהר בתשובה באותה שעה, וכפי הסוד ענין שחיטה זו היא למתק הגבורה לכן זמן הראוי יותר לדבר זה הוא באשמורת סמוך לעלות השחר שהוא עת רצון, ופה עירנו אשר בן פורת יוסף יש קהל רב אי אפשר לעשות הכל באותה שעה על כן מוכרחים שוחטי מתא להתחיל בדבר זה מתחלת הלילה, ואף על

פי שסובבים בעיר שוחטים רבים יותר משלשים עם כל זה אין יכולים לגמור כל הלילה כולה אלא משלימים עוד בשלש וארבע שעות ראשונות מן היום, ובטוחים בה' שהכל יקובל ויעלה לרצון לפניו כאלו נעשה הכל כראוי:

פרק ה

כל בעל הבית שיבא השוחט לביתו לשחוט לא יניחנו לשחוט עד שיבדוק הסכין תחלה כראוי, ויחזור ויבדוק אותה אחר שחיטה, ויזמין בעל הבית אפר כירה בידו כדי לשחוט לתוכו והנחת העפר תחלה היא התחלת המצוה של כסוי הדם, לכן טוב שיניח בעל הבית את העפר בידו, ונהגו שבעל הבית מברך על כסוי הדם, והברכה היא "על כסוי הדם בעפר", ומאחר שיש הרבה עופות לשחוט יברך בעל הבית על הראשונה ואחד מבני הבית על השניה והשלישית וכן על זה הדרך; וכן השוחט יכסה גם הוא לבסוף, ואין כאן מרבים בברכות כיון שכל אחד מברך על שחיטה בפני עצמה ודם חדש. גם צריך שיזמינו לשוחט נר שיש בו שתי פתילות והפתילות במקום האור יהיו פרודות ורק השלהבות שלהם נוגעים יחד כדי שישחוט לאורם:

פרק ו

בסעודה המפסקת נוהגים בביתנו מזמן קדמון לטבל הפת בסוכר, וכן כתב "מטה אפרים" במנהג אשכנז; אך צריך גם כן להביא מלח על השלחן ולטבול הפת במלח, ונוהגין באשכנז לומר בגמר הסעודה המפסקת "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון" (תהלים קכו) וכנזכר ב"מגן אברהם", ויש טעם למנהג זה ונכון לאומרו, והנהגתי פה עירנו יע"א לומר מזמור לתודה בשחרית כמנהג החסידים ב"בית אל" יכב"ץ בעיר הקודש תוב"ב:

פרק ז

עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייסנו, ועל כן כל אדם צריך לבקש מחילה מחבירו בערב יום הכפורים או קודם בעשרת ימי תשובה, וטוב שהחזן יכריז קודם "כל נדרי" לומר: רבותי, תמחלו זה לזה! ויאמרו הקהל: מחלנו! כדי שיתעורר אותה שעה סנגוריא למעלה על ישראל דבר בעתו מה טוב, וכן הנהגתי בעזרת השם יתברך פה עירנו יע"א:

פרק ח

כל אדם ינשק ידי אביו ואמו בערב יום הכפורים לעת ערב קודם שילך לבית הכנסת ויבקש מהם מחילה, ודבר זה הוא חיוב גדול על כל אדם, ומי שאינו עושה כן נקרא חוטא ומזלזל בכבוד אביו ואמו, דאם בין אדם לחבירו חייבו חכמינו זכרונם לברכה לבקש מחילה קודם יום הכפורים כל שכן מאביו ואמו שאין אדם ניצול מחטא זה בכל

יום, ואם הבן שוטה ולא ביקש הם יתנו לו מחילה, שיאמרו בפיהם: אנכי מוחל לבני פלוני על כל מה שחטא לי מחילה גמורה, וכן הבעל יתן מחילה לאשתו על אשר בזבזה מן הבית שלא כרצונו, וכן כל תלמיד שיש לו רב בעיר ילך אצלו קודם יום הכפורים ויבקש ממנו מחילה:

פרק ט

יזהרו הנשים בערב יום הכפורים בניקור התרנגולים שהם רבים ושכיח בהם כינים שקורין בערבי קיגא"ד (כיני עור העוף) שהם דבוקים בעור התרנגולת ודבר זה מצוי ושכיח הרבה פה עירנו, ואם תראה האשה שקשה הניקור מחמת רבויים תפשוט העור כולו ותזרקנו:

פרק י

יזהרו בטבילה בערב יום הכפורים, ומי שאנוס ואינו יכול לטבול במקוה יעשה תשעה קבין כמו שכתבתי לעיל פרשת נצבים בהלכות ראש השנה, וגם הנשים יעשו טבילה בערב יום הכפורים בשביל טהרה, וכבר כתבתי לעיל פרשת נצבים סדר הטבילות, וכן יעשו בערב יום הכפורים האנשים והנשים, ועיין ב"מטה אפרים" סימן תרו סעיף קטן ח שכתב: אפילו נערים ובתולות שהם בני מצוה יש להם לטבול, וידקדקו בחציצה, ויעשו הטבילה אחר קציצת צפרנים וסריקת שער; עיין שם:

פרק יא

הנשים מדליקין נרות כמו ליל שבת, ומברכים: "להדליק נר של יום הכפורים", ומנהג עירנו שהנשים מברכים "שהחיינו" בנרות יום טוב ויום הכפורים, ואם חל בשבת מברכים: "להדליק נר של שבת ויום הכפורים", וכיון שהדליקו חל עליהם קדושת יום הכפורים ואסורים במלאכה ובכל חמש עינויים:

פרק יב

נוהגים הנשים באשכנז לתקן ביום שמונה לחדש תשרי הפתילות של נרות יום הכפורים, ושל נרות המוליכים אותם לבית הכנסת להדליקם בשביל יום הכפורים, מפני שאותו היום הוא יום ראשון של חנוך בית המקדש ומנהג יפה הוא:

פרק יג

תוסיף מחול על הקודש, ובליל שבת הקבלה היא באמירת "בואי כלה" ו"מזמור שיר ליום השבת", אך בליל כפור חל התוספת בברכת "שהחינו", ואם קבל התוספת בפירוש בפיו חל מעת קבלתו, והמנהג שזה האוחז ספר "כל נדרי" הוא יברך "שהחינו" בקול רם ויכוין להוציא הציבור ידי חובתם בברכה, והשומעין יכוונו גם כן לצאת בברכתו, ואם יש אדם שחוש השמע שלו חלוש ואינו שומע הברכה היטב יברך לעצמו בשעה

שזה מברך, וזה המברך יאמר תחלה שני פעמים פסוק: "אור זרוע לצדיק" בקול רם, והציבור יאמרו עמו בלחש, ואחר כך יאמר: "ברשות מורי ורבותי" והקהל משיבים: "שמים", כלומר ברשות שמים. ופרשתי דרך רמז בראשי תבות "שמים", שומע משמיע יחדיו מכוונים:

פרק טו

קטן קודם אחת עשרה שנים לא יתענה, ואחר כך אם יכול יתענה, וחיוב דאורייתא- הזכר בן שלש עשרה שנה ויום אחד והנקבה בת שתים עשרה שנה ויום אחד, ומדרבנן יש חיוב קודם שנה לחנכם:

פרק טז

אפילו אם חל בחול לא יאמרו פסוק "והוא רחום"; אלא יאמר: "כי אל רחום וכו'" "ה' צבאות עמנו וכו'" "ה' צבאות אשרי וכו'" "ה' הושיעה וכו'", והטעם כמו שכתב בזוהר הקדוש פרשת תרומה דף קל על השבת; יעוין שם, וכל שכן ביום הכפורים שיש בו הארת הבינה, ואפילו השטן אין לו רשות לקטרג, דודאי אין לאומרו, ולא גרע חס ושלום יום הכפורים משאר ימים טובים דאין אומרים אותו, ואין לסמוך בדבר זה על ספר "חמדת ימים" ביום הקדוש הזה שהוא חמדת הימים של כל השנה:

פרק יז

יזהר שלא יניח בליל כפור כלי של מים דשתיה אצל מטתו אף על פי שצריך למים בשביל להשקות הקטנים, אלא יניחנו רחוק, דיש לחוש פן יעמוד משנתו צמא הרבה וישכח שהוא יום הכפורים וישתה חס ושלום, ומותר לבלוע הרוק ביום הכפורים, ויש מחמירין, ומי שאפשר לו יזהר בכך:

פרק יח

לא יגע באשתו בין בלילה בין ביום כמו נדה, ויש אומרים דבלילה דוקא אסור ליגע אבל ביום לית לן בה, ולאיזה צורך יש לסמוך על המתירים ביום, ויזהרו גם כן שלא ישנו איש ואשתו במטה אחת אף על פי שיש לכל אחד מצע בפני עצמו:

פרק יט

אף על פי שיש מתירים ליגע באוכלים ביום הכפורים וכנזכר בהגהת השולחן, מכל מקום יש אוסרים; ולכן דוקא אשה שצריכה לכך, שמוכרחת ליגע כדי לתת לבנה וכיוצא אז יש לסמוך על המקילים אבל שאר אדם שאין לו צורך גדול ליגע צריך ליזהר:

פרק כ

"לקדוש ה' מכובד" (ישעיה נח, יג) זה יום הכפורים- כבדהו בכסות נקיה, ואמרו חכמינו ז"ל: מציעין המטה, והשלחן- פורסין עליו מפה יפה כמו בשבת, ויזהר כל אדם שלא יגע

במנעליו שאף על פי שהם בגד יטמאו ידיו, וברכת "שעשה לי כל צרכי" לא יאמרו ביום הכפורים מפני שכל העולם יחפים:

פרק כא

יתפללו בבכיה כל תפילות של יום הכפורים, שהם: שחרית מנחה ערבית ומוסף ונעילה וסליחות והודויים, ואם אינו יכול להוריד דמעות אומרם בקול בכי כמו שנאמר: "כי שמע ה' קול בכיי" (תהלים ו, ט) וקודם קריאת התורה יתעוררו בבכיה על מיתת בני אהרן הכהן עליו השלום, ויכולה בכיה זו שתגין, ויזהר כל אדם לסדר התפלה והסליחות בינו לבין עצמו מקודם יום הכפורים, כדי שיכוין מה שהוא מוציא מפיו כי קדוש היום לאלהינו, והכל הולך אחר כונות הלב, וצריך לומר נוסח "על חטא" בסדר תשר"ק גם כן שהוא בסוד אור חוזר וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל וכן כתב הגאון חיד"א ז"ל ב"ברכי יוסף", ובעת הודוי יכה על הלב ממש, ואצל רוב בני אדם תמצא הלב תחת הדדים בארבע אצבעות, ויזהר בזה בכל עת שאומר ודוי בכל ימות השנה:

פרק כב

יאמרו שלש עשרה מדות במתון וכונה ושברון לב וזה העיקר, ויש חסידים כשאומרים שלש עשרה מידות מונים אותם באצבעותיהם כדרך שעושין באמירת אחד עשר סמנים של "הצרי והצפורן" ומנהג יפה הוא, שבזה תתעורר הכונה, וגם יש בזה חיבוב מצוה:

פרק כג

אפילו חל יום הכפורים בחול הנהיג עטרת ראשי הרב הגאון מו"ר זקיני רבינו משה חיים זלה"ה פה עיר בגדאד לומר "את מוספי" בלשון רבים, ועיין "חקרי לב" אורח חיים דף צז מה שכתב בזה:

פרק כד

ביום הכפורים ילמדו ביחזקאל מריש סימן מ' עד סוף ס' מ"ג ששם נבואה שנתנבא יחזקאל הנביא עליו השלום על בית שלישי ביום הכפורים עצמו, דכתיב "בראש השנה בעשור לחודש" (יחזקאל מ, א) והיינו ראש השנה דיובל, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה במדרש: אמר לו הקדוש ברוך הוא ליחזקאל הנביא עליו השלום: ילמדו ישראל נבואה שלך על צורת הבית ומעלה אני עליהם כאלו עוסקים בבניינו; עד כאן:

פרק כו

ביאור "ארים ימינך ואצמח פורקנך" הכונה על לידת היחידה למלך המשיח, ומה שכתוב "גלי גבורתך עלן" הוא על דרך מה שאמר הכתוב: "עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו (תהלים פ, ג), ויש מדקדקים לומר "גלי גבורתך ופרוק לן" וכן אני נוהג, דצריך אדם לפרש דבריו בתחנונים, על דרך מה שכתב מורנו הרב חיים ויטל ז"ל במה

שכתוב "ותקוה טובה" ומה שכתוב "דינן אפיק לנהורא" רוצה לומר בחסד הנקרא "אור", ובאמירת "עשה למען אברהם אזרח תמימך" שאומרים בסליחות יוסיפו ביום הכפורים בכל הסליחות שבכל התפילות לומר: "עשה למען עבדך רבי עקיבא בן יוסף אשר נהרג על קדושת שמך", ויאמר זה קודם שיאמר: "עשה למען הרוגים ושרופים וכו'":

פרק כז

אחר שיאכל סעודת התענית בליל מוצאי כפור יאמר על השלחן פתיחת אליהו זכור לטוב, וכתב רב יעב"ץ ז"ל ללמוד ברעיא מהימנא פרשת אמור דף צט עמוד ב: "יומא דראש השנה איהו יומא דדינא וכו'", עד דף ק: "זכאה חולקיהון בהאי עלמא ובעלמא דאתי", ואחר כך יברך ברכה אחרונה על סעודתו ויקום בזריזות לעשות איזה הכנה לסוכה:

האזינו

פתיחה

"ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר" (דברים לב, יב), נראה לי בסיעתא דשמיא דאמרו רבותינו זכרונם לברכה: עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, נמצא עתה האדם טורח באכילה לחרוש ולזרוע ולהשקות ולקצור ולדוש ולטחון וללוש ולאפות עד שתהיה גלוסקא לפניו, אך לעתיד תוציא ארץ ישראל גלוסקא שלימה ויתלוש ויאכל, וכן עתה האדם יגע בכסות הן בבגדי פשתן הן בבגדי משי לעשות כמה מלאכות עד שיהיה בגד ארוג לפניו, ולעתיד תוציא הארץ כלי מילת שהם בגדים ארוגים שהאדם תולש ומתכסה בהם, ועוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה בענין שתיה- אם רוצה לשתות יין צריך לעשות כמה מלאכות עד שימצא היין לשתות, ולעתיד יביא ענבה אחת גדולה כחבית גדולה ומניחה בזוית ביתו ונוקב אותה ומוציא יין מתוכה ושותה בכל עת שירצה, ולפי זה הנאה העתידה לבוא תדמה להנאת התינוק שיש לו מן דדי אמו שהדדים נותנים לו חלב שיש בו טעם וכח של כל מאכלים שהאם אוכלת, ואין התינוק טורח להשיג הנאתו זאת, אלא כל פעם שירצה לינק מנחת לו אמו הדד בפיו ויונק חלב שכל כח המאכלים שאכלה אמו ישנם בו, וזה שאמר "ה' בדד ינחנו" קרי ביה "בדד" בשו"א תחת ב' כדי שתהיה אות ב' אות השמוש ועיקר התיבה "דד", כלומר דוגמת הנאה שתהיה מן הדד, ואותו זמן "אין עמו אל נכר" כי יתקיים מה שאמר הכתוב: "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ" (זכריה יג, ב), אי נמי "בדד" רמז לתורה שבעל פה שיש בה שמונה דרגין שהם ארבע וארבע דהיינו כשר ופסול וטמא וטהור חייב וזכאי אסור ומותר ולכן נקראת "דד". או יובן- "דד" רמז לשני דלתי"ן של שם שד"י ושם אדנ"י שנפגמו בחטא שהחטיא

הנחש את חוה, כמו שכתבו המקובלים בפסוק "הנחש השיאני" (בראשית ג, יג) שנשאר "שי" ו"אני", ועליהם רמז הכתוב: "לשקוד על דלתותי יום יום" (משלי ח, לד), ולעתיד יתוקנו ויושלמו ואז בשלימות ה"דד" הנזכר "ינחנו" לישראל ואז "ואין עמו אל נכר". או יובן בסיעתא דשמיא "דד" רמז לסוכה שהיא מספר הוי"ה אדנ"י שהם כ"ו ה"ס אותות סוכה, וכל שם הוא ארבע אותיות ובזה ה"דד" שהוא הסוכה ינחנו לישראל דוקא כי רק ישראל ישמח בצל סוכתו מפני שהסוכה היא סוד אור מקיף, ואין יניקה מן אור מקיף אלא לישראל מה שאין כן אומות העולם, "ואין עמו אל נכר" שאין הקליפות יונקים מן אור זה בסוד "והנחש היה ערום" (בראשית ג, א), ולכן נהגו לסכך בענפי אילן מפני כי "אילן" עולה מספר "סוכה" לכן ענפי אילן הם מצוה מן המובחר, ופה עירנו המנהג לסכך בענפים של דקל- "צדיק כתמר יפרח" (תהלים צב, יג):

פרק א

צריך לישב באויר סוכה, והישן תחת המטה אם יש מגג המטה עד לארץ עשרה טפחים לא יצא ידי חובתו, וצריך ליזהר שלא ישן תחת שלחן שגבוה עשרה טפחים:

פרק ב

יזהר לעשות הדפנות קודם הסכך ואם להפך פסולה, ויזהר שלא יניח דבר המקבל טומאה בסכך, ולכן העצים של הסכך לא יהיה בהם בית קיבול דאז מקבלים טומאה, ומחמת כן יזהר גם כן שלא יניח עצים של המטה בסכך מפני שהם מקבלים טומאה, והפירות הם מקבלים טומאה ולכן לא יתלה רמונים וכיוצא בסכך, אלא רק בפחות מארבעה טפחים ביניהם לבין הסכך, דאז אף על פי שהם מקבלים טומאה כיון דהוא תולה אותם לנוי בטלי לגבי סכך ולא מפסיל משום סכך פסול אבל אם יש ארבעה טפחים לא בטלי לגבי סכך והוי פירות אלו סכך פסול, ואף על גב דאין רחבים ארבעה טפחים גזרינן אטו רחבים ארבעה, מיהו במנורה דאיכא חשש דליקה אם יתלנה בפחות מן ארבעה טפחים מותר לתלותה שיעור ארבעה טפחים או יותר דחשיב זה כדיעבד, אך יזהר שלא ישן תחתיה:

פרק ג

לא יאכל בערב סוכות מחצות ואילך, כדי שיאכל בלילה לתאבון כי האכילה בלילה הראשונה דאורייתא וכאשר נבאר בעזרת השם, והא דסגי בערב פסח משעה עשירית וכאן צריך להזהר מחצות, היינו כי בליל פסח אוכלים המצה אחר קריאת ההגדה ששוהין זמן הרבה ואם יזהר משעה עשירית יש זמן הרבה עד שיגיע אכילת מצה, מה שאין כן בסוכות הוא אוכל מיד כשתחשך לכך צריך להזהר למנוע האכילה מחצות וכנזכר באחרונים:

פרק ד

יקדש אחר שיהיה לילה ודאי, ובליל ראשון יברך "לישב בסוכה" ואחר כך "שהחיינו", כי ברכת "שהחיינו" קאי על הסוכה ועל קדוש יום טוב, אבל בליל שני יברך "שהחיינו" ואחר כך "לישב בסוכה":

פרק ה

בכל עת שיש קדוש יברך "לישב בסוכה" אחר ברכת קדוש ובעת שלא יש קדוש יש נוהגין לברך "לישב בסוכה" קודם ברכת "המוציא" אחר ברכת "על נטילת ידים"; ויש נוהגין לברך "לישב בסוכה" אחר ברכת "המוציא" קודם שיאכל ואין חשוב הפסק דהוי כ"גביל לתורי", ואנחנו בביתנו מזמן עטרת ראשנו הרב הגאון מו"ר זקיני רבינו משה חיים ז"ל מנהגינו לברך "לישב בסוכה" קודם ברכת "המוציא" וכן עיקר, ובכל פעם שמברך "לישב בסוכה" יברך מעומד ואחר כך ישב וכנזכר באחרונים. ואם שכח ולא בירך קודם אכילה יברך כל זמן שלא סיים אכילתו, ואם הוא מסופק אם בירך או לאו לא יברך ואם ירצה לברך ברכת המזון כדי שיטול ידיו ויברך "לישב בסוכה" ויאכל הרשות בידו, ואין בזה חשש גורם ברכה שאינה צריכה:

פרק ו

בליל ראשון ובליל שני לדידן דיתבי בחוץ לארץ צריך לכוין באכילתו בכזית ראשון שהוא חיוב דאורייתא כמו כזית מצה בליל פסח, וטוב שיפרש דבר זה בפיו כשאומר "לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה" קודם אכילה, וצריך לאכול יותר מכביצה פת לכולי עלמא:

פרק ז

בכל לילה קודם שיכנס לסוכה יאמר "לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה וכו' כמו שצונו ה' אלהינו על ידי משה רבינו עליו השלום "בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מב), שגם לפי דעת הפוסקים הפשטנים יש חיוב לפרש פסוק זה כולו בפיו במצוה זו, ויזהר ללמוד משנה מסכת סוכה בכל לילה בכל ימות החג בתוך הסוכה, והמבדיל בביתו יבדיל בסוכה:

פרק ח

לא יברך לישב בסוכה אלא בפת גמור, אבל בפת הבאה בכסנין שברכתו "מזונות" לא יברך משום ספק ברכות להקל, ובכל עת שיברך "לישב בסוכה" יכוין לפטור בברכה זו ישיבתו ואכילתו ושינתו עד זמן אכילת פת השנית אחר זו, ואף על פי דמן הדין מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, עם כל זה המחמיר שלא לשתות אפילו מים חוץ לסוכה

תבא עליו ברכה, אבל שינה אפילו שינת עראי אסור לישן חוץ לסוכה, לפיכך אם רואה אדם חבירו בבית הכנסת מתנמנם בעת קריאת ספר תורה וכיוצא צריך לעורר אותו:

פרק ט

בכל לילה ישלח קערה תבשיל לאיזה עני, והוא חלק שבעה אושפיזין קדישין, והסוכה היא צילא דמהימנותא זכר לעננ כבוד לכן לא ינהוג בה שחוק וקלות ראש, גם לא יכניס קדרות וקערות גדולות של תבשיל שדרכם להניחם בבית התבשיל, וכן לא יניח בה כד הגדול של המים, והנר אחר שכבה יסירנו מן הסוכה ולא ישאר שם אחר שכבה וכנזכר בלבוש, גם לא ירחץ בתוך הסוכה כלים ואפילו כלי אחד בלבד וכנזכר באחרונים, מיהו כלי קטן ביותר ששותין בו קהוו"א (קפה) אם הוא לבדו- לית לן בה, ועביט מי רגלים לא יכניס לסוכה אף על פי שדרכו בשאר ימות השנה להכניסו בחדר שהוא ישן בו, מיהו תשמיש המטה מותר בסוכה:

פרק י

אסור ליהנות מן האוכלין שתולין בסוכה לנוי בכל יום טוב כולו דהוקצו, ומותרין בליל אסרו חג אם לא חל בשבת, ואם נפלו ביום טוב מוקצין הם ואסור לטלטלם אלא יביאו קטן בן שלוש או ארבע שנים ויטלטלם למקום אחר להצניעם שם עד אחר יום טוב; ואפילו קיסם לחצוץ שיניו אסור ליקח מן הסוכה ואפילו מן הדפנות, מיהו אם ירדו גשמים יסיר הסדינין שתולין בדפנות דוקא כדי שלא יתקלקלו, לפיכך כשתולה הסדינין בדפנות קודם יום טוב יזהר שלא יתלם על ידי קשרים, דאם כן אם ירדו גשמים ביום טוב אסור להתיר קשרים של קיימא, אלא יתלם באופן שלא יצטרך להתיר קשרים:

פרק יא

קטן החריף מתחלת חמש שנים חייב אביו לחנכו במצות סוכה, ואינו חריף מתחלת שש שנים, ויש אומרים: החריף עד שיגמור החמש שנים, ואינו חריף עד שיגמור שש, והנשים אף על פי דמן הדין פטורים משום דסוכה מצות עשה שהזמן גרמה, עם כל זה אם ישבו בסוכה יש להם שכר מצוה:

פרק יב

חולה אפילו חש בראשו או חש בעיניו פטור אם יש לו מנוחה חוץ לסוכה, ואם אין הפרש חייב, אבל לילה ראשונה אפילו חולה חייב לאכול כזית בסוכה, והמצטער מפני הריח או יתושין וכיוצא פטור מן הסוכה, מיהו צריך שיהיה לו צער שיעור שדרך בני אדם להצטער בו, אבל אם הוא מפונק ומצטער על דבר מועט אינו פטור, וכל זה דוקא אם יצא מן הסוכה ינצל מצער זה, אבל אם אף על פי שיצא יגיע לו זה הצער של ריח

או יתושין וכיוצא אינו יכול לפטור עצמו מן הסוכה, וסוכה שישנים בה בני אדם הרבה ואינו יכול לישן בפשוט ידים ורגלים, לא חשיב זה צער לפטור עצמו בכך ולצאת מסוכה:

פרק יג

יברך "על נטילת לולב" ו"שהחיינו" קודם שיטול האתרוג, אבל הלולב יטלנו בידו קודם שיברך, ואם כרוך בגד על ידו משום חבורה יסירנו קודם הברכה מושם חציצה, ויש אומרים שיסיר גם הטבעת מאצבעו, ואם שכח ולא הסיר יטול שנית בלא ברכה, ויזהר שישים השדרה של הלולב כנגד פניו בעת הברכה והנענוע, ואסור לאכול קודם שיברך על הלולב:

פרק יד

אפילו חולה יברך ויטול לולב מעומד, וצריך שיטול הלולב בימין והאתרוג בשמאל, ויזהר בכך גם בהקפות כשמקיף בלולב, כי יש טועין בזה שאוחזים הלולב והאתרוג ביד אחת והסידור שקורין בו ההושענא ביד השנית, וזה אינו נכון אלא גם בהקפות יאחז האתרוג בשמאל ולולב בימין, ויזהר שלא יפריד האתרוג מן הלולב בשעת ברכה שפוגם בכך, וצריך לחבר האתרוג עם הלולב בסופו וכמו שכתב רבינו ז"ל בספר הכונות וזה לשונו: לכן מקום חיבור ההאתרוג על יד הלולב הוא בסיומא, במקום אחיזתו מלמטה כי כן העטרה היא בסוף היסוד; עד כאן לשונו; עיין שם; ולכן צריך להזהר בזה:

פרק טו

ההקפות בלולב בכל ימות החג יוכל להקיף את התיבה שבבית הכנסת אף על פי שאין עליה ספר תורה, דאין הנחת ספר תורה על התיבה מעכבת בדבר ההקפות כי העיקר לפי הסוד בזה הוא התיבה, מיהו אותם בני אדם שאין הולכים לבית הכנסת מחמת אונס ומניחים כסא אחד מן הבית ומקיפים אותו אין זה כלום דאין זה נחשב "תיבה", ועם כל זה נראה לי- מי שהוא חולה ואי אפשר לו להקיף תיבה בבית הכנסת יניח כסא בביתו ויניח עליו ספר תנ"ך ויקיף כדי שלא לבטל מצות ההקפה, והשם יתברך ברחמיו לא ימנע טוב להולכים בתמים:

וזאת הברכה

פתיחה

"וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת", נ"ל בס"ד יוסף הצדיק עליו השלום הואר בחינת היסוד, אך הוא למעלה בדוכרא שהוא סוד שם הוי"ה בסוד התפארת, ולא בנוקבא שהוא סוד שם אדני במלכות, ולכן מבורכת ה' ארצו בשם הוי"ה הנקרא שמים שהוא בתפארת, ולז"א ממגד שמים מטל הוא ט"ל אותיות דשם הוי"ה בארבע מילואיו ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן שיש בו ט"ל אותיות, וידוע שכל צדיק מכונה

בשם יוסף על שם שהוא מוסיף והולך כמ"ש רז"ל ת"ח כל זמן שמזקינין דעתן מוספת עליהן, ושלימות עבודת הקודש של הצדיק הוא שיעבוד מאהבה במחשבה ובדיבור ובמעשה נמצא צריך שיהיה שלם בג"פ אהבה שעולה מספרם ט"ל לכך הוא ראוי להיות נשפע מן ארבעה מלואים ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן דשם הוי"ה ב"ה שהם ט"ל אותיות, ולכן ישראל נקראו גוי אחד בארץ על שם שהם עובדים את השי"ת מאהבה שהיא מספר אחד ולכך אנחנו נשפעים עי"כ מן י"ג מכילן דרחמי בזכות עבודה באהבה, ולכך מקיפין בחג השמחות את התיבה בלולב בככל יום משש ימים הקפה אחת וביום הו"ר שבעה הקפות, הרי סך הכל הם שלשה עשר הקפות כמנין אהבה וכמנין אחד, וכנגד י"ג מכילן דרחמי, ובזה יובן בס"ד אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם, פירוש ישראל שהם גוי אחד ועובדים מאהבה, באחד הם י"ג הקפות שמספרם אחד יגשו לפני הקב"ה ועי"כ רוח הטומאה של חיצונים לא יבא בינהם שיזכו להיות ביום שמיני עצרת אינון בלחודייהו קמי מלכא קדישא, ונ"ל בס"ד דע"י הקפות אלו שהם ששה ושבעה יתמתקו אותיות ז"ו של כוז"ו שהם מספר ששה ושבעה דידוע מ"ש רבני אשכנז ז"ל בביאור מאמר נחום איש גם זו שהיה דרכו לומר גם זו לטובה היינו כדי למתק אותיות זו דשם כוז"ו שהם דין כנודע:

פרק א

מרבים בתפילות ותחנונים בהושענא רבה, כי הוא סיום נ"א יום שנתנו לישראל בחסד עליון לעשות בהם תשובה ותתקבל תשובתם, והם שלשים דאלול מיום ראשון של ר"ח וכ"א יום דתשרי רמז לדבר אין נא אלא לשון בקשה לכך נתנו נ"א יום לצורך הבקשות ותחנונים ויום זה הוא סיום יום נ"א, ולכן נקרא הושענ"א רבא כלומר הושע את יום נ"א שהוא רבא דהכל הולך אחר החתום:

פרק ב

בליל הו"ר בעת חצות לילה נגמר ונעשה בחינת חותם החיצון למעלה, כי ביוה"כ נגמר חותם הפנימי שהוא העיקר יותר, ולכן בהו"ר נמסרין הפתקין, ואע"פ שנמסרו הפתקין יש עוד זמן להצלה עד יום ח' עצרת, ולכן צריך להתעורר בתשובה גדולה בהו"ר ויהיה לבו חרד בתשובה כל היום כולו:

פרק ג

ילמוד סדר המתוקן בשמחה ובהתלהבות כי בלימוד ספר משנה תורה נעשה עיקר התיקון הראוי להיות ביום זה, ומעט קודם חצות לילה יאמרו ק"ש שעל המטה עם הפסוקים שיש עמה, ואחר חצות לילה יאמר ברכות השחר, ורק ברכת התורה לא יאמר אלא עד אחר עמוד השחר:

פרק ד

יתפללו שחרית ומוסף בכונה והתלהבות, כי מלבד החיוב שיש בזה מכח קדושת היום עוד צריך להתפלל בהתלהבות כדי שלא תגבר עליו השינה ויבא לידי כמה טעיות בתפלה וברכותיה ולכמה חסרונות מאחר שהיה ניעור כל הלילה, גם צריך לדקדק היטב שלא יטעו באור הלבנה ויתפללו קודם עמוד השחר, דידוע בזמן מהרי"ל ז"ל טעו בכך וגזר מהרי"ל ז"ל על הציבור תענית ג' ימים בעבור זאת:

פרק ה

אין רגילין לעשות מלאכה של חול ביום הו"ר עד אחר יציאתם מבית הכנסת ויש מסירין אפילו הכיס של המעות מחיקם, מיהו אם דרכו ליתן צדקה לעניים בבית הכנסת וגם ג' פרוטות בפסוק ואתה מושל בכל אשר בפסוקים ויברך דוד, לא יבטל מצות יקרות אלו בשביל חסידות זו:

פרק ו

אחר שנכנסו כל החסדים ביום זה ע"י סוכה ולולב ושבעה הקפות, אז נכנסים החמשה גבורות אחר קדיש תתקבל, ואלו החמשה גבורות נכנסים ע"י חבטת חמשה בדים של ערבה, על כן אחר קדיש תתקבל של סדר ז' הקפות יקח כל אדם חמשה בדים של ערבה שיהיו כשרים כדין ערבה שבלולב, ויחבוט חמשה פעמים על הקרקע, ויכוין בחבטות אלו כדי לתת בבחינת ה"א אחרונה שבשם הוי"ה ב"ה שהיא סוד המלכות חמשה גבורות מנצפ"ך, ויכוין בכל חבטה באות אחד דמנצפ"ך כפי סדר זה ולא כסדר כמנפ"ץ:

פרק ז

יקשור חמשה בדים אלו ביחד, ויחבוט בהם בכח על הקרקע, ולא תהיה מרוצפת באבנים או בעצים, דקרקע צריך בדבר זה, ויחבוט בהם בכח, ואע"פ שכתב בס' בכורי יעקב דטוב לחכות עד שיסיר העלין, לא מודינא בזה כי ראוי שיהיו הבדים בכשרותם ושלימותם בכל החבטות כולם:

פרק ח

ערבה זו דינה כערבה שבלולב שאין לפסוע עליה ולא לזלזל בה, ומנהגינו להצניע ערבה זו עד הפסח לשרוף בה את החמץ, והלולב ישרפו אותו בתנור שמסיקין בערב פסח למצת מצוה:

פרק ט

יש לקרות ביום הו"ר נבואת חגי סי' ב' בשביעי בעשרים ואחד לחודש וכו' עד אתן שלום נאם ה' צבאות והם ט' פסוקים כמ"ש רב יעב"ץ ז"ל, גם קורין ביום הו"ר ביהושע סי' ו, וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה וכו', עד ויאמר יהושע אל העם הריעו כי נתן ה' לכם את העיר, וידוע מ"ש בירושלמי בהא ששנינו על הו"ר שהיו מקיפין המזבח שבע

פעמים שהוא זכר לנס הנזכר ביריחו ע"ש, ובאמת כל איש בלבבו יבין כי סוד הקפות אלו שהם שש ושבע, הקפות אלו הכל עולה בקנה אחד על כן דבר בעתו מה טוב:

פרק י

אתרוג של לולב בשביעי אסור לאכלו, ולבני ארץ ישראל מותר ביום שמיני עצרת, אבל לבני חו"ל אסור בשמיני עצרת ומותר בשמחת תורה שהוא יום טוב שני, ואם חל שמיני עצרת בשבת יש אוסרין האתרוג לבני חו"ל גם בתשיעי שהוא אחר השבת:

פרק יא

סוכה ונויה אסורים לבני חו"ל ליהנות מהם גם בתשיעי שהוא יום ש"ת, והוא הדין דאסור לטלטלם, ויזהר כל ימי המועד לבלתי יקח מן הסוכה אפילו קיסם לחצוץ בו שיניו בין מהסכך בין מהדפנות וגם אחר המועד כשמוריד סוכתו לא יפסע על עצי הסוכה דתשמשי קדושה הם, אך מותר לשרפם בתנור, ונהגו להצניעם להגעלה לצורך הפסח:

פרק יב

ליל ש"ע אומר בתפלה את יום חג שמיני עצרת הזה, ואם טעה ואמר את חג הסוכות הזה חוזר, ואם נזכר שהוא יום ש"ע ורק טעה בלשונו ואמר חג הסוכות אינו חוזר:

פרק יג

אין מברכים בחו"ל בש"ע על הסוכה, אבל חייבים לישב בה ולישן בה כשאר ימי החג ואין לזלזל בזה כלל, ורק תהיה הישיבה בלא ברכה, ומברכין שהחיינו בליל ש"ע ובליל ש"ת בקדוש הלילה, וצריך לילה ודאי בקדוש בש"ע בשביל ברכת לישב בסוכה דיאן מברכין, ובשמחת תורה בשביל ישיבת סוכה דאין יושבין בה ואוכלין בחוץ:

פרק יד

אסור להזכיר היחיד גשם בתפלת מוסף ביום ש"ע קודם שיכריז ש"ץ, ולכן המתפלל יחיד בביתו ימתין עד שידע בבירור שהכריז הש"ץ באיזה בית הכנסת שאותה העיר וכל אדם ששכח ואמר מוריד הטל ולא אמר מוריד הגשם אינו חוזר:

פרק טו

שנים מקרא ואחד תרגום של פרשת וזאת הברכה יקראנה ביום הו"ר ולא ביום ש"ע מפני התרגום, ואם שכח ולא קראה ביום הו"ר יקראנה ביום ש"ע אחר מנחה:

פרק טז

בליל תשיעי ויום תשיעי בחו"ל אסור לאכול ולישן בסוכה משום בל תוסיף, ואין תקנה לפרוס על הסכך סדין על כולו דהוה לה סכך פסול, משום דזה אינו ניכר כמו אויר וכנז' בס' בכורי יעקב, מיהו ביום תשיעי אחר שקידש ואכל חוץ לסוכה, מותר לו לאכול בצהרים או במנחה בתוך הסוכה שכבר ניכר דלא עבר על לא תוסיף מאחר שבלילה וגם

ביום אכל חוץ לסוכה, ולא חישינן למראית עין דאורחים שנכנסין לביתו בשעת מנחה ורואין אוכל בסוכה ועיין בכורי יעקב:

פרק יז

ההקפות עושין בחו"ל בש"ע ובש"ת ואין לחוש לחששה של הגאון חיד"א ז"ל, כי הזמן נשתנה עתה ונפתחו עיניהם של בני אדם ולא אתו לזלזולי, וכפי רבינו הרש"ש ז"ל צריך להניח ס"ת על התיבה ויאחזנו אדם ירא שמים כל משך ההקפות, ומנהגו של רבינו האר"י ז"ל להקיף בס"ת, גם מנהגו של רבינו האר"י ז"ל לעשות הקפות ליל אסרו חג אחר תפלת ערבית, וכן ראוי לעשות כל אדם:

פרק יח

מה שמרבים בשמחה לכבוד התורה היא מצוה גדולה, ובכל דבר יכוין האדם לשם שמים ויזהר מלערב בתוך השמחה של תורה שחוק וקלות ראש ח"ו, ואיתא במדרש ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה', מהו בכל עוז בכל כוחו, מהו מכרכר שהיה מכה ידיו זו על גב זו וטופח ואומר וכו', ופירש באור שבעת הימים שהיה מכוין להגביר הימין על השמאל, וחסד על גבורה ורחמים על הדין, והיה מכוין למתק עי"ז חמשה גבורות הרמוזים בחמש אצבעות הימין, וחמש פעמים חמש בהכאה הם כ"ה, סימן לדבר כה תברכו את בני ישראל ומכאן סמך למנהג ישראל בשמחת התורה:

הלכות ב

בראשית

פתיחה

ותרא האישה כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעיניים ונחמד העץ להשכיר ותיקח מפריו ותאכל (בראשית ג, ו). הינה, רבותינו זיכרונם לברכה אמרו (ברכות מ.): עץ שאכל אדם הראשון, חיטה היה. עוד אמרו (שם): גפן היה. עוד אמרו (שם): תאנה היה. ובאמת, אלו ואלו דברי אלוקים חיים, דכלהו איתנהו, כי עץ הדעת היה בו פרי טעם חיטה, ופרי טעם תאנה, ופרי טעם גפן. ואל תתמה על הדבר – הלוא במן מצינו דאמרו רבותינו זיכרונם לברכה (ספרי בהעלתך יא, ה) שהיה מתהפך לכל טעמים שבעולם. ונראה דהיה בעץ הדעת פרות משלושה מינים אלו שהם ראשי תבות חג"ת, מכונים לשלושה קוין שהם: ח'סד ג'בורה ת'פארת, אשר גם כן ראשי תבות שלהם חג"ת; והאדם שנקרא "עץ השדה" (דברים כ, יט), הנה גם בו יש שלושה קווין שהם חג"ת; ולכן זכר הכתוב שלושה חלוקות: "טוב העץ למאכל" – כנגד פרות שהיה בהם טעם חיטה; ונרמזה החיטה במילת "טוב" במלואם: טית ואו בית, אותיות באמצעיות עם כולל עולים מספר

"חטה" שהוא כ"ב. "וכי תאווה הוא לעיניים" – כנגד פירות שהיה בהם טעם תאנה, ונרמזה התאנה בתבת "תאוה" הם אותיות "תאנה". וכיצד יתחלף? הנה הוא"ו באותיות א"ט ב"ח ג"ז ד"ו יתחלף בדלת, ואות דלת באותיות דטלנ"ת יתחלף בנון; וסדר חילוף כזה נמצא בסוד ארבעה נהרות; ועוד מצינו לרבנו האר"י ז"ל שנשתמש בחילוף כיוצא בזה. "ונחמד העץ להשכיל" – כנגד פרות שהיה בהם טעם גפן, כי הגפן יוצא ממנו יין שהוא מפקח, כמו שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה (יומא עו:): חמרא וריחני פקחין; ונרמזו הענבים בתבת "העץ להשכיל", כי אותיות "עץ" עם כולל שתי אותיות עולים מספר "מענב", רוצה לומר, שיש בעץ טעם מענב. ולכן, בעת שאנחנו נכנסים לשבת, נעשה קדושת השבת בשלושה דברים: לתקן קלקול עץ הדעת שנעשה סמוך לכניסת שבת, שהיה בסוף יום שישי (סנהדרין לח:) שכבר התחילה תוספת שבת להיכנס, והינו, שנעשה קדוש של שבת בכניסתו ביין ולחם ונר; והינו, לחם – תיקון של "ותרא האישה כי טוב העץ למאכל"; ונר – תיקון של "וכי תאווה הוא לעיניים", כי הנאת הנר היא למראה עיניים, וצריך גם כן להסתכל בנרות; והיין של הקידוש – תיקון של "ונחמד העץ להשכיל", כי חמרא וריחני פקחין, ולכן נביא גם כן הדס להריח. ובמקום אחר כתבתי, בסיעתא דשמיא: כמו שחטא אדם הראשון וחוה היה על ידי אכילה, כן עיקר התיקון שצריכין אנחנו לתקן יהיה על ידי אכילה, כמו שמצינו בהכשר כלים של איסור דקימא לן: כבולעו, כך פולטו (פסחים ל:), וכן הדבר הזה, כמו שבלעו הנשמות זוהמה על ידי אכילה, כן יפלטו הזוהמה על ידי תיקון האכילה. וכן היצר הרע שהוא השטן (ב"ב, טז.) והוא הנחש, מאחר שרואה שהתגברות שהיה לו עם האדם הוא על ידי אכילה, לכך הוא יתגרה וילחם בענייני האכילה יותר, ולכך צריך האדם לקדש עצמו בענייני האכילה ביותר, הן מצד הברכות שיהיו בכוונה שלמה, והן מצד גוף המאכל שיהיה נקי מכל תערובת איסור של תולעים ושל דם ושל תערובת איסור בבעלי-חיים ונבלות וטרפות וכל דברים אסורים, וגם שיהיה נקי מגזל וכיוצא, ושיזהר בלימוד התורה על השולחן, ויתרחק מכל דבר אסור על השולחן, וכל מיני כעס והקפדה, כי בענייני האכילה יהיה יסוד לכל תיקוני עבודת הקודש שיעבוד האדם את בוראו. ולכן אמרו רבותינו זיכרונם לברכה (פסחים קא.): אין קידוש, אלא במקום סעודה; רמזו לפי דרכם, שלא יתקדש האדם בקדושה יתרה לפלוט הסיגים הבלועים בו, אלא במקום סעודה, כלומר, כאשר יהיה נזהר באכילתו בכל הפרטים הנזכרים לעיל. ועוד רמזו חכמינו זיכרונם לברכה לפי דרכם על דרך שאמרו (גיטין ע.): סעודה שהנאתך מרובה בה, משוך ידך ממנה, כי על ידי מיעוט אכילה מקנה האדם קדושה יתרה לנפשו ונחה עליו רוח ה'; ולכן,

סימן של הצדיק עובד אלוקים הוא ניכר על ידי אכילתו, וכמו אותה המעשה שכתב הגאון חיד"א ז"ל ב"שמחת-הרגל", דף י, עמוד ב, ברמזי "קדש ורחץ וכו'" – מעשה שהיה בזמן הרב הגאון מהר"י קובו ז"ל; יעין שם. ואחשוב בזה על דרך המוסר: דלכן נתן הקדוש-ברוך-הוא מלאכת אוכל נפש הקדושה, שהם התורה שנקראת לחם ויין (ב"ר מג ו) ומים (ב"ק, יז.), שבה הנפש מתקדשת וניזונת במקום אכילה של הגוף, שנתן הלשון שבו עסק התורה בתוך הפה שבו אכילה ומזון של הגוף, כדי שהאדם ייקח מוסר לעצמו להשוות לפחות מלאכת הקודש שהיא במקום הזה כמו מלאכת החול, דכמו שהוא עושה במקום זה מלאכת הגוף ברצון לב ובשמחה וזריזות וחשק נמרץ מצד כל איבריו וגידיו, כן יעשה מלאכת הקדושה היא עסק התורה אשר היא גם כן בפה. וכמו שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה (ערובין נד.): "כי חיים הם למוצאיהם" (משלי ד, כב) – למוציאיהם בפה; ואם לא ישווה שתי המלכות אלה, אין לו פה להשיב בעמדו בדין במשפט האלוקים. ואמשול משל בזה: למלמד אחד תלמיד חכם שהיה לו תלמידים בחורים שלומד עימהם בכל יום גמרא. ויהי היום, והינה הוא יום שבעה עשר בתמוז שהוא יום תענית-ציבור, והתלמידים בעל כרחם באו לפניו ללמוד גמרא כשאר הימים, אך ראה פניהם זועפים, והרגיש כי מחמת מוראו באו, ורוצים ללמוד בהתרשלות ועצבות ועצלות באמרם דתש כוחם מחמת התענית. מה עשה המלמד? אחר שישבו לפניו קודם שהתחיל בלימוד אמר להם: אני היום תש כוחי ואיני יכול ללמוד, ורוצה אני לשחק במין שחוק שקורין בערבי "קמאר" (קלפים), היש בכם מי שיודע לשחק בזה השחוק? ויענו כולם בשמחת לב ויאמרו: יש ויש, הינה כולנו חכמים, כולנו נבונים בזה; והביא להם הניירות של השחוק והתחילו לשחק בהם משך רבע שעה בחשק נמרץ וכוח גדול ובזעקות גדולות כמנהגם. ואחר שעבר רבע שעה אמר להם: בני, אני חשבתי, מחמת כי יום זה הוא תענית, אין בכם כוח ללמוד ולדבר, ועתה אני רואה שיש לכם כוח גדול גם ביום זה, אם כן תביאו הגמרות ונלמד, והם ניצודו בדבר זה, שהוכרחו ללמוד אותו היום בכוח וחשק, כי לא נשאר להם התנצלות לומר "יום תענית הוא", שכבר הראו כוחם חזק במלאכה של חול. וכן בנמשל: עשה הקדוש-ברוך-הוא מלאכה של מזון הנפש וקדושתה בפה, ששם הוא מקום מלאכה של מזון הגוף וחיזוקו, כדי שלא יוכל האדם לעשות התנצלות של יצר הרע בהתרשלותו בעסק התורה, והינה הוא נתפס מינה ובה. לכן האם יקדש עצמו בעסק התורה לעשותו בפה בהתלהבות וחשק ושמחה, מכוח עסק הגשמי המצוי שם, דלפחות תהיה כוהנת כפונדקית! ולכן אמרו רבותינו זיכרונם לברכה: "אין

קידוש", שהאדם יקדש עצמו בעסק התורה כראוי, "אלא במקום סעודה" – הוא הפה, שמשם ייקח מוסר השכל לדבר זה.

פרק א

הקידוש בין ביום בין בלילה אינו אלא במקום סעודה ממש, שנאמר: "וקראת לשבת ענג", ודרשו רז"ל: במקום עונג סעודת שבת, שם תהיה קריאת הקידוש. ועל כן - לא מבעיא שאם קידש ולא סעד אחריו, שלא יצא י"ח קידוש, אלא גם אם קידש בבית זה ואכל בבית אחר, בין שהיה דעתו תחילה לאכול בבית האחר, בין שהיה דעתו לאכול בבית שקידש בו ואח"כ נמלך לאכול בבית האחר - לא יצא י"ח, וצריך לחזור ולקדש קודם שיאכל בבית האחר. ויש אומרים, שאם בשעת אכילתו בבית האחר יכול לראות משם מקום שקידש בו אפילו דרך חלון ואפילו מקצתו בלבד - חשיבי שתי מקומות אלו כמקום אחד לעניין קידוש ואין צריך לחזור ולקדש; ואין לסמוך לכתחילה על סברה זו, לכן יזהר שלא יביא עצמו לידי כך. ובשעת הדחק שהוצרך לכך בהכרח ואינו יכול לקדש בבית האחר, יש לסמוך על סברת המקלים ברואה את מקומו אפילו מבית לבית.

פרק ב

שני חדרים בבית אחד, וקידש בחדר זה ואוכל בחדר השני, או שקידש בארעא ואוכל באגרא - אם לא היה דעתו לכך ואינו רואה את מקומו, לא יצא י"ח קידוש. ואם היה דעתו לכך, אע"פ שאינו רואה את מקומו אין צריך לחזור ולקדש כיון שהיה בבית אחד; מיהו, עם כל זה, לכתחילה לא יעשה כן. ואם מוכרח לאכול במקום השני, יזהר לאכול במקום שקידש בו כזית, ואח"כ יאכל במקום השני. ופה עירנו בגדאד שכיח דבר זה אצל הנשים, שאין דרכם לאכול על השולחן עם האנשים אע"פ שאין שם אורחים זרים, אלא דרכם לשמוע קדוש בחדר השולחן מן בעה"ב, ואח"כ הולכים לחדר אחר ואוכלין. ואם היו רואים בחדר את מקום הקידוש, ואפילו מקצתו – החרשנו; אך דא עקא, שאינו נראה מקום הקידוש כלל. וזה ימצא על הרוב בבתים הגדולים של העשירים; על כן יזהרו לאכול כזית במקום הקידוש וילכו לחדר אחר לאכול שם.

פרק ג

אפילו בחדר אחד, אם קידש בזוית זו על דעת לאכול שם, ונמלך לאכול בזוית שניה, לא יעשה כן לכתחילה, אע"ג דמר"ן ז"ל פסק כהרמב"ם והרא"ש ז"ל דשרי, עכ"ז הרי"ף ז"ל ודעמיה חולקין. וכתבו האחרונים ז"ל דגם מר"ן ז"ל יודה דלכתחילה לא אריך למעבד הכי; לכן, גם בזה יעשה כך, לאכול כזית תחילה בזוית שקידש בה ואח"כ יפנה לזוית אחרת.

פרק ד

צריך לאכול במקום הקידוש לאלתר; ואם לא אכל עד לאחר זמן, לא יצא י"ח; אבל אם בדעתו היה לאכול מיד, ורק אירע לו אונס ונתעכב לאחר זמן, הרי זה יצא י"ח. מיהו, יש חולקים גם על זה וסבירא להו - אפילו אם היה בדעתו תחילה לאכול אחר זמן, אפילו אחר שעה ושתים, ואפילו אחר שיעור עיכול, נמי יצא בדיעבד; וכיון דקי"ל סב"ל, לכן בכל גוונא לא יחזור ויקדש; מיהו, אם אירע זה בקידוש הלילה, אז קודם שיברך "המוציא" יהרהר ברכת הקידוש, או יאמר אותה בפיו בלא שם ומלכות; ואם הוא ביום, יכוון בברכת "המוציא" למצות קידוש כאדם שמקדש על הפת, ויאמר פסוקים של קידוש היום קודם נט"י.

פרק ה

יכול אדם לקדש לאחרים אע"פ שאינו אוכל עימהם, ואין בזה חשש משום "קידוש שלא במקום סעודה", כיון דלהשומעים היוצאים י"ח הוא מקום סעודה; ומיהו, כל היכא שהמקדש אינו אוכל, דהוא עצמו אינו יוצא י"ח קידוש, או שכבר קידש לעצמו במקום סעודתו ואינו מקדש פה אלא לצורך אחרים דווקא, ה"ז לא יקדש לאחרים לכתחילה, אא"כ הם אינם יודעים לקדש בעצמם.

ואם אלו האחרים שמקדש להם אינם יודעים לברך ברכת הקידוש, אך ברכת "בורא פרי הגפן" יודעים לברך נסתפק הרב "חסד לאלפים" ז"ל אם יכול לברך להם גם "בפה"ג"; וכתב דמסתברא אחד אומר כל הקידוש, לכן יותר טוב שישתה שם רביעית; יע"ש. וכתבתי בס"ד בסה"ק "מקבצאל": אם כבר קידש בביתו ואכל ובא לקדש לאלו - די לו שיטעם מן היין; ואם לא קידש עדיין - אסור לו לטעום מזה היין, כיון שאינו אוכל שם וכאשר נכתוב לקמן. ואם ישתה רביעית כמ"ש הרב "חס"ל", ה"ז שנוי במחלוקת כאשר נכתוב לקמן; מיהו, לקמן נבאר שיש לסמוך על סברת המתירין לשתות רביעית לעת הצורך; ולפי זה בנידון דידן נמי חשיב צורך, ושפיר הורה הרב ז"ל לברך "בפה"ג" ג"כ ולשתות רביעית. וכל זה הוא, אם כשהולך לביתו לקדש ולאכול, שם נמצאים בניו ובני ביתו שהוא מוציא אותם י"ח קידוש עמו, אך אם בביתו לא יש אדם אחר שיוציאו י"ח קידוש, אלא שם מקדש לעצמו בלבד, הנה בזה חוזר ונתקל בסלע המחלוקת, כיון דיש סוברים אם קידש במקום אחר ושתה רביעית יין, יצא י"ח "קידוש במקום סעודה", ועל כן, אדם כזה שהוא מקדש אח"כ בביתו לעצמו בלבד לא יכניס עצמו בדבר זה לקדש לאחרים תחילה על סמך שישתה רביעית שם; וכל זה הוא בקידוש הלילה דאיכא ברכת קידוש, אבל ביום דליכא ברכת קידוש, לית לן בה, ויוכל לקדש לאחרים תחילה, ויברך

"בפה"ג" וישתה רביעית, ואח"כ ילך לביתו ויקדש אפילו לעצמו בלבד, כיון דאינו מברך אלא רק "בפה"ג".

פרק ו

אם מקדש לאחרים ואינו אוכל עימהם והוא עדיין לא קידש בביתו, הרי זה לא יטעם כלום מן הכוס, כי אסור לטעום קודם קידוש שהוא אינו יוצא י"ח בקידוש זה, דאין קידוש אלא במקום סעודה.

פרק ז

אע"פ שאמרנו: אין קידוש אלא במקום סעודה, מ"מ, אם אכל כזית פת או כזית מיני מזונות, או שתה רביעית יין מלבד כוס הקידוש, יצא י"ח קידוש כאן, ויכול לאכול אח"כ במקום אחר בלא קידוש; מיהו, שאר פירות ומשקין לא מהני. ואע"ג די"א דסגי בשתיית כוס הקידוש בעצמו אם ישתה ממנו רביעית, מ"מ אין לסמוך על סברא זו אלא לעת הצורך, כגון כוס של מילה ואין שם קטן להשקותו; ופה עירנו בגדאד יע"א המנהג פשוט שהמוהל מברך על כוס המילה ושותה ממנו רביעית, ואע"פ שעומדים שם כמה קטנים, ואין נותנים לקטן לשתות; על כן צריך שהמוהל יתכוון לצאת בזה י"ח קידוש וישתה רביעית שלמה.

פרק ח

אם שמע קידוש משכנו, יצא י"ח, כיוון דהשומע הוא שומע במקום סעודתו, ורק צריך שיתכוון המקדש להוציאו י"ח.

פרק ט

יש אומרים דאין מקדשין אלא במקום נר; ויש אומרים שאין הקידוש תלוי בנר, וצריך להיזהר כסברה הראשונה לקדש במקום נר, כי כן ראוי להיות ע"פ הסוד, ורק בשביל צורך והכרח גדול יש לסמוך על סברה השניה.

פרק י

מ"ע מן התורה לקדש בדברים, שנאמר: "זכור את יום השבת לקדשו" - זכרהו זכירות שבת וקידוש. וצריך לזכרו בכניסתו בקידוש וביציאתו בהבדלה; וי"א שהבדלה מדברי סופרים, ואין צריך מן התורה אלא בכניסתו, ולכן מן התורה יוצא אדם ידי חובה בתפלת ערבית של שבת, ורק חז"ל תקנו לקדש על היין; מיהו, יש אומרים: כל שיש לו יין, אינו יוצא מן התורה י"ח קידוש בתפילה; גם יש אומרים: כל שאינו מכוון בתפילה לצאת י"ח קידוש, אינו יוצא מן התורה.

פרק יא

הקידוש ביו"ט מדברי סופרים, ואעפ"כ יש לו דין קידוש שבת לכל דבר. וגם הנשים חייבין בקידוש שבת מן התורה וקידוש יו"ט מדברי סופרים, דכתיב: "זכור" ו"שמור" - כל שישנו בשמירה, ישנו בזכירה (ברכות כ:).

פרק יב

קטן, אפילו הוא בן י"ג שנה ויום אחד, כל שיש להסתפק בו שמא לא הביא שתי שערות, אינו מוציא לא את האיש ולא את האישה: ואף על גב דהתפללו האיש או האשה תפילת ערבית, אינו מוציאם י"ח, וכמ"ש בס"ד בסה"ק "מקבצאל"; ועיין "תוספת שבת", סי' רעא, סק"ג; ו"אשל אברהם", ריש סי' רעא ו"משבצות זהב" שם; ו"אליה רבה", סי' רעג, ס"ק יב; ע"ש.

פרק יג

אף על גב דקימא לן: קידוש שבת דאורייתא - מותר לכתחילה להתפלל ולקדש מבעוד יום, דסמכינן להלכה כמאן דאמר תוספת שבת דאורייתא; ואע"ג דאיכא הרמב"ם ודעמיה דפליגי - כבר הביא "מג"א" ז"ל, סי' רס"ז, סק"ג בשם ה"מרדכי" ז"ל, דגם למאן דאמר תוספת שבת דרבנן, יוצא בקידוש זה, כיון דבשעה דמקדש יבוא אח"כ לידי חיוב דאורייתא; ע"ש. ואע"ג דה"מג"א" ז"ל הצריך עיון בזה, ועוד, דהגאון רע"א ז"ל כתב, דמדברי מר"ן "כסף משנה" ז"ל מבואר דלא כה"מרדכי" ז"ל; ע"ש. ועיין עוד מ"ש בס"ד בסה"ק "רב-ברכות", דף ל"ד, ועוד מ"ש בס"ד שם במערכת הפ' בדין הפדיון; יע"ש; מ"מ הא איכא בזה ספק-ספיקא, והוא מתהפך גם כן; ועל כן נהגו העולם בזה בכמה מקומות לקדש מבעוד יום, והמחמיר לקדש בודאי לילה תבוא עליו ברכה, אך המחמיר לקדש בודאי לילה, לא יתפלל מבעוד יום וימתין הרבה עד לילה ודאי לקדש, דלכתחילה צריך לקדש מיד אחר התפילה וכנז"ל, אלא יעשה כמנהג רבינו האר"י ז"ל, לקבל שבת כשחמה בראש אילנות, דאז, עד שיתפלל ערבית ויבוא מבית-הכנסת ויאמר הפסוקים והפיוט והזוהר שנוהגים לומר קודם, יהיה זמן חשיכה ויקדש.

פרק יד

קטן שהגדיל ונעשה בן י"ג שנה ויום אחד בליל שבת קודש - העליתי בס"ד בסה"ק "רב ברכות", דף לד, דימתין בקידוש עד לילה ודאי; יע"ש; וכן ראוי להורות בדין זה לכתחילה, דאין בזה לא טרחא ולא הפסד, דמה יפסיד אם ימתין עד הלילה? והנה ודאי דסמכינן אחזקה לחומרא, לומר שהביא שתי שערות, דדווקא להקל לא סמכינן אחזקה במידי דאורייתא.

פרק טו

צריך שבני הבית השומעין קידוש מן בעה"ב ישימו לבם היטב לשמוע ברכת הקידוש מתחילה ועד סוף. ומי שאוזניו כבדות ואינו יכול לשמוע, או שבעל-הבית זקן ומגמגם בלשונו וא"א להם לקדש בפ"ע מכמה סיבות הכרחיות, העליתי בסה"ק "מקבצאל" שזה האדם שאינו יכול לשמוע הברכה מן בעה"ב, יתן עיניו בכוס שביד בעה"ב שמקדש עליו, ויאמר בלחש ברכת הקידוש כולה בשעה שבעה"ב מקדש; ושם הבאתי דברי הגאון רע"א ז"ל בתשובה, סי' ז', שעשה תיקון, לומר ברכת הקידוש בלי פתיחה וחתימה, ופקפקתי בזה; יע"ש. וסמכתי בדבר זה שכתבתי על מ"ש הרב "ברכ"י" ז"ל, סי' רצ"ה, אות ד', בשם מהר"י זין ז"ל. ובנידון דידן חשיב דיעבד, כיון דא"א לו לקדש על הכוס בפ"ע ולאחזו בידו.

פרק טז

סומא יוכל לקדש ולהוציא אשתו ובני ביתו ידי חובת קידוש, דכל הפוסקים חלקו על רבינו ירוחם בדין הסומא; מיהו, אם יש פקחים עומדים על השולחן, והסומא בעל-הבית לא אנינא דעתה אם יקדש אחד מבני ביתו, טוב שיקדש זה הפיקח, לצאת ידי חובה לכולי עלמא, כיון דאפשר בהכי.

פרק יז

אסור לטעום אפילו מים קודם קידוש, משהגיע זמן הקידוש דהיינו בין השמשות, אפילו שלא התפללו ערבית עדיין; מיהו, אם הוא בתענית, מותר להדיח פיו קודם קידוש. והעלתי בסה"ק "מקבצאל": כל שלא נראה עדיין שמש אפילו על כותל גבוה, נחשב לספק, ואסור לטעום אפילו מים. ופה עירנו בגדד יע"א מתחיל בין-השמשות שבעה דקים קודם קריאת ה"מוגרב" שקורא בסוף שעת י"ב, ולכן פה עירנו, כיון דנשאר שבעה דקים לקריאת ה"מוגרב" לא ישתה אפילו מים, דחל עליו חובת קידוש, וכמ"ש בסה"ק "רב פעלים" בתשובה, בס"ד.

פרק יח

קידוש הלילה אינו תלוי בתפלת ערבית, שאם ירצה לקבל שבת מבעוד יום ולקדש ולאכול ולהתפלל ערבית בלילה, רשאי, ורק צריך שיתחיל לאכול חצי שעה קודם זמן קריאת-שמע; אבל קידוש היום תלוי בתפלה, דכל זמן שלא התפלל שחרית, לא חל עליו חובת קידוש; ולכן, ביום שבת בבוקר יוכל לשתות מים קודם תפלה, מפני שכיון שלא התפלל, לא חל עליו חובת קידוש. וכל זה הוא באנשים דחל עליהם חיוב תפלה בבוקר אחר עמוד השחר, אבל הנשים, משעלה עמוד השחר חל עליהם חובת קידוש, ואסורין לשתות מים קודם קידוש; מפני דיש אומרים: הנשים קיימי אדינא דאורייתא, שאין להם

נוסח קבוע ולא זמן קבוע לתפילה, ובפעם אחד ביום שיאמרו נוסח תפילה, יצאו ידי חובה, ואם כן לדידהו, אין הקידוש תלוי בתפילה, ולפיכך, משעלה עמוד השחר אסורין לטעום מים קודם קידוש, וכמ"ש הרב "חסד לאברהם" בתשובה, בא"ח, סי' וא"ו; יע"ש.

פרק יט

אם שכח ואכל קודם קידוש, אפילו אכל סעודה גמורה צריך לקדש מיד בעת שנזכר, ואסור לו לטעום כלום משנזכר עד שיקדש. ואם נאנס או הזיד ולא קידש בלילה, יש לו תשלומין למחר כל היום, ויאמר כל ברכת הקידוש של לילה חוץ מפרשת "ויכלו" שאינו אומרה ביום. ואם גם ביום שכח או נאנס ולא קידש, ונזכר בין השמשות של היום שהוא ספק קודש ספק חול – הנה, אם התפלל תפלה של שבת, הן בלילה, הן ביום, נמצא יצא ידי חובת קידוש מן התורה, ורק נשאר עליו חיוב קידוש מדרבנן, וכיון דהוא בין השמשות שהוא ספק יום, ספק לילה, העליתי בסה"ק "מקבצאל", שיקדש ויאמר ברכת קידוש של לילה בלי שם ומלכות, אלא יהרהר שם ומלכות בלבו. וכתבתי שם, דאין לומר: לא נחייב אותו לקדש כלל, כיון דהוא ספיקא דרבנן וקימא לן, ספקא דרבנן לקולא זה אינו, דהא איכא דסבירא להו: כל שיש לו יין, אינו יוצא י"ח קידוש מן התורה בתפלה; ועוד, הנה הרב "תוספת-שבת" כתב: כל שלא כיון לצאת י"ח קידוש בתפלה, אינו יוצא י"ח מן התורה, ולכן צריך לקדש על היין, ויברך ברכת הקידוש בלא שם ומלכות. ואם לא התפלל שום תפלה בשבת, נמצא הוא חייב בקידוש מן התורה לכולי עלמא, ועתה בבין השמשות צריך לקדש על היין, ויברך ברכת הקידוש בשם ומלכות, כדין ברכת המזון שהיא מן התורה, דאם נסתפק בה, דחוזר ומברך. ועיין להרב "משבצות-זהב" ז"ל, סי' רע"א, סע"ק י"א; יע"ש.

פרק כ

צריך שיהיה על השולחן מפה תחת הפת ומפה למעלה משני טעמים: הא' זכר למן, והב' דתיתי סעודתא דשבתא ביקרא; ועוד יש טעם שלישי במפה העליונה משום בושת הפת.

פרק כא

כוס הקידוש, אפילו אם הוא נקי, צריך הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ, ומלא על כל גדותיו, ולא יהיה פגום, שאם שתה ממנו – פגמו. ויהיה שלם בשפתו ובבסיס שלו; וסדק, אפילו בלא חסרון, פוסל. וצריך שיתן אותו אדם אחר בשתי ידיו, וזה המקדש יקבלנו ממנו בשתי ידיו בצד שמאלו כנגד החזה, ואחר-כך יאחז בו ביד ימין בלבד, ויגביהנו מעל השולחן טפח לפחות, ויתן עיניו בו שלא יסיח דעתו ממנו.

פרק כב

אם אין לו אלא כוס יין אחד, מקדש בו בלילה, ושופך ממנו לכוס אחר ושותה; שאם ישתה מן הכוס עצמו, הרי זה נעשה פגום, ואינו יכול לקדש על הנשאר למחר, לכך שופך ממנו לכוס שני ושותה מכוס השני, והנשאר בכוס ראשון, יוסיף עליו מים למחר ויקדש עליו. ואם לא נשאר אלא מעט, שאם יוסיף עליו מים להשלימו לרביעית לא ישאר בו טעם יין שלא יוכל לברך עליו "בורא פרי הגפן", הרי זה שותהו כולו בלילה. במה דברים אמורים? אם יש לו כוס אחר להבדלה, אבל אם אין לו כוס אחר להבדלה, הרי זה מניח כוס זה להבדלה, ויקדש בלילה וביום על הפת, מפני דקידוש אפשר לקדש על הפת, אבל הבדלה לא אפשר. ועיין "אליה רבא", סע"ק כ"ג, ו"תוספת שבת", סע"ק כ"ט, ושאר אחרונים.

פרק כג

לכתחילה צריך שיטעם המקדש מלא לוגמיו; ומצווה מן המובחר לשתות רביעית; ובדיעבד, אם לא טעם המקדש וטעם אחד מן המסובין מלא לוגמיו, יצאו כולם ידי חובה; ומצווה מן המובחר שיטעמו כולם. בזמן הזה אין נמנעים מלשתות מכוס ששתה ממנו חבירו מחשש חולי, מאחר דברור להם כי בעל-הבית שקידש ושתה מן הכוס, הוא נקי ואין בו חולי.

פרק כד

קידש וקודם שטעם נשפך הכוס, יביאו לו כוס אחר ויברך "בורא פרי הגפן", אך לא יברך ברכת הקדוש שכבר בירך אותה, וכן הוא הדין אם הפסיק בדיבור שלא מצרכי הסעודה. וגם המסובין יזהרו שלא יפסיקו בדיבור קודם שיטעם המקדש.

פרק כה

אין מקדשים על יין שריחו רע מחמת שנתנוהו בכלי מאוס, אע"פ דריחו וטעמו יין שמברכים עליו "בורא פרי הגפן", משום "הקריבהו נא לפחתיך וכו'". וכן נמי אין מקדשים על יין שנתגלה, ולכתחילה יזהר אפילו על גילוי שעה מועטת, ורק בדיעבד אין להקפיד, אבל אם עבר לילה אחת בגילוי, נפסל לקידוש אע"פ שלא נמר ריחו וטעמו.

פרק כו

יין שטעמו חומץ, אפילו ריחו יין, אין מקדשין עליו ואין מברכין עליו "בורא פרי הגפן"; אבל אם טעמו יין, אפילו ריחו חומץ, מקדשין עליו, דטעמא עיקר.

פרק כז

יין שעושין מצימוקין שהם ענבים יבשים, אם היה יוצא מהם לחלוחית על ידי דריכה קודם ששראום במים, מותר לשרותן במים להוציא מהם יין ולקדש עליו; ואם לאו, אסור לקדש על זה, וגם "בורא פרי הגפן" אין לברך עליו.

פרק כח

אם אין לו יין כלל, יקדש על הפת. ובלילה כך יעשה: יטול ידיו בשביל ברכת "המוציא", וישב במקומו, ויאמר "ויכולו" בעוד הפת מכוסה, ואח"כ יגלנו ויברך "המוציא" ואינו בוצע, ויאמר אז ברכת הקידוש בעוד שתי ידיו על הפת, ובוצע ואוכל. והטעם שצריך להניח ידיו על הפת בברכת הקידוש הוא: כי כמו שצריך לאחוז כוס הקידוש בידו, כן עתה שהוא מקדש על הפת, צריך לאחוז הפת בידו; והיה די מטעם זה להניח יד אחת בלבד, אך כיון דצריך לברך ברכת "המוציא" ולהניח בה שתי ידיו על הפת, אין נכון לסלק ידו אחת אחר ברכת "המוציא" בשעת ברכת הקידוש, אלא ישארו שתי ידיו עד שגומר ברכת קידוש ובוצע, וכנזכר באחרונים ז"ל. וכל זה הוא בלילה, דיש היכר גדול לקידוש ע"י ברכת הקידוש; אך ביום דאין בו ברכה של קידוש, לא יש היכר לקידוש בברכת "המוציא", על כן, אם יש לו חמר מדינה כגון שכר תמרים או שכר שעורים וכיוצא, יטול ידיו ויקח כוס "רביעית" מחמר מדינה, ויברך "שהכל", וישתה מלא לוגמיו, ואח"כ יברך "המוציא"; שאם יקדים ברכת "המוציא" אינו ניכר שמקדש. ואם אין לו חמר מדינה, או שיש חמר מדינה ואינו יכול לשתות כי יזיק לו ואי אפשר לשתותו כלל מחמת קושי חריפותו, שזה אינו מלומד לשתות מזה כלל יברך "המוציא" בלבד, ויבצע ויאכל, אך יאמר קודם ברכת "המוציא" הפסוקים והפיוט שנוהגים לומר בקידוש היום.

פרק כט

זהו סדר הקידוש המיוסד ע"פ דברי רבינו האר"י ז"ל: אחר תפילת ערבית יכנס לביתו, וכשיכנס למקום השולחן יאמר בקול רם ובשמחה יתרה: "שבת שלום"! וינשק ידי אביו וידי אמו אם הם בחיים. אח"כ יסתכל באור הנר אשר ברכו עליו, ויסתכל בשתי נרות ויכוון שהם, א' כנגד "זכור" וא' כנגד "שמור". גם יכוון שהם, אחד בה"א ראשונה ואחד בה"א אחרונה שבשם הוי"ה; ואע"פ שהדליקו ז' נרות לכבוד שבת, עם כל זה הוא לא יסתכל אלא רק בשתים, ויכוון בהסתכלותו שיאירו נרות העליונים ואח"כ יעמוד במקום שיושב בו אצל השולחן ויאמר בקול רם: "דא היא סעודתא דחקל תפוחין". ואח"כ יקיף את השולחן דרך ימין, ויחזור ויעמוד במקום שעמד בו קודם הקפה. ואז בעמדו שם, יקח בידו שתי אגודות הדס, שהם, אחד כנגד "זכור" ואחד כנגד "שמור", ויאחזם ויחברם יחד כדרך גדילתן בין שתי ידיו, ויברך עליהם "עצי בשמים" ויריח בהם. ואחר שיריח, אז תיכף ומיד, בעודם מחוברים יחד בין שתי ידיו, יאמר בפיו: "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו", וגם יאמר גם כן פסוק זה: "ריח ניחוח אשה לה'", כי בתיבות אלו רמוזים כל הכוונות של ברכת הריח. ואח"כ יחזור להקיף השולחן פעם שנית בשתיקה בעוד ההדס בידו, אך אין מעכב שיהיה בין שתי ידיו גם בעת שמקיף, אלא די לאחוז ביד

ימין בלבד; ואם ישאר אחוז בשתי ידיו, הנה מה טוב ומה נעים, דנכון לעשות כן. ואחר שעשה ההקפה השנית בהדס וחזר לעמוד במקומו הראשון, ישאר ההדס ביד ימינו לחבוב מצווה, ויאמר: "שלום עליכם מלאכי השרת וכו'", ויאמר "מלך מלכי המלכים", ולא יאמר "ממלך וכו'", וכנז' בסידור רב יעב"ץ ז"ל; ועיין "כף-החיים". ואח"כ יאמר: "כי מלאכיו יצוה לך וכו'", ויכוון בשם יוה"ך שהוא בס"ת פסוק זה, ובשם כל"ך שהוא רמוז באות כף של תיבת "כי" ובאותיות ל"ך מתיבת "מלאכיו"; ואח"כ "ה' ישמור צאתך ובואך וכו'", ואח"כ בלי הפסק יאמר תכף פסוקים "אשת חיל וכו'", ויכוון שהם כ"ב פסוקים כנגד כ"ב צינורות של מעלה, שבעת הזאת הם פתוחים ומריקים שפע וברכה מהבריכה העליונה מראש כל הכתרים. ואח"כ יאמר "אתקינו סעודתא וכו'", "אהללה שם ה' בשיר וכו'", "ה' עוזי וכו'", ואח"כ פזמון "אזמר בשבחין וכו'", ואח"כ "יהא רעוא וכו'", ואח"כ זוהר, ויקהל: "יומא דא מתעטרא וכו'". ודע, דאע"ג דרבינו האר"י יסד פזמון "אזמר וכו'" הנזכר, לאומרו בתוך הסעודה, עם כל זה פשוט המנהג בכל המקומות לאמרו קודם קידוש, וכ"כ רב יעב"ץ ז"ל; ועיין להגאון חיד"א ז"ל, סי' קס"ו, אות ג'. ומנהגנו לפעמים כשיש סיבה למהר הקידוש, כגון בימי העומר וכיוצא נאמר פזמון הנז' בתוך הסעודה. אח"כ יתחיל בסדר הקידוש שהוא הכנת המעשה והכנת הדיבור. וקודם סידור הקידוש יאמר נוסח זה: "ליקבה"ו וכו'", הנה אנחנו באים לקיים מ"ע דאורייתא לקדש את השבת ולקיים מ"ע דרבנן לקדש על היין, כמו שפרשו רז"ל פ': "זכור את יום השבת לקדשו" - זכרהו בדברים הנאמרים על היין, לתקן שורש מצווה זו במקום עליון. והרי אנחנו מוכנים להמשיך אורות עליונים לחקל תפוחין קדישין על ידי הכנה בסוד המעשה והכנה בסוד הדיבור. ויהי רצון מלפניך ה' או"א, שיעלה לפניך כאלו כוונו בכל הכוונות הראויות לכוון בסוד המעשה ובסוד הדיבור אשר יסדו לנו עבדיך חכמי ישראל בסדר הקידוש של שבת, ויעלה לפניך קידוש זה עם קידושי בניך היודעים ומכוונים כהוגן, וימשך שפע וברכה רבה בכל העולמות הקדושים, ומשם ימשך שפע רב לנפשנו רוחנו ונשמתנו לעבדך באמת ולשמור את כל שבתות קדשך כל ימי חיינו, במחשבה ודיבור ומעשה, ביראה ואהבה ושמחה רבה, והרי אנחנו מוכנים לקבל עלינו מצות עשה של התשובה כמו שכתוב: "ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו". ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וכו'.

ויהי רצון מלפניך ה' או"א שיהא עתה עת רצון לפניך, וימשך לנו ולנפשותינו ולבנינו ובנותינו ולכל ישראל שפע שלום, טובה וברכה, חיים חן וחסד ורחמים, על ידי שנים ועשרים צינורות עליונים אשר הם פתוחים ומריקים שפע וברכה מבריכה העליונה מראש כל הכתרים. ויהי רצון מלפניך ה' ה' או"א, שבזכות מצוות מזיגת כוס היין של

הקידוש במים, מ'לא י'דנו מ'ברכותך, ומ'עושר מ'תנות י'דיך, ובזכות יעקב תמימך אשר מיתק הגבורות בחסדים ככתוב: "ויבא לו יין וישת" - דארמי לה מיא ביינא, כן ברחמיך וחסדיך יתמתקו כל הגבורות והדינין, וגמלנו חסדים טובים.

ויהי רצון מלפניך ה' או"א, שבזכות מצוות הברכה של קידוש שבת על כוס יין מלא, יתמלאו אותיות "כוס" שהם כ"ף וא"ו סמ"ך, שעולים מספר "הברכה", ויהיו צינורות לקבל לנו שפע הברכה מן הבריכה העליונה ממקור הברכות, ויתקיים בנו מקרא שכתוב: "יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך". ועתה אדני ה', הואל נא וברך את בית עבדיך, ומברכותך יבורך בית עבדיך לעולם. יהיו לרצון וכו'.

אח"כ תתחיל בהכנת המעשה, והוא: כי בעודך עומד במקומך תקבל הכוס בשתי ידיך מאדם אחר, אשר גם הוא יאחזנו בשתי ידיו וימסרהו לך, ואתה תעמיד הכוס בשתי ידיך כנגד החזה שלך, ואח"ז תסיר מיד שמאלך ותאחזנו ביד ימינך בלבד, כדי לכלול השמאל בימין. ובסדר המעשה הזאת יש כוונות עמוקות ורזין עלאין, ולכן לא תחסר אילו פרט קטן מסדר זה, ותכוון בכל שיש סוד בדבר. ואחר שתאחזנו בימין בלבד, אז תמזוג למתקו במים; וטוב שאותו אדם שמסר לך הכוס בשתי ידיו, הוא יעשה המזיגה ביד ימינו. והמזיגה, יעשנה ג"פ, דהיינו, בשלוש הפסקות בזא"ז, ולא יתן כל מי המזיגה בפעם אחת. ודבר זה של המזיגה שתהיה בג"פ, לא נזכר בדברי רבנו האר"י ז"ל, רק נמצא מפורש בספר "מעבר-יבק", ולא ביאר טעמו של דבר. ובסה"ק "מקבצאל" בארתי בס"ד הטעם: כי מבואר בדברי רבנו האר"י ז"ל - ימזוג היין למתקו במים שהוא שלשה שמות י"ה דההי"ן, שעולין מספר תשעה יודי"ן דע"ב ס"ג מ"ה, וכן כתב בסידור רבנו הרש"ש ז"ל. נמצא סוד המים שמוזג בו היין הוא שלשה פעמים יו"ד ה"ה הנזכר. ונמצא לפי זה – גברא רבא אמר מלתא דמסתבר טעמא, ובוודאי כך הייתה קבלה בידו ממקובלים נאמנים. לכך, כל אדם יזהר בזה, ועליו תבוא ברכת טוב. ואחר המזיגה תתן עיניך בכוס היין ותסתכל בו, ויש סוד עמוק וכוונה גדולה בהסתכלות זו. וכל אדם פשוט, די לו לכוון בהסתכלות עין ימין בחמישה הויו"ת שעולין מספר "עין", ובהסתכלות עין שמאל - ג"כ בחמישה הויו"ת, שעולים מספר "עין", כזה:

פרק ל

ומנהגינו לראות את המצח ביין, ולכוון: "מצח", מספר "הצלחה". והנה בזה נשלמה הכנת המעשה, ונעשה התיקון והמשכת האור להיות למלכות חקל תפוחין קדישין, שה"ס ה"א אחרונה שבשם הוי"ה, ע"י הכנה זו של המעשה.

ונשאר עתה הכנה השנית שהיא הכנת הדיבור. כי המשכת האורות והתיקון הנעשה בסוד הקידוש אל בחינת ה"א אחרונה הנקראת "חקל תפוחין קדישין", הוא נעשה בשתי הכנות שהם: האחת בסוד המעשה, והב' בסוד הדיבור, דרק ע"י שתי הכנות אלו דווקא ישולם המשכת האורות והתיקון שצריכין אנחנו להמשיך עתה בליל שבת בקידוש של סעודה זו הנקראת "סעודתא דחקל תפוחין קדישין".

וזהו עניין הכנה השנית של הדיבור שיהיה על ידי אמירת "ויכלו" וברכת הקידוש, שהוא בחינת הדיבור. ותחילת הכול תאמר: "מזמור לדוד, ה' רועי וכו'" כולו, ואח"כ תאמר: "יום הששי, ויכולו השמים". ויש כמה טעמים ע"פ הסוד, מה שמוסיפים ב' תיבות "יום הששי" עם "ויכולו". ואח"כ תאמר "סברי מרנן", ואע"פ שאתה מקדש לבדך ואין אחר עומד עמך, ג"כ צריך אתה לומר "סברי מרנן", שיש בזה סוד וכוונה. ואח"כ תאמר ברכת "בורא פרי הגפן", ואח"כ נוסח ברכת הקידוש שיש בה ל"ה תיבות דווקא, ואח"כ תשב ותשתה כוס היין מיושב. ודע, כי בלילה, כל סדר הקידוש והברכות צריך להיות מעומד ע"פ הסוד, אך מ"ש על שתיית היין שתהיה מיושב, אע"פ שכן העיד רבנו הרח"ו ז"ל על מנהג רבנו האר"י ז"ל שהיה יושב ושותהו, וכנ"ז בס' "פרי עץ חיים" אין קפידה בזה ע"פ הסוד, אלא זהו מהלכות דרך ארץ של הסעודה. ועיין "אליה רבא", סי' ק"ע, סע"ק כ"ג, מ"ש בשם "הרוקח"; ע"ש. ועיין בגמרא גיטין, דף ע', עמוד א: שלשה דברים מזיקין גופו של אדם, וחד מנייהו - שתה מעומד; אך הרמב"ם ז"ל בה' דעות, פ"ד, לא זכר זה; ואפשר דס"ל, עד דעביד לכלהו בבת אחת. ואפשר, דהעולם שאין מקפידין על שתיה מעומד, הוא מטעם זה; ועכ"ז, מאחר שראינו עדותו של רבינו הרח"ו ז"ל על מנהג רבינו האר"י ז"ל בכך, צריכין אנו להיזהר בזה.

פרק לא

בנוסח "אתקינו סעדתא" בסעודה של הלילה, לא יסיים: "ועתיקא קדישא וזעיר אנפין אתיין לסעדא בהדה". וכן הוא הדין בשל שחרית ומנחה נמי, לא יאמר הסיום הזה, ואע"ג דכתוב כן בכל הסידורים, וכ"כ ב"ספר הכוונות" שסידר מהרש"ו ז"ל; עם כל זה, בסדור רבינו הרש"ש ז"ל וסדור רב יעב"ץ לא נזכר הסיום הנזכר. וכתב לי הרה"ג מהר"א מני נר"ו, דאולי סבירא להו, מה שנזכר ב"ספר הכוונות" הוא מן המעתיק, ולכן הוא אינו אומר הסיום הנזכר; עד כאן לשונו. וגם אנא עבדא כך נוהג וכך מורה לרבים, יען דכלל גדול יש בכל מקום: שב ואל תעשה עדיף.

גם בעניין הקפות של השולחן כתב לי הרב הנזכר נר"ו, דמנהגו הוא - אע"פ שלא נמצא לו הדס, יעשה שני הקפות בלא הדס, והודיתי לו בזה, כי הקפה השנית בלא הדס, אם לא תועיל, לא תזיק, מאחר דמקיף בשתיקה.

פרק לב

אם חל יו"ט בשבת לא נתפרש בדברי רבינו האר"י ז"ל איך יעשה בסדר הקידוש והשולחן, ורק בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, בפסח שחל בשבת, כתב שיכין על השולחן י"ב לחמים, ושאר דברים לא נזכרו בפרוש. ואנחנו, מנהגינו בביתנו כשחל יו"ט בשבת, להקיף ב"פ ולהריח כשאר שבתות, ואומרים "שלום עליכם" ו"אשת חיל" ו"ויהא רעוא", ומסדרים י"ב לחמים כשאר שבתות. גם נאמר "אתקינו סעודתא" ו"אזמר בשבחין", יען כי מצינו שיש חיוב כפי הסוד בשלוש סעודות; וגם בס"ת במנחה - "ואני תפילתי וכו'"; ורק אם חל ראשון של פסח בשבת, אין מנהגינו לומר פזמון "אזמר בשבחין", אבל נעשה הקפות והדס. ואין לי טעם מספיק בדבר זה לשנות בין ליל-פסח לשאר לילות יו"ט בעניין הפזמון הנזכר. וכן אם חל יו"ט של ראש-השנה בשבת, אין מנהגינו לומר פזמון "אזמר בשבחין", אבל נעשה הקפות והדס, והשם יתברך יאיר עינינו בתורתו, אמן, כן יהי רצון.

נח

פתיחה

(בראשית ט ז): "ואתם פרו ורבו, שרצו בארץ ורבו בה". נראה לי, בסייעתא דשמיא: "אתם" – אותיות "אמת", שהם רומזים לעשרים ושתיים אותיות התורה, כי א' הוא בראש, ומ' באמצע, ות' בסוף; דהיינו, אם תכניס אותיות מנצפ"ך בתוך העשרים ושתים אותיות, אז תהיה אות מ' באמצע. וידוע כי עשרים ושבע אותיות התורה הם צינורות השפע, ולכן האותיות נקראים כלים, וכאשר ירבו האותיות במלואם ומילוי מלואם ועוד כמה מילואים, אז ירבו הצינורות, וממילא ירבה השפע, בסוד מה שאמר אלישע הנביא עליו השלום (מ"ב ד, ג): "לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניך, כלים ריקים אל תמעיטי".

גם עוד יש בחינה אחרת לריבוי השפע – כאשר יגדלו הצינורות בכמותם; כי ידוע שיש אותיות קטנות, ויש אותיות בינוניים, ויש אותיות גדולות; וכאשר יגדלו האותיות להיות בסוד אותיות גדולות, נמצא הכלים הם גדולים, וממילא יתרבה השפע הנמשך בהם, כי אינו דומה צינור רוחב קנה לצינור רוחב חבית, וכיוון דנתרבה השפע למעלה, יהיה ריבוי טובה למטה בארץ התחתונה. וזה שאמר: "ואתם" - רמז לכללות עשרים ושבע

צינורות התורה; "פרו ורבו" – תרתי קאמר, האחד מצד המילוי ומילוי המילוי, והשני מצד גודל האותיות, שיהיו אותיות גדולות שיכילו בתוכם שפע רב, ואז על ידי כך תתרבה הטובה למטה בארץ התחתונה; וזהו – "שרצו בארץ ורבו בה".

או נראה לי, בסייעתא דשמיא: "אתם" - אותיות "אמת", רמז לעולמות בריאה יצירה עשייה, שהם סוד: אחדים, עשרות, מאות; ובזה פרשנו מאמר רבותינו זיכרונם לברכה (שבת נה.): חותמו של הקדוש-ברוך-הוא אמת; דאיתה ב"עץ-חיים", שער דרושי אבי"ע, פרק ה, דשלושה עולמות – בריאה-יצירה-עשייה – נקראים חותם האצילות; וזה שאמר: חותמו של הקדוש-ברוך-הוא אמת, רמז לבריאה-יצירה-עשייה. וידוע כי עיקר התיקון של מעשינו הוא בעולמות בריאה-יצירה-עשייה, וכאשר יתרבה התיקון והשפע בבריאה-יצירה-עשייה, יתרבה למטה אצלנו, כי הנפש-רוח-נשמה של ישראל באים מן בריאה-יצירה-עשייה; וזה שאמר: "ואתם" – אותיות "אמת" רמז לבריאה-יצירה-עשייה שהם חותם אמת, "פרו ורבו" למעלה בסוד התיקון, ועל ידי זה "שירצו בארץ" התחתונה "ורבו בה".

ועל כן קיום התורה והמצוות צריך להיות שלם בשלושה, שהם: כוונה ודיבור ומעשה, שהם בחינת בריאה-יצירה-עשייה, דהכוונה היא סוד בינה שהיא סוד הבריאה, והדיבור מתקן ביצירה, והמעשה בעשייה, והם כנגד נפש-רוח-נשמה של אדם; וכל עולם מן בריאה-יצירה-עשייה כלול מן בריאה-יצירה-עשייה, וכל חלק מן נפש-רוח-נשמה כלול מן נפש-רוח-נשמה; ואם יחסר אחד מן שלושה תיקונים הנזכרים, שהם כוונה ודיבור ומעשה, יחסר התיקון מן שלושה הנזכרים שהם בריאה-יצירה-עשייה ונפש-רוח-נשמה.

ובזה מובן בסייעתא דשמיא הטעם שנמשלו המצוות לנר, דכתיב (משלי ו, כג): "נר מצווה ותורה אור", כי באור הנר יש שלושה גוונים כנגד בריאה-יצירה-עשייה וכנגד נפש-רוח-נשמה וכנגד כוונה ודיבור ומעשה. ואף על פי בזוהר (ח"ב רמא, א) כתוב: יש בנר ארבע שלהוביות כנגד ארבע אותיות השם, הנה בחינה הרביעית נעלמת, שהוא בסוד נשמה לנשמה; ולכן כתב ב"רוח-חיים" ז"ל: באור הנר יש שלושה; ולכן חייב אדם להדליק הנר בשבת, יען כי גם השבת משולש בשלושה בחינות קדושה של שלושה סעודות, ולכן צריך להדליק הנר שיש בו שלושה מיני אור בכניסת השבת.

גם נראה לי, בסייעתא דשמיא לומר טעם אחר להדלקת הנר בשבת – לרמוז, כמו שהנר, כל מה שמדליק האדם ממנו אינו חסר מאורו כלום, כן השבת, אף-על-פי שכול ימות החול נשפעים ומאירים ממנו – אינו חסר מקדושתו כלום. ולכן אמרו במדרש (בר"ר יא, ב): "ויברך אלוקים את יום השביעי" (בראשית ב, ג) – רבי אליעזר אומר: ברכו בנר;

וכן היה מעשה: פעם אחת הדלקתי את הנר בליל-שבת, ובאתי ומצאתי אותו בליל מוצאי-שבת דלוק ולא חסר כלום. והכוונה, שברכו בנר, רוצה לומר, שיהיה דוגמת הנר שהכול ניזונים מאור קדושתו, והוא אינו חסר כלום; ולכן נעשה הנס הזה לרבי אליעזר גלוי בחוש הראות, שהדליק נר שבת ולא נחסר גם מן השמן כלום, כדי לרמוז על דבר זה הנזכר.

והנה מה שמדליקין בליל-שבת שתי נרות, ראיתי טעם בספרים: כי שתי פעמים "נר" עולה ת"ק, והאיש ואשתו הם גוף אחד, ובפרט בליל-שבת שהוא זמן הזיווג; ובאיש יש רמ"ח איברים ובאישה רנ"ב, וסך הכול ת"ק, כמניין שתי פעמים "נר" – שתאיר מצווה זו בכל איברים שלהם, וכמו שכתוב (תהילים לו, י): "כי עמך מקור חיים, באורך נראה אור". ונראה לי, בסייעתא דשמיא: שתי פעמים "נר" עולה מספר "חנון המרבה לסלוח", כי בהדלקת נרות שבת יהיה תיקון לחטא חוה ונסלח החטא; ולכן (שבת קיט, ב) בליל-שבת מניחים המלאכים ידיהם על ראש האדם ואומרים לו (ישעיה ו, ז): "וסר עוונך וחטאתך תכופר". ולכן טוב שהאישה תפריש קודם הדלקה שתיים או שלוש פרוטות לצדקה, להיות הצדקה עזר לסליחה ולכפרה; וכן נהגו פה עירנו קצת נשים להפריש לצדקה קודם הדלקה. גם נראה לי, בסייעתא דשמיא לרמוז בהדלקת שתי נרות, דאמרו רבותינו זיכרונם לברכה (בר"ר טו, ו): עץ-חיים – מהלך ת"ק שנה; ולכן מדליקין נר כפול שהוא מספר ת"ק, להמשיך ולקבל שפע מעץ-חיים. ולכן אמרו רבותינו זיכרונם לברכה (שבת כג, ב): הזהיר במצווה זו, זוכה לבנים חכמים, כי התורה שתולה מעץ-חיים, והיא "עץ-חיים למחזיקים בה". ועוד נראה לי, בסייעתא דשמיא, טעם לשתי נרות: להאיר הארה כפולה לנפש ולגוף; כי בשבת, גם תענוג הגוף הוא מצווה, וכמו שכתוב (ישעיה נח, יד): "אז תתענג על ה'". ועוד נראה לי, בסייעתא דשמיא לרמוז בהדלקת הנר, על ברור ניצוצי קדושה שיהיה מתתא לעלא, דגמת אור הנר העולה מתתא לעלא, ולהיות הברור הוא כפול, ולכן נכפלו הנרות.

פרק א

נר שבת, החיוב מן הדין הוא נר אחד, אך ע"פ הסוד צריך להדליק שתי נרות, אחד כנגד "זכור", ואחד כנגד "שמור". גם עוד, הם כנגד שני ההי"ן דשם הוי"ה ב"ה, שהם סוד בינה ומלכות שעולה מספרם תקס"ג כמניין "נהנה מזיו השכינה". והמדקדקין מדליקין שבעה נרות, ואומרים העולם - כנגד ז' ספירות חג"ת נהי"ם הרמוזים בשבוע. ואפילו המדליקין ז' נרות, עכ"ז, כשיבוא לביתו יסתכל בשתי נרות דווקא, ויכוון שהם, אחד כנגד "זכור"

ואחד כנגד "שמור". גם יכוון: אחד כנגד ה"א ראשונה ואחד כנגד ה"א אחרונה. גם יכוון שיאירו נרות שבקדושה למעלה.

פרק ב

עיקר הדלקת הנר במקום שאוכל, ועליהם תברך האישה המדלקת את ברכת הדלקת הנר. ומכל מקום תקנו חז"ל שידליק נר אחד במקום שישן שם, וכן בבית התבשיל, ובכל מקום שיש לו כניסה בו בלילה להוציא ולהכניס. בכל מקומות אלו תדליק האישה בלא ברכה, ואח"כ תדליק במקום השולחן בברכה. ואם ירצה האיש להדליק במקום שינה בידו, תבוא עליו ברכה, אך לא יברך, יען כי אשתו מברכת בנרות של מקום השולחן. ומי שאין לו מעות לקנות שמן שבת, יחזור על הפתחים ויקנה, אך לאדם כזה סגי נר אחד.

פרק ג

נר שבת ויין לקידוש - נר קודם; אע"פ דקידוש דאורייתא - יכול לקדש מן התורה על הפת, ומדברי סופרים הוא דצריך יין, לפיכך נר שבת קודם משום שלום ביתו; מיהו, אם יש לו כדי לקנות שמן לנר אחד וכדי יין לקידוש, אבל אין לו כדי לקנות לנר שני, אין לבטל היין בשביל לקנות לנר שני, כי מן הדין סגי בנר אחד.

פרק ד

אע"פ שאוכל ומקדש על הגג שאור הלבנה זורח על שלחנו מבערב, עם כל זה מדליקין נר שבת בברכה, יען דנר שבת מלבד טעם הפשטי של שלום הבית, יש בו חיוב ע"פ הסוד, כן העליתי בסה"ק "מקבצאל"; ועיין "אשל-אברהם", סי' רס"ג, סע"ק כ"א; יע"ש.

פרק ה

אחד האיש ואחד האישה חייבים בנר שבת, אלא שהאישה מוזהרת עליו ביותר, ויש לה דין קדימה על בעלה במצווה זו; ואם ירצה הבעל להדליק הוא בעצמו, יכולה לעכב בידו; מיהו, אם ירצה הבעל להדליק במקום שינה – רשאי, ולא יברך, וכמו שכתבתי לעיל. ונהגו באשה יולדת - מדליק הבעל במקום השולחן ומברך, בשבת ראשונה שאחר הלידה.

פרק ו

טוב שהבעל יעסוק בערב שבת בתיקון הנרות, בהנחת השמן והפתילות, וכמפורש בדברי רבינו האר"י בספר הכוונות וזה לשונו: גם תזהר בתיקון הנרות של שבת; אמנם הדלקת הנר, היא מצווה על האישה בעלת הבית כנודע; עד כאן לשונו; עיין שם. וכן אנחנו נוהגים בביתנו לערוך ולתקן הנרות בידנו.

פרק ז

לא תקדים ולא תאחר; ומן הדין יכולה להדליק אחר שיגיע זמן ערבית, דהיינו שעה ורביע קודם הלילה בשעות זמניות, אבל קודם זמן זה אינה יכולה להדליק. ומצווה מן המובחר להדליק חצי שעה קודם שקיעת החמה, וכן נוהגים בביתנו.

פרק ח

האישה, לא חל עליה קבלת-שבת בהדלקת נרות שבת אלא עד שתסיים כל הנרות אשר מדלקת במקום השולחן ששם תהיה הברכה שלה; ואחר שתסיים כל הנרות, תכף ומיד תזרוק מידה הפתילה שמדלקת בה את הנרות, ותניח ידה על עיניה, ותעצום עיניה ותברך תכף. ויש טעם על-פי הסוד בעצימת עיניה אותה שעה. ואחר סיום הברכה תפתח עיניה ותראה זריחת אור הנרות והתפשטות אורן במקום ההוא. ואם המקום הוא פרוס בו סדינין על הקרקע, ואינה יכולה לזרוק הפתילה בארץ, תעמיד אחד אצלה כדי שתיכף ומיד בסיום ההדלקה יקח הפתילה מידה ויכבנה. ודווקא האישה תחול עליה קבלת-שבת בהדלקת הנרות של שבת, אבל האנשים, אם הם מדליקים נרות שבת בידם, אע"פ שמברכים עליהם, לא תחול עליהם קבלת-שבת אלא כשאומרים "בואי כלה" ו"מזמור שיר ליום השבת", וכאשר נבאר לקמן; ולכן יכולים לעשות מלאכה אחר שמדליקין; מיהו, טוב שיתנו בפרוש בעת ההדלקה שאין מקבלים שבת בהדלקת הנר.

פרק ט

נכון להדליק אחר שתחליף בגדי שבת; מיהו, אם איחרה וחוששת שאם תחליף בגדיה לא ישאר לה זמן להדליק, אז תוכל להדליק בבגדי חול, ואחר-כך תחליף בגדיה. ואם האישה מתפללת, צריך שתתפלל מנחה קודם הדלקה ולא אחר הדלקה, דהא כבר קבלה שבת בהדלקה, ואיך תתפלל של חול. ורק ערבית של שבת תתפלל אחר ההדלקה.

פרק י

בשבת מברכין "להדליק נר של שבת", וביו"ט מברכין "להדליק נר של יו"ט". ופה עירנו נוהגים הנשים לברך ביו"ט "שהחיינו" בהדלקת הנר, אם הוא יו"ט שאומרים בו "שהחיינו" בקידוש. ודווקא בשבת כתבנו לברך אחר ההדלקה, אבל ביו"ט מברכין ואח"כ מדליקין; ומאחר דביו"ט מברכת ואח"כ מדלקת, צריכה להיזהר שלא תשיח עד אחר גמר כל הנרות שמברכת עליהם; ואם שחה שלא מעניין ההדלקה: אם עדיין לא הדליקה אפילו נר אחד, תחזור ותברך; ואם קודם ששחה הדליקה נר אחד מאלו הנרות שברכה עליהם, לא תחזור ותברך.

פרק יא

שנים ושלש בעלי-בתים שאוכלים בחדר אחד כל אחד על שלחנו ומדליקים שם, יעמוד אחד מהם לברך ולהדליק ויעשה כוונה על השאר, ואז ידליקו על סמך ברכה שלו. ואם כבר קדם אחד ובירך והדליק והשאר לא שמעו ברכתו, לא יברכו על נרות שלהם בשם ומלכות, אלא יברכו בלי שם ומלכות ויהרהרו שם ומלכות בלבבם, מפני דאיכא פלוגתא בזה וספק ברכות להקל. וכל זה, אם אוכלים וישנים שם באותו חדר, אבל אם רק אוכלים שם, וישנים כל אחד בחדר בפני עצמו, ידליקו השאר כל אחד במקום שינה ויברך; ואם ירצה להדליק במקום אכילה, ג"כ ידליק בלא ברכה, ורק צריך להניח שמן בנר שמדליק במקום שינה שיספיק עד זמן שיבוא לישון שם. איש ואשתו שיש להם בן נשוי, והחמות מדלקת ומברכת במקום השולחן, אז תדליק כלתה במקום שינה שלה ותברך שם; ורק תזהר להניח שמן שיספיק עד עת השינה. ואם תרצה הכלה להדליק במקום השולחן, לא תברך; מאחר דחמותה הדליקה כבר ובירכה.

פרק יב

סומה יכולה להדליק ולברך על נר שבת; ומכל מקום, אם יש לה בעל פיקח, נכון שהוא יברך וידליק.

פרק יג

אסור ליגע בנר-שבת שברכו עליו אחר שהודלק, מפני שהוקצה למצוותו, אע"פ שזה הנוגע לא קבל שבת עדיין דמותר לעשות מלאכה. ואפילו נגיעה בלא נדנוד אסור; ולכן אסור להוסיף בו שמן; מיהו, מותר להדליק פתילה משלהבת דנר-שבת לצורך שבת, כיון דאינו נוגע בפתילה של נר-שבת.

פרק יד

ידליקו נר-שבת במקום הנחתם, ולא ידליקום בזוית זו ויניחום בזוית אחרת, אפילו אם זה המניחה ומטלטלה הוא נכרי שאין לו איסור מוקצה; שאם יעשו כן, אינו ניכר שהודלקו לכבוד שבת. וכן לא תדליקם בעודם ביד המשרת, וכל שכן שלא תדליקם בחוץ ויכניסום בפנים; ואפילו אם האישה חולה, צריכה להדליק נרות שבת במקום הנחתם.

פרק טו

ידליקו נרות שבת, רוב היוצא מן הפתילה; שאם לא ידליק אלא ראש הפתילה ויסלק ידו ממנה, חשיב כאלו דלקה מאליה, ואינו מקיים מצווה בהדלקה; וכן היה בנרות המנורה של בית-המקדש; וצריך להיזהר בזה גם בנרות חנוכה. וצריכין להיזהר לכסות ערוות הקטנים בפני נרות שבת שברכו עליהם.

פרק טז

שומן האליה אחר שנימוח, אע"פ שהוא נמשך אחר הפתילה, גזרו בו חז"ל משום היכא דלא נימוח, דהיינו, גזרה שמא יביא חתיכת אליה ויניח הפתילה בתוכה. לכן אם אחר שנימוח שומן האליה ערב בו שמן כשר, כגון שמן זית או שמן שומשמין וכיוצא, אז מותר להדליק בו. והוא הדין החלב שקורין בערבי "שחים"(חלב מן החי מעובד להדלקה), ג"כ דינו כן דמותר להדליק בו אחר שנימוח על-ידי תערובת שמן אחר כשר; וכן קרבי דגים שנימוחו, גם-כן אסור להדליק בהם, ורק על-ידי תערובת שמן כשר מותר; אבל שמן של בשר הדגים עצמן, דהיינו מה שיוצא וזב מן בשר הדגים בעת הטיגון במחבת על האש - אם הוא צלול וטוב, מותר להדליק בלי תערובת שמן אחר. ושמן המצוי בפרס שקורין אותו "דהן אל כרוע", הרי זה פסול להדליק בו אפילו על-ידי תערובת שמן כשר, כי זה הוא שמן-קיק דנאסר במשנה ערוכה, דפרשו בגמרא לחד מאן דאמר דהוא קיקיון דיונה, ופרש הרמב"ם, שהוא שמן הנקרא "כרווע", וזה פסול לכולי עלמא, וכמו שכתבו הפוסקים ז"ל.

פרק יז

אם נמצא עכבר מת בתוך כד השמן, אע"פ שיש ששים כנגד העכבר, אם אותו השמן מאוס לאכילה, נפסל להדלקת נרות שבת שמברכין עליהם משום "הקריבהו נא לפחתך", אבל מותר להדליקו בשאר מקומות שצריך לו נר בהם. וכתוב בספר "תורה לשמה": אם הניח שמן זית או שמן שומשמין, שהם ראויים לאכילה, תחת המטה שורה עליהם רוח רעה ונפסלים לאכילה, ולכן נפסלים להדליק נר שבת ונר חנוכה משום "הקריבהו לפחתך", מאחר דמאיס לאדם באכילה; אבל שמן מר שאינו ראוי לאכילה, אינה שורה עליו רוח רעה ומותר להדליקו בנר שבת ונר חנוכה.

פרק יח

אסור להשתמש לאור הנר בשבת, כל דבר שצריך עיון הרבה, כגון לפלות בגדיו או לקרות בספר, אפילו אינו מוציא מפיו מה שקורא; גזרה שמא ישכח ויטה הנר לקרב השמן אל הפתילה כדי שתדליק יפה. ויש מתירים בנר שעוה או של חלב הכרוך סביב הפתילה שאין דרך להטותו; ויש אוסרין גם בזה, גזרה שמא ימחט ראש הפתילה שיש בזה כבוי. וכתבו האחרונים ז"ל, דאין למחות ביד המקילין בנר שעוה הכרוך סביב הפתילה, דיש להם על מה שיסמוכו; על-כן יש להתיר בכהאי גונא לצורך מצווה, דהיינו ללמוד תורה ואי אפשר לו שיניח שומר עליו לשמרו; אבל אם אפשר לו להניח שומר, אין לסמוך להתיר אפילו בנר של שעווה או חלב הכרוך סביב הפתילה. ודע, שיש נרות חלב כרוכין סביב הפתילה שאינם מעשה אומן, ואלו צריכין למחוט תמיד כל זמן דליקתם, וכאשר

אנחנו רואים בחוש, הנה באלו אין להתיר. וכן נרות זכוכית שמניחין בהם מים, ושמן על המים, והפתילה דולקת באמצע הנר, אע"ג דאלו לא שייך בהם הטייה - יש בהם מחיטה, ולכן גם אלו אסורין. ואע"ג דאמרנו שיש לסמוך על המתירין בנר שעוה או חלב הכרוך על הפתילה דאין דרך למחוט אותם, בהיכא דאי אפשר לו להניח שומר, עם כל זה ירא שמים, אם אפשר לו להניח נר שעוה הנזכר בתוך כלי זכוכית שיש בו פתח, וסוגר הפתח מערב שבת במנעול ברזל וימסור המפתח ביד אדם אחר, או שיסגור הפתח בקשר משונה - יעשה כך, כדי לקיים גזרת חז"ל בלי פקפוק. ועיין ב"מחזיק ברכה" וב"חקרי-לב", מהדורא בתרא; ועיין "מחצית-השקל", ריש סי' ער"ה, ושאר אחרונים מה שכתבו בדבר זה.

פרק יט

מה שאסרו חז"ל לאור הנר - אפילו אם הנר גבוה כמה קומות שאינו מגיע אליו, נמי אסור משום דלא פלוג רבנן בגזרתם. ואם שניים קורין בעניין אחד, ביחד, בספר אחד – מותר; אבל אם כל אחד תופס ספר בפני עצמו, אע"פ שקורין בעניין אחד, אסור, דכל חד טרוד לעיין בספרו ואינו מרגיש במעשה חברו אם יבוא להטות כדי שימנעהו. ויש מקילין בקורין בעניין אחד אפילו אם כל אחד תופס ספר בפני עצמו, ויש לסמוך על זה בשעת הדחק, כי לדינא, העיקר כסברא ראשונה דאוסרין גם בזה. ואם אחד קורא לאור הנר ומניח אצלו שומר שאומר לו: תן דעתך עלי שלא אטה! הרי זה מותר לכולי עלמא, ואפילו לאשתו יכול להניחה שומרת עליו.

פרק כ

קריאה שהאדם רגיל בה הרבה, כגון מזמורי תהלים לאדם הרגיל בהם, וכל-שכן מזמורי שבת, וכן קריאה שקורין קודם קידוש שהורגל בה בכל ליל-שבת, וכן ארבעה פרקים של משנה דשבת הראשונים שרגיל לאומרם על השולחן בכל ליל-שבת, ואינו צריך בכל אלו לעיין בספר אלא ראשי פרקים, הרי זה מותר לקרות לבדו לאור הנר, כיוון דאינו צריך לעיין בהם כל כך לאור הנר שיהיה יפה כדי שיטה, ואפילו באור קל סגי ליה. וכן ההגדה בליל-פסח שחל בשבת דרגיל בה ושגורה בפיו, מותר לקרות. והוא הדין לשיר-השירים למי שרגיל בהם, וכן תפילה של שחרית שהוא סדר הקרבנות, ומזמורים דרגיל בהם, מותר לקרות לאור הנר לבדו בלי שומר. ומה שהיתיר הגאון יעב"ץ ז"ל בי"ח פרקי משנה להרגיל בהם, לא מודינא ליה בזה.

פרק כא

כלים הדומים זה לזה וצריך עיון רב להבחין בין זה לזה, אסור לבדקן לאור הנר, אבל מסתכל הוא במה שבכוס ובקערה לאור הנר, שהתירו לו מפני הנקיות ומפני הסכנה,

וכל כל כיוצא בזה. וכלי מראה השעות: אם הרשימות של השעות והדקים קטנים מאד שצריך להם עיון רב להכירם, אסור לראותם לאור הנר; אבל אם גסים מעט שאין צריך להם עיון רב, מותר. וציציות המסוכסכים ומעורבבים הרבה וצריך עיון רב להפרידם ולבדקם, אסור להפרידם ולבדקם; אבל אינם מסוכסכים, שרי; ועיין "מאמר מרדכי" ז"ל.

לך לך

פתיחה

ואברם כבד מאוד, במקנה בכסף ובזהב (בראשית יג, ב). נראה לי, בסייעתא דשמיא: בא הכתוב ללמדנו שבח אברהם אבינו עליו השלום במידות הטובות הנפשיות, לומר: אף-על-פי שאתה רואה שהיה לו מידת הזריזות גדולה, וכאשר בארנו בסייעתא דשמיא בפרשה זו, בפסוק (שם יב, ד): "וילך אברם כאשר דיבר אליו ה'", כלומר תכף ומיד, ואף-על-פי שהיה בן שבעים וחמש שנים. וכן כאשר אמר לו הקדוש-ברוך-הוא (שם כב, ב, ג): "לך לך אל ארץ המוריה וכו', והעלהו שם לעולה" – השכים בבוקר בבוקר לעשות רצון השם יתברך – אל תחשוב שהיה משתמש במידת הזריזות שהייתה אצלו תשמיש של חול, להתנהג בזריזות גם בעניינים גשמיים הגופניים; לא כן! אלא אדרבא, היה מתנהג להפך בכבדות; וזה שאמר: "ואברם כבד מאוד" – שהיה מתנהג בכבדות "במקנה בכסף ובזהב", רוצה לומר, בקניין שיש לו בכסף ובזהב לא היה זריז רודף אחריהם להשיגם. ועין להרב חיד"א ז"ל ב"דברים אחדים", בפסוק (משלי ו, ו): "לך אל נמלה עצל, ראה דרכיה וחכם", רוצה לומר: תלמד הזריזות מן הנמלה, אך אתה תשתמש בזריזות בדברים הנפשיים ותוריים דווקא, שתהיה לך הזריזות בהם לחכמה, ולא תשתמש בה להשגת הגשמיות שהם הבל; יעין שם.

וכן דוד המלך עליו השלום אמר (תהלים קיט, ס): "חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצוותיך". ויש לדקדק דהלשון כפול – כיוון דאמר "חשתי", למה אמר "ולא התמהמהתי"? ונראה לי, בסייעתא דשמיא, שבא להפליג מידת הזריזות שלו בעבודת שמים שהייתה גדולה בקצה האחרון. שאם האדם יהיה הולך לבית אחר בשביל לעשות איזה דבר שם, והוא זריז ללכת במרוצה גדולה; הנה כשיגיע לרחובות העיר ששם מצויים בני-אדם ואי אפשר לרוץ בפניהם, הנה הוא הולך בנחת, לאט לאט, עד שיכנס לאותו בית; כי כיוון שהיה רץ הרבה, הנה הוא יגע הרבה מריצתו, ולכך, אחר שביטל ריצתו אינו יכול לילך בזריזות בפסיעות גדולות שהיא ריצה קטנה, אלא ילך בנחת הרבה. והזריז ביותר, גם אחר שביטל ריצתו הגדולה הוא הולך גם-כן בזריזות, במרוצה קטנה ולא בנחת. וכן היה עושה אדוננו דוד המלך עליו השלום - כשהיה יוצא ממקומו לילך

לדבר מצווה, שהיה רץ בתחילה, ואחר שיגיע לילך במקום שמוכרח להשבית ריצתו הגדולה, לא היה נותן מרגוע לעצמו לעשות הילוכו בנחת הרבה, אלא גם-כן היה מהלך במרוצה בזריזות. וזה שאמר: "חשתי" בתחילת הליכתי וגם "לא התמהמהתי" לבסוף כדי לתת מרגוע לעצמי, וכל זריזות זו אני משתמש בה "לשמור וכו'".

או יובן בסייעתא דשמיא, דידוע, כל דבר שהוא קשה לזקנים, אם יהיה האדם מורגל בו בקטנותו, יהיה קל עליו בזקנותו, כי ההרגל עושה את הדבר טבעי אף-על-פי שהוא קשה מצד עצמו. והנה מצינו במדרש ניצבים (ד"ר ח, ו) דאמרו רבותינו זיכרונם לברכה: שבעה דברים אמר שלמה המלך עליו השלום על העצל; ומה שאמר משה, היה גדול מכולם. כיצד? אמרו לעצל: רבך בעיר, לך ולמוד תורה ממנו! והוא משיב אותם ואומר להם: מתיירא אני מן הארי שבדרך; מנין? שנאמר (משלי כו, יג): "אמר עצל שחל בדרך". אמרו לו: הלא רבך בתוך המדינה, עמוד ולך אצלו! אמר להם: מתיירא אני שלא יהיה ארי בין הרחובות! שנאמר (שם): "ארי בין הרחובות". אמרו לו: הרי הוא דר אצל ביתך? אמר להם: והארי בחוץ! שנאמר (שם כב, יג): "אמר עצל ארי בחוץ". אמרו לו: בתוך הבית! השיב להם: ואם הולך אני ומוצא הדלת נעול, אני מחזר ובא?! אמרו לו: פתח הוא! מנין ? שנאמר (שם כו, יד): "הדלת תיסוב על צירה, ועצל על מיטתו". לסוף, שלא היה יודע מה להשיב, אומר להם: אם הדלת פתוח, אם נעול, אני מבקש לישון עוד מעט! שנאמר (שם ו, ט): "עד מתי עצל תשכב, מתי תקום משנתך". עמד משנתו בבוקר, נתנו לפניו לאכול, הוא מתעצל לתת לתוך פיו; מנין? שנאמר (שם כו, טו): "טמן עצל ידו בצלחת, נלאה להשיבה אל פיו". ואיזו שביעית? הוא מה שנאמר (שם כ, ד): "מחורף עצל לא יחרוש, ושאל בקציר ואין"; מהו "מחורף עצל לא יחרוש"? אמר רבי שמעון בן יוחאי: זה שאינו לומד תורה בנערותו ומבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול; וזהו: "ושאל בקציר ואין". ומה שאמר משה, היה גדול מכולם; מנין? שנאמר (דברים ל, יד): "כי קרוב אליך הדבר מאוד, בפיך ובלבבך לעשותו"- הוצא דבר מתוך פיך! עד כאן לשונו; יעין שם. והנה הוצרך שלמה המלך עליו שלום לומר בחכמתו על העצל שבעה דברים, לרמוז דמידת העצלות בעובדת הקודש באה לאדם מן היצר הרע ולא מטבע החומרי שבו; דהא אנחנו רואין לאדם, בעניינים הגשמיים הוא זריז, ולמה יהיה עצל בעובדת הקודש בלבד, אם העצלות היא אצלו מצד טבעו ומזגו? על כן ודאי נמשכה לו מן היצר הרע שהוא כלול מן שבע כוחות טומאה, כנגד שבע שמות שיש ליצר הרע (סוכה נב, א) כנודע. ולכן אמר שלמה המלך עליו השלום על העצל בדברי תורה שבע דברים, לרמוז שהעצלות באה לו משבעה כוחות של היצר הרע, שהם שבע שמות שיש בו. והנה בדור יתום כזה

צריך לקח מוסר יותר מן דבר השישי הנזכר שאמר: "נתנו לפניו לאכול, הוא מתעצל לתת לתוך פיו"; וכן הדבר כאן: הנה הראשונים לא היו יכולים ללמוד תורה שבעל-פה מן הכתב, והיו צריכים לטרוח מאוד ללמדה בעל-פה מפה לפה; ואחר זמן הותר לכתוב (גיטין ס, א) משום "עת לעשות לה'" (תהילים קיט, קכו), אך לא היה יכול כל אדם למצוא לו ספרים, יען כי ספרי כתיבת-יד יקרים הם; ואחר-כך נתחדשה מלאכת הדפוס ונתרבו הספרים, ועם כל זה היו ביוקר, ואין יד כל אדם משגת כל ספרים הצריכים לו; אחר זה נתחכמו במלאכה זו ונעשה הדפוס בזול, ורבו הדפוסים בכל מקום ומדפיסים ספרים רבים, חדשים גם ישנים, ואז נמצאים ביד כל אדם, ועם כל זה יש טרחה על האדם לבקש איזה דין ואיזה עניין מדברי תורה. אך הנה בעתה נתרבו המחברים בעלי אסופות, המאספים דברי תורה על סדר המערכות, ומציינים ומורים מקום על כל דבר ודבר קטן וגדול, שבזה האדם יוכל למצוא כל דבר המצטרך לו בנקל בלי שום יגיעה; נמצא, הראשונים חרשו וזרעו וקצרו ובררו וטחנו ורקדו ולשו ואפו ובשלו וערכו הכול על השולחן לפנינו, ואנחנו מתעצלים לתת לתוך פינו.

ודבר השביעי הנזכר לעיל הוא גם-כן צריך לנו מאוד לקח ממנו מוסר השכל, והוא: כי בבחרותנו אם היינו כופים טבענו לקח המאכל מעל השולחן הערוך לפנינו לתת לתוך פינו, היינו אוכלים בנחת גם בימי הזקנה; ברם דא עקא, שלא למדנו עצמנו בבחרותנו לאכול מן המוכן ומזומן, ועל-כן אם נרצה ונתאווה בזקנותנו לתת מן השולחן הערוך לפנינו לתוך פינו לאכול, יקשה הדבר עלינו מפני שלא הורגלנו בזה בבחרותנו. הוא הדבר אשר אמר רשב"י עליו השלום: "זה שאינו לומד תורה בנערותו, מבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול". והטעם להדבר הזה הוא, מפני כי לעסק התורה צריך זריזות, ואי אפשר להשיג התלמוד מתוך תענוג ומנוחה; וכמו שאמרו בגמרא (מגילה ו, ב): אם אמר אדם "לא יגעתי ומצאתי", אל תאמן; ואם אמר "יגעתי ומצאתי", תאמן. ומאחר שהזריזות צריך לה יגיעה, הנה הוא דבר המתנגד לזקנה, וקשה עליו כפי הטבע; ולכן אם האדם הורגל ביגיעה זו של הזריזות מבחרותו ונערותו, אז ההרגל עושה את הדבר טבעי, וכיוון דנעשית היגיעה טבעית אצל האדם מכוח הרגלו בה, אז לא תהיה קשה עליו בזקנותו, וכאשר דברנו במונח שעשינו בתחילת דברינו.

ובזה יובן מה שאמר דוד המלך עליו השלום: "חשתי ולא התמהמהתי", פרוש: הנה עתה אף-על-פי שאני זקן "חשתי", שאני משתמש בזריזות, ואף-על-פי שצריך לה יגיעה שהיא נגדית אל הזקן מצד הטבע, יען כי אני "לא התמהמהתי" בנערותי, נהגתי ונשתמשתי בזריזות שיש יגיעה, ומאחר שהורגלתי בזה מנערותי, נעשית אצלי טבעית, וכיוון

שנעשית טבעית לא היה מניעה אצלי מצד הזקנה; וכל הנהגתי זאת הייתה רק "לשמור מצוותיך", שלא נהגתי בזריזות בעניינים הגשמיים, אלא רק בתורה ומצוות בלבד. והנה באמת נאה ויאה השבח של הזריזות על דוד המלך עליו השלום, כי כן העיד עליו השם יתברך בעניין בניין הבית-המקדש כנזכר בילקוט (יל"ש ש"ב קמג) בפסוק (ש"ב ז, ד): "ויהי בלילה ההוא, ויהי דבר ה' אל נתן" – אמר הקדוש-ברוך-הוא לנתן הנביא: נתן, האיש הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא במלאכתו, עד שלא ישכור פועלים לך אמור לו: "לא אתה תבנה לי בית", שלא יהיה לו עלי תרעומת; עד כאן. ולכן נאמן וצדיק אדוננו דוד המלך עליו השלום באמרו: "חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצוותיך".

ונראה לי, בסייעתא דשמיא, לרמוז: "זריז" עולה מספר "זר טוב", כי מידת הזריזות היא כתר טוב לאדם, שעל ידה יוכל לעבוד עבודת הקודש כראוי, שלכן אמר התנא (משנה אבות ה כג): "הוי קל כנשר, ורץ כצבי, וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכתבתי, בסייעתא דשמיא, במקום אחר, כי לכל דבר יש שורש ויסוד ומקור. והנה המקור והשורש של זריזות היא מידת השמחה שיהיה לאדם בתורה ובמצוות, כי כן מחייב הטבע של הנבראים, שכל דבר שהאדם שמח בו, עושהו בזריזות; ואם אינו שמח, וכל-שכן אם יהיה עצב בו, יעשנו בעצלות מחמת הכרח. ונמצא כי מידת השמחה היא האם של מידת הזריזות, והיא ילדתה, לכן הם אחוזים וקשורים זו בזו, ושניהם כאחד טובים. ובזה מובן, בסייעתא דשמיא, שפיר מאמר רבותינו זיכרונם לברכה (בר"ר מג, ג) שדרשו בתבת "והיה"; דהם אמרו: אין "והיה" אלא לשון שמחה; והם אמרו: אין "והיה" אלא מיד שהוא הזריזות, כי באמת הא בהא תליא, ולכך שניהם נשמעים בתבת "והיה", כי על ידי שניהם יהיה יחוד שם הוי"ה ברוך הוא, שהוא אותיות "והיה".

פרק א

אמר הכתוב: "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו". ואמרו רבותינו זכרונם לברכה: נרמז כאן שני דברים בעשיית צרכי שבת ביום הששי; האחד הוא, שיעשה צרכי שבת בשמחה, שדרשו: אין "והיה" אלא לשון שמחה; והשני, שצריך לעשות בזריזות להשכים בבוקר להכין צרכי שבת, שנאמר: "והיה ביום הששי והכינו", אין "והיה" אלא מיד, שנאמר: "והיה כי קם הפלשתי", כלומר, כשיהיה יום הששי בשחרית יכינו לצרכי שבת; וכמ"ש מר"ן "ב"י" בשם התנחומא. ורבינו הטור ז"ל הביא טעם אחר בחיוב ההכנה בזריזות בבוקר, דכתיב: "והכינו את אשר יביאו", משמע דההכנה תהיה דומיא דהבאה שהייתה בבוקר, שנאמר: "וילקטו אותו בבוקר בבוקר", ומאחר דמפקי לה לזריזות דהכנה מתיבת "והיה" שהוא לשון מיד, על כן, אף על גב דעד ד' שעות חשיב בוקר,

עם כל זה צריך להשכים להקדים צרכי שבת בכל מה דאפשר. על כן, גם מי שדרכו לקבוע בכל יום עת ללמוד תורה אחר התפילה, לא יעשה קבע זה בערב שבת, אלא רק ילמוד שניים מקרא ואחד תרגום של פרשת השבוע, ויצא לקנות צרכי שבת. ואם ירצה לצאת קודם שיקרא שניים מקרא ואחד תרגום, כדי שילך לקנות במהרה, רשאי, ואח"כ יקרא בביתו. וכן המנהג פה עירנו בגדד, דאע"פ שלומדים קביעות בתלמוד תורה בכל יום אחר התפלה - אין לומדים בערב שבת ולא בערב יו"ט.

פרק ב

בשר וכדומה, דקפצי עליה זביני בערב שבת, ואם ימתין לקנותו עד אחר תפלה לא ימצא בשר טוב, מותר לקנותו קודם תפילה, משום דחשיב זה צורך מצווה של עונג שבת, אך בתנאי שלא יבטל תפילה עם הציבור, אלא ימצא לו כת מאוחרת שיתפלל עמהם; ועיין "משבצות זהב" וחיי-אדם ושאר אחרונים.

פרק ג

אע"פ שמכין האדם משחרית מצווה להוסיף להכין בין-השמשות וכדאיתא בתנחומא: אמר רב זעירא: אע"פ שמכין אדם משחרית, מצווה שיוסיף בין-השמשות, שנאמר: "לחם משנה"; עין שם. וזכור לטוב עטרת ראשי אדוני אבי זלה"ה, שהיה מנהגו להכין בסוף היום, למלאת קערות במיני מתיקה ומיני פרות שיניחום על השולחן בסעודה ראשונה דליל-שבת, שהיה מנהגו הטוב להרבות באלה על השולחן לכבוד שבת. וצריך כל אדם לייחד לו איזה הכנה לעשותה לכבוד שבת בסוף היום, קודם שילך לבית הכנסת להתפלל. ואנא עבדא, מנהגי לתקן נרות שבת סמוך להדלקתם.

פרק ד

אפילו אם יש לאדם כמה משרתים בבית לשמשו, יזהר לעשות הוא בעצמו איזה שימוש לכבוד שבת. דאמרו בגמרא: רב חסדא מחתך ירק, ורבה ורב יוסף מבקעים עצים ורבי זירא מדליק אש, ורבי אבהו נופח במפוח, ורב פפא גדל פתילות, ורב נחמן מתקן הבית. וכתב הרב "מחזיק ברכה" ז"ל בשם ספר הכוונות ישן, דהזיעה שהאדם מזיע בעסקי צרכי-שבת, הקב"ה מוחק בו כל העוונות כמו הדמעות; יעוין שם. וזכור לטוב אדוני הרב מו"ר אבי זלה"ה, שהיה נוהג בכל ערב-שבת לילך לשוק למקום שמוכרים פירות, לקנות פירות לצורך שבת, והוא היה בורר ומניח לתוך המאזנים של החנווני, ואח"כ ישא המשרת את הפירות ויביאם לבית.

פרק ה

צריך להשחיז הסכין בכל ערב שבת, דהכי תניא בספרי: "וידעת כי שלום אהלך" - זו השחזת סכין, ויליף לה מדכתיב: "והכינו את אשר יביאו", דנרמז הסכין בתיבות "את"

מלשון: "לאתים ולמזמרות". וזהו מכבוד שבת שמכין עצמו לאכילה. ולכן אמר עלה: "כי שלום אהלך", שאם לא ישחיז הסכין וקהה הברזל שלא יוכל לחתוך אין כאן שלום בית, וכנזכר ב"רוקח"; יעוין שם. והגם כי דבר זה נאמר לפי מנהג רוב המקומות שצריכין לסכין בשעת סעודה - הן לצורך הלחם, הן לצורך הבשר - ויש מקומות שאין צריכים כל-כך סכין, מכל מקום, כיוון דיצא הדבר מפי רז"ל, וסמכו אותו על הכתוב - צריך ליזהר בזה בכל המקומות, כי אי אפשר שלא יצטרכו לסכין בשביל פירות.

פרק ו

לפי דעת רבינו האר"י ז"ל: כל צרכי שבת יקנה ביום ששי, כדי שתחול עליהם קדושת שבת; מיהו, אם יראה שהיום קצר, ויש דברים שצריכים תיקון הרבה; ואם יקנה אותם ביום ששי, לא יהיה להם פנאי לתקנם, מותר לקנות ביום חמישי. ולכן, אע"פ שהבשר צריך לקנותו ביום ששי, עם כל זה, הקרב שקורין בערבי פאג'ה (קרבי בקר), שצריכה תיקון ועסק הרבה, יוכל לקנות ביום חמישי, כדי שיתקנום וינקום ביום חמישי; אבל אפיית הפת שהוא עיקר סעודת שבת, ודאי צריך לאפות ביום ששי. ואפילו מי שדרכו לקנות פת מן השוק בכל יום, עם כל זה, פת שבת יאפה בביתו כדי שתוציא אשתו חלה מן העיסה, ודבר בעתו מה טוב; לפי שבערב שבת נברא אדם הראשון שהוא חלתו של עולם, ובו ביום נעשה מה שנעשה; ולכן יש נשים נוהגים לתת פרוטות לצדקה קודם הפרשת חלה, וקודם הדלקת נר שבת, וקודם טבילת מצווה; וסימנם: "חנה" שהוא: חלה, נדה, הדלקה.

פרק ז

לא יפחות משני תבשילין לכבוד שבת; ואם דרכו בחול בשנים - יוסיף בשבת מין אחד יותר לפחות; ואם יביא דגים חשיב תוספת חשובה. ומצווה לטעום מכל התבשילין בערב שבת דבר מועט; ואם הוא בתענית, כתב "אשל אברהם" ז"ל: טועם ופולט, וזוכה לחיים העליונים.

פרק ח

עזרא הסופר ע"ה תיקן לישראל שיהיו מכבסין בגדים בחמישי בשבת לכבוד שבת, ואין רשאין לכבס ביום שישי. ואם מכבסין ביום רביעי, גם כן חשיב לכבוד שבת כמו יום חמישי, כי התחלת ההכנה לשבת היא מיום רביעי; מה שאין כן ימי ראשון, שני, שלישי הם משבת שעברה, ואינו ניכר בזה כבוד שבת; מיהו, אם יש להם הכרח בראשון, שני, שלישי לית לן בה. ואע"פ שאמרנו דאין רשאין לכבס בערב שבת - אם נאנסו ולא כבסו קודם, רשאין לכבס בערב שבת, וכנ' ב"מטה-יאודה" ז"ל.

פרק ט

והנה נודע מדברי רבינו האר"י ז"ל, דההכנות של השבת: יש במחשבה, ויש בדיבור ויש במעשה. וההכנה של המעשה כבר ביארנו אותה, שהיא קניה ועשיה במאכל ומשתה לצורך שבת; ועוד נמי תיקון נרות שבת וכיוצא, שכל זה הוא עניין מעשה וכנזכר לעיל. אמנם ההכנה שהיא בדיבור, הנה הוא הסדר של "חק לישראל" המתוקן ע"פ רבינו האר"י ז"ל, וכבר נדפס בספר "חק לישראל" הכוונה שצריך לכוון קודם קריאת פסוקי הפרשה בכל יום בסדר המלוי של שם ב"ן שהם אותיות ודהו"ה, דבר יום ביומו. ואם נאנס יום אחד ולא קרא בו, כשיבוא ביום שאחריו יקרא תחלה פסוקי הפרשה של אתמול שלא קראם, ואח"כ יקרא סדר אותו היום; אע"פ שלצורך יום אתמול לא יועיל לו, דעליו נאמר: "מעוות לא יוכל לתקון", עם כל זה צריך לקרות פסוקי תורה של אתמול קודם שיקרא סדר אותו היום, וכמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצוות, פרשת ואתחנן. וכתב הרב מהר"ם פאפירש ז"ל, דהוא הדין אם לא קרא ארבעה ימים, כשיבוא לקרות ביום חמישי, יקרא תחלה הקריאה של הארבעה ימים ואח"כ סדר יום חמישי; יעוין שם. וכן הוא הדין כשחל יו"ט באמצע השבוע, שיקרא בחול המועד הקריאה תנ"ך של יו"ט, כי ביו"ט אין קורין סדר הקריאה של "חק לישראל". ונסתפקתי ביו"ט של שבועות שבחו"ל שחל בימי ד' וה': אימתי יקרא הקריאה של ד' וה'? ולא מצאתי גלוי לזה; וכן בתשעה באב שחל בחמישי, אימתי יקרא הקריאה של יום תשעה באב? וידידנו הרב הגאון מורנו רבי אליהו מני נר"ו אמר, הוא מדעתו עשה כך - שלמד בליל ששי, שקרא תחלה הפסוקים של יום חמישי מקרא לבד פעם אחת, ואחריהם למד כ"ו פסוקים של ליל ששי; ויפה עשה.

פרק י

בכלל ההכנה של הדיבור הנזכר הוא לקרות בליל ששי אחר חצות באשמורת כ"ו פסוקים הנדפסים בספר "חק לישראל"; ולא יקרא התרגום, אלא מקרא בלבד, ויקראם פעם אחת ולא יכפול. ואם יודע בעצמו בבירור שאחר שישן לא יהיה ניעור קודם עלות השחר כדי לקרות כ"ו פסוקים הנזכרים, אז יקרא אותם קודם שיישן בתחילת הלילה; ואם נאנס ולא למד כ"ו פסוקים הנזכרים בלילה וכבר האיר היום, עם כל זה ילמוד אותם בבוקר; ואע"פ שהאיר היום, ילמדם מקרא בלבד בלא תרגום. וכתב לי הרב הגאון מורנו רבי אליהו מני נר"ו, דנתפשט המנהג בעיר הקודש תבנה ותכונן, דאם לא למד כ"ו פסוקים בלילה, שאומר אותם פעם אחת מקרא קודם קריאת שמו"ת.

פרק יא

גם צריך עוד הכנה בדיבור ביום הששי בעצמו - לקרות הפרשה כולה שנים מקרא ואחד תרגום, ואחר שסיים הפרשה יכפול פסוק האחרון, ואין צריך לכפול גם התרגום שלו. ואין קוראים התרגום בטעמים, כנזכר בשער טעמי המצוות. ואם נאנס ולא קרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ביום ששי, יקראנה שנים מקרא ואחד תרגום ביום שבת אחר התפילה קודם קידוש שבת. ואם חל שבת בראש חודש, או "שקלים" ו"זכור" ו"פרה" ו"החודש", צריך לומר ההפטרה של שנים מקרא ואחד תרגום, הפטרת השבוע הן אם קורא השנים מקרא ואחד תרגום ביום ששי, הן אם קוראה ביום שבת עצמו.

ודע כי חקרתי בס"ד: מאחר כי קריאת סדר "חק לישראל" בכל יום, וקריאת כ"ו פסוקים ליל ששי הוא בשביל הכנה לשבת בדיבור; אם כן, כשחל אצלנו שבת-בראשית ביום אסרו חג, דנמצא שלא למדו בפרשת בראשית בשביל ההכנה אפי' לימוד של יום אחד, וגם את כ"ו פסוקים גם כן לא למדו; אם כן, איך נעשית ההכנה של אותו שבת? וכתבתי חקירה זו להרב הגאון מורנו רבי אליהו מני נר"ו, והשיב: מודע לבינה, דמה שצריך הכנה, הוא כששולטים ימי החול שהם הסטרא-אחרא, דאז צריכין לעשות הכנה להמשיך קדושת שבת לשתי תועליות: האחת, למשוך קדושת שבת לנו, לסייענו שלא ישלטו עלינו ימי החול בעצם; והשנית, כדי לקבל הארת שבת בהדרגות, ולא לצאת בפעם אחת מחשכה לאורה; אמנם כשהוא יו"ט שאין שליטה, אין צריך הכנה; עד כאן דבריו נר"ו.

פרק יב

אחר שבארנו ההכנה של הדיבור נבאר ההכנה של המחשבה; והוא, שיכין עצמו במחשבתו לקבל אור תוספת שבת, ובכן יהיה בכלל "והתקדשתם, והייתם קדושים". ותחילת ההכנה הוא מיום רביעי בשבוע, שיכין עצמו במחשבתו שיהא ראוי ומוכן לקבל תוספת הנפש משבת הבאה; וביום חמישי יכוון להכין עצמו שיהיה ראוי תוספת רוח משבת הבאה; וביום השישי יכוון להכין עצמו שיהיה ראוי ומוכן לקבל תוספת נשמה משבת הבאה. ומטעם זה לא היו אנשי משמר מתענים ביום שישי, מפני כבוד השבת; פירוש, כדי לקבל תוספת נשמת השבת. אך ביום ראשון בשבוע יכוון שהוא מוכן להשארת בחינת תוספת נשמה משבת שעבר, כי ביום ראשון ישאר חלק מתוספת נשמה של שבת; ולכן אנשי משמר לא היו מתענים ביום ראשון, כי צריך להמשיך ביום ההוא קצת קדושת נשמה ומנוחה ועונג שבת; אך זה החלק הנשאר ביום ראשון יסתלק תכף בהתחלת ליל שני, ותוספת הרוח נשאר עד סוף יום שני. וצריך לכוון ביום שני להיות מוכן לקבל השארת חלק תוספת הרוח, ותוספת הנפש נשארת עד סוף יום

שלישי ואח"כ תסתלק; ולכן ביום שלישי יכוון להיות מוכן לקבל השארת חלק תוספת הנפש. ולכן אם לא הבדיל במוצאי-שבת, מבדיל והולך עד יום שלישי, ורק לא יברך בשם ומלכות משום ספק ברכות להקל.

פרק יג

טוב לפנות קורי עכביש שבבית בכל ערב שבת קדש כדי לגרש הקליפה. וכתב הרב "כף החיים" ז"ל מפי השמועה, דנכון לפנות זה קודם חצות דווקא.

פרק יד

הגם דמן הדין מסתפרין כל היום ואפילו מספר ישראל - טוב וישר להסתפר קודם חצות; כי רבינו האר"י ז"ל היה מקפיד להסתפר קודם חצות, בין בחול, בין בערב שבת קודש. ויזהר לקוץ ציפורני ידיו ורגליו בכל ערב שבת. ואם לא יוכל בכל ערב שבת, מפני ששוהה גידולם, יזהר לקוץ כל שתי שבתות. וצריך לקבור הציפורניים בבית-הכסא בתוך הנקב, ולא יזרקם כלאחר יד, כדי שלא יתפזרו מהם בקרקע בית-הכסא וידרסו עליהם. ואם קצץ ציפורניו ונזרק אחד מהם שאינו רואהו, יכבד המקום ההוא במכבדת, ויזרוק הזבל בנקב של בית-הכסא או באשפה. ויזהר בקציצת הציפורנים שלא יפלו על בגדיו, וכל שכן שלא יקוץ ויניח על בגדיו; וצריך להיזהר שלא יניח הציפורניים אפילו על מנעליו, ואין חילוק בזה בין ציפורני ידיים לבין ציפורני רגליים.

פרק טו

מצווה לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמין בכל ערב שבת; ויכוון בזה לדחות הקליפה מידיו ורגליו שהם קצוות וסוף של הגוף. ומצווה לרחוץ בבורית גם כן, ויכוון לעשות בזה התיקון של הסיכה שהייתה נוהגת אצל הראשונים שהיו סכין תמיד; והרחיצה יעשה אחר קציצת הציפורניים. וכתב בספר "כתר-מלכות", שלא ירחץ רגליו באותם המים שרחץ בהם פניו וידיו, אלא ישפכם ויביא מים חדשים. גם יזהר לנגב פניו וידיו בבת-אחת קודם רחיצת רגליו; ואחר שירחץ רגליו, גם כן יזהר לנגבם תחלה במטפחת ואח"כ ילבש מנעליו; ולא ילבש מנעליו בעודם לחים, ולא ינגבם בבגדו או בחלוקו.

פרק טז

מה טוב ומה נעים על פי הסוד לטבול בערב שבת, כדי לקבל תוספת נפש רוח ונשמה דליל-שבת ע"י טבילה. וטבילה ראשונה, לטהרה מכל טומאה; ושניה, לתקון עוון הכעס; ושלישית, להפשיט בגדי חול מעל הנפש; ורביעית, להסיר ולהפשיט מעליו הרוח שהיה שורה עליו בימי החול, כדי שישרה עליו עתה רוח מבריאה; וזה יהיה ע"י אהי"ה במלוי ההין כזה: אל"ף ה"ה יו"ד ה"ה, ויכוון בו בטבילה זו; וחמישית היא לכבוד השבת לקבל

תוספת והארה של קדושת השבת. ויש נוהגין לטבול שלשה טבילות, כנגד: נפש, רוח, נשמה; ויש נוהגין חמישה, כנגד: נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה.
וגם ביום שבת בבוקר קודם תפלת שחרית טוב ויפה מאד לטבול, כדי לקבל תוספת נפש רוח ונשמה דיום שבת; כי תוספת נפש רוח ונשמה של היום הם גדולים יותר משל לילה, שהם בחינת דוכרא. ואם שימש מיטתו בליל-שבת, יטבול בבוקר שתים: אחת, להעביר רוח טומאה; והשניה, לקבל תוספת שבת של היום. ונראה לי: אע"פ שלא שימש, גם כן נכון לטבול שתים, כי אולי נטמא בטיפה קטנה בהשתנה, ולאו אדעתיה. והרב הגאון מורנו רבי אליהו מני נר"ו כתב לי: מנהג החסידים בעיר הקודש תובב"א לטבול בשחרית של שבת שתים: האחת, להעביר רוח הטומאה; והשניה, לקבל תוספת שבת כפשט דברי רבנו ז"ל. ויש נוהגין לטבול בקבלת תוספת שבת חמישה, כנגד פרטי נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה; ויש מוסיפין עוד שתים כנגד חיה ויחידה דכללות; עד כאן דבריו נר"ו.

פרק יז

לפי דעת רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות, צריך ליזהר שלא ינגב עצמו במטפחת כשיעלה מהטבילה, כי מימי שבת, צריך שהגוף ישאב אותם; מיהו, נראה לי: כיון שדבר זה אינו מעכב בעיקר המצווה והתיקון של הטבילה, הנה כל אדם אשר יקשה עליו דבר הזה לעשותו מצד מזגו, אינו צריך להיזהר בכך; דלא מבעיא בימות החורף אשר המה מוכרחים לנגב מחמת הקרירות, אלא אפילו בימות הקיץ יש בני-אדם שאין יכולים להישאר בלי ניגוב. על-כן נראה לי, מי שדבר זה קשה עליו, ינגב כל גופו, ורק ישאר מקום אחד בגופו בלא ניגוב, וטוב שישאיר זרועותיו.

פרק יח

יזהר לייחד בגדים נקיים וטובים לכבוד שבת; והעולם לא נהגו בכך לייחד לשבת החלוק והמכנסיים; מיהו, הנזהר בזה, תבוא עליו ברכה. ונודע, כי רבינו האר"י ז"ל היה נזהר בזה, והזהיר את רבינו הרב חיים ויטל ז"ל, כשילבש החלוק של שבת בערב שבת, לכוון בשם קדוש "זהריא-ל", וכוונה זו מועלת להמשיך הקדושה אליו. ויזהר כל אדם שלא ילבש בגדים שחורים בשבת; ואפילו עוברי דרכים יזהרו שלא ללבוש בגדי חול ובגדים שחורים בשבת, גם בעודם בדרך, ששובתים בפונדק או במדבר או בספינה; ואותם הנוהגים ללבוש בתוך י"ב חודש של אב ואם בגדי חול וגם שחורים בשבתות וי"ט, טועין הם ואיסורא עבדי. וזכור לטוב עטרת ראשי אדוני הרב מו"ר אבי ז"ל, שהיה מחליף בגדיו בשבתות וי"ט בתוך י"ב חודש של אביו ואמו. וכן עשינו מעשה בתוך י"ב חודש של אדוני אבי זלה"ה, דאחר הפטירה בחודש אחד החלפנו אני ואחי הבגדים בשבת,

ולא לבשנו בגדים העיקרים של שבת, אלא עשינו בגדים חדשים מתוקנים לשבתות של אותה השנה. וכן עשינו בתוך י"ב חודש של אדונתי אמי תנצב"ה. ועיין "ברכי-יוסף", יורה דעה, סימן ת', ועיין בשולחן ערוך, יורה דעה, סימן שפט, סעיף ג'; יעוין שם.

פרק יט

בכל ערב שבת קודש היה מנהגו של רבינו האר"י ז"ל לקיים מצוות ערובי חצרות ושתופי מבואות; ומברך על הפת ברכת הערוב, ואומר "בדין ערובא וכו'", ומזכה לבני החצר ע"י אדם אחר, וכמו שכתב בספר הכוונות, דף צ"ב, עמוד ג; יעוין שם. ופה עירנו בגדאד יע"א, אנחנו עושים ערוב זה משנה לשנה במצה הכשרה לחג המצות; ותהילות לאל שיש לנו זכות במצווה זו, שנעשה הערוב משלנו ונזכה לכל בני העיר הזאת, ואין רשות לשום אדם זולתנו לעשות המצווה הנזכרת, כי היא אתנו נחלת אבות מזמן עטרת ראשי הרב הגאון מו"ר זקני רבינו משה חיים זלה"ה. והמנהג להניח הערוב הנזכר בבית-הכנסת הגדולה.

פרק כ

אסור לעשות מלאכה בערב שבת מן זמן מנחה קטנה ולמעלה, שהוא תשע שעות ומחצה, בשעות זמניות. ואע"פ שיש סוברים לאסור מן זמן מנחה גדולה - קיימא לן הלכה כדברי המקל בדברי סופרים. ולא אסרו אלא מלאכה גמורה, אבל פרקמטיא מותרת. ואף על גב דיש מחמירים גם בזה, מכל מקום פשט המנהג בהיתר בכל המקומות. והא דמלאכה גמורה אסורה, היינו בקובע עצמו עליה, אבל אם היא לפי שעה, דרך עראי, מותר; וכהא דתנן (שבת יז:): בית שמאי אומרים, אין שורין דיו וסממנין וכרשינין, אלא כדי שישורו מבעוד יום, ובית הלל מתירין. ולכן יש להזהיר בזה תופרים וחייטים ואורגין ונגרים וצורפים, שקבועין לעשות מלאכתם; וכן גם סופרים הקבועין למלאכת הספרות של סת"ם צריכין להיזהר; אבל הכותב ספרים לעצמו דרך לימודו, שרי, אפילו קובע עצמו, ואפילו שאינו כותב דבר חידוש, כיוון שהוא צורך מצווה, שרי, וכנזכר בפוסקים ז"ל. ואגרת שלומים, שרי; וכן יש להתיר אפילו כתיבת אגרת של פרקמטיא, ואפילו שאינו דבר האבד; ועיין בהלכות חוה"מ, סימן תקמה. וכן יש להתיר לכתוב חשבונותיו ולחשוב הוצאותיו כדין חוה"מ, וכל שכן הוא; מיהו, חשבון הכתוב אצלו בפנקס היומי ורוצה לסדרו בפנקס אחר, אסור; ועיין "מג"א" ז"ל ו"אליה רבא", סימן תקמה.

וכן אם בא לו חשבון מחברו מעיר אחרת, ורוצה להעתיקו בפנקסו, אסור, דאין זה דבר האבד, דאפשר להעתיק אחר שבת. ומי שהוא עני ועושה מלאכה כדי להוציא השכר לצורך שבת, מותר, אפילו דיש לו בלאו הכי כדי מים ולחם, אם אין לו לענג בשר או דגים, שרי. ועיין "משבצות זהב", סימן רנא. ובסה"ק "מקבצאל" העליתי, דאם הוא הכין

בבוקר בהלוואה בשביל עונג-שבת בשר וכיוצא, על סמך השכר שיהיה לו בערב-שבת במלאכתו שעוסק בה כל היום, שרי ליה לעסוק כל היום, דאם תאסור לו, לא יכין בבוקר בהלוואה.

פרק כא

אסור לקבוע בערב שבת סעודה גדולה של משתה שאינו רגיל בה בימי החול, אפילו בבוקר, מפני כבוד השבת. במה דברים אמורים? בסעודת הרשות, או אפילו סעודת מצווה, אלא שאין זמנה מוכרח להיות אותו היום, שהוא יכול לדחותה אחר שבת; אבל סעודת מצווה שזמנה אותו היום, כגון סעודת מילה וסעודת ארוסין ונשואין, מותר; אע"פ שעל ידי כך לא יוכל לאכול סעודת שבת בלילה לתיאבון כל כך - אין בכך כלום; מיהו, יזהר שתהיה קודם שעה עשירית, וכל מה שאפשר לו להקדים, יקדים. וסעודת בר מצווה - אם הוא ממש ביום שנעשה בר מצווה, דינה כסעודת מילה; וכן סעודת פדיון הבן בזמנו, דהיינו ביום שלושים ואחד ללידה, שרי.

פרק כב

סעודה שרגיל בה בימי החול, דהיינו סעודה קטנה שאינה של משתה, מותר מן הדין לאכלה כל היום, אבל מצווה להימנע מזה מתחילת שעה עשירית, כדי שיאכל סעודת הלילה של שבת לתיאבון. ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אינו נמנע עד קבלת-שבת, ומכל מקום, המחמיר גם בזה תבוא עליו ברכה.

פרק כג

כל תענית יחיד שאין קבוע לו זמן, שיוכל להתענות באיזה יום שירצה, אין מתענה בערב שבת; אבל אם זמנו בערב שבת, כגון תענית יארציט, או תענית שבעה באדר, או תענית ערב ראש חודש, מותר להתענות בערב שבת, אך לא ישלים עד צאת הכוכבים; ויקבל אותם מעיקרא אדעתא דהכי; ורק עשרה בטבת שחל בערב שבת, צריך להשלים עד צאת הכוכבים. וטוב לומר בכל ערב שבת קודם קבלת שבת שיר-השירים בשמחה ובקול נעים.

וירא

פתיחה

כי ברך אברכך, והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת-הים (בראשית כב, יז). הלשון כפול ומכופל! ונראה לי, בסייעתא דשמיא, דידוע שאין לך דבר בעולם שאין בו חיצוניות ופנימיות, דהיינו, נסתר ונגלה. ולכן כל דיבור הבטחה שהבטיח הקדוש-ברוך-הוא לצדיקים, יש בזה נסתר הרומז על טובת הנשמה, ונגלה הרומז על טובת הגוף. ולכן בהבטחת הריבוי שהבטיח השם יתברך לאברהם אבינו

עליו השלום, יש בזה נסתר, דהיינו שיהיו זרעו צדיקים שנמשלו לכוכבים, כמו שכתוב (דניאל יב, ג): "ומצדיקי הרבים, ככוכבים לעולם ועד"; וזה הריבוי הוא באיכות, שכול אחד יהיה שקול ונחשב כמאה או כאלף בני-אדם או יותר; ויש בהבטחה זו דבר נגלה, שהוא ריבוי בכמות, שיהיו זרעו רבים לגולגלותם כחול שלא יספר. וזה שאמר: "כי ברך אברכך" שתי ברכות: אחת בנסתר, הנוגע לנפש, ואחת בנגלה, הנוגע לגוף; ופרש ואמר: "והרבה ארבה את זרעך" בשני מיני ריבוי: האחד באיכות, שיהיו ככוכבי השמים, כלומר צדיקים, שאז הם רבים באיכות, שאחד נחשב להמון רב, וכמו שכתוב (ש"ב כד, טו): "שבעים אלף איש" – זה אבישי שהיה שקול בצדקתו כשבעים אלף איש (ברכות סב:), וזהו טוב נפשיי; והשני, ריבוי בכמות, שיהיו רבם כחול אשר "על שפת-הים" ולא אמר "כחול" בסתם, לרמוז שיהיו הם שומרים את העולם, כמו שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה (תענית ג:) על הפסוק: "כארבע רוחות השמים" (זכריה ב, י) כשאם שאי אפשר לעולם בלי רוחות, כך אי אפשר לעולם בלי ישראל. וידוע כי הקדוש-ברוך-הוא שם החול על שפת-הים לשמור את העולם, שלא ישטוף הים את העולם, שבאמת הוא גבוה מן היבשה, וכמו שכתוב (ירמיה ה, כב): "אשר שמתי חול גבול לים, חוק עולם ולא יעברנהו", נמצא, חול אשר על שפת-הים, שם אותו הקדוש-ברוך-הוא לשמור את העולם. וכמו שאמרנו שאין לך דבר שאין בו חיצוניות ופנימיות, כן כל מצווה ומצווה יש בה חיצוניות ופנימיות; וכן הוא במצוות שבת: החיצוניות שבה, הוא עונג שבת הנגלה, שהגוף מתענג ביום זה באכילה ושתייה וכסות ועונה בתוספת מרובה על ימי החול; וכן מתענג במנוחה, שהוא שובת מכול מלאכה ועסק גשמי, וכל זה הוא נגלה. והפנימיות שבה, הוא עונג הנפש בתוספת נפש רוח ונשמה של קדושת שבת, והארת עילוי העולמות, וזיווגי המידות הנעשה למעלה, וכול זה הוא נסתר. ובזה יובן בסייעתא דשמיא הטעם, שאומרים בקבלת שבת שני פעמים "בואי כלה, בואי כלה" ופעם אחת בלחש; והיינו, שתי פעמים בקול רם כנגד חלקי החיצוניות שהם נגלים השייכים לגוף, שהם: אחד – עונג אכילה ושתייה שהוא ב"קום ועשה", ואחד – עונג מנוחה בשביתתו ממלאכה, שהוא עניין "שב ואל תעשה", ופעם אחת בלחש, כנגד הפנימיות שהוא דרך נסתר השייכה לנפש, בתוספת הקדושה ונשמה יתרה דשבת-קודש.

פרק א

לפי דעת רבינו האר"י ז"ל צריך לומר בקבלת שבת שני פעמים "בואי כלה" בקול רם ופעם אחת בלחש ומה שלא הזכירו ב"תיקונים" אלא רק תרין זמנין, מפורש הטעם בדברי רבינו ז"ל, יעין שם. ומפורש בדבריו כי שתי פעמים בקול רם, כנגד חכמה ובינה דיצירה,

ופעם אחת בלחש, כנגד הדעת דיצירה אשר איננו מכלל העשר ספירות, וכנזכר בשער הכוונות. ואע"ג שזהו הטעם האמיתי, עם כל זה דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע. ונראה לי, בס"ד, עוד טעם אחר לפי הפשט: כי האדם צריך לקבל השבת בקדושת המחשבה והדבור ומעשה, דלכתחילה צריך לשמרו גם בהרהור, ולכן אומרים שתי פעמים "בואי כלה" בקול רם כנגד הדיבור מעשה, שהם גלויים ונכרים לכל; ואומרים פעם אחת בלחש, כנגד המחשבה שהיא נסתרת ואינה נכרת לשום אדם, כי אם לה' לבדו.

ונראה לי, בס"ד: "באי כלה" עולה מספר "חיים", דקדושת השבת היא מחיים העליונים, ולכן לא נתנה אלא לישראל דכתיב בהו (דברים ד,ד): "חיים כולכם היום". וידוע, תיבת "היום" דרשו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קיז:) על סעודות השבת, בתלתא "היום" דכתיב בפרשת בשלח. גם נראה לי, בסייעתא דשמיא: שלוש פעמים "באי כלה" עולה מספר "צדיק", רמז ליסוד צדיק הכתוב במזמור השבת: "צדיק כתמר יפרח"; ומפורש סודו בשער-הכונות, יעין שם. גם הם מספר י"ב פעמים "טוב", דקדושת השבת מושכת טוב לי"ב שבטי ישראל מן י"ב פרצופי האצילות. גם שני פעמים "באי כלה" דקול רם הם מספר "קול", ופעם אחת "באי כלה" דלחש הוא מספר "חיים", הרי "קול חיים", והבן זה. גם נראה לי, בס"ד: "באי" עולה "אהבה", כי אות יו"ד נחלקת לשני ההי"ן, ואז: "באי" אותיות "אהבה"; ואומרים שלוש פעמים "באי", רמז, כי לעת עתה צריך להתקשר במדת האהבה, במחשבה ובדיבור ובמעשה, ולהתרחק מן ההשנאה והמחלוקת; וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל ב"מורה באצבע", אות ק"ם: כעלות המנחה בערב שבת קודש, הנה הוא עת מסוכן למחלוקת בין איש לאשתו ובין המשרתים, והסטרא-אחרא טורחת הרבה לחרחר ריב, והאיש הירא יכוף יצרו שלא יעורר שום מחלוקת והקפדה, ואדרבא, יבקש שלום יעין שם.

ודע, כי הנה כל אדם העושה קטטה ומריבה עם אשתו או בניו או משרתיו, ודאי נראה לו שהדין עמו, וראוי לריב על המכשלה שיצאה מתחת ידם בעניני הבית. אך באמת, מי שיש לו מוח בקדקדו, בין יבין שאם יצא איזה מכשול מתחת ידם, איננו נעשה מאתם, ואין זה מעשה ידיהם, אלא הוא מעשה שטן כדי לחרחר ריב ומדון בעת ההיא. ואם השטן עומד כנגד האשה או המשרת ומכשילם בעניני הבית, לעשות דבר שאינו מתוקן לבעל הבית; מה כוחם לדחות מעשה שטן? וכי יש אדם שיוכל להלחם עם השטן ולנצחו? מי זה יאמר "יכלתי ונצחתיו"? על כן כל איש מבין, כשיראה איזה מכשול וחסרון בעניני של הבית, לא ישים אשמה על אשתו ומשרתיו לריב אתם, אלא יתן אל לבו התנצלות

הזאת שכתבנו, כי אמת היא, ואז ישתוק ולא יריב אתם ולא יתכעס, וטוב לו בעולם הזה ובעולם הבא.

והאיש המשכיל יפקח עיניו ויראה בההיא עובדא דאיתא בנדרים, דף ס"ו, עמוד ב, בההוא בר בבל דסליק לארעא דישראל, ונסיב אתתא ואמר לה: בשילי תרין טלופחי! פירוש, עדשים; ובשלה תרין ממש. למחר אמר לה בשילי גריוא! ובישלה שיעור רב. אמר לה: אייתי לי תרין בוצינין! פירוש, אבטיחים; והביאה לו תרין שרגין. אמר לה: תברי יתהון על בבא! פירוש, על פתח החצר; והיא הלכה ושברתם על ראש בבא בן בוטא עליו השלום; עין שם. ולא כתבו חכמי התלמוד מעשה זו, אלא להודיענו כמה צריך האדם להיות סבלן, בפרט בדברים שנכשלים בהם בני ביתו לפי תומם, אע"פ שהם קשים שאין טבע החומרי סובלן, כי לפי מזג וחומר האדם, היה ראוי שאותו האיש יכנה ויקללנה ויגרשנה על הפתיות שהייתה בה, ועם כל זה סבל ושמר לפיו מחסום והשיב ידו מעשות רע. וכבר נודע מה שנאמר בגמרא בהנך אנשי דהוה השטן מתגרה בהם בליל-שבת לעשות מריבה גדולה ביניהם, ואקלע רבי מאיר להתם שלשה שבתות עד דעבדו שלמא, ושמע שקרא השטן: "וי, דאפקי רבי מאיר להההוא גברא מביתיה"! נמצא, המקפיד ועושה מריבה, הוא מחזיק ידיו של שטן; ולהפך הוא מגרשו, וגבר ישראל.

פרק ב

סדר קבלת שבת כפי דברי רבינו האר"י ז"ל הוא כך: הנה בתחלת הכל, אם אפשר לעשות קבלת שבת בשדה - מה טוב ומה נעים, והוא מצווה מן המבחר; ואם אי אפשר לעשות בשדה, טוב לצאת בקבלת שבת לחצר במקום פנוי ומגולה, וכנזכר בש"ח, דף קסב. ואיך שיהיה, הסדר כך: יעמוד האדם ויחזור פניו כנגד רוח מערב ויסגור עיניו, וישים יד השמאלית על החזה, ויד ימין על השמאלית, ויכוון באימה ויראה כעומד לפני המלך לקבל תוספת קדושת שבת, ויתחיל לומר מזמור "הבו לה' בני אלים" כולו בנעימה (ואח"כ פיוט "לכה דודי", כפי מנהג ישראל), ואח"כ יאמר שתי פעמים "בואי כלה" בקול רם ופעם אחת בלחש "בואי כלה שבת מלכתא", ואח"כ יאמר "מזמור שיר ליום השבת" כולו בנעימה, ואח"כ "ה' מלך גאות לבש" כולו, ואח"כ יפתח עיניו, וכנז' בשער הכונות. והנה באמירת "באי כלה" נוהגים העולם לצדד פניהם לצד ימין שלהם ואומרים "באי כלה" הראשון, ואח"כ מצדדים פניהם לצד שמאל ואומרים "באי כלה" השני, ואח"כ נשארים זקופים כלפי מערב ואומרים "באי כלה" השלישי בלחש, ומוסיף בזה השלישי לומר "שבת מלכתא" וכנזכר לעיל. ויש סמך לצידוד ימין ושמאל ואמצע מדברי רבינו ז"ל בשער הכונות, בסדר קבלת שבת, כשעושין בחזרתם מן השדה לבית

להקיף השולחן; ויותר מתבאר זה מלשון מורנו הרב שמואל ויטל ז"ל ב"חמדת ישראל", כתיבת יד; אך בסידור רבינו הרש"ש ז"ל לא נזכר עניין חזרת הפנים לימין ולשמאל, ועם כל זה, מנהג ישראל תורה הוא, ויש טעם וסמך למנהגם, וכן ראוי לעשות. ואותם בני אדם שעושין קבלת שבת בהולכה והובאה, שהולכין ובאין לארבע רוחות המקום, טועין הם; אלא צריך שיעמדו כלפי מערב. ודע, שסגירת העיניים בעת קבלת שבת הוא צורך גדול ויש בזה סוד, לכן צריך ליזהר בזה; ורק אותם בני אדם שמוכרחים לומר קבלת שבת מתוך סידור-תפילה, הם מוכרחים לפתוח עיניהם לראות בספר שבידם; ואין למחות בידם בעבור זה, וכמו שכתבתי בתפילת העמידה.

פרק ג

בליל-שבת יש לאדם שלשה מיני תוספת שבת: האחד תוספת נפש, וזה נעשה בעת קבלת-שבת באומרו "באי כלה"; והשני תוספת הרוח, וזה נעשה בעת שאומרים "ברכו" קודם ערבית; והשלישי תוספת הנשמה, וזה נעשה בעת שאומרים "ופרוש עלינו ועל ירושלים עירך סוכת רחמים ושלום"; ואלו הם בחינת הלילה של שבת, דהיינו שהם מצד המלכות שזמן עלייתה הוא בליל-שבת. אך ביום שבת יש עוד שלשה מיני תוספת של בחינת היום, והם יותר מעולין, שהוא מצד התפארת שהוא יותר עליון, שהוא סוד דוכרא; ושלשה אלו נבארם לקמן, בשבת הבאה בע"ה. ולכן בעת קבלת-שבת, באמרך "בואי כלה וכו'" שהוא עיקר קבלת-שבת, תכוון לקבל תוספת הנפש, ובאמירת "ברכו" תכוון לקבל תוספת הרוח. ומפורש בסידור רבינו הרש"ש שקבלת תוספת הרוח תהיה בעניית "ברכו", דהיינו, כאשר עונה ואומר "ברוך ה' המבורך לעולם ועד"; יעין שם. ומכל מקום, מעת שאומר בעל הקדיש "ברכו את ה' המבורך", יכוון השומע להכין עצמו לקבלה זו; וכן זה האומר הקדיש עצמו, גם כן עיקר קבלת הרוח אצלו כשאומר "ברוך ה' המבורך". וכתבו בשם רבינו הרב חיים ויטל ז"ל, שצריך האדם להיות עומד ב"קדיש ברכו", כדי לקבל תוספת הרוח מעומד; וכן צריך לקום כשאומר "ופרוש", כדי לקבל תוספת הנשמה מעומד; ונמצא שאם לא יתפלל בציבור, דאינו שומע "ברכו" ועונה, הנה הוא מפסיד קבלה זו; מיהו, טוב לומר היחיד ברייתא זו: אמר רבי עקיבא: חיה אחת עומדת ברקיע ושמה "ישראל", וחקוק על מצחה "ישראל". עומדת באמצע הרקיע ואומרת: "ברכו את ה' המבורך", וכל גדודי מעלה עונים ואומרים: "ברוך ה' המבורך לעולם ועד"; עד כאן. ואע"ג דלא תועיל ברייתא זו במקום עניית "ברכו" דקדיש ממש - לעניין זה דתוספת, מכל מקום מהניא פורתא; ולאנוס בתפילת יחיד, תהני ליה, כי ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

פרק ד

אם שכח ולא כיוון לקבל תוספת הרוח ב"ברכו" הראשון, או שלא שמע מבעל הקדיש כדי שיענה ויכוון, יש לו תקנה לכוון בקבלת תוספת הרוח ב"ברכו" האחרון שאומרים אחר העמידה קודם "עלינו לשבח", ואז יקבל אותה שעה תוספת הרוח ותוספת הנשמה ביחד, יען כי מאחר דלא קבל הרוח ב"ברכו" הראשון, אי אפשר לקבל תוספת הנשמה באמרו "ופרש", ולכן עתה יכוון לקבל שניהם יחד, וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות.

פרק ה

פיוט "לכה דודי" לא נזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל, כי זה הפיוט חברו רבינו שלמה אלקבץ ז"ל, ואין חיוב באמירתו, אך פשט המנהג לאמרו; אבל אמירת "באי כלה באי כלה, באי כלה שבת מלכתא" היא מדברי רבותינו ז"ל, ונזכרה בגמרא ובתיקונים. וכפי דברי רבינו האר"י ז"ל, עיקר קבלת-שבת היא באמרו "באי כלה", ואז נאסר בעשיית מלאכה אע"פ שלא אמר עדיין "מזמור שיר ליום השבת". ומה שכתב מרן ז"ל בשולחנו הטהור (סימן רסא, סעיף ד) דנאסר בעשיית מלאכה משיתחיל לומר "מזמור שיר ליום השבת", היינו, מפני שבימיו לא נתפשטו דברי רבינו האר"י ז"ל, או יתכן דהיה מנהגם לומר "באי כלה" אחר אמירת המזמור. ואנחנו, אין לנו אלא דברי רבינו האר"י ז"ל דקבלת-שבת חלה באמירת "באי כלה", וכן כתב הרב "הלכות קטנות", דכשאומר "באי כלה" קבליה לשבת ואסור במלאכה; יעין שם. ודע, כי ביום טוב, חל עליהם קדושת יום טוב באמירת "ברכו" דקודם ערבית, ונכון להחמיר מאמירת המזמור.

פרק ו

חייב אדם להוסיף מחול על הקודש, וזמן תוספת זה, יש בו כמה סברות חלוקות; ואנחנו, אין לנו אלא דברי רבינו האר"י ז"ל שאמר: זמן קבלת-שבת הוא סמוך לשקיעת החמה. ובארנו כוונתו - רוצה לומר, כשהחמה בראש האילנות, דהיינו שליש שעה קודם קריאת ה"מגרב" שקורא בסוף שעה י"ב ממש. והמאחר לומר קבלת שבת בין-השמשות, שמתחיל שבעה דקים וחצי קודם קריאת ה"מגרב", הפסיד מצוות התוספת. ומפורש להדיא בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות, דף צ"ז, ע"ב, דאין נקרא תוספת אלא אם כן נמשכה קודם זמנה הראוי לה, אבל כשיתקדש השבת עצמו ויהיה ממש ליל-שבת גמורה, אינו נקרא תוספת, רק קדושת שבת עצמו; יעין שם. מיהו, כל זה על קבלת-שבת באמירת "באי כלה", אבל "קדיש ברכו" שבו תוספת הרוח, וכן אמירת "ופרוש" שבה תוספת הנשמה אינו צריך שיהיה זה בוודאי יום, אלא אע"פ שנעשה לילה, אין בכך

כלום. וכן נראה להדיא בשער הכוונות, דף צ"ט, עמוד ג, שרבינו האר"י ז"ל בעצמו היה עושה כל זה אחר שנעשה לילה ממש.

פרק ז

מי שקבל שבת מבעוד יום, יוכל לומר לחברו שלא קבל שבת עדיין, לעשות איזה מלאכה; ועיין "מחזיק ברכה" ושאר אחרונים; מיהו, הרב "חסד לאלפים" ז"ל הביא מתשובת "בית חדש" ז"ל, דנכון להחמיר בזה, יעין שם. ונראה לי דלצורך מצווה יש להקל ולא להחמיר, וכן המנהג פשוט.

פרק ח

אם טעה בערבית דשבת והתחיל תפילת חול ונזכר באמצע הברכה, גומר אותה ברכה ויחזור לומר של שבת. וזה הדין ישנו גם בתפילת שחרית ומנחה, אבל אם טעה במוסף, פוסק אפילו באמצע הברכה ולא יגמרנה, אלא יתחיל של שבת תיכף. ומפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל: בערבית יאמר "וינוחו בה", ובשחרית "וינוחו בו", אך במנחה לא נתפרש בדבריו כלום. וגם בסידור רבינו הרש"ש לא נתפרש על מנחה. ושמעתי דמנהג החסידים בערי הקודש ת"ו לומר במנחה "בו", אך אנחנו, מנהגנו לומר במנחה "בם" כמו שכתב הרמ"ז ז"ל ו"משנת-חסידים" ז"ל.

פרק ט

אחר תפילת ערבית אומרים "ויכולו" בקול רם מעומד, ואפילו המתפלל ביחיד חייב לאומרו, שיש סוד עמוק באמירת שלוש פעמים "ויכולו", ואין לגרוע מהם אפילו ביחיד.

פרק י

ברכה מעין שבע, אין עיקר טעם שלה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל שנתקנה בשביל המאחרין בבית-הכנסת שבשדה, אלא באמת יש בה צורך גדול על פי הסוד, והוא במקום החזרה. לכן, גם אם מתפללין ציבור בבית חתנים ואבלים וכיוצא, שאין שם ספר תורה, חייבין לומר ברכה מעין שבע, וכן פשט המנהג בירושלים לאומרה בכל מקום שמתפללים בעשרה, אע"פ שאין שם ספר תורה; וזה המנהג נתפשט מזמן רבינו הרש"ש ז"ל, וכמו שכתב בספר "פרי-האדמה", וכן הנהגתי פה עירנו יע"א בעזרת ה' יתברך.

פרק יא

אחר תפלה ילך לביתו תיכף ומיד לקדש. וסדר הקידוש כתבתי לעיל בס"ד. ומיד אחר הקידוש יעשה נטילת ידים כהלכתה מכלי שאינו נקוב. וקודם שיטול ידיו יאמר "מזמור לדוד, ה' רועי לא אחסר" שיש בו ז"ן תיבות, ויכוון שלא יחסר מזונו וגם מזון הנפש, וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל. ויש נוהגים לאמרו אחר נטילת ידים, ואין למחות בידם, וכנזכר ב"מחזיק ברכה", סימן קס"ו. גם קודם שיטול ידיו יאמר נוסח זה: לשם

יחוד קודשא בריך הוא וכו', הריני בא לקיים מצוות עשה דרבנן ליטול ידי ולשפשפם קודם סעודה, כדי לעשות נחת רוח ליוצרי ולעשות רצון בוראי לתקן שורש מצווה זו במקום עליון. ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתהיה חשובה ומקובלת ורצויה לפניך מצווה זו של נטילת ידיים והשפשוף קודם סעודה כאלו כוונתי בכל הכוונות הראויות לכוון במצווה זו. ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שבזכות מצות הברכה אשר נברך על נטילת ידים קודם סעודה, יהיה עתה עת רצון לפניך, וימשך מן אור אין סוף שפע מוחין ואורות גדולים לשנים-עשר פרצופים הרמוזים בעשר ספירות הכוללים, הרמוזים בעשר אצבעות הידיים, ומשם נקבל שפע עשרה ברכות ככתוב (בראשית כז, כח): "ויתן לך האלהים (למשוך מאין סוף מוחין ושפע) מטל השמים (חכמה) ומשמני הארץ (בינה), ורוב דגן (דעת) ותירוש (חסד); יעבדוך עמים (גבורה) וישתחוו לך לאומים (תפארת) הוי גביר (נצח) לאחיך (הוד) וישתחוו לך בני אמך (יסוד); אורריך ארור ומברכיך ברוך (מלכות)".

פרק יב

בשבת צריך ליטול ידיו קודם שלש סעודות מעומד כנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל. והוא הדין לברכה וניגוב נמי צריך מעומד. וכתב הרב הגאון מורנו רבי אליהו מני נר"ו, דלאו דווקא בנטילה דאכילה, אלא גם בנטילת שחרית דיום שבת, גם כן נוטלין ומברכין ומנגבים מעומד, שכן כתב רבינו הרש"ש ז"ל, וכבר הרב "תורת-חכם" ז"ל עשה מטעמים לדבר. וכתב עוד, שהוא נר"ו נוהג גם-כן ביום טוב, דאם אינו מועיל אינו מזיק; עד כאן דבריו נר"ו. ונראה לי: "יפה אמר חנן" (ראה כתובות קה.) על יום טוב, אך אנא עבדא אי אפשר לי לעשות נט"י דשחרית דשנה מעומד, והמשתדל לקיים זה תבוא עליו ברכה.

פרק יג

כשיטול ידיו לסעודה יקח הכלי בידו הימנית ויתנהו לידו השמאלית, כדי להכניע השמאלית לימין; ויטול מן השמאלית על הימין שלוש פעמים רצופים זה אחר זה, ואח"כ יטול על השמאלית גם כן שלוש פעמים רצופים בזה אחר זה, ואח"כ ישפשף ידיו זה בזה, שלוש פעמים רצופים ליד ימין ושלוש פעמים רצופים ליד שמאל וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל. ואע"ג כי בדברי רבינו האר"י ז"ל, בשער טעמי המצוות, דף נ"ב, עמוד ב, זכר בנטילה שתי פעמים, ובשפשוף פעם אחת - נאמן רבינו הרש"ש בזה, שכל דבריו היה מוציא אותם ומולידם מדברי רבינו האר"י ז"ל בעצמו.

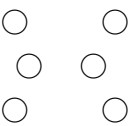
פרק יד

אחר נטילת ידים יגביה ידיו כנגד ראשו ויברך תכף ומיד בעוד ידיו זקופים, כדי שלא תהיה הגבהת ידו בריקניא. ובעוד ידיו זקופים, יפשוט ידיו שיש בהם עשר אצבעות,

לקבל שפע וברכה מעשר מיני שפע, ויכוון להמשיך ממקום עליון מוחין ושפע, והם עשר מיני ברכות הנזכרים בפסוק: "ויתן לך האלהים וכו'" עד "ומברכיך ברוך" וכנז' בסידור רבינו הרש"ש ז"ל. ופיוט "למבצע על רפתא", ויש נוהגים לאמרו אחר נטילה, קודם בציעה, וכמו שכתב הגאון "מחזיק ברכה", סימן קס"ו, על מנהג רבנן קדישי; יעין שם. ובביתנו נוהגים מאבותינו לאמרו אחר נטילה, קודם "המוציא"; וצריך לאמרו בשלוש סעודות.

פרק טו

צריך לבצוע על שתי ככרות בכל סעודה משלוש סעודות, ויהיו שלמות זכר למן דכתיב בה (שמות טז,כב): "לחם משנה". וגם הנשים, אם אוכלים לבדם, חייבים ג"כ בשתי ככרות וכנזכר בפוסקים ז"ל; מיהו, לפי דעת רבינו האר"י ז"ל צריך לסדר בשולחן שתים-עשרה ככרות בכל סעודה משלוש סעודות (ששה זוגות שהם י"ב) כזה:

ובארבע ככרות האמצעים יכוון שהם כנגד ארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא, ושתים העליונות הם כנגד אות יו"ד ואות וא"ו, שהם אותיות הזכרים, ושתים שתחתיהם, הם כנגד שני ההין, שהם אותיות הנקבות: ה"א ראשונה תחת אות יו"ד שבצד ימין, וה"א אחרונה תחת אות וא"ו שבצד שמאל. וכשתברך ברכת "המוציא", תיקח ב' ככרות העליונות, שהם כנגד אותיות יו"ד וא"ו, ותחברם יחד דבוקים אחור באחור, ובזה נעשים ככר אחד שיש לו שני פנים משני צדדיו, שיהיה בזה כדמיון לחם-הפנים שבמקדש; ותאחזם בין שתי ידיך, שתהיה ימינך על פני ככר היו"ד ושמאלך על פני ככר הוא"ו, ובעוד שתי ככרות אלו בידיך, צריך שיהיו מונחים בידיך כנגד ב' ככרות התחתונים, שהם כנגד שתי ההין, כדי שישפיעו הזכרים בנקבות; ותברך אז ברכת "המוציא" בעודם בין ידיך. ואחר שתגמור הברכה, תבצע מלחם הימני, שהוא כנגד אות יו"ד, שיעור כזית, ותטבלנו שלושה פעמים במלח ותאכלנו, ותכוון לשם מצוות סעודת שבת, וגם תכוון דכזית זה הוא כנגד אות יו"ד דשם הוי"ה. ואחר שתאכל ותטעום מכזית זה, אז תכף תבצע עוד מככר הנזכר שיעור כביצה ותיתן לאשתך, ותכוון כי זה הוא כנגד אות יו"ד של שם אדנ"י, ותכוון אז לשם השילוב של הוי"ה אדנ"י, שהוא שם יאהדונה"י. והוא הדבר אשר יסד רבינו האר"י ז"ל בפיוט שלו: "למבצע על ריפתא, כזיתא וכביעתא, תרין יודין נקטא, סתימין ופרישין". אח"כ תבצע לשאר המסובין. ותזהר בעת שתבצע את

כזית שלך וכביצה של אשתך, שלא תשמיט ככר השני, שהוא כנגד אות וא"ו, מידך, אלא תבצע בעודו מחובר בידיך עם אותו ככר שאתה בוצע ממנו. וסדר זה תעשהו בשלוש סעודות. ואם לא נמצא לך י"ב ככרות, תסדר ארבע ככרות, אך ודאי מצווה רבה להשתדל לסדר י"ב ככרות כפי הציור שרשמנו לעיל; וסדר זה הוא המיוסד ע"פ דברי רבינו האר"י הקדוש זלה"ה כנזכר בשער הכוונות.

פרק טז

שיעור כזית הוא תשעה דרהם, ושיעור כביצה הוא שמונה-עשר דרהם. ואחר שתבצע שעור כזית לעצמך, תזהר לאכול עוד מן הפת להשלים שיעור תשעה-עשר דרהם, כי צריך לאכול לכתחילה פת בסעודת שבת יותר מכביצה, ורק מי שהוא חולה ובעל מכאובים דקשה לו אכילת הפת, סגי ליה בכזית בלבד. ועיין ב"ברכי-יוסף" ו"שיורי ברכה" ושאר אחרונים ז"ל.

פרק יז

כאשר תסדר האישה הפת על השולחן, תזהר להניח מפה תחתונה ומפה עליונה; ויש בזה כמה טעמים על פי הפשט. ואחר שתניח מפה העליונה, תניח שתי ידיה על השולחן ותאמר פסוק: "וידבר אלי, זה השולחן אשר לפני ה'", וע"י דבור זה תשרה הקדושה על השולחן וכנזכר בספר "כתר-מלכות"; ומסתברא מלתא, כמו שאמרו על כסא אליהו הנביא זכור לטוב בשעת המילה, שצריך לומר בפה "זה הכסא וכו'"; ועיין בזוהר הקדוש (א, רט:).

פרק יח

מצווה לאכול דגים בשלשה סעודות של שבת, אפילו דבר מועט וכנזכר בפוסקים. ואמרתי טעם נכון לאכילת דגים בשבת: כי הדגים נבראו מן המים, אבל בהמות נבראו מן העפר וכנזכר במדרש רבה. וידוע כי סדר הארבע יסודות למעלה הוא כך: מים, אש, רוח, עפר, וכמו שכתב רבינו ז"ל בשער מאמרי רז"ל, דף י"ב, עמוד ב, בביאור מאמר פסיעותיו של אברהם אבינו; יעין שם. ובזה פרשתי בס"ד, דברי רבינו ז"ל ב"עץ-חיים", שער נו"ן, פרק א', הקושיא שנתקשו שם. ולפי דברי רבנט ז"ל שלמעלה, הסדר הוא, מים קודם אש - נתפרשו דבריו ב"עץ-חיים" היטב. איך שיהיה – נמצא, למעלה, המים הוא עליון, ולכן הדגים בשבת עדיפי מבשר בהמה שנבראה מיסוד התחתון, דהדגים נבראו מן המים שהוא יסוד העליון, והשבת נזון ממקום עליון וגבוה מאד. ועוד פרשתי, בס"ד, טעם אחר, על פי מה שכתב במדרש בראשית-רבה, פרק ז', סימן ב, בעובדא דיעקב איש כפר נבראי, שהורה בצור שהדגים טעונים שחיטה, ושמע רבי חגי, ושלח אחריו והלקהו וכו', והביא לו רבי חגי ראיה מן התורה, דכתיב (במדבר יא,כב): "הצאן ובקר ישחט

להם ומצא להם, אם כל דגי הים יאסף להם ומצא להם". מכאן ראיה: צאן ובקר בעי שחיטה, ודגי הים, די להם באסיפה מן הים; יעין שם. ובזה מובן היטב הטעם דאוכלין דגים בשבת, להורות, כמו שהדגים, אין צריך לתיקון שלהם מעשה מלאכה, כן השבת, אין צריך לברורים שלו תיקון ע"י מעשה ומלאכה.

פרק יט

מי שנאנס ולא אכל סעודה ראשונה בליל שבת, יאכל שלשה סעודות ביום, וגם סעודת התשלומין יאכל בה פת, ויסדר שולחנו כמו סעודת החיוב של הלילה; וכן הוא הדין ביום טוב יעשה כן. ועין "מגן-אברהם", סימן רצ"א ושאר אחרונים ז"ל, שם. ואם שלחו לאדם איזה דבר מאכל שיאכלנו בשבת, לא יאכלנו בחול, וזהו ממידת חסידות (מספר חסידות תתסו), וכנזכר בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן ז"ל, בסימן רס"ב, סעיף ח; יעין שם.

פרק כ

טוב שילמוד על השולחן בליל-שבת ארבע פרקים ראשונים של משנה דשבת, והשאר יגמור ביום. ואם קשה עליו הלימוד בליל-שבת, ילמוד לפחות פרק אחד וכנזכר בשער הכוונות. וטוב לומר דברי-תורה לבני ביתו בליל-שבת על עניין הפרשה, וכן היה מנהגו של עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה בארבעה פרקים במשנה ובדברי תורה על השולחן.

פרק כא

אחר ברכת המזון תחזור לקח שתי אגודות ההדס בשתי ידיך ותחברם יחד ותאמר: "זכור ושמור בדבור אחד נאמרו", ואח"כ תברך ותריח, וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות. ונראה לי שצריך להסיר ההדס אחר קידוש, שכבר בירך עליו, ולהצניעו במקום אחר, כדי שיוכל להביאו אחר ברכת המזון ולברך עליו שנית, אבל לא ישאר לפניו, אף על גב דברכת המזון חשיב סילוק - הא איכא פלוגתא בזה. ולפי דעת רבינו האר"י ז"ל, מנהג טוב לקרות בכל ליל-שבת אחר ברכת המזון המשנה דמסכת ערובין; ואנו לא נהגנו בזה; ומי שאפשר לו, תבוא עליו ברכה.

פרק כב

מנהג רבינו האר"י ז"ל להניח השולחן במקומו בליל-שבת אחר ברכת המזון, והמפה פרוסה עליו, וכוס של ברכה גם כן מונח עליו, והיה משאיר בו מעט יין כדי להשאיר שם ברכת ליל-שבת בסוד "אסוך שמן" האמור באלישע הנביא עליו השלום (מלכים ב ד,ב) ככתוב בזוהר הקדוש. וגם לסיבה זו, היה משייר תחת מפה הפרוסה מעט פתיתין של פת, אבל לא לחם שלם וכנזכר בשער הכוונות, אך צריך לשמור זה מן החתולים המצויים בבית שלא יכנסו ויאכלו הפת. והנזהר בכל הנזכר לעיל, תבוא עליו ברכה.

פרק כג

עניין הזיווג והעונה של שבת הוא מצווה רבה, ואשרי הזוכה לעשות כל מעשיו לשם שמים. וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה בגמרא (כתובות סב:): עונתן של תלמידי חכמים, מליל-שבת לליל-שבת; ורק בליל ראשון של פסח, וליל ראש-השנה, וליל שמיני-עצרת, וליל שני דשבועות, אפילו שחלו בשבת, אין לעשות זווג בהם ע"פ הסוד, אלא רק אם הוא ליל טבילת מצווה. וכל זה הוא לתלמדי חכמים ואנשי מעשה, אבל המון העם, מי שיודע בעצמו שאינו יכול לעמוד בדבר זה, שאינו יכול לכבוש תאוותו, מותר לו לשמש אפילו בלילות החול, ורק חייב להיזהר לפרוש סמוך לוסתה. וגם בעונה של ליל-שבת שהיא מצווה גדולה אינה מצווה מן המובחר, אלא רק אם ישמש אחר חצות לילה. נמצאת אתה למד, ארבעה מדרגות יש בתשמיש המיטה: הראשון הגרוע, הוא המשמש בימות החול קודם חצות לילה; והשני המעולה ממנו, הוא המשמש בחול אחר חצות לילה; והשלישי המעולה ממנו, המשמש בליל-שבת קודם חצות; והרביעי המעולה מכולם, המשמש בליל-שבת אחר חצות. ואם נזדמן לו טבילת מצווה בלילי החול, הרי זה משמש באותה לילה אף על פי שהוא חסיד ופרוש, ואינו רשאי לעכבה עד ליל-שבת; ועושה בזה תיקון כמו עונה של ליל-שבת, וכדמוכח מהזוהר הקדוש (ח"א נ.), דאצלו נחשב ליל טבילה כליל שבת; ולכן טוב שיזהר לקיימה גם כן אחר חצות לילה היכא דאפשר לו, אבל אם חושש פן חס וחלילה יראה קרי אם ישן קודם תשמיש, הרי זה משמש קודם שינה, אפילו קודם חצות. וגם בלילי ראש חודש ויום טוב יש מעלה בזיווג על פי הסוד, וחסידים ואנשי מעשה מקיימים בהם מצוות עונה.

ודע דאיתא בספר "פרי-עץ-חיים" וזה לשונו: מורי זלה"ה היה אומר, דכל אזהרה "מערב שבת לערב שבת", הוא במשמש לשם הריון, לצורך בנים; וצריך להיות אז הזיווג כדי שישרה בהאי טיפה נשמה קדושה עליונה מהזיווג העליון, אבל אם אשתו כבר מעוברת או מניקה, אין לחוש עליו כל כך; והטעם, כי כל עצמה של אזהרה זו אינה אלא לבל ישפיע נשמות הנקראים "צדיק ורע לו", רק נשמות דשבת כנזכר, אבל אם היא כבר מעוברת או מניקה, בטלה טענה זו; עד כאן לשון מורנו הרב חיים ויטל ז"ל שם; יעין שם. ועוד ראיתי לרבינו הרב חיים ויטל ז"ל ב"עולת-תמיד", דף ס"ט, עמוד א, שדקדק מן ה"תיקונים", סוף דף צ"ג כפי החילוק הנזכר, דיש לחלק במעוברת או מניקה; יעין שם. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי בס"ד, דאין סתירה מדברים הנזכר למה שכתב רבינו ז"ל בשער טעמי המצוות ובשער הכוונות בעניין הזיווג של ימות החול. וכתבתי, דאע"ג דגם תלמידי חכם יכולים לסמוך על דברי מורנו הרב חיים ויטל ז"ל בספר "פרי-עץ-חיים"

הנזכר, לשמש בחול במעוברת ומניקה, עם כל זה ראוי שינהגו בפרישות ולא ירגילו עצמם בכך, ורק אם בדרך מקרה נזדמן להם דבר זה בחול, אין לחוש.

פרק כד

אפילו בחדשי העיבור וחדשי יניקה, ואפילו אישה עקרה, או שפסקו דמיה, שאינה ראויה להוליד עוד, חייב בעלה לקיים מצוות עונה בה; ואפילו שהוא חכם וחסיד, אינו רשאי לבטל ממנה מצוות עונה; ואל יחשוב שבעילתו תהיה לבטלה, אלא באמת גם בעילות אלו עושים פרי למעלה, ויולדו מהם נשמות; וכמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצוות וז"ל: אבותינו, אברהם, יצחק ויעקב, הגם כי היו נשותיהם עקרות - לא היו נמנעים מן הזיווג, והיו מכוונים אל זיווג התדירי וכו'; יעין שם. והגאון חיד"א ז"ל ב"מדבר-קדמות", דף פ"ג, מן זוהר הקדוש בכתבית יד וזה לשונו: אמר רבי שמעון: לעולם יקיים אדם מצוות עונה בזוגתו לשם שמים, שכל אותם וכו', אף שהיא עקרה וזקנה, אינם הולכים לאבוד, אלא הקב"ה מצווה למלאך הממונה שישמרם לעתיד לבוא, ויהיה לו בנים רבים וכו'; יעין שם.

פרק כה

טוב שיתן אדם מיטתו בין צפון לדרום וכמו שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה, ויהיה דגמת אדם הראשון כשנברא. וכך יעשה: ראשו למזרח, כנגד הדעת הנקרא "מזרח", דכתיב: "ממזרח אביא זרעך"; ורגליו למערב, כנגד יסוד ומלכות; וידו הימנית בדרום, שהוא החסד; ויד השמאלית בצפון, שהוא הגבורה, וכנזכר בדברי רבנו האר"י ז"ל, שער טעמי המצוות, דף ו, עמוד ב; עיין שם. וצריך לשהות על הבטן עד שיכלו טיפות הזרע לגמרי, וכן יזהר לאחר ששמש מיטתו אפילו מאותם הטיפות שהם כמו מים ואינם קשורות כלובן ביצה, כי כל זה בכלל השחתת הזרע, וכמו שכתב רבנו ז"ל בשער טעמי המצוות, דף ז, עמוד ב; יעיין שם. מיהו, נראה לי דאינו נענש עליהם, כיוון דהוא אנוס בזה מצד קיום המצווה. וידוע כי אצל רוב בני-אדם אינם נפסקים ניצוצות אלו רק אחר שישתין, על-כן ישתדל להשתין, ולא יטבול קודם שישתין; וכוונת רבנו ז"ל להזהירו בזה.

פרק כו

אסור לשמש לאור הנר, ואינו מספיק נתינת מחיצת סדינים של פשתן סביב המיטה, אלא צריך שלא יהיה אור הנר מאיר בתוך המיטה כלל ועיקר, וכמו שכתב רבינו ז"ל בשער טעמי המצוות, דף ז', עמוד א; יע"ש. ומלשון רבותינו ז"ל מוכח, דאם ישן באכסדרה גדולה, או על גג גדול, והנר רחוק מן המיטה, ואין מגיע אורו למיטה כלל, שרי, אע"פ שהוא רואה בעיניו את הנר הדולק. ומה שכתב הגאון מורנו הרב שלמה קלוגר ז"ל, דאם משמש בכיסוי של סדין גדול ורחב, שרי - אין דבריו מחוורין, וכאשר השגתיו בתשובה.

ואיש ואשתו שיש להם ילד קטן יונק, וישנים בחדר, וצריך להם אור בחדר, שלא תוכל להניק בחושך, כיצד יעשה בשבת, שאינו יכול לכבות קודם תשמישו ולהדליקו אחר כך? עשיתי להם תקנה - שיניחו הנר בתוך חלון עמוק העשוי בכותל, ויעשו לחלון דלת, ובעת תשמיש יסתום הדלת ולא יראה אור הנר בחדר, ואחר תשמיש יפתחנו כדי שתניק האישה לאורו.

ודע כי המנהג פשוט פה עירנו בגדאד יע"א מזמן קדמון, דהחתן שנושא בתולה, משמש בליל חופה שהיא ביאה ראשונה, לאור הנר, אפילו הוא חכם וחסיד, בלתי שום פקפוק. ואני אמרתי טעם להתר זה בביאה ראשונה שהיא אינה ראויה לעיבור, דאין האישה מתעברת מביאה ראשונה (יבמות לד.), כי אם רק היא לעשותה כלי, ולכן אין החיצונים מתגרים בזה, ואין כאן עונש של בנים נכפים דאמרו רבותינו ז"ל, יען כי אותו תשמיש אינו ראוי להריון, כי עניין זה הוא סגולי והא תליא בהא. ודע כי אור הנר הוא חמור מאור הלבנה, ועיקר הנזק יהיה מאור הנר דווקא; מיהו, אם אור הלבנה זורח בהדיא על המיטה, לא ישמש, אבל אם אין אור הלבנה זורח ממש על המיטה, אע"פ שמאירה המיטה מכוח אור הלבנה הרחוק ממנה, מותר לשמש ע"י שיהיה מאפיל בסדין שיהיה פרוס עליו לגמרי. ובשעת הדחק, שהוא צריך לשמש, ואור הלבנה זורח על המיטה, ואינו יכול להמתין עד שיעבור האור מעליה, הרי זה מאפיל בסדין שיפרסנו עליו ועל אשתו עד שיהיו מכוסין בו לגמרי ושרי. ובסה"ק "מקבצאל" העליתי, דאם עלה עמוד-השחר, כל זמן שלא האיר היום, שהוא תחילת לבישת תפילין בחול, חשיב בכלל לילה ומותר לו לשמש, ואין זה בכלל משמש מיטתו ביום. וישתדל האדם לטבול אחר תשמיש-המיטה, ובפרט ביום שבת, כדי שיקבל תוספת שבת של היום בגוף טהור.

חיי שרה

פתיחה

ויברכו את רבקה ויאמרו לה, אחותנו את היי לאלפי רבבה (בראשית כד, ס). יש לדקדק: תבת "את" לשון יתר, דהוה לה למימר "אחותנו היי לאלפי רבבה"? ונראה לי, בסייעתא דשמיא: דידוע דארבעה מדרגות יש במספר, והם:

אחדים -- שהם בחינת עשייה, ובחינת מלכות, ובחינת הא אחרונה דשם הוי"ה;

ועשרות -- שהם בחינת יצירה, ובחינת חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד ובחינת וא"ו דשם הוי"ה ,

ומאות -- שהם בחינת בריאה, ובחינת בינה, ובחינת ה"א ראשונה

ואלפים שהם בחינת אצילות, ובחינת חכמה, ובחינת יוד.

ועוד יש מדרגה חמישית שהיא רבבות, והיא בחינת עולם למעלה מאצילות, ובחינת כתר, ובחינת קוצו של יוד דשם הוי"ה ברוך הוא.
וידוע כי בבחינות שהם כנגד אחדים, עשרות, מאות, שהם בריאה יצירה עשייה, יש יניקה לחיצונים ואומות העולם, כי בבריאה יצירה עשייה יש תערובת רע, אך בבחינת האלפים ורבבות אין יניקה לחיצונים כלל ועיקר; ועליהם נאמר (תהילים ה, ה): "לא יגורך רע". ולכן לבן וסיעתו שהם מסטרא-אחרא, מזלם חזי דאין להם יניקה מאלפים ורבבות, ורק רבקה שהיא בדרגא דקדושה, יש לה יניקה ואחיזה באלפים ורבבות. ולזה אמרו לה: "אחותנו את" דייקא, רוצה לומר, את לבדך "היי לאלפי רבבה", מה שאין כן הם, אין להם מגע שם. ובזה פירשתי, בסייעתא דשמיא, רמז הכתוב (תהילים קמד, יג): "צאננו מאליפות, מרובבות" – דישראל נקראו בשם "צאן", דכתיב (יחזקאל לד, לא): "ואתן צאני, צאן מרעיתי"; ולזה אמר עליהם "מאליפות מרובבות", שיש להם יניקה ואחיזה באלפים וברבבות. ולכן כתוב (במדבר י, לו): "שובה ה' רבבות אלפי ישראל".
ולכן במנחת שבת-קודש נמשך לנו שפע והארה מכנגד הרבבות שהוא הכתר, כי הכתר הוא בחינת רבבות. ובמנחת שבת יתגלה אור עליון מעתיקא דקדישא, שהוא סוד כתר הנקרא רצון, כי שם הוא רצון גמור; ולכן אומרים אנחנו אותה שעה פסוק (תהילים סט, ד): "ואני תפילתי לך ה' עת רצון", שהוא נאמר על גילוי הארה הנזכרת, ואין חלק ואחיזה בהארה זו דכתר שהוא כנגד מספר הרבבות, אלא רק לישראל דווקא.

פרק א

טעם לאמירת פסוק: "ואני תפלתי לך ה' עת רצון" במנחת שבת - מפני כי בחול בעת המנחה הוא עת צרה שמתגלין דינים קשים, אבל בעת מנחת שבת מתגלה בחינת הכתר העליון הנקרא רצון, ועל יד כך נכפפים ונכנעים הדינים והגבורות; ולכן נקרא עתה עת רצון, וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות. ויש בו עוד טעם, ע"פ הפשט הנאמר במדרש: אמר דוד לפני הקב"ה: רבונו של עולם, אין אומה זו כשאר אומות; כי אומות העולם כששותין ומשתכרין, הולכין ופוחזין, ואנחנו לא כן, אלא אע"פ ששתינו – "ואני תפלתי לך ה' עת רצון", וכנזכר ב"לבוש".

פרק ב

פסוק זה אומרים אותו אחר קדושת "ובא לציון"; ומי שדרכו ללבוש טלית במנחה, אומרו אחר שילבש. וכתב רבינו הרב שמואל ויטל ז"ל בספר "חמדת-ישראל": פסוק זה אומר השליח ציבור פעם אחת, וחוזרין הקהל ואומרים אותו, וחוזר השליח ציבור ואומרו, וחוזרין הקהל לאמרו פעם שנית; יעוין שם. ובשער הכוונות ובספר "פרי-עץ-חיים" לא נזכר לאמרו שני פעמים; ואולי מה שכתב "חמדת ישראל" כן, לאו לעיכובא, אלא כך

היה המנהג בימים ההם; ועם כל זה, כיון דנזכר דבר זה בספר "חמדת ישראל", אולי לעיכובא הוא; לכך ראוי לכל אדם לאמרו שני פעמים בזו אחר זו, וכן אני נוהג בעזרת ה'; ואומרים פסוק זה מעומד כנזכר ב"מחזיק ברכה". ואין מכסים המצח והפנים בטלית במנחת שבת, כמו שכתב ב"שלמי-חגיגה" בשם מהר"י צמח ז"ל.

פרק ג

מוציאין ספר תורה במנחה, ועולין שלשה, כנגד שלשה ראשונות שהם חוכמה בינה דעת, ושבעה שעלו בשחרית הם כנגד חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות. וכתבתי בסה"ק "מקבצאל": כמו שהזהיר רבינו ז"ל שישתדל האדם לעלות ששי בשחרית, מפני שהששי הוא מעולה יותר שהוא בחינת היסוד, כן ישתדל לעלות במנחה שלישי שהוא בדעת, שגם זה יועיל לתיקון היסוד, וכאשר תבין מן הרמז שלהם.

פרק ד

אין אומרים קדיש אחר קריאת ספר תורה במנחת שבת, יען כי במנחת שבת אין מפסיקין ב"אשרי" בין קריאת ספר תורה ובין קדיש דקודם העמידה, לכן מהני קדיש דעמידה לזה גם כן וכנזכר ב"לבוש". ועיין "בית דינו של שלמה" ז"ל, סימנים א,ב,ג; יעוין שם. ופה בגדאד נוהגים לומר "מזמור שיר ליום השבת" אחר קריאת ספר תורה, ואומרים קדיש, ומתפללים עמידה; וכן המנהג בעיר הקודש ירושלים ושאר ארצות החיים תוב"ב.

פרק ה

צריך להזהר בתפלת המנחה דשבת-קודש הרבה, שיש בה עליות גדולות למעלה. ואע"פ שיש סידורים שכתוב בהם "ומי כעמך ישראל", העיקר צריך לומר "כעמך כישראל", וכמו שכתב ב"שלמי-חגיגה" בשם מהר"י צמח ב"נגיד ומצוה"; וכן הוא בסידור רבינו הרש"ש ז"ל הנמצא אתנו. ומלשון שער-הכוונות שהזכיר "כעמך ישראל", אין מזה הוכחה כלל. ואמרתי בס"ד, דגרסא של "כישראל" היא נכונה יותר, יען כי בשמואל-ב', סימן ז', כתיב "כישראל", ובדברי הימים, סימן י"ז, כתיב "ישראל", לכן נראה דשפיר כתב מהר"י צמח ז"ל דצ"ל "כישראל", משום דזהו פסוק דנביאים. וכיוצא בזה מצינו באמירת "מגדול ישועות מלכו" בברכת המזון, דבשבת אומרים "מגדול" כמו שנאמר בנביאים (שמואל ב כב,נא), ובחול "מגדיל" כמו שנאמר בכתובים (תהילים יח,כא).

פרק ו

מה שאומרים בעמידה: "יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם", צריך לכוון בתיבת "מאתך": מאת ך' שהוא כתר – מנוחתם, כי במנחת שבת נמשך הארה מן הכתר, ולכן אנחנו אומרים עתה "יכירו בניך" שהם ישראל, וידעו כי מאת ך', שהיא הכתר, משם נמשך להם מנוחתם עתה בשעה זו, וכמפורש בדברי האר"י ז"ל בשער הכוונות.

פרק ז

באמרו "ועל מנוחתם יקדישו את שמך" יכוון למסור נפשו על קידוש השם; ויש סוד גדול בדבר זה, שיש צורך גדול עתה במסירת נפש על קידוש השם, וכמפורש בשער-הכוונות.

פרק ח

עניין הקדושה של חזרת תפלת מנחה דשבת, יש בה סוד גדול, כי עתה הקדושה הזאת נמשכת ממקום עליון וגבוה מאד וכמו שכתב רבנו ז"ל בשער-הכוונות, על-כן צריך להזהר בה מאד בכוונתה.

פרק ט

עניין שלוש פעמים "צדקתך וכו'" - לפי הפשט אומרים אותה במנחה של שבת כנגד שלשה צדיקים: יוסף הצדיק עליו השלום, ומשה רבנו עליו השלום, ודוד המלך עליו השלום, שנפטרו בשבת; אך טעם עקרי ע"פ הסוד הוא, כי צריכין אנחנו עתה לעורר ע"י נשמות שלשה צדיקים הנזכרים, תיקון גדול הצריך לעת-עתה במנחת שבת, כי לעת-עתה צריכה המלכות להעלות אורות מיין נוקבין למקום עליון וגבוה, וצריכה לשלשה נשמות של שלשה צדיקים הנזכרים, שיעלו גם הם אורות מיין נוקבין עמה. ואם חל שבת בראש חודש, אינה צריכה המלכות אל עליית השלשה צדיקים הנזכרים שיהיו מעלים עמה, ולכן אין אומרים שלוש פעמים "צדקתך צדק" הנזכר בשבת שחל בראש חודש, וכנזכר בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער-הכוונות. והמנהג פשוט דגם כשחל שבת ביום טוב וחנוכה ושאר ימים שאין אומרים בהם תחנה בחול, דאין אומרים "צדקתך צדק"; ולא עוד, אלא גם אם אלו ימים שאין אומרים בהם תחינה ביום ראשון בשבת, נמי אין אומרים "צדקתך צדק" ביום שבת. ועל זה אין בידינו טעם לידע איך נעלה באותו שבת התיקון הנזכר הצריך למלכות ע"י שלשה צדיקים באמירת שלוש פעמים הנזכרים. ועיין "אמת ליעקב" ניניו ז"ל, דף ק"ב, עמוד ד, סימן יו"ד. וכתב לי הרב הגאון מורנו רבי אליהו מני נר"ו, שמצא בכתיבת יד של הרב יר"א ז"ל וז"ל: מנהג קדום ב"בית-אל" יכב"ץ לכוון כל הכוונות בלב בין החזרה לקדיש, וכן הוא באמירת "צדקתך צדק" מכוונים הכוונות הנזכרות במחשבה, חוץ מראש חודש שאין מכוונים שום כוונה בין החזרה לקדיש; עד כאן לשון הרב היר"א ז"ל.

פרק י

בסעודת המנחה, קודם שתטול ידיך ל"המוציא", תאמר בקול רם ובשמחה רבה: "אתקינו סעותדא דמהימנותא שלימתא חדוותא דמלכא קדישא, אתקינו סעודתא דמלכא, דא היא סעודתא דזעיר אנפין", וכנזכר בשער-הכוונות. ודע כי שמעתי שהחסידים המקובלים בעיר הקודש תוב"ב אין אומרים "זעיר אנפין" בפרוש, אלא אומרים ז"א בראשי תיבות

דווקא - הן בלימודם בקבלה, הן ב"אתקינו וכו'" הנזכר; וקשיא לי על דבריהם מפיוט "בני היכלא דכסיפין" שתיקנו רבינו האר"י ז"ל, ומשם ראיה דהיה אומר "זעיר אנפין" בפירוש, להשלים המשקל; ואין לומר דרבינו האר"י ז"ל שאני, דאדרבא, להיותו גדול מאד, דיבורו פועל יותר, ואית ליה למחש טפי משאר אדם. ובספר "כתר מלכות" איתא וזה לשונו: להיות שהשעה הזאת ה"זעיר אנפין" עולה בעלייה גדולה עד הדיקנא, אין מן הראוי שנזכיר אותו בתואר זה של "זעיר אנפין", לכן לעת-עתה יאמרו "זהיר אנפין"; עד כאן דבריו. ואני נוהג לסיים: "דא היא סעודתא דמלכא קדישא" בלבד, ולפעמים אני מסיים: "דא היא סעודתא דמלכא קדישא זעיר אנפין".

פרק יא

אין בחינת קידוש על היין בסעודה זו, לפי ששורש סעודה זו הוא במקום עליון וגבוה מאד, שאין שם בחינת יין שהוא דין וגבורה; ועם כל זה, באמצע אכילת הסעודה הזו צריך לשתות יין ולברך עליו "בורא פרי הגפן", אבל לא לקדש עליו בקדושת היום בתחילת הסעודה כבשאר הסעודות, וכמו שכתב כל זה בשער-הכוונות, דף ק"י; יעוין שם. ובסה"ק "מקבצאל" נסתפקתי, אם אין לו אלא כוס אחד בלבד מה יעשה? אם ישתהו בתוך הסעודה ויברך "ברכת המזון" בלא כוס, או עדיף טפי לברך ברכת המזון על הכוס, ולא ישתה בתוך הסעודה. והעליתי דעדיף טפי להניחו לברכת המזון; ואף על גב דמצוות כוס זה של תוך הסעודה, זמנה קודם כוס ברכת-המזון כיון דמצוות כוס ברכת-המזון עדיפה ממצווה זו - נדחית מפניה. והבאתי בס"ד ראיה לזה מגמרא דיומא, דף ל"ד, בפלוגתא דתנא-קמא ורבי, דכתבו התוספות: איכא ביניהו, ציבור שלא היה להם נסכים אלא לאחד וכו', דלפי זה נמצא, למאן דאמר "גמר של ערבית משל שחרית", אע"ג דעתה, של ערבית היא לפנינו ובידינו, עם כל זה אין מקריבין הנסכים עתה, אלא משהים אותם עד שחרית משום דעדיף טפי; וכן העניין למאן דאמר השני; ולכן גם בנדון דידן, אע"פ שהוא יושב בתוך הסעודה, ומצווה זו דשתיית הכוס לפניו - מניח הכוס לברכת המזון משום דעדיף טפי.

פרק יב

בתוך הסעודה צריך להביא שתי אגודות ההדס ותברך ותריח בהם, וכמו שכתב בשער-הכוונות. ונראה לי דצריך לומר גם כן "זכור ושמור בדבור אחד נאמרו" כמו בשחרית. ואין מנהגינו להקיף השולחן במנחת שבת, יען כי לא נתפרש דבר זה בדברי רבינו האר"י ז"ל על סעודה זו, אך ודאי צריך להניח י"ב ככרות כפי הסוד, כמו סעודת הלילה ושחרית; וגם צריך שני מפות, אחת למעלה מן הלחם ואחת למטה; דאף על גב דבסעודה זו ליכא קידוש, ובטל טעם בושת הפת - הא איתא עוד שני טעמים דשייכי

גם בסעודה זו. ובעניין נטילת ידים יעשה כמו שכתבנו לעיל. וכתב בספר "בני ישששכר" שיש קבלה בידם לומר בסעודה שלישית שלשה פעמים מזמור "ה' רועי".

פרק יג

אחד האיש ואחד האישה חייבין לקיים סעודה שלישית בפת ועל השולחן כסעודה ראשונה ושניה באין הפרש; ואפילו חל יום טוב להיות במוצאי-שבת, גם כן צריך לקיים סעודה שלישית בפת. ויזהרו לומר תפילת "יהא רעוא" קודם שיטול ידיו לסעודה זו. והפיוט של "בני היכלא דכסיפין" שסידר רבינו האר"י ז"ל לסעודה זו, שמעתי שיש חסידים נמנעים לאמרו מחמת הפחד, שנזכר בו דברים כנגד הקליפות, ואומרים שיראים להתגרות בקליפות. ורבינו האר"י ז"ל, המחבר הפיוט שאני, דרב חיליה. ונראה לי דהנוהג לאמרו לא יבטל מנהגו, ורק יזהר לומר מן פסוק "קריבו לי וכו'" בלחש ממש, עד פסוק "ארי השתא", וכשיתחיל בפסוק "ארי השתא" יגביה קולו, והכי עדיף ואין בזה מחוש; ואנחנו אין נוהגים לאמרו כלל.

פרק יד

זמן סעודה שלישית אחר תפילת המנחה; ואם נאנס ועשאה מקודם, יצא בדיעבד, ובלבד שלא יעשנה קודם שש שעות ומחצה, דאז היא בכלל שחרית. ולפי הסוד שגילה רבינו האר"י בזה נראה, דאם עשאה קודם תפילת מנחה, לא יצא ידי חובתו גם בדיעבד.

תולדות

פתיחה

ואל שדי יברך אותך (בראשית כח, ג). נראה לי בסייעתא דשמיא: הנה ברכה זו שברך יצחק את יעקב באחרונה מתחלת באות ואו ומסיימת באות מם, רמז למילוי שם הוי"ה דיודין שעולה מספר מ"ו; אבל ברכה ראשונה שברכו ב"ויתן לך האלוקים" (שם כז, כח) מתחלת באות ואו ומסיימת באות כף, הרי כ"ו כמניין שם הוי:ה כפשוטו. נמצא, תחילה ברכו כנגד מספר הפשוט, ואחר-כך ברכו כנגד מספר המילוי שהוא מ"ו, דהוא מילוי ע"ב שעולה "חסד". וידוע מה שכתוב בזוהר הקדוש בפרשה זו, דף קמו, דיעקב וזרעו לא נשתמשו בעולם זה אלא בברכה אחרונה של יצחק, והיא זו; אבל ברכה ראשונה שמורה לימות המשיח. ובזה פרשתי בסייעתא דשמיא רמז הכתוב (תהילים כט, יא): "ה' עוז לעמו ייתן, ה' יברך את עמו בשלום" – חלק תבת "שלום" לשתיים וקרי בה "של ומ", כלומר, יברכם עתה בזמן הזה בברכה של ו"מ, שהיא ברכה של "ואל שדי" המתחלת באות ואו ומסיימת באות מם. ובזה יובן בסייעתא דשמיא רמז הכתוב (שמות טו, יז): "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה'" - קרי בה "תביא מו ותטע מו", דהיינו, ברכת "ואל שדי" שראשה ואו וסופה מם; "בהר נחלתך", רוצה לומר, קודם ביאת

המשיח, שאז "נחלתך" שהוא בית-המקדש נקרא "הר", אך כשיהיה "מכון לשבתך", שבית שלישי נקרא "בית", אז "פעלת ה'", כלומר, תפעל בברכה ראשונה של "ויתן לך האלוקים", שראשה ואו וסופה כף, כמניין שמך "ה'". ואמר "ויתן לך את ברכת אברהם", לפי שיצחק – מידתו גבורה, שהיא מידת לילה, ויש לאומות העולם יניקה ממנה; אך אברהם – מידתו חסד, שהוא מידת יום, ואין לאומות העולם יניקה ממנו. ולזה אמר: אך-על-פי שאני הגבורה – מברך אותך ואומר לך שיתן לך ברכת אברהם שהוא החסד, מידת היום; וכמו שנאמר (בראשית כב, ג): "וישכם אברהם בבוקר". "לך ולזרעך איתך", כי מזה אין יניקה לזולתכם, אלא יהיו לך לבדך, ואין לזרים אתכם, שהיא השפעה מעולה וגדולה, דאפילו בשבת שכולו קודש יש מעלה גדולה בתוספת נפש רוח ונשמה של היום על תוספת נפש רוח ונשמה של הלילה, כי זו בחינת נקובא, וזו בחינת דכרא.

פרק א

התוספת של נר"ן דבחינת לילה, כבר בארנו מקום קבלתם; ועתה נבאר מקום תוספת נפש רוח נשמה (נר"ן) של היום, שהם מעולים וגדולים מן הלילה, והוא: באמירת "נשמת כל חי" תכוון להכין עצמך לקבל עתה תוספת נפש של היום. גם צריך שתכוון בראשי תבות "נשמת כל חי" עולה מספר שלשה הויו"ת; וגם תכוון: "כל חי" עולה מספר אהי"ה יהו"ה אהי"ה, והם מספר "חיים"; וכוונות אלו הם תמורת התפילין, כי הם סוד התפילין הנקראים "חיי המלך", וכמו שכתוב בדברי רבינו האר"י ז"ל. וכתב הרב מורנו רבי דוד פרדו ז"ל ב"מכתם לדוד", סימן י"ג: הבא לומר קריאת שמע בשבת ולא אמר תחילה "נשמת כל חי", דומה קצת לפי סודו לקורא קריאת שמע בלא תפילין; עיין שם. ולכן צריך להיזהר בכוונות אלו אפילו הוא אדם פשוט. גם יכוון באמירת "נשמת כל חי" להמשיך תוספת קדושת שבת בעולם היצירה, כי תיקון "נשמת כל חי" הוא בסדר הזמירות שהם ביצירה; וזו הכוונה צריך לכוון אותה מלבד אותה שכתבנו לכוון באמירת "נשמת כל חי" לקבל תוספת נפש יתרה דבחינת היום. וטוב שהאדם ירשום כל כוונות אלו בסידור שבידו, כדי שתהיה כוונתם בנקל עליו, כי כל זה צריך לכוון בשלשה תיבות אלו שהם "נשמת כל חי", ויאריך בהם עד שישלים כל כוונות הנזכרות בהם.

פרק ב

מי ששכח לומר "נשמת" ובירך ברכת "ישתבח" אחר שירת-הים כמעשהו בחול - כתב הרב "מכתם לדוד", דאם נזכר קודם "ברכו", אכתי זמניה הוא; עיין שם. ובספרי הקטן "מקבצאל" העליתי: אע"פ ששמע הקדיש וענה "ברוך ה' המבורך", כל עוד שלא התחיל בברכת "יוצר אור", יאמר "נשמת" כדי לקבל תוספת הנפש; כי עיקר קבלת תוספת הנפש ביום הוא באמירת "נשמת כל חי" ולא ב"ברכו", ורק אם התחיל ברכת "יוצר אור",

אין לו להפסיק לומר "נשמת", אלא אומרה אחר התפילה בלא אמירת ברכת "ישתבח". מיהו נראה לי, דאם נזכר בברכות קריאת שמע קודם שחותם "גאל ישראל", יהרהר בלבו שמונה תיבות אלו: "נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלוהינו", ובעת שמהרהר בהם, יהרהר גם כן בקבלת תוספת הנפש, כי הרהור אינו חשוב הפסק, ויש בו תועלת קצת לקבל תוספת הנפש; וכמו שאמרו - השומע קדושה משליח ציבור והוא בתוך תפילת העמידה, וכן כיוצא בזה בדיני ברכות שאינו יכול לברכם בפה.

פרק ג

שבח זה ד"נשמת כל חי" הוא יקר ומעולה מאד, וצריך לאמרו בנעימה, והוא מסוגל על כל צרה שהאדם עומד בה, שידור נדר לומר אחר הצלתו מהצרה שבח זה של "נשמת כל חי" ויועיל לו; וכמו שכתוב בשם רבי יהודה החסיד ז"ל. ונזכר בתחילתו נשמה ורוח, כי לא זכו לנשמה ורוח אלא ישראל, אבל אומות העולם, אין להם אלא נפש מצד הקליפה; ועל שבח זה נאמר (ישעיה מג,כא): "עם זו יצרתי לי, תהלתי יספרו". ונודע דסוד "נשמת כל חי" הוא בחינת תוספת קדושת שבת בעולם היצירה.

פרק ד

הנוסחה העיקרית היא לומר: "וה' אלהים אמת, לא ינום ולא יישן", וכן מצאתי בספר "חמדת-ישראל" לרבינו הרב שמואל ויטל ז"ל. גם צריך לומר: "והלבבות ייראוך, והקרב והכליות יזמרו לשמך", כדי שיהיה המניין שלם וכנזכר ב"שלמי-צבור". ואמרו: "מבלעדיך אין לנו גואל ומושיע, פודה ומציל ועונה ומרחם" - ששה תארים, כנגד ברורים של נשמות וניצוצי קדושה שיהיו בששה אלפים דעלמא, ואח"כ אומר: "אין לנו מלך עוזר וסומך אלא אתה" - על זמן אלף השביעי. ואמרו: "אלוהי הראשונים והאחרונים" - נראה לי בסיעתא דשמיא: "הראשונים" הם האבות, שהם בחסד גבורה תפארת, "והאחרונים" - משה ואהרן ויוסף ודוד שהם בנצח הוד יסוד מלכות. "אלוה כל בריות" - הזקנים והשופטים והנביאים, "ואדון כל תולדות" - אנשי כנסת הגדולה, והתנאים ואמוראים, ורבנן סבוראי, והגאונים ושאר חכמי הדורות כולם; ועיין בריש שער רוח הקודש.

פרק ה

"על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות" - נראה לי בס"ד: בחכמה גדולה תיקנו אנשי כנסת הגדולה שיעור זה באלפים ורבבות; כי ב"אלף אלפי אלפים" יש עשרה מדרגות במספר, שהם: אחדים, עשרות, מאות, אלפים, עשרות אלפים, מאות אלפים, אלף אלפים, עשרות אלפי אלפים, מאות אלפי אלפים, אלף אלפי אלפים; הרי כאן עשרה מדרגות, כנגד עשרה ספירות ועשרה הילולים שאמר דוד המלך עליו השלום ב"הללויה, הללו אל בקדשו" (תהילים ק"נ:א'); אבל ב"רוב רבי רבבות" יש שלשה-עשר מדרגות

שהם: אחדים, עשרות, מאות, אלפים, רבבות, עשרה רבבות, מאה רבבות, אלף רבבות, רבי רבבות, עשרה רבי רבבות, מאה רבי רבבות, אלף רבי רבבות, רוב רבי רבבות; הרי כאן שלשה- עשר מדרגות, כנגד י"ג מכילן דרחמי, וי"ג מידות, וי"ג שבחים של "ישתבח". יאמר: "יודו ויברכו וישבחו ויפארו וישוררו", כנגד חמשה בחינות הרמוזים בחמשת אותיות דשם הוי"ה וקוצו של יו"ד, שהם סוד נפש רוח נשמה חיה יחידה. ויאמר: "שועת עניים אתה תשמע" - אלו ישראל היושבים בגלות; ו"צעקת הדל" - הוא משיח בן יוסף המדוכה ביסורים, כמו שנאמר (ישעיה נג,ב): "והוא מחולל מפשעינו".

פרק ו

בברכת "ישתבח" יש י"ג שבחים, והם כנגד י"ג מכילן דרחמי וי"ג מידות. ויאמר אותם בנעימה ובנחת-רוח, פיו ולבו שווים; ואין צריך לאמרם בנשימה אחת, לכך לא ימהר באמירתם. ואם הרגיש שאחד התחיל בקדיש וקדושה, ימתין, שלא יתחיל לאמרם אלא עד שיענה קדיש או קדושה, כדי שלא יפסיק בהם. וכבר כתבתי בדיני "ישתבח" בשנה ראשונה בס"ד, ומה שצריך להיזהר בברכה זו ובאמירת י"ג שבחים הנזכרים.

פרק ז

ברכת "יוצר אור" דשבת הוא בחינת תוספת קדושת שבת בעולם הבריאה, כי כל סדר "יוצר" הוא בבריאה וכמו שכתב בשער-הכוונות. ושבח "לאל אשר שבת" הוא שבח שנזכר בו עילוי השבת. ומה שאמר: "וביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו", הכוונה: כי בחינת ה"א הראשונה דשם הוי"ה ברוך הוא, מקננת בבריאה, ובחינת וא"ו ביצירה; וכל זה בימות החול, אבל ביום-שבת - בחינת וא"ו שבשם נתעלה מן היצירה וישב על כסא כבודו בבריאה; ולזה אמר "וביום השביעי", כלומר: ו' – "ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו", וכנזכר בשער-הכוונות. וצריך לומר: "דעת ותבונה סובבים הודו", וכן "נותנים לו כל צבא מרום"; וכן צריך לומר: "שרפים וחיות ואופני הקודש", וכנזכר בשער-הכוונות. ומה שאמר: "קרא לשמש ויזרח אור", רוצה לומר, זימן וקידש, כמו: "ראו קרא ה' בשם בצלאל" (שמות לה, ל), וכן: "ישראל מקוראי" (ישעיה מח, יב), כלומר, השמש לא היה מזריח אור לתחתונים, לולא כי זימן וקידש אותו השם יתברך לכך. ואמרו: "ראה והתקין צורת הלבנה" - נראה לי בס"ד: מלת "ראה", על דרך מה שכתב הרמב"ן ז"ל בפסוק (בראשית א,ד): "וירא אלהים את האור כי טוב", כי הרצון בקיום יקרא "ראיה", שהוא כעניין "וראיתי אני" דקהלת (ב, יג); וכן "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל", שהוא כעניין שאמרו (כתובות קח): רואה אני את דברי אדמון, וכמוהו (שמואל ב טו, כז): "ויאמר המלך אל צדוק הכהן, הרואה אתה, שובה העיר בשלום"; וכן כאן אמר "וירא אלהים את האור כי טוב", שרצה בקיומו לעד; עד כאן דבריו ז"ל. וכן

העניין כאן – אומר: "ראה והתקין", רוצה לומר, חפץ ורצה והתקין צורת הלבנה, שגזר בהם הקיום והם עומדים בחפצו, שאם יתפרד מהם חפצו ורצונו רגע - יהיו לאין.

פרק ח

אם התחיל "המאיר לארץ" במקום "הכל יודוך" כמנהגו בחול - אם לא נזכר אלא עד אחר שהתחיל "אל ברוך גדול דעה וכו'", יגמור כל אלפא-ביתא ד"אל ברוך וכו'", ויחזור ויאמר מן "הכל יודוך" על הסדר של שבת. ואפילו אם לא נזכר אלא עד אחר שהתחיל "לאל ברוך נעימות", כל שלא חתם עדיין "ברוך אתה ה' יוצר המאורות", צריך לחזור ולומר מן "הכל יודוך" על הסדר; ודלא כמי שכתב דאינו חוזר לומר אלא "לאל אשר שבת", או "אל אדון על כל המעשים"; יען כי באמת, אמירת "הכל יודוך וכו'" הוא צורך גדול בשבת, דכאן נרמזים שבעה היכלות דבריאה הנפתחים ביום-שבת, והם נרמזים בששה פעמים "הכל" הנזכרים בברכה זו, ד"הכל" לשון "היכל", וסדר מקום הרמז שלהם מפורש בשער-הכוונות; על-כן צריך להתחיל מן "הכל יודוך". ונראה לי בס"ד לומר עוד: טוב להתחיל מן "עושה שלום ובורא את הכל", דאע"פ שתיבות אלו ישנם ב"יוצר" דחול, וכבר אמרם; מכל מקום, מאחר שהפסיק ביניהם באמירת "המאיר לארץ ולדרים וכו'", יותר טוב ונכון לחזור לאמרם כדי לחברם עם "הכל יודוך", כי הרמז של שבעה היכלות מתחיל מן "הכל" של "ובורא את הכל", ואחריו רמז של "הכל יודוך".

פרק ט

היכא דאמר יוצר דחול, ולא נזכר אלא עד שחתם הברכה ד"יוצר המאורות", אינו חוזר לומר הסדר של שבת, אלא גומר ברכת "אהבת עולם"; ועיין "שלמי-צבור", דף כ"ח; יעוין שם. ונראה לי דיחזור לומר כל סדר היוצר דשבת בהרהור הלב, וגם הברכות יהרהר בלב; וכל שהוא בהרהור, יש בו תועלת, ואין בו דין הפסק ולא ברכה לבטלה, וכמו שכתבתי במקומות אחרים.

פרק י

גם בשבת צריך לסמוך גאולה לתפילה, ולא יפסיק אפילו לקדיש וקדושה וברכו; ויזהר שלא יטעה להתפלל של חול; ואם טעה, ידאג כל אותו שבוע ויפשפש במעשיו. ואם טעה והתפלל תפלת חול ונזכר באמצע הברכה, יגמור אותה ברכה שטעה בה, ואח"כ חוזר לשל שבת. ואם היה סבור שהוא חול, והתחיל אדעתא דחול, ומיד כשאמר תיבת "אתה" נזכר קודם שאמר תיבת "חונן" - הוה לה "התחיל בשל חול" אם הוא בתפלת שחרית שאינה מתחלת ב"אתה"; אבל אם הוא בתפלת ערבית ומנחה שמתחילים ב"אתה", אינו גומר "אתה חונן", אלא מסיים בשל שבת, כיוון שנזכר קודם שאמר תיבת "חונן"; אבל אם היה יודע וזוכר שהוא שבת, ושלא בכוונה התחיל תיבת "אתה", אפילו אם הוא

בתפלת שחרית שאינה פותחת ב"אתה" - אינו גומר "אתה חונן", דחשבינן ליה כטעה בתפילת שבת בין זו לזו, שהרי יכול לומר "אתה קדשת" או "אתה אחד", ולכן עתה יאמר תיכף "ישמח משה". ושליח-ציבור שטעה בחזרה והתחיל בשל חול ונזכר, אינו גומר הברכה של חול, אלא פוסק ומתחיל בשל שבת; כי דין זה לא נאמר אלא בתפלת לחש ולא בתפלת החזרה.

פרק יא

טעה והתפלל של חול בשבת ולא הזכיר של שבת: אם הגיע ל"עושה שלום", אע"פ שלא עקר רגליו חוזר לראש; ואם לא הגיע ל"עושה שלום", אע"פ שסיים תפלתו, אינו חוזר אלא לשל שבת. ואם טעה והתפלל של חול ולא נזכר אלא עד אחר שהתפלל מוסף, אע"פ דיש מי שכתב שאינו חוזר להתפלל שחרית של שבת, מכל מקום הנכון הוא דיתפלל מנחה שתים כדין מי ששכח להזכיר ראש חודש בשחרית ונזכר אחר מוסף, שפסק הרשב"א ז"ל דיתפלל מנחה שתים, וכנזכר בספר "שיורי-ברכה". ועיין "בית-מנוחה", אות ד'; יעוין שם.

פרק יב

אם בליל-שבת התפלל של יום חול בלבד ולא הזכיר שבת: אם שמע משליח-ציבור ברכה מעין שבע מראש ועד סוף, יצא, ואם לאו, חוזר ומתפלל; ולכן שליח-ציבור עצמו שטעה בלחש שלו, יוצא ידי חובה בברכה מעין שבע. ואם האדם מסתפק אם טעה והתפלל של חול אם לאו, אינו חוזר להתפלל, דאמרינן, מסתמא התפלל של שבת, כי חומרו של יום גורם דרמי אנפשיה בעת תפלה, ומדכר להתפלל תפילת שבת.

פרק יג

כשעומד להתפלל שחרית - אחר שאומר פסוק "אדני שפתי תפתח, ופי יגיד תהלתך" - יכוון לקבל תוספת הרוח של בחינת היום, ויכוון לקבל זה קודם שיתחיל בברכת "אבות", וכמו שכתב בשער-הכוונות. וכתבתי בספרי הקדוש "מקבצאל", שאם שכח לכוון כונה הנזכר של קבלת תוספת הרוח, יש לו תקנה לכוון אותה בתחילת תפילת מוסף, אחר שיאמר פסוק "אדני שפתי תפתח וכו'".

פרק יד

בעמידה של שחרית דשבת כשאומרים "חמדת ימים אותו קראת" - אין מסיימים "זכר למעשה בראשית", ורק בערבית ומוסף אומרים "זכר למעשה בראשית". ובספר "משנת-חסידים" נתן טעם לזה ע"פ הסוד, אך בדברי רבינו האר"י ז"ל לא נמצא טעם מפורש על זה.

פרק טו

בשבת אומר החזן קודם הוצאת ספר תורה: "אתה הראת לדעת וכו'", והם שמונה פסוקים, כנגד שבעה העולים לספר תורה והמפטיר; וביום טוב מדלגין ב' פסוקים, ומתחילין מן "יהי ה' אלהינו עמנו"; ובחול אומר שלשה פסוקים בלבד, כנגד שלשת העולים וכנזכר ב"שלמי-צבור"; והמוסיפין וגורעין, אין להם על מה שיסמוכו. וצריך כל אדם לומר "בריך שמיה דמארי עלמא" בעת הוצאת ספר התורה מן ההיכל - בין בשבת, בין ביום טוב, בין ביום הכיפורים. וב"כסא-אליהו" כתוב שיאמר אותו גם בראש חודש, מפני שגם בראש חודש אומרים "כתר" בקדושת מוסף, ולכן מצי למימר נוסח הנזכר: "בריך כתרך ואתרך", משאין כן בחול, אין טעם לאמרו.

פרק טז

כשמוציאין ספר תורה מן ההיכל, פותחין אותו ומראין אותו לכל הקהל. וצריך שכולם ישתחוו לספר תורה כשהוא פתוח, אפילו נשים וטף, ויאמרו "וזאת התורה וכו'", "אל שדי אמת, משה אמת ותורתו אמת"; והטעם: כי התורה נתנה לנו מעולם הבריאה, ששם מאיר "אל שדי", ושם סוד הבינה שהוא סוד שם "אהיה" שמספרו כ"א, וכ"א פעמים אהי"ה עולה מספר "אמת"; ולכן משה שנתנה תורה על ידו ונקראת על שמו, הנה מספר שמו עולה "אל שדי". ואם האדם עומד במקום שאינו יכול להפסיק בדיבור, ישתחווה בלבד. וראיתי בספר אחד שכתוב שם: טוב שיסתכל האדם בתיבה, שיהא אות ראשון שלה כמו אות ראשון שבשמו; ומצאתי כתוב שבשבת בשחרית ישתחווה לספר תורה שבעה השתחויות כנגד העולין, וכן כל זמן, יהיו השתחויות כנגד העולין לספר תורה, ונכון הוא.

והנה בשער-הכוונות מפורש מנהגו של רבינו האר"י ז"ל בהוצאת ספר תורה כך הוא: מנשק הספר תורה, ומלווהו ללכת אחריו כשמוליכין אותו מן ההיכל אל התיבה לקרות בו. ואח"כ היה נשאר שם סמוך אל התיבה עד שיהיו פותחין את הספר תורה ומראין אותו לקהל; ואז היה מסתכל באותיות הספר תורה ממש, והיה אומר שעל ידי הסתכלות האדם מקרוב כל כך שיוכל לקרוא האותיות היטב, על ידי זה נמשך אור גדול אל האדם. ואח"כ היה חוזר למקומו הראשון ויושב שם מיושב עד סיום קריאת הפרשה, ולא כאותם הנוהגים לעמוד בקריאת הספר תורה, עד כאן; יעוין שם. ופה עירנו בגדאד נוהגין לפתוח הספר תורה להראותו לקהל בעת שמוציאו מן הארגז שבכותל בתוך ההיכל; ופתיחה זו אינה נראית לכל הקהל. ואח"כ מוליכין הספר תורה לתיבה אשר באמצע בית-הכנסת, ופותחין אותו לקהל בארבע רוחות התיבה שני פעמים בזו אחר זו. ואח"כ מניחים אותו על הכסא שבראש התיבה לקרות בו. ואחר שגומרין הקריאה סוגרין התיק, ואין פותחין

אותו להראותו לקהל בעת שמוליכין אותו מן התיבה להיכל כמנהג מקומות אחרים שזכר מור"ם ז"ל בהגהת השולחן. ואני אמרתי: מנהג עירנו שלא לפתוח פעם שנית הספר תורה כשמחזירין אותו להיכל הוא מנהג יפה ומתוקן על פי הסוד; יען כי מפורש בדברי רבינו ז"ל בשער-הכוונות, דפתיחת הספר תורה הוא, שיתגלה הארת התורה הכתובה בתוכו לחוץ אל כל הקהל; ואח"כ בעת שקורין בתורה, אז יוצא האור שבתוכו לחוץ, שהוא התורה עצמה שנקראת "אור". וכתב עוד שם אחר זה וזה לשונו: והנה הארה זו אינה נשארת כך רק לפי שעה, ואח"כ חוזרין מתעלמים בפנים כמתחילה; ולכן תיכף אחר הקריאה סוגרין הספר תורה ומחזירין אותו למקומו תוך ההיכל; עד כאן לשונו. ולפי זה נראה מנהג עירנו נכון, שסוגרין אותו תיכף אחר הקריאה, ותו אין טעם לפתחו אחר שעשו בסגירה רמז להתעלמות האורות בפנים.

פרק יז

בשבת עולין לספר תורה שבעה חוץ מן המפטיר, והם כנגד חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות (חג"ת נהי"ם). וזה סדר מעלתם על פי הסוד: הששי גדול מכולם, שהוא כנגד היסוד; והשני לו במעלה הוא השלישי, שהוא כנגד תפארת; והשלישי במעלה, הכהן, שהוא כנגד חסד; ואחריו הלוי, שהוא כנגד גבורה; ואחריו ד', שהוא כנגד נצח; ואחריו החמישי, שהוא כנגד הוד; ואחריו השביעי, שהוא כנגד מלכות; ולכן "קטן עולה למנין שבעה" (מגילה כג.) - שביעי דווקא. ובמנחה שבת קורין שלשה, כנגד חכמה בינה דעת; וביום טוב חמשה: הראשון כנגד נצח דחכמה, והשני נגד נצח דבינה, והשלישי - הוד דחכמה, והרביעי - הוד דבינה, והחמישי - יסוד דחכמה, וכנזכר בשער-הכוונות. ולפי זה, ביום טוב - החמישי גדול מכולם. וכתבו הפוסקים סימן לשלשה דמנחת שבת ושני וחמישי - פסוק "יברכך ה' וישמרך", שהוא שלשה תיבות; וסימן לעולים ביום טוב שהם חמשה - פסוק "יאר ה' וגו'"; וסימן לעולים בשחרית דשבת – "ישא ה' פניו וגו'". ונ"ל שסימן לעולים של יום הכיפורים שהם ששה – פסוק: "ושמו את שמי על בני-ישראל", דעד כאן נשלם הצווי, ותיבות "ואני אברכם" אינם בכלל הצווי. ועוד, כיון דיש אתנח בתיבת "ישראל", הרי נשלם כאן הפסוק, דכל אתנח נחשב סוף פסוק כנודע.

פרק יח

העולה לספר תורה יראה תחלה מקום הקריאה, ויסתכל בפסוק הראשון שעתיד לקרות, ואח"כ יכסה הכתב על-ידי מפה ויברך ברכת התורה, ויסיר המפה ויקרא; ואחר שגמר יחזור ויכסה הכתב במפה ויברך ברכה אחרונה; ויזהר בעת שמברך, לאחוז בספר תורה עצמו ע"י המפה ולא בתיק. ויניח שתי ידיו בעת הברכה, אחת מצד זה ואחת מצד זה, ויכוון לכלול השמאל בימין; ואחר שגומר הברכה שלפניה, מסיר יד השמאל, וישאר

אוחז ביד ימין בלבד ע"י מפה, וכמו שכתב רבינו ז"ל כל זה בשער-הכוונות. וכתב שם מורנו הרב שמואל ויטל ז"ל, דאין חיוב לאחוז הספר תורה במטפחת, אלא רק בעת קריאת התורה בציבור, שאז מתגלים האורות העליונים כאמור, אבל שלא בשעת קריאת ספר תורה, כגון שצריך לתקנו, או שאוחזו לצורך אחר, אין כאן חיוב לאחוז בו ע"י המטפחת; יעוין שם. ונראה לי: בשעה שהוא פותח הספר תורה להראות הכתב לקהל ורואה שאינו פתוח באותה פרשה שקורין בה, וצריך לגלול בו שנים או שלשה דפים, דצריך ליזהר לאחוז ע"י המטפחת גם לפי דעת מורנו הרב שמואל ויטל ז"ל, יען כי מפורש בדברי רבינו ז"ל, דבעת שפותח הספר תורה בהיכל כדי לקרות - מתגלית הארת התורה הכתובה בתוכו לחוץ אל כל הקהל, בסוד בקיעה השנית כנזכר' בשער-הכוונות; ולכן צריך להיזהר בזה מאותה שעה; וכן יזהר השליח-ציבור בעת שקורא בו בציבור ונשלם הדף שפתוח לפניו, שצריך למשוך היריעה מדף לדף עד סיום הפרשה, דצריך להיזהר שיאחז ביריעה ע"י המטפחת.

פרק יט

אם הוא באמצע קריאת שמע וקראוהו לעלות לספר תורה, אפילו שקראוהו בשמו - לא יעלה, אלא דווקא אם יודע בעצמו שיוכל לגמור הקריאת שמע בדרך הילוכו עד שיגיע אצל הספר תורה. ואם הוא עומד בברכות קריאת שמע וקראוהו בשמו - העליתי בספרי הקדוש "רב-פעלים" בתשובה, בס"ד, שיוכל לעלות; ועשיתי כמה ספק ספקות, וכולם מתהפכים.

פרק כ

העולה לספר תורה, לא יסמוך עצמו על העמוד או על כסא התיבה, וכן החזן הקורא יזהר בכך. ובזמן הזה דנוהגים דהחזן הוא הקורא, יזהר העולה לקרות עם החזן בלחש שלא ישמיע לאזניו. והעולה אומר קודם הברכה: "ברכו את ה' המבורך", והקהל עונין: "ברוך ה' וכו'". ופה עירנו נוהגים לומר: "רבנן, ברכו את ה' המבורך". ויכוון בברכה אחרונה "אשר נתן לנו תורת אמת" - זו תורה שבכתב, "וחיי עולם נטע בתוכנו" - זו תורה שבעל פה. וישתדל האדם לעלות לספר תורה לפחות פעם אחת בחודש. וכל העולה לספר תורה, יעלה בדרך קצרה, וירד בדרך ארוכה. ואסור לאדם לצאת ולהניח הספר תורה פתוח, אפילו בין גברא לגברא; ומתוך דוחק, שרי בין גברא לגברא. ואם קורין לאדם ששומע קריאת ספר תורה בבית-הכנסת זו, כדי שילך ויעלה לספר תורה אחרת בבית-הכנסת אחרת, מותר לצאת אפילו באמצע הקריאה, כיון דגם הוא הולך לקרות בתורה; וכל שכן היכא דהציבור של בית הכנסת האחרת ממתינים עליו לבוא.

פרק כא

אבל בתוך שנים עשר חודש על אב ואם, תועיל עליית הבן למפטיר יותר טוב מעליית המשלים; וכל שכן אם הוא מפטיר בקרבנות המוספים; וכל שכן אם הוא מפטיר דזכור ופרה, דיש אומרים שהם דאורייתא.

פרק כב

אחר קריאת-התורה יתפללו מוסף; ויאמרו נוסח "תכנת" שהוא מיוסד על אלפא-ביתא בסדר תשר"ק, ובסופו חמשה תיבות בסדר מנצפ"ך. ויש סידורים שנדפס בהם דברים יתרים על חמשה אותיות דמנצפ"ך, ואין ראוי לאמרם, דאין בזה טעם.

פרק כג

בחזרה בציבור יאמר קדושת "כתר"; וכשאומר החזן תיבת "איה", יאריך בה הרבה, כדי שכל אדם יכוון אותה שעה לקבל תוספת נשמה של בחינת היום; וקבלה זו צריכה להיות בתיבת "איה" דווקא, לכן צריך השליח ציבור להאריך בה בניגון. ואם האדם עודנו בעמידה בלחש, ושמע ששליח ציבור אומר קדושה, ישתוק וישמע ויכוון בהרהור הלב בקבלת תוספת נשמה בתיבת "איה". וכשיאמר פסוק "שמע ישראל" בקדושת מוסף, יכוון לקבל עליו למסור עצמו על קדוש-השם; ואשרי הזוכה לעשות קבלה זו באמת ובתמים, ועליו תבוא ברכת טוב.

ויצא

פתיחה

ויקח יעקב אבן, וירימה מצבה. ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים וכו' (בראשית לא, מה). צריך להבין, מה רמז יעקב אבינו עליו השלום בדבר זה שלקח הוא תחילה אבן אחת גדולה וירימה מצבה? דכיון דאמר "מצבה", משמע דהיתה אבן גדולה; ואחר-כך אמר לאחיו שהם בניו, לקטו אבנים קטנים להניחם על אותה האבן הגדולה או סמוך לה, ועשו מזה גל; והלוא דבר הוא, מה כוון לרמוז בכל זה? ונראה לי, בסייעתא דשמיא, דידוע: ישראל נקראו בשם "אבן", דכתיב (שם מט, כד): "משם רועה אבן ישראל". ופרשנו הטעם דנקראו "אבן", מפני דהאבן אשר תמצאנה למטה בקרקע מדרס כף-רגל, הנה אפשר שתעלה למעלה, שיבנו אותה בכיפת המגדל אשר יושב המלך בתוכו, ונמצא עומדת למעלה מראשו של מלך; והוא הדבר אשר דיבר הכתוב (תהילים קיח, כב): "אבן מאסו הבונים, הייתה לראש פינה"; כן ישראל אשר ירדו לגלות לבירא עמיקתא, והיו למדרס כף-רגל – אז יתעלו בתכלית ויתקיים בהם (דברים כח, א): "ונתנך ה' אלוקיך עליון על כל גויי הארץ"; אך ידוע לא גלו ישראל ונעשו מדרס כף-רגל, אלא כדי שיתווספו עליהם גרים (פסחים פז:), כי אי אפשר לישראל בלי תוספת, יען כי ישראל נקראו "קודש",

דכתיב (ירמיה ב, ג): "קודש ישראל לה'", וכל קודש צריך לו תוספת, כי צריך להוסיף מחול על הקודש בכל מקום; ולכן יעקב אבינו עליו השלום לקח תחילה אבן אחת גדולה הרומזת לישראל עצמם שהם "גוי אחד בארץ" (ש"ב ז, כג); ואמר לבניו: "לקטו אבנים", רמז לגרים, שצריכים להשתדל לקבץ גרים תמיד בכל דור ודור כדי להוסיף מחול על הקודש, כי זהו כבודו של קודש, לעשות לו תוספת מן החול בכול מקום; ולכן השבת, שקראו הכתוב (שמות לא, יד) "קודש", צריך לעשות לו תוספת מן החול – הן בכניסתו, הן ביציאתו.

פרק א

מאחרין תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש; וצריך להוסיף זמן שהוא ודאי לילה. ופה עירנו בגדאד יע"א נוהגים להמתין עד שיעבור שליש שעה מקריאת ה"מוגרב"; ועטרת ראשי אדוני אבי זלה"ה היה מחמיר להמתין חצי שעה, ועל כל פנים אין רשאי לפחות מן שליש שעה, שהוא עשרים דקים אחר קריאת ה"מוגרב", כיון שנהגו בכך. וכתב הרב "ברכי-יוסף" ז"ל, שמצא בכתיבת יד מהרב חיים ויטל ז"ל בשם רבינו האי גאון ז"ל - טוב שיהיה האדם מושך ומאריך בעניית "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" באפוקי שבתא, ויועיל להצלחה.

פרק ב

להרמב"ם ז"ל, מצוות עשה מן התורה לקדש השבת בדברים ביציאתו, ולשאר פוסקים הוא מדברי סופרים. ולכן תקנו אנשי כנסת הגדולה נוסח "אתה חוננתנו" לאמרו בתפלה, ובזה מקיים האדם מצוות לקדש השבת בדברים; ואח"כ חזרו ותקנו חז"ל לקדשו על הכוס, ותקנו נוסח ברכת ההבדלה על הכוס מלבד אמירת "אתה חוננתנו" אשר אומרים בתפלה. וצריך להשתדל להבדיל על הכוס ולחזור אחריו, כדרך שמחזירין על מצוות שהם חובת הגוף, אע"פ שאמר "אתה חוננתנו"; ורק אם אי אפשר לו למצוא כוס להבדיל עליו, אז יוצא ידי חובתו ב"אתה חוננתנו" שבתפלה. וחז"ל קבעו ההבדלה בברכת "אתה חונן", מפני שיש לה דמיון עמה. ואם שכח ולא אמר "אתה חוננתנו" באמצע הברכה הזו של "אתה חונן": אם אמר "ברוך אתה ה'" ונזכר, אף-על-פי שלא אמר עדיין "חונן הדעת", הרי זה משלים הברכה לומר "חונן הדעת", ואין צריך לומר "אתה חוננתנו", שהרי אחר תפילה יבדיל על הכוס, ולכן גם ב"שומע תפילה" לא יאמר אותה, ורק יזהר שלא לעשות שום מלאכה אחר תפילה קודם שיבדיל על הכוס; אבל אם לא הזכיר השם, אלא כשאמר "ברוך אתה" נזכר, הרי זה יאמר מיד "אתה חוננתנו וכו'" על הסדר, ויחתום "ברוך את ה', חונן הדעת".

פרק ג

הא דאמרנו: אם טעה ולא הזכיר "אתה חוננתנו", דאין צריך לאמרה ב"שומע תפילה", הינו דווקא אם הוא יודע שיש לו כוס להבדיל עליו, אבל אם יודע שאין לו כוס להבדיל עליו, וגם למחר לא יהיה לו, הרי זה אומר "אתה חוננתנו" ב"שומע תפילה", כיון ששכח לאמרה בברכת "אתה חונן", כדין מי ששכח שאלה בברכת השנים, שאומרה ב"שומע תפילה". ואם גם ב"שומע תפילה" שכח ולא אמרה, צריך לחזור ולהתפלל כדי לומר "אתה חוננתנו", מפני שהוא אין לו כוס להבדיל עליו, וגם יודע שגם למחר אין לו כוס. ואם ארע לו כן בתשעה באב ששכח לומר "אתה חוננתנו" ב"אתה חונן", וגם לא אמרו ב"שומע תפילה", אין צריך לחזור ולהתפלל כדי לומר "אתה חוננתנו", אף-על-פי שבלילה אינו מבדיל על הכוס, מאחר שיודע הוא שיבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב; ורק יזהר לומר בליל תשעה באב קודם עשיית מלאכה ברכת "המבדיל בין קודש לחול" בלא שם ומלכות.

פרק ד

כתוב בזוהר הקדוש, פרשת בראשית, דף יד: ובשרותא, מבדלי בצלותא, ומבדלי על כוס, פרחי מתמן וכו', יעוין שם. וכתבתי שם, בסייעתא דשמיא, בהגהותי על הזוהר, הכוונה – שמגרשים לאותם מזיקים בהדרגות: ותחילה אומרים הבדלה בצלותא דלחש, ובזה נעקר ונתלש כוח הפנימי של המזיקין; ואחר-כך "שיר של פגעים", ובזה נעקר ונתלש כוח האמצע שלהם; ואחר-כך הבדלה בקול רם, ובזה נעקר ונתלש כוח החיצון שלהם, ואז פרחי לגמרי ואזלי להו למדברא וכו'; יעוין שם.

פרק ה

במקום שרובם עמי-הארץ ואין יודעים לומר "אתה חוננתנו" על-פה, מצווה על שליח-צבור לומר "אתה חוננתנו" כולו בקול רם, כדי שיאמרו עמו או יכוונו לאמירתו. ועיין "כף-החיים", סימן לט, אות ט, יעוין שם.

פרק ו

אומרים "ויהי נעם" אחר תפילת העמידה של ערבית, ונוהגים לכפול פסוק "אורך ימים אשביעהו" להשלים המניין. ועל-פי הסוד, עניין "ויהי נעם" שאומרים בכל מוצאי-שבת, הוא עניין נפלא וגדול מאוד, כי הוא כדי להמשיך תוספת קדושת שבת לכל ימי השבוע הבאה עד שבת האחרת, ועל-כן, מזמור זה של "ויהי נעם" צריך לאמרו כולו מעומד, ולפחות תאמר פסוק זה של "ויהי נעם" מעומד ואחר-כך תשב. והטעם הוא: כי הכוונה עתה, כדי לקבל אור החוזר מן הבינה הנקרא נעם ה' מסוד תוספת שבת, ולכן צריך שיהיה מעומד; ועתה צריך האדם להכין עצמו לקבל אור תוספת השבת בששת ימי

החול, ובכן יהיה מכלל : "והתקדשתם, והייתם קדשים", שצריך האדם להתקדש בימי החול מקדושת השבת. ודע, כי שני מיני תוספת קדושת שבת נתוסף ביום השבת, והם: האחד, על-ידי כוונת התפילות של שבת, והשני, על-ידי כוונת הסעודות; וכנגד המשכת תוספת קדושת שבת לימי החול מבחינת הסעודות, אנחנו עושין סעודה רביעית במוצאי-שבת, וכוונתה היא, להמשיך אור קדושת סעודות שבת לכל סעודות ימי החול; וכנגד המשכת תוספת קדושת שבת מבחינת התפילות, אנחנו אומרים מזמור זה של "ויהי נעם", שעל-ידי זה אנחנו ממשיכים אותו נועם לכל תפילות השבוע. ולכן טוב שכל אדם יאמר בפיו קודם אמירת "ויהי נעם": הריני מכין עצמי לקבל אור תוספת קדושת השבת לימי החול, ואתקדש בעזרת השם בימי החול מקדושת השבת כמו שציוונו ה' אלוקינו בתורתו הקדושה: "והתקדשתם, והייתם קדשים". ויהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שיעלה לפניך כאלו כוונתי בכל הכוונות הראויות לכוון בזה. ודע, דאף-על-פי שכתבו הפוסקים הפשטנים דאין לומר "ויהי נעם" כשחל יום-טוב באמצע השבוע, מכל מקום, על פי הסוד צריך לאמרו בכל מוצאי-שבת, וכמו שכתב הרב חיד"א ז"ל ב"ברכי-יוסף", סימן רצה, וכן כתב ב"שלמי-צבור", דף רח, עמוד ג. ובספר "חסד לאלפים" כתב: על פי הסוד ראוי לומר "ויהי נעם" אפילו במוצאי-שבת שחל בחול-המועד, וכן ראוי לעשות בהצנע לכת. והנה פה עירנו בגדד יע"א, היה המנהג מקדמת דנא שלא לומר "ויהי נעם" כשחל יום-טוב באמצע השבוע; ותהילות לאל, קודם כמה שנים תיקנתי בסייעתא דשמיא המנהג בכל בתי-כנסיות אשר פה עירנו בגדד, לומר "ויהי נעם" עד סוף המזמור בכל מוצאי-שבת באין הפרש כלל.

פרק ז

עניין קדושת "ובא לציון" שאומרים בליל מוצאי-שבת, הכוונה היא להמשיך הארת עולם האצילות אשר בסוד תוספת שבת אל עולם הבריאה, כי שם בחינת קדושת "ובא לציון גואל", וכוונתנו היא להמשיך תוספת הקדושה ההיא בבריאה, כדי שתתקיים כל ששת ימי החול עד שבת האחרת, ולכן אין קדושה זו נאמרת בלילה אחרת זולת מוצאי-שבת, מפני דאין בידינו כוח להמשיך הארת האצילות בבריאה אלא בלילה הזאת ולא בשאר לילות החול, וכמו שכתב בדברי רבנו האר"י ז"ל בשער-הכוונות, ולכן צריך להיזהר בה מאוד.

פרק ח

צריך להיזהר בכוס ההבדלה בכל הדברים שכתבנו על כוס של קדוש. וכתב הרב חיים ויטל ז"ל בשער-הכוונות: טוב שלא להטיל מים בכוס של הבדלה בשום אופן; יעוין שם. ונראה לי, מה שכתב "בשום אופן", כוונתו לומר – בין אם יניח המים בכוס קודם שיניח

היין, בין אם יניח המים אחר היין כשאר מזיגות, ובין אם יערב המים בתוך הצלוחית ואחר-כך ייתן היין בכוס.

פרק ט

בעניין עצי בשמים, מפורש בדברי רבנו האר"י ז"ל בשער-הכוונות: מאותם שתי אגודות הדס שיש לך מן שבת שהם משולשים, תיקח מהם עתה בליל מוצאי-שבת שלושה הדסים כשרים, ותריח בהם בעת ברכת "עצי בשמים"; וצריך שיהיו שלושה הדסים אלו קשורים קשר אחד ואגודה אחת; ותכוון להשאיר לך כוח מתוספת נפש רוח ונשמה שנתוספו לך בשבת, וזה נעשה לך עתה על-ידי שלושה הדסים אלו בהריחך מהם. וכבר נודע דכל פעולות ליל מוצאי-שבת הם כדי להשאיר חלק מתוספת קדושת שבת לימי החול הבאים, וכנזכר כל זה בשער-הכוונות. וכתב בספר "כתר-מלכות": כשיריח – ימשוך וישאב הריח בחטמו שלשה המשכות ושאיבות בזו אחר זו כנגד נפש רוח ונשמה, וגם עתה יכוון במחשבתו בארבע תיבות אלו שהם: "ריח ניחוח אשה לה'".

פרק י

יזהר שייטול ההדס בשעת ברכה ויריח בו כדרך גדילתו; וצריך שיאחזהו בימין, וכשהוא בעצמו מברך על הכוס דאז אוחז ההדס בשמאלו, צריך שבשעת ברכה של ההדס יאחז הכוס בשמאלו וההדס בימינו, ואחר שיברך "מאורי האש" יחזור הכוס לימינו ויברך עליו ברכת ההבדלה, כי כל דבר שמברך עליו ראוי לאחוז בימין; ואחר שמברך על ההדס לא יזרקנו בארץ, אלא ישים אותו בחיקו, או ימסרנו לאחד מבני ביתו. וכתוב בספר "תורה לשמה": ההדס של שבת, לא יזרקנו אחר מוצאי-שבת שיהיה עם הזבל לאשפה, אלא יצניענו עד שיתייבש, ויניחנו בהסקת התנור של לחמי שבת.

פרק יא

אם אין לו הדס, יברך של שאר מיני בשמים שיש בהם ריח טוב. ותכשיט של זהובים שתולין הנשים בצווארן על הדדים ומניחים בו בשמים שקורין "קרנפיל", אסור לברך עליו, דזה נקרא בשמים של ערווה, ואם ברך עליו במוצאי-שבת, לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולברך על בשמים כשרים.

פרק יב

תקנו חז"ל לברך "בורא מאורי האש" במוצאי-שבת, זכר למה שנתן הקדוש-ברוך-הוא דעה באדם הראשון לחדש יציאת האור במוצאי שבת – שלקח שתי אבנים והקישן זו בזו ויצא מהן אור (פסחים נד.); ולכן יכול לברך על האור שהוציאו ישראל עתה במוצאי-שבת מאבנים וכיוצא, חוץ ממוצאי יום הכיפורים דאין מברכים על זה, אלא רק על אור ששבת, דהתם יש טעם אחר לברכה זו. ועששית שהדליקה מערב שבת ונשארה

דלוקה במוצאי שבת, מברך עליה; אבל נר שהודלק בשבת עצמו - כיון דהודלק באיסור - אין מברכים עליו במוצאי שבת, ואפילו הדליקו נכרי לצורך עצמו, אין מברכים עליו, מפני שאם היה ישראל מדליקו היה עובר עליו, והרי זה דינו כנר שהדליקו ישראל. ואם ברך על נר זה שהדליקו ישראל או הנכרי בשבת, צריך לחזור ולברך על אור אחר; מיהו, אם הדליק ישראל או הנכרי את הנר בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה או לצורך חיה שהיו צריכים לנר, אין זו מלאכת עבירה, ומברכים על נר זה במוצ"ש.

פרק יג

נכרי שהדליק במוצ"ש את הנר מנר של ישראל, מברכים עליו; אבל אם הנכרי הדליק את הנר מנר של נכרי, אין מברכים עליו, גזרה שמא יבואו לברך על נר שהדליק הנכרי בשבת; ובדיעבד, אם עבר ובירך על נר זה, אין צריך לחזור ולברך. ואם הנכרי הוציא אור במוצ"ש מאבנים וכיוצא, והדליק הנכרי את הנר מזה האש שהוציאו הנכרי, יש אומרים דמותר לברך עליו, ויש אוסרים; ולכתחילה יש לחוש לדברי האוסרים, ולא יברך אלא עד שידליק הישראל נר אחר מזה, ויברך על הנר שידליק הישראל. וכל הלכות אלו הם מצויים הרבה אצל בעלי בתים שיש להם שפחות ומשרתים נכרים בביתם. ודע עוד דאין מברכים על נר שמדליקים לכבוד בית-הכנסת או למנוחת המתים.

פרק יד

היה הנר בתוך הכלי שקורין "פנר" (פנס רחוב), ואפילו בתוך כלי זכוכית, אין מברכים עליו עד שיראה גוף השלהבת ממש בלי הפסק; ולכן אפילו אם הנר גלוי ומופיע אור הרבה בכל מקום, ורק יש בני-אדם עומדים בצידו ואינו רואה את שלהבת הנר, אינו מברך. ואף על פי שרואה את שלהבת הנר, צריך שיתקרב לאורו בכדי שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת שמידתם וכמותם שווה. וסומא לא יברך. וכתוב בספר "תורה לשמה": אף על פי דמן הדין, כל שיוכל להבחין בין מטבע למטבע רשאי לברך, מכל מקום מצווה מן המובחר שיתקרב אל הנר ביותר, שיגיע לו האור בשופע מרובה.

פרק טו

כשיברך על הנר, יכוף ראשי אצבעותיו הימנים אל תוך כפו, ויהיה הגודל מכוסה תחת הארבע אצבעות, ויהיו נכפפים לפני הנר ולפני האדם עצמו. ולא יעשה כאותם הנוהגים להסתכל באחרי האצבעות בהיותם פשוטים, בלתי כפופים; וגם לא יעשה כאותם הנוהגים לשים פני האצבעות זקופות כנגד הנר, ואח"כ כופפים אותם, ולא כאותם שמהפכים פני הכף כלפי הקרקע, ואחורי האצבעות שהוא מקום הציפורניים כלפי מעלה לשמים, וכנזכר כל זה בדברי רבינו האר"י ז"ל. ואף על פי דמותר לברך על

נר שומן או של חלב, מכל מקום, על פי הסוד טוב לברך על נר של שעווה; גם יותר נכון לברך על אבוקה, דהיינו שתי נרות שעווה קלועים יחד, וכנזכר במנהגי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות. ומי שהבדיל כבר לעצמו וחוזר ומבדיל לאחרים, אע"פ שיוכל לברך להם ברכת ההבדלה, לא יברך להם ברכת "מאורי האש", דיש פלוגתא בזה וספק ברכות להקל, אלא יברכו הם.

פרק טז

כל אותם שהשליח ציבור מוציאם ידי חובתם, יתנו עיניהם בכוס בשעת הברכה, ולא יזוזו ממקומם עד שיגמור השליח ציבור ברכת המבדיל כולה; ולא כאותם הבורים אשר דרכם להשמט אנה ואנה, דפונים ללכת ולצאת: זה פונה ללבוש מנעליו, וזה פונה לחפש אחר בנו או אחר חברו ללכת עמו, ונמצא מסירים דעתם מעיקר ברכת ההבדלה, דאין שומעים אותה כולה.

פרק יז

מי שאוזניו כבדות ואינו יכול לשמוע ברכת "המבדיל" משליח ציבור, ואין לו יין להבדיל עליו - הרי זה מסתכל ורואה בכוס היין שביד שליח ציבור, ואומר ברכת "המבדיל" כולה; ואע"פ שאין אוחז הכוס בידו - שעת הדחק שאני, דזה הכרח גדול; והמבדיל ישתה הכוס, ואין צריך להטעים לאחרים; ואם אינו יכול לשתותו, יטעמנו מעט, וישתהו אדם אחר שכיון עליו. ונוהגין לשפוך מעט יין מהכוס על הארץ לסימן טוב, וזה יעשה אחר שתייתו שישאירו בו דבר מועט. וקודם שישפוך, יטביל ראשי אצבעותיו באלו השיורין ויעבירם על מצחו לחבוב מצווה.

פרק יח

כיון שהגיע ספק חשיכה, אסור לאכול או לשתות עד שיבדיל. ואם היה יושב ואוכל מבעוד יום וחשכה לו, אין צריך להפסיק, ומותר שיגמור כרצונו. ואם הפסיק והתפלל ערבית, אפילו אם עדיין לא חשכה - אסור לאכול ולשתות עד שיבדיל, כיון שהתפלל ערבית; והא דאמרינן בהיה יושב ואוכל דקבע עצמו לאכילה, דאינו צריך להפסיק, היינו דווקא אם התחיל קודם חצי שעה לחשיכה, אבל אם התחיל תוך חצי שעה, אז אסור לאכול כשיגיע ספק חשיכה עד שיבדיל. ויש להיזהר שלא להבדיל באמצע הסעודה או באמצע השתיה, משום דיש פלוגתא אם יברך "בורא פרי הגפן" על כוס ההבדלה או לא, וכן יש פלוגתא אם צריך לחזור ולברך על האכילה שיאכל אח"כ כשיגמור סעודתו.

פרק יט

אם לא היה יושב ואוכל אלא רק היה יושב ושותה, דקבע עצמו לשתיה בלבד - כשיגיע זמן שהוא ספק חשיכה צריך להפסיק ואסור לשתות עוד. ויש בני-אדם שעושים סעודה

שלישית וגומרים בביתם, ובאים לטייל בבית אחרים בעודם בתוך סעודתם, ויושבים עמהם במסיבה לשתות דווקא, ואין אוכלים עמהם, דצריכין אלו ליזהר, כיון שהגיע ספק חשיכה שלא ישתו עוד. ודע, דלא נאסרה השתיה מדינא, אלא רק ביין ושכר ושאר משקין, אבל מים, מותר; מיהו יש מחמירין במים, מטעם אחר.

פרק כ

אם נמשכה סעודתו עד אחר חשיכה, וגמר סעודתו ורוצה לברך ברכת המזון: אם דרכו תמיד לברך ברכת המזון על הכוס, יברך גם עתה על הכוס; אבל בספק חשיכה, אפילו אין דרכו תמיד בברכת המזון על הכוס, יברך עתה על הכוס. ועיין "חיי-אדם", כלל ח', אות כ', ושאר אחרונים. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי, דזה איירי בדרכו תמיד לברך על הכוס בסעודה שלישית, אבל מי שדרכו לברך על הכוס בסעודה ראשונה ושניה, אבל בסעודה שלישית אין דרכו לברך על הכוס, אינו מברך עתה. וכן מי שדרכו לברך תמיד על הכוס בסעודה שלישית, אע"פ שאין דרכו לברך תמיד בסעודה ראשונה ושניה, הרי זה מברך עתה. וכתבתי עוד, דאפילו מי שאינו נזהר תמיד - אם רוצה לברך, אין גוערין בו, דיש לו על מה לסמוך; ועיין "אליה רבה" ו"תוספת-שבת" ושאר אחרונים.

פרק כא

אף על גב דמדינא מותר לברך מיושב; ואדרבא, מר"ן בשולחן ערוך כתב שצריך להבדיל מיושב, משום דכיון דהאחד פוטר את חברו, יש להם לעשות קביעות, ומעומד לא הוי קביעות. ומור"ם ז"ל בהגהת השלחן הוא דכתב דמבדילין מעומד, מכל מקום מצינו שיש מקומות שהם קבלו הוראת מר"ן ז"ל, ועם כל זה נהגו להבדיל מעומד, שעומדים השליח ציבור וכל הקהל כולם לכבוד המלך, הוא השבת הקדוש שמלווים אותו, ודרך לוויה – מעומד; וכן נוהגים בעירנו בגדאד יע"א לעמוד כל הקהל בשעת ההבדלה. ועיין "כף-החיים", סי' ל"א, אות ל"ה. ושמעתי שבערי הקודש תוב"ב אין מקפידין, ומבדילין כפי מה שיזדמן - בין עומדין, בין יושבין - שאין מדקדקין בזה.

פרק כב

אע"ג דאיכא פלוגתא בעניין ההבדלה בדין הנשים - קימא לן להלכה דהנשים יכולים להבדיל לעצמן; ולא עוד, אלא גם מי שהבדיל בבית-הכנסת ויצא ידי חובתו, יכול להבדיל להם, וכאשר העלה כן להלכה הגאון חיד"א ז"ל, וכן נוהגים פה עירנו בגדאד; מיהו נראה לי, דאם האשה יודעת לברך, טוב שתברך ותבדיל לעצמה, דאין הנשים בני-סמכא לשמוע הברכה מתחלה ועד סוף מפי המבדיל.

פרק כג

נאנס ולא הבדיל בליל מוצאי-שבת, יש לו זמן להבדיל עד סוף יום שלישי; ולא יברך אלא "בורא פרי הגפן" על היין וברכת "המבדיל"; מיהו, ברכת המבדיל יאמר בלי שם ומלכות, משום דאיכא פלוגתא בזה; ולכן, כיון שעברה ליל מוצאי-שבת ולא הבדיל על הכוס, יאמר ברכת "המבדיל" בלי שם ומלכות, ורק יהרהר שם ומלכות בלבו. והבדלה דיום טוב, אין לה תשלומין, דכל שעברה הלילה של מוצאי יום טוב, אין לו עוד זמן להבדיל.

פרק כד

אסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל. והשמש שצריך להדליק נר להבדלה, כיון שאמר "אתה חוננתנו" בתפלה, מותר להדליק הנר; מיהו יש אומרים: אע"פ שאמר "אתה חוננתנו", עם כל זה, קודם שידליק הנר יאמר ברכת "המבדיל" בלי שם ומלכות, וכן ראוי להורות, וכן יעשה אפילו אם לא התפלל עדיין, או אם שכח לומר "אתה חוננתנו", שיאמר ברכת ה"מבדיל" בלי שם ומלכות, וידליק הנר. והאדם ייתן דעתו על משרתי הבית להזהירם בכך. ואין מדליקין הנר במוצ"ש אלא עד אחר קדיש תתקבל.

פרק כה

מקומות ההנאה שנתקנו עליהם ארבעה ברכות בהבדלה, מתחיל הסדר שלהם מלמטה למעלה, והוא לסימנא טבא לעשות הסדר דרך עליה, לרמוז דגם האדם בעסקיו יהיה הלוך וגדול. ונוהגים לומר פסוקים של "ויתן לך וכו'", כל אחד בבואו לביתו; אך רבינו האר"י ז"ל, היה מנהגו לאמרם בעת ההבדלה על הכוס. ונהגו גם כן לומר כל אחד בביתו ק"ל (130) פעמים "אליהו הנביא זכור לטוב", שעולה מספר ארבע תיבות אלו ארבע מאות, להכניע ארבע מאות כוחות של סטרא-אחרא בסוד הכתוב (בראשית לג, א): "והנה עשו בא וארבע מאות איש עמו". ובספר "תורה לשמה" כתוב כונה באמירת "אליהו הנביא זכור לטוב" כמו שכתבתי - כי "אליהו" עם אות ה' של "הנביא" הם אותיות "אל הוי"ה" כסדרן, ואותיות "נביא" - מספר ס"ג כמניין שם ס"ג שממנו הפרנסה; ושמות "אל הוי"ה" - מספר "אוכל", שמזה נמשך המזון; ואותיות "זכור" - מספר "הוי"ה" דיודין ו"אהיה" דיודין; ואותיות "לטוב" - מספר חבור "הוי"ה" ו"אהיה"; יעוין שם. ומנהגו של עט"ר אדוני אבי זלה"ה לומר פתיחת אליהו זכור לטוב קודם שיאמר ק"ל פעמים הנזכרים; וכן אנחנו נוהגים עתה בביתנו, דבר בעתו מה טוב ומה נעים. ודרכנו לכפול פסוק "ואמרתם כה לחי וכו'" ששה פעמים, כנגד ששה קצוות, והיסוד כלול מן שישה קצוות, להמשיך ממנו שפע שלום לששת ימי החול.

פרק כו

לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי-שבת בלחם משנה, ואפילו שאינו יכול לאכול אלא רק כזית - ללוות השבת ביציאתו. וכבר כתבנו לעיל, כי להמשכת תוספת קדושת שבת לימי החול מבחינת הסעודות, עושין סעודה רביעית במוצאי-שבת, ומכוונים בה כדי להמשיך אור קדושת שבת לכל סעודות ימי החול וכנזכר לעיל, וכמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל. ויש משתדלים להביא על השולחן לאכול איזה דבר חדש - מן פרי או מין מרקחת, ומיני מתוק שלא אכלו ממנו בשלוש סעודות אותו היום, ומעלתה גדולה שמצלת מחבוט הקבר, והיא נקראת על שם דוד המלך עליו השלום. לכן אומרים קודם נטילה: "אתקינו סעודתא דמהימנותא, דא היא סעודתא דדוד מלכא משיחא"; ואומרים פיוטים השייכים לדוד הע"ה בתוך הסעודה, גם בשביל לימוד ועסק תורה מתוך סעודה זו; על כן מנהגנו לומר פתיחת אליהו זכור לטוב עוד הפעם בתוך סעודה זו; וגם כי הוא המבשר טוב על מלכות משיח בן דוד שיבוא בב"א. ולכך אנחנו אומרים בברכות ההפטרה: "שמחנו ה' אלהינו באליהו הנביא עבדך, ובמלכות בית דוד משיחך". ואמרתי בס"ד: אליהו, מספרו ב"ן, ודוד המלך עליו השלום, מספרו י"ד; צרוף שניהם הוא תיבת "נדיב"; וזה שאמר במשלי, י"ט, פסוק ו: "רבים יחלו פני נדיב, וכל הרע לאיש מתן"; פירוש: הכול מצפים ומייחלים לראות פני נדיב, הם דוד ואליהו, שהם י"ד נ"ב, אך דבר זה תלוי באחדות ובצדקה; זהו "כל הרע" שהוא אחדות, שיהיו ישראל רעים זה עם זה, ועוד תלוי ב"איש מתן" כמו שכתוב שם: "מתן בסתר" שהוא מתן הצדקה; ולזה אמר (שיר השירים ו.יב): "מרכבות עמי נדיב", כלומר, "מרכבות עמי", היא תלויה ב"נדיב", שהם דוד המלך עליו השלום ואליהו זכור לטוב.

פרק כז

כתב ב"מחזיק ברכה" בשם ספר הכוונות ישן, דאין ראוי להתעסק במלאכה שאינה אוכל-נפש או בתורה, אלא עד אחר שיעשה סעודה רביעית דמוצאי-שבת. וכתבו האחרונים ז"ל, שלא יסיר בגדי שבת מעליו אלא עד אחר סעודה רביעית; וזמנה, עד אחר ארבע שעות. ויאמר בברכת המזון "מגדול" בוא"ו; ועיין "כף-החיים", אות נ"ט, יעוין שם. ונראה לי: אע"פ שנתנו לה שיעור עד אחר ארבע שעות, היינו למצווה מן המובחר, אבל אם נאנס, יוכל לקיימה עד חצות לילה, דהא כתב רבינו ז"ל בשער-הכוונות דעד חצי הלילה אינה הולכת קדושת השבת, ולכן הזהיר שלא לומר ודוי במוצאי-שבת קודם חצות לילה.

וכל מי שאינו מקיים סעודה רביעית, נחשב לו כאלו לא קיים סעודה שלישית לכבוד שבת, דאז נחשב לו שאכלה בשביל סעודת הלילה, דכל אדם דרכו כל לילה לאכול,

ואין זה לכבוד שבת; ולכן אלו שמתענים הפסקות, אסור להם לעשות הפסקה במוצ"ש, דאסור להתענות בליל מוצאי-שבת; ועיין "כף-החיים" מה שכתב בזה. ואם יהיה האדם אנוס מחמת חולי, ואינו יכול לקיים סעודה רביעית, עם כל זה יסדר שלחנו במזונות ופירות ויאכלו בני ביתו, והוא גם כן יטעם עמהם מן השולחן כפי יכלתו. כתבו המקובלים: יש עצם באדם שאינו נהנה משום אכילה, אלא רק מן סעודה רביעית דמוצ"ש. ועצם זה נשאר קיים בקבר ואין שולט בו רקבון; והא נקרא "נסכוי", וגם נקרא "לוז", וגם נקרא "בתואל". ואמרתי בזה רמז - כי שלשה שמות של עצם הנזכר הם ראשי תבות "לבן", והם סופי תבות שלשת שמות שהם: ישראל יעקב ישורון; ומזה העצם יבנה הגוף בתחיית המתים; וזה יהיה לישראל דווקא, הנאמר בהם (דברים ד,ד): "ואתם הדבקים בה' אלהיכם, חיים כולכם היום".

וישלח

פתיחה

ויאמר אלוקים אל יעקב קום עלה בית-אל וכו', ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך (בראשית לה, א). הנה נודע דקבלו רבותינו ז"ל (ב"ר פ"א, א-ב), שאמר לו הקדוש-ברוך-הוא בזה ליעקב אבינו ע"ה, שכל הצער הבא לו בעניין דינה היה בעבור דאחר נדרו ונתעכב בדרך ללא צורך, ועל-כן אמר לו שימהר לעלות בית-אל לקיים נדרו. ומזה ייקח האדם מוסר גדול לעצמו: שאם יעקב אבינו ע"ה – בחיר שבאבות – נענש כל-כך על אחור הנדר שנדר בפיו, ולא הגנה עליו צדקתו להצילו מן העונש; כל-שכן וכל-שכן שאר אדם, שצריך להישמר ולהיזהר בעניינים אלה, שלא יקל בדבורו שיוציא מפיו בענייני הקודש. ולכן שלמה המלך ע"ה אמר בקהלת (קהלת ה, א-ה): "אל תבהל על פיך, ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלוקים, כי האלוקים בשמים ואתה על הארץ, על כן יהיו דבריך מעטים. כאשר תדור נדר לאלוקים, אל תאחר לשלמו וכו'. אל תיתן את פיך להחטיא את בשרך, ואל תאמר לפי המלאך כי שגגה היא וכו'". והכוונה: דאינו דומה דבורו של אדם בעניינים של קדושה לדבורו בעניינים של חול; דענייני חול שהם צרכי גופו וענייניו, אם אמר לעשות ולא עשה, אין עליו דין וחשבון; אך בעניינים של קדושה, אם אמר דבור בעלמא, צריך לקיים; וכן אמרו רבותינו ז"ל (קדושין כח, ב) אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט! ועל-כן צריך לשקול היטב הדק בכל עניינים של קדושה, ואל יבהל את פיו, ולבו בל ימהר להוציא דבר לפני האלוקים. ומי לנו גדול מיעקב אבינו ע"ה, דאף-על-פי שקיים נדרו – נענש על איחור הנדר.

וזה נרמז בדברי חז"ל (שבת קיג, ב) שדרשו הפסוק (ישעיה נח, יג): "ממצוא חפצך ודבר דבר" – שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול, דאף-על-פי שפשט דבריהם קאי על שבת וחול ממש – רמזו עוד לפי דרכם מוסר זה בנועם לשונם שסובל כמה פנים: דלמדו אותנו בזה שלא יהיה קל בעיני האדם דבר שבקדושה, למהר להוציא מפיו דברים שאין באים לידי קיום ופועל, כאשר דרכו להוציא מפיו דברים בענייני חול, ואף-על-פי שהם לבטלה שאינו מקיים אותם; דאין דברים אלו של קדושה שווים עם דברים של חול, יען שאם אמר: היום אלך לפרדס; אלך למרחץ; אקנה חפץ פלוני; אוכל דבר פלוני וכיוצא בזה, ואחר-כך ניחם ולא קיים את דבריו, אין עליו דין וחשבון למעלה בשמים; אך אם אמר: אלך לבית-המדרש או למקום מצווה פלוני, או אלמד פרשה זו, מזמור זה, פרק זה – חייב לקיים דבורו; ואם לא קיים, יהיה עליו דין וחשבון בשמים וענוש ייענש; וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (נדרים ח.): אמר, אשנה פרק זה – נדר גדול נדר לאלוקי ישראל. וידוע כי ענייני הקדושה, כולם מכונים בשם "שבת", מפני שהם דברים השייכים לעולם הבא הנקרא "שבת" (תמיד לג, ב); וכל עניינים הגופניים מכונים בשם "חול"; ולכן אמרו רבותינו ז"ל: לא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול.

פרק א

כתוב גבי שבת (ישעיה נח, יג): "וכבדתו מעשות דרכיך, ממצוא חפצך ודבר דבר". ודרשו חז"ל (שבת קיג, ב) שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול. ולא מבעיא לומר לחברו לעשות לו עסק פלוני, דאסור בזה, משום דאמירה מועלת לעשיה, דעל ידי אמירתו אז, חברו עושה העסק למחר; אלא אפילו אמירה ודבור שאין בהם תועלת, כגון שמדבר על עצמו ואומר: דבר פלוני אעשה למחר, דאף אם לא יאמר בפיו - הנה הוא עושה למחר אותו דבר, אפילו הכי אסור, כל שאומר על עשיית דבר שאסור לעשותו בשבת; ואפילו אם זה המעשה אינה מלאכה דאורייתא, אלא אסורה מדברי סופרים, ג"כ אסור לומר בשבת לעשותה למחר. ואם הוא דבר מצווה, כגון שאומר בשבת שרוצה לכתוב למחר ס"ת או תפילין ומזוזה וכיוצא בזה, יש מתירים משום דחפצי שמים הם, ויש אוסרים, דסבירא להו: לא אמרו "חפצי שמים מותרים לדבר בהם בשבת", אלא דווקא אם יש צורך למצווה באותו דיבור, אבל לומר: למחר אכתוב תפילין ומזוזה - אין צורך באותו דיבור, דבין אם אמר, בין אם לא אמר, הנה הוא עושה המצווה למחר, וצריך לחוש לדברי האוסרין; מיהו, כתב הרב "תוספת-שבת" ז"ל, דאם מתירא שמא יתרשל בדבר, שרי לזרוזי נפשיה דהוי כנדר כמו שכתב ביורה דעה, סימן ר"ן.

פרק ב

אם צריך לחברו או לאיזה גוי לשכרם במוצאי שבת לאיזה מלאכה, אסור לומר לו בשבת: "בא אצלי לערב!" דחשיב בזה כאלו מדבר עמו בפרוש לשכרו, כיון שבאמת בדעתו לשכרו, ואמר לו בלשון צווי שיבוא אצלו לערב; אבל אם אינו אומר לו בלשון צווי, אלא בדרך שאלה, שאומר לו: "הנראה בעיניך שתבוא אצלי בערב?" – מותר, אף על פי שזה מבין שצריך לו לשכרו למלאכה.

פרק ג

מותר לומר לחברו: "לכרך פלוני אני הולך למחר", וכן מותר לומר לו: "לך עמי לכרך פלוני למחר", כיון שהיום הזה היה יכול לילך אם היו בורגנין בדרך, פרוש: שומרי סוכות, שכל אחת מובלעת בתוך שבעים אמה וארבעה טפחים של חברתה, דעל ידי כך יכולים לילך כמה פרסאות בשבת; ואע"פ שבאמת לא היה באותו שבת בורגנין ממקומו לאותו כרך - אין אסור הדבר בכך; וכן כל כיוצא בזה שיש צד היתר לעשותו היום, יוכל לומר לחברו שיעשנו למחר; ומיהו, יזהר שלא יזכיר בפיו לשון שכירות, שלא יאמר: "נשכיר לילך למקום פלוני", או "נרכב למקום פלוני על סוס או בקרון", כיון דאין בשכירות או רכיבה היתר בשום אופן. וכן אם יש לו דברים מוקצים במקום אחד, אסור לומר לאחר שיביאם למחר, מפני שהם אסורים לטלטל בשבת. ואסור נמי להחשיך בסוף התחום כדי שימהר לילך לשם בלילה להביאם; מיהו, כתב הרב "תוספת-שבת", דפירות שאינם מוקצים, אפילו שהם רחוקים הרבה בעניין שלא היה אפשר להביאם בשבת מחמת ריחוק המקום, מותר לומר לאחר להביאם לו למחר, כיון דאין אסור שבת גורם לו לבלתי יביאם היום, כי אם ריחוק המקום הוא המונע ביאתם היום, ולכן מותר לומר להביאם למחר.

פרק ד

אפילו בשיחת דברים בטלים שאין בהם זכר עשיית מלאכה כלל, אסור להרבות בשבת, כדי שלא יהיה דבורו בשבת כדבורו בחול. ובני-אדם שסיפורי מעשיות ושמועות ודברי חידושים עונג להם, מותרים לספר בשבת, אבל אין להם להרבות בשיחות אלו. ומי שחושב על מלאכה ביום שבת לעשותה בחול, אינה מתברכת, כיון שחשב עליה בשבת וכנזכר ב"חסד לאלפים"; ועיין "כף-החיים", דף רי"ח.

פרק ה

אסור לחשוב חשבונותיו - בין חשבון העתיד להיות, בין חשבון שעבר כבר, אלא שצריך להיות לו עתה לידע אותו, כגון: כך וכך הוצאתי על בנין פלוני בשכירות הפועלים, והוא עדיין לא עשה חשבון עמהם קודם שבת, ולא ידע אם מגיע להם עוד אצלו או כמה יגיע

להם עוד, ולכן אסור, דנמצא יש לו צורך עתה בזה החשבון שהוא מחשב אע"פ שהוא כבר עבר; ואע"פ שעתה בעשותו החשבון בינו לבין עצמו מצא שאינו חייב להם כלום, עם כל זה, הרי קודם היה מסתפק, ועתה נתברר לו, ונמצא יש לו בזה צורך ואסור. וכן אפילו שהוא לא היה לו צורך באותו חשבון כלל שכבר עשה חשבון עמהם, ורק חוזר וחושב ההוצאה של הבניין שעשה כדי להודיע לאחרים שיש להם צורך בידיעה זו, שגם הם רוצים לעשות בנין כזה, ורצונם לידע כמה צריך להם, הרי זה אסור; אבל חשבונות שעברו שאין צורך בהם כלל, לא לו ולא לאחרים, ורק הוא מזכיר אותם בשבת בסיפור דברים בעלמא, מותר; ולכן מותר לחשוב כמה סאים תבואה היה לו בשנה שעברה, וכמה משאות שלח לעיר פלוני, וכמה דינרים הוציא על ביתו, וכיוצא בזה בדברים שאין צורך בהם עתה, לא להם ולא לאחרים; אך צריך ליזהר שלא להרבות בדברים אלו. וכתב הגאון חיד"א ז"ל ב"מורה באצבע", אות קנ"א: הגם דיש מתירים בחשבונות שעברו - יש אוסרין, ושומר נפשו ירחק מהם; והן, לו יהי דשרי - מזה יבוא לדבר הגורם לעתיד, על כן יסתום הפתח וטוב לו; יעוין שם.

פרק ו

אסור לומר לחברו: בכך וכך קניתי חפץ זה או כלי זה, אם יודע בחברו שרוצה גם הוא לקנות ממנו, דאז יש לו צורך לידע ערך החפץ, ודבר זה מצוי בין איש לרעהו, בין אשה לרעותה, לכן צריך להזהיר בזה את האנשים ואת הנשים; אבל אם אין צורך לחברו בידיעה זו, הרי זה סיפור דברים בעלמא ומותר משורת הדין; ולכן מותר לומר: כך וכך הוצאתי בחתונה, וכך וכך הוצאתי בבנין וכיוצא בזה. ואסור לדבר דבר שזוכר לו צערו.

פרק ז

שטרי חובות וכיוצא, וכן אגרות שכבר קראם, אסור לקרות בהם; ואפילו לעיין בהם אסור, והרי הם מוקצים דאסור לטלטלם; אבל אגרת שלא קראה עדיין, ולא ידע מה כתוב בה, מותר לפתחה ע"י גוי ולעיין בה, דשמא יש בה דברים שהם צרכי הגוף. ואם יש בתוכה פתקאות של חשבונות, לא יעיין בהם כלל. ואגרת זו החדשה דאמרנו מותר לקרותה - היינו לעיין בה, אבל לא יוציא הדברים מפיו אם הם דברים של משא ומתן; ואחר שיקראנה פעם אחת, שוב אסור לעיין בה פעם שנית, אלא יצניענה במקום אחר, דאז נעשית אצלו מוקצה. ונהגו שלא לקבל האיגרת מיד הנוכרי המביאה בשבת, אלא אומרים לו שיניחנה על גב קרקע או על גב השולחן, דחוששין שמא טרם שיעמוד הנכרי לפוש, יטול הישראל האיגרת מידו, ונמצא הישראל עושה הנחה, ואסור מדברי סופרים אף בזמן הזה, שיש אומרים דאין לנו דין רשות הרבים; וכמו שכתב הגאון רבי זלמן בשולחן ערוך, סעיף כ"ח; ועיין "כף-החיים", דף רכ"ט.

פרק ח

מי שרוצה לזמן אורחים לסעודה בשבת, וכותב שמותם מערב שבת למזכרת, כדי שלא ישכח לקראם בשבת; וכן אבי הבן או החתן שמזמן אוהביו וקרוביו לעליית ס"ת בשבת, וכותב שמותם מערב שבת - אסור לבעל הסעודה עצמו או אבי הבן והחתן לקרות בכתב זה בשבת, דגזרו חז"ל (שבת קמט, א) שמא ימחוק שם אחד מן הקרואים אשר ניחם עליו שאינו רוצה לקראו; וגם גזרה שמא יקרא בשטרי הדיוטות; אבל השמש מותר לאחוז ולעיין בכתב הרשימה של שמות האנשים ההם כדי לקראם, דאין שייך בו גזרה שמא ימחוק; ואף-על-גב דאית בה משום: שמא יקרא בשטרי הדיוטות, אפילו הכי נהגו העולם היתר בזה שהשמש קורא מתוך הכתב הזה שמות המזומנים, דחשיב צרכי מצווה, ולא גזרו בזה משום: יקרא בשטרי הדיוטות; מיהו, אחר שהשלים השמש מלאכתו וקרא בו המזומנים, אסור לו לקרות ולעיין בו עוד בשבת. וכן מה שנהגו השמש קורא בבית-הכנסת כתב הכרזה של הסכמות ותקוני העיר שמכריזין הבית-דין ופרנסי הקהל, משום דצרכי רבים חשיבי צרכי מצווה; ואחר הכרזה, לא יקראו ויעיינו עוד בו ביום.

פרק ט

כל דבר שאסור לישראל לעשותו בשבת, אסור לומר לנכרי לעשותו, ואפילו ברמז; ואפילו שאינו רומז לו בדברים, אלא רומז לו בידיו באיזה תנועה; ואפילו רמז לנכרי שיאמר לנכרי אחר לעכב הנכרי בשבת בשביל החוב, אסור; אבל מותר לומר בחול לשופט הנכרי: מדוע לא עכבת הנכרי בשבת שעברה? אף-על-פי שמבין מתוך דבריו שיעכבנו בשבתות הבאים אם יזדמן אז לעיר. מיהו, מי שיש לו חוב אצל גוי, ונודע לו בשבת שילך מן העיר ואפשר שלא ישוב עוד, מותר ללילך בשבת לקבול לפני המושל שיפרענו, דבמקום פסידא לא גזרו; אך אם צריך להביא את שטר חובו לפני המושל, לא יטלטל השטר בידו, אלא יקח עמו גוי והוא יטלטל השטר ויראנו למושל; ואם אפשר לעשות גם הקובלנא ע"י הגוי – הנה מה טוב. ואם צריך לעבור בספינה קטנה – אף-על-גב דהרב "חיי-אדם" ז"ל כתב בהיכא דאיכא הפסד ברור אם לא יעבור, יש להתיר, נראה לי דלא אריך להורות כן: חדא לעבור בספינה בשבת אושא מלתא, ויש בזה חילול-השם לפני הגויים; ועוד יש בזה איסור משום מראית העין, דהרואה חושב שיורד לטייל, ושניא דא מהך דינא דקבלנא.

פרק י

אם הגוי היה תפוס בבית האסורים בשביל יהודי שחייב לו, מותר לומר היהודי למושל לקבל ערבות אחר, אבל לא יאמר לו שיכתוב זאת בערכאות; אבל אם המושל מעצמו

כותב, אין לחוש; וזה דווקא בהיכא שיבוא לידי פסידא, אבל אם ליכא פסידא, אסור; גם אסור לעכב נכסי ראובן ביד שמעון בשבת.

פרק יא

אם יש לראובן על אדם אחד "פוליסה" (המחאה) שבאה לו מעיר אחרת על אדם אחד לזמן ידוע, וזה האדם שבאה עליו ה"פוליסה" לא פרע בזמן הפרעון; ואם ראובן לא ילך ביום שבת לבית ועד של התגרים לעשות "פורתיסתו" (תביעה משפטית), לא יוכל לתבוע המעות מן כותב ה"פוליסה" – הנה שורת הדין בזה הוא: אי איכא פסידא, כגון שזה שבאה עליו ה"פוליסה" אינו אמוד, ואפשר שהוא משובר גם-כן, אז מותר לראובן ללכת לבית ועד התגרים להודיע העניין, ויביא גוי אחד, והוא יקח את ה"פוליסה" בידו ויראנה לראש בית ועד התגרים, והוא לא יאמר לו שיכתוב לו "פורתיסתו", אלא הוא יעשה מדעתו בוודאי; ואם אפשר שלא ילך הוא כלל, אלא הכול יעשה על-ידי גוי – הנה מה טוב; ואם ליכא פסידא, כגון שזה האדם שנתחייב ב"פוליסה" הוא אמוד, שבוודאי יפרע אחר-כך, אסור לישראל לעשות דבר זה בשבת, אף-על-פי שעל-ידי כך יאבד כוח זכות שיש לו בזו ה"פוליסה" על אדם הכותב אותה.

פרק יב

אם בא לו כתב ב"תלגרף" (מברק) ביום-שבת, והגוי לא ימסור אותו לישראל אלא עד שיחתום בחותם שלו על נייר הקבלה שיביא לו כנהוג – העליתי בסייעתא דשמיא בספרי הקדוש "רב-ברכות", דף קמו, שיהיה אצל ישראל מזומן ומוכן חותם בשמו הכתוב בכתב ישמעאלים או כתיבה אחרת, באופן שאין בו כתיבה אשורית; וכשיביא לו הגוי את ה"תלגרף", קודם שימסרנו לידו יניח לפני הגוי את החותם ההוא בשתיקה, והגוי מבין מעצמו ויקח החותם מעל הקרקע ויחתום בו את נייר הקבלה וילך לו.

פרק יג

אם בא לו איגרת חתומה, מותר ליתן אותה לנכרי לפתחה, ובלבד שלא יאמר לו "תפתחנה!" אלא מוסרה בידו והוא מבין מעצמו דבר זה ויפתחנה. ויש אומרים, אם לא הבין הגוי דבר זה לפתוח אותה מעצמו, מותר לומר לו: אין אני יכול לפתוח איגרת זו בשבת! כדי שיבין הגוי ויפתחנה; כי בעניין זה של פתיחת האיגרת יש צדדים להקל ברמז, והכי נהוג.

פרק יד

אסור ליתן מעות מערב-שבת לקנות לו בשבת; וכן אסור ליתן לו פרקמטיא למכור לו בשבת, אבל אם לא אמר לו לקנות או למכור בשבת, אלא נתן לו בימי החול בסתם, אף-על-פי שזה הנכרי קונה או מוכר בשבת, מותר; ובלבד שיקצוץ לו שכר טרחו כדי

שיהא הנכרי אדעתא דנפשה קעבד. והא דהתרנו בקצץ בנותן לו בסתם ואינו אומר לו בשבת, הינו דווקא בהיכא דאפשר לנכרי לקנות או למכור זה בימי החול, אבל אם אי אפשר לו לקנות או למכור אלא דווקא בשבת, כמו מקומות שיום השוק שלהם הוא ביום שבת דווקא, אז אפילו אם אמר לו בסתם ולא הזכיר לו יום-שבת, ואפילו שקצץ לו שכר טרחו מימות החול, אסור, כיון דאי אפשר לקנות ולמכור זה אלא בשבת, הוה לה כאלו אמר לו בפרוש לקנות או למכור בשבת. ואף-על-פי שבספר "רב-ברכות" התרתי בכהאי גונא בנותן לו בסתם ואינו מזכיר לו שבת – לא התרתי בזה אלא בעבור צורך גדול מאוד, שהשואל היה מוכרח מאוד בדבר זה, שאם לא יעשה כן יצא לו נזק גדול, ולכן סמכתי שם על המתירים בכהאי גונא, בהיכא דקצץ ואומר לו בסתם שאינו מזכיר שבת כלל, אבל בלתי לצורך גדול מאוד אין להתיר, כי רבו האוסרים. והנה פה עירנו בגדד יע"א נמצא עניין כזה שהוא צורך גדול מאוד, ששולחים מכאן לעיר אחרת בספינת קיטור צרורות כסף או זהב, והספינה הולכת ביום שני, וה"קפטאן" (רב חובל) אינו מקבל צרורות אלא רק ביום שבת, כי ביום ראשון הוא איד שלו; וגם בערב-שבת לא יקבל, מפני שאותו היום הגיעה הספינה. ויש סוחרים שצריכין לשלוח צרורות כסף לבצרא או לבומבי, ויש להם צורך גדול מאוד בזה, מפני שהם מכרו "פוליסה" על הפקיד שלהם בבצרא או בבומבי, ואם לא ישלחו לו צרורות הכסף, יצא להם נזק גדול שיחזיר ה"פוליסה", או יש עוד צורך אחר גדול מאוד; על-כן גם בזה יש להתיר שימסור הישראל את צרור הכסף ביד הגוי שישלחנו בספינה, ויקצוץ לו שכר טרחו בזה, ולא יאמר לו שישלחנה ביום שבת, אלא יאמר לו שישלחנה בסתם, ואף-על-פי שהוא יודע שזה ישלחנה ביום שבת, כי אי אפשר שיקבל ה"קפטאן" צרורות אלא רק ביום שבת – עם כל זה, כיון שהוא צורך גדול מאוד, שיצא לו נזק אם לא ישלח הצרור באותה ספינה, יש לסמוך על המתירין בזה; וגם יש צד יותר להקל בזה – דשמא יהיה עכוב לספינה שלא תלך אלא ביום שלישי, ואז ה"קפטאן" יודיע שיקבל צרורות ביום שני, או יולד אופן אחר שלא יצטרך הגוי להוליך הצרור בשבת, אבל בלתי צורך גדול כזה, אין להתיר.

פרק טו

גוי שקנה סחורה מישראל, ובא ללקחה בשבת מבית ישראל, אפילו ביש ערוב, אסור, כדי שלא יחשדוהו שמכרה לו בשבת. וכן הוא הדין חמרים או גמלים ששכר אצלם לשאת לו משאות מערב-שבת, דאסור להניחם לבוא לביתו בשבת להוציא המשאות, אף-על-פי שקצץ, ונכרי אדעתה דנפשה קעבד, עם כל זה אסור מפני החשד, דאושא מלתא.

פרק טז

השואל מחברו דבר בשבת ואינו מאמינו, יכול להניח משכון אצלו, אך יניח המשכון בסתם ולא יאמר לו בפרוש: "הילך משכון זה!" דזהו כמעשה חול. במה דברים אמורים? בשואל מיני מאכל ומשקה או מלבוש שהם לצורך השבת, אבל שלא לצורך השבת, אסור להניח משכון, שדומה למקנה קנין בשבת.

פרק יז

דבר שהוא מלאכה מן התורה, אסור לומר לגוי לעשותו בשבת אפילו לצורך מצווה, אבל דבר שאיסורו מדברי סופרים, מותר לומר בשבת לעשותו לצורך מצווה ולצורך חולי, אפילו חולי שאינו כולל כל הגוף ואינו סכנת איבר; ויש מתירין גם כן במקום הפסד, כגון לטלטל ע"י נכרי סחורה מוקצית הנפסדת בגשמים, ויש לסמוך על דבריהם בהפסד גדול.

פרק יח

אע"פ שהרהור בעסקיו מותר, יש הרהור דאסור מדינא, כגון שמהלך בשבת בשדהו או במקום של עסק מלאכה שעושין שם פועלין שלו בחול, כדי לראות מה צריכה שדהו או מקום המלאכה אחר השבת. ואע"פ ששם אינו מדבר כלום בו ביום אלא רק מחשב בלבו, הרי זה אסור מדינא, יען כיון שעושה מעשה ההליכה בשבת למקום שאין לו צורך בו ביום השבת - מנכרא מלתא שהולך לראות להזמין בדעתו דבר שאסור לעשותו בשבת; דאם לא כן, מה צורך יש לו בהליכתו שם בו ביום? וכן הוא הדין אם מטייל בעיר במקום דשכיחי שם סוסים וחמורים, או במקום ספינות או קרונות, לראות איזה סוס או קרון או ספינה הערבים לו כדי לשכרם למחר, דמנכרא מלתא דבעבור זאת הלך לטייל שם, דבלאו הכי לא היה הולך לטייל שם; דגם בכהאי גונא איכא אסורא, אע"פ שאינו מדבר ואינו עושה בו ביום דבר האסור לו, וכן כל כיוצא בזה.

פרק יט

אף על גב דמדינא אם יושב במקומו ומהרהר בעסקיו מותר, מכל מקום משום עונג שבת, מצווה שלא יחשב בהם כלל, ויהא רואה בעיניו כאלו מלאכתו עשויה, ויפנה לבו מכל עסק של חול, דהשעה צריכה לכך לדבק מחשבתו בקונו, לעורר אהבה ויראה בשמחה רבה; וכל שכן היכא דאפשר שיהיה לו מתוך הרהור לבו בעסקיו טרדת לב או נדנוד דאגה, דלא צריך להיות לו זה בשבת, כי צריך באמת להיות השבת לאדם מנוחת שלום, השקט ובטח, וכנזכר ב"חסד לאברהם" ז"ל; יעוין שם.

וישב

פרק א

בפרשה זו לא כתבתי הלכות בשנה שניה יען כי לדרוש בפרשה זו בהלכות חנוכה בכל שנה ושנה:

מקץ

פתיחה

ויאמר אליהם ישראל אביהם, אם כן אפוא זאת עשו, קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה, מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בוטנים ושקדים. וכסף משנה קחו בידכם וכו' (בראשית מג, יא). ונראה לי, בסייעתא דשמיא: דידוע, ברורים של שבירת כלים הם שתי בחינות: האחת הם בבחינת הא אחרונה, והאחת הם בבחינת ואו דשמא קדישא. וידוע דשני בחינות אלו ישנם בסוד היושר ובסוד העיגולים; ולזה אמר "קחו", בטעם שני פשטין (גרשים) רמז לבחינת היושר ובחינת העיגולים; "מזמרת הארץ" – הם ברורים השיכים לבחינת הא אחרונה שמכונית בשם "ארץ"; ועוד גם-כן "והורידו לאיש" – הוא בחינת ואו דשמא קדישא; "מנחה" – הם ברורים ששיכים לו. והזכיר שישה מינים – "צרי ודבש וכו'", כנגד שישה קצוות שבו. ואמר עוד: "וכסף משנה קחו בידכם", הכוונה: כי כל ברור מוכרח שיהיה בו ועל ידו המשכת אורות חדשים, וזהו "וכסף משנה", "ואת הכסף המושב בפי אמתחותיכם תשיבו בידכם", פרוש: "את הכסף" הוא הברור אשר בררתם והעליתם למעלה בגלגול הקודם אשר החזירוהו ושבו אותו מן השמים. "בפי אמתחתיכם" – הוא גלגול זה, "תשיבו" אותו עוד הפעם אל מקומו ושרשו, "בידכם" – על-ידי תוספת תיקון מחדש, "אולי משגה הוא", פרוש: שגיתם בו מקודם באיזה חסרון שנעשה בו. דלכך הושב עתה מן השמים בגוף שלכם בסוד הגלגול עוד הפעם, כדי להשלים תיקונו בתוספת מרובה; ועל-ידי שלמות תיקון הברור, אז "את אחיכם", הוא משיח בן יוסף "קחו", שלא ייהרג על-ידי ארמילוס הרשע, "וקומו שובו אל האיש", הוא משיח בן דוד שזוכה לשלמות החמישה שהם נפש רוח נשמה חיה יחידה, כי ייקח גם יחידה; ולזה אמר "האיש", דהיינו "איש ה'", כלומר, בעל החמישה. "ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש", הוא משיח בן דוד הנזכר, שתזכו לרחמים גדולים בימיו, וכמו שכתוב (ישעיה נד, ז): "וברחמים גדולים אקבצך"; "ושלח לכם את אחיכם אחר", הוא אליהו זכור לטוב: "ואת בנימין", הוא משה רבנו עליו השלום שהוא "בן ימין" שהוא בקו הנצח שהוא ימין, גם היה כולו מצד החסדים בסוד (שמות ב, ב): "ותרא אתו כי טוב הוא". וידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל (שמו"ר ב, יב): לעתיד יבוא משה רבנו ע"ה ללמדנו

תורה, ויהיה אליהו זכור לטוב מתורגמן שלו; "ואני" – שופרה דאדם קדמאה, "כאשר שכלתי" מקדם כשהייתי בגלגול אדם הראשון, "שכלתי" עתה לסטרא-אחרא; קרי בה: "שכלתי" – השין בחיריק וכף בפתח, שאעשה פעל יוצא לאחרים לנחש כאשר עשה; והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכות שדי. נמצא, על-ידי הברור שנעשה לניצוצי הקדושה של שבירת הכלים וכיוצא בהם, מוכרח שנוליד ונמשיך אורות חדשים, וכאשר בארנו במה שכתוב (בראשית מג, יב): "וכסף משנה קחו בידכם". ובזה פרש עטרת ראשי הרב מו"ר אבי ז"ל רמז מאמר רבותינו ז"ל בגמרא בביצה (דף ב.): מאן דאית לה מוקצה, אית לה נולד; ומאן דלית לה מוקצה, לית לה נולד; כלומר: "מאן דאית לה מקצה", הם ניצוצי הקדושה שנפלו בקליפות שנקראים מוקצה, שהוא טורח לברר ולהעלותם - "אית לה נולד" – שהוא יכול על-ידי זה להוליד נשמות חדשות ואורות חדשים; "ומאן דלית לה מקצה", שאינו מברר ניצוצי הקדושה המוקצים בקליפה – "לית לה נולד"; עד כאן דבריו, דברי פי חכם חן. ולכן צריך האדם להיזהר בהלכות מוקצה בשבת, כדי שעל-ידי-כך יהיה לו כוח לברר ניצוצי הקדושה שהם גם-כן נקראים מוקצה, ואז יהיה לו כוח ממילא בנולד, להוליד נשמות בשבת הנולדים מכוח הברור, מה שאין כן הנכשל במוקצה בשבת, לא יהיה לו כוח לברר ניצוצי הקדושה המוקצין, מידה כנגד מידה, ואז ממילא אין לו נולד.

פרק א

הלכות מוקצה ונולד בשבת רבים המה, ואזכיר פה מקצתם בס"ד, והוא: כל כלי שמלאכתו להיתר, דהיינו מיוחד לתשמיש המותר בשבת, כגון כוס וקערה וכיוצא בהם, מותר לטלטלו אפילו שלא לצורך גופו או מקומו, אלא לצורך הכלי עצמו שחושש עליו שלא ישבר ויגנב, ומטלטלו להצניעו; אבל שלא לצורך כלל, אסור לטלטל שום כלי, אע"פ שמלאכתו להיתר. ודלא כהרב "תוספת-שבת" ו"חסד לאלפים" דכתבו: כוסות וקערות וכיוצא, מותר לטלטלם אפילו שלא לצורך כלל, דהעיקר להלכה הוא כסברת האוסרים, וכן נראה דעת מר"ן ז"ל. ולכן: אדם היושב על השולחן שעליו קערות וכוסות ומזלג, אסור לטלטל אחד מכלים אלו מכאן לכאן אם אין לו צורך בטלטול זה כלל, כי אם רק ידיו עסקניות הם בעסק שלא לצורך, כיון דאין לו הפרש בין אם קערה זו מונחת בצד זה או בצד אחר; אבל אם יש לו צורך בכך, שבזה יהיה השולחן יפה יותר, חשיב זה לצורך. וכן אדם יושב בחדר זה, ושלח את המשרת להביא לו כלי מחדר השני, ואחר כך נמלך ורצה שיביאו לו כלי אחר, או כגון שטעה השליח ולא הביא לו אותו הכלי, ושלחו עוד הפעם, אסור לטלטל כלי הראשון לטלטלו לחדר ראשון אם אין לו צורך בזה

כלל משום שמירת הכלי, דאין לו הפרש בין אם ישאר הכלי מונח כאן היום, בין אם יחזירוהו היום לחדר ראשון, וכן כל כיוצא בזה.
במה דברים אמורים? בכלים וחפצים, אבל מיני אוכלים ומשקים וכל מיני ספרים שמותר לקרות בהם, מותר לטלטלם אפילו שלא לצורך כלל, ואפילו שלא הזמינם, לא בדיבור ולא במחשבה, נמי מותר, דלא גזרו חז"ל למגדר מלתא שלא יטלטלו אלא רק בכלים וחפצים, אבל אוכלים ומשקים וספרים לא היו בכלל גזרה זו; ומכל מקום מותר לישא הסכין בחיקו אף כשהולך לבית-הכנסת בעיר שיש בה עירוב, אע"פ שאינו צריך לסכין זה בבית-הכנסת - אפשר שיצטרך לה אחר שיצא מבית-הכנסת, דלא אסרו חז"ל טלטול שלא לצורך אלא כשאין לו צורך בזה כלל כל היום, אבל אם צריך להשתמש בו בשבת, והוא נושאו אצלו כדי שיהיה מוכן ומזומן לו כשיצטרך אליו, חשיב זה לצורך ושרי. ומיהו, אם אחר שגמר סעודה שלישית ואין בדעתו לאכול עוד, והוא הולך לבית-הכנסת מבעוד יום כדי להתפלל ערבית, אסור לטלטל הסכין בחיקו, דהא אין לו עוד צורך בה באותו היום, שכבר קרב הערב; ורק אם נושאה כדי שלא תגנב, שרי, וכנזכר לעיל. ועיין "מחצית-השקל", סימן שח, סעיף קטן ט', יעוין שם.

פרק ב

התפילין אסור לטלטלם, ואם רוצה לישב במקומן, או כדי שלא יטנפו או שאר בזיון, שרי לטלטלם. ואם יש לו כיס שיש בו ציצית וגם יש בו כיס תפילין, ובא ביום-שבת להוציא הציצית, ויצא עמו גם כיס התפילין, יטלטל התפילין על מנת לישב במקומו וישב במקומו. וב"מגילת-אסתר" יש פלוגתא, ויש להורות כסברת המתירין.

פרק ג

כלי שמלאכתו לאיסור, רוצה לומר שמיוחד למלאכה האסורה בשבת, אינו מותר לטלטלו אלא רק לצורך גופו, כגון קורנס לפצוע בו אגוזים וקרדום לחתוך בו דבלה, או לצורך מקומו, דהיינו שצריך להשתמש במקום שאותו הכלי מונח שם, ואז מותר לו לטלטלו משם ולהניחו בכל מקום שירצה; אבל שלא לצורך גופו או מקומו, אלא מטלטלו מפני שירא פן ישבר או יגנב, או מחמה לצל, אסור. ואע"פ שאמרנו דלצורך מקומו מטלטלו ומניחו בכל מקום שירצה, עם כל זה, אם היה נוטלו ביד זו, אסור לתנו בדרך הילוכו ביד שניה, דזה מקרי טלטול חדש, וכנזכר בפוסקים ז"ל.

פרק ד

קדרה או שאר כלי שמבשלים בו, אף על גב דלפעמים נותנים בה פירות ומשתמשין בה שאר תשמיש של היתר - לא מקרי כלי שמלאכתו להיתר, דהדין הוא שהולכין בהם אחר רוב תשמישן, וכיון דזו הקדרה, רוב תשמישה הוא מלאכה האסורה בשבת, אין

מטלטלין אותה אלא רק לצורך גופה או מקומה, אבל אם היא ריקנית ומטלטלה מחמה לצל או כדי שלא תשבר או תגנב, אסור; ועיין "משבצות-זהב", סימן שח.

פרק ה

סכין של שחיטה או של מילה או אזמל של ספרים וסכין של סופרים שמיוחד לתיקון הקולמוסים - כיוון שמקפידין שלא לעשות בהם תשמיש אחר, אסור לטלטלם אפילו לצורך גופן ומקומן, ואפילו תחובים בנדן עם שאר סכינים, אסור לטלטל הנדן אע"פ שהוא בסיס לאיסור ולמותר. והוא הדין לקורנס של בשמים שמקפידין עליו שלא יתלכלך; אבל אם יחדם לכל אחד מאלו הנזכרים מערב-שבת למלאכת היתר, מותר. וכן נייר חלק, אם הוא חשוב מאד שהוא מיוחד לכתוב בו אגרות דווקא, ואין משתמשין בו תשמיש אחר לכרוך בו איזה דבר, דינו ככלים הנזכרים ואסור לטלטלו.

פרק ו

כל מאכלים שאסורים בהנאה, כגון בשר בחלב וערלה וכיוצא, שאינו יכול להאכילם גם לכלבים, אסור לטלטלם אפילו לצורך גופן ומקומן. וכן הוא הדין ביין-נסך, אפילו סתם יינם שאיסורו מדברי סופרים, דכל אלו מוקצים מחמת גופן ואסור לטלטלם בכל אופן; אבל מאכלים שאסורים באכילה ומותרים בהנאה, כגון נבלות וטרפות, או בשר-עוף בחלב וכיוצא בזה, כיון שהם עומדים להאכילן לכלבים, מותר לטלטלם כשאר מאכלי בהמה. וביצה שנולדה בשבת, וכן חלב שנחלב בשבת, ופירות שנתלשו בשבת וכיוצא בזה, שהם עומדים למאכל אדם, שאסורין לאדם בו ביום בלבד, אע"פ שיכול להאכילם לכלבים או לנכרים; כיון שאין עומדים לכך, אלא לאכילת אדם אחר שבת, הרי זה אסור לטלטלם בשבת אפילו לצורך גופן ומקומן. וכן הוא הדין טבל שאסור לאדם בשבת מחמת שאינו יכול לתקנו בשבת, כיון שהוא מוכן לאדם, כי תיכף אחר שבת מתקנו ואוכל אותו, הרי זה מוקצה מחמת גופו ואסור לטלטלו בשום אופן, ואע"פ שאיסור תיקונו בשבת אינו אלא מדברי סופרים; ומיהו, דבר שנמשך איסור אכילתו לאדם גם בחול כגון החדש, אע"פ שיש לו היתר לאדם אחר זמן - מותר לטלטלו לצורך מקומו, או לתנו לבהמות או לנכרים, כיון שנמשך זמן איסורו לאדם זמן הרבה.

פרק ז

כל דבר שאין תורת כלי עליו, ואינו מאכל אדם ולא מאכל בהמה, כגון: אבנים ומעות ועצים וקנים וקורות ועפר וחול וקמח ועסה והמת ובעלי-חיים וכיוצא בדברים אלו; ואפילו שהוא דבר שראוי להשתמש בו דבר המותר בשבת, כגון אבנים שראויין לפצוע בהם אגוזים, וצרורות שראויין לכסות בהם כלים וכיוצא בזה, כיון שאין תורת כלי עליהם, הרי זה מוקצה מחמת גופו, ואסור לטלטלם אפילו לצורך גופם ומקומם. ואם

יחדם לטלטלם לאיזה תשמיש, הרי זה הוריד תורת כלי עליהם, אע"פ שהם כבדים וגדולים הרבה שצריך להם עשרה בני-אדם לטלטלם.

פרק ח

כלים העומדים לסחורה, אע"פ שאין רגילין להשתמש בהם שום תשמיש, מכל מקום, אם אינו מקפיד עליהם מלהשתמש בהם, אין להם דין מוקצה לאסרן בטלטול, יען כיון דאינו מקפיד מלהשתמש בהם, הרי זה לא הסיח דעתו מהם לגמרי מלהשתמש בהם, אבל אם מקפיד עליהם מלהשתמש בהם תשמיש אחר כדי שלא יפחתו דמיהם ונתנם לאוצר, הרי אלו מוקצין ואסורין בטלטול אפילו לצורך גופן ומקומן, וכל שכן לצורך עצמן מחמה לצל, כיון דמקפיד עליהם וגם נתנם לאוצר; מיהו, כלים העומדים לסחורה ודמיהם יקרים - אע"פ שלא נתנם לאוצר, אסור לטלטלם, אלא אם כן יחדם מבעוד יום לתשמיש. וכתבי הקודש ואכלין ומשקין, אע"פ שמיוחדים לסחורה ולא הזמינם מבעוד יום, לא במחשבה ולא בדיבור, מותר לטלטלם.

פרק ט

דבר שאינו כלי, אלא שיש עליו תורת כלי מחמת שראוי להשתמש בו איזה תשמיש בשבת, כגון גיזין של צמר שראויין להסמך ולשבת עליהם וכיוצא בזה - אם הכניסם לאוצר לסחורה, ביטל תורת כלי מעליהם ואסור לטלטלם אע"פ שאינו מקפיד עליהם מלהשתמש בהם, אלא אם כן חזר ויחדם לתשמיש לעולם.

פרק י

כל הכלים שנשברו אפילו שנשברו בשבת, מותר לטלטל שבריהם אם ראויים לשום מלאכה, כגון לכסות בהם החבית או פי הפך וכיוצא, אבל אם אין ראויים לשום מלאכה, אסור לטלטלם. ואם נשברו במקום שיכולין להזיק, כגון שהם כלי זכוכית, מותר לפנות השברים כדי שלא יזוקו בהם, אך שברי כלי חרס שאין מזיקין להדורס עליהם, אסור לפנותם; ואע"פ שבני-אדם דורסים עליהם ועל ידי כך משתברים יותר ע"י דריסה - אין בכך כלום, כי הוא דבר שאינו מתכוון. והא דאמרינן דמותר לטלטל השברים אם ראויים לשום מלאכה, היינו דווקא כלי שנשבר כולו, אבל אם לא נשבר כולו אלא רק חתיכה ממנו, ועדיין הכלי משמש תשמישו הראשון, אין חתיכה זו של השבר מותרת בטלטול אלא אם כן היא עצמה עדיין ראויה קצת לתשמישה הראשון, אבל אם אינה ראויה לתשמישה הראשון, אע"פ שראויה לתשמיש אחר, כגון לכסות בה כלי וכיוצא, הרי זה אסור לטלטלה דמקרי "נולד", כיון דנשברה מן הכלי בשבת עצמו; ולכן אם נשברה בחול, אז מותר לטלטלה בשבת אם ראויה לשום תשמיש, אע"פ שאינה ראויה לתשמישה הראשון, ואע"פ שעתה בשבת אין לו צורך להשתמש בה, עם כל זה, כיון

דהיא ראויה לאיזה תשמיש, מותר לטלטלה; ורק אם זרקה לאשפה מבעוד יום, אסור לטלטלה בשבת אע"פ שראויה לשום תשמיש, דכיון דזרקה לאשפה, ביטלה מתורת כלי ונאסרה בטלטול לכל אדם אפילו לעניים, דאזלינן בזה בתר הבעלים; מיהו, זה דווקא אם זרקה לאשפה מבעוד יום, אבל אם זרקה לאשפה בשבת, מותר לטלטלה, הואיל והיה עליה תורת כלי בבין-השמשות שהוא תחילת כניסת השבת.

פרק יא

לא אמרו "כל שראוי לכסות בו כלי, יש תורת כלי עליו" אלא רק בשברי כלים, הואיל והיה עליהם כבר תורת כלי כשהיו שלמים, ולכך גם אחר נשברו לא פקע מהם תורת כלי אם הם ראויים לתשמיש של כסוי וכיוצא, אבל צרורות או אבנים וחתיכת עץ וכיוצא, אשר מעיקרן לא היה עליהם תורת כלי גמור, אע"פ שראויים לתשמיש לכסות בהם כלים, לא יהיה עליהם בשביל זה תורת כלי; ולכן, כל שלא יחדם מבעוד יום לתשמיש זה, אסור לטלטלם אפילו לצורך גופם ומקומם וכאשר כתבנו לעיל.

פרק יב

מחט שלמה שקורין בערבי "איברי" (מחט תפירת יד) שמלאכתה לאיסור, לתפור בה, מותר לטלטלה בשבת כדי לחצוץ בה שיניו או ליטול בה הקוץ כדין כלי שמלאכתו לאיסור דמותר לטלטלו לצורך גופו כמו שכתבתי לעיל; ובלבד שיזהר שיטול הקוץ בנחת שלא יוציא דם, דיש בזה איסור חובל. ואם אי אפשר להוציא הקוץ בלתי הוצאת דם, אסור, אע"פ שאינו מתכוון - משום פסיק רישה ולא ימות. במא דברים אמורים? במחט שלמה שיש תורת כלי עליה, אבל אם ניטל חודה או נפגם חור שלה שאינה ראויה למלאכה, הרי בטל תורת כלי מעליה ועומדת לזריקה, ואסור לטלטלה כדי ליטול קוץ או לחצוץ שיניו; ורק אם יחדה מבעוד יום לתשמיש זה, נעשה עליה תורת כלי ומותר לטלטלה.

פרק יג

שיורי מחצלאות שבלו, אע"פ שאין ראויים לישב עליהם, מותר לטלטלם, דלא נפקע שם כלי שהיה עליהם תחילה, הואיל דגם עתה ראויים לכסות בהם טינוף. ואם זרקם לאשפה מבעוד יום אסור לטלטלם. ומטליות שהם שיורי בגדים שבלו: אם אין בכל אחת מהן שלוש אצבעות על שלוש אצבעות, אסור לטלטלן, מפני שאין ראויים לא לעניים ולא לעשירים, ואם יש בהם שלוש אצבעות על שלוש אצבעות והם של עני - אם לא זרקם לאשפה, מותרים כל העניים שבעולם לטלטלם, דראויות להם לעשות טלאי בבגדיהם, אבל העשירים, אסור לטלטלם, אלא אם כן היא שלשה טפחים על שלשה טפחים, דאז היא ראויה גם לעשירים; מיהו, אם העשיר יושב בביתו של אותו עני בעל המטלית, אז

אפילו אם היא רק שלוש אצבעות על שלוש אצבעות דאינה ראויה לעשירים, מותר אותו עשיר לטלטלה, יען דהוא נגרר אחר בעל הבית שהוא עני שראויה לו, דנמצא ראויה זו באותו הבית; ואם המטלית היא פחות משלושה טפחים על שלושה טפחים, והיא של העשיר דאינה ראויה לו, אז היא מוקצית גם לעניים, דאזלינן בתר הבעלים וחשבינן לה כאלו נזרקה לאשפה. וחתיכת טלית של מצווה, אע"פ שהיא גדולה, אסור לטלטלה, מפני שאין משתמשים בה תשמיש של חול.

פרק יד

מותר להעביר מעל השולחן פרורין שאין ראויין אלא לבהמה ולעוף, וכן מותר להעביר עצמות וקליפין הראויים לבהמה, אבל קליפי אגוזין ושקדים וכיוצא, שאין ראויים לבהמה, אסור להעבירם ולטלטלם בידיו או ע"י כלי, וגם אסור לטלטל השולחן בעודם עליו כדי לנערו בחוץ. כיצד יעשה? יטלטל השולחן כשיש עליו חתיכת פת וינערו בחוץ, לפי שקליפין אלו בטלים לגבי הפת, וכיון שהפת עודנו על השולחן, יוכל לטלטל השולחן. ואם הוא צריך למקום השולחן, הרי זה מטלטלו ומנערו בחוץ אע"פ שאין עליו פת אלא קליפין אלו לבדם. ובסה"ק "מקבצאל" העליתי בס"ד, דדווקא לגבי פת בטלין קליפין אלו, אבל לגבי קליפין ועצמות שראויים למאכל בהמה דווקא, לא בטלי.

פרק טו

העצמות, אע"פ שמותר לטלטלם משום דחזו לכלבים, היינו דווקא במקום דשכיחי כלבים, אבל במקום דלא שכיחי כלבים כגון שהולך בספינה או בשיירה במדבר, אסור לטלטלם. וגרעיני תמרים, בעירנו מאכילים אותם לבהמות, דאוכלים אותם העזים, לכך מותר טלטלם. וקליפי ביצים אסורים בטלטול, אע"פ דאומרים דאוכלים אותם התרנגולים, לא מהני זה; חדא, דיש אומרים שאין אוכלים אלא קליפי ביצים שאינם מבושלים ולא המבושלים; ועוד, אע"פ שאוכלים אותם, מזיקי להו, ובעל הבית קפיד ואינו רוצה שיאכלו אותם, ולכן אסורים בטלטול; ודמי זה לדין בשר דג שאינו מלוח, דאסור לטלטלו אף על גב דחזי לחיה ובהמה, מפני דהאדם קפיד שלא יאכיל דבר הראוי לאדם - לבהמה וחיה, והוא הדין הכא; כך העליתי בסה"ק "מקבצאל", בס"ד.

פרק טז

כל דבר שאסור לטלטלו, אסור לתנו בתוך כלי, משום דהוי מבטל כלי מהיכנו; ולכן אסור להניח כלי על השולחן כדי להניח בו קליפי ביצים או קליפי אגוזים וכיוצא, שאין ראויים למאכל אדם; ודווקא אם כלי זה הוא ריקן שאין בו דבר הראוי למאכל אדם.

ויגש

פתיחה

והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם. ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה, גם אנחנו גם אבותינו (בראשית מו, לג-לד). נראה לי, בסייעתא דשמיא, דעולם הזה דומה ליום השוק אשר אליו יתאספו מוכרים וקונים; וכמו שכתוב (קהלת יב, ד-ה): "וסבבו בשוק הסופדים", "וסגרו דלתים בשוק". ואמרו חז"ל (שבת קנב.): דבר זה קאי על עולם הזה; וכמו שכתב הרב "עוללות-אפרים" ז"ל באורך, עין שם. והנה נודע דאנשים הבאים ליומא דשוקא – יש באים כדי לקנות סחורה, ויש באים כדי למכור דווקא; וכן דרך בני אדם בעולם הזה, דהצדיקים והטובים באים לקנות דווקא, דכל אדם בא לעולם הזה כדי למלאת חסרונו מניצוצי קדושה השיכים לנפש רוח ונשמה שלו, וזו היא הסחורה היקרה שבא בעבורה בעולם הזה ויוליך אותה עמו לעולם הבא, אבל לא ימכור אפילו חלק קטן של ניצוץ קטן משלו, כי לא יחטא; מה שאין כן הרשעים באים למכור דווקא, דאין עושים מצווה אחת אשר יקנו בה איזה חלק ממחסורם, ורק עושים עברות שעל ידם מוכרים ניצוצי קדושה שיש להם. וזה שאמר: "והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם. ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך" – "מקנה" לשון "קנין", כלומר, אנחנו פה בעולם הזה אנשים קונים ולא מוכרים; "מנעורינו ועד עתה" כך דרכנו, "גם אנחנו", לרבות הנשים, "גם אבותינו", לרבות גלגולים שקדמו – עסקינו בעולם הזה לקנות ניצוצי הקדושה השיכים לנו, ולכן נתברך אבינו הזקן הקדוש על-ידי מלכי-צדק (בראשית יד, יט): "ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ", כי אברהם אבינו ע"ה הוא קונה ולא מוכר, הן ניצוצי הקדושה דבחינת שמים והן ניצוצי הקדושה דבחינת ארץ. ולזה אמר (משלי כג, כג): "אמת קנה ואל תמכור", כלומר, ניצוצי הקדושה שהם דרגא דאמת, קנה דווקא ואל תמכור; וכמו שכתוב (שם ד, ה): "קנה חכמה קנה בינה", וכפל הלשון להורות על הריבוי וההתמדה עד בלי די.

וכמו שהמקח הגשמי נגמר ונקנה במשיכה או בהגבהה או בכסף, כן ניצוצי הקדושה נקנים במשיכה, כשמושך הצדיק חלק הטוב מן הרשע שהוא חי מדבר, וכן בהגבהה, שמגביה ניצוצי הקדושה מן הצומח והדומם וחי, בלתי מדבר, ועל זה הברור שיך לשון הגבהה, וקונה בכסף, הם ניצוצות הקדושה מן נוגה דאצילות בריאה יצירה עשייה, שהם אינם נבררים על-ידי אכילה ושתייה, אלא רק על-ידי עסק התורה שנמשלה לכסף ככתוב (משלי ב, ד): "אם תבקשנה ככסף"; וגם על-ידי מחשבה וכוונת הלב שיהיה לו בעסק התורה ומעשה המצוות שלבו נכסף ומשתוקק ומתאווה להם וחומד אותם, וכמו

שכתוב (תהילים פד, ג): "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'", וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (קדושין ב.): האישה נקנית בשלוש דרכים: בכסף, בשטר ובביאה – כן ניצוצי הקדושה השייכים לנשמה, היא האישה אשר הוכיח ה' לאיש הישראלי, נקנית בשלוש דרכים: בכסף, זו מחשבה טהורה, מלשון "נכספה וגם כלתה נפשי"; ובשטר, זה חלק הדיבור, כי השטר הוא עניין דברים והוא כלי של הדיבור – כך וכך זה קנה, ובכך וכך זה מכר; והביאה, רמז למעשה שהוא עניין מעשה בפועל. והקדים את הכסף והזכירו ראשונה, כי חלק המחשבה הוא העיקר, שהאדם ירוויח מצד המחשבה טובה אלף אלפים על הרווחה המגעת לו מצד הדיבור והמעשה, דאמרו רבותינו ז"ל (קדושין מ.): מחשבה טובה, הקדוש-ברוך-הוא מצרפה למעשה; ונמצא, בשעה אחד יוכל להרוויח כמה אלפים מצוות מצד המחשבה טובה, מה שאין כן בדיבור ומעשה.

והנה מהלכות שבת יבין האדם יתרון תועלת המחשבה כמה עצום ונורא הוא; דהא אנחנו רואים בהלכות שבת יתרון גדול במחשבה שהיא מועלת להוריד תורת כלי על דברים שאינם כלים כמו אבן וכיוצא, והוא – כי אשר יחשוב עליהם מבעוד יום לאיזה תשמיש, אז במחשבה גרידא נחשבים כלים, ומסתלק מהם איסור המוקצה, ואף-על-פי שלא עשה בהם מעשה. וכיוצא בזה, בעניינים שבקדושה יש יתרון ותועלת במחשבה, שהאדם יכול להוריד כוח קדושה על איבר אחד מאיבריו שיחשוב לעשות המצווה בו, ואף-על-פי שעדיין לא עשה המצווה בפועל. וכמו שמועלת המחשבה להוריד כוח קדושה על איבר שחושב לעשות בו את המצווה, כן יש בה כוח לסלק ממנו כוח הטומאה, דהא בהא תליא, ונמצא שיש תועלת במחשבה בעניינים שבקדושה, כמו תועלת הנמצא בה בהלכות שבת בדברים הגשמיים. גם עוד נשכיל להבין מהלכות שבת דבר אחר קרוב לזה, והוא: כמו שאנחנו רואין הדין בהלכות שבת שיש חלוק בדיני המוקצה והוא, כי מידי דאורחה בהכי, די לו בהכנה קלה, ומידי דלאו אורחה לא יספיק לו הכנה קלה. כן הוא עניין המחשבה בדברים שבקדושה; דאמרו רבותינו ז"ל: מחשבה טובה, הקדוש-ברוך-הוא מצרפה למעשה, ומחשבה רעה אינו מצרפה למעשה. והדבר יפלא: מה טעם יש לחלק בזה? והשתא, כפי עניין ההלכה הנזכרת שישנה בהלכות שבת נראה טעם נכון לחלוק זה: בדרך הטוב נחשב האדם ארחה בהכי, כי לכך נברא לעשות טוב, ולכן דרך הטוב, תספיק לו הכנת המחשבה שהיא הכנה קלה, מה שאין כן דרך הרע, לאו ארחה דאדם בהכי, ולכך המחשבה שהיא הכנה קלה אינה פועלת כלום, ודוק היטב.

פרק א

אבן או סלע שחשב עליהם מבעוד יום לפצוע בהם אגוזים ושקדים בשבת אע"פ שלא יחדם לכך בפירוש אלא רק במחשבה לבד, וגם יחדם לשבת זו בלבד, הרי זה מותר לטלטלם לכל צרכיו, לפי שהאבן או הסלע דרכם בכך וראויים להתייחד לכך לעולם, לפיכך די להם בהכנה קלה, דהיינו במחשבה לשבת זו בלבד. ואם נשתמש בה תשמיש זה מבעוד יום אפילו פעם אחת בלבד - הוכנה לכך אע"פ שלא חשב עליה לשבת זו, מאחר שנשתמש ועשה מעשה; אבל אבן או בקעת עץ שחשב עליהם מבעוד יום לכסות בהם פי החבית, כיון דלאו אורחיהו בהכי, אין מחשבתו מועלת כלום; ואפילו אם כבר נשתמש בהם תשמיש זה פעמים רבות בחול, אפילו הכי, כיון דלא יחדם בפירוש לתשמיש זה לעולם לכסות בהם פי החבית וכיוצא - אסור לטלטלם בשבת; אבל אם יחדם בפיו בפירוש לתשמיש זה לעולם, אז ירד עליהם תורת כלי, מאחר שנתייחדו לתשמיש זה לעולם.

מיהו, אם יחדם לתשמיש זה לשבת זו בלבד ולא לעולם, אין זה מוריד עליהם תורת כלי, אלא אם כן עשה בהם מעשה של תיקון שמוכיח דהם מוכנים ועומדים לכך, דאז מותר לטלטלם לצורך אותו דבר שהוכנו לו, אבל לא לצורך אחר. לפיכך, אותם הנותנים בערב שבת אבנים או לבנים סביב הקדרה של החמין שיאכלו בשבת, צריך ליחדם בפיו בפירוש לעולם, ובחול יצניעם וישמרם במקום אחר כדי להשתמש בהם תשמיש זה, ואז מותר לטלטלם בשבת בעת שמסיר הקדרה מעל הכירה. וצריך להזהיר בזה את בעלי-בתים בדבר זה, שישמרו את האבנים ויהיו מיוחדים לכך בכל ערב-שבת, ולא יזרקום עם אבנים שיש להם בחצר ויקחו בכל ערב-שבת מאבנים שבחצר מן הבא בידם.

פרק ב

נסרים העומדים לבנין, אם החליקם ברהיטני אסור לטלטלם, דקפיד עליהו שלא יתלכלכו אם ישתמש בהם, ולכן מוקצים הם; אבל אם לא החליקם ברהיטני, שרי לטלטלם. ומיהו, אם מקפיד עליהם שלא להשתמש בהם פן יתעקמו ויתקלקלו, כגון שהם קלים וחשובים, אז אפילו לא החליקם ברהיטני, אסור לטלטלם, ואם חשב עליהם מבעוד יום להשתמש בהם, מותר; ועיין אחרונים ז"ל.

פרק ג

כל דבר מטונף כגון קיא או צואה, בין של אדם, בין של תרנגולים וכיוצא: אם הם במקום שיושב שם, או בחצר שנכנס ויוצא באותו מקום, מותר לפנותם להוציאם לאשפה או לבית-הכסא אפילו בידיו ממש, וזהו הנקרא בדברי חז"ל בכל מקום "גרף של רעי"; וכן אם הוא כמבוי במקום דריסת הרגל, מותר לסלקם לצדדין כדי שלא יטנפו בהם;

אבל אם מונחים במקום שאינו יושב ודר שם, וכן אם הם בחצר שאחורי הבית, שהוא מקום שאין נכנסים ויוצאים בו ואין מקפידים עליו אם יש בו טינוף, אסור לפנותו משם בשבת. ואם ירא מפני התינוק שלא ילך שמה ויתלכלך בצואה, מותר לכפות עליה כלי. ולכן אם יש בחצר איזה חדרים שאינו דר בהם בשבת, וגם אין לו כניסה ויציאה שם, ואזדמן שנכנס שם תינוק וטינף, אסור לפנות הטינוף ההוא בשבת. וכן בימות הקיץ אשר יושבים וישנים על הגג, ובבוקר אחר זריחת החמה יורדים למטה, ואין עולין שם עד הלילה; ואזדמן שהתינוק טינף שם בבוקר בעת שהם יורדים - לא יפנו הטינוף עד הלילה כשיעלו יען כי ביום אין עולין שם מחמת חום השמש, וכן כיוצא בזה.

פרק ד

גרף של רעי ועביט של מי-רגלים ששופכים לאשפה או לבית-הכסא בשבת, לא יחזירם למקומם ריקנין, אע"פ שמחזירם כדי שיפנו בהם עוד, לפי שהם עצמן מאוסים ואסורים בטלטול. כיצד יעשה? אחר שישפכם בבית- הכסא יתן בהם שם מים, ואז מותר לטלטלם ולהחזירם למקומן מפני שהמים שבתוכם ראויים לבהמה, דהקלו בתיקון זה מפני שדבר זה יש בו כבוד הבריות. והא דצריך תיקון זה של שימת המים, היינו אם סילק זה הגרף מידו כשהגיע לאשפה או לבית-הכסא, אבל אם שפכו והוא עודנו בידו, מותר להחזירו אע"פ שלא הניח בו מים; וזהו משורת-הדין, אבל טוב להחמיר להניח בו מים אע"פ שלא סילקו מידו.

פרק ה

אין עושין גרף של רעי לכתחילה, דהיינו שמביא לפניו דבר שאחר שעה או יותר ימאס, וסומך בדעתו שיוציאנו מאחר שנמאס ונעשה גרף של רעי. ואם עבר ועשה לכתחילה אדעתא דהכי, אפילו הכי מותר לו להוציאו אח"כ כשימאס. ואם יש בחדר אחר שאינו דר בו, דבר שנמאס ונפסד מחמת הגשמים שיורדים עליו, התירו לו לכתחילה שיביא לאותו חדר מיטתו לשכב עליה או שלחנו לאכול שם, ועל ידי כך יוציא אותו דבר הנפסד ונמאס מחמת הגשמים, כי תתאונן דעתו עליו מפני המיאוס, והוה לה דין גרף של רעי; ודווקא אם ישב שם ישיבת קבע, כגון שמכניס מיטתו לשכב או שלחנו לאכול שם, אבל אם רק יכנס בעצמו דרך עראי ויאמר: מה מאוס עלי, ואוציאנו! לאו, דאומרים לו: לך מכאן למקום אחר! כיון דמתחלה לא היה יושב שם; מה שאין כן אם הכניס מיטתו או שלחנו, אין אומרים לו: תוציא שלחנך ותלך מכאן למקום אחר!

פרק ו

מכניס אדם מלא קופתו עפר מבעוד יום ומניחו בביתו בקרן זוית אשר מיחד אותה לזה, כדי לעשות צרכיו בשבת בעפר זה, לכסות בו צואה או דבר מאוס. וכל זה דווקא אם

מיחד לו קרן זוית, שאז הוא ניכר שהוא מוכן ועומד לכך, אבל אם הניחו באמצע ביתו למדרס רגלים, בטל הוא לגבי קרקע הבית, ומוקצה הוא ואסור לטלטלו בשבת. וכל אדם שיש לו בנים קטנים שדרכם לטנף בחצר, ירגיל בדבר זה, להכין העפר באופן זה; לפיכך פירות הטמונים בחול, מותר לטלם משם בשבת, שאין אותו עפר מוקצה, שהרי הכינו לכך מתחילה ויחד לו כלי או קרן זוית, ובלבד שיהיה העפר תחוח כל כך שאין בו משום עשיית גומות.

פרק ז

אסור לטלטל בהמה חיה ועוף אפילו לצורך גופן או מקומן, מפני שאין ראויים בשבת כשהם חיים; ולכן אפילו עוף שראוי לצחק בו התינוק כשבוכה, אסור לטלטלו; ואעפ"כ מותר לכפות הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו בו, ואין בזה משום מבטל כלי מהיכנו אפילו שעה אחת, לפי שבידו להפריחם מיד כשעלו עליו שלא יעמדו עליו אפילו רגע, ואחר שירדו מעליו מותר לטלטלו; מיהו, אם היו האפרוחים עליו כל משך בין השמשות, אסור לטלטלו כל היום אף לאחר שירדו, דמתוך שהוקצה הסל ונעשה בסיס לדבר האסור, הוקצה לכל היום כולו. ובסה"ק "מקבצאל" העליתי בס"ד, דכל זה דווקא בסל המיוחד להם מדעת בעל הבית, אבל אם נזדמן שעלו בין השמשות מאליהם על כלי או חפץ אחר שלא מדעת בעלים, לא נאסר אותו הכלי; ולא עוד, אלא אפילו אם אדם אחר הניחם שם במתכוון - לא נאסר, דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, כיון שעשה שלא מדעת בעלים, וכאשר נכתוב לקמן בעניין המניח מעות על הכר. וצריך להזהיר את העם בכלי המיוחד לעוף שקורין בערבי "קפץ" (לול), דאסור לטלטלו.

פרק ח

בהמה וחיה ועוף, מדדין אותם ברשות היחיד, דהיינו שאוחז בצווארן ובצדדים לסייען אם צריכים לכך משום צער-בעלי-חיים; ובלבד שלא יגביהם בעניין שיעקרו רגליהם מן הקרקע, דמוקצים הם ואסורים בטלטול. ואף על גב דהמוקצה אסור בכהאי גונא לטלטל מקצתו - התירו חז"ל לדדות בעל חיים משום צער בעלי חיים אם הם צריכים לכך; אבל אם אין צריכין לכך, אסור לדדות אותם. והתרנגולת, אפילו אם צריכה לכך אסור לדדות אותה, מפני שהיא מגבהת עצמה כשמדדים אותה, ונמצא זה מטלטל את כולה, אבל מותר לדחותה מאחוריה בידיים כדי שתכנס ללול אם ברחה ממנה. ולא התירו לדדות אלא ברשות היחיד, אבל ברשות הרבים, ואפילו בכרמלית, אסור לדדות שום בהמה וחיה ועוף, גזרה שמא יגביהם ויוליכם; דלא אמרו "חי נושא את עצמו" אלא גבי אדם ולא בבעל חיים; ומיהו לדחותם מאחוריהם אם ברחו, מותר אפילו ברשות הרבים.

פרק ט

נוטל אדם את בנו ברשות היחיד, והאבן או חתיכת חרס ביד הבן, ולא חשיב האב מטלטל את האבן בידו. במה דברים אמורים? כשיש לבן געגועים על אביו, שאם לא יטלנו – יחלה, כלומר, יצטער הרבה; וגם נמי דאי אפשר להשליך האבן מיד התינוק, כי יצעק ויבכה, אבל בלאו הכי, אסור לטלו. ואפילו כשיש לו געגועין עליו, לא התירו אלא באבן, אבל אם בידו דינר, אסור ליטול התינוק; ואפילו לאחוז התינוק בהיותו מהלך ברגליו נמי אסור, גזרה שמא יפול הדינר מידו, וישכח שבת מחמת חשיבות הדינר ויגביהנו, ונמצא מטלטל המוקצה טלטול גמור.

פרק י

שכח מערב שבת מעות על הכר או על מחצלת או על כסא וכיוצא, וצריך הוא לזה הכר ביום-שבת לשכב עליו, הרי זה מנער הכר, והמעות נופלות שם; אבל לא יטלטל הכר עם המעות, וינערנו במקום אחר. ואם צריך לישב במקום הכר, אז מותר לטלטל הכר עם המעות שעליו להניחו במקום אחר כדי לישב שם. ואם אינו צריך לא לכר ולא למקומו, ורק חושש על המעות שלא יגנבו, ולכן רוצה לפנותו משם או לנערו, אסור. במה דברים אמורים? בשוכח, שלא היה בדעתו קודם שבת שישארו שם בשבת, אלא היה בדעתו להסירם משם קודם כניסת שבת, ושכח ולא הסירם, אבל אם הניחם שם על דעת שישארו שם גם בשבת, אז נעשה הכר ההוא בסיס לדבר האסור, והרי הכר עצמו מוקצה ואסור לנערו או לטלטלו. ואפילו אם עבר ונטל המעות מעליו, אפילו הכי הכר עצמו אסור בטלטול כדין שאר מוקצה שאסור להזיזו ממקומו. וכל שהיה בין-השמשות בסיס לדבר האסור, אע"פ דאחר בין-השמשות תכף נטלו המוקצה מעליו, נאסר הכר בטלטול כל השבת כולו, דמתוך דהוקצה בין-השמשות, הוקצה לכל השבת.

וכל זה בנותן מעות או שאר מוקצה על כר שלו, אבל אם נתן המוקצה על כר של חברו שלא מדעת חברו, אינו נאסר הכר להיות בסיס לדבר האסור, דאין אדם יכול לאסור דבר של חברו שלא מדעתו. ואפילו אם אלו המעות או שאר מוקצה הם של בעל הכר עצמו, עם כל זה, כל שהוא הניחם שלא מדעת חברו, אינו אוסר את הכר ויכול לנער את הכר בשבת אם צריך לכר; וכן יכול לטלטל הכר עם המעות להניחו במקום אחר אם צריך למקום הכר; מיהו, אם הנחה זו שהניח המוקצה על הכר הייתה לטובת חברו בעל הכר, יש להחמיר, משום דאמרינן, מסתמא ניחא ליה בדבר זה, שהוא לטובתו.

פרק יא

תיבה שיש בה מעות, אסור לטלטלה. ויש מי שאומר: אם התיבה מיוחדת למעות, כגון תיבה שקורין בערבי "פשתכתא" (קופה) אפילו אם סילק המעות ממנה מבעוד יום,

אסור לטלטלה בשבת; והוא הדין בכיס המיוחד למעות, אע"פ שהוא היה ריקם מבעוד יום, אסור לטלטלו. ולצורך גופם ומקומם, מותר לטלטלם; והוא הדין אם עשה בהם איזה מעשה וסילקם מן היחוד ההוא, מותר לטלטלם. ולפי זה, הוא הדין בכלוב של עופות שקורין "קפץ" (לול), אפילו שלא היה בתוכו העוף בין השמשות והוא ריקם, אסור לטלטלו; אבל לצורך גופו או מקומו, מותר.

פרק יב

תיבה של חפצים שיש בה חפצים שהם דבר המותר, ויש בה מעות גם כן: אם המעות עיקר שהם חשובים אצלו יותר מן החפצים המונחים שם, אסור לטלטל התיבה; והוא הדין אם היה חשיבות האסור והמותר אפילו בשווה במשקל אחד, גם כן אסור לטלטל התיבה; אבל אם חשיבות ההתר אצלו יותר, מותר לטלטל התיבה. ואזלינן בתר דידה - ודבר שאינו חשוב אצלו, אע"ג דלגבי אחרים חשוב, לא מקרי חשוב. ועיין "חיי-אדם", כלל ס"ז, סעיף א' וסעיף ח'; יעוין שם.

פרק יג

אם יש בתיבה חפצים של היתר וחפצים של איסור שמוקצים בשבת, אע"פ דחפצים של איסור מונחים על חפצים של היתר, לא נעשו חפצים דהיתר בסיס לדבר האסור; ואם יצטרך בשבת לחפצים דהיתר, יוכל ליקח אותם ולנערם בתוך התיבה מחפצי האיסור שעליהם, יען כי מה שמניח בתוך התיבה חפצי האיסור על חפצי ההיתר, לא היה לו בזה צורך אלא כך נזדמן לו, ואם היה מזדמן להפך, שיהיו חפצי האיסור למטה, לא אכפת לו; ואין ההיתר נעשה בסיס לדבר האסור, אלא אם כן הניחו עליו לאיזה צורך - בין לצורך האיסור, בין לצורך ההיתר. ועיין להגאון רבנו זלמן ז"ל, סימן ש"ע, סעיף ח', יעוין שם. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי, דאם הייתה כוונתו שהניח חפצי האיסור למעלה, מפני שהוא צריך להם תמיד, שיהיה נוח לו להוציאם ולהכניסם בנקל תיכף ומיד כל שעה שיצטרך להם, וחפצי ההיתר אינו צריך להם, לכך הניחם למטה - הנה בזה חשיב הניחם בכוונה לצורך, ואע"פ שהוא לצורך מנוחת גופו, ובזה נעשו חפצי ההיתר בסיס לדבר האסור, ואסור לנער חפצי ההיתר כדי לקחתם בשבת. וצריך כל אדם להשגיח בדברים אלו בביתו, כי דברים אלו מצויים הם.

ויחי

פתיחה

בן פורת יוסף, בן פורת עלי עין (בראשית מט, כב). נראה לי, בסייעתא דשמיא: הנה ב"סור מרע" של הזנות, יש שלושה מיני תגבורת לאדם על היצר הרע: האחד במעשה, שמונע את עצמו מעשות רע; והשני במראה עיניים – כי יש גובר על יצר הרע לבלתי

עשות מעשה רע, אך אינו יכול להתגבר במראה עיניו לבלתי יסתכל באישה; ולכן תגבורת זו שמתגבר גם בעיניו, שעוצם עיניו מראות ברע, היא יותר גדולה מתגבורת שמתגבר במעשה; והשלישית – גדולה מכולם – הוא אם מתגבר גם במחשבה שבמוחו לבלתי יחשוב מחשבה רעה של ניאוף; כי יש גובר במראה עיניו, אבל אינו יכול להתגבר גם במחשבה. וזה היה שבחו של יוסף הצדיק עליו השלום, שגבר על היצר הרע בדבר זה של ניאוף עם אשת פוטיפר גם במחשבה שלו. לכך אמרו רבותינו ז"ל (ב"ר צ, ג): יוסף, משלו נתנו לו – מחשבה שלא חשבה בעברה תקרא חכמה – "ויקראו לפניו אברך" (בראשית מא, מג) – אב בחכמה; וכן פרעה אמר לו (שם שם, לט): "אין נבון וחכם כמוך"; ולזה אמר: "בן פורת יוסף" במעשה, "בן פורת" גם "עלי עין", רוצה לומר, גם במחשבה שהיא במוח שהוא למעלה מן העין, שנתקדש גם בקדושת המחשבה שתגבורת שלה הוא למעלה מתגבורת העין. והנה נודע דמראה עיניים נאסר בעברה של ניאוף יותר, עד שחשבו חז"ל (יומא עד:) מראה עיניים באישה זרה כגופה של עברה, ולכן גם המחשבה בניאוף מזקת הרבה יותר משאר עברות, והחמירו בה ביותר. ובזה פרשתי בסייעתא דשמיא רמז מאמר רבותינו ז"ל שאמרו בגמרא (שבת סד:) כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור; רוצה לומר, כל מקום שאסרו לך להסתכל בו בעינייך בדבר ערווה, אז אפילו בחדרי חדרים אסור, רוצה לומר, גם במחשבה שהיא בחדרי חדרים, שהיא במוח שהוא בחדרי חדרים שבראש האדם, אסור לחשב שם בדבר ערווה.

פרק א

הואיל וקימא לן: כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור, על-כן, מי שנשרו כליו במים, או אפילו שנשפכו עליהם מים מועטים או מי גשמים, אסור לשטחם מפני מראית העין, שלא יחשדוהו שכבסם בשבת; ואפילו שוטחם בחדרי חדרים שאין רואין שם – אסור; מיהו, לא אסרו אלא לשטחם בשבת, אבל אם היו שטוחים מערב שבת, אינו חייב לסלקן; וכן לא ישטח אדם כליו בשבת אפילו מן הזיעה. ובסה"ק "מקבצאל" העליתי בסיעתא דשמיא: הא דאמרו "מן הזיעה" הוא אורחא דמלתא, דאין דרך לשטוח אלא אם כן יש בהם לחלוחית מים או לחלוחית זיעה, דאם הם יבשים למה ישטחם? אבל אין הכי נמי לעניין דינא, אפילו אם יבשים אסור לשטחן כדרך ששוטחין כלים המכובסים, מפני החשד, דהרואה אינו יודע שהם יבשים; דעיקר גזרת חז"ל הוא על השטיחה, דבעת שרואין אותו שוטח בשבת, חושדין אותו שכבסם בשבת, דלכך אם היו שטוחים מערב שבת אינו חייב לסלקן, וישארו שטוחים בשבת, כי

הגזרה היא על עת ששוטח; ואפילו שנראה הבגד מרחוק שהוא יבש בעת ששוטחו, עם כל זה יחשוד שנתלכלך קצת ממנו וכבס הלכלוך; ולכן גם בגד יבש כולו לגמרי, אסור לשטחו בשבת כדרך ששוטחין כלים המכובסים, אבל לתלותו על החבל בלתי שטיחה, לית לן בה.

ועוד העליתי בסיעתא דשמיא שם, דאם עבר ושטח בגדיו בשבת, אע"פ שעשה איסור אין מחייבין אותו לסלקם ולהסירן, כי הגזרה הייתה על השטיחה וכבר עשה האיסור, ששטח ועבר על דברי חז"ל, ולמאי נפקא מינא יסירם? כי בזה לא יתקן החשד דחשו לו חז"ל על עת ששטח, דהרואה אותם שטוחין בשבת, אם לא ראה אותם ששטחם היום לא יבוא לחשדו שכבסם היום, דהא השטוחין מערב שבת אינו חייב להסירם מפני חשד זה. ואם תאמר: אכתי נחוש שמא האדם ראה בכניסת שבת את מקום זה ריקם, שלא היו בו כלים שטוחים, וחוזר ורואה אח"כ בשבת כלים שטוחין - יבוא לחשוד שכיבסם בשבת; ולכך מחמת כן צריך לגזור גם אם עבר ושטח בשבת, חייב לסלקם ולהסירם? זה אינו דאין לנו לגזור גזרות חדשות מדעתנו, מאחר דגזרת חז"ל לא הייתה אלא בעבור חשד הרואה אותו שוטח הבגד; ולכן העליתי דאם עבר ושטח, אין מחייבין אותו להסירו.

פרק ב

בגדים שמלפפים בהם הקטנים, נהגו העולם לשטחן בשבת כדי שיתנגבו. ולא מבעיא אותם שיש בהם לכלוך צואה, דלכלוכן מוכיח עליהם שלא נתכבסו, אלא גם שאין עליהם לכלוך כלל, אלא לחים הם מהשתנה שהשתין התינוק בהם, מותר לשטחן בשבת כדי שיתנגבו, יען כי בגדים אלו נכרים בצורתם לכל אדם שהם של תינוקות יונקי שדים, והכל יודעים דבגדים אלו דרכם לשטוח אותם בלי כבוס, דאין מכבסים אותם אלא עד שירבה לכלוכם ביותר, ועל-כן אין בהם חשד, ואין למחות ביד הנוהגים היתר; ועיין "מאמר-מרדכי" ז"ל. והגם דהרב "חיי-אדם" כתב - צריך עיון בהיכא דאין בהם לכלוך צואה - הנה כתבנו טעם מספיק למנהג, ואין למחות ביד המקילין; והמחמיר, תבוא עליו ברכה.

פרק ג

מטפחות הידיים שנתלחלחו הרבה מרוב הניגוב שניגבו הידיים בהם, מותר לשטחן אם ניכר בהם קצת זוהמא; וכן הוא הדין במטפחת שמקנחין בה החוטם, דאם ניכר בה לכלוך של צואת החוטם מותר לשטחה, ודמי לדין בגדים שמלפפין בהם הקטנים שיש בהם לכלוך דמותר לשטחן. ועיין להרב "חיי-אדם" ב"נשמת-אדם", דמוכיח לה מן השולחן ערוך ביורה דעה, סימן פ"ז, גבי מבשל בשר בהמה בחלב שקדים, דאם מניח שם שקדים, מותר; יעוין שם. וכן יש להוכיח זה גם כן מסימן ס"ו, סעיף ט', גבי דם דגים,

יעוין שם. גם הרב "שם חדש", דף ס"א, עמוד ב, כתב להדיא דין המטפחת דשרי, דדמי למה שאמרו במועד קטן, דף י"ד, עמוד א: אזורו מוכיח עליו, וכן בביצה, דף ט', עמוד א: שובכו מוכיח עליו, יעוין שם.

פרק ד

בגד שנשרה במים, אסור לטלטלו שמא יבוא לידי סחיטה. ואם הוא בגד שאינו מקפיד עליו לסחטו גם בחול, כגון בגד שמסננין בו תמיד המים שבחבית, או שהוא פרוס על המים שבחבית תמיד, לא גזרינן ביה. ובגד זה שנשרה במים - אם יטלטלוהו עשרה בני-אדם ביחד, לא גזרו בו חז"ל, משום דמדכרי אהדדי; ולכן אם נזדמן בגד שנפל למקווה ונשרה במים, וחס עליו שלא ישאר במים עד יציאת שבת ויתקלקל, אז יביא עשרה בני-אדם, ויטילוהו ויניחוהו במקום אחר. ובגד שנשרה שרייה מועטת שאין דרך להקפיד עליו לסחטו, מותר לטלטלו גם היחיד.

פרק ה

מי שנשרו כליו במים בעודם עליו, יכול להלוך בהם, דליכא למגזר משום סחיטה בעודם עליו, אך אסור לנגבם סמוך לאש אפילו בעודם עליו משום דיבשל בזה את המים; ועוד יש בזה איסור מלבן. וכל זה הוא בהיכא שהוא סמוך לאש הרבה, שהבגד יוכל להתחמם חימום שהיד סולדת בו.

פרק ו

בגד שנשרה ביין אדום או שאר משקין שאינם מלבנים, מותר לטלטלו אפילו נשרה הרבה, דלא גזרינן ביה שמא יסחט, דזה הוא לכלוך ולא מהניא ליה סחיטה.

פרק ז

המנער טלית חדשה מן הטל או מן המטר שעליה, חייב חטאת, שהניעור יפה לה כמו כבוס. וכתבו האחרונים ז"ל: מאחר דלא ידעינן עד כמה נקרא חדש, לכך יזהר בכל גוונא; ועיין "חיי-אדם", סעיף ט'. וכל זה דווקא אם מקפיד עליה שלא ילבשנה בלתי ניעור, אבל אם אינו מקפיד בזה, אין הניעור חשיב אצלו כמו כבוס, ושרי ליה לנערה קודם שילבשנה. ואם היא לבנה או אדומה, אין הניעור יפה לה ככיבוס, ולכן גם אם מקפיד, שרי לנערה. וכל זה דווקא בטל או מי גשמים מועטין, אבל אם ירדו עליה גשמים רבים עד שנבלעו בה, או שנפלה לתוך המים ונבלעו בה המים הרבה, אסור לנערה אפילו אם היא גוון לבן או אדום, כיוון דנבלעו בה מים הרבה, חוששין לסחיטה בשעת ניעור, כי מסתמא נסחטין המים הרבים מכוח הניעור וכנזכר באחרונים.

פרק ח

אסור לנער בגד שחור חדש מן האבק שעליו, אם מקפיד שלא ללבשו בלתי נעור, מפני שזה הניעור הוא כמו כבוס, שהאבק מקלקל ראייתו. וצריך ליזהר בזה גם בלבן ושאר צבעונים, דגם הם מקלקל האבק ראייתם אם הוא רב עליהם; ועיין "משבצות זהב" ז"ל. ומותר להסיר הנוצות מן בגד שחור, אם נוצות אלו באו לו מן הכר, דאינם מוקצות, וכמו שכתב הגאון רבנו זלמן ז"ל; מיהו, בספר הזיכרונות מחמיר; ולכן נכון להיזהר שלא להסיר שום נוצה מבגד השחור ולא שום דבר הנתלה בו.

פרק ט

העושה דבר שהוא גמר עשיית כלי ותיקונו, הרי גמר זה חשיב מלאכה, ואפילו שהוא דבר מועט, והוא תולדת "מכה בפטיש"; לפיכך, הלוקט יבלתו, רוצה לאמר, גבשושית שעל גבי בגדים, הנשארים מן האריגה, וכן קשין וקיסמין שנארגו בבגד שלא במתכוון, הרי זה חייב משום "מכה בפטיש" אם הוא מסירם בכוונה כדי ליפות הבגד, שהיפוי הזה חשיב גמר עשיית הבגד ותיקונו; ואם אינו מקפיד עליהם ואינו מסירם בכוונה כדי ליפות הבגד, אלא דרך מתעסק בעלמא, נהי דאיסור תורה ליכא, מכל מקום איכא איסורא מדברי סופרים.

פרק י

אם נדבק זרע פשתן או תבשיל על בגדו, מותר לקלפו, כמו שכתבו ב"מגן אברהם" ו"תוספת שבת" ורבנו זלמן ז"ל; והוא הדין אם נדבק בבגדיו גרעיני תמרים או של אבטיחים וכיוצא, דמותר להסירם.

פרק יא

מי שנסתבכו בגדיו בקוצים או במסמר שבכותל וכיוצא, מפרישן בנחת ובצנעה, שמושך אותם לאט לאט כדי שלא יקרעו; וכיון שהוא עושה בנחת, אם נזדמן שנקרע, לית לן בה, דאינו מתכוון לזה, וגם לא הוי פסיק רישה, כיון דמנתקם בנחת.

פרק יב

שלל שעושין החייטים, שמחברים חתיכות הבגד תחילה ע"י תפירות גסות, ואחר שתופרין אותם בתפירות דקות ויפות מסירים אותו השלל; ואם נזדמן ששכחו ולא הסירו חוט זה של השלל, אסור להסירו בשבת, ואיכא איסור תורה אם מקפיד; ואם לא מקפיד, איכא איסורא דרבנן.

פרק יג

אין מקפלין כלים בשבת, אלא אם כן מקפלם לצורך השבת, דהיינו שירצה ללבשם אחר הקיפול בו ביום; ואפילו בזה לא התירו אלא במקפל אדם אחד, אבל שני בני-אדם שיקפלו ביחד בגד אחד, אסור, כי השנים עושים קיפול יפה ומתוקן יותר. ואפילו באדם

אחד לא התירו אלא בבגדים חדשים דעדיין לא נתכבסו, אבל מכובסים אסור, כי הקיפול מתקנם יותר. ואפילו חדשים לא התירו אלא בלבנים ולא בצבועים. ואפילו בלבנים לא התירו אלא רק אם אין לו בגד אחד אחר מקופל ללבשו בו ביום. וגם עוד בכל זה לא התירו אלא לקפל בידו, אבל על גבי שולחן או ספסל, אסור. במה דברים אמורים? בהיכא שהוא מקפלו בדרך קיפולו הראשון, אבל אם מקפלו שלא כדרך קיפולו הראשון, מותר בכל גוונא - בין בשני בני-אדם, בין על השולחן, בין מכובסים, בין צבועים, בין אם יש לו אחר מקופל - דכל שהוא אינו מקפלו בקיפולו הראשון, אין לקיפול זה קיום ואין כאן תיקון כלי; מיהו, גם בזה אינו מותר אלא בהיכא שרוצה ללבשו בו ביום. ואע"ג דהרב "אליה רבא" ז"ל מתיר גם אם אין דעתו ללבשו בו ביום - נראין בזה דברי הרב "חיי-אדם", כלל מ"ד, אות כ"ד; וכמו שכתבתי בזה בסה"ק "מקבצאל", והעליתי שם דבטלית של ציצית שמקפלו בשחרית ואין לובשו בו ביום עוד, יש לסמוך על דברי הרב "אליה רבא" לקפלו שלא כסדר קיפולו, דמשום שהוא טלית של מצווה, יש להקל בזה. ויש בני-אדם שמקפלין טלית של ציצית כקיפולו הראשון, דסומכין על סברת ה"כל בו" ז"ל, ולא יפה עושין; דהא מרן ז"ל וכל הפוסקים לא ניחא להו בזה הסברא, ולכן צריך להיזהר בטלית של ציצית, לקפלו בשחרית שלא כדרך קיפולו.

פרק יד

כל בגד לאחר כבוס מתקשה, ומשפשפין אותו בידיים לרככו, וע"י שפשוף זה גם הליבון שלו מצהיר יותר. ולכן, אם הוא בגד עליון שהאדם מקפיד יותר על לבונו שיצהיר, אסור לשפשפו בידיים לרככו, דנראה כמתכוון להצהיר הליבון ודומה למלבן; אבל חלוק שהוא בגד תחתון, אין האדם מקפיד כל כך על לבונו, ומותר לשפשפו בידיים לרככו. במה דברים אמורים? בחלוק של צמר או של משי, אבל חלוק של פשתן אסור לשפשפו אפילו מעט בידיים לרככו, מפני שריכוכו זהו לבונו. וכל זה משורת הדין, אבל נכון להחמיר בכל חלוק אע"פ שאינו פשתן, שלא ישפשפו כלל, מכוח סברת רבנו חננאל ז"ל דסבירא לה להפך, דדווקא של פשתן הוא דשרי. וכתב הרב "תוספת-שבת" דלפי זה ראוי לנו להחמיר בכל הבגדים; יעוין שם.

פרק טו

טיט שעל רגליו או מנעליו, לא יקנחו בקרקע, גזרה שמא יבוא להשוות גומות בקרקע; ויש אוסרין לקנחו גם בכותל אם הוא של בניין, מפני שנראה כמוסיף על הבניין, אלא יקנחו בכותל עץ או בקורה. ואסור לקנח טיט וכיוצא, שעל המנעל בסכין או בצפורן - בין אם המנעל חדש, בין ישן - מפני שבזה קולף את העור והרי זה ממחק.

פרק טז

טיט שעל בגדו, לא ישפשפו מבחוץ במקום הטיט, דנראה כמלבן; אלא משפשף מבפנים בצד השני שכנגד הטיט. ויש אומרים דהני מילי בטיט לח, אבל טיט יבש אסור מפני שמתפרך, והרי זה תולדת טוחן; ורק אם לא יש ממשות בטיט בעין אלא רק מראה טיט - מותר.

פרק יז

בגד שיש עליו מי רגלים או שאר לכלוך, אסור ליתן עליו מים, דשרייתו זהו כיבוסו, אלא מקנחו בסמרטוט בנחת, ולא ידחוק בקנוח שמא יסחט. ויש אוסרין לתת מים אפילו מועטין על איזה בגד ואע"פ שאין בו לכלוך, דסבירא להו: שרייתו זהו כבוסו - אירי אפילו באין בו לכלוך. ולכך, הרוצה לשתות מים ע"י מפה שמניח על שפת הכוס, לא יעשה זה בחלוקו או שאר בגד, משום דשרייתו זהו כיבוסו, אבל במפה המיוחדת לכך, לית לן בה, וכמו שכתב ב"חסד לאלפים" ז"ל.

פרק יח

מי שנתלכלכה ידו בטיט, לא יקנחנה במפה שמקנחין בה ידיים, כדי שלא יבוא לכבס המפה אח"כ; אלא ירחץ ידיו מן הטיט במים ואח"כ ינגבנה במפה. ואע"פ שמותר לנגב ידיו אחר הנטילה אפילו בבגד שמקפיד על מימיו, משום דבניגוב ידיים לא גזרו רבנן כמו שגזרו בניגוב הכוס; מכל מקום יזהר כל אדם אחר שרוחץ ידיו, לשפשפם תחלה זו בזו בכוח כדי שיסיר המים שבעין מעליהם, ואח"כ יקנחם במפה.

פרק יט

אם נתלכלך בגדו או מטפחתו וכבס בשבת במזיד, אסור לו לעולם, אפילו לא כבסו כולו אלא מקצת ממנו במקום לכלוך דווקא, כדין המבשל בשבת, דכולהו מלאכות שוין בדין זה; וכמו שכתב בתרומות, פרק ב', משנה ג', יעוין שם. כיצד יעשה? יחזור ויטנפם בחול ויכבסם, ואז מותר להשתמש בהם; אבל לרחוץ אותם בחול בלתי לכלוך, לא שרי בהכי; כן העליתי בסה"ק "רב-פעלים" בסיעתא דשמיא.

שמות

פתיחה

ויאמר פרעה, הן רבים עתה עם הארץ, והשבתם אותם מסבלתם (שמות ה, ה). נראה לי, בסייעתא דשמיא: הכתוב אמר (איוב ה, ז): "אדם לעמל יולד", אך יש הפרש בין ישראל ובין אומות העולם, כי ישראל נולדו לעמלה של תורה, שעושים על-ידי עסק התורה בניין ברוחניות למעלה, ולכן כתיב (ישעיה נד, יג): "וכל בניך למודי ה', ורב שלום בניך", ואמרו רבותינו ז"ל (ברכות סד.): אל תקרי "בניך" אלא "בוניך" לשון בניין,

כי ישראל עושין בניין רוחני בעסק התורה שהוא בפה, אבל אומות העולם נולדו לעמל עולם הזה הגשמי שהוא בידיים; ולכן אמר (בראשית כז, כב): "הקול קול יעקב" – כי הוא תם יושב אוהלים, באהלה של תורה לבנות בניינים בפה; אך "הידיים ידי עשו" לבנות בניין גשמי בידיים; ולכן כתיב (ישעיה מג, כא): "עם זו יצרתי לי, תהילתי", היא התורה "יספרו", כי לעמלה של תורה שהוא בפה יצרתי אותם. והנה ישראל, בהיותם במצרים דעדין לא נתנה להם תורה, היו עוסקים בעמל הגשמי, בחומר ובלבנים, לבנות ערי מסכנות, ובא משה רבנו ע"ה להוציאם ולסלקם מעבודה זו כדי לקבל להם תורה, שאז יהיה עמלם בבניין הרוחני, לקים מה שנאמר: "וכל בניך למודי ה', ורב שלום בניך"; ופרעה בא לטעון כנגדו מחמת השר שלו: "הן רבים עתה עם הארץ", פרוש: אף-על-פי שבאמת הן רבים במעלה, שנבראו לעבודה של בניין הרוחני, ככתוב: "עם זו יצרתי לי, תהלתי יספרו", אך עתה, באשר הוא שם "עם הארץ", שלא נתנה להם התורה שבה יעשו בניין הרוחני העליון, ורק שם "עם הארץ" יש להם, אשר ראוי להם עמל הגשמי שהוא בניין החומרי, ואיך תשביתום מסבלותם ?! וזהו: "והשבתם אתם מסבלתם" אלו?! אתמהא, דהא עתה ראויים סבלות אלו להם! ולכן אמרו רבותינו ז"ל (ב"ר ה, כב) שעתה הוסיף פרעה עליהם העבודה, לעבוד גם ביום השבת, אחר שכבר פטרם מקדמת דנא מלעבוד ביום השבת על-פי עצתו של משה רבנו ע"ה בהיותו בבית פרעה. ובזה פרשתי מה שכתוב (שמות ה, ד): "למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו", כוונתו בזה על ביטול העבודה ביום-שבת שהייתה מתחילה על-פי עצתו של משה רבנו ע"ה שיעץ את פרעה בכך, ועתה השר שלו חזר בו והפך לבב פרעה בזה באמרו: מאחר כי אין להם עדיין תורה לעסוק בה בבניין רוחני, למה יבטלו מן עבודה הגשמית ביום-שבת? ובזה מובן הטעם שאמרו רבותינו ז"ל (פס"ר כג, ט): לא נתנו שבתות לישראל, אלא לעסוק בהם בתורה; והינו כי ישראל יש בהם כוח לבנות בניין רוחני ועליוני על-ידי עסק התורה, ולכך נקראו "בנאים", וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק: "וכל בניך למודי ה', ורב שלום בניך". וזה הבניין שבונים אותו על-ידי עסק התורה, הוא נעשה בחלק עולם הבא, ולכן בשבת שהוא מעין עולם הבא כמו שאמרו חז"ל (ברכות, נז:) – צריך להרבות בו בעסק התורה, כי אז יצליחו בו יותר בבניין הרוחני. ולכן כתבו המקובלים ז"ל, דגדול הפועל הנעשה מעסק התורה ביום שבת אלף פעמים יותר מן הנעשה מעסק התורה של ימי החול; ולכן, מאחר שנעשה בניין רוחני ועליוני בשבת מן עסק התורה, נאסר בשבת בניין הגשמי לגמרי; ולכן שנו במשנה (שבת עג.): הבונה, מכלל ט"ל מלאכות האסורים בשבת, כי הבניין הוא אב מלאכה.

פרק א

עשיית אהל קבע היא תולדת בונה ואסורה בשבת מן התורה, ולכן אמרו רבותינו ז"ל: אסור לעשות אהל בשבת או ביום טוב, דהיינו גג המאהיל עליו להגן מן החמה או מגשמים או מאיזה דבר אחר; ואפילו הוא אהל עראי שאינו עשוי להתקיים, אלא רק הוא לפי שעה; ואפילו שאין מחיצות תחתיו, כגון שפרס מחצלת ע"ג ארבע קונדסין, אפ על פי כן, כיון דעשוי כדי להאהיל ולהגן, הרי זה אהל גמור, ואסרוהו חכמים אע"פ שהוא עראי, גזרה משום אהל קבע שהוא תולדת בונה ואסור מן התורה. ולא אסרו אלא לעשותו בתחילה בשבת, אבל אם היה אהל עראי עשוי מבעוד יום, מותר להוסיף עליו בשבת - כגון אם הייתה מחצלת פרוסה מבעוד יום כדי טפח שהוא שיעור אהל, מותר לפרסה כולה למחר ולהוסיף עוד מחצלאות, שכל זה הוא תוספת לאהל טפח העשוי מאתמול; ואפילו לפרוש על מחיצות מותר בעניין זה. וטפח שאמרו, הוא חוץ מן הכריכה של המחצלת, דאע"פ שזו המחצלת שהייתה נתונה מבעוד יום הייתה כרוכה בעיגול שיש בהיקפה שלשה טפחים, דאז יש בה רוחב טפח בודאי, עם כל זה לא מהני זה, אלא צריך שיהא יוצא ממנה כדי טפח פרוס לאהל, מפני דהכריכה עצמה אינה נראית כאהל; ומיהו, לחומרא חיישינן לה, דהיינו אם המחצלת כרוכה, ויש בעובי עיגול כריכתה כדי טפח, אסור להניחה בשבת על גב דבר שתהיה כאהל, ואע"ג דאמרנו דסביב העגול אינו נראה כאהל, מכל מקום לחומרא חשיב אהל, וכמו שכתב ה"טורי-זהב" ז"ל.

פרק ב

הא דאסרו חז"ל גם בעראי, הוא דווקא באהל שהוא גג, אבל מחיצה של עראי מותר לעשות לכתחילה בשבת, ואפילו שעושה אותה כדי להגן מן החמה או מן הצינה, לא חשיבה כאהל בשביל כך; וכן אם עושה אותה בשביל הנרות שלא יכבו, או שעושה אותה לצניעות בעלמא, כגון להפסיק בין אנשים לנשים שלא יראו זה את זה, וכן כיוצא בזה, שרי; מיהו, אם עושה אותה להתיר סוכה או להתיר שאר איסור, וכגון שעושה מחיצה עשרה טפחים מפני הספרים בפריסת סדין או מחצלת כדי שיהא מותר לשמש מיטתו או לעשות צרכיו וכיוצא בזה, אפילו שהיא מחיצת עראי, אסור; כיון שעשויה להתיר איזה דבר האסור. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי, דהוא הדין אם פורס סדין כנגד מקום שיש בו צואה - אם הוא בעניין דאם לא היה פורס הסדין היה אסור לקרות, דחשיב לה עשויה להתיר דבר האסור, ואסור לפרוס הסדין; ורק אם היה בעניין דהוה אפשר לכפות על הטינוף כלי ולקרות, שרי לפרוס סדין, כיון דאפשר להתיר האסור באופן אחר; ועיין "תוספת-שבת", סעיף קטן ו, מה שכתב היתר זה מה"טורי זהב" ז"ל; יעוין שם.

פרק ג

וילון התלוי לפני הפתח במקום דלת, אע"פ שהוא תלוי שם בקביעות, מותר לתלותו בשבת, דכיון שהוא נע ונד ברוח מצויה, וגם אינו מעכב לעוברים ושבים דרך שם, אינו נקרא מחיצה קבועה אלא מחיצת עראי, וכל דלא עשויה להתיר, שרי. וכן הוא הדין יש להתיר מטעם זה לתלות הפרוכת לפני ארון הקודש אפילו אין שם דלת, אלא הפרוכת עצמה היא מחיצה לארון. וצריך ליזהר כשתולה הוילון וכיוצא, שלא יתקפל ויכפל לרחבו טפח בשעה שתולה אותו, דנמצא עושה אוהל בגג טפח; לפיכך, אם הוא וילון גדול, תולין אותו שניים, כדי שיתלוהו כולו כאחד ולא יתקפל, אבל אדם אחד, אסור.

פרק ד

עצים הסדורים מערב שבת ויש ברחבם טפח, הרי זה מותר לפרוס עליהם סדין או מחצלת בשבת כדי לישב תחתם, דהוי תוספת אהל וכאמור לעיל; והוא הדין אם אין ברוחב העצים טפח, אלא שהם סמוכים זה לזה, שאין בין אחת לאחת שלשה טפחים דהוי לבוד - מותר לפרוס עליהם סדין; ואע"פ דעצים אלו קבועים כל הימים, ופורסין עליהם סדין כשצריכים לכך, מכל מקום כיון דיש בעצים רוחב טפח, חשיב תוספת אהל. וכן הוא הדין לארובה שבגג שפתוחה בתוך הקרוי, מותר לפרוס עליה סדין בשבת בשביל השמש או הרוח, דאין זה אלא תוספת אהל; מיהו, אם יש לארובה זו פקק שאינו עשוי להיפתח תדיר אלא רק לעתים רחוקים, אסור לפקוק בשבת אע"פ שפקק זה מותר בטלטול, משום כיון דאינו עשוי להיפתח אלא לעתים רחוקים, מחזי כמוסיף על הבניין - הן בארובה שבגג, הן בחלון שבכותל - וכמו שכתב "מגן-אברהם", סימן שיג, סעיף קטן א, ובשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן ז"ל, סעיף א'; ועיין "אשל-אברהם" שם. והנה פה עירנו יש בבתי-כנסיות עמודים מסודרים ועומדים במערב ובמזרח וכן בצפון ודרום שעליהם עומדת התקרה, והחצר בתווך; אך בתוך החצר יש גם כן עמודים בארבע זוויות ועליהם עומדת תקרה, ותחת תקרה הזאת מונחת התיבה של בית-הכנסת באמצע, וסביב זו התקרה אשר התיבה תחתיה יש אוויר חצר מארבע רוחותיה; ומנהגם ביום-כפור לפרוס מחצלאות על אוויר החצר מסביב מפני השמש הנכנסת בבית-הכנסת על היושבים שם. ואע"פ שאלו העצים המתוחים באוויר החצר ההיא וקבועים שם תמיד אין בהם טפח, אין כאן חשש משום אהל, דאין אנחנו צריכין לטפח על העצים ההם, יען כי שם יש זיזין בולטין על אוויר החצר הנזכר מסביב בכל הצדדין, ועל ידי כן נחשבין המחצלאות שפורסין אותם ביום-כפור תוספת אהל. גם עוד בלאו הכי - משום התקרה עצמה גם כן נחשב פריסת המחצלת לתוספת אהל, והרי זה דומה לדין ארובה שבגג הנזכר לעיל. ובסה"ק "מקבצאל" נסתפקתי: היכא דיש עצים מתוחים באוויר מכותל זה

לכותל זה, ויש בהם רוחב טפח, אך העצים הושמו שם בשביל שלא יתנודדו הכתלים - אם חשיב פריסת הסדין עליהם לתוספת אהל ושרי; ולא נפשט אצלי ספק זה.

פרק ה

כל אהל דאסור לעשותו בשבת, הוא הדין נמי דאסור לסותרו ולהסירו בשבת, כי כשם דאסור לבנות כן אסור לסתור הבניין.

פרק ו

הא דגזרו אהל עראי אע"ג דאין תחתיו מחיצות, דווקא בצריך לאוויר שתחתיו, אבל אם אינו מתכוון כדי שיאהיל על מה שתחתיו, שרי. לכן: מיטה ושולחן, דאין המחיצות מחוברים בקרשים, שדרכן לסדר הקרשים על המחיצות, מותר לסדרם בשבת אע"ג דהקרשים מאהילים על אויר שתחתם, כיון שאינו צריך לזה, כי אלו אין עשויין לשבת תחתם או להניח דבר תחתם, אלא רק משתמשין עליהם למעלה.

במה דברים אמורים? היכא דמחיצות שלהם אינם מגיעים עד הארץ, אבל אם מגיעים עד הארץ כמו דפני התיבה, או שהם סמוכים לארץ בפחות משלשה טפחים דהוי לבוד, הרי זה אסור לסדר הלוחות שהם קרקע המיטה והשולחן עליהם, ואע"פ שאינו צריך לאוויר שתחתם כלל, דמאחר דאיכא מחיצות גמורות עד הארץ, נראה טפי כאהל ואסור; מיהו, יש מחמירין ואוסרין במיטה גם היכא דאין מחיצות גמורות אלא עומדת על ארבע קונדסין, משום דמשתמש באוויר שתחתיה שמניח שם חפצים, ואע"ג דאין כוונתו בעבור זה ולא לכך עשויה, אפילו הכי מחזי כאהל ואסור, וצריך לחוש לדבריהם, דאנחנו רואין העולם מניחים חפצים תחת המיטות, אבל בשולחן אין לחוש בכהאי גונא, דאין לו מחיצות גמורות, דאין דרכם של בני-אדם להשתמש באוויר שתחת השולחן כלל; ואע"ג דאם יש מסיבה גדולה מניחים באוויר שתחת השולחן לפעמים כלים מלאים או ריקנים לפי שעה - כיון דאין עושין כן אלא רק במסיבה גדולה, וגם במסיבה גדולה לאו כולהו אנשי רגילי בכך, אין לחוש.

פרק ז

כיסא העשוי פרקים, וכשרוצים לישב עליו פותחים אותו והעור נפתח ונמתח, וכשמסירים אותו, סוגרין אותו והעור נכפל, מותר לפתחו לכתחילה בשבת אע"פ שיש לו מחיצות תחתיו, מפני שאינו דומה לעשיית אוהל, כיון שאינו עושה כלום, שהרי הם עשויין ועומדים כבר הגג עם המחיצות מבעוד יום, אלא שמותחן בשבת לישב עליהן.

פרק ח

כלי שקורין בערבי "שמסיי" (שמשיה) ובאיטלקי "אימברילה" (מטריה) שעשויים להגן מן החמה ומן הגשמים - לא מבעיא דאסור לפתחה להאהיל בה, אלא אפילו פתוחה

ועומדת מבעוד יום אסור לשאת אותה להאהיל בה על ראשו, בין בשבת, בין ביום טוב וכנזכר בפוסקים. ועיין "מאמר-מרדכי", סעיף ה' ו"נודע ביהודה" תנינא, סימן ל, יעוין שם. וממילא תדע: מאחר דאסור לנשאה על ראשו, אסור נמי לטלטלה בשבת ויום טוב משום מוקצה.

פרק ט

אסור לפרוס סדין על העץ המונח על העריסה של תינוק שקורין בערבי "מהד" או "גלאלה" (עריסה מתנדנדת), אלא אם כן היה פרוס טפח מערב שבת. וצריך להזהיר המון העם בזה, כי פה עירנו דרכן לפרוס סדין על עריסה הנזכר של תינוק להגן עליו מפני החמה ומן הזבובין וכיוצא.

פרק י

תיבה שיש עליה כסוי, אם אינו קבוע בצירים אסור להניחו עליה בשבת או להסירו ממנה, אע"ג דאינה עשויה אלא לפתח בעלמא. ויש אומרים דכל זה הוא בתיבה שהיא רחבה, וכן בכלים כיוצא בה שהם רחבים דכסויים דומה לאהל, אבל כלים קטנים, אע"פ שיש בהם חלל רחב טפח, אין כסויים דומה לאהל ושרי. ויש חולקין לאסור גם בכלים קטנים שיש בהם חלל ריקן טפח; מיהו, לא אסרו בזה אלא בהיכא דאין הכסוי מיוחד להם, אבל כסוי המיוחד להם, כיון שדרכו בכך תמיד לא מחזי כעבד אהלא כיון דאין עושין המחיצות בשבת, אלא עומדין מאליהם מקמי שבתא; ומכול מקום, אם הוא מכסה אותם בבגד, אע"ג דמיוחד להם, אסור, משום כי בבגד אין בו תיקון המוכיח עליו שהוא עומד לכך; ולכן כלים שדרכם להניח בהם מרקחת או דבש וכיוצא, שדרכם לסתום פיהם בחתיכת בגד מפני שלא יכנסו בהם נמלים וכיוצא צריכין להיזהר לעשות להם כסוי מחרס או עץ, ויניחו חתיכת הבגד למעלה מאותו כסוי, ולא יכסו בהם בחתיכת הבגד בלבד.

פרק יא

חבית שיש בה מים ואינה מלאה כולה, אלא יש בה חלל שיעור טפח ריקן מן המים - אסור לשטוח עליה בגד בשבת לכסותה; והוא הדין אם היה שטוח עליה בגד אסור להסירו דהוה לה סותר אהל; אבל אם אינה חסרה טפח, שאין בה חלל אויר ריקן שעור טפח, אין כאן דין אהל ושרי. כיצד יעשה בחבית של מים שהוא מוכרח לכסותה בשבת? יביא מערב שבת בגד, ויכסה בה החבית יותר מטפח, ויקשרנה היטב כדי שזה הכסוי של טפח לא ישמט מעל החבית, ואז ביום-שבת יוכל לכסות החבית בכסוי אחר למעלה מאותו כסוי של טפח שעשה מבעוד יום, או יכסנה בשארית הבגד ההוא של מכסה הטפח. ודע, כי בחבית של מים צריך למחש טפי: חדא, שהיא רחבה ביותר; ועוד, כי

המשקה אין ראוי ליתן בכלי בלי כסוי, והוי כעושה מחיצות גם כן. ועיין "טורי-זהב" ושולחן ערוך לרבנו זלמן ו"חסד לאלפים" ושאר אחרונים.

פרק יב

נוהגין העולם לכפות סל גדול על אכלים לשמור אותם, ואין חוששין משום אוהל, דהסל יש בו גג ומחיצות והוא צריך לאוויר שתחתם. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי בעניין זה, ושם הבאתי דברי הגאון "אשל-אברהם", סימן שט"ו, סוף סעיף קטן ח', שכתב בתיבה המחזקת ארבעים סאה, צריך עיון אם מותר לכפות על אכלין ומשקין וכו', יעוין שם; ופלפלתי קצת בדבריו. ועוד הבאתי שם מה שכתב בשולחן ערוך, סימן שח, סעיף ל"ד, גבי טנוף, דכופה עליו כלי, וכן מה שכתב בשולחן ערוך, סימן תמ"ו, סעיף א' וסעיף ג', גבי חמץ בשבת ויום טוב דכופה עליו כלי; ודוחק לפרש דאיירי בהיכא דאין בכפיה זו חלל ריקן שיעור טפח; ואחר החלוקים וסברות שעשיתי בדבר זה לא מצאתי ראיה ברורה למנהג זה; אך באמת המנהג הזה פה עירנו הוא ברור - הן בכפית הסל על אכלין ומשקים הן בהסרת הסל מעליהם לגמרי שזוקפין אותו על גביו; וכתבתי לסמוך על חילוק אחד שכתבתי שם לקיים המנהג. ועיין בשולחן ערוך לרבנו זלמן ז"ל, בסימן שע"ו, סעיף כ', ו"ערך-השולחן", סימן שע"ו, סעיף ב'. ומיהו, אם הסל גדול שמחזיק ארבעים סאה, יש להחמיר; והנזהר גם בקטן תבוא עליו ברכה.

וארא

פתיחה

ושמתי פדת בין עמי ובין עמך, למחר יהיה האות הזה (שמות ח, יט). כתיב "פדת" וקרינן "פדות".

וצריך להבין, למה לא כתיב "פדות" מלאה? גם אמרו "למחר יהיה האות הזה", על איזה אות קאמר "הזה"? ונראה לי, בסייעתא דשמיא, שיש ארבעה דברים המבדילים את ישראל מאומות העולם:

האחד, הוא הפה, כי ישראל שקבלו התורה, יכולים להוציא בפיהם דברים שבקדושה הנחמדים ורצויים לפניו יתברך; אך אומות העולם שלא קבלו התורה, אין יכולים להזכיר בפיהם דברים שבקדושה; ונמצא בפה יש סימן הכר לישראל, שהם נכרים ונבדלים מאומות העולם; וכאשר כתבתי בזה בספרי הק' "אבן-שלמה" על הפסוק (שה"ש ב, יד): "הראיני את מראיך השמיעני את קולך וכו'"; והבאתי משל נאה על זה, יעין שם.

והשני הוא אות הדלת ד"אחד", כי אין תאר "אחד" אלא לישראל, שנפשם באה מעולם האחדות, ולכן במספר השבעים כתיב (בראשית מו, כו-כז) "נפש" ולא "נפשות", מה

שאין כן אומות העולם, נפשם ממקום הפרוד, הסטרא ד"אל אחר", ולכן אין להם תאר בדלת אלא "גוי אחר" – בריש.

והשלישי, הוא אות ואו הרומז לחיים, וכמו שכתב בזהר הקדוש, פרשת ויחי, דף רמא, עמוד ב; ועין "דברים אחדים", דף סא, עמוד ד. וידוע שלא זכו באות ואו שהוא אילנא דחיי אלא רק ישראל. ובזה פרשתי בסייעתא דשמיא רמז (יחזקאל טז, י): "ואחבשך בשש" - הוא אות ואו הרומז לחיים, ולכן הם קמים בתחיית המתים ולא אומות העולם; נמצא, באות ואו גם-כן נבדלים ישראל מן אומות העולם.

והכר הרביעי, הוא תבת תיו, שהוא רומז על התורה, כדאיתא בתיקונים, דף פט, עמוד א. והכי איתא באותיות דרבי עקיבא, דאות תיו רמז על התורה, ולכן נרשם על מצחן של צדיקים תיו של דיו, לפי שהתורה מצלת מן הפורענות וכמו שכתב ב"קהלות-יעקב" ז"ל. וידוע כי בתורה יש הכר והבדל לישראל מן אומות העולם, דגוי שעסק בתורה חייב מיתה, דבזה נודע, כל מי שעוסק בתורה הרי זה ישראל.

נמצא, ארבע אותיות "פדות" יש בהם הכר והבדל מן אומות העולם; ברם, הכר דאות ואו אינו מבורר ונודע עתה בזמן הזה, ורק בזמן תחיית המתים ניכר ונודע זה; דכתבו המקובלים ז"ל: עניין תחיית המתים דומה למי שנזרק לו ברזל שחוק כעפר בקרקע שהיא כולה חול, וזה אינו ניכר במראה מן החול כדי שיוכל ללקטו. מה עשה? הביא אבן שואבת ברזל והעבירה על-גבי החול, והייתה שואבת הברזל, והחול נשאר במקומו; וכן יעשה הקדוש-ברוך-הוא לעתיד בתחיית המתים – מוריד טל של תחיה על הארץ, וכל עפר של גופים ישראלים קולטו, ועפר אומות העולם נשאר במקומו; ולכן נכתב אותיות "פדת" חסרה ואו, וקרינן "פדות" מלאה, כי בארבעה אלה שמתי הכר והבדל בין עמי ישראל ובין עמך – אומות העולם, כי מצרים הייתה אותו זמן ראש שכל אומות העולם נמשכים אחריה, וכמו שכתב רבנו האר"י ז"ל בשער טעמי המצוות; אך האות הזה נקרא ואינו נכתב שהוא אות הואו, אין הכר שלו נודע עתה, אלא "למחר", בזמן תחיית המתים יהיה ההיכר של "אות הזה".

ובאופן אחר נראה לי, בסייעתא דשמיא: דידוע, מ"ם סתומה רומזת בזמן שישראל הם בגלות, שהם כמו עוף הניצוד תוך המצודה שהיא סתומה מכל צדדיה שאין פתח לצאת מתוכה; אבל מם פתוחה רומזת לזמן הגאולה, שישראל שהיו ניצודים בגלות, יוצאים מן המצודה. וכתב ב"קהלות-יעקב": זה סוד "איכה ישבה בדד" (איכה א, א) – "ב' דד", זו מ"ם סתומה, שהיא שתי דלתי"ם דבוקים זה עם זה, יעין שם; ולכן מ"ם של "למרבה המשרה" (ישעיה ט, ו) סתומה, שרומזת לגלות, שישראל הם בתוך המצודה שאין לה

שער פתוח; וכדאיתא בסנהדרין, דף צד (עמוד א): מפני מה כל מם שבאמצע התבה פתוחה וזו סתומה? ביקש הקדוש-ברוך-הוא לעשות לחזקיה ע"ה משיח וסנחריב – גוג ומגוג. אמרה מידת הדין לפני הקדוש-ברוך-הוא: ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות, לא עשיתו משיח – חזקיה שעשית לו כל הניסים הללו ולא אמר שירה, תעשהו משיח ?! לכך נסתתם, יעיון שם. ובזה פרשתי בסייעתא דשמיא מאמר אותיות דרבי עקיבא וזה לשונו: במם פתוחה נקרא הקדוש-ברוך-הוא "מלך מלכים", ובאות מ"ם סתומה נקרא הקדוש-ברוך-הוא "מושל מושלים", עד כאן. ובזה מובן, כי במ"ם סתומה הרומזת למצודה של שעבוד מלכויות נקרא "מושל מושלים", דאין מתגלית מלכותו לעיני הכול, מחמת דעכו"ם משתעבדים בבניו, אך במם פתוחה הרומזת לזמן הגאולה שאין ישראל בתוך המצודה, נקרא "מלך מלכים", שתתגלה מלכותו יתברך, וכמו שאמר הכתוב (שמות טו, יח): "ה' ימלוך לעולם ועד". ולכן אומרים במוסף: "גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה".

ולפי זה – ביציאת מצרים לא היה פדות שלם, כיוון דחלה עליהם באותו זמן גזרה דשעבוד מלכויות, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות ט:) דאמר הקדוש-ברוך-הוא למשה רבנו ע"ה "אהיה אשר אהיה", כלומר, אהיה עמהם בשעבוד זה ואהיה עימהם בשעבוד מלכויות, ונמצא דלא היה פדות שלם; ולכן אמר לו: "ושמתי פדת בין עמי ובין עמך" – "פדת" כתיב, דאינו פדות שלם, מאחר שעדין יש מצודה דשעבוד מלכויות שהיא מם סתומה; אך "למחר", בביאת המשיח, "יהיה האות הזה" הוא אות מם של "המשרה שנרמז באותיות "זה", והינו שבגלות, מם של "המשרה" היא סתומה. ואם תמנה מן האותיות "למרבה" תמצא מם של "המשרה" הוא אות שביעית אשר היא סתומה[1] ולעתיד תהיה פתוחה, שהיא אות חמישי באותיות אלפא-ביתא, שאם תמנה אותיות העשיריות כזה: י' כ' ך' ל' מ' – אתה מוצא מם פתוחה הוא אות חמישית; וזהו הנרמז בתבת "זה", כלומר, מם של "המשרה" שהיא אות שביעית ב"המשרה" תהיה מם פתוחה שהיא אות חמישית באלפא-ביתא.

ולכן בשבת שהוא מעין עולם הבא הרומז לזמן הגאולה שאין שם מצודה, ולא יהיו ישראל ניצודים עוד – נאסרה בו הצידה, כי הצידה אינה אלא בזמן החול, שהם רומזים לזמן הגלות שישראל ניצודים ועומדים בתוך המצודה הרמוזה באות מם סתומה של "למרבה המשרה".

פרק א

מאחר דצידה אסורה בשבת והיא מאב מלאכות, לפיכך אם הפריח העוף עד שהכניסו לבית שחלונותיו סתומים או לביבר מקורה וסתום מכל צד ונעל בפניה, או שרדף אחר חיה עד שהכניסה לבית או לחצר וכיוצא ונעל בפניה, חייב מן התורה; ומיהו, אינו חייב מן התורה אלא בהיכא דאין הבית גדול כל כך, והרי הוא יכול לתפוס החיה או העוף בנקל במרוצה אחת, ואינו צריך לבקש תחבולות כדי לתפסו; אבל אם הבית גדול כל כך שאינו יכול להגיע ולתפוס העוף במרוצה אחת מפני שנשמטין ממנו, וצריך לרוץ אחריהם בתוך הבית ריצה שנית או שלישית, הרי אלו מחוסרים צידה ופטור מן התורה, אבל מדרבנן אסור בכל גוונא.

פרק ב

הצד דבר שאינו מחוסר צידה, כגון צד צבי חגר או חולה מחמת עייפות, שהוא יגע ואינו יכול לזוז ממקומו, פטור מן התורה, אבל אסור מדרבנן; אך הצד צבי ישן או סומא או חולה מחמת חום שנולד בגופו, חייב, מפני שהם עשויים להשמט כשמרגישים ידי-אדם, ומחוסרי צידה הם.

פרק ג

צבי ועוף שנכנס לחדר וכיוצא, ונעל בפניו, חייב; ואם נעלו שניים, פטורין מן התורה וחייבים מדרבנן. ואם לא היה יכול אחד לנעלו ונעלו שניים, חייבין מן התורה. ואם היו הצבי או העוף בחדר והיה הדלת סגור, מותר לכתחילה לנעול במנעול, דמאחר שהדלת סגור אין יכול לברוח, והרי הם שמורים ועומדים, ובמנעול הוא מוסיף שמירה, ואין בזה משום צידה.

פרק ד

מי שהיה לו צבי קשור בביתו, מותר לנעול הדלת בפניו כדי להוסיף שמירה על שמירתו, כי מאחר שהיה הצבי קשור - ניצוד ועומד הוא. ואם אחר שנעל הדלת ניתר הצבי מקשירתו, דנמצא עתה ניצוד ושמור מכוח הדלת, אין מחייבים אותו לפתוח הדלת כדי לבטל שמירתו, מפני שבשעה שנעל, בהיתר נעל, ואין עתה עושה כלום. וכן מי שנעל ביתו לשמרו והיה עוף או צבי בתוכו, והוא לא היה יודע כלל שיש שם עוף או צבי, ואחר שנעל נודע לו - אין מחייבין אותו לפתוח הדלת, אלא יישאר נעול עד חשיכה, כדי שיבוא וייטול הצבי או העוף משם; והטעם - מפני שכאשר נעל, בהיתר נעל, שלא היה יודע שיש צבי או עוף; אבל אם היה יודע שיש צבי ועוף ובא לסגור הדלת, אסור, אע"פ שאין מתכוון לצוד אותם, אלא כוונתו לשמור ביתו - מאחר כי בוודאי ניצוד.

פרק ה

החתול, דינה כשאר חיה ואסור לצוד אותה. ואם נכנסה לחדר, אסור לסגור הפתח עד שיוציאנה משם אם יודע שהיא שם, אע"ג דאינו מתכוון לצודה, וגם אינו רוצה בצידתה שאין לו צורך בזה כלל, עם כל זה אסור אם הוא יודע שהיא שם. על-כן פה עירנו בגדאד דשכיחי חתולים הרבה בבתים, צריכין להיזהר בדבר זה מאד - דאם נכנס לחדר ולכל מקום שיש לו פתח לנעלו ורואה שיש שם חתול, לא ינעל הפתח אלא עד שיוציא החתול משם.

פרק ו

זבובין אסור לצודם מדרבנן; ולכן צריך להיזהר שלא לסגור תיבה או לסתום כלי שיש שם זבובין, מפני שהם ניצודין בסגירה זו; ואע"פ שאינו מתכוון לצודם, מכל מקום "פסיק רישה ולא ימות" הוא. כיצד יעשה? יפריח הזבובין תחילה ואח"כ יכסה הכלי או יסגור התיבה. במה דברים אמורים? כשרואה זבובין בעיניו, אבל אם אינו רואה, אינו מחויב לבדוק אם יש שם זבובין. וכן אם ראה והפריחן, אינו מחויב לבדוק אם נשאר איזה זבוב שם, דכיון שהוא ספק - סוגר כדרכו ואינו חושש, דאין כאן "פסיק רישה". ואסור להעמיד סם-המוות לזבובין בשבת.

פרק ז

אסור להעמיד בשבת המצודה לצוד בה עכברים, ועל-כן המצודה חשיב כלי שמלאכתו לאיסור ואסור לטלטלה משום מוקצה. והנה לפעמים מעמידים המצודה מערב-שבת, וניצוד בה העכבר בלילה, צריכין ליזהר שלא יסירו ממנה העכבר ביום שבת משום מוקצה, אלא יישאר בה עד מוצאי-שבת.

פרק ח

אווזים ותרנגולים וכיוצא הגדלים ברשותו של אדם, אסור לצודם, דהיינו להכניסם תוך הלול שלהם או לתוך חדר אחר ולסגור הפתח עליהם כדי שלא יצאו; לא מבעיא אם מרדו ויצאו מן הלול דאסור מן התורה להכניסם לתוכו, אלא אפילו אם יצאו מן הלול לתומם, אסור להחזירם ללול מדרבנן, מפני דאלו דרכן להיות מורדים חוץ לכלובן, שיש טורח לתפשם מפני שנשמטין אנה ואנה, ולכן אסור מדרבנן לצודן להכניסם ללול ולסגור עליהם; ואע"פ דאלו דרכם לבוא לעת ערב מאליהן ללול, גם כן אסור, מאחר דהם דרכם להיות מורדים חוץ לכלובן שיש טורח לתפשן; מיהו, אם אין דרכן למרוד חוץ לכלובן ואין טורח לתפשם, מותר להכניסם ללול או לחדר אחד ויסגור עליהם הפתח, ועיין בפוסקים. והנה התרנגולים הגדלים פה עירנו יע"א, דרכם למרוד חוץ לכלובן ויש טורח גדול לתפשם, ולכן צריך להזהיר המון העם בזה - דאם יצאו חוץ ללול אסור לרדוף

אחריהם עד שיכניסם לתוך הלול או לתוך חדר ויסגור הדלת; מיהו, אם יצאו חוץ לחצר, שאם לא ירדפו אחריהם יאבדו, התירו משום פסידא לרדוף אחריהם כדי להכניסם לתוך החצר או לבית גדול שאינו יכול לתפשם בו במרוצה אחת, ובלבד שלא יטלטלם; ועיין אחרונים ז"ל.

פרק ט

אע"פ שכתבנו לעיל דאם היה הצבי תוך החדר אסור לנעול הדלת, ואפילו אם אינו מתכוון לצוד אלא לשמור ביתו, מכל מקום אווזים ותרנגולים הגדלים בחצר ברשותו, מותר לפתוח ולנעול הפתח של החצר ואינו חושש, יען כי אווזים ותרנגולים אין בהם צידה כל כך כמו חיה ועוף; ולכן מאחר שאינו מתכוון לצוד אותם אלא נועל הפתח כדרכו לשמור ביתו, מותר; אך שאר חיה ועוף דאית בהו צידה ממש, שעומדים תוך החדר או תוך החצר ואינם קשורים או סגורים תוך כלובן, אסור לנעול פתח החדר או החצר כדרכו ואע"פ שאינו מתכוון לצודם, דנעילת הדלת היא שמירה להם וזו היא צידתם וכנזכר באחרונים ז"ל. ולכן צריך להזהיר את העם שלא יניחו צבי וכיוצא תוך החצר בלתי קשירה או סגירה תוך הכלוב, דאז אסור לנעול פתח החצר בשבת. ופה עירנו בגדד יש הרבה בני-אדם שדרכם לגדל צבאים בביתם, אך דרכם לגדלם שיהיו מלומדים לעמוד למעלה על הגג או באכסדרה תמיד ולא ירדו לחצר, כי חוששים פן יצאו לרשות-הרבים ויברחו לחוץ, כי אין דרכם לקשרם. ונראה מאחר דהצבי מלומד לעמוד תמיד על הגג או על אכסדרה, יוכל האדם לפתוח ולנעול פתח החצר הפתוח לרשות-הרבים, ורק אם נזדמן שהצבי ירד לחצר, אז אסור לנעול פתח החצר. וכל זה אני כותב לקיים המנהג שנהגו בכך, אבל ירא שמים יזהר לקשור את הצבי בשבת ולא יסמוך על היתר זה, אע"פ שהצבי מלומד לעמוד על הגג או על אכסדרה; והמתרחק מאלו שלא לגדלם בתוך ביתו לגמרי, תבוא עליו ברכה.

פרק י

פרעוש, שקורין בערבי "ברג'ות", אסור לצודו אלא אם כן הוא על בשרו ועוקצו; וכל דאפשר להפילו לארץ בלי נטילה בידיו, יש לעשות כן. ואסור להרוג פרעוש, וגם לא ימללו בידו, גזרה שמא יהרגנו, אלא יטלנו בידו ויזרקנו.

פרק יא

אסור להרוג צרעה וזבובין ויתושין. וכל ההורג פרעוש כהורג גמל! ויזהרו העם בדבר זה לשים עליו עין השגחתם, ובפרט ביתושים המצויים בימות הקיץ בתוך המרתף, כי רבים המה, וכיון דכאב לאדם טובא מחמת עקיצתו, אז יחרה אפו ויכנו בכפו – שאלו,

בהנחת היד עליהם, כרגע אומללו ודמם שותת; ומאחר שרגיל בהכי בימי החול, צריך לשים השגחתו מאד בשבת שלא ישכח ויהרוג הפרעוש או היתוש.

פרק יב

המוציא דם מאיברי החי, חייב. ואפילו אם לא יצא הדם לחוץ ממש, אלא שחבל באחד מאיברי החי עד שנצרר הדם תחת העור, שזה הדם היה יוצא לחוץ ורק העור מעכבו, לפיכך חייב משום נטילת דם, דהרי הוא כאלו יצא לחוץ. במה דברים אמורים? בחובל באדם או בבהמה וחיה או בעופות או בשמונה שרצים האמורים בפרשת שמיני, שהם החולד והעכבר וכו', דאלו יש להם עור; אבל החובל בשאר שקצים ורמשים, כיון דאין להם עור, אינו חייב אלא עד שיצא הדם לחוץ. וצריך להזהיר המון העם בזה, כי יש טפשים מכים זה את זה עד שיצא מהם דם לחוץ, או יהיה נצרר הדם תחת העור; וכן יש הרבה נכשלים בדבר זה, דאע"פ דאינו מכה את חברו, אלא רק תופס בשר חברו בראשי אצבעותיו בכל כוחו בחוזק כדי לצערו, וקורין לזה בערבי "קרצא" (צביטה), ובזה נצרר הדם תחת העור; ולדעת הרמב"ם ז"ל, החובל באדם או בבהמה דרך נקמה, הרי זה חייב מן התורה, ולא הוי לזה דין מלאכה שאינה צריכה לגופה משום דאינו צריך לדם, ואע"פ שהעושה זאת דרך שחוק ובדיחות דהוה לה מלאכה שאינה צריכה לגופה, הא על כל פנים חייב מדברי סופרים.

פרק יג

הכינה אינה מתהוית מן העפר אלא מן הזיעה, לכך מותר להרגה בשבת. במה דברים אמורים? במוצא כינה על בשרו או שמצאה על בגדיו דרך מקרה, אבל המפלה את בגדיו מכינים, אסור להרגן, אלא מוללן בידיו וזורקן; והטעם, דגזרו שמא ימצא גם פרעוש ויבוא להרגו, כיון דשכיחי פרעושין בבגדים; לפיכך, המפלה ראשו, מותר להרוג הכינים שימצא שם, משום דאין פרעושין מצויים בראש; ואם בלילה עקצו בבשרו ואינו יודע אם הוא כינה או פרעוש, הרי זה יזרקנו דשמא פרעוש הוא.

פרק יד

טוב ליזהר מלחצוץ שיניו במחט, דיש חשש שיוציא דם; וכן אם מחכך בשרו בשבת, יזהר לחכך בנחת ולא בחוזק, דלפעמים נסרך העור ויוצא דם ואינו מרגיש; ועיין "כף-החיים".

פרק טו

נחש ועקרב במקום שאין ממיתין - אם רצין אחריו מותר להרגן, ואם לאו אסור אלא דורסו כדרכו כאלו אינו מכוון להרגו, כדי שיהיה קצת שינוי.

פרק טז

לא ידרוס במקום שיש רמשים הרבה כמו נמלים וכיוצא, אע"פ דאינו מתכוון להרגם – הוה לה פסיק רישיה ולא ימות, שבודאי יהרגם בדריסה. ובימי הקיץ מצוי בעירנו נמלים הרבה, ונכנסים תוך כלי של מים שקורין "אבריק", המונח תמיד בבית-הכסא בשביל קנוח, והאדם כששופך מים מזה הכלי על ידו כדי לרחוץ, יורדים נמלים הרבה עם המים, ונמצא הוא ממית אותם בידיים בעת שרוחץ, שיתמעכו בקינוח ושפשוף, ולכן ישימו לב על זאת לראות המים תחלה קודם שירחץ ויקנח בהם, דאם יש בהם נמלים לא ירחץ בהם. וכן צריכים להיזהר פה עירנו יע"א - שיש בכל חצר באר מים חיים, אך הם מלוחים, ולוקחים מים מהם בשביל רחיצת ידיים או כלים, ובאלו המים מצוי תולעים שקורין בערבי "עלק", והם נהרגים ברחיצת ידיים ושפשוף וכן בכלים. ועוד יש בכלים חששה גם בימי החול, שנדבקים בהם תולעים אלו, ואח"כ יתערבו עם המאכל שמניחים בהם, ולכן יזהרו לסנן תמיד המים תחילה.

בא

פתיחה

קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני-ישראל באדם ובבהמה, לי הוא (שמות יג, ב). נראה לי, בסייעתא דשמיא על פי מה שכתב הרב "סדורו של שבת", דמצינו כמה מצוות תלויים בדברים גשמיים שהגוף נהנה בהם; דרך משל, מצוות מזוזה ומעקה – צריך שיהיה לו בית כדי לקיים אותם; וכן לקט שכחה ופאה – צריך שהיה לו שדות וכרמים; וכן תרומה מעשר וחלה – צריך שיהיה לו דגן ועיסה, וכן שאר מתנות כהונה, כגון ראשית הגז, וזרוע לחיים וקיבה – צריך שיהיו לו צאן, וכן כיוצא באלה. והאדם – אף-על-פי שרואה שיש לו הנאה לגופו מכל דברים אלו, לא יתאווה להם וישתדל להשיגם בשביל הנאת גופו, אלא בשביל קיום המצוות התלויות בהם. ובזה פרש הרב ז"ל מאמר (ויק"ר כז, ב): "מי הקדימני ואשלם" (איוב מא, ג) – מי קיים מצוות מזוזה עד שלא נתתי לו בית? פרוש: הן אמת שקיים מצוות מזוזה ומעקה, אך לא הקדים במחשבתו מצוות אלו, אלא הוא נתאווה לבית והשתדל לבנותו בשביל הנאת עצמו, ואחר שהשלים, בא בדעתו לקיים מצוות מזוזה ומעקה; וכן הוא לש העיסה להנאת גופו, ואחר שלש, בא בדעתו לקיים מצוות חלה, וכן בשאר דברים,עד כאן דבריו. נמצא, צריך האדם להקדים לצייר במחשבתו מעשה המצווה קודם שיצייר הנאת גופו. וידוע כי המחשבה מכנית בשם "בכור", יען כי כל דבר צריך לשלמות מחשבה ודיבור ומעשה, או מחשבה ודיבור, או מחשבה ומעשה; כי אי אפשר להשלים שום דבר בלתי מחשבה, אך צריך שיקדים

המחשבה למעשה או לדיבור; שאם לא יחשב תחילה, איך יוכל לדבר או לעשות מעשה? ולכן יש למחשבה תאר "בכור", כי היא ראשית בכל דבר ודבר (זוהר, ויקרא ה). גם ידוע דעל-ידי המחשבה יהיה האדם נפטר מחיוב כל רמ"ח עשה, דאף-על-פי שיש כמה מצוות מן רמ"ח שאי אפשר לאדם לקיים בפועל – הנה הוא נשלם בזה על-ידי המחשבה שהקדוש-ברוך-הוא מצרפה למעשה (קדושין מ, א). ואם חשב אדם לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (ברכות ו, א). וזה שאמר "קדש לי כל בכור", רוצה לומר, המחשבה שהיא הבכור בכל הפעולות של הגוף, תקדש אותה "לי" לשמי – שתכוון בכל דבר תחילת הכול בעבור כבודי וקיום מצוותי, ואז על-ידי כך תתקדש המחשבה שלך ויהיה בה כוח מספיק שתפטור אותך מכל מצווה ומצווה של רמ"ח עשה, אם לא תוכל לקיימה במעשה, כי "רחם" אותיות רמ"ח, וזהו "פטר" לשון פטור, "כל רחם" – המחשבה שלך בהם אצרפה למעשה; ודבר זה אינו נוהג אלא "בבני-ישראל", כי רק גבי ישראל הקדוש-ברוך-הוא מצרף מחשבה טובה למעשה, ואם חשב ונאנס ולא עשה, מעלה עליו כאילו עשאה; מה שאין כן באומות העולם אין המחשבה מועלת כלום לבדה (תוס' בקדושין לט: בשם ירושלמי); וגם יש לך תועלת אחרת גדולה מצד קדושת המחשבה, דעל-ידי כך תזכה שגם הנאה הגשמית שהיא הנאת נפש הבהמית, תהיה בכלל הקודש, בסוד תוספת מחול על הקודש, שגם זו ההנאה נחשבת לו למצווה ומקבל עליה שכר; כי חלק החומר הבהמי שבאדם יזדכך מחמת קדושת המחשבה, ויהיה החומר צורה; וכמו שכתב מהר"ם אלשיך ז"ל בפסוק (ויקרא יט, ב): "קדושים תהיו כי קדוש אני ה'", בעניין זיכוך החומר לעשותו צורה, רוצה לומר, קרוב לחלק הנפשי; ופרש בזה עניין "זכוכית לבנה" שדיברו בה רבותינו ז"ל (ירושלמי סוכה ד, ו), יעין שם. וזה סוד "באדם", שהוא תואר הנפש שהיא הצורה, כמו שכתב מהר"ם אלשיך ז"ל; "ובבהמה", שהוא תואר חלק החומר – הכול "לי הוא", דנכלל החומר בכלל הצורה בסוד תוספת מחול על הקודש. ובזה יובן, בסייעתא דשמיא, הטעם שאמרו רבותינו ז"ל (ע"ז ג, ב): עתיד הקדוש-ברוך-הוא להזריח שמש צדקה לצדיקים שיתרפאו בה, כמו שכתוב (מלאכי ג, כ): "וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה", כי עתה, כל רפואה צריכה להיות בדבר של מעשה – לשתות סמנים ולעסוק בידיים, אך לעתיד תהיה הרפואה שלא על-ידי מעשה אלא בזריחת השמש, אז הצדיקים מסתכלים ומתרפאים; והטעם, כי הצדיקים קדשו מחשבתם, ומחמת כן עשו כוח במחשבה שלהם לעשות פועל, כפועל הנעשה במעשה המצוות שיעשה הגוף בידיים; ולכן בזכות זה יזכו לעתיד שלא יצטרכו לרפואת הגוף בדבר מעשה, אלא יספיק לו הסתכלותו בשמש

שתזרח בעולם, שבזה תהיה הרפואה לגוף מכל חלי ומחלה, שנמצא השמש עושה פועל ברפואת הגוף כמו המחשבה של הצדיקים שהיו עושים בה פועל בתיקון הנפש ותיקון העולמות, שהיה בה בלבד בלתי צורך במעשה בפועל ממש.

ובזה יובן, בסייעתא דשמיא, טעם נכון מה שהותר בשבת הבישול בחמה ואסור באש וכל הדבר הדומה לו; והינו דקימא לן: אסור לבשל ולחמם שום דבר באש, וזו אב-מלאכה האסורה בשבת, אבל אור החמה מותר לחמם מים ויבשל ביצה קלה; והינו להורות כי השבת הוא כנגד אלף השביעי, אשר בו לא יצטרכו לרפואה על-ידי מעשה, אלא תהיה על-ידי זריחת החמה שיסתכלו בה ויתרפאו; וכל רפואה שתהיה, הנה ענינה הוא כמו עניין בישול ותיקון, ולכן בשבת נאסר הבישול במעשה שהוא על-ידי האש, והותר על-ידי החמה – לרמוז על הטובה הגדולה והמעולה שנזכה בה לעתיד אחר זמן התיקון אשר עליו רומז השבת הקדוש עתה, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (בר"ר יז, ז), כי השבת הוא מעין עולם הבא.

פרק א

מותר ליתן ביצה בחמה בשבת שתצלה, מפני שאין דרך בשול בכך. וכן מותר ליתן מים בחמה כדי שייחמו. והמבשל באור בשבת חייב, ואם עשה במזיד, אסור לו לעולם, וגם הקדרה אסורה לו בלא הגעלה, מפני שבלועה מאיסור וצריכה הכשר כשאר כלים הבלועים מאיסור; ולאחרים מותר למוצאי-שבת מיד. ואם בשוגג, אסור בו ביום - בין לו, בין לאחרים – ולמוצאי-שבת מותר מיד - בין לו, בין לאחרים. ואם הנכרי בישל דבר שאין בו בשולי גויים, או שעשה שאר מלאכה לישראל, אסור בו ביום, ולמוצאי-שבת ימתין בכדי שיעשו, דגזרו במלאכה של נכרי טפי, דחשו פן יאמר ישראל לנכרי לעשות לו מלאכה בשבת כדי שייהנה ממנה במוצאי-שבת מיד, כי איסור אמירה לנכרי בשבת קל בעיני אדם.

פרק ב

המבשל בשבת במזיד, או שעשה שאר מלאכות במזיד, דאמרינן אסור למבשל לעולם, ומותר לאחרים במוצאי שבת מיד - כתב מור"ם בהגהת השולחן, ביורה דעה, סוף סימן ק"ב, דאם נתערב הרי זה מתבטל, ולא אמרינן דחשיב "דבר שיש לו מתירים" ולא בטל משום דמותר לאחרים אחר שבת, אלא כיון דלזה אסור לעולם, לא חשיב דבר שיש לו מתירין ומתבטל. וכתב הגאון "כרתי ופלתי" ז"ל שם, דזה דוקא למבשל, אבל לאחרים, אפילו אם נתבטל אינו בטל, דחשיב לדידהו דבר שיש לו מתירין, וכן כתב חוות דעת ז"ל שם, דכוונת הרמ"א ז"ל כן הוא. ועיין מה שכתב בשפתי דעת שם. מיהו, הגאון מגן אברהם כאן בסימן שי"ח, סעיף קטן ב' כתב, דגם למבשל אסור בו ביום גם אם

נתבטל. ועין לאחרונים מה שפלפלו בדין זה הכא והתם ביורה דעה, יעוין שם. והנה אנא עבדא הבאתי דין בסה"ק "רב-פעלים", וכתבתי בס"ד, שזה עניין הוא דומה בדומה לפלוגתא דפרי חדש ז"ל עם רבני אשכנז במעשה הקצב ששחט שבע בהמות בביתו וכו', כנזכר בספר "בית-הלל", יורה דעה, סימן ק"י, ופרי חדש בקונטרס אחרון, יעוין שם. ועיין להגאון תוספת שבת בקונטרס "בכור שורו", בחידושי חולין, שהביא פלוגתא הנזכרת ומה שכתב, עיין שם. ואם כן, בנידון דידן - לסברת הגאונים דאסרו השני חצאין, שבחנות ושבבית, משום דלא להוי תרתי דסתרי - גם כאן צריך להורות כמו שפסק מגן אברהם ז"ל לאסור גם למבשל בנתבטל בו ביום, אבל לפרי חדש ודעימה, יש להורות כסברת מור"ם ז"ל דלאחרים אסור בנתבטל, ולמבשל מותר. ואחר אשר פלפלתי בעניין זה שם בס"ד, העליתי דהלכה - דבנדון דידן גם הפרי חדש ודעימה יודו דאסרינן בנתבטל גם לדידיה, משום דמחזי כחוכא טפי ומלתא דתמיהה: איך למי שעשה האיסור יהיה מותר, ולאחרים יהיה אסור?! ועוד כתבתי שם מה שאמרו בזבחים, דף ס"ג דלא יהיה טפל חמור מן העיקר; ונראה שם שדבר זה מוסכם להלכה; וכן כאן, אם לאחרים אסור ולמבשל מותר, נמצא טפל חמור מן העיקר. ועוד הבאתי שם מה שכתב הרב פרי חדש בסימן קי, בסוף אות ג' וזה לשונו: הני מלי, היכא דלא מנכרא מלתא, כגון ספק יממא ספק לילה, אבל במידי דאיתיה קמן, מחזו מלי דרבנן כי חוכא ואיטלולא ולא שרינן, כדאיתא בפרק כיצד מברכין ובסוף פרק הדר, עד כאן לשונו עיין שם. ולכן ראוי להורות כמו שכתב המגן אברהם לאסור גם בנתבטל, גם לדידיה, והיינו כותיה ולא מטעמיה.

פרק ג

אף על גב דאמרינן: מותר לצלות ביצה בחמה, אינו אלא בחמה עצמה, אבל בתולדות חמה, כגון סודר שהוחם בחמה, אסור לשבר הביצה עליו כדי לצלותה מעט, גזרה משום תולדות האור, שהרואה חושב - הוחם באור. וכן אסור לגלגלה על החול ואבק דרכים שהוחמו בכוח חמה.

פרק ד

המבשל או עשה שאר מלאכות לחולה שיש בו סכנה, אסור בשבת לבריא או לחולה שאין בו סכנה, לאכול ממנו, גזירה שמא ירבה במלאכתו בשביל הבריא; אבל למוצאי-שבת מותר לבריא מיד. וכן אם נעשה ע"י נכרי מלאכה - בין לצורך חולה שיש בו סכנה, בין לחולה שאין בו סכנה - אסור לבריא בשבת, שמא ירבה בשבילו, אבל למוצאי-שבת מותר לבריא מיד, ואין צורך להמתין בכדי שיעשו. ורק אם הייתה המלאכה בבישול שיש בו איסור בישולי גויים, אסור לבריא לעולם משום בישולי גויים, וגם לחולה עצמו אחר שבת, כל שאפשר לבשל לו מחדש ע"י ישראל - דלא הותר בשולי

גויים לחולה אלא רק בשבת, דאי אפשר לבשל לו ע"י ישראל. וכן הכלים שבישל בהם הגוי בשבת תבשיל שיש בו אסור בשולי גויים, גם כן אסורים אחר השבת וצריכין הגעלה; וכלי חרס, מגעילן שלוש פעמים ודיו, אף על גב דבאיסורין דעלמא לא מהני הגעלה לכלי חרס אפילו בשלוש פעמים - בהא מהני. ובדיעבד אם בישל בכלים אלו בלא הכשר ויש רוב תבשיל, מותר. ועיין "חיי-אדם", כלל ס"ט, סעיף ט' ושארי אחרונים, יעוין שם.

פרק ה

כל דבר שלא נתבשל קודם שבת, אין שורין אותו בשבת בחמין שהיד סולדת בו, אפילו אינו נימוח בשריה זו. ודין חמין שהיד סולדת בו אין משערין באצבע, אלא כל שכרסו של תינוק נכוית בהם חשיב יד סולדת בו. ואם תאמר, איך ידע האדם לשער בכך מדעתו? הנה, נקיט האי כללא בידך: כל היכא שזה החמין ראוי לשתיה או לאכילה, שאין האדם נמנע מכוח ריבוי חמימותו, הרי זה לא חשיב יד סולדת בו; ואם ימנע מלשתותו או לאכלו מרוב חומו, הרי זה נחשב בכלל יד סולדת בו.

פרק ו

אע"פ שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קמה, ב) : אין בישול אחר בישול, מכול מקום יש בישול אחר אפיה או צליה; ולכן אסור לתת פת לתוך מרק או שאר משקה שהוא חם חום שהיד סולדת בו, אפילו שהוא מונח בכלי שני שאינו עומד בכלי ראשון שהיה על האש, אלא הורק לכלי שני; ולאו דווקא פת, אלא כל דבר דרכיך אסור להניח בתוך חמין שהיד סולדת בו. וכתבו הפוסקים: מאחר דלא בקיאינן איזה מקרי רכיך, צריך להחמיר בכל דבר לבלתי יניחו בתוך חמין שהיד סולדת בו. ואותם המניחין בצלים לתוך המרק, יזהרו לבלתי יניחום בעודו חם שהיד סולדת בו, מפני שהם מתמתקין מחריפותם ומתבשלים גם בכלי שני שהיד סולדת בו.

פרק ז

הסוכר היוצא מן הקנים הוא מבושל; וכיון דקימא לן, אין בישול אחר בישול - מותר להניח הסוכר בתוך הכלי, ולערות עליו משקה חם שהיד סולדת בו; מיהו, "חיי-אדם" כתב שיניח משקה החם תחילה לתוך הכלי, ואח"כ יניח הסוכר בתוכו; וטוב להיזהר בזה, דאין פסידא ולא טורח בכך.

פרק ח

יש עושין משקה קהוא מערב-שבת ומניחין על האור כדי לשתותו בבוקר ביום-שבת, אך אין מניחים בתוך הכלי שמניחין אותו על האור "בין" (גרגירים) של קהוא הרבה כפי מה שצריך, כדי שלא יהיה בזה טעם מרירות, לכך מניחים "בין" מעט, ובבוקר בעת ששותה

משקה זה מוסיפין עליו "בין" זה, ויש להם על מה שיסמוכו; אך גם בזה טוב שישימו בשבת את ה"בין" אחר שיריקו המשקה הנזכר בתוך הכוס, כדי לצאת ידי חובה שאר דעות; ועוד, מפני כי הקהוא היא קלויה, ויש לחוש ולומר יש בישול אחר קליה. ועיין בספר "גינת-ורדים" בכלל ג', מן סימן ג' עד סימן י' מה שכתב; ועיין "חתם-סופר", אורח חיים, סימן ע"ד, יעוין שם.

פרק ט

כלי ראשון שהוא כלי שנשתמש בו על-גבי האש, אפילו לאחר שהסירו מעל האש, מבשל כל זמן שהיד סולדת בו, לפיכך אסור ליתן תבלין לתוכו; וכן הוא הדין דאסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליה מכלי ראשון שהיד סולדת בו, מפני שהערוי מבשל כדי קליפה כמו כלי ראשון; אבל מותר ליתן תבלין בתוך המרק שבקערה שהיא כלי שני, אפילו שהמרק חם שהיד סולדת בו, מפני שהתבלין קשים הם ואין להחמיר בהם בכלי שני. ואע"פ שאמרנו שאין איסור ליתן תבלין בכלי ראשון אלא דווקא בהיכא שהיד סולדת בו, מכול מקום טוב ליזהר אפילו אם אין היד סולדת בו, כיון שהוא כלי ראשון - כדי לעשות הרחקה וסייג לדבר; ועיין אחרונים ז"ל.

פרק י

המלח מותר להניחו בכלי ראשון אחר שהעבירו מעל האש, אפילו עודנו חם שהיד סולדת בו, מושם דצריכה מלחא בישולא כבשרא דתורא, וזהו דעת מר"ן ז"ל בשולחן ערוך; אך הרמ"א ז"ל בהגהת השולחן מחמיר במלח אפילו בכלי שני שהיד סולדת בו, וטוב להיזהר בזה, דכמה פוסקים חשו לזה. מכול מקום אם עבר ונתן מלח אפילו בכלי ראשון בעודו על האש, דעבד איסורא לכולי עלמא - המאכל מותר, דהמלח בטל לגבי המאכל.

פרק יא

מותר לתת מים חמין לתוך צונן, ואפילו מן כלי ראשון מותר לערות לתוך מים צונן, דתחתון גובר על העליון ומצננו; אבל אסור לערות מים צוננין לתוך חמין שבכלי ראשון, יען כי התחתון שהוא חמין גובר ומחממו, אבל אם החמין הם בכלי שני, אפילו היד סולדת בהם מותר לערות לתוכן צונן. ויש מתירין גם בכלי ראשון אם נותן הרבה מים צוננין לתוך החמין, דהיינו שהם רבים יותר על החמין באופן שלא יהא באפשר שיתבשלו, אלא רק תפוג צינתן, דכיון דהצוננין מרובין ומתערבים תיכף מבטל חמימות החמין. ומיהו, כל זה אינו אלא דווקא בשופך הצוננין בשפיכה גדולה הכול בפעם אחת לתוך החמין, אבל מעט מעט אסור לערות, שהרי מבשל תיכף, ומה יועיל מה שמצננם אח"כ? וכנזכר ב"חיי-אדם", כלל ב', סעיף ג', יעוין שם.

פרק יב

מותר ליתן קיתון של מים או שאר משקין כנגד המדורה להפיג צינתן, ובלבד שיתנם רחוק מהאש שאין יכולים להתחמם באותו מקום עד שתהא היד סולדת בהם אף אם ישהה שם זמן מרובה, אבל אסור ליתנם סמוך במקום שאפשר שיתחממו חום שהיד סולדת בהם, אע"פ שעתה אינו מניחם אלא רק שעה מועטת שתפיג צינתן בלבד גזרה שמא ישכחם וישהו שם עד שיחמו חום שהיד סולדת בו. ועניינים אלו צריכין השערה בדעת והשכל, ולא יוכל כל איש תם ופתי לסמוך על דעתו בהשערות אלו לעשות מעשה.

פרק יג

הכובש כבשין, אסור משום מבשל, וגם יש בזה איסור מעבד; ולכן, כל דבר שרגילין לעשות ממנו כבשין כגון קישואין ו"נומי" (לימון מתוק) חמוץ וכיוצא, אסור למלוח ולהניח לפניו אע"פ שרוצה לאכלם באותה סעודה; אבל מטבל מן החתיכות אחת אחת ואוכל מיד, ולא יטבל שנים או יותר ויניח לפניו. ולאו דווקא דבר שרגילין לעשות ממנו כבשין הוא דאסור, אלא כל דבר שהמלח מועיל לשנות טבעו להפיג חריפותו כגון צנון ובצל ושום וכיוצא מדברים החריפים, או למתק חמיצותו, גם כן אסור למלוח ולהניח לפניו, אלא מטבל אחת אחת ואוכל מיד, וכנזכר בפוסקים ז"ל.

פרק יד

פה עירנו דרכם להביא על השולחן קערה מלאה גרגרי רימונים שהם חמוצים, ומניחים עליהם מלח למתקם מחמיצותם, צריכין להיזהר שלא יעשו כן בשבת, ואע"ג דאין עושין מאלו כבשין - כבר כתבנו דכל דבר שהמלח מועיל לתקנו, אסור למלוח ולהניח לפניו, אלא מטבל אחת אחת ואוכל מיד, והוא הדין הכא; מיהו, אם ירצה ליקח חתיכת רימון שיש בה כמה גרגירים ולהניח עליה מלח ולאכלה כולה מיד, שרי, ופשוט.

פרק טו

כל זה אינו אלא בהיכא דהמלח מועיל לאותו דבר הנמלח לשנות טבעו - הן להפיג מרירותו, הן להפיג חמיצותו ולכן, אע"פ שאין דרך לכבוש אותו דבר, אמרינן דאסור למלוח ולהניח, אבל דבר שאין דרך לעשות ממנו כבשין, וגם אין המלח משנה טבעו, מותר למלוח ולהניח לפניו; ולכן ביצים מותר למלוח ולהניח לפניו, מפני דהביצים אין דרך לעשות מהן כבשין, וגם אין המלח משנה טבעם, אלא רק נותן בהם טעם קצת; וכן הוא הדין אם שכחו מערב שבת ליתן מלח בתבשיל, מותר ליתן המלח בקערה אחר שנצטנן מעט שאין היד סולדת בו, דאז אין חשש בישול בזה אפילו לדעת הרמ"א ז"ל שכתבנו לעיל (הלכה י). והא דכתבנו לעיל דשרי בביצים ותבשיל למלוח ולהניח לפניו, היינו דווקא לאכול באותה סעודה, אבל לאכול לסעודה אחרת אפילו שאוכלה בו ביום,

אסור, וכמו שכתבו רוב הפוסקים ז"ל; אע"ג דהרב "אליה רבא מתיר בזה, מיהו ולדעת ה"טורי-זהב" ז"ל בסוף סעיף קטן ה' - אם יש איזה צד לומר דטוב לו שימלח עכשיו ממה שימלח אח"כ, כגון שעתה הוא קצת חם ויקבל המלח טפי, אין לאסור, יעוין שם. ואין לסמוך על זה אלא לצורך גדול וכמו שכתב הגאון רבנו זלמן ז"ל.

פרק טז

לאו דווקא היכא דהמלח משנה טבע הדבר לתקנו ממרירותו או מחמיצותו הוא דאסור, אלא הוא הדין אם מתקנו לרככו או להקשותו נמי אסור, כי גם בזה נמצא משנה טבעו ודמי לכובש כבשין; ולכן, פולין ועדשין שנתבשלו בקליפתן, אסור למלוח הרבה ביחד ולהניחם לפניו, דהמלח מועיל לרכך הקושי שיש בהם מצד קליפתם, וגם זה דומה לכובש כבשין, וכן דמי למעבד. ועל כן פה עירנו, שדרכן לבשל פולין שקורין "באקלי" (שעועית) בקליפתן - אם שכחו להניח מלח בעת בישול, אסור להניח עליהם מלח בקערה ולהניח לפניהם, וכן הוא הדין בפרי שקורין "לוביא" ובלשון הקודש "רוביא", אם לא נתנו בהם מלח בבישול, אסור להניח עליהם אחר שהניחם בקערה, דכל אלו המלח מועיל לרכך קליפתן, אלא מטבל אחת אחת במלח ואוכל. וזה הפרי שקורין בערבי "לוביא" יש בו איסור יותר, מפני כי פה עירנו דרכן לעשות מזה כבשין.

פרק יז

העושין "סלאטא" מקשואין וכיוצא, דחותכין אותם לחתיכות קטנות ונותנין עליהם מלח, אסור להמתין עליהם עד שיקבלו טעם המלח ויזיעו כדי לשים עליהם החומץ, אלא יזהר לשים עליהם החומץ תכף ומיד אחר נתינת המלח, ולא ישהה אותם במלח לבדו.

פרק יח

ה"סלאטא" שעושין מקשואין וכל ירק חי, אסור להניחם בתוך חומץ חזק כשיעור שייתן על האור וירתיח, דהוי כבוש אפילו כשיעור זה אם החומץ חזק, וכמו שכתב הגאון משבצות זהב ז"ל בסימן שכ"א, סעיף קטן ג'. ועיין בשולחן ערוך יורה דעה, סימן ק"ה, סעיף ב; ועיין "פרי-תואר" ושארי אחרונים שם; ועיין "בעי-חיי", יורה דעה, סימן קס"ה, ומג"א, סימן תמ"ז, ו"חקות- הפסח" שם. ומה שכתב הרב "אשל-אברהם" בסימן שכ"א בדעת המג"א - אין דבריו מוכרחים; ואפילו לפי דבריו, לא קאמר אלא לדעת מג"א, אך לעניין דינא לא חזר מדבריו שכתב במשבצות זהב לאסור בפשיטות, וזה ברור.

פרק יט

אסור לעשות מי-מלח מרובים, או שאר משקים עם מלח מרובים. ולא מבעיא עושה לתת לתוך דברים שדרכם לכובשם להתקיים, שיש בזה ליתא דמעבד וליתא דמבשל וכמו שכתבתי לעיל, אלא אפילו עושה מי-מלח לטבל בהם פתו ולתת לתוך התבשיל,

אסור לעשות הרבה בבת-אחת לצורך טיבול שתי סעודות, אלא עושה מעט לצורך סעודה אחת בלבד; ואפילו לצורך סעודה אחת אינו רשאי אלא סמוך לסעודה, אבל לא מסעודה לסעודה.

פרק כ

אסור לשפוך בשבת יין או שאר משקין לתוך כלי שיש בו חומץ כדי שגם זה יהיה חומץ אח"כ, דהוי כובש כבשים בכך; ועוד יש איסור אחר - דהרי נמצא מכין לחול. ולכן לא ישליכו תמרים המתולעים לתוך חבית של חומץ בשבת, ולא צימוקים השרויין במים לצורך הקידוש לתוך חבית של חומץ בשבת.

בשלח

פתיחה

ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה', היום לא תמצאהו בשדה. ששת ימים תלקטהו וכו' (שמות טז, כה-כו). נראה לי, בסייעתא דשמיא, שרמז כאן על סוד הברור של ניצוצי קדושה. דידוע, ברור השבת הוא בחינת אוכל מתוך אוכל, ושל חול – בחינת אוכל מתוך פסולת. והעניין הוא, שיש ארבעה עולמות: אצילות בריאה יצירה עשייה, ובכל עולם יש בחינת ברור, אך עולם האצילות נחשבת אוכל לגבי עולמות בריאה יצירה עשייה, על-כן ברור שלה נקרא אוכל מתוך אוכל; ובזה יובן סתירות שיש בזה ממקום למקום, כי ממקום אחד נראה שיש ברור ניצוצי קדושה בשבת, ובמקום אחד אומר אין ברור בשבת. ובזה מובן – כי ברור אוכל מתוך פסולת ליכא, אבל אוכל מתוך אוכל איכא, דאין זה נחשב ברור באמת, אלא מבדיל אוכל מאוכל. וידוע כי עולם האצילות מכונה בשם "בית", ועולמות בריאה יצירה עשייה מכונים בשם "שדה", כי האצילות היא בסוד רשות-היחיד טפי מבריאה יצירה עשייה, דעלה אתמר (תהילים ה, ה): "לא יגרך רע". וזה שאמר: "אכלהו היום כי שבת היום לה'", רוצה לומר, הכול בחינת אוכל, דליכא פסולת, ולכן "היום לא תמצאהו" לברור "בשדה", הם בריאה יצירה עשייה שמכונים בשם "שדה", כי שם הברור הוא אוכל מתוך פסולת, ואסור בשבת; אך ששת ימי החול "תלקטוהו", שבהם יש ברור אוכל מתוך פסולת שזה נקרא "לקט" שמלקט מתוך הפסולת, "וביום השביעי" הוא "שבת" לה', "לא יהיה בו" ברור זה שהוא לקט, אלא יש בו אוכל מתוך אוכל, שהוא מבדיל אוכל מאוכל. ולכך, מלאכה של הבורר אסורה לנו התחתונים בשבת. ונודע כי הלכות הבורר בשבת רבים המה, וצריך שמירה גדולה לאדם שלא ישגה בהם, מפני שהאדם רגיל בזה בימי החול. וכתב הגאון מהר"ש

אבוהב ז"ל ב"ספר הזכרונות" על הבורר: מלאכה זו היא מן הקשות שבשבת להיזהר בה בכל דקדוקיה וחלקיה וכו', יעין שם.

פרק א

בורר פסולת מתוך אוכל אפילו בידו אחת, ואפילו כדי לאכול לאלתר, חייב; אבל אם בורר אוכל מתוך פסולת: אם בורר בכלי המיוחד לברור בו, חייב; ואם בורר בידו: אם לאכול לאחר זמן, חייב; ואם לאכול לאלתר, מותר. וכל שהוא בורר לאכול לאחר שעה, חשיב בורר לאחר זמן ואסור; ואם בורר לסעודה שמתחיל בה אחר פחות משעה, מותר, אע"פ שהסעודה שאוכל בה נמשכת אכילתו בה הרבה שעות, מותר.

פרק ב

כל דבר שאינו רוצה בו עתה לאכלו, שהוא מעורב עם דבר שרוצה עתה לאכלו, חשיב אותו דבר שאינו רוצה בו פסולת, אע"פ שבאמת הוא אוכל; ואם יברור זה מתוך דבר שרוצה בו, חשוב בורר פסולת מתוך אוכל, דאסור גם בבורר לאכול לאלתר. ולכן: אם מעורבים חתיכות שני מיני דגים זה בזה, והוא רוצה עתה במין אחד דווקא - יברור מין שרוצה בו ממין שאינו רוצה בו כדי לאכול לאלתר ולא להפך. וכן הוא הדין תמרים שחלוקין בשמן וטעמן, ורוצה עתה במין אחד - יברור ויקח מין הרוצה בו, ועיין משבצות זהב, סעיף קטן ג. ויש מחמירים אפילו במין אחד כשרוצה לברור היפה מאינו יפה, או הגדולים מן הקטנים, שיזהר גם בזה לברור מין שהוא רוצה בו עתה; וגם בזה לא יברור ויניח לסעודה אחרת, אלא כדי לאכול לאלתר, או לאחר זמן פחות משעה כדין שני מינין הנזכרים לעיל; וטוב לחוש בזה לסברת המחמירים. ואע"פ שרוב הפוסקים סבירא להו: ליכא דין בורר במין אחד, וכן נראה דעת מר"ן ז"ל, עם כל זה, מאחר דחשו האחרונים בזה, נכון להחמיר; והמקל, יש לו על מה לסמוך.

פרק ג

אם בירר בכוונה של איסור, דהייתה כוונתו להניח לאחר זמן, דהיינו לסעודת בין-הערבים; ואחר שברר, מיד נמלך לאכול לאלתר - העליתי בתשובה, בסיעתא דשמיא, בסה"ק "רב-פעלים", דלא מהני ליה המלכותו שנמלך לאכול לאלתר, שכבר גמר מעשהו במחשבת איסור ונתחייב בכך; והבאתי ראיות בסיעתא דשמיא לזה. והוא הדין אם בישל בשבת, ואחר שבישל נזדמן לו חולה שיש בו סכנה שצריך לאותו תבשיל - לא נפטר בכך, מאחר שגמר הבישול במחשבת האיסור. ועוד העליתי, בסיעתא דשמיא, בתשובה בסה"ק "רב-פעלים", דאם ברר בהיתר כדי לאכול לאלתר, ואח"כ נמלך והניח זה לסעודת בין-הערבים, דלכלי עלמא איכא בזה אסורא דרבנן; ודלא כהרב "טל-אורות" דסבירא להו, מאחר דליכא מחשבת איסור, מותר לגמרי, והבאתי ראיות לזה; ברם,

אם ברר בהיתר כדי לאכול לאלתר, ואכל לאלתר ונשתייר, שרי להניחו לסעודה של בין-הערבים, ובלבד שלא יערים, וכמו שכתב הגאון רבנו זלמן בשולחן ערוך, סעיף ג'. ועשיתי שם חיזוק לסברא זו; וכל שכן וקל וחומר אם ברר חתיכה אחת בהיתר כדי לאכול לאלתר, ואכל ממנה לאלתר ושייר בה, דפשיטא דשרי, כיון דאכל מאותה חתיכה עצמה; ואם ברר יותר ממה שצריך לו לאלתר אדעתא לשייר ממנו לסעודת בין-הערבים, חייב מן התורה לכולי עלמא. אמנם נסתפקתי: אם ברר אוכל שיעור קערה אחת מלאה כדי להביא לפני האורחין לסעודה לאלתר, ובעת שברר הוא יודע שבודאי הגמור לא יאכלו האורחין כל מה שמניח בקערה ההיא, ואפילו שליש ממנה, ורק הוא מוכרח לברר כל כך לצורך מילוי הקערה בשביל כבוד האורחין, כי בושה להביא לפניהם קערה חסרה; וסוף דבר צדדתי בסיעתא דשמיא להתיר בזה, דחשבינן לה לכולה קערה צורך אותה סעודה, ובהיתר עשה.

פרק ד

אם עבר וברר במזיד בשבת בידיו פסולת מתוך אוכל או שברר אוכל מתוך פסולת בנפה ובכברה דעבד איסורא, הרי זה אסור לעולם משום דנהנה ממלאכת שבת, כדין המבשל בשבת, בסימן שיח. אך נסתפקתי בסה"ק "רב- פעלים": אם זה אשר ברר באיסור, חזר וערב האוכל עם הפסולת כמו שהיה קודם שברר, אם שרי לברור מחדש עתה בשבת מן התערובת הזאת אוכל מתוך פסולת בידו כדי לאכול לאלתר, כיון דבטלו מעשיו הראשונים דעבד באיסור. והבאתי שם מהגאון "אשל-אברהם" ז"ל, סימן שיט, סעיף קטן א', שנסתפק בזה והניח בצריך עיון; ואחר שפלפלתי, בסיעתא דשמיא, בכמה ראיות, הבאתי דברי הרשב"א ז"ל שהביא מר"ן "בית-יוסף", סימן רנג: מי שבישל תבשילו מערב שבת כל צרכו, ולמחר בשבת אמר לגוי להדליק האש ולחמם תבשילו, דאסור; ואפילו אחר שנצטנן אסור לו לאותו שבת, דקנסינן ליה כל שהזיד ואמר לגוי לעשות לו מלאכה דאורייתא בשבילו; עיין שם. וכן פסק רמ"א ז"ל בהגהת השולחן, סימן רמד, סעיף ה', דאסור לאכלו אפילו צונן, עיין שם; ואם כן, הוא הדין הכא - אע"פ שחזר ונתערב ובטלו מעשיו - אסור לאכול ממנו בדרך היתר בו ביום, דקנסינן ליה.

פרק ה

אסור לקלוף שומין ובצלים ורמונים וכל מיני פירות, אלא כדי לאכול לאלתר או לסעודה הסמוכה תוך שעה אחת; אבל לא יקלוף להניח לסעודה אחרת.

פרק ו

ירקות שיש בהם מעופשים, כגון כרפס וכרתי וכיוצא, לא יברור המעופשים מן הטובים, אלא יברור הטובים. במה דברים אמורים? בעלים מופרדים זה מזה שאינם קלחים

מחוברים, אבל קלחים מחוברים כגון חזרת וכיוצא, אשר המעופשים מבחוץ מסירם תחלה, ונוטל אח"כ הטובים שבפנים משום דאורחייהו בהכי, שלוקח המעופשים שפוגע בהם תחלה, דאין דרך אכילה בכך לעקם דרכיו להכניס ידו בפנים לתוך החזרת להוציא עלים הטובים ויניח עלים המעופשים תלויים ועומדים, וכן כיוצא בזה; מיהו זה אינו אלא בעושה לאכול לאלתר, אבל בעושה להניח לאחר שעה, אסור; דהא גם בורר אוכל מתוך פסולת דשרינן משום דדרך אכילה הוא זה, לא שרי אלא באוכל לאלתר או תוך שעה אחת, והוא הדין כאן.

פרק ז

אבטיחים שקורין בערבי "רקי" (אבטיח אדום), שיש בקרבם גרעינין הרבה מפוזרין אנה ואנה - העליתי בסה"ק "מקבצאל" שייקח החתיכה בידו וינתז בכוח בעודה בידו להשליך ממנה הגרעינים בהתזה זו, ומה שלא ייפול בהתזה מחמת שדבוקים בה הרבה, שרינן ליה להוציא הגרעין בידיים, דחשיב ליה דרך אכילה בכך, שאין מחייבין אותו לתת החתיכה כמו שהיא בפיו ויוציא הגרעינים מפיו, דאין זו דרך אכילה; מיהו טוב להוציאם על ידי שינוי קצת, לדחותם כלאחר יד.

פרק ח

אם אוכל תמרים בשבת, מותר להפריד התמרה מן הגרעין בידו, וזורק הגרעין ואוכל התמרה, כי כיון שיש שם גרעין אחד הוי לה לוקח אוכל מתוך פסולת כשהוא מפרידם זה מזה; והוא הדין בפרי שקורין "משמש" וכיוצא בו, אבל בצימוקים שהם ענבים יבשים, שיש בכל אחת שלש וארבע גרעינים - אם הוא רוצה להוציא הגרעינים, הרי זה נמצא בורר פסולת מתוך אוכל, כי הוא מוכרח להוציא הגרעינים בזה אחר זה מתוך הענבה; כיצד יעשה? יניח הענבה בפיו, ויוציא הגרעינים מפיו. ובסה"ק "מקבצאל" הבאתי דברי הרב מוהריט"ץ ז"ל, סימן ר"ג, שאסר לקלוף התורמוסין בידו ולהניח לתוך פיו, אלא יניחנו כמו שהוא, ויוציא הקליפה מפיו. והבאתי דברי הרב "טל אורות" שהביא דברי הרב מוהריט"ץ הנזכר, ומה שציין על "דבר-משה", חלק א, סימן כ"ד, ו"בית-דוד", סימן קכ"ד; גם הבאתי דברי הרב "אשל-אברהם" בסימן שכ"א, סעיף קטן ל', בפותח "פלומן" (היינו שזיפים) וזורק גרעינים הקשים וכו'; ופלפלתי בזה, ועשיתי שלשה חלוקים בדינו של מהריט"ץ, והעליתי: בתורמוסין ופולין, כיון שדרך בני-אדם בחול לקלפם בפיהם, כן יעשה בשבת; ולא יקלפם בידו ויניחם בתוך פיו, וכאשר הורה מהריט"ץ; ועיין "מאמר-מרדכי" ז"ל, סימן שי"ט, סעיף קטן ז', יעוין שם.

פרק ט

פרי שקורין בערבי "פסתק" (פיסטוק חלבי, "אגוז גן עדן") שקליפתו סדוקה מעט, והאדם גומרה בידיו ומוציא הפרי ואוכלו - העליתי בסה"ק "מקבצאל", דשאני זה מדין התורמוסים הנזכרים, ושרי לעשות; מיהו, כל זה אינו אלא באוכל לאלתר או בתוך שעה, אבל לסעודה לאחר שעה, אסור.

פרק י

אם אוכל חתיכת דג או חתיכת בשר שיש בהם עצמות, מותר להוציא בידו תחילה העצמות ולאכול לאלתר, ואע"פ שמסיר בזה כמה עצמות בזו אחר זו - דרך אכילתם בכך תמיד, ואין זה דרך ברירה אלא דרך אכילה, וכאשר העליתי בסייעתא דשמיא בספרי הקטן "מקבצאל". ושם כתבתי דלא כהרב "מאמר-מרדכי" בסימן שי"ט, סעיף קטן ז, דאסר לקרוע הדג מגבו ולהסיר השדרה שבאמצע וכו'.

פרק יא

אם יש לפניו קערה של בשר ובתוכה עצמות בלא בשר, אסור להסירם משם, דאלו פסולת גמור הם, והוי לה בורר פסולת מתוך אוכל, וכמו שכתב "מאמר-מרדכי", סעיף קטן ז, ע"ש. וכן הוא הדין אותם שדרכם לסחוט על הביצים לימונים חמוץ או "נארנג" (פרי הדר חמוץ מר) חמוצה, דנופלים גרעינים שבהם על הביצים שבקערה, דאסור להסיר הגרעינים להשליכם, דהוי לה פסולת מאוכל, דאסור גם לאלתר.

פרק יב

יתושין או זבובין שנפלו למשקה - כתב מהריט"ץ, סימן ר"ג, דמותר להסירם בידו, דאין דרך ברירה בלח; ועיין "ברכי-יוסף" ז"ל. ויש עוד סניף להיתר זה מסברת מהר"י חאגיז, דכל דבר צף הוא ברור ועומד; ואע"ג דאין סברא זו מוסכמת להלכה - תהיה לסניף כאן; ועם כל זה אין לסמוך להתיר ברירה בלח, דיש פוסקים שפקפקו בזה; ועיין טורי זהב, שי"ט, סעיף קטן ל, וסימן תק"ו, סעיף קטן ג ועוד אחרונים. לכן נכון לעשות כך - שיטול עם היתוש מעט משקה ע"י כף או דבר אחר; ואם אין לו דבר כזה, יתחב אצבעו לתוך המשקה כדי שיהיה היתוש עולה על אצבעו, ובודאי יהיה על אצבעו משקה שראוי למצוץ אותו בפיו.

פרק יג

כשם שיש דין איסור בורר באוכלין, כך ישנו בכלים או בגדים שהם מעורבים ורוצה לברור מין אחד, צריך לברור דבר הרוצה בו מדבר שאינו רוצה בו; וצריך שיהיה לצורך לאלתר כדין האוכלין הנזכרים לעיל, וכמו שכתבו הפוסקים, ודלא כהרב "מטה-יאודה" ז"ל.

פרק יד

אם יש לפניו אוכל ופסולת, ורוצה לברור הפסולת להאכילה לבהמה לאלתר, הרי זה בורר הפסולת מתוך האוכל, יען מאחר דעתה הוא רוצה בפסולת כדי להאכילה לבהמה - חשיבה הפסולת אוכל והוי לה בורר אוכל מתוך פסולת, וכנזכר במשבצות זהב, סימן שי"ט, סעיף קטן ה, יעוין שם. ולפי זה, אם יש לפניו אוכל ופסולת והוא רוצה עתה באוכל לאכלו לאלתר, ורוצה גם כן בפסולת עתה להאכילה לבהמה לאלתר; כיצד יעשה? אם האוכל מרובה על הפסולת שהוא מאכל הבהמה, יברור הפסולת, דלמעוטי בטרחא עדיף; ואם הפסולת שהוא מאכל בהמה מרובה על האוכל שהוא מאכל אדם, יברור האוכל, משום למעוטי בטרחא; ואם שניהם שווים, יעשה כרצונו; כן העליתי בסה"ק "מקבצאל"; מיהו כתבתי שם: אם הוא בורר הפסולת מתוך האוכל, יעשה בצנעה מפני החשד, דהרואה אינו יודע שיש לו צורך עתה בפסולת להאכילה לבהמה, וחושב דאין לו צורך בה, ועובר על איסור תורה, דבורר פסולת מאוכל גם לאלתר אסור; ומצינו בהלכות שבת דחשו משום מראית העין בכמה דברים, וכדאיתא בסימן רמ"ד ורמ"ו; וכן חשו בשטיחת בגדים וכיוצא, ואין לומר דאין לגזור גזרות מדעתנו דהא מצינו להט"ז בסימן ש"כ, סעיף קטן י"ב, דאסר לשאוב מן הנשפך על המפה בתוך הכף; ופרש הגאון משבצות זהב ז"ל טעמו של הט"ז משום מראית העין, יעוין שם; ולכן גם בכהאי גונא יש לחוש משום מראית העין, לכך כתבתי דעושה בצנעה, בשביל שלא ראיתי דבר זה מפורש להדיא בפוסקים. ומכול מקום נראה, דאם בורר הפסולת לצורך הבהמה, ומניח את הפסולת לתוך הסל המיוחד להאכיל את הבהמה, אין לחוש משום מראית העין, דהכלי מוכיח דבעי ליה לבהמה; ומצינו כיוצא בזה בגמרא דביצה דאמרינן "שובכו מוכיח עליו", וכן מצינו עוד כיוצא בזה; כן העליתי בסה"ק "מקבצאל" בסיעתא דשמיא.

פרק טו

אסור לסנן במשמרת, אע"ג דברור שלה הוא אוכל מתוך פסולת, מכל מקום משמרת חמירה דדמי לברירה בנפה וכברה, ודמי למרקד דחייב גם בשותה לאלתר; אבל אם נתן שמרים במשמרת מערב שבת, מותר ליתן בה מים בשבת כדי שיהיו צלולין לזוב. ויין שהוא צלול, ורובא דעלמא שותים אותו ולא קפדי, מותר לתנו אפילו לתוך המשמרת כדי שיהיה צלול יותר, וכמו שכתב דמותר לסננו בסודרים; אבל יין שהוא עכור קצת דאיכא אנשי דשתו ליה, אבל רובא לא שתו ליה, אסור לסננו במשמרת, אבל מותר בסודרים. ואם יש בו קמחין, אפילו שהם מעט, מסתמא לא שתו ליה רובא דעלמא, ואין לסננו במשמרת אלא רק בסודרים. ואם עכור לגמרי דאפילו מיעוט אין שותים, אסור

לסננו גם בסודרים; ויש מחמירים גם בעכורים קצת אי רובא לא שתו להו, ויש לחוש לדברים אלו היכא דאפשר, אבל לעת הצורך יש לסמוך על המתירים דהם עיקר.

פרק טז

בעת שמסנן יין בסודרים, יזהר לעשות שינוי, דהיינו שישים הסודר בפי הכלי שבו היין וישפוך לתוך הכוס; אבל לא ישים הסודר על פיו של כוס וישפוך לתוכו כדרך שעושה בחול; וכן הוא הדין בשאר משקין.

פרק יז

מים שיש בהם תולעים, או עכורין הרבה דאין ראויים לשתייה - אסור לסנן כלל. ועכורין קצת דראויין לשתיה, ומסנן כדי שיהיו צלולין יותר, הרי זה מותר לסנן במסננת המיוחדת להם, אבל בסודרים אסור משום כיבוס, דשריית הבגד במים זה כיבוסו; אבל משמרת המיוחדת לכך, לא קפד בעל הבית לסוחטה תמיד, וגם אינו חושש לליבונה, לפיכך אין לאסור שרייתה במים. וצריך להזהיר המון העם לבלתי יסננו מים בכותנתם כמנהגם בחול כדי לשתות; ועיין "חיי-אדם", אות ד', כלל כ"ב. ולכן טוב שישא האדם מפה קטנה בחיקו שמיחד אותה לסינון המים בכל עת שישתה; ואע"ג דיש מתירים לשתות מים ע"י מפה אע"פ שאינה מיוחדת לכך, דסבירא להו כיון דאינו נשרה ממנו אלא מעט, לא חיישינן. ועיין "אליה רבא" ו"נשמת-אדם", מכל מקום יש חולקין; ועיין "שיורי כנסת הגדולה". וכתבתי בסה"ק "מקבצאל", דלעת הצורך יש לסמוך על המתירים לשתות ע"י מפה אפילו שאינה מיוחדת לכך; והנזהר ליחד לו מפה לכך, תבוא עליו ברכה.

פרק יח

אם מערה יין או שאר משקין שיש בהם שמרים מכלי אל כלי, לא ימתין עד שירד כל הצלול כולו מן השמרים, משום דניצוצות שיורדות באחרונה מוכיחים שהוא בורר. והגם שהרב "תוספת-שבת" והגאון רבנו זלמן מתירים בזה אם רוצה לשתותה לאלתר, מכל מקום יש שהחמירו בזה אפילו אם שותה לאלתר או לסעודה הסמוכה. והנה פה עירנו שורין הצימוקין במים בערב שבת בכלי שקורין "ג'יידאן" (תיון) שיש לו שתי פיות, אחד רחב ואחד דק, ובזה הנקב יש נקבים כמו משמרת כדי שיריקו משם המשקה ולא יעברו השמרים גם כן, דצריך להזהירם שלא יריקו מזה הדק שיש בו נקבים, דנמצא זה כבורר ע"י משמרת, אלא יריקו מן פה הרחב, ולא יריק כל הצלול כולו, אלא ישאר מן הצלול מעט עם השמרים; ועיין "בית-מנוחה", דף ס"א, אות מ"ח. גם צריך להזהיר את העם - אותם שיש להם כלי קטן מלא נקבים כמו נקבי המשמרת, שדרכם להניחו על פי הכלי

ולהריק לתוכו קהווא או משקה של "ג'אי", דלא יעשו כן בשבת להריק ע"י כלי זה; ועיין "חיי-אדם", כלל ט"ז, אות ט', יעוין שם.

פרק יט

חלב חמוץ, שקורין אותו בלעז "יגורטי" ובלשון ערבי קורין אותו "לבן", שעודנו לח שיש בו מים מעיקרו, מותר להניחו בתוך כיס כדי שיזובו מימיו ויתנגב, מפני כי זה, קודם שיזובו ממנו מים אלו הוא נאכל לכל אדם, ורק ניגוב זה ממעיטו יותר; ועיין "קרבן-אשה", שאלה י"ד, אות ט"ו, יעוין שם; אבל החלב הקפוי של הגבינה שנותנים בשק כדי שיזוב מי החלב ותעשה הגבינה, אסור לעשות כן בשבת; ועיין "חיי-אדם", כלל ט"ז, אות י"א. גם לפעמים עושין "יגורטי" הנזכר מערב-שבת, דמחממין החלב ונותנים אותו לתוך הכלי, ומניחים בו מעט "יגורטי" גמור או שאר דבר המעמיד, כדי שזה החלב יקפה ויהיה "יגורטי", ונשלם עד אור הבוקר; אך לפעמים רואין אותו בבוקר שעודנו חלב ולא נקפה להיות "יגורטי", לכך מכסים אותו בבגדים, ומניחים אותו במקום חם כדי שיגמור תיקונו ויקפה; ויש עוד מניחים בו חתיכת פת גם כן כדי שיגמור תיקונו, דאסור למעבד הכי בשבת, אלא ישאר כמו שהוא עד שיהא נקפה ונשלם מאליו; ועיין "חיי-אדם", כלל ט"ז, אות י"א, יעוין שם.

פרק כ

הנותן קיבה בתוך החלב כדי לחבצו, חייב משום בורר, שהרי הפריש הקום מן החלב. וכן הנותן חומץ או לחם וכיוצא בתוך החלב כדי לעשותו "יגורטי" שקורין בערבי "לבן" – אסור; ועיין "חיי-אדם".

יתרו

פתיחה

זכור את יום השבת לקדשו וכו' (שמות כ, ח). הנה מורנו הרב יצחק אבוהב ז"ל נתן טעם, מה שהוצרכה אזהרת הזכירה במצוות השבת יותר משאר מצוות – מפני שכל מלאכות שנאסרו בשבת, הם מותרים לאדם בימי החול ולא בדיל מינייהו, ומאחר דכל ששה ימי השבוע הוא עֵסקוֹ בהם, ורק ביום-שבת יבדל מהם – צריך לו זכירה גדולה לבלתי ישגה ויכשל בהם, דעבד ולאו אדעתיה, מחמת שהוא מורגל בכך; וזה שאמר: "זכור את יום השבת לקדשו" במצוותיו; ואם תאמר: למה במצווה זו אני מזהירך בזכירה יותר משאר מצוות? היינו מפני כי "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך", שכולם מותרים לך בימי החול ולא בדלת מינייהו, ורק "ביום השביעי שבת לה' אלוהיך, לא תעשה בו מלאכה", לכן צריך שיהיה לך בו זכירה גדולה לקדשו במצוות הלאוין שבו שלא תשכח ותחללנו. והנה בכלל המלאכות האסורים בשבת שהאדם רגיל בהם בימי

החול הוא סחיטת הפירות, שהם תולדה דדש, וצריך האדם לתת דעתו בשמירתם ביותר שלא יכשל בהם.

פרק א

זיתים וענבים אסור לסחטן מן התורה, כי זה תולדה דדש וחייב מן התורה; אבל סחיטת תותים ורמונים אסור מדברי סופרים, ואפילו אין לו צורך במשקה; מיהו מותר לסחוט כל אלו, אפילו זיתים וענבים, לתוך האוכל, דמשקה הבא לתוך האוכל הוא כאוכל דמי, והרי זה כמפריד אוכל מאוכל; מיהו, אינו מותר אלא דווקא לתוך האוכל, אבל לתוך מים או שאר משקה, אסור.

פרק ב

משקים שזבו מאליהן בשבת מזיתים וענבים, אפילו שהם עומדים לאכילה אסורים עד לערב, גזרה שמא יסחט בידיים; אבל תותים ורמונים, אם עומדים לאכילה, משקין היוצאים מהם מותרים; ואם עומדין למשקין, אז המשקין היוצאים מאליהן אסורים.

פרק ג

שאר פרות חוץ מזיתים וענבים ורמונים הנזכרים לעיל, אם סוחטן בעבור שיש לו צורך במשקין שלהם, אסור; אבל אם סוחטן לרכך או למתק הפרי, כגון פרות וירקות הכבושין במי-מלח וכיוצא שסוחטן כדי למתקם ולרככם, שרי; כי כל שאינו צריך לדבר המתפרק דהיינו מימיהן, אין בזה משום דש ומפרק. ולכן אסור לסחוט פרי האדמה שהוא אבטיחין השחורים שקורין בערבי "רקי" כדי לשתות מים שלהם; ואע"ג דיש מתירין בפירות שאין דרך בני-אדם לסחטן, וסבירא להו דאפילו אם זה מתכוון לסחטן לשתות מימיהן, בטלה דעתו אצל כל אדם ושרי, מכל מקום יש לחוש לסברת האוסרין, ואין לסחוט שום פרי אם מתכוון להוציא משקה לשתותו, מיהו גם לסברת האוסרין, שרי לסחוט פירות אלו לתוך כלי ריקן אם ירצה לתת משקה שלהם לתוך האוכל, או אם ירצה לטבל במשקה מאכל, ולא בעינן לסחוט לתוך האוכל ממש אלא רק זיתים וענבים ותותים ורימונים בלבד, יען כי שאר פירות, מאחר דאין דרך העולם לסחטן לשם משקה, הכול יודעים כשסוחט אותם הוא סוחטן לצורך המאכל ולא לשם משקה.

פרק ד

אע"פ שמותר לסחוט כל מיני פירות ואפילו זיתים וענבים לתוך קדרה שיש בה אוכל, מכל מקום הבוסר, יש אוסרים לסחטו אפילו לתוך האוכל, הואיל ואינו ראוי לאכילה בפני עצמו, דדוקא אשכול שהוא ראוי לאכילה הוי לה כמפריד אוכל מאוכל ושרי, אבל בוסר שאינו ראוי לאכילה, אין זה כמפריד אוכל מאוכל; ואפילו האוכלו, בטלה דעתו אצל כל אדם. והוא הדין לכל פירות שאינם ראויים לאכילה דאסור לסחטן גם לתוך

האוכל. ולכן פרי חמוץ שקורין בערבי "דבדיב" (פרי עץ בעל קליפה עבה ומרה שהיא הנאכלת ממנו), אסור לסחטו אפילו לתוך האוכל, מפני שזה אינו ראוי לאכילה, אבל פרי שקורין בערבי "נארינג" (פרי הדר חמוץ מר), ראוי לאכילה הוא, ומותר לסחטו לתוך האוכל. וכן נוהגין פה עירנו יע"א לסחוט פרי שקורין "נארינג" בתוך הביצים בשבת; ונראה דשרי לסחטו גם לתוך כלי ריקן כדי להניח את המשקה באוכל, או כדי לטבל במשקה פת וכיוצא, אבל אסור לסחטו לתוך כלי ריקן ולשתותו כמו שהוא.

פרק ה

"לימונים" חמוץ, יש אוסרים לסחטו לתוך כלי ריקן אע"פ שרוצה ליתנו לתוך האוכל, מפני כי במקומות שיש ממנו הרבה, דרכם לסחוט הרבה ממנו לצורך המשקה שקורין "לימונאדה", וממלאין ממנו חביות גדולות לצורך הנזכר. ואע"ג דמר"ן ז"ל התיר לסחטו - נראין דברי האוסרים בזמן הזה; ולכן הסכימו האחרונים שלא לסחטו לתוך כלי ריקן, וכן הסכים הגאון חיד"א ז"ל. ומי שרוצה לעשות "לימונאדה" שהוא משקה הנסחט מן הלימונים הנזכר עם סוכר ומים, ישים תחילה הסוכר בכלי ויסחט הלימונים הנזכר על הסוכר עצמו שהוא אוכל, ואח"כ יניח המים, אבל לא יניח המים קודם סחיטת הלימונים הנזכר, ונתנו סימן על זה: "והנה סלם מצב ארצה", "סלם" ראשי תיבות: ס'כר, ל'ימונים, מ'ים; כפי הסדר הזה תעשה וכנזכר באחרונים ז"ל.

פרק ו

כשם שהסחיטה אסורה בשבת כך אסורה ביום טוב, ואע"פ שהיא לצורך אוכל נפש; אלא שבשבת אסורה מן התורה, וביום טוב אסורה מדברי סופרים, שגזרו בזה שמא יטרח ביום טוב לעשות הרבה גם לצורך חול, דדרך העולם לעשות זה לצורך ימים רבים, וכנזכר בסימן תצה, יעוין שם. והנה פה עירנו בגדאד יע"א נוהגים לסחוט רימונים חמוצים וגם את הבוסר ביום טוב לתוך קערה ריקנית, ואח"כ נותנים את המים הנזכרים לתבשיל לבשלו בהם כדי שיהיה חמוץ, אך קודם שסוחטין את הבוסר ואת הרימונים, דרכם לשלקם תחלה במים על האש, ואח"כ סוחטים אותם כדי שיהיו נוחין להסחט יפה בנקל. ונראה לי לישב המנהג שנהגו לסחוט לקערה ריקנית ולא להאוכל - מפני כי ביום טוב הסחיטה מותרת מן התורה משום אוכל-נפש, וחכמים גזרו לאסור שמא יעשה הרבה לצורך חול; ואלו, כיון דשולקים אותם תחלה, אי אפשר לסחוט מהם הרבה לצורך חול, כי יתקלקל המשקה הנסחט מהם ולא יתקיים אלא לצורך בו ביום דווקא, ועל-כן בזה לא שייכה גזירת חז"ל.ואע"ג דעושים כן גם בבוסר וכתבתי לעיל (הלכה ד) דיש אוסרין לסחוט הבוסר גם לצורך האוכל - אפשר לומר דמודו בבוסר שלוק, מפני כי

בשליקה נחלש קושי חמיצותו, ויהיה ראוי קצת לאכילה, ואין לו דין בוסר הנזכר לעיל; כן נראה לי לישב המנהג.

פרק ז

זיתים וענבים שנתרסקו מבעוד יום, משקין היוצאין מהם בשבת מותרין, דכיון דנתרסקו, נמצא המשקה זב מאליו ולא גזרינן שמא יסחט, דאפילו אם יסחטם לא עבד איסור תורה אלא איסור דרבנן מפני שהמשקה זב מאליו מכוח הריסוק, אלא שע"י הסחיטה ממהר לצאת. ואפילו אם לא נתרסקו, אלא אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה, אע"פ שהענבים מתבקעים בשבת ויצא מהם יין, מותר לשתות מגיגית זו בשבת, מפני דכל מעט יין היוצא מן הענבים בשבת מתבטל בששים, כיון שהיה בגיגית מקודם כניסת שבת; ואע"פ שהוא דבר שיש לו מתירין, כי הוא מותר אחר שבת בלא ביטול, מכל מקום כיון שלא היה ניכר קודם שנתערב, ולא היה עליו שם יין מעולם, לית ביה האי דינא. ומטעם זה מותר ליתן הצמוקים לתוך המים מערב שבת אע"פ שלא נתרסקו מבעוד יום, והם מתבקעים בשבת ע"י שרייתן במים ויוצא מהם יין, דכל היוצא מהם מתבטל קמא קמא במים שנשרו בו ושרי; אך צריך להזהיר המון העם לבלתי יסחטו הצימוקים בידיים בשבת כאשר יראו המים מועטין, דיש בזה חיוב חטאת; ועיין "חיי-אדם", כלל י"ד, אות י"ד. וכל זה אינו אלא בנותן הענבים מבעוד יום לתוך היין, אבל בשבת עצמו אסור ליתן ענבים בתוך היין כדי שיתבקעו ויוציאו יינם, דאע"ג דאינו סחיטה בידיים, מכול מקום סחיטה כלאחר יד אסור מדרבנן. ואם עבר ונתן, מותר לשתות מן היין, מפני שהמשקין היוצאין מאלו הענבים בטלים בשאר היין שבכלי קמא קמא וכמו שכתוב באחרונים ז"ל. ודע, הא דאסור ליתן צימוקים במים בשבת כדי לעשות משקה - מלבד איסור ליתא דסחיטה, עוד איכא איסורא דכובש כבשין, דהוא ליתא דמבשל, וכמו שכתב הרב "שלחן-עצי-שטים" ז"ל.

פרק ח

מותר לסחוט בפיו המשקה מן הפירות, מפני דאין דרך סחיטה בכך; ואע"ג דיש אוסרין - העיקר כסברת המתירין; ורק בזיתים וענבים נכון להחמיר במציצה. ומכל מקום אסור למצוץ דם שבין השינים ולפלוט, ואע"ג דהוי מפרק כלאחר יד, אפילו הכי אסור מדברי סופרים, ועיין אחרונים ז"ל.

פרק ט

השלג והברד, אסור לרסקן בידיים, דהיינו לשברם לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיהן; ושני טעמים יש בדבר: חדא, גזרינן שמא יסחט פירות העומדין למשקין; ועוד, משום סרך מלאכה נגעו בה, דדמי למלאכה שבורא המים האלו, וכנזכר ב"בית-יוסף", סימן

שי"ח וש"ך, יעוין שם. והנוטל ידיו בחורף במים שיש בהם שלג וברד, יזהר שלא ידחקם בין שתי ידיו, שלא יהיה מרסק בידיים; מיהו, מותר ליתן חתיכות שלג לתוך כוס של יין או מים בימות החמה כדי לצננו, והמה נמוחים מאליהם ואינו חושש, דכיון דאינו עושה בידיים שרי - ויש מתירין לרסקו בידיים תוך כוס של מים או שאר משקין, כיון שהוא מתערב במים אין לחוש. ואע"ג דרבים וגדולים המה המתירים בזה, מכל מקום כיון דמר"ן ז"ל דעתו כדעת האוסרים לרסק אפילו בתוך כוס המים, הכי נקטינן.

פרק י

כלי שיש בו מים, ונעשה על פני-המים קרח, מותר לשבר הקרח כדי ליטול המים מתחתיו; אבל אם הנהר או הבאר נעשה קרח על פניו, יש אוסרין לשבר הקרח מפני שהוא מחובר לקרקע, וכמו שכתב המגן אברהם ז"ל, וכן פסקו הגאון רבנו זלמן ו"שלחן-עצי-שטים" וחסד לאלפים ושאר אחרונים. ואע"ג דהרב "אליה רבא" דקדק מן הרב ה"לבוש" דמותר - כבר כתב על דבריו הגאון "אשל-אברהם" דאינו מוכרח. ומה שהוכיח הרב "תוספת-שבת" להתיר - עיין מה שכתב עליו הרב "מחצית-השקל". והגם דהרב "מאמר-מרדכי" הסכים להתיר דלא כהמגן אברהם - כיון דכמה מן האחרונים נמשכו אחר המגן אברהם לאסור - כן עיקר; מיהו, הטובלים בשבת לצורך מצווה, יש להם לסמוך על המתירין, וכמו שכתב הרב תוספת שבת דכבר נהגו להתיר בטובלין לצורך מצווה, יעוין שם.

פרק יא

דורס אדם שלג בשבת ואינו חושש אע"ג דנמחה ונמס, דדבר שאינו מתכוון הוא ולא הוי הכא פסיק רישא, דאפשר שלא נמחה. ובמקומות שבימי החורף כל הארץ מלאה שלג - אע"ג דודאי נמס, דהא המנעלים לחים הם - התירו בזה משום דאי אפשר להיזהר. וכן הוא הדין דמותר להטיל מי-רגלים בשלג במקום שכל המקומות מלאים שלג, דאי אפשר להיזהר בזה, אבל בארצות דאין כל הארץ מלאה שלג צריך להיזהר שלא ישתין בשלג.

פרק יב

לא ישפשף ידיו במלח מפני שנימוח על היד ונעשה מים. ויש בזה אותם שני טעמים שכתב מר"ן בבית יוסף על השלג דאסור לרסקו בידיים; אבל בעל התרומות ז"ל סבר הטעם - הן במלח, הן בשלג - הוא משום נולד, ורוב הפוסקים חלקו עליו בזה; ומר"ן ז"ל שהביא דין המלח הנזכר מבעל התרומות, פסיק כוותיה ולאו מטעמיה, דאינו מודה לטעם של נולד, אלא הוא מטעמים הנזכרים בשלג. ועיין מה שכתב "עולת-שבת", סימן ש"ך, סעיף קטן כ"ח, ושלא בדקדוק כתב כן, דודאי מר"ן ז"ל אית ליה תרי טעמי, ורק טעם של נולד לית ליה. ועיין "כתונת-יוסף", סימן י"ב. וכשם שאסור לשפשף ידיו במלח,

כך אסור לשפשף כלי במלח, לפי שהמלח נמחה כשחופף בחזקה, אבל אם נתן מלח במים עד שנימוח מאליו בתוך המים, מותר להדיח הכלים באותם המים.

פרק יג

"יגורטי" שקורין בערבי "לבן", שהוא קפוי ויבש, ומניחין עליו מים ומוחין אותו ע"י כף - הארכתי בדבר זה בתשובתי, בס"ד, בסה"ק "רב-פעלים", וכתבתי דבזה ליכא אותם תרי טעמי שכתב מר"ן ז"ל בבית יוסף גבי שלג וברד דאסור לרסקו בידיים; ושוב הבאתי דברי מר"ן ז"ל בסימן שכ"ח, סעיף כ"ב, גבי מכה, דאין סכין בחלב מפני שהוא נימוח; וכתב בבית יוסף דהוא דומיא דרסוק שלג וברד שנתבאר בסימן ש"ך. וכתבתי דבאמת הנך טעמי דשלג וברד ליכא בחלב, אך מוכרח לומר דמר"ן אוסר בחלב משום הטעם שכתב רש"י ז"ל בשלג וברד, דדמי למלאכה שבורא המים; ואע"ג דבאמת יש לחלק, דכאן אין גופו נעשה מים, ואין כאן בורא מים, עם כל זה סבירא להו למרן דיש לאסור מפני שנראה לעיני העולם כך, דדמי לשלג וברד לפי ראות עיניים; ולכן לעניין הלכה העליתי: מאחר דמר"ן ז"ל בסימן שכ"ח הנזכר אסר בחלב, דמדמי ליה לשלג וברד, וכן רמ"א ז"ל בהגהת השולחן, סימן שכ"ו, גם כן כתב לאסור; ועיין "כתונת-יוסף", סימן י"ב ו"כף-החיים", אות ק'. לכן נראה דאסור לרסק ה"יגורטי" שקורין בערבי "לבן" שהוא קפוי ויבש ולמחותו במים, כדין שלג וברד. מיהו, כתבתי דפה עירנו בגדאד המנהג פשוט וידוע ומפורסם להמחות ה"יגורטי" הקרוש במים, ולעשותו בידיים ע"י כף המיוחד לזה; וכיון שיש כאן מנהג ידוע בזה, מוכרח לומר שנהגו כסברת הרמב"ם ז"ל ודעימה, שהם גדולים וכן רבים, דסבירא להו: מותר לרסק השלג והברד לתוך המים, ולא אסרו אלא רק לרסקו בידיים שלא בתוך המשקה; ולכן, כיון דמניחין מים בתוך זה ה"יגורטי" וממחין אותו בו - נהגו היתר בכך ואין למחות בידם, ורק המחמיר תבוא עליו ברכה.

פרק יד

סוכר שקורין בערבי "קנד", שהוא מתוקן ע"י אומנים באירופה, ועשוי חתיכות גדולות וקשות, מותר לרסקו בתוך המים למחותו בהם. ועיין "חיי-אדם", כלל י"ד, אות י"א, שכתב: סוכר, מותר לרסקו בידיים, כיון דלעולם אוכל הוא, עיין שם. ובסה"ק "רב-פעלים" הבאתי דבריו אלו ופלפלתי בהם, וכתבתי דיש חילוק גדול בין סוכר ובין שלג וברד; ולפי זה, אפילו למר"ן ז"ל דאסר בשלג לרסקו תוך המים, יודה כאן דשרי. וכתבתי: לפי מנהג עירנו למחות ה"יגורטי" הנזכר לעיל תוך המים, אז גם המחאת הסוכר בתוך המים שרי בלי פקפוק; וכתבתי דאפילו המחמיר ב"יגורטי", אין צריך להחמיר בסוכר.

פרק טו

בורית, שקורין בערבי "צאבון" (סבון), שעשוי חתיכות יבשות, ורוחצין בו ע"י מעט מים ששופכים עליו ועל ידיו ביחד, יש לאסור גם פה עירנו יע"א; ודלא כהרב "פחד-יצחק" וגנת ורדים שהתיר בזה, שהעיקר כסברת הרב "יד- אהרן" לאסור הבורית מדינא. והגם כי הבורית רוחצים בו עם מים, מכל מקום בעת שממחהו בידיו אין מים בעין עם הבורית, כי אם לחלוח ורטיבות של המים שנשפכו עליהם. וכן המנהג פשוט פה עירנו שלא לרחוץ בחתיכות בורית, אלא ממחין הבורית במים מערב שבת עד שנעשה כולו מים, ואז רוחצין בשבת באותו המים שנמחה בהם הבורית מערב שבת.

פרק טז

פרי שקורין בערבי "משמש" שנתייבשו הרבה, דרכם לשרותם במים, ומשפשפים אותם בידיים זה בזה עד שנמחים לגמרי ויהיו מים, ולא ישארו אלא הגרעינים בלבד - העליתי בסה"ק "מקבצאל" בס"ד, דליכא בזה משום ממחק, דהא כתב רמ"א בסימן שכ"א, סעיף י"ט: מותר לחלוק האוכל בשבת, ולא הוי בזה ממחק, הואיל ואפשר לאכלו בלא זה וכו', עיין שם. וזה ה"משמש" היבש אחר שנשרו - אפשר לאכלו בלא זה; וגם מצד שממחה אותו בידיים, בזה השפשוף וחיכוך שמחככו אין חשש, וכמו שכתבתי לעיל (הלכה יד) גבי סוכר; אמנם מצד השריה - אם הם יבשים הרבה שאי אפשר לאכלם בלא שריה, יש לפקפק בזה ממה שכתב רמ"א ז"ל בהגהת השולחן, סימן שי"ח, סעיף ד': כל דבר קשה שאינו ראוי לאכלו כלל בלא שריה, אסור לשרותו בשבת, דהוי גמר מלאכה, עיין שם. וכתב ב"חיי-אדם", כלל כ', סעיף ו', דאפילו אם שורה אותו בצונן, חייב; ועיין ב"נשמת-אדם", אות ה', ועיין להרב חסד לאלפים בסימן של"ו, אות ט' שכתב: פירות היבשים, יש אוסרים לשרותם בשבת, וטוב לשרותם מערב-שבת, ע"ש; על-כן צריך להזהירם פה עירנו שלא ישרו מזה המין שקורין "משמש" אם הם יבשים הרבה, שאין ראויים לאכול קודם שריה כלל.

פרק יז

יש מין משקה ששותין אותו הבריאים, ואינו בכלל משקין ששותין לרפואה, דאית בהו גזירת שחיקת סמנים; וזה קורין בלשון ערבי "גילאב" (מי חומצת לימון עם אבקת סודה לשתיה) ובלשון אשכנז "סמתאוותאר" (סודה); ודרכו שיביאו מלח חמוצין, דהיינו שנעשה מן מים של "לימונים" חמוצין, והיא יבש ושחוק כעפר, ומניחים עמו סוכר, ומניחים בו מים בשבת, ונותנים לתוכו סם הנקרא בלשון אשכנז "סודא", וכאשר מתערבים זה עם זה יחד, עושה פעפוע הרבה, ושותין אותו תיכף בעת הפעפוע. והעליתי בתשובה, בס"ד, בסה"ק "רב-פעלים", דמותר לעשות זה בשבת לשתותו, ואין

לחוש משום מבשל מפני שמעלה רתיחה בזה הפעפוע, וגם אין לחוש משום דהוי לה מוליד דבר חדש בזה הפעפוע ודמי למלאכה; והבאתי שם דברי הגאון "אמרי בינה" ז"ל, במפתחות הספר שנדפס שם השמטה אחת בדיני שבת, שדיבר בעניין זה בקיצור, וחש אם הוי זה כמו מכה בפטיש, דנעשה ברגע אחד ע"י מעשיו; ועוד נסתפק אם יש מקום לאסור כמו כובש כבשים וכו', והניח בצריך עיון יעוין שם. ואנא עבדא בררתי הדין בכל הני ספקות, והעליתי בס"ד על פי ראיות דמותר לעשות כן בשבת.

משפטים

פתיחה

ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות (שמות כג, יב). יש להבין למה אמר "תעשה מעשיך", ולא אמר "תעשה מלאכה"? ועוד, למה הוצרך להודיע על ששת הימים, ודי להודיע על השביתה ביום השביעי? ונראה לי, בסייעתא דשמיא, דרבותינו ז"ל (ברכות לה:) הקשו – פסוק אומר: "ואספת דגנך", רוצה לומר בידך; ופסוק אומר (ישעיה סא, ה): "ועמדו זרים ורעו צאנכם", דמשמע – יעבדוך עמים? ותרצו: כאן, בעושין רצונו של מקום; כאן, באין עושין רצונו של מקום; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם, דכתיב (דברים כח, מח):"ועבדת את איביך", וכנזכר בברכות, דף לו; ויש להבין: מתי הייתה גזרה זו של "ועבדת את איביך"? שלא היה אלא במצרים דווקא, דבשאר גלויות לא מצינו שנכבשו ישראל לעבדים, ואפילו אם כן היה במקצת מן המקצת – איך יאמר כן על כללות ישראל? ופרשתי בסייעתא דשמיא העניין: דתחילת בריאת האדם לא הטיל עליו הקדוש-ברוך-הוא שום עבודה גשמית בעולם הזה כלל, אלא עשה שהארץ תוציא פרותיה בלי עבודה, וגם תוציא דבר שלם שאין צריך לו טורח. וכאשר אמרו רבותינו ז"ל (שבת ל:) על העתיד, שתוציא הארץ גלוסקאות וכלי מילת; ושאר תשמישים גשמיים הכרחיים היו מוטלים על הנחש לעשותם לאדם; וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין נט:): חבל על שמש גדול וכו', והוא הנחש. ועוד הייתה מעלה יתרה לאדם הראשון, שהיה יושב בגן-עדן, והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין, וכנזכר בגמרא (שם), באופן שלא היה על אדם הראשון מוטל שום עבודה גשמית, כי אם רק הטיל עליו עבודה רוחנית דווקא, שהיא קיום המצוות עשה ולאוין, וכמו שנאמר (בראשית ב, טו): "ויניחהו בגן-עדן לעבדה ולשמרה", ודרשו רבותינו ז"ל (ב"ר טז, ה): "לעבדה", אלו מצוות עשה; "ולשמרה", אלו מצוות לא תעשה. ולפי זה, אם לא היה חטא אדם הראשון, לא היה האדם עוסק בעסק גשמי כלל, דאין זה עסק שלו ולא הוטל עליו; ולעתיד אחר התיקון, ודאי תחזור עטרה לישנה ולא יעסוק האדם בעסק

גשמי, דאין זה עסק שלו, ולא הוטל עליו בתחילת הבריאה; ולכן בזמן שאין עושין רצונו של מקום, שיתקיים בהם "ואספת דגנך", רוצה לומר, בידיך – נמצא הם עוסקים בעסק שמוטל על אחרים, והרי מתקיים בהם מה שכתוב: "ועבדת את איביך", דהעסק הזה שאתה עוסק בידיך הוא של איביך, כדכתיב: "ועמדו זרים ורעו צאנכם"; ואם יהיה האדם עצמו עוסק בו, נמצא עובד את אויביו. וידוע דאמרו רבותינו ז"ל (שבת קיח:) דשמירת שבת מסוגלת לגאולה, שאז נשלם כל התיקון, וזה שאמר: "ששת ימים תעשה מעשיך" דיקא, המוטלים עליך מתחילת הבריאה, שהוא עסק רוחני בלבד, וכל עסקים הגשמיים שאינם מעשיך, יהיו מוטלים על אחרים; ותזכה לכך בעבור שמירת שבת; וזהו: "וביום השביעי תשבת" – כי שמירת שבת מסוגלת להשלים התיקון ולעשות חרות לכל ישראל, ותזכה אז לחרות מן היצר הרע שעוד לא יחטיא אתכם; ולזה אמר: "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו"; ויתקיים אז (זכריה יג, ב): "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ". וזהו "ושם אלוקים אחרים" הוא הסטרא-אחרא, "לא תזכירו, ולא ישמע על פיך", כי אין להם מציאות עוד בעולם.

פרק א

מכלל אבות מלאכות הנהוגות אצל האדם תמיד היא מלאכת הטוחן, ויש לה תולדות הרבה שהם מצויים לפני האדם ועוסק בהם בימי החול; ולכך צריך לו זכירה גדולה שלא ישכח ויעבור עליהם. ואע"ג דמלאכת הטחינה, עיקרה היא בתבואה וקטניות, עם כל זה, כל גדולי-קרקע, פירות וירקות שהם אוכל גמור, יש בהם איסור טוחן, הואיל ויש במינו טחינה, דהיינו שיש בתבואה וקטניות שהם גם כן גדולי-קרקע. לפיכך אסור לחתוך הירק דק דק, וכן אסור לחתוך גרוגרות וחרובין דק דק בעבור הזקנים, דאם חתכם דק דק, יש בזה איסור טוחן; אבל מותר לפרר הלחם דק דק לפני התרנגולים ועופות שבבית שמזונותם על האדם, הואיל דנטחנה התבואה קודם עשיית הלחם, דאין טחינה אחר טחינה.

פרק ב

יש אומרים דאין איסור לחתוך פירות וירקות דק דק, אלא בחותך ומניח לסעודה אחרת לבו ביום, אבל אם אוכל לאלתר או תוך שעה אחת, מותר לחתוך דק דק, וכמו שכתבתי בדין הבורר. ויש מחמירין לאסור לחתוך דק דק בכל גוונא אפילו לאכול לאלתר. ובמקום שנהגו היתר, אין למחות בידם; ורק צריך להזהירם שלא יעשו כן אלא לאכול לאלתר או לסעודה שהיא סמוכה תוך שעה אחת. ופה עירנו בגדד נוהגים היתר לחתוך דק דק, שעושין "צלאטה" מפירות וירקות בשבת, וצריך להזהירם שלא יעשו לצורך סעודה אחרת שהיא אחר שעה אחת.

פרק ג

אין איסור טוחן נוהג אלא בגדולי-קרקע, אבל בשר מבושל או צלי, או גבינה וכיוצא בהם שאינם גדולי-קרקע, מותר לחתוך דק דק לצורך אותו היום, ואפילו בבוקר לצורך סעודת בין-הערבים. ומיהו, אסור לגרור הגבינה במורג חרוץ המיוחד לה בימי החול אפילו לאכול מיד, דמחזי עושה כעובדין דחול, ועוד דהוי כשחיקת סממנים במכתשת שלהם; אלא יגררנה בסכין וכיוצא, דלא הוי דרך חול.

פרק ד

אין לדוך הפלפלין במכתשת כלל, אלא ידוך אותם בקערה, ובקתא דסכינא, דהוי תרי שנויים. ויזהר שתהיה הקערה עבה שלא תשבר, מפני שהפלפלין קשים הם. והמלח דינו כפלפלין דצריך שני שנויים, ולא סגי בשנוי אחד, וכמו שכתב "עולת-שבת" ו"אליה רבא" ו"מטה-יאודה" ז"ל; והגם כי הגאון רבינו אליהו מווילנא ז"ל בסעיף קטן ט' סבירה לה לחלק בין מלח לפלפלין - בררתי בס"ד בסה"ק "מקבצאל" דהעיקר הוא כאשר הבינו הרבנים ז"ל הנזכרים בכוונת מר"ן ז"ל, שדין המלח הוא שווה לדין הפלפלין.

פרק ה

גרוגרות וחרובין ושאר פירות, דינם כמלח דבעינן תרי שנויים ולא סגי בשינוי אחד, שכן משמע מדברי התוספתא דשבת (טו, יג) וביצה (א, יג) שהביאה הרב המגיד ז"ל בפרק כ"א מהלכות שבת, דין ג', עיין שם; וכן העלה מורי הרב ז"ל, והאמת אתו בזה, דכן נראה לכל מעיין ישר דאין לחלק ביניהם, וכאשר כתבתי בסה"ק "מקבצאל". ודע, כי פה עירנו בגדד יע"א נוהגים לדוך תמרים ואגוזים ולוזים ואפונים קלויים במכתשת שדכין בה בחול, ורק עושים שינוי קצת להפוך יד המכתשת לדוך בראש הדק ולא בראש הרחב. ולפי האמור לעיל, גם בשאר פירות בעינן תרי שינויים, וכאן אין עושים אלא שינוי אחד, להפוך יד המכתשת; ועל זה אפשר לומר דנהגו כסברת "האגור" ושבלי הלקט דסבירא להו דסגי בשינוי אחד, ברם דא עקא, כי אין השנוי האחד הזה הוא שינוי גמור, כי באמת הם כותשים ביד המכתשת שבה כותשים בחול, ורק הם מהפכים אותה לדוך בראש השני, ומי יאמר דזה חשיב שינוי? ובסה"ק "רב-פעלים" הבאתי ראיה דאינו מועיל שינוי כזה ממה שכתב מר"ן ז"ל בית יוסף, סימן תקי"ד, מ"תרומת-הדשן" ז"ל, דשיורי פתילה שכבו בשבת אסור להדליק ביום טוב משום הכנה, ואסור אפילו בראש השני שלא הודלק אטו ראש שהודלק; ונתבאר דין זה שם באורך, דהגאון מהר"י איסרלין סבירא להו דווקא בדאורייתא גזרינן, ובדרבנן לא גזרינן; ורש"י סבירא להו אפילו בדרבנן, אם הוא קרוב לודאי דישתמש במקום האיסור, עיין שם. והגם דמר"ן ז"ל התיר בשיורי פתילה, היינו מטעם אחר, דסבירא לה כרוב הפוסקים דלא חשבי לזה הכנה, אבל בדבר זה דגזרו

הא אטו הא, לא פקפק מר"ן ז"ל כלל. גם ראה תראה במהר"י איסרלין ז"ל, דראייתו היא מדין הסכין של שחיטה, דגזרינן צד היפה אטו צד הפגום, יעויין שם. וחזרתי ואמרתי שם דיש לומר: כיוון דלא מצינו דבר זה מפורש בדין המכתשת לגזור בצד הקצר אטו צד הרחב - אין לנו לדמות דבר זה לדבר אחר לגזור מדעתנו, וכמו שכתב הרב המגיד ז"ל בפרק ה' מהלכות חמץ ומצה, הלכה כ', על חששת הראב"ד, וכן כתב הפרי חדש ז"ל בהלכות הפסח, סימן תנ"א, על דברי הבית חדש ז"ל, דאין ללמוד גזרות זו מזו. אמנם שוב כתבתי דבנדון דידן אין אנחנו באים לאסור משום גזרה, אלא מדינא אסור, דהא גם לסברת "האגור" ושבלי הלקט מודו דבעינן שינוי גמור; ונראה לכולי עלמא דהפוך יד המכתשת, אין זה שינוי גמור אלא שינוי קצת. והנה תחילת הכול בררתי: כל מידי דאסור מן התורה, אינו מותר לכתחילה אלא בשינוי גמור, ואם עושה שינוי קצת, עדיין זה הוא אסור מדרבנן. והנה, מדין המולל מלילות בשבת שפסק מר"ן ז"ל בסימן שי"ט דאין מוללין מלילות אלא מולל בשינוי מעט בראשי אצבעותיו - הוכחתי מזה דגם כאן, כתישה בראש הקצר הוי שינוי; ועוד הוכחתי מדין ההוצאה שפסק הרמב"ם בהלכות שבת, פרק י"ב: המוציא לאחר ידו או ברגלו, בפיו ובמרפקו וכו', פטור, אבל אסור מדברי סופרים; ועיין בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן, סימן ש"א, סעיף ב', יעוין שם. ונמצא דגם היפוך המכתשת דלא ניחא תשמישיה, חשיב כלאחר יד, ושינוי קצת הוא, ולכן במלח דלכולי עלמא יש איסור תורה בדיכתו, לא מהני הפוך יד המכתשת, אבל כתישת פירות, דאיכא בזה פלוגתא, דאית דסבירא להו דדיכתם הוא איסור דרבנן, אין למחות ביד אלו העושים שינוי זה בהיפוך יד המכתשת, אע"ג דבררנו דאין זה שינוי גמור - מאחר דנהגו בשינוי זה, אין למחות בידם, ובפרט אם עושים לצורך זקנים וקטנים. ושאלתי מאת הרב הגאון רבי אליהו מני נר"ו על מנהג ערי הקודש תוב"ב בדבר זה, והשיב ששמע שכן נוהגים בעיר הקודש ירושלים ת"ו שמהפכין ראש המדוך ודכין בו בשבת כמו מנהג בגדד יע"א.

פרק ו

צרור יבש אסור לפררו משום טוחן, וכן טיט שעל הבגד, אם הוא יבש אסור לגררו מעל הבגד; וכן אסור לשפשף הבגד - בין מבחוץ, בין מבפנים - כדי להעביר הטיט מעליו, בפני שהטיט היבש מתפרר לפרורים דקים ע"י שפשוף או גרירה, והרי זה תולדת טוחן.

פרק ז

אבק הטוטון (טבק הרחה) ששואפין אותו בחוטם, ולפעמים יתייבש בכלי שלו ונעשה כמו רגבים מדובקים, ואי אפשר לשאוף אותו אלא אם כן מפררים אותו דק דק - מותר לרסקו ולטחנו בין אצבעותיו בשבת, ואין כאן משום טוחן, מפני דכבר נטחן מקודם ע"י

אדם, ואין טוחן אחר טוחן; אך לא התירו לרסקו ע"י כלי, אלא רק בראשי אצבעותיו דהוי שינוי גמור. ועיין "מים רבים", אורח חיים, סימן כ"ה, ועוד עיין "קמח-סולת", דף פ"ז, עמוד ג מה שכתב בשם "בית- הרואה", עיין שם. ואע"ג דמן הרב "טל-אורות", דף ל"ג, סעיף ד' משמע דמתיר לשחקו ע"י כלי עד שיתפרר - העליתי בסה"ק "מקבצאל", העיקר לשחקו בראשי אצבעותיו, דהוי שינוי גמור מדרכו בחול. ומה שנסתפק הרב מגן אברהם ז"ל שם בסוף דבריו בדברי מהרי"ל ז"ל: אולי לא אמרו "אין טוחן אחר טוחן" אלא באוכלים - העליתי דאין להסתפק בכך, ואפילו לדידה שהוא מסתפק בכך, יודה דאם מרסקו בראשי אצבעותיו לית לן בה.

פרק ח

מותר לקטום אפילו בסכין קש או תבן לחצוץ בו שניו, מפני דקש ותבן הם אוכלי בהמה, וכל דבר העומד לאכילה, מוכן הוא לכל הצורך, אבל קיסם שאינו מאכל בהמה - אפילו לטלו כדי לחצוץ בו שניו אסור, וכנזכר בסימן שכ"ב; ואפילו ביום טוב שהוא ראוי להסקה, אפילו הכי אסור לחצוץ בו שניו, וכמו שכתב הרב "שלחן-עצי-שטים" ז"ל, דביום טוב לא נתנו עצים אלא להסקה; ואפילו עץ יבש, אין משתמשין בו אלא לצורך הסקה ולא לצורך אחר, דכל דבר שאינו כלי, אסור לטלטלו אפילו לצורך גופו; ועיין מג"א, סימן תק"ב, סעיף קטן י"א וי"ב ועוד אחרונים שם. והא דאסרנו לחצוץ שיניו בקיסם אפילו בלא קטימה, היינו אם לא תקנו והכינו מערב-שבת לכך, אבל אם תקנו והכינו לכך מערב שבת, מותר לחצוץ בו שיניו מאחר דעשאו כלי.

פרק ט

עצי בשמים, אע"ג דמותר לחצוץ בהם שיניו - אסור לקטום אותם בידיו לחצוץ בהם שיניו; ועיין "אשל- אברהם", סימן שכ"ב ו"חיי-אדם", כלל מ"ד, אות י"ח ושאר אחרונים; אבל אם רוצה להריח בעצי בשמים, מותר למלול ולקטום אותם בידיו להריח בהם - אחד קשים, ואחד רכים; מיהו, לא התירו לקטום בסכין אלא ביד וכמו שכתב רש"ל ז"ל, והסכימו כן האחרונים, ודחו דברי הט"ז שהתיר אפילו בכלי; מיהו גם רש"ל לא אסר לקטום בסכין אלא בקשים, אבל ברכים מותר לקטום גם בסכין, וכנזכר ב"אליה רבא" ומשבצות זהב ושאר אחרונים ז"ל. גם התירו לקטום בעצי בשמים אילו כדי ליתן לחברו להריח, ודלא כ"שירי כנסת הגדולה" דאסר בזה; ועיין להרב מחזיק ברכה, סימן שכ"ב, אות ג', ו"זכור לאברהם", חלק ג, דף מ"ז, וכן המנהג פשוט, והמחמיר בזה, תבוא עליו ברכה.

פרק י

אגד של הדס ושאר מיני בשמים שהוא עשוי מן לולבי תמרים - לא מבעיא בעוד ההדס אגוד בו דמותר לחצוץ שיניו בראשים שלו, אלא גם אחר שהותר מן ההדס, שנשאר האגד לבדו, גם כן מותר לחצוץ בו שיניו, דעדיין תורת כלי עליו, דאפשר לאגוד בו הדס ועצי בשמים בקשר המותר בשבת. וזה דווקא בעודו לח, אבל אם נתייבש, דאין ראוי לאגוד בו, והוא אינו מאכל בהמה, אסור לחצוץ בו שיניו, דדינו כקיסם שצריך להיות מתוקן ומוכן מבעוד יום לכך.

פרק יא

פה עירנו בגדד דרכם לעשות מניפה שקורין "מרווחה" (מניפה מעלי לולב) שמניפין בה לשאוב רוח, ועושים מלולבים של תמרים שאינם ראויים למאכל בהמה, וכאשר תבלה זאת המניפה, יוכל האדם לחצוץ בה שיניו בראשי הקיסמים היוצאים ממנה בעודם מחוברים בה, ואין צורך לקטום אותם כלל, ומותר זה בשבת; דאלו הקיסמים שהוא חוצץ שיניו בראשיהם עודם מחוברים בכלי המניפה הזה ויש תורת כלי עליהם. ורק יזהר לחצוץ בנחת שלא ישתברו, דאם יעשה בכוח וחוזק, ישתברו בודאי והוי פסיק רישה. ודומה לזה מצינו בסימן של"ז, סעיף ב, בהגהת השולחן, דאסור לכבד הבגדים ע"י מכבדות העשויים מקיסמים, שלא ישתברו קיסמיהם; ועיין מגן אברהם ו"מחצית-השקל", עיין שם. ועיין "שלחן-עצי-שיטים" בדיני המוקצה, בדין שברי כלי-חרס, דדורס עליהן ואינו חושש, שכתב שם בבאורים דחשוב דבר שאינו מתכוון, וכמו דשרי לילך על גב עשבים בשבת וכו'. ואע"ג דקימא לן דאסור לכבד הבגדים במכבדות העשויין מקיסמים, שלא ישתברו קיסמיהן - שאני התם דשובר כלי בידיים, אבל הכא הוי ממילא, עיין שם. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי בס"ד בזה.

פרק יב

אם יש לו קיסם מתוקן ומוכן מבעוד יום לחצוץ בו שיניו, אע"פ שאינו ראוי לבהמה - העליתי בסה"ק "מקבצאל", דאם אותו קיסם הוא קל מאד ויבש, דודאי משתבר ראשו בחציצת שיניו אם יחצוץ בכוח וחוזק, לית לן בה, ואין מחייבין אותו לחצוץ בנחת אע"ג דהוי פסיק רישה, יען כי זה מקלקל הוא, והמקלקל בפסיקת התלוש, הרי זה מותר לגמרי, וכמו שכתב הגאון מגן אברהם ז"ל, סימן שי"ח, סעיף קטן ל"ו, ועיין אחרונים שם, ועיין "שלחן-עצי-שיטים", בדין מכה בפטיש, אות ב', יעויין שם.

פרק יג

מחתכין דלועין לפני הבהמה היכא דהם קשים, שאין ראויים לאכלם בלא חתוך, אך יזהר שלא יחתך דק דק. והמבקע עצים, איסורו משום עובדא דחול, אבל אם חתכו דק

דק, חייב משום טוחן; ועיין מגן אברהם, סימן תק"א; ועיין "שלחן-עצי-שיטים", בדין מכה בפטיש, אות ב', יעויין שם.

פרק יד

הלש שיעור גרוגרת, חייב מן התורה, ופחות משיעור זה, אסור כדין חצי שיעור דאסור מן התורה. והמגבל את העפר או את הקמח הרי זה תולדת לש; ואם לא גיבל אלא רק נתן מים בלבד: יש אומרים, גם בזה חייב מן התורה, ויש אומרים דאסור בזה מדרבנן; מיהו, המורסן - אע"ג דאסור לגבול אותו לבהמה או לתרנגולים, יש מתירין לתת בו מים, ומעביר בו תרווד או מקל שתי וערב, כיון דאינו ממרס בידו ואינו מסבב התרווד; וכן התירו נמי לנערו מכלי אל כלי כדי שיתערב. ויש אוסרין ליתן מים על גב המורסן בשבת כלל. ולעניין דינא: אע"ג דמרן ז"ל סתם כהמתירין, מכל מקום יש לחוש לדעת האוסרין במורסן של עירנו בגדד יע"א, שאנחנו רואין בו תערובת קמח בעין; ועיין "שיורי-ברכה" סימן שכ"ד, מה שכתב בשם מהר"י ואלי ז"ל, ועיין "חסד לאלפים" ושאר אחרונים.

פרק טו

אבק הטוטין כשהוא יבש, אסור ליתן עליו מים ולגבלו בידיים, דדמי למורסן, שגם מרן ז"ל שסתם כהמתירין, אינו אלא לתת בו מים, אבל לגבלו בידיים לכולי עלמא אסור. ומנהג עירנו בגדד יע"א להניח בשבת טיפות מים בכלי הקטן של אבק הטוטין, וסוגרים הכלי, ומכים בכלי על כף ידם כמה פעמים כדי שיתהפך האבק בתוכו ויתגבל מיניה וביה, שיתערבו טיפות המים בכולו ויתוקן בכך; ודמי זה למה שהתירו לנער המורסן מכלי אל כלי.

פרק טז

אין משתינים בעפר משום גיבול, ואין משתינים בטיט אפילו שהוא קשה, מפני שנימוח ויש בזה גיבול; ואע"ג דאינו מתכוון - פסיק רישיה הוא; ועיין מגן אברהם, סימן שכ"א, סעיף קטן י"ט, ו"מחצית-השקל" שם; ועיין "אליה רבא" שם. וכתבו הרב "אשל-אברהם" והרב "תוספת שבת", סעיף קטן ל': אע"ג דרבי יוסי ברבי יהודה סבירא להו אינו חייב עד שיגבל, מכל מקום איסורא איכא אם אין לו צורך בזה, עיין שם. וכתבתי בסה"ק "מקבצאל", דאם הוא במדבר דכל הקרקע הוא עפר תחוח, והוצרך להשתין, מותר להשתין ואינו חושש, דדמי להא דאסרו להשתין בשלג, ועם כל זה התירו להשתין במקום שכל הארץ מלאה שלג, דכל כהאי גוונא שאי אפשר, לא גזרו חכמים.

פרק יז

אם מכסה מי-רגלים בחול או אפר המוכן לכך, יזהר לתת הרבה חול או אפר, יען דאלו טבען - אם ייתן מהם מעט, יתערבו במי-רגלים והוי גיבול; ואם ייתן הרבה, אינו ניכר, וכנזכר ב"חיי-אדם", כלל י"ט סעיף כ', יעוין שם.

פרק יח

הנותן זרע פשתן או מה שקורין בערבי "בזר ריחאן" (גריגרי זרע ריחניים) וכיוצא במים, יש בזה איסור לש, וחייב תיכף משיתנם במים. ואסור ליתן מים או חומץ לתוך חרדל או שומין כתושים אם עושה בלילה עבה, דאע"ג דאין גיבול בכך, מכל מקום נראה כלש; אבל בלילה רכה, מותר, ורק יזהר לעשות ע"י שנוי, שנותן השום או החרדל תחילה ואח"כ החומץ; ולא יערב בכף אלא בידו. ובמקום שדרכן בחול לתת האוכל תחילה, יעשה בשבת להפך וכנזכר באחרונים. ו"צלאטה" שעושין מקשואין או שאר פירות וירקות, כיון דאין חותכים אותם דק דק לא שייך בהו גיבול ומותר לעשותם בלילה עבה ואין צריך שינוי. ואע"ג דהמגן אברהם ז"ל החמיר להצריך בלילה רכה ושינוי, העיקר כמו שכתב הט"ז, וכן הסכים "אליה רבא" ותוספת שבת ושאר אחרונים, וכן המנהג פשוט.

פרק יט

חרוסת שעושין בפסח, שמניחים אגוזים שחוקים לתוך הדבש - אם חל פסח בשבת ולא נתן האגוזים מקודם, יתן בשבת ע"י שינוי שיתן האגוזים תחילה ואח"כ הדבש, מפני כי דרכנו בחול ליתן הדבש תחילה, ואפילו אם עושה בלילה עבה מותר, כיון שהוא לצורך מצוה; כן כתב הרב "שלחן-עצי-שטים" ומשמע מדבריו דאם אינו עושה לצורך טיבול אלא כדי לאכול, וכן בשאר שבתות השנה, צריך ליזהר שלא יעשה בלילה עבה; וכן ראוי להורות לעשות בלילה רכה וע"י שינוי.

תרומה

פתיחה

"ועשית מנורת זהב טהור" (שמות כה, לא). נראה לי, בסייעתא דשמיא: גופה של מנורה שהוא נר האמצעי, רומז ליום-שבת, וששה קנים שיש בהם ששה נרות, רומזים לששת ימי החול; דידוע מה שכתב רבנו האר"י ז"ל: מיום רביעי מתחילין לעשות הכנה לשבת בסוד נפש רוח ונשמה בימים רביעי חמישי ושישי; ואחר שבת שהם ראשון שני ושלישי, הם השארת נפש רוח ונשמה מקדשת השבת שעבר. ולזה אמר: "וששה קנים", הם ששת ימי החול; "יצאים מצדיה" של גוף המנורה שהוא נר האמצעי שכנגד השבת. ופרש: "שלשה קני מנרה מצדה האחד", שהם ימים רביעי חמישי ושישי; "ושלשה קני

מנרה מצדה השני", שהם ימים ראשון שני ושלישי. ואמר: "מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה" – נראה לי: "ירכה" אלו שעות תוספת שבת מלפניו ומלאחריו שהם מדרבנן, "וקנה" הוא גופה של מנורה, שהם כנגד יום השבת עצמו; והכוונה, שתזהר לשמור התוספת כמו שתשמור גוף השבת העיקרי, שיהיו בהשוואה אחת; ואמר "גביעיה" – רמז למעשה; "כפתריה" – רמז למחשבה שהיא במוח הסתום ככפתור; "פרחיה" – רמז לדבור; הכול "ממנה יהיו" – מקדושת השבת יהיו, שתשמור שלושה חלקים אלו בקדושת השבת.

נמצא, נר האמצעי הוא כנגד השבת שהוא עומד אמצעי בשבוע, כי הם רביעי חמישי ושישי מכאן, וראשון שני ושלישי מכאן; ולכך משה רבנו ע"ה בשבעה כורתי ברית, גם-כן הוא מכוון כנגד נר האמצעי, כי אברהם יצחק ויעקב מכאן, ואהרון יוסף ודוד מכאן, ונמצא משה רבנו ע"ה ויום השבת, שניהם במקום אחד, שרמוזים בנר האמצעי. ובזה יובן מה שנאמר: "ישמח משה במתנת חלקו", ולכן ראשי תיבות "מ'זמור ש'יר ל'יום ה'שבת" הוא "למשה", ולכן זכה משה רבנו ע"ה שבניו יושבים אצל נהר סמבטיון שהוא עד המעיד על השבת (סנהדרין סה:); וכמו שכתוב בתרגום יונתן בן עוזיאל, בפסוק: "נגד כל עמך אעשה נפלאת" (שמות לד, י) – ברם מנך יפקון אוכלוסין דצדיקין, ואשרינון מן לגו לנהר סמבטיון וכו'; ולכן "ישמח משה במתנת חלקו", כי מקום בניו הוא המעיד על השבת. ובזה פרשתי בסייעתא דשמיא מה שכתוב (דברי הימים א כג, יז): "ובני רחביה רבו למעלה ראש", דקאי על בניו של משה רבנו ע"ה; ולמעלה מאותיות "ראש" כפי מדרגות המספר שהוא סדר תשר"ק, יש אותיות "שבת"; ולפי האמור, נמצא השבת עומד אמצעי בשבוע; והוא מה שכתוב בזוהר הקדוש: שמא דקדשא בריך הוא – שמא דאיהו שלים מכל סטרוי; שהם רביעי חמישי ושישי, וראשון שני ושלישי, והוא דגמת הלשון שעומד אמצעי. ולכן כמו דהלשון הוא עיקר הגוף, דכתיב (משלי יח, כא): "מות וחיים ביד לשון", כן השבת, חיים תלויים בשמירתו, וההפך תלוי בחילולו, דכתיב (שמות לא, יד): "מחלליה מות יומת" בר מנן; ולכן, כמו דהלשון עשה לו הקדוש-ברוך-הוא שתי חומות שהם שפתיים ושיניים, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בגמרא (ערכין טו:), כן השבת עשו לו חז"ל שמירה בשני גדרים זה על זה, והוא: כי מן התורה צריך הישראל לשמור השבת בט"ל מלאכות, ולא אסרה תורה אלא מלאכה של ישראל, אך רבותינו ז"ל עשו גדר ושמירה יותר, שגזרו לבלתי יאמר הישראל לגוי לעשות לו מלאכה בשבת. ועוד הוסיפו שמירה וגדר שני – דאפילו שלא אמר הישראל לנכרי לעשות, אלא הנכרי עשה

מאליו את המלאכה בשביל ישראל, גם-כן אסורה אותה מלאכה לישראל; הרי שני גדרים זה על זה, כמו שיש ללשון שני גדרים זה על זה, שהם השפתיים והשיניים.

פרק א

כל דבר שאסור לישראל לעשותו, אסור לומר לנכרי לעשותו; ולא עוד אלא אפילו שלא אמר לו הישראל לעשות, אלא הנכרי מאליו ומעצמו עשה מלאכה לצורך ישראל, אסור ליהנות ממנה בשבת, אלא צריך להמתין לערב בכדי שיעשו.

פרק ב

אע"פ שאסור להניח לנכרי לעשות מלאכה לישראל בשבת - בין בחינם, בין בשכר, דהיינו שכיר יום - ואע"פ שעושה הנכרי מעצמו ולא אמר לו הישראל לעשות לו בשבת, מכל מקום אם הנכרי עושה בתורת קבלנות, שקיבל עליו לעשות כך וכך - בין שעושה בשביל ישראל משלו, בין שעושה בשביל ישראל משל ישראל, דהיינו שנתן לו בגד לתפור וקצץ לו שכר בעד כל הבגד - הרי זה מותר להניחו לעשות המלאכה בשבת; ובלבד שלא יאמר לו "עשה בשבת!" וכן מותר ליתן לו הבגד בערב-שבת סמוך לחשיכה, אע"פ שיודע בודאי שיעשה הנכרי בשבת, ואע"פ שהישראל חפץ בכך בלבו, יען כי הנכרי אדעתא דנפשיה קעבד לטובת עצמו כדי לקבל שכרו, ואין הישראל אומר לו בפירוש שיעשה בשבת; ברם צריך ליזהר שלא יעשה המלאכה בבית ישראל מפני מראית העין, שאין יודעים העולם שהוא קבלן. ונמצא שלשה תנאים בדבר: האחד, שקצץ שכרו; והשני, שלא יאמר לו לעשות בשבת; והשלישי, דאינו עושה בבית ישראל.

במה דברים אמורים? בקבלן שעושה מלאכה בדבר התלוש שיוכל לעשותה הנכרי בביתו, דליכא חשש מראית העין, אבל אם עושה המלאכה במחובר, כגון לבנות ביתו של ישראל או לקצור שדהו וכיוצא בזה, אסור אפילו בקבלן, כיון דגלוי לעולם שזו המלאכה של ישראל - חושבין שהנכרי הוא שכיר-יום ואינו קבלן. ואפילו מלאכת התלוש, אם היא מפורסמת וידועה לרבים שהיא של ישראל, ונעשית במקום גלוי ומפורסם, כגון ספינה שדרך לעשותה על שפת הנהר וכיוצא בזה, אסור מפני מראית העין. וכל מלאכה שעושה הנכרי בקבלנות בביתו - אם אינה ידועה לרבים שהיא של ישראל, אע"פ שיודעים בה קצת בני-אדם, לא גזרו בה רבנן.

פרק ג

ראובן בנה ביתו ונשאר לו תל עפר ברחוב לפני בפתח ביתו, ושכר הגוי בקבלנות שיפנה העפר כולו בשכר קצוב, והגוי בא לפנות העפר בשבת; אין צריך למחות בידו אע"פ שהכול יודעים שזה העפר הוא של ישראל, עם כל זה הכול יודעים שאין דרכם לפנות עפר כזה בשכירות יום אלא בקבלנות; וכאשר העלה הרב "נדיב-לב", חלק א',

אורח חיים, סימן י'. ופה עירנו יע"א גם כן ידוע וברור אצל הכול דאין עושים זה אלא בקבלנות, ושרי.

פרק ד

אע"פ שאמרנו שמותר לעשות בתלוש בקבלנות אם עוסק הגוי בביתו, עם כל זה, אם זה התלוש הוא לצורך המחובר, כגון לפסול אבנים ולתקן קורות, או לתקן מחיצה וכיוצא, דכל אלו הוא משקעם בבנין ויהיו במחובר - דינם כמו הבניין עצמו ואסור לעשותם אפילו בבית הגוי ואין ניכרים שהם של ישראל. וצריך למחות ביד הגוי שעוסק בהם אם הוא עושה אותם בתוך התחום; מיהו, אם עשה הגוי בשבת ולא מיחה בידו, יש להתיר לשקעם אח"כ בבנין, כיון דהגוי עשה בביתו והיה זה העסק בקבלנות, כיון דיש מי שמתיר קבלנות אפילו במחובר, כדאי לסמוך על סברתו בדיעבד בדבר זה.

פרק ה

נכרי שכיר-יום שבנה בשבת, אע"פ שישראל כששכרו לימים התנה עמו בפירוש שלא יעשה בשבת, ומדעתו עשה העסק בשבת - נכון להחמיר שלא ידור בו שום ישראל ולא יהנה בו שום ישראל לעולם אם נכרי עשה זאת לטובת ישראל למהר לו עסק; אבל אם לא נתכוון הנכרי אלא רק לטובת עצמו כדי לקבל שכר, אז אפילו בעל הבית עצמו שרי ליה לדור בו וליהנות בו, כיון שהוא התנה עמו שלא יעשה בשבת, והנכרי עשה לטובת עצמו.

פרק ו

אם הגוי עשה מלאכה דאורייתא לעצמו במידי דאכילה, אסור לישראל ליהנות ממנה, שמא יאמר לגוי לעשות לו; ויש מתירין, דסבירא להו לא חיישינן בהכי, וראוי לחוש לדברי האוסרים; ורק במקום מצווה וצורך גדול דהיינו שעת הדחק, אין לחוש. וכל זה אינו אלא במידי דאכילה דהחמירו בה טפי, אבל במידי דלא אכילה לא חששו. ולכן גוי שהדליק את הנר לעצמו, מותר לישראל ליהנות ממנו, וכנזכר בסימן רע"ו; ועיין מגן אברהם, סימן שכ"ח וסימן תקי"ז ו"מחצית-השקל" שם, ועיין תוספת שבת, סעיף קטן י'.

פרק ז

אם יש נר בבית ישראל ובא הגוי והדליק נר אחר, מותר להשתמש לאורו בעוד נר הראשון דולק, אבל לאחר שכבה הראשון אסור להשתמש לאור נר השני שהדליק הגוי. וכן אם נתן הגוי שמן בנר הדולק, מותר להשתמש עד שיכלה השמן שהיה בו כבר, ואח"כ אסור, וכנזכר בשולחן ערוך, סימן רע"ו, סעיף ד'. ומה שכתב הט"ז ז"ל סעיף קטן ג', דחו דבריו האחרונים ז"ל, וכנזכר בספר תוספת שבת ו"מטה יאודה" ו"חמד משה"

ו"מאמר מרדכי". ואנא עבדא בסה"ק "רב-פעלים" הבאתי ראיות גמורות להוכיח הפך סברת הט"ז ז"ל.

פרק ח

פת שאפאה גוי פלטר בשבת למכור לגויים - מלבד דאיכא חששא דחשו במידי דאכילה שמא יאמר הישראל לגוי לעשות, הנה יש בזה עוד חששות אחרות והוא איסור מוקצה, דאולי זה הפת לא היה חיטים דחזו לכוס בין-השמשות, אלא היה קמח או עיסה בבין-השמשות דלא חזו מידי; ומוקצה זה דומה לגרוגרות וצמוקין דאדחינהו בידיים, ואסור גם אחר אפיה; ואע"פ שיש מתירים גם בזה - לעניין הלכה אין לסמוך על המתירים אלא בשעת הדחק, שדר בכפר יחידי שאי אפשר לשאול לו פת מישראל חברו, או לצורך מצווה כגון סעודת מילה וחתן, אבל בלאו הכי צריך להחמיר כסברת האוסרין. ובעניין שתיית הקהוו"א (קפה) שעושין הגויים בחנויות שלהם בשבת בעיר שרובה גויים דעבדי בעבור הרוב שהם גויים - הנה לדעת מר"ן ז"ל אסור, שלא התיר במלאכת הגוי לעצמו במידי דאכילה אלא לצורך מצווה; ועוד בזה נמי איכא טעם דמוקצה דאדחי בידיים, כי קודם קליה לא הייתה ראויה לאכילה כלל; ולכן יש לאסור לישראל שתית קהווא; ואין להתיר אלא לאדם שיש לו כאב הראש וצריך לה הרבה. והגם דהרב "זרע-אמת" ז"ל הליץ בעד הנוהגים לשתות מי הקהווא שבשלה הגוי אף-על-פי דקודם הקליה אינה ראויה לאכילה, משום דלא דמי לגרוגרות וצמוקים דאדחי בידיים – מכל מקום לדידין דקבלנו סברת מרן ז"ל דסבירא לה במידי דאכילה גזרינן שמא יאמר לו הישראל לעשות לו, ואסור כמו שכתבנו בדין הפת - הנה גם בזה יש לאסור מטעם זה. מיהו, פה עירנו, מכמה שנים הורגלו כמה אנשים לילך בשבת לחניות של נכרים ולשתות מי שחור או משקה הקהוו"א שמבשל הנכרי בשבת; ואין אנחנו מוחים בידם מכמה טעמים, ורק אנחנו מזהירים אותם שלא ישתו אלא דווקא מן קהוו"א שנתבשלה קודם ביאתם שם, ולא ממה שיבשל הנכרי אחר בואם, דשמא ירבה בשבילם. וכן בעל הבית ששולח כלי עם שלוחו להביא לו קהוו"א מבושלת, לא יקח אלא מן המבושל מכבר. ובעל-נפש ירחיק עצמו מלכת שם לשתות מי שחור - מלבד דאסור זה לדעת מר"ן ז"ל, עוד ראוי שלא ישב במושב הבטלנים הזה ביום הקדוש והנורא הזה; ויש להאריך בדברי מוסר בדבר זה. והנה פה עירנו ימצא חנות של גוי זה המבשל הקהוו"א, עומדת ברחוב היהודים, וקא חזינן בימי החול דרוב היושבים שם הם יהודים; ובחנות זו צריך להזהירם שלא ילכו בשבת, אבל בשאר חנויות - אדעתא דרובא דגויים קעבד. והנזהר לבלתי לכת לכל חנויות, תבוא עליו ברכה.

פרק ט

כל מחובר שנשר מאליו או נתלש ע"י נכרי אע"פ שתלשו לעצמו - בין פירות וירקות, בין עשבים שאינם ראויים למאכל אדם, אפילו ספק נתלשו היום - הרי אלו אסורים לישראל בו ביום, בין באכילה, בין בטלטול; ולערב מותרים מיד אפילו בודאי נתלשו היום. וכל זה בנתלשו מאליהן או שתלשם הגוי לעצמו, אבל תלשם לצורך ישראל, צריך להמתין לערב בכדי שיעשו. וספק אם נתלשו בשביל ישראל, או ידוע שנתלשו בשביל ישראל אלא ספק אם נתלשו היום או קודם, הרי אלו אסורים, ולערב מותרים בכדי שיעשו.

פרק י

דבר שאין בו חשש צידה ומחובר בו ביום, אלא רק הובא מחוץ לתחום: אם הביאו הנכרי לעצמו או הביאו לנכרי אחר או למכור בעיר שרובה נכרים, מותר לישראל אפילו בו ביום; ואם הביאו הנכרי לישראל, אסור באכילה בו ביום למי שהובא בשבילו, לערב ימתין בכדי שיעשו, אבל לאחרים מותר אפילו בו ביום. וכיון דמותר לאחרים בו ביום, אין לו דין מוקצה לאותו הבא בשבילו, אלא יוכל לטלטלו כיון דראוי לאכילה לאחרים.

פרק יא

אע"ג שהבא מחוץ לתחום מותר למי שלא הובא בשבילו, מכל מקום אם הביאו לשני בני-אדם, אסורים להחליף זה עם זה; ועיין "אליה רבא" ותוספת שבת ושאר אחרונים.

פרק יב

הא דאמרו: גוי שהביא לישראל מחוץ לתחום אסור לאותו הבא בשבילו, היינו דווקא שהביא הגוי דורון משלו לישראל, דגזרינן שמא יאמר ישראל לגוי בפרוש שיביא לו; אבל אם ישראל היושב במקום אחד שלח לישראל חברו דורון עם הגוי, ולא ידע ישראל המשלח שהגוי יתעכב בדרך, אלא חשב שיגיע קודם שבת, ונזדמן שנתעכב והביא הדורון לישראל בשבת מחוץ לתחום, הרי זה מותר גם לאותו ישראל שבא בשבילו. ודבר זה מפורש בהלכות יום טוב, סימן תקמ"ו, והביאו הרב "תוספת-שבת" בהלכות שבת, סימן שכ"ה, סעיף קטן כ"ה, יעוין שם. ואף על גב דרש"ל ז"ל כתב שדין זה הוא רק לסברת רבנו תם - כבר השיגו הט"ז, וכן דעת המגן אברהם דדין זה לכולי עלמא, וכן כתבו האחרונים ז"ל; אבל אם הישראל נתן הדורון לגוי בערב שבת, שידע בבירור שלא יגיע הגוי אלא בשבת – אסור.

פרק יג

כל מקום שאמרו שצריך להמתין בכדי שיעשו, אם הוא דבר הבא מתוך התחום, אלא שאיסורו מחמת צידה או מחובר - צריך להמתין בכדי שיעשו מתחילת הלילה; אבל הוא דבר שאין בו צידה ומחובר, יש אומרים שאין הלילה עולה מן החשבון, משום דאין

רגילות להביא בלילה ממקום רחוק, וצריך להמתין בכדי שיעשו למחר ביום ראשון. מיהו, כיון שיצא יום ראשון, די; שאם צריך לו דרך י"ד שעות, אין אומרים להמתין עד שעה שנית מן הלילה, אלא כיון שיצא יום ראשון מותר מיד. ויש אומרים דשיעור בכדי שיעשו משערין מן הלילה; ובמקום צורך יש לסמוך על המקילין; וביום טוב יש לסמוך על המקילין בכל גוונא. ופה עירנו, רגילות להביא בלילה, לכן עושים החשבון מן הלילה לכולי עלמא.

פרק יד

לקט הגוי עשבים לצורך בהמתו - אם אינו מכירו לישראל, מאכיל אחריו באופן זה: דהיינו שעומד בפני הבהמה בעניין שלא תוכל לנטות אלא דרך שם, דאילו להעמידה עליהן אסור, דחיישינן שמא יטול בידו ויאכילנה, והם מוקצים שנלקטו היום; אבל אם זה הגוי מכירו לישראל, אסור להאכיל אחריו, גזרה שמא ירבה בשבילו, וכן כל כיוצא בזה דאיכא למיחש ביה שמא ירבה בשבילו, אסור; אבל בדבר דלית ביה האי חששה, כגון שהדליק הגוי נר לעצמו, או עשה כבש לעצמו לירד בו, מותר לישראל ליהנות ממנו אפילו אם מכירו. ואם מעשיו מוכיחין שעשה לצורך ישראל, כגון שהדליק נר בבית ישראל והלך לו, הרי זה אסור ליהנות ממנה; וכל שכן אם אמר בפיו שלצורך ישראל הוא עושה, דאסור.

פרק טו

אם לקט הגוי עשבים מאליו ומעצמו - הן משלו, הן משל הפקר - והאכיל לבהמת ישראל, אין צריך הישראל למחות בידו. ואע"ג דאם הדליק מעצמו את הנר לצורך ישראל צריך למחות בידו, שאני התם דישראל גופיה נהנה מן הנר, מה שאין כן הכא שהוא הנאת בהמתו, שרי. ומיהו אם רגיל בכך, דהיינו שעשה כך שני פעמים, צריך למחות בידו אע"ג שהוא הנאת בהמתו בלבד.

פרק טז

גוי שבא ליטול משכונו שביד ישראל, מותר לתנו לו; ורק לא יהיה הישראל נושא ונותן בידו, אלא ישים לפניו והגוי יקח מעצמו. ואם אין הישראל מאמין לגוי, אסור לישראל להיות ערב משום "ממצוא חפצך" (ישעיה נח, יג), וכמו שכתב ב"תוספת-שבת" ז"ל.

פרק יז

מי שלהוט אחר שתיית הטוטון, אסור לילך אצל הגוי ששותה טוטון, ויפתח ישראל את פיו ויקבל העשן מפיו, וכן כל כיוצא בזה, וכנזכר בחסד לאלפים; ועיין "אדמת-קדש", חלק א', סימן ד', מה שהאריך בעניין זה.

תצוה

פתיחה

שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו, והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש. וזה אשר תעשה וכו' (שמות כט, לז). הנה אמרו רבותינו ז"ל (תו"כ צו, כט): "והיה המזבח קדש קדשים" – ומה היא קדושתו? "כל הנגע במזבח יקדש"; שומע אני, בין ראוי, בין שאינו ראוי; תלמוד לומר: "וזה אשר תעשה" הסמוך אחריו – מה עולה ראויה, אף כל ראוי שנראה כבר, ונפסל משבא לעזרה, כגון: הלן והיוצא והטמא והנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן, וכנזכר ברש"י ז"ל. נמצא אשר אתה מוצא דבר זה בקדושת המזבח, שכל הנוגע בו יקדש, אינו "כל" ממש, אלא דווקא מי שהיה ראוי ונפסל, אבל מי שלא היה ראוי כלל אלא הוא פסול מעקרו, לא יקדש. וכיוצא בדבר הזה אתה מוצא נוהג ממש בקדושת השבת וקדושת התורה; כי באמת, שתים אלו – התורה והשבת – נותנים קדושה עצמית לישראל יותר מכל שאר מצוות; והינו, התורה להעוסקים בה, והשבת להשומרים אותו; וכל אחד משתים אלה נכלל משבעה, כי התורה היא שבעה ספרים, כמו שדרשו רבותינו ז"ל (שבת קטז, א) על הפסוק (משלי ט, א): "חצבה עמודיה שבעה", דפסוק "ויהי בנסע" (במדבר י, לה-לו) הוא ספר בפני עצמו; והשבת הוא יום השביעי שכלולים בו כל ששה ימים, שהם ניזונים ממנו, ושתיהם נותנים קדושה עצמית לישראל אשר נשמותיהם באים מכללות שבעה ספירות הבניין, שהם מן חסד עד המלכות, אשר כנגדם הם שבעה ימי השבוע מיום הראשון עד יום השביעי; ולכן גם קדושת המזבח המכפר על ישראל בלבד, כתיב בה: "שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו", דגמר קדושתו תהיה בשבעה; ולכן, כמו שהמזבח אחר גמר קדושתו, כל הנוגע בו יקדש, דהינו אפילו קרבן שנפסל שעלה עליו, קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, כן התורה – אפילו אדם רשע שעבר כל העברות, אם מתחרט ועוסק בתורה, יכופר לו, ויתקדש בקדושתם של ישראל, דאין לך עוון שלא יתוקן בתורה. וכן הוא בקדושת התורה – אפילו אם עבד עבודה זרה כדור אנוש, אם שמר שבת מוחלין לו ויתקדש; וכמו שדרשו רבותינו ז"ל (שבת קיח, ב) על הפסוק (ישעיה נו, ב): "שמר שבת מחללו". אך כמו שהמזבח אינו מקדש את הפסול מעקרו, אלא רק לאותו שהיה ראוי מעקרו ונפסל אחר-כך, כן התורה והשבת אינם מקדשים אלא לאדם שהוא מזרע ישראל, שהיה ראוי מעקרו ואחר-כך נפסל על-ידי רשעתו, אבל פסול מעקרו שהוא משאר אומות עכו"ם, אינו מתקדש בקדושת התורה ולא בקדושת השבת. ולכן אמרו

רבותינו ז"ל (סנהדרין נט, א): עכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה, וכן עכו"ם ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח, ב), ד"לא עשה כן לכל גוי" (תהילים קמז, כ).
על כן כמה וכמה צריכין ישראל להיזהר בקדושת השבת ולשמור אותו כהלכתו, כי מתנה זו של השבת לא נתנה אלא להם דווקא, דהא הזר הקרב יומת! ולכן אין להם דבר יקר במצוות יותר ממנו, והוא שקול כעסק התורה. ולכן אמרו רבותינו ז"ל (ירושלמי שבת טו, ג): לא נתנו שבתות לישראל אלא לעסוק בתורה; כי התורה והשבת שווים הם בעניין זה לישראל כאשר כתבנו. ולכן כל היכא דליכא פקוח-נפש, אסור לעשות רפואה לגוף האדם בשבת, אף-על-פי שהגוף מתענג ויש לו נחת-רוח בזה.

פרק א

מי שיש לו מחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא, אסור לעשות לו שום רפואה אפילו ע"י גוי; אבל אם נחלה כל גופו, או שיש לו כאב גדול ומצטער כל גופו שהולך בחלישות גדולה, שקורין בערבי "מתנחל" (מתמוטט מחולשה וכאב), אע"פ שהולך ברגליו כנפל למשכב דמי, ושרי לעשות לו רפואה ע"י גוי.

פרק ב

החושש במתניו, אסור לסוך בשמן או בדבר אחר לרפואה; וכן מי שיש לו חטטין בראשו, אסור לסוך. והחושש בשיניו והוא הולך כבריא, לא יגמע שכר ויפלוט אותו, דכיון דפולט, נמצא עבד לרפואה ואסור; אבל אם כאב ליה טובא דמצטער כל גופו שהולך בחלישות דהיינו "מתנחל", שרי לגמוע שכר ולפלוט, מפני שהשכר הוא משקה גמור לכל.

פרק ג

מי שיש לו מורסא, דהיינו מה שקורין בלשון ערבי "טלוע" (פצע מוגלתי), או מה שקורין "אנגצאיי" (נפיחות דלקתית), שיש בה ליחה ודם אבל הוא בריא, מותר לפתוח אותה כדי שתצא הליחה והדם אם יש לו צער מזה; מיהו, זה דווקא באינו חושש אם תסתם אח"כ. ואסור לדחוק בידו על המכה, דהיינו לעצור אותה כדי להוציא דם ממנה.

פרק ד

במה שקורין בערבי "כיי" (כויה לצורך שאיבת מוגלה, ע"י החדרת גרגיר אפונה), מותר ליתן הקטנית כדי שישאר פתוח, ומותר להחליף הבגד, דאי לא מחליף, מסרח. ויזהר להכין העלה והאפונין שיטול עוקציהן מערב-שבת. ואם יודע שמוציא דם בקינוח, לא יקנח, דהוי פסיק רישה, כי זה הדם היה בלוע; וכל שכן דאסור לשרות הבגד במים כדי לקנחה, יען כי שרייתו זהו כיבוסו; ועוד, דאתו לידי סחיטה.

פרק ה

עצם שנשמט, שקורין בערבי "פלסא" (נקע), התיר מר"ן ז"ל להחזירו, ואע"ג דהמגן אברהם חלק וסבירא לה דווקא אם נשבר מותר, משום סכנה, אבל "פלסא" בלבד אין להקל, מכל מקום אין למחות ביד המקילין בזה לעשות כסברת מר"ן ז"ל; ומיהו יזהר שלא יסוך "פלסא" הנזכר בשמן. וציפורן שפרשה רובה דהוי כתלוש, מותר ליטלה ביד אם הוא מצטער בכך. ומותר ליטול הקוץ במחט, ורק יזהר שלא יוציא דם.

פרק ו

אם נעשה חבורה באצבעו, אסור ליתן בגד עליה, משום צובע, וכל שכן בגד אדום דאסור. כיצד יעשה? יניחנה במים קרים עד שיפסק הדם; ויש מתירין ליתן עליה קורי עכביש, ויש אוסרין. ושפשוף שעושין ליגעי כוח כדי להשיב כוחן אליהם ולבטל עייפותן, שקורין בערבי "תמווך" (עיסוי) - נסתפקו הפוסקים אי חשיב רפואה ואסור, או תענוג ושרי.

פרק ז

פתילה בפי-הטבעת לעיצור, יעשה בנחת, שיאחזנה בשתי אצבעותיו בלבד ויניחנה בנחת. ומה שקורין בערבי "דסתור" (חוקן), אסור לעשותו למי שהוא עצור, ורק אם נפל למשכב – שרי. ואסור לישראל לתקן פתילה מן בורית או ממה שקורין בערבי "נבאת" (סוכר) לחולה שאין בו סכנה או לילדים קטנים, אבל שרי על-ידי גוי שהוא יתקן אותה.

פרק ח

מי שהוא בריא אבל מרגיש כובד באיצטומכא שלו, אסור לשתות שמן הנענע, שזה אין דרך בני-אדם לשתותו אלא לרפואה. וכן אין לאכול מה שקורין בערבי "מעגון אל ורד", שהם שושנים המבושלים בסוכר, כדי לעשות שלשול מעט, כי גם זה אין דרך לאכלו אלא לרפואה; אבל מותר לשתות מה שקורין בערבי "ג'לאב" (סודה לשתיה עם מי חומצה), שהוא תערובת מן מלח עם חמוץ של "נומי" (לימון), אע"פ ששותהו מחמת שמרגיש כובד באצטומכא שלו; מפני שזה, דרך בני-אדם לשתותו לתענוג תמיד בכל אכילה.

פרק ט

אסור לבריא לשתות סם המשלשל בשבת. ואישה שמצטערת מרוב חלב שבדדיה, מותר לקלח בקרקע, דכיון שהולך לאיבוד אינו דומה לדש, אבל בכלי אסור.

פרק י

אסור לרחוץ כל גופו או רובו במים חמין, ואפילו לשפוך המים על גופו ולהשתטף אסור, אבל רוחץ פניו ידיו ורגליו, דכל שאינו רוחץ רוב גופו, שרי. וצריך להזהיר בזה הנשים בימות החורף שטובלין בליל-שבת, ודרכם כשיוצאין מן המעין שופכין עליהם מים חמין - שישפכו רק עד חצי גופם דווקא. וכן אבי הבן שטובל בבוקר ביום-שבת, ורוצה לשפוך

עליו מים חמין כשיצא מן הטבילה, כך יעשה. ואם רוצים שתהיה שפיכת המים על חצי העליון, ככה יעשו: בעוד חצי גופם התחתון עומד בתוך המים או המעין, ישפכו המים חמין עליהם, דאז תהיה השפיכה על חצי גופם דווקא. וי"א שאפילו הרוחץ ידיו צריך ליזהר שלא יחמם ידיו כנגד המדורה אם לא ינגבם תחלה, מפני שמפשיר המים שעליהם, ונמצא כרוחץ בחמין שהוחמו בשבת באש.

פרק יא

הנשים שדרכם לרחוץ פניהם ושערותיהם במי-ורד בשבת כדי שיהיה בהם ריח טוב, אסור לסברת הט"ז ודעמיה, דאפילו בבשר האדם איכא מוליד ריחא, וכל שכן בשער, וכל שכן כאן, דאפשר שיהיה הריח נקלט בבגדים שלהם גם כן, דבזה אסור לכולי עלמא; ולכן אסור נמי ליתן מיני בשמים או מי ורדים בתוך הטוטין ששואפים בחוטם כדי להוליד בו ריח טוב. וכן יש דרכם להניח מי ורדים בתוך כלי שקורין "קומקום" (מזלף), וכשרואים שלא יש בכלי אלא מעט מי ורדים, מוסיפין עליו מים, דאסור לעשות כן בשבת, דהם כוונתם להוליד ריח טוב באלו המים אשר מוסיפין בכלי; אבל מותר להניח מי ורדים בתוך "שרבת" (משקאות קלים) או לתוך מאכל כדי לתת בו טעם טוב, וכמו שכתב הרב "נחפה בכסף", והסכים עמו מהר"י עיאש ז"ל. וכן אותם שרוחצים עיניהם במי ורדים לרפואה, שרי, דאין כוונתם להוליד ריח. וכן אותם ששופכים מי ורדים בכפם כדי להריח, שרי, דאין כוונתם להוליד ריח טוב בידיים שלהם, וכאשר העליתי בס"ד בכל זה בסה"ק "רב-פעלים".

פרק יב

יולדת, יש לה דין חולה שיש בו סכנה, ומחללין עליה שבת להדליק לה נר, וכיוצא בשאר מלאכות שצריכה להם; מיהו, כל מה שאפשר לעשות לשנות, עושין בשנוי. אימתי נקראת יולדת שמותר לחלל עליה שבת? משתשב על המשבר, או משעה שהדם שותת, או משעה שחברותיה נושאות אותה בזרועותיה שאין בה כוח להלוך; וכיון שנראה בה אחת מאלו, מחללין עליה שבת בידיים.

פרק יג

כל שלשה ימים ראשונים, אפילו אמרה אינה צריכה, מחללין עליה שבת בידיים בדבר הצריך לה; אבל משלשה ועד שבעה: אם אמרה צריכה, מחללין; ואם לא אמרה צריכה, אין מחללין. ומן שבעה ועד שלשים יש לה דין חולה שאין בו סכנה, שמותר לעשות לה על-ידי גוי. והנה פה עירנו, אם נצרכו לבשל איזה דבר ליולדת אפילו ביום ראשון ללידה, אין מבשלין בידם אלא ע"י גוי, מפני שאפשר להו בהכי; על-כן צריך להזהירם

היכא דלא נמצא גוי, כגון שנצרכו לבשל איזה משקה בלילה שאין יכולים להביא גוי - דצריכין לבשל בידיים ע"פ הדברים האמורים ואין לחוש כלל.

פרק יד

כשתגיע האישה לחודש הלידה, יזמינו הכול מערב-שבת כדי שלא יצטרכו לחלל שבת. ויזהרו שידליקו לה הנר בערב שבת, שיהיה בו שמן הרבה שיספיק עד אור הבוקר.

פרק טו

התולש בפיו בשבת - לדעת רש"י ז"ל יש בזה איסור תורה, וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל; מיהו, בתוספתא (שבת פ"י) כתוב דאין בזה איסור תורה אלא איסור דרבנן; ועל זה סמכו קצת מן האחרונים, וכאשר כתבתי בזה בסה"ק "רב-פעלים" שם, בחולה שיש בו סכנה, שהוצרכו לתלוש לו מן המחובר, אם יכולים לתלוש בפה יתלשו בפה.

פרק טז

שוחט שבא לשחוט בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה, ויש תרנגול קטן שיספיק לחולה, לא ישחט תרנגול גדול אלא הקטן; כן העליתי בתשובה בסה"ק "רב-פעלים" בראיות ברורות; ומשכיל על דבר, ימצא טוב.

כי תשא

פתיחה

ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת, בחריש ובקציר תשבת (שמות לד, כא). יש להבין, למאי אצטריך לומר "ששת ימים תעבד", פשיטא?! ועוד, מה עניין "חריש וקציר" לזה? ונראה לי, בסייעתא דשמיא: דהלכות שבת רבו ועצמו מאוד; ואם לא ישים האדם שבעה עיניים על כל דבר ודבר, יכשל וישגה בנקל. ואם על עבודה של עסק ימות החול האדם משים שתי עיניו, בשבת צריך לשום עשרה עיניים; אך לפחות ישים לבו ועיניו בשמירת השבת כאשר הוא משים עיניו ולבו בשמירת עסקים של ימות החול, כדי שלא ישגה ולא יכשל באסור חלול שבת; כמו שאמרו (ברכות כח:): ויהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם; כלומר, יהיה לכם מורא על נזקי עניינים השיכים לשמים, שהוא ענייני הנפש, כמו שנאמר (תהילים נ, ד): "יקרא אל השמים מעל", זו הנשמה (סנהדרין צא:), כמורא שיש לכם על נזקי בשר ודם שלכם שהוא הגוף. וזה שאמר: "ששת ימים תעבד" כלומר, כמו השגחתך על עבודה של ששת ימים, כן תהיה השגחתך על יום השביעי אשר תשבות בו, שלא תשגה ותכשל בהפסד וחלול שלו. ולא דווקא על שבת העיקרי שהוא דאורייתא, שתהיה משגיח ונזהר בשביתתו, אלא גם "בחריש ובקציר" שהוא זמן תוספת שבת, שאתה מקבל מבעוד יום שעה אחת קודם חשכה או יותר, שתשגיח על שמירתה. וזה הזמן נקרא "חריש וקציר" – כי ידוע שימות החול ובפרט יום ששי נקרא "חריש

וזריעה", מפני שבו נעשה הכנות לקבלת קדושת שבת ביום השבת; אבל יום השבת עצמו, דהינו מעת שחל שבת, נקרא "קציר", שהאדם מקבל בו קדושת השבת בתוספת הנפש רוח ונשמה, שאז קוצר ולוקח מה שעשה בחרישה וזריעה של ההכנות קדם שבת. ואם כי בזאת השעה או יותר קדם חשכה יש בני-אדם עדיין הם עוסקים בהכנות של שבת, שאצלם נחשב זמן חרישה וזריעה; ויש בני-אדם שקבלו שבת והתפללו ערבית וקדשו, שאז זמן זה נחשב אצלם קציר, כי אצלם נעשה שבת גמור, ומקבלים בו תוספת נפש רוח ונשמה. ולכן זה הזמן נקרא "חריש וקציר" – הנה תזהר שגם בזה תשבות בהשגחה רבה, שלא תשגה ותכשל בחלול שבת.

פרק א

מכלל המלאכות הרגילות אצל האדם שבנקל אפשר שיכשל בהם וצריכין השגחה ביותר, הוא מלאכת הקושר והמתיר, שהאדם רגיל בזה בימי החול הרבה, והידיים עסקניות הם בדבר זה תמיד. והנה מן הדין אסור לקשור קשר של קיימא; וכל קשר שאינו עשוי להתיר בו ביום חשיב של קיימא, ואסור מדרבנן אע"פ שהוא קשר הדיוט ואינו קשר אומן. על כן, כל קשר שאינו עשוי להתיר בו ביום, יעשנו עניבה אחת ולא קשר גמור. וכל קשר שאסור לקשרו, אסור להתירו בשבת.

פרק ב

וכל קשר שעשוי להתיר בו ביום מותר לקשרו בשבת. במה דברים אמורים? קשר הדיוט, אבל קשר אומן אסרו. וכל שעושה שני קשרים זה על זה, חשיב כקשר אומן ואסור, אע"פ שעשוי להתיר בו ביום. ועל-כן צריך להיזהר לבלתי יקשור המכנסיים או החגורה אשר במכנסיים שני קשרים זה על זה, אע"פ שהם עשויים להתיר בו ביום, אלא יעשה קשר אחד, ועניבה אחת על גביו. והארכתי בדין של שני קשרים זה על זה בספרי הק' "רב-פעלים", והעליתי להלכה לאסור. ודע, מה שכתב הגאון חיד"א ז"ל ב"ברכי-יוסף" וזה לשונו: ולית דחש לה אלא מעוטא דמעוטא דבטלי במעוטייהו - אין כוונתו על הפוסקים ז"ל, אלא על אנשי גלילותיו, דקאי עלייהו, דלא חיישי בזה אלא מעוטא דמעוטא דבטלי במעוטייהו, לגבי רובא דאינשי דאותם גלילות.

פרק ג

במקום צער, כתבו הפוסקים ז"ל דאין חוש בהתרת שני קשרים זה על זה, כגון ששכח וקשר המכנסיים שני קשרים והוצרך לנקביו, דמותר להתירם, וכן כיוצא בזה במקום צער.

פרק ד

אם עושה קשר אחד בראש החוט או חבל או משיחה, דינו כמו שני קשרים זה על זה, דכל כהא מתקיים טפי והוי קשר חזק אפילו שהוא קשר אחד. ואין קושרין דלי בחבל אם הדלי קבוע בבור, דמבטל ליה התם והוי קשר של קיימא; ואם קושר בחגורה וכיוצא, מותר, דלא מבטל ליה.

פרק ה

החלוק שקורין בערבי "קמיץ" (כותונת), יש תולין לה בראשיה אצל הצוואר שני חוטין כדי לקשרן זה על זה, וצריכים ליזהר של יקשרום אלא רק יעשו עניבה, יען כי זה הקשר אינו עשוי להתיר בו ביום; ואפילו אם קושרם בערב שבת מבעוד יום, גם כן לא יקשרם, שמא יצטרך לפשוט החלוק בשבת ויצטרך להתיר, וכל קשר שאסור לקשרו, אסור להתירו. ויותר טוב שלא יעשו לחלוק חוטין על דרך האמור, אלא יעשה שם לולאות שקורין בערבי "זרור" (לולאה חיצונית), ואז בזה לא יבוא לידי מכשול.

פרק ו

הפותל חבלים מכל מין שיהיה, חייב משום קושר; ושיעורו, כדי שיעמוד החבל בפתילתו בלא קשירה, שנמצאת מלאכתו מתקיימת. וכן המפריד הפתיל, חייב משום מתיר אם אינו מתכוון לקלקל בלבד; ושיעורו כהפותל.

פרק ז

יש שאוסר להחזיר רצועות המכנסיים וכדומה שנשמטו אם הנקב צר וצריך טורח. וכן יש מי שאומר - אם המכנסיים חדשים, אסור להכניס בהם הרצועה אם בדעתו לבטלה שם, דהוי לה מתקן מנא.

פרק ח

בגד התפור ועומד, ונתפרדו שתי חתיכות הבגד זה מזה במקצת, אסור למתוח ראש החוט להדקו כדי לחברם, כי זו היא תפירתו וחייב משום תופר.

פרק ט

מה שמחברים הלבוש ע"י מחט - אם תוחבין אותו שתי תחיבות דווקא מותר, ואם שלש תחיבות, אסור. במה דברים אמורים? בעושה כן על דעת להתקיים איזה ימים, כגון מה שעושים המצנפת, וכן במלבושי הנשים, שעושה זה לקיים איזה ימים, אבל מה שעושין לפי שעה, כגון לחבר צידי הצעיף או מכסה הפנים ביציאתם חוץ לבית, מותר אפילו בשלוש תחיבות, דאין זה אלא לשעה, כי בודאי שיפשטו הצעיף כשיחזרו לביתם; מיהו, כיון דיש מחמירים בשלוש גם באינו עשוי להתקיים, טוב להיזהר היכא דאפשר להם בשתי תחיבות; ועיין "גינת-ורדים", כלל ג', סימן י"ז-י"ח, ו"טל-אורות" דף נ"ה.

פרק י

מוכין שנפלו מן הכסת, מותר להחזירם; אבל אסור לתנם בתחילה בכסת, גזירה שמא יתפור; ועוד, דמתקן מנא הוא, שעכשיו עושהו כלי. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי, דיש ליזהר שלא יניח בגדים בתוך הכיס כדי שיהיה כמו כר לישון עליו.

פרק יא

אין לנתק או לחתוך זוג מנעלים התפורים זה עם זה אפילו רוצה ללבשם בשבת; ויש להתיר ע"י גוי. ומותר ללבוש אנפילאות חדשים, ואין חוששין שמא ינתקו חוטין; ואם ניתק או נקרע, דבר שאינו מתכוון הוא ולאו פסיק רישה ושרי. וכן פוצעין האגוז במטלית, ואין חוששין שמא תקרע, דלאו פסיק רישה הוא.

פרק יב

המדבק ניירות או עורות בקולן של סופרים וכיוצא, הרי זה תולדת תופר; וכן המפרק ניירות דבוקים, הרי זה תולדת קורע וחייב. במה דברים אמורים? כשדיבוק זה נעשה לקיום, אבל דפי ספרים שנדבקו זה עם זה ע"י שעווה או בשעת הקשירה, מותרים לפתחן בשבת, כיוון דלא נעשו לקיום; ולא עוד, אלא שנעשה זה מאליו בלא מתכוון, אינו דומה לתופר ואין בו משום קורע.

פרק יג

הגוזז שיער – בין מן החי, בין מן המת, בין מן בהמה, בין מן חיה, אפילו מעור המופשט – חייב מן התורה. והתולש צמר בידו מהבהמה או חיה, פטור מן התורה ואסור מדברי סופרים. והתולש שיער מעור בהמה או חיה – בין אם עשאו לאותו עור מלבוש כגון "פרווה", בין לא עשאו מלבוש – הרי זה חייב מן התורה, מפני כי תלישת השיער זו היא גיזתו, ולא דמי לצמר. ויש אומרים שגם תולש שיער אינו חייב אלא מדברי סופרים; לכן האדם ישים דעתו בדבר זה, כי ידיים עסקניות הן. גם לפעמים ידבק בפרווה איזה גרעין של תמרה או של אבטיחים וכיוצא, ואם יסיר הגרעין, מוכרח שינתק שיערות, והרי כאן ספק איסור תורה, וגם איסור ודאי מדברי סופרים.

פרק יד

אסור ליטול שיערו או ציפורניו – בין ביד, בין בכלי, בין לעצמו, בין לאחרים; ואם נטל שתי שיערות בכלי, חייב חטאת בשוגג וסקילה במזיד; ובשיער אחד, אסור מן התורה כדין חצי שיעור. ובנוטל בידו, אסור מדברי סופרים אפילו שיער אחד. ולכן יזהר שלא יחכך הרבה בזקן ולא יתעסק שם, שמא יתלוש שיער. וכן הנשים, שיש להם שיערות הרבה בראשם, לא יחככו הרבה בציפורניים שלהם, דוודאי יתלשו שיערות. ובתוך החוטם שכיח שיערות, ויזהר לקנח צואת החוטם שיבשה קצת בנחת, שלא יעקור

שיערות. וכן כשמקנח בעשיית צרכיו, יזהר להרבות במים, ויקנח ברפיון ידיים, שאם יהיו מים מועטין ויקנח בחוזק, יתלשו נימין בוודאי.

פרק טו

התולש נוצה מעופות ותרנגולים – בין חיים, בין מתים – חייב, דארחה בהכי והוי גוזז.

פרק טז

אסור לתלוש קליפות בשר מבשרו; ואיכא דסבירא להו שיש בזה איסור תורה. וציפורן שפרשה רובה ומצערת אותו, מותר לטול בידו אבל לא בכלי. וציצין כמין רצועות דקות שפרשו מעור האצבע סביב לציפורן ומצערות אותו, מותר מן הדין לטלם ביד; אך כיוון דיש פלוגתא בין רש"י ז"ל ורבנו תם ז"ל בפרשו כלפי מעלה – אם הוא כלפי ראשי אצבעותיו או כנגד הגוף – לכן אסור לטלם אפילו ביד. והאישה שחל טבילתה בליל-שבת, ושכחה לטול ציפורניה מבעוד יום – נהגנו פה עירנו יע"א מאבותינו להורות כסברת הש"ך, להסירם ע"י גויה; ורק מלמדין את הגויה שהיא תמשוך ידי האישה כדי לקוץ, ולא תקרב האישה את ידה אליה.

ויקהל

פתיחה

והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה, והותר (שמות, לו, ז). הקשה "אור-החיים" ז"ל: לשון "דים" משמע כדי ספוק, ולשון "והותר" משמע שהיה יתרון? גם רש"י ז"ל פרש: "מלאכת ההבאה" – וצריך להבין, מה מלאכה יש בהבאה? ונראה לי, בסייעתא דשמיא, כי בצלאל וחבריו שעסקו בכלים של המשכן ועשו בהם מלאכה גשמית, הנה הם עשו עם מלאכה זו הגשמית מלאכה אחרת רוחנית, דעל-ידי הכוונות ויחודים שעשו בכל מעשה ומעשה הגשמית כפי שרשה למעלה, בזה הורידו אור קדושה על הכלים הגשמיים האלה, כאדם העושה כלי נחושת ומצפה אותו בזהב מזוקק, שבזה מתעלה הכלי עילוי רב; כן הם עשו עילוי ויתרון לכלים הגשמיים, לנתקם מן מין הגשמי ולדבקם בנצחיות על-ידי אור הקדושה אשר הורידו עליהם בכוונות ויחודים שהיה להם. ועל זה אמרו רבותינו ז"ל (ברכות נה:): יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ; כי הוא על-ידי כוונתו, חיבר דבר גשמי שהוא חלק הארץ עם אור רוחני שהוא חלק שמים. ולזה אמר: "והמלאכה", היא מלאכה הרוחנית שעשו על-ידי כוונות ויחודים להוריד אור קדוש מלמעלה, "היתה דים לכל המלאכה" הגשמית "לעשות אתה", שתהיה כדי סיפוק הצריך והראוי לכל כלי הנעשה במלאכה הגשמית; ועל-ידי זה – "והותר", שנעשה יתרון ומעלה למלאכה הגשמית שנתחברה עם מלאכה הרוחנית ונעשה לה נצחיות; מה שאין כן, אם לא הייתה זו המלאכה הרוחנית נעשית, אז הייתה

המלאכה הגשמית ריקנית, והיא בכלל כל דבר גשמי ששולט בו הכליון וההפסד ואין בו נצחיות. ולכן אמרו רבותינו ז"ל (יומא עב.) שהמשכן וכליו, לא שלטה בם יד אויב והם גנוזים, ויהיו נראים לנו לעתיד לבוא בבניין בית שלישי שיבנה במהרה בימינו, יען כי קנו להם נצחיות על-ידי מלאכה הרוחנית הנזכרת. ובזה יובן מאמר רבותינו ז"ל בהלכות שבת (שבת קכב:) "אין בנין וסתירה בכלים" – רמזו לפי דרכם, דכל דברים של עולם הזה שהם בסוג כלים, אין בניינם חשיב בניין; וממילא אין סתירתם חשיב סתירה, מאחר דלא חל עליהם שם בניין, מפני שאין להם נצחיות, ששולט בהם הכיליון וההפסד; דלכן נקראו קניני העולם הזה בשם "כלים" שהוא לשון "כליון", ולכן לא יצדק עליהם פעל בניין וסתירה. וזהו "אין בנין וסתירה בכלים", שרמזו לפי דרכם על גרעון קניני העולם הזה שהם נקראים בשם "כלים". וכמו שכתב הרב "כלי-יקר" ז"ל, דהמזיק ממון חברו בעולם הזה, דומה כאלו סתר בניין אבנים שמסדרים הילדים קטנים אבנים זו על גבי זו, לעשות בזה דמיון בית וחדרים ועלייה; ורק המזיק יתחייב לפי דעתם של בני-אדם, דרואין שסתר דבר קיים, והתורה חייבתו לפי דעתן של בני-אדם; ולכן נאמר (ויקרא יט, יח): "לא תקם ולא תטר את בני עמך". גם רמזו עוד רבותינו ז"ל לפי דרכם באמרם בהלכות שבת "אין בנין וסתירה בכלים", רמז על עולמות בריאה יצירה עשייה, שהם נחשבים בסוג כלים לגבי האצילות – אין בנין וסתירה בהם בשבת, כי כל ברור יש בו מעשה בנין ומעשה סתירה, דהינו סתירה בקלפה שבאותו עולם, ובנין בחלק הקדושה אשר באותו העולם; ודבר זה אינו בשבת, כי בשבת הברור הוא בסוד האצילות, שהוא סוד אוכל מתוך אוכל, ועל זה אמרו: "אין בנין וסתירה בכלים".

פרק א

מאחר דקימא לן אין בנין וסתירה בכלים, לפיכך, דלת של שידה שקורין בערבי "דולאב" (ארון), שהוא מטלטל ואינו בנוי בכותל או בקרקע; וכן דלת של תיבה ומגדל שהם מטלטלין, והדלתות שלהם אינם מחוברים בהם במסמרים אלא נשלפים מהם, מותר ליטלם מהם, משום דאין בנין וסתירה בכלים; אבל להחזירם אסרו חז"ל, גזירה שמא יתקע בחזקה בסכין ויתדות. ואם הכלים האלה מחוברים בכותל או בקרקע, אסור - בין ליטול, בין להחזיר - דכיוון דמחוברים בקרקע, איכא בנין וסתירה בהסרת הדלתות ובחזרתם. ואפילו על-ידי גוי אסור ליטול או להחזיר, ואפילו בצירים העשויים בברזל שהחור רחב, שיכולין ליטול ולהחזיר בלי שום אומנות, גם כן אסור. וצריך להזהיר המון העם בזה, כי פה עירנו נכשלים בדבר זה כמה בני-אדם בדלתות של חדרים, כשיאבד המפתח שלהם, דרכם לשלוף הדלת מן הצד כדי להיכנס לחדר; וכן בחלונות שעושים

בקרקע החצר למעלה מכיפת המרתף, ועושים להם דלתות, דלפעמים נכשלים ושולפים הדלת לגמרי מעל החלון.

פרק ב

כלים גדולים הרבה שמחזיקין ארבעים סאה, דהיינו הם אמה על אמה ברום שלש אמות, אע"פ שאין מחוברים בקרקע, אסור ליטול דלתותם.

פרק ג

דלתות שיש בהם שני צירים - אם יצא ציר התחתון כולו ממקומו, אסור להחזירו; ואם מקצתו, מותר להחזירו, ואין חוששין שמא יתקע, לפי שאין צריך כל כך לזה; אבל אם יצא ציר העליון אפילו מקצתו, אסור לדחקו ולהחזירו למקומו, גזרה שמא יתקע, מפני שהעליון צריך להדקו בחוזק יותר מן התחתון, מפני שהתחתון מתקיים מאליו בחורו כשהעליון במקומו.

פרק ד

כלי של פרקים שנתפרק, כגון מטה של פרקים וכיוצא, אסור להחזירו בשבת אפילו אם אינו מהדקו אלא מעט בעניין שהוא רפוי ואינו רפוי, גזירה שמא יתקע בחוזק. וכל כלי שדרכו להיות מקפידין עליו שיהיה מהודק ותקוע בחוזק, אף שעכשיו רוצה להניחו רפוי - אסור להחזירו, גזירה שמא יתקע. והנה פה עירנו בגדד יע"א עושים עריסה של פרקים בעבור התינוק. שמביאים שני עמודים שיש לכל אחד שני רגלים, ומעמידים אותם אחד מימין ואחד משמאל, ומכניסים בתוכם עמוד אחד, שטוח ביניהם מעבר לעבר, ותולים העריסה בזה העמוד התיכון, ודרכם של אלו להקפיד שיהיה ראשי העמוד התיכון מהודקים בתוך אותם השנים העומדים מימין ומשמאל; ועל כן אם נתפרקו, אסור להחזירם בשבת. וגם צריך להזהיר פה עירנו במנעול של עץ שקורין בערבי "ג'לק" (מפתח עץ), שהמפתח דרכו להיות ראשו מנוקב, ומכניסים בנקבים שלש או ארבע עצים קטנים שעל ידם נפתח המנעול; ואם נפלו אלו העצים מן הנקבים, אסור להחזירם, כי באלו מקפידים שיהיו מהודקים, דאם לאו, אין יכולים לפתוח המנעול; וכן צריך להזהירם בכל כיוצא בזה.

פרק ה

כוס של פרקים שנתפרק, יש אוסרין להחזירו ויש מתירין. וכוסות של פרקים הנמצאים בזמן הזה, לכולי עלמא אסור להחזירן, משום דדרכן להיות מהודקים. וכלי שקורין בערבי "קומקום" (מזלף) וכיוצא בו, שהראש שלו עשוי חריצים, כמו זה שקורין בערבי "ברגי" (הברגה), והוא מתפרק ומתחבר על-ידי החריצים, מותר לפרקו ולהחזירו בשבת; ואע"פ שמהדקו בחוזק, אין בו איסור - לא בנטילה משום סתירה, ולא בחזרה משום בנין

- לפי שאין עשויים לקיום כדי שיהיה בהם סתירה ובנין, אלא עשויין לפתוח ולסגור תמיד, שאין המשקה נכנס לתוך הכלי או יוצא מתוכו כי אם ע"י פתיחה או סגירה זאת; וכל כהא דדרכו בכך, מותר, וכנזכר בפוסקים.

פרק ו

ספסל שנשמטה אחת מרגליו, אסור להחזירה שבת. והתוקע עץ בעץ, הרי זה תולדת בונה, וחייב. וכן התוקע עץ בתוך הקרדום או הסכין והמזלג ביד שלו, חייב.

פרק ז

כל הכלים שיש להם דלתות - בין שהדלת מן הצד, בין שהוא כסוי על גבי הכלים - ונתפרקו הדלתות מהם; בין שנתפרקו קודם שבת, בין שנתפרקו בשבת, מותר לטלטל את הדלתות, ואין בהם איסור מוקצה, מפני שבעת שהיו מחוברים בכלים, היה גם עליהם שם "כלי" אגב אביהן; ואע"פ שעתה נתפרקו, לא פקע מהם שם "כלי". וכל זה בדלתות של הכלים, אבל דלתות הבית או של חדרים ועליות וכיוצא שנתפרקו - בין בשבת, בין קודם שבת - מוקצים הם ואסור לטלטלם בשבת; ואע"פ שראוי להשתמש בהם עתה בתשמיש של נסרין - אין מותרין בטלטול, לפי שהן עומדות לבית אחר שבת, ואין עומדות להשתמש כשאר נסרים.

פרק ח

דבר שאין תורת כלי עליו שעשאו כסוי לכלי, נעשה עליו תורת כלי על-ידי כן ומותר לטלטלו כשאר כלים; והוא שתקנו ועשה בו מעשה והכינו לכך בעניין שתיקונו מוכיח עליו שהוא עומד לכך, ואע"פ שעדיין לא נשתמש בו לכסוי מעולם. ואם נשתמש בו לכסוי מבעוד יים אפילו פעם אחת, זהו תורת כלי שלו ומותר לטלטלו בשבת, אע"פ שלא עשה בו שום מעשה של תיקון. במה דברים אמורים? בדבר שדרכו לעשותו לכסוי, כגון חתיכה של נסרים וכיוצא בהן, אבל דבר שאין דרכו לעשותו כסוי, אע"פ שנשתמש בדבר זה לכסוי פעמים רבות בחול, כגון אבן שכיסה בה את פי החבית פעמים רבות, אסור לטלטלה בשבת. מיהו, פה עירנו בגדא"ד יע"א, דרכן של כל בני-אדם לכסות פי החביות באבנים שהם לבנים שרופים; ואצלנו שכיח כסוי באבנים טפי מן חתיכות של נסרים; ולכן זו שכיסה בה פי החבית בחול, מותר לטלטלה, דחשיב דבר שדרכו לעשותו כסוי. וכל זה בכסוי הכלים, אבל כסוי קרקעות כגון בור ודות וכיוצא, אע"פ שתיקנו ועשה בו מעשה, וגם נשתמש בו פעמים רבות בחול, אסור לטלטלו, אלא אם כן יש לו בית אחיזה שאוחזין בו כאשר מסירין אותו מן הבור, שזה מוכיח עליו שהוא עשוי להטלטל ויש עליו שם כלי. וכסוי הכלים הקבורים בקרקע לגמרי, דינם ככסוי הקרקעות, שגזרו על

אלו מפני אלו; אבל כלי שאינו קבור בקרקע לגמרי, אע"פ שהוא מחובר לקרקע, כסוי שלו אינו צריך בית אחיזה וכנזכר כל זה בסימן שח.

פרק ט

מותר לחתוך קשרי השפוד שקושרים בטלה או עוף הצלויים בו. וכן עופות ממולאים שתפרם, מותר לחתוך חוט התפירה. וכן חוט שמעבירין בו תאנים וקושרן שני ראשין, דמותר לחתכו. וכן כלים כמו שידה ותיבה שכסוי שלהם קשור בחבל, מותר לחתוך החבל אפילו בסכין, או להפקיעו כדי לפתחם ליקח מה שבתוכם. וגם מותר להתיר הקשר, שהרי אינו קשר של קיימא, שהוא עשוי להתירו תדיר. ואף שהחבל עשוי לחבר הכסוי עם הכלי, וכשחותכו או מפקיעו הרי זה סותר חיבורם - אין בזה משום סתירה, לפי שהחבל הוא חבור גרוע שאינו חזק כל כך, והרי זה סותר בנין גרוע, ואין סתירה בכלים אלא כשסותר בנין גמור. לפיכך, פותחת של עץ ושל מתכת שהם חזקים, אסור להפקיע ולשבר אם נאבד המפתח, דזהו סתירה גמורה, ואסורה אפילו בכלים; ומיהו, מותר לפתחם במחט או מסמר וכיוצא. וכן אסור להסיר הצירים שאחורי התיבה כדי לפתוח התיבה, מפני שהם תקועים בחוזק והרי זה סתירה גמורה; ורק ע"י נכרי במקום מצווה וצורך אותו היום, יש להקל, בין בשבירת הפותחת, בין בהסרת הצירים.

פרק י

חותלות של תמרים או גרוגרות, דהיינו כלים העשויים מכפות תמרים, ומניחים בתוכם תמרים, וקורין אותם בערבי "כצאף" (סלסלה) - אם הכיסוי קשור בחבל, מותר להפקיע החבל או לחתכו; ואפילו גופן של כלים אלו מותר להפקיע ולחתוך, דהוי כשובר אגוזים ושקדים בשביל האוכל שבהם.

פרק יא

כשם שאסור לפתוח כל נקב בכלי בשבת, כך אסור לסתום כל נקב, מפני שהוא כמתקן כלי. ולכן אסור לסתום נקב החבית שהיין או שאר משקה יוצאין ממנו, אפילו בדבר שאין בו איסור מרוח; וכל שכן דאסור לסתום בשעווה, דאיכא בזה איסור ממרח; ואפילו הייתה השעוה בנקב מבעוד יום ונפלה בשבת, אסור להחזירה.

פרק יב

מחט שנתעקמה, אסור להשוותה בידו. וכן בתי-עיניים שנפתחו הרבה, אסור להדקם ביד, דהוי מתקן מנא; וצריך להזהיר העם באלה, שהם דברים המצויים.

פרק יג

אסור לאישה לקלוע שערות ראשה, דדמי לבנין; והוא הדין דאסור לסתור קליעת שערה, דדמי לסותר. ונשים ההולכים לטבילה בליל-שבת, לא יקלעו שערות ראשם, אלא

ישלשלום בין החלוק ובין הבגד, וילבשו פאה נכרית שהיא קלועה ועומדת מבעוד יום. ואותם העשירים שדרכם לתלות תכשיט זהב על-ידי חוטין שקולעים אותם בשערותיהן שיהיו סרוחין לאחוריהם, לא יעשו כן בשבת, אלא יתפרו חוטין אלו שתלוי בהם התכשיט בכובע שלהם שקורין בערבי "פיס" (תרבוש, מגבעת אדומה ללא שולים), ואז יהיה גם כן סרוח על גבם בשבת כדרכו.

פרק יד

מכבש, שהוא שני לוחות שכובשין בהם בגדים: אם הוא של בעל הבית, מותר לפתחו לקחת הבגדים לצורך בו ביום, ושל אומנין אסור לפתוח, משום דזה דרכו להיות מהודק בחוזק, ופתיחתו דומה לסתירה; ואפילו פתוח מבעוד יום, יש אוסרין לקח ממנו הבגדים, גזירה שמא יפתח עתה; מיהו לצורך הרבה, יש להקל בפתוח מבעוד יום.

פקודי

פתיחה

וישם את המנרה באהל מועד נכח השלחן, על ירך המשכן נגבה (שמות מ, כד). נראה לי בסייעתא דשמיא: גופה של מנורה שהוא הנר האמצעי, הוא רומז לשבת; ושלושה נרות מימין ושלושה משמאל: שלושה רומזים ליום רביעי חמישי ושישי, שבהם עושים הכנה לשבת, ושלושה רומזים ליום ראשון ושני ושלישי, שישאר בהם מתוספת הנפש רוח ונשמה של שבת, וכמו שכתבתי בזה בסייעתא דשמיא לעיל ב"תרומה". ונודע שכל השפעת המזון באה מכוח קדושת השבת. לכן בכניסת שבת שהוא התחלת ליל-שבת, אנחנו מקדשין השבת בדגן תירוש ויצהר, כי צריך שולחן שעליו לחם, זה הדגן; וצריך לקדש על היין, זה התירוש; וצריך להדליק הנרות בשמן, זה היצהר. וידוע כי כללות ברכת מזון האדם הם "דגנך תירשך ויצהרך"; ולכן צווה על המנורה הרומזת לשבת, אשר גופה שהוא נר האמצעי הוא כנגד השבת, להשים אותה נגד השולחן הרומז למזון ופרנסה שעליו לחם הפנים, לומר – שפע המזון והפרנסה בא לישראל מכוח קדושת השבת, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ב"ר יא, א): "ברכת ה' היא תעשיר" (משלי י, כב) – זו השבת. ולכן כל אדם ישים לבו ועיניו בהלכות שבת אשר רבו מאוד, לשמור אותו ככל הלכותיו, כי חיות ישראל ומזונם תלוי בשמירת שבת בקדושתו; ואשרי האיש אשר עיניו פקוחות תמיד על זאת.

פרק א

מכלל מלאכות האסורות מן התורה, הוא הכותב והמוחק; ולאו דווקא מוחק אותיות הוא דחייב, אלא אפילו מחק טשטוש דיו בלבד חייב, אם יש במקומו לכתוב שתי אותיות. ואם הוא שיעור אות אחת, אע"פ שפטור מקרבן חטאת וסקילה - הרי זה עשה איסור

מן התורה, כדין חצי שיעור דאסור מן התורה. ואם נשאר בידיו טיפת דיו מחמת שהיה כותב בערב-שבת, אסור לרחצה בשבת, אלא כורך עליה חתיכת בגד בעת נטילה שלא יבוא שם מים. וכן הוא הדין אם יש עליו שאר צבע דאסור לרחצו.

פרק ב

הכותב, אע"פ דאינו חייב מן התורה אלא אם כן כותב בדבר המתקיים על דבר המתקיים, מכל מקום אסור מדברי סופרים אפילו בדבר שאינו מתקיים על דבר שאינו מתקיים. ולכן אסור לכתוב באצבעו במשקין על השולחן, או לרשום על האבק שבזכוכית, או לרשום בצפורן על גב הנייר; וצריך להיזהר נמי שלא לרשום בצפורן על הספר כמו שעושין לסימן לזכור איזה דבר, ואע"פ שאינו רושם בתבנית כתב, אסור.

פרק ג

אין צביעה באוכלין; ולכן מותר לטבל פיתו במשקה הצבוע אפ על גב דהפת נצבע; וכן מותר ליתן באוכל דבר שצובע אם אין כוונתו לצבוע, אבל אם כוונתו לצבוע, אסור גם באוכלין, מאחר דכוונתו לצבוע. ואף על גב דאמרנו כל שאין כוונתו לצבוע אין איסור צביעה באוכלין, מכל מקום במים ושאר משקין צריך להיזהר, אע"פ שאין כוונתו לצבוע, משום דדמי לעושה עין הצבע, דאסור מן התורה לדעת הרמב"ם ז"ל, וכאשר כתבתי בזה בסה"ק "רב- פעלים" בס"ד. ולכן מה שנוהגים פה עירנו שמביאים על השולחן במסיבה גדולה שני כלים של זכוכית גדולים, וממלאים אותם מים צבועים כגוון של "קרמז" ליופי ונוי, שיהיו נראים כאלו הם מלאים שכר אדום - שלא יעשה צבע המים האלו בשבת. ואסור להניח "כחל" בעיניים בשבת, משום צובע.

פרק ד

פה עירנו דרכם לעשות שכר לבן ושכר אדום, ולפעמים מערבים זה בזה - צריכין ליזהר שלא יתנו האדום בתוך הלבן, כי הם ניחא להו לעשות להלבן אדום, וכוונתם לכך. ועיין "נשמת-אדם", כלל ד', אות ג', יעוין שם. ועיין "אשל-אברהם", סעיף קטן כ"ה, דאסר במוכרי יין-שרף ומי-דבש לתת לתוכו צבע כדי שיקנו ממנו, משום דניחא להו בכך וכו', יעוין שם. ואם יעשה להפך, שיתן הלבן באדום, כמו שכתב מהר"י חאגיז ז"ל שיתנו היין הלבן באדום - לבי מהסס בהיתר זה בהיכא דכוונתו לצבוע הלבן, כי אם דווקא בהיכא דאין כוונתו לצבוע הלבן, נראה להתיר בכהאי גונא ליתן הלבן באדום.

פרק ה

אסור להדק בפי הפך מוכין או חתיכת בגד כשהן לחים ובלועין מן המשקה, דנסחטין ע"י הידוק; ואע"פ שאינו מתכוון לכך - פסיק רישא הוא, ואע"פ שאינו מהדק הרבה,

גזרו שמא יהדק בחוזק. וספוג, אין מקנחין בו כלל, אלא אם כן יש בו אחיזה; ואפילו חדש ויבש אסור, דלא פלוג רבנן; ועיין "תוספת-שבת", סעיף קטן ל"ב.

פרק ו

אם נשפך משקין שאין מלבנים על המפה שעל השולחן - הנה הט"ז ז"ל אוסר לשאוב המשקין ההם תוך כף אחד ולשפוך לחוץ, דאע"ג דמשליך לאיבוד, מכל מקום בשעה שהוא שואב תוך הכף עושה איסור, והוי לה תולדה דמפרק, ולא יועיל מה ששופך לאיבוד; אך הרב "אליה רבא" ז"ל חולק על הט"ז בזה, ומתיר לשאוב משקין אלו שאינם מלבנים בכף ואפילו בכוח, כיון שדעתו להשליכם לאיבוד. ובסה"ק "מקבצאל" העליתי כ"אליה רבא" ז"ל; אבל במשקין המלבנים אסור לשאוב ואסור לגרור אפילו בסכין, משום דגורר ודוחה המשקין למקום יבש ואסור משום מכבס, ועוד משום איסור סחיטה, ואפילו אם אינו סוחט בכוח, גזרינן שמא יסחט בכוח, שיש בזה איסור תורה.

פרק ז

יש נוהגים, כשנפל טינוף על מלבוש וכדומה, ירחצו אותו באופן זה - שיעבירו עליו המים, או ינענעו אותו במים עד שיוסר הטינוף, ולא יסחטו אותו, אלא יניחוהו עד שייבש; וסוברים שמותר בכך, מחמת דאין סוחטין אותו; ובאמת הוא איסור גמור, וזה טעות בידם, שהוא מלאכה גמורה, כן כתב הרמב"ם ז"ל בכתיבת יד, והביאו בריש ספר "מעשה-רוקח". ואם השתין תינוק על הבגד, לא ישפכו עליו מים כדי לבטלו, דשרייתו זהו כבוסו; וכן לא יסנן מים בחלוקו, אבל מפה המיוחדת לכך, שרי.

פרק ח

השיער אין בסחיטתו איסור מן התורה, מפני שהשיער קשה ואינו בולע המים בתוכו; אך סחיטת שיער אסורה מדברי סופרים. והטובל בשבת - בין איש, בין אישה - לא יסחטו השיערות שלהם, אלא יביאו מטפחת גדולה המיוחדת לניגוב ויתנגבו בה, ויקנחו בה פניהם וראשם. ואע"ג דע"י הקנוח נסחט השיער - הוי סחיטה כלאחר יד, וכיון דסחיטת שיער דרבנן, התירו בכהאי גונא דאי אפשר, משום דהוי כלאחר יד, והמים הנסחטין הולכין לאיבוד; ועם כל זה לא יקנח בכוח, אלא בנחת לאט לאט עד שיבלעו המים שבשיער במטפחת. ויש חסידים שאין מקנחים שיערות הזקן, אלא מנפצים אותו בידם, ויניחו שתתנגב הלחלוחית מאליה. וכאשר שותה האדם מים או שאר משקין, נכון להיזהר לבלתי יסחט שיער השפה בידו, אלא יקנח במטפחת; ועיין תוספת שבת, סעיף קטן ט"ל ומהחצית השקל, סעיף קטן כ"ג.

פרק ט

בשר חי, אפילו אינו מלוח, מותר לטלטלו מפני שראוי לאכילת אדם, שיש בני-אדם כוססין בשר חי; אבל בשר קשה שאינו ראוי לכוס אותו, אסור לטלטלו; והוא הדין שומן וכיוצא, דאין ראוי לאכלו חי, דאסור לטלטלו; ואע"ג דראוי לכלבים וחתולים, כל שראוי למאכל אדם אינו עומד לכלבים; אבל בשר סרוח מותר לטלטלו, דהוא ראוי לכלבים ועומד לכלבים; ועיין שולחן ערוך רבנו זלמן, סימן ש"ח, סעיף ס"ח. ובסה"ק "מקבצאל" העליתי, דהאי דינא דבשר חי מותר בטלטול משום דחזי לאומצא, לא שייך בזמן הזה, כי עתה אנחנו רואין דליכא בני-אדם בינינו שכוססין בשר חי. וכן דג מלוח מותר לטלטלו, ושאינו מלוח אסור, שאינו ראוי לשום אדם, ואינו עומד להשליכו לכלבים. וגם על דין זה כתבתי שם, דהיינו דווקא בדג מלוח שראוי לאכילה, כמו דגים מלוחים הבאים מעיר בצרה, שדרכם למלחם מליחה מעלייא הרבה שהם ראויים לאכילה, אבל דגים שמולחים אותם מעט בשביל לטגנם באש, דאין ראויים לאכילה כלל, אסור לטלטלם בשבת.

פרק י

ביצה שנולדה בשבת, אסורה אפילו בטלטול. ואם כופה עליה כלי שלא תשבר, יזהר שלא יגע בה. ופירות שנשרו מן האילן בשבת, אסורים אפילו בטלטול, ואפילו ספקן אסור.

פרק יא

הרוקק ברוח והרוח מפזר הרוק – אסור, משום דדמי לזורה; ואע"ג דאין מתכון לכך - פסיק רישא הוא ואסור מדרבנן. ואע"ג דיש חולקים על זה - רבו האחרונים ז"ל דחיישי לזה.

פרק יב

אין עולין באילן - בין לח, בין יבש - ואין נתלין בו, ואין משתמשין בו שום תשמיש, כגון להניח עליו חפץ או ליטול ממנו חפץ, או לקשור בו בהמה או חבל ועריסה של תינוק וכיוצא בזה, הכול אסור. ואם יש חבל קשור באילן, אסור לתלות שום דבר באותו החבל. ומותר ליגע באילן ובלבד שלא ינידנו. ואם יש סל תלוי באילן דהוי צדדין, אסור ליקח דבר מן הסל, אבל אם יש יתד תקוע באילן והסל תלוי ביתד, דהוי צדדי צדדין, מותר ליקח דבר מן הסל, אבל לא יקח את הסל עצמו.

פרק יג

לפעמים הילדים נותנים חיטים וכיוצא בקרקע החצר כדי שיצמחו - צריך לגעור בהם אע"פ שהם נותנים זה בחול, מפני שבני הבית באים על ידי כך לידי מכשול בשבת,

ששופכים מים בקרקע החצר ולאו אדעתייהו. ולכן כל אדם שרואה צמחים בחצרו, יתלוש אותם בחול, כדי שלא יבואו למכשול בשבת. גם דרכם של ילדים לעשות כיס מלא חיטים, וקושרים אותו סביב כלי חרס קטן של מים, כדי שיעלה הכיס עשבים סביבות הכלי - צריך לגעור בהם ולבטל זה, כדי שלא יבואו בזה לידי מכשול בשבת, שמטלטלין אותו הכלי ממקום למקום, וזה דינו כעציץ נקוב דאסור לטלטלו. ועציץ שבו נטוע עשבים, אע"פ שאינו נקוב אסור לטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גב יתדות, דדמי לתולש; וכן אין לטלו מעל גבי יתדות ולהניחו על הקרקע, דדמי לנוטע.

פרק יד

כריכת המצנפת על הכובע, דרך קיפולם, בשבת - אסר הרב הגאון "שער-אשר" קובו ז"ל, סימן ט', משום מתקן מנא בשבת. ובמפתחות שם הביא סעד לדבריו מן חידושי דינים לרבני ירושלים הקדמונים, יעוין שם. ובסה"ק "רב- פעלים" הארכתי בראיות ברורות דאם עושה הקיפולים ומתקן המצנפת על הכובע אחר שלובשו בראשו, אע"פ דכריכה זו צריך לה אומנות שתהיה מכוונת יפה - לא חשיב זה מתקן מנא, אלא דרך לבישה הוא, שהוא מתקן לבושו עליו כדרך שהוא חוגר חגורו יפה. והמצנפת דאיירי בה חידושי דינים הנזכר, דרכם היה לתחוב הכובע בכלי אחד שקורין "קאלב" ("ראש", עץ לגיהוץ כובעים), ומשים אותה לפניו, וכורך עליו המצנפת בקיפולים שונים בסדר יפה וראוי, ולכן מחזי כמתקן מנא, דאינו עושה זה על גופו כדי שיהיה חשיב דרך מלבוש. וכן המנהג פשוט פה עירנו לתקן המצנפת על ראשם בשבת, אע"ג דצריכה כריכתה אומנות ידיים; ובדורות שקדמו היו רוב אנשי העיר לובשים מצנפת כזו.

פרק טו

מדיחין כלים לצורך היום, ואפילו בליל-שבת לצורך שחרית; אך אחר סעודה שלישית אסור, דהוי לצורך חול. וכלי שתייה מותר להדיח כל היום, דחזו ליה בכל עת. וצריך להזהיר העם בהצעת המיטות שמציעים מבעוד יום לצורך הלילה, בימי הקיץ שדרכם להציע על הגג כדי שתתקרר, דאסור למעבד הכי. והמזהיר והנזהר, תבוא עליהם ברכה.

ויקרא

פתיחה

ואת אשר חטא מן הקודש ישלם ואת חמישתו יוסף עליו (ויקרא ה, טז). נראה לי, בסייעתא דשמיא: ידוע, כל חטא יש לו שייכות באות מן עשרים ושתים אותיות, וגם בחמישה דמנצפ"ך, לכן צריך להתוודות על סדר כל עשרים ושתיים אותיות ומנצפ"ך שפוגם בהם; וזה שאמר "ואת" רוצה לומר, עשרים ושתיים אותיות מן אלף ועד תיו, "אשר חטא" האדם "מן הקדש", צריך שיתקן הפגם שעשה בהם; ו"חטא" לשון חסרון,

רוצה לומר, שפגם ועשה חסרון בקדושתם. ולאו דווקא עשרים ושתיים אותיות, אלא גם "חמישתו", הם חמישה אותיות מנצפ"ך, "יוסף עליו" – על התיקון ההוא.
או יובן בסייעתא דשמיא: "ואת אשר חטא מן הקדש", שחסר ציצוצי קדושה מן הקודש, שעל-ידי עוונותיו נפלו ניצוצי קדושה בקלפה "ישלם", שיחזירם אל מקום הקודש; "ואת חמישתו", הם חמישה: נפש רוח נשמה חיה יחידה שיש בו – "יוסף עליו", דידוע, אפילו אם לא יש באדם אלא נפש בלבד, מוכרח שיהיה חלק זה כלול מן נפש רוח נשמה חיה יחידה, וכן הרוח וכן הנשמה, כלומר – לא מבעיא שישלים חסרונם אלא יוסיף עליהם אורות עליונים. ועוד נראה לי, בסייעתא דשמיא: דידוע שהיסוד נקרא "קדוש"; גם כתב הרב "מאורי-אש" ז"ל, דהיסוד נקרא "אלומה", מפני ששם נקבצים אורות העליונים; והסימן: "ותשתחוין לאלמתי" (בראשית לז, ז), עין שם.
והנה "אלומה" עולה מספר שמונים ושתים, שהוא שתי פעמים שם יוה"ך, וחמישית מספר "קודש" עולה שמונים ושתיים שהוא מספר "אלומה". וזה שאמר: "ואת אשר חטא מן הקדש", המה ניצוצי הקדושה שחיסר על-ידי עוונות, "ישלם" להחזירם אל מקום הקודש; "ואת חמישתו" של "קודש" שהוא היסוד הנקרא "אלומה", שהוא חומש של מספר "קודש", "יוסף עליו" כלומר, על התיקון והברור הזה, שיהיה היסוד נוסף אורות עליונים. ונראה לי בסייעתא דשמיא: "קודש" עולה ת"י, ו"אלומה" מספר "לבן", ותצרף אותיות "לבן" עם ת"י יהיה מזה צרוף "תבלין", ולכן התורה נקראת "תבלין", כמו שאמרו רבותינו ז"ל (קדושין ל, ב): בראתי יצר הרע – בראתי לו תורה תבלין, כי כל זה יהיה על-ידי התורה שנקראת "תבלין", והם ארבע פעמים חנינה – לנפש רוח ונשמה, ונשמה לנשמה.
ובאופן אחר נראה לי בסייעתא דשמיא, על פי מה שכתב הרב "נשמת-חיים", דף עג בשם זהר חדש, פרשת אחרי: שהאדם בחטאו, מסתלק ממנו הארת יוד ואו שבשם הוי"ה שהם סוד זכרים, וישאר בו הארת שני ההין שהם סוד נקבות, עין שם. ובזה פרשתי בסייעתא דשמיא, רמז הכתוב (משלי יא, ח): "צדיק מצרה נחלץ, ויבא רשע תחתיו" – תבת "תחתיו" תתחלק לשתי חלוקות, וקרינן בה "תחת יו". פרוש: ברשע לא ישאר אלא רק הארת שתי ההין דשם הוי"ה, שהם עומדים תחת אותיות י"ו דשם הוי"ה.
ובזה יובן רמז הכתוב בישעיה ג' (פסוק יב): "עמי נגשיו מעולל, ונשים משלו בו", והינו בא לרמז דעל-ידי החטא לא נשאר בו אלא הארת שתי ההין שהם בסוד נוקבא. ובזה יובן: "ואת אשר חטא מן הקדש", רוצה לומר, מה שחסר על-ידי עוונותיו מאורות הקדושה "ישלם, ואת חמישתו" – הוא הארת שתי ההין שמספרם חמשה וחמשה שנשארו נפרדים

ועומדים לבדם, "יוסף עליו" – חלק תבת "עליו" לשתים וקרי בה "על יו", שתתחבר הארתם עם הארת אותיות י"ו שבשם, ותהיה אצלו הארת ארבע אותיות השם בשלמות. ועוד נראה לי, בסייעתא דשמיא, על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל (ירושלמי תענית א, א), כי השנים-עשר ראשי-חדשים הם ראויים להיות מועדים ורגלים כמו שלוש רגלים; אך אחר שחטאו ישראל הפסידו אותן, שלא זכו שיהיו להם מועדים גמורים כמו שלוש רגלים. ובזה פרשתי הטעם דאין גומרים עתה את ההלל בראש-חודש. וכתבו המפרשים, דלעתיד אחר גמר התיקון, תחזור עטרה לישנה, ונזכה שיהיו כל ראשי-חודשים מועדים גמורים וגדולים כשלוש רגלים. גם ידוע כי שלוש רגלים, שורשם באות ה"א ראשונה שבשם, שהיא סוד בינה, ולכך נקראים "מקראי-קדש", אך ראשי-חודשים, שורשם באות ה"א אחרונה שבשם, שהיא סוד מלכות.

ונמצא לפי זה – אות ה"א ראשונה היא חמישה של אות יוד שבשם, שהיא שיכה לאות יוד, יען שהיא נוקבא לאות יוד; אך אות ה"א אחרונה היא חמישה של אות וא"ו שבשם שהיא נוקבא לאות ואו ושיכה לו; וזה שאמר: "ואת אשר חטא מן הקדש", מבחינת "קדש" שהוא משלוש רגלים שנקראו "מקראי-קדש", "ישלם" הפגם והחיסרון על-ידי התיקון, ואז "ואת חמישתו", קרי בה "חמישת ו", רוצה לומר, ראש-חודש שהוא סוד חמישה של אות ואו שהוא במלכות – ה"א אחרונה שבשם "יוסף עליו", כלומר על בחינת "קדש", שגם יום זה יהיה רגל גמור כשלוש רגלים שהם "מקראי-קדש", כדכתיב (ויקרא כג, ד): "אלה מועדי ה' מקראי קדש".

פרק א

כתבו הפוסקים (טור או"ח תיז): הטעם דנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בר"ח (ראש חודש), מפני דארו רבותינו ז"ל (פרד"א, פרק מה), דשלש רגלים נתנם הקב"ה לישראל על שם אבותינו; והיה רוצה ליתן י"ב ראשי-חדשים להיות מועדים ורגלים גמורים, על שם י"ב שבטי ישראל; ואחר שחטאו ישראל בעגל, הפסידו דבר זה. ולכך, הנשים שלא חטאו בעגל, הם זכו לר"ח יותר מן האנשים, ולכן נהגו בהם קדושה שלא לעשות מלאכה בר"ח אלא רק אוכל- נפש בלבד, עד כאן דבריו. ובזה יובן בס"ד הכתוב בקהלת ז', פסוק כח: "ואשה בכל אלה לא מצאתי, לבד ראה זה מצאתי". פרוש – "בכל אלה" הוא עוון העגל שאמרו (שמות לב, ח) "אלה אלהיך ישראל" - לא מצאתי חטא לאישה, ולכן "לבד ראה זה מצאתי", פרוש, ראשי-חדשים שהם מספר "זה", אשר מקודשים ע"פ הראיה; וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (ר"ה כ, א) על הפסוק (שמות יב, ב): "החדש הזה לכם ראש חדשים" - אמר לו הקב"ה למשה רבינו ע"ה: כזה ראה וקדש - מצאתי להנשים חלק בו

יותר מן האנשים. ובזה יובן הטעם מה שאמר הכתוב (משלי יב, ד): "אשת חיל עטרת בעלה", הואיל וזכתה בר"ח שהוא ראש ועטרה לחדש, כך תהיה עטרת בעלה. ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב (תהלים קיח, כב): "אבן מאסו הבונים, הייתה לראש פנה", פרוש, האישה נקראת "אבן" כי היא קרקע עולם; כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין עד, ב); "מאסו הבונים" - החכמים שנקראים "בונים", כמו שאמרו (ברכות סד, א) אל תקרי "בניך" אלא "בוניך", והיינו שתיקנו כל יום ברכה, לברך "שלא עשני אישה"; אך באמת "הייתה לראש פנה", כי זכתה לראש-חודש, מה שלא זכו לו האנשים.

פרק ב

הכופה לאשתו שתעשה מלאכה בר"ח, אפילו במקום שנהגו לעשות - איסורא קעביד. הטעם שנהגו הנשים איסור מלאכה בר"ח מלבד טעם הנזכר - לפי שהנשים מושרשים במלכות, ויש בר"ח עילוי למלכות, אשר לא נמצא עילוי זה בתפארת שבו משרשים האנשים; לכך, הנשים יהיה להם יום זה ליום טוב יותר מן האנשים; מיהו, אם האיש רוצה לנהוג בעצמו שלא לעשות מלאכה בר"ח, רשאי, ותחשב לו לצדקה; וליכא בזה משום חשש כל הפטור מן הדבר ועושהו, נקרא הדיוט; ועיין "יוסף אומץ", סימן כ' ו"שיורי-ברכה", סימן תי"ז; ומזה תבין כמה וכמה צריכה האישה להיזהר בקדושת ר"ח - כי בכמה מצוות, הנשים טפלות לאנשים, ורק בזאת הנשים הם עיקר יותר מן האנשים.

פרק ג

כתב ב"כסא-אליהו", סימן תי"ז, סעיף קטן ד: מה שמקפידות הני נשי שלא להניח כלי פשתן בכביסה בזמן מולד הלבנה, יש להם על מה שיסמוכו; וכן כתב בספר החינוך, במצוות "החודש הזה לכם", עד כאן לשונו. והביאו ב"חסד לאברהם", בהגהת הטור שם.

פרק ד

תענית ערב ר"ח, מנהג ותיקין הוא; ונכון שיתענה קודם המולד. ואם המולד בחצי היום, יתענה יום שלפניו. ואם חל ערב ר"ח יום-שבת, לא יתענה ביום ששי, מפני כבוד השבת, והטעם - כי ביום ששי יש בו תוספת הנשמה, ואין ראוי להתענות בו; ולכן אנשי מעמד לא היו מתענים ביום הששי; ועוד טעם אחר – שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה; ודי להתענות אם חל ערב ראש-חודש ביום שישי עצמו, אבל חל בשבת - כיון דאדחי אדחי. צא ולמד מתענית-ציבור שחל בשבת, שנדחה ליום חמישי. ואם המולד ליל ערב ר"ח, נהגו המקובלים שלא לומר בליל ערב ר"ח "תיקון-רחל", אלא "תיקון-לאה" בלבד.

פרק ה

אפילו מי שדרכו להתענות בכל ערה ר"ח - נכון לקבל התענית בכל פעם בשעת מנחה ביום שקודם לערב ר"ח; וכל שכן מי שאין דרכו להתענות, שצריך לקבל התענית בשעת מנחה.

פרק ו

מי שקבל תענית במנחה בחשבו למחר ערב ר"ח, ואח"כ נודע לו שטעה דאין ערב ר"ח למחר, אלא ביום שאחריו - נכון לעשות התרה על קבלתו, ויחזור ויקבל התענית בזמנו, וכנזכר באחרונים. ונראה לי דהוא הדין אם היה המולד ביום ערב ר"ח קודם חצות היום, שכתבנו לעיל דאין להתענות בו ביום, והוא לא ידע וקבל התענית - יעשה התרה על קבלתו, ויתענה אחר ר"ח יום אחד.

פרק ז

תיקנו לומר "יהי רצון" על קבלת ר"ח בשבת שלפני ר"ח, מפני שביום השבת כל העם נאספים בבית-הכנסת ושומעין ההכרזה. ויש מדקדקים לחזור לומר "יהי רצון" הנזכר בערב ר"ח ביחיד, אחר מנחה קודם קדיש בתרא, ומנהג נכון הוא; ועיין ש"ז. ונהגו לעמוד כל הקהל בשעת ההכרזה, דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד. ומה שמבקשים רחמים על חכמי ישראל - מפני כי בזמן קדמון היו החכמים מקדשים החדש ע"פ הראיה, ומבקשים כדי שתחזור העטרה הזאת לחכמים ויקדשו החדש כבראשונה.

פרק ח

באמירת "מי שעשה נסים וכו'" - בחורף יאמר "ולגשמים בעתם", ובקיץ לא יאמר כן, אלא יאמר "ולטללי ברכה". גם יכוון ראשי תבות "מי שעשה נסים" - שמ"ן, והוא בא"ת-ב"ש שם קדוש בי"ט.

פרק ט

ר"ח אסור בתענית, והמתענה בר"ח תענית-חלום צריך למיתב תענית לתעניתיה. ובסה"ק "רב-פעלים" נשאלתי: אם התענה תענית-חלום בר"ח שחל בשבת או ביו"ט שחל בשבת, דיש כאן שתי קדושות - אם די לו בתענית יום אחד, או אם צריך להתענות שני ימים כנגד ב' קדושות? והבאתי ראיות לדבר זה, ופלפלתי בהם, ושוב הבאתי דברי הגאון משבצות זהב בסימן רפ"ח, סעיף קטן ג, דפשיטא ליה מסברא דנפשיה, ביו"ט שחל בשבת והתענה תענית חלום, דדי לו בתענית אחד לתעניתיה, יעוין שם. ושוב הבאתי דברי החכם "לקט-הקמח" בהלכות שבת, דף ט"ל, עמוד א, דפשיטא ליה אם התענה תענית חלום בשבת שיש בו ב' קדושות, כגון שבת ור"ח או שבת ויו"ט, דדי לו בתענית אחד; אך חכם אחד היה דעתו דיתענה ב' ימים, עיין שם. וראיתי להרב "תוספת-שבת"

שהביא דברי הרב "לקט- הקמח" הנזכר, ודעתו היא דלא יספיק לו תענית יום אחד לדעת הסוברים דתענית-ציבור אינו עולה וכו', יעוין שם. ואנא עבדא הבאתי בס"ד ראיה ברורה דלא יועיל תענית יום אחד אלא צריך שני ימים, מפני שחילל ב' קדושות, והוא משנה ערוכה בכריתות, פרק ג, דף יג, עמוד ב: "יש אוכל אכילה אחת וכו'"; ומסיק שם בגמרא, דף י"ד (עמוד א), דלעולם יש ערוב והוצאה ליום הכיפורים, והכי קתני: אם הייתה שבת והוציאו, חייב אף משום שבת ומשום יוה"כ, כלומר, יתחייב בזה עוד שני חטאות, יעיין שם. וכן כתב רבנו עובדיה ז"ל וזה לשונו: ובגמרא מפרש – אם היה יום-הכיפורים שחל בשבת והוציאו, חייב שתיים על ההוצאה – משום שבת ומשום יום-הכיפורים, ששניהם באים כאחד, שבשעה שקדש היום לשבת קדש ליוה"כ, עיין שם; הרי לך נידון זה דמי לנידון דידן; וכמו דהרב "משאת-בנימין", סימן צ"ג והרב בית דוד, אורח חיים, סימן קי"ב הביא ראיה לספק דילהון מדין הקרבן - כן יש להוכיח לניכון דידן מדין דכרתות הנזכר, דדמי ממש - שצריך להתענות שני ימים בעבור שתי קדושות, וכאשר הארכתי בזה שם בס"ד.

פרק י

מצווה להרבות בסעודת ר"ח; ואם חל בחול, עושה בו מאכל יותר ממה שרגיל בחול; ואם חל בשבת, עושה גם כן מאכל יותר ממה שרגיל בשבת. ואם הוא עני ואין ידו משגת, יוסיף לפחות בפירות, שיקנה מין פרי לאכלו בר"ח. וגם יזהר לכבד סעודת ר"ח בשולחן, ויהיה מסב בדרך כבוד. ואם חל ר"ח בשבת - איתא בירושלמי שצריך לעשות סעודת ר"ח ביום ראשון; ואע"פ שלא נהגו כן - הזהיר בזה, תבוא עליו ברכה. וכתב רב יעב"ץ ז"ל בסידור: אם חל ר"ח בשבת, נכון להרבות בסעודה רביעית יותר ממנהגו כדי להשלים בה חובת סעודת ר"ח.

פרק יא

מנהג ותיקין להדליק נרות בליל ר"ח; ואפילו בקיץ שיושבים על הגג וזורח אור הכוכבים באוויר. וכתב הרב חסד לאלפים, שהוא נהג להדליק בשבת שבעה נרות, וביוה"כ שישה, וביו"ט חמישה, ובר"ח ארבעה, כמספר העולים לספר תורה, עיין שם. ובביתנו המנהג להדליק שבעה - הן ביוה"כ, הן בימים טובים – ובר"ח ארבעה, וכן בחוה"מ ארבעה. ואותם שדרכם להדליק בשבת שני נרות, ידליקו בר"ח גם כן שני נרות; שאם ידליק נר אחד, במה ניכר ר"ח על ימות החול? דהא בחול נמי דרכם להדליק נר אחד, דוודאי לא ישבו בחול בחושך; מיהו, העניים אין להעמיס עליהם שני נרות בר"ח, אלא ידליקו נר אחד באותו נר שמדליקים בו בשבת; כי ודאי גם העניים יש להם נרות מיוחדים לשבת להדליק בהם, ובזה ניכר כבוד ר"ח.

פרק יב

ערבית שחרית ומנחה אומר "יעלה ויבוא" ב"רצה"; ואם לא אמרו בערבית אין מחזירין אותו - בין ר"ח יום אחד, בין שני ימים - מפני שאין מקדשין החודש בלילה; אבל אם לא אמרו בשחרית ובמנחה, מחזירין אותו. ואם נזכר קודם שהתחיל "מודים", אומר במקום שנזכר; ואם נזכר באמרו ברוך אתה ה', יסיים "למדני חוקיך"; ועיין חסד לאלפים ו"כף-החיים". ויש אומרים דלא יסיים "למדני חוקיך", אלא יסיים הברכה, ואח"כ יאמר "יעלה ויבוא" קודם "מודים"; ועיין "חיי-אדם", כלל כ"ג, אות כ"א, יעוין שם. ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל "מודים": אם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר ל"רצה"; ואם לא נזכר עד שאמר "יהיו לרצון אמרי פי" והוא מוכן לעקור רגליו שאינו אומר עוד תחנונים, הרי זה חשיב כאלו עקר רגליו וחוזר לראש; ועיין חסד לאלפים ו"מאמר-מרדכי" ושאר אחרונים. ואם הוא מסופק אם הזכיר אם לא הזכיר: לדעת מר"ן ב"בית יוסף" צריך לחזור, ולדעת מור"ם ז"ל אין צריך לחזור. והנכון שיחזור, ויכוון בחזרתו על תנאי - שאם אינו חייב לחזור, תהא לנדבה, וכנזכר בחסד לאלפים; ועיין "שלמי-חגיגה", דף רכ"ב ו"כף-החיים", סימן ל"ג, אות ז', יעוין שם. וכל שהדין הוא שצריך לחזור, אין צריך לומר פסוק "ה' שפתי תפתח" פעם שנית; ועיין "כף-החיים", אות ג'.

פרק יג

אם שכח "יעלה ויבוא" ולא נזכר אלא עד שהתפלל מוסף, לא יחזור אחר תפלת מוסף, אלא יתפלל מנחה שתים בשביל התשלומין, וכמו שכתב "שיורי-ברכה" בשם הרשב"א ז"ל, ועיין שלמי חגיגה.

פרק יד

מנהג החסידים המתפללים ע"פ סדור רבינו הרש"ש ז"ל, לומר בנוסח "יעלה ויבוא" "ביום ראש-חודש הזה", ואין אומרים "החודש הזה", כי יש כוונה במספר "ראש" וכוונה במספר "חודש" בלא ה"א.

פרק טו

קריאת ההלל – מעומד; ואפילו לסמוך עצמו על הכותל אסור, אלא אם כן הוא זקן או חלוש מאוד מחמת איזה חולי. ואסור להפסיק בדבור באמצע, אך שואל בשלום אדם שצריך לנהוג בו כבוד, ומשיב שלום לכל אדם; וכל שכן דמותר לענות "אמן יהיה שמה רבא" ואמנים וכיוצא. וצריך לאמרו בשמחה ובנחת ובקול רינה ותודה, ולא יאמר במרוצה. ואין אומרים הלל בבית האבל, והטעם - משום דאומרים בהלל: "לא המתים יהללו יה", והוי כלועג לרש, וכנזכר בט"ז בשם "רוקח", וטעם קלוש הוא; אך הואיל כי מן הדין אין חיוב לומר הלל בר"ח כלל משום דלאו קדוש הוא באיסור מלאכה, וכתיב:

"השיר יהיה לכם כליל התקדש חג", ואמרו רבותינו ז"ל: לילה המקודש לחג טעון שירה, ושאין מקודש לחג אינו טעון שירה; ומה שאומרים הלל עתה בר"ח, הוא משום מנהג קדמונים שנהגו בכך, ולא מן הדין; ולכן אין גומרים בו הלל; ועל-כן בבית האבל מצאו לו טעם קלוש; אבל בחנוכה, אומרים הלל אפילו בבית האבל, מפני דהלל בחנוכה הוא חיוב מן הדין, ולא משגחינן בהאי טעמא.

פרק טז

בכפל הפסוקים שבסוף ההלל - כתב ב"יוסף-אומץ", סוף סימן כ', דמספר "המנהיג" ומדברי מהר"י ן' גיאת מוכח דאין כופלים אלא עד "הצליחה נא", וכן מנהג ערי הקודש ירושלים וחברון, יעוין שם. ואני נוהג לכפול עד הסוף, וכן היה מנהג עטרת ראשי הרב מו"ר אבי זלה"ה; והטעם: דהנוהג לכפול עד הסוף, אפילו אם נאמר שאין בזה צורך - אין זה גורע חס ושלום בתוספת הכפל; וכן תמצא להריב"ש ז"ל, סימן קל"ג, והביאו בספר "יצחק ירנן" - באור על חיבור מהר"י ן' גיאת ז"ל, בהלכות הלל, סעיף קטן כ"ט, שכתב דאין לומר בזה "הלכה כרבי מחברו, דרבי לא אסר להוסיף על כפלו, אלא רבי היה נוהג כך ורבי אלעזר נוהג להוסיף ואינו חולק, עד כאן; עיין שם. והוא הדבר אשר אמרתי, דהמוסיף אינו גורע. ודע שאין חילוק בזה העניין של הכפל הנזכר, בין יום שיש בו דילוג לבין יום שאין בו דילוג, דבכולן יש לכפול בשווה, וכמו שכתבתי בתשובה בסה"ק "רב-פעלים" בס"ד.

פרק יז

צריך לחלוץ התפילין קודם מוסף אחר קדיש של חזרת ספר תורה שקודם תפלת מוסף, כי כן הוא מנהג רבנו האר"י ז"ל. ואם נזדמן שהוא עדיין בתפילת שחרית ולובש התפילין, ושמע קדושת "כתר" מכת אחרת שמתפללין מוסף - יסלק התפילין מעליו עד שיענה עימהם קדושת "כתר" ויניחם אח"כ. ואם פתאום שמע מן החזן שאומר קדושת "כתר", ואין לו שהות לחלצם, ככה יעשה: של-ראש, יזיזם ממקומן לצד אחר; ושל-יד, יכניס ראש הטלית או הכותונת בין הקציצה ובין בשרו ויענה קדושה; כן העלה בספר "תורה לשמה"; ועין מה שכתב רב יעב"ץ ז"ל בסידור.

פרק יח

אחר שהתפלל מוסף לא יחזור להניח תפילין בו ביום כדי ללמוד תורה בתפילין, מפני כי הרשימו נשאר כל היום; אך במנחה יניח תפילין; כן כתב רבנו הרש"ש ז"ל בנהר שלום. והגם דרבנו החיד"א ז"ל כתב להניח תפילין אחר מוסף - לא ראה דברי רבנו הרש"ש ז"ל.

פרק יט

יאמר: "זכרון לכולם היה", וכן יאמר: "ושעיר עזים נעשה ברצון". ובשנת העיבור יאמר: "למחילת חטא ולסליחת עוון ולכפרת פשע". ויכוון בראשי תיבות "ראשי חדשים לעמך" – "רחל". ומה שכתוב "את מוסף ר"ח הזה", יש מפקפקין לומר "הזה", אך הרב "בני-יששכר" קיים נוסח של תיבת "הזה" ע"פ מדרש רז"ל, דלעתיד נקריב מוספין של כל ר"ח ויו"ט ושבתות שעברו בגלות, ולפי זה שפיר נאמר "הזה" בכל המוספין של שבת ויו"ט ור"ח.

פרק כ

מצווה להשתדל לעלות לספר תורה בר"ח, והמשלים הוא יותר משובח; וכן דרכו של עטרת ראשי הרב מו"ר אבי זלה"ה לעלות בכל ר"ח, חוק ולא יעבור; ואם ר"ח שני ימים, היה עולה בשניהם, אך היה אומר, העלייה של יום שני דר"ח היא יותר מעולה מן עלייה דיום ראשון; והגם שלא מפורש דבר זה בדברי רבנו האר"י ז"ל בעדיפות ליום שני בעלייה על יום ראשון, מכל מקום הכי מסתברא בוודאי.

פרק כא

מזכירין "יעלה ויבוא" בברכת המזון; ואם לא אמרו, אין מחזירין אותו; ואם נזכר קודם שהתחיל "הטוב והמטיב", אומר: "ברוך שנתן ר"ח לעמו ישראל לזיכרון". וכתב בספר חסידים ואין לקוץ הציפורניים בר"ח, יעוין שם. מיהו, ודאי אם הם ארוכים דעודפים על הבשר, צריך לקוץ אותם גם בר"ח.

פרק כב

ברכת הלבנה יאמר בשמחה ובנחת ושפה ברורה, כי הוא כמקבל פני שכינה; ולכן חסידים ואנשי-מעשה נוהגים לטבול ביום קודם ברכת הלבנה, והוא מנהג יפה, בפרט אם אינו טהור מתשמיש-המיטה. ואם הוא בתענית, טוב שיטעם איזה דבר קודם ברכת הלבנה. ולא יברך עד שיהיה ודאי לילה ותהיה זריחתה נכרת על גבי קרקע.

פרק כג

צריך שיעברו עליה שבעה ימים שלמים מעת המולד, כנגד כתר חכמה בינה דעת חסד גבורה תפארת. ואם ענן אפילו דק עליה, לא יברך. וכל הלילה זמנה הוא, אפילו אחר חצות. וצריך לישר רגליו כתפלת י"ח. וכשיאמר "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וכו'" יראה אותה ויסתכל בה, אבל כשיתחיל לברך לא יראה בה עוד כלל.

פרק כד

סומא לא יברך, משום דאיכא פלוגתא בזה וספק ברכות להקל; אלא יעמוד אצל החזן המברך ויאמר לו שיכוון עליו, ויצא ידי חובה בשמיעה. והרואה ע"י בתי-עיניים (משקפיים) – יברך, אע"פ שלא יכול לראות בלא בתי-עיניים. וצריך לברך תחת אויר

הרקיע ולא תחת הגג; ורק אם אי אפשר לו בכך משום שהוא חולה או סיבה אחרת, יברך תחת הגג; וטוב לעמוד על מקום חלול מתחתיו אם אפשר לו בכך.

פרק כה

כשאומר "כשם שאנחנו מרקדים" ידלג שלשה דילוגים דווקא, וכן בפעם שנייה וכן בשלישית; ויש סוד בדבר כנגד עליות הספירות שמכוונים בהם עתה. ופה עירנו בגדאד נוהגים לדלג הדילוגים באמרם "סימן טוב תהי לנו", ואנא עבדא עושה כמנהג העיר; אך כשאני אומר "כשם שאנחנו מרקדים" אדלג עוד שלשה דילוגים, וכן אני מורה לאחרים. ומנהגנו פה לדלג שלשה דילוגים כשאומרים "דוד מלך ישראל חי וקיים".

פרק כו

לא יאמר "שאף הם" אלא יאמר "שגם הם"; ויאמר "תהי לנו" ולא "תהיה"; ואם מברך ביחיד, יאמר "כשם שאני מרקד". וכתוב בכתר מלכות כתיבת יד: באמרו "דוד מלך ישראל" יכוון "דויד" מלא באות יו"ד, וכן אני נוהג. ועיקר הנוסח הוא לומר "ברוך יוצריך וכו'" על סדר אותיות "יעקב"; ועל דעת הסוד: יוצרך, כנגד יצירה; עושיך – עשייה; קוניך – אצילות; בוראיך - בריאה. וכתבתי בסה"ק "מקבצאל" בס"ד, דסדר זה הוא כנגד צרוף "והיה" אשר בי"ב צרופי שם הוי"ה, וזה הצרוף שולט בתשרי שבו נברא העולם, והתחיל אדם הראשון למנות ללבנה; ולכן אומרים לבסוף "שלום", על דרך "והיה מעשה הצדקה שלום". עוד אמרתי: ראשי תיבות "יוצריך, עושיך, קוניך, בוראיך" - קפ"ב, כמנין שבעה הויו"ת, וידוע דאין מקדשין הלבנה עד אחר שבעה שלמים, שהם כנגד שבעה ספירות: כחב"ת חג"ת(כתר חכמה בינה דעת חסד גבורה תפארת); וידוע, כל ספירה יש בה שם הוי"ה. והא דאין מברכין בשבת ויו"ט - עיין "פחד-יצחק" ז"ל שכתב כמה טעמים וכולם חלושים; ורק טעם זה עדיף: מפני שבברכת הלבנה צריך לעורר בה שמחה, ובשבת ויו"ט בלאו הכי איכא שמחה, ואינו ניכר כבוד הלבנה בזה. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי: מפני שצריך לקלל את אויבים בפסוק "תפול עליהם אימתה וכו'", ואין מקללין בשבת ויו"ט, דאין מחרימין בהם; ועוד כתבתי שם טעמים.

פרק כז

אחר הדילוגים יאמר שבעה פעמים פסוק: "לב טהור ברא לי אלוהים, ורוח נכון חדש בקרבי", כנגד: כחב"ד חג"ת(כתר חכמה בינה דעת חסד גבורה תפארת), ואח"כ "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וכו'", ומזמור "הללויה הללו אל בקדשו", וכנזכר כל זה בסידור רבנו הרש"ש ז"ל. וכתוב בספר כתר מלכות כתיבת יד, דראוי לומר עתה פסוק: "והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים, ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא", עד כאן דבריו; והמחבר לא ביאר טעם זה,

ואנא עבדא מצאתי טעם נכון, כי ראיתי בספר "מבוא-שערים" בסופו, כוונות על נוסח ברכת הלבנה, וכתב שם שזה הוא סוד הפסוק: "והיה אור הלבנה כאור החמה", וביאר אותו כולו בסודות אשר רמזם בנוסח הברכה, וכנזכר שם, דף קכ"ה, עמוד ב, וקכ"ו, עמוד א, עיין שם; וכן ראיתי דברים אלו בספר "פרי- עץ-חיים", דפוס דובראונה, בדף ק"ח, עמוד ד, יעוין שם. ועיין בכוונת סדור רבנו הרש"ש ז"ל, ולפי זה נמצא אמירת פסוק זה עתה, דבר בעתו מה טוב.

פרק כח

אומרים שלוש פעמים "שלום עליכם", ופרשתי בס"ד הטעם בסה"ק "מקבצאל" - דאיתא במדרש תנחומא (קדושים טו): כשבכה עשו על הברכות, ירדו מעיניו שלש דמעות; השנים ירדו, והשלישית נקשרה בין עיניו. ובזה פרשתי בס"ד הטעם דנותנים הצדקה בכל יום שני שלישים ושליש - להגן מקטרוג שלש דמעות אשר השנים ירדו, והשלישית נקשרה בין עיניו; ולזה אמר: "והיה מעשה הצדקה שלום", שיהיה לנו שלום בה מקטרוג דמעות עשו שמספרו "שלום", ולכן עתה אומרים שלש פעמים "שלום". גם פרשתי: כדי לעורר זכות יעקב אבינו ע"ה ששמו כפול, ואם הוא מלא בוא"ו, מספרו "שלום", והוא היה חי בחלקי נפש רוח נשמה שלו, לכן אומרים שלוש פעמים "שלום". ובזה פרשתי: "ואמרתם כה לחי"(שמואל א כה,ו) - הוא יעקב שלא מת(תענית עה:), "ואתה שלום וביתך שלום, וכל אשר לך שלום".

צו

פתיחה

זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם, ולמלואים וכו' (ויקרא ז, לז). נראה לי, בסייעתא דשמיא: כללות העבודה היא "צום קול ממון", שמספרם עולה "זאת", ושלושתם יועילו במקום הקרבנות, כי בתענית – האדם מקריב חלבו ודמו, ובקול שהוא קורא בפרשת עולה, דנחשב לו כאילו הקריב עולה (מנחות קי.), וכן בשאר קרבנות, וכמו שכתוב (הושע יד, ג): "ונשלמה פרים שפתינו"; וכן בצדקה אמרו רבותינו ז"ל (סוכה מט:): אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר (משלי כא, ג): "עשה צדקה ומשפט, נבחר לה' מזבח"; וכן אמר דניאל עליו השלום לנבוכדנצר (דניאל ד, כד): "וחטאך בצדקה פרק"; וזה שאמר: "זאת התורה", כלומר, "צום קול ממון" שמספרם "זאת", שבהם יהיה קיום התורה כולה; הנה הם יועילו וישלימו "לעולה למנחה ולחטאת וכו'", שיספיקו במקום הקרבנות כולם, ואין צריך לאדם לא עולה ולא מנחה וכו'; וכמו שדרש רבא בגמרא (זבחים שם) על למדי"ן של "ל'עולה ל'מנחה",

שהם במקום תיבת "לא". ובאמת מה שיועילו שלושה אלו במקום כל הקרבנות, הוא מכוח חסדו יתברך, לכן מספר "צום קול ממון" עולה מספר "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו"(תהילים קז, א), כי על תועלת שלוש אלה – הודו לה' כי טוב וכו'; ואמרו רבותינו ז"ל: בזכות שלושה אלה שיהיו בשלמות, תהיה הגאולה; לכן שלושה אלה הם מספר "משיחים", שבזכותם יבואו משיחים שהם משיח בן דוד ומשיח בן יוסף. והנה ראשי-תיבות "צום קול ממון" – "קמץ", שהוא נקוד ספירת הכתר, שבשלמותם תהיה הגאולה, ואז נהיה מושפעים מאור הכתר שהוא מקום גבוה ועליון. גם בזכות שלמות שלושה אלה יתוקן חטא פגם אדם הראשון שחטא בדרדר, שהחליף ריש בדלת ודלת בריש כמו שכתבו המקובלים ז"ל על הפסוק (בראשית ג, יח): "וקוץ ודרדר תצמיח לך"; ועל-ידי שלושה אלה שמספרם ת"ח, יתוקן פגם של "דרדר" שמספרו ת"ח. גם בזכות שלושה אלה יושלמו אותיות "ה'ו'א'" של השם וכסא, דכתיב (שמות יז, טז): "כי יד על כס יה". והנה שלושה דברים יקרים אלה, אף-על-פי דאפשר להיות בנשים – הנה הם מיוחדים לאנשים יותר; כי אישה, רשות בעלה עליה, ואינה יכולה להתנדב להתענות תענית-יחיד בלא רשות בעלה ורצונו; וכן אינה יכולה לתן ממון לצדקה בלא רשות בעלה; וגם בקול שהוא עסק התורה אינה מחויבת לעסוק, כי נשים אינן במצוות תלמוד-תורה; נמצא שלושה אלה מיוחדים לאנשים שהם עיקר בהם. וכנגד שלושה אלה נתן הקדוש-ברוך-הוא שלושה מצוות לנשים שיהיו הם עיקר בהם אף-על-פי דשיכה גם באנשים, והם: מצות חלה, נר-שבת ונידה; כי אף-על-גב דגם האיש אינו יכול לאכול בלא חלה, וחייב בהדלקת הנר, ומוזהר באיסורים של נידה, עם כל זה הנשים הם עיקר, דאינו יכול הבעל להפריש חלה אם יש לו אישה, כי היא מוקדמת עליו במצווה זו; וגם בנר-שבת יש לה קדימה שהיא תדליק ותברך; וכן מצוות הנידה שייכת בה דווקא, שהיא הרואה וסופרת שבעה נקיים וטובלת, ובזכר לא יש כזאת. וכן תמצא, שבאותם השלושה המיוחדים לאנשים, יש בהם אחת דשיכה רק באנשים, והיא גדולה יותר משתים אשר עימה, והוא הקול שהוא עסק התורה – כן יש בשלוש אלה אשר מיוחדים לנשים, מצווה אחת גדולה מן שתיים שעימה ושיכה בנשים יותר, והיא מצוות שמירת הנידה. על כן – כמה וכמה צריכין הנשים לחבב מצווה זו של שמירת הנידה ולהיזהר בה מאוד מאוד, יען כי במצווה זו יש להם יתרון על האנשים, דלא שיכה בהו זאת. ועוד – כי באמת מצווה זו רבו אזהרות והלכות שיש בה, מאה ידות על הלכות חלה והלכות נר; והעוברת על אזהרות של הלכות נידה, ענשה חמור, כי איסור שלה הוא כרת – ממילא תבין כי הזהירה בה, שכרה גדול ועצום, כי לפום צערא אגרא.

פרק א

כל הנשים יש להם וסת קבוע: יש רואה כל שלשים יום, ויש רואה כל עשרים וחמשה יום וכיוצא בזה. ואמרו בגמרא: והזרתם את בני-ישראל מטומאתם" - אמר רב יאשיהו: מכאן אזהרה לבני-ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן, וכמה? אמר רבא: עונה. והעונה היא יום או הלילה – שאם וסתה בלילה, אף-על-פי שרגילה לראות סוף הלילה, צריך לפרוש ממנה מתחילת הלילה. ויש אומרים דעונה זו היא לפני העונה שהוסת בה, דהיינו, אם וסתה ביום, צריך לפרוש ממנה כל הלילה שלפניו. ומרן ז"ל סבירא לה כדעה הראשונה, אך צריך לחוש לדעה זו השניה, בפרט בימים אלה שהגופים הם חלושים.

פרק ב

הפרשה זו היא דווקא מתשמיש-המיטה, אבל שאר קריבות אין צריך לפרוש; מיהו, מחיבוק ונישוק צריך לפרוש - מאחר דאסור לו לבוא עליה, איך יעשה חיבוק ונישוק ויגרה בעצמו תאוות היצר? ושומר נפשו ירחק מזה! וכן אם דרכו לישן עמה בימי טהרתה בכר וסדין אחד, הנה כל היכא דוסתה בלילה, לא יישן עמה בכר אחד, כי שמא תראה בתוך שינה ולא תרגיש אלא עד אור הבוקר, ונמצא הוא ישן עמה בקרוב בהיותה פורסת נדה, לכן צריך להיזהר בזה.

פרק ג

אם נשתנה וסתה, דהיינו, היה וסתה לראות כל שלשים יום, ושינתה וראתה יום כ"ח או כ"ט, אז אחר שתטבול מן הראיה של וסת זה ששינתה בו, צריכה לחוש בפעם הזאת לווסת השינוי שהוא יום כ"ח או יום כ"ט, ותפרוש בהם מתשמיש; דחיישינן שמא גם בפעם הזאת תראה ביום כ"ח או ביום כ"ט; וכן הוא הדין אם השינוי היה לאחור, דהיינו ששינתה לראות יום ל"א או יום ל"ג.

פרק ד

אישה שראייתה נמשכת ב' או ג' ד' ימים, שהיא שופעת או מזלפת בהם - הנה סברת מרן ז"ל דיום התחלת ראייתה הוא העיקר שצריכה לחוש לו לפרוש מתשמיש, וכיוון שעברה עונה ולא ראתה, מותרת. וכתב הרב "לחם ושמלה", דדעת הראב"ד והרמב"ן דחוששת לכל ימי משך הוסת, שכל יום ויום וסת בפני עצמו הוא; ולכן אפילו נעקר יום הראשון, חוששת לשאר הימים עד שיעקרו כולם, ויש לחוש לדבריהם, עד כאן; וכן עיקר דיש לחוש לדבריהם; מיהו אם עברה ושמשה בהם וארע תקלה שנטמאת בשעת תשמיש, אינו נידון כמי שבא על אשתו בשעת וסתה; ונפקא מנה טובא לעניין התיקון שצריך לעשות לזה האיסור.

פרק ה

אישה שאין לה וסת קבוע, אז שלושים שאחר ראייתה הוא לה וסת קבוע, וצריך לפרוש מתשמיש. וכל אישה שיש לה וסת קבוע, אינו נעקר אלא בשלוש פעמים; והמעוברת, לאחר שלשה חדשים מתחילת עבורה, וכן המניקה אינן חוששין לווסת. ותזהר האישה שלא תרחץ ביום זמן הוסת הקבוע לה, דחוששין שמא אורח בזמנו בא, וירד ברחיצה ולא הרגישה.

פרק ו

כלה שארע טבילתה בליל חופתה בעונה שהוסת בה, אע"פ שזו הבעילה הראשונה "בעילת" מצווה קריוה רבנן, אפילו הכי אסור לבוא עליה באותו הלילה; ואפילו אם וסתה הוא בסוף הלילה והוא משמש בתחילת הלילה, נמי אסור, וכאשר הורה הגאון "נודע ביהודה", מהדורא בתרא, סימן קי"ח.

פרק ז

כל אישה אינה נטהרת לבעלה אלא אם כן תספור תחלה ז' נקיים, ואפילו ראתה טיפת דם כחרדל. ואינה יכולה למנות ז' נקיים ולטבול אלא דווקא אם עברו עליה ששה ימים מיום שראתה בו; ויש מחמירים אחר ז' ימים, וכל אחד יעשה כמנהגו בזה. ופה עירנו בגדד, רוב העיר מנהגם למנות אחר ששה ימים, אך יש משפחות שמנהגם אחר שבעה ימים; על-כן, אישה אשר משפחתה נוהגים למנות ז' נקיים אחר שבעה ימים, והיא מן פעם ראשונה שנישאת רוצה לנהוג כאותם משפחות דנהגו אחר ששה, יכולה למעבד הכי, כיוון דלא נהגה עדיין כמחמירין. ואם יש אישה שנהגה כבר כמחמירין, ועתה מתחרטת מחמת סיבות הכרחיות - יכולה לעשות התרה על מנהג שלה בשבעה, ותנהג אחר ששה; מיהו, בעלה לא ישב עם המתירין להתיר לה.

פרק ח

כל זה - ברואה דם נידה, שהרגישה בו שיצא; אבל אם ראתה כתם על בגדיה, תספור ז' נקיים אחר שעברו עליה חמישה ימים מיום שמצאה הכתם על בגדיה. וכן הוא הדין כלה שנטמאת בדם בתולים ולא פרסה נדה, די לה בחמישה ימים כדין הכתם; אבל אם זו הכלה פרסה נדה גם כן, דינה כשאר נדות דעלמא, שסופרת אחר ששה או אחר שבעה כמנהג המחמירין.

פרק ט

אותם שנהגו להחמיר לספור ז' נקיים אחר שבעה לראייתם - אם נזדמן טבילתם בליל יו"ט שני או בשבת שלאחר יו"ט, ותהיה רחוקה הטבילה מן החפיפה הרבה, אז תוכל אותה הפעם לעשות כאותם שנוהגים לספור אחר ששה, כדי שטבול בערב יו"ט אחר

החפיפה תיכף; כן תעשה באותה הפעם דווקא שנזדמן כך, ואינה צריכה התרה על מנהג שלא שנהגה אחר שבעה, כיוון דאינה עושה כן אלא רק באותה הפעם שנזדמן כך; ועיין "תשובה מאהבה", חלק ב, וכאשר כתבתי בס"ד בסה"ק "מקבצאל". וכתבתי עוד: אם זו האישה הנוהגת לספור שבעה נקיים אחר שבעה לראייתה, נזדמנה טבילתה ליל-שבת, ואם תטבול מוכרח להיכשל בכמה איסורים של קליעת שיער וכיוצא, כי היא אישה חדשה ומוכרחת להתקשט בפני בעלה בזה ובכיוצא בזה בדברים שיש בהם חילול שבת, ואם תספור אחר ששה לראייתה, תהיה טבילתה בליל-ששי שהוא חול - מותר לה לספור אותה הפעם דווקא את שבעה נקיים אחר ששה לראייתה.

פרק י

קודם ספירת ז' נקיים צריכה לעשות הפסק בטהרה, דהיינו: ביום שישי לראייתה, או ביום שביעי להמחמירים, צריכה לעת ערב לבדוק עצמה במוך דחוק, ותלבש לבנים ונקיים. ומנהג כשר לרחוץ כל גופה במים חמין קודם הפסק בטהרה; ואם לא אפשר לה, אז די שתרחץ פנים של מטה בלבד.

פרק יא

זמן בדיקה זו של הפסק בטהרה, הוא חצי שעה קודם קריאת ה"מגרב", שקורא בסוף שעה י"ב ממש. ואם האישה היא דרכה להתפלל, צריכה לעשות הפסק בטהרה קודם שתתפלל ערבית; שאם התפללה ערבית - אינה יכולה לעשות הפסק בטהרה, וכן אם הדליקה נרות שבת או יו"ט - אינה יכולה לעשות הפסק בטהרה, אע"פ שעוד היום גדול.

פרק יב

העושה הפסק בטהרה במוך דחוק באותו מקום, צריך שיהיה מונח המוך באותו מקום כל בין-השמשות עד שיהיה ודאי לילה; ולא כאותם בורים שמכניסין המוך בשעת בדיקה ומוציאין אותו תיכף, אלא צריך שישאר מונח שם, ואחר שיהיה ודאי לילה, אז תוציא את המוך משם ותצניענו בקופסא עד הבוקר, כדי שתבדקהו לאור היום; וכמו שכתב רמ"א ז"ל בהגהת השולחן, סימן קפ"ו, סעיף ב, בבודקת את העדים אחר תשמיש; וכמו שכתב רש"י ז"ל בנדה, דף ט"ז, והתוספות שם בדיבור המתחיל "אימא", עיין שם; יען כיוון דהיא מוציאה אותו אחר שיהיה ודאי לילה, חשך היום, ואי אפשר לבדקו לאור היום, וגם לאור הנר אין לבדוק לכתחילה, וכמו שכתב מר"ן בבית יוסף, סימן קצ"ו, והביאו מור"ם בהגהת השולחן, סעיף ד, יעויין שם; וצריך להזהיר הנשים בדבר זה, להניח המוך באותו מקום כל בין-השמשות עד ודאי לילה. ואף על גב דמר"ן ז"ל התיר בדיעבד אם הוציאה אותו מיד, עם כל זה מודה דלכתחילה צריך להיזהר בזה; ועוד דהגאון "סדרי-טהרה" העלה מדברי הרמב"ם ז"ל וכמה רבוותא דאפילו בדיעבד מעכב.

פרק יג

בכל יום משבעה נקיים תבדוק פעמיים, אחת בשחרית ואחת סמוך לבין-השמשות; ובדיעבד אם בדקה רק ביום ראשון וביום השביעי, סגי לה; אך בדיקה של הפסק בטהרה לא תועיל להשלים בעד בדיקה של יום ראשון, אלא צריכה לבדוק ביום ראשון מלבד בדיקה של הפסק בטהרה. והנה פה עירנו בגדד יע"א יש הרבה נשים נוהגין דלא עבדי בדיקה בכל יום כאשר כתבנו, אלא עבדי ביום ראשון וביום השביעי. וכתבתי בס"ד בסה"ק "רב-פעלים" דיש להם על מה שיסמכו; אבל ראוי שכל אדם יזהיר את אשתו שתבדוק בכל יום כאמור לעיל. ואותם בורים שאין עושים בדיקה ביום ראשון וביום השביעי, אלא רק סומכין על הבדיקה של הפסק בטהרה לבד, עתידין ליתן את הדין ואוי להם!

פרק יד

אם אחר שספרה ז' נקיים שלמים כראוי, נעשה לה אונס ולא טבלה ליל ח', ונתאחרה טבילתה ארבעה או חמישה לילות - די לה באותה שבעה נקיים ששמרה אותם בשלמות ויכולה לטבול; ועיין ש"ך, סימן קפ"ז, סעיף קטן ח', עיין שם. ולאו דווקא נתאחרה ארבעה או חמישה לילות, אלא אפילו אם נתאחרה יותר, יכולה לטבול על סמך אותם השבעה נקיים, דכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק ד מהלכות איסורי ביאה, הלכה ז': אפילו נתאחרה ימים רבים ולא טבלה, כשתטבול, לא תטבול אלא בלילה.

פרק טו

כל בדיקות אלו - בין בדיקת הפסק בטהרה, בין בדיקה שבשבעה ימים נקיים - צריך להיות בצמר-גפן או בבגד פשתן לבן ישן, כי פשתן הישן הוא לבן ביותר מן פשתן החדש; ועוד, כי החדש קשה ואין הדם נדבק בו; ועוד, מתוך שהוא קשה, חוששת שמא יסרך, ואינה בודקת בו יפה. ופה עירנו בגדד, כל הנשים דרכן לבדוק בצמר-גפן. וצריך שתכניסנו יפה בעומק בחורים ובסדקים עד מקום שהשמש דש; ובדיעבד אם בדקה יפה בחורין ובסדקין בעומק כפי כוחה, אע"פ שלא הגיע למקום שהשמש דש, סגי לה. והבתולות שבודקות קודם נישואין, דפתחן סתום ואי אפשר לבדוק עד מקום שהשמש דש, יבדקו יפה כפי מה שאפשר; אבל קינוח בעלמא אין זה בדיקה; ועיין "חכמת-אדם" ו"חנוך-בית-יאודה" ו"מחצית-השקל" ועוד.

פרק טז

אם ספרה שבעה נקיים וטבלה כראוי, ואחר שבאה לביתה וישבה עם בעלה, פרסה נדה באותה לילה קודם ששמשה עם בעלה - הרי זו פוסקת בטהרה ליום המחרת, ותמנה שבעה נקיים ותטבול, ואין צריכה להמתין חמישה ימים קודם ספירת ז' נקיים, וכאשר

הורה גבר הגאון "פני-יהושע" ז"ל, כיון דלא שימשה עדיין; ואף-על-גב דבעלמא אנחנו מחמירים בלא שימשה, דגזרינן אטו שימשה, מכל מקום בכהאי גוונא דהוא מילתא דלא שכיחא שתפרוס נדה בליל טבילתה - לא גזרינן; ולא בעינן חמישה ימים קודם ז' נקיים, כיון דעדיין לא שמשה; ודלא כהגאון נודע ביהודה, מהדורה תנינא, סימן קכ"ה, דהצריך חמישה ימים; דהא כמה גאונים, ורבני אשכנז וספרד הסכימו כסברת הגאון "פני-יהושע". ועיין "סדרי-טהרה" ו"בית-מאיר" ו"חכמת-אדם", ועיין עוד להרב "תשובה-מאהבה" ועוד אחרונים, וכן אנחנו מורין. ואם טעתה במניין השבעה שלא היו אלא שישה, וטבלה ושימשה עם בעלה, ונודע לה שחסר יום אחד - צריכה להמתין שש עונות שלמות, דהיינו ארבעה ימים עם היום שטבלה בו, ואח"כ תמנה יום נקי אשר חסר לה, ותטבול; אך סתירה של אחר שבעה, כגון שספרה ז' נקיים שלמים וטבלה טבילה פסולה, הן מחמת חציצה או פיסול אחר, אע"פ ששמשה עם בעלה אינה צריכה להמתין שש עונות, אלא טובלת טבילה שנית כראוי בכל לילה שתרצה, דהא כבר ספרה ז' נקיים שלמים, רק שהייתה מחוסרת טבילה שלא טבלה כראוי.

פרק יז

אע"ג דכתיב(ויקרא טו,כח) "וספרה לה" ו"האגודה" ושל"ה סבירא להו צריכה לספור בפה, מכל מקום רבים חלקו בזה וסבירא להו במחשבה סגי, וכן עמא דבר; אך שבעה ספורים גמורים בדעתה בעינן, אבל אם התחילה לספור בדעתה ז' נקיים ובאמצע חזרה בה, שעלה בדעתה שלא לטבול מחמת איזה סיבה, כגון שבעלה רצה לילך למקום אחר, או שנתקוטטה עם בעלה והלכה לבית אביה, ואחר ב' או ג' ימים בטלה הסיבה וגמרה בדעתה לטבול – בטלו אותם מקצת השבעה שספרה מקודם, וצריכה לספור שבעה מחדש.

פרק יח

אישה שמכינה עצמה לנשואין, צריכה לספור ז' נקיים, משום דם חימוד - בין שהיא קטנה דעדיין לא ראתה דם נדה, בין שהיא זקנה שפסקה מלראות; וצריכה לבדוק בשבעה נקיים אלו כמו בשבעה נקיים של דם נדה, כי החזיקו אותה חז"ל כמו נדה ממש. ואם ספרה ז' נקיים ונדחו הנשואין מחמת איזה סיבה, ואח"כ נתפשרו ונתרצו לעשות הנישואין, צריכה לספור ז' נקיים מחדש, מפני שנולד לה חימוד חדש. ומחזיר גרושתו, גם כן צריכה לספור ז' נקיים, אפילו גרשה כשהיא מעוברת או מניקה, והחזירה בעודה מעוברת, דצריכה ז' נקיים משום חימוד.

פרק יט

הכונס את הבתולה, בועל בעילת מצווה; ואע"פ שדם בתולים שותת ויורד, גומר ביאתו ואינו חושש; אבל לאחר שגמר ביאתו, פורש עצמו ממנה והיא טמאה, ואפילו לא מצאה דם, טמאה, דחוששין שמא יצא טיפת דם וחפהו שכבת-זרע, על-כן מחזיקין אותה כנדה גמורה, כך כתב מר"ן ז"ל בשולחנו הטהור; אך מור"ם ז"ל כתב: ויש מקילין אם לא ראתה דם, ונהגו להקל אם לא גמר ביאה, רק הערה בה ולא ראתה דם, אבל אם בא עליה ביאה ממש, צריך לפרוש ממנה אע"פ שלא ראתה דם, עד כאן לשונו. ובדברי הרמב"ם ז"ל, בפרק ה' מהלכות אסורי ביאה מפורש, דגמר ביאה הוא הכנסת האיבר לפנים מן הלול, עיין שם; וזה יהיה בהכנסת כל האיבר. והנה פה עירנו בגדד יע"א נהגו להקל אם לא ראתה דם; אך אם יודע הבעל בעצמו שעשה גמר ביאה, אין להקל, וצריך לפרוש ממנה אע"פ שלא ראתה דם. ובשבת מותר לבעול הבתולה, אע"פ שעושה חבורה.

פרק כ

היולדת - בין ילדה ולד חי, בין מת - טמאה טומאת לידה, שבעה ימים לזכר וארבעה עשר לנקבה, וזו היא טומאת לידה הכתובה בתורה. וימים אלו דאחר לידה, אע"פ שהם ימי טומאה, עולים לה לשבעה נקיים אם ספרה בהם כראוי, ושמרה אותם בשביל שבעה נקיים; ובלבד שלא תטבול קודם י"ד לנקבה, אלא תמתין עד ליל ט"ו ותטבול. וכל זה הוא מדינא, אך יש מקומת נוהגים שאין טובלות תוך ארבעים יום לזכר ושמונים לנקבה. ופה עירנו בגדד יע"א יש מקצת נשים שנהגו בכך, אבל רוב הנשים לא נהגו בזה, אלא כל זמן שתראה עצמה שיכולה לעשות הפסק בטהרה אחר ז' לזכר וי"ד לנקבה, סופרת ז' נקיים וטובלת, בין לזכר, בין לנקבה. ולכן אנחנו מורים פה עירנו: מי שנהג בארבעים ושמונים, ישאר במנהגו; מיהו, אם אלו המחמירין בארבעים ושמונים קשה עליהם דבר זה מחמת איזה סיבות הכרחיות, יכולין לעשות התרה על חומרא זו, ואז יעשו כמנהג רוב הנשים שבעיר זו. וכתבתי בס"ד בתשובה בסה"ק "רב-פעלים", שיש בזה ספר ספקא והוא: ספק כמאן דאמר "מנהג בסתמא, תולין בטעות ומבטלין ליה"; ואם תמצי לומר הלכה כמאן דאמר "תולין בגדר וסייג" - שמא הלכה כמאן דאמר דעל ידי שאלה מותר; וספק ספקא זה הוא מתהפך; וכיון דהוא מידי דרבנן, סמכינן על ספק ספקא זה להתיר אפילו בהיכא דכל אנשי העיר נוהגים בכך, וכל שכן בהיכא דרוב העיר לא נהגו בכך, דיש להתיר לאותם המיעוט ע"י שאלה, וכיון דאין מנהג קבוע בעיר, הוי מנהג יחידים. ועיין "תשובה מאהבה", יורה דעה, תשובה שס"ו, שכתב דמצווה להתיר מנהג זה ע"י שאלה; ועיין "פלתי", יעוין שם. וכתבתי שם דאף על גב דקימא לן: אין מתירין הנדר עד שיחול - היינו דווקא בנדר, אבל מנהג מתירין קודם שיחול; וכמו שכתב מהר"י עיא"ש

ז"ל ב"בית-יאודה", חלק 'ב, סימן צ"ז, והביאו בשיורי ברכה, אות ז', יעוין שם. וכתבתי עוד שם דדור החדש שלא נהגו עדיין בחומרא זו, יכולים לנהוג כרוב אנשי העיר, אע"פ שאמותיהם נהגו בזו החומרא של ארבעים ושמונים; ועיין "פתחי-תשובה", סימן רי"ד, סעיף קטן ד מה שכתב בשם "זכרון-יוסף". ודע דאפילו אותם שנהגו להחמיר בארבעים ושמונים, אין להם חומרא זו אלא ביולדת ולא במפלת; ועיין "סדרי-טהרה", סימן קצ"ד, סעיף קטן ו', ו"תשובה מאהבה", חלק ב, שהביא דברי הגאון "חכם צבי" ז"ל וקלסיה, יעוין שם. מיהו, דין טומאת לידה שהוא שבעה לזכר וארבעה עשר לנקבה, ישנו גם במפלת; וכל שהפילה תוך ארבעים יום, כגון שברור לה כן מחמת שלא שמשה קודם, אין נוהג בה דין טומאת יולדת, אלא דינה כשאר נדות.

פרק כא

אישה שהיא בחזקת טמאה, אסור לבעלה לבוא עליה עד שתאמר לו "טבלתי"; ואין צריך שתאמר לו בפה מלא, אלא כל שעברו ימים שאפשר לה למנות ולטבול, והיא באה ושכבה אצלו, די בזה; וכמו שכתב הרב "לחם ושמלה", ודלא כהרב "חוות-דעת" ז"ל. ואם הוחזקה נדה בשכנותה, כגון שראוה לובשת בגדים המיוחדים לימי נידתה, חשיבה טמאה ודאי. ואם אמרה לבעלה "טמאה אני", ואחר כדי דיבור אמרה "טהורה אני", אינה נאמנת; ואם נתנה אמתלא לדבריה, נאמנת; ואפילו שבעלה יודע מדעתו האמתלא - צריך שתאמר לו האמתלא בפרוש; ולא מהני האמתלא אלא בהיכא דאמרה "טמאה אני" ולא עשתה מעשה, אבל אם לבשה בגדים המיוחדים לנידתה, אפילו אמרה אמתלא אינה נאמנת. ופה עירנו בגדד אין דרך שיאמרו הנשים בפיהם על טומאתם, אלא אם בא למסור לה חפץ, מושכת ידה ואינה מקבלתו; ואם בא לילך בצדה ליגע בה, היא מרחקת עצמה, ומזה יבין שהיא טמאה; לכן אם עשתה כך, צריך שתאמר האמתלא בפרוש.

פרק כב

אע"פ שבעלה מותר להתייחד עמה בימי טומאתה, מכל מקום לא ישחוק עימה בדברים המרגילים לערווה כל זמן שלא טבלה; ואפילו לזרוק חפץ מזה לזה אסור; ואם יש בידה נר דולק, והבעל מדליק סיגריה של טבק מן השלהבת, או מדליק נר שבידו מן נר שבידה - אוסר הרב "יד-אליהו" ז"ל, וכן מהרש"ק ז"ל ב"שירי-טהרה" נמי אסר בזה. ואם יש נוצה על בגדיה, והוא נופח להסירה ברוח פיו - אוסר הרב "מנחת-יעקב" ז"ל; והגם דהאחרונים התירו בנפיחה, נכון להחמיר; מיהו ודאי אסור שתניף עליו במניפה להביא לו רוח קר, כי זה הוי דבר חיבה אע"פ שאינה נוגעת בו.

וכן אין אוכלין על שולחן אחד אלא אם כן יש שינוי, שיהיה שום דבר מפסיק בין קערה שלו לקערה שלה, כגון לחם שאין אוכלים ממנו, או קנקן שאין שותין בו, כדי שיהיה

היכר בזה. ויש מתירין בהיכא דהיא משנה מקומה, שאינה יושבת במקום שרגילה לישב בזמן טהרתה; וכן יש מתירין אם כל אחד אוכל מקערה שלו; ויש מתירין אם יש עוד אחרים מסובין על השולחן; ועל-כן יש לסמוך להתיר בתנאים אלו במקומות שרגילים בכך, וקשה עליהם מאד הדבר הזה שתאכל היא לבדה חוץ לשולחן. ואותם שדרכם להניח כל הבשר בקערה גדולה וכן כל המרק בקערה גדולה וכן האורז, והם יש להם כל אחד קערה לפניו, ונוטלין כל אחד ואחד מן המסובין בכף מן הקערות הגדולות ומניחין בקערות שלפניהם, ואז אוכלים כל אחד ואחד מקערה שלפניו, שרי בכהאי גונא, דחשיב בזה כל אחד אוכל בקערה בפני עצמו. גם יזהר הבעל שלא ישתה משיורי הכוס ששתתה היא ממנו, וכן לא יאכל משיורי מאכל שלה; ואם הפסיק אדם אחר ביניהם, או שהורק מכלי אל כלי, אפילו שהוחזר לכלי הראשון, מותר. ודווקא הבעל אסור לשתות ולאכול משיורים שלה, אבל היא מותרת לאכול ולשתות משיורים שלו. ואם אכלה ושיירה או שתתה ושיירה והלכה לה, מותר לבעלה לאכול ולשתות השיורין, דכיון שהלכה לה אין כאן חיבה. ואם בא הבעל לאכול השיורין אחר שאכלה, והתחיל לאכול, וקודם שגמר אכילתו באה, מותר לסיים אכילתו בפניה; כן העלה הגאון מהר"ם ב"יד-אליהו"; וכן העליתי אנא עבדא בסה"ק "רב-פעלים", והבאתי בסיעתא דשמיא כמה ראיות בזה להתיר.

פרק כג

לא ישב במטה המיוחדת לה אפילו שלא בפניה, וכל שכן דאסור לישן על מיטתה; והוא הדין דאסור לישב על כרים המיוחדים לה, אבל מותר ליגע בהם, ואפילו בסדין שעליו הדם מותר ליגע. והיא מותרת לישב על מיטתו, אבל לישן על מיטתו אסור. ואם יש ספסל ארוך שאינו מחובר לכותל, ומתנדנד כשיושבין עליו, אסור לישב עליו שניהם אע"פ שאין נוגעים זה בזה. ואע"פ דמר"ן ז"ל בבית יוסף כתב: חומרא זו דישיבת הספסל, שמעתי שנוהגים בה האשכנזים, אבל הספרדים לא נהגו בה - הנה המנהג פשוט בעירנו מקדם קדמתה שלא לישב עליו שניהם אפילו אין נוגעים זה בזה; ויש מתירים אם יש אדם אחר יושב ומפסיק ביניהם. ואם הוא כבד הרבה שאינו מתנדנד, מותרים לישב עליו אפילו אין אדם מפסיק ביניהם, כל שאין נוגעים זה בזה. ואסור לישב על מחצלת חדשה אפילו אין נוגעים זה בזה, מפני שמתנדנדת. ולא ילכו שניהם בעגלה אחת או בספינה קטנה, אם הולכים בשביל טיול; אבל אם הולכים לצורך, מותר אפילו אם לבדם יושבים, ורק שלא יהיו נוגעים זה בזה.

פרק כד

לא יסתכל במקומות המכוסים שבה אפילו בעקבה, אבל מותר להסתכל במקומות הגלויים שבה ואע"פ שנהנה בראייתו. ולא תמזוג לו כוס יין בפניו, ולא תניחנו לפניו על השולחן, אלא תניחנו על הארץ או על הספסל, או תמסרנו לאדם אחר; ושלא בפניו מותרת להניחו על השולחן גם כן. ויש מחמירים גם בקערה של מאכל המיוחדת לו דווקא, שלא תניחנה לפניו על השולחן. וטוב לחוש לדבריהם היכא דאפשר, ועיין "חכמת-אדם". וכשם שאסור לה למזוג לו הכוס לפניו, כן הוא אסור למזוג לה; וכן אסור לשלוח לה כוס של ברכה, וכן נמי אסור לשלוח לה כוס המיוחד לה, כגון ליל פסח.

פרק כה

אסור להציע לו מיטתו בפניו. ודווקא פריסת הסדינים והמכסה, שהוא דרך חיבה; אבל כרים וכסתות, שהם טורח ואינם דרך חיבה, שרי. וכתב הרב "לחם ושמלה", כי לדעת כמה פוסקים גם זה אסור, עיין שם; ונראה לי דנכון להחמיר בזה היכא דאפשר; וכל זה דווקא בפניו, אבל שלא בפניו, מותר אף על פי שהוא יודע שהיא המצעת אותם, שרי. ואסור להריח בבשמים שלה אף על פי שהסירתם מעליה; וכתב ברכי יוסף רמז לדבר: "סוגה בשושנים" - שעושה סייג גם בשושנים. ואסור לשמוע קול זמר שלה; ועיין "לחם ושמלה", סעיף קטן כ. ופה עירנו מנהג הנשים לזמר להילד בקול נעים כדי שישן וכדי שלא יבכה, וצריך להיזהר בזה אם אשתו נדה; אך אם הילד בוכה הרבה, וצריך לזמר זה שמלומד בכך, ואין מקום לבעל לילך שם, נראה דיש להקל. ואסור לתת לפני בעלה קיתון של מים והכלים שירחץ בהם פניו ידיו ורגליו, מפני שהוא דרך חיבה, ואין המים צוננים, וכנזכר בש"ך בשם רבנו יונה ז"ל. וכל אזהרות הנזכרות לעיל, הם שייכים גם בשבעה נקיים, כל זמן שלא טבלה עדיין. והמזהיר והנזהר, עליהם תבוא ברכת טוב.

שמיני

פתיחה

ולהבדיל בין הקדש ובין החל, ובין הטמא ובין הטהור (ויקרא י, י). נראה לי, בסייעתא דשמיא: הא דסמך ההבדלה אשר בין הקודש ובין החול להההבדלה אשר בין הטמא ובין הטהור, כי מצינו בזוהר הקדוש, פרשת בראשית, דף נ, דזיווג האדם עם אשתו בליל טבילתה – כמו זיווג ליל-שבת שיש בו זיווג עליון, עין שם. והדבר יפלא, איך יהיה החול שבת? אך הטעם מפורש בבאור הזוהר: אם שמרו איש ואשתו ימי נידה כראוי, ונתרחקו ונבדלו זה מזה כראוי כפי הלכות האמורים בנידה, אז על-ידי זה הקליפה תתרחק ותבדל מן סטרא דקדושה הרחקה והבדלה גמורה, מידה כנגד מידה: כמו דטומאת האישה מובדלת מטהרתו של איש, כן הקליפה שהיא חול תבדל מן הקדושה למעלה; ועל-כן

בזכות זה, אז כאשר תטהר האישה בטבילה כראוי, ותדבק בבעלה שהוא דבוק טהור בטהור, אז הקדוש-ברוך-הוא בחסדו מאיר להם בשרשם הארה גדולה של חיבור וזיווג עליון של הספירות במדרגה של שבת-קודש בשרשם דווקא; וממילא נעשה זיווג שלהם כזיווג של שבת-קודש שמאיר בו זיווג עליון. והשתא בזה מובן הטעם דסמך הכתוב הבדלת בין קודש לחול להבדלת בין הטמא ובין הטהור, לרמוז, על-ידי שיעשו ישראל למטה הבדלה בין הטמא ובין הטהור, יהיה ההבדלה למעלה בין הקודש ובין החול שהוא הקליפה. ובשכר זאת, בליל הטבילה אחר שתטבול האישה ותטהר במי החסד מים חיים, יזכו האיש והאישה להארת זיווג עליון של שבת-קודש באורות העליונים. על-כן כמה וכמה צריכה האישה להישמר ולהיזהר בכל הלכות נידה אחת לאחת; ובפרט בהלכות טבילה, שבה תלויה טהרתה, שעל-ידה תקבל ההארה הגדולה באותה לילה בזיווגה עם בעלה.

פרק א

אין האישה עולה מטומאתה עד שתטבול את כל גופה עם כל שערותיה בבת-אחת במי מעין או מקוה שיש בהם ארבעים סאה. וצריך שיעלה בתשבורת ארבעים וארבעה אלף ומאה ושמונה עשרה אצבעות, ועוד חצי אצבע פחות רביע; וצריך לעשות החשבון באצבעות דווקא ולא לשער במשקל, כי המדידה היא העיקר; ועיין "שיורי-ברכה". וצריך שיהיו המים שבחריץ גדול יותר משיעור הנזכר, בכדי שאחר שתטבול ויפחתו המים מכניסתה בו, ישארו המים שיעור ארבעים סאה הנזכר; מיהו, אע"פ שיש שם הרבה יותר מארבעים סאה, אם אין גבוהים למעלה מטבורה זרת שהוא שנים עשר גודלים - אסור לטבול בו לכתחילה.

פרק ב

מקוה זה שהוא כשר לטבילת נדה, היינו שהמים באים מן מי-גשמים, ונופלים מאליהם לתוך המקוה; אבל מים שאובים ע"י אדם שנתנם לתוך המקוה, פסולים; מיהו, יש מקומות שהמים באים ונמשכים מן הנהר לתוך הצינורות ע"י מכונה, שמדליקים אש תחת הדוד, ומעלה הבל בתוך המוכני ויתגלגל, ועל ידי כך יעלה המים לתוך הצינורות שהם פתוחים משני עבריהם, והמים נופלים מאליהם תוך הצינורות. וכתבתי בזה תשובה באורך בסה"ק "רב-פעלים", להתיר המקוה הנעשה בכך, אע"ג דזה נעשה מכוח האש אשר האדם מדליק בידיים - אין בזה פיסול, משום דעליית המים היא נעשית ע"י שלשה כוחות בזה אחר זה; ואפילו דהגאון "תבואות שור" מחמיר בכוח כוחו - מודה בשלשה כוחות. ופה עירנו, תהילות לאל, שיש לנו בורות מים חיים בכמה וכמה חצרות שבעיר שבהם טובלות הנשים, וזה עדיף ממקוה בכמה פרטים; ועיין "שאלת-יעבץ",

חלק א', דאוותה נפשו מאד לבאר-מים אשר מוכשר לזבין, אע"ג דקימא לן כמאן דאמר דמקוה כשר לטבילת נדה, יעוין שם.

פרק ג

לא יהיה עליה דבר חוצץ אפילו כל-שהוא. ויש דברים חוצצין לכתחילה דווקא, ובדיעבד טבילתה כשרה; ויש חוצצין גם בדיעבד. על כן אם טבלה ונמצא עליה איזה דבר, תשאל למורה, כדי לדעת אם זה חוצץ בדיעבד או לא.

פרק ד

בצואה שתחת הציפורן, יש חילוק בין אם הוא כנגד הבשר לבין אינו כנגד הבשר; ולפי שאין יכולין לכוון מה נקרא כנגד הבשר, נהגו הנשים ליטול הציפורנים, בין של ידיים, בין של רגליים. ואם שכחה אפילו ציפורן אחת וטבלה, צריכה טבילה אחרת. במה דברים אמורים? אם הרגישה בציפורן קודם ששמשה עם בעלה, אבל הרגישה אחר ששמשה עם בעלה: אם יש צואה בציפורן שלא כנגד הבשר, תטבול טבילה אחרת; ואם הצואה היא כנגד הבשר בלבד, לא תטבול טבילה אחרת. כן אנחנו מורין פה עירנו יע"א מאבותינו; מיהו אם שכחה ציפורן של רגליים דווקא, כתבתי בסה"ק "מקבצאל" דיש להתיר בזה משום ספיק ספקא; ועיין "פתחי-תשובה", סעיף קטן ח', דבצפרני רגליים יש להקל, עיין שם. וכל זה בצואה, אבל אם יש בצק תחת הציפורן, אפילו כנגד הבשר דווקא, הרי זה חוצץ וצריכה טבילה אחרת בכל גוונא.

פרק ה

אם יש לה נפח על מקום הציפורן, ואינה יכולה לחתוך וגם אינה יכולה לחטט, אם היא נפוחה כל כך שאין הטיט שתחת הציפורן נראה, אינו חוצץ. ואם בשבת ויו"ט שכחה ליטול ציפורניה מבעוד יום, ונזכרה אחר שקדש היום, מנהגינו להתיר לקוץ אותה ע"י גוי. וילמדו את הגויה שהיא תיקח את ידי האישה כדי לקוץ, ותזהר גם-כן שלא תעשה עם הגויה סיוע.

פרק ו

חציצה - לאו דווקא על גופה, אלא אפילו בבית-הסתרים שאין המים באים שמה, מכל מקום צריכין להיות ראויין לביאת מים. לפיכך צריכה לנקות שיניה; ואם טבלה ונמצא אח"כ דבר בין שיניה, לא עלתה לה טבילה. ולכן נוהגין שלא לאכול בשר ביום לכתם לבית-הטבילה, מפני שהבשר נכנס בין השיניים יותר משאר אוכל, וחוששין שמא לא ינקום יפה. ובשבת ויו"ט דמוכרחים לאכול בשר, יזהרו לנקות יפה יפה. ותזהר כל יום הטבילה שלא לעסוק בבצק וכיוצא בדברים הנדבקים שאינם עוברים מן הגוף בנקל.

וערב שבת וערב יום טוב שמוכרחת לעסוק בזה, תזהר לרחוץ יפה אחר כל עסק, ותשים דעתה על זה. ותזהר שלא לאכול בין חפיפה לטבילה שום מאכל כלל.

פרק ז

אם שכחה להעביר שער של מקום ערווה - אם כבר רחצה אותו מקום היטב קודם טבילה, ולא נשאר שום זיעה ושום דיבוק בשערות, אינו חוצץ בדיעבד; ועיין "שיורי ברכה", סעיף קטן ב'.

פרק ח

אישה שיש לה שן תותבת של עצם או של כסף שמעמידין אותו במקום השן שנפל ממנה כדי שלא תתגנה - העליתי בסה"ק "רב-פעלים", דאם אין דרכה להסירו לפעמים כדי לנקותו, אינו חוצץ, ויכולה לכתחילה לטבול בעודו עליה; אבל אם דרכה לפעמים להסירו כדי לנקותו, נכון להסירו קודם טבילה, כמו שכתב הרב "מאורי-אש", יורה דעה, סימן עה ועו; ורק אי איכא טרחה גדולה בהסרתו, שצריכה לילך אצל האומן להסירו לה מפני שהוא קבוע בחוט כסף, וצריך אומן להסירו ולהחזירו, ויש לה בושה בדבר זה שתתפרסם טבילתה - יש לסמוך על סברת המתירים לטבול בשן זה בכל גוונא; ואין לחוש לסברת הגאון "שואל ומשיב" קמא, חלק ג, סימן כ"ז, שאסר וחלק על המתיר; וכאשר הארכתי בס"ד בסה"ק הנזכר, ודחיתי כל ראיות שלו; ועוד הבאתי שם דבריו ב"שואל ומשיב" תנינא, חלק ג', סוף סימן ק"ח, שנראה שחזר בו הרב מסברתו הנזכרת, שהתיר שם בעיניים אע"פ שלפעמים מסירה אותה, יעוין שם.

פרק ט

אישה שהתיך לה הרופא עופרת בתוך נקב השן שלה לרפואה, אע"ג דהרב "חכמת-אדם" ס"ל דהוי חציצה, ופרש טעמו ב"בינת-אדם", אות י"ב - הנה יש להשיג על ראיות שלו; והעיקר כהגאון "שואל ומשיב" תנינא, חלק ג', סימן ק"ח, דפלג על "חכמת-אדם" והתיר בזה, יעוין שם. וכן בספר "חוקי-דעת" כתב דה"מאיר נתיבים" למהרש"ך החליט להתיר, יעוין שם; וכן הרב "נחל-אשכול", חיבור על ספר "האשכול", בהלכות מקואות, סימן ס"ה, אות ו', האריך להתיר בזה, יעוין שם. ועל-כן העליתי בס"ד בתשובה בסה"ק "רב-פעלים" לסמוך על המתירין, ובפרט שהוא מידי דרבנן.

פרק י

אישה שיש לה חולי אוזן, והרופא אמר אם יכנסו המים באוזנה יזיק לה מאד - העליתי בסה"ק "רב-פעלים", דאין לה לעשות תקנה לעצמה להניח צמר-גפן באוזנה כדי שלא יכנסו המים, כי בזה הוי חציצה; אלא תעשה כאופן שעשה הרב "שיבת-ציון" ז"ל, סימן מ"ב - שתרד חברתה עמה למקוה, ותעמוד רחוק ממנה, ותטביל חברתה את ידה במקוה,

ואח"כ תתחוב חברתה את אצבעה באוזני האישה הזאת, ותזהר שלא תתחוב בחוזק אלא ברפיון קצת; אבל היא עצמה לא תניח אצבעה באוזנה, כי אי אפשר להגביה ידיה בשעת טבילה.

פרק יא

צריכה להיזהר לעשות החפיפה ביום השביעי סמוך לטבילה. וקודם החפיפה תחתוך ציפורני ידיה ורגליה, ותסיר שיער בית-השחי וערווה בכל אופן שיהיה - הן ע"י חוט, הן ע"י תער, הן ע"י סם - באופן שתסיר כל השיער כולו מעיקרו, ואח"כ תעסוק בחפיפה, וכך היא: תרחץ ראשה במים חמין, ואפילו בפושרין או חמי-חמה סגי, ותסרק שיער ראשה במסרק היטב שלא יהיו השערות דבוקין ומקושרין; והסריקה תהיה בשעת רחיצה בחמין, שבזה יהיה השיער מנוקה היטב; ואח"כ תרחץ בחמין שיער ריסי עיניה, ותשפשף בידיה להפריד השערות של ריסי עיניה שלא יהיו נדבקין ומקושרין; ובפרט אישה שיש לה מחוש בריסי עיניה, שדרכם להיות דבוקים זה עם זה, שצריכה לשים לבה על ניקיון שלהם היטב. ותזהר שלא יהיה לפלוף בעיניה - הן מבפנים, הן מבחוץ, אפילו לח; ואח"כ תרחץ כל גופה בחמין, ותשטוף בשעת חפיפה גופה ושיערה, ותסיר כל לחלוחי צואה שעל בשרה שהם מחמת זיעה; וגם תרחץ היטב בין אצבעות רגליה מן האבק שנדבק שם, ותנקם יפה בין כל אצבע ואצבע, ולא תשכח אחת מהם; ותעיין היטב ותבדוק בכל גופה בכל מקום שאפשר לה לבדוק, שלא יהיה עליה דבר חוצץ. וכן לפעמים יש מיני כינים מתים דבוקים בשיער, ותשגיח היטב עליהם להסירם. וכן צריכה להסיר הצואה מתוך החוטם בפנים מה שאפשר, אבל מה שהוא למעלה בתוך החוטם, לא חייץ; וכן צריכה להסיר צואת האוזן ולנקותה יפה. ויש נשים שדרכן לשפשף ראשם בטיט שקורין בערבי "טין כאווא" (בוץ רחצה) כדי לנקותו היטב, ומכוח השפשוף בטיט זה יכנס מן הטיט בתוך האוזן, וידבק שם במקום שהוא נראה לכל; לכן צריך שתשים לב לרחוץ אוזניה במים חמין אחר השפשוף, שמא נשאר שם מן הטיט הזה.

פרק יב

אע"פ שסרקה וחפפה בביתה, תישא מסרק עמה לבית-הטבילה, ותסרוק שם קודם טבילה. ואע"פ שחפפה כראוי ועיינה גופה כראוי בשעת חפיפה, עם כל זה אחר שתפשוט חלוקה לטבול, בעודה עומדת על שפת המקוה, צריכה לעיין ולבדוק גופה בכל מקום שאפשר לראות; וגם תמשמש בידיה ובראשה וגבה לבדוק אם יש שם דבר חוצץ. ועיון ובדיקה זו היא מדאורייתא, ולכן צריך להיזהר בה מאד שלא תשכחנה.

פרק יג

חל טבילתה בליל מוצאי-שבת, שאי אפשר לה לחוף ביום, תחוף בערב-שבת, ותחזור במוצאי-שבת לחוף ולסרוק מעט בחמין; וכן אם חל טבילתה במוצאי יו"ט; וכן אם חל יו"ט ביום חמישי ושישי, וחלה טבילתה במוצאי-שבת - תחוף ביום ד' שהוא ערב יו"ט, ותקשור שערותיה ותשמרם שלא יתבלבלו. ותזהר באותם הימים שבין חפיפה לטבילה שלא ידבק בה מאומה מן מאכל ומשקה שדרכן להדבק בבשר. ואם היא עקרת-הבית וצריכה לעסוק בידיה וליגע בדברים הנדבקים, תרחץ ידיה אחר כל פעם שעוסקת. ובליל טבילתה: אם הוא חול המועד, תעשה חמין ותרחץ ותסרוק קודם טבילה; ואם הוא שבת אחר יו"ט, תעיין היטב ותבדוק גופה ושערות ראשה שלא יהיה דבר חוצץ, ותדיח בית-הסתרים במים חמין שהוחמו ביו"ט, אבל לא תרחץ כל גופה; ותנקה שיניה קודם טבילה, שלא ישאר בשר ולא שום פרורין, ותטבול.

פרק יד

צריך לעמוד על גבה יהודית גדולה בת י"ב שנה ויום אחד בשעה שטובלת, כדי שתראה שלא ישאר שיער אחד משערות ראשה צף על-פני המים. ואם יש ספק שמא נשאר משהו בחוץ, אפילו בדיעבד לא עלתה לה טבילה. ולא תאחוז בה חברתה בשעת טבילה; ובשעת הדחק שצריכה לכך, אז חברתה תטבול ידה תחילה במקוה ותאחז בה ברפיון.

פרק טו

לא תטבול בקומה זקופה, מפני שיש מקומות אשר מסתתרים בה ע"י כך. ואל תשחה הרבה עד שידבקו סתריה זה בזה, אלא שוחה מעט, עד שתחת דדיה יהיה נראה כדרך שנראה בשעה שמיניקה את בנה; ואינה צריכה להרחיק ירכותיה זו מזו יותר מדי, וגם לא להרחיק זרועותיה מהגוף יותר מדי, ויהיו כדרך שהם בעת הילוכה.

פרק טז

אינה צריכה לפתוח פיה כדי שיכנסו המים, ולא תקפוץ אותו יותר מדי, אלא תשיק שפתותיה זו לזו דיבוק בינוני. ואע"ג דאם קרצה שפתותיה לא עלתה לה טבילה כמו שכתוב בסעיף כ"ז, מכל מקום אם קרצה שיניה, לא הוי חציצה, כמו שכתב "פתחי תשובה", סעיף קטן י"ג, בשם "חמודי-דניאל". ולא תעצים עיניה ביותר, דעל ידי כך נעשים קמטים למטה; וגם לא תפתח עיניה ביותר, דנעשים קמטים למעלה, אלא תסגרם ברפיון.

פרק יז

לא תטבול ביום, ואפילו אם טובלת ביום השמיני; ורק היכא דאיכא אונס גמור שאינה יכולה לטבול בלילה, תטבול ביום השמיני; אבל ביום השביעי לא תטבול בשום אופן.

והכלות, בטבילה ראשונה שטובלין קודם החופה שאי אפשר לטבול בלילה, טובלין ביום השמיני. ובשעת הדחק, כגון שאם יתאחרו עוד, תהיה הביאה סמוך לוסתה, או שיש להם הכרח אחר, מותר שתטבול הכלה טבילה הראשונה שקודם החופה שעדיין לא הלכה אצל בעלה, ביום השביעי, דיש לסמוך על המתירים בזה כי רבים המה, וכמו שכתבתי בסה"ק "מקבצאל". ומה שהתרנו לטבול ביום השביעי, זה אינו אלא לכלה בטבילה הראשונה דווקא.

פרק יח

לא תעמוד על שום דבר המקבל טומאה בשעת טבילה; לכן אם המקוה עמוק הרבה, אין מביאין כלי וכופין אותו על גביו כדי שתעמוד עליו, אלא מסדרים אבנים גדולות זו על גבי זו ועומדת עליהן. ובמקום שנהגו לשפוך עליה מים אחר הטבילה ביציאתה מן המקוה בעוד רגליה במים לחמם גופה, אין למחות בהם; ופה עירנו בגדד נוהגים היתר בזה. ויש מקומות שעושין "מאכינה" (מכונה) אצל המקוה לחמם המים שבו כדי שתטבול בחמין ממש. והנה אע"ג דיש הרבה גדולים מתירים בכך, מכל מקום מרן ז"ל שקבלנו הוראותיו, פסק כדעת המחמירין, משום גזרת מרחצאות; והארכתי בזה בתשובה בסה"ק "רב-פעלים"; אמנם אח"כ פסקתי להתיר דבר זה בעירנו ע"פ דברי הריי"ף ז"ל בספרו "נבחר מכסף", סימן י"ז, שכתב שם עדות מגדולי הדור, שגם מר"ן ז"ל עשה מעשה לחמם המקוה, הפך ממה שכתב בשולחן ערוך, סמן' ר"א, סעיף ע"ה, יעוין שם. וכתב לי ידידנו הרב הגאון מורנו רבי אליהו מני נר"ו על מנהג עיר הקודש ירושלים תוב"ב, דהאשכנזים הי"ו, אפילו בימי הקיץ מחממים המקוה להנשים, כי חוששים פן מחמת הקור אינם טובלים כראוי; והספרדים הי"ו, כשטובלין במקוה אשר בתוך המרחץ שאינו כל כך קר מחמת הבל המרחץ, טובלין בצונן; אכן לפעמים שבית-המרחץ סגור או ביוקר, הולכים לטבול במקוה של האשכנזים שהוא חם; עד כאן דבריו נר"ו.

פרק יט

אע"ג דכתב מר"ן ז"ל לברך על הטבילה קודם שתטבול - המנהג פשוט כמו שכתב מור"ם ז"ל, שתטבול תחילה טבילה אחת בלא ברכה, ואח"כ בעודה במים תברך "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על הטבילה", ואחר הברכה תטבול שנית. ותשגיח יפה בטבילה שנייה זו שתהיה כהוגן, כדת וכהלכה. ופה עירנו בגדד יע"א נוהגים הנשים לטבול אחר הברכה שלש פעמים, ויפה עושין, שבזה יוצאים ידי חששות הנזכרים בעיניים ובפה ובשחיית הגוף וכיוצא - שאם לא נעשית יפה באחת, תעלה יפה בשנית או בשלישית. וטוב להניח סודר על ראשה בשעת הברכה, ותסיר אותו חברתה מעליה אחר הברכה, ותטבול. וטוב לומר פסוק "ויהי נועם וכו'" קודם הברכה.

פרק כ

צריך שתהיה האשה צנועה להסתיר טבילתה מבני-אדם; ומי שאינה צנועה בכך, עליה נאמר: "שוכב עם בהמה". ואם בעלה בעיר, מצווה לאישה שתטבול בזמנה; ואין לבטל לילה אחד מן פריה ורביה; צא ולמד מיהושע, עליו השלום (מגילה ג.). והמאחרת טבילתה כדי לצער את בעלה, עונשה גדול מאוד; ועיין "חתם-סופר", יורה דעה, סימן ק"ע וקצ"ו. ואם אין בעלה בעיר והגיע זמן טבילתה, לא תטבול. ואם יש הכרח לטבול מחמת איזה סיבה - כתב "שבות-יעקב" ז"ל, חלק ג', סימן ט"ז, דמנהגם שתניח בלילה אצלה תינוק, וגם תניח תחת הכרים סכין אחד, יעוין שם. ונסתפקתי אם מנהגם זה הוא אפילו אם בעלה בעיר, ורק אותו לילה ישן בבית אחר; וכן אם נתאחר לבוא אחר ב' וג' לילות, אם צריכה לעשות כן בכל לילה, או דווקא בלילה ראשונה; ומן הספק - החושש לזה, יעשה בכל גוונא, והבוטח בה' חסד יסובבנו.

אמר המחבר: יש לצרף עם הלכות אלו קצת הלכות חלה, המוטלת גם כן על האישה; כי כשם שאשה צריכה להזהר הרבה בהלכות נדה, כך צריכה להזהר בהלכות חלה.

פרק כא

שיעור עיסה שתתחייב בחלה היא שבע מאות ושבעה ושבעים דרה"ם (יחידות משקל - 3 גרם ועוד), שכך עולה חשבון מ"ג ביצים וחומש ביצה, שהוא שיעור עיסה החייבת בחלה, וכמו שכתב הרב הגאון רבנו חיים פאלאג'י ז"ל ב"חיים לראש", דף ק"י, עמוד א', יעוין שם.

פרק כב

קודם שתפריש תברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה תרומה; ואח"כ תאמר "הרי זו חלה", וכאשר כתבתי בס"ד בהלכות שבת הגדול, בהלכות שנה הראשונה.

פרק כג

בזמן הזה דחלה לשריפה אזלא, אין לה שיעור ומפרישים דבר מועט; ברם רבנו האר"י זלה"ה סבירא ליה, גם בזמן הזה ידקדקו להפריש אחד מן ארבעים ושמונה, וכנזכר בשער-טעמי-המצות, שלח-לך, יעוין שם. וכתב רבנו חיד"א ז"ל ב"ברכי יוסף", שלא ראה ולא שמע שום חסיד נוהג בזה, עיין שם. ובסה"ק "מקבצאל" כתבתי: כיון דרבנו הגדול אמר כן, טוב שיעשה האדם פעם אחת בשנה כי דברי רבנו האר"י ז"ל, ויעשה זאת האיש בעצמו, לקיים פעם אחת הפרשת חלה בידו. ודבר בעתו מה טוב, להוסיף זכות על זכיותיו קודם יום הכפורים.

פרק כד

העושה עיסה כדי לבשלה או לטגנה, מפרישין ממנה חלה בלא ברכה; ואם רוצין לאפות קצת ממנה, מפרישין בברכה. והלש עיסה בחלב בלבד בלא מים, יש פלוגתא, לכן יפריש בלא ברכה; ועיין "לבוש", הלכות פסח, סימן תס"ב, סעיף ו'.

פרק כה

אם בחו"ל שכח להפריש חלה בערב-שבת, אוכלין בשבת, ומשיירין ככר או חציו, כדי להפריש ממנו חלה בחול וישאר ממנו, דבעינן שיהא שייריה ניכרין. ובארץ-ישראל ששכחו להפריש ואכלו רוב הפת בבלי דעת, יפריש מהמותר על הכול, גם על מה שאכל, לתקן מה דאפשר, דבדיעבד מפריש שלא מן המוקף, וכמו שכתב רבנו חיד"א "בברכי יוסף", סימן שכ"ג, יעוין שם.

פרק כו

יש נשים שדרכן ללוש שתי עיסות: אחת, בלילתה עבה שאופין אותה מיני מזונות; ואחת, בלילתה רכה שאופין אותה ככרות לחם; ותבוא בעלת-הבית ותפריש חלה מאחת מהם ותברך, ואחר שעה תבוא ותפריש מן השנית ותברך - הרי זה אסור, דהוא ברכה שאינה צריכה, שצריכה להפריש משניהם יחד בברכה; ועיין "תבואת-שור", סימן י"ט, סעיף קטן ט"ז, ו"לבושי-שרד", בחידושי דינים ליורה דעה, אות קי"ט. אך אם בעלת-הבית מזמנת אישה אחרת להפריש מן החלה השנית ולברך, יש לצדד דפנים חדשות באו לכאן. ומדברי הרב "מחוקק-יאודה", הלכות פסח, סימן תל"ב, ב"חוקי-דעת", סעיף קטן ג', משמע דאריך למעבד הכי, יעוין שם. אך נראה לי דאין לסמוך על זה, ויש לחוש גם בכהאי גונא לברכה שאינה צריכה - כיון דעיסה השנית הייתה לפני בעלת-הבית בעת שברכה על האחת; ואפילו אם תעשה באופן זה, דתחילה תעשה את חברתה שליח להפריש מן הרכה בלבד, ואח"כ היא תבוא ותפריש מן העבה, גם כן יש לחוש, לכן גם בכהאי גונא הברכה היא אחת.

תזריע

פתיחה

ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח בו, נרפא הנתק טהור הוא, וטהרו הכהן (ויקרא יג, לז). יש להבין הלשון כפול, דדי לומר "טהור הוא", או יאמר "וטהרו הכהן" בלבד? ונראה לי, בסייעתא דשמיא, דרמז הכתוב לפי דרכו, דאל יחשוב האדם – כל מי שרוצה לגשת אל הקדושה והטהרה, הפתח פתוח לפניו; אלא באמת רק מי שהוא שרשו טהור, שיש לו סימן המעיד על שרשו בטהרה, הנה זה יכול להיות טהור אף-על-פי שנטמא; אבל מי שאין לו שורש בטהרה, אי אפשר לגשת לטהרה להיות טהור. ועיין בספרי הק'

"אדרת-אליהו", בפרשת קדושים, המעשה של הרב רבי שלמה בן שמעון ז"ל. לזה אמר "טהור הוא, וטהרו הכהן", רוצה לומר, אם שרשו טהור, אז "וטהרו הכהן" עתה שיוכל לקבל טהרה חדשה. ולכן אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין נט.): עכו"ם שעסק בתורה, חייב מיתה, כי התורה מטהרת, ועכו"ם אין לו שורש במקור הטהרה למעלה, ולכן לא יוכל לגשׂ אל התורה הקדושה והטהורה; אך ישראל; ששרשם הוא במקור הטהרה למעלה, יכולים לעסוק בתורה. לכך נתן השם יתברך לישראל אות ברית-קודש, שהוא אות וסימן להם ששרשם הוא במקור הטהרה, כדי שיהיו יכולים לעסוק בתורה. לכך אומרים בברכת-המזון: "על בריתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדתנו", דתלה זה בזה. ובזה יובן הכתוב (קהלת ב, יד): "החכם עיניו בראשו", שהוא שרשו – שראוי לחכמת התורה מצד שרשו. או "עיניו בראשו", הוא אות ברית-קודש שנקרא "ראש הגויה", שזה הוא אות וסימן לישראל שהם ראויים לעסק התורה; אבל "הכסיל", הוא העכו"ם, "בחשך הולך" – "חשך" הוא מקום הטומאה, שרשו שם, ואי אפשר להיות נכנס למקום טהרה; ולכן על לומדי תורה כתיב (תהילים א, ב-ג): "בתורת ה' חפצו, ובתורתו יהגה יומם ולילה. והיה כעץ שתול על פלגי מים"; והינו כי טבע המים הנמשכין ובאין ממקום גבוה, והולכין בצינורות ויורדין למקום נמוך, הם חוזרין ועולין מאליהם בצינורות העומדים בצד השני עד גדר גובה המקום שבאו משם. וכן תמצא דבר זה בישראל שעוסקים בתורה – שכל אחד יוכל לעלות כפי גובה מקום שרשו שנחצב ממנו; ולכן המשיל לבעל תורה "כעץ שתול על פלגי מים", לומר כי יש בו טבע המים; ולכן כתיב בישראל (ישעיה לב, כ): "אשריכם זרעי על כל מים"; ולכן גם התורה עצמה נקראת "מים" (ב"ק יז.), לרמוז שהעוסק בה, יש בו כהנהגת המים. ולכן הטל של תחיית-המתים יועיל לישראל דווקא, יען כי הטל של התחייה יורד ממקום גבוה ועליון שהוא מקום החיים; ולכן ישראל ששרשם במקום החיים, יהיה להם הטל כמו צינור, שיעלו בו הנפשות שבקבר עד מקום החיים לקבל חיות משם להחיות הגופים שבקבר, כטבע המים שהם עולים בצינור עד מקום שבאו ממנו. ובזה יובן הפסוק באיוב, פרק כט (פסוק יט): "שרשי פתוח אלי מים, וטל ילין בקצירי", רוצה לומר, "שרשי פתוח" לנגדי, "אלי מים" – כדמיון המים שיכולים לעלות מאליהן עד גובה מקום שרשן, כן אנוכי אוכל לעלות עד מקום שרשי, ולכך "וטל" של התחייה "ילין בקצירי" – שיעלני עד מקום העליון ששם מקור החיים, לקבל חיות משם. ובאפן אחר נראה לי, בסייעתא דשמיא רמז הכתוב: "החכם עיניו בראשו וכו'" – החכמה והשכל הם בראש האדם; ואם האדם לא יקשר ויחבר עין הראות שלו בחכמה והשכל שבראשו, לא ידע איך יעבוד את השם יתברך, ולא יבין

ולא יכיר ולא יבחין בין האסור למותר ובין טוב לרע; ולזה אמר "החכם עיניו בראשו", רוצה לומר, עיניו קשורה ודבוקה בחכמה והשכל שבראשו, שבזה ידע מה האסור ומה המותר; והכסיל, שאינו מחבר עיניו בראשו, הנה הוא כהולך בחושך, דאם יש גבשושית, נתקל בה; ואם גומה, נופל בתוכה; כן זה – יזדמן לפניו דברים האסורים מן התורה או מדברי סופרים ונכשל בהם, כי אינו מבין בין אסור למותר ובין רע לטוב. על כן מצווה על כל חכם להודיע להמון העם יסודי ושרשי ההלכות באיסורי תורה ודברי סופרים, כדי שאם יזדמן דבר לפני השומע, יבוא לבית הספק וישאל להמורה; ואם אינו יודע שורש דבר, איך יסתפק כדי שיבוא לידי שאלה? והנה נודע – רב דברים שהם עניני אכילה, מסורים ביד הנשים, ואם אין להם ידיעה כלל, איך יסתפקו כדי שישאלו? ולדוגמא אבוא להעיר בזה: הלוא תראה שדיני טרפיות רבו מאוד, ואיסורם חמור מאוד; אך טרפיות של בהמה מסורה בידי שוחטי מתא, שהם מומחים ויודעים להכשיר ולהטריף; אבל טרפיות השייכים לעופות, אין השגחת שוחטי מתא עליהם, כי אחר שחיטה נמסרים העופות שלמים לנשים או למשרתים, והן פותחין ורואין מה שיש בתוך העופות, ואם הם פתאים לגמרי ואין יודעים שורש המותר והאסור, נמצא הם נכשלים בטרפיות ומאכלים אותם לבני-הבית, כי עיניים להם ולא יראו מחמת חסרון ידיעה; על-כן כל איש חכם בעירו ובמקומו צריך שיודיע להמון העם ראשי פרקים מהלכות טרפיות השיכים לעופות, כדי שישימו לב וידעו במה להסתפק כאשר יראו איזה שינוי לפניהם, ויבואו לשאול פי המורה, ויורה להם המעשה אשר יעשון להלכה.

פרק א

קימא לן: כל איבר שאם ניקב – טרפה, והוא הדין אם ניטל או חסר. ולכן העליתי בתשובה בספרי הקדוש "רב-פעלים" - באשה שפתחה התרנגולת ולא מצאה הקורקבן, ואומרת שברי לה שלא נמצא בה קורקבן, ואין לה לתלות בחתול, הרי זו טרפה בודאי, ואין לומר: איך תהיה מציאות כזו שתהיה חסרה הקורקבן מתחילה! אלא מטרפינן לה. ושם הבאתי דברי הגאון "חכם צבי" ז"ל בסימן י', עמוד ד', שהתיר במעשה שהיה, שהייתה חסרת לב; באמרו שאי אפשר להיות בלא לב, ולכן נתלה שהיה, ונאבד כשפתחה התרנגולת, ע"י חתול וכיוצא, וזו שפתחה לא הרגישה. וחלקו עליו כמה גדולים, ודחו הוראתו זאת בשתי ידיים; ופסקו אפילו בלב דאי אפשר לחיות שעה אחת בלעדיו כפי הטבע – אין תולין בנאבד להתיר, אלא כל היכא דלא חזו בה לב – טרפה, ואין לתמוה על המציאות שהיא נגד הטבע.

פרק ב

הכבד של עוף נחלק לשני חלקים, אחד גדול ואחד קטן; וחלק הקטן, אפילו ניטל כולו, כשר, כל זמן שחלק הגדול קיים והוא בריא ושלם. אמנם חלק הגדול - אם ניטל או נרקב מקום המרה, מקום שהיא תלויה בו – טרפה; ועיין באחרונים, סימן מא'. והנה הכבד יש בו עניינים הרבה שמטרפים, והוא: כי לפעמים ימצא הכבד יבש שנפרך בצפורן, ויש בזה כמה חלוקי דינים בשיעור היובש ובמה נדע שיעור זה; וכן גם כן יש חילוקים במקומות היובש; גם עוד ימצא לפעמים שנימוק הכבד, דהיינו, שדם יוצא מבשר הכבד שנימוק והיה לדם; וגם ימצא שיהיה הכבד קשה כאבן; ובכל אלו המקרים יש חלוקי דינים כתובים בשולחן ערוך ובפוסקים. על-כן בני-הבית כאשר יראו דבר מדברים אלו, יביאוהו להמורה לשאול את פיו; ואפילו בשאר שינויים שאין מטרפים, כגון שהכבד נפוח או התליע, ישאלו להמורה. וכן נמי עוד, אם מצאו מחט בכבד - בין גדולה, בין קטנה – טרפה. וצריך גם כן שיביאו להמורה ויראה, ואז הוא יאסור את האסור ויתיר את המותר.

פרק ג

אם פתחו התרנגולת או שאר עוף וראו שחסרה המרה, אז קורע הכבד שתי וערב וטועם בלשונו, ואם טעם מר – כשרה. והא דבעינן לקרוע הכבד, היינו לכתחילה, אבל בדיעבד אם לא קרעו הכבד, אלא רק טעמו הכבד מבחוץ ומצאו בו טעם מר – כשרה; ואם קרעוהו שתי וערב ולא טעמו מרירות, אז יקרע כל הסמפונות, שקורין בערבי "ערוק" (עורקים), ואם מצא בתוכם טעם מר, כשרה; ועיין "בינת-אדם", שער אסור והיתר, סימן ש"ז בסופו; וכן אם טעמו את בני-מעיים שקורין בערבי "מצארין" (מעים דקים), ומצאו טעם מר, כשרה; וכן הוא הדין אם טעמו הקורקבן שקורין בערבי "גאנצי" והיה מר כלענה, כשרה; וכן הור הדין אם טעמו הטחול והיה מר, דכשרה; אבל אם טעמו בחלל הגוף ומצאו בו טעם מר, לא מהני להכשיר; דלא אמרו אלא במקומות הסמוכים למרה, כגון קורקבן וטחול ובני-מעיים, דמלתא דשכיחא היא שתשפך המרה עליהם, אבל לא בשאר מקומות; ועיין "שבט-יאודה". וכשהתרנגולת שמנה או המרה שלה קטנה ומכוסה בשומן, ולפעמים תהיה קטנה כטיפת זבוב, וגוון שלה ירוק "אצפר" (ירוק צהוב) שדומה לצואת העוף, ולפעמים ירוק ככרתי, צריך בקיאות למצוא אותה מחמת קטנה, והיא מכוסה בשומן או מכוסה בתוך עורק אחד דהיינו סמפון שבכבד, ולפעמים נמצא בסוף הבני-מעיים; על-כן בני-הבית, אם לא מצאו המרה, יביאו התרנגולת לפני המורה, ויבדוק ויחפש וימצא.

פרק ד

הנשים נאמנות בטעימת הכבד; ולכן אם בני-הבית ראו שלא נמצאת המרה, ואישה אחת אומרת דטעמה הכבד ומצאה בו טעם מר – נאמנת, וכשרה.

פרק ה

אם חסרה המרה, ובדקו בכל המקומות ולא מצאו טעם מר והטריפו התרנגולת, אז לא מבעיא דנאסור הביצים שנמצאו בתוכה, אלא גם הביצים שנולדו ממנה קודם שחיטה אסורות. ואם נתערבו הביצים שנולדו ממנה קודם שחיטה עם ביצים כשרים, יש להכשיר התערובת; ואע"ג דיש חולקים ואוסרים התערובת - יש לסמוך על המקלים, והמחמיר, תבוא עליו ברכה. וכל זה הוא אם לא מצאו אפילו כיס ריקן של המרה וגם לא רושם שלו; אבל אם היה כיס ריקם או דניכר רושם שלו, ורק שלא טעמו טעם מר בכבד ולכך הטריפוה, אין לאסור אלא ביצים הנמצאים בתוכה, אבל ביצים שילדה קודם שחיטה יש להתיר; ועיין מחזיק ברכה ו"תורת-זבח".

פרק ו

מצאו שתי מרות – טרפה, אפילו מרוחקות זו מזו. ואם מצאו מרה אחת נראית כשתים, יביאו אותה למורה ויבדוק ויראה: אם שופכות זו לזו, אחת היא וכשרה; ואם לאו טרפה.

פרק ז

הצבי אין לו מרה בכבד, אבל יש לו מרה למטה סמוך לזנבו. ואם לא נמצא בו מרה כלל, או אם נקבה המרה שלו, או שיש לו שתי מרות, טרפה; ואם לא נמצאת סמוך לזנב ונמצאת בכבד, כשרה; אבל אם לא נמצאת בו מרה כלל, וטעמו הכבד ומצאו מר, לא מהני וטרפה. ולא עוד - אלא אפילו אם טעמו בזנב או סמוך לזנב וטעמו מר, לא מהני; ואפילו דיש אומרים מהני, ראוי להחמיר, דאין בידינו להכריע בזה. ויש מיני עופות שאין להם מרה כלל, ואין לאסרן, דכך הוא ברייתן.

פרק ח

הטחול, אע"ג דשל בהמה אם ניקב, טרפה - מכל מקום טחול של עוף אם ניקב, כשר. וכן אם כל הטחול של העוף לקוי, כשר. והוא הדין אם נמצאו שני טחולים בעוף, כשר; אך החיה, דינה כבהמה; ועיין כנסת הגדולה, הגהת בית יוסף, אות י"ד.

פרק ט

העוף אין לו כיס-השתן. ואם נמצאת תרנגולת בטנה צבה, וקרעוה אחר שחיטה ויצאו ממנה מים זכים, יש לבדוק במעיים וריאה ובכל אברים שהנקב פוסל בהם, ואם לא נמצא רעותא, יש להתיר בהפסד מרובה; ומכול מקום יש חשש חולי לאכול ממנה וכנזכר באחרונים; לכן, שומר נפשו ירחק מזה.

פרק י

אם יצאו מעיה, דהיינו הדקין שקורין בערבית "מצארין", דרך נקב בית-הרעי, ושחטה בעודן בחוץ, טרפה; ולא עוד, אלא אפילו אם יצאו והוחזרו מאליהן, גם כן טרפה, כי כיון דהמקום צר, חיישינן שמא נתהפכו מסדרן. וצריך להזהיר העם בזה כי הוא דבר המצוי בתרנגולים, והשוחט לא ירגיש בזה קודם שחיטה. ועוד, דאם יצאו וחזרו מאליהן, דטרפה - איך ידע בזה השוחט? ורק בני-הבית יודעים אם נעשה בה כך אם לאו. ואם ידעו דנעשה בה כך דטרפה, לא ימכרו אותה לגוי, שמא ימכרנה לישראל - אלא אם כן יודע בברור שהגוי ישחטנה לעצמו; מיהו, כל זה אינו אלא אם יצאו הדקין, אבל אם יצאה האם שהיא הכרכשתא, שמטלת משם הביצים, כשרה; וגם מותר להחזירה בידיים, כי יציאתה אינה מזקת כלל; ועיין "קומץ ועשרון", סעיף קטן א' וב'.

פרק יא

התרנגולים המסורסים - אם דרך בני העיר לסרס, אמרינן מסתמא המתעסק בזה הוא בקי במלאכה זו ואינו נוגע בבני-מעיים, וכשרים הן וכנזכר באחרונים; וכן נוהגים פה עירנו בגדד יע"א, דאוכלים תרנגולים המסורסים הבאים מן הערביים; דבקיאים בסרוס ואין עושין נזק.

פרק יב

לפעמים ימצא בבטן התרנגולים כיס קטן מלא מורסא או דם קרוש; וכן לפעמים ימצא תלוי בדקין כמו דד קטן - כאשר יזדמנו שינויים אלו אצל בעלת-הבית, תביאם לפני המורה ויראה; כי לפעמים ימצא בתוך הכיס או הדד שברי מחטים וכיוצא.

פרק יג

הקורקבן שקורין בערבי "נאנצי", ימצא בתוכה לפעמים מחטים קטנים שקורין "אברי" (סיכות), ולפעמים נוקבת הקורקבן מעבר לעבר, ולפעמים אין נוקבין אלא רק בשר הקורקבן; לכך צריך להביאו לפני המורה. גם ימצא בכרס הבהמה מחטים תחובין בכרס או בקיבה שקורין בערבי "שגדאנא" (קיבה עליונה); וגם זה יביאו לפני המורה ויודיע להם הדין. ואם השליכו פרש הכרס ושטפוהו במים, וכשבאו לנקותו בסכין משיורי הפרש, ראו עובר בגרירתם מחט עם הפרש - יש לאסור בזה אע"פ שלא מצאוהו תחוב בכרס, משום דאם לא היה בחלל הכרס עם הפרש, היה יוצא ועובר בתחילה עם הפרש; ועיין "ערך-השולחן" ו"תורת-זבח".

פרק יד

גיד הנשה אינו אסור אלא באכילה, אבל בהנאה מותר; ולכן מותר להאכילו לעופות או לתנו לגוי; מיהו, כתב הרב "אספקלריא המאירה" בביאור הזוהר, פרשת וישלח בשם

"זוהר חדש" וזה לשונו: מנהג יפה הוא בישראל כשמסירין גיד הנשה - שזורקין ומדבקין אותו בקורות או בקירות הבית, להראות לסטרא אחרא שהוא שלם וקיים; וזה גורם שמתחזקים העשירים לעשות סמכין לאורייתא. ונראה לי דהיינו טעמא נמי שמנהג בישראל להדביק בקורות ובקירות הבית עינוניתא דורדא שמונח בכיס; עד כאן לשונו בדף כ"ד. ולא ביאר הרב טעמו דמדמי עינוניתא דורדא לגיד הנשה. ועיין זוהר פינחס, דף רל"א ודף רל"ד, בסוד היותרת שעל הכבד, עיין שם. והנה מור"ם ז"ל בסימן ס"ה הביא המנהג להשליך עינוניתא דורדא ולא לאכלה; ועיין כנסת הגדולה, סימן ל"ה, הגהת הטור, אות ז', שהבין הטעם משום מיאוס; ובאמת מלשון מור"ם ז"ל נראה דטעם המיאוס קאי על בשר לבן ודק דווקא. והנה פה עירנו בגדד נוהגים לאכול עינוניתא דורדא, אך זהו מאכל עניים פה עירנו. ואיך שיהיה - בגיד הנשה ראוי להזהירם כמו שכתב הרב ז"ל, אבל בעינוניתא דורדא אין להזהירם כלום. ודע כי פה עירנו נוהגין להשליך כל הושטין ואין אוכלין הושט; ונראה דאין בזה משום גדר איסור כלל, אלא רק הוא משום דגריעי נינהו ואין בהם טעם בשר, לכך משליכים אותם; ועין שבת, דף קכ"ב ונדרים דף נ"ב, יעוין שם.

פרק טו

כל עוף ובהמה, אם ישחטו אחרת לפניה, תצטמק ריאה שלה מחמת הפחד; וקימא לן: ריאה שצמקה כולה ואפילו רובה, אם מחמת בני-אדם שהפחידוה כגון ששחטו אחרת לפניה וכיוצא בזה, הרי זה טרפה. ועל-כן בעיר גדולה שבאים בני-אדם הרבה בבת-אחת ובידם תרנגולים, והשוחט שוחט לפניהם תרנגולים - לא אריך למעבד הכי לעמוד אצל השוחט ששוחט, והם אוחזים תרנגולים חיים בידם, דיש בזה חשש צמוק הריאה וגם צער בעלי חיים, אלא צריך שיתרחקו מעט מאצל השוחט, באופן שלא יראו התרנגולים שבידם השחיטה.

פרק טז

כל אפרוח עוף שנולד, אסור לשחטו ולאכלו כי אם עד שיגדלו הכנפיים, דהיינו נוצה שעל גופו שיש לה קנים, וכנזכר בפוסקים, ביורה דעה, סימן ט"ו. ואם לא גדלו הנוצות ושחטו - אע"ג דהרב פרי תואר ז"ל, סעיף קטן א' מתיר בדיעבד - יש אוסרין, ונכון להחמיר כסברתם.

פרק יז

ולד של בהמה, אע"ג דמרן ז"ל מתיר לשחטו מיד בעת שנולד אם ידוע שכלו לו תשעה חדשים, מכל מקום כתבו האחרונים: האידנא לא בקיאינן בכלו חדשיו, ובכולן צריך להמתין שבעה ימים מעת שנולד; ואם עבר ושחטו קודם ז' ימים, אסור לאכלו; מיהו, לא

בעינן ז' ימים מעת לעת - שאם נולד בסוף היום, חשבינן ליום הלידה ליום גמור, ואחר ששה ימים מאותו היום שוחטו וכנזכר באחרונים ז"ל. והישראל שאומר: זה בן ח' ימים, נאמן; אבל הגוי אינו נאמן אפילו מסיח לפי תומו; ואין לסמוך בזמן הזה על סימנים שכתבו הפוסקים בדבר זה, לידע אם הוא בן ח', כי טבע הזמן נשתנה וכנזכר באחרונים.

פרק יח

אותו ואת בנו אסור לשחוט ביום אחד - בין אדם אחד, בין שני בני-אדם - לא שנא האם ואח"כ הבן או הבת, לא שנא להפך. וכל שהוא כרוך אחריה, חזקה שהיא אמו, וכל שכן יונק ממנה; ואפילו אם האם עז והבת רחל או איפכא, אם כרוך אחריה אסור לשחטם ביום אחד, ועיין "שמלה חדשה"; ואם לא כרוך אחריה ולא יונק ממנה, אע"פ שדומה לתואר האם או בשאר סימנין שבגוף, אין חוששין מן הספק ומותר לשחוט וכנזכר בפוסקים. ואע"ג דהדבר ספק אצלנו אם דין אותו ואת בנו נוהג בזכרים או אינו נוהג, היינו דווקא לעניין מלקות, אבל איסורא איכא; לכן אם נודע לנו בבירור שזה אביו, כגון שהיה הזכר שהוא האב, עם הנקבה בבית אחד לבדם, וברור לנו שנתעברה ממנו, אז אסור לשחוט האב והבן ביום אחד; אבל אם לא נתברר הדבר באופן זה שהוא אביו, אין חוששין ומותר לשחטו, אפילו רואין הוולד כרוך אחרי הזכר.

פרק יט

עבר ושחט ביום אחד, אע"ג דמרן ז"ל סתם להתיר לאכלם בו ביום - יש אוסרין לאכול האחרון בו ביום, אלא ימתין עד הלילה משום קנס; אבל הראשון לא עביד ביה איסורא, ויכול לאכלו בו ביום; וכתבו האחרונים להחמיר כדברי האוסרים ואפילו ששחט בשוגג; מיהו, גם לדברי האוסרים, אין אסור אלא לשוחט עצמו, וכן לבעלים ששחט בשבילם, אבל לאחרים מותר; ויש מחמירים לאסור גם לאחרים. ועיין "תבואות-שור" ו"ערך-השולחן". ויום אחד האמור באותו ואת בנו, היום הולך אחר הלילה. כיצד? שחט הראשון בתחילת ליל רביעי - לא ישחט השני עד תחילת ליל חמישי; ואם שחט הראשון בסוף יום רביעי קודם בין השמשות - שוחט השני בתחילת ליל חמישי; ואם שחט אחר בין-השמשות של ליל חמישי - לא ישחט השני עד ליל ששי ודאי, אבל לא ישחט בבין-השמשות דליל ששי, דשמא בין השמשות הראשון היה לילה ובין השמשות השני הוא יום.

פרק כ

יש דבר אחד שנכשלין בו רבים, ומצוי הוא במדינות אלו: שיש ישראלים שיש להם צאן לרווח הגיזה והחלב והוולדות, שמוסרים אותם לרועה, ואין לרועה שותפות בגוף הצאן כלל, רק לוקח חלק מן החלב והצמר; ואלו הצאן מולידים כל שנה, ויש בה הרבה

צאן שמולידים בכורות שהם קודש, וצריך להזהירם לעשות תיקון לזה, שיעשו שותפות כפי הדין לגוי בגוף הבהמות, ואפילו חלק אחד ממאה סגי ליה בזה, ועליהם תבוא ברכת טוב.

מצורע

פתיחה

הוא היה אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על האמת, על הדין, ועל השלום (אבות א, יט). יש להבין: אחר שכבר קדם שמעון הצדיק שהיה משירי כנסת הגדולה, ועשה שלושה עמודים לקיום העולם בריש פרקין (משנה ב), והם: תורה, עבודה, גמילות-חסדים – מה ראה רבן שמעון בן גמליאל לחלוק לבחור לו שלושה אחרים? ונראה לי, בסייעתא דשמיא, דידוע הרמב"ם ז"ל (בפירוש המשניות כאן משנה יט) חילק הדיבור לחמישה חלקים שהם: האחד מצווה בו, זה חלק תורה ותפילה ושבח והודאה לשמו יתברך; והשני אהוב, והוא שייכות מדות הטובות השכליות; והשלישי מותר, והוא דיבור שצריך לדבר במשא ומתן ומסחר; והרביעי, נזהר ממנו, והוא דיבור שקר וחנופה ורכילות וליצנות וכיוצא; והחמישי נמאס, והוא דיבור שיחה בטלה. וידוע, גוף האדם נקרא עולם קטן כמו שאמרו רבותינו ז"ל בתיקונים; וקיום גוף האדם הוא על הדיבור, דכתיב (משלי יח, כא): "מות וחיים ביד לשון". ורבן שמעון בן גמליאל לא אירי בעולם העיקרי שדיבר בו שמעון הצדיק, אלא אירי בגוף האדם שגם זה נקרא בשם "עולם" בסתם, כמו שאמר רחמנא לרבי אלעזר בן פדת: ניחא לך דאחרבה לעלמא?! ופרשו בתיקונים, הכוונה על גופו; וזה שאמר: עמידה וקיום של הגוף, הוא על שלושה חלקים מגו חמישה, שהם: מצווה ואהוב ומותר, שפרטם הרמב"ם ז"ל; והדין, רמז לחלק הנקרא מצווה בו, שהוא אצל האדם בתורת חיוב מן הדין; והאמת, רמז לחלק הנקרא אהוב, שהוא עניין מידות השכליות, שגם המה בכלל האמת נחשבים; והשלום, הוא חלק הנקרא מותר בו, שהוא דיבור משא ומתן שבו ימצא האדם פרנסתו, ובזה יהיה שלום ביתו בינו לבין אשתו ובניו, דכד שלים חטי מכדא, נקט ואתי תגרא; וכן שלום יהיה בין הגוף והנפש, כי הגוף רוצה אכילה ושתייה ומלבוש, ואם יהיה האדם עוסק תמיד בתורה שהם ענייני הנפש – צועק הגוף וקורא תיגר על הנפש, דאיך יאכל וישתה ויתכסה עם יעסוק רק בצרכי הנפש? ובזה יובן בסייעתא דשמיא רמז הכתוב (משלי ל, כט): "שלשה המה מיטיבי צעד, וארבעה (המה) מיטיבי לכת"; והינו: "שלשה", המה שלושת חלקי הדיבור, "מיטיבי צעד" של הגוף, שיתקיים על ידם כמו שאמר רבי שמעון בן גמליאל; "וארבעה המה" ארבעה חלקים של פ'שט, ר'מז, ד'רוש, ס'וד, "מיטיבי לכת",

שעושים לאדם מהלכים בעלית הסולם של הרוחניות והקדושה לעלות מעלה על-גבי מעלה; וכמו שפרשתי בסייעתא דשמיא על הפסוק (תהילים קיט, א): "אשרי תמימי דרך, ההולכים בתורת ה'" – "הלכים" דיקא, מה שאין כן המלאכים הם בסוג "עומדים", וכמו שכתוב (זכריה ג, ז): "ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה". ובאופן אחר נראה לי, בסייעתא דשמיא: הני תלתא דרבי שמעון בן גמליאל דאירי על הגוף שהוא עולם קטן; והינו, כי קיום העולם הוא על שלשה, שהם: צום, קול, ממון; והדין, רמז לצום, שהוא עניין יסורין ודין שעושה האדם בחומר גופו בעבור עוונותיו; והאמת, רמז לקול שהוא התורה, שהיא נקראת תורת אמת; ושלום, זה הממון שנותן לצדקה, שבזה מרבה שלום בעולם, וכמו שכתוב (ישעיה לב, יז): "והיה מעשה הצדקה שלום". ובזה יובן בסייעתא דשמיא: "שלשה המה מיטיבי צעד" – הם צום קול ממון, מיטיבי צעד לגוף, שעל ידי שלושה אלה יהיה לו מחילה וסליחה וכפרה על חטאות ועוונות ופשעים, וכיוון דשלשה אלה מחלישים כוח החומר שבגוף, כי הצום מחלישׁ, והתורה נקראת "תשיה" (משלי ג, כא) – מתשת כחו של אדם (סנהדרין כו:), והצדקה מחסרת ממונו; אז ממילא הנפש תוסיף כוח, כי כפי חלישות וחסרון החומר – תוסיף ותגדיל הנפש כוח ועצמה; וכמו שכתבתי בסייעתא דשמיא על הפסוק (תהילים עה, ח): "כי אלוקים שפט, זה ישפיל וזה ירים", על דרך (בראשית כה, ג): "ולאם מלאם יאמץ". ולכן: "ארבעה המה מיטיבי לכת" – "ארבעה" הם נפש רוח ונשמה, ונשמה לנשמה, "מטיבי לכת" בכוח ואון ועצמה. ובזה פרשתי בסייעתא דשמיא (ישעיה מ, לא): "וקוי ה' יחליפו כח" – דמה שנחסר כוח הגוף, מוסיף כוח בנפש ועושה חליפין, ואין מפסידים כוח הגוף הנחסר, אלא לוקחים תוספת כוח בנפש. זה הכלל: כל מה שיהיה חולשה בכוח הגוף החמרי נוסף כוח וחוזק בנפש הקדושה, ולכן צווה השם יתברך את עמו ישראל לבלתי יאכלו כל דם, יען כי הדם מוסיף בחומר האדם עכירות וגסות, שיתעבה ויגדל החומר של הגוף, עד שיתקרב להיות כחומר הבהמה, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל, ובזה יגיע קלקול גדול לנפש, דמלבד שלא תוסיף כוח בזכות ורוחניות שלה, אלא גם היא תתעבה ותתגשם ותהיה קרוב לנפש הבהמית, ולכך נזהרנו מלאכל דם.

פרק א

כל דם בהמה וחיה ועוף וכן דם שליל, אסור מן התורה; אבל דם דגים וחגבים מותר מן התורה, ואסרו חז"ל משום מראית העין; ואם יש בו היכר קשקשים, מותר. וכן דם האדם מותר מן התורה; ואסרוהו חז"ל אם פרש, משום מראית העין. לפיכך אם נשך הככר בשיניו ויצא דם ונתלכלך הככר, צריך לגררו כדי שיאכל הככר, אבל דם שעודנו בין

השיניים, מוצצו ואינו חושש. וכן הוא הדין אם אצבעו מטפטף דם ממנה, יוכל להניח אצבעו בפיו אם הדם מטפטף להדיא, שניכר שהוא מטפטף מאצבעו; אבל אם נפסק הטפטוף ונשאר האצבע מלוכלך בדם, אסור להניח בפיו משום מראית העין.

פרק ב

בבהמה וחיה ועוף דם הנפש בכרת, אבל דם האיברים בלא-תעשה; והיינו אם יוצא לחוץ או נצרר באיבר או שנתעורר לצאת ונבלע במקום אחר, אבל אם הדם עודנו בבשר ולא פרש ולא נצרר שם, הרי זה מותר; לפיכך מותר לאכול בשר חי, ובלבד שידיחנו מן דם שמלוכלך בו, ובלבד שלא יהיה באותו בשר חוטין שיש בהם דם.

פרק ג

נצרר הדם בבשר מחמת מכה, צריך לחתכו כמה קרעים, ומולחו כדינו ומבשלו. ואם רוצה לצלותו, מותר בלא חיתוך ומליחה, דנורא משאב שאב הדם.

פרק ד

יש כמה חוטין בבשר שיש בהם דם שצריך לחתכן; ופה עירנו בגדד יע"א, הגם שנוהגין להוציא כל החוטין אף בחלק פנים של הבהמה, אפילו הכי נוהגים לשבר כל העצמות ואין מניחין עצם שלם. גם פה עירנו בגדד נוהגין לחתוך ראש הכנף בעוף קודם מליחה, כדי שדרך שם יוצא הדם על-ידי מליחה.

פרק ה

נמצא טיפת דם בביצה, בין בחלמון, בין בחלבון - נהגו שלמים וכן רבים לאסור; ואע"ג דמרן ז"ל לא אסר אלא בחלמון, אבל בחלבון פסק, זורק הדם ואוכל השאר - ראוי לאסור בכל גוונא, וכן נוהגים פה עירנו בגדד. וגם בביצה בת יומא אם נמצא דם אסורה, דלא פלוג רבנן. והיכא דנמצא דם בביצה שבמעי התרנגולת, יש אומרים דזורק הדם ואוכל השאר, ומיהו נכון להחמיר בה כדין ביצה בת יומא; ועיין מחזיק ברכה, סעיף קטן יו"ד. ודע דאע"פ שאמרנו לאסור הביצה שנמצא בה דם, בין בחלמון, בין בחלבון, כמו שכתב מור"ם ז"ל בהגהת השולחן, מכל מקום בשעת הדחק או בהפסד מרובה יש לסמוך על המתירים בנמצא בחלבון חוץ לקשר ולא נתפשט כלל; ועיין "ערך-השולחן". והנה עניין הקשר הוא ידוע, שיש לחלבון קשר בראשו החד, והוא דבר שנתפס מזרע הזכר ניכר לעין, שנראה שהוא מקושר יותר משאר חלבון, והוא דבר מועט קשור כמו חוטין; וגם בחלמון יש גם כן קשר, והוא בדמות כתר עגול כמלא רוחב עדשה גדולה; ולדעת הגאונים, יצירת האפרוח מן החלמון, ולכן מחמירים בחלמון טפי, וכן סברת מר"ן ז"ל; אך הרא"ה ורוקח סבירא להו, יצירת האפרוח מן החלבון, לכך מחמירין בחלבון טפי, ולא קימא לן כוותייהו.

פרק ו

הנותנים ביצים על כיסוי הקדרה כדי להצטמק ונמצא דם באחת מהם, מותר החמין שבקדרה, ואינו נאסר מכוח הביצים.

פרק ז

ביצים מוזרות שנפסדו מחמת שהתרנגולת ישבה עליהם - אם אין האדם נמנע לאכלם משום אסטניסות, הרי הם מותרים, ובלבד שיזרוק הדם; ודווקא בידוע דספנא מארעא. ופה עירנו בגדד נוהגים שלא לאכול ביצים מוזרות; חדא, משום מאיסות, ויש בהם משום שיקוץ; ועוד, אין ידוע לנו איזה היא ספנא מארעא, ועל הרוב הם מזכר; ועוד, גם בידוע דספנא מארעא דמתיר מר"ן ז"ל אפילו ישבה עליהם ימים הרבה - הא יש מחמירים אם ישבה עליהם שלשה ימים מעת לעת, ובכל אחת יש לחוש שמא ישבה ג' ימים, לכך אין אוכלים ביצים מוזרות כלל; ועיין במחזיק ברכה וחכמת אדם.

פרק ח

מותר לגמוע ביצה צלויה, ואין צריך להשגיח אם יש בה דם או לאו, וכן היה נוהג רבינו האר"י ז"ל, דאינו חושש לבדוק, דסמכינן על רוב ביצים שאין בהם דם; ומכל מקום כשעושין מאכל עם ביצים במחבת, נוהגים לראות ולעיין בביצים בעת שמשברים אותם אם יש בהם דם או לאו; ועיין במחזיק ברכה, סעיף קטן ט', יעוין שם.

פרק ט

בני-אדם שקונים בשר ומניחין אותו בקופות שדרכם להניח בהם פירות וירקות וככרות לחם וכיוצא, צריך למחות בהם שלא יעשו כן, מפני שהדם שעל הבשר נדבק בקופות, ואח"כ נדבק בפירות וירקות וככרות; ואפילו אם ירצו להדיחם, לא אריך למעבד הכי, כיון דהוי מידי דלאו אורחיה בהדחה, וכמו שכתוב בסימן צ"א; ועיין פרי חדש, סימן ס"ט, סעיף קטן כ"ד, והביאו המחזיק ברכה, סימן ס"ו, סעיף קטן י"ג, עיין שם. ואפילו אם הבשר נמלח, גם כן אין להניחו בקופות ההם, דחיישינן דלמא אוכל אותם בחלב, וכמו שכתב בשפתי דעת ז"ל.

פרק י

הבשר אם בשלו בלא מליחה, נאסר, מפני שהדם יפרוש ע"י הבישול, וחוזר ונבלע בתוכו, לפיכך צריך למלחו תחילה כדי לבשלו; מיהו, צריך להדיח הבשר קודם מליחה מן הדם שעליו בעין, ואח"כ ימלחנו. ולכתחילה צריך לשרותו במים חצי שעה קודם מליחה, וידיחנו וישפשפנו יפה יפה, וכל מקום שיראה בו דם צריך שפשוף יותר יפה; ובדיעבד אם לא עשה שריה במים, אלא רק הדיחו הדחה מעליא, מהני ליה. ויש מקומות שאין נוהגים לשרות הבשר, אלא מדיחים אותו הדחה מעלייא ומולחים אותו כסתם

מר"ן ז"ל שלא זכר שריה, אלא הדחה בלבד; וכן נוהגים פה עירנו בגדד יע"א; ומכל מקום צריכים להיזהר להדיח היטב ולשפשף בידיים בכוח, כי השפשוף הוא העיקר. וישפוך המים שהדיח ושפשף בהם, ויחזור וידיח פעם שנית במים שנית, וישפוך המים וידיח פעם שלישית, עד שיהיו המים בלי שום מראה רושם דם כלל; ומסתמא בשלוש פעמים יהיו המים נקיים בלי שום מראה רושם דם כלל; ועיין ש"ך וחות דעת וחוכמת אדם ושאר אחרונים ז"ל.

פרק יא

לפעמים ימצא אצל מוכרי הבשר בשר שלא נמכר בבוקר ונשאר עד הערב או עד יום שני; וזה, הדם שעליו נתייבש ונקרש, ואינו יוצא בהדחה בלבד; על-כן אפילו פה עירנו שנהגו בהדחה בלבד, מכל מקום בשר זה צריכין לשרותו במים חצי שעה, ואח"כ ידיחו אותו היטב וישפשפו בכוח, ובפרט מקום בית השחיטה, ואח"כ ימלחנו.

פרק יב

אם אחר שהדיח חתך כל נתח לשתיים או לשלוש חתיכות, צריך לחזור להדיח; ואם אחר שחתך מלח ולא הדיח פעם אחת, יש להתיר בהפסד מרובה, אבל בלא הפסד מרובה צריך לחוש. ואם מלח הבשר ושהה שיעור מליחה ואח"כ חתך, אין צריך לחזור להדיח ולמלוח שנית, שהרי פלט כל דמו; ועיין חוכמת אדם.

פרק יג

אחר שהדיח הבשר ימתין עד שיטפטפו המים קודם שימלחנו, כדי שלא ימס המלח מחמת ריבוי המים שעודנו על הבשר ולא יוציא דם, אבל לא ימתין עד שיתנגב לגמרי, דאז לא ימס המלח כלל, וישאר יבש ולא יעשה פעולתו להוציא הדם.

פרק יד

אם מלח ולא הדיח תחילה, אפילו אם לא נמלח אלא רק מעט כדרך שמולחין לצלי, ואפילו לא שהה במלחו שיעור מליחה, הרי זה אסור; מיהו, בהפסד מרובה או בערב-שבת ואי אפשר להכין אחר, אז יש לו תקנה שידיחנו וימלחנו שנית; ועיין מחזיק ברכה, סימן ס"ט, אות ד' ושאר אחרונים ז"ל. ואם לא הדיח ומלח שנית ובשלו, אין לו תקנה ואסור, ואפילו בהפסד מרובה ושעת הדחק, וכמו שכתב הפרי חדש וכרתי ופלתי ומחזיק ברכה, ועיין שפתי דעת, סעיף קטן י"ב.

פרק טו

חתיכה שנמלחה ולא הודחה הדחה הראשונה, ונתערבה באחרות שהודחו כדינן ונמלחו, ואין מכירין אותה חתיכה - אע"ג דמן הדין בטלה ברוב, מכול מקום צריך שיחזור וידיחם וימלחם שנית, מאחר דלא נתבשלה עדיין, וכמו שכתב מהר"י לבית-לוי,

סימן ל"א; ועיין כנת הגדולה, הגהת הבית יוסף, אות צ"ה, מה שכתב על הספק ספקא שעשה הרב בזה, עיין שם; ובאמת קימא לן דעבדינן ספק ספקא בפלוגתא דרבוותא.

פרק טז

לא ימלח במלח דק כקמח, שאינו מפליט יפה; ואם אין לו מלח אחר אלא רק זה הדק, מותר למלוח בו. ואם מלח בו ואח"כ הביאו לו מלח אחר שהוא בינוני, אין מטריחין אותו למלחו בזה פעם שנית, דהוי בדיעבד, וכנזכר בשפתי דעת, סעיף קטן י"ז. ולא ימלח במלח גס ביותר שנופל המלח בזה מעל הבשר אילך ואילך, אלא ישחקנו תחלה שיהיה בינוני, וימלח בו.

פרק יז

שיעור שהיית הבשר במלח צריך שעה אחת, דהיינו ששים דקים; ובדיעבד סגי בשיעור מיל. ואמרו סימן על זה: "במלח תמלח" (ויקרא יב, יג)- מספר "במלח" עולה מספר "מיל". עוד אמרו סימן אחר: "לבלתי אכול הדם" (דברים יב, כג)- סופי תבות "מיל". ובשעת הדחק שצריך למהר לכבוד אורחין או לכבוד שבת, שאין לו שהות להמתין שעה אחת, או שהוא יוצא לדרך ואין ממתינים עליו, או לצורך חולה שצריך לאכול במהרה, יש להתיר בכל הני בשיעור מיל גם לכתחילה. והא דאמרינן מותר לכתחילה במיל לכבוד אורחין, היינו דווקא באורחין שהם בעלי תורה ובעלי שם טוב ומעשים טובים, או עני בן-טובים, או עשירים שאינם בעלי רשעה שראוי לכבדם, וכנזכר ב"פתחי-תשובה", סעיף קטן י"ב. ומי שזימן את חברו לסעוד אצלו, הוי בכלל אורחים; ואם הוא יודע שצריך להקל בשבילו בעניין זה, לא יזמנו; ורק אם כבר זמנו והוצרך למהר – שרי, דגדול כבוד הבריות וכנזכר שם.

פרק יח

אחר שמלח הבשר ושהה שיעור מליחה כראוי, לא יבשלו אלא ע"י הדחה שתהיה באופן זה והוא תחילת הכול ינפץ המלח שעליו או ישטפנו במים כשאוחזו בידו באוויר ואח"כ ישים מים הרבה בתוך הכלי שרוצה להדיחו בו כדי שיתבטל כוח המלח שבציר בריבוי המים שקדם להיניחו בתוך הכלי ואחר שהניח המים בכלי יניח בו הבשר וידיחנו שלשה פעמים ובין הדחה להדחה יניח הבשר בכלי אחר מנוקב עד שישטוף הכלי שמדיח הבשר בתוכו אם ירצה להניח בתוך הכלי המנוקב שמלו בו צריך שירחץ תחלה את הכלי המנוקב ההא מן ציר המליחה שיש בו ואם לא נפץ המלח שעליו ולא שטפו אין לאסור כי המים הרבים שמניח בכלי להדיחו בהם מבטלים כוח המלח ואפילו אם יהיו מועטים עם כל זה מבטלים כח הציר.

פרק יט

אישה שבשלה בשר ושכחה אם מלחה אותו או לאו יש לאסור מספק ויש מתירים בהפסד מרובה ועיין במחזיק ברכה סעיף קטן י"ד ומיהו אם זוכרת שמלחה אותו אלא שכחה אם מלחתו משני צדדין או רק מצד אחד הרי זה מותר גם בהפסד מועט ועיין פרי תואר סעיף קטן י"ד.

פרק כ

בשר שנמלח ונתבשל בלא הדחה אחרונה, אפילו לדידן דלא קימא לן חתיכה נעשית נבלה בשאר איסורין, אלא רק בבשר בחלב - צריך שיהיה ששים כנגד המלח שבו, וגם בעינן ששים כנגד דם פליטה שעל פני הבשר; וכל מה שיש בקדרה מצטרף לשישים, אבל גוף הקדרה עצמה אינו מצטרף. ואם יש בקדרה כל כך כמו שיעור החתיכה שנמלחה ולא הודחה, הכל שרי, דודאי איכא שישים כנגד המלח שעל החתיכה, יען דהחתיכה עצמה ודאי היא שלושים נגד המלח שעליה; ואם אין ששים בקדרה נגד המלח ודם פליטה שעל הבשר, אפילו לא הושם אלא בכלי שני שהיד סולדת בו, הכול אסור; ויש מקילין בהפסד מרובה בכלי שני שהיד סולדת בו, אבל אם אין היד סולדת בו, מותר אפילו בהפסד מועט. ובסה"ק "רב-פעלים" העליתי בס"ד, דשיעור זה שכתב מור"ם, דהחתיכה עצמה היא ערך שלשים כנגד המלח, אין זה גזרת חכמים, אלא תלוי הדבר לפי ראות עיני המורה; דבאמת אין כל החתיכות שוות בזה, ואין המלח הנשאר על גבי הבשר אחר שיעור מליחה הוא שווה; ושם הבאתי דברי "ברית-מלח", דף מ"ז, דמשמע מדבריו - הא דבעינן ששים כנגד המלח, היינו אם הוא בעין, אבל אם נמס כל המלח, אין צריך לשער אלא כנגד הלחלוחית הנמצא על הבשר; ודייק לה מדברי הטור ומר"ן ז"ל; ועיין חות דעת בחידושים, סעף קטן ל"ג, יעוין שם. ועוד הבאתי שם דברי הגאון החסיד "כנפי-יונה", שהעלה וזה לשונו: דלפעמים יש ששים בחתיכה אם היא עבה, ולכן אם נראה להמורה שיש ששים בחתיכה נגד מלחו ומה שנדבק בו, יוכל לשער להכשירו כך בלי ספק, וכן משמעות השולחן ערוך; עד כאן לשונו הרב ז"ל, יעוין שם.

פרק כא

המלח שמלח בו פעם אחת – אסור למלוח בו פעם אחרת; ובדיעבד אם מלח בו פעם אחרת: אם כבר נתבשל הבשר, מותר; ואם עדיין לא נתבשל, ידיחנו ויחזור וימלחנו, אך יזהר למלחו לבדו, ולא עם בשר אחר שצריך למליחה; ועיין ב"שפתי-דעת", סעיף-קטן מ, יעוין שם.

פרק כב

אין מליחה מועלת לבשר לפלוט דמו אלא רק במלח; ומה שכתב ב"הלכות קטנות", סימן רי"ח, בעניין סוכר - היינו לעניין קרבן, אבל אין כוונתו לומר שימלח בו הבשר להפליט דם. ועיין "אמרי-אש", יורה דעה, סימן כ"ח, מה שקרה תיגר על חכם שהורה למלוח ב"האליון" שנקרא בלשון חכמים "צריף", וכתב שאין לבדות דבר מלבנו, ואין לנו אלא מה שאמרה תורה: "במלח תמלח" (ויקרא ב, יג); וכן כתב "שואל ומשיב" קמא, סימן קמ"ב; וכן כתב הגאון "כתב-סופר", יורה דעה, סימן ל"ז, שהמורה - שוטה וגס רוח, עיין שם; וכן כתב "דברי-חיים", יו"ד, סימן כ"ה. ועיין להגאון "יד-אליעזר", סימן ע"ד, יעויין שם. ואם כתבו כן בזה ה"צריף" שהוא חריף, כל שכן בסוכר; על-כן אין למלוח בשום דבר חוץ מן המלח. ומה שכתב בעקרי-הד"ט, סימן יו"ד, אות ל"ו, למלוח בסוכר - אחר הרוב טעות הוא, ואפילו בסוכר של מקומו. ועיין להרב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל ב"רוח-חיים", סימן ט', אות ה', שהתיר בסוכר; ושוב הורה הרב ז"ל ולא בוש, כי טעות הוא זה, והביא דברי הרב "חסד לאברהם" תאומים, סימן ל"ב, שסתם הפתח בשאר מינים חוץ מן המלח, ואפילו בדיעבד אוסר גם את הכלים, יעוין שם.

פרק כג

בשר שנתבשל בלא מליחה, או שנמלח ולא שהה שיעור מליחה ונתבשל, ואפילו שלא נתבשל לגמרי אלא רק שמו אותו בקדרה שהיד סולדת בו - צריך שיהיה בתבשיל שבקדרה ששים כנגד אותו בשר, ואז מותר גם אותו בשר עצמו שלא נמלח; ואם אין ששים, הכול אסור וגם הקדרה אסורה. והוא הדין השומן שנתבשל בלא מליחה, דצריך נמי ששים נגד כל השומן. ואם נשפך התבשיל וספק אם היה בו ששים, יש לאסור. ועיין "בית-הלל" ו"ערך-השולחן". ואם היו המים שבקדרה רותחין מאד כשנתנו שם את הבשר שלא נמלח, וברור להם הדבר הזה, יש להקל בשעת הדחק, כגון שהוא ערב-שבת, או היכא דאיכא הפסד מרובה, משום דהוי חליטה, שנתייבש דמו בתוכו ואינו פולט; ועיין "ערך-השולחן" ועקרי-הד"ט ו"שיורי-ברכה".

אחרי מות

פתיחה

מרבה תורה, מרבה חיים (אבות ב, ח). נראה לי, בסייעתא דשמיא – דידוע דאורות המוחין נקראים "חיים", והלומד תורה בחלק הסוד שבה, ממשיך אורות המוחין שנקראים "חיים". וזה שאמר: "מרבה תורה" – "מרבה" דיקא, שלומד גם בחלק הסוד שבה, אז מרבה אורות המוחין שנקראים "חיים"; ולכן התורה נקראת "לחם", דכתיב (משלי ט, ה): "לכו לחמו בלחמי", כי ידוע דהלחם רומז לאורות המוחין, שהם שלושה

הוויות בסוד חכמה בינה דעת שמספרם "לחם", ועל-ידי עסק התורה, מרבה באורות אלו. גם עוד נראה לי: נקראת "לחם" שהוא אותיות "מלח", המורה על הקיום, דלא סריח, ועושה קיום לבשר שנמלח בו – כן התורה קימת לעד ולא תשתנה, והיא עושה קיום להעוסק בה. גם עוד: כמו שהמלח יש לו כוח להפליט הדם מן הבשר, כן התורה מפלטת הזוהמה והסיגים מן האדם העוסק בה.

פרק א

כשמולח הבשר להפליט הדם שלו כדי לבשלו, צריך למלחו משני צדדים; ואם החתיכה עבה, אין צריך לחתכה לשניים. ויזהר לפזר עליו מלח בכולו, שלא ישאר בו מקום בלא מלח. ובדיעבד אם לא פיזר מלח בכולו ממש - כיון דמלח משני צדדים, מותר. וצריך שימלחנו עד כדי שלא יהא ראוי לאכול עם אותו מלח. ואין צריך להרבות עליו מלח ביותר שיהיה עליו מלח עב כבניין; ורק צריך לדקדק לפזר על כולו, שלא יהא מקום פנוי בלא מלח. והעופות ושאר חתיכות החלולים, צריך למלחם גם מבפנים. וכן יזהר לקרוע העופות מצד אחד, כולו או רובו; ולא כאותם שנוהגים לעשות רק נקב קטן בעוף כדי להוציא הבני-מעיים, מולחין; כי אלו אינם יכולים למלוח יפה מבפנים.

פרק ב

אם לא מלח העופות מבפנים אלא רק מלח מבחוץ, וכן חתיכת בשר שלא נמלחה אלא מצד אחד דווקא - אע"ג דמרן ז"ל מתיר בדיעבד, צריך להורות כסברת הרמ"א דאוסר בדיעבד; ורק בהפסד מרובה או בשעת הדחק לכבוד שבת, יש להתיר כסברת מרן ז"ל. ועיין "מנחת-יעקב", כלל ט"ו, סעיף קטן ט"ו, ו"ערך-השלחן", אות ח'. ואפילו אם הצד שנמלח הניחו למטה, יש להתיר בהפסד מרובה. ועיין "פתחי-תשובה" ו"יד-אפרים". ומיהו עופות שלא נמלחו אלא מצד אחד מבפנים ומבחוץ, דהיינו שלא נמלח אלא צלע אחד של העוף, אבל הצלע השני נשאר כולו בלי מליחה - הן מבחוץ, הן מבפנים - הרי זה אסור אפילו בדיעבד גם לדעת מר"ן ז"ל; ואפילו בהפסד מרובה נמי אסור, מפני שהחלל מפסיק, ואין הדם שבצלע השני נגרר ויוצא. ודע דאע"ג שכתבנו בחתיכה שנמלחה מצד אחד, וכן בעופות שנמלחו מבחוץ דווקא, דיש להתיר בדיעבד בהפסד מרובה או צורך גדול - היינו דווקא אם נתבשל הבשר, אבל אם עדיין לא נתבשל, לא יבשלנו, אלא כך יעשה: דאם הוא תוך י"ב שעות שנמלח וכבר הודח אחר מליחה, דנסתמו נקבי הפליטה שבו - אז יחזור וימלחנו משני צדדים, כדי שצד השני יפלוט ציר דידה; ואם לא הודח אחר המליחה, אין צריך למלוח אלא רק הצד השני שלא נמלח. ועיין משבצות זהב וחות דעת. ואם הוא אחר י"ב שעות מעת שנמלח, אז תקנתו הוא שיצלנו, דנורא משאב שאב; ובין אם הודח, ובין אם לא הודח, מותר בכל גוונא. ועיין כנסת הגדולה, הגהת הבית

יוסף, אות קט"ו. ואע"ג דהרב "יד-אפרים" עשה תקנה לבשלו גם כן הנה הגאון שפתי דעת לא סמך על זה להתיר, וכנזכר בסעיף קטן כ"ג. ועוד - הרב "יד-אפרים" עשה תנאי בתקנת הבישול, להשגיח בעת המליחה שלא יתהפך, עיין שם; ויש לחוש שמא לא ישגיח יפה בזה, לכן תקנתו הוא בצליה דווקא.

פרק ג

הראש חותכו לשניים, ומוציא את המוח מתוך הגולגולת וקורע את הקרום, ומולח המוח, וחותך הגולגולת שתי וערב, ומולח הראש יפה לצד פנים, וחוזר ומולח אותו מבחוץ על השיער, שאין השיער מעכב ע"י המלח להפליט הדם. ואם לא חתך את הראש לשניים, ולא הוציא המוח מעצם הגולגולת, אלא רק נקב את עצם הגולגולת, שרי. ועיין שפתי דעת ומחזיק ברכה ועוד אחרונים; ודלא כהרב "בית-יעקב" ז"ל. ואם חתכו לשניים ומלח מצד הפנים בלבד ולא מצד השני של השיער - דינו כדין חתיכת בשר שנמלחה מצד אחד בלבד שכתבנו לעיל. ודע כי דרך זה של חתיכת הראש לשניים והוצאת המוח מעצם הגולגולת נוהג גם בעוף; אלא שבעוף, דרך העולם להשליך הראש מחמת גריעותו, ואין מבשלים אותו; ורק פה עירנו בגדד יע"א יש להם מנהג קדמון, שמביאים עם הכלה כשתלך מבית אביה לבית בעלה בליל הראשונה של החופה תרנגול ותרנגולת שחוטין ומבושלים, ומקפידים לבשלם עם הראש שלהם, כי עיקר הסימן טוב שלהם הוא בזה. ואני אמרתי שזה המנהג נתקן מזמן קדמון, שהיה מנהגם להוליך עם החתן וכלה תרנגול ותרנגולת חיים, סימן לפריה ורביה; ויצא מזה תקלה שנחרב טור-מלכא ונהרגו כמה נפשות, כדאיתא בגיטין, דף נ"ז (עמוד א). ויתכן אחר מאורע ההוא בטלו המנהג להוליך חיים, והיו מוליכין שחוטים ומבושלים. ואיך שיהיה - מנהג זה ישנו בעירנו; וכיון שהם מקפידים לבשלם עם הראשים שלהם, צריך להזהירם שיהיו נוקבים קודם מליחה את עצם הגולגולת, ושרי.

פרק ד

הקולית ושאר עצמות שיש בהם מוח, צריכין מליחה; אך מותר למלחם כך כמו שהם שלמים, ואין צריך לשברם ולנקבם, כי מליחת העצם תועיל למוח שבתוכו, דכוח המלח נכנס בפנים ומוציא הדם, ואין העצם מעכב. ואם נתבשל העצם בלא מליחה, נאסר המוח שבתוכו, דמחזיקינן דם במוח. ואם אין ששים כנגד המוח שבעצם, נאסר התבשיל שנתבשל עמו; ואם יש ששים, אז אף המוח מותר; אבל לא בעינן ששים אלא רק כנגד המוח ולא כנגד העצם. ואע"פ שכתב רמ"א ז"ל דלכתחילה לא ימלח העצם שיש בו מוח עם שאר בשר - כתבו "הכנסת הגדולה" הגהת הבית יוסף, סוף אות יו"ד, וה"פרי חדש", סעיף קטן יו"ד, דאנחנו נוהגים לכתחילה למלחו עם בשר, דאנו מחזיקין בו דם

כשאר בשר. וכן המנהג פשוט בעירנו בגדאד יע"א למלחם עם שאר בשר. ולעיל בפרשת טהרות (מצורע) כתבתי דפה עירנו בגדאד יע"א נוהגין לשבר כל העצמות קודם מליחה, ואין מניחין עצם שלם.

פרק ה

הטלפיים הם חלולים מבפנים, ואין הבשר דבוק בכולן; לפיכך צריך לחתוך מעט למטה ומולח, ויניח מקום החתך למטה כדי שיזוב הדם, וימלח גם מבחוץ על השיער; ויזהר שיהא בחיתוך זה נקב ממש, וטוב שיהיה גדול כל כך שיתראה הבשר ממנו. ואם שכח ולא חתך הטלפיים, ומלח הרגל עם הטלפיים בלתי חתוך: אם לא בישלם עדיין, יחתכם וימלח שנית אחר חיתוך; ואם כבר בישלם או מלגם ברותחים, אין נאסרים, דמהני להו בדיעבד אותה מליחה שמלחם בלא חיתוך הטלפיים, והתבשיל מותר אע"ג דליכא ששים נגד הטלפיים; וכמו שכתב מרן בבית יוסף, סימן ס"ח, דבדיעבד כדאי הם אותם רבוותא לסמוך עליהם, עיין שם; וכן כתבו גדולי האחרונים ז"ל; ודלא כהרב "תורת-חסד" דמחמיר בזה; כן כתב הרב מחזיק ברכה, אות ד'. ורק אם עדיין לא בשלם ולא מלגם, צריך לחזור למלחם אחר חיתוך הטלפיים כדכתיבנא; וכן הורה מורי הרב ז"ל.

פרק ו

האווזים והתרנגולים, נוהגים להסיר גם כן מהם ראשי הציפורניים, וכנזכר ב"בית-הלל". ופה עירנו בגדאד יע"א, מנהגם בעופות ותרנגולים לחתוך כל הארכובה התחתונה עד צומת הגידים.

פרק ז

אם רוצה להבהב העופות משיורי נוצה שבהם קודם מליחה, לא יניחם על האש, אלא יאחזם בידו ויעבירם בלהבת האש הנה והנה כדי לחרוך שיורי הנוצה שבהם. וטוב לחרוך אותם על אש של קש ותבן, שאין להם חמימות כל כך; אך נוהגים לחרוך ע"ג אש של עצים, אין למחות בידם; ורק יזהרו שלא ישהם באחיזתו הרבה, אלא יהפכם ויגלגלם הנה והנה. ופה עירנו בגדאד יע"א נוהגים להבהב ולחרוך ע"ג אש של עצים. גם צריך להדיח בית-השחיטה תחילה; וכן אם יש דם בעין על העוף, ירחצנו קודם הבהוב. גם יחתוך חוטין שיש בלחי. וכל זה לכתחילה, אבל בדיעבד אם לא הדיח בית-השחיטה ולא הסיר החוטין, אינו נאסר; ורק יטול או יקלוף מקום הדם.

פרק ח

הריאה של בהמה, שקורין בערבי "אחמירין", נהגו לקרעה ולפתוח קנוקנות הגדולים שבה, ומולחין אותה ומבשלים אותה. ואם מלחו ובשלו אותה בלא קריעה, מותר בדיעבד.

פרק ט

הכבד של בהמה, שקורין בערבי "סווידין", יש בו ריבוי דם ואין לו תקנה לבשלו על-ידי מליחה, אלא קורעו שתי וערב וצולהו צלייה גמורה, ואח"כ יכול לבשלו; אך צריך שידיחנו אחר צלייה קודם הבישול. ואע"ג דיש מתירים לצלותו חצי צלייה - הנכון הוא שיצלהו צלייה גמורה. ואם ירצה למלוח הכבד קודם צלייה, יזהר למלחו אחר שתוחבו בשפוד, ויצלנו תכף, וכן נוהגין. וכן אם מולחו עם הבשר, יזהר להניחו למטה תחת הבשר ולא למעלה. והמנהג למלחו לבדו שלא עם הבשר.

פרק י

כבד של תרנגולים ושאר עופות הוא חלוק לשניים, וצריך לחתוך כל חלק שתי וערב. וזה הכבד יש בו ריבוי דם, ואין לו תקנה במליחה אלא רק בצליה. ואם בשלו ולא צלאו, אפילו אם מלחו, לא מהני ליה כלום ואוסר כל התבשיל, וצריך שישים כנגדו; אך אחר שצולהו צלייה גמורה, יוכל לבשלו.

פרק יא

הלב, קורעו ומולחו ואח"כ יבשלו אפילו עם בשר. אך הרבה נוהגין שלא לאכול לב - בין של בהמה, בין של עופות מפני דמטמטם את לבו של אדם. ולפי דעת רבנו האר"י ז"ל גם מוח וכבד מטמטמין לבו של אדם, ואין לאכלם; וסימנם: ראשי תבות "מלך". וראוי שהזכרים יזהרו בהם ביותר שלא לאכלם; וכן העוברות ומניקות גם כן יהיו נזהרים לבלתי יאכלו שלשה הנזכרים.

פרק יב

הכליות וביצי זכר, דינם כשאר בשר, ומותר למלחם עם בשר; ורק יסיר הקרומים והחלב מהם. והוא הדין דשרי לצלותם עם בשר.

פרק יג

קורקבן שקורין בערבי "גאנצי", וכן הזפק שקורין "חוצלה" - צריכין מליחה. והטחול, דינו כשאר בשר. בני- מעיים בלא שומן שעליהם, מותר למלחה עם בשר; ויש נוהגין שלא למלחם עם בשר, והוא מנהג יפה ונכון.

פרק יד

מולחין הרבה חתיכות זו על גב זו; ואע"פ שהתחתונה גומרת פליטתה קודם העליונה - לא אמרינן בולעת התחתונה מן העליונה; לפי שהבשר שוהה לפלוט ציר, וכל זמן שפולט ציר, אינו בולע; ואפילו שמתקבץ ציר ועומד בגומא שבין החתיכות, מותר. מכל מקום נוהגים לכתחילה שכל חתיכה שיש לה בית-קיבול, מהפכין אותה כדי שיזוב הדם, ובדיעבד אין לחוש. וכן מולחים בשר עוף עם בשר בהמה ואין חוששין; והיינו מטעם כיון דשוהה לפלוט ציר, אינו בולע.

פרק טו

ביצים הנמצאים בתרנגולים אחר שחיטה - אם לא נגמר החלבון אלא רק החלמון, צריכין מליחה כשאר בשר, ועם כל זה יזהרו למלחם לבדם; ובדיעבד אם מלחם עם בשר, לא אוסרים ולא נאסרים. וכל זה בביצים שאין להם אלא חלמון, אבל ביצים שנגמרו בחלבון וחלמון, הרי אלו ביצים גמורות, ואין למלחם עם בשר אלא לבדם. ואע"ג דשרי למלחם ע"ג הבשר חוששין שמא נשמטים ונופלים. ואם מלחן עם בשר, נאסרים כדי קליפה בלבד, ויסיר הקליפה ומותרים; אבל לא יוכל לבשלם קודם שיסיר הקליפה, אלא יסיר הקליפה ואח"כ יבשלם. וביצים אלו שנגמרה קליפתם הקשה שנמצאו בבטן התרנגולת, נהגו שלא לאכלם בחלב.

פרק טז

אין מולחין אלא בכלי מנוקב, או ע"ג קשין וקיסמין, או במקום מדרון, בעניין שאם ישפוך שם מים, יצאו מיד. ודף חלק ברהיטני שהמים זבים ממנו, אין צריך להניחו במדרון, אבל אם אינו חלק ברהיטני, צריך להניחו במדרון כדי שיצאו המים ממנו. ואפילו בכלי מנוקב יזהר לכתחילה שיהיו הנקבים פתוחים; ולכן לא יעמיד הכלי ע"ג קרקע, כי זה הוא כמו כלי שאינו מנוקב; ומשום הכי ראוי להחמיר שלא למלוח בשר ע"ג קרקע, וכנזכר בתורת חטאת, כלל י"א, דין ד', יעוין שם.

פרק יז

יש מחמירין קצת לשום תוך הכלי מנוקב קש או קיסמין, כי הבשר יסתום הנקבים; ואין לחוש כל כך לזה; והמחמיר, תע"ב. ופה עירנו בגדאד יע"א מנהגם למלוח תוך סלים העשויים וארוגים מעצים דקים, ונקביהם גדולים וגבוהים מן הקרקע, וזה הוי כמו קש וקיסמין בתוך כלי מנוקב, שאי אפשר לחוש שהבשר יסתום הנקבים. מיהו, יש מיני כלים פה עירנו שקורין אותם בערבי "זנבילי", והם ארוגים מעצי לולבים, ואריגתן מהודקת שאין נראה בהם שום נקב למראה עיניים - אסור למלוח בהם; דאע"פ שאם תניח בהם מים, יזוב מהם - הנה על הרוב ישאר מעט ציר מכונס בתוך הכלי שלא יזוב למטה, ובפרט אחר שיתלחלח הכלי הזה, ובפרט אם יהיה מונח ע"ג הקרקע.

פרק יח

אם מלח בכלי שאינו מנוקב, אסור להשתמש באותו כלי בדבר רותח אפילו אחר שהודח הכלי. ואם נשתמש בו: אם הוא דבר יבש - בין שהוא נגוב לגמרי, בין שיש לו רטיבות קצת - הנה אם הכלי הוא צונן ומה שהניח בתוכו חם, אין צריך אלא כדי קליפה, שהוא שיעור פחות מנטילת מקום; אבל אם שניהם חמין, או שהכלי חם ומה שהונח בתוכו צונן דתתאה גבר - שורת הדין הוא, אם יש לו רטיבות קצת, צריך נטילת מקום, ואם

הוא נגוב לגמרי, סגי בקליפה; ועיין שלמי חגיגה ופרח חדש. במה דברים אמורים? כשנשתמש בו בדבר יבש, אבל אם הוא דבר לח, אז שורת-הדין הוא: אם שניהם חמין, או דהכלי חם ומה שהונח בו הוא צונן, בעינן ששים נגד קליפה של הכלי. ויש אומרים: גם לדידן בעינן ששים נגד שיעור קליפה של הכלי הזה שמלח בו. ואם זה הכלי צונן והמונח בו רותח, יש אומרים: לדידן דאזלינן בתר מר"ן ז"ל, לא בעינן ששים נגד קליפה של הכלי; ונכון להחמיר כדבריהם וכנזכר באחרונים ז"ל. וכל זה שכתבנו הוא ברוצה להשתמש באותו הכלי בדבר רותח, אבל אם ישתמש בצונן: אם הוא כלי-חרס, ידיחנו תחילה; ואם אינו כלי-חרס, שרי בלא הדחה, ורק יקנחנו היטב קודם שישתמש בו; ועיין "כרתי" ושפתי דעת וחכמת אדם ושאר אחרונים.

פרק יט

אם הכלי שמלח בו הוא מנוקב: אם הוא כלי חרס, מותר להשתמש בו בצונן ואין צריך הדחה, אלא סגי בקינוח היטב, אבל בדבר רותח, אסור אפילו בדיעבד; ואם אינו כלי-חרס, אינו אסור אפילו ברותח, ורק יש לחוש ברותח לכתחילה. וכל זה הוא לעיקר הדין, אבל כבר נהגו העולם שלא להשתמש בכלי שמולחין בו אפילו בצונן, ומנהג ישראל תורה הוא, וכנזכר בשולחן גבוה, והביאו זכור לטברהם, וכן המנהג פשוט פה עירנו בגדאד יע"א.

פרק כ

בשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב שיעור מליחה לקדרה, דהיינו שאינו נאכל מחמת מלחו, ושהה בכלי ההוא כשיעור שיתנו מים על האש ויוכל להרתיח, אז כל מה שממנו בציר אסור לאכלו אפילו צלי; וחלק החתיכה שחוץ לציר, אין אסור ממנו אלא כדי קליפה, דהיינו שיקלוף במקום שנגע בחתיכה שהוא בציר. ואפילו אם יש בחתיכה שומן, דינא הכי; אבל אם לא נמלח אלא רק מעט, שאין בו שיעור זה דאינו נאכל מחמת מלחו; וכן נמי אם לא שהה שיעור שיתנו מים על האש וירתיח, אז גם החתיכה שהיא בתוך הציר אינה נאסרת אלא כדי קליפה. ועיין "פרי-תואר", סימן צ"א, סעיף-קטן ט'. וכל זה הוא לדידן דאזלינן בתר הוראת מר"ן ז"ל, אך בני אשכנז הם מחמירים כסברת מור"ם ז"ל לאסור גם החתיכה שחוץ לציר, וגם אם נמלח מעט ושהה מעט. ועיין פרי חדש, סעיף קטן ג'. ודע דלדידן דלא אסרינן אלא מה שבתוך הציר, הנה אם הוציאו החתיכה מן הציר, ולא נודע איזה צד היה מונח תוך הציר, ויש ספק שמא רוב החתיכה היה בציר, אז כל החתיכה אסורה מספק; אבל אם ברור לנו דלא היה רוב החתיכה בציר, אלא הרוב היה חוץ לציר, ורק לא ידעינן איזה צד היה בציר, אז כל החתיכה מותרת

משום דבטל ברובא, ואין צריך חד בתרי, וכמו שכתב הגאון "פלתי", סעיף קטן ט', עיין שם. ובסה"ק "רב-פעלים" הארכתי בס"ד בתשובה בדבר זה.

פרק כא

שיעור השהיה כדי שיתנו מים על האש וירתיח, משערין זה בכלי בינוני ששוליו לא עב ולא דק, וכן במים לא מרובים ולא מועטים, וכן באש לא מרובה ולא מועט. מיהו, יש להסתפק בכיסוי: אם דווקא מכוסה שממהר להרתיח, או אפילו מגולה. ועיין מחזיק ברכה, אותיות מ"ו ומ"ז, יעוין שם.

פרק כב

אע"פ ששהה הבשר שיעור מליחה, לא יחתוך לכתחילה ממנו בסכין קודם שידיחנו; וכיון שהדיחו פעם אחת שרי לחתוך ממנו בסכין לכתחילה. ובדיעבד אם חתך קודם הדחה, אין צריך להגעיל הסכין, ורק צריך להדיחה; ועיין באחרונים ז"ל.

קדושים

פתיחה

אם אין חכמה – אין יראה; אם אין יראה – אין חכמה (אבות ג, כא). יש להבין: מאחר שתלה היראה בחכמה, איך חזר ותלה החכמה ביראה? ונראה לי, בסייעתא דשמיא, דידוע שיש שני מיני יראה: האחת, יראה חיצונית שהוא ירא את השם מפני העונש, או בשביל השגת הטובה; והשנייה, יראה פנימית, שהוא ירא את השם מפני שהוא אלוקינו והוא בראנו וברא את כל העולם, ואיהו רב ושליט, עקרא ושרשא דכל עלמין. וזו יראה הפנימית, אי אפשר לזכות לה עד שיזדכך חומר האדם ותזדכך נפשו מן הסיגים שבה; כי בעודו בסיגים ועכריות בלתי זיכוך, מוכרח שתהיה כוונתו בשביל הנאתו.

ונודע כי עסק התורה שהוא החכמה, הוא העיקר המזכך חומר האדם ומטהר נפשו מן הסיגים שבה; ולכן נקרא "אדם", דאות אלף רומז לעסק התורה לשם שמים, כי אלף לשון למוד כמו (תהילים נה, יד) "אלופי ומידעי", וכן (איוב לג, לג) "אאלפך חכמה". וצורת האלף היא וא"ו ושני יודין שמספרם כ"ו כמנין שם הוי"ה, רמז שהלימוד יהיה לשם השם.

ועל-כן עושה בירור ארבע בחינות אחד-עשר סמני הקטורת שיש בארבעה עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה אשר בעשיה. כי ידוע של[1] עולם מן ארבעה עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה, יש בו ארבעה עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה, ולכן אנחנו לומדים אחד-עשר סמני הקטורת בבוקר בתפילת העשיה שהוא בסדר הקרבנות – פעם אחת בפסוקי תורה שבכתב, ופעם אחת בתורה שבעל-פה שהיא הבריתא; וחוזרים גם-כן קודם "עלינו לשבח" לומר גם-כן פעמיים: אחת בפסוקים "קח לך סמים", שהם

תורה שבכתב, ואחת בבריתא, שגם זה האמירה בעולם העשיה; הרי ארבע פעמים כנגד ארבע בחינות אחד-עשר סמנים שיש באצילות בריאה יצירה עשיה שבעשיה; וארבע פעמים אחד-עשר הם מספר "דם" של אדם, לרמוז דעל-ידי למוד התורה הרמוז באלף, יהיה בירור בארבע בחינות אחד-עשר סמנים שהם "דם", ובזה ממילא יזדכך חומר גוף האדם בארבעה יסודות שלו, ותטהר הנפש מן הסיגים בארבעה יסודות שבה, ואז יוכל האדם לזכות ליראה פנימית. ולזה אמר: "אם אין חכמה" היא התורה שנקראת בשם "חכמה", שהיא "כח מה" כמספר "אדם" שעולה מ"ה – "אין יראה" היא יראה פנימית; ו"אם אין יראה" היא יראה חיצונית, שתקדם להיות אצל האדם – "אין חכמה", שאם לא יקדם אצלו יראה, איך ימשך לבו לעסק התורה?

ובזה יובן הטעם שהתורה נדמית לאש, דכתיב (ירמיה כג, כט): "הלוא כה דברי כאש נאם ה', וכפטיש יפצץ סלע" – לרמוז, כמו שהאש טבעו לנקות כל דבר מעכריות וסיגים שבו, כי הבשר יתבשל ויתרכך באש, וכן הדם שהוא הסיגים שבבשר, שיצא מן הבשר על-ידי האש כמו שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים עד, ב) נורא משאב שאב את הדם, כן התורה מטהרת הנפש ומושכת ממנה הסיגים שבה; ולכן התורה נקראת "אשה" (משלי לא, י), כי "אשה" אותיות "האש". ולכן תמצא "תורה" עולה מספר תרי"א, ורוב מספר תרי"א הוא מספר "אשה" שהוא "האש" – לרמוז שהתורה מושכת הסיגים מן הנפש ומזככת חומר הגוף, כטבע האש דמשאב שאב את הדם ומבשל הבשר.

פרק א

הצלי אין צריך מליחה, לפי שהאש שואב הדם שבו מעצמו בלא מליחה; לפיכך במקום שאין מלח מצוי, יצלה הבשר ואח"כ יוכל לבשלו - וכן עושים אלו השותין משקה סמנין שקורין "עשבא" (עשב להרגעת מירוץ הדם), שאין אוכלים שום דבר שיש בו מלח כל זמן ששותים משקה זה - שיעשו כך, לצלות הבשר, ואח"כ יבשלוהו כרצונם. ואם צולהו ע"ג הגחלים ממש, אע"פ שאין מקום אויר חלל בין הצלי לגחלים כדי שיזוב הדם, לית לן בה, דמכל מקום נורא משאב שאב הדם, ואינו מניחו לחזור להיבלע בבשר; ולא עוד, אלא אפילו צולהו על הקרקע של התנור שהוא גרוף וקטום, דאין כאן אש בעין אלא חרסו של תנור הוא חם מאוד ורותח, שרי; מפני שתוקף החום לבדו הוא שורף, ולא חיישינן שמא אחר שנפלט הדם חוזר ובולע, וכנזכר בפוסקים ז"ל; ועיין להגאון חקרי לב, יורה דעה, חלק א, סימן ל"ו, דף נ"ה, ו"יד-אפרים", סימן ט"ו. והגם דהגאון הצל"ח בפסחים, ריש פרק צולין מחלק בין על ידי האש עצמו לבין החום בלבד - יש לסמוך על רובא דמתירין; מיהו, אין להתיר לצלות הבשר בתוך המחבת בלי שום משקה אע"פ

שהיא על האש וחמה כמו גחלים ממש; והטעם, מפני שהיא כלי, ולא חשיב זה צליה וכנזכר בחקרי לב ז"ל שם, יעוין שם.

פרק ב

הא דאמרינן נורא משאב שאב, היינו דווקא דם המכונס בבשר שהוא עודנו בקרבו ולא יצא עדיין; אבל אם דם אחר נטף על הבשר, הנה בזה אדרבא, טבע האש להבליע זה הדם בתוך הבשר ואינו שואב אותו; מיהו, לדעת מר"ן ז"ל דסבירא להו, חום שהיד סולדת בו, אם הוא בלא רוטב כגון צלי או אפוי או מבושל, אינו אוסר אלא כדי נטילה, וכנזכר בסימן ק"ה, גם הכא אינו אוסר בצלי אלא כדי נטילה. ולדעת מור"ם ז"ל שם, דבעי ששים, גם הכא אוסר עד ששים; לפיכך אם נטף על הצלי דם - בין שהוא נטף עליו בשעה שהוא אצל האש, ובין שנטף עליו כשהיה צונן - הרי זה אוסר לדידן, דאזלינן בתר מר"ן ז"ל, כדי נטילה; ולהאשכנזים, דאזלי בתר מור"ם ז"ל, עד ששים. וכן הוא הדין אם נטף עליו אחר שהסירו מן האש בעודו חם הרבה כחום שהיה בו על האש, נמי דינא הכי; ועיין "כרתי", סימן ע"ו, סעיף קטן א'.

פרק ג

אם גבינה קרה ולחה נפלה על הצלי בעודו חם, צריכה הגבינה קליפה, מפני שבלעה מן הבשר; דאע"ג דלא פלטה - בולעת טעם בשר, וכנזכר ב"שיורי-ברכה" בשם "חוות-יאיר" ז"ל.

פרק ד

אע"ג דאמרנו: הצלי אין צריך מליחה, מכל מקום המנהג לפזר עליו מלח מעט כשהוא תחוב בשפוד, וצולה אותו תכף ומיד כדי שלא יתמלא המלח שפיזרו עליו מדם. ועיין משבצות זהב, סעיף קטן ד'. וצריך להזהיר בזה, כי יש נשים עצלניות, ואחר שיפזרו עליו מלח, שוהין הצלייה אם יזדמן להם עסק אחר. וצריך להזהירם עוד: בין בצלי זה, בין בצלי שצלו אותו בלא מלח כלל - שלא יגלגלו השפוד תמיד, אבל באקראי, לית לן בה. ועיין "מנחת-יעקב", כלל ט', סעיף קטן ו', ושפתי דעת, סעיף קטן י"ב ושאר אחרונים. ואותם ששותין משקה שקורין "עשבא", שמקפידים שלא יניחו מלח על הבשר כלל, יכולים לצלותו בלא פיזור מלח תחלה אפילו דבר מועט.

פרק ה

בשר זה שצולין בלא מליחה, או אם מולחו מעט - כשתוחבו בשפוד וצולהו מיד, הנה אם רצה לבשלו אחר צלייתו, צריך להיזהר לצלותו צלייה גמורה, דהיינו כל צרכו, ולא סגי בחצי צלייתו, דכן הוא דעת מר"ן ז"ל; ואע"ג דמור"ם ז"ל סובר דסגי בחצי צלייתו - אנן בתר מרן ז"ל גרירן. ואע"פ דפה עירנו נוהגים בכבד שצולין אותו חצי צלייתו ואח"כ

מבשלים אותו - אין ללמוד דין הבשר מדין הכבד, דיש לומר: דווקא בכבד נהגו בכך, משום דאע"ג דכבד יש לו ריבוי דם יותר, עם כל זה רכיך הוא טפי מן הבשר, ובחצי צלייה דידיה פועל האש יותר מחצי צלייה של הבשר. ועוד, דגם בכבד אין מנהג ברור וחזק, יען כי דבר זה אינם עושים אלא בבתי העניים, שיבשלו הכבד אחר הצלייה; ורוב בני-אדם אוכלין הכבד צלי, ומעוטא דמיעוטא הם המבשלים אותו, ויש לומר מחסרון ידיעה נהגו כך ואין זה מנהג ותיקין. ולכך ראוי להורות להם שגם הכבד יצלוהו צלייה גמורה כשרוצים לבשלו; וכל שכן הבשר שנצלה בלא מליחה שצריך לצלותו צלייה גמורה, וכדעת מר"ן ז"ל; מיהו, אותם ששותים משקה שקורין "עשבא", שכל תבשיל שלהם בזמן ששותים משקה הנזכר, שהוא משך שלושים או ארבעים יום, כולו מבשר צלוי - יש להקל להם לצלותו חצי צלייה ולבשלו, מפני שאם צולין אותו צלייה גמורה, לא יהיה טעם בשר בתבשיל, שיזוב שומן הבשר בצליה; וכיון דשותין זה בשביל חולי, יש להקל להם.

פרק ו

בשר שלא נמלח, או שנמלח בעודו בשפוד ונצלה מיד - טוב להיזהר שלא יסירו השפוד שתחוב בו הבשר מן האש כדי לתקן האש או לסיבה אחרת קודם שנצלה הבשר חצי צלייתו. ואע"ג דפה עירנו נהגו היתר בזה, ויש להם על מה שיסמוכו, עם כל זה בעל-נפש יחמיר להיזהר בזה, ותבוא עליו ברכה.

פרק ז

בשר זה שצולין בלא מליחה, או שנמלח מעט בעודו בשפוד, אין נותנין ככר לחם וכיוצא תחת הצלי כדי לקבל שומן הנוטף ממנו. גם לכתחילה אסור לצלות בשר שנמלח כדינו קודם צלייה עם בשר שנצלה בלא מליחה; ובדיעבד מותר. ויש אוסרין לכתחילה ליתן בצלים בשפוד בין חתיכת בשר לחתיכת בשר ולצלותם יחד, ויש מתירין; והמחמיר, תבוא עליו ברכה. ועיין מחזיק ברכה, סימן ע"ג, אות ט"ו.

פרק ח

בשר שנמלח כדרכו לקדרה ששהה שיעור מליחה ורוצה לצלותו, צריך שידיחנו קודם צלייה הדחה גמורה שלוש פעמים כאשר ידיחנו לקדרה. ואם שכח ולא הדיחו קודם צלייה, ידיחנו אחר צלייה, וגם עתה ידיחנו שלוש פעמים כדין הדחה דלאחר מליחה; מיהו, בשר שהודח הדחה הראשונה מן הדם שעליו כשהביאו מן הקצב, ואח"כ תחבו בשפוד ומלחו בעודו תחוב בשפוד, וצלה אותו תיכף ומיד - אין צריך להדיחו אחר צלייה, דאין לחוש לדם שעל המלח; מפני שהוא אחר שפיזר עליו המלח בהיותו בשפוד, הניחו תכף ומיד על האש, ואז האש מונע המלח מלבלוע הדם. ומה שנראה לעיניים

מוהל אדום על הבשר אחר צלייה, אינו אלא חמר בשר. ועיין פרי חדש ושולחן גבוה; וכן המנהג פה עירנו לאכול הצלי הזה בלא הדחה. במה דברים אמורים? כשרוצה לאכלו צלי, אבל אם רוצה לבשלו אחר צלייה, צריך להדיחו קודם שיבשלנו; והטעם מבואר ב"בית-יוסף", סימן ע"ג, דהוא משום מראית העין. ועיין פרי חדש בסימן ע"ג ובסימן ע"ו, סעיף קטן ט"ז. וכן נוהגים פה בגדד להדיח הכבד אחר צלייתו כשרוצים לבשלו.

פרק ט

בשר ששהה שלשה ימים מעת לעת בלא מליחה, נתייבש דמו בתוכו, ולא יצא עוד ע"י מליחה אפילו אם יתנוהו במים פושרין; ואם בשלו – נאסר; ואפילו שלא בשלו לגמרי, אלא שם אותו בקדרה שהיד סולדת בה, אסור כדין בשר שלא נמלח, אבל מותר לצלותו ולאכלו, ויש למלחו קצת קודם צלייה.

פרק י

בשר זה, אחר שצלאו נמי לא יבשלנו, ואע"פ שמלחו קודם צלייה מליחה גמורה שהוא שיעור דאינו נאכל מחמת מלחו. וכל זה לכתחילה, אבל בדיעבד אם בשלו אחר צלייה, מותר. ואם הוא ערב-שבת ויש שעת הדחק, שאין מוצא בשר אחר לקנות, אז גם לכתחילה מותר לבשלו אחר צלייה. והוא הדין לצורך סעודת מצווה נמי שרי לבשלו לכתחילה אחר צלייה. ועיין כנסת הגדולה ומשבצות זהב ושיורי ברכה. וכן הוא הדין בהפסד מרובה, יש להתיר בישול אחר צלייה. עיין "זרע-אמת", יורה דעה, סימן כ"ב.

פרק יא

בשר זה ששהה ג' ימים בלא מליחה - אם נמלח בכלי שאינו מנוקב, דינו כדין בשר דעלמא, דאם שהה בכלי שיעור שיתנו מים על האש ויוכל להרתיח, אז נאסר הבשר הזה גם לצלי.

פרק יב

בשר זה ששהה שלשה ימים בלא מליחה - אם מלחו עם בשר הראוי למליחה שמולחו להוציא דמו, הנה עדיין יש היתר לבשר זה ששהה - תקנה בצליה. והבשר השני הראוי למליחה שמלחו להוציא דמו, מותר אחר מליחה, בין בבישול, בין בצליה.

פרק יג

שומן של בשר ושומן של אווז, דינו כמו הבשר, דמחזיקין בו דם; ואם שהה שלשה ימים בלא מליחה, נאסר בבישול כדין הבשר, אך כיון דהוא שומן לא אפשר לצלותו, כי נימוח; ואם יערבו בשומן אחר לבטלו, גם זה אי אפשר, דקימא לן: אין מבטלין איסור לכתחילה. כיצד יעשה? ימלחנו תחילה מליחה גמורה, ואח"כ יבשלנו במים שיש בהם ששים פעמים כנגד זה השומן; ואז יקח השומן שהוא צף למעלה והוא מותר, שכבר

נתבטל איסור דם בששים; ואין בזה משום אין מבטלין איסור לכתחילה, דדמי להגעלה, שהוא עשה כדי להפליט האיסור; ולכן צריך שישפוך אותם המים לאבוד ולא יהנה מהם; כן כתב הגאון חות דעת ז"ל, והסכים עמו הגאון "יד-אפרים" ז"ל.

פרק יד

לכתחילה אין להשהות הבשר שלשה ימים בלא מליחה, דחיישינן שמא יבשלנו. ואם השהה אותו בשוגג, צריך לצלותו תיכף, דחיישינן דילמא משתלי ומבשל ליה, וכנזכר "בשמש-צדקה", סימן ט"ל. אך הכבד והכחל, מותר להשהותן, משום דבלאו הכי אסורים בבישול, ובודאי יצלנו. ואע"ג דכבד מותר לבשלו אחר צלייה, מכל מקום כיון דגם הבשר מותר בדיעבד לבשלו אחר צלייה, לא חיישינן להא דכתב "פתחי-תשובה" בשם "חמודי-דניאל", סימן ל"ד.

פרק טו

בשר ששהה בלא מליחה, וחל יום שלישי שלו בשבת - יש מתירין לשרות הבשר הזה במים בשבת, כדי שלא יאסר בבישול אחר שבת; ויש אוסרין לשרותו בשבת אפילו ע"י נכרי; ויש אוסרין ע"י ישראל ומתירין ע"י נכרי, וראוי להורות כדבריהם להתיר ע"י נכרי, אך טוב שיעשה שבות דשבות, דהיינו: הישראל יאמר לנכרי שהוא יאמר לנכרי אחר לשרותו במים. והחנווני המוכר בשר שנשאר לו בשר הרבה, שאם לא ישרנו במים בשבת יעברו עליו שלשה ימים, ואית ליה פסידא טובא, שצריך למכרו בזול מאד, דאין נאכל אלא צלי, הרי זה מותר לשרותו ע"י נכרי לכולי עלמא. ועיין "שבות-יעקב", חלק ג, סימן כ"ב.

פרק טז

בשר שנמלח, אסור לכתחילה להשהותו במלחו י"ב שעות, שהוא שיעור פליטת כל צירו, אלא ידיחנו קודם י"ב שעות; ובדיעבד מותר אפילו אם שהה במלחו מעת לעת או יותר. ואם הבשר נמלח בערב-שבת ושכחו להדיחו ונזכרו ביום-שבת, אסור להדיחו ע"י נכרי, אלא ישאר עד מוצאי-שבת וידיחוהו, דזה חשיב כדיעבד, וכמו שתב ב"לחם-הפנים".

פרק יז

בשר שנמלח ונתייבש קודם שהדיחוהו הדחה אחרונה, אע"ג שיש ששים נגד המלח שעליו בודאי, כיון דכבר נתייבש, מכל מקום צריך להיזהר להדיחו קודם בישול. וטוב שתהיה הדחת בשר היבש בפושרין, כי הפושרין טובים מן הצוננים להסיר הדם והמלח שנתייבש על הבשר. ויזהר מאד שיהיו פושרין ולא חמין שהיד סולדת בהם, דאם כן מה מועיל בהדחה זו, דהרי זה הוי כמו בישול?

פרק יח

יש בני-אדם דרכן למשוך שכר תמרים מן שכר שקורין בערבי "רג'יעי" (ספירט, זיעת תמרים), שמושכים ממנו ע"י קנים שכר חשוב שקורין "דובארה" (מובחר); ודרכם להניח תרנגולת שחוטה בתוך הדוד שבו השכר שקורין "רג'יעי", כדי שיצא השכר שקורין "דובארה" חשוב מאד; אך אין רוצים למלוח אותה באמרם, אם ימלחו אותה, יתקלקל השכר. ובזה השכר שקורין "רג'יעי" יש ששים על התרנגולת - העליתי בתשובה בסה"ק "רב-פעלים" דאסור למעבד כן לכתחילה אע"ג דיש ששים, והארכתי בדבר זה שם בס"ד, וכתבתי דאם אי אפשר לו למלוח, יצלה התרנגולת חצי צלייה, ויניחנה בתוך השכר.

פרק יט

דם הנמצא בחלב שחלבו מן הצאן או מן העז - אם הוא מראה אדום, יש בזה איסור דם כמו שכתבו האחרונים בשם "נחלת-שבעה", וכן כתב הרב "חנוך-בית-יאודה", סימן ל"ח. מיהו, ימצא פה עירנו בחליבה הראשונה או שנייה שתהיה מרחלים או עזים אחר לידתם, שיהא מראה החלב אינו לבן גמור, אלא נוטה לירוק, שהוא גוון שקורין בערבי "אצפר" (צהוב) - אין חשש בזה, דלא אסרו אלא מראה אדום, אבל מראה ירוק אין בו חשש כלל. ובסה"ק "רב-פעלים" הבאתי ראיה לזה מסימן קפ"ח, סעיף א', שפסק מר"ן ז"ל: מראה ירוק אפילו כמראה השעוה או הזהב, וכל-שכן הירוק ככרתי או כעשבים, טהור, עיין שם. ועיין ש"ך ז"ל שם, סעיף קטן ד, יעוין שם. נמצא, אפילו בדם נדה הותרו מראות אלו של ירוק, שהם מראה השעוה או הזהב או אתרוג או חלמון ביצה וכיוצא, וכנזכר בש"ך ז"ל. על-כן החלב הזה אין בו חשש, ומותר הוא וזה ברור.

אמור

פתיחה

רבי מתיא בן חרש אומר: הוי מקדים בשלום כל אדם, והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים (משנה אבות ד כ). נראה לי, בסייעתא דשמיא, הכוונה: אפילו אדם הדיוט שביזה אותך וחטא לך – אתה תקדים לעשות שלום עמו ואף-על-פי שהוא לא בא לבקש ממך מחילה; וכמו שעשה רב עם אותו טבח כנזכר בסוף הגמרא דיומא (דף פז.). ולזה אמר: אתה תקדים בשלום כל אדם – "כל" דיקא, אף-על-פי שהוא הדיוט; אך כפי הטבע קשה עליך דבר זה לעשותו, אלא-אם כן יהיה בך מידת הענווה והשפלות בתכלית. ולכן אני מיעצך ש"תהיה זנב לאריות, ואל תהי ראש לשועלים", כלומר, תמיד תסתכל באותם הגדולים, כדי שתמצא עצמך חסר; ובזה תוכל לייסד בלבך מידת השפלות; "ולא תהיה ראש לשועלים", דהינו לא תסתכל בהדיוטות החסרים מכל וכול, שנחשבים שועלים

בערך האריות, יען מפני שעל-ידי כך אז ודאי תמצא עצמך מלא וגדוש, ואיך תהיה אצלך מידת השפלות?

או יובן בסייעתא דשמיא: חכמי ישראל נקראו "אריות", אבל חכמי הפילוסופיה נקראו "שועלים", שעליהם נאמר (שה"ש ב, טו): "שועלים קטנים מחבלים כרמים", וכמו שכתבתי במקום אחר. והאדם ילמד תורה מן חכמי ישראל ויתחבר עמהם, ואף-על-פי שיהיה בסוג זנב אצלם; ולא יתחבר עם בעלי הפילוסופיה, אף-על-פי שהוא לא ילמד ולא ישמע מהם אלא רק דברים שאינם נוגעים לאמונה וליסודי-התורה, יען כי כלל גדול יש בידינו: כל היוצא מן הטמא – טמא (בכורות ה, ב). על-כן אלו, כיון שהם כופרים ואין מאמינים בהשגחה, ומכחישים בכמה דברים שדברה בהם תורה; לכן גם אם יאמרו דברים חיצונים שאינם נוגעים לאמונה וליסודי-התורה – מוכרח שיש בהם ארס, ולא ינקה כל הקרב אצלם ולומד בספריהם. ועליהם אמר שלמה (משלי ה, ח): "אל תקרב אל פתח ביתה", וכאשר באר רבנו מהר"ם אלשיך ז"ל פסוקי משלי (ז, י-כז): "והנה אשה לקראתו , שית זונה ונצרת לב וכו'", יעין שם, יען כי כל היוצא מן הטמא – טמא.

פרק א

קימא לן: כל היוצא מן הטמא – טמא. לפיכך חלב בהמה וחיה טמאה או טריפה, אסור כבשרה; והוא הדין צירה, נמי אסור כבשרה. לפיכך אותם ששותים חלב האתון לרפואה, אין לשתות אלא בחולי של סכנה, וגם צריך שיאמר כן רופא מומחה; אבל נשים שעושין עצמן לרופאין, ואומרים לבעל החולי לשתות חלב אתון ויתרפא - אסור לו לסמוך על דבריהם. ועיין מחזיק ברכה, סימן פ"א אות א'.

פרק ב

מי-רגלים של בהמה וחיה טמאה או טריפה, אסורין כבשרה. ויש מי שמתיר במי-רגלים, מפני שאין באין מגופה, אלא ממה שהכניסה לגופה; חוץ מן מי-רגלים של חמור שהם אסורים מפני שהם עכורים ודומין לחלב דדינו כבשר. על-כן בחולה שאין בו סכנה, יש לסמוך על המתירין במי-רגלים של בהמה וחיה חוץ מחמור; וצריך גם כן שיאמר רופא מומחה; וגם בתנאי שאי אפשר לעשות לו רפואה בדבר אחר. ועם כל זה, הנזהר, תבוא עליו ברכה, כי באמת יש לחוש לסברת האוסרין בכל מי-רגלים, אשר מרן ז"ל סתם כוותייהו; אבל מי-רגלים של חמור, אסור מדינא בחולה שאין בו סכנה, משום דגם המתירין במי-רגלים, מודים לאסור בשל חמור. ואע"ג דמרן ז"ל סבירא לה דהמתירין במי-רגלים, מתירין גם בשל חמור - אין כן דעת הפוסקים, דסבירא להו דהמתירין מודו לאסור בשל חמור. ועיין ש"ך ופרי חדש ושאר אחרונים.

פרק ג

אם החמור השתין וקלח מעט לתוך הקערה שיש בה משקה או תבשיל לח ונתערב, צריך שישים כנגד מי-רגלים; ואם קלח על מאכל יבש, ידיחנו וישפשפנו היטב ודיו. וכל זה במי-רגלים של חמור, אבל של שאר בהמה וחיה - אם נפלו לתוך משקה או תבשיל לח ונתערבו ואין שישים לבטלם, מותר להוסיף עליהם לבטלם, ואין לחוש משום דאין מבטלין איסור לכתחילה, משום דאיכא פוסקים מתירים במי-רגלים של בהמות חוץ מחמור; ואם קלח על מאכל יבש, צריך להדיחו ולשפשפו היטב.

פרק ד

הנולד מן הטרפה, מותר; ואע"ג דקימא לן: עובר ירך אמו הוא, מכל מקום לעניין טרפות שאני, כיון דאין איסורא של האם אלא רק משום חיות, דטריפה אינה חיה, ועובר זה חי הוא ואין חיותו תלוי בחיות האם; מיהו, אם נדרסה האם בעוד הוולד בתוכה - אסור הוולד מספקא, דאפשר טיפת הארס של הדריסה יזיק גם לוולד; אבל אם יצא הוולד וחי י"ב חודש, אז מותר. ואם שחטו אותו תוך י"ב חודש, אסור מספק. וכל זה בנדרסה לפנינו כנגד החלל, דאז חוששין לוולד, אבל אם נדרסה בצווארה או ברגליה וכיוצא, הוולד מותר, דוודאי אין טיפת הארס של הדריסה מגעת לוולד. ואם נכנס הדורס לדיר, ואח"כ נמצא ציפורן תחוב באחת מהם והעובר בצידה, ולא נודע אם עד שלא נדרסה ילדה, או אחר שנדרסה ילדה - הוולד אסור מספק.

פרק ה

בשר האדם אסור לאכלו מן התורה, ואע"ג דיש אומרים דאיסורו מדרבנן ואם פרש מותר - העיקר כדברי האוסרים בכל גוונא; מיהו, עור האדם אינו אסור אלא מדרבנן. ועיין שפתי דעת, סימן ע"ט, סעיף קטן ג'. וצריך ליזהר שלא לקלוף או לחתוך עור האדם בשיניו, פן ישאר קצת בין שיניו או בפיו; וגם יש לחוש שיחתוך קצת מן הבשר גם-כן. ומה שנהגו הנשים לבלוע ערלת הזכרים שחותכים בעת המילה כדי שיולידו זכרים - איסור חמור הוא זה, וכמו שכתב מחזיק ברכה, אות ב', בשם הרשב"ש ז"ל.

פרק ו

ה"מומיא" (גופת אדם חנוטה) שהוא בשר האדם, מותר לרפואה אפילו לחולה שאין בו סכנה, דעפרא בעלמא היא. עיין "ערך- השלחן" בשם הרדב"ז ז"ל. ואסור לעשות סגולה לחולה, לעשן עצמו בשן מת גוי, דאף על גב דריחא לאו מלתא היא, מכל מקום הנאת רפואה הוייא הנאה ואסור. ואע"ג דיש מקילין במת גוי, דסבירא להו דווקא מת ישראל אסור בהנאה - העיקר כמו שכתב מר"ן ז"ל ביורה דעה, סימן שמ"ט, דלא שנא בין גוי לישראל; ועיין "שיורי-ברכה" בסימן שמ"ט.

פרק ז

אפילו למן דאמר בשר אדם אסור מן התורה, אפילו הכי, מי-רגלים דאדם מותרין לדברי הכול, מפני שהם כמים, ואינו מתמצא מגופו; ומכל מקום לכתחילה אסורים משום "בל תשקצו". ולרפואה בעלמא אפילו חולי מעט שאין בו סכנה, שרי, דכל שעושה לרפואה לא שייך "בל תשקצו"; וכן הוא הדין לאיזה סיבה כל דהו, שרי וכנזכר בפרי חדש. ואם השתין תינוק לקדרה שאינו ניכר, מותר וכנזכר בשפתי דעת. ועיין מחזיק ברכה ושאר אחרונים. וכן אם נתנו לאחד מי רגלים שלא מדעתו, אין בזה משום שקוץ. ועיין "כרתי", סעיף קטן ב'. ופה עירנו בגדד יע"א נוהגין דכל מי שיחלה בחולי שקורין "חצבא" (חצבת), משקין אותו אחר שיתרפא מעט מי-רגלים שלא מדעתו, דהנשים אומרות, אם לא ישקוהו, יהיה סרחון בפיו כל ימיו; אך הרופאים אין מודים בזה, ואומרים שבערי אירופא אין משקין, ועם כל זה אין סרחון בפיהם. והנשים אומרות: אין משם ראיה, כי טבע ואויר המקומות אינו שווה; על-כן עושים כרצונם. ומאחר דרוב הקרוב לכל דחולי זה הוא אינו אלא בקטנים אין אנחנו מוחין בידם; אבל אם נזדמן גדול שחלה בזה, וודאי נכון שיזדרז לשמור עצמו מזה, שלא יערימו להשקותו.

פרק ח

מי-רגלים של בהמה וחיה הטהורים, דינן כמי-רגלים של אדם, דאע"ג דהם מותרים המה - אסורים משום "בל תשקצו"; וכל מה שכתבנו במי-רגלים של אדם, הוא הדין כאן.

פרק ט

חלב של אישה מותר לכתחילה כמו שכתוב בגמרא (כתובות ס, א), דאפילו מצות פרוש אין בו. במה דברים אמורים? כשפרש ממנה לתוך הכלי או לתוך היד, ואפילו לתוך היד של האישה עצמה; אבל להניק גדול מדדיה, או אפילו לחלוב לתוך פיו, הרי זה כיונק מן השרץ ואסור מדברי סופרים, דאתי לאחלופי לינק גם מבהמה טמאה. ואם עבר, מכין אותו מכת מרדות. ואפילו לחולה, כל שאין בו סכנה, אסור. ולכן, מה שלפעמים הדד של האישה יש בו איזה מכה, ואינה מניקה את בנה ממנו, ומביאים אישה אחרת שתינק החלב מדדיה ותפלוט - אסור משום מראית העין, דרואין אותה יונקת, וגם אי אפשר שלא יכנס לתוך פיה.

פרק י

התינוק יונק עד סוף ארבע שנים – לבריא, וחמש – לכחוש. במה דברים אמורים? כשלא גמלוהו, אבל אם פרש, דהיינו שגמלוהו שלשה ימים מעת לעת אחר עשרים וארבעה חודש, הרי זה אסור להחזירו; והוא שפרש מתוך בוריו, אבל אם לא פרש אלא מתוך חולי שאינו יכול לינק ופרש - יכולים להחזירו ויכול לינק עד תשלום ארבע וחמש שנים;

משום דכל שפרש מתוך חולי, הוי כאלו לא פרש כלל. והא דאמרינן: אם פרש ג' ימים מעת לעת אחר כ"ד חודש מתוך בוריו דאסור להחזירו, היינו דווקא שפרש לגמרי, דאינו שותה חלב עוד כלל, אבל אם לא פרש אלא רק מאמו, ויונק הוא מאישה אחרת, יכולה אמו להיניקו אפילו שפרש ממנה כמה ימים, וכמו שכתב ב"מנחת-יעקב" ז"ל, ופשוט.

פרק יא

אם פרש מתוך בוריו ג' ימים מעת לעת אחר כ"ד חודש, וחלה חולי שיש בו סכנה, והיה צורך בחזרתו - מותר להחזירו; ואחר שתסתלק הסכנה צריך להפרישו מיד וכנזכר באחרונים. ויש מתירין להחזירו אפילו אם הוא חולה שאין בו סכנה; ויש לסמוך בזה על המקילין בהיכא דאיכא צורך הרבה בזה, כיון דהוא איסור דרבנן.

פרק יב

אם פרש בתוך כ"ד חודש ונתעברה השנה - נתעברה לתינוק, ויכול לינק עד סוף כ"ה חודש; ועיין משבצות זהב, סעיף קטן י"א; אבל אם פרש מתוך בוריו בתוך חודש העיבור ג' ימים מעת לעת: כגון שנולד בר"ח ניסן, ונשלמו כ"ד חודשים באדר השני, והוא פרש ג' ימים מעת לעת באדר שני שהוא חודש העשרים וחמישה יש להחמיר ואסור להחזירו, דהוי כפרש לאחר כ"ד חודש, וכנזכר במבצות זהב ושאר אחרונים ז"ל.

פרק יג

מה שאומרים העולם: כל מה שימעטו לוולד ביניקה, יהיה הוולד יותר מוכשר לתורה, ועל-כן גומלים אותו אחר שנה או פחות מזה - טעות הוא בידם, ואיסורא איכא לגמול אותו קודם כ"ד חודש, אם לא מחמת עיבור שנתעברה אמו או סיבה אחרת הכרחית, וכנזכר ב"פתחי-תשובה" בשם "אדני-פז", יעוין שם. וגם על פי הסוד שגילה רבנו האר"י ז"ל, יש לתינוק לינק כ"ד חודש; ומפורש הטעם ב"עץ-חיים", שער רפ"ח, פרק ז', יעוין שם. על-כן ודאי לא יפה עושין לדחות את השעה, להקדים קודם כ"ד חודש; וכבר נאמר: "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ". והשם יתברך ברחמיו הרבים יכפר בעדנו, וישוב לנו את נדחינו, יראו עינינו וישמח לבנו, בעגלא ובזמן קריב אמן כן יהי רצון.

ודע דלפעמים ימצא התינוק הולך ברגליו אחר שמונה חדשים, וימצא שאינו הולך אלא עד אחר כ"ד חודש - לכל זה יש טעם ע"פ הסוד, ומפורש ב"עץ-חיים" שם, יעוין שם. לכן אם יראה אדם שאחר התינוק ללכת, הנה אם לא עברו כ"ד חדשים אל ידאג על זה, שיש טעם בזה.

פרק יד

חלב נכרית, אף על פי דמן הדין דינו כחלב ישראלית, עם כל זה, אם צריך לתינוק מינקת, ישתדלו מאד שלא להניקו מן הנכרית, מפני דחלב נכרית מטמטם הלב ביראת שמים, ומוליד בו טבע רע ואכזריות; ואע"פ שזאת הנכרית יושבת בבית ישראל ואוכלת מאכלים של היתר בלבד - שומר נפשו ירחק ממנה ולא ייתן את בנו לה להיניקו; אבל היכא דאי אפשר בישראלית בשום אופן, שרי, דהוי סכנה; ועיין משבצות זהב ו"שיורי-ברכה". ואפילו מינקת ישראלית, אם תאכל בזמן יניקה דברים רעים, כגון שיש לה חולי שיש בו סכנה, ואמר הרופא שתשתה חלב אתון וכיוצא לרפואה, אז חלבה יזיק לתינוק היזק נפשיי; וכן תזהר שלא תאכל מוח ולב וכבד בזמן היניקה; וכן התינוק עצמו אע"פ שהוא קטן הרבה, לא יניחוהו לאכול דברים אסורים.

פרק טו

דבש-דבורים שמרתיחין אותו בעוד גופי הדבורים מעורבין בו, אע"ג דהוי נותן טעם לפגם - צריכין ליזהר לכתחילה שלא יחממו אותו בעוד הדבורים בו חום שהיד סולדת בו, ובדיעבד שרי; ועיין "בית-לחם-יאודה" ושפתי דעת. וצריך להזהיר העם בדבש-תמרים, או של סוכר שנפל בו נמלים והוא עב שאי אפשר לסננו בלתי חמום כדי שיהיה נפשר - צריך שיזהרו לכתחילה שלא יחממוהו חום שהיד סולדת בו. גם צריך להזהירם שאם ראו שנפל נמלים בדבש או שאר משקה, שיסננו אותו מיד, ולא ישהו בו הנמלים ג' ימים, כדי שלא יהיה כבוש; ועיין שפתי דעת, סעיף קטן כ"ז. אך בדבש-דבורים אי אפשר ליזהר בזה לכתחילה, יען כי זה מביאים אותו ממקום רחוק, כבר נכבש כמה ימים בעודו ביד הגויים.

פרק טז

אע"פ דמן הדין יש להתיר עוף טהור ע"י בדיקת שלשה סמנים המפורשים בדברי חז"ל, מכל מקום יש פוסקין מחמירין וסבירא להו דלא מהני הסמנים לבדם להתיר העוף, כי אם רק צריך שיהיה לנו מסורת וקבלה בזה העוף שהוא מין טהור. וכן המנהג פשוט שאין לסמוך כי אם רק על המסורת. ואם אחד מעיד על עוף אחד שיש לו בו קבלה שהוא טהור, סומכין על דבריו אם הוא מוחזק בנאמנות וכשרות ויראת-שמים; ואם אינו מוחזק בכך, אין סומכין עליו; דאע"ג דקימא לן: עד אחד נאמן באיסורין - חיישינן דלמא לא דייק וטעי. וצריך שיעיד שראה מנהג פשוט במדינה אחת שאוכלין זה העוף, או ששמע מאדם גדול שהוא כדאי לסמוך עליו, שאומר שזה העוף אוכלין אותו במדינה זו, ויש להם קבלה בו דמותר. ואם אמר ששמע זה מאנש דעלמא מהמון העם, לא סמכינן על דבריו וכנזכר בפוסקים.

פרק יז

אם יש עוף שבעיר זו מצוי אך אין נוהגים לאכלו, ובעיר אחרת נוהגים לאכלו, שיש להם בו מסורת להיתר - אסור לאנשי אותה העיר שנהגו בו איסור, לאכול מזה העוף; דכיון דנהגו איסור באכילתו, אולי נהגו משום גדר וסייג אע"פ שידעו שיש לעיר אחרת קבלה של היתר בו; או יתכן נחלקו בקבלתם; אבל עיר שאינו מצוי אצלם זה העוף, ולכך אין יודעים בו - סומכין על קבלה של עיר אחרת שמצוי אצלם.

פרק יח

סימני דגים מפורשים בתורה: כל שיש לו סנפיר וקשקשת, טהור. וסנפיר - הוא ששט בו; קשקשת - הן הקליפות הקבועות בו. ודווקא אם הם נקלפים ביד או בכלי, אבל אם אי אפשר לקלפם מעור הדג, לא מקרי "קשקשת". ואפילו אין לו אלא סנפיר אחד וקשקשת אחת, מותר; ובכל מקום שנמצא מותר; כן הוא דעת מרן ז"ל. ויש אומרים דאין להתיר אלא אם כן עומדת תחת לחייו או זנבו או סנפירו. וצריך להורות כדעת מר"ן ז"ל; והמחמיר כדעת יש אומרים, תבוא עליו ברכה. ודגים הנמצאים עירנו בגדד יע"א אשר אוכלים אותם, הם חמשה מינים: האחד הוא הנקרא בערבי "ביני", והוא משובח מכולם; והשני הנקרא "שבוט"; והשלישי הנקרא "אבו סוויף"; והרביעי הנקרא "ביז"; והחמישי הנקרא "ג'טאן". וזה המין הנקרא "שבוט", הוא הנזכר בגמרא דקדושין, ריש פרק שני (דף מא.): רבא מלח שבוטא, והוא קולייס האספנין הנזכר במסכת שבת, דף קמה: .

בא"ח שנה שניה בהר

פתיחה

בן הא-הא אומר: לפום צערא אגרא (אבות ה, כו). נראה לי בסייעתא דשמיא הצדיק נקרא "בן הא-הא", כי ידוע דחלק הנפשיות שבאדם -- הן נפש, הן רוח, הן נשמה -- מוכרח שיש בו חמישה חלקים שהם: נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה (שהם בחינת שם הוי"ה עם קוצו של יוד שהם: כתר, חכמה, בינה, תפארת, מלכות). וזהו בחלק הנפשיות. וכנגדן בחלק הגופניות יש חמישה חושים. וכתב בקהילות יעקב ז"ל

חוש הראות הוא סוד כתר, שהוא בחינת יחידה;

וחוש הטעם הוא סוד חכמה, שהוא בחינת חיה;

וחוש הריח הוא סוד בינה, שהוא בחינת נשמה;

וחוש המשוש הוא סוד תפארת, שהוא בחינת רוח;

וחוש השמע הוא סוד מלכות, שהוא בחינת נפש; עין שם.

נמצא באדם יש חמישה חלקים בנפשו וחמישה כנגדן בגופו. הצדיק הוא שלם בחמישה אלו, וחמישה אלו אינו חסר בהם כלום. אך הרשע – בין אלו ובין אלו – פגומים, וכאילו

אין בו לא מאלה ולא מאלה. לכן הצדיק נקרא "בן הא-הא" כי מספר הא הוא חמישה, רמז לחמישה הנפשיים וחמישה הגופניים שהם שלמים אתו. וכדי לנחם עצמו כשרואה דוחק בעולם הזה וצער גדול אומר לפום צערא אגרא, ואם כן זה הצער הוא לטובה. וכמאמר נחום איש גם-זו על כל צער שרואה אומר: "גם זו לטובה" (תענית כא.).

לפום צערא אגרא

ועוד נראה לי, בסייעתא דשמיא, הטעם שהצדיק נקרא "בן הא-הא" כי ידוע התורה נתנה מן עולם הבינה, לכן התחילה האות[1] בית שהיא בינה, והיא סוד הא ראשונה שבשם הוי"ה ברוך הוא. ולכן עשרת הדברות היו כתובים חמש וחמש; וכן כל התורה כולה חמישה ספרים. ואיתא באותיות דרבי עקיבא וזה לשונו: מה נשתנה אות הא מכל האותיות שבה נתנה תורה לישראל? מפני שכל האותיות כשאדם מוציאן מפיו הוא מרגיש בהן בשפתיו ובלשונו ומוציא טיפת רוק מפיו. אבל אות הא אינו מקבל טומאה מפני כשהאדם מוציאו מפיו אינו מרגיש בו, לא בשפתיו ולא בלשונו, ואין מוציא בה טיפת רוק מפיו. עד כאן לשונו, יעין שם. והנה אות הה, המילוי שלה הוא גם-כן אות ה' כמו הפשוט שלה. וידוע דהמילוי נחשב ולד של הפשוט, כי נולד ממנו ונגרר אחריו. ולכך התורה שבכתב נחלקה לחמישה ספרים שהם מספר ה', לרמוז – כמו שאות ה' היא יוצאה טהורה מפיו של אדם, שאין מוציא בה רוק מפיו – כן התורה היא טהורה ואינה מקבלת טומאה. ולכן בעל-קרי קורא בדברי תורה ואינו חושש, וכד חזיה רבי יהודה לאותו תלמיד דהוי מגמגם וקורא אמר לה: פתח פיך ותקרא, דאין דברי תורה מקבלים טומאה, דכתיב (ירמיה כג, כט) "הלוא כה דברי כאש נאם ה'" – מה אש אינו מקבל טומאה, אף דברי תורה אין מקבלים טומאה (ברכות כב:). ולכך נרמזה במספר אות ה', להורות על זה שהיא טהורה ואינה מקבלת טומאה.

והנה מילוי אות הה שהוא תולדה של הפשוט הוא גם כן אות ה', להורות שגם תורה שבכתב היא דוגמת אות ה', דהתולדה שלה שהם דברים היוצאים ונולדים ממנה שהם תורה שבעל-פה, וכל חידושי תורה שהאדם מחדש בה גם-כן אין מקבלים טומאה. ואפילו חידוש שהאדם מחדשו מדעתו – עם כל זה, מאחר שהוליד אותו מן התורה עצמה - נעשה כתורה עצמה, שיהיה גם הוא דוגמת אות ה' שאינה מקבלת טומאה. ולכן חכם הצדיק שעוסק בתורה ומוליד ממנה חידושים, נקרא "בן הא-הא", שיש בידו תורה העיקרית שהיא דוגמת אות ה', וגם יש בידו חידושי תורה הנולדים מן התורה, שגם אלו הם דוגמת אות ה'.

נמצא, גם חידושים הנולדים מן התורה, הם יהיו כמו התורה עצמה שאין מקבלים טומאה; דהכי קיימא לן היוצא מן הטהור – טהור (בכורות ה:). מה שאין כן ההולך אחר הפילוסופיה הכפרנית, כיון שהיא יוצאה מטומאה – כל חידוש שמוליד ממנה הוא גם-כן חלק טמא, דהכי קיימא לן: כל היוצא מן הטמא – טמא (שם). ולא עוד, אלא גם אם יש בה תערובת מדברים טובים, אל תאמר: אלמד דבר הטוב המעורב בה בלבד! אלא הרחק גם מדברים טובים שבה, כי כיון שנתערבו ונתחברו עמה, נעשו כמוה; והלומד אותם, מביא רעה לנפשו. וכך אומרים לדבורה: לא מעוקצך ולא מדובשך (במ"ר כ, ט). היוצא מן הטהור – טהור

ודוגמא לזה מצינו בהלכות איסור והיתר בביצה של תרנגולת טרפה דאסורה -- ואף-על-גב דאין הטרפות בביצה, והאי לחודה קאי והאי לחודה קאי – עם כל זה, מאחר שגדלה ביצה זו בתוך מעי הטרפה, גם היא נעשית טרפה ונאסרה. והנה מלבד המוסר שיהיה האדם למד מדין זה לעניין הפילוסופיה הכפרנית, עוד זה יהיה מוסר לאדם שהוא גדל עם רשעים גמורים ומתחבר עמהם, שסופו להיות גם הוא רשע כמותם. ולהפך, ההולך את חכמים - יחכם (משלי יג, כ). ולכן שנה לנו התנא בפרק זה (משנה כב): מה בין תלמידיו של אברהם אבינו עליו השלום לתלמידיו של בלעם הרשע וכו' – ללמדך המתחבר לצדיק וחכם כאברהם אבינו עליו השלום, גם הוא יזכה לטוב כמוהו; והמתחבר לאדם רשע כבלעם הרשע, גם הוא ירד לבור-שחת כמוהו. וזה כלל גדול ביסוד העבודה, והדברים נמשכין בארכה במוסר השכל.

פרק א

ביצת נבלה שנתנבלה בשחיטה, אע"ג דמותרת מן התורה - אסרוה חז"ל כמו הנבלה עצמה, כיון שבאה מן הנבלה שהיא אסורה מן התורה. ואפילו נגמרה לגמרי דכיוצא בה נמכרת בשוק, אסורה; ואפילו נתערבה באלף, כולם אסורות; אבל ביצת טרפה אסורה מן התורה, מפני שנגמרה באיסור, דשמא בשעה שנטרפה התרנגולת הייתה הביצה רק בשר, ולא נגמרה בעת ההיא אלא אח"כ, ונמצא שנגמרה באיסור. ואפילו ידעינן שלא נטרפה התרנגולת אלא רגע אחד קודם שנשחטה, אפילו הכי אסורה מן התורה, שלא נתנו חכמים דבריהם לשעורים. ומאחר דבזמן הזה דרכם למכור הביצים במנין תמיד, לכן אפילו נתערבה באלף אינה בטלה.

פרק ב

תרנגולת שנשחטה ונמצאה טרפה, ויש ביצים שנולדו ממנה קודם שנשחטה: אם היא טרפה שאפשר שלא ארע לה אלא עתה, כגון שניקב קרום של מוח וכיוצא - הביצים מותרים, דאמרינן השתא הוא דנטרפה; אבל אם ידוע דנטרפה קודם שילדה הביצים,

כגון יתרת איבר שנטרפה בו, או שהוגלד פי המכה שבידוע ששלשה ימים קודם שחיטה היה בזה זה הטרפות, מפני שאי אפשר להגלד פחות משלשה ימים, אז כל הביצים שנולדו ממנה אסורות, ואפילו אותם שנולדו קודם שלשה ימים, נמי אסורות; דכל מה שנולד ממנה בתוך י"ב חודש קודם שנשחטה, אסורים; אבל מה שנולד קודם י"ב חודש, מותר ואין בו ספק כלל, מפני שידוע דהטרפה אינה חיה י"ב חודש, וכנזכר כל זה בסימן פ"א, בדין הגבינה. ואע"ג דהתם רמ"א ז"ל בהגהת השולחן התיר בהוגלד פי המכה מה שנעשה ממנה קודם שלשה ימים, ולא אסר אלא בהנולד תוך שלשה ימים - הנה מר"ן ז"ל דעתו לאסור אף שנולד ונעשה קודם שלשה ימים, וכנזכר בש"ך ופרי חדש ופרי תואר ושאר אחרונים שם בסימן פ"א. ולכן לדידן דקבלנו הוראת מרן ז"ל, צריך לאסור כמו שכתבנו לעיל; מיהו, כתבתי בסה"ק "מקבצאל": בהוגלד פי המכה, ואינה נטרפת טרפות ודאי מאותה מכה, אלא הוא ספק טרפות, אז כל הביצים שנולדו קודם שלשה ימים מותרים מכוח ספק ספקא, והוא: ספק נולדה קודם, ספק נולדה אח"כ; ואם תמצי לומר אח"כ, שמא אין כאן טרפות; וספק ספקא זה הוא מתהפך; ועוד עשיתי ספק ספקא באופן אחר.

פרק ג

ביצה שהיא ספק אם היא ביצת טרפה או אם היא ביצת כשרה, הרי זו אסורה, משום דהוי ספיקא דאוריתא ולחומרא; אבל ספק אם היא ביצת נבלה או ביצת כשרה, מותרת, דספיקא דרבנן לקולא. וכן הוא הדין בתרנגולת שיש ספק אם היא נבלה או שחוטה כגון ספק בשחיטה, הביצה שלה מותרת, משום דהוי ספקא דרבנן. ועיין בש"ך, סעיף-קטן י"א, ופרי חדש ו"פרי-תאר" ושפתי דעת וחכמת אדם ושאר אחרונים.

פרק ד

אע"ג דביצת נבלה אסורה מדרבנן - אפילו אם נתערבה באלף, כולם אסורות משום כיון דהיא ביצת נבלה, בודאי אתחזק איסורא ולא בטל, וכמו שכתבו בש"ך ופרי חדש ושפתי דעת ושאר אחרונים ז"ל.

פרק ה

הא דאמרינן: ביצה שנולדה מתרנגולת שהיא ספק נבלה דארע לה ספק בשחיטה דמותרת הביצה משום דהוי ספק דרבנן - היינו דווקא אם הספק הוא ספק שהה או ספק דרס, או ששחט בסכין פגומה - בזה אמרינן מותרת הביצה; אבל אם הספק הוא משום דלא בדק הסימנים אם שחט הרוב או לאו, הרי זו חשיבה ודאי נבלה והביצה שלה אסורה, וכמו שכתב שפתי דעת, סימן פ"ו, סעיף קטן י"א.

פרק ו

אין מוכרין ביצת נבלה וטרפה לגוי, שמא ימכרנה לישראל. כיצד יעשה? יטרפנה בקערה וימכרנה. ואע"ג דכתב מור"ם ז"ל: אין מוכרין ביצה טרופה לגוי שמא יערבנה בפת - הנה פה עירנו בגדאד יע"א נהגו כסברת מר"ן ז"ל למכור ביצים טרופות לגוי. ואע"ג דפת בביצים לא שכיח בעירנו, עם כל זה שכיח לתת ביצים במיני מתיקה; כי כאשר מסננין הסוכר לעשות ממנו מיני מתיקה, מניחין בו חלבון ביצים; וכן עוד במתיקה שקורין "מן אל סמא" (מן השמים - ממתק מלחלוחית עלי עצים) מניחין גם כן לובן-ביצה, ועם כל זה נהגו למכור ביצה טרופה לגוי, אע"פ שקונים מיני מתיקה הנזכרים מן הגויים. והא דקונין מיני מתיקה מן הגויים ואין חוששין שמא יש בהם ביצת נבלה, היינו משום דאזלינן בתר רובא.

פרק ז

אין לקנות ביצה טרופה מן הגוי, דשמא ישראל מכר לו ביצת נבלה וטרפה וטרפן. ואע"ג דהאחרונים ז"ל כתבו דאין איסור לקנות ביצים טרופות מגוי אלא-אם-כן טרופות לגמרי, שמעורבים החלבונים והחלמונים יחד, אבל אם היא רק שבורה והחלבון והחלמון שלמים, מותר לקנות; עם כל זה פה עירנו בגדד יע"א נהגו שלא לקנות אפילו בכהי גונא דחלבון וחלמון שלמים.

פרק ח

ביצה שיש לה שני חלמונים מותרת, וכמו שכתב במחזיק ברכה, אות ב', ושאר אחרונים. וביצה שאין בה אלא חלבון בלבד: אם היא קטנה ביותר, נמצאת בלול התרנגולים בבית ישראל, מותרת; אבל אם אינה קטנה מאד, אלא רק קטנה מעט מחברותיה, אין להתיר. ואם הביאה גוי, אפילו קטנה מאד אין להתיר; ועיין מחזיק ברכה ז"ל.

פרק ט

ביצת עוף טמא, וכן ביצת טרפה או נבלה שנתבשלה עם ביצים כשרות: אם היא בקליפתה, אינה אוסרת, שאין כוח בבישול להוציא גוף האסור דרך הקליפה; ומה שיוצא דרך הקליפה אין בו ממש, רק מיא דביעי בעלמא איהו; אבל אם ביצת האיסור קלופה או נקובה - אפילו אם ביצים הכשרות עודן בקליפתן, הרי זו אוסרת, וצריך ס"א (שישים ואחד) ביצים של היתר כנגדה לבטלה - בין שהיא שלמה ומכירה בין שהיא טרופה. ואע"ג דכל האיסורין שיעורן בששים - החמירו חז"ל בביצים, משום שיש בהם גדולים וקטנים, לכך הוסיפו אחת. ואם נתבשלה ביצה זו האסורה שהיא קלופה או נקובה בתוך התבשיל, אין צריך אלא שישים בתבשיל לבטלה. וכל זה הוא לבטל פליטתה, אבל היא עצמה אינה בטלה ואסורה. ואין משערין ביצה האסורה אלא כנגד מה שיש בתוכה, אבל

כנגד הקליפה שלה אין צריך, ואדרבא, קליפתה מצטרפת עם ההיתר לבטל האיסור, שהרי כולם בולעים הטעם בשווה.

פרק י

הא דאמרינן: אם ביצת האיסור עודנה שלמה בקליפתה שאינה נקובה, דאינה אוסרת, היינו דווקא בביצת עוף טמא או ביצת טרפה או נבלה; אבל ביצה שיש בה אפרוח, אוסרת אע"פ שאינה קלופה כלל, מפני שהאפרוח הוא נבלה. וכן הוא הדין אם היא ביצה שנמצא בה דם על החלמון, גם-כן אוסרת אפילו אינה קלופה, דטיפת הדם הוא התחלת ריקום האפרוח, ושדי תיכלא בכל הביצה; הלכך הטעם שיוצא ממנה הוא טעם בשר נבלה ממש, ואוסרת אפילו אינה קלופה. מיהו לעניין שיעור הביטול אם נתבשלה בתבשיל: אם היא ביצה שיש בה דם, סגי לה בששים כנגדה לבטלה; ואם היא ביצה שיש בה אפרוח שנתבשלה בתבשיל - יש אומרים שצריך אחד וששים כנגדה, משום דהוי כעין בריה, ומחמת חשיבותה הוסיפו לה חלק אחד יותר; ויש אומרים, גם ביצה שנמצא בה אפרוח שנתבשלה בתבשיל של היתר, סגי לה בששים; ובהפסד מרובה או שעת הדחק, יש להקל כדבריהם. ועיין משבצות זהב, סוף סעיף קטן י"ג, ו"ערך-השולחן", סוף אות ד', ושאר אחרונים. וכבר כתבנו לעיל: בין נשלקה עם הביצים, בין נתבשלה בתבשיל של היתר - מצטרפים הקליפות לבטל האיסור; והוא הדין הכא בביצת אפרוח או ביצת דם בחלמון, דמצטרפין קליפה שלהם עם ההיתר לבטל האיסור.

פרק יא

אפרוח שנולד מביצת נבלה או טרפה, הרי זה מותר גמור. ויש אומרים שאין להושיב לכתחילה תרנגולת על ביצי טרפה, משום דאין לבטל האיסור לכתחילה; ויש מתירין בזה לכתחילה. והמקל, יש לו על מי לסמוך. ועיין "ערך-השולחן", אות ו'.

פרק יב

אם הניחו אפר בקדרה ששלקו בה הביצים, ונמצא שם ביצה שיש בה אפרוח או ביצה שיש בה דם בחלמון - כתב הרב "עדות ביהוסף" סאמון ז"ל, סימן מב, דמותרות הביצים הכשרות, משום דהאפר נותן טעם לפגם בבשר, כמו שכתב מר"ן ז"ל בסימן צ"ה, סעיף ד. וכתב הרב הנזכר דכן נוהגים במערב כשיש חופה או מילה, ששולקין הרבה ביצים לחלק לבני-אדם, נותנין אפר בתוך המים ששולקין בהם הביצים, ואז כשנמצאת בין הביצים ביצה שיש בה דם או אפרוח, מתירים שאר הביצים, שרי מה שפלטה הביצה היה טעם פגום ע"י האפר הנבלע בה, עיין שם. וכן פה עירנו בגדד יע"א יש גם כן מנהג זה, כששולקין ביצים הרבה ביחד, נותנין אפר בתוך המים, כדי שאם ימצא אח"כ ביצה שיש בה אפרוח או דם, לא יאסרו הביצים הכשרות. וגם לפי המנהג צריך להניח האפר

בתוך המים שירתיח על האש קודם שיניחו הביצים; וגם צריך להניח אפר הרבה שיהיה טעמו ניכר במים. והנה, אע"ג דאנן אתכא דמר"ן ז"ל סמכינן בדין דסימן צ"ה הנזכר, ולא חיישינן למאן דפליגי בזה, וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל ב"שיורי-ברכה", בסימן צ"ה, שכתב דפשט המנהג כדעת מר"ן ז"ל - מכל מקום מנהג זה של דין הביצים הנזכר יש לגמגם, ובפרט בדין ביצה שנמצא בה דם. על כן - אע"ג דאין למחות ביד הנוהגין בביצים היתר ע"י אפר - שומר נפשו יחוש בזה, ותבוא עליו ברכה, כי יש פתחון פה לחלק בין דין הביצים הנזכר ובין דין מר"ן ז"ל דסימן צ"ה.

פרק יג

ביצה שנולדה ביום טוב שנתבשלה עם ביצים אחרות, והיא ושאר הביצים כולן קליפתן שלמה - אע"ג דכתבנו לעיל אם הקליפה שלמה, מותר, דאינו נותן טעם, דהנפלט מיא דביעי בעלמא איהו, מכל מקום משהו מיהא איכא, ודבר שיש לו מתירים, במינו אוסר במשהו, על-כן אסורות כל הביצים בו ביום, וכמו שכתב הרב "ערך-השולחן" בסימן צ"ח, אות ו'; וכתב דכן הוא דעת מר"ן ז"ל באורח חיים, סימן תקי"ג, יעוין שם.

נשא

פתיחה

יאר ה' פניו אליך ויחנך (במדבר ו, כה). איתא במדרש (במ"ר יא, ו): "יאר" זה מאור תורה, שיאיר פניך ולבך בתורה ויתן לך בני-תורה, כמה דתימא (משלי ו, כג): "כי נר מצוה ותורה אור". "ויחנך" – יחנך במשאלותיך, וכן הוא אומר (ישעיה ל, יט): "חנון יחנך לקול זעקך". ונראה לי, בסייעתא דשמיא על דרך מה שפרשתי בסייעתא דשמיא במאמר התנא (אבות ו, א): רבי מאיר אומר: כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה. והכוונה הוא, דהלומד לשמה, מוכרח שכל שאלות צרכיו יהיו לשם שמים, שהתכלית הוא כדי לעבוד את הבורא יתברך. ולכן, אף-על-פי שאמרו רבותינו ז"ל: אין לאדם לשאול שתי שאלות בבת-אחת מן השמים – הנה זה יכול לשאול כמה שאלות בבת-אחת, מפני שתכלית כוונתו במשאלות אלו היא אחת, והינו כדי שיעבוד על-ידי זה את הבורא יתברך. ובזה פרשתי בסייעתא דשמיא כוונת רב בתפילתו בכל יום (ברכות טז:): יהי רצון מלפניך שתרחמנו חיים ארוכים, חיים של שלום וכו', ובסוף אומר: חיים שתמלא כל משאלותינו לטובה לעבודתך; והכוונה, כי הוא פרט עשר בקשות בחיים בשאלה זו; ואם תאמר: אין לשאול אפילו בשאלה זו; ואם תאמר: אין תאמר: אין לשאול אפילו שתיים בבת-אחת? לכך סיים: תמלא משאלות לבנו לטובה לעבודתיך – דכל שאלות אלו אני מבקש בעבור עבודתיך, ונמצאו נעשו כולם בקשה אחת. וכמו שאמר דוד המלך

עליו השלום (תהילים כז, ד): "אחת שאלתי מאת ה' וכו'" – ואף-על-פי שאני פורט דברים הרבה, יען כי תכלית כוונתי היא: "לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו", שהוא עניין עבודתו יתברך. ולזה אמר: כל הלומד תורה לשמה, דודאי כוונתו בכל שאלת צרכיו הוא עניין אחד שהוא עבודה הבורא, לכך זה "זוכה לדברים הרבה" בתפילתו, שיוכל לפרוט בשאלותיו כמה דברים, ואין זה יוצא חוץ משורת דרך-ארץ, כי באמת הכול נחשב אחת. והנה ההפרש בין לומד לשמה ובין שלא לשמה הוא בלב; כי זה, לבו לשמים, וזה, לבו חושב און, שלמודו הוא בעבור עניינים שונים בגשמיות. ונמצא הלומד שלא לשמה, רק עיניו מאירים בתורה, שמתחכם עין שכלו, אבל לבו הולך חשכים ואין נגה לו; מה שאין כן הלומד לשמה, עיניו ולבו מאירים בתורה. וזה שאמר: יאיר עיניך ולבך בתורה, ועל-ידי כך יחנך במשאלותיך, כלומר: אפילו אתה שואל כמה שאלות בבת-אחת – יחנך ויתן לך משאלותיך, שנאמר: "חנון יחנך לקול זעקך" – לשון כפול – כמה חנינות לכמה בקשות בבת-אחת.

ובאופן אחר נראה לי, בסייעתא דשמיא, אמרו "יחנך במשאלותיך" – כי לפי שורת-הדין אם אדם שואל שאלות צרכיו בתפילתו, אין לו שכר על גוף התפילה, דדי לו מה שנותן לו הקדוש-ברוך-הוא שאלתו. אך באמת ידענו כי הקדוש-ברוך-הוא נותן לאדם שכר גם בעבור התפילה שהתפלל לפניו, ובאמת ודאי זה דרך חנינה הוא בתורת חסד, לכן התפילות של כל יום הם שלוש, כנגד שלושה טיפין של נקוד סגול, שהוא נקוד של ספירת החסד, לרמוז כי מה שנותן הקדוש-ברוך-הוא שכר לאדם על שלוש תפילות, הוא בתורת חסד; ולזה אמר: "חנון יחנך" – שתיים, אחת על עיקר השאלה ששאלת בפיך, ואחת, שכר על התפילה שהתפללת לפניו; ולזה אמר: "יחנך במשאלותיך" – יתנהג עמך דרך חנינה. ובאמת, אף-על-גב דזה הוי בחסד – צריך טעם למה יתן שכר על התפילה? ונראה הטעם, דאמרו בזהר הקדוש: האדם עושה אורות בסוד לבושין ואורות בסוד כלים מן דבורים של התפילה, ואף-על-פי שהדברים המה שאלת צרכיו: "רפאנו", "ברכנו" וכיוצא; וכמו שכתב בזהר: לבושין דלבש בצפרא, לא לבש ברמשא וכו'; ולכן נקראו "דברים העומדים ברומו של עולם" (ברכות ו:); ולכן יש לו קבלת שכר על לבושין דאור וכלים דאור, שעושה מדבורים של תפילה. ובזה יובן הטעם שנמשלו ישראל לתולעת, דכתיב (ישעיה מא, יד): "אל תיראי תולעת יעקב", ואמרו רבותינו ז"ל (שו"ט כב): מה תולעת כוחה בפיה, אף ישראל כוחם בפיהם; כלומר: התולעת בשרה רך, ואפילו הכי עושה בריר פיה את המשי אשר ממנו יעשו לבושים יקרים; וכן ישראל, מדבור פיהם יהיו לבושין דאור, לבושין יקירין קדישין; ולכן קראם "תולעת" ולא "תולע", כי "תולעת"

בהפוך אתון – "תועלת", לומר: נדמו לתולעת מצד התועלת הנמצא בה בלבד, דעל התועלת שיש בתולעת נדמו. ולכן מאחר דכח פיהם נדמה לכוח היפה הנמצא בתולעת, שהוא תועלת פעולת המשי – איך יטמאו את פיהם בבשר התולעת, שהוא טמא ומטמא את פיהם?! דהא ודאי ראוי שיסתלק אותו הכוח מהם. אשר על-כן, מאחר דהתולעים מצויים הרבה ברוב מיני אכילה ושתייה, הנה אם לא ישים האדם עיניו היטב היטב, יכשל בנקל.

פרק א

הרבה אזהרות הזהירה תורה בשרצים. והאוכל שרץ המים, חייב ארבע מלקויות; ושרץ הארץ - חמש מלקויות; ושרץ העוף, כזבובין וכיוצא - שש מלקויות. ומטמאים את הנפש, דכתיב (ויקרא יא, מג): "ונטמתם בם".

פרק ב

תולעים הגדלים בימים ובנחלים ובמים הנובעין, אסורין משום שרץ המים; אבל תולעים הגדלים במים שבכלים, ואשר בבורות שיחין ומערות שאינם נובעין, וכן בבריכות גדולות שאין להם מוצא ומובא, הרי אלו מותרים כל זמן שלא פרשו חוץ לבור או חוץ לכלי. וכן הוא הדין לשאר משקים שבכלים, נמי מותרים כל זמן שלא פרשו חוץ לכלי; ואפילו אם פרשו לדופן מבפנים או לדופן הכלי מבפנים, מותרים; דכל זמן שלא פרשו לאחורי הכלי, לא מקרי שרץ הארץ; אבל אם פרשו לאחורי הכלי ועל שפתו מבחוץ, או מן הבור ולחוץ, אסורין משום שרץ הארץ; יען כי תיכף כשפרשו ממקום גידולם, נקראו שרץ הארץ. ולכן כל עיר שבה התולעים מצויים במים שבבורות - הן הנובעין, הן המכונסים - אסור לקנות פת מפלטר גוי בעיר זו, כי הגוי לש העיסה בלא סינון; שגם באותם שאין נובעים, יש לחוש שפרשו כנזכר. וכן נמי אין לשתות שם משקה הקהוא (קפה) של הגויים מטעם האמור. ועיין "פרי חדש" ומחזיק ברכה.

פרק ג

אע"פ שאמרנו: תולעים שבמים, שבכלים ושבבור שהם מכונסין שלא פרשו, מותרים מן התורה - מכל מקום אסורים מדרבנן משום "בל תשקצו" (ויקרא יא, מג) אם בולעם לבדם, דהיינו שיכניס ראשו לבור או לכלי, ויבלע התולע בפיו מן המים; אבל אם בולען עם המים ביחד, אין בזה משום "בל תשקצו", דאינו נמאס בעיניו, כיון שאין בולע התולע בפני עצמו, אלא יורד לתוך פיו עם המשקין. ומיהו, אם באמת מאיסי ליה אפילו שבולעם עם המשקה, יש בזה איסור "בל תשקצו". ולכן חבית של מים שיש בהם תולעים המצויים במים שקורין בערבי "עלק" (עלוקה, תולעת המים): אם זה ה"עלק" הוא מן הנהר, אסור משום שרץ המים; אבל אם נתהווה ונעשה בתוך החבית עצמה, מותר מן הדין לשתות

מים אע"פ שיש בתוך המים "עלק", כיון דנתהווה במים בתוך החבית ועדיין לא פרש. ומשום "בל תשקצו" נמי ליכא, כיון דלא שתי להו לבדם, אלא שותה עם המים. ואפילו שנוטל המים מן החבית בכלי, לא חשיב פרשו, אלא חשיב הכלי מקום רביתיהו, מפני שהם גדלו בכלי שהוא החבית; וכיון דזה כלי וזה כלי, חשיב כאלו עודם בכלי ראשון; משא"כ הגדלים בבור, אסור ליטול המים מן הבור בכלי ולשתות, דלא חשיב מקום רביתייהו בכלי זה ששותה בו, מפני שהם גדלו בתוך הבור, ועתה הם מונחים בכלי. מיהו פה עירנו בגדד, שמביאין המים מנהר חידקל – אין מצוי תולעים במים שבנהר כלל ועיקר; ורק אחר שמניחין המים בחבית בבית, יתהוו בהם תולעים אלו שקורין בערבי "עלק". ועם כל זה נוהגין פה עירנו לסנן המים שבחבית אם ימצא בהם "עלק" מכמה טעמים: האחד, דמאיסי להו, אף-על-פי שהם באים בפה עם המים, וכיוון דמאיסי להו, איכא אסור "בל תשקצו". והשני – חוששין שמא יניחו מאלו המים בתוך כלי שאינו עמוק, דאז אפשר שיפרוש זה ה"עלק" על שפת הכלי ויחזור לתוך המים; ובזה נאסר מן הדין, משום דפרש על שפת הכלי מבחוץ. והשלישי – שמא ישאר תולע אחד מזה ה"עלק" דבוק בכלי שהניחו בו המים גם אחר שנשפך המים ממנו; ואם יתנו באותו הכלי תבשיל, יתערב התולע ההוא עם התבשיל, ואתי למכלה בעינה לבדו. ומאחר שטעמים אלו של המנהג חזקים הם – לכך כל אדם צריך להיזהר כשימצא "עלק" בתוך חבית של מים כאמור לעיל, שצריך לסננו, ולא ישתה בלי סינון.

פרק ד

בכל החצרות של פה עירנו בגדד יע"א, מצוי באר מים חיים שהם מים נובעין, וברובם מצוי תולעים אלו שקורין "עלק"; ואלו אסורים משום שרץ המים, ואע"פ שלא פרשו, כיון דהם נובעין. וכל בעלי-בתים דרכן להדיח הבשר וכל כלי אכילה באלו המים, על-כן צריכין ליזהר לסנן אותם תחלה, שאם לא יסננו המים, אז נדבק התולע בבשר ובכלים, ואתו למיכליה בעיניה; וידוע הוא דבריה לא בטלה אפילו באלף; ואם כן, תולעים אלו אין בטלים בתבשיל.

פרק ה

כל חומץ יש בו תולעים דקים מאד, שאין נראים אלא אם כן תתנהו בצנצנת נקייה, ותניחהו על החלון במקום שהשמש זורחת, ואז נראין התולעים; לכך אין לו תקנה ע"י סינון בלבד, אלא יבשלו בישול שהיד סולדת בו, ואחר שירתיח יסננו. ובימות החורף, יבשל ויסנן בערב-שבת לצורך השבוע כולו; ואם ישאר יותר משבוע, יחזור ויתליע; לכך, בכל ערב-שבת יסנן; אבל בקיץ שהאוויר חם - קרוב יותר להתליע, לכך לא יבשל ויסנן, אלא רק לצורך חצי שבוע דווקא.

פרק ו

תולעים הגדלים בפירות או בירקות במחובר, אסורין מן התורה משום שרץ הארץ, אע"פ שלא רחשו ולא פרשו. ויש אומרים דאינו אסור אלא עד שירחשו. ואע"פ דמרן ז"ל סתם בשולחן ערוך דבעינן שירחשו, מכל מקום, כיון דרבו האוסרים אפילו שלא רחשו - הכי נקטינן להלכה, לאסור גם בלא רחשו, דיש להחמיר באיסור תורה; וכן המנהג פה עירנו בגדד יע"א.

פרק ז

הפולין, דרכם להתליע במחובר. ולכן אע"פ שהמקום דחוק ובודאי לא רחשו, אסורין. ולא מבעיא תולע בעין, אלא אפילו אם נמצא בהם נקודה שחורה, צריך לחטט ולהסירה, שהיא אסורה כתולע ממש, יען דמקום שיתחיל התולע להתרקם, נעשה אותו מקום שחור. וכן נוהגים פה עירנו לחטט בעומק להסיר נקודה השחורה.

פרק ח

התאנים, וקישואין שקורין בערבי "כיאר" (מלפפון מצוי), וכן אותם שקורין "תערוזי" (מלפפון דק מארך) - דרכן להתליע במחובר; וכן פרי שקורין בערבי "כוך" (אפרסק), וכן פול המצרי שקורין "לוביא" (שעועית מסוג "רוביא"), וכן כרוב שקורין "להאנא" (כרוב הקלח בעל עלים), וכן החזרת שקורין "כס" (חסה) - כל אלו דרכן להתליע במחובר, ואין לאכלם בלא בדיקה. גם עוד הכרפס והכרתי, וגם מה שקורין "מעדנוס" (פטרוזיליה), מתליעין במחובר, ואין לאכלם בלא בדיקה. והעלים של הצנון שקורין "פג'ל", צריכין בדיקה היטב. ויש ירקות שנמצא בהם תולעים דקים הרבה וקשה לבדקן, והם מה שקורין "סלק" (סלקא עלי סלק) ומה שקורין "נענע" - שומר נפשו ירחק מהם. ופה עירנו אוכלים זה ה"סלק", ואומרים שבודקין אותו; וירא שמים יסלקו מביתו ולא יבוא על שולחנו. ובביתנו לא יכנס הסלק למאכל; ורק בראש-השנה יביאו אותו על השולחן לראותו בלבד, בשביל הבקשה שבהם. ועלי גפנים, כבר אסרום רבני ארם-צובה יגן עליהם אלוהים לגמרי, ולא יועיל להם בדיקה; וכן פה עירנו בגדד נוהגים בהם איסור. ויש פה עירנו ירק שקורין "רשאד" (עשב בר חריף), והוא גדל במדבר, ולכך קורין אותו בערבי "רשאד אלבר"; ויש בני-אדם אומרים כי לא ימצא בו תולעים, ורק "רשאד" שזורעין בגינה ימצא בו תולעים; וזה שקר! שגם הגדל מאליו במדבר ימצא בו תולעים וצריך בדיקה. וכן ירק שקורין בערבי "כבג" (עשב כתבלין לכבישה), ודרכן לכבוש אותו גם בזה ימצא תולעים וצריך בדיקה. והכימון שכיחי בו תולעים הרבה בתוך הגרגרים כמו שכתב ה"פרי חדש", על-כן בביתנו אין אוכלים כימון כלל ועיקר.

וירק שקורין בערבי "בטנג" (עשב מרפא, מסוג המנטה), כתבנו דהוא מתליע במחובר; ואצלנו בביתנו משהין אותו י"ב חודש, ואח"כ אוכלים אותו.

פרק ט

פירות שחזקתן שלא להתליע במחובר אלא רק בתלוש - אם התליעו בתלוש, מותרים; דלא אסרה תורה אלא "שרץ השורץ על הארץ". במה דברים אמורים? כשלא פרש מן הפרי, אבל אם פרש מן הפרי, אפילו לא הגיע לארץ, אלא שמת באוויר קודם שהגיע לארץ, ואפילו לא פרש כולו אלא מקצתו, או שלא פרש אלא על גבי הפרי או על הגרעין שבתוכו, או שפרש מפרי לפרי בלא אויר, כגון שהם דבוקים יחד, ויצאה התולעת מזה לזה דרך נקב בלא ראיית אויר - בכל הני גווני, דין "פרש" יש לו, ואסור משום שרץ הארץ; ויש לתולע זה דין בריה, דאפילו באלף לא בטל. ואפילו אם התולע מת בתוך הפרי, ואחר שמת פרש מן הפרי, גם כן אסור, ויש לו דין שרץ השורץ. ועיין כנסת הגדולה, הגהת הבית יוסף, סוף אות ו', ופרי חדש ופרי תואר ומנחת יאודה ושפתי דעת ועוד אחרונים.

פרק י

יש אומרים דלא אסרינן בפרש, אלא אם כן ידענו בברור שפרש, אבל אם רק נמצא בתוך הפרי ולא ראינו שפרש, אע"פ שהוא חי וחורו נקוב לחוץ, מותר. ולא חישינן שמא פרש וחזר; כן הוא דעת מרן ז"ל בשולחן ערוך. ויש אוסרין בחורו נקוב לחוץ, דילמא פרש וחזר; ויש לחוש לדעת האוסרין; ובפרט שכתב רמ"א ז"ל שכן נהגו. ופה עירנו בגדד יע"א המנהג פשוט לאסור בחורו נקוב לחוץ.

פרק יא

לא אמרינן לחלק בין פרש ללא פרש, אלא רק בפירות שמוחזקין אצלנו שאין מתליעין במחובר אלא רק בתלוש; אבל פירות דיש להסתפק בהם שהתליעו במחובר, אע"ג דאין הדבר ברור, הרי אלו אסורים אפילו אם לא פרש, משום דספק תורה להחמיר.

פרק יב

תולעים קטנים הנמצאים בקמח, אסורים; דאפילו פרשו לדופן הכלי מבפנים, אסורים. דדווקא במים ושאר משקין שרינן פרשו בפנים, משום דהיינו רביתייהו, אבל במאכל לא אמרינן היינו רביתייהו, ואסורין בכל גוונא. ולא עוד, אלא אפילו אם לא שרצו אלא רק בקמח גופה, יש להם דין "פרש", ואסורין כמו דין פרש מפרי לפרי. ולכן אם הם קטנים, שאי אפשר לבררם ע"י הרקדת הקמח, אפילו ע"י נפה – נאסר הקמח; אבל גדולים, שאפשר לבררם על-ידי הרקדת הקמח בנפה - הרי זה מרקד הקמח מן התולעים ומותר.

פרק יג

קמח זה שהתליע, ואי אפשר לבררו דנאסר, אסור למכרו לגוי, דחיישינן שמא ימכרנו הגוי לישראל. ואפילו אם נראין התולעים בקמח בחוש הראות - חיישינן שמא יאפנו הגוי וימכרנו לישראל. והוא הדין בכל מיני מאכל שהתליע דאסור לישראל, אסור למכרו לגוי. ועיין כנסת הגדולה, הגהת הבית יוסף, אות פ"ט. ובהפסד מרובה יש לסמוך על המתירין למכור לגוי מעט מעט, בעניין שבודאי לא ימכרנו הגוי לישראל.

פרק יד

קמח זה שהתליע, מותר להאכילו לעבדו ולשפחתו, אפילו שמזונותיהם עליו; רק יזהר שלא ישהנו זמן מרובה, שלא יבוא לידי תקלה. ויש חוששין אפילו לזמן מועט; מיהו, אם יאפנו וישנה צורת הפת, שרי, דוודאי לא יכשל בו כיון דהוא משונה צורתו ומדכר. ועיין פרי חדש ומשבצות זהב.

פרק טו

מותר להוציא שכר מקמח שהתליע, וכן מן תמרים או צמוקין שהתליעו, כי זיעה בעלמא הוא. ועיין מחזיק ברכה, אות ט"ז, וחקרי לב, יורה דעה, סימן נ"ד, ועיין בתשובות הרמב"ם ז"ל הנקראים "פאר-הדור", סימן קי"ד.

פרק טז

חיטים מתולעים - אם רובם מתולעים שאי אפשר לבררם, ימכרם לגוי; ואם אין רובם מתועלים, יבררם תחילה, ואח"כ מותר לטחנן. ויזהר לכתחילה לטחנן ברחיים שיש שם אפרכסת, מפני שאם תמצי לומר: נשאר בהם תולעים אחר בדיקה, יברחו בשעת טחינה מנדנוד הרחיים, ויצאו דרך דופני האפרכסת. ובדיעבד אם אין לו רחיים שיש בו אפרכסת, מותר לטחנן; משום דאפילו אם נשאר תולעים - מתרסקין בטחינה, ותו אין להם דין בריה ובטלי; הוא כוונתו לטחון, ולא בא לבטל האיסור בידיים. ומהאי טעמא שרינן למכור לגוי, ולא חיישינן שמא יאפה וימכור לישראל, משום דאחר טחינה נתרסק התולע ובטל. וחיטים אלו דלא התליעו רובן, שאמרנו שצריך לבררם תחילה, היינו לכתחילה אבל בדיעבד אם לא בררם וטחנם, מותר. ובין הכי ובין הכי, צריך לרקד הקמח אחר הטחינה. והא דשרינן על-ידי טחינה - דווקא בחיטים דדרכן להיטחן, אבל קמח שהתליע, אסור לטחנו כדי שיתרסקו התולעים, דיאן מבטלים איסור לכתחילה.

פרק יז

אין להתיר חיטים הנזכרים ע"י טחינה והרקדה, אלא דווקא אם נמצא בהם תולעים אדומים או שחורים, דאלו דרכן לברוח מנדנוד הרחיים, אבל אם התליעו בתולעים דקים

ולבנים, אין להתיר לכתחילה ע"י טחינה והרקדה הנזכרים. מיהו בדיעבד אם טחנם, מותר, דודאי נתרסקו ונימוחו ובטלי; ועיין "פרי-תואר" סעיף קטן כ"ו.

פרק יח

הנפה של הקמח, כיון שיישאר בה קמח בין נקבי האריגה, וכן בין העץ לשערות האריגה, ויגיע להם לחות - יתהווה בה תולעים, ובפרט בימי הקיץ. לכן יזהר לנפץ ממנה שיורי הקמח אחר שעוסק בה, ויתלה אותה באוויר במקום שליטת השמש; ובכל פעם שיבוא לעסוק בה, יבדקנה היטב. וקודם כמה שנים הביאו לעירנו מערי הנדיה נפה, כולה מברזל; וזה עדיף טפי, שיוכל לנפץ ממנה הקמח ע"י הכאה בידו או בקרקע; וגם אין בה מחבואות שיכנס שם קמח, ויישאר שם כדי שיתליע.

פרק יט

דבש-תמרים שקורין בערבי "סילאן", שקונין מן חנוונים דבר יום ביומו לאכלו ולצורך התבשיל, צריך להיזהר לסננו בחתיכת בגד תחילה, כי ימצא בו נמלים או יתושין, ואין ניכרין לעיניים. וכן החמאה, ימצא בה הרבה יתושין דאתו מעלמא; לכן הקונה יתיכנה ויסננה. וכן דבש שנפלו בו נמלים, יחממו עד שיהא ניתך, ויסננו. ומרקחת שנפלו בה נמלים שאי אפשר לסננה, אין לה תקנה להשהותה י"ב חודש משום דקימא לן: בריה שאין בה עצם שעבר עליה י"ב חודש, נעשית כעפרא - דהכא שאני, דיש להסתפק ולומר: אולי הדבש מעמיד ומקיים דברים הטמונים בתוכו; ולהכי גם אחר י"ב חודש קיימי באיסורייהו.

פרק כ

זבובים המטילין ביציהם בימות החמה על הבשר, והם כמו גרעיני חרדל לבנים - צריך לבדוק הבשר, אולי יש בו מזה; ואם ימצא, ידיח הבשר יפה יפה שלא תישאר אפילו אחת מאלו ביצי הזבובין. ועיין מחזיק ברכה ז"ל בשם מהר"ם בן חביב ז"ל, יעוין שם. ופה עירנו בגדאד מצוי זה בימי הקיץ; ולפעמים ימצא זה בבשר השוהה בחנות אצל מוכרי הבשר; וצריך שתתן בעלת הבית דעתה היטב על זאת; וגם בבית תזהר לכסות הבשר, ולא תניחנו בגלוי שיחנו עליו הזבובים.

פרק כא

נהגו פה עירנו בגדאד לאסור חלב חמוץ שקורין בערבי "לבן" שהוא מנוקב, אם התליע; וכן הוא הדין הגבינה שהתליעה, דנהגו כסברת הרשב"א ז"ל, וכהסכמת פרי חדש ו"פרי-תואר".

בהעלותך

פתיחה

"הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם, אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם" (במדבר יא, כב). יש להבין: וכי חס ושלום מסתפק הוא ביכלתו יתברך? חלילה שאמר כן!

ונראה לי, בסייעתא דשמיא, דחדא מלתא בתמיה וחדא בניחותא; והוא, כי ידוע דהבשר הוא סוד הדינין, כמו שכתב בספר "מאורי-אש" ז"ל: השי"ן – שם אלוקים במילוי יודין, והרי"ש – שם אלוקים בריבוע(א), והבי"ת, היא שני כוללים של שני שמות אלוקים הנזכר, שהם דין, יעוין שם. ולכן אין לבשר תקנה לאכלו, אלא רק על-ידי שחיטה; ולכן עם-הארץ, אין ראוי לאכול בשר (פסחים מט, ב), כי כיוון שהוא בסוד הדינים, אינו יכול למתקו ולתקנו, להוציא ניצוצי הקדושה המגולגל בו. אך ידוע כי הדגים הם ממותקים ומבוסמים יותר מן הבשר כמה מדרגות, ולכן אין צריך להם שחיטה, אלא רק באסיפה בעלמא שאוסף אותם מן המים הם מוכשרים לאכילה. ולכן ניצוצי הקדושה שהם מגולגלים בדגים, יוכל האדם לבררם על-ידי אכילה בנקל.

ולכן משה רבנו עליו השלום, כשראה דחטאו ישראל חטא גדול בתאווה זו ששאלו בשר, אמר: ודאי יש יכולת ביד השם יתברך להביא להם בשר כדי ספוקן; אך אם יביא להם בשר צאן ובקר שהוא דין, חושש שמא לא יהיו יכולים לברר ולהוציא ניצוצי הקדושה מן הבשר הזה, כיוון דחטאו. ולזה אמר: "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם?!" בתמיה, דכיון דבעו שחיטה, תקונם וברורם קשה, ואיך ימצא להם ניצוץ הקדושה על-ידי אכילה? אך "אם את כל דגי הים יאסף להם" – אפשר שימצא להם ניצוץ הקדושה שבתוך הדג באכלם אותו, יען כיון דהדגים ממותקים, דלכן נכשרים באסיפה בלבד, לכך תקונם וברורם הוא קל ביד האדם, ואף-על-פי שחטאו, יכולים לבררם.

ובזה כתבו המקובלים ז"ל טעם לאסור אכילת בשר בחלב – מפני שהבשר הוא סוד הדינים וכאמור לעיל, והחלב הוא סוד הרחמים, כי הוא מספר ארבעה יודין של שם הוי"ה דמלוי יודין שהוא חסד, ולכן תערובת שלהם אסורה כאיסור לבישת שעטנז, שמערב כוחות הדינים עם כוחות החסדים שלא בהדרגות, ובלא משפט הראוי להיות בסוד המתוק. וכתב הרב המקובל מורנו רבי ששון מרדכי ז"ל, וזה לשונו: ונראה שלפי זה, אם אכל חלב תחילה, שהוא החסד נכנס תחילה, יוכל לאכול אחריו בשר קודם עיכול, דתתאה גבר, והחסד כופה את הדין הבא אחריו; מה שאין כן אם אכל בשר תחילה, שנכנסו הגבורות והדינין תחילה, אסור לאכול אחריהם חלב, כדי שלא יתגברו הדינין, אלא ימתין עד שיתעכל הבשר, שהוא אחר שש שעות, ויתבטל כוח הדינים, ואז

מותר לאכול חלב, עד כאן דבריו. ולכן צריך האדם להזהר מאוד באיסור בשר בחלב, כי איסור זה רבו מאוד הלכות שלו, וצריך לשמור הלכותיו על לוח לבו, כדי שלא יכשל בשום דבר. והשם יתברך לא ימנע טוב להולכים בתמים, ורגלי חסידיו ישמור.

פרק א

כתוב בתורה: "לא תבשל גדי בחלב אמו" שלש פעמים (שמות כג, יט; שם לד, כו; דברים יד, כא). וקבלו חז"ל: אחד לאיסור אכילה, ואחד לאיסור בישול, ואחד לאיסור הנאה. ועוד קבלו: אע"ג דכתיב "גדי" - לאו דווקא, אלא הוא הדין כל בשר בהמה טהורה אסור, אלא שדבר הכתוב בהווה, דכן היה הדרך לבשל גדיים בחלב. ועוד קבלו: לא שנא בחלב אם, לא שנא בחלב אחרת. ועוד קבלו, שהוציא הכתוב איסור אכילה בלשון בישול, ללמוד דאינו אסור מן התורה באכילה, אלא-אם-כן הוא נעשה דרך בישול, אבל אם נבלע זה בזה ע"י כבישה, שנכבש הבשר בחלב כ"ד שעות, או ע"י מליחה שנמלחו ביחד, הרי זה מותר באכילה מן התורה, ורק מדברי סופרים אסור באכילה בכל עניין - הן ע"י כיבוש, הן ע"י מליחה - ולכן מותר לישראל לכבוש לגוי בשר בחלב, או למלוח לו בשר עם החלב; ועיין "פרי-תואר", סימן צ"א, סעיף קטן י"ז; ורק בישול אסור לישראל, לבשל לגוי בשר בחלב, דעובר בלאו אפילו שהוא מבשל לגוי.

פרק ב

שיעור בישול, לא בעינן שיתבשל כמאכל בן דרוסאי, אלא כל שנפל חתיכת בשר בכלי ראשון של חלב שהוא על האש, אפילו שהסירה מיד, הרי זה אסור באכילה ובהנאה. ועיין "כרתי", סעיף קטן ג, ו"פרי-מגדים" בפתיחה, אות ג'. ואע"ג דאין חיוב מלקיות אלא בשיעור כזית, מכל מקום חצי שיעור אסור מן התורה גם בבישול ובהנאה. ועיין "ערך-השולחן" ו"פתחי-תשובה" בשם הגאון צל"ח ז"ל. ולכן גם אם בישל פחות מכזית, עבר איסור תורה וצריך כפרה.

פרק ג

בשר בחלב האסור בהנאה, צריך לו קבורה; ולכן נוהגים לשפוך אותו בחפירה שיש בחצר שקורין בערבי "בלועא" (בור שופכין), וזו היא קבורתו, או ישליכנו לנהר הגדול באופן שיתאבד; ועיין כנסת הגדולה וחוכמת אדם; אבל אסור לתנו לגוי, אפילו שאינו מכירו; וכן אסור ליתנו לכלב, אפילו כלב דעלמא שאין לו הנאה ממנו. ולכן אסור לזורקו ברשות- הרבים, כי שם אוכלים אותו הכלבים; וכל שכן לכלבו דאסור, שהרי נהנה ממנו.

פרק ד

בשר בחלב הנאסר ע"י כבוש או מליחה - כיון דאינו אסור מן התורה באכילה, אלא רק מדברי סופרים - הרי זה מותר בהנאה, ומכל מקום אסור לבשלו; ואם חזר ובשלו, הרי

זה אסור בהנאה מן התורה, וגם חייב משום בשול; ועיין "פרי-מגדים" בפתיחתו. וכן הוא הדין דבר מאכל של היתר, כגון אורז או ירקות וכיוצא, שנבלע בהם בשר וגם נבלע בהם חלב, ובין שניהם יש שיעור כזית, ואח"כ בישל המאכל ההוא - הרי זה עובר עליו; אבל אם נבלע בקדרה בשר וגם חלב, אע"פ שיש בין שניהם כזית, ושוב בישל בקדרה ההיא תבשיל - אע"פ שאין בו ששים נגד הבלוע, אינו עובר משום איסור בישול, מפני שאין אחד מהם בעין, אלא הכול הוא בלוע. מיהו קדרה שבלעה חלב, ובעודה בת-יומה בישל בה בשר בעין, עובר עליו משום בישול, מפני דאחד מהם הוא בעין; ועיין שפתי דעת, סעיף קטן י"ח, ומחזיק ברכה, אות כ"ב; ולכן זה המבשל בקדרה זו, בעי כפרה כשאר איסורי לאוין.

פרק ה

בשר בחלב דאסור מן התורה בבישול ובהנאה, לאו דווקא בשר של בהמה טהורה כשרה, אלא אפילו בשר נבלה וטרפה של בהמה טהורה, אסור מן התורה בבישול ובהנאה; ועיין שפתי דעת ומחזיק ברכה; אבל בשר בהמה טמאה בחלב בהמה טהורה, או בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טמאה, הרי זה מותר בבישול ובהנאה, דבעינן דומיא דגדי בחלב אמו, שהוא בשר טהור בחלב טהורה. ומכל מקום אסור לבשל לכתחילה בשר בהמה טמאה בחלב טהורה או להפך, מפני מראית העין, שהרואה חושב שהוא בשר טהור בחלב טהורה; ועוד, חושדו דבעי לאכול. ועיין מחזיק ברכה, אות ח', בדיבור המתחיל "הדרן לדידן וכו'", יעוין שם. ומיהו לצורך רפואה, אפילו לחולה שאין בו סכנה, מותר לבשל. ועיין כנסת הגדולה, הגהת בית יוסף, אות ט', ושאר אחרונים ז"ל.

פרק ו

בשר חיה ועוף, אפילו בחלב בהמה טהורה מותר בבישול ובהנאה, משום דאינו אסור מן התורה באכילה אלא בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה, אבל בשר חיה ועוף, איסורו באכילה הוא מדרבנן, לכך מותר בבישול ובהנאה. ויש מחמירים לאסרו מדרבנן גם בבישול ובהנאה; ועיין "ערך-השולחן", אות ד' ואות י"ד, יעוין שם. ולעניין הלכה: המחמיר בבישול, תבוא עליו ברכה, אבל בהנאה אחר שנתבשל, אין ראוי להחמיר לאבד ממון ישראל, אלא אם נזדמן שנתבשל בשר עוף או חיה בחלב, ימכרנו לגוי; ובבישול יש טעם להחמיר משום מראית העין.

פרק ז

בשר בהמה טהורה בחלב חיה טהורה, אינו אסור מן התורה, אלא אסור מדרבנן; ואינו אסור אלא באכילה, אבל בהנאה מותר; ואסור לבשל לכתחילה, מפני מראית העין.

פרק ח

אם כבש חלב בקדרה מעת לעת, דהיינו כ"ד שעות שלמות, ואח"כ בישל בקדרה ההיא בשר בהמה - התבשיל אסור בהנאה; דאע"ג שהקדרה לא בלעה החלב אלא ע"י כבישה, מכל מקום אח"כ פלטה אותו החלב שבה לתוך הבשר ע"י בישול, ואסור מן התורה; אבל אם לא בישלו באותה קדרה בשר בהמה, אלא בשר חיה ועוף, אין התבשיל אסור בהנאה אלא רק באכילה. ועיין משבצות זהב, סוף סעיף קטן א, ומחזיק ברכה, אות ב'.

פרק ט

המבשל בחלב גדיה שלא היניקה, שיש לה חלב כשהיא קרובה לימי לידתה, חייב מן התורה, וכנזכר בגמרא דחולין, דף קי"ג, עמוד ב. ועיין "מעשה-רוקח", חלק ב, בפרק ט מהלכות מאכלות אסורת, הלכה ו', ושאר אחרונים.

פרק י

ציר היוצא ע"י מליחה, ונפל לתוך התבשיל של חלב ונתבשל, אסור בהנאה מן התורה. ועיין מחזיק ברכה, אות י"ד.

פרק יא

קדרה של חלב שאינה בת-יומא שבישל בה בשר, אינו עובר משום בישול; ולא עוד, אלא שמותר לכתחילה לבשל בה בשר לגוי, או לאיזה צורך שאין בו אכילה; ואין לאסור משום מראית העין, דמי יודע אם היא קדרה של בשר או של חלב, וכמו שכתב "פתחי-תשובה", סעיף קטן ח, בשם "חמודי-דניאל". מיהו, אם היא קדרה גדולה יותר מדי, שאין דרך לבשל בה חלב, אלא רק תבשיל של בשר בסעודות גדולות, אע"פ שהיא אינה בת-יומא, אסור לבשל בה חלב, כגון שיש לו חמאה הרבה שרוצה להתיכה בקדרה גדולה לצורך הגוי, כי זו הקדרה, חזותה מעיד עליה שהיא של בשר, ויש לחוש למראית העין, שאין יודעים שהוא מבשל לצורך הגוי.

פרק יב

בשר בחלב שאסור בהנאה, ואח"כ נתערב ממנו בתבשיל של ירקות או אורז וכדומה, ואין בתבשיל ההוא שישים לבטל הבשר בחלב הנזכר - מותר למכור לנכרי חוץ מדמי איסור שבו; דכל איסורי הנאה, אפילו יש בהם בנותן טעם, מותר למכור לנכרי חוץ מדמי איסור שבו; ועיין "פרי-מגדים" בפתיחה, ומשבצות זהב, סעיף קטן ב'.

פרק יג

בשר צלי בחלב, אסור מן התורה, ואפילו בהנאה, דצלי בכלל בישול הוא וכנזכר באחרונים. וכן המטגן בשר בחלב, אסור מן התורה, ואסור בהנאה. ולכן נרות של חלב שערבו הנכרים בהם חמאה וקנו ישראל מהם, אסור להדליקן וצריכין קבורה; עיין מחזיק ברכה, אות ט"ו. אך נרות שיש בהם ספק אם ערבו חמאה וחלב יחד, יש להתיר

מכח ספק ספקא; רוצה לומר: ספק אם יש חמאה, ואם תמצי לאמר יש, שמא נתבטלה בשישים; ועוד יש ספק שלישי: אולי הלכה כמאן דאמר אין איסור בהנאה אלא מדרבנן. ומיהו לכתחילה לא יקנה מנרות אלו; ועיין "יוסף אומץ" סימן פ"ג.

פרק יד

אם בשלו חמאה בקדרה של בשר בת-יומא, ונאסרה דלא היה שישים, אסור להדליק בחמאה זו, דאסורה בהנאה. וגם נרות חנוכה, דאין משתמשין לאורה, אסור להדליק בחמאה זו. ועיין מחזיק ברכה. ואם הדיחו כלי בשר במים רותחין, וכן הדיחו כלי חלב בכלי אחר במים רותחין, ונתערבו זה בזה בעודם רותחין, אסורין בהנאה וצריכין קבורה. במה דברים אמורים? ברותחין דכלי ראשון שהיד סולדת בו, דהוי בישול, אבל כלי שני, אע"ג דמפליט ומבליע, אינו מבשל, ומותרים המים בהנאה. ועיין "כרתי ופלתי" ושפתי דעת ושאר אחרונים.

פרק טו

דגים בחלב מותר אפילו מדרבנן, מיהו יש בהם סכנת חולי ולכך אסור לאכלם. והוא הדין לאכול דגים עם גבינה יש סכנת חולי, אבל דגים בחמאה - יש מן האחרונים שכתבו דאין חשש חולי בזה, ויש שכתבו דאיכא חשש חולי. ושומר נפשו ירחק ויזהר, דהא אפילו הרב "פחד-יצחק" שהיה רופא גדול, ונראה לו דאין בזה נזק, נמנע מלאכול. ופה עירנו בגדד אין מטגנים דגים בחמאה, דחוששין החשש הנזכר.

פרק טז

ביצים שנמצאים תוך התרנגולת: אם הם גמורות בחלבון וחלמון, מותר מן הדין לאכלם בחלב, אבל אם אין לה אלא רק חלמון בלבד, אסור לאכלם בחלב. ואם אכלה בפני עצמה, מותר לאכול אחריה חלב; ויש מחמירין בזה. ואע"ג דאמרינן: אם הם גמורות מותר לאכלם בחלב, היינו משורת-הדין, אבל נהגו שלא לאכלם בחלב; וכן המנהג פה עירנו; וגם מולחים אותה לבדה, או על גב בשר; ומכל מקום, אם נפלה לתבשיל, אינה אוסרת.

פרק יז

חלב הנמצא בקיבה, יזהר לכתחילה שלא להניחו בקיבה עד שיצטנן החלב תוך הקיבה, מפני שחלב הקיבה הוא חריף וחמוץ; ובדיעבד אין לחוש ושרי להעמיד בו. ופה עירנו נוהגין להוציא תכף ומיד את החלב מן הקיבה קודם שיצטנן; ואם שהה החלב בתוך הקיבה כ"ד שעות, הוי לה כבוש, ואסור להעמיד בו לכתחילה - בין בצלול, בין בקרוש; ובדיעבד שכבר העמיד בו, מותר אפילו העמיד בצלול; כן הוא דעת מר"ן ז"ל דקימא לן כוותיה, אך מור"ם ז"ל אוסר בצלול גם בדיעבד. ואם היה ספק צלול או קרוש, אז גם להאשכנזים דאזלי בתר פסקי מור"ם, אזלינן לקולא ומותר. ועיין כרת ופלתי ז"ל.

פרק יח

יש מתירין להניח כלי שיש בו חלב אצל כלי שיש בו בשר תוך תיבה אחת, ולא חיישינן שמא יפול מזה לזה ולא ידע. ויש מחמירין לכתחילה, ומצריכין שיהיו שניהם מכוסים; וכן ראוי להיזהר בכך. ואין מניחים כלי שיש בו חלב אצל כלי שיש בו מלח, אלא אם כן מרוחקים זה מזה וגם מכוסים, דיש לחוש לסברת רש"י ולסברת הרמב"ם ז"ל. מיהו כל זה לכתחילה, אבל אם עבר והניח, מותר בדיעבד לכלי עלמא; ואם אינו מניח בקבע, אלא באקראי אדעתא ליטלו מיד - הפרי חדש אוסר והפרי תואר מתיר.

פרק יט

סיגרה שמדליקה מנר של חלב, לא ידליק מן הפתילה, אלא ידליק מן השלהבת; והמחמיר גם בזה, תבוא עליו ברכה. וכל זה בשואף בפיו בעת ההדלקה, אבל אם מדליקה בידו בלי שאיפה, ואחר שמסירה מן הנר שואף בפיו, מותר לכולי עלמא.

שלח

פתיחה

והיה באכלכם מלחם הארץ, תרימו תרומה לה' (במדבר טו, יט). נראה לי, בסיעתא דשמיא: הנה נודע שראוי לאדם לכון נפשו באכילתו לשם שמים, לברר ניצוצי-קדושה המערבים במאכל ההוא: וכמו שכתוב (משלי יג, כה):"צדיק אכל לשבע נפשו" ,והינו ברור ניצוצי-קדושה הוא שובע נפשו, ולא תהיה כונתו לתענוג גופו.ואם האדם יזכה לפשט מעליו כונה של תענוג הגוף, וישים כל כונתו בעבור שבע נפשו, שהוא הברור של ניצוצי-קדושה, בזה יהיה לו כוח גדול לברר ברור גדול מן המאכל, על חד עשר, מאם תהיה כונתו מערבת בשתיהם - בשבע נפשו ושבע חמרו. וכל מה שתהיה האכילה ערבה וחשובה יותר, אז תגדל תפארת הצדיק בה,אם יהיה כובש חמרו לדחות מעליו כונה של תאות גופו, כי אם רק ישים בלבו כונת שבע נפשו. והנה נודע כי לחם ארץ -ישראל הוא ערב לגוף עד מאד, עד שהיו אוכלים אותו בלי לפתן: וכמו שכתב רבנו מהר"ם אלשיך ז"ל על פסוק (דברים ח, ט): "ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם": ולכן צריך להם תגברת גדולה באכלם לחם ארץ ישראל הערב מאד, שיהיו משימים כל תאותם בשביל ברור ניצוצי-קדשה. וזה שאמר: "והיה באכלכם מלחם הארץ", שהוא ערב מאד לגוף - לא תהיה כונתכם לתאות הגוף, אלא בשביל ברור ניצוצי-קדושה, ולזה אמר "תרימו תרומה לה'", כלומר: כל כונתכם תהיה כדי לברר ניצוצי-קדושה מן האכילה, לרומם אותם ולהעלותם עד ה' מקור הקדושה.

והנה נודע, כי מלאכת הברור של ניצוצי-קדשה המוטלת על האדם, היא מלאכה גדולה, אך הברור מן הצומח ומן החי, הוא מוטל על האדם יותר מן הברור מן הדומם, עקרו

הוא ביד השם יתברך, שיהיה על ידי המטר, וכמו שכתב רבנו האר"י ז"ל על מאמר (תענית ז, א) גדול יום הגשמים כתחית המתים, דלכך קבעו הזכרת הגשם בברכת "מחיה המתים", כי על-ידי הגשמים יחיו המתים, הם ניצוצי-הקדשה אשר בדומם שיעלו ממנו, וזהו תחיתם במדרגה הראשונה. וכן אמרו חז"ל (שם): גדול יום הגשמים כקבוץ גלויות , שבו נקבצים ניצוצי-קדושה, אך ברור שצריך להיות מן הצומח והחי מוטל על האדם יותר, שצריך לבררו על ידי אכילה, כיון שהוא דבר הנאכל. ולכן צוה הקדוש ברוך – הוא שתי מצות שהם בסוג חוק: אחת בצומח, שהוא הכלאים, ואחת בבשר החי, שהוא בשר בחלב, כי שתי מצות אלו הם חק שאין להם טעם, יען כי זה מותר לבדו וזה מותר לבדו, ולמה אסורים בתערבתם? וידוע כל מצוה בסוג חוק אשר יקים אותה האדם, יהיה לו ממנה פאר גדול בקיומה, כי שטן ואומות העולם מונין את ישראל ומלעיגין במצוה חוקית לומר: מה מצוה היא זו ומה טעם יש בה? ולכן יהיה לו ממנה עזר וסיוע להתגבר על הקלפה ולשבר כוחה, להפריד ממנה ניצוץ הקדוש הבלוע בתוך חלק הרע של הקליפה, ומערב בצומח ובצחי ולכן "חק" גימטריא "גהינם", כי בכח קיום החוק מוציא האדם ניצוץ הטוב מן אש גהינם שהוא הרע האחוז בו, וגבר ישראל. ולכן צריך האדם להזהר בחוק זה של אסור בשר בחלב לבלתי יכשל בו, חס ושלום, אפילו בדבר קטן שיש בו , כי שעל-ידי כך יהיה לו תגבורת גדולה בברור שצריך לברר מן המאכל.

פרק א

כחל, שהוא הדד של בהמה - בין של קטנה שלא היניקה, בין של גדולה – אסור מדברי סופרים לבשלו – בין בפני עצמו, בין עם בשר. ואם קרעו והוציא החלב שבו, מותר לצלותו ולאכלו: אבל לבשלו, לא די לו בקריעה, כי אף -על- פי שהוציא החלב שבו, מכל מקום נשאר עדין חלב בגומות: לפיכך אם קרעו שתי וערב, וטחו בכותל עד שלא נשאר בו לחלוחית חלב, מותר מן הדין לבשלו אפילו עם בשר. ואם קרעו וחתכו כמה פעמים שתי וערב על פני כלו - זה עדיף טפי מטיחה בכותל. וכל זה הוא מדינא. אבל נהגו ברב תפוצות ישראל שלא לבשלו עם בשר כלל, אפילו על-ידי קריעת שתי וערב וטיחה בכותל, אלא מבשלים אותו לבדו בלא בשר, או מבשלים אותו עם ירקות ושאר דברים שאין בהם בשר: וכן מטגנים אותו לבדו במחבת בלא בשר: וכן המנהג פה עירנו בגדד יע"א.ואף על גב דנהגו שלא לבשלו עם בשר - אם בשלו עם בשר, מתר בדיעבד. כיון דעשה לו קריעה שתי וערב וטיחה בכותל. ואף על גב דיש אומרים דאין להתיר בדיעבד בזה, אל רק בהפסד מרובה - נראה עקר לדינא כהמתירין גם בלא הפסד מרובה. ועיין "פרי חדש" ו"פרי-תאר".

פרק ב

עבר ובשלו בלא קריעה: אם בשלו בלא בשר, אף על פי שבשלו עם ירקות ושאר דברים, מותר לאכלו, וכל - שכן בצלאו בלא קריעה דמותר בדיעבד: אבל אם בשלו עם בשר - צריך כנגד כל הכחל נ"ט פעמים, כי הכחל עצמו מצטרף: ולכך לא בעינן שישים ממש, אל סגי בתשעה וחמישים שיש בבשר ובשאר דברים שבקדרה כנגד הכחל, אבל הכחל עצמו, אסור, דלמא אתי למשרי חתיכת נבלה וגם משום החלב שבגומות דידה, שיש באותו חלב טעם מן הבשר שנתבשל עמו: דאף על-גב דבגמר בישולו יצא כל החלב ממנו חישינן שמא יאכלנו קודם גמר בישולו, וכנזכר בש"ך ז"ל. ואם לא יש שישים, אז גם הבשר והתבשיל כולו אסורים באכילה, אבל מותרים בהנאה,למוכרם או לתנם לגוי, כיון דאיסורם הוא מדרבנן: והקדרה צריכה הגעלה.

פרק ג

כחל שקרעו כדינו וצלאו, אף -על-פי שמצא אחר-כך גומות מלאות חלב, אין לחוש: מיהו, אותו החלב שבגומות צריך לשופכו ולא יאכלנו, משום מראית העין, וכן אם רואה עליו חלב בעין, ירחצנו תחילה קודם אכילה, משום מראית העין: כן העליתי בספרי הקדוש "מקבצאל". ועין בסימן עג, סעיף א, בהגהת-השולחן, בדין הכבד שנצלה ורוצה לבשלו : ועין הטעם ב"פרי חדש" שם, סעיף קטן ו, וכן הוא הטעם בצלי וכנזכר שם, ועוד בסימן עו, סעיף קטן טז.

פרק ד

כחל חי, אף-על-פי שהיא מלאה חלב, מותר לחתוך בסכין של בשר, כיון שהוא צונן. ואין למלוח הכחל עם הבשר, אפילו קרעו שתי וערב וטחו בכותל. ובדיעבד אפילו מלחו בלא קריעה, ואפילו מלחו על הבשר, מותר. ועין "ערך השולחן", אות ז, ושאר אחרונים.

פרק ה

הכחל, אף-על-פי שקרעו שתי וערב וטחו בכותל, אסור לצלותו לכתחילה עם הבשר, אלא תחת הבשר. ואפילו נתנו בשפוד על הבשר, צריך להסירו ולהניחו תחת הבשר, ועין "כנסת הגדולה", הגהת הטור, אות יד. ובדיעבד אם כבר נצלה, אינו נאסר. ובשפודים שדרכן להתהפך מה שלמעלה למטה, אסור לצלותו אפילו תחת הבשר, ובדיעבד מותר. ועין ש"ך, סעיף קטן כה.

פרק ו

אף-על-גב דאם צלה הכחל בלא קריעה שתי וערב וטיחה בכותל, מותר בדיעבד הינו בצלאו לבדו, אבל אם צלאו עם בשר, אסור: שאם נתן הכחל על הבשר, הבשר אסור.

משום שבלע חלב. ואם נתן הכחל תחת הבשר, אז הכחל אסור, כיון דהבשר עליון. ובשפודים שדרכן להתהפך מה שלמעלה למטה, שניהם אסורים.

פרק ז

עור הקיבה לאחר שהוסר חלבו והודח, יש לו דין בשר ממש, ומותר למלחו עם שאר בשר: והוא הדין דמותר לבשלו, ואין לו דין כחל כלל: ועין ש"ך ואחרונים.

פרק ח

אכל בשר אפילו של חיה ועוף, לא יאכל אחריו חלב עד שישהה שש שעות אחר אכילתו. ואף-על-פי שבחורף המאכל מתעכל במהירות יותר מימות הקיץ - גם כן צריך להמתין שש שעות. ואם יש בשר בין השיניים צריך להסירו: ואם לא הסירו תכף אחר אכילה, אלא עד אחר שתים ושלש שעות, אין צריך לחשוב השש שעות, אלא מעת שגמר אכילתו: ומכל מקום צריך לקנח פיו בפת, דהינו שילעס פת ויבלענו, ואחר כך ידיח פיו, וכנזכר ב"בית יוסף", אורח-חיים, סימן קעג: ועין באחרונים. ואף-על-גב דכתבו האחרונים : דוקא אם מצא בשר בין השיניים, צריך להסירו - אבל מסתמא אינו חיב לבדוק: ועיין "כנסת הגדולה", הגהת הטור, אות י : מכל מקום, מי שיש לו נקבים בשיניו, זה ודאי חיב לבדוק, כי חזקה שיש בהם בשר. והוא הדין אם אכל גבינה תחילה, ואחר-כך רוצה לאכול בשר, דגם-כן צריך לחטט,ואדם כזה, טוב שירגיל עצמו לחטט אחר כל אכילה, כדי שלא יבוא לידי מכשול: ועיין "שיורי -ברכה" , סוף אות כג.

פרק ט

אפילו לא אכל בשר בעין, כי אם תבשיל של בשר, ואפילו של עוף, גם כן צריך להמתין שש שעות כדי לאכול חלב: ואפילו שתה מרק צלול, גם כן צריך שש שעות. ועיין "בית יוסף", סימן קעג, ושאר אחרונים, ו"שיורי-ברכה", כאן ביורה דעה אות ל. והלועס לתינוק, נמי צריך להמתין שש שעות: ואפילו לעס תבשיל שיש בו שומן דלא פלוג: אבל אם טעם בלשונו ופלט מיד,אין צריך להמתין. והוא הדין אם לקח חתיכת בשר לתוך פיו, ותכף החזירו שלם, אין צריך להמתין: וכל שכן אם טעם שומן ופלט, דאין צריך להמתין. ועין מהרש קלוגר בהגהותיו על "פרי מגדים", בדפוס חדש של ספר "אשלי רברבי".

פרק י

אף-על-גב דאמרינן דאחר שש שעות מותר לאכול חלב, מכול מקום בעינן נמי שיסלק השולחן שאכל עליו הבשר, וגם שיברך ברכת המזון של אותה סעודה: דתלתא בעינן: שש שעות, וסילוק שולחן וברכה.ועיין "כנסת הגדולה", הגהה הטור, אות ג. וכמה אחרונים ואם אכל בשר בלא פת ושולחן, צריך לברך ברכה אחרונה, וישהה שש שעות.

פרק יא
לצורך חולה, אף-על-פי שאין בו סכנה, יש להקל להמתין שעה אחת, אך צריך סילוק השולחן וברכת המזון. ועיין :חכמת-אדם" , כלל מ, סוף אות יג.

פרק יב
תבשיל שאין בו בשר, ורק בשלוהו בקדרה של בשר, אפילו היא בת - יומא, הרי זה מותר לאכול אחריו חלב מיד: ואפילו רחיצת ידיים וקינוח פה אין צריך ואפילו אם הקדרה של הבשר לא הודחה יפה מן תבשיל של הבשר, גם-כן מותר לאכול החלב מיד. מיהו, אם לא הודחה יפה, ראוי להצריך רחיצת ידיים וקינוח והדחת פה,ואז יאכל החלב מיד: ועין "שיורי-ברכה" , אותיות לג ו-לד. והיינו דוקא אם יש שישים בתבשיל ההוא כנגד לכלוך הקדרה בבשר, אבל אם אין ששים כנגד לכלוך הבשר, לא סגי לה רחיצה וקינוח והדחת פה בלבד, אלא צריך לשהות שעה אחת לפחות: והמחמיר גם בזה שש שעות , תבוא עליו ברכה. ועין "בית לחם יהודא", סעיף קטן טז ו"פתחי תשובה" ושאר אחרונים.

פרק יג
אכל ביצים שנותנים בקדרה שיש בה בשר חמין של שבת, וסודרים אותה על הכסוי של הקדרה מסביב, ומתבשלים מחום הקדרה שהיא על האש שיש בה בשר-חמין אין צריך להמתין שש שעות, ואין צריך הדחה וקנוח: והמחמיר לעשות הדחה וקנוח בזה, תבוא עליו הברכה.

פרק יד
אכל חלב, מותר לאכול אחריו בשר מיד, אך צריך לקנח פיו יפה בפת שילעסנו ויבלענו, אחר כך ידיחנו במים יפה, ואחר כך ירחץ ידיו יפה במים, ואז יאכל הבשר מיד.ואפילו אם אכל במזלג, צריך שירחץ ידיו. ונטילת ידיים זו שהיא בין אכילת חלב לאכילת בשר, צריך שתהיה לתוך כלי, כדין מים אחרונים, כמו שכתב מרן ז"ל באורח-חיים. ועיין "שיורי ברכה", אות יט. ואם אין לו מים, מותר לרחוץ בשאר משקים בשעת הדחק, וכמו שכתב "שיורי ברכה", אות טז. ואפילו אם רוצה לאכול בשר עוף אחר החלב, צריך קינוח והדחת פה ונטילת-ידיים , וכנזכר ב"בית יוסף" , אורח חיים. ואם אין לו פת לקנח בו פיו, יוכל לקנח בשאר פירות, חוץ מקמחא ותמרי וירקא. וצריך לקנח תחילה בפת, ואחר כך ידיח במים ובדיעבד אם הדיח ואחר כך קנח אין לחוש ועיין" שיורי ברכה",אות כ. וכן אם לעס ופלט ולא בלע, מהני בדיעבד, אבל לכתחילה ודאי צריך לבלוע, ובלאו הכי איכא אסורא בפליטה משום הפסד אכלין, וכמו שכתב ב"פתחי -תשובה", סעיף קטן ה.

פרק טו

כל זה שכתבנו - באוכל חלב קודם הבשר, אבל באוכל גבינה, אף-על-גב דמין שורת-הדין סגי בקינוח והדחה ונטילת-ידיים כדי לאכול הבשר מיד, מכל מקום כבר נהגו לשהות זמן ביניהם: ויש נוהגים לשהות שעה אחת, וגם שיהיה בסעודה אחרת: ויש שוהין שלוש שעות. והרבה גדולי ישראל נהגו להחמיר שש שעות, וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל ב"שיורי-ברכה", אות יג. ופה עירנו בגדד מורין כך: אם היא גבינה קשה שעבר עליה ששה חדשים או יותר שוהין שש שעות, ואם לא עברו עליה ששה חדשים, ממתין שעה אחת לכל חדש אחד: שאם עבר חדש ממתין שעה ואם שני חדשים ממתין שתי שעות, וכן על זו הדרך. והרב הגאון מורנו רבי מני נר"ו העיד, דאין מנהגם בעיר הקודש ירושלים ת"ו להמתין אחר גבינה כלום בין חדשה, בין ישנה. ודע, דהנוהגים להמתין בגבינה, הוא אפילו שלוקה או צלויה. ומנהג רבנו האר"י ז"ל מחמיר ביותר דכל אותו יום שאוכל גבינה אינו אוכל בשר: אשריו ואשרי חלקו.

פרק טז

האוכל כחל, צריך להמתין שש שעות כדי לאכול חלב: והוא הדין אם אוכל כחל אחר חלב, נמי דינו כאוכל בשר אחר חלב.

פרק יז

אין לשים עסה בחלב, אלא אם כן שינה צורת הפת ואם עבר ואפה בלא שינוי אם אינו דבר מועט כדי אכילה בבת אחת, הכל אסור, ולא יועיל שנוי אחר אפיה, ולא יועיל לחלקו לבני אדם הרבה לאכלו בו ביום במהרה, יען שכבר נאסר מגזרת חז"ל. ופה עירנו עושין "סמבוסק" (כיסני בצק ממולא) שממלאים אותו בגבינה, ואין עושין בו שנוי מן סמבוסך הממולא בלוזים וסוכר ועין ב"תפארת אדם" שקיים המנהג הזה: אבל עסה שלשין אותה בחמאה או בחלב, ועושין אותה מיני–מזונות נוהגים פה עירנו לשנות צורת הפת, אפילו אם עושים מעט כדי אכילה אחת: ומנהג יפה הוא. ועד פה עירנו יע"א, אם עושים פת בחלב כדי למכור דבר יום ביומו, ועושים הרבה וגם אילו עושין צורתו משונה, שהוא נודע ונכר לכל שהוא של חלב: אך דא עקא, כי מהרי"ט ז"ל אוסר בעושין למכור אפילו על ידי שנוי, דחישינן לאורחין: ועין "פרי חדש" ו"חות- דעת" שהסכימו כן. ונראה לי דיש להמליץ בעדם: משום דזה הפת שעושין בחמאה, נרגש מן הריח שלו, ויש כאן כמה ספקות דמהרי"ט לא אסר בכהאי גונא דנכר מן הריח. ועין להרב "מזמור לדוד" ז"ל שכתב, בעיר מולדתו, שהיא עיר גדולה של חכמים וסופרים, נהגו היתר למכור בחנות וכתב טעם ההיתר, משום דנכרים בריח וטעם, עין שם. ועין "פרי-תואר" סימן צז, סעיף קטן ג, מה שכתב בהיתר המכר משום ספק-ספקא, יעוין שם.

קרח

פתיחה

"ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים" (במדבר יז, כג) הנה נודע מפשט המקרא, כי באותו מטה היה חלק אחד ממנו יש בו פרחים, וחלק אחד ממנו נראה בו ציץ, ובחלק אחד ממנו נראה בו שקדים גמורים. והטעם שהיה בו שלוש חלוקות אלו נראה לי, בסיעתא דשמיא, לרמוז על קדושת כהונה של אהרן וזרעו, שנוהגת בשלושה מקומות שהם זה למעלה מזה בהדרגות, והם:

אחד – העבודה במשכן, ועל זה ירמוז הפרח, כי המשכן סופו נגנז, ולא היה לו מקום ניכר וידוע.

והשני – עבודה שהיתה במקדש ראשון, שהוא היה במקום קבוע, וקדושתו לעולמים, אך היה בבנין בשר ודם.

והשלישי – הוא עבודה שתהיה בבית שלישי, במהרה בימינו אמן, שהוא מעשה שמים, וקדושתו למעלה מקדושת בית ראשון.

ובכולם הכהונה היא לאהרן הכהן עליו השלום ולזרעו. ולהיות כי זכינו לעבודת הקורבנות בזכות התורה, שכוללת שלושה מיני מצוות, שהם: מצוות, חוקים ומשפטים, ככתוב (ויקרא ז, לז) "זאת התורה לעולה למנחה וכו'" רוצה לומר, בזכותה זכינו "לעולה וכו'" לכך עבודה שהיתה במשכן, זכינו לה בשביל חלק המצוות שבתורה אותם יש להם טעם, אך אין השכל מחייב אותם: ועבודה שהיתה בבית-המקדש, זכינו לה בשביל חלק המשפטים, לכך שלמה המלך עליו השלום שהוא בנה בית המקדש, כשאמר לו הקדוש ברוך הוא: (מלכים א ג, ה): "שאל מה אתן לך" שאל: "ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך", והשיב לו הקדוש-ברוך-הוא "יען אשר שאלת את הדבר הזה וכו' ושאלת לך הבין לשמוע משפט, הנה עשיתי כדבריך וכו'". והטעם ששאל על הבנה לשמוע משפט כי ראה ברוח הקודש דבית המקדש אשר יבנה הוא יהיה בזכות חלק המשפטים, אך בית שלישי שיבנה במהרה בימינו, יהיה בזכות חלק החוקים שאין להם טעם, ואין השכל מחייב אותם. והגאולה גם-כן תהיה בזכות החוקים, כי הגאולה תלויה בתשובה, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין צז, א): "כלו כל הקיצין, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה". ותשובה היא בסוג חוק, שאין בה טעם, ואין השכל מחייב אותה, יען דהעובר על גזרת מלך אפילו בדבר אחד, חייב מיתה, כי לכן אמרה החוכמה (ירושלמי מכות ב, ו) "נפש החוטאת היה תמות" (יחזקאל יח, ד): ולכן אם ישמרו ישראל את החוקים, אז מידה

כנגד מידה, יקבלם בתשובה שהיא חוק: ולזה אמר (תהילים קיט, קנה): "רחוק מרשעים ישועה, כי חוקיך לא דרשו".
והנה מצווה שהיא בסוג חוק, ומצויה ותדירה הרבה אצל האדם, היא מצווה של איסור בשר בחלב, כי היא תדירית ומצויה בכל יום. על-כן כמה וכמה ראוי לאדם להשגיח בה ולשמור כל הלכותיה אחת לאחת, שלא יבוא לידי מכשול: ובזה יצא טוב הן לעניין קבלת התשובה, הן לעניין קרוב הגאולה. וצריך כל אדם לצוות בני ביתו שישגיחו היטב בעניין בשר בחלב הן מצד הכלים שלא יתערבו זה בזה, הן מצד הבשר בחלב עצמו מפני שעניין זה מצוי בביתו של אדם בימים ובלילות: ואם לא ישימו עין השגחתם בו, בודאי יבואו לידי מכשול ולא ירגישו.

פרק א

אסור שנתערב בהיתר, אף-על-גב דמרן ז"ל פסק בסימן צח, במין באינו מינו סמכינן אטעימת גוי, בהיכא דאינו יודע שסומכין עליו המנהג פשוט דאין לסמוך על הגוי, וכמו שכתב מור"ם ז"ל, וכן המנהג ברור פה עירנו בגדד יע"א: אלא משערין בששים בין נתערב מין באינו מינו, בין נתערב מין במינו: ואפילו אם יש ששים לבטל האסור אם רואין שעדיין טעם האסור נרגש, כגון שהאסור מוטעם ביותר, הרי זה אסור: ועין "פרי חדש", ו"פרי תואר" סעיף קטן ד.

פרק ב

אם האסור וההיתר שווים במשקל, דהיינו שהם ממין אחד, שאין האחד כבד בטבעו יותר מחברו נוכל לשער בשניהם במדידה או במשקל: אבל אם באחד יש נפוח וחלל יותר מחברו, אין לשער במדידה אלא במשקל, אם שוין בטבען, שאין אחד מהם כבד בטבעו יותר מחברו, צריך לשער באומד ומדידה. ולכן אם נפל חלב לתוך בשר או להפך, וכן אם נפל כבד לתוך התבשיל הרי אלו שווים בטבען, ומשערים במשקל: אבל אם נפל כף מתכת של חלב בן יומו לתוך תבשיל של בשר או להפך, אין לשער במשקל, כי המתכת כבד בטבעו כמה וכמה על בשר ומים, אלא משערים באומד ובכמות.וכיצד יעשה? הנה מנהגנו פה לשקול כף המתכת, ואם עלה מאה דרהם, נחשוב בחמישה עשר דרהם, ונצריך שיהיה בתבשיל שישים פעמים על חמשה-עשר דרהם. וכפי מה שחקרנו, צריך לחשוב כלי המתכת לגבי הבשר פחות מן חמשה-עשר דרהם לחומרא. ועין "פרי חדש", סימן צט,סעיף-קטן ו, ו"פרי תואר" שם, סוף סעיף-קטן ד, ו"שיורי-ברכה" שם, אות ב, ו"מנחת יאודה", כלל פה, סעיף קטן נח, ו"חוכמת-אדם", כלל נב, אות ג, ועוד אחרונים. ועיין "בית-דוד", יורה דעה, סימן מג, ו"פתחי-תשובה", סימן צח, סעיף קטן ב. וכתב הרב פרי-תואר", סימן צט שם, דאם האסור וההיתר שווים במשקל,

כגון שהאיסור בשר בלא עצמות, וההיתר גם-כן בשר בלא עצמות טוב לשער על-ידי המשקל, שאז יצא השיעור מכוון ביותר. ועין "חינוך בית יהודה" סימן לג, ו"עבודת הגרשני" סימן ל, ו"מטה-יאודה" בסוף הספר. ודע כי העצמות הם כבדים מן הבשר, וכמו שכתב ב"שולחן גבוה", סימן צט, סעיף קטן י. והרב "בית-דוד", סימן מג, הביא מהרמב"ם דהחטים כבדים מן הקמח אחד משישה, והיין והשמן קלים מן המים אחד מן עשרים-ושבעה:וכתב בשם רבנו עובדיה ז"ל, דהן הגידין, הן העצמות, הם כבדים מן הבשר, עין שם: אבל החלב אשר בבשר, הוא שווה עם הבשר וכמו שכתב ב"שולחן גבוה".

פרק ג

כף של חלב בן יומו שהגיסו בו בקדרה של בשר על האש אם אנחנו יודעין כמה חלב בלע זה הכף, כגון שהיתה כף חדשה, והגיסו בה כזית חלב בו ביום שתחבו אותה בקדרה של בשר צריך שישים בבשר כנגד כזית חלב, כיוון דלא ידעינן כמה בלע הכף מן החלב, בעינן כנגד כל כזית החלב. וכן הוא הדין אם זו הכף של החלב לא היתה בת-יומא קודם שהגיסו בה כזית החלב, דאז כל מה שבלעה קודם הוא לפגם, ואחר שהגיסו בה כזית החלב, תחבו אותה בבשר בו ביום או תוך מעת לעת דאין צריך לשער אלא כנגד כזית החלב לבטלו: אבל אם אותו הכף של חלב הם מגיסים בה חלב רותח בכל יום, דלא ידעינן כמה כזית חלב בלעה, אז צריך לשער כנגד הכף כולו: ורק אם של מתכת, צריך לשער בכמות הכף ולא במשקלו, והא על דרך שכתבנו לעיל, וכן אם הגיסו חלב הרבה בכף, דהיינו שהחלב היה מאה דרהם או יותר, והכף של מתכת אשר כמותו, נחשב בחמישה עשר דרהם או עשרים דרהם, ואחר-כך תחבו זה הכף בתבשיל של בשר אין צריך שישים אלא כנגד כמות הכף שהוא חמשה-עשר או עשרים דרהם, כי כיוון דלא ידעינן כמה בלע, אין לנו לומר שבלע יותר משעור כמותו, אלא אמרינן בלע ככמותו, ובעינן שישים כנגד כמותו.

פרק ד

הא דאמרינן דצריך לשער כנגד כל כמותו של כף, הינו דווקא אם תחבו הכף בחלב שהיה מתבשל לבדו, דאז משערין שבלע הכף מן החלב שיעור כמותו, אבל אם היה העניין כף: שהיה מבשל בקדרה אלף דרהם מים או שאר רוטב של הצר, ונפלו לתוכה מאה דרהם חלב, דאז נבללו המים והחלב יחד, ואחר כך תחב שם כף חדשה או אינה בת-יומא בתוך הקדרה, וכמותו של זה הכף עולה מאה דרהם אף-על-גב דאמרינן שהכף בלע מן הקדרה כשיעור כמותו שהוא מאה דרהם, מכל מקום זה המאה דרהם אינם כולם חלב,אלא הוא לקחם מכיס השותפות, דהקדרה מעורבת מים וחלב, לכן צריך

לחשוב מה שמגיע לכף מן החלב לפי חשבון, ועל זה החלק המגיע לו, צריך ששים לבטלו כשנפל אחר-כך בקדרה של בשר, ועין להגאון חיד"א ז"ל ב"שיורי ברכה", סימן צד, אות א, מה שכתב בשם מהר"ש עמאר ז"ל: ועין "כנפי-יונה", דף ע, עמוד ג, יעוין שם. ומה שהקשה הרב "ערך השולחן" ז"ל סימן צד, סוף סעיף-קטן ב על רבנו חיד"א ז"ל, אין זו קושיא, דהרב "פני- אריה ז"ל אירי בתבשיל גוש שפגע הכף בחלב עצמו קודם שנבלל: ומה שכתב עניין "נותן טעם" בא לפלפל ולהסביר לשואל דלא שיך בנדון דידן התר דנותן – טעם בר נותן-טעם: ולעולם גם הרב "פני-אריה"מודה בדין זה דמהר"ש עמאר ז"ל, דאי אפשר לומר שבלע הכף את הכול, אלא צריך לשער לפי חשבון. וכן שמעתי מהרב עטרת ראשי מו"ר אבי זלה"ה, שכך היה מורה הרב הגאון מו"ר זקני רבנו משה חיים זלה"ה בכמה עניינים לשער לפי חשבון, וכמו שכתב מהר"ש ז"ל, וכן אנחנו נוהגים עתה. ואם תשאל: למה לא נכניס הקדרה עצמה שבשלו בה הרוטב, שנפל בתוכו החלב, נמי בשותפות עם הרוטב, שנאמר: כשם שלקח הרוטב מן החלב, כך לקחה הקדרה גם-כן לפי שעור כמותה? הנה בדבר זה הארכתי הרבה בסיעתא דשמיא בספרי הקדוש "רב-פעלים" בתשובה, ופלפלתי בדברי הפוסקים, ובארתי העניין היטב בסיעתא דשמיא.

פרק ה

אם תחב כף חולבת בקדרה של בשר על האש שתי פעמים צריך שתי פעמים ששים, דחשבינן לה כאילו תחב שתי כפות: אבל אם תחב ונודע דנתבטל בששים, וחזר ותחב פעם שנית, חוזר ומתבטל באותם ששים, ואף-על-גב דמור"ם ז"ל כתב דסגי בחד ששים,בנתחב שתי פעמים אנן בתר מרן ז"ל גרירן, דפסק שצריך שתי פעמים ששים. ואם תחב אותו יותר משתי פעמים יש סוברים בדעתו של מרן ז"ל, דסבירא לה דסגי בשתי פעמים ששים אפילו אם נתחב כמה פעמים: ויש סוברים דעת מרן ז"ל, בעינן ששים כנגד כל פעם בפני עצמה. על-כן בהפסד מרובה, סגי בשתי פעמים ששים כנגד כל הפעמים, יען דאיכא ספק-ספקא בזה, ובהפסד מרובה עבדינן ספק-ספקא כזה לסמוך עליו, אף-על-גב דספק האחד הוא כנגד מרן ז"ל. ואם השואל לא הגיד למורה כמה פעמים תחבו את הכף: יש אומרים שצריך המורה לשאול אותו, ויש אומרים שאין צריך המורה לשאול: ואנחנו מנהגנו שלא לשאול על זאת, משום דבעיקר הדין סובר מור"ם ז"ל ודעמה דסגי בפעם אחת ששים, אפילו תחבו הרבה.

פרק ו

כף של חלב שתחבו אותו בקדרה של בשר יש אומרים דאין צריך לשער אלא כנגד מה שנתחב ממנו בתוך התבשיל, אבל חלק שלא נכנס בתוך התבשיל, אף-על-פי שהוא

בתוך חלל הקדרה שיש שם הבל, אין צריך לשער כנגדו: ויש אומרים שצריך לשער גם כנגד החלק שבתוך חלל הקדרה: וסברה ראשונה עקר: וכן המנהג פשוט פה עירנו בגדד, דאין משערין אלא כנגד הנתחב בתוך התבשיל דווקא. מיהו, אם הכף הוא של מתכת וליכא הפסד מרובה, משערין בכולו: דבמתכת אמרינן: חם מקצתו חם כולו: אבל אי איכא הפסד מרובה או שעת הדחק, לה אמרינן: חם מקצתו - חם כולו, לשער כנגד כולו, אלא משערין כנגד מה שנתחב בתבשיל דווקא, יען כי מרן ז"ל סתם בסימן צד, סעיף א כסברת המתירין, ולא הביא סברת האוסרין אלא בשם "יש מי שאומר": וכן בסעיף ו לא זכר סברת האוסרין כלל, ובסימן צח, סעיף ג, אחר שסתם כהמתירין, כתב: יש מי שמחמיר וכו' , דהינו לחוש בהפסד מועט דווקא.

פרק ז

אם אומר השואל: ברי לו, עד כאן נתחב נאמין לדבריו, ולא אמרינן: כל מלתא דלא רמיא עלה דאנש, לאו אדעתה: ואפילו אם אשה אומרת כן נאמין לה: וכן המנהג פשוט פה עירנו.ובספרי הקדוש "רב-פעלים" הארכתי בעניין זה דכל מלתא דלא רמיא עלה דאנש, בכמה עניינים של דינו אסור והיתר,בעניינים שיש להסתפק בהם בדין זה, וברורתי בסיעתא דשמיא כמה עניינים.

פרק ח

כף של חלב שתחבו אותה בקדרה של בשר על האש, ושער המורה שיש ששים בתבשיל שבקדרה לבטל הכף הנה, אף-על-גב דהקדרה והתבשיל מותרים, מכל מקום הכף עצמו אסור להשתמש בו בין עם בשר, בין עם חלב לפי שהוא בלועה מבשר וחלב: ואפילו עם שאר דברים שאינם לא בשר ולא חלב, כגון אורז וכיוצא, אסור להשתמש בכף זו שנעשתה נבלה, וצריכה הגעלה.

פרק ט

כל דבר הבלוע בקדרה הן בשר, הן חלב שעבר עליו עשרים וארבע שעות, הוי טעם פגום, ואינו אסור מן התורה: ורק חז"ל אסרוהו לכתחילה ובדיעבד מותר. ולכן קדרה שבשל בה בשר, ואחר מעת לעת, דהינו אחר עשרים וארבע שעות, בישל בה חלב, הוי לה נותן טעם לפגם,והתבשיל מותר, מאחר שכבר עבר ובישל דהוי דיעבד: אבל הקדרה עצמה, אסור לבשל בה לכתחילה, לא בשר ולא חלב, אלא יגעילנה, ואחר הגעלה, מותר לבשל בה מה שירצה, וכן הוא הדין אם כסה הקדרה של הבשר בכלי של חלב שאינו בן יומו, דנאסר הכלי הזה: ואסור לכסות בו לכתחילה, הן בשר, הן חלב, אלא צריך שיגעילנו. ואם הקדרה של הבשר שבישל בה חלב, או הכסוי הזה של חלב שכסה בו הקדרה, הם כלי-חרס אין להם תקנה של מי-רגליים: אבל אסור להשהותם בביתו כמו שהם, גזרה

שמא ישכח וישתמש בהם מיהו, אם הבשר הוא בשר עוף דאסורו מדרבנן, ואיכא הפסד מרובה אם ימכרנו לגוי, כגון שהוא כלי חשוב שקורין "פרפורי"(חרס בציפוי מתכת) יש להתיר בהפסד מרובה, ועין "חקרי - לב", יורה דעה, חלק א, סימן עח, ושאר אחרונים. מיהו, צריך להורות שיגעילם שלוש פעמים, כדין כל חרס באסור בישולי גויים, וכן אם הניח תבשיל בשר, אפילו של בהמה, בכלי שני של חלב שהוא כלי "פרפורי": ויש הפסד מרובה אם ימכרנו לגוי, מותר להגעילו שלוש פעמים ודיו: והינו דווקא אם התבשיל חם שהיד סולדת בו, אבל אם אינו חם כל-כך, אין צריך הגעלה.

פרק י

כסוי הקדרה, דינו כקדרה עצמה: ואף-על-גב דיש מחמירין בכסוי טפי, וסבירא להו: אפילו אינו בן יומו, חשיב כבן יומו לדידן בני הספרדים, לית לן חמרא זו: ועין "פרי-חדש", סעיף ה. מיהו, אם הכסוי קצר מלמעלה, ויש בו חלל שאי אפשר להתקנח יפה, צריך ששים כנגד מקום הקצר, אף-על-פי שהכסוי אינו בן יומו: וגם זה יש להתיר בהפסד מרובה או שעת הדחק: ועיין "ערוך-השולחן".

פרק יא

אף-על-פי שאמרנו: אם עבר ובשל חלב בקדרה של בשר שאינה בת-יומא, התבשיל מותר, היינו דווקא בקדרה מודחת ונקייה, אבל אם היה שומן בעין טח על פניה, צריך ששים כנגד אותו השומן, ובסתם, דלא ידעינן אם היה שומן טח על פניה או לאו, אמרינן: סתם כלים המוצנעים, הם מודחים ונקיים, חוץ מן הסכין, דבסתם אמרינן: סתם סכין, שמנונית קרוש עליה ורק אי ידעינן בברור שהיא נקייה, אז מותר.

פרק יב

אם בישל בקדרה שאינה בת-יומא דברים חריפים,כגון התבשיל שרובו חומץ או תבלין, ואין ששים לבטל: אם יש בזה הפסד מרובה,יש להתיר כסברת המתירים דסתם מרן כותיהו" ואם הפסד מועט, יש להחמיר כסברת החולקים, דסבירא להו: אין נותן טעם לפגם בדברים החריפים, דחרפיהו משוי לה לשבח: יען כי מרן ז"ל זכר דבריהם בשם "יש אומרים", לכך יש לחוש לדבריהם בהפסד מועט. מיהו האשכנזים גרירי בתר הכרעת מור"ם ז"ל, ואוסרין בדברים החריפים גם בהפסד מרובה. מיהו אינו נקרא חריף משום מעט תבלין או מעט מלח שנתן לתבשיל, אלא אם כן רובו חריף.

פרק יג

דגים או ביצים ואורז וכיוצא, שנתבשלו בקדרה של בשר נקייה אף-על-פי שהקדרה בת-יומא, מותר לאכול את המבושל הוא בחלב, דאין כאן אלא נותן טעם בר נותן טעם, דמותר לכתחילה. וכל זה לדידן דאזלינן בתר הוראת מרן ז"ל, אבל להאשכנזים דאזלי

בתר מור"ם ז"ל, אסור לאכול המבושל ההוא בחלב לכתחילה, וסבירא להו, אינו מותר אלא בדיעבד שכבר נתן את המבושל ההוא בחלב. וגם לדידן דאזלינן בתר מרן ז"ל, אינו מותר לבשל לכתחילה בקדרה של בשר בת-יומא אדעתא דהכי, כדי לאוכלם בחלב: אלא רק אם נתבשלו בדיעבד מותר לאוכלם לכתחילה בחלב.ולכן אסור לחמם מים לכתחילה בכלי בשר בן-יומו כדי ללוש בהם את הפת, מפני דדרכם לאכול הפת עם החלב גם-כן. וכן מרקחת שדרכם לאכול אותה עם הגבינה, אסור לבשלה לכתחילה בכלי בשר בן-יומו.

מיהו אם כן הכלי בן-יומו, דאיכא תרתי לטיבותא, שהוא נותן טעם לפגם וגם נותן טעם בר נותר טעם, מותר לחמם מים לאפות הפת, ולבשל מרקחת לאוכלה עם הגבינה לכתחילה. עיין "כנסת הגדולה" ו"בית-דוד" ושאר אחרונים. והמחמיר שלא לבשל אפילו בכלי שאינו בן-יומו, תבוא עליו ברכה. וכן נוהגים בביתנו, שיש להם כלי מיוחד לחמם בו מים ללוש בהם הפת, וכן לבשל בו מרקחת. ועין "דבר-משה", יורה דעה, סימן ע, ו"חכמת-אדם", כלל מח, סעיף ב.

פרק יד

אם עבר במזיד ובשל לכתחילה אורז או ביצים וכיוצא בקדרה של בשר בת יומא, על דעת לאוכלם בחלב אף-על-גב דעבד אסורא, לא קנסינן לה, ומותר לאוכלם בחלב, וכנזכר ב"פרי חדש" ושאר אחרונים. ואם דברים אלו שבשלם בקדרה של בשר, נרגש בהם טעם בשר קיוהא בעלמא איהו, ולא חישינן לה, וכנזכר ב"פרי-חדש" ו"בית-אפרים" סימן לז, דף לב. מיהו רש"ל ז"ל אוסר לאוכלם בחלב אם נרגש בהם טעם בשר: ובעל-נפש יחיש לדבריו, והמקל, יש לו לסמוך.

פרק טו

הא דאמרינן "נותן טעם בר נותן טעם, מותר" - דווקא טעם הראשון בכלי וטעם שני באוכל, אבל טעם ראשון באוכל, לא מהני: דבאכלים, אפילו אלף טעמים חשובים כממש. ולכן אם אפו עוגה אצל פשטידא של חלב, אסור לאכול העוגה ההיא עם הבשר, ולא אמרינן בזה דהוי נותן טעם בר נותן טעם: ודלא כהרב "פני-אריה" שהביאו ב"פתחי-תשובה". ועיין "כנסת הגדולה", סימן צה, הגהת הבית יוסף, אות כו, ושאר אחרונים.

פרק טז

לא אמרינן נותן טעם בר נותן טעם, אלא דווקא בהיתר, כגון בשר בחלב, ששניהם המה מין היתר: אבל באיסור, אפילו כמה פעמים נותן טעם בר נותן טעם, לא מהני: אלא כל דליכא ששים לבטל האסור, הרי זה אסור.

פרק יז

קדרה של בשר בת-יומא שבשלו בה אורז וכיוצא, ותחב בה כף חולבת בת-יומא אפילו אין באורז ששים כנגד הכף, מותר, דהוי נותן טעם בר נותן טעם דהתרא – דהבשר נתן טעם בקדרה, והקדרה באורז, ועדיין הוא היתר: מיהו, צריך שיהיה ברור לו דהכף לא נגע בגוף הקדרה - הן מצדדין שלה, הן בקרקעיתה - דאם נגע בגוף הקדרה, אין כאן נותן טעם בר נותן טעם, דהרי הכף בלע מן הקדרה עצמה שהיא טעם אחד. וכן אם תחב באורז שבקדרה שתי כפות בני יומן, אחד של חלב ואחד של בשר אם לא נגעו הכפות זה עם זה בתוך האורז, מותר הכל. ועיין "חכמת אדם", כלל מח, סעיף ו. אבל אם נגעו הכפות זה בזה בעת שתחבם באורז דהוא רותח, הרי הם בולעים זה מזה, ונאסרים, ואוסרים האורז.

פרק יח

סתם כלי גויים אינם בני יומן: לפיכך אם עבר ובשל בכלי של גויים, התבשיל מותר בדיעבד, דאמרינן אין הכלי בן-יומו, והוי נותן טעם לפגם. ומכל מקום לא יאמר ישראל לגוי: בשל בקדרתך מים או חלב או שאר פירות, שאין בהם אסור בשולי גויים דהוי לכתחילה. על-כן אסור לומר לערביים בעלי צאן שיעשו לו חלב חמוץ שקורין בערבי "לבן", ובלעז "יגורטי", כי זה צריך להרתיחו תחילה, והוי לכתחילה: אבל מותר לקנות מזה ה"יגורטי" מן השוק פה עירנו יע"א, דאין הגויים עושים אותו בשביל ישראל, אם הגוי מכיר לישראל, והביא לו מנחה כלי אחר מזה ה"יגורטי" שמביא למכור, מותר, מפני כי בלאו הכי הוא עושה החלב שלו כולו מזה ה"יגורטי" כדי למוכרו.

פרק יט

כלי שנאסר בבליעת אסור ונתערב באחרים, בטל ברוב – בין כלי מתכת, בין כלי-חרס.

חקת

פתיחה

"באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם, במחוקק במשענתם" (במדבר כא, יח): נראה לי, בסיעתא דשמיא: ידוע, מקום מוצא הנשמות של ישראל נקרא "באר", ושם הכל אחדות, לכן ישראל נקראו "גוי", ולכן כתיב (דברים י, כב) "בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה", דקראם "נפש" ולא אמר "נפשות", מה שאין כן בעשו קראם "נפשות" לששה (בראשית לו, ו). כי אומות העולם, נפשם ממקום הפרוד.

ואמר "באר חפרוה שרים", הם שלשה אבות, אשר יש בשמותם שלש-עשרה אותיות כמנין "אחד". "כרוה נדיבי העם", הם שבטי-יה, שהם שלשה-עשר שבטים כמנין "אחד", כי יוסף נעשה שני שבטים. ואמר "במחוקק" - חלק התיבה לשתים - בם חוקק, ומרמז

לשם מ"ב שהוא "חוקק", הוא היה "במשענתם", להוציא נשמות קדושות מן הבאר העליון הקדוש.

ולכן כתיב בישראל (במדבר כג, ט) "כי מראש צורים אראנו, ומגבעות אשורנו, הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב", כי האבות שנקראים "צורים", יש מספר "אחד" באותיות שלהם, רמז שהם היה להם כוח לחפור באר הקדוש העליון, שהוא רשות-היחיד בסוד אחדות, להוציא משם נשמות ישראל. וכן בגבעות שהם: שרה, רבקה, רחל, לאה - גם-כן יש בשמותם שלש-עשרה אותיות כמניין "אחד" שגם הם נתחברו עם האבות להוציא נשמות מרשות-היחיד. וזהו "ומגבעות אשורנו". לכן ראוי לישראל היוצאים מהם - "עם לבדד ישכון" - "בדד" עם האותיות הוא מספר "אחד", "ובגוים" דאתו ממקום הפרוד הנקרא רשות-הרבים "לא יתחשב". ולכן כתיב (דה"א יז, כא) "ומי כעמך ישראל, גוי אחד בארץ" -- רוצה לומר: הם בתואר "אחד" אף-על-פי שהם למטה בארץ.

ולכן צוונו השם יתברך לבלתי נתחתן בעובדי כוכבים ומזלות, כי החיתון בם יהיה דבוק וחבור הגופים והנפשות של האיש והאישה ביחד זה עם זה, ואיך יתחברו וידבקו נפשות הקדושות דאתו ממקום האחדות, עם נפשות הטמאות דאתו ממקום הפרוד? הא ודאי נפק מזה חרבא טובא למעלה, כי על ידי כך תכנס הקליפה למקום הקודש, חס ושלום. ולכן חז"ל חשו מאוד לדבר זה, ועשו גדרים וסייגים לשמור אותנו מאסור החיתון בעובדי כוכבים ומזלות, שלא ילכד איש ישראל בדבר זה, ולא חשו לעשות גדרים וסייגים לשאר איסורי-תורה כאשר עשו לזה. והוא כי בעבור איסור החיתון גזרו על פת של עובדי כוכבים ומזלות ועל בשולי עובדי כוכבים ומזלות, ועל שכר של עובדי כוכבים ומזלות. ואף-על-גב דיש לכל גזרות אלו טעם נסתר וסוד עמוק - עם כל זה, לפי הפשט הנגלה, גזרו גזרות אלו כדי לשמור אותנו מאיסור זה שלא להתחתן בם, ולהבדיל אותנו מן העמים לקיים מה שנאמר: "הן עם לבדד ישכון,ובגוים לא יתחשב". וכן הוא אומר: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ברוך אלוהינו שבראנו לכבודו.

פרק א

רבותינו ז"ל אסרו פת של גויים, כדי להבדיל אותנו מן העובדי כוכבים ומזלות (עכו"ם) בתכלית ההבדל, שלא נתערב ונרגיל עצמנו עמהם, שעל-ידי זה ימשכו הלבבות ויקרבו דעתם אלו לאלו, ויבואו לזנות ולהתחתן עמהם, וכמו שארע בערבות מואב (במדבר כה, א-ט).ולא גזרו אלא על פת של חמישה מיני דגן, אבל פת קטניות ושל אורז ודוחן, לא גזרו באלה, מפני דאינם חשובין, ואין מביאין לדי קרוב דעת: וגם אין לאסרם משום בשולי

גויים, דאין עולין על שולחן מלכים ושרים: דאף-על-גב דהאורז עולה על שולחן מלכים, היינו אורז המבושל בקדרה, אבל אורז העשוי פת בתנור, אין עולה על שולחן מלכים.

פרק ב

כשגזרו רבותינו ז"ל גזרה זו של פת, לא נתפשטה בכל מקומות ישראל אלא בפת בעל-הבית שעשאו לבני ביתו, אבל בפת של פלטר שעושה למכור לאחרים, לא נתפשט האיסור הזה בכל המקומות מפני הדחק, דחיי האדם תלויים בפת: ולכן יש מקומות שנוהגים היתר בפת פלטר במקום שאין פת ישראל, דאין קרוב דעת כל כך, כיוון שעוסק באומנותו. ויש מקילין לקנות מן פלטר גוי אפילו שיש פת פלטר ישראל מצוי: וכן נוהגים פה עירנו בגדד יע"א לקנות מפלטר גוי, אף-על-פי שמצוי פת פלטר ישראל. ורבנו האר"י ז"ל מחמיר אפילו בספק אם הוא מפלטר ישראל או פלטר גוי, וכמו שכתב בשער טעמי המצוות.

פרק ג

לא הלכו באיסור זה אחר מי שהפת בידו עכשיו, אלא אחר האפיה, לפיכך פת בעל-הבית אסורה לעולם, אפילו קנאה פלטר, ואפילו שלחה לישראל לביתו: ושל פלטר, מותרת לעולם, אפילו קנאה ממנו בעל-הבית שהוא גוי. ולכן הגוי זימן את ישראל בביתו, והביאו לו פת מן פלטר גוי, מותר לאכול: וכן אם הפלטר גוי זימן את ישראל בביתו, והביא לפניו מן הפת שעשה למכור, הרי זה מותר לאכול ממנו: אבל אם הביא לו מהפת שאפה לצורך ביתו, הרי זה אסור לאכול ממנו. ועיין "פרי-חדש" סעיף-קטן יב: והגם דהרב "פרי-תאר" פליג, כבר השיגו הרב "מזמור לדוד", וכן עיקר.

פרק ד

פת של בעלי-בתים, אין לה היתר עולמית, אפילו במקום דאינו מצוי פת ישראל וגם לא פת פלטר גוי, דקימא לן כסתם מרן ז"ל דאסר בפת של בעלי-בתים בכל גונא. ואפילו אם ירצה לבשלו לפת זה לאוכלו על-ידי בישול, נמי אסור, דלא פקע איסורו בכך.ועיין "כנסת הגדולה", הגהת הטור, אות ח, ו"יוסף אמץ", סימן עט. ואפילו אם הוא בשדה שאין שם חשש חתנות, אסור, וכנזכר ב"בית-יוסף": ועיין "קהל-יאודה" ז"ל. ואין היתר לפת בעלי-בתים אלא בהיכא דעברו עליו שלושה ימים מעת לעת שלא אכל פת, או בשבת משום עונג-שבת: ועיין "פרי-חדש" ו"פרי-תאר" ושאר אחרונים.

פרק ה

ישראלים ההולכים אצל הערביים יושבי אוהלים, ושם אין מצוי פלטר גוי למכור – לא יאכל מן הפת המצוי אצלם, שזה פת בעל-הבית ואסור, אלא ימתין עד שעה שאופין הפת: כי אלו דרכם לאפות כל יום בבוקר ובערב, ולפעמים גם באמצע היום כשיזדמן

אצלם אורחים: ואז יניח הישראל קיסם, דהיינו חתיכת עץ, בתוך התנור, ובזה מכשיר כל הפת שבתנור: שאין הדבר אלא להיות היכר דהפת שלהם אסורה. ומאחר שבחתיכת עץ אחד שהניח ישראל, מוסיף חום מעט בתנור: וכל תוספת חום אפילו מעט, מקרב הבישול הוי היכר בזה: מיהו, צריך שיכוון שהוא מסייע בהטלת הקיסם כדי להכשיר, אבל אם זרק קיסם לתנור כמתעסק בעלמא, שלא כוון כדי להכשיר לא מהני כלום: ועיין "כנסת הגדולה", הגהת הבית-יוסף, אות כח ו"קהל-יאודה" ז"ל.

פרק ו

ישראל שמביא גוי לביתו לאפות לו בתנור שלו יזהרו בני הבית לתן בידם בתחילת הסק של התנור אגודה אחת של עצים, ואז הגוי גומר ההסק ואופה: ויש לסמוך על הטלת העצים שהטילו בידם באפיה ראשונה, דהיינו שממלא את התנור פת ורודה אותו, וכן באפיה שנייה, שחוזר וממלא התנור פת ורודה: כי כוח הסקה שלהם עודנה בתנור באפיה השנייה אבל אחר זה, צריך שיחזרו ויניחו עצים בידם כדי למלאת התנור פת באפיה השלישית, וכן על זו הדרך.

פרק ז

פת של ישראל שאפאה הגוי, ולא הניח הישראל קיסם ולא חיתה באש, הרי זה אסור כדין פת בעל-הבית גוי, ואסור לאוכלו לישראל. אלא יחתכנו לחתיכות וימכרנו לגוי, דאין ישראל קונים מגוי חתיכות פת: אבל אסור למוכרו בלא חיתוך, שמא ימכרנו הגוי לישראל אחר על ידי פלטר. ואם הם מסופקים בדבר, אם נעשה הכשר לתנור על-ידי ישראל או לאו, הרי זה מותר, דספקא דרבנן לקולא, וכנזכר בש"ך ו"פרי חדש".

פרק ח

המושלים שנותנים בכל יום פת למשרתים או לרופאים ישראלים, הרי זה כפת פלטר, כן כתב מהריק"ש ז"ל, והסכימו בזה כמה גדולי האחרונים, ואף-על-פי שהרב ה"כנסת הגדולה" אוסר העיקר כסברת המתירים: ועיין "שיורי-ברכה", אות ו. מיהו, הרב מהריק"ש ז"ל לא התיר אלא בכהאי גונא, שהם נותנים לו הפת בידו לעשות בו מה שירצה, לאוכלו או למוכרו, כי דבר זה עליהם בתורת חוק, לתת כל יום פת קצוב לאלו : אבל ישראל שבא אורח לבית הגוי, ואפו לו פת בעבורו, והביאו לפניו דווקא, כי הם כבר אכלו אף-על-פי שלא אפו אלא בעבורו, אין זה חשיב כפת פלטר, אלא פת של בעל הבית ואסור: ואין לומר, כיוון דנותנים אותו לו בחינם, חשיב כמכר, דהא עיקר גזרת חז"ל על אורח המתארח אצלם, וכל אורח אוכל בחינם. ואדרבא, כיוון דאפו בעבורו לכבודו, יש קרוב דעת וחשש חתנות טפי: לכן כל היכא שמביאים לפניו בתורת סעודה לסעוד, אף-על-פי שהם כבר אכלו, ולא אפו זה הפת אלא בשבילו, הרי זה נקרא פת

בעל-הבית ואסור, ודע כי הרב "זכור לאברהם", חלק א, אות פה' למד מדין מהריק"ש ז"ל הנזכר היתר, בהיכא דאופה הגוי בשביל ישראל לתת לו הפת צידה לדרך, עיין שם: ואצלי אין היתר הזה ברור עדיין.

פרק ט

דבר שבשלו גוי, אפילו בשלו בבית ישראל ובכלי של ישראל, אסרוהו חז"ל משום חתנות: ועוד יש בזה טעם אחר: שמא ירגיל ישראל לאכול מן תבשיליהם, ויאכילהו דבר טמא: אך לא אסור חז"ל בבשולי גויים, אלא בדבר שאינו נאכל כמו שהוא חי: וגם עוד תנאי שני שיהיה אותו דבר ראוי לעלות על שולחן מלכים ללפת בו הפת או לקנוח סעודה, או בתורת מאכל, ואף-על-פי שאינו נאכל בתורת לפתן: ובין אם נשתנה מבריתו על-ידי הבישול, בין אם לא נשתנה, אלא ניכר עדיין לאחר הבישול כמו בתחילה הרי זה אסור משום בישולי הגויים. והא דבעינן עולה על שולחן מלכים - לאו דווקא מלכים, אלא אפילו על שולחן שרים שבארץ ההיא, נמי אסור: ועיין "שיורי-ברכה", אות ב, ושאר אחרונים: וכן סבר רבנו האר"י ז"ל.

פרק י

האורז - אף-על-פי שהפת שלו מותר כדכתבנו לעיל, מכל מקום אורז שבשלו גוי, אסור, משום דאורז מבושל הוא עולה על שולחן מלכים: ואפילו במקומן שאין דרכם ללפת בו את הפת, מכל מקום הוא עולה בתורת מאכל. והכמהין שקורין בערבי "כימי" (סוג פטרייה בצורת תפו"א), אסורין בבישול, משום דעולין הם על שולחן מלכים ושרים: אבל מה שקורין בערבי "אפטייר"(פטריית גשם מצויה), אין בהם בישולי גויים, דאין עולין על שולחן מלכים. והשומין, יש בהם איסור בישולי גויים: ועיין "פרי-חדש".

פרק יא

ביצה אף-על-פי שראוי לגומעה חיה אם בשלה גוי, אסורה: ואם בשלה ישראל בתחילה אפילו כל- דהו וסלקה, ואחר-כך לקחה גוי וגמר בישול, מותר.

פרק יב

אפונים שקורין בערבי "חומץ" (חומוס) שקלו אותם הגויים כתב רבנו הרב חיים ויטל ז"ל בשער טעמי המצוות, פרשת עקב, בשם רבנו האר"י ז"ל, דאסורים מדינא, לפי דאלו הקליות שלהם עולין על שולחן מלכים ושרים של אותם המקומות שעושין אותם הקליות, עיין שם. ומדבריו משמע דאוסר אותם גם במקום שאין עולין על שולחן מלכים או שרים, מפני שבמקום שעושין אותם עולין. ועיין "חיים שאל", חלק א, סימן עד, אות ו, שחקר בזה, וסוף דבר דעתו נטה לאסור גם במקום שאין עולין. ועוד כתב רבנו הרב חיים ויטל ז"ל שם, דהתורמוסין הנשלקין על ידי הגויים, מותרים מדינא, דאין עולין

על שולחן מלכים: ורק הזהיר רבנו האר"י ז"ל שלא לאוכלם מתורת חומרא דווקא. ועוד כתב שם דאין לשתות קום החלב אחר שנקפה החלב ונבדל המים ממנו, וכמו שכתב מורנו רבי אליעזר ממיץ ז"ל, עיין שם.

פרק יג

הקטניות שקורין בערבי "באקילי" (שעועית מצויה) אם הם קלויים, מותרים, דאין הקלויים עולין על שולחן מלכים או שרים, אבל השלוקין אסורים, דעולין על שולחן מלכים או שרים. ותמרים המרים קצת, שאינם נאכלים אלא על-ידי הדחק אם בשלם גוי, אסורים.

פרק יד

הלפת שקורין בערב "שלגם" (לפת לבנה), וכן לפת האדום שקורין "שפנדר" (סלק אדום), יש בהם איסור בשולי גויים, דהם עולין על שולחן מלכים או שרים: ואף-על-פי שיש קצת בני-אדם דאוכלים אותם חיים - בטלה דעתם: ועיין "פרי חדש", סעיף קטן כד. וכל זה בשלוקים או מבושלים בקדרה, אבל הצלויין באפר חם שקורין "מלא" (רמץ), אף-על-פי שנעשה בהם טעם טוב, עם כל זה, מחמת שהם מלוכלכים באפר, והוא דבוק בהם ואי אפשר להתקנח מחמת שהוא דבוק בלחלוח שבהם, על-כן אין עולים על שולחן מלכים ושרים, דמאיסי להו. ואין לומר דיקלפום ויביאום לפניהם: חדא, דאי אפשר שלא ידבק אפר בתוך שלהם: ועוד, אפילו אם אפשר להיזהר בהם להעביר הלכלוך מעל התוך שלהם אין ראוי התוך שלהם לבדו בהיותו בפני עצמו לכבד בו מלכים או שרים: ועוד, מחמת שהוא לח, ימאס באחיזתם בו לבדו.

פרק טו

סופגנין של גויים שבלילתם רכה, ונאפה על-ידי משקה לאו נהמא הוא, ואסורין משום בישולי גויים: ועיין "פרי חדש", ו"שיורי-ברכה", וכן ה"זאלביא" שקורין בעירנו "זנגולא" (ממתק מקמח וסוכר מטוגנים), אסורה משום בישולי גויים לכולי עלמא: והמתיר אותה, הוא משום דלא סימוה קמה למעשה שלה, כי באמת אין הפרש בינה לבין הסופגנין: ועיין "שיורי-ברכה", אות יג.

פרק טז

הקהוא שמבשלין הגויים יש אוסרין ויש מתירין. ומרן רבנו האר"י ז"ל אסר אותה: אך אין בידינו למחות ביד המקלים שיש להם על מה לסמוך, ובפרט במקום שפשט המנהג להתיר. ופה עירנו בגדד המנהג פשוט מקדם קדמתא לשתות קהווא של גויים אפילו במקום הנועד שלה: ובוודאי בעל-נפש צריך להחמיר: והצנועין, מושכין ידיהם ממנה,

ברם, אפילו אדם חשוב, אם הולך לבית גויים גדולים לעשות "וזיתא"(ביקור נימוסין) מוכרח הוא לשתות מכמה סבות שיש בהם טעם.

פרק יז

חיטים ששולקין אותם הגויים צחי בישול עד שמגיעים למאכל בן דרוסאי, וחוזרין ומיבשים אותם, וזהו שקורין בערבי "בורג'ול", מותר לקנותו מן הגויים כדי לבשלו ולאוכלו, דבשול הגויים אינו חשוב כלום, כיוון דנתיבש ותו לא חזי, וכמו שכתב מרן ז"ל בשו"ת "אבקת- רוכל", סימן ל. ועיין "שיורי-ברכה" ו"ערך השולחן", וכן המנהג פשוט פה עירנו בגדד..וכתב "ערך-השולחן", דאם נעשה "בורגול" על-ידי ישראל, ובשלו הגוי שני אין לו התר מצד בישול ראשון שבשל ישראל. והנה פה עירנו יש פרי חמוץ ביותר שקורין אותו "דבדיב" (פרי הדר חמוץ מר, בעל קליפה עבה שימושית), והוא כמו אתרוגין, ומבשלין קלפתו העבה בסוכר, יש בזה איסור בישולי גויים, יען דאם מבשל אחר שנתייבש, אינה נאכלת אפילו על-ידי הדחק; ואם מבשל בעודה לחה, דנאכלת על-ידי הדחק, הנה אנן קימא לן כמרן ז"ל דסבירא ליה: נאכל חי על-ידי הדחק, יש בו בישולי גויים. וכן פרי שקורין "נארינג'ה" (פרי הדר חמוץ-מר, "חוש-חש"), בעודם קטנים הרבה, הם מרים כלענה, ומבשלים אותם בסוכר, יש בזה איסור בישולי גויים, דאין נאכלים חיים אפילו על-ידי הדחק. וכן מרקחת שקורין בערבי "סכנגבין" (ריבת הדרים), שהוא חמוץ של פרי לימון חמוץ שמבשלים אותו בסוכר, אף-על-פי שנאכל על-ידי הדחק קודם בישול, יש בו בישולי גויים כסברת מרן ז"ל הנזכרת.

פרק יח

אין הבערת תנור מועלת אלא בפת, אבל בשאר דברים המתבשלים, אינו מועיל אלא ההנחה על האש, או שיעשה הישראל שאר צורכי בישול, כגון שיהפך ויניח באופן שבלא זה לא היה מתבשל.ואף-על-גב דיש אומרים דגם בבישול מהני כדין פת אנן בתר מרן ז"ל גרירן, שפסק לאסור, וגם בדיעבד יש להחמיר: ועיין "פרי חדש" ושאר אחרונים, ואפילו לדעת המתירים בחתוי זה אינו אלא-אם-כן חותה בגחלים קודם שהגיע למאכל בן דרוסאי, וגם שהיתה באופן דהחתוי ההוא מועיל להוסיף הבישול, וכנזכר באחרונים ז"ל. והא דמהני ההנחה על האש לדידן, הינו דווקא אם הניחה במקום שראוי להתבשל שליש בישולו שהוא שעור מאכל בן-דרוסאי: ואם לאו, יש לאסור גם בדיעבד. ולכן אם הניח ישראל הבשר או הקדרה על גחלים עוממות שאין ראוי להתבשל שליש בישולו: וקודם שנתבשל שליש, בא הגוי וסלקה משם והניחה בפנים יותר, הרי זה אסור, דהא נתבטלה מעשה ישראל קודם שנתבשל שליש בישולו.

פרק יט

אותם המבשלים דגים בפורין (תנור אפיה גדול, בעל משטח מאוזן) של גוי, צריך שיניח ישראל את הקערה שהדג בתוכה בזה הפורין על האש, במקום ששם תתבשל, ולא סגי להכניסה מעט על-ידי ישראל, והגוי ידחף אותה להכניסה במקום הראוי; ואם עשה כן, הדג אסור משום בישולי גויים. וכן כשעושין "בקלאווא", שהוא רקיקין דקין עשויין מקמח הנילוש בחמאה, ומניחים בתוכם סוכר ולוזים כתושים ומניחים אותם בקערה, ומכניסין אותה בתוך הפורני, שצריך שיכניסה ישראל ויניחנה במקום הראוי, ולא יסירנה הגוי; כי זה אין לו דין אפיה בתנור, אלא דין בישולי גויים, דזה אינו נאפה אלא מתבשל.

פרק כ

אף-על-גב דקימא לן: מלוח או כבוש, הרי הוא כמבושל, מכל מקום באסור בישולי גויים לא גזרו על המלוח והכבוש, ולכן אם מלח או כבש הגוי, מותר: והוא הדין המעושן, שאם בישלו הגוי על-ידי עישון, מותר, יען כי המעושן כדין בישולי גויים הוא בעיא בתלמוד ירושלמי דלא אפשיטא, וכיוון דבישולי גויים הוא מדרבנן פסקו הפוסקים להתיר, וכמו שכתב הרב המגיד ז"ל, וכן כתב "פני-משה" בבאור הירושלמי: ועין "מטה-יוסף", יורה דעה, סימן ז, אות א, ו"מחזיק ברכה", יורה דעה, סימן פז, אות יב, יעויין שם.

פרק כא

כל דבר מלוח שנאכל על-ידי מליחתו, כגון דגים קטנים וכיוצא, אם אחר מליחתו נתבשל או נצלה על-ידי הגוי, אין בזה איסור בישולי גויים. אבל המעושן שבישלו הגוי, אסרו מרן ז"ל ב"בית-יוסף", והאחרונים התירו.

פרק כב

הסוכר שקורין קנ"ד (גבישי סוכר שקוף) שעושין אותו בערי אירופא מן הלפת האדום ע"י בישול, נתעורר בזה הגאון שם אריה ז"ל משום איסור בישולי גוים. דהלפת אינו נאכל חי אלא ע"י הדחק, וקימא לן אפילו נאכל ע"י הדחק יש בו בישולי גוים. ונצטער מאד על הדבר, שהוא צריך לכל אדם, ולא מצא לו טעם ברור בהיתר שלו, כאשר יראה רואה בספרו יעוין שם. ואנא עבדא מצאתי לו היתר ברור בעזרת ה' יתברך, והנני כותב טעמי ההיתר בקיצור וה' יעזור לי. והוא, כי הגאון ז"ל שם בסימן כ"ב הביא אופן מעשה הסוכר הנזכר, כי מהיורה אשר על האח יצא ההבל אל היורה הראשונה אשר שם המיץ והמוהל, ערך י"ח גראד (מעלות חום). ואח"כ יורד המוהל לכלי שני, וגם שם יבוא ההבל דרך קנים ארבעים גראד. ואח"כ יורד לכלי השלישי, ושם ההבל שמונים גראד, ושם גמר בישולו, עד כאן לשונו. נמצא לפי זה, ההבל המבשל את המיץ אינו נעשה

מגוף האש שמדליק הגוי, אלא הגוי מדליק אש תחת היורה לחמם המים שבתוכה, ומן חימום המים הנעשה מכחו של גוי נולד ההבל. נמצא ההבל הוא כח כחו של הגוי, ואחר שנעשה ההבל ועלה בקנים לא יש בקנה מיץ כדי להתבשל, אלא ההבל נעתק מאיליו מן הקנה ויורד לתוך היורה אשר בתוכה המיץ, ושם מבשלו מעט בישול שאינו ראוי לאכילה. ואח"כ חוזר המיץ ונשפך מן יורה זו אל יורה שנית, וגם ההבל נעתק גם כן מיורה זו דרך הקנים ויורד ליורה השנית ומבשל שם המיץ. ועדיין לא גמר בישולו, עד שחוזר ונשפך המיץ ליורה השלישית. וגם ההבל עולה דרך הקנים מן השנית אל השלישית, ושם יהיה גמר בישולו. נמצא לפי זה, אפילו בישול הראשון של המיץ ביורה ראשונה, נחשב זה ההבל שמבשלו שם כח שלישי, כי החימום הוא כח ראשון, וההבל הנולד ונעשה מכח חמום המים הוא כח שני, וירידתו ליורה הראשונה של המיץ הוא כח שלישי. וכן המיץ עצמו של הפרי, אין הגוי משימו בידים ביורה שמתבשל בה, אלא נעתק ויוצא מכלי אל כלי על ידי כחות של גלגלים. כי בתחילה קודם היותו בתוך היורה שמתבשל בה מניחים אותו בכלי לרחצו, ואח"כ נעתק מאותו הכלי לכלי אחר ע"י הגלגל כדי לפרכו, ואח"כ נעתק לכלי אחר ע"י גלגל כדי לעשותו מיץ, ואח"כ נעתק ע"י גלגל ונשפך ליורה שהוא מתבשל בה באותו ההבל. והדרך הוא שיביא הגוי רצועה התלויה בגלגל הגדול, ויקשרנה בגלגל שהוא תחת אותו הכלי שבתוכו המיץ, ואז ע"י תנועת הגלגל יגיע הגלגל לזה הכלי שבו המיץ שיהיה מריק את המיץ שבתוכו ליורה שהוא מתבשל בה. ונמצא זה המיץ לא שם אותו הגוי בידים בתוך היורה של הבישול, אלא בא לשם ע"י שלשה כוחות, שהם: הרצועה, והגלגל שהניע את הכלי שבו המיץ, והכלי עצמו שהריק את המיץ ליורה. והרי גם בזה יש שלשה כוחות, כענין גלגל וקורה ולוחות הנזכרים (בסימן קכ"ה).

והנה (בסימן קי"ג) כתב מרן ז"ל בב"י: מצאתי כתוב (הוא מהרי"ל) דנפיח בפה מועיל בבישולי גוים, דחשיב כגופו, וראיה מפרק כיצד הרגל מתרנגול שתקע בכלי זכוכית וכו', ומשמע מדבריו דהוא הדין לנופח במפוח או בשפופרת, עד כאן דבריו עיין שם. והנה בודאי מפוח ושפופרת אין כח כחו, אלא חשיב דהרוח היוצא מן המפוח הוא כח ידו, וכן הרוח היוצא מן השפופרת הוא יוצא מפיו. ונמצינו למדין מכאן דכחו כגופו לענין בשולי גוים. אבל כח כחו יש לומר דאינו אוסר בבשולי גוים, וכל שכן בכח כחו דאיכא שלשה כחות דודאי מותר. ועיין מנחת יעקב בתשובות סימן ל"ו מה שכתב בדין נופח קיסם מבגד אשתו נדה, יעוין שם. ומה שכתב מר"ן ז"ל בדין יין נסך סי' קכ"ה סעיף ב' דכח כחו כגופו דמי ורק אם הוא כח כח כחו שיש שלשה כחות מותר בדיעבד אפילו

בשתיה וכתבו הפוסקים דלכתחילה אפילו בעשרה כחות אסור יעוין שם יש לאמר שאני יין שהוא משום דרך עבודה זרה החמירו ביה דגם כח כחו אסור: והנה בהרמב"ם ז"ל פרק ט"ו מהלכות שבת הלכה י"ח פסק כחו ברשות הרבים אסרו חכמים וכחו בכרמלית לא אסרו אך כח כחו מותר אפילו ברשות הרבים יעוין שם ולכאורה קשה מדין שבת עצמו דפסק הרמב"ם ז"ל דהנופח חייב משום מבעיר ונראה לתרץ בס"ד דקימא לן כל מלאכת שבת ממשכן גמרינן כל מידי דלא הוה כוותיה במשכן אינו חייב עליו מן התורה והנה נופח באש הוה במשכן דודאי היו נופחין להבעיר האש לכן קימא לן נופח חייב משום מבעיר אך כשמוציאין מרשות לרשות היו מוציאין בידם ולא בכח וזריקה אע"ג דהויה התם הנה זו חשיבה כגופו ואין זה חשיב כחו ולכן כיון דלא הוי ענין כחו ברשויות למשכן אין איסור בכחו מן התורה ברשות הרבים אלא מדרבנן אבל בכרמלית שהיא עיקרה מדרבנן לא גזרו ולכן כח כחו גם ברשות הרבים מותר ומה שאסרו ביין כח כחו מוכרח לומר כדכתבינא דביין החמירו טופי משום סרך עבודה זרה דהא מצינו שעשו בו כמה חומרת שלא החמירו בהם בשאר איסורין דרבנן: וראיתי למרן ז"ל בשולחנו הטהור סימן ר"א סעיף ט"ל אם היה רוכב על בהמה ונזדלפו מים ברגלי הבהמה לא פסלוהו עיין שם וראיתי להרב דבר משה ביורה דעה סימן כ"ד דף מ"ט עמוד ד' שכתב טעמו של מרן ז"ל משום דהוי כח כחו ולכן כשר ואם כן מזה יש ללמוד דכח כחו לא הוי כגופו אך אחר הישוב דאיתי דאין הכרח לומר הטעם משום דכח כחו לאו כגופו כמו שכתב הרב דבר משה ז"ל. ובדין השחיטה ביורה דעה (סי' ג') פסק מרן ז"ל כחו כגופו וראיתי להגאון תבואת שור סעיף קטן ד' דמספקא ליה בכח כחו אי הוי כגופו או לאו יעוין שם אמנם הרב דבר משה ז"ל הנזכר לעיל פשיטא ליה דכח כחו לאו כגופו ומפרש טעמא דמרן בהכי גם הרב זכרון יוסף ז"ל ביורה דעה סימן י"ג דף מ' ע"ג פשיטה ליה דכח כחו לאו כגופו יעוין שם אבל ודאי יש לנו לומר דהגאון תבואות שור ז"ל הנזכר לא נסתפק אלא בכח כחו אבל בשלשה כחות פשיטה ליה דלא הוי כגופו.

ולפי זה בנדון דידן דהוי שלשה כחות ויותר לא חשיב זה בישול של גוי ומותר לכולי עלמא. ועוד הא אית לן ראיה עצומה מן היין דסימן קכ"ה דאע"ג דהחמירו ביה טפי פסק מרן דבשלשה כחות מותר בדיעבד אפילו בשתיה ונידון דידן הוא דיעבד שזה הסוכר הוא כבר נעשה ביד גוים והרי זה מותר גמור בלי שום פקפוק.

ועוד אני רואה בס"ד דטעם ההיתר שכתב הרב אברהם יעקב ז"ל שהביאו הגאון שם אריה בסימן כ"ב הוא טעם חשוב שראוי לסמוך עליו דכתב שזה אינו מתבשל באש אלא רק בהבל וכמו שאמרו אין במעושן איסור בשולי גוים כן יש לומר בהבל עד כאן דבריו

ומה שדחה הרב המחבר טעם זה בשתי ידים הנה במחילת כבודו לא דק דמה שאמרו בנתן ביצה בצד המיחם ונתגלגלה חייב ומה שכתב המבשל בכלי ראשו אע"ג דהעבירו מעל האש חייב היינו משום דזה חשיב מבשל באור ממש כי המיחם והקדירה נעשו הן עצמן גחלת של אש אבל ההבל אין בו ממשות ורק הוא חום אוירי ואין הפרש בין הבל לבין העשן דגם ההבל הוא עשן אלא דההבל חמו יותר חזק וגדול מן העשן מפני שכנוס בתוך בתוך הכלי ואינו מפושט אך העשן הוא מפושט והם ענין אחד הם ורק שזה חומו יותר חזק כמו שתאמר יש שכר ויש ספירט"ו ורבותינו ז"ל נסתפקו בעשן בשביל שאין בו ממשות אלא הוא חום אוירי וכמו כן יפול הספק הזה בהבל דמאי שנא ולכן כמו דקימא לן אין במעושן בשולי גוים כן הדין בהמתבשל בהבל וזה ברור הרי גם זהו טעם נכון בהיתר הסוכר הנזכר ותמהני על הגאון המחבר איך דחה טעם זה בשתי ידים מכח דין המיחם והקדירה דלפי דעתו יקשה לעצמו למה נסתפקו בגמרא במעושן והלא חום העשן הוא בא מן האש ולמה אין לוקין במעושן באיסור שבת ואיסור בשר בחלב והלא חום בעשן שהוא מבשל בא לו מן האש וצריך שיהיה נחשב תולדות האור כמו מיחם וקדירה הנזכרים לעיל אך באמת הטעם הוא כמו שכתבתי בס"ד דהעשן אין בו ממשות שיהיה נידון כגחלת של אש וכמו מיחם וקדירה וחומו אשר מבשל הוא חום אוירי וזה הטעם ישנו גם בהבל: ברם מה שטען לדחות שאר טעמי היתר שכתב הרב מורנו רבי אברהם יעקב ז"ל הדין עמו ויפה טען ורק מה שטען על טעם אחר שאמרו הגאון מהרי"ש ז"ל וגם הוא בעצמו חשב לומר כן בראשונה הנה על טענתו יש להשיב ואין כאן מקום להאריך ואיך שיהיה בנידון הסוכר הנזכר מצינו היתר ברור ע"פ הטעם שכתבתי דהוי כאן שלשה כחות ויותר וכן יש לו היתר ברור ע"פ הטעם שכתב מורנו רבי אברהם יעקב ז"ל דהוי כגין המעושן אשר אנא עבדא עשיתי לו חיזוק והמלצתי בעדו בטוב טעם ודעת והנה אנא עבדא עשיתי עוד היתר בנידון הסוכר מכח ספק ספקא ולא כתבתי כאן בשביל לקצר הדברים דלענין דינא אין אנחנו צריכין לכך:

פרק כג

פת שמניחין בו חתיכות קטנות של בשר שמערבין אותם בקמח בעת הלישה ואח"כ אופין אותו בתנור כיון דחתיכות בשר אלו הם בעין בתוך הפת הרי אלו אסורים משום בשולי גוים לפיכך אם האופה של ישראל הוא גוי שאופה בביתו של ישראל אע"ג דהן עושין הסקה בידם בתנור כדי להתיר הפת. לא תועיל הסקה זו בשביל הבשר שיש בו איסור בשולי גוים לכך צריך שידביק הישראל את הפת זה שיש בו בשר בתנור דאז בזה הוי כמו הנחת הבשר או הקדירה שכתבנו לעיל בדין בשולי גוים:

פרק כד

כלים שבישל בהם הגוי דבר האסור בשולי גוים צריך להם הכשר ע"י הגעלה ואפילו אינם בני יומן אסור לבשל בהם לכתחילה וכמו שכתב הגאון שפתי דעת בסימן צ"ג סעיף קטן ג' דהלכה מרווחת היא בישראל דאפילו איסור דרבנן שנבלע בכלי לא מהני נותן טעם לפגם לכתחלה ועיין ערך השלחן סימן קי"ג אות כ"ב ואם הם כלי חרס אע"ג דבשאר איסורין לא מהני הגעלה לכלי חרס הקלו באיסור בשולי גוים ואמרו מגעילו שלשה פעמים ודיו ואפילו אם הם כלי פרפורי יגעילם שלש פעמים ורק אם הם רעועים שיודע הוא שאם יגעילם שלש פעמים ברותחין פקעי ואיכא הפסד מרובה מותר להשתמש בהם אחר כ"ד שעות בלא הגעלה:

פרק כה

אם בישל הגוי לחולה בשבת התבשיל אסור למוצאי שבת אפילו לחולה עצמו אם יש לו בישול ישראל לאכול והכלים צריכין הגעלה ואע"ג דיש כאן ספק ספיקא ועוד ספק שלישי נמי מכל מקום כיון דהגעלה הוא דבר נקל אין לסמוך על ספק ספיקא להתיר בלא הגעלה אע"ג דהוא איסור דרבנן אבל כלים של פרפורי דהם כלי שני אע"ג שהם חזקים דאם מגעין לא פקעי מכל מקום כיון דמתקלקלים קצת אין צריך להגעילם אלא ישתמש בהם אחר כ"ד שעות:

פרק כו

כל שכר של גוים הן של תמרים הן של תאנים הן של שעורים ושל תבואה ושל דבש אסרו חז"ל משום חתנות ולא אסרו אלא במקום מכירתו וקובע עצמו לשתות בבית הגוי אבל אם הביא השכר לביתו או שנכנס עראי לבית הגוי לשתות וכן אם לן בבית הגוי הרי זה מותר לשתות בי ששותה משל בעל הבית בין ששולח לקנות ממקום אחר וכתב מור"ם ז"ל דיש מתירין בשכר של דבש ושל תבואה ונהגו להקל בזה יעוין שם והמחמיר גם במקום שנהגו היתר תבא עליו ברכה:

בלק

פתיחה

מה טובו אוהליך יעקב משכנוי ישראל וכו' נראה לי בס"ד בלומדי תורה כתיב, "ילכו מחיל אל חיל" (תהילים פד, ח), כי החכם ביום יושב ולומד בבית המדרש שנקרא אוהל שהוא אהלה של תורה אך גם ביתו שיושב בו בלילה גם כן הוא מקודש בקול תורה נשמע בתוכו בלילה. וזהו "ילכו מחיל אל חיל" שגם - ביתו נחשב לבית המדרש עבור שעושה בו קביעות של תורה.

לזה אמר מה טובו אהלי יעקב - אלו בתי מדרשות שמלאים תורה, משכנותיך ישראל - הם בתים ששוכנים בתוכם שגם בהם נשמע קול תורה בקבע כנחלים נטיו - כדרך הנחלים דכתיב בהו "כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת" (קהלת, א) -- כן ישראל ההולכים לבית המדרש לעסוק בתורה, שם הם שבים למחר שאין מבטלים קביעות שלהם. גם הם הולכים אל הים - זה בית המדרש, והים איננו מלא - מהבל פיהם אלא הבל של תורה יצא מפיהם תיכף עולה למעלה בשביל שהוא קול תורה לשמה. וכאשר הבאתי בדרושים באותו מעשה של הרב בתוכחות מוסר להתלמידים באומרו אני רואה המדרש מלא תורה דהוכיח שאין לומדים לשמה לכך אין הבל תורתם עולה למעלה. ולכן דימה אותם לנחלים בשני עניינים אלה הנזכרים בקהלת על נחלים ההולכים אל הים.

ועוד אמר "כגנות עלי נהר" - שדומין לגינה שנוטעין אותה ערוגות של מיני זרעים וירקות, כל ערוגה מין בפני עצמו. וכן נוטעין בה שורות שורות של מיני אילנות - כן לומדי תורה בבית המדרש המה חבורות חבורות; חבורה זו לומדים סדר זרעים, וזו סדר מועד, וזו סדר נשים, וכן על זה הדרך. ולזה אמר "כגנות עלי נהר".

ואמר עוד "כאהלים נטע ה'" - כמו הבשמים ריחם נודף למרחוק כן לומדי תורה ריח תורתם נודף למרחוק. ואמר "כארזים עלי מים" - שהם קרובים אל מקום חיותם ודבקים בו כי ישראל הם דבקים במקום הקדושה אשר למעלה שהוא חיותם. וכל אחד ואחד "יזל מים מדליו", כלומר יזל לו שפע משרשו שלמעלה שהוא הדלי המריק לו מים חיים והשפע הקדוש.

ולכן החמירו רבותינו ז"ל באיסור סתם יינם של גוים וגם במגעם ביין שלנו יותר משאר איסורין דרבנן מפני דהשותה סתם יינם וכן השותה יין שנגעו בו גורם להכרית נפשו משרשה הקדוש העליון ובזה מאבד טובה הרבה שאין לו חלק לעולם הבא ולא תאיר נשמתו מן אור העליון שהוא בסוד יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית.

ובזה יובן בסיעתא דשמיא, הטעם שגזרה זו של סתם יינם ומגען היתה בכלל שמונה עשר דברים שגזרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון, דאפשר היא היתה אחרונה שהשלימה הח"י לרמוז דהשומר גזרה זו 'חי' נקרא, שהוא דבק בשורש הקדושה למעלה ואינו נכרת משם. לכן יין עם האותיות עולה מספר החיי"ם:

פרק א

התורה לא אסרה אלא יין נסך שנתנסך לעבודה זרה (דברים לב, לח), ואסרתו בשתיה ובהנאה דאתקש לזבחי עבודה זרה (עבודה זרה כט, ב). אך רבותינו ז"ל אסרו אפילו

סתם יינם של גוים וגם אסרו מגען ביין שלנו - הן בשתיה הן בהנאה - כדין יין נסך, ולא חילקו בו כלום. ואע"פ שאמרו הטעם של הגזירה הזאת הוא בשביל בנותיהם שלא יבואו להתייחד עמהם ויבואו על ידי כך לידי זנות ולידי חיתון - אין זה הוא עיקר הטעם אלא המה ראו ברוח קדשם טעם סוד נסתר ונעלם באיסור זה וגזרו עליו. ודרך החכמים שלא לגלות טעם הסודי ורק אומרים טעם הפשטי. לכך אפילו אם מתבטל טעם הפשטי באיזה זמן - לא יתבטל טעם הסודי עד עולם.

פרק ב

על כן איסור זה אין לו היתר לעולם בשום זמן ובשום מקום ועונש העובר על זה גדול מאד כי עוקר נשמתו ממקום שנשרשה ואין לו חלק לעולם הבא. וכמו שכתוב בזוהר הקדוש פרשת שמיני (ח"ג מ, א). ונתחבר על איסור זה ספר מיוחד הנקרא "יין המשומר" והקורא בו תסמר שערת בשרו מגודל העונש. ועיין בספר "איומה כנגדלות" דף כ"ד מעשה נורא מן המכשול שיצא משתיית סתם יינם לאחד עשר חכמים, יעוין שם.

פרק ג

מיהו לא אסרו חז"ל סתם יינם ומגען ביין שלנו גם בהנאה אלא רק בגוים עובדי עבודה זרה, אבל גוים שאין עובדים עבודה זרה כגון ישמעאלים שאין להם פסילים ועבודה זרה - אין סתם יינם ומגען ביין שלנו אסור בהנאה אלא רק אסור בשתיה בלבד. ולכן אם גוי ישמעאל נגע ביין שלנו אינו אוסרו בהנאה אלא רק בשתיה מפני שהישמעאלים מודים ביחוד ואין להם פסל ולא מיני עבודה זרה כלל. וכן מפורש בתשובת הרמב"ם תשובה ק"ס דף ל"ד עמוד ג' בתשובות ואגדות הנדפס בליפסא עיין שם. וכן מוכח מדברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות יעוין שם. ועיין פרי תואר יורה דעה סימן ד' סעיף קטן י"א יעוין שם. ומה שכתב הרב ברכי יוסף ז"ל על דברי פרי תואר הנזכר - כבר חזר בו בספרו מראית העין דף ע"ט ע"א, ושם ציין על תשובת הרמב"ם ז"ל שזכרתי לעיל.
ואותם הגוים שדרכם לישא שתי וערב בבגדיהם ויש להם גם כן שתי וערב בבית תפילתם שמשתחוים לו - אז סתם יינם ומגען ביין שלנו אסור גם בהנאה, כי אלו אין להם יחוד השם כראוי ויש להם שיתוף. והיחוד שעושים הוא יחוד שיש בו דופי כידוע. ועיין בני יעקב שאלה ג' דף קפ"ט:

פרק ד

אע"פ שאמרנו גוי עובד עבודה זרה אוסר היין גם בהנאה מכל מקום אם הוא תינוק שאינו מכיר שאינו מכיר העבודה זרה ומשמשיה אינו אוסר היין במגעו בהנאה אלא רק אסור בשתיה ואפילו אם הוא תינוק בן יומו אוסר בשתיה מיהו תינוק ישמעאלי אם הוא קטן שאין לו כונת מגע אינו אוסר היין שלנו במגע אפילו בשתיה דכיון שהוא

מישמעאלים שאין להם עבודה זרה והוא עודנו תינוק שאין לו כונת מגע אינו אוסר כלל ועיין קהל יאודה ז"ל בסימן קכ"ד אות א':

פרק ה

ספק סתם יינם ומגען של ישמעאלים מותר אפילו בשתיה ולכן דבש הנעשה מתירוש המבושל של ענבים שמוכרים ישראל ויש חשש שמעורב בו תירוש של גוים ישמעאלים שבאותו המקום הרי זה מותר וכן העיד רבינו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל על רבינו הגדול והחסיד רבינו האר"י זלה"ה שהיה אוכל מזה שהוא בספק ואינו חושש וכנזכר בשער טעמי המצות פרשת עקב:

פרק ו

לדידן בני הספרדים שקבלנו עלינו הוראת מרן ז"ל הדין הוא בין סתם יין של העכו"ם ובין המגע שלהם ביין שלנו אסור בהנאה לגמרי ואין למכרו לגוי או ליתנו במתנה אלא ישפכנו בחפירה שבקרקע באופן שלא יהנה ממנו ואין להקל בזה גם בזה הזמן ועיין בני יעקב דף קפ"ט ו"חקרי לב" יורה דעה סימן קצ"ט דף רע"ט יעוין שם והנה לדעת ה"כנסת הגדולה" בהגהת הבית יוסף אות י' מאן דאסר סתם יינם בהנאה גם בזמן הזה, הוא הדין נמי דאוסר גם כן לקבל סתם יינם מן הגוי בחובו ולפי דעת גם מרן ז"ל דעו כן מיהו הרב "תורת חסד" סימן י"ח סבירא לה דגם האוסרים סתם יינם בהנאה בזמן הזה מתירים לגבות סתם יינם בחובו משום דהוי כמציל מידם יעוין שם אך הראיות שהביא לזה אינם מוכרחות דיש לדחות כאשר יראה הרואה אמנם הרב זכור לאברהם חלק א' דף רל"ד עמוד ב' הביא מפוסק אחד שהעלה להתיר ליקח סתם יינם בשביל חובו אם אין בידו לגבות משאר נכסים מתשובת הרשב"א ז"ל וידוע כי הרשב"א ז"ל הוא מן הסוברים דאסור סתם יינם בהנאה גם בזמן הזה ולפי דעת הרב הנזכר גם מרן ז"ל דעתו הכי ועל כן יש להורות דמותר לקבל סתם יינם בחובו אם אין דבר אחר לקבל מהם אבל ודאי דאסור לעשות סחורה בסתם ינם וזה פשוט:

פרק ז

שכר שעושין מן היין שקורין אותו בראנדי אסור לשתותו כי כיון שהיה יין גמור בתחילה ביד העובד כוכבים ומזלות (עכו"ם) שוב אין לו היתר בשנותו את טעמו ועושהו שכר ע"י בישול מחדש דהא כבר נאסר בעודו יין ועיין להגאון חיד"א ז"ל בספרו מראית העין דף ע"ו על גב שנשאל על מורה שורה על שכר נקרא "אנוואה ארדיינטי" (ברנדי איטלקי מענבים) של עכו"ם לצרפו עוד צירוף אחד ומותר בשתיה על פי תשובה שהובאה בספר אדמת קודש חלק ב' סימן י"ג והשיב הגאון חיד"א ז"ל דזה השכר הוא גופו של איסור

ממש שהוא כחו ורוחו של היין ואם עוד יצרפנו צרוף אחר צרוף הוא האיסור עצמו ומשבחו יותר ולא פקע איסוריה יעוין שם:

ודע דאף על גב דימצא בערי אירופא בתי חרושת שעושים מזה השכר של היין בכשרות ע"י ישראל מתחילה ועד סוף בהשגחת הרב של אותו מקום ועוד גם כן ידענו כי נתחדש בזה הזמן בעיר הקודש יפו תוב"ב שעושין מזה השכר של היין על ידי ישראל בשביל סחורה ושולחים ממנו הרבה למכור בערי אירופא עם כל זה שכר זה שמביאים סוחרים גוים למקומותינו למכור אסור בשתיה דקימא לן כל דפריש מרובא פריש והרוב הוא יין האסור מיהו נראה דיש להתירו בהנאה גם לדידן וגם יש להתיר להביאו הישראל מערי אירופא להסתחר במקומות אלו דאיכא בזה תלת ספיקי והוא ספק שמא זה השכר שבא לו מהתם הוא נעשה ע"י ישראל בכשרות הן באותם מקומות הן מאתו של עיר הקודש יפו תוב"ב ששולחים לשם ואם תמצי לומר זה נעשה בבית חרושת של גוים שמא הפועלים שעסקו בזה הם היו כולם מאותם שאינם מודים בדת אחר ואין להם שתי וערב ואין מודים בו דאלו מן הדין אין אוסרים היין בהנאה אלא רק בשתיה כדין הישמעאלים ואם תמצי לומר דאלו הפועלים שעסקו בזה השכר הם עכו"ם שמא הלכה כמאן דסבר בזמן הזה אין העכו"ם אוסרים סתם יינם בהנאה ואע"ג דספק זה הוא כנגד סברת מרן ז"ל כבר העלינו במקום אחר דנוכל לעשות ספק ספיקא שיש בו צד אחד שהוא נגד מרן ז"ל שקבלנו הוראותיו לכן גם לדידן נוכל להתיר לעשות בשכר זה סחורה ורק בשתיה אסור:

פרק ח

יין שמערבין בו דבש או פלפלין או דברים אחרים אם נשתנה טעמו מחמתן אע"פ שלא נשתנה שמו אינו נאסר במגע גוי אבל אם נותנים בו דבר מועט שאינו משתנה טעמו מחמתן אינו מועיל כלום ועיין "שיורי ברכה" אות ח':

פרק ט

יין מבושל אינו נאסר במגע גוי ומאימתי נקרא יין מבושל משהרתיח על גב האש ונתמעט ממדתו ע"י הרתיחה לכן אם רוצה לבשל היין כדי להנצל ממגע גוי צריך לבשלו בישול רב עד שטעמו משתנה מטעם יין לטעם דבש וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו ככר לאדן דף קס"ב ועיין "כנסת הגדולה" הגהת הבית יוסף אות יד' וערך השלחן אות ה' ושאר אחרוני ומיהו אין הבישול מציל אלא ביין שלא נגע בו הגוי עדין אבל אם נגע בו קודם הבישול אין הבישול מועיל להתירו ואם עירב יין מבושל היטב עם יין שאינו מבושל אפילו שההרוב הוא יין מבשול הרי זה נאסר במגע גוי ועיין "שיורי ברכה" אות ד':

פרק י

מאימתי נקרא יין שיאסר במגע גוי משהתחיל למשך, דהיינו שיפנה החרצנים והזגים למקום אחד ונשאר היין לבדו צלול עומד במקום אחד זה נקרא המשכה שאז אם נגע בו הגוי נאסר הכל אבל כל עוד שלא הבדיל היין מן החרצנים והזגים לא הוי המשכה. ואילו לקח הגוי בידו מהגת יין הרבה עם חרצנים וזגים אינו נאסר זה שבידו ומותר להחזירו לגת אבל אם מילא הגוי מהגת כוס יין וכיון לשלותו מחרצנים וזגים הוי המשכה ונאסר כל מה שבגת:

פרק יא

יין צימוקים שהם ענבים יבשים שקורין בערבי "זביב" ששורין אותם במים בחבית ועושין אותם יין הרי זה יין גמור ויש בו ניסוך ואפילו מי שריית הצימוקים חשיב יין ונאסר במגע גוי ועיין בש"ך סעיף קטן כ"ג ו"כנסת הגדולה" הגהת הטור אות טו'. ולכן פה עירנו ששורין צימוקין במים חמין בערב שבת כדי לקדש בשבת במי שריית צימוקים אלו צריכין להזהר בהם ממגע גוי שאם נגע בהם אוסר אותם והנה בדין ההמשכה מחמיר מהרלב"ח בצימוקין. אך רבים חולקים עליו וכמו שכתב ב"שיורי ברכה" אות ב' באורך, יעוין שם ואנחנו קימא לן כסברת מרן ז"ל דפליג על מהרלב"ח ז"ל בזה ולכן יין צימוקין שעושים בעירנו בגדאד ששורין הצימוקין במים בחבית עשרים יום או יותר ובכל יום מהפכין הצימוקין במים היטב בידם עד שנעשין יין אז כל זמן שלא משך היין מן הצומקין אם נגע בו גוי אינו אוסר:

פרק יב

מגע העכו"ם שאוסר היין בהנאה הוא שיגע בידו או ברגלו או בדבר אחר שבידו בכונה וישכשך אפילו שכשוך מעט או ששתה מן הקנקן שבו היין או שהגביה הכלי עם היין שבו ושכשך מעט והכלי היה פתוח הנה בכל זה אוסרו בהנאה אבל אם נגע ביין ולא שכשך כלל הרי זה מותר בהנאה ורק הוא אסור בשתיה:

פרק יג

אחז הגוי בכלי פתוח ושכשך אפילו לא הגביה הכלי ולא נגע ביין הרי זה אסור בהנאה, במה דברים אמורים? כשהיה הכלי פתוח אבל אם היה הכלי סתום בין היה מלא בין היה חסר הרי זה מותר לכולי עלמא דאין דרך נסוך בכך ואפילו דהכלי זכוכית שהיין נראה מבחוץ שרי מפני שהוא סתום ועיין תפארת אדם סימן ל"ג אות ב' ואפילו אם הכלי פתוח אם הגביהו הגוי ולא שכשך ולא נגע ביין הרי זה מותר בשתיה וכל שכן דאינו אוסר בנגיעת הכלי בלבד שלא נגע ביין ולא הגביה ולא שכשך דודאי שרי ואם היה הגוי נושא כלי שבו היין פתוח וישראל הולך אחריו אם הוא חסר ולא שכשכו מותר בשתיה

ואע"ג דאי אפשר לילך אפילו לאט בלי קצת נענוע מכל מקום נענוע כל דהו לא מקרי שכשוך כנזכר בבית יוסף וכן נטל כלי שאין בו אלא שיירים יין אע"פ שמהלך כדרכו שרי דדבר מועט כזה אינו מקרקש בהילוכו. ועיין תפארת אדם:

פרק יד

נתערב סתם יינם של עכו"ם או יין כשר שנגע בו העכו"ם הרי זה אסור בשתיה אפילו בכל שהוא ואין לו ביטול בשישים להתירו בשתיה כיצד יעשה? ימכור את היין כולו לגוי ויקח דמי יין האסור שבו וישליך לים המלח ויהנה בשאר המעות של דמי יין הכשר אבל אם היה יין נסך גמור אסור הכל בהנאה ואם נתערב סתם יינם של ישמעאלים או יין מגעם ביין הכשר הרי זה בטל בששים ומותר כל היין בשתיה:

פרק טו

עכו"ם שנגע ביין של ישראל להכעיס כדי לאסרו עליו ולהפסידו הרי זה מותר דבהאי גוונא לא גזרו רבנן ואפילו דאין יודעים כן אלא רק באומדנות המוכיחות ועיין "בית יוסף" סימן קל"ב ו"כנסת הגדולה" שם בהגהת הבית יוסף אות וא"ו ועיין מור"ם בהגהת השולחן. ודרכי משה סוף סימן קכ"ד. מיהו הרמב"ם ז"ל אוסר ולענין הלכה בהפסד מרובה ודאי יש להתיר ואפילו בהפסד מועט המקל לא הפסיד, מיהו בעל נפש יחמיר לעצמו ותבוא עליו ברכה:

פרק טז

חומץ גמור לאו בר נסוך הוא וכל שמשליכין אותו על הארץ והוא מבעבע בעבוע גמור וחזק שמעלה רתיחה זו אחר זו בקרקע לא קשה ולא רפה הרי זה חומץ גמור ואינו נאסר במגע גוי, אבל אם אינו חזק כך נאסר במגע גוי משום דאין אנחנו בקיאין בזה ושמא עדיין הוא יין ועיין כנסת הגדולה הגהת הבית יוסף אות נ' יעוין שם ויין מזוג כל זמן שיש בו טעם יין אסור במגע הגוי. ומי בוסר שהוא ענבים שלא נתבשלו אע"פ שעדיין הם חמוצים הרבה המים היוצאים מהם נקראים יין ונאסרים במגע גוי לפי שאין אנחנו בקיאין עד מתי נקרא בוסר, מיהו מי בוסר שנתנם במאכל שנתשתנה טעמם ואינם נאסרים במגע וכל שכן היכא דבשלם בתבשיל דשרי בודאי:

פרק יז

מומר אוסר היין במגעו ואם הוא מומר עכו"ם אוסר גם בהנאה כפי האומה שדבק בה ואם הוא מומר ישמעאלי אוסר בשתיה בלבד. ועבדים ושפחות של ישראל שלא מלו ולא נתגיירו אוסרין היין במגען:

פרק יח

כתב מדרש תלפיות בשם רבינו מנחם הבבלי ז"ל דאם הגוי ראה את היין אע"פ שלא נגע בו יש להחמיר שלא לשתותו וכן כתבו בשם השל"ה ז"ל, אבל מדינא מותר בודאי אם הגוי הזה אינו עכו"ם אלא הוא מדת ישמעאל אפילו חומרא ומדת חסידות ליכא בזה:

פרק יט

אין מפקידין ולא שולחין יין ביד הגוי אלא אם כן הוא חתום בשתי חותמות ואם סתם הקנקן בסתימה מהודקת יפה בחוזק כדרך שסותמין הקנקן בשביל שלא יזוב היין ממנו הרי זה נחשב חותם אחד ואם קשר עליו קשר משונה הרי זה חותם שני וכל זה הוא לפי דעת הרב עבודת הגרשוני ופרח מטה אהרן אבל הרב חקרי לב יורה דעה חלק א' סימן ר"א פקפק בזה וסבירא לה דלא מהני זה אלא במפקיד ביד הגוי אבל אם שולח ביד הגוי מעיר לעיר אין סתימה המהודקת נחשבת לחותם אחד אלא יעשה כך יסתום הכלי בפקק מהודק ואח"כ יטיח על הסתימה זפת שקורין בערבי לי"ך והוי זה חותם אחד וכמו שכתב בדף רפ"א עמוד ג ועל זה הלי"ך יחתום בחותם שלו או יקשור עליו קשר משונה ובזה נעשו ב' חותמות ואם לא עשה טיחה של זפת הנזכר, אלא קשר על פיו של הכלי שני מיני קשרים שכל אחד הוא קשר משונה בפני עצמו ואינם שוים זה עם זה חשיב שתי חותמות ושרי ואם כתב עליו בכתיבת ידו שתי אותיות הוי כשתי חותמות אבל צריך שיכיר חבירו כתיבת ידו ולאו דוקא היין בעי שתי חותמות אלא כל שיש בו איסור מן התורה צריך שתי חותמות אבל אם איסורו מדברי סופרים די לו בחותם אחד:

פנחס

פתיחה

"לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות" (במדבר כו, נג-נד) נראה לי בס"ד על פי מה שכתב הרב מדרש תלפיות ז"ל דמה שאמרו רבותינו ז"ל (ספר יצירה) שיש ד' יסודות אש, רוח, מים, אדמה - זהו בכללות, אבל בפרטות הנה ד' יסודות הנזכרים כל אחד יש בו חלקים רבים במדרגות, זו למעלה מזו. וענינם הוא כי כ"ז אותיות התורה יש מהם
שבעה אותיות שהם מיסוד האש, והם אותיות אהט"מ פש"ן
ושבעה אותיות שהם מיסוד הרוח,
וששה אותיות מיסוד המים
ושבעה אותיות מיסוד העפר.

ובכל אות ואות יש בה עשרים ושמונה מדרגות, כיצד? אות ראשונה משבעה אותיות דיסוד האש -- היא אות א' -- יש בה כ"ח מדרגות באש שבה, וכל מדרגה חלושה ממדרגה הקודמת לה. ואף על פי כן מדרגת הכ"ח היא תקיפא וגדולה יותר מן מדרגה הראשונה

אשר בכ"ח מדרגות שיש באות ה' (שהיא אחר אות א' של השבעה אותיות הנזכרים). וכן על זה הדרך בכולם. ועל זה אמרו רבותינו ז"ל (יומא פג, ב) רבי מאיר בדיק בשמא, שהיה יודע לשקול מספר יסודי אותיות שמו של אדם שידע כמה חלקים יש בו מיסוד האש או מרוח ומים ועפר.

וזאת היתה חכמת אדם הראשון ששם שמות לכל בריה כפי חלקי היסודות הנזכרים (בראשית ב,יט). וכן כתב רבינו בחיי ז"ל שהשכיל אדם הראשון בחכמת האותיות לקרא השמות כפי טבעי הבריות בגבורה וקלות ואכזריות וכו' דכל המדות והכחות שבבריות באים ויוצאים מן היסודות שבהם עד כאן דבריו עיין שם. וזה שאמר לאלה מלשון אילי הארץ הם ישראל שהם במובחר אשר במן האדם תחלק הארץ הם היסודות שמכונים בשם "ארץ" כמו שכתבתי במקום אחר על פסוק (קהלת א,ד) "והארץ לעולם עומדת" "בנחלה" רוצה לומר בקביעות וקיום שהוא סוג נחלה במספר שמות רוצה לומר במספר המדרגות שיש באותיות השמות שלהם: ואמר עוד לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקודיו יותן נחלתו נראה לי בס"ד כל אדם יש לו מחלה בנפשו וגופו שהיא זוהמת הנחש אך מי שהוא רב רוצה לומר גאה וגם רוח תרבה נחלתו היא זוהמת הנחש מלשון נחלה מכתך ומי שהוא מעט עצמו רוצה לומר עניו ושפל הנה זה ממילא תתמעט נחלתו היא מחלת הזוהמה ואמר עוד חידוש אחר איש לפי פקודיו יותר נחלתו פקודיו הם המצות שנצטוה בהם והוא כי מצינו שהאיש נצטוה במצות יותר מן האשה כי כל מצוות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות ולכן הזוהמה של הנחש באשה היא יותר מן האיש וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל שם מורנו הרב חיים ויטל ז"ל ב"פתח עיניים) מסכת נדה הטעם שבלידת הזכר הכל שמחים אפילו המלאכים ובלידת הנקבה הכל עצבין מפני שבנקבה נפישא הזוהמה טפי מן הזכר יעוין שם ולכן העבד אע"פ שהוא זכר יש בו זוהמה כזוהמת האשה מפני שגם הוא אינו חייב במצות עשה שהזמן גרמא וזה שכתוב "איש לפי פקודיו" רוצה לומר לפי רוב מצות שיש לו יותן נחלתו לשון מחלה היא זוהמת הנחש מעת שנוצר דאמרו רבותינו ז"ל הקב"ה גוזר על טיפת הזרע זו זכר וזו נקבה כי הוא היודע שיש בטיפה ההיא חלק זוהמה טפי אז גוזר עליה שתהיה נקבה ואם חלק הזוהמה שלה מועט גוזר שתהיה זכר באופן כי המצות שתמצא באדם הם סימן על זוהמה שבו המעט היא אם רב: ולכן בני נח שאין להם אלא רק שבע מצות נפישא זוהמה בהו טובא כי אמרו רבותינו ז"ל בשבת (קמו.) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן אומות שלא עמדו על הר סיני לא פסקה והכונה ישראל שעמדו על הר סיני וקבלו תרי"ג מצות פסקה זוהמתם שנסתלקה הזוהמה ולא נשאר אלא מעט מן המעט אבל הגוים

שלא עמדו על הר סיני לקבל מצות רבות אלא רק נשארו בחיוב שבע מצות שהיה להם מקודם לא פסקה זוהמתם אלא נשארה בהם ועל כן יש כמה דברים שהזהירו רז"ל בהם את ישראל משום סכנה כמו בשר עם דגים ומים של תקופה ומים שכונת המת וכיוצא דאין העכו"ם נזהרים בהם ועם כל זה אינם נזוקין והטעם כי מחמת רבוי הזוהמה שיש בהם חביל גופייהו שנעשה חומר גופם גס ועב כחומר בהמה ואין דברים אלו פועלים בהם וכיוצא בזה אמרו עבודה זרה דף ל"א הני ארמאי דשתו מים גלויים שיש בהם ארס נחש ולא מתו משום כיון דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו עיין שם והיינו דאכילת שקצים ורמשי עושה חומר גופם גס ועב כחומר בשר חמורים ואין פועל כח ארס הנחש המעורב במים בהם ולכן כל בר ישראל צריך ליזהר בכל דברים דחשו בהם רבותינו ז"ל משום נזקין בגוף האדם ואל יקח לעצמו ראיה ממה שרואה אצל העכו"ם דלא מזיקי מנייהו, כי ישראל הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב: אמרו חכמים חמירא סכנתא טפי מאיסורא שיש לחוש לספק סכנה טפי מספק איסור וכל אדם חייב לשמור עצמו ובני ביתו מכל ספק סכנה ונזקי הגוף הן אמת תמצא בכמה דברים שומר פתאים ה' אל יסמוך האדם על הנס דאם עושין לו נס מנכין מזכיותיו והאדם ישתדל לעשות שמירה כל מה שבידו לעשות והשם יתברך לא ימנע טוב, על כן נזכיר פה דברים שצריך האדם להשמר בהם משום סכנה ושאר נזקים אך נזכיר תחלה מה שחייבה תורתינו הקדושה ואח"כ נזכיר דברים דחשו בהם רבותינו ז"ל בתלמוד הקדוש;

פרק א

הזהירה תורה (דברים כב, ח): "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו". וזו היא מצוות עשה מן תרי"ג מצות שחייב האדם לעשות מעקה לגגו ואע"ג דתשמשי הגג הוא תשמיש דאקראי אם הבית שתחת הגג הוא בית דירה ותשמיש קבע חייב לעשות מעקה לגג אבל אם הבית שתחת הגג אינו בית דירה אלא הוא בית אוצרות ובית הבקר וכיוצא דהוא תשמיש דאקראי נמצא הגג הוא אקראי דאקראי והרי זה פטור מן המעקה ועיין כנסת הגדולה חושן משפט הגהת הבית יוסף אות י"א וחקרי לב חושן משפט חלק ב סימן צ"א דף קס"ד עמוד ב, ובספרי הקדוש רב פעלים כתבתי בענין זה בתשובה בס"ד ומיהו אם גג בית האוצר הוא בצד ביתו ובימי הקיץ ישנים על גג זה של בית האוצר חייב במעקה:

פרק ב

כל בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות פטור גגו מן המעקה מפני שאינו בית תשמיש ואינו ראוי לדירה ואם כן הבית עצמו הוי תשמיש אקראי והגג שלו אקראי דאקראי ולהכי פטור:

פרק ג
בית של שותפים חייב במעקה שנאמר כי יפול הנופל ממנו לא תלה הכתוב אלא בנופל ובתי כנסיות ובתי מדרשות גגותיהם פטורים ממעקה מפני שאינם עשוים לדירה:

פרק ד
ישתדל כל אדם לקבוע מעקה שלו בידו ולא יעשה ע"י שליח כי מצוה בו יותר מבשלוחו (קידושין מא.) וקודם הברכה יאמר לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה וכו' ויהי נועם וכו' ואח"כ יברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות מעקה" כמו שכתב הרמב"ם ז"ל הלכות ברכות פרק י"א:

פרק ה
גובה המעקה אין פחות מעשרה טפחים כדי שלא יפול הנופל ממנו וצריך שתהיה המחיצה חזקה כדי שישען אדם עליה ולא תפול שאם לא כן נמצא זה עושה מכשול יותר לנפילה ויש בני אדם בעבור נוי ויפוי הבית עושים גובה המעקה חמש או שש טפחים וצריך להזהירם שלא יסמכו על זה אלא ישלימו לעשרה:

פרק ו
המניח גגו בלא מעקה ביטל מצוות עשה ועבר על לא תעשה דכתיב ולא תשים דמים בביתך ולאו דוקא גג אלא כל מקום שאפשר ליכשל בו ולבא לידי סכנה כגון שיש לו בור בחצירו בין יש בו מים בין אין בו מים חייב מן התורה לעשות לו מחיצה גבוה עשרה טפחים או יעשה לו כסוי כדי שלא יפול אדם שם וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו שנאמר השמר לך ושמור נפשך ואם לא הסיר המכשולות המביאים לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים בביתיך והנזהר עליו תבא ברכת טוב:

פרק ז
פה עירנו בגדד דרכם לעשות מרתף תחת קרקע החצר וגג המרתף הוא עצמו החצר שהגג עשוי כיפה של אבנים ובתוך הכיפה עושי חלון פתוח כדי שיבא אורה מן החצר למרתף וסותמין החלון בכסוי עשוי בשפודין של ברזל מסורגין זה בזה שמהם תכנס האורה למרתף ובסה"ק רב פעלים נשאלתי אם צריך לברך כשיניח זה הכסוי שקורין בערבי פנגר"א (סורג) והעלתי דאין לברך כי הבאתי שם דברי הרב חיי אדם כלל ט"ו סעיף כ"ד בכסוי באר שבחצר דאין לברך וכתב טעם על זה יעוין שם ואנא עבדא אמרתי טעם כי זו הסתימה שעושה לאויר זה של המרתף הפתוח בקרקע החצר הוא צריך לה בלאו הכי כדי שילך ויעמוד על גביו דאפילו אם לא היה בו עומק עשרה טפחים גם כן היה מוכרח לעשות זה הכסוי של הפנגר"ה כדי לדרוס שם ולכן לא יברך אקב"ו לעשות

מעקה דלאו בשביל מעקב בלבד הוא עושה אלא כדי להשתמש ע"ג החלל ג"כ ועוד דאפשר לומר דלא משתמע לשון מעקה על כסוי אלא על מחיצה ואיך יברך לעשות מעקה ואי לנו לחדש לשון חדש בברכות מדעתינו לכך יקבע זה הכסוי בלא ברכה:

פרק ח

הרבה דברים אסרו חז"ל משום סכנה או שאר היזק הגוף ונבארם פה: צריך ליזהר שלא לאכול בשר ודג ביחד דקשה לצרעת וצריך לרחוץ ידיו וגם פיו בין בשר לדג או להפך ויאכל פת שרוי בנתיים וטוב שישתה מים או שאר משקה בנתיים כדי שלא יגעו יחד באצטומכא וכנזכר בשל"ה וכל שכן דצריך שלא לבשלם או לצלותם יחד ואפילו בשר עוף צריך ליזהר בו כדין בשר בהמה ועיין שיורי ברכה סימן קי"ו אות ח':

פרק ט

מים ויין וחלב ודבש וציר ומורייס שנתגלו, אסרום חז"ל שמא שתה מהם נחש והטיל ארס אבל חומץ ושמן ושאר משקין ולא נודע שעבר עליהם נחש או רמש שיש בו ארס הרי אלו מותרים ואע"ג דמרן ז"ל כתב אין לחוש בזה זמן דאין נחשים מצויים בינינו כתבו האחרונים דגם בזמן הזה צריך ליזהר וכן כתב הגאון חיד"א ז"ל דנהגו בארץ ישראל להשמר בזה ולכן כל אדם יזהיר בני ביתו לכסות פי הכדים של מים בבגד וכן החבית מיהו מותר בזה הזמן לרחוץ במים מגולין ועיין שיורי ברכה:

פרק י

וכן צריך להזהר מאד במים משום מת לשפוך המים שהיו בית שבו מת המת וגם בית שני ובית שלישי מכל הצדדין של הבית שבו המת וכמו שכתב הגאון חיד"א סימן של"ט כמנהג עיר הקודש תובב"א, וכן המנהג פה עירנו בגדאד ואפילו לרחוץ בהם ידים או לכבס בגדים אסור ואם שגו ובשלו או אפו באותם המים אז התבשיל והפת אסור וצריך למוכרו לגוי מיהו בבית שלישי אין אוסרין הפת והתבשיל וכל דבר שיש בו הפסד כיון דאיכא מים בבית המת כן המנהג פה עירנו ועיין ירך אברהם שהביאו הרב זכור לאברהם ז"ל ואם מת בשבת ג"כ נאסרים המים כאמור ודלא כיש מתירין וכנזכר בברכי יוסף שם מיהו אם מת בשבת והיה מים בבית המת אך מים של בית שני אפו או בשלו בו יש להתיר אבל מים של בית המת אוסרין אפילו אם בשלו או אפו בו: והא דהמים נאסרין היינו דוקא אם היו מים לבדם אבל אם בשעה שמת המת היה שרוי במים אוכלין אין נאסרין דכל מידי דאית ביה פסידא אין מלאך המות עושה שם נזק ויש אומרים אפילו המים היו חמין לבדם בקדירה על האש אין עושה בהם נזק ולכן אין נאסרים ואין צריך לשופכם וכתב הגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף שם שצריך לשפוך גם אם מת ילד תוך שלשים יום דאין מתאבלים עליו וכן המנהג פה עירנו לשפוך כל שנולד חי אפילו חי

שעה אחת עוד כתב הרב ז"ל שם אם מתה שפחה גויה בבית ישראל צריך לשפוך ואם ישראל שכן לבית גוי ומת הגוי בבית נסתפק הרב ז"ל שם אם צריך ישראל השכן לשפוך המים שבביתו וכתב דמסתברא לאסור עיין שם, מיהו נראה, אע"ג דישראל השכן צריך לשפוך עם כל זה אם יש מים בבית הגוי שבו המת ואפו ובשלו בבית ישראל השכן במים שלהם אין לאסור הפת והתבשיל וכל מידי דאית ביה הפסד, עוד כתב הרב ז"ל שם דאם נתערבו מים האסורים משום מת במים כשרים לא בטלי בששים ונאסרו כל המים יעוין שם ונראה לי דאם בשלו או אפו בהם יש להקל: ובענין התקופה צריך ליזהר אך פה עירנו בגדאד וסביבותיה אין נזהרים בזה כלל ודרכנו לדרוש להם ולהזהירם תמיד שיניחו מסמר ברזל בתוך החבית של מים ובתוך הכדים תמיד כל השנה כולה דיש לסמוך על זה ושומר פתאים ה':

פרק יא

אם שכר בית מישראל וקבע שם מזוזות לא יטלם כשיצא ואם נטלם קובר את בניו וכנזכר בגמרא (בבא מציעא קב.) ואם שכר מגוי וקבע מזוזות אם נכנס אחריו ישראל לא יטלם ואם נכנס אחריו גוי יטלם וכנזכר בסימן רצ"א, עוד אמרו בגמרא בברכות (נה.) מי שנותנים לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה ואינו מברך - מקצרים ימיו ויש אומרים אף הרואה נושאין ומוליכין ספר תורה ואינו עומד מפניו וכנזכר בחופת אליהו רבא שער ג' עוד אמרו בפסחים (קיא:) - לא יעבור אדם על מים שופכין יחף ואם פזרו עליהם עפר לית לן בה והלובש מנעליו בעודם לחים במי הרחיצה קשה לעיוורון:

פרק יב

עוד אמרו שם בפסחים התולה סל ופת בתוכו קשה לעניות בר מנן ופה עירנו היה המנהג לתלות פת העירוב של העיר בבית הכנסת, בתוך הכיס על העמוד ואנא עבדא תקנתי לקבוע תיבה קטנה פתוחה על העמוד ומניחין בתוכה העירוב וכיס העירוב יוצא ונראה לכל וצריך להזהיר המון העם שלא יתלו כעכין של לחם בחבל בתוך אויר התנור אחר אפייתם בעוד התנור חם כדי שיצטמקו ומוכרי הלחם ימצא במקום שמוכרין שם פירורין הרבה כי הלחם שלנו דרכו להתפרר הרבה, וצריך להזהירם שיכבדו הקרקע אחר גמר מכר הלחם וישליכו בתוך התנור וכן יזהרו בעלי בתים בבתים במקום אכילתם ובמקום התיבה שמונח בה הלחם כי ימצא פירורין הרבה שם בקרקע:

פרק יג

אמרו בגמרא דשבת אל יפסע אדם פסיעה גסה דקשה לעינים ואיתא בתמיד פרק א' המשהה נקביו בא לידי חולי וכן הוא הדין בהשתנה וגם עובר משום בל תשקצו ואיתא בגמרא דקדושין (נט.) לא ימכור אדם קרקע שקנה ראשונה דאינו סימן טוב גם לא

טוב לאדם למכור נחלת אבותיו וכמו שאמר נבות לאחאב (מלכים כא, ג). עוד אמרו בגמרא דקמא (בבא קמא צג:) אסור לקוץ אילן שעושה פירות ואם צריך למקומו עיין ב"חיים שאל" חלק א' שהתיר ולרווחא דמילתא יעשה ע"י גוי ועיין חתם סופר. עוד אמרו בגמרא דקמא לא ימסור אדם דין על חבירו לומר ישפוט ה' ביני וביניך היכא דאית ליה דינא בארעא. עוד אמרו(ברכות יט.) לא יפתח אדם פיו לשטן. עוד אמרו (סנהדרין קד:) כשמדכר איזה צרה לחבירו יאמר לו לא אליכם, שנאמר (איכה א, יב) לא אליכם כל עוברי דרך: ואיתא בגמרא דברכות (דף כ.) להנצל מעין הרע הבא פתאום יאמר אנא מזרעא דיוסף קאתינא בן פורת יוסף בן פורת עלי עין (בראשית מט, כב). ובספרים כתוב שיאמר גם כן ויעקב איש תם יושב אוהלים (בראשית כה, כז), גם יאמר ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך (תהילים ה, ח). גם יאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים (במדבר כד, ב) והגאון חיד"א ז"ל כתב מנהג העולם לומר חמשה ולכן תולין עץ מצויר בו צורת כף שיש בו חמשה אצבעות וחקוק עליו אות ה' וכתב בכתר מלכות דמן הגמרא מוכח דאנשי בבל צריך להזהר ולשמור עצמן מן עין הרע טפי משאר מקומות:

פרק יד

לא יתן תבשיל ושום משקה תחת המטה מפני שרוח רעה שורה עליהן אפילו אם מכוסים בכלי ברזל ויש ליזהר אפילו באוכלין חיין ואפילו בדיעבד אסור לאכול וכנזכר בשיורי ברכה ודלא הרב שבות יעקב ויש אומרים שזה דוקא תחת מטה שישנים עליה אבל מטה שיושבים עליה בשעת אכילה אין חשש ויש מפקפקים בזה ועיין שיורי ברכה כאן ובמחזיק ברכה אורח חיים סימן רס"ב, וראוי ליזהר בכל גוונא ויש נזהרין שלא להניח מאכל תחת השלחן וכמו שכתב הרב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל ופה עירנו אין נזהרים בזה ומניחים תחת השלחן ובתשובה בסה"ק רב פעלים כתבתי בזה ועוד יש אזהרות משום רוח רעה שלא יחצוץ שיניו בקורמית של קנה ואפילו מן קנה הגדל באגם מפני ששורה עליו רוח רעה ועיין תוספת שבת סימן ו' ועיין שיורי ברכה אות יו"ד יעוין שם ויש להסתפק בקורמית של קנה אחר שעשו אותו מחצלת וכן לא יאכל שום ובצל שעבר עליהם לילה אחת אחר שנקלפו ואם נשאר מעט מקליפתם מותר והיינו דוקא אם לבדם אבל אם מעורבים עם שאר אוכלים הן בבישול הן בכיבוש אפילו קלופים לגמרי מותר וכן עמא דבר וצריך להזהיר אנשי עירנו בשומין הבאים מפרס שהם קלופים לגמרי:

פרק טו

צריך ליזהר שלא יבא לפיו מזיעת האדם שהיא כמו סם המות חוץ מזיעת הפנים דאינה מזקת ועשו סימן לדבר בזיעת אפך תאכל לחם (בראשית ג, יט) ולכך יזהר שלא ימצוץ

או ילוק בלשונו בבשרו או בבשר אדם אחר חוץ מן הפנים שמא יהא שם זיעה ויזיק לו וכן לא יניח פרי או שום דבר מאכל בין חלוקו לבשרו ויזהר שלא יתן מעות בתוך פיו ולא יתן פס ידו תחת שחיו ועיין שולחן גבוה סימן קי"ו סעיף קטן י"ג וי"ד:

פרק טז

איתא בכתובות דף ס"א (עמוד א) אם ראה מאכל ונתאוה לו ונזדמן לו על ידי כך רוק בפיו לא יבלע הרוק אלא יפליטנו כי יזיק לו ואיתא בשבת דף ע"ה אם הקיז דם ישפוך הדם תכף בחפירה שבקרקע החצר מפני שאם ישתה חתול מדם זה קשה לחולשה וכן יש ליזהר כשמוציא דם ע"י עלוקה או אם יצא דם מחוטמו ואיתא בגמרא דחולין לא ישב אדם תחת המרזב היוצא מן הגג ואיתא בגמרא דיומא לא ישן במנעלים ועוד איתא שם דף פ"ד אם אוכל אדם פת חיטין חמה קשה לחולי הקדחת וכן אמרו בירושלמי פת חמה חמתה בצידה ונראה דאיירי בחמה יותר מדאי דכן משמע לשון חמימי דחמימי וכן יש להוכיח מגמרא דחולין דף ק"ה עמוד א' מיהו בעיר הקודש ירושלים חוששין בסתם פת חמה אפילו שאינה חמה יותר מדאי:

פרק יז

לא יאכל ממה שאכל עכבר וממה שאכל חתול ולא יאכל לב בהמה ולא יהיה רגיל בזיתים ולא ישתה מים של שיורי רחיצה ולא ירחוץ רגליו זו על גב זו ולא יניח כליו תחת מראשותיו דכל אלו הם קשים לשכחה, לא יעבור בין שני גמלים או בין שתי נשים או בין שני כלבים והיינו דוקא אם מכוונים יחד ודוקא אם הולך לבדו אבל אם יש אדם אחר הולך בצידו בשוה לית לן בה ונראה לי דאם הכלב אחד יושב על האצטבה והשני בקרקע למטה דשטח האצטבה גבוה מגב הכלב לית לן בה וכן הוא הדין בשתי נשים וכל אלו הנזכרים אם יש בין זה לזה ד' אמות לית לן בה וכתוב בצוואות רבנו יהודה החסיד ז"ל לא יתוץ תנור וכירים שאופין בו כדי להשתמש באותו מקום ולא יסתום חלון או פתח לגמרי אלא יניח חור כל שהוא ואין מכסין צואה באפר חם ולא יושיב בביתו תרנגולת על בצים לגדל אפרוחים:

פרק יח

כתוב בשער רוח הקודש לרבינו האר"י ז"ל לא יסתכל בהרוגים או צלובים ויתרחק ויברח מן ריח נבלה או שאר ריח רע כי יזיק לנפש ולא ילבש שני מלבושים זה בתוך זה ביחד דקשה לשכחה ולא ישלב אצבעות ידיו זו על זו הימין בשמאל ולא יכבה הנר בפיו וטוב לפשוט זרועותיו תמיד לצד פנים שלא יהיו זרועותיו לאחוריו וטוב לו בזה:

מטות

פתיחה

כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא הנה אמרו רבותינו ז"ל הפסוק הזה מדבר בהכשר כלים מאיסורין ע"י ליבון או ע"י הגעלה וכתיב וטהר הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת והיא הטבילה ומפרש הכתוב שצריך להטבילו במקוה או מעין שיש בו ארבעים סאה שראוי לנדה לטבול בו ולכן כתיב אך במי נדה יתחטא:

פרק א

טבילה זו היא משום פליטת טומאה כדי שיצא הכלי מטומאתו לקדושת ישראל דומיא דגר שיצא מרשות העכו"ם לרשות ישראל הלכך אפילו הם חדשים שלקחן מן האומן גוי צריך להטבילם ואפילו להשתמש בו צונן אסור בלא טבילה ואם ישראל שכר או שאל כלי מן הגוי אין צריך טבילה ודוקא כלי סעודה צריכין טבילה משום דהכתוב איירי בכלי סעודה דכתיב כל אשר יבא באש וכו' ואיזהו דבר שבא באש וצריך להכשירו באש הוי אומר זה כלי סעודה שבולע ע"י האש שצריך להפליט בלעו ע"י האש:

פרק ב

אפילו כלי סעודה אינם צריכין טבילה מן התורה אלא רק כלי מתכות דכתיב זהב וכסף אבל כלי חרס וכלי עץ ואבן אין צריכין טבילה ואמנם חז"ל תיקנו טבילה לכלי זכוכית מפני שהן דומין קצת לכלי ברזל יען דאם נשתברו יש להם תקנה שיכולים להתיכן ולעשות מהם כלי אחר ולהכי צריכין טבילה מדרבנן ויש אומרים דגם כלי מתכות טבילתן מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא וסברה ראשונה עיקר דסבירא לה כלי מתכות מדאורייתא ועיין פרי חדש ופרי תואר וערך השלחן ושאר אחרונים:

פרק ג

צריך להטביל כל הכלי שיכניסו כולו במים ולא ישאר ממנו חוץ למים אפילו כל שהוא ואם הוא גדול ואינו יכול להטבילו כולו בפעם אחת כתב הרב חוכמת אדם ז"ל כלל ע"ג אות ט"ו דאסור להטבילו לחצאין שיטביל תחלה צד אחד ויחזור ויטביל צד השני דבעינן כאן דומיא דטבילת הנדה שצריך שתהיה כולה במים בפעם אחת שאין זה דומה להגעלה דהתם הוא מגעיל להפליט האיסור וכיון דהגעיל חלק אחד ממנו פלט האיסור מאותו החלק ולכן חוזר ומגעיל חלק הנשאר אבל הכא הוא משום טומאה וכיון דמקצתו חוץ למים תחזור הטומאה ותתפשט בכל הכלי עיין שם ונראים דבריו וצריך להזהר בזה:

פרק ד

בין כלי מתכות בין כלי זכוכית בעת שמטבילם יברך קודם טבילה אקב"ו על טבילת כלים ואם מטביל כלי אחד בלבד יברך על טבילת כלי ובדיעבד אם בירך על כלי אחד

טבילת כלים יצא דמפרשינן מילתיה על כלים דעלמא קאי והוא הדין להפך נמי יצא ועיין פרי חדש וצריך להטביל גם ידות הכלים וטוב לומר קודם הברכה פסוק ויהי נועם וכו'.

פרק ה

כלים אלו שצריכין טבילה אפילו אין שותין בהם ואין מבשלים בהם אלא מכניסין בהם יין לקיום כגון צלוחיות גדולות שקורין בערבי קראריי"ב (מיכלי זכוכית גדולים לנוזלים) צריך לברך על טבילתם וכמו שכתב הרב בית דוד ז"ל סימן ס"ב ואף על גב דהרב בית יאודה סימן נ"ב חולק העיקר כהרב בית דוד ז"ל ועיין להגאון חיד"א ז"ל בשיורי ברכה שהביא דברי בית דוד ז"ל וכתב והביא ראיות לדבריו עיין שם לימד במלות קצרות אלו דטעמו ונימוקו עמו וכן המנהג פה עירנו בגדאד יע"א יען כי הרה"ג מו"ר זקני רבינו משה חיים זלה"ה כך היה דורש בכל שנה בשבת הגדול וכן נהג אחריו עטרת ראשי אדוני אבי זלה"ה בדרוש שבת הגדול וכן נהגתי אנא עבדא להורות כן בדרוש שבת הגדול בס"ד.

פרק ו

גם כלים של בלו"ר (קריסטל) צריכין ברכה כמו זכוכית שקורין גזיז (זכוכית רגילה) יען כי באירופ"א מתיכין את כל מין הבלו"ר כמו זכוכית ועושין אותו כלים חדשים באופן דאין מין בלו"ר בעולם שלא יתיכו אותו כזכוכית לכך דינו כזכוכית ממש שצריך טבילה בברכה:

פרק ז

כלי חרס המצופין בין אותם הבאים מערי אירופ"א שקורין אותם פרפורי (בציפוי אבץ) בין אותם המצופין שעושין פה עירנו, מטבילם בלא ברכה אע"פ שהם מצופין מבית ומחוץ משום דאיכא פלוגתא בזה וספק ברכות להקל ואם יש לו כלי אחר שטעון ברכה בודאי יטבילם עמו ביחד כדי שתועיל הברכה גם לאלו:

פרק ח

מאחר דאיכא פלוגתא בכלי חרס המצופין לכך חביות גדולות שהם כלי חרס מצופין נהגו פה עירנו שלא להטבילם כלל משום דאיכא טרחה גדולה בטבילתם וקשה להטבילם ועיין כנסת הגדולה וקהל יאודה ומה שכתב הרב שלחן גבוה ז"ל בהלכות פסח סימן תנ"א שיתנם במתנה לגוי וישאלם ממנו עיין שם לא נהגו בזה פה עירנו והמחמיר לעשות כדבר הרב ז"ל תבוא עליו ברכת טוב;

פרק ט

יאחוז הכלי ברפיון בשעת טבילה ולכתחילה ילחלח ידיו תחילה במי המקוה עצמו ועם כל זה יזהר שלא ידחוק ידיו הרבה, וצריך להטביל גדול בן י"ג שנה ויום אחד ואין

מאמינים לקטן אפילו על כלי זכוכית וכלי חרס מצופין ועיין משבצות זהב אורח חיים סימן תנ"א.

פרק י

כלים שתשמישן לשפות עליהם קדירה ככלי שקורין מנצ"ב (חצובה) אין טעון טבילה אבל כלים שדרכן לצלות עליהם המאכל עצמו טעונין טבילה וסכין של שחיטה וכן סכין שמפצלים בה הטבחים הבהמה וסכינים שמיוחדים לנקר בהם הבשר כל אלו יטבילם בלא ברכה אבל סכינים שחותכין בהם את הפת או שאר מאכל וכן המזלג צריכין טבילה בברכה וכן כסוי הקדירה מטביל בברכה וכן משפך שקורין ריחת"י והברזות מטביל בברכה, אבל הרחת שקורין סי"ך אל מש"ט (מרדה לרדות לחם מתנור) יטביל בלא ברכה ועיין פרי חדש סעיף קטן ט"ו:

פרק יא

דוד גדול שמרתיחין בו התמד להוציא מהם שכר וכן דוד שקורין למבי"ק (דוד לזיקוק כוהל) שמלאכתו גם כן כך יטביל בלא ברכה אך לפי גדלם קשה להטביל אותם על כן יתננו לגוי במתנה ויחזור וישאלנו ממנו וכמו שכתב השולחן גבוה גבי חביות גדולות ועיין פחד יצחק מערכת האלף דף נ"ג ועיין שיורי ברכה אות ז' וערך השלחן אות י"א מיהו הכלי שיורד בו השכר שקורין בערבי פרא"ג (מיכל לקיבול הכוהל מן המתקן לזיקוק) יטביל בברכה וקדירה גדולה כמו דוד שמיוחדת לחמם בה מים בשביל הכביסה אין צריכה טבילה ואע"פ שלפעמים כשיהיה חופה או מילה ורוצים לחלק לעניים תבשיל הרבה מבשלים בה אין הולכין בכלי אלא אחר רוב תשמישו ועיין פרי חדש סעיף קטן י"ב וי"ט ושולחן גבוה יורה דעה סימן ק"ך סעיף קטן ט"ז וקדירה גדולה שמגעילים בה כלים לצורך חג הפסח יש אומרים שצריכה טבילה ויש אומרים אינה צריכה, לכך יטבילנה בלא ברכה ועיין ערך השלחן:

פרק יב

שפוד שצולין בו יטבילנו בברכה וכן כלי ששואבין בו מים לשתיה יטביל בברכה ועיין חוכמת אדם יורה דעה, מדוכה של ברזל ושאר מתכות וכן היד של המדוכה יטביל בברכה אבל מדוכה המיוחדת לדוך בה הגרעינים של הקהוו"א (קפה) בלבד ואין דכים בה דברים אחרים של מאכל יטביל בלא ברכה והרחיים של מיני מתכות שטוחנין בה פלפלין מטבילן בברכה אבל הרחיים שטוחנין בה קהווא בלבד יטביל בלא ברכה ועיין משבצות זהב אורח חיים סימן תנ"א ס"ק ו' ופתחי תשובה סעיף קטן ח וחוכמת אדם והכלי שקורין ראלייי"ו (מגררת פומפיה) שגוררין בו הגבינה שהוא לוח ברזל נקוב

ככברה קבוע במסמרין על דף עץ צריך טבילה בברכה כי הברזל הוא העיקר כמו שכתב השולחן גבוה ז"ל בהלכות פסח סימן תנ"א:

פרק יג

כלי מתכות שלשין בהם העיסה וכן כלי מתכות שעורכין עליהם המצות לצורך חג המצות יטבילם בלא ברכה ועיין בית יאודה סימן נ"ו:

פרק יד

כלי אבן וכלי עץ אין טעונין טבילה ואילו אם קבוע ברזל דאי אפשר להשתמש בהם בלא הברזל אין טעון טבילה וכלי עץ שיש לו חשוקים של ברזל מבחוץ שמעמידים אותו יש אומרים טעון טבילה ויש אומרים אין טעון טבילה לכך יטבילנו בלא ברכה ושולחן של עץ שמחובר ע"י חשוקי ברזל אין צריך טבילה מפני דאע"ג דמניחין הלחם על השלחן עצמו בלא בקערה מכל מקום דרכם לפרוס מפה על השלחן ואם לפעמים מניחים בלא מפה אין הולכים בכלי אלא אחר רוב תשמישו ואפילו אם נאמר המפה בטלה לגבי השלחן וכאלו ליכא מפה מכל מקום הדף של השלחן שמניחים עליו המאכל יכול להשתמש בו לבדו והחשוקים באים לחברו ברגלים כדי להגביהו ונמצא הברזל תשמיש דתשמיש:

פרק טו

אם נפחת שולי הכלי דבטל בכל תשמיש ועשה לו הגוי שוליים מטס חדש צריך עתה להטבילו בברכה כמו כלי שכולו חדש וכלי חרס המצופה שנשבר לשנים ודבקו הגוי בדבק מטבילו בלא ברכה ועיין אשל אברהם אורח חיים סוף סימן תנ"א וכלי מתכות של ישראל שמצפים אותם בבדיל ע"י גוי אין צריכין טבילה דהצפוי של בדיל לא הוי מעמיד ובטל הוא לגבי הגלי וכתב הפרי חדש שכן המנהג פשוט עיין שם וכן המנהג פה עירנו בגדאד ואף על גב דמשבצות זהב באורח חיים וכן בית לחם יאודה סבירא להו דיטבילם בלא ברכה לא נהגו העולם בכך:

פרק טז

ישראל שקנה כלים לסחורה אסור להשתמש בהם אפילו עראי בלא טבילה אבל אם ישראל אחר שאל כלים אלו ממנו מותר להשתמש בהם בלא טבילה דהמשאיל לא קנאם לצרכו אלא קנאם לסחורה ויש חולקין וסבירא להו דצריך להטביל וכן ראוי להורות ורק אם הם כלי זכוכית או כלים המצוים שקורין פרפור"י (חרס בציפוי מתכת) יש לסמוך על המקילין בשעת הדחק בלבד ועיין בינת אדם ופתחי תשובה והיינו דוקא אם התנה עמו שאם ישברו ישלם לו דמי הקרן שלהם דוקא אבל אם התנה שישלם כפי הערך

שהוא מרויח אז גם בשעת הדחק אין לסמוך על המקילין כי זה חשיב מקח ולא שאלה וכמו שכתב חנוך בית יאודה סימן נ"ב והביאו פתחי תשובה.

פרק יז

ישראל שנתן כסף לאומן גוי לעשות לו ממנו כלי אינו צריך טבילה וזהו דעת מר"ן ז"ל אבל רמ"א ז"ל סבירא להו להטבילו בלא ברכה וכן ראוי להורות. ואם ישראל נתן לישראל כסף בשליחות הגוי לעשות כלי לגוי ונמלך ולקחו ישראל לעצמו אין צריך טבילה דהא לא בא לרשות הגוי ואין שליחות לגוי ועיין פרי תואר סעיף קטן י"ד:

פרק יח

צריך לנקות הכלי מכל לכלוך וחלודה שלא יהיה חציצה וצריך שיבואו המים על הכלי בין מבפנים בין מבחוץ ואם הטבילו דרך פיו אין המים נכנסים בשוליו וכאלו לא טבל והרוצה להטביל כלי שפיו צר ימלאנו מים ויטבילנו, וכלי של איסור שצריך לו הכשר ע"י ליבון או הגעלה יכשירנו תחילה ואח"כ יטבילנו ואם הטבילו קודם הכשר יש פלוגתא בה לכך יחזור ויטבילנו אחר הכשר בלא ברכה .

פרק יט

אם נשתמש בכלי הצריך טבילה קודם שהטבילו אין נאסר המאכל וצריך להטבילו אפילו נשתמש בו כמה פעמים:

מסעי

פתיחה

"והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיותם ואת כל צלמי מסכותם תאבדו ואת כל במותם תשמידו" -- הנה הכתוב הקדים איבוד יושבי הארץ שהם בעלי העבודה זרה קודם איבוד העבודה זרה עצמה, והטעם נראה לי בס"ד להורות לנו שהאדם צריך להתרחק ולהשמר מן המסבב הרעה, יותר מן הרעה עצמה, יען כי כל עוד שהמסבב קיים -- אע"פ שהאדם ביטל העבודה זרה שהיא הרעה -- לא עשה כלום, שבנקל תחזור הרעה. וכן כאן ציוה אותם אל תהיו נבהלים ונחפזים בביאתכם יותר על העבודה זרה עצמה להכריתה תחלה, אלא תחילת הכל תכריתו את עובדיה כי הם המסבבים מציאותם בעולם ולכך אצוה אתכם תחלת הכל "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם" ואח"כ "ואבדתם את כל משכיותם" ותטהר הארץ ותשבו עליה לבטח:

פרק א

עבודה זרה בין של ישראל ובין של נכרי אסורה בהנאה ואפילו אם נשרפה אסור ליהנות בגחלתה ואפרה וכן תשמישי עבודה זרה ונוי שלה ותקרובתה כולם אסורים איזהו גוי ואיזהו תקרובת? הנה כל נרות שמדליקין לפניה וכן בגדים וכלים נאים ששוחטים לפניה

או מלבישים אותה ותולין לה הרי זה נוי והתקרובת הוא כל דבר שכיוצא בו קרב על גבי המזבח כגון בשר ושמנים וסלתות ומים ומלח שהניחו לפניה לשם תקרובת נאסר מיד אבל דבר שאין מקריבין ממנה על גבי המזבח כגון בשר חיה ועוף אינו נאסר במה דברים אמורים במניח לפניה אבל אם שחט לפניה אפילו חיה ועוף שאין קרבין על גבי המזבח נאסר בכלל תקרובת ואפילו אם שחט חגב לפניה נאסר ואע"פ שאין עבודתם בכך:

פרק ב

בזמן הזה כל הצורות הנמצאים בין בכפרים בין בכרכים אם ניכר הדבר שנעשו לשם עבודה זרה אסורים וכן צורת שתי וערב שמעמידין בבית כנסיה שלהם בפנים דינו כעבודה זרה ממש שהרי מכבדין אותם וכן כל שתי וערב שמניחין בכל מקום, אם מכבדין אותם, שלוקחין הכובע ומשתחוין להם דינם כעבודה זרה ממש אבל צורת שתי וערב שתולין על הצואר וכיוצא אלו נעשין לזכרון ולא נקראו צלם ואין להם דין עבודה זרה ועיין חוכמת אדם כלל פ"ז סעיף א' יעוין שם:

פרק ג

בזמן הקודם היו אדוקים בעבודה זרה והיו חוקקים צורת עבודה זרה על כלי תשמישם והיו עובדים לאותם הצורות ולכן כלים המכובדים של זמן הקודם כגון מיני תכשיטין ובגדי משי ורקמה שנמצא עליהם צורות, סתמן הרי אלו נעשו לשם עבודה זרה ואסורין בהנאה ורק אם ידוע לנו שלא נעשו לשם עבודה זרה מותרים אבל כלים המבוזים כגון שתשמישן באכילה ושתיה אם נמצאו עליהם צורות סתמן שלא נעשו לשם עבודה זרה ולא היו עובדין דאע"פ דאותה צורה נעבדת כיון שהיא על כלים מבוזים ודאי לא היו עובדין אותם וכן צורות הנמצאים על המטבעות חזקתם שלא נעשו לשם עבודה זרה ומותרים וכל כלים שהם ספק אם נחשבים מבוזין או מכובדים אם נמצא עליהם צורה שנעבדה הרי אלו אסורים מספק ויש מחמירין יותר וסבירא להו כל שידוע שאותה הצורה נעבדת אע"פ שהיא נמצאת על כלים המבוזים אסור, ורק אם יש ספק בצורה דלא ידעינן אם עובדין לאותה צורה או לאו אז הדין הוא אם נמצאת על המכובדין אסורה מספק ואם נמצאת על המבוזין מותרת:

וכל זה על הנמצא מימים קדמונים שהיו אדוקים בעבודה זרה אבל בזמן הזה אין אדוקים בעבודה זרה ולכן צורת שתי וערב שיש להם בזמן הזה אע"פ דכתבנו לעיל דאותם צורות שתי וערב שמניחים אותם בפנים דמכבדין אותם ומשתחוים להם דדינם כעבודה זרה ממש מכל מקום צורת שתי וערב שעושים על הכלים וכן צורת אשה מניקה ובנה אע"פ שעושים אותם על כלים מכובדים כגון תכשיטין וכיוצא אין עושין אותם אלא לנוי ולזכרו

ואין משתחוים להם ולכן מותרים בהנאה אבל אסור לישראל להשהותן אצלו אם הם בולטין ועיין חוכמת אדם כלל פ"א סעיף ב' יעוין שם:

פרק ד

אע"פ שכתבנו צורת שתי וערב שתולין על הצואר נעשו לזכרון בעלמא ואין להם דין עבודה זרה ומותרים מכל מקום צורת שתי וערב שתולין הכמרים על בגדיהם או על צוארם יש להחמיר ועיין חוכמת אדם סעיף א':

פרק ה

מצוה על כל ישראל המוצא עבודה זרה שיבערנה ויאבדנה ולפעמים ימצא חתיכות של נחושת או כסף וזהב או אבן וכיוצא ויש עליהם צורות ישנות וקורין אותם אנתיכה (אנטיקה, עתקיה), אם ניכר בה סימן שנעשית לזכרון מכוח הכתיבה שנמצאת עליה לית לן בה, אבל אם ניכר בה איזה סימן שלא נעשית לזכרון אלא היא עבודה זרה חייב כל ישראל הבאה לידו לבערה ולאבדה מן העולם ובערי אינדיא (הודו) גם בזמן הזה ימצא שם עובדי עבודה זרה שעובדים לעץ ואבן וחייב כל ישראל שתבוא לידו עבודה זרה שלהם לבערה ולאבדה:

פרק ו

כיצד מבערה שוחק וזורה לרוח או לים או זורק אותה לים אפילו בלא שחיקה דזה הוא איבודה דאין חשש שימצאנה אחר והוא הדין למשמשיה ונויה שצריך לאבדם באופן זה, שנאמר אבד תאבדון והלוקחה לביתו עובר משום לא תביא תועבה אל ביתך, אפילו מכניסה לפי שעה:

פרק ז

אם באים לקנות מישראל דבר לצורך השתי וערב או בשביל נוי שלו אסור למכור להם וכן הוא הדין אם קונין ממנו דבר לעשותו לכבוד השתי וערב שמונח בבית כניסתם בפנים, הן זכוכית וצבע הן נרות וכיוצא - אסור למכור להם ואף על גב דיש אומרים אם אפשר להם לקנות זה מאחר מותר למכור להם - ראוי להחמיר בכל גוונא והנזהר בזה ישאר ברכה מאת ה' בעולם שכולו טוב:

פרק ח

אסור לישראל ללבוש בגדים שיש בהם שתי וערב באריגה שהם בולטים אבל אם אין בולט מותר וכן אסור לעשות בציור וכיור שבביתו צורת שתי וערב הן בעצים של דלתות ושל כותלים ותקרה הן בבנין האבנים אם הוא בולט, והיינו דוקא דארבעה ראשים של השתי וערב הם מבודלים בפני עצמם בבליטה שלהם, ואינם מחוברים ונכנסים בדבר

אחר, אבל אם ראשי השתי וערב נכנסים בחלקים אחרים ושוים עמהם שאינם בולטים ויוצאים עליהם מותר ואין בזה חשש:

פרק ט

כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וכו', וקבלו חז"ל דהזהיר הכתוב שלא לצייר צורת ארבעה פנים שבמרכבה בהדי הדדי דהיינו פני שור ואדם ואריה ונשר לחיה אחת דוגמת חיות הקודש אע"פ שעושה אותם לנוי בעלמא וכן צורת אדם אסור לצייר אפילו לבדו ואין עמו שאר צורות שבמרכבה ואפילו עושה אותו לנוי בעלמא ואפילו אינו עושה לעצמו אלא בשביל נכרי נמי אסור וכשם שאסור לעשותן כך אסור לומר לנכרי לעשותם דאמירה לנכרי שבות. ואם הנכרי עשה אותה מאליו לישראל אסור לישראל להשהותם אצלו:

במה דברים אמורים בצורה בולטת אבל בשוקעת מותר ומכל מקום נכון להחמיר גם בשוקעת, לחוש לסברת הרמב"ן והר"ן ז"ל דאסרי בשוקעת, אך פשט המנהג להתיר בשוקעת ואין למחות בזה וצורה הנעשית בצבע עב, נראה בה בליטה ואסור אבל צבע קל כמו דיו על הניר לית לן בה. ודע כי בזמן הזה לוקחים צורת האדם כמו שהיא ע"י המאכינה (מכונה) החדשה הנעשית באירופ"א שקורי פותוגרא"ף (תצלום) וזו עדיפה מצבע קל על נייר שאין בה בליטה אפלו משהו ונתפשטה מלאכה זו בכל העולם ודשו בה רבים ואע"ג דגם בזה יש מידת חסידות מכל מקום אם יש צורך גדול בדבר יקחו צורת ההפנים בלבד בלא ידים ורגלים ואז גם אדם חשוב אין לו לחוש בכך ומעשה שלקחו צורת חכמים במלאכה זו צורת הפנים בלבד ואמרתי לאחד אין לו להרהר בזה כיון דלא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש, וכל שכן היכא דהיה צורך גדול בכך:

פרק י

צורת האדם דאסור בבולטת היינו אפילו שהוא אינו שלם אלא מצד הפנים ואין בו צד האחור דאפילו דאין עשוי כל הגוף שלם פנים ואחור נמי אסור אבל אם צד הפנים עצמו אינו שלם שאין בו אלא רק צורת הראש בלבד ואין בו ידים ורגלים מותר אפילו בבולט וכן אם הוא חצי גוף כאדם השוכב על צידו שאין בו אלא עין אחת ואוזן אחת וחצי חוטם ויד אחת ורגל אחת מותר אפיו בולט ויש חולקין ואוסרין בכל גוונא בבולט וכיון שהוא איסור תורה יש להחמיר כסברת האוסרין:

פרק יא

עכו"ם העושה משתה לנשואי בנו או בתו ומזמין ליהודים לאכול עמו אע"פ שהיהודים אוכלים משלהם והמשמשין גם כן משלהם עם כל זה אסור דכתיב וקרא לך ואכלת מזבחו למד אם קראך והזמינך לאכילה אע"פ שאכלת משלך נחשב לך אכלת מזבחו

ואפילו מיחד חדר מיוחד ליהודים לבדם אסור מיהו זה אינו אלא אם מזמינו לסעודה של משתה ושמחה שעורך שולחן עם פירות ושכר אבל אם אין הגוי מביא אלא רק כוס של קהוו"י (קפה) וחתיכת מתוק כדרך שמביאין להבאים לעשות וזית"א (ביקור נימוסין) לית לן בה וגם עוד אינו אסור אלא הזמנה של משתה נשואין בנו או בתו אבל בלאו הכי מותר מיהו כל שעושה הסעודה תוך שלשים יום קודם נשואין וכן תוך שלשים יום אחר נשואים אסור ואילו הזמינו בסתם אסור אבל אחר שלשים יום, אם אמר לו בפירוש שמזמינו בשביל הנשואין אסור ואם בסתם שרי:

פרק יב

אין מוסרין תינוק ישראל לגוי ללמדו ספר וללמדו אומנות אפילו במקום דאין לחוש לשפיכות דמים כי יש לחוש שמא ימשך אחר מינות ועוד יש לחוש למשכב זכור ואע"פ שאמרו על תינוק דמשמע שעודנו קטן שלא הגיע לגדלות של י"ג שנה ויום אחד עם כל צריך להזהר כל היכא דעדיין אין לו חתימת זקן:

פרק יג

אין הולכין בחוקות הגוים ולא מדמין להם וכל בגד המיוחד לגוים ופרשו היהודים ממנו מחמת צניעות או דבר אחר הרי זה אסור ליהודים ללבוש כמוהו כי כיון שנתייחד להם מפני גויותן ופרשו היהודים ממנו מפני יהדותן אז כשלובשים אותו היהודים נראה כמודה להם ונמשך אחריהם, וכן צריך שלא יעשה כמעשים המיוחדים להם כגון מנהגם שנוהגים לקנח את האבר בכותל אחר ההשתנה וכן מנהגם בסדר הרחיצה שרוחצים במים קודם תפילתם להניח מים במקומות הידועים להם שיש להם חוק בדברים אלו וכל כיוצא בזה:

פרק יד

לא יגדל ציצת ראשו כציצת ראשם ולא יגלה ראשו כמו גלוח שלהם ולכן לא יגלח אמצע הראש ולהניח מן הצדדין מסביב בלא גלוח או יגלח מן הצדדין ויניח האמצע בלא גלוח כי כל זה היתה חוקות העכו"ם מזמן קדמון ועיין בספר עראמה בפירוש הרמב"ם ז"ל:

פרק טו

מחוקות הגוים להצטער על מתיהם עד שתולשין שערם ושורטין בבשרם ואם ישראל עושה כן הרי זה לוקה משום ושרט לנפש וצריך להזהיר הנשים בזה שלא יתלשו שערה מתוך צערם על המת ובשני שערות חייב משום קרחה ובשיער אחד איכא איסור תורה שגם הנשים מוזהרות על זה וכן מוזהרות בשרט ששורטין בבשרם מחמת צערם על המת ואע"ג שחיוב מלקות ליכא אלא בשורט על מת מכל מקום איסורא איכא אפילו בשורט על שאר מיני צער וכנזכר בשולחן ערוך סימן ק"פ ועוד מחוקותיהם הוא ששורטים

בבשרם וממלאים השרט במין צבע או בדיו או שצובע תחלה ואח"כ שורט, וישראל העושה כן חייב מלקות דכתיב וכתובת קעקע וכו' ומכל מקום מותר ליתן אפר מקלה על המכה לרפואה אע"פ שנשאר הרושם דמכתו מוכחת עליו שאינו עושה משום חוקות הגוים וכנזכר בשולחן ערוך:

פרק טז

אין מנחשין בניחושין דגוים שנאמר לא תנחשו כגון אלו שאומרים הואיל ונפלה פתו מפיו או מקלו מידו איננו הולך למקום פלוני היום, שלא יצליח וכן כיוצא מדברי שטות כאלה, וכן האומרים שחטו תרנגולת זו שקרא כתרנגול ויש אומרים דוקא לומר כן בפירוש אסור אבל לשחוט בסתם מותר ויש אומרים דאפילו לומר בפירוש מותר דגורסין בגמרא בזה אין בו דרכי האמורי והמקל לשחוט בסתם יש לו על מה לסמוך והבוטח בה' חסד יסובבנו:

ואתחנן

פתיחה

"ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה וצדקה תהיה לנו וכו'" נראה לי בס"ד אמרו רבותינו ז"ל "השמש נקראת יום". גם ידוע מה שאמרו חכמי הטבע כי מהלך השמש ממזרח למערב הוא נגדיי אליה ורק היא הולכת לקיים רצון הבורא שגזר עליה מהלך זה ואע"פ שהוא נגדיי לטבעה, וכתבו כן הוא דרכן ומהלכן של צדיקים במעשה המצות שאע"פ שהם נגדיים אל טבע חומר האנושי עם כל זה הם עושים בשמחה המצות כדי לעשות רצון הבורא ונמצא הם דוגמת השמש. ולכך כתיב "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". וזה שאמר "ויצונו ה' לעושת את כל החוקים וכו'" בשביל "לטוב לנו כל הימים לחיותנו" חיות הנפש וטובת הנפש. ועסקינו בהם מצד הגוף דומה "כהיום הזה" הוא השמש הנקרא יום שהוא מהלכו ועסקו נגדיי אל טבעו, כן גופינו בעסק זה של החוקים הוא נגדיי אל טבעו ומחמת כן "וצדקה לנו" רוצה לומר קבלת שכר הנקרא בשם צדקה יהיה לנו על המצות מאחר שאנחנו עוסקים בדבר שהוא נגדיי אל טבעינו על כן יש לנו יתרון שראוי לקבל שכר:

ובאופן אחר נראה לי בס"ד אומרו "לחיותינו כהיום הזה" כי בחורף שהוא בתחילת השנה היום מלוה שעות ללילה, כי בזמן החורף הלילות ארוכים והימים קצרים. ובימי הקיץ משלמין ופורעין הלילות לימים שעות שהלוו להם בחורף. והלואה זו היא לצורך, כי "לא אברי לילה אלא לגרסא" (עירובין סה, א) ובחורף יוכל האדם ללמוד תורה בלילה

לכן מלוה היום ללילה כמה שעות, כדי שירבה בהם האדם תורה כי זה העסק של התורה הוא מלאכת הלילה דלא אברי לילה אלא לגרסא. אבל בקיץ קשה הלימוד של התורה בלילה מחמת החום אז הלילה פורע ליום מה שהלוהו. ונמצא הלילה לוה מן היום לצורכו כאדם שלוה מחבירו מעות להתעסק בהם בשביל הרוחתו. והנה ימי השנה זמן החורף שלה הוא קודם זמן הקיץ. ואע"פ שהיום מקדים בחורף להלוות ללילה ואינו נפרע ממנו אלא בקיץ במחצית השני של השנה -- עם כל זה אין היום לוקח רבית על אשר הלוה לילה, שאינו לוקח בקיץ שעות יותר משעות שהלוה בחורף אלא לוקח מה שנתן דוקא. ומזה ילמוד האדם מוסר שגם הוא יתנהג בצדקה זו שעושה היום עם הלילה להלוות לה בחנם, כן הוא ילוה לחבירו בחנם בלא רבית:

והנה הקב"ה צונו בכלל המצות בצדקה שיתן העשיר לעני בלא כסופא ואנחנו נלמוד להזדרז במצוה זו מן השמש שנקרא יום שעושה צדקה עם הירח שהיא דלה ונותנת לה אורה להאיר. ומעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה כדי שלא תכסיף, וגם אנחנו נתנהג בכך זה עם זה. ועוד צונו השי"ת בכלל המצות במצות גמילות חסדים להלוות האדם לחבירו חנם בלא רבית דכתיב "אם כסף תלוה את עמי וכו' לא תשימון עליו נשך" ואנחנו נלמוד להזדרז במצוה זו מן הימים שהם מלוים ללילות בחנם בלא רבית:

והנה ידוע מה שכתב רבינו האר"י ז"ל ע"פ "וצדקתו עומדת לעד" דרושם אור נעשה על האדם ממצות הצדקה וגמילות חסדים, נשאר קיים ואינו עובר, וכנזכר בשער הפסוקים עיין שם. ולפי זה מצות צדקה ומצות גמילות חסדים יצדק עליהם לשון "אלה" שהוא מורה על דבר קיים ועומד בעין. וזה שאמר "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה" הם מצות צדקה ומצות גמילות חסדים ד"אם כסף תלוה את עמי וכו'" שיצדק עליהם לשון "אלה" מפני שהם קיימים ועומדים בעין כמו שכתוב "צדקתו עומדת לעד". גם אמר עליהם "כל", כי אמרו רבותינו ז"ל מצות צדקה שקולה כנגד כל המצות והם לטוב לנו "כל הימים", שבקיום שלהם יש טובה לבני אדם בעולם הזה שהוא "לחיותינו" כמו שכתוב "וחי אחיך עמך", הנה אנחנו צריכים להזדרז לדמות עצמינו בהם "כהיום הזה" שנדמה לשמש שנקרא יום שהוא עושה צדקה עם ירח בלא כסופה. ונדמה גם כן ליום ממש כמשמעותו שהוא מלוה שעות ללילה בחורף בחנם בלא רבית. וצדקה זו הנמצאת אצל השמש הנקראת יום וצדקה נמצאת אצל יום ממש בהלואה צריך ש"תהיה לנו", כלומר תמצא אתנו גם אנחנו נתנהג כזאת במצות הצדקה ובמצות הגמילות חסדים, "כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה'...כאשר צונו", רוצה לומר שניתן הצדקה לעני בלא כסופא ונלוה לאחינו בלא רבית כאמור.

פרק א
צריך ליזהר בריבית וכמה לאוין נאמרו בו שהמלוה עובר בששה לאוין:

פרק ב
והלוה עובר בשלשה לאוין

פרק ג
והערב והעדים והסופר עוברים בשני לאוין:

פרק ד
והסרסור וכל המסייע בדבר או המורה מקום ללות או להלוות עוברים בלאו דלפני עור וכו':

פרק ה
אע"פ שאם לא ילוה המלוה הזה ללוה זה, ילך הלוה הזה וילוה מישראל אחר אפילו הכי עובר המלוה בלפני עור והלוה גם כן עובר, אע"פ דאם לא היה לוה הוא מזה הישראל היה לוה ממנו ישראל אחר אבל הערב והעדים והסופר אינם עוברים בלפני עור אלא דוקא בעני שאלולי הם לא היה זה המלוה מלוה לזה, אבל אם גם בלעדם היה מלוה אותו אינם עוברים בלפני עור ורק עוברים על לא תשימון עליו נשך ואע"ג דאין עוברים בלאו דלפני עור הרי הם מחזיקים ידי עוברי עבירה דיש בזה איסורא דרבנן והסרסור וכל מי שמסייע בדבר אין בידם אלא איסור דרבנן דמחזיקין ביד עוברי עבירה:

פרק ו
גם ברבית דרבנן רמו רבנן על המלוה כל איסורי לאוין הנזכר לעיל אבל על הלוה לא רמו רבנן אלא רק איסור לאו דלפני עור ויש אומרים דגם העדים אין עוברים ברבית דרבנן אלא רק על איסור דלפני עור ועיין חות דעת בחידושים:

פרק ז
מן התורה מותר להלוות לנכרי בריבית וללות מהם דכתיב לנכרי תשיך ובזמן התנאים אסרו חז"ל להלוות להם כדי שלא ילמוד ממעשיהם ולא התירו אלא כדי חייו ואח"כ חזרו החכמים ז"ל והתירו הלואה לנכרי בריבית לגמרי אפילו יותר מכדי חייו כדין של תורה וכל ישראל שמלוה מעותיו לישראל ברבית ותולה אותם בנוי שאומר של גוי הם הקב"ה יפרע ממנו:

פרק ח
מומר שיצא מן הכלל מותר להלוות לו ברבית אבל אסור ללוות ממנו בריבית מיהו אם זה המומר הוא נכנס בדת ישמעאל שמודין ביחוד ואין להם שיתוף אז גם להלוות לו בריבית אסור וכן הקראים אסור להלוותם בריבית וכל שכן דאסור ללות מהם:

פרק ט

מן התורה אין הריבית אסור אלא דרך הלואה ורבותינו ז"ל עשו הרחקה משמרת לדבר ואמרו כללא דריביתא כל שהוא אגר נטר אסור פירוש כל שמרויח בשביל המתנת מעותיו אסור בין שבא לו החוב בדרך הלואה בין בדרך מקח וממכר בין דרך שכירות בין דרך מלאכה בין ריבית מוקדמת שמקדים הריבית קודם ההלואה בין ריבית מאוחרת דלאחר שהחזיר לו מעות שהלוה לו נותן לו ריבית ואע"פ שלא קצץ עמו בשעת הלואה כלום אלא אחר שזה תבע ממנו המעות שנושה בו נתן לו ריבית כדי שירחיב לו הזמן ואפילו שחוב זה לא היה עיקרו הלואה אלא של מקח וממכר וכיוצא בכל זה אסרו רבותינו ז"ל הרבית:

פרק י

אפילו אם מלוה ראובן מעות לשמעון ואינו קוצץ עמו הריבית אלא מלוהו בענין שאם ירויח יתן לו ריוח ואם יפסיד יהיה ההפסד כולו על הלוה ונמצא שהמלוה קרוב לשכר ורחוק מהפסד גם בזה אסרו חז"ל:

פרק יא

לא יאמר ראובן לשמעון הלויני היום ואח"כ גם אני אלוה לך ואפילו אם ראובן לוה משמעון סתם ולא אמר לו כלום ואח"כ חוזר ראובן ומלוה לשמעון ואומר לו אני מלוה לך בשביל שהלויתני מקודם אסור אלא ילוו זה מזה בסתם באין אומר ואין דברים:

פרק יב

לוה בסתם ופרעו ואח"כ שגר לו הלוה דורון בשביל שהלוהו זו רבית מאוחרת ואסורה מדרבנן מיהו דבר מועט שרי כיון דאינו מפרש ששולח לו בשביל שהלוהו ויש מתירין אפילו בדבר מרובה אם שולח לו הדורון אחר שעברו ימים הרבה מעת הפרעון ויש מתירין באופן זה אע"פ שהלוה מתכוין בלבו לשלוח הדורון בשביל ההלואה שהלוהו עם כל זה כיון שעברו ימים הרבה אחר הפרעון ואינו מפרש בפיו כלום מותר ועיין בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן סעיף ז' ועיין חוכמת אדם ושאר אחרונים:

פרק יג

אם בעת הפרעון שהוא פורע לו מוסיף לו יותר מן סך שהלוהו אפילו מוסיף לו דבר מועט ואפילו שאינו מפרש כלום אסור מדברי סופרים במה דברים אמורים? כשהוא חייב לו מעות בתורת הלואה ובא עתה לפרוע לו מעות שהלוהו אבל אם ראובן נתן לשמעון על סחורה כגון שנתן לו מעות כדי לתת לו חיטין וכיוצא כנגד המעות ועתה כשבא שמעון לפרוע לראובן החיטין הוסיף לו חיטין יותר מכנגד מעותיו מותר דאמרינן אוזלי קא מיזל גביה כלומר מוכר לו הסחורה יור בזול ממה שהתנה עמו ומיהו אם

מוסיף לו הרבה שניכר בודאי שמוסיף לו בשביל שהמתין לו בפרעון הסחורה אע"פ שהוא קיבל המעות בתורת מכר, הרי זה חשיב כמפרש ואסור לקבל ממנו התוספת שהוסיף לו ועיין בשולחן ערוך לרבנו זלמן סעיף ח':

פרק יד

אם מכר ראובן סחורה לשמעון בהקפה על זמן ידוע ועבר זמן הפרעון שלא פרע לו בזמנו ואח"כ בעת שפרע לו הוסיף לו יותר אע"פ שנתן בסתם שאינו מזכיר שנותן בשביל עכבת המעות שנתעכבו אצלו אסור אע"פ דמעות אלו הם דמי סחורה יען דהכא ליכא למימר אוזלי קא מיזל גביה ועוד כיון שזקף עליו דמי הסחורה יש לזה דין מלוה ועיין חוכמת אדם:

פרק טו

אם הלוה בעל מלאכה ועושה למלוה מלאכה בזול יותר מלשאר אדם כדי שירויח לו הזמן הרי זה ריבית של תורה ואם כבר הרויח לו הזמן ואינו תובעו ואחר זה עושה לו בזול הרי זה דבק ריבית ואסור מדרבנן:

פרק טז

אסור להקדים שכר מלאכה לאומן כדי שיעשה לו בזול, מפני שנראה כמלווה לו היום כדי שיוזיל בשכרו: כיון שהאומן יכול לחזור בו, מן הדין, שלא לעשות המלאכה לבעל הבית, והמעות שקבל מבעל הבית הם חוב עליו, והרי זה כהלואה ואסור: אבל אם בעת שמקדים לו השכר הוא מתחיל לעסוק באותה מלאכה, מותר, מפני דנכר הדבר דאלו המעות הם דמי השכירות, ולא נראית כהלוואה.

פרק יז

ראובן שיש לו חצר ורוצה להשכיר לשמעון לשנה או שנתים מותר להוזיל השכירות כדי לקבל עתה דמי השכירות ולא עוד אלא מותר נמי לומר לשמעון אם תתן לי השכירות עתה אני משכירו בעשר ואם לאחר זמן אני משכירו לך בשנים עשרה יען כי השכירות דינה הוא דאינה משתלמת אלא לבסוף נמצא סכום שיפרע לבסוף זהו שוויה של שכירות החצר וכשפורע לו עכשיו עשר מוזיל הוא לו בשבי הקדמתה במה דברים אמורים? כשאומר לו קודם שיקנה השכירות באחד מדרכי ההקנאות אבל אם כבר גמר עמו ערך שכירות החצר בעשרה שיפרע לו עתה במזומן ונתן לו שטר ההקנאה שאין בעל החצר יוכל לחזור בו ולא השוכר ואחר שהקנה השוכר כפי הדין בערך העשר אומר לו תמתין בעד השכירות לאחר זמן ואשלם לך י"ב הרי זה אסור דזה התוספת הוי ריבית גמורה:

פרק יח

אם ראובן מכר סחורה לשמעו בעשרה על מנת שיתן לו הדמים מיד אסור להוסיף אח"כ על המקח ולומר אמתין לך עד עשרה חדשים ותתן לי י"ב בדמי הסחורה וריבית גמורה היא זו ואפילו קודם שנגמר המקח, אסור מדברי סופרים לומר המוכר: אם תקנה במעות מדודים לאלתר אמכור בעשר ואם לאחר י"ב חדשים אמכור בי"ב יען כיון שאמר אם ישלם לאלתר ימכור בעשרה נמצא דמי הסחורה ההיא עשרה ואם אח"כ יקחנה בי"ב בשביל שממתין לו י"ב חודש הרי זה ריבית דרבנן:

פרק יט

כל סחורה ששומתה ידועה שהיא נמכרת בעשרה במעות מדודים אסור למכרה בסך יותר בהקפה מיהו בזמן הזה נוהגים העולם למכור כל מין סחורה בהקפה בסך יותר יען כי אע"פ שיש לה שער ידוע בשוק באותה העיר שהיא נמכר בעשר במעות מדודים וזה מוכרה בי"ב בהקפה אין זה נקרא שער ידוע יען כי אפשר שבזו השעה שהוא מוכר שוה עשר בי"ב בהקפה, יבא ידיעה מערי אירופא שנתחדש איזה דבר הנוגע לאותו המין ועלה השער שאז גם בעיר זו יעלה השער ותהיה שווה י"ב במעות מדודים וכל שכן אחר שנתחדש התילגרא"ף בעולם. ולכן נהגו היתר בכל מיני סחורות למכור דבר ששוה עשר במדודים בי"ב בהקפה והסיבות אשר יסבבו עליית השער במיני הסחורות הם מצויים בזמן הזה וקרובים להיות יותר מאותו הטעם שכתב ראבי"ה ז"ל שוא משום דלפעמים באים שרים ויחמדו המעילים לקנותם ביותר משוויום וכמו שכתב ב"שלטי הגבורים" בפרק איזהו נשך עיין שם. וכן סמך על זה הרב מהר"י הלוי ז"ל כלל וא"ו סימן נ"א דף ק"ג ע"א ועיין מה שכתב הרב הכנסת הגדולה ז"ל סימן קע"ג הגהת הטור אות ז' יעויין שם:

פרק כ

אם מכר סחורה בי"ב בהקפה לזמן י"ב חדשים ונגמר המקח בזה וקנאו הלוקח ונעשה שלו אז מותר למכור לומר ללוקח אם רצונך תן לי עתה מעות מדודים ואנכה לך עשרה למאה או י"ב למאה מן המקח ואם הלוקח לא רצה בכך אלא אמר אני אשלם י"ב בזמן הפרעון כאשר קניתי אין בכך כלום ומותר למוכר לקבל ממנו י"ב בזמן הפרעון אע"פ שאמר לו שהוא מרוצה לקבל פחות מי"ב אם יתן לו מעות מדודים מפני שאלו הדברים אמר המוכר אחר שנגמר המקח ונעשו הי"ב חוב על הלוקח:

פרק כא

יש מתנים בתחילת המקח שמוכרים בהקפה לכמה חדשים שכל זמן שיהיה ללוקח מעות יביאם למוכר וינכה לו מן הדמים אחד למאה בעד כל חדש הרי זה אסור דהוי

לה כמפרש אם מעכשיו הרי הוא לך בעשר סלעים ואם לגורן בי"ב דקימא לן דאסור, כן כתב מהר"ש אבוהב ז"ל בספר הזכרונות והביאו הכנסת הגדולה סימן קמ"ג הגהת הטור אות ט"ו יעויין שם: והנה כי כן אם המוכר מכר סחורה בי"ב לזמן י"ב חדשים והתנאי היה ביניהם גמר המקח דמעתה ומעכשיו כל זמן שיביא הלוקח המעות ינכה לו המוכר מן הדמים אחד למאה בעד כל חדש וזה הלוקח לא הביא המעות קודם הזמן כלל אלא הביאם אחר שנשלם זמן י"ב חדש הנה שורת הדי נותנת לדעת הרב מהר"ש אבוהב ז"ל הנזכר לעיל, שצריך המכר לנכות מדמי המקח י"ב למאה יען כי כפי התנאי הנזכר אם היה הלוקח מביא הדמים לאלתר היה מנכה לו י"ב למאה ונמצא המוכר גילה דעתו שהוא מרוצה למכור הסחורה ההיא במעות מדודים בחסרון י"ב למאה מן הסך שמקבל עתה ואיך יקבל עתה סך על זה שנמצא מקבל היתרון בשביל הזמן?

פרק כב

אם מכר בי"ב לזמן י"ב חדשים והתנה עם הלוקח שמחויב להביא המעות אחר שני חדשים ואז הוא ינכה לו מדמי המקח עשרה למאה הנה בודאי אם הלוקח הביא המעות כפי התנאי אי בזה חשש יען כי בזה התנאי שעשה המוכר נתברר שהוא מרוצה למכור סחורה זה פחות עשרה למאה מן הערך שהיה ביניהם וכך הוא קבל באמת את דמי המקח פחות עשרה למאה: ברם מה שיש לכאורה לאסור באופן זה הוא בהיכא דהלוקח לא הביא דמי המקח אחר שני חדשים אלא נשאר אצלו עד סוף י"ב חדש דלכאורה נראה דאסור למוכר לקבל ממנו י"ב אלא צריך לנכות לו עשרה למאה מדמי המקח מיהו ראיתי להגאון מהרשד"ם ז"ל ביורה דעה סימן ס"ט, שהביא נדון כזה והעלה מאחר שנעשה הדבר ע"י תנאי והיה אפשר לקימו ולא קימו אם כן נתבטל המקח ונמצא שלבסוף קונה הלוקח את המקח מחדש ואז המוכר יוכל ליקח ממנו י"ב דהוי כמוכר במעות מדודים בי"ב יעויין שם טעמו ונימוקו עמו ונראה שגם מהר"ש גאון ז"ל במשפטים ישרים סימן ס"ט הסכים עמו בעיקר הדין ומה שתמה עליו ומה שרצה ליישב דבריו העירותי עליו בסה"ק מקבציאל ושם המלצתי בעד המהרשד"ם ז"ל באופן אחר ואיך שיהיה בעיקר יש לסמוך על מהרשד"ם ז"ל להתיר בזה ועל אותו אופן שאסרנו בסעיף הקודם הנה שם בסה"ק מקבציאל עשיתי תקנה שני אופנים להתיר הדבר:

פרק כג

ראובן יש לו חוב על שמעון מאה דנרים לזמן שלשה חדשים מותר לומר לשמעון תפחות מן החוב שלשה דנרים ותתן לי תשעים ושבע דנרים היום והפטר! ואין בזה שום איסור כלל:

פרק כד

ראובן שיש לו מלוה על פה לזמן על שמעון מותר למכור החוב ללוי בפחות כדי שיקבל המעות מלוי אך צריך לזכות לוי בחוב זה במעמד שלשתן דאין חוב בע"פ נקנה אלא במעמד שלשתן שיאמר ראובן לשמעון בפני לוי תן ללוי חוב פלוני שיש לי אצלך ואם לא תקנהו במעמד שלשתן לא קנה לוי ואז המעות שנתן לוי לראובן הם חשיבי הלואה ולא דמי מכר הם ולהכי, הרווחת הפחת שלוי נותן תשעים ושבע ולוקח מאה הוי ריבית ואסור: במה דברים אמורים? בחוב שיש לישראל על ישראל אבל אם החוב שיש לישראל על הנכרי אינו נקנה במעמד שלשתן כיצד יעשה יאמר הקונה למוכר אתה תמחול לנכרי ותפטרהו מכל וכל בעד מעות אלו שאני נותן לך ובמעות אלו אני קונה ממך כל מה שאני יכול להוציא מן הנכרי ואז אע"ג דאין החוב הזה אשר על נכרי נקנה לישראל מכל מקום הרי נסתלק ממנו ישראל המוכר בתורת מחילה ואין ישראל הקונה נוטל כלום משל ישראל המוכר ובלבד שלא יהיה ישראל המוכר ערב להקונה אפילו בעד הקרן לבדו אלא תהיה כל אחריות החוב על הקונה ואין על המוכר כלום וכנזכר בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן סעיף ס"ט יעויין שם:

פרק כה

ישראל שיש לו שטר חוב על ישראל חבירו במאה דינרים לזמן שני חדשים או יותר ורוצה למכרו ישראל אחר בפחות כדי לקבל המעות מיד צריך שימכרנו לו בכתיבה ומסרה דהיינו שיכתוב על גוף השטר או בשטר אחר איך מכרתי לפלוני בן פלוני שטר חוב זה איהו וכל שעבודא דאית ביה כתקנת חז"ל ומסרתי לו השטר ואמרתי לו קני לך האי שטרא וכל שעבודא דאית ביה וכן יעשהה ממש שימסור לו השטר ויאמר לו קני לך האי שטרא וכל שעבודא דאית ביה ועל ידי כך נקנה החוב שבשטר לישראל הקונה ומותר לו להרויח הפחת שפוחת מן החוב וכל זה בשטר שיש לישראל על ישראל אבל שטר חוב שיש לישראל על הגוי אי אפשר למכרו בדרך זה שאין החוב אשר על הנכרי נקנה בשום קנין ותקנתו לעשות באופן שכתבנו בסעיף קודם:

פרק כו

אע"ג דאין השטר נקנה אלא בכתיבה ומסירה כאמור לעיל מכל מקום בזמן הזה שטר שקורין כמבייאל"ה (שטר למוכ"ז, לפקודת מציג השטר) שכתוב בו אני מחוייב לאמר בפני פלוני סך כך וכך ויכתוב בו הזמן וגם יכתוב בו שם העיר שהוא כותב וחותם בה וגם יכתוב שהסך הזה הגיע לידו במדודים או בחשבון או דמי סחורה הנה לשטר זה קורין אותו כמבייאל"ה. וכיון דנעשה באופן הנזכר שאמרנו אז זה נמכר בדינא דמלכותא כמנהג הסוחרים מזה לזה ע"י כתיבה זו שקרוין גירו (הסבה) דהיינו שזה ראובן אשר

שמעון נתחייב לו בשטר כסך הכתוב בו יכתוב הוא על גוף השטר נוסח זה וענן"א תדפ"ע לאמ"ר (=נא לשלם לפקודת) יהודה בן יעקב סך הכתוב בשטר זה וכתיבה זו קורין אותה גירו ותספיק בדינא דמלכותא כמנהג הסוחרים שיהיה נקנה שטר הכמבייאל"ה הזה מאחד לאחד על דרך זו ומאחר דקימא לן בענינים כאלה דינא דמלכותא דינא לכן גם בדיננו נקנה שטר הכמבייאל"ה בדרך זה ואין צריך כתיבה ומסירה ומהני גם לעני איסור ריבית וכנזכר בפוסקים ז"ל וכלן גם אם יהיה שטר כמבייאל"ה זה לישראל על הנכרי יוכל למכרו לישראל בדרך כתיבה זו הנזכרת לעיל שקורין גירו:

פרק כז

הא דאמרנו דמותר לישראל למכור שטר חוב שיש לו על חבירו בכתיבה ומסירה בפחות כדי לקבל המעות מיד היינו דוקא אם תהיה אחריות החוב על הקונה דהיינו שאם העני הלוה ואין לו לשלם לא יוכל הקונה לתבוע מן המוכר כלום אבל אם אחריות זו על המוכר שאם העני הלוה יתבע הקונה את המוכר לשלם - אסור לקנות בפחות למסור תשעים ושבע בעד מאה. וכן הוא הדין בשטר זה של הקמבייאל"ה אשר נקנה ע"י כתיבה הנזכרת שקורין גירו צריך שיפרש המוכר בפירוש בכתיבה זו של הגירו שהוא אינו מקבל עליו אחריות דהיינו שכתוב כך "וענן תדפע מבלג אל מדכור לאמר פלאן חואלה קבאלה כאלץ אל תובעה מן דון רגוע" (=נא לשלם הסך הנזכר לפקודת פלוני, מבלתי אחריות כלל של שום תביעה מן החתום כאן) שאם כותב את ה"גירו" בנוסח זה, אז בדינא דמלכותא כמנהג הסוחרים פטור המוכר מן האחריות וממילא גם בדיננו הוא פטור ומותר בזה יען כי לדעת מרן ז"ל ודעמיה אין היתר במכירת השטרות אלא אם כן יהיה המכור פטור מאחריות: והנה פה עירנו בגדא"ד יע"א מכירת שטרות אלו שקורי כמבייאל"ה שהם כתובים לזמן ומוכרים אותם בפחות כדי לקבל המעות מיד מצוים הרבה בין ישראל וכל עסק המסחר בעיר זו תלוי בזה ואי אפשר בלעדם אך הם כותבים בסתם ואין מפרשים בהם על האחריות ובדינא דמלכותא במנהג הסוחרים אם כתוב הגירו בסתם ולא פירש על האחריות יתחייב המוכר באחריות דאם לא פרע המחוייב יפרע המוכר וקשה הדבר מאד לתקן שיכתוב פירוש בלתי אחריות ואין אנחנו מוחין בזה אע"פ שאנחנו קבלנו הוראת מר"ן ז"ל ולדידיה צריך שלא יהיה אחריות על המוכר ואמרינן שיש להם על מה שיסמוכו יען כי באמת יש פוסקים דמתירים אפילו אם אחריות על המוכר ועיין בספר כפי אהרן סימן ז' שהאריך בדין שטרות הכמבייאל"ה הנזכר וביירר דאיכא שלש חלוקות בזה יש פוסקים דסבירא להו אפילו אם אין המוכר מקבל עליו אלא רק אחריות הקרן דוקא אסור ויש דסבירא להו אם אין מקבל עליו

המוכר אלא רק אחריות הקרן בלבד מותר והעלה דכן היא סברת מר"ן ז"ל ויש דסבירא להו אפילו אם מקבל המוכר אלא רק אחריות הקרן בלבד מותר והעלה דכן היא סברת מר"ן ז"ל ויש דסבירא להו אפילו אם מקבל המוכר אחריות הקרן והריוח נמי מותר יעויין שם הנה כי כן אע"ג דאין אנחנו מוחין ביד הנוהגין היתר ע"פ בעלי סברת המתירים גם בדאיכא אחריות הקרן והריוח על המוכר מכל מקום ירא שמים יזהר לפחות לעשות כסברת המתירים בהיות האחריות על המוכר בעד הקרן בלבד והמחמיר גם בזה תבא עליו ברכה:

עקב

פתיחה

"וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ח, יח). נראה לי בס"ד דהכתוב לימד אותנו הדבר הזה שהוא יסוד קיום העולם כולו, שיהיה האדם חושב תמיד על כל הטובה אשר ישיג בעולם הזה, שאינו משיגה בכחו ועוצם ידו אלא הכל הוא מגיע ובא לו מאתו יתברך, ואם יהיה האדם כפוי טובה לייחס הטובה לכחו ועוצם ידו הרי זה מאבד עצמו, וכאשר האריך רבינו מהר"ם אלשי"ך ז"ל בענין זה בראש פרשת כי תבא במצות הבאת ביכורים יעוין שם, ולהיות שטבע החומר שבאדם מושך לבו לחשוב תהפוכות שמראה לעיניו שכוחו ועוצם ידו עשה לו כל החיל הזה, לכן ניתנו לנו שלשה מצוות שהם מעידים ומגידים שכל קנייני עולם הזה הם שלו יתברך שאז יוצא הוכחה בקיומם הפך מחשבה רעה זו, שבאלה המצוות יהיה לאדם מזכרת לזכור את הדבר הגדול הזה תמיד לחשוב ולהאמין כי ה' אלהינו הוא הנותן לנו כח לעשות חיל כי הכל שלו וממנו אנחנו נשפעים תמיד: והם א' מצות השמטה, שבשנה השביעית יעזוב ויטוש האדם כרמו ושדהו לזרים כאלו אינם שלו כאשר גזר השי"ת בתורה, ובזה מוכח שהאדמה אינה של האדם אלא היא של השי"ת, דאם היא של האדם לא יעזבנה ויטשנה, וזאת המצוה תהיה מזכרת לאדם שיזכור תמיד שהוא יתברך נותן לו כח לעשות חיל. והשניה - מצוה שניתנה בפרי האדמה, שאין האדם רשאי ליהנות מפירותיה הן באכילה הן בריח אלא עד שיברך להשי"ת ומזה נפיק הוכחה דהכל שלו כי משלו אנחנו אוכלים ולכך אליו אנחנו מודים ומברכין, ואז מצוה זו של הברכה תהיה מזכרת לאדם לזכור כי הוא יתברך הנותן לנו כח לעשות חיל. והשלישית מצוה שניתנה בממון ונכסים והיא מצות הריבית שצוה השי"ת שלא ילוה האדם לחבירו מעות או כל דבר שוה כסף בנשך ומרבית אלא ילוהו בחנם, ומזה עולה הוכחה דהממון שבידינו הוא שלו יתברך לכך גזר עלינו להלותו בחנם, דאם הוא של האדם למה ילוה ויהנה לאיש זר בחנם בלתי שום

הנאה, ואז מצוה זו גם כן תהיה מזכרת לאדם לזכור תמיד כי הוא יתברך נותן לנו כח לעשות חיל:

נמצא הם שלשה מצוות שיהיו מזכרת לדבר היקר הזה שדברו הכתוב וראשי תבות שלהם בש"ר שהוא ראשי תבות ברכות שמטה ריבית, ואם האדם יקיים שלש מצוות ויאמין בהוכחות הנזכרים העולים מהם להאמין שהוא יתברך הנותן לנו כח בכל קנייני עולם הזה אז ראוי הוא לגשת אל הקודש ולבא לפניו יתברך, ואם לאו הוא נמאס בתכלית המאיסות ולא יקרב יען כי אין מאוס בעולם כאדם שהוא כפוי טובה נגדו יתברך. ובזה יובן בס"ד "שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו" וכן הוא אומר "יבא כל בשר להשתחות לפני אמר ה'", כי רק מי שהוא בעל בשר להבין אמרי בינה דנפקין מן שלשה מצות שהם ראשי תבות בש"ר זה יבא אל הקודש, ולזה אמר "נותן לחם לכל בשר", שנותן השפעתו לאותם שאינם כפויי טובה שהם בעלי מצוות הרמוזים בשר.

על כן נמצא מצות הריבית היא מקצוע גדול, כי היא חד מתלת מצוות אשר מהם יוצא הוכחה שהכל הוא שלו יתברך, והיא מזכרת לאדם לחשוב ולהאמין תמיד כי הוא יתברך הנותן לו כח לעשות חיל אשר אמונה זו היא יסוד קיום העולם כולו:

פרק א

אסור ללוות סאה בסאה כל שאין לו ללוה כלל ואין שער קצוב בשוק למין זה ואסור ללוותו אפילו לשעה דשמא יתייקר השער מיד אלא אם כן עושהו דמים עליו כפי מה ששוה בשעה שמלוהו ואם לא עשהו דמים ונתייקרו נותן לו הדמים שהיו שוים בשעת הלואה ואם הוזלו נותן לו הסאה שהלוהו ולכן אותם שלוים זה מזה סאה חטים כדי לפרוע אחר שבוע או יותר אסור דחטים אין להם שער ידוע בשוק בעירנו ושומתן עולה ויורדת תמיד ושמא תתיקר הסאה ואיסור זה נוהג בכל הפירות כי בכל הפירות יש בהם יוקר וזול אלא אם כן מלוהו דבר מועט שאי דרך בני אדם להקפיד על יקורו וזולו כגון ככר לח שהאשה לוה מחברתה שלא החמירו ז"ל לדקדק באיסור ריבית דרבנן כל כך ואותם בעלי בתים שדרכם ללות זה מזה מיני מזונת שקורין בערבי גראדי"ק (רקיקים) עשרים או יותר בבת אחת יש לאסור דאי זה חשיב דבר מועט:

פרק ב

הא דאמרנו אין ללות סאה בסאה אם אין ללוה מאותו המין היינו דוקא דאין לו כלל אבל אם יש לו דבר מועט מאותו המין יכול ללוות עליו אלף סאין ויותר ואפילו חטה אחת יכול ללוות עליה כמה סאין לפי שכל חטה שמלוה לו רואין כאלו חטה זו נכנסה תחתיה להיות ברשות המלוה וכשנתייקרו אח"כ ברשותו נתייקרו ולפי זה אותם בעלי בתים שלוין זה מזה ככרות לחם או מיני מזונות הרבה שאסרנו לעיל הנה אם יש ללוה

חטים בביתו ורק ככרות אפויים אין לו מותר ללוות ככרות הרבה כאשר ירצה על סמך אותם החטים שיש לו בביתו כי היוקר והזול הוא בחטים ולא בככרות גופן.

פרק ג

כל שאמרנו שיספיק דבר מועט ללות עליו הוא רק בדרך הלואה אבל במכר לא מהני דבר מועט אלא אם כן יש לו כנגד כל המעות:

פרק ד

יש ששולחים שותפים או שלוחים בשכר מקומות הערביים לקנות משם צמר והם יושבים בעיר בגדאד ובאים אצל סוחר ישראל ולקוחים ממנו מעות באייר מאה לירא (שם מטבע), על מנת שימכרו לו כנגדן צמר שיביאוהו לו אחר שני חדשים וינכו לו מן ערך השער שיוצא אח"כ ארבעה למאה אסור כי זה מחסר לו מן ערך השער בשביל שמקדים לו המעות קודם שימסור לו הצמר בשני חדשים אבל אם זה בא לו ידיעה משותפו או שלוחו היושב אצל הערביים שכבר קנה לו כך וכך סאין של צמר והם בידו ורק צריך להם זמן הרבה עד שימצא לו ספינה וגם זמן הדרך ולכך הוא לוקח עתה מעות כנגד אותו הצמר מן התגר בשביל עכבת הזמן עד שיגיע הצמר הוא פוחת לו מערך השער כך וכך למאה לית לן בה מפני שהצמר כבר קבלו מן הערביים ונעשה בידו ונקנה ללוקח במעות אלו ובסה"ק מקבציאל עשיתי אופן היתר למכור אע"פ שעדיין לא קבל שותפו צמר מערביים ולא קנה כלום:

פרק ה

יש בני אדם שיש להם זהובים ורוצים להחליפם במטבע כסף שהוא רייא"ל (יחידת מטבע פרסית) מגיד"י (יחידת מטבע טורקית) וכיוצא ומוסרים מאה זהובים לחלפן על מנת שיביא להם תמורתם מטבעות הכסף אחר ט"ו יום או שלושים ופוסקים עמו ערך הכסף בפחות בשביל קדימת המעות אסור אבל אם יש לחלפן מטבעות כסף אלו בפוסט"א (דואר) או בספינה שיבואו לידו אחר ט"ו או עשרים יום והוא מוכר אותם בפחות כדי שיקבל עתה הזהובים מיד מותר אך כיון שהוא דרך מכר צריך שיהיה לו כסף כנגד כל הזהובים שמקבל: מיהו אני אומר הנוהגים היתר בדבר זה פה עירנו לפסוק הערך של מטבעות הכסף עם החלפן אע"פ שאין לחלפן מטבעות כסף בעת שמקבל הזהובים אין למחות בידם דיש להם לסמוך על תשובת הרשב"א ז"ל שביאה מר"ן ז"ל בבית יוסף סימן קע"ג וזה לשונו כתב הרשב"א חלק ג' סימן ר"ך ראובן מכר לשמעון מאה דנרים ברצלוני"א וכו' אם דרכם להיות להם שער ארוך הרי הוא אסור אבל אם השער משתנה תדיר אין זה השער קצוב ואין בו משום ריבית עד כאן לשונו יעויין שם והנה פה עירנו אין למטבעות שער ארוך אלא משתנים לפעמים משבוע לשבוע ומחודש

לחודש ולפעמים מיום ליום ישתנה השער ולכן אם זה בעל הזהובים פוסק עם החלפן ערך מטבע הכסף בפחות משער השוק או משים ערך הזהובים שנותן בערך יותר משער השוק הנה אפשר שבאותו היום עצמו ישתנה השער של זה ושל זה שהזהובים יעלו מעט והכסף ירד ונמצא שלא הרויח כלום ערך זה שפסק עמו:

פרק ו

ראובן יש לו חוב על שמעון מאה זהובים וכשהגיע זמן פרעון החוב ואמר לו: "תן לי המאה זהובים, שאני רוצה לקנות בהם מטבעות כסף, שצריך לי לשלחם בשבוע הבא בספינה" ואמר לו שמעון "עשה אותם עלי מטבעות כסף שאתה רוצה, ואני אביאם לך בשבוע הבא" - אע"פ שחושבין הזהובים והכספים כפי ערך ששוים באותו היום שתבע אותו, הנה אם בשבוע הבא כשמוסר לו הכספים נתיקר השער שלהם אסור, יען כי זה לא היה לו מעות אותו היום שפסק עמו הערך כדי שנאמר דהוה אפשר לקנות בהם מטבעות אלו אלא זה עשה אותם עליו כחוב שהיה חייב לו ולכן אם נתייקרו אסור לחשוב אותם כערך הזול שפסק עמו:

פרק ז

העולם נוהגין פה עירנו יע"א ללוות מטבע במטבע דהיינו לוה ממנו מאה לירא היום ומשלם לו מאה לירא אחר חודש וכן במטבעות כסף ואע"פ שבעת הפרעון מתייקר השער של הלירא. ואין חוששין לדקדק שיהיה ללוה מטבע אחד מאותו המין אמנם הרב חכמת אדם ז"ל קל"ב סעיף ט' כתב שצריך להיות ללוה מטבע מאותו המין ועיין בבינת אדם סימן ג' ועיין חוכמת אדם סימן קס"ב בביאורים סעיף קטן ד' יעוין שם:

פרק ח

ראובן תושב בגדאד אמר לשמעון תביא סחורה פלוני מלונדון ואני אקנה אותה ממך בריוח עשרים למאה והמעות אתן לך אחר שתמסור לי הסחורה בשני חדשים או יותר הנה זה המקח קורין אותו בערבי מראבח"ה (אשראי תמורת רווח בסחורה) והוא מותר ובלבד שתהיה הסחורה עד שימסרנה לראובן על שמעון המכור ועיין מהרשד"ם יורה דעה סימן ס"א ולחם רב סימן י"ד וכנסת הגדולה סימן קע"ג הגהת הטור אות ד' ועוד אחרונים מיהו ערמת החפצים אסורה:

פרק ט

ראובן חייב לשמעון מאה זהובים לזמן שלשה חדשים ואמר ראובן ללוי הא לך תשעים ושבע זהובים מעות מדודים עכשיו ואתה תשלם החוב לשמעון בזמנו הרי זה אסור דאלו התשעים ושבע זהובים שנותן ללוה הם מלוה ונמצא לוה לוי מראובן תשעים ושבע ופורע בעדו מאה והרי זו ריבית גמורה ואע"פ שאח"כ לוי פייס את שמעון ולא נתן לו

אלא תשעים ושבע אסור כיון דראובן חייב מאה לשמעון וזה לוי פטרו משלשה בשביל שהלוהו תשעים ושבע נמצא לוי הנהו לראובן בפטור זה וכאלו נתן לו השלשה וכמו שכתב בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן סעיף נ"ח יעוין שם:

פרק י

המלוה מנה לחבירו על מנת שיתן דינר לאדם אחר אע"פ שאין המלוה היה חייב ליתן הדינר לאותו אדם ואפילו שאמר לו שיתן הדינר לצדקה הרי זה אסור דחשיב כאלו נתן הדינר למלוה עצמו ואפילו שהמלוה לא אמר לו כלום אלא הלוה אמר תלוני מנה ואני אתן דינר לצדקה או לפלוני והלוהו בסתם בשביל כך אסור:

פרק יא

ראובן קנה סחורה מן הגוי במאה לזמן י"ב חודש ועשה הגוי תנאי עם ראובן שיביאו לו המעות אחר שני חדשים וינכה לו עשרה למאה בשביל העשרה חדשים והנה אחר ב' חדשים תבע הגוי את ראובן שיביא המעות כפי התנאי ולא היה לראובן מעות אסור לשמעון ליתן התשעי לגוי והוא יקבל המאה דמי המקח מראובן אחר י"ב חדשים:

פרק יב

ראובן צריך למעות יש תקנה שילך אצל שמעון ויכתוב לו שמעון שטר חוב שקורין כמבייאל"ה שהוא מודה שחייב לפקודת ראובן סך מאה זהובים לזמן כך וכך. ויכתוב שמעות אלו הגיעו לו מן ראובן מדודים או הגיעו לו בחשבון או הם דמי סחורה ויכתוב גם כן שם העיר שהוא כותב וחותם בה כדי שיהיה לשטר זה כח שטרות שקורי כמבייאלה כדי שיוכל ראובן למכור שטר זה לאחרים על ידי כתיבה של גירו. שעל ידי כך ימכור ראובן שטר כמבייאלה זה ליהודה בפחות ויקבל המעות ובזמן הפרעון יקבל יהודה מן שמעון מאה בשטר זה שבידו ושמעון יקבל מראובן את מאה אלו שנתן ליהודה שיש היתר לעשות באופן זה ורק יהודה אסור לקבל שום דינר מן ראובן ולא יהיה לו עסק עמו בדבר זה כלל ואע"פ דבאמת שמעון לא היה חייב לראובן כלום בעת שכתב שטר זה יוכל האדם לחייב עצמו בהודאתו אע"פ שהיא שקר ואע"ג דבדין ישראל אין קונה יהודה שטר כמבייאלה זה בכתיבה זו של גירו שכתב ראובן מכל מקום כיון דקונה הוא בדינא שיהיה שטר זה מתוקן כפי דינא דמלכותא כמנהג הסוחרים דהיינו שכתוב שמעון שהוא מתחייב לפקודת ראובן וגם כותב שם העיר שהוא כותב וחותם בה וגם יכתוב שהסך הזה שהוא מתחייב בו הגיע לידו במזומן או בחשבון או דמי סחורה כי רק באופן זה נחשב בדינא דמלכותא כמבייאלה שהוא נקנה לאחר בכתיבה זו של הגירו שכותב ראובן על גוף השטר דברים אלו: "וענגא תדפע סך וכו' לאמר יהודה וכו' " וכאשר כתבנו לעיל: מיהו אם ראובן ושמעון שניהם צריכים למעות כל אחד מאה זהובים אין

יכולים לעשות אופן תיקון זה שיכתוב שמעון כמבייאלה לשם ראובן במאתים וימכור ראובן שטר זה ליהודה בפחות ויביא החצי לשמעון והחצי יקח לעצמו ובזמן הפרעון יקבל יהודה המאתים משמעון ושמעון יקבל המאה מן ראובן דדבר זה אסור משום שיש בסך זה מאה דשייכי לשמעון דפחת שלהם נפיק מיניה והוא מוסר מאה משלם ליהודה וכמו שכתב בקונטרס הסמ"ע שבסוף ספר מזבח אדמה יעוין שם:

פרק יג

ישראל שלוה מהגוי אסור לישראל להיות ערב דהגוי תובע הערב אבל אם לוה ישראל מגוי לזמן שישה חדשים ונתן הלואה סך הריבית כולו לגוי תיכף ומיד מותר לישראל להיות ערב בשביל הקרן בלבד וכן ראובן ושמעון שצריך לכל אחד מאה זהובים ולוו אותם מהגוי ביחד אסור לכתוב ולחתום בשטר אחד על המאתים זהובים ביחד אע"פ שלא כתבו רצה מזה גובה לפי שבדינא דמלכותא במנהג הסוחרים נתחייבו שניהם במאתים שאם ירצה הגוי לתבוע כל המאתים מאחד מהם יכול על כן צריך שכל אחד יכתוב שטר בפני עצמו על מאה שלו ואם פרעו לגוי את הריבית כולו מיד ולא נשארו חייבים לו אלא בעד הקרן בלבד יכולים ליתן שניהם שטר אחד במאתים:

פרק יד

שותפים שלוה אחד מהם מעות בריבית מן הגוי לצורך השותפות ונותן את הריבית מן האמצע יש אומרים דאינו מתר אלא אם כן היה ריוח מן המעות האלה שלוה שאז יטול הרבית תחלה מן הריוח והשאר יחלוקו ויש מתירים ליקח הריבית מקרן השותפות אע"פ שלא היה ריוח וצריך לחוש לסברת האוסרין ויעשו תיקון לזה כך דהשותף כל פעם שיקח מן הגוי בריבית לצורך עסק השותפות ישלם לגוי את הריבית מיד מן ממון השותפות ולא ישאר חייב לגוי אלא רק הקרן בלבד ואם נזדמן שהוא לקח מאה דינרים לזמן שישה חודשים שעולה הריבית שלהם ששה דינרים ונתן אותם לגוי תכף ממעות השותפות קודם שמקבל ממנו המאה דינרים ואחר שהגיע זמן הפרעון לא היה יכול לפרוע הקרן לגוי ורוצה שימתין לו עוד שלשה חדשים ולחדש לו שטר חדש גם בזה יעשה כך יקח הריבית מכיס השותפות של שלשה חדשים הבאים ויתנם לגוי קודם שיגיע זמן הפרעון ביום אחד ואחר שיגיע זמן הפרעון של שטר הישן וכותב לו שטר חדש כבר נתן הריבית מכיס השותפות שהם כמו מתנה לגוי כי עדיין לא נתחייב לו ריבית בעבור שלשה חדשים הבאים וכן על זו הדרך לעשות בכל פעם שירצה: וכן נמי הענין בראובן תושב בגדאד כותב לשמעון תושב לונדון שיקח לו מעות בריבית מן הגוי כדי לקנות לו בהם סחורה דגם כן יעשה כך שיתן ראובן רשות לשמעון לתת לגוי הריבית העולה לו בשביל כמה חדשים במזומן מן ממון שלו שיש לו בידו ואז נמצא שמעון אינו

ערב לגוי אלא בעד הקרן כי הריבית נתן לגוי מן ממון ראובן ברשותו ובשליחותו קודם שהוא נעשה ערב לגוי ואותו הריבית הוא נעשה בתורת מתנה מראובן לגוי על ידי שמעון ואין בזה חשש כלל ותיקון זה לשלם הריבית מן ממון הלווה בתחילה כתבו מהר"ש אבוהב ז"ל בספר הזכרונות והביאו הכנסת הגדולה סימן קס"ח הגהת הטור אות ב' יעוין שם ועיין מה שכתבתי בס"ד בסה"ק רב ברכות דף קל"ח יעוין שם ובאמת הוא תיקון אמיתי וברור כיון דראובן מרשה לשמעון לתת לגוי מהממון שיש לו בידו הוי לה מרשהו לתת מתנה לגוי וזה שמעון הוא נותן דמי הריבית ואח"כ מקבל המעות מן הגוי ואין בזה שום חשש ולכן אע"פ שהרב פני משה חלק ב' סימן צ"ב, עשה תיקון אחר שזה שמעון יקח המעות בריבית מן הגוי לעצמו ויקנה בהם סחורה לעצמו, ואח"כ יעביר הסחורה לראובן בריוח כפי הריבית שמסר לגוי בעד המעות ההם יעוין שם הנה אפילו אם נניח במונח שאין לפקפק בזה האופן כלום עם כל זה, תקנה הנזכרת לעיל עדיפה, יען דאפשר שיזדמן שהגיע זמן הפרעון ולא שלח ראובן הדמים ועתה מה יעשה שמעון? כי הגוי חושב עליו ריבית משא ומתן ואיך יקח הריבית מראובן? אך בדרך שכתבתי יבא נכון כי ראובן ישלח לשמעון סך מועט כנגד הריבית ויתן לו רשות לתת מזה הממון ריבית לגוי קודם שיגיע זמן הפרעון ונמצא מה שחוזר ולווה מחדש אחר הלוואה ראשונה כבר פרע ריבית שלה מממון ראובן:

פרק טו

ראובן נתן מעות לשמעון להתעסק מחצית שכר וזה ראובן לוה מעות מנכרי ברבית ונתנן לשמעון להתעסק בהם אינו רשאי ראובן לחשוב לו הריבית להפסד לנכותו מן הריוח ועין בשולחן ערוך להגאון רבנו זלמן סעיף ד':

פרק טז

ראובן שעשה לשמעון שליח לקנות לו סחורות לזמן מן הגוים ביותר ולמכרם לו בפחות במעות מדודים אע"פ ששמעון נתן דמי הסחורה ההיא שמכרה בפחות לראובן וכשהגיע זמן הפרעון שלה לקח דמיה מראובן ונמצא נתן לראובן תשעים וקבל ממנו אחר זה מאה מותר וכל שכן אם זה שמעון, אחר שמכר אותה סחורה בפחות לא נתן הדמים לראובן אלא קנה לו בהם סחורה דמותר והטעם מפני כי שמעון קנה הסחורה בשליחות ראובן ומכרה גם כן בשליחות ראובן ונמצא המקח הוא של ראובן וכאלו ראובן קנה מן הגוי וראובן מכר ואפלו בדבר ששומתו ידועה יש להקל דכיון דמדרבנן הוא דאסור מישראל לישראל להכי בקונה מן הגוי בשליחותו בכהאי גוונא לא אשכחנא דגזור כך כתב הגאון מורינו רבי יעקב קשטרו בהגהותיו והביא הגאון חיד"א ז"ל בשיורי ברכה סימן קס"ט

אות וא"ו ומשמע מדבריו דבדבר שאין שומתו ידועה אפילו לקנות לו מישראל שרי בכהאי גוונא:

פרק יז

ישראל שנתן מעות לנכרי בעסקא להתעסק בהם למחצית שכר והלוה הנכרי מן מעות אלו לישראלים בריבית אע"פ שישראל בעל המעות יודע בכך שרי כיון דהני זוזי משתעבדי לנכרי המקבל למחצית שכר אפילו כי ידע לא מצי מעכב ביד הנכרי מלהלוות שהוא רוצה להשתכר באשר ימצא וכי קעביד אדעתא דנפשיה קעביד, כן כתב מהרימ"ט ז"ל בסימן קי"ו, וכתב שהוא הדין בשותפות עם ההקדש יעוין שם. והגאון חקרי לב ז"ל ביורה דעה חלק ב' סימן טו"ב האריך בענין זה לברר הדין בשותפות הגוי ובדף ל"ב עמוד ד' הביא דברי הגאון מהרימ"ט ז"ל הנזכר אך בדף ל"ג עמוד ב' רפיא בידיה שכתב: להקל בשל תורה צריכה רבה יעוין שם ועיין בנין ציון סימן ס"ה מה שכתב בענין זה יעוין שם על כן ראוי לחוש בהיכא דהגוי נותן בריבית קצוצה דאסור מן התורה אבל אם הגוי נתן לישראל בריבית דרבנן יש לסמוך להתיר:

פרק יח

הנותן עסקא לחבירו דהיינו שנותן לו מעות או סחורה להתעסק בהם למחצית שכר צריך שתהיה אחריות הזול ואונסין של חצי העסקא על הנותן יען כי כל עסקא החצי שלה הוא בתורת הלואה למקבל שהרי חצי הריוח הוא שלו והחצי השני של העסקא הוא פקדון אצל המקבל שהרי חצי הריוח הוא לנותן, לפיכך צריך לפחות שיהיה אחריות הזול ואונסין של החצי שהוא בתורת פקדון על נותן אבל אחריות של גניבה ואבדה אם יהיה הכל על המקבל לית לן בה מפני שהוא כשומר שכר עליו שצריך לתת הנותן להמקבל שכר טרחו בעבור טרחתו שטורח בחצי העסקא שהוא בתורת פקדון בידו שאם לא יתן לו שטר טורחו, נמצא הוא טורח בשביל הנותן בעבור חצי השני שהלווהו והרי זה אבק ריבית אך סגי לתת לו שכר טורחו דבר מועט כיון שהוא מתנה עמו דבר מועט מתחלה קודם שנתן לו המעות ונתרצה בכך והאדם יוכל לזלזל בשכר טרחו כפי מה שירצה ורק שלא יפחות משיעור דינר אחד לכל ימי השותפות וכתב הגאון שיורי ברכה ז"ל שיעור דינר זה הוא י"ב פארה (מטבע טורקי קטן) בזמן ששוה כסף מזוקק הדרהם (יחידת משקל = 3.2 גרם) בשמונה פארה ועל זו הדרך בשאר מקומות לפי המטבע ושווי הכסף יעוין שם ואם כבר נתן לו מעות העסקא ולא פסק עמו בדבר מועט בעבור שכר טורחו לא יוכל אח"כ לפסוק בדבר מועט אלא יתן לו שני שלישי הריוח ואם יהיה הפסד לא יקבל רק חצי ההפסד ונמצא לפי זה, חצי שליש ריוח העודף למקבל הוא בשכר עמלו ואם אחר שידע הדין רוצה לעשות תנאי שכר טרחה מכאן ולהבא צריך שיבטל

העסק ויקח זה את מעות העסקא ויחזור ויחדש אותה מחדש שיתנה עמו על שכר טרחו בדבר מועט ויתן ומעות העסקא להתעסק בהם למחצית שכר כנזכר לעיל: והא דבעינן שיקציב למתעסק שכר טרחו היינו דוקא אם המקבל לבדו הוא עוסק במשא ומתן של מעות אלו אבל אם גם הנותן עוסק וטורח עמו בעסק אע"פ שהמקבל טורח יותר לית לן בה ואין צריך לקצוץ לו שכר טרחו מיהו צריך שיהיה דבר זה מפורש ביניהם מתחלה להתנות שיהיה בעל המעות גם כן כמחוייב לעסוק במשא ומתן של העיסקא ההיא וכמו שכתבתי בספרי מקבציאל:

פרק יט

יש נותנים לבעל החנות שקורין בזאז (מסחר אריגים) מעילים ושאר אשראי למכרם בחנותו ושם עליהם ערך ומה שימכור בעל החנות יותר מזה הערך, יהיה היתרון חצי לבעל החנות וחי לבעל האשראי הנה כיון שזה בעל החנות אינו מחוייב כלום בשום נזק ואם לא נמכרו באותו הערך והוכרח למכור בפחות אין בעל החנות משלם כלום אין לזה דין עסקא שצריך לקצוץ לו שכר טרחו כי זה הריוח שיזדמן לו למכור יותר מאותו ערך זהו שכר טרחו כן העליתי בס"ד בסה"ק מקבציאל ופשוט:

ראה

פתיחה

"נתון תתן לו ואל ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך וכו'" נראה לי בס"ד על פי מה שכתב רבותינו ז"ל (קנים א, א) מה בין נדר לנדבה? נדר - "הרי עלי", נדבה - "הרי זה". וידוע דאין הקב"ה חפץ אלא בנדבה שאומר "הרי זה" שהוא ניתן במזומן תכף ומיד אבל הנודר שאומר "הרי עלי ליתן כך וכך", אע"פ שמקיים אח"כ, נקרא חוטא. והנה נמצא הנדבה שאומר "הרי זה" עושה שתי נתינות בבת אחת בזו אחר זו תכף, כי נותן בפיו שאומר "הרי זה צדקה" ונותן בידו לגבאי או לעני תכף. מב שאין כן הנודר נדר בפיו שעה זו ובשעה אחרת נותן בידו שאין נתינת היד סמוכה לנתינת הפה. ואמרתי בס"ד לכן הצדקה נקראת "פדיון", כי צרוף "פה" עם "יד" יהיה אותיות פדיה או יפדה לרמז עיקר הצדקה הראויה להיות בה פדיה לנפש על ידה, שהאדם יפדה נפשו בה צריך שתהיה נתינת היד סמוכה לנתינת הפה שיהיו מחוברים יחד שאז יהיה מהם צירוף 'פדיה' או צירוף 'יפדה'.

ובזה יובן "נתון תתן לו", רוצה לאמר שני נתינות סמוכים זו לזו ומחוברים זה עם זה, והם של הפה ושל היד. "ולא ירע לבבך בתתך לו" באופן זה שאני מצוך כי תאמר: לא די שאתן כספי לאחרים, אתה אומר לי שאדחוק עצמי לתת במזומן וכי חוב יש לזה העני

עלי, לזה אמר "כי בגלל הדבר הזה" רוצה לאמר דיבור של "הרי זה" שהוא מתן במזומן "יברכך ה' אלהיך" הוא בעצמו בלא אמצעי, מה שאין כן הנותן בתורת נדר שיש בזה נדנוד חטא של נדר שנקרא חוטא לא יזכה להתברך מאתו יתברך בלי אמצעי:

פרק א

עניני הנדרים האחד הם נדרי צדקה או שאר דבר מצוה של לימוד וכיוצא והשני הם נדרי איסור שאוסר על עצמו דברים המותרים כגון שלא יאכל שלא ישן שלא ילך שלא ידבר שלא יהנה וכיוצא בזה שהם נדרים של רשות וכל הנודר ואינו מקיים עובר בלאו ועשה דכתיב איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור איסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה וכתיב מוצא שפתיך תשמור ועשית לפיכך יזהר האדם שלא ידור שום נדר שלא יבוא למעול בהם. ואמרו חכמים המאחר נדרו שלא קימו ולא התירו, הרי זה פנקסו נפתחת ומדקדקין במעשיו אם הם כדאי להגן:

פרק ב

הנודר בדבר הרשות אם אפשר להתיר נדרו דהיינו שיש לו פתח להתיר ואינו רוצה להתירו נקרא רשע אבל אם לא מצא פתח להתירו אע"פ שמקיימו נקרא חוטא כל זמן שנדרו עליו במה דברים אמורים בנדרי רשות אבל נדרי מצוה או נדרי צדקה אם כבר נדר אז מצוה לקימם ולא ישאל התרה עליהם אלא מדוחק מכל מקום גם בזה יזהר לכתחילה שלא ידור אלא יעשה המצוה ויתן הצדקה בלי קבלת שום נדר מיהו מותר לידור לכתחילה בדבר צדקה אם כונתו בזה לעשות לאחרים ועיין שיורי ברכה סימן ר"ג אות א'.

פרק ג

כשהאדם בצרה מותר לידור לכתחילה כדכתיב וידר יעקב נדר לאמר הורה לנו שידרו בעת צרה ויש אומרים שאין לנדר זה התרה כלל אלא צריך לקימו ולענין הלכה יש להתיר לצורך מצוה או בשביל צורך גדול מאד או היכא דידעינן בבירור שאינו יכול לקיים נדרו ועיין חכמת אדם וכתב הגאון חיד"א ז"ל בשיורי ברכה אף על גב דעתה נהגו רבים לדור לרבי מאיר בעל הנס או לשאר צדיקים כדי שישיגו דבר זה או ריוח זה, מכל מקום טוב ליתן הנדר במזומן מקודם שישיגו הדבר וכתב בשם הרמ"ע ז"ל שיאמר הנודר אלהא דמאיר ענני ויכוין לכונה שכיון רבי מאיר בעל הנס בזה בעת שאמר לשר בית הסהר שיאמר כן וינצל (עבודה זרה דף כ).

פרק ד

האומר אשנה הלכה זו או אעשה דבר זה והוא דבר מצוה הרי זה נדר וחייב לקימו ועם כל זה ירגיל לומר על כל דבר מצוה בלי נדר ואפילו מי שהיה זולל וסובא וכיוצא בזה

או שדרכו להשתכר ביינו עד שיבא בשכרו לדבר נבלות ושאר כיעור דמצד הדין מצוה לעשות נדרים לאסור היין והשכר עליו דעל זה אמרו רבותינו ז"ל נדרים סייג לפרישות עם כל זה טוב שיתגבר על יצרו לפרוש מיין ושכר בלי נדר:

פרק ה

לא יאמר אדם אדור ומה בכך כשארצה אלך ואתירנו דמכל מקום הוא נענש על מה שנדר והרי זה דומה לאדם שמפיל עצמו בצואה ורוצה שירחצו אותו וגדולי האחרונים כתבו דראוי לקנוס הנודר באיזה דבר קודם שיתירו לו:

פרק ו

הנודר לדור בארץ ישראל בזמן הזה גם כן נקרא נדר מצוה ואין מתירין לו אלא מדחק והוא הדין בנודר לעלות לזייאר"ה (ביקור התטחות על קברי צדיקים) [1] לארץ ישראל תובב"א, נחשב נדר מצוה. והנודר לילך להשתטח על קברי הצדיקים הרי זה נדר וצריך לו התרה:

פרק ז

כתוב בתורה איש כי ידור נדר לה' וכו' לאסור אסר על נפשו למדו רבותינו ז"ל בה דהנדר האמור בתורה הוא כגון שיאמר ככר זה עלי קרבן או כקרבן, ואיסר האמור הוא כגון שאמור ככר זה אסור עלי או יאסר עלי ככר זה והרי זה אסור עליו כדכתיב לאסור אסר על נפשו ואם אמר יאסר ייני או פתי או שאר דברים על כל ישראל הרי זה ספק אם יכול לאסור על אחרים בלשון איסור והוי זה ספיקא דאורייתא, וקימא לן לחומרא. אבל אם אמר קונם או קרבן ככר זה על כל ישראל יש זה איסור מן התורה לכולי עלמא. ועיין חוכמת אדם:

פרק ח

אם היה לפניו ככר או דבר אחר שאסרו עליו בנדר או באיסור כאמור ואמר על ככר אחר יהיה זה כזה הרי זה נאסר עליו וכן הוא הדין אם היו לפניו ככר וכיוצא שנאסר על אחרים מפני שאסרוהו על עצמן וזה התפיס בו שאמר דבר זה יהיה כזה הרי זה נאסר בכך:

פרק ט

אם היו מבקשים ממנו לאכול ואמר יהיה בשר חזיר אם אוכל או יהיה דם חזיר אם אוכל הרי זה אסור מדרבנן עד שיתירו לו דמן התורה אין נתפס בנדר אלא עד שיתפיס בדבר הנדור אבל אם התפיס בדבר האסור מצד עצמו בלאו הכי אינו נתפס אלא מדרבנן ומיהו אם אמר ככר זה אסור עלי כבשר חזיר יש אומרים דהוי נדר מדאורייתא שהרי

אם לא סיים כבשר חזיר היה אסור מן התורה בודאי מפני שאמר בלשונו אסור ועיין חוכמת אדם:

פרק י

אדם אוסר על עצמו דבר שלא בא, לכשיבוא לעולם. אבל על חבירו אינו יכול לאסור דבר שלא בא לעולם ועיין ש"ך סימן ר"ה סעיף קטן ט"ו:

פרק יא

אע"ג דאם אמר לחבירו אני נודר שלא אוכל או שאוכל עמך אין זה לשון נדר כלל דלא אסר האכילה על עצמו אלא נדר על גופו שיאכל או לא יאכל ולשון זה הוא שייך בשבוע שיאמר אני נשבע שלא אוכל עמך או שאוכל עמך אבל לשון נדר הוא צריך לאסור החפץ על עצמו מכל מקום כיון דהאידנא מרגלא בפומייהו דאינשי למינדר בהאי לישנא אין להקל ואם אמר כן אסור עד שיתירו לו;

פרק יב

האומר לאשתו תתאסרי עלי הרי זה נאסרת עליו וצריך התרה כשאר נדרים אבל האומר אשתי אסורה עלי אינו כלום ואם אמר מעתה ומעכשיו אסורה עלי הרי זו אסורה וצריך התרה על נדרו וכל שכן אם הוסיף ואמר ואיני רוצה בחברתה דנאסרת וצריך התרה ועיין כנסת הגדולה סימן ר"ה הגהת הטור אות ב':

פרק יג

אין הנדר חל עד שיוציאו בשפתיו ויהיו פיו ולבו שוין לפיכך היה בלבו לידור מפת חיטים והוציא בפיו פת שעורים מותר בשניהם אבל היה בלבו פת חיטים והוציא פת סתם אסור בשל חיטים לבד מפני שפיו אינו מכחיש מה שבלבבו דגם פת חיטים נקרא פת סתם:

פרק יד

נדר או שבועה שלא הוציאם בפיו אלא הם כתובים בשטר הודאה וחתם בשטר - אין בהם ממש ויש מחמירין בזה ונכון לחוש לדבריהם ועיין כנסת הגדולה סימן ר"י הגהת הטור אות ו':

פרק טו

הנודר או נשבע בחלום אינו כלום דאין כאן לא פה ולא לב ויש אומרים דצריך התרה ואדרבא כיון דמן השמים הדירוהו לא סגי בהתרה בשלשה אלא בעי התרה בעשרה בני אדם דידעי למקרי וצריך לחוש לדבריהם להתיר בעשרה דידעי למקרי ורק אם לא נמצא לו עשרה אלו בנקל לא מטרחינן ליה ויתירו לו בשלשה כשאר נדר וצריך שיתירו לו בחרטה כאלו נדר בהקיץ ואפילו אם ראה שנדר או נשבע בחלום וראה נמי בחלום שהתירו לו גם זה צריך שיתירו לו בהקיץ וכן אשה שנדרה בחלום צריכה התרה בעשרה

כמו האיש ואין הבעל יכול להפר לה אפילו שהוא נדר מדברים דמהני בה הפרה אלא צריכה התרה בעשרה ואפילו אם אדם אחר ראה בחלם על איש או על האשה שנדרו או נשבעו בחלום צריכין התרה בעשרה כאלו הם ראו בחלום על עצמן וכמו שכתב בתשב"ץ חלק ב' סימן קס"ח וכן הביא בספר ידות נדרים מהשאלתות יעוין שם:

פרק טז

הנודר או נשבע וחוזר מעצמו תוך כדי דיבור דהיינו שיעור שיאמר שלום עליך רבי אם פירש חזרתו בפיו אפילו שאמר בלחש שלא השמיע אלא לאזניו בלבד הרי זה נדרו ושבועתו בטלין ואין צריך להם התרה אבל אם חשב בלבבו החזרה לא מהני אע"פ שחשב תוך כדי דיבור דדברים שבלב אינם דברים לבטל מה שמוציא בפיו מאחר כי כאשר הוציא הנדר או השבועה בפיו היו פיו ולבו שוין:

פרק יז

הרוצה לנהוג להתענות בערב ראש חודש או בימי השובבים או בימים נוראים יאמר בפיו בפירוש קודם מנהגו שאינו מקבל עליו זה בנדר ולא בתורת מנהג לעולם אלא רק בעת שירצה להתענות יקבל התענית קודם מבעוד יום ואם לא ירצה להתענות אפילו שאין לו סיבה מונעת והכרחית רשאי הוא שלא יתענה ולא יקבל עליו התענית מבעוד יום ככה יאמר בפירוש קודם שיתחיל לנהוג ואם הוא נהג בסתם ולא התנה בכך בפירוש ואחרי זה רוצה לעזוב מנהגו מחמת חלישות גופו או סיבה אחרת יעשה התרה ויפתח בחרטה שמתחרט על המנהג שנהג בסתם ולא פירש שיהיה בלי נדר אבל לא יהיה מתחרט על קבלת תעניות שקבל והתענה קודם דנמצא תוהה על הראשונות אלא רק מתחרט על קבלת המנהג בלשון סתם שלא התנה בפירוש שיהא בלי נדר וכאשר תמצא כתוב בנוסח התרת נדרים באומרם אין אנחנו תוהים וכו' אלא אנחנו מתחרטים על קבלת העניינים בלשון נדר וכו' ולא אמרנו הנה אנחנו עושים זה בלי נדר וכו': ואותם הנוהגים איסור בדברים המותרים מחמת שסוברים שהם אסורים ועתה נתברר שהם מותרים הרי זה נדר בטעות ואינו כלום ואפילו אם היו סוברים שהוא איסור גדול ואח"כ נתברר להם שהוא חומרא בעלמא לא חשיב נדר:

פרק יח

שבועה חלה מן התורה אפילו על דבר שאין בו ממשות כגון שינה ודיבור ושמיעה וריח וכיוצא אבל נדרים אינם חלים מן התורה אלא על דבר שיש בו ממש אך מדרבנן גם הנדרים חלים על דבר שאין בו ממש. לפיכך האוסר עליו לשמוע תפילת שמעון הרי זה אסור מדרבנן עד שיעשה התרה ואם אמר קונם פי מדבר עמך קונם ידי עושות עמך

קונם רגלי להלוך ועיני לישן וכיוצא בזה הוי נדר מן התורה שהרי הזכיר האיברים שיש בהם ממש:

פרק יט

הנדרים חלים גם על דבר מצוה אבל השבועה אינה חלה על דבר מצוה מפני שהשבועה היא על גוף האדם ולא על החפץ וכבר גוף האדם מושבע ועומד מהר סיני לקיים המצוה לפיכך הנשבע לבטל דבר המפורש בתורה כגון ציצית ותפילין ומצה וכיוצא בזה הרי זה לוקה על שבועתו מפני שהיא שבועת שוא ומקיים המצוה ההיא. במה דברים אמורים בנשבע על מצוה בלחודה, כגון שנשבע שלא יאכל מצה בליל פסח אבל אם כולל גם דברים המותרים כגון שנשבע שלא יאכל מצה סתם מגו דחלה על שאר ימות השנה חלה נמי על המצה דליל פסח:

פרק כ

הנשבע על דבר מצווה שהוא מדרבנן, כגון שלא להדליק נר חנוכה, או שלא לקרות המגילה - חלה השבועה. וכן אם נשבע לקיים מצווה שהיא מדרבנן, ומבטלה - חייב משום שבועה. והוא הדין לדבר שהוא מדרש חכמים שאינו מפורש בתורה; והיינו טעמה משום דשבועה זו שנשבע עתה, החיוב שלה מפורש בתורה, ולקח היא אלימה וחזקה, שיכולה לחול על דבר שהוא קלוש וקל מנה. במה דברים אמורים? בנשבע על מדרבנן בשב ואל תעשה, או שנשבע לעשות ולקיים מצווה מדרבנן, דאלומי אלמא למצווה, אבל אם נשבע לעבור על מצוות לא תעשה דרבנן – לא חלה זו השבועה, מפני שהוא עובר על לא תעשה דרבנן בידיים בקום ועשה, וכבר הוא מושבע ועומד מהר סיני בלאו ד"לא תסור" (דברים יז,יא); מכל מקום, טוב שישאל על שבעותו.

פרק כא

אם נשבע לעבור על לא תעשה דרבנן בכולל דברים המותרים עם האסורים - יש אומרים דהשבועה חלה, ומכל מקום כופין אותו להתיר שבועתו ולא יעבור:

פרק כב

אין שבועה חלה על שבועה כיצד אמר שבועה שלא אוכל ככר זה וחזר ואמר שבועה שלא אוכל ככר זה אין השניה חלה כלל שהרי הוא כבר מושבע עליו והרי הוא עליו כשאר איסורי תורה ודוקא בשבועה דלהבא, הוא דאין חלה השניה דהוי כנשבע לקיים המצוה אבל בשבועה שלעבר כגון שאמר שבועה שלא אכלתי היום וחזר ואמר שבועה שלא אכלתי היום יש כאן עונש שני שבועות לשקר דתיכף כשנשבע שבועה ראשונה יצאה מפיו לשקר והלכה לה והשניה היא שבועה חדשה בפני עצמה: והא דאמרינן אין שבועה חלה על שבועה דלהבא אם התירו על הראשונה חלה השניה דהחכם עוקר

בהתרה את השבועה הראשונה וכאלו לא היה שבועה ראשונה לפיכך אם נשבע על דבר אחד שני פעמים או יותר מתירין לו תחילה הראשונה ואח"כ תחול השניה מאליה ולכן מתירין לו עוד פעם שנית וכן על זו הדרך דמתירין לו כל כך פעמים כפי מספר השבועות שנשבע על כן זה שבא לשאול על שבועתו אם יודע כמה פעמים נשבע על אותו דבר יגיד להמתירים כדי שיתירו לו כנגד השבועות שנשבע ובסה"ק מקבציאל אמרתי לכן תיקנו בלשון התרה שלוש פעמים מותרים לך ושלוש פעמים מחולים לך ושלוש פעמים שרוין לך אע"ג דבחדא סגי והיינו כי שמא יצא מפיו שנים ושלש פעמים שבועות על אותו דבר ולאו אדעתיה דמהני ליה הכפל דמותרים ומחולים ושרויין כאלו עשו לו שלשה התרות בזה אחר זה:

פרק כג

נדר חל על נדר כיצד אמר ככר זה אסור עלי וחזר ואמר ככר זה אסור עלי שניהם חלין ואם אכלו חייב שנים והטעם משום דנדרים חל האיסור על החפץ ולכן חל עליו אפילו מאה פעמים:

פרק כד

קבלו חז"ל מי שנדר ונתחרט יש לו תקנה ע"י התרה שיתירו לו נדרו והוא הדין לשבועה דמהני התרה אפילו נשבע בהזכרת השם אך אין מתירין לשבועה אלא מדוחק או לצורך מצוה מפני שהגאונים היו מחמירים הרבה בזמנם בשבועות ועיין ברכי יוסף סימנים ר"ל ורל"ד, ואין מתירים בזמן הזה פחות משלשה בני אדם ואפילו שהם הדיוטות שאינם מומחים סגי, אבל מכל מקום לא יהיו עמי הארץ אלא לפחות יהיו במדרגה זו דגמיר להו וסברי דהיינו שאם מלמדים אותם הלכות הם מבינים אע"פ שהם אינם יכולים להבין מעצמן. ואם לא התירו לו שלשה אפילו התירו לו שנים חכמים גדולים אין התרתן כלום:

פרק כה

אע"ג דמצד הדין אם יאמרו פעם אחת מותר לך סגי נוהגין לומר שלוש פעמים מותר לך לחזק הענין והאידנא נהגו לומר שלוש פעמים מותר לך ושלוש פעמים מחול לך ושלוש פעמים שרוי לך ויכולים להתיר בכל לשון שיהיה משמעותו בלשון התרה הנזכרת וגם יכולים להתיר שנים או שלשה נדרים ביחד לומר לו מותרים לך וכן מתירים לשנים או לשלשה אנשים ביחד לומר להם מותרים לכם:

פרק כו

מתירים אפילו קרובים ואע"ג דכל דבר שצריך בית דין אין דנין קרובים הכא שרי דלא דין הוא אבל נשים וקטנים אין ראויים להתיר נדרים ומי שהוא בן י"ג שנה אם לא נתברר לנו שהביא שתי שערות לא סמכינן אחזקה דרבא וצריך בדיקה לידע אם הביא שתי

שערות דאז כשר להתיר ועל כן נזהרים שלא ליקח מתירים אלא רק אנשים שנתמלא זקנם ועין פתחי תשובה בשם רמ"א ז"ל:

פרק כז

מתירים אפילו בלילה ואפילו בשבת ואפילו שהיה יכול להתיר מאתמול ואע"ג דאין דנין בשבת ואין דנים בלילה האי לאו דין הוא מיהו כשמתירים בשבת לא יתירו אלא דבר שהוא צורך שבת כגון שנדר שלא יאכל ורוצה לאכול עתה וכיוצא בזה ורק נדרי צבור נהגו להתיר בשבת אע"פ שאינה לצורך שבת מפני שבשבת כולם נקבצים ובאים ואם לא יתירו ביום זה אין יכולים להתיר בחול דלא אתו ואם מתירים ע"י חרטה דאין צריך ישוב הדעת טפי יכולים להתיר מעומד אבל נדר שצריך למצוא לו פתח משום דאינו מתחרט בו אין מתרים אלא מיושב:

פרק כח

צריך הנודר או הנשבע לבא בעצמו לפני המתירים ולא מהני ע"י שליח וכן נמי אם כתב בכתב ידו שמתחרט לא מהני ואם המתירים אין מבינים לשונו כיון שהוא עצמו עומד לפני המתירים יכולים לשמוע דברו מן המתורגמן גם צריך שיגיד הדבר שהוא שואל עליו התרה להמתירים מיהו אם גילה רק לאחד מהם סגי:

פרק כט

הנדר והשבועה ניתרים ע"י שני דברים האחד אם מתחרט בעיקר הנדר והשבועה שהיה רוצה שלא נדר ולא נשבע מעיקרא, שאומר בפיו הלואי שלא נדרתי ולא נשבעתי ואם באמת הוא מתחרט חרטה גמורה הרי זה מתירים לו בחרטה זו אבל אם הוא אינו מתחרט על עיקר הנדר ועתה יש לו רצון בשבועה או בנדר שעשה ורק מתחרט על זמן הבא מעתה ומעכשיו דאין לו רצון בנדר מכאן ולהבא אין מועיל לו התרה כלל והרי הוא באיסור נדר כל ימיו ואע"פ שאומר בפיו שהוא מתחרט מעיקרא לא יועיל כלום: ואופן השני הוא - אם נתחדש לו עתה סיבה שמחמתה רוצה לבטל הנדר כגון שנדר להתענות ועתה רואה עצמו חלוש מאד דחולשתו נגדית לקיום הנדר או שעתה מפצירים בו בני אדם שיתיר את הנדר ולא ינהוג בו מכאן ולהבא והוא אינו יכול להשיב פניהם ומוכרח לעשות רצונם אע"ג דחרטה זו אינה כלום ואין יכולים להתיר על ידה מאחר דאינו מתחרט גם על העבר מעיקר הנדר מכל מקום תועיל חרטה זו לעשות ממנה פתח וכך אומרים לו המתירים אלו היית יודע בעת שנדרת שלא תהיה בריא אח"כ ויהיה לך סיבה מונעת שהיא נגדיית לנדר או אלו היית יודע שיפצירו בך בני אדם להתיר הנדר ולא תוכל להשיב פניהם כלום היית נודר והוא משיב אלו הייתי יודע כך לא הייתי נודר הרי זה מתירין לו מפני שבזה נמצא היה נדרו בטעות ונעקר ממילא מעיקרא ואין זה

חשיב נולד דקימא לן אין פותחין בנולד יען כי זה הוא דבר שכיח ולהכי מהני פתח זה שהוא פתח מתוך חרטה ורק צריכין ליזהר שלא לעשות פתח בדבר דלא שכיח: והנה בעתה בזמן הזה נהגו לעשות לכל נדרים ושבועות פתח מתוך חרטה יען אין סומכים על החרטה אפילו אם אומר שמתחרט מעיקר הנדר דחוששים אולי לא כן הוא באמת וגם בפתח לחודיה לא נהגו מפני שיש חלוקי דינים הרבה במציאות הפתח שיש כמה דברים שאין פותחין בהם ולכן נוהגים לעשות פתח מתוך חרטה דתחילה שואלין אותו אם מתחרט מעיקרא וכשאומר שמתחרט מעיקרא אז אומרים לו אלו היית יודע בשעה שנדרת שתתחרט לבסוף כלום היית נודר והוא משיב לא ובזה נמצא דנעקר הנדר מעיקרא שנעשה בטעות שהרי אפילו אם תמצי לאמר שאינו מתחרט אלא מעכשיו מכל מקום נעקר הנדר ממילא שהרי אנחנו מתירין לו עכשיו ע"י פתח ולכן אין חשש גם אם הוא מתחרט מחמת נולד דלא שכיח יען כיון דהוא מתחרט מחמת הנולד ואומר דאלו ידע בזה לא היה נודר די בכך ועיין חכמת אדם כלל ק' סעיף ה' יעוין שם:

פרק ל

החרם והנידוי אע"ג דצריכין התרה אין צריכין לא פתח ולא חרטה קודם התרה ולכן אם קבל עליו איזה דבר לעשות או שלא לעשות שקבלו בחרם ונדוי מתירין לו מיהו המנדה עצמו בעולם הבא אם יעשה כך כתב מרן ז"ל בסימן רכ"ח יש מי שאומר שיש לו התרה ויש מי שאומר שאין לו התרה וכתב מור"ם ז"ל דבמקום מצוה מתירין יעוין שם וידוע מה שהעלו הפוסקים דדעת מרן ז"ל לפסוק כסברה האחרונה וכתב הגאון חיד"א ז"ל ב"חיים שאל" חלק א' סימן ע"א אות ג' דדעת האחרונים להחמיר בנדוי עולם הבא, כאשר עלה בקב"ץ הרב כנסת הגדולה סימן רפ"ח והמקילים להתיר היינו במקום מצוה כמו שכתב מור"ם וכו' ובנדון דידן אין לחוש מצד נידוי עולם הבא דכתבו התוספות וסיעתם ופסקו מרן סימן של"ד דאם התנאי בדבר שיוכל לקיימו וקימו - לא חל הנידוי וכן כתב הרדב"ז וכו' יעוין שם ובסה"ק רב פעלים בתשובה הארכתי בענין זה ובמה שיש לחלק בין נידוי לחרם ודברים המסתעפים בזה וצדדי ההיתר בזה לאדם שאמר כך יעוין שם ואי אפשר לפרש כאן מפני האריכות:

פרק לא

נדר על דעת חבירו בשביל שום טובה שעשה לו בעבור שבועה זו אע"פ שחבירו קבל טובה מהנשבע יותר אין מתירין לו אלא מדעת חבירו ואם מת יש מסתפקין אם יורשיו הם במקומו לתת רשות להתיר ואם עברו והתירו לו שלא מדעת חבירו יש אומרים דמהני ההתרה בדיעבד ויש אומרים דלא מהני:

פרק לב

אין מתירין שום נדר ושבועה עד שיחול לפיכך הנודר או נשבע בניסן שלא יאכל בשר שלושים יום מן ראש חודש אייר אין מתירין לו אלא עד שיגיע ראש חודש אייר, וכן אם נשבע או נדר שיתענה בשני וחמישי ושני - אין מתירין לו אלא עד שיגיע יום שני הראשון. במה דברים אמורים? בנשבע או נדר בפירוש, דיש כאן נדר או שבועה מן התורה אבל על מנהג בלבד שלא נדר בפירוש דאין כאן חיוב אלא מדרבנן מתירין קודם שיחול וכמו שכתב בית יאודה חלק ב סימן צ"ז:

פרק לג

תקיעת כף דינה כשבועה ויש מחמירין בה יותר ולכן צריך התרה, והני מלי כשהוא עושה אותה בדרך קבלת שבועה, אבל סוחרים שתוקעין כפם זה לזה לקיים המקח אין לזה דין שבועה והנשבע בשמים וכן בנביא מהנביאים אע"פ שאין לזה די שבועה גמורה מכל מקום צריך לו התרה והנשבע בחיי נפשו אע"ג דליכא בזה איסור שבועה צריך ליזהר שלא ישבע בחיי נפשו והאומר אם יעשה כן אינו יהודי אין זה לשון שבועה אך יש בזה איסור גדול שהוא דבר חציפות נגד האמונה והאומרים בעת שמדברים "דברים אלו אמת כמו שהקב"ה אמת" הרי זה עון פלילי וצריך ליזהר בזה מאד;

פרק לד

מי שנשבע שלא ידבר עם חבירו יכול לכתוב לו כתב וכן יכול לדבר עם אחר והוא שומע אבל אם נתכוון להשמיעו אע"פ שיש אחד ביניהם לא אריך למעבד הכי:

פרק לה

אשה נדרה שבכל ימי עבור שלה תדליק בידה נר בבית הכנסת בכל שבת ואחר שהתחילה בדבר זה שלש וארבע שבתות טריחא לה מילתא לילך כל ערב שבת לבית הכנסת להדליק ורוצה להדליק ארבע נרות בשבת אחד בעבור כל ארבע שבתות גם עוד רוצה לילך לזייאר"ה בספינה, ותהיה בשבת בספינה כיצד תעשה העליתי בס"ד בסה"ק רב פעלים דאינה רשאה להדליק נרות ארבע שבתות בשבת אחד ובאותה שבת שהיא בספינה תעשה שליח במקומה להדליק בעבורה:

פרק לו

קטן בן י"ב שנה ויום אחד וקטנה בת י"א שנה ויום אחד אם יודעין לשם מי נדרו ונשבעו נדרם ושבועתם קיימין וכנזכר בשולחן ערוך מיהו לענין שאלה אם יכולים להתיר להם או לאו העלתי בסה"ק רב פעלים דספק זה נסתפקו בו האחרונים ולא נפשט ואזלינן ביה לחומרא ועיין משנה למלך בפרק ב' מהלכות גזרות וחקרי לב יורה דעה חלק ב' סימן ס' ושעות דרבנן דף נ' וזכור לאברהם אביגדור אבן העזר סימן ד' דף ל' יעוין שם:

פרק לז

המקבל תענית מעמוד השחר טוב שיתנה קודם שישן בפירוש שישתה מים וקהוו"י (קפה) באשמורת קודם עמוד השחר אחר השינה ואע"ג דיש אומרים דמים מותר אפילו בסתם דאינו מפרש מיהו על אכילה לא מהני תנאי שיאכל אחר שישן שינת קבע שלו ואם שכח לקבל תענית בשעת מנחה ונזכר בין השמשות קודם שהתפלל ערבית העליתי בסה"ק רב פעלים שיקבל תענית בין השמשות ואומר ענינו ועיין משבצות זהב סימן תקס"ב בריש הסימן:

פרק לח

האב מפר נדרי בתו כל זמן שהיא קטנה או נערה אפילו נדרה על דעת רבים אבל אם נשאת קודם זמן זה אינו יכול להפר והוא הדין אם בגרה דאינו יכול להפר ונקראת קטנה עד י"ב ויום אחד ובת י"ב שנה ויום אחד נקראת נערה עד ששה חדשים ואחר י"ב שנה וששה חדשים נקראת בוגרת והבעל מפר נדרי אשתו לבדו משתכנס לחופה עד שתתגרש ויגיע הגט לידה ולאו דוקא נדרים אלא הוא הדין שבועות נמי מפירין האב והבעל כדין נדרים וכמפורש בדברי הרמב"ם ובדברי מרן ז"ל ומה שכתב הכנסת הגדולה בהגהת הטור אות ה' כבר עמד על דבריו הגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף סימן רל"ד:

פרק לט

אין האב והבעל יכולין להפר אלא רק ביום שומעם ואם שמעו בלילה יכולין להפר כל הלילה וכל יום המחרת ואם שמעו סמוך לחשיכה אין מפירין אלא עד שתחשך ואם שתקו ולא הפירו אע"פ שבלבם להפר ורק שתקו כדי לצערה - כל שעבר יום שומעם אין יכולים להפר עוד. מיהו אם לא הפר מחמת חסרון ידיעה שאינו ידע שיש לו כח להפר הרי זה יכול להפר ביום ששמע הדין הזה אפילו אחר הנדר והשבועה בכמה ימים ויהיה יום ידיעתו דין זה כיום שמעו שיש לו זמן להפר עד סוף היום:

פרק מ

כיצד ההפרה יאמר לה מופר ליכי שלוש פעמים כדי לחזק הדבר מיהו בפעם אחת נמי הוי הפרה וכן בהקמה בפעם אחת נמי שאמר לה קיים ליכי הוי הקמה ואינו יכול להפר אחר הקמתו ואם אמר לה בטל ליכי או אמר לה אין נדר זה כלום חשיב לשון הפרה והוא הדין אם אמר לה ההפרה בשאר לשונות אשר משמעותם הפרה דמהני והוא הדין בענין ההקמה אבל אם אמר לה אי אפשי שתדורי, או אמר לה אין כאן נדר - אין זה לשון הפרה ולא מהני, מיהו אם בלבו חשב לשון הפרה ולא הוציא בשפתיו אלא רק אמר לה טולי ואכלי כיון דחשב לשון ההפרה בלבו ואמר כן בפיו מהני והנה יש דברים

שיוכל להפר ויש שלא יוכל להפר, על כן הבעל על כל פנים יפר ביום שמעו ואח"כ ישאל להמורה ויגיד לו ההלכה ותבוא עליו ברכה:

שופטים

פתיחה

"תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך" נראה לי בס"ד על פי מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בפסוק "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך" כי דרך באתגלייא ואורח באתכסייא, ואם האדם ישמור עצמו בעניינים הגלויים אליו שנקראים דרך אז הקב"ה ישמור אותו בעניינים הנסתרים שנקראים אורח. זה שנאמר "בכל דרכיך דעהו" -- שאתה בעצמך תזדרז לשמור דתו יתברך בעניינים הגלויים, ואז "והוא יישר אורחותיך" -- המה עניינים המכוסים. עד כאן דבריו ז"ל.

וזה שאמר "תכין לך הדרך" -- עניינים הנגלים שנקראים דרך אתה תבין ענייני שמירתם וקיומם "ושלשת את גבול ארצך" הם חיי עולם הזה שהם גבול האדם בעולם הזה שהיא "ארצך" כדכתיב "והארץ נתן לבני אדם", כלומר תשליש כל יום ויום מן הגבול של ארצך דאמרו חכמים על עשרים וארבע שעות היום יחלקם האדם שליש לעסק התורה ושליש למשא ומתן ומלאכה ושליש לשינה, ועשו לזה סימן אז תשכיל אז תצליח אז תישן, כל חלק מספרו כמנין "אז".

וטעם לשילוש זה פרשתי בס"ד במקום אחר משום דאמרו רבותינו ז"ל "שלשה שותפים באדם הקב"ה ואביו ואמו" ולכן כל עשרים וארבע שעות היום יהיה ח' שעות מהם לעסק התורה בשביל שליש של הקב"ה, ושני שלישים לצורך הגשמי בשביל חלקי אב ואם שהם גשמיים. והן אמת דחלקים של אב ואם המה לא כנגד חלקו יתברך -- עם כל זה הקב"ה בחסדו השוה חלקי האב ואם כנגד חלקו שנתן לכל אחד מהם שליש כנגד חלקו. ועל כן מדבר זה ילמוד האדם מוסר כמה וכמה צריך הוא לשמור מצות כיבוד אב ואם ומוראן. ובעונותינו הרבים יש כמה בני אדם -- אע"פ שהם מדקדקין במצות ומילי דחסידות -- הם מקילין במצוה זו ביותר. והנה באמת מלבד שכרה העצום והנורא מאד שיש ללמוד מעובדא דרבי יהושע בן אלם עם ננס הקצב הנזכר בספר הדורות הנה עוד ימצא בה האדם טעם חזק וגדול בחיוב שלה על פי השכל ועל פי נימוס העולם ודרך ארץ אשר נמצא אצל כל מין דת ודת אשר לא מישראל המה. ולכן אמרו רבותינו ז"ל בגמרא "עד היכן כבוד אב ואם" והשיב "צא ולמד מה עשה גוי אחד באשקלון", כלומר דבר זה לאו דוקא מדברי תורה ודברי חכמים תלמד אותו אלא צא וראה בדתות אחרים ותלמד כמה ראוי אתה להזהר בדבר זה:

פרק א

צריך להזהר מאד בכיבוד אב ואם ומוראם ואע"פ שאין בית דין כופין על מצוה דכל מצוה אשר מתן שכרה בצדה אין בית דין כופין עליה מכל מקום אם רצו לכפות הרשות בידם אלא שאין כופין כפיה עד שתצא נפשו ועיין ט"ז וראשון לציון ז"ל וכל זה דוקא על מניעת הכבוד אבל על זלזול אם מזלזל בהם חייבים לכפותו מדינא ועיין כנסת הגדולה הגהת הטור אות א':

פרק ב

איזהו מורא לא יעמוד במקום המיוחד לעמוד שם בסוד זקנים עם חבירו או מקום המיוחד לו להתפלל ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בו בביתו אבל מותר לעמוד במקום שאביו רגיל לישב בביתו וכל זה הוא דוקא בפניו ואפילו שלא בפינו אם היו בני אדם יושבים שם והוא בא וישב במקום אביו גם כן אסור דהוי זלותא ויש מחמירים לאסור אפילו שלא בפני אביו ולא בפני אחרים אלא רק בפני עצמו בלבד וצריך לחוש לדבריהם כיון דזה הוא איסור תורה ועיין ט"ז וראשון לציון:

פרק ג

לא יכריע את דבריו בפניו אפילו לומר "נראין דברי אבא" וכל שכן שלא יסתור דבריו בפניו בין שחולק עליו בין שאומר לאדם החולק עליו נראין דבריך אבל שלא בפניו שרי ומכל מקום, כל מה שאפשר לעשות דרך כבוד עושה דהיינו אם הוא חולק על דברי אביו ויש חכם אחד גם כן חולק - הוא יוכיח ויכתוב דעתו כדעת החולק על אביו אבל לא יזכיר שם אביו וכיוצא בזה ויש מחמירין ואוסרין בסותר דבריו אפילו שלא בפניו ומכל מקום לכולי עלמא הבן עם האב יכולים להקשות ולתרץ ולהסיק מסקנת ההלכה ואין בזה חשש משום סותר דבריו ועיין פתחי תשובה סעיף קטן א';

פרק ד

לא יקראנו בשמו לא בחייו ולא במותו אלא אומר אבא מארי פלוני או מור אבי פלוני היה שם אביו כשם אחרים משנה שמם אם הוא שם פלאי שאין הכל רגילין לקרות בו אבל שם שרגילין לקרות מותר לקרות לאחרים שלא בפניו ואע"ג דיש מתירין לקרות אחרים בשם שאינו פלאי אפילו בפניו וכן עוד יש מתירים לקרוא לאחרים בשם פלאי שלא בפניו הנה לדידן שקבלנו הוראת מרן ז"ל צריך ליזהר בזה מיהו מותר לקרות בתנ"ך ובדברי רז"ל לפני אביו ואע"פ שנזכר בהם שם אביו ואע"פ שהוא שם פלאי כיון שהוא מזכירו בדברי תורה וניכר נמי דאינו קורא את אביו עצמו אבל לא יקרא מכתב מאדם לחבירו שנזכר בו שם אדם ששמו כשם אביו אם הוא שם פלאי וזה דוקא בפניו אבל שלא בפניו אם ניכר מתוך הדברים דלאו על אביו מדבר שרי אע"פ שהוא שם פלאי

וכאשר העלתי כן בסה"ק מקבציאל בס"ד ועוד העלתי שם דאפילו בשם פלאי אם אביו שמו נפתלי ואין לו כינוי משפחה והוא מזכיר לפני אביו שם נפתלי לוריא או אם היה אביו ספרדי והוא מזכיר לפני אביו נפתלי אשכנזי וגם עוד מוכח מתוך דבריו שהוא מדבר על אדם אחר כגון שאומר לאביו נפתלי אשכנזי אומר או הלך או כתבתי לו או כתב לי וכיוצא בזה שניכר מתוך דבריו דלאו על אביו הוא מדבר לית לן בה אע"פ שהוא שם פלאי ומזכירו בפניו כיון דאיכא תרתי למעליותא שיש שינוי בשם עצמו וגם ניכר מתוך הדברים דלאו על אביו הוא מדבר ומזכיר: ובחתימה מותר לחתום יצחק בן אברהם דאין כתיבה חשיבה כדיבור לענין זה ויש מתחסדים לכתוב יצחק בן לאדוני אבי אברהם ואין בזה חיוב מן הדין ואע"ג דכתבנו דאין כתיבה חשיבה כדיבור לענין זה מכל מקום אם הוא כותב כתב לאביו צריך שיכתוב לו מור אבי או אבא מארי פלוני וכן בשכותב מכתב לאחרים ומזכיר בו שם אביו גם כן יכתוב מור אבי פלוני וכן הוא הדין כשכותב שם אביו בפנקס שלו בחשבונות וכיוצא גם כן יכתוב מור אבי ודין זה של הזכרת השם נוהג גם באמו שצריך ליזהר בכל הנזכר לעיל:

פרק ה

הא דכתבנו שצריך לומר מור אבי או אבא מארי כשמזכיר שמו של אביו אין חיוב מן הדין לומר מארי אלא אפילו אם יאמר אבי פלוני סגי והטעם כי שם אבי גם כן יש בו משמעות של מעלה כמו וישימני לאב לפרעה וכן דוד המלך עליו השלום קרא את שאול המלך עליו השלום בשם אבי וכן היו קורין לרב בשם אבא בסתם אע"פ שהיה שמו עקרי אבא וכנזכר בסוף יומא אזיל אבא למקטל וכו' וכן כתב הרב ראשון לציון סימן רמ"ב מלת אבי מורה על מעלה גדולה כדאשכחן באלישע הנביא עליו השלום היה קורא לאליהו זכור לטוב אבי אבי וכו' יעויין שם אך עם כל זה נהגו לומר אבא מארי למעלה וכבוד יותר ומצינו לתנאי קדישי דלא נהגו בכך דהא רבי יוסי בן חלפתא אמר אבא חלפתא וכן רשב"י אמר יוחאי אבא וכן אותו חכם אמר ינאי אבא ונראה דבאותם הימים לא נהגו ביתרון כבוד זה לומר מארי אך עתה בזמן הזה שנהגו בכך ראוי להזהר בכך וכתב הגאון חיד"א ז"ל דאין חילוק בזה להקדים אבי על השם או להקדים השם על אבי כי כן מצינו גבי שלמה המלך עליו השלום פעם אומר דוד אבי ופעם אומר אבי דוד יעויין שם: וכתבתי בסה"ק מקבציאל מה שמצינו במלכים שאמר שלמה המלך עליו השלום ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום ולא אמר ולדוד אבי נראה לי דבר זה אמרו בתורת תפלה שהבליע תפלה בתוך דבריו ולפני הקב"ה היה אומר כן בדרך תפלה וידוע מה שכתבו האחרונים ז"ל דכל שהאדם מדבר דרך תפלה לפני ה' אין צורך לומר

אבי בפירוש ולכן אע"פ ששם דוד היה באותו זמן פלאי דעדיין לא נתפשט אצל אחרים לקרא בניהם בשם דוד דזה היה סמוך לפטירתו ומסתמא לא נתפשט שמו אצל אחרים אלא אחר פטירתו עם כל זה הוא היה מתכוין בדברים אלו דרך תפלה לפני ה' ולכך אין קפידא בה ומה שמצינו ביעקב אבינו עליו השלום בפרשת ויחי בצוואתו שציוה לבניו שאמר שמה קברו את אברהם את שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה דמן הסיום של הפסוק מוכח דכל הפסוק הזה הוא דברי יעקב אבינו עליו השלום ולא מדברי כותב התורה ותקשי לך איך מזכיר שם יצחק ושם רבקה ואינו אומר אבי ואמי ואפילו אם נאמר שם יצחק אחר שנקרא בו יצחק אבינו עליו השלום קראו אחרים בשם זה הרבה ובאותו זמן שדבר בו יעקב לא היה שם פלאי עם כל זה איך יזכיר את אביו בשמו אפילו אחר פטירתו ואפילו בשם שאינו פלאי הנה תרצתי בס"ד על זה שכל דברים ההם שהיה מדבר בהם יעקב אבינו עליו השלום עם בניו היה מדבר אותם ברוח הקודש ולא היו דבריו אלו כאשר ידבר עם אחרים מדעתו ורצונו אלא רוח הקודש שמה בפיו כל הדברים האלה ובה היה מוציא אותם מפיו ולכך הוא מוכרח להוציא דברים אלו מפיו בתיבותיהן ואותיותיהן כחפץ ורצון רוח הקודש שהיה לה טעם כמוס בנוסח זה ולכן הוכרח לומר שרה אשתו ורבקה אשתו כאלו הוא מדבר על הרחוקים ממנו וכמו שכתבתי כל זה בסה"ק מקבציאל:

פרק ו

עד היכן מוראם? היה הבן לובש חמודות ויושב בראש הקהל ובאו אביו או אמו וקרעו בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפינו לא יכלים אותם אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים הקב"ה שצוותהו בכך:

פרק ז

איזהו כבוד מאכילו ומשקהו מלביש ומכסה מכניס ומוציא ויתננו לו בסבר פנים יפות שאפילו מאכילו בכל יום פטומות והראה לו פנים זועפות נענש עליו וכן להפך אם מטחין אביו ברחיים וכוונתו לטובה כדי שיינצל אביו מדבר קשה יותר מזה ומדבר פיוסים על לב אביו ומרעה לו שכונתו לטובה עד שירצה אביו לטחון ברחיים הרי זה נוחל עולם הבא וישמשנו בשאר דברים שהשמש משמש את רבו והוא הדין לאמו כך יעשה ויתנהג בכל הדברים האלה:

פרק ח

זה שאמרנו מאכילו ומשקהו הן לאביו הן לאמו מן ממונם הוא כשיש להם ואם אין להם והבן יש לו בית דין כופין אותו לזון אביו ואמו כפי מה שהוא יכול אבל אם אין לבן ממון כלל שיוכל לזון אותם אינו חייב מן הדין לחזור על הפתחים כדי להאכיל אותם ורק נכון

לעשות כן מצד הנימוס ודרך ארץ אם אפשר לו לחזור על הפתחים ולא משורת הדין מיהו חייב משורת הדין לכבדם בגופו אע"פ שמתוך כך בטל ממלאכות כל דאית ליה מזון להוא יומא דבטל ממלאכתו אבל אי לית ליה מזון להוא יומא אינו חייב משורת הדין לבטל ממלאכתו ההוא יומא ולחזור ההוא יומא על הפחים ואע"פ שאמרנו אם יש לו משלו כופין אותו בית דין לפרנסתם היינו דוקא אם יש לו מזון שיספיק לו לשלשים יום אבל אם אין לו מזון שיספיק לשלשים יום אין כופין אותו לפרנסם משלו ועיין ראשון לציון ז"ל:

פרק ט

אב שיש לו בנים רבים מחשבים בית דין המזון של אב ואם על הבנים לפי ממון שלהם ואם מקצתן עשירין ומקצתן עניים מחייבין את העשירים בלבד:

פרק י

היה צריך על שום דבר (הסבר: דבר כלשהוא) בעירו ויודע שישלמו חפצו בשביל אביו אע"פ שיודע דיעשו גם כן בשבילו לא יאמר עשו לי בשבילי אלא יאמר עשו בשביל אבא כדי לתלות הכבוד באבי ואין להקשות משלמה המלך עליו השלום כשבקש להכניס את הארון לקודש הקודשים ודבקו שערים שאמר תחלה אל תשב פני משיחך ולא נענה עד שאמר זכרה לחסדי דוד עבדך ונענה ואמאי לא אמר מעקרא זכרה לחסדי דוד עבדך ולא הוה לה למימר אל תשב פני משיחך לבקש בעבורו דהתם שאני דשלמה המלך עליו השלום ידע מעיקרא דבר זה שלא דבקו השערים אלא בעבור להראות כבודו של דוד המלך עליו השלום אביו כי כבר הבטיחהו הקב"ה בדבר זה בחייו שאמר לו בחייך איני מודיע ובחי שלמה בנך אני מודיע ולכך בכונה מכוונת אמר תחלה עשרים וארבע רננות ואמר אל תשב פני משיחך שידע שלא יהי הנענה ואין להקשות מחזקיהו המלך עליו השלום במלכים ב' שאמר אנא ה' זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי ולא בקש בשביל זכות דוד המלך עליו השלום וכאשר באמת הקב"ה השיב לו אח"כ למעני ולמען דוד עבדי חדא התם לא היה דוד אביו ועוד כל דברים אלו לא נאמרו אלא אם מדבר הבן לאחרים כדי להראות כבוד אביו לפני בני אדם אבל בדברים שמדבר לפני השם יתברך לא שייך זה: וכתב הרב נחלת צבי ז"ל דזה אינו אלא בהיכא דמפרש ואומר עשו בשבילי אבל אם מבקש אין צריך שיאמר עשו בשביל אבא והביא ראיה מרבן גמליאל בבקשתו מרבי יהושע שאמר בתחילה מחול לי ולא אמר עשה בשביל אבא אלא אח"כ כשלא רצה ונראה לי דאין מזה ראיה דהתם רבן גמליאל הוה מסתפק מעיקרא אם יאמר לו עשה בשביל אבא ימחול או לאו ועיין בש"ך סעיף קטן ח' שכתב אם הוא מסתפק בדבר הרשות בידו לעשות כמו שירצה עיין שם ולכן

נראה לי דאם יודע שיעשו בשביל אביו אפילו מבקש סתם צריך שיאמר עשו בשביל אבא ועוד יש לאמר מהך דרבן גמליאל אין ראיה דהתם אמר בתחילה מחול לי בתורת הודאה שאומר לו אני מודה דנענתי לך וצריך אני לומר לך מחול לי ואח"כ התחיל בדברי בקשה וביקש תחילה בשביל כבוד אביו ולא בשביל כבודו;

פרק יא

חייב לעמוד מפני אביו ואם האב תלמיד של בנו זה עומד מפני זה וזה עומד מפני זה ואם הבן רוצה למחול על כבודו ולשמש לאביו רשאי דרב שמחל על כבודו כבודו מחול ודקא בצנעא או אפילו בפרהסייא אך רק בעירו שהכל יודעין שהוא אביו:

פרק יב

בן הקם לפני אביו אע"פ שיש לו אותה שעה צורך לילך לא ילך לדרכו אחר קימתו אלא ישב ואח"כ יקום וילך כדי שיהיה ניכר שקם לפני אביו ולא יהיה נראה קימתו היתה בשביל לילך לדרכו וכן הוא הדין בתלמיד אשר קם לפני רבו ככה יעשה והוא הדין בקימה לפני הזקן כאשר נכתוב לקמן מיהו אם היה לו צורך אותה שעה לעשות צרכיו שנעשה לו הרגשה בזה הן לגדולים הן לקטנים אין צורך ליזהר בכך לישב אחר קימתו ואח"כ יקום כדי שלא יהיה לו עכבה אפילו מעט בדבר זה דאית ביה איסור בל תשקצו ועיין כנסת הגדולה הגהת הטור אות כ':

פרק יג

עד היכן כבוד אב ואם אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכוהו לים לא יכלימם ולא יכעוס כנגדם אלא יקבל גזירת הכתוב וישתוק ויש אומרים דאם רוצים לזרוק מעות של בן לים יכול למנעם מיהו כל זה דוקא קודם שזרקן דאפשר דמימנעי אבל אם כבר זרקו אסור להכלימם ולדבר כלום כנגדם וגם בזה דוקא היכא דרוצים לעשות לו רק חסרון כיס אבל אם רוצים להעביר ממנו ריוח בעלמא אסור בכל ענין:

פרק יד

חייב לכבד את אביו אחר מותו שאם הוא בתוך י"ב חדש לפטירתו כשמזכיר שם אביו יאמר הריני כפרת משכבו ולאחר י"ב חדש יאמר זכרונו לברכה או עליו השלום ואם כותב שם אביו במכתב יש אומרים דאין צריך לכתוב הריני כפרת משכבו ויש מחמירין לכתוב הריני כפרת משכבו וכל דין זה נוהג גם באמו:

פרק טו

מי שנטרפה דעת אביו או אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתנו ביותר ילך לו ויניחם ויצוה לאחרים לנהגם כראוי:

פרק טז

ראה את אביו שעבר על דברי תורה לא יאמר לו עברת על דברי תורה אלא יאמר לו אבא כתוב בתורה כך וכך כאלו הוא שואל ממנו ואינו מזהירו והוא יבין מעצמו ולא יתבייש ואפילו היה אביו אומר שמועה בטעות לא יאמר לו לא תתני הכי ואם אביו עם הארץ וראהו עבר על דברי תורה יאמר לפניו מעשה שהיה באדם אחד שכך וכך עשה ואמר לו החכם שדבר זה אסור דנמצא הוא מספר מעשה לפניו:

פרק יז

אמר לו אביו השקיני מים או רצה ממנו תשמיש אחר לשמשו ויש לפניו לעשות מצוה עוברת כגון קבורת מת או לויה וכיוצא אם אפשר שתעשה ע"י אחרים הרי זה עוסק בכבוד אביו ואמו ואם לא יעסוק במצוה ואם אין המצוה עוברת יעסוק בכבוד אביו ואח"כ יעשה המצוה וגם במצוה דאפשר ע"י אחרים אם התחיל בה ואח"כ בקש אביו ממנו איזה עסק יגמור המצוה ואח"כ יעשה עסק אביו:

פרק יח

אמר לו אביו השקני מים ואמו אומרת השקני מים מניח אמו ועוסק בכבוד אביו מפני שגם אמו חייבת בכבוד אביו ואם היא מגורשת מאביו שניהם שוים ולאיזה מהם שירצה יקדים אע"ג דאביו זכר ויש לו יתרון בחיוב המצות על הנקבה אפילו הכי הרשות ביד הבן להקדים לאחד מהם במה דברים אמורים? אם שניהם בחיים אבל אם אביו צוה לעשות איזה דבר ואח"כ מת ואמו אומרת לו לעשות הפך יעשה רצון אמו דכבוד חי עדיף:

פרק יט

אמר לו אביו לעבור על דברי תורה בין מצוות עשה בין מצות לא תעשה ואפילו מצוה דרבנן לא ישמע לו לפיכך אם צוה שלא ימחול לאדם פלוני ולא ידבר עמו והבן רוצה לעשות שלום עמו לא ישמע לאביו וכן אם צוהו לגרש את אשתו וכן שלא יעלה לארץ ישראל לא ישמע לו וכן אמר לו שלא ילמד עם פלוני לא ישמע לו ואם הבן רוצה לשא אשה ההוגנת לו וחפץ בה - אין האב יכול לעכב ואם היה האב רשע ובעל עבירה אפילו הכי חייב הבן לכבדו ולהיות לו מורא ממנו ויש אומרים דאינו חייב ומכל מקום אסור לצערו:

פרק כ

כתב בית יוסף בשם אורחות חיים אין לבן לישב סמוך אצל אביו והביא ראיה לדבר עיין שם, ונראה דהיינו דוקא במסבה שיש שם אורחים כהך דכתיב בשמואל א' (כ, כה) ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול אבל כשהאב בביתו מיסב על שלחנו עם בני ביתו אין קפידה בזה אם ישב הבן סמוך אצל אביו וכן העולם אין נזהרם אלא במסיבה של

אנשים וזהו דוקא במסיבה אבל בבית הכנסת בעת התפילה אין קפידה אבל אם נקבצים לעשות ועד יש קפידה בזה;

פרק כא

אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ומורא של אב ואם אלא שהאשה כיון שהיא משועבדת לבעלה ויש דברים של כבוד שאין בידה לעשות ופטורה מהם בעודה נשואה אם בעלה מקפיד ואם נתגרשה או נתאלמנה חייבת בכל דבר חייבת בכל דבר:

פרק כב

אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק עמהם כדי שלא יביאם לידי מכשול ואב שמחל על כבוד כבודו מחול ודוקא כבודו אבל הכאתו וקללתו אינו מחול ויש אומרים דגם צער אינו מחול. ואע"ג דמחל על כבוד חייב הבן בדיני שמים ולכן צריך לעשות תיקון בעבור זה: וכתוב בשער רוח הקודש לרבינו האר"י ז"ל תיקון לעובר על מצת כבוד אב ואם יתענה עשרים ושש תעניות רצופים, וילקה כל יום עשרים ושש מלקיות ויכוין בשם י"ה במלוי אלפין כזה יו"ד ה"א שפגם בו, עיין שם וכתבתי בס"ד אע"פ דדי לו תיקון אחד על כמה פעמים שעבר בהם על מצות כבוד אב ואם מכל מקום צריך לעשות תיקון בשביל אב לחוד ובשביל אם לחוד ולא די תיקון אחד בשביל שניהם כיון דהם גופים מחולקים דדי לנו לומר דסגי תיקון אחד על מעשים מחולקים משום דאזלינן בתר גוף האב. וכתב עוד בשער רוח הקודש: מי שחטא בכבוד אביו ואמו - יתענה חמשה וארבעים תעניות כמנין "אב ואם" (רוצה לאמר עם הכולל) ויכוין לשם י"ה שפגם בו. ובשחרית יכוין לשם י"ה במלוי יודי"ן ובמנחה במלוי אלפי"ן ובערבית במלוי ההי"ן ועוד יש פרטי כונות בה יעוין שם וטוב שכל אדם יעשה תיקון זה אחר פטירת אביו ואמו ובנקל יוכל להתענות תעניות אלו ואם תש כוחו יפדה אותם דבר יום ביומו בצדקה ויאמר בקשה בפדיון ונראה לי דתיקון זה יספיק בעד שניהם:

פרק כג

המקלל אביו או אמו אפילו לאחר מיתה אם בשם מהשמות המיוחדים חייב סקילה ואם קללם בכינוי כגון רחום חנון חייב בלאו כמקלל אחד מישראל וקטן שקלל אביו או אמו בקטנותו צריך כפרה בגדלותו כנזכר בספר חסידים וכן מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל וכל המבזה אביו או אמו אפילו בדברים ואפילו ברמיזה הרי זה בכלל ארור מפי הגבורה שנאמר ארור מקלה אביו ואמו ובספר חרדים כתב שבכלל זה אם מבזהו בלבו והביא מעשה עיין שם ועל זה ידוו כל כל הדוויים:

פרק כד

בין איש בין אשה שהכו אב ואם ועשו בהם חבורה חייבין חנק ובהכאה בלבד בלי חבורה חייבין בלאו כמו המכה אחד מישראל ולכן אם היה קוץ תחוב לאביו לא יוציאנו שמא יעשה בו חבורה והוא הדין לאמו וכן אם בן אומן להקיז דם לא יקיז לאביו או לאמו במה דברים אמורים? כשיש אחר לעשות להם אבל אם אין אחר לעשות ומצטערים הרי זה מקיז ועושה כל מה שירשוהו לעשות להם:

פרק כה

אסור לבן למחול על כבוד אבותיו ולעבור על מדותיו במלתא דאבוה ואמיה מצטערים וכנזכר בכנסת הגדולה ובן שיודע שאביו ואמו מצטערים על שהוא מתענה לא יתענה בתענית שאינם חובה וכנזכר בספר חסידים:

פרק כו

אם האם צותה לבנה לעשות דבר דשואל האב מי אמר לך שתעשה דבר זה אם יודע שאביו יכעוס עליה ויקללנה לא יאמר לו שאמו צותה וכנזכר שם:

פרק כז

במקום שנהגו לקרות בן הנולד ראשון על שם אביו, ואמו רוצה לקרותו על שם אביה, לא יוכל הבעל לעשות רצון אשתו בדבר זה אלא צריך להקדים לקרוא בו הראשון על שם אביו והשני יקראנו על שם אביה. ופוק חזי מאי סליק בנדב ואביהוא מפני שקרא בן הראשון על שם אבי אשתו, וכנזכר בשדה הארץ חלק ג' סימן כ"ב. וכתב בעיקרי הד"ט שאם ירצה לקרות הבן על שם שניהם יקדים שם אביו:

פרק כח

חייב לכבד אשת אביו כל זמן שאביו קיים ואע"פ שאמו מקפדת דכתיב כבד את אביך לרבות אשת אביך וכן חייב לכבד על אמו אע"פ שאביו מקפיד וכגון שגרשה אביו ונשאת לאחר דכתיב את אמך לרבות על אמך וגם זה הוא כל זמן שאמו קיימת אבל לאחר מיתה אינו חייב ומכל מקום דבר הגון הוא לכבדם אף לאחר מיתה:

פרק כט

חייב אדם בכבוד אחיו הגדול בין שהוא אחיו מאביו בין אחיו מאמו ואפילו הקטן הוא תלמיד חכם וגדול בתורה יותר מן הגדול גם כן חייב בכבודו וכן השלישי חייב בכבוד השני וכן על זה הדרך ולאו דוקא הזכרים אלא גם אחיותיו הנקבות שהם גדולים ממנו חייב לכבדם וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות:

פרק ל

חייב בכבוד חמיו ולכן דוד המלך עליו השלום קרא את שאול המלך עליו השלום, "אבי ראה גם ראה" (שמואל א כד, יב) והוא הדין דחייב בכבוד חמותו וכן האשה חייבת לכבד

חמיה וחמותה וכתב בשיורי ברכה בשם תנא דבי אליהו שאם נשא אשה ואינה מכבדת אביו ואמו לעת זקנתן הרי הוא כאלו נואף כל ימיו לכך דבור לא תנאף סמוך לדבור כבד את אביך ואת אמך יעויין שם וחייב אדם בכבוד אבי אביו וכן באם אביו והוא הדין דחייב בכבוד אבי אמו וחייב נמי לכבד אחי אביו ואחי אמו ועליו תבא ברכת טוב:

כי תצא

פתיחה

"שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים" (דברים כב,ז). נראה לי, בסיעתא דשמיא דידוע התורה נקראת אם דכתיב ""כי אם לבינה תקרא" אל תקרא אם בחיר"ק אלא אם בציר"י" (ברכות נז.), וידוע דהלומד תורה לשמה יוכל לעשות בה בירור נצוצי קדושה, אבל בתורה שלא לשמה לא יוכל לעשות בירור נצוצי קדושה כיון דחסרה מצד המחשבה דהבירור בה. גם ידוע מה שכתב התנא (אבות ו, ז) "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא" ופרשו דזה איירי בתורה לשמה ולא בתורה שלא לשמה. גם ההפרש בין לשמה ובין שלא לשמה הוא בלב, כי תורה לשמה יוצאה מן הפה ומן הלב דהכונה היא בלב, אבל שלא לשמה היא שלמה בפה דוקא ואינה בלב.

וזה שכתוב "שלח תשלח את האם", רוצה לאמר התורה הנקראת 'אם', "שלח תשלח" -- תרתי, מן הפה ומן הלב, שזו היא תורה לשמה. ועל ידי כך יהיה לך תרתי למעליותא, חדא -- "את הבנים" אלו נצוצי הקדושה, "תקח לך" שבתורה לשמה יהי הברור נצוצי קדושה. ועוד "למען ייטב לך" בעולם הבא "והארכת ימים" בעולם הזה כמו שאמרו על תורה לשמה "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא".

ולכן אמרו רבותינו ז"ל "חייב אדם בכבוד רבו יותר מכבוד אביו" (בבא מציעא לג.), כי אביו הטיב לו בעוה"ז בלבד אך רבו שלמדו תורה הטיב לו בעולם הזה ובעולם הבא כמו שכתוב "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא".

פרק א

חייב אדם בכבוד רבו ויראתו יותר משל אביו כי אביו הביאו לחיי עולם הזה ורבו מביאו לחיי עולם הבא ואע"פ שיש אומרים דאם אביו הוא רבו מובהק לא יקראנו אבי אלא יקראנו רבי לא נהגו בכך אלא אפילו אם אביו הוא רבו מובהק יקראנו אבי ויש טעם למנהג הזה:

פרק ב

כל שרוב חכמתו ממנו זה נקרא רבו מובהק וכל זמן שרבו המובהק קיים אם קובע התלמיד מדרש ויושב ודורש ומלמד שלא ברשות רבו אע"פ שהוא במדינה אחרת הרי

זה כחולק על השכינה אבל מותר לחלוק עליו באיזה פסק או הוראה אם יש לו ראיות והוכחות לדבריו שהדין כן דכל שהוא דרך משא ומתן שרי ומיהו לא יחלוק כדרך החולקים לנצח אלא אומר ראיותיו ואם ישרו בעיניו מוטב ואם לאו ישתוק וכן לכתוב לעצמו ראיותיו אף שהם כנגד רבו מותר אבל לכתוב פסק או הוראה נגד רבו ומוסר לאחרים אסור ואם נחלקו החכמים ועמדו למנין לא ימנה כנגד רבו עם החולקים עליו וכל זה בחייו אבל אחר מותר לחלוק עליו ולפסוק כפי סברתו ולעשות מעשה אף שהוא כנגד רבו אבל לא יאמר רבי היה אומר כך ואני אומר כך שזה מבזה את רבו אך יוכל לכתוב סברת רבו וראיותיו ויכתוב עליו דברי עצמו וראיותיו אע"פ שהם סותרים כי הרואה דבריהם יבחר וכן עשו כל הראשונים ועל הכל יהיו דבריו לשם שמים כך כתב הגאון הרדב"ז ז"ל והביא דבריו הרב ברכי יוסף ז"ל אות ג' ושם העיר הרב ז"ל מגמרא דראש השנה דף י"ח עמוד ב' דאמר רבי שמעון ארבעה דברים היה דורש רבי עקיבא ואין אני דורש כמותו וכו' ונראין דברי מדבריו ורבי שמעון תלמיד רבי עקיבא הוה וכתב אגדה שאני, ודברי הרדב"ז בהלכה למעשה שעושה נגד רבו וזה זלזול לרבו ופשוט עד כאן דבריו והרואה יראה דאחר מחילה רבה לא העלה מזור להערתו בזה החילוק. ולי אנא עבדא נראה לי, דברבו המובהק, גם באגדה אין לאמר כן כמו שאמר רבי שמעון בר יוחאי אך החלוק הוא דכל זה אמור ברבו מובהק שרוב חכמתו ממנו אבל רבי עקיבא אע"ג דהוא רבה דרשב"י לא היתה רוב חכמתו של רשב"י ממנו כדי שיהיה לו דין רבו מובהק שצריך להזהר בכל אלה. עוד אנא עבדא העירותי בהא דתנן בסוף פרק ג' דכרתות: אמר רבי עקיבא: שאלתי את רבי אליעזר, העושה וכו' אמר לי: חייב על כל אחת ואחת מקל וחומר וכו' אמרתי לו אם אמרת בנדה וכו' אמר לו הבא וכו' אמרתי לו לא אם אמרת בבא וכו' ואיך יאמר לא, שדוחה דבריו בלשון זה והלא איתא בסנהדרין (דף פא.) דאמר רב יהודא לרב יחזקאל אביו לא תתני הכי והוכיחו שמואל ואמר לו לא תימא לאבוך הכי ותרצתי דרבי עקיבא לא היה רוב חכמתו מן רבי אליעזר, ולכן לית לה דין רבו מובהק ולכן גם לרבי יהושע אמר לו רבי עקיבא באותו הפרק הנזכר (כריתות טו:) אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה דגם רבי יהושע אינו נקרא רבי מובהק דלא הוי רוב חכמתו ממנו ועיין בפסחים פרק שישי (דף סו.) מה שהשיב רבי עקיבה על דברי רבי אליעזר ואיתא בירושלמי שם הלכה ג' שלשה עשר שנה נכנס רבי עקיבא בבית מדרשו של רבי אליעזר ללמוד תורה ממנו ולא היה יודע בו רבי אליעזר ולא החשיבו וזו התשובה של הזאה תוכיח, היתה תשובה ראשונה שהשיב

רבי עקיבה על דברי רבי אליעזר ואמא לו רבי יהושע לרבי אליעזר הלא זה העם אשר מאסת בו צא נא עתה והלחם בו עיין שם ובמקום אחר כתבתי בזה בס"ד:

פרק ג

כל העושה מריבה עם רבו המובהק כעושה עם השכינה וכל המתרעם עליו והמהרהר אחריו כאלו מתרעם ומהרהר אחר השכינה והאי איסורא דמהרהר לאו במחשבה אלא הכונה בזה לומר שהוא מדבר ומחפה עליו דברים ועיין ברכי יוסף אות ב':

פרק ד

אסור לקבוע עצמו להוראה להורות בקבע אפילו רחוק מרבו המובהק מהלך כמה ימים אלא אם כן נתן לו רבו רשות ואם נתן לו רשות יכול להורות אפילו בפניו ויש אומרים דלפניו ממש אסור ולא מקרי הוראה אלא כשמורה על מעשה שבא לפניו אבל אם שאלו אותו הלכה שאינה לענין מעשה יוכל לומר מה שבדעתו ואפילו אם מורה על מעשה אינו אלא בדבר שיש בו חידוש לשואל, אבל בהוראה ידועה שפשוטה לכל כגון נותן טעם לפגם או לבטל איסור בשישים וכיוצא מותר אפילו בלי נטילת רשות ויש מי שכתב דכל הכתוב בספרים מפסקי הגאונים יוכל להורות בלי נטילת רשות רק לא יורה דבר מלבו ולא יסמוך על עצמו לדמות מלתא למלתא ובסה"ק מקבציאל העליתי דכל דין שפסקו מרן ז"ל בשולחנו הטהור שקבלנו הוראותיו יכול להורות בלי נטילת רשות ולאפרושי מאיסורא כגון שרואה אדם עושה איסור יכול לומר לו שהוא אסור בפני רבו שבכל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב:

פרק ה

אסור לתלמיד לקרות לרבו המובהק בשמו בלבד לא בחייו ולא במותו אלא יאמר רבי פלוני ואפילו לקרות לאחרים ששמם כשמו אסור אם הוא שם פלאי שאין הכל רגילין בו:

פרק ו

לא יתן שלום לרבו המובהק ולא יחזור לו שלום כדרך שאר העם אלא שוחה לפניו ואומר לו ביראה ובכבוד שלום עליך רבי ואם נתן לו רבו שלום אומר לו שלום עליך רבי ומורי:

פרק ז

לא יחלוץ תפילין לפני רבו המובהק ולא יסב לפניו אלא יושב כיושב לפני המלך ולא יתפלל לפניו ולא לאחריו ולא בצדו ממש וכל שכן דאסור לילך בצדו וחוץ לארבע אמות הכל שרי ולא ישב לפניו עד שיאמר לו שב ולא יעמוד לילך עד שיטול רשות ממנו וכשיפטר מלפניו לא יחזיר לו אחוריו:

פרק ח

לא ישב במקומו ולא יכריע דבריו ולא יפתור דבריו אפילו במילי דעלמא וחייב לעמוד מפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו או עד שישב ואפילו היה רבו רוכב צריך לעמוד מפניו דחשיב כמהלך וכל מאלכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו:

פרק ט

ראה רבו עובר על דברי תורה אפילו איסור דרבנן אומר לו כך למדתנו רבינו ובשמזכיר את רבו תוך י"ב חודש צריך לאמר הרני כפרת משכבו ואם רק בפני רבו הוא בכלל "כל משנאי אהבו מות" אלא יסתלק משם וירוק או יבלענו בכסותו ויש מתירין ברוק בעלמא ואין אוסרין אלא בכיחו שהוא דבר שיוצא מגופו בכח וצריך לחוש לדברי האוסרים אפילו ברוק בעלמא:

פרק י

כל אלו הדברים שאמרנו שצריך לכבד בהם את רבו לא נאמרו אלא ברבו מובהק דוקא שרוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ואם גמרא גמרא אבל אם אין רוב חכמתו ממנו אינו צריך לכבדו בכל אלה הדברים שאמרנו אבל עומד מלפניו משיגיע לארבע אמתיו, וכן נכון נמי כשמזכיר שמו יאמר רבי פלוני:

פרק יא

אע"ג דאמרינן דחייב לעמוד בפני רבו אע"פ שאינו רבו מובהק מכל מקום אם זה רבו שלמדו מן אל"ף בי"ת עד גמר התנ"ך אבל לא למדו גמרא ותורה שבע"פ מפני שזה המלמד אינו יודע ללמוד גמרא והלך זה התלמיד ולמד גמרא לפני רב אחר ונעשה תלמיד חכם חשוב אינו חייב זה בתלמיד לעמוד לפני זה המלמד אע"פ שלמדו כל המקרא כולה יען כי זה המלמד נחשב עתה לגבי זה התלמיד חכם לעמא דארעא, ואיך זה שהוא חכם ובעל הוראה יקום מפניו כי זילותא לתלמיד חכם לקום בפני הדיוט וכל שכן אם זה המלמד שלמדו כל המקרא כולה לא למדו בחנם אלא לימדו בשכר דמחמת כן נמי בציר ליה יקריה על כן אינו קם מפניו ומכל מקום ראוי לעשות לו הידור ולנהוג בו איזה כבוד והכי הוי סוגיין דעלמא וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף ובשיורי ברכה יעוין שם ואלו המון העם שלומדים תנ"ך ומעט מדרשי רז"ל באגדה לפני מלמדי תינוקות ויוצאים לשוק לעסקים ואין לומדים יותר דנמצא זה האדם כל חכמתו וידיעתו בתורה או רובה הוא מן המלמד הזה חשיב המלמד הזה רבו מובהק וחייב לנהוג בו כל הלכות רבו מובהק שכתנו דעל זה כתב מרן ז"ל בשולחנו הטהור בדין רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ופשוט:

פרק יב

כתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן והיינו שיבה אדם שהוא בן שבעים שנה וזקן זה החכם שקנה חכמה וגם הנשים חייבות במצוה זו לקום מפני הזקן ומפני החכם ואפילו אם הזקן עם הארץ צריך לקום מפניו ובלבד שלא יהיה רשע ולכן אלו הבריונים שיודע בהם שאין מתפללין בכל יום ואינם מניחין תפילין אינו חייב לקום מפניהם כלל כי על זקן כזה לא צותה התורה לכבדו ואע"ג דכתבנו שחיוב מצוות עשה לקום מפני זקן היינו בן שבעים שנה כל זה הוא כפי דברי הפוסקים הפשטנים אבל לפי דעת רבינו האר"י ז"ל צריך לקום בפני הזקן מבן ששים שנה ומעלה וצריך להזהר בזה כי דבריו נאמנים על פי הסוד דברי אלהי חיים:

פרק יג

מאימתי חייב אדם לקום מפניהם משיגיעו לתוך ארבע אמותיו עד שיעברו מכנגד פניו או ישבו ואם רוצה לקום מפני הזקן או החכם קודם שיגיעו תוך ארבע אמותיו אינו רשאי ועיין מם שכתבתי בס"ד בסה"ק רב ברכות במערכת הפ' אות א' יעויין שם ויש להסתפק אם נכנסו החכם או הזקן לבית הכנסת או לחצר המוקף אי אמרינן כל הבית חשיב כארבע אמות וחייב לקום אע"פ שהם באו וישבו רחוק מן האדם היושב שם יותר מן ד' אמות, או דלמא, גם בזה יש דין ארבע אמות הנזכר ועיין מה שכתב הגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף ונראה לי כיון דהוי ספיקא דאורייתא אזלינן לחומרא וצריך לקום מפניהם אע"פ שישבו רחוק ממנו מיהו אם הוא יודע שהם באים להתקרב לישב סמוך לו לא יקום מפניהם אלא עד שיגיעו לתוך ארבע אמותיו כן העליתי בסה"ק מקבציאל בס"ד: עוד העליתי שם בס"ד דאם האדם יושב בביתו למעלה באכסדרה שהיא גבוה ורשות בפני עצמה והזקן או החכם נכנסו לחצר וישבו למטה סמוך לאכסדרה ולא עלו למעלה לאכסדרה דאינו חייב לקום כיון דהוא יושב ברשות בפני עצמה, ואין זו קימה שיש בה הידור. אבל אם הוא יושב בבימה אשר באמצע בית הכנסת והם הולכים למטה בבית הכנסת וקרובים לבימה יקום מפניהם יען כי דין בימה אשר בבית הכנסת קימא לן דבטלה היא לגבי בית הכנסת ואינה נחשבת רשות בפני עצמה בענין הצירוף כמו שכתבתי בהלכות בית הכנסת.

פרק יד

אפילו אם החכם או הזקן רוכבים בין על בהמה בין בעגלה צריך לקום מפניהם ועין ט"ז, סימן רמ"ב סעיף קטן י"א והתורה הזהירה שאסור לעצום עיניו מן החכם או הזקן בעודנו רחוק ממנו כדי שלא יקום כשיגיע לתוך ד' אמותיו דלכן כתיב במצוה זו ויראת מאלהיך היודע מחשבות לב:

פרק טו

אפילו בשעה שעוסק בתורה חייב לעמוד בפני החכם או הזקן ואילו בבית הכנסת ואפילו בשעת תפילה כשקורא זמירות ויוצר וקריאת שמע שזהו כבודו יתברך כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד לפני החכם והזקן וכמו שכתב הרב ז"ל שם מיהו אם העומד הוא סגי נהור נסתפק בזה נחלת צבי והניח בצריך עיון יעויין שם ובודאי צריך לקום דספק תורה להחמיר וכל שכן בהא דהסברה נוטה שיקום:

פרק טז

יש אומרים דאשת חבר דינה כחבר לענין זה לצריך לקום מפניה ויש אומרים דאינו חייב מדינא אלא ממדת חסידות ונכון לחוש לסברה ראשונה ולקום ועיין ברכי יוסף חושן משפט סימן טו"ב אות ה' יעויין שם והרב הנזכר בברכי יוסף יורה דעה, כתב שרבינו האר"י זצ"ל כתב דאין חיוב לעמוד לפני אשת תלמיד חכם וגם לא לעשות לה הידור יעויין שם ואנא עבדא לא ידעתי היכן ראה הרב ז"ל דבר זה בדברי האר"י ז"ל דבשער המצוות כתב וז"ל ובאשה נאמר ויראת מאלהיך יראה בלב ואין צריך לה לא קימה ולא הידור עד כאן לשונו ודבריו אלו קאי על אשה זקנה ואשה חכמה אבל אשת תלמיד חכם חיוב קימה גבה הוא משום כבוד בעלה שהיא כגופו וחשיב כאלו הם קמים בפני בעלה וזה פשוט ודע דאפילו מאן דסבירא להו אשת חבר כחבר לענין זה מכל מקום מודה דלא אמרינן אשת זקן כזקן דכבוד תורה שאני וזה פשוט וברור;

פרק יז

אין עומדין לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ דכתיב תקום והדרת קימה שיש בה בידור אבל בבית החיצון של המרחץ עומדין ואין בעלי אומנויות חייבי לעמוד בפני החכם או הזקן בשעה שעוסקין במלאכתם ואם רוצה להחמיר על עצמו ולעמוד רשאי אבל אם הוא שכיר יום שעוסק במלאכת אחרים אינו רשאי להחמר וקום וכתב הכנסת הגדולה בשם הרב רבנו אברהם הלוי ז"ל. דאפילו בפני רבו המובהק אינו חייב לקום כשעוסק במלאכתו:

פרק יח

אפילו חכם עומד בפני הזקן אך אינו חייב לקום מלא קומתו אלא כדי להדרו וכן שני חכמים ושני זקנים אין אחד צריך לקום מלא קומו אלא יעשו הידור זה לזה ואם רוצים לקום רשאים וכן הרב לתלמידו יעשה לו הידר קצת:

פרק יט

חכם אפילו מופלג בחכמה רשאי לעמוד בפני אדם בעל מעשים ויש אומרים שיש חיוב לעמוד בפני בעל מעשים ונכון לעמוד בפני גבאי צדקה בשעה שגובין, וכן בפני כל עושה

מצוה בשעה שעושין. ודוקא אם עושין בחנם אבל אם עושין בשכר אין חייבין לעמוד בפניהם ונהגו פה עירנו בגדאד יע"א אם אדם יושב בביתו ויודע שמוליכין המת ברחוב שכנגד ביתו ומלוין אותו שיקומו כל אנשי הבית ויעמדו מלא קומתם בתוך ביתם עד שיעברו כל המלוין מאותו רחוב שכנגד הבית ההוא:

פרק כ

אע"פ דאמרו רבותינו ז"ל (מגילה כח:) אסור להשתמש במי ששונה הלכות היינו דוקא שימוש של עבדות כגון הך דריש לקיש שנשאו על כתפו או כהך דיבמות דף מ"ב עמוד ב' דמסתמיך ואזיל רבי אבוה אכתפיה דרבי נחום שמעיה אבל שמוש שרגיל אדם לעשות לחבירו בדרך גמילות חסד אינו בכלל זה. דאם לא כן לא מצאנו ידינו ורגלינו לקבל שימוש מבני תורה מאחר שאין אצלינו תלמיד שרוב חכמתו מרבו כיון שלומדים מהספרים, כן כתב הרב בנין ציון ז"ל בסי' פ"ג יעויין שם:

פרק כא

מצות עשה על האיש ללמד את בנו תורה וכשם שמצוה ללמד את בנו כך מצוה ללמד את בן בנו דכתיב (דברים ד, ט) "והודעתם לבניך ולבני בניך" וחייב להשכיר מלמד כדי ללמד את בנו ואת בן בנו ואי לא ציית לשכור כייפינן ליה. ואם אינו בעיר ויש לו נכסים אי אפשר לאודעי ליה, מודיעין ליה ואם לאו בית דין יורדין לנכסיו ושוכרין מלמד לבנו או לבן בנו:

פרק כב

משיתחיל לדבר מלמדו אביו פסוק שמע ישראל וכו' ופסוק תורה צוה לנו משה ופסוק ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגם מלמדו לענות אמן על הברכות וכאשר יתחיל ללמדו מקרא בבית הספר יתחיל ללמדו מן פרשת ויקרא דאמרו רבותינו ז"ל יבואו טהורם ויתעסקו בטהרות. ועיין ספר חסידים סימן תתש"ם וישתדל ללמדו ברכות הנהנין וברכת אשר יצר בעל פה וגם קריאת שמע וירגילו ללמוד קריאת שמע בבוקר ובערב על המטה ולא יניחו לישן בלי קריאת שמע ובזה יהיה לו תועלת הרבה ליראת שמים לבסוף:

פרק כג

ישכיר לו מלמד פקח שמכיר בסדר הלימוד עם ילדים לפי טבען וגם שיהיה מדקדק היטב כי גרסא דינקותא לא תשתכח וגם שיהיה נאמן שלא יעשה מלאכת ה' רמיה וגם שיהיה משגיח על הילדים לשמרם מכל מעשה כיעור ואיסור וגם ישגיח היטב עליהם בהליכתם לבית הכסא וישגיח שלא יתייחדו עמהם בני אדם שאינם מהוגנים כי הילדים יתפתו בנקל ולא אמון בם והמלמד אם יש לו תענית יארצייט לא יתענה וכל שכן שאר תעניות של נדבה כי בזה ממעט מלאכת שמים שבידו ואם אדם רואה שאין המלמד

מתנהג כשורה ולמודו מקולקל יקח בנו מידו ויניחנו אצל מלמד אחר ולא יהיה לו רחמנות על המלמד בשביל פרנסתו כי בזה הוא מתאכזר על בנו וחוטא לאלהים:

פרק כד

המלמד יזדרז ללמד את הילדים שעה אחת ביום הלכות דרך ארץ ודברי מוסר חנוך לנער על פי דרכו ויבאר להם הכתובים בתנ"ך בהרחבה לפי השגחתם ודעתם שלא יהיו הכתובים בפיהם כזמר בעלמא שאין מבינים מה הם הדברים שיציאו מפיהם וכאשר יתרגם להם המקרא בלשון המדינה יזהר לדקדק בלשון ההוא שיהיה מתוקן במקומות הצריכין תיקון כל דבר לפי ענייניו:

פרק כה

המלמד תינוקות אינו רשאי לתרגם מגלת שיר השירים בלשון ערבי או שאר לשונות כפי משמעות המילות ממש בלבד יען כי דברים אשר במגילת שיר השירים לא נאמרו כפי פשוטן ממש אלא רק נתנו להדרש בלבד. ולכן תמצא בעל התרגום לא תרגם מגילת שיר השירים כשאר תרגומים שהם תרגומי המילות בפשוטן אלא הביא על כל פסוק דברי מדרש יען כי פשוטן הוא נאמר דרך משל ודמיון בלבד וגם בתרגומי התנ"ך כולו בשאר לשונות שמלמד לתינוקות יזהר וישמר בכמה דברים להרחיק ההגשמה וכאשר תמצא בתרגום אונקלוס שמוסיף מלות בתרגום המקרא כדי להרחיק ההגשמה ודע כי תמצא פה תרגום המקרא בלשון ערבי ולשון פרסי מיוסד מרבנו סעדיה גאון ויש בו כמה דברים מתוקנים היטב בלשון ערבי ואזכיר פה דבר אחד אשר בו תדע יקרת פנינים של התרגום הזה והוא כי פסוק "וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו" (בראשית ו, ו) תרגם הגאון הנזכר "ותוואעדהום אללה למה צנעהם פי אל ארץ ואוצל אל משקה אלי קלובהם" וכן פסוק (בראשית ו, ז) "כי נחמתי כי עשיתים" תרגם הגאון "אד תווהעדתהום כמה כלקתהם" נמצא הגאון מפרש נחמה מגזירת וועד שגזר לאדם מועד וזמן קצוב ולא שיחיה לעולם כי בתחלה כשבראם ידע שסופם לחטוא ולא אפשר שיחיו לעולם וקצב להם במחשבתו זמן מוגבל שיהיו חיים בארץ הלזו וכן תרגם הגאון פסוק "ועשו אחיך מתנחם לך להרגך" (בראשית כז, מב) - "מתואעדך לייקתל" כלומר, קבע זמן ועת להריגתך. אך תרגום פסוק "והנחם על הרעה לעמך" (שמות לב, יב) תרגם הגאון תיבת "והנחם" - "ואצפח" עיין שם והנה מה שתרגם נחמה לשון וועד"ד הוא אמת וככה ראוי לאדם שיתרגמו המלמדים לילדים ועד למדנו מתרגומים שתרגם ויתעצב אל לבו דקאי על האדם והא ביארו נכון וכן יזהר המלמד להוסיף דבר בתרגום בשאר לשונות כמו "וראית את אחורי" (שמות לג, כב) שתרגם הגאון "אואכר נורי" וכן "ותסיתני בו" באיוב (ב, ג) צריך להוסיף מלת "דמיתה" יען כי אות ו' של תיבת "ותסיתני" משמש במקום

תיבת "דמיתה" כמו "אביו ואמו" (שמות כא, טו) דאות וא"ו ישמש במקום "או", וכן פסוק "הנמלים עם לא עז, ויכינו בקיץ לחמם" (משלי ל, כה) דאות וא"ו של "ויכינו" משמש במקום "אף על פי כן". וכן "ועבדיך באו לשבר אוכל" (בראשית מב, י) אות וא"ו משמש במקום "אבל" וכן פסוק "כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל" (שמואל א יד, יח) דאות וא"ו של "ובני" הוא במקום תיבת "עם" כאלו כתוב עם בני ישראל וכאלה רבות. ובדרך זה התנהג אנקלוס בתרגום שלו, ישמע חכם ויוסיף לקח:

כי תבוא

פתיחה

וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כח, י) נראה לי בס"ד דידוע הטעם ששם אדם הוא גדול משאר שמות של איש וגבר ואנוש מפני ששם אדם מכוון כנגד שם הוי"ה במלוי אלפי"ן שעולה מספרו כמנין אדם ולכן כתיב (לד, לא) אדם אתם ואמרו רבותינו ז"ל (יבמות סא.) אתם קרויים אדם ואין העכו"ם קרויין אדם ומזה השם של אדם שנתכבדו בו ישראל דוקא נודע כי רק הם מלומדים בנסים יען כי ידוע שפועל הנסים יהיה על ידי שם הוי"ה ב"ה אבל פעולות הטבעיות נעשים ע"י שם אלהים לכן תמצא אלהים גימטריא הטבע וכמו שכתוב המפרשים ז"ל ואמרתי בס"ד רמז שהנס נעשה ע"י שם הוי"ה כי שם הוי"ה ככתבו במלוי אלפי"ן עולה מספר מ"ה, וקריאתו בשם אדנ"י עולה ס"ה הרי מספר נס וזה שאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' הרמוז בתואר אדם נקרא עליך בלבד ולכן ויראו ממך כי מזאת יבינו שאתם נשפעים בשפע נסים ונפלאות: והנה עוד יש לישראל שם אחד המשפיע להם דוקא והוא שם שדי כי ידוע ששם זה משפיע לבעלי ברית קודש דוקא שהם ישראל אשר ברית קודש חתום בבשרם וכאשר עושין מילה ופריעה לילד אז נשלם בו שם שדי ע"י גילוי העטרה שהיא בסוד יו"ד כמו שכתבו המקובלים ז"ל ולכן רק לישראל יש אחיזה בשם שדי וידוע ששם זה הוא משדד המערכות ולכן אין מזל לישראל (שבת קנו.) יען כי ע"י שם זה ישתנה המזל להם מרע לטוב ולכן בו מתגברים על אויביהם כמו שכתוב (איוב כב,כה) "והיה שדי בצריך" ובזה יובן בסיעתא דשמיא להנחיל אוהבי יש (משלי ח, כא) ראשי תיבות הוי"ה שד"י ששמות אלו משפיעים ומאירים לאוהבי אלו ישראל דוקא ובזה יובן הטעם ששני שמות הוי"ה שד"י רשומים במזוזה זה כנגד זה כי שדי מלבר הוא כנגד תיבת "והיה" הכתובה מלגאו שבה רמוז שם הוי"ה. והיינו מפני ששני שמות אלו הם שומרים את ישראל ובזה יבן "כי בשם קדשו בטחנו" (תהילים לג, כא) דמספר הוי"ה ושד"י עולה "שם" ולכן מספרם חמשה פעמים "חיים" שעל ידם ישתלשל שפע חיים לחמשה חלקים

נרנח"י (נפש, רוח נשמה, חיה, יחידה) שלנו ולכן אין כותבין ונותנין מזוזה לעכו"ם ואם ישראל דר בבית העכו"ם חייב במזוזה אבל אם יצא מבית העכו"ם ואין ישראל נכנס לדור באותו בית אלא העכו"ם דר שם צריך שיטול הישראל את המזוזה כשיצא:

פרק א

מצוות עשה לכתוב פרשת "שמע" (דברים ו, ד-ט) "והיה אם שמע" (שם יא, יג-כא) ולקבעם על מזוזת הפתח דכתיב "וכתבתם וכו' למען ירבו ימיכם וכו'" ומכלל הן אתה שומע לאו ועוד שהבית נשמר בה וכמו שאמרו "ה' שומרך" (תהילים קכא, ה) אדם ישן על מטתו בפנים והקב"ה שומרו מבחוץ ומכל מקום לא תהיה כונת האדם בהנחתה בשביל שמירה או שכר עולם הבא אלא לקיים מצות הבורא יתברך והכל חייבין בה גם נשים ועבדים ומחנכין הקטנים לעשות מזוזה לפתחיהן:

פרק ב

אם נודע לו בשבת ויום טוב שאין מזוזה בפתחו ויש לו בית אחר שיש בו מזוזה צריך שיצא מבית זה וישב בבית שיש בו מזוזה אבל אי לית ליה בית אחר שרי לדור שם עד למחר שיתקן המזוזה ועיין אשל אברהם אורח חיים סימן ל"ח סעיף קטן ט"ו והוא הדין בחול אם לא מצוי מזוזה ידור בלא מזוזה עד שימצא אך לא יתעצל אלא ישתדל בכל מאמצי כוחו למצוא ועיין "פתחי תשובה" יורה דעה סימן רפ"ה אות א':

פרק ג

כשיצא מביתו יניח ידו על המזוזה ויאמר ה' ישמור צאתי ובואי לחיים טובים ולשלום מעתה ועד עולם אל שדי יברך אותי ויתן לי רחמים:

פרק ד

כיצד מצות קביעת המזוזה כורכה מסוף הפסוק לראש הפסוק ואחר שגוללה מניחה בשפופרת ומחברה במזוזת הפתח במסמרים או יחפור במזוזת הפתח ויקבענה שם ולא יעמיק לחפר טפח בעומק שאם עשה כן פסולה דכתיב על מזוזת ולא תוך המזוזות ומנהג עירנו לעשות לה בית מעור גויל כמדתה ותופרים אותו וחותכים מעט מעור הבית כנגד שם שד"י ואין חותכין אותו לגמרי אלא נשאר סרוח כמו וילון על שם שד"י וזה העור של בית הנזכר יוצא ממנו חלק מעט סרוח משני ראשין כדי שיקבעו שם את המסמרין במזוזת הפתח ומותר לקבוע את המזוזה בלילה דאין הפרש בזה בין לילה ליום ועיין להרב "חיים ביד" יורה דעה סימן פ"ו יעוין שם ואף על גב דאיכא טעמא בזה כעין הטעם שאמרו גבי צדקה משום דבלילה יש שליטה למזיקין מכל מקום אם נזדמן הדבר כך מאליו לא יחמיץ המצוה:

פרק ה

כאשר בא לקבעה יברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו לקבוע מזוזה" ואחר שיקבענה ינשקנה ויאמר "זה השער לה' צדיקים יבואו בו" (תהילים קיח, כ) ויכוין אותיות שניות של השער לה' צדיקים הוא שם שדי ויאמר תחלה "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה וכו' הריני מקיים מצות עשה לקבוע מזוזה ככתוב וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וכו'" ויכפול אותו שתי פעמים והקובע מזוזות בשלש וארבעה פתחים יברך ברכה אחת לכולן ואם הן בשני חצרות ההליכה מבית לבית הוי הפסק אך הואיל ויש בזה פלוגתא לכך לא יקבעם סמוכים אלא ישהה בין חצר לחצר איזה שעות ויעשה היסח הדעת בעסקים אחרים ביניהם כדי שיברך בחצר השני לכולי עלמא:

פרק ו

יקבענה בימין הנכנס ואם קבעה בשמאל פסולה אפילו בדיעבד ואם יש שני חדרים סמוכין זה לזה שיש כותל אחד מפסיק ביניהם ובאותו הכותל יש פתח והחדרים יש להם כל אחד פתח לעצמו מבחוץ דעל כן נמצא פתח שבכותל האמצעי אינו ניכר איזה מזוזה שבו נחשבת ימין הנכנס כל כהא אזלינן בתר היכר ציר שהחדר אשר הצירים הם שם נחשב פנימי וחדר השני שאין בו צירים נחשב חיצון ויקבענה בימין הנכנס מחדר שאין בו צירים לחדר הפנימי שיש בו הצירים: במה דברים אמורים כשיש לאלו החדרים פתח פתוח לכל אחד בפני עצמו לחצר אבל אם אין פתח אלא רק באחד מהם לא אזלינן בדין הפתח שבכותל המפסיק בתר היכר ציר אלא לעולם אנו חושבין לאותו החדר אשר הפתח קבוע בו הוא החיצון וחדר השני פנימי ואזלינן בתר ימין הנכנס מזה החדר שהוא חיצון לחדר השני שהוא פנימי ואע"פ שהצירים של פתח שבכותל המפסיק הם נראין בזה החדר שהוא החיצון משום דאין דרך ליכנס בחדר השני אלא רק מחדר זה החיצון אשר בו הפתח פתוח לחצר או לרשות הרבים:

פרק ז

צריכה להיות זקופה ארכה לאורך מזוזת הפתח וגם צריך שיהיה מקום קביעותה על מזוזת ימין הנכנס בתוך החלל של הפתח תחת המשקוף ובטפח הסמוך לחוץ ובתחילת שליש העליון של גובה השער דהיינו תחלק גובה מזוזת הבית לשלושה חלקים ובתחילת שליש העליון מלמטה למעלה שבו שם תניח המזוזה ועיין מה שכתב רבינו רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות בפרשת ואתחנן יעוין שם: ואם הניחה למטה משליש העליון פסולה ויש מכשירין בזה אך אין לסמוך בזה על המכשירין אלא בדוחק גדול ועיין יד הקטנה פרק ג' סעיף קטן כ"ב עיין שם. אבל אם הניחה בשליש העליון אלא שלא נתנה

בתחילת שליש העליון מלמטה למעלה כי אם הניחה באמצעו או בראש הנוגע במשקוף הרי זה כשרה בדיעבד לכולי עלמא. מאחר שעל כל פנים היא מונחת בשליש העליון ומכל מקום כל עוד שיוכל להסירה ולהניחה במקום הראוי לה דהיינו בתחילת שליש העליון מלמטה למעלה חייב להסירה ולקבעה כראוי ואין לסמוך ולומר מאחר שכבר קבעה כך נחשב בדיעבד ותשאר בכך כי כיון שבאמת בידו להסירה ולתקנה כראוי צריך לעשות כן:

פרק ח

אם הניחה למטה משליש העליון ובירך עליה ונודע לו אחר זה דלא עשה יפה בכך והסירה כדי להניחה בשליש העליון העליתי בסה"ק רב פעלים בתשובה בס"ד דלא יברך עליה עתה כשנוטלה ומניחה כראוי והוא חדא כיון דאיכא דסבירא לה אם הניחה תחת שליש העליון כשרה נמצא איכא בזה ספק ברכות וקימא לן ספק ברכות להקל ועוד אפילו למאן דסבירא לה פסולה אפשר לומר דמודה דלא יברך, יען דנידון דידן דמי למה שכתב מרן בשולחן ערוך אורח חיים סימן ק"מ סעיף ג'. העולה לקרות בתורה, והראו לו מקום שצריך לקרות, וברך על התורה והתחיל לקרות, או לא התחיל לקרות והזכירוהו שפרשה אחרת צריך לקרות, וגלל הספר תורה למקום שצריך לקרות בו יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך ויש אומרים שצריך. וטעם האומרים שאין צריך לברך, מפורש שם - שכיון שהספר תורה מונחת לפניו, ודעתו עליה לקרות בתוכה - הברכה כוללת כל הפרשיות שבתורה ואיזה פרשה שיקרא קאי עליה ברכה זו שבירך, יעוין שם והוא הדין בנידון דידן כל מזוזת הפתח היא לפניו בעת הברכה ואז חלה הברכה גם על שליש העליון ואין לחלק ולומר דזה תינח אם בירך וקבעה תחת שליש העליון ותיכף הרגיש בטעותו ונטלה ובא לקבעה בשליש העליון דמהני ליה הברכה דדמי לקריאת התורה הנזכרת אבל אם הוא לא הרגיש ולא נטלה אלא אחר יום או יומים ויותר לא תהני לה הברכה הראשונה דזה אינו דמצוות מזוזה דינה כמצוות ציצית דקימא לן להלכה לענין ברכות כסברה שהביא מור"ם ז"ל בהלכות ציצית סימן ה' דאם פשט טליתו שכבר בירך עליו בעת שלבשו ועתה כשפשט אותו דעתו לחזור ללבשו מיד אינו צריך לברך עליו כי נפטר בברכה שבירך עליו בפעם ראשונה ועיין שולחן ערוך להגאון רבנו זלמן ז"ל בסימן ח' סעיף כ"ג ודין זה איירי אפילו בטלית קטן שלבשו ובירך עליו ואחר ארבע וחמש ימים פשט אותו לפי שעה אדעתא דלחזור וללבשו דגם כן קימא לן דנפטר בברכה שבירך עליו כשלבשו פעם ראשונה ואע"ג דיש פלוגתא בדין זה ומרן ז"ל פסק כמאן דאמר דצריך לברך שנית משום דמצווה ראשונה אזלא לה וגם הברכה אזלא לה עם כל זה

קימא לן להלכה כסברה הנזכרת דלא יברך וכן הדין במזוזה דאם הסירה לפי שעה משום איזה צורך אדעתא לחזור ולקבעה דלא יברך משום דנפטר בברכה שבירך כשקבעה ולכן לענין זה דהוא מסירה כדי להניחה בשליש העליון גם כן דינא הכי דלא יברך גם לסברת הפוסלין בהניחה תחת שליש העליון: ועוד העליתי שם בס"ד דאם הסירה כדי לעשות לה תיק אחר וחזר וקבעה אם לא שהה הרבה לא יברך ואם שהה הרבה שעות בעשיית התיק והלך ממקום למקום ועשה בינתים כמה היסח הדעת בעסקים אחרים כל כהא יברך כשיבוא לקבוע אותה ועיין אדמת קודש חלק א' סימן י"א ולשון לימודים סימן ט' ואשדות הפסגה סימן ח' ושאר אחרונים יעוין שם:

פרק ט

הא דבעינן שיתננה בטפח הסמוך לחוץ היינו לכתחילה אבל בדיעבד כשרה ועם כל זה אם לא הניחה בטפח הסמוך לחוץ יסירנה ויניחנה בטפח הסמוך לחוץ ורק אם הוא מוכרח לדבר זה לבלתי יניחנה בטפח הסמוך לחוץ הן בשביל שמירתה הן בשביל הכרח אחר חשיב זה דיעבד ושרי:

פרק י

הניחה אחרי הדלת דהיינו שלא הניחה תוך החלל שתחת המשקוף אלא הניחה חוץ מהחלל שנמצאת היא אחרי הדלת הרי זה פסולה דדרך ביאתן בעינן וכתב הרב יד הקטנה בפרק ג' סעיף קטן י"ט דאחרי הדלת לאו דוקא אלא כל שלא הניחה תוך החלל שתחת המשקוף בין שהניחה בחלק המזוזה הנמשך ויוצא מן החלל שתחת המשקוף לפנים בתוך הבית בין שהניחה בחלק הנמשך ויוצא מן החלל שתחת המשקוף ולחוץ הרי זה פסולה ואפילו אם הניחה סמוך ממש לחלל שתחת המשקוף כל שאינה בתוך החלל ממש אלא חוצה לה פסולה דבעינן דרך ביאתך:

פרק יא

אין הפתח חייב במזוזה אלא אם כן יש לו שני מזוזות ומשקוף ושיהיה חללה גבוה עשרה טפחים או יותר ולכן בית שיש לו מזוזה מכאן ומזוזה מכאן וכיפה כמין קשת על שתי המזוזות במקום המשקוף אם יש בגובה המזוזות עשרה טפחים בשווה וישר בלי עקום חייב במזוזה דהרי יש לו ב' מזוזות ומשקוף ואם אין בהם עשר הטפחים בשוה וישר כגון שמתחיל להתעגל קודם שיגיעו לעשרה טפחים פטור מפני שאין לו משקוף והטעם מפני דעל כרחין צריך לחשוב גם העקום למזוזה דהא צריכין המזוזות להיות עשרה טפחים ואין לחשוב חלק מן העקום מזוזה וחלק ממנו למשקוף וכיון דשדינן לכוליה אמזוזה נמצא יש כאן מזוזות בלא משקוף ועיין יד הקטנה סעיף קטן ב':

פרק יב
פתח שאין לו אלא מזוזה אחת כגון שעומד בקרן זוית אצל הכותל שבזה נמצא מצד אחד אין בו מזוזה דהכותל עובר להלאה מן הפתח לצד חוץ שורת הדין בה הוא אם המזוזה ההיא של הפתח היא מצד ימין הרי זה חייב ואם מצד שמאל פטור ומכל מקום יקבע בה מזוזה בלא ברכה:

פרק יג
בית שיש בו שלשה כתלים וברוח רביעית אין כותל כלל כי הפתח ממלא כל רוח רביעית מדרום לצפון הרי זה חייב במזוזה ואף על פי שאין לו פצימין כלל מפני שראשי הכתלים של צפון ודרום הן הן פצימין כי הן עצמן חשיבי מזוזות:

פרק יד
אותם הנוהגים לקדוח במקדח במזוזת הפתח ומניחין שם המזוזה בחור הנקדח ואין ניכר מבחוץ אם יש מזוזה לא אריך למעבד הכי אלא צריך לעשות סימן והיכר על מקום הנקדח שבו המזוזה ופתחי החצירות שפתוחים לרשות הרבים דמזוזת הפתח הם בנין אבנים ומניחים שם המזוזה וטחין בסיד כל מזוזת הפתח כולה ירצע באצבעו את הסיד בעודו לח כנגד המזוזה ויעשה רושם הרצועה בכיוון כנגד שם שד"י ודי בזה כי שם אי אפשר לעשות היכר וסימן יותר משום ההולכים ברשות הרבים שלא יכירו שיש שם מזוזה ועיין יד הקטנה סעיף קטן י"ד ובית לחם יאודה סימן רפ"ט סעיף קטן ב' יעוין שם:

פרק טו
במקום נקי וטהור אין ראוי לכסות המזוזה אבל במקום שימצא בו טינוף לפעמים כגון שתינוקות מצויים שם שיטנפו לפעמים וכיוצא בזה טוב לכסות המזוזה שישימו כלי עץ קטן ונקוב כנגד שם שד"י ושם יניחו חתיכות זכוכית כדי שיתראה השם מבחוץ אפילו אם יזדמן בחדר ההוא טינוף לפעמים כסוי הזכוכית מהני להציל אע"פ שנראה השם מן הזכוכית דקימא לן צואה בעששית מותר לקרות קריאת שמע כנגדה והוא הדין כאן דמהני והני מילי לענין צואה וטינוף אבל לעמוד ערום כנגד המזוזה לא מהני כסוי השם בזכוכית אלא צריך להניח חתיכת שעוה או דבר אחר שלא יתראה השם וכל זה בשביל צואה וטינוף ושיהיה במקרה אבל להניח טינוף תמיד לפני המזוזה אין לסמוך על הכסוי הזה ולכן לא יניחו לפני המזוזה תמיד כלי של נטילת ידים דשחרית או כלי של מי רגלים וצואה וכן לא ירחצו בגדי קטנים שהם מלוכלכים ברעי וכיוצא בזה ועיין יד הקטנה סעיף י"ג יעוין שם:

פרק טז

אם יש מזוזה קבועה בפנים בחדר שהוא בתוך החדר כשישנים בו איש ואשתו משמשין מטתם צריך כלי בתוך כלי והוא שאין השני מיוחד לה דאם מיוחד לה אפילו מאה חשובין כלי אחד ואם מונחת תוך קנה או דבר אחר ויש זכוכית על השם די בפריסת סודר עליה כך כתב הרב יד הקטנה סעיף י"ג ונהגו העולם להקל אם מכוסה השם כסוי גמור שאינו זכוכית כיון שהמזוזה גבוהה עשרה טפחים מן הקרקע:

פרק יז

קבעה במזוזת הפתח בעוד הפתח ומזוזות שלו בתלוש ואח"כ חברם פסולה מפני שקדמה קביעת המזוזה לעשיית מזוזת הפתח וקימא לן תעשה ולא מן העשוי ואפילו אם היה הפתח קבוע בכותל וקבע המזוזה בו כדין וכהלכה ואח"כ סתרו הכותל ובנו אותו ובאים להחזיר הפתח לכותל והמזוזה עודנה קבועה בו פסולה אלא צריך אחר עשיית הפתח בכותל יסירנה ויחזור ויקבענה ועיין מהר"א ששון סימן רל"ב וכתונת יוסף יורה דעה סימן ג':

פרק יח

בית שאינו מקורה פטור מן המזוזה ואע"ג דחצר חייב שאני חצר דרכו בכך להיות כולו אויר ואם היה החדר מקורה ויש בו מזוזה בפתחו והסירו אח"כ קרוי החדר והחזירו אותו צריך ליטול המזוזה משם ויחזור ויקבענה אחר הקרוי ואף על גב דאיכא פלוגתא בזה ספיקא דאורייתא לחומרא ויקבענה בלא ברכה בשם ומלכות אלא יברך ויכוין שם ומלכו בלבו:

פרק יט

בית שאין לו דלתות חייב במזוזה ויש פוטרין ולכן יקבענה בלא ברכה בשם ומלכות או ישתדל לקבוע אותה עם אחרים דחייבין ברכה ופוטרה בברכה שלהם והרבה חדרים זה לפנים מזה כולן חייבין במזוזה וכן הוא הדין בית שיש לו פתחים הרבה אע"פ שאינו רגיל לצאת ולבא אלא רק באחד מהם דוקא כולן חייבין וכל בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות אשר כל אמה היא כ"ד גודלים פטור ואם יש בו כדי לרבע ד' אמות על ד' אמות בשוה אע"פ שארכו יתר על רחבו או להפך או שהיה עגול או בעל חמש זויות חייב וחדר קטן שאין בו ארבעה אמות על ארבעה אמות ומשם נכנס לחדרים שיש בהם שיעור חייב לקבוע מזוזה גם בפתח חדר הקטן ואע"ג דיאכא פלוגתא בזה קימא לן ספק איסור תורה להחמיר אך יקבענה בלא ברכה ועיין יוסף אומץ סימן ט"ו וכן בית גדול שיש בו חדרים קטנים להניח שם חפצים חייבין במזוזה אך לא יברך ועיין פתחי תשובה:

פרק כ

אוצרות יין ושמן וכיוצא וכן בית התבן בית העצים ובית הבקר שאין בו מיאוס חייבין, כיון דיוצאין ונכנסין בו ומשתמשין שם חשיב בית דירה וחדר שהנשים רוחצין בו כיון שעומדם שם ערומות אין כבוד שמים להיות שם מזוזה אבל אם יש בו דלת ודרכן לסגור הדלת בעת רחיצה דא המזוזה מבחוץ חייב במזוזה ובית הכסא ובית המרחץ ובית הבורסקי ובית הטבילה פטורים לפי שאין עשויין לדירת כבוד:

פרק כא

בית שער שפתוח לשער ולחצר חייב בשתי מזוזות אחת במקום שפתוח לבית ואחת במקום שפתוח לחצר וכן בית שער העומד בין הגינה לבית חייב בשתי מזוזות כנזכר. ובית הכנסת אם יש שם בית דירה לשום אדם חייב ושערי חצירות הפתוחים לרשות הרבים, אם יש לחוש שיגנבו הגוים המזוזה ויבואו כתבי הקודש לידי בזיון ואי אפשר לשומרם פטורים:

פרק כב

חנויות של סחורה שיושבין בהם סוחרים כל השנה כולה אע"פ שאין יושבים אלא ביום כי בלילה הולכים לבתיהם הרי אלו חיבין במזוזה ועיין יד הקטנה, מיהו יניח בלא ברכה כי הט"ז ז"ל חולק בזה ופה עירנו יש פונדקים כאנאת (מבצרי "חאן", שוק נמל סיטונאים למלונות,ימאים וסוחרי חוץ) מלאים חנויות שיושבים בהם הסוחרים כל השנה כולה ונהגו שלא להניח שם מזוזה והטעם כי בפונדק יש בו חנויות שיושבים שם גוים וסמכו בזה על מה שכתב רמ"א ז"ל בסימן רפ"ו סעיף א' גבי חצירות שמקצת גוים דרים שם דפטורין:

פרק כג

השוכר בית בארץ ישראל חייב במזוזה מיד משום ישוב ארץ ישראל אבל השוכר בית בחוצה לארץ והדר בפונדק בארץ ישראל פטור ממזוזה שלשים יום במה דברים אמורים? בשוכר בסתם, אבל אם שכר בפירוש לששה חדשים או לשנה מאחר ששכר בפירוש לזמן שהוא יותר משלשים וקנה שכירות הבית באופן שאין אחד מהם יכול לחזור בו והוליך שם כליו ומטלטליו הרי זה מתחייב מיד ואע"ג דהרב חקרי לב ביורה דעה חלק ג' סימן קכ"ח סבירא לה דאחר שלשים יסירנה ויחזור ויקבענה אנחנו מורין דאין צריך להסירה אחר שלשים ולקבעה מחדש וכאשר הורה ביוסף אומץ סימן ל' להגאון אור החיים: